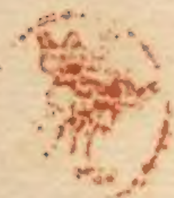
image
not
available

ANDREÆ

TIRAQVELLI

REGII IN CVRIA

PARISIENSI

SENATORIS,

SEMESTRIA

IN GENIALIVM DIERVM

Alexandri ab Alexandro Iuriſpe-
riti Neapolitani,

LIB. VI.

Cum Indice Capitum, Rerúmque & Verborum locupletiſsimo.

LVGDVNI,
Apud Gulielmum Rouillium, ſub ſcuto Veneto.

M. D. LXXXVI.

Cum Priuilegio Cæſ. Maieſt. & Chriſtianiſſimi Galliarum Regis.

Summa Priuilegij Imperatorij.

MAXIMILIANI II. Romanorum Imperatoris semper Augusti publico edicto cautum est Gulielmo Rouillio ciui & typographo Lugdunensi, & sancitum, nequis cuiuscunque status, gradus, ordinis & conditionis, siue sit chalcographus, vel bibliopola, siue alius quilibet, quacunque sacri Romani Imperij & ditionis eius fines patent, hæc *Andreæ Tiraquelli Semestria, in Genialium Dierũ Alexandri ab Alexandro lib. vj.* nisi ipsius Gulielmi Rouillij aut heredum eius permissu, intra decenniũ eadẽ, aut alia minori forma excudat, aut excudenda curet, vendat ipse, aut cuiquam diuendenda mandet, aut denique excusa ab aliis intra eiusdem Maximiliani & Imperij fines vendenda importet, seu quouis modo distrahat manifestè vel occultè, vel quouis alio prætextu: alioqui sibi mulctam decem marcharum auri puri irrogatam sciat, quarum dimidia fisco Imperiali fraudis vindici, residua verò pars ipsi Gulielmo Rouillio, aut eius heredibus, aut ab illis mandatum habentibus, cedet, præter librorum amissionem, quos per se idem Rouillius, vel per suos, vbicunq; locorum nactus fuerit, adiumento magistratus loci, vel citra, propria auctoritate sibi vindicare, inque suam potestatem redigere poterit. In cuius rei fidem ipsi edicto manu subscripsit, & sigillum apponi iussit Cæsarea Maiestas, vt latius patet in ipso diplomate dato Pragæ decimaquarta die mensis Iunij, anno Domini millesimo quingentesimo septuagesimoquinto. Subsign.

MAXIMILIANVS.

Ad mandatum sacræ Cæs. M. proprium.

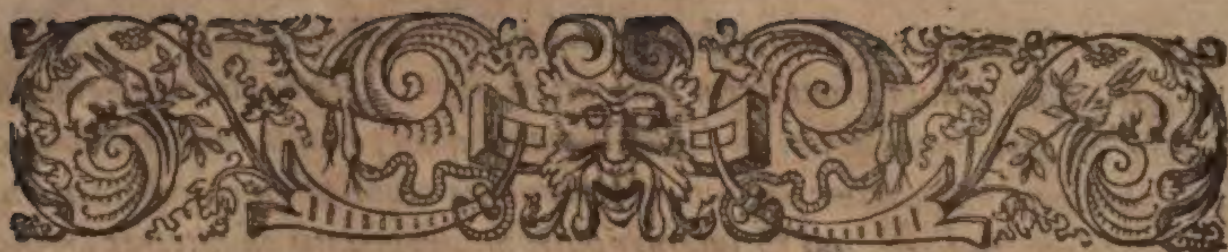
A. Estenberger.

Extraict du priuilege du Roy de France & de Pologne.

Par grace & priuilege du Roy est permis à Guillaume Rouille marchand libraire de Lyon, d'imprimer ou faire imprimer, vne fois ou plusieurs ce present liure, intitulé Andreæ Tiraquelli Semestria, In Genialium Dierum Alexandri ab Alexandro libros sex. *lequel liure il a recouuré auec grãds frais, mises & despenses, & pource est faicte defense de par ledict Seigneur à tous autres marchands, libraires, imprimeurs & personnes quelconques, de non imprimer, vendre ni distribuer en ses pays, terres & seigneuries ledict liure, si ce n'est par le consentement dudict Rouille: & ce iusques au temps & terme de dix ans, à compter du iour & date que sera parachenee la premiere impression: sur peine d'amende arbitraire, & de confiscation des liures qu'ils auroyẽt imprimez. Et à fin qu'aucun ne puisse pretendre cause d'ignorance du present priuilege, ledict Seigneur veut & entend, que l'extraict d'iceluy estant mis au commancement dudict liure serue pour toute notification. Car tel est son plaisir, nonobstant oppositions & appellations quelconques, comme plus à plein est contenu & declairé par lesdictes lettres de priuilege, sur ce donnees à Lyon le vingt vniesme Iannier, mil cinq cens septante cinq, & de son Regne le premier.*

Par le Roy, à vostre relation, Signé, MORE.

Et seelé du grand seau en sire iaune à simple queuë.

NOBILLISSIMO, CLARISSIMOQVE

PHILIPPO HVRALTO CHEVERNIO FRANCIÆ CANCELLARIO, torquatæ vtriusque Regis militiæ Nomophylaci, Prouinciarum, Aurelianen. Carnut. Blesen. Ambaciac. Iuliodun. Rectori.

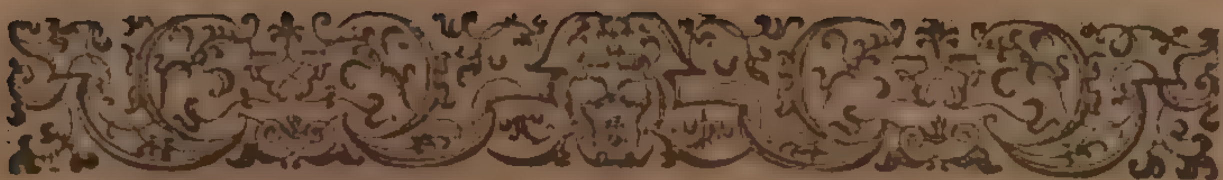
GVLIELMVS ROVILLIVS SALVTEM.

MAgno omnium seculorum consensu, Vir amplissime, apud veteres receptū accepimus, vt quibus singulare quoddam studium sapientiæ nomen dedit, quiq́ illorum proximè sunt ingressi vestigiis Poëtæ & Oratores, alijq́ qui illustriore ingenij aut doctrinæ laude aliqua claruerunt, ij si quid aut ipso perfectum ingenio, aut industria elaboratum, quódq́ dignum posteritatis memoria videretur elucubrassent, id non vt aliter venire in publicum sinerent quàm si potentioris alicuius aut Principis, aut eruditione ciuilíque prudentia insignis viri nomine muniissent. Quorum enim vel familiæ splendore, vel imperij iure, vel virtute & dignitate primæ forent in republica partes, eorum & auctoritate defendi, & fauore gratiora esse in vulgus sua scripta posse, verè & sapienter prouidebant. Siquidem ita à natura est comparatum, multò vt se ad ea libentiùs applicent homines, impetúque adeò sæpius quàm consilio amplectantur, quæ à summis & laudatis viris, quorúmque iam magnis exemplis publicè testata est virtus, probata & accepta fuisse intelligant, quàm quæ hoc patrocinio destituta nudum auctorum suorum nomen, hócque quasi præiudicio oneratum, æmulorum calumniis aut imperitorum contēptui expositū ferant. Hoc verò Andream Tiraquellum, qua fuit omnis vir moris, callentissimus prudentia, etiam hîc facturum fuisse, hæcque in Alexandri ab Alexandro Geniales dies Semestria sua, quàm multæ illa & iucundæ, Dij boni, quàm variæ & multiplicis lectionis! non sine auctoramento, dignóque aliquo huius laudis parario publicaturum, si vita ipsi suppetiisset, nec dubium est. Sed fecit illi vel iusta ætate, mors properata iniuriam, quæ pulcherrimum laudis cursum tenentem virum ad studia natum esse inter homines ampliùs non est passa: magnáque forensis disciplinæ iactura eum nobis ademit Iurisconsultum, qui si diutius vixisset, quam cum paucis ordinis sui communem quæsierat, singularem scriptis suis sibi gloriam reliquisset. Illa itaque cùm penes me manum & fidem expectarent meam, iámque in eo forent vt tandem excusa mox ederentur, quod iam olim consensu vtentium comprobatum ius faceret, omniúmque & superiorum &

nostræ ætatis exempla cogitans, officij esse mei quoque existimaui, si & ipse parente orbatis eiusmodi quid prouiderem, quo vti ea melius esset qualiacunque, quàm carere: & caput non liberum modò, sed ingenuũ, quod per ætatem temporúmque & iudiciorum iniquitatem seipsum defendere satis nequiret, meo iudicio in eius viri tutelam traderem, qui & lubenter patrocinium pietatis admitteret, neque pupilli iniuriam sustineret. Quæ me variè cogitatio dum exercet, cuíque tutò satis & pro dignitate grauius nescio fidei meæ, an parentis sui charius pignus credere & committere possem, diu multúmque cum animo ipse meo reputarem, in omnes me versanti partes, nemo hodie occurrit quisquam, qui vel incredibili in summo gradu humanitate benigniùs vellet, vel pari auctoritati coniuncta doctrina & æquitate meliùs posset, quàm tu, Vir præstantißime, optimi dum in viuis fuit, clarißimíque Iurisconsulti, in hoc eius superstite fœtu necessariam defensionem suscipere. Nec enim poterit, si te auspice tanto & assertore ex illius viri Musæo profectus intelligatur, non stare, omnibúsque post te probari, à quo quenquam, qui modò os habeat, pudeat dissentire. Qui quam tibi in Gallorum Republica meritis & virtute gloriam quantam nemo antehac peperisti, nil pensi habes, ni melioribus illam in dies artibus, præclarísque prudentiæ ciuilis exemplis bono publico propagatam, ad posteritatem transmittas: nobilißimámque & semper laudatam HVRALT. *familiam maiorum insistens vestigiis, magis magísque immortalitati commendes. Ergo & quo omnes, nec eos modò qui in literis librísque nomine aliquo viuunt, sed & qui literas magno libróśque opere procudunt, sereno placidóque vultu spectare soles, eodem te, Vir humanißime, (hanc tu enim iacentem antehac, vt videbatur, & in medio positam virtutis commendationem, nobilitatis quasi propriam effecisti) in necessarium claßicúmque auctorem viri hocce doctißimi interpretationis lumen de tuo aliquid fœnerari, tuóque in nomine passurum æquo animo apparere, ne dubitarem effecerunt in excelso positæ illæ tuæ præclaræ ingenij & animi dotes, quæ te ignorari non sinunt. Quò iam maiore cum confidentia, quod tibi iure quodam tuo vel me tacente debebatur, hoc & defuncti priuato & publico literarum nomine, nostrámque simul quæcunque hic fuit aut erit operam studiúmque dono, do, dico, consecróque. Vale. Lugduno, octauo Idus Maij:*

1586.

LECTORI

LECTORI.

EQVIDEM iam nunc quasi fore præuideo, Lector beneuole, vt in multorum reprehensionem incurram, qui quas iam olim editas oportuit studij hasce, laboris, & operæ plenas Andreæ Tiraquelli viri clariss. Regiiq; in summo Parisiensi foro Consiliarij prudentissimi, in Alexandri ab Alexandro Genialium dierum libros Annotationes, quæ ipse Semestria appellari voluit, tamdiu publicare distulerim: cùm non anni illam, aut biennij, sed longissimi ipsorum iudicio hanc temporis moram nonnisi magno harum literarum studiosis stare potuisse certissimum sit. Quod vt aliqua ratione dictum & ipse fatear, qui præclaris dum viueret legalis doctrinæ & ingenij monumentis, nec paucis illis nec in postremis, rem literariam publicam magno omnium bonorum consensu iuuerit, eius extare quicquam iam obiti, quod quibus cætera eiusdem auctoris non quamprimùm communicaretur, sine malo publico nequaquam potuisse: quin & ipsum cum defuncti iniuria videri quodammodo posse coniunctum: sic dolo quicquam in eo, aut culpa factum mea, non adeò cuiquam concesserint, vt siquá ex cæterorum eius operum melioris notæ editione gloriolæ (quam non sectamur) venisse in possessionem intelligentibus visi antehac sumus, ex hoc eiusdem quasi posthumo fœtu, per nos propè abest, ab interitu vindicato, solidam veræ laudis cernere posse hæreditatem videamur. Possem, ea quidē si esset mens, bella nostra plusquam ciuilia peccatis nostris nullo vsque fine subnascentia, possem recidiuas publicæ luis calamitates, quibusq; studiorum bonarumq; artium intercipi omnes rationes solent, id genus alias ex aliis pestes hic imputare: sed ambitioso in communibus præsertim malis esse non libet. Quod meminisse potiùs iuuat, fuisse mihi cum clariss. optimóque viro quandiu in humanis egit, amicitiæ nec vulgarem necessitudinem, non tam præ me fero, quàm mihi reíque cuius bono id fuit publicæ gratulor. Is cùm in clarissima hominum luce, maximísque rerum momentis & actionibus viueret, quicquid à fori strepitu & iudiciorū contentionibus otij supererat, iis lubēter studiis impertiebat, quibus à prima adolescentia liberaliter erat innutritus: nec diem sibi modò, sed & horam perire omnem existimabat, quæ à literis procul aut studiis ageretur. Atque ex hoc eius laudatissimo vitæ instituto, dignáque nobili homine opera, cùm cætera pridem in vulgus nota Musis fauentibus prodierunt, tum hæc quæ damus assiduæ multiplicísque lectionis in Alexandrum ab Alexandro regesta nunc prodeunt. Hunc enim sibi illum seu consilio seu voluntate auctorem delegisse accipio, in quo obseruando otij sibi, vt & negotij in seriis, constare debere rationem putaret. Egregium oppidò facinus suo vnius annorum multorum, omnis ætatis leuare laborem. At verò quod multo longóque vsu expertus in aliis sum, idem illi quod summis ferè quibusque viris solitum, euenisse hîc etiam deprehendi; vt dum sibi indulgens animus suauissima rerum contemplatione pascitur, in eáque presertim conquiescit, manus in describendo tardior, negligentiórque, ne ineruditam dicam, perpetuo

fuerit. Quod nos malum in quot quantásque diffi cultates coniecerit, atque hæ difficultates quantis sumptibus mihi emptæ fuerint, nisi vererer vt hæc commemoratio exprobrationi propior videretur, non tam fortè disertè hîc equidem, quàm verè demonstrare possem. Sed nihil quicquam molestum, damnosum nihil ei potest videri, qui nullam rem vnquam suam, diuitias esse alias nullas duxerit, quàm quæ cum Reipublicæ vtilitate coniunctæ sint. Hoc vnum doleo, & his impedimentis, & quorum nobis hîc opera omnino necessaria erat, sed quorum impendio rarior semper prouentus doctorum virorum qui hoc præstare satis aut possent aut vellent, inopia factum, vt nostrum in his retineri impetum diutius quàm cupiissemus senserimus. Id tamen Deo fauente & adiuuante, omnem asiduè mouendo lapidem, vix id quidem, sed tandem tamen consecuti sumus, vt quæ alioquin peritura videbantur, εἰς τὸ κάλλος descripta hæc viri clarisimi aduersaria, repetito ex interuallo prælo subiecta fuerint, finémque nos simul huius laboris optatum aliquando inuenimus. Quo in opere adornando quamlibet magnam & fidem & diligentiá adhibuerimus, non dubitamus tamen multa vt hominibus contigisse, & in venusto alioquin corpore næuum etiamnum aliquem tollendum superesse. Nam quis tot fugientis scripturæ vitia, tot liturarum capita, inoffenso pede ita se præteruectum speret, vt non ὕπουλον aliquid vel omnes solertiæ & ingenij machinas adhibentem fugerit? Sed febri per nos curata, reduuiæ medicinam facere non erit, opinor, difficile. De Alexandro verò ipso nihil dicimus, non magis quia id onus nostrum non est, quàm quia in his pręsertim studiis suum cuique liberum debere esse iudicium existimamus. Alia alios delectant. Huius certè lectionem & iucundisimam voluptatem & certisimam vtilitatem secum coniunctam habere nemo vnquam dubitauit: multóque minùs posthac adiecto hoc interpretationis lumine dubitabitur. Nos si tibi studium in his nostrum probari senserimus, operá nostram bene collocatam & præclarè existimabimus: neque nos vnquam viri optimi doctisimíque Manes vindicasse pœnitebit: aliáque nec pauca, quæ nostræ fidei commissa penes nos sunt clarorum virorum ingenij monumenta, quæ aut nulla fuisse vnquam, aut omnino periisse creduntur, procurare qua cœpimus diligentia in dies pergemus: subindéq; ea in lucem emittemus quæ Deo gloriæ, suis auctoribus laudi, tibi vsui, nobis bene nauatæ Reipu. operæ testimonio honestóque nomini esse posint. Vale.

QVAE DE AVTORIS VITA EX HISCE
Commentariis colligere licuit.

DE ALEXANDRO hoc, nihil à recentioribus *βιογράφοις* scriptum comperitur: cùm tamen eorum tempore vixerit, quorum vitæ à diuersis conscriptæ sunt, nimirum Fran. Philelphi, Geor. Trapezuntij, Iohan. Platinæ, Iouiani Pontani, Theodori Gazæ, Nico. Perotti, Do. Calderini, Hermolai Barbari, Pauli Cortesij, Raphaelis Volaterrani, quos partim Romæ prælegentes audiuit, partim officio sibi deuinxit, partim etiã quæstionibus propositis (vt fieri solet inter doctos) exercuit. Philelphũ iuuenis senem obseruauit, illúmque Romæ M. T. Ciceronis Tusculanas quæstiones summo artificio prælegentem audiuit. Nicolaum Perottũ & Do. Calderinũ scribit sua ætate Martialis apophoreta magna æmulatione Romæ in scholis eodẽ tempore prælegisse. Professione fuit iurisc͠osultus, in qua eò vsque progressus est, vt & in agro Neapolitano, & Romæ causas sæpe defenderit: vbi & ædes ostentis vmbrarumq; illusionibus infames se aliquando incoluisse scribit, ac in agro Vaticano prædiolum habuisse. Tandem vbi in iudiciis gratia & corruptionibus omnia transigi videret, patronísque contra vim potentiorum nihil amplius præsidij esse: relicto foro, & causarum actionibus, in mitioribus studiis ætatem consumpsit: satius esse ducens, vt ipse de se inquit, modico ciuilíque cultu contentum viuere, quàm bona animi turpi quæstu pesimo exemplo fœdare.

AD ILLV.

AD ILLVSTREM ANDREAM AQVAEVIAM,

DVCEM ADRIÆ, VIRVM ELOQVENT.

Alexandri ab Alexandro, Iurisperiti Neapolitani, in suos Geniales dies,

PRÆFATIO.

Eniales meos, & à seueris studiis lucubratiunculas, succisiuis temporibus excogitatas, an dicarem tibi, Dux inclyte, diu ancipiti cogitatione & dubia mente in vtranque partē distractus sum. Cum enim ætate nostra te ingenio & facundia propè singulari videamus, quid dignum eruditione tua, aut satis exploratum probatumq;, homo ego tumultuarius, in litibus & foro versatus, apud te afferre possem, hæsitabam. Nūquid ex agro ieiuno & exili, poma Alcinoo (vt aiunt) aut Floræ serta dare tentarem, vt quod Phormioni Hannibal, id tu mihi aliquando obiectares? Rursus cōmentatiunculas meas, qualescunque forent, cuius patrocinio tutò committerem potius quàm tuo, habebam neminem. Solus tu mihi occurrebas, cuius ingenij præstantem vim, & dicendi facundiam noscitabamus: cuiúsque, præter familiæ genus inclytum, prætérque auitam gloriam, fortunæq; & animi dotes, etiam acre iudicium examussim de studiis bonarum artium, & omni antiquitate, sæpenumero factum audieramus. Accipias ergo opusculum & iocos meos, quibus quando à foro & negotiis otium & quies erat, quandóque ab incursu calamitatum, & sæuientis fortunæ procellis respirare potuimus, cum amicis interdum ludere solebamus: quibúsque mores & exempla omnis vetustatis, veterúmque illa institutio auorum, tam circa honores & magistratus, senatúsqueconsulta, rémque bellicam & militarem, quàm circa sacra, cæremonias, cultúsque deorum: quantumque à nostra religione, qua rectè imbuti sumus, quæq; nobis sanctissima & prouidentissima constituta est, illa discrepent, liquidò tibi innotescere possit: opus sanè operosum: non quò iudicium censurámque tuā, quæ pensiculata nimis & acris est, quam nos subire formidamus, experiar: sed quò patrocinium mihi aduersus cauillantes, si qui fortasse sunt, paratum inueniam. Siquidem hæc aliquibus non probari, & fortasse nō nimis docta aut exculta visum iri, haud dubito. Id tamen qualecūque sit, tu boni æquique consules. Nam & si tuo graui & firmo iudicio dignum opus non sit, rudibus saltem ad capiendum maioris operis incrementum, & quandam vetustatis imaginem, vitandúmque inquirendi laborem, cùm omnia ex pluribus studiis collecta, complecti memoria nō sit, fortasse proderit. Legentes tantùm quæso meminerint, homini in foro versato, & tumultuariis iudiciis ferè pessundato, qui nec curis, nec negotio vacat, animo etiam tam variis actionibus occupato & impedito, quæ maximè à quiete doctrinarum auocant: vt quid dignum auribus, diligentérque exploratum, aut satis grauiter pensitatū, in medium adferre possit, non facilè dari. Adde quòd antiquitatis omnis ratio cognitióque, & si quod est vetustatis exēplar apud autores multiuagos, Græcos & Latinos, quos vndique conquisitos, quoad facere potui, euoluimus, sparsim & intercisè detrusa, nec in promptu exposita sunt. Adde causarum & negotiorū, priuatarum publicarúmque rerum solicitam curam, quæ sapientis quoque animum in diuersum trahit. Sed qualecunque hoc munusculum futurum sit, id à te peto, vt meum erga te syncerum animū, fidémque, & sedulum in omni fortuna obsequium, saltē testari videatur: quod ita acceptū iri à te, etiam atque etiam postulo. Vale.

LIBRI QVARTI.

LIBRI QVINTI.

SEXTI LIBRI.

FINIS INDICIS CAPITVM.

IN REDVCTIONEM LOCORVM
ALEXANDRI AB ALEXANDRO AD
suos fontes per D. Andr. Tiraquellum, Octostichon,
I. F. P.

Dædalon vt fecit Labyrinthi fama celebrem,
Cuius ab anfractu nemo redire quiit,
Donec cæca regens filo vestigia Theseus
Inde Ariadnæa saluus abiuit ope:
Sic & Alexandri monumentum hoc Dædalea arte
Conflatum vnde siet, dicere nemo quiit,
Donec ope adiutus Tiraquellus vbique Mineruæ
Tessellas arti quasque suæ retulit.

IO. VICTORII IN EFFIGIEM ANDREÆ
TIRAQVELLI, REGII IN CVRIA
Parisiensi Senatoris, Hexastichon.

Iam nihil est, venerande senex, quòd pulla sororum
Stamina, vel Stygias quòd verearis aquas.
Subtrahet hæc vultus morti pictura: perennem
Ingenio vitam tot tua scripta dabunt.
Ergo vbi fatalem Lachesis tibi neuerit horam,
Magna tamen fugiet pars Acheronta tui.

ALEXANDRI AB ALEXANDRO, IVRISPERITI NEAPOLITANI, GENIALIVM DIERVM LIBER PRIMVS,

Cum Annotationibus Andr. Tiraquelli.

Locus ex Tranquillo de testamento Cæsaris, in natali Iouiani Pontani inuicem discussus. CAPVT I.

ACCERSEBAT plerunque nos in hortos amœnissimos, vbi ædiculas habebat, Iouianus Pontanus in nostra Parthenope, vir memoria quidem nostra omnibus bonis artibus, atque omni doctrina præditus: cui præter ingenij mansuetudinem, quę plurima in homine fuit, munditia verborũ, & compositus ille sermo, ad omnem ingenuitatem plurimum accessionis faciebant. Illoq; conueniebamus complusculi, quibus bonarum artium studia, eędemq; disciplinę, atque non absimilis discendi facultas erat. Detinebat demulcebatq; nos vir ille fandi dulcissimus, egregia quadam & illustri oratione, sermoneq; perquam lepido & venusto, totos plerunque dies: tanta in eo comitas, tantusq; lepos erat. Fortè autẽ, cùm natalis sui diẽ annuum Decembrio mense, vt solebat, cum amicis celebrare vult, euenit vt & nos vnà cum reliquis mihi coniunctissimis, primis ab eo tenebris acciti, apud eum conueniremus. Quò cùm venimus, benignè quidem & comiter accepti, ad focum consedimus, festiuissimisque colloquiis noctis particulam cum mira suauitate traduximus: cùm interim Iouianum florenti quadam facundia, & sermone quamcastissimo de literarum disciplinis disserentem, animo serio & aure attenta exciperemus: quo sermone desito, cùm iã mensas & cœnam instrui iuberet, cæterisque nimis intempestiuum cœnandi tempus esse videretur: Quin ergo, inquit, optimi iuuenes, dum cœna apparatur, dumque obsonia esui matura fiunt, aliquid per hoc otium legimus? Iussitq; mox adferri sibi Suetonij Tranquilli Cæsarũ vitas. Aderat inibi adolescens tunc quispiam lætæ indolis, atque à literarum cultu nõ abhorrentis: huic demandat, vt diui Iulij vitam, donec maturũ cœnandi tempus foret, nec turbidè, nec ambiguè legat. Accipit ille cupidus & libens, atque disertè admodum legere incipit: cùm nos interea ea lectione demulsi, legẽtis verba, & cõpositam illam dicẽdi breuitatem, summa cum attentione captaremus: cúmq; ad calcem lectionis ventũ foret, ancipiti sententia, & operta verborũ significatione, de testamento Cæsaris in hæc verba ipsum loquutum offendimus: Sed nouissimo testamento tres instituit hæredes, sororum nepotes, C. Octauium ex dodrante, L. Pinarium, & Q. Pedium ex quadrante, reliquos in ima cera, C. Octauium etiam in familiam nomenque adoptauit: plerosque percussorum in tutoribus filij, si quis sibi nasceretur, nominauit, D. Brutum etiam in secundis hæredibus. Populo hortos circa Tyberim publicè, & viritim trecentos sestertios legauit Quibus perlectis, puerum subsistere Iouianus iubet, & ad Dentatum conuersus, iuuenem, qui, vt mihi videbatur, in cognoscendis rebus lectione multa exercitus erat: Quid tu, inquit, Dentate sentis de hoc

Iouianus Pontanus.

quadrante & dodrante, in quibus hos hæredes scriptos autor hîc memorat? Cumque ille hæreditatis quotam esse partem asseueraret, in qua illos institutos à Cæsare arbitraretur: Proba, inquit Iouianus, hæc & vera sententia est, sed inops admodum & ieiuna: plus ego desidero. Et me intuitus, rogat, nũquid nostro iure ciuili (in quo multum operæ per id temporis impendere videbamur) aliquid de istiusmodi partibus tradatur. Tum ego: Memini, inquam, traditum memoratumque apud nonnullos veteris disciplinæ autores, præcipuè apud nostros Iureconsultos fuisse, omnem hæreditatem, quantacunq; esset, si morientis supremo iudicio non esset diuisa, tum ab ipso iure in duodecim partes omne illud patrimonium partiri: quas quidem partes omnes in vnum collatas, Assem pleraque antiquitas dixit, singulas verò disiunctim diuisas, Vncias appellauit. Itaque si te hæredem in vncia instituero, in duodecim partes diuiso prius toto esse, hoc est, omni patrimonio & fortunis meis, vnica tantùm pars tibi institutionis iure debebitur: cùm verò te hæredem in assem effecero, solidam hæreditatem & integrum patrimonium, nullis diminutis partibus, transferri volo. Hæ autem duodecim vnciæ, quæ assis appellatione cõtinentur, propria nomina à veteribus Iureconsultis singulæ nactæ sunt: nam præter vnciam & assem ea pars, quæ sextans appellatur, duas totius assis partes, hoc est, duas vncias habet, quadrans verò tres. Cùm ergo hîc in quadrante hæredes institutos L. Pinarium & Q. Pediũ videamus, quin ex duodecim vnciis integro Cæsaris patrimonio diuiso, tres tantùm vnciæ, hoc est, quarta totius hæreditatis pars, his duobus debeatur, in dubium non venit. Deinceps est triens, id est, tertia pars totius assis: quatuor enim hæc continet vncias, quincunx verò quinque. Semis autem dimidium illius habet, quod asse cõtinetur. quæ quidem pars, sex vncias ex toto asse vendicauit: quippe cùm totus as in duodecim vncias diuidatur, quod dimidium illius est, sex vncias, id est, semissem efficiet. Septunx autem septẽ consequitur vncias, bes octo, dodrans verò nouem. Cùm igitur in dodrante (vt Tranquillus hîc refert) C. Octauium Cæsar testamento hæredem fecerit, ex duodecim vnciis in quas Cæsaris hæreditas diuisa fuit, hic in dodrante institutus, nouem consequetur: reliqui verò duo, L scilicet Pinarius & Q. Pedius, quadrantem, id est, tres vncias ex integro asse, & quartam totius hæreditatis vendicabunt. Inter hos ergo & illum duodecim vnciæ, & tota Cæsaris hæreditas diuisa fuit. Dextans autem decem signat vncias, deunx verò vndecim. Quod à Iuuenale non inscitè, vt arbitror, dictum est:

Hæreditas omnis in 12 partes diuisa. — *As.* — *Sextans.* — *Quadrãs.* — *Triens.* — *Quincũx.* — *Semis.* — *Septunx.* — *Bes.* — *Dodrans.* — *Dextans.* — *Deunx.* — *Iuuenalis locus Satyra 1.*

Unciolam Proculeius habet, sed Gillo deuncem.

Totum enim essem diuisit, cùm ex duodecim vnciis alteri vnicam, alteri vndecim vncias patrimonij tribuit. Est quidem, inquit Iouianus, ita vt dicis, satisque de quadrante & dodrante, deque vncia & asse, vt à iuris studioso explicatum accepimus: sed vnum illud etiam me angit, in quo ancipitem cogitationem iam diu duxi, sæpiusq; in hoc quærendo fui. Nam cũ tres hæredes institutos autor hîc dicat, plures postea nominauit, Caium scilicet Octauium, Quintũ Pedium, & Lucium Pinariũ: demum adiicit, reliquos in ima cera, hoc est, vltima testamenti parte scriptos fuisse. Etenim si totus as, inter eos quos modò nominasti, absumptus est: quid reliqui sit quod istis debeatur, nõ equidẽ video: totus enim as, vt modò dixisti, totã absumit hæreditatẽ, & dodrans cùm nouem signet vncias, quadrans verò tres, duodecim vncias & totum efficiunt assem. Neque est præterea quod ex defuncti bonis amplius asse hæredi scripto debeatur. Ergo aut frustrabuntur peculio Cæsaris isti reliqui in ima cera adiecti, aut alia quædã hæreditas obuenienda est, vt istis etiam satisfiat: quorum alterum si asseueras, profectò perperam & absurdè dixeris. Neque ego Trãquillũ vel syncerissimũ scriptorẽ tam inconsideratè loquutum arbitror, vt plusquam oporteat aliquid in scribendo addiderit: siquidẽ tam circuncisus in explicandis adnotandisque rebus fuit, vt arguta breuitate pleraque potius perstrinxisse, quàm aliquid plus iusto addidisse videatur. Tum ego, Est, inquam, quod dubitetur: neque abnuerim, quin locus hic perobscurus, forsan videatur,

Ima cera. — *Tranquilli laus.*

videatur plerisque: qui tamen, probabili ratione reddita, clarus & expositus fiet. Tres enim Cæsar testamento suo hæredes fecit, ex toto videlicet asse. Siquidem dodrans & quadrans, duodecim vncias & totum efficiunt assem. Et quod asse distributo, reliquos in ima cera instituit, equidē denotat, non in noua quadam hæreditate hos admittendos fore, sed postquam in vniuersum bona sua inter hæredes partitus fuit: in ima cera illos qui in singulas partes iure legati admittendi fuerant, nominasse: quæ quidem legata, quāuis toto asse distributo, non extra hæreditatē sunt, sed à scriptis hæredibus, atq; ipso asse debentur. Etenim scriptus hæres, qui assem assequitur pro quātitate bonorum in quibus institutus est, legata quoq; distribuet. Vetus enim est testantiū mos, (quod ipsum apud Iurecōsultos lege sancitur) vt primo testamēti capite, hæredis fiat institutio, siue vnus, siue plures sint, qui in vniuersum bona ex defuncti voluntate capiant: sequenti capite & in ima cera, secundi hæredes, legata, & reliqua testatoris voluntas, & dispositio ponantur: siue aliquos onere grauat, aut si quibus dari fieriq́ue oportere, testator pro sua voluntate arbitratus est, qui nō hæredes, sed legatarij dicti. Siquidem non bona in vniuersum, sed legata & res singulares capiunt. Idq; ex integro asse, atq; ex toto patrimonio deducitur. Et hoc Tranquillum nūc dicere arbitror. Nam cùm primo capite testamenti Cæsar tres fecisset hæredes ex asse, in ima cera & vltimo capite reliqua posuisse, quæ ascriptis hæredibus debentur, Caiúque Octauium in familiā nomenq; adoptasse, secundos hæredes & tutores nominasse, populo hortos publicè, & viritim trecentos sestertios legasse. Quibus verbis vltro citroque ad multam noctem habitis, animaduersum est, obsonia iam præmatura & præcocta esse. Mox in aliud tempus dilatis sermonibus, ad natalem Iouiani diem celebrandum, cuius causa veneramus, ab ipso admoniti diuertimus.

Legata.

Vetus testantium mos.

Legatarij.

ANNOTATIONES IN CAP. I.

HOC primū caput nihil aliud, quàm interpretatur locū Suetonij in Cæsare cap. 83. Eámque interpretationē Alexander bona ex parte accepit ex Varrone illo togatorum doctissimo lib. I. aut vt alij cōputant, 4. de lingua latina, haud multò ante finē, vbi disertè declarat assē & eius partes, vti etiā noster Iustinianus in §. hęreditas. Instit. de hęre. instit. & vt nouissimè ita sciētissimè Budæus Gallię nostræ huiúsque seculi decus perpetuū, in libris de Asse & partibus eius, ad quos te, amantissime Lector, relego, ne in re iam satis ab aliis tractata tempus frustrà teramus. Vnum tamē aut alterum tantùm non intactum prætereundum duximus, videlicet imam ceram quam hic vocat Suetonius, extremam cerā appellatā fuisse à Tullio in 3. in Verrem actio. vbi Asconius illius interpres doctissimus interpretatur vltimam tabulam, vltimā partem tabulæ. Martialis autē lib. 4. Epigram. 26. plurali numero vltimas ceras vocauit.

Nihil Amiano, præter aridam vestem,
Moriens reliquit vltimis pater ceris.

Plures verò ceras fuisse in testamentis, præter ea loca, satis probat Horat. lib. Sermo. 2. Satyr. 5.

Qui testamentum tradet tibi cunque legendum:
Abnuere, & tabulas à te remouere memento:
Sic tamen vt limis rapias, quid prima secundo
Cera velit versu, solus multísne cohæres
Veloci percurre oculo.

Quo in loco Acron. Prima, inquit, cera secundo versu hæredis continet nomen. Porphyrion autem alter interpres, bene ait hoc, & iuxta ordinem, quia priùs testatoris nomen, secundò hæredis. Et ipse Suetonius in Nerone, cap. 17. Cautum vt in testamentis primæ duæ cerę testatorum modo nomine inscripto vacuæ signaturis ostenderentur. Ex quibus intelligi potest, non duas tantùm fuisse ceras in testamentis, sed & aliam tertiam quæ ima, siue extrema, aut vltima dicebatur, in qua legata, & cæteræ testatorum dispositiones continebantur. Quod autem posteà dictum est, veterem testamentorum morem fuisse, vt primo testamenti capite hæredis fiat institutio, id deprōptum est ex l. I. ff. de hæred. instit. vbi ita scribitur, eum qui testatur, ab hæredis institutione debere initiū facere testamenti. Quod quemadmodum sit intelligendum, disces ex interpretibus eius loci. Cætera verò huius cap. notiora sunt, quàm vt aliorum testimoniis, vel authoritatibus fulciri debeant.

Qui reges vel principes apud varias gentes cognomenta ex suo nomine posteris reliquerint. Cap. II.

NON apud Romanos solùm, sed apud exteros quoq; obseruatū accepimus, vt ab eo qui de sua republ. bene meritus fuit, posteri duces cognomēta accipere operæpreciū ducerent. Nam de Romanis principib. nemo ambigit, quin à diuo Iulio & Octauio reliqui imperato-

Cæsares Augusti. res, Cæsares & Augusti [a] dicti cognominatíque sint. Credo equidem, quòd desiderio illorum post funera tenerentur, & tanquã in posteris eadem indoles futuræ virtutis eniteret, ita eodem sibi nomine adoptato, ipsi quoque ad preclara facinora obeunda inuitarétur. Mansitq; sequutis imperatoribus cognomẽ Cæsaris & Augusti. Quod *Augustæ mulieres.* non ipsis modò, sed vxoribus [b], sororibus & filiabus cõmune fuit. Siquidem Liuia [c] postquã nupsit Octauio, Augustæ nomẽ tulit: & Agrippina [d] postquam Claudio coniugata fuit. Senatus quoque frequenti curia vxori sororiq; [e] Traiani, cognomẽ Augustarum dedit: & Vitellius [f] matri, & Faustinæ vxori [g] Antoninus: sic [h] Iuliani vxor & filia, Augustæ appellatæ sunt: quibus hoc etiam honoris tributum est, vt illas quandoque sacer [i] ignis præiret: quem mox sequuti Cæsares [k] pro maiestate imperij, more *Ignis sacer præcedebat.* Persarum [l] regum & Indorum, sibi vendicarunt: tametsi Vitellius [m] oblatum sibi Cæ-

ANNOTATIONES IN CAP. II.

a Cæsares & Augusti.] De hi Cæsaris & Augusti appellationibus, & quid inter eas differat, satis supérque diximus in nostris Cõment. de iure Primigeniorum in 17. q. in 4. opin. nu. 22. incipien. Atqui licet videre, & multis seq.

b Sed vxoribus, sororibus, & filiabus.] De vxoribus constabit ex iis quæ mox subduntur: sed quibus addes eo tandem decursum fuisse, vt omnes passim vxores Augustæ vocarentur, vt patet ex l. princeps. ff. de legib. vbi Augusta, licet non sit legibus soluta, princeps tamen eadem illi priuilegia tribuit, quæ & ipse habet. & l. si Augustæ. ff. de leg. 3. loquente de Faustina, quam Augustam vocat. & l. quoties. C. vbi Senat. vel clariss. & l. cùm hæredes. in princ. C. qui testa. facere poss. vbi ita scribitur, cùm hæredes Imperatores, siue Augustæ. & iterum posteà: & sicut priscis legibus cautũ est, Imperatori quoque & Augustæ testamẽtum facere liceat, & mutare. & l. bene à Zenone. vers. eodémque modo. C. de quadriẽ. præscr. vbi hęc verba sunt, eodémque modo si à serenissima Augusta aliquid alienetur, quare & nõ eadem vtatur prærogatiua. Iulius autẽ Capitolinus in Pertinace, tradit eadẽ die, qua ipse Pertinax Augustus est appellatus, & Flauiã Titianam vxorẽ eius Augustam quoque fuisse appellatã: qui paulo post scribit, hãc vxoris Augustæ appellationẽ ipsum Pertinacem nõ recepisse. De sororibus autẽ, vide infra in verbo, Vxori, sororiq;. De filiabus verò Cornelius Tacitus lib. 15. scribit Neronem filiam suam, quam ex Poppea susceperat, & ipsam quoq; Poppeã Augustas appellasse. Et Suetonius in ipso Nerone c. 35. scribit ex Poppea filiã tulisse Claudiam Augustã, eámque amisisse admodum infantẽ. Et Iulius Capitolinus in vita Antonini Philosophi, scribit filiã ipsius Antonini fuisse Augustam vocatã. Et de aliis quoque inferius dicetur.

c Siquidem Liuia.] Plinius lib. 15. cap. 30. eodémque vlti. Namque, inquit, Liuiæ Drusillæ, quæ postea Augusta matrimonij nomẽ accepit, cum pacta esset illa Cæsari, &c. Nam & alibi eandem Augustam vocat ipse Plinius, scilicet lib. 37. eodémq; vlt. cap. 2. Et Dion in Augusto, ad fi. Cum autẽ (ait Græcè quidem, sed in hunc sensum) Augusto populus Romanus æternitatẽ immortalitatémq; donauisset, et Liuiam, quæ tum Augusta nominabatur, Sacerdotem creauit. Cornelius autem Tacitus lib. 1. Historiæ Augustæ, scribit in testamẽto Augusti Liuiam ipsam in familiam Iuliã noménque Augustæ fuisse assumptam. At Suetonius in Claudio, cap. 13. tradit, eandem Liuiam id cognominis sibi oblatum recusasse.

d Et Agrippina.] Tacitus lib. 12. Augetur, ait, & Agrippina cognomine Augustæ.

e Vxori sororíque Traiani.] Plinius in Panegyrico scribit Senatum obtulisse cognomen Augustarũ vxori sororiq; Traiani, quod certatim deprecatæ sunt, iudicãtes plus esse in eo, si vxor & soror Traiani Imperatoris, quàm si Augustę dicerentur.

f Et Vitellius matri.] scilicet Sextiliæ ex eodem Tacito lib. 18. Sic Capitoliũ, inquit, ingressus, atq; ibi matrem complexus, Augustæ nomine honorauit. Sed & Claudius (quod addendum est) Antoniæ matri apud Suetonium in vita illius, cap. 11. Et Alexander Seuerus matri quoq; Mammeæ apud Herodianum lib. 5. post prin.

g Et Faustinæ vxori Antoninus.] Vterque & Pius & Philosophus ex Iulio Capitolino in vita vtriusq;. Nam & vtriusq; vxores Faustinę vocabantur, vt ibi videre licet. Et de alterutra loquitur l. si Augustæ ff. de lega. 2. à nobis suprà citata.

h Sic Iuliani vxor & filia.] Ex Aelio Spartiano in vita illius

i Sacer ignis præiret.] Id enim tributũ fuisse Lucillæ Antonini Philosophi Imperatoris filiæ, vxori primùm Veri & ipsius Imperatoris, & deinde Pompeia tradit Herodianus lib. 1. Et Martiæ quoque ex concubinis Commodi, & quam prope vxoris loco habuit, idem eod. lib. 1.

k Quem mox sequuti Cæsares.] Vt videre licet ex Herodiano eodẽ lib. 1. non semel, vbi de Lucio Vero, & Commodo: & lib. 2. vbi de Pertinace, & de Macrino: & lib. 7. vbi de nece Alexandri Seueri, & iterum vbi de inauguratione Gordiani.

l More Persarum.] Quorum reges sacer quoq; ignis pręit, vt scriptũ reliquit Q. Curt. li. 3. nõ semel.

m Tametsi Vitellius &c.] Suetonius in vita illius, cap. 8. in fi. Cognomen, inquit, Germanici delatum ab vniuersis cupide recepit, Augusti distulit, Cæsaris in perpetuum recusauit. Tacitus lib. 17. nomen Germanici Vitellio statim additum Cæsarem se appellari etiam victor prohibuit. Et lib. 18. Præmisit in vrbem edictum, quo vocabulum Augusti differret, Cæsaris non reciperet, cùm de potestate nihil detraheret. Et lib. 19. nec deerat

ipse

ſaris cognomen recuſarit, Auguſti vero diſtulerit:quod poſtea deploratis rebus,quũ
hoſtilibus armis premeretur,dimiſſum reuocauit,& Cæſarē ſe dici voluit:donec poſt
ſeriem [n] annorum,haud longo interuallo, Romani principes Antonini cognométa *Antonini.*
ſumpſere.Nanque a Pio Antonino,Antoninus Philoſophus,vir omni laude dignus:
deinde Cōmodus, Caracalla, Geta,Heliogabalus,& alij ex Cæſaribus fama illuſtres,
Antonini nomē ſibi adoptarunt:voluitq; Seuerus [o] Imperator,vt Romani Impera-
tores,ſicut Cæſaris,ſic in poſterum Antonini nomen ferrēt,hoc ſuę poſteritati longe
clariſsimum fore arbitratus. Mox ſuccedenti æuo , collapſa re militari, Ataulphus [p] *Ataulphi.*
Gothorũ rex,Roma debellata eo veſaniæ proceſsit,vt quemadmodum Cæſares,ſic in
poſterũ Romanos principes Ataulphos cognominari deſtinarit:à quo inſtituto , ſi-
cut à pluribus aliis, poſtea deſitum eſt.Nomen vero imperatoris [q] , prætoribus olim *Imperator.*
magnarũ laudum titulus fuit:quippe hoc honore velut inſigni munere, milites ſum-
mos duces honeſtabãt:isq; pręcipuus honos habebatur ſemper. Poſtea niſi illos,quo-
rum ductu & auſpicio cõſtatum fuiſſet bellũ,& ſub quibus decē hominũ [r] millia vno
prælio cecidiſſent , aut ſaltem duo [s] millia,quę poſtea conſuetudo increbuit,vel de-
nique mille occubuiſſent,aut præcipua victoria potiti eſſent,nullos imperatoris no- *Imperatores qui vocati.*
mine dignos putarunt.Propterea Marco [t] Craſſo, quòd vrbem Zenodotiũ trans Eu-
phratē, imbelli certamine & incruento Marte vicit,& ob id imperatoris nomen ſibi
arrogauit, magnæ inuidiæ fuit,quòd nõ multo negocio tantum nomen vendicaſſet.
Pompeius [u] , quòd in Aphrica Domitium ſuperaſſet, quodq; ex viginti milibus ho-
ſtium,vix tria millia effugiſſent,toto cõſpirante exercitu, imperatoris nomine fuit ho
neſtatus:qui licet ſe Imperatorē ſalutari permiſerit,nunquam tamē epiſtolis aut chi-
rographis hoc nomen vſurpauit.Iulius Cæſar [x] C. Cæſaris pater, quod Syllanis tem-
ribus , multa Samnitum & Lucanorum millia ad Eſerniam interfeciſſet,ab exercitu
Imperator fuit appellatus.Mox diuus [y] Cæſar,poſt pericula depulſa,prænomē Impe-

ipſe vultu,voce, lachrymis miſericordiam elicere, largus promiſsis , & quæ natura trepidantium eſt, immodicus. Quin & Cæſarem ſe dici voluit , aſpernatus antea,ſed tunc ſuperſtitione nominis,&c.

n Donec poſt ſeriem annorum.] Id videre licet ex Iulio Capitolino , Aelio Lampridio, Aelio Spartiano , Herodiano & aliis vitarum horum imperatorũ ſcriptoribus,præſertim vero ipſo Spartiano in vita Septimij Seueri.

o Voluitque Seuerus] ſcilicet Septimius ex Herodoto qui id tradit lib. 3.De qua re etiam loquēs Aelius Spartianus in vita illius ſcribit, Antonini nomē Baſsiano & Getæ filiis impoſuiſſe,quod Seuerus ipſe in Marci Antonini familiam tranſire voluiſſet.

p Ataulphus Gothorum rex.] Id relatũ eſt à Paulo Oroſio lib.Hiſtoriarum ad D. Auguſtum, 7. ca.29. eodemque vlt.& alio Paulo Diacono de Geſtis Romanorũ, lib.13.vbi & illud tradunt Placidiæ,aut vt alij vocant,Placidæ vxoris ſuaſu inceepto deſtitiſſe:quod & nos retulimus in noſtris legibus connubiatibus.l.11.nu.12.incipiente Ataulphus.

q Nomen vero Imperatoris.] Appianus Alexandrinus lib.2. de bellis Ciuilibus,loquens de Attilio Varo, tradit illum Imperatorē,ſe! nominari voluiſſe. Hanc enim appellationem Prætoribus nõ mediocris apud milites authoritatis: quaſi ipſis teſtificantibus eundem Imperatoris nomine non indignum eſſe. Hunc quippe honorē Prætores iampridem in maximis belli operibus ſibi vendicaſſe, obſeruarunt poſt veteres , Alciatus & Ferretus ad Cornel. Tacit. lib.12.

r Et ſub quibus x. millia hominum.] Ipſe Appianus iis quæ clauſula præced.ex eo diximus, hęc ſubiecit : Nunc autem ſub quibus decem millia in bello concidiſſent , hac appellatione dignos haberi audio.

s Aut ſaltem duo millia, &c.] Cicero Philip. 14. At ſi quis Hiſpanorum, au Gallorum, aut Thracum mille, aut duo millia occidiſſet,non eum hac conſuetudine quæ increbuit , Imperatorem appellaret Senatus ? tot legionibus cæſis,tanta multitudine hoſtium interfecta, Imperatorium nomen adimemus?

t Propterea Marco Craſſo.] Aliter Plutarchus in vita illius , vt ibi videre poteris. At illum Imperatorem vocat Cæſar lib.3. belli Ciuilis. Qui, (inquit , de Parthis loquens) paulo ante M. Craſſum Imperatorem interfecerant.

v Pompeius.] Cæſar lib. 3. belli ciuilis, Pompeius , inquit , eo prælio Imperator eſt appellatus, hoc nomen obtinuit , atque ita ſe poſteà ſalutari paſſus eſt , ſed neque in literis,quas ſcribere eſt ſolitus,neque in faſcibus inſignia laureæ prætulit. Et Plutarchus id dicit in vita illius. At Plinius id illi teſtimonium præbuit.lib,7.c.26.Toties Imperator antequam miles.

x Iulius Cæſar. C. Cæſaris pater.] Paulus Oroſius Hiſtoriarum lib.5. cap.17.

y Mox diuus Cæſar.] Apud Suetonium in vita illius,cap.76. Sed & ante quoque in Hiſpania apud Hircium in bello Hiſpanienſi.

ratoris ſibi arrogauit. Deinde Auguſtus[z] Tiberiũ & Claudium Druſum[a] priuignos hoc nomine nobilitauit. Bello quoq; Germanico fuſis fugatisq; hoſtibus, Tiberio Cæſari[b] & Tito[c] expugnatis Hieroſolymis, miles victor imperatoris nomẽ dedit, & trophæũ poſuit. Cicero quoque,[d] quòd Parthos ad Amanũ profligaſſet, & Metellus[e] quòd Sertoriũ viciſſet, imperatoris nomina tulere. Fertur tamen Curio[f] ad Vticam, quòd eius opera conductis cõmeatibus, omnium rerum copia abundaret exercitus, imperatoris ſibi nomẽ aſciuiſſe. Et Scipio[g] bello ciuili inter Pompeium & Cæſarem, vt pecuniam à prouincialibus cogeret, ſe imperatorẽ dixiſſe. Demum[h] Cæſares, ne in crimen inuidiamque inciderent, imperatoris nomen tanquam titulum mitem & honeſtiorem, abrogato regis vocabulo, iterum & ſæpe deſumpſere. Quare Auguſtus[i] ſemel & vicies fuit Imperator dictus, & ſequuti principes hoc cognomento perſæpe nobilitati ſunt. Quod etiam apud Græcos[k] fuit vſurpatum: quipde Phocion[l] vigeſimùm Imperator dictus eſt: Aratus[m] decimùm & ſeptimùm imperatorẽ geſsit, Pelopidas[n] ter & decies, Philopœmenes[o] octauùm: quem apud Achæos intra annum bis gerere non licebat, ſicut apud Spartanos[p] bis eundem claſsis præfectum fieri lege

Cæſares tandem imperatoris nomen ſibi aſſumpſerunt.

Achæorũ & Spartanorũ mos.

z Deinde Auguſtus Tiberium.] Tradit tamen Suetonius in vita Tiberij, ca.26. eum hoc Imperatoris prænomẽ recuſaſſe. Nec alicubi legi eũ ſic appellatum ab Auguſto. Vide ſequen. annotat.

a Et Claudium Druſum] Vereor ne hic & in præcedenti annot. Alexander fuerit deceptus, & vtrumq; ſcilicet Tiberium & Druſum filios Liuię ex Nerone priore marito acceperit, pro Caio & Lucio eiuſdem Auguſti nepotibus ex Iulia filia, quæ illos Agrippę pepererat, quos ipſe Imperatores appellarat & ſuos ſucceſſores deſignarat, vt tradit Dion in vita illius.

b Tiberio Cæſari.] Germanico, vt credo, voluit & certè debuit dicere, qui vt ſcribit Tacitus lib.1. victis Germanis Imperatoris nomen, authore Tiberio accepit.

c Et Tito.] Suetonius in vita illius, cau.5.

d Cicero quoque.] Plutarchus in vita illius, & ipſemet Cicero lib.2. Epiſt. famil. epiſt. eiuſdem lib.9. totius autẽ voluminis 20. cuius initiũ eſt, Tu vide, vbi dicit ſe apud Illum deuictis Amanẽſibus Imperatorem appellatum. Ideoq; & in capite illius epiſt. & multarum ſeq. ſe Imperatorem nuncupat.

e Et Metellus.] Plutarchus in vita Sertorij.

f Fertur tamen Curio.] Ex Cæſare lib.2. de Bello ciuili: cuius hæc verba ſunt, His rebus geſtis Curio ſe in caſtra ad Bagradã recepit, atq; vniuerſi exercitus conclamatione Imperator appellatur.

g Et Scipio.] Ex Cæſare lib. 3. Belli Ciuilis, His, inquit, temporibus Scipio detrimentis quibuſdam circa montem Amanum acceptis, Imperatorem ſeſe appellauerat: quo facto ciuitatibus Tyrannisq; magnas imperauerat pecunias. Item à publicanis ſuæ prouinciæ debitam biennij pecuniam exegerat, & ab eiſdem inſequentis anni mutuam acceperat, &c. Quibus adde, & alium Scipionem antiquiorem, nempe eum, cui Africani cognomen fuit, ita quoq; appellatum ex Liuio 3. deca. lib.7. Et Tiberiũ Iunio Bleſo tribuiſſe vt imperator a legionibus ſalutaretur, deuicto Tacfarinate, vt tradit Tacitus lib.3. nõ multo ante fi. Idq; priſco erga duces honore, vt ille dicit. De quo etiam Velleius Paterculus li.2. Syllam quoq; Imperatoris nomen adeptum fuiſſe ob multas victorias aduerſus hoſtes adeptas, vt ſcriptum reliquit Plut. in vita illius. Et Brutum item & Caſsium ab exercitu Imperatores vocatos fuiſſe teſtis eſt idem Plutarchus in vita Bruti. Et Q. Caſsium Longinum, quòd in Luſitania Medobregam oppidum, monteḿq; Herminium expugnaeſſt, Imperatorẽ appellatum tradit Hircius aut Oppius in bello Alexandrino.

h Demum Cæſares.] Dion in Iulio Cæſare, & cæteri vitarum Imperatorũ ſcriptores. Ipſe autem Dion tradit Auguſto Cæſari decretum fuiſſe nomẽ Imperatoris, non tanquam maxime alicuius pugnæ victori, neq; ſumma dignitate prædito, ſed veluti omnium rerum domino, à quo cæteri Imperatores nomen traxere, & ab illo Imperatores Romanos connumerandos. Vide ibi cætera.

i Quare Auguſtus.] Ex Tacito lib.1. vbi deſcribẽs Pompam funeris ipſius Auguſti, inter titulos honorum eiuſdem hunc ponit, nomen Imperatoris ſemel atque viciès partum.

k Apud Græcos.] Adde & Carthaginenſes ex Liuio 3. decadis lib.1. non multo poſt princ. In Aſdrubalis, locum haud dubia res fuit, quin prærogatiuam militarem, qua extemplo iuuenis Annibal intra prætorium delatus, Imperator ingenti omnium clamore atque aſſenſu appellatus erat, fauor etiam plebis ſequeretur.

l Phocion.] Plutarchus in vita illius vno in loco, ſed in alio tradit illum quintum ſupra quadrageſimum imperium geſsiſſe, quamuis nunquam ipſe comitiis interueniſſet.

m Aratus.] Id ex Plutarcho eſt in vita illius, ad finem.

n Pelopidas.] Et id quoque ex eodem Plutarcho in vita illius, etiam ad fi.

o Philopœmenes.] Satis conſtat ex Plutarcho in eius vita & Liuio 4. decad. li.5. & alibi, hunc ſæpius Imperatorem Achæorum fuiſſe, ſed numerum certum non adſcribunt. At Pauſanias lib.8. dicit octauo illum fuiſſe Ducem Achæorũ deſignatum, cum ſeptuageſimũ iam annum eſſet egreſſus.

p Apud Spartanos.] Ex Plutarcho in Lyſandro. Alibi tamen idem Plutarchus, ſcilicet, in Apophtheg. Laconicis inter inſtituta Lacedæmoniorũ ſcribit illis interdictum fuiſſe nautis eſſe, & nauali

pugna

vetabatur. Sola mulier Zenobia[q] Palmyrensium regina, quum orientis regnum tueretur, armata in virili veste exercitui præfuisse, & Imperatoris nomen tulisse dicitur, cuius auspiciis pleraq; egregie gesta in hostes fuere: sed nō solum Romanos, verùm eos qui Albæ regnarunt, qui ante Romulum per annos trecentos fuere, idem obseruasse proditum est. Constat enim à Syluio Ascanij filio, qui secundus ab Ascanio suscepit Albę regnum, reliquos Albanorum Reges per ordinē successionis, Syluios cognominatos[r] fuisse. Siquidem Aeneas Albanorum rex, & Latinus, & Capis, & Capenus, & Tiberinus, ac reliqui deinceps, quandiu regnum Albæ stetit, Sylu[ij] cognomenta ab illo meruere. Sicut Latinis regibus à Murano, qui in Latio regnauit, Murani cognomē inditum ferūt. Quæ quidem res[s] ancipitem mihi animum sæpe agit, cogitatioque subit, cur non exemplo Albanorū & Latinorum, idem quod in imperatoribus, etiam in regibus veteres Romani factitarunt, vt à cōditore vrbis Romulo, reliqui post illum reges, felix faustumque nomē acciperent: cum præsertim ipse vrbis cōditor, bonis artibus partum firmatumque regnū, inter omnia inimica infestaque longe illud maius, auctiusq; reliquerit. Sed hanc quæstiunculam relinquamus, quibus huiuscemodi indagare, ingeniu abunde & negocium est. Parthos quoque idem obseruasse, vt regum cognomenta ferrent, multi prodidere. Etenim Arsaces,[t] Scytha vir fortis & strenuus, quum premēte inopia, latrociniis obnoxiam iuuentam ageret, coacta exulum manu, quos Parthos nuncupant, deuicto Seleuco & Mandragora, in regem Parthorū assumptus, illud ita instituit, formauitque, vt diē victoriæ tanquā natalem libertatis, multis post tēpestatibus solemnem celebrarint: qui postquam fato functus est, tanto honori ipsius memoria fuit, vt celebre ad posteros[v] reges cognomen Arsacis ex suo nomine reliquerit. Nam & Parapatius, & Mithridates, & Pharnaces, & qui post illum regnarūt Parthorū reges, cognomen Arsacis sibi posterisq; illustri titulo propagatum adoptauerunt. Quorū posteros parum legitime regnare dixerūt, nisi ex matris incesto & filij

Zenobia.

Sylu[ij].

Murani.

Parthi.

Incestus Parthorū.

pugna decertare. Verùm posterius & in mari eos pugnasse, & cùm mari potiti essent, rursus destitisse, cum mores ciuium corrumpi animaduertissent. Sed iterū quoque super hoc mutatos fuisse, quemadmodum & in omnibus aliis.

q Zenobia.] Apud Trebellium, aut vt alij vocant, Treuellium Pollionem tum in vita illius, tum & in vita Aureliani. Sed his omnibus addes & Reges quoque qui Duces exercitus deligebantur, Imperatores quoque vocatos. Sic enim Antiochus Aetolis Dux delectus aduersus Romanos, Imperator vocatus est apud Liuium quartę decad. libro 5.

r Syluios cognominatos fuisse.] Dionysius Halicar. lib. 1. Liuius 1. decad. lib. 1. non multo post prin. Syluius deinde regnat Ascanij filius, casu quodam in syluis natus. Is Aeneam Syluium creat: is deinde Latinum Syluium, ab eo coloniæ aliquot deductæ Prisci Latini appellati. Māsit Syluius postea omnibus cognomen, qui Albæ regnarunt. Latino Alba ortus, Alba Atys, Aty Capys, Capi Capetus, Capeto Tyberinus, &c. Seruius enarrans eum locum lib. 6. Aeneidos:

Ille (vides) pura iuuenis qui nititur hasta.

Albani, inquit, Reges dicti sunt Syluij ab huius nomine, sicut hodiéque Romani Imperatores Augusti vocantur: Aegyptij, Ptolemæi: Persæ, Arsacidæ: Latini, Murrhani: citatque illud eiusdem Virgilij lib. 12. eiusdem operis,

Murrhanum hic atauos, & auorū antiqua sonantem
Nomina, per regesque actum genus omne Latinos.

Quo etiam in loco idem Seruius, hoc est, ait, cuius nomine maiores omnes Murrhani dicti sunt & Reges fuerunt. Scimus enim plerunque solere fieri, vt primi Regis reliqui nomen etiam possideant, vt apud Romanos Augusti vocantur, apud Albanos Syluij, apud Persas Arsacidæ, apud Aegyptios Ptolemæi, apud Athenienses Cecropidę. Sed quantum ad Persas vide infrà in verbo, Etenim Arsaces, ex quo intelliges Seruium lapsum fuisse, & pro Persis Parthos debuisse dicere. Sed & illud de Syluiis voluit Festus Pompeius lib. 17.

s Quæ quidem res.] Totus hic locus Alexandri est.

t Etenim Arsaces.] De hoc Iustinus lib. 41. à quo etiam hic locus sumptus est, nisi quòd is Andragoram vocat, quem hic Mandragoram appellat. Sed & de hoc Arsace quædam Strabo lib. 15. nō semel, & Dion in Pompeio, qui & addunt Reges Parthorum ita esse dictos. Et Eusebius in Chronicis Olympiade 133. Et vide quæ diximus in verbo, Syluios cognominatos fuisse.

v Quorum posteros.] Multi tradunt apud Parthos matrimonia parentum & filiorum esse legitima, & inter cæteros Bardesanes in libro de Fato, & D. Clemens lib. Recognitionum 9. & Eusebius lib. præparationis Euangelicæ 3. & iterum 6. cap. 8. & e Poëtus Lucanus lib. 4.

Parthorum dominus quoties sic sanguine mixto
Nascitur Arsacides, cui fas implere parentem.

Et nos quoque diximus in nostris ll. connubialibus, l. 7. nu. 33.

Palibroti. S. ndracocti. Taxiles. Nicomedes. Cecropidæ Philomenes. Hellenes. Tigranes. Pyrrhidæ. Mithridates. Bagoij. Candaces.

concubitu editi forent. Quinetiam apud Indos [x] hunc aliquando morem inoleuisse accepimus. Nanque Indorum Reges, alios Palibrotos, alios Sandracoctos, nonnullos Taxiles, sequente nomine in quemcunque imperium transiret, ob eximiam in bello virtutem denominatos ferunt. Bithynos [y] quoque ob prioris Nicomedis claritatem, qui militiæ & domus clarus fuit, Nicomedis cognomē regibus indidisse putant: sicut à Cecrope, qui Athenis regnauit primus, Reges Atheniēsium Cecropidas nuncupari. Hic enim omnem multitudinem [z] in oppida duodecim digestā, partitus fuit quā Theseus obuiā eundo periculis, ne hostium præda forent, velut vnius corporis alumnos, in vnam vrbem postea sociauit & coegit. Et Paphlagonū Philomenes [a] Thessalorū Hellenes ab Hellena, [b] & Assyriorū Reges [c] Tigranes dicti cognominatiq; sunt. Cum enim Seleucidarum imperium ab Alexandro ad septuaginta supra ducentos annos prouectum fuerit, Tigranis cognomen à primo illo, qui Assyriis præfuit summæ iustitiæ temperamento, posteri desumpsere, ita vt per ea tempora quatuor supra decem Tigranes Reges denominati ferantur. Quin etiam à Neoptolemo [d] Achillis filio, qui Pyrrhus dictus est, Reges Molossorum Pyrrhidæ, cum ea loca tenuissent & Ponti, Mithridatis [e] nomina sumpsere Is enim cum quo populus Romanus multiplex bellum gessit, à primo Mithridate sextus adnumeratur, quem Eupatorem [f] vocitarunt. Fuitq; literis proditum, reges Persarum, qui spadones in regnū asciti fuere, Bagoios [g] nuncupari. Et in Meroe, quòd Candaces [h] præcipua mulier

x Quinetiam apud Indos.] De his tribus Regum Indorum appellationibus Strabo lib.15.& præterea de tertia, Plutarchus in Apophthegmatis Alexandri: & Q.Curtius lib. 8. Sed de Palibrotis alij aliter, nempe hos gentem esse Indorum. & inter hos Pomponius Mela li.1 vbi de India loquitur: & Plinius li.6.cap.19. & Solinus cap. 65. aut aliorum computatione, 55.& Iustinus li.40. & Plutarchus in Lucullo, & in Pompeio. Maluit autem hic Alexander sequi Strabonem. Cæterum Arrianus de gestis Alexādri li.8.post prin. meminit Palimbothræ Indorum vrbis maximæ. Et posteà quoque eodem li. tradit Palimbothram amplissimam Indicarum vrbium esse in Aedrosorum finibus iuxta Erranoboæ & Gangis fluminū concursum. Sed & idem, illo ipso lib. scribit Sandrocottum maximum esse regnum Indiæ: & vide infrà lib.2.cap.31.

y Bithynos.] Strabo lib. 12. Nicomedia, inquit, dicta de nomine regis cuiusdam Bithyni, qui eam condidit: multi enim eodem nomine vocati fuerunt, veluti Ptolemæi, propter prioris claritatē.

z Hic enim omnem multitudinem.] Plutarchus in vita Thesei.

a Et Phaplagonum Philomenes.] Iustinus lib.37. in fi. Nicomedes, ait, quoniam se tueri iure non poterat, iusto regi redditurum respondit: atq; ita filium suum mutato nomine Philomenem Paphlagonum nomine appellat, & quasi stirpi regiæ reddidisset regnum, falso nomine tenet.

b Thessalorum Hellenes ab Hellena.] Corrige ex Heliene, nam hic Hellem vocabatur, ex Solino, cuius verba hæc sunt cap. 13. aut, vt alij computant, 14.

c Et Assyriorum Reges, Tigranes dicti.] Armeniorum dicere, vt opinor, voluit, quorum multos Tigranes reges fuisse legimus, vt videre licet apud Xenophontem Pædiæ Cyri lib. 3. non multo post prin. valerium maximum lib.9. cap.11. Plutarchum in Lucullo, & in Pompeio: Iustinum lib.40. Luc. Florum lib. Epitome Liuij 97. & 98. Dionem in Pompeio, statim post princ. Nullum autem Assyriorum præter vnum & ipsum Armeniæ regem qui Syriæ regno mutuis fratrum odiis & bello inexpiabili consumpto, à populo ascitus per 18. annos illo trāquillissimè potitus est, sed tandem illo à Lucullo victo, rex Syriæ Antiochus Cyricoeni filius appellatur, vt ait Iustinus d.lib.40. Vide an alibi reperies quod Alex. ab Alex. hic dicit.

d A Neoptolemo.] Plutarchus in Pyrrho, in princip.

e Ponti Mithridatis.] Plutarchus in Demetrio scribit Mithridatē Ariobarzanis filium genus regum qui deinde Pōto imperitarūt, post octauam successionem, à Romanis destructam posteris suis reliquisse. Huius quoque primi Mithridatis meminit & Probus Aemylius in Datami.

f Quem Eupatorem vocitarunt.] De quo Strabo lib.1.& lib.6. ad fi.& lib.7. & lib. 10. & 12. non semel.

g Bagoios nuncupari.] Plinius lib. 13.cap.4. Clarissimæ, inquit, omnium quas regias appellauere ab honore, quoniam regibus tantum Persidis seruabantur, Babylone natæ vno in horto Bagou, aut, vt alij legunt Bagu: & subdit, ita enim vocant spadones qui apud eos etiam regnauere. De Bagoa quoq; Eunucho rege Aegyptio Aelianus lib. 6 de varia historia, vbi de Artaxerxis cognomento Ochi occidione loquitur. Et Plutarchus in li. 2. de fortuna Alexadri: Bagoas, inquit, eunuchus Oorsæ & Doris Persarum Imperiū quasi humeris sublatum imposuit. Et Q.Curtius lib. 8. de gestis Alexandri mentionem facit Bagoæ Eunuchi ipsius Alexandri. Et Diodorus lib. 17. cum mille militum præfectum ait. Ouid. autem libro 2. Amor. Elegiā 2. seruum puellæ custodem Bagoum vocat.

Quem penes est dominam seruandi cura Bagoë,
Dum perago tecum pauca, sed apta, vaca.

h Candaces.] Strabo lib.17. Plinius lib.6. cap. 29. ad fin.

regnum tenuisset, reginas in posterum Candaces cognominari: eaque obseruatio constans & perdiu mansit. Nec me præterit, Aegyptios quoq; Reges eandem consuetudinem vsurpasse, vt in pleraque historia est. Siquidem cum antea Pharaones[i] dicerentur, Ptolemæus[k] Lagus gregarij militis filius, qui Aegyptum armis sibi vendicarat, post res cum Antigono compositas, cum quo multiplici bello & immodica simultate conflictatus est, Aegypti regnum quandiu vixit, moribus & disciplinis mirificè instruxit ornauitq;. Is igitur iam grandis natu, morbo absumptus est, magno de se, vt de tam bene merito principe, desiderio relicto: cuius memoriam Alexandrini tanta charitate prosequuti fuere, vt Philadelpho qui post eum regnauit,& reliquis Aegypti regibus ab illius nomine, Ptolemæi cognomenta[l] indiderint. Nam & Euergetes, qui Philadelpho successit, & Philopator, qui Tryphon[m], & Epiphanes, & Philomator, & alter Euergetes Phiton appellatus,& Lagus, & Auletes Aegyptiorum reges, ab illo Ptolemæi dicti cognominatiq; sunt. Hic enim Philadelphus Stratonis discipulus fuit,omni doctrinæ genere clarus,qui cum viribus[n] attenuatis, infirma valetudine laboraret, miro discendi studio affectus,nobilem illam omnium sermonibus[o] celebratam bibliothecam,conquisitis vndiq; exemplaribus,omniúmque linguarum voluminibus construxit, pulcherrimū sanè regiæ opulentiæ monimentum, quæ ad primum Alexandrinum durauit bellum. Quem Philadelphum, Philomatorem[p] & Philopatorem[q] ob neces parētibus & germanis fratribus illatas, per antiphrasin & irrisionem vocitarunt: sicut Euergeten[r] quod deorum simulacra à Cambyse disiecta restituerat, quasi beneficum:& Auleten[s] diffamatissimum,quod super cætera flagitia & dedecora,choraulam & tibias exerceret. Hunc enim Auleten ob simultatem Aegyptij regno exegere:qui Romam exul cum venisset, à senatu populoq; Romano benignè exceptus, in Aegypti regnum ab Aul. Gabinio reductus & restitutus fuit. Post quem Alexandrini[t] Cleopatram & Ptolemæum puerum regno præfecere, sed mota seditione, à factione alterius partis, Cleopatra in Syria exulauit, atq; ex illo Aegypti regnum penes puerum stetit. Hic est enim Ptolemæus[v] ille puer, qui Pompeium Magnum ex Pharsalo fugientem,ministro Achilla & Photino miseranda nece affecit:exindeque Alexandrinorum res, vrgente fato, in peius magis ac magis ruere visæ sunt:donec[x] Augustus terra marique victor, Actiaco prælio superatis Alexandrinis,Antonioq; & Cleopatra,quam matrimonio sibi deuinxerat,victis necatisque, Aegyptū omnem stipendio superimposito prouinciam effecit,

Pharaones. Ptolemæi.

Ptolemæi. Philadelphi bibliotheca.

Ptol. Philomator & Philopator vnde dicti. Ptol. Euergetes. Ptol. Auletes. Ptol. Auletes exul restitutus ab A. Gabinio. Ptol. puer.

ANNOTATIONES.

29. ad fi. Eusebius historię Ecclesiasticę lib. 2. cap. 1. D. Lucas in Actis Apostolorum cap. 8.

i Pharaones.] Ex sacris Bibliorum libris.

k Ptolemæus.] Hanc Ptolemęorum seriem latè descripserunt Strabo lib. 17. & Pausanias lib. 1.

l Ptolemæi cognomenta indiderint.] Id quod nos ex Seruio & Strabone diximus suprà in verbo, Syluios, cognominatos fuisse.

m Tryphon.] Vltra eos quos suprà citauimus in verbo, Ptolemæus. Plinius lib. 7. cap. 56.

n Qui cum viribus attenuatis &c.] Strabo lib. 17.

o Omnium sermonibus celebratam bibliothecam.] Et inter cæteros Plinij lib. 35. cap. 1. Gellij lib. 6. cap. 17. eodemq; vlt. Et Plutarchi in Cęsare,& Athenęi lib. Dipnosophistarum, 1. cap. 1. vbi & alias celeberrimas bibliothecas commemorat.

p Philomatorem.] Iustinus lib. 29.

q Philopatorem.] Aliter Pausanias lib. 1.

r Euergete.] Ex Plutarcho in Coriolano, non multò post prin. Et in lib. de fortuna Alexandri, 2.

s Auleten diffamatissimum.] Strabo lib. 17. Sed omnes, inquit, Ptolemæi post tertium malè vixerunt, delitiis corrupti: omniū vero pessimè quartus, septimus & vltimus Auletes, qui præter alia flagitia etiam choraulam exercuit, & adeo in ea gloriabatur, vt non cūctaretur certamina in regia celebrare, ad quæ & ipse cum aliis certaturus prodibat. Hicq; est quem Alexandrini exegerunt. Et post pauca, Interea Auleten Romam profectus Pompeius suscipit, & Senatui commendat ac de reductione eius agit: & quibusdam interiectis, dicit illum fuisse à Gabinio reductum.

t Post quem Alexandrini.] Strabo d. lib. 17.

v Hic est enim Ptolomæus.] Plutarchus in vita Pompeij, ad fi. & Appianus Alexandrinus bellorum ciuilium lib. 2.

x Donec Augustus.] Strabo lib. 17. Eusebius in Chronicis Olympiade 187. Suetonius in Augusto, cap. 18.

y Primus

quam primus Romanorum Cornelius [y] Gallus præses administrauit. Tunc primum sub præsidibus haberi cœpta est, atque ex illo finis regum Aegyptiorum fuit.

y Primus Romanorum Cornel. Gallus,] Idem Euseb. vbi suprà, Aegesippus lib. 2. & Dion in Augusto.

Quæ potestas, quarumq; ius aduersus reliquos magistratus, tribunis plebis Romæ fuerit. Cap. III.

Tribuni plebis quãdo creati primùm.

TRibunos [a] plebis, quos plebe à patribus discedente, & ad sacrum montem secedente, sacrosanctos sibi plebs creauit, nec iuri dicundo, nec postulatis ciuium noscendis, sicut alios magistratus, sed vt auxilij latio aduersus consules esset, & illos qui insolenter in plebem insultarent, vtq; præsides libertatis custodésque forent, creatos accepimus. [b] Ideo nec in sella curuli sedere, nec purpuratos incedere, nec lictorem vt consules prætorésque, [c] sed viatorẽ habere illos satis cõstat. Causa autem hæc est, quòd tribunus plebis, populi Romani [d] magistratus non est: [e] propterea cum consulum, prætorum, & ædilium, reliquorumque magistratuum, creato dictatore, iurisdictio cesset & conniueat, solos tribunos plebis in potestate esse liquet [f]. Ex reliquis præterea magistratibus, cum multi vocationem & cognitionem habeant, apud tribunos tantum prehensionem esse absq; vocatione, memoriæ datum est. Prehendere enim tribuno plebis licet, & in carcerem mittere, [g] iure sacrosanctæ potestatis [h], etiam cõsulem, prætorem, censoremque, M. [i] Drusi exemplo, qui tribunus plebis, Philippum consulem, quia concionantem interpellarat, præcipitem egit in carcerem, ita vt non modica vis sanguinis è naribus

Tribunus plebis viatorem habebat.

Tribun. plebis potestas.

ANNOTATIONES IN CAP. III.

a TRibunos plebis.] Hæc sunt ex Liuio, 1. decadis lib. 2. & Plutarcho in vita Coriolani.

b Ideo nec in sella &c.] Plutarchus Problem. cap. 81. Quid est, inquit, quòd Tribunus purpuram non portat, cum cæteri magistratus purpurati incedant? An quod Tribunus omnino magistratus non est? Nam nec lictores habet, nec in sella curuli, sed sedens ius dicit &c. Nam postea alias rationes affert, quæ & huc pertinent, quas ibi videre poteris. Cicero autem Philip. 2. inuehit in Antonium, quòd Tribunus lictores laureatos habuisset qui illum antecedebant.

c Sed viatorem habere.] Liuius 1. Decadis lib. 2. Ardens, inquit, ira Tribunus viatorem mittit ad Consulem: & A. Gellius lib. 13. cap. 12.

d Magistratus non est.] Sunt propria verba Liuij 1. Decadis lib. 2. Consul, inquit, negare ius esse Tribuno in quenquam, nisi in plebeium: non enim populi, sed plebis eum magistratum esse. Plutarchus autem d. cap. 81. Proble. omnino magistratum non esse vt suprà ex eo diximus.

e Propterea cum Consulum &c.] Plutarchus vbi suprà, scribit nec creato quidẽ Dictatore Tribunos potestatem deponere, sed cum omnis potestas & imperium ad Dictatorem redeat, soli omnium magistratum retinent, quasi imperium nullum gerentes, & alium quendam in republica locum obtinentes. Et idem propemodum tradit idem Plutarchus tum in vita Fabij maximi, tum & Antonij. Ante hos Polybius lib. 3. Dictatoris, inquit, summum liberumq; imperium, sub quo mox cæteri magistratus cessant, exceptis Tribunis.

f Ex reliquis præterea &c.] Gellius libro 13. cap. 12. authoritate Atteij Capitonis & Varronis, & aliorum, multis ostendit Tribunos plebis præhensionem non etiam vocationem habere.

g Iure sacrosanctæ potestatis.] Verba sunt Liuij 3. Decadis, lib. 9. Quem, inquit, comprehendere Tribuni iuberent, ac iure sacrosanctæ potestatis reducerent.

h Etiam Consulem, Prætorem, Censorem.] De Consulibus mox subiicit exemplum, cui & alia addam. De Censore habes testimonium ex Liuio 1. Decad. lib. 9. vbi P. Sempronius Consul Appium Claudium Censorem in vincula duci iussit. Sed & de Tribunis militum consulari potestate, testimonium habes Liuij 1. Decad. lib. 5.

i M. Drusi exemplo.] Id ex Valerio maximo est, libro nono, capite quinto. Verùm & huic exemplo adde & aliud, Lucium Licinium Lucullum, & Aulum Posthumium Albinum Consules, cùm delectum seuerè agerent, nec quenquam gratia dimitterent, à Tribunis plebis qui pro amicis suis vocationem impetrare non potuerant, in carcerem fuisse coniectos, vt tradit L. Florus Epitome Liuij lib. 48. Qui & ipse lib. 55. scribit Tribunos plebis, quia non impetrarant, vt sibi denos quos vellent milites eximere liceret, Consules in carcerem mitti iussisse. Tiberius autem Gracchus in oratione quam habuit post abrogationẽ Octauij sui collegæ à populo factam, inter cætera hæc dicebat, Esse vero pergraue si Consul à Tribuno plebis in carcerem duci possit, ipse autem Tribunus à plebe deponi & abrogari non possit, vt scribit Plutarchus in vita illius. Apud Liuium autem 1. Decad. lib. 4. Tribuni plebis pronũciauerunt placere

efflueret. Etiam ab iniuria quæ coram fieret inhibere [k], mulctamque indicere Consuli, Dictatorique & [l] reliquis Magistratibus Tribunus pro imperio poterat [m]. Intercessiones quoque aduersus reliquorum potentiam magistratuum, apud Tribunos plebis tantummodo sunt. Contrà verò Dictatoris imperium, à [n] quo non est prouocatio, Tribunis intercedendi facultas non est, quamuis plerique contra Dictatoris iussum, Tribuni intercessionem valuisse contendant, [o] Q. Fabij exemplo, qui cùm Magister equitum esset, & in eum, quòd contra vetitum pugnasset, L. Papyrius Dictator animaduertere vellet, M. Fabius pater, qui ter Consul Dictatorque fuerat, Tribunos plebis & populum appellauit, qui intercessione sua & si precariam præstitissent opem, reum tamen supplicio exemere. [p] Ego autem cùm id aliter compertum non habeam, Tribunitiam potestatem semper Dictatoris imperio cessisse ausim asseuerare [q]. Ab vno quoque Tribunorum ad reliquos Tribunos prouocare licere, ipsosque intercedere posse, non est cōtrouersia. Neq; enim leuis est vnius Tribuni in prohibendo potestas [r]. Siquidem vno aliquid fieri negante, nihil cæteri, etiam si plures numero sint, decernere valent [s]. Id tamen lege cautum erat, ne vltra mille passus ab vrbe ad Tribunos prouocatio foret. Ideò siquid sublata intercessione Tribunorum, per populum agi vellent, extra vrbem vltra mille passus comitiis indictis, & senatu euocato, decernebant. Tunc enim sine imperio Tribunus censebatur. Capitis etiā diem dicere [t] Dictatori vel [v] Consulibus, postquàm abiere magistratu [x], & reliquis magistratibus dum in honore sunt, Tribunorum potestatis est [y]. Illud certè satis constat, neq; Tribuno plebis

Tribuni in prohibendo potestas.

ANNOTATIONES.

cere Consules Senatui dicto audientes esse: si aduersus consensum amplissimi ordinis vltrà tendant, in vincula se duci eos iussuros, idque ipsum fecerūt. Apud Ciceronem in Oratione in Vatinium, ipse Vatinius Trib. plebis M. Bibulum Consulem in vincula duxit. Appianus lib. 4. bellorum ciuilium scribit nonnullos ex Consulibus à Tribunis plebis fuisse custodiæ inclusos.

k Mulctamque indicere Consuli Dictatorique.] Habebant enim summam coercendi potestatem. d. c. 12. lib. 3. A. Gellij. Ideóque de Tribunis & L. Menenio exconsule, Liuius Decad. 1. libr. 2. inquit, In mulcta temperarunt Tribuni: cum capitis anquisissent, duo millia æris damnato mulctam edixerunt.

l Et reliquis magistratibus.] Vt Censoribus ex Liuio 1. Decad. lib. 9. vbi P. Sempronius Trib. plebis Appium Claudium Censorem, nisi Aemiliæ legi paruerit, in vincula illum duci iubere se minatur. Et 5. Decad. lib. 3. vbi Rutilius Tribunus plebis C. Claudium Pulchrum, & Tiberium Sempronium Gracchum Censores mulctauit.

m Intercessiones quoque.] Etiam aduersus Senatusconsulta, Cornelius Tacitus lib. 16. Aderat consilio Rusticus Arulenus flagrans iuuenis, & cupidine laudis efferebat se intercessurum Senatusconsulto: nam Plebis tribunus erat.

n A quo non est prouocatio.] Vt videre licet ex Liuio 1. Decad. lib. 2. in duobus locis & iterum lib. 3. in Oratione L. Quintij: & ex nostro Pomponio in l. 2. §. populo. ff. de origine iuris.

o Q. Fabij exemplo.] Ex Valerio Maximo lib. 2. cap. item 2. & Liuio, qui hanc rem elegantissimè tractat. 1. Decad. lib. 8.

p Ego autem.] Id authoris est: sed vide tamen quod Plutarchus scripsit in Camillo. Nempe eum Dictatorem ius in foro dicentem lictores Tribunorum plebis nixos fuisse inuitum ducere ad ipsos Tribunos.

q Ab vno quoque.] Id enim videre licet ex Gellio lib. 7. cap. 19.

r Siquidem vno.] Dionysius Halicar. lib. 9. statim post prin. Et id quidem Plutarchus etiam apertè declarat, tum in Gracchis, tum in Catone Vticensi. Imo verò Polybius lib. 6. Si (inquit) ex Tribunis vnus duntaxat resistat, non poterit Senatus aliquid ad effectum perducere, imò ne consistere quidem, aut omnino aliquò proficisci.

s Id tamen lege cautum erat.] Liuius 1. Decad. lib. 3. Neque enim, inquit, prouocationem esse longius ab vrbe mille passuum, & Tribunos si eò veniant, in alia turba Quintium subiectos fore consulari imperio.

t Dictatori.] Liuius Decad. 1. lib. 7. de L. Manlio postquam dictatura abiit, sic habet, dies Manlio dicitur à M. Pomponio Tribuno plebis.

v Consulibus.] Idem 1. Decad. lib. 2. Considius & Genutius Trib. plebis diem dixere T. Menenio anni præcedentis Consuli, illumq; condemnarunt. Et paulò pòst alij Trib. plebis diem quoque dixere Sp. Seruilio, mox quàm Consulatu abiit. Et lib. 3. alij Trib. diem quoque dixere Sp. Tarpeio & Aulo Aeternio, & aliis quibusdam Cōsulibus postquam magistratu abiere: & aliis sæpe.

x Et reliquis magistratibus.] Valerius Maximus lib. 6. cap. 5. tradit Tiberio Graccho & C. Claudio ob nimis seuerè gestam Censuram diem M. Popilium Trib. perduellionis ad populum dixisse: nec tamen aperit an tum etiamnum Censuram gererent, an verò ea decessissent. Sed & idem lib. 7. c. 2. scribit Claudiū Nerone & L. Salinatorem reos actos à Cn. Bebio Trib. ple. ob nimis etiam asperè actam censuram.

y Illud certè satis constat.] Ex Dionysio Halicarnasseo.

diem integrũ ab vrbe abesse liceret, ne auxilij latio cũ opus fuerit, ciuibus desit:[z] sicut Heduis in more fuit, vt qui summum gerit imperium, finibus excedere non posset. [a] Neq; eum qui parentem superstitem habeat, Tribunũ plebis esse oportere. Propterea Seruilius, qui Tribunatum gesserat, falsò Tribunus esse creditus est: quòd patrem, quem obiisse mortem opinio inualuerat, viuere constabat. [b] Quin & illud animaduertimus, Tribunis quoties oportere visum fuit, habendi & dissoluendi senatus, [c] nonnunquam, ne consularia comitia fiant, intercedendi ius potestatémque fuisse. Ipsis tamen cùm frequens habetur senatus, [d] intra limites curiæ adesse non licebat: sed positis ante curiæ fores subselliis, quæ ad populum pertinerent, senatusconsulta excipere: quæ si probarent, T, litera subscribere solebant. Si autem minimè rata esse vellent, poterat senatusconsultum per intercessiones Tribunitias impediri. Tametsi æuo posteriore, Tribunum frequenti curia, de his quæ ad populum pertinerent, senatum sæpe consuluisse, [e] ibique subsellia habuisse, inter exempla inueniamus: [f] donec Atinio plebiscito Tribuni plebis senatores effici meruere. [g] Posse etiam plebem consulere, & rogationes ad populum ferre, ac super his leges promulgare, quæ plebiscita dicta sunt, Tribunitię potestatis esse nemo dubitauit: quod quidem cõcilium in æde Vulcani frequentes habuere, ibique siqua turbulenta confusio esset, in qua consulto opus foret, plebeios aduocare, & concionem frequentissimo concilio habere assueuerant. In quo templo canes pro æditiuis esse, & sacrilegis tantùm adlatrare, fama ferebat: [h] sicut apud Aetnam in Vulcani templo canes lucum & templum asseruare dicunt: [i] & in Daunia, Achaiæ Mineruæ delubro, atque in Creta Dictææ matris æde canes enutriri traduntur, qui Græcis subblandiuntur, barbaros verò insectantur. [k] In sinu quoque Adriatico Diomedeæ aues Græcis mites, Barbaris verò infestæ sunt. [l] Hoc etiam

Canes in tẽplis pro æditiuis.

Diomedeæ aues.

ANNOTATIONES.

licarnasseo. lib. 8. Gellio, lib. 3. cap. 2. Macrobio, libro Satur. 1. cap. 3. & Seruio enarrante eum locum Virgilij lib. 5. Aeneid.

Et me sæuus equis Oriens afflauit anhelis.

z Sicut Heduis.] Cæsar lib. Commentariorũ belli Gallici. 7. Legibus, inquit, Heduorum quoniam summum magistratum obtinerent, excedere ex finibus non liceret.

a Neq; eum &c.] Liuius 3. Decad. lib. 7. Seruilium, inquit negabant iure aut Trib. plebis fuisse, aut Aedilem esse, quòd patrem eius, quem Triumuirum agrarium occisum a Boiis circa Mutinam esse, opinio per decem annos fuerat viuere, atque in hostium potestate esse satis constabat. Et eiusdem Decad. lib. 10. de eadem re loquens, Latum ait, ad populum, ne Cn. Seruilio fraudi esset, quòd patre, qui sella Curuli sedisset, viuo, cùm id ignoraret, Tribunus plebis atque Aedilis plebis fuisset, contra quàm legibus sancitum erat.

b Quin & illud.] Appianus Alexandrinus libro 2. bellorum ciuilium, de Curione Tribuno plebis loquens, cùm nihil peregisset imperfectis adhuc rebus Senatus dissoluit: id enim Tribuno facere licebat. Idque etiam videri potest ex Liuio, 1. Decad. lib. 4. non multò post princ.

c Nonnumquam ne comitia consularia fiant.] Liuius 1. Decad. lib. 3.

d Intra limites Curiæ.] Valerius Maximus lib. 2. cap. 1. quo tractat de institutis antiquis: cuius hæc verba sunt, Illud quoque memoria repetendum est, quòd Tribunis ple. intrare Curiam non licebat, ante valuas autem positis subselliis decreta patrum diligentissima cura examinabant, vt si qua ex eis improbassent, rata esse non sinerent. Itaque veteribus Senatusconsultis, T, litera subscribi solebat, eaque nota significabatur illa Trib. quoque censuisse.

e Ibiq; subsellia habuisse.] Nam & subsellia Tribunorum, Triumuirorum, & Quæstorum sunt propria, vt scribit Asconius Pedianus in 1. acti. in Verrem. Legimus autem apud Dionysium Halicarnasseum. lib. 10. non longè à princ. Tribunos plebis Senatui interfuisse.

f Donec Atinio Plebiscito.] Sanè scio duos Patritios & Consulares viros Sp. Tarpeium & A. Aeternium, Tribunos plebis, fuisse cooptatos apud Liuium 1. Decad. lib. 3.

g Posse etiam plebem consulere.] Vide infrà lib. 6. cap. 23.

h Sicut apud Aetnam.] Idem Gyraldus de diis gentium, & Cælius Rhodiginus lib. 23. cap. 29. nullo ab illis citato authore. Simile autem quippiam refert Plutarchus Aratum Sicyonium in vita illius fecisse: nempe quinquaginta canes cum quibusdam militibus, Acrocorinthi custodiæ commisisse.

i Et in Daunia.] Aristoteles, si is est, περὶ θαυμασίων ἀκουσμάτων, id est, de mirabilibus auscultationibus, c. 106.

k In sinu quoque Adriatico.] Aristoteles in illo eodem libro cap. 73. & Seruius lib. 11. Aeneid. in eum locum,

Nunc etiam horribili visu portenta sequuntur.

l Hoc etiam notatum est.] Plutarchus Probl. cap. 81. scribit, C. Curionẽ dicere solitũ, Tribunum plebis abiectum esse, nec aspectu grauem, nec aditu difficilem,

notatum est, tribuni plebis domum cuiuis patere, forésq; illius per diem perq; noctem reclusas esse oportere. Cuius rei causam quærentibus nobis, illud probabile visum, quod congressus faciles ad se præbere, & neminem aditu arcere debet. Nam soli tribuno, noctu pariter & die cuiuis opem imploranti præsto esse, & ius auxilij sui expedire, atque à cuiusque magistratus nimia potentia plebem tueri fas est.

ANNOTATIONES.

difficilem, sed facilem ac multitudini commodum & tractabilem. Vnde nec domus Tribunitiæ ianuam claudi mos erat, sed noctu & interdiu semper tanquam portus quidam & profugium, quibus opitulandum esset, patebat.

Quid verbum sino, cum negandi aduerbio apud iureconsultos designet, & quam vim habeat in edictis. Cap. IIII.

Rguebat quispiam neglige̅tiæ colonum suum, quem partiarium habebat, quod cum fundum suburbanum in agro Neapolitano, vt vetus illius regionis mos est, colendum locauisset, in lege locationis ita scriptum fuit: Vt colonus fundum bene coleret, bene irrigaret, bene stercoraret, néve quempiam iniussu domini in fundum ingredi sineret. Cum postea dominus poma & fructus arborum clam sublatos, & ex his nihil ad iustam magnitudinem crescere, quin furto subtractum foret, reperisset: coloni negligentiam incuriamque acerbè atque acriter apud iudices criminatus est: quantíque sua interesset, tanti litem æstimari poscebat. Cumque colonus secundum locationis legem, se neminem admisisse, aut in fundum ingredi siuisse contenderet, contrà stabat fundi dominus, vehementique obiurgatione colonum incessebat, cum non modo non admittere quempiam, sed etiam euigilare atque attendere ne quis ingrederetur, debuisset. Quibus iurgiis ad multam diem protractis, tandem secundum domini postulata iudices litem dedêre, quantique domini interesset, tanti litem contra colonum æstimarunt. Sed cum post immodicas altercationes sedatæ res & compositæ viderentur, ambóque & colonus & dominus discessissent: percontatus ego sum iudices, quibus rationibus adducti, contra colonum litem æstimassent: nam pacto stetisse videbatur, si neminem permissu suo in fundum ingredi siuisset: atque ideo secundum pacti legem potius absoluendus quàm condemnandus fuit. Tum ex his vnus literis homo multis præditus, comprobata quæstione: Verbum, inquit, sino, in conuentione positum, si cum negandi aduerbio ponatur, non solum hanc habet vim, vt quis contrà facientem prohibere debeat: sed vt impensè operam det, ne ob secordiam negligentiamque secus fiat: quod nisi factum fuerit, culpa commissa est: debuit ergo colonus iuxta conuentionem deductam in chirographo, non solum ingredi volentem prohibere: sed enixè dare operam, & fundum ita custodire, ne quid ob secordiam furti damníve dominus pateretur: quod quia molliter fecit atque neglexit, iure mulctandus fuit. Et ne, inquit, me hoc tantum asseuerare putes, poterit apud te multum fidei fecisse Alphenus iuris publici priuatíque peritus, qui de hac quæstione, de qua tu modo quæris, consultus, ita respondit: (tum ibi libellum mirandæ vetustatis è sinu depromit, corrosis iam & senio labentibus literis. In eo ita scriptum fuit) Redemptor syluam ne cædito, néve findito, néve deurito: néve quem findere, cædere, vrere sinito. Respondit Alphenus, locatorem potius id videri voluisse, vt redemptor non solum si quem casu vidisset syluam cædere, prohiberet: sed vt curaret dare operam, ne quis cæderet. Quod cum legissemus, tum plane animaduertimus, grauiter simul & verè litem æstimatam & iudicatam fuisse. *Sino cu̅ negatione.*

ANNOTATIONES IN CAP. IIII.

HOc caput nulla adnotatione indiget, quippe quod tãtùm vim & naturam verbi sinendi declarat ex Alpheno Iurisconsulto, in l. locationis. ff. locat.

Ex quot militibus decuria, centuria, ordo, manipulus, vexillum, turma, cohors & legio, à Romanis scribi consueuerint. *Cap. V.*

IN antiquis annalibus illorum qui in re militari docti Romani moris & iuris fuere, intercise scriptum inuenimus, militum ordines in acie instruenda, alios minores, nonnullos maiores descriptos fuisse: quò facilius cuius ordinis quisque miles, cuiusque manipuli esset, & sub quo duce militaret, dignosci animaduertique posset. Ideo imperatores singulas centurias ex centum peditibus, decurias vero ex decem equitibus scribere solitauere, vt hac militum descriptione distinctior acies & instructior fieret. Ordo autem, minor centuria, maiorque decuria, ex sexaginta militibus constat, cui præerat vexillarius, plerunque centurio, aut ordinis ductor. [a] Manipulus leuis ex viginti militibus & turba scutatorum fit, Persis ex vigintiquatuor, milites que manipulares appellati. Huic etiam centurio præerat, quem manipularem vocitarunt. Manipulos vero quindecim suis interuallis distinctos, in prima acie velut fortissimum robur plerunque imperatores locarunt. Leuisque manipulus dictus, quod hastis miles gæsisque, non armis grauioribus muniretur. [b] Turma quasi terma, triginta equites, hoc est, tres decurias, & decuriones tres vetusto more recipit, qui honore præstant & ordine. [c] Ex tribus enim centuriis, Ramnensi, Titiensi, & Luceri, (quas à prima origine ad belli pacisque munia Romulus instituerat) triginta equites singulis conficiendis turmis scribere solitus fuit, exq; ea lectione turmæ constitutæ. [d] Sed turma ex equitibus, centuria fit ex peditibus. Has quoq; tribus veteres nuncuparunt, & qui his præsunt, [e] tribuni vocati. [f] Primipilus ex tribus vexillis constat, qui centurionem habet, [g] cui primipili nomen, qui ordine primus erat: siquidem centurio primus, & primipilus, ac primi ordinis ductor, idem fuit: post quem ductor popularium, in Romanis castris sæpe meruit, & ordines duxit. [h] Vexillum ex centum octogintatribus hominibus fit. Horum

Centuria. *Decuria.* *Ordo.* *Manipulus leuis.* *Turma.* *Centuria Tribus. Tribuni. Primipilus.* *Vexillum.*

ANNOTATIONES IN CAP. V.

PRincipium huius cap. ferè totum est ex Liuio. 1. Decad. lib. 8. Sed quod paulò post dicitur, centurias peditum esse, decurias equitum: Cicero tamen in 7. Philippica loquitur de centuriis equitum: vti etiam facit Liuius 1. Decad. lib. 1. in regno Tarquinij Prisci. Et quod non omittendum ducimus; Asconius Pædianus in 3. actione in Verrem ad fi. scribit, decurias honestiorum esse, centurias inferiorum.

a Manipulus leuis.] Et hæc Liuij eodem loco: sed quod is dicit manipulum leuem esse 20. militum, Xenophon Pædiæ Ciri lib. 6. simpliciter dicit manipulum esse 24. Cæterum Donatus enarrans eum locum lib. 11. Aeneid.

Tu Voluse armari Volsiorum edice maniplis.

Aiunt, inquit, Manipulum dici ducentorum militum numerum sub vno rectore constitutum.

b Turma quasi terma.] Ex Varrone lib. 1. aut aliorum computatione 4. de lingua Latina: Sexto Pompeio in verbo, turmam: & Vegetio lib. 2. Rei militaris, cap. 14.

c Ex tribus enim &c.] Liuius, 1. Decad. lib. 1. Asconius Pædianus in 3. actione in Verrem: & Seruius in lib. 5. Aeneidos Virgilij, ibi.

Tres equitum turmæ.--

d Sed turma ex equitibus, &c.] Hanc differentiam etiam posuit Vegetius d. lib. 2. cap. 14. & Seruius in eum locum, lib. 9. Aeneidos,

Cætera dum legio campis instructa mouetur.

Hinc autem equitum turmæ Virgilio, lib. 5. Aeneidos, eo loco quem nuper citauimus. Cæterum Liuius 3. Decad. lib. 10. vt turmas etiam equitibus attribuit vt cæteri, ita peditibus cohortes: Equites, inquit, in turmas, pedites in cohortes, sicut quondam à Romanis Centurionatus didicerat, distribuit. Iam autem diximus cẽturiam quoq; de equitibus dici Tullio & Liuio.

e Tribuni vocati.] Asconius vbi supra & Modestus in libro de vocabulis rei militaris.

f Primipilus ex tribus vexillis.] Liuius d. lib. 8. Decad. 1.

g Cui primipili.] Idem Liuius eiusdem 1. Decad. lib. 7. paulo ante fi. Qui, inquit, alterius propè annis, & Tribunus militum, & primus Centurio erat, quem nunc primipili appellant. Sed & adde & hunc principem primum centurionem, ex eodem 3. Decad. lib. 5. T. inquit, Pedanius princeps primus centurio, cum signifero signum ademisset, &c. Cæsar autem belli Ciuilis lib. 1. L. inquit, Puppius primipili centurio adducitur. & alibi eodem lib. Ex Afranianis interficiuntur T. Cecilius primipili centurio.

h Vexillum ex centum.] Liuius 1. Decad. lib. 8. Primum, ait, vexillum Triarios habebat, veteranum militem spectatę virtutis: secundum Rorarios minus roboris ætate factisque: tertium Accensos minimæ fiduciæ manum, eò & in posteriorem aciem reiiciebantur.

i Triarios

primum [i] triarios habet veteranos, & summæ virtutis milites: secundum rorarios, fiduciæ paulo minoris: tertium verò [k] accensos, qui minimi roboris, vel in fronte locati, primos congressus excipiebant, vel in postremam aciem reiiciebantur. [l] Cohors alia milliaria, ea mille quingentos pedites, equites verò centum triginta duos habet. Cuius generis cohortes, quod ex lecto milite constabant: ad subita belli, quò lapsam aciem repararent, seruare soliti sunt. [m] Aliæ quingentariæ, quas ex quingentis quinquaginta peditibus, equitibus verò sexaginta sex plerunque descripsere. Ex quibus nonnullæ consulares, [n] aliæ prætoriæ, [o] aliæ vrbanæ, [p] multæ legionariæ, [q] pleræque auxiliares dictæ. [r] Cuius generis cohortes numero decem, iustam efficiunt legionem. Tametsi cohortes quinquagenarias apud Latinos, Samnites & [s] Hernicos, & [t] apud Camertes sexcentorum militum quãdoque descriptas legamus, [v] quas in centurias, centurias verò in [x] contubernia, nonnunquam duces diuisere, vt decem militibus vno tabernaculo degentibus præesset vnus, qui contubernij caput foret, ipsaque cohabitatio contubernium dicta. [y] Cyrus tamen contubernia pro numero centurionum diuisisse fertur, singulisq; tabernaculis centum milites cohabitare iussisse, qui vno conuictu viuerent, & sub eodem Centurione militarent. [z] Lycurgus verò ad maximos conatus, turmam quadratam ex quinquaginta equitibus fecit, quam οὐλαμὸν vocitauit: [a] qui etiam equites ac pedites in sex tribus diuisit, quarum quælibet tribunum militum, & quatuor præfectos manipulares habuit, quinquagenarios octo, duces turmarum sedecim. Ex quibus tribubus aliquando tres, nonnunquam sex turmæ

Triarij. Rorarij. Accensi. Cohors milliaria. Quingentaria cohors. Consulares. Prætoria. Vrbana. Legionaria. Auxiliares. Quadragenaria. Turma quadrata.

ANNOTATIONES.

i Triarios.] Liuius iis quę supra diximus subiũgit, Triarij sub vexillis considebant, sinistro crure porrecto, scuta innixa humeris, hastas subrecta cuspide in terra fixos, haud secus quam vallo septa inhorreret acies, tenentes. Si apud principes quoq; haud satis prósperè esset pugnatũ, a prima acie ad Triarios sensim referebantur. Inde rem ad Triarios rediisse, cũ laboratur, prouerbio increbuit. Et Dionysius Halicarnassæus lib.8. Triarij, inquit, sunt veterani spectatæ virtutis quibus tempore pugnæ credunt castrorum custodiam: & non nisi necessitate coacti ad horum extremum subsidium refugiunt. Varro lib.4. de lingua Latina, vbi dicit hos ita dictos esse, quod in acie tertio ordine extremis subsidio ponerentur. Vegetius lib. 1.cap.20. & lib. 2.cap. 2. vbi scribit & hos post omnes acies solere collocari, omni armorum genere instructos, qui genu posito subsidebant, vt si primam aciem vinci cõtigisset, ab iis integrato prælio victoria repararetur. Modestus in libello de vocabulis rei militaris: Sextus ordo post omnes à firmissimis & scutatis, & omni genere armorum munitis bellatores tenebat, quos antiqui Triarios appellabant. Hi vt requieti & integri acrius inuaderent hostes, post vltimas acies sedere consueuerunt: & si quid in primis ordinibus accidisset, de eorum viribus reparaturis spes tota pendebat. Hæc ibi. Ex quibus satis intelligitur vnde exiit illud prouerbium, Res ad Triarios rediit, quod & a Liuio vbi suprà dictum est.

k Accensos.] Et tu de his etiam præter Liuium & in hac & in alia significatione vide Nonium Marcellum in doctorum indagine, Varronis authoritate de vita populi Romani, lib.3. Asconium Pędianum in 3. actione in Verrem. Vegetium lib. 2. cap. 19. & lib. 3. cap.14. & quæ diximus in nostris Commentariis Retractuum, lib.1.§.1. in glos.

l Cohors alia milliaria.] Modestus dicto libro dicit pedites 1105. Tu vide quæ scribentur infrà. lib.6.cap.13.

m Aliæ quingentariæ.] Vide dict. cap. 13. & præterea Plutarchum in vita Pelopidæ.

n Aliæ prætoriæ.] Apud Ciceronem in 2. Orat. aduersus Catilinam, & in Epist. ad Quintum fratrem. Tacitum lib.3. & iterum lib.11. Et Plinium, qui prætorianas vocat lib.9.cap.6.

o Aliæ vrbanæ.] Ex Cornelio Tacito lib.19.

p Multæ legionariæ.] Ex Liuio 4. Decad.lib. 4. & iterum 10.

q Pleræq; auxiliares dictæ.] Cæsari lib.1.belli Ciuilis: & Modesto vbi suprà. Sed & tu his adde tumultuarias ex Cornelio Tacito lib.20. vt tamen super illis videas infrà lib. 4. cap.1. & lib. 6.cap.22. Adde, inquam, cohortes vigilum ex ipso Tacito lib. 19.

r Cuius generis.] Ex Modesto vbi suprà.

s Hernicos.] Horum quadringenariæ octo cohortes apud Liuium Decad.1.lib.7.

t Apud Camertes.] Id videre licet apud eundem 3.Decadis.lib.8. non multo ante fi.

v Quas in centurias, &c.] Vegetius lib. 2.c.13.

x Contubernium dicta est.] Festo Pompeio lib.3.

y Cyrus tamen.] Vide Xenophontem.

z Lycurgus vero.] Plutarchus in Lycurgo authoritate Philostephani cuius in eam rem hæc verba sunt, φασὶ τὸν οὐλαμὸν εἶναι ἱππέων πεντήκοντα πλῆθος ἐν τετραγώνῳ σχήματι τεταγμένον.

a Qui etiam equites.] Scilicet Cyrus, Pędiæ Syri lib.2. & expeditione Cyri iunioris: vide tamen num sit Lycurgus quem intelligit Alexander.

Pitaneta cohors.

pro necessitate constituebantur. Inter cæteras fuit [b] Spartæ cohors [c] Pitaneta præcipui roboris, quæ vltimo discrimini, & ad extremos casus seruabatur. Et tametsi centuriæ, decuriæ, turmæ, cohortes, equitatus, pro voluntate, proq; arbitrio sæpe auctæ & imminutæ, nonnunquam duplicatæ fuerint: idem tamen nominis, quanuis mutato militum numero, sortitæ fuere. Legio autem non vno semper eodemque ex numero fit: sed pro robore, proque militari multitudine, modo maior ampliorque, modo exilior esse consueuit: sæpiusque numero & genere variauit. [d] Romulo primùm regnante, legio ex peditũ tribus millibus, equitibus verò trecentis fieri cœpta est: quam quod ex lectis militibus confecerat, [e] legionem appellari maluit. Aucta mox ciuitate aduentu Sabinorum, & crescente imperio, sex millium peditum, equitum sexcentorum, legiones fieri cœptum [f] Plutarchus autor est: cuius testimonio amplissimo mouerer, nisi quòd à C. Mario primum, cum aduersus Cimbros moliretur, arma, sex millium & ducentorum peditum, equitum verò trecentorum descriptas fuisse T. [g] Liuius memorat. [h] Scipio deinde, cui Aphricano fuit cognomen, cum in Aphricam traiiceret, duas Cannensis exercitus legiones ita suppleuit, vt singulæ, sex millia & ducentos pedites, trecentos haberent equites. [i] sæpiusque in describendis legionibus variatum fuit, vt modo quatuor millium peditum, equitum verò trecentorum legiones fierent: modo quinque millia peditum, equites trecenti in singulas essent legiones.

Legio.

In legionibus describendis variatum.

ANNOTATIONES.

b Spartæ cohors.] De Lacedæmoniorum cohortibus hæc comperimus. Ephorus eam dicit fuisse quingentorum virorum: Calisthenes septingentorum: Polybius nongentorum, vti eos refert Plutarchus in Pelopida.

c Pitaneta.] De qua Herodotus lib.9. & Thucydides belli Peloponnesiaci lib.1. in præfatione.

d Romulo primum regnante.] Ex Plutarcho in Romulo. Seruius autem enarrans illud Virgilij lib.7. Aeneidos,

Hac effatus eques numero pater eligit omni.

In legione, inquit, non nisi trecenti equites erant, quæ habebat sex millia virorum.

e Legionem appellari maluit.] Varro lib.3. de vita populi Romani, apud Nonium Marcellum in verbo, legionum proprietatem: & iterum lib.4. de lingua Latina. & Plutarchus in Romulo. Modestus in lib. de vocabulis rei militaris, post princ. & Vegetius lib.2. cap.1.

f Plutarchus autor est.] prædicto loco.

g Liuius memorat.] Id nullibi (quod meminerim) scribit T. Liuius, nec qui eius Epitomen scripsit, L. Florus. Sed id quod hic dicit Alexander Festi Pompeij est lib. 17. Verùm Festus Pompeius lib. 17. Sex millium, inquit, & ducentorum hominum primus C. Marius descripsit legionem, cum antea quatuor millium fuisset: vnde etiam appellabatur quadrata, de qua Plutarchus in vita Marij. Cæterum ipse Liuius 5. Decad. lib.3. tradit in bello Macedonico aduersus Persem statutam fuisse, ne plus sena millia peditum & 300. equites in singulas Romanas legiones essent. Et paucis interiectis scribit, duas legiones scriptas, quæ quina millia peditum & ducenos haberent, & equites trecentos. Rursúmq; paulo post subiungit, in Hispania finitum fuisse in legiones numerum, peditum quina millia, trecentos & 30. equites.

h Scipio deinde.] Non deinde fuit, quia Scipio hic Africanus longo antè tempore præcessit C. Marium. Sed quod de eo hic tradit, Liuij est 3. Decadis lib. 9.

i Sæpiusq; in describendis legionibus.] Legiones non vno eodémq; numero semper fuisse peditum & equitum, sed plerunq; variasse iam satis liquet ex his quæ dicta sunt: & pręterea ex Liuio 1. Decad. lib.6. quatuor legionibus quaternum millium scriptis. Et lib.7. Decem legiones scriptæ dicuntur quaternum millium & ducentorum peditum, equitúmq; trecentorum. Et lib.8. 3. Decad. lib. 1. Sempronio datæ legiones duæ: eæ quaterna millia erant peditum, & trecenti equites. lib.2. Quantæ autem, inquit, peditum equitumq; additæ sunt copiæ, adeo & numero & genere copiarum variant authores, vt vix quicquam satis certum affirmare ausim. Decem millia nouorum militum alij scripta in supplemẽtum, alij nouas quatuor legiones quinque legionibus additas, vt nomen legionibus rem gererent: numero quoq; peditum equitumq; legiones auctas millibus peditum, & centenis equitibus in singulas adiectis, vt quina millia peditum trecenti milites essent. Et lib. 6. Exercitus ciuium sociorúmq; minui iussus, vt ex duabus legionibus vna legio quinq; millia peditum & trecenti equites essent. Et lib. 8. in oratione Scipionis Africani, propter quod facinus tota legio, millia quatuor hominum in foro Romæ securi percussi sunt. Et 4. Decad. li.7. Duæ legiones Romanæ, duæ sociũm ac Latini nominis erant: quina millia & quadringentos, aut, vt alij legunt, quadragenos singulæ habebant. Et lib. 10. in prin. Ob ea nouos exercitus conscribi placuit, quatuor legiones in Ligures, vbi singulæ quina millia, ducenos pedites, trecentos haberent equites. Et alibi eodem lib. nouam legionem ei quinq; millium & ducentorum peditum cum equitibus quadringentis Cõsules scribere iussit. Et 5. Decad. lib.1. Sed cum noua legione quam

Consules

Quibus Romani duces ob varios euentus nomina indidere. Siquidem [k] C. Cæsar Martiam & [l] Alaudam præcipuas nuncupauit, [m] decimam maximo in honore habuit: [n] reliquas verò à numero dixit. [o] Nero ad Caspias portas ducturus, sex millium militum legionem fecit, quam phalangem magni Alexandri appellauit. Otho præcipuæ legioni, [p] Auxiliatricis nomē dedit: [q] Vitellius, Rapacis: [r] Varro, vni vernacu-

Legioni diuersa nomina.

Legionis præcipuæ variæ appellationes.

ANNOTATIONES.

Consules conscripserant, quinque millibus peditum 300. equitibus in Corsicam iussus est transire. Et eiusdem, 5. Decad. lib. 4. Id præsidij additum Amicio præter duas legiones, quas portare in Macedoniam est iussus quina millia peditum & ducenos habentes, trecentos equites, quid simile ei quod suprà in verbo, Liuius memorat, ex eodem adduximus. Vt interium omittam Vegetium rei militaris lib. 2. cap. item 2. scribentem singulas Romanas legiones habuisse sena millia armatorum, interdum amplius. Cæterum Modestus in libello de vocabulis rei militaris tradit legionem habere pedites 6. mil. 105. equites 726. Polybius lib. 1. loquens de primo bello Punico, scribit tūc legionem fuisse quinq; millium & ducentorum peditum, & equitum ducentorum. Et paulò pòst, quatuor millium & ducentorum peditum, & equitum ducentorum. Idem Polybius lib. 3. Romani, inquit, quatuor legionibus exercitum complēt. Singulæ quæque legiones quaternis millibus peditum constant, equitibus ducentis: aut si quando ingens aliqua necessitas vrget, quinis millibus peditum, trecentis equitibus. Et lib. 6. Singulæ legiones quaternùm millium & ducentorum peditum, modò quinque millium, si quando maius videretur periculum imminere. Seruius enarrans illud Vergilij. lib. 7. Aeneid — *equos numero pater eligit omni.* id est, inquit, trecentum: & peritè dicit. nam in legione non nisi trecenti equites erant quæ habebat sex millia virorum. Idem lib. 11. Aeneidos in eum locum,

Tu Voluse armari Volscorum edice maniplis:

De hac ipsa re loquens, dicit in his rebus accessu temporis, ducum varietatem semper mutasse militiæ disciplinam. Apud Celtiberos autem, vt & id scias, iusta legio erat quatuor millium scutatorum, & ducentorum equitum, vt testatur Liuius 3. Decad. lib. 8. post prin.

k Caius Cæsar Martiam.] Non est Caius Cæsar, Caligula cognominatus, sed C. Iulius Cæsar à quo cæteri Imperatores Cæsares nominati sunt, qui legionem Martiam appellant, ex Appiano lib. 3. iterumq; 4. belli Ciuilis: Velleio Paterculo lib. 2. in Augusti historia: Valerio maximo. lib. 3. cap. 2. L. Floro. epito. Liuij lib. 117. Et de hac quoq; in epistola Valeriani Imperatoris apud Trebellium Pollionem in vita Claudij secundi Imperatoris: cuius hæc verba sunt, Claudium Illyricanæ gentis virum Tribunum Martiæ quintæ legionis fortissimæ dedimus.

l Et Alaudam.] Ex Suetonio in ipso Cæsare. cap. 24. Qua fiducia, inquit, ad legiones quas à Republica acceperat, alias priuato, alias publico sumptu addidit, vnam etiam ex transalpinis conscriptam, vocabulo Gallico. Alanda enim appellabatur. Et de hac quoq; Plinius, lib. 11. cap. 37. paulò post prin. Præterea paruæ, quæ ab illo Gallerita appellata est quondam, postea Gallico vocabulo etiam legioni nomen dederat Alaudæ. Et Cicero ad Atticum. lib. 16. epist. 5. Antonius cum legione Alaudarum ad vrbem pergere, pecunias municipiis imperare. Et Philippica 1. Addo etiam iudices manipulares ex legione Alaudarum. & Philip. 5. Antesignanos & manipulares & Alaudas iudices se constituisse dicebat. Et Philip. 13. Huc accedant Alaudæ cæteriq; veterani iudicum tertiæ decuriæ &c.

m Decimam maximo in honore habuit.] Vt videre licet ex eo ipso Cæsare lib. 1. belli Gallici, cuius hæc verba sunt, Quòd si præterea nemo sequatur, tamen se cum sola decima legione iturum, de qua non dubitaret, sibiq; eam prætoriam cohortem futuram. Huic Legioni Cæsar & indulserat præcipuè, & propter virtutem confidebat maximè. Iterumq; paulò post, & alibi sæpe, idem scito ex Appiano lib. 2. bellorum Ciuilium, à quo hic Alexander id accepisse videtur.

n Reliquas verò à numero dicit.] Vt scilicet appellarentur prima, secunda, & deinceps: & milites etiam earum à numero primani, secundani, & deinceps, vt videbis infrà lib. 6. cap. 29.

o Nero ad Caspias port.] Suetonius in vita illius, cap. 19. Parabat, inquit, & ad Caspias portas expeditionem conscripta ex Italicis senum pedum tyronibus nona legione, quam magni Alexandri Phalangem appellabat.

p Auxiliatricis nomen.] Adiutricis dicere debuit ex Cornelio Tacito lib. 18. & 19. quibus locis eam primam fuisse dicit. Cui concinit & l. vlt. de appar. præfec. præto. lib. 12. vbi scribitur, cùm in legione prima adiutrice militaret. Spartianus item in Adriano post princ. dicit illum fuisse Tribunum Adiutricis legionis, quam secundam fuisse dicit. Scio autē Adiutricis & Auxiliatricis nomina idem, significare, sed quia Adiutricis nomen siue cognomen huic legioni datum est, non licet id alio etiam idem significante appellare: non magis quàm si quis Suetonium Tranquillum vocaret Suetonium Lenem, quanquam & ipsius Suetonij Tranquilli pater Suetonius Lenis vocabatur, vt ipse tradit in Othone. cap. 10. Hæc tamen eadem in his vocabulis significatio fecit vt etiam ignotus interpres Plutarchi in vita ipsius Othonis, Auxiliatrix, verterit: quem sequutus est noster Alexander.

q Vitellius Rapacis.] Plutarchus in d. vita Othonis: & Cornelius Tacitus d. lib. 18. non semel, atq; etiam d. lib. 20. & vbiq; dicit eam fuisse vnam & vigesimam.

r Varro vni vernaculæ.] Id ex Cæsare depromptum est, lib. 2. belli Ciuilis, cuius hæc verba sunt, His cognitis rebus altera ex duabus legio-

læ:[s] Pompeius, gemellæ, quòd ex duabus vnam effecerat:[t] Hadrianus Mineruiam, alij primigeniam,[u] nonnulli classicam,[x] plerique Italicam[y] septimam,[z] Galbianam,[a] geminam:[b] Vindemissam:[c] alij Claudianam vocitarũt:[d] Valerianus fœlicem,[e] Samnites linteatam. Græcis verò Hipparchia ala fertur præcipua, quæ ex quingentis duodecim constabat equitibus, & alia[f] Agema: Macedonibus Etherica.[g] Apud Romanos

Græcorum ala ἱππαρχία, ἄγημα. Gemea ala.

ANNOTATIONES.

nibus, quæ vernacula appellatur ex castris Varronis astante & inspectante ipso signa sustulit. Idem autem Cæsar lib.6. Belli Ciuilis, Pompeius, inquit, in conspectu vtrorunque oppidorum, neq; suis ausus est subsidio venire. Aquilas & signa habuit tredecim legionum, sed ex quibus aliquid firmamenti se existimabat habere, duæ fuerunt vernaculæ quæ à Trebonio trãsfugerant: vna facta erat ex coloniis quæ fuerunt in his regionibus: & quarta fuit Afraniana ex Africa, quam secum adduxerat. Sed & Hircius in bello Alexãdrino memorat milites vernaculos, militibus, inquit, vernaculis & secundæ legionis gratulatur: & paulò post, Nemo enim aut in prouincia natus, aut vernaculæ legionis miles, &c. Et iterum posteà, permansit in sententia legio vernacula. Rursumq; meminit L. Titij tribuni militũ legionis vernaculæ. Et in bello Hispaniensi. Sed ex quibus aliquid firmamenti se existimabat habere, duæ fuerunt vernaculæ quæ à Trebonio transfugerant, & alibi sæpe in eo lib.

s Pompeius Gemellæ.] Cæsar de Pompeio loquens, lib.3. Belli Ciuilis, non longè post prin. Legiones, inquit, effecerat ciuium Romanorum nomen: quinq; ex Italia, quas traduxerat, vnam ex Sicilia veteranam, quam factam ex duabus Gemellam appellauit.

t Hadrianus Mineruiam.] Id haud dubiè sumpsit à Spartiano in vita illius post princ. vbi scribit id nominis fuisse ab Hadriano impositum, secunda expeditione Dacica Traianum ipsum Hadrianum primæ legioni Mineruiæ præposuisse.

v Nonnulli Classicam.] De hac Cornelius Tacitus lib.18.

x Plerìq; Italicam.] Et de hac quoq; ipse Tacitus lib. 17. & lib. 18. ad fi. vbi eam dicit fuisse primam, & rursum lib. 19.

y Septimam.] Hæc non ita cognominata, sed à numero, scilicet quòd inter alias septima esset, vocata est, vt pleræq; omnes, vnde & Septimani dicti milites huius legionis apud Cornelium Tacitum. lib.19. de quibus & nos alibi dicemus. Sed hęc Septima multis aliis cognominibus vocata est, vt videbis in sequẽtibus annotationibus. Et Septimæ huius sine alio cognomine fit mentio à Cæsare, lib. 2. item 3.4.& 5. Belli Gallici, & sæpe etiã à Tacito.

z Galbianum.] Tacitus hanc dicit fuisse Septimam. lib.18. & 19. in duobus locis: ex quo forte legendum hîc est vno spiritu & sine puncto Septimam Galbianam. Sed & eam Galbiã vocat idem Tacitus, dicto lib.19. nisi & hæc sit alia, quod non opinor.

a Geminam.] Hæc quoq; memoratur Tacito, d. lib. 19. non multò post prin. vbi hanc dicit fuisse decimamtertiam. Et huius item meminit Antoninus in Itinerario. Et hæc forte est quæ Gemella suprà dicta est.

b Vindemissam.] Vindemissam legendum ex Tacito lib. 20. quam & vnam & vigesimam dicit fuisse: vnde & hæc eadem videri potest cum Rapace illa, de qua suprà diximus.

c Alij Claudianam.] Tacitus, qui hanc dicit etiã fuisse Septimam. lib.18. & 19. post princ. & iterum posteà eod. lib. & in hoc postremo loco apertè declarat, aliam fuisse Septimam Galbiniam, de qua suprà locuti sumus, & hanc Septimam Claudianam.

d Valerianus Felicem.] Ex Flauio Vopisco in vita Probi Imperatoris, vbi dicit fuisse tertiam. Sed superioribus adde quartam legionem Macedonicam, ex ipso Tacito d. lib. 19. Adde inquam Pelignam ex Valerio Maximo. lib.3. cap. 2. vbi de Vibio loquitur: & Liuio 3. Decad. lib.5. vbi de eodem loquitur, & ex eo intelliges eam ita vocatam, quod erat ex Pelignis. Nam & cohortes quoq; videmus appellari ex oppidis aut nationibus ex quibus erãt: vt Marruciniam, Ficinianam, Vestiniã, Cremonẽsem apud eundem Liuium 5. Decad. lib. 4. vbi & ipsam Pelignam inter cæteras nominat. Et pariter equitum turmã Placẽtinam & Esserninam in eodem loco. Hircius autem in libro de bello Alexãdrino Ponticam legionem memorat. Sed & idem in bello Africano sæpe meminit legionum Iulianarum.

e Samnites linteatam.] Liuius declarans quare ita vocaretur, 1. Decad. lib. 10. & Festus Pompeius aliam eius appellationis causam afferens. lib. quoque 10.

f Agema.] Hic ita legendum est, & alia Agema Macedonibus, & Etherica. Nam de primo est illud Liuij de Macedonibus loquentis. 5. Decad. lib. 2. Delecta deinde & viribus & robore ætatis ex omni cettatorum numero duo erant agemata, hãc ipsi legionem vocabant. Et iterum posteà, medius omnium erat Rex (is erat Perseus Macedonum rex) circa eum Agema quam vocant. Et Polybius lib.5. Vocatis, inquit, ad se scutatis & quos Macedones Agema vocant: sic enim legendum est non Agenia, vt in codicibus qui circunferuntur, legitur. Sed & in alio loco eiusdem. lib.5. Eurylochus Magnes tribus millibus hominũ præerat, quos reges Agema vocant: nam & sic quoq; legendum est non Agnema, vt ibi corruptè legitur, vide tamen Gręcum vtrobiq;. Et Q. Curtius de rebus gestis Alexandri lib.4. vbi de acie Alexandri Macedonis, in dextro cornu locati sunt equites, quos Agema appellant. Et iterum lib.5. De Etherica autem & ipsorum Macedonum legione Probus Aemilius in Eumene. Sed & adde eorundem sacras alas ex Liuio 5. Decad. lib.2. in duobus locis.

g Apud Romanos Scriboniana.] De hac ala

Tacitus

Scribonia[h] & Singularium.[i] Antiochus Gemeam, mille equitum alam vocitauit. Inter quas ala Campanorum, ex quingentis ferè equitibus multum[k] anteisse fertur. Illud[l] planè constat, veteres Romanorum perrarò, & nisi contra maximos conatus, plus quatuor legionum exercitus scripsisse[m], atque in iusta legione centurias sexaginta, manipulos triginta, cohortes decem ponere consueuisse.[n] *Iusta legio.* Quodq; iure militari præter descriptos singulis legionibus milites, qui Romani vel Latini nominis erat, semper auxiliares ex sociis ciuitatibus finitimis, aut externis, peregrinæ iuuentutis sub disciplina & cultu Romano, & auctum voluntariis agmen iungi consueuere[o]. In quo id seruatum est, ne vnquam amplior numerus auxiliariorum ex peregrinis copiis, quàm ciuium foret:[p] tametsi à prima origine Romani semper suo milite, nullo externo adiuti militarint.[q] Quodq; e singulis quatuor legionibus, tribuni militum *Singularū legionū capita.*

ANNOTATIONES.

Tacitus lib.19. post princip.

h Et Singularium.] Tacitus lib.20. Accessit, inquit, ala Singularium excita olim à Vitellio. Sed & his alis Romanorum adde alam Taurinam ex Tacito lib. 17. Et Aurariam ex eodem. lib. 19. Et Picentiniam ex eodem. lib. 20. quæ & ipsæ, vt puto, dictæ sunt ex gentibus ex quibus erant, vt suprà diximus de legionibus, & cohortibus.

i Antiochus Gemeam.] Ex Liuio 4. Decad. lib. 7. vbi sic scriptum reperitur in quibusdam codicibus quos secutus est Alexander, Addita his ala mille fermè equitum: Gemeā eam vocabāt. Nam ibi de Antiochi exercitu loquitur, verùm in veteri codice legitur Agema.

k Anteisse fertur.] Superioribus adde, Cares Alam equitum appellasse: vnde Alabandus Euhippi & Callirhoës filius ab equestri pugna victor nomen adeptus est, vt testatur Stephanus de vrbibus; & ex illo Volaterranus Geographię lib. 10.

l Illud plane constat.] Sic legiones ternæ datæ consulibus: quatuor dictator vsus, apud Liuium Decad. 1. lib. 2. fuit autē is tantus quantus nūquam ante exercitus fuerat ex legionibus decē, vt idem ait: qui eiusdem Decadis libro 8. pro exercitu, Scribebantur, inquit, quatuor fere legiones quinis millibus peditum, equitibus in singulas legiones tricenis.

m Atq; in iusta legione.] Ex Gellio lib. 16. cap. 4. in fi. authoritate Cincij. lib. 3. de ro militari: cuius hæc verba sunt, In legione sunt centuriæ sexaginta, manipuli triginta, cohortes decem. Cui in numero cohortium cōsentiunt Modestus in libello de vocabulis rei militaris: & Vegetius de re militari lib. 2. cap. 6. vbi & ipsi sigillatim declarant numerum & signa singularum cohortium, & iisdem propè verbis: vt hinc possis intelligere vnum ab altero mutuasse, scilicet, Vegetium, qui tempore Valentiniani Imperatoris vixit, & ei eos suos libros dedicauit. Modesto qui tempore Taciti etiam Imperatoris suum librum scripsit eiq; dedicauit. Præcessit autem Tacitus Valentinianum plus minus nonaginta annis. Sed & idem scribit Seruius, enarrās illud lib. 11. Aeneidos,

Tu Voluse armari Volscorum edice maniplis.

Præterquam quod dicit sex cohortes, vbi alij decem dicunt.

n Quodq; iure militari.] Modestus vbi suprà, & Vegetius illius quoq; operis lib. 2. cap. item 2.

o In quo id seruatum est.] Liuius 3. Decad. lib. 5. id quidem semper cauendum Romanis ducibus monet, exemplàq; hæc pro documētis habenda, ne ita externis credant auxiliis, vt non plus sui roboris suarūq; propriarū virium in castris habeant. Hæc ille. Exempla autem illa, de quibus loquitur, ea sunt quæ ante retulerat, P. scilicet & Lu. Scipiones fratres, & eorum exercitum in Hispania periisse dolo auxiliariorum qui multò maiore numero erant quàm Romani. Sed & idem eiusdem Decad. lib. 8. loquens de Scipione Africano filio illius Scipionis & nepote alterius ex fratre; Scipio, inquit, cum ad eum fama tanti comparati exercitus perlata esset, neq; Romanis legionibus tantæ se parem multitudini ratus, vt nō in speciem saltem opponerentur Barbarorum auxilia: neq; in iis tamen tantum virium ponendum, vt mutando fidem quæ cladis causa fuisset, patri patruóq; magnum momentum faceret, præmisso Scyllano ad Colcam duodetriginta oppidis regnantem, vt equites peditésq; ab eo quos se per hyemem conscripturū pollicitus erat, acciperet. Polybius verò loquens de Romanorum castrametatione. lib. 6. Multitudo, inquit, vniuersa auxiliariorum existit. peditum æqualis plerunq; Romanis legionibus: equites duplo plures sunt Romanis.

p Tametsi à prima origine.] Id quidem videre licet ex Liuio 1. Decad. prioribus lib.

q Quodq; singulis quatuor legionibus.] Id ex Liuio est 1. Decad. lib. 9. vbi ita scribit, Et duo imperia eo anno dari cœpta per populum vtraq; pertinentia ad rem militarem. Vnum vt Tribuni militum seni deni in quatuor legiones à populo crearentur, quæ antea perquam paucis suffragio populi relictis locis Dictatorum & Consulum ferme fuere beneficia: idq; forte aliquandiu obseruatum fuit. Verùm posterioribus temporibus, præsertim sub Imperatoribus sæpe aliter, nempe vt singuli Tribuni singulis legionibus darentur. Liuius enim 5. Decad. lib 5. loquitur de Seruio Sulpicio Galba Tribuno militum secundæ legionis in Macedonia. Et Cæsar lib. 6. Belli Gallici de Victore septimæ legionis Tribuno: Suetonius in Othone cap. 10. de Suetonio Leni Tribuno tertiæ decimæ legionis. Et Spartianus in Adriano post prin. quem dicit fuisse Tribunum secundæ legionis. Et Trebellius Pollio in vita Claudij secundi in epistola Valeriani Imperatoris: vbi ipsum Claudium creat

Ordo magistratuum in re militari. seni ac deni præfecti, centuriones, decuriones & legati præesse consueuere[r]. Est quoque illud animaduertere, lege militari sancitum, vt miles subsit centurioni, centurio tribuno, tribunus præfecto castrorum, præfectus legato, legatus consulis pareat imperio. Consul autem, & magister equitum, sicut reliqui magistratus, dictatoris iussui & potestati subest. *Militiæ ordo.* [s] Claudius vero Cæsar militiam ita ordinauit, vt post cohortem, alam: post alam, tribunatum legionis daret: quam militarem institutionem [t] à Lacedæmoniis fluxisse crediderim, *Lacedæmoniorum duces rei militaris peritissimi.* [v] à quibus reliqua Græcia armorum duces, velut rei militaris peritissimos, petebat: quibus in more fuit, per gradus maiores duces minoribus præesse: & ne turbatis imperiis confunderentur, munia distincta mandare multis. Nam cùm rex apud eos summum gerat imperium, post regem fuere duces: proxima dignitate tribuni, post tribunos centuriones: deinceps decani. Ita vt cùm gerendarum rerum cura & procuratio multis incumberet, in exercitu vix quispiam medioeri prudentia vir, sine honore aut imperio foret.

ANNOTATIONES.

Tribunum Martiæ legionis, vt & suprà diximus ad aliud propositum.

r Est quoq; illud &c.] Id quoq; paucis interuersis Liuij est 1. decad. lib. 8. cuius hæc verba sunt, Quod si fecisset non L. Papyrium, sed Tribunos, sed prauum populi iudicium nequiquam posteros accusaturos: cùm polluta semel militari disciplina, non miles Centurionis, non Centurio Tribuni, non Tribunus legati, non legatus Consulis, non magister equitum Dictatoris pareat imperio. Sed & quod Centuriones Tribunis parerēt, illis autem Decuriones, testis est Dionysius Halicarnass. lib. 2.

s Claudius verò Cæsar.] Suetonius in vita illius. cap. 25. in prin. prope ad verbum.

t A Lacedæmoniis.] Ex Thucydide lib. 5. vbi scribit, Apud Lacedæmonios ex lege Decani sub erant Centurionibus, hi Tribunis, hi ducibus à rege præpositis, hi regibus. De eorum autem peritia in re militari omnes vbiq;, qui eorum mores & instituta describunt, locupletissimum testimonium perhibuerunt.

v A quibus reliqua Græcia, &c.] Sic enim Gylippum Lacedæmonium Syracusani pro duce & Imperatore accersiuerunt in Bello Peloponnesiaco, qui Niciam vicit, apud Thucydidem & Plutarchum in vita ipsius Niciæ. Sed & Carthaginenses quoq; Xantippum & ipsum Lacedæmonium aduersus Romanos qui Attilium Regulum Romanum imperatorem vicit, & viuum cepit, vt est apud Florum ex Liuio, Epitome lib. 18.

Ex quibus causis dictator apud Romanos olim, & quare fieri consueuit. Cap. VI.

Dictatores cur crearentur.

Dictatorem, à quo [a] prouocare non licebat, quemque [b] summum Romæ imperium tenuisse certum est, non modo laborante repub. & [c] trepidis in rebus, cùm aut de communi libertate ageretur, metusque de summa rerum esset, quod vltimum erat consilium: sed ex variis euentis, diuersisque rerum causis creari solitum accepimus. *Claui figendi causa.* [d] Nam & claui figendi, & senatus legendi, aut magistratus coërcendi causa, nonnunquam quæstionibus exercendis, plerunque comitiis habendis, sicut res tempusque postulabant, etiam florente republica, & procul à belli tumultu, creatum fuisse liquet. [e] Constat enim ciuitate morbo laborante, cùm vis pestilentiæ, & insanabilis pernicies, tabesque ciuitatis ita per omnium capita peruagata esset, vt nec ope diuina, nec humanis consiliis leuari posset, quotidieque variis morbis corpora affecta caderent: ex seniorum memoria repetitum pestilentiam

ANNOTATIONES IN CAP. VI.

a Prouocare non licet.] De hoc suprà c. 3. in verbo, A quo non est prouocatio.

b Summum Romæ Imperium.] Liuius 3. Decad. lib. 2. maximum dicit, inquiens, Aedem Q. Fabius maximus dictator vouit, quia ita ex fatalibus libris editum erat vt is voueret, cuius maximū imperium in ciuitate esset. Pomponius autem noster in l. 2. §. populo. ff. de orig. iuris. dicit summam eum habuisse potestatem.

c Trepidis in rebus &c.] Id videre licet apud Liuium 1. Decad. lib. 2. in creatione T. Largij primi dictatoris: iterumq; paulo pòst in creatione A. Posthumij. & lib. 3. in creatione L. Quintij Cincinnati. Et lib. 4. in creatione Mamerci Aemilij, vbi his istis verbis vtitur: & alibi sæpe in creationibus, vt cum alij dictatorem: & Plutarchum in Hannibale.

d Nam & claui figendi, &c.] De his postea sigillatim dicetur.

e Constat enim &c.] Hæc ad causam claui figendi

quondam fixo à dictatore clauo decessisse. Ideo C.Genutio,& L.Aemylio Mamerco consulibus,& sæpe aliàs, cùm graui morbo ciuitas affecta esset, senatus L. Manlium Imperiosum, dictatorem claui figendi causa dici iussit, qui dictator dictus, clauum panxit, isque clauus dextro lateri ædis Iouis optimi maximi in capitolio fixus fuit[f]. Post quē cùm Romæ de veneficiis quærerent, & aliquot matronæ damnatæ forent, eáque res prodigij haberetur loco: vt mentes alienatæ, sui compotes fierent, simili memoria ex annalibus repetita, claui figendi causa dictator creatus Cneus Quintilius fuit, qui fixo item clauo, cùm eo piaculo ciuium mentes sui compotes fecisset, discordesque animos conciliasset, dictatura se abdicauit.[g] Eos autem clauos fuisse æneos, notasque numeri annnorum quibus tunc tempora designabant, habuisse, idque à Vulsiniis emanasse ferunt, quibus in vsu erat clauos indices numeri annorum habere fixos in templo Nurciæ Hetruscæ deæ.[h] Comitiorum verò causa, siquando neuter consulum bello abesse poterat, vel morbo aut alia necessitate comitiis præesse nequirēt, senatum absentibus cōsulibus dictatorem, qui comitiis præesset, dicere censuisse, sæpe compertum est.[i] Dicebat enim consul dictatorem comitiorum causa[k] in castris, vel vbivbi terrarū erat, cum ipse à bello auocari cōmodo reipublicæ non posset.[l] Quæstionibus quoque exercendis creari dictatorem, argumento est, quod Sp. Melio imperium populi Romani affectante, cum nullius imperio magistratus cogi posset, senatus vt nefarios ipsius conatus reprimeret, vtque clandestinas insidias à capite & ceruicibus dimoueret, dictatorem creari exacta ætate Q.Cincinnatum voluit: qui re explorata, sumpto de reo supplicio, dictatura se abdicauit.[m] Et cum occultas principum coniurationes, consiliaque clandestina, Capuæ fieri percrebuisset, senatum quæstiones veri inquirendi causa decreuisse, dictatoremque quæstionibus exercendis dici censuisse multi adnotarunt. Nec me præterit,[n] legendi quoq; senatus, cùm patres in demortuorum loco suffici, ordinemq; senatorium suppleri opus foret, vt esset qui nouos legeret senatores, quique senatum sufficeret, plerunque dictatorem

L. Mālius clauo fixo pestem sedauit.

Cn. Quintilius clauo fixo mentes alienatas sui compotes fecit.

Comitiorum causa.

Quæstionū exercēdarum causa.

Legendi senatus gratia.

ANNOTATIONES.

gendi pertinēt, súntq; Liuij 1.Decad.li.7.post prin. vbi loquitur de creatione L.Manlij Imperiosi, cuius Alexander hîc meminit. Et lib.8.vbi de creatione M.Claudij Marcelli: Et iterum de creatione L.Aemilij Mamerci. Rursúmq; lib. 9. de creatione C. Petilij. & alibi sæpe.

f Post quem cum Romæ de veneficiis &c.] Id ex Liuio est 1.Decad. li.8.vbi postquàm tradidit 170.Matronas veneficij dānatas, subiūgit, Neq; de veneficiis ante eam diem Romæ quæsitum est. prodigij ea res loco habita, captisq; magis mentibus quàm consceleratis similis visa. Itaq; memoria ex Annalibus repetita, in secessionibus quondam plebis clauum à dictatore fixum, alienatásq; discordia mentes hominum, eo piaculo compotes sui fecisse, dictatorem claui figendi causa creari placuit, creatus est Cn.Quintilius.

g Eos autem clauos fuisse æneos, &c.] De iis clauis Liuius, à quo hæc maiori ex parte accepit, 1.Decad.lib.7.non multo post prin. Eum clauum, inquit, quia raræ per ea tempora erant literę, notam numeri annorum fuisse ferunt, eoq; Mineruę templo dicatum legem quia numerus Mineruæ inuentum sit. Vulsiniis quoq; clauos indices numeri annorum fixos in teplo Nortiæ Hetruscæ comparere, diligens talium monumentorum author Cincius affirmat. Hæc ille. Festus quoq; Pompeius lib. 3. Clauus, ait, annalis appellatur, qui figebatur in parietibus sacrarum ædium per annos singulos, vt per eos numerus colligeretur annorum.

h Comitiorum vero causa.] De dictatoribus creatis Comitiorum causa, Liuius 1. Decad.lib.7. vbi scribit hac de causa creatum fuisse ægris Consulibus L.Furium Camillū: & paulò post T. Manlium Torquatum. Et 3. Decad. lib.2. L.Veturium Philonem absentibus Consulibus. Et lib. 5. post prin. Q.Fuluium Flaccum, etiam consulibus absentibus. Et lib.9.ob eandem causam Q.Cæcilium Metellum. Sed & Consulibus præsentibus nec impeditis nonnunquam placuit Comitia per dictatorem haberi. Sic enim C. Claudius Nero M.Liuium collegam dictatorem dixit Comitiorum causa apud eundem Liuium 3.Decad.lib.8. Et vide Liuium in eo loco quem tibi adducā infra in verbo, Atq; in agro Romano.

i Dicebat enim Consul.] Sic enim L.Cornelius Consul.M.Claudium Marcellum dictatorem dixit apud Liuium 1. Decad. libro octauo. & alibi sæpe.

k In castris.] Et sic quoq; C. Iulius eiusdem 1. Decad.lib. 7.

l Quæstionibus quoq; exercendis.] Hęc sunt ipsius Liuij 1.Decad.lib.4.vbi hanc Sp.Melij historiam concinne scribit.

m Et cum occultas &c.] Et hanc quoq; historiam scripsit Liuius eiusdem 1.Decad.

n Legendi quoq; Senatus.] Ex eodem Liuio 3.Decad.lib.3.

o Vt duo

Dictatores duo simul creati. *Ferias indicēdi causa.* *Contumaciam cohibendi causa.* *Prodendi flaminis gratia.* *Dictator quis creabatur, & quo tēpore & loco, & quamdiu.* *Furius Camillus.*

fuisse. Quo tempore illud euenit, [o] vt duo simul dictatores, quod nunquam antea factum, crearentur, Marcus scilicet Iunius, qui castris dictator tunc præerat, & M. Fabius Buteo, qui ordinem senatorum, eo quod multi bello ceciderant, sufficeret legeretque [p] Quanquam & feriarum causa, cum tetra prodigia nunciarentur: proptereaq; feriæ indicendæ forent, vt esset qui ferias indiceret, [q] quique ludis Romanis, aut quadrigis mittendis præesset. [r] Nonnunquam vt illorum contumaciam cohiberet, qui functi honoribus, magistratu abire, vel senatus dicto parere nollent. Interdum, qui flaminem proderet, dictatorem fuisse legimus: qui quidem magistratus non Romæ tantùm, [s] sed & Albæ, & Lanuuij, [t] & in toto fere Latio summus erat. Id quoque non prætereundum, quòd siue belli gerendi, siue cuiusuis muneris exequendi causa, dictator dictus foret, nisi virum consularem, quique cōsulatum antea gessisset, [v] & nocte silente, [x] atque in agro Romano (is autem Italia terminabatur) dici licuisse: [y] nec vltra sex menses [z] ante Syllam, dictaturæ munus quēpiam exercuisse, [a] præter Furium Camillum, cui iam exacto semestri, cùm consternata republica laborarent ancipiti metu, ne tumultus vrbani fierent, néve vrbe relicta, Romani Veios migrarent, senatus in annum dictaturam inuito prorogauit: [b] atque hic Camillus fuit, qui vindex maiestatis Romanæ, dictatura quinquies, triumpho quater potitus est. [c] Consulatum verò nunquam attigit, [d] tametsi lege veteri de dictatore creando pri-

ANNOTATIONES.

o Vt duo simul Dictatores.] Id quoq; est ex Liuio eodem illo lib. 3. Decad. & Plutarcho tum in Hānibale, tum in Fabio Maximo. Polybius autem lib. 3. loquens de M. Minutio Ruffo magistro equitum, ipsius Fabij Maximi, cui à populo Romano æquatum fuerat Imperium cum ipso dictatore, Iam duo, inquit, dictatores vno tempore, vno exercitu erant, res ante eum diem inaudita.

p Quanquam & feriarum causa.] Sic creatus est M. Valerius Publicola apud Liuium 1. Decad. lib. 7.

q Quiq. ludis Romanis aut quadrigis.] Liuius 1. Decad. lib. 8. in fi. Nec discrepat, inquit, quin dictator eo anno, A. Cornelius fuerit, id ambigitur belline gerendi causa creatus sit, an vt esset qui Ludis Romanis (quia L. Plautus prætor graui morbo forte implicitus erat) signum mittendis quadrigis daret. Et lib. 9. in oratione P. Sempronij Tribuni pleb. Quem claui, inquit, figendi, aut ludorum causa dictatorem crees. Et 3. Decad. lib. 7. T. Quintius Cōsul dictatore Comitiorum Ludorúmq; faciendorum causa dicto, L. Manlio Torquato ex vulnere mortuo. Ex quo vides aliquando duabus illis causis simul dictatorem factum.

r Nonnunquam vt illorum contumaciam &c.] Apud Liuium 1. Decad. lib. 4. L. Quinctius Cincinnatus dictator dictus ad comprimendam cohibendamq; Sp. Melij viri seditiosi & regnum affectantis impotentiam ac contumaciam. Et 3. Decad. lib. 10. P. Sulpitius etiam dictator dictus, vt pro iure maioris imperij Cn. Seruilium Consulem qui iussu Senatus traiecerat in Siciliā, inde in Africam transiturus, in Italiam reuocaret.

s Sed & Albæ.] Liuius 1. Decad. lib. 1. in regno Tulli Hostilij, dictatorem, inquit, Albani Metium Suffetium creant: illorum vero potius an Græcorum exemplar sequuti fuerint Romani, disquirit Dionysius Halicarnass. lib. 5 extremo.

t Et in toto fere Latio.] Aelius Spartianus in Hadriano scribit illum per Latina oppida fuisse dictatorem. Vide infra lib. 4. cap. 23.

v Et nocte silente.] Ex Liuio 1. Decadis lib. 8. & 9.

x Atq; in agro Romano.] Ex eodem 3. Decad. lib. 7. Cuius hæc verba sunt, Hęc recitata à Consule ita mouère Senatum, vt non expectanda Comitia Consulis censeret, sed dictatore Comitiorum causa dicto, extemplo in Prouinciam redeundum. Illa disceptatio tenebat, quod Consul in Sicilia se M. Valerium Messalam, qui tum classi præesset, dictatorem dicturum esse aiebat: patres extra Romanum agrum (eum in Italia terminari) negabant dictatorem dici posse, & cætera quæ sequuntur. Sed & ibi alio loco, Hi nunciare Consuli iussi, vt si ad Comitia ipse Romam venire non posset, dictatorem in agro Romano diceret.

y Nec vltra sex menses.] Liuius 1. Decad. lib. 6. post prin. & Pomponius titul. 2. §. populo. ff. de orig. iuris.

z Ante Syllam.] Hic enim perpetuam dictaturam vsurpauit exercuitq; per aliquot annos, & tandem se ea sponte abdicauit. Plutarchus in vita illius. Iulius Florus Epitome Liuij lib. 99. Sed & post illum Iulius Cæsar perpetuā & ipsam dictaturam sibi decerni passus est: ex Suetonio in vita illius c. 77. & Plutarcho etiam in vita illius, & omnibus vbique. Vnde & priuatim Cæsar dictator vocatur ad differentiam aliorum. Ita enim illum simpliciter appellat Tacitus lib. 5. & Plinius lib. 2. cap. 30.

a Præter Furium Camillum.] Liuius 1. Decad. lib. 6. ad principium: & Plutarchus in vita illius.

b Atq; hic Camillus fuit.] Plutarchus ibi in prin. & satis liquet ex Liuio 1. Decad. lib. 5. & 6.

c Atq; Consulatum nunquam attigit.] Plutarchus vbi suprà.

d Tametsi lege veteri &c.] Id Liuij est 1. Decad. lib. 2. Apud Veterrimos, inquit, authores T. Largium dictatorem primum, & Sp. Cassium magistrum

mùm lata, id sancitum fuerit, vt nisi consulares viri, quíque consulatum antea gessissent, nulli dictatores haberentur aut fierent.

gistrum equitum creatos iuuenio. Consulares legere: ita lex iubebat de dictatore creando lata. Hęc ibi. Alia autem multa de dictatoribus videbis infrà lib. 4. cap. 23.

Locus ex Terentij Phormione elucidatus, & vetus senatusconsultum à Græcis ad Romanos deductum. Cap. VII.

LEgebamus aliquando, dum pueri essemus, Terentij Phormionem, vbi adolescens filius virginis amore perditus, mentitus se proximum genere, puellam absente patre vxorem duxerat, lege coactus. Demum reuersus pater, seruum, cuius suasu nuptias confecerat, quòd indotatam duxisset atque ignobilem, iurgiis afficiebat, quum leui mercede inhonestas nuptias effugere, & filium ab ignominia redimere potuisset. Hoc erat, si dotem virgini dedisset, vt dote contenta, alium puella virum quæreret, filium verò dimitteret: aut si pecunia deesset, mutuam sumeret vel fœnore. Cui seruus in hæc verba respondit, Hui dixti pulchrè, siquidem quisquam crederet, Te viuo. Quid sibi vellet, quòd viuo patre neminem filio crediturum pecuniam seruus respondebat, non satis tunc acceperamus. Sed quum post aliquot dies, in eandem lectionem vt fit, incideremus, animaduertimus vetus olim senatusconsultum fuisse, quod primum [a] à Solone veteri lege sancitum, inde ad nostros deductum fuisse arbitror, quo cautum fuit, Patre viuente, filio qui sub patris iure est, credi pecuniam non licere: & qui credidisset, petitionem non habere: ne filiusfamiliâs ære nexus alieno, vt creditum redderet, vel necem patri machinaretur, aut aliunde eam inhonestius quæreret. Sed cum ipsius senatusconsulti verba non haberemus, incidimus fortè ad id temporis cùm hæc dictaui, in pluscula legum commentaria, quæ ex naufragio erepta, nauta quispiam Romam aduexerat: ea cum emendi studio inspiceremus, illud ipsum senatusconsultum, quod diu impensa opera quæsieramus, casu inuenimus. [b] Verba verò ex eo senatusconsulto hæc sunt: Placere ne cui qui filiofamiliâs mutuam pecuniam dedisset, etiam post mortem parentis, cuius in potestate fuisset, actio petitioque daretur: Vt scirent, qui pessimo exemplo fœnerarent, nullius posse filiifamiliâs bonum nomen, inde expectata patris sui morte fieri, & infra: Cùm enim fœneratores magna licentia pro arbitrio fœnerarent, cautum fuit primò [c] duodecim tabulis de modo credendi, ne quis plus vnciario fœ-

Solonis lex.

Senatuscõsultum in fœneratores.

ANNOTATIONES IN CAP. VII.

a A Solone.] Tu nullum apud βιόγραφυς. reperias huius legis verbum.

b Verba vero ex eo Se. &c.] Nescio cur Alexander se eius Sc. verba inuenisse dicat in commentariis quibusdam e naufragio ereptis, cùm ea ad verbum inscripta sint in l. 1. ff. ad Senatusconsul. Macędo. qui quidem titulus tam ff. quàm Codicis non ob aliud editus est, quàm ad interpretationem illius Scti.

c Duodecim tabulis &c.] Totus hic locus ex Cornelij Taciti lib. 5. deprómptus est, cuius hæc verba sunt, Interea magna vis accusatorum in eos irrupit, qui pecunias fœnore auctitabant aduersus legem dictatoris Cæsaris, qua de modo credendi, possidendiq; intra Italiam cauetur, omissa olim, quia priuato vsui bonum publicum postponitur. Sane vetus vrbi funebre malum, & seditionum discordiarúmq; creberrima causa, eoq; cohibebatur antiquis quoq; & minus corruptis moribus. Nam primo duodecim tabulis sanctum, ne quis vnciario fœnore amplius exerceret, cum anteà ex libidine locupletium agitaretur. Dein rogatione Tribunitia ad semuncias redacta. Postremò vetita versura, multísq; plebiscitis obuiam itum fraudibus, quæ toties repressæ miras per artes rursum oriebantur. Sed tum Gracchus prætor cui ea quæstio euenerat, multitudine periclitantium subactus retulit ad Senatum, trepidiq; patres (neq; enim quisquam tali culpa vacuus) veniam a principe petiuere: & concedente, annus in posterum sexq; menses dati, quis secundum iussa legis, rationes familiares quisq; componeret. Hinc inopia rei nũmariæ commoto simul omnium ære alieno: & quia tot damnatis, bonísq; eorum diuenditis, signatum argẽtum fisco vel ærario attinebatur. Adhæc Senatus præscripserat, duas quisq; fœnoris partes in agris per Italiam collocaret. Sed creditores in solidum appellabant, nec decorum appellatis minuere fidem. Ita primo concursatio, & preces, dein strepere Prætoris Tribunal: eaq; quæ remedio quæsita venditio & emptio.

Fœnus quo pacto paulatim abrogatum. nore fœneraret: mox tribunitia rogatione ad semuncias fœnus redactum, deinde ad semissem, postea ad trientem:[d] demum L. Genutius Tribunus plebis tulit ad populum, ne vllo modo fœnerari liceret. Post aliquod verò tempus,[e] Sulpitius Trib. plebis, vt *Credebatur nō vltra duo millia drachmarum.* credendi modum præfiniret, legem tulit, ne quis ordinis senatorij, vltra duo millia drachmarum æs alienum conflaret: qui postea decedens, contra legem à se latam, trecentas myriadas æris alieni conflasse inuentus est.[f] Diuus deinde Cæsar etiam certum modum credendi præfiniuit. Tiberius verò vt fœnus tolleretur omnino, disposito per mensas millies sestertio, cauit vt singulis facultas creditum accipiendi fieret in triennium sine vsuris, si debitor in duplum populo cauisset. Postremò pluribus plebiscitis, non modò fœnus, sed vetita versura fuit, cautumq; perpetuo senatusconsulto, *Cal. Plotius fœnerator.* ne filiosfamilias credere liceret. Causam ferunt fuisse,[g] quòd Cælius Plotius fœnerator T. Veturium nexum & addictum, ob reliquum fœnoris non redditi, stuprare voluit, & verbere affecit.[h] Sicut de Papyrio traditur, qui Publium nexum ad libidinem perlicere conatus fuit, quæ causa traditur fuisse, vt nexi soluerentur, neve in posterum quisquam necteretur. In qua quidem re, adnotare succurrit, apud iureconsul-

ANNOTATIONES.

& emptio, in contrarium mutari, quia fœneratores omnem pecuniam mercandis agris condiderant. Copiam vendendi secuta vilitate, quāto quis obæratior ægrius distrahebant, multiq; fortunis prouoluebantur. Euersio rei familiaris dignitatem & famam præceps dabat, donec tulit opem Cæsar disposito per mensas millies sestertio, factaq; mutuandi copia sine vsuris per triennium, si debitor populo in duplum prædiis cauisset. Sic refecta fides & paulatim, priuati quoq; creditores reperti: neq; emptio agrorum exercita ad formam Senatusconsulti, actibus vt fermè talia initiis, incurioso fine. Sed & huc spectant verba Titi Liuij 1. Decad. lib. 7. Haud æquè patribus læta insequenti anno C. Martio Cn. Manlio Cōsulib. de vnciario fœnore à M. Duellio & L. Menenio Tribunis plebis rogatio est perlata: & plebs aliquanto eam cupidius sciuit accepitq;. Et nō multo pòst, Non eadem domi quæ militiæ fortuna erat plebi Romanæ. Nam etsi vnciario fœnore facto leuata vsura esset, sorte ipsa obruebantur inopes, noxamque inibant, &c. Et alio loco eiusdem libri, Idem, inquit, otium mansit. Manlio Torquato, C. Plancio Consulibus, semunciarium tantum ex vnciario fœnus factum, & in pēsiones æquas triennij, ita vt quarta præsens esset, solutio æris alieni dispensata est: & sic quoq; parte plebis affecta, fides tamen publica priuatis difficultatibus potior ad curam Senatui fuit: leuatæ maximæ res, quia tributo ac delectu supersessum. Hæc ibi. Vnciarium autem fœnus cuiusmodi sit, vt id in transcursu dicam, disces ex Budæo de Asse lib. 1. vbi de vnciaria vsura loquitur: idq; declarat ex l. Titium. §. præfectus. ff. de admi. tuto.

d Demum L. Genutius.] Ex Liuio 1. Decad. lib. 7. ad fi.

e Sulpitius Tribunus plebis.] Ex Plutarcho in vita Marij.

f Diuus deinde Cæsar.] Id totum vsq; ad versic. (Causam ferunt) est ex Cornelio Tacito lib. 5. vt iam ex eo diximus.

g Quod Cælius Plotius.] Valerius Maximus lib. 6. cap. 1. Titus, inquit, Veturius cum propter domesticam ruinam & graue æs alienum Cælio Plotio nexum se dare adolescentulus admodum coactus fuisset, seruilibus ab eo verberibus, quia stuprū pati noluerat, affectus, querelam ad Consules detulit, à quibus de hac re certior factus Senatus, Plotium in carcerem duci iussit.

h Sicut de Papyrio.] Liuius 1. Decad. lib. 8. Eo anno, ait, plebi Romanæ velut aliud initium libertatis factum est quod necti desierit. Mutatum autem ius ob vnius fœneratoris simul libidinem, simul crudelitatem insignem. L. Papyrius is fuit, cui cùm se C. Publius ob æs alienum paternum nexum dedisset: quæ ætas formaq; misericordiam elicere poterat, ad libidinem & contumeliam animum accenderunt & florem ætatis eius fructum aduentitium crediti ratus, primo perlicere adolescentem sermone incesto est conatus: deinde postquam aspernabantur flagitium aures, minis territare, atq; identidem admonere fortunæ: postremò cum ingenuitatis magis quàm præsentis conditionis memorem videret, nudari iubet verberáq; afferri. Quibus laceratus iuuenis cum se in publicum prœripuisset, libidinem crudelitatemq; conquerens fœneratoris, ingens vis hominum cum ætatis miseratione, atq; indignitate iniuriæ accensa, tum suæ conditionis liberûmq; suorum respectu, in forum, atq; inde agmine facto ad curiam concurrit, & cum Consulis tumultu repentino coacti Senatum vocarent, introeuntibus in curiam patribus, laceratum iuuenis tergum procumbentes ad singulorum pedes ostentabant. Victum eo die ob impotentem iniuriam vnius, ingens vinculum fidei, iussiq; Consules ferre ad populum ne quis nisi qui nexum meruisset, donec pœnā lueret, in compedibus aut in neruo teneretur: pecuniæ creditæ bona debitoris, non corpus obnoxium esset. Ita nexi soluti, cautumq; in posterum, ne necterentur. Hæc ibi. At ante id tempus Seruius Tullius Romanorum rex ita in fœneratores edixit, Si qui in posterum à fœneratoribus mutuum acceperūt, eos ob æs in neruum duci non sinam, caueboq; lege, ne fœneratoribus ius sit in libera corpora, sed contenti

tos, [l] reliquatores dici, qui integrum æs alienum cum fœnore non exoluissent, sed partem æris alieni & fœnoris deberent. fuitq; Athenis magistratus cui [k] Zeteta nomen, apud quem si quis integrum æs debitum non soluisset, conueniri lege poterat. Indis [†] vero & [l] Germanis fœnus ignotũ fuit,& pleræq; gentes odio illud ine- piabili prosequutæ,adeo vt cum furem dupli,[m] fœneratorem quadrupli damnarent.ferũtque [n] Aegyptios & [o] Athenienses,cũ hæc contagio mali latius serperet,pluribus decretis cauisse,ne ob fœnus corpora adiudicari vel addici possent, neve super corporibus fœnerari fas foret,nec citra debitoris facultatem sæuire,quæ lex [p] Sisachthia & [q] Chreocopia dicta:adeo vt [r] Lycurgus è tota Sparta fœnus & vsuras exterminasse dicatur. [s] cumq; omnis Aegyptus esset obruta fœnore,fuit lege sancitum,vt ita demum mutuam pecuniam accipere liceret, si cadauer patris fœneratori daretur pignori,penes quem esset potestas paterni sepulchri debitoris oppignorati. Inter cæteros [t] fertur Agis Atheniensium dux adeo fœnus exosum habuisse,vt omnium fœneratorum tabulas igne supposito in foro concremarit, quo igne nullum clarius lumen vidisse Agesilaus dixit. Laudaturq; [u] Antoninus Pius & [x] Alexander Seuerus, quòd Romæ fœnus trientarium constituerint,cum nonnullos fœnoris causa agro paterno auitoque exutos comperissent: semissem verò induxerint,& abrogarint. [y] Lucullus quoq; adeò fœneratorum licentiam cohibuit,vt omnem Asiam fœnore demersam liberarit:[z] Sicut Cato qui in fœnore coercendo asperior & durior, ex tota Sicilia fœneratores exegit,illamq; ære alieno obrutam,in pristinum decus restituit.Hoc quidem senatusconsultum iam longo abusu obliteratum, [a] diuus Claudius fœneratorum licentiam coercens, ne filiisfamilias pecuniam fœnori darent, seuero edicto seruari mãdauit.[b] Diuus deinde Vespasianus cum censuram ageret, saluti parentum & liberorum con-

Reliquatores. Zeteta. Fœnus exosum.

Lex sisachthia & Chreocopia.

Agis.

ANNOTATIONES.

tenti sint debitorum facultatibus. Author Dionysius Halicarnassæus lib.4.

i Reliquatores.] Pomponius in l.locatio. §.reliquatores.ff.de public.& vect.& Scæuola l.creditor. §. Valerius.ff. de solutio. ex verbo Reliquare, quo vsus est Paulus L.Lucius ff.de admi.tuto.& Vlpianus l.rescripto.§.debitores. vertic.sed eos.ff.de muner.& honor. Et vix apud alios autores reperias.

k Zeteta.] De Zeteтis Atheniensium magistratibus loquitur Pollux Onomasticῶn li.8.περὶ γυναικοκοσμων ἀρχῶν.Sed hi alij esse videtur quam quos Alexander hic designat.

† Indis verò.]Aelianus variæ historiæ li.4.initio.

l Germanis.] Tacitus de morib. Germanorum.

m Fœneratorem quadrupli damnarent.] Ex Catone de re rustica,initio.

n Feruntq; Aegyptios.]Ex Diodoro Siculo lib. 2 cap.3.cuius de Bocchoride Aegyptiorum legislatore hæc verba sunt, latinè versa, Fœnus quod ex scripto contrahebatur, prohibebat vltra, contracti mutui duplum exigi. Solutio ex bonis debitoris solùm fiebat, corpus non poterat addici creditori. Putabat enim oportere bona tantum subdita esse debitis:corpora, quorũ opera & bello & pace vterentur,ciuitatibus addicta esse.Non enim æquũ videbatur milites qui pro patriæ salute pericula subirent, pro vsuris in carcerem duci, aut ob vnius auaritiam in periculum agi patriæ salutem.

o Athenienses.] Idem Diodorus ibidem subdidit,Hanc quoq; legem videtur Solon ad Athenienses transtulisse, quam Sisachthiam appellauit, decernens, ne ob vsuras ciuium corpora necterentur.

Neq; iniuria queruntur quidam de nonnullis Græcis legumlatoribus, qui arma,aut aratrũ, aut aliud quibus operi necessarium prohibeant ob fœnus addici creditori: corpora vero quæ his vtuntur,tradi permittant.

p Sisachthia.] Iam de ea dictum ex Diodoro,de qua Plutarchus libro de fortuna Alexandri,Politicis,& vita Solonis:in similiq; Laërtius.

q Chreocopia.] Plutarchus in vita Solonis.

r Lycurgus.] Plutarchus in Agide.

s Cumq; omnis Aegyptus.] Herodotus lib.2. vbi de Asycho rege Aegypti, & Diodorus Siculus lib.2.cap.5. ad medium.

t Fertur Agis.] Ex Plutarcho in ipso Agide: sed in eo lapsus est Alexander, quod Agidem dicit Atheniensem,cùm fuerit Lacedæmonius, & Lacedæmonum rex,vt ibi & vbiq; videre licet.

v Antoninus Pius.] Capitolinus in vita illius.

x Alexander Seuerus.] Aelius Lampridius in vita quoque illius.

y Lucullus.] Plutar. in vita illius.

z Sicut Cato.] Scilicet primus ille Censorius dictus.ex Plutarcho in eodem,& ante ex Liuio 4.Decad.lib.2.cuius hæc sunt,Sardiniã M. Portius Cato obtinebat, sanctus & innocens, asperior tamen in fœnore coërcendo, fugatiq; ex insula fœneratores.

a Diuus Claudius.] Cornel.Tacitus lib.11.

b Diuus deinde Vespasianus.] Suetonius in eodem,c.11.auctor, inquit,fuit Senatui decernendi, ne filiorumfamilias fœneratoribus exigendi crediti ius vnquã esset,hoc est,ne post patrum quidem mortem.

ſulens, illud denuò ex longo interuallo reuocauit. [c] Non ergo inſcitè ſeruus ille reſpondebat, neminem fore, qui viuo patre, filio pecuniam crederet, cuius petitionem actionemq; lege & ſenatuſconſulto non haberet.

ANNOTATIONES.

c Non ergo inſcitè.] Tandem redit ad concluſionem interpretationis loci illius Terentiani. Sed vice auctarij addito & alia loca ad fœnoris reprobationem: Liuius 1. Decad. lib. 7. Inclinatis, inquit, ſemel in concordiam animis, noui Conſules fœnebrem quoq; rem, quæ diſtinere vnamines videbatur, leuare aggreſsi, ſolutionem æris alieni in publicam curam verterunt quinque viris creatis, quos Menſarios ab diſpenſatione pecuniæ appellauerunt, & rurſus eodem lib. Iudicia eo anno populi triſtia in fœneratores facta, quibus ab ædilibus dicta dies eſſet, traduntur. Idem eius Decad. lib. 10. Eodem anno Cn. & Q. Ogulnii ædiles curules aliquot fœneratoribus diem dixerunt, quorum bonis mulctatis, ex eo quod in publicum redactum eſt, ænea in Capitolio limina, & trium menſarum argentea vaſa in cella Iouis, Iouemq; in culmine cum quadrigis, & ad ficum Ruminalem infantium conditorum vrbis ſub vberibus Lupæ poſuerunt, ſemitamq; ſaxo quadrato à Capena porta ad Martis ſtrauerunt. Ex quibus planè intelligis maximas eas mulctas fuiſſe, quæ tantis ſumptibus ſatis fuerunt. Idem 4. Decad. lib. 5. Inſtabat cura alia, quòd ciuitas fœnore laborabat, & cum multis fœnebribus legibus conſtricta auaritia eſſet, via fraudis inita erat, vt in ſocios qui non tenerentur his legibus, nomina tranſcriberent, ita libero fœnore obruebant debitores: cuius coercēdi cùm ratio quæreretur, diem finiri placuit, Feralia quæ proxime fuiſſent, vt qui poſt eam diem ſocij ciuibus Romanis credidiſſent, pecunias profiterentur, & ex ea die pecuniæ creditæ, quibus debitor vellet legibus, ius creditori diceretur. Deinde poſtquam profeſsionibus detecta eſt magnitudo æris alieni per hanc fraudem contracti, M. Sempronino Trib. pleb. ex autoritate patrum plebem rogauit, plebeſq; ſciuit, vt cum ſociis ac nomine Latino, pecuniæ creditæ ius idem quod cum ciuibus Romanis eſſet. Rurſus eod. lib. iudicia in fœneratores eo anno multa ſeuerè ſunt facta, accuſantibus primates Ædilibus curulibus M. Tuccio & P. Iunio Bruto. De mulcta damnatorum quadrigæ inauratæ in Capitolio poſitæ, in cella Iouis, ſupra faſtigium ædiculæ, & XII. clipea inaurata. Et 5. Decad. lib. 2. Erant autem non Ætoli modo in ſeditionibus propter ingentem vim æris alieni, ſed Theſſali etiam: ea contagione velut tabes in Perrhæbiam quoq; id peruaſerat malum. Cum Theſſalos in armis eſſe nunciatum eſt, Appium Claudium legatum ad eas res aſpiciendas componendaſq; Senatus miſit qui vtriuſq; partis principibus caſtigatis, cum iniuſto fœnore grauatum æs alienum, ipſis magnas ex parte concedētibus qui onerarāt, leuaſſet, iuſti crediti ſolutionem in annorum penſiones diſtribuit. Plinius lib. 33. ca. 1. Flauius vouit ædem Concordiæ, ſi populo reconciliaſſet ordines: & cùm ad id pecunia publica non decerneretur, ex mulctatitia fœneratoribus condemnatis, ædiculam æream fecit in Græcoſtaſi. Eſt Plutarchi libellus de vitanda vſura, qui omnibus obuius eſt. Deniq; locus eſt Horatij ad ſpeciem huius capitis maximè pertinens, aduerſus Fufidium fœneratorem qui filiisfamilias pecunias mutuabat ſub grauibus vſuris, lib. 1. Satyr. 2. poſt prin.

Fufidius vappæ famam timet, ac nebulonis,
Diues agris, diues poſitis in fœnore nummis,
Quinas hic capiti mercedes exigit, atque
Quantò perditior quiſque eſt, tanto acriùs vrget.
Nomina ſectatur modo ſumpta veſte virili
Sub patribus duris tironum.--

Appianus quoq; lib. 1 Bellorū ciuilium de his ſcribit, Per idem tempus, inquit, optimates in vrbe contendere cœpere, cum quidam debita cum vſuris emerent, lege quadam veteri vetante ſupra fœnus fœnerari: contra illam qui feciſſet, mulctam ſubituro, &c.

Spero te amaturum fore vel amandum fore, veterum autoritatibus latinè dici licere, contra opinionem quorundam grammaticorum. Cap. VIII.

Commentatiunculas ſuas non inuenuſtas adoleſcens quiſpiam ingenio & lingua præſtabili, dum poſteritati & gloriæ ſeruit, apud nonnullos eiuſdem diſciplinæ viros lectitabat, non equidem, vt videbatur, laudis indipiſcendæ gratia, ſed vt graui illorum iudicio ſubnixus, liberius conſultiuſque, ſi quod in eis delictum, ſi quódve mendum eſſet, caſtigaret, eorumque explorata ſententia, nonnulla in vulgus emittebat, multa vel tollebat è medio, vel corrigebat. Aderat inibi familiaris meus quiſpiam, honeſti ordinis, Latinæ eloquentiæ, & veterum literarum non ignarus, qui cætera quidem minimè viſus aſpernati, vno verbo ſe offenſum dicebat, quod in poſterum nihil in eum ſcripturum fore, ille dixe-
Fore. rat. Minus Latinè (inquit) dictum eſt, ſcripturum fore, ſed aptius conuenientiuſque dicendum fuit, ſcripturum eſſe. Si quidem verbum fore, cum tempus quod futurum eſt deſignet, cum participio in rus, vel in dus, quod pariter futurum tempus deſignat,

minimè

minimè conuenire, perindeq; haberi ac si dicas scripturum futurum esse: quæ oratio, vt probe nosti, nihil habet gratiæ vel dignitatis. Quoq; minus dubites, inquit ille, hoc senserunt multi eruditi: quorum sententiam iudiciumq; minimè aspernaberis. Statimq; ad nos attulit obseruationes grammatici hominis non incuriosi, in quibus ad hanc sententiam scriptum, definitumq; inuenimus: Fore cum vim participij habeat, cum nomine, non cum participio iungi oportere, ne duo simul participia confundantur. Itaq; dicendum, spero te amatorem fore, vel amaturum esse: non autem amaturum fore, vel amandum fore: venturum esse, non venturum fore. Et ita dici scribiq; oportere maxime contendebat. Quod cum legissemus, tenuit nos admiratio istius doctoris, equidem diserti, & tamen inconsiderati, qui præcipiti ductus sententia, tam asseuerate contendere auderet, id quod longe secus à doctissimis sæpe vsurpatum memineramus. Siquidem T. Liuius facundissimus autor, secundi Punici belli octauo, & acturum se, inquit, per populum aperte fore, si senatus aduersaretur. Et alibi, libenter facturos fore, vt ludi maximi fierent. Et rursus, eò quoque mittendos fore legatos, dixit. Et septimo de Macedonico, sub pellibus habendos milites fore. Q. Curtius, senescendum fore tantum terrarum vel sine imperio obeunti. Quibus stipulatur Plinius naturalis historiæ secundo, Quid fore putandum est? inquiens, & pluribus exemplis quibus omnis historia referta est, quæ trita & peruulgata in quæstione minime dubia referre non necesse habeo. Præterque veterum autoritates, rationes adduci possent, quibus ita dici conuenire facile contenderim ex arbitratu eruditissimi viri. Cum enim substantiuum olim verbum fuerit fuo, atque eius infinitiuum fore, fuisse, futurum esse, &c. eiusdemque verbi nonnulla tempora retinuerimus, adeo vt forem antiquum, & essem recentius dicamus: quis prohibet etiam fore atque esse, simul custodiri, perindeque amaturum fore dici, quod amaturum esse? Sed cum nos autoritatibus veterum inniti debeamus, quibus hæc comperta fuere, quæ pro ratione sunt, frustra in re confessa & explorata, rationem & adminicula non necessaria inquirimus. Si qui tamen sunt ita Latinæ linguæ curiosi, aut animo tam agresti & duro, quibus veterum autoritas non satis sit, poterunt ab his qui istiusmodi res cõquisitius indagãt, quibusque ista consectari curæ fuit, hæc atque his similia perscrutari.

Laurẽtius Valla taxatus. lib. 1. ca. 28.

Fuo.

ANNOTATIONES IN CAP. VIII.

TOtum hoc caput, vt alia pleraque huius operis, in Laurentij Vallæ obseruationes editum est, pro ea quæ cum illo inimicitia Alexandro fuit, nec ea quidem occulta, licet eius nomen vbiq; hic noster suppresserit, sed ita, vt veluti digito illum ostendat. Locus antem in quo eum taxat, in hoc capite, est in lib. 1. Elegantiarum Vallæ cap. 28. Et vt fateor illum iure ab Alexandro hoc loco reprehendi, id tamen paulò acerbius factum nemo iustus rerum æstimator negauerit. Nullius autem classicorum autorum testimoniis ad illum cõuincendum innititur: sed vnius qui his in rebus instar omnium haberi debet, alia testimonia addam: hic est M. Tullius, quem meritò linguæ Latinæ parentem plerique omnes fatentur. Qui in oratione pro Milone, Spero, inquit, multa vos liberosque vestros in Republica bona esse visuros. In his singulis ita semper existimabitis, viuo P. Clodio, nihil horum vos visuros fore. Et licet id testimonium sit nonnihil ambiguum, propterea quòd in nonnullis codicibus ibi legitur, visuros fuisse: tamen quod citra omnem dubitationem est, is lib. epistolarum famil. 3. epist. 13. & in vlti. initio: Quasi diuinarem tali in officio fore mihi aliquando expetendum studium tuum. & epist. ad Atticum lib. 5. in princ. Te ad me fore venturum. Sed non tamen prætercam quod scribit Seruius in lib. 3. Aeneid. ibi,

-Cùm protinus vtraq; tellus
Vna foret.-

Foret, inquit, ab infinitiuo est, sed modò præteritum significabat tempus, quod rarum est: sæpius enim futurum significat.

Pleraque veterum Romanorum cognomenta, quibus de causis indita & denominata fuerint. Cap. IX.

VErum profectò est, id quod à multis traditur, veteres illos non infimæ plebis homines, quorum bona fortique opera populus Romanus vsus fuit, ex re rustica, in qua multum diuque versati fuerant, clari nominis cognomenta sumpsisse. Ex qua re coniectari licet, fortes illos atque acri

ingenio viros, quicquid à reipublicæ muneribus ocij & laxamenti habebant, id plerunque in exercendis agris & colendis frugibus ponere consueuisse, neque sementes terræ iacere, neque vites amputare, aut agros stercorare, vel irrigare, fastidio vnquam duxisse: quæ nūc probro ducimus, dedecoriq; & turpitudini damus.[a] Eiusmodi fuisse Pisones, quod in pinsendo frumento longo vsu fuerant exerciti, vel à piso legumine: hi enim[b] Calphurniorum prosapia à Numa originem duxisse ferūtur.[c] Cicerones & Lentuli, alteri ob ciceres, alteri ob lentes eximie cultas, generosum familiæ nomē inuenere.[d] Fabios quoque à satione fabarum sunt qui autumēt denominatos[e]: tametsi ab Hercule prognatos, & ab fouea dictos nonnulli ferant. Sicut[f] Antoniorū familia, quæ Romæ imperitauit, Antonem Herculis prognatum, autorem stirpis nūcupat[g]. Lactucini, quod lactucas colerēt. &[h] Hortensij quod hortorum studio tenerentur[i]. Stolones quoque à pampinatione & cura arborum, quòd curarent ne frutices quos stolones vocant, ad caudices arborum nascerentur, nobilia cognomenta inuenere: Ex qua familia Licinius ille Stolo,[k] primus de plebe consul, quia filiū emācipando, fraudē legi fecerat, qua vetabatur vltra quingenta agri iugera possidere,[l] sua lege dānatus est. Pilumnos[m], quod pilum conterendo frumento idoneum commenti sunt, dictos

Pisones. *Cicerones,* *Lentuli.* *Fabij.* *Antonij.* *Lactucini.* *Hortensij.* *Stolones.* *Pilumni.*

ANNOTATIONES IN CAP. IX.

a Eiusmodi fuisse Pisones.] Plinius lib.18. cap.3. & vide seq. annotat.

b Calphurniorum prosapia à Numa.] vt scribit in eo Plutarchus: qui tamen Calpum appellat Numæ filium, sicuti Pompeius Festus lib.3. Sed quod hic dicit Pisones à Calphurniis Numæ Pompilij posteris cognomen traxisse, id probat Horat. in libro de arte poëtica ad Pisones,

— Vos ô Pompilius sanguis. quo in loco Acron & Porphyriō interpretes tradunt, Pisones à Pompilio descendisse: nam Calpus filius erat Numæ Pompilij, à quo Calpurnij Pisones nomen traxerunt.

c Cicerones & Lentuli.] De prioribus Plutar. in Cicerone. de vtrisque Plinius lib.18. cap.3.

d Fabios.] Idem vbi suprà, sed alij aliter, vt mox subiiciam.

e Tamersi ab Hercule.] Plutarchus in vita Fabij Maximi, ferunt, inquit, Herculem cum muliere aut vna nympharum concubuisse, & hinc Fabium Maximum natum esse, à quo Fabiorum familia Romæ initium habuit. Quidam autem primos eius generis viros, quod primum venādi per foueas morem induxerunt, à fodiēdo Fodios olim appellatos dicunt: deinde mutatis literis, lapsam loquendi consuetudinem Fabiis cognomen fecisse. Cui nonnihil conniuens Pompeius Festus lib. 6. Fouij, inquit, qui nunc Fabij dicuntur, quòd princeps gentis eius ex ea natus sit, cum qua Hercules in fouea concubuit. Alij putant cum primum ostendisse quemadmodum vrsi & lupi foueis caperentur.

f Antoniorum familia.] Plutarchus in Antonio, in prin. Ex quo intelliges eum fuisse Marcum Antonium Triumuirum, qui nūquam Romæ imperauit, illi enim tantum Triumuiratus in diuisione imperij cessit, quo respublica cōstitueretur. Antoninorum autem, qui postea Romæ imperarunt, familia, aliunde orta dicitur, vt videre licet apud Capitolinum in vita vtriusq; Antonini, Pij scilicet & Philosophi. Quod imperitasse dicūtur Antonij, putem vel ex eo quod M. Anto. cons. impotenter dominaretur, teste Floro ex Liuij 117.

g Lactucini.] Plinius lib.19. cap.4. Sanè Diodorus Siculus meminit M. Valerij Lactucæ, lib. 2. Μάρκος, inquit, οὐαλέριος λακτοῦκας.

h Hortensij.] Familiam Hortensiorū fuisse Romæ, haud dubium est: è quibus Hortensius ille orator tēpore Ciceronis fuit, & alter poëta apud Ouidium lib.2. Tristium,

Nec minus Hortensi, nec sunt minus improba Serui Carmina --- Eos autem ab hortorum cultu dictos esse, Alexander coniectura probabili ponit.

i Stolones.] Varro lib.1. de re rustic. cap.2. & Plinius lib.17. cap.1. Caij autem Licinij Stoloni Consulis meminit Valer. Max. lib.1. cap.1. vbi de more ludorum loquitur.

k Primus de plebe Consul.] Hic posset videri lapsus Alexander: nam Liuius decad.1. lib.6. ad fi. & lib.10. in oratione P. Decij Muris, & Plutarchus in Camillo dicunt, L. Sextium primū de plebe Consulem factum. Verùm Plinius Secūdus, si is de Viris illustribus, cap.20. hunc Stolonem dicit primū è plebeis consulem factum, sed Plinium Alexander secutus est. Sed quod non est cōtrouersum, ipse Licinius Stolo primus è plebe magister equitum factus est, vt legitur apud Liuium, citato lib.10. Item ex eiusdem Licinij lege cōsules ex plebe creari in vrbe Roma cœperunt, teste Gellio libro 17. cap.21. Collegam autem idem Licinius habuit in consulatu L. Sulpitium Peticum, vt Liuius tradit lib.7. initio Decad.1.

l Sua lege damnatus est.] Liuius prædicto loco sic habet, C. Licinius Stolo à M. Popilio Lenate sua lege decem millibus æris est damnatus, quòd mille iugerum agri cum filio possideret, emancipandóque filium fraudem legi fecisset. De quo Plinius lib.18. cap.3. Columella lib. 1. cap. 3. & Plinius Nepos, aut quisquis est, in libro illo elegantissimo de viris illustribus, & Plutar. in Camillo.

m Pilumnos.] Plin. dicto lib.18. cap.3. post prin. & Seruius initio lib.9. Aeneid.

n Serranos.

accepimus. Et [n] Serranos, quod agros sererēt, vel quod serenti fuerat delatus honos [o]. Cuius familiæ proprium erat, fœminas nullo tempore linea veste vti, sicut [p] Cethegis distincto amictu, & exerto brachio incedere: & [q] Flaminiis, nisi sacrorum causa è sua domo ignem efferri. [r] Suilli verò, [s] Bubulci, [t] Bupecij, [v] Caprarij, & [x] Porcij, [y] Ouinij quoque, [z] Caprilij, Equitij, [a] & Tauri, à pecudibus & armentis cognomenta familiæ tulere: ex quibus claros illustrésque viros militiæ domíque multos fuisse, fama vulgauit. Rursus [b] ex corporis vitio, aut membri iactura magis quàm honestamento plures dicti cognominatíque sunt, quos recensere, & breui perstringere, de quibus meminisse potuimus, non pigebit. [c] Strabones, Pæti, [d] & Cæci, [e] ex oculorum vitio cognomenta inuenere: tametsi [f] Pætos habere oculos, laudi plerunque datum

Serranos. *Suilli, Bubulci, Bupecij caprarij, Porcij Ouinij, Caprilij, Equitij, Tauri.* *Ex corporis vitio.* *Strabones. Pæti, Cæci.*

ANNOTATIONES.

n Serranos.] Plinius ibidem, & Seruius ad Vergil.6. Quintilia.lib.1.c.8. Q. autem Serrani consulis cū Q. Cæpione meminit A.Gellius lib.15. c.28.

o Cuius familiæ proprium erat.] Plin. Varronis autoritate lib.19.cap.1. M.inquit, Varro tradit in Serranorum familia gentilitium esse fœminas linea veste non vti.

p Cethegus distincto amictu.] Porphirion interpres Horatij in arte Poëtica, ibi,

Fingere cinctutis non exaudita Cethegis.

Omnes, inquit, Cethegi morē seruauerūt eundem: inter cætera descriptam comam retulerunt. Nunquam enim tunica vsi sunt. Ideo cinctatos eos dicit, quoniam cinctū est genus tunicæ infra pectus aptatæ. Alij autem intelligunt cinctutis, id est, militaribus viris, & ad militiam paratis: vnde per contrarium dicit Poeta,

— Discinctos Mulciber Afros, id est, imbecillos ad militiam, de qua re alibi dicam. Sed quod ad hunc locum pertinet, credo Alexandrum hic voluisse dicere, cinctato amictu: nisi potius voluerit dicere discinctos: at id omnino contrarium esset iis quę suprà diximus. Verùm haud dubiè, cinctato legendum est, ex Porphirione vbi suprà, cui adstipulatur illud Lucani lib.2.

— Exertique manus vesana Cethegi. & Silij de eodem, aut alio eiusdē nominis, loquentis lib.8. non adeò longè à fine,

Ipse humero exertus gentili more parentum
Difficili gaudebat equo. —

q Flaminiis.] Festus Pōpeius lib.9. Ignem, inquit, ex domo Flaminia efferri non licebat, nisi diuinæ rei gratia; sed tamen vide num id intelligendum sit de domo Flaminis, qui è sacerdotibus erat non Flaminiorum.

r Suilli.] Plutarchus tum in vita Publicolę, tum Problematis cap.40. autoritate Fenestellæ.

s Bubulci.] Plutarchus dictis in locis, & Plinius lib.18.cap.3. post prin. Caius autem Iunius Bubulcus Consul, semel & iterum est apud Liuium 1. Decad.lib.9. item & Censor, & postea Dictator, eiusdem lib.10. post prin. & C. Attilij Bubulci Cōsulis, meminit Paulus Orosius lib.4.cap.10.

t Bupecij.] Nihil de his quod nūc recorder, legi.

v Caprarij.] Capriliorum & Caprarū familias fuisse dicit à capris dictas, Varro de re rustica lib. 2.cap.1. interpres tamē Plutarchi in Publicola, Caprarios vertit eos, qui à capris cognomina sumpserunt: & legimus C. Cæcilium Metellum Caprariū consulem fuisse cum C. aut vt alij legunt Cn. Papirio Carbone, anno vrbis 641. Scio autem Ciceronem de eo dicere, lib.3. de Orato. matrem ipsius si quintum pareret, asinum fuisse parituram. Sunt & aliàs caprarij, custodes caprarum, apud Varronem de re Rustica lib.2.c.3. & Columellam lib.3.c.10.

x Porcij.] Idem Varro & Plutar. vbi suprà.

y Ouinij.] Varro eodem loco. Lampridius autem in Alexandro Seuero, mentionem facit Ouinij Camilli Senatoris antiquæ, vt dicit, familiæ.

z Caprilij.] Iam de iis diximus, de quibus vt vides ita loquitur hîc Alexander, tanquam diuersæ essent familiæ Caprariorum, & Capriliorum.

a Equitij ac Tauri.] De his duobus Varro vbi suprà: ibique vltra eos qui hîc nominantur, Vitulos quoque à pecore dictos putat. Statilij autem Tauri bis consulis ac Triumphalis meminit Suetonius in Nerone cap.35. & Varro vbi suprà, Dion lib.49. Velleius Paterculus lib.2. Item Sex. Pacuuij Tauri ædilis plebis, Plinius meminit libro 34.c.5.

b Ex corporis vitio.] Plutarc. in vita Coriolani.

c Strabones.] Plutarchus ibi, & prætereà, Plin. lib.7.cap.12. & lib.11.cap.37. & Nonius Marcellus lib.17. de quo vide infrà in verbo, Pætos.

d Pæti.] Plinius dicto lib.11.cap.37. & Plutarch. vbi suprà. Liuius autem Decad.1. lib.8. memorat P. Aelium Pætum consulem, & eiusdem lib.10. de quo vide infrà, sub verbo, Pætos. refert Liuius augurem, & paulò pòst consulem M. Fuluium Pætū. Et plures Epist. Cic. ad C. Papiriū Pætū lib.fam.9.

e Cæci.] Plutarchus ibi.

f Pætos habere oculos.] Venus enim oculis pętis fuisse dicitur Virgilio, si is est, in obscæno carmine,

Notas habemus quisque corporis formas,
Phœbus crinosus, Hercules lacertosus.
Trahit figuram virginis tener Bacchus,
Minerua flauo lumine, Venus, pæto.

Et Varro de numismatis apud Priscianum lib.6. Non hęc res de Venere Pęta strabam fecit ἑτερόφθαλμον. De Pęto illud Horatij lib. 1. Serm. Saty.3.

-- Strabonem Appellat pætum pater -- quo in loco Acron, Pęti, inquit, propriè dicuntur, quorum huc atque illuc oculi velociter vertuntur. Porphirion autem alter interpres, Strabo, inquit, qui est detortus oculis, Pætus, leuiter declinatis.

Licinij. Limi. Cocles. Sili, Simi. Silones, Chilones Labeones, Nasones, Flacci, Capitones, Frontones.

sit. sunt enim ad lasciuiam proniores. Sicut [g] Licinij & [h] Limi, alteri quòd paruis ocellis nascerentur: alteri, quòd limis oculis intuerentur. [i] Horatio illi qui Thuscorum copias detinuit solus, quòd alterum in bello amisit oculum, Coclitis nomen fuit: quamuis quòd esset vnoculus, Cyclopem, mox lapsa consuetudine, pro Cyclope Coclitem appellatum ferant. A simis vero naribus vel repandis, [k] Silos & [l] Simos: à superciliis, [m] Silones: à labiorum magnitudine, [n] Chilones & [o] Labeones: à naso, [p] Nasones: ab auribus mobilibus, [q] Flaccos: à capite [r] Capitones, à fronte [s] Frontones, dictos

ANNOTATIONES.

g Licinij.] Luscinij vt puto, voluit aut debuit dicere ex Plinio lib.11.cap. 37. vbi tradit Ocellas Luscinios iniurię cognomen habuisse, qui paruis essent oculis. Nam quod Licinij ab oculorũ vitio dicti sint, nusquam opinor, lectum est. Cicero autẽ in oratione legis Agrarię, Luscinos nominat honoribus & rebus gestis ornatos: & A. Gellius lib. 17. cap.21. memorat Q. Fabriciũ Luscinum cum Q. Aemilio Papo censorem.

h Limi.] De limis oculis Plautus in Milite glorioso, & Ouidius lib.3. Amor. Eleg.1. & Plinius lib. 8. cap.16. sed an fecerint cognomen familiæ cuipiam, ignoro.

i Horatio.] Plutar. in Publicola, Horatio, inquit, quòd alterum oculum in bello amisisset, cognomentum Cocles est inditum: quod & ipsum antè scripserat Dionysius Halicarnas. lib. 5. Subdit autem Plutarchus, quosdam id ex simitate nasi tractum autumasse, quia sub ipsa fronte ita depressus demissusq; erat, vt nullum ferè inter oculos discrimen extaret, ipsaq; supercilia commista interim confusaq; essent. Idcirco volentibus eum plerisque Cyclopem appellare, delapsa loquẽdi consuetudo optinuit, vt Cocles à plurimis diceretur. Plinius autem lib.11. cap.37. ab iisdem qui altero lumine orbi nascerẽtur, Coclites vocantur. At Varro de lingua Latina lib.3. aut aliorum computatione 6. ab oculo ait, cocles, vt ocles dictus, qui vnũ haberet oculum, citatq; illud Plauti in Curculione,

LY. Vne ocule salue. CVR. quæso deridés ne me?
LY. De Coclitum prosapia te esse arb. tror.
Nam hi sunt vnoculi.

Cuius loci autoritate Seruius lib.8. Aneidos, ad id, *auderet qui vellere Cocles*, scribit luscos coclites dixisse antiquos: vnde & Cyclopas dictos coclites, quòd vnum oculum haberent.

k Silos.] Cicero lib.1. de natura deorum. Plutarchus in Coriolano, Quintilianus lib.1. cap. & Fest. Pompeius lib. 17. vbi ita scribit, Silus appellatur naso sursum versus repando: vnde galeæ quoq; à similitudine Silæ dicebantur. Valerius autem Maximus lib.6. cap.1. memorat Cn. Sergium Silum, & Seneca lib.1. controuers. contr.2. Albutium Silum oratorem, & iterum lib.2. controuer.3. Fuere quoque & Silij, ex quibus P. Silius proprætor ad quem extant epistolæ Ciceronis 36. & seq. lib.13. Famil. & C. Silius apud Tacit. lib. 3.

l Simos.] Plinius lib.11. c.37.

m Silones.] Cilones hîc & statim pòst dicẽdum esse, videri potest ex Pompeio Festo lib. 3. vbi posteaquã de Chilone dixit, vti mox dicemus, statim subdit Cilo, sine aspiratione, cui frons est eminentior, ac dextra sinistraq; velut rescisa videtur. At Sosipater Charisius artis Grammaticæ lib.1. Cilones, inquit, dicuntur, quorum capita oblonga, & compressa sunt. Verùm Nonius Marcellus tradit Silones dictos à superciliis prominentibus, à Sileno, qui hirsutis superciliis pingebatur, idq; autoritate Varronis in γνῶθι σεαυτὸν: nonne non vnum scribunt esse grandibus superciliis Silonẽ Quadratum: &c. Ex quibus potes intelligere corrigendum quod statim habet Alexander, hos dici qui sunt præminentibus superciliis, & scribendum, prominentibus: differunt enim præminere & prominere. Seneca lib. 2. controuer.1. meminit Pompeij Silonis oratoris.

n Chilones.] Festus vbi suprà, Chilo, inquit, dicitur cognomento à magnitudine labrorum.

o Labeones.] Plinius lib.11. ca.37. & Donatus in Eunucho Terentij act. 2. sce. 3. Verùm Priscianus tradit hos à labe dictos: fuere autem Antistij Labeones Iurisconsulti, de quibus in l. posteriore, ff. de orig. iuris. & Tacitus lib.3. ante finem. At Sosipater Charisius artis Grammaticæ lib. 1. Verrij Flacci autoritate dicit, à labris immodicis Labeones dictos.

p Nasones.] Ouidius Naso cognominatus fuit, & Sextius Naso inter coniuratores necis Cæsaris, apud Appianum lib.2. bellorum ciuilium, & Cn. Otacilius Naso Ciceroni epist.34. Famil. lib.13.

q Flaccos]. Plinius lib.11. cap.37. aures, ait, homini tantùm immobiles: ab his Flaccorum cognomina. Cicero libro primo de natura deorum. Liuius autem 3. Decadis lib.5. memorat Q. Fuluium Flaccum consulem cum Appio Claudio: & eundem siue alium eiusdem nominis censorem. Valerius Maximus lib. 2. cap.2. & M. Furium Flaccum, ibidem: & C. Auianum Flaccum Cicero episto. 56. Famil. lib.13. Omnibus autem nota est historia Sulpitiæ, M. Fuluij Flacci vxoris, quæ cẽsura omnium matronarum à centum probatissimis haud temerè electa est, quæ simulachrum Veneris monitu librorum Sibyllinorum dedicaret, apud Plinium libro 7. cap.35. Valerium Maximum lib. 8. cap.16. & Solinum cap.7.

r Capitones.] Cicero lib. 1. de natura deorum. Idem autem Epist. Familia. lib.13. Epistol.30. C. Atteij Capitonis meminit: & alterius Atteij Capitonis. Tacitus lib.3. & Istei Capitonis, idem lib.13. & Asinij Capitonis, A. Gellius libro primo capit. 20. & 21. & Fonteij Capitonis Tacitus libro quarto & 17.

s Frontones.] Cicero in Antonianis, & Lactantius libro de Opificio Dei.

t Burros.]

accepimus: sicut à colore,[t] Burros,[v] Nigros,[x] Rufos,[y] Aquilios &[z] Rutilios. Dixere autem Silos, naribus sursum versus repandis: Silones vero, qui præminenti supercilio forent.[a] Galbas quoq; à colore galbulæ auis credunt denominari. Est enim passeris genus luteis pennis, tametsi à galbeo indumento aliqui dictos asseuerent. Et[b] Lappas, ab inculto capite: &[c] Suras, à surarum neruositate: &[d] Halas, à fœdo oris halitu:[e] Cossosque, quòd rugosi corporis forent: sunt enim vermes seu tere- *Burri, Nigri, Ruffi, Aquilij, Rutilij, Sili, Galbæ, Lappæ, Suræ, Halæ, Cossi.*

ANNOTATIONES.

t Burros.] Quintilianus lib.1.cap.8. Sextus autem Pompeius lib.2. Burrhum cum aspiratione scribit, dicitq; antiquos Burrhum dicere, quod nunc dicimus rufum: vnde rustici Barrham appellant buculam, quæ rostrum habet rufum: pari modo rubens cibo ac potione ex prandio Burrhus appellatur. Burri præfecti cohortium prætoriarum meminit Tacitus lib.14. & Suetonius in Nerone. 35.

v Nigros.] Plutarchus in Coriolano, Spartianus in Pescennio Nigro, Tacitus autem lib. 3. memorat Brutedium Nigrum ædilem: & C. Cæcilij Nigri Quæstoris sub Verre prætore, meminit Cicero in Verrem actio.1. & ibi Asconius Ciceronis interpres in argumento.

x Rufos.] Plutarchus ibi, & Quintilianus dicto lib.1. c. 8. Minutij Rufi meminit Cæsar lib. 3. belli ciuilis: & P. Sulpicij Rufi, idem lib.4. belli Gallici. Seneca lib. 2. controuers.2. Vilij Rufi. Extatq; epistola Ciceronis ad Sextilium Rufum Familia. lib. 13. epist. 24. & ad Titum Rufum prætorem vrbanum eodem libro epist.34. Et Q. Minutij Rufi ædilis plebis, & L. Iubilij Rufi, & M. Cœlij Rufi prætoris meminit Liuius 4. Decad. lib.2.

y Aquilios.] Aquilum colorem quendam esse liquet, ex Suetonij Augusto, cap.79. colorem inter aquilum & candidum. Quis autem qualisve is fuerit, declarat Pompeius Festus lib.1. Satisq; constat Aquiliorum familiam Romæ fuisse: nam & de Aquiliis meminit Plinius secundus, si is est, de viris illustribus 10. & de Aquilio Regulo fit mētio in l. Aquilius. ff. de donat. quamquam nonnulli ibi legunt Attilius, sed in Pandectis Florentinis legitur Aquilius: & de alio Aquilio trib. plebis, qui legem Aquiliam rogauit. l. 1. ff. ad l. Aquil. & de alio item Gallo Aquilio Iurisconsulto l. 2. §. Post hos Quintus. ff. de orig. iuris, nisi idem fuerit: sed de hoc etiam meminit Tullius libro de officiis 3. Fuit & alius C. Aquilius, his multò antiquior, qui consul vigesimus fuit cum T. Sicinio apud Liuium Decad.1. lib.2.

z Rutilios.] Sextus Pompeius Festus lib. 16. Rutiliorum autem familiam apud Romanos antiquam testimonio est C. Martius Rutilius, ter consul, Dictator primus de plebe, & Censor apud Liuium Decad.1. lib.7. Est & P. Rutilius consul apud Valerium Maximum lib.2. capit.2. & P. Rutilius à M. Scauro repetundarum accusatus, vt scribit Tacitus lib. 3.

a Galbas.] Suetonius in Galba capit. 3. Qui primus, inquit, cognomen Galbæ tulit, cur aut vnde traxerit, ambigitur: quidam putant quod oppidum Hispaniæ frustra diu oppugnatum, illitis demum galbano facibus, succenderit: alij quod in diuturna valetudine, galbeo, id est, remediis lana inuolutis assiduè vteretur: nonnulli, quòd præpinguis visus fuerit, quem Galbam Galli dicunt: vel contrà quòd tam exilis, quàm sunt animalia quæ in Aesculis nascuntur, appellanturq; galbæ. Cassiodorus autem scripsit Galbam à lucido corpore dici, quia Galbeus, vt dicit, est passeris nomen luteis pennulis. Quintilianus lib.1. ca. 8. inter alia cognomina, quæ ex secretiore quadam causa imposita sunt, ponit, nec aliter declarat, vti nec in aliis multis, in quibus illum in hac tractatione citaui. Est autem Sergij Galbæ epistola ad Ciceronem, inter huius familiares li.10. Fuit & alius multò antiquior ita cognominatus à Catone Censorio repetundarum accusatus, vt scribit Tacitus lib.3. cuius etiam meminit Paulus Orosius lib.4. ca.20. & Eutropius lib.4. c.2. & Seruius Galba memoratus Cæsari lib. 3. belli Gallici, initio, & Seruilius Galba inter Cæsaris interfectores commemoratus Appiano, lib.2. Bellorum ciuilium & P. Seruilius Galba, vnus ex competitoribus Ciceronis in consulatu, apud Asconium Pædianum in argumento Orationis Ciceronis in toga candida contra C. Antonium & L. Catilinam.

b Lappas.] Quid sit Lappa videris ex Plinio lib. 18. cap.17. & pleniùs lib.21. cap.17. Sed quid ad hāc hominum appellationem pertineat, non video: idem tamen quod hic Alexander, scripsit Cælius Rhodiginus lib.24. cap. 5.

c Suras.] Aliter Plutarchus in Cicerone, vbi de Cornelio Lentulo Sura loquitur: quem à sura quidem cognominatum tradit, sed alia de causa quam Alexander scripserit. Cornelij Suræ meminit Martialis lib.6. Epigram. & Manlij Suræ causidici meminit Quintilianus.

d Halas.] Eo cognomine quosdam Romanos fuisse vocatos legimus, & inter alios laudatissimum illum C. Seruilium Halam, magistrum equitum L. Quintij Cincinnati Dictatoris: qui ipse Hala seditiosum illum Sp. Melium obtruncauit, apud Liuium Decad.1. lib. 4. quiq; bis cōsul fuit, apud eundem lib.4. & 7. eiusdem Decad.1. Sed vnde ita sint vocati, non recordor me legisse, nisi apud Cælium Rhodig. lib.1. cap.5.

e Cossos.] Sex. Pompeius lib. 3. & de huiusmodi vermibus præter illum Plinius lib.11. cap. 33. & lib. 17. c.14. & lib.30. cap.13. vbi hos Cossos vocat. Quis autem ignorat Cornelium Cossum, illum Tribunum militum, qui de Larte Tolumnio rege Veientum occiso, spolia opima retulit, apud Liuium Decad.1. lib.4. & Vale. Maximum lib.3. ca.2. & Plutar. in Marcello. De quo illud Virgilij 6. Aeneid.

Quis te magne Cato tacitum, aut te Cosse relinquat.

Is idem cōsul creatus fuit cum T. Quintio Pœno, iterumq; cum L. Furio Medullino, & tertiùm cum

Aenobarbi. dines, quos in vetustis lignis cum cariem contraxere, genitos inspicimus. Sicut [f] Aenobarbos ab æris similimo capillo, multos dictos volunt. [g] C. Mutius vir clarus genere factisque, cũ Porsennam gladio impeteret, quòd scribam pro rege obtruncarat, à clade dextræ manus, quam sibi ad ignem deflagrauit, Scæuolæ nomen tulit. Inde [h] cognomentum Scæuolæ multis Romæ factum est. Scæum enim Græcè læuum designauit. [i] Plautos etiam & [k] Plotos, quod supra modũ pedibus planis essent. [l] Plancis vero & [m] Pansis, à vola pedum pariter id nominis fuit: cuius familiæ numeratur [n] Numatius Plancus, vir prætorius & consularis, qui sub disciplina Ciceronis euasit orator summus. Sic [o] Valgi, [p] Vari, [q] Vatiæ, [r] Vatinij & [s] Scauri, quod varias haberent suras, aut crura pedũ intorta, vel quòd talis præminentioribus forent. In Scauris enim adnumerãtur præcipuę nobilitatis viri: quorũ familiam in [t] Scauro Mamerco, qui maiestatis reus causam dixit, extinctã fuisse volũt. Ex Metellis vni, q, frontẽ vitta ligatus ambularet, [v] Vittato: alteri, quod funebres ludos & viscerationẽ sine mora exoluẽdos curauit, [x] Celeri nomẽ datũ: tertius, q, à Furio tribuno patris reditum exorauit, [y] Pius

Plauti. Ploti. Planci. Pãsæ. Valgi. Vari, Vatiæ. Vatinij. Scauri. Scaurorũ familia quando extincta. Vittatus. Celer. Pius.

ANNOTATIONES.

eodem, ex citato Liuij testimonio. Fuitq; alter P. Cornelius Cossus Tribunus militum consulari potestate, eodem lib. 4. Alius item Aulus Cornelius Cossus cum M. Valerio Coruino Consul Liuij eius Decadis lib. 7. Alias præterea Cossus præfectus vrbis sub Augusto, de quo Seneca ad Lucilium epist. 1. Tacitus lib. 15. loquitur de Cornelia Vestali ex familia Cossorum.

f Aenobarbos.] Suetonius in Nerone, cap. 1. & Plutar. in Paulo Aemilio.

g C. Mutius.] Liuius hanc historiam & hinc nominis Scæuolæ principium elegantissimè scribit, Decad. 1. lib. 2. & Dionysius Halicarnassæus.

h Cognomentum Scæuolæ.] Festus Põpeius lib. 10. vbi de Læua loquitur.

i Plautos.] Plinius lib. 11. cap. 45. & Sex. Pompeius lib. 14. & Quintilianus lib. 1. cap. 8.

k Plotos.] Festus dicto lib. 14. sed ad quos referes, ad hos, an ad Plautos, illos qui Plautij cognominati sunt? nam C. Plautium consulem cum C. Fabio, iterũmq; cum Manlio Torquato, memorat Liuius Decad. 1. lib. 7. Sed & Plautios Lucium, Cneũ, & Publium legas 1. Decad. lib. 8. & Aulum Plautium in Nerone Suetonij c. 35.

l Plancis.] Plinius dicti lib. 11. ca. 45. & Quintilianus lib. 1. cap. 8. & Pompeius lib. 14. vbi docet plancas tabulas planas dici, atque ab huiusmodi tabulis Plãcos appellari, qui supramodum pedibus plani sunt. Lucij autem Planci consulis tempore Augusti meminit Sueton. in Augusto, & T. Munatij Planci Tribuni plebis Asconius in orationem pro Milone.

m Pansis.] Plinius & Quintilianus vbi suprà: Cassiodorus verò dicit, dictos ab expansis capillis. Cæterum Liuius 1. Decad. lib. 10. memorat Apuleiũ Pansam consulem cum M. Valerio maximo. Fuit & alius Pansa cum Hirtio, qui ambo perierunt in bello Ciuili aduersus Antonium & Augustum.

n Numatius Plancus.] Huius sunt, vt quidam putant, plurimæ epistolæ elegantissimæ ad Ciceronem & Ciceronis ad eum, familiarium lib. 10. & de hoc quoq; loquitur Plutarchus in Catone Vticẽsi. Sed illi Planco, siue hic fuerit, siue alius, prænomen Cneus fuit, vt videre est, ex illius ipsis epistolis. At huius Numãtij Plãci haud dubiè meminit in Augusto Suetonius c. 7. vbi scribit ex illius sententia, Octauium cognomen Augusti assumpsisse: hic autem vt scribit Eusebius Cosmagraphus, cum Galliam comatam regeret, Lugdunum condidit.

o Valgi.] Sex. Pompeius lib. 19. in verbo, Valgos.

p Vari.] Pompeius ibidem, verbo, Vari. Cicero de natura deorum lib. 1. Plinius dicto lib. 11. ca. 45. Nonius Marcellus in verbo Varri, hos Varros appellat. Fuit & aliud cognomentum non longe ab hoc differens, scilicet Varij, pro his qui e semine vario, id est, à meretrice prodeunt. Sic enim appellatum Heliogabalum illum imperatorem diffamatissimum, tradit in illius vita Lampridius. Actium autem Varum memorat Cæsar belli ciuilis lib. 1. & Q. Titanium Varum præfectum equitum Hircius, lib. 8. belli Gallici. & Lentulum Varũ, Iulius Paulus l. Imperator. ff. ad municipale.

q Vatiæ.] Plinius vbi suprà. Seneca in epistolis ad Lucilium, loquitur de hortis Seruilij Vatij: & Varro de re rustica, vbi de canis forma, Canis pedibus ait, potius varis quam vatiis.

r Vatinij.] Plinius eodem loco: vbi & nonnulli legunt Vatieni, vt scribit Hermolaus Barbarus in eius loci castigatione. Et eius nomine est Narbonẽsis Orator nobilis apud Martialem in epigram.

Docti patria Narbo Vatieni.-- & apud Eusebium Chronographum.

s Scauri.] Quintil. & Plinius ibidem.

t Scauro Mamerco.] e prosapia veteri fuit hic, vir consularis, sub Tib. Cæsare, de quo Tacit. lib. 3.

v Vittato.] Plutarchus in Coriolano.

x Celeri.] Plutarchus ibidem, & in Romulo, Asinij autem Celeris viri consularis meminit Plinius lib. 9. cap. 17.

y Pius.] Eius rei historiam recitat Valerius Maximus lib. 5. cap. 2. Sic Antoninus primus huius nominis Imperator Pius cognominatus est, vt tradit Iulius Capitolinus, huius cognominis multas rationes ponens in vita ipsius Antonini post princip. Refert autem Suetonius in Tiberio cap. 17. quòd cùm Romani peterent vt ipse Tiberius Pius cognominaretur, Augustus intercessit. Seneca lib. 1. Suasoriarum 1. contr. 2. & lib. 2. contrau. 1. & 2. mentionem

cognominatus est. [z] Falconum, quòd pollices pedum introrsus curuatos Falconis instar haberent. Et [a] Sedigiti, quod senis plerunque digitis: & [b] Tuditani, quòd malleo simili capite nascerentur, cognomen gentilitiæ stirpis inuenere. Tudites enim mallei, à tundendo dicti sunt. Sic [c] Malici & [d] Bronci, alteri quòd magnis malis & buccis tumidioribus essent: alteri, quòd ore sine labiis nascerentur.[e] Capellas quoq;, à capillorum hirsutie dictos volunt. Et [f] Cenestellas, à caluitie: [g] Columellas, à proceritate: [h] Aruinas, à pinguedine: [i] Nasicas, ab adunco naso: & [k] Mammulas quasi papillosos, ab ipsa re denominatos ferunt. [l] Leccæ quoq; inexhausta libido, & obscœnus amor, gentilium nomen dedit. Quinetiam ex variis fortunæ casibus multos clara nomina sumpsisse inuenimus. Valerio tribuno militum, cum ad singulare certamen à Gallo prouocatus descendisset, quòd pugnanti in galea coruus insedisset,[m] Coruini nomen factum. Et T. Manlius, quod præualidum hostem comminus trucidasset, induuiasq; hosti torquem detraxisset,[n] Torquati nomen assumpsit. [o] Druso quoq; à duce Druso pugna singulari victo, clarum familiæ nomen datum. Rursus [p] Butcones dicti, quòd autori familiæ, cum classi præfectus à portu solueret, Buteo auis felici omine insedit, quo augurio insignem de hoste victoriam tulit. Ea enim [q] triorches, quod treis habeat testes, nuncupatur. Et [r] Lænatos

Falcones. Sedigiti. Tuditani. Malici. Bronci. Capellæ. Cenestellæ. Columellæ. Aruinæ. Nasicæ. Mãmulæ. Leccæ. Ex fortunæ casibus. Coruini. Torquati. Drusi. Butcones. τριόρχης. Lænati.

ANNOTATIONES.

tionem facit Cestij Pij oratoris.

z Falconum.] Sext. Pompeius lib. 6. Liuius autem 3. Decad. lib. 10. & Deca. 4. lib. 1. memorat Valerium Falconem prætorem.

a Sedigiti.] Ex Plinio lib. 11. cap. 43. Notus est autem omnibus Volcatius Sedigitus, qui Iambis iudicium suum de Latinis Comicis interposuit, apud A. Gellium lib. 15. cap. 24.

b Tuditani.] Festus lib. 18. Tudites, inquit, mallei à tundendo dicti: inde & cuidam cognomen Tuditano fuit, quòd malleo simile caput habuerit.

c Malici.] Idem Festus lib. 12. malici, ait, cognominantur homines malarum magnarum, atque oribus latè patentibus.

d Bronci.] Broccos dicit Plinius, lib. 11. c. 37. Labra, inquit, à quibus Brocci. Bruncos autem Nonius Marcellus: dum scribit, Brunci sunt producto ore præ dentibus, in idq; citat illud Lucilij Satyr. libro 3.

Bruncus nouit lanius dente auerso &c.

e Capellas.] Nullibi hæc memini legere me, nisi apud Rhodiginum qui ab hoc authore ni fallor, acceperat, vt alia pleraq; in lib. 24. cap. 5. Omnes autem norunt nomen Martiani Capellæ qui de Mercurij & Philologię nuptiis scripsit.

f Cenestellas.] Fenestellam scribit Cælius Rhodiginus prædicto loco. At Hadrianus Iunius in cõmentario de Coma. cap. 11. ponit Cenestellam, vt hic autor quem solum ille citat.

g Collumellas.] Donatus in Phormionem Terentij scribit columellas apud veteres dictos seruos maiores domus: vt columina familiæ.

h Aruinas.] Seruius enarrans illud 7. Aeneid. *& spicula lucida tergunt --Aruina, pingui.* Aruina, inquit, est durũ pingue inter cutem & viscus: laudat eius rei authorem Suetonium libro de vitiis corporalibus. Ego scio Aruinas quosdam esse cognominatos, vt Aulum Cornelium Aruinam dictatorem apud Liuiũ Decad. 1. lib. 8. ante finem. & P. Cornelium Aruinam consulem cum Q. Martio Tremulo eiusdem Decad. lib. 9. sed an id illis cognomen à pinguedine, nescio me legisse.

i Nasicas.] Idem Cælius lib. 24. cap. 5. Inferius autem dicit hîc non ab adunco naso, sed à maioribus naribus dictum Scipionem Nasicam, quod est diuersum: nec tamẽ scio vnde vtrunq; acceperit. Scipionis autem Nasicæ nulli meminerũt, & inter cæteros Pomponius lege 2. §. post hunc Appius. ff. de orig. iuris, & Cicero lib. 1. Thuscula.

k Mammulas.] Idem Cælius habet ibidem. At Liuius 3. Deca. lib. 3. memorat A. Corneliũ Mammulam proprætorem Sardiniæ.

l Leccæ.] Idem & Cælius. Liuius autem Decad. 4. lib. 2. M. Portij Leccæ tribuni plebis, & lib. 3. P. Portij Leccæ prætoris meminit.

m Coruini nomen.] Ex Liuio hanc historiam latè describente, Decad. 1. lib. 7. & Plinio de viris illustrib. 29. & Paulo Orosio lib. 3. c. 6.

n Torquati nomen.] Ex eodem Liuij libro, & ex Tullio lib. 1. de Finibus, & 4. Thuscula. & 3. officiorum, & Plinio lib. 33. cap. 1. & 11. & Suetonio in Caligula c. 35. & A. Gellio lib. 9. ca. 14. Plutarchus autem in Mario, putat id cognomen ex forma & modo corporis impositum fuisse.

o Druso quoq;.] Suetonius in Tiberio. c. 3. Drusus, ait, hostium duce Druso cõminus trucidato, sibi posterisq; cognomen fecit. Liuij autem Drusi seditiosi viri meminit Lucius Florus epitome rerum Romanarum lib. 3. & M. Liuij Drusi, autor est Plinius de viris illustribus. 66.

p Buteones.] Plinius lib. 10. c. 8. memoratur autem inter cæteros cognomines M. Fabius Buteo dictator, & postea ædilis curulis 3. Decad. lib. 3. & 10. & Plutarchus in Fabio. Sed & Buteonis oratoris meminit Seneca Controuersia 1. lib. 2.

q Triorches.] Ibidem Plinius, & Aristoteles historiæ animalium lib. 9.

r Lænatos.] Quintilianus lib. 1. cap. 8. Apud Liuium Deca. 1. lib. 7. M. Popilius Lenas quater consul fuit: verùm is Lenas sine diphthongo, non Lęnas, voca

quod eo vestis genere vtebantur, [s] quæ χλαῖναι dictæ. Quorum M. [t] Popilius Lænas princeps familiæ fuit, qui consul & flamen, cum lænam indutus sacrum faceret, orto patrum & plebis tumultu, vt erat amictus, in forum processit, magnificaque oratione seditionem compressit, & rixam sedauit. Liuio [u] Salinatori, quod in censura ex salaria annona nouum vectigal statuisset, sal cognomentum dedit. Ex Sabinis verò [x] Claudios, ab autore Appio Clauso gentis principe, qui cum multitudine clientum Romam commigrauit, deductos ferunt: [y] ex qua familia multi insignes nobilitate & honoribus, cōtra furores tribunitios, pro patribus perpetui defensores extitere. Huius generis [z] Appius Caudex cognomento fuit, quod primus classem extra Italiam duxerat, & nauali prælio pugnare docuerat. Dixere autem caudicem, lignorū aceruum compactum & conglutinatum, vnde & codices.[a] Ea autem Appiorum familia ab apij corona, quam L. Appius in Achaia ludis Nemæis meruit, originem duxisse fertur, cui postea [b] Neronis dixêre nomen, quod Sabina lingua fortem designauit & strenuū: ex qua [c] nonnulli patricij, alij plebeij: plebeia Marcellorū, patricia vero Pulchrorum fuit. [d] Aurelios quoq; ex Sabinis, quod publice his Romæ locus datus foret, vbi Soli sacra facerent, à Sole nuncupatos ferunt, proq; Auseliis Aurelij dicti, sicut Valesij, Fusij, & Papysij quondam, nunc [e] Valerij, Furij, & Papyrij, R primum litera inuenta. Is enim Claudius Centinianus, seu [f] Centimanus fuit, qui librum in iure ciuili conscri-

Salinator. Claudij. Caudex. Appij. Nero. Marcelli. Pulchri. Aurelij. R litera inuentor.

ANNOTATIONES.

nas, vocatur, vt inde ortum dici non possit, quod hic dicitur: quamquam scio plurima vocabula nūc sine, nunc cum diphthōgo scribi. fuit autē & Caius Lænas poëta Lyricus, cuius meminit Donatianus in Poetica.

s Quæ χλαῖναι dictæ.] Plutarchus in Numa autoritate Iubæ scribit, lænas apud Romanos eas esse dictas, quæ Græcis χλαῖναι vocantur.

t Popilius Lænas.] Cicero de claris oratoribus de eo sic ait, Qui cum consul esset, eodem tempore, sacrificiumq; publicum cum læna faceret, quòd erat Flamen Carmentalis, plebis cōtra patres concitatione & seditione nuntiata, vt erat læna amictus venit in concionem.

v Liuio Salinatore.] Liuius 3. Decad. lib. 9.

y Claudios.] Idem 1. Decad. lib. 2. & Dionysius Halicar. lib. 5. & Suetonius in Tiberio, cap. 1. hinc illud Virgilij 7. Aeneidos,

--Sabinorum prisco de sanguine magnum
Agmen gerens Clausus, magniq; ipse agminis instar.
Claudia nunc à quo diffunditur & tribus & gens.

y Ex qua familia.] Id apud Liuium perpetuò videre licet.

z Appius Caudex.] Seneca lib. de breuitate vitæ, Quis, inquit, Romanos prius persuasit nauem ascendere? Claudius, is fuit Caudex, ob hoc ipsum appellatus, quia plurium tabularum contextus, caudex apud antiquos vocatur: vnde tabulæ, codices vocantur, & naues nūc quoq; quæ ex antiqua consuetudine commeatus subeunt, caudicatæ appellatæ. Ex quo intelligis caudicem & codicem promiscue eandem rem appellari. Sed & de eo Suetonius in Tiberio ca. 2. Claudius Caudex primus fretum classe transiecit, Pœnos Sicilia expulit. De qua re etiam Polybius lib. 1. & de eodem Appio Caudice Plinius de viris illustribus c. 37. & A. Gellius lib. 10. c. 25. & lib. 17. c. 21. Sed quod ad naues pertinet, eas caudicarias Festus libro sexto dicit, ex tabulis grossioribus factas.

a Ea autem Appiorum familia.] Signatam præsente nota impositionis rationē habet ab Apio herba, quamuis fuerint cum tempore literæ in cognomine Appiorum duplicatæ. Aliter autē Caius Titus Probus in epitome lib. 10. Valerij maximi, nisi liber subdititius, eiusq; titulus sit, dicit Appium ab Antæo regione Sabinorum prænomen esse.

b Neronis.] Suetonius in Tiberio c. 1. extremo, loquens de gēte Claudia, inter cognomina & Neronis nomen assumpsit, quo significatur lingua Sabina, fortis ac strenuus. Idem & A. Gellius lib. 13. c. 21. Id autem siue Nerio, siue Nerienes, Sabinum verbum est, eoq; significatur virtus ac fortitudo. Itaq; ex Claudiis quos à Sabinis oriundos accepimus, qui erat egregia atq; præstanti fortitudine, Nero appellatus. Sed id Sabini à Græcis accepisse videntur, qui vincula & firmamēta mēbrorū νεῦρα dicūt, vnde nos quoq; Latinè neruos appellamus.

c Nonnulli patricij.] Id omnino est Asconij Pædiani. Cui concinens Suetonius initio Tiberij scribit, Patritia gēs Claudia (fuit enim & alia plebeia, nec potētia minor, nec dignitate) orta est &c.

d Aurelios.] Pompeius Festus lib. 1. Aureliorum inquit, familiam ex Sabinis oriundam à Sole dictam putant, quòd & publicè à Populo Romano datus sit locus, in quo sacra facerent Soli: qui ex hoc Auselij dicebantur, vt Valesij, & Papisij, pro eo quod est Valerij & Papirij.

e Valerij, Furij, Papirij.] De Valeriis & Papiriis diximus ex Pompeio: sed & de Valeriis & Furiis idem scribunt Liuius, 1. Decad. lib. 3. non multò post princ. Macrobius, lib. 3. Saturn. cap. 2. & de Papiriis quoq; Pomponius iurisconsultus l. 2. §. post hunc Appius. ff. de orig. iuris. & Quintilianus lib. 1. cap. 6. Quò pertinent quæ Cicero lib. Familiarium epistolarum nono, ad Papirium Pætum scribit, Lucium Papirium Crassum primùm Papisium vocari desiisse.

f Siue Centimanus.] Hoc acceptum ex dicta l. 2. §. post

psit, & primus R literam Latinis dedit. Papyrius, à pedũ pernicitate, qua victor omnium suæ ætatis æqualium fuit, [g] Cursoris nomen accepit: alteri, ob loquendi tacendíque in ætate prætextata prudentiam, [h] Prætextati nomen datum. Præter hos [i] Cati, qui & [k] Corculi, quòd vsu & sapientia præstarent: nam catum [l] Sabini acutum dixere. Et [m] Curiones à curis, quibus macilentiores erant, denominati sunt. [n] Ex qua gente tres præcipui oratores, lumen totius senatus atque imperij fuere. [o] Dentatos quoque, quòd solido osse vice dentium armarentur, dictos putant, quo modo [p] Prusiæ regis Bithyniæ filius fuisse fertur. [q] Quanquam plerique aliter sentiant, autorem scilicet gentis, cũ primum in lucẽ editus fuit, dente nato prodiisse: sicut [r] de M. Curio, & M. Carbone traditur. Rursus [s] Clodij & [t] Cluẽtij à Cloante, [v] & Mẽmij à Mnestheo. à [x] Ser-

Cursor. *Prætextatus.* *Catus, & Corculus.* *Curiones.* *Dentati.* *Clodij.* *Cluentij.* *Memmij.*

ANNOTATIONES.

2.5. post hunc Appius.

g Cursoris nomen.] Liuius decad.1.lib.9.

h Prætextati.] A.Gellius lib.1.cap.13.& Macrobius 1.Saturnal. cap.6.

i Cati.] Quid Catus significet apertè indicat Cicero lib.1.de legib. Quis igitur prudentẽ, & vt ita dicam catũ, non ex ipsius habitu, & apud eundem Thuscul.lib.1. Ennius aut alius ex veteribus Latinis, dixit, Egregiè cordatus homo Catus Aelius Sextus. Item Thuscula.2. Sed homo Catus nunquam terminat, nec magnitudinis, nec diuturnitatis modum: quamuis nonnulli legant ibi, Cautus. Plautus quoque in Mostellaria,

Equidem Pol miror tam catum, tam doctum te,

Et in Menæhmis, — *Custodi catè*, Ex quibus satis ostenditur catum significare prudentem, cautum, callidum. Nam & hinc Mercurius Catus dicitur, Horatio lib.1. Carminum Ode 10. & catum consilium Plauto in Epidico. Varro autem de lingua Latina lib.6. interpretatur, cata, apud Ennium acuta: hoc enim, inquit, verbo Sabini dicunt: quare Catus Aelius Sextius, non vt aiunt sapiens, sed acutus. At Donatus in Andriam Terentij scribit catũ dici callidum, doctũ, & ardentem παρὰ τὸ καίειν, vnde & Cato dictus. Seruius in primum Aeneidos catum exponit, ingeniosum. Igitur Plinius lib.7. cap.31. scribit apud Romanos Catos fuisse cognominatos, qui animi bonis cæteros mortales sapiẽtia præstitissent: vt hinc intelligas sapiẽtes quoque Catos dici, contrà quàm Varro suprà dixerat. A Cato autem quopiam dictus est fons Cati, ex quo aqua Petronia in Tiberim fluit, ex Festo li.6. Porrò Firmij Cati, meminit Cornelius Tacitus li.2. at Sexti illius Aelij Cati, præter Varronem, Cicero in Topicis. l.2. de origi. iur.

k Corculi.] Cicero in Bruto, & in Thusculanis. Plinius prædicto loco, item eius nepos de viris illustribus cap.44. ad id quod de catis diximus, addit & corculum. Sext. Põpeius lib.3. Corculum, inquit, à corde dicebant antiqui, solertem & acutum: citàtque illud Plauti in Casina,

Ego sum liber meum corculum.

Sed id melius probat illud Ciceronis li.1. Thuscula. Aliis cor ipsum animus videtur; ex quo excordes, væcordes, concordésque dicuntur: & Nasica ille prudens bis consul, Corculum, vt scribit ipse Cicero in Bruto, siue de claris oratoribus.

l Sabini.] Hoc illud est quod supra de Catis ex Varrone diximus.

m Curiones.] An à curis cognominati sint ignoro. Scio autem Sext. Pompeium lib. 3. scripsisse curionem agnum à Plauto pro macro positũ fuisse. quasi cura macruisset. Locus Plauti quẽ ille non designat est in Aulularia,

M E G. *Volo ex te ego scire qui sit agnus curio.*

E V C. *Qui ossa atque pellis totus est, ita cura macet.*

Curio autem maxime cuius frequens mentio est apud Liuium, is est cuius autoritate curiæ, omnésq; curiones reguntur, vt tradit idem Pompeius lib.11. Quasi scilicet non à cura, sed à curia dici videatur: quod & palã profitetur Varro de lingua Latina lib.4. Cæterum Plinius lib.7. cap.41. Vna, inquit, familia Curionum, in qua tres continua serie oratores extiterunt. Sunt præterea ad Curiones complures Ciceronis Epistolæ, familiarium lib.2.

n Ex qua gente.] Solinus c. 7. scribit plurimos inter Romanos eloquẽtia floruisse, sed hoc bonum hereditarium nũquam fuisse, nisi in familia Curionum, in qua tres serie continua oratores fuere.

o Dentatos.] Plinius lib.7.cap.16.& Solinus c.4. scribunt hos Dentatos dici, quòd cum dentibus nati essent.

p Prusiæ Regis Bithyniæ.] Valer. Maximus lib.1 cap. 8. Solinus d. c.4. Sext. Pompeius lib.11. vbi hinc dicit illũ appellatũ fuisse Monodon, quòd vnum os habuit dentium loco: Subditque similiter habuisse Pyrrhum Regem Epirotarum: quod & ipsum tradit Plutarchus in Pyrrho.

q Quamquam plerique aliter sentiant.] Quod nos iam diximus, ex Plinio & Solino.

r De M. Curio & M. Carbone.] Ex Plinio dicti lib.7.c.16. & Solino d.c.4.

s Clodij.] Sunt qui Clodij legunt apud Plutarchũ in Coriolano, vbi de nominis origine differit.

t Cluentij.] Ex Virg.5.Aenei. -- *Syllaq; Cloãthus Cærulea, genus vnde tibi Romane Cluenti.*

v Memmij.] Ibidem Virgilius ait,

Mox Italus Mnestheus, genus à quo nomine Mẽmi.

Sunt autem quædam epistolæ Ciceronis ad C. Memmium scriptę li.13. familiarium, quem tamen alium putem, vt pote minorem & posteriorem Caio Memmio, cui Lucretius libros sex de rerum natura dedicauit.

x Sergesto.] Idem Virgilius,

Sergestúsque, domus à quo tenet Sergia nomen.

Sergij Cornelij consulis cum Q. Flacco meminit Liuius Decad.1.lib.2.& alterius L. Sergij Fidenatis cum M.Geganio Macerino eiusdem. Decad.1.lib.

4. &

Sergij. Nautij. Geganij. gesto autem Sergij, sunt a Naute[y] Nautij, & [z] Geganij à Gia, Troianis ducibus, qui Aeneæ Comites post euersum Ilium, huc applicuere, illis progenitoribus gloriantur. fuitque [a] proprium Nautiorũ familiæ, vt sacerdotes Palladis fierent, & sacra tractarent, quòd princeps familiæ palladium Romam attulisse ferebatur. *Manilij.* Sic [b] Manilios à Manilia Telegoni filia, quam Thusculi genuit, & [c] Cæcilios à Cæculo Prænestis *Cæcilij. Lamij. Calphurnij.* conditore. Et [d] Lamios à Lamo, qui Formiis imperauit, & [e] Calphurnios à Calpho Numæ regis filio, oriundos ferunt. [f] Quatuor enim numa filios genuit, qui omnes honestarum familiarum nomina dedere: Calphum, ex quo Calphurnios: Pomponem, *Pomponij. Pinarij. Mamerci.* vnde Pomponios: à Pino autem Pinarios, & ex Mamerco Mamercos fluxisse putant. Calphurniorum familiam illustrasse dicitur L. [g] Calphurnius Piso Frugi, qui *Repetundarum lex.* tribunus plebis, Repetundarum legem tulit primus, & promulgauit. [h] Aemylia gens, *αἱμύλιος.* Mamercum pythagoreum autorem suæ stirpis nuncupat: cui propter eximiam hu*Aemylij.*manitatem, quódque animo esset æquissimo, cognomen Aemylos inditum ferunt, *αἱμύλος.*

ANNOTATIONES.

4. & cum Hastro Lucretio Tricipitino, vt est apud eundem.

y Nautij.] Seruius Maurus ad 2. Aeneidos, ibi,

Fatale aggressi sacrato auellere templo Palladium--

Item & lib.3. & li.5. Sextus quoque Pompeius li.12. Dionysius Halicarnassęus lib.8. Liuius Deca.1.li.2. memorat Spurium Nautium & Sextum Furium consules, & Caium Nautium & P. Valerium. Item lib.3. Lucios Nautium & Minutium: & alium C. Nautium Rutilium & M. Papirium Atratinum eiusdem decadis lib.4. Dionysius quoque Halicarnassęus lib.6. meminit etiam S P. Nautij, familia, inquit, natus honestissima. Nam autor eius generis vnus ex Aeneæ sociis fuerat: qui sacerdos Mineruæ in æde in arce Iliensi consecrata, Palladium secum transtulerat, cuius custodia mansit penes successores gentis Nautiæ.

z Geganij à Gia.] Ex eodem Seruio in eum locum Aeneidos lib.5.

Ingentémque Gyas ingenti mole chimeram.

Fuerеque ex antiqua familia Geganiorum vt liquet T. Geganius & P. Minutius consul Liuij Decad.1.lib.2. & M. Geganius Macerinus C. Iulio consul. Decad.1.lib.3. Idemq; iterum cum Tito Quintio Capitolino, Liuij dictæ Dec.lib.4. Idem & tertium consul fuit cum L. Sergio Fidennate, vt dixi proxime in verb. Sergesto. Fuitque idẽ ipse Cẽsor, cum C. Furio, vt videre licet ex oratione P. Sempronij apud Liuium Deca.1.lib.9. & alius Proculus Geganius Macerinus cum L. Menennio Lanato consul Decad.1.lib.4. Dionysius autem Halic.lib.3. scribit ad magistratus Romæ gerendos fuisse Geganiorum familiam. Idem lib.7. meminit T. Geganij Macerini consulis, & L. Geganij eius fratris. Geganios autem ex Albanis ortos tradit idem Dionysius lib.3. in oratione Metij Suffetij, & præterea Iulios, Seruilios, Metilios, Curiatios, Quintilios, & Clœlios, quorum Alexander non meminit.

a Proprium Nautiorum.] Ex Seruio tum d. lib.2. Aeneid. tum d. lib. 3. eodem, & ex Dionysio Halicar.lib.6.

b Manilios.] Ex Festo lib.11.

c Cæcilios.] Ex eodem lib. 3. Sed idem ipse aliter lib.11. vbi de Metellis habet. Fuit autem Q. Cæcilius consul cum L. Veturio, apud Liuium Decad.3.lib.8.

d Lamios.] Lamias legendum est. Fuit enim Lamiarum Romæ nobilis familia, à Lamia Formiarum rege orta: ex qua fuit Aelius Lamia, ad quem Horatius scripsit 26. Odem lib.1. Carmi. & od.17. lib.3.

Aeli vetusto nobilis à Lamia

Quando -- priores hinc Lamias ferunt

Denominatos -- & ibi Acron & Porphyrion interpretes. Fuit autem Lucius Lamia commemoratus Ciceroni familia. lib.11. epist.16. & seq. vbi illum dicit esse equestris ordinis principem. & li.12. epist.29. & Asconio Pædiano in orationem Cicer. contra Pisonem. Item & fuit alter ab illo Aelius Lamia, à quo coniugem Domiciam Longinam in vxorem duxit Domitianus, ipsumque Lamiam postea in exilium egit, tandemque necari iussit, vt est apud Suetoniũ Domitiani c.1. & 10. De quo Iuuenalis Satyræ 4. extremo, *-- Lamiarũ cæde madẽti.* Sed & de familia Lamiarum idem Satyra 6.

Quædam de numero Lamiarum ac nominis alti.

& vtrobique interpretes. Lamij autem Caietæ regis meminit Silius, ibi, *& regnat Lamo Caieta.*

e Calphurnios.] De iis ad initium capitis dictum est. sub verbo, Calphurniorum prosapia.

f Quatuor enim Numa filios.] Hæc sunt Plutarchi in vita ipsius Numæ, non multò ante finem, nisi quod Plutar. Calpum appellat, vel quoq; Festus lib.3. quem Alexander hic Calphum vocat. Sed quod de Pinariis hic est, aliter se habet Plutarcho Problem.60. scilicet eos ita appellatos fuisse, quòd vescentibus cæteris ex iis quæ super ara magna Herculis imolarentur, dapibus prohibiti sint. Sed & aliter de Mamercis Festus lib.11. scilicet id prænominis Oscũ esse, ab eo quod ij Mamertem appellant.

g Calphurnius Piso.] Cicero de claris oratoribus lib. 2. de officiis. & in Verrem actio 5. & Valerius Maximus meminit eiusdem lib.2.cap.2.

h Aemylia gens.] Plutarchus in Numa, & in Paulo Aemylio. & Festus li.1. & vide infrà li.5.c.4.

i Lepi

sicut à lepôre [i] Lepi, & [k] Cicurij mansueti appellati. Scipio [l] Nasica, à maioribus naribus, & ob morum temperantiam Corculum. Contrà vero [m] Trebonius, quòd esset ingenio impotens, & moribus difficilimis, Asper dictus est. Sic [n] Cotæ ab ira, & oris toruitate, quòd acres forent & vehementes: & [o] Insani, quòd natura intractabiles: atque [p] Massæ, quasi fures: & [q] Lamiæ, quasi voraces, cognomenta inuenere. Fabius vero Maximus ex morum clementia, & quòd nihil illo esset placidius, [r] Ouiculæ: idem, quòd Hannibalem mora fregit, [s] Cunctatoris, & à verruca in labris, [t] Verrucosi nomen accepit. Est enim [v] verruca, præminens caro seu tuberculū. Alter, quoniam sordidæ intemperantiæ foret, & profusa largitione patrimonium prodegerat, [x] Gurgitis, sicut [y] Nepotes, qui attritis facultatibus vino, alea & scortis, pa-

Lepidi. Cicurij. Nasica. Corculum. Cotæ. Insani. Massa. Lamia. Ouicula. Cūctator. Verrucosus. Gurges. Nepotes.

ANNOTATIONES.

i Lepidi.] Quin Lepidus à lepôre dicatur, nemo dubitabit, quando lepidus is sic dicatur, in quo lepôris est plurimum.

k Cicurij.] Varro de lingua Latina lib.6.

l Nasica.] De Nasica, diximus supra sub verbo, Nasicas. de Corculo, sub verbo, Corculi.

m Trebonius.] Liuius Decad.1.lib.3. Lucius, inquit, Trebonius Trib. plebis infestus patribus, quòd se ab iis in cooptandis Tribunis fraude captum proditumque à collegis aiebat. Rogationem tulit, vt qui plebem Romanam Tribunos plebis rogaret, is vsque eo rogaret, dum X. Tribunos plebis faceret. Insectandisque patribus, vnde Aspero etiam inditum est cognomen, Tribunatum gessit.

n Cotæ ab ira.] Quintilianus id tantum indicat lib.1. ca. 8. Suidas autem tradit Cotam tam vehementes ictus tragula fecisse solitum, vt non solùm hostis pectus & latera traiiceret, verumetiam terræ adfigeret: dicitque Græca origine appellatū fuisse, quòd Græci ictus vehementiores κότλυς vocant. Liuius sanè Decad.4.lib.10. memorat L. Aurelium Cotam Trib. militum, & Asconius Pædianus Verrina 2. eundem prætorem, nisi de quo alio intelligat. & Valer. Maximus lib.2. c.2. Caium Cotam, Cicero in 2. oratione legis Agra. & contra L. Pisonem, vbi Asconius eiusdem meminisse Ciceronem Dialogis de Oratore scribit, quod verum est ex lib.2. de Oratore ad Q. Fratrem. Item L. Cotæ consulis cum L. Torquato, idem meminit & M. Cotæ cum L. Lucullo. 7. in Verrem. Cornelius Tacitus commemorat lib. 3. Aurelium Cotam consulem, atque etiam L. Cotam, quem dicit accusatum fuisse repetundarum à Scipione Africano: & L. Aruculeium Cotam Cæsar lib.2. & 4. Belli Gallici. & Aurelium Cotam Suetonius in Cæsare cap.1. Cornelium Cotam Appianus lib.1. Bellorum ciuilium. & ad Maximum Cotam oratorem bis scripsit Ouidius ex exilio, lib.3. de Ponto, epist.2. & 5.

o Insani.] Plato in Symposio, non adeo longè à princip. scribit Apollodorum cognomine Insanum fuisse appellatum, quòd sibi & aliis detraheret. Sed & Antiochum regem Syriæ ita vocatum scribit Polybius, & ex eo Athenæus lib.2. cap. 2. & lib.5. cap.4. & lib.10. cap.12. At ex Latinis autoribus ad quos Alexander, ni fallor, potius respexit, Domitius doctus & celebris Grammaticus, Romæ cognomentum Insani ob id nactus est, quòd esset natura intractabilis & morosus, teste A. Gellio, lib. 18. cap.7. & certè de hoc intelligit Alexander.

p Massæ.] Idem & Rhodiginus lib.24 cap.5. sed vnde id sumpserint, nescio. Nonnullos autē dictos Massas, vt Bebium Massam legas apud Plinium Cæcilium episto.4. lib.3. & 29. lib.6. & 33. lib.7. & alios Massones, didici ex Cicerone famili. lib. 9. epist.11. vbi Lucij Massonis meminit.

q Lamiæ.] Idem Cælius vbi suprà. Aliunde autem id nominis in quandam Romanorum familiam ortum esse diximus, in verbo Lamios. Scio autem Lamias alia significatione, mulieres quasdā siue laruas aut lemures dici, quæ homines præsertim pueros & infantes enecāt & deuorāt, vt videre licet apud Philostratum de vita Apollonij, & Horatium li.1. ode 36. & Apuleium Metamorph. lib.1.

r Ouiculæ.] Plutarchus in vita illius. Plinius Iunior de viris illustribus, 43. & Senior lib.34. c.7.

s Cunctatoris.] Liuius Decad.3. lib.2. & 10. Plutarchus vbi supra: hincque illud Ennij à Cicerone de officiis, & Macrobio relatum vnus homo nobis cunctando restituit rem. ex quo Virgilius Aenei.6. versum confecit,

Vnus qui nobis cunctando restituit rem.

t Verrucosi.] Plutarchus & Plinius Secundus vbi suprà. Cicero de claris oratoribus, Quintus etiam Maximus, inquit, Verrucosus, orator habitus est, temporibus illis: & Iulius Obsequens Prodigiorum cap.28. Plinius d. lib.34. c.7.

v Verruca.] Horatius lib.1. Serm. Saty.3.

Qui, ne tuberibus propriis offendat amicum,
Postulat, ignoscat verrucis illius &c.

De iis Plinius locis infinitis, & ex libris Originum M. Catonis. Gellius lib.3. cap.7. habet, Verruca est locus editus atque asper.

x Gurgitis.] Macrobius lib. Saturnal.3. c.12. De hoc quoque Fabio Gurgite Liuius Decad.1. lib.10. Eo anno Q. Fabius Gurges consulis filius, aliquot matronas ad populum stupri damnatas, pecunia mulctauit. & postea, Idem consul cum D. Iunio Bruto Scæua creatus est. Plinius autem lib.7. c.40. Familia Fabiorum quæ vna, inquit, qua tres continui principes senatus, M. Fabius Ambustus, Fabius Rutilianus filius, Q. Fabius Gurges nepos.

y Nepotes.] Hi dicuntur luxuriosi, & suorum bonorum consumptores, obliguritores, vt scribunt Diomedes Grāmaticus & Sext. Pōpeius lib.12. Priscianus lib.2. & Porphyrion in Horatij Epod. od.1.

P. Pictor. trimonium exhausere, appellati. Tertius: quòd salutis ædem pinxit, [z] Pictoris. Alius Ambustus. [a] Ambustus, [b] cuius filia Licinio Stoloni nupserat. [c] Ex qua familia, quod nulli contigit, vno velut tenôre tres principes senatus fuere, Fabius scilicet Ambustus, [d] Rutilianus. Rutilianus, & Gurges, præcellenti ingenio viri. [e] Is autem Ambustus, quòd adolescens ictus fulmine deflagrauit: idemque Pullus, postea [f] Rullus nominatus. Fuit quoque Venox. Fabius cognomento Venox, [g] qui censor cum Appio Claudio, ob inquisitas aquæ

ANNOTATIONES.

qui huius appellationis causam ponit, quòd solutioris delicatiorisque victus soleat esse, qui sub auo nutriuntur. Quod & satis probat illud ipsius Horatij eo loco, *Discinctus aut perdam vt nepos.* & lib.2.Sermo.Saty.3.

Vincit enim stultos ratio insanire nepotes.

Illudque Ciceronis in 1. Oratione legis Agrariæ, post prin. Videte nunc proximo capite vt impurus helluo turbet rempublicam, vt à maioribus nostris relictas possessiones disperdat, & dissipet, vt sit non minus in patrimonio populi Romani nepos, quàm in suo. Et in 2.eiusdem legis oratione, vt in suis rebus ita in republica luxuriosus nepos. Idem pro Quintio, Quis tam perditus, ac profusus nepos? &c. Fuitque id cognomentum familiæ honestæ: ex qua dictus Marcellus Nepos, cuius sunt epistolæ ad Ciceronem, & Ciceronis ad eum Familiarium lib.5.& Flauius Nepos, tribunatu à Nerone excitus apud Tacitum lib.15.& Pleterius Nepos vir senatorius apud Spartianũ in vita Hadriani non semel. Sed an id cognomen contractum sit à luxuria, alibi legisse non memini. Inde verò dicuntur Nepotini sumptus, Suetonij Caligula c. 37. Nepotinis sumptibus omniũ prodigorum ingenia superauit. & nepotor, pro luxuriosè & prodige viuere, apud Senecam de Beneficiis, lib.1.c.15. Veto liberalitatem nepotari. & apud Tertullianum in Apologetico, Aristippus in purpura nepotatur. Inde & luxus, nepotatus. Apuleio li.2. Metamorph. sic nepotatus nomen verbale, vt in illo Afranij versu, *Scurrilitate ac nepotatu nobilis.*

z Pictoris.] Plinius lib.35.c.4.de pictura loquens ait, Apud Romanos quoque honos maturè huic arti contingit. Siquidem cognomina ex ea pictorum traxerunt Fabij, clarissimæ gentis, princépsque eius cognominis ipse ædem Salutis pinxit. Huius sæpe meminit Liuius, & Decad. 1. lib.1. appellat illum antiquissimum scriptorem. de quo Cicero in Bruto, Fabius, inquit, pictor, homo nobilissimus, iuris & literarum antiquitatis bene peritus.

a Ambustus.] De hoc attigi proxime in verbo Gurgitis. Sed & huius meminerũt Plinius de viris illustrib.20. & Liuius decad.1. lib.4. vbi eum dicit fuisse consulem cum C.Furio Pacilio. & aliàs eodem libro, Tribunum, & lib. 7. eiusdemque iterum cum C. Pontio Balbo, & tertium cum T. Quintio, vel vt aliis placet, cum M. Papirio consulem: Sed magistrum equitum P. Valerij Publicolæ dictatoris, & rursum Cornelij Aruinæ dictatoris lib.8.ante finem. & deinde Dictatorem, eius Decadis lib.9. Fuit & alius C. Munatius Ambustus cognominatus ob eam causam quã declarat Asconius Pædianus in Milonianam.

b Cuius filia Licinio.] Liuius 1. Decad. lib. 6. inquit, M. Fabij Ambusti filiæ duæ nuptæ, Seruio Sulpitio maior, minor C.Licinio Stoloni.

c Ex qua familia.] De quo diximus ex Plinio proximè in verbo, Gurgitis.

d Rutilianus.] Rullianum vocat Plinius d. cap. 40. lib. 7. Plutarchus Rullum in vita Pompeij, & Rhylaum in vita Fabij Maximi. Sed Rutilianum Liuius Decad.1.lib.8. vbi scribit illum fuisse dictum magistrum equitum à L.Papirio Cursore. & aliàs. Item Valerius Maximus lib.2.ca.2.& lib.4. cap.1. & scriptor de viris illustrib.32.

e Is autem Ambustus.] Pompeius Festus lib. 14. Pullus, inquit, Iouis dicebatur Fabius, cui Eburno cognomen erat, propter candorem, quòd eius natis fulmine icta esset. Antiqui puerum quẽ quis amabat, pullum eius dicebant. Arnobius contra Gentes lib.4. & vt Iouis dicatur pullus, in partibus Fabius aduritur mollibus, obsignaturque posticis.

f Rullus.] Ita cognominatus fuit Fabius Maximus auus illius Q. Fabij Maximi Cunctatoris, vt liquet ex Plutarcho in Pompeio, & Liuio Decad.3. lib. 10. Fuere autem & alij cognomines: Plinius etenim lib. 8. cap. 50. scribit P.Seruilium Rullum patrem eius Rulli, qui consule Cicerone legem Agrariam promulgauit, solidum aprum Romanorum primum in epulis apposuisse. Extantque etiamnum tres orationes ipsius Ciceronis de lege agraria contra P.Seruilium Rullum Trib.plebis.

g Qui censor.] Vereor ne hîc Alexander memoria lapsus sit: neque enim quispiam Fabius Venox aut alterius cognominis censor fuit cũ Appio Claudio: sed C. Plautius, vt tradit Liuius lib.9. cui quidẽ Plautio an cognomentum fuerit Venox, nescio: At id cognominis fuisse alteri L. Plautio consuli cum M. Follio Flaccina, videre est dicto lib. 9. vt alteri L. Plautio consuli cum L. Papirio Crasso eiusdem Deca.1.lib.8. Post illos autem censores fuere Q.Fabius & P.Decius dicto li.9.in fine. Sed quod illi Fabio cognomen fuerit non reperio: nisi is fuerit Q.Fabius Maximus Rutillianus, qui annis 22. plus minúsve fuerat ante magister equitum L.Papirij Cursoris, sicuti supra diximus. Quãquam Cœlius Rhodiginus idẽ quod hîc habet li.24. c.5.in fine.& addit præterea hos censores fuisse M. Valerio Maximo & P.Decio consulibus. ego neque censores neq; consules hos simul fuisse reperio. Cæterum Hermolaus Barbarus in Castig.ad Plin.li.7. cap.9. scribit, antiquam tabulam Romæ repertam hoc scripto, Cæsar Claudius C.F.Ap.N.Cæcus C. Plautius C.F.C.N. Qui in hoc D X X V. honore appellatus est: & paulo post subdit: Quamquam & Venox L.Plautius L.F.L.N. Vennocens in eadem tabula legitur. Miror autem Hermolaũ Venocem pro nobili accepisse, & interpretatum fuisse.

h Ob

venas, Venocis nomen accepit. Et alter Rutilianus, cui primum[h] ob virtutẽ Maximi *Maximi.*
cognomen datum, qui[i] magister equitum à Papyrio dictatore penè securi percussus
est.[k] Duos enim Maximos populus Romanus pręcipue cognominauit, Valerium, qui
plebem patribus conciliauit,& hunc Rutilianum: post quem[l] Pompeius, astipulante Sylla, Magni nomen accepit. Nec me præterit,[m] Cæsones, quòd cæso matris vtero *Cæsones.*
in lucem prodiissent, sicut[n] Cæsares, quòd est Iuliorum familiæ cognomentum, vel *Cæsares.*
quòd cum cæsarie nascerentur, seu quòd auus C. Cæsaris elephantem occiderat, qui
punica lingua cæsar dicitur, nomina inuenisse: cuius familiæ proprium dicũt fuisse,
vt sacra Apollinis curæ habeant, eiusque ministri fiant.[o] Iulos vero, à prima barbæ *Sacra Apollinis.*
lanugine plerique dictos autumant:[p] ἴουλον enim Græci primam in mento dixere
lanuginem. &[q] Agrippas, quòd contra nascentium legem, pedibus prius ex vtero *Agrippa.*
emersis, nati essent, quasi ægrè partos nuncupari, quod omen infelicitatis fuit:[r] sicut
qui ex vtero haud magno negocio & proniori partu effusus foret, felix augurium
affert. Et[s] Vopiscos, cum ex gemellis vno defuncto, alter superuiueret: &[t] Proculos, *Vopisci.*
qui foris agẽte patre: ac[v] Posthumos, qui post patris obitum nati essent: &[x] Cordum, *Proculi.* *Posthumi.* *Cordus.*

ANNOTATIONES.

h Ob virtutem Maximi.] Aliter Liuius 1. Decad. lib. 9. Extremo, inquit, Q. Fabius Censor simul concordiæ causa, simul ne humilimorum in manu comitia essent, omnem forensem turbam excretam in quatuor tribus coniecit, vrbanasque eas appellauit: adeoque eam rem acceptam gratis animis ferunt, vt Maximi cognomen quod tot victoriis non pepererat, hac ordinum temperatione pareret.

i Magister equitum.] Liuius Decad. 1. lib. 8. & Valer. Maximus lib. 2. cap. 2.

k Duos enim Maximos.] Plutar. in Pompeio.

l Pompeius.] Ibidem Plutar. & Liuius Decad. 3. lib. 10. in fine. Cassiodorus lib. 4. Variarum lect. epist. vltim.

m Cæsones.] Plinius lib. 7. cap. 9. & C. Titus Probus in epitome lib. 10. Valerij Maximi, & Festus lib. 3. Cæsonis autem Fabij consulis primùm cum L. Aemylio, secũdùm cum Sp. Furio, tertium cum T. Virginio, meminit Liuius Decad. 1. lib. 2.

n Cæsares.] Plinius vbi supra, & Solinus cap. 4. Sed tu omnino vide quę de hac re scripsi in nostris Commentariis.

o Iulos verò.] Seruius ad eum locum Aeneid. 1. Virgil.

At puer Ascanius cui nunc cognomen Iulo.

p ἴουλον.] Idque non solum virorum, quod planum est, sed & arborum & pomorum ex Plinio lib. 16. cap. 29.

q Agrippas.] Plinius lib. 7. cap. 8. Quintilianus lib. 1. cap. 8. A. Gellius lib. 16. cap. 16. Solinus cap. 4. & Nonius Marcellus ad extremum operis sui.

r Qui ex vtero.] Id quod tacitè sentiunt prædictis locis Plinius & Solinus.

s Vopiscos.] Plinius lib. 7. cap. 10. Quintil. d. c. 8. Plutarch. in Coriolano, Solinus & Nonius vbi suprà: C. autem Titus Probus in dicta epitome Valerij Opiscos habet, vbi mendum putem, cùm ipse idem Vopiscum Iulium commemoret.

t Proculos.] Plutarchus prædicto loco, & Festus lib. 14. Liuius autem Decad. 1. lib. 2. memorat Proculum Virginium consulem cum Sp. Cassio; & lib. 8. P. Plautium Proculum etiam consulem cum P. Cornelio Scapula. & Tacitus lib. 15. Ceruarium Proculum equitem.

v Posthumos.] Ibidem Plutarchus, & iterum in Sylla, in fin. Seruius lib. 6. Aeneid. ad illud,

— Tua posthuma proles.

Quintilianus lib. 1. cap. 8. Gellius lib. 2. cap. 16. Eusebius in Chronicis: & clare probat illud Plauti in Aulularia act. 1.

Post mediam ætatem qui duxit vxorem domum,
Si eam senex anum prægnantem fecerit fortuito,
Quid dubitas quin sit paratum nomen puero Posthumus?

Festus lib. 15. Et de iis in nostris legibus connub.

x Cordum.] Quintilianus prædicto loco, Scrutabitur, inquit, mille præceptor acer atque subtilis origines nominum, vt quæ ex habitu corporis Rufos, Longosque fecerunt. Vbi erit aliquid secretius, vnde Syllæ, Burri, Galbæ, Planci, Pansæ, Scauri, taliaque: & ex casu nascentium, hinc Agrippa & Opiter, & Cordus, & Posthumus erunt: & iis quæ pòst natis eueniunt, vnde Vopiscus, Cota, Scipiones, Lenates, Serani. Sunt & ex variis causis, quibus ostendit omnia hęc nomina hominibus imposita ex variis causis, quas tamen aliter nõ declarat, sed relinquit legentium coniecturæ. Quod ad Cordum pertinet, de quo hìc tractamus, facilè possumus conicere, ita cũ nominari, qui sero & veluti intempestiuè nascitur, vt fœnum cordum appellatum, quod autumnale est, & sic serotinũ & postremum, vt scribit Columella lib. 2. c. 1. Plin. li. 18. c. 28. Pompeius Festus li. 3. vbi ait frumenta corda dici, quæ serò maturescunt. Sic & olus cordum appellat ipse Columella lib. 12. cap. 13. & Agnos Cordos Plinius lib. 8. cap. 47. & ante illum Varro qui per aspirationem scribit Chordos, de re rustica lib. 2. cap. 1. à χορίω verbo Græco. Cordi Crexentij meminit Suetonius in Augusto, cap. 25. & Iulius Capitolinus in Gordianis alterius Cordi qui vitas Imperatorum scripserat, meminit. Sed scriptor de viris illustribus cap. 12. scribit Mutium Scæuolam, Cordum fuisse cognominatum, licet in quibusdam libris Codrus eo loco legatur.

Opiter. qui sero & postremus: atque [y] Opiter, qui patre mortuo, auo viuo editi forent, dictos existimarunt. Cornelius qui [z] Scipionum nomen propagauit, quod patrem Scipio. lumine orbum, pro baculo regeret, velut hastili nixu, Scipio fuit appellatus. Et [a] Cin- Cincinnatus. cinnatus, quod esset capillo incompto: & [b] Roscius, quod exactæ virtutis & con- Roscius. summatissimus foret. Cum enim Roscius Gallus histrio nulli secūdus, supra omnem Pollus. memoriam absolutissimè mimum ageret, sicut [c] Pollus apud Græcos, si quem virtute præcipuum & artibus præcellentem videbant, Roscium, hoc est, miræ & per- Piso. fectæ probitatis nuncupabant. Sic Piso, quod in omni re commodus foret, vtilis & Frugi. fructuosus, [d] Frugi est cognominatus. [e] Scrofæ vero & [f] Asinæ vnde sint cogno- Scrofa, & Asina. menta, vulgo proditum est: siquidem alter cum vades daret, asinam onustam auro in forum duxit: alter supposita vxore puerpera, quam depeculatus fuerat, scrofam se non habere mentitus fuit: seu quod [g] Varro tradit, qui primus genti nomen propagauit, cum quęstor in Macedonia relictus foret in castris, hostesque impresionem facerent, palam vociferatus est, celeriter se illos, vt scrofa porcos, disiecturum, quod & fecit: vnde nomen assequi meruit. Proditumque memoriæ est, Cornelium Rufum, quod ex pręscripto librorum Sibyllinorum ludos fecerat, Sibyllam primo, mox annis Sylla. intercedentibus, [h] Syllam appellatum, posteris nomen propagasse. Et militem, quòd

ANNOTATIONES.

y Opiter.] Quintilianus vbi suprà. C.T. Probus in epitome 10. Valerij Maximi, Festus lib. 13. memoratur autem Opiter Virginius Consul Rom. primùm cum Sp. Casio, iterumque cum L. Aemilio, Liuij Decad. 1. lib. 2. & Dionysij Halicarn. lib. 5. Atque Cæsar Opiter Tito Probo vbi suprà. Ex quo illud te scire oportet, multa prænomina, aut etiam nomina, in cognomina, & è diuerso ab antiquis versa fuisse, vt vides in Opitris appellatione, & Posthumi, Cepionis, Bruti, & aliis quamplurimis ipsi Probo memoratis.

z Scipio.] Ibidem Quintilianus. Liuius Deca. 1. lib. 5. Macrobius 1. Saturnal. cap. 6.

a Cincinnatus.] Suetonius in Caligula cap. 35. Liuius autem Decad. 1. li. 3. memorat L. Quintium Cincinnatum dictatorem, & lib. 4. consulem: & eundem etiam dictatorem Valerius Maximus lib. 2. cap. 2.

b Roscius.] Cicero lib. 1. de Oratore, scribit Roscium Gallum Comœdum eò præstantiæ venisse, vt cum de perfecto in arte aliqua loquimur, is in suo genere Roscius à nobis dicatur. Et Festus li. 16. ad fin. Roscij, inquit, appellantur in omnibus perfecti, quòd Roscius quidam perfectus vnus in arte, id est, comœdia iudicatus sit. Vbi emendandi sunt libri vulgares, qui vbi Roscij deberent, Rosij habent. De illo est versus Horatij epistola 1. lib. 2.

Quæ grauis Aesopus, quæ doctus Roscius egit.

Macrobius quoque lib. 3. cap. 14. Saturnal. multa de illius excellentia scripsit, & nos quoque in commentariis Nobilitatis.

c Pollus apud Græcos.] Nescio an hic intelligat de Polo Agrigentino Sophista Gorgiæ discipulo, qui primus in oratione inuenisse dicitur antitheta & similiter desinentia; quod Philostratus dicit mimine verum esse, sed iam inuētis sæpe vsum fuisse. Suidas autem scribit eum genealogiam eorum qui ad Troiam profecti sunt scripsisse, simulq; nauium catalogum. Sed hunc Pollum puto eum esse histrionem de quo loquitur Gellius lib. 7. ca. 5. vbi eum dicit fuisse in terra Græcia fama celebri, qui gestu & vocis claritudine & venustate cæteris antecabat.

d Frugi est cognominatus.] Cicero in oratione pro Fonteio inquit, in oratione C. Gracchi permulta in L. Pisonem turpia ac flagitiosa dicūtur; at in quē virū? qui tanta virtute atque integritate fuit, vt etiā illis optimis temporibus, cum hominem inuenire nequiorē neminem posset, solus tamē Frugi nominaretur. Eius quoque in Verrinis meminit Cicero, & in eius Pisonianam Asconius, vt ipse Cicer. Thusculan. 3. & ad Pætū Familiar. lib. 9. epist. 22. & Dionysius Halicar. lib. 4. vbi eum annales scripsisse dicit, ex quibus illum citat, nisi hic alius sit. & alterius Pisonis Frugi Liciniani. Sueton. Galbæ c. 17.

e Scrofæ.] Ex Macrobio Saturnal. lib. 1. cap. 6. vbi & ita cognominatum ait Tremellium.

f Asinæ.] Macrobius ibidem. Liuius autem Decad. 3. lib. 3. memorat Cornelium Asinam inter regem & P. Cornelium Asinam, siue illum siue alterum, Asconius Pædianus in Orat. Cicer. contra L. Pisonem & Cneum Cornelium Asinam consulem cum C. Duilio, Paulus Orosius lib. 4. cap. 8. Fuerunt autem & Asinij vetustæ familiæ, è quibus Asinius Pollio orator celeberrimus, & cuius perelegans extat oratio aduersus Catilinam. Asinius quoque Sabinus memoratus Tacito, lib. 3. & Asinius Capito, apud A. Gellium lib. 5. cap. 20. & 21. Fuere & Asellæ cognominati, vt Lucretius Asella apud Florum epitomes lib. 86. & 88. & scriptorem de viris illustribus 68. Fuere denique Aselliones, vt Sempronius Asellio scriptor Romanæ historiæ, apud A. Gellium lib. 1. cap. 13. & lib. 5. cap. 18.

g Varro tradit.] Scilicet de re rustica lib. 2. c. 4.

h Syllam.] Plutarchus in Mario, initio. Macrobius Saturnal. lib. 1. cap. 17. Quintilianus verò libri 1. cap. 8. ponit hoc nomen inter ea quorum origo secretior est. Ad illam autem sententiam alludit Silius Italicus ibi,

—Sibyllam vocant Syllam.

iFron

fronde coronatus, militaria gesſit facinora, [i] Frondicij nomen dediſſe. Sed iam longius euecti ſumus, quàm ſtatueramus. Itaque ne longius legentes fatigemus, neve pluribus moremur ſtudioſos, de his hactenus dixiſſe ſatis ſit. Hoc quoque non fuerit ab re meminiſſe, pleraque cognomenta Romanis ex piſcibus fuiſſe indita. Nam [k] Murænas & [l] Oratas, vel quòd piſcium eius generis viuaria quamampliſsima haberent magno fœnore, vel quòd eo edulio præcipuo veſcerentur, plerique dictos volunt. [m] Tametſi Murænam à neruoſo corpore, ſicut [n] Neruam à fortitudine multi denominari dicant. [o] Fœminaſque Romanas duo tantum nomina ferre, mares vero tria, ſæpius quatuor, prænomen, cognomen, agnomen, & nomen, idque nobilitatem generis monſtrare: quodque [p] rarenter mulieres prænominibus vtebantur, mares vero frequentiſsime. Nanque cognomen & agnomen mulieri non dabatur. Quod nobis, cum frequenti lectione id obſeruaremus, ita eſſe propemodum viſum fuit.

Frondicij. *Cognomina ex piſcibus.* *Muræna Orata.* *Fœmina duo, mares autem tria aut quatuor nomina habebant.*

ANNOTATIONES.

i Frondicij.] Plinius lib.17. c.1. de arboribus loquens, Fuere, inquit, & ab iis cognomina antiquis, Frondicio militi illi qui præclara facinora Vulturnum tranſnatans, fronde capiti impoſita aduerſus Annibalem edidit.

k Murænas.] Varro de re ruſtica lib.3. cap.3. loquens de Lucio Muræna, quem tradunt fuiſſe ob eam cauſam ita appellatū: & Macrobius Saturna.3. c.15. Lucij autem Murænæ meminit Plinius lib.33. c.3. & D. Murænæ ſcriptor de viris illuſtribus c.30.

l Oratas.] Iidem ibidē de Sergio Orata loquuntur, de quo & alia multa dicit Macrobius: Valerius item Maximus lib.9. cap.1. poſt princip. & Plinius lib.9. cap.54. Pompeius autem Feſtus, inquit, Orata genus piſcis appellatur à colore auri, quod ruſtici orum dicebant, vt auriculas, oriculas: vtque Sergium quendam prædiuitem, quòd duobus annulis aureis & grandibus vteretur, Oratam dicunt appellatum. Quæ longè diuerſa ſunt ab iis quæ Varro & Macrobius dicunt. Cæterùm Martialis hunc piſcem auratam per diphthongum appellat, lib.13. epigram.90.

Non omnis laudem pretiúmque aurata meretur,
Sed cui ſolus erat concha Lucrina cibus.

In iis autē cognominibus ſumptis à piſcibus adde Callimedontem Rhetorem Locuſtam fuiſſe cognominatum, quòd eo piſce delectaretur, vt videre licet apud Athenæum lib.3. cap.11. & 13. & lib.8. c.6.

m Tametſi Murænam.] Caſsiodorus hoc dicit in libris variarum.

n Neruam à fortitudine.] Idem ex eo loco. Miror autem Alexandrum prætermiſiſſe Macrinum, Torquatum, Sylam: tu videbis apud Plutarchum in Mario, initio, videlicet ex figura & modo corporis. Longos etiā ex habitu corporis, ex Quintiliano lib.1. cap.8. vti & iam ex eo diximus. Fuit autem C. Sulpicius Longus conſul apud Liuium Decad.1. lib.8. Gracchos, quòd cum qui ita primus vocatus eſt, mater menſibus duodecim geſtaſſet in vtero: quare quòd legitimum partionis tempus ſupergreſſa eſſet, eaque diutius partum quàm ſolerent grauidæ geſsiſſet, Gracchum à geſtando nominauit, vt teſtis eſt Varro, & diximus in noſtris commentariis ad l. ſi vnquam. C. de reuocand donatio. in verbo ſuſceperit liberos. nu. 210. Quamquam alij dictum putent à Gracculo aue garrula. Senecas, quod is cui primò cognomen id impoſitum eſt, canus ſit natus, vt tradit Caſsiodorus, ſicut de Numa Pompilio dicitur: & ad illud alluſiſſe videtur Virgilius lib.6. Aeneid.

— Noſco crines, incanáque menta
Regis Romani—

vbi Numam canū à prima ætate Seruius Maurus teſtatur fuiſſe. Pertinaces, quòd qui primus eo nomine dictus eſt, ſcilicet Pertinacis Imperatoris pater, negotiationi materiariæ conſtanti ac pertinaci ſtudio incumberet, vt in vita ipſius Imperatoris traditur. Terentios à tereno quod eſt, Sabinorum lingua molle, vt putat Varro ad Libonem primo, apud Macrobium lib.3. Saturnalio. c.13. ad finem. Sed alia huiuſcemodi multa videbis apud Cælium Rhodiginum lib.24. cap.5. & 6.

o Fœminaſque Romanas.] Plutarchus in Mario, initio, & Problem. 102. Præterea de maribus Pauſanias in Achaicis: & id videre licet apud autores vbique. Nec tamen omnes mares tria nomina habent, ſed tantum liberi & nobiles, vt legitur apud Quintilianum, quo reſpicit Iuuenalis ibi,

Tanquam habeas tria nomina.

& Auſonius in numero ternario,

Tria nomina nobiliorum.

p Rarenter mulieres prænominibus.] Benè dicit rarenter: nam quandoque vtebantur, vt dicit Feſtus lib.14. quod Cæcilia & Terracia Caiæ ſunt appellatæ: pari modo Lucia & Titia: & videto quæ dicam lib.5. cap.4. infra.

Quare partus ancillæ cuius vſusfructus legatus fuit, in fructu non ſit, cum reliquorum animalium contrà fuerit. *Cap. X.*

INter contentiones forenſes quondam ſumma diſſenſio fuit, an partus ancillæ in qua vſusfructus legatus eſt, in fructu ſit habendus, ita vt in eo ſicut in ancilla vſusfructus maneat. Vetus quæſtio fuit inter conſultiſsimos viros P. Scæuolam & M. Maniliū, à quibus Brutus ſummæ autoritatis

[illegible] Vir, qui inter iuriſperitos multum longéque præſtitit, & M. Cicero iure meritoque diſſentit. Verba Ciceronis de finibus bonorum primo, ſi recenſere ea quis vellet, aſſcripſi: An partus ancillæ ſit in fructu habendus, diſſeretur inter principes ciuitatis P. Scæuol m, & M. Mani ium: ab hisque M. Brutus diſſentiet, quod & acutum genus eſt, & ad vſus ciuium non inutile, noſque ea, eorúmque ſcripta, reliquáque eiuſdem generis, & legimus libenter, & legemus: hæc quæ vitam continent omnem, negligentur? Hactenus Cicero. Manilius & Scæuola, in fructu ancillæ partum eſſe dixere, ea de cauſa, quòd ſicut in cæteris animantibus, quæ in manu mancipioque ſunt, illorum fœtus in fructu eſt. Siquidem pecudum legato vſufructu, ſoboles ex pecudibus poſtea natis ſuffecta, perinde accedit legato, & in fructu habetur, ac ſi vnà cum pecore legata fuiſſet. Ita ancillæ legato vſufructu, pari exemplo partum ancillæ in fructu eſſe voluere: pluresque iureconſulti in hanc ſententiam conceſſere, à quibus tamen Brutus grauis autor in primis, certioribus argumentis diſſentire haud immerito viſus fuit: cuius ſententia poſtea obtinuit. Non enim ſicut in ſobole pecudis pecus enatum, nexu obligatur, & in fructu eſt, ita ancillæ partum in fructu eſſe, aut in ius ditionemque venire cenſuit. Quippe pecore legato, ipſum pecus & ſobolem tanquam pari nexu obligatam accedere, & in fructu eſſe conſentiunt omnes. Sed in fructu hominis, homo, inquit, eſſe non poteſt, permagnique intereſſe an pecus ex pecore, vel homo ex ſerua naſcantur. Cum enim ex ſerua natus, ſui potens non ſit, nec alieni iuris aut ditionis fiat, ſed in ſeruitio & famulatu domino ita addictus, vt ſine domini iuſſu permiſſúve in ius alterius venire, aut mancipio, nexúve obligari non poſſit, ideo ancillæ partus in ius miniſteriumque vſufructuarij non venit, ſed velut mancipium domino addicitur. Quod in pecore enato ſecus dici conuenit. Siquidem pecus enatum, cũ in manu & fructu ſit, vnà cum pecore legato tanquam adiectum perinde manet, ac ſi vnà legatum eſſet. Aptiſſimè cõmodiſſiméque Brutus, magno vt fuit ingenio, ab homine pecus ſeiunxit: ſed ſicut hoc peracri iudicio non ineptè ab altero diſcreuit, & diuerſum arbitratus fuit: ita cauſam ego tam variæ deciſionis, à veteribus iureconſultis libenter quæſierim, cur areæ vſufructu legato, ſi in ea inſula erecta foret, ea poſtea demolita, in eademmet area mihi vſumfructum manere Paulus & Vlpianus cenſuerunt, non autem econtra: nanque ædium vſufructu legato, illis demolitis, licet alteræ ſuffectæ ſint, in eis tamen mihi nullum manere vſumfructum, conſtans omnium opinio fuit. Et tametſi rationis huius diiudicandæ non prompta animaduerſio foret, conſtitit tamen grande diſcrimen ſubeſſe, quod demolitis ædibus, ſolum & area quæ prius fuit, manet, in qua mihi vſusfructus incolumis & certus eſt: ædibus vero demolitis, quamuis alteris inibi ſuffectis, non eaſdem cenſeri conuenit. Ideo cum aliæ, non eædem dicantur, vſumfructum propterea non deberi, iure meritoque putarunt.

ANNOTATIONES IN CAP. X.

ID caput conſtat duobus membris, quæ ad ius noſtrum ciuile pertinent. Primum deciditur per legem Vetus, ff. de vſufructu & quemadmodum. Secundum ex l. repeti. §. rei. & l. fundi. & duab. ſeq. ff. Quib. mod. vſufruct. amit.

Miracula de ſomniis apud nonnullos cognita & comperta, & quæ ipſe expertus fuit. Cap. XI.

Vnianus Maius conterraneus meus, vir bene literatus, in exquirendis adnotandiſque verborum & ſententiarum viribus, multi ſtudij fuit: & præterquam quod in erudiendis iuuenculorum animis, imbuendiſque doctrina pueris, caſtigatiſſimæ diſciplinæ, ſomniorum quoque omnis generis ita vetus coniector fuit, vt ipſius reſponſa, diuina ferè monita haberentur. Ad eum memini cum puer adhuc eſſem, & ad capiendum ingenij cultum frequens apud eum

eum ventitarem, quotidie somniantium turbam, hominésque celebri fama & multi nominis, de somniis consultum venisse. Declarabat definiebatque ille, non breuiter aut subobscurè, vt plerique, sed expositè atq; apertè ænigmata somniorũ, siue boni, siue mali prænuncia: ita aptè, vt iudiciũ factũ à veridico diceres. Multi quoque illius monitu, vitæ interitum, nonnunquam animi ægritudines vitarunt. Sed quod illi interprete Iuniano assequebantur, animaduerti quosdam haudquaquam summæ nobilitatis, sed homines tenuissimos, & sortis infimæ, absque vllo interprete assequutos, & somnio tantum præmonitos, imminentem cladem aut futurum exitium, & pleraque incommoda vitasse, verissimaque, qualia futura viderant, somnia extitisse: quod genus Græci ὅραμα, hoc est, visionem dicunt. Nuper in Vesuuino meo familiaris meus quispiam fuit, homo alioqui exiguæ sortis, obscurus & egens, sed tamen spectatæ fidei, & exempli recti, qui ouium greges custodire solitus, cum esset grauior annis, & valetudine non bona, eam curam vnico, quem habebat, filio delegarat. Accidit, dum procul à stabulo ipse & filius sub paruulo lare noctu decubarent, ouem quandam à lupo circunuentam, sibi in somniis obuersari, illiusque dentibus opprimi & lacerari visam: quo somnio expergefactus senior, filium qui vnà decubabat, excitauit, vtque ad gregem properè accederet, acclamauit: nanque ouem cuius etiam nomen referebat, à lupo circunuentam dilaniari dixit. Qui cum illuc excitatus pergeret, eandem, quam pater prædixerat ouem, à lupo lacerari atque opprimi inuenit, verissimumque, & quale pater prædixerat, insomnium expertus fuit. Matrona insignis, multi & celebrati nominis, dum Neapoli degerem, referre mihi solita est, quamcunque in somniis imaginem vidisset, eandem sibi postera luce repræsentari. Eaq; magnæ admirationi apud reliquas matronas fuit, quòd sæpius quæ sibi die euentura erant, somnio monita, futura prædiceret. Sed præ omnibus quæ notauerim, res est memoria & admiratione digna, quam ego nuper expertus sum, & re probaui. Iacebat in lectulo Marius alumnus & cliens meus, cuius ego ingenium & animi indolem sæpe demiratus sum. Is cum per quietem matrem defunctam efferri, & funus apparari vidisset, grauissimos gemitus & lugubres querelas, quamuis somnio confusus edebat: quem cum excitari iussissem, & causam tam luctuosi gemitus requisissem, retulit matrem vita functam, sibi per quietem visam efferri, & funerari. Obseruaui ego diem, & tempus quo species hæc obuersata fuerat, notaui. Haud multo post, nuncius defunctæ matris ad me venit: à quo cum diem requisissem, conuênit, ipso die quo mater per quietem efferri visa fuit, illam è vita excessisse. Quibus exemplis admonemur, vt esse præscita quiescentis animi, & diuinationes, humanæque mentis præsagium, quasi vaticinium futurorum diuinitus mortalibus datum per somnia, credamus.

ANNOTATIONES IN CAP. XI.

NArrat quædam vera sui temporis somnia, ex eo somniorum genere, quæ ὅραμα, id est, visionem Græci vocant: de quibus & aliis somniorum generibus latè Macrobius de Somnio Scipionis lib. 1. cap. 3. Sed & si alia plurima desideras de Somniis, pete ex Ciceronis libro primo de diuinatione, & Valerio Maximo lib. 1. cap. 7. & ex hoc ipso Alexandro infrà lib. 3. cap. 26. & de Somniis inscripti sunt Artemidori Daldiani libri sex.

Quæ forma castrorum, qualisque disciplina olim fuit, & quot portæ in Romanis castris esse consueuere. Cap. XII.

QVibus castrametandi scientia, & idonea castris loca eligendi, nota & perspecta cognitio fuit, cuius rei gloria [a] Pyrrho Epirotæ præcipua fuisse traditur, quique militaris disciplinæ præcepta diligenter exequuti sunt, hoc annotasse literis accepimus, vt pro loci qualitate vbi castra metanda

ANNOTATIONES IN CAP. XII.

a PYrrho Epirotæ.] De Pyrrhi in re militari & castris metandis peritia Plutarchus in vita illius. Apud Liuiũ autem Deca. 4. li. 5. Hanibal hac in re iudex maximè idoneus, Pyrrho secundum

Castrorum alia atque alia figura.

forent, proque angustia & laxitudine, aut militari multitudine, ita se duces castris capiendis insinuent. Sed neque eadem figura & habitu, neque eisdem in locis semper castrametari oportere, rectè arbitrati sunt: [b] Siquidem modo quadrata, modo trigona, plerunque rotunda, ex disciplina Lycurgi, qui ita castrametari docuit: nonnunquam lunata, & hemicycla castra habere: interdum planis & patentibus campis, nunc arduis & accliuis in locis, plerunque dimissa valle, nunc in [c] colle edito, & summo iugo castra communire: nonnunquam terræ situ difficili, & impedito saxis prærruptissimis loco munito, vt siqua maior vis ingruat, [d] milites in tuto sint: & sicut loci natura tempusque patitur, castra & munitiones extendere: vt opportuna aquatio, ne siti & lassitudine conficiantur: vt lignorum, vt pabuli copia sit: ne commeatu, [e] néve re frumentaria prohibeantur, haud paruum munimentum esse putauere. [f] Præcipue cauendum, ne collis aut iugum immineat, vnde prospectus castrorum, & subita incursio fiat, néve sylua densa, aut latens fossa, vel sinus occulti iaceant, vnde latebræ hostium & insidiæ parari, aut tacito speculatu pericula oriri possint. Portæ quoque castrorum, vt pro amplitudine pauciores potius, quàm plures construantur, esse cum facilius, tum etiam vtilius, idque percommodum fuisse & salutare. Tametsi in Romanis castris multiplices aliquando portas nunnulli exemplis adnotarint: quod ideo seruatum est, ne quid eruptionem subitam in hostes demoretur, vtque omnibus portis effusus equitatus, vno impetu in hostes diuersi irrumpant. Sed tamen vbi amplissima erunt castra, & quamuis latè fusa, ibi [g] quatuor ad summum portas constitui conuenire: minora vero & angusta, duabus contenta esse debere, omnes

Quid præcipuè cauendum in castris locandis.

Porta castrorum.

Quare multiplices portæ in castris Romanis.

Diuersis castrorum portis, di-

ANNOTATIONES.

locum post Alexandrum, in maximis Imperatoribus assignauit, quòd primus castra metari docuisset, neminemque elegantius loca cæpisse, & præsidia disposuisse. Sed & idem Liuius eodem libro 5. scribit Philopoemenem precipuæ in ducendo agmine, locisque capiendis solertiæ atque vsus, nec belli tantum temporibus, sed etiam in pace ad id animum exercuisse. Subdit & mox alia, ex quibus multa Alexander in hoc capite scribit, & quæ ideo mox subscribam: Vbi, inquit, iter quopiam faceret, & ad difficilem transitu saltum venisset, contemplatus ab omni parte loci naturam, cùm solus iret, secum ipse agitabat animo: cum comites haberet, ab iis quærebat: si hostis eo loco apparuisset, quid si a fronte, quid si a latere, quid si à tergo adoriretur, capiendum consilij foret: posse instructos recta acie, posse inconditum agmen, & tantummodo aptum viæ occurrere. Quẽ locũ ipse capturus esset cogitando aut quærendo exequebatur: aut quod armatis, aut quo genere armorum (plurimum enim interesse) vsurus: quò impedimenta, quò sarcinas, quò turbam inermem reiiceret, quanto ea aut quali præsidio custodiret: & vtrum pergere qua cepisset ire via, an eam qua venisset, repetere melius esset: castris quoque quem locum caperet; quantum munimento amplecteretur loci: quà opportuna aquatio, quà pabuli, lignorumque copia esset: qua postera die castra moueati tutum maxime iter, quæ forma agminis foret. Hæc ibi. Procles autem Carthaginensis apud Pausaniam lib 4. ante finem. refert ipsum Pyrrhum fortuna, & rerum gestarum splendore Alexandro magno inferiorem fuisse. In disponendis verò siue instruẽdis in acie peditibus, & equitibus, excogitandisque contra hostes stratagematis, peritiorem fuisse.

b Si quidem modò quadrata.] Vegetius de re militari lib.1.cap.3. ait, Interdum autem quadrata, interdum trigona, interdum semirotunda, prout loci qualitas aut necessitas postulauerit, facienda sunt. & iterum lib.3.cap.8.

c Nunc in colle edito.] Ideóque Cæsar cum essent circũ castra Pompeij permulti editi & asperi colles, hos primùm præsidiis tenuit, castellaque ibi communiit, vt idem Cæsar scribit li.3. Belli ciuilis.

d Milites in tuto.] Vegetius lib.1.c.22. Castra, inquit, præsertim hoste vicino, tuto semper facienda loco sunt: vbi lignorum & pabuli, & aquæ suppetat copia. & lib.3.cap.8.

e Néve re frumentaria.] Idẽ Vegetius d.li.3.c.8.

f Præcipue cauendum.] Idem d.cap. 22. Cauendum etiam, inquit, ne mons sit vicinus altior, qui ab aduersariis captus possit officere.

g Quatuor ad summum portas.] Liuius Decad.4.lib.10. ita de portis loquitur, vt quatuor omnino essent, scilicet porta extraordinaria, porta principalis dextera, principalis sinistra, & Quæstoria. Illius verba sunt; Aemilius ad quatuor portas exercitum instruxit, vt signo dato simul ex omnibus partibus eruptionem facerent. Quatuor extraordinariis cohortibus duas adiunxit, præposito M. Valerio legato, erũpere extraordinaria porta iussit, Ad dexteram principalem hastatos legionis primæ instruxit: principes ex eadẽ legione in subsidiis posuit. M. Seruilius & L. Sulpitius Tribuni militũ his præpositi. Tertia legio aduersus principalem sinistram portam instructa est: id tantum mutatum: principes primi & hastati in subsidiis locati. Sext. Iulius Cæsar & L. Aurelius Cotta Trib. militum huic legioni præpositi sunt. Q. Fuluius Flaccus legatus cũ dextra ala ad Quæstoriam portã positus.

h Prima

ferme consentiunt: Quarum sicut nomina distincta: ita disimilia fuere munia. [h] Prima enim prætoria, [i] quæ & quæstoria dicta est: siquidē in Romanis castris, & [k] prætorium ducis, & quæstorium fuit, prout prætor, aut quæstor castris & legionibus præerat: quæ vel orientem solem spectare, vel è conspectu hostium dirigi consueuit. Quod eo fit, vt siquando ad arma conclamatum foret, sine tumultu extra castra contrahi multitudo, & explicari ordines, signaque educi possint. Etenim vbi acie decernendum erat, illinc cohortes educi, & copiæ admoueri solebant. Vbi etiam militum statio composita, instructaque ad subitos conatus esse debebat, cui etiam [l] Principali nomen datum. Altera à tergo castrorum [m] Decumana, eo quòd ampla & patens: ex qua desertores, & facinorosi, in quos iure militari animaduertendum erat, educuntur, & pœnis coercentur. [n] Tertia principalis, ex qua principes & summi duces velut ex postico, siquando vsui foret, opem suis laborantibus ferre, ordines tendere, & milites educere consuerant. [o] Via quoque quæ ad portam ferebat, Principalis dicta est. Quarta post prætorium, [p] Quintana dicitur: quippe per eā commeatus in castra conuehi, & rerum vtensilium copia venalis exponi, inde etiam merces ad vsum militaris multitudinis, quæque belló vsui forēt, importari & exportari solita. Hoc quoque inter exempla relatum est, quod & Fabius [q] Maximus, & [r] plerique imperatores præcipiebant, exercitum itineribus, & locorum mutatione crebro fatigari, potius quàm vno in loco in castris sedere, esse cum tutius, tum ad disciplinam militarem nobilius. Id quod Cyrum [s] apud Xenophontē nouimus factitasse. [t] Quanuis nonnulli, castrorum crebram mutationem præ se ferre turpem fugam, & exercitus alienationem, duxere. Fuitque [v] præcepto militari obseruatum, vt vigiliarum

Diuersa nomina tributa.

Castrorum locus.

Statio principalis.

Decumana statio.

Via principalis.

Statio Quintana.

Exercitus crebro exercēdus.

Vigilia in castris.

ANNOTATIONES.

h Prima enim prætoria.] Vegetius d.lib.1.c.23. Porta, inquit, quæ appellatur Prætoria, aut orientem spectare debet, aut eum locum qui ad hostium castra respicit, aut si iter agitur illam partem debet attendere, ad quam est profecturus exercitus. Sextus Pompeius lib. 14. Prætoria, inquit, porta in castris appellatur, qua exercitus in prælium educitur. quia initio prætores erant, qui nunc consules, & hi bella administrabāt: quorū tabernaculum quoque dicebatur Prætorium. Sed & de hac porta Cæsar lib. 3. Belli ciuilis, quos in statione ad prætoriam portam posuerat. eiusdémque meminit Cornel. Tacitus lib.20.

i Quæ & quæstoria.] Plerisque videtur esse diuersa, quibus ego assentior: & satis liquet ex Liuio Decad. 5. lib.1. post princip. vbi de nece Marci Liuij Strabonis Tribuni militum.

k Prætorium ducis & quæstorium.] Liuius Decad.1.lib.10.

l Principali nomen datum.] Ad hæc Festus lib.14. habet, Principalis, inquit, castrorum porta nominatur, quod in eo loco est in quo principes ordines tendunt.

m Decumana.] Vegetius d.lib.1.cap.23. Decumana, ait, porta quæ appellatur, post prætoriam est, per quam delinquentes milites educuntur ad pœnam. Eius meminit Liuius Decad.1.lib.3.vbi de Sp.Furio cons. loquitur. & lib.10. Item Tacitus li.1. Vt cuncti ruerent ad portas, quarum decumana maximè petebatur. & Cæsar Belli ciuilis lib.3. 4.5. & 6. & Hircius de Bello Africano.

n Tertia principalis.] Ex Festo diximus suprà in verbo Principali.

o Via quoque.] Liuius Decad.1.lib.10.

p Quintana.] Festo lib. 15. Quintana, inquit, appellatur porta in castris post prætorium, vbi rerum vtensilium forum sit, de qua loquitur Liuius Decad.4.lib.1. post princ. Ad huius similitudinem Suetonius in Nerone, cap.26. dicit ipsum Neronem domi Quintanam constituisse, vbi partæ & ad licitationem diuidēdæ prædæ precium assumeretur.

q Fabius Maximus.] Liuius Decad.1.lib.10. post terrorem Appio prætori factum à militibus, consulis Q. Fabij iussu, castra nusquam statiua Romanis fuere. Fabius etenim negabat, inquit, vno loco sedere exercitum: itineribus ac mutatione locorum nobiliorem ac salubriorem esse.

r Plerique Imperatores.] Vt Metellus, qui teste Valerio Maximo, lib.2. cap. 2 castrorum subinde loca mutabat, eademque tanquam hostis semper adesset, vallo fossaque aptisimè cingebat: & apud Plutch. in Apophth. Lycurgi, ipse Lycurgus iubebat frequenter castra mutari, vt hostibus magis noceret.

s Apud Xenophontem.] Cyri pædiæ lib.1.

t Quamuis nonnulli.] Est sententia Curionis apud Cæsarem li.2. de Bello ciuili. Castrorum autem, ait, mutatio quid habet nisi turpem fugam, & desperationem omnium, & alienationē exercitus?

v Præcepto militari.] Vegetius lib.3.c.8. Quia inquit, impossibile videbatur in speculis per totam noctem vigilantes singulos permanere, ideo in quatuor partes ad clepsidram sunt diuisæ vigiliæ, vt non amplius quàm tribus horis nocturnis necesse sit vigilare. A tubicine omnes vigiliæ committuntur, & finitis horis à cornicine reuocantur.

x Et si

vices tubę in castris per interualla significent: [x] & siquando hostes in conspectu sint, pro portis castrorum singulæ stationes, & expeditæ cohortes, dispositis excubiis, instratis equis frenatisque, pro vallo excubent, vt omnia militari custodia vigiliisque tuta firmáque sint, ne paratis insidiis, & omni aditu præsepto, nudata custodiis stationibusque castra, hostes adoriantur, & nec opinantes inuadant, cædibusque & rapinis pateant. [y] Paulus vero Aemylius, vt attentius custodiæ contra somnum repugnarent, nocturnas vigilias sine armis fieri, & inermes milites vigilare iussit: quod multi postea duces exequi magno studio curauerunt. Tametsi [z] veteri exemplo, stationes vigiliæque, diurna nocturnáque munia ab armatis in castris fierent: ita vt ferant militem, quia vallum non accinctus gladio, & alium, quia pugione tantum accinctus foderet, capite luisse. Arma enim veteres membra militum duxere. [a] Ferturque Epaminundas, cum custodias stationésque circuiret, vt disciplinam exemplis stabiliret, sopitum militem gladio transfixisse, asserens quòd qualem inuenerat, talem reliquerat. [b] Augustus quoque manipulares milites statione deserta, & centuriones morte mulctauit. [c] Caius vero Cęsar, vt ad subitos conatus disposita pręsidia haberet, duas sæpe legiones pro castris excubare iussit, vtque in disponendis castris, tendentium ordines, & descripta suis quæque partibus loca, ac iusta itinerum interualla distincta sint: [d] vtque tribuni militum in principiis iura dent, indéque milites signum petant, ac in stationes & vigilias eant: etiam vt in [e] prætorio Imperatoris tabernaculum, quod [f] Augustale dicitur, tendant, ibíque pro tribunali sedere, classicumque apud eos cani, quotiesque dimicandum foret, pugnæ signum ab his tribuni petere debeant. [g] Cyri vero tabernaculum Apud Xenophontem hyeme pariter atque æstu orientem versus, aut [h] in castrorum medio, quòd locus munitissimus foret, statui consueuit. Ea enim regio summis ducibus dabatur. [i] Alexandri Magni tabernaculum statuæ circuncingebant: in quo traditur mirũ, cum [k] ad Oxum amnem

Arma militum membra.

Animaduersio in dormiẽtes in stationibus.

Alia disciplina.

Augustale tabernaculum.

Ducũ summorum locus.

ANNOTATIONES.

x Et si quando hostes.] Vide infrà in verbo, Caius vero Cæsar.

y Paulus verò Aemylius.] Plutarch. in illius vita.

z Veteri exemplo.] Hæc periodus vsq; ad vers. fertúrque, sunt transcripta ex Cornel. Tacito lib. 11.

a Fertúrque Epaminundas.] Iulius Frontinus lib. Stratagem. 3. cap. 12.

b Augustus.] Suetonius de eodem, c. 24.

c Caius verò Cæsar.] Ipse Cæsar li. 1. Belli Gallici primam & secundam aciem in armis esse, tertiam castra munire iussit, & paulo pòst, Nihilo secius Cæsar, vt ante constituerat, duas acies hostem propulsare, tertiam opus perficere iussit: munitis castris duas ibi legiones reliquit.

d Vtque tribuni milit.] Hi primùm dicti quòd militibus præessent, vt ait Modestus de vocabulis rei militaris, iureiurando milites iussu consulum conuenturos, adigebant, vt est apud Liuium Decad. 3. lib. 2. ad quos tandem honesta missione milites dimissos, arma retulisse Tacitus ait, lib. 18. & de iisdem plura Vegetius lib. 2. c. 7. & 12.

e Prætorio Imperatoris.] Idem dic & de prætorio consulis & prætoris, vtrique enim habuerunt: vnde ab Appio Claudio & Q. Fuluio coss. & Claudio Nerone erecta tria prætoria circa Capuã, habet Liuius Decad. 5. lib. 3. Sanè siue consulum, siue prætorum, siue Imperatorũ, qui bella administrarent, tabernaculum dictum fuisse prætorium ex. Festo lib. 14. suprà positum fuit.

f Augustale.] Quintilianus lib. 8. cap. 2. quod de perspicuitate est.

g Cyri verò taber.] Xenophõ Cyri pediæ li. vlt.

h In castrorum medio.] Idem, eodem lib. vlt.

i Alexandri Magni tabernaculum.] Polyen. stratagematũn lib. 4. Plinius lib. 34. ca. 8. post princ. Alexandri, inquit, Magni tabernaculum sustinere solitæ tradũtur statuæ. Aelianus autem de varia historia lib. 9. cap. 3. scribit, Alexandro tabernaculum fuisse centum mensarum spacij capax, quinquaginta aureis columnis interstinctũ, quibus tectum suffulciebatur. Ipsum vero tectum erat inauratum, & magnifica arte, varietatéque concinnatum.

k Ad Oxum amnem.] Q. Curtius lib. 7. Gestorum Alexandri, paulo ante finem, tradit, in tabernaculo Alexandri ad flumen Oxum, turbidum & potu insalubrem conspectum fuisse fontẽ, quem quia tardè notauerant, subitò extitisse finxerunt: Rexque ipse credi voluit, domum id Dei fuisse. Quod vero ponit hîc Alexander, oleum ex fonte manasse, non dixit Curtius, sed potius aquæ potu suauis & salubris. Verùm Plutarchus in vita Alexandri, scribit eum fontem fuisse pinguis liquoris, non gustu quicquam ab oleo differentis. Strabo autem lib. 11. refert Macedones qui in exercitu Alexandri erant, prope Ochum effodientes, olei fontem inuenisse. Nam verisimile est, inquit, vt nitrosa quædam & aluminosa, & sulphurea & bituminosa, terram perfluant, ita quoque pinguia inueniantur: raritas autem efficit admirationem. Idem Athenæus lib. 2. c. 2. Apud alios, inquit, sunt fontes qui pingue nescio quid habent, velut qui in Asia, de quo Alexander scripsit, se olei fontem inuenisse.

statueretur, fontem manantis olei scaturisse. Philippus autem pro vallo castrorum, nonnunquam in conspectu maximè tumulo tabernaculum fixit. Quæ quidem [l] ex corio & pellibus, modo ex saccis aut ciliciis pilis contextis construebantur. [m] Numidæ ex calamo & stramento, Nomades centonum instar tectoria intexebant, multi ex [n] tabulis & cratibus: fuitque [o] more nouitio seruatum, vt in principiis castrorum, aut iuxta tabernaculum ducis, templum vel ædiculam simili exemplo milites construant, intra quam signa & aquilam venerarentur & seruarent: vnde cum opus esset, extra castra educi possent. [p] Illud quoque notatum, per exploratores centurionésque, Romanos duces prius explorato & præuiso locum castris ante capere consuesse: quo tiesque motis castris loca mutanda forent, [q] militari more vasa prius conclamari, & colligi: vtque itineri sarcinas aptent, admoneri: ne quid ignari imprudentesque præpropera festinatione prætermittant. [r] Vallumque castrorum ex cespite aggesta

Tabernacula ex quibus apud diuersas gentes.

Templum iuxta tabernaculũ ducis.

Vasa conclamari.

Vallum castrorum.

ANNOTATIONES.

l Ex corio & pellibus.] Sic Cæsar lib. 3. Belli ciuilis, Ibique, inquit, reliquarum ex Italia legionum aduentum expectare, & sub pellibus hiemare constituit. Liuius Decad. 1. lib. 5. Militem, inquit, Romanum in opere & labore, niuibus pruinisque obrutum, sub pellibus durare. Idem 3. Decad. lib. 3. vbi primùm sub pellibus haberi cœpti sunt. & Decad. 4. li. 7. Instare hiemem, aut sub pellibus habendos milites fore. Tacitus lib. 13. Retentusque omnis exercitus sub pellibus quamuis hieme sæua. & lib. 14. Contractus deinde omnis exercitus, sub pellibus habitus est. Ammianus Marcellinus libro 23. cum armigera gradiens manu, in statione quadam sub pellibus mansit. Claudianus in Panegyrico 1. Stiliconis,

— Quoties sub pellibus egit Aedonias hiemes? —

& Sydonius in Panegyrico ad Maioranum,

Aut rex aut populus castris modo clausus aprica
Vel sub pelle iacet. —

Pompeius Festus lib. 1. Tecta, inquit, castrensia quamuis pellibus contegantur, tabernacula tamen dicuntur. Ex hoc autem pelles tentoriæ dicuntur apud Trebellium Pollionem in vita Claudij Secundi Imperatoris. Nam & tentorium, tabernaculum dicitur.

m Numidæ calamo.] Liuius Decad. 3. lib. 10. post princip. Hibernacula Carthaginensium congesta temere materia ex agris, exædificata, lignea ferme tota erant. Numidæ præcipue harundine textis storeaque pars maxima tectis passim nullo ordine, quidam vt sine imperio occupatis locis, extra fossam etiam vallumq; habitabant. Alexander autem hic calamum vocat quam Liuius harundinem: nam idem est calamus & harundo, nisi quod nonnulli graciliorem tenuioremque illum esse putant, hanc vero maiorem. Polybius lib. 14. Numidæ, inquit, nec lignis nec terra, sed simpliciter cannis & calamis ad struenda tentoria vtebantur.

n Tabulis & cratibus.] Liuius Decad. 4. lib. 5. Cum ibi statiua essent, inquit, & pauci tabernacula haberent, multitudo alia casas ex arundinibus textas, fronde quæ vmbram modo præberet, texisset, &c. Sicque Flaccus apud Capuam metuens ne suum exercitum nimia vrbis amœnitas emolliret, in portis murisque sibimetipsis tecta militariter coegerat ædificare: erant autem pleraque ex cratibus aut tabulis facta, alia arundine texta, stramento intecta omnia, vt refert Liuius Decad. 3. lib. 7. His autem adde Antiochum Syriæ regem tabernacula textilibus sigillis adornata statuisse, teste Valerio Maximo lib. 9. cap. 1. Et in his tentoriorum siue tabernaculorum differentiis, non pigebit huc adferre quod scribit Claudianus lib. 1. de Laudibus Stiliconis,

— Fucataq; Medus,
Hic gemmata niger tentoria fixerat Indus.

o More nouitio seruatum.] Nescio quare dicit more nouitio, quando iandudum & temporibus Cæsaris Pompeij & Crassi, Aquila aurea, sic enim ea vocabatur, sacellum habebat perexiguum, in quo collocata erat, longissimæ hastæ affixa, & gestabatur in omnibus exercitibus ex delectu comparatis, cuius quidem hastæ pars inferior peracuta erat, ita vt in terram defigi posset. Hæc enim scribit Dion in Pompeio.

p Illud quoque notatum.] Vegetius de re militari lib. 3. cap. 13.

q Militari more vasa prius conclamari.] Cæsar lib. 1. Belli ciuilis, Quo cognito, inquit, signum dari iubet, & vasa militari more conclamari. & lib. 3. Scipio noctu neque conclamatis quidem vasis, flumen transiit & paulo post, Vasisque militari more conclamatis, progressus millia passuum tria &c. Liuius Decad. 3. lib. 1. proxima nocte iussis militibus vasa colligere, castra ab Ticino mota. & lib. 7. signum dedit, vt ad locum miles esset paratus, si collis in quem speculatum irent, placuisset, vasa colligerent, & sequerentur. & eodem libro paulo ante finem, Vigilia prima, dato signo, vt taciti vasa colligerent, signa ferri iussit. Item apud Frontinum lib. 1. stratagemat. cap. 8. de Caio Cæsare inquit, vt citra vexationem suorum hostilia impediret consilia, in initio statim noctis vasa conclamare milites iussit.

r Vallumque castrorum.] Liuius Decad. 3. lib. 5. circũspectare atque agitare Dux cœpit, si quo modo posset vallum circum inijcere, sed erat adeo nudus tumulus, & asperi soli, vt nec virgulta vallo cædendo nec terra cespiti faciundo, aut fossæ ducendæ. &c. Plinius lib. 35. c. 14. Hinc & cespitum natura castrorum vallis accommodata, contra fluminum impetus aggeribus. Ex quo maximè loco transcripsit, quæ hic habet Alexander. ad hæc plura Vegetius lib. 3. cap. 8.

s Lapidum

humo, aut mole & aggere contra fluminum impetus: nonnunquam ducta ingenti fossa, vel [s] lapidum congestis molibus: plerunque [t] arboribus obiectis, prout materia suppetebat, a tyronibus, præfecti castrorum iussu, communiri. Quæ quidem [v] fossa persæpe fuit duodecim pedum, & si detur occasio, latitudine quamamplissima, ne quis illam & munitiones transcenderet. Vallum vero tantæ crassitudinis, quòd nullo telo, nullóque tormento traiici possit. Quæ quidem munimenta, siquando hostis propinquus foret, firmis stationibus dispositis, vt armati inermes & operi intentos tuerentur, fieri solebant. Germani tamen, & [x] Gallorum pleraque gens, pro vallo dispositos habebant currus mutuo nexu. [y] Romani in magno discrimine, nouo munimenti genere, clitellas & coniectas sarcinas, pro aggere opposuere. [z] Cæsar ad Mundam, cum materia deficeret, cæsorum hostium factis aggeribus, & humanorum corporum strue castra vallauit. [a] Nicias vero dum ad Syracusas sedet, cum esset pro vallo pugnandum, incendio machinarum, quibus castra vallauerat, hostium vim propulsauit. Quodque in castris Romanis postquam vallo fossaque communita sunt, equo insidentem militem, nisi cum acie dimicandum foret, haud facile perspectum esse: neque longius à tubæ auditu, nisi Imperatoris aut tribuni, iussu militi extra munimenta abire licuisse: qui contra fecerat, in eum militaris animaduersio erat. Idque ideo cautum, ne vagi milites solutiore cura obambulantes, in hostili solo temere progressi, cædibus essent & periculis obnoxij. [b] Quodque mulieres in

Fossa duodenûm pedum.
Valli crassitudo.
Germano. & Gallorû vallum.
Vallum Romanorum.
Vallum ex humanis corporibus.
Alia disciplina.

ANNOTATIONES.

s Lapidum congestis molibus.] Sic Carthaginienses saxis vndique circà ex propinquis vallibus congestis, vallum auxerunt, apud Liuium 3. Decad. lib.8. Philippus quoque Macedonum rex lapidum congerie, vt pro muro essent, præmuniuit, apud eundem Decad.4.li.1. & similiter Antiochus eiusdem Decad.lib.6.

t Arboribus obiectis.] Ex Liuio Deca.1.li.6.post princ. vbi de vallo Volscorum. & Decad.3. lib.5.& Deca.4.li.1.vbi de illo Philippo Macedonum rege.

v Fossa.] Vegetius de re militari lib.1. cap.24. Sicque Antiochus in bello contra Romanos circa Magnesiam gesto, fossam sex cubitis altam, duodecim latam dixit apud Liuium Decad.4. lib.7. Cæsar autem lib.2. Belli Gallici, castra in altitudinem pedum duodecim, vallo fossaque duodeuiginti pedum muniuit. Item lib.7. Cæsar aduersus Heduos fossas quindecim pedes latas, eadem latitudine perduxit. & lib.3.Belli ciuilis, erat eo loco fossa pedum quindecim & vallum contra hostem in altitudinem pedum decem. Homerus autem lib.12.Iliados describit fossam Græcorum adeo latam atque profundam, vt difficile esset supersilire aut transilire, ibi,

—ἀπὸ γὰρ δειδίσσετο τάφρος
εὐρεῖ'. οὔτ' ἄρ ὑπερθορέειν σχεδόν. οὔτε περῆσαι
ῥηιδίη, κρημνοὶ γὰρ ἐπηρεφέες περὶ πᾶσαν, &c.

Mira autem fuit ea fossa quam Artaxerxes Cyro fratri suo obiecit, nempe latitudine pedum quinquaginta, & altitudine totidem vt in eius vita scribit Plutarchus.

x Gallorum pleraque gens.] Nam C. Cæsar lib.1. de Bello Gallico scribit, Boios, quæ Galliæ gens est, pro vallo carros obiecisse. Carrus autem species est vehiculi, vt currus, de quo & nos dicemus infra lib.2.cap.30. Adde quòd & Thraces curribus oppositis pro vallo vtebantur, vt tradit Arrianus de rebus gestis Alexandri lib.1.post princip.

y Romani in magno.] Id enim fecit Cn.Scipio in Hispania cû à Carthaginiẽsibus & Numidis obsiderentur, apud Liuiû Deca.3.lib.5.Sed & id quoque fecere Samnites apud eundem lib.10.Deca.1.

z Cæsar ad Mundam.] Ipse Cæsar vel Hircius Belli ciuilis lib.6. qui de bello Hispaniensi est, ex fuga hac, inquit, cum oppidum Mundam sibi præsidium constituissent, nostri cogebantur necessariò eos circumuallare, & ex hostium armis pro cespite cadauera collocabantur. Plutarchus autem in Cæsare hanc pugnam quæ ad Mundam fuit, describit, sed nihil hac de re dicit. Hic verò locus in memoriam reuocat, quod à Valerio Maximo scriptum est, lib.9. cap.2. Annibalem in flumine Gelo, corporibus Romanis pôte facto exercitum traduxisse, de quo Silius italicus lib.8.in fin.

Cesserit huic Trebia exitio, pons ecce cadentum
Corporibus struitur. ---

a Nicias verò.] Plutarchus in vita illius.

b Quodque mulieres.] Quintilianus, si is est, in milite Mariano, meretrices, inquit, ab exercitu submouentur: intrare nostra castra fœminis non licet. Item Seruius ad illud 3.Aeneid.

— Nos castra mouemus. tradit castra dicta, quasi casta, vel quòd illic castraretur libido, nam nunquam his inteserat mulier. Propertius lib.4.in epistola Arethusæ ad Lycotam,

Romanis vtinam patuissent castra puellis,
Essem militiæ sarcina fida tuæ.

Hinc ad illud Virgilij 8.Aeneidos,

--- Sequiturque (nefas) Aegyptia coniunx.

Idem Seruius ait, exclamatio est non in eo tantùm quòd Cleopatram Romanus, scilicet Antonius duxerat, sed etiam quòd mulier castra sequebatur: quod ingenti turpitudine apud maiores fuit. Vnde bellaturus Pompeius in Lesbo reliquit vxorem. De quo nos latius diximus in nostris legibus Connubialibus.l.15.nu.24.

castris interesse, aut cum militibus turpi consuetudine versari non decebat. Mulieres enim castra sequi apud maiores magnæ turpitudinis erat, & seuerissimæ animaduersionis. Quare [c] Scipio Aemylianus maximus Imperator, & qui imperatorias artes callebat, bello Numantino collapsam militiæ disciplinam, & dissolutum morem in omne licentiæ genus, eiectis multis millibus scortorum, restituisse fertur, ad opusque milites traduxisse, stantésque prandere coegisse, & cocti nihil vesci. [d] Metellus in Aphrica lasciuientem exercitum, & prauis moribus institutum, correpta castrorum disciplina, emendauit. [e] Alexander quoque Macedo, depulsis pistoribus & cocis, ad prandia, itinera nocturna: ad cœnam, cibi viniique parcitatem se habere dixit.

Alexand. apophthegma.

Quibus disciplinis imbuti milites, in fide & officio mansere, sæpissimeque fuisse perspectum, quod in quibus locis hostes castra metati fuerant, inibi Romani exercitus eadem castra operibus septa habuere, tunc præcipue, quum hostium vestigiis inhærendo, illos haud facilè assequi poterant. [f] Quod ne fieret, salubri cõsilio prouisum fuit, vt abituri milites vetera tabernacula & munitiones incendant, nequando illa hostium receptus forent.

Abituri, tabernacula incendebant.

[g] Erat quoque vetus constitutum, vt quoties duo simul consules prætorésve contra hostes, duos consulares exercitus, multásque legiones ducerent, quo facilius tantæ multitudini præessent, diuisa castra, copias & præsidia haberent, & munia belli partirentur, ne confusa imperia & decreta ambigua forent. Quod æuo succedente, à [h] Domitiano, vetitum fuit. Is enim geminari legionum castra prohibuit, sub vnius imperio, & vnis castris, satius regi milites arbitratus.

Domitianus geminari castra prohibuit.

[i] Horum castrorum formam in locis compluribus etiam nunc extare, valliique & fossarum altitudines, & egregias munitiones firmo munimento relictas, nos recentissima memoria vidisse, & singulas portas adnotasse, quæ species illius veteris instituti, magnum nobis documentum fuit, libenter meminimus.

ANNOTATIONES.

c Scipio Aemylianus.] Valerius Maximus li.2. cap.2. in princ. Iulius Frontinus stratagemat. lib.4. c.1. Vegetius de re militari lib.2.c.10. Paulus Orosius lib.5.c.6. Eutropius lib.4. c.7. & nonnihil scriptor de viris illustribus, c.58.

d Metellus in Africa.] Valerius & Frontinus prædictis locis, & Vegetius lib.3.c.10.

e Alexander quoque Macedo.] Plutarchus tum in vita, tũ in Apophthegmatis ipsius, Alexander, inquit, cum Ada Cariæ regina bellaria & obsonia à pistoribus, & cocis impendio elaborata, ad ipsum quotidie mittere curaret, meliores dicebat sibi esse cocos & obsonatores, scilicet, ad prandium, iter nocturnum: ad cœnam vero prandij mediocritatem. Idem autem quod Alexander secutis temporibus prohibuit Pescenius Niger teste Spartiano, scilicet pistores exercitum sequi, vt omnes buccellato in locis panificiæ accepto contenti essent.

f Quod ne fieret.] Apud Cæsarem Belli ciuilis lib. 2 & 3. Sed & antea multò incendi castra imperauerat Q. Fabius Maximus dictator. Liuij Decad.2.li.9. erant autem maximè tentoria, vt dictum est stramento intecta omnia, velut de industria alimenta ignis, vt ait Liuius Decad.3.lib.7.

g Erat quoque vetus constitutum.] Sic ante Capuam consulum & prætoris diuisa diximus prætoria, ex Liuio Decad. 3. lib. 5. sic duorum consulum dicuntur duo consulares exercitus, eiusdem Decad. lib.1. & castra alterius consulis iuncta castris alterius, eius Decad. lib.7. Polybius lib.3. de consulibus qui simul ad idem bellum mittebantur, Consulibus, inquit, mos erat vt legiones inter se diuiderent, suóque vterque arbitratu proprio exercitu vteretur. Idémque postea loquens de L. Aemylio Paulo, & C. Terentio Varrone consulibus, qui ambo aduersus Annibalem missi sunt, Copiæ, ait, omnes inter consules diuiduntur.

h Domitiano.] Suetonius in eodem c.7.

i Horum castrorum.] Hæc ipsius autoris verba sunt.

Quot cognominibus Fortuna dea apud Romanos cognominata, & quibus templis donata fuerit. Cap. XIII.

INter numina pleraque quæ veteres habuere, olim à Romanis Fortunam eximiè cultam, scriptum in antiquitatibus & traditum est. Idque ex eo coniectari licet, quòd plures illi ædes fuisse, ac diuersis nominibus deam denominari, vulgo proditum est. Primus enim [a] Ancus Martius

ANNOTATIONES IN CAP. XIII.

a Ancus Martius.] Ex Plutarcho de Fortuna Romanorum, non multo post princip.

Fortuna mascula. *Parua fortuna.* Fortunam virili cognomento dedicauit: vt verò plures certioresque,[b] Seruius Tullius Paruæ Fortunæ ædem consecrauit primus. In qua æde signum sua prætexta ornatum dedicasse, & longo tempore mansisse incorruptum, autores tradunt. Causam fuisse crediderim, quod tenuis ipse & parui cultus, vt tum res erant, quodque[c] ex captiua natus, Fortunæ beneficio regnum assequutus foret, propterea templo illam sacrasse, proque dea coluisse, tanquam gratiam meriti ferret: quam quidem ita cumulatissimè retulit, vt non vna æde illam recepisse aut consecrasse satis fuerit: siquidem regnum assequutus,[d] Fortis Fortunæ,[e] Primigeniæ, &[f] Masculæ, mox[g] Prosperæ, & Virilis Fortunæ templa eundem erexisse fama vulgauit. *Fortunæ diuersa cognomina.* Quod quidem[h] Fortis Fortunæ templum, extra pomœrium fuisse in hortis à diuo Cæsare populo legatis iuxta Tiberim, mox Tiberij tempore dicatum:[i] Primigeniæ verò in colle Quirinali autores memorant: *Primigenia Fortuna tēplum.* quam ædem Domitius prætor vrbanus postea dedicauit, licet alteram Primigeniæ ædiculam Publius Sempronius consul secundo Punico bello vouisse, & voti reus dedicasse feratur. Extatque veterum monumentis, eundem Seruium Primigeniam &[k] Obsequentem fortunam in Capitolio sacrasse, illamque præcipua religione coluisse. *Obsequentis.* *Prospera.* *Virilis.* Prosperæ verò in foro Boario fuit:[l] Virilis autem Fortunæ templum extra vrbem ad Tiberis ripam,[m] in quod mulieres quæ dabantur nuptui, frequentes ventitabant, & corpore inuelato singula membra, ne quo morbo vitioque affectæ forent, aut labe aliqua tenerentur, detegebant.[n] Aucto postea imperio, cum de Veientibus Caruilius consul triumphasset: ærisque grauis trecenta nonaginta millia in ærarium detulisset, de reliquo quod ex manubiis & omni præda exactum fuit, Fortis Fortunæ ædem, prope illam quæ à Seruio Tullio dicata fuerat, faciendam

ANNOTATIONES.

b Seruius Tullius.] Ex eodem Problem. 74.

c Ex captiua natus.] Id nos amplè deduximus in nostris commentariis de Nobilitate.

d Fortis Fortunæ.] Plutarchus dicto Problem. 74. Liuius quoque Decad. 1. lib. 10. tradit Papyrium post triumphum de reliquo ære, quod in ærarium intulerat, ædem Fortis Fortunæ de manubiis faciendam locasse, prope ædem eidem deæ à rege Seruio Tullio dedicatam.

e Primigeniæ.] De eadem scripsimus in præfatione tractatus Primigeniorum. nu. 76. de qua Cicero lib. 2. de legibus. & Liuius Decad. 3. lib. 9. & 4. lib. 4. & 5. lib. 3. item & Plutarchus dicti Problem. 74. & 106.

f Masculæ.] Plutar. d. problem. 74.

g Prosperæ.] Vereor ne hic falsus sit Alexander, dum id nomen veluti proprium tribuit Fortunæ, cum sit non nomen sed epitheton fœlicis Fortunæ, vt alia plerumque dicuntur prospera, felicia, & secunda. Neque aliter intellexisse videtur Dionysius Halicarnassæus, vnde fortè hic mutuatus est, quæ de prospera & virili fortuna scribit lib. 4. originum Romanarum: vbi Græcis verbis hoc sensu inquit, Hisque pace belloque gestis, ac duobus extructis templis Fortunæ, qua per omne vitæ tempus visus erat vti prospera, altero in foro Boario: alteroque ad ripas Tiberis ei, quam virilem appellauit, sicut & nunc à Romanis dicitur. Sed & alij quoque id epitheton tribuunt Fortunæ. Cicero lib. 3. de natura deorum, & in ea quam in senatu habuit post reditum. & Horatius lib. 4. Carmin. ode 14.

Fortuna lustro prospera tertio,

inquit: quam & ipse Cicero Fortunam secundam in eundē sensum dicit in oratione de Respōsis aruspicum. Fortasse tamen Alexander Prosperam posuit pro Bona, de qua postea dicemus: cuius quidem Bonæ Fortunæ templum in foro Boario (vt hic de prospera dicit) conditum fuisse tradit Halicarnass. lib. 4.

h Fortis Fortunæ templum.] Plutarchus libro de fortuna Romanorum non longe à principio, sed & quantum ad id quod de eius templo iuxta Tiberim locato scribit Alexander, vide infrà.

i Primigeniæ verò in colle Quirinali.] Liuius 3. Decad. lib. 9. & 4. Decad. lib. 4. & Decad. 5. lib. 3. & Plutarch. problem. 74. & 106. & hanc candem dictam fuisse Publicam fortunam, Ouidius lib. 4. Fastorum docet ibi,

Qui dicit, quondam sacrata est colle Quirini,
Hac fortuna die Publica, verus erit.

k Obsequentem.] Plutarch. de fortuna Romanorum, & P. Victor in 1. regione vrbis Romæ.

l Virilis autem Fortunæ.] Dionysius Halicar. lib. 4. & Plutarch. de fortuna Roman.

m In quod mulieres.] Ouidius li. 4. Fastorum,

Discite nunc quare fortuna thura Virili
Detis eò, gelida qui locus humet aqua.
Accipit ille locus posito velamine cunctas,
Et vitium nudi corporis omne videt.
Vt tegat hoc celetque viros fortuna Virilis
Præstat, & hoc paruo thure rogata facit.

n Aucto postea imperio.] Alexander hic, quod rarissime facit, autorem citat Liuium loco non designato, qui est Decad. 1. lib. 10. & idem prope Varro de lingua Latina lib. 5.

locasse, T. Liuius autor est. [o] Cuius dies annua octauo calendas Iulias celebratur: quo tempore Hasdrubal periit, & Masinissa Siphacem bello vicit. [p] Muliebris vero Fortunæ phanum Latina via, IIII. ab vrbe milliario, in quo loco Coriolanus matris precibus siue imperio adactus, ab vrbis excidio temperauit, Romæ consecratum dedicatumque, haud ferme quisquam est qui ignoret: [q] cuius simulacrum non semel humanam emisisse vocem ferunt. Fuisse quoque [r] Viscatæ Fortunæ templum, quòd eius illecebris multi capiantur, denominatæ: [s] quinetiam Equestris, iuxta lapideum theatrum, ad quod Q. Fuluius Flaccus ex Laciniæ Iunonis templo marmoreas tegulas detulit: quæ mox ob religionē eôdem relatæ fuere. Ac [t] Bonæ, [u] Reduci, [x] Euelpidi, & Atropheæ, necnon [y] Conuertenti, [z] Benesperanti, Propriæ, [a] Virgini, & [b] Seiæ fortunæ templa, non vno tempore constructa multi asseuerant. Tametsi [c] equestris fortunæ ædem Romæ nullam fuisse aliqui cōtendant, nisi apud Antiū. [d] Hanc ædem

Muliebris. *Viscata.* *Equestris.* *Seia.*

ANNOTATIONES.

o Cuius dies annua.] Ex Ouidio lib. 6. Fastorum, qui mensi Iunio dedicatus est, ibi,

Tempora si veteris quæris temeraria damni,
Quartus ab extremo mense bis ille dies.
Postera lux melior: superat Masinissa Siphacem,
Et cecidit telis Hasdrubal ipse suis.

& paulo pòst,

Quàm citò venerunt Fortunæ fortis honores!
Post septem luces Iunius actus erit.

p Muliebris verò Fortunæ.] Liuius 1. Decad. lib. 2. Valerius Maximus lib. 1. cap. 8. & lib. 5. cap. 2. Plutarchus de Fortuna Romanorum. Diuus Augustinus de ciuitate Dei lib. 4. c. 19.

q Cuius simulacrum.] Dionysius Halicarna. lib. 8. Valerius Maximus dicto c. 8. lib. 1. & dicto libro Plutarchus, loquens de muliebri Fortuna, Quo tempore, inquit, Fortunæ fertur simulacrum hanc cùm sacraretur vocem edidisse, *Sanctè me legibusq; patriis fœminæ consecratote.* & idē quoque scribit in Coriolano, ad finem, vbi præterea dicit, eam secundo vocem auditam esse. Lactantius item lib. 2. cap. 5. sic habet, Simulachrum Fortunæ muliebris non semel locutum esse traditur.

r Viscatæ Fortunæ.] Plutarchus vbi suprà, eam ita vocatam ait, quòd tenaciter attrahat quicquid illi hæserit: & Problem. 74. tum Fortunæ, inquit, ἰξευτρίας templum est, quam Viscatam nominant. Budæus in priore loco Viscatricem vertit.

s Quinetiam Equestris.] Ex Liuio Decad. 4. lib. 10. & Decad. 5. lib. 2. post princip. & Val. Maximus lib. 1. cap. 2. & Lactantius lib. 2. cap. 8.

t Bonæ.] De qua Cicero 6. in Verrem, non longè à princip. dicit inter signa alia C. Helij Mamertini fuisse Bonam Fortunam. & Dionysius lib. 4. vbi tradit ei templum a Rege Seruio Tullio conditum. Item & Plinius lib. 36. cap. 5. vbi scribit Praxitelis simulacrum Bonæ Fortunæ in Capitolio esse. & Pausanias lib. 5. huius aram in Olympia esse scribit. Dionysius Halicarnass. lib. 4. vti eum suprà citauimus in verbo Prosperæ. Ea verò Græce vocatur εὐτυχία. Cebeti autem in Tabula ἀγαθὴ τύχη. Cuius etiam statua fuit Athenis apud Prytaneum, quam adolescens quispiam adeo deperiit, vt amore insaniens, sibi ipsi mortem intulerit, de quo apud Pausaniam. Fuit autem è contrario Mala Fortuna, Græcis dicta κακὴ τύχη. de qua paulò pòst dicetur.

v Reduci.] De qua Martialis lib. 8. Epig. 64.

Hîc vbi Fortunæ Reducis fulgentia latè
Templa nitent, felix area nuper erat.

Item & Claudianus,

Aurea Fortunæ Reduci si templa priores
Ob reditum vouere ducum. ---

x Euelpidi.] Plutarchus de Fortuna Romanorū.

y Conuertenti.] Idem ibidem & d. problem. 74. & fortè de hac intelligit Liuius Decad. 1. lib. 9. dum scribit, Magnum modo Pompeium Vertenti præbuit Fortunæ: quāuis ea verba aliter accipi possint.

z Benesperanti.] Plutarchus dicto problem. 74. εὐελπίδος τύχης meminit, cuius ædem Romæ fuisse tradit, vbi interpres vertit, Benesperantis Fortunæ, rectius tamen posset interpretari Bonæ spei Fortunæ.

a Virgini.] Plutarcho de Fortuna Romano. est παρθένιος, quæ Virginalis Arnobio, lib. 2. aduersus Gentes.

b Seiæ.] Huius meminit Plinius lib. 36. cap. 22. cuius verba sub verbo, Hanc ædem, adscribam de Seiana fortuna commentar. ad Suetonium in Tiberio. & A. Gellius lib. 3. c. 9. meminerunt. De Seia quoque dea siue ea fuit, siue alia, quod vtique magis credo, Plinius lib. 18. cap. 2. Hos enim, inquit, deos tunc maximè norant, Seiam à serendo, Segestam à segetibus appellabant, quarum simulacra in Circo vidimus. Macrobius lib. 1. Saturnal. ca. 16. Apud veteres qui nominasset Semoniam, Seiam, Segetiam, Tutilianam, ferias obseruabat. Diuus Augustinus de ciuitate Dei lib. 4. cap. 8. Sata frumenta quandiu sub terra essent, præpositam voluerūt habere deam Seiam: cum verò iam essent super terram, & segetem facerent, Segetiam: frumentisque collectis atque conditis, vt tutò seruarentur, deam Tutilinam præposuerunt.

c Equestris Fortunæ.] Cornelius Tacit. lib. 3. scribit, quod cum equites Romani pro valetudine Augustæ donū vouissent equestri Fortunæ, & eius cognominis nullum tum Romæ delubrum esset, illud Antium miserunt, vbi ea nomine colebatur.

d Hanc ædem fortun. Seiæ.] Ex Plinio lib. 36. c. 22. vbi scribit, Nerone principe, in Cappadocia repertus est lapis, duritia marmoris, cādidus atq; trāslucens, etiam qua parte fuluæ inciderant venæ, ex argumento Phengites appellatus. Hoc cōstruxerat

Fortunæ Seiæ, à Seruio Tullio antea erectam ex phengite lapide mirifico opere Nero princeps instaurauit, ita vt foribus opertis diurna ibi lux videretur: in qua Seruij Tullij simulacrum tecto vultu toga superiniecta, diu mansisse dicitur, quasi vt lateret Fortunæ dedecus, quòd serua natus imperitaret. *Conuertēs Fortuna.* Conuertens autem Fortuna, quòd homines ludificatur, quódque per omnia humana agitat, ac paruis momentis magnas facit mutationes, in eodémque vestigio nunquam diu stat, dicta denominatáque est, quæ [e] à Græcis τύχη εὔριπος, quasi æstuans dicta. [f] Legitur quoque Fortuna *Calua.* Calua, quam sub tecto nominare, religio non sinit: & [g] Fortuna *Respiciens.* Respiciens, cuius ædes iuxta templum Iouis Victoris erat. Et *Fors Fortuna.* Fors Fortuna, [h] quæ ædem trans Tiberim habuit: & [i] Fortuna *Propria.* Propria, cuius delubrum in Palatio est. & ad portam Collinam fuisse tres Fortunas, de quarum nominibus ambigitur: ædem quoque Fortunæ [k] intra portam Carmentalem, & [l] *Mala.* malæ Fortunæ, in Exquiliis, vbi sacellum Larium fuit, sub idem tempus dedicatas inuenimus. Hanc, quæ intra portam Carmentalem sita erat, quandoque incendio absumptam, triumuiri reficiendis ædibus à solo collapsam refecere: [m] illam verò quæ in Exquiliis, non vt opem ferret, sed ne obesset, [n] sicut *Fortuna si-* Febris phanum, & pleraque numina Romani persanctè coluere. [o] Eius verò simula-

ANNOTATIONES.

ædem Fortunæ, quam Seiam appellant, à Seruio rege sacratã, aurea domo complexus. Quare etiam foribus opertis, interdiu claritas ibi diurna erat, haud alio quàm specularium modo, tanquam inclusa luce non transmissa.

e A Græcis τύχη εὔριπος, quasi æstuans.] Alij æstuariam siue volubilem interpretantur: nam & ipsam volubilem dicit Plinius lib.2. cap.7. Sed tu de hoc omnino vide Erasmum chiliad.1. centur. 9. cap.62.& chil.3.cent.6.c.69. vt tamen non omittam quòd Catullus id Fortunæ tribuit quod maris est proprium, fluctus scilicet, cuius quidem maris pars est Euripus, inter Aulidem Bœotiæ portam & Euboeam insulam, cuius meminit Strabo lib.9.& Plinius lib.2. cap.7. Carmen verò Catulli est ex epigramm.63. ad Mallium:

Accipe quis mergar Fortunæ fluctibus ipse.

f Legitur quoque Fortuna Calua.] Occasionem caluam esse omnes norunt, vel ex Græco Posidonij in lib. 8. Epigrammatũn, vel ex Ausonio, qui Latinum illud fecit: in quo inter cætera est,

Occipiti caluo ne tenear fugiens.

Sed à quibus (veteribus intelligo) Fortuna ipsa Calua dicta sit, nescio, nec quare ita dicenda sit: nisi si quis contendat, vt occasionem ita & fortunam esse: vt si quæpiam bona offeratur, protinus sit arripienda, ne continuò effluat atque præteruolet, eamque nequicquam mox omissam quæratis, vt dicebat Lucius ille Martius, apud Liuium 3. Decad. lib.5. Neque enim eadem bona Fortuna, nec sæpe, nec diu est, vt de occasione dicebat Aristhenus apud eundem Liuium Decad.4. lib.2. Cælius verò Rhodiginus lib.21. cap.29. In Plinij lib.18. cap.2. vbi post Seiam & Segestã alterius quoque sine cognomine meminit, Caluam à quibusdam intelligi, scribit. Magis tamẽ ei placet Tutilinam intelligere ex Augustino Ciuitatis lib.4. cap.8.

g Fortuna Respiciens.] Huius templum P. Victor ait esse in decima regione vrbis Romæ.

h Quæ ædem trans Tiberim habuit.] Varro de lingua Latina lib. 5. Liuius 1. Decad. lib. 10. & Decad.3. lib.7. Tacitus lib.2. eius ædis iuxta Tiberim meminit, in hortis quos Cæsar dictator populo Romano legauerat. Plutarch. de fortuna Romanorum. P. Victor in 14. vrbis regione. Donatus in Phormione. & Ouidius 4. Fastorum ait,

Ite deam læti Fortem celebrate Quirites,
In Tiberis ripa munera regis habet.

i Fortuna Propria.] Plutarchus de fortuna Romano. eam ἰδίαν Græcè vocat.

k Intra portam Carmentalem.] Ex Liuio 3. Decad. lib.5. post princip. Alteri, inquit, reficiendis ædibus Fortunæ & matris Matutæ intra portam Carmẽtalem: sed & Spei extra portam, quæ priore anno incendio consumptæ fuerant.

l Malæ Fortunæ in Exquiliis.] Id ex Plinio est, lib.2. cap.7. Sed quod hic dicit Alexander, vbi sacellum Larium fuit, malè accipit apud Plinium: neque ille quem sequi autor hic videtur, de mala Fortuna loquitur, sed de Orbona dea: eius verba hæc sunt: Ideoque etiam publicè Febris phanum in Palatio dicatum est Orbonæ ad ædem Larium ara: & malæ Fortunæ in Exquiliis.

m Illam vero quæ in Exquiliis.] Plinius dicto lib.2. cap.7.

n Sicut Febris phanum.] Plinius eodem loco, & Valerius Maximus lib.2. c.1. & alij quos in id citauimus in commentariis Nobilitatis ca.31. nu.539.

o Eius verò simulacrum.] Lactãtius lib.3. c.29. Simulacrum, inquit, Fortunæ cum copia & gubernaculo fingitur, tanquam hæc opes & humanarum rerum regimen obtineat. Cui, inquit, opinioni & Virgilius assentit, qui Fortunam omnipotentem vocat, & Historicus qui ait, Sed profectò fortuna in omni re dominatur. Hæc ille. Locus autem Virgilij est ex octauo Aeneidos,

Fortuna omnipotens & ineluctabile fatum,

Atque etiam si is est, in illo carmine Asclepiadeo,

Fortuna omnipotens insipientibus. Ille autem Historicus est Salustius in Catilinario. Pausanias autem lib.7. quo Achaica describit, tradit in ædicula Aegiox Fortunæ signum esse Amaltheæ cornu præ se ferens,

crum manu altera cum cornu copiæ, altera gubernaculum geminum versans effingebatur. [p] Nonnulli habitu fœmineo furenti similem, cæcam & exoculatam super volubile saxum effinxere, quòd nullo delectu opes ad malos & indignos conferat, quódque vaga, inconstans, & instabilis foret. Quare Apelles Fortunam sedentem effinxisse dicitur, eò quòd nunquam staret: sed quos fouisset indulgent.r, mox de gradu deiiceret. [q] Aliqui sine pedibus illam exculpsere, sed manus & pennas tantum adhibuere: vt si manus porrigeret, pennas comprehendere non sineret. [r] Bupalus verò Fortunæ simulacrum fecisse dicitur primus, polum habens in capite, & altera manu cornu Amaltheæ. Alij vitream, quòd puncto temporis frangitur, statuêre Fortunam. [s] Cuius simulacrum ex auro fabrefactum velut sacratissimum in cubiculo imperatoris poni, & post obitum in successoris tabernaculum transferri Spartianus memorat. Fuitque obseruatum, illos qui Fortunam religiose colerent, magnis sæpe incrementis auctos: qui verò minimo cultu, aut despectui habuissent, pluribus incommodis fuisse dehonestatos. Propterea [t] Timotheus Cononis filius, quòd Fortunæ

> *…mulacra diuersa.*

> *Fortunæ simulacrum in cubiculo Imperatorum.*

> *Fortunæ cultores & despectores.*

ANNOTATIONES.

se ferens, cui assistit volucer Cupido: quæ quidem Amoris cum Fortuna coniunctio, significat plus fere in amore fortunam posse quàm pulchritudinem: qua de re infrà sub verbo, Bubalus.

p Nonnulli habitu fœmineo.] Ex Cebete in Tabula, Sed mulier, inquit, illa quænam est, quæ veluti cæca atque insana super lapide quodam rotundo consistere videtur? Fortuna, inquit, vocatur, &c. De qua ex Pacuuio antiquo poeta, autor ad Herennium refert,

Fortunam insanam esse & brutam perhibent philosophi,
Saxoq; instare globoso prædicant volubili.
Ideo quò saxum impulerit fors, eo cadere Fortunam autumant.
Cæcam ob eam rem iterant, quia nihil cernat, quò sese applicet.
Insanam autem aiunt, quia atrox, incerta, instabilisq; sit.
Brutam, quia dignum atque indignum nequeat internoscere.

Plinius lib.2. c.7. Ex plerisque verò & cæca etiam existimata, vaga, inconstans, incerta, varia, indignorum fautrix. Apuleius lib.7. Metam. post princip. Subibátq; me non de nihilo, veteris priscæque doctrinæ viros finxisse ac pronuntiasse, cæcam & prorsus exoculatam esse Fortunam, quæ suas opes ad malos & indignos conferat, nec vnquam iudicio quemquam mortalium eligat. Ex quibus Alexander hac de re plura mutuatus est. Ante hos Aristoteles Problem. lib. 8. c. quærit, cur diuitiæ magna ex parte ab hominibus prauis, potius quam a bonis habeantur. An quia Fortuna cæca est, inquit, & discernere sibi atque seligere quod melius est non potest. Tullius autē in li. de Amicitia, sic ait, Non ipsa solùm Fortuna cæca est, sed eos etiā plerúque efficit cæcos, quos amplexa est. Alia multa de Fortunæ cæcitate, volubilitate, & inconstantia, videbis in illo Asclepiadeo Virgilium & apud Martianum Capellam.

q Aliqui sine pedibus.] Hi sunt Scythæ ex Q. Curtio lib. 7. in oratione Legatorum e Scythia ad Alexandrum. Sed ad id quod de pennis hic ait, accedit quod & Eusebius ipsam Fortunam scribit, veteres in pila sedentem effinxisse, eique alas addidisse. Ad quod alludit illud Horatij lib. 3. Carminum Ode 29.

Fortuna sæuo læta negotio, &
Ludum insolentem ludere pertinax,
Transmutat incertos honores,
Nunc mihi, nunc alij benigna.
Laudo manentem, si celeres quatit
Pennas, resigno quæ dedit.

r Bupalus.] Hic pictor ex Horatio, Epod. Ode 6. & ipsius eo in loco interpretibus. & Pausanias lib. 9. quo Bœotica describit. Apud eundem autem Pausaniam lib. 4. quo de Messenicis, primus Smyrneis simulachrum Fortunæ omnium primum finxit, capitique illius polum imposuit, & altera manu copiæ cornu, quod Amaltheæ Græci vocant, tenentem fecit. De quo suprà in verbo, Eius vero simulacrum

s Cuius simulacrum ex auro.] Spartianum hic autor citat, cuius in vita Seueri Imperatoris hæc sunt verba, Fortunam deinde regiam, quæ comitari principes, & in cubiculis poni solebat, geminare statuerat, vt sacratissimum simulacrum vtrique relinqueret filiorum. Sed cùm videret se perurgeri, sub hora mortis iussisse fertur, vt alternis diebus apud filios Imperatores in cubiculis Fortuna poneretur. Sed ex iis nondum apparet eam Fortunam ex auro fabricatam, vt Alexander ait, sed id est ex Iulio Capitolino, cuius in extremo vitæ Antonini Pij hæc verba sunt, Fortunamque auream, quæ in cubiculo principum poni solebat, transferri ad eum iussit, id est ad Antoninum Philosophum qui illius successor fuit. Rursus in vita ipsius Philosophi, Statimque inquit, signo Aequanimitatis Tribuno dato, fortunam auream quæ in cubiculo solebat esse, ad Marci cubiculum transire iussit. Tacitus autem lib. 15. de Nerone loquens, inquit, iussisse eum vt Fortunarum effigies aureæ in solio Capitolini Iouis collocarentur. Sed an ibi intelligat de aureis effigiebus, quæ in cubiculo principum esse solebant, mihi perspicuum non est.

t Timotheus Cononis filius.] Hic fortunatus Imperator existimabatur, atque ideo ei quidam inuidentes pingebant vrbes nassam illi dormienti

successus sibi adscriberet, neque illi vt par erat, gratiam ferret, licet magnus Imperator, de gradu deiectus, & infœlici pugna victus, atque in exilium actus fuit.[v] Galbæ quoque, qui Fortunam Thusculanam torque fraudarat, illumque Capitolinæ Veneri dedicarat, in somnis Fortuna queri visa est, quòd se promisso fraudasset, breui se quoque erepturam quod dederat, interminata est: quod mox fuit sua morte subsequutum. Sed quod de Mala Fortuna & Febri, idem de [x] Postuerta & Prosa, quarum Romæ duæ aræ fuere, ac de [y] Væioue, [z] Timore, & [a] Pallore, atque [b] Auerrunco & [c] Robigo diis, dictum accepimus. Siquidem huiuscemodi numina, [d] ne quid obessent, néve aliquid afferrent incommodi, Romani persanctè habuere, quos cane & oue placabant. Fuit enim [e] Væiouis ædes inter Capitolium & arcem inter duos lucos. [f] Febris vero phanum triplex: vnum in capite vici longi, alterum in palatio, tertium iuxta Mariana monumenta, cuius adhuc extare vestigia plerique asserunt. Quæ numina à Græcis originem duxisse crediderim: quippe [g] Athenienses Contumeliæ & [h] Impudentiæ aras sacrarunt, vt à contumeliis & probris auerterent. Lace-

Dij nocentes.
Vaiouis templum.
Febris templa.

ANNOTATIONES.

vltro ingredientes, quibus hæc ipse dicebat, Si tantas vrbes dormiens capio, quid me vigilantem facturum putatis? refert Plutarch. in Apophthegmatis Imperatorum. Attamen tam fœlix Imperator acceptam fortunæ tantam felicitatem non ferebat, sed suæ ipsius virtuti. Ideo & is tandem centum talentis condemnatus fuit, & in Chalcidem secessit, vt tradit Probus Aemylius in illius vita. Non sic autem Nicias, & ipse Atheniensium Imperator: nam si quid ei præclarum gerere contigisset, eius gratiam non virtuti ac prudentiæ suæ, sed Fortunæ magis ac deorum benignitati acceptum referebat, gloriam suam quàm minimè poterat inuidiæ obnoxiam facere conabatur. In quo præclarè illum sibi consuluisse aliorum casus eddocuerunt, quod & in ipsius Niciæ vita Plutarchus scriptum habet.

v Galbæ quoque.] Suetonius in eod. c.18. Monile, inquit, margaritis gemmisque consertum ad ornandam Fortunam suam Thusculanã, ex omni gaza secreuerat: id repente quasi augustiore dignius loco, Capitolinæ Veneri dedicauit: ac proxima nocte somniauit speciem Fortunæ querentis fraudatam se dono destinato, minantisque erepturam & ipsam quæ dedisset. Cumque exterritus luce prima, ad expiandum somnium præmisis qui rem diuinam appararêt, Thusculum excucurrisset, nihil inuenit præter tepidam in ara fauillam, atratumq; iuxtà senem in catino vitreo thus tenentem, & in cado fictili merum.

x Postuerta.] A.Gellius lib.16.cap.16. & Macrobius Saturnalio. lib.1. cap.6. Postuertam appellat, vt & Anteuertam.

y De Væioue.] A.Gellius lib.5. cap.12. & de eo quoque meminit Cicero lib.3. de natura deorum.

z Timore.] imò Pauore, ex Liuio Decad.1.lib.1. & Lactantio lib. 1. cap. 20. & Diuo Augustino de ciuitate Dei, lib. 4. cap. 23. & aliis a me citatis in commentario Nobilitatis ca.31.nu.539. Licet enim timor & pauor idem significent, non licet tamen propria nomina in alia eiusdem significationis mutare, vt aliàs diximus.

a Pallore.] Ex Liuio, Lactantio & Augustino, & aliis dicto loco relatis in ea Nobilitate.

b Auerrunco.] Varro de lingua Latina lib. 16. ex autoritate Pacuuij.

c Robigo.] Hunc nonnulli Robigum & Rubigum, alij Robiginem & Rubiginem vocant. De quo Varro lib.1. de re rustica, cap.1. loquens de Diis rei rusticæ, quarto, inquit, Robigum & Flocam, quibus propitiis neque rubigo frumenta, atque arbores corrumpit, neque non tempestiue florent: itaque publicæ Robigo feriæ, Robigalia, Floræ ludi, Floralia, instituti. Ouidius lib.4. Fastorum,

Flamen in antiquum lucum Robiginis ibat.

& Columella lib.10.

Hinc mala Rubigo viridis ne torreat herbas,
Sanguine lactantis vituli placatur, & extis.

De Rubigalibus Festis illi Deo dedicatis, præter Varronem, Plinius lib. 18. cap. 29. Tria namque tempora fructibus metuebant, propter quod instituerunt ferias, diesque festos, Rubigalia, Floralia, & Vinalia: Rubigalia Numa constituit, anno regni sui vndecimo, quæ nunc aguntur ad septimum Cal. Maij, quoniam tunc ferè segetes rubigo occupat.

d Ne quid obessent.] Ex Valerio Maximo, li.2. cap.1. Liuio Decad.1. lib.1. Plinio lib.2. cap.7. Lactantio, lib.1. cap. 20. Diuo Augustino de ciuitate Dei lib.4. in multis locis.

e Væiouis ædes.] A.Gellius lib.5.cap.12. & Ouidius li.3. Fastorum, & P.Victor in 8. regione vrbis.

f Febris verò Phanum.] Ex Valerio Maximo lib.2.cap.1.

g Athenienses Contumeliæ.] Cicero lib.2. de legibus. illud vitiosum Athenis, quod Cylonio scelere expiato Epimenide Cretensi suadentes, fecerunt Contumeliæ phanum & Impudẽtię. Et Pausanias libro 1. has appellat ὕβριν & ἀναίδειαν. Et Theophrastus in libro de legibus ὕβρεως καὶ ἀναιδείας παρὰ τοῖς ἀθηναίοις εἶναι βωμούς. &c. Illrus lib.4.

h Impudicitiæ.] Aut Alexander aut librarius hîc errauit, nam Impudentię legendum est, ex Cicerone & aliis proximè relatis: & præterea Zenobio, & Theophrasto dicto li. de legibus, & Diogeniano in collectaneis Adagiorum, in enarratione illius θεὸς ἡ ἀναίδεια, id est, dea Impudentia, & Menandro in Gnomologiis, qui illã Dearum maximam appellat.

— ὦ μεγίστη τῶν θεῶν

dæmonij,[i] Morti &[k] Timori, atque aliis affectibus templa dicarunt.[l] Misericordiæ quoque,[m] Pudori,[n] Famæ &[o] Appetitioni Athenis visuntur aræ. Romani[p] Vitulinam deam, quòd lętitiæ præesset, magno cultu semper habuere. Etiam[q] Paupertatis &[r] Senectæ, apud Gades sacella ostenduntur. &[s] Oetæi Herculem Conopium, ne prouinciam infestam culicibus redderet, venerati sunt. Nam culices Oetæi conopas vocant. Sicut de[t] Apolline Culiciario proditum est, qui in Attica colebatur, quòd infestos culices ex agris propulsaret, &[v] Hippothonus Iupiter apud Erythræos, &[x] Erythibius Apollo apud Rhodios habentur maximi. Erythibam enim Rhodij rubiginem dicunt.[y] Bœotij quoque Apollini Pornopioni sacra facere dicuntur, ne muribus prouinciam redderet obnoxiam. Apud eos enim mus pornopios nuncupatur. Et tametsi Fortunæ præcipuum nomen Romæ fuerit, non minus tamen apud alios culta celebrataque est. Nam Ferentano in oppido, & in[z] Algido, atque[a] Antij, Equestris Fortunæ templũ, & alterum[b] Præneste satis vetustum, & multa religione

Vitulina dea. Hercules Conopius. Apollo culiciarius. Iupiter Hippothonus. Apollo Erythibius, & Pornopion. Fortuna cultus apud exteros.

ANNOTATIONES.

νῦν δ' ἀναίδεια, ἣν θεὸν καλεῖν σε δεῖ.
ἀδέ, τὸ κρατεῖν γὰρ νῦν νομίζεται θεός.

De quo vide Erasmum, qui & hos citat, Chiliad 3. cent.1.c.63. nullibi autem legi Impudicitiam deam fuisse existimatam.

i Lacedæmonij, Morti.] Plutarchus in Cleomene. Estque hymnus morti apud Orpheum, qui ei thure sacrum facit. Sed & alij Mortem deam siue deum mutauerunt: & inter cæteros Virgilius lib. 11. Aeneidos,

Multa boum circa mactantur corpora Morti,
Setigerosq́ue sues, raptasq́ue ex omnibus agris
In flammam iugulant pecudes. --

Vbi Seruius ex Lucano & Statio Papinio. Mortam præterea vnam è Parcis nominatam tradidit Cesellius Vindex in suis Antiquis lectionibus referente A. Gellio lib.3.cap.16.

k Timori.] Plutarchus in Cleomene, de quo dictum suprà in verbo, Timore.

l Misericordiæ.] Pausanias lib.1. Diod. Siculus lib.13. Et è poëtis Statius illam magnificè describit lib.12. Thebaidos, illis versibus,

Vrbe fuit media nulli concessa potentum
Ara deûm --

& Claudianus in bello Gildonico,

-- Flentibus aram
Et proprium miseris numen statuistis Athenæ.

Id autem templũ misericordiæ Athenis pro Asylo fuit, vt tradit Seruius Maurus ad Virgilium 8. Aeneid. ibi,

Hinc lucum ingentem, quem Romulus acer Asylum,
Retulit. --

m Pudori.] Xenophon in Symposio, & Pausanias lib.1. Hesiodus autem in *ἔργοις καὶ ἡμέραις* scribit Pudorem cum Nemesi in cœlum rediisse, mutato aureo seculo: & Hesychius refert Pudoris aram Athenis fuisse in Acropoli.

n Famæ.] Pausanias & Hesiodus prædictis in locis, & Plutarchus in Camillo, vbi & ei templum Romæ fuisse dedicatum tradit.

o Appetitioni.] Ibidem Pausanias: & videndus Cicero lib.2. de natura deorum.

p Vitulinam.] Vitulam legendum est ex Macrobio, aliorum autoritate scribente Saturnalio. lib.3.cap.2.

q Paupertatis.] Ex Arriano de gestis Alexandri, vbi rationem reddit, quòd ea ad artes communiscendas industriã, & ingenium hominum exacuit. Aristophanes quoque in Pluto eius deæ meminit.

r Senectæ.] Ibidem Arrianus.

s Oetæi Herculem Conopium.] Strabo li.13. Sunt autem qui non Conopium, sed Carnopium legant: quòd scilicet, Carnopas fugauerit, id est, locustas, quas illi *κάρνοπας*, vel *ἀκρίδας* vocant.

t Apolline Culiciario.] Ibidem Strabo.

v Hippothonus Iupiter.] Hic est error manifestus Alexandri, qui dum Strabonem ex iam dicto loco sequeretur, deflexit tamen ab Strabonis verbis, quæ Latinè sic redduntur: Solent homines à paruis rebus nomina imposita, quibusdam lenimentis mitigare. Nam & a culicibus, quos Oetes Conopas vocant, Hercules Conopius apud illos colitur, quoniam eos ab iis liberarit. Apud Erythræos quoq; Mimantẽ habitantes Ipoctonus colitur: quòd ipsis vineis infestissimus sit: nam ex Erythræis omnibus apud illos solùm ea bestiola non gignitur. Hæc ille: ex quibus vides hic non semel errasse Alexandrum, tum quòd Hippothonus scripsit pro Ipoctono, tum quòd cognomen Ioui tribuit, quod Herculis est.

x Erythibius Apollo.] Et hæc quoque ex Strabone: qui proximè dictis subiecit. Rhodij autem Apollinis Erythibij templum habẽt: hi Rubiginem Erythibam vocant.

y Bœotij quoque &c.] Aliter Strabo, vbi suprà, Apud Aeoles, inquit, qui in Asia sunt mus quidem Pornopion vocatur. Rhodij autem hoc modo culices vocant, & sacrum faciunt Apollini Pornopio.

z In Algido.] Nam & Liuius Decad.3.lib.1. scribit supplicationem Fortunæ in Algido factam.

a Antij.] Cornelius Tacitus lib.3.

b Præneste.] Cicero lib.2. de diuinatio. Plinius lib.36.cap.25. Strabo lib.5. Valerius Maxi. lib.1.ca.1. Suetonius in Domitiano. cap.15. & Liuius Decad.5. lib.2. post princ. vnde Silius ait, *-- elisiq; dicatum Fortunæ Prænestinæ iugis. --* & Lucanus lib.2.

Vidit Fortuna colonos Prænestina suos. --

Sed & Capuæ templum Fortunę fuit, quod tactum de cœlo scribit Liuius 3. Decad. lib.7. & apud Megarenses, ex Pausania li.1. & Corinthios & Argiuos,

inclytum visebatur, vbi sub imagine[c] duarum sororum colebatur, ex quo consulentibus certa edi oracula putabant: vbi[d] Sortes primum à Numerio Suffio sitas fuisse fama fert, sicut[e] Lyciæ fons sortes antiquissimis characteribus, quibus futura prænoscuntur, emittere traditur. In Eubœa quoque Rhamnis vrbs fuit, in qua Fortunæ templum habebatur maximum, & multis cæremoniis sacrum. Præ cæteris autem[f] Syri fortunam impensius coluisse feruntur, cuius simulacrum ad Orontem summo ingenio & arte, vt Pausanias ait, à Sicyonio Eutychide effictum erat: sicut Athenis in Prytanio simulacrum ἀγαθῆς τύχης supra omnium sæculorum memoriam insigne colebatur.

Sortes. *Rhamnenses.* *Syri.*

ANNOTATIONES.

ex eodem lib.2. & apud Phæacas, ex eodem lib. 4. Item & Eleos, ex eodē lib.6. & Thebanos & Thespienses, ex eodem Pausania libri noni diuersis locis. Itē in vrbe Siciliæ Tyche dicta, quòd ibi phanum Fortunæ vetus fuit, vt refert Cicero in Verrem act.6.

c Duarum sororum.] Hinc Statius in Syluarum lib.1.

Et Prænestinæ poterant migrare sorores.

d Sortes.] Cicero lib.2. de diuinatione.

e Lyciæ.] Vide in lib. Primigeniorum, quæst.17. in 1.oppos.

f Syri Fortunam.] Pausanias lib.6. quo Eliaca describit.

Quoties opima spolia cæsis hostium ducibus Romam relata fuerint, & quoties Iani templum clausum sit, aliáque scitu non indigna. Cap. XIIII.

Opima spolia,[a] quæ regibus ducibusque hostium cæcis, Ioui Feretrio in Capitolium ferebantur, ter solùm a Romanis ducibus, qui fortem strenuamque operam reipublicæ nauarūt, delatā fuisse comperimus.[b] Prima Romulus vrbis autor & parens, de Acrone Ceninensium duce post raptas Sabinas detulisse fertur, quo tempore Iouis Feretrij templum dicauit. Fuere enim Ceninenses ex Sabinis, Latio propinqui, qui vnà cum Crustuminis & Antennatibus ob raptarum contumeliam contra Romanos primi sumpsere arma. Iouis vero Feretrij templum fuit in vertice Capitolini montis, exiguum sane & angustum, sed religione sanctum, & propter vetustatem longe primum. Neque magno pòst interuallo[c] Cornelius Cossus dux ea tempestate inclytus, secunda detulit spolia de Larte Tolumnio, rege Veientum, quem acie vicit, & manu confecit.[d] Veientes enim gens Hetrusca fuere, cum quibus & Romanis multiplici bello, & propè assiduis cladibus, de imperio sæpe dimicatum est. Tertia[e] Claudius Marcellus manu strenuus & bonus Imperator, de Viridomaro Gallorum Duce, seu Britomarto apud Clastidium victo, opima spolia reportauit. Cū Gallis enim & Romanis ad internecionē, & sæpe Marte atrocissimo dimensum est. sed hi Insubres fuere, accolæ Alpium, qui post Senones arma contra Romanos tunc & sæpe aliàs moliti sunt.[f] Feretrius verò Iupiter, vel à

Prima spolia opima. *Iouis Feretrij templum.* *Secunda spolia opima.* *Tertia spolia opima.* *Feretrius Iupiter vnde.*

ANNOTATIONES IN CAP. XIIII.

a Opima spolia.] Hoc ex Dionysio Halicar. lib.2. Liuio Decad.1.li.1.& 4.& Sexto Pompeio lib.13. & Propertio lib.4. Elegia 11.

b Prima Romulus.] Liuius dicto lib.1. Valerius Maximus lib.3. cap.2. Plutarchus & in Romulo & in Marcello Plinius de viris illustribus c.2. Solinus cap.2. Hinc Ouidius lib.5. Fastorum, ab Ilia natum Romulum vocat.

--- Iliadem humeris ducis arma ferentem.

c Cornelius Cossus.] Liuius dicto lib.4.& Valerius vbi suprà. Plinius aut scriptor de viris illustribus cap.25. Plutarchus dictis in locis. Seruius lib.6. Aeneid. ad illa,

Quis te magne Cato, tacitum aut te Cosse relinquat?

Ouidius præterea in Epigrammatis, apud Priscianum lib.5. *Larte ferox cæso Cossus opima tulit.*

d Veientes.] Liuius vbi nuper. & lib.5. eiusdem Decad.1. & Valerius Maximus lib.1.c.8.

e Claudius Marcellus.] Virgilius 6. Aeneid.

Aspice vt insignis spoliis Marcellus opimis
Ingreditur, victorq́; viros supereminet omnes.
Hic rem Romanam magno turbante tumultu
Sistet eques, sternet Pœnos, Gallumq́; rebellem:
Tertiaq́; arma patri suspendet capta Quirino.

Quibus adde Plutarchum vbi suprà, & Florum Epitome Liuij lib.20.

f Feretrius verò Iupiter.] Plutarchus in Romulo. Festus lib.6.& Propertius Eleg.11.lib.3. in fin. ait,

Nunc spolia in templo tria condita, causa Feretri,
Omine quòd certo dux ferit ante ducem:
Aut quia victa suis humeris hæc arma ferebant,
Hinc Feretri dicta est ara superba Iouis.

ferendo, seu feriendo dictus, quasi vt ducem dux feriret, se propitio & iuuante effectum sit.[g] Ex cuius æde, siquando fœdus ferire, aut pacem Feciales inire vellent, sicut ex Capitolina arce verbenam & gramen cum terra euulsum, ita lituum & lapidem silicem, quo fœdus percuterent, sumere mos erat.[h] Opima vero, vel ab opibus, vt ait Varro, vel ab inuicto opere, cum victoribus tantum laudis accesserit, nomina sumpsere: seu quod fidei propius est, opima ampla dici, sicut [i] opimam prædam, & [k] opimum bouem dicimus. Hæc nisi duces, regesque,[l] quorum auspicio res geruntur, suimet corporibus dimicantes, hostium ducibus detraxerint, necemque & exitium intulerint, haudquaquam opima dici voluére. Fuere qui crederent Ioui Feretrio spolia opima, prima trecentis assibus: secunda Marti, octoginta: tertia Quirino, assibus centum, ex commentariis Numæ præmio constituto, fuisse consecrata. Sed admonuit me huius rei mentio, venitque mihi in mentem, id quod veterum monumentis extat, ter quoque [n] templum Iani, pacatis vndique populis, ocioque & pace compositis, quandiu Romana res stetit, clausum fuisse. Ex qua re coniectari licet, Romanos à gerendis bellis, & strepitu armorum, parum ocij & laxamenti habuisse, atque ideo militari vsu assiduo, manu promptos, fortesque bellatores euasisse.[o] Semel a Numa templum Iani clausum fuit, per id tempus quo Romæ regnauit, annis fere IIII. & XL. quo tempore Ianum ad infimum Argileti indicem belli pacisque consecrauit, cum populus Romanus tranquillam pacem ageret, & à belli tumultu homines ad deorum cultum curamque reuocarentur.[p] Iterum post primum Punicum bellum, cum ad Aegades insulas nauali prælio contra Carthaginenses fœlici victoria pugnatum est, ab vrbe condita anno fere quinquagesimo, icto cum Carthaginensibus fœdere à Luctatio, Marco Attilio & Tito Manlio consulibus. Quo tempore diutino bello fractis animis, vectigalis & stipendiaria populo Romano Carthago facta est, sed breui tempore: tertio [q] imperante Cæsare Augusto, post bellum Actiacum, Antonio & Cleopatra victis profligatisque, pace terra marique parta, cum tot dissonas gentes nationesque societate & fœdere iunxisset: & à ciuili dissensione, assiduisque cladibus populus respirasse, & quietis imaginem sumpsisse visus foret. Qui tamen ter Ianum clausisse dicitur post Actiacam victoriam: primò, quo tempore Augustus fuit consalutatus: secundò, post Cantabricam: tertio, cum à cunctis orbis partibus res pace composuisset.[r] Post quos Nero princeps, & deinde [s] Titus

Opima spolia vnde dicta.

Iani templum quoties clausum.

Carthago vectigalis popu. Rom.

ANNOTATIONES.

g Ex cuius æde.] Liuius 1. Decad. lib. 1. & 3. Decad. lib. 10. ad finem.

h Opima verò.] Festus lib. 13.

i Opimam prædam.] Cicero in orat. pro Roscio Amerino, Horatius Epodõn ode 10.

k Opimum bouem.] Varro rei rusticæ lib. 2. c. 1. & Cicero lib. 5. Tuscula. quæstionum.

l Quorum auspicio res geruntur.] Neque enim alij opima spolia Ioui Feretrio ponebant, ex Liuio Decad. 1. lib. 4. vbi, Cæterum, inquit, prætorquam quòd ea ritè opima spolia habētur, quæ dux duci detraxerit, nec ducem nomines, nisi cuius auspicio bellum geritur. Valerius Maximus lib. 3. cap. 2. de T. Manlio Torquato, & alijs seq. Plutarchus in Marcello. Obtinebat, ait, tum opinio ea tantum opima esse spolia, quæ prima in agmine dux duci detraxisset. Dio lib. 51. de M. Licinio Crasso, Bastarnas, inquit, excidit, ac regem eorum Deldonem interfecit, Ioui Feretrio opima spolia relaturus: ipse suis auspicijs non Cæsaris rem gessisset.

m Fuere qui crederent.] De cæteris Plutarchus, paulò tamen aliter, qui sic in Marcello scribit, Numam Pompilium in commentariis prima secunda & tertia nominasse opima traditum esse: primaque capta, Ioui Feretrio: Secunda, Marti: Tertia, Quirino consecrari iussit: primo asses trecentos, secundo, octoginta, tertio centum præmium esse constituit. Seruius autem ad 6. Aeneidos tradit Numam præcepisse prima opima spolia Ioui Feretrio debere suspendi, quod iam Romulus fecerat. Secunda, Marti: quod Cossus fecit. Tertia, Quirino: quod fecit Marcellus.

n Templum Iani.] Ex Varrone lib. 4. de lingua Latina. Plutarcho de fortuna Romanorũ. L. Floro lib. 4. Epitomarum, ad fi. Seruio, ad illud 1. Aeneid.

Aspera tum po[si]tis mitescent secula bellis.

o Semel a Numa.] Ex Liuio Decad. 1. lib. 1.

p Iterum post.] Paulus Orosius lib. 4. c. 10.

q Imperante Cæsare Augusto.] Idem Orosius lib. 6. c. 20. & Suetonius Augusti, c. 22.

r Post quos Nero.] Suetonius in eo. c. 14.

s Titus Cæsar.] Nihil de hoc Suetonius, Aure-

Templū Iani. Cæsar, euersa Hierosolyma,& bellis confectis,Iani tēplum clausisse feruntur. Quod quidem [t] templum ad infimum Argileti, medium circa forum, contra Capitolium fuit, forma quadrata, haud multæ amplitudinis. Siquidem cum Iani simulacrum & aram tecto clausisset, non multum vltra spatij occupauit. Et sicut [v] duplici facie & bifrons effingebatur, sic [x] binis vtrinque foribus munitum erat, vt alteris orientem solem,alteris occidētem prospectaret. Ipsum deinde [y] ad forum transitorium translatum memorant, [z] captisque Faleriis, quatuor portarum fuisse extructum, quòd Iani simulacrum cum frontibus quatuor, multo æuo vetustum, ibi erutum fuisse dicerent. Aliud quoque Iani templum [a] ad forum olitorium conspicuum fuit: quod Cn. Duilius, qui triumphum naualem egit, primus extruxisse fertur. [b] Ad hoc templum, bellum suscepturus consul, frequenti senatu, primoribus patrum ac militibus comitatus, accedebat. Ipse [c] incinctus ritu Gabino,solemni more fores templi recludebat. Is vero amictus erat toga super tergum sic reiecta,vt lacinia reuocata hominem cin-

Templi Iani bina fores.

Belli suscipiendi initium.

Toga Gabina.

ANNOTATIONES.

lius Victor, Eutropiúsve tradunt, tu amplius videris.Ego reperio post Maxentij exitum Cōstantium Iani quoque templum clausisse, apud Ammianum Marcellinum lib.16.

t Templum ad infimum Argileti.] Liuius Decad.1.lib.1. de Numa,mitigandum ferocem populum armorum desuetudine rato, Ianum, inquit, ad infimum Argiletum indicem pacis belliq; fecit, apertus, vt in armis esse ciuitatem: clausus, pacatos, circa omnes populos significaret. Bis deinde post Numæ regnū clausus fuit:semel T.Manlio consule,post Punicum primum perfectum bellum: iterum (quod nostræ ætati Dij dederunt vt videremus) post bellum Actiacum,ab Imperatore Cæsare Augusto pace terra marique parta.

v Duplici facie & bifrons.] Sic & Ianum bifrontem dixit Virgilius Aeneid.lib.7. vbi,

Ianique bifrontis imago. ---

& lib.12.

Latonaq; genus duplex, Ianúmque bifrontem.

Quare autem ita dictus sit,disces ex Macrobio li.1. Saturnal. cap.7.& Plutarcho in Numa Pompilio.

x Binis vtrinque foribus.] Quòd Ianum diei dominum putarent, in quo ortus & occasus, vnde Horatius dicebat,

Matutine pater, seu ane libentius audis.

in eius templo binas portas fecerunt,vt Seruius refert, ad illud Virgilij lib.7.Aeneidos,quod alio binorum forium constitutionem trahit,

Sunt geminæ belli portæ (sic nomine dicunt)
Relligione sacræ & saui formidine Martis.

y Ad forum transitorium.] Captis Faliscis, ciuitate Thusciæ, inuentum est simulacrum Iani cum frontibus quatuor. Vnde quod Numa templum instituerat, translatum est ad forum transitorium, & quatuor portarum vnum templum est,institutum ait Seruius,prædicto loco. Dictum autem fuit forum transitorium, ex quo ad forum Romanum primò, deinde & ad forum Cæsaris & Augusti,transitus pateret:habuit autem cum tempore pro Transitorio, fori Neruæ appellationem.

z Captisque Faleriis.] Seruius meus Faliscos appellat: illis tamen vtraque appellatio conuenit, apud Liuium Deca.1.lib.5.vbi promiscuè Faliscos, quos & alibi Phaliscos,Falerios nūcupat.Sed idem li.10. Faliscum vocat agrum, & Falerios oppidum innuit. Inde verò hoc loco velim Faleriis legi, pro Etruscis sic dictis. Neque enim exaudiendi sunt Falerij à Phalera, quæ in sinu Maliaco fuit, vt est apud Liuium Decad.3.lib.7.ab eodem Phalara nominata. Decad.4. lib.5. Neque item Falerij à Faleria Thessaliæ, de qua idem Liuius Decad.4. lib.2.

a Ad Forum olitorium.] Iani templum hoc loco dedicatum à Cn.Duillio hic ait,& C. tribuit, quod Cn.debuit adscribere: qui quidem Cōsul aduersus classem Pœnorum prosperè pugnauit, primusque omnium Romanorum Ducum naualis victoriæ duxit triumphum,ait L.Florus Epitome Liuij lib. 17. & D. Hieronymus in Iouinianum lib.1.

b Ad hoc templum.] Vereor ne non verum sit quod Alexander hîc ait: sic enim Virgilius habet lib.7.

Sunt geminæ belli portæ (sic nomine dicunt)
Relligione sacræ, & saui formidine Martis:
Centum ærei claudunt vectes, æternaq; ferri
Robora, nec custos absistit limine Ianus.
Has, vbi certa sedet patribus sententia pugnæ,
Ipse Quirinali trabea, cinctuq; Gabino
Insignis, reserat stridentis limina Consul,
Ipse vocat pugnas, sequitur tum cætera pubes.

Quæ templo Iani de quo supra in verbo, Ad forum transitorium, diximus accommodata, illique ad forum transitorium, huic aptari minime possunt. malim igitur legi, ad illud templum.

c Incinctus ritu Gabino.] Fortasse voluit dicere,cinctu:neque enim Gabiorum mos quòd fuerit cinctos pugnare,dicitur cinctus Gabinus: sed eo quòd cùm Gabij ciuitas Campaniæ sacris operaretur, bellumque subitò venit, tunc ciues accincti togis suis, ab agris ad bella profecti sunt, & adepti victoriam.Vnde hic ortus est mos apud Romanos consules cingendi Gabino cinctu, toga scilicet in tergum reiecta, vt vna eius lacinia à tergo reuocata hominem cingat, sicut refert Seruius ad Virgilium. Incinctum autem cinctu Gabino consulem pugnaturum Liuius lib. 8. Decad 1. testis est, de Decio loquens ibi, Ipse incinctus cinctu Gabino, armatus in equum insiluit, ac se in medios immisit.

geret. Qui habitus veſtituſque ex eo ſumpſit ortum, quod Gabini cum operarentur ſacris repentino hoſtium incurſu, vt erant incincti zonis, ab aris ad prælium profecti, inſignem de hoſte tulere victoriam. Quod compar fuit cum eo quod de Pauſania autores produnt, qui cum extra militum ſtationem ſacrum faceret, Lydos repente incurriſſe, & ſacrificij apparatum diſieciſſe: ipſumque & comites, vt erant inermes, loris proſecutos Lydos fugaſſe: inde inſtitutum manſiſſe, vt [d] Lacedæmonij in ephebos flagris deſæuirent. [e] Inde è columella, quæ pro Bellonæ templo ſita erat, haſtā conſul iaciebat: ſicq; acerrima bella & maxima pro aris focíſque proq; imperio indicebat. [f] Eius vero ſimulacrum cum claui effingebatur & virga: dextra, trecentenarij: ſiniſtra, ſexagenarij quinarij numeri figuram, quot diebus annus terminabatur, manu ſignificans: quippe [g] veteres geſtu manus modo dextræ, nunc ſiniſtræ, & digitorum depreſsione, aut circunflexione, ſæpe annos dinumerarunt. Siquidem digitus minimo proximus complicatus, ſenarium oſtendit numerum: circulare digitos ſiniſtra, modo decem, nunc triginta: palma porrecta, X L: ſuperiore vero digito depreſſo, L X ſignificari tradunt: Centenarium vero numerum de ſiniſtra transferri in dextram: & iiſdem digitis quibus in læua, ſed non eundem numerum deſignari. Aliuſque geſtus alios numeros figurauit. [h] Nonnulli Ianum ita effinxere, vt in dextra T notam haberet CCC. in ſiniſtra vero, ZE, LXV. denotarent. Cui etiam duodecim aras (quot menſibus annus claudebatur) Romæ dicatas [i] Varro ſignificat: ſicut [k] in agro Lariſſeo iuxta Magneſiam, portus Achiuorum duodecim habuiſſe aras: & [l] iuxta Ilium Lecti ara xij. dijs dicata ferebatur. [m] Dionyſius Tyrannus iunior, vt notam dierum totius anni traderet, in Prytaneo Tarentino fixit candelabrum, in quo tot ſuccendebantur lychni, quot anni dies erant. Perſici quoque reges, trecentos ſexaginta quinque iuuenes puniceis velatos amiculis, pro numero dierum totius anni qui lateri aſtarent, promptos & expeditos habuere. [n] Ipſe autem cum ſolennia exhibentur, in præfatione ſacrorum, varijs nominatur nominibus. Nam & [o] Geminus,

Belli indicendi cæremonia.

Iani ſimulacrum.

Numerare geſtu manus.

Iani diuerſa nomina.

ANNOTATIONES.

d Lacedæmonij in Ephebos.] Ex Lycurgi legibus Lacedæmones à pueritia paſsim verberibus aſſueſcebant, vt vitæ duritate vtiles publicis rebus redderentur: ſicque Flagitatorum è ingenuis Lacedæmoniis meminit. Et Tertullianus in epiſtola ad Martyres. Eodem pertinent quæ Seneca in libro de Diuina prouidentia ſcribit, Nunquid tu inuiſos eſſe Lacedæmoniis liberos ſuos credis, quorum experiuntur indolem publicè verberibus admotis? Ipſi illos patres adhortantur, vt ictus flagellorum fortiter proferant, & laceros ac ſemianimes rogant, perſeuerent vulnera præbere vulneribus, &c.

e Inde è columella.] Feſtus Pompeius lib. 2. vbi de Bellona loquitur.

f Eius vero ſimulacrum.] Id eſt, Iani: ad illum enim Tacitus reuertitur: eſtque id ex Plinio lib. 34. c. 7. poſt princip. & Macrobio lib. 1. c. 5.

g Veteres geſtu manus.] De huiuſmodi computatione digitorum Plautus in Milite, Act. 2. ſcena 2.

Dextra digitis rationem computat...

Item & Cicero lib. 5. ad Atticum. Plinius lib. 34. cap. 7. vbi de Iani ſtatua. Iuuenalis Saty. 10. vbi de Neſtore loquitur, quem ferunt tres ætates vixiſſe.

Felix nimirum qui per tot ſecula mortem

Diſtulit, atque ſuos iam dextra computat annos.

Item & Plutarchus in Apophthegmatis, vbi de Oronte Regis Artaxerxis genero. Quintilianus li. 1. & lib. 11. cap. 3, quod eſt de pronunciatione. Tertullianus in Apologetico. Macrob. lib. 1. Saturnal. c. 5. & Horus apud eundem Saturna. lib. 7. Apuleius in 2. Apolog. Boetius in Porphyriũ, & Caſsiodorus in quadam ad ipſum Boetium epiſtola. Donatus in Adelphos Terentij. D. Hieronymus in Iouinianũ, lib. 1. non longè ab initio. & nonnihil in epiſtola ad Gerontiã de Monogamia. Præterea & Beda & Iſidorus & Iulius Firmicus Maternus, quædam de his tractauerunt: vt antè Nicander in Græcorum Epigrammatis, in Cocyttanin anum, & huius computationis meminit. Ex omnibus Cælius Rhodiginus lib. 23. cap. 12.

h Nonnulli Ianum.] Id reprehẽdit Lilius Gregorius, Gyraldus, hiſtoriæ deorum Syntagmate 4. ex autoritate Suidæ. Sed vide Plinium lib. 34. ca. 7. & Macrob. lib. 1. Saturnal. c. 5.

i Varro.] In lib. 5. rerum humanarum apud Macrobium d. c. 9. Sed aliter ait Fabius Pictor, ſi is eſt autor libri qui eius nomine circunfertur.

k In agro Lariſſeo.] Ex Strabone lib. 13.

l Iuxta Ilium.] Ibidem Strabo, Iuxta, inquit, Amagæorum ara quoque XII. deorum, quam Agamemnon conſtruxit, Lecti oſtenditur. De altera autem harum, ni fallor, loquitur Herodotus lib. 2.

m Dionyſius Tyrannus.] Euphorion in hiſtoricis commentariis & ex eo Athenæus, lib. 15. c. vlt.

n Ipſe autem.] Id eſt Ianus: nam ad eum reuertitur, vt ex interioribus liquet.

o Geminus.] Macrobius d. cap. 5. huius appellationis &

p pater, Iunonius, q Consuuius, Quirinus, r Patutius, & s Flusius, pro multiplici potestate dicebatur. Cuius t in foro statua triplex fertur fuisse: ad vnam conuenire creditores, ad alteram qui fœnus redderent, ad tertiam qui locarent. Sed præter Iani templum, quod pacatis vndique populis claudebatur, fuit u Romuli templum in Quirinali, omni tempore clausum, quod patefieri non decebat: quasi arcanum haberi vellent, an humo tectus, an inter diuos relatus fuerit. tametsi Varro post Rostra Romuli sepulchrum fuisse dicat: quod inter antiquissima vrbis monumenta adnumeratur. Ante cuius ædem, x testante Plinio, duæ myrti fuere: vna patricia, altera plebeia: quæ pro augmento vel damno senatorij ordinis vel plebij, modò fœcundè redundabant, nunc detrimento languebant. y Apud Heleos Plutonis templum semel annis singulis aperitur, & quamuis patens, nulli ingredi fas erat. z Corinthi quoque Necessitatis & Violentiæ phanum fuisse ferunt, à cuius limine arceantur omnes. Contrà vero, a ædem Horæ perpetuò apertam Romani voluere, illiusque aditum patere omnibus. b Cur autem indicem belli pacisque Ianum potissimum ferant, variata memoria est. Sed tametsi in diuersum autores trahant, illa nobis ratio potior & præstabilior visa, quòd cum sub præside Iano temporum ratio vicesque habeantur, id eoque & bifrontem fingi, & tam anni principium, quàm finem Iano dicari conuenerit. Si temporum qualitas, siue bellum, siue pax futura esset, sub ipsius præsidio & tutela foret. Apertus, vt omnia hostilia esse, & cuncta bello ardere, velut contra hostes profecto deo: clausus vero, tranquilla pace vigere, & ab armorum strepitu procul esse designaret.

Iani triplex statua in foro Romano. Romuli templum semper clausum. Myrti duæ ante Romuli templum. Plutonis templum. Necessitatis & Violentiæ templum. Horæ templum. Ianus cur & belli & pacis index.

ANNOTATIONES.

tionis & cæterarum rationem reddit, & Lampridius in vita Commodi.

p Pater.] Pater cum generale sit omnium deorum, vt ait Seruius ad 2. Georgic. Virgilij in princ. & cuiusque proprium Epitheton, vt idem ait ad 1. Aeneid. ibi, *Iam pater Aeneas* --- & ad eiusdem lib. 3. ibi, *Da pater augurium* --- solitum est in votis Iano accommodari, vt ex Liuij lib. 8. Decad. 1. sciri potest, ibi, Iane, Iupiter, Mars pater. sed extra vota vt apud Virgilium,

Hanc Ianus pater, hanc Saturnus condidit vrbem.

q Consuuius.] Macrobius dicto c. 5. vbi & cætera cognomina Iani explicat, de hoc sic habet, Consiuius, à conserendo, id est, à propagine generis humani, quæ Iano auctore conseritur.

r Patutius.] Patulcius legendum ex Ouidio lib. 1. Fastorum ibi,

Nomina ridebis, modò namque Patulcius idem,
Et modò sacrifico Clusius ore vocor.

Ad idemque Macrobius vbi suprà.

s Flusius.] Legendum Clusius ex Ouidio & Macrobio, nisi & ibi mendum sit.

t In foro statua triplex.] Liuius Decad. 5. lib. 1. non longè à fine, Forum, inquit, porticibus tabernisque claudendum, & Ianos tres faciendos. P. autem Victor, in 8. Regione vrbis, quæ Forum Romanum est, Iani, inquit, duo celebris mercatorum locus. Quo spectat illud Horatij,

Postquam omnis res mea Ianum
Ad medium fracta est. ---

Vbi Acron Iani, inquit, statuæ tres erant, ad vnam illarum solebant conuenire creditores, & fœneratores, alij ad reddendum, alij ad locandum fœnus. A quo vt vides, Alexander hunc locum accepit. Sed & Porphyrion ibi, Omnes, ait, ad Ianum in Basilica stabant fœneratores. Sed eodem respicit illud eiusdem Horatij lib. 1. epistola 1.

—Hæc Ianus summus ab imo
Perdocet. —

vbi Acron, duo Iani ante Basilicam Pauli steterunt, vbi locus erat fœneratorum. Quibus Porphyrion inibi subscribit: & ad eundem Horatium lib. 2 Sermo. Satyra 3. haud multum à principio.

Romuli templum.] Dionysius Halicarnassæus idem & Plutarchus in vita Romuli.

x Testante Plinio.] Lib. 15. cap. 29. vbi ita infit, In delubro Romuli sacræ fuere myrti duæ, ante ædem ipsam per longum tempus, altera Patricia appellata, altera Plebeia. Patricia multis annis præualuit, flaccescēte Plebeia, exuberans ac læta, quandiu senatus quoque floruit, illa vigens, Plebeia retorrida ac squalida. Quæ posteaquam eualuit flaccescente patricia Martico bello, languida autoritas patrum facta est, ac paulatim in sterilitatem emarcuit maiestas.

y Apud Heleos.] Eleos legendum est; neque enim vlli Helei sunt: & id quoque retulit Lilius Gyraldus de diis Gentium, Syntagm. 17. vbi nec vllum autorem citat, tu apud Pausaniam videas.

z Corinthi quoque.] Pausanias lib. 2. qui de Corinthiacis est.

a Aedem Horæ.] Plutarchus Problem. 45.

b Cur autem indicem.] Idem in Romulo, & Seruius ad 7. Aeneid. Virgil.

a Præ

Verbum liberorum & parentum, in edictis praetorum quos comprehendat, & an ad omnes in infinitum extendatur. Cap. XV.

IN edicto prætoris de in ius vocando, scriptum est: [a] Prætor ait, parentem, patronum liberos, parentesque patroni patronæve, in ius sine permissu meo ne quis vocet. Quærebatur apud iuris studiosos, qui tunc animo vacuo & soluto in foro conuenerant, cum prætor coerceat hoc edicto illos, qui se prius non adito, parentem aut patronum, parentésve, aut liberos patroni, in forum vel iudicium traxerint: num is qui auum paternum, qui supra parentem est, vel qui nepotes patroni, aut pronepotes, qui inferiores sunt, sine permissu prætoris in iudicium vocarit, pariter in edictum committat, perindéque mulctandus & coercendus pœna sit. Quod est dicere, num parentis nomine, aut liberorum, superiores supra patrem, aut inferiores vltra filios comprehendantur edicto. Anceps quæstio fuit inter veteres iurisperitos, & diu in vtramque partem agitata, plerisque arbitrantibus in consularibus edictis, & tribunitiis rogationibus tanquam diuersa dici, liberos, nepotesque. Multis contra opinantibus, maximéque antiquorum opinionem probantibus, qui censuerunt parentis nomen ad tritauum vsque extendi: liberos vero, ad trinepotes: vltra hos, posteriores nuncupari: ex ascendentibus vero, maiores. Nos postea cum in legum controuersiis versaremur, admodum eleganter in [b] Cassij commentariis in hanc sententiam scriptum definitumque inuenimus: qui legem duodecim tabularum interpretatus, tam in senatusconsulti, quàm prætorum edictis nomen parentis ad superiores, & liberorũ ad inferiores, ad vtrumque sexum, & in infinitum extendit. Nec modo liberorum, sed [c] natorum nomen ad idem produci: [d] liberosque habere non eum dici solum, qui plures, sed qui vni cum habeat filium. In cuius sententiam reliquorum iurisperitorum opiniones postea concessere. Caius tamen [e] Caligula quum nullum rapinis modum faceret, posteros non vltra filios extendi, nequiter cauillatus est. [f] Lampridius vero in Alexandri vita à vulgi sermone non diuersus, parentis nomine non superiores modo, sed cognatos affinesque comprehendi censuit. Ex quibus sine controuersia liquet id de quo verbis disceptabatur, pari mulcta afficiendum, qui auum paternum, qui supra parentem est, vel patroni nepotes, qui inferiores sunt, in forum vel iudicium traxerit, quàm qui parentem, aut patronum, vel patroni filios, incõsulto prætore in iudicium vocauerit.

Liberos habere qui dicantur.

ANNOTATIONES IN CAP. XV.

a PRætor ait.] Sunt verba l.4.§. prætor.ff.de in ius vocan.

b Cassij commentariis.] Caij Cassij mentio est d.l.4.§. parentes. l. appellatione parentis. ff. de verb.sign.l.iuris.§.parẽtes. de grad.affinit. Eodem Pompeius Festus lib.14. parens inquit, vulgo pater aut mater appellatur, sed Iurisprudentes auos & proauos, auias & proauias, parentum nomine appellari dicunt.

c Natorum nomen.] Ex Modestino l.natorum. de verb. signif. cui nonnihil aduersatur illud Virgilij 3.Aeneid.

Et nati natorum, & qui nascentur ab illis.

d Liberosque habere.] L.non est sine liberis.& l.seq.dicto tit. cum similibus, quas collegi in comment.l.si vnquam.verbo, susceperit liberos.nu.241. C.de reuocan.donat.

e Caligula.] Suetonius in illius vita c.38. Negabat, inquit, Iure ciuitatem Romanam vsurpare eos, quorum maiores sibi posterisq; eam impetrassent, nisi filij essent; neque enim debere intelligi posteros vltra hunc gradum.

f Lampridius.] Eius verba sunt, Amicos & parentes, si malos reperit, aut puniuit, aut si vetus amicitia, vel necessitudo non siuit puniri, dimisit à se, dicens, His charior est mihi respublica. Sed tu adde alios multos in eadem significatione hac appellatione vsos, quos videbis in nostris commentariis Retractuum tit.1. §. 1. gloss. 8. in verbo, *Le parent.*

Quæ & quot curiæ Romæ fuerint, & verbum curia sine adiectione nominis, quam curiam designauit. Cap. XVI.

DEambulabam aliquando Romæ cum Pomponio Læto, viro literarum & locorum veterum exequentissimo. Cumque antiquitatis studio ruinas vrbis & veterum monumenta, quicquid visendum esset & memorabile, scrutaremur:

in ruinis templi Pacis, grandioribus literis extantibus, effractum ibi marmor legimus hac inscriptione: [a] IN CVRIA HOSTILIA. Quærebat à me Pomponius, vbínam curiam Hostiliam quondam fuisse crederem. Cumque me arbitrari apud Rostra Hostiliam curiam fuisse, ibique[b] Tullum Hostilium regem curiam iuxta Rostra construxisse (autore Varrone) respondissem, [c] Rostra autem in foro esse Romano: siquidem ex rostris nauium Antiatum, suggestum in foro extructum legimus: in quibus [d] clarorum virorum imagines, qui republicæ nauarunt operam, pro immortali gloria sæpe statui & coli solebant. Fuisseque [e] duorum generu curias: vnum, in quo sacerdotes res diuinas, sacra, & cæremonias, cultusque deorum curarent: alterum, vbi senatum de rebus publicis, & ad populum pertinentibus consulerent. Quid tu, inquit Pomponius, cum simpliciter curiam nulla cognominis adiectione apud autores legimus nominari, de qua intelligi oportere censes? [f] Statuã enim Porsennæ accepimus iuxta curiam fuisse: sed de qua intelligi deceat, non sane definitum est. Nam & [g] Calabram curiam legimus iuxta Capitolium, quæ casæ Romuli fuit proxima, quam sine calatione aperiri non licuisse scribit Varro. Et [h] veteres curias, vbi pontifices de sacris sacerdotiisque, & religione deorum, deque cæremoniis consulebant. Et [i] Pompeij curiam, [k] in qua senatus frequens est haberi solitus, ibique [l] Iulius Cæsar idibus Martiis coniuratorum manibus oppressus interiit. Et aliam cognomento [m] Pompilianam, nouitia denominatione: & Diui Iulij, quæ [n] Iulia dicta est: & Augusti curiam, quam in comitio ipsum consecrasse memorant: in quibus [o] templa per augures, ne prophana essent loca, néve edicta senatusconsulta irrita forent, inaugurata fuere. Et [p] Gerusiam, quæ seniorum dicta, & [q] Octauiæ, sicut

Curia duorum generum.

Calabra curia.

ANNOTATIONES IN CAP. XVI.

SVper hoc capite vide Varronem lib.4. linguæ Latinæ, & Plutarchum in Romulo, & Pompeium Festum li.3. in verbo, Curiæ. & lib.12. in verbo Nouæ curiæ: & ex recentioribus Lasium in commentariis Republicæ Romanæ lib.12.c.3.

a In curia Hostilia.] De hac Liuius Decad. 1. lib.1. & iterum lib.5. & Valerius Maximus lib.9.c.5.

b Tullum Hostilium.] Idem Valerius vbi supra, & Liuius d.lib.1. & 8. Decad.1. Varro lib.4. de lingua Latina. Nam & Asconius Pædianus in Milonianam scribit, rostra ante sua tempora fuisse ad Comitium, propè iuncta curiæ.

c Rostra autem.] Liuius d.lib. 8. & Plinius lib. 3.cap.5.

d Clarorum virorum imagines.] Liuius Decad.1.lib.4. scribit, Legatorũ qui Fidenis cæsi erant, statuas publicas pro Rostris positas fuisse.

e Duorum generum curias.] Varro dicto lib. 4. & Festus d.lib.12. in verbo, Nouæ curiæ.

f Statuam enim Porsennæ.] Seruius libro 8. Aeneidos ad illud,

Necnon Tarquinium eiectum Porsenna iubebat Accipere---

Vbi Porsenna miratus Chloeliam virginem, togauit per literas Pop. Romanum vt ei aliquid virile decerneretur: cui data est statua equestris, quam in Sacra via hodiéque conspicimus, ait ille. Quæ quidem verba nõn Porsennæ, sed eius postulatione Chloeliæ datam statuam intelligenti significabunt: sicuti Liuius lib.2. & autor de viris illustribus scribunt. Aut igitur conniuentibus oculis Seruium nostrum Alexander hîc secutus, offendit, aut aliunde transcripsit hæc de Porsenna, quæ vix reperies.

g Calabram curiam.] Plinius lib.34.c.6. Idem Seruius ad illud 8. Aeneid.

Romuleóq; recens horrebat regia culmo.

Scribit Romulum culmis texisse curiam, ad quam calabatur, id est, vocabatur Senatus & populus à rege sacrificulo, vt Iidorum & sacrificiorum prænoscerent dies. Idem ferè Macrobius lib.1. Saturna. cap.15. & Festus lib.3. verbo, Calabra.

h Veteres curias.] Varro d. lib. 4. & Festus d. lib. 3. Curiæ, inquit, nominantur in quibus vniuscuiusque partis populi Romani quid geritur, quales sunt hæ in quas populum Romulus distribuit, numero triginta, quibus postea additæ sunt quinque: de quibus idem Pompeius lib.12. ibi, Nouæ curiæ. Veteris autem curiæ & Tacitus libro 12. meminit.

i Pompeij curiam.] Suetonius in Iulio Cæsare, cap.80.

k In qua senatus.] A. Gellius lib.14.c.7.

l Iulius Cæsar.] Cicero lib.2. de diuinat. Plutarchus in vita Bruti. L. Florus ex Liuio Epitome, 116. Appianus autem lib.2. Bellorũ ciuilium scribit illũ cecidisse mortuum in conspectu statuæ Pompeij.

m Pompilianam.] Flauius Vopiscus in vita Aureliani.

n Iulia dicta.] A. Gellius d.c.7.

o Templa per augures.] Idem ex Varronis epistola ad Oppianum scripsit, nisi in loco per Augures constituto, quod templum appellaretur, Senatusconsultum factum esset, iustum id nõ fuisse, &c.

p Gerusiam.] Varro lib.4. de lingua Latina, Festus libro 7.

q Octauiæ.] Plinius lib.35.ca.5.

r Nomi

Leucadiam ac Saliorum: siquidem Salij propriam habuere curiam. Atque omnes denique curias suis [r] nominibus notatas definitasque videmus. Sed quia nullo nominis cognomento frequenter curiam apud autores legimus, de qua intelligi conueniat, equidem dubito. Tamen si me opinio non fallit, inquit Pomponius, memini [s] Asconium Pedianum dicere, Rostra ad comitium, prope iuncta curiæ fuisse: nulla propria denominatione exprimens curiam, licet aliò translata, & noua postmodum facta sit. Ex hoc arbitror, inquit, id quod necessario redundat, cum in rostris olim curia Hostilia fuerit, vt Varro & autores tradunt: cum simplici nomine curiam absque cognomento enunciari videmus, antequam aliò translata foret de Hostilia, quam ibi legimus fuisse, intelligi oportere. Ad hanc curiam ad dextram supra comitium [t] Græcostasis erat, statio legatorum exterarum gentium [v] & nationum. Ad quam si iniuriam questi venirent, aut mandata haberent, accedentes præstolabantur, & subsistebant. [x] Athenis multiplices fuere curiæ, inter quas Cholargea præcipuæ nominationis, quòd inde Pericles oriundus foret: & [y] Phylaidarum, ex qua Pisistratus: & alia magistratuum curia, vbi iura dabant, quod [z] Prytanion dictum est. [a] Megarenses verò cum eorum curiam, in qua Timalci tumulus fuit, inter mira & memoranda ducerent, tanquam quid visendum & mirificum, propter maximas substructiones Marco Antonio ostendisse dicuntur. Mox sciscitantes quid de illa sentiret, abitrati miris illam laudibus eius testimonio celebrari, futilem & nullius pensi iudicauit. Cui haud absimile est quod [b] de Chiis proditur: qui cum ex Chio marmore versicoloribus maculis, vrbis muros tanquam quid mirum Ciceroni ostentarent: magis mirum fuisse, si ex Tiburtino marmore illos construxissent, allegauit.

Curia per se quid sibi velit.

Græcostasis.

Curiæ multiplices Athenis.

Prytanion.

Ciceronis dictum.

ANNOTATIONES.

r Nominibus notatas.] Inter cęteras Syllæ curia Plinio lib.34.c.6. Tifata, & Titia, Festo Pompeio, lib.18. & nouæ curiæ, lib.12. eiusdem.
s Asconium.] In Ciceronis orationem pro Milone.
t Græcostasis.] Varro d. lib.4. Cicero ad Quintum Fratrem, Epistola 5. lib.2. Plinius lib.33.c.1.
v Et nationum.] Varro vbi suprà: Ante Curiam Hostiliam rostra, cuius id vocabulum ex hostibus capta fixa sunt rostra. Dextra a Comitio locus substructus, vbi legati nationum sublisterent, qui ad Senatum essent missi.
x Athenis.] Plutarchus in Pericle.
y Phylaidarum.] Idem in Solone.
z Prytanion.] idem in Theseo. Sed & in eodem loco [illegible] alio cognomine, alebãtur publico sumpto qui bene de republica meriti erant. Cicero lib.1. de Orato. de quo & Liuius Deca.5. lib.1. Fuit autem & Prytanium Siphniis ex Pario lapide constructum, apud Herodotum lib. 2. & aliud in Acradina ciuitate Siciliæ. Sed & aliam curiam fuisse Athenis, reperies apud Pausaniam lib.1.
a Megarenses.] Plutarchus in vita Antonij.
b De Chiis proditur.] Ex Plinio lib.36.c.6. cuius verba sunt: Primùm, vt arbitror, versicolores istas maculas Chiorum lapidicinę ostenderunt, cum extruerent muros, faceto in id M. Cicerone sale, omnibus eum ostentabant, vt magnificum; Multò, inquit, magis mirarer, si Tiburtino lapide fecissetis. Illud denique vice auctuarij superioribus addito, quod habet Andræas Fuluius Antiquitatum vrbis lib.4.cap.38.

Quæ fuerint Romanarum tribuum nomina, & vnde dictæ denominatæq; sint: & quæ apud exteros celebrentur. Cap. XVII.

TRibus Romanas, [a] quas quinque & triginta fuisse constat, [b] vnde dictæ, quæque singulis nomina fuerint, quia subobscura quæstio est, nec satis obuia, in Vesuuino meo, dum ruri agerem, indagare visum fuit. [c] Romulum vrbis conditorem, in tres tribus populum diuisisse, Titiensem à Tatio, Rampensem à Romulo, & Lucerem à Lucumone: singulisque illarum Tri-

ANNOTATIONES IN CAP. XVII.

a QVas quinque & triginta fuisse.] Ex Cicerone in 2. oratio. de lege Agraria. In Verrem 3. & ibi Pediano, & Liuio Deca.1. lib.1. & 6. & Decad.3. lib.9. & Decad.5. lib.5. Valerio Maximo lib 2. c.4. Asconio in 2. in Verrem, Appiano lib.1. Bellorum ciuilium, Plutarcho in Tiberio Graccho, Pompeio Festo lib.3.
b Vnde dictæ.] Liuius Decad.1. lib.1.
c Romulum.] Idem Dionysius Halicarnassæus dixit, lib. 2. & Varro libro 4. de lingua Latina Liuius d. lib. 1. & c. Asconius in 3. in Verrem. Plutarchus in Romulo.

Ro. populus in tres tribus diuisus. Curia. Decuria. Decuriones. Iuno Mensalis & Quiritia. bunos præfecisse, & quamque tribum in [d] decem curias partitum esse, illisque curiones præposuisse, ita vt triginta essent curiæ, [e] Dionysius autor est. Rursusque singulas curias in decurias, præfectos illarum decuriones dixisse, vt in sua quisque curia sacra facerent, suamque aram haberent: vbi Iuno [f] Mensalis, quæ [g] Quiritia dicta est, colebatur: feriasque [h] obseruarent, ac ex raptarum nominibus decuriis nomina fuisse, multi asseuerant. [i] Tullus verò Hostilius in honoribus & magistratibus dandis fecisse dicitur turmas, sicut erant [k] Athenis curiæ, quæ vice tribuum rogarentur. [l] Aucta mox ciuitate, & latius propagato imperio, tribus simul constitutas, & numero auctas, vt postremo quinque & triginta fuerint. Ac ex locis quibus duxere originem, aut à conditoribus, nomina tulisse autores tradunt: ita vt [m] post pugnam cum Latinis ad Regillum lacum, tunc primùm trigintaunam tribus Romæ factas inueniamus. Ascitis deinde nouis ciuibus, ad quinque & triginta illas propagasse facile crdiderim. [n] Romilia ergo tribus, quæ & Quirinalis dicta, quod à Romulo instituta, ex his quos in ciuitatem asciuerat ex agro quem de Veientibus ceperat, & ex Sabinis: & [o] Titiensis siue Titia, à Tito Tatio, dictæ nominatæque sunt. *Romilia tribus siue Quirinalis.* Procedente mox tempore, quum [p] Tarquinius Priscus tres adiicere tribus veteribus vellet, augurio detentus est quo minus faceret. [q] Seruio Tullio post classes centuriasque constitutas, [r] Suburranam, Palatinam, Exquilinam, Collinam, quas vrbanas appellauit, & à parte ceptæ vrbis nominauit, additas fuisse memorant. [s] In quas manumissos, si reipublicæ Romanæ participes esse vellent, vt vna cum ciuibus censerentur, distribuit. In has quatuor vrbanas, [t] Quintus Fabius Rullus omnem forensem factionem postea excretam, censor coegit: quod adeò populo gratum dicunt fuisse, vt ex hoc Maximi nomen assequi meruerit. Proditum tamen memoriæ est, temporibus [v] Syllæ, libertinos ex factione Carbonis, & bello sociali Latinos populos in quinque & triginta tribus diuisos, ius suffragij habuisse. Lapsis inde temporibus cum [x] Cn. Manlius tribunus plebis, homo summa temeritate, perniciosissimas leges ferre vellet, vt libertinis in omnibus tribubus asscribi & suffragari liceret: ita à Cn. Domitio prætore truci oratione confractus fuit, vt sublata rogatione, turpissime

Suburrana. Palatina. Exquilina. Collina. Vrbana tribus. Fabius vnde Maximi cognomen adeptus. In 35. tribus Latinus populus diuisus.

ANNOTATIONES.

d In decem curias.] Plutarchus ibidem.

e Dionysius autor est.] Lib.3. Idémque habet Liuius d.lib.1. & Seruius ad Virgil.9. Aeneidos, ibi, *Tercentum, scutati omnes, Volscente magistro.*

f Iuno Mensalis.] Videndi Dionysius & Plutarchus in dictis locis.

g Quiritia dicta.] Quid hic velit Alexander nescio: Illud scio Quirinam tribum à Curensibus Sabinis appellationem traxisse videri Pompeio Festo, lib. 15. & Quirinæ tribus meminit Asconius in orationem Ciceronis pro L. Cornelio, ad finem.

h Feriasque obseruarent.] Vide Dionys. Halicarnass. & Plutarch. in Romulo.

i Tullus verò Hostilius.] Liuius d.lib.1.

k Athenis curiæ.] Plutarchus in Pericle.

l Aucta mox ciuitate.] Ad Romanos redit, & de hoc iam dictum est in princ. huius cap.

m Post pugnam.] Liuius Decad.1.lib.2.

n Romilia.] Varro d.lib.4. Cicero 2.in Verrem, & ad eum Asconius, Festus Pompeius lib. 16. vbi Romuliam non Romiliam scriptum est.

o Titiensis siue Titia.] Festus lib. 18. Titiensis tribus à prænomine Tatij regis appellata videtur.

p Tarquinius Priscus.] Liuius Decad.1.lib.1.

q Seruio Tullio.] Liuius d.lib.1. Dionysius Halicarn.lib.4. Festus lib.vlt.

r Suburranam &c.] Plinius lib.18.cap.3. Rusticæ, inquit, tribus laudatissimæ eorum qui rura haberent. Vrbanæ verò in quas transferri ignominiæ esset, desidiæ probro. Itaque quatuor solæ erant, à partibus vrbis in queis habitabant, Suburrana, Palatina, Collina, Exquilina. Hæc ille. At primam illam Suburbanam vocat Varro lib.4. de lingua Latina, quam Festus Suburranam appellat, lib. vlt. ibi, Vrbanas tribus appellabāt in quas vrbs erat dispertita à Seruio Tullo rege, id est, Suburrana, Palatina, Exquilina, & Collina. Sed & de his Lucius Florus Epito. Liuij lib.20. Libertini, inquit, in quatuor tribus redacti sunt, cū antea dispersi fuissent, Exquilinam Palatinam, Suburranam, Collinam.

s In quas manumissos.] Hæc Lucius Florus citato loco: & ad idem Liuius Deca.5.lib.5. In quatuor, ait, vrbanas tribus descripti erant libertini, præter eos quibus filius quinquēni maior ex S. C. esset.

t Quintus Fabius Rullus.] Ex Liuio Deca.1. lib.9. extremo. & Valerio Maximo lib.2.c.1.

v Temporibus Syllæ.] Hæ quoque Flori sunt Epito. Liuij li.84. & Appiani de Bellis ciuili.lib.1.

x Cn. Manlius trib. plebis.] Asconius Pædianus in Ciceronis orat. pro Milone, hunc non Cn. sed Lucium Manlium vocat: tu videto Appianum vbi suprà, & Plutarchum in Gracchis.

y. Clodius

destiterit. Demum [y] Clodius tribunus plebis, dum infensis animis patricios insectatur, vt libertini qui in tribus solum tribubus suffragia ferebant, in vrbanis quoque, quæ ingenuorum sunt, suffragari possent, legem tulit & promulgauit: quod aliquandiu mansit. Præterque has vrbanas reliquæ rusticæ dictæ, à quibus [z] transire ad vrbanas, Romano ciui fuit probro datum. Est tamen literis proditum, Scipionem Nasicam, licet moribus spectatissimũ, à rusticis tribubus ædilitatis repulsam tulisse, quòd candidatus dum obuiis manus daret, & suffragia ambiret, rustico opere duratas manus illis obiectaret. Ab Appio verò Claudio, cum ex Sabinis magna clientum manu Romam commigraret, [a] Claudiam tribum, & [b] Lemoniam à pago Lemonio, qui extra Capenam via Latina fuit, dictas memorant. Sic [c] Pontia, [d] Crustuminia, & [e] Scaptia ab oppidis quorum ciues in vrbem asciti fuerant, dictæ nominatæque sunt. Ea enim vrbs Scaptia in agro Campano fuit, Crustuminium in Sabinis. Post verò incensam à Gallis vrbem, cum Camilli opera ciuitas restituta foret, quatuor [f] ex nouis ciuibus, qui in ciuitatem asciti erant, tribus additæ sunt, quas ex locis nominatas facilè crediderim. Hæ fuere Stellatina, Sabatina, [g] Tromentina, & Arnensis: quas etiam vrbanas appellari audio. sed hæc Scaptia, & [h] Sabatina, quæ & Fabiana dicta est, peculiares quondam diuo Augusto fuere; atque ideo cum in campum descenderent, ne quid à quoquam desiderarent, pluribus ab eo muneribus donatæ sunt. [i] Arniensis, seu Narniensis, ea tribus fuit, in qua cùm Liuius censor nomen ferret, Claudius Nero, cum quo censuram frequentem iurgiis egit, quòd non syncera fide secum rediisset in gratiam: eundem Liuium equum vendere iussit, reddens talionem: quippe Liuius citato nomine Claudij in Pollia tribu, ob veterem simultatem prius equum vendere coegerat. [k] Sabatinam verò, à lacu Sabate nuncupatam volunt. [l] Papyria quoque, [m] Pupinia & [n] Pupilla, ex suis progenitoribus vocantur. Quanuis Pupiniam ab agro Pupino dictam, est non immeritò existimatum. [o] Metiam à Metio oppido claro & peruetusto, cuius memoria intermortua est, quidam dici opinati sunt. Hanc Metiam Marcus Liuius [p] Salinator in censura cum cæteras tribus ærarias fecisset, quòd se vt nocentem

Libertini in vrbanis suffragabantur.
Tribus rustica.
Scipio Nasica repulsam a rusticis tribubus tulit.
Tribus Claudia & Lemonia.
Crustuminia.
Scaptia.
Stellatina.
Sabatina.
Tromentina.
Arnensis.
Arniensis seu Narniensis.
Sabatina.
Papyria.
Pupinia.
Pupilla.
Metia.

ANNOTATIONES.

y Clodius trib. plebis.] Liuius Decad. 5. lib. 5.

z Transire ad vrbanas.] Ex Plinio d. c. 3. lib. 18.

a Claudiam tribum.] Halicarnassæus lib. 5. Liuius Decad. 1. lib. 2. Seruius ad lib. 7. Aeneidos ibi,

Ecce Sabinorum prisco de sanguine magnum.

b Lemoniam.] Pompeius Festus lib. 10. Lemonia, inquit, tribus à pago Lemonio appellata, qui est à porta Capena, via Latina.

c Pontia.] Idem Festus lib. 14. Pontinam vocat tribum, quæ à Pontia vrbe est dicta.

d Crustuminia.] Idem lib. 3. hanc tribum à Crustumena Tuscorum vrbe dictam scribit. Inde Cicero pro Cornelio Balbo, dixit, obiectum est etiam quòd in tribum Crustuminam peruenerit. Liuio Decad. 5. lib. 2. Spurius Ligustinus tribus Crustuminæ, ex Sabinis oriundus.

e Scaptia.] Liuius Decad. 1. lib. 8. Eodem anno census actus, nouique ciues censi: tribus propter eas additæ, Metia & Scaptia. Pompeius autem Festus lib. 17. Scaptia tribus, inquit, à nomine vrbis Scaptiæ appellatur: & inde Scaptienses tribules dicti Suetonio in Augusto c. 40.

f Quatuor ex nouis ciuibus.] Liuius Decad. 1. lib. 6. haud multum à principio, Tribus quatuor, inquit, ex nouis ciuibus additæ, Stellatina, Pomatina, Sabatina, Arniensis: eæq; 35. tribuũ numerum expleuere. Ex quo intelligis hic mendum fuisse in dictione, Arnensis, quam in Arniensis mutauimus.

g Tromentina.] Festus li. 18. Hæc tribus à Campo Tromento sic dicta est. Sed vide num error sit Pompeij Festi & Alexandri qui illum secutus est, dum Tromentinam aiunt, quam Liuius tribum Pomatinam appellat vbi supra.

h Sabatina quæ & Fabiana.] Ex Suetonio Augusti c. 40. cuius verba sunt, Comitiorum quoque pristinum ius reduxit, ac multiplici pœna coërcito ambitu, Fabianis & Scaptiensibus tribulibus suis, die comitiorum, ne quid a quoquã candidato desiderarẽt, singula millia nummum a se diuidebat. huius Fabiæ meminit & Horatius lib. 1. epistola 6.

— Hic multum in Fabia valet, ille Velina.

i Arniensis seu Narniensis.] Hæc sunt omnino Liuij Deca. 3. lib. 9. ad fi. & Valerij Maximi li. 2. c. 4.

k Sabatinam.] Festus lib. 17.

l Papyria.] Festus lib. 14. eam dicit à Papyrio vocatam.

m Pupinia.] Idem ab agro Popino huius tribus nomen putat.

n Pupilla.] Idem hanc Popiliam appellat, quam à progenitrice nomen traxisse scribit.

o Metiam.] Idem lib. 11. sic habet, Metia tribus à quodam castro sic appellatur.

p Salinator.] Ex Liuio, Deca. 3. lib. 9. ad fi. & Valerio Maximo, li. 2. c. 4. & autore de viris illust. c. 50.

Phalerina. Ophẽtina. Volscinia. Terẽtina. Faucia. Faucia in comitiis primum rogata exitiale omen afferebat. Mentina. Pollia. Galeria. Pomptina. Publicia. Velina. Anthesis. Aniensis. Aemylia. Sergia. Cornelia.

condemnassent, & postea consulem censorémque fecissent, solam multa exemit, & sine noxa reliquit. [q] Phalerinam, & Ophentinam, Lucio Flacco & Lucio Plautio consulibus additas tribus accepimus. Sed Ophentina [r] ab Ophente fluuio dicta est. Sic [s] Volscinia, [t] Terentina, & Faucia: quarum sicut loca originis ob vetustatem interciderunt, ita nomina originum abolita, memoria obliterata sunt. Sed [v] Fauciam pluribus cladibus insignem, siquãdo in comitiis prima rogabatur, velut tristi omine infamem & detestabilem, omnes abominandam putasse, autores memorant. Constat enim hanc Fauciam tempore captæ vrbis, quo ad Alliam fœdè pugnatum est, & Caudinæ pacis, & ad Cremeram infelicis pugnæ, quo pericula & terrores respublica perpessa est maximos, primam rogatam fuisse. Ideo siquando rogabatur prima, tristitiam & calamitates, exitialeque omen adferre credita est. Neque ignoro Mentinam, [x] Polliam & Galeriam, haud longe post additas tribus, cæteris adnumerari: quas ex locis nomina sumpsisse, haud dubiè existimarim. [y] Hæc enim Pollia tribus fuit, quæ cum Flauiam rogationem de pœna Thusculanis irroganda, quorum consilio defectiones à populo Romano fiebant asiduè, omnes tribus antiquassent, sola verberandos necandosque, eorumque bona iure belli publicanda censuit: quod tam ægrè [z] Papyria tribus tulit, vt neminem ex Pollia candidatum, Papyria quæ Thusculanis pronior erat, ad honores euehi passa fuerit. Quo autem tempore lex de ambitu à Caio Petilio lata est, [a] Pomptinam & Publiam, mox Anthesim & [b] Velinam adiectas tribus fuisse constat. Hæc enim à Velia edito vrbis loco, seu à Velino lacu, cuius incolæ in ciuitatem asciti fuerant, denominata fertur: quamuis Velinam cum Exquilina in vrbem vno tempore ascitas [c] Liuius tradat. Sed Anthesis iuniorum plerunque fuit: cuius in dandis nominibus sors prærogatiuæ plurimum valuit. Præter quas fuere Aniensis, Aemylia, [d] Sergia & Cornelia, ex claris Corneliorum & Aemyliorum familiis ductæ, quorum autores nomina familiarum dando tribus, ad posteros famam nominis transmisere. Sed Aniensem Marco Fuluio Pæto & Tito Manlio Torquato consulibus, tribum veteribus additam inuenimus. [e] In Aemylia autem,

ANNOTATIONES.

q Phalerinam & Ophentinam.] Liuius Decad.1.lib.9. de iis diuersa scriptura sic habet, & duæ Romæ additæ tribus, Vphentina & Phalerina.

r Ab Ophente fluuio.] Festus li.13. inquit: Ousentinæ tribus initio causa fuit nomen fluminis Ousens, quod est in agro Priuernate intra mare & Terracinam. Lucretius,

Priuerno Oufentina venit, fluuioq. Oufente.

qui tamen versus non est in sex libris T. Lucretij Cari de rerum natura. Vsentis autem fluuij meminit Liuius Decad.1. lib.5. Tum Senones recentissimi aduenarum, ab Vsente flumine, vsque ad Athesim fines habuere. Plinius item lib.3.c.5. scribit, Dein flumen Vsens, supra quod Terracina oppidum, lingua Volscorum Anxur dictum.

s Volscinia.] Hanc Volseniam dicit Volaterranus: ego contendo Voltiniam appellatam fuisse tribum: idque asseuero ex antiqua spectatione quam Lugduni scio in hęc verba, L. HELVIO L. F. VOLTIN. FRVGI CVRATORI NAVTARVM. quamquã si quis velit à Volsiniis Hetruriæ nobili oppido, illam dicere Volsiniam, vbi autorem asiduum ad eam rem attulerit, non impediam.

t Terentina.] Liuius Decad.1.lib.10. scribit, additas fuisse tribus Aniensem & Terentinam.

v Fauciam pluribus cladibus.] Hæc sunt ex Liuio Decad. 1. lib. 9. vbi sic habet, Papyrius C. Iunium Bubulum magistrum equitum dixit, atque ei legem Curiatam de imperio ferenti, triste omen diem diffidit, quod Fauciæ curiæ fuit principium duabus insignibus cladibus, captæ vrbis, & Caudinæ pacis, quod vtroque anno eiusdem curiæ fuerat principium. Macer Licinius tertia etiam clade quæ ad Cremeram accepta est, abominandam eam curiam facit.

x Polliam.] De qua Liuius Decad.3.lib.9. & Valerius Maximus lib. 2.c.4. de Claudio Nerone, & lib.6.c.3. de M.Curio.

y Hæc enim Pollia.] Ex Liuio Decad.1. lib.8. non multo ante fin. & Valerio lib.9.c.10.

z Papyria.] Ibidẽ Valerius hoc de Popilia dicit.

a Pomptinam & Publiciam.] Ex Liuio Decad. 1. lib. 7. vbi posteriorem non Publiciam, sed Publiliam vocat.

b Velinam.] De qua Horatius lib.1. epist.6.

Hic multum in Fabia valet, ille Velina.

c Liuius.] Quantum ex Epitome Flori cõstat 19.

d Sergia.] De hac Asconius in Ciceronis Cornelianam, ad finem.

e In Aemylia autem.] Ex Liuio Decad.4.lib.8. Rogatio, inquit, vt in Aemylia tribu Formiani & Fundani, in Cornelia Arpinates ferrẽt: atq; in his tribubus tùm primùm ex Valerij plebiscito cẽsi sunt.

vt Formiani & Fundani: in Cornelia, vt Arpinates nomina ferrent, quandoque rogatione promulgata cautum fuit. Præter quas erat [f] prærogatiua iuniorum & seniorum, quibus Veturiæ & Galeriæ nomen. Nanque ex ipsis centuriis, facto iterum delectu ex iunioribus & senioribus, præstantiores, ætate & dignitate, in proprias centurias seligebant: quarum in ferendis suffragiis erat prærogatiua, & primus honor. Hoc tamen dicere ausim, actores [g] Atellanarum hoc priuilegio datos, ne tribu in qua asscripti erant, à censoribus amouerentur: sicut [h] Augustus histriones immunes verberum fecit, & ne flagellis cæderentur, edicto inhibuit. [i] Quodque ex quinque & triginta tribubus in comitiis siquando rogarentur, quæ plures in eandem sententiam irent, cæteris præualuisse: eamque tribum, cuius in ferendis suffragiis prærogatiuæ fauor inclinauit, & quæ primo suffragabatur, cum ipsius autoritatem omnes tribus facile sequantur, tantum roboris habuisse, vt pro quo candidato suffragium tulerit, eum aut ipsis comitiis, aut in proximum annum ad honores prouexerit. Illud quoque non est ab re dixisse, [k] Athenis decem tribus, quarum suffragiis, pacis bellique temporibus respublica stetit, à regibus qui imperitarunt, nomina sumpsisse: singulasque tribus in decem genera distinctas fuisse. [l] Ex quatuor enim tribubus, in quas olim ciuitas diuisa fuit, [†] Clisthenes decem effecit. Nanque à Cecrope, qui primus regnauit, tribus Cecropis dicta, sicut [m] Aegis altera, tertia Erichthis: Pandionis, [n] Athamantis, [o] Antiochis, [p] Leontis, (ex qua [q] Themistocles fuit) [r] Oenis, Eantis, [s] Hippocoontis: quibus per subsequentes reges duæ additæ, [t] Antigonis & Demetrias, ab Antigono & Demetrio: qui ex suis nominibus, decem veteribus illas adiecere. Hanc Eantidem ferunt, quum fortiter contra Mardonium & Persas pugnasset, illosque turpi fugasset fuga, ab Atheniensibus hoc proprium tulisse, vt soli illius tribules Spargiticis nymphis sacrum victoriæ faciant quotannis impensa publica.

Veturia. Galeria.

Atellanarum actorum priuilegium. Histrionũ priuilegiũ.

Tribus decem Atheniensium.

Eantidis tribus prærogatiuã.

ANNOTATIONES.

f Prærogatiua iuniorum & seniorum.] Liuius 3. Decad. lib. 6. Fuluius, inquit, Romã comitiorum causa accersitus, cum comitia cõsulibus rogandis haberet, prærogatiua centuria iuniorum declarauit. T. Manlium Torquatum, & T. Octacilium. Et paulo pòst, loquens de eadem habet, Tum centuria & autoritate mota viri, & admirantium circà fremitu, petit à consule, vt centuriam seniorum citaret: velle sese cum maioribus natu colloqui, & ex autoritate eorum consules dicere, citatis centuriæ senioribus. Et infra, ita de tribus consultatione data, senioribus dimissis, iuniores suffragium ineût. M. Claudium Marcellum fulgentem tum Sicilia domita, & M. Valerium absentes consules dixerunt: autoritatem prærogatiuæ, omnes centuriæ secutæ sunt. Eiusdemque Decad. lib. 7. non multo post initium. Ipse comitia in quam diem primum potuit, edixit: quæ certamine inter Tribunos plebis dictatoremque mixto, perfici non potuerant. Galeria iuniorum, quæ sorte prærogatiua erat, Q. Fuluium & Q. Fabium consules dixerat, eodemque iure vocatæ reliquæ, &c. Quibus adde Asconium ad 2. Ciceronis in Verrem.

g Actores Atellanorum.] Liuius Deca. 1. lib. 7. & Valerius Maximus lib. 2. c. 1.

h Sicut Augustus.] Suetonius in eod. c. 45.

i Quodque ex quinque.] Ex Asconio enarrante eum locum Ciceronis secunda actione in Verrem, Dedit enim prærogatiuam suæ voluntatis eiusmodi. Superioribus autem Romæ tribubus adde quoque Sappiniam fuisse, teste Liuio lib. 1. Decad. 4. initio.

k Athenis decem tribus.] De quibus latè Pausanias lib. 1. & Pollux lib. 8. Onomasticõn, vbi de Trittyarchis, Plutarchus in Solone.

l Ex quatuor enim.] Strabo li. 8. ait Ionẽ Atheniensium multitudinem in quatuor tribus diuisisse.

† Clisthenes.] Herodotus lib. 5. Clisthenes, inquit, cum vinceretur, populum amplectendo ex quatuor tribubus mox decem essent: cognominibus Ionis filiorum, Peleontis, Aegicoris, Arcadei, & Hopletis, in alia commutatis, quæ ipse inuenit. Adde Aristotelem Politicorum lib. 3. c. 3.

m Aegis.] Scribendum fuit Aegis, ab Aegeo, secundum Pausaniam d. lib. 1. vbi & sequentium hic tribuum meminit.

n Athamantis.] Siue Acamantis ex Plutarcho in Pericle, Diogene Laërtio in Zenone Cittieo, & Pausania d. lib. 1. Siue etiam Acantis, ex eodem Plutarcho in Aristide, nisi hæc alia sit.

o Antiochis.] Plutarchus in Aristide, cum ex hac tribu fuisse dicit, & idem Pausanias.

p Leontis.] Plutarchus & Pausanias prædictis locis, & ante eos Herodotus lib. 5.

q Ex qua Themistocles.] Plutarchus in eodem, & in Aristide.

r Oenis.] Plutarchus in Cimone, eundem ex hac tribu dixit.

s Hippocoontis.] Stephanus de vrbibus, vbi de Piræo: sed Pausanias dicto lib. 1. hanc Hippothoontis appellat.

t Antigonus.] Plutarchus in Demetrio.

Post quas fuere [v] Alopecia, Athenonea, [x] Pæanica, [y] Decelensis, [z] Specia, Acharnas, [a] Agraleuta, [b] Alimu.os (ex qua Thucydides) & [c] Lacyas (vnde Milciades) mox illis prioribus adiectæ, ex quibus iudices qui iura darent in foro, deligebantur. Eratque constitutum, vt nisi Cypriorum princeps, tribus Atheniensium nemo sorte educeret. [d] Thuriorum quoque vrbs in decem pariter tribus diuisa fuit, quas ex gentibus quæ in ciuitatem ascitæ fuerant, denominarunt. Siquidem ex Arcadibus, tres Arcadicæ: reliquæ vero, Bœotia, Amphictyonida, Dorida, Lyda, Athenaida, Euboida, & Nesyotis, nomina tulere. Fertur q; [e] idem Clisthenes tribus Doriensiũ, ne forent eædem Sicyoniis, quæ Argiis, diuersis nominibus notauisse. Nam præter tribum suam, cui Archæ nomen erat, reliquas ludibrio habitas, ex brutis appellauit. Quippe Hyatas, id est suales, aliquibus Oneatas, hoc est asinales, reliquis Chœreatas, hoc est porcales, nomina indidit: quibus mox aliud dixere nomen, hoc est, Hyleas, Pamphilos, Diamantes, & Egyleas. [f] Helei vero, cum XII. tribus forent, postea bello Arcadico parte agri amissa, in octo relapsi sunt: rursus restituto agro, eo venere, vt X. fierent. Traditum quoque est, Corinthios, postquam in vnam ciuitatem asciti fuere, in octo tribus distinctos fuisse, quarum nomina [g] prodita non sunt. Et Pyrenses, inita cum Attalo societate, de noua tribu [h] attalida X. veteribus adiicienda conuenisse, quod postea subsequutum est. [i] Spartæ vero Aegida & [k] Pitana præcipuæ tribus fuere, ex qua Menelaus oriundus fuit. Sicut [l] apud Boios tribus Sappinia. [m] Persæ autem vrbes in quatuor sæpe curias diuisere: Vnam pueri tenebant, & qui erant ætate imbelli, ad primam vsque lanuginem: Alteram adolescentes primo flore ætatis, quibus ad militare munus satis erat virium & roboris: Tertiam ætate matura viri: Quartam senio affecti, qui nullo impliciti negocio, militiæ muneribus vacabant, vitamque ocio exigebant. [n] Hiberos quoque apud Albanos in quatuor genera diuisos comperimus: vnum ex optimatibus, ex quibus deliguntur reges, secundum ex sacerdotibus, tertium ex agricolis & militibus, quartum ex plebeiis & popularibus. De [o] Megarẽsibus verò traditum est, olim in quinque tribus omnem regionem diuisisse, vt distinctio ordinis fieret: ex quibus alij Heraci, nonnulli Piraci, alij Megarenses, plerique Traspodicei, vltimi Cynosurci dicti. [p] Indi autem non per ætates & tempora, sicut Persæ,

Tribus decem Thuriorum.

Tribus duodecim Helei.

Tribus octo Corinthiorum.

Tribus Spartiatarum.

Tribus Boiorum.

Curiæ vrbium Persarum.

Tribus Hiberorum.

Tribus Megarensium.

Tribus Indorum.

ANNOTATIONES.

v Alopecia.] Idem in Themistocle & in Pericle.

x Pæanica.] Herodotus lib.1.

y Decelensis.] Idem lib.9. declarat vnde ea dicta sit. Strabo autem lib. 9. scribit Deceleam fuisse ex XII. ciuitatibus, quas Cecrops Atheniensium rex habitandas digessit, Theseusque postea in vnam Athenarum ciuitatem congregasse dicitur.

z Specia.] Sphetticia legendum ex Plutarcho in Demetrio.

a Agraleuta.] Plutarchus in Themistocle.

b Alimusos, ex qua Thucydides.] Idem Plutarchus in Cimone: qui tamẽ in Pericle dicit ipsum Thucydidem fuisse ex Tribu Alopecia.

c Lacyas, vnde Milciades.] Idem in Cimone. Supradictis autem adde & alias Atheniensium tribus, scilicet, Butadem ex Plutarcho in vitis decem oratorum, vbi de Lycurgo, Naucariam ex Polluce lib.9. vbi de Demarchis. Adde & tribum διομιών, à Diomo Colytti filio, ex Helichio, & Praniensem, & alias quatuor ex Plutarcho in Solone. Strabo verò lib.9. tradit Athenis fuisse centum & septuaginta tribus; sed & nonnullos addere quatuor Pausanias lib.1. scribit.

d Thuriorum.] Ex Diodoro Siculo lib.12.

e Idem Clisthenes.] Herodotus lib.5.

f Helei] Elei scribendum & hic & alibi fuit, ex Pausania lib.5.

g Nomina prodita non sunt.] Imò vnam Petram nominat Herodotus lib. 5. in oratione Sosiclis Corinthij.

h Attalida.] Liuius Decadis 4. lib. 1. Honores regi primùm Attalo immodici, deinde & Rhodiis habiti, tum primùm mentio illata de tribu, quam Attalida appellarent, ad decem veteres tribus addenda. Nescio autem vnde hic accepit quod de Pyrensibus prodidit.

i Spartæ verò Aegida.] Herodotus libro 4. ab Aegeo vocantur Aegidæ, in Sparta ingens tribus.

k Pitana.] Herodotus libro 3. dicit ex ea tribu fuisse Archiam.

l Apud Boios tribus Sappinia.] Plinius autem lib.3. cap.15. ad finem. scribit eorum fuisse CXII. Tribus, idque ex Catonis autoritate. Sed & apud Samias fuisse tribum Aeschreonam, habet Herodotus lib.3. ad fin.

m Persæ.] Xenophon Cyripediæ lib.1.

n Hiberos.] Sine aspiratione Iberos scribendum est ex Strabone lib.11.

o De Megarensibus.] Plutarchus Proble. 130

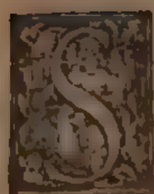
p Indi.] Strabo lib.15. & Diodorus Siculus lib.3. cap.10.

ſed per munera & artes ſingulos populos in ſeptem tribus partiti fuere: in Philoſophos, agricolas, paſtores, artifices, milites, ephoros & conſiliarios: qui licet eſſent pauci, & ſeuerisſimis moribus aſtricti, tamen examuſsim facta regum penſitabant, & certa lege examinabant.

ANNOTATIONES.

cap.10.paulo ante fin. Arrianus Nicomedienſis de rebus geſtis Alexandri libro 8. Superioribus adde Aegyptios in ſeptẽ omnino genera diuiſos fuiſſe, ex Herodoto lib.2. ſcilicet, ſacerdotes, pugnatores, bubulcos, ſubulcos, inſtitores, interpretes, gubernatores nauales. Quamquam Diodorus lib.2.c.3. ſcribit eorum politiam in tria hominum genera inſtitutam, Agricolarum, paſtorum, opificum. Idemq; lib.1.c.2. haud multum a fine, tradit Athenienſes ab ipſis Aegyptiis illud deſumpſiſſe, vt tripertitã ſuam politiam facerent: & primum gradum fuiſſe nobilium, ſecundum militum, tertiũ plebis & opificum.

Hiſtoria de Scipione Aſiatico, & morte Aemyliani Scipionis, quæ incerto autore fuit. Cap. XVIII.

Cipio cognomento [a] Aſiaticus, ſuperioris Aphricani frater, poſt ſuperatum Antiochum, & Aſiam bello victam, peculatus crimine accuſatus à tribunis plebis quandoque fuit: cumque in carcerem duceretur, Tiberius Gracchus tribunus plebis (qui antea, quòd de republica cum Aphricano diſſentiret, infenſus Corneliorum genti fuerat) interceſsit, eumque ne in carcerem mitteretur, inhibuit: [b] cuius rei beneficio, amicitia inter eos conciliata & affinitas fuit. Siquidem ſolemni die quum Ioui epulum in Capitolio libaretur, Corneliam filiam maturam viro ei deſpoſatam dedit: quam ille [c] tam cupide dilexit, vt duobus anguibus deprehenſis in cubiculo, quum haruſpices reſpondiſſent, mare angue dimiſſo fore vt Cornelia mortem obiret: fœmina autem, ſe occaſurum: maluerit Titus Sempronius marem potius extinguere, quàm illa morte obita ſupereſſe. Ex hac Cornelia Sempronius duodecim filios ſuſtulit: qui omnes mortẽ obiere immaturam. Ipſeque haud multo poſt, duobus conſulatibus & triumphis pariter clarus, ac cenſuræ honore inſignis, moritur, ſuperſtitibus Tiberio & Caio Gracchis, ſummis oratoribus, præcellenti ingenio, & ſuorum temporum eloquentiſsimis: ac Sempronia filia: quos ex Cornelia genuerat. Sed Tiberius cum legem agrariam turbulentiſsimam, inuiſam patribus, contra ſenatus decreta tuliſſet, nouaſque alias haud minus perniciosas ferre contenderet, duce Scipione Naſica, concurſu hominum interficitur. Caius vero Gracchus tribunus plebis, dum improbis cõcionibus rempublicam vexat, actaque ſua tueri vult, neque abrogari patitur, duce Opimio conſule, ſerui manu cæſus occubuit. [d] Sempronia autem Scipionis Aemyliani (cuius ſumma dignitas, magnæque res geſtæ fuere, qui ob Carthaginem & Numantiam funditus euerſas, minor Africanus, & Numantinus cognominatus eſt) coniugium ſortita fuit: cum qua non modica ſimultate & penè diſsidio, quod eam ob morum prauitatem exoſam haberet, aliquandiu viuit: venitque in ſuſpicionem, ipſius necis, quæ fuit autore incerto, non minimam cauſam præbuiſſe. Quanquam [e] de Caio Graccho, & Fuluio Flacco eius familiari, pariter ambigi dubitarique videamus. [f] Hic enim Scipio, licet maximus Imperator, tantæ fuiſſe traditur abſtinentiæ, vt annis quatuor & quinquaginta, quibus in humanis egit, nihil dicatur emiſſe, nihil vendidiſſe, nihil ædificaſſe: atque in tanta rerum affluentia & opibus, quibus Carthaginem & Nu-

Scipio Aſiaticus peculatus accuſatus.

Amor erga vxorẽ.

Tiberij Gracchi mors.

Semproniæ cum Scip. Aemyl. coniugium.

Scipionis Aemyl. abſtinentia & frugalitas.

ANNOTATIONES IN CAP. XVIII.

a Aſiaticus.] Plutarchus in Scipione. Valerius Maximus lib.4.c.1. lib.5.c.3. & li.8.c.1. A.Gellius lib.7.c.19.

b Cuius rei beneficio.] Valerius lib.4.c.2.

c Tam cupidè dilexit.] Cicero de diuinatio. lib.1.& 2. Idem Valerius lib.4.cap.6. Plutarchus in Gracchis, poſt princ.

d Sempronia autem.] Ex Valerio lib.8.cap.15. Appiano li.1. Bellorum ciuilium, & Floro epitome Liuij lib.59. & Oroſio lib.5 c.8.

e Quamquam de Caio Graccho.] Plutarchus vbi ſuprà.

f Hic enim Scipio.] Plutar. in eiuſdem vita & Apophthegmatis.

Catonis de Scipione elogium. mantiam deleuit funditus, [g] haud plus tribus & triginta argenti libris, auri vero duabus, reliquisse. [h] Qui tribunus adhuc militum, dum stipendia faceret, magnum, Catonis futuræ magnitudinis testimonium tulit. Siquidem interrogatus, qualis inter primores iuuenum videretur Scipio: hunc solum sapere, cæteros vero velut vmbras ferri respondit. Quod compar fuit cum Antigoni dicto de Pyrrho: quem magnum futurum virum, si senesceret: & Scipionis de Mario, quem proximum post se imperatorem, professi fuerunt. [i] *Scipionis apophthegma.* Is quoque cum ab Appio Claudio competitore in censura conuiciis iactaretur, quòd ciuium nomina ignoraret: curæ sibi fuisse potius, ne à quoquàm ignoraretur, quàm multos nouisse respondit. Illud plane constitit, post Aemyliani necem, homines de Sempronia vxore, quoquo modo merita, nec minus de Cornelia socru, tanquam eum veneno interceperint, propalam loqui solitauisse: idque non incertis autoribus probari. Hæc nos de Gracchis, propter harum rerum studiosos, quo facilius innotescerent, non omittenda putauimus.

ANNOTATIONES.

g Haud plus tribus & triginta.] Plinius lib.33. c.11.de XXXII. libris argenti duntaxat loquitur, & Plinius iunior, si is est, de viris illustribus, c.58.de totidem libris argenti, & præterea duabus & semilibra auri.

h Qui tribunus.] Plutarchus in iisdem Apoph. & in Politicis. & Florus dict. Epitome 59.

i Is quoque cum ab Appio.] Plutarchus in Apophthegmatis ipsius.

Quanta & quàm varia Iurisconsultorum opinio fuerit de supellectili, & quæ supellectilis nomine comprehendantur. Cap. XIX.

Supellex. QVid sit [a] supellex, quídve supellectilis nomine comprehendatur, varie inter Iurisconsultos dissensum est, pugnantiaque studia inter eos, opinionesque fuere, aliis alias res supellectilis appellatione designantibus: omnes autem ita definiere, vt domesticum patrisfamilias instrumentum rerum ad quotidianum vsum paratarum, supellectilem esse dicant. Quæ autem res huiuscemodi sint quotidiani vsus, quas in supellectili adnumerari conueniat, sententiæ variarunt, magnaque inter eruditos, & perpetua dissensio fuit. [b] Pomponius vir, vt in illa quisquis ætate, consultissimus, domesticum patrisfamilias instrumentum, quod neque auro, argentóve facto, aut vesti annumeretur, supellectilem definiuit. [c] Florentinus inter Iurisperitos autoritate non minori, præter hæc, animalia excepit: itaque equi, boues, gallinæ, anseres, & cætera hoc genus, quæ pecorum numero habentur, quamuis in quotidiano vsu forent, in supellectili nõ haberi censuit. [d] Paulus autem iuris æquè peritissimus, vasa ænea vulgaria, quæ proprio sunt loco sita, capsasque vel armaria, quibus vestes, librive continentur, & si quotidiani vsus causa parata, in supellectili adnumerari negauit. [e] Alphenus qui Seruij Sulpitij discipulus fuit, illa quæ ad artificij aliquod genus seorsum pertinerent, & nomen sui generis separatum haberent, in supellectili non haberi dixit: itaque pugillares & codices, tum fabrilia arma & militaria iuxta Alpheni sententiam, in supellectili non sunt. [f] Tubero negauit ea quæ in penu forent præterea argentum, vestem, mundum muliebrem, & alia ornamenta, instrumentum agri vel domus, supellectilis appella-

ANNOTATIONES IN CAP. XIX.

a QVid sit supellex.], Loca Iurisconsultorum hic nominatorum non eò minus adiecimus, quòd designata fuerint primùm in margine huius capitis à Ioanne Ferrerio Pedemontano viro & probo & docto: cui multum debet res literaria eo nomine, quòd non hunc librum tantùm, sed & alios multos, & eos quidem optimos, multis ac variis mendis detersit: atque etiam locupletissimam omnium scriptorum Bibliothecam parturit, quam pariet propediem.

b Pomponius.] l.1.ff. de supel.leg.

c Florentinus.] l.2.eod.

d Paulus.] l.3.eod.

e Alphenus qui Seruij.] l.2.§. ab hoc.ff.de origine iuris. loquitur de supellectili.l.6.ff. de sup.leg.

f Tubero.] l.7.§.1.eod.

tione contineri: reliqua vero quæ in quotidiano essent vsu, in supellectili adnumerauit.[g] Papinianus autem Scæuolæ discipulus, cui in aduocatione fisci successit, magnæ apud Seuerum autoritatis, mensas argenteas vel eburneas, argenteosque lectos, & argentea candelabra, legata supellectile deberi dixit: argentum tamen escale vel potorium, in supellectili esse[h] Modestinus negauit: fuitque sententia[i] Labeonis, quæ deliciarum magis, quàm vsus causa parantur, quæque in eximio cultu forent, inter supellectilia non censeri. Myrrhea verò que vescendi causa parata sunt, licet in deliciis forent, in supellectili tamen adnumerari. Sed in hac quæstiuncula, quia vulgaris ferè & protrita est, nimium immorari, nullum operæprecium fuerit. Illud certè dixisse haud piget, in supellectili contineri mensas, trapezophoras, delphica, subsellia, scamna, lectos etiam exculptos gemmis & auro, culcitias, stragula, & toralia, quibus lecti torive insternuntur, non autem vehicula: nam illa instrumenti viatorij esse[k] Florianus ait. Præterea pelues, quamuis argenteas, candelabra, & craterem etiam argenteum, myrrhina, crystallina aut vitrea escaria, vel potoria, lucernam quoque & trullam. Adde vasa ænea vulgaria. quæ proprio non essent loco affixa, & si quid paratum foret quotidiani vsus causa, præter illa quæ modò excepta fuere. Ex quibus datur intelligi id, de quo dissensio erat, quid verbo supellectilis dici comprehendique oporteat. Sed quia de escario argento & Delphicis mentio est, non omittendum, literis proditum esse,[l] Delphica dici vasa, quorum nulla mutata forma, varius & multiplex vsus foret: nanque ita erant fabrefacta, vt duplici facie diuersis vsibus inseruirent: siquidem Delphi vasa elaboratæ artis habuere, ita vt poculorum vicem præstarent, & clypeorum loco vsui essent.[m] Trapezophoras vero mensas fuisse ornatu magno, quæ effictis imaginibus sustinebantur, quales hodie in vetustis marmoribus sæpe visuntur: quippe mensarum species apud veteres multifarias legimus, scilicet[n] trapezas, quas magidas Græci vocant, &[o] tripodes, &[p] micotrapezas, in quibus modica parabatur cœna, &[q] epidorpias,[r] vrnarium &[s] cylibantum, &

Delphica vasa.

Trapezophora.

Micotrapeza.

ANNOTATIONES.

g Papinianus.] l.legata.cod.
h Modestinus.] l.cum quidam.cod.
i Labeonis.] l.10.& 11.cod.
k Florianus.] Quæ huic conniuenter tribuit Alexander. Pauli fuere, ex l.5 cod. cuius in Epigraphe habuit forsasse Flor. pro Florentino, vbi Florianũ explicuit: sed neque huius inter iuris autores nomen lectum est, neque illius d. l. 5. dicitur fuisse in libris Thuscis, quorum receptissima autoritas est pro fidissimo testimonio.
l Delphica dici vasa.] Apud Paulum 3. ff. de supell.leg. Sic legendum fuit, *mensa, trapezophora, Delphica*, & ita hoc vltimum scriptum est nomen in libris Thuscis: vnde mẽsas Delphicas intelligo dici a Paulo nomine supellectilis contineri. Erant autem Delphicæ mẽsæ, quas Seruius gentilis meus Tripodas mensas appellat: ita dictæ, quod in templo Apollinis Delphici eis superpositæ Phœbades vaticinarentur. Sic ille ad 3. Aeneid. ibi,

Qui tripodas, Clarij Lauros, qui sydera sentis,

Ad hæc Valerius Maximus lib. 4. tit. 1. & Plinius lib. 34. c. 3. nonnulla pertinentia scribunt, de quibus latius in nostris Συνταγμασι ad d.l.3. de sup.leg.
m Trapezophoras.] Cicero ad Familiares lib. 7. epist. 24. Trapezophorum, inquit, si te delectat, habebis. Pollux li. 10. c. 16. hunc in sensum ait, Licet mensam in qua pocula reponuntur tetrapũ dicere, aut etiã monopodium, vel si quis ambitiose ne nouis quidem abstineat, trapezophorum, velut qui mensam gestet. De quo amplius videris apud Carellianum Cotam & Alciatum: sed & apud Rhodiginum lib. 7. cap. 12.
n Trapezas, quas Græci magidas.] Ita Sophocles dixit, & videre est Iuliũ Pollucẽ li. 8. c. 10. & lib. 10. d. c. 16. eoq; vocabulo vsus est Plinius lib. 33. c. 11. & Paulus l. seruus cuiusdam. ff. de condit. indeb.
o Tripodes.] Ita dicebantur quibus mensæ superponebantur: sed & tripodem mensam quandam esse innuit Athenæus lib. 2. c. 7. & Pollux lib. 6. scribit fuisse quasdam mensas primas, secundas & tertias, & tripodes quibus subiacebant.
p Micotrapezas.] Legendum fuit Microtrapezas ex Antiphane, illos ita vocat qui in deliciarum veluti pelagus sese demersẽrunt, apud Athenæum.
q Epidorpias.] Hæ mensæ erant omnium postremæ, quibus bellaria inferebantur, vt etiam Cælius Rhodiginus annotauit lib. 8. c. 15.
r Vrnarium.] Mensa erat quadrata, vasis modo destinata, ita dicta quòd vrnas cum aqua positas ibi in culina habebant. Varro in Ταφῇ Μενίππου, apud Nonium Marcellum in generibus vasorum: inquit: Sed quæ necessitas te mouet aquã effundere domi tuæ, si vasa habes pertusa, plumbum non habent? ad quam rem nobis est confluuium? ad quam rem vrnarium?
s Cylibantum.] Id apud Romanos erat mensa

alia mensarum genera, si cui illa prosequi libeat. Inter escarium verò argentum etiam aquæ manaria, id est, vasa abluendis manibus accommoda, quæ Latini gutturnia, vocant, [t] Pomponius in auro & argento legato contineri putauit.

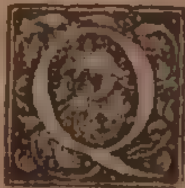
ANNOTATIONES.

vinaria rotunda, à poculis quæ κύλικας Græci vocant: ex Varrone de lingua Latina lib. 4.

t Pomponius.] l. in argento. §. vlt. ff. de auro & arg. leg. de Cylica Festus lib. 3.

In qua ætate milites apud Romanos legi consueuere, & quæ fuerit disciplina militaris, quódve iusiurandum. Cap. XX.

Tyronum ætas.

QVI de militari disciplina libro posteris reliquere, eos haud ferè quenquam [a] minorem septem & decem annis, [b] aut sex & quadraginta maiorem, militiæ & tyrocinio adscribi voluisse constat, idque à Seruio Tullio vetere censione cautum fuisse primum, quod æuo subsequente [c] à Caio Graccho lege sacrata sancitum fuit. Causa autem hæc est, quod citra eam ætatem aut suprà, velut immaturos, aut præduros & effœtos, militiæ rudimentis minime idoneos putarunt. Ideo vetus constitutum erat, iuuenes nisi post pubertatem, & [d] primo flore ætatis, dum per ætatem laborem militarem ferre possent, florentes viribus, & eos ex vrbana, [e] sæpius agresti iuuentute rusticis operibus duratos, militari sacramento & muneri adigere, singulosque militiæ per numerum in iuniorum tabulis adscribere, [f] qui Catalogi dicti: illosque [g] ex corporis habitudine, si apti militiæ, [h] si lato pectore, si ceruice erecta, si fortis & strenuus: quæ species, qualisque vigor, & quod robur virium foret, internoscere, vt illorum forti fidelique opera, respublica vti posit. Nam [i] nimis pinguem, deformem aut mancum, desidem aut vecordem, tanquam minus vtiles, militiæ non adscribebant: quippe [k] Cato Censorius pinguem militem, velut reipublicæ incommodum, iure incessiuit: cuius inter guttur & inguen, cuncta sub ventris dominio forent. [l] In qua semel adscriptus, nisi propter de-

Catalogi. Habitudo corporis in militiam adscribendorum.

ANNOTATIONES IN CAP. XX.

a Minorem decem & septem.] Liuius Decad. 3. lib. 2. Dictator, inquit, ex autoritate patrum dictus M. Iunius, & T. Sempronius magister equitum, delectu edicto, iuniores ab annis XVII. & quosdam prætextatos scribunt & deinde lib. 5. post initium: Tribuni plebis si iis videretur ad populum ferret, vti qui minores septem & decem annis sacramento dixissent, iis proinde stipendia procederent, ac si septem & viginti annorum aut maiores, milites facti essent. Hæc ibi. Tamen aliquando post Cannensem cladem, ij qui sexdecim annos nati fuerant, nec militauerant, omnes ærarij facti fuerunt, vt idem Liuius tradit eiusdem Decad. lib. 7. quod pugnare cum eo videtur, quod dicto lib. 2. à nobis prolatum dixerat.

b Aut sex & quadraginta maiorem.] Liuius Decad. 5. lib. 3. Censores vt eam rem adiuuarent, ita in concione edixerunt, legem censui censendo dicturos esse, vt præter commune omnium ciuium iusiurandum hæc adiurarent: Tu minor annis sex & quadraginta es, &c. Polybius lib. 6. tradit pedites qui sextum & quadragesimum annum attigerant, nisi in necessitate reipublicæ, stipendia facere non cogi: nec equites qui decem stipendia fecissent. Vix tamẽ intelligo quod Seruius ad illud 2. Aenei.

Fas mihi Graiorum sacrata resoluere iura.

scribit, quod qui habent plenam militiam quinque & viginti annis tenentur. Et rursus lib. 7. ibi,

Ipse vocat pugnas:---

Tradit completa stipendia & militiæ tempora viginti quinque annis.

c A Caio Graccho.] Plutarc. in illius vita.

d Primo flore ætatis.] Sic Virgilius 7. Aeneid.

--- Et primæuo flore iuuentus. & ibi Seruius.

e Sæpius agresti.] Ab opere rustico ad militiam transitum suadet Vegetius lib. 1. c. 3. Eoque Liuius ait Decad. 3. lib. 5. Ex S C. creati Triumuiri bini cõquisitionem ingenuorum per agros habuerunt. Fortissimi enim viri, & milites strenuissimi ex agricolis gignuntur, miniméque malè cogitantes, vt ait Plinius lib. 18. cap. 5

f Qui Catalogi dicti.] Idem Cælius Rhodig. lib. 21. c. 32. se à Græcis obseruasse dicit. Varro autem in descriptione graduum ætatis humanæ in annos XV. horũ qui sunt in tertio, qui ad XV. annos perueniunt, ex catalogo, ait, esse dicuntur: sicut vltra catalogum, qui iam militiæ apti nõ sunt.

g Ex corporis habitudine.] Qualésve Tirones deligendi sint, docet Vegetius rei militaris lib. 1. c. 5. & 6. & lib. 2. c. 19. Vbi inter cætera comperies in his requiri magnitudinem corporis, quamquam ego magis animi exigerem. Tu videris Beroaldum ad Suetoni. Neron. c. 19.

h Si lato pectore.] Ex Vegetio lib. 1. c. 6.

i Nimis pinguem.] Gellius lib. 7. c. 22. eodémque vlt.

k Cato Censorius.] Gellius vbi suprà.

l In qua semel adscriptus.] Liuius Decad. 1. lib. 7.

merito exautoratus foret, ipso nolente, deleri nequibat. In quo id sedulo cauebatur, vt primum militiæ vinculum putarent,[m] sacramenti religionem: secundum,[n] singulorum amorem, velut inexplicabilem nexum, cum his qui vnà mererent: tertium,[o] deserendi nefas.

Militiæ vincula.

Quibus ad militiam admissis[p] primo anno custos, sub quo disciplinam ediscerent, & magister sub cuius imperio tyrunculi acuerentur, publice dabatur, ne expertes operum militarium, arma tractarent.

Tyrunculorum custos & magister.

[q] Diuus vi ro Iulius equites Romanos, aut senatores armorum peritos, sub quibus militiæ nescij erudirentur, magistros dedit: quorum præceptis imbuti, perstando & peruigilando, militare rudimentum deponerent, legesque pugnandi, & prælij normam ac dictata internoscerent. Primusque[r] Publius Rutilius consul, collega Cnei Manlij, è ludo Cornelij Scauri doctoribus accersitis, plagas vitandi & inferendi militibus præcepta dedit. Inde ne temere & sine arte pugnarent, vtque tyrones sub disciplina essent, & militaribus imbuerentur præceptis, tribunis datum negocium fuit. Quos optimis disciplinis institutos, tandem mi itiæ adscribebant.

P. Rutilij præcepta pugnandi.
Tribunorũ munus.

[s] Apud Persas verò magistri rei militaris, grandiori ætate fuere, nec citra annum quinquagesimum, sub quibus parata instructaque acie, parcè primùm & modicè, mox exactissima cura militiam ediscebant: apud quos iuuentus à vigesimo ad 50. annum militare cogitur vltra vero arma tractare vetitum.[t] Siquidem lèx militaris etiam Romanis à quinquagesimo anno militem non tangebat.[v] Apud alios inoleuit mos, vt post annum quadragesimum

Magistri militiæ apud Persas grandæui.
Aetas tyronum & rudiariorum apud diuersos.

ANNOTATIONES.

li.7.ad fi. Lex quoq; sacrata militaris lata est, ne cuius militis scripti nomẽ, nisi ipso volente, deleretur.

m Sacramenti religionem.] Milites enim lecti vbi nomen dedissent, singuli iurabant, pro Rep. se esse facturos: neque, nisi completis stipendiis discessuros, vt Seruius refert initio 8. Aeneid.

n Singulorum amorem] Aliàs non satis fidus erat exercitus inter se incognitorum ex multis generibus hominum, vt est apud Liu. Decad. 4. lib. 5.

o Deserendi nefas.] Nam qui in pace deseruit: eques gradu pellendus est, pedes militiam mutat. in bello idem admissum capite puniendum est. l. non omnes. §. qui in pace. ff. de re milita. Sed & tu vide eandem legem in princ. & in §. qui desertioni. & §. desertor. & §. qui in desertione: & l. desertorem. in princ. & §. si plures, eod. tit. & alibi sæpe, eod. tit.

p Primo anno custos.] Ex Virgi. lib. 5. Aeneid.

At pater Aeneas nondum certamine misso,
Custodem ad sese, comitémque impubis Iuli
Epitydem vocat ---

Et ibi Seruius interpres, qui & in id citat illud eiusdem lib. 8. de Pallante loquentis,

--- sub te tolerare magistro
Militiam, & graue Martis opus, tua cernere facta
Assuescat: primis & te miretur ab annis.

Sed & idem Seruius in illud lib. 7. Aeneid.

Ante vrbem pueri & primæuo flore iuuentus
Exercentur equis, domitántque in puluere currus.

Bene, inquit, Romanæ militiæ morem exprimit: nam post pubertatem armis exercebantur, & 16. anno militabant, quo etiam solo sub custodibus agebant. Alexander autem Seuerus apud Herodianum lib. 6. ad fin. Maximinũ tyronibus præfecit, vt eos ad militiæ munera exerceret, & ad bellandum idoneos redderet. Quod ipsum retulit Iul. Capitol. in vita ipsius Maximini: vbi epistolã eiusdem Alexandri in eam rem adscripsit, Veteres milites tibi Maximine, mi charissime, atque amantissime idcirco non credidi, quòd veritus sum ne vitia eorum sub aliis inolescentia, emendare non posses. Habes tyrones ad tuos mores, ad tuam virtutem, ad tuum laborem, eos fac militiam addiscere.

q Ditius verò Iulius.] Sueto. in vita illius c. 26.

r P. Rutilius consul.] Valer. Max lib. 2 c. 1.

s Apud Persas.] Strabo lib. 15. ad fin. Xenophon Pediæ Cyri lib. 1.

t Siqu dem lex militaris] Seneca lib. 2. de Breuitate vitæ, Lex, inquit, à quinquagesimo anno militem non cogit. ex quo legendum hic puto, cogebat, non, tangebat. Liuius 4. Dec. lib. 10. Imperatũ à Senatu Q. Petilio Prætori, vt omnes minores quinquaginta annis sacramẽto legerẽtur. Et 5 Dec. lib. 2. Illud præcipuũ datũ sorti Macedonicæ, vt centuriones milites q; veteres scriberet, quos vellet Consul, vsque ad quinquaginta annos. Et paulò post, P. Licinius Cõsul S.C. recitari iussit, primum quòd bellum Senatus Perseo iussisset: deinde quòd veteres centuriones quãplurimùm ad id bellum scribi censuisset: nec vlli, qui non maior annis quinquaginta esset, vacationẽ militiæ esse. Cornelius autẽ Nepos, aut quisquis, qui vitã Pomponij Attici elegantissimè scripsit, de ipso loquens, Incidit, inquit, Cæsarianum ciuile bellũ, cùm haberet annos circiter sexaginta. Vsus est ætatis vacatione, neque se quoquam mouit ex Vrbe. Quæ loca videntur pugnare inuicẽ, atque etiam cum eo quod dictum est in prin. huius cap. 2. de 46. annis. Sed hos 46. annos fuisse tempus ordinarium vacationis militiæ, nisi si qua vrgẽs necessitas cogeret maiores deligi, vt in locis Liuij supra proxime citatis: at neq; tunc maiores annis quinquaginta cogebantur. Quod autem Cornelius Nepos loquitur de sexaginta annis, non eò pertinet vt vacatio non nisi huic ætati daretur: sed haud dubiè eam ipsam ætatem vacationem præbere.

v Apud alios.] Scilicet Lacedæmonios ex Plutarcho in vita Agesilai.

militiæ tyrocinio neminem adſcriberent: poſt quinquageſimum vero militare deſinerent, hiſque velut perfunctis militia, miſsio daretur. [x] Quod Scytharum legibus cauebatur, ne hominem ſexagenarium militiæ admitterent. Aegyptiis in more fuit, vt [y] Calaſiries, qui præcipui habentur milites, à nullo doctore, ſed à patre ſolum militiæ præceptis erudirentur. [z] Phocion vero, vt Athenienſes nimis bellicoſos à belli furore delectu acerbo cohiberet, quod libentes & cupidi appetebant, lecta iuuentute, etiam octogenarios, emeritis ſtipendiis, coegit dare nomina. [a] Camillus contra Latinos & Volſcos magna mole dimicaturus, ſeniores quibus aliquid virium ſupereſſet, in ſua verba iuratos centuriauit. [b] Romani quoque bello Hetruſco, & ſæpe aliàs, ſeniorum cohortes, poſt emerita ſtipendia, [c] quin etiam libertinorum ad militiam exciuere. [d] Et Marius magnæ partis milites ſeniores, qui multa ſtipendia meruiſſent, & capite cenſos, ſacramento aſciuit. [e] Quod Alexander Macedo feciſſe dicitur, vt ducturus contra Darium, veteranos peritos belli, militiæ adſcriberet Non ſic Conon, qui vt exercitum ſuppleret Athenienſium, pueros immaturos annis, quibus vires non ſuppetebant, & ſenes legit. [f] Milites vero in caſtris, niſi Romanos ciues, vel Latini nominis, leuium tamen armorum auxiliares externos, ſacramento Romani adigere ſolitauere. [g] Contrà vero Cyri conſilium fuit non modò ex ciuibus ſuppleri milites, ſed velut optimos equos è longinquo quæri oportere. [h] Idem apud Alexandrinos vetuſto more ſeruatum eſt, vt nullos milites niſi peregrinos militiæ admittant. [i] Proditumque memoriæ eſt, in fœdere quod cum Romanis & Antiocho ictum eſt, caueri, ne milites ſub ditione populi Romani conducere, aut voluntarios habere liceret. [k] Inter auxilia tamen minor, in legionibus longè maior numerus adſcribi aſſueuit. Sed tamen legionariorum & arma grauiora, & diſciplina fuit ſeuerior: auxiliariorum vero minor, nec tam exactæ diligentiæ: quibus in prælium euntibus, præter ſaga togaſque & rectam tunicam, album aut rubrum paludamentum, quo ſocios ab hoſtibus internoſcerent, publicè dabatur, Aphris vero, Caunis, Numidis, [l] Lacedæmoniis, & Maſſagetis, in bellum profecturis, [m] ruſſatas vel puniceas ferre veſtes moris erat: vt eo argumēto vulnera & ſanguis effuſus non innoteſcerent,

Calaſiries.

Senes in militiam adſcripti.

Romani externum militem in caſtris non admittebant.

Alia atque alia veſtes habituſque in militiā proficiſcentium.

ANNOTATIONES.

x Quod Scytharum legibus.] Superioribus illud adde. Acarnanes, ab Aetolis bello laceſsitos à 15. ad 40. annos tempus militiæ præſcripſiſſe, vt tradit Liuius 3 Decad. lib. 6.

y Vt Calaſiries.] Herod. lib. 2. non multò ante finem, & iterum lib. 9.

z Phocion verò.] Plutarch. in vita illius, vbi tamen non octogenarios, ſed ſeptuagenarios dicit: ipſe autem Phocion octogenarius erat.

a Camillus contra Latinos.] Plut. in vita illius.

b Romani quoque.] Ex Liuio Decad. 1. lib. 10. His nunciis Senatus conterritus iuſtitium indicit, delectum omnis generis hominum haberi iuſsit, nec ingenui modò aut iuniores ſacramento addicti ſunt, ſed ſeniorum etiam cohortes factæ, libertinique ſuccenturiati.

c Quinetiam libertinorum.] Quod iam diximus ex Liuio ſuprà: & præterea 3. Decad. lib. 2. Libertini etiam, quibus liberi eſſent, & ætas militaris, in verba iurauerant. Et 5. Decad. lib. 2. Dimiſsiſque, qui parùm idonei eſſent, ſupplementum legeret ex libertinis.

d Et Marius.] Valer. Max. lib. 2. c. 1. & Plutarc. in vita illius.

e Quod Alexander Macedo.] Iuſtinus lib. 12.

f Milites verò in caſtris.] Legati ad Senatum aiunt, Milite atque equite ſcire niſi Romano, Latinique nominis, non vti Pop. Romanũ: leuium armatorum auxilia, etiam externa vidiſſe in caſtris Romanis. Liuius Decad. 3. lib. 2.

g Contra verò Cyri conſilium.] Xenophon Pædiæ Cyri lib. 2.

h Idem apud Alexandrinos.] Strabo lib. 17.

i Proditumque memoriæ eſt.] Alias pacis conditiones Antiocho dictas apud Liuium libro 5. Decad. 4. & eiuſdem lib. 7. reperias: ſed ſequenti lib. 8. ſic ex fœdere relatum, Milites mercede conducendi ex iis gentibus, quæ ſub ditione Pop. Romani ſunt, Antiocho regi ius ne eſto: ne voluntarios quidem recipiendi.

k Inter auxilia.] Hîc vide omnino quæ diximus ſuprà c. 5. in verbo Agema.

l Lacedæmoniis.] Vale. Max. lib. 2. c. 1. Aelianus de Varia Hiſtoria lib. 6. c. item 6. & Plutarc. in inſtitutis antiquis Lacedæmoniorum.

m Ruſſatas.] Ruſſas nonnulli appellant, & in his Fla. Vopiſcus & Trebellius Pollio in vita Claudij ſecundi. Ruſſatum autem quendam militem vocat Iuuenalis Satyra 7.

Parte alia ſolum Ruſſati pone lacerta.

Imò verò de agitatore factionis Ruſſatæ debet Iuuenalis verſus accipi.

confidentiusque & ſine pauore dimicarent: [n] id quod apud Perſas in vſu fuit. Namque Artaxerxes ducturus contra Cyrum, milites rubro ſagulo ornauit, [o] Cyrus albo, [p] Ageſilaus quoque ita copias inſtruxit armis, vt omnia ærea punicea viderentur. [q] Thraces pullas induti tunicas, in acies prodeunt: contrà [r] Mybæ & [s] Aethiopes candido amictu, [t] Samnites diſcolori veſte præliantur, nonnunquam candida, Boij & Inſubres auratis ſagulis, [v] Galli virgatis [x] cum torque aureo, [y] Britanni glaſto infecti. [z] Eſt enim fullonia herba, quæ atro colore inficit, & hominem decolorem facit. [a] Geloni hoſtium cutibus ornati, quò truculentiores viſu & aſpectu formidabiliori eſſent. [b] Aethiopes dimidiatum corpus minio, dimidiatum gypſo ſolent illinire. [c] Fertur Caius Cæſar, vt in conflictu bellorum cunctis innoteſceret, ad prima ſigna nouo colore amictus, & diuerſo armorum habitu inſignis prodiiſſe. [d] Et Lucullus cum thorace ſquamoſo, & amictu purpureo præliari. [e] Gylippus vero maximus Imperator, ſordida veſte & ſemilacera, ac cultu neglecto conſpicuus erat. [f] Agis quoque Lacedæmoniorum Dux, à gregario milite nihil differebat: ſicut [g] Ageſilaus, qui cultu corporis vili exultabat, exercitu autem ornato. [h] Contrà Alexandrum Macedonem, inſignem cùm regio habitu, tum Siculo amiculo, & lineo thorace, duplicata ac ferrea caſſide, auro & gemmis arma honeſtabant. [i] In quo illud traditur mirum, dum in India præliatur, concuſſis armis, viſum barbaris lumen infundere, & monſtrum ante ſe agere. Quod compar fuit [k] cum Epizelo Athenienſi, qui (vt tradit

Glaſto.

Imperatorum & ducum alij atque alij ornatus in bello.

Viſiones monſtroſæ in bello.

ANNOTATIONES.

n Id quod apud Perſas.] Plutarchus in Artaxerxe, & ante illum Xenophon Pædiæ Cyri lib. 6.

o Cyrus albo.] Intellige de Cyro minore ipſius Artaxerxis fratre, ex eodem Plutar. vbi ſuprà. Nam maior ille puniceo vtebatur, vt tradit Xenophon in Pædia illius lib. 7. in princip. Minor autem albo colore vſus eſt, non quo milites ſanguinem non expaueſcerent: ſed quia iuuabat pugnaturos ad mortem, aut certè ad cædem ſpecioſè incedere. Qua contemplatione vt colorum tanta varietate ſubit antiquitatem mirari, vt ait Plinius lib. 35. c. 7.

p Ageſilaus.] Tranſlata hæc ad verbum è Græco Xenophon. de Ageſil. laudib.

q Thraces pullas.] Plutar. in vita Pauli Aemilij.

r Mybæ.] Illi Aethiopiæ populi ſunt, de quibus Sil. Italicus lib. 3.

Hic ſimul immitem teſtantes corpore ſolem
Exuſto venère Mybæ: non ærea caßis,
Nec lorica riget ferro, nec tenditur arcus
Tempora multiplici mos eſt defendere lino,
Et lino munire latus, ſceleratáque ſuccis
Spicula dirigere, & ferrum infamare veneno.

s Aethiopes.] Plinius lib. 33. c. 7.

t Samnites diſcolori veſte.] Liuius de vtroque 1. Decad. lib. 9. & iterum 10. & præterea de priore Lucius Florus Epit. 1. in bello Samnitico.

v Galli virgatis.] Virgilius de Gallis loquens lib. 8. Aeneid. non adeò longe à fine,

- - Virgatis lucent ſagulis. Virgatæ veſtes quæ dicantur, vide apud Cælium Antiquarum lectionum lib. 16. c. 7. vbi hunc Virgilij locum citat.

x Cum torque aureo.] Strabo lib. 4. & Plinius lib. 33. c. 1. Vbi Gallos, inquit, cum auro pugnare ſolitos, Torquatus indicio eſt. Hanc autem Torquati hiſtoriam, qui ita à torque aureo, quem Gallo à ſe deuicto, detraxit, latè deſcribit Liuius 1. Decad. lib. 7. & ex quadrigario A. Gellius lib. 9. c. 13.

y Britanni glaſto infecti.] Cæſar lib. 5. Commentariorũ, & Plin. lib. 22. c. 1. Super quo & tu vide, quæ ſcripſi in noſtris ll. Connubialibus l. 3. num. 11. ſed vt redeamus.

z Eſt enim fullonia herba.] Vide omnino d. nu. 11. l. 3. Connubial.

a Geloni hoſtium cutibus ornati.] Herodo. lib. 4. Pomponius Mela lib. 2. c. 1. & Solinus cap. 25. Sed idẽ de quibuſdã Scythis tradit Plinius li. 7. c. 2.

b Aethiopes.] Sed & ſcribit Herodotus lib. 8. Phocenſes aliquando ſexcentos viros gypſo & eorum arma illiniuiſſe.

c Fertur Caius Cæſar.] Id ex ipſo Cæſare lib. 7. Commentariorum de bello Gallico, paulò ante finem facilè cognoſces, cuius hæc verba ſunt, Accelerat Cæſar, vt prælio interſit. Eius aduentu ex colore veſtis cognito, quo inſigni in prælijs vti conſueuerat, turmiſque equitum & cohortibus viſis, quas &c.

d Et Lucullus.] Plutarch. in vita illius.

e Gylippus vero.] Plutarchus in vita Niciæ non ſemel.

f Agis quoque.] Idem author in vita illius. Sic legas Veſpaſianum, cibo fortuito, veſte habituque vix à gregario milite diſcrepantem, apud Tacitum lib. 18. initio.

g Sicut Ageſilaus.] Plutarc. in Apophtheg. Lacon. Xenophon de laudibus Ageſilai, ante extremum, frugalitatem illius multis argumentis proponit: ſed huius non meminit expreſſim. tu amplius quæſieris.

h Contrà, Alexandrum.] Plutar. in vita illius, & nonnihil Arrianus de geſtis ipſius, lib. 1.

i In quo illud traditur.] Cælius Rhodiginus lib. 15. cap. 5.

k Cum Epizelo Athenienſi.] Herod. lib. 6. At Plutarchus Parell. lib. 1. ſcribit Polyzelum vnum

Herodotus) in pugna Maratonia dum præliatur, visum monstrum, quod ante se conspiciebat, occidere nisus, luminibus captus perpetuo mansit. [l] Etiam Tiberij equus in conflictu belli ore flammas interdum emittere visebatur. [m] Caius tamen Gracchus legem tulit ad populum de vestibus publice militibus dandis, sine stipendiorum diminutione. [n] Inde institutum, vt singulis militibus saga togæque in hybernis dentur: præualuitque mos, vt in bellum profecturi Romani milites, singuli in tabulis describantur: vt illorum qui prælio ceciderant, nomina reuersis innotescerent: vtque in delectu conscribendo, primus miles bono omine tanquam inde faustum felixque auspicium futurum sit, conscribatur. Id enim boni ominis esse, & prosperos euentus facere putabant. Apud Persas inualuit mos, vt profecturi in bellum, in cistam ante regis tribunal singuli singulas sagittas immitterent, mox reuersi, quisque repeteret suam: vt ex remanentibus, illorum qui prælio cecidissent, numerum internoscerent. [o] Hi ergo in castris militiam edocti, hyeme pariter atque æstu diebus singulis mane & post meridiem, locum tenere, signa sequi, ordinem seruare, fossam fodere, figere vallum, militari gradu incedere, & alia militaria facere quotidiano vsu ediscebant. nam ducibus, centurionibus & tribunis, præcipue curandum erat, in locis vbi statiua habebant, cogere tyrones milites, cum primum merere cœpissent stipendia, ne sine consilio, sine imperio in hostes tenderent, per turmas hincinde crebrò concurrere, decurrere, clamare, locum tenere, imperium seruare, iussa exequi, seque in orbem colligere, cuneum facere & phalangem, vt sequi signa, & pati tædium, æstus ac vigilias assuescerent; pulsi loco cederent, & in acie quisque agnosceret ordines suos: ita vt vsu quotidiano non minus ipsi sibi præscriberent quid facto opus foret, nec incitante vllo, nec imperante, quam ab aliis ediscerent. [p] Quæ disciplina præcipua Iphicrati traditur, vt sine ducis opera milites ita institueret consistere in acie, vt peritissimè dispositi viderentur. [q] Iactu quoque disci, cursu, saltu, iaculatione, & lucta inuicem contendere, mos erat. [r] Nandi quoque

Lex de vestibus publice militibus dādis.

In bellum profecturi.

Tyronum institutio.

Iphicrates.

ANNOTATIONES.

ex ducibus Atheniensibus in ea pugna Marathonia, conspecto quodam humana specie augustiore cæcum factum fuisse.

l Etiam Tiberij equus.] Idem Cælius Rhodig. lib.15.cap.5.

m Caius tamen Gracchus.] Plutarchus in vita illius.

n Inde institutum.] Legimus tamen & anteà dictum, Graue tributum, quòd togæ quingentæ imperatæ erant, cum quingentis tunicis, cùm milites in hybernis agerent. Liuius Decad. 4. libr.7.

o Hi ergo.] Ad Romanos redit. De his autem militiæ exercitiis, videbis apud Liuium 3. Decadis lib.6. ad fin.

p Quæ disciplina præcipua Iphicrati.] Probus Aemilius in vita illius. Iustinus lib.6. Huius milites ob militaris rei peritiam Iphicratenses dicebantur, quemadmodum Romani Fabiani. Hic primus omnium spoliis bello captis nomen suum inscripsit, cùm anteà solius ciuitatis nomen inscriberetur. Author Suidas.

q Iactu quoque disci.] Hos quinque ludos honestos esse & permissos præsertim militibus, satis constat ex l.2. ff. de aleę vsu & alear. & de iactu disci & iaculatione, satis constat ex Homero loquente de ludis militaribus Achiuorum libro 2. Iliados in Catalogo:

— Λαοὶ δὲ παρὰ ῥηγμῖνι θαλάσσης
Δίσκοισιν τέρποντο, καὶ αἰγανέῃσιν ἱέντες.

Et lib.8. Odysseę de his quoque duobus, & pręterea de saltatione, pugna & cursu,

--- ὅσον περιγινόμεθ' ἄλλων.
Πύξ τε παλαισμοσύνῃ τε καὶ ἅλμασιν, ἠδὲ πόδεσσιν.

Et de duobus quoque illis prioribus, Horat. Carminum lib.1. Ode 8.

— Sæpe disco
Sæpe trans finem iaculo nobilis expedito.

Quo in loco Acron dicit, Discum genus esse ludi certi pōderis, quo iuuenes in agone contendebant.

r Nandi quoque.] Vegetius lib. 1. rei militaris. c.17. Sed & Horat. ea. Ode lib.1. Carm. id ponit inter honesta exercitia militaria.

Cur neque militaris
Inter æquales equitat?
Gallica nec lupatis
Temperat ora frenis?
Cur timet flauum Tyberim tangere?

Id est, vt interpretatur Acron, natare, quod adulescentibus inter summa erat virtutum exercitationis studia. Porphyrion autem ibi dicit, id necessarium militiæ esse. Vnde Sueton. in Augusto ca.64. scribit illum nepotes docuisse natare. Silius autem Italicus lib.8. inter bellica exercitia, quibus iuuentutem instruebat, id quoque ponit,

--- Vndosum frangere nando
Indutus thoraca vadum, spectacula tanta
Ante acies virtutis erant.

Ex hoc autem prouerbium, Neque natarē, neque literas

post solitas exercitationes iuuentutis Romanæ summum studium in militari rudimento fuit, aliáque opera iusta militaria, quibus quasi simulacris pugnæ, animos corporaque tanquam ad verum bellum acuebant.[s] Ad palum quoque exerceri, aut iaculis atque sagittis ferire, nonnunquam fundis & lapidibus, disciplinæ militaris erat.[t] Fuit enim palus cubitorum trium, quem tyrones scuto & clauo velut hostem petere, in eumque ictus & plagas inferre solebant. In quo id cauebatur in primis, ne dum ad palum ictus intendunt, ipsi hostium telis pateant: proinde oportebat animo eos & corpore intentos esse non magis ad inferendos, quàm ad cauendos declinandosque ictus: cui ludo Palaria nomen. Arcu quoque & sagittis plerunque[u] Cretensibus &[x] Cydoniis exactissima cura milites instruebantur,[y] sicut apud Græcos palæstra. Cyri vero disciplina fuit, vt milites semper opus facerent, & nunquam excercita iuuentus, nisi sudore præuio cibum sumerent.[z] Qui etiam neque prandebat, neque cœnabat vnquam, nisi sudasset primùm, & militaria obiuisset munera[a] Agesilaus quoque in gymnasio, ne ocio senescerent milites exercitationis & virtutis cuiusque præmia proposuit, leuibúsque prælijs experiundo assuefecit. Qui etiam Persarum regum mos traditur, vt cursus & pugnæ dona militibus proponant.[b] Alexander vero Macedo, ne ocio milites lasciuirent, certantibus virtutis præmia Chiliarchas dedit. Præ cæteris[c] Aurelianus Cæsar nullum reliquit vacuum diem, quin se pilo, sagittis, ac militaribus armis exerceret.[d] Et Maximinus senior, quamuis grandis natu, campestrium exercitationum supra modum labores subiit.[e] Antoninus quoque Bassianus Caracalla, preterquam quod se cum militibus exercebat, iter semper onustus armis pedes fecit.[f] Id quod de Seuero scriptum accepimus, vt hyeme sæua & gelida, aperto capite per niues & pruinas, per montes syluasque cursitaret, in patientia laboris, & victus abstinentia, supra fidem assuetus. Quibus documentis redacto in disciplinam milite, posito rudimento, & continuo vsu firmato, legiones conscribebant. Præterque milites peregrinæ militiæ,[g] inter auxilia Cretenses

Ad palum exerceri.
Palus.
Palaria ludus Sagittandi exercitium
Cyri disciplina militaris.
Agesilaus.
Persarum regu mos.
Alexādri Maced.
Aureliani.
Maximini Anio.
Caracalla.
Seueri.
Cretēses.

ANNOTATIONES.

literas subaudi, nouit. de quo Erasmus Chil. 1. cent. 4. c. 13. Alexander autem Macedo apud Plutarc. in vita illius, O deterrimus, inquit, ego, qui nare non didici: móxque rapto incumbens clypeo tranat.

s Ad palum quoque exerceri.] Vegetius lib. 1. cap. 23.

t Fuit enim palus cubitorum trium.] Vide Vegetium lib. 1. c. 11. & alios, quibus Palus dicitur imago lignea, super terram fixa, quem hasta siue ense petebant: & tanquam cum hoste certatim congrediebantur: scuto vimineo, & interdum claua grauiore, vt in vera pugna, posteà solutiores aptiorésque essent: aut scopo præfixo, id est, aliquo fasce vimineo, vel aliquo signo arcu exercebantur. De huiusmodi autem palis Polybius lib. 17. Græci palum hunc optimum esse putant, qui plurimas habeat & maximas circa stipem excrescentias. Apud Romanos vero pali duas, aut tres, aut ad summum quatuor virgulas habent, & tales vsurpant: vnde accidit, vt facile portari queāt: vnus enim vir tres vel quatuor inuicem compositos gestat.

v Cretensibus] Strabo lib. 10. Liuius 4. Decad. lib. 8. Diodo. Siculus lib. 6. c. 15. vbi & ipsos Cretenses sagittandi modū induxisse tradit. Apuleius autem lib. 11. Metamorph. non multo post princ. Cretes, peculiari epitheto sagittarios vocat. & alij multi, quos tibi citabo intra lib. 6. c. 22.

x Et Cydoniis] Strabo dict. lib. 10. Hi autem & Cretenses sunt, vt tradit Seruius lib. 10. Aeneidos, enarrās eum locum, -- *Infelix noua gaudia Cydon.* & probat illud Homeri lib. 3. Odyss.

ἔνθα διατμήξας τὰς μὲν Κρήτῃ ἐπέλασσεν,
ἧχι Κύδωνες ἔναιον --

Quod nos latius dicemus infra lib. 6. c. 22.

y Sicut apud Græcos palæstra] Id vbique videre licet, & precipuè apud Cæl. Rhodig. lib. 13. c. 17. Vbi etiā traditur de initiis Olympici certaminis. & lib. 13. c. 30. de palæstræ inuentore.

z Qui etiam neque prandebat.] Ibid.

a Agesilaus quoque] Xenophon in oratione de laudibus ipsius Agesilai, post initium.

b Alexander verò] Q. Curtius rerum gestarum Alexandri lib. 5.

c Aurelianus Cæsar.] Flauius Vopiscus in vita illius.

d Et Maximinus senior.] Herodianus lib. 7. & Iul. Capitolinus in vita illius.

e Antoninus quoque Bassianus.] Dionys. in vita illius.

f Id quod de Seuero.] Intellige Septimio ex Herodiano lib. 3.

g Inter auxilia Cretenses.] Nam in bello Macedonico inter auxiliares milites Romanorum fuere Cretenses, apud Liuium 4. Decad. lib. 1. Et in bello Achæorum aduersus Nabidem tyrānum Lacedæmoniorum, apud eundem 4. Decad. lib. 5.

milites sæpe inter auxilia Romanorum. *Cydones Iuuenalis locus.* sæpe militasse accepimus. Hi enim terrestri naualique prælio, ad insidias, furta & rapinas populando assueti, excursiones maximas facere promptissimi sunt, in prælio verò segnes: [h] Cydones vero fortissimi, sicut Homerus inquit, illorumque arcus caprinis pellibus ornari, plerique literis adnotarunt. Idque à [i] Iuuenale versibus mundis significari crediderim, dum inquit:

Tu fruere scabie mali, quod in aggere rodit,
Qui regitur parma & galea: metuensq; flagelli,
Discit ab hirsura iaculum torquere capella.

Notat enim illa veteris disciplinæ rudimenta, quibus tyro miles in emittendis iaculis apud suum centurionem instrui solebat. [k] Quinetiam Romanæ militiæ fuit, leuis armaturæ milites atque equites, loricas & galeas vrsinis pellibus tectas, quò truculentiores visu forent, in aciem deferre: *Galearum & loricarũ insignia apud diuersas gentes.* sicut Græcorum veteres, pelles fluuiatilis canis pro capitis tegmento vice galeæ detulere, [l] equinasque iubas & caudas in galeis, aut pennas struthiocameli: [m] nonnunquam leonis pellem pro conis apud Romanos fuisse constat, [n] more Aethiopum, qui pelles equorum capitum cum ipsis auribus & iubis deferentes, nonnunquam [o] pardorum pellibus [p] leonumque amicti acies subeunt & præliantur. [q] Thracibus in more fuit, è pelle vulpina casides ferre, [r] sicut Albanis & Hiberis cum ferinis galeis pugnare. [s] Rhoxani non modo galeis, sed thoracibus & scutis ex crudis boum coriis vti solebant. Apud Græcos autem, [t] Homeri testimonio, e-

ANNOTATIONES.

h Cydones verò fortissimi, sicut Homerus inquit] Cydones è Cretensibus sunt mediterranei, vt suprà diximus in verbo & Cydoniis. Sed credo hic legendum esse Cicones, quos bellicosos, veluti peculiari epitheto, vocat ipse Homerus lib. 2. Iliad. in Catalogo,

Εὔφημος δ' ἀρχὸς Κικόνων ἦν αἰχμητάων.

Et alibi de eorum fortitudine & viribus in bello vi debis apud eundem Odysseæ lib. 9. post princ.

i A Iuuenale] Satyra scilicet 5.

k Quinetiam Romanæ militiæ.] Leuis armaturæ erat promptissimũ genus ad lacessendum certamen, ait Liuius Decad. 5. lib. 4. post princ. Habebant autẽ e loris de cono crudo pectoralia, quæ primùm lorica dicebant: postea, vt ait Varro de ling. Lat. lib. 4. succiderunt. Galli è ferro, sub id vocabulum ferream tunicam appellabãt. Vnde Virg. lib. 3. Aeneidos,

Loricam consertam hamis, auróque trilicem.

Vbi Landinus. Leuis item armaturæ fuit galea, à galero, quo multi antiqui vsi, ait Varro: idest non solum galea, sed & galero asserit vsos veteres. De hoc Virg. 7. Aeneid. -- *Fuluósque lupi de pelle galeros Tegmen habent capiti.* -- De galea Seruius eam duplicis generis fuisse prodidit ad Virg. Aen. 9. ibi. *--Galeam fidus permutat Alethes.* Aliæ enim fuere explorantiũ, aliæ bellantium. Illiusmodi meminit Homerus Iliad. 5. cùm Diomedes exploratum iuit,

-- Κεφαλῆφιν ἔθηκε ταυρείην ἄφαλόν τε καὶ ἄλοφον.

quæ Καταῖτυξ ibi dicitur, quia sine conio humilis fabricata sit. Diuersæ verò formæ fuerũt galeæ bellantium, vt idem Seruius obseruauit. Sic accipiendus ille Virgil. versus, Aen. 3.

Et conum insignis galeæ, cristásque comantes.

de quibus tractauit Vegetius rei Militaris li. 2. c. 16.

l Equinásque iubas.] De quibus paulò pòst dicemus.

m Nonnunquam leonis pellem.] Vide infrà sub verbo leonúmque.

n More Aethiopum.] Non omnium, sed eorum, qui ex Asia sunt. ex Herodoto lib. 7. in descriptione exercitus Xerxis.

o Pardorum pellibus.] Apud Homerum lib. 3. Iliados post princ. Paris pugnans aduersus Græcos pellem pardi indutus, fortissimum quenque in certamen prouocat:

Τρωσὶν μὲν προμάχιζεν Ἀλέξανδρος θεοειδής,
Παρδαλέην ὤμοισιν ἔχων. --

Diodorus quoque Siculus li. 5. c. 2. scribit Bacchum in præliis pardorum pellibus vsum fuisse. Vide seq. annotat.

p Leonúmque] Nam & ipsi Aethiopes, qui ab ortu solis sunt in exercitu Xerxis, aduersus Græciã, leonum ac pardorum pellibus amicti erant, teste Herodoto lib. 7.

q Thracibus] Herod. lib. 7.

r Sicut Albanis & Hiberis.] De his duobus Strabo lib. 11. vbi hos scribit ferinas galeas habere, nec aliter declarat cuiusmodi hæ fuerint. Intelligit autem de Hiberis Orientalibus non de Hispanis, quibus galeas æreas, cristatas palmis, tribuit Diod. Siculus lib. 6. c. 9.

s Rhoxani.] Strabo lib. 7. sic illos vocat, quos Ptolemæus Roxolanos, Volaterranus Rutenos ex eo nomine intelligit.

t Homeri testimonio] Libro 3. Iliados:

Κρατὶ δ' ἐπ' ἰφθίμῳ κυνέην εὔτυκτον ἔθηκεν,
ἵππουριν. -- Et paulò pòst
ἦ, καὶ ἐπαΐξας, κόρυθος λάβεν ἱπποδασείης.

Et iterum lib 4. eiusdem operis, atque iterum lib. 6.

Τὸν ῥ' ἔβαλεν πρῶτος κόρυθος φάλον ἱπποδασείης.

Et iterum eodem lib. 6. ante finem in duobus locis. Sed & apud alios quoque Virgilij testimonio de Mezentio loquens lib. 10. Aeneidos,

Cristásque

quinæ iubæ pro cristis fuere. [u] Pyrrho & Philippo hircina cornua, Hammoniis arieti caput, [x] Achæis pennæ variis distinctæ coloribus. Alij [y] rubras cristas supra casside̅m deferebant. [t] Cimbri & Theutones horrentium hiatibus animalium contexere galeas. [z] Abradatæ Persarum duci conus hyacinthinus erat. [a] Cyrus casſidibus æneis & conis albis milites ornauit. [b] Cares gallos gallinaceos pro conis habent. [c] Alexandri casſidem cristata iuba & pennæ candidissimæ circumcingebant. Nonnunquam insigne fuit [d] Epiporpoma. [e] Galli non modo scuta, sed corallio ornabant galeas. Galatæ [f] partim cornua, partim quadrupedum habuere effigies. [g] Samnites cum pinnis muralibus digladiantur, in prælio vero [h] cristatis galeis: sicut [i] Lusitani, & Sacæ Scythica gens, quibus neruatis cristatisque galeis pugnare in vsu est. [k] Teucri, [l] Mysi, & [m] Thraces super æneas galeas bouis aures & cornua apponunt. Inter cæteros [n] Conidus centurio, bello contra Mysos fertur miraculo fuisse, quòd poculum supra casſidem, modò suscitans flammam modò remittens deferebat. Eratque Romanæ militiæ vetus constitutum, ne [o] miles sine commeatu ab signis abeat, [p] neve præsidio decedat, neve locum relinquat, aut è castris effugiat, neu discedat longius: sed explorato, & sub signis atque subsidiis positis, non modo in acies prodeat, sed lignatum & pabulatum vadat: omnia denique velut si coram hoste, cauta præuisaque sint. Vtque milites die simul ac noctu, iuxta parati instructique [q] ad nutum imperiumque præsto sint: [r] qui contra fecerat, aut ignominia notaque afficiebatur, aut seuera correptione capite luebat: tametsi nonnulli delicta huiusmodi lenius vindicarint. Nanque [s] Aemilianus Sci-

Militia Romanæ vetus constitutum.

ANNOTATIONES.

—Cristisque hirsutus equina.

Et Silij lib. 8. de Curione.

Horridus & squamis & equina Curio crista.

v Pyrrho.] Plutarch. in vita illius. Pyrrhus, inquit, stabat detracta casside, ac rursus eam capiti imponebat, vt insigne hircinorum cornuum nosceretur.

x Achæis.] Plutarc. in Philopœmene. Sed & quod huic addas, Plinius lib. 10. c. 1. tradit conos bellicos & galeas pennis struthiocameli olim adornari solitas. Claudianus quoque in sextum consulatum Honorij, ostendit antiquiores illos galeas ornasse pennis auis Iunoniæ, id est pauonis.

Quod picturatas galeæ Iunonia cristas
ornet auis.—

y Alij rubras.] Ad quas alludit Virg. 9. Aen.

—Tremunt in vertice cristæ
Sanguineæ.— Et antè,
—Illum ipsum clypeum, cristásque rubenteis
Excipiam sorte. & ibidem,
Purpurei cristis iuuenes auroque corusci.

t Cymbri & Theutones.] De his duobus Plutarc. in Mario.

z Abradatæ.] Xenophon Pædiæ Cyri lib. 6. non longè ante finem. Hic autem fuit Susorum rex, cuique Panthea vxor conum ipsi fecerat, vt idē tradit.

a Cyrus.] Idem author eiusdem operis lib. 7. ad princ.

b Cares.] Plutarc. in Artaxerxe. Herodotus autem li. 1. scribit eos primos galeis cristas imposuisse, & clypeis signa adiunxisse, & lora scutorum excogitasse.

c Alexandri casſidem.] Plutarc. in vita illius. Apuleius autem (quod nostro authori addes) lib. 10. cap. 9. describit Castorem & Pollucem casſidibus stellatis orbatis stellarum apicibus lib. 10. c. 9.

d Epiporpoma.] πόρπη Græcis est fibula siue spinther connectendis vel ornandis vestibus, vnde ἐμπορπήσασθαι. & ἐμπορπῆσαι. fibulis connectere, adornare: & verbalia ἐμπόρπημα & ἐμπόρπωμα infibulatio, fibula pendens e chlamyde, vel e manica, vel e pileo, ornatus gratia.

e Galli.] Plinius lib. 32. cap. 2.

f Galatæ.] Diodorus Siculus lib. 6. c. 9.

g Samnites.] Varro lib. 4. de lingua Latina.

h Cristatis galeis.] Liuius 1. Decad. lib. 9. & iterum 10.

i Lusitani.] Strabo lib. 3. Neruatas tamen non galeas, sed peltas habuisse Lusitanos, & galeas, more Celtiberorū, ferreas, cristatas palmis, scripsit Diod. Siculus lib. 6. cap. 9.

k Teucri.] Herodotus lib. 7.

l Mysi.] Herodotus ibid.

m Thraces.] Et ibi quoque. Ex quo loco intelliges eosdē esse Mysos Thraces. Quibus addes Parthis plumatas loricas fuisse, quæ eos toto corpore tegebant, ex Iustino li. 41. vbi subdit, apud eos multū auri & argenti vsum fuisse, nisi in armis. Cuiusmodi autem erāt loricæ Sarmatarum, siue Nomadum, videbis apud Pausaniam lib. 1.

n Conidus Centurio.] Lucius Florus Epito. 4. cap. vltim.

o Ne miles sine commeatu ab signis abeat.] Liuius 1. Decad. lib. 5. post princ. in oratione Appij Claudij ad fi. Nam & nostris legibus miles sine periculo a signis discedere non potest. l. pen. ff. ex quibus caus. ma. idem & nos alibi diximus.

p Neue præsidio decedat.] In eodem loco Liuij, & preterea 3. dec. lib. 4.

q Ad nutum.] Q. Curtius lib. 3. vbi loquitur de militibus Alexandri.

r Qui contrà fecerat.] Vide infra lib. 2. cap. 13.

s Aemilianus Scipio.] Lucius. Florus Epitome Liuij 57.

Scipionis animaduersio in milites extra ordinem deprehensos.

pio, licet grauissimus exactor disciplinæ, quem militem extra ordinem deprehenderat, fustuario plectebat, cumque vulgato ad rem militarem exemplo, si [t] Romanus ciuis esset, vitibus, si verò externus, fustibus cædebat. [v] Est quoque lege militari sancitum, ne lixæ permixti cum equitibus vagentur: [x] néue frumentum publicè datum miles vendat: [y] aut prædas pecorum vel mancipiorum vino commutet: [z] néve gregarius miles in acie vel castris seruum aut iumentum habeat: neu quis, vbi tribunus militum fuisset, postea ordinum ductor esset: [a] nec qui ordines duxisset, miles postea fieret. Vtque milites manipulares, qui sub disciplina militant, [b] semper cincti [c] caligatique sint, quę quidem caligæ multiplicibus [d] clauis munitæ erant. [e] discinctos enim, velut ignauos & militiæ minime aptos putarunt: præcinctos verò, fortes & strenuos. Quare Macedonum lex erat militaris, vt qui miles hostem non occidisset, non militari cingulo, sed capistro cingeretur: quod apud Carthaginenses seruatum legimus, vt discinctos, postremos homines ducerent: [f] tametsi Aphrorum peculiaris feratur mos, fluxa tunica & discinctos incedere. [g] Quinetiam vt in expeditionem ituri milites, ar-

Discincti. Macedonum lex militaris.

Aphri discincti.

ANNOTATIONES.

t Si Romanus ciuis esset, vitibus.] Ipse Florus eodem lib. Idque quod hîc dicit de vitibus desumptum videtur ex Plinio lib.14.c.1.ad fi.& Cor. Tacito lib.1. & 5. & Iuuenale loquente de Mario, Satyra 8.

Nodosam posthæc frangebat vertice vitem.

Plura de fustis & vitis castigatione tradidi ad Macrum, qui de hac loquitur l. milites agrum. §.irreuerens.ff.de re milit.

v Est quoque lege militari.] Huius & sequentium legum militarium fons est ratio disciplinæ, quæ omnia deliciarũ instrumenta militibus rescidit, apud Florum ex Liuio epito.57. Sed quod hîc de lixis ait, adeò sanctum fuit, ne extraordinarij, quibus licebat quod libuisset, vt de lixis ait Festus Pompeius lib. 10. equitum disciplinam corrumperent.

x Néve frumentum.] De tribus enim quæ miles curare debet, hoc vnum est, vt habeat cibum paratum ad subita imperia: quod tradit Liuius Decad.5.lib.4.

y Aut prædas pecorum.] Cum vino permutatio vetita est, ne vinum sequentibus voluptatibus, vt ait Liuius 4.Decad.lib.6.à disciplinæ rigore milites desciscerent. Vnde Pescenninus Niger, teste Spartiano, cùm in Aegypto limitãei milites vinum ab Imperatore peterent, Nilum, inquit, vicinum habetis, & vinum quæritis: Vide Eras. in Apophth.

z Néve gregarius miles.] Iumenta omnia, quò milites oneri ferundo assuefaceret, Scipio Aphricanus vendi iussit, dum exercitũ ad generosissimam militiæ disciplinam reuocauit. Ex L. Floro dicta Epitom.

a Nec qui ordines.] Dionysius Halicar.lib.9.P. inquit, Volero ex plebe vir fortis, qui superioribus expeditionibus ordines duxerat, tunc inter gregarios adscriptus, negabat se militem fieri debere, nullam ignominiam in militia meritum. Quod & ipse scribit Liuius 1.Dec.lib.2.non adeo longe à fine.

b Semper cincti.] Vide paulò post in verbo, Discinctos enim.

c Caligatique.] Nam & caligati dicebantur milites manipulares l.de militibus.ff.de cust. reo. & l. 2.§.quod ait.ff.de his qui not.infam. & l.à caligato. C. de nupt.

d Clauis.] Iuuenalis Saty.15.eadémque vlt.

Offendere tot caligatos Millia clauorum.--

Et Valerius Max.lib.9.c.1.vbi de Antigono: & Iosephus lib. 7. belli Iudaici, vbi de nece Iuliani Hecatontarchi. Indéque etiã caligares claui dicti Plinio lib.9.cap.18.& lib.22. cap. item 22.& caligarij, eidem Plinio lib.34.c.14.

e Discinctos enim.] Horat. in Epodo, ode 1. in fi.

Discinctus aut perdam, vt nepos.

Quo loco Acron & Porphyrion interpretantur, discinctus, id est, dissolutus, negligens, omni luxuria diffluens. Et Persius Satyr.3.

Non pudet ad morem discincti viuere Nattæ?

Et Satyr. 4.

Cum bene discincto cantauerit ocyma Vernæ.

Et Suet. in Augusto c.24. in fin. Pro cætero delictorum genere variis ignominiis affecit, vt stare per totum diem iuberet discinctos. Treuellius Pollio in Salonino Galieno. Spartianus in Seuero. Seruius enarrans eum locum lib.1 Aeneid.

Illi se prædæ accingunt.--

Et eum locum lib.8.ad finem,

-- Discinctos Mulciber Aphros.

Vbi Discinctos ait, inhabiles militiæ. Omnes enim qui militãt cincti sunt, aut certe inefficaces & ignaui: vt contrà, Præcinctos strenuos dicimus. Horat.

Altius & nos.--- Præcinctis vnum.-- -

Vnde & Græcè εὔζωνος appellatur, non qui bonam zonam habet, sed qui est strenuus. & vide Festum Pompeium lib.5. paulo post princ.

f Tametsi Aphrorum.] Virgilius eo loco, quem nuper citauimus,

---Discinctos Mulciber Aphros.

Vbi Seruius sic scribit, vel habitum eorum ostendit, qui vsque ad talos fluebat. quod Plautus in Pœnulo tetigit Act.5. Scena 5.

Quis hic homo cũ tunicis longis, quasi puer cauponius?

eodémque illud Iuuenalis Satyra octaua,

Cum tenues nuper Marius discinxerit Aphros.

g Quinetiam.] Ad Romanos redit. Est Ciceronis 1 b.2. Tuscul. Quæst. Nostri exercitus primùm vnde

ma & vallum, necnon vtrem, follem, ſcutum, gladium, tum ſiquid ad vſum velint, interdum plus dimidiati menſis cibaria, abſque ſeruorum aut iumentorum miniſterio humeris ferant, antiqui moris & exempli fuiſſe. [h] Illud quoque animaduertimus, nemini in Romana militia extra ordinem, etiam in prouocantem, contra imperium pugnare licuiſſe: idem Macedonibus, quibus iniuſſu ducis aut arma capere, aut in ordines ire vetabatur quodque, [i] niſi militari ſacramento miles adſcriptus foret, hoſtem gladio petere, aut militare minimè fas erat: perindeque in eum militaris animaduerſio fuit, qui hoſtem militiæ ſacramento non adſcriptus occideret; [k] aut qui claſsico reuocatus, tardius parêret, quàm qui ciuem aut ſocium iniuria occidiſſet. [l] Ideo laudaſſe Cyrus dicitur militem, qui cum hoſtem interfecturus gladium eduxiſſet, claſsico receptui audito, ictus cohibuit, & hoſtem dimiſit. [m] Sed prius ſua ſponte decuriati equites, centuriati pedites, ſacramenta mutuò præſtabant. [n] Paulo deinde Aemylio, & Terentio Varrone conſulibus, tunc primum, quod nunquam antea factum, per tribunos militum à voluntario ſacramento ad legitimum iuſiurandum milites adacti fuere. [o] Quod quidem imperator præſtare tenebatur primus, ſuo mox ordine ſubſequebātur legati, deinde tribuni deinde centuriones, poſtea decuriones, mox præfecti caſtrorum, demum milites: quod ſingulis annis Calendis Ianuariis denuo præſtabatur. [p] Iurabant enim per deos ſolenne iuſiurandum: poſtea in acta principum, ſe iuſſu conſulum conuenturos, [q] neque è caſtris, eorum iniuſſu, quæſitis occaſionibus abituros, non fugæ formidiniſve cauſa extra ordinem receſſuros, niſi teli ſumendi, vel hoſtis feriendi, aut ciuis ſeruandi cauſa. [r] Neque in exercitu propéve decem paſſuum millia, pluris argentei nummi furtum facturos: extraque haſtam, ligna, pabulū, vtrem, follem, ſiquid quod pluris eſſet, nacti fuiſſent, id omne ad conſules delaturos, aut dominis reddituros. [s] Nonnunquam alio ſacramēto milites adactos comperimus, tunc

Sua quique extra ferebant.

Pugnare extra ordinem iniuſſu ducis non licebat.

Sacramento militari non adſcriptis hoſtem ferire aut militare fas non erat.

Iuramentum legitimum militare.

Iuramenti militaris forma.

ANNOTATIONES.

vndè nomen habeant, vides: deinde qui labor, quantus agminis: ferre plus dimidiati menſis cibaria: ferre ſi quid ad vſum velint, ferre vallum. Nam ſcutum, gladium, galeam in onere noſtri milites non plus numerant, quàm humeros, lacertos, manus. Tametſi imperator Alexander expeditionis tempore melius putauit, vt annonam milites in expeditionibus acciperent: nec cibum ſeptemdecim dierum portarent, vti ſolebant.

h Illud quoque animaduertimus.] Liuius 1. Decad. li. 7. vbi loquitur de Manlio Torquato, qui aduerſus Gallum prouocantem, non priùs ſe obtulit, quàm eius rei poteſtatem à Tito Quintio Pœno Dictatore impetraſſet. Et rurſum eodem libro dum loquitur de M. Valerio Coruino, qui & idem fecit. Et 3. Decad. lib. 3. vbi idem quoque fecit Claudius Aſellus, prouocatus à Iubellio Taurea Campano. Quam hiſtoriam quoque recenſens Silius Italicus lib. 13. hæc ſcribit,

Præcitum capiti pœna committere Martem
Sponte viris.----

Et Liuius dictæ Dec. 3. lib. 5. vbi T. Quintius Criſpinus prouocatus à Badio, & ipſo quoque Campano, à Conſulibus eius rei facultatem petiuit.

i Niſi militari ſacramento.] Apud Romanos, qui ſacramento non tenerentur, licèt in caſtris verſarentur: tamen nec hoſtes prælio laceſſere, nec ferire fas erat, vt autoritate Catonis iunioris ſcribit Plutarch. eius rei multas rationes adferens problemate 38. Cic. de Officiis lib. primo.

k Aut qui claſsico reuocatus.] Plutarch. in Apophthegmatis Laconum ignobilium, Lacon, inquit, in acie cum enſem foret in hoſtem illaturus, ſigno receptui dato non intulit: ſed quodam percunctante, Cur hoſtem, quem ceperat, non occidiſſet? Quia parere, inquit, Imperatori melius eſt, quàm hoſtem necare.

l Ideo laudaſſe Cyrus.] Plutarc. d. problem. 38. & ante eum Xenophon Pædiæ Cyri lib. 4. ad prin. vbi illum militem Chryſantem nuncupant.

m Sed priùs ſua ſponte.] Ex Liuio 3. Decad. lib. 2. & vide præterea Iulium Frontinum Stratagematōn lib. 4. cap. 1.

n Paulo deinde Aemylio.] Et eodem Liuio vbi ſuprà.

o Quod quidem Imperator.] Magnam partem huius ordinis accepit à Cæſare lib. 1. belli Ciuilis, cuius hæc verba ſunt, Princeps Labienus procedit, iuratque ſe eum non deſerturum (de Pompeio loquitur) eundémque caſum ſubiturum, quemcunque ei fortuna tribuiſſet. Hoc idem reliqui iurant legati. Hos Tribuni militum, Centurionéſque ſequuntur, atque idem omnis exercitus iurat.

p Iurabant enim.] Liuius 1. Decad. lib. 3. & iterum 3. Decad. lib. 2. & Seruius lib 8. Aeneid in prin.

q Neque è caſtris.] Liuius d. 3. Decad. lib. 2. & Iulius Frontinus lib. 4. Stratagematōn cap. 1.

r Neque in exercitu.] Ex Gellio lib. 16. c. 4 authoritate Cincij in lib. 3. de re militari.

s Nonnunquam alio ſacramento.] Liuius 1. Decad. libro 2. in M. Fabio & Cn. Manlio Coſſ. Idem autem 3. Decad. lib. 6. tradit Acarnanes in bello

Fortiter. ingens ſubeunda dimicatio foret,& in extremum diſcrimen res venit,vt niſi victis,debellatis, fuſiſque hoſtibus victores forent, ſe ad caſtra nunquam redituros iurarent. [t] Tum illud notatum eſt,quod ſi ab vniuerſo exercitu iuſiurandum cōſuli præſtādum eſſet,ſatis fuiſſe,ſi centurio vel tribunus exercitus nomine, conceptis verbis, ſublimi voce iuraret,omniſque multitudo & ſinguli milites communi conſpiratione & conſenſu in eadem verba ſilentio in ſe quiſque iuret.Hocque iuſiurādum,ac ſi concepta verba ſinguli expreſsiſſent, perinde tenere, ac ſanctum & illibatum haberi. [v] Apud Lacedæmonios vero milites hoc etiam iuramentum præſtare ſoliti ſunt,eoſdem cum imperatore amicos inimicoſque habituros,vtque bonorum malorumque firma conſenſio inter eos & fœderatio eſſet. [x] Neque omittendum quod de Athenienſibus memoriæ proditum eſt,qui cum propter quotidianas cōtentiones,& violatum ius gentium,infenſi Megarenſibus & animo hoſtili eſſent:quoties milites ſolito militari ſacramento adigebant,hoc etiam iuſiurandum illos ſubire coegiſſe,ſe intra militiæ tempus quotannis quoquo modo poſſent,Megarenſium agros fineſque infeſto exercitu inuaſuros,& peruaſtatis agris, nihil intactum relicturos,atque in eos omni clade belli graſſaturos.

Lacedæmonij.

Athenienſium militũ in Megarenſes conſuetum iuramentũ.

ANNOTATIONES.

bello aduerſus Actolos coniuraſſe, niſi victores ſe non redituros,qui victus exceſsiſſet, eũ ne quis vrbe,tecto,menſa, lare reciperet.Sed et 4.Decad.li.1. ſcribit, Abydenos iureiurando à ſacerdotibus adactos fuiſſe, neminem viuum, niſi victorum acie exceſſurum.Sed & apud Cæſarem lib.3.Belli Ciuilis, Labienus primùm,deinde Pompeius & cæteri iurarũt,ſe,non niſi victores in caſtra redituros.Pauſanias lib.2. ſcribit Argiuos dum ad bellum Troianum proficiſcerentur,iuraſſe ſe in bello permanſuros,donec vel Ilium cepiſſent, aut ipſi inter pugnandum occubuiſſent. Superioribus autem adde inter cætera,quæ milites iurabant,id fuiſſe,ſcilicet, ſe optemperaturos ducibus, atque eorum mandata pro viribus executuros, vt tradit Polybius lib. 6. vbi id præterea dicit,vnum omnium primum in id ſacramentum ſpeciatim deligere ſolitos, tum reliquos ſingulatim procedentes,omnia ſe facturos,vt primus ille.

t Tum illud notatum eſt.] Paulò aliter Seruius in lib.8.Aen.in princ.Nempe, quòd ſi eſſet tumultus,id eſt,bellum Italicum,vel Gallicum,in quibus ex periculi vicinitate, erat tumor tumultus, vnde nomen tumultus deriuatum,tunc ſingulos interrogare non vacabat. Qui erat ducturus exercitum, ibat ad Capitoliũ:& exinde proferēs duo vexilla, vnum roſeum, quod pedites euocabat : & vnum cæruleum,quod erat equitum(nam cæruleus color eſt maris, à cuius Deo equum conſtat inuentum) Qui vult Rempublicā ſaluam eſſe, me ſequatur & qui conueniſſent,ſimul iurabāt.

v Apud Lacedæmonios.] Id ſi apud illos moris fuit,inde ortum coniicio,quòd cùm in vrbanorum tribuum qualibet quinquagenarij octo eſſent, duces militis peregrini, vt teſtatur Xenophon de Rep.Lacedæmoniorum,extraneum vel mercenarium militem iureiurādo adigere ad eorum fidem oportuit,& religione iuramenti in officio cōtinere.

x Neque omittendum.] Id ex Plutarcho in Pericle.

Diſſenſio inter duos ludi profeſſores ſuper verbo,inuenio & reperio,contra obſeruationes grammatici cuiuſpiam. *Caput. XXI.*

AMbulabamus in littore dum Neapoli eſſemus,æſtiuo anni tempore,cum iam adueſperaſſet, ego & Iunius Antonius, & plerique ſtudioſi paribus diſciplinis dediti,qui illuc ociandi cauſa aduenerant.Cumque duos ludi literarij profeſſores, ſuper verbo reperio & inuenio, graui contentione inter ſe iurgantes diſceptanteſque videremus, libuit eorum diſceptationi intereſſe. Atque ex his alter,cum inuenire diceret eſſe, impenſo labore rem diu quæſitam aſſequi:reperire verò,rem non quæſitam,ſed forte oblatam,nanciſci,idque Ouidij autoritate,qui in ſuo maiori carmine dum Inachum natam Io quærentem facit,poſt longos & irritos labores his verbis illam affatur, Tu non inuenta, reperta es. Quos ipſe verſus ſic explicabat,vt diceret, te ego cum diu quæſierim,non inueni,ſed caſu oblatam comperi. Ouidium ergo de ſignificatu verbi contra illum diiudicare aſſerebat, qui verbum reperio caſus facit,non operæ.Quoque minus dubites,inquit ille, habes Latinæ linguæ doctorem non ignobilem. nec mora, commentatiunculas quaſdam grammatici hominis non incurioſi,quas ſecum adduxerat, è ſinu togæ depromit,in quibus

quibus ita scriptum erat: Excogitare consilij est, reperire verò fortunæ. Vnde Ouidius, Tu non inuenta, reperta es. Hæc cum ille & pleraque legisset, reclamabat alter, doctorem istum nec verba nec mentē Ouidij intelligere quisse, labiq́ue errore manifesto. Siquidem reperire, est cum labore aliquid quæsitum assequi, deductum ex re & pario. parere enim est cum labore quærere: vnde pecunia parta, cum labore quæsita dicitur: imò eundem Ouidium quem in medium ille adduxerat, eodem versu significantius contra demonstrare: Tu non inuenta, sed reperta es, inquit, quasi, ego te non casu & fortuna nactus sum, sed studio & labore quæsitam reperi. Quod & alio versu eundem exploratius significare aiebat, Examinansq́ue artus primò, mox ossa requirens, Repperit ossa tamen. Præterq́ue hanc Ouidij autoritatem, idem apud autores probatissimos vsu continuo obseruari. Q. Curtius: Quippe Euphrates, inquit, altum limum vehit, quo penitus egesto, vix sufficiendo operi firmo reperiunt solum. Et idem: Quia duces asseruati profugerant, misit qui conquirerent, nec reperti. Suetonius in Cæsare: Idque eo studiosius facerent, quòd aliquantum vasculorum operis antiqui scrutantes, reperiebant. Vides, inquit ille, reperire esse operæ & consilij, non autem fortunę? Atque alter cū contra tenderet, & voce immodica obstreperet, eadem sæpius & quædam nugalia repetendo, cupidus ego istius doctoris mentem planè perspicere, accipio libellum à manibus magistri, atque in eo lego pleraque nimium audacis doctrinæ & confidentis. Nanque eò processit, vt singulos ferme veterum probatissimos, quorum vestigiis nobis inniti operæpretium est, à præscripta à se lege & dicendi norma dissidentes, taxare non fuerit veritus. Præter quæ, in eo admiratus sum, offendo & nanciscor ferè idem esse quod reperio, quod procul à vero esse apertè liquet. Etenim si reperire est aliquid impenso studio inuenire, vt est modo ostensum: nemo ferè quisquam id in verbo nancis cor & offendo inueniet. Siquidem verba hæc haud dubiè sub casu & fortuna sunt. Præterea qui rem exquisitius pensabit, inueniet nacisci id frequentius notare rem scilicet fortè oblatam, data occasione assequi & habere. T. Liuius tertio ab vrbe condita: Pacuuius, inquit, Calanus malis artibus nactus opes. Idem, castris ponendis dispersos nactus. Cæsar idoneam tempestatem nactus dixit, id est, assequutus. Id quod Festo Pompeio autore scientissimè probatur, qui verbo nanciscor, significatum assequendi potius, quàm inueniendi, in suis commentariis tribuit, & plerisque veterum auctoritatibus, in quibus si nancisci inuenire dixeris, profectò absurdè & imperitè loqueris. Hæc & pleraque in eo cum legissem, cùm me iam tæderet, librum restituo, atque illos inuicem altercantes disceptantesq́ue relinquo.

Repertio vnde.

Offendo, & nanciscor.

ANNOTATIONES IN CAP. XXI.

ID caput ex his est, quibus Laurentium Vallam innominatim, vt semper alias, taxat. Cuius locus est Elegantiarum lib.3.c.2. quo ipse Valla contendit interesse inter hæc verba inuenio & reperio, vt illud sit rei perquisitæ, hoc oblatæ: Alexander autem multis antiquorum scriptorum testimoniis, probat reperire de re perquisita dici. Quibus addes Plautum in Cistellaria,

Requirens seruus reperit, quem proiecerat.

Et in Trinummo,

Non monstrare possim istos homines, quos tu quæritas, quod ad exemplum est,
Coniectura si reperire possumus.

Terent. in Phor.

Sed vbi Antiphonem reperiam: aut qua quærere insistam via?

Vbi Donatus interpres id non obscurè animaduertit. Et rursus in Hecyra,

Perpol quàm paucos reperias meretricibus fideles euenire amatores.

Quo etiam in loco ipse Donatus, Aptum, inquit, verbum ad raritatem. & ideo non dicit, pauci sunt, sed paucos reperias quærens: non autem reperitur, nisi quod quæritur: non quæritur, nisi quod præstò non sit. Et Sueton. in Augusto c.94. Et diu quæsitus tandem in altissima turri repertus est. De verbo autem inuenire, vt etiam dicatur de re non quæsita, probat apertissimè illud Senecæ in lib.6. de beneficiis, Transeuntem Platonem, quem non quæsierat, inuenit. Illud autem Ouidij,

Tu non inuenta, reperta es.

est ex lib.1. Metamor.

Ex qui

Ex quibus victoriis olim consules, & deinde sequuti duces, triumphare consuerint. *Cap.* XXII.

Causa triumphorum à prima origine exiles.

Eteres Romanos olim [a] non ex quibuscunque victoriis triumphare consueuisse, sed cum bellorum & victoriarum causæ eo munere dignæ viderentur, triumphos egisse accepimus. Causæ vero triumphorum licet à prima origine exiles fuerint atque tenues, quippe quia exiguis viribus & parua manu rem agebant: postea, aucto dilatoque imperio, maiores certioresque fuere, vt ad triumphi munus quisquam aspiraret.[b] Cum Veientes olim Tarquinienses que pro Tarquiniis contra Romanos mouissent arma, & velut æquo marte vtrinque pugnatum foret, quod vno plus Hetruscorum in acie cecidisset, nec hostium quisquam postera die in conspectu erat, digna res triumpho visa fuit. Itaque Valerius consul, quamuis collega morte sublato, de Veientibus Tarquiniensibusque triumphum egit. [c] Et P. Valerius, & T. Lucretius consules cum infesto exercitu in agrum Sabinum profecti primò vastatione, mox prælio ita hostium opes afflixissent, vt nihil inde rebellionis timeri posset, triumphantes vrbem iniêre. [d] Quinetiam ex deditis & non captis vrbibus, aut hostibus fusis & auersis, stante dictatore, à consulibus sæpe triumphatum est. [e] De Priuerno & [f] Pometia, deque [g] Sabinis & Samnitibus, etsi non vi captis, sed in deditionem acceptis, triumphare licuit: propterque auersos & palatos hostes, [h] C. Petilius cõsul, dictatore Q. Seruilio Hala, de Tiburtibus & Gallis triumphauit. Et [i] Cornelius & Bebius consules, quòd Ligures Apuanos non expectantes bellum, in deditionem acceperunt, & [k] ad duodecim millia in alias terras traduxerunt, de Liguribus velut acie victis triumpharunt. Procedente mox tempore, cum propagato imperio, cum hostibus validioribus, magnis vtrinque viribus bella agerentur, [l] cautum fuit, ne cui triumphum, nisi quinque hostium millia cecidisset, & iusta acie magnas copias fudisset, decernere liceret. Cuius rei fidẽ apud quæstores, vt quid laboris exhaustum, quidve cædis, noscerent, amplissimo testimonio facere oportebat. Idque non ab re visum.[m] Erat enim triumphus ingens honorũ cumulus, quem multi duxerunt maximum vitæ bonum, quo nisi magnis conatibus deuictis perduellibus, victores bello duces honestabant. [n] Vtque nisi pro aucto imperio, non pro recuperatis his quæ bello amissa erant, triumphus cuiquam decerneretur. [o] Quinetiam nisi suo ductu & auspicio, ac in sua & non aliena prouincia, eaque

Triumphorum causæ exiles abrogatæ.

Triũphus quibus admittebatur.

ANNOTATIONES IN CAP. XXII.

a Non ex quibuscunque victoriis.] Vide Valer. Max. lib. 2. c. 3. in princ.

b Cum Veientes.] Liuius 1. Decad. lib. 2.

c Et P. Valerius.] Hæc propè ad verbum sunt Liuij eodem lib. 2. Dec. 1.

d Quinetiam ex deditis.] Vt patet ex his quæ sequuntur.

e De Priuerno.] Ex Liuio 1. Decad. lib 7.

f Et Pometia.] Ex eodem eiusdem Decad. lib. 2.

g Deque Sabinis.] Postea quàm se Collatia Sabinorum vrbs se per legatos dedidit, bello Sabino perfecto, Tarquinius triumphans Romam rediit. Liuius lib. 1. Decad. 1.

h C. Petilius.] Liuius 1. Decad. lib. 7. docet hic legendum C. Petilius Balbus, qui cum M. Fabio Ambusto cõsul fuit. Claudius enim Petilius Marci Valerij Coruini in consulatu collega, nihil quidquam memorabile refertur edidisse, quò triũphum adipisceretur.

i Et Cornelius & Bebius.] Liuius 4. Decad. lib. 10. vbi dicit hos omnium primos nullo bello gesto triumphasse.

k Ad duodecim millia.] Legendum quadraginta millia ex Liuio vbi suprà. & adde superioribus Sp. Cassium Consulem, Volscis & Herminis deditis, petiisse, & obtinuisse triumphum: gratia magis vsurpantem eum honorem, quàm iure postulante: quippe qui nec vrbes vllas expugnauerat, nec hostem acie fuderat, nec triumphi ornamentum, captiuos vllos habebat, aut spolia, quæ in pompa traduceret. Hæc enim de eo scripsit Dionysius Halicar. lib. 8.

l Cautum fuit ne cui triumphum.] Valerius Max. lib. 2. c. 3. in prin. At Paulus Orosius lib. 5. c. 2. dicit legẽ fuisse Romæ, vt quisquis quinque millia hostiũ peremisset, triũphandi haberet potestatem.

m Erat enim triumphus.] Nã & Scipio Africanus apud Liuium 3. Deca. lib. 10. dicit, Nihil magnificentius quicquã triũpho apud Romanos esse.

n Vtque nisi pro aucto imperio.] Valerius Max. d. lib. 2. cap. 3. vbi de Q. Fuluio & M. Marcello loquitur, & Plutarch. in Pompeio.

o Quinetiam nisi suo ductu.] Valerius Max. vbi suprà post prin. & Liuius 4. Dec. lib. 1. ad finem.

vbi cùm

pacata, & nullo manente bello, imperatores hostes profligassent & vicissent, triumphare nemini licuit.[p] Ideo Liuio & Nerone consulibus deuicto ad Metaurum Hasdrubale, Liuius, qui in sua prouincia rem gesserat, de Hasdrubale & Pœnis iustissimè triumphauit. Nero autem, qui potior victoriæ causa fuit, quòd in aliena prouincia suppetias collegæ dederat, ouans in vrbem vectus est. [q] Exque duobus consulibus eandem prouinciam sortitis, contraque eosdem militantibus, vni triumphum decretum, quòd hostes fusius egerat, eiusque ductu & auspicio parta victoria fuerat, alteri negatum legimus. L. Valerio Potito & M. Manlio consulibus, quòd contra Aequos in Algido prosperè rem gessissent, Valerio triumphus, quòd perseuerantior in hoste persequendo, instando, vrgendoque fuerat: Manlio vero, vt ouans vrbem iniret, à senatu datū est. [r] Fuitque animaduersum, quod tametsi victis, fusis, fugatisq; hostibus, res triumpho dignas imperatores gessissent: si tamen neque dictator, neque consul aut prætor exercitui præfuissent, neque legitimum haberent magistratum cuius ductu & imperio victi essent & profligati, triūphare nemini fas erat. Propterea L. [s] Cornelio Lentulo, magnis rebus gestis, negatus triumphus fuit, quòd proconsul Hispaniam prouinciam, non consul obtinuisset. Tametsi Scipionem proconsulem, & cui sæpe prorogatum imperium fuerat, de Hannibale & Pœnis: & [v] Cneum Manlium de Gallogræcis, [x] Paulumque Aemylium de Ingaunis Liguribus, [y] & Pompeium Magnum de Sertorio, proconsules egisse triumphos legamus. [z] Perraro enim alicui triumphare permissum fuit, qui sine legitimo magistratu, & sine iusto imperio rem gessisset: [a] præter Pompeium Magnum, qui tametsi in senatum per ætatem admissus non fuisset, eques Romanus adhuc, id quod contigit nulli, deuicto in Aphrica Domitio, triumphauit: [b] cui hoc ferunt præcipuum contigisse, quòd è

Pompeius Magnus eques adhuc triumphauit.

ANNOTATIONES.

vbi cūm L. Furius Prætor triumphum ex Gallis peteret, maiores natu Senatores negabant, quòd alieno exercitu & aliena prouincia rem gessisset, magnaque pars Senatus nihil præter res gestas, & an in magistratu, suisque auspiciis gessisset, censebant spectare Senatum debere: euicit tamen Furius vt triumpharet. Idem eiusdem Decad. lib. 4. refert Appium Claudium Prætorem ob rem feliciter gestam aduersus Celtiberos, ouantem fuisse Vrbem ingressum. Causam autem triumphi negandi Senatui fuisse, quòd alieno auspicio, & in aliena prouincia pugnasset. Velleius Paterculus lib. 2. Lepidus, inquit, cum difficultate locorum, & cum vi hostium luctatus, magna cum clade obsistentium, excisis agris, exustis ædificiis, cæsis viris, lætus victoria, prædáque onustus peruenit ad Cæsarem, & ob ea, quæ si propriis gessisset auspiciis, triumphare debuerat, ornamentis Consularibus, consentiente cum iudicio principum voluntate Senatus, donatus est.

p Ideo Liuio & Nerone Coss.] Valer. Max. lib. 4. c. 1. & Liuius 3. Decad. lib. 8. vbi tamen ipsum quoque Neronem triumphasse dicit: sed equo inuectum, & sine militibus. Alterum autem quadrigis inuectum & cum militibus.

q Exque duobus Coss.] Hæc omnia ad seq. clausulam sunt Liuij 1. Deca. lib. 5.

r Fuitque animaduersum.] Plutarc. in vita Scipionis. Liuius 3. Dec. lib. 8. & alio loco, quem mox citabimus.

s L. Cornelio Lentulo.] Liuius 4. Dec. lib. :.

t Scipionem proconsulem.] Liuius 3. Decad. lib. 8. & alibi sæpe duobus libris sequentibus. & Plutarchus in vita illius. Atque alterum Scipionem Proconsulem: scilicet, P. Cornelium Scipionem & de Liguribus triumphasse tradit Liuius 4. Deca. libro 6.

v Et Cn. Manlium de Gallogræcis.] L. Florus Epit. 2. in Bello Gallogræco scribit negatum fuisse triumphum ob victoriam Gallogræcorum, déque ea contentione refert complura Liuius Dec. 4. lib. 8. & demum lib. seq. post princ. sic ait, Ad tertium Nonas Mart. Cn. Manlius Volso de Gallis qui Asiam incolunt triumphauit.

x Paulumque Aemylium.] Liuius 4. Decad. libro 10.

y Et Pompeium Magnum de Sertorio.] Plutarch. in vita illius, & Val. Max. lib. 8. cap. 16. Et adde M. Acilium etiam Proconsulem de rege Antiocho & Aetolis triumphasse, apud Liuium 4. Decad. lib. 7.

z Perrarò enim.] Liuius 3. Decad. lib. 8. vbi de triumpho P. Scipionis. Valer. Max. lib. 2. c. 3. vbi de eodem Scipione loquitur.

a Præter Pompeium Magnum.] Plinius lib. 7. c. 26. & Lucius Florus Epitome Liuij lib. 89. Valerius Maximus lib. 8. c. 16. Plutarch. in Mario non semel. & de eo quoque Hircius in Bello Africano, Adolescentulus, inquit, atque eques Romanus triumphauit.

b Cui ferunt præcipuum.] Vide Plinium lib. 7. cap. 26.

Camillus tres triumphos vna egit.

tribus orbis partibus speciosos egerit triumphos: [c] sicut Camillo, qui tres triumphos vnà egit, triplici victoria ouans. [d] Sed nec eum qui magnis perpessis cladibus, & nimium cruenta victoria esset potitus, tanquam lugubri, & parui compendij, quod multis funeribus, non multis commodis rempublicam affecisset. [e] Propterea Valerio consuli, victori contra Gallos, ob cladem exercitus, negatus triumphus fuit: cum magis dolor ciuibus amissis, quàm victoria hostibus fusis præualuisset. Nec [f] eum qui exercitus Romam non deportasset, nisi perdomitam pacatamque prouinciam successori dedisset, more maioru. Est [g] tamen memoriæ proditū, nonnunquā stantibus consulibus prætorem qui in sua prouincia res gesserat, hostesque fuderat, etiam sine consulibus triumphasse: [h] duosque consules de eisdem hostibus parta victoria triumphantes vrbem iniisse. [i] Neque negauerim, non semel, sed pluries in eodem magistratu, & contra eosdem hostes, propter res feliciter gestas, magnis sæpe ducibus triumphare permissum, quodque à principio vrbis, non curru triumphali, nec equo vehi triumphantes, sed pedibus incedere assueuerant. Postea equo vecti, [k] demum curru quadriiugo triumpharunt. [l] Tametsi Romulum de Acrone Ceninensiū duce, curru quatuor equorum triumphasse Dionysius asseuerat [m] Ac ex duobus imperatoribus in magistratu positis, i li qui in supremo gradu est soli triumphare permissum. Ideo consul cum dictatore aut prætore non triumphat, ne minor potestas maiori æquata videatur, néve auspicia quæ maioris magistratus sunt, cum minoribus confundantur, [n] licet dictatorem & magistrum equitum vnà triumphasse sæpe legamus. [o] Illud denique ex annalibus constat Romanū ciuem, quamuis reipub. perniciosum & infestum, si bello victus foret, in triumpho deferri non licuisse: quodque [p] si contra piratas, seruos aut fugitiuos, vel aliud genus hominum Romano nomine indignum, bellatum foret, tanquam belli causa erubescenda, quanuis parta victoria, aut hostibus fusis, auersisque, nemini triumphare licere. [q] Contra vero ciues bello victos, quia

Triūphantes initio vrbis pedibus incedebant.

Ro. ciuem in triumphum ducere non licet.

ANNOTATIONES.

c Sicut Camillo.] Plutarc. in vita illius. Liuius 1. Decad. lib. 6. post princ.

d Sed nec eum.] Vale. Max. lib. 3. c. 2. & 3. vbi de P. Scipione.

e Propterea Valerio Coss.] Paulus Orosius historiarum lib 4. c. 9. in princ. Sed & ob eandem causam denegatus est M. Attilio Regulo, Consuli ob amissa multa millia militum aduersus Samnites, apud Liuium 1. Decad. lib. 10.

f Nec eum, qui exèrcitus.] Liuius 4. Decad. lib. 9. vbi de L. Manlio Proconsule petente sibi decerni Hispaniam. Rerum, inquit, gestarum magnitudo impetrabilem faciebat, exemplum obstabat, quòd ita comparatum more maiorum erat, ne quis, qui exercitum non deportasset, triumpharet, nisi perdomitam pacatamque prouinciā tradidisset successori: medius tamen honos Manlio habitus, vt ouans Vrbem iniret.

g Est tamen memoriæ proditum.] Id satis constat ex iis, quæ diximus suprà in verbo, Quinetiam.

h Duosque consules.] Nam & C. Claudius Nero & M. Liuius Coss. simul triumpharunt, ex Liuio 3. Decad. lib. 8.

i Neque negauerim.] Ego reperio Petilium consulem de Gallis Tyburtibusque geminū triumphum egisse, apud Liuium Decad. 1. lib. 7. & C. Mario duos triumphos ex gestis in eodem magistratu oblatos fuisse. Florus ex Liuio Epit. lib. 68.

k Demum curru quadriiugo.] Camillus Dictator primus curru equis albis iuncto, Vrbem inuectus triumphans ingressus est. Liuius Dec. 1. lib. 5.

l Tametsi Romulum.] Dionysius Halicarnas. lib. 2. triumphasse Romulum ait, quem tamen duplici victoria ouantem Liuius appellat Dec. 1. lib. 1.

m Ac ex duobus imperatoribus.] Vale Maximus lib. 2. c. 3. non multò post princ. vbi loquitur de Luctatio consule & Valerio prætore.

n Licèt Dictatorem.] Fuere certe illi disparis pòtestatis, vt edocet Liuius Decad. 3. lib. 2. & 8.

o Illud denique.] Ideo cùm A. Cornelius Cossus Dictator triūphauit inuidioso magis triumpho quàm glorioso, fremebat populus vni defuisse tantum superbiæ, quod M. Manlius ante currum sit ductus, inquit Liuius 1. Decad. lib. 6.

p Quodque si contra piratas, seruos, aut fugitiuos.] Neque enim illi hostes erant populi Romani. l. hostes sunt. ff. de capt. & postlimi. reuer. Legas tamen M. Crassum diuitem cum Pompeio & Cæsare Triumuirum, quòd duodecim millia gladiatorum fugasset, qui in Campania duce Spartaco insurrexerant, ouantem Vrbem ingressum fuisse.

q Contra verò ciues.] Ex Valer. Maximo lib. 2. c. 3. vbi loquitur de P. Scipione & M. Marcello. Sed Herodianus lib. 3. scribit Septimium Seuerum Imperatorem, recusasse triumphum ex ciuili victoria Iuliani, Nigri, & Albini deuictorum, quod & ipsum dicit Aelius Spartianus in vita illius, Ne, vt dicebat, videretur de ciuili triumphare victoria. Scribit

tamen

lugubris victoria est, ipseque dux minime imperator censetur, licet bene gerendæ rei occasione data, neque ouare, neque triumphare, vel supplicationes cuiquam decernere, dum respub. stetit, vnquam permissum fuit nisi post aliquot ætates, cum [r] Aurelianus Augustus de Tetrico viro senatorio (quem in oriente vicerat) & Zenobia muliere triumphauit. [s] Apud Græcos vero seruatum diu est, vt qui imperator hostē fugasset, trophæo donaretur: qui occidisset, aut funditus euertisset, triumpho, vel encomio & peplo. [t] Fuisse autē peplum, velū in quo qui facinora gesserāt fortia, singula egregiè gesta, atque acerrima prælia & maxima effingere, illudque pro immortali memoria exponere palam, & templis dicare assueuerant, scriptores produnt: in [v] quo duorum imagines, sæpe clarissimorum virorum gesta effingebant. [x] Quare Athenienses Antigoni & Demetrij imagines cum Ioue & Pallade effinxere in peplo. [y] Nonnulli peplum eximij candoris vestem sine manicis, aureis distinctam clauis, fuisse autumant: [z] quam quinto quoque anno apud Hylen mulieres sex & decem Iunoni contexebant. [a] Encomion verò carmen in victoris laudem editum ad immortalitatem, quo ipsius res gestæ magnificæ, illustri præconio canebantur, quod [b] epinicion vocant: [c] trophęum verò monumentum dixere nunc marmoreum, modo æneum, cum inscriptione & titulis æuo perpetuo duraturis. Nonnunquam, si materia non suppetebat, [d] lapides in ingentem cumulum aggerendo, [e] vel insignem arborem

Græcorum triumph. *Peplum.*

Encomion.

Epinicion. *Trophæū.*

ANNOTATIONES.

tamen Tacitus lib. 20. non multò post princ. Muciano data triumphalia de Ciuili bello, idque cum multo honore verborum.

r Aurelianus Augustus.] Flauius Vopiscus in vita illius, & Trebellius Pollio in vita Zenobię.

s Apud Græcos.] Id probatur ex iis quę sequuntur: sed non omittam id magna ex parte sumptum fuisse ex Seruio lib. 10. Aeneid. in eum locum:

—Vmeo prædonis corpore raptis
Indutum spoliis, ipsum te Lause trophæum
Aenea. - -

Dictum est, inquit, trophæum ἀπὸ τοῦ τρέπεσθαι, id est, ab hostium conuersione. Vnde qui hostem fugasset, merebatur trophæum: qui autem occidisset, triumphum, ἀπὸ τοῦ θριαμβεύειν, id est ab exultatione. Idem quoque Seruius in lib. 11. Aeneid. quo loco citabimus infrà, in verbo, Vel insignem arborem. Plenæ (ait) victoriæ triumphus debetur.

t Fuisse autem peplum.] Id quoque ex eo probatur, quod statim ex Plutar. dicetur de Atheniensibus, & quod Virgilius scribit in Cyri post princ.

Sed magno intexens (si fas est dicere) peplo,
Qualis Erichthei olim portatur Athenis,
Debita cùm castæ soluuntur dona Mineruæ.

Et paulò post,

Ergo Palladiæ texuntur in ordine pugnæ,
Magna giganteis ornantur pepla trophæis:
Horrida sanguineo pinguntur prælia succo.

v In quo deorum imagines.] Et hoc quoque ex ipso Plutarcho.

x Quare Athenienses.] Plutarc. in Demetrio.

y Nonnulli peplum.] Scilicet Lactantius Placidus interpres Statij lib. 10. Thebaidos non adeò longe à princ. Sed tu de huiusmodi vocabuli significatione, vide omnino nostras leges Connubiales l. 3. inter ornamenta muliebria.

z Quam quinto quoque anno.] Vide ipsum Lactantium.

a Encomion.] Menander in Artibus. Et ea voce in hac significatione vsus est Plutarchus in Fabio Maximo.

b Epinicion.] De hoc Suetonius in Nerone ca. 43. Reuocatisque ad pœnitentiam defectoribus, sequenti die lætum inter lætos cantaturum epinicia, quæ iam nunc sibi componi oporteret. Et lib. Machabæorum 2. cap. 8. Et cùm epinicia cantarent in Hierosolymis. Vbi Nicolaus Lyrensis non malè interpretatus est, solennitates pro victoriis. Et hoc apud Græcos vsus est Plutarc. in Romulo. Hincque Demosthenes τὰ ἐπινίκια θύειν, pro victimas ob partam victoriam immolare. Aliter autem accepisse videtur Plato in Symposio, vbi ita facit loqui Socratem: χθὲς γὰρ αὐτὸν διέφυγον τοῖς ἐπινικίοις φοβηθεὶς τὸν ὄχλον.

c Trophæum verò monumentum dixêre.] Cicero, aut quisquis is est, ad Herennium lib. 4. Ad id autem quod dicit hic, cum inscriptione & titulis, spectat illud Virgilij lib. 11.

— Inimicáque nomina figi.

Vbi Seruius, Dixit (ait) affixos trophæis titulos cum nominibus occisorum. Ego de ruderibus trophæi, quod C. Marius ad aquas Sextias erexit Amplius didici & ex opere testaceo cōstructa trophea, quibus affigi exuuias promptius, quàm marmoreis faciliusque fuit.

d Lapides in ingentem cumulum.] Herodotus lib. 7. Quem locum vbi tenuere Barbari, lapideum illic titulum imposuerunt.

e Vel insignem arborem excisis ramis.] Ex Virgilio lib. 11. Aeneid. ad princip. cuius hi versus sunt:

Ingentem quercum, decisis vndique ramis,
Constituit tumulo: fulgentiáque induit arma,
Mezenti ducis exuuias, tibi magne trophæum
Bellipotens: aptat rorantes sanguine cristas,
Teláque trunca viri, & bis sex thoraca petitum,

excisis ramis, vbique hostium spolia statuendo, in memoriam posteritatis, bonis & fortibus viris pro trophæis erigebant. [f] Tametsi qui primi ex Græcis æneum aut lapideum statuere trophæum, non magnopere probati fuerint, quòd regum tantum nomina illis inscriberent, nec militum operam aut fortitudinem, quibus victoria parta fuerat, annotarent. [g] Fuitque moris in locis quibus cum hostibus decertassent & vicissent, aut aliqua insigni clade affecissent, ibi victores duces pro monumento laudis cum ampla inscriptione trophæum ponere, & fortium factorum posteris dare memoriam. Quare Pericles nouies patria victor, trophæum posuit: & aliud [h] Agesilaus inter Anthracē Nartheriūque erexit. Lacones, quòd Persas parua manu vicissēt, porticum Persicam de manubiis trophæi loco extruxere. Idem contigit [i] Fabio Aemyliano, qui ad Rhodanum deuictis Gallis, ex candido lapide velut monumentum magnæ laudis trophæum tulit. [k] Sylla contra Archelaū potitus victoria, fixit stemma, in quo Martem, Victoriam, & Venerem, & se venustum inscripsit. [l] Marius verò de Iugurtha & Cimbris duplici est trophæo donatus. [m] Metellus autem deuicto Sertorio aureum sibi poni iussit. [n] Quod & Flaminius de torquibus Gallorum aureum statuit, cum elogiis monumentorum cladis illatæ. [o] Claudius quoque deuictis Boiis, ex torquibus Gallorum vnum magni ponderis in Capitolio donum posuit, index victoriæ & triumphi. Sicut [p] Octauius, qui ex auro rostratæ columnæ in foro trophæum fixit. [q] Germanicus verò deuictis nationibus inter Rhenum & Albim,

Trophea quibus statuerentur, & quo loco.

Trophea diuersa variarū gentium, ex diuersis causis.

ANNOTATIONES.

Perfossumq́; locis: clypeumq́; ex ære sinistra
Subligat, atque ensem collo suspendit eburnum.

Et Iuuenalis Satyra 10.

Bellorum eximiæ, truncu affixa trophæis
Lorica, & fracta de casside buccula pendens.

Et quæ sequuntur. Et Suetonius in Caligula c.45. Truncatisque arboribus & in modum tropheorum adornatis. Et Plutarchus in Romulo, vbi ipsius trophęum de Acrone, Ceninensium rege, describit. & in Marcello, vbi de triumpho Gessatarum. & in Nicia non multo ante fi. Et Claudianus lib.1.in Ruffinum,

Festinas vrgete manus, mens ecce paratur
Ad bellum Stilico, qui me de more trophæis
Ditat, & hostiles suspendit in arbore cristas.

Et Prudentius lib.2.in Symmachum,

Et suspensa graui telorum fragmina trunco.

Et Sidonius Apollinaris in Panegyrico Maiorani, post principium.

Ista mican clypeo, cuspis trab surgit eburna
Libria cæde virūm propter Bellona trophæum
Extruit, vt quercum cap'tiuo pondere curuet.

f Tametsi qui primi ex Græcis.] Plutarchus in Problem.cap.36. Diodorus autem Siculus lib.3. in oratione Nicolai Syracusij, scribit Priscos Græcos in victoriis bello partis curauisse ne lapidea, sed lignea potius trophæa erigerentur, vt his breui tempore consumptis, quàm celerrime auferrentur e medio monumenta discordiæ.

g Fuitq́ue moris.] Id probatur ex iis exemplis, quæ mox subiiciuntur.

h Et aliud Agesilaus.] Xenophon in oratione de laudibus ipsius Agesilai, & Plutar.in Apophth. Laconicis, & in vita illius. vbi etiā non multò pòst tradit Bœotios iuxta Itoniæ Mineruæ sacrum trophæum erexisse, Atheniensibus ibi prælio victis.

i Fabio Aemyliano.] Strabo lib.4. Vbi præterea dicit ipsum Fabium ob eam victoriam duo templa extruxisse, Marti quidem vnum, Herculi verò alterum.

k Sylla contra Archelaum.] Plutarch.in vita illius.

l Marius verò.] Suetonius in Cæsare, & c.11. & Plutarc.in vita ipsius Marij.

m Metellus.] Plutarc.in vita Sertorij.

n Quod & Flaminius.] Lucius Florus Epitomate 20.in bello Gallico.

o Claudius quoque deuictis Boiis.] Is fuit M.Claudius Marcellus Consul, ex Liuio qui id tradit 4.Decad. lib.3. authoritate Valerij Antiatis.

p Sicut Octauius.] Hic, ni fallor, deceptus est Alexander: qui ex auro has colūnas rostratas fuisse dicit. Nam ex ære dicit Virgi.de his loquens lib.3. Georg.

Atque hic vndantem bello, magnumq́; fluentem
Nilum, ac nauali surgentes ære columnas.

Vbi Seruius scribit Augustum, de quo Virgilius ibi loquitur, victorem totius Aegypti, sustulisse de nauali rostra ærea: quibus conflatis, quatuor effecit columnas, quæ posteà à Domitiano in Capitolio sunt positæ, quas, inquit, hodieque videmus. De Augusti autem trophæo vide apud Plinium lib. 3. c.20. Appianum lib.5. bellorum Ciuilium loquentem de trophæo Victoriæ aduersus Pompeium, Magni filium.

q Germanicus.] Corn. Tacitus lib.2. vbi de ea re loquens, Miles, inquit, in loco prælij Tiberium Imperatorem salutauit, struxitque aggerem, & in modum trophæorū arma subscriptis victarū gentium nominibus imposuit. Et paulò pòst, Laudatis, ait, pro concione victoribus, Cæsar (is Germanicus erat) congeriem armorum struxit, superbo cum titulo, Debellatis inter Rhenum Albimque nationibus, exercitum Tiberij Cæsaris ea munimenta

Marti

congeriem marmorum, structis molibus, Tiberio sacrauit. Proditumque memoriæ est, [r] Artemisiam, deuicta Rhodo, trophęi loco duas statuisse imagines æneas, vnam Rhodiæ ciuitatis, alteram illi stigmata inurentem pro æterna memoria dedecoris, ignominiæque acceptæ. Mirúmque prodi de [s] Numenio Antioqui duce, qui cum in Arabia, æstuante vadoso & reciproco mari, prælio nauali contra Persas victor fuisset: mox æstu reuerso, pedestri certamine ibidem victor, gemina trophæa Ioui & Neptuno posuit. [t] Sicut de Neoptolemo Mithridatis duce traditur, circa Mæotim ęstate nauali pugna, hyeme verò equestri, glacie concreto mari, iisdem in locis victoriam tulisse. [v] Conuenitque inter peritos rei militaris, quod tametsi duces fœliciter rem gessissent, & insigni victoria potiti essent, si tamen precariò ab hoste aliquid petiissent, nec trophæo donarētur, nec encomio. [x] Viriatus autem Lusitanus hanc temeritatis laudem tulit, vt potius victoria contra Romanos, trabeas & consulares fasces triumphi loco [y] in montibus figeret. [z] Sic Pōpeius, deuictis Hispanis & Alpinis gentibus, trophæa in Pyrenæis iugis, quà in Hispaniā iter est, excitauit. [a] Et Domitius Aenobarbus, [b] ac Fabius Maximus contra Allobroges, turres, fixis hostilibus armis, erexere. Inter cæteros memoriæ proditur [c] Sesostris Ægypti rex, si cum hostibus qui magno certamine dimicassent, & præsenti animo restitissent, rem gessisset: ibi trophæum cum coleis & virili membro erigere: si verò remisso & languido animo, per ignauiam segniter victi, aut nullo negotio pulsi essent, contra eos muliebri genitali constituto, tanquam in desides & ignauos, trophæum ponere consueuisse. [d] Apud Lacedęmonios vero, contra. Nam qui dux fortiter dimicasset, & cruento Marte, magnáque hostium clade vicisset, trophæi loco gallum diis immolabat: qui verò deditione

Qui precario ab hostibus aliquid petiissent.

Sesostris trophæum.

Lacedæmonij victoriam incruentam laudabant.

ANNOTATIONES.

Marti & Ioui & Augusto sacrauisse. Qui locus, si perpendatur, docebit, aut Alexandri, aut scriptoris hic esse vitium, vbi legitur, congeriem marmorum, pro congeriem armorum, vt legitur apud Tacitum. Quod, si cui magis placet ex huius autoritate verba Taciti emendare, non impediam.

r Artemisiam.] Id ex Vitruuio est lib 2.c.8.

s De Numenio.] Plinius lib.6.c.28.

t Sicut de Neoptolemo.] Strabo lib.17.

v Conuenitque inter peritos.] Ex Plutarcho in Nicia, vbi scribit ipsum Niciam nihil veritum illam seu legem, seu consuetudinem, qua passim ab omnibus iudicatur, illos hostibus victoriam tacito consensu tribuere, qui corpora ad sepulturam repetere coguntur. Itaque trophæi statuendi, quibus id euenerit, imperatoribus facultatem adimi. Qui enim vicerint, potentiores esse iudicantur. Ideoque vt precariò quidquā ab inferioribus petere absurdum videtur: sic nihil Niciam eā legem veritum, victoriæ ac gloriæ opinionem negligere maluisse, quàm ciuium suorū corpora inhumata relinquere.

x Viriatus autem Lusitanus.] Paulus Orosius lib.5.cap.2. Florus lib.2. Epit.de rebus in Hispania gestis.

y In montibus.] Nam & aliàs huiusmodi trophæa figebantur in locis eminentioribus, siue aedificiis, de quibus videas apud Virg.lib.11.Aenei. vbi trophæum de Mezentio tumulo constituit. & ibi Seruius id annotauit quod diximus: qui & subdit, quòd ex eo more trophæa in vrbibus figebantur, in arcubus exædificatis. Et vide versu sequen. vbi de iugis Pyrenæis. Id autem ita fiebat, vt trophæa essent conspicuiora, possentque a longinquo conspici.

z Sic Pompeius.] Plinius lib.3.c.item 3. in prin. & lib.7.c.25.& lib.37.c.2. & Seruius in 11. Aeneid. ad princ. authoritate Sallustij, cuius hæc verba adfert, Domitis Hispaniis trophæa in Pyrenæis iugis constituit. Et ante hos Strabo lib. 3. non semel, & iterum lib.4.

a Et Domitius Aenobarbus.] Lucius Florus lib.3.Epit.in bello Allobrogico.

b Ac Fabius Maximus.] Strabo lib.4. Quo in loco, inquit, Isar & Rhodanus ad Cemmenum montem confluunt, vbi Q.Fabius Maximus Aemylianus triginta vix militum millibus, ducenta Gallorum millia ad internecionem dedit, & de lapide candido ibidem trophæum erexit, Marti quidem vnum, Herculi vero alterum. Et Lucius Florus vbi suprà.

c Sesostris Aegypti rex.] Herodotus lib. 2. & Diod.Siculus lib.2.c.1. Et ante hunc Hismādius, & ipse Aegyti rex, parientem sculpere fecit, captiuis absque pudendis, manibúsque a rege ductis: quæ nota erat illos esse animo viles, & corpore imbecilles. Diod.ibi.

d Apud Lacedæmonios.] Plutarchus in Marcello. Theriades autem Lacedæmonius in bello quodam aduersus Argiuos, cùm eius exercitus iam victor esset, tamen graui vulnere iaceret, antequàm animam exhalaret, excepto suo sanguine trophæū iussit tolli, quod digito sanguine oblito inscripsit. Ad quod respiciens Statius lib.4. Thebaidos statim post princ. ait:

Et Lacedæmonium terræ lecturæ cruorem.

Vbi Lactantius interpres id refert quod diximus.

Periclis sententia.

Macedonibus trophæum erigere vetitum.

& pacto, nec nimium cruenta victoria potitus, belli mala vitasset, bouem: vt significarent, magis decere imperatorem (iuxta Periclis sententiam) consilio & astu, quàm gladio aut multo sanguine fuso, victoria potiri. Neque prætereundum, quod tametsi ponendi trophæa, rebus prosperè gestis apud Græcos frequens vsus foret:[e] regibus tamen Macedonum fuisse vetitum, ne illa erigerent: quippe cum Caranus deuicto Cisseo rege, trophæum posuisset, noctu veniens leo, illud euertit & disiecit: inde velut fœdi ostenti malique ominis vetitum est ne in posterum regiis Macedonum quæsitis victoriis [f] trophæa ponerent.

ANNOTATIONES.

e Regibus tamen Macedonum.] Hæc vsque ad fi. sunt Pausaniæ lib. 9. Reperio tamē Philippum Alexandri Magni patrem, Macedonum regem, Illyriis deuictis, trophæum erexisse, apud Diod. Siculum lib. 16. cap. 2. Alexander autem Magnus eius filius, nec de Dario, nec de victoriis Indorum trophæum statuit, vt dicit Pausanias, vbi suprà.

f Trophæa ponerent.] De aliis autē trophæis vide Ciceronem de Oratore, ad Herennium lib. 4. Plinium lib. 3. c. 20. Plutarch. in Parallelis c. 5. & 6. Herodianum lib. 3. tum in vita Basiani, vbi de Alexandri Magni trophæo, tum etiam in triumpho Septimij Seueri.

Disceptatio Francisci Philelphi cum Grammatico, an Cicero aliquando ludum aperuerit. Cap. XXIII.

Ludus Ciceronis.

FRanciscus Philelphus, ætatis suę homo doctus & fortunatus, inter sui æui poetas famam carmine primùm auspicatus est: à principibusque qui eo tempore floruerunt, magnis honoribus & re familiari auctus & honestatus fuit. Cuius vitia ineuntis adolescentiæ, postquam deferbuere cupiditates, cum iam ætate matura senesceret, magnis postea virtutibus emendauit. Is cum æuo ingrauescente celebris famæ haberetur, & optimatum rogatu accersituque Romam aduentasset, experiri, credo, volens quantum dicendo valeret, Tusculanas quæstiones Ciceronis publicè in scholis legere aggressus est. Ad eum quotidie concursus studiosorum iuuenum, & clari nominis professorum frequens fiebat. Ipseque inter legendum firma etiam tunc voce & latere, nouis & exquisitis eloquentiæ generibus præceptisque discipulos imbuebat, exploratóque iudicio singula dicendi genera, & philosophorum scita multo cum nitore & cultu pensitabat & rimabatur. Eum ego adolescentulus senem inter cæteros coæuos meos colui & obseruaui: cumque ad eum nos quoque ventitaremus, memini ipsum inter legendum dicere, Ciceronem cum eiusmodi quæstiones scriberet, conuētum suæ ætatis studiosorum habuisse, ludúmque literarium quasi aperuisse: & pleraque hoc genus satis scitè & eleganter, vt mos ingeniúmque eius fuit, non sine multo ornatu in scholis recensere. Cúmque perorasset, & à lectione, vt fit, discipuli apud eum se colligerent & fabularentur, ipseque illa eadem sæpius repeteret: animaduerti quempiam grāmaticum florentis facundiæ, cuius nomen libens prætereo, eius doctrinæ æmulum, qui ipsum pernitiali odio prosequebatur, sæpéque apud studiosos illum in inuidiam criménque vocabat, singuláque non modo dicta factáque, sed verba & nutus obseruabat, contradicere: quæque ille dixerat, vera esse pernegare, neque apud autores inueniri, Ciceronem ludum aperuisse, aut scholas studiosorum habuisse, asseuerare. Cúmque Philelphus, mitis vt erat & placidus, non rhetorum scholas, in quas homines passim ventitarét, sed tamen aliquos præstantis ingenij viros, studiosos disciplinarum Ciceronem edocuisse, & quasi ludum aperuisse diceret, idque testimonio probari illius [a] ad Pętum epistola, qua se Dionysium superiorem imitari dicit, qui cum Syracusis expulsus, Athenas cōmigrasset, ludum inibi aperuisse pariter habere discipulos asseuerauit. Hęc & pleraque cum ille diceret: contráque eum alter insectaretur, & iam non contentio-

ANNOTATIONES IN CAP. XXIII.

a Illius ad Pætum epistola.] Quę est lib. 9. epist. fam. epist. eius li. 18. quę incipit, Cū essem otiosus.

ne, sed clamoribus & prope dimicatione rem agerent, nec res sisti videretur posse: excandescens Philelphus, tanta indignatione exarsit, vt illum indoctissimum omnium indoctorum vocitaret. Tandem communi discipulorum amicorúmque intercursu, desita ira & ardore illo animorum, composita controuersia, & lis dirempta est. Sed cum postea in ipsius Ciceronis multiplici lectione versaremur, inuenimus id ab eo apertius significari. Nanque [b] ad Volumnium Cassium scribens, Cassium & Dolabellam suis auribus frui asseuerat. [c] Ad Pætum quoque, Veniunt qui me audiunt quasi doctum hominem, quia paulo sum quàm illi doctior. [d] Et ad Papyrium Pætum: Hircium ego habeo, inquit, & Dolabellam, dicendi discipulos, cœnandi magistros: puto te audisse illos apud me declamitare. [e] Vatinius quoque ad Ciceronem de Catillo inquit: Defenditur a Q. Volusio tuo discipulo. [f] Quod & M. Fabius de Cælio & Pansa testatur: qui omnes à primo ætatis gradu Ciceronem in disciplinis bonarum artium sectati fuere Sed quod de Cicerone, idem nimirum [g] de Socrate, Platone, & Aristotele, aliísque doctissimis viris, qui scientia præcelluere, accepimus, qui bonis disciplinis iuuenum animos imbuendo, æternam sibi gloriam peperere, suísque dissertationibus & documentis diuersarum opinionum sectas inuenere Ante omnes [h] Pythagoras Samius iuuenum æmulantium studia scholasque sophistarum in Italia habuisse fertur: pluré sque discipulos reliquisse magnæ & expertæ virtutis. [i] Sic Thebanum Epaminundā Lysias Pythagoreus, [k] Aristoteles Theophrastum, [l] & Syracusanū Dionysium Plato erudiuit. Perraróque eximius aliquis ingenio & doctrina inuētus est vir, cuius non aliqua monumenta studiorū mandata literis, aut aliqui discipuli sapientiæ præceptis aucti & imbuti, velut hæreditaria munera posteritati [m] relicti fuerint.

ANNOTATIONES.

b Ad Volumnium Cassium.] Epistol. famil. lib. 7. epist. eius lib. omnium postrema.

c Ad Pætum quoque.] Lib. 9. Epistol. famil. epist. eius lib. 20. omnium 171. ad fin.

d Et ad Papyrium Pætum.] Episto. famil. lib. 9. epist. eius lib. 16. omnium totius operis 167. eius initium est: Delectarunt me tuæ literæ.

e Vatinius quoque ad Ciceronem.] Inter epistolas ad familiares ipsius Ciceronis lib. 5. epist. eius lib. 10. omnium 67.

f Quod & M. Fabius.] Quintilianus scilicet, lib. oratoriarum Institutionum.

g De Socrate, Platone.] Hoc videre licet apud Laertium in viris eorum.

h Pythagoras.] Idem Laërtius in vita illius.

i Sic Thebanum Epaminundam.] Plutarch. in vita illius.

k Aristoteles Theophrastum.] Laertius in vita vtriusque.

l Et Syracusanum Dionysium.] Plutarchus in vita Dionis: & Laërtius in vita ipsius Platonis.

m Relicti fuerint.] Addo superioribus quæ de Cicerone dicta sunt, quæ & ipse lib. 1. de Diuinatione scribit, Nuper cum essem cum Q. Fratre, in Tusculano disputatum est. Nam cùm ambulandi causa in Lycium venissemus (id enim superiori gymnasio nomen est) Perlegi, ille inquit, tuum paulo ante tertium librum de natura deorum. Ex quibus plane constat Lycium fuisse gymnasium in Tusculano Ciceronis a nomine Aristotelicæ scholæ dictum. De quo etiam per ipsum Cice. lib. Academicarum quæstionum. Et quod scribit Plutarc. in vita ipsius Ciceronis, cum Rempublicam in monarchiam per Cæsarem mutatam aspicientem, publica misisse, ac operam iunioribus præbuisse, qui philosophiæ adorti studium forent.

In quo gradu cognationis apud plerasque gentes matrimonia licuerint, & quàm diuersi mores in contrahendis nuptiis fuerint. Cap. XXIIII.

INter [a] omneis constare video, licuisse quondam passim & nullo delectu aut modo, veteres coniugiis affinium cognatorúmque copulari: quod tamen non æquè apud omnes seruatū est. Nam etsi apud nonnullas [b] Indorum gentes, [c] Arabas, [d] Persas, [e] Maurósque, qui iuxta Bactrianos sunt,

ANNOTATIONES IN CAP. XXIIII.

a INter omnes.] De hac re scripsimus in nostris legibus Connubialibus in l. 7. nu. 30. 32. & multis seq. in quibus videbis authorū de hac re testimonia, quorū nos versa seq. nonnulla afferemus.

b Indorum gentes.] Hieronymus lib. 2. aduersus Iouinianum, quod vix alibi repertes.

c Arabas.] Strabo lib. 16. vbi scribit apud Arabes, qui in Aromatifera regione sunt, omnibus consanguineis vnam vxorem esse.

d Persas.] Idem Strabo lib. 5. ad fi. Catullus quo loco statim citabimus. Curtius lib. 7. & alij multi à nobis citati d. l. 7. connubiali nu. 32.

e Maurosque.] Legendum Nauros ex Curtio lib. 8. non multo post princ.

Babylonij. ac [f] magos & [g] Babylonios, quorum hoc institutum fuit, cum quibus [h] Chrysippus sentire visus est, filios matres ducere vxores, & cum parentibus stupro coire, atque ex eis sobolem gignere passim licuerit, idque inter eos coniugium nullis fuerit legibus vetitum: [i] tamen apud reliquas vbique gentes, tam immane scelus, lege & moribus sub graui documento interdictum fuit: nefas scilicet existimantes, filios cum matribus turpi amore commisceri, ferarum ritu: quod dictu auditúque fœdum & **Aegyptij.** pudendum est. [k] Ægyptij vero sororum amoribus coniugiisque implicari, & cum his passim matrimonia inire solitauere. [l] Quippe Ptolemæus, vt sororis quam miro amore deperibat, coniugium sortiretur, & suam libidinem expleret, passim id licere permisit. Itaque vt dirum facinus, & notam turpitudinis nefariæ, velamento matri- **Persæ.** monij obnubilaret, omnibus id permitti voluit. [m] Id quod Persis quoque licuit. [n] Nã Cambyses duas sorores cum desiderium ferre non posset, [o] Darius Satyram iisdem **Epirotæ.** genitam parentibus connubio sibi deuinxere. Idem [p] Epirotæ, & [q] Macedones: si- **Macedones.** quidem & [r] Ptolemæus Ceraunicus Arsinoen duxit, [s] & Olyimpias Pyrrhi filia, fra- **Græci.** tris coniugio potita fuit. Contra vero [t] omnis ferè Græcia, qui inter priuatas necessitudines cum sororibus commisceri interdictum habuere. nefandumque putauere eo- **Athenienses.** dem parente genitos, inuicem incestis nuptiis detineri. Tametsi [v] Atheniensibus ger- **Persæ.** manas ducere vxores, crimini datum non fuerit: quippe [x] Cymon Elpenicem duxit. & ex illo traditum, impune cum sororibus cõiugari. [y] Persis quoque legitimum fuit, neque pudendum visum est, non modo soribus, sed & filiabus commisceri. [z] Nanque Artaxerxes Athosim atque Mestrim filias, iustæ vxoris loco habuit: & alij impune id factitarunt, [a] quod Græci & pleraque gens improbum nefandumque existimarunt. **Lesbij.** Præ omnibus vero [b] Lesbij fœdissimæ Veneris fuisse traduntur: apud quos nihil synceri erat aut incontaminati: adeo vt ne capiti quidem parcerent, & omni fœda li- **Romani.** bidine se inquinarent. [c] Apud Romanos vero tam informia coniugia, lege & moribus interdicta fuere: apud quos licet cùm affinibus, cum quibus summa erat necessitudo, coniugalem inire copulam esset lege vetitum, ea de causa, vt nouos affines agnationibus familiarum, multasque propinquitates & clientelas mutuis affinitati-

ANNOTATIONES.

f Magos.] Laërt. in procemio, authoritate Socionis. Catullus in Gellium,

Nascatur Magus ex Gelli matrisq; nefando
Concubitu, & discat Persicum aruspicium.
Nam Magus ex matre, & nato gignatur oportet;
Si vera est Persarum impia relligio.

g Et Babylonios.] Adde & alias multas gentes, vt Parthorum, Medorum, Phrygum, Galatarum, Aethiopum, Scytharum, Hyberorum, Nomadum, vt & nos diximus & probauimus ex illis nostris legibus Connubialibus l.7.nu.33.

h Chrysippus.] ἐν τῷ περὶ πολιτείας, vt tradit Laërtius in vita illius, & Epiphanius lib. Hæreseon 3.c. vlt. & alij, quos videbis d.l.7. Connub. nu.38.

i Tamen apud reliquas.] Vt & nos latè scripsimus in eadem l.7.

k Aegyptij.] Diodorus Sicul. lib. 1. & alij ibi. à me citati.

l Quippe Ptolemæus.] Iustinus lib.14. Pausanias in Atticis. Herodianus lib.1.

m Id quod Persis.] Vt & suprà dictum est in verbo, Persas.

n Nam Cambyses.] Herodotus in Thalia.

o Et Darius.] Iustinus lib.11.

p Idem Epirotæ.] Quod probatur ex eo quod statim dicetur de Pyrrhi filio.

q Et Macedones.] Cõtrà Herodianus lib.1. dum scribit, Ptolemæum, contra Macedonum leges, sororiis amoribus sese implicasse.

r Ptolemæus Ceraunicus.] Plut. in lib. de educatione liberorum. Iustinus lib.24. Pausanias lib.1.

s Et Olympias.] Iustinus lib.28. in prin. Olympias, inquit, Pyrrhi Epirotæ regis filia, amisso marito, eodemque germano fratre Alexandro &c.

t Omnis ferè Græciæ.] Herodianus, vbi nuper citauimus.

v Atheniensibus.] Arnobius lib.8. contra Gentes. Sed tu tamen vide d. nostras ll. Connubiales in 7.l.nu.37.

x Quippe Cymon.] Probus Aemylius in procemio, & iterum in vita ipsius Cymonis.

y Persis quoque.] Sed de iis iam dictum est.

z Nanque Artaxerxes.] Vide d.l.7. Connubialem nu.32.

a Quod Græci.] Vt dictum est suprà.

b Lesbij.] Ex Aristophanis interprete in Vespis, cum locum interpretante Μέλλουσαν ἤδη λεσβιᾶν τοὺς ξύμπαντας, idque testimonio Theopompi in Vlysse, & Heraclydis in Troilo.

c Apud Romanos.] Ex Plutarcho problem.6. 108. vbi reddit multas rationes. & vide d.l.7. Connubialem nu.41. & multis seq.

d Et

bus sibi adsciscerent cognationis iure: tamen cum sobrinis, aut defunctæ vxoris sorore, vel mortui fratris vxore copulari non vetabatur. Cæcilius enim Metellus, vxore defuncta, illius sororem desponsam tulit. Et [d] Brutus Porciam sobrinam, nulla prohibente lege, desponsauit. L. quoque Crassus ex defuncti fratris vxore filios eduxit, & propagauit. [e] Ex descendentibus vero ad neptes vsque coniugia Romani vetuere, id quod etiam plebiscito cautum fuit. [f] Sed fratris filiam ducere vxorẽ, licet antea lege vetaretur, subsequutis inde temporibus, passim id licere principes voluere, post quam [g] Claudius Cæsar rem desuetam vsurpauit, vt Agrippinam, cuius amore deperibat, sibi vxorem desponsaret. Idem apud Græcos licuisse comperimus. Nanque [h] Alexandrides sororis filiam sponsam duxit: ex qua Doryeum, Leonidem, & Cleombrotum genuit: quod succedenti æuo [i] à Nerua fuit seuera constitutione inhibitum. Proditus tamen memoriæ est [k] Antoninus Caracalla, præter instituta maiorum, nouercam Iuliam vxorem duxisse, nuptiasque incesto primus polluisse: causatus, principi quodcunque liberet, impune licere. [l] Et licet socrus genero copulari nullis auspiciis posset, [m] sobrini tamen filiam vxorem ducere nullæ leges vetuere. Scipio enim Nasica Africani maiorem filiam nullo prohibẽte iure sibi desponsauit: quod alij frequentes factitarunt. Procedente mox tempore, [n] Valentinianus Cæsar, vt soboles passim propagaretur, gentesque affatim redundarent, duas simul vxores ducere licere, duobusq; impune coniugiis cõmisceri lege sacrata sanciuit: [o] quã legem Iulius Cæsar decreuisse dicitur, vt liberorum quærendorum causa, quot vellet quisque vxores ducere, facultas foret. [p] Id quod apud Siculos & [q] Athenienses in vsu fuisse quandoque inuenimus. Siquidem [r] Dionysius vno simul tempore cum Doride Locrensi, & Aristomacha Syracusana nuptias celebrauit. Et [s] Demetrius Antigoni filius, atque [t] Euripides poëta duobus simul coniugiis nihil veriti sunt copulari. [v] Socratem quoque tradunt simul Xantippen & Myrtonem Aristidis neptem habuisse vxores. [x] Ipse vero Demetrius tam inexhaustæ libidinis fuisse fertur, vt postpositis armis & omni apparatu belli contra Megarenses, Lamiæ prostitutæ amore accensus,

Fratris filiam ducere licebat Romanis & Græcis.

Nouercã ducere.

Sobrini filiã ducere.

Vxores quot quisque voluit ducebat.

Demetrij libido.

ANNOTATIONES.

d Et Brutus Porciam sobrinam.] Plutarch. in vita illius, & alij plerique suas consobrinas in vxores duxêre, vt videbis in d. 7. l. Connubiali nu. 44 Neque enim id legibus nostris prohibitum est, vt ibi dicitur.

e Ex descendentibus.] Vt videre licet ex l. nuptiæ consistere. & l. vlt. ff. de ritu nupt. & §. ergo non omnes. Instit. de nupt.

f Sed fratris filiam.] Ex l. qui in prouincia. §. diuus. ff. de ritu nupt. & aliis multis citatis in d. l. 7. numero 42.

g Claudius Cæsar.] Suetonius in vita illius c 7. & Cornelius Tacitus lib. 12.

h Alexandrides.] Legendum Anaxandrides ex Herodoto, id de eo referente lib. 5.

i A Nerua.] Vt tradit Dion Nicæus in vita illius. Sed tu super hoc vide omnino d. l. 7. Connubialem d. nu. 42. vbi videbis & ante tempora Neruę fuisse prohibitum.

k Antoninus Caracalla.] Aelius Spartianus in vita illius.

l Et licet socrus.] Quod videre poteris ex nostra l. Connubiali 9. nu. 104.

m Sobrini tamen filiam.] Nescio quónam pacto hæc clausula præcedenti coniugatur, cum nihil cum ea commune habeat. Est tamen verum quod id dicitur. Nam si sobrinam licet ducere vxorem, vt dictum est suprà in verbo, Et Brutus. multò magis eius filiam.

n Valentinianus Cæsar.] Aliã huius l. causam affert Socrates Constantinopolitanus in historia tripartita Cassiodori libro 8. cap. 11. Nempe quod post Seuertiam priorem vxorem, Iustinam quoque, quam deperibat, duceret. De quo etiam Paulus Diaconus in vita Valentis ipsius Valentiniani filij.

o Quam legem Iulius Cæsar.] Suetonius in vita illius c. 52.

p Id quod apud Siculos.] Quod probat ex eo quod postea dicit de Dionysio.

q Et Athenienses.] Gellius lib. 15. c. 10. vide d. l. 7. Connub. c. 23.

r Dionysius.] Cic. lib. 5. Tuscul. quæst. Valerius Max. lib. 9. c. 14. Plutarc. in Dione, post prin. Aelianus de Varia historia lib. 13. vbi tamen posteriorem illam vxorem vocat Aristænetam.

s Et Demetrius.] Plutarch. in vita illius.

t Euripides.] Gellius d. lib. 15. c. 20. Sed tu omnino vide d. l. 7. Connubialem, nu. 23. 25. & 26.

v Socratem quoque. &c.] Athenæus & Laertius in vita illius, authoritate Hieronymi & Satyri.

x Ipse vero Demetrius.] Plutarchus in vita illius, Athenęus in Dipnosophistis. & vide Aelianum lib. 12. Variæ historiæ.

Athenienses urbanã ducebant uxorem. Spartani. Brachmanes. Numidæ. Mauri. Persarum & Assyriorum reges. Ritus diuersi in cõtrahendis nuptiis. Thraces. Babylonij & Assyrij. Taxili & Brachmanes. Bœotij & Locri. Eucliæ ara. Romani. Futinus. Indi. Phasis fluuius. Athenienses.

inseruiret: vt haud immerito Lysimacho ostentanti vulnera quæ cum leone miræ magnitudinis pugnans, passus fuerat: ipsius legati respondisse ferantur, quasi alludentes, Demetrium quoque meretricis Lamiæ in collo notas & vulnera dentibus inflicta, exhibere potuisse. Proditum vero memoriæ est Athenienses, vt exhaustam iuuentutem belli cladibus repararent, decreto cauisse, vt vrbanam ciues ducerent, & ex altera liberos tollere non vetarentur. Apud Spartanos duas simul duxisse, crimini fuisse datum satis constat (licet aliqui contra vetitum pessimo id exemplo factitarint) [y] Lycurgi lege, quã binas vxores vnas ædes incolere, atq; in eadẽ domo habitare non permisit. [z] Brachmanes, [a] Numidæ, & [b] Mauri, pro modo facultatum vxores habent: itaque multis denas, plerisque vigenas habere permissum est. [c] Reges quoque Persarum & Assyriorum, plures, quibus ciuitates pro redimiculis & muliebri mundo largiuntur, habent vxores. [d] Sed sicut apud diuersas gentes, nationesque dispares gradus affinitatis cognationisque, quibus cum iungerentur, deffiniti fuere: ita mores obscœnos & sordidos ritus, ac fœda quædam solennia in contrahendis nuptiis, pleræque gentes dispari obseruarunt modo. [e] Quippe Thraces mulieres nupturæ, non parentum arbitratu, sed præmiis nubunt. Virgines enim quæ forma præcellebant, à viris precio exhibito, & certa subtaxata pecuniarum summa, emebantur. Contrà vero deformes & minus decoræ, preciis mercabantur viros quibus nuberent. [f] Babyloniis & Assyriis [g] peculiare fuit, nubiles virgines ad forum in vnum cogere, circunstanteque virorum turba, per præconem singulas auctionari: vt quæ complacita foret, pretio exhibito, aut datis vadibus, sponsa duceretur. Apud [h] Taxilos, Brachmanesque si qua propter inopiam virum nancisci non posset, in forum virgo producebatur: & classico euocata turba, pudibundisque ostensis & reuelatis, cui complacita erat, nuptui dabatur [i] Bœotiis & [k] Locris nihil erat in sponsalibus firmum, nisi sponsus & sponsa in ara Eucliæ virgini dicata, prius libarent: haud aliter, nisi more solenni antea libassent, matrimonium esse rati. [l] Qui mos Romæ quandoque inualuit: siquidẽ olim nuptura, in sinu Futini dei sedere cogebatur. [m] At apud Indos, nisi nubentes vnguento quod ex arboribus Phasis fluminis distillat, delibuti forent: neque matrimonium, neque cognationis iura legitime contrahi putarunt. [n] Sicut Athe-

ANNOTATIONES.

y Lycurgi lege.] Xenophon in Repub. Lacedæmoniorum.

z Brachmanes.] Strabo lib.15.

a Numidæ.] Sallustius in Iugurtha.

b Et Mauri.] Idem author ibi, & Procopius de bello Vandalico libro 4. Adde & Indos, Thraces, Catheos, siue Catheros, Venedos, Iudæos, Aegyptios, Nasamones, Parthos, Cyrenaicos: Persas, Syros, Pœones, Gelones, Germanos ex multis authoribus à me citatis in d.l.7. Connubiali, num. 20.21. & 22. & de nonnullis quoque infrà dicetur.

c Reges quoque Persarum & Assyriorum.] Ex Cicerone in 5. in Verrẽ actio. & Strabone lib.5.

d Sed sicut.] Id patet ex seq.

e Quippe Thraces.] De his Herodotus, & Pomponius Mela lib.2.c. item 2. & Solinus c.15.

f Babyloniis.] Herodotus lib.1.

g Et Assyriis.] Aelianus de Varia historia lib.4. Et Stobæus ex Nicolao, Sermone 42. & ante hos Strabo lib.16.

h Taxilos.] Strabo lib.15. authoritate Aristobuli. Hi autem, vt ibi videre licet, sunt Indiæ populi, ex quibus & Brachmanes sunt, vt dicetur infrà lib.4.c.13.

i Bœotiis.] Plutarchus in Aristide.

k Et locris.] Idem ibi.

l Qui mos Romæ.] Lactant. lib.1.c.20. sed qui hunc Deum non Futinum, sed Mutinum vocat, In cuius, inquit, sinu pudendo nubentes primùm sedebant, vt illorum pudicitiam prior deus delibasse videretur. Et vt Mutinus legendum sit, facit illud carmen Priapeium,

Furi rubricato minare Mutino.

At Mutunus legitur apud Tertullianum in Apologetico, & Arnobium lib.4. aduersus gentes Augustinum lib.4.c.11. vbi tamen in nonnullis codicibus ita legitur, Ipse est Motunus, vel Tutinus, qui est apud Græcos Priapus. Sunt tamen & qui apud Lactantium, vbi supra, Futinum legant.

m At apud Indos.] Philostratus in vita Apollonij lib.3. vbi tamen eum fluuium non Phasidem appellat, sed Hyphasidem. In cuius ripis, inquit, arbores nascuntur similes his, quæ penes Istrum nascuntur, à quibus vnguentum distillat, quo in nuptiis Indi perungi consueuerunt, tantique ab illis æstimatur, vt nisi tali vnguento peruncti nubentes fuerint, imperfectæ nuptiæ, & Veneri minimè gratæ putentur.

n Sicut Atheniensibus.] Lysias, si is est, in oratione

nienſibus nulla dabatur nuptui, ni prius Dianæ ſacra obiſſet. Nam veſtem induebat, cui crocoton dixere nomen: [o] neque initiari poterat decennio maior, vel quinquennio minor. *Crocoton.* *Samnites.* [p] Samnitum inſtitutio talis erat, non cuiuis homini nuptui locare filias, ſed decem deligebantur quotannis virgines ex omni turba: quæ totidem magnæ indolis iuuenibus darentur, compare voluntate, vt ſi à ſuſcepta vitæ inſtitutione, aut à bono honeſtoque decederent, per ignominiam illi virgo adimeretur, alterique locaretur. Proditum quoque memoriæ eſt, [q] Phœnices virgines in luſtris & lupanari vulgo quæſtum facere in phano Veneris in [r] oppido Sica: exque eo quæſtu meretricio dotem parare, & ita virum nanciſci: de reliquo verò donum Veneri exhibere. *Phœnices.* *Sica.* [s] Quod apud Cyprios vſurpatum fuit. *Cyprij.* Nam virgines nupturæ, ad littora deſcendere, & cum hoſpitibus commiſceri, vulgatoque corpore quæſtum facere ſolebant, donec dotes, quibus virum nanciſcerentur, ſibi compararent. [t] Harmeniis lex eſt, *Harmenij.* *Anetis.* vt virgines in phano vetuſtiſsimo & ſanctiſsimo Anetidis deæ proſtituantur: vbi ipſius ſtatua ex ſolido auro ſita erat, [v] quam Antonius expilauit: quibus emeritis, cuiuſuis præcipui hominis coniugium ſortiri fas erat, nemine abnuente, aut tale coniugium detrectante. [x] Indi vero maximum decus arbitrati ſunt, ſiqua virgo eleganti *Indi.* munere, aut inſigni dono priſcæ artis digna foret. Quibus in more fuit, vt parentes nubiles filias in cœtu præſtatiſsimorum iuuenum producant: exque illis virum ſibi deligat, qui fortitudine, curſu, pugna, aut ſpecie corporis cæteris anteſtaret, nullaque dote exhibita, quem ſibi illa virum delegerat, ſponſum abducebat: quippe cum non genere aut notabilitate, ſed libentes cum viris inſigni corporis forma iungantur, vt ſpecies manaret ad poſteros. [y] Quod & Catheorũ dicunt proprium fuiſſe, *Cathei.* vt ſponſa ſibi virum deligat: ſed vt eo fœdere iungatur, vt viro defuncto, eadem pyra oppetere cogatur. [z] Segoregiorum vetus erat mos, vt paratis inſtructiſque menſis, *Segoregij.* inter epulas virgo introducatur: & cui ex conuiuis aquam dederat, eum ſibi virum delegiſſe videbatur. Sicut [a] apud Talcheas Libycam gentem, vbi multi vnam expetunt: apud futurum ſocerum inſtructis epulis, coram ſponſa ſcommata iactitant, *Talchea.* fabellas & iocos, cuique arridet mulier, illum ſibi delegiſſe cenſetur. [b] Nonnunquam poſita virgine, in victoris præmium decernebant. Indi luctatione & pugnis, *Indi.* *Sacæ.* victorque præmium ſponſam abducebat. [c] Idem apud Sacas extimas Scythiæ gentes: namque hi ſolebant pro ſponſa cum riuali pugnis decernere, victuſque velut deformatus ignominia, pudibundus & mœrens, in latebra degere, & alterius aſpectum lucemque vitare. Circa Mæotim gens eſt, [d] Laxamatas vocant, apud quos virgo niſi *Laxamatæ.*

ANNOTATIONES.

none pro Phrynichi filia. & Libanius in oratione de Dianæ laudibus: & vide omnino Cœlium Rhodiginum lib.26.c.19.

o Neque initiari poterat.] Neſcio quare huic tractationi hæc inſeruit, nihil omnino ad eam pertinentia, ſed ad Veſtales tantum: quæ neque decem annis maiores, neque, vt minores capi poterant, vt videre eſt apud A. Gellium lib.1.c.14.

p Samnitum.] Ex Strabone lib.5. ad fi.

q Phœnices.] Lucianus in Icaromenippo, Athanaſius cõtra Gentiles, Euſebius præparationis Euangelicæ lib. 4. Diuus Auguſtinus de Ciuitate Dei lib.4.c.10.

r In oppido Sica.] Hic lapſus eſt memoria Alexander: neque enim id Phœnicibus tribuunt ſcriptores, quod de Sica hîc dicit. ſed Punicis, vt tradit Valerius Max. lib.2. c.1. quod de Inſtitutis antiquis eſt.

s Quod apud Cyprios.] Iuſtinus lib.18.

t Harmenus.] Strabo lib.11. ad finem.

v Quam Antonius expilauit.] Plinius lib. 33. cap.4.

x Indi verò.] Arrianus de geſtis Alexandri Magni lib.8. Ex quo intelliges hîc legendum, elephanti, non eleganti: errore quidem lubrico.

y Quod & Catheorum.] Strabo lib.15.

z Segoregiorum.] Iuſtinus lib.43.

a Apud Talcheas.] Ialcheues, ſiue ιαλχιυὰς Lybios id ipſum facere, quod hic traditur, ſcribit Nicolaus περὶ ἐθῶν, & ex eo Stobæus Sermone 44. Credóque hos eſſe, quos Alexander hic Talcheas, paucis literis immutatis, appellat.

b Nonnunquam poſita virgine.] Strabo li.15.

c Idem apud Sacas.] Aelianus de Varia hiſtoria lib.12. Diodorus Siculus lib.1.c.9.

d Laxamatas.] Pomponius Mela lib.1. c.21. quo Chalybes deſcribit. Idemque de Amazonibus Herodotus li.4. Et idẽ quoque de Sarmatis ipſe Pomponius Mela lib.13. Et de Sauromatis Nicolaus lib. nuper citato, & eius authoritate Stobæus Serm.44.

e Et ex

Carmani. Syginni. Troglodytæ. qui hostem confecisset, nuptui dabatur nulli. [e] Et ex Carmanis vxorem ducebat nemo, nisi qui hostis caput ad regem detulisset. [f] Apud Syginnos Persicam gentem, mulier, aurigandi perita, quemcunque vult virum ducere, ius habet. [g] Toglodytæ vero, fœminas viris desponsas, primis noctibus cognati affinesque producunt, illasque promiscuis adulteriis patere sinunt, postea perpetuæ pudicitiæ adscriptæ, seuerissimis pœnis, vel minima coniectatione, si deliquissent, coercebantur. Quem morem [h] Gymnesiarum incolis, [i] Balearibus, & [k] Lydis inualuisse legimus. Tradunt quidam [l] Andrimachidis in Aphrica populis, vsum multa secula viguisse, vt virgines nupturas regi in primis offerant, vt illorum pudicitiam ante solennia nuptiarum delibaret. [m] Quod à Volsiniensibus quandoque seruatum legimus, vt seruili pressi dominatu, ingenuas filias seruis delibandas darent. [n] Ebulibus vero insulis rex imperare dicitur, qui sine spe coniugij, in quamcunque cõmotus fuerit, vsuariam capit. [o] Apud Aethiopes pleraque gens solennes nuptias non nouit, quia passim & indiscreto concubitu miscentur. [p] Garamantes quoque nuptias non nouere, sed ferarum ritu passim in Venerem ruere licebat. Quod quidem à barbaris frequens vsurpatum est, qui turpi coitu se immiscentes, expertes tori genialis fuere. Inter quos [q] Lymirini populi traduntur, vulgato concubitu, connubia habere promiscua, filiosque editos post quinquennium in vnum coactos, suum quenque similem agnoscere, & pro filio educere. Neque omiserim quod traditum est, [r] apud Persas [s] Medosque, reges quamplures habere vxores, mulieres vero quampluribus nubere: quæ autem paucioribus quinque viris nupsisset, agrestis habebatur & sordida. [t] Thraces quoque honori ducunt multiplici coniugio & numero vxorum gloriari sicut [v] Germani, qui licet singulis vxoribus contenti sint, nobiliores tamen plures habere vxores pro decore familiæ & maiestate putant. Apud [x] Arabas, [y] Nabathæos & [z] Britannos, in vsu fuit, vt consanguineis cognatisque omnibus vna vxor sit, ad quam per vices quisque suo ordine admittitur: ingressurusque ad eam baculum pro foribus

Gymnesia. Baleares. Lydi. Andrimachida. Volsinienses. Ebules insula. Aethiopes. Garamantes. Reges Persarum & Medorũ. Thraces. Germani. Arabes. Nabathæi. Britanni.

ANNOTATIONES.

e Et ex Carmanis.] Strabo lib.15.
f Apud Syginnos.] Strabo li.11. Syginni, inquit, in cæteris rebus Persicè viuunt. Equis verò vtuntur pusillis & hispidis, qui equitem vehere non possunt, quadrigis iungunt, quarum mulieres sunt aurigæ, a pueritia exercitatæ, & quæ optimè ducere quadrigas iudicatur, cuicunque vult nubit.
g Troglodytæ.] Non recordor me id legisse de Troglodytis, sed de Angylis. idem propemodum tradunt Pomponius Mela libro primo, cap. 8. & Solinus c.44.
h Gymnesiarum incolis.] Diodorus Siculus lib.6.c.item 6.
i Balearibus.] Idem eod. loco. Iidem autem sunt Gymnesiæ & Baleares, vt scribit Strabo lib. 3. & Plinius lib.3. cap.5. non longè à fi. Nam Baleares, inquit, Gymnesias dixere. & nos quoque alibi dicemus.
k Et Lydis.] Herodotus lib.5. Strabo lib.11. ad fi. Aelianus Variæ historiæ lib.4. initio.
l Andrimachidis.] Idem author lib.4.
m Quod à Volsiniensibus.] Valerius lib.9.c.1.
n Ebulibus.] Non memini me legisse insulas eo nomine vocatas. Ebusium autem è Balearibus insulis esse vidimus apud Strabonem lib. 3. Plinium lib. 3. cap. 5. non longè à fi. non semel & alibi sæpe. & Pomponium Melam lib. 2. cap. vlt. Ebudes autem legimus esse in Oceano Britannico apud Solinum c.26. vbi id dicitur de rege eorum.
o Apud Aethiopes.] Plinius lib.5.c.8. & Solinus cap.39.
p Garamantes.] Pomponius Mela lib.1.
q Lymirini.] Stobæus ex Nicolao Sermo.42.
r Apud Persas.] Non memini me id legisse de Persarum regibus nuncupatim, sed de Persis simpliciter, vt multas vxores ducerent, apud Herodot. lib.1. & Ammianum Marcellinum lib.23.
s Medosque.] Strabo lib. 11. Medorum est, inquit, reges multas vxores habere, pauciores autem quàm septem non licet. Eodem modo proditum est, mulieres pulchrum sibi existimare, vt viros habeant quàm plurimos, pauciores quinque, calamitosum ducere. De quo etiam Aeneas in descriptione Asię cap.34.
t Thraces.] Pomponius Mela lib.2.c.2. & Solinus lib.2.c.16. Heraclides in Politicis. Herodot. ante hos tradidit, id tantùm tribuens Thracibus, qui supra Crestonas sunt, lib.5. post princ.
v Germani.] Cornel. Tacitus de moribus Germanorum. & Cæsar ad fi. lib.1. Commentariorum belli Gallici, dum loquitur de Ariouisto Germano.
x Arabas.] Strabo lib.16. ad fi.
y Nabathæos.] In eodem loco.
z Britannos.] D. Clemens, si is est, lib.9. Recognitionum cap.7. Et Eusebius præparationis Euangelicæ lib.6.c.8. Aliter Cæsar lib.5. belli Gallici.

a Illud

ponit: alterius vero congressum pro adulterio luit. Ac ne nimium multa complectar, neve vlterius barbaros ritus moresque recenseam, de his hactenus dixisse abunde fuerit. [a] Illud vtique verum est, quod à Græcis & Romanis pariter factitatum nouimus, vt vxorem quam quis duxisset, etiam sublatis liberis alij dare vsuariam, ex qua liberi gignantur, mox illam vendicare legibus & moribus permissum fuisse. [b] Sic Cato Martiam vxorem amico dedit, & [c] Socrates Xantippem. Atque alij id sæpe factitarunt: quem morem apud Lacedæmonios [d] Licurgi lege, [e] Tapyrasque, & plerasque gentes inualuisse, documenta sunt: qua cauetur, vt ad senioris vxorem iuuenis florenti ætate, tollendæ prolis causa admittatur: legibus [f] vero Solonis sancitur, vt orbę puellæ qui sunt genere proximi, nubant; vtque si maritus ad rationem veneream minus potens foret, mariti propinquus illius vxorem nanciscatur. Quare [g] Attalus Asię rex, cum falsus rumor inuasisset, Eumenem fratrem morte sublatum fuisse, protinus illius coniugem vnà cum regno sibi vendicauit: deinde Eumene superstite, vxorem illi simul & regnum restituit.

Græci & Romani vxorem alijs vsuariam dabant.

Solonis lex.

ANNOTATIONES.

a Illud vtique verum est.] Quod exemplis seq. patebit.

b Sic Cato.] Vticensis, ex Plutarc. in vita illius, authoritate Thraseæ Strabone lib. 11. Appiano li. 2. Bellorum ciuilium, Lucano lib. 2. Tertulliano in Apologetico c. 39. D. Augustino in lib. de Fide & operib. & in lib. de Bono coniugij.

c Socrates Xantippem.] Vt refert Tertullian. Apologe. c. 39. duas vxores habuit Xantippem scilicet & Myrtonem. Laërt. in ipsius vita. Rhodig. lib. 25. c. 4.

d Lycurgi lege.] Xenophon in Repub. Lacedæmon. & Plut. in vita Lycurgi.

e Tapyrasque.] Strabo lib. 11.

f Legibus verò Solonis.] Plutarc. in vita illius.

g Attalus Asiæ rex.] Plutarch. in apophtheg. Eumenis, & nonnihil Liuius 5. Decad. lib. 2. Ad hos autem mores gentium in hac re vxoria, adde Sunitas quotannis & adolescentes & virgines publicè iudicare solitos. Et qui optimus ex adolescentibus iudicatus fuisset, eligere ex virginibus, quam vxorem ducere mallet: & post eum secundum, & sic deinceps. Nicolaus de Moribus gentium, & ex eo Stobæus Sermo. 44. Adde inquam & aliarum plurimarum gentium diuersos hac in re mores à nobis latissime descriptos, & optimorum scriptorum testimonio comprobatos in d. nostra l. Connubiali, quæ in hoc ipsum præcipue facta est.

Quid sit artemon apud iureconsultos, & quod dicatur plumbum in ripa positum, de quo ambigitur apud multos. Cap. XXV.

MAlum, nauis esse partem, licet plæreque naues sine malo sint: artemonem vero non esse nauis partem, [a] Iabolenus ex autoritate Labeonis, in primis magni & docti viri, de verborum significatione notauit. Quæsiui ego à iurecōsulto maximo temporum nostrorum, claro in iudiciis & foro, quid [b] esset artemon, qui quasi additamentum, non pars nauis à iureconsulto censeretur: cumque ille ex opinione interpretis, artemonem gubernaculum, seu clauum nauis diceret esse: rursus quæsiui ab eo rationem tam variæ decisionis, cur malus nauis pars sit, cum plæreque naues sine malo sint: gubernaculum vero pars nauis censeri non debeat, cum extorto gubernaculo nauis haud dubiè fluitaret, &

ANNOTATIONES IN CAP. XXV.

a IAbolenus.] In l. malum. in princ. ff. de verb. signi. Est autem malus, vt rectè interpretatur Accursius, arbor nauis. De quo Plautus in Trinummo, act. 4. sce. 1.

Frangere malum, ruere antennas, scindere vela.

Et Lucretius lib. 2.

Antennas, proram, malum, tonsasq́ natantes.

Et Cæsar lib. 3. belli Gallici. & Cicer. in Verrem, act. 7. & lib. 3. de Orat. & in lib. de Senect. Plinius lib. 7 cap. 56 paulò ante fi. vbi dicit, Vela Icarum, malum & antennam Dædalum repetisse. & alij scriptores sæpissimè. Sed quòd arborem nauis significet, indicat illud Ouid. in Epistola Oenone Paridi,

Aura leuis rigido pendentia lintea malo Suscitat. ---

Et ipsum malum veliferum vocant Lucanus lib. 2. & Valerius lib. 1. Argonauticōn. Cæterum Vitruuius lib. 10. cap. 8. Eiusque vela cùm sint per altitudinem mediam mali pendentia, non potest habere nauis celerem cursum. Et iterum cap. 21. Quemadmodum, inquit, nauis malus à puppi ad proram continetur, eique funes præcinctoris transuersis erant religati.

b Quid esset artemon.] Accursius in ea l. malum, errauit, dum gubernaculum esse putauit, vt & hic noster author dicit. Sed tu omnino vide Alciatum in ead. l. Et Pollucem lib. 8. c. 6.

incommoda fieret, arbitriumque moderandi deperiret. Quippe sicut gubernaculum, sic malus naui facilè demi & addi, figiq; & refigi potest: plusq; operæ & negocij gubernaculum naui, quàm malus præstet. Cúmque ille subdubitare aliquandiu visus non facile obiecta dilueret tandem dixi, à nostris interpretibus pleraque minus commodè & verè definiri: ob quæ non solum imperiti legum & rudes, sed & docti in dissonos sensus dilabuntur: multiplicique affecti errore, veros significatus non plane percipiunt. Non enim gubernaculum nauis artemon fuit, vt falso illi opinati sunt: quippe guberculum non esse nauis partem dicere, est improbissimæ insipientiæ: sed [c] artemon trochleæ genus tractorium est, quod ἐπάγοντα Græci vocant, quo fune ductorio per orbiculos traiecto, & acto in gyrum, vt nostri moris est, facili ductu importantur onera vel exportantur: vulgoque, quantum coniectura assequimur, organum dicitur. Is autem artemon, nauis pars non erat: cum non nauigationi, sed oneri inferendo machina cōmodè constructa fuerit. [d] Iterum idem Iabolenus plumbum quod pro tegulis tecto appositum foret, ædium partem esse, ex autoritate eiusdem Labeonis asseuerat. [e] Quod vero in ripa tegendi causa locaretur, contra esse dixit: quo fit, vt vendita domo vel legata, plumbum quod esset in ripa, venditioni aut legato non accedat. Quid esset plumbum in ripa, sæpe à iuris professoribus quęsiui. Et tametsi nonnulli inani opinione ferantur, ipseque legum interpres alioqui facundissimus, ingenuè se id ignorare fateatur: animaduerti tandem, plūbum quod esset in ripa tegendi causa, illud dici conuenire, quod tecto destinatum, necdum appositum, aliquo in loco relictum, donec tecto apponeretur, cō mendatúmve fuisset: esseque in ripa id commode dici, quod parieti inhærens erectum, ita subsidet, ne humi iaceat penitus, vnde vulgo arripare dicunt. Id autem plumbi quod ita hęsit, & subsidet, in ripa esse dictum est. Fuit ergo opinio Labeonis, quod tametsi tegulæ plumbeæ quæ in tecto sitæ erant, ædificij pars forent: illas tamen quę sepositæ muro adhęserant, vt paulo post apponerentur, ædificij partem non esse, licet ad eum vsum destinatę, vt pro tegulis tecto inseruirent. Itaque legata domo aut vēdita, plumbum quod in ripa ita situm erat, venditioni aut legato non accedere, legitimè putarunt.

Artemon quid vere significet.

ANNOTATIONES.

c Sed artemon trochleæ genus.] Id ex Vitruuio lib.10.c.5.

d Iterum idem Iabolenus.] In d. l. malum. §. plumbum.

e Quod verò in ripa tegendi causa.] Hic Alexander secutus est deprauatam huius l. dictionem. Nam vt admonet Alciatus in eo loco non ita legendum, sed hoc modo. quid hypæthrij causa, vt est in libris Florentinis: & quid sit hypethrium declarat ipse Alciatus eodem loco. Vide Vitruuium lib 5.cap.9.

Quod esset collegium fratrum Arualium Romæ institutum, quive Salij sacerdotes, & quot societatum genera fuerunt. Cap. XXVI.

PRimum [a] sacerdotum Romæ collegium, fratrum Arualium fuisse multi asserunt. Hoc enim sacrum à principio originum Romulus instituit primus. Nam cùm legibus armisque vrbē muniuisset, ne religio in bene instituta ciuitate deesset, vndecim fratres [b] Aruales cōstituit sacerdotēs, seque duodecimum. Fratrésque ideo appellauit, quasi mutua charitate & fœdere nexi forent. Refert tamen [c] Masurius Sabinus, Accam [d] † Larentiam Romuli nutricē, duodecim eduxisse filios, & cum vnum fato amisisset, in defuncti locum Romulum asci-

Primū collegium Romanum.

Fratres Aruales cur dicti.

† al. Laurentiam.

ANNOTATIONES IN CAP. XXVI.

a PRimum sacerdotū Romæ collegium.] Ex Plinio lib.18.cap.2. & Fulgentio de vocibus antiquis authoritate Rutilij Gemini in libris Pontificalibus. & Gellio lib.6.c.7.

b Fratres Aruales.] De quibus præter illos Varro lib.4.linguæ Latinæ.

c Masurius Sabinus.] Apud A. Gellium lib.6. cap.7.

d Accam Larentiam Romuli nutricem.] Plinius, Gellius & Fulgentius vbi suprà. De hac præterea multa Varro lib.5. ling. Latinæ. Plutarch. Problem.c.34. & Macrobius lib.1.Saturn.c.10.

uisse: ipsúmque & cæteros Aruales appellasse fratres, quòd socij essent & ferè pares, agresti & pastoritia sodalitate coniuncti [e]. Horum insigne fuit spicea corona alba, infula alligata, quam, dum operantur sacris, singulos gestare solenni more decebat: quo insigni ab Acca Larentia donati primùm fuere: isque honor perennis illis perpetuo mansit, ita vt nullo successu vel casu, tanta societas nisi vita finiretur: tantæque fuit amplitudinis, vt etiam ab hostibus captos, & in extrema fortuna, aut exules, quãuis nullo postliminio redemptos, honor hic comitaretur. [f] Apud Aquitanos verò Solduni dicti sunt, quorum societas erat, vt iisdem vitæ commodis, opibúsque promiscuo vsu fruantur: siquid autem aduersi contingeret, eosdem casus eandémque fortunam, ac etiam vitæ interitum, vnà subire cogerentur. *Solduni.* [g] Quod ab Ægyptiis vsurpatum legimus, quibus amicitiæ genus & sodalitium fuit, cui nomen συναποθνησκόντων, quasi cõmorientium, qua nulla sanctior firmiórque fuit: quo genere Antonius & Cleopatra, cui plus nimio se addixit, mutuo affectu deuincti fuere, hac lege copulati, vt si fatale quippiam aut diri casus alteri cõtigisset, alter tanquam pœnę socius, eundem fortunæ exitum esset laturus, sociique & comites essent fortunarum & calamitatum. *συναποθνη-σκόντων.* Apud Hunnos tale fœdus inexplicabili nexu contrahebatur, vt viginti viri generosi spiritus, eisdem sacris initiati, vnà comites essent consiliorum & voluntatum: eo vinculo, vt in conuictu frequenti, & contubernio maneant, & ne punctum quidem temporis vacuum relinquant: prosperaque & incommoda mutuis officiis ferant ad supremum diem: morte autem obita, superstites defunctum efferant & comitentur. *Hunnorũ fœdus.* Hiberorum vero mos fuit, vt amici in familiaria iura assueti, principi se deuoueant, vitæ mortísque vltores: quíque ita in cohorte amicorum deuoti erant, omnium consiliorum secretorúmque participes fiant, & si quid timendum accidisset, omnes casus, & fortunæ minas, atque vnà mortem oppetere cogantur [h]. *Hiberi.* Qui mos Cantabris fuisse traditur, vt pro amicis & fœderatis, sociali fide se immolare, atque interire non dubitarent, insigni testimonio mutuæ charitatis & perpetui amoris. *Cantabri.* Ex [i] Socianis quoque Gallorum gente, sexcenti ex primoribus Solduni vocati, vnà cum rege viuunt & cõmoriuntur: nefas putantes, superstitem principi suo esse. *Sociani. Soldunni.* Apud alios verò intimi familiares, qui manus, mens, lingua, & oculus, atque aures principis vocantur, in eodem cultu & conuicti sunt, rei nullius ignari, & amici principis, qui

ANNOTATIONES.

e Horum insigne.] Plinius & Gellius vbi suprà.

f Apud Aquitanos verò Solduni.] Soldurij legendum est ex Cæsare lib. 3. belli Gallici. cuius hæc verba sunt, Adcantuanus, qui summam imperij tenebat, cum sexcentis deuotis, quos illi Soldurios appellant. Quorum hæc est conditio, vt omnibus in vita commodis vnà cum his fruãtur, quorum se amicitiæ dederint, si quid iis per vim accidat: aut eundem casum vnà ferant, aut sibi mortem consciscant. Neque adhuc hominum memoria repertus est quisquam, qui eo interfecto, cuius se amicitiæ deuouisset, mori recusaret. Nicolaus autem Damascenus, Peripateticus, lib. 116. & ex eo Athenæus Dipnosop. lib. 6. c. item 6. non multò post princ. tradit Adiatomum Sotianorum regem (quæ gens inter Celtas est) sexcentos delectos ciues apud se habere, qui patria eorum idiomate Silodunæ dicuntur. (Nam Græci vocant Σιλοδούνους, quos Latini, vota exequentes) totidémque reliquos etiam eius gentis reges semper habere solitos, vitæ necisque socios, qui simul cum rege viuerent, communiaque negotia gubernarent, & simul etiam cum dies mortis illi aduenisset, commorerentur, & siue is in belli discrimine diem vltimum clausisset, siue senio morboque consumptus decessisset, siue alia quauis de causa, eadem mortis ratio illos semper sequebatur, neminémque ex illorum numero vnquam repertum fuisse, qui rege vita functo, contra patrios ritus debitam sibi mortem subterfugere tentárit. Et simile quippiam tradit Seruius Salustij authoritate libro 4. Georg. in eum locum,

— Pulchrámque petunt per vulnera mortem.

De Celtiberis, qui se regibus deuouent, & post eos vitam refutant: in quo Celtas imitati sunt eorum authores, ex quibus oriundi in Hispaniam, quæ hodie Biscaia dicitur, trasierunt. Luca. lib. 4.

— Profugiq; à gente vetusta
Gallorum Celtæ miscentes nomen Iberis.

g Quod ab Aegyptiis.] Plutarc. in vita Antonij, cuius in eam rem hæc verba sunt, Ἑτέραν δὲ συνέταξαν οὐδέν τι λειπομένην ἐκείνης ἁβρότητι καὶ τρυφαῖς καὶ πολυτελείαις. ἀπεγράφοντο γὰρ οἱ φίλοι συναποθανουμένοις ἑαυτοὺς διῆγον εὐπαθοῦντες ἐν δείπνων περιόδοις.

h Qui mos Cantabris.] Strabo lib. 3.

i Ex Socianis.] Suprà in verbo, Apud Aquitanos.

Aethiopes. arcana consilia & abditos sensus soli cognouerunt.[k] Ab Aethiopibus seruatū est, vt familiares in regis societate per omne obsequium insinuati, vnà cum rege ad supremos annos viuant consociati & fœderati, qui summum inter amicos locum tenent, & si qua corporis parte rex mancus fieret, eodem membro se deformēt, eóque morte sublato, sponte intereant.[l] Tauri. Tauris apud Scythas cum regibus præcipue gratos, & qui magno in honore fuissent, ex amicis sepelire in vsu fuit, cui rex tanquam pignus amoris aurem abscindere solebat. Graeci. Apud Græcos vsurpatum est, vt cum aliqui inexplicabili nexu copulantur, vno pallio inuicem se operiant, & morte obita eodem tumulentur: quo significabant, duo simul corpora concordibus animis, & vna mente teneri. Longobardi. Priscis autem Longobardis maximum fuit amoris vinculum, apud aliquem ponere barbam. Is enim intimo fœdere astrictus erat, apud quem lanuginem quispiam deposuisset, Persa. sicut apud Persas donari anulo à rege, fœdus inexplicabile, & summi amoris vinculum putabatur.[m] Huic ergo Larentiæ, quæ Flauia dicta est, mense Aprili Larentalia. solennes dies & sacra ab Anco instituta, Romani assidue celebrant: quæ [n] Larentalia dicta sunt, & decimo Calendas Ianuarias, qui dies Ioui feriatus erat. Cui Martis flamen plerunque Pontifices in Velabro, vbi Larentiæ ara & statua erat, sacrum anniuersarium facere, ad eiúsque sepulchrum Decembri mense conuenire frequentes, & dare inferias solebant, quòd populum Romanum decedens hæredem fecerat. Cuius rei causa, eius dies inter fastos relatus fuit. Statáque die flamen Quirinalis illi quotannis sacrum facit. Huius postea exemplo inter Romulum & Tatium inita societate, retinendis Sabinorum sacris, Sodales Titij, Titij aues. sodales [o] Titij à T.[p] Tatio, vel à titiis auibus, quas obseruant augures, denominati sunt. Post quæ, Sodales augustales. sodalitates,[q] sacris Idæis magnæ matris receptis, Romæ sub idem tempus inuentæ, veluti publica munera habita sunt, sicut sub Tiberio [r] Augustales, qui numero quinque & viginti ex primoribus vrbis, Sodales Antoniniani. sorte ducebātur: quos Tiberius Iuliæ genti sacrauit. Et Antonini temporibus [s] Antoniniani sodales,[t] mox Æliani, &[v] Aureliani, & demum Faustidianæ [x] puellæ ad imaginem antiquitatis nūcupatæ, qui in principis comitatu, inexplicabili fœdere vincti erant, & post funera illi flamines & sacerdotes consecrati. Sed cum à Romulo hoc Salij. cerdotium primum institutū ferant, quin reliqua sacra [y] Numa summus religionum cultor obiuerit, nulla controuersia est. Nam & pontifices, flamines, salios, atque au-

ANNOTATIONES.

k Ab Aethiopibus.] Ex Diodoro lib. 4. cap. 1. Turpe, ait, existimabant rege claudo non & omnes claudos amicos esse. Ferunt quoque consuetudinis esse, amicos vltro in regia morte vita defungi, existimantes eum interitum gloriosum, verǽque amicitiæ testem.

l Tauris apud Scythas.] Legendum Tauricis, ex Plinio lib. 4. c. 12. Sed quod de eorum more refert Alex. amplius quæro.

m Huic ergo Larentiæ.] Ad Romanos redit. & id quidem est ex Lactantio lib. 1. c. 20.

n Larental a.] Larentinalia vocat Lactantius vbi supra.

o Sodales Titij.] Varro lib. 4. de ling. Latin. De hisque Lucanus lib. 1.

Septemuirįą, epulis festis, Titiiįą, sodales.

Et Suetonius in Galba c. 8.

p Tacito.] Corn. Tacitus lib. 1. iterumque lib. 18. ad finem.

q Sacris Idæis.] Idæa mater accepta fuit à Romanis pridie Idus, Aprilis, M. Cornelio Cethego & P. Sempronio Tuditano Coss. diésque festus Megalesia dictus, vt ait Liuius lib. 9. Decad. 3. & Varro de ling. Lat. lib. 5. Eidem verò magnæ matri quando locata, dicataque fuerit ædes, refert idem Liuius lib. 6. Decad. 4. De cuius sacerdotibus sic ait Plin. lib. 35. cap. 12. Samia testa Matris Deum sacerdotes, qui Galli vocantur, virilitatem amputant.

r Augustales.] Cor. Tacitus lib. 1. & iterum 3. & Suet. in Claudio c. 6. & in Galba c. 8.

s Antoniniani.] Iulius Capitolinus in Antonino Pio, & in Antonino Philosopho non semel, & Spartianus in Caracalla in fi.

t Mos Aeliani.] Heluiani legendum ex Iul. Capitol. in vita Pertinacis, paulò ante fin. vbi & hos Martianos dictos dicit à Marco Antonino. Heluianos autem ab ipso Heluio Pertinace, & Spartiano in vita Seueri.

v Aureliani.] Capitolinus in vita Antonini Philosophi. Quibus & tu adde Alexandrinos ex Lampridio in Alexandro Seuero.

x Faustidianæ.] Faustinianæ legendum est ex Capitolino in Antonino Pio. Puellas, inquit, alimentarias in honorem Faustinæ, Faustinianas constituit. & in vita Antonini Philosophi, Nouas puellas Faustinianas instituit in honorem vxoris mortuæ.

y Numa.] Liuius 1. Decad. lib. 1.

z Fuere

gures ab ipso inuentos tradunt.[z] Fuere enim salij Martis sacerdotes numero duodecim ex patriciis, liberi & ciues, & qui neutro parente orbati essent, à Numa seu Tullo Hostilio bello contra Fidenates (vt Liuius autor est) voti causa nuncupati, qui postea numerum saliorum duplicasse fertur, ita vt quatuor & viginti belli pacisq; temporibus collegio cooptarentur: cuius sacri causa hæc & origo fertur: [a] Cum enim regnante Numa, morbo & afflatu noxio ciuitas affecta esset, eaque lues nullis sacrificiis aut piaculis sedari videretur posse, peltam æneam è cælo, in qua Romanorum fata sita erant, in manus Numæ decidisse ferunt. In qua cum vrbis salutem sitam crederent, ne inuentu facilis, & ob id furto exposita esset, alias vndecim elaboratæ artis eadem facie mensuraque à Mamurrio fabro, ne dinosci posset, constructas dicunt fuisse: illasque in Martis sacrario asseruasse, illarumque custodes, salios vocasse: quorum princeps præsul, alter vates, alius magister, qui præsidebant, dicti illorumque [b] insigne tunica erat punicea, & æneum in pectore tegmen, quod supra tunicam versicolorem induebant: [c] tum balthei, & æneæ galeæ, quibus ornati Martio mense, cum tripudiis ad tibiam, solennique saltatu cęlestia ancylia eiusmodi ferentes, culti ornatique prodibant: ipsique gladiolis illa percutientes cum gressu & gradu composito, pulsu pedum ad sonum vocis modulato, per Capitolium & forum, perque vrbem incedebant. Inque eo tripudio Mamurrium fabrum, qui tam exactè illa molitus esset, in nominis memoriam sempiternam, ac pennatas impennatasque agnas pro spicis & aristis, & Lucretium Iouem, Ianumque deorum deum, aliosque deos, excepta Venere, quam in [d] carminibus saliaribus nominare nefas erat, verbis subobscuris, Marti consecratis, quæ nec mutare licebat, ritu priscæ religionis, in fine carminum referebant. Post aliquot vero ætates, imperatorum nomina suis carminibus salios adnotare constitutum fuit, vt illorum quoque memoriam sempiternæ gloriæ mandarent. Quare [e] Germanici nomen saliari carmine, & mox aliorum principum, intercursu temporum celebrata fuere, quo tempore flaminica dialis vxor capillum pectere, antequam ancylia conderentur, vetabatur: quorum sacra & festos dies [f] cœnis sumptuosis, & comessationibus cum cantu & sym-

Pelta cælitus delapsa.

Insigne saliorum.

Tripudia saliorum & carmina.

Venerem in carminibus saliaribus nominare nefas erat.

Saliorum Sacra & festi dies sumptuosi.

ANNOTATIONES.

z Fuere enim Salij.] Liuius eodem lib.1. & iterum lib.4. dictæ Decad. & Dionysius Halicar. lib.3. Cicero lib.3. de Oratore. Plin. lib.11. c.3.

a Cum enim regnante Numa.] Ex supradictis & præterea Plutarcho in Numa, Festo Pompeio lib. 11. vbi de Mamurrio, & Seruio enarrante illum locum Virgil. lib.8. Aeneid.

— Lapsa ancylia cælo.

Et huc quoque spectat illud Ouid. lib.3. Fastorum,

Quis mihi nunc dicat, quare cælestia Martis
Arma ferant Salij, Mamurriúmque canant?

Et multis versibus seq. vbi multa videbis ad hunc locum pertinentia. Ex quibus intelliges illud Propertij lib.4. eleg.2.

At tibi Mamurri formæ cælator ahenæ
Tellus artifices ne terat Osca manus.

Et de hoc quoque Mamurrio Dionysius Halicarna. lib.2. & vide Valerium Maximum lib.1. c.1. Liuium 1. Decad. lib.1.

b Illorumque insigne tunica erat punicea.] Picta, legendum est ex Liuio 1. Decad. lib.1. cuius hæc sunt verba: Salios duodecim Marti Gradiuo, tunicæque pictæ insigne dedit, & super tunicam æneum pectori tegumen, cœlestiaque arma, quæ Ancylia appellantur, ferre, ac per vrbem ire canentes carmina cum tripudiis, solemniq; saltatu iussit.

c Tum Balthei & æneæ galeæ.] Dionys. Halicarn. lib.2.

d Carminibus Saliaribus.] De quibus vide Fest. Pompeium lib.1. vbi de Apamentis loquitur.

e Germanici nomen.] Cor. Tacitus lib. 3. ait, Ad Germanici memoriam meditata virtutis carmina, & laudationes & lachrimas: at nihil preterea. Germanici nomē Saliari carmini adhibitum. Idem Tacit. lib.2. ante fi.

f Cœnis sumptuosis.] Festus Pompeius lib.17. vbi de Saliis. Et hinc Horat. epulas, siue dapes Saliares pro opiparis & splendidis posuit lib.1. Carmi. Ode 37.

Nunc est bibendum, nunc pede libero
Pulsanda tellus, nunc Saliaribus
Ornare puluinar deorum
Tempus erit dapibus, sodales.

Quo in loco Acron & Porphyrion interpretes scribunt, Saliares cœnas fuisse amplissimi apparatus. Vnde, inquiunt, prouerbium, Saliares cœnas dici opiparas & copiosas. Quo etiam spectat illud Apuleij lib.4. Metamorph. Vt equus quidem meus tanta copia, & quidem solus potitus, Saliares cœnasse cœnas crederet. De Pontificalibus autem cœ-

phonia opipare celebrare soliti sunt: in quibus [g] sutiles coronas & alia conuiuiis oblectamenta adhibebant. Hique dies religiosi & sacri mansere in posterum. Quod sacerdotium quanti fuerit, licet æstimare, [h] quòd nisi ex patriciis ad hunc honorem admittebatur nemo: [i] & nisi liber & ciuis, [k] patrimus & matrimus foret. Quódque Appius Claudius triumphalis, [l] Scipio Aphricanus, & L. Bibaculus inter Salios esse, & hæc sacra attrectare, gloriæ duxere. Et Titus Vespasianus, quòd numero Saliorũ fuisset cooptatus, gratias egit. [m] Antoninus quoque Philosophus, natus octo annos, ab Adriano Cæsare inter salios adnumerari, laudi duxit, velut magni splendoris munus ferret. Erátque constitutum, vt qui consulatum aut præturam, aliúmve magistratum gereret, ancylia ferre, & inter salios esse cogi nequiret. Præter quæ, etiam [n] apud Larinates, Salios Martis sacerdotes fuisse: & in sacris Herculis ad magnam aram, salios sacrorum ministros, cum cantu psallere consuesse comperimus. Et [o] tametsi Martio mense ancylia deprompta è Martis sacrario prodirent, siquando tamen gentibus nationibúsque iustum piúmque bellum per feciales indicebatur, ancylia in eodem sacrario, aut in curia Saliorum cõmouere, moris erat: quasi eo motu Martem è sua sede excitum, eóque propitio & volente, arma expediri, legiones conscribi, exercitus apparari, atque omnia hostilia esse designarent: [p] qui dies religiosi, & infames habiti sunt, quibus antequam conderentur, sponsalia inire, peregrè proficisci, aut pacis fœdera tractare, vel aliquid publicæ priuatæve rei inceptare, velut mali auspicij, tristisq; maneret exitus, [q] ominosum fuit.

Sacerdotij Saliorum dignitas.

Belli indictio.

ANNOTATIONES.

nis, & ipsis quoque sumptuosis & magnificis, ipse Horat. lib. quoque Carmi. 2. Ode 14.

Absumet hæres Cæcuba dignior
Seruata centum clauibus, & mero
Tinget pauimentum superbum
Pontificum potiore cœna.

g Sutiles coronas.] Plinius lib. 21. cap. 3. Sutiles, inquit, Saliorum sacris inuenimus, & solemnibus cœnis coronas.

h Quod nisi ex patriciis.] Dionys. Halicarn. lib. 2. & id videre licet ex Iuuenale Saty. 6. aduersus vxores nobilium, siue patriciorum, qui ex adulteris ignobilibus liberos edebant futuros Salios, propterea quòd putabantur filij maritorum nobilium,

Transeo suppositos, & gaudia, votáque sæpe
Ad spurcos decepta lacus, atque inde petitos
Pontifices Salios, Scaurorum nomina falso
Corpore laturos. ---

i Et nisi liber & ciuis.] Vide quod citaui in verbo, Fuere enim Salij.

k Patrimus & Matrimus foret.] Iidem ibidẽ.

l Scipio Africanus.] Ex Liuio 4. Decad. lib. 7. cuius hæc verba sunt: Iidem dies P. Scipione propriore etiam religione, quia Salius erat, disiunxerãt ab exercitu.

m Antoninus quoque Philosophus.] Iul. Capitolinus in vita illius.

n Apud Larinates.] Hi dicuntur municipes Larini oppidi Apuliæ, quod à mari parùm distat, cuius quidem meminit Cicero in orat. pro Flacco: an autem apud eos Salij essent, nondum comperi.

o Et tametsi.] Ex Seruio lib. 7. Aeneid. in eum locum,

-- Cùm prima mouent in prælia Martem.

& iterum lib. 8. in princ.

p Qui dies religiosi.] Hos dies religiosos esse constat ex Liuio 4. Decad. lib. 7. Statiua, inquit, deinde ad Helespontum aliquandiu habuerunt, quia dies fortè, quibus ancylia mouentur, religiosi ad iter inciderant.

q Ominosum fuit.] Præter autem illos sodales ab Alexandro memoratos, fuere & sodales Mercuriales, in honorem scilicet Mercurij, vt videre licet ex Tullio ad Q. Fratrem lib. 2.

Quot Lictores apparitorésq; habebat Dictator, quot Consules aut Prætores, Quæstorésve, quíve secures habebant, & qui non. Cap. XXVII.

Vod [a] Romulus parto regno cum sella curuli trabeáque, & reliquo ornatu se augustiorem fecisset, tum maximè duodecim lictoribus insignẽ fecerit, qui fasces securésque velut insignia maiestatis præferrent, à multis est memoriæ mãdatum. † Nonnulli Tullum Hostilium Romanũ Re-

ANNOTATIONES IN CAP. XXVII.

a Qvod Romulus.] Liuius 1. Decad. lib. 1. & quod de trabea dicitur, etiam Plinius lib. 9. c. 39. in princ.

† Nonnulli Tullum Hostilium.] Vide Plinium ibi, & ab eo paulùlum dissentit Alexander, nescio quos secutus autores. Ille enim Plinius togа prętexta & latoclauo è regibus primùm Hostilium vsum ait. Non erant autem è purpura, cum tamen

ea, qua

gem, primo purpuratum cum lictoribus & fascibus in publicum prodiisse ferunt. Sed perpendimus non lictores modò cum fascibus & securibus, sed apparitores quoque regem præire consuesse.[b] Fuere enim apparitores ministri regij, qui assistabant lateri, & corporis stipatores erant: vt si quando opus esset, ad imperiū nutumque regis præsto forent. Præter quos fuere[c] viatores in regio comitatu, qui quoties senatus cogendus esset, ex agris senatores aduocarent, contumacésque citarent & arriperent. Quippe cum priscis temporibus proceres ciuitatis morarentur in agris, siquando consiliū publicum cogendum erat, a villis accersebantur in senatū: ex quo qui eos euocabant, viatores dicti: quíque ex viatoribus ligandi, cædendíque ius habebant,[d] Lictores nominati sunt: quibus iussu Regis delinquentes[e] vincire, nudatósque virgis cædere, & si crimen exposceret, securi percutere negocium erat. Ideo lora in sinu gestantes, Regi apparebant: quibúsque mandatum erat, facinorosis & delinquentibus crura & manus ligabant, vt post verbera nouissimo exemplo afficerent. Præter quos fuit[f] accensus & præco, qui dicto Consulis alteriúsve magistratus ad imperium nutúmque præsto essent. Accensus, vt ad concionem.[g] præco, vt ad comitia quirites aduocaret.

Lictores. Apparitores. Viatores. Lictoris munus. Accensus, Præco.

ANNOTATIONES.

ea, qua vsus est Romulus, trabea, regia toga, auro & purpura intexta esset, vt quidam aiunt, seu purpurea albi quidpiam haberet, vt Sueton. lib. de genere vestium scripsit, teste Seruio ad 7. Aenei. ibi,

Ipse Quirinali lituo, paruáque sedebat
Succinctus trabea. --

Vnde liquet non Hostilium primò purpuratū fuisse, cum Romulo purpureæ togæ epitheton antiquitas dederit, de qua Virgilij versus est lib. 11.

Et sellam regni tra' eámque insignia nostri.

b Fuere enim apparitores.] De his Liuius 1. Decad. lib. 1. & Cicero in 5. in Verrem act. & in 2. Philip. & Iurisconf. in l. diuus. ff. de seruis fugit. & in l. si pignora. ff. de euictio. Quòd autem sic vocentur interpres ex Seruio enarrante hunc locum lib. 12. Aeneid.

-- Saeuiq. in limine regis Apparent. --

Cui loco similis est & ille eiusdem lib. 8.

Quàm Turno regi, aut regi apparere Latino.

Sed & de his sunt plurimi tit. lib. 12. Iustinianei Codicis, videlicet, de appar. præfecti anno. & de appar. præf. vr. & appar. præf. prær. & appar. proconf. & leg. & leges quoque, vt l. nullus apparitor. & l. quicunque. C. de diuer. offic. & l. diuus. ff. de ser. fug. & l. si pignora. ff. de euict. & l. ne diu apparitorum. C. de pœnis.

c Viatores.] Cicero de Senectute, A villa, inquit, ad senatum accersebantur Curius & cæteri senes: ex quo qui eos accersebant, viatores nominati sunt. Columel. lib. 1 in præfatio. Illis enim temporibus proceres ciuitatis in agris morabantur, & cum consilium publicum desiderabatur, a villis accersebantur in Senatum: ex quo, qui eos euocabant, viatores nominati sunt. Plinius lib. 18. cap. 3. Tales tum etiam viatores erant, quod ipsum nomen inditum est subinde, & ex agris Senatum, ducésque accersentibus. Quibus accedit Sextus Pompeius lib. vlti. initio. Generaliter tamen viatores dicti sunt, qui iussa Magistratuum executioni madabant, vt satis patet ex l. magis puto. §. ne tamen. ff. de reb. cor. Et Cicerone in Vatinium, Misersne viatorem, qui M. Bibulum domo vi extraheret. Et Liuio 4. Dec. lib. 9. In censum referre viatores missi, & omnes vbique. illud autem non prætermiserim, me ex Liuio deprehendisse vt lictores Consulum essent, viatores Trib. Plebis. Huius enim hæc verba sunt 1. Decad. lib. 2. Ardens igitur ira Tribunus viatorem mittit ad Consulem, Consul lictorē ad Tribunum.

d Lictores nominati sunt.] Qui lictores & quare dicti sunt, videbis apud A. Gellium aliorum authoritate lib. 12. c. 3. Fest. Pompe. lib. 10. Nonium Marcel. Plutar. Problem. c. 67.

e Vincire, nudatosque.] Liuius 3. Deca. lib. 6. In Campanos lictoris manus persequitur pluribus, vt ad palum deligare, virgis cæderet, ac securi percuteret. Sic apud eundem legas Decad. 1. lib. 2. Consules spoliari hominem, & virgas expediri iubent. Idem alibi, Missi lictores ad sumēdum supplicium, nudatos virgis cædunt, securíque feriunt.

f Accensus.] Hac in significatione Liuius 5. Dec. lib. 5. Assuetis regio imperio, tamen nouam formam terribilem præbuit tribunal, summotor aditus, præco, Accensus, insueta omnia oculis auribúsque, quæ vel socios, nedum hosteis victos terrere possent. Et Sueton. in Cæsare c. 20. Antiquum etiam retulit morem, vt quo mense fasces non haberet, accensus ante eum iret, lictores pone sequerentur. Et Plin. lib. 7. cap. vlt. Post aliquot annos adiectus est & meridies accenso Consulum id pronunciante. Sed tu hic omnino vide Varronem li. 5. de ling. Lat. Asconium Pædianum in 3. in Ver. act. Nonium Marcellum de doctorum indagine. Vegetium lib. 2. cap. 19. & lib. 3. cap. 14. & quæ scribemus infrà lib. 6. cap. 22. Et quod accensi a lictoribus differrent, aperte ostēdit Liuius 1. Decad. lib. 3. Collegis, inquit, nouem singuli accensi apparebant, penes præfectum iuris fasces 12. erant, fasces enim à lictoribus deferebantur.

g Præco, vt ad comitia.] Atque etiam vt silentium indiceret, ex Liuio 3. Decad. libro 7. Tum Scipio silentio per præconem facto. & Plauto in Pœnulo,

Exurge præco, fac populo audientiam.

Et Appiano lib. 4. bellorum Ciuilium non semel. Et ad quæuis alia pronuncianda, vt ex multis authoribus vbique videre licet.

Brutiarij.
Secures abiecta post exactos reges.

Quod munus vt esset expeditius,[h] libertis dari consueuit, sicut ministrorum & apparitorum [i], Brutiariis, coactis seruilia exhibere, pro eo quòd bello Punico secundo post cladem Cannensem ad Hannibalem defecissent primi.[k] Sed cum post exactos Reges, Coss. creatis, omnia insignia quæ apud Reges erant, populus Cōsulibus concessa voluerit, Brutus & Valerius Publicola, qui assertores & vindices Romanæ maiestatis fuere, cum statuissent non formidolosum & ferum, sed mitem & plebi percharum efficere consulatum, vtque offensionem & inuidiam vitarent, in publicum prodeuntes cum eisdem quibus reges insigniis, secures à fascibus dimouerūt: & cum solis fascibus ad populum concionati sunt. inde mansit in posterum, vt cum duodecim fascibus,[l] totidem lictores sine securibus Consuli præirent. Hæc enim fuere insignia summi honoris & imperij consularis. Illis ergo magistratibus secures cum fascibus in vrbe præferebantur, qui sine prouocatione summam imperij tenebant, vt Dictatori, & Decemuiris, à quibus ad maius tribunal prouocatio nō erat.[m] Dictatori ergo pro honore summi imperij, quòd plus iuris & maiestatis haberet, quatuor & viginti lictores cum fascibus & securibus, viatorésque & apparitores, qui [n] summouerent turbas, præibant:[o] Consulibus in vrbe duodecim lictores cum fascibus tantum, demptis securibus: foris verò, vt in decreta sibi prouincia, aut quum castris & legionibus præessent, fasces cum securibus, vnáque lictores apparitorésque præcedebant. Idque ideo cautum, vt prouinciam perniciosis hominibus purgare, illorúmque audaciæ & temeritati obuiam ire, flagitiáque & dedecora pœnis & damno mulctare valerent. In vrbe enim Consuli cum securibus esse ius non erat:[p] quippe suprema potestas, & ius de nece ciuis Consuli intra pomœrium non datur. Obseruatúmq; [q] fuit, vt inter Consulem & proximum lictorē, nemini officij causa nisi Consulis filio aditus esset:[r] Prætori verò in vrbe nō duodecim vt Consuli, sed sex tantūmodo lictores apparere solent: extra verò vrbem aliquando cū securibus apparuisse inuenimus.[s] Paulo tamen Aemilio in prætura priuilegio honoris duodecim secures apparuisse ferunt, vt consularem maiestatem in prouincia præ se ferret.[t] Tribuni autem plebis solum viatorem, apparitorémque à prima origine sine lictore habuere: qui etiam li-

Secures cum fascibus praeferebantur post exactos reges.
Consulibus quot lictores.
Vide de hac re infra lib. 2. cap. 27.
Ius necis intra pomœrium consuli non dabatur.
Prætori in vrbe quot lictores.
Tribuni plebis viator & apparitor.

ANNOTATIONES.

h Libertis dari consueuit.] Quod constat ex epistola 1. Ciceronis ad Q. Fratrem Proconsulem Asiæ lib.1. cuius hæc verba subiunximus, Accensus sit eo etiam numero, quo eum maiores nostri esse voluerunt, qui hoc non in beneficij loco, sed in laboris ac muneris non temere nisi libertis suis deferebant, quibus illi quidem non multò secus ac seruis imperabant. Sic intellige lictores, qui principibus apparerent, plebis homines esse apud Liuium lib.2. Decad.1.

i Brutiariis.] Ex Festo Pomp. lib.2. vbi sunt qui legunt Brutiani, non Brutiarij.

k Sed cùm post exactos reges.] Hæc sunt Dionysij Halicarn. lib.5. & Plut. in Val. Publicola.

l Totidem lictores.] Intellige singulis Consulibus: nam duobus erant 24. ex Liuio 1. Decad. lib.2. & alibi dicemus latius.

m Dictatori.] Plutarc. in Fab. Maximo, & Dion in Augusto, Appianus Alexandrinus lib.1. bellorum Ciuilium, vbi loquitur de Scylla, & ante eos Polybius lib.3.

n Qui summouerent turbas.] Liuius 1. Deca. lib.8. Repente strepitus ante curiam lictorum summouentium auditur.

o Consulibus in Vrbe.] Hæc vsque ad clausulam, quippe &c. sunt Dionysij Halicar. lib.5. atque iterum lib.10. ad finem.

p Quippe suprema potestas.] Iniussu populi, intellige ex Pomponio l. 2. §. Exactis. deinde de orig. iur. Fuit enim cum prouocatione ad populum Consul creatus, déque ea lex lata, teste Liuio lib.3. Deca. 1. Sicque debet intelligi habuisse imperium maius apud A. Gellium lib.13. cap.14. Amplius putem nec extra pomœriū in ciuem Consuli aut Proconsuli quidquam licuisse, cùm eos, qui se dicerent ciues, in vrbem veteres remitterent, vt in actis Apostol. de Diuo Paulo cap.22. & 3. in Ver. acti. & ex Plinio epist. ad Traianum, in promptu est. Quæ omnia ex fonte legis illius prodierunt, quæ, nisi Centuriatis comitiis, de capite ciuis Rom. rogari vetauit, teste Cicer. in ea orat. pro Rabirio. Vnde quoque leges emanarunt Portia & Valeria, de quibus Liu. Decad.1. lib.10.

q Obseruatúmque fuit.] Inter regem & lictores incedere nemini licuit ex Romuli lege. Diony. Halicar. lib.2.

r Prætori verò.] Vide suprà lib.2. c.15.

s Paulo tamen Aemylio.] Plutar. in vita illius, & vide d. c. 15.

t Tribuni autem plebis.] Plutarc. in vita Tib. Gracchi, vbi tamen non cū primùm, sed simpliciter fecisse scripsit. & vide Gel. lib.13. c.12.

v Postea

bertini erant, quippe cum Tiberius Gracchus in tribunatu libertis apparitoribus primus vsus fuisse dicatur. [v] Postea verò quam prouincias sortiri cœpere, & illis cum imperio præesse, etiam lictores habendi tribuno facultas data est. [x] Quæstores verò, ædiles, duumuiri, & minores magistratus, qui prehensionem & vocationem non habebant, in vrbe nec lictore vtebantur, nec viatore: [y] tametsi prætorem duodecim secures cum fascibus, & quæstorem, lictorem, & fasces quandoque habuisse legamus: quod in prouinciis, quas sortiti Prætores Quæstoresque fuerant, nō autem intra pomœrium id licuisse apparet. [z] Extra vrbem enim his vti fascibus & lictoribus interdum cum securibus licebat, vt sceleris & perfidiæ pœnas a facinorosis expeterent: in vrbe vero minimè, nisi [a] quæstores parrici forent, quibus pro imperio & maiestate cum crimina vindicarent, in vrbe lictores cum securibus sæpe prælati sunt. [b] Marcus tamen Liuius Drusus, dum quæstor Asiam obtineret: nullo lictore, aut alio insigni honorum vti voluit, ne quid seipso insignius prouincia haberet. [c] His ergo quorum erat maius imperiū, & maxima auspicia, quique cum adeunt magistratus, Vestæ & Penatibus rem diuinam faciunt, vt dictatori, Consuli, & Prætori, passim lictores cum fascibus in vrbe habere licuit: [d] dictatori, etiam cum securibus. [e] Cæteris verò qui minima auspicia habebant, lictore vti non licuit, nisi quæstori parrico, vt percensuimus. Fuitque vetus constitutum, vt præfecti Prouinciarum & præsides, senatoribus ex claris maioribus & inclytæ familiæ, peregrè agentibus, quo conspectior dignitas & honoratior foret, plerunque in prouincia lictores cum bacillis darent: [f] vtque si reges externi aut fœderati in prouincias populi Romani venirent, magistratus Romanus aut præses illi cum lictoribus & fascibus pręiret. [g] Mario enim prætore Asiam obtinente, & in eam profecto Mithridate, semper cum fascibus Marius præcessit Mithridatem. Qui quidem lictores non his modò magistratibus, sed & vestalibus [h] & sacerdotibus, mox Cæsaribus & summis imperatoribus cum virgis laureatis, & [i] Augustis mulieribus pro muliebri fastigio pręesse. Quare [k] Agripinę matri Neronis, perpetuo senatusconsulto lictores duo tributi fuere, & flaminium claudiale. Contra Tiberius Drusillæ matri decerni lictorem minimè passus fuit, [l] licet

Quæstor parricus, qui & Parricidius.

Lictores cum fascibus in vrbe habere quibus permissum.

Lictores cum bacillis.

Regibus externis præses cum lictoribus & fascibus præibat.

Lictores cum virgis laureatis.

ANNOTATIONES.

v Posteà verò quàm.] Confundit hoc loco Alexander Tribunos plebeios & militares, cum potestate consulari: quos distinctos legas apud Liu. lib. 5. Decad. 1. vbi primùm militares creati: cum antè lib. 2. eiusdem Deca. plebei creati referantur. Sed nusquam est, quod sciam, Tribunos prouincias administrasse.

x Quæstores verò.] Gellius d. lib. 13. c. 12. & 13.

y Tametsi prætorem.] Vt de Paulo Aemylio dictum est.

z Extra Vrbem.] Dionysius Halicar. lib. 5.

a Quæstores parrici.] De quibus Pomponius in l. 2. §. deinde cùm ærarium. ff. de orig. iur. & Festus Pompeius lib. 14. & alibi dicemus. Cæterum legati lictoribus vtebantur, vt patet ex 3. in Ver. act. non vno in loco, vbi loquitur de Cornelio lictore ipsius Verris legati.

b Marcus tamen Liuius Drusus.] Plin. Secundus, aut quisquis is est, lib. de Viris Illustribus cap. 72.

c His ergo quorum.] Dionysius d. lib. 5.

d Dictatori etiam.] Romæ secures prætern Dictatori visos refert Liu. lib. 2. Dec. 1.

e Cæteris vero.] Nam Consules, regia potestas, aut prætores iisdem auspiciis, quibus Consules, creati qui minores sunt Dictatore, vt est apud Liuium Decad. 1. lib. 8. sed reliqui magistratus, exceptis Consulibus, minora intelligendi sunt auspicia habere. De quibus A. Gellius lib. 13. c. 14.

f Vtque si Reges externi.] Hoc probat exemplo seq. Sed cui adde quod cum Iuba Rex primo aduentu Catonis Vticensis thronum suū medium posuisset inter ipsum & Scipionem: id animaduertens Cato, sublata sella ad aliam partem se contulit, & Scipionem inter se & Iubam medium fecit, quanquam sibi infensum & inimicum, vt scribit Plutar. in vita ipsius Catonis. Alibi autem docuimus medium locum esse honoratiorem.

h Mario enim Prætore.] Plutar. in vita illius.

h Et sacerdotibus.] Plutar. Problematōn cap 13. & Fest. Pomp. lib. 6. vbi scribit Flaminium lictorem dici, qui Flamini Diali, sacrorum causa, præsto est.

i Augustis mulieribus.] Vt in sequentibus patebit.

k Agrippinæ matri Neronis.] Cor. Tacitus lib. 1. Cæterum, inquit, anxius inuidia, & muliebre fastigium in diminutionem sui accipiens, ne lictorem quidem ei decerni passus est.

l Licet Augustus.] Idem Tacitus eod. lib. 1. sed alio loco vbi de testamento ipsius Augusti. Fuit inquit, testamentum inlatum per virgines Vestæ, Tiberium & Liuiam hæredes habuit, Liuia in fa-

Lictores fores virga percutiebant. *Lictorum munus.*

Auguſtus illam in familiam nomenque Auguſtæ teſtamento aſciuiſſet.[m] Illud quoque obſeruatum eſt, vt cum lictores iuſſu conſulum aliquem è domo euocarent, fores ædium virga percuterent, quaſi eo ſigno publicam adeſſe perſonam innoteſceret. [n] Si cui tamen ob claritatem dignitatemque deferebant, virga fores percuti vetabant. Cum enim Pompeius Magnus Poſsidonij domum ſummi ſapientiæ profeſſoris eſſet ingreſſurus, fores virga percuti vetuit, & faſces ſummiſit. Et ſi quando [o] dictatori, [p] conſuli aut prætori præirent, pro imperij maieſtate obuium quenque ſemita cedere, denudare caput, & obſequij honoriſque cauſa equo deſcendere iuberent, obuiamque turbam virga ſubſiſterent, & ſummouerent. Apud Athenienſes, & omnem ferè Græciam, vt diſcrimen perſonarum notaretur, magiſtratus non lictores, ſed lixas ſimul & virgas habuerunt vice lictorum, quos [q] λεττύργυς nuncupant. [r] Fertur vero Germanicus, Athenienſes ſocios & fœderatos, vno lictore velut præcipuo munere donaſſe. [s] Neque prætereundum, in occurſu maioris magiſtratus, minores ſummittere faſces conſueuiſſe: vt ſignarent honori deferre, & imperio parere. Quare [t] Valerius Publicola in ſuſpicionem affectati regni adductus, dum concionatur, faſces populo ſummiſit: ſcilicet populi quàm conſulis maieſtatem & iura, potiora arbitratus. [u] Lictoreſque cum faſcibus ſæpe paludatos, conſuli etiam paludato in prouinciam profecturo præire ſolere: quæ quidem paludamenta tunc ſumebant, cum in expeditionem aut decretam ſibi prouinciam conſul iturus eſſet. [x] Paulo tamen Aemilio prætori in Hiberiam profecturo, album paludamentum, ac lictores miniſtroſque albatos cum modico comitatu tributos comperimus. Sine [y] autem lictoribus proficiſci in prouinciam aut conſulibus profectis licto-

Athenienses lixas & virgas loco lictorum habebant. *Summiſſio faſcium.*

ANNOTATIONES.

miliam nomenque Auguſtæ aſſumebatur. Et ne in hoc dubites quòd Alexander hîc Druſillam vocat, Tacitus Liuiam, eadem fuit Liuia Druſilla appellata, teſte Plinio lib.15.cap.vlt.

m Illud quoque obſeruatum.] Sic quoque de Tribuno militum Liuius 1.Decad. lib.6. Fortè, inquit, ita incidit, vt in Ser. Sulpitij Tribu. militum domo ſorores Fabiæ cùm inter ſe, vt fit, ſermonibus tempus tererent, lictor Sulpitij, cùm is de foro ſe domum reciperet, forem (vt mos eſt) virga percuteret. Vnde eſt quod Fabius Maximus Dictator, Conſulem ad ſe ſine lictoribus venire iuſsit. Liuius Decad.3.lib.2.

n Si cui tamen.] Plinius lib. 7. cap. 30. & Solinus cap.7.

o Dictatori.] Plutarch. in Fabio Maximo.

p Conſuli.] Scriptor de Viris illuſtribus cap. 72. inquit: M. Aemylius Scaurus, Conſul, P. Decium, Prætorem, tranſeunte ipſo, ſedentem iuſsit aſſurgere, eique veſtem ſcidit, ſellam concidit, ne quis ad eum in ius iret edixit. Adde & in patrem idem licuiſſe Conſuli, ex Liuio Decad.3.lib.4.

q Quos λιτύργυς. Vnde id Alexander, acceperit, neſcio. Omnes autem ſciunt λειτύργον, appellari miniſtrum, ſiue operatorem publicum, ſiue etiam ſacrorum miniſtrum, vt λειτυργίαν, miniſterium, ſiue munus quoppiam publicũ, & λειτυργεῖν, miniſtro, publicum munus obeo. Hæcque paſsim apud authores Græcos.

r Fertur verò Germanicus.] Corn. Tacitus Annal. lib.2. de ipſo Germanico loquens: Hinc, inquit, ventum Athenas, fœderique ſociæ & vetuſtæ vrbi datum, vt vno lictore vteretur.

s Neque prætereundum.] Quod pro' a: exem plo ſequenti, & præterea ex Tullio. Nam ſimul, inquit, ac me Dyrrachium attigiſſe audiuit Plancius, ſtatim ad me, lictoribus dimiſsis, inſignibus abiectis, veſte mutata profectus eſt. Et ex Appiano lib. 5. bello. ciuilium. de nauibus Antonij & Aenobardi loquente, Iam in conſpectum venerant & inter præcedentes ex ſignorum vexillis apparebant, & ad curſum vt ſe inuicem adirent hortabantur, cùm lictor Antonio ante proram aſsidens, vt mos fuit, ſiue quòd ambiguum virum illum ignoraret, qui tanto exercitu proprióque ad eos nauigaret, ſiue à generoſitate animi id expromeret, vt inferioribus dignitate viris, ſignum e naui deponere imperauit. Quod ab illis factum eſt. Et huc ſpectat quod ſcribit Liuius 3. Deca. lib.2. Conſulibus ad Dictatorem venire cum lictoribus non licuiſſe.

t Valerius Publicola.] Liuius 1. Decad. lib. 2. Scriptor de Viris illuſtrib. lib.15.

v Lictoreſque.] Nam apud Liuium 5. Deca. li.1. C. Claudius Pulcher, Conſul arguitur, quòd in ſuam prouinciam Hiſtriam ſine lictoribus paludatis abiiſſet, quod tamen poſtea Romam rediens fecit. Et iterum lib.5. in oratione Seruilij, Conſul, ait, proficiſcens, Prætórve paludatis lictoribus in prouinciam & ad bellum vota in Capitolia nuncupat. De quo nos dicemus latius infrà lib.3.c.3.

x Paulo tamen Aemylio.] Eidem in vlteriorem Hiſpaniam, quæ Iberia dicitur profecturo, præter eum exercitum, quem à M. Fuluio Proprætore accepturus eſſet: decretum, vt nouorum militum tria millia duceret, & trecentos equites. Liu. lib.6. Deca.4. poſt prin. Et neſcio quare modicum Paulo fuiſſe comitatum ſcribat Alexander.

y Sine autem Lictoribus.] Vide infrà lib.3.c.3.

z Laurea

res in vrbe mansisse, religioni est & prodigij loco habitum. Fuit quoque receptus mos, vt quoties insigni victoria consules potiti essent, ob res prosperè gestas [a] laureatis fascibus prælatis incederent, [a] literasque laureatas Romam mitti, aut nuncios cum [b] iaculis laureatis, fascibus prælatis incederent, literasque laureatas Romam mitti aut nuncios cum iaculis laureatis aduenire, nauemque laureatam aut vittatam, felicis victoriæ nuntium esse: ac læta & magna significare tunc, quum depulsis & dissipatis copiis hostes victi essent & profligati, animaduersum est. Victo [d] enim Mithridate, & fugato duplici prælio, lauro ornatam nauem, & bellico apparatu instructam, vt in victoria mos erat, Lucullus Romam misisse dicitur. Ipsis verò nuntiis tabellariis Græci [e] πτεροφόρους dixere nomen, quoniam erectas pinnulas gestarent; quod [f] Aelius Verus fecisse dicitur, vt cursoribus alas pennatas imponeret, illosque ventorum nominibus appellaret: quandoque φοινίκας & [g] γραμματοφόρους; [h] Persæ ἀγγάρους & ἀστάνδας. Proditumque memoriæ est, columbas tabelliorum vice apud

Fasces laureati. Litera laureata.

Tabellariorum diuersa nomina. Columbarum & hirundinum ars.

ANNOTATIONES.

a Laureatis fascibus.] Cicero in lib. de Diuinatione, vbi dicit C. Marium cum fascibus laureatis incessisse. Cic. Att. lib. 8. Age iam has compedes, fasces, inquam, hos laureatos, hæc ex Italia ferre quàm molestum est. Idem Att. lib. epist. 7. Subitò consilium cepi, vt antè, quàm luceret, exirent, ne qui conspectus fieret aut sermo, lictoribus præsertim laureatis. Et Phil. 2. de Antonio loquens, Vehebatur in essedo Tribunus plebis, lictores laureati antecedebant. Cæsar lib. 3. belli Ciuilis, cuius verba mox adferemus. Tacitus lib. 13. Nero, inquit, ob res à Quadrato & Corbulone prosperè gestas, laurum fascibus imperatoriis addi iusserat. Plutarc. in Lucullo, Iul. Obsequens in lib. Prodigiorum, Iul. Capitolinus in vita Maximini, vbi scribit Gordianum seniorem per Carthaginem venisse cum fascibus laureatis: quod & ipsum talem reperit in vita Gordianorum. Cassiodorus variarum lib. 9. epist. incip. Quid P. C. vbi de consulatu loquens, scribit, Hunc honorem Deciorum familia non miratur: quia eorum plena sunt atria fascibus laureatis. Et e poëtis Martial. lib. 7. epig. 5.

Publica victrices testantur gaudia chartæ,
Martia laurigera cuspide tela virent.

Ex lib. 10. epig. 10.

Cum tu laurigeris annum qui fascibus intras,
Manè salutator limina mille teras.

Claudianus in quartum consulatum Honorij,

Nec te laurigeras pudeat Gradiue secures
Pectora gestare manu. ---

Hincque virgæ laureatæ apud Herodianum lib. 7. Sequebantur, ait, ipsum (de Gordiano seniore loquitur) principalis pompa omnis, militésque quicunque aderant, iunioresque vrbani procera statura ad eorum similitudinem, qui Romæ Imperatorem comitantur. Virgæ etiam laureatæ, quo insigni principes à priuatis dignoscuntur.

a Literasque laureatas.] Liuius 1. Decad. lib. 5. Literæ, inquit, à Posthumio laureatæ sequuntur victoriam Populi Romani. Et 5. Decad. lib. quoque 5. post princ. vbi de Licinio consule loquitur. Tabulanus, qui se ex Macedonia venire diceret, laureatas literas attulisse dicitur. Plin. lib. 15. cap. vlt. Laurus Romanis præcipuæ lætitiæ, victoriarúmque nuncia additur literis. Iul. Capitolinus in Maximino, Statim Romam laureatas literas misit, quæ in Vrbe ingentem lætitiam fecerunt. Lampridius in Alexandro, Laureatas tabulas vocat. Am. Marcellinus lib. 16. vbi de Constantino Cæsare. Corn. Tacitus libro 19. Ipse lauream prosperè gestæ rei ad fratrem misit. id est, laureatam epistolam. Ante hos Cæsar lib. 3. belli Ciuilis. Sed neque, inquit, in literis, quas scribere est solitus, neque in fascibus insignia lauri prætulit. Ex Poëtis Persius Satyra 6.

--- Missa est à Cæsare laurus
Insignem ob cladem Germanæ pubis.

Martialis lib. 7. epig. 5. ad Domitianum,

Sed iam lætitia, quo sit fiducia maior,
Sarmaticæ laurus nuncius ipse veni.

Claudianus in bello Gildonico.

Iam domitus Gildo nullis victoria nodis
Hæsit. non spatio terræ, non obice Ponti
Congressum profugum, captum vox nunciat vna,
Rumorémque sui præuenit laurea belli.

b Cum iaculis laureatis.] Plutarc. in Pompeio tradit tabellarios literas è Ponto ad Pompeium afferētes de morte Mithridatis, habuisse iaculorum cuspides lauri frondibus coronatas.

c Nauemque laureatam.] Quod probat exemplo mox sequente.

d Victo enim Mithridate.] Plut. in Lucullo. Sed adde laureatos legatos ex Herodiano lib. 7.

e Græci πτεροφόρους.] Dionysius Halicarnassæus & Plutarch. in Othone: καὶ πτεροφόροι συνεχῶς ἐφοίτων ἀεί τι προσχαρὲς ἐκείνῳ φράζοντες. Et ad id respicere Iuuenalem quidam putant Satyra 4. ad finem.

Quanquàm de Cattis aliquid toruisque Sicambris
Dicturus, tanquàm diuersis partibus orbis
Anxia præcipiti venisset epistola penna.

f Aelius Verus.] Spartianus in vita illius.

g Et γραμματοφόρους.] Γραμματοφόρους in hac ipsa significatione posuit Plutarchus in Galba: τῶν δὲ ὑπάτων οἰκέτας δημοσίους προχειρισαμένων τὰ δόγματα κομίζοντας τῷ αὐτοκράτορι, καὶ τὰ καλούμενα διπλώματα σεσημασμένα δόντων, ἃ γνωρίζοντες οἱ κατὰ πόλιν ἄρχοντες ἐν ταῖς τῶν ὀχημάτων ἀμοιβαῖς ἐπιταχύνουσι τὰς προπομπὰς τῶν γραμματηφόρων.

h Persæ ἀγγάρους & ἀστάνδας.] Herodotus lib. 8. & Suidas

maiores sæpe fungi solitas: quippe [i] Cecinna Volaterranus hirundines victoriæ nuncias habuit. [k] Cyrus verò per interualla locorum tabellarios ita disposuit, vt fatigatis recentes, & nocturni diurnis succederent: adeo vt volantes grues superarent. [l] Quod & Xerxes fecisse dicitur, vt cursores inuicem succedentes haberet dispositos, quos neque imber, neque noxa à cursu dimoueret. Inter alios [m] Marrhes, Aegypti rex proditur cornicem habuisse cui cursoris vice literas perferendas dabat. [n] Nec ab re fuerit meminisse, ex viridi lauro fascium Luculli, Pompeij fasces languentibus foliis lictores exornare, concessa mox victoriæ omen fecisse. Sicut [o] Superbus Tarquinius, ne suum ducē Latini agnoscerent, néve discreta insignia haberent ex Latinis Romanisque fascibus, manipulos miscuit, singulosque ex binis fecit. Ipse [p] tamen Pompeius, licet se imperatorem fuerit appellari, nunquam tamen in fascibus insignia laureæ coronæ detulisse legitur: quo exemplo arguitur, imperatorum fascibus laureas apponi consuesse, quo iustum imperium & legitimus triumphus notaretur. Apud Græcos verò vetusto more receptum est, vt si quid faustè & feliciter nuncij afferrent, coronati aduentarēt: ipsique ciues felici accepto nuncio, in cōmunis signū lætitiæ coronati incederent, ouantes, gratantésque. Carthaginenses, rebus feliciter gestis, præcipuum lætitiæ genus habent, victimas cædere, ludos celebrare, munera mittere. Quódque fascibus, quos præferebant lictores, [q] betullas virgas maximè cōmodas duxere. Itaque ex illarum virgis, tum propter candorem, tum propter tenuitatem publicos fasces, qui magistratibus præirēt, effecere. [r] Atque illud animaduersum est, quod tametsi ad reliquas prouincias præsides, & magistratus cum lictore & fascibus irent: tamen Alexandriam cōsulares fasces accedere, aut vrbem inire vetabatur: quòd diuinis carminibus & vaticinio prædictum esset, tunc demum Aegyptum fore liberam, cum ad eam Romani fasces aduentarent. Tametsi Romani magistratus libera & fœderata oppida, velut sociali fide copulata, plerunque sine lictore aut fascibus adirent.

Tabellarij Cyri per interualla locorum.
Cornix literas perferens.
Græcorum mos audito fausto nuncio.
Carthaginenses.
Betulla virga.
Alexandriam fasces nō ingrediebātur.

ANNOTATIONES.

& Suidas scribunt apud Persas, ita vocari regios nuntios siue tabellarios, qui certis interuallis itinerum permutabantur. Plutar. autem in lib. de fortuna Alexan. post princ. scribit Darium Persarū regem fuisse regem ἀστάνδην.

i Cecinna Volaterranus.] Plinius eod. libro 20. cap. 24.

k Cyrus.] Xenophon lib. 4. Pædiæ ipsius Cyri.

l Quod & Xerxes.] Herodotus dicto lib. 8.

m Marrhes Aegypti rex.] Id ex Aeliano lib. de animal. 6. cap. 7. cuius in eam rem hæc verba sunt, ἐν τῇ Αἰγύπτῳ ἐπὶ τὴν λίμνην τὴν καλουμένην Μοίριδος ὅπου κροκοδείλων πόλις, κορώνης τάφος δείκνυται, καὶ τὴν αἰτίαν ἐκείνου αἰγύπτιοι φασὶ τῷ βασιλεῖ τῶν αἰγυπτίων, μάῤῥης δὲ οὗτος ἐκαλεῖτο, ἦν κορώνη θρέμμα πάνυ ἥμερον καὶ τῶν ἐπιστολῶν, ἃς ἐβούλετο κομισθῆναι ποι θᾶττον ἐκόμιζεν αὐτῇ καὶ ἦν ἀγγέλων ὠκίστη, καὶ ἀκούσασα, ἔνθα ἰθῦναι χρὴ τὸ πτερὸν καὶ τίνα χρὴ παραδραμεῖν χῶρον, καὶ ὅπου ἥκουσαν ἀναπαύεσθαι, ἀνθ' ὧν ἀποθανοῦσαν ὁ μάῤῥης ἐτίμησεν αὐτὴν καὶ στήλῃ καὶ τάφῳ. In Aegypto ad eam Paludem, quæ Myris vocatur, vbi crocodilorum ciuitas erat, ostenditur sepulchrum; & huius quidem causam Aegyptij reddunt, Marrhe, inquiunt, Aegyptiorum regi cornix fuit, animal oppidò mansuetum & cicurc, ita vt epistolas, quò ille vellet, facilè perferret, essetque omnium nunciorum multò celerrima, si modò quo tendendum, & quæ præteruolanda esset regio, & vbi quiescendum audiisset. Eam itaque pro huiusmodi officiis, defunctam Marrhes & columna & sepulchro honorauit. Vide Suidam.

n Nec ab re fuerit.] Id Plut. est in vita Pompeij.

o Sicut Superbus Tarquinius.] Liuius 1. Dec. lib. 1. Qui vbi ad edictum Romani Regis ex omnibus populis conuenere, ne ducem suum, néve secretum imperium, propriáve signa haberēt, miscuit manipulos ex Latinis, Romanisq; , vt ex binis singulos faceret, binósque ex singulis. ita geminatis manipulis, centuriones imposuit.

p Ipse tamen Pompeius.] Plutar. in vita illius: qui accepisse videtur ex Cæsare lib. 3. belli Ciuilis. vbi de ipso Pompeio loquens. Sed neque, inquit, literis, quas scribere est solitus, neque in fascibus insignia lauri prætulit.

q Betullas virgas.] Plinius lib. 16. c. 18.

r Atque illud animaduersum.] Vide nū id voluit dicere, quod Cor. Tacitus lib. Annalium 2. scribit Tiberium imperatorem increpuisse Germanicum, quòd contra instituta Augusti nō spontè principis, Alexandriam introisset. Nam Augustus inter alia dominationis (nisi diuinationis legere malis) arcana, vetitis, nisi permissu ingredi Senatoribus, aut equitibus Romanis illustribus, seposuit Aegyptum; ne fame vrgeret Italiam, quisquis eam prouinciam, claustráque terræ ac maris, quamuis leui præsidio aduersum ingentes exercitus insedisset.

Quod

Quod regium diadema tam apud Romanos, quàm apud exteras nationes gentesq́; fuerit, & quæ insignia. Cap. XXVIII.

APud Paulum Cortesium virum doctum, & mihi perfamiliarem, legebatur Luculli vita ex Plutarcho: in qua expeditionem & prælia contra Mithridatem à Sylla primùm, mox à Luculo suscepta, multa cum facundia verborum refert, cum quo multiplex, varium & inexpiabile bellum fuit: quoque modo fusus & profligatus, quum de consciscenda morte cogitaret, repentinæ incursionis metu, ac subito malo perterritus, eunuchum è cubiculo ad sororem, & duas vxores, Monymam & Veronicam, vt in tanto discrimine, ne cunctarentur sibi vel honesta morte consulere, antè quàm victor hostis adueniret, misisse dicit: & dum alij alio letho absumerentur, illarum alteram animo consternatam, diademate detracto, quod capite gestabat, & collo circundato, suspendio vitam finire voluisse: alteram veneno mortem sibi consciuisse, & qualia in magnis discriminibus & summæ fortunæ casibus euenire solent, in eandem sententiam multa cōmodissimè aptissiméque enarrat. Atque hæc cum legerentur, quidam vir curiosus & haud illiteratus, qui vnà aderat, quonam modo potuisset quispiam diademate quod capite gestaretur, suspendio vitam finire, demirabatur: quippe diadema regiū ex auro gemmísque constare dicebat, neque illo efficere potuisse quenquam, vt laqueo deperiret. Quæ cum dixisset, multíque idem sentirent, dixi aliud fuisse sententiæ & opinionis meæ, diademáque regium, tam Romanis quàm exteris gentibus, candidam fasciam esse respondi: quod insigne à Libero patre inuentum [a] Plinius notauit: ideo crimini datum [b] Pompeio fuisse, quòd hulceris velandi causa, crus fascia circūcingeret, tanquam regium sibi diadema vendicaret, nihílque referre, qua in parte gestaretur, illi obiectum esse: tametsi ferantur veteres, quod caligis nō vterentur, [c] crura fasciis alligasse, femoraliáq; [d] & tibialia [e] habuisse. Et Lucius [f] Metellus, quod hulceris causa frontem fascia circūdedisset, Vittati seu Diademati cognomen tulisse. [g] Tigranes quoque Armenius candidam fasciam insigne regium ante Pompeij pedes abiecisse dicitur, velut dominationi cederet, & omni publico munere se abdicaret. Quin [h] Alexander memoratur, cum desiliens equo, casu Lysimachū vulnerasset, medendi vulneris causa, diadema sibi detraxisse, (nam candida fascia erat) illóque Lysimachi vulnus alligasse. Quod omen illum futurum regem designauit, sicut euentus docuit. Idque apud auctores assiduis exemplis patere. [i] Medis verò, Persis [k] & [l] Armeniis regibus [m], ci-

Paulus Cortesius. Plutarchi locus in vita Luculli.

Diadema quid. Pompeius taxatus.

Metellus taxatus.

Cidaris.

ANNOTATIONES IN CAP. XXVIII.

a Plinius notauit.] Lib.7. c.56.

b Pompeio.] Ex Valerio Maximo lib.6.c.2. & Ammiano Marcellino, & diximus in nostris legibus Connubialibus l.3. inter ornamenta muliebria.

c Crura fasciis alligasse.] Quintil. lib.2. cap.3. Fascias, inquit, quibus crura vestiuntur. Et vide nostras ll. vbi supra.

d Femoralia.] De quibus Sueton. in Augusto cap.82. & Exod.c.28. & Leuit.6. & 16. & 44.

e Tibialia.] De quibus Sueton. in eodem loco. apud nostros pro armorum genere in l. qui commeatus. §.1.ff. de re milit.

f L.Metellus.] Plutarch. in Coriolano.

g Tigranes.] Plutarch. & Dion vterque in vita Pompeij.

h Alexander.] Hæc Iustini sunt lib.15.

i Medis.] Plut. in Antonio. Strabo lib.11. Pollux lib.7.c.13. & Maximus Tyrius Sermo.34. Arrianus gestorum Alexandri lib.6.

k Persis.] Plutar. in Antonio & Artaxerxe & Arrianus vbi suprà. & Curtius lib.3. Athenæus lib.12. c.3. Neque ait, insignia sane, quæ Persarum reges capiti imposuerunt, deliciis carere cōsueuerunt: siquidem ex myrrha, vocatóque labyzo conficiebantur, vt ait Dion. Marcellinus autem lib.19. scribit, Sapori Persarum regi aureum capitis arietini figmentum interstinctum lapillis, pro diademate gestasse, multiplici vertice dignitatum.

l Armeniis.] Vt quantum ad tiaram, testes sunt Strabo lib.11. Suetonius in Nerone cap.13. & Dion in Pompeio, post prin. sed & quantum ad hanc, adde Assyriis ex Iustino lib.1. post princ. & Troianis ex Iuuenal. loquente de Priamo, Satyra 10.

Tunc miles tremulus posita ulit arma tiara.

m Cidaris. Et hæc quoque Pōti regibus ex Plutarcho in Pompeio, vbi scribit, Cidarim Mithridatis regis Ponti Caium regis commensalem clàm Syllæ filio petenti dedisse, quæ, vt dicit, erat admirandi & incredibilis operis.

Tiara. Candys. Regni inauguratio. Sacrorum Isidis inauguratio. Tiara. Persæ. Numidæ. Macedones. Assyrij. Sardæ. Siculi. Phœnices. Syri. Cilices. Aegyptij.

daris [n] quadrangulari figura, cum cærulea fascia albo distincta, [o] vel tiara, amictúque purpureus. Interdum [p] candys, quod Persarum Lydorúmque insigne regium erat, pro diademate fuit. [q] Quos quidem reges antequam sceptra inirent, sacris initiari oportebat: qui modus erat, vt vestem quam gestauit Cyrus, primùm induerent, mox terebinthum & caricas gustarent, poculúmque lactis ebiberent: [r] sicut initiatos sacris Isidis, fores ædis aperire, arcanósque libros euoluere, aqua ablui, ad sacraria deduci, duodecímque stolis primò, mox ipsius deæ picta veste indui decebat. Quæ [s] quidem tiara pileus erat, ex qua redimicula quibus maxillæ velantur, defluebant, [t] qua Phryges in sollennibus vtebantur sæpe. Quod quidem diadema, [v] Armeniorum reges nisi à Romanis assumere non poterant. Nanque experimento cognitum erat, barbaros malle Roma petere reges, quàm habere. [x] Persici reges, obseruarunt ex myrrha & labizo odorata, capiti insigne regium terre, palamque picturatam & auro distinctam induere. [y] Numidis regibus septrum in sinistra, & candida in fronte vitta, insigne est regale habitum [z] Macedonum regum chlamys chausia, & crepida, ac diadema: [a] Assyriorum verò, tiara diademate obuoluta, & tunica purpurea, & partim alba, quam nisi rex induere nemo poterat. Sardis quoque curru vehi, & rectam ferre tiaram solis regibus dabatur. [b] Apud Siculos purpurea vestis, argenteus baculus, & purpura gemmis extructa cū diademate. Phœnicibus, Syris, & Cilicibus, chlamys cum crepidibus, & candicans diadema [c] Ægyptiis autem regibus, nunc leonis, nunc tauri, aut draconis effictí imaginem, aut ignem, arborémve effictā

ANNOTATIONES.

n Quadrangulari figura.] Dion. Halicarnas. lib. 3. scribit, Diademata regum Persarum & Lydorum fuisse quadrata: Hetruscorum verò & Romanorum fuisse figura semicirculi.

o Vel tiara.] Nam & hanc Medorum fuisse, testis est Plutarc. in vita Alexandri, & Maximus Tyrius serm. 34. & Persarum Xenophon Pædiæ Cyri lib. 8. sed adde & Parthorum ex Anacreonte. καὶ παρθοις τις ἄνδρας ἐγνώριζεν διαρας. & Troianorum, vt suprà in verbo, Armeniis. ex Iuuenale. Sed & quod Persarum sit probat illud Claudiani in 6. Honorij consulatum,

Persarum proceres cum patre sedentem
Hac quondam vidêre domo, positáque tiara
Submisêre genu.

p Interdum Candys] Diodorus lib. 17. cap. 7. Præter feminalia & velamen, quod Candyn vocant, omnem prorsus habitum peregrinum adsumpsit. Plutar. in vita Alexandri, & lib. de fortuna illius. Pollux lib. 7 cap. 13. Arrianus autem lib. 6. Gestorum Alexandri, vbi de sepulchro Cyri loquitur, tradit Candyn esse vestem regiam Persarum.

q Quod quidem reges] Scilicet Persarum ex Plutar. in Artaxerxe.

r Sicut initiatos sacris Isidis] Hæc sunt excerpta ex Apuleio lib. 11. Metam.

s Quæ quidem tiara.] Vide omnino quæ scripsi in legibus Connubialibus inter ornamenta muliebria, vbi de tiara.

t Qua Phryges.] Hinc enim tiara Phrygia Iuuenali Satyra 6. --- *Et Phrygia vestitur bucca tiara*
Et Seruius enarrans illud Virgilij lib. 7. Aeneid.
--- *Sceptrúmque, sacrósque tiaras.*
Pileum, inquit, Phrygum dicit. Et ante illū Donatus ibi, Pileum, ait, est, quo Phryges vtuntur, cùm celebrant sacra. Vnde Virgil. sacrum appellat.

v Armeniorum reges] Legitur enim apud Tacitum li. 2. Germanicū insigne regiū capiti Artaxiæ Armeniorum regis imposuisse. Et lib 15. Tyridatem & ipsius Armeniæ Regē accepturum diadema in Vrbem venisse. Sic & Neronem Mithridati, aut, vt alij legunt, Tyridati Armeniorum quoque regi petenti diadema imposuit. apud Suetonium in Nerone c. 13. Sed & Parthorum quoque regibus Rom. Imperatores diadema dedisse, satis ex eo videtur, quod scribit Dion, Traianum diadema Parthenaspati, Regi Parthorum imposuisse.

x Persici Reges.] Dion, & ab eo Athenæus lib. 12. cap. 3. post princ. Persæ stolam Medicam induunt. Xenop. lib 8. Persicum diadema capiti induxit Alexander. & alba tunica cum cingulo, Persarum more, vsus est. Diodor. lib. 17. c. 7.

y Numidis regibus.] Ad id quod dicitur de candida vitta, illud propè perpetuū fuit, vt cādida vitta siue fascia in capite esset insigne regium vt colligi potest ex Suetonio in Cæsare c. 79. & Val. Maximo lib. 6. c. 2. quo loco loquitur de Pōpeio & Fauonio.

z Macedonum Regum.] Herodianus lib. 4. in Basiano, & Valerius Maximus lib. 5. cap. 1. Quemadmodum, inquit, Antigonus caput Pyrrhi texit causia, qua velatum caput suū, more Macedonum habebat. Ex quibus intelligis hic causia, non chausia legendum.

a Assyriorum verò.] Hos tiara vsos testis est Iustinus lib. 1. post prin. vbi de habitu Semiramidis. Diodorus tamen libro 3. cap. 7. scribit Assyrios Arbacem regia stola indutum regem appellasse.

b Apud Siculos.] Siciliæ rex habuit purpuram, diadema, ac satellites armatos. Liuius Deca. 3. lib. 4.

c Aegyptiis autem regibus.] Hæc vsque ad versic. Tametsi, sunt Diodori Sicu. lib. 2. c. item 2. post princ.

ſupra caput ferre, principatus & regij dominatus inſignia fuere.[d] Tametſi regni cura & procuratio illis penes regias vxores fuerit, quibus plus quàm regij honoris, obſequiique tributum eſt. Nonnunquam [e] diadema aſpidis imagine diſtinctum, Ægyptiorum regum ſpectatiſsimum inſigne fuit.[f] Parthis duplex diadema ampliſsimum decus regium dicunt eſſe, quippe quorum [g] reges magni, & [h] regum reges habebantur: ſicut [i] Phrygum reges adeò proceſſere, vt regum maximi nomina ferrent. Darij diadema fuit purpureum albo diſtinctũ, quod mox Alexander vſurpauit ferre.[k] Syrij quoque ſtolam & ſceptrum pro regio diademate habuerunt. Apud prius verò ſeculum reges tenuiſſe haſtas, quas ſceptra nuncupant, pro maieſtate, próque diademate fuiſſe proditum eſt. Ferunt milites in exercitu Pharnacis, tumultuaria coacta manu, latiorem illi ſirpum, dum ipſum in regem aſſumunt, pro diademate dediſſe. Sicut Amaſi, dum concionatur, pro regali ornamento galea data eſt. Bataui & Germani, regem quem delegere, attollere humeris, & ſcuto exceptũ ſubcollare per vices pro regio faſtigio obſeruarunt.[l] Romanis autem regibus diadema [m] trabea, & purpureus

Reginarum honos apud Aegyptios.
Phrygum reges maximi.
Darij & Alexandri diademata.
Syrij.
Sceptrum ſirpus latior loco diadematis.
Bataui & German.
Romani reges.

ANNOTATIONES.

d Tametſi regni cura.] A quo mutuatus fuerit hæc Alexander, non equidem ſcio: tu diuerſum ex Diodori prædicto loco colligas, vbi Aegyptiis ſingulis maior regis, quam vxorum, filiorúmque, aut aliorum principum, ſalutis cura eſt: vnde multò minus honoratas liquet Regum vxores, ab iis qui Regum ſtudioſiores eſſent.

e Diadema aſpidis.] Aelianus de animalibus lib.6.c.38.

f Parthis duplex diadema.] Ex Herodiano lib. 6. non multò poſt princ. cuius hæc ſunt verba, Igitur cùm ad hunc modum tredecim annis (quod quidem ad ſe attineret) ſine querela cuiuſquam imperium gubernaſſet, ecce ſibi haud opinatò literæ ex Syria Meſopotamiaq; redditæ à ducibus, in quibus ſcriptum eſſet Artaxerxem, Perſarum Regem, Parthis iam deuictis atque Artabano, qui Rex magnus primus appellatus eſt, duplicique diademate vtebatur, non ſolùm Orientis regno, ſed vita quoque expulſo, ſubigere vicinos Barbaros, ac ſibi vectigales facere.

g Reges magni.] Ex prædicto loco Herodiani, & Plutarch. in Pompeio. Sicuti etiam Perſarum Reges vnde illud Ageſilai Aſiaticis ex conſuetudine Regem Perſarum magnum vocantibus, Ecquid ille, inquit, me eſt maior, niſi & iuſtior & modeſtior? Author Plutarchus in Apophthegmatis Laconicis.

h Regum Reges.] In eodem loco Plutarch. in Pompeio, vbi tradit Pompeium noluiſſe Parthorum Regem appellare Regem Regum, vt à cæteris appellabatur. Suetonius in Caligula cap.5. Parthorum Regem Regum appellat. Et Phraartes Parthorum Rex ad Auguſtum ſcribens, Regem ſe Regum appellauit apud Dionẽ in Auguſto. Quin & Iul. Capitolinus Saporem Perſarum Regem appellat Regem regum. De quo etiam Marcellinus lib. 17. ſcribit eum ad Conſtantium Imperatorem ſcripſiſſe hoc titulo, Rex regũm Sapor, particeps ſyderum, & Frater Solis & Lunę Conſtantio fratri meo ſalutem plurimam dico. Plinius lib.30. cap.1. tradit Magicam in Oriente Regum regibus imperare. Plutarch. autem in Lucullo Tigranem Armeniorum Regem, Regum regem appellat. In Cyri autem ſepulchro hoc Epitaphium inſcriptum erat,

Cyrus ego Rex olim regum conditus hic ſum.

Cicero in epiſt. familia. lib.9. Dolabellæ, Agamemnonem Regem regum appellat. Agamemnoni, inquit, Regum regi fuit honeſtum habere aliquem in conſiliis capiundis Neſtorem. Sic autem ait, Homerum imitatus, qui eo epitheto Agamemnonem donat, licet ἄναξ ἀνδρῶν familiarius appelletur. Similiter Regis regum titulus eſt apud Trebellium Pollionem, vbi de Sapore Perſarum rege loquitur. Sed & Simandium & Seſoſtrem Aegyptiorum reges ſe Regum reges inſcripſiſſe: illum in ſuo monumento, hunc in quadam columna author eſt Diodorus lib.2.c.1.

i Sicut Phrygum reges.] Troes Regum reges dictos ſcribit Strabo li.12. Nam & lib.13. dicit Priamum Regem regum factum fuiſſe. Erãt autem minoris Phrygiæ, qua Troate continetur, reges: quamuis Homerus in Catalogo nauium ab ea abducere videatur: Aeſchylus autem & omnes, qui poſt eum fuerunt, & eandem eſſe gentem dicant, cui Priamus dominabatur, de cuius regno Strabo lib. [illegible].

k Syrij quoque ſtolam] Temerè hæc appoſita ſunt hoc loco: etſi ſtolam generaliter accipias pro omni veſte, quæ corpus tegeret. Dictum eſt autẽ Syrios reges chlamyde vſos fuiſſe, quæ nihil aliud eſt quam paludamentum, ſi quid Nonio Marcello fidei damus. Sanè reges Medi, cùm Aſiæ imperarẽt. Perſæque ſtola ad Semiramidis exemplũ, vſi dicuntur, Diodoro Siculo lib.3. cap.2. & deinde cap. 3. ſceptrum regni ſtolamque regiam Semiramidem refert ſtruxiſſe.

l Romanis autem regibus diadema.] His verbis ſubnecti debent, non quadrangulare, ſed ſemicirculare quò ad diadema referantur. Etenim ſupra in verbo, Quadrangulari figura. ex Dionyſ. Halicarnaſſ. lib.3. Regum Romanorum diadema fuiſſe ſemicirculare dictum fuit. Hæc verò ita pono, ne purpureum amictum ſemicircularem ridiculè dicamus. Sanè de regio diademate Seruij Tulli eſt verſus Iuuenalis Satyra 8.

Ancilla natus trabeam, & diadema Quirini,
Et faſces meruit regum vltimus ille bonorum.

m Trabea.] De quo eſt illud Virgi. 7. Aeneid.

Ipſe Quirinali lituo, paruáque ſedebat

amictus non quadrangulare, sed semicirculare, insignia regij dominatus fuere. Sequutósque postea Cæsares, [n] diademate minimè vsos comperimus: imò omne decus regium, vt inuidiosum, deuitasse. quippe nomen regium alibi magnum, † Romæ verò intolerabile fuit. Frequens enim apud eos [o] laurea capitis decorum, & [p] distincta radiis corona, ac purpurea chlamys, insignia imperij fuere: tametsi post temporum interualla ex Cæsaribus [q] Aurelianum Cæsarem, præter mores institutáque maiorum, diadema vsurpasse, eóque insigni primùm vsum fuisse legamus. Demum eò vesaniæ processum fuit, vt sequuti [r] Cæsares, sacrum ignem, qui tantum [s] regibus Persarum mos erat, velut imaginē imperj sibi præferri sinerent, eóque præcipuo insigni & singulari ornatu vterentur. [t] Fertur Clearchus Heracliensiū tyrannus, cum effluxè fluerent opes, eò processisse, vt successu continuæ felicitatis, supra spem humanam insolens, se Iouis filium diceret: supérque cætera flagitia & dedecora, aureā aquilam sibi præferri sineret: purpureámque vestem, auream coronam, & cothurnos excellenti cultu instar tragicorum regum, pro insigni haberet, hanc regalem existimans palmā, velut eo ornatu, argumenta sui generis non ambigua fide demonstraret: & [v] Antigonus, quo Liberum patrem referret, insolenti dominatu eò vanitatis excessisse, vt hederam capiti suo pro diademate, pro sceptro thyrsum gestaret. [x] Indi verò reges, pro regio ornatu habent, vt cum foras prodeunt, aurea mitra pluribus gēmis distincta, & sindone amicti, tympanísque & tintinabulis præcedentibus, cōspicui fiant. Quod autem de cidari diximus, non abnuerim illam ab tiara haud multum abesse, sed spe-

Regis nomen Ro. intolerabile.

Ignis sacer.

Clearchi fastus.

Antigoni insolentia.

Indi.

Cidaris & tiara affinitas.

ANNOTATIONES.

Succinctus trabea, læuáque ancile gerebat.
Picus equûm domitor. --- Et rursus.
Ipse Quirinali trabea, cinctúque Gabino
Insignis. ---

Hincque Romulus trabea decorus Ouidio in libris Fastorum, & Trabeatus Romulus eodem libro 1. eiusdem operis.

Hoc igitur vidit trabeati cura Quirini,
Cùm rudibus populis annua iura daret.

Plinius autem lib. 8. cap. 48. Trabeis vsos accipio reges. & lib. 9. cap. 39. Purpuræ vsum Romæ fuisse video, sed de Romulo in trabea, & alibi quoque diximus.

n Diademate minimè vsos.] Nam & Cæsar diadema illi ab Antonio oblatum repulit, vt videre licet ex Cicer. Philip. 2. Suetonio in vita ipsius Cæsaris cap. 79. & Plutar. etiam in vita illius.

† Romæ vero intolerabile fuit.] Hæc ex Liuio 3. Decad. lib. 7. de Scipione Africano loquente. Circunfusa, inquit, inde multitudo Hispanorum & antè deditorum, & pridie captorum regem eum ingenti consensu appellauit. Tum Scipio silentio per præconem facto, sibi maximum nomen Imperatoris esse dixit, quo se milites sui appellassent. Regium nomen alibi magnum, Romæ intolerandum esse, regalem animum in se esse, si id in hominis ingenio amplissimum ducerent, tacitè iudicarent, vocis vsurpatione abstinerent. Et idem propemodum scribit Polybius lib. 10.

o Laurea.] Ex Laurento, quod in villa Cæsarum ad Galinas creuit, triumphans Octauius Cæsar coronam in capite gessit, ac deinde Imperatores Cæsares cuncti, vt ait Plinius lib. 15. c. vlt.

p Distincta radiis corona.] Alij eā radiatam, alij rostratam dicunt, qualem post Hadrianum plures ex Cæsaribus habuerunt, vt ex veteribus numismatis obseruatum fuit.

q Aurelianum Cæsarem.] Aurelius Victor in vita illius, Iste, inquit, primus apud Romanos diadema capiti innexuit, gemmísque & aurata omni veste vsus est, quod adhuc ferè incognitum Romanis moribus videtur. Et idem iisdē omnino verbis scribit Eutropius in vita quoque illius.

r Secuti Cæsares, sacrum ignem.] Id enim colligere potes ex Herodiano lib. 1. non semel, vbi de L. Vero, & de Commodo loquitur. & lib. 2. vbi de Pertinace, atque etiam vbi de Macrino, & lib. 7. vbi de Alexandri nece, iterúmque vbi de inauguratione Gordiani.

s Regibus Persarum.] Ex Xenophonte Pædiæ Cyri lib. 8. Q. Curtio lib. 3. non semel. Procopio lib. 2. belli Persici. Agathio Histor. lib. 2. Ammiano Marcellino lib. 23.

t Fertur Clearchus.] Hæc sunt ex Iustino lib. 16. vsque ad eam clausulam, & Antigonus. De eo autem scribit Plutarch. de fortuna Alexandri lib. 2. quòd fulmen gestauit, vnúmque liberorum Tonitrum appellauit. Sed ad id quod scribitur de aurea aquila, addendum est, apud Romanos in omnibus exercitibus, ex delectu comparatis, aquilam auream præferri solitam, ex Dione, vbi de Crasi exercitu aduersus Parthos. Et à regibus quoque Persarum, vt dicetur infrà lib. 4. c. 2.

v Et Antigonus.] Ex Plinio lib. 16. c. 4. & Herodiano lib. 1. post prin. Sed & adde M. Antonium habitu sese Liberum quoque Bacchum appellasse teste Paterculo lib. 2. Socrate Rhodio apud Athenæum lib. 4. Senecáque lib. 1. Suasoriarum, & Dione libro 48. Atque etiam C. Caligulam apud ipsum Athenæum d. lib. 4. & Dionem lib. 58.

x Indi vero reges.] Strabo lib. 15. in diuersis locis & Philostratus in vita Apollonij lib. 2.

cie ferè pari, neque inuenusta fuisse. Præter quæ fuere capitis insignia [y] Atheniensibus, quod crobylum vocant, Cyprus quod cordilen, Persis Nidarion, Ægyptiis fasciolum non regium, sed clarorum virorum & principum. De regali autem sceptro illud memoriæ proditum est, externorum regum sceptra in summo ciconiam, in imo hippopotamum habere effictum: quo argumento regem iustitiæ obsequi oportere, atque feritatem & indomitas libidines, ne ira desæuiat, emollire significabant: quod ciconia summæ pietatis, hippopotamus violentissimum animal foret. Lydiæ [z] verò reges sceptri loco securim habuisse feruntur, sicut Labradeus [a] Iupiter in Caria pro sceptro & fulmine securim ferebat. Romanis verò regibus, [b] lituus cuspide incurua, qui etiam virga [c] auguralis erat, sceptri [d] loco est habitus. Tarquinio [e] Prisco sceptrum fuit eburneũ, in summo aquilæ figuram habens, & corona aurea, quam vsque ad extremum tulit [f]. Indis autem nisi ex ebeno sceptra sumere non licebat. Quorum reges cum iura dabant, aut exteros legatos admittebant, tunc capillum pectere, atque ornati solebant eximiè. [g] Babylonij verò tanto studio sceptra prosequuti sunt, vt extra domum sine sceptro prodire, aut conspici nefas ducerent: in quibus diuersas effictas species figurasque habebant, quippe mali, rosæ vel lilij, aut aquilæ, alteriúsve auis in summo insignia ferebant. [h] Hoc diadema apud exteros hodie videmus in vsu frequens, vt imaginem præ se ferant antiquitatis. nam candida fascia velut regio insigni caput obuoluti, regalem præ se ferunt maiestatem. [i] Non ergo mirum vbi in summa desperatione & diffidentia, Mithridatis vxor nihil prolatandum rata, cum mortem oppeteret, si arrepto diademate & insigni regio, quæ fascia erat, eodem collo alligato, vitam finire voluisset.

Crobylum. Cordile. Nidarion.

Ciconia & Hippopotamus insigne regum externorum.

Securis Iouis Labradei.

Lituus.

Aquila in summo sceptri.

Indi.

Babylonij.

Figura alia atque alia in sceptris.

ANNOTATIONES.

y Atheniensibus.] Hæc vsque ad versic. Aegyptiis sunt authoris Etymologici. Est autem Crobylus crinium vtrinque in acumen intortorum plexus, de quo etiam Thucydides libro 1. Lucianus in Nauigio. Tertullianus in lib. de velandis virginibus, & alij, quos citat vir vtique doctus lib. Animaduersorum 1. cap. 1. & in commentario de Cornu. lib. 1. cap. item 1. Sed tu tamen interim vide quæ scripsi de Crobylo, in nostris legibus Connubialibus inter ornamenta muliebria.

z Lydiæ vero reges.] Plutar. Problem. c. 158

a Labradeus Iupiter.] Plutarch. eodem loco & his adde successores Androcli Codri regis Atheniensium filij, scipionem pro sceptro gestasse, vt scribit Strabo lib. 14. post princ.

b Lituus cuspide incurua.] Cicer. lib. 1. de Diuinat. Liuius 1. Decad. lib. 1. Gellius lib. 5. c. 8. Macrobius Satur. lib. 6. c. 8.

c Auguralis erat.] Cicer. & Gell. vbi nuper citauimus.

d Sceptri loco habitus.] Plutarc. in Romulo.

e Tarquinio Prisco.] De hoc nihil Liuius. Sed, ni fallor, id accepit à Dionysio Halicarnassæo lib. 3. vbi refert Hetruscos, pace facta cum Tarquinio Prisco ad illum misisse insignia, quibus suos reges ornare erant soliti, coronam auream, & sellam eburneam, sceptrúmque in summitate habẽs aquilam, & tunicam auro distinctam, ac purpuram togamque puram. Quibus ipse Tarquinius, consensu Senatus, posteà vsus est.

f Indis autem.] Solinus cap. 65.

g Babylonij verò.] Herodotus lib. 1.

h Hoc diadema.] Ipsius authoris est.

i Non ergo mirum.] Conclusio huius cap. ad declarationem loci Plutarchi suprà in princ. citati.

Quæ fuerint auspicia quæ è pullis emissis è cauea captarentur, & quæ secundos euentus, quæue infortunia afferunt. Cap. XXIX.

INter [a] auspicia quæ veteres maxima cura, cultuque obseruarunt, annotauere annales, non paruæ æstimationis fuisse pullos, quibus è cauea emissis puls dabatur. Et tametsi antiquo augurum decreto, omnis auis

ANNOTATIONES IN CAP. XXIX.

a INter auspicia.] Omnia quæ hic & alibi dicuntur de huiusmodi auspiciis & auguriis, sunt omnino superstitiosa, ab ipsis Romanis tãdem post multa secula repudiata, vt videre licet apud Ciceronem in lib. de Diuinatione, præterquam quod legibus diuinis & nostris canonibus sunt damnata, vt patet ex causa 25. quæst. 5. Vt interim omittam illud Accij, aut, vt alij vocant, Actij antiqui Poëtæ,

Nil credo auguribus, qui aures verbis ditant
Alienas, suas vt auro locupletent domos.

Quod & à Gellio relatum est lib. 14. cap. 1. Hincque Val. Flaccus, lib. 1. Argonauticõn, exta lubrica appellat, veluti incerta, inconstantia & fragilia. Totũ autem propemodum hoc caput, nec hoc authore

Pulli Melici & Chalcidici.

tripudium facere posit, tamen inter eas præcipui fuere [b] pulli Melici & Chalcidici, [c] quibus tantum honoris tributum est, tantumque fabulosa vetustas religionis adscripsit, vt nisi his præmonentibus [d] comitia non haberent: [e] nullos ad honores proueherent: [f] nulli prouincias demandarent non senatum consulerent: [g] non bella vel paces inirent: [h] nihil denique domi forisque agerent, quod ab his non prędictum velut deorum monitu, magna cura pensitarent. Hæ enim quasi [i] internunciæ Iouis & interpretes, futura præmonere dicebantur, quibus pullarius præerat: quotiesque de promouendo negotio, aut re exequenda pullos consultum ibat, [k] imperato de more silentio, [l] pultem illis ante caueam [m] aut offam obiiciebat: [n] erátque tempus consulendi summo mane & primo diluculo. Quod si oblata esca, è cauea [o] pulli nō exirēt, aut sero progreßi [p] escam non attingerent, retróve cederent, [q] vel oc-

Ritus auspicy capiendi à pullis. Signa mali ominis.

ANNOTATIONES.

nec aliis citatis, Gasparus Speucerus in suos commentarios de præcipuis diuinationum generibus transposuit. quo loco de auguriis & haruspicina disserit.

b Pulli Melici & Chalcidici.] Id haud dubiè sumpsit ex Plinio lib.10. c. 21. vbi tamen aliter intelligere videtur.

c Quibus.] Scilicet auguribus, quamuis & ad aues referri posit.

d Comitia non haberent.] Seruius enarrans illud 6. Aeneidos,

Obseruans quæ signa ferant, quò tendere pergant
Pascentes. ---

e Nullos ad honores proueherent.] Liuius 1. Deca. lib.6. paulo ante fi. in oratione Appij Claudij Crasi.

f Nulli prouincias demandarent.] Plinius lib.10. cap.21.

g Non bella vel paces inirent.] Liuius & Seruius vbi suprà. Plin. lib.10. cap.21. cùm dicit, Iubent acies aut prohibent. Ideo Fabius auspicatus legitur, priusquàm ab Tarento egrederetur. Liu. Deca. 3. lib.7.

h Nihil denique.] Liuius ibi, & Seruius lib.1. Aeneidos, ibi,

--- Primisque iugarárat
Ominibus. --

id est, auguriis ait, secundum Romanos, qui nihil sine auguriis agebant, etiam domi. Vnde nuptiis adhibitus auspex Iuuenal. Satyra 10.

-- Veniet cum signatoribus auspex.

Idémque Seruius lib.4. Aeneid. in eum locum,

Me si fata meis paterentur ducere vitam
Auspiciis --

Maiores, inquit, omnia auspicatò gerebant. Idémque Liu. d. Decad. lib.1. Auguriis, inquit, sacerdotióque augurum tantus honos accesit, vt nihil belli domique, nisi auspicato gereretur, concilia populi, exercitus vocati, vbi aues non admisissent, dirimerentur. Similiàque in oratione Cn. Manlij Decad.4. lib.8.

i Internuncia Iouis.] Cicero lib.1. de Diuinatione, Idem cum tripudio auspicaretur pullarius, diem prælij committendi differebat. Et lib.2. eiusdem operis, Attulit in cauea pullos, is, qui ex eo nominatur pullarius. Et epistolarum familiarium lib.10. epist.12. ad Plancum, Recitatis literis, oblata religio Cornuto est, pullariorum admonitu, non satis diligenter eum auspiciis operam dedisse. Eiusdem in 2. orat. pro lege Agraria meminit, & Liuius Decad.1. lib.8. Namque Papyrius Dictator à pullario monitus, cùm ad auspicium repetendum Romam proficisceretur. Et 5. Decad. lib.1. Super tam euidentem tristis ominis euentum, etiam ex pullario auditum est, vitium in auspicia fuisse. Valerius Maximus lib.7. cap.2. de illo ipso Papyrio loquens, Papyrius, inquit, Cursor, Consul, cùm Aquiloniam oppugnans, prælium vellet committere, pullariúsque non prosperantibus auibus, optimum ei auspicium renunciasset, de fallacia illius factus certior, sibi quidem & exercitui bonum omen datum credidit ac pugnam iniit.

k Imperato de more silentio.] Solebant in auspiciis apud veteres adhiberi non pasim omnes: sed ij tantùm, qui essent periti. Peritos enim oportebat esse eos, qui quid silētium foret intelligerent. Silentium id in auspiciis dicebatur, quod omni vitio careret. Rogabat hunc augur an adhuc silentium esset. Respondebat statim, Silentium sibi esse videri. Tum ille si pascerentur petebat, aut vbi non quod ad auspicia pertineret, pascerentur nécne pulli, quos pullarius in caueam attulisset: sed quia cùm pascebantur necesse erat aliquid ex ore decidere, & terram pauire, terripauium primo, pòst terripudium dictum est: hoc quidem nunc tripudium dicitur. Ex 2. Ciceronis de Diuinatione. Habet & Nicolaus Perottus ad 2. Epigram. Martialis lib.1.

l Pultem.] Festus Pompeius lib.14. vbi de pulte loquitur.

m Aut offam.] Cicero lib.1. de Diuinatione.

n Eratque tempus.] Obseruatum habeo ex Liuio, Tertia vigilia noctis, pullarium in auspicium à Papyrio missum. Decad.1. lib.1.

o Pulli non exirent.] Valerius Maximus lib. 1. cap.4. vbi de Publio Claudio loquens, qui pullos, quod cauea exire nollent, abiici in mare iussit: dicens, Quia esse nolunt, bibant.

p Escam non attingerent.] Liuius primæ Decadis lib.6. paulo ante fin. in oratione Appij Claudij Crasi.

q Vel occinerent.] Idem Liuius 1. Decad. lib.6. vbi suprà.

r Aut

cinerent, aut [r] non vescerentur, seu [s] planctu alarum alimenta refugerent, aut [t] euolarent penitus, omen magni terroris & sollicitudinis, tristissimosque euentus adnotabant. Tunc enim pullarius quasi monitu fatorum exitus animo præsumens, diem prælij aut rei exequendæ tempus diffundebat. Quod nisi paritum fuisset, extremum exitium & perniciem plerunque attulere. [u] Tiberio Cracchо, qua die in turba cæsus occubuit, pulli non addixere, sed emissi è cauea, retro cessere, euentu tristissimo qui mox consequutus est. Et Claudius [x] Pulcher moturus aduersus hostes, non pascentibus in auspicando pullis, per contemptum religionis inito nauali prælio, terribili strage cum omni classe profligatus, pœnas dedit insignes. Sunt tamen exempla, delusam religionem, & contempta auspicia, felices euentus & successus plerunque habuisse fortunatos. [y] Papyrius enim Cursor, cum à pullario admoneretur ne cum Samnitibus prælio decerneret, pullis non addicentibus, feliciter dimicauit. Et [z] Flaminius consul moturus aduersus hostes, contemptis auspiciis fortiter pugnauit & vicit. Si autem pulli è cauea egressi, obiectam pultem aut offam volenti animo depasti essent, ita vt illis vescentibus [a] frustum ab ore decideret, & terram pauiret, quod [b] tripudium faceret solistimum, rem haud dubiè fortunari, & auspicia secunda esse, lætosque successus & spē mirificam præsignarunt. Sed quod de pullis Apud Romanos proditum est, [c] idem in Lycia in Apollinis fonte, & in *Indicia boni ominis.*

ANNOTATIONES.

r Aut non vescerentur.] Liuius ibi. & iterum eiusdem Deca. lib 10. Silius Italicus inter prodigia, quæ Flaminum cædem denunciabant, hæc quoque posuit,

- Tunc ales præscia luctus
Damnauit vesci, planctúque alimenta refugit.

De quo etiam Cicer. lib. 1. de Diuinat. Festus Pompeius lib. 14. Seruius in lib. 6. Aeneid. vbi suprà. & nonnihil Val. Max. lib. 8. c. 1.

s Seu planctu alarum.] Id ex Silio est loco citato.

t Aut euolarent penitus.] Valerius Maximus libro 1. cap. 6. Flaminij autem præcipitem audaciam C. Hostilius Mancinus vesana perseuerantia subsequitur: cui Consuli in Hispaniam ituro hæc prodigia acciderunt, Cùm Lanuuij sacrificium facere vellet, pulli cauea emissi in proximam syluam fugerunt, summáque diligentia quæsiti, reperiri nequiuerunt &c. Suetonius in Galba cap. 18. inter omnia mortis ipsius Galbæ auspicia id commemorat, Auspicanti pullos euolasse. L. Florus & illud Hostilij Mancini refert Epit. Liuij lib. 55. Et Diuus Augustinus de Ciuitate Dei lib. 3. c. 21.

u Tiberio Gracchо.] Plutar. in vita illius.

x Claudius Pulcher.] Sueton. in Tiberio cap. 2. Claudius, inquit, Pulcher apud Siciliam non pascentibus in auspicando pullis, ac per contemptum religionis mari demersis, vt biberent, quando esse nollent, prælium nauale iniit, superatúsque cum Dictatorem dicere à Senatu iuberetur, velut iterum illudens, discrimini publico, Ilicium viatorem suum dixit. Florus Epit. Liuij lib. 19. Claudius Pulcher, Consul, qui contra auspicia profectus iussit immergi pullos, qui cibari nolebant, infeliciter aduersus Carthaginenses classe pugnauit, & reuocatus a Senatu, iussusque Dictatorem dicere, C. Glauciam dixit sortis vltimæ hominem, qui coactus abdicare se magistratu, posteà ludos prætextatus spectauit. Idem aut alius eiusdem nominis gestorum Romanorum Epitomate 2. in primo bello Punico, Claudius, inquit, Consul non ab hostibus, sed à diis ipsis superatus est, quorum auspicia contempserat, vbi ille præcipitari pullos iusserat, quòd pugnare ab his vetaretur. Ante hos Cicero lib. 2. de natura Deorum, Nihil nos P. Clodij bello Punico temeritas mouebit? qui etiam per iocum Deos irridens, cùm cauea liberati pulli nō pascerentur, mergi eos in aquam iussit, vt biberent, quando esse nollent: qui risus classe deuicta, multas ipsi lachrymas, magnam Reipublicæ cladem attulit. Subditque hunc à populo ob eā cladē condemnatum. Verum Vale. lib. 8. c. 1. scribit, quod cū ob eam rem infesto populo obiectus, effugere debitam pœnam nullo modo posse crederetur, subito coorti imbris beneficio, tutus à damnatione fuit. Et de hoc modo intelligit Seruius in lib. 6. Aeneidos, eo loco,

— Sic effatus vestigia pressit,
Obseruans quæ signa ferant, quo tendere pergant
Pascentes.

Cùm quidam, inquit cupidus belli gerendi à Tribuno prohiberetur ne iret, pullos iussit afferri, qui cùm missas fruges non ederent, irridens Consul augurium: ait, Vel bibant. & eos proiecit in Tyberim. Inde nauibus victor ex Aphrica reuertens, in mari cum omnibus, quos ducebat, extinctus est. Hæc ille, qui eius rei Liuium authorem laudat, qui tamen aliter eam rem narrat, vt ex Epitome illius patet.

y Papyrius enim Cursor.] Aliter retulerunt Liuius 1. Decad. lib. 8. & 10. & Val. Max. lib. 7. c. 2.

z Et Flaminius.] Liuius 3. Dec. lib. 1. & 2. & Plut. in vita Fabij Max.

a Frustum ab ore decideret.] Cicer. lib. 1. & 2. de Diuinatione. Festus Pompeius lib. 14. in Pul.

b Tripudium faceret solistimum.] De tripudio solistimo Cicero in d. locis, & iterum lib epist. famil. lib. 6. ad Cecinnam epist. 6. Liuius 1. Decad. lib. 10. c. 21. Festus Pomp. d. lib. 14.

c Idem in Lycia.] Hæc Plutarc. in lib. de Indu-

Auspicia ex piscibus. Medorum lacu ad Neptuni aquas lymire pisces facere tradunt: vbi à consulentibus euocati, ad auitum veniunt: qui si obiectas carnes diriperent & pascerentur, felicia portendere, & præsens auspicium facere, imperiumque breui futurum interpretabantur. Contrà si caudis abegissent, aut aspernati cibum refugissent, tunc luctus graues & dira ac pestifera augurati fuere. *Alia ex aliis animantibus auspicia.* In Epiro quoque in templo Apollinis draco colebatur: & in [d] Aegypto Apis bos in phano antiquissimo & sanctissimo, intra septa magnæ religionis, in quibus coniectura diuinæ mentis & prædictiones futurorum putabantur. Sicut in Memphi vacca, & in Heliopoli [e] Mneuis bos, atque in [f] Arsinoë crocodilus. Hisque porrectam escam accipientibus aut auersantibus, fœlicia auguria & exitus fortunati, nonnunquam magna infortunia & repentinum incommodum prædici & præmonstrari. *Augures in religionem delinquentes.* Fuitque obseruatum in omni augurum responso, vt si pullarius, seu quiuis augur qui auspicatur, cuique monita deorum prædicere, & de augurio respondere, ac portenta interpretari curæ fuit, tacitum ferret quod dij vulgari voluissent: haud aliter contraheretur nefas, quàm si occulenda diuulgaret, & [g] abdita palam faceret. [h] Si verò augurio fallaci mentiri ausus fuisset, sinistrumque pro dextro, vel quod prodigij foret, contra denuntiasset: non id illi qui de auspicio consulit, sed in ipsius pullarij vel auguris caput, qui tam improbè mentiri ausus esset, quicquid fuisset infortunij recisurum.

ANNOTATIONES.

ftria animalium. & Plinij lib.32. cap.2. & Athenæi lib.8. cap.2. authoritate Polycharmi lib.2. Rerum Lyciæ. & vide Aelianum de Animalibus lib.8. c.5. & infrà lib.5.c.13.

d In Aegypto Apis bos.] Apis apud Memphim colebatur Diodoro lib.2.cap.4. vbi quondam Aegyti regia. Illo bos à sacerdotibus deductus, vt ait Plinius lib.8. c.46. dubitationem facit an & vacca ibidem fuerit & Dea: quod hic Alexander subiungit. Sanè in honorem Osiridis & Isidis coniugum ob beneficium monstratæ agriculturæ, alterum sub tauri, alterum sub vaccæ specie, vt solem & lunam, vt ait Plutar. Aegyptij coluerunt.

e Mneuis bos.] Strabo in eo lib. in duobus locis & Diod. Siculus lib.2.cap.4. Eusebius Præparationis Euangelicæ libro 2. Mneuium bouem dicunt, non vt anteà legebatur hoc loco Mneum.

f In Arsinoë crocodilus.] Strabo vbi suprà. Eusebius autem dicit in palude quod hic dicit in Arsinoë. Tu vide an idem sit.

g Abdita palam faceret.] Neque enim omnia indicare debet, sed quædam occulere, vt ostendit Virgilius lib.6. Aeneid. loquens de vate,

-- Fingitq; premendo.

Vbi Seruius trahit ad sacerdotes, in idque refert illud Lucani,

-- Nec tantum prodere vati
Quantum scire licet. --

h Si verò augurio fallaci.] Liuius 1. Dec. lib.10. & Valerius Maximus lib.7. cap.2. vbi de Papyrio Cursore. Gellius autem lib.4.cap.5. refert historiam Aruspicum, qui ob fulgur (nam statua Romæ in Comitio posita Horatij Coclitis, fortissimi viri, de cœlo tacta fuerat) piaculis luendum Aruspices ex Hetruria acciti, inimico atque hostili in populum Rom. animo, instituerant eam rem contrarijs religionibus procurare. Ob id, cùm de perfidia confessi essent, necati sunt.

Pythagoras, Parmenides & Zeno philosophi, tum Ennius, Pacuuius, Accius & Neuius poetæ, vnde originem duxere.
Cap. XXX.

Pythagoras.

Vod [a] de Pythagora Samio veteribus monumentis memoriæ & literis proditum est, his etiam Genialibus adiicere non dubitaui. Siquidem hic Samo relicta, ex patrio & natali solo primò in Aegyptum, mox Babyloniam ad Persarum magos, contemplandosque siderum motus originemque mundi spectandam profectus est. Inde Cretam Lacedæmonemque, ad cognoscendas Minois & Lycurgi inclytas ea tempestate leges, contendit: quibus instructus, tanquam ex mercatura bonarum artium Metapontum & Crotonem venit: vbi suis monitis præceptisque tantum processit, vt populum in vitia lapsum, ad frugales mo-

ANNOTATIONES IN CAP. XXX.

a Qvod de Pythagora, Samio.] Hæc ex Strabone lib.14. & Valerio Maximo lib.8. c.7. Laërtio in vita ipsius Pythagoræ. Iustino lib.2. & Apuleio lib.2. Floridorum.

b Et

res modestiamque reuocarit. Ibique Archytam primò & [b] Epycharmū, mox [c] Philolaum & [d] Alcmeonem, deinde [e] Zenonem, [f] Parmenidem, ac [g] Lysidem suæ disciplinæ sectatores habuit: qui eius monitis doctrináque imbuti, diuina mente & consilio viri euasere, lumenque & ornamentum suæ reipublicæ fuere. [h] Sed Archytas [i] & Lysis ex Tarento, Alcmeon & Philolaus Crotoniatæ, vbi quondam magna [k] Græcia fuit. Parmenides [l] verò & Zeno [m] ex Elea Lucaniæ vrbe, [n] quæ post Silarum † iuxta sinū Posidoniatē sita est, oriundi fuere. Eā plerique [o] Eleā dixere, alij Ileam, quā à Phocēsibus colonia deducta fertur. Hic enim ille Zeno fuit dialecticæ primus inuentor, cuius pleraque extant egregiè dicta factaque, qui Pythagoræ præceptis imbutus, [p] cum Phalaridi tyranno homini sæuo & sanguinario, ob crudelem dominatum necem machinaretur, vt ciues ab impotenti seruitio tolleret, & arcano consilio detecto, captus ab eo in omnes cruciatus laceraretur acerbis quæstionibus, quòd conscios coniurationis non detegeret, nullis terroribus adduci potuit vt affines culpæ & conscios facinoris palam faceret: sed vultu interrito, & quadam sublimi constantia, ea præsentia animi fuit, vt singulos tyranno intimos familiares, quanquam insontes, coniurationis capita esse diceret: quibus sublatis, multitudinem sæuientem magnifica oratione ita impulit, vt factō impetu lapidibus eum obruerint. Sed quod de Zenone, idem de [q] Theodoro, qui in [r] Hieronymum Hieronis filium, iuuenem omnibus flagitiis coinquinatum propter turpitudinem sordesque vitę coniurauerant, scriptum accepimus. Is enim quum tormentis per omnia exempla cruciaretur, quæ fortissimi cuiusque patientiam vincerent, ea fuit constantia animi, adeóque fortis & magnus, vt omnes socios facinoris supprimeret: tyranni vero alumnos & familiares, velut sceleris ministros & eodem crimine pollutos, per carnifices & tortores ad supplicium tradi fecerit. [s] Leæna quoque quamuis mulier, cum per omnes cruciatus vexaretur à tyrannis, nunquam adduci potuit, vt consilia Harmodij & Aristogitonis tyrannicidarum detegeret. Ob quod meritū simulacrum illi Athenienses erexere leænam æneam, cui ob taciturnitatem linguam addi vetuerunt: sicut Beroso astronomo, ob vera quæ prædixerat vaticinia, in gymnasio statuam lin-

Parmenides & Zeno

† alias si malis, Sybarim.

Pythagoræ discipuli.

Zenonis constantia.

Theodori constantia.

Leæna constantia.

Berosus astronomus.

ANNOTATIONES.

b Et Epicharmum.] Idem Laërtius in vita ipsius Epicharmi.

c Philolaum.] Idem in vita eiusdem Philolai.

d Et Alcmeonem.] Idē Laërtius in Alcmeone.

e Zenonem.] Idem in vita ipsius Zenonis & Strabo lib.6. post prin.

f Parmenidem.] Idem in vita Parmenidis. & Straba vbi suprà.

g Lysiam.] Lysidem legendum est, neque enim Lysias vocatur, sed Lysis ex eodem Laërtio in vita Pythagoræ non semel.

h Architas.] Laërtius in vita Pythagoræ & ipsius Architæ, & Strabo lib.6.

i Et Lysias.] Laërtius in vita Pythagoræ. ex quo intelliges Lysis legendum esse, vt suprà diximus.

k Magna Græcia.] A Locris incipit frons Italiæ, quæ Magna Græcia appellata est Plinio libro 3. c.10. & tam Locri, quàm Crotonienses in Brutiis erant, nunc verò Calabriæ regioni nomen est.

l Parmenides.] Laërtius in vita illius.

m Zeno] Idem in eiusdem vita.

n Quæ post Silarim.] Legendum Silarum ex Strabone & Plinio, quos Volaterranus sequitur, vt sit Elea, quæ hîc dicitur, post oppidum Pestum, à quo sinus Pestanus, aliàs ab Græco nomine vrbis Posidonia dictus Posidoniates. Hæc ita, nisi malis legere Sybarim, quæ à Crotone nō longè distat ex Plinio lib.3.c.11. & Liuio Decad.3.lib.6.

o Eleam.] Elea vrbs est Lucaniæ, ex qua dicti Eleates Volaterrano. Plinio verò lib.3.cap.5. Helea dicitur oppidum, posteà Velia dictum. Nescio verò vnde hic Ileæ nomen transcripserit. Illud conuenit, Eos, qui ab Harpalo regis Cyri præfecto ex terra Phocide fugati sunt, alij Veliam, partim Massiliam condiderunt, teste A. Gellio lib.10.c.16. Vnde magis est vt hoc loco pro Ilea, Veliam legendum putem.

p Cum Phalaridi.] Valer. Maximus lib.3. cap. item 3. At Laërtius in vita ipsius Zenonis, hunc non Phalaridem fuisse dicit, sed Nearchum: aut, vt alij volunt, Diomedontem. Sed & de hoc Tertullianus in Apologetico cap. vlt.

q Idem de Theodoro.] Hæc vsque ad eā clausulam, Leæna quoque, sunt Valerij Max. vbi suprà.

r Hieronymum Hieronis filium.] Liuius non filium, sed nepotem dicit 3. Decad. lib.4.

s Leæna quoque.] Plinius lib.7. c.23. & lib.34. c.8. Pausanias lib.1. Athenæus lib. Dipnosophistarum 13. cap.24. Polyenus Stratagematōn lib.8. Tertullianus in Apologetico cap. vlt. & in libello ad Martyres. Lactantius libro 1. cap. 20. Eusebius in Chronicis, & diximus in nostris legibus Connubialibus nu.135.

Epicharis libertina. gua aurata effinxere. Cui non absimilis [t]Epicharis libertina fertur, quam in coniuratione Pisoniana iussu Neronis per omnia fœda exempla cruciatam, non verbera, non ignes, non torquentium ira peruincere potuit, vt se consciam fateretur. Fuit quoque alter[v] Zeno philosophus insignis, & alij nominis eiusdem fama illustres. Sed quia Tarenti mentio & Ileæ facta est, admoneor etiam Rhudiarum in Appulis sitæ vrbis, quæ multi nominis & famæ non minoris habitæ sunt. *Ennius.* Ex his enim Ennius poeta oriundus fuit: tametsi ex Tarento ortum nonnulli credant. Ea enim vrbs à Tarento haud multum distans, citra Brundusium in mediterraneo sita est, [y] vbi Lupiæ & Salapia oppida fuere. [z] *Salentini.* Salentini autem hi sunt, qui existimant oram Italiæ, & Chersonessum circa Iapygiam incolunt, qui Mesapij, Calabri, Iapyges, Peceucij, & Appuli communi nomine appellantur. Fuit iisdem temporibus [a] *Pacuuius.* Pacuuius tragœdiarum scriptor, Brundusij in agro Salentino [b] Ennij sorore genitus, & [c] *Accius.* Accius tragicus libertinis parentibus, haud multum ætate distantes: simul & [d] *Neuius.* Neuius poeta, qui ex Campania, vt frequens opinio est, originem sibi vendicauit.

ANNOTATIONES.

t Epicharis.] Tacitus lib. 18. & Polyenus lib. 8. Stratagematωn.

v Alter Zeno.] Hic Citticus fuit ex Strabone lib. 14. prope fi. vbi eum dicit fuisse sectæ Stoicæ authorem, & Laërtio in vita illius, de quo non absimilem historiam refert Val. Maximus lib. 3. c. 3.

x Ennius Poëta.] Strabo lib. 6. & vide Seruium enarrantem illud Virgilij lib. 7. Aeneidos,

At Mesapus equûm domitor, Neptunia proles.

y Vbi Lupiæ, & Salapia.] Strabo, vbi suprà.

z Salentini autem.] Hæc vsque ad versic. Fuit iisdem, Strabonis sunt lib. 6.

a Pacuuius.] Eusebius chronographus Olympiade 156.

b Ennij sorore genitus.] Vt scribit Plinius lib. 35. cap. 4. Verùm Eusebius vbi suprà tradit eum fuisse ipsius Ennij ex filia nepotem.

c Et Accius.] Eusebius in Chronicis Olymp. 160.

d Neuius poëta.] Hunc enim Campanum fuisse satis ostendit A. Gellius lib. 1. c. 24. dum dicit Epigramma ipsius a se compositum esse plenum superbiç Campanæ. De huius verò & superiorum temporibus idem A. Gellius libro 17. cap. vlt.

ALEXAN

ALEXANDRI AB ALEXANDRO IVRISPERITI NEAPOLITANI GENIALIVM DIERVM LIBER SECVNDVS.

Locus ex Propertio, ab Accio Syncero Neapolitano in conuiuio familiari commodè emendatus. Caput I.

Aturnalibus cũ ego & familiares mei complusculi sub idem tempus Neapoli conueniremus, cumque a forensibus negociis feriarum causa aliquando quies foret: ad Accium Syncerum, virum ingenij cultu, & facundia singulari, cum quo mihi peruetus consuetudo fuit à puero, nonnunquam ventitabamus: cum eoque vel honestis deambulatiunculis, vel sermonibus lepidissimis, id quod erat temporis, ad multam sæpe diem conterebamus, quotidianoq; eius congressu & assiduo comitatu perfruebamur. Accipiebatque nos homo ille suauitate insigni plerunque nouo epigrammate, aut elegia, versibus mundis & graphice factis, multo cum nitore & cultu, nonnunquam lautissimis epulis, & latiore conuictu, cœnaque non vulgari nec protrita, sed aut veteris cucurbitæ tesculo cum lactucæ thyrso minutim cæso, & acino vuæ passæ insperso: aut olentibus pomis, anni frigore seruatis, & ficu sicca Sinuessana cum rosaceo ex Petrino suo, quæ ipse appellabat Petrinia. Velut fuit illa die, cum mihi & plerisque doctis viris cœna exhibita, Sanazario ex Aethiopia bonæ frugis liberto, scitissimo adolescenti, quem libertate & gentili cognomento donauerat, liberalibusque disciplinis instituerat, ita vt cuiuis ingenuo non impar videretur, demandauit vt Propertij elegias a se pluribus in locis castigatas, summissim leniterque cantaret. Quod cum ille cupide faceret, versusque ad tibiam modulis dulcissimis scita & canora voce canere inceptaret, nosque & proferentis verba, & concentum, numerosque admodum suaues, summa cum voluptate captaremus: & iam millibus modulatis versibus, ventum esset vbi Cynthiam Baiis demorantem, diu abfuisse conqueritur, his verbis,

Accius Syncerus.

Sanazarius ex Aethiopia.

Ecquid te mediis cessantem Cynthia Baiis,
Quà iacet Herculeis semita littoribus:
Et modò Thesproti mirantem subdita regno
Proxima Misenis æquora nobilibus?

Accius carminibus pausam fieri iussit, & ad me conuersus: Quid tu, inquit, qui orbis situm tam diu legendo perscrutaris, Misenum aut Baias cum Thesproti regno commune habere vidisti? Nunquid in memoriam venit, [a] Thesprotium agrum in Epiro iuxta Chaones & Acarnanes, aut (sicut [b] Herodotus ait) Ambraciis & Leucadiis proximum longe à Cumano abesse? Quid enim isto in loco hic poeta sensent, qui regno Thesproti æquora Miseno proxima subdita esse dixit, quum tanto

Propertij locus discussus.

ANNOTATIONES IN CAPVT I.

Hoc caput totum est in enarrandis duobus locis Propertij: priorem ex lib.1.elegia 11.in prin.alterum ex lib.2.eleg.25.

a Thesprotium.] Vide Strabonem libro 6. uterúmque 7.

b Herodotus ait.] Lib.8.

c Prochi

maris terrarumque recessu discreta sint, non equidem intelligo. Neque enim Thesprotios in Cumanum venisse, aut in Italiam colonias deduxisse, vel armis nouas sedes conquisisse, vnquam, quod meminerim, legi: nisi tu forte, qui meliore memoria es, aliter sentis. Cumque me id arbitrari respondissem, quod plerique studiosi sensere, vt poeta loci confinio & quasi commercio ductus, cum ex Chalcide & Eubœa profecti, multum in ora maris possent, lateque fines propagassent, illosque Cumanum tenuisse, & illuc colonias deduxisse, autores tradant: siquidem Hypocles Cumæus, & Megasthenes Chalcidensis, multo emenso mari, huc colonias deduxere, moniti oraculo, quippe cum nullam coloniam sine consilio deorum Græci transmitterent: vel vt multi ferunt, duce Parthenope Eumeli filia, quæ solum Neapolitanum delegit columbæ augurium sequuta: in cuius rei monumentum, Apollini statuam Neapolitani erexere, columba humero insidente, quam ipsa inspicere & adorare videbatur: Thesprotiumque agrum ab Eubœa haud multum distare certum sit, quasi ad hoc alludens poeta, subdita regno Thesproti æquora Miseno proxima affirmarit: scilicet quia ex Chalcide Thesprotis proxima & Cumæis profecti agrum Miseno finitimum, hoc est, ipsas Cumas tenuerunt, propterea ea loca subdita videri: solereque non ignobiles poetas loca & recessus circunscribere, illaque non exposite & aperte, sed quasi per tegmenta & figuras obliquis orationibus denotare: idque sensisse doctos viros, itaque versus interpretatos fuisse dixi. Nunquam inquit Accius, quod ego scio, tam hispida & agresti aure Propertius fuit, vt cum Chalcidem aut Cumæos dicere contenderet, Thesprotium agrum quasi finitimum illorum loco nũcuparit, quum præsertim nulla societas aut cõmunio cum Thesprotiis agro Cumano fuerit: constetque, si omnes sinus, promontoria, litora, insulas, & vrbes maritimas, ac maria vasta, & terræ infusa ex omni antiquitate percensere velis, Thesprotios magno litorum flexu & multiplici sinu, longe à Chalcide Eubœæ & Cumæis abesse: nec ita finitimos, vt forsan arbitraris. Neque ego huius poetæ præstantis ingenij vim, hos nitidissimos & mundissimos versus optime editos, tam abstruso & recondito significatu verborum conculcasse putarim. Etenim si Chalcidenses & Heretrienses ex Eubœa, classe huc aduectos Cumas cõdidisse, & pulcherrimam Campaniæ oram, ac loca Miseno proxima tenuisse fama fert, sicut Iapygiam, Phaliscos, Nolam & Abellam tenuere, cur loca Miseno finitima potius Thesprotiis quàm Chalcidensibus, quàm Heretriensibus subdita dixerit, equidem ignoro: cum & hi veri incolæ sint, & longe aptius conuenientiusque fuit, istos, quàm illos, cum quibus nullum erat commercium, nominasse. Verum, inquit Accius, si versus istos bene pensitare, & verba ac sensus aure attenta rimari volumus, non Thesproti, vt communis error habet, sed Prochytæ à poeta scriptum fuisse facile contenderim. Idque ita esse, in quoduis pignus vocarim, non aliter scriptum carmen ab eo editumve fuisse. Sed hic error ita aliquibus insedit penitus, vt diuelli haud facile queat. Quod tamen ita esse, inclinat animus probabili argumento, cum [c] Prochytam & Pithecusas à continente æstu marino auulsas, quandoque circunfluum mare insulas fecisse liquido constet, sicut Capreas, Leucosiam, Syrenes, & [d] Oenotrias: seu quod multi tradunt, Inarimẽ montem fuisse qui motu terræ disclusus à continente, Prochytam fecit insulam, angusto freto interfluente, quæ Græcis ab effusione dicta est. Ipsamque & Pithecusas disclusas montis partes, proximas Cumanorũ finibus tanquã moles obiectas ante agrum Cumanum & Misenum existere, antiqua monumenta annalium prodidere: quod & nunc videre licet. Subdita ergo Prochytæ regno Miseni proxima æquora poetam dixisse crediderim, cùm ipsa litora facili traiectu apta & cohærentia sint: quippe cum ante ipsam paruo freto distincta iaceant, propterea sub-

Apollinis statua Neapoli erecta.

Prochyta insula.

ANNOTATIONES.

c Prochitam & Pithecusas.] Strabo lib. 1. & 6. d Oenotrias.] De iis omnibus Strabo d. lib. 6.

a Vt

dita videri potius, quàm Thesprotios, cum quibus nullum commercium fuit, extimos & remotissimos intellexisse. Insulas quoque regna nuncupari, Virgilij testimonio probatum est 7. Aeneidos, dum inquit: Fertur Theleboum Capreas dum regna teneret. Huiusque erroris illud quoque specimen est, quod alio in loco cõmuni opinione pudendo errore receptum erat nauitam hunc poetam fuisse: quod quidem ita fuit in confesso, vt in eius vitæ commentariis plerique id pro certo posteris tradere non dubitarint, vt altero versiculo constare videbatur. Et quanuis nauita diues eram. quo imperitius dici profectò nihil potuit, cum neque hoc vsquam gentium tradatur, vt elegantissimus poeta & honestissimus, vitæ genus poetarũ studiis piaculare & portentosum, nautæ munus cõcupiuerit. Et porrẽti ac prodigij simile est, hæc commenta in tanti ingenij viro opinari. Sed quod à vero minime abest, mendũ etiam in hoc versiculo facile, inquit, ostendimus: siquidem vbi legebatur perperam, quanuis nauita diues eram, non ita diues eram, dicendum fuit. Huius quoque rei haud improbabile documentum videri, quòd Iouianus Pontanus vir multæ eruditionis, antiquissimo firmabat testimonio, Propertij elegias patrum nostrorum ætate, & se adolescentulo primùm in lucem prodiisse, cum antea inscitia temporum incompertæ forent & incognitæ: opusque obliteratum, & longissimo æuo absumptum, corrosis & labentibus literis in cella vinaria sub doliis inuentum apparuisse, & cum libelli vetustate, verbis & nominibus absumptis longo situ & senio, quòd in diuturna obscuritate latuerant, veram lectionem assequi nequirent, effectum vt mendosi inde codices prodirent: paulatimq; discuti errores, & corrigi cœpti sunt: nec tamen effici quisse, vt posteris omnino integri inoffensique darentur. Ad hunc modum Accius Syncerus noster, scitè admodum apud compluscul os qui aderamus, sermocinabatur, itaque mendaces libellos deprehendebat erroresque diiudicabat, ac perpenso iudicio vitia rimabatur.

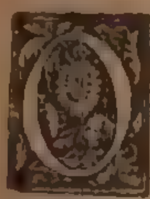
Insulae regna subinde nuncupantur.

Propertius falso nauta fuisse existimatus.

Locus alius Propertij.

Propertij elegiæ quando & vbi repertæ.

Qui quæstores Romæ, quòtque fuerint, qualisque potestas & munus erat, aut iurisdictio. *Cap. II.*

Origo quæstorum antiquissima est, vt [a] Pomponius & [b] Gratianus scribunt: quippe à conditore vrbis Romulo, deinde Numa Pompilio, vt non nulli putant, vt vero plures certiore que, à Tullo Hostilio quæsturam primo inuentam fuisse autumant. Sed sicut hoc incertis autoribus traditur, ita exploratum est, Valerium Publicolam, qui cum Bruto consul fuit, cum Saturni ædem & ærarium condidisset, duos quæstores qui publicæ pecuniæ præessent, suffragiis populi creari voluisse. Fuere autem hi P. Veturius & M. Minutius, qui primi ex patribus quæsturæ munus curiatis comitiis cepere. [d] Quæ res cum bene & prospere reipublicæ cessisset, & plebs cum patribus tumultuata, quæsturę se participem fore contenderet, eò deducta est, vt ex duobus quatuor quæstores fierent: duo, qui vrbanis negotiis & [e] ærario præessent: duo, qui consulibus ad belli ministeria præsto forent: liberumque esset vt hi possent populi suffragio ex plebe vel patribus crea

Quæstorum origo.

Primum bini quæstores creati.

Deinde quatuor.

ANNOTATIONES IN CAP. II.

a VT Pompeius.] Imò verò Vlpianus in l. 1. ff. de offic. Quæst. Quamuis sciam ipsum Pomponium in l. 2. §. populo. ff. de orig. iur. de eorum origine aliquid scripsisse.

b Et Gratianus.] Imò Gracchanus Iunius lib. 7. de Potestatibus referente Vlpiano vbi suprà. Cuius etiam mentionem fecit Plinius lib. 33. c. 2.

c Valerium Publicolam.] Vt tradit Plutarch. in vita illius. Sed aliter Corn. Tacitus lib. 11. cuius hæc verba sunt, Sed Quæstores regibus, etiam tum imperantibus instituti sunt, quod lex Curiata ostendit ab L. Bruto repetita. Mansitque Consulibus potestas deligendi, donec eum quoque honorem populus mandaret, creatique primùm Valerius Posthumius, Aemylius Mamercus sexagesimotertio anno post Tarquinios exactos, vt rem militarem comitarentur.

d Quæ res.] Ex Liuio 1. Decad. lib. 4. in 2. locis.

e Et ærario præessent.] Asconius Pædianus in 3. in Verrem act. post princip. Pomponius Iurisconsultus l. 2. §. deinde cùm ærarium. ff. de orig. iur. & probatur ex multis sequen.

ri: quo tempore tanto certamine in quæsturam plebs inuasit, vt ex quatuor vix vni patricio, [f] Fabio scilicet Ambusto, locus relictus foret. [g] Interiecto deinde tempore, quo Picentes assiduis cladibus fatigati, in populi Romani societatem asciri sunt, quæstorum numerus auctus fertur, vt seni crearentur. Coniectari licet, quod [h] auctis populi Romani vectigalibus, & quæstu vberrimo ex prouinciis prouenięte, illorum numerum qui id munus exequerentur, quibusque curatio hæc demandaretur, augeri oportuisse: donec [i] Syllana lege intercursu temporum, vltra viginti ex creuisse dicuntur. Quid autem quæstorio muneri conueniat, separatim & intercise [k] autores tradunt. [l] Nam consules [m] prætoresque in prouincias profecturi, singulos quæstores, [n] quorum curæ captiua præda, & quicquid auri argentique inde adueniret, appensum adnumeratumque demandaretur, apud se habebant. Quorum munus erat, [o] vectigalia populi Romani in prouincia exigere [p] stipendia præbere militibus, singulaque accepta expensaque rationibus inferre: [q] mulctas quoque pecuniarias tam Romæ quàm in prouinciis exigere, & in publicas tabulas notare: [r] omniumque rerum pecuniarumque notas & illustres rationes dare: illasque confectas & consolidatas absolutasque [s] per suos scribas in ærariũ deponere quos quidem scribas maximæ probitatis, nequid fraudis dolíve admitteretur, huic muneri [t] adscri-

Max seni.

Tandem vltra viginti.

Quæstorum officium.

Scribæ quæstorum.

ANNOTATIONES.

f Fabio scilicet Ambusto.] Liuius vbi nuper citauimus.

g Interiecto deinde tempore.] L. Florus Liuij Epit. lib. 15.

h Auctis populi Romani vectigalibus.] Cor. Tacitus libro 11. post ea verba, quæ suprà ex eo citauimus.

i Donec Syllana lege.] In eodem loco.

k Autores tradunt.] Vt Plutar. in Gracchis.

l Nam Consules.] Liuius 3. Decad. libro 8. ad finem.

m Prætoresque.] Liuius 3. Decad. lib. 3. vbi de Quæstore Marcelli Claudij Prætoris. & Plutarc. in vita Cæsaris, vbi dicit illum fuisse Quæstorem Tuberonis Prætoris in Iberia, & ipsum quoque Prætorem creauisse Quæstorem filium eiusdem Tuberonis. Asconius Pędianus in 1. actione in Verrem scribit Ciceronem fuisse Quæstorem sub Sexto Peduceo Prætore, & Q. Cecilium Nigrum sub Verre etiam Prætore.

n Quorum curæ captiua præda.] Liuius 1. Decad. lib. 5. Ingentique præda est potitus, cuius pars maxima ad Quæstorem redacta est. Rursúmque, Castra capta præda ad Quæstores redacta. Et 3. Decad. lib. 6. loquens de bonis captiuorum Campanorum, Iussique, inquit, ad Quæstores deferre quod auri argentique haberent. Et alibi eodem libro, vbi de præda Carthaginis nouæ. Hæc omnia, inquit, C. Flaminio Quæstori appensa adnumerataque sunt. Et paulò infrà loquens de obsidibus captis. Legatis, inquit, præsentibus suos restituit. Cæterorum curam benignè tuendorum C. Flaminio attribuit. Et lib. 7. Scipio Afros captiuos vendere Quæstorem iussit. Et de hoc quoque loquens Valerius Maximus lib. 5. c. 1. vbi de Scipione Africano. Huic, inquit, facto par eiusdem viri humanitas. à Quæstore suo hastæ subiectos captiuos vendente, puer eximiæ formæ & liberalis habitus missus est. Sed vt redeamus ad Liuium, idem Deca. 4. lib. 4. de M. Catone loquens, Vergestanos cæteros Quæstori vt venderet imperauit. Dionysius Halicarnassæus lib. 8. Consul, tota præda spoliisq; & captiuis per Quæstorem venditis, in vrbem deferri iussit pecuniam. Idem de agris ex hoste captis, qui ob id Quæstorij dicebantur, scribit Siculus Flaccus in lib de conditionibus agrorum.

o Vectigalia.] Et tributa ex Apuleio Apologia 2. Pro eo, inquit, agello tributum dependi, præsens est Quæstor publicus, cui depensum est.

p Stipendia præbere militibus.] Nam & Asinius Pollio inter epistolas famil. Ciceronis lib. 10. epistola 31. queritur quod Balbus Quæstor magno pondere auri & argenti coacto de publicis exactionibus, ex Hispania fugerit, ne stipendio quidem militibus reddito. Et adde, Quæstores ea quoque stipendia, quæ à regibus aut nationibus pendebantur, accepisse, ex Liuio 5. Decad. lib. 2.

q Mulctas quoque pecuniarias.] Id sumptum ex Corn. Tacito lib. 13. Néue, inquit, mulctam ab eis dictam Quæstores ærarij in publicas tabulas ante quatuor menses referrent. Et Asconio Pædiano in 3. in Verrem act. Quæstores vrbani ærarium curabant, eiúsque pecunias expensas & acceptas in tabulas publicas referre consueuerunt. Sed hi, vt vides, loquũtur de Quæstoribus ærariis & vrbanis. Et adde, bona publicata vendere, & in publicum redigere, ex Liuio 1. Decad. lib. 4. vbi loquitur de bonis Sp. Melij. Et 3. Decad. lib. 8. ad finem, vbi loquitur de agro Campano. Et Dionysio Halicarn. lib. 7. vbi de accusatione M. Coriolani.

r Omniúmque rerum.] Cicero in 3. in Verrem act. & ibi Asconius Pæd.

s Per suos scribas.] Nam & scribas habuisse Quæstores, præter illum Ciceronis locum, apertè colligitur ex eodem Cicerone in prima in Verrem actione, vbi loquitur de Potamone Quæstoris ipsius Verris scriba & familiari.

t Adscribebant.] Scilicet ipsi Quæstores. Nam, vt scribit Liuius 4. Decad. lib. 10. Q. Petilius Quæstor L. Petilium scribam in decuriam legit. Plinius tamen

bebant, tametsi scribæ officium [v] Romanis mercenarium fuerit, nec magni testimonij aut precij: [x] Macedonibus contrà apud quos nisi viri expertæ virtutis, magnisque rebus gestis, & pro cumulo magnæ gloriæ admittebantur. [y] Siquidem Eumenes Cardianus scriba Philippi regis fuit: & alij viri illustres, hoc munere velut amplo honore honestati fuere. [z] Cato verò in quæstura ministros & scribas rationibus obnoxios, grauiter increpitos, quod parum integra fide æra persoluissent, fœdum in modum vexasse, & magistratu deiecisse dicitur: qui tam accuratè quæsturam gessit, vt vnus ex quæstoribus quotidie ad ærarium veniret primus, & rationibus confectis recederet postremus. Hos enim quæstores à principio [a] consules eligebant, [b] nonnunquam sorte ductos accipere coacti sunt: donec eũ quoque honorem populus suffragiis tribunitiis, quibus libitum est demandauit. in qua re id obseruari meminimus, vt antequam consul prouincia decederet, quæstori magistratu abesse non liceret. [c] Alij verò quæstores dicti, qui prouincias decreto senatus sortiebantur: qui etiam ius dicere, lictores habere, & munera belli obire, ac magistratus [d] insignia in prouincia ferre poterant: quibus & mandata imperia, & exercitus commissos, illorumque ductu & auspicio egregie bella gesta, prouincias administratas & perdomitas, hostes victos & profligatos, atq; exercitus fusos & multiplici clade affectos legimus. Preter quos [e] vrbani quæstores fuere: qui etsi nullo imperio fungerentur, quippe qui [f] nec vocationem nec prehensionem haberent, nec sella curuli vt plerique magistratus, neque lictoribus aut viatoribus insignes forent, & apud prætorem possent a priuato in ius vocari: negociosa tamen & plena solicitudinis administratio fuit: [g] Nam & erarij, & vectigalium populi Romæ curam gessere: [h] tum si quid pecuniarum publice vel priuatim errogari, [i] vel in ærarium condi deberet, quæstorum curæ demandabatur. [k] Cumque exercitus scribi, & in campum legiones educi

Cato in scribas infideles.

Quæstores à quibus eligebantur.

Aliud quæstorum genus.

Quæstores vrbani.

Quæsto- rum [illegible] norum munus.

ANNOTATIONES.

tamen epistol. lib. 4. epistola 12. ita de ea re loquitur, vt scriba à Quæstore non deligeretur, sed ei sorte eueniret. Cùm in prouinciam, inquit, Quæstor exisset, scribàmque, qui sorte obtigerat, ante legitimum salarij tempus amisisset &c.

v Romanis.] Paulus Aemylius in vita Eumenis.

x Macedonibus contra.] Ibi, & vide, quę scripsi in Commentariis Nobilitatis cap. 34. num. 5. incip. Scribas, & multis seq.

y Siquidem Eumenes.] Paulus Aemylius, Plutarch. vterque in vita ipsius Eumenis.

z Cato verò.] Vticensis scilicet, ex Plutarcho in vita illius. Quanquam & Cato Censorius Quæstor quoque fuit sub Scipione Africano, apud Liuium 3. Decad. lib. 9.

a Consules eligebant.] Corn. Tacitus lib. 11. & iterum lib. 13.

b Nonnunquam sorte.] Idem eodem illo libro 13. & in vita Agricolæ. Sed & nonnunquam etiam extra sortem ex Senatusconsulto Quæstor dabatur ex Liuio 3. Decad. lib. 10. Lælium, inquit, cuius ante legati eo anno Quæstores extra sortem ex S. C. opera vtebantur &c.

c Alij vero Quæstores dicti.] Ex Strabone lib. 13. disces Fimbriam Quæstorem missum cum Val. Flacco, Consule, bellum aduersum Mithridatem aggrediente.

d Insignia in prouincia ferre poterant.] Quod ex eo satis constat, quòd M. Liuius Drusus, Quæstor in Asia nullis insignibus vti voluit, ne quid ipso esset insignius, vt Plinius Secundus, si is est, Virorum illustrium c. 66.

e Vrbani Quæstores.] Vide Ciceronem ad Atticum lib. 2. epist. 6. ad fin. Liuium 1. Deca. lib. 7. Valerium Maximum lib. 2. cap. 3. & Asconium Pædianum in Verrem act. 3. vbi & ipse Cicero mentionem facit huiusmodi Quæstorum vrbanorum.

f Nec vocationem, nec prehensionem.] Hæc & quæ sequuntur transcripta sunt ex Varrone apud A. Gellium lib. 13. cap. 13.

g Nam & Aerarij.] Dictum est suprà in verbo, Et ærario præessent.

h Tum si quid.] Liuius 4. Decad. lib. 9. non ita longè post princ. tradit vicenos quinos & semisses in millia æris Quæstores vrbanos cum fide & cura soluisse pro stipẽdio collato à populo in publicum, quod ei solutum antea non esset. Et in eodem lib. S. C. factum est, vt singulis his centena millia æris Quæstores Vrbani ex ærario darent.

i Vel in ærarium condi.] Inde captis à Marcello Syracusis, Quæstor cum præsidio ad Nassum ad accipiendam pecuniam regiam custodiendamque missus est, apud Liuium 3. Decad. lib. 5.

k Cumque exercitus scribi.] Liuius 1. Decad. lib. 3. Hæc omnia, inquit, adeò maturè perfecta accepimus, vt signa eo ipso à Quæstoribus ex ærario prompta delatáque in campum. Et lib. 7. Is impigrè exercitu scripto, cùm omnes extra portam Capenam ad Martis ædem conuenire armatos iuniores iussisset, signáque eòdem Quæstores ex ærario deferre &c. Sed his adde, quod & ipsi Quæstores catenas, quibus noxij vincirentur, asseruabant: ex

oporteret, signa militaria è quæstoribus ex ærario promebantur: eaque ad consules in expeditionẽ ituros mittebantur. Quinetiã regibus & legatis ex vltimis oris terrarũ Romam profectis, [l] publicũ hospitiũ & munera, quæ [m] lautia dicta sunt, sæpe [n] commeatus large & hospitaliter, & [o] vestimenta per quæstorem vrbanum publico nomine præstabantur: ipsisque ac comitibus ne quid rerum deesset, vrbani quæstoris curæ mandabatur. Qui tamen non omnium gentium legatis hæc munera præbere solita- uerunt: [p] nam si quæ incognitæ legationes aduentarent, antequam admitterentur, exploratores minorésque magistratus profecti obuiam, qui & quæ petentes venirent, in primis inquirebant: inque [q] æde Apollinis extra vrbem senatu euocato, postulata noscebant: quos, si videbatur, admitti iubebant. [r] Et si socij essent fœderati, aut bene de republica meriti, quò honoratius exciperentur, his obuiam prodire, illosque liberali & largo viatico, ac comi hospitio iuuare, benigne inuitare, comitatúque & copia rerum omnium cumulare, nonnunquam apparatis excipere epulis per oppi-

ANNOTATIONES.

eodem Liuio 5. Decad. lib. 1. cuius hæc sunt verba, Furens ira, vocatum qui pro Quæstore Manlij erat, catenas poposcit, vinctos se Iunium Manliúmque minitans Romam missurum.

l Publicum auspicium.] Vt satis patet ex locis Liuij, quæ mox adducemus: & præterea ex eodem 5. Decad. lib. 5. vbi de Prusia Romam aduentanti, Datus, inquit, qui circunduceret eum L. Cornelius Scipio, Quæstor, qui & Capuam ei obuiam missus fuerat: & ædes, quæ ipsum comitésque eius benignè reciperent, conductæ. De quo etiam Valerius Maximus lib. 5. cap. 1. Idem Senatus, inquit, cùm ad gratulandum sibi Prusiam Bithyniæ Regem, Perse deuicto venire audisset, obuiam illi P. Cor. Scipionem Quæstorem, Capuam misit, censuitque vt ei domus Romæ quamoptima conduceretur, & copiæ non solùm ipsi, sed etiam comitibus eius publicè præberentur. Et continuò pòst scribit, quòd cùm Rex Ptolemæus à minore fratre regno spoliatus, petendi auxilij gratia cũ paucis admodum seruis, squalore oblitus, Romam venisset, ac se in hospitium Alexandrini pictoris contulisset. Id postquam Senatui relatum est, accersito iuuene, quàm potuit accurata excusatione vsus est, quod nec Quæstorem illi more maiorum misisset, nec publico hospitio eum excepisset: eáque non sua negligentia, sed ipsius subito & clandestino aduentu facta dixit, & illum è curia subitò ad publicos penates deduxit, hortatusque est, vt depositis sordibus, adeundi ipsius diem peteret: quinetiam curę habuit, vt munera ei per Quæstorem quotidie darentur.

m Lautia dicta sunt.] Liuius 3. Decad. lib. 8. Locus, inquit, inde lautiáque legatis præberi iussa, & muneris ergò in singulos dari ne minus dena millia æris. & lib. 10. quo loco mox citabimus. Et 4. Decad. lib. 3. Breui pòst legati & à T. Quintio & ab rege venerunt. Macedones deducti extra vrbem in villam publicam, ibique iis locus & lautia præbita, & ad ædem Bellonæ Senatus est habitus. Et libro 5 vbi tradit Attalo & Eumenis fratris legato, datas ædes liberas, ac lautia decreta: & munera equos duos, bina equestria arma, & vasa argentea centum pondo. Et 5. Decad. lib. 5. Stantibus in Comitio legatis, an locum lautiáque darent, nullum hospitale ius in iis seruandum censuerunt. Plutarc. Problem. c. 42. Quæstores, inquit, legatis munera mittebant, quę Lautia dicebantur.

n Sæpè commeatus.] Liuius 5. Decad. libro 5. scribit, legato Antiochi regis ædes liberas hospitio datas, sumptúmque decretum, donec in Italia esset.

o Et vestimenta.] Liuius 3. Decad. lib. 10. de legatis Masinissæ loquens, Prætor legatis in singulos dona ne minus quinûm millium, comitibus eorum millibus æris, & vestimenta bina legatis, singula comitibus, Numidisque qui ex custodia missi redderentur regi ad hoc ædes, libera loca, lautia legatis decreta. Et 4. Decad. lib. 1. Munera deinde legatis in singulos quinûm millium æris ex S.C. missa.

p Nam si quæ incognitæ.] Seruius lib. 7. Aeneid. enarrans eum locum,

-- Ille intra tecta vocari
Imperat. --

Dissentit hoc loco à Romana consuetudine: Nam legati, si quando incogniti venire nunciarentur, primò quid vellent, ab exploratoribus requirebantur, posteà ad eos egrediebantur magistratus minores, & tunc demum Senatus extra vrbem postulata noscebat: & ita, si visum fuisset, admittebantur.

q Inque æde Apollinis.] Liuius 4. Deca. lib. 4. vbi legati Nabidis Tyrãni cùm Romam venissent, extra vrbem in æde Apollinis Senatus habitus est. Sed & nonnunquam in æde Bellonæ habebatur, vt ex eodem videre licet 3. Decad. lib. 10. vbi loquitur de Legatis Carthaginiensum, & Masinissæ. Et 4. Decad. lib. 3. vbi loquitur de legatis Philippi Macedonum Regis. Nonnunquam item in æde Saturni, vt tradit Plutarch. Problem. 42. Sed non omiserim legatos quoque Magistratuum Romanorum in ęde ipsius Apollinis, aliquando receptos & auditos fuisse, ex ipso Liuio 5. Decad. lib. 1. vbi loquitur de legatis P. Sempronij.

r Et si socij essent fœderati.] Nam apud Liuium 5. Decad. lib. item 5. non multò ante finem. Lucius Cornelius Scipio, Quæstor, missus est obuiam Prusiæ Regi amico, sociόque P. Rom. quò deos, qui Romam incolerent, Senatúmque & Po. Roma. salutaret. Sed hoc in loco non prætermiserim Persarum Reges legatis hæc munera dare solitos, scilicet, vnicuique talentum Babylonicum argenti præstantissimi. Talenta verò fuisse duas argenteas

da perque municipia solebant. [s] Sed quum lapsis post temporibus, propagato latè imperio, legati sociorum ab exteris & vltimis gentibus vrbē quotidie adirent: quum vix tot commeatibus populus sufficeret, cautum fuit, vt sublato sumptu & viatico, legati regum municipiorum & coloniarum, vndecunque Romam profecti, ædem Saturni petant in primis, ibique apud præfectos ærarij nomina dare, & literis asscribi debeant: vt quum commodum foret, noscendis singulorum postulatis senatus detur & post mandata, singulis in prouincias profecturis cōsulatur. [t] Quinetiam absentibus consulibus comitia quæstorem vrbanum habere posse, non est controuersia. Præter hos fuisse [v] quæstores parricos, qui & parricidij dicti sunt, apud multos comperimus: tantæ dignationis, vt capitis reos agere, & maiestatis postulare, diemque perduellionis ad populum dicere, capitales res quærere, & de sontibus quæstiones habere possent [x] A quæstoribus Cæsone Fabio & Lucio Valerio dies dicta perduellionis Cassio fuit. Et ab Aulo Cornelio [y] & Seruilio quæstoribus M. Volsio, quòd falsus aut dubiè testis in Cæsonem fuerat, diem dictam accepimus: qui postea seuera correctione damnati, suorum facinorum pœnas dedere. [z] Hos etiam lictorem & viatorem habere, & ius dicere liquet: qui & quæsitores dicti: quam iurisdictionem [a] triumuiri capitales postea sibi vendicarunt. Quos quidem parricos [b] Syllæ temporibus ad viginti numerum propagatos, vt de sontibus pœnas exigerent, autores memorant. Per quos ius quotidie dici, & senatum suppleri voluit Est quoque illud animaduertere, quod licet quæstura ex [c] minoribus magistratibus in vrbe foret, eius tamen dignationis erat, vt quisque egregius & bonæ indolis adolescens, ex illa gradum ad reliquos honores faceret, nanque hinc aditum reliquis adeundis magistratibus auspicabantur: siquidem primis experimentis, quæsturæ initiati, qui nullis antè honoribus vsi erant, inculpatæ vitæ testimonio, ad ædilitatem, mox præturam, & demum consulatum, euehebantur. [d] Quinetiam tanto honori quæstura fuit olim, vt viri consulares, magnisque honoribus functi, illam gerere indecorum non putarēt. Cum Marco Valerio Volesi nepote, Titus Quintius Capitolinus, qui ter consul antea fuerat, quique amplissimis magistratibus insignis erat, quæsturam gerere non dubitauit. [e] Cato quoque triumphalis senex, quæsturam ita gessit, vt consularis pote-

Quæstores parrici, siue parricidij.

Quæstores parrici ad numerum vigenariū.

Quæstura primus gradus honorū.

Quæstura honos & dignitas.

ANNOTATIONES.

genteas phialas, item armillas, & acinacem & torquem. Hæc autē vniuersa mille Daricis æstimata, & præterea stolam Medicam, quā Dorophoricam appellant. Author Aelianus lib. Variæ historiæ 1.

s Sed cum lapsis pòst temporibus.] Totus hic locus vsque ad eam clausulam, Quinetiam absentibus, est Plutarchi Problem. c. 42.

t Quinetiam absentibus Coss.] Habita Comitia à Quæstoribus Vrbanis non esse controuersum hic ait: in quo nescio quos sit sequutus authores. Sane cū sint Comitia aut tributa, aut calata: hæc verò aut centuriata, aut curiata, nunquā calatis, siue centuriata, siue curiata fuerint, legas Quæstores habuisse Comitia, tum quòd vocandi populi ius, tum quòd auspicia non habuerint. Ne dicam Consules comitia absentes edixisse, vt obseruatur ex Liuio Dec. 3. lib. 4. Gruchius habet Comitiis lib. 1. c. 3. & 4. & lib. 3. c. 3. Superest igitur duntaxat, vt Tributa Comitia habere potuerint Quæstores eo iure quo & cæteri minores magistratus vsi sunt.

v Quæstores parricos.] Pompeius Iurisconsultus in l. 2. §. deinde cùm ærarium. ff. de origi. iur. & Festus Pompeius lib. 14.

x A Quæstoribus.] Ex Liuio 1. Decad. lib. 2.

y Et Seruilio.] Ex eodem eiusdem 1. Deca. lib. 3.

z Hos etiam lictorem.] Ex illo ipso eiusdem Decad. lib. 4. vbi de P. Sextio Quæstore loquitur, & Cicerone pro Plancio Quæstore. Nam simulac, inquit, me Dyrrachium attigisse audiuit Plancius, statim ad me lictoribus dimissis, insignibus abiectis, veste mutata profectus est.

a Triumuiri capitales.] Vide infra lib. 3. c. 16.

b Syllæ temporibus.] Corn. Tacitus lib. 11.

c Ex minoribus.] Is enim primus honoris gradus erat, vt videre est ex Cicerone in 2. in Verrem actio. & vide infrà lib. 3. cap. 3. Quæstura non honoris ipsius finis: sed patefactus ad consulatum ac triūphos locus nouis hominibus videbatur. Liuius 1. Decad. lib. 4.

d Quinetiam.] Idem Liuius 1. Decad. lib. 3. cuius hæc verba sunt, Cum Mar. Valerio, Valerij filio, Volesi nepote Quæstor erat T. Quintius Capitolinus, qui ter Consul fuerat.

e Cato quoque.] Vereor ne non verum sit quod hic dicit: Siquidem M. Portius Cato sub duce Scipione, Quæstor fuisse dicitur, anno antequàm fieret Consul octauo, vt extat apud Liuium Decad. 3. lib. 9. Quod de autore familiæ Portię constitit Collega L. Valerio Flacco. Cauendum autem à Volaterrano, qui lib 14. Catonem è Cypro Quæstorem

Lex Pompeia de quæstura munere. Quæstores initio gladiatoria munera exhibebant.

stas quæstorio muneri adiuncta videretur. Quod & lege Pompeia cautum fuit, vt deinceps quæstores nisi viri consulares suffragio populi crearentur. Fuitque inde seruatum in exercitu, cum pro re cõsilium capiendum erat, vel acie duces congredi parant, vt quæstores vnà cum legatis & senatorij ordinis militibus, tribunis militaribus, & primorum ordinum centurionibus, consilio aduocentur. [f] Cumque antea quæstores designati, gladiatoria munera exhiberent, quod illis erat hoc munus à principibus datũ, postea [g] Neronis tempore senatuscõsulto cautũ fuit, ne deinceps quæstores exhibẽdi gladiatores ad ferrũ, necessitate pollueretur. Nec prætericrim quęstores [h] principis candidatos vltra præscriptos, cæteris adnumerari: quorum munus erat, acta senatus & principis perscribere: orationes imperatorum, & libellos ad senatum missos cum postulatis recitare, & mandare literis: dictandisque epistolis & legendis assiduè vacare. Quare orationes principum, senatusque edicta, ac militum conciones per quæstores sæpe perscripta, lecta, & audita fuisse legimus. [i] Tametsi Nero princeps missas ad senatum orationes, prærerito quæstoris officio, per consules recitasse pro concione: & [k] Vespasianus, orationes in senatu quæstoris vice, frequenti curia retulisse dicatur. [l] Sed cùm quæstura annuus magistratus foret (quippe finito anno, ex legis præscripto, reditus quæstori permittebatur) quosdam tamen prorogato imperio, continuo triennio ærarij curam, & quæsturæ munus gessisse comperimus: [m] donec lapsis temporibus, desito quæstoris officio, cura ærarij à quæstoribus vrbanis ad prætorios prætoresque, ac præfectos ærarij, lege promulgata ab Augusto translata fuit. Is enim ex numero senatorum præfectos ærarij delegit primus: deinde sorte ducti fuere ex numero prætorum: quam [n] Claudius Cæsar à præfectis ad quæstores rursus deuolui iussit. Deinde Nero curam tabularum publicarum à quæstoribus ad prefectos transferri voluit: donec ad [p] Vespasiani tempora peruentum est, quibus rursus à prætoribus cura erarij gerebatur. Apud Athenienses vero amplissimus magistratus quæstura fuit: quam cum gereret [q] Periander, grauissimam contraxit offensam, quod parcius frumentum populo impartiret, proptereaque accusatus, & à plebe pro concione lapidibus obruptus fuit. Cur autem in [r] æde Saturni ærarium esse voluerint, licet varia opinio dissentiat, illorum sententiæ accedo magis, qui censuerunt, id quod nõnulli tradunt, & ad fidem pronius est, Valerium Publicolam, qui Saturni ædem construxit, loci opportunitate ductum: quũ omni aditu persepto, vndique præruptus & ab accessu munitus locus foret, eãdem Saturni ædem æris pu-

Quæstores principis candidati: & quod illorum munus.

Quæstura annuus magistratus. Aerarij cura à quæstoribus ablata.

Quæstura apud Athenienses. Periander lapidatus. Aerarium in æde Saturni & quare.

ANNOTATIONES.

7. millia talenta asportasse scribit. In quo Strabonem habent repugnantem, qui Prætori Catoni illud tribuit, illi inquam, qui Prætorius se bello ciuili Vticæ interemit.

f Cumque antea.] Ab initio Quæstura ex dignitate Candidatorum, aut facilitate tribuentium gratuitò concedebatur, donec sententia P. Dolabellæ velut venundaretur A. Vitellio, L. Lipsano Coss. introductum est spectaculum gladiatorum per omnes annos celebrandum pecunia eorum, qui Quæsturam adipiscerentur, vt refert Tacitus lib.11.

g Neronis tempore.] Tacitus lib.13.

h Principis Candidatos.] Hæc vsque ad clausulam, Tametsi Nero. sunt nostri Vlpiani in l.1. §.1. ff. de off. quæst. Sed & ex Sueton. in Augusto c.5. intelliges imperatores per Quæstores recitari fecisse vel orationes vel libellos. Ad hæc vide Lampridium in Alexandro.

i Tametsi Nero.] Sueton. in vita illius c.15. Vide tamen Cornelium Tacitum lib. 16. circa fi. vbi ita scribitur, Et oratio principis (de ipso Nerone loquitur) per Quæstorem eius audita est.

k Et Vespasianus.] Imò vero Titus ipsius Vespasiani filius ex Suetonio in vita illius cap.6.

l Sed cùm Quæstura annuus.] Ex Plutarc. in vita C. Gracchi.

m Donec lapsis temporibus.] Hæc sunt Suet. in vita Augusti c. 36. & Taciti lib.13. Sed & quantum ad Prætores est illud ipsius Taciti lib. 1. Resistentibus ærarij Prætoribus subuenit Cæsar. Et lib. 13. idem dicit sub Vespasiano Prætores ærarios ærarium tractâsse. Et quod attinet ad Præfectos ærarij, vide Plinium Iuniorem lib. epist.1. epist.9. & in Panegyrico ad fi. & Gell. lib.13. c.23.

n Claudius Cæsar.] Tacitus d. lib.13. & Sueton. in Claudio cap.13.

o Deinde Nero.] Tacitus vbi suprà.

p Ad Vespasiani tempora.] Idẽ Tacitus lib.13.

q Periander.] Pyrander legendum est ex Plutar. qui idem in Opusculis scribit authoritate Calisthenis. Quod autem apud Athenienses essent Quæstores, videbis ex Liuio 3. Decad. libro 8. vti & apud Carthaginenses ex eodem Liu.4. Dec. lib.3.

r In æde Saturni.] Plutarc. in vita Publicolæ & Problem. Rom. c.42. & Macrobius lib.1. Satur. c.8. vide in nostris retractbus l.1. §.4. glos.7. nu.12.

s Tabu

blici, legúmque & senatusconsultorum, [s] tabularúmque publicarum, & signorum militarium sacrarium esse voluisse. Præter quod Saturni ærarium, [t] Nemis quoque & Tibure, sacrarum pecuniarum thesauros ad incertos belli euentus, si externa vis ingrueret, lõgo tempore seruari accepimus. Illud quoque non ab re fuerit meminisse, in eadem Saturni æde fuisse sanctius ærarium intentioris curæ: in quo [v] aurum vicesimarium, quod ex vicesimis exigebatur, ad vltimos casus & in extrema fortuna populi Romani seruabatur: quod vicensimarium, ab aliis [x] cimiliarchium dictum est. Ex quo [y] C. Cæsar primo ingressu ciuilis belli laterum aureorum sex & viginti millia: percussæ verò monetæ, pondo trecenta millia, quod erat tot triumphis partum congestúmque, [z] & laserpitij pondo cẽtum & vndecim protulisse fertur. [a] Post quæ legimus ærarium militare cum vectigalibus nouis ab Augusto editum: vnde prompta pecunia stipendiis sufficeret. [b] Aedem verò Saturni in faucibus Capitolij fuisse cõstat, qui [c] mons Saturnius dictus, [d] vbi Carmentis phanum, à quo [e] Carmentali portæ nomen datum: ibi quoque [f] Saturnia porta, quæ Pandana, eo quòd semper pateret, dicta est: in qua æde senaculum fuisse autores memorant. Apud Græcos illud fuit notatum, Minyam Chrysæ filium, qui Minyis imperitauit, condendis pecuniis thesauri locum muniuisse primum. Tum si quando conspirante Græcia, communi consilio bellum gerendum foret, in Delo [h] insula, quam sedem bello delegerant, collatas pecunias ad belli opus tanquam ærarium deponere consuesse; idque quantum opinione auguror, ideo visum quòd difficilis aditu, & arcis in modum munitissi-

Nemis & Tibure etiam fuit ærarium. Aerarium sanctius Vicensimarium aurum. Incensimarium, Cimiliarchium. Aerarium militare. Saturni ædes vbi sita, Carmentis phanum, Porta Carmentalis, Saturnia porta Pandana. Delus belli sedes.

ANNOTATIONES.

s Tabularúmque publicarum.] Seruius enarrans illud Virgilij lib. 2. Georg.

— Aut populi tabularia vidit.

Vbi, inquit, acta publici continentur. Significat autem templum Saturni, in quo ærarium fuerat, & vbi reponebantur acta, quæ susceptis liberis faciebant parentes, citátque illud Iuuenalis Satyra 6.

Tollis enim & titulis actorum spargere gaudes
Argumenta viri. —

Quibus adde quòd & in æde Castoris nonnunquã pacta & fœdera figebantur, vt videre licet ex Liuio 1. Decad. lib. 8. dum mentionem facit ciuitatis datæ Campanis.

t Nemis quoque & Tibure.] Appianus Alexandrinus bellorum ciuilium lib. 5. Nemis, ait, ac Tybure thesauri nunc vel maximè sacrarum pecuniarum aduersabantur copiosissimi.

v Aurum vicesimarium.] Liuius 3. Dec. lib. 7. Cætera, inquit, expedientibus quæ ad bellum opus erant Consulibus, aurum vicesimarium, quod in sanctiore ærario ad vltimos casus seruaretur, promi placuit. Et de hoc sanctiore ærario Cæsar lib. 1. belli Ciuilis, Lentulus, ait, aperto sanctiore ærario ex Vrbe profugit. Cicero in 6. in Verrem actio. Primùm mihi literas publicas quas in ærario sanctiore conditas habebant proferunt. Ad Attic. lib. 7. epist. 10. Attulit mandata ad Consules, vt Romam venirent pecuniam de sanctiore ærario proferrent.

x Cimiliarchium.] Cimeliarchium legendum. Est enim κειμήλιον, thesaurus, aut aliud reconditum quippiam ac sepositum. Homerus li. 15. Odysseæ non adeò longè à princ.

βούλομαι ἤδη νεῖσθαι ἐφ' ἡμέτερ', οὐ γὰρ ὄπισθεν
οὖρον ἰὼν κατέλειπον, ἐπὶ κτεάτεσσιν ἐμοῖσιν,
μὴ πατέρ' ἀντίθεον διζήμενος αὐτὸς ὄλωμαι.
ἤ τί μοι ἐκ μεγάρων κειμήλιον ἐσθλὸν ὄληται.

Et Nonnus,

ἔσχε φυλάξη ζώματος ἡμετέρου κειμήλιον.

Hincque Cimiliarcha l. iubemus C. de sacros. eccl. & chimiliarchium. l. vlt. §. sin autem. C. de bon. aut. iud. posid. l. litibus. §. sin autem. C. de agric. & cens. Rhodiginus lib. 4. cap. 9. quo significatur rerum pretiosarum reconditorium. Et κειμηλιάρχης tanquam dicas Thesaurarium.

y C. Cæsar.] Plinius lib. 33. cap. 3. Cæsar, inquit, primo introitu vrbis in Ciuili bello suo ex ærario protulit laterum aureorum 25. M. & in numerato pondo 300.

z Et laserpitij.] Plinius lib. 19. cap. 3. Cæsarem, ait, Dictatorem initio belli Ciuilis inter aurum argentúmque protulisse ex ærario laserpitij põdo 111.

a Post quæ legimus.] Sueton. in Augusto c. 44. Aerarium, inquit, militare cum vectigalibus nouis constituit.

b Aedem verò Saturni.] P. Victor ponit in eadẽ regione, scilicet septima templum Saturni, Capitolium, & templum Carmentæ. Seruius ad 2. Aenei. ait de eodem, Est autem cliuum Capitolij, iuxta Concordiæ templum.

c Qui mons Saturnius.] Varro lib. 4. de lingua Latina. Iustinus lib. 43.

d Vbi Carmentis phanum.] P. Victor vbi suprà. Halicarnassæus Antiq. Rom. lib. 1.

e Carmentali portæ.] Vt infra lib. 4. c. 16. Ouid. Fast. 2. *Carmentis portæ dextra est via proxima Iano.*

f Saturnia porta.] Varro lib. 4. ling. Latin. Solinus cap. 2. Festus Pomp. lib. 14. vbi de Pandana porta. Et vide d. lib. 4. c. 16.

g Myniam.] Pausanias lib. 9. Ex quo intelliges Minyam & Minyis hic esse legendum.

h In Delo insula.] Hæc vsque ad versiculum, nonnunquam sunt Thucydidis lib. 1. Belli Peloponnesiaci, tum alibi, tum in ea oratione Corinthiorum, quam statim citabimus.

Atheniensium thesauri, Lacedæmoniorum, Macedonum, Syracusanorum, Assyriorũ Cambysis. Gaza Deiotari, Lysimachi Iugurthæ, Persarum regum, Hebræorum, Tigranis, Mithridatis. Babyloniorum.

mus locus foret. Cœtus quoque & belli consilia, in eiusdem insulæ templo [i] nonnunquam apud Olympia habebant: deque rebus maximis de consilij sententia decernebant. [k] Athenienses vero Delphis thesauros omni ætate intactos habuerunt. [l] Lacedæmonij pecunias publicas in thesauris non coegere: veriti, ne violentiores custodes nacti, illas expilarent. [m] Macedones in oppido Quinta iuxta Tarsum, omnem gazam & pecuniam ad belli opus deponebant. [n] Syracusani in Labdalo castello munito, [o] Assyrij autem Susis. [p] Cambysis ærarium, oppidum Gaza in Palæstina fuit. [q] Nam Persæ gazam ærarium vocant. [r] Deiotari verò in Peio Phrygiæ, [s] Lysimachi thesaurus Pergami seruabatur: [t] aliquando in Citirizi promõtorio. [v] Iugurthæ in Thala & Capsa Numidiæ. [x] Persarũm reges barbaras opulentias in montibus ponunt, [y] Hebræi Thrace & Tauro Hiericontis: nam sacrum thesaurum, [z] corbanam vocant. [a] Tigranis in Babyrsa & Olona, [b] Mithridatis in Petra Armeniæ. [c] Babyloniorum autem regum in Zeugma vrbe iuxta Euphratem, velut arce tutissima, tributorum thesaurus & ærarium esse consueuit.

ANNOTATIONES.

i Nonnunquam apud Olympia.] Vt patet ex oratione Corinthiorũ ad Lacedæmonios apud eundem Thucydidem lib. 1. belli Peloponnesiaci, tum ad fi. in oratione Periclis apud Athenienses.

k Athenienses verò.] Diodorus Siculus lib. 11. & Probus Aemy. in Aristide. Sed & adde & in ipsis Delphis Spinenses suos thesauros habuisse, vt tradit Strabo lib. 5. non longè post prin.

l Lacedæmonij.] Plutarc. in vita Lycurgi.

m Macedones.] Strabo lib. 14. Tamen Perseus & ipse Macedonum Rex à Rom. deuictus, & in triumphum ductus, pecuniam suam in Pelta deposuerat, vt scribit Liuius 5. Decad. lib. 4. tum alibi, tum ad fin.

n Syracusani in Labdalo.] Vbi castellum illud fuerit nõ satis scio: Hoc equidem comperio Leontini Syracusij regis fuisse pecuniam, ex testimonio Liuij lib. 4. sed in Nasso lib. 5. Decad. 3. Steph. Labdalon promontorium Epipolæorum, prope Syracusanos esse, dicit.

o Assyrij autem Susis.] Herodotus lib. 5. Strabo lib. 15.

p Cambysis.] Volaterranus lib. 11. ait ex Stephano Gazam à Syriis Azam vocari & Gazam, quam Persæ thesaurum dicunt in ea constituisse, quæ de quinque ciuitatibus Philistinorũ fuit in Palæstina.

q Nam Persæ gazam.] Pomponius Mela lib. 1. cap. 11. Q. Curtius lib. 3. non multò ante finem. Seruius in 1. Aeneid. eum locum enarrans,

-- Et Troia gaza per vndas.

& lib. 2. ibi,

-- Hic vndique Troia gaza.

D. Hieronymus in Esaiam ca. 39. & in Ezechielem c. 40. Isidorus lib. 26. Etymologiarum c. 9.

r Deiotari verò.] Strabo lib. 12.

s Lysimachi.] Idem Strabo lib. 13.

t Cetirizi.] Idem quoque lib. 7. Hoc, inquit, in littore Ceterizis promontorium prominet, locus minimè validus, quo aliquando Lysimachus opum suarum thesauro & ærario vsus est.

v Iugurthæ.] Rursus idem lib. 17. & Sallust. in Iugurt. in diuersis locis. & prçterea de Capsa. Paulus Orosius lib. 5. cap. 14.

x Persarum Reges.] Ipse Strabo libro 15. ad fi. Verùm idem eodem libro antè scribit, Gazam thesauros & monumenta Persarum fuisse in Persepoli & Pasagardis. Et iterum paulò pòst tradit Cyrum suos thesauros Susis & Babylone condidisse. Sed adde quod Bocchus Numidiæ Rex thesauros quoque suos in monte Saxeo, quod ad fluuium Malucham erat, reponebat ex Sallustio in Iugurtha.

y Hebræi.] Strabo lib. 16.

z Corbanam vocant.] Iosephus lib. 2. de bello Iudaico c. 8. Eusebius lib. Cronicõn, vbi de Pilato & probatur Matth. cap. 27.

a Tigranis in Bambinsa, & Olena.] Legendum est Babyrsa & Olana ex Strabone lib. 11. cuius hæc verba sunt, Non procul ab vrbe sunt castella quædam munitissima Babyrsa & Olana, vbi Tigranis Artabasdæ thesauri seruabantur.

b Mithridatis in Petra Armeniæ.] Strabo lib. 12. dicit in Cabiri. At Plutarchus in Pompeio dicit in Iuera castello.

c Babyloniorum.] Strabo lib. 11. & Statius lib. Syl. 3. syl. 2.

Antiquæ Babylonis opes, & Zeugma Latinæ Pacis iter. --

His autem omnibus adde Decebali, Dacorum Regis thesauros fuisse in Sargetia flumine, ex Dione in vita Traiani: Crœsi, Lydorum Regis, in templo, quod erat in Brachidis, ex Herodo. lib. 5. Sardanapali in locis subterraneis, ex eodem lib. 2. Sisini, qui Cappadocum imperium adortus est, in Nora, quæ nunc Neroassus dicitur, ex Strabone lib. 12. non adeò longè à princip. Athamãnum in Tetraphilia, ex Liuio 4. Decad. lib. 8. post princ. Darij in Damasco, ex Q. Curtio lib. 3. Populi Romani in templo Pacis, ex Herodiano lib. 1. In quo non conuenit suprà dictis de templo Saturni, Carthaginiensium pro Sicyonium, ex Pausania libro sexto.

Qua

Quid responderit super controverso iure testamenti in quo fundus seu ædes filiæ legata fuerant.

Cap. III.

Pud tribunalia iudicum, cùm in foro & iudiciis versaremur, ibique assideremus vt postulata cognoscerem, testamentum exhibitum est in hæc verba: T. Sempronium filium honestissimum, ex asse mihi hæredem volo: Septiciæ verò filiæ meæ impuberi, cum viri potens erit, fundum suburbanum, seu ædes meas quæ in via lata sunt, do, lego, vt hac dote contenta, Aelio Campano nubat. Cúmque filia potens viri, dotem sibi à Sempronio apud iudices dari postularet, & lege ageret, támque ad fundum suburbanum, quàm ædes admitti peteret ex legato, ideoque ad iudices contestandæ litis gratia venisset, Sempronius contra renitens reclamabat, & Septiciæ alterum tantù deberi ex testamento, vt siue ad fundum, siue ad ædes admissa fuisset, amplius ex legato peti non posse aiebat: cum testamenti verba non vtrunque dari, sed ad alterum admitti designarent, illamque si alterum fuisset assequuta, ad aliud iure legati admitti non decere: Cumque ad multam diem iurgiis clamoribusque obstreperent, & infinita contentio, atque inexplicabilis difficultas patronorum esset: tandem post immodicas altercationes, consultus ego à iudicibus super hoc iure controuerso quid sentirem, testamentum & tabulas mihi exhiberi iussi: quo prolato, cum postulata cognouissem, discusso iure quod in controuersiã venit, & testamenti verbis maturè pensitatis: vtrumque Septiciæ deberi, & tam ad suburbanum fundum, quàm ædes, iure legati admitti posse respondi: quippe cum parentis arbitrium tam super fundo quàm domo Septiciæ consuluisse appareat, & hoc ex testamenti verbis liquere. dictio enim seu, vltimæ dispositioni apposita, in qua omne momentum rei est, & testatoris voluntas sita apparuit, non disiunctiua, sed coaugmentiua est: illamque copulare verius quàm disiungere, propterea vtrunque simul comprehendere dixi. Et hoc habere rationem explicatam ex perpetua legis dispositione, quam Paulus iureconsultus libro iuris ciuilis tertio [a] de legatis aptissimè prosequutus fuit: qui de hac controuersia consultus, ita respondit: verba Pauli ex eo libro hæc sunt: Vxori meæ mundum, ornamenta, seu quæ eius causa paraui do, lego, placuit omnia deberi: hoc enim verbum seu, ampliandi legati causa positum est. Quibus perlectis, iudices secundum ipsius postulata Septiciæ litem dedere.

Dictio seu, vltima dispositioni apposita.

ANNOTATIONES IN CAPVT III.

Id caput nil aliud quàm controuersiam, ex testamento quopiam ortam, dirimit, Pauli Iurisconsulti responso in l. si quis ita legauerit. ff. de auro & argẽto legato. Sed id quomodo accipiendum sit intelliges ex Accursio & cæteris interpretibus in eam legem.

a Tertio de legatis.] In hoc Alexander falsus est, dum non profert Paulum ex debito loco: an verò à iure responsum eius stet, amplius videris.

Quæ deorum ædes extra vrbis pomærium sitæ fuerint, & ex his quæ in vrbem postea receptæ.

Cap. IIII.

Vod [a] ædes Vulgani à Romulo primum extra pomẹrium constructa, in vrbem diu admissa non fuit, causam hanc ferunt fuisse, vt is deus procul incendia arceret: néve confinio & quasi contagio, vrbi quæ incendiis exposita erat, discrimini aut noxę foret. quos enim deos vi sua veteres obesse sunt arbitrati, in vrbẽ diutius non admisere. Hac de causa ædem Bellonę [b] & Mar-

Aedes Vulcani cur diu in vrbem non admissa.

Aedes Bellonæ & Martis.

ANNOTATIONES IN CAP. IIII.

a Qvòd ædes Vulcani.] Id totum vsque ad clausulam, Hac de causa. Plutarchi est, Problemat. cap. 46. Sed & Vitruuius lib. 1. cap. 7. eodémque vlt. Vulcani, inquit, fanum extra murum collocari, vt è mœnibus, religionibus & sacrificiis euocata ab timore incendiorum ædificia videantur liberari.

b Et Martis extra Capenam.] Liuius 1. Deca.

tis extra Capenam, quarto ab vrbe miliario constructam ferunt, vt à ciuium mentibus intestinas clades, ardoremque conserendæ manus, à ciuili cruore ad hostiles pugnas auocarent, vtque domi iugi concordia quietè viuerent, illos veluti fomenta præliorum intra vrbem esse noluere. [d] In hac æde Bellonæ summis ducibus qui fortem strenuamque operam reipub. nauarunt, post res gestas magnificè, senatus sæpe dari, ibique de triumphis, deque victoria consuli mos erat. [e] Martis verò ædem, qui Gradiuus dicitur, Appia via quindecim stadiis ab vrbe, & alteram Quirini cognomento, quasi sedati & tranquilli, intra pomœrium fuisse, multi meminerunt. [f] Sic Veneris Erycinæ templum extra portam Collinam magna mole constructum ferunt, cum porticu insigni, quod deuicta Sicilia Marcellus fundasse dicitur, ne libido inualesceret. [g] Vtq; luxuria à matribusfamiliâs abesset procul, ideo ab vrbe semotum extra pomœrium locauere. [h] Ad hanc ædem siquando circus maximus Tiberis alluuione inundaret, ludos Apollinares sæpe celebratos comperimus: [i] in quam virgines ætate adolescente Veneri pupas velut puerilia rudimenta, quòd tradunt. In ea quoq; intercursu temporum, [k] Veneris Verticordæ simulacrum offerre homines ab effusa libidine auerteret, dedicatum fuit. Sed quæ fuerint ædes deorum extra vrbis mœnia, præcipuæ traduntur, [l] Iouis & [m] Fauni, [n] atque Aesculapij pha-

Veneris Erycina.

Ludi Apollinares. Pupa Veneri offerebantur.

Venus verticorda.

ANNOTATIONES.

libro 7. Cùm omnes extra portam Capenam ad Martis ædem conuenire armatos iuniores iussisset. de quo dicam paulò pòst.

c Vt à ciuium mentibus.] Vitruuius lib. 1. c. 7. scribit Martis ædem extra murum ideo collocari, vt non sit inter ciues armigera dissentio; sed ab hostibus ea defensa à belli periculo conseruetur.

d In hac æde Bellonæ.] Liuius 3. Decad. lib. 8. & aliis multis locis, quæ tibi citabo infra lib. 6. c. 6. post prin. P. autem Victor eam ponit in 9. regione ante portam Carmentalem.

e Martis vero ædem.] Seruius lib. 1. Aeneidos enarrans eum locum,

Cana fides & Vesta, Remo cum fratre Quirinus
Iura dabant. —

Mars, inquit, cùm sæuit, Gradiuus; cùm tranquillus, Quirinus dicitur. Vnde habet duo templa, alterum in Vrbe, quod Quirini est: alterum extra Vrbem in via Appia, prope portam, quasi bellatoris, & Gradiui. Et lib. 6. eiusdem operis in eum locum,

Tertiaq; arma patri suspendat capta Quirino.

Quirinus, ait, est Mars, qui præest paci, & intra ciuitatem colitur. Nam belli Mars extra ciuitatem templum habuit. Cur autem Gradiuus dicatur, declarat Festus Pompeius lib. 7. Gradiuus Mars appellatus est à gradiendo in bello vltro citróque, siue à vibratione hastæ, quod Græci dicunt κραδαίνειν, vel, vt alij dicunt quia gramine sit ortus, quod interpretantur, quia graminea corona in re militari maximæ est honorationis.

f Sic Veneris Erycinæ.] Strabo lib. 16. Est, inquit, Romæ ante portam Collinam ædificiũ, quod Veneris Erycinæ templum dictant, cui cum æde sacra insignis adiacet porticus. Liuius 3. Deca. lib. 2. Tum ædes vota Veneri Erycinæ: ædem Q. Fabius Max. Dictator vouit. Et 4. Decad. lib. 10. Aedes duæ eo anno dedicatæ sunt, vna Veneris Erycinæ ad portam Collinam. Sed quod hic non prætereundum fuit, aliud templum ipsius Veneris Erycinæ in Capitolio ante 30. annos plus minúsve dedicatum apud eundem Liuium 3. Decad. lib. item 3.

g Vtque luxuria.] Vitruuius lib. 1. cap. 7. Extra murum, inquit, Veneris fanum ideo collocauit, vti non insuescat in Vrbe adolescentibus, seu matribus familiarum Venerea libido.

h Ad hanc ædem.] Liuius 3. Decad. lib. 10.

i In quam virgines.] Persius Saty. 2.

Nempe hoc quod Veneri donatæ à virgine puppa.

vbi vide interpretes.

k Veneris Verticordæ.] Valerius Maxim. lib. 8. cap. vlt. Lactantius Grammaticus interpres Statij lib. 5. Thebaidos in eum locum, non adeò longè à princip.

Ceston & Idalias procul ablegasse volucres
Fertur —

In idque etiam trahit illud Virgilij lib. 4. Aeneid.

Quæ mihi reddat eum, vel eo me soluat amantem.

Sed id clarius indicat Ouidius lib. 4. Fastorum,

Roma pudicitia proauorum tempore lapsa est,
Cumæam veteres consuluistis anum.
Templa iubet Veneri fieri, quibus ordine factis,
Inde Venus verso nomine corda tenet.

l Iouis.] Liuius 4. Decad. lib. 4. non longè à fi. In insula, inquit, Iouis ædem C. Seruilius Duũuir dedicauit.

m Et Fauni.] Liuius 4. Decad. lib. 3. Ex eorum mulctatitia pecunia ædem in insula Fauni fecerunt.

n Atque Aesculapij.] Plutarch. Problem. c. 94. Cur Aesculapij ædes extra vrbem posita est? An quòd foris salubrius quàm in vrbe habitare crediderint? Nam Græci quoque in excelsis ac puris locis Aesculapij templa planè collocant. An quòd Deum ex Epidauro accersitũ in vrbem venisse opinantur? In Græcia enim non in vrbe, sed procul ab Epidauro Esculapij templum est. An quòd dum draco ex naui in insulam descendisset, & ex oculis euanuisset, ipsum eo in loco ædis ponendæ authorem ac præmonstratorem fuisse putauerunt? Lucius Florus Epitome Liuij lib. 11. Cùm ciuitas pestilentia laboraret, missis legatis vt Aesculapij signum

Romam

nium in insula Tyberis, quã ab Epidauro aduectus, sedem sibi delegerat cum ægra valetudine vrbs oppressa, & latè vis morbi peruagata foret: seu quod feruente morbo foris habitare salubrius ducerent. [o] Næniæ quoque sacellum, [p] quòd cantu querulo funeribus præesset, pari exemplo ab vrbe remotum, extra portam Viminalem statuerunt: [q] sicut phanum Quietis via Lauicana, [r] & Rediculi extra portam Capenam, quod secundo Punico bello cõstructũ fuisse constat. Cum enim Hanibal vrbẽ oppugnaturus, inter Anienem & mœnia Romana castrametatus foret, quod nulla bene gerendæ rei occasione data, & spe vrbis potiundæ abscissa, fatum vrbis & propitij dij illius mentem ab oppugnanda vrbe auertissent, & inde parum feliciter rediisset, Rediculo deo phanum ibi cõstructum ferunt: dictumque est Rediculi, quòd visis quibusdam & ostentis inde deterritus, nullo edito negotio redierit. Vltra quod cãpum Rediculi extra Appiam ad secundum lapidem fuisse dicunt, in quo Hannibal castrametatus fuerat. [s] Aedem quoque Apollinis extra portam Carmentalem, sicut [t] ædem Honoris cum ara, quam Q. Maximus dedicauit, & collapsam M. Marcellus restituit, [v] atque Herculis templum diu mansisse extra Collinam plerique asserunt. [x] Sed hæc Apollinis ædes inter forum olitorium & Circum Flaminium fuit. [y] Nanque in altera extra pomœrium, legatis exterarum gentium, antequam admitterentur, senatus dari consueuit. Templum quoque [z] muliebris Fortunæ, Latina via, quarto ab vrbe miliario ad fossas Cluilias, quod inde Coriolanum vrbi excidium minitantem

Næniæ sacellum. Quietis & Rediculi phanum.

Campus Rediculi.

Aedes Apollinis.

Herculis templum.

Fortuna muliebris.

ANNOTATIONES

Romam ab Epidauro transferrent, anguem, qui se in nauem eorum contulerat, in quo ipsum numen esse constabat, deportauere: eoque in insulam Tyberis egresso, eodem loco sedes Aesculapij constituta est. P. Victor in 14. regione Vrbis. Et Plinius lib. 29. cap. 1. Maximè verò antiqui medicinæ quæstum esse immani precio vitæ recusabãt. Ideo templum Aesculapij, etiam cùm reciperetur is Deus, extra Vrbem fuisse, iterúmque in insula traduntur. Et Ouid. lib. 1. Fastorum,

Accepit Phœbo nymphâque Coronide natum
Insula, diuidua quam premit amnis aqua.

Festus Pompeius lib. 9. Aesculapio ædes facta fuit in insula, quòd ægroti à medicis aqua maxime sustentantur.

o Næniæ quoque sacellum.] Festus Pompeius lib. 12. statim à princ. Næniæ, inquit, deæ sacellum extra portam viminalem fuerat dedicatum.

p Quòd cantu querulo.] Idem Pomp. in ipso princip. lib. 12. Nænia, ait, est carmen, quod in funere, laudandi gratia, cantatur ad tibiam. Sunt qui hoc vocabulo finem significari putant. Quidam volunt Næniam ideo dici, quòd voci similior querimoniæ flentium sit. Quidam aiunt Neniæ ductum nomen ab extremi intestini vocabulo. Græci enim νέατον, extremum vocant: siue quod chordarum vltima νήτη dicitur, extremam cantionis vocem næniam appellarunt. Et vide præterea quæ dicam infrà lib. 3. cap. 7.

q Sicut phanum Quietis.] Liuius 1. Decad. lib. 1. Diuus Augustinus de Ciuitate Dei lib. 4. c. 16.

r Et Rediculi.] Festus Pompeius libro 16. non multò ante fi. Rediculi phanũ extra portam Capenam fuit: quia accedens ad vrbem Hannibal ex eo loco redierit quibusdam perterritus visis. Hæc ille. Cætera huius clausulæ propemodum sunt Liuij 3. Decad. lib. 6.

s Aedem quoque Apollinis.] Asconius Pædianus in inuect. Cicer. contra C. Antonium & Catilinam.

t Sicut ædem Honoris.] Apud Cicer. lib. 2. de Legib. Ad portam Collinam ædem Honoris & aram in eo loco fuisse memoriæ proditum est. M. autem Marcellum Honorem consecrasse, tradit Lactantius lib. 1. cap. 20. Idémque Liuius Decad. 3. libro 7.

v Atque Herculis templum.] Liuius libro 6. Decad. 3. scribit Annibalem cum duobus millibus equitum ad portam Collinam vsque ad Herculis templum progressum fuisse. Diodorus autem Siculus lib. 5. cap. 2. templum Herculis à Romanis iuxta Tyberim conditum ait. Plinius lib. 34. cap. 7. Statuam vetustã Herculi sacratam ab Euãdro in foro Boario, vbi templum Herculis. Diony. Halic. lib. 1. Liu. 1. Decad. lib. 10. Plin. lib. 10. cap. 19. fuisse autem initio ex boue eximia capta de grege ob boues repertos inibi sacra facta Herculi nominis Boarij origo satis arguit. De quibus quidem sacris Liu. refert lib. 1. Decad. 1. vt inde potius forum Boarium dictum à priscis placeat, quàm quod ibi secutis temporibus boues, vt ait Festus lib. 2. venderentur: vel quod ibi æreum tauri simulacrum esset, quod vidisse se Tacitus ait lib. 12.

x Sed hæc Apollinis ædes.] Asconius Pædianus vbi nuper citauimus.

y Nanque in altera.] Scilicet in æde Apollinis ex Liuio 4. Decad. lib. 4. vbi de legatis Nabidis, & dictum est suprà eodem lib. 2. c. 2.

z Muliebris Fortunæ.] Liuius 1. Deca. lib. 2. Valerius Maximus lib. 1. cap. 8. Plutarch. in lib. de fortuna Romanorum. D. Augustinus de Ciuitate Dei lib. 4. c. 19. & alibi quoque diximus.

a Et

Virilis, & fortis, Fortunæ templum. maternæ preces auocauere, quódque mulier vrbi loboráti præsidio fuit,[a] & Virilis ac Fortis Fortunæ templa iuxta Tyberim pariter extra pomœrium fuisse liquet: in quo muliebris Fortunę templo, solas mulieres litare aut sacrificio admitti seruatum est.[b] *Spei ædes.* Aedes præterea Spei extra portam Carmentalem fuit,[c] & altera in foro olitorio,[d] Hanc ædem extra Carmentalem secundo Punico bello incendio deflagrasse, à triumuiris postea restitutam: illam verò in foro olitorio, sub idem tempus fulmine ictam fuisse, quo tempore Hannibale Italiã peruastante, respub. intestino malo laborabat, & cuncta bello ardebant, multi prodidere. Quæ res vastitatem Italiæ, & imminens excidium, quo terra marique imperium agebatur & fluctuabat, haud dubiè designauit. *Atheniensium templa extra mœnia.* Apud Athenas verò[e] Cynosarges Herculis templum,[f] gymnasium & lucus, extra vrbis mœnia visebantur.[g] Apud alios Timorem, Pallorem, Paupertatem, & Senectam tanquam noxia numina, procul à ciuitate arcuere, nisi quòd Sparte timoris templum iuxta eorum tribunal Ephori locarunt, cum rempu. nulla re magis quàm metu corrigi putarent. *Timoris, Palloris, Paupertatis.*[h] Alij Aesculapij templa extra vrbis mœnia statuêre, quòd foris degere salubrius ducerent.[i] Ab Aegyptiis autem perpetua constitutione seruatum est, vt nunquam Saturni templa aut Serapis intra oppida admittant: *Saturni & Serapis templa.* sed velut peruigiles & excubitores deos, extra pomœrium & in suburbiis sedes habere sinant, tanquam illorum numine & fauore, validis septi præsidiis forent: proque aris focisque & deorum templis, ac solo in quo nati essent, excubarent: illorumq; ministerio & opera, ab hostili incursu & clandestinis insidiis se tutos adnotarent.

ANNOTATIONES.

a Et virilis ac fortis Fortunæ.] Ex Dionysio Halicarnassæo lib.4. Plutarch. in d.lib. in variis locis & alibi quoque diximus. Ouidius lib.4. Fasto.

b Aedes præterea Spei.] Liuius 3.Dec.lib.5. Comitia, inquit, habita, quibus creati sunt Triumuiri bini, vni sacris conquirendis, donisque præsignandis: alteri reficiendis ædibus Fortunæ, & matris Matutæ intra portam Carmentalem, sed & Spei extra portam.

c Et altera in foro olitorio.] Liuius 3. Decad. libro 1.

d Hanc ædem.] Liuius prædallegatis locis.

e Cynosarges Herculis templum.] Herodo. lib.6. Liu.4.Decad.lib.1. Plutarchus in Themistocle, Stephanus, Suidas, Hysichius. Et vide, quæ scripsi in commentariis de Nobilitate c. 5. num. 31. Erat & apud Athenienses gymnasium quod *κυνόσαργες* appellatur, non longè à portis ciuitatis apud Laërtium in Antisthene.

f Gymnasium & lucus.] Liuius vbi proximè.

g Apud alios.] Plutarchus in Cleomene.

h Alij Aesculapij.] Iam de hoc diximus suprà.

i Ab Aegyptiis.] Macrob. Saturnal.lib.1.c.7.

Quæ solennes cærimoniæ more Romano in sponsalibus olim & nuptiis esse consueuere, & quæ apud exteros. Cap. V.

NVptiarum solennes cæremonias, quæ ritu Romano in sponsalibus adhiberi solent, quas nostri maiores festo coniugij die seruare consueuissent, quasque vetusto more prætermittere non licebat, has fermè accepimus. Vbi enim virgo necessitudinis causa, futuro viro spondebatur, ipso sponsaliorum die,[a] signatoribus & auspicibus duobus nuptias castas & legitimas auspicabantur noctu, nonnunquam die luce prima: in quo[b] id cauebatur

ANNOTATIONES IN CAPVT V.

a Signatoribus & auspicibus.] Iuuen.Sat.10.

—Veniet cum signatoribus auspex.

Sed & de huiusmodi nuptiarum auspicibus Cicer. lib.1.de Diuina.& in oratione pro A.Cluentio Habito, Nubit, inquit, genero socrus, nullis auspicibus, nullis actoribus. Virg.lib.4.Aeneid.

Diis equidem auspicibus reor, & Iunone secunda.

Vbi Seruius: Nuptiæ, inquit, captatis auguriis fiebant, citátque etiam illud Lucani lib.2.

—Contentique auspice Bruto.

Id quod etiam tradit ipse Seruius, enarrans illud ipsius Virgilij eiusdem operis lib.1.

—Primísque iugârat Ominibus.—

Valerius Maximus lib.2.cap.1.post princip. Corne. Tacit. loquens de nuptiis Silij & Messalinæ, lib. 11. & de nuptiis Neronis, & Pythagoræ lib 15. Paucos post dies vni ex illo contaminatorum grege, cui nomen Pythagorę fuit, in modum solemnium coniugiorum denupsit: Inditum imperatori flammeũ, misit auspices duos &c. Suetonius in Claudio, c.26. Lucanus, vbi loquitur de Catonis & Martię nuptiis.

b Id cauebatur in primis.] Seruius enarrans illud

in primis, ne motus cæli aut terræ fieret, néve turbatiore cœlo, & die inquieto fœdus inirent. Hæc enim præcipuè nuptiis aduersari putabant. Auspicatissimum verò signum esse[c] cornicem, maximæque fidei & inuiolati fœderis indicium facere. Ea enim cornicum societas est, vt ex duabus sociis altera extincta, vidua altera perpetuo maneat:[d] quod de Lyncibus proditur, vt post amissam coniugem alij non iungantur. Qui tũ pro marito auspicabatur,[e] auspex, idẽq; paranymphus: qui pro vxore, pronuba dicebatur. [f] Tunc qui sponsam ducturus erat, illã sibi in coniugẽ dari solẽni stipulatione postulabat: qui verò daturus, illi vxorẽ futurã spõdebat. Qua de causa mulier, sponsa (autore Seruio Sulpitio) & ipsa conuentio, spõsalia dicta sunt[g]. In qua spõsione nec propria nomina spõnsi sponsæve exprimere fas erat: sed vir Caius, virgo verò Caia dicebatur. Castum Caiæ Cæciliæ coniugium, quæ Tanaquil dicta, Tarquinium Priscum coniugem sortita fuit, felici nomine vsurpantes.[h] Idque sacrificio perfecto, & consulto deorum numine, primo diluculo & matutino.[i] Siquidem prima & secunda hora sponsalibus olim & nuptiis dabatur.[k] Nonnunquam per coemptionem nuptias contrahebant, ita vt mulier, an ei materfamiliâs esse vellet, à viro: inuicemque vir, an ei paterfamiliâs esset futurus, à muliere rogaretur: quo genere sponsaliorum, vir & vxor inuicem in bonis & fortunis omnibus succedebant. [l] Mulierque in mariti familiã vt filia, & sui hæredis loco admittebatur. Quippe cùm tribus modis contraherentur nuptiæ, vsu, coemptione, &[m] confarratione: per

Ceremonia nuptiarum. *Cornix.* *Auspex.* *Paranymphus.* *Pronuba.* *Sponsa.* *Sponsalia.* *Prima & secunda hora sponsalibus accommoda.* *Nuptiæ tribus modis contrahebantur.*

ANNOTATIONES.

illud Virgilij lib. 4. Aeneid.

– Prima & tellus, & pronuba Iuno
Dant signum. –

Nam secundum Etruscam disciplinam, inquit, nihil tam incongruum nubentibus, quàm motus terræ & cœli. Tu adde fulmen nuptiis boni ominis esse, vt innuit Claudianus lib. 2. de Raptu Proserpinæ, de Ioue loquens,

Confessus generum nimbis Himenæum hiulcis
Intonat, & testes firmant connubia flammæ.

In hoc cum Seruio multis minimè conuenit, quòd is omne fulmen nuptiis aduersum putet.

c Cornicem.] Plutarch. in dialogo, Quòd bruta animalia ratione vtantur. & Aeliano lib. 3. de Animalibus. Orus Apollo in notis Hieroglyphicis. Et Gregor. Nazianzenus. Et vide in nostris legibus Connubialibus l. 3. nu. 5. Adde autem & accipitrem Circon altero pede claudum, prosperrimi augurij nuptialibus negotiis, & pecuariæ rei fuisse. Plinius lib. 10. cap. 8.

d Quod & Lyncibus.] Hæc Seruius libro 4. Aeneidos in eum locum,

Non licuit thalami expertem sine crimine vitam
Degere more feræ? –

e Auspex.] Idem Lauren. Valla lib. 6. Elegant. & alij recentiores. Sed vnde hanc differentiam auspicis & pronubæ acceperint non video. Scio autem Donatum ad 7. Aeneid. ibi,

Et Bellona manet te pronuba. –

scripsisse pronubas dici quæ in obsequio nubentis sunt, quæ scilicet nubentes domum mariti deducũt & comitantur. Et Pronubam Iunonem dici Virgilio lib. 4. Aeneid. eo loco, quem suprà in verbo, Id cauebatur, citauimus.

f Tunc qui sponsam ducturus.] Id quod videre licet ex Plauto in Aulularia,

MEG. *Quid? nunc etiam mihi despondes filiam?*
EVC. *Illis legibus*
Cum illa dote, quam tibi dixi. MEG. *Sponden ergo?*
EVC. *Spondeo.*

Ex Gellio authoritate Seruij Sulpitij lib. 4. c. itẽ 4. & nostris quoque legibus Connubialib. Vide Seruium in lib. 10. Aeneid. eo loco,

Et gremiis abducere pactas?

g In qua sponsione.] Id ex Plutarch. in Problemat. 29. Festo Pompeio lib. 7. & diximus in nostris legibus Connubial.

h Idque sacrificio perfecto.] Ex Virgil. lib. 3. Aeneid.

Connubiis arvisq; nouis operata iuuentus.

Quo loco Seruius, Perfecit, inquit, sacrificia propter cõnubia & nouas sedes: quia apud veteres neq; vxor duci, neque ager arari, sine sacrificiis poterat.

i Siquidem prima & secunda hora.] Ex Fest. Pompeio lib. 4. vbi de pronubis loquitur.

k Nonnunquam per coemptionem.] Ex Boëtio lib. 2. in Topica Ciceronis, ac Seruio lib. 4. Aeneid. in eum locum,

– Ac dominum Aeneam in regna recepit.

Et diximus in nostris legibus Connubial. lib. 4. n. 5. & seq. & vide infrà c. 8.

l Mulier in mariti familiam.] Mulier eò quòd materfamilias facta fuisset in nuptiis contrahendis, erat in mariti manu, mancipióque, aut in eius in cuius maritus manu mãcipióque esset: quoniam non in matrimonium tantum, sed in familiam quoque mariti, & in sui hæredis locum venisset. A. Gellius lib. 18. cap. 6. & suis hæredibus vxorem adnumerat Vlpianus in fragmentis tit. Qui hæredes institui possunt. & alibi.

m Confarratione.] Imò verò & aliis per conferreationem nuptias facere licuit, quod non dicerem, nisi, errorem, qui me post multos authores tenuit, Taciti verba ostenderent lib. 4. Nam, inquit, Patritios, conferreatis parentibus genitos, tres simul nominari, ex queis vnus legeretur vetusto more:

M

coemptionem vxor in viri familiam transit, quare materfamiliâs dicta, quæ in mariti manu & mancipio sit: vsu verò & confarratione minimè. quæ quidem confarratio solis pontificibus dabatur.[n] Tametsi sortitione nonnunquã vxores ductas, & sponsalia inita inueniamus. Stipulatione ergo facta, & sponsione sequuta, [o] ignem & aquam in limine appositam vterque tangere iubebatur, qua etiam noua nupta aspergitur: quasi eo fœdere inexplicabili vinculo, & mutuo nexu forent copulati. Hæc enim elementa sunt prima naturæ, quibus vita victusque communis constat, & [p] quibus qui extorres ab hominum cœtu futuri sunt, interdici legibus solet. Apud Græcos verò [q] & Macedones panem gladio diuisum, sponsum & sponsam cum ineunt sponsalia gustare solenne fuit.[r] Apud Galatas, vt ex eodem poculo vir & vxor bibant. Quare Cama Galata cum viri mortem illatam a Sinorige vlcisci vellet, dissimulato dolore, spõsalia cum eo inire finxit, venenatumque poculum illi propinauit, quo hausto, Sinorix, & ipsa læta quod vlta virum esset, mortem obiuere.[s] Coiis autem in more fuit, vt sponsi cum ineunt sponsalia, muliebri veste induantur.[t] Romulus quoque in communione panis & aquæ matrimonij fœdus inisse traditur. Ab aliis est vsurpatum, vt vitta purpurea candido distincta, aut veste versicolori, sicut apud Latinos vsus erat, noua nupta sponsusq; amiciantur, [v] aut iugum pariter subeant: quare [x] Iuno iugalis dicta, quasi æquissimo iure & concordibus animis inuicem necterentur, societasque & communicatio vitæ coita foret. Vel caput obnubant, vt veteribus mos erat, [y] vnde nuptiæ.[z] Persæ autem & Assyrij, accepta inuicemque data dex-

Ceremoniæ. *Græci.* *Macedones.* *Galatæ.* *Coij.* *Iuno iugalis.* *Nuptiæ vnde.* *Persæ & Assyrij.*

ANNOTATIONES.

neque adesse, vt olim, eam copiam, omissa conferreandi adsuetudine, aut inter paucos retenta pluresque eius rei causas adserebat, potissimam penes incuriam virorum fœminarúmque. Accedere ipsius ceremoniæ difficultates, quæ consultò vitarentur. De quibus superest quidpiam reliqui apud Plin. lib. 18. 1. & 3. in fragmentis Vlpiani tit. 9. reliquos vero contrahendi modos amplius vide lib. de iur. lib. c. 30.

n Tametsi sortitione.] Ex Plauto in Casina, & Suetonio in Tiberio cap. 35. & latè diximus in commentariis Primigeniorum quæst. 17.

o Ignem & aquam.] Ex Varrone lib. 1. aut aliorum computatione 4. de ling. Latina Plutar. Prob. cap. 1. vbi eius rei rationem reddit. & Seruio 4. Aen. in eum locum,

- Fulsere ignes & conscius æther
Connubij --

Et Festo Pomp. li. 1. post prin. cuius hęc verba sunt, Aqua dicatur, a qua iuuamur. Aqua & igni interdici solet damnatis, contrà accipiunt nuptæ videlicet quia hæ duæ res humanam vitam maximè continent. Et lib. 6. Facem, inquit, in nuptiis in honorem Cereris præferebant, aquáque spargebatur noua nupta, siue vt casta, puraque ad virum veniret, siue vt ignem atque aquam cum viro communicet. Idque dicit Ouid. loquens de his lib. 4. Fasto.

His noua fit coniux. --

p Et quibus qui extorres.] Ouid. lib. 4. Fasto. loquens de igne & aqua,

An quod in his vitæ causa est, hæc perdidit exul.

q Et Macedones.] Q. Curtius lib. 8. vbi de matrimonio Alexandri & Roxanes, ibique dicit eos, qui hunc morem condiderunt, parco ac parabili victu ostendere voluisse iungentibus opes, quantulo contenti esse deberent.

r Apud Galatas.] Ex Plutarcho in lib. de claris mulieribus.

s Coiis.] Plutar. Problem. c. 171.

t Romulus quoque.] Dionys. Halicar. lib. 2. & Plutar. in vita Romuli. & in nostris consuetud. vbi de contractu viri & vxoris.

v Aut iugum pariter subeant.] Ad quod alludit illud Virg. lib. 4. Aen. post prin.

Ne cui me vinclo vellem sociare iugali.

Vbi Seruius propter iugum, inquit, quod imponebatur matrimonio coniungendis.

x Iuno iugalis dicta.] Seruius in eundem locum Virgilij. Ex quo idem Verg. lib. eodem,

Iunoni ante omnes cui vincla iugalia curæ.

Et ea quoque ratione iuga dicebantur: nam Festus Pompeius lib. 9. Iugarius, inquit, vicus dicitur Romæ, quia ibi fuerat ara Iunonis iugæ, quam putabant matrimonia iungere. Sed & ipsa Græcis Zygia dicta est. Huius appellationis meminit Apuleius lib. 6. Metamor. in nuptiis Psyches. Quem, inquit, cunctus Oriens Zygiã veneratur. & interpres Pindari in Nemeis in hymno ad Thionum Vlcę filium Argium, de τελεια Iunone: Iuno, ait, ipsa est γαμηλια & ζυγια. Hincque est illud Ouidij in Epistola Phyllidis ad Demophoontem,

Iunonémque toris quæ præsidet alma maritis.

Quo pertinent illa Diony. Halicar. libello Quomodo fiant epithalamia, hoc sensu, Iupiter & Iuno primi coniungentes Dei sunt & copulantes: atque hic quidem pater omnium vocatur, hæc verò Zygia, quòd fœminam mari coniungeret. Et vide quę infrà dicam lib. 2. cap. 18.

y Vnde nuptiæ.] Festus Pomp. lib. 12. & Donat. in Hecyram Terentij.

z Persæ.] Arrianus de gestis Alexandri lib. 3. tradit Persarum & Medorum more nuptias celebrari

tra, fœdus matrimonij ineunt. Nihil enim apud illos fide antiquius erat.[a] Apud Hetruscos in coniunctione nuptiali, viri sublimes porcam immolant, quasi diis testibus illud bene cessurum, & futurum inuiolabile. Quod quidem [b] dirimere non licebat, nisi diuortio, morte, captiuitate, vel seruitute.[c] Dona verò & munuscula virum ab vxore, vel contra accipere, legibus erat & scripto iure vetitum: nefas existimantes, quos legitimus amor coniunxisset, donis videri potius allici, quàm coniugali amore conciliari.[d] Annulus tamen sponsæ dono mittebatur à viro, qui pronubus dictus: is enim erat ferreus, & sine gemma, prisca videlicet secula, & antiqui victus parsimoniam, ac frugales mores designans.[e] Germanorum fertur mos non improbandus, vt sponsus complacitæ mulieri, quam ducere animo destinauit, dotem det: quæ exhibita, frenatum equum & boues, scutum, gladium & arma tanquam pignus amoris vxori mittat.[f] Cum verò sponsa ad virum ire parat, in ipso nuptiarum celebri officio seruatum est, vt rectam tunicam & puram togam vestiat, [g] verbenaque, quæ Veneri dicata est, & floribus herbisque à se lectis corollam texat, eamque sub amiculo deferat.[h] Id quod Locrensibus in vsu erat, vt matronæ ex lectis floribus nectant coronas. Nam empta gestare serta, vitio dabatur.[i] In Bœotia vsurpatum est, vt sponsam obtegentes, asparago coronent: [k] apud Græcos autem sisymbrio, [l] caputque hasta gladiatoris, quæ in corpore mortui stetisset (quæ celibaris dicta est) comat, ac frontem & comam discriminet. Opinari licet, quasi fortes ea de causa viros se genituram ominetur: aut quòd sponsi disciplinæ se subditam fateatur.[m] De-

Hetrusci. Matrimonij solutio. — *Dona vxori dare prohibitum.* — *Annulus pronubus.* — *Germani.* — *Locrenses.* — *Bœoti. Græci. Celibaris.*

ANNOTATIONES.

vxoribus dexteris & osculo acceptis. Adde autem & apud alios quoque vel ex Virgilio lib. 4. Aeneid. vbi Dido Aeneam ita alloquitur,

Nec te noster amor, nec te data dextera quondam,
Nec moritura tenet crudeli funere Dido.

& paulò post,

Per ego has lacrymas, dextrámque tuam te,
Per connubia nostra, per inceptos hymenæos.

Quanquàm Seruius illam datã dextram, simpliciter tradit ad fœdus amicitiæ. Amplius quoque reperias Agesilaum Lacedæmoniorum, & Otym Paphlagonum Reges, iunctis dextris, illum vt duceret, alterum vt puellam daret spopondisse, apud Xenophontem rerum Græcarum lib. 4. initio. sic Gobryam Assyrium manum dedisse, & Hystaspæ accepisse vt filiam sponderet. extat apud eundem Cyropædiæ lib. 8.

a Apud Hetruscos.] Varro 2. Rei rusticæ ca. 4. vbi tamen non porcam, sed porcum dicit.

b Dirimere non licebat, nisi.] Quæ sequuntur in hac clausula, sunt verba Pauli l. 1. ff. de diuor.

c Dona verò.] Ex Plutarc. in præceptis Connubialibus cap. 36. & Problemat. cap. 7. vbi eius rei multas rationes reddit vt & Iurisconsul. in ll. 1. 2. & 3. ff. de donat. inter vir. & vxor.

d Annulus tamen sponsæ.] Ex Plin. lib. 33. c. 1. Tertullianus tamen Apologet. cap. 6. tradit hunc annulum aureum fuisse: Aurum, inquit, de matronis nulla norat, præter vnico digito, quem sponsus oppigneraslet pronubo annulo.

e Germanorum.] Corn. Tacitus in lib. de Moribus Germanorum.

f Cùm vero sponsa.] Plinius lib. 8. cap. 48. Tanaquil, inquit, texuit rectam tunicam, quales cùm toga pura tyroni induuntur, nouæque nuptæ.

g Verbenaque.] Festus Pompeius lib. 3. Corollam, inquit, noua nupta de floribus, verbenis, herbisque a se lectis sub amiculo ferebat.

h Id quod de Locrensibus.] Id ex Strabone est lib. 6. qui de his loquens, Ad hæc, inquit, verò loca Proserpinam è Sicilia aduentasse, legendos ad flores, credidere veteres: quoniam florentissimæ regionis amœnissima prata esse constat. Hinc matronis vsus inualuit, vt collectis ex floribus coronas texant, cum per dies festos empta gestare serta, vitio illis detur.

i In Bœotia.] Plutar. in eo libro, cui titulum fecit, γαμικὰ παραγγέλματα cap. 2. In Bœotia, inquit, sponsam obtectam aspharagine coronant: nam vt ea suauem ex asperrima spina fructum fundit, sic noua nupta primam asperitatem difficultatémque suam non defugienti, nec indignanti marito, vrbanam, iucundámque vitæ societatem præstabit. Vbi cum aspiratione asphatagi fit mentio, sicut ex Aristophane obseruauit Athenæus lib. 2. cap. 23. Sicut passim licet in Calpurnio, pro Calphurnio: Tropæo, pro Trophæo: Pœnice, Phœnice: Stropium, pro Strophium: Epestio, Ephestio ex Herodoto & Homero: Pano, pro Phano ex Athenæo, & similibus.

k Apud Græcos autem sisymbrio.] Ex Aristophane, cui sisymbria vocantur folia, quibus coronantur sponsi, quos Græci, nymphos vocant: ideóque apud eundem est prouerbiale illud,

ὑμεῖς μὲν ἄρα γε ζῆτε νυμφίων βίον. Id est,
Vos igitur sponsorum vitam viuitis.

l Caputque hasta.] Fest. Pompeius lib. 3. vbi de celibari hasta. vnde & Ouid. lib. 2. Fastor.

Nec tibi quæ cupidæ matura videbere matri,
Comat virgineas hasta recurua comas.

m Debere enim vxores.] De hoc latè diximus in 2. l. Connubiali vbi videre poteris.

nu matris, transcendere limina volunt, videlicet nisi coacta, suos relictura, aut proprios lares exitura non fuisset: vel quia vbi delibandus flos maritalis erat, inuitam ingredi videri volunt. Ipsa verò domum egressa, [b] præcedente tibicine, & eo qui canit hymenæum, officio frequenti affinium stipata, [c] colum comptam secum defert: & fusum cum flamine: [d] duo verò patrimi & matrimi pueri, eam tenentes deferunt. tertius verò anteit, qui facem accensam præfert [e] ex spina alba, qua prælucente ad virum nupta deducitur. [f] Apud Græcos verò (vt Pausanias ait) media locatur in nu- *Græci.*

ANNOTATIONES.

petesset, ex proxima necessitudine, tum viro tradebatur: quòd ea res Romulo feliciter cessisset, vt refert Sextus Pompeius li.16. ad quæ respexit Virg. vbi, nullo præeunte exemplo, inquit lib.8. Aeneid.

-- Raptas sine more Sabinas.

b Præcedente tibicine.] Tibicinem adhiberi in nuptiis testimonio est illud Plauti in Aulularia loquentis de nuptiis Megadori & filiæ Euclionis,

-- Fratera tibicinam,
Quæ mihi interbibere sola, si vino scateat,
Corinthiensem fontem Pirenem potest.

Idque nō solùm apud Romanos, sed & apud alios. Nam cùm Philippus Macedo, Alexandri Magni pater, nuptias ageret, acciti tibicines carmen Cyclopeum, quasi de colludio, concinuisse traduntur, quod omen ei fuit oculi dextri apud Methonem amissi, vt tradit Solinus cap. 14. aut, vt alij dividunt, 15. Cyclopes enim vnoculi esse traduntur, vt videre licet apud Homerum lib.9. Odysseæ, & nos alibi diximus.

† Hymenæum.] Plutarch. Problem. ca.30. in fi. Hincque illud Apuleij loquentis de nuptiis Cupidinis & Psyches, Domus tota lauris obsita, tedis lucida, constrepebat Hymenæum. Et hic omnino vide Seruium in eum locum Virg. lib.1. Aeneidos,

- non cussósque Hymenæos.

c Colum comptam.] Plinius lib.8. cap.4. Lanam, inquit, cum colo & fuso Tanaquilis, quæ eadem Caia Cæcilia vocata est, in templo M. Anci duraisse prodente se, author est Varro, factamque ab ea togam regiam vndulatam in æde Fortunæ, qua Ser. Tullus fuerat vsus. Inde factum, vt nubentes virgines comitaretur colus cōpta, & fusus cum flamine. Et Plutarc. Problem. c.30.

d Duo autem Matrimi.] Festus Pomp lib.14. Patrimi, inquit, & matrimi pueri prætextati tres nubentem deducunt: vnus qui facem præfert ex spina alba, quia noctu nubebant: duo qui tenent nubentem. Plutarch. autem Problem.2. scribit, nec plures nec pauciores quinque facibus in nuptiis præferri, huiúsque numeri rationes reddit ex Varrone & aliter, vt ibi videre poteris. Et hæ quidem faces nuptiales memoratæ sunt Ciceroni in oratione pro Cluentio Habito, Catullo in epithalamio Iuliæ & Mallij,

Claustra pandite ianuæ
Virgo adest, vides vt faces
Splendidas quatiunt comas.

Et rursum posteà,

Tollite pueri faces.

Virgilio ecloga 8. cùm dicit,

Mopse nouas incide faces, tibi ducitur vxor.

Vbi Seruius; Quæ solent, inquit, præire nubentes puellas. & lib.4. Aen.

-- Nec coniugis vnquam
Prætendi tedas, aut hæc in fœdera veni.

Et Horatio lib.3. Carminum, Ode 11. Liuio 4. Dec. li.10. & Apuleio lib.10. Metam. & Corn. Tac. lib. 15.

e Ex spina alba.] Quoniam inter pinei generis arbores, albam pinum minimè dici comperies, adiectio albæ, suadet hoc loco spina scriptum ab authore, & ita legendum fuisse ex Festo Pompeio vbi suprà, & Plinio lib.16. cap.18. authoritate Masssurij, & Catullo in illo epithalamio Iuliæ & Mallij,

Pelle humum pedibus, manu
Spineam quate tedam.

Plinius, vbi suprà, tradit carpinum & corylum hisce facibus esse familiarissimas. Qui spinæ albæ meminit lib.15. c.28. & lib.24. c.12. & Ouidius lib.6. Fastorum,

Sic fatus spinam, qua tristes pellere posses
A foribus noxas, hæc erat alba dedit.
Sunt auidæ volucres, quæ non Phineia mensis
Guttura fraudabant, sed genus inde trahunt.

Quanquam scio apud Nonium Marcellum vbi de face loquitur, aliter legi ex Varrone in Gerunto didascalo, Confluere, inquit, mulierum tota Roma, quæ noctu nubere solita, etiam nunc pinea fax indicat. Et de vita populi Romani lib. 2. Cùm à noua nupta ignis in face afferretur, de foco eius sumptus, cum fax ex pino ablata esset, vt eam puer ingenuus afferret. Item Ouidius Fastorum 2. de teda nuptiali,

Dum tamen hæc fiunt, viduæ cessate puellæ,
Exoptat: uros pinea ted: dies.

Nisi in his locis spinea legēdum sit, vt apud Catullum vbi suprà. Sed quòd haud dubiè de pinea intelligi debeat facit illud Virgilij in Cyri,

Pronuba nec castos accendet pinus odores.

Neque enim metri ratio pateretur, vt spina legi posset.

f Apud Græcos vt Pausanias ait.] Nihil tale comperi apud Pausaniam. Pollux autem lib. Onomasticōn 3. c.3. vbi tractat Περὶ μνηστείας γάμων, καὶ τῶν περὶ αὐτῶν. In eam rem hæc verba sunt: ὁ δὲ καλούμενος παρανύμφιος: νυμφευτὴς ὀνομάζεται, καὶ πάροχος. ἐπὶ ζεύγους δὲ αἱ νύμφαι, ὡς τὸ πολὺ μετῄεσαν, εἰ δὲ πεζὴ ἀφικνεῖται ἡ νύμφη χαμαίπους λέγεται. Idem autem scripserat & ex Pausania Cælius Rhodiginus lib.28. lectionum Antiquarum cap.15. vbi de parocho. & cap. 24. vdi de Chamæpo. Et Alciatus Prætermissorum lib.1. in verbo, parochus. nullus autem Pollucis mentionem facit. Sed ipse idem Alciatus Suidam citat, qui scripsit parochum

ptiali curru, sponso & necessario affini iuxta comitante, quem parochum vocant cuius axem pro foribus incendebant, vt signarent illam ibi perpetuo mansuram, neque vlla tẽpestate inde recessuram. Quod si curru sponsa non subuehitur, sed pedibus mariti domum peteret, Chamæpus dicebatur.[f] Apud Rhodios noua nupta per præconem in mariti domum aduocatur, & eo proclamante in thalamum admittitur. Eã verò facem ideo accensam ferunt, quia [h] nisi sub noctem, & in tenebris priscis seculis inire coniugium non licebat. [i] Alio deinceps far tostum præferente, scilicet quia nihil confarrationis fœdere in sponsalibus religiosius fuit. Ideo in dirimẽdis nuptiis, & si quando vir ab vxore diuertere contendit, [k] diffarrationem fieri accepimus. Eandem verò facem sub lecto viri posuisse, aut in sepulchro comburendam curasse, fœdum erat auspicium, & omen exitiale: maximaque facere infortunia creditum. Fuit quoque [m] Græcorum mos, vt cùm sponsa ad viri domum traducitur, puer spinis & glande querna obsitus, canistrum panibus onustum deferat, sponsæque præcedens passim clamitet, ἔφυγον κακὸν, εὗρον ἄμεινον, quod est dicere, effugi malũ, inueni bonum, quasi post frugales mores, re & honoribus auctior sit. [n] Dumque ad virum vadit, intranti domum nuces iuglandes flagitant, easque pueris iaciunt, & passim feliciter dicunt.[o] Thalasiumque modulatis carminibus clamitãt, sicut Græci ὑμὴν ὦ ὑμέναι ὦ ὑμὴν, qui felices coniugio fuere: [p] quem morem inoleuisse opinati sunt, quasi felicem vt Thalasium, cui Sabina virgo honestæ formæ in raptu contigit, sponsum futurum ominentur, dignamque esse quæ Thalasio viro admodum fortunato nubat, his vocibus significari. [q] Varro tamen perhibet, signum lanificij esse thalasionem, quem

Chamæpus. Rhodij nocte inibant coniugia. Confarratio. Diffarratio. Græci. Nuces spargebantur. Sponsa. Thalassius. In Menandriis, & apud Aristoph. in quib. re petitum. Thalasio.

ANNOTATIONES.

eum nominari, qui currũ vti paranymphus ascendit. Eam autem dictionem Chamæpus, siquis ad verbum repræsentare vellet, Humipes transferret, ἀπὸ χαμὰ, aduerbio, quod humi, siue ad terram, vt vulgo loquimur significat, vt satis patet ex Homero Iliados 1. & 3. & aliis. vnde & illud prouerbiũ χαμαὶ ἀντλεῖν, id est humi hauris, apud Zenodotum in Collectan. prouerbiorum πὸς autem pedem significat.

g Apud Rhodios.] Plutarchus Ploblematum cap. 140.

h Quia nisi sub noctem.] Id iam diximus ex Festo Pompeio lib. 14. quod & ipsum traditum est ex Varrone à Serui. in Virg. eclo. 8. loco nuper allegato. Plutar. autem Probl. c. 65. Quid est, inquit, quòd maritus primo spõsæ non in luce, sed in tenebris iũgitur? An quia eum pudet quod, antequàm coeat, alienam putat? An & ad propriam verecunde accedere meditans & assuefaciens? An, quemadmodum Solon scripsit, malo Cydonio degustato, thalamum ingredi solitam, vt primus complexus nihil triste aut iniucundum haberet: sic Romanus legislator, si quid absurdum ac deforme corpori aderat occultãuit? An calumnia quædam & accusatio illicitæ Veneris erat, quod fiebat, cùm legitimis ac iustis connubiis pudor quidam & verecundia non adhibebatur?

i Alio deinceps.] Id iungitur ei quod suprà dictum est de patrimis & matrimis, idque ex Plinio lib. 18. c. 3.

k Diffarrationem.] Festus Pomp. lib. 4.

l Eandem verò facem.] Idem autor lib. 16. Rapi, inquit, solet fax, qua prælucente noua nupta deducta est, ne aut vxor eam sub lecto viri ea nocte ponat, aut vir in sepulchro comburendam curet: quò vtroque mors propinqua alterutrius captari putatur.

m Græcorum mos.] Zenodotus in Collectaneis prouerb. & Eras. Chil. 3. Cent. 1. cap. 2. Tu vide Demosthenem in oratione pro Ctesiphonte.

n Dumque ad virum vadit.] Fest. Pompeius lib. 12. Nuces, ait, flagitantur nuptis, & iaciuntur pueris, vt nouæ nuptæ intranti domum noui mariti, faustum esset auspicium. Plinius lib. 15. cap. 22. scribit, Nuces, iuglandes, quanquàm & ipsę nuptialium Fescenninorum comites, & posteà eas dicit nuptiis esse religiosas. Húcque spectat illud Catulli in Epithalamio Iuliæ & Mallij,

Non nuces pueris neget.

Et paulo pòst,

Da nuces pueris iners
Concubine, satis diu
Lusisti nucibus, lubet
Iam seruire Thalassio,
Concubine nuces da.

Et illud Virgilij Eclo. 8.

Sparge marite nuces. --

Vbi Seruius, Varro, inquit, spargendarum nucum causam dicit, vt Iouis omine matrimonium celebretur, vt nupta matrona sit, sicut Iuno. Nam nuces in tutela sunt Iouis, & iuglãdes quasi Iouis glandes vocantur: nam id vulgare est, ideo spargi nuces, vt à rapientibus pueris fiat strepitus, ne puellæ, virginitatem amittentis, vox audiatur.

o Thalasiumque.] Plinius, aut quisquis is est, in lib. de viris illustrib. c. 2. vbi de Romulo. Plutar. tum in Romulo, tum in Pompeio, tum denique Problem. c. 30. & Festus Pomp. lib. 18.

p Quem morem.] Ex Liuio 1. Decad. lib. 1.

q Varro.] Apud Festum Pomp. d. lib. 18.

r Nuces

veteres quasillum seu calathum lanificiis aptum nuncuparunt.[r] Nuces verò spargũt, vel quia iactu tripudium excitant, vel quod gemino protectæ operimento, fœtus suos multipliciter muniunt, similia in fœtibus nouæ nuptæ augurati. Athenis verò inualuit vsus, vt sponsi caput caricis & palmarum fructibus, legumine & colybiis inspergant: quod & seruis nouitiis, cum primùm dominorum ædes introissent, fieri vsurpatum est.[s] Sponsus vero illam domi operiens in qua sedes erat coniugij futura, paratu magno ianuam lana cingit & coronat: multaque lauro exornat, postesque vit tis laneis primum à noua nupta attingi & ornari, oleoque &[v] adipe suillo[x] vel lupino inungi iubet: ne quid perniciosæ pestis in domum irrepat: quod magorum commentum fuisse dicunt, vt felle nigri canis suffitas domos, & genitale sub limine defossum habeant,[y] contra mala medicamenta & amatoria maleficia maximè proficere arbitrati.[z] In foribus vero villarum, lupi rostrum, ne quid deperiret, neve mala fascinatio in domum irreperet. Alij stellam marinam vulpino sanguine illitam, ne quid periculo foret aut noxæ defixere.[a] Ipsa autem cum viro congressa primum, treis ferebat asses, ex quibus vnum viro dabat, velut imaginaria emptione sibi sponsum precio quæsiuerit: alterum quem in pede haberet, in foco larium ponebat, quem accensum, pluribus ornabant coronis: tertium, quem in sacciperio in compito vicinali paulo pòst resignabat. Dixere autem veteres sacciperium, maiorem crumenam, & nummorum receptaculum.[b] Ab epulis instructis, vt porcum mactarent sponsaliorum die, deducto ex Hetruria more: vtque sponso bulbi cum nucleis pineis, erucæ succo, & pipere in nuptiali cœna dentur obsonia, seruatũ est.[d] Pleriq; papaueris succũ lacte & melle dilutũ exhibuere. Apud[e] Persas, nisi adeso malo, aut cameli medulla, ingredi ad nouam nuptam non licebat, neque alio vesci cibo illa die fas erat.[f] Baby-

Nuces quare spargebantur. *Atheniensis.* *Ianua sponsæ ornatus.* *Magorum commentum.* *Cum viro congressa.* *Sacciperium.* *Sponsi obsonia.* *Persæ.* *Babylonij.*

ANNOTATIONES.

r Nuces verò spargunt.] De hoc iam satis ad illud, Dúmque ad virum.

s Sponsus verò.] Ex Plinio lib. 29. c. 2. in princ. Lanis autoritatem veteres Romani etiã religiosam habuere, postes à nubentibus attingi (aut, vt ego malo legere, accingi) iubentes. Vide tamen Donatum in Hecyram Terentij, dum vxoris etymologiam describit.

t Postesque vittis laneis.] Virgil. lib. 4. Aeneid.

Præterea fuit in tectis de marmore templum
Coniugis antiqui, miro quod honore colebat
Velleribus niueis, & festa fronde reuinctum.

Quo loco Seruius, Moris fuerat vt nubentes puellæ simul vt venissent ad limen mariti, postes antequã ingrederentur, ornarent laneis vittis, vnde dicit, Velleribus niueis, & oleo vngerent, vnde vxores quasi vnxores dicebantur. Vide tamen Beroaldum in erroribus Seruij. Et Luca. lib. 2.

Infuláque in geminos discurrit candida postes.

v Et adipe suillo.] Plinius lib. 28. cap. 9. Adipis laus est, sed maximè suilli: apud antiquos etiam religiosi. Certè nouæ nuptæ intrantes, etiamnum solemne habent postes eo attingere.

x Vel lupino.] Idem eodem c. sed alio loco. Massurius palmam lupino adipi dedisse antiquos tradit. Ideo nouas nuptas eo perungere postes solitas, ne quid mali medicamenti inferretur.

y Contra mala medicamenta.] Quod hîc de felle & genitali canis ait, ex quo habeat autor id non satis scio: equidem Pythagoras scyllam in limine ianuæ suspensam, malorum medicamentorum introitum pellere, tradit Plinius lib. 20. c. 9.

z In foribus verò.] Plinius lib. 28. c. 10. Súntque qui huc trahunt illud Horat. Sermonum 1. Saty. 8.

Atque lupi barbam variæ cum dente colubræ &c.

Quæ de villarum foribus accipienda sunt: vt de ianuis domorum vrbanarum intelligatur quod ait Plinius lib. 29. cap. 4. Caput draconis limini ianuarum subditum, propitiatis oratione diis, fortunatam facere domum ex Magorum promissione.

a Ipsa autem cum viro congressa.] Hæc omnia vsque ad versic. ac epulis. sunt Nonij Marcelli in doctorum indagine, authoritate Varronis, & nos, quæ diximus in ll. Connubialibus.

b Ac epulis instructis.] Qui porcum immolarent diis testibus matrimonij, quo melius cederet, vt suprà dictum est ex Varrone Rei rusticæ lib. 2. cap. 4. de parte hostiæ epulabantur, quod tum ex Hom. & Vergilio, tũ ex aliis doctrinæ vulgaris est.

c Vtque sponso bulbi.] Incitamenta Veneris quòd sunt bulbi, erucæ, piper, & similia, quódque multum præbeant nutrimentum & renes nuclei roborent, eorum fuit inductus vsus. De quibus Athenæus lib. 2. c. 16. & 25. Plinius lib. 20. cap. 13. & lib. 23. c. 8. & alibi sæpe.

d Plerique papaueris succum.] Ouid. lib. 4. Fastorum:

Nec pigeat tritum niueo cum lacte papauer
Sumere, & expressis mella liquata fauis.
Cum primùm cupido Venus est deducta marito,
Hoc bibit, ex illo tempore nupta fuit.

Hæc enim robur addere ad res venereas tradit Auicenna.

e Apud Persas.] Strabo lib. 15. ad fi.

f Babyloniis.] Herodot. lib. 1. non adeò longè à fi. vbi dicit idem Arabes facere.

Solonis institutum. *Repotia.* *Naucratica.* *Carthaginenses.* *Athenienses frugaliores.* *Romani.* *Camillum.* *Lectus genialis.* *Spartani.* *Zonæ solutio.*

loniis vir & vxor non miscentur nisi thymiamate prægustato. [g] Solon verò nisi malo Cydonio epulis adhibito, viri thalamum sponsam ingredi vetuit. [h] Repotia autem postridie nuptias, apud nouum maritum propiores affines lætiore conuictu percolebant, qua die noua nupta in viri domum libertatem auspicari, & dominam agere simul, & rem diuinam facere assuerat, [i] quo tempore clauem sponsæ dari ad signandum partus facilitatem, in more fuit. In cœnis vero nuptialibus [k] Naucraticarum obseruatum est, ne quis ouum aut mellita inferret. Apud Carthaginenses vt thynnorũ concisis carnibus vescantur. [l] Et Lepti Libyæ, vt postridie nuptias ollam sponsa ad sponsi matrem petitum mittat, quam illa asperius abneget, eo exemplo iurgiorum auspicium augurati. [m] Apud Græcos, vt postera die à nuptiis, pater mittat sponsæ nupuriale munus, quæ ἐπαύλια δῶρα vocitabant. Nanque ingenuus puer, specie liberali, candida amictus toga, cum ardenti face præibat: longo mox ordine succedebant, qui mundum muliebrem, deinde qui aurum & gemmas, deinde qui vasa & pelues, qui pectines & alabastros, qui sandalia, & demũ reliquam supellectilem ferebant. Parcius tamen apud Athenienses. Nam [n] Solon treis modo vestes, & quædam modici precij vasa non elaboratæ artis, sponsam ad virum ferre iussit. Præter quæ fuere dona quæ domestici conferebant, & amici, cum primum sponsa reuelata facie visendam se præberet, [o] ἀνακαλυπτήρια dicta. [p] Romani obseruarunt, vt nuptialia munera soceri generis non mittant, quod erat lege vetitum: sed [q] vas artis eximiæ, quod Camillum dicunt, vbi mundus & iocalia vxoris erant, opertum in nuptiis ferant. [r] Genialis præterea lectus, duabus culcitris in Genij honorem parabatur eximiè, ad quẽ noua nupta [s] quinque facibus noctu admittebatur: quas ab ædilibus accendi, & ex [t] pino arbore fieri erat auspicatissimum, & fortunati euentus, cum ex hac arbore [v] in raptu Sabinarum pastores faces accẽdisse ferantur. [x] Spartanis, Lycurgi lege, sponsam rasis crinibus in veste virili, pronuba patente cubiculo constituit solam, cui sponsus [y] exoluens zonam [z] in tenebris primos cõgressus capit. Quas quidem faces pronubæ, & [a] quæ vni semel nupserant, ante congressus coniugales nouæ nuptæ

ANNOTATIONES.

g Solon verò.] Plutarch. in vita ipsius, & in præceptis Connubialibus post princ. & Problem. c.65. quibus locis eius rei rationem reddit.

h Repotia.] Gellius lib.2. cap. 24. Festus Pompeius lib. 16. Acron & Porphyrion interpretes Horatij lib.2. Serm. Satyr.2. & nonnihil Apuleius apolog.1. & vide infrà.

i Quo tempore clauem.] Sextus Pomp. lib.3.

k Naucraticarum.] Idem Cælius Rhodiginus lib.27. cap.16. sed & nullo authore citato: Verùm id est Athenæi lib. Dipnosophist.4. c.9. ad fi.

l Et in Lepti Libyæ.] Plutar. in præceptis Connubialibus cap.37.

m Apud Græcos.] Idem Cælius Rhodiginus lib. Antiquarum lectio.28. c.18. Et Erasmus Adag. 4. Chil. cent.2 c.8. & ij quidẽ ex Polluce, quẽ nullus eorum citat, Onomasticῶn lib. 3. vbi suprà citauimus: cuius hæc verba sunt: Προαύλια δὲ ἡ πρὸ τῶν γάμων ἡμέρα· ἐπαύλια δὲ ἡ μετ' αὐτήν. Eam autem vocem ἐπαύλια plerique omnes pro repotiis intelligunt, de quibus suprà diximus.

n Nam Solon.] Plutar. in vita illius.

o Ἀνακαλυπτήρια.] Ex Polluce quo loco suprà sæpæ citauimus: Τὰ δὲ παρὰ τοῦ ἀνδρὸς διδόμενα δῶρα, ἕδνα καὶ ὀπτήρια καὶ ἀνακαλυπτήρια· οὐ γὰρ μόνον ἡ ἡμέρα, ἐν ᾗ ἐκκαλύπτει τὴν νύμφην οὕτω καλοῖτ' ἄν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐπ' αὐτῇ δῶρα, τὰ δὲ ἀνακαλυπτήρια καὶ προσφθεγκτήρια ἐκάλουν. Ea autẽ dictio, ἀνακαλυπτήρια, peræquè est significare ac si dicas, reuelatoria.

p Romani obseruarunt.] Plutarc. Probl. c. 28.

q Sed vas.] Festus Pompeius lib. 3. Cameram, inquit, vocabant antiqui vas quoddam, quod opertum in nuptiis ferebant, in quo erant nubẽtis vtensilia, quod & Camillum dicebant, eò quòd sacrorum ministrum κάμιλλον appellabant.

r Genialis.] Ex eodem lib.7.

s Quinque facibus.] Iam de hoc diximus suprà ex Plutarcho.

t Ex pino arbore.] Sed & iam docuimus suprà ex spina, non ex pino legendum esse.

v In raptu Sabinarum.] Quisquis sit quem Alexander sequatur hoc loco, is certe Liuio repugnat. Siquidem lib.1. Decad.1. Raptas Sabinas ait, vbi spectaculi tempus venit, deditæque eò mentes cum oculis erant. Vnde si interdiu ludi celebrandi erant, quis faces à pastoribus accensas crediderit?

x Spartanis Lycurgi lege.] Plutar. in vita illius.

y Exoluens zonam.] Vide omnino nostras leges Connubiales in l.3. nu.31. incip. quare autem.

z In tenebris.] Plutar. in vita illius. sed omnino hìc vide dictas nostras ll. Connubiales l.15. num.155. incip. nouum id erit. & seq.

a Et quæ vni semel nupserant.] Fest. Pomp. lib.14. vbi de pronubis loquitur.

deferebant. Græcis verò nubêtium matribus tenere faces in nuptiis negotium datur, quod [b] δαδουχεῖν dixere. Simulque carmina & [c] Fescenninos versus, atque sacrum hymnum, [d] quem epithalamium vocant, decantare, [e] atque in his quinque deos precari solebant, vt nouæ nuptæ volentes & propitij adessent, prolemque fecundarent, Iouem adultum, Iunonem adultam, Venerem, Dianam, & Suadelam. Nanque hæc numina coniugiis præesse putabant: [f] quas etiam pronubas nouam nuptam ad virum comitari, & domum deducere nonnulli tradunt. Dixere autem [g] Fescénios à Fescennio Campaniæ, vel Sabinorum, vbi carmina nuptialia inuenta, & posteris memoriæ data sunt primum: ea quidem fuerunt procacia, & lasciua licentia coniugali, in nuptiis decantari solita per ludum iocumque, amores, gratias, & mistos leporibus lusus continentia: [h] quos Augustus in Pollionem scripsisse, eumque mordaciter taxasse fertur: quibus quòd non responderet, increpatus Pollio, se non facile dixit in eum scribere, qui posset proscribere. [i] Græcis verò amœbæum carmen in nuptiis modulatis vocibus canere, solenne fuit: quod festo nuptiarum die Thetidis & Pelei, deos decantasse ferunt. [k] Plato in Gorgia cantilenam in conuiuiis decantari prodidit hoc tenore: Formosum esse & diuitem, ac bene valere, summum existimari bonum. [l] Athenis verò inconditum carmen canebatur: Bonos ama, timidos repelle, sciens timidorum paruam esse gratiam. [m] Illud autem non prætericrim, nuptias legi-

Græci. — *Dij coniugi præsides* — *Fescennini versus.* — *Augustus in Pollionem Fescennini versus.* — *Pollionis apophthegma.* — *Amœbæum carmen.* — *Cantilena in conuiuiis.* — *Nuptiæ legitimæ.*

ANNOTATIONES.

b δαδουχεῖν.] Euripides in Phoenicis, ἐγὼ δ᾽ οὔ τοι πυρὸς ἀνῆψα φῶς νόμιμον ἐν γάμοις, ὡς πρέπει ματέρι μακαρίᾳ. Ego autem neque tibi lumen succendi legitimum in nuptiis, sicuti addecet matrem beatam (vide interpretem Latinum) Apollonius in Argonauticis, δᾳδούχησαι τῇ Θέτιδι, id est facem prætulisse Thetidi ob beneuolentiam, dum matris officio fungitur. αὐτὴ δὲ σέλας, χείρεσσιν ἀνέσχον νυμφίδιον, κείνης ἀγανόφρονος εἵνεκα τιμῆς

c Fescenninos versus.] Catullus in Epithalamio Iuliæ & Mallij,

Ne diu teneas procax
Fescennina locutio.

d Quem epithalamium vocant.] Sunt multa antiquorum poetarum Epithalamia, vt Catulli, Claudiani & Ausonij.

e Atque in his quinque deos precari.] Id ex Plutarcho est Problem. cap. 2. ad fi. qui quos adultos hic Alexander appellat τελείους. nam Græci ita vocant deos eadem prope significatione qua γαμηλίους & ζυγίους. id est nuptiales & coniugales. ipsas enim nuptias γάμον τέλειον appellat διὰ τὸ τελειότητα βίου καθιστᾶν, vt scribit interpres Pindari Nemeorum ode 10.

f Quas etiam pronubas.] Donatus in 7. Aeneid. ibi,

Et Bellona manet te pronuba. --

g Fescenninos.] Vide Liuium 1. Decad. lib. 7. post princip. Seruium in 7. Aeneid. in eum locum,

Hi Fescenninas acies. --

Festum Pompeium lib. 6. Acronem & Porphyrionem in Horatium lib. 2. epist. ad Augustum in illis versibus,

Fescennina per hunc inuenta licentia morem.

Cæterum Catullus in Epithalamio Iuliæ & Mallij satis declarat huiusmodi versus ad nuptias pertinere, cùm scribit,

Nec diu te teneat procax
Fescennina locutio.

h Quos Augustus.] Macrobius lib. Saturn. c. 4.

i Græcis vero amœbæum carmen.] Plutarchus in Arato. Sed & de huiusmodi carmine Seruius in 3. Eclog. Virgilij, vbi declarat cuiusmodi id esset. Amœbæi autem citharœdi meminit Athenæus lib. 14. c. 9.

k Plato in Gorgia.] Itémque lib. 2. de Legib. & alij, quos videbis in nostris legibus Connubialibus l. 2. num. 42.

l Athenis verò.] Vide Athenæum lib. 15. dipnosop. cap. 21.

m Illud autem non prætericrim.] Vide quæ dicam infrà. Sed vt non obmittam quod à Boetio scriptum est in Comment. Topic. lib. 5. Nuptias non esse iure contractas, quæ non aut inter ciuem Romanum ciuémque Romanam iungebantur, aut cui princeps populúsue ciuitatem vel connubium non permisisset, & ex impari matrimonio suscepti non patrem, sed matrem sequebantur. Hincque in Topicis id exemplum est. Quædam Romana, vel cum Latino, vel cum peregrino, vel cum seruo, vel cum quo ius connubij non erat, nuptias fecit: dotẽ contulit, factóque inter eos diuortio, contenditur an nuptæ mulieris cum eo cum quo ius connubij non erat, apud virum dotis pars post diuortiũ remanere debeat. Et huc pertinet quod Liuius ait 5. Dec. lib. 3. haud longè post prin. Et alia noui generis hominũ ex Hispania legatio venit. Ex militibus Romanis, & ex Hispanis mulieribus cum quibus cõnubiũ nõ esset, natos se memorantes, supra 4. millia hominum, orabant, vt sibi oppidum, in quo habitarent, daretur. Senatus decreuit, vti nomina sua apud L. Canuleium profiterentur: eorumque, si quos manumisisset, eos Carteiam ad Oceanum deduci placeret. Qui Carteiensium domi manere vellent, potestatem fore, vti numero colonorum essent, agro assignato. Latinam eam coloniam fuisse, libertino-

timas illas haberi quæ inter Romanos ciues, aut cum eo cui princeps populúsve ciuitatem aut connubia dedisset, contrahuntur: quo iure nati liberi, in familia & potestate sunt: cum impare verò, aut si Romanus cum peregrina, vel Latini nominis muliere, aut serua vel barbara iungeretur, nullum fuisse ius nuptiarum necessitudinisque. itaque nati liberi, sub patris iure aut familia non erant, sed matrem sequebantur: tametsi tradatur, in [n] Græcia, Apulia, & Carthagine, seruiles sæpe nuptias curari. [o] Quod quidem connubium vt manaret ad posteros, sociis & bene meritis, ac finitimis, nonnunquam externis dare solitauerunt. Siquidem [p] Campanis vt Romanas ducere liceret vxores, natique liberi vt iusti hæredes forent, fuit olim pro magno munere datum: sicut [q] Alatrinati, Verulano, & Ferentinati. Neque enim cum Romano peregrino connubium esse censuere. Nanque [r] impares nuptiæ, aut sine testibus ac patre non iubente, legitimæ non sunt. [s] Idque senatusconsulto Romæ cautum fuit, vt si Romanis Latinas vxores ducere contigisset, aut Latinis Romanas, sui essent iuris & arbitrij siue Romæ degere, vel in patriam redire vellent: atque innuptæ puellæ vt matrem sequantur. [t] Quodque virgines publicis festis non daban-

ANNOTATIONES.

rúmque appellari. Sed & adde apud Athenienses quoque non nisi inter sese iustas nuptias fuisse, vt constat ex Demosthene in oratione contra Neærã, & dicemus infrà lib. 4. c. 8.

n Græcia & Apulia, & Carthagine.] Hæc mihi videntur transcripta ex prologo Casinæ Plauti, ibi,

Hercle quid isthuc est? seruiles nuptiæ?
Seruine vxorem ducent? aut poscent sibi?
Nouom attulerunt, quod fit nusquam gentium.
At ego aio, hoc fieri in Græcia & Carthagini,
Et hîc in nostra terra, atque in Apulia.

Et deinde,

Id ni fit, merum pignus siquis volt, dato
In vrnam mulsi: Pœnus dum iudex siet
Vel Græcus adeò, vel mea causâ Apulus.

Quæ tamen potius ex Comica licẽtia conficta postremis iis verbis arguuntur, quàm quod pro historiæ testimonio possint hoc loco recitari.

o Quod quidem connubium.] Id quidem patet exemplis, quæ mox subiicit.

p Campanis.] Liuius 3. Decad. lib. 3. non multò post princip. Accessit post Cannensem cladem: vt, cuius aliqua erat verecundia, Romanum quoque Imperium spernerent: id modò erat in mora, ne id extemplo efficerent, quòd connubium vetustum multas familias claras ac potentes Romanis miscuerat. Et 4. Decad. lib. 1. in oratione L. Furij Purpurionis Legati. Hi homines (de Campanis loquitur) cùm pro iis bellum aduersus Samnites per annos prope septuaginta cum magnis nostris cladibus gessissemus: ipsos fœdere primùm, deinde connubio, atque inde cognationibus, postremo ciuitate nobis coniunxissemus: tempore nostro aduerso, primi omnium Italiæ populorum, præsidio nostro fœde interfecto ad Hannibalem defecerunt. Rursúmque lib. 8. Campani, cùm eo ex Senatusconsulto, quod priore anno factum erat, censores Romæ censeri coëgissent (nam anteà incertum fuerat, vbi censerentur) petierunt, vt sibi ciues Romanas ducere vxores liceret: & si qui prius duxissent, vt habere eas: & ante eam diem nati, vti sibi iusti liberi hæredésque essent. vtraque res impetrata.

q Alatrinati, Verulano, & Ferentinati.] De his tribus Liuius 1. Decad. lib. 9. non longè ante finem. Hernicorum tribus populis, Alatrinati, Verulano, Ferentinati (quia maluerunt quàm ciuitatem) suæ leges redditæ: connubiumque inter ipsos, quod aliquandiu soli Hernicorum habuerunt, permissum. Hæc ille. Sed an id voluit dicere, quòd hic Alexander scribit, cæteri iudicent.

r Impares nuptiæ.] Ex Apuleio lib. 6. Metamorph. Impares, ait, nuptiæ, & præterea in villa sine testibus, & patre non consentiente, factæ, legitimæ non possunt videri, ac per hoc spurius iste nascetur. Et iterum posteà, Iam faxo nuptias non impares sed legitimas, & iure ciuili congruas. Et vide quæ scripsi in Commentariis Nobilitatis c. 20. nu. 167. & in nostris ll. Connubialibus.

s Idque ex Senatusconsulto Romæ.] Diony. Halicarnassæus lib. 6. in princip. nec id quidem nouum apud Romanos. Nam & apud Hebræos ex lege Moysis, cum 12. tribus essent, non licebat vxorem ex alia tribu ducere: vt scribitur Numerorum cap. 36. & vltimo. Sed nec apud Indos, qui in septem genera hominum, sibi tribus diuidebantur, connubia promiscua erant: neque enim agricolæ ex opificum genere vxorem capere licebat & sic de similibus, vt tradit Arrianus Nicomedensis, de rebus gestis Alexandri lib. 8. & ante illum Strabo lib. 15. Cæterum Liuius 5. Decad. lib. 5. tradit Paulum Aemylium, deuictam Macedoniam in quatuor partes siue regiones diuisisse, scilicet captæ primæ regionis Amphipolim, secundæ Thessalonicem, tertiæ Pellam, quartæ Pelagoniam fecit: pronunciassèque neque connubium, neque commercium agrorum ædificiorúmq; inter se placere cuiquam extra fines regionis suæ esse. Vide Plutarchum in vita illius.

t Quodque virgines publicis.] Plutarchus Problematum cap. 105. & Macrobius Verrij Flacci & Varronis authoritate libro 1. Saturnal. cap. 15. & aliis 17.

Nuptiis quando copulari fas erat. *Lemuria.* *Dies atri.* *Persæ.*

tur nuptui, viduas verò nubere fas erat. [v] Ac mense Maio, quo [x] Lemuria, vt occisi Remi vmbra placaretur, instituta sunt. [y] Et dum feralia seu parentalia fiunt, ac diebus impuris, & quibus ancylia in templo Martis nondum condita sunt, [z] vel festis diebus, [a] & mense Iunio. nisi post Idus, quenquam nuptiis copulari religiosum erat. [b] Quinetiam animaduersum est, postera die à Nonis, Idibus, vel Calendis, vxorem sponsamve ducere Romanis non licere: sed eos dies velut tristi ômine infames & detestabiles censeri: quoniam hi dies atri decreto pontificum habentur: [c] quibus legiones educere, aut acies cum hoste committere, vel quicquam publicæ rei agere, religio non sinit. [d] Persis verò nuptias contrahere, aut maritale coniugium inire, initio verni æquinoctij tantummodo permittitur: reliquo anni tempore [e] non licet.

ANNOTATIONES.

v Ac mense Maio.] Porphyrion interpres Horatij Epistolarum lib.2. epist 2. ad finem, tradit religionem esse nubere mense Maio, & item Martio in quo nuptiis habita certamina: quod in hoc mense à Minerua Mars victus est, & obtenta virginitate Minerua, Nerine est appellata. Ante eum Ouidius lib.5. Fastorum,

Hac quoque de causa, si te prouerbia tangunt,
Mense malum Maio nubere, vulgus ait.

Sed & Plutarchus Problem. cap.86. Cur, inquit, mense Maio vxores non ducant: Eiusdémque rationes affert, quæ illuc in promptu sunt omnibus.

x Lemuria.] De quibus ipse Ouidius lib.5. Fast.

Romulus obsequitur, lucemq. Remuria dixit
Illam, qua positis iusta feruntur auis.
Aspera mutata est in leuem tempore longo
Littera, quæ a toto nomine prima fuit.
Mox etiam Lemures animas dixere silentum.
Hic sensus verbi, vis ea vocis erat.

Et Porphyrion vbi suprà.

y Et dum feralia.] Ouidius lib.5. Fast. de parentalibus siue ferentalibus loquens,

Dum tamen hæc fiunt, viduæ cessate puellæ.
Exspectet puras pinea teda faces.

&c. quæ sequuntur in hanc sententiam. In quo & illud tibi animaduertendum, hæc feralia eadem esse quę & Lemuria, vt dicit Porphyrion vbi suprà.

z Vel festis diebus.] Festis diebus & feriis vim cuiquam fieri piaculare est: ideò tunc vitantur nuptiæ, in quibus fieri vis virginibus videtur, ait Macrob. lib.1. Saturnal. c.17.

a Et mense Iunio.] Ouid. lib.6. Fastor.

Tunc mihi post sacras monstratur Iunius idus
Vtilis & nuptis, vtilis esse viris.
Primaq. pars huius thalamis aliena reperta est, &c.

Sed iis adde quod apud Macrobiũ ait Varro, Mundus cùm patet, Deorum tristium & inferûm quasi ianua patet, & tunc vxorem liberorum quærendorum causa ducere religiosum est. At quo anni tempore terra patere & Manes liberè vagari crederentur, Sextus Pompeius ex Catone & Capitone retulit lib.11. scilicet 3. Cal. Septembris. 4. Nonas Octobris & 3. Idus Nouembris.

b Quinetiam animaduersum.] Ex Ouidio lib.1. Fastor.

Nonarum tutela deo caret: omnibus istis
(Ne fallare caue) proximus ater erit.
Omen ab euentu est: illis nam Roma diebus
Marte sub aduerso tristia damna tulit.

Et cùm dicit, Omnibus istis, intellige de Calendis, Idibus & Nonis, de quibus antè loquutus fuerat. Idem Gellius lib.5. cap.17. Macrobius lib. Saturnal. 1. c.17. in fin. vbi nuncupatim de nuptiis loquitur. Nonius Marcel. quo loco de atris diebus loquitur. Festus Pompeius lib.11. vbi de mundo. & lib.12. vbi de Nonis loquitur. Liu. Decad.1. lib.6. initio. Et vide Plutarchum in Lucullo. & in Problem.

c Quibus legiones educere.] De quo vide infra lib.4. cap.20.

d Persis verò.] Id Strabonis est lib.15. ante fi.

e Non licet.] Adde & alias multas cæremonias nuptiarum. Nam coronis floreis larem adornabãt, vt nuptias fortunarent, ex Plauto in Aulularia,

Nunc Tusculum emi, & hasce coronas floreas,
Hæc imponentur in foco nostro lari,
Vt fortunatas faciat gnatæ nuptias.

Prætereaque acclamare solebant, feliciter. vt scilicet feliciter nuptiæ secundarent, ex Suetonio in Domitiano c.13. In reducenda post diuortium vxore, acclamari etiam libenter audiuit, Domino & Dominæ feliciter. Et Iuuen. Satyr.2.

Signatæ tabulæ, dictum feliciter.

Eorum autem, qui vxores ducebant, comam hastæ cuspide discernebant, ac discriminabant: multis rationibus, quas sigillatim describit Plutarchus Problemat. cap. 87. Noua quoque nupta super priapi fascinum sedere iubebatur, vt videre est apud D. Augustinum lib.6. de Ciuitate Dei c.9. Apud eosdem Romanos more antiquo, nubentes canis fenum crinibus ornabantur, vt Vestales virgines castitatis vitæque integritatis exemplo, vt scribit Festus Pompeius lib. 17. Tam autem apud illos, quam apud Græcos moris fuit puellas ante nouorũ coniugum thalamos a vesperi ad mediam vsque noctem concinere carmina, quæ κοιμητικὰ, quasi somni conciliatoria dicebant: ne quid interea, quod intus fieret, foris audiretur. Rursus ab iisdem canebantur carmina matutina, quæ διεγερτικὰ, quasi excitatoria dicta fuere. Huius generis exemplum habes in Idylio Theocriti, cui nomen est Helenes Epithalamium, vt obseruauit P. Nannius Miscella. libro 7. Apud Græcos pistillum ante thalamum sponsorum alligabant, & famula cribrum ferebat signa industriæ ad opera, ex Polluce lib.3. c.4. Apud Megarenses puellæ ante nuptias libamenta ad Iphinoe monumentum proferebant & crinium primitias deponebant. ex Pausania lib.1. In Thessalia is, qui vxorem ducturus erat, pro nuptiis sacrificans,

equum

equum bellatorem inducebat frænatum & omnibus armis instructum: deinde sacrificatione facta, equum vxori habenis ducendum tradebat. cuius rei testis est Aelianus lib. de Natura animalium 12. cap. 34. Apud Massilienses proci ad conuiuium vocabantur: Oportebat puellam post cœnam ingredi, phialam miscere, ac cuicunque ex præsentibus procis mallet porrigere. Cui ea porrexisset, is erat spõsus, vt scripsit Aristoteles, & ex eo Athenæus Dipnosophistarum lib. 13. c. 13.

Immane exemplum Tulliæ supra corpus patris ambulantis, & filij Eucratidis idem facinus admittentis. Cap. VI.

DE [a] Tullia Seruij Tullij filia, nequissima fœmina, quæ Tarquinio superbo nupta fuit, inhumanæ crudelitatis memorandum facinus, & post homines natos inauditum accepimus. Cum enim furiis eius Tarquinius æquè ferox agitatus, regni cupiditate improba Seruium Tulliũ socerum, vt ipse regno potiretur, interficiendum curasset, præteruehens ipsa carpento in festis furiis agitata & muliebri spiritu inflata, supra patris defuncti corpus, vulneribus & plagis affecti & cruentati, incedere non dubitauit. Ob cuius inhumanum scelus, & & rei fœditatem, loco tanquam nefario & conscelerato, Scelerati nomen factum. Sanè detestabile facinus nominis diritate execrantes. Fuerat enim [b] Cyprio nomen vico in quo hæc gesta sunt, postea Sceleratus dictus: Cypriusq; nũcupatus, quod cũ locum eum Sabini insedissent, boni ominis causa Cyprium, hoc est, bonum appellarunt. [c] Scelerata quoque porta, quæ Carmentalis olim fuit, subinde dicta est. Cum enim CCC. & VI. Fabij vno agmine inde egressi, contra Veientes ad Cremeram acriter dimicantes, ad vnum procubuissent, portæ vnde egressi sunt, Sceleratæ nomen indidere: scilicet memoria detestandi facinoris, indignitatem rei posteris relinquentes. Castra quoque in quibus Claudij pater Drusus graui morbo afflictus, & tristi fato sublatus fuit, quia intempestiua morte præuentus, acerbo funere decessit, Scelerata etiam dixere, quanta eum caritate milites prosequuti fuerint, turpi conuitio, & infando nomine significantes. Fuit quoque [d] celeratus campus iuxta Collinam portam, in quo Vestales incesti damnatæ viuæ defodi consueuere. Sed quod de Tullia est modo dictum, haud absimile facinus in Eucratidem, qui Bactris imperitauit, admissum accepimus, siquidem cum Demetrij ingentes copias parua manu fudisset, Indiamque, exterminato hoste, magno consilio subegisset: dum Bactra peteret, à filio impuro & flagitioso, quem socium regno asciuerat, vt solus potiretur regno, imprudens ex insidiis occupatur, turpique nece in via trucidatur: qui patris cæde non contentus, pari scelere & audacia per corpus vulneribus affecti currum agere, & sanguine inspersus paterno, insepultum abiicere non dubitauit, ausus facinus quod in nulla vnquam Scythia tyrannus admisit. Tantis sceleribus mortales vesana regni cupido cepit, vt effrenato furore cæci, ad cædẽ & cruorem agantur præcipites. [e] Fuere

Sceleratus vicus. De hoc, ca. 18. huius libri.

Scelerata porta.

Scelerata castra.

Sceleratus campus.

Eucratis.

ANNOTATIONES IN CAP. VI.

a DE Tullia.] Hæc sunt Liuij 1. Decad. lib. 1. & Ouid. lib. 6. Fastorum,

Tullia coniugio sceleris mercede parato,
His solita est dictis extimulare virum,
Quid iuuat esse pares, te nostræ cæde sororis,
Méque tui patris, si pia iura placent?

Et infrà,

Filia carpento patrios initura penates
Ibat per medias alta, feroxque vias.
Corpus vt aspexit, lachrymis auriga profusis
Restitit: hunc tali corripit illa sono,
Vadis, an expectas pretium pietatis amarum?
Duc inquam, inuitas ipsa per ora rotas.
Certa fides facti est, dictus sceleratus ab illa
Vicus, & æterna res ea pressa nota est.

Et Festi Pompeij lib. 17. & Plinij, aut quisquis is est, de Viris illustribus c. 7. & Valer. Maximi lib. 9. c. 11.

b Cyprio nomen vico.] Varro lib. 4. de ling. Lat. Diony. Halicarn. lib. 4.

c Scelerata quoque porta.] Ouid. 2. Fasto.

Hæc fuit illa dies in qua Veientibus armis
Ter centum Fabij, ter cecidere duo.
Vna domus vires & onus susceperat vrbis:
Sumunt gentiles arma professa manus.
Egreditur castris miles generosus ab iisdem,
E queis dux fieri quilibet aptus erat.
Carmentis portæ dextra est via proxima Iano:
Ire per hanc noli, quisquis es, omen habet.
Illâ fama refert Fabios exisse trecentos,
Porta vacat culpa, sed tamen omen habet.

Et Liuius 1. Dec. lib. 2. & Festus Pomp. lib. 17.

d Sceleratus campus.] Liuius 1. Decad. lib. 8.

e Fuere autem Bactriani.] Q. Curtius lib. 4. Ptolemæus lib. 6. c. 2.

autem Bactriani iuxta Sogdianos & Hyrcanos, horridis ingeniis, haud procul à Scytharum gente: quippe Tanais ab Scythis illos diuidebat, bellicosissimi, & rapto viuere assueti. *Bactriani.*

Tria errata interpretis epistolarum familiarium Ciceronis commodè explanantur.
Cap. VII.

TRibus erratis lapsum offendimus virum sanè eruditum, epistolarum familiarium Ciceronis interpretem non infacūdum, cuius scripta vulgo innotuere.[a] Primo illa ad M.Cæliū epistola, in qua verba sunt Ciceronis: Oppugnaui quinq; & viginti diebus, aggeribus, vineis, turribus, oppidum Pindenissum munitissimum, tantis operibus, vt mihi ad summam gloriam nihil desit, nisi nomen oppidi. *Ciceronis locus.* Quid sibi Cicero vellet his verbis, non satis assequi videbatur: cum nomē oppidi nihil censeret aliud, quàm ipsum oppidum. ac si diceret, ad summam mihi gloriam nihil deest, nisi vt oppidum quod oppugnare adortus sum, denique expugnem. Quod tamen longe abesse à vero intellectu apparet. Quid quæso nomen oppidi cum ipso oppido commune habuit? aut quid tam insolens, aut à Ciceronis facundia tantū abesse potuit, quàm verba planè exposita, poetico sensu, & quasi figuris circunscribere, aut coloribus infucare? Quod tamen aliter intelligi oportere ex contextu verborum liquere arbitror. Cū enim ex oppidis vi expugnatis imperatores plerunque nomina ferrent, quippe cum ex Coriolis [b] M.Coriolanus, & ex Fidenis [c] Sergius Fidenas, atq; ex Creta victa [d] Metellus Creticus dicti sint: quæ sibi cognomenta in testimonium maximæ & expertæ virtutis, rerumque gestarum gloriæ adoptarūt: sic Cicero cum spem haud dubiam potiundi haberet oppidi, nihil deesse ad summam gloriam nisi nomen oppidi, & cognomentum ex Pindenisso asseuerat: videlicet sicut Aphricani, Numantini, & Cretici illi nomina tulere, sic ex Pindenisso ipse [e] cogno-

ANNOTATIONES IN CAPVT VII.

a PRimò illa ad M.Cælium epistola.] Ea est Epistolarum famil. libr.2. epist.9. & totius operis 20. cuius initium est, Tu vide quàm timidè.

b Martius Coriolanus.] Liuius 1.Decad.lib.2. Plutarchus in vita ipsius Coriolani.

c Sergius Fidenas.] Liuius eiusdem 1. Decadis libro 4.

d Metellus Creticus.] Florus lib.3.Epit.in bello Cretico. Dion in principio suæ historiæ. Sextus Rufus in historia Romanorum cap.9. Ex quo illud Martialis lib.1.epig.2.

Creta dedit magnum, maius dedit Africa nomen
Scipio quod victor quódque Metellus habet.

Sed & ita cognominatus est M. Antonius pater Triumuiri, quod Cretæ mortuus est, vt scribit Plutarch. in vita Antonij.

e Cognomentum ferat.] Ego verò cum locum Ciceronis aliter intelligendum puto, cùm dicit, Vt mihi ad summā gloriam nihil desit, nisi nomē oppidi: vt scilicet nomen pro fama & celebritate huius oppidi, quod & si munitissimum esset, & expugnatu difficillimum, vt ipse Cicero dicit ad Atticum lib.5. epist.21. tamen ignobile, & veluti ignotum, nullius nominis aut famę apud scriptores & cęteras gentes esset. Quis enim inter claras vrbes vsquam Pindenissum recensuit? Id autem sine nomine esse dicitur, quod obscurum est & ignotum, licet nomē habeat. Et sæpe nomen pro fama & dignitate accipitur. Cicero lib.1. episto. famil. epist.7. Curasti vt plus additum ad memoriam nominis nostri, quàm ademptum de fortuna videretur. Pro Deiotaro. Quantum nomen eius fuerit. Virg. lib.2. Aeneidos,

-- Et nos aliquod noménque decúsq;
Gessimus. --

Vbi Seruius nomen interpretatur, id est gloriam. Et libro 9.

-- Multam in medio sine nomine plebem.

Vbi & ipse Seruius interpretatur, sine nomine, sine gloria, quorum per humilitatem non sunt nota nomina. & iterum secundo lib.

-- Et sine nomine corpus.

Vbi & ipse Seruius, id est sine agnitione. & lib.11.

Non tamen indecorem tua te regina relinquet
Extrema iam in morte, neque hoc sine nomine lethum
Per gentes erit, aut famam patieris inultæ.

Vbi & Seruius interpretatur sine gloria, sine fama. Et Horatius carminum lib.3. ode 9.

Multi Lydia nominis.

Id est magnæ famæ & claræ, vt interpretātur Acron & Porphyrion. Et Liuius 1.Decad. lib.1. non adeo longè a princ. Vrbes quoque, vt cætera ex infimo nasci: deinde, quas sua virtus & dij iuuent magnas opes magnúmque nomen sibi fecere. & iterum, Quod maximum Tatij nomen in his regionibus erat. & 3. Decad. lib. 8. Domus tibi tua pater patruúsque intra 30. dies cū exercitib. cæsi documento sunt, vbi per aliquot annos maximis rebus terra

Alius locus Ciceronis. mentum ferat. [f] Rursus alia ad eundem Cælium epistola, his vtitur verbis. Mea verò officia ei non defuisse tu es testis, quoniam, vt opinor, comicus accidit Phannia. Quod ille in Terentiano Phannia non posse accommodari aiebat: sed alium quendam fuisse Phanniam, de quo sentiret Cicero, qui in notitiam nomenque non venit. Quæ verba si pensitare, quis volet, atque ingenij acie non obtusa rimari, etiam ad Terentianum Phanniam saluo sensu accommodabit. Cum enim Phannia ille Terentianus, Chremetis frater fuerit, & Crito Andrius inopino aduentu opportunè introducatur aduenisse: quo significante de Phannia Chremetis fratre & filia Glycerio, in notitiam venit, ipsamque filiam sibi esse compertum habuit: pariter Cicero peropportunè comicum Phanniam aduenisse dicit, hoc est, aliquid secreti consilij, quod nondum emerserat, prodiisse in lucem, quo sicut in Phānia Terentiano Glycerium Chremetis filia, & Phanniæ neptis apparuit: sic ipsius opera opportunè sit intellectum, Ciceronis officia illi non defuisse, & se de Appio benemeritum significari. [g] Tertio ad eundem Cælium Ciceronis verba sunt: Vtor ætatis vitio, velim ita sit: sed tamen togam prætextam texi apio, puto te audisse. Quid verba signarent, haud perspicuè capere visus fuit. Dicebat enim his verbis id notari, quasi meam togam mœrore circundedi, cum apium amarum esse constet, quod animo afflicto & iacenti esset. Id tamen aliter intelligi conuenire, qui sensum eruere volet haud dubiè animaduerterit. Cum enim apium funeralis herba fuerit, exque apij corona defunctorum tumulos ornari, atque in ludis funebribus apio coronari victores proditum sit, meritò, inquit, cum tot clamitatibus respub. opprimatur, ob immodicas simultates & ingruentia bella, cum in atrocissimos fluctus reipub. inciderim, ipsique cadenti nihil opis afferre valeam: meam, inquit, togam prætextam, quę magistratum decet, texi apio, hoc est, funere: quasi eò indignationis venerit, vt cum vlterius labentem rempub. ferre nequeat, deque illius interitu crucietur & solicitus sit, sibi iam in extremo vitæ curriculo mortem proposuerit, quam pro repub libenter subiturus fuit: quod est dicere, si respub. morietur, se nolle viuere. [h] Sicut Asinius Pollio ad Ciceronem: Nam nec reipub. deesse volo, nec superesse inquit. Ideo togam prętextam, quæ prætoria & consularis est, apio, hoc est, funere texuerit, quod etiam Græco est prouerbio vsurpatum, vt in mala valetudine & rebus accisis & deploratis, apio opus esse dicant. Quos intellectus, qui rem assequi volet, ex verborum contextu planè redundare perspiciet.

Ciceronis locus alius. *Apiū funeralis herba.* *Parœmia.*

ANNOTATIONES.

matique gerendis amplissimum nomen apud exteras gentes populi Romani vestræque familiæ fecerant. Quintilianus lib. 12. cap. 6. Vsus est & hac ratione M. Tullius, & cùm iam clarum meruisset inter patronos, qui tunc erant, nomen, in Asiam nauigauit. Hanc autem interpretationem meam adiuuat & alia eiusdem ad Atticum illa lib. 5. epist. 20. de eadem re loquentis, Saturnalibus manè se mihi Pindenissæ dediderunt septimo & quinquagesimo die, postquam oppugnare eos cœpimus. Qui, malum, isti Pindenissæ? qui sunt? inquies, Nomen audiui nunquam.

f Rursus alia.] Ea est eiusdem lib. 12. & totius voluminis 23. cuius hæc verba sunt, Mea vero officia ei non defuisse tu es testis, quoniam κωμικὸς μάρτυς (vt opinor) accidit Phania. Sed animaduertendum est in omnibus codicibus Ciceronis Phania, vt iam ex eo diximus, scriptum esse. Apud Terentium autem Phānia recognoscendæ Glycerij testis aduenit in Andria. Aliò tamen trahit verba Ciceronis Rhodiginus lib. 6. c. 17.

g Tertio ad eundem.] Hæc est epistola eiusdē lib. 2. c. 14. & totius vol. 26. cuius initium est, Magno dolor &c. Sed vereor ne Alexāder nactus sit exemplar corruptum. Nā & in codicibus Aldi & plerisque omnibus non Appio, sed Oppio priore litera maiuscula, legitur, tanquàm id proprium nomen sit cuiuspiam, cui Cicero ipse texebat togam prætextam, id est præparabat gradum ad magistratum quempiam, cui ius togæ prætextæ esset, Super eo quod de apio hic dicit, vide Plinium lib. 20. cap. 11. Plutarch. in Timoleone, & quæ dicentur infrà lib. 5. c. 8. & cap. 21.

h Sicut Asinius Pollio ad Ciceronem.] Lib. episto. famil. 10. epist. 33. eiusdem libri, omnium autem 211. ad fi.

i Apio opus esse dicant.] Plutar. in Timoleone & in Symposiacis.

Quot Romæ pontifices, quódve officium, & quæ fuerint insignia, quibúsque legibus maximus pontifex astrictus erat, & quid apud exteros.

Cap. VIII.

NOn sordidum neque obscurum apud veteres olim nomen pontificum fuisse traditur. Nam quum inter sacerdotia à Numa instituta, [a] ipse se pontificem in primis: vt verò alij Marcium M. [b] filiū ex patribus legisset, [c] postea interiectis temporibus, collegium pontificum ad quatuor, mox à tribunis plebis rogatione promulgata, ad octo auctum fuit: mansitque hic numerus longo æuo inuiolatus, [d] donec Sylla ad quindecim collegium ampliauit. Inter quos [e] maximus pontifex, genere & dignitate præcipuus erat, & aliorum longè princeps. [f] Horum igitur fuit, religiones & cæremonias publicas priuatasque, sacra & res diuinas sanctissimè tueri & interpretari, illáque omnia exscripta signataque habere, vt quibus aris, quibus diis, quibusque hostiis, quibus diebus, & ad quæ templa sacra fierent, perspectum haberent, nequi Romana sacra negligerent, peregrinosque ritus adsciscerent, aut deorum cæremonias turbarent. Ad quos tam de cœlestium deorum sacrificiis, quàm de funeribus iustisque exhibendis, placandisque manibus, ac supernis infernisque diis, de sepulchris & votis ritè exoluendis, de feriis, de religione, pietate, sanctitate, cæremoniis deorum, deque fide & iureiurando, sacrificiisque solennibus, plebs quoties videbatur, tanquam ad antistitem deorum immortalium, cæremoniarum & sacrorum, consultum ibat. Ipséque maximus pontifex precationes supplicationesque deorum, cum [g] pontificali carmine præire, [h] comitia habere, [i] diesque feriatos indicere, [k] quo quisque deus ritu, quóve die colatur, [l] quibusque precibus aduocetur, & quid quaque die operis fieri, vel non fieri publicis feriis conueniret, docebat. [m] Eumdemque pontificem maximum singulorum anno-

Pontificij collegij numerus diuersus.

Pont. max. Pōtificum munus.

Pontificis maximi munus.

ANNOTATIONES IN CAP. VIII.

a Ipse se pontificem.] De quo videndi Halicarnassæus lib. 2. & Plutarc. in Numa.

b Vt verò alij.] Scilicet Liuius 1. Decad. lib. 1. & Plutar. in Numa.

c Posteà interiectis temporibus.] Liuius 1. Decad. lib. 10.

d Donec Sylla.] Vide Appianum & Plutarch. Plinius secundus, si is est, de Viris illustribus, c. 75. scribit illum numerum sacerdotum auxisse.

e Maximus Pontifex.] Festus Pompeius lib. 11. Maximus, inquit, pontifex, quod maximus rerum, quæ ad sacra pertinent, iudex sit. Valerius Maximus lib. 1. c. 1. in princ.

f Horum igitur fuit.] Dionysius Halic. lib. 2. Liu. 1. Deca. lib. 1. Porrò Cicero ad Atticum lib. 4. episto. 2. scribit Pontifices esse religionis iudices.

g Pontificali carmine.] Ex quo quidem Seruius ad 2. Aeneid. ibi,

Quisquis es amissos hinc iam obliuiscere Graios.

inquit, &

Vigilásne Deûm gens. --

Verba sunt, quibus Pontifex Maximus vtitur in puluinaribus: quia variam scientiam suo inserit carmini.

h Comitia habere.] Liuius 3. Decad. lib. 5. Comitia Pontifici Maximo creanda nouus Pontifex M. Cornelius Cethegus habuit. Ex quo etiam intelligis non solùm Pontificem Maximum, sed & alium comitia habere, si quando Pont. Maximus creandus esset. Gellius autem lib. 5. cap. 19. scribit, Comitia arbitris Pontificibus præberi solita, quæ Curiata appellantur, quod & nos alibi diximus.

i Diésque feriatos indicere.] intellige de conceptiuis, qui à Pontifice, vel ex eius permissu à sacerdotibus, in dies certos, vel etiam incertos quotannis concipiebantur. Feriæ nanque statiuæ vniuerso populo communes, certis & constitutis diebus ac mensibus: & in fastis, statis obseruationibus annotatæ fuere, vt Macrobius ait lib. 1. Satur. c. 16. Idem & imperatiuæ à Consulibus vel Prætoribus pro arbitrio potestatis indicebantur. Vnde e : quod legimus Dictatorem feriarum constituendarum causa creatum. Liuius 1. Decad. lib. 7.

k Quo quisque Deus ritu.] Ex Liuio d. Decad. libro 1.

l Quibusque precibus aduocetur.] Ex eodem.

e Eindemque pontificem.] Cicero lib. 2. de Oratore. Erat, inquit, historia nihil aliud, quàm annalium confectio, cuius rei memoriæque publicæ retinendæ causa, ab initio rerum Romanarum vsque ad P. Mutium Pontificem Maximum res omnes singulorum annorum literis mādabat Pont. Max. efferebátque in album, & proponebat tabulam domi, potestas vt esset populo cognoscendi: ij etiam inter annales maximi nominantur. Et lib. de Legibus 1. loquitur de Annalibus Pontificum maximorum. Liuius autem 1. Decad. lib. 1. Ancus, inquit, Martius longè antiquissimum ratus sacra publica, vt à Numa instituta erant, facere: omnia ea ex commentariis Regis Pontificem Max. in album

rum res geſtas & memoratu dignas, diurnis actis mandare literis, illaſque non ſolum monumentis tradere, ſed in albo proponere & referre, vt populo excribendi poteſtas fieret, ſolitum eſſe traditum eſt.[n] Quod album non apud pontifices modo,[o] ſed penes ſenatores,[p] iudices,[q] prætores,[r] decuriones, ac[s] citharœdos,[t] & centurias fuiſſe conſtat.[v] Denique apud Cæſares & omnes magiſtratus qui coercitionem habebant, album fuiſſe apparet: in quo ſingula conſtituta, decreta, & mandata publicè edita proponebantur. Quare Alexandrum Seuerum imperatorem, illorum quibus magiſtratus delegabat, nomina in albo proponere accepimus, vt vitia virtuteſque innoteſcerent: & quo quiſque honore dignus foret, populi iudicio exploraret.[x] Ac non ſolum reipub. ſacra cæremoniaſque curare, ſed de rebus quę ad religionem pertinent, iudicia ferre:[z] contumaciæque minorum magiſtratuum vindex eſſe, ſacrificantes obſeruare,[a] piaculaque irę deûm conquirere, ne ſecus quàm præſcriptum

Album.

ANNOTATIONES.

relata, proponere in publico iubet. Et lib. 6. in prin. Tum quòd perraræ per eadem tempora literæ fuere, vna cuſtodia fidelis memoriæ rerum geſtarum: & quòd etiam ſi quæ in commentariis Pontificum, aliiſque publicis priuatiſque erant monumentis, incenſa vrbe pleræque interiere. Macrobius lib. 3. Saturnal. cap. 2. in fi. Pontificem, ait, Aeneam vel ex nomine referendorum laborum eius oſtendit. Pontificibus enim permiſſa eſt poteſtas memoriam rerum geſtarum in tabulas conferendi, & hos annales appellant equidem maximos, quaſi à Pontificibus Maximis factos. Vnde ex perſona Aeneæ ait,

Et vacet annales noſtrorum audire laborum.

Qui quidem locus eſt lib. 2. Aen. vbi vide Seruium.

n Quod album.] Album in hac ſignificatione, ſcilicet, pro tabula albo inducta colore, Græci λεύκωμα appellãt, apud Demoſthenẽ κατὰ Τιμοκράτ. citantem verba Solonis: ὁ δ᾽ ἐάν τις τὸ κοινὸν νόμον ἀναγράψας εἰς λεύκωμα, ἐκτιθέτω πρόσθεν τῶν ἐπωνύμων ὁσημέραι αὐτ᾽ ἐν πυξίῳ, in tabula quod & repetit noſter Budæus in commentariis linguæ Græcæ. Sed id videtur eſſe quod pittaciũ appellat Aelius Lampridius in Alexandro Seuero. Quanquam aliud ſignificat pittacium apud Cornelium Celſum lib. 3. cap. 10. ſcilicet pro panno illito quopiam medicamento qui præcordiis, vel capiti dolenti imponi ſolet ad dolorem mitigandum. Et aliud quoque in decretis canonicis in cap. pittacium. 30. quæſt. 2. pro libello ſcilicet, ſeu charta epiſtolari. Sed (vt redeamus) id noſtrum album vulgus matriculam appellare ſolet, qua dictione etiam vſi ſunt Vegetius & Ammianus Marcellinus. Fuiſſe autem album pontificium videre eſt apud Liuium 1. Decad. lib. 1. in Anco Martio poſt princip. Cauendum autem ne quis idem album apud magiſtratus omnes hîc annumeratos, Alexandrum ſenſiſſe putet: fuit enim alia eius & vera cogitatio, ſcriptum ſcilicet omnium horum ex ſorte officij diuerſum fuiſſe.

o Sed penes Senatores.] Corne. Tacitus lib. 4. Apidium Merulam quòd in Acta diui Auguſti nõ iurauerat, albo ſenatorio eraſit.

p Iudices.] Suetonius in Claudio cap. 16. Splendidum virum Græciæque prouinciæ principem, verùm Latini ſermonis ignarum, non modò albo iudicum eraſit, ſed etiam in peregrinitatem redegit. Et in Domitiano cap. 8. Equitem Rom. ob reductam in matrimonium vxorem, cui dimiſſæ adulterij crimen intenderat, eraſit iudicum albo. De albo loquitur, quo ſcilicet, nomina iudicum ſcribebantur: non de eo, quod iudices ipſi proponebant. At de hoc Vlpianus in l. ſi quis id quod. ff. de iuriſd. omn. iudic. Mag s tamen placebit ei, qui Vlpiani ſcriptum a l edictum prætoris expendet dictam legem, ſi quis id quod. & ſimil. de Prætoris albo intelligit, de quo Theophilus §. pœnales. Inſtitu. de actio. Vnde conſequitur non probari iudices album propoſuiſſe, in quo Alexandri diligentiam perſpicacem, & legentium iudicium deſidero.

q Prætores.] Idem Vlpianus in l. 1. ff. de eden. & d. l. ſi quis id quod. & alibi ſæpe.

r Decuriones.] Idem Vlpianus in l. 1. ff. de albo ſcrib. & Symmachus lib. 1. Epiſtolarum ad Theodoſium Auguſtum, Sed cùm Venerem Stratonis illicitam, vſurpatámque militiam Marcellus argueret, quòd Decurionũ aſcriptus albo, vt geſta docuerunt, aduerſum leges & Palatina caſtra trãſiiſſet &c.

s Ac citharœdos.] Suetonius in Nerone cap. 21. Sine mora nomen ſuum in albo profitentium citharœdorum iuſſit aſcribi.

t Et centurias.] Vide nnm legendum & Decurias ex Suetonio in Tyberio cap. 51 inſtanti ſæpius vt ciuitate donatum in decurias allegeret, negauit alia ſe conditione allecturum, quàm ſi pateretur adſcribi albo, extortum ſibi id à matre. Et de huiuſmodi albo accipienda ſunt loca eiuſdem Suetonij in Claudio cap. 16. & in Domitia. cap. 8. Dicuntur autem iudicum decuriæ ab eodem Sueton. in Auguſto cap. 32.

v Denique apud Cæſares.] Vt conſtat ex ſequentibus exemplis.

x Alexandrum Seuerum.] Aelius Lampridius in vita illius.

y Ac non ſolùm.] Ad pontifices redit, idque eſt Feſti Pompeij lib. 11.

z Contumaciæque.] Idem ibi.

a Piaculáque.] Locris expilatis, ſcribit Liuius Dec. 3. lib. 9. petitum vt prius ad collegium pontificum referretur, quòd ſacri theſauri moti &c. eſſent quæ piacula, quibus diis, quibus hoſtiis fieri placeret. Tacitus lib. 12. Addidit Claudius ſacra ex legibus Tulli Regis, piaculáque ad lucum Dianæ per Pontifices danda.

b Tum

esset, sacra fierent, néve incerta auspicia, aut turbatæ religiones aduersus mores institutáque maiorum obseruarentur. Vtque super impetranda venia, venerandisque diis iusta solennia exhibeantur, cauere debebat. [b] Tum religionis arcana, & diuinas traditiones cognoscere, & si quid religioni minus verè adscriptum esset, religione liberare, aut numinibus obligare: de [c] Vestalium capite decernere, & ferre sententiam, quæ sacra quæve prophana essent, diiudicare, [d] néve quis praua religione populum alligaret, maximi pontificis officium & munus erat. [e] In quo fuit obseruatum, vt nunquam infausta die & ominosa collegium consulat, quòd dirum foret, & auspicij mali. Quare Vitellio principi, quòd pontificatum maximum adeptus, decimoquinto calendas Augusti, die cladibus insigni, collegium consuluerat magno exitio fuit. [g] Tum si pons sublicius collaberetur, illum reficere, vnde illis nomen factum. Is enim ligneus erat, & nullo ære aut ferro compactus, quem sacrum illi æstimarunt: ita vt in aliqua parte labantem, nisi cæsa victima & sacrificio perfecto, reficere non liceret: diuque Romæ lignei pontes fuere, donec post interualla temporum [i] ab Aemylio quæstore lapideus cõstructus fuit. [k] Vota etiam solennia quibus verbis concipi, quibusque pecuniis exolui deberent, pontificum decretis cauebatur, illorumque arbitratu vel exoluebantur, aut non ritè emissa denuo concipiebantur. [l] Quòd si quis sui iuris arrogãdus foret, quæ causa adoptionis, quę ratio generis, quæ dignitas, quæve essent sacra, apud pontifices lege quærebatur, [m] quæ lex Curiata dicta est. [n] Idque [o] ideo cautum, ne qua calumnia, seu quis dolus cõpositus in arrogando sui iuris homine adhiberetur: ita vt adoptiones contra ius pontificum factę, aut sine collegij decreto, nullæ & pro irritis forent. Et quanuis proprium sacerdotis esset, nec imperia nec [n] magistratus gerere, nec [p] equo vehi, aut [q] trinoctio ab vrbe abesse: poterat tamen [r] idem

Pontifices vnde dicti.

Lex Curiata.

ANNOTATIONES.

b Tum religionis arcana.] De quibus consulti sæpe relata causa à Senatu ad Pontifices, responderent quid fieri placeret, vt multis refert Macrobius lib.1. Saturnal. c.16. vel aliis 18.

c De Vestalium capite.] Quod hinc satis patet quod scribit Liuius 1. Decad. lib. 4. Posthumia virgo Vestalis de incestu causam dixit crimine innoxia. Ampliatam, deinde absolutam pro collegij sententia Pontifex Maximus abstinere iocis, colique sanctè potius quàm scitè iussit.

d Néue quis praua religione.] Ea vos religione innumerabilia decreta Pontificum liberant, vt ait Liuius in oratione Consulis, Dec. 4. lib. 9.

e In quo fuit obseruatum.] Vt patet ex seq. exemplo.

f Quare Vitellio principi.] Cornel. Tacitus lib. 18. Apud ciuitatem cuncta interpretantem, funesti ominis loco acceptum est, quòd Maximum Pontificatum adeptus Vitellius, de cæremoniis publicis 15. Calend. Aug. edixisset, antiquitus infausto die Cremerensi Alliensique cladibus. Adeò omnis humani diuinique iuris expers, pari libertorum amicorúmque socordia, velut inter turbulentos agebat.

g Tum si pons sublicius.] Varro lib. 1. de ling. Latina. de quo vide Plut. in Numa.

h Nullo ære aut ferro compactus.] Dionysi. Halicarn. lib. 3. & 5. & Plin. lib. 36. c. 11.

i Ab Aemylio Quæstore.] Marlianus in Topographia veteris Romæ.

k Vota etiam solemnia.] Vt apud Liuium Decad. 1. lib. 4. Dictator, præeunte A. Cornelio, Pontifice Maximo, ludos magnos tumultus causa vouit. & idem Decad. 4. lib. 6. initio. Votum, præeunte P. Licinio, Pontifice Maximo, Consul nuncupauit. De quo amplius vide infrà lib. 3. c. 22.

l Quòd si quis.] Gellius lib. 5. cap. 19. & Tacitus vbi mox citabo.

m Lex Curiata dicta est.] Tacitus libro 17. in oratione Galbæ pro adoptione Pisonis. Igitur, inquit, Galba apprehensa Pisonis manu, in hunc modum locutus fertur, Si te priuatus lege Curiata apud Pontifices, vt moris est, adoptarem &c. Et vide Appianum lib. 3. Bello. ciuil. Eò quoque illud Suet. August. 65. Nepotem Agrippam & priuignũ Tyberium adoptauit in foro lege Curiata.

n Idque ideo cautum.] Gellius vbi nuper citauimus.

o Nec magistratus gerere.] Plutarch. Proble. cap. 113.

p Nec equo vehi.] Idem eiusdem operis ca. 39. Gellius lib. 10. c. 15. Festus Pomp. lib. 5.

q Aut trinoctio.] Plutarch. d. c. 39. Proble.

r Idem Consul.] Paulus Orosius lib. 5. cap. 10. in princip. P. Licinius Crassus Consul, & Pontifex Maximus, aduersus Aristonicum, Attali fratrem, qui traditam per testamentum Romanis Asiam peruaserat, cum instructissimo missus exercitu. Florus Epitome Liuij lib. 59. Aduersus Aristonicum P. Licinius Crassus, Consul, cùm idem Pontifex Max. esset, quod nunquam anteà factum erat, extra Italiam profectus prælio victus & interemptus est. Quanquam Liuius 3. Decad. lib. 8. alterius meminit P. Licinij Crasi, neque eundem esse tem-

Consul & censor poterant & simul esse pontifices. consul vel[r] censor esse & pontifex, pariter religioni & reipub. pręesse ab vrbe trinoctio abesse, equo vehi, vel pedibus ire. [t] Crassus Licinius pontificatum maximum & consulatum, mox censuram praeturamque simul gessisse, [x] & Liuius pontifex pro praetore ordinibus praefuisse traditur. [y] Ipsum tamen qui simul consul foret & pontifex, ne reipub. aut sacrorum deseratur cura, néve longius ablegaretur, extra Italiam sortiri prouinciam non decebat ex senatus decreto, [z] postquam idem Crassus praetor & pontifex cui belli summa commissa erat, quod nunquam antea factum sortitus Asiam, ab Aristonico Attali fratre prelio victus occubuit, donec post interualla temporum, extra Italiam sortiri prouincias coepere. In tantumque honoris *Culmen honoris pontificij.* culmen pontificatus, & eò excellentiae creuit, vt [a] Cn. Cornelio praetori, quòd Marco Aemilio Lepido pontifici maximo conuicium fecisset, mulcta dicta fuerit, [b] ipsumque regiae dignitati proximum crederent. [c] Nam & lictor apparebat, & [d] curuli regia sella, ac lectica insignis erat, quam ante vestibulum conspicuam habere assuêrat [e] ad cuius fores pro splendore dignitatis, viridis laurus affixa videbatur. [f] Cumque caeteri honoribus functi, rationem administrati muneri reddere cogerentur pontifex tamen maximus pro maiestate gesti honoris rationem dare minimè cogi poterat, ipsique pro imperio & potestate, quoq; plus dignitatis ferret, [g] cũ galero esse, & [h] car-

ANNOTATIONES.

pora patiuntur, qui & ipse Pontifex Maximus & Consul cum P. Scipione fuit: nisi dicas id (quod nunquam anteà factum erat) referri non ad praecedentia, sed ad sequentia, scilicet extra Italiam &c. Sed & M. Marcellus Consul & Pontifex Max. fuit apud eundem Liuium 4. Decad. lib. 3.

s Vel Censor esse.] Sic prior ille P. Licinius Crassus Censor simul & Ponti. Max. fuit apud Liuium 3. Decad. lib. 7. & M. Aemylius Lepidus apud eundem 4. Decad. lib. 10. & Q. Fuluius Flaccus 5. Decad. lib. 2. Imò verò Cn. Domitius simul Consul & Censor & Pontif. Maximus fuit ex Valerio Maximo lib. 6. c. 5.

t Crassus Licinius.] De quo diximus in pręced. in verbo, Idem Consul.

v Praeturamque.] Liuius 3. Decad. lib. 7. Postero, inquit, die Praetores creati P. Licinius Crassus diues Pont. Maximus. Quinetiam idem Pont. Maximus & Magister equitum fuit, vt idem tradit eodem lib. Sed & T. Sempronius Tuditanus Praetor in Hispania fuit. eod. lib. 7.

x Et Liuius Pontifex.] M. Liuius Denter hic est de quo Liuius 1. Decad. lib. 10, inquit, Ex parte altera Pontifex Liuius, cui lictores Decius tradiderat, iusserátque Propraetorem esse &c. Aduertendum tamen hunc non maximum, sed minorem Pontificem fuisse, qui religionis causa Consulem comitabatur, vt Maximus Valerius fuit P. Decio patri à quo Pontifex publicus populi Romani vocatur apud eundem Liuium Decad. 1. lib. 8. Discrimen autem inter minorem & maximum Pontificem nemo est qui nesciat, & in sequentibus apparebit.

y Ipsum tamen.] Liuius 3. Decad. lib. 8. Quartodecimo, inquit, anno belli Punici P. Corn. Scipio, & P. Licinius Crassus Pont. Maximus Consulatum inierunt, nominatae Consulibus Prouinciae sunt, Sicilia Scipioni extra sortem concedente collega, quia cura sacrorum Pontificem Maximum in Italia retinebat. Et iterum posteà in oratione Scipionis, Hoc vide ne contumeliosum sit, concusso iam & penè fracto Annibale, negare posse P. Licinium Consulem, virum fortissimum praestare, qui ne à sacris absit Pontifex Max. ideo in sortem tanquam longinquae prouinciae non venit.

z Postquam idem Crassus.] Hic tum Praetor non erat, vt Alexander hîc dicit, sed Consul, vt diximus suprà ex Floro in verbo, Idem Consul.

a Cn. Cornelio Praetori.] Emenda hunc locum ex L. Floro Epit. Liuij lib. 47. in princi. cuius haec verba sunt, Cn. Tremellio Trib. Pleb. mulcta dicta est, quòd cum M. Aemylio Lepido Pontifice Maximo iniuriosè contenderat.

b Ipsumque regiae dignitati.] Plutarch. Problem. cap. 113.

c Nam & lictor apparebat.] Plutar. ibi.

d Et curuli regia sella.] In eodem loco. Curulis autem regia dicitur: quia Hetruscorum exemplo illa Romulus vsus est, teste Liuio Decad. 1. lib. 1. Vix autem fuit vt Max. Põtifex crearetur, qui sella curuli non sedisset, licet illud non semper obseruatum fuerit. de quo idem Liuius Deca. 3. lib. 5. Quod verò de lectica hîc ait, illud scitum est, Consulares omnes, nobiliores viros & mulieres lectica olim vsos fuisse, teste Dione lib. 60.

e Ad cuius fores.] Plinius lib. 15. cap. 30. in prin. Laurus, inquit, triumphis propriè dicitur, vel gratissima domibus ianitrix Caesarum Pontificumque: quae sola & domos exornat, & ante limina excubat.

f Cumque caeteri homines.] Dionysius Halicarnass. lib. 2.

g Cum galero esse.] Vide infrà ad verbum, quippe Pontifici.

h Et carpento.] Cor. Tacitus lib. 12. Sacerdotibus & sacris Druidibus carpento Capitolium ingredi concessum scribit. Deinde lecticae vsum Romanos Põtifices posteriores vsurpasse à seculis iam multis innotuit, cùm vehiculo & sella curuli ab imperatoribus concessis post Constantium ex aliis scribat Beatus Rhenanus ad Tertull. 1. ad vxorem.

pento, vt reliquis sacerdotibus, ingredi licebat.[l] Quippe pontifici proprium insigne erat galerus, sicut[k] lituus auguribus,[l] paludamentum imperatoribus, diademaregibus.[m] Et cum in Capitolium nulli fas foret carpento vehi, solis pontificibus sacerdotibusque Tarpeium ascendere carpento licuit.[n] Ad eumque si qui noxij confugissent, ea die à pœna immunes erant.[o] Ideo non vulgares, neque obscuros, sed qui nobilitate generis & multo splendore illustres forent, quique autoritate &[p] opibus anteirent cæteris, ad pontificatum admisere.[q] Diuque Romæ pontifex qui antea curuli sella non sedisset, nemo creatus fuit: donec lapsis temporibus, etiam qui nullos curules gesserant magistratus, ad pontificatum admisere. Primus enim[r] T. Coruncanus ex plebe homo pontificatum maximum meruit, quo tempore M. Attilius Regulus primo Punico bello graui supplicio excruciatus, pœnas dedit. Et deinde M. Drusus, quod antea contigit nulli, tribunus plebis simul & pontifex creari meruit.[s] Postéa ex plebe & patribus nullo delectu aut discrimine admitti cœpere.[t] Cumque ad collegium pontificum pertineret, in demortui locum alium cooptare, Cn. tamen Domitius Tr. pl. offensus collegio, quòd se in numero pontificum non cooptassent, ius subrogandorum pontificum sacerdotumque à collegis ad populum transtulisse fertur. Ipséque pontifex maximus primus populi suffragio, aliique deinceps creari cœpere.[v] Sunt verò qui credant, Liciniũ Crassum de cooptatione collegarum ad populi beneficium trãsferenda, legem tulisse primum.[x] Inde comitia à populo pontificibus creandis sæpe indicta fuere. Id tamen in admittẽdo pontifice sedulò cauebatur, ne eligerent, qui cuiquam ex collegio inimicus foret:[y] hique per collegium admissi, capi dicebantur.[z] Atque licet vetus fuerit constitutum, in demortui pontificis lo-

Pontificũ insigne.

Qui pontifices crearentur initio.

Cautio in admittẽdo pontifice.

ANNOTATIONES.

i Quippe Pontifici.] Hæc omnia de galero, lituo, paludamento, & diademate sunt Apul. apol. 1. & singillatim aliorum, quos statim citabimus.

k Lituus auguribus.] Cicero lib. 1. de diuinatione, Plutarch. in Romulo, Gellius lib. 5. cap. 8. Macrobius lib. 6. Saturn. cap. 8. Seruius enarrans illud Aen. lib. 7.

Ipse Quirinali lituo. –

l Paludamentum imperatoribus.] Varro lib. 6. ling. Latin. Cornel. Tacitus lib. 18. vbi de Vitellio. Plutar. in Crasso. Sed & aliis quoque, vt Consulibus, ex Liuio 3. Decad. lib. 1. ad fi. & 5. Decad. lib. 2. vbi de P. Licinio Coss. Et Prætoribus ex Valerio Max. lib. 5. c. 6. vbi de Genutio Cippo. & vide infrà lib. 3. c. item 3. & lib. 5. c. 18.

m Et cùm in Capitolium.] Cornelius Tacitus lib. 12.

n Ad eumque si qui noxij.] Plutarchus Problem. cap. 111.

o Ideo non vulgares.] Dionysius Halicarnass. lib. 1. & Plutarchus Problem. cap. 113. Ad hæc vide quæ scripsimus in nostris commentariis de Nobilitate cap. 20. nu. 10. incip. neque solùm. & multis sequentibus.

p Et opibus anteirent cæteris.] Ibidem cap. 3. num. 19. incip. nam & hæ. & multis seq.

q Diuque Romæ.] Liuius 3. Decad. lib. 5. vbi de pontificatu Liuij Crasi.

r T. Coruncanus.] Lucius Florus Epito. Liuij 18.

s Postea ex plebe.] Liuius 1. Decad. lib. 10. Sed & Curio Maximus primus è plebe creatus est C. Manilius Atteius, cum primum id Patricij negassent debere fieri, de qua re Trib. Pleb. appellati ad Senatum reiecerunt, qui eius rei populo potestatem fecit, apud Liuium 3. Decad. lib. 7.

t Cúmque ad collegium Pontificum.] Cicero in 2. oratione de L. Agraria. & de Amicitia. Dionysius Halicarnassæus lib. 2. Paterculus lib. 2. Sueton. in Nerone cap. 2. cuius hæc verba sunt, Cn. Domitius in Tribunatu Põtificibus offensior, quòd alium quàm se in patris sui locum cooptassent, ius sacerdotum subrogandorum à collegiis ad populum transtulit.

v Sunt verò qui credant, Liciniũ Crassum.] Cicer. in lib. de Amicit. Quàm popularis lex de sacerdotiis C. Licinij Crasi videbatur. Cooptatio enim collegiorum ad populi beneficium transferebatur.

x Inde comitia.] Comitia Pont. Maximo creando nouus Põtifex M. Cor. Cethegus habuit, inquit Liuius Decad. 3. lib. 5. & alibi similiter.

y Hique per collegium admissi.] Gellius lib. 1. cap. 12. Sed Flamines quoque Diales, item Pontifices & Augures capi dicebantur. citátque L. Syllam lib. 2. rerum gestarum ita scripsisse, P. Cornelius cui primum cognomen Syllæ impositum est, Flamèn Dialis captus. citátque item M. Catonem, vnde illic videre poteris. Quibus addes Liuium de Flaminibus quoque loquentem, 3. Decad. lib. 7. vbi scribit C. Flaccum Flaminem à P. Licinio Pontifice Max. captum fuisse. Seruius autem enarrans illum locum lib. 7. Aeneidos,

– Optato conduntur Tybridis alueo.

Sunt (ait) propria verba, quæ nulla ratione mutantur vt sacerdotes creari, virgines capi dicuntur.

z Atque licet.] Hæc omnia vsque ad eam clau-

Pontificis nominatio quando fiebat. *Substitutus pontifex in locũ viuentis.* *Sacerdotij æstimatio.* *Decretum ratum pontificum.* *Pontifices & Sacerdotes collectionibus pecuniariis contribuebant.* *Pontifices minores.* *Pontificũ minorum munus.* *Pontifex minimus.*

cum alium nominari, si tamen exacto anno pontifex mortem obiisset, in eius locum alterius nominatio non erat, licet alter suffici cooptaríque oporteret. Tũc enim pontificis nominationem fieri necesse putarunt, quum nondum exacto anno mortem obiisse constaret, postea verò non licebat. In locum enim T. Octacilij Crassi pontificis maximi, quia exacto anno mortuus fuerat, alterius nominatio non fuit. Tametsi in locum viuentis pontificis alium substitutum legamus. [a] Claudius verò Cæsar tanti sacerdotium fecit, vt in cooptandis sacerdotibus neminem nisi iuratus nominaret. Est tamen memoriæ proditum, vt si quid ad religionem pertinens inter pontifices discreparet variatis sententiis, vbi aliud alij sentiunt, id satis fuisse crederent, stabilíque sententia esse ratum, quòd tres pontifices communi decreto statuissent. [b] Et licet à collationibus multiferant sacerdotes immunes, sunt tamen exempla, pontifices & sacerdotes, pecuniam per bellum conferri solitam in stipendium contulisse, illámque quæstores sæpe exegisse, frustráque pontifices tribunos appellasse, quum se ob sacerdotium immunes dicerent. Sed præter hos qui collegio cooptabantur, fuere [c] pontifices minores. Nam scribæ pontificum, qui fastos & commentarios habebant, fidelem custodiam rerum gestarum, [d] qui annales maximi dicebantur, quíque illis ministri aderant, quòd omnis æui gesta mandabant literis, [e] minores pontifices dicti sunt: à quibus in curia [f] Calabra Iunoni singulis calendis sacra fiunt: [g] nouamque lunam obseruare, & [h] quot dies à calend. ad Nonas superessent, referre solent, vt populo causas feriarum à rege sacrorum recipiendi facultas foret. Ad quorum collegium etiam [i] interpretandi iuris, & an posset lege agi, quæque competeret actio in iudiciis, declarandi ius spectauit & pertinuit. Quippe ius ciuile inter sacra cæremoniásque multa secula abditum, solis pontificibus patebat. Ex his quoque minoribus distinctio gradus fiebat [k] Nam qui primus collegio ascitus erat, maximus: qui verò vltimus, minimus dicebatur pontifex. Illud quoque verum est, solos pon-

ANNOTATIONES.

sulam: Claudius verò Cæsar, sunt Liuij 5. Decad. lib. 6. cuius inter cætera hæc verba sunt, T. Octacilius Crassus Pontifex, quia exacto anno mortuus erat, ideo nominatio in locum eius non est facta.

a Claudius verò Cæsar.] Sueton. in vita illius capite 22.

a Et licet à collationibus.] Liuius 4. Decad. lib. 3. Magnum, inquit, certamen cum omnibus sacerdotibus eo anno fuit. Quæstoribus vrbanis pecunia opus erat, quòd vltimam pẽsionem pecuniæ, in bellum collatæ, persoluere placuerat priuatis. Quæstores ab Auguribus, Pontificibus, quòd stipendium per bellum non contulissent, petebant: ab sacerdotibus Tribuni nequicquam appellati, omniúmque annorum per quos non dederant, exactũ est. Cæterùm Plutarch. in Camillo tradit, apud Romanos lege cautum fuisse, vt sacerdotes immunes essent à militia, nisi vrgeret tumultus Gallicus. Dionysius Halicar. lib. 2. testatur sacerdotes militaribus officiis soluisse, atque ciuilibus molestiis. Diod. autem Siculus lib. 2. c. 3. scribit apud Aegiptios sacerdotes omnes immunes fuisse. Denique Arrianus lib. 8. de gestis Alexandri prodidit apud Indos Sophistas (hi etenim sacerdotes erant, quibus sacrarum cura erat) nullis corporis muneribus fungi viuendi gratia, neque aliquid in publicum conferre, neque alij cuiquam negotio aut operi, præterquam deorum sacris pro rebus publicis intendere.

c Pontifices minores] Iulius Capitolinus in Macrino circa medium. Primum, inquit, in patricios allegit nouum hominem, & qui paulò antè procurator priuatæ rei fuisset. Eundem, cùm scriba Põtificum esset, quos hodie Pontifices minores vocant, Pontificem Maximum appellauit.

d Qui annales maximi dicebantur.] Vide Macrobium lib. 3. Satur. in fine. & Festum Pompeium lib. 11.

e Minores Pontifices] Vt patet ex eo loco Capitolini, quem proxime citauimus.

f In curia Calabra.] Macrob. lib. 1. Satur. c. 16.

g Nouamque lunam] Idem ibi.

h Et quot dies.] In eodem loco.

i Interpretandi iuris] Nam & apud Cic. lib. 2. de Legib. Q. Mutius Scæuola dicit se sæpe à P. Mutio Scæuola patre suo audiuisse, Pontificem neminem bonum esse, nisi qui ius ciuile cognosset.

k Nam qui primus.] Id non ita simpliciter verum est, vt dicit Alexander. Nam in locum Pont. Maximi mortui alius creabatur, qui & Ponti. Max. erat, vt videre licet ex infinitis Liuij locis: quod esse non poterat, si id verum esset: nempe si is qui loco Pont. Maximi deligebatur, fuisset minimus: vtpote collegio vltimo loco ascitus. Sed inter minores Põtifices id ita obtinebat, vt maximus omniũ diceretur, qui primus in collegiũ venit: itẽ & minimus, qui nouissimus, vt scribit Festus Pomp. lib. 11. A quo tamen sumpsisse videtur Alexander quæ hic scripsit.

tifices nouo more coniugalem copulam [l] sacro confarrationis iure inire solitos. Quippe quum matrimonia apud maiores tribus modis fierent, vsu, coemptione, & confarratione, confarrationem solis pontificibus dederunt, quum aliis modis per cæteros contrahantur. Animaduersum quoque est, pontificis vxorem, singularis exempli & magni documenti esse oportere, vt sicut ab omni noxa & libidine ipse mundus erat, ita vxor casta & innocens maneat. Quodque pontifici maximo [m] cadauer videre nefas fuit, nequid triste aut lugubre oculis acciperet, multo magis si hominē insepultum reliquisset. Si tamen in occursum cadaueris imprudens incidisset, interposito velamēto, ne visum offenderet, saluis cæremoniis prodire poterat. [n] Cui etiam per liberos iurare non licēbat, per deos autem permissum fuit. [o] Quodque ex octo pontificibus pontifex maximus reliquis præest & propè dominatur, cui rex sacrorum, augures, & omnes flamines, ac Vestales virgines parent, quibus mulctam indicere, & pœnam irrogare poterat. Cuius arbitratu publica & priuata sacra gerebātur, [p] Vestalesque virgines ad sacri & æterni ignis custodiam, qui in penetralibus Vestæ colebatur, eligebantur, ipsiusque curæ custodiæque mandabantur. [q] Atque ex decreto pontificum enunciata prodigia sæpius procurata fuere, [r] licet augurum proprium munus foret. [s] Nanque augures auspiciis, pontifices verò sacris præfuere. [t] Cum enim C. Seruilius pontifex maximus L. Cornelium Dolabellam inaugurare vellet, nec se magistratu abdicaret, & propterea comitiis indictis illum populi iussu cogeret, quia fœda tempestate comitia turbata fuere, religio fuit ex illo pontificibus inaugurandi, indeq; inaugurare desiere. [v] Neque solum ab omni sanguine puras manus pontificem seruare decuit, sed ne participem quidem aut conscium alicuius necis fieri. [x] Eundemque duplici sacerdotio functum sæpe animaduersum esse:

Pontificis vxor casta & innocēs.

Quæ pontifici videre nefas.

Pōtificum iuramentum.

Pont. max. quibus præerat.

Per pontificem enunciata prodigia.

Pontifex à sanguine purus.

ANNOTATIONES.

l Sacro confarrationis iure.] Hæc ex Boëtio in Topica Cice. lib. 2. & diximus in nostris legibus Connubialibus l. 4. num. 6. Verùm vt reuertamur. Addendum hic autem duo: Pont. Maximo iterare matrimonia licuisse, vt ait Tertull. de exhortatione castitatis qui idem ad vxorem lib. 1. scribit, Regem sicuti Pon. Maximum rursus nubere, nefas est.

m Cadauer videre.] Ex Seruio enarrante illud Virgilij lib. 6. Aeneidos,

Præcipuè pius Aeneas.

Cùm nefas, inquit, esset Pontificibus cadauer videre, magis tamen nefas erat, visum insepultum relinquere. Idem & Iosephus lib. Antiquitatum 3. cap. 10.

n Cui etiam per liberos.] Seruius lib. 9. Aen. enarrans in idque referens illud Virgilij,

Per caput hoc iure, per quod pater antè solebat.

o Quodque ex octo.] Quod videre licet ex Liuio 4. Decad. lib. 7. eo loco quem tibi integrum adducemus lib. 6. c. 12. & ex alio loco, quem infrà nos citabimus.

p Vestalesque virgines.] Gellius lib. 1. cap. 12. Ideóque apud Liuium Decad. 3. lib. 8. quòd ignis in æde Vestæ extinctus esset, cæsa flagris est Vestalis, cuius custodia noctis eius fuerat, iussu P. Licinij, Pontificis.

q Atque ex decreto Pontificum.] Liuius Decad. 3. lib. 4. ait de prodigiis, His procuratis ex decreto Pontificum, profecti Coss. Sempronius &c. & lib. 7. Hæc prodigia hostiis maioribus procurata, decreto Pontificum. & alibi sæpe.

r Licet Augurum propriè.] Liuius Decad. 3. lib. 4. ait, Prodigia hostiis maioribus procurata sunt, ex Aruspicum responso. & lib. 5. ibi, Id cùm Aruspicum monitu sacrificium instauraretur &c.

s Nanque augures.] Cicer. 1. de diuinatione.

t Cum enim C. Seruilius.] Apud Liuium 4. Decad. lib. 10. cuius hæc verba sunt, De rege sacrificio sufficiendo in locum C. Cornelij Dolabellæ contentio inter C. Seruilium Ponti. Maximum & L. Cor. Dolabellam, quem vt inauguraret Pontifex, magistratu sese abdicare iubebat, recusantique id facere, ob eam rem mulcta Duumuiro dicta à Pontifice, déque ea cùm prouocasset, certatum ad populum: cùm plures iam tribus intrò vocatæ dicto esse audiendum Pontifici, duumuirum iuberent mulctámque remitti, si magistratu se abdicasset. Vltimum de cælo, quod comitia turbauit, interuenit, religio inde fuit Pontificibus inaugurandi Dolabellæ.

v Neque solùm.] Iuris antiqui est quod dicitur Pontifices non ferre sanguinis sententiam. Cùm enim L. Cantilius, scriba Pontificum, quos nunc minores Pontifices appellant, qui cum Florentia stuprum fecerat, à Pont. Maximo eo vsque virgis in comitio cæsus erat, vt inter verbera expiraret, nefas id prodigij loco refert habitum Liuius 3. Decad. lib. 2. Neque tamen id ipsum execratur Halicarnassæus li. 9. qui cæso & necato illo pestilentiam desiisse scriptum reliquit.

y Eundemque duplici sacerdotio.] Quod sequentibus exemplis probat. Quibus adde quod apud Liuiū 4. Dec. lib. 10. Seruilius Geminus Pontifex Max. & Decemuir sacrorum fuit.

Pontifex & augur simul. Sacerdotium triplex. Porcus ex omni scrofarũ fœtu sacerdotibus debebatur. Indi Aegyptij. Pont. apud exteros. Archierosynes. Grammateus. Mithras Charnius. Hosij. Hositer. Aphetor.

[y]siquidē Q. Fabius Maximus, & pontificatũ & auguratum vnà gessit: aliique vtrique simul sacerdotio præfuere.[z] Ex Cæsaribus verò C. Cæsar auguratum simul & pontificatum, [a] Galba autem sacerdotium triplex gessisse dicitur: [b]id quod à regibus Spartanorum vsurpatum fuit. Nam quum primum in eam assumpti sunt dignitatem: priuilegio honoris præcipui, Iouis cælestis & Lacedæmonij sacerdotio funguntur: [c]quibus ex omni scrofarum fœtu porcus debebatur, vt si diis immolare vellent, nunquam victima deesset. [d] Est quoque literis proditum, Apud Græcos vnum virum aut fœminam nonunquam sacris præfuisse: [e] apud Opuntios duos, quorum alter deorum, alter dæmonum sacrificia curat.[f] Indis vero Solis sacerdotes numero diuersi sunt, & nunc plures, nunc pauciores cooptantur.[g] Aegyptus plures, qui easdem traditiones atque auita & paterna sacerdotia & imperia filiis tradunt, qui post regem secundi sunt. Apud alios autem pontifices diuerso iure & nomine censentur. Nam Græci pontificem summum [h] Archierosynem vocant, ad quem ius & moderatio sacrorum pertinet. Babylonij Chaldæum Isidis sacerdotem [i] Grãmatea, [k] alium Mithram [l] Sicyonij Charnium, quorum collegium, [m]pastophoriũ nuncupant.[n] Delphis quinque pontifices per omnem vitam sacri erant, qui Hosij dicti, quorum primus qui hostiam immolabat, Hositer: qui verò edebat oraculum, [o] Aphetor nuncupati sunt: qui vnà cum prophetis sacra obibant, diuinasque prædictiones & cæremonias, & quo

ANNOTATIONES.

y Siquidem Q. Fabius Maximus.] Id ex eodem Liuio est 3. Dec. lib. 10. Cuius hæc verba sunt, Q. Fabius Maximus moritur, exactæ ætatis, Augur in locum eius inauguratus Q. Fabius Maximus filius. In eiusdem locum Pontifex (nam duo sacerdotia habuit) Ser. Sulpitius Galba. Cautione tamen hic opus est, cùm nihil distinguit Alexand. Neque enim Q. Fab. Maximus qui cum Q. Cæcilio Metello & Q. Fuluio Flacco creatus fuit Pontifex Liuio teste, dictæ Decad. lib. 3. aut Ser. Sulpitius Galba Maximi Pontifices fuere.

z Ex Cæsaribus C. Cæsar.] Ad hunc Pont. Maximum M. Terentius Varro lib. Rerum diuinarum scripsit, teste Seruio ad 1. 3. & 6. Aen. eiusdémque Pontificis meminit Suetonius in eodem ca. 13. Qui eundem fuisse Dialem flaminem & mulctatum flaminio scripsit, initio, de cætero Plutarch. in eodem.

a Galba autem.] Suet. in vita illius c. 8.

b Id quod à regibus Spartanorum.] Non intelligendum est dictum de Galba his accommodari, sed quod de Cæsare proditur. Lacedæmoniorum enim rex erga homines ducem & sacerdotem diuinis in rebus gerit, vt ait Xenophon de Rep. Laced.

c Quibus ex omni scropharum fœtu.] Idem ibidem.

d Est quoque literis proditum.] Diod. Siculus lib. 2. cap. 3. Nam & apud Athenienses, fœminas sacerdotes fuisse satis constat ex Plutarc. Problem. cap. 43. & in vita Alcibiadis, dum loquitur de sacerdote illa, quæ Alcibiadem execrari noluit. Item apud Messenios Iunonis sacerdotem fuisse mulierem, legas Pausaniæ lib. 4. Idémque lib. 3. refert in Sparta Thetidis fuisse templum, cuius fœmina sacerdos fuit, nominata Cleo. item Patris Laphriæ & Triclariæ, Dianæ sacerdos virgo fuit, apud eundem lib. 7. Thespienses quoque Herculis sacerdotem puellam habent, apud eundem lib. 9. Verùm apud Aegyptios mulier neque Dei, neque Deæ vlla sacerdos est: sed viri deorum omnium & dearum, vt tradit Herodotus lib. 2.

e Apud Opuntios.] Plutar. Probl. 119.

f Indis vero Solis.] Brachmæ Indorum Philosophorum genus diis amicum esse, & eos Soli desponsos, Hierocles scripsit, vt est apud Cælium Rhodig. lib. 18 c. 31.

g Aegyptus plures.] Diodorus lib. 2. c. 3.

h Archierosynem.] Græcis ἀρχιερεὺς summus siue primus sacerdos dicitur, & ἀρχιερωσύνη, summum ipsum sacerdotium.

i Grammatea.] Apuleius lib. 11. Metamor. tradit vnum ex comitibus sacerdotis Maximi Isidis Grammatea a cunctis vocatum fuisse. quæ vox non sacerdotem significat, sed scribam, vt archigrammateus, principem siue primum scribam scribarum, cuiusmodi Eumonem Alexandri Magni fuisse scribit Plutarc. in vita illius, post princi.

k Alium Mithram.] Apul. d. lib. 11. in duobus locis. & ante eum Strabo lib. 18

l Sicyonij Charnium.] Vide Plutar. in Arato, ex Eusebio dignum lib. 9. c. 8.

m Pastophorium.] Apul. d. lib. 11. in duobus locis. Pastophorij autem meminit Esdra ille diuinus scriptor lib. 3. cap. 8 & lib. 1. Machabæor. c. 4. Diodorus Siculus lib. 1. cap. 12. Iosephus lib. 5 belli Iudaici, Euseb lib. 11. Historiæ Eccl. Hieronymus in Esaiam, Pastophorium est, inquit, thalamus in quo habitat præpositus templi.

n Delphis.] Eadem scribit Cæl. Rhodig. lib. 12. cap. 1. nec authorem citat, vt nec Alexander. Hæc autem magna ex parte sunt Plutarchi Problemat. cap. 122.

o Aphetor.] Id aliud est apud Strabonem lib. 9. Helichius autem ita dicit Apollinem cognominatum ab emittendis & edendis oraculis, vel sagittis & radiis. Porro ἄφετοι dicuntur Deo dicati, vt γυναῖκες & κόραι ἄφετοι. Et ita Athenæus vocare videtur sacra animalia diis dicata, & quæ in deorum tantùm tutela erant & sine pastore.

p Apud

cultu, quibusque exemplis fierent ſacra, prædicebant. [p] Apud Athenienſes Daduchus maximus erat ſacerdos: [q] Herculis ſtephanorus: Palladis, [r] Eteobutades, à Bute propagati, ex qua familia longo tempore ſacerdotio præfuere: ſicut [s] Buzigia familia à Buzige heroe, qui Athenis diu ſacerdotium tenuit. Et poſteri ex [t] Cinara & Thamyra in Paphiæ Veneris templo ſacris cæremoniis præfuere. [u] Quod de Veientana Iunone proditur, quam niſi certi generis ſacerdos attrectare nemo poterat. Clazomenis Palladis ſacerdos, Iſichias: [x] Bacchi verò, Thyas nomen habet. [y] Poliei Iouis ſacerdos, Buphonus in [z]: Troezene, Hippolytus nuncupatur. [a] Apud Cretenſes Matris magnæ ſacerdos, Meliſſa: Epheſiæ Dianæ, [b] Megalobyzus, qui eunuchus erat. [c] Alexandrinorum atque Athenienſium Phęcaſij, quibus candida ſolum ferre calceamenta licet, ex quibus antiſtes ſacerdotum purpuram induit. Dodonei verò oraculi pontifices, pedibus ſemper illotis erant, qui tanquam ſacroſancti ſuper nu-

Daduchus. Stephanophorus. Eteobutades. Buzigia familia. Iuno Veientana. Iſichias. Thyas. Buphonus. Hippolytus. Meliſſa. Megalobyzus. Phæcaſij. Dodonei.

ANNOTATIONES.

p Apud Athenienſes daduchus.] Id accepiſſe videtur ex Plutarch. in Ariſtide & Franc. Barbaro eius interprete. Nam Plutarchus ibi Calliam δᾳδοῦχον vocat. Barbarus antiſtitem vertit: cùm tamen ea vox ſignificet lampadem ſiue facem ferens: hincque δᾳδουχία, lampadis ſiue facis geſtatio lib.2. Machab. c.4.

q Herculis ſtephanophorus.] Nam & apud Tarſum Herculis ſacerdos ita vocabatur dignitate præcipua, qua honeſtatus à cunctis ciuibus Lyſias philoſophus tyrannidem arripuit. Cælius Rhodiginus lib.22. cap.21. ex Athenæo, vt opinor, lib.5. cap. 11.

r Palladis Eteobutades.] Verus eſt prouerbium ἐξ Ἐτεοβουταδῶν ἕλκει τὸ γένος. id eſt ab Eteobutadis ducit genus. De his qui antiqua nobilitate ſunt, oriundi, videlicet à Buto quodam qui ſacerdotes Athenis inſtituit. Et ab eius poſteris ſacerdotes & ſummi magiſtratus poſteà Athenis creabantur. De quo Eraſmus chil.3. cent. 3. c.85. & Cæl. Rhodigi. lib.14. cap.13.

s Buzigia.] Idem Cælius lib.28. c.23. nullum tamen autorem profert.

t Ex Cirta & Myrta.] Legendum Cinara & Thamyra ex Corn. Tacito, cuius hæc verba ſunt lib.18. poſt princip. *Fama recentior tradit à Cinara templum ſacratum, deámque ipſam conceptam mari, huc appulſam. Sed ſciētiam artémque aruſpicum accitā & Cilicem Thamyrā intuliſſe. Atque ita pactum, vt familiæ vtriuſque poſteri cæremoniis præſiderent. Mox ne honore nullo regium genus peregrinam ſtirpem antecelleret, ipſa, quam intulerant ſcientia hoſpites ceſſere. Tantum Cinarades ſacerdos conſulitur.*

u Quod de Veientana Iunone.] *Iunonis reginæ, quod Veiis colebatur ſignū, more Hetruſco, niſi certæ gentis ſacerdos attrectare non eſt ſolitus,* ait Liuius 1. Decad. lib.5.

x *Bacchi verò, Thyas.] Apud Catullum in Argonauticis, Virg. lib.4. Aen. Horat. lib.2. Carminum, ode 19. & libro 3. ode 15. Statium libro 12. Thebaidos.*

y *Poliei Iouis ſacerdos Buphonus.] Pauſanias lib.1. qui de Atticis eſt, Ordeum, inquit, tritico mixtum ad Iouis Poliei aram vt poſuerunt,* nulla planè cuſtodia obſeruant. Bos autem, quem ſacrificiis deſtinatum cuſtodiunt, aram accedens fruges attingit, vnum ex ſacerdotibus, Buphonum appellant, id eſt, bouicidam. Et iterum poſteà eodem lib. Regnante Athenis Erichtheo bouem primum ad Iouis Poliei aram Buphonus mactauit.

z In Troezene Hippolytus nuncupatur.] Vereor ne hîc deceptus fuerit Alexāder ex eo quod ſcripſit Pauſanias in Corinthiacis, apud Troezenos Hippolyto ſacerdotem ſacra facere, qui eo honore quandiu viuit, fungitur. Idque accepere, tanquam Hippolytus apud Troezenos ſacerdos fuerit, quod nuſlibi, vt puto, legitur.

a Apud Cretenſes.] Didymus in libris ἐξηγητικῶν Πινδαρικῆς, & ex eo Lactantius lib. 1. cap. 22. tradunt Meliſſea Cretenſium regem primum diis ſacrificaſſe, huiuſque filiam Meliſſam à patre primam ſacerdotem Matri Magnæ conſtitutum. Vnde adhuc eiuſdem Matris antiſtites Meliſſæ nuncupantur.

b Megalobyzus.] Imò Megabyzus ex Quintiliano lib.5. cap.12. & Plinio lib.35. cap.10. quo loco Apellis picturas recenſet. & Laërtius in Xenophonte poſt princip. Quanquàm Strabo lib.14. Megalobyzum appellat.

c Alexandrinorum.] Hæc ſunt ex Appiano li.5. bello. Ciuil. vbi de M. Antonio ita ſcribit, Calceamenta candida, qualia Athenienſium & Alexandrinorum ſacerdotes, quos Phæcaſios appellant, deferre conſueuerunt, ſibi aſſumpſit. Et de huiuſmodi ſacerdotibus & calceorum ab illis denominatorum meminit Seneca lib.7. de Beneficiis c.21. Pythagoricus, inquit, quidam emerat a ſutore phæcaſia. Et ad Lucilium in epiſtolis, Si quem Phæcaſiatum conſpexeris. Et Iuuenal. Saty.3.

Phæcaſianorum vetera ornamenta deorum.

Et D. Hieronymus aduerſus Iouinianum, Bactrianis ad hoc ipſum nutritis obiiciūt ſenes, quod cum Alexandri præfactus Phæcaſianum emendare voluiſſet, penè amiſit prouinciam. Pollux autem li.7. c.22. inter genera calceorum phęcaſium enumerat ex Eratoſtene in Mercurio. Adde autem ſupradictis Sabinos Cupentum ſacerdotem vocare, vt ſcribit ex Ser. Perotus ad Martial. epigram.8.

Dædaleo Lu ano.

d Iſiaci

Isiaci. Indi vates. Cybelis sacerdotes. Panthei. Pontifex apud Hebraeos.

dam humum cubare coguntur.[d] Isiaci, linea stola amicti sunt, [e] capite raso, [f] calceis papyraceis, [g] sistrum tenentes, [h] aut ramum absynthij marini, vel nuces pineas & [i] Anubim supra caput deferentes. [k] Sicut Indi vates tanquam religiosum, corallium ferebant. Et Cybelis sacerdotes flagrum, &[l] matrem deûm colentes iuxta Sueuos, formas aprum, quo insigni ab hostibus tuti sunt. [m] Panthei sacerdotes, omnium duces fiunt, quibus causarum iudicia & publicarum rerum arbitria tribuuntur.[n] Apud Hebræos pontifex festis diebus mitram gestat, cum nebride auro distincta, aut tunicam talarem, & cothurnos cum tintinabulis quem maiestate decorum, tanti Alexander fecit, vt venerabundus venienti occurreret, & velut sanctißimũ numen adoraret.[o] Fuitque animaduersum, Bellonæ, Cybelis, & Isidis sacerdotes eadem sacra obire, iisdem pro cæremoniis teneri.[p] Sed Cybelis sacerdos variis coloribus fucatus, & faciem pigmento delitus, oculoque obunctus, cum mitella & crocoto, lineo calceamento ante simulachrum deæ[q] incedebat, cui erat proprium, cum tinnitu cymbalorum & sonitu tympanorum sacrum facere.[r] Arabum verò pontifices lineas vestes induunt, mitras gestant cum sandalio.[s] Apud Pedasios Palladis sacerdos sacram barbam nutrire cogitur, neque erasa incedere fas erat.[t] Albanis cæremoniarum antistes ea fulgebat dignitate, vt post regem haberetur secundus.[v] In Aritia Ar-

Cyb. sacer. ornatus. Arabum Pontifices. Palladis sacerdos. Sacerdotũ dignitas.

ANNOTATIONES.

d Isiaci, linea stola.] Apuleius lib. 11. Metam. in diuersis locis, vt & illud Martialis lib. 12. epig. 29. loquentis de huiusmodi sacerdotibus,

Linigeri fugiunt calui, sistratáque turba.

e Capite raso.] Martialis & Apul. vbi suprà, & vide in nostris consuetudinibus.

f Calceis papyraceis.] Herod. lib. 2.

g Sistrum tenentes.] Apul. d. lib. 11. non semel, & vide omnino quæ dicam infrà lib. 4. c. 2.

h Aut ramum absynthij.] Plinius libro 27. cap. 7. ad fi.

i Et Anubim &c.] Et id quoque videtur sumptum ex Apuleio d. lib. 11. cùm scribit, Hic horrendum: ille superum commeator & inferum, nunc atra, nunc aurea facie sublimis, attollens canis ceruices arduas Anubis.

k Sicut Indi vates.] Plinius lib. 23. c. 2.

l Et Matrem Deum colentes.] Vnde hæc de Sueuis transcripserit Alexander, incompertum habeo: magisq; miror, quod cùm amplißimè de Sueuorum religione tractet Corn. Tacitus in moribus Germanorum, huius non meminerit.

m Panthei sacerdotes.] Diodorus Siculus lib. 6. cap. 10.

n Apud Hebræos.] De his & Alexandro quod hic ait, est Iosephi Antiquitatum lib. 11. cap. 8. & lib. 20. cap. 8. quod verò de tintinabulis hic dicitur, posuit quoque Tacitus initio li. 21. & ex Aegesippo Rhodiginus lib. 16. c. 6.

o Fuitque animaduersum.] Hæ enim, scilicet Bellona, Cybele, & Isis vna dea est his nominibus & aliis multis vocata, vt videbis infrà lib. 6. c. 4.

p Sed Cybelis Sacerdos.] Vereor cùm matris deum sacerdotes Galli dicti fuerint à Gallo flumine Gallatiæ Plin. lib. 5. cap. vlt. ne fucum & pigmentum ad instar coloris Gallarum fœminarum faciei obduxerint: de quo pigmento Tertullianus in lib. de Cultu fœminarum scribit. At de Gallis sacerdotibus quis hæc nominatim prodiderit, nõ satis scio. Adde vero ex Seruio ad 3. & ad 10. Aeneidos, Gallos sacerdotes, qui & Corybantes, cum gladiis per furorem motu capitis comam rotantes vlulatu futura prædixisse: inter quos summus sacerdos Archigallus dicitur à Tertulliano Apologetici c. 24.

q Cui erat proprium.] Tinnitum æris Seruius prædicto loco ad 3. Aeneidos, consentit quidem sacrificiis Cybeles additum: sed alia de causa, quàm Diodor. Siculus, qui multis verbis initia honoris matri deum dati persequitur lib. 4. c. 5. & lib. 6. c. 11.

r Arabum verò Pontifices.] In Panchæa vicina Arabiæ insula, sacerdotum primus est in politia locus, qui vltra reliquos deliciis vacant, vitam ducentes mundam & sumptuosam. Stolas lineas maximè tenues ac delicatas, quandoque verò vestes ex molliori lana contextas induuntur. Mitras quoque gestant auro intextas. Sandaliis pro calceamentis varij coloris vtuntur, vt refert Diodor. Siculus lib. 6. cap. 10. Quem autorem secutus Alexander, dum non subuereretur furta sua detectum iri, ab insula in continentem stylo traducit suo.

s Apud Pedasios.] Ex Herodot. Strabo lib. 13.

t Albanis.] Strabo lib. 11.

v In Aritia.] Ouid. lib. 3. Fastorum,

Nympha mone nemoris stagnoq; operata Dianæ, &c.

Et paulo pòst,

Regna tenent fortes manibus, pedibusq; fugaces,
Et perit exemplo postmodo quisque suo. &c.

Et iterum de Arte amandi lib. 1.

Ecce suburbana templum nemorale Dianæ,
Partaq; per gladios regna nocente manu.

Et Lucanus lib. 3.

Qua sublime nemus Scythicæ quà regna Dianæ.

Et Val. Flaccus lib. 2. Argonauticõn,

— Et soli non mitis Aritia regi.

Et Martialis in epig. lib. 9. epig. 64.

Qua Triuiæ nemorosa petit dum regna via'er
Octauum domina marmor ab vrbe legit.

Et Sueton. in Caligula ca. 35. Nemorensi regi, quòd multos iam annos potiretur sacerdotio, validiorem aduersarium subornauit. Quæ loca vt intelligas, vide

temisiæ Dianæ sacerdos rex vocatur. [x] Idem in Cappadocia Bellonæ phanum obtinuit: & [y] in Comanis Ponticis tantæ dignationis erat, vt annis singulis bis diadema gestaret. In [z] Zela quoque tanti imperij fuit, vt suprema fulgeret dignitate. Traditumque est, in Meroe Iouis sacerdotes adeo superstitione implesse animos, vt nonnunquam misso nuncio, necem regi Aethiopiæ demandarent, nullo detrectante, aut mandatum iussionémve abnegante: donec [a] ad Ergamenem regem peruentum est, qui omnes occidit, & sacerdotium sustulit. Apud Germanos nulli verberare aut vincire, vel animaduertere nisi sacerdoti permissum. [c] Narualis iuxta Sueuos præsidet pontifex, qui muliebri ornatu ingreditur semper. Fuitque memoriæ proditum, [d] Trallibus regiam regibus destinatam, illi quoque qui summū gerebat sacerdotium priuilegio honoris dari. [e] Sicut in Tyro Herculis sacerdos, qui cum infula & purpura incedit, post regem proxima dignitate fungitur. [f] Apud Aegyptios qui sacra ministrant sacerdotes, capite rasi sunt, quum apud alios comati incedant: à quibus est vsurpatum, [g] ex philosophis sacerdotes, & ex sacerdotibus probatissimum in regem eligere. [h] Vnde Mercurius Trismegistus, id est, ter maximus, nomen tulit, quòd philosophus maximus, sacerdos & rex maximus esset. [i] Apud Phœnices Solis sacerdos, veste auro & purpura varia manuleata, ad imos pedes fluxa incedebat, & tanquam splendoris signū, & amplissimi honoris prærogatiuam, coronam ex auro gemmisque ferebat.

Sacerdotes Iouis in Meroe.

Sacerd. apud Germanos.

Pont. apud Naruales.

Trallianos.

Sacer Herculis Tyrij.

Aegyp. sacerd.

Mercur. trismegistus vnde.

Phœnices.

ANNOTATIONES.

vide omnino Strabonem lib. 5. vbi de vrbe Aritia loquitur, & Seruium in lib. 6. Aeneid.

Aureus & foliis & lento vimine ramus.

Et de hac quoque Aritia est illud Lucani lib. 6.

Patus Mycenæa quantum sacrata Diana
Distat ab excelsa nemoralis Aritia Roma.

x Idem in Cappadocia.] Intellige apud Albanos, de quibus paulò antè locutus est ex Hirtio in bello Alexandrino, Vetustissimum, inquit, & sanctissimum in Cappadocia Bellonæ templum, quod tanta religione colitur, vt sacerdos eius deæ maiestate, imperio & potentia secundus a rege consensu gentis illius habeatur.

y Et in Comanis Ponticis.] Strabo lib. 12. de his loquens, Bis, inquit, in anno in festis, quæ deæ Exitus appellantur, sacerdos diadema gestabat, & secundus erat in honore post regem.

z In Zela.] Strabo eodem lib. 12. vbi scribit in ea sacerdotes rerum omnium potestatem habere.

a Ad Erganem.] Ergamenem legendum est ex Diodoro vbi suprà.

b Apud Germanos.] Corn. Tacitus in lib. de Moribus Germanorum.

c Narualis.] Naharualis legendum ex eodem Tacito illo lib. non multo ante fi.

d Trallibus.] Ex Vitruuio lib. 2. c. 8.

e Sicut in Tyro.] Herculi, qui de Idæis Dactylis vnus fuit, Tyrij templum erexerunt, vt ait Pausanias in Bœoticis, siue lib. 9. Lucianus in Syria dea, Diod. Siculus lib. 17. cap. 4. Quod verò de Herculis sacerdotibus Tyriis hîc dicitur, ego reperio colonos esse eorum, ab eisque profectos Carthaginienses, qui ferè maiorum instituta conseruant, eiusmodi sacerdotes habuisse, cùm Mazeus filium suum Carthalonem sacerdotem Herculis, in crucem cum purpuris infulisque suspendisse, apud Orosium lib. 4. c. 6.

f Apud Aegyptios.] Herodotus lib. 2. Deorum, inquit, sacerdotes alibi comati sunt, in Aegypto derasi. & nos alibi suprà plenius diximus. Tu videto Diodorum lib. 4. c. 1.

g Ex Philosophis sacerdotes.] Idem ex Platone Marcilius Ficinus in argumento libelli Mercurij Trismegisti. & Seuerus apud Stob. serm. 41.

h Vnde Mercurius Trismegistus.] Mercurij Iouis & Maiæ filij nepos, magister omnium physicorum, siue philosophorum dicitur a Tertulliano aduersus Valentinianos: qui ab Aegyptiis Tenot, & à Græcis Trismegistus dictus, vtranque linguam probè tenens, & ab vtrisque in maxima veneratione fuit, adeò vt ab Aegyptiis & in deorum numerum relatus, diuinos honores adeptus fuerit. De quo plura Lactantius Institutionum lib. 1. cap. 5. Sed & Suidas eundem scribit Trismegistum fuisse dictum, quod fere consentanea trinitati senserit de Deo.

i Apud Phœnices Solis sacerdos.] Hæc fortasse ex Herodiano, qui lib. 5. scribit, Bassianum & Alexianum ambos fuisse sacerdotes Solis, quem maxime Phœnices colunt, templumque illi maximum constructum habent auro argentóque plurimo, ac lapidum eleganti magnificentia exornatum.

Mira exempla à compluribus experta de vmbrarum figuris & falsis imaginibus, & quæ ipse didici atque expertus fui. Cap. IX.

PRofectò rem mirificam, & dictu æstimatuque admirabilem, de vmbrarum figuris & falsis imaginibus, quæ homines varia specie & aspectu vano plerunque illudunt, familiaris meus quispiam modò mihi enarrauit: quod equidem fabulosum aut commentitium videri posset, nisi grauioris esset ingenij, & præstabilis homo doctrinæ: ipsiusque virtutis & non ambiguæ fidei plerisque in rebus multa & magna documenta forent. Refert enim, quod Romæ quondam ipsius amicus diutino & graui morbo ægrotabat, cum quo coniunctissimè vixerat: & quia corpore inualido affectoque esset, valetudineque minus prospera vteretur, visum est ad illa apparatissima balnea quæ Cumis sunt, vegetandi corporis & animi leuandi causa proficisci: cum ferè constet, homines ex ancipiti morbo locorum mutatione & sereniore cœlo plerunq; leuari. Hi ergo cum fidis aliquot comitibus Cumas quum iter intenderent, & aliquantulum viæ emensi forent, æger quum esset & vita & spe tenui, vi morbi coalescente, & labore viæ in hospitium in quod fortè diuerterant, suum obiit diem. Is ergo amicus qui vnà accesserat, quantum prouideri hominis diligētia potuit, pro loco funere satis amplo illum efferri, rem diuinam fieri, atque in honorato vrbis loco sepulchro condi curauit: ibique cum mœstos aliquot habuisset dies, curatis rebus omnibus, ipse & comites Romam, vnde disgressi fuerant, reuerti cœpere. Sed cum aliquantum viæ remensi essent, & nocte appetente in vnum quod viæ proximum fuit hospitium diuertissent, ibi se animo & corpore fatigatum quieti dedisse. Cúmque solus degeret, & adhuc vigilans foret, fert repente amici nuper defuncti imaginem summo pallore & macie, ac eo ferme habitu oris, quali illum cum ægrotaret dimiserat, ad se accessisse: quem quum fuisset intuitus, & præ timore, nec animo nec mente satis constaret, quisnam esset, interrogauit. Ille autem cum nihil respondisset, exutis, vt videbatur, vestibus, in eodem quo ipse iacebat lectulo, se collocauit, ac propè accessit, quasi eum amplexibus petiturus foret. Alter verò cum propè iam metu exanimis videretur, ad lectuli spondam secessit, illumque propè accedentem abegit: qui cum se abigi expellique vidisset, fert in eum toruo & minus familiari vultu inspexisse, resumptisque mox vestibus illum è lectulo surrexisse, cinctumque & calceatum inde abeuntem nunquam apparuisse. Quo timore familiaris ille percitus, subita vi morbi correptus, ac propè ad internecionem grauissima valetudine oppressus fuit. Ferebat etiam, dum in lectulo cum illo luctaretur, nudum illius pedem vsque adeo gelidum ac rigentem attrectasse vt nulla glacies illius frigori comparari potuerit. Equidem memorabile hoc, & cuiuis mirum videri posset, nisi peruulgata res esset, ædes quasdam Romæ euidentissimis ostentis ita infames, vt nemo illas incolere ausus fuerit, quin variis vmbrarum illusionibus & tetris imaginibus, noctibus ferè singulis inquietetur. Gordianus amicus meus spectatæ fidei homo, mihi retulit, cum Aretium ipse & familiaris suus iter vnà intenderent, & à semita, vt fit, longe deuiassent, loco infami & deuio, vbi ne vestigium quidem apparebat humanum, per ardua & propè inuia diuersis tramitibus aberrare cœpisse: ibique cum nec oppida aut vicos, neque aliquid culti viderēt, sed nemora tantum saltúsque inuios & inaccessos, omniáque vasta, muta, & deserta ab humano cultu peragrarent, in quibus ipsa solitudo terrebat animos: vergente iam ad occasum die, fessos labore ac via consedisse. Cúmque hominis vocem audire procul visi fuissent, ad illam propiùs accessisse homines obuios, quos de via interrogarent, dari sibi arbitrati. Nec mora, in proximo iugo trium hominum imagines immanes & formidabiles vltra humanum modum, nigris & demissis tunicis, in veste lugubri funestáque, barba capillóque summisso, horribili facie conspexisse: qui quum

quũ voce gestuq; ad se ipsos aduocarent, ac iam propè esset vt illuc accederent, illos interim ingẽti mole corporis longè humana maiores apparuisse, atque alium specie non absimili nudum & nullo amictum vestitu, mirificos edentem saltus gestusque indecoros conspexisse. Quo timore consternati, properè fugam cepere: viamque arduam & præcipitem emensi, vix rustici cuiuspiam vile hospitium vbi reciperentur, inuenere. Sed quod ego certum habeo, & satis certa probatione tradiderim, profectò haud minus est. Cum Romæ ægra valetudine oppressus forem, iaceremque in lectulo, speciem mulieris eleganti forma mihi planè vigilanti obuersatam fuisse, quam cùm inspicerem, diu cogitabundus & tacitus fui, reputans nunquid ego falsa imagine captus, aliter atque res esset aspicerem. Cumque meos sensus vigere, & figuram illam nusquã à me dilabi viderem, quænam illa esset interrogaui: quæ rum subridens, & ea quæ acceperat verba respondens, quasi me planè derideret, cum diu me fuisset intuita discesit.

ANNOTATIONES IN CAP. IX.

HOc capite vmbras quasdam imaginum hominum sui temporis enarrat. Similes quoque nonnullas refert Plinius epist. lib. 7. epist. 27. ad Suram. Sed hæc semper mera somnia esse putaui.

Quæ sunt pedamenta apud iureconsultos, cuiúsve generis, & quid buprestis, & pytiocampa. *Cap. X.*

CVm in legum cõmentariis versaremur, & rusticorum prædiorum seruitutes scrutaremur, inuenimus [a] Vlpianum ex Neratij sententia censuisse rusticam seruitutem posse constitui, vt pedamenta ad vineã fulciendam, ex vicini prædio mihi sumere liceat. Quæsiui ego à iureconsulto, qui omissa modestia, multa sibi ineptè arrogabat, quid pedamenta essent, quibus sumendis ex alieno, seruitus constitui poterat. Atque ille in re vulgari cum diu cogitabundus hæsitasset, haud multo post, nescio quæ inuolucra verborum, & falsarum opinionum ineptias, ambiguos magis quàm veros sensus denotantia profudit, quibus nihil veri animaduerti cognoscique potuit. Et tametsi pedamen munimen esse & palum quo vitis caduca fulcitur, neminem fallit, vnde [b] pedatio dicta: tamen id triplicis generis fuisse animaduertimus. Nam & pedamen, & ridicam, & statumen eiusmodi fulcimenta nuncupari, [c] Cato asseuerat, [d] Græcè charax: quare pedamento fultæ vites, [e] characatæ dictæ. Sed pedamen quodlibet fulcimen esse cui vitis inhæret, [f] ridicam ex querna arbore, aut ex iunipero, olea, vel cupressu plerunque fieri: tametsi nullo discrimine ex his quoque componi pedamen opinio fuerit, [g] statumen

Pedatio.

Pedamen.
Ridica.

Statumen.

ANNOTATIONES IN CAP. X.

a VLpianum.] In l. item sic. vers. idem Neratius. ff. de ser. rust. præd. atque in l. veluti. vers. item filius eod. tit. Sed & ipse Vlpianus in l. 1. vers. sed &. ff. de tig. iniunct. hac voce pedamenti, de qua hic tractatur, vsus est in eadem significatione. Eius verba sunt, Sed & in vineis tigni apellatione, omnia vineis necessaria continentur, vt puta perticæ, pedamenta.

b *Pedatio dicta.*] *A Columella lib. 4. c. 12. in fi. cuius hæc verba sunt, Idque iugum intra quartum pedem conueniet alleuari, dum se vinea corroboret in pedationem. Idque à verbo pedandi, quo & ipse Columella vsus est lib. 4. cap. 12. Putationem sequitur iam pedandæ vineæ cura. Plin. lib. 17. c. 2. Aut pedatæ vineæ simplici iugo. Vnde etiam impedandi verbum compositum apud ipsum Columellam lib. 4. cap. 16.*

c Cato asseuerat.] *Vbi id Cato dixerit nescio. In sua autem Re rustica ridicæ tantum mẽtionem facit cap. 17. aliorum autem nullum.*

d Græcè charax.] χάραξ atque etiam χαράκιον.

e Characatæ.] Apud Columellam lib. 5. c. 4. & 5.

f Ridicam.] Varro de Re rust. lib. 1. cap. 8. Pedamentum, inquit, fere quatuor generum, vnum robustum, quod optimum solet afferri in vineam è quercu, ac iunipero, & vocatur Ridica. Columell. lib. 11. cap. 2. Ridicas querneas, siue oleaginas findere. Plinius autem libro 17. cap. 22. Pedamenta optima, quæ diximus, aut ridicæ robore oleáque, aut si non sint, pali è iunipero, cupresso, laburno, sambuco.

g Statumen.] *Staminum multa & frequens est mentio apud Columel. vt lib. 4. cap. 2. & cap. 16. & cap. 22. & lib. 5. cap. 4. & 5. & alibi. & apud Plin. lib. 8. cap. 12. Hincque statuminandi verbum apud ipsum Plin. lib. 17. c. 12.*

Arundinetum. Traduces. Romphi. Arbusta.

è palis & pertica: quod vero ex arundinibus pedamentum fit,[h] arundinetum. Quod autem natiuum ex arboribus in arbores traductis vitibus, nonnulli[i] traduces, quidam[k] romphos, plerique[l] arbusta dixere, quas[m] in transpadana Italia ex cornu, populo, tilia, acere, orno, carpino, & quercu frequenter arbustari tradunt. Quare multi in eadem atque in Campano agro harum plantaria instituunt: quæ si recto ordine digesta fuerint per æqua interualla quaquauersum, in quincuncem metata dicuntur. Interque vites simplici iugo porrectum ordinem,[n] cantherium: transuersamque hastam inter pedamenta, qua vitis innititur,[o] Cato &[p] Varro iugum: quadruplex vero iugum à cauis ædium[q] compluuium, vnde[r] compluuiatas vites dixere: palmitem vero pluribus annis duratum, & quasi emeritum,[s] draconem: qui in bisulco medius inter duo nascitur,[t] focaneum: qui vero per tabulata scandit ad superiora,[v] emissarius dictus est: superior pars[x] malleoli,[y] sagitta: surculum autem qui nihil affert fructus, appellant spadonē,[z] quasi sterilē. Ea vero iuga in agro bene culto, plano, & minus ventoso, altiora: in arido & gracili, ac ventis exposito, humiliora fieri oportere Plinius notauit. c.23. lib.17. Tametsi[a] cantherium equum dici cui testes adempti sunt neminem præterit: sicut verres castrati, maiales fiunt, & galli,

Cãtherium. Iugum. Draco. Focaneus. Emissarius. Sagitta. Spado. Cãtherius Maiales. Capi.

ANNOTATIONES.

h Arundinetum.] Non memini me legisse id verbum in hac significatione, sed pro agro arundinibus consito apud Catonem c. 6. & Columellam lib.11.cap.2. Plin.lib.10.cap.32. & lib.17.cap. 20. & in sacris literis Iosue 16. & 17. & Sapien. 3. Nec tamen negarim pedamen arundineum dici posse ex arundine factum. Nam & arundines canales dicit Virgi. lib. 4. Georg. & frondem arundineam Plin. lib.10.c.29. Et baculum arũdineum interpres Esaiæ c.36. & repetitur in summa 23.q.3. & Ezechiel.c.29. & lib. 4. Reg. c.18. Ea autem forma dicitur Arundinetum, qua oliuetum, palmetum &c.

i Traduces.] Varro de Re rust.lib.1. cap.8. Cic. de Senect. Columel.lib.5. c.7.ad fi.

k Quidam Romphos.] Rumpos legendum est ex Varrone vbi suprà. Ex quo fortè Rompotinum apud Columel.d.lib.5. c.7.in princ. & Rumpotinetum eod.c.

l Arbusta.] Arbusta non memini me legisse pro genere paludamentorum, sed pro locis arboribus consitis, vt Apud Catonē de Re rust.c.7. & Colu. lib.de arboribus. c. 16. cuius titulus est de arbustis: ibique docet quemadmodum constituenda sunt, & ex quibus: vti etiam facit Plinius lib.17.c.23. Et de arbusto à nostris Iurecon.fit mentio in l.vlt.§.vlt.ff. de ter.mo.& in sacris quoque literis Psa.79.& Eze. cap. 31. non semel. Hincque arbustare verbum deductum, id est agrum arboribus conserere apud eund.Plinium eod.c.

m In Transpadana Italia.] Id totum ex Plin. est illo eod.c.23.lib.17.

n Cantherium.] Columel.lib.4.cap.12. & Plin. lib.17. c. 21. non longè à fi. Hincque cantheriolum diminutiuum apud eundem Colu. lib.11.c.3.

o Cato.] Ausim sanctissimè deierare, Catonem id nunquam dixisse.

p Varro.] Lib. Rei rust. 1. cap. 8. Et ita quoque vsus est Columell. lib. 4. cap. 12. & lib. 5. cap.5. & lib. 12. cap.15. & Plinius lib.7. cap. 21 Et hinc quoque iugatæ vineæ Varroni vbi suprà, & Colu.lib.5. cap.5.non semel.

q Compluuium.] Varro lib. 1. aut, vt alij computant, 4. de ling. Latina.

r Compluuiatas.] Varro lib.1.Rei rust.cap.8. & Plinius lib.17.cap.21.

s Draconem.] Plinius lib.17.c.23.

t Focaneum.] Colum lib.4. c.24. & lib.5.c.26.

v Emissarius.] Plinius d.lib.17.c.23.

x Malleoli.] Aliter Malleoli dicuntur Plinio lib.17.cap.21. Solebat, inquit, capitulatus vtrinque è duro surculus fieri, cóque argumento malleolus vocatur etiam nunc. Columella autem lib.3.cap.6. Malleolus, ait, nouellus est palmes innatus prioris anni flagello, cognominatusque a similitudine rei, quòd in ea parte, quæ deciditur ex vetere sermento, prominens vtrinque malleoli speciem præbet. Et de huiusmodi malleolis Cicero in Catone. Hincque virga malleolaris Columellæ lib. de arboribus cap.3.

y Sagitta.] Columel. lib.3. cap.10. paulò ante fi. Nam si sagittam, inquit, id est, superiorem partem malleoli vituperandam censebant, cùm esset eadem pars surculi frugiferi &c. & c.17. Sagittam, ait, rustici vocant nouissimam partem surculi: siue quia longius recessit à matre, & quasi emicuit, atque prosiluit: seu quia cacumine attenuata, prædicti teli speciem gerit. Plin.lib.17. cap.21.

Tertium genus adiect um etiamnum expeditius sine calce, propter quod sagittæ vocantur, cùm intorti panguntur. Et paulò post, Sagittas serere minus vtile: quoniam in transferendo facilè rumpitur quod intortum est.

z Spadonem.] Colu. lib.3. c.10. Eiusmodi, ait, surculos, qui nihil attulerunt, Spadones appellat.

a Cantherium equum.] Varro Rei rust. lib. 2. cap. 7. Et Festus Pompeius lib. 3. & de huiusmodi equo loquitur Cicero epist. famil. lib. 9. epist. 18. ad finem. Potes mulo isto, quem tibi reliquum esse dicis, quando cantherium comedisti, Romam peruehi. Et lib.3. de Nat.deorum.

† Maiales.] Varrò vbi suprà & iterum eiusdem lib.2.c.4. Et Fest.Pomp.vbi etiam suprà.

b Capi.

[b] capi. Ex quo licet intelligere, vt ex tuo fundo pedamenta ad vineam fulciendam mihi sumere liceat, posse constitui seruitutem. Censuitque Paulus iureconsultus, quod tametsi ex tuo fundo pedamenta sumere licere, in fructu sit, tamen hoc ius capiendi, apud legumperitos seruitutem non vsumfructum putari. Rursus alium celebri fama iura Romæ profitentem, in auditorio professorum interrogaui quid esset quòd [c] Vlpianus legem Corneliam de sicariis interpretatus scripsit, pigmentarios si cui temere dederint pytiocampas aut buprestim, legis Corneliæ de veneficiis sanctione teneri. Quid essent pytiocampæ, & quid buprestis, vt me doceret, quæsiui. Cumque ille portenta verborum longè à fide deuia effudisset, quæ quum pudendi sint erroris, referre non necesse habeo: paulo post dicti pertæsus, se hoc ignorare ingenuè asseuerauit. Nos autem perscrutati verbi significatum, animaduertimus [d] pytiocampas erucas esse, seu teredines virulentas, viru exitiali, quæ in pinis sæpe nascuntur arboribus, vnde illis nomen factum. Nam πίτυς pinus est, κάμπη eruca: quippe erucas Græci κάμπας dicunt, veneni præsentissimi. Buprestis vero animal inuentu rarum in Italia, simillimū scarabæo, qui inter herbas fallit sæpe boues: quo deuorato ita concitantur rabie, vt actæ in furorem, terrorem afferant, pauloque post rumpantur, ex quo perniciale virus confici dicunt, quod fœdissimè vexat: contra cuius exitiū præsentaneo remedio Græci succurri prodidere, & [e] Plinius autor est. Qui ergo tanti facinoris conscius, vel buprestim, vel pytiocampas, aut monstrifici quid veneni ad necem properandam dederit, eum iudicio capitali & pœna legis Corneliæ teneri, iura & leges voluere. *Pityocāpa.* *Buprestis.*

ANNOTATIONES.

b Capi.] Varro & Festus Pompeius prædictis in locis. & rursum Varro lib.3.cap.9. Et hi quoque dicuntur Martiali lib.13. epigram.63. cuius titulus est Capo.

Ne nimis exhausto macresceret inguine gallus,
Amisit testes: nunc mihi Gallus erit.

c Vlpianus.] In l. eiusdem. §. alium. ff. de leg. Cor. de sic.

d Pityocampas.] Plin. lib.23. cap.2. Vsus contra cantharidas, buprestin, pinorum erucas, quas pityocampas vocant. Idem eiusdem lib. c.4. Omphaciū contra cantharidas, buprestin, salamandras, pityocampas per se potum laudatissimum. & lib.29. c.4. ad fi. Eadem pytiocampis, in picea nascentibus, eadem buprestí, similitérque parantur.

e. Plinius author est.] Lib. scilicet 30. c.4. multáque aduersus huius animalis venena tradit ipse Plinius multis in locis, videlicet lib.23. cap.1. & 4. non semel. & lib.28. c.8.9. & 10. & lib.29. c.4.

Qui Romani duces ex oppidis & prouinciis vi subactis cognomenta desumpsere, & de Scipionum familia, & quid apud exteros. Cap. XI.

Consueuisse Romanos ex oppidis vel prouinciis captis aut vi subactis plerunque cognomenta ferre, memoriæ datum est. [a] Martium Coriolanum quòd fortem strenuamque operam reipub. nauasset, capto Volscorum oppido Coriolis, Coriolani nomen sumpsisse ferunt. Et Sergium Fidenatis, ex bello quod ad Fidenas gessit. Ex tribus verò Metellis, vnus, deuicto Iugurtha, & vi subacta Numidia, [b] Numidici: alter Q. Cæcilius, L. Metelli filius, ex Macedonia, Macedonici: tertius ex Creta, [d] Cretici cognomenta sumpsere. Fuit & Metellus [e] Balearicus, ex deuictis Balearibus cognominatus. Sed Numidicus, L. Luculi *Coriolanus.* *Fidenas.* *Numidicus.* *Macedonicus.* *Creticus.* *Balearicus.*

ANNOTATIONES IN CAP. XI.

a Martium Coriolanum.] *Plutarc. in vita illius. Liuius 1. Decad. lib. 2.*

b Numidici.] *Plutarch. in vita Marij in princip. Plinius Secundus, si is est autor virorum illustrium cap.62. & de eo quoque loquitur Gell. lib. 1. cap.6. & lib.6. cap. 11. Et huc spectat illud Ouidij libro 1. Fastorum,*

Hunc Numidæ faciunt, illum Messana superbum.

c Macedonici.] De quo Ascon. Pædianus in orat. pro Cornelio in initio expositionis. & L. Florus lib.2. in rebus in Hispania gestis. Plin. lib.7. cap. 44. & lib.34. cap.8. Alius Plin. Secundus, aut quisquis is est, de Viris illust. c.61.

d Cretici.] *Vide quæ scripsi supra eod. c.7.*

e Balearicus.] Strabo lib. 3. Et de hac victoria Paul. Orosius lib. 5. cap. 13. Balearicum Plutar. de

[f] auunculus fuit: Macedonici, Metellum Balearicum [g] plerique filium, [h] nonnulli fratrem dicunt. [i] Creticum verò, & alium [k] Dalmaticum, eiusdem Macedonici filios fuisse nulla controuersia est. [l] L. quoque Mũmius deleta Achaia & Corintho, Achaici cognomẽ tulit. [m] Sed Corinthi superatæ prima laus Macedonici fuit. Is enim omnem Achaiam ita bello afflixit, vt rebus accisis Mummius superueniens, leui certamine expugnatam Corinthum victoriæ suæ adscripserit. [n] Messana quoque in Sicilia, & Isauria in Cilicia bello domitæ, M. Valerio & P. Seruilio, Messalæ [o] & Isaurici cognomenta dedere. Is enim Seruilius vir acer fuit & strenuus, qui in Ciliciam cum imperio profectus, illam collatis signis, vi atque armis domuit: Lyciæque vrbes clarissimas iusto prælio vicit. Isauros primùm bello aggressus imperio adegit. Victor denique triumphum ex hostibus, & Isaurici cognomen reportauit. Ex Allobrogibus quoque [p] Fabius Allobrox, [q] & ex Caucis Germanica gente Gabinus secundus Caucius, atque ex [r] Callaicis Brutus cognomento Callaicus, & [s] ex Getulis Cossus Getulici nomina sumpsere. [t] Callaici enim vlterioris Hispaniæ populi sunt, duri & agrestes, qui extima & mõtana inculta ac difficiles saltus & impeditos ad Oceanum incolunt. Ideo bellacissimi & subactu difficillimi fuere. Fertur tamen [v] C. Turmius, qui Garamantes vltra Æthiopes horridos & incultos bello vicit, ob modestiã, & vitandæ inuidiæ causa, Garamantici cognomento abstinuisse. [x] Scipionem præterea Aphrica-

Achaicus. *Messala.* *Isauricus.* *Allobrox.* *Caucius.* *Callaicus.* *Getulicus.* *Scipionum familia.*

ANNOTATIONES.

Fortuna Romano. Q. Cæc. Metelli censoris filium scribit.

f Auunculus fuit.] Plutar. in Lucullo.

g Plerique filium.] Vt Ascon. Pædianus, vbi nuper citauimus, & L. Florus epito. 3. in bello Balearico.

h Nonnulli fratrem.] Qui fuerint illi, mihi non liquet: disputat tamen hac de re Rhodiginus lib. 17. cap. 22.

i Creticum verò.] Cauendum hìc ab Alexandro, cum Plutarch. de Fortuna Rom. Macedonici quatuor filios scripserit Q. qui fuit Balearicus, L. Diadematum, siue Vittatum, Marcum & Caium, qui deinde Caprarius dictus est. Adeò vt Creticus eiusdem licet gentis fuerit: alterius tamen familiæ videri debeat: de quo L. Florus epit. 2. in bello Balearico, & ex Liuio Epit. lib. 98. c. 99.

k Dalmaticum.] Hic fuit L. Cæcilius Metellus Q. filius vt scribit Plutar. qui Dalmatas obsedit vti est apud L. Florum ex Liu. epit. lib. 62. tandémque deuicit. de quo Asco. Pædianus in 3. in Verrẽ actio. & Plinius lib. 7. cap. 44. si vero est lectio quam Beroaldus astruit, sed Hermol. Barbarus contendit legendum esse Diadematis. vti etiam Cælius Rhodiginus lib. 17. cap. 22. authoritate Plutarchi in lib. de Fortuna Romanorum.

l L. quoque Mummius.] Plin. lib. 35. cap. 4. & alter Plinius, si is est, de Viris illustrib. cap. 60. & Plutarc in vita Marij in prin. vide Iustinum lib. 34. Paulum Orosium lib. 5 cap. 3. Eutropium lib. 4. c. 6. & Val. Maximum lib. 7. c. 5.

m Sed Corinthi.] L. Florus epit. Liuij lib. 52. in princ. Alter eiusdem nominis, nisi idem sit, lib. 2. in bello Achaico. Orosius lib. 5. c. 1.

n Messana.] Seneca in lib. de Breuitate vitæ, Valerius, inquit, Coruinus primus Messanam vicit, & primus, ex familia Valeriorum vrbis captæ in se translato nomine Messana appellatus est, paulatimque vulgo permutante literas Messalla dictus est. Et Macrob. lib. 1. Satur. cap. 6. Hincque illud Ouidij lib. 1 Fastorum suprà à nobis relatum.

o Et Isaurici.] Strabo lib. 12. Velleius lib. 2. Florus epito. lib. 2. in bello Piratico Sextus Ruffus. in historia Ro. vbi de Cilicia & Isauria, & P. Orosius lib. historiarum 5. cap. 23. Cicero epist. famil. lib. 13. epist. 44. & ad Atticum lib. 5. epist. 11. Sueto. in vita Cæsaris cap. 13. & Plutarch. in vita eiusdem. Hunc tamen non Seruilium, sed Cornelium appellat Appianus lib. 1. Idem autem lib. 2. bellorum Ciuil. memorat Pompeium Isauricum, quem scribit Cæsarem sibi in Consulatu collegam assumpsisse.

p Fabius Allobrox.] Asc. Pædianus in 2. in Ver. act. & Seneca qui illum Allobrogum vocant lib. 4. de Beneficiis.

q Et ex Caucis.] Suet. in Claudio c. 24. in fin.

r Callecis.] Callaicis legendum est, & Brutus cognomento Callaicus ex Strabone lib. 3. P. Victore in 9. regione Vrbis. Plinio lib. 3. cap. 5. & Ouid. Fast. lib. 6.

Tum sibi Callaico Brutus cognomen ab hoste
Fecit, & Hispanam sanguine tinxit humum.

Quanquam scio hos à Bruto deuictos Callecos vocatos ab Eutropio lib. 4. c. 3. & Callecios à L. Floro epit. Liuij lib. 56. in princip. De Callecis quoque, Hispaniæ populis, mentionem facit Iustinus lib. 44.

s Et ex Getulis.] Iuuenalis Satyr. 8. non longè à principio,

Agnosco procerem, salue Getulice. --

Non paulò antè de Crasso locutus fuerat.

t Calleci.] Hic quoque Callaici legendum: & id Strabonis est, vbi suprà.

v Q. Turmius.] Ego verò C. Turmium reposui, qui primus Romanorum Garamantas domuit, & cognomento abstinuit, vt L. Florus ait, apud quem iamdiu ita Volaterranus legit. Reperies autem post Turmium eosdẽ à Cornelio Balbo victos & triumphatos apud Plin. lib. 5. c. 5.

x Scipionem præterea Aphricanum.] Liuius 3. Decad.

num, qui dux fatalis contra Hannibalem fuit, Aphrica superata, & Carthaginensibus bello victis, Aphricani cognomen tulisse, & alterum ex deuicto Antiocho & Asia subacta, [y] Asiaticum cognominatū inuenimus. Sed hic Asiaticus frater [z] Aphricani fuit, quorum alter P. Scipio, nomine à se victæ gentis Aphricanus: alter L. Scipio frater, Asiaticus dictus est, qui consul aduersus Antiochum primus Romanorum in Asiam signa intulit: cum eoque consule Aphricanus frater legatum se gerens, pariter profectus est: illiusque ductu & auspicio pleraq; egregiè gesta in hostes fuere. Victo deinde Antiocho, & pace Eumeni concessa, ob Asiam victam Asiatici cognomen reportauit. His enim duobus fratribus, Aphricano scilicet & Asiatico, pater fuit P. Scipio ex Corneliorū gente, cum quo primùm Hannibal Pœnus signa in Italia contulit: cuius fuit Cn. Scipio frater, summi ambo Imperatores, viri ornatissimi, qui paucorum dierum interuallo in Hispania cæsi occubuere. Sed ex Publio hi duo quos dixi, Scipiones, Aphricanus scilicet & Asiaticus, filij extitere: ex Cn. autem [a] P. Cornelius Nasica ortus fuit, qui vnus vir optimus à senatu iudicatus, matrem Cybelem ex Pessinunte suscepit, [b] Tyberiúmque Gracchum seditiones in vrbe molientem interemit. Fuit quoque & alius Scipio cognomento Aemylianus, prioris Aphricani nepos adoptiuus, qui ob Aphricam & Numantiam bello domitas, [c] minor Aphricanus & Numantinns appellatus est. Sed hic Aemylianus quem dico, minime ex Corneliorum gente propagatur, sed adoptiuus in nomen & familiam venit. Siquidem cum Scipio maior Aphricanus filiū haberet natura admodum tenui & imbelli, vnde & valetudinarius vocatus, quòd non ea vis animi foret, vigorque, nullósque liberos sustulisset, ne decederet sine liberis, hunc Aemylianum Lucij Pauli filium, vt multi credunt, ex filia nepotem, in familiam nomenque adoptauit. [d] Fuerat enim Scipioni Aphricano vxor filia Pauli Aemylij, qui consul ad Cannas ne tantæ cladi superesset, in conflictu belli cæsus occubuit, ex qua vnicum filium tulit, filias verò duas, quarum altera Scipioni Nasicæ, altera Tyberio Gracchho nuptæ fuere. Aemylio verò Paulo quatuor filij extitere: duo in adoptionem alterius familiæ dati, Scipio videlicet & Fabius: duo in potestate retēti, quos ex altera coniuge sustulerat. Horū alter quinque diebus ante triumphum, quem speciosissimum de rege Perse & omni Macedonia habuit: alter tertia post triumphum die, adhuc impuberes mortem obiere immaturam. Hic ergo Aemylianus ex reliquis Pauli Aemylij filiis iunior fuit, gloria militari illustris: qui Aphricani nepos adoptiuus, auitæ virtutis memor prouo-

Aphricanus. Asiaticus.

Aemylianus. Aphricanus minor & Numantinus.

ANNOTATIONES.

3. Decad. lib. 10. in fi. Cuius hæc verba sunt de eo loquentis, Africanum cognomen militaris prius fauor, an popularis aura celebrauerit, an sicuti Felicis Scyllæ, Magnique Pompeij patrum memoria cœptum ab assentatione familiari sit, parum compertum habeo. Primus certè hic imperator nomine victæ à se gentis est nobilitatus: exemplo deinde huius nequaquam victoria pares, insignes imaginum titulos, claraque cognomina familiæ facere. Et Plut. in vita ipsius Scipionis. Martia. li. 1. epigrammatum, epigrm. 2.

Creta dedit magnum, maius dedit Africa nomen
Scipio, quod victor, quodq; Metellus habet.

Sed miror quod dixit Liuius vbi suprà, Scipionem primùm nobilitatum fuisse nomine gentis à se victæ, cùm longis ante temporibus L. Sergius Fidenas ead. ratione cognominatus est, quòd Fidenates vicerat, vt & supra dictum. Inter Fidenas autem captas & Carthaginem à Scipione victam intercesserunt anni plus minus CC.

y Asiaticum.] Liuius 4. Decad. lib. 7. ad fi. & Plutarch. in Scip. Africano post princip. Plin. Secundus, si is est, de Viris illustrib. cap. 53. Valerius Maximus lib. 3. cap. 5. & Eutrop. de gestis Roman. lib. 4. cap. 1. vbi hunc dicit Asianum vocatum: nisi dicas ibi mendum, quamuis inter hęc nihil interest.

z Frater Africani fuit.] Hæc omnia sunt Liuij 3. Decad. lib. 6. & 4. Decad. lib. 7. Et Plut. vbi suprà. & vide Gellium lib. 7. c. 19.

a P. Cor. Nasica.] Liu. 3. Dec. lib. 9. & Plin. lib. 7. c. 34. L. Florus epit. Liuij lib. 49. Plutarc. vbi suprà.

b Tyberiumque Gracchum.] Plutarc. in vita Gracchorum. Paul. Orosius lib. 5. cap. 7. L. Florus lib. epito. 3. & 58. dicitur author fuisse primatibus Gracchi occidendi.

c Minor Africanus & Numantinus.] Eutropius lib. 4. cap. 3. Velleius lib. 2. & prætcrea de agnomine Numantini Plinius Secundus, si is est, de Viris illustrib. c. 58.

d Fuerat enim.] Hæc vsque ad clausulam, Horum posteà. sunt Plutarchi in Paulo Aemylio. Liuius de L. Aemylij morte scribit lib. 2. Dec. 3.

catorem barbarum tribunus adhuc militum occidit. Cum patre aduersus Persen acriter pugnans, egregia facinora gessit. In Aphricam deinde cum exercitu profectus tertium Punicum bellum confecit. Carthaginem & Numantiam funditus euertit. Parta deinde victoria, & rebus confectis, cognomentum Numantino & minori Aphricano inditum fuit. [e] Horum postea exempla sequuti Cæsares, ex prouinciis quas vi & armis subegere, illustria cognomenta ob immortalem gloriam tulerunt: sæpe populi decreto, nonnunquam acclamatione senatus. Siquidem [f] Seuerus imperator, & reliqui post eum Cæsares, ex Arabia, Adiabena, Parthia, Armenia & Germania, aliísque bello domitis gentibus nationibusque, quas suo ducta & auspicio conquisiuere, Arabici, Adiabenici, Parthici, [g] Armenici & Germanici, [h] sicut [i] Sarmatici, [k] Aphrici, diuersis titulis cognomenta cepere. [l] Fertur tamen Valeriano Cæsari, quòd promptus ad arma & bellicosior esset, milites militari studio manu ad ferrum nomen indidisse: qui postea in imperio delatum Carpici cognomentum refutauit. [m] Alexander verò Seuerus Imperator, licet Imperatoris, patris patriæ, & magni cognomenta renuerit, asserens magis rebus gestis ea sibi nomina parare oportere: tamen ob deletos Azauenos, Azauenici cognomen sumere non dubitauit. [n] Traianus autem contra Parthos victor, Parthici appellationem non accepit. Cui cum multi deferrentur honores, reliquis posthabitis, sola [o] Optimi agnominatione gauisus fuit. [p] Commodus verò eò vecordiæ processit, vt pro Cōmodo, Hercules

Cæsares ex prouinciis a sese subactis cognominati.

Carpicus.

Azauenicus.

Optimus.

Commodi vecordia.

ANNOTATIONES.

e Horum posteà.] Id probat exemplis seq.

f Seuerus Imperator.] Spartianus in vita illius. Eutropius lib. 9. cap. 10. & Sex. Ruffus in historia Roma. vbi de Septimio Seuero. Sed & idem Germanici nomē accepit ex Spartiano vbi suprà. Sanè eiusdem Seueri principis arcus sub radicibus Capitolij sic inscriptus est, *Imp. Cæs. Septimio M. filio Seuero, Pertinaci Aug. P.P. Parthico, Arabico & Adiabenico Pont. Max.*

g Armenici.] L. Antoninus Verus Imperator per Statium & Priscum Artaxata capta, quæ Armeniæ metropolis est, Armeniaci nomē adeptū ad successores transtulit, vt ex Capitolino obseruatum habeo, & in antiquis spectationibus in mole Adriani legitur Romæ IMP. CAES. L. AVRELIO VERO AVG. ARMENICO MEDIC. PARTHICO PON. MAX. &c.

h Germanici.] Vt Domitiano ex Frontino lib. 1. Stratagematōn. Et Martiali lib. 1. epigram. 2. qui ad ea, quæ suprà diximus hæc addit Domitianum ipsum alloquens,

Nobilius domito tribuit Germania Rheno.
Et puer hoc dignus nomine Cæsar eras.

Et Traiano ex Plinio in Panegyrico ipsius & Iuuenale de eo loquente satyra 6.

Dacicus & scripto radiat Germanicus auro.

Quanquàm sint, qui hunc locum de Domitiano intelligunt, & quidem perperam, cùm hunc vbique insectetur: Traianum vero perpetuò laudet, præsertim satyra 10.

i Sarmatici.] Romæ sic in mole Adriani legitur maiusculis literis compositum: Imp. Cæs. D. M. Antonini Pij, Germanici, Sarmatici filio, diui Pij nepoti, diui Hadriani pronepoti, diui Traiani nepoti, diui Neruæ adnepoti L. Aelio Aurelio Commodo Aug. Sarmatico, Germanico, Maximo, Britannico &c. Similiter Constantius militari consensu secundò Sarmaticus ex vocabulo subactorum appellatus est, ait Marcellinus lib. 17.

k Aphrici.] Perinde est ac si dicas Africani, quo cognomine decorati sunt duo illi Africani domita Africa. Et fortè hìc legendum est Africani, neque memini me legisse cognomen Africi cuipiam datum: sed rebus aliis datum scio, vt Africæ procellæ Horatio lib. 3. Car. ode 19. Et Africa bella Silio lib. 17. Est & Africus proprium nomen venti apud ipsum Horat. lib. 1. Car. ode 1. & 3. & Epod. ode 16. & Virgil. lib. 1. Aeneid. & Plinium lib. 2. cap. 47. & lib. 18. cap. 34.

l Fertur tamen Valeriano.] Hic memoria lapsus est Alexāder, neque enim hic Valerianus fuit, sed Aurelianus, vt in eius vita scripsit Flauius Vopiscus.

m Alexander verò Seuerus.] Hic quantum ex Lampridio constat, quòd nihil adhuc gessisset egregij, cognomen Magni recusauit: Seueri duntaxat accepit: collata ei tamen fuere simul, quæ anteà nulli, Ius proconsulare, Tribunitia potestas, ius quintæ relationis, pater patriæ & Pont. Maximus. Sed quod hìc de Azamenis prodit, amplius quæro.

n Traianus.] Dion Nicæus in vita illius. & Vlpianus in l. item veniunt. §. præter hæc. ff. de pet. hæred. Sed & Alexander Seuerus Parthici quoque appellatione à Senatu donatus, vt in eius vita scribit Aelius Lampridius. Ipse autem Dion scribit eundem Traianum Dacicum cognominatum fuisse, deuictis Dacis. Quod & probatur illo Iuuenalis versu à nobis suprà citato, & ex veteribus numis.

o Optimi agnominatione.] Plinius in Panegyrico, lustisne de causis S. P. Q. R. Optimi tibi cognomen adiecit? Paratum id quidem & in medio positum, nouum tamen, scias neminem adhuc meruisse.

p Commodus.] Lampridius in vita illius. & Athenæus

Iouis filius dici maluerit, quod sibi postea in inuidiam perniciémque cessit. Apud Græcos non ab oppidis & prouinciis, sed à rebus gestis magnificè, [q] Soter & [r] Callynicos dicti: à forma & specie corporis, [s] Physcon & [t] Cyrippus: ab excellentia crurum, [v] Eucnemos: à virtute, [x] Euergetes & [y] Philadelphus: à fortunæ felicitate, [z] Eudæmos: à multiplici victoria, [a] Nicanor: ab vrbium expugnatione,

Externa. Græci. Ab habitu, fortuna, & rebus gestis.

ANNOTATIONES.

Athenæus lib. 12. c. 8. & Herodianus lib. 1. Sed hìc lege, Hercules Iouis filius sine coniunctione ex ipso Herodiano.

q Soter.] Plut. in Coriolano, & in lib. de Fort. Alexandri 2. Est autem σωτήρ, quasi dicas salutaris, seruator, siue conseruator, quo & cognomine vocatus est Iupiter Euripidi in Hercule furente, Sophocli in Nauplio, Straboni lib. 9. Diodoro Siculo lib. 5. Arriano lib. 8. Gestorum Alexandri. & Hesychio, Laërtio in Aristotele. Ex quo etiam intelliges Mineruam Soteram dictam ex ipso Hesychio. & Proserpinam Soteram, id est, sospitam Pausaniæ lib. 8. & aliis. Sed & ita cognominatus est Hercules Thasiis, qui & eius nomine publicam monetam inscribebant ἡρακλέης σωτῆρος θασίων, qualem se vidisse testatur Reuclinus. Similiter dictus est Antiochus Macedoniæ rex, in Appiani Syrio, vbi & ita primum fuisse cognominatum dicit Seleucum Nicanoris filium.

r Callyneos.] Callinicos legendum est ex Plut. in Mario, in princip. Quæ dictio significat victor egregius: cuiusmodi dictus est Hercules Archiloco, teste Pindaro, Olympiorum ode 9. in prin.

Τὸ μὲν ἀρχιλόχου μέλος
φωνᾶεν ὀλυμπίᾳ,
καλλίνικος ὁ τρίπλοος κεχλαδὼς &c.

Quo in loco interpres affert versum integrum ipsius Archilochi in hymno in Herculem:

χαῖρε καλλίνικε τήνελλα ἄναξ ἡράκλεις.

Sed & Seleuco, filio Antiochi Dei, & patri Antiochi iunioris cognomentum Callinicus fuit, vt tradit Polybius lib. 5. & Appianus in Syrio. Callinici autem cuiusdam sophistæ Syrij, siue Arabis, qui scripsit de cacozelia, de Rhetorica ad Cleopatram, de rebus gestis Alexandri, meminit Suidas.

s Philtos.] Hic quoque corrigendum Physcon ex Plutarcho illo eodem loco. Est autem φύσκων ventricosus, obesus, corpulentus apud Iosephum nomen filij Ptolemæi Epiphanis Antiqui. lib. 12. c. 5. Nam φύσκη, vnde φύσκων deductum est, dicitur crassum illud vētris intestinum in quod farina subacta & caro infercitur, fiuntque allantopoles, qui dicuntur παρὰ τὴν ἀθροισιν τῶν κρεῶν à carnium congestione. De quibus Aristophanes in equitibus. Hoc autem Physconis nomen datum est vni ex Ptolemæis regibus Aegypti. de quo Val. Maximus lib. 9. c. 1. & iterum c. 2. & Strabo lib. 18. non semel.

t Cyrippus.] Ita etiam legitur apud Plutarch. vbi supra. Sed putarim legendum Cirrhipum, cum Cælio Rhodigino lib. 24. cap. 5. ab equis & cirrho colore, id est, fuluo, giluo, rufo. Nam & hinc κιῤῥὸς οἶνος dicitur Dioscoridi lib. 5. cap. 9. quem locum Ruellius vertit vinum vermiculatum, Hermolaus rubrum, Marcellus, Virgilius medium inter album & rubrum.

v Eucnemos.] Hæc ex Plinio lib. 34. cap. 8. vbi Sillanion fecit. Strongylion Amazonem, quam ab excellentia crurum Eucnemon appellant, tanquam dicas bellè suratum, si ita licet loqui, cui scilicet, bellæ ac pulchræ sunt suræ, vulgo loquimur, *belles greues*, ab eu notæ significationis dictione, & κνήμη, sura, crus. Ex quo prouerbium illud γόνυ κνήμης ἔγγυον. id est genu sura, siue crure propius. de quo Eras. Chil. 1. cent. 3. c. 90.

x Euergetes.] Et hoc quoque cognomen inter ea, quæ à virtute data sunt, ponit Plutarc. in Coriolano, & in lib. 2. de fortuna Alexandri, quo insignitus fuit Ptolemæus alterius Philadelphi cognomento filius, & successor, in regno Aegypti. de quo Strabo lib. 17. non semel. Id autem significat beneficus, benefactor, benemeritus: qui fuit dictus per illusionem ab Alexandrinis, pro Euergete, Cacergetes id est, maleficus apud Athenæum lib. 12. c. 27. vnde εὐεργέτης ἡμῶν apud Lucianum in Anacharsi. id est, beneficus in nos, siue de nobis bene meritus. quo sensu vsurpat Diod. Siculus lib. 17. c. 7. ante finem.

y Philadelphus.] Plutarc. vbi suprà. & id agnomen tributum est Ptolemæo patri eius, quem nuper diximus fuisse Euergetem cognominatū apud Strabonem d. lib. 17. filióque Ptolemæi, qui verbo, Lagi, re verò filius fuit Philippi Macedonum regis. Discrepat autem ab scripta hoc loco sententia Pausanias lib. 1. cùm Philadelphi nomen Ptolemæo ob amorem in mulieres vsque ad insaniam intemperanti datum innuit, quòd Arsinoës Germanæ sororis amore victus, eam sibi matrimonio adiunxerit. Sunt tamen qui per contrariam significationem dicant inditum nomen Philadelphum Ptolemæo, quòd Argæum fratrem minorem interfecerit, & Magæ vterino fratri bellum indixerit. Ego superiori magis applaudo coniecturæ.

z Eudæmos.] Sicut, inquit Plutarch. in eodem loco, Batius secundus, aut, vt alij legunt, Bassus vocatus est. Est autem εὐδαίμων, tanquam dicas fortunatus, felix, vnde & Platoni lib. de legibus εὐδαίμονες τύχαι, fortunati successus. Ex quibus intelligis hic legendum, Eudæmon esse, vti etiam legitur apud Plutarc. in Coriolano. Nisi quis velit dicere eudæmon vt eudæmis dictus fuit, εὐδάμος ille, qui cum Achelao in academia plurimum versatus præceptor fuit Philopoemenis Megalopolitæ ducis, vt in eius vita idem Plutarchus scribit.

a Nicanor.] Νίκη Græcis victoria est apud Plutarchum in Nicia, vbi hinc dicit plerosque putasse Niciæ cognomen illi datū fuisse. Sed & hinc Nicanor & Nicator cognomina tracta, quæ victorē siue victoriosum significant, quo cognomine Seleucus primus è Seleucorum familia vir maximus, insignitus fuit, vt aiunt Strabo lib. 14. Appianus in Syriacis, & Marcellinus lib. 23. Et ita quoque vocatus est gener Aristotelis apud Laërtium in vita illius. &

[b] Polycrates: à fortitudine, [c] Achersites, aut [d] Aquilæ vel [e] fulminis nomina fuere: quare Pyrrho ab Epirotis Aquilæ nomen inditũ, à multiplici doctrina, [f] Polyhistor: ab optimo consilio, [g] Aristobulos dicti. Quibusdã regibus liuor & vitiũ, nonnunquam ignauia & nequitia cognomentũ dedit: quippe Antiocho regi Macedoniæ, quòd multa promitteret, parum efficeret, [h] Doso: [i] Ptolemæo, Lamyro ob vitæ turpitudinem nomen fuit. Antigonus quoque à rapacitate [k] Hierax, & à genuũ magnitudine [l] Gonatus. Alij à verborum obscuritate, [m] Scotini, & ab amentia [n] Coalemi, atque ob fictos mores [o] Laconistæ notam nominis tulere: sicut [p] Xenarchus Rhodius à bibacitate,

A vitiis.

ANNOTATIONES.

Alexandrinus quispiam grammaticus, qui tempore Adriani Imp. vixit apud Suidam.

b Polycrates.] Scio id nomen plerisque inditum fuisse, & inter cæteros Polycrati illi Samio de quo Cicero lib. 5. de Finibus. Strabo lib. 14. Et præsuli Ephesiorũ, qui vixit temporibus Seueri imperatoris. Sed cùm id nomen nõ cõueniat vrbiũ expugnatori: sed potius viro magnę potẽtię, roboris, virium, dominationis. Nam κράτ☉ hæc significat: verùm puto illum scripsisse Poliorcetes, id est vrbium expugnator, siue destructor, cuiusmodi cognominatus fuit Demetrius propter animi pertinaciam in expugnãdis vrbibus, vt scribit Vitruuius lib. 10. c. 22. Plu. in Demetrio, & Marcellinus lib. 23.

c Achersites.] Quid id sit nondum comperi & fortè Alcetes dicere voluit: quo nomine vocatus fuit Pyrrhi proauus. Plutarch. in vita ipsius Pyrrhi in princip. Id nomen autem dicitur ab ἀλκὴ quod significat robur, virtutem, præstantem animi fortitudinem. Et de Alceta Pausanias in Atticis & Athenæus lib. 10. cap. 12. Et Xenophon rerum Græcarum lib. 5. & 6.

d Aquilæ.] Nam, vt continuò pòst dicit, id nomen Pyrrho inditum est, quod ipsum tradit Aelianus lib. de Animalibus 7. cap. 45. & Plutarch. in vita illius. Post hanc, inquit, pugnam Pyrrhus cum magna gloria & celebritate nominis ac lætitia in Epirum reuersus, cùm ἀετὸς, id est, aquila, salutaretur, Per vos, inquit, ἀετὸς sum, qui me vestris armis, tanquam alis, in altum extulistis. Tradit autem Plutarch. in Aristide, Reges quosdam & tyrannos se vrbium expugnatores, fulmina, victores, aquilas, accipitres appellari ingenti cum voluptate voluisse, quos tamen non nominat.

e Fulminis.] Primùm nesciebã quis eo cognomine dictus fuisset: nisi siquis huc traheret quod scribit Cicero in oratio. pro Cornelio Balbo, imperij nostri fulmina Cn. & P. Scipiones. De quibus etiã est illud Virg. lib. 6. Aen. -- *Duo fulmina belli*

Scipiadas, cladem Lybiæ?

Illudque Silij Italici lib. 7.

-- *Aut vbi sunt nunc fulmina gentis Scipiadæ?*

Verùm tandem memoriæ occurrit vnum ex Ptolemæis regibus Aegypti κεραυνὸν, id est, fulmen fuisse cognominatum ex alacritate in rebus gerendis & audacia, vt scribit Pausanias lib. 1. qui de Atticis est. Cuius etiam meminit Appianus in Syrio: & alterum quoque scilicet, Damippum ita cognominatum, cuius meminit Anaxippus in Cerauno Dramate ab ipso Damippo denominato apud Athenęũ in Dipnosophistis lib. 10. cap. 1.

f Polyhistor.] Ea dictio idẽ significat quod multiscius à πολὺ, multum & ἱστορέω, scio, inquio. Eóque nomine vocati sunt Appion & Alexander Milesius.

g Aristobulos.] Multos eo nomine vocatos fuisse comperimus, scilicet vnum ex septuaginta interpretibus missis ad Ptolemæum, vt libros sacros in linguam Græcam verterent, quíque commentarios in legem Hebræorum edidit. Cuius meminit Eusebius. Alter etiam Iudæus, qui scripsit res gestas Alexandri, cuius peregrinationis comes fuit, sæpeq; citatur Ariano in rebus gestis Alexãdri, vt & obseruauit Volaterranus. Alius pictor Syrus Plinio memorante lib. 35. c. 11. Legimúsque apud Plutar. in vita Themistoclis, ipsum Themistoclem templum Dianæ dedicasse, quam Aristobulam, id est, optimè consulentem appellauit. Et huius quoque Deę Aristobulæ meminit Artemidorus Daldianus lib. 2.

h Doso.] Ex Plutarcho in Coriolano, & in Paulo Aemylio: quibus tamen locis non Antiochum hunc fuisse, sed Antigonum dicit ita fuisse appellatum, quòd multa promitteret, pauca impleret. δώσω enim futurum est verbi δίδωμαι, tanquam diceretur Antiochus, Dabo.

i Ptolemæo, Lamyro.] Plutarch. vbi suprà. & huius quoque meminit Strabo lib. 17. Ob id autem ita dictus est, quòd mendax esset, garrulus & loquax: Hæc enim Græcè λαμυροί significat.

k Hierax.] Aelianus de Animal. lib. 7. c. 45. ἱέραξ autem Græcis dicitur accipiter, miluus ἀπὸ τοῦ ἱεσθαι ἔχον, ἤγουν φέρεσθαι proindéq; & de raptore dici.

l Gonatus.] γόνας enim genu significat Xenophon lib. 1. Pædiæ Cyri. Ita autem cognominatum fuisse Antigonum Demetrij filium scribit Plutarc. in Paulo Aemylio.

m Scotini.] Σκοτεινοὶ, id est tenebricosi, obscuri: nam sic vocatus est Heraclitus Ephesius ob scriptorum obscuritatem, vt tradit Arist. in lib. de mundo. & Strabo lib. 14.

n Coalemi.] Qui stulta meditantur & cogitant, Coalemi vocantur κοεῖν est cogitare, ἠλίθια verò fatua dicuntur: quale cognomen ob amentiã fuisse inditum cuidam Cimoni Plu. scripsit, teste Rhodigino lib. 17. cap. 4.

o Laconistæ.] Fuere potius dicti Laconistæ, à breuiore sermone, qui compendiosius & subinde obscurius loquebantur. Sed nõ memini me legisse quosdam Laconistas fuisse nuncupatos. Cor. autem Tacitus lib. 17. sæpius memorat Cornelium Laconem præfectum prætorij tempore Galbæ.

p Xenarchus.] Athenæus lib. 10. c. 12. autoritate Euphorionis poëtæ in Chiliadibus.

q Dioti

Metretes: & Atheniensis [q] Diotinus, Chone, hoc est, infundibulum, quòd illo apposito affatim hauriret. [r] Demochares vero ob procacem linguam, Parrhesiastes: & [s] Demosthenes, ob morum feritatem, Arges serpentis nomine appellati sunt. Inter quos [t] Varo sophistæ à forma nasi ciconiæ comparis, Pelargus nomen factum. Nonnullis vero ob claritudinem, [v] Lychni dixere nomen, sicut Artaxerxi, [x] Mnemoni, quòd memoria valeret. Pericles summus orator ob dicendi elegantiam & sermonis magnitudinem, [y] Olympius · Dion, [z] Chrysostomos: Phocion, ob frugalitatem, [a] Chrestus seu bonus: [b] Cleomenes [c] & Ptolemæus, benefactor nuncupati. [d] Aristides ob morum sanctitatem, Iust. [e] Callimachus propter studium miræ artis, Calotechnos, sicut alter ob artis calumniam [f] Cacotechnos sumpsere nomen. [g] Alcæus tamen Pittacum Sarapodam, quòd latos haberet pedes, cognominauit. [h] Antiochus verò Syriæ rex elatus supra modum hominis, cum vanum titulum vendicaret, cognomento Deus dici voluit: sicut apud Romanos [i] Domitianus, [k] & Caius princeps, qui Optimum Maximum, & Latialem Iouem se dici iussit. Proditus tamen est [l] Maricus quidam è plebe Boiorum, cum Dei nomen sibi arrogasset, & non spernendam manum perditissimorum asciuisset, quos ingentibus promissis corruperat, ita vt in Romanos ferret arma, postea captus & occisus, falsi inditi nominis grauissimas pœnas dedisse. Sicut Seluus ignotus homo, qui se Aetnæ filiũ mentitus erat, quũ

ANNOTATIONES.

q Diotinus, Chone.] Idem autor eodem loco autoritate Polemonis, qui & idem dicit de Alceta Macedone, autoritate Aristi Salaminij.

r Demochares.] Seneca lib. 3. de Ira, ad Philippum Macedonem, Demochares Parrhesiastes ob nimiam & procacem linguam appellatus, inter alios Atheniensium legatos venerat. Audita legatione Philippus, Dicite, inquit, mihi, facere quid possim, quod sit Atheniensibus gratum. Excepit Demochares, Te, inquit, suspende. Ex quo intelligis hic non Parrhasiades, sed Parrhesiastes, παῤῥησιαστὴς, id est, qui procaciter, liberè, & audacter loquitur.

s Demosthenes.] Plut. in vita illius.

t Varo.] Scilicet, Pergæo (fuere enim alij eo nomine) quem à forma nasi, Pelargum, id est, Sophistam vocabant: de quo est apud Philostratum.

v Lychni.] Inditum hoc Cadmo, qui à Phœnicia in Græciam literarum lumen attulit, vt inde Lychnus Heliconius dictus fuerit. Quod obseruauit ex Chrestodoro Cæl. Rhodiginus lib. 6. c. 18.

x Mnemoni.] Plutarch. in vita ipsius Artaxerxis in prin. & iterum in vita Marij. Est autem μνήμων, idem quòd memor.

y Olympius.] Plut. in vita ipsius Periclis.

z Chrysostomos.] Id est cui est os aureum. Atque ita dictus Dion Prusicus Sophista & philosophus, vt tradit Suidas.

a Chrestus seu bonus.] Probus Aemylius in vita ipsius Phocionis. Pertinax autem Imperator χρηστόλογος dictus est, vt scribit Aurelius Victor in vita illius, quod blandus esset magis quàm beneficus. Lucianus in Philopatre.

b Cleomenes.] Hic Lacedæmonius rex frugalissimus Atheneo lib. 4. c. 4. fuit: eique cognomentum fuit, Benefactor vt scribit Polybius lib. 5.

c Et Ptolemæus.] Et huic quoque eiusmodi cognomentum fuisse tradit Polybius eo ipso lib. 5. sed alio in loco. Est autem Græca dictio huius cognomenti apud Polybium vtroque in loco εὐεργέτης, euergetes, quam Perottus, interpres equidem doctissimus, etiam vtrobique vertit Benefactor, quem secutus est Alexander noster. Sed maluissem Græcam ipsam dictionem exprimere, vt plerumque facimus in nominibus & cognominibus. De Ptolemæo Euergete sæpe apud scriptores & alibi in hoc opere scriptum est. At de Cleomene vix alibi reperies.

d Aristides.] Probus Aemylius & Plutarchus vterque in vita illius.

e Callimachus.] Plinius lib. 34. cap. 8. Ex omnibus autem, ait, maxime cognomine insignis est Callimachus semper calumniator sui, nec finem habens diligentiæ, ob id Cacizotechnos appellatus, quæ quidem dictio ita vocata est ἀπὸ τοῦ κακίζειν τὴν τέχνην. Ex quo vides hic erratum esse in dictione Calotechnos.

f Cacotechnos.] Κακότεχνος, id est, malignus, maleficus, maleuolus. Nam & cacotechniam artis prauitatem nominant, vt etiam scribit Quint lib. 2. cap. 20. Sed quis ita cognominatus sit, nunc non memini.

g Alcæus.] Diog. Laërtius in vita Pittaci ad fi.

h Antiochus.] Appianus in Syrio vbi dicit hunc Antiochum secundum fuisse.

i Domitianus.] Sueto. in vita illius, cap. 13. Aurel. Victor in vita quoque ipsius. Eusebius in Chronicis. Hincque illud Martialis lib. 5. epig. 8.

Edictum domini deiq; nostri.

Et lib. 8. epig. 2.

Terrarum domino deoq; rerum.

k Et Caius princeps.] Scilicet Caligula ex eod. Suet. in vita ipsius c. 22. Et vide Philonem Iudæum in lib. de legatione ad Caium.

l Maricus.] Huius Galliarum assertoris historia transcripta est ex lib. 18. Taciti.

m Euno

loca circa Aetnam cum perditissimis & facinorosis prædaretur, à Romanis captus, in ludo gladiatorio ictibus bestiarum occisus fuit. Cui haud absimile est quod de [m] Euno Syro proditur, qui quum nuce iuglande in os inclusa ignem euomeret, simulans se deæ Syriæ numine afflatum, apud seruos & infimam plebem diuinus habitus, primò duo hominum millia in Sicilia spe rapinarum asciuit, mox effractis carceribus ad sexaginta millia coegit, Manliumque & Lentulum prætores iusto prælio vicit & profligauit. Denique à Romanis coercitus, post multiplices clades suæ temeritatis meritas pœnas dedit.

ANNOTATIONES.

m Euno Syro.] L.Florus epit.3.in bello Seruili. & nonnihil epitome Liuij lib. 56. & Athenæus Dipnosophistarũ lib.6.c.7. in fi.& de hoc quoq; bello Paulus Orosius lib.5. cap.7. & Eutropius lib.4.c.3.

Quid sit triplex forum, de quo in Martiale fit mentio quæve fora olim Romæ fuerint, quæve apud exteros præcipua. Cap. XII.

Domitium Calderinum virum disertum & studiosum, vidimus aliquando dum Romæ ageret. Interpretabatur tunc Martialis epigrammata, in quibus hos versus meminimus [a] legisse:

Causas, inquis, agam Cicerone disertius ipso,
Atque erit in triplici par mihi nemo foro.

Martialis locus à Domitio deprauatus. Quos ille in scholis cum suis sectatoribus sic definiebat, vt tria fora Romæ esse diceret, in quibus iudicia redderentur, [b] Latinum scilicet, [c] Romanum, & vetus: quod in commentariis à se editis referre non dubitauit. Sed cum legissemus fora multiplicia Romæ, in quibus forentia negocia & iudicia actitarentur, Romanumque forum, Latinum quoque & vetus dici, tenuit nos admiratio, quòd vir ille ingenio alioqui exculto, strictim & inexploratè rem non prætereundam pertransierit. *Forum Romanum.* Nam & Romanum forum in [d] Comitio legimus inter Capitolium & Palatium, [e] vbi Rostra, [f] ædes Saturni, [g] Castoris & Pollucis templa fuere, quod Latinum forum dictum est. In quo Romani magistratus, finito honoris tempore, imperij insignia dimittere *Comitium.* assuerant: ad [h] quod populus frequens conueniebat, sic ut ad [i] Comitium senatores

ANNOTATIONES IN CAP. XII.

a Legisse.] Scilicet lib.5.epig.85. Similéque est illud eiusdem Martialis lib.8.epig.44.

Foroq; triplici sparsus ante equos omneis.

Illudque Statij Syluarum lib. 4. syl. 9. ad Iulium Plotium,

Nec saltem tua dicta continentem,
Quæ trino iuuenis foro tonabas.

b Latinum.] Nihil de Latino foro me legisse memini: nisi quòd Latinum vocat Ouidius lib. 4. Fastorum, quod idem lib. 3. Magnum appellauit. Item Statius Sylua 1.de equo Domitiani.

Stat Latium complexa forum.

Et scio Martialem alibi dixisse lib.9.epig.4.

Addita quid ? atto Flauia templa foro?

c Romanum.] Huius sæpe fit mentio apud authores vt Plinium lib.4. cap.5. & lib. 12. cap. 4. & lib.19.cap.1.& Virgilium lib.8.Aeneid.

Romanoque foro.

Et Propert.lib.4.eleg.2.

Romanum satis est posse videre forum.

Et Martial.lib.1.epig.44.

Romanum proprius diuitiúsque forum.

Et Suet.in Augusto c.72.& vide infrà.

d In Comitio.] Forum quodpiam siue id, siue aliud in Comitio fuisse satis constat ex Plinio lib. 15.cap.18.

e Vbi Rostra.] Seruius in lib.8.Aen. vbi suprà.

f Aedes Saturni.] Quod satis innuit Plinius d. lib.15.cap.18.

g Castoris & Pollucis.] Dionysius Halicarn. lib.6. Strabo lib.5. Plin.lib.34.c.6.in princ.

h Ad quod populus.] Quod hîc de foro dicitur, verum quidem est: sed quod de Comitio, non item, vt arguunt verba Diony.Halicarnassæi lib.7. hoc sensu, Brutus comparata plebeorum manu non modica, descendit cum eis in forum: ante claram lucem æde Vulcani occupata, qui locus destinatus erat concionibus, vocabatque plebem in Comitium: mox referto foro, neque enim anteà tanta turba conuenerat, progressus in medium illius &c.

i Ad Comitium Senatores.] Varro lib. 4. de ling. Lati. inquit, Comitium ab eo, quòd coibant eò comitiis curiatis & litium causa: ergo non ibi Senatores tantùm, sed & populus veniebat, vt Festus ait lib. 3. si comitia haberentur, vel ad ius audiendum, quod ibi reddebatur, vt & Cælius Rhodiginus animaduertit lib.20.cap.17. Quare & intra ipsum Comitium forum fuit: de quo accipias locum Plinij lib.15.c.18. vbi ait, colitur Ficus arbor in foro ipso ac Comitio Romæ nata, sacra fulguribus ibi con

ibique [k] Pauli basilica mille & quingentis talentis taxata, quæ mox Fuluiæ dicata fuit: licet [l] aliam Opimiam in qua [m] senaculum erat, quòd in ea seniores asidebant: & aliam [n] Iuliam, cuius construendæ præfectus [o] Vitruuius fuit: & aliam [p] Porciam, quam Cato Censorius magna mole construxit, basilicas fuisse legamus. Alterum verò [q] Cæsaris forum dictum est, vbi Veneris templum ab eo extructum ferunt. Et [r] Augusti forum, quod cum æde Martis vltoris Augustus sua impensa instruxit, ornauitque. Vetus quoque forum [s] boarium legimus, in quo ædes [t] Herculis rotunda matris [v] Matutæ, & [x] pudicitiæ patritiæ sacella. Ibi etiam bos [y] ex ære Aeginetico fabrefactus. Quintum [z] fuit olitorium, iuxta quod [a] ædes Spei & [b] Pietatis quam Marcus Acilius [c] Glabrio duumuir dedicauit. Inibi & [d] Iunonis Matutæ & [e] Fauni templa

Basilica Opimia, Iulia Porcia.
Forũ Cæsaris.
Forum Augusti.
Forum vetus.
Forũ boarium.
Forum olitorium.

ANNOTATIONES.

ibi conditis. Mirabitur autem ingeniosus quod de Marcello Octauia Augusti sorore genito prodit Plinius lib. 19. cap. 1. à quo in ædilitate sua forum velis vmbratum aiunt, vt salubriùs litigantes consisterent, cùm anteà multò, vel ab illo anno quo primum Annibal in Italiam venisset, Comitium tectum fuisse, ex veteri memoria referat Liu. Dec. 3. lib. 7. Quò fortè referenda sunt quæ de tecto æneo fori Romani quidam scripserunt.

k Pauli basilica.] Cicero in episto. ad Atticum lib. 4. & Philip. 6. Plin. lib. 36. cap. 15. Corn. Tacitus lib. 3. Plutarch. in Cæsare. Acron & Porphyrion ad Horat.

l Licet aliam Opimiam.] Sic ibi reposui, licet anteà Opima legeretur: Fuit autem mihi autor Varro, qui supra Græcostasim Senaculum, & ædis Concordiæ basilicam opimam fuisse scribit lib. 4. de ling. Latina.

m Senaculum.] Valerius Maximus lib. 2. cap. 1. & Festus Pompeius lib. 17. Senaculi meminerunt. Sic enim vbicunque est eius mentio, necesse legendum putem: est enim à Senatus loco diminutiuum. Sum autem in hoc ab Alexandro discrepans, quòd ipse putet Senaculum (sic vocat) fuisse in basilica Opima, cum tamen apertissimè Varro diuersum quid abfuisse dicat: licet ambo supra Græcostasim essent: dictum Senaculum vbi Senatus aut vbi Seniores consisterent γερουσία apud Græcos. Neque verò solùm eo in loco Senaculum fuit, sed alia tria recenset P. Victor in regionibus vrbis Romæ.

n Iuliam.] Huius meminit Sueton. in Caligula c. 37. Plin. epist. li. 5. epi. vlt. in princ. Quin. lib. 12. c. 5.

o Vitruuius.] Lib. 5. cap. 1.

p Porciam.] Plinius Secundus, si is est, de Viris illustrib. cap. 47. Plutarch. in Cat. Censorio. & ante eum Liuius 4. Decad. lib. 9. vbi ita scribitur, Cato atria duo Meuium & Titium in Latomiis, & quatuor tabernas in publicum emit, basilicamque ibi fecit, quæ Porcia appellata est. Et in hac Tribun. Pleb. ius dicere solebant, vt scribit Plutar. in Catone Vticensi. Fuit & alia basilica (vt id addas) Semproma apud Liuium 5. Decad. lib. 4. Alia Aemylia apud Plinium lib. 35. cap. 12. & alia apud eundem Liu. 4. Decad. lib. 10. post argentarias nouas.

q Cæsaris.] De hoc foro Cæsaris Vitruuius li. 3. cap. 3. & Ouid. in 3. de Tristib. eleg. 1.

– Hæc sunt fora Cæsaris, inquit,
Hæc est à sacris quæ via nomen habet.

Et Stat. lib. 1. Syl. *Cæsareis stat sede fori.*

Et de hoc intelligit Appianus lib. 2. bellorum Ciuilium, cùm scribit de ipso Cæsare loquens, Erexit Veneri genitrici templum, vt priùs ad Pharsalum vouerat, bellum initurus. Atrium quoque templo circunduxit, quod Romanorum forum esse voluit: non rerum quidem venalium, sed eorum qui ad iura conuenirent. Fuit autem id forum haud procul à Comitio post ædem nunc Diuorum Cosmæ & Damiani, vt inter omnes conuenit.

r Augusti forum.] Sueton. in vita illius cap. 29. Tacitus lib. 4. Plinius lib. 36. cap. 15. Dion in vita Traiani. Et de hoc quoque Plin. lib. 6. c. 39. & lib. 35. c. 4. Corn. Tacitus lib. 4. Sueton. in Augusto, c. 55. Ouid. lib. 4. de Ponto eleg. 5. & 5. Fastorum,

Templaq; in Augusto conspicienda foro.

& Plutarchus in Coriolano.

s Boarium.] In quo boues vendebantur. Varro lib. 4. ling. Latin. & Festus Pompeius lib. 2. Huius etiam meminit Liuius 3. Decad. lib. 9. & Plin. li. 28. cap. 2. non multò post princip. & alij multi, quos postea citabimus. Hincque arua boaria dicta, in quibus scilicet, forum ipsum boarium situm erat. Propert. lib. 4. eleg. 10. de Hercule,

Aruaq; mugitu sancite Boaria longo,
Nobile erit Romæ pascua nostr for m.

t Herculis rotunda.] Licet Blondus inibi ædem Vestæ figura circulari ædificatam fuisse contendat Pomponius Lætus Matutæ, Albertinus Dianæ quidam Auroræ: Volaterranus tamen lib. 6. Herculis existimauit fuisse templum, & Ouid. lib. 1. Fastor.

Constituitq; sibi, quæ Maxima dicitur, aram
Hic vbi pars vrbis de boue nomen habet, &c.

Plin. lib. 10. c. 18. lib. 34. c. 7. & lib. 35. c. 4. Liu. 4. Deca. lib. 10. Cor. Tacit. lib. 12. Solinus c. 2.

v Matris Matutæ.] Liuius 4. Decad. lib. 3.

x Pudicitiæ patritiæ.] Liuius 1. Decad. lib. 10. & 4. Dec. lib. 3.

y Ex ære Aeginetico.] Pli. lib. 32. c. 2. ad fi. Cor. Tacitus lib. 12.

z Olitorium.] Varro lib. 4. ling. Lat. vbi id dicit fuisse antiquum macellum, vbi erat olerum copia.

a Aedes Spei.] Liuius 3. Dec. lib. 1. ad fi.

b Pietatis.] Idem Liuius 4. Deca. lib. 10. & P. Victor in 11. regione vrbis Romæ.

c Glabrio.] Liuius vbi suprà.

d Iunonis Matutæ.] Liuius 4. Dec. lib. 4. Aedes eo anno aliquot dedicatæ sunt, vna Iunonis Matutæ in foro olitorio. P. Victor in 11. regione vrbis.

e Et Fauni.] Non memini legisse me Fauni

Columna lactaria. *Forum Cupedinis.* *Piscarium* *Pistorium.* *Vlpium.* *Palladiū.* *Forum vetus.*

fuere: vbi lactariam colūnam fuisse [f] Pompeius memorat, in qua infantes lacte alendos deponebant. Forum quoque [g] Cupedinis macellum appellari, quod [h] Cupedinarium dicunt, cuius generis in [i] Thessalia & omni Græcia frequentia fuere. Præter quæ [k] Piscarium & [l] forum Neruæ, cui [m] Transitorio nomen erat, [n] pistorium in Auentino, & [o] Vlpium, & [p] Palladium. Sed Piscarium iunctum Boario dicunt fuisse secundum Tyberim, [q] iuxta Iani templum ad Ianiculum, quod quidam [r] Iunonium vocant: sicut & fora publica iuxta Veneris phanum alia, vt [s] Traiani, vbi columna integra mirabili structura hodie superest, iuxtaque forum Neruæ, & forum [t] suarium, à sequutis principibus præcipuis operibus ornata. [v] De foro autem veteri, quòd in eo

ANNOTATIONES.

templum hoc in foro fuisse, sed in insula Tyberis apud Ouidium lib.2. Fastorum,

Idibus agrestis fumant altaria Fauni
Hic vbi discretas insula rumpit aquas.

Et Vitruuius lib.3.c.1. dicam infrà lib.4.c.12.

f Pompeius.] Scilicet Festus lib.10. Lactaria, inquit, columna in foro olitorio dicta, quòd ibi infantes lacte alendos deferebant.

g Cupedinis.] Festus Pompeius lib.3. Cupes & Cupedia antiqui lautiores cibos nominabant. inde & macellum & forum cupedinis appellabant. Cupedia autem à cupiditate dicta, vel, sicut Varro vult, quòd ibi fuerit Cupedinis equitis domus, qui fuerat ob latrocinium damnatus. Ipse autem Varro lib.4. de lingua Latina illud tantum scribit, id forum ita appellatum a cupiditate. Donatus autem in Eunuchum Terentij, Scribit, inquit Varro, in libris rerum humanarum hoc modo, Numerius Equitius, Cupes & Macellus Romanus singulari latrocinio multa loca habuerunt infesta. His in exilium actis, publicata sunt bona, & ædes, vbi habitabant, dirutæ: eque ea pecunia scalæ deum Penatium ædificatę sunt, & locus, in quo vendebantur ea, quæ vescendi causa in vrbem erant allata, ædificatus. Itaque ab altero Macellum, ab altero forum Cupedinis appellatum est.

h Cupedinarium.] Ita eū appellat Symmachus coëmpta ex foro Cupedinario. Et hinc quoque Cupedinarius rerum esculentarum venditor apud Terentium in Eunucho,

Ad macellum vbi venimus
Conueniunt læti, mi obuiam Cupedinarij omnes.

Vbi Donatus ita interpretatur.

i In Thessalia.] Id constat ex Apuleio lib.1. Metamorph. non longè à fi. qui de ipsa Thessalia loquens, Pergens, inquit, ipse ad balneas, vt prius nobis aliquid cibatui prospicerem, forum cupedinis peto.

k Piscarium.] Plautus in Curculione act.4. sce.1. Apud forum piscarium. & ex eo Varro in d. lib.4. de ling. Lat. & P. Victor, qui id ponit in 8. regione. Piscatoria autem appellat Liuius 3. Decad. lib.6. & 4. Decad. lib.10. Sunt qui Piscariam in fœminino genere vocant, in idque citatur illud Varronis, Nullus in piscaria piscis est. illudque Vlpiani in l. inter publica. §. publica. ff de verb. sig. Publica vectigalia intelligere debemus ex quibus vectigal fiscus capit: quale est vectigal portus, vel venalium rerum, item salinarū & metallorū & piscariarium. Sed hic puto piscarias accipi pro loco in quo viui pisces asseruabantur. Nam in loco postremo primùm nuncupat res venales: deinde salinas & piscarias. Hæ autem & Piscinæ quoque vocantur Varroni lib.3. de Re rust. cap.3. Piscinas dico eas quæ in aqua dulci aut salsa inclusos habent pisces ad villam, & cæteris. Nec tamen omiserim in foro illo Cupedinis, de quo locuti sumus, pisces quoque venundari solitos, quod constat ex Apuleio lib.1. Meta. vbi loquens de eo foro vt suprà diximus, subdit, Inque eo piscatum oppiparem expositum video.

l Et forum Neruæ.] Sueton. in Domitiano c.5. Et forum, inquit, quod nunc Neruæ vocatur.

m Transitorio.] Aelius Lampr. in vita Alexādri Seueri. Eusebius in Chronicis dicit id factum fuisse Domitiano imperante, quo ad tria transitus pateret.

n Pistorium.] P. Victor in 13. regione.

o Vlpium.] Iul. Capitolinus in Antonino Philosopho. Et id quidem esse puto quod & Traiani dicitur, de quo statim posteà. Nam is Vlpius Traianus dictus est.

p Palladium.] Fuit Palladium forum in quo de percussoribus cognoscebatur &c. apud Rhodiginū lib.28. cap.9.

q Iuxta Iani templum.] Varro, Secundum Tyberium, inquit, ad Ianum, forum Piscarium vocāt.

r Iunonium.] Qui sint qui ita vocent in prōptu non est, nisi quis legendum Iunonium apud Varronem lib.4. linguæ Latinæ asserat eo loco, Secundum Tyberim ad Iunium forum Piscarium vocant. Magis tamen est vt fori nomen ad piscarium, non ad Iunonium referri debeat, vt intelligas ad Iunonium, id est ad templum Iani Iunonij, & sic Iunonium dictum testis est Macrob. lib.1. c.15. quod huic deo Iano mensium omnium ingressus est dicatus, vt omnes calendæ Iunoni.

s Traiani.] De hoc Spartianus in Adriano. Capitolinus in vita Antonini Philosophi nō semel, & Lampridius in Alexandro Seuero, & P. Victor in 8. regione. vbi dicit hanc columnam fuisse altam pedes 128. habuisseque intus gradus 185. fenestellas 45. Adhucque integra cernitur, quæ res gestas eius principis insculptas exprimit.

t Suarium.] In quo scilicet sues, siue suillæ, aut, vt alij vocant, suinæ carnes vendebantur, de quo Varro lib.4. de lingua Latina, & Vlpianus noster in l.1. §. cura. de off. præfect. vr.

v De foro autem veteri.] Herodianus in Antonino, Vetus forum vsurpauit pro Romano & ita quoque Philander obseruauit ad Vitruuium lib.5. cap.1.

x Cato

causæ actitarentur, quantum commemini, nec reperitur quicquam nec traditur, nisi vnum idemque Romanum, vetus & Latinum forum dicant fuisse. Sed quod nos sentimus, quodque probabilius putamus de triplici foro, profectò sic est: primum forum Romanum iuxta comitium fuisse, inquo de iure controuerso responderi solebat: ipsumq; Cato [x] Censorius ne populus litibus assuesceret, acutis lapidibus sternendum putauit: quem postea Marcellus Octauia Augusti sorore genitus, quo salubrius disceptantes operam forensi labori darent, velis inumbrauit. Constatque Iulium Cæsarem, cum ius quotidie [y] seuerissimè diceret, [z] alterum de manubiis vnà cum æde Veneris genitricis magnifica impensa & profusis sumptibus construxisse, [a] cuius aream supra sestertium millies, & immenso constitisse autores tradunt: ipsumque suo nomine imposito, [b] Cæsaris appellasse, in quo iudicia etiam reddebātur. [c] Tertium diuus Augustus inter publica opera præcipuè forum [d] cum æde Martis construxisse fertur, cum porticu duplici, vbi [e] Apollo eboreus videbatur: forique extruendi causam fuisse, hominum iudiciorumque multitudinem, quæ videbatur (vt [f] Tranquilli verbis vtar) non sufficientibus duobus foris, tertio indigere, quod Augusti nuncupatur. Ex quibus sine controuersia liquet triplex de quo quærimus forum, de Romano, deque Cæsaris & Augusti foro, in quibus lites actitari, & iudicia reddi consuerant, non de aliis intelligi oportere. Succurrit tamen in hac re notare, Spartæ forum [g] Clarium vocari: apud Iones, [h] Panonium, Argis gymnasium, quod [i] Cyllarauium dixere: Athenis aliud quod [k] Ptolemæum, & apud Samios & Ale-

Quid per triplex forum apud Martialē intelligendum.

Fora apud extraneos.

ANNOTATIONES.

x Cato Censorius.] Hæc vsque ad clausulam, Constātque. sunt Plinij lib. 19. cap. 1. paulò ante fi. Sed hic illud annotandum est quod Alexāder acutis lapidibus hic dicit quod Plinius muricibus dixerat. Nam & muricem dicebant saxi acumen. Virg. lib. 5. Aen.

Concussæ cautes, & acuto murice remi
Obnixi crepuère, illisaq; prora pependit.

Vbi id annotat Seruius. Et illius quoque loci authoritate Nonius Marcellus, Murices, inquit, vetustas etiam saxorum asperitates dici voluit. Quanquàm & murices quoque significat tribulos, siue, vt Græci loquuntur, τριβόλους, machinulas ferreas dolosas vnum aut plures aculeos protendentes (vulgo *chausse-trapes* vocamus) Val. lib. 3. cap. 7. vbi loquitur de Scipione Aemyliano. Suadentibus, inquit, quibusdam vt circa mœnia vrbis, quam obsideret, ferreos murices spargeret. Et Q. Curtius lib. 4. Bion quidam transfuga nunciat regi murices ferreos in terram defodisse Darium. Hincque muricata cacumina Plinio lib. 10. cap. 13. Vtrique folia pauca spinosa, muricatis cacuminibus. Et in hac significatione puto apud Plinium in illa Catonis sententia intelligi, licet altera quoque non inepta sit. Censebat enim ipse Cato hæc fora litigiosa (ita enim ea vocat Ouid. lib. 4. Fastorum) muricibus esse sternenda, vt litigantes ea non tam frequenter adirent.

y Seuerissimè diceret.] Suet. in vita ipsius Cæsaris c. 43. in princ.

z Alterum de manubiis.] Suet. ibid. ca. 16.

a Cuius aream.] Scilicet, fori, vt patet ex Suetonio vbi nuper citauimus.

b Cæsaris.] De foro Cæsaris Plinius lib. 16. c. 44.

c Tertium Diuus Augustus.] De hoc Ouid. lib. 4. de Ponto. eleg. 5. Plin. lib. 16. cap. 39. & lib. 35. cap. 4. & lib. 36. cap. 15. Cornelius Tacitus lib. 4. Sueton. in Augusto, cap. 55. Dion in Traiano, Spartianus in Adriano, Cassiodorus in Coss. Romanis & vide Plutar. in Coriolano.

d Cum æde Martis.] Sueton. in Augusto c. 29. Ouid. lib. 5. Fasto. de Marte, inquit,

Vltor ad ipse suos cœlo descendit honores,
Templaq; in Augusto conspicienda foro.

Et infrà,

Spectat & Augusto prætextum nomine templum:
Et visum lecto Cæsare maius opus.
Vouerat hoc iuuenis tunc, cùm pia sustulit arma:
A tantis princeps inspiciendus erat.

e Apollo eboreus.] Plin. lib. 7. c. 53.

f Tranquilli.] In Augusto cap. 29. Fuere quoque vt id addas, Romæ alia fora, vt forum Metodæum apud Dionem in Traiano. Forum Græcum Plutarcho in libro, cui titulus est τ ζώων φρονιμώτερον χερσαῖα ἢ θαλάσσια. Et forum Sallustij P. Victori in 6. regione vrbis. & Archimorium, Ceditianum, Argentarium, Iugarium, Suburanum, & Equilinum, vt alij quoque obseruauerunt. Item forum Clodij Plinio lib. 3. cap. 15. vbi & alia memorat: sed illa erant oppida.

g Clarium.] Apud Plutarchum in Agide.

h Panium.] Panionium legendum ex Herodoto lib. 1. vbi dicit Iones, audito quopiam Cyri responso, in Panionio se congregasse. De Pania autem Pallade videbis seq. versu.

i Cyllarauium.] Liuius 4. Decad. lib. 4. vbi id Cylarabim vti etiam Plutarchus in Pyrrho non multò ante fi. & Pausanias in Corinthiacis in duobus locis, vbi & id vocat Cylarabim, dicitque ita nominatum à Steneli filio, in cóque Palladam esse, quæ Pania cognominatur.

k Ptolemæum.] Hic, ni fallor, lapsus est Alexander: neque enim forum vllum Athenis ita di-

xandrinos duo fora, Larua nuncupari, [l] Athenis quoque Diphilum & [m] Ceramicum, atque [n] Heliæum, quod erat omnium maximum, & [o] Delphinium, [p] & Palladium pro foris fuiſſe, [q] aliáque ignobiliora, vt Parabiſton maius, quaſi abſconditum, & [r] Trigonum. Fuit quoque Parabiſton maius, in quo vndecim conſidebant iudices: & aliud forum, vbi [s] Olæ ara quam præcipuè Athenienſes colunt, & [t] Batrachium, & aliud [v] Puniceum, à coloribus: & in [x] Theſſalia liberum, atque in Pyræo [y] Hippodromia, & [z] Capuæ Albanum. Celebratur inter cætera [a] Argiuum forum ſepulchro Donabi qui inſigni prudentia & aſtu præcedentes reges anteiſſe fertur: in quo lupus æreus cum tauro pugnans, fatum Pyrrho regi prædixere: & Magnetum ſepulchro [b] Themiſtoclis: ſicut forum Antiochiæ, [c] Germanici funere inſigne fuit: & [d] Megarenſium, ſepulchro Corœbi: in quo mirum proditur, vt oleaſter longo æuo ſuſpenſa diu arma intra corticem admiſerit: mox inciſa, ocreas & galeas peperit. [e] Et Celenarum, vbi Marſyæ pellis detracta ab Apolline, appenſa videbatur. Mirúmque prodi de [f] Ariciæ foro ingenti chaſmate in profundum hauſto, magno & exitiali portento calamitatis futuræ. Tradunt [g] Thaletem in loco Mileſij agri vili & contempto ſepeliri voluiſſe, prædiuinantem animo, in illo Mileſiorum forum

Eleos ara.

Donabi ſepulchrum.
Themiſtoclis ſepulchrum.
Antiochi ſepulchrū.
Corœbi ſepulchrum.
Oleaſter peperit.
Thaletis ſepulchrum.

ANNOTATIONES.

ctum eſt, ſed Gymnaſium. quod ab foro non longè aberat, vt ſcribit Pauſanias lib. 1.

l Athenis quoque.] De his omnibus Athenarum foris Pollux lib. 8. cap. 38. cap. 7. *περὶ τῶ ἐν ἀθήνυσι δικαςηρίων.* præter hos, quos ſtatim ſigillatim citabimus. Sed & vltra ea, quæ Alexander hîc recenſet, alia plura ponit ipſe Pollux, ſcilicet forum in Prytanęo, forum Putei, forum in Lyco, forum Metichi, forum Ardetum.

m Ceramicum.] De hoc quoque præter Pollucem mentionem fecit Plutarchus in Cimone.

n Helicum.] Heliæum, ſiue Heliæa ſcribendum ex Pauſania, qui id dicit lib. 1. Et de hoc item Lucianus in Amoribus.

o Delphinium.] Et de hoc Aelianus de Varia Hiſtoria lib. 5. Hoc autem ab Aegeo conſtitutum fuiſſe, ibíque primùm Theſeum iudicatum tradit Pollux vbi ſuprà. Pauſanias d. lib. 1. tradit iudicium ibi de his exerceri ſolitum, qui iuſtam ſe cædis cauſam habuiſſe contendebant, atque inibi Theſeum abſolutum fuiſſe, cùm Pallantem qui ſeditionem mouerat, & eius filios occidiſſet.

p Palladium.] Aelianus quoque vbi ſuprà. In eo autem iudicabantur cædes, quæ ab inuitis, aut ignorantibus, ſiue fortuitò commiſſæ erant, vt ſcribit Pollux vbi ſuprà. Pauſanias autem d. lib. 1. Danophontem primùm ibi cauſam dixiſſe.

q Aliaque ignobiliora, vt Parabiſton.] Pauſanias lib. 1. ait, Ab obſcuro vrbis loco in quo ſitum erat, ſic nuncupatum, in quo leuiſsimæ prorſus cauſæ cognoſcebantur.

r Et trigonum.] Pauſanias ibi, à forma dictum refert.

s Olæ ara.] Quæ ſit hæc Ola non ſatis mihi conſtat: reperio tamē apud Pauſaniā in Atticis, in foro Athenis fuiſſe Miſericordiæ aram, cuius Numini, quòd magna habeat in tota hominum vita & caſuum varietate maxima momenta, ſoli ex omnibus Græcis ſingularem quendam honorem habent Athenienſes. Quamobrem legendum cenſuerim hoc loco, Eleas, pro Miſericordia. Neque enim Olea ponendum eſt: quia in arce, non in foro Oleā Athenienſes coluerunt.

t Batrachium.] Pauſanias d. lib. 1.

v Puniceum.] Pauſanias ibi.

x In Theſſalia.] Sed & apud Perſas erat forum, quod Liberum dicebatur, vt poſteà dicetur.

y Hippodromia.] *ἱπποδρομία*, idem ac curſus equorum, ludi circenſes, locus vbi equis concurritur. Nam & *ἱππόδρομος* circus eſt, & certamen erat Athenis in honorem Theſei, de quo vide Plutarchum in Theſeo. Cuiuſmodi etiam erat apud Cyrrham, in quo Pithiorum equeſtre certamen celebrabatur, apud Pauſaniam lib. 10.

z Capuæ Albanum.] Ex Cicerone in 2. Oratione de lege Agraria, & Valerio Maximo lib. 9. cap. 1. vbi de Hannibale.

a Argiuum forum.] Hæc vſque ad clauſulam, & Magnetum. ſunt Plutar. in vita Pyrrhi.

b Themiſtoclis.] Probus Aemylius in vita illius & Diodorus Siculus lib. 2. & Plutarchus eod.

c Germanici.] Cor. Tacitus lib. 2.

d Et Megarenſium.] Plinius lib. 16. cap. 39. in fi. vbi tamen nihil dicit de Corœbo, ſed Pauſanias lib. 1. ſcribit apud Megarenſes fuiſſe Corabi ſepulchrum.

e Et Celenarum, vbi Marſiæ.] De hoc inter nos non conuenit. Ouidius enim in Fabulis & Strabo in Phrygia. Plinius lib. 5. cap. 29. & Xenophon de Cyri minoris expedit. li. 1. aiunt vna voce, Apollinem à ſe in tibiarum certamine victo, Marſiæ cutem detraxiſſe, eámque in antro, vbi Marſyæ fluminis fontes ſunt, ex nympharū lachrymis ſuſpendiſſe, atque ex ea re flumini nomen inditum. Quod verum eſt: non autem in foro Celenarum Marſyæ pellis appenſa, vt Alexander poſuit.

f Ariciæ foro.] Liuius Decad. 3. lib. 10.

g Thaletem.] Plutar. in vita Solonis.

h Apud Perſas.] Xenophon lib. 1. Pediæ Cyri, non multò poſt princ.

celebre quandoque futurum.[h] Apud Persas verò fora duplicia fuere: vnum, quod liberum vocant in quo honorati & præcipuæ nobilitatis viri principem locum tenebant, vbi regia erat: alterum, in quo mercenarij & negotiatores, aliaque humilis turba diuertebant. [i] Capuæ quoque fora distincta fuere, alia plebeiorum, quum plebs à patribus dissentiret: alia nobilium. In quibus enim nobiles erant, ne essent in contubernio sordidißimorum, ad illa infimo ordini accedere non licebat.

Fora duplicia apud Persas.

Fora Capua.

ANNOTATIONES.

i Capuæ quoque fora.] Hæc vsque ad finem sunt Valerij Maximi lib. 9. cap. 5. in fine. Fuitque, vt id addas, Capuæ aliud forum Seplasia nuncupatum apud eundem eod. lib. cap. 1. vbi de Annibale. & Ciceronem in 2. Oratione de lege Agraria. Fuere & apud Thurios multa fora, quæ Diod. Siculus lib. 12. nominat Heira, Thuria, Thurinam. Adde præterea Syracusis forum Acradinæ, apud Pinium 3. Decad. lib. 4. Fuere & alia plura, de quibus videndus Rhodiginus lib. 18. c. 37. & lib. 28. c. 9.

Quæ mulctæ militares maiores, & quæ minores militibus, & ob quæ delicta inferri solebant. Cap. XIII.

MVlctæ[a] militares nonnullæ maiores, quę capitis supplicio luebantur, pleræque minores, prout grauiter aut leuiter delictum esset, facinorosis & delinquentibus militibus, necessario ad rem militarem exemplo à ducibus inferri solitæ sunt: quibus sanciuerunt militaris imperij disciplinam, vt ignauus & contumax miles, prout segnis, negligensque, aut affinis culpæ fuisset, ita acri & seuero iudicio, vel leuiori pœna notaretur. Nam [b] desertores, [c] seditiosos & [d] fugitiuos, aut si [e] loco, [f] statione vel [g] præsidio cesßissent, tergáve dedissent, aut [h] è castris effugissent, tanquam pesßimo facinore adstrictos, capitali pœna plectere solebant. Nonnunquam vbi multitudo obnoxia foret autores turbarum ad palum deligare, aut securi percutere: [k] reliquæ verò multitudinis decimum quęque sorte du-

Capitalia crimina militum.

Punitio vbi multitudo peccasset.

ANNOTATIONES IN CAP. XIII.

a MVlctæ militares.] De his multa videbis in tit. ff. de re milit.

b Desertores.] De pœna desertorum l. non omnes in princ. & multis §. seq. d. tit.

c Seditiosos.] Modestinus in l. 3. §. qui seditionem. d. tit. Qui, inquit, seditionem atrocem militum concitauit, capite punitur. Si intra vociferationem, aut leuem querelam seditio mota est, tunc gradu militiæ deiicitur.

d Fugitiuos.] Non est hoc verbum militare, sed potius seruilium literarum, vt Senecæ verbis vtar. Per hoc fortasse, desertoribus iam expresßis, alios vult hic dicere. Tamen fugitiuorum nomine intellexit Alexander perfugas, transfugas & similes, quibus delictum capitale est. d. l. 3. §. 11, qui ad hostem. Quod si de militibus, qui fugam in acie fecerunt, autor loquutus est, non est verum fuga capitale eos admittere: prior enim duntaxat, qui cæteris spectantibus fugam fecit, propter exemplum capite punitur, alij non item, quod æquius est, vt pluribus ostendit ad Menandrum. l. omne delictum §. qui acie. ff. de re milit. Licet M. Furius Camillus in eos, qui à Veiis, pauore fugerant, more militari animaduerterit, teste Liuio Decad. 1. lib. 5. Remisßior verò disciplina cum tempore facta, solum fugæ principem, quique primus terga dedisset, puniendum exegit.

e Loco.] Sueton. in Augusto cap. 24. & Polybius lib. 6.

f Statione.] Sueton. ibid. Centuriones statione deserta itidem, vt manipulares capitali animauersione puniuit. Et Modestinus in l. 3. §. qui stationis. eod. tit. Qui stationis munus relinquit, plus quàm emansor est. Itaque pro modo delicti, aut castigatur, aut gradu militiæ deiicitur.

g Præsidio.] Liuius 1. Deca. lib. 5. post prin. in oratione Appij Claudij ad fi. & iterum 3. Decad. lib. 5. Polybius lib. 6. M. autem Aemylius Scaurus filium suum: quia præsidium deseruerat, in conspectum suum vetuit accedere: illéque ad hoc dedecus mortem sibi consciuit, vt scribit Plinius Secundus, si is est, Virorum illustrium cap. 72. Vide Valerium Maximum lib. 5. cap. 8. 9. & Frontinum Stratagematum lib. 19. c. 3.

h E castris effugissent.] Polybius lib. 1. Apud Romanos, inquit, mors pœna est iis, qui in bello locum, in quo constituti sunt, reliquerint, aut aliquo modo è castris fugerint.

i Ad palum.] Sic enim Scipio, cui posteà Africano cognomen datum est, in seditione à militibus in castris ad Sucronem facta, authores eius seditionis ad palum deligari, virgisque cædi & securi percuti iussit, vt scribit Liuius 3. Deca. lib. 8.

k Reliquæ verò multitudinis.] Cicer. in orat. pro Cluentio Habito. Statuerunt, inquit, ita maiores nostri, vt si à multis esset flagitium rei militaris admissum, sortitione in quosdam animaduerteretur, vt metus videlicet ad omnes, pœna ad paucos perueniret. Liu. 1. Decad. lib. 2. Cætera, inquit, multitudo sorte decimus quisque ad supplicium le-

Cæsar. ctum ad supplicium petere, peruulgata pœna fuit.[l] Cæsar verò quum conniueret in cæteris, seditiosorum & desertorum acerrimus inquisitor, & punitor dicitur fuisse maximus. Traditur[m] Alexander Macedo quendam castelli custodiæ præpositum, ob desertam stationem nece mulctauisse, alterum desciscentem sagitta confixisse.[n] Appius tamen Claudius humanius agens, ex his quos loco cessisse nouerat, decimum quenque in conspectu exercitus fuste percuti iussit.[o] Iuba rex asperior & durior, desertores qui loco amisso in castra aufugerant, cruce affixit. Inter cæteros[p] Auidius Cassius memoriæ proditur nouo exemplo multis desertoribus manus detruncasse & pedes, asserens maiori disciplinæ fore, miserabiliter criminosum viuere, quàm occidere.[q] Seuerus autem imperator, exactor alioqui grauis, vrbanas cohortes, quòd neci Pertinacis consenserant, satis habuit, militaribus insignibus exutos, nudos destituere & dimittere.[r] Antiqui tamen moris erat, vt qui aciem reliquissent, aut infrequentes ad signa conuenirent, fustuario plecterentur.[s] Præsidio verò decessisse, semper capitale fuit. Si quæ verò cohortes[t] signa fœdè amisissent, nisi noxam cuius arguebantur, purgassent, in eas more maiorum quandoque capitali supplicio, plerunque leuiori pœna sæuitum est. Quare pro frumento[v] hordeum dare, vel[x] extra vallum sine tentoriis relinquere, nonnunquam milites[y] in prima acie inducere, aut[z] districtis gladiis discinctos destituere, variisque ignominiis afficere solebant vt his contumeliis coerciti, intentius mandata exequerentur, deincepsque ad subeunda

(Marginalia: Alexãder. — Appius Claudius. — Iuba. — Auidius Cassius. — Seuerus. — Antiqui moris punitiones.)

ANNOTATIONES.

cti. Et Polybius lib. 6. Et de hoc quoque dicemus in nostro Tractatu, cui titulus est, Quibus ex causis pœnæ legum temperandæ sint.

l Cæsar verò.] Id ex Hircio, aut, vt alij putant, Oppio in bello Africano, & Suetonio in vita ipsius Cæsaris cap. 67.

m Alexander Macedo.] Plut. in vita ipsius, vbi primum Menandrum vocat, alterum Orsodatem.

n Appius tamen Claudius.] Dionysius Halicarnassæus lib. 9. cuius hæc verba sunt, Centuriones, quorum cohortes fugerant, & antesignani, quorum signa amissa fuerant, partim securi percussi sunt, partim occisi fustibus, reliquæ copiæ, decimatæ sunt. Quæ pœna solemnis apud Romanos est eorum, qui ordines deseruissent, signáue amisissent. Liuius 1. Decad. lib. 2. Iulius Frontinus lib. Stratagematũ 4. cap. 1. Sed & hic adde id ipsum fecisse alios multos, quos tibi sigillatim recensebimus in nostris Commentariis primigeniorum in 17. q. in 1. opin. nu. 52. incip. Tullius.

o Iuba.] Id ex Hircio in bello Africano.

p Aufidius.] Legendum est Auidius ex Volcatio in vita ipsius Auidij Cassij, cuius hæc verba sunt, Idem multis desertoribus manus excidit, aliis crura incidit & poplites dicens, Maius exemplum viuentis miserabiliter criminosi, quàm occisi semel.

q Seuerus.] Herodianus lib. 2. de eo loquens, Militibus, inquit, meis præcipio, recingant vos, ac vestimentis exutos militaribus nudos dimittant. Et paulò pòst, His imperatis e uestigio milites Illyrici concurrunt, breuésque illos gladiolos detrahunt, quos auro argentóque ornatos in vsum pompæ suspensos habebant, tum zonis vestitúque & cæteris militiæ insignibus per vim ablatis, nudos ad vnum exautoratósque dimiserunt.

r Antiqui tamen moris.] Liuius 1. Decad lib. 5. post princip. in orat. Appij Claudij ad fi. nostris autem legibus miles à signis discedere sine periculo non potest. l. penult. ff ex quibus cau. maio.

s Præsidio verò.] Dictum est suprà, sub verbo, Præsidio.

t Signa fœdè amisissent.] Vide infrà ad verbum, au districtis gladiis. Aut ea reliquissent: nam & hos vel indemnatos & indicta causa occidendi lex potestatem dabat, vt scribit Dionysius Halicarnassæus lib. 11.

v Hordeum.] Liuius 3. Decad. lib. 7. Vbi Marcellus militibus, qui male pugnauerant, hordeum dari iussit. quod & idem de eodem scribit Plutar. in vita ipsius Marcelli. Sed & Suet. in Augusto ca. 24. Cohortes, inquit, si quæ cessissent loco, decimatas hordeo pauit. Et Polybius in libello de castrametatione Ro. lib. 6. Hos ex omnibus illis, qui timidè se gesserint, sorte eximit, & fuste cædit, nulla deprecatione admissa: reliquos hordeo eis pro tritico demenso. Et Vegetius lib. Rei milit. 1. c. 13.

x Extra vallum.] Id quod Otacilium Crassum Consulem & Domitium Corbulonem fecisse tradit Iul. Frontinus lib. 4. Stratagematũ cap. 1. & M. Aemylium Paulum, Magistrum equitum aduersus cohortes, quæ signa amiserant, Liuius 1. Decad. lib. 10. Nam & Polybius ad ea, quæ iam ex eo adduximus, illud subiungit, Extra vallum munimentáque tendere iubet. & Frontinus quo loco citabimus infrà, vbi & Otacilium Crassum Consulem & Domit. Corbulonem idem fecisse tradit.

y In prima acie inducere.] Vide infrà ad verbum, Marcellus.

z Aut districtis gladiis.] Liuius 3. Decad. lib. 7. Frontinus lib. 4. c. item 4. vbi de M. Curio loquitur. Herodianus lib. 7. Centurionésque manipulorum quorum signa amissa fuerant, districtis gladiis discinctos destituit. Sed & eos, qui signa reliquerant, Corbulo capite puniebat, apud Tacitum lib. 13.

a Eos

pericula paratiores forent.[a] Eos verò qui pugnam detrectassent, aut secessionem fecissent, quique erant fugæ & pauoris insimulati, quique segnes & cunctabundi arma cepissent, leuissima nota erat iureiurando adigere, non aliter quàm stantes quoad stipendia facerent, cibum potumque capturos:[b] aut traditio pugillarium, quos taciti statim legerent: quæ leuior censebatur nota.[c] Augustus tamen decimam legionem contumacius parentem, cum ignominia totam dimisit. Ob minora verò, & leuioris noxæ crimina, vel locum & ordinem[d] in acie mutare,[e] vel stipendium anni differre militibus,[f] neque his æra procedere, qui[g] ære diruti dicebantur,[h] aut inpolitia[i] vel infrequentia notare, vel citra[k] commoda stipendiorum exautorare,[l] vel locum in quo tenderent in castris, adimere:[m] illosque sine pellibus tabernacula habere,[n] vt humi & sub diuo accubarent,[o] vel ne in oppidis hybernarent, inhibere so- *Minorum criminum punitio. Aere diruti.*

ANNOTATIONES.

a Eos verò.] Liuius 3. Decad. lib. 4. vt T. Sempronius Gracchus ita nonnullos milites puniuit.

b Aut traditio pugillarium.] Sueton. in Augusto cap. 39. Leuissimum, inquit, genus admonitionis fuit traditio coràm pugillarium, quos taciti & ibidem statim legerent.

c Augustus.] Suet. in vita ipsius cap. 24.

d In acie mutare.] Iurisconsultus in l. 3. §. 1. ff. de re milit. inter pœnas militares militiæ mutationem & gradus deiectionem reposuit. Sed in §. in bello eiusdem c. Qui, inquit, agmen excesserit: ex caussa, vel fustibus cæditur, vel mutare militiam solet. itémque in l. non omnes. §. qui in pace. eod. tit. Qui in pace deseruit, eques gradu pellendus est, pedes militiam amittat. & in l. milites. §. Saluio. ff. de cust. reo. ibi, castigandum eum & in deteriorem militiam dandum. & in l. vlt. ibi, Pro modo culpæ vel castigantur, vel militiam mutant. & iterum paulò pòst, vel capite punitur, vel in extremum gradum militiæ datur. Iul. autem Frontinus lib. 4. Stratag. cap. 1. scribit. Senatum, ex Appij Claudij sententia, eos qui à Pyrrho capti & postea remissi erant, equites ad peditem redegisse, pedites ad leuem armaturam, omnibus extra vallum tendere iussis, donec bina hostium spolia singuli retulissent.

e Vel stipendium.] Liuius 3. Decad. lib. 7. Val. Maximus lib. 2. cap. item 2. vbi de L. Martio, & Q. Petilio loquitur. & Iul. Frontinus lib. 4. cap. 1. ad fi. Et quod de anno hîc dicitur, interdum de semestri legitur, vt scilicet semestre stipendium in annum differretur. apud Liu. 4. Dec. lib. 10. Hucque spectat illud Festi Pomp. lib. 16. Resignatum æs dicitur militi, cùm ob delictum aliquod iussu Tribuni militũ, ne stipendium ei detur in tabulas referebatur. & vide Iul. Frontinum, quo loco citabimus infra.

f Neque his æra procedere.] Valerius Maximus vbi nuper citauimus. & Liuius 3. Decad. lib. 7. & Frontinus eodem loco.

g Aere diruti.] Festus Pompeius lib. 4. Dirutum ære militem dicebant antiqui, cui stipẽdium, ignominiæ causa, non est datum, quòd æs diruebatur in fiscum, non in militis sacculum. De ære autem dirutis Cicero in 7. in Verrem actione.

h Aut in politia.] Dispercam, nisi Alexander hîc, & paulò pòst in eadem dictione errauarit, sitque legendum vna dictione, impolitia: ex A. Gellio lib. 4. cap. 12. cuius hæc verba sunt, Si quis eques Romanus equum habere gracilentum, aut parum nitidum visus erat, impolitiæ notabatur. Erat autem impolitia, vt ipse scribit, quasi tu dicas incuria, citátque in id M. Catonem. & Festo Pom. lib. 9. cùm scribit, Impolitias facere dicebantur Censores, cùm equiti æs abnegabant ob equũ malè curatum.

i Vel in frequentia.] Sic quoque leget paulo mox tanquàm sint duo vocabula, vt in politia vtrobique legit, cùm legendum, Infrequentia. vna dictione composita, vt videri potest ex optimis autoribus, qui infrequentem peculiari appellatione vocant, qui abest à signis, vt etiam dicit Festus lib. 9. Vnde Plautus in Truculento act. 2. scena 1.

Nunquã amatoris meretricem oportet caussam dicere,
Quin vbi nil det, pro infrequente eum mittas militia domum.

Et Liuius 1. Decad. lib. 8. Sine commeatu vagi milites in pacato in hostico erant, immemores sacramenti, licentia sola se vbi velint exauthorent: infrequentia deserant signa. Plinius de Viris illustrib. vbi de Q. Fabio ait Manlium Statilium transfugere ad hostes volentem, equo & armis donatis retinuit & Lucano cuidam fortissimo ob amorem mulieris infrequenti eandem emptam dono dedit. Cintius de Re militari apud Gellium lib. 16. ca. 4. Miles cùm die, qui prædictus erat, aberat, neque excusatus erat, infrequens dannabatur. Iul. Frontinus lib. 4. Stratagemat. cap. 1. in fi. Cùm ab Lyguribus (ait) in prælio Q. Petilius Coss. interfectus esset, decreuit Senatus, vti ea legio in cuius acie Coss. erat occisus, tota infrequens referretur, stipendium ei annuum non daretur, æráque rescinderentur.

k Citra commoda stip.] Ex Suet. in Aug. c. 24. Item, ait, alios immodestè missionẽ postulãtes, citra commoda emeritorum stipendiorum exautorauit.

l Vel in locum in quo tenderent.] Val. Maximus lib. 2. c. 2. vbi de Marcello.

m Sine pellibus.] In eod. loco.

n Vt humi, vel sub diuo accubarent.] Non satis scio vbi stramenta militi intra tentoria vetita sunt. Quòd autem sub diuo accubuerint, prædictus Valerij locus arguit, vbi tegere tabernacula pellibus prohibitum fuit. Sunt autem contraria in hyberna concedere sub pellibus esse: & item contraria sub pellibus durare & sub diuo. Veget. lib. 1. c. 3.

o Vel ne in oppidis hybernarent.] Liuius 3. Decad. lib. 6. post prin. vbi & illud quoque addit, Neue hyberna propius vllam vrbem decem millibus passuum ædificarent. & sursus alibi in eodem

Notatio in-politia. lebant. Inpolitia autem & infrequentia notabantur hi, qui rudibus & parum nitidis armis, vel [p] strigosiori equo & macie affecto vtebantur, [q] quique prædicto ad pugnam die, occasionibus quæsitis, contumacius parent: quæ [r] mora excusabat, si funeris paterni, vel sacrificij gentilis, auspiciíve, aut morbi sontici, vel feriarum causa, ad constitutam diem non adessent.[s] Qui verò arma alienasset, aut illa amisisset, propter inertiæ turpitudinem, æquè ac desertor morte luebat.[t] *Græci.* Apud Græcos verò, militari erat iure cautum, vt qui miles scutum in acie amisisset, capite lueret: qui verò gladium, leuiori pœna notaretur: quia maioris disciplinæ, se ab hoste tueri & præstare incolumem, quàm cum sua pernicie hostem perdere, semper summi duces putauere. Quod [v] Scipionis Aemyliani verbum fuit, male se ciuem seruare, quàm multos hostes perdere. *Archilochus à Lacedæmoniis eiectus.* Quare Lacedæmonij [x] Archilochum poetam vrbe exegere, quòd carmen scripserat, in quo suadere visus fuit, satius esse arma quàm vitam in acie admittere. *Germani.* [y] Germanis quoque qui scutum amisisset in bello, à publico concilio & sacris arcebatur.[z] In transfugas verò velut maiori crimine obnoxios, & patriæ ac ciuium proditores, capitali pœna plerunque sæuitum est. Hi enim semper ve-

ANNOTATIONES.

lib. Exercitus, quòd in oppidis hybernare vetiti erant, legni fungebantur militia.

p Vel strigosiori equo.] Vide suprà in verbo, aut impolitia.

q Quique prædicto.] Gell. lib. 16. cap. 4. ex autoritate Cincij in lib. de Remilit.

r Quæ mora excusabat.] Hæ omnes excusationes sunt illius eiusdē loci his verbis, His additis exceptionibus, Nisi harunce aliqua causa erit, funus familiare, feriæ vindemiales, & paucis interiectis, morbus sonticus, auspiciúmue, quod sine piaculo præterire non liceat, sacrificiúmue anniuersarium, quod rectè fieri non posset, nisi ipsius eo die ibi sit ius. Ex quibus intelligis, non omnes ferias eius rei excusationem habuisse, vt Alexander hìc simpliciter scribit, sed solas vindemiales. Sed & ei quoque quod de morbo dictum est, adstipulatur Liuius 3. Decad. lib. 4. Nomina, inquit, omnium ex iuniorum tabulis excerpserunt, qui quadriennio non militassent, quibus neque vocatio iusta militiæ, neque morbus causa fuisset. Quod de morbo sontico intelligi debet ex illa Cincij sententia. Nam nec aliàs morbus, nisi sonticus, excusationem habet nostris legibus, vt scribitur in l. quæsitum est. ff. de re iudi. quæ declarat quis dicatur morbus sonticus. Atque valetudinem militiæ laboribus soluere, hinc quæ causariam missionem fieri cauetur in l. 2. §. est causaria ff. de his qui not. infa.

s Qui verò arma.] Ex l. desertorem. §. miles. & l. qui commeatus. §. arma. ff. de re milit.

t Apud Græcos.] Plutarch in vita Pelopidæ. Græcorum, inquit, leges non qui ensem, aut lanceam, sed qui clypeum amisissent, mulcta damnabant. Idem in Prob. Laconicis vbi de Demarato loquitur. Apud Lacedæmonios, ait, qui scutum abiiciunt, ignominia afficiuntur. qui verò galeas thoracésue, minimè. Isocrates in oratione de pace scribit, infames olim habitos fuisse, qui clypeum abiecissent. Et Aristoteles libro Moralium 5. agens de iniustis, qui tamen πλεονέκται dici non possunt, quòd nihil inde lucri capiant. Exempli loco ponit τὰς ῥίψαντας ἀσπίδας διὰ δειλίας. id est, qui ob metum & ignauiam clypeos abiecerunt.

v Scipionis Aemyliani.] In eius apophthegmatis vbi de incruenta victoria. Nec absimiliter Lucullus dicebat, Se malle vel vnum ciuem ab hostibus Romanorum eripere, quàm omnes sibi res hostium vēdicare, authore Plutarcho in vita illius.

x Archilochum poëtam.] Plutarch. in apophthegmatis Laconicis, vbi & carmen ipsius in eam rem ascripsit, vti etiam Aristophanes in ea fabula, cui titulus est εἰρήνη. & Strabo lib. 12. Sextus Empiricus lib. 3. Pyrrhoniorum, quod huiusmodi est,

Ἀσπίδι μὲν Σαΐων τις ἀγάλλεται, ἣν παρὰ θάμνῳ
Ἔντος ἀμώμητον κάλλιπον οὐκ ἐθέλων.

Quod sic traduxit Erasmus Chilia. 2. cent. 2. c. 97.

Scuto aliquis gaudet saiorū, ego quod bene pulchrum
Deserui nolens inter opaca rubi.

Sic autem interpres Strabonis,

Criminis expertem clypeum, non sponte reliqui,
Cùm bene Thamnecos dimico apud Saïos.

Lilius item Giraldus sic in historia poëtarum dialogo 9.

Atque aliquis Saïon clypeo nunc lætus abibit,
Quem liqui nolens in loca plena rubis.

Philostratus autem libro 2. de vita Apollonij hanc fuisse sententiam Archilochi dicit, quòd abiicienti clypeum alius dari rursum potest nihilo priore deterior.

y Germanis.] Cor. Tacitus in lib. de Moribus Germanorum non multò post princ.

z In transfugas.] Liuius 3. Decad. lib. 4. Recepti, inquit, perfugæ, quos cùm Romam misisset Consul, virgis in comitio cæsi omnes ac de saxo deiecti. Et hi quoque nostris legibus capite puniri debent. l. proditores. ff. de re milit. Et alibi dicitur eos viuos exurendos in l. aut damnum. §. hostes. ff. de pœnis. Eósque, vbicunque inuenti fuerint, quasi hostes interficere licet. l. eiusdem. §. vlt. ff. ad l. Cornel. de sic. De quo Plutarc. in Catone Censore. Sed & is, qui volens transfugere, apprehensus est, capite punitur. l. 3. §. & is, qui. ff. de re milit.

a Quan

nia indigni fuere, sicut proditionis insimulati. [a] Quanuis Q. Fabius Maximus illorum qui contra religionem iurisiurandi ad hostes transfugerant, dextras amputari mandauit, hoc animaduersionis metu sub disciplina & in officio fore arbitratus [b] A. Publio tamen Scipione in perfugas & fugitiuos fuit acerbè consultum. Siquidem ex Romanis qui rupto imperio ad hostes transfugerant, in crucem efferri: nominis verò Latini, securi percuti iussit. [c] Posterior Aphricanus transfugas bestiis obiecit, [d] Paulus Aemylius elephantis. [e] Germani arboribus suspendunt, ignauos & imbelles palude mergunt. [f] Qui verò captiui in hostium potestate sua desidia venissent, his arma & ordo militandi mutatus fuit, vt equites in peditum, pedites in funditorum alas transcriberent: [g] vtque locum extra castra assignatum, vallo & fossa non communirent. Quare Domitius Corbulo à Nerone in Armeniam missus, duas alas & tres cohortes, quod hosti cessérant, extra vallum sine munimento tendere iussit. Artaxerxes Medum qui transfugerat, & rursus rebellarat, pro insigni ignominia iussit scortum capite circumferre nudum. [i] Qui etiam summis ducibus siquid deliquissent, ignominiæ loco detractas vestes flagellari, & pro capite depilando tiaram depilari iussit. Titus Vespasianus tam seueræ disciplinæ fuit, vt militem ab hostibus captum, qui solutis vinclis ad castra refugerat, vltra militare non siuerit, nec illi arma crediderit, quòd viuus ab hostibus capi permiserit. [k] Sertorius verò, vt disciplinam exemplis stabiliret, cohortem propter obscœnitatem morũ & immodicas rapinas ad vnum interfecit. Daci cum male pugnassent, hac fuere ignominia notati, vt cubantes capita loco pedum ponere, & ministeria vxoribus præbere cogerentur. [l] Xerxes quoque vt Babylonios, quorum ductu defectiones ad hostes fiebant assiduè, reprimeret, cauit edicto vti arma ne ferrent, sed cauponæ indulgerent, tibiis psallerent, & scorta alerent. Sicut [m] Leontini, ne res nouas molirentur à Phalaride conuiuiis & violentiæ relicti sunt. [n] Cyrus quoque Lydis superatis, cum essent infidi & damnosi, imperasse fertur, vt dimissis armis, & iocis nequitiæ vacarent, talaresque tunicas ferrent. Ideo [o] Lydius ornatus, mollis & parum virilis habitus: quod [p] de Aristodemo tyranno proditur, qui optimatum filios, nequid contra se moliri possent, calamistratos incedere, & tortis crinibus ornari, talares pictasque tunicas induere iussit. Seuerius Romani: nam Cato [q] in Hispania contra continuas defectiones salubri re-

F. Maximus. *P. Scipio.* *Aphricanus posterior.* *Paulus Aemylius.* *Domitius Corbulo.* *Artaxerxes.* *T. Vespasianus.* *Sertorius.* *Daci.* *Xerxes.* *Phalaris.* *Cyrus.* *Lydius ornatus.* *Cato.*

ANNOTATIONES.

a Quanuis Q. Fabius Maximus.] Valerius Maximus lib. 2. c. item 2. & Frontinus Stratagematõn lib.4.ca.1. Plut. in vita illius.

b A P. tamen Scipione.] Scilicet Africano priore, ex Liuio 3. Dec. lib.10. ad fi. & Val. Maximo vbi nuper citauimus.

c Posterior Africanus.] Valer. vbi suprà, & L. Florus Epit. Liuij lib.51.

d P. Aemylius.] Idem ibidem.

e Germani arboribus.] Cornelius Tacitus, de Moribus Germanorum, cuius hæc verba sunt, Proditores & transfugas arboribus suspendunt, ignauos & imbecilles & corpore infames cœno ac palude, iniecta insuper crate, mergunt

f Qui verò captiui.] Valerius Maximus lib. 2. cap.2. tum vbi loquitur de Calphurnio, tum vbi de L. Martio, tum denique vbi de Cotta. Frontinus lib.4. cap.1. vbi de ipso Cotta, & Liuius 3. Decad. lib.5. eod. loco, quem adiiciemus infrà eod. cap. paulò ante fi.

g Vtque locum.] Hæc vsque ad clausulam, Artaxerxes. sunt Corn. Taciti lib.13. & Iulij Frontini lib. Stratagematõn 4. c.1.

h Artaxerxes.] Plut. in vita illius.

i Qui etiam.] Idem author in apophthegmatis ipsius Artaxerxis.

k Sertorius verò.] Plutarchus in vita illius.

l Xerxes.] Ex Plutarcho Cælius Rhod. lib.8. c.1.

m Leontini.] Diogenianus in Collectaneis enarrans illud adagium ἀεὶ λεοντῖνοι περὶ τοὺς κρατῆρας. id est, Semper Leontini iuxta crateres. vide & Erasmum Chil.1. cent.3. c.22. & Rhodiginũ lib.7. c.10.

n Cyrus.] Herodotus lib.1. Hincque Suidas refert natum adagium Λυδὸς καπηλεύει. id est, Lydus cauponatur: quoniam etiam illis deuictis ex Crœsi consilio Cyrus imperauerat, vt cauponiam exercerent, neque tractarent arma, de quo Erasmus Chil. 2. cent.6. c.96. idemque Rhodiginus lib.20. c.14.

o Lydius ornatus.] Nonius Marcellus de doctorum imagine, authoritate Plauti & Varronis.

p De Aristodemo.] Dionysius Halicarnassæus lib.7. non adeò longè à principio Plut. autem in lib. de Claris mulieribus tradit hunc Aristodemum suasisse ciuibus Cumanis vt optimates & potentiores omnes ex ciuitate pellerent.

q Cato.] Iul. Frontinus lib.1. Stratage. c.1. in prin.

medio prouidit ne desciscerent, vt oppidorum mœnia sub idem tempus dirui iuberet.[r] Legionẽ autem licentia corruptã, quòd Rhegiũ in cuius præsidio erant, occupassent, Genutius consul millia hominum quatuor exautorauit totam, & in foro percussit.[s] Sæpius vero exilium, vt relegati, & capite minuti procul à lare senescerent, & ita ignominiam finirent, ignauis & contumacibus datum comperimus.[t] Marcellus autem, milites à quibus orta esset fuga, quique pauore signa reliquissent, sequenti pugna inter primas acies frequenter induxit, vt quòd ignominiæ acceperant, aliis prælijs periculo expiarent. Fuit illa etiam nota ignominiæ non parua, quali[u] Calphurnius Piso consul & demum[x] Octauius Augustus affecit milites, vt tunicatos discinctosque per totum diem cum decempedis plerunque cespitem portantes, ante prætorium stare, vel obsoleta toga & tunica discincta, nudis pedibus ante principia adesse iuberent, vel[y] vt fossam fodere discincti cogerentur: vt eo habitu & specie deformi in omnium conspectu præ se ferrent insignem memoriam flagitij ignominiæque acceptæ. Est autem[z] decempeda, lignum quo latifundia mentiuntur, & in partes diuidunt, oblongum pedibus decem. Tametsi diuerso quisque more agros metiri soleat: quippe in[a] Aegypto æstuaria & fossas funibus mentiuntur, aut passibus in[b] Hispania iugis in[c] Campania versibus, circa[d] Persidem schœnis[e] & parasangis: alibi pertica, cui nomen[f] Acæna:[g] agricolæ iugeribus nonnulli stadiis metiri solent agros, camposque. Lucius verò[h] Calphurnius Consul, haud absimili exemplo præfectum equitum, quòd arma hosti tradidisset, laciniis abscisis, discincta tunica, & nudis pedibus ad principia per omne tempus militiæ adesse iussit. Fertur[i] Pescen-

Genutius consul. *Marcellus.* *Ignominia* *Decẽpeda.* *Agrorum apud alios alia dimensio.* *L. Calphurnius.* *Pescẽnius.*

ANNOTATIONES.

r Legionem autem.] Liuius 3. Decad. lib. 8. in Oratione Scipionis, Rhegium, inquit, quondam in præsidium missa legio, interfectis per scelus principibus ciuitatis, vrbem opulentam per decem annos tenuit: propter quod facinus tota legio millia hominum quatuor in foro Romæ securi percussi sunt Valerius Maximus lib. 2. c. 2. Sed cùm aliquoties Senatus pro militari disciplina seuerè excubuerit, nescio an tunc præcipuè, cum milites, qui Rhegium iniusto bello occupauerant, mortuóque duce Bubelio, M. Cæsium, scribam eius, sua sponte imperatorem delegerant, carcere inclusit, ac M. Furio Flacco Trib. plebis denunciante, ne in ciues Romanos aduersus morem maiorum animaduerteret, nihilominus propositum executus est. Cæterùm minore cum inuidia, vt id perageretur, quinquagenos per singulos dies virgis cæsos, securi percuti iussit, eorúmque nullum sepulturæ mandari, mortémque lugeri vetuit. Florus Epitome Liuij lib. 15. Legio Romana, quæ Rhegiũ occupauerat, obsessa, deditione facta securi percussa est.

s Sæpius tamen exilium.] Vt de militibus, qui cladi Cannensi superfuerant, iisque in Siciliam relegatis extat apud Liuium Decad. 3. lib. 5. Idémque de exercitu Cn. Fuluij, qui in Apulia fœdè cæsus fugatúsque erat, eiusdem Dec. lib. 6.

t Marcellus.] Liuius 3. Decad. lib. 7. cuius hæc verba sunt, Imperator (de Marcello loquitur) pronunciat eos, à quibus orta pridie fuga esset, cohortésque, qui signa amisissent, se in primam aciem inducturum. Plutarchus autem in vita illius, ita de hac re loquitur, vt illi ipsi milites, qui fugerant, in primam educi aciem ab ipso Marcello impetrarũt.

v Calphurnius Piso.] Val. Maximus lib. 2. c. 2.

x Octauius Augustus.] Suet. in vita illius c. 24.

y Fossam fodere.] Nam & Plut. in Lucullo tradit, Consueta quadam eos, qui fugerant, ignominia affecit. Illos enim interioribus tunicis solutis indutos, sub oculis militum duodecim pedum fossam cauare iussit.

z Decempeda.] De hac Cicero Philipp. 14. & Acad. 4. & in Orat. pro Milone: Acron ad Horat. Carmi. lib. 2. Ode 15. Decempeda, inquit, regula est decem pedum ad quos ab artificibus fabricæ mensura colligitur. Hincque Decempedator, qui scilicet decempeda metitur apud Ciceronem Philipp. 13.

a In Aegypto.] Herodotus lib. 2.

b In Hispania.] Varro lib. 1. de Re rustica, cap. 10. in princip.

c In Campania.] In eodem loco, vbi declarat quantum versus contineat.

d Circa Persidem.] Plin. lib. 6. c. 26. apud quem vt & hoc loco Schænos funem, quo viam metimur significat, vt habet Athenæus lib. 3. c. 21.

e Parasangis.] Vt ipsi Persæ apud eundem. & Herod. lib. 6. & Fest. Pomp. lib. 14.

f Acæna.] Acæna agros metiri in Aegypto incœpit primùm Thessalus quidam, nomine ab re indito, quia cognoscentibus singulis agri sui modum, sublatæ sunt cædes, vnde nuncupata Acæna quasi ἀφαιρεῖ αὐτῆς τῶ κάινειν. Hinc & Pelasgida vocauit Acænam Apollonius Argonauticõn tertio, veluti ab Pelasgis repertam, id est à Thessalis. Cælius Rhodiginus lib. 7. c. 29.

g Agricolæ.] Intellige Romani ex Varrone d. lib. 1. de Re rust. c. 10. vbi etiam declarat quid iugerum contineat.

h Calphurnius.] Val. Max. lib. 2. c. 2.

i Pescennius Niger.] Spartianus in vita illius.

k Tybe

nius Niger, ob subtractum gallinaceum commanipulones hac affecisse ignominia, ne focum facerent, néve cocti quid obsonij sumerent, sed pane & frigidis vescerentur. [k] Tiberius verò nimis seuerè: nam prætorianum militem ob subtractum pauonem capite puniuit. Militem verò militiæ gradu deiicere, aut [l] exautorare, vel [m] equum illi adimere, ipsúmque [n] vitibus aut virgis cædere, vel [o] equo detrahere, vel [p] hastas dare iubere, quæ [q] censio hastaria dicta est, hæc & eiusmodi, non pro leui noxa, sed pro acri delicto, magnæ animaduersionis loco à ducibus inferri solita sunt. Hastas dare iubebátur milites, quibus propter probra ignauiæ & luxuriæ hasta, adimebatur. Etenim sicut gloriæ causa fortes viri donabantur hasta pura, hi qui primùm victores in prælio fuissent: ita ignauis & contumacibus adimebatur. Hoc notabat, tanquam spes merendi stipendia illis adempta foret. Quinetiam [r] militi obeso & præpingui, quòd cutem nimis bene curasset. & nimia sagina grauis esset, aliquando equum duces ademere: id quod magnum [s] Agesilaum fecisse legimus. [t] Augustus tamen his qui maiores quinque & quadraginta annis equum retinere nollent, reddendi equi gratiam fecit, illosque velut emerita militia dimisit. [v] Apud Thurios lex erat militaris vt contumax miles, desertor vel transfuga, muliebri veste amictus, ob ignominiam vinctus teneretur. Spartanis tam seuera militiæ disciplina fuit, vt miles qui in acie scutum amisisset, capite lueret. Iidem probro milites aut ignominia notabant. Qui probro notabatur, eum nemo igne, [x] nemo alloquio impartiuit. [y] Ignominia notabatur, qui fugax esset, desertor aut transfuga. [z] Apud Aegyptios qui milites ordines reliquissent, aut dicto non parerent, vel iniussi in castra rediissent, de gradu deiecti, ad inferiorem redibant statum. [a] Si verò ducis consilium hostibus palam fe-

Niger in furta militum.
Tiberius.
Censio hastaria.
Hastā dare vel adimere
Milites obesi.
Agesilaus.
Augustus.
Emeritorū etas.
Thurij.
Spartani.
Ignominia notati.
Aegyptij.

ANNOTATIONES.

k Tyberius.] Ex Sueton. in vita ipsius cap. 60. Sed & Auidius Cassius de quo suprà eodem c. locuti sumus, milites qui per vim aliquid prouincialibus tulissent, in illis ipsis locis, in quibus peccauerant, in crucem sustulit, vt tradit Volcatius Gallicanus in vita ipsius. Polybius autem de Romana militia scribit eū fuste cædi qui furto quippiam è castris sustulerit. M. Cato memoriæ prodidit in furto comprehēsos inter cōmilitones dextras esse præcisas: aut si lentius animaduertere voluissent in principes sanguinem missum. Quod & ex eo repetit Iul. Frontinus Stratagematōn lib. 4. c. 1. Nostris legibus qui aliena arma surripuit gradu militiæ pellendus est l. 3. §. 1. & §. qui aliena. ff. de re milit.

l Exauctorare.] Sueton. in Augusto c. 24. Vlpianus in l. 2. §. ignominiæ. ff. de his qui not. infa. & alij scriptores vbique.

m Equum adimere.] Liuius 3. Decad. lib. 7. In equestribus quoque notis eadem seruata causa: sed erant perpauci, quos ea infamia attingeret. Illis omnibus (& multi erant) adempti equi, qui Cannensium legionum equites in Sicilia erant. Et 4. Dec. lib. 9. Catonis & aliæ quidem acerbæ orationes extant in eos, quos aut senatorio loco mouit, aut quibus equos ademit.

n Vitibus aut virgis cædere.] Romanos milites vitibus, extraneos virgis cædebant ex militari disciplina, vt obseruauit Africanus minor. Florus Epito. Liuij 57. de quo & Plutar. in Galba. Tacitus lib. 1. & lib. 5. Plinius lib. 14. c. 1.

o Vel equo detrahere.] Suprà in verbo, Equum adimere.

p Vel hastas dare.] Ex Festo Pompeio lib. 3. vbi de Censione hastaria. Adde vel etiam illorum hastas diffringere: ex Ammiano Marcellino lib. 25. loquente de Iuliano puniēte Tertianos equites, quòd legiones deseruissent prælio aduersus Persas. cuius hæc verba sunt, Ad indignationem iustam imperator erectus, ademptis signis hastísque diffractis, omnes eos, qui fugisse arguebantur, inter impedimēta & sarcinas & captiuos agere iter imposuit. ductore eorum, qui solus fortiter decertarat, aliæ turmæ apposito, cuius tribunus turpiter prælium deseruisse conuincebatur.

q Censio hastaria.] Fest. Pompeius vbi supra.

r Militi obeso.] Gellius lib. 7. cap. vlti. Nimis, inquit, pingui homini & corpulento Censores equū adimere solitos, scilicet minus idoneum ratos esse, cum tanti corporis pondere ad faciendum equitis munus. Et adde, à Gallis omnes qui iuuenis zonæ mensuram ventre excederent multari, scribit Strabo libro 4.

s Agesilaum.] Agamemnon id primùm fecisse dicitur Plut. in Agesilao.

t Augustus.] Sueto. in vita illius cap. 38. in fi. vbi tamen in codicibus, qui circumferuntur, quinque & triginta legitur.

v Apud Thurios.] Diod. Siculus lib. 12. vbi recenset leges Charondæ, eorum legislatoris, & diximus in nostris ll. Connubialibus l. 3. c. 62.

x Nemo alloquio.] Val. Maximus lib. 2. c. 2. vbi de L. Calphurnio.

y Ignominia.] Hæc & superiora proximè posita sunt Plutar. in Agesilao.

z Apud Aegyptios.] Diod. Siculus lib. 2. c. 3.

a Si verò ducis.] Ibidem paulò pòst.

b Apud

Syracusani. cissent, lingua mulctabantur. Fuitque moris [b] apud Syracusanos, vt hipparchi, hoc est, equitum præfecti, militum nomina in tabulis scriberent, illorum qui in acie ordines deseruissent, vt post prælium pœna notarentur. Quod & [c] Xerxes *Xerxes.* fecisse dicitur, vt virtutis & ignauiæ cuiusque testis & spectator esset. [d] Cyrus autem *Cyrus.* quem militem extra ordinem inuenit, quique proditionis causa dedisset terga, capite puniuit. Nec prætermittẽdus est [e] Agesilaus: qui quum in bello Peloponẽsiaco quosdam *Agesilaus.* Asiaticos in veste munda & nitida, corpore verò desides videret & ignauos, eâ affecit ignominia, vt vestibus nudatos per castra incedere cogeret, illorumque amicula fortibus viris, quorũ in bello virtus enituit, dono daret. [f] Hoc quoque loco pœnæ militaris fuisse traditur, iubere ignominiæ causa militibus audacioribus, qui nec animi nec consilij satis haberent, venam solui, quæ non tam pœna, quàm medicina fuit, vt superflua sanguinis parte defluxa, se magis intra gyrum rationis continerent. [g] Illud quoque notandũ, quòd inter animaduersiones militares leuissima est admonitio, castigatio minor, deprẽsa maior, ignominia maxima. Ideo milites in quos lege militari, castigatione aut admonitione animaduersum est, non propterea ignominia notati erant. [h] Quodque milites quanuis graui ignominia affecti essent, si tamen ad officium redeuntes, semel atque iterum bene nauatam reipublicæ operã præstitissent, singulaque aut bina ex hostibus spolia retulissent, aut digno aliquo facinore flagitij labem aboleuissent, tunc demum vno atque altero felici prælio priori culpa correcta, & obliterata memoria dedecoris, noxa atque ignominia soluti, & in eo quo prius erant gradu restituti, pristinam dignitatem, & honoris gradum, quibus antea functi erant, quandoque reciperent. [i] Notatumque & illud est, perrarò bis delictum impera-

Militibus præter modum audacibus vena soluebatur.

Ordo animaduersionũ in milites.

Ignominia solutio.

ANNOTATIONES.

b Apud Syracusanos.] Vide Thucydidem in bello Peloponnesiaco & Plut. in Nisia.

c Quod & Xerxes.] Herod. lib. 7.

d Cyrus autem.] Cyrum quidem apud Xenophontem Pædiæ lib. 5. legas: Milites laudauit, qui se in ordine continerent: at illos qui sese gradu deiecerant punientem, non reperio. Sanè idem lib. 6. inquit, Si quis auertatur volens excedere, morte plectatur.

e Agesilaus.] Agatharchides lib. rerum Europicarum 27. & ex eo Athenæus lib. 12. cap. 28. Xenophon lib. 3. Rerum Græcarum. & in ea de laudibus Agesilai. & Plut. in eiusdem vita.

f Hoc quoque loco.] Gellius lib. 10. cap. 8. Sed & apud Iulium Frontinum lib. 4. Stratagematω̃n cap. 1. memoriæ tradidit, in furto comprehensis inter commilitones dextras esse præcisas: aut si lentius, siue, vt ego lego, lenius animaduertere voluissent in principes sanguinem missum. de quo vide Plutarch. in Lucullo. Hincque alludit illud Ciceronis lib. 1. epist. ad Attic. episto. 11. Nam & illud non nobis obest, videri nostrum testimonium non valuisse: missus est sanguis inuidiæ sine dolore. Et rursus lib. 6. epist. 11. totius operis, hic Appius, quem ἐξ ἀφαιρέσεως prouinciam curarit, sanguinem miserit, quicquid potuit detraxerit.

g Illud quoque notandum.] Festus Pomp. lib. 4. Deprehensa, inquit, dicitur genus militaris animaduersionis castigatione maior: ignominia minor. De admonitione autem Cic. lib. 2. de Orat. Tum obiurgatio, si est authoritatis, tum admonitio, quasi lenior obiurgatio. Et Sueto. in August. cap. 39. Atque ex improbatis alios pœna, alios ignominia notauit: plures admonitione, sed varia. Et huc referri potest quod idem scribit in Claudio cap. 16. Ipsum Claudium in Censura, quam gessit, quempiã corruptelis adulteriisque famosum nihil amplius, quam monuisse, vt aut parciùs ætatulæ indulgeret, aut certe cautiùs.

h Quodque milites.] Liuius 3. Dec. lib. 5. non multò post princip. in oratione eius qui pro militibus Cannensis cladis reliquiis, Nunc deteriore conditione sumus, quam apud patres nostros fuerant captiui: quippe illis arma tantum, atque ordo militandi, locúsque in quo tenderent in castris est mutatus, quæ tamen semel nauata Reipublicæ opera, & vno felici prælio recuperarunt. Valerius Maximus lib. 2. cap. item 2. scribit Romanos decreuisse, vt ex captiuis, qui à Pyrrho rege remissi fuerant, qui equo meruerant, peditum numero militarent: qui pedites fuerant, in funditorum auxilia transcriberentur: néue quis eorum intra castra tenderet, néue locum extra assignatum, vallo aut fossa cingeret, néue tentorium ex pellibus haberet: recursum autem iis ad pristinum militiæ ordinem proposuerunt, si quis bina spolia ex hostibus tulisset. Et quod de binis hostium spoliis hic dicitur, probatur ex Iul. Frontino Stratagematω̃n lib. 4. cap. 1. cuius verba attulimus suprà.

i Notatumque.] Nostris legibus licet tyroni adhuc disciplinam ignoranti ignoscatur l. 3. §. si plures. ff. de re milita. tamen si bis peccauerit, pœna competenti afficitur. Item desertor, si in vrbe inueniatur, capite puniri solet: alibi apprehẽsus ex prima desertione restitui potest: iterum deserendo capite puniendus est. l. non omnes. §. desertor. eod.

k Lamach

tores venia dignum putasse: quia iuxta verbum [a] Lamachi summi ducis, non est in bello bis errare, vbi si quid offenditur perperam temeritate vel inscitia: emendari non potest: paruaque in bello offensa, magnarum sæpe rerum momenta facit. *Lamachi dictum.*

ANNOTATIONES.

a Lamachi.] Plutarch. in Apophthegmatis imperatorum, Lamachus, inquit, quendam turmæ ducem in errorem lapsum obiurgabat, qui cùm dixisset, Se postea nunquam id esse facturum. Atqui non est in bello, inquit, bis peccare. ἁμαρτεῖν οὐκ ἔνεστι δὶς ἐν πολέμῳ. Sed & Catonis sententia est apud Vegetium de Re milit. lib.1. cap.3. In aliis rebus, si quid erratum est, potest postmodum corrigi. Præliorum delicta emendationem non recipiunt. cùm statim pœna sequatur errorem. Aut enim confestim pereunt, qui ignauè imperitéque pugnauerunt, aut in fugam versi, victoribus vltra pares esse non audent.

Quæ solennia in Herculis sacro ad aram maximam seruabantur, & quæ apud exteros, quæue ara Herculis Romæ fuerint. Cap. XIIII.

POst vrbem conditam [a] Romulum vrbis autorem sacra Græco Herculi ara illi erecta, quæ Maxima dicta est, vt ab Euandro constituta erant, fecisse, eaque posteris mansisse, literis proditum est. Quæ ara ante Romulum religiosissima fuisse traditur, eamque ipsum Herculem [b] Ioui inuentori, si amissas boues reperisset, dedicasse fama vulgauit. Hoc enim sacrum [c] Euander instituit primus post Marathonios, qui primi diuinos honores Herculi dedere: Potitiis & Pinariis, qui ex clarissimis familiis ea loca incolebant, ad sacrum adhibitis. Traditumque memoriæ est, Potitios sacris præstò fuisse: & propitiato Deo, extis solennibus depastos: Pinarios vero extis adesis ad reliquam dapem venisse. Inde institutum māsisse, ne extis solennibus vescerentur in posterū: ipsique Potitij, eorumque posteri, ab Euandro edocti, multis post tempestatibus antistites templi sacris & cæremoniis præfuere: [d] donec sublata Potitia gente, seruis publicis tradita sunt: [e] Appius enim Claudius censor, sublato Potitiorum genere, cui ad aram maximam familiare id sacerdotium fuit, seruis quos docuerat, sacra delegauit. In quo id traditur mirum, vt triginta puberes, qui reliqui Potitiæ familiæ manserant cum omni stirpe intra annum extincti fuerint. Ipseque Appius huius autor facinoris, ob hoc admissum in extremū vitæ exitium penè lapsus sit & siue casu, siue cōsilio deorum immortalium, luminibus orbatus, calamitosam vitam egerit. [f] Fuit autem hæc ara in Capitolij faucibus, iuxta Carmentalem portam, & forū boarium: in qua propriū erat, vt [g] iuuencus

Ara maxima Herculis.
Iupiter inuentor.
Marathonij.
Potitij.
Pinarij.
App. Claudij facinus.

ANNOTATIONES IN CAP. XIIII.

a ROmulum.] Liuius 1. Deca. lib.1. & de hac ara maxima Herculis Virgil. lib.8. Aeneid.

Et domus Herculei custos Pinaria sacri.
Hanc aram luco statuit, quæ Maxima semper
Dicetur nobis, & erit quæ Maxima semper.

b Ioui inuentori.] Dionysius Halicarnassæus lib.1. & Lactantius lib.1. cap.11. eundem ex Ennio, vt puto, Deum hominúmque repertorem vocat,

c Euander.] Hæc vsque ad versic. Donec. sunt Liuij 1. Decad. lib.1. Valerij Maximi lib.1. cap.2. Macrobij lib.3. Saturnal. cap.6. Fest. Pompeij lib.24. vbi de Potitio loquitur.

d Donec sublata.] Liuius vbi suprà, & rursus eiusdem Decad.1. lib.9. Et Lactan. lib.2. c.8.

e Appius enim Claudius.] Hæc vsque ad versic. Fuit autem. sunt Liuij d. lib.9. Valerij Maximi lib.1. cap.2. statim post princip. Lactantij vbi suprà. & Seruij in lib.8. Aeneid. enarrantis eum locum,

Tum lecti iuuenes certatim, aræq; sacerdos
Viscera tosta ferunt taurorum. --

f Fuit autem hæc ara.] Scilicet Herculis, de qua dictum est suprà eod. lib. c.4. & 12.

g Iuuencus indomitus.] Virgil. quo loco mox citabitur autor lib.8. Aeneid. promiscuè tauri & bouis meminit, vbi factum Herculi ab Euandro rege sacrificium indicat. Ego reperio apud Liuium Decad.1. li.1. boue eximia capta de grege sacrum Herculi ab Euandro rege institutum: eam verò Seruius quinquennalem ait, id est, perfectæ ætatis: robur enim boui in quimatu asserit Plinius lib. 8. cap. 45. Igitur cùm hic ait iuuēcum indomitum victimam fuisse, vide an satis rectè positum sit. Dicitur enim iuuencus qui iam ad agrum colendum iuuare potest, vt Varro scriptum reliquit. Nihil tamen in hoc est periculi, postquàm ex lib. linguæ Latinæ 5. idem Varro autor fuit Alexandro iuuencum scribendi: & si quinquennis bos capi solita est, ab ea iuuencę non abhorret appellatio, cuius in fœmineo sexu mentio est apud Varronem de emendatione: ibi contendo: Est enim Gentium ritibus obseruatum marem hostiam Deo masculo & fœminam Deæ fœminæ sacrum facere.

Sacrificiũ. Caremonia solẽnes in ara maxima Herculis obseruari soliti. De hoc ca. 19 & 22. huius lib.

indomitus sua Herculi victima mactaretur: [h] cui, & Fauno, viam profecturi, sacrum facerent. [i] In qua propria quædam huic aræ debita solennia, præter aliorum instituta mansere, quæ præterire non erat fas. Siquidem in ea prætor, aut pontifex qui rem diuinam facit, [k] sola lauro, nec alia coronatur fronde. Cumque mulieribus adesse sacris, & rem diuinam facere omnibus ferè liceat, [l] Herculis tamen sacrificio adesse, vel exta tangere, aut vesci, aræve admouere manus, aut solennia videre, religio non sinebat. Et quum in sacrificiis deorum, qui rem diuinam facit, [m] capite operto numina adire, adorantésque veste ad caput obducta sacris interesse debeant: apud [n] aram Herculis maximam, dum sacra fiunt, dumque litatur, omnes capite aperto & inuelatos esse decet. [o] In qua præter aliorum morem, nec lectisternium fieri, nec puluinar suscipi poterat: [p] quibus quoque sacris seruatum legitur, vt sedentes epulis vescantur solennibus, quum in cæteris stantes & saltabundi vesci soleant. Cumque in omni precatione qui vota effundit sacerdos, [q] Vestam & Ianum, aliosque deos Præscriptis verbis, & composito carmine aduocare soleat: illos tamen qui ad aram maximam sacrum faciunt, alium [r] quàm Herculem deum aduocare non decebat.

ANNOTATIONES.

h Cui & Fauno.] Festus lib. 14. sic habere visus est quibusdam, Profecturi viam Herculi, aut Iano sacrificabant: vbi tamen sic aliàs legitur, Propter viam fit sacrificiũ quod est proficiscẽdi gratia Herculi aut Fauno, qui scilicet idem est Deus. Verùm ex priori scripto fecisse de Iano Fauno videtur Alexander: quod si non est, nescio quem in eo sequatur autorem. Sanè quod de Hercule proditur, ex eo est, quòd cùm equos nobilissimos haberet, pedes semper incesserit, vt ait Seruius ad illud Aeneid. 7.

ipse pedes tegmen torquens immane leonis
Terribili impexum seta cum dentibus albis,
Indutus capiti. --

i In qua propria.] Vt patet ex seq.

k Sola lauro.] Lilius Gyraldus 17. Syntagmate sic ait, Ad aram Maximam Herculi sacra qui faciebant, sola lauro soliti coronari à quibusdam traduntur, qui tamen Virgilij autoritate conuincuntur, vbi sic ait lib. 8. Aeneid.

-- Herculea bicolor cùm populus vmbra
Velauitq; comas, foliisque innexa pependit.

Et paulò pòst,

Populeis adsunt euincti tempora ramis.

Solenne etenim in sacris omnibus erat se frondibus numini, cui fiebat, sacris, ornare. Populum autem sacram Herculi pueri sciunt. Verùm quod hic Alexander posuit non sine autore scriptũ est post Macrob. lib. Saturnal. tertio.

l Herculis.] Silius Italicus lib. 3. Punicorum describens sacra & templum Herculis Gaditani sic cecinit,

Tum queis fas & honos adyti penetralia nosse
Fœmineos prohibent gressus, ac limine curant
Setigeros arcere sues. --

Vide Plut. problem. c. 60. Propertius lib. 4. Elegiarum ad Herculem.

m Capite operto.] Macrob. lib. 3. Saturnal. c. 12. ex Cornelio Balbo, Varrone & C. Basso ritus rationem excutit. Virgil. lib. 3. Aeneid.

Et capita ante aras Phrygio velamus amictu.

Seruius in eundem eodem lib. 3.

Ne qua inter sanctos ignes in honore deorum
Hostilis facies occurrat, & omnia turbet.

Sacrificantes, inquit, omnibus diis soliti sunt caput velare, ne se inter religionem vagis aliquid offerret obtutibus, excepto tantùm Saturno, ne numinis imitatio esse videretur. Et lib. 2. in eũ locum,

Fatale aggressi sacrato auellere templo
Palladium. --

Plutarch. Problemat. cap. 10. huius rei multas rationes affert & cap. sequen. alias quoque multas cur Saturno capite aperto immolabant. & iterum cur Honori capite quoque aperto rem diuinam faciũt. Fest. Pomp. lib. 17. vbi de Saturnia Italia. Saturni, inquit, dicebantur, qui castrum in vno cliuo capitolino incolebant, vbi ara dicata ei Deo ante bellum Troianum videtur: quia apud eum supplicant apertis capitibus. Nam Italici, authore Aenea, velabant capita &c. Fulgentius ad Chalcidium ait pallium quo sacerdotes caput tutabantur, cùm sacrificium accessissent, Tutulum fuisse dictum: vnde Tutulari dicti fuere, de quibus Varro lib. 6. de lingua Latina.

n Apud aram Herculis Maximam.] Macrobius Balbi & Varronis autoritate lib. 3. Satur. ca. 12. Quare autem maxima diceba[illegible] disces ex Dionysio Halicarnassæo lib. 1. Et Seruio lib. 8. Aeneid. ibi,

- Atq; sacerdos Viscera tosta ferunt taurorum. -

Et hanc quoque ita vocatam scribit Liuius 1. Dec. lib. 9.

o In qua præter.] Seruius ad 8. Aeneidos ibi,

- Gramine q; viros locat ipse sedili.

Ait, in templo Herculis lectisternium esse non licuisse. Idémque Macrob. lib. 3 ex Cor. Balbo.

p In quibus quoque sacris.] Plutar. in Proble. & Virg vbi suprà proximè.

q Vestam & Ianum.] Ex Cicerone 2. de Natu. deorum. Zenone lib. 1. Rerum Italicarum. & ex eo Macrob. lib. 1. Saturnal. cap. 9. post princ. & Seruio lib. 1. Aene. enarrante hunc locum,

Cana fides & Vesta, Remo cum fratre Quirinus
Iura dabunt. --

r Alium quàm Herculem.] Plut. eius rei rationem reddit Problem. c. 90.

s Quippe

[s] quippe cùm in Herculis templum deorũ nemo admittatur, neque alterius dei aram [t] effigiémve, sicut in cæteris phanis, videre fas est, ita [v] more tradito, vt manè simul & vespere ad aram maximam sacrum fiat, quum in cæteris matutinum tantummodo tempus hostiis immolandis dicatum sit. [x] Fuitque obseruatum, vt ab eiusmodi sacris nedũ serui & liberti, [y] sed & canis arceatur, sicut ab [z] arce Atheniensiũ, vbi Mineruæ, [a] & à Delo, vbi Dianæ templum fuit, arcebatur, quòd impurum & procax animal esset. [b] Neque fas visum, sacra Herculis qui libertatem impartiuit, quique ex seruitute gentes exemit, nisi liberos attrectare. Quod [c] Plateensibus in vsu erat, vt dum manibus illorum qui pro Græciæ libertate ceciderant, parentant, & supremum exhibent officium, mancipia procul arceant. [d] Cuius exemplo Coi rem diuinam Iunoni exhibentes, à solenni epulo seruos abegere. [e] Traditum verò est, Rhodi, Lindi incolas nouo ritu Herculi immolare: nam maledictis ludibriisque verborum Herculi litant iũctis bobus. Si quid verò honesti probique in sacrificio prolatum dictúmve fuisset, tanquam ominosum spretæ religionis crimen erat. Idem in [f] sacris Eleusinis, quæ magna dicta sunt, factitatum comperimus, in quibus mulieres mutuis probris conuiciisque se incessere, & maledictis solent conuitiari. Et in [g] festo quod Lenæum Athenienses vocãt, fœda conuicia per risum & iocum inuicem poetæ iactitãt, & cõtumeliis se lacessunt. [h] Apud Coos autem sacerdos muliebri veste amictus, & mi-

Canis sacris eiectus.

Plateenses in parentationibus mancipia arcebant.

Coi.

Lindorum sacra maledica.

Sacra Eleusina & Lenæa, maledica.

ANNOTATIONES.

s Quippe cùm in Herculis temp.] Seruius quo loco infrà citabimus.

t Ita more tradito.] Hercules Potitium & Pinarium senes qualiter se coli velit docuit, scilicet vt manè ei & vespere sacrificaretur, teste Seruio ad 8. Aen. ibi, *Et domus Herculi custos Pinaria sacri.* Quæ verba si docent familiam dictam Pinariam, non satis scio, cùm ἀπὸ της πείνης. id est, à fame dictos Pinarios, & alio prius nomine nuncupatos fuisse, Gyraldus asseruerit Syntag. 17. aduersus Diodori & Liuij autoritatem.

v Effigiémve sicut.] Patras transfertur in aream Dianæ Limnatidis signum, quod Mesoæ reliquo tempore seruatur ipso eius festo die, Sunt autem in ea area & aliæ sacræ ædes in aperto, ad quas per porticus quasdam est aditus: licet Dianæ locus sacer sit: vt scribit Pausanias lib. 7. Item in æde Portumni signa sunt tam ipsius quàm Mercurij & Manteæ. Pausan. lib 2. Et in eodem lib. Templum Dianæ Orthiæ, signa Apollinis Latonæ & Dianæ habuit. Romæ in Iunonis æde fuere Aesculapius & Diana. In delubro Apollinis Diana, Musæ, Latona. Præterea in Iunonis æde cultus fuit qui Iouis esse debuit, signúmque Iouis inibi, vt ad huius templum Iunonis signum, quod geruli dum inferre quódque deberent, in ædem propriam dicantur, non sine religione, sedem signorum permutasse, vt habet Plinius lib. 35. c. 5.

x Fuitque obseruatum.] Seruius enarrans eum locum Virgilij lib. 8. Aeneid.

Tunc lecti iuuenes certatim. --

Non vacat, inquit, lecti. In sacris enim Herculis liberi, nec serui intererant, nec liberti: adeò, vt Appius, qui sacra hæc transtulit in libertos, & caruerit oculis, & intra annum omnem familiam perdiderit Potitiorum, vt habet quoque Liuius Dec. 1. lib. 9. & Macrob. lib. 1. Satur. vbi de mense Maio. Sed & (vt id addas) ab æde Matutæ serui, seruæque arcebantur, vt tradit Plut. probl. c. 15.

y Sed & canis.] Plutarch. problem. cap. 90. Plinius lib. 10. ca. 29. Non æditui alteriúsue diligentiæ, sed religioni tribuit, quod canis & musca Herculis templum non intrarent.

z Ab arce Atheniensium.] Plut. eiusdem operis c. 111. Pausanias lib. 1.

a Et à Delo.] Strabo lib. 10.

b Neque fas visum.] Suprà ad verbum fuit obseruatum.

c Plateensibus.] Siquidem bellum inituri vota publicè diis nuncupauerant, si vicissent Græci pro libertate, certamen liberum, ludósque libertatis in plateis edituros, teste Diod. Siculo lib. 11. Vnde nulli seruo fas erat quicquam contrectare quod ad huiusmodi sacrum pertineret, vt refert Plutarchus in Aristide.

d Cuius exemplo Coi.] Phylarchus antiquus poëta versibus quos sic Latinè conuersos habes,

Surij soli quidem liberi sacrificant
Homines apud illos liberum diem habentes.
Seruorum nullus prorsus ingreditur, vel paulùm.

Idem Machareus rerum Coarum 3. & illorum authoritate Athenæus lib. 14. cap. 17. qui & idem quoque scripserat lib. 6. cap. 7. post princip. Sed & Aeginæ Monophagi Neptuno sacra facientes seruos non admittebant ex Plut. Proble. c. 157.

e Traditum vero.] Hæc vsque ad clausulam, Idem in sacris. sunt Lactantij lib. 1. cap. 21. Philostrati lib. 2. Imaginum. Zenodoti in Collectaneis Adagiorum, in illo adagio, λίνδιοι τὴν θυσίαν. Gregorij Nazienzeni prima στηλιτευτική. & nonnihil ad Nomesium.

f Idem in sacris Eleusinis.] Hæc ex Diodoro Siculo lib. 6. cap. 2. Sanè ab Eleusinis sacris profani & pegrini arcebantur, vt Lilius annotauit ex Calimacho Syntagmate 14.

g Et in festo quod Lenæum.] Ex aliis idem Lilius syntagma. 17. vbi de Anthisteria celebritate.

h Apud Coos.] Plut. Probl. c. 171.

Veneris sacrum in Attide. Sacra alia & diuersa Herculis. Carthaginenses. Ara victoris Herculis. Ara Herculis custodis. Herculis templum. Hercules victor. Herculis aedes rotunda. Aedes Achillis. Hercules oliuarius & cubans. Herculis & musarum ara communis.

tra caput ornatus, Herculi sacrum facit, & victimam cædit: sicut in [i] Attide viri ornatu muliebri, mulieres virili, Veneri rem diuinam faciunt. Cui persimile est, quod in [k] Mutinini sacello, mulieres togis prætextatis velatæ, Romæ sacrificant. Nonnulli coturnice, [l] vt Phœnices, plerique humana victima, vt [m] Carthaginenses, Herculi litant. [n] In pantheo quoque statis diebus in sacris Herculis mactabatur homo, fœdo facinore & perniciali exemplo. Fuitque literis proditum, ab ignauis vota Herculi & preces effusas non exaudiri, quòd soli strenuo & peruigili prosperos successus faceret, & propitius foret. Sed præter hanc aram fuit alia [o] Victoris Herculis in foro boario, qui triumphalis dictus est, cuius statua ab Euandro sacrata triumphi die habitu triumphali ornabatur. Alia [p] ad circum maximum Cereris, & Herculis qui custos cognominatur à Sylla ex prædicto Sibyllinorum carminum, vt multi autumant, erecta & constructa. Templum quoque Herculi [q] iuxta Tiberim mirabili structura olim fuisse legimus, in [r] quo ex decimis sacrum fit, vbi duæ [s] aræ ę́xque earum altera mulieres degustare, ex altera viros tantum vesci fas erat. Ad portá quoque [t] trigeminam Hercules Victoris cognomento fuit, atque in eodem [v] boario foro ædes Herculi rotunda præcipuæ admirationis, ad [x] quam nec canes nec muscas ingredi opinio est, sicut [y] Achillis ædem ante Borysthenem nulla ales ingreditur. Fuit præterea Hercules cognomento [z] Oliuarius, & Hercules [a] Cubans. [b] Fuisseque Herculi & Musis communem aram in circo Flaminio, à Fuluio Nobiliore ex censoria pecunia constructam, mox à Martio Philippo Augusti tempore sacratam fama vulgauit. Sed præter hæc templa, quæ in summa religione & cultu maximo fuere, fuit [c] Hercules Conopios apud Oetæos, ab Erythræis [d] Hippotonos, à Celtis [e] Ogmyos, ab aliis [f] Alexi-

ANNOTATIONES.

i In Attide.] Macrob. lib. 3. Saturnal. c. 8.

k In Mutinini sacello.] Nullibi, vt erat hîc antè, legitur Mutininos: sed vbique Mutinios, siue Mutuninos, vt est apud Virgilium (si is est) in obscœno carmine,

Furi rubricato minare Mutino.

Tertullianum in Apologetico cap. 24. Arnobium aduersus gentes lib. 4. D. Augustinum de Ciuitate Dei, lib. 4. cap. 11. Sed vnde id acceperit Alexander non memini.

l Vt Phœnices.] Arrianus lib. 2. de Rebus gestis Alexandri.

m Carthaginienses.] Plinius lib. 36. c. 5.

n In Pantheo.] Plinius scribit prædicto loco, Pœnos in Pantheo humana victima omnibus annis sacrificasse.

o Victoris Herculis.] Plinius lib. 34. cap. 7. in prin. & lib. 35. c. 4. & Macrobius lib. 3. Satur. c. 6.

p Ad circum maximum.] Plinius lib. 34. c. 8. meminit quidem Herculis, qui fuit in æde Pomp. Magni: sed fuit alia ædes ipsius Herculis Magni custodi circi Flaminij dedicata à L. Sylla in nona vrbis regione, vt testis est P. Victor. Quo versus Ouidij in Fastis,

Altera pars circi custode sub Hercule tuta est.

q Iuxta Tiberim.] Diod. Siculus lib. 5. c. 2.

r In quo ex decimis.] Idem ibid. refert Herculem dixisse eos qui sibi ad deos translato, decimã bonorum dicarent, vitam felicem victuros. Decima verò eiusmodi quòd iuxta legem fani Herculei daretur, Profanata dicta fuit Varroni lib. 5. de ling. Latina. Macrob. lib. 3. Saturnal. cap. 12. Quibus addito Marlianum in Topographia vrbis Romæ lib. 4. cap. 6.

s Duæ aræ.] Plut in Problem. c. 60.

t Trigeminam.] Solinus c. 2. post princ.

v Boario foro.] Dionysius Halicarnassæus lib. 1. Plinius lib. 16. cap. 29 & lib. 34. cap. 7. & lib. 35. c. 4. Tacitus lib. 12. & Liuius 1. Decad. lib. 10. Ouid. Fastor. 1.

Constituitque sibi, quæ Maxima dicitur, aram,
Hic vbi pars vrbis de boue nomen habet.

x Ad quam.] Plinius dicto cap. 29. lib. 10. & Solinus cap. 2.

y Sicut Achillis.] Plin. dicto ca. 29. lib. 10. Solinus cap. 29. Græci loca alitibus carentia ἄορνα vocant. id est sine auibus. Lucretius autem lib. 6. ea Auerna vocat, redditque eius rei rationem,

Principiò quòd Auerna vocantur, nomen id ab re
Impositum est: quia sunt auibus contraria cunctis, &c.

z Oliuarius.] Petrus Victor in 11. vrbis regione.

a Cubans.] Idem author in 14. regione.

b Fuisseque Herculi & Musis.] Plut. Proble. cap. 59. vbi eius rei rationem reddit, & Eumenius in Oratione ad Galliæ Belgicæ Præsidem de Scholis instaurandis.

c Hercules Conopios.] Strabo lib. 13. Aliis tamen Cornopios dicitur, vt habet Lilius Gyraldus Syntagmate 10.

d Hippotonos.] Alij legunt Ipoctonos à bestiola vineis infesta, quam Erythrei Ipõ vocãt, quia eos ab hac bestiola liberarit. Rhodiginus lib. 6. c. 7. ad fi.

e Ogmyos.] Lucianus in Hercule Gallico. Rhodigin. vbi suprà.

f Alexicacos.] Lactantius lib. 5. c. 3. Hunc Hesychius in insula Melita honoratum scribit.

g Iolao.

cacos, quasi depulsor malorum cognominatus. Feruntque templum [g] Iolao nepoti ab Hercule constructum, tantæ maiestatis incolis fuisse, vt si à solitis deficerent sacris, muti euaderent: rursus si sacra se perfecturos vouerent, in pristinam restitui sanitatem. Præcipuæ verò admirationis [h] apud Persas colitur Hercules in monte cui nomen Sambulos, qui per quietem sacerdotes monere dicitur, vt equos venatui sistant ornatos: qui quum per nemora & saltus diu vagati fuerint, nullo rectore nocte redeunt ad stabula vacuis pharetris, mox omnes saltus feris confossis constratos reperiunt, ita vt multo venatu incolæ ditentur. Apud Athenas vero [i] Cynosarges templum Herculis, [k] Gymnasium & Lucus, maximi nominis erant, quæ Philippus impotenti ita deuastauit, & incendit. Hoc etiam licet animaduertere, [l] ab Iliensibus Herculi sacra celebrari vetitum, quòd Ilium Hercules olim depopulatus esset, eum propterea odio prosequuti perniciali. Sicut [m] apud Thraces, mulieres tanto flagrarunt odio, quòd Orpheum discerptũ à mulieribus dicerẽt, vt viri vxoribus stigmata inurerent, in Orphei vltionem. [n] Et Lemnij cum Vulcanum colant, quòd apud eos enutritus foret, [o] Venerem quòd Marti se miscuisset, velut adulteram adeo contempserunt, vt nemo illi sacrum faceret. [p] Tenedij quoque Achillem, quòd Tenedum deuastasset, ita infensum habuere, vt supplicio afficeretur, si quis restituto templo Achillem nominasset. Contrà vero Syracusanis Herculem promptum numen, & maximi cultus fuisse, quòd ope Proserpinæ [q] Cerberum ex inferis eduxisse dicerent. [r] Caucasij etiam produntur Herculem summis percolere honoribus, quòd Prometheum vinculis exoluisset: Ioui & Mineruæ infensi, pleni persuasionis, tanquam Prometheo satisfaciant, quòd igniferis sagittis aquilas & illorum nidos incendant, fœtúsque euastent & depopulentur. [s] Ferunt Sibas circa Indum, adeo Herculem velut gentis autorẽ coluisse, vt pellibus amicerentur vt Hercules, clauas gererent, illasque bobus & equis inurerent. Sicut [t] Tyrij & [v] Gaditani Herculem magni numinis instar

Templum Herculis à Iolao constructum.
Hercules cultus apud Persas.
Apud Athenienses.
Hercules Iliensibus inuisus.
Mulieres apud Thraces odio viris.
Sic Venus apud Lemnios.
Et Achilles apud Tenedios.
Syracusani.
Caucasij.
Siba.
Tyrij. Gaditani.

ANNOTATIONES.

g Iolao.] Diodo. Siculus lib.5. cap.2. ait, Apud Agrenæos templum sacratum ab Hercule qui præter cætera hìc relata, omnes eam incolentes vrbem ab ipsorum ortu, Iolao sacras nutrire comas docuit: quoad amplissimis victimis eum sibi Deum propitium reddant. Fuerat autem Herculis voluntarius comes & auriga Iolaus, qui curru dicitur in Olympus ludis vicisse. Pausanias lib.5.

h Apud Persas.] Eius verò cognomen est Sandes, vt Agathius ex Beroso & Athenocle scribit Historiarum lib. 2. Monti verò nomen Sambulos, testatur Tacitus lib.12.

i Cynosarges.] Liuius 4. Decad. lib.1. Plutar. in Themistocle in princi. Pausanias lib.1. vbi ita dicit vocatum ab alba cane. Stephanus, Suidas, Hesychius, & diximus supra eiusdem lib.c.4.

k Gymnasium & Lucus, maximi.] Vide eodem c.4.

l Ab Iliensibus.] Strabo lib.13.

m Apud Thraces.] Plutar. in lib. de Sera numinis vindicta.

n Et Lemnij cùm Vulcanum colant.] Vnde & Lemnius dictus est Virgilio lib. Aen.8.

Hæc pater Aeoliis properat dum Lemnius oris.

Et Vulcania Lemnos Valerio Flacco lib. 2. Argonauticõn. & vide infrà lib. 6.c.4.

o Venerem quòd Marti se miscuisset.] Quod ita fuit, vt cùm spreta Venus à maritis tetrum odorem vxoribus immisisset, illæ eam ob rem viris infensæ, cum pellicibus coniurauerunt, vti eos è Thracio bello redeuntes ad vnum omnes interficerent: quæ dicta, facta sunt, nisi quod Hypsipyle Regis filia Thoanti patri pepercit. Hæc cùm alij, tum Apollodorus in Argonauticis prodidit.

p Tenedij.] Plutar. Problemat. c.141. & ante eum Diod. Siculus lib.6.c.16.

q Cerberum ex inferis.] Seruius ad 6. Aen. ibi,

Tartareum ille manu custodem in vincla petiuit.

r Caucasij.] Ex Duridis Samij historiis Rhodiginus lib.7.c.20.

s Sibas.] Arrianus qui hos Sibastos appellat li.8. de gestis Alexandri. Sed & postea eodem lib. scribit Surasenos & ipsos quoque gentem Indicam maximè Herculem colere.

t Tyrij.] Cicero de Natura deorum lib. 3. & Diodorus Siculus lib. 17. cap. 4. Herculis autem Tyrij meminit Quintus Curtius lib.4. & Arrianus libro 2.

v Gaditani.] Pomponius Mela lib. 3. eo capite, quo describit Hispaniæ & Septentrionis insulas, post princi. Macrob. lib.1. Saturnal. cap.24. Et Silius lib.3. Punicorum, inter cætera æditui & sacerdotes ab eius templo,

Fœmineos prohibent gressus, ac limine curant
Setigeros arcere sues.

Hercules plures. habuere. Fuitque memoriæ proditum, Herculem non vnum fuisse, sed plures. Nam
Ioues 300. præter [x] Tirynthium, etiam [y] Argiuum, [z] Thebanum, [a] Libycum, Cretensem &
Orphei 5. [b] Aegyptium legimus. Denique [c] Varro Hercules tres & quadraginta, ac [d] Ioues trecentos enumerat, [e] Cicero sex fuisse dicit. [f] Græci verò Orpheos quinque fecere,
Veneres quatuor. & [g] Veneres quatuor. [h] Sicut enim præstantissimos & summa prudentia viros Iouis
Iouis filij. filios, vt [i] Aeacum & [k] Minoa, & [l] semideos qui à Ioue genus ducunt: ferocissimos,
Neptuni. Neptuni tanquam è mari genitos, [m] vt Cyclopes & Læstrygones: monstrosos verò &
Monstrosi. ignobiles, è terra editos vetustas nuncupauit, vt [n] Tityum & [o] Antæum: [p] ita omnes qui vario & solerti ingenio, fortissimum aliquod facinus gessere, vel periculis suble-

ANNOTATIONES.

x Tirynthium.] De quo Virgilius lib.7. Aenei.

-- Postquam Laurentia victor,
Geryone extincto, Tirynthius attigit arua.

Vbi Seruius, A Tirynthe, inquit, ciuitate Argis vicina, vbi nutritus est. & idem Virgilius lib.8. de eodem loquens,

Ecce furens animis aderat Tirynthius. --

Vbi & ipse Seruius, à Tirynthe, in qua nutritus est ciuitate. Idem Seruius lib.8. eiusdem operis in eum locum,

Nascenti cui treis animas Feronia mater,
Horrendum dictu, dederat: terna arma mouenda.

Iuuenalis Satyra 11.

Nam cùm sis conuiua mihi promissus, habebis
Euandrum, venies Tirynthius, aut minor illo
Hospes. --

Statius lib.4. Thebaidos,

-- Suus excit in arma
Antiquam Tirynthia Deus, non fortibus illa
Infæcunda viris, famaq́ immanis alumni
Degenerat. --

Nam, vt ibi scribit Lactantius interpres, in vrbe Tirynthe natus est Hercules, vnde & Tirynthius dicitur. Vide tamen Herodotum lib.2. & Arrianum d. lib.8. ex quibus posset videri hic Tyrium legendum esse: nisi cæteri authores repugnarent.

y Argiuum.] Varro de ling. Latina lib.4. Cornelius Tacitus lib.2. Arrianus lib.1. illius ipsius operis. Seruius d. lib.9.

z Thebanum.] Herod. lib.2. Arnobius aduersus Gentes lib.2. Seruius vbi suprà. Philostratus in vita Apollonij lib.2. Arrianus lib.8. non semel. Nam & hinc Theocritus in Idylliis illum Βοιώτιον appellat, quòd esset ex Thebis Bœotiæ.

a Libycum.] Seruius vbi suprà.

b Aegyptium.] Cicero de Natura deorum lib.3. Diod. lib.1. cap.2. Pomponius Mela lib.3. Arrianus lib.3. & 8. Philostratus vbi suprà, atque etiam lib.2. Herod. lib.2.

c Varro.] Seruius vbi suprà. in verbo, Tirynthium. vbique tamen Lilius Gyraldus legit quatuor & quadraginta.

d Ioues trecentos.] Tertullianus Apologetic. cap.14. Romanus, inquit, Cynicus Varro trecentos Ioues, siue Iupiteres dicendum, sine capitibus introduxit.

e Cicero.] Lib.3. de Nat. deorum.

f Græci verò Orpheos quinque.] Author Suidas.

g Veneres quatuor.] Cicero de Natu. deorum, Venus, inquit, prima Cælo & die nata, cuius in Elide delubrum videmus. Altera spuma procreata, ex qua & Mercurio cupidinem secundum natum accepimus. Tertia Ioue nata & Dione, quæ nupsit Vulcano. Sed ex ea & Marte natus Anteros dicitur. Quarta Syria, Tyróque concepta, quæ Astarte vocatur, quam Adonidi nupsisse traditum est.

h Sicut enim.] Idem Rhodiginus lib.3.c. & lib.20.cap.28.

i Aeacum.] Is fuit Iouis & Europæ filius, vt scribit Diodorus. Alij ex ipso Ioue & Aegina, vt Pindarus.

k Minoa.] Diodorus vbi suprà.

l Semideos.] De quibus Ouidius lib.1. Metam. vbi ita facit Iouem loquentem,

Sunt mihi Semidei, & rustica numina Fauni.
Semideúmque pecus.

m Cyclopes & Læstrygonas.] De quibus ipsis duobus Strabo lib.1. & Phurnutus addens Aloidas, quos omnes Neptuni filios vocatos fuisse tradit: quòd violenti & audacioris animi essent. Vide Plinium lib.7.c.2. post princ.

n Tytium.] Homerus lib.7. Odysseæ,

ἤγον ἐποψόμενον τιτυὸν γαιήϊον υἱόν.

Et lib.11. eiusdem operis,

Καὶ τιτυὸν εἶδον γαίης ἐρικυδέος υἱόν.

Et Virgilius lib.6. Aen.

Nécnon & Tityum terræ omnipotentis alumnum.

Id est, filium, vt interpretatur Seruius. aliter Nonius Marcellus. & diximus in nostris commentariis in l. si vnquam. in verbo & susceperit liberos. nu.52. mox ediuerso.

o Antæum.] Nam & hunc terrigenam Libyæ vocat Statius lib.7. Thebaidos,

Terrigenam sudâsse Libys. --

Sed tu vide Eusebium Chronographum, qui id fictum esse arbitratur.

p Ita omnes.] Cornelius Tacitus lib. 2. Annal. vbi de Canopo loquitur, scribit eius indigenas Herculem apud se ortum & antiquissimum perhibere, eósque qui posteà pari virtute fuerint, in cognomentum eius adscitos. Idémque de Moribus Germano. de eodem Hercule sic ait, Quidquid vbique magnificum est, in claritatem eius referre consensimus. Seruius enarrans eum locum lib. 8. Aeneid.

Nascenti cui treis animas Feronia mater,
Horrendum dictu, dederat.

Mos, inquit, Herculis fuit, vt etiam non rogatus laborantibus subueniret. Tunc enim, sicut Varro inquit, omnes qui fortiter fecerant, Hercules vocabantur

uandis hominibus profuere, aut alicuius ingenuæ artis autor vel princeps foret, à maioribus Herculis nomina tulere. Sed quod de Libyco Hercule dictum est, meminisse oportet, quòd hic Libycus, Aegyptius nuncupatur, [q] qui Nilo natus, Phrygias literas primus inuenisse, & per manus posteris dedisse traditur. *Hercules qui appellati. Hercules Libycus.*

ANNOTATIONES.

bantur. Itémque lib. 11. in eum locum,

Atrides Protei Menelaus adúsque columnas
Exulat. –

inquit, omnes fortes Hercules dicebantur.

q Qui Nilo natus.] Cicero libro 3. de Natura deorum enumerans sex Hercules, Alter, inquit, traditur Nilo natus Aegyptius, quem aiunt Phrygias literas conscripsisse.

Quo tempore primùm prætores creari cœpere, & quod ius, quæue illorum potestas fuerit. Cap. XV.

Proditum [a] memoriæ est, ab ortu vrbis, ad annum ferè trecentesimum & nonagesimum, prætorem qui ius in vrbe diceret, nullum Romæ extitisse. Fuerat enim hoc consulis munus, & illorum qui in summo erant magistratu, super iure controuerso respondere. Sed quia à iure dicundo, ingruente bellorum tumultu, persæpe eos auocari oportebat, prætore ac proprio magistratu qui ius in vrbe diceret, opus esse visum fuit. Igitur quo tempore tribuni militum consulari potestate esse desiere, quum iam de consulibus ex plebe creandis magnis contentionibus agitari cœptum esset, eáque res inuisa patribus infamisque haberetur, neque aliter sedari videretur posse: tum primùm lenienda multitudinis causa, vt consul etiam de plebe fieret, à patribus est impetratum, inuicémque ipsa plebs vt prætor vnus ex patribus crearetur, qui ius in vrbe redderet, haud dubiè assensit. Fuit enim is Spurius Furius Marci filius primùm [b] prætor ex patribus, eique vt aliquibus honoris insignibus conspicuus foret, curulem sellam vt consuli dictatorique, & eadem auspicia esse voluere. Nec diu apud patritios honos iste mansit. Nanque haud diu pòst [c] Quintus Publius Philo primus de plebe, aduersante senatu prætor factus est: communicatáque tam prætura, quàm consulatus cum plebe fuit. [d] Sed cum prætores magis ex vsu reipublicæ viderentur, ita breui illorum numerus auctus fertur, profectò vt mirum sit quàm facilè coaluerint. Quippe latius propagato & aucto imperio, quo tempore Attilius Calatinus primo Punico bello dictator, extra Italiam duxit exercitum, cum obire tantum munus solus non posset, duo prætores creati, exque his alter vrbanam, alter peregrinam iurisdictionem sortiti fuere. Et quia plerunque vsu veniebat, vt vrgentibus hinc inde hostibus, & multiplici bello ingruente, ferro & armis decernendum foret, prætores sicut consules [e] prouincias sortiri, hisque & exercitibus [f] cum imperio præesse cœpere, ibique non solum ius dicendo, sed armis imperitando imperium exercuere. [g] Ipsis enim licet ad ius dicendum creatis, non tamen à belli cura vacatio dabatur. Qui tametsi in imperio essent, iura tamen prouinciæ sine decreto senatus aut populi iussu mutare non poterant.

Sp. Furius primus prætor.

Prætorum numerus auctus.

l. 2. §. deinde. ff. de ori iur. Prætor vrbanus & peregrinus.

Prætores prouincias sortiti.

ANNOTATIONES IN CAP. XV.

a Proditum memoriæ est.] Id initium vsque ad eam clausulam, Fuit enim is Spurius. est Liuij 1. Decad. lib. 6. in fi. & lib. 7. in princip. & Pomponij Iurisconsulti in l. 2. §. cúmque consules. ff. de Origine iur.

b Prætor ex patribus.] Liuius d. lib. 7. in princ.

c Q. Publius Philo.] Liuius eiusdem Dec. lib. 8.

d Sed cùm Prætores.] Hæc vsque ad clausulam, Et quia plerunque. sunt L. Flori Epito. Liuij libro 19.

e Prouincias sortiri.] Tullius in 2. in Verrem Act. & alij plurimi, quos videbis in nostris commentariis Primigeniorum in 17. q. in 1. opin. nu. 44.

f Cum imperio.] Apud Liuium 4. Decad. lib. 5. Minio Antiochi Regis Rom. legatis. Cur, inquit, Syracusas atque in alias Græcas Siciliæ vrbes Prætorem quotannis cum imperio, & virgis & securibus mittitis?

g Ipsis enim licet.] Liuius 3. Decad. lib. 3. Ne Prætoribus quidem (ait) qui ad ius dicendum creati erant, vacatio à belli administratione data est. Valerium Prætorem in Apuliam ire placuit, ad exercitum à Terentio accipiendum, cùm ex Sicilia legiones venissent.

Praetores iiij. Lex Bebia.

[h] Neque diu pòst, primo Punico exacto bello, cum Galli transalpini in Italiam irrumperent, quatuor prætores creati lege Bebia fuere: quæ iubebat, à ternis ad quaternos creari licere. [i] Mansitque hic numerus ad primum ferè Macedonicum bellum, quibus & belli summa commissa fuit, illorúmque auspiciis egregiæ res gestæ plerunque sunt. Tunc quoque additis prouinciis, & magno incremento rebus auctis, cum M. Cato Sardiniam obtineret, Siciliáque & Hispania imperio accreuissent, magisque indies prætores ex vsu forent, illorum numerus auctus fertur, vt seni crearentur. Post temporum verò curricula quibus [k] Cornelius Sylla rempublicam in dominationem vertit, cum plures de parricidiis, de sicariis, de falsis leges tulisset, vt essent qui eas tuerentur, quatuor qui de criminibus inquirerent, veteri numero adiecere, ita vt decem crearentur. mox Iulius Cæsar numerum ampliauit. nam præter hos annonæ & rei frumentariæ præfecit duos, ad inuehendos commeatus, qui frumentarij seu Cereales dicti: quibus vt ne quid commeatus frumentique vrbi deesset, præuidere præcauereque negocium erat. [m] Et mox alios, qui ærarij curam agerent, adiecit. Diuus deinde [n] Augustus sedecim expleuit numerũ, tametsi præturæ candidatos duodecim [o] ab Augusto editos, autores sint: quem numerum non excessurum Tyberius iureiurando firmauit. Demum [p] diuus Claudius alios constituit, qui deficientium voluntates tuerentur, & de fideicommissis ius dicerent, quos fideicommissarios vocauit: [q] quo tempore ad decem & octo prætores, quod nunquam antea factum, excreuit numerus. Et quum pupillis tutores [r] à consulibus ante poscerentur, [s] Marcus Antoninus philosophus, omni doctrina homo eruditus, cuius pleraque extant egregia facinora militaria, vt diligenti disquisitione tutores pupillis darentur, proprio magistratui eam curam demandauit, qui tutelaris dictus est. [t] Denique nullo præfinito numero tot fuere, quot expedire reipublicæ visi sunt: quod lege prætoria caueba-

Praetores vj.

Praetores x.

Praetores xij.

Praetores xvj.

Praetura candidati xij.

Praetores decem & octo.

Magistratus tutelaris.

ANNOTATIONES.

h Neque diu pòst.] Liuius 4. Decad. lib. 3. & L. Florus eiusdem Liuij Epitome lib. 20. Ipse autem Liuius 4. Decad. lib. 10. Prætores, inquit, quatuor post multos annos lege Bebia creati, quæ alterius quaternos iubebat creari. Ex quo loco haud dubiè accepit Alexander quod hic scribit: sed ita vt quod Liuius dicit alterius quaternos, hic à ternis ad quaternos dicit.

i Mansitque hic numerus.] Liuius 4. Decad. lib. 2. Sardiniam, inquit, M. Portius Cato obtinebat, sanctus & innocens &c. Et paucis interiectis, Sex Prætores illo anno primùm creati, crescentibus iam prouinciis, & latiùs patescente imperio. Et Pomponius in l. 2. §. capta. ff. de orig. iur.

k Cornelius Sylla.] d. l. 2. §. deinde Cornelius.

l Mox Iulius Cæsar.] Hæc vsque ad clausulam, Et mox alios. sunt ex d. l. 2. §. deinde Caius.

m Et mox alios.] Transposita sunt hæc Alexandri verba, quæ C. Cæsari tribuunt, quod ille nusquam, sed primùm Diuus Augustus fecit: is enim author fuit, vt cura ærarij à Quæstoribus vrbanis, ad Prætorios, Prætorésue transiret: vti refert Suetonius in Augusto cap. 36. Prætorum autem ærarij meminit Tacitus lib. 1. 13. & 20.

n Augustus.] In d. l. 2. vbi suprà, versic. D. deinde Augustus. & Suet. in August. c. 37.

o Ab Augusto.] Cornelius Tacitus lib. 1. Candidatos (ait) præturæ duodecim nominauit, numerum ab Augusto traditum, & hortante senatu, vt augeret, iureiurando obstrinxit, se non excessurum.

p D. Claudius.] In d. l. 2. vbi suprà, versic. post deinde D. Claudius. Nam & nostris legibus Prætores agnouisse de fideicommissis satis constat ex l. si etiam seruum. §. si quis. ff. de fideicommiss. libert. Sueton. autem de ipso Claudio in vita ipsius ca. 23. Iurisdictionem, inquit, de fideicommissis quotannis, & tantùm in vrbe delegari magistratibus solitum in perpetuum, atque etiam per prouincias potestatibus demandauit.

q Quo tempore.] Nam vt scribitur in d. l. vbi suprà, D. Claudius duos Prætores adiecit, qui de fideicommissis ius dicerent, ex quibus vnum D. Titus detraxit, & adiecit vnum D. Nerua, qui inter fiscum & priuatos ius diceret. Ita decem & octo prætores in ciuitate ius dicunt. Hæc ibi.

r A consulibus.] Claudius, teste Sueton. ca. 23. sanxit vt pupillis extra ordinem tutores à Coss. darentur. Modestinus quoque in l. 1. ff. de confir. tutor. meminit consularis potestatis in supplẽdo quod deficit tutori dato. Plinius quoque ad Quadratum lib. 9. Episto. scribit, Cornutum à Coss. tutorem datum. cuius iuris processum exposui in libello, de iure Liberorum, c. 31.

s M. Antoninus Philosophus.] Iulius Capitolinus in vita illius.

t Denique.] Hæc vsque ad clausulam, Quàm lata. sunt Ciceronis lib. 3. de Legibus. Cauendum autem hic ab Alexandro, qui legem Ciceronis fictitiam de Prætoris imperio viguisse existimat, vbi lege Prætoria cautam ait, quam scilicet ipse Cicero de imperio prætoris suæ Reip. vel alios complures ad instar Platonis confinxerat.

v Bono

tur, cuius verba subieci: IVRIS disceptator qui priuata iudicet, iudicaríve iubeat, prætor esto: iuris ciuilis custos esto: huic potestati parento: quotcunque senatus creuerit, populusque iusserit, tot sunto. & intra. Quàm lata autem in iure dicundo prætorum iurisdictio fuerit, multis documentis ostenditur. Nam & [v] bonorum possessionem dare, & ad defuncti bona hæredem admittere, [x] nonnunquam ius constituere, & vetus abrogare poterat: [y] seruos manumittere, [z] iudices delegare, [a] tutores pupillis minime inuisos constituere: [b] dolo vel metu lapsis, aut vi deiectis subuenire, [c] de fide, [d] déque iureiurando: [e] tutelæ, mandati, pro socio, fiduciæ [f] déque empto, vendito, [g] locato, conducto ius dicere, suæ cognitionis erat [h] Læsos quoque immatura ætate [i] vel sexu, in integrum restituere: [k] edicta proponere, [l] legem ad populum ferre: [m] néve probitas aut innocentia fraudi cuiquam esset, cauere debebat. Quinetiam [n] ferias concipere, [o] ludis præesse, quadrigis emittendis signum dare, *Pratorum in iure dicundo iurisdictio. quàm lata fuerit.*

ANNOTATIONES.

v Bonorum possessionem.] Ex nostris ll. in l. sed cùm patrono, in princi. & l. bonorum, & l. seq. ff. de bon. poss. & alibi sæpe eod. tit. & in tit. de boro. poss. secund. tab. & ex Cicerone in 3. in Verrem act. & Vale. Maximo lib. 7. cap. 7. vbi de Genutio quodam & Vetilio lenone loquitur.

x Nonnunquam ius constituere.] Sic Liuius, Penes quem (de Prætore loquitur) magistratum omnis publici priuatique iuris potestas, vt & nouũ ius constituere, & vetera abrogare facultas esset. Ex quo Fenestella, si is est autor, de magistratibus Romanorum cap. 19. Theophilus lib 1. Institut. de bonor. possess.

y Seruos manumittere.] Ex l. 1. ff. de offic. præt. l. non est. & l. ego. & l. pater. ff. de manu. vindic.

z Iudices delegare.] Ex l. mandato. ff. de offic. eius, cui mand. est iurisd. & l. solet. & l. prætor. ff de iurisdict. omn. iud.

a Tutores &c.] Iul. Capitolinus in M. Antonino Philosopho, tradit illum prætorem primum tutelarem fecisse, cùm antè tutores à Consulibus poscerentur. Verùm longis ante temporibus id munus prætorum quoque fuisse constat ex eo quod scribit Liuius 4. Decad. lib. 9. Tutore, ait, à Tribunis & prætore petito &c. Ex quibus etiam verbis intelligis id quoque munus Tribunorum olim fuisse. Id quod raro alibi reperies. Nostris autem legibus & Proconsul & Præses, & magistratus municipalis tutores dare possunt. l. 1. & 3. & aliis multis. ff. de tutor. & curat. dat. ab his. De Prætore autem minimè dubitatur l. prætor. & l. nec mandante. §. 1. & 2. eod. tit. & l. 1. C. de offic. præto.

b Dolo, vel metu lapsis.] Nam quod ad dolum pertinet, peculiare edictum est prætoris, vt videre est ex l. 1. in princip. & per totum tit. ff. de dol. mal. De metu quoque in l. 1. & per totum titul. ff. de eo quod me. cau. De vi in l. 1. ff. de vi & vi arm. & apud Ciceronem in Orat. pro Cecinna, vbi loquens de Pisone prætore, Aut vim, inquit, fieri vetat, aut restitui factum iubet.

c De fide.] Ex l. 1. & l. iurisgentium. §. prætor. ff. de pac.

d Déque iureiurando.] In l. ait prætor si is. & ait prætor eius rei. ff. de iureiur.

e Tutelæ &c.] De tutela iam dictum est, sed & huius, & mandati, & pro socio, & depositi cognitionem, prætoris esse, satis cõstat ex l 1. §. qui pro socio. ff. de his, qui notan. infa. & l. 1. §. 1. ff. depos. Hic autem fiduciæ Alexand. appellat, quam nostri depositi vocant. De quo tu vide omnino quæ scripsimus in Comment. retractuum nu. 2. in præfatione.

f Déque empto.] id edocent vel inscriptiones in l. 1. & 9. 10. & 34. ff. de contrah. empt. l. 5 & 11. & 13. cum simul. de action empt quæ ex lib. Pauli & Vlpiani ad edictum arguunt, etiam de contractibus iurisgentium prætorem edicta proposuisse.

g Locato.] Ex Gellio lib. 11. c. 17. adde epigraphes l. 1. 5. 7. 9. 11. 13. & seq. ff. locati.

h Læsos quoque.] Ex l. 1. ff. de in integ. restit. & l. 1. & per totum tit. ff. de minor.

i Vel sexu.] Quod prætor de hac re se intermiserit, non constat ex tit. ff. & C. ad S. C. Maced.

k Edicta proponere.] Ex l. 1. in princ. ff. ne quis eum, qui in ius voc. est. & l. 1. iuncta l. iurisgentium. §. prætor. ff. de pactis. & alibi sæpe. & ex Plin. lib. Epist. 5. epist. vlt. Idque fiebat in tabulis dealbatis, quæ album prætoris dicebantur. In authent. de litigiosis. §. iubemus. col. 8. quorsum etiam spectat locus, si quis album prætoris corrupisset. &c. Sed & alij quoque edicta proponebãt, vt Censores ex Suetonio in Claudio c. 16. ad fin.

l Legem ad populum ferre.] Scripsit forsan Alexander, legenda ad populum ferre. de edictis locutus, quæ in tabulis dealbatis proponeret, & id erat Album prætoris. § iubemus. Nouc. de litigiosis. de quo dictum supra eod. lib. c. 8.

m Néue probitas.] Alias, vt scriptum legitur, Scitũ à maioribus magistratibus quales fuere Consul, Prætor, Dictator & interrex, leges in veteri republica latas esse, vt obseruauit Paulus Manutius in lib. de Legibus.

n Ferias concipere.] Id patet ex toto tit. præsertim in l. 1. §. 1. & l. 2. in princ. ff. de feri. & ex Suetonio in Claudio c. 22. & Gel. lib. 10. c. 24.

o Ludis præesse.] Quod planè insinuat Liuius 1. Decad. lib. 8. & 3. Decad. lib. 5. vbi ludis Apollinaribus. Iuuenalis saty. 8.

Nec dubitant celsi prætores vendere ludis.

Et Saty. 10. post prin.

Quid si vidisset prætorem in curribus altis
Extantem, & medio sublimem in puluere circi
In tunica Iouis.--

[p] aquæductuum curam gerere, [q] ædem dedicare, de gestis cuiusque magistratus disquirere, [r] duumuiros & decemuiros creare, [s] bonis interdicere: quæque ad disciplinam publicam pertinerent, curare & prospicere: [t] tum criminosos reos facere, officij prætoris erat. [v] Rei autem criminis fiebant, vt accusator criminosum in ius ducat, & apud prætorem reum agat, his verbis: Aio te prouinciam depeculatum fuisse, aut crimen aliquod admisisse. Tunc si reus tacuisset, tanquam in conuictum lis dabatur. si verò esset inficiatus, inquirendo crimini præfixo die, à prætore accusatio constituebatur, & tunc in reum, vt noxam cuius arguebatur, dilueret lege agebatur. [x] Denique illud receptum est, absentibus consulibus, & in prouinciam profectis, habendi senatus prætori Romæ ius fuisse, [y] comitiisque præsidendi, de rebus quæ ad rempublicam pertinent, cõsultandi, vrbi præessendi: atque idem ferè iuris quod consules,

Rei criminis quomodo fiebant.

Prætoris potestas absentibus consulibus.

ANNOTATIONES.

Et satyra 11. ad fi.

Interea Megalesiacæ spectacula mappæ
Idæum solenne colunt, similisque triumpho
Præda caballorum prætor sedet. —

Et satyra 14.

Monstro voluptatem egregiam, cui nulla theatra,
Nulla æquare queas prætoris pulpita lauti.

Et Martialis lib. 12. Epigram 29.

Cretatam prætor cum vellet mittere mappam
Prætori mappam surripit Hermogenes,

Mappa enim signum erat, quod prætor, qui ludis præerat, ostendebat, vt quadrigæ emitterentur, vt constat ex Suetonio in Nerone cap. 22. & Quintiliano lib. 1. cap. 9. & Iuuenale d. Saty. 11. vbi suprà. vide in authent. de Consul. §. quantuncunque. Et huc quoque spectat quod scribit Vlpianus in l. si vt certo. §. interdum. ff. commodati. vel si quis ludos edens prætor scenicis commodauit. Quo in loco Budæus tamen aliter intelligi voluit, ad id minimè respiciens quid sit proprium prætoris.

p Aquæductuum.] Vnde hæc transcripta congestaue sint, non satis scio: at publicis aquis reperio præfectos fuisse S. C. qui cum eius rei causa extra vrbem forent, lictores binos, & seruos publicos ternos, architectos & scribas & librarios, accensos, præcones singulos haberent. Equidem hosce quandoque dici aquarum curatores, interdum aquarios apud Frontinum de Aquæductibus annotauit Cæl. Rhodig. lib. 18. c. 40.

q Aedem dedicare.] Confundit hoc loco Alexander munera prætorum, dum anteà de maiore & vrbano ageret. Quod autem ponit de ædis dedicatione, eius exemplum dedit Aemylius Regilius prætor è minoribus, qui, bello in Antiochia confecto, quam vouerat ædem Laribus in Campo Martio dedicauit. Macrob. Saturnal. lib. 1. c. 10.

r Duùmuiros & decemuiros.] Nam ab Aemilio prætore vrbis Cn. Pupius, & Cælius Quintius Flaminius, apud Liuium 3. Decad. lib. 2. duumuiri, ad ædem Concordiæ in arce faciendam creati sunt. Duumuiros autem eos fuisse, quos & posteà decemuiros appellarunt, videbis infrà lib. 3. cap. 16. in princip. Sed & priuatim quod prætor Decemuiros creauerit ex S. C. testis est ipse Liuius 5. Decadis lib. 2. vbi loquitur de diuisione agri Ligustici & Gallici, ad quem rem prætor decemuiros creauit. Adde & Triumuiros à prætoribus creatos ad colonos ex S. C. deducendos ex eod. Liuio 4. Decad. lib. 9. Hincque illud Horatij libro 1. Sermonum, satyra 3.

— Interdicto huic omne adimat ius
Prætor, & ad sanos abeat tutela propinquos.

s Bonis interdicere.] Paulus lib. 3. Sententiarum, tit. 5. Maritus, inquit, per prætorem bonis interdicitur hoc modo, Quãdo bona paterna tua nequitia disperdis, liberósque tuos ad egestatem perducis, ob eam rem tibi commercio interdico.

t Tum criminosos.] Vt videre licet apud Val. Maximum lib. 8. cap. 1. vbi de M. Pompilio prætore loquitur, & Gellium recitantem pœnas furum ex legibus 12. Tabul. lib. 11. cap. 18. Adde autem superioribus adoptionem recipere ex Gellio lib. 5. ca. 19. non semel.

v Rei autem criminis.] Asconius in 2. in Ver. actio. non multò post princ. Quid est, inquit, reum fieri, nisi apud prætorem legibus interrogari? Cùm enim in ius ventum esset, dicebat accusator apud prætorem reo, Aio te Siculos spoliasse. si tacuisset, lis ei æstimabatur, vt victo: si negasset, petebatur à magistratu dies inquirendorum eius criminum, & instituebatur accusatio.

x Denique illud receptum est.] Liuius 1. Decad. lib. 8. post princip. & lib. 10. vbi de P. Sempronio prætore creato loquitur. & 3. Decad. lib. 2. vbi de senatu à prætoribus vocato post Cannensem cladem. & iterum lib. 3. vbi de senatu vocato à M. Aemylio prætore. & 4. Decad. lib. 2. vbi de L. Corn. Lentulo prætore. & eiusdem Decad. lib. 6. vbi de M. Catone, Is, inquit, ante lucem ingressus, à porta ad prætorem M. Iunium iter intendit. Is prima luce senatum vocauit. & lib. 8. vbi de senatu dato ab Seruio Sulpitio. Et 5. Decad. lib. 1. & iterum lib. 5. ad fi. Et Cornelius Tacitus lib 17. vbi prætor vrbanus, quem non nominat, senatum vocauit. Nam & Varro lib. 4. Epistolicarum quæstionum apud Gel. lib. 14. c. 7. inter eos, per quos, more maiorum, senatus haberi soleret, prætores ponit.

y Comitiisque præsidendi.] Nam & apud Liuium 4. Decad. lib. 4. Cn. Domitius, prætor vrbanus, bina comitia in Capitolio habuit. Sed & antè apud eundem 3. Decad. lib. 5. Comitia à prætore vrbano de Senatus sententia, plebisque scito sunt habita, quibus creati sunt quinqueuiri muris turribúsque reficiendis.

Prætor etiã minoribus magistratibus ius dicebat.

habere, nulla controuersia est. [z] Nec me præterit, memoriæ datum esse, non modò super priuatorum causis, sed inferiorum quoque magistratuum, videlicet quæstorum & ædilium, prætori more prisco ius dicere licere. Itaque tam plebeios & humiles, quàm ædiles & quæstores, reliquosque magistratus, qui nec vocationem, nec præhensionem habent, apud prætorem in ius vocare cuiuis potestas est: quos in vincla duci iubere, pro imperio & potestate & legitimis pœnis afficere poterat. Fertur quoq; [a] Octauius Augustus hoc munus prętori vrbano dedisse, vt popularium litigatorum appellationes cognosceret, prouincialium verò cognitionem consularibus viris ipse delegaret.

Prætores de gradu deiecti.

Si tamen ipsi prętores prauè quid deliquissent, ex consulto senatus nonnunquam prętura deiecti fuere. Nã & [b] P. Lentulus prętor & alij magnis criminibus circunuenti, abdicato magistratu, de gradu exturbati, male administrati muneris pœnas dedere.

Ordo magistratuũ Rom.

Moris præterea fuit, [c] vt sicut dictatores magistros equitum, [d] consules sub se legatos habebant, qui eorum vices gerere, & quoties oporteret, munia obire possent: [e] sic prætores quæstorum ope niterentur. [f] Itaque prætores quæstoribus parentis affectu, & coniunctissimorum loco esse, vetusti iuris fuit.

Quæstores prætorum vicarij.

Tametsi prętores sicut consules non modò quæstorem, [g] sed legatum vnum [h] plurésve in prouincia habuisse, [i] ipsisque quoties abessent, legionum & exercitus curam demandasse, compertum sit.

Prætori vrbano plus decem diebus vrbe abesse non licebat. Lictores prætoris.

Illud quoque non ab re fuerit meminisse, prætorem vrbanum plus decem continuis diebus Roma abesse non licere: ipsisque non duodecim, sicut consuli, sed vt inferior magistratus notaretur, sex tantummodo lictores cum fascibus Romæ: in prouincia verò sibi decreta pro maiestate imperij, etiam cum securibus præire. Paulum tamen Aemylium cum prętor in Hiberos duceret, cum duodecim lictoribus præturam gessisse autores tradunt. Credo equidem, vt dignitas consularis adiuncta prætoriæ videretur, vtque plus maiestatis inesset, ideo duodecim lictores pręter pręscriptum, Aemylium in prouincia habere senatum voluisse Fuitque ani-

ANNOTATIONES.

z Nec me præterit.] Hæc vsque ad versi. Fertur quoque. colliguntur ex Gellio lib.13.c. item 13.

a Octauius Augustus.] Sueto. in vita illius c.33.

b P. Lentulus.] Fortè intelligit de Corn. Lentulo Sura prætore, quem conuictum coniurationis Catilinæ, eo magistratu se abdicare coactum purpureámque vestem, qua amictus erat, deponere & atram fortunæ suæ congruam induere tradunt Plutarch. in vita Ciceronis, & ipse Cicero in 3. in Catilinam Orat. iterúmque in 4. Et adde quod C. Bebius Pamphilus prætor, quòd malè & temere rem in Gallia gesserat, à C. Aurelio, Cos. multis probris increpitus prouincia decedere, ac Romam abire iussus est. apud Liuium 4. Decad. lib.2. & M. Furius prætor, cùm insontibus Cænomanis arma ademisset, Consul, ad quem eius rei cognitio reiecta fuerat, arma illis reddi statuit, & prætorem è prouincia decedere iussit, apud eiundem eiusdem 4. Dec. lib.9. post princ.

c Vt sicut dictatores.] De quo alibi, scilicet lib.4.c.23.

d Consules sub se legatos.] De quo etiam infrà lib.3.c.3.

e Sic prætores Quæstorum ope.] Nam & Cicero Quæstor in Sicilia fuit sub Sext. Peduceo prætore, vt tradit Asconius in 1. Ciceronis in Ver. actio. in argumento ipsius. Et Q. Cæcilius Niger Verris prætoris, vt etiam inibi dicitur. Strabo autem lib.3. Ad Beticam, inquit, prætor mittitur, qui legatum habet & Quæstorem.

f Itaque prætores.] Cicer. in ea.1. in Verr. act. Sic enim, ait, à maioribus nostris accepimus Prætorem Quæstori suo parentis loco esse oportere, nullam neque iustiorem, neque grauiorem causam necessitudinis posse reperiri, quàm coniunctionem sortis. Quod & nos annotauimus in nostris Com. Primige. q.17. in 1. opi. nu.47. incip. hinc sortis.

g Sed legatum vnum.] Id patet ex Strabo. dicto lib.3.

h Plurésve.] Nam L. Corn. Lentulus prætor vrbanus cum quinque legatis profectus est ad opprimendam coniurationum seruorum Setiæ apud Liuium 4. Decad. lib.2.

i Ipsisque non duodecim.] Hæc vsque ad clausulam, Fuitque animaduersum. sunt Plutarc. in vita Pauli Aemylij. Et idem ex eo authore, cuius liber est de Magistratib. Romanis, sub nomine Fenestellæ. Sed hic non omittendum quod scribit Cicero in 2. Orat. de lege agraria. Deinde ibant lictores non cum bacillis: sed vt hic prætoribus anteibãt cum fascibus duobus. & quod scribit Censorinus de die natali cap.19 M. Plectorium Trib. pl. scitum tulisse, quo scriptum erat, Prætor vrbanus, qui nunc est, quique posthac fuerit, duos lictores apud se habeto. Et quod Valerius Maximus lib.1. cap.1. tradit Furium Bibaculum prætorem iussum à patre suo, collegij Saliorum magistro, sex lictoribus præcedentibus arma ancylia tulisse.

k Toga

Toga prætexta prætorum. Pretoris dignitas apud exteras gentes.

maduerſum, prætorio viro, & qui fuiſſet prætura functus, [k] toga prætexta vti licere: [l] eundémque Aemylium non in purpura modò prætexta, ſed trabea candida & miniſtris dealbatis, atque in equo albo præturam geſsiſſe. Neque prætererim, nomen pręroris & munus [m] non Romæ tantùm, ſed apud [n] Latinos populos & [o] Siculos, atque in [p] Samnio, & [q] Campanos, [r] exterasque gentes pręcipuum fuiſſe. [s] Nanque Aegyptiis loco cenſoris erat, cui portoria exigendi munus impendebat. [t] Achęis bini prętores longo tempore imperitarunt, mox vnum accepere. Apud [v] Macedones, [x] Saguntinos & [y] Syracuſanos, domi foriſque iura dabant. In quo magiſtratu

ANNOTATIONES.

k Toga prætexta.] Cicero in Oratio. quam habuit poſt reditum ſuum.

l Eundemque Aemylium.] Plut. in vita illius.

m Non Romæ tantûm.] Verendum hoc loco ne prætoris appellatio exteris ab Alexandro communicata periculosè videatur, qui ſecutus eos, qui de Gręcis Latina faciẽtes pro duce & militum præfecto ϛρατηγῶν, prætorem conuerterunt, vel qui propria nomina ad magiſtratus alienos accommodarunt, vt nomen Romanum aliis eſſe commune creuit, ita & munus non Romæ tantùm: ſed & exteris idem fuiſſe ſignificarunt. Sanè vt Lucilius apud Varronem ait, Prætorum eſt antè præire, & à præeundo, quaſi præitor nomen datum eſt illi, qui præiret iure & exercitu, inquit ille de lingua Latina lib. 4. Sed quod ius præfecto militũ exterorum eſſet in ſuos, & an iuris dicendi facultas, id non fuit literis proditum, vt minus aſſeuerari poſsit.

n Latinos.] Liuius 1. Decad. lib. 8.

o Et Siculos.] Idem author 3. Decad. lib. 4. vbi de Syracuſanis loquitur, & Diod. Sicul. lib. 13. vbi de iiſdem Syracuſis.

p In Samnio.] Idem 1. Dec. lib. 8. vbi de Nympho prætore Samnitũ, & iterum alibi ad fi. eius lib.

q Campanos.] Liuius 1. Deca. lib. 9. vbi de Mario Blaſio prætore Campanorum. Adde & Marſos ex Seneca lib. 3. de Beneficiis cap. 23. dum mentionem facit Atteni illorum prætoris. Et Lauinios ex Liuio 1. Decad. lib. 8. vbi de Milionio eorum prætore. Et Prænestinos ex eodem 1. Decad. lib. 9. & iterum 3. Decad. lib. 3. vbi loquitur de Manilio eorum prætore. Irpinos ex eodem 3. Decad. lib. 4. Lucanos eiuſdem Deca. lib. 5. Nouocomenſes ex Appiano lib. 2. bellorum Ciuilium.

r Exteraſque gentes.] Vt Athenienſes, teſte Diodoro lib. 13. Liuio 4. Decad. lib. 1. & Plutarc. in Pericle non ſemel, & iterum in Solone, iterúmque in Demoſthene, vbi de Charonda & Ariſtophante eorum prætoribus. Probo Aemylio in Miltiade & in Ariſtide, & in Thraſybulo, & in Conone, & in Timotheo. & Valerio Maximo lib. 3. cap. 8. vbi de Socrate loquitur. Paulo Oroſio lib. 5. cap. 9. vbi memorat Heraclitum eorundem prętorem. Scribitque ipſe Plutarch. in Politicis hunc magiſtratum apud Athenienſes ſummum fuiſſe. Lacedæmonios quoque prętores habuiſſe, teſtimonio eſt Probus Aemilius in Alcibiade, dum loquitur de Lyſandro eorum prætore. Reperias tamen apud Pauſaniã lib. 9. militum Lacedæmoniorum præfectos Harmoſtas ab illis dictos fuiſſe. Item & Epirotas Liuius 3. Dec. lib. 9. vbi loquitur de Eropo, & Darda & Philippo eorum prætoribus. Et Rhodios idem Liuius 4. Decadis lib. 3. poſt princip. vbi de Pauſiſtrato eorum prætore. Adde & Acarnanes eiuſdem Decad. lib. 6. vbi de Clyto eorũ prætore, & ex eo loco intelliges ſummam fuiſſe poteſtatem eorum prætoris: quanquàm alius eſſet, qui princeps eorum dicebatur. Adde quoque Meſſenios eiuſdem Decad. lib. 9. vbi de Dinocrate eorum prætore. Item Theſſalos ex Cæſare lib. 3. bell. Ciuilis vbi de Androphane prætore Theſſaliæ, & Liuio 4. Decad. lib. 5. vbi de Eunemo eorum prætore. & 5. Deca. lib. 2. Vbi de Hippia eorum quoque prætore. Carthaginienſes ex eodem 3. Decad. lib. 8. vbi de Adherbale eorum prætore, & 4. Decad. lib. 3. non procul ante fin. vbi de Annibale eorum item prætore. & L. Floro Epito. eiuſd. Liuij lib. 50. Perſas ex Cicerone de Finibus lib. 5. paulò ante fi vbi de Oronte prætore Darei. Q. Curtio lib. 3. vbi de Nabarzanne prætore Darij. & iterum poſteà dum ſimpliciter loquitur de coniugibus & liberis prætorum ipſius Darij. & lib. 4. vbi de eiuſdem prætoribus loquitur. Et Bactrianos ex eodem Curtio lib. 9. vbi de Oxiarte eorum prætore. Et in Meſopotamia ex ipſo eodem lib. 10. Et Marrucinos Marſorum gentẽ ex L. Floro epit. Liuij lib. 73. Et alios de quibus infrà dicemus nu. ſeq.

s Nanque Aegyptiis.] His prætores fuiſſe conſtat ex Curtio lib. 3. vbi loquitur de Siſene Perſa miſſo à Prætore Aegypti ad Philippum. & iterum eodem libro vbi de Sabace eorum quoque prętore. & lib 4. vbi de eod.

t Achæis.] Achæis prætores fuiſſe ſatis conſtat ex Liuio 3. Decad. lib. 8. vbi loquitur de Nicia prætore Achæorum. & 4. Decad. lib. 1. vbi loquitur de Cycliade Aetolorum prætore. & lib. 2. de Ariſthone & de Nicoſtrate. & lib. 4. vbi & de ipſo Ariſthone, aut alio eiuſdem nominis, illorum quoque prætore. Et lib. 6. vbi de Diophane. Simul autem duos habuiſſe colligi poteſt ex ipſo Liuio 4. Decad. lib. 9. vbi ſcribit, quod cùm Philopoemenon, eorum prætor, captus fuiſſet à Meſſeniis, illique miſſum & oblatum fuiſſet venenum, accepto poculo nihil aliud locutus fertur, quàm quæſiſſe, ſi incolumis Lycortas alter Achęorum imperator eſſet: quod cùm audiſſet incolumem eſſe, Bene, inquit, habet. & poculum impauidè exhauſit.

v Macedones.] Apud eos prætores fuiſſe liquet ex Curtio lib. 3. loquente de Amynta prætore Alexandri Macedonis. Et lib. 4. de Antigono eiuſdem prætore. Et Liuio 4. Decad. lib. 10. dum meminit Didæ vnius ex ipſius prætoribus qui Pæoniæ præerat. & Dec. 5. lib. 1. vbi de Xenarcho prætore.

x Saguntinos.] Ex Liuio 3. Dec. lib. 1. & 2.

y Syracuſanos.] De his diximus ſuprà, vbi de Siculis

cum esset [z] Dionysius, gradum ad tyrannidem fecit. [a] apud Thebanos summam imperij tenebant, sicut fuit [b] Epaminundas: & nisi pręsente eo, magistratus eligi nequibant. Sardium prętor de bellis consultabat, & fœdera inibat. [c] Aetolis, cum de bello aut quouis negocio senatum consuluisset, dicendę sententię ius non habebat. [d] Epirotis & [e] Atheniensibus prętor, thesmotheta, & belli dux, singulis annis sortitò creabantur. Is autem siquando bella mouenda, & armis decernendum foret, militum delectus habere, legionesque & turmas conscribere solebat. quam præturam [f] Nicias cum Pericle aliquando gessisse fertur. Nonnunquam Athenienses [g] decem prætores militiæ præfecere, qui per vices castris & legionibus imperitarunt. In quo magistratu cum esset [h] Aristides, Milciadi cesßit: ne in pugna Marathonia aduersus Datym Darij præfectum in dißidium veniret, quum multitudine prætorum, patriæ discrimen impendéret.

ANNOTATIONES.

Siculis dictum est. Quibus adde Plutarchum in Nicia id idem astruentem, vt pote qui memorat Euryclem eorum prætorem. Et Liuium 3. Decad. lib.5. vbi de Syracusanis loquens, Prætores, inquit, priùs creari, quàm legatos nominari placuit. Ex ipsorum deinde prætorum numero mißi oratores ad Marcellum.

z Dionysius.] Videndus est Iustinus ex Trogo libro 21.

a Apud Thebanos.] Hos prætores habuisse videri potest ex Liuio 5. Decad. lib. 2. vbi de Ismenia eorum prætore.

b Epaminundas.] Hunc Thebanorum fuisse ducem nemo nescit, quē στρατηγῶν tā Pausanias lib.1. quàm Xenophon Ἑλληνικῶν lib. 7. dicunt. De quo sic autor ad Herennium, Epaminundas Thebanus imperator, ei, qui sibi ex lege successerat prætor, exercitum non tradidit. qua de re & vt imperium retinuit, consule Pausaniam lib.9.

c Aetolis.] Et his prætores fuisse constat ex Liuio 3. Decad. lib.6. vbi de Scopa eorum prætore. & lib.7. & 4. Decad. lib.1. vbi de Damocrito. & lib.2. vbi de Phania, quem primo loco principem Aetolorum, mox prætorem vocat. & lib.4. vbi de Thoa. & lib.5. vbi iterum de Damocrito. & 5. Decad. lib.2. vbi de Lycisto. Apud eundem quoque 4. Decadis lib.5. Philopœmenes dicit, Bene comparatam apud Aetolos esse, ne prætor cum de bello consuluisset, ipse sententiam diceret. Idque est quod noster Alexander hic dicit.

d Epirotis.] Liuius 3. Decad. lib.9.

e Atheniensibus.] De quibus suprà satis superq;. Hos autem & Thesmothetas. & belli duces capi solitos tradit Plutarch. in Pericle. Et prætereà de ipsis Thesmothetis & Archontis idem author in lib. de Fort. Alexandri. & Pollux lib. 8. ἀρχόντων ἀθήνησιν ὀνόματα. De quo & tu vide quæ nos scripsimus in commentariis Primigeniorum in 17. q. in 1. opi. nu. 60. incip. & apud Athenienses & seq.

f Nicias cum Pericle.] Plutar. in Nicia.

g Decem prætores.] Probus Aemylius in Miltiade & in Thrasibulo. & Vale. Maximus lib.3. c.8. dum de Socrate loquitur.

h Aristides.] Hæc vsque ad fi. sunt Plutarchi in vita Aristidis. Nec omiserim hæc in fi. huius cap. Veteres omnem magistratum, cui pareret exercitus, prætorem appellasse: vnde & prætorium tabernaculum eius dicitur, & in castris Porta prætoria.

Locus ex Ciceronis oratione pro Milone, quando delicta non consummata, ac si perfecta fuissent, puniri debeant.
Cap. XVI.

CVM Ciceronis Orationem quam pro Milone magna cura & summo ingenio elaboratam, in foro dixit multo cum verborum pondere & nitore, quandoque legeremus, in qua ad exaggerandam inuidiam, Clodij seruum in æde Castoris cum sica, vt Pompeium trucidaret, deprehensum dicit, in hęc verba ipsum loquutum offendimus: Nisi quia res perfecta non est, ideo punienda non fuit: quasi exitus rerum, non hominum consilia, legibus vindicentur. Minus dolendum fuit, re non perfecta: sed tamen puniendum certe nihilominus. Hactenus Cicero. An semper, inque omni negocio, praua hominum consilia, quæ exitum sortita non sunt, perinde legibus vindicanda sint, ac si cogitatum facinus esset admissum, in congręssu æqualium tunc me pręsente quærebatur: vt siquis cum telo hominis occidendi causa deprehensus, ipsum non occiderit: vel qui venenum parauit, hominem non necauerit: an tanquam necem intulerit, perinde mulctandus & coercendus pœna sit. Rursus, si extra cogitationis fines peccatum non

excessit, vt quia mente conscelerata quis agitat facinus, illudque adhuc opere non inceptauit, neque actu executus est, an nihilo minus pari supplicio afficiendus fuerit. Et quantum intelligi ex veterum monumentis dabatur, distingui oportere putant: vt si homo magnum aliquod scelus, aut extremum facinus patrare inceptat, vt quia deorum templa funestis facibus incendere, phana depeculari, sacra prophanare, patriam, parentes, Lares, focosque hostibus prodere, necem parenti aut principi parat, aut eiusmodi damnata crimina, in quibus magna calamitas, aut fœdum exitium futurum est, proculdubio leges inceptum facinus, ac si consummatum esset, puniri voluerunt: nec solum autores sceleris, sed facinoris conscios. Non enim secus censuere eum qui tam atrox dirúmve facinus moliri ausus fuit, quique ad tam exitiale scelus animum induxit, perinde affici oportere, ac si illud opere consummasset. Idque exemplis patere, quòd lex Iulia in mœchos animaduertit, ac fures & proditores æque punit, qui adulterium furtúmve patrarunt, quàm qui id inceptarunt, etsi crimen non perfecerunt. Ideo Gręcis lege cauetur, vt tyrannorum filij velut facinoris conscij, parentum crimina luant, & haud secus morte exilioque mulctentur, fœdaque in eos exempla iræ inuidięque exerceantur, tametsi Romana lege caueatur secus. quod in leuioris noxæ criminibus, & vbi non est tanta sceleris magnitudo, aliter statutum est. Tunc enim delinquentes peccato nondum absoluto, non vsque adeò criminibus obnoxij fiunt, nec sceleri ita se obligant, ac si opere exequutum esset, Sed prętoris arbitratu pœna modò maiore, modò minore, pro noxa, & quoad vsque ad facinus progressum fuerit, puniri oportet: vt nec à pœna immunes fiant, nec tam seuera legum disciplina, quàm qui effecere, puniantur. Idque Ciceronem sentire nunc arbitrari, quum legibus hominum consilia, non euenta rerum, vindicari dicit: vt quia immanissimo reatu obnoxius fuit, qui cum sica Pompeij trucidandi causa deprensus fuerat, in quo totius reip. salus, & maiestas imperij periclitabatur, haud dubiè pœna detestabili dignus erat, tametsi illud non consummasset, tanquam eo casu foret, quo hominum consilia incepta, ac si exitum sortita fuissent, pœna coercentur. Non sic autem vbi cogitationis fines crimen non excessit Tunc enim cogitato, necdum incepto facinore, quia intra cordis arcanum facinus retinetur, neque satis apparet nequitia, quoad vsque deducta est, etsi Deo obnoxius fiat, qui scelus quamuis minimum animo pręsumit: tamen crimen conceptum aut cogitatum facinus, legibus pœnam non meretur: quippe voluntates (vt Cato inquit) neque legibus, neque pœnis fiunt obnoxiæ. Huc pertinet illud Iuuenalis: Nam scelus intra se tacitus qui cogitat, vllum Facti crimen habet: scilicet Deo obnoxium inuisumque fieri, qui lęsa conscientia, infandum facinus animo agitauit.

Graecorum lex. — *Saty. 13.*

ANNOTATIONES IN CAP. XVI.

TOtum id caput hoc tractat, An scelera vel cogitata tantum vel etiam incœpta, nondum tamen perfecta, sint punienda: aut æquè ac si perfecta fuissent, aut aliter. De qua re nos latissimè id exequuti sumus in nostris commentariis, An & quibus, aut ex quibus pœnæ legum temperandæ sint. Ideo hic aliter tractandum non duximus.

Quòd Theophrastus sensit, quibusdam viperarum morsibus tibicines mederi, probatum experimentum. *Cap. XVII.*

Heophrastus Philosophus pręstabili vir sapientia, Academiæ post Aristotelem successor, in rebus physicis & mathematicis magna doctrina & æstimatione fuit. eum literis mandasse [a] accepimus, quibusdam viperarum morsibus cantus tibiarum aut fidicinum, atque alia organa artis musicæ modulatè adhibita, aptissimè mederi: quod & [b] Asclepiades medicus literis prodidit, qui phreneticos mente imminuta & valetudine animi affectos, nulla re

Phrenetici

ANNOTATIONES IN CAP. XVII.

a Accepimus.] Ex Plinio id referente lib.28. c.2. & Gellio lib.4.c.13.

b Asclepiades.] Vt prodit Cælius Aurelianus lib. Chronicōn 1. cap.5. & Mart. Capella lib.9. Tu

omnino

magis quàm symphonia & vocum concentu ac modulis resipiscere, & sanitati restitui censuit. Fertur quoque Ismenias Thebanus plures Bœotiorum ischiadicos, & coxendicum dolore laborantes incentione tibiæ bonæ valetudini restituisse. Tanta hominis naturæ cum harmonia consensio est. Quod cum credi vix posset, nuper id nobis quum casu ad id incideremus, pro explorato & comperto fuit. Siquidem à tarantula, id est phalangio percussos, quos vulgo Tarantatos dicunt, haud aliter ex ancipiti morbo conualescere vidimus, quàm si tibicen vel citharista iuxta eos diuersos modulos incinat, vt pro veneni qualitate, ita harmonia & audiendi illecebra capti, venenum illud vel ex intimo corpore dilapsum effundant, aut sensim per venas diffusum dilabatur. Tarantula enim aranei genus est, dirum animal, tactu pestilens. eam si casu spectes, futilem & sine noxa putabis, & sane reliquo anni tempore minime perniciosa aut exitialis, vix aliquid neruorum aut virium ad nocendum habet. Cum verò æstu anni flagrantissimo, assiduo sole Apuliæ campos, vbi peculiare hoc malum existit, torreri cœptum est, tum maxime seu afflatu noxio, seu æstu accensa, morsu virulento pestiferam perniciem affert: cui tãta malo vis est, vt quemcunque morsu percusserit, nisi celeri remedio succurratur, aut stupor exitialis primo, deinde certa nex subsequatur necesse est: aut si qui forte vitæ damnũ euaserint, veluti abalienati mẽte & semiuiui, continuo stupore & hebeti sensu oculorum auriumque affecti, vitam miserabilem ægerrime ducant. Huic pesti & tam præsenti malo quantum prouideri humana deligentia valuit, vnum hoc salubri remedio esse compertum est, si protinus tibicen aut citharista varios concinat modos. tunc enim morbo eiusmodi percussus, qui moribundus, & sermonis & oculorum sensus amiserat, quique nec ingredi, nec fari, neque aliquo sensu frui valuerat, mox vbi tibiam aut citharam admotam propius audit, illo miti sono & concentu captus & demulsus, velut è graui somno excitus, oculos attollit parumper, mox se in pedes erigit, ac sese recipiens, paulatim pro modulo & pulsu sonorum, seruata psallendi lege ingreditur. tunc enim inaugescente sono, quasi permulsis animis & confirmatis, exultabundus maximo nisu atque impetu in saltus gestusque, nec indecoros, neque à pulsu citharæ dissonos erumpit: ita vt etiam rudes & ignaui, psallendi modos docti in ludo videantur. Memoria repeto, dum per loca illa diutino situ squalida, & ardore solis feruentia, cum aliquot comitibus iter intenderem, vndique oppida & vicos, alia tympanis, nonnulla fistulis, pleraque tibicine circunsonantia audisse: cuius rei causam quærentibus nobis relatum est, tarantulæ morbo affectos vndique per oppida curari. Cumque eius rei gratia in pagum quendam diuerteremus, inuenimus adolescentem morbo eiusmodi affectum, qui velut repentino furore ictus, & mente abalienatus, corporis motu non indecoro, & manuum pedumque gestibus ad tympanum psallebat nõ incõcinniter, vtq; vehemẽtius modos acciperet, quasi illo pulsu demulceri animus & leniri dolor videretur, sensim & placide aures tympano admouere, mox caput, manus & pedes crebro motu cõcutere, & demum in saltum se attollere videbamus. Quæ res quum ludo & risu prorsus digna visa foret, interim is qui tympanum pulsabat, sonitu parumper intermisso, pausam fecit. Atque illum morbo affectum, vbi præcentio illa quieuit, velutiat tonitum, stupentique similem, repentè animo linqui, & omni sensu destitui cernimus. Rursus resumpto tympano, vbi primùm modulos audiuit, pristinas illum vires resumere, & acrius in choreas insurgere spectabamus. Creditum est, quod à vero non abhorret, vim illam veneni virulento morsu & sanie conceptam, harmonia & vocum concentu per totum corpus diffundi, atque inde fato nescio quo dilabi & exinaniri. Ideo illos qui morbo eiusmodi laborarunt, siquid reliquiarum residuum fuit, quod penitus curatum non sit, siquando sono extrinsecus vel concentu illorum aures affici contigerit, veluti mente consternatos, toto corpore & animo concuti, ac manibus pedibúsque gestire compertum est, donec

Vocum concentu resipiscunt.

Tarantati.

Tarantula.

Araneæ & scorpiones apud Albanos & Hiberos. vis illa tabifica penitus extincta fuerit. Nos etiam quædam aranearum genera & scorpionum, præcipuè apud Albanos & Hiberos gigni, literis mandatum legimus, letiferi morsus, quibus affectos homines tam dira inficiunt tabe, vt quosdam ridendo, nonnullos flendo, alios diuerso animorum habitu mortem oppetere compellant. *Vipera in Arabia.* Illud tamen proditum memoriæ est, in [d] Arabia viperas minus esse letales, nec morsus letiferi, quòd odoratis depastæ, virulentæ non sunt. [e] *In Phœnicia & Aphrica tractu.* In Phœnicia verò, & omni Aphricæ tractu, truculentiores, & vel solo halitu afferre necem, & [f] *In Syria.* in Syria angues ne lacessitos quidem, Syros attingere, in peregrinos autem, ictu perniciali iras acuere. [g] *In Altenio monte.* Contrà verò in Altenio Cariæ monte scorpiones aduenis innocuos esse: incolis verò, perniciosos & infestos.

ANNOTATIONES.

omnino vide in nostris Commentariis de Nobilitate cap. 13. num. 299. incip. Hincque Pythagoras. cum 7. seq.

c Tarantula.] Consimilia scripsit Nic. Perotus ad Martialis epig. 1. Aelian. de Animal. lib. 9. c. 35.

d In Arabia.] Aelianus lib. 9. c. 34.

e In Phœnicia.] Idem ibid.

f In Syria.] Plinius lib. 8. cap. 59. eodémque vlt. In Syria, inquit, angues, circa Euphratis maximè ripas, dormientes Syros non attingunt: aut etiam si calcati momordere, non sentiuntur maleficia: aliis cuiusque gentis infesti, auidè & cum cruciatu exanimantes: quamobrem & Syri nō necant eos. Idem Aelianus lib. 9. c. 6.

g Contra in Altenio.] Legendum Latino ex Plinio vbi suprà, cuius hæc verba sunt, quæ subdidit iis, quæ ibi ex eo adduximus. Contrà in Latino Cariæ monte Aristoteles tradit à scorpionibus hospites non lædi, indigenas interimi. Huius autem montis Latini meminit & ipse Plin. lib. 5. cap. 29. & Pausanias lib. priore Eliacorum post. prin.

Qui vici, viæ, vel cliui præcipui Romæ fuerint, & vnde nomina originis sumpserint. Cap. XVIII.

Duerti sæpe animum, sicut fora, ita & vicos vrbis præcipuos, partim à conditoribus, nonnunquam ex variis euentis nomina sumpsisse: plerunq; qui loca vrbis incoluere, ad posteros denominationes ex suis nominibus transmisere. [a] *Thuscus vicus* Thuscum vicum ideo dictum ferunt, quòd cum Porsena rex vrbi castra admouisset hostiliter, & repentinas incursiones faceret, neque vt admitteretur efficere quisset, re infecta inde discedens, contra Aricinos admouit copias: vnóque prælio fusi Hetrusci, lassitudine & vulneribus saucij, Romam petiere: vbi maiore cura habiti & culti in calamitate, amore vrbis locum quem incolerent petiere: quibus in vrbe datus est, quē Thuscum vicum appellarunt. Sunt qui credant Cælium Iubenium Hetruscum bello egregium, cum expedita manu Romulo contra Latinos præsidio venisse: cumque in monte Cælio loca editiora tenuisset, post Cælij obitum, ne quid moliri possent, in æqua deducti, infima vrbis coluisse, à quibus Thusco vico, vt ait Varro, nomen datum. [b] Ea autem fuere inter Capitolium & palatium loca iuxta comitium stadiorum ferme quatuor, prope Velabrum, quantum à foro ad circum maximum latitudinis est. [c] Ex vico enim Thusco & Velabro per boarium forum [d] in cliuum publicum flectebatur, atque in ædem Iunonis reginæ,

ANNOTATIONES IN CAP. XVIII.

a Thuscum vicum.] Varro lib. 4. de lingua Latina. Liuius 1. Deca. lib. 2. Festus in verbo, Thuscus. & de hoc quoque vico Plautus in Curculione actus 4. scena 1. Propert. lib. 4. eleg. 2.

At tu Roma meis tribuisti præmia Thuscis,
Vnde hodie vicus nomina Thuscus habet.

Dionysius Halicar. lib. 5. Cor. Tacitus lib. 8. Seruius in lib. 5. Aen. in eum locum,

Tres equitum numero turmæ, ternique vagantur
Ductores. —

Vbi aliam eius nominis rationem reddit. Sed quod Alexander paulò pòst memorat Cælium Iubeniū, legendum est Vibennium, ex maiori parte authorum, quos retuli.

b Ea autem fuere.] Iidem citati authores.

c Ex vico enim Thusco.] Liuius 4. Dec. lib. 7.

d In cliuum publicum.] Publicium vocat Liuius vbi suprà, & Ouid. lib. 5. Fastorum,

Parte locant cliuum, qui tunc erat ardua rupes:
Vtile nunc iter est, Publiciúmque vocant.

Neque enim Publicum, carmen patitur. Verùm Liuius 3. Dec. lib. 10. eum appellat Publicum, quem ibi dicit

ibique [e] ædem Vertumni fuisse autores tradunt, qui Deus instar magni numinis apud Thuscos, & multo in honore fuit. In capite enim vici Thusci, inter circum maximum & Auentinum, [f] Argiletum & [g] sepulchrum Argi visebatur. [h] Patricij autem vici nomen dictum accepimus, quòd regnante Seruio Tullio, quum timor incessisset patres, ne quid Romana nobilitas moliretur, locus in vrbe semotus, quem incolerent, datus fuit, quem patricium, quòd ea loca patricij tenerent, vocatum ferunt. Præter quem fuit [i] angiportus patricius ad ædem Dianæ: ad quem viros ingredi religio non sinit. [k] Cyprium verò dictum autumant, quòd quum Sabini locum incedissent, boni ominis causa Cyprium, hoc est, bonum nuncuparunt, cui postea propter Tulliæ inhumanum scelus, quòd infando facinore carpentum supra defuncti patris corpus egerat, [l] Scelerati dixere nomen. Ex summo enim Cyprio vico eunti dextra in Vrbicum flectebatur: inde ad exquilias iter erat. [m] Sic vicus Aphricus, quòd in eo ex Aphrica diuertebant hospites, quique obsides dati erant, denominari cœpit. [n] Et Fregellæ, quòd ea loca Fregeæ ciuitatis hospites incolerent. [o] Iugarium verò dixere ab ara Iunonis iugæ, quæ præcipuo ibi honore colebatur. Iunonem enim iugam vocant, quòd iungere matrimonia & nuptiis præesse putarūt. [p] Hunc iugarium in infimo Capitolini montis prope Aequimelium & templum Fortunæ fuisse, iuxta ædes matris magnæ, indubia argumenta sunt: quibus in locis etiam [q] Opis & Mineruæ ædes erant. [r] Sobrium autem vicum, vel quòd nulla ibi caupona foret, aut vinaria officina: vbi quia lacte, non vino, Mercurio litabatur, nomen vendicasse Pompeius autor est. [s] Vicus verò longus, sicut via lata à latitudine, sic à longitudine nomen fecit. In eo enim [t] Febris phanum, & ara [v] Pudicitiæ plebeiæ,

Vertumni. Argiletum. Vicus patricius. Angiportus patricius. Cyprius vicus De hoc cap. 6. huius lib. Vicus vrbicus. Vicus Aphricus. Vicus Fregella. Vicus iugarius. Vicus sobrius. Longus vicus. Febris phanum. Ara pudicitia plebeia & patricia.

ANNOTATIONES.

ibi dicit ad solum exustum fuisse. Et Plut. in Publicola & Var. lib. 2. de lingua Latina. vbi tamen nonnulli legunt Publicium.

e Aedem Vertumni.] Fabius Pictor, si is est, in libro 1. de Aureo seculo. & P. Victor 8. regione vrbis Romæ.

f Argiletum.] De hoc Fabius Pictor, Varro lib. 4. de ling. Latina, Virgil. lib. 8. Aen.

Necnon & sacri monstrat nemus Argileti.

Et ibi Seruius, & Liuius 1. Decad. lib. 1. Martialis lib. 1. epig. 162.

Argi nempe soles subire letum.

& lib. 2. epig. 17.

Argiq; letum multus obsidet sutor.

g Sepulchrum Argi.] Varro dicto lib. de lingua Latina, & Virg. eod. lib. 8.

– Et letum docet hospitis Argi.

h Patricij autem vici.] Fest. Pompeius lib. 14. & de hoc vico Cornelius Tacit. lib. 4. & Martialis lib. 7. epig. 72.

Esquilis domus est, domus est tibi colle Dianæ,
Et tua Patricius culmina vicus habet.

& Frontinus lib. 1.

i Angiportus patricius.] Plutar. Probl. c. 3.

k Cyprium.] Varro d. lib. 4. de ling. Latina. Vicus, ait, Cyprius à Cypro, quòd ibi ciues Sabini additi consedetãt, qui à bono omine id appellarunt. Nam Cyprum Sabinè bonum.

l Scelerati.] Varro vbi suprà Ouid. lib. 6. Fasto. vbi, post relatum huius Tulliæ facinus, tandem hæc subdit,

Certa fides facti est, dictus sceleratus ab illa
Vicus, & æterna res expressa nota est.

Et in Ibim,

Infamemq; locum sceleris, qua nomine fecit,
Pressit & inductis membra paterna rotis.

Et Diony. Halicarnass. lib. 4. Liuius 1. Decad. lib. 1. & Festus Pomp. lib. 17. Plin. Secundus, si is est, de Viris illstribus c. 7.

m Vicus Aphricus.] Varro vbi suprà, Vicus, inquit, Aphricus, quòd ibi obsides ex Aphrica bello Punico dicuntur custoditi.

n Et Fregellæ.] Strabo lib. 5.

o Iugarium.] Festus Pompeius lib. 9. Iugarius, inquit, vicus dicitur Romę, quia ibi fuerat ara Iunonis Iugæ, quam putabant matrimonia iungere. Et huc spectat illud Virg. lib. 4. Aen.

Iunoni ante omnes cui vincla iugalia curæ.

Et vide suprà lib. 1. c. 5. Et de hoc quoq; vico Iugario Liuius 3. Dec. lib. 7. & 4. Dec. lib. 5. & eo loco, quem statim citabimus.

p Hunc Iugarium.] Hæc sumpta sunt ex Liuio 3. Decadis lib. 4. cuius hæc verba sunt, Romæ fœdum incendium per duas noctes & diem vnum tenuit. Solo æquata omnia inter Salinas, ac portam Carmentalem cum Aequimelio Iugarióque vico. in templis Fortunæ ac matris Matutæ & Spei extra portam latè vagatus ignis sacra profanáque multa absumpsit.

q Opis & Mineruæ.] Imò Opis & Saturni ex P. Victore in 8. regione vrbis Romæ.

r Sobrium autem vicum.] Festus Pompeius libro 17.

s Vicus verò longus.] Vale. Maximus lib. 2. c. 1. & Liuius 1. Dec. lib. 10.

t Febris phanum.] Val. vbi suprà, Plinius lib. 2. c. 7. Aelianus variæ historiæ lib. 12.

v Pudicitiæ plebeiæ.] Liuius 1. Dec. lib. 7.

quam Virginia Auli filia nupta plebeio, templo sacrauit, esse traduntur. Nanque aliam [x] patriciæ Pudicitiæ ad ædem Herculis rotundā in foro boario fuisse vulgatissimum est.[y] Cuius Pudicitiæ signum præterquam ab ea quę vni nupsisset, castissima matrona attingi, aut in æde litari nulli permissum fuit. [z] In via verò lata, lacus Ganymedis, Solísque & Spei ac Fortunæ templa in magno fuere cultu. Præter quos erat [a] cliuus Capitolinus, ex quo ad æqua vrbis ex Capitolio [b] descensus patuit, iuxta quem [c] Saturni † & Concordiæ templa, haud longe ab æde Iunonis Monetæ: & [d] alter Publicus seu Publicius [e] à Publiciis ædilibus, qui locum statuerunt, vel quod publica impensa constratus foret, sicut via publica, sita apparent. [f] Perque hunc cliuum [g] publicum ad Velabrum, & boarium ac piscarium forum ex Capitolio atque arce

Via lata. Cliuus Capitolinus. Cliuus Publicius.

ANNOTATIONES.

x Patriciæ Pudicitiæ.]Idem ibid.

y Cuius pudicitiæ signum.] Liu. vbi suprà, & Festus Pompeius lib.14. Sed vt id addas fuere & alij vici hic non memorati, videlicet Thurarius, Asconio Pædiano in 3.in Ver. act. & P. Victori in 8.regione vrbis Romæ. & Melius Liuio 4. Decad. lib. 3. Et Sulpitius Lampridio in Heliogabalo. Et is cui Malum punicum nomen erat, Sueto.in Domitiano cap. 1. & P. Victori in 6. regione vrbis. Et Vnguentarius vicus eid. Victori in 8.regione. vicus carinarum, vicus Drusianus: Vicus Sulpitij vlterioris. vicus Sulpitij citerioris. vicus Fortunæ obsequentis, vicus puluerarius, vicus Honoris, & virtutis. vicus trium ararum, vicus Fabritij eid. Victori in 1.Regione. vicus Bellonæ. vicus Mamuri eidem in 6. regione. vicus Ligurum, vicus Padi, vicus Curtarum, vicus Fortunæ respicientis, vicus Apollinis, vicus Diei eid. in 10. regione, vicus Veneris almæ, vicus piscinæ publicæ, vicus Dianæ, vicus Ceios, vicus Triarij, vicus aquæ salientis, vicus laci tecti, vicus Fortunæ Mammosæ, vicus Colopeti pastoris, vicus portæ Rudusculanæ, vicus portæ Neuiæ, vicus Victoris eidem in 12.regione. vicus fidij, vicus frumentarius, vicus trium viarum, vicus Caseti, vicus Valeri, vicus laci miliarij, vicus fortunati, vicus capitis Canteri, vicus trium alitum, vicus nouum, vicus Loreti minoris, vicus Armilustri, vicus columnę lineę, vicus Materiarius, vicus mundiciei, vicus Loreti maioris, in quo erat Vortumnus, vicus Fortunæ dubiæ. eid. in 13.regione, vicus Censorij, vicus Gemini, vicus Rostrati, vicus longæ aquilæ, vicus statuæ Sincianæ, vicus Quadrati, vicus Raciliani maioris, vicus Raciliani minoris, vicus Ianiculensis, vicus Bructianus, vicus larum ruralium, vicus statuæ Valerianæ, vicus Salutaris, vicus Pauli, vicus Sex.Lucij, vicus Simi Publicij, vicus Patratili, vicus laci restituti, vicus Saufei, vicus Sergij, vicus Plotij, vicus vibermi eid. in 14. regione, vt interim omittam alios septem vicos quos non nominat in 2.regione. & 8.in 3. regione, quos etiam non nominat, vt nec alios 8.in 4. regione. nec 15.in 5.regione, nec 20. præter duos, quos solùm nominat in 6.regione, nec 10. in 7. regione. Nec 10. præter alios duos, quos etiam nominat. Nec 30.in 9.regione. nec 8.in 11.regione. Sunt & qui vicum, Pyrum vocatum volūt ex Martiali lib.1.epig.162.

Longum est, si velit ad pyrum venire:
Et scalis habito tribus, sed altis.

Arbores enim vicis & regionibus nomina dedisse videntur ex eo quod iam diximus de malo Punico. Et alicubi Seneca ad Pinum pro regione dicit.

z In via verò lata.] P.Victor in 7.regio. cui nomen indidit viæ latæ, primo loco ponit lacum Ganymedis, & posteà templum Solis, & templum nouum Spei, & templum nouum Fortunæ.

a Cliuus Capitolinus.] De quo Alphenus in l. si ex plagis.§.in cliuo capitolino. ff.ad leg.Aquil. & Liu.1.Decad.lib.3. & 5.Decad.lib.1. & Cic.in epist. ad Attic. lib.2. epist. omnium 16. & Philip. 2. & in Orat. pro C. Rabirio, in fi. eorum, quæ ex ea oratione extant.

b Descensus patuit.] Nam cliuus est illa à vertice montis procliuitas, qua in plana descenditur. Virgil. ecloga 8.

— Quà se subducere colles
Incipiunt, mollique iugum demittere cliuo.

Et hinc descendere per cliuum Ouid. lib.3. Fastor.

Inde velut nunc est, per quem descenditis, inquit,
Arduus in valles per fora cliuus erat.

c Saturni.] Seruius Aeneid. lib.1. Macrobius Saturn.lib.1.c.8.

† Et Concordiæ.] Seru. ibi & longè antè Liu. 3.Decad.lib.2. Ouid.lib.Metam.1.

Candida te niueo posuit lux proxima templo,
Quà fert sublimes alta Moneta gradus.
Nunc bene prospicies Latiam Concordia turbam,
Nunc te sacratæ constituere manus.

d Alter Publicus siue Publicius.] Vtroque enim nomine vocabatur vt diximus suprà nu.4.

e A Publiciis ædilibus.] Ouid. de ea re loquens lib.5.Fastorum,

Plebis ad ædiles perducta licentia talis
Publicios, animus defuit antè viris.

Varro autem lib. 4. de lingua Latina hos publicos appellat, nisi Publicios legendum sit, quod multi putant.

f Perque hunc.] Liuius 3.Dec.lib.6.& 7.

g Cliuum vrbicum.] Virbium vocat Liuius 1. Decad.lib.1. Olbium autem Solinus cap.2. Habitauit, inquit, Seruius Tullius Exquiliis supra cliuum Olbium. Sed quod addas fuit Romæ cliuus suburbanus Martiali lib.5.epig.23.

Alta suburbani vincenda est semita cliui,
Et nunquam sicco sordida saxa gradu.

Et cliuus sacer Horatio & Martiali lib.1.epig.38.

Inde sacro veneranda petes palatia cliuo.

h Lacus

descensum patuisse, & inde in exquilias iter esse tradunt. Nam cliuum vrbicum, iuxta quem Seruius Tullius habitauit, & Publicum vicum, ad quem lacus [h] Fagutalis, [i] Fagutálque Iouis sacellum, in quo [k] fagus arbor sacra visebatur, pariter in exquiliis fuisse proditum est. [l] Fuit quoque cliuus proximus non incelebris, ad quem florales ludi celebrati plerunque sunt, & vicus [m] Cosconius & [n] Histrius, qui, vt multi autumant, à conditoribus nomen vendicarunt. In hoc vico Histrio, secundo Punico bello aquarum magnam vim erupisse [o] T. Liuius memorat. Legimus quoque [p] Sandaliarium vicum ab [q] Apolline Sandaliario, cuius effigiem ornatam sandalio, quod est [r] calceamenti genus, in [s] quarta vrbis regione autores ponunt: Sicut in sexta regione [t] malum punicum fuisse memorant, & ad [v] Capita bubula, ad [x] Pirum & [y] Scalas anularias. Sed quod de vicis, idem de viis dictum accepimus. Nam [z] Carinas à Cicerone dictas Varro significat, iuxta quas [a] templum Telluris, & [b] Pompeij domus. Hæ enim & [c] Suburra celebres & primæ viarum habitæ. Hanc verò ab agro Succussano, vel quòd sub muro Carinarum foret, denominari tradunt. Post quas [d] via sacra non minoris celebritatis & famæ adnominatur: siquidem per eam frequens in Capitolium iter erat, per quam triumphalis pompa, captiua præda, & hostium spolia, suabactis gentibus & nationibus domitis, solemni apparatu triumphi die proce-

Cliuus vrbicus. Fagutal.

Vicus Cosconius & Histrius. Vicus sandaliarius.

Via Carinæ.

Via suburra.

Via sacra.

ANNOTATIONES.

h Lacus Fagutalis.] Solinus d.cap.2. Tarquinius Superbus, inquit, Exquiliis supra cliuum Pullum ad Fagutalem lacum.

i Fagutalque Iouis sacellum.] Varro lib. 4. de ling. Latina, quo loco statim citabimus, & Festus Pomp. lib.6. & vide infrà lib.6.c.11.

k Fagus arbor sacra.] Plin. lib.16.c.10.

l Fuit quoque cliuus proximus.] Varro lib.4. de lingua Latina. Cliuus, inquit, proximus ad Florales vsus (lusus fortè legendum est pro ludos) versus capitolium vetus, quod ibi sacellum Iouis, Iunonis, Mineruæ.

m Vicus Cosconius.] Varro, vbi suprà, Cosconium vocat, nisi ibi mendum sit.

n Et Histrius.] Vide seq. versu.

o T. Liuius.] Scilicet 3. Decad. lib.4. vbi tamen hunc vicum Istriticum vocat. Huius verba sunt, Et in vico Istrico fontem sub terra tanta vi aquarum fluxisse, vt serias doliáque, quæ in eo loco erant, prouoluta, velut impetus torrentis, tulerit.

p Sandaliarium vicum.] Gell. lib.18. cap.4. In Sandaliario, ait, fortè apud librarios fuimus.

q Apolline Sandaliario.] Sueton. in August. cap.57. Ex qua, inquit, summa pretiosissima deorum simulachra mercatus, vicatim dedicabat: vt Apollinem Sandaliariū, & Iouem Tragœdium &c. & P. Victor in 4. regione vrbis Romæ.

r Calciamenti genus.] Ex Donato in Eunuchum Teren. & latè diximus in nostris ll. Connub. l.3. inter ornamenta muliebria.

s In quarta vrbis regione.] P. Victor in dicta 4. regione.

t Malum Punicum.] Ex Sueto. in Domitiano cap.1. Regione, inquit, vrbis sexta, ad Malum Punicum, domo, quam postea in templum gentis Flauiæ conuertit. P. Victor in ea 6. regione dicit Domitianum in eo templum gentis Flauiæ dedicasse. & de eo suprà diximus.

v Capita bubula.] Sueto. in Aug. c.5.

x Ad Pirum.] Nam & is vicus erat, vt suprà diximus ex Martiali.

y Scalas anularias.] Sueto. in Aug. c.72.

z Carinas.] Varro lib. 4. de ling. Latina, & de his Virgil. lib.8. Aeneid.

Romanoq; foro, & lautis mugire carinis.

Sueton. in Tyberio. cap. 15. Cicero in Paradoxis, Manlius habuit ædiculas in carinis. & ad Q. Frat. lib.2. epi.7. de Arus. resp. Cùm diceret: Velle se in Carinis ædificare alteram porticum, quæ palatio responderet. Pet. Victor, qui eas ponit in quarta regione.

a Templum Telluris.] Seruius in eum locum Virg. lib.8. Aen.

-- Et lautis mugire carinis.

Carinæ sunt ædificia facta in carinarum modum, quæ erant intra templum Telluris.

b Et Pompeij domus.] Suet. aut quisquis est in lib. de Claris Grammaticis scribit Leneum Pompeij libertum docuisse Grammaticam in Carinis, in qua regione erat domus Pompeij. Idem in Tyberio ca.15. Romam reuersus, deducto in forum filio Druso, statim e Carinis, ac Pompeiana domo Exquilias in hortos Mecænianos transmigrauit.

c Suburra.] Varro lib.4. de lingua Latina, vbi & eum dicit Succusam appellatū à pago Succusano. Et de hac Liuius 1. Dec. lib.3. Martialis li.6. epig.65.

Quales in media sedent Suburra.

Et lib.10. epig.19.

Altum vincere tramitem Suburræ.

Plutarch. Problem. cap.97. Suet. in Cæsare cap.46. Festus Pomp. lib.17.

d Via sacra.] De hac Varro rei rust. cap.2. Dionysius Halicarnassæus lib.5. Cic. in Orat. pro Plancio. Horat. Epod. Ode 4. & lib.1. Ser. saty.9. in prin. Ouid. lib.3. Tristium eleg.1. & Liuius 1. Dec. lib.2. & 5. Dec. lib.3. Ascon. Pædianus in 2. in Verrem act. Appianus lib.2. bel. Ciuilium. Plin. lib.19. c.1. Sueto. in Cæsare c.46. Iul. Capitolinus in Salonino. Dion in Adriano. P. Victor, qui eum ponit in 4. regione. & alij, quos posteà citabimus.

Sacra cur dicta. Comitium. Via sacra apud Athenienses & Mylasas. Via Melita. Via Colonides. Cloeliæ statua. Cluacina Veneris templum. Cluo. Fabius fornix. Calphurnius fornix. Via fornicata. Via exquilina. Via cælimontana. Septa.

debant: [e] eamque sacram nuncupari, quod inter Romulum & Tatium ictum in ea fœdus fuisse tradunt. Quanuis in comitio inter Romanos & Sabinos percussum fœdus, atque ideo à conuentu Comitium veteres appellasse [f] contendant. [g] Nonnulli quòd per eam sacra in arcem quotmensibus deferri, indéque augures captare auguria solerent, dici opinati sunt. Cuius cognomenti etiam [h] Athenis viam fuisse legimus, quòd Eleusina sacra in ea peragerent. Et alia [i] Mylasæ in Caria eiusdem nominis proditur, ab vrbe ad Iouis templum stadiis sexaginta, per quam sacrorum pompa ferebatur. Inter vicos autem Athenis præcipuæ dignationis [k] Melita, vbi Phocionis ædes erant, & [l] Achæis Colonides memorantur. [m] Hæc quidem sacra Romæ à Carinis oritur, & ab Streniæ sacello, [n] ibi statua Clœliæ virginis insidens equo, ibique ad [o] ædes Larium, & demum ad Scauri ædes procedebant, vbi templum [p] Cluacinæ Veneris situm memorant fuisse, quòd inibi Sabinę mulieres infestas acies, & vsque accensum prælium inter Romanos Sabinósque diremissent. Cluere enim antiqui pugnare dixerunt. [q] In ea quoque regia fuit, vbi Ancus Martius primò, & post aliquot tempestates Iulius Cęsar habitasse fertur. Ibique [r] Fabius fornix arcus marmoreus, à Fabio censore extructus, qui quondam de victis Allobrogibus triumphauit. Et haud procul [s] Calphurnius fornix, apud quem C. Gracchus fragmento subsellij ictus occubuit. Præter quas fuit [t] via fornicata in campo, vbi flaminia & septa fuere. [v] Exquilinam verò & Cælimontanam, quod in Cælium & Exquilinum montem ferrent, denominari ferè vulgatissimum est. [x] Septa verò, frequentia fuere in Martio campo

ANNOTATIONES.

e Eamque sacram.] Diony. Halicarnass. lib. 2. Antiquitatum Romanarum. Festus Pomp. lib. 17. non multò post princ.

f Contendant.] Varro lib. 4. de lingua Latina. Asconius in 3. in Verr. act. & vide Plutarchum in Romulo.

g Nonnulli.] Ouid. lib. 3. Tristium eleg. 1.

Hæc est à sacris, quæ via nomen habet.

Adde autem & in hac sacra via fructus & poma vendi solita ex Ouidio lib. de Arte amandi,

Rure suburbano poteris tibi dicere missa
Illa, vel in sacra sint licet empta via.

h Athenis.] Nam & de sancta Athenarum via Herodotus lib. 6. Pausanias lib. 1. & Isæus in Apologia, & Harpocration, & Dicæarchus in iis, quæ scripsit de Descensu ad Trophoniũ, & ex eo Athenæus lib. 13. c. 23.

i Mylasæ.] Apud Strabonem lib. 14.

k Melita.] Ex Plutarcho in Phocione. Huius quoque meminit ipse Plutarchus in Themistocle. De alia Melita vide Cælium Rhodiginum lib. 20. cap. 5. Fuit & apud ipsos Athenienses via, quam Tripodas vocabant apud Pausaniam lib. 1. vbi huius appellationis causam reddit. Fuit & apud Samios vicus augustus, Laura vocatus, mulierum artificum, vt ex Clearcho tradit Athenæus lib. 12. cap. 19. vbi subdit fuisse & apud suos Alexandrinos vicum huius nominis in quo vendebantur omnia, quæ spectant ad delicias.

l Achæis colonides.] Plutar. in Philopœmene. Fuere & Colonides vrbs Coroneorum oppido finitima apud Pausaniam lib. 4.

m Hæc quidem sacra.] Redit ad sacram Romæ viam, idque est ex Varrone lib. 4. de lingua Latina.

n Vbi statua.] Scilicet in ipsa via sacra ex Liuio 1. Decad. lib. 1. & Seneca in lib. de Consolatione ad Martiam.

o Aedes Larium.] Ex Solino cap. 2. Ancus, inquit, Martius in summa sacra via, vbi ædes Larium est.

p Cluacinæ Veneris.] Hæc vsque ad clausulam, In ea quoque. sunt Plinij lib. 15. c. 29.

q In ea quoque.] Solinus in loco suprà, sub verbo, Aedes Larium.

r Fabius fornix.] Ascon. Pædianus in 2. in Ver. act. vbi Cicero Fabianum vocat. Sed & ipse lib. de Oratore 2. Fornicis Fabij meminit.

s Calphurnius fornix.] Plutarch. in vita Gracchorum. ex quo intelliges non C. Gracchum, sed Tyberium ipsius fratrem illic fuisse interemptum.

t Via Fornicata.] Liuius 3. Dec. lib. 2.

v Exquilinam.] Nic. Perotus ad epigramm. 19. Martialis scribit vicum Exquiliũ, quo de agimus, dictum illum de quo Varro lib. 4. linguæ Latinæ scribit, Ab exquiliis vicus Africus, quod ibi obsides ex Aphrica bello Punico, dicantur custoditi.

x Septa verò.] Seruius in Virgil. eglo. 1. enarrans illud,

Quamuis multa meis exiret victima septis.

Septa, inquit, sunt loca in campo Martio inclusa tabulatis, in quibus popul. Romanus suffragia ferr: & quia sunt similia ouilibus, duo hæc inuicem ponuntur, vt hic septa pro ouilibus. Contrà Lucanus.

— Et miseræ maculauit ouilia Romæ.

Id est septa. Et Iuuenalis saty. 6.

Antiquo, quæ proxima surgit, ouili.

Hæc ille. Sed tu adde Ouidium lib. 1. Fastorum,

Est quoque, quo populum ius est includere septis.

Et Martialem lib. 9. epig. 60. in princ.

In septis Mamurra diu, multumq; vagatus
Hic, vbi Roma suas aurea vexat opes.

Et Stra

loca, quibus olim Oliuia nomen, tabulatis cincta, æuo mox succedente, sumptu magnifico & excellenti cultu marmorea facta, quę [y] excelsas porticus & ingentes ambulationes accepere: [z] in quibus populus ad comitia frequens conuenire, & de dandis honoribus, déque reip. decernere solebant, ibique res censu & æstimatione dignę, & quę magno parantur, venales exponi. [a] De noua autem via, quod supra ædem Vestæ, iuncta [b] Romano foro & Velabro fuerit, quodque ex Velabro ad eam iter esset, ibique ante aduentum Gallorum, Gallos primùm aduentare auditum sit. [c] Pro- *Ouilia.* *Via noua.*

ANNOTATIONES.

Et Strabonem scribentem lib. 5. non procul à fine. Syllam Dictatorem Marianos ad tria, vel, vt alij, quatuor millia, qui arma proiecerant, in campo Martio ad Ouilia coactos, immissis militibus triduo iugulauit. Et Liuius 3. Decad. lib. 6. vbi, Citatis, inquit, centuriæ senioribus, datum secreto in Ouili cum his colloquendi tempus. Et Plinium lib. 16. ca 4. Trabs fuit in porticibus septorum à M. Agrippa relicta. Et Sueton. in Augusto cap. 43. Fecitque nonnunquam vicatim, ac pluribus scenis per omnium linguarum histriones: non in foro modo, nec in amphitheatro, sed in circo & in septis. Et Ausonius in Panegyrico, Non passus septa, non campum, non suffragia. Verùm generaliter septa sunt omnia loca munita & quodā sepimēto vallata, Nā Varro Rei rusticæ libris vocat omnia septa, quibus sunt inclusa animalia. Indéque ab eo laudantur septa Fuluij Hirpini & Pompeij, quibus scilicet ferę conclusæ pascebantur. Idémque lib. 1. c. 11. In villa, inquit, ædificanda hoc potissimum, vt intra septa villæ habeas aquam. Est & apud eum eo. lib. 1. c. 14. inscriptio de septis, quæ tutandi fundi causa fieri deberent, & qualiter, quo in loco ostendit esse quatuor horum genera. Ex quibus Beroaldus in notis Seruij arguit Seruium, vbi suprà, quòd ouilia pro septis & contrà ponerentur. Sed tu de ea te ferto iudicium. Illud autem constat apud Vlpianum in l. 1. ff. de riuis. Septa sunt, quæ ad incile opponuntur aquæ deriuandæ compellendęue ex flumine causa: siue ea lignea sunt, siue lapidea, siue ex alia qualibet materia, ad continendam transmittendamque aquam excogitata.

y Excelsas porticus.] Quod constat ex loco Plinij nuper citato.

z In quibus populus ad.] Ex Liu. loco suprà citato.

a De noua autem via.] Val. lib. 4. de lingua Latina. Cuius, inquit vestigia, quòd ea, qua tum itur Velabrum, & vnde ascendebant ad Rumam noua via locus sacellum. Liuius 1. Decad. lib. 1. & 5. M. Cæditius de plebe nunciauit Tribunis, se in Noua via vbi nunc sacellum est, supra ædem Vestæ, vocem noctis silentio audisse. &c. Huius quoque meminit Plutar. in Camillo. Frontinus lib. 1. de Aquæductibus. Spartianus in Caracalla.

b Iuncta Ro. foro.] Ouid. 6. Fastorum,

Qua via Romano nunc noua iuncta foro est.

c Proptereaque.] Liu. 1. Decad. lib. 5. ante fin. Iussumque, inquit, templum in noua via Locutio fieri. Et iterum posteà in oratione Camilli, Locutio templum propter celestem vocem exauditum in Noua via iussimus fieri. Plutarch. in Camillo & in lib. de fortuna Romanorum. Gell. lib. 16. cap. 17. & ante hos Cicero lib. 1. iterumque 2. de Diuinatione. Sed his viis, ab Alexandro memoratis, adde & alias plurimas vias: scilicet Aemyliam Straboni lib. 5. vbi duas vias Aemylias esse dicit. & lib. 15. & Plinio lib. 2. c. 83. & lib. 19. c. 1. Martiali lib. 3. epig. 4. & lib. 6. epig. 84. & Iulio Frontino Stratagem. lib. 2. cap. 5. vbi de Antonio loquitur. Et Appiam Strab. lib. 5. non semel. & iterum lib. 6, Ciceroni in Orat. pro Milo. Horatio lib. epist. 1. epistol. 6. & rursus 9. Statio lib. Sylua. 1. syl. 3. & lib. 4. sylua 3. Corn. Nepoti in vita Pomponij Attici. & nostro Scæuolæ in l. vxorem. §. concubinæ. ff. de leg. 3. & Ardeatinam Festo Pompeio lib. 16. vbi de Retricibus loquitur. Et Asinariam eod. loco. & Aureliam Ciceroni in 12. Philip. & Sueto. in Galba ca. 20. & Campanam Vitruuio lib. 8. cap. 3. & Cassiam à Coss. stratam Fest. Pomp. lib. 3. & de hac etiam Cicero Philip. 12. & Claudianam Iulio Frontino lib. 1. de Aquæductibus. & Claudiam, siue Clodiam (nisi eadem sit) Iul. Capitolino in Aelio Vero. Et Collatiam Iul. Frontino d. lib. 1. de Aquæd. & Collinam Tacito lib. 19. & Domitianam Statio lib. Syluar. 4. syl. 3. & Fauentinam Plinio lib. 19. c. 1. & Flaminiam Ouid. lib. 1. de Ponto eleg. 9.

Nec quos pomiferis positos in collibus hortos.
Spectat Flaminiæ Claudia iuncta viæ.

Et Plinio lib. 15. cap. 3. cap. vltim. Cicer. Philipp. 12. & lib. 1. ad Attic. & Straboni lib. 5. & Liuio 3. Dec. lib. 2. Sueton in Augusto c. 30. Corn. Tacito lib. 3. & lib. 13. & lib. 19. Martial. lib. 10. epig. 6.

Totaq; Flaminia Roma videnda via.

Festo Pomp. lib. 1. 3. 6. & 17. Iuuenal. satyra 1. in fi.

Quorum Flaminia tegitur cinis, atque Latina.

Et Formicatam Liuio 3. Decad. lib. 2. Et Gabinam eid. 1. Decad. lib. 2. 3. & 5. Et Gallicam, quæ Gallis, per Pomptinum agrum fugientibus data est, ob idque Gallica dicta Iul. Frontino Stratagemat. lib. 2. cap. 6. in princip. Et Hostiensem Cornelio Tacito lib. 11. & Festo Pompeio lib. 14. non semel. Et Latinam Straboni lib. 5. Iuuenali vbi suprà. Liuio 1. Decad. lib. 10. Valerio Maximo lib. 1. cap. 1. vbi de Fortuna muliebri. Sueton. in Domitiano cap. 18. Fest. Pomp. lib. 14. vbi de pudicitiæ signo. & lib. 16. vbi de Retricibus & lib. 17. Eutropio de gestis Roma. libro 3. & 5. Et Lauicanam Liuio 1. Decad. lib. 4. & Frontino eod. illo lib. de Aquæd. & Spartiano in Iuliano. Hanc, ni fallor, Labicanam vocat Strabo lib. 5. hac scilicet ratione, quòd Græci v. literam non habeant, sed vice illius B. litera vtuntur. Et Laurentinam Val. Maximo lib. 8. tit. 5. ad fi. A. Gell. lib. 10. c. 2 Estque de ea illud Ouidij lib. 2. Fastorum,

Aij ara. Alocutionis templum. ptereáque Aij dei aram & Alloquutionis templum illic à Furio Camillo extructum diu mansisse, à multis scriptum & memoratum est.

ANNOTATIONES.

Est via quæ populum Laurentis ducit in agros,
Quondam Dardanio regna petita duci.

Ex quo intelligis quare ita vocabatur. & Nomentanam Straboni lib. 5. Liuio 1. Decad. lib. 3. vbi & hanc olim ficulensem vocatam dicit. & Columellæ lib. 3. cap. 2. & Eusebio Chronographo vbi de fuga Neronis loquitur. & Posthumiam Tacito lib. 19. & Prænestinam Plinio lib. 31. c. 3. & Iulio Capitolino in Gordianis, & Iulio Frontino de Aquæd. lib. 1. & Publicam Liuio 3. Decad lib. 4. & Sabinam Plutar. in Camillo. Et Salinariam, quæ à sale dicta est, quòd illa sal in Sabinos deferri consueuerat. Plinio lib. 31. cap. 7. Videtur tamen Salaria potius dicenda, vt in 19. Tacit. & 17. Festi lego. & ita quoque Varro lib. Rei rust. 1. & lib. 3. cap. 1. & Strabo lib. 5. Liuius 1. Decad. lib. 1. Sueton. in Nerone cap. 48. & in Vespasiano cap. 12. & Festus Pompeius lib. 17. & Sublacensem Frontino lib. 1. de Aquæductibus. Et Tusculanam Dionys. Halicarnass. lib. 8. Valeriam eid. Frontino ibi. & Straboni li. 5. Et Vitelliam Suetonio in Vitellio cap. 1.

In quibus membris in homine insit religio quædam, propter quam illa sanctè coli debeant & obseruari. *Cap. XIX.*

Vibusdam membris in homine religionem inesse, eáque sanctè obseruari & coli decere, multi arbitrati sunt. Siquidem in [a] capite hominis tanquam in arce, vbi mens & sedes animæ creditur esse, quæ pars longè sanctissima homini est, quòd inde originem sumunt sensus & nerui, religio & quoddam numen inesse fertur. Ideo si quem reuerebantur veteres, aut honore dignum putabant, ad omnem occursum [b] caput reuelare & assurgere, ac de via decedere solebant, scilicet existimantes, nudo & aperto capite in exhibendis honoribus esse oportere, veluti omnia nostra patefaciamus: credo etiam valetudinis causa, vt [c] Varro significat, quod ad fidem proximè accedit. detecta enim capita, contra vim algoris calorísue haud dubiè firmiora esse, & ad valetudinem mirè proficere multi censuere. [d] Ideo Aegyptij, quòd detecto sunt capite, habentur firmiores: Persæ verò, quòd cùm mitra & pileo, debiliores, adeo vt leui ictu offendantur capita. Hinc Hannibal, [e] diuus Iulius, [f] & alij summi duces, detecto semper capite, seu sol, seu imber esset, velut contra frigora tempestatésque obdurato, incessere. [g] Masinissa quoque

Religio in capite. Capite reuelato assurgere, & de via decedere. Capite aperto esse, salubre.

ANNOTATIONES IN CAP. XIX.

a Capite.] Caput, vt tradit Plato in Timæo, est membrum corporis diuinissimũ, reliquorúmque membrorum princeps, cui totum corpus connexum dij subesse & parere iusserunt. Hinc ipse Plato, Democritus, Hippocrates, Straton, Erasistratus & Herophilus apud Plutarc. in lib. de Placitis Philosophorum. & Theodericum Syrenensem lib. 5. de Curatione Græcarum affectionum, animæ principatum alij in toto capite, alij in parte ipsius esse censuerunt. Quibus & assentitur Galenus lib. 1. de Regimine morborum acutorum. Sed & his adstipulatur Aristoteles lib. Problem. 33. cap. 1. aliàs 7. Cur, inquit, sternutamentum pro numine siue sacro augurio habetur, non tussis, non grauedo? An quia de capite membrorum, præcipuè diuino, vnde cogitatio est, suum ducit principium. & iterum cap. 9. Cur, ait, sternutamenti eruptio sacra habita est, non etiam cæterorum, vt flatus aut ructus? Quoniam tres sunt partes principes nostri corporis caput, thorax & aluus. Flatus alui respiratio est, ructus ventriculi, sternutamentum capitis, quæ pars sacra præcipuè est. Ideo spiritum hinc exeuntem vt sacrum veneramur & adoramus. Húcque spectat quod Hebræi Rosch, id est caput pro potentia, principatu & tyrannide accipiant. Ex quo illud Genesis 3. Ipsa conteret caput tuum. Et quod diuus Paulus sæpe inculcat Christum esse viri & Ecclesiæ caput: virum autem mulieris, vt 1. ad Corinth. 11. & ad Ephesios 5. & Colocens. 1. Sed & de excellentia & principatu capitis, vide Lactantium de Opificio Dei c. 5. Paulum Aeginetam lib. 1.

b Caput reuelare.] Plutarch. Problem. cap. 10. Cur, inquit, deos salutantes caput operiunt, viris autem dignitate præditis & honore dignis, si etiam velati occurrerint, caput aperiunt? Cuius rei multas rationes adfert, quæ ad hunc locum pertinent.

c Vt Varro significat.] Apud Plinium lib. 28. cap. 6. vbi ita scribit, Capita aperiri aspectu magistratuum, non venerationis causa iussere: sed (vt Varro author est) valetudinis quo firmiora consuetudine ea fierent.

d Ideo Aegyptij.] Herodotus lib. 3. non longè à princip.

e D. Iulius.] Sueton. in eodem cap. 45. huic pertinentia quædam, sed non expressim ponit.

f Et alij summi duces.] Vt Cato Vticensis ex Plutarc. in vita illius.

g Masinissa quoque.] Masanissam vbiq; illum appellat

Numidiæ rex, nullo frigore aut imbre adduci potuit vt caput tegeret. Quod de [h] Hadriano [i] & Seuero principe traditur, tantæ firmitatis fuisse, vt hyeme sæua & gelida per niues & frigora aperto capite incesserit semper. [k] In quo quidem id longe præstantissimum fuit, suis nominibus quemque venerari & salutare, salutantibúsque reddere salutem. [l] Ideo noméclatorem, qui nomina suggereret, iuxta veteres habuere. [m] Si autem nomen non succurreret, illum honoris causa dominum appellabant. [n] Græci verò non proprio, sed officij nomine aut muneris quod gerebat, salutare, religiosius putarunt. [o] Defuncti verò corpus exanime, aut vrnam tangere, venerationis signum erat. [p] Si qui tamen præcipua dignitate & honoribus fulgerent, illos propriis salutare nominibus haud decorum videbatur. [q] Fertur tamen Alexander Ma-

Suo nomine salutare. Nomenclator. Officij aut muneris nomine salutare. Defunctorum corpus aut vrnam tangere. Salutationes.

ANNOTATIONES.

appellat Liuius. Id autem quod hîc de eo dicitur est Ciceronis lib. de Senectute.

h Hadriano.] Spartianus in vita illius. Adrianus, inquit, nudo capite peragrauit omnes orbis partes, & in summis plerumque imbribus & frigoribus.

i Et Seuero.] Herodianus de eodem.

k In quo quidem.] Vide princ. Consuetudinum Picta.

l Ideo momenclatorem.] De his multa Cicero in Orat. pro Murena. & ad Atticum lib. 4. epi. omnium 70. & vide Festum Pompeium lib. 6. vbi eos Fartores dictos scribit, quòd clàm, veluti infarcirent nomina salutatorum in aurem candidati.

m Si autem nomen.] Seneca in 3 ad Lucilium epistola, Obuios, inquit, salutari à nobis dominos solere, si nomen non succurrit. Ex quo doctis quibusdam videtur sensus Martialis, cum scribit lib. 1. epig. 157. ad Priscum:

Cum te non nossem, dominum regémque vocabam.
Cùm bene te noui, iam mihi Priscus eris.

Et lib. 5. epig. 58. ad Cinnam:

Cum voco te dominum, noli tibi, Cinna, placere,
Sæpe etiam seruum sic resaluto meum.

n Græci vero.] Alicubi Plinius, à quo hæc accepisse videtur, Et aliqui, inquit, nomine quoque consalutare religiosius putant.

o Defuncti.] Neque vero tangere solùm, sed & salutare, species fuit venerationis & cultus, cuius index Virgilius lib. 5.

Salue sancte parens: iterum saluete recepti
Nequicquàm cineres, animæq́; vmbræq́; paternæ.

p Si qui tamen.] Id quidem aliter atque aliter obseruatum est. Nam & apud Ciceronem in ea Oratione, quam habuit ad Pontifices pro domo sua, P. Claudius argumentatus est amoris fuisse signum, quòd cùm Cæsar ad eum scripsisset, nominibus tantum vsus esset, neque ascripsisset Procôsuli aut Tribuno plebis: sed in hæc verba, Cæsar P. Clodio salutem. Plutarchus quoque in Crasso illud humanitati assignat, quod ipse Crassus nemini occurebat, cui salutatus ipse salutem non redderet, ac proprio nomine compellaret. Quo etiam pertinet illud Ouidij lib. 2. de Arte amandi,

Nomine quemque suo (nulla est iactura) saluta,
iunge tuas humiles ambitiose manus.

Nam & Donatus enarrans illud Terentij in Hecyra act. 3. scena 5.

Phidippe ades, audi paucis,

Nomine, inquit, appellat. quod facere solemus, iratos mitigare volentes. Verùm contrà est id quod scribit Cornelius Tacitus libro 12. quòd cùm Germanicus & Nero obuij inter se facti essent, Nero Britannicum nomine, ille Domitium salutauere. Quod vt discordiæ signum Agrippina, Neronis mater, multo questu ad Claudium, Rom. Imperatorem detulit. At Tranquillus in Nerone c. 7. Nero, ait, Britannicum fratrem, quòd se post adoptionem Aenobarbum ex consuetudine salutasset, vt subdititium apud patrem arguere conatus est. Sed & Seneca lib. 2. eius operis, cui titulum fecit, Quomodo in sapientem non cadit iniuria. tradit C. Cæsarem Heremno Marco iratum fuisse, quòd cum Caium salutauerat, nec impunè id cessisse. Et Donatus in Virgil. lib 1. Aeneid. in eum locum,

Aeole (nanque tibi diuûm pater, atq; hominum Rex,
Et mulcere dedit fluctus, & tollere ventos.)

Incœpit, inquit à nomine, quod nec Iunonem humilem facit, & Aeolo gratum est. Potior quippe si inferiorem suo nomine vocet, & si beneuolâ monstrat, & illi vnde gaudeat subministrat. Pulchrum est enim si inferiore in loco positus cognitus sit potiori. Ex eod. lib. in eum locum,

Nate dea, quæ nunc animo sententia surgit?

Achates licet, inquit, sit socius, tamen quia fuit inferior, non nomine suo eum appellauit: sed cum omni honorificentia, omisso vero nomine, natum dicit ex dea. Et lib. 7. illud interpretans Iunonis,

Vincor ab Aenea. --

Nomen (inquit Donatus) proprium pro conuitio posuit: quasi dicat, ab vno eodémque vitiosissimo. quod admodum diuersum est ab eo quod suprà ex eo diximus. Et lib. 11. in eum locum,

Hactenus Acca soror potui, nunc vulnus acerbum
Conficit, & tenebris nigrescunt omnia circum.

Quid, inquit, benignius? quid his dictis dulcius? quam vt in salutis fine posita nomine suo appellaret, quam charissimam præter cæteras habuit. Sueton. in Vespasiano cap. 15. volens ipsius Vespasiani clementiam ostendere, Heluidio, inquit, Prisco, qui reuersus ex Syria solus priuato nomine Vespasianum salutauerat, & in prætura omnibus edictis sine honore ac mentione vlla transmiserat, nô antè succensuit, quàm altercationibus insolentissimis penè in ordinem redactis &c.

q Fertur tamen Alexander.] De literis ad Phocionem Aelianus Variæ historiæ lib. 1. c. 25. de Antipatro nondum inueni.

cedo postquam profligato Dario Magnus est cognominatus, nulli nisi Antipatro & *Demetrius.* Phocioni literis dedisse salutem.[r] Et Demetrius præter se & Antigonum patrem, re- *Nero.* gem nec nominasse quenquam, nec salutasse.[s] Nero quoque Cæsar nedum salute, *Crassus* sed ne resalutatione quidem aliquem impartiuit.[t] Crassus contrà. nam infimi ordi- *Reges Numid.* nis singulos propriis nominibus resalutauit.[v] Reges Numidarum pro maiestate ha- *Pyrrhus.* bent, nulli mortalium impartiri osculum, nec salutem.[x] Pyrrhus verò in salutione literarum, adulterinas Lysimachi literas deprehendit. nam quum Ptolemæus Pyrrhum epistolis filium salutaret, in adulterinis quas Ptolemæi nomine Lysimachus *Tigranes.* destinarat, regem nuncupauit.[y] Tigranes autem, quod à Lucullo non rex regum salutaretur, quasi coarguens imperitiam suam, ipsum pari modo retaxauit. namque ad eum vt imperatorem scribere contumaci epistola recusauit. Cui haud absimile *Menecrates.* est,[z] quod Menecrates Iupiter cognominatus, cum literas ab Agesilao hoc tenore accepisset, Menecrati Rex Agesilaus felicitatem: quasi conuicio affectus foret, res- *Darius.* scripsit, Menecrates Rex Agesilao sanitatem.[a] Dario quoque, quum se regem ascripsisset, neque idem nominis Alexandro impartisset, Alexander rescripsit, vt decætero *Cassander.* meminisset se non tantum regi, sed & suo scribere. Cassander verò quum omnibus libellis & epistolis Rex salutaretur, tantæ moderationis fuit, vt nunquam sibi regium *Porus.* vsurparit nomen. sicut[b] Porus Indorum Rex ab Alexandro victus, in posterum nun- *Perses.* quam se Regem appellari sustinuit. Contrà[c] Perses Philippi filius, quum rebus deploratis & euerso regno supplex ad consulem scriberet, tanquam in altiore fastigio *Hannibal.* positus, se Regẽ ascribere non dubitauit. Inter cæteros proditur Hannibal eò insolentiæ processisse post victoriam ad Cannas, vt nulli ciuium suorum nisi per interpretẽ *Pallas.* responsum aut salutem dederit. Et[d] Pallas Claudij libertus, eius proteruiæ fuisse, vt non modò nulli ministrorum salutem impartiuerit, sed ne vocem quidem cum fa- *Sapor.* miliari communicarit. Fertur tamen[e] Sapor Persarum Rex, quum ad Constantium *Artaxerxes.* scriberet Imperatorem, Solis & Lunæ se fratrem dixisse. Et[f] Artaxerxes quum minacibus literis vrbium excidia, vastationes agrorum, cædes & incendia Lacedæmoniis *Laconum breuiloquentia.* interminaretur: Spartanos Laconico more vnico verbo respondisse, scilicet, vt faceret. Cui haud absimile est, quòd quum[g] Lysander post multiplicia bella ad Ephoros scripsisset, Captæ sunt Athenæ, Ephori suo more paucissimis responderunt, Sat

ANNOTATIONES.

r Et Demetrius.] Plutar. in vita illius.

s Nero.] Suetonius in vita illius c. 37. Certè neque aduenìens, inquit, neque proficiscens quenquam osculo impertiuit, ac ne resalutatione quidem.

t Crassus contrà.] Plutarchus in vita illius, vt suprà diximus in verbo, Si qui tamen.

v Reges Numidarum.] Valerius Maximus lib. 2. cap. 1. in fi. Ne Numidæ, inquit, Reges vituperandi, qui more gentis suæ, nulli mortalium osculum ferebant. Quicquid enim in excelso fastigio positum est, humili & trita consuetudine, quo sit venerabilius, vacuum esse conuenit.

x Pyrrhus.] Ex Plutarcho in vita ipsius.

y Tigranes.] Plut. in Lucullo.

z Menecrates.] Id aliter referunt Plutarchus tum in vita Agesilai, tum in Apophthegmatis Imperatorum, tum in Laconicis: & Aelianus Variæ historiæ lib. 12. Sed tu vide quæ de hac re scripserim in nostris Commentariis Nobilitat. cap. 31. in nomenclatura medicorum, vbi de ipso Menecrate.

a Dario quoque.] Q. Curtius lib. 4. post princ.

b Porus.] Ex Philostrato in vita Apollonij lib. 2. cap. 9. in fi. Postquam (ait) ex India decessit Alexander Macedo, nunquam se regem Porus appellauit: quanquam id sibi permisisset Alexãder: neque sicut, sed tanquam satrapa dominabatur, modestè cuncta in honorem Alexandri & loquẽs ac faciens.

c Perses.] Liuius 5. Decad. lib. 2. Plutarch. in vita Pauli Aemylij.

d Pallas Claudij libertus.] Hic dicitur Tacito lib. 13. initio, tristi arrogantia modum liberti egressus, tædium sui mouisse. Qui posteà à Pæto delatus, nominatis libertis eius, quos conscios haberet, respondit, Nihil vnquã se domi, nisi nutu aut manu significasse: vel si plura demonstranda essent, scripto vsum, ne vocem consociaret. De quo vide Senecam in ludo de morte Claudij Cæsaris, cùm ad Inferos Claudio venienti Pallantem cum Narcisso & Felice occurrisse fingit. Hi verò omnes sub Nerone, non sub Claudio vitam cum morte commutauerunt.

e Sapor Persarum Rex.] Ammianus Marcellinus lib. 17. Rex regum, inquit, Sapor, particeps siderum, frater Solis & Lunæ, Constantio, fratri meo salutem plurimam dico.

f Artaxerxes.] Plutarchus in vita illius.

g Lysander.] Plutarc. in Apophthegmatis eiusdem, nec non in vita ipsius.

h Sicut

est capi. Philippo quoque Macedonum regi, iniqua postulanti, Lacedæmonij rescripserunt, his tantum verbis, περὶ ὧν ἡμῖν ἔγραψας, οὔ. De eo quod ad nos scripsisti, non. [h] Sicut iterum quum Spartanos fines ingressus quæsiuisset, vtrum vellent amicum an hostem se venire: iidem rescripserunt, οὐδέτερον, id est, neutrum. In qua quidem re [i] Atheniensium moderatio adnotanda succurrit, qui quum Philippi hostis literas, quas ad Olympiadem scripserat, intercepissent, eas inuiolatas reddiderunt, ne tori genialis & secreta coniugij panderent. [k] Verùm aliter quum diis immortalibus honores dabant, fieri seruatum est. Tunc enim capite operto & velato sacra facere & numina adire mos erat: vt deorum honores longè dispares ab his qui dantur hominibus, magnámque in eo vim diuinitatis ostenderent, quum semoto visu à rerum conspectu, religiose & venerabundi diuina peragerent. Ideo in sacris velare caput, & veste operiri, antiqui moris fuit. [l] Regum quoque capita insigni fascia ornari, sicut Imperatorum aurea corona vel lauro: quoniam ea pars corporis sanctior in homine est, propterea ibi insigne honorum & diadema esse voluerunt. [m] Persarum mos erat, vt si pares essent, osculo impartirent quos honorabant: inferiores verò salutando potentiorum genas manu tangerent. [n] Cognatos tamen, reliquósque necessarios, vbi diutius abfuissent, aut logius essent abfuturi, se inuicem osculari frequens vsus erat: [o] quod à Romanis vsurpatum inuenimus, vt cognatis obuiam factis [p] frontem suauientur. [q] Apud Persas, [r] Medos [s] & Indos, Reges adorari, & in salutando homines toto corpore procidere, inuenimus. Quare Thebanus [t] Ismenias iussus Artaxerxem adorare, ne contra decus faceret, prolapsum annulum sustulisse, & ita adorantis speciem præbuisse dicitur. Id quod Romanis longe est habitum nefas, nisi quod [v] C. Caligula cum Cæsares salutarentur prius, adorari se iussit capite velato vt deum. Mox [x] Diocletianus secordia intolerabilis, contra instituta maiorum, idé exequi ausus fuit. Apud exteros verò [y] Cyro Persarum Regi, adorandi cultum primum delatum comperimus, cui proximum diis immortalibus honorē decreuere. [z] Quod mox Indi & posteri Reges exequi magno studio curauerunt. Id quod Octauius [a] Augustus [b] & Alexander Seuerus præcipuè detestati sunt. Nam si quis inter salutandum flexisset caput, aut assentaretur blandius, foras detrudi atque exigi iussere. [c] Frontem verò

Honos in deos. De hoc sup. cap. 14 huius lib. & cap. 22.

Caput sanctior pars in homine.

Oscula impartiri.

Adorati reges.

Oct. Aug. & Alex. Seuerus adorationem repudiarunt.

Frons.

ANNOTATIONES.

h Sicut iterum.] Idem in Apophtheg. Laconum ignotorum.

i Atheniensium.] Idem author in Demetrio atque etiam in Politicis. & Apuleius in 2. Magiæ apologia.

k Verùm aliter.] Suprà eod. lib. cap. 14. & infrà cap. 22.

l Regum quoque capita.] Idem supra lib. 1. cap. 28.

m Persarum.] Zenodotus in prouerbio νόμῳ καὶ χώρᾳ. & ante eum Xenophon in Oratione de laudibus Agesilai, Patrium morem Persis fuisse dicit, eos osculari, quos honoribus prosequi vellent. & Herodot. lib. 1. Ex quo intelliges non hîc genas, sed genua legendum.

n Cognatos tamen.] Sic Cyrus discessurus dicitur cognatos per osculum oris admisisse lege Persarum. Xenophon lib. 1. Pædiæ. Idémque Cyrus pro more osculatus est Cyaxarem, cùm ad se venisset. lib. 5. Pædiæ.

o Quod à Romanis.] Plinius lib. 14. c. 13.

p Frontem suauientur.] Plutarc. in Proble.

q Apud Persas.] Herodotus lib. 7. Plutarch. in Alcibiade. Valerius Maximus lib. 7. cap. 3. vbi de Dario Rege loquitur. Candidati (vt est mos Persarum) humi prostratis corporibus, Darium regem salutauerunt. Et constat exemplo, quod statim subiicitur. Idem Iustinus lib. 6.

r Medos.] De Persis & Medis hæc dicta Arriani sunt. Ex quo Rhodiginus lib. 2. ca. 33. Cyro, inquit, mortalium primo adorationis cultum fuisse delatum, scribit Arrianus, quam humilitatem Persæ posteà seruauerunt & Medi.

s Et Indos.] Philostratus in vita Apollonij.

t Ismenias.] Plutarchus in Artaxerxe. & Aelianus de Varia historia lib. 1.

v C. Caligula.] Suetonius in vita ipsius cap. 22. Dion quoque in eiusdem vita, vbi plura de ipso ridiculosissima. & Paulus Orosius lib. 7. c. 3.

x Diocletianus.] Eutropius de gestis Romanorum lib. 7. c. 12.

y Cyro.] Rhodiginus ex Arriano vbi suprà in verbo, Medos. Sanè vbi primùm fuerit Cyrus adoratus à Persis, scribit Xenophon Pædiæ lib. 8.

z Quod mox Indi.] De quibus iam suprà diximus.

a Augustus.] Sueton. in vita illius c. 53.

b Alexander Seuerus.] Aelius Lampridius in vita illius.

c Frontem.] Seruius in 6. Eglog. post princi. ibi,

ſacram Genio nonnulli tradunt.ſicut enim[d] Iunoni brachia,[e] pectus Neptuno,[f] cingulum Marti,[g] renes Veneri,[h] pedes Mercurio,[i] digitos Mineruæ conſecrauit antiquitas: ita frons Genio dicata fuit:[k] quippe Deum venerantes, frontem tangere, & indita ad frontem manu, numina adire ſolebant. Quare[l] Pompeio magno frontis honorem, & os probum, velut maximum naturæ munus, tribuerunt. Ipſa enim[m] ſeueritatis & clementiæ index eſt. Ideo minorem frontem venuſtum facere & mitem, remiſſum & quietum, multi cenſuerunt.[n] Contrà frons magna, ſegnes: parua, mobiles: rotunda, iracundos: lata, mente flexibiles deſignauit. Quod etiam carmine Homerus proſecutus fuit, vt ſingulos membris honeſtaret deos.[o] Nanque Iunonem facit candidas vlnas habere,[p] Auroram roſeos lacertos,[q] Mineruam oculos glaucos,[r] Thetidem argenteos pedes,[†] Heben verò talos pulcherrimos.[s] In oculis quoque religio fuit, in quibus imago & natura hominis, ac tacitus ſermo mentis maximè exprimitur. Vt enim[t] cauda leonibus,[v] aures equis animorum indicia præſtant: ſic oculis hominum, mentis imago apparet. nam cordis nuncij ſunt. Ex his enim virtutes vitiáque agnoſcimus, iratum vel propitium animum, lætum aut affectum perpendimus. Dignitatémque oris exhibere conſueuerunt, vitámque à morte diſtinxerunt. Hos oſculari & amplecti,ac præcipua charitate proſequi ſolemus.[x] Refert verò

Frons minor. *Frons magna.* *Frons parua.* *Frons rotunda.*

Oculorum religio.

ANNOTATIONES.

-- Cynthius aurem
Vellit & admonuit. --

Et lib.3.Aeneid.in eum locum,

Dixerat,& genua amplexus,genibusq́ volutans
Hærabat, --

Frontem,inquit, Genio cõſecratam Phyſici dicunt: vnde Deum venerantes tangimus frontem.

d Iunoni brachia.] Democritus in lib. Phyſiologumenῶn, & ex eo Fulgentius Mythologicῶn lib.3.vbi de Peleo & Thetide loquitur.

e Pectus Neptuno.] Homerus lib.2.Iliados paulò ante Catalogum:

ἄρει δὲ ζώνην, στέρνον δὲ Ποσειδάωνι. id eſt,
Marti autem cingulum,pectus verò Neptuno.

Et Fulgentius vbi ſuprà ex ipſo Homero.Sed adde fel quoque ipſi Neptuno dicari ex Plinio libro 11. cap.37.

f Cingulum Marti.] Hoc & ipſum patet ex Homero & Fulgentio dictis locis.

g Renes Veneri.] Fulgentius vbi ſuprà.& vide in noſtris legibus connubialibus lib.15.nu.40. incip. Ex his quoque.

h Pedes Mercurio.] Fulgentius ibi.

i Digitos Mineruæ.] Seruius q.eglo.6.ad prin.

k Quippe Deum venerantes.] Ex Seruio ad 3.Aeneid.vbi ſuprà in verbo,Frontem.

l Pompeio Magno.] Plutarchus in eodem.

m Seueritatis.] Plinius lib.11.c.37.

n Contrà frons magna.] Hæc vſque ad clauſulam, Quod etiam. ſunt Ariſtotelis lib.1. Animalium c.8. & Plinij authoritate Trogi lib.11.c.52.

o Namque Iunonem.] Homerus lib.1.Iliados,
τῷ γὰρ ἐπὶ φρεσὶ θῆκε θεὰ λευκώλενος ἥρη.

Et alibi ſæpe, vt videre poteris in noſtris legibus Connubialibus in 2.l.nu 34. incip.idem Homerus.

p Auroram roſeos lacertos.] Homerus non lacertis dicit, ſed digitis ſcilicet ῥοδοδάκτυλος. ita enim illam vocat lib.2.4.nõ ſemel 5.8.9.& 7.Odyſſeæ & lib.1. & vlt.& Iliados,& alibi ſæpe,
ἦμος δ' ἠριγένεια φάνη ῥοδοδάκτυλος ἠώς.

Quod nos annotauimus in d.legibus l.2. nu.37. incip. Idem quoque. Sunt autem lacerti aliud quàm digiti, videlicet totum brachium à cubito vſque ad manus vertebram quæ carpus dicitur, vt omnibus notum.

q Mineruam oculos glaucos.] Nam eam γλαυκῶπιδα vbique appellat,vt lib.1.Iliados,
Τὸν δ' αὖτε προσέειπε θεὰ γλαυκῶπις ἀθήνη.

Et ſæpe alibi,vt & diximus vbi ſuprà nu.35.

r Thetidem argenteos pedes.] Id eſt, ἀργυρόπεζαν: vt lib.1.Iliados:
Μήτηρ γάρ τέ μέ φησι θεὰ Θέτις ἀργυρόπεζα.

Et aliis locis, quæ videbis vbi ſuprà, nu. 37. idem quoque.

† Heben verò talos pulcherrimos.] Id eſt, καλλίσφυρον, tanquam dicas pulchritalum lib. 11. Odyſſeæ,& in hymno Herculis leonini animi,
Καὶ καλλίσφυρον ἥβην.

ſ In oculis.] Plinius lib. 11. cap. 37. de oculis loquens, Neque vlla, inquit, ex parte maiora animi indicia cunctis animalibus, ſed homini maximè, id eſt, moderationis, clementiæ, miſericordiæ, odij, amoris, triſtitiæ, lætitiæ. Contuitu quoque multiformes, truces, torui,flagrantes, graues,tranſuerſi,limi, ſummiſsi,blandi. Profectò in oculis animus inhabitat. Ardent, intenduntur, humectant, conniuent. Hinc illæ miſericordiæ lachrimæ. Hos cùm oſculamur, animum ipſum videmur attingere. Hinc fletus & rigantes ora riui.Quis ille humor eſt in dolore tam fœcundus & paratus, aut vbi reliquo tempore? Animo autem videmus, animo cernimus. Oculi, ceu vaſa quædam, viſibilem eius partem accipiunt atque tranſmittunt. Philoſtratus in vita Apollonij lib.2.ca.12. Oculi (ait) mores hominum pleroſque indicant. Quod ſi plura requiris adi Cælium Rhodiginum lib.3.c.28.

t Cauda leonibus.] Plinius lib.8.c.16.Leonum, inquit,animi index cauda.

v Aures equis.]Plinius ad id quod proximè diximus,addit, Sunt & equorum aures. Nanque & has notas generoſiſsimo cuique natura tribuit.

x Refert verò Ariſtoteles.] Lib. 1. de Hiſtoria animalium

Aristoteles, caprinos oculos, & modicè conniuentes, aut paruos, morum præstare indicium optimorum: contrà oblongos, pessimos notare: candidos & protentos, impudentes: carnosos, versipelles, mobiles, inconstantes. [y] Nasum quoque morum facere indicium multi arbitrantur. [z] Ideo Persæ adunco naso (quos [a] grypos vocant) præcipuè honorant, quòd talem fuisse Cyrum crederent. simos verò, mites facere & gratiosos. [b] In eo enim irrisionis sedes est: quare [c] nasuti, & [d] habere nasum irrisores dicti. [e] In superciliis autem notatur fastus, qua parte negamus vel annuimus. [f] Ea quidem porrecta, molles significant: nimis deflexa, austeros: inflexa, derisores: demissa, maleuolos: nam si quem fastidimus, truci supercilio designamus: [h] Ideo Romanæ mulieres supercilia Lucinæ consecrarunt, quia inde lux ad oculos fluit. In genis autem est sedes pudoris. Has enim quum pudet, primùm rubore suffundi videmus, pudibundúmque animum ex illis pensitamus. [i] Quare in pueris rubere genas, & in-

Physiognomia ex oculis.

Ex naso.

Ex superciliis.

Ex genis.

ANNOTATIONES.

animalium cap. 10. & Plinius Trogi authoritate lib. 11. cap. 52. Oculi quibuscunque sunt longi, maleficos esse indicant. Qui carnosos à naribus angulos habent, malitiæ notam præbent. Candidi pars extenta, notam impudentiæ habet. Qui identidem operire solent, inconstantiæ. Seruius enarrans illud Virgilij lib. 4. Aeneidos,

-- Ille Iouis monitis immota tenebat Lumina. --

Physicum, inquit, est, vt qualitatem animi ex oculorum, aut corporis mobilitate ostendamus: Ergo modò vult ostendere Aeneam à proposito non esse deuiaturum.

y Nasum quoque.] Id patet ex seq.

z Ideo Persæ.] Pluta. in Politicis, Persæ ad hanc vsque diem homines vnco naso & amant & pulchritudine præditos arbitrantur, in honorem Cyri, qui eiusmodi naso fuisse traditur. Idem in Apophthegmat. Regum & Imperat. Vide Xenophontem in Pædia Cyri.

a Quos grypos vocant.] Plutarch. in Mario. Antiochus autem Syriæ Rex, Grypus cognominatus fuit, teste Posidonio Apanæo lib. 23. Historiarum. & ex eo Athenæus lib. 6. cap. 5. & alibi ex eodem Posidonio lib. 4. c. 4. & 14.

b In eo enim irrisionis sedes.] Plin. lib. 11. c. 37. Et altior homini tantum, quem noui mores subdolæ irrisioni dicauere, nasus. Persius satyra 3.

Ingeminat tremulos naso crispante cachinnos.

c Nasuti.] Martialis lib. 13. epigr. 2.

Nasutus sis vsque licet, sis denique nasus,
Quantum noluerit ferre rogatus Atlas.

Hinc nasutulus diminut. Apuleio, nasutula mulier & dicacula dicitur.

d Habere Nasum.] Martialis lib. 1. epig. 98.

Non cuique datum est habere nasum. & epig. 3.
Maiores nusquam rhonchi, iuuenésque senésque,
Et pueri nasum Rhinocerotis habent.

e In superciliis.] Plinius lib. 11. cap. 37. In ascensu (inquit) eius supercilia homini & pariter & alternè mobilia, & in iis pars animi. Negamus, annuimus. Hæc maximè indicant fastum. Philostratus in vita Apollonij lib. 2. ca. 12. Multa etiam in superciliis genisque posita sunt, ex quibus sapientes & natura periti homines imagines velut in speculo aspicientes, quæ mens illis, quódque sit ingenium contemplantur. Quintil. Institu. Orat. lib. 11. cap. 3. Multum, inquit, & superciliis agitur. Nam & oculos formant aliquatenus & fronti imperant. His contrahitur, attolitur, demittitur: vt vna res in ea plus valeat. Et paulò pòst: Vitium in superciliis: si aut immota sunt omnino, aut nimium mobilia, aut inæqualitate dissident: aut contra id quod dicimus finguntur. Ira enim contractis, tristitia diductis, hilaritas remissis ostenditur.

f Ea quidem porrecta.] Hæc vsque ad clausulam, Ideo Romanæ mulieres. sunt Aristotelis lib. de historia animalium 9. & Plinij ex Trogo lib. 11. cap. 52. Supercilia quibus porriguntur in rectum, molles significant: quibus iuxta nasum flexa sunt, austeros: quibus iuxta tempora inflexa, derisores: quibus in totum demissa, maleuolos & inuidos. Cæterum Cicero in Orat. pro Q. Roscio Comœdo scribit, Supercilia penitus abrasa olere malitiam & clamitare calliditatem: verum id artis est, non naturæ.

g Ideo Romanæ mulieres.] Festus Pompeius lib. 17. vbi de superciliis scribit ea esse in Iunonis tutela, quòd iis protegantur oculi, per quos luce fruimur, quam tribuere putabant Iunonem, vnde & Lucina dicta est. Ante illum Varro lib. 4. de ling. Latina. Lucina (inquit) nascentium dux, quòd menses huius hoc vidisse antiquos apparet, quòd mulieres potissimùm, supercilia sua attribuerũt ei deæ.

h In genis autem.] Plin. lib. 11. c. 37. Infra oculos (inquit) malæ, homini tantùm quas prisci genas vocabant, 12. tabularum interdicto radi à fœminis eas vitantes. Pudoris hæc sedes. Ibi maximè ostenditur rubor. Infra eas hilaritatem risúmque indicantes, buccæ.

i Quare in pueris.] Caro Censorius dicebat, sibi placere magis iuuenes, qui rubescerent, quàm qui pallescerent, quòd rubor arguat probam indolem, pallor non item. Plutarch. in Apophthegma. & in libello, Quomodo oporteat audire poëmata. Et ex eo Erasm. in Apoph. Catonis senioris. Sitúmque est illud Terentij in Adelphis actus 4. scena 5. Erubuit, salua res est. Et in Andria act. 5. sce. 3. Vide, num eius color pudoris signum vsquam indicat? Vide in nostro Repertorio in verbo, Verecundia. vel in verbo, Pudor. Pudori etiam mulierum natura ipsa consultum voluit, vt testatur Plinius lib. 7. cap. 17.

genuo pudore affici, probitatis signum est: in his enim pudor, integritas, & virtus ostenditur. In [k] quo proditum memoriæ fuit, populum Romanum tantum pudori tribuisse, vt Philippo Regi Macedoniæ pluribus criminibus impetito, nihil æquè profuerit, quàm Demetrij filij pudor, in senatu obiecta minimè diluere valentis. [l] Domitiano verò Cæsari crebra oris confusio pro modestia putabatur, quum esset summa immanitas. Ideo qui pudorem obiecere, [m] perfricuisse faciem dicti. Contrà [n] in auriculis rubor: nam læsæ conscientiæ & admissæ turpitudinis signum est.[o] Magnas tamen auriculas, stultum designare voluerunt, & loquacem: [p] mediocres verò, mores optimos præmonstrare. [q] In auribus mulieres binos ternósque vniones aut elenchos ferre, nobilitatis signum fuit: sicut in [r] Oriente viris gestare aurum.[s] Sylla tamen tunc maximè truculentus fuisse dicitur, & aspectu minaci, quum eius faciem rubor infestaret. [t] Plato verò homines rubicundos dixit animosos: nigriores, viriles: albos, Deo deuotos: mellei coloris & decoloris vultus, nimium amatores.[v] Tametsi communi feratur adagio, iracundissimos esse flauos, rubentésque. [x] In pectore autem sedem esse consilij, ea propter prætextatis [y] bullam pendere pro pectore, quod

Ex auriculis.

Platonis ex coloribus physiognomia.

Pectus sedes consilij.

ANNOTATIONES.

k In quo proditum est.] Id Liuij est 4. Decad. lib. 9. Nonnihil hic variat Iustinus lib. 32.

l Domitiano vero Cæsari.] Sueton. in vita illius cap. 18. Vultu, ait, fuit modesto ruborisque pleno. Et paulò pòst, Commendari se verecundia oris adeò sentiebat, vt apud Senatum sic quædam iactauerit, Vsque adhuc certè animum meum probastis & vultum. Cornelius Tacitus lib. Annalium 20. Domitianus, inquit, decorus habitu & ignoris adhuc moribus, crebra oris confusio pro modestia accipiebatur. & alibi in Iulij Agricolæ vita ad fin. ait, Cum denotandis tot hominum palloribus sufficeret sæuus ille vultus & rubor, à quo se contra pudorem muniebat. Plinius quoque in Panegyrico de eodem sic loquitur, Superbia in fronte, ira in oculis, fœmineus pallor in corpore, in ore impudentia multo rubore suffusa.

m Perfricuisse faciem.] Aut, vt alij, frontem: alij item os. Quintilian. lib. 11. cap. 3. paulò ante fi. Viriosa, ait, sunt illa intueri lacunaria, perfricare faciem, & quasi improbam facere. Plinius in præfatione Nat. historiæ, Perfricui faciem, nec tamen profeci. Idem lib. 9. cap. 2. Vt Caluus Vatinio perfrica frontem, & dic te digniorem, qui prætor fieres quàm Catonem. Seneca ad Lucilium li. 5. epist. 40. Perfrices frontem oportet, & ipse te non audias. De ore, Cicero Tuscul. Quæst. lib. 3. Quid tergiuersamur Epicure? nec fatemur eam nos dicere voluptatem, quam tu idem, cùm os perfricuisti, soles dicere? Plura Eras. Chiliadis 1. cent. 8. c. 47.

n In auriculis rubor.] Auricula in fœminæ rubentes & capilli vexati & incompti indicio sunt recentioris concubitus, quod Suetonius in Augusto notauit cap. 69. his verbis, M. Antonius super festinatas Liuiæ nuptias obiecit & fœminam consularem è triclinio viro coram in cubiculū abductam, rursus in conuiuium rubentibus auriculis, incomptiorē reductam. Hoc idem indicat Iuuenalis saty. 11. paulò ante fin. inter signa & vestigia peractæ libidinis,

-- Tacito bilem tibi contrahit vxor
Humida suspectis referens multicia rugis,
Vexata q; comas & vultum auremq; calentem.

n Magnas tamen auriculas.] Vt sunt asininæ. Cuiusmodi Midas Rex Phrygiæ fertur habuisse prouarbioque locū fecisse, quoddicitur in stolidos & crassis auribus. De quo Erasm. Chiliad. 1. cent. 3. cap. 67. Plato autem lib. 12. de Republ. τὰ ὦτα ἐπὶ τῶν ὤμων ἔχοντες, id est, auriculas super humeros habentes, proindeque magnas, de his dicit, qui sunt deiecto ac demisso animo. Has autem magnas auriculas indices esse stultitiæ & loquacitatis testis est Plinius, Trogi authoritate lib. 11. c. 52. Idem Aristot. Historiæ animal. lib. 1. c. 11.

p Mediocres verò.] Aristot. lib. 1. Histor. animal. cap. 11. Aurium (ait) aliæ læues, aliæ pilosæ, aliæ medium tenent, quæ quidem ad audiendum aptissimæ sunt. Huiusmodi Augustum habuisse tradit Sueton. in vita illius c. 79.

q In auribus.] Plinius lib. 9. c. 35. & 11. c. 37.

r In Oriente.] Plinius postremo illo loco.

s Sylla.] Seneca ad Lucilium episto. 11. Sylla (inquit) tunc erat violentissimus, cùm faciem eius sanguis inuaserat. Nam paulò ante dixerat, Quidam nunquam magis quàm cùm erubuerint, timendi sunt, quasi omnem verecundiam effuderint.

t Plato.] Lib. qui Timæus, vel de natura, inscribitur. Aliter tamen Aristo. in lib. Physiognomicon, si is liber eius est.

v Tametsi.] Aristo. in libello de Physiognomia.

x In pectore.] Macrob. lib. 1. Saturnal. c. 6. Hincque illud Plauti in Milite glorioso act. 3. sce. 1.

Quique sapit pectus.

Et in Epidico act. 2. sce. 2.

Sapit hic pleno pectore.

Illudque Horatij epist. lib. 1. epist. 4.

Non tu corpus eras sine pectore.

y Bullam pendere pro pectore.] Macrob. vbi supra, Nonnulli (inquit) credunt ingenuis pueris attributum vt cordis figuram in bulla ante pectus annecteretur: quam inspicientes ita se demum homines esse cogitarent, si corde præstarent. Festus Pompeius lib. 2. paulò ante fi. Bulla aurea insigne erat puerorum prætextatorum, quæ dependebat eis à pectore,

vbi sedes erat consilij, ibi cordis insigne maneret, multi prodidere. Hominis præterea [z] genibus quandam esse religionem & pietatem nouimus. Etenim supplicantes, & qui piè exorare aliquid volunt, deorum hominumque genua amplectuntur, manus apprehendunt, ad genua procumbunt, illáque tanquam sacra suppliciter venerantur & colunt, in his numen & sedem miserationis esse arbitrati. [a] Quamuis apud Græcorum antiquissimos, in supplicando mentum attingi, & altera manu genua apprehendere, aut [b] oleæ ramum velamenta supplicum offerre, vsurpatum sit.

Genua. Supplicum gestus apud diuersos.

Mentum attingere.

ANNOTATIONES.

à pectore, vt significaretur eam ætatem alterius regendam consilio. Dicta est autem bulla à Græco sermone βυλή, quod consilium dicitur Latinè. Vel quia eam partem corporis bulla contingat. id est, pectus in quo naturale manet consilium. Primus autem Tarquinij Prisci filius, quòd in prætextæ annis hostem occidisset, aurea bulla donatus est, teste Plinio lib.33.c.1.

z Genibus.] Homerus lib.1.Iliados,

Τῶν νῦν μιν μνήσασα, παρέζεο, καὶ λάβε γούνων.

Et lib.6. non multò post princ.

ἄδρηστος δ᾽ ἄρ᾽ ἔπειτα λαβὼν ἐλίσσετο γούνων.

Et lib.Ω, siue vlt.

Γούνων ἁψάμενοι λιτανεύσομεν αἴ κ᾽ ἐλεήσῃ.

Et iterum postea,

Χερσὶν ἀχιλλῆος λάβε γοῦνα, καὶ κύσε χεῖρας.

Et lib.7. Odysseæ,

Αμφὶ δ᾽ ἄρ᾽ ἀρήτης βάλε γούνασι χεῖρας ὀδυσσεύς.
Σόν τε πόσιν, τά τε γοῦνατα ἱκάνω πολλὰ μογήσας.

Et Virgil.lib.3.Aeneidos, vbi de Achemenide:

Dixerat & genua amplexus, genibusq; volutans
Hærebat.

Vbi Seruius scribit Physicos genua misericordiæ consecrauisse. Plinius à quo maxima ex parte Alexander hunc locum accepit, lib.11. cap.45. Hominis (ait) genibus religio quædam inest, obseruatione gentium: hæc supplices attingunt, ad hæc manus tendunt, hæc vt aras adorant, fortassis quia inest iis vitalitas. Ouid.3.Metamorph.

Et genibus pronus supplex, similisq; roganti.

Claudianus de Raptu Proserpinæ lib.1.

-- Genibúsque suas cum supplice fletu
Admouere manus.

Diodorus Siculus lib.17. cap.1. Thebanus, inquit, repertus est, qui Macedoni alicui, quò vitæ suæ parceretur, supplicaret, aut qui victoris genua humiliter amplecteretur. Liuius 3.Decad.lib.6. de legatis Syracusanorum loquens, Ad genua se Marcelli consulis proiecerunt, obsecrantes. Et lib. 10. Sophonisba, Syphacis Regis vxor, Masanissam alloquens, Si genua, si victricem attingere manum dextram, precor quæsoque per maiestatem regiam, hanc veniam supplici des &c. Et 4. Decad. lib. 4. Legati vbi hæc audierunt, flentes ad genua Consulis prouoluuntur. Et iterum eod.lib. Deinde suppliciter orantem aduolutúmque genibus audiuit. Apuleius 2.Metamorph. Huius diu manus deosculatus est, & ipsa genua contingens, Miserere (ait) sacerdos.& lib.8. Visísque nobis cum fletu maximo singulorum iuuenum genua contingens sic adorabat, Per fortunas, vestrósque genios &c. Et lib. 9. Ad commouendam miserationem genua eius velle contingere summissus atque incuruatus &c.

a Quamuis apud Græcorum.] Ex Homero lib.1.Iliados,

Καὶ ῥα πάροιθ᾽ αὐτοῖο καθέζετο, καὶ λάβε γούνων
Σκαιῇ, δεξιτερῇ δ᾽ ἄρ᾽ ὑπ᾽ ἀνθερεῶνος ἑλοῦσα. Id est,
Et ante ipsum sedit, & apprehendit genibus
Sinistra, dextra autem mento apprehendens.

Apud Euripidem in Hecuba, ipsa Hecuba obiecit Vlyssi, tanquam inexorabili, quòd vultum auerterat ὡς μὴ προσθιγεῖν γενειάδος. ne mentem eius mulcere posset, reflexo capite, néue supplicem admittere cogeretur. Ex quo Plinius lib. 11. cap. 45. Antiquis Græciæ in supplicando mentum attingere mos erat.

b Aut oleæ ramum.] Liuius 3. Decad. lib. 4. à quo totus hic locus Alexandri desumptus est, tradit, Hippocratem & Epicidem ramos oleæ porrigentes hostes orare, vt se reciperent ac tutarentur. Et eiusdem Dec.lib.9. Decem legatos Locrensium obsitos squalore & sordibus in comitio sedentibus Coss. velamenta supplicum, ramos oleæ, vt Græcis mos est, porrigentes ante tribunal cum flebili vociferatione humi procubuisse. Et 5.Decad.lib.5. de legatis Rhodiorum loquens, Secundum talem orationem vniuersi rursus prociderunt, ramósque oleæ supplices iactauerunt, tandem excitati curia excesserunt. Et huc alludens Virg.7.Aeneid.

Centum oratores augusta ad mœnia Regis
Ire iubet, ramis velatos Palladis omnes:
Donaq; ferre iubet, pacemq; exposcere Teucris.

Et lib.8. eiusdem operis,

Paciferaq; manu ramum prætendit oliuæ.

Et lib.11.

Iamq; oratores aderant ex parte Latini
Velati ramis oleæ veniamq; rogantes.

Et Lucanus lib.3.

-- Durámque viri deflectere mentem
Pacifico sermone parant, hostémque propinquum
Orant, Cecropiæ prolata fronde Mineruæ.

Diodorus Siculus lib.16.ca.10. de Sidoniis loquens, Aduenerant ex vrbe quingenti primarij viri, ramis oleæ prætensis ei supplicantes. Hinc Statius 12. Thebaidos, Oliuam supplicem vocat his verbis,

-- Et supplicis arbor oliuæ.

Lactantius interpres ita dicit vocatam, quòd per eam supplicando pax fieri soleat. Et hinc quoque Eschylo ἱκτήριοι κλάδοι, supplices rami dicti. Nam Græci ἱκετηρίαν, ramum oliuæ à supplicando vocant. Dionysius Halicarnassæus lib. 1. Aduentantibus autem cum magno exercitu Aboriginibus occurrunt Pelasgi cum oleæ ramis, inermes & supplices. Et iterum de supplicis nauis habitu loquens Liuius 3. Decad. lib. 10. Haud procul aberat cum velata infulis ramisque oleæ Carthaginiensium

[c] Et apud Moloſſos cum regis prole ad ſacrarium confugiſſe, eumque ſedentẽ erexiſſe: [d] Spartanis, cruda exta in manus obtuliſſe: [e] Perſis, per Solis iubar obteſtari, vel manu ignem excipere, & ſi voto caderet, ſe in aquam iniecturum interminari: apud [f] Scythas & Latinos [g] populos ſupplicem in Lare ſedere tacitum, abiurationis & maximum ſupplicandi genus notabatur: ſicut [h] Græcis, humi inter cineres conſidere ad ignem. [i] Eratque Macedonum mos, ſi quid ſuppliciter expoſcerent, ſeminudos, & interiori tantum amictos tunica, obteſtari: quod à Romanis quoque vſurpatum meminimus, vt nudo pectore, & deiecta toga ab humeris, deprecentur genu nixi, [k] nonnunquam humi deiecti, quæ infima obteſtatio putabatur. [l] Siculorum verò & Græcorum inualuit mos, ſqualida veſte, capillo & barba promiſſa, illuuie & ſqualore obſitos ad miſerationem adducere: [m] pedibus quoque obuolui, [n] & humum verrere crinibus, [o] aut paſsis protenſiſque [p] manibus obteſtari, præcipuum ſupplicandi ge-

ANNOTATIONES.

occurrit nauis. Idem paulò pòſt, Qui cùm ad puppim prætoriæ nauis acceſsiſſent, velamenta ſupplicum porrigentes &c. Nonnunquam tamen oleæ ramus lana in ſupplicationibus coronabatur, authore Plutarcho in Theſeo. Vide Rhodiginum lib.12.c.19.

c Et apud Maloſſos.] Thucydides de Themiſtocle loquens lib.1. belli Peloponneſiaci non adeò longè à fi. & Plutarchus in Themiſtocle.

d Spartanis.] Herodotus in Clio.

e Perſis.] Plutarch. in Commentario περὶ πρώτου ψυχροῦ. id eſt, de Primo frigido, ſcribit, apud Perſas ſupplicandi modum grauiſsimũ fuiſſe, & quem reieciſſe maximum nefas haberetur, ſi ignem ſupplex excepiſſet: ac ſi voto excideret, in aquam ſe coniecturum interminatus fuiſſet. Proinde, vt ſubdit, quod petiiſſet conſequebatur quidem: ſed interminationis nomine repoſcebatur ad pœnam, quòd præter legem & naturę rationem eſſet intentata. Vide etiam de his ſupplicandi modis Cælium Rhodigin. lib. antiquit. 15.c.18.

f Apud Scythas.] Suidas autem ſcribit quòd apud Scythas maximum ſupplicandi genus erat, extenſo humi corio bubalo, reiectis in dorſum manibus, deſidere.

g Et Latinos.] Dionyſ. Halicarn. lib.8. in princ. dum loquitur de Martio Coriolano, & Plutarchus in eodem tradũt Coriolanum exilio à populo mulctatum Tulli Actij, Volſcorum principis domum ingreſſum, ſupplicis modo in foro tacitum aperto capite conſediſſe.

h Sicut Græcis.] Homerus lib. 7. Odyſſeæ de Vlyſſe loquens, ſic ait,

ὡς εἰπὼν κατ' ἄρ' ἵζετ' ἐπ' ἐσχάρῃ ἐν κονίῃσι
παρ πυρί. --

Et Apollonius Rhodius Argonauticon lib.4.

Τὼ δ' ἄνεω καὶ ἄναυδοι ἐφ' ἑστίῃ ἀΐξαντες
ἵζανον, ἥτε δίκη λυγροῖς ἱκέτῃσι τέτυκται.

Vbi interpretes dicunt lege ſancitum fuiſſe, vt ſupplices apud larem ſederent taciti. Hucque pertinet illud quod Plutarch. Problemmat. cap.150.505. Hos ſupplices ἐφεστίους vocat, veluti in Veſta, hoc eſt lare ſedentes. Rhodiginus lib.15. c.18. Supplicationis huius meminit.

i Eratque Macedonum mos.] Idem & Adrianus Iunius Animaduerſorum lib. 2. cap. 11. verùm ipſe nullum authorem citat, præter eius morem.

k Nonnunquam humi deiecti.] Id luctus magnum ſignum erat, vt dicetur poſteà lib.3.ca.3.

l Siculorum verò.] Iuſtinus lib.4. de his loquẽs, Denuo legatos Athenas mittunt, qui ſordida veſte, capillo, barbàque prolixis & omnis ſqualoris habitu ad miſericordiam commouendam acquiſito, concionem deformes adeunt.

m Pedibus quoque obuolui.] Apuleius lib. 6. Metamorph. non multò poſt princip. Tunc Pſychæ pedes eius aduoluta, & vberi fletu rigans deæ veſtigia, humúmque verrens crinibus ſuis, multiiugis precibus editis veniam poſtulabat. Et huc quoque reſpicit illud Ciceronis in Oratione ad Pop. & Equites Ro. antequam iret in exilium, Oro atque obſecro, quibus ſigillatim ſæpe ſupplex ad pedes iacuì, vt eum, quem ſinguli ſtratum atque abiectum ſubleuaſtis, nunc vniuerſi conſeruatum velitis. Et apud Curtium lib. 3. mater & vxor Darij prouolutæ ad pedes Alexandri, orant, vt ſibi liceat patrio ritu Darium ſepelire, quem rebantur in acie cecidiſſe. Cæſar lib.2. belli Ciuil. de Maſſilienſibus loquens, Vniuerſi, ait, ſe ad pedes proiiciunt, orant &c.

n Et humum verrere crinibus.] Apuleius vbi ſuprà. Liuius 1.Decad. lib.3. non adeò longè à prin. Stant paſsim matres crinibus templa verrentes, veniam irarum cæleſtium finémque peſtis expoſcunt. Et 3.Decad. lib.6. Vndique matronæ in publicum effuſæ circa deûm delubra diſcurrunt, crinibus paſsis aras verrentes, nixæ genibus, ſupinas manus ad cælum ac deos tendentes, orantéſque, vt vrbem è manibus hoſtium eriperent, matréſque Romanas & liberos paruos inuiolatos ſeruarent. Et Silius lib.13.

-- Nunc perplexis pectora barbis
Verrere humum. --

Et Claudianus in laudem Senecæ paulò ante fi.

-- Votiſque vacas & ſupplice crine
Verris humum. --

o Aut paſsis.] Virgil. 3. Aeneid.

At pater Anchiſe paſsis de littore palmis
Numina magna vocat.

p Protenſis manibus.] Cæſar lib.2. belli Ciuilis de Maſsilienſibus loquens, ad legatos atque exercitum ſupplices manus tendunt.

q Sicut

nus fuisse multi prodiderunt: [q] Sicut manus in cœlum tendere, à diis opem exposci, [r] vel puluerem crinibus spargere, intimum doloris signum notabatur. [s] Est quoque in dextris religio. Eam porrigimus, si quid data fide futurum pollicemur: in ipsa enim fidem sacratam Numa [t] Pompilius voluit, sacrúmque Fidei instituit, ad quod flamines curru arcuato manu ad digitos inuoluta, solemni pompa vehi iussit, magno argumento illam in dextris sanctam sacratámque, & propterea minimè violandam ratus. [v] Apud Persas quoque, si quid firmum illibatúmque volebant, illud dextræ & fidei pignore sanciebant: itaque nihil apud eos fide antiquius fuit. Ad dextram verò locari, præcipuè [x] apud Aegyptios, magnus est honos habitus: in [y] medio verò,

Dextra religio.

Ad dextram locari.

ANNOTATIONES.

q Sicut manus in cælum tendere.] Liuius in loco postremo, & præterea Decad. 1. lib. 4. Alij manus ad cælum tendere. Et iterum, Supinas manus ad cælum ac deos tendentes.. Virgil. libro 3. Aeneidos,

-- Tendóque supinas
Ad cælum sine voce manus. --

Et alibi sæpe apud authores.

r Vel puluerem crinibus spargere.] Tibullus in Argonauticis.

Sed primum multas exponam mente querelas,
Caniciem terra atque infuso puluere fœdans.

Vide omnino infrà lib. 3. cap. 7. Et adde superioribus quòd apud Assyrios supplicantes membris incuruatis humum penè vultu contingebant, manibus post terga reiectis connexisque, apud Ammianum Marcellinum lib. 18. Et apud Iudæos supplices manum subiiciebant femori eius, cui supplicabatur. Quódque apud Sybaritas & Crotoniatas ad aras in foro erectas, supplicum more confugere ex Diodoro Siculo lib. 12.

s Est quoque in dextris religio.] Ex Plinio lib. 11. cap. 45. Inest & aliis partibus quædam religio, sicut dextra osculis auersa appetitur, in fide porrigitur. Ex quibus intelligitur hinc locum Alexandri depromptum. Ex quo & illud Virgil. lib. 1. Aeneid.

-- Cur dextræ iungere dextram
Non datur? --

Vbi Seruius, Maiorum fuit hæc salutatio, cuius causam dicit Varro, Callimachum sequutus, asserens omnem eorum honorem dexterarum constitisse virtute, ob quam rem hac se venerabantur corporis parte. Hæc ille. Et idem Virgil. lib. 3. Aeneid.

Iungimus hospitio dextras ac tecta subimus.

Et iterum eodem lib. haud procul à fi. vbi de Achæmenide.

Ipse pater dextram Anchises, haud multa moratus
Dat iuueni: atque animum præsenti pignore firmat.

Id est, vt ibi dicit Seruius, manuum coniunctione, qua firmatur amicitia. Et lib. 4.

Nec te noster amor, nec te data dextera quondam,
Nec moritura tenet crudeli funere Dido.

Et eod. lib. 4.

Tum decuit cùm sceptra dabas, in dextra fidésque,
Quem secum patrios aiunt portare penates,

Et lib. 6. de Palinuro,

Da dextram misero, & tecum me tolle per vndas:
Sedibus vt saltem placidis in morte quiescam.

Et lib. 8.

Accepítque manu, dextrámque amplexus inhæsit.

Et iterum,

-- Mihi mens iuuenili ardebat amore
Compellare virum & dextra coniungere dextram.

Et paulò pòst,

-- Iuncta est mihi fœdere dextra.

Et Plautus in Mercatore,

Vxor tibi placita & placata est, date dextras nūc iam.

Ouid. in epist. Phyllidis ad Demophoontem,

Iura, fides, vbi nunc? commissáque dextera dextræ,
Quique erat in falso plurimus ore Deus?

Liuius 1. Decad. lib. 1. statim post princip. Dextra data fidem futuræ amicitiæ sanxisse. Et 3. Decadis lib. 5. Præsentisque coniungere dextram, id pignus fidei secum ferre. Et lib. 6. Inde dimisso conuiuio dextris inter se datis &c. Et lib. 10. Data dextra in id quod petebatur obligandæ fidei. Et paulò pòst, Et Scipionem recordatio hospitij dextræque datæ. Et Statius lib. 1. Thebaidos,

Iam pariter coëant animorum in fœdera dextræ.

Vbi & id Lactantius interpres annotat. Probus Aemylius in Themistocle. & Plutarch. in Scipione. Cicero Antoniana 11. Dextræ, inquit, quæ fidei testes esse solebant, perfidia sunt & scelere violatæ.

t Numa Pompilius.] Liuius 1. Decad. lib. 1. scribit Numam soli fidei solenne instituisse. Ad id sacrarium flamines bigis curru arcuato vehi iussisse, manuque ad digitos vsque inuoluta rem diuinam facere: significantes fidem tutandam, sedémque eius etiam in dextris sacratam esse. Dionysius autem Halicarnassæus lib. 2. & Plutarch. in vita Numæ tradiderunt fidei templum à Numa conditum fuisse: sed de reliquo nihil dicunt. At Seruius enarrans illud Virg. lib. 3. Aeneid. supra citatum,

Dixerat & genua amplexus. --

scribit dextram fidei consecratam esse.

v Apud Persas.] Diodorus Siculus lib. 16. cap. 10. Probus Aemylius in vita Datami non longè à fine. Fidémque, inquit, de ea re more Persarum dextra dedisset. Admonitionem eam, ait, Rex secum voluens resipuit: apparitoribúsque reuocatis, dimisso Thessalioni dexteram porrexit: quæ res apud Persas pro firmissima fide habetur.

x Apud Aegyptios.] Qui id, vt alia plurima, acceperunt ab Hebræis, quibus ad dexteram locari honoratius erat, vt latè probamus in nostris Commentariis Primigeniorum in præfatione num. 12. & multis seq.

y In medio verò maximus.] Vide omnino quæ nos scripsimus in d. illa præfatione nu. 116. inci. hoc intellige & seq.

Dextra autoritas. maximus. Quod æquè [z] apud Romanos seruatum est. Idem apud Aphros [a] Numidásque. [b] Etiam in dextra magnam viro inesse autoritatem maiestatémque, hoc argumento notari, quum tumultuantem multitudinem dextra compescimus, aut indicere silentium, pacémque manu portenta afferre significamus.[c] Inde nos principū statuas pedestres equestrésque ad hoc æui dextra porrecta inspicimus.[d] Marius quoque quum in Romanos maxima clade sæuiret, quos seruare voluit, dextra porrecta, aut salute data, incolumes fecit. Refert tamen Xenophon, Cyrum singulari prudentia viros adhibitos conuiuas, quò honoratius exciperentur, in sinistra locare solitum, eamque partem velut cordi attinem, digniorem duxisse.[f] Legimus quoque victrices dextras imperatorum, ob fortia facinora milites deosculari, apud Romanos patrij moris fuisse: pedes verò nunquam, nisi quod de [g] Maximino proditur tantæ [h] perfidiæ regnasse, vt in salutationibus sibi pedes osculari siuerit. Tametsi Iulius Cæsar Pompeio Pœno agenti gratias, pedem cum socculo aurato osculandum dedisse legatur. Fuitque [i] apud Lingones seruatum, vt dextræ effigies hospitij symbolum ferret, & incolumitatis tesseram. [k] Sinistram verò attigisse, ominosum erat, & infortunij loco habitum. [l] In ima verò aure memoriæ sedes locabatur: ideo si quem facti alicuius admonebant, aut attestari in iudicio volebant, imam aurem veteres tangebant: propterea tinnitu ferunt aurium, absentium de nobis sermones præsentiri. Quare [m] Aegyptij qui per notas & figuras sensus effingunt, [n] si quem memorem significabant, leporem aut vulpem auritis auribus, quod summi essent auditus & insignis

Ad sinistram locabat Cyrus.

Manuum deosculatio.

Pedum osculatio.

Memoria sedes in ima aure.

ANNOTATIONES.

z Apud Romanos.] De quo & nos latè diximus d.nu.116.& seq.

a Numidasque.] Sallustius in Ingurtha tradit Hiempsalem dextra ad Adherbalem assedisse, ne medius ex tribus, quod apud Numidas honori ducitur, Iugurtha foret.

b Etiam in dextra.] Statius lib. 1. Syluarum de equo Domitiani,

Dextra vetat pugnas, lenam Tritonia virgo
Non grauat.

Ouidius lib.1.Metamor.de Ioue loquens,

-- Qui postquam voce manúque
Murmura compressit, tenuere silentia cuncti.

Lucanus de Cæsare lib.1.

Composuit vultum, dextraq́ silentia iussit.

Persius satyra 4.

Fert animus calidæ fecisse silentia turbæ
Maiestate manus. --

c Inde nos.] Inde est quod Dionysius Syracusanus victorias aureas & pateras, & coronas, quæ simulacrorum porrectis manibus sustinebantur, tollebat. Val. Max. lib.1.c.2.

d Marius.] Vide Plut.in vita ipsius & Appianum.

e Xenophon.] In Pædia Cyri lib.8.

f Legimus quoque.] Plutarch. in Catone Vticensi.

g Maximino.] Iuniore scilicet (duo enim fuere, pater & filius) ex Iulio Capitolino in eius vita.

h Tantæ perfidiæ.] Superbiæ, aut aliud simile dicendum est: neque enim nomen superbiæ hic conuenit.

i Apud Lingones.] Cornelius Tacitus lib. 17. Miserat, inquit, ciuitas Lingonum vetere instituto dona legionibus dextras hospitij insigne. Sed & aliis gentibus id moris esse, satis declarat illud Virgilij lib.3.Aeneidos à nobis suprà citatum.

Iungimus hospitio dextras.

k Sinistram verò.] Eadem scribit Cælius Rhodiginus lib.15. cap.19. sed nullum, more suo, citat authorem.

l In ima verò aure.] Plinius lib.11.c.45.Seruius autem in Virgil. Egloga 6.in princi. & lib.3. Aeneidos ibi,

Dixerat, & genua amplexus &c.

Scribit aures memoriæ consecratas. Hinc autem prouerbium, Aurem vellere. de quo Erasmus chil.1. centu. 7. cap.40. Cui adde illud Senecæ de morte Claudij Cæsaris, Ad hoc velle accesit Hercules & aurem ei tetigit.

m Aegyptij.] Cornelius Tacitus lib.11. aliàs 14. Primi per figuras animalium Aegyptij sensus mentis effingebant, & antiquissima monumenta memoriæ humanæ impressa saxis cernuntur, & literarum semet inuentores perhibent. Et Lucanus lib.3.

Nondum flumineas Memphis contexere byblos
Nouerat: & saxis tantùm, volucrésq́, feræq́,
Sculptaq́ seruabant magicas animalia linguas.

Plinius lib.36.cap.8. Etenim sculpturæ, aut, vt alij legunt, scalpturæ illæ effigiésque, quas videmus Aegyptiæ sunt literæ. Apuleius lib. Metamorph.11. eodémque vltimo, De opertis adytis profert quosdam libros literis ignorabilibus prænotatos: partim figuris huiuscemodi animalium concepti sermonis compendiosa verba suggerentes: partim nodosis & in modum rotæ tortuosis, capreolatimque condensis apicibus, à curiositate prophanorum lectione munita.

n Si quem memorem.] Orus autem Apollo scribit Aegyptios, si quod patens significare volunt, leporem pingere: id enim animal oculos semper apertos habet.

o Si

memoriæ, effingebant: [o] si verò malum, crocodilum: [p] si velocem, accipitrem: [q] si inuidum, anguillam, quod cum piscibus esset insociabilis: [r] si iustum, oculum: [s] si liberalem, dextram manum digitis passis: si auarum, iisdem compressis marmori insculpebant. Etiam cum veniam sermonis à diis poscimus, proximo à minimo digito secus aurem locum Nemeseos tangere, & os obsignare solemus, in eo [t] venam quandam tenuissimam vsque ad ima cordis penetrantem, peruagata opinione arbitrati. [v] Ideo in sponsalibus & solemni die nuptiarum, digitum minimo proximum annulo excolebant, & velut pignus amoris præcipuum ducebant, vt is in summo honore foret, quo duce mutuus amor vsque ad cordis ima penetraret. Sed meminisse par est, [x] hunc annulum nuptialem, non ex auro, sed ferro veteres coniugibus dono dare consuesse: quem quidem prior ætas [y] in sinistra ferebat, crediderim, ne vsu attereretur, quod erat proprium nuptialis annuli: reliquos verò, siue ex ferro, siue auro, quacunque manu deferre licuisse, eisque veteres non ornatus, sed signandi causa vsos fuisse, [z] populumque Romanum sine hoc insigni longo tempore stetisse: solitúmque primò legatis ad exteras gentes profecturis, annulum aureum velut insigne munus dari: híque foris aureo, domi ferreo vtebantur. Postea iudicibus & equestri ordini, [a] hísque quibus & auo paterno sestertia C C C C. census fuisset, ferreos [b] primùm annulos, deinde aureos dari cœptum: quo insigni equester ordo à senatorio, discretus noscebatur. Idémque Lacedæmoniis in vsu fuit, quibus ferrei annuli frequentes fuere. [c] Morisque fuit aureos annulos in luctu & funeribus, funestísque casibus reipub. deponi, & ferreos sumi. Scilicet arbitrati sine auro in luctu esse oportere, in quibus Imperatorum & Principum, aliorúmque quos colebant, & præcipuo honore prosequebantur, aut maiorum imagines effictas exculptásque habebant. [d] Primi enim, saxi fragmentum ferro inclusum gemmæ loco gestasse feruntur: [e] superior Aphricanus sardonychem, quòd sola gemmarum ceram non auferret, [f] Polycratis annulo celebratam. Lentulus aui figuram, Aphricani filius patris effigiem insculpsit annulo. [g] Augustus Octauius Sphingis, mox imagine Magni Alexan-

Digitus à minimo proximus. Annulus nuptialis.

Annulos qui initio gestabant. De hac re infra cap. 29. huius libri.

Gemmarum vsus in annulis vnde.

ANNOTATIONES.

o Si verò malum.] Diodorus Siculus Aegyptios id ab Aethiopibus accepisse scribit lib. 4. c. 1.

p Si velocem.] Diodorus vbi suprà.

q Si inuidum, anguillam.] Idem propemodum Pierius in Hieroglyphicis lib. 29. sed nullo quoque authore comprobante.

r Si iustum, oculum.] Diodorus vbi suprà.

s Si liberalem, dextram] Hic, si liberum, videtur legendum ex Diodoro, vbi suprà, cùm scribit, Reliquarum corporis partium dextra manus, digitis passis libertatem designat. nisi ibi, liberalitatem legendum sit. Subdit autem, Sinistra verò compressis tenacitatem atque auaritiam. Ex quo intelligis non rectè Alexandrum accepisse sensum Diodori.

t In eo venam.] Gellius lib. 10. c. 10. Macrobius lib. 7. cap. 13.

v Ideo in sponsalibus.] Ambrosius in lib. de patriarchis. & in can. fœminæ. 30. q. 5. ad fi. Vnde, inquit, & quarto annulus digito inseritur, ideo quia in eo vena quædam (vt fertur) sanguinis ad cor vsque perueniat. Alia etiam ibidem datur ratio quare & velentur fœminæ dum maritantur, & cur annulus à sponso sponsæ detur.

x Hunc annulum nuptialem.] Plin. lib. 33. c. 1.

y In sinistra.] Plinius vbi suprà, non longè à princ. Manus & prorsus sinistræ maximam authoritatem conciliauere auro, non quidem Romanæ, quorum more ferreum id erat & bellicæ virtutis insigne.

z Populumque Rom.] Idem Plinius eod. cap. non vno in loco.

a Hisque quibus.] Plinius lib. 33. c. 2. cuius hæc verba sunt, Hac de causa constitutum, ne cui ius id esset, nisi cui ingenuo ipsi patri, auóque paterno sestertia C C C C. census fuisset & lege Iulia theatrali in 14. ordinibus sedendi.

b Ferreos primùm annulos.] Ex Plinio dicto lib. 33. c. 1.

c Morisque fuit.] Suetonius in Augusto c. 100. Alij, inquit, exequiarum die ponendos annulos aureos ferreósque sumendos. Liuius 1. Decad. lib. 9. tradit Romanos audito Candinæ pacis nuncio aureos annulos posuisse.

d Primi enim.] Lege, Primum enim. Idque Plinij est in fi. procemij cuius hæc sunt verba, Primúmque saxi huius fragmentum inclusum ferro ac digito circundatum, hoc fuisse annulum & hoc gemmam.

e Superior Aphricanus] Plinius lib. 37. cap. 6.

f Polycratis.] De qua Herodotus lib. 3. & Plinius lib. 33. c. 1. & 37. c. 1. non semel.

g Augustus Octauius.] Plinius lib. 37. c. 1. Suet. in Augusto c. 50.

dri, nonnulli [h] Harpocrate & Aegyptiis diis vsi sunt. Notaque est Pyrrhi [i] gemma, in qua Apollo & Musæ cum suis insignibus non efficta, sed natiua specie visebantur. [k] Et annulus Syllæ, in quo traditus Iugurtha insculptus erat. Celebratur quoque rana [l] Mecœnatis, & ensifer leo [m] Magni Pompeij in gemma, [n] & Seleuci annulus fatalis, in quo ancora efficta visebatur, cuius imago in femore posteris familiæ natiua apparuit: [o] sicut Thebis habere lanceam, genitiuis notis Satorum nomini & familiæ datum erat. Inter quos fertur in brachio [p] Dacorum, notam originis quarto quoque partu regenerari. [q] Et Augustus corpore maculoso in modum & ordinem cælestis vrsæ notas habuisse. Præ cæteris autem magnis effertur laudibus [r] Nonij senatoris annulus gemma X X. millibus sestertiis taxata, propter quam ab Antonio proscriptus fuit. Proditúmque memoriæ est, [s] Macrianorum familiam hoc habuisse proprium, vt Magni Alexandri imagines tam viri quàm fœminæ in annulis deferant, & reliqua supellectile effictas. [t] Ipse tamen, deuicto Dario, quas destinabat in Asiam literas, Darij annulo imprimebat: quas verò in Europam, suo. Quibusdam verò Epicuri [v] imagines non in annulis modo, sed & poculis habere, magnæ curæ fuit, hoc fausti ominis generi & nomini suo esse arbitrati. [x] Claudij verò Cæsaris principatu compertum est, non gemma signare, sed auro: [y] quòd violare signis gemmas nefas ducerent. Quomodo [z] Commodus Imperator signo Amazoniæ signasse dicitur, donec secutis temporibus passim id insigne appeti cœpit. Annulorúmque frequens vsus fuit & promiscuus, ita vt Romani [a] milites sine delectu, & demum [b] liber-

Nota genitiua.

Nonij senatoris annulus.

Epicuri imago in annulis.

ANNOTATIONES.

h Nonnulli Harpocrate.] Plinius lib. 33 ca. 3. Iam vero (inquit) etiam Harpocratem, statuásque Aegyptiorum numinū, in digitis viri quoque portare incipiunt.

i Pyrrhi gemma.] Plinius lib. 37. c. 1. & Solinus c. 11. Marbodæus Solinum imitatus, sic ait,

Rex Pyrrhus digito gessisse refertur Achatem,
Cuius plena nouem signabat pagina Musas,
Et stans in medio cytharam tangebat Apollo,
Naturæ non artis opus, mirabile dictu.

k Annullus Syllæ.] Plinius d. lib. 37. c. 1. Plutar. in vita Syllæ & Marij & Val. Max. lib. 8. c. 15.

l Mecœnatis.] Plinius vbi suprà. Vide Leonicenum Variæ historiæ lib. 2. c. 20.

m Magni Pompeij.] Plutarch. in vita illius in fi. vbi machærophotum hunc, qua dictione Græca vsus est Cicero Epistol. ad Q. Fratrem lib. 2. epist. 8. cùm dicit Machærophoris centum sequentibus, miros risus nos edere.

n Seleuci.] Clemens Alexandrinus Pædago. c. 11. Iustinus lib. 15. Ausonius in vrbium catalogo vbi de Antiochia & Alexandria. Vide & nostros Commentarios Nobilitatis c. 6. nu. 20. incip. nec illud.

o Sicut Thebis.] Iustinus d. lib. 15.

p Dacorum.] Plinius lib. 7. c. 11.

q Et Augustus.] Sueton. in vita illius c. 80.

r Nonij senatoris.] Plinius lib. 37. c. 6. Siquidem extat hodiéque huius generis gemma, propter quā ab Antonio proscriptus Nonius senator est, filius Strumæ Nonij eius, quem Catullus poëta in sella curuli visum indignè tulit: auúsque Seruilij Noniani, quem consulem vidimus ille que proscriptus fugiens, hunc e fortunis suis omnibus annulum abstulit secum, quem certum est sestertiis viginti millibus æstimatum. Sed mira Antonij feritas atque luxuria propter gemmam proscribentis. Nec minor Nonij contumacia proscriptionē suam amantis, cùm etiam feræ abrosas partes corporis relinquant, propter quas se periclitari sciant. Quæ postrema verba dixit propter Castoreum, qui vrgente periculo testes sibi ipsi amputat, non ignarus ob hoc se peti. idem Plin. lib. 8. c. 30.

s Macrianorum.] Trebellius Pollio in vitis triginta tyrannorum, vbi Quieti vitam describit.

t Ipse tamen &c.] Hæc superiùs sunt dicta fusè.

v Epicuri.] Plinius lib. 35. cap. 2. Idem (ait) palæstras athletarum imaginibus & ceromata sua exornant & vultus Epicuri per cubicula gestant ac circumferunt seruum. Adde autem supradictis Clearchi Lacedæmonij signo incisas fuisse Cariatides saltantes, vt tradit Plutarchus in Artaxerxe. Et Athenionis Atheniensis tyrāni annulo Mithridatis apud Athenæum lib. 5. c. 11.

x Claudij.] Plinius lib. 33. c. 1.

y Quod violare.] Idem Plinius ibid.

z Commodus.] Iulius Capitolinus in vita Claudij Albini post princip. vbi inserit literas quibus ad ipsum Albinum Claudius scripsit signo Amazoniæ, vt dicit, signo signatas. Ante hunc tamen Nero, Amazoneum signum detulit, & paulò antè C. Sestius, consularis vt refert Plinius lib. 34. c. 8. post princip. Superioribus autem adde Ptolomæum, tertium Aegypti Regem, Vlyssis imaginem in sigillo gessisse, vt tradit Euphantes lib. 4. Historiarum, & ex eo Athenæus lib. 6. cap. item 6. Et Aristomenem Agathoclis imaginem in annulo apud Polybium gessisse lib. 15.

a Romani milites.] Herodianus tamen lib. 3. tradit Septimium Seuerum Imperatorem omnium primum militibus permisisse aureis annulis vti.

b Libertinæ conditionis.] Papinianus in l. 1. ff. de iure aureor. annulorum.

c Quin

tinæ conditionis homines, [c] quinetiam fœminæ & extrema mancipia, quod antea non licuit, annulorum aureorum iure donarentur. [d] Qui enim libertus eo munere donatus erat, velut ingenuus censebatur viuens, ita vt haud secus quàm quiuis liber, [e] magistratus & honores gerere, & reliqua ingenuorum munia obire posset: [f] morte autem obita, hæreditatis & bonorum partem, vt quilibet libertus & seruitute exemptus patrono dare cogebatur. Erátque constitutum, vt qui libertus annulo donaretur, exploso veteri nomine, equestre assumeret. [g] Apud Persas verò donari annulo à rege, amicitiæ signum erat, eo argumento illos in intimam sodalitatem, & vinculum maximi fœderis admittere significantes. Atheniensibus autem, etiam seruis nequissimis ferreo annulo signare permittitur: sicut [h] Babyloniis, qui annulo signatorio vtuntur omnes. [i] Apud Cattos licet fortissimus quisque annulum ferret, ignominiæ hoc ducebatur loco tanquam vinculo nexus foret, nisi aliqua hostili cæde eo se exoluisset. [k] Carthaginenses pro numero expeditionum milites donabant annulis pluribus. Nec fuerit alienum meminisse, [l] Heliogabalum singulis diebus nouos variasse annulos, eundémque nunquam bis induisse. [m] Atque Apolloniũ Tyaneum annulos ab Iarcha dono datos, instar numinis habuisse, ita vt singulis diebus per vices variatis, maximorum secretorum particeps fieret. Sed quia [n] de Harpocrate mentio facta est, non omittendum, hunc Deum inter numina Aegyptiorum reputari, qui ex Isi & Osiride natus, quoniam præmaturo partu editus erat, tanquam mutus & elinguis, præsul silentij & taciturnitatis habitus est: ideo digito obsignante ora effingebatur. [o] Fuitque animaduersum, hunc Harpocratem, Serapidem, & Isim, Pisone & Gabinio consulibus, quum reliquos in capitolium admisissent Deos, euersis illorum aris Romanos exegisse, illósque diuinis coli honoribus vetuisse: sæpéque actum in senatu fuisse, de [p] Aegyptiorum & [q] Iudæorum sacris cæremoniísque vrbe pellendis, quòd turpium religionum & nouarum superstitionum causa & seminarium forent. [r] Athenienses verò Serapidem à Ptolemæo acceptum, non solum in vrbem introduxere, sed magis percoluere honoribus, cuius [s] templa in Memphi vetustissima visuntur, ad quæ nec peregrino, nec sacerdoti, prius quàm Apim sepelissent, ingredi fas erat.

Annulorum aureorum iure donatus libertus habebatur ingenuus, ac nomen mutabat.

Apud Persas à rege donari annulo.

Heliogabali in annulorum vsu luxus.

Harpocrates.

ANNOTATIONES.

c Quinetiam fœminæ.] Vlpianus in l. etiam fœminæ.eod.tit.

d Qui enim libertus.] Paulus in l.qui ius. eod. tit. & Vlpia.in l.vlt.eod.quoque tit. Vide tamen l.2. C.eod.tit.

e Magistratus & honores.] Vt scribitur in l.1.in princ.C.ad leg.Viscel.

f Morte autem obita.] Vt cauetur in d.l.qui ius.

g Apud Persas.] De hoc dictum est suprà lib.1. cap.26.

h Babyloniis.] Herodo.lib.1.qui Clio inscribitur.

i Apud Cattos.] Tacitus in lib. de Morib.Germanorum.

k Carthaginenses.] Aristo. lib.7. Politicõn c.2.

l Heliogabalum.] Lampridius in vita illius.

m Apollonium Tyaneum.] Philostratus in vita Apollonij lib.3.c.13.

n De Harpocrate.] De hoc Catullus epigr. 59. & alibi Ouid.lib.9. Metam. loquens de Aegyptiorum diis,

Quiq́, premit vocem digitoq́, silentia suadet.

Plutar.in lib. de Iside & Osiride, cuius maxima ex parte hæc sunt. Ausonius epist.9.ad Paulinum. Harpocrates Deus ita apud veteres fingebatur, vt digito admoto ori silentium indiceret, qualis & apud Romanos dea Angerona.

o Fuitque animaduersum.] Ex Tertulliano in Apologetico c.6.

p Aegyptiorum.] Seruius in illud Virgil. lib.7. Aeneid.

Necdum etiam geminos à tergo respicit angues,
Omnigenúmque deûm monstra. --

Ideo, inquit, monstra dicit, quia sub Augusto necdum Romani Aegyptia sacra susceperant. Et vide versu seq.

q Et Iudæorum.] Idem Seruius super eum locum Virgil.lib.8.

-- Veterúmne ignota deorum.

Cautum (ait) fuerat apud Athenienses & Romanos nequis nouas introduceret religiones. nam & ideo Socrates damnatus est Athenis, & Chaldæi & Iudæi vrbe expulsi sunt.

r Athenienses verò.] Pausanias lib.1.qui de Atticis est.

s Cuius templa.] Totum id Pausaniæ est vbi suprà.

Quibus

Quibus finibus, quáque mensura iter, actus, aut via constent, & quid pes, cubitus, palmus, iugum, diplethrum, stadiúmue sit.
Cap. XX.

Inst. de seruitu. in prin. Iter. Actus. Via. Alc. in l. Mille passus & l. quantum. ff. de verb. sig. Actus. Iter.

PRædiorum rusticorum seruitutes apud iureconsultos, qui iura finium, possessionum, aquarum, itinerúmque notauerunt, has esse nouimus: Iter, Actum, Viam, & Aquæductum. Iter esse constitit ius eundi per fundum alienum hominis tantùm: Actum, hominis & iumenti: Viam verò, hominis, iumenti, & vehiculi. Sed qua mensura, quáque finitione iter, actus, aut via constet, nec expositè, nec satis apertè illorum documentis traditur. Quum verò in nonnullorum autorum lectione versaremur, qui hæc compertius tradiderũt: inuenimus lege duodecim tabularum, viam in porrecto, octo: in anfractu, pedum sexdecim constitui: illiúsque dimidium, hoc est, pedes quatuor, actui tribui debere: siquidem actus latitudinis [a] pedum quatuor, longitudinis pedum viginti [b] supra centum definitus est: [c] iter verò, dimidium quod actus, hoc est, pedes duos tantum latitudinis habet: etenim quum [d] palmus ex quatuor digitis constet, prout Sidonius & alij metiti fuere: isque quater multiplicatus, pedem efficiat, ex quatuor palmis, hoc est, digitis sedecim, pedem constare nemo dubitauit. Nonnulli licham [e] quatuor digitorum, palmum verò (qui spithama dicitur) duodecim effecerunt. [f] Est autem spithama, mensura manus expansæ à magno digito ad minimum, quantum protenditur palma. Sed si pollicem tantum explices & indicem, lichas nuncupatur. Maior verò spithama in duodecim partes diuisa, duos efficit pedes & quadrantem. [g] Passum verò nonnulli quinque, alij sex pedum, siue quatuor cubitorum descripsere. Pes autem cum dimidio, cubitum facit: illum nanque ex sex palmis, hoc est, quatuor & viginti digitis confici, [h] Aegyptiumque cubitum Samio parem esse, consentiunt omnes. [i] Regius verò cubitus, quàm communis, tribus digitis habetur maior. Si autem ambas explices manus, & in longum protrahas à pectore linea deducta, [k] vlna dicitur. Rursus qui mensuras & interualla scrutati sunt, duos actus quadratos, [l] iugerum efficere volunt. Iugerum enim dixerunt, quod iugo boum vna

Palmus. Lichas. Palma. Lichas. Spithama maior. Passus. Pes. Cubitus. Cubitus Aegyptius. Cub. regius. Vlna. Iugerum. Iugum.

ANNOTATIONES IN CAP. XX.

ID initium vsque ad clausulam, Sed qua mensura. est ex §. 1. instit. de seruit. rust. præd. Seruius autem in lib. 4. Aeneid. enarrans eum locum,

Castigatą́ moras opere omnis semita feruet.

Semita (inquit) est semis via. via autem actus dimidius, qua potest ire vehiculum. nam actus duos capit, præter euntium & venientium & vehiculorum occursus. Vide Varro. lib. 4. de ling. Lat. Quà (inquit) agebant, actus: quà vehebant, viæ dictæ: quò fructus conuehebant, villæ: quà ibant, ab itu iter appellarunt: quà angustè, semita, vt semiter dictum. & l. si ex plagis. 55. tabernarius. ff. ad leg. Aquil. & l. 1. & inter actum. ff. de ser. rust. præd. & l. 2. ff. ne quid in lo. pub. & Alciatum nostrum in l. quantum. ff. de verb. sig.

a Pedum quatuor.] Fest. Pompeius lib. 1.

b Viginti supra centum.] Idem in eod. loco & ante eum Plinius lib. 18. c. 3. statim post princ.

c Iter verò.] Rectè quidem secundum hãc computationem. Verùm hoc pacto via, non tam ex præsumpta mente paciscentium quàm ex vi & proprietate verbi sese latius extendit actu: quod non tãtum definitioni Vlpiani repugnat, sed & Modestino in l. inter actum. de ser. rust. præd.

d Palmus.] Loquitur de minori, quem Græci παλαιστίδα appellant. In mensuris verò hoc modo progredi solemus, vt omnium mensurarum minimam faciamus latitudinem grani hordei: hoc autem quater sumptum confirmat digitum: tres digiti, vnciam: quatuor palmum minorem, de quo hic agitur.

e Licham.] Pollux Onomasticon lib. 2. περὶ τῶν διὰ χειρὸς μέτρων.

f Est autem spithama.] Plinius lib. 7. c. 2. hanc dodrantem appellat. Supra hos, inquit, extrema in parte montium spithamæi Pygmæi narrantur, ternas spithamas longitudine, hoc est ternos dodrantes non excedentes. Vide Pollucem vbi suprà. Budæum de Asse lib. 5. Erasmum Chil. 2. centu. 2. c. 69. Marcellum Virg. in Diosco. lib. 3.

g Passum.] Herod. lib. 2.

h Aegyptiumque cubitum.] Herodot. ibi non multo ante fi.

i Regius verò cubitus.] Idem Herod. lib. 1. in descriptione Babylonis.

k Vlna dicitur.] Seruius in 3. Eglo. Virgil. Alij tamen aliter apud eundem lib. 3. Georg. ibi,

-- Septémque assurgit in vlnas.

l Iugerum.] Varro de Re rust. lib. 1. cap. 10. & de ling. Lat. lib. 4. Columella lib. 5. c. 1. Plinius li. 18. c. 3. in princ.

die exarari poſſet: qui iugeri modus in longitudinem 40. & 200. pedibus: in latitudine vero, centum viginti definitur. [m] Actus verò quadratus ita præfinitus eſt, vt ex quoquo latere pedes centum viginti efficiat. Hunc nonnulli [n] plethrum, nam duo plethra ſingulis iugeribus tributa ſunt: duo iugera, [o] diplethrum: diplethrúmque, ſtadij tertiam partem eſſe, atque ex ſex iugeribus [p] ſtadium effici voluerunt. Quod quidem plethrum nonnulli longitudinis pedum centum definiere. Iugeriq́ue partem minimam, [q] ſcrupulum dici, qui decem pedum longitudinis ſimul & latitudinis habet. Communi tamen dimenſione, ſtadium paſsibus centum vigintiquinque: [r] diaulon vero, mille & ducentis pedibus longitudinis metiri ſolent. Græci tamen curricula ſtadiorum, ducentis paſsibus in terris Græciæ communiter fecere. Sunt qui tradant ſtadium quater multiplicatum, [s] hippicum: octies vero, [t] mille paſſus efficere. Tametſi hippicum, menſuræ genus eſſe multi contendant: quippe quum omnis fere Attica ſiticuloſa ſit, & effoſsis vtatur puteis, [t] Solon lege ſanxit, vt ex publico puteo, ne homines ſitirent, ad hippicum haurire liceret. In ſpatiis vero, ſicut quatuor hippicum, ſic duodecim ſtadia [v] dolichum efficere haud dubiè liquet. Ex hoc igitur tanquam ex fonte ſi quis metiri volet, & vlterius progredi continua ſpatia addendo, in infinitum vſque procedet. Siquidem ex ſcrupulo ad ſextulam, & à ſextula ad ſiciliquum, & inde ad ſemunciam, & demum ad vnciam, & vltra progredi poſſet. Etenim decem pedes quum vndique quadrant, [x] ſcrupulum efficiunt. Ex tribus vero ſcrupulis, hoc eſt, pedibus triginta, [y] ſextulam effici: eam vero ſextam partem opinantur vnciæ. eſt enim æris minima pars. Sex autem ſcrupulos [z] ſiciliquum conficere, qui vnciæ quartam efficit partem, drachmas ſcilicet duas: & ex duobus ſiciliquis, id eſt, duodecim ſcrupulis, ſemunciam: necnon ex quatuor & viginti ſcrupulis vnciam effici volunt. Sed præter hæc fuerunt [a] paraſanga & [b] ſtathmus. Hanc paraſangam multi ex triginta conficiunt ſtadiis. Stathmum vero, quatuor paraſan-

Actus quadratus. *Plethrum.* *Diplethrum.* *Stadium.* *Scrupulus.* *Diaulus.* *Hippicum.* *Mille paſſus.* *Attica ſiticuloſa.* *Dolichus.* *Scrupulus* *Sextula.* *Siciliquũ.* *Semuncia.* *Vncia.* *Paraſanga.* *Stathmus.*

ANNOTATIONES.

in princ. vt tamen non omittas Varronem vbi ſuprà primo loco non iugerum, ſed iugum vocare.

m Actus verò.] Plinius vbi ſupra proximè & Varro lib. 4. Actus finem minimum in latitudinem ſcribit eſſe pedum quatuor. Vide latius Franc. Hotomanum Iuriſcon. in tit. 3. lib. 2. inſtit. §. 1.

n Plethrum.] Suidas id dicit eſſe menſuram centum pedum, quod ſtatim dicet Alexander. Laurentius autem Valla apud Herodotum lib. 2. Plethrum vertit iugerum.

o Diplethrum.] Strabo lib. 7.

p Stadium.] Herodotus lib. 1. & 4. dicit ducena ſtadia eſſe iter vnius diei. & lib. 2. Centum autem (inquit) iuſti paſſus ſunt ſtadium vnum. Vide Plinium lib. 2. c. 23. in princi. & Gellium lib. 1. c. 1.

q Scrupulum.] Varro lib. 1. cap. 10. Columella lib. 5. cap. 1.

r Diaulon verò.] Vitruuius lib. 5. c. 11. in princ. dicit διαυλὸν habere duorum ſtadiorum ambulationis circuitum. Interpres Ariſtophanis δίαυλον nomine locum intelligit duo ſtadia continentem aut ducentorum cubitorũ menſuram. Vide Pauſaniam lib. 2. & 4. & Pollucem lib. 3. περὶ δρόμων γυμνικῶν. & infra lib. 3. c. 21. Budæum in annotat. in Pand.

s Hippicum.] Plutar. in Solone & in Fab. Max.

t Mille paſſus efficere.] Plutarch. in Gracchis dicit paulò minus.

t Solon.] Idem Plutar. in vita illius.

v Dolichum.] Suidas 24. ſtadiorum eſſe dicit. Budæus in annot. in Pand. in tit. de iis qui not. infa. & ſi menſor fal. mod. dix. dicit dolichum longiſsimum curſum eſſe ſtadiorum 12. vnde dolichodromi, qui ſexies, vt quidam putant, ſtadium curriculo obibant. Vide Marc. Virgilium in Dioſcoridẽ lib. 2.

x Scrupulum efficiunt.] Varro Rei ruſt. lib. 1. cap. 10.

y Sextulam.] Cicero in Oratione pro Cecinna non obſcurè oſtendit ſextulam eſſe tertiam partem ſemunciæ & ſextã vnciæ, cum diuidit hæreditatem, id eſt aſſem in deuncem, ſemunciam & tres ſextulas. Facit, inquit, hæredem ex deunce & ſemuncia, Cecinnam ex duabus ſextulis, M. Fulcinium libertum ſuperioris viri, Ebutio ſextulam aſpergit. hoc hæreditatis totius partem 82. Columella lib. 5. ca. 1. Pars 72. pedes 400. hoc eſt ſextula in qua ſunt ſcrupula quatuor.

z Siciliquum.] Vide Plinium lib. 13. c. 15. Budæus in de Aſſe lib. 1. Poſt hæc, ait, ſequitur drachma, octaua pars vnciæ, quæ ipſa geminata ſiciliquum efficit. Scæuola in l. liberto ſuo. §. filium. ff. de annuis leg. Cùm nouerca, ait, vniuerſæ hæreditatis habeat dodrantem, ſemiunciam & ſiliquam.

a Paraſanga.] Budæus Herodoti teſtimonio lib. 2. poſt princ. probat fuiſſe triginta ſtadiorum. Vide Xenophon. Pædiæ Cyri lib. 2. & eundem Herod. lib. 5. iterúmque 6.

b Stathmus.] Menſuræ Geometricæ genus, apud Perſas maximè vſitatum, vt videre eſt apud Herodot. lib. 5. Plin. lib. 6. c. 25. non multò ante fi. Strab. lib. 11. Feſt. Pomp. lib. 14.

T

gas penè conficere, haud dubium esse, ita vt ex centum viginti stadiis stathmum effici dicerent, & hunc quindecim miliarium spatij efficere. Persæ vero schœnos & parasangas diuersis efficiunt modis: quippe Persicam parasangam alij sexaginta stadiorum, nonnulli ex trecentis quadraginta effecere, prout cuique commodum fuit, & pro voluntate. Mensurarum vero alius modus est. Nam quatuor [c] chœnices modium faciunt, chœnica [d] semodium. [e] Medimnus autem ex sex modiis constat. [f] Atheniensis vero ex septem, qui duas amphoras & nonaginta sextarios parit: [g] Modius, duo & viginti sextertia: [h] modiolus, quartam modij habet. [i] Culleus viginti amphorarum capax est: [k] vrnarium, quadraginta: octo [l] autem congij, amphoram efficiunt. Sed tamen [m] amphorarum aliæ minoris mensuræ, vt Italicæ: aliæ duplo maioris, vt Antiochicæ censentur. Italica enim vrnarum duarum fuit, Attica trium, quæ [n] cadus & [o] metreta dicitur. Cadum tamen à Græcis pro amphora sæpe accipi legimus. Nanque Antiochius cadus amphoram capiebat Italicam. [p] Artabarum vero vna Medica est, altera Aegyptiaca, capiens modios tres Italos, & tertium alterius. Singuli tamen congij sex [q] sextarios habent, heminas scilicet duodecim, quippe duæ [r] heminæ sextarium complent. [s] Quadrantal autem octo & quadraginta sextarios capit, quod amphoram Italicam nonnulli dicunt esse, cuius dimidium [t] vrna dicitur, quæ ex qua-

Chœnix. Medimnus. Modius. Modiolus. Culleus. Vrnarium. Amphora. Cadus. Metreta. Artaba. Congy. Sextarius. Quadrantal. Vrna.

ANNOTATIONES.

c Chœnices.] Budæus in de Asse lib. 5. Chœnix sestarios quatuor continet, de quo est illud Pythagoricum ænigma, Super Chœnice non sedendum. quo significatur de crastino cogitandum esse. & ociosam vitam esse eliminandam.

d Semodium.] Herod. lib. 6. & 7. Columel. lib. 2. cap. 11. Quòd eadem quatuor modiis, nonnunquam & tribus, interdum etiam duobus ac semodio iugerum occupat. Iuuenal. saty. 14.

Semodio scobis hæc emundat seruulus vnus.

e Medimnus.] Budæo teste senos capit modios. Herodot. vbi suprà. Priscianus, siue is est Rannius Fannius Palemon, siue alius, in libello de Mensuris,

Amphora fit cubus, quam ne violare liceret,
Sacrauere Ioui Tarpeio in monte quirites.
Huius dimidium fert vrna, vt & ipsa medimnum.

f Athenienses.] Cornelius Nepos in vita Pomp. Attici.

g Modius.] Varro lib. 2. de Re rustica. & Budæus in Asse.

h Modiolus.] Pro vase potorio posuit Plautus in Cistellaria actu 6.

Quia ei promisi modiolum vini dare.

Et Scæuola noster in l. Seiæ. ff. de auro & arg. lega. Interdum etiam ponitur pro vasculo ad hauriẽdam aquam ex puteo, aut lacu, aut flumine. vt in l. damni infecti. 2. ff. de damno infecto.

i Culleus.] Plinius lib. 14. c. 14. Priscianus in libello de mensuris,

Est & bis decies quem conficit amphora nostris
Culleus, hoc nulla est maior mensura liquoris.

Vlpianus de fun. instr. l. quæsitum. & Scæuo. in l. legatum. ff. de an. leg. Est præterea culleus mensura frumentaria tantundem capiens. Scæuola ff. de pignoribus. l. vltim. vide Budæum de Asse lib. 5.

k Vrnarium.] De vrnario Varro τῷ φῇ μαίνεται apud Nonium Marcellum. Idque est, vt nonnullis placet, quam alij vrnam vocant, quæ amphoræ dimidium facit, vt suprà diximus ex Prisciano. Ab vrnis autem vasa vrnalia dicta Catoni de Re rusti. cap. 13. Plinio lib. 9. cap. 30. Labeo in l. vlt. ff. de trit. vino & oleo leg. Aliter autem accipitur Vrnarium à Varrone lib. 4. de ling. Lat.

l Octo congij.] Plinius lib. 14. cap. 10. Libram & quadrantem in congios duos musti macerant. Mensuræ liquidæ genus est capiens sex sextarios. Rhodiginus lib. 29. c. 1. Lect. antiq. dicit Congium decem libras capere.

m Amphorarum.] Priscianus in d. libello de Mensuris. & vide Budæum lib. 5. de Asse. Non tamen interim omittamus Iuliũ Capitolinum in vita Maximini non adeo longè à princepi. mentionem fecisse amphorę Capitolinę. Notum est autem illud quod de Bonoso illo bibacissimo, qui cùm à Probo superatus laqueo vitam finiuisset, iocus extitit, Amphoram pendere non hominem, vt Fla. Vopiscus in vita illius.

n Cadus.] De hoc Dioscorides lib. 5.

o Metreta.] Quod (inquit Budæus lib. 5. de Asse) Dioscorides metretam dixit, Plinius cadum transtulit. Est autem congiorum decem, vt est author Dioscorid. eod. lib. 5. his verbis ἐστὶ καὶ ἡ μετρητὴς χοῦς δέκα. & Columella lib. 12. cap. 22. & Caius Iureconsultus in l. quod sæpe. §. pen. ad fi. ff. de contrah. emptio. Illud autem non prætermiserim Xenarchum Rhodium ob bibacitatem Metretam fuisse nuncupatum apud Athenæum lib. 10. cap. 12. vbi de bibacibus.

p Artabarum verò.] Herod. lib. 1. dicit Artaba mensuram esse Persicam & capaciorem Attico medymmo tribus chœnicibus Atticis. Polybius verò lib. 5. dicit mensuram esse modicam. Vide Rhodig. lib. 8. c. 9. & Georgium Agricol. in lib. de Mensuris & ponderibus.

q Sex sextarios habent.] Columel. lib. 5. c. 9.

r Duæ heminæ.] Vide paulò infrà.

s Quadrantal.] Festus Pompeius lib. 15. Vide Budæum in d. lib. de Asse. & Alciatum in l. vinaria vasa. ff. de verb. signifi.

t Vrna.] De quo iam suprà diximus ex Prisciano.

v Italus

tuor & viginti sextariis fit. [v] Italus vero sextarius, viginti vnciarum fuit, cotylarum scilicet duarum: quippe decem vnciæ [x] cotylam efficiebant. Apud Arabes vero sextarius medium continet vnciæ: est enim nomen ponderis, qui à Græcis stater dicitur: is enim Latinis semunciam facit. [y] Scutula septem habet vncias, cotula quandoque sex. ea enim sex recipit cyathos, siquidem vncia & cyathus eiusdem extimationis fuere. [z] Cyathus vero Atticus, decem drachmis appendebat: communis, duodecim, qui efficit vnciam & semissem, quæ est sextarij pars duodecima. Alij sextam partem sextarij, cyathum capere dixerunt. [a] Chus vero, qui Græcè χοῦς, cotulas octo habet. In ponderibus autem [b] drachma sex obolos facit, obolus sex siliquas. [c] Siliqua vero & [d] scrupulus idem æstimatur. Ea enim apud Romanos minimum habuit. Drachma ex tribus scrupulis, hoc est, decem & octo siliquis constat. Post drachmam nummus erat argenteus, qui fit ex scrupulis quatuor, hoc est drachma & scrupulo, qui etiam [e] denarius dicitur. Post hunc vncia ex octo drachmis vel sex denariis prodiit. Et post vnciam libra Italica, quæ ex duodecim vnciis, hoc est, denariis duobus & septuaginta, siue drachmis nonaginta sex constare dicitur. [f] Heminam vero ex sexaginta

Cotyla. Stater. Scutula. Cotula. Vncia. Cyathus. Chus. Pondera. Drachma. Obolus. Siliqua. Scrupulus. Drachma. Nummus argenteus. Denarius. Vncia. Libra. Hemina.

ANNOTATIONES.

v Italus verò sextarius.] De sextario in vniuersum vide Budæum in lib. 5. de Asse. & Priscianum num. seq.

x Cotyla.] De Cotyla meminit Aristophanes in Cocalo. Aliæ, inquit, vetulæ seniores in suum corpus nulla ex parte in ornatum vinum Thasuum ex plenis missus cotylis effuderunt, vini nigri puri amore coactæ. Et ex eo Athenæus dipnosophista. lib. 11. c. 8 Priscianus in eo lib. de Mensuris,

At cotylas, quas (si placeat) dixisse licebit,
Heminas recipit geminas sextarius vnus,
Qui quater assumptus fit Graio nomine chœnix.
Adde duos, chus fit vulgò qui est congius idem,
A quo sextarij nomen fecisse priores
Crediderim.

De Cotyla Plutarc. in vita Niciæ in fi. & Georgius Agricola in lib. de Mensuris & ponderibus.

y Scutula.] Bessalem scutulam vocat Martialis lib. 8. epig. 71.

Bessalem ad scutulam sexto peruenimus anno,
Post hunc in cotyla rasa selibra data est.

Vbi Domitius interpres Bessalem scutulam, id est, octo vnciarum. Scutula enim vasculum est, quod mensura par est octo vnciis. Palladius lib. 1. cap. 19. Tesseras & scutulas in pauimento dixit, pro frustis quadratis & rotundis à scuti figura, à qua etiam scutulatum equum appellant authores, qui vulgo, pomulatus vocatur: & scutulatum aranearum rete nominatur Plinio lib. 11. cap. 23. Nam scutulas idem author lib. 17. cap. 16. intelligit cortices qui in emplastratione ex arboribus scuti figura eximuntur & qui eadem forma ponuntur.

z Cyathus.] Plinius lib. 21. c. 34.

a Chus.] Plinius suprà.

b Drachma.] Vitruuius lib. 3. cap. 1. Illa, inquit, æreos signatos vti asses, ex æquo sex, quos obolos appellant, quadrantésque obolorum, quæ alij dichalca, nonnulli trichalca dicunt, pro digitis viginti quatuor in drachma constituerunt. Iulius Pollux lib. 9. scribit drachmam obolos sex habere, dichalcon vero oboli esse quadrãtem, id est quartam partem. Idem obolum octo chalcos habere vult. Plinius autem lib. 21. cap. vlt. dicit decem, Diodorus apud Suidam sex: Cleopatra in fragmento, quod extat, octo: Dioscorides quidem sex. sed puto chalcos apud eos diuersi fuisse ponderis.

c Siliqua.] Budæus in lib. de Asse. Constat autem siliquam grana quatuor pendere, granum lentem vnam & semissem. Vide Philandri annotationes in Vitruuium.

d Et scrupulus.] Scrupulum, siue scrupulus, qui & scripulus dicitur à Frontino lib. 1. de Aquæ ductibus, & drachmæ tertia pars, vt docet Priscianus in d. lib. de Ponderibus. Volusius Metianus scrupulum scribit, seu si à Græco γράμμα. nam idem significare Priscianus indicat hoc versu,

Gramma vocat, nostri scripulum dixere priores.

Scrupulus etiam mensura est in metiendis agris. Colum. lib. 5. c. 1.

e Denarius.] Ante Pyrrhum Regem Epirotarum deuictum, vt scribit Plinius lib. 33. cap. 3. libralis æs & dupondius appendebatur assis. Postea signatum argentum, & placuit denarius pro decẽ libris æreis, quinarius pro quinque, sestertius pro dupondio & semisse. Flauius Sosipater Charisius lib. 1. Institutionum Grammaticarũ prodit sestertium quod de tribus assibus semis deficiat, denariique quartam partem dupondium esse, quod denarius decẽ asses habuerit. Vitruuius lib. 3. cap. 1. Nostri autem, ait, primò decem fecerunt antiquum numerum & in denario denos asses constituerunt, & ea re compositio nummi ad hodiernum diem denarij nomen retinet: etiamque quartam eius partem, quod efficiebatur ex duobus assibus & tertio semisse, sestertium vocitauerunt. Budæus in lib. de Asse scribit denarium ad Gallicam pecuniæ æstimationem redactũ, valuisse solidos Turonenses tres cum dimidio.

f Heminam.] Plinius lib. 21. cap. 34. Priscianus vbi suprà. Festus Pompeius lib. 8. Athenæus lib. 11. cap. 9. scribunt heminam, quæ & cotyla dicitur, capere quartarios duos, id est, vncias decem: quartarius acetabula duo, id est, vncias quinque: acetabulum sesquicyathum, & vncias duas cum dimidia: Cyathus ligulas quatuor, id est, sescunciam drachmam & scrupulum. Rhodiginus lib. 13. c. 32. acceptabula vocat. Gellius lib. 3. cap. 14. Contrà au-

T 2

drachmis fieri voluere: est enim dimidiũ sextarij: habet enim cyathos sex, sicut cotula. *Acetabulum.* Acetabuli autem mensura, heminæ quartam efficit partem, hoc est, drachmas quindecim. Communis tamen habet opinio, heminam dimidium sextarij esse, & acetabulum ex octo & decem drachmis constare. Sed tametsi mensurarum & ponderum pro gentibus & nationibus varia dimensio sit, eaque nec definiri, nec explicari satis valeat: *Sextarius.* tamen sextarium minoris mensuræ fuisse, argumento est, quod [g] Hannibalem Italia pulsum, post accisas Carthaginensium res, tantæ abstinentiæ dicunt fuisse, vt nunquam sextario vini indulserit. parcissimo enim vini poculo contentus erat. Et quia singulas mensurarum species exequi longum esset, ne pluribus morer, de his *Schœnus.* hactenus dixisse abundè fuerit. [h] Illud tamen annotare succurrit, quod licet schœnum ex duobus & viginti stadiis, nonnulli ex triginta, varia opinione, constare dicant: & Herodotus schœnum sexaginta stadiorum scribat, & ex dimidio parasangam: tamen ex stadiis quadraginta, hoc est, passibus quinque millibus, schœnum verum confici, communi opinione, quæ longè præstantior fuit, receptum est.

ANNOTATIONES.

tem si è sextario hemina fusa est, dimidium non dimidiatum sextarium fusum dicendum est.

g Annibalem.] Plutarchus in vita illius.

h Illud autem.] Hæc vsque ad fin. sunt Herodoti lib. 2. post princ. Plinij lib. 12. cap. 14. Vide tamen Strabonem lib. 11. dum citat Teophanem. & lib. 15. non multò post princ. & Plinium lib. 6. cap. 26. Sed & postremò de illis omnibus & aliis ponderum & mensurarum generibus, vide Vegetium in Veterinaria cap. Priscianum, Pollucem d. lib. 9. cap. 6. Et ex recentioribus Angelum Politianum Epistol. lib. 11. epist. 13. Budæum in toto illo nobili opere de Asse, præsertim lib. 5.

Miraculum de homine, qui plus in mari quàm in terris degebat, maximáque æquora velocißimè tranabat. Cap. XXI.

QVI siderum motus, statúsque & interualla ac certos constitutósque cursus & recursus, illorúmque vires & qualitates, mensurásque solis ac terræ animo metati sunt: inter quos apud Græcos Berosus, Eudoxus Gnidius, Aristoteles, & Empedocles: apud nostros, Aratus, Iulius Firmicus, M. Manilius, & alij clari sapientiæ autores, quos fama vulgauit, periti cælestium, qui diuinas prædictiones, decreta stellarum, ac vim fati, potestatémque subtili inqui- *Nati sub delphino.* sitione collegere, [a] hoc inter cætera adnotarunt, illos qui sub delphini sidere in lucem editi fuissent, petaminarios esse, hoc est, præcipua pedum pernicitate valere: prorsus vt admirabile videatur, quàm pernici cursu, & quàm volucri meatu magna spatia terrarum breui interuallo emensi fuerint. Quamuis plerique physici rerum non ignari, quòd his splen [b] deficiat, propterea cursu valere contendant. Constat enim, quanto minor in corporibus splen foret, tanto perniciores homines esse. Hinc *Ladas.* [c] Ladas ille cursor apud autores tantopere celebratus, memoria dignus fuit: qui longum itineris spatium cursu tam citatissimo emensus est, vt nulla pedum vestigia

ANNOTATIONES IN CAP. XXI.

a HOc inter cætera.] Vide Iulium Firmicum lib. 8. Matheseos c. 15.

b Splen deficiat.] Pulmo dicere debuit ex Plinio lib. 11. cap. 37. Plutarchus autem in Demosthene, tradit Orochomenium Laomedonta ob vitandam splenis morbum consilio medicorum longissimis cursibus vti solitum.

c Ladas.] Solinus c. 6 in princ. Iuuenalis Saty. 13. ex persona auari de Lada hoc,

Et phthisis & vomicæ putres, & dimidium crus
Sunt tanti? pauper locupletam optare podagram
Ne dubitet Ladas, si non eget Anticyra, nec
Archigene. quid enim velocis gloria plantæ
Præstat, & esuriens Pisææ ramus oliuæ?

Meminerunt non solùm Catulus ad Camerum,

Non Ladas ego, pennipésue Perseus,
Non Rhœsi niuea, citaq; biga.

Pausanias in Corinthiacis & in Arcadicis. sed & Martialis lib. 10. epig. 100.

Habeas, licebit, alterum pedem Ladæ,
Inepte, frustra crure ligneo curres.

Et lib. 2. epig. 86.

Quid si per graciles vias Petauri
Inuitum iubeas subire Ladam.

Nominat eum & Cornificius lib. 4. ad Herennium. Ex Ladæ pernicitate non inelegans sumetur adagium, Lada pernicior.

d Non

extarent, ita vt sæpe visum falleret. Quod verum falsúmne fuerit, [d] nonnullis ambiguum est. [e] Philonides quoque Alexandri Magni cursor, qui [f] ἡμεροδρόμος dictus est, pernici cursu valuisse fertur: cui adnumeratus est [g] Lasthenes Thebanus pernicitatis eximiæ, ita vt ab Choromo Thebas vsque cum equo cursore contenderit, & victor fuerit. Inter quæ nimirum maiori miraculo visum est; quod [h] Plinius notauit, annos nouem genitum puerum, à meridie ad vesperam quinque & septuaginta passuum millia præcipiti celeritate confecisse. Quod penè à fide deuium, & dictu mirabile, quantum vix credi dicique possit, plerisque visum est. Inter cæteros produntur Marsi populi, singulari sidere seu fato geniti, vt præcipua pedum leuitate cæteris præstent, ingentiáque spatia vix credibili celeritate peragerent. Tradunt quoque [i] Troglodytas & extimos Aethiopes natiua quadam pernicitate tantum valuisse, vt fugacissimas feras rapido cursu assequi non dubitarent. [k] Eos quoque qui sub piscis astro, certo cursu stationibúsque sideribus constitutis editi essent, nando plurimum valuisse, & præcipuos natatu nonnulli tradunt. In his quoque [l] lienis defectus multum profuisse creditur. nam quibus deesset lien, natatu plurimum valere contendunt. Horum præcipui sunt [m] Ichthyophagi, Troglodytis proximi, ceu maris beluæ, immensos tractus natatu peragrantes. Inter quos [n] Scillis quidam Sicyonius proditur apud Græcos, omnium ea tempestate maximus [o] vrinator, qui ex Aphetis Artemisium vsque,

Philonides. Lasthenes. Pueri nouem annorum miraculosa celeritas. Marsi. Troglodytæ. Aethiopes. Nati sub piscibus. Ichthyophagi. Scillis Sicyonius.

ANNOTATIONES.

[d] Nonnullis ambiguum.] Simile tamen refert Hesiodus de Iphiclo Phylaci & Climenes, aut, vt alij vocant, Periclymenes filio, quòd tantæ pernicitatis erat, vt excurreret ἐπὶ πυρίνων ἀθέρων. hoc est super triticeas aristas, eas non oblædens. Huius Iphicli Higinius meminit poëticôn astronomicôn libro secundo, quo loco de Orione disserit: sed dictione deprauata. Quemadmodum, inquit, Phyclo datum dicitur, vt supra aristas curreret, nec eas comminueret. Hæc Cælius Rhodiginus Lect.anti. lib.5.c.6.

e Philonides.] Plinius lib.2. c.71. & lib.7. c.20. & Solinus d.lib.6.

f Ημεροδρόμος.] Ea vox significat diurnum cursorem, qui scilicet tota die currit. Solis epitheton, tabellarius. Aristoteles in lib. de Mundo ἡμεροδρόμοι, καὶ σκοποὶ, καὶ ἀγγελιαφόροι &c. id est, cursores, exploratores, nuncij & statores. ἡμεροδρόμος καὶ τῶν μιλιστῶν, tabellariam operam factitans. Herodot.8.

g Lasthenes.] Vide Athenæum. Fit etiam Lasthenis cuiusdam proditoris mentio apud Cælium Rhod. lib.8. c.3. verùm an is fuerit de quo hîc, non satis mihi constat.

h Plinius.] Lib.7. cap.20. His adde Polymestorem Milesium puerum, qui cùm à matre locatus esset ad caprarios pastus, ludens leporem consecutus est, & ob id statim productus à gregis domino Olympiade sexta & quadragesima (vt Bocchus author est) victor in stadio meruit coronam. Compositum nomé, vt videtur, ex πολὺ multum & μήστωρ valens vel bellicosus. Adde & ex eodem Solino & Plinio vbi nuper citauimus, & iterum lib.2.cap.72. Anistium, aut, vt alij legunt, aut, si mauis Canistium Lacedæmonium, qui a Sycione Elin vsque mille ducenta stadia vno die transiit.

i Troglodytas & extimos Aethiopes.] Herodot.lib.4. Plinius lib.6.cap.29. vbi idem dicit de Therothois, & lib.7.cap.2. idem dicit de Pandoris. Solinus cap.60. aut aliorum computatione 70. scribit ita, Habitari etiam Aethiopiæ adusta Troglodytarum & Ichthyophagorum nationibus, quorum Troglodytæ tanta pernicitate pollent, vt feras, quas sagittant, ipsi cursibus persequantur. Martianus Capella lib.6. & Iuuenalis saty.11.

Et Mauri celeres & Mauro obscurior Indus.

Mauri autem pro Aethiopibus, & Aethiopes pro Mauris à Poetis indifferenter nominantur. nec mirum, cùm Aethiopes ad Occidentem versi Mauritaniam attingant. De his etiam scripsimus in 2. l. Connubiali nu.60. incip. quid Plura. Sed his adde Autololes, de quibus Silius lib.3.

Necnon Autololes leuibus gens ignea plantis,
Cui sonipes cursu, cui cesserit incitus amnis,
Tanta fuga est, certant pennæ, campúmque volatu
Cùm rapuere, pedum frustra vestigia quæras.

Adde & Ocypodes, gentem Indicam, equos cursu præuertentes, vnde & nomen illis inditum Straboni lib.15.

k Eos quoque.] Iul.Firmicus lib.8.

l Lienis.] Imò pulmonis ex Plinio lib.11. cap.37. vt & nos suprà diximus.

m Ichthyophagi.] Plinius lib.6.cap.29. Solinus vbi suprà, scribit Ichthyophagos non secus quàm marinas beluas in aquis valere. Hieronymus ad Iouinianum eos esse accolas maris Rubri, scribit Diodorus Siculus lib. 4. eos littus Carmanium Gedrosiúmque habitare tradit. Addit Strabo lib. 15. non solùm ipsos vesci piscibus, sed etiam eorum pecora, aquásque pluuiales & fossiles potare, & pecorum carnes piscibus præbere. De Ichthyophagorum origine Arrianus lib.8. fabellam quandam, non illepidam narrat.

n Scillis.] Herodotus lib.8. post princip. Scilliam hunc vocat.

o Vrinator.] Is ita dicitur qui subtus aquam natans tempore multo continet spiritum, ex Varr.lib. 4. de ling. Lati. à verbo vrinandi, quod significat

octoginta ferè stadia natatu breui spatio peregit.[p] Nostra verò ætate nōnulli extitere memorandi & multi nominis, qui nando ingens maris interuallū & maxima æquora emensi fuere. Ex omnibus autem quos nostra vidit ætas, recentiore memoria nouimus quempiam haud sanè ingenitæ nobilitatis, sed extremæ sortis hominem, qui nauticam operam exigua stipe locare solitus, sæpissime piscatu victum quæritabat, qui ab Enaria (quæ inter Pithecusas è conspectu Neapolis insula sita est) Prochytam vsque, quod intermedij pelagi est stadiorum ferme quinquaginta, naufrago nonnunquam & fluctuante pelago, ac tempore anni difficilimo, eadem die nādo measse, & nonnunquam remeasse inuentus est. Quod quum vix credibile videretur, eundem pluribus ad spectaculum effusis, quo res testatior esset, promptissimum sui periculum fecisse: & quum in Enaria se præcipitem in mare dedisset, lembum post sequentem longius ipsum nantem obseruasse, donec terræ appulsus, ad Prochytam incolumis elapsus est. Sed super omnia quæ post hominum memoriam vnquam audita, quęque ab autoribus prodita sunt, quod à Iouiano Pontano relatum audiuimus, dictu mirabile, & supra omne miraculum fuit: siquidem patrum nostrorum memoria, Catanæ homo fuisse traditur, cui nomen Colan inditum ferunt, cognomento piscis, singulari fato seu fortuna genitus, qui plus in aquis degere quàm in terris victitare solebat, eúmque diebus singulis mare & aquas petere necessum habuisse: ibique naturæ vi & necessitate coactum diutius degere consuesse: alioqui dicebat fore, vt si ab aquis abesset diu, quasi respirare, & ducere vitam nequiret, idque sui exitij mox causam fore asseueraret. Quod illi quo fato aut sidere euenerit, in ambiguo plerique omnes reliquere, eúmque tantum nando profecisse, vt haud secus quàm marina belua, maxima pelagi interualla, spatiáque immensa quingentorum & vltrà stadiorum, fœda tempestate & reluctantibus aquis, excellenti vi & velocitate, natatu peragraret. Notumque & illud est, dictu mirabile, quum medio cursu naues plenis velis per æquora ferrentur, violentissimis interdum tempestatibus, per vastum & apertum mare, interque agitationes fluctuum & turbines, huic natanti obuiam fuisse: ipsumque nantem ab vndis nautas suis nominibus aduocare solitum: & quia omnibus notus erat, nautas subitæ rei miraculo percitos, lætissimis animis illum in naui excipientes, vnde veniret, quóve iter intenderet, & quantum pelagi nando emensus foret, quantasque tempestates tulerit, sciscitari consuesse, ipsumque Colan singulis omnia significasse: mox cum sociis in naui pransum aut potum, postquam acquieuisset, mandata ad suos, quid illis dici referrique vellent, & quid faciundum arbitrarentur, à singulis accepisse, nudumque vt erat, è naui medio iam pelago cursum tenente, se præcipitem in mare dedisse: mox Caietam, modò in Salentina, Brutia & Lucana littora, modò in Siculos fines, & natale solum, ad quod frequens ventitabat, incolumem nando peruenisse: mandata quæ à nautis acceperat, singulis necessariis & affinibus significasse. Idque non semel facere consuesse, donec festo annua solenni que die in Siculo freto effusa multitudine ad spectaculum, in portu Manassæ, vt aiunt, experiri credo volens, quantum præ cæteris vrinando valeret: dum pateram aureā munus natantibus tunc à rege in mare deiectam, ab imo eripere conatur, quum se in mare mersisset, dum illius studio profunda exquirit vada, diu expectatus, ab imo maris fundo, in quod se deiecerat, nunquam emersit, neque postea inuentus apparuit. Creditur in concauas illius pelagi cauernas, quibus totus ille sinus refertus est, incidisse: ipsúm-

Colan vrinator.

ANNOTATIONES.

in aquam mergi & natando emergere. Plinius lib. 11. cap. 37. Eadem est causa quare sub aqua diu ranæ & phocæ vrinantur. & lib. 13. c. 25. eodémque vlt. Naufragis hæc deprehensa vrinatoribúsque. Et de huiusmodi vrinatoribus meminit Callistratus in l. nauis onustæ. §. nam si nauis. ff. ad legem Rhodiam. de iactu.

p Nostra verò ætate.] Hæc omnia vsque ad fi. huius c. sunt ipsius Alexandri authoris.

a Siqui

que in imas voragines vorticibus rapidis semel delapsum, quum se recipere vellet, & ad superiora niti, reuerti nequisse: cumque diutius reluctatus, respirare nequiret, inter occursantes scopulos vndique inundantibus aquis oppressum, vitam exuisse.

In quibus deorum sacrificiis victimas aut hostias antiquo more cadere non licebat. Cap. XXII.

IN deorum sacrificiis seruatum est, vt non omnibus diis victimas aut hostias cæderent. Nam in quibusdam sacris cæde victimarum abstinetur. [a] Siquidem in Termini sacro nihil animatũ sacrificari olim mos habuit, quia eum deum veluti pacis custodem, à cæde immunem esse voluere. Primus enim Numa Pompilius Terminum & [b] Fidem templo sacrauit, incruentúmque sacrum instituit, [c] ac lege sanxit, vt qui Terminum exarasset, ipse & boues deo sacri fierent. [d] Libo ergo, & farina, ac fruge, & mola salsa, vt ferè omnia [e] Numæ sacra fuere, Termino apud priscos litabatur sub diuo. Fuit enim Numæ institutum, vt sine farina quæ [f] horna esset, id est, huius anni, sacrum nullum fieret. [g] Apud prius vero seculum, herbas aut fructus manu excerptos, quo holocausto diis consacrabant: illarumque exhalatione & fumo superis litabant. Quo exemplo [h] Pythagoras nihil animatum diis immolandum censuit: sed vsque ad farinam & mel, terræque fructus & flores offerendum. [i] Quod etiam Lycurgum fecisse legimus, qui tenuissima & nullo paratu Lacedæmoniis sacrificia instituit, ex herbis & his quæ parabilia in promptu sunt, nequando difficultate parandi omitterentur sacra. [k] Nullaque ficta apud eum

Sacra sine cade.
Termini sacrum incruentum.
Numa institutum.
Farina horna.
Sacra ex herbis apud seculum prius.
Lycurgi sacra frugalia.
Imagines à Lycurgo prohibita.

ANNOTATIONES IN CAP. XXII.

a SIquidem.] Dionysius Halicarnassæus lib. 2. Plutarchus in Numa & Probl. cap. 14. quibus locis eius rei rationem reddit, vt inibi videre potes.

b Fidem.] Ex eod. Plutar. in Numa.

c Ac lege sanxit.] Festus Pompeius lib. 18. de Termino loquens.

d Libo ergo.] Dionysius Halicarnassæus lib. 2. non procul à fi. Deos, inquit, putant terminos eisq; sacra faciunt, non hostias cædentes, quòd nefas sit cruentari hos lapides, sed liba cerealia frugúmque offerentes primitias. additque paulò pòst rationem.

e Numæ sacra.] Plutarchus in vita illius. Halicarn. d. lib. 2. Plinius lib. 18. c. 2.

f Horna esset.] Horna, id est vnius anni. Nam & hac vtebantur in sacrificiis. Horatius Carminum lib. 3. Ode 23.

Si thure placaris & horna
Fruge lares.

g Apud prius verò seculum.] Vt patet ex exemplis, quæ subjungit.

h Pythagoras.] Laërtius in vita illius, non vno in loco. & Philostratus in vita Apollonij lib. 1. cap. 1. in princ. ita scribit, Vestitum prætereà ex morticina materia confectum renuisse Pythagoram dicunt: & ab animalium omnium esu abstinuisse: nec tale quicquam omnino sacrificandum putasse, quòd nefas esse diceret deorum aras sanguine fœdari: sed libaminibus, thuréque & laudationibus magis erga deos vtendum esse putabat. Talia enim ab hominibus in deorum conspectum peruenire. Vide Ouid. Metamorphoseôn lib. 15. vbi Pythagoræ dogma describit.

i Quod etiam Lycurgum.] Plutarchus in vita illius, vbi Lycurgus interrogatus à quopiam, Cur in sacrificiis adeò parua ac vilia statuisset: Ne vnquam, inquit, deficiat nos, quo numen honoremus. Quod & ipsum repetit in Apophthegmatis. Significabat, numen magis delectari frugalitate, quàm opimis victimis, ne sub religionis obtentu luxus irreperet, aut certè rerum penuria. Erasm. in Apoph. eiusdem Lycurgi.

k Nullaque apud eum.] Intellige Numam Pompilium, de quo nuper locutus erat, ex Plutarcho in vita illius: neque enim quicquam tale de Lycurgo legitur. Et idem propemodum de Mose scribit Strabo li. 16. cuius hæc ferè verba sunt, vti translata sunt, Moses vnus ex Aegyptiis sacerdoribus, cũ partem quandam regionis haberet, ac molestè ferret eorum instituta, hinc eo commigrauit. Discessere cum eo multi, quibus diuina curæ erant. Docebat enim ille, quomodo Aegyptij non rectè sentirent, qui ferarum ac pecorum imagines Deo tribuerent, nec Libyes, nec Græci, qui Deos hominum figuris insignirent. Et quòd id solum Deus esset, quod nos contineret terram ac mare, quod cælum & mundum & rerum omnium naturam appellamus, cuius profectò imaginem nemo sanæ mentis nostræ similem audeat effingere. Oportere itaque relicta omni simulachrorum effigie & digno ei fano ac templo constituto sine forma colere, & vel pro se quenque indormire, vel alios, qui boni insomniatores essent pro aliis, ac semper bonum aliquod & donum & signum à Deo expectare: eos præsertim qui castè integréque & cum iustitia viuerent, cæteros verò nequaquam. Ille hæc dicens hominibus bonis non sanè paucis id persuasit, & in eum locum deduxit vbi nunc condita sunt Hierosolyma, quem facilè obtinuit, cùm maximè esset inuidiosus, nec pro quo quisque studiosiùs contenderet. Hæc partim vera, partim falsa, vt videre licet

Termini templum apertum. Templum Iouis Pulueri. Minerua & Aescul. sacra. Apud Persas nulla templa. Bithyni. Iupiter pappa. Diogenes. Deorum imagines ridicula apud Aegyptios. Festa Terminalia.

vel picta imago fuit, quippe hominum aut animaliũ species diis tribui vetuit.[l] Templo verò in quo colebatur, desuper patens foramen habuit, quia nefas duxerunt, Terminum deum pacis & iustitiæ custodem, sub tecto conspici.[m] Sic Ioui, Soli, Lunæ &[n] Diofidio, in aperto mundo templa hypæthra &[o] sub diuo veteres extruxere. Quod à Græcis sæpe factitatum nouimus, vt his diis hypæthra templa constituant; sicut ædes Iouis Puluerij in Attica semper sine tecto erigebatur. Græci verò Mineruæ in summa parte ædium sine victima sacrificant,[p] Aesculapio in montibus.[q] Apud Persas nulla dicabantur templa diis, quia cum Solem[r] præcipuum numen & deorum maximum colant, mundum vniuersum illi templum esse dixerunt.[s] A Bithynis vsurpatum legimus, vt adoraturi, montium cacumina conscendant, & sine templis Iouem Pappam salutent, sicut[t] Scythæ Papęum. quæ etiam[v] Diogenis opinio fuit, qui mundum phanum dei sanctissimum existimauit.[x] Aegyptiis verò, licet templa marmore & auro essent elaborata, luxu ingenti & mira arte, tamen deorum imago erat deridicula. Nam[y] Simia,[z] Ibis, vel Crocodilus, aut aliæ id genus pestes magorum, & Aegyptiorum portenta, pro diis colebantur. Fuere autem[a] Termini &[b] Fidei templa iuxta ædem Iouis optimi maximi, in Capitolio primum à Numa constructa, cui sacrum festis[c] Terminalibus in agris, sexto ab vrbe miliario sub patenti cœlo fieri

ANNOTATIONES.

ex sacris Bibliorum libris. Id autem quod de imaginibus dictum est, posset videri depromptum, eo quod scribitur Exodi cap. 20. Ne feceris tibi statuam, nec vllum simulachrum eius quod est in cælis supernè, nec quod est in terra subtus, nec quod in aquis est sub terra, non adorabis ea, neque coles ea. Sed quomodo is locus intelligendus sit, disces ex Theologis.

l Templum.] Intelligit de templo Termini, de quo suprà paulò antè.

m Sic Ioui.] Varro Iouis templa, quòd omnium rerum semina is Deus patefacere crederetur, tecto esse perforato oportere dicit. Vitruuius lib. 1. cap. 2. Ioui, inquit, fulguri & cælo & soli & lunæ ædificia sub diuo hypætraque constituuntur. Horum enim deorum & species & effectus in aperto mundo, atque lucenti præsentes videmus. & lib. 3. cap. 1. in fi. Medium autem sub diuo est sine tecto, aditúsque valuarum ex vtraque parte in proano & postico. Huius autem exemplar Romæ est, sed Athenis octastylos, in templo Iouis Olympij.

n Diofidio.] Varro lib. 4. de lingua Latina. Vnde, ait, subdio & Diusfidius. Itaque inde eius perforatum tectum, vt videatur diuum, id est cælum. Qui negant sub tecto per hunc deierare oportere.

o Sub diuo.] Festus Pompeius lib. 18. & Seruius in lib. 9. Aeneidos in eum locum,

Dum domus Aenea Capitolini immobile saxum
Accolet, imperiumq́ pater Romanus habebit.

Terminus Dei loco habitus est, quòd post Saturnum exactum cædes ac lites rusticorum de diuidendis agris sustulisset. Sacrificabant ei mense Februario ad octauum Calendas Mart. in æde, qua super eum foramen in tecto patebat, quòd nefas esse putarent Terminum intra recta consistere & vt quia solus non cessetat Ioui, reliquis diis cedentibus, libero cælo frueretur, Lactantius Diuinarum instit. lib. 1. cap. 20. ad fi. Ouid. Fast. 2.

Nunc quoque se supra, ne quid nisi sydera cernat,
Exiguum templi tecta foramen habent.

De Termino extat lepidũ ænigma apud Gellium lib. 12. cap. 6. & Politianum in Miscellaneis cap. 36. quòd Ioui solus omnium deorum cedere noluerit. De Termino deo & Terminalibus meminit diuus Augustinus lib. 7. c. 7. de Ciuitate Dei.

p Aesculapio.] Plutar. Prob. c. 94.

q Apud Persas.] Herodotus lib. 1. Strabo lib. 15. Asconius in 3. in Verrem act.

r Præcipuum.] Strabo d. lib. 15. dicit eos solum ipsum solem colere. Sed posteà eodem lib. scribit eosdem colere cęlum, quem Iouem putant: Lunam, Venerem, ignem, Tellurem, ventos. Adde & Vestam ex Xenophonte lib. 1. Pædiæ Cyri.

a A Bithynis.] Arrianus in Bithyniacis.

t Sythæ Papæum.] Herodotus lib. 4. ita scribit, Sed qui regij Scythæ vocantur, etiam Neptuno sacrificant, appellantes Vestam lingua sua Tabiti, Iouem Papæum, mea sententia rectissimè.

v Diogenis.] Laërtius in vita eiusdem.

x Aegyptiis.] Herodotus lib. 2. Plinius lib. 19. c. 5. & alibi Iuuenalis saty. 15. in princ.

Quis nescit Volusi Bithynice qualia demens
Aegyptus portenta colat? Crocodilon adorat
Pars hæc, illa pauet saturam serpentibus ibim.
Effigies sacri nitet aurea Cercopitheci.

Strabo lib. 18. Apuleius lib. 11. & ibi Beroaldus. Lactant. Firmianus. Instit. diuin. lib. 1. cap. 20. lib. 2. c. 14. & 5. c. 21. Virgi. lib. 8. Aeneid. ad fi. de diis Aegyptiorum loquens, ait,

Omnigenumq́ deûm monstra & latrator Anubis.

Vide Cælium Rhodiginum lib. 16. Lect. antiq. ca. 5. & lib. 2. c. 17.

y Simia.] Lucianus in lib. de sacrificiis ad fi.

z Ibis.] Diodorus lib. 2. c. 4. & Strabo lib. 17. Iuuenal. & Lucianus vbi suprà.

a Termini.] Plut. in Numa, & paulò antè diximus.

b Et Fidei.] Huius templum in Capitolio fuisse, testes etiam sunt Cicero lib. 3. Offic. Plinius lib. 35. c. 10. Dion. Halicar. lib. 2.

c Terminalibus.] Cicero meminit de his Phil. 12. Horat.

ſolebat: cui [c] feſti nomen: in quibus [d] ex lapide ſilice vel molari, nonnunquam ex truncis oleagineis ſacrificalibus Terminus erigebatur. [e] Aegyptiorum quoque erat iſte mos, non pecudibus & ſanguine victimarum, ſed precibus & thure placare deos. Ideo [f] Serapin non cæde animalium, ſed verbenis, coroniſque & panificiis placabant. Quod Numam Pythagoræa præcepta ſequentem, in ſuis ſacris inſtituiſſe non ab re fuit: quamuis procedente tempore [g] agnam aut [h] ſuem, intermiſſo more priſco, in ſacris Terminalibus cædi ſeruatum ſit. [i] Palilibus quoque intentiori cura cuſtoditur nequa mactetur hoſtia: quòd eum diem qui patriæ [k] natalis erat, à cæde & ſanguine decet eſſe purum. [l] Fuit enim is dies 12. Calend. Maij, quo fauſto & felici omine vrbis fundamenta iacta ſunt primum: [m] quo die mos erat ouilia purgare, [n] tranſilire flammas, [o] ſapa & milio ſacrum facere, [p] Geniales dies agere, [q] cœnas apparare, à litibus abſtinere: quæ proſperos ſucceſſus decernebant. [r] Deum verò in cuius tutela vrbs

Aegyptiorum ſacra incruenta.

Palilia.

Deum vrbis nominare nefas.

ANNOTATIONES.

12. Horat. epod. 2. Ode 9. Liuius 5. Decad. lib. 3. & 5. Varro de ling. Latin. lib. 5. Ouid. Faſt. 2.

d Ex lapide.] Tibullus lib. 1. Eleg. 1.

Nam veneror ſeu ſtipes habet deſertus in agris
Seu vetus in ſcrinio florida ſerta lapis.

Et Ouid. lib. 2. Faſt.

Termine, ſiue lapis, ſiue es defoſſus in agris,
Stipes ab antiquis tu quoque nomen habes.

e Aegyptiorum.] Macrob. lib. 1. c. 7.

f Ideo Serapin.] Apuleius lib. Metam. 11. & ibi Beroaldus. Diodorus lib. 1. c. 2. Apis rex Argiuorum tranſuectus in Aegyptum, cùm ibi mortuus eſſet, factus eſt Serapis omnium maximus Aegyptiorũ deus. Cur autem non Apis poſt mortem, ſed Serapis appellatus ſit, M. Varro, Auguſt. & Euſebius hanc reddiderunt rationem: nam quia arca, in qua mortuus ponitur σορος Græcè dicitur, primò Soros Apis: deinde litera vna, vt fieri ſolet, cõmutata Serapis dictus eſt. Idẽ M. Varro Serapin & Iſim Aegypti deos eoſdem eſſe cenſet, cælum & terram, qui & Samothracum initia docent, ſunt dei magni, multiſque nominibus nuncupantur.

g Agnam.] Horat. Epod. Ode 2.

Vel agna feſtis cæſa Terminalibus,

h Aut ſuem.] Prægnantem ex Ouid. Faſtorum libro 2.

Spargitur & cæſo communis terminus agno:
Nec queritur, lactens cùm tibi porca datur.

i Palilibus.] Plutarchus in Romulo, vbi tamen non omnino idem dicit. & Solinus cap. 2. Et obſeruatum, inquit, deinceps, ne qua hoſtia Parilibus cæderetur, vt dies iſte purus à ſanguine eſſet. Palilia, vel Parilia L in r. mutata, Palis deæ feſta erant, quæ paſtoribus in agris fiebant 11. Calen. Maij, quo die Romulus vrbem fundauit ad lupos arcendos morbóſque a pecore pellendos, ſed pro partu pecoris. Feſtus Pompeius lib. 14. Propertius lib. 4. eleg. 4. ad fin.

Vrbi Feſtus erat dixere Palilia Patres:
Hic primus cæpit mœnibus eſſe dies

Cenſorius lib. 1. de die Natali, & Euſebius de Temporibus.

k Natalis erat.] Varro de Re ruſt. lib. 2. c. 1. Cic. 2. de Diuin. Ouid. lib. 14. Metamor.

-- Feſtiſq; Palilibus vrbis
Mœnia conduntur.

Et lib. 4. Faſto.

Per flammas ſaliiſſe pecus, ſaliiſſe colonos:
Quod fit natali nunc quoque Roma tuo.

&c. quæ ſequuntur. Sueton. in Caligula cap. 16. in fi. Probus interpres Virgilij lib. 3. Aeneid. in prin. Flauius Vopiſcus in Aureliano.

l Fuit enim is dies.] Seruius lib. 3. Georg. in prin.

m Quo die mos erat.] Scilicet Paliliorum ex Pompeio ſuprà & Ouidio Faſto. 4.

Paſtor oues ſaturas ad prima crepuſcula luſtret,
Vnda prius ſpargat, virgaq; verrat humum.

& quæ ſeq.

n Tranſilire flammas.] Ouidius de ipſis Palilibus loquens lib. 4. Faſtorum,

Certè ego tranſilij poſitas ter in ordine flammas,
Virgaq; rorales laurea miſit aquas.

& non adeò longè poſt,

Moxq; per ardentes ſtipulæ crepitantis aceruos
Traijcias celeri ſtrenua membra pede.

Et Tibullus de eiſdem lib. 2. eleg. 6.

At madidus Baccho ſua feſta Palilia paſtor
Concinet, à ſtabulis tunc procul eſte lupi.
Ille leuis ſtipulæ ſolenneis potus aceruos
Accendet flammas, tranſilietq; ſacras.

Propertius lib. 4. eleg. 4. de fabula Tarpeiæ,

Cumq; ſuper raros fœni flammantis aceruos
Traijcit immundas ebria turba dapes.

Palilia ideo famoſa à Perſio ſatyra prima appellantur: quia eo die ſub noctem ignes à ruſticis ex ſtipula ſolerent excitari. Paliliorum etiam meminit Dionyſius Halicar. lib. 1. paulò antè fi.

o Sapa & milio.] Ouid. eodem lib. 4. Faſt.

Libaq; de milio milij fiſcella ſequatur,
Ruſtica præcipuè eſt hoc dea læta cibo.

p Geniales dies agere.] Id fortè dicit quòd is dies genialis ſiue natalis fuit vrbis Romæ, vt dictum eſt.

q Cœnas apparere.] Ouidius ibid. verſu ſeq.

Adde dapes, mulctramq; ſuas: dapibuſq; refectus
Syluicolam tepido lacte precare Palem.

r Deum vero.] Plinius lib. 3. cap. 5. & lib. 28. c. 2. Plutarchus Problemat. c. 61. Seruius lib. 1. Aeneid. in eum locum,

-- Mauortia condet
Mœnia, Romanoſq; ſuo de nomine dicet.

Romanos, inquit, non Romam. Vrbis enim illius

foret, nec nominare, nec quærere licebat: eumque nominasse, aut quæsiuisse, noxæ futurum erat. Ideo Valerius Soranus mortis supplicio pœnas dedit, quòd numinis nomen, in cuius præsidio vrbs esset, efferre in publicum ausus fuisset. [s] Idque ideo cautum, ne euocationes quæ ab hostibus ad placandos deos qui vrbibus præsunt, fieri solent, contra deos præsides vrbis Romæ fierent. Festa tamen Palilia etiam[t] ante vrbem conditam, à pastoribus qui proxima vrbis incolebant, celebrari solita inuenimus. *Pales.* Pales enim dea pabuli & pastorum est, [v] quam plerique Vestam, alij matrem deûm nuncupant, cui pro partu & prouentu pecorum, lacte & libo sine victima litabatur, eique Palilia dicauere, [y] qua die vrbem à Romulo conditam fuisse tradunt. *Natalitia festa.* Nec solum vrbis natalem, sed singulorum [z] dies natalitios, pulte, fritillo, mero, libis, floribus & thure, sacra à Genio, sine animali hostia, læti libentésque concelebrarunt: quibus diebus effudisse cruorem, aut animal mactasse, mali portenti erat, & fœdi auspicij: nanque erant hilaritatis & lætitiæ pleni dies. [b] *Terræ sacrum.* Terræ quoque sacrum fieri non victima, sed frugibus, floribus & lacte, plerique decere putant. [c] *Fidei sacrum.* Etiam solenne Fidei sacrum, sine cæde & sanguine victimarum idem Numa instituit, [d] eique albo panno velatos sacra facere, & ad id sacrum [e] flamines curru arcuato, manu ad digi-

ANNOTATIONES.

verum nomen nemo, vel in sacris enunciat. Vnde Trib. Pleb. vt ait Varro, id ausus nominare in crucem sublatus est. Hoc nec Hyginus de situ vrbis loquens, exprimit. Et lib.1. Georgi. ad finem idem dici, ibi:

Dij patrij, Indigites & Romule, Vestáque mater,

Solinus c.2. non multo post prin.

s Idque ideo cautum.] Macrobius lib.3.c.9.

t Ante vrbem conditam.] id enim festum pastorum erat. Dionysius Halicarn. lib.1. non procul à fi.& omnes vbique,

v Pales.] Nam & hanc inuocat Virgil. de pecoribus dictus statim initio lib.3.Georg.

Te quoque magna Pales. --

& Ouid.4 Fasto.

Alma Pales faueas pastorum sacra canenti,
Prosequor officio si tua facta pio.

Nam & eam pastorum deam vocat idem Ouid. eod.lib.

Quæ precor, eueniant: & nos faciamus ad annum
Pastorum dominæ grandia liba Pali.

Quod & nos nuper ad aliud adduximus. Sed & eam pastoriam appellat Lucius Florus gestorum Romanorum lib.1.c.20.in bello Salentino.

x Quam plerique Vestam.] Seruius in Virg. lib.3 Georg.

y Qua die.] De qua vide, quæ suprà diximus, & Plutarc.in Romulo.

z Dies natalitios.] Plinius lib. 18. cap.8. Hodie, inquit, sacra prisca, atque natalium pulte fritilla conficiuntur. Antè autem Varro in eo lib. cui titulus est Atticus, siue de Numeris.& ex eo Censorinus de Die natali, Id moris, inquit, institutique maiores nostri tenuerunt, vt cùm die natali munus annale Genio soluerent, manum à cæde & sanguine abstinerent, ne die, qua ipsi lucem accepissent, alijs demerent. Sed & lacte ei libari tradit Probus in prin.lib 3.Georg.vide nu.seq.

a Genio.] Iam de eo diximus nu.præced.sed prætcrea Tibullus lib.2.eleg.2.

Ipse suos adsit Genius visurus honores,
Cui decorent sanctas florea serta comas.
Illius è puro distillent tempora nardo:
Atque satur libo sit madeatq́; mero.

Horatius lib Epistol.2 epist.1.

Floribus & vino Genium memorem breuis æui.

Ante hos Plautus in Aulularia introducit Genium hæc dicentem,

Huic filia vna est, ea mihi quotidie thure aut vino supplicat.

Quanquàm Horat.lib.3.Car.Ode 17.

-- *Cras Genium mero*
Curabis & porco bimestri,
Cum famulis operum solutis.

b Terræ quoque.] Horatius lib.Episto.2.epist.1. scribit, Telluri (eadem autem est ac terra, vt plerique volunt) porcam immolari,

Tellurem porco, Syluanum lacte placabant.

Vbi Porphyrion interpres, scribit porcum pro porca positum, vt econtrario Virgi.lib. Aeneidos octauo, ibi, -- *Et cæsa iungebant fœdera porca.*

De quo Virgilij loco dicemus infrà lib.3.cap.3.Seruius quoque enarrans eum locum eiusdem lib.8.

-- *Viridiq́; in littore conspicitur sus,*
Quam pius Aeneas, tibi enim tibi maxima Iuno
Mactat sacra ferens, & cum grege sistit ad aram.

Scribit Iunonem esse matrem deûm, quæ Terra dicitur. Vnde etiam ei porca sacrificatur.

c Etiam Fidei solenne sacrum.] Liuius 1.Decad.lib.1.

d Eique albo panno.] Horatius lib.1. Carmin. Ode 35.

Te Spes, & albo rara Fides colit
Velata panno, nec comitem abnegat.

Vbi Acron, Posset, inquit, videri vili verbo vsus, panno: nisi hoc sermone intelligi voluisset à pauperibus magis coli Fidem. Aut certè quia albo panno caput velabant fidei sacrificantes: siue propter ipsam Fidem, quòd pura est & alba: vel quod in canis hominibus inuenitur, vt Virgil.lib.1.

Cana Fides, & Vesta, Remo cum fratre Quirinus.

e Flamines.] Liuius d.1.Dec.lib.1.

f Dex

tos inuoluta vehi iussit solenni pompa, magno argumento, quo fidem tutandam & in dextris sacratam sanctamque ostenderent: idque propterea asserunt, quòd [f] dextra iuncta, denarium numerum [g] qui sacratissimus est, efficiat. [h] Suffimenta quoque ex faba milioque aspersa mulso diis offerri absque victima, quo tempore vuæ calente prælo premuntur, sæpe notatum est. [i] Et Carnæ deæ, quæ visceribus humanis præesse, & vitalia fouere credebatur, sacrum à Bruto institutum posteri seruauerunt, vt pulte fabacea & lardo absque victima sacrificetur. hic enim quum excors putaretur, latentem animum nimium diu reconditum, suo tempore detexit. Quas [k] quidem fabas, nisi post Iulias Calend. adultæ forent, sacris adhibere non licebat: vires nanque corporis his maximè augeri confirmarique opinati. [l] Quam deam in monte Cælio sedem habere, illique Calend. Iulij sacrum fieri voluere. [m] Saturno quoque & [n] Maniæ humanis victimis, quod licuit antea, postea [o] admonitu Herculis, animali hostia sacrificari desitum est: ideo ad [p] aram Saturni accensis luminibus sacrum fieri cœpit, vnde cereis missitandis in Saturnalibus mos inoleuit, qui apud [q] Cyrenenses aliter seruabatur. Nam Saturno rem diuinam facturi, ficis ornantur: placentasque missitant, quod mellis repertorem esse ducerent. [r] Maniæ vero, quæ mater Larium fuit, in compitalibus à Bruto institutis, vt omnis antiquitas fabulata est, non humana victima vt olim, (nam pro familiæ incolumitate antea pueros mactabant) sed alliorum & papauerum capitibus supplicari cœptum fuit: in [s] quibus sacris serui interesse,

Decem.

Carna.

Saturni & Maniæ.

Cerei in Saturnalibus missi.

Cyrenenses.

ANNOTATIONES.

f Dextra iuncta.] Cælius Rhodiginus Antiq. lect. lib. 22. cap. 14. Lilius Gregorius Syntagmate primo de Diis Gentium eadem dicunt: sed nullum citant authorem.

g Qui sacratissimus est.] Vide nostras Consuetudines in tit. de præscript.

h Suffimenta quoque.] Festus Pompeius lib. 17. vbi & de suffimentis loquitur, quo in loco non prælo legitur, sed pilo: nisi ibi mendum sit.

i Et Carnæ deæ.] Macrobius Saturna. lib. 1. c. 12. non procul a fin. in tractatione mensis Maij. Et de hac quoque Carna Ouid. lib. 6. Fast.

Prima dies tibi Carna datur: dea cardinis hæc est,
Numine clausa aperit, claudit aperta suo.

Vide Lilium Greg. Gyraldum Syntagmate 7.

k Quas quidem fabas.] Macrobius vbi nuper citauimus.

l Quam deam.] Scilicet Carnam ex Macrobio in eod. loco.

m Saturno quoque.] Lactantius lib. 1. c. 12. authoritate Varronis & Ouidij, & Macrobius lib. 1. Saturnal. c. 7. & dictum est alibi plenius.

n Et Maniæ.] Lactantius vbi suprà. & Macrobius lib. Saturn. 1. cap. 7. Restituti, inquit, ludi à Tarquinio Superbo Laribus & Maniæ, ex responso Apollinis: quo præceptum est, vt capitibus pro capitibus supplicaretur, idque aliquandiu obseruatum, vt pro familiarium sospitate pueri mactarentur Maniæ deæ matri Larium. Quod sacrificij genus Iunius Brutus Consul Tarquinio pulso, aliter constituit celebrandum. Nam capitibus allij & papaueris supplicari iussit: vt responso Apollinis satisfieret de nomine capitum: remoto scilicet scelere infaustæ sacrificationis. Factumque est, vt effigies Maniæ suspensæ pro singulorū foribus periculum, si quod immineret familiis, expiarent: ludósque ipsos ex viis compitorum, in quibus agitabantur, Compitalia appellitauerunt. Arnobius lib. 3. aduersus Gentes.

o Admonitu Herculis.] Macrobius d. c. 7. lib. 1. Saturnal.

p Ad aram Saturni.] Idem in eo loco & præterea c. 11. ad fi. & nonnihil Fest. Pompeius lib. 3. vbi de Circis loquitur.

q Cyrenenses.] Macrob. d. c. 7. lib. 1. Satur.

r Maniæ verò.] Diximus paulo antè, in verbo, Et Maniæ, ex eodem Macrob. Sed vide Fest. Pompeium lib. 12.

s In quibus sacris.] Horatius Sermonum lib. 2. saty. 7. in prin.

Iandudum ausculto, & cupiens tibi dicere seruus
Pauca, reformido. Dauúsne? ita, Dauus, amicum
Mancipium domino, & frugi, quod sit satis. hoc est,
Vt vitale putes. age, libertate Decembri
(Quando ita maiores voluerunt) vtere, narra.

Id est, vt interpretatur Acron, Habeas licentiam & libertatem dicendi, quæ velis: quia Saturnalibus libertas seruis concedebatur, & omnes exequebantur, seculi aurei, quo Saturnus regnauit, fieret imitatio. Decembri autem mense Saturnalia celebrabantur, & immutatio fit conditionis: nam & liberi ex seruis, & serui ex liberis fiunt. Solinus c. 3. Mense Martio matronæ seruis suis cœnas ponebant, sicut Saturnalibus domini. Illæ vt honore promptius obsequium prouocarent: hi quasi gratiam rependerent perfecti laboris. Quæ iisdem propè verbis repetiit Macrobius lib. 1. Saturna. cap. 12. Sed & de hac quoque re nonnihil Plutarchus in comparatione Numæ & Lycurgi. & Lucianus in Cronosolo, siue Saturnalibus. & Athenæus lib. 14. c. 17. in princip. vbi scribit morem esse apud Romanos, vt in Saturnalibus domini seruis conuiuium exhibeant, ipsique seruorum officio fungantur. Et huc quoque spectāt versus L. Acij, antiqui poëtæ, relati à Macrob. lib. 1.

Satur

Serui in Saturnalibus. & exæquato omnium iure, sublato discrimine liber an seruus esset, vt in Saturnalibus, vnà cum liberis sacrificia in compitis facere, & comessari, hac largiori potui indulgere assueuerāt, vt hac comitate obstricti, in dominorum obsequiis paratiores forent, odiaque inuicem offensionésque dimitterent. Quippe festis Saturni diebus, seruos ingenuorum ministeria occupare, pileos sumere, & à liberis nullo discrimine differre, stipésque inuicem dare, & munera missitare, seruatum est. [t] Regna quoque sortiri inter æquales, & tanquam Reges imperitare, magistratus purpuram induere, reliquos in veste candida diem concelebrare. Qui etiam mos cum Græcis & exteris communis fuit. *Sacea festa.* Namque [v] apud Babylonios Sacea appellantur festa, quibus quinque dies serui dominis imperitabant: ex quibus vnus, stola sumpta dominabatur. [x] Apud *Peloria.* Thessalos Peloria, [y] Cretenses Hermea, anniuersarios dies festos habent, quibus *Hermea. Panagyra.* exæquato iure serui dominíque socij & penè pares, communi libertate fruuntur. Sicut [z] Troezenis panagyra, in quibus serui cum dominis pari exemplo viuunt. [a] *Thebanorum Saturnalia.* Thebanis verò ludi musici Saturno dicati erant Saturnaliorum loco. [b] Ideo in compitalibus manet constitutum, ne humano sanguine sacra pollucrent, vtque pilas & effigies viriles & muliebres ex lana in compitis suspenderent. Laribúsque tot pilas, quot essent seruorum capita, & tot effigies quot essent liberi, noctu pro victimis darent: vt si quod periculum familiæ immineret, aut triste fatum, hoc sacrificij genere expiarent. [c] Sicut mense Maio, quum prius de ponte sublicio in Tyberim homines mitterent, qua de causa flaminicam tristem esse, & animo afflicto conuenit, quæ nec eo mense lauat, nec aliquo cultu vtitur: postea ab Hercule admonitas, non homines, sed hominum effigies Vestales abiicere cœpisse, quæ triginta numero fuere. Casta quoque mola, & sale tuso, & in ollam fictilem cum aqua immisso, eædem virgines sine victima sacrum facere solebant, cæteri farre & vino, [d] in quibus sacris asel-

ANNOTATIONES.

Saturnal. cap.7. in fi.

Maxima pars Graiûm Saturno: & maximè Athenæ
Conficiunt sacra, quæ Cronia esse interantur ab illis,
Cumq; diem celebrant, per agros, vrbésque ferè omnes
Exercent epulis læti, famulósque procurant
Quisq; suos: nostriq; itidem & mos traditus illinc
Iste, vt cum dominis famuli tum epulentur ibidem.

t Regna quoque sortiri.] Athenæus d. lib.14. cap.17.

v Apud Babylonios Sacea.] Berosus lib.1. rerum Babylonicarum. & Ctesias lib.2. rerum Persicarum, & eius authoritate Athenæus lib.14. cap.17. de sacris autem solennibus Persarum Strabo lib.11.

x Apud Thessalos Peloria.] Baton Sinopæus orator in oratione de Thessalia ac Hammonia, & eius authoritate Athenæus vbi nuper citauimus.

y Cretenses Hermæa.] Carystius in Historicis Commentariis & eius authoritate Athenæus, vbi suprà in princip. sic scribit, Est autem Græca hæc consuetudo. nam per Mercurialia festa hoc ipsum fit in Creta, Conuiuantibus seruis domini illis seruiunt atque ministrant. Hermæorum meminit Cælius Rhod. Antiq.lect.lib.13.c.23.in fi.

z Troezenis Panagyra.] Idem Athenæus dicto lib. 14. cap. 17. In Troezene, inquit, Geræstiones mense per multos dies fit conuentus, quorum in vno serui cum ciuibus vnà ludunt astragalis: & seruis domini conuiuium præbent, vt asserit Carystius. Cælius vbi suprà.

a Thebanis verò.] Plutarchus in Homero, Longo, inquit, tempore pòst, Thebas ad Saturnalia, qui ludi apud Thebanos musici erāt, profectus est.

b Ideo in compitalibus.] Id totum vsque ad versic. Sicut mense Maio. est Festi Pompeij lib.14. vbi de pilis loquitur, & nonnihil Macrobij libro 1. Saturnal.cap.8.

c Sicut mense Maio.] Dionysius Halicarnassæus Originum Ro.lib.1. horum sacrificiorum meminit in hæc verba, Nunc quoque Romani idem factitant paulò post vernum æquinoctium, Idibus Maiis, quo die lunam volunt esse dimidiam. tunc enim peractis sacris Pontifices (id summum est sacerdotium) & cum his custodes immortalis ignis virgines, prætoresque & alij ciues, quos fas est interesse illi sacrificio, simulachra hominum 30. numero de sacro ponte mittunt in Tyberim fluuium, quæ Argeos nominant. Gellius lib.10.cap.15. ad fin. de Flaminicæ ceremoniis loquens, ita scribit, Atque etiam cum id ad Argeos, quòd neque comit caput, neque capillum depectit. Varro lib.6. de lin. Lati. Argei, inquit, fiunt è scirpeis virgultis, simulachra sunt hominum triginta: ea quotannis à ponte sublicio à sacerdotibus publicè iaci solent in Tyberim.

d In quibus sacris.] Ouid.lib.6. Fastorum vbi de Vestæ sacrificiis.

Ecce coronatis panis dependet asellus,
Et velant scabras florida serta molas.

Coronabantur asini Vestalibus: quia Vesta focorum domina est, vbi olim panes cineri suppositi coquebantur, cùm in furnis tantum farra torrerent. Et nos quoque alibi diximus.

e Lari

lum panibus coronatum adhibuere. [e] Lari quoque familiari Calendis, Idibus, & Nonis, corona in foco indita, pro aris focisque, proque familia nõ sanguine victimarum supplicatur. Quæ [f] quidem sacra ex hordeacea pulte, [g] libo, [h] farre, vino [i] & thure, [k] cum sale & salino sunt fieri solita: cui etiam particulas cœnarum & [l] singulorum fructuum primitias sacrarunt. [m] Ignem enim familiarem fauilla & cineribus excitatum, sanctissimis cæremoniis taciti adorabant. Fuitque antiquorum mos, vt profecturi viam, simulacrum Dei, tanquam Larem familiarem & Fortunæ comitem secum ferant, [n] cui festis diebus thure & melle vota effunderent & supplicarent. [o] Etiam in Quinquatriis Mineruæ, prima dies sine victima aut cæde fuit, quòd illa in lucem primum editam fuisse putant: [p] quinquatrumque ideo dixere, quod diem quintum *Larib.* *Minerua*

ANNOTATIONES.

e Lari quoque familiari.] Laribus coronas impositas fuisse, testis est Tibullus lib.2.eleg.1.

Rure puer verno primùm de flore coronam
Fecit, & antiquis imposuit Laribus.

Plinius lib.21.cap.3. Coronæ, inquit, deorum honos erant, & Larium publicorum priuatorúmque ac sepulchrorum ac Manium.

f Quæ quidem sacra ex hordeacea pulte.] Dionysius Halicarnassæus lib. 2. Vidi ego in sacris Laribus hordeaceas pultes &c.

g Lybo.] Dionysius vbi suprà, vbi frugalitatem sacrificiorum describit, sic inquit, Ipse certè spectaui in sacris ædibus cœnas diis appositas in mensis ligneis antiqui operis, pultémque in canistris, far item & liba, fructuúmque quorundam primitias, & huiusmodi cætera exilia, paratuque facilia, omnique morosa curiositate carentia &c. & Tibullus lib.1.eleg.10. eadémque vlt. de Laribus loquens,

Atque aliquis voti compos liba ipsa ferebat,
Postá, comes purum filia parua fauum.

h Farre.] Virgilius lib.5. Aeneid.5.

Pergameumq́, larem & canæ penetralia Vestæ
Farre pio & plena supplex veneratur acerra.

i Vino & thure.] Plautus in prologo Aululariæ,

Huic filia vna est: ea mihi quotidie
Aut thure, aut vino, aut aliquo semper supplicat.

Iuuenalis saty.9.ad fi.

O parui nostriq́, lares, quos thure minuto,
Aut farre & tenui soleo exornare corona.

Et idem satyra 12. cuius verba citabimus infra li.3. cap.12. Tibullus lib.1.eleg.3. ad Messalam,

At mihi contingat patrios celebrare penates,
Reddereq́, antiquo menstrua thura lari.

k Et sale & salino.] Dionysius vbi suprà.

l Et singulorum fructuum primitias.] Afferebantur & Laribus frugum primitiæ, quod Horatius (Epod. lib. Ode 2. vbi rusticæ vitæ laudes & commoda describit) aliique poëtæ significant: sed ante alios Tibullus lib. 1. eleg. 1. istis carminibus, cùm inquit,

Vos quoque felicis quondam, nunc pauperis agri
Custodes, fertis munera vestra Lares.

tum maximè seq. Dionysius d. lib.2. dicit quorundam fructuum. Aristophanis autem interpres in φθε.ι authoritate Aristocratis dicit frugum & vuarum.

m Ignem enim familiarem.] De ignis cultu apud diuersas gentes, vide Cælium Rhodiginum lib.15.ca.15.& Lilium Gregorium de Diis Gentium Syntagmate 4.

n Cui festis diebus thure & melle.] De thure suprà dictum est. de melle autem est illud Tibulli d.lib.eleg.10. loquentis, vt iam diximus, de Laribus.

Postá, comes purum filia parua fauum.

o Etiam in Quinquatriis Mineruæ.] Idem dicit Lilius Gyraldus de Diis Gentium Syntagmate 17. sed nullo citato authore. Est autem Ouidij lib.3.Fastor.

Vna dies media est, fiunt cum sacra Mineruæ,
Nomina, quæ à iunctis quinque diebus habent.
Sanguine prima vacat, nec fas concurrere ferro:
Causa, quòd est illa nata Minerua die.
Altera tresque super strata celebrantur arena,
Ensibus exertis bellica læta dea est.

A quo haud dubiè id illi acceperunt, quamuis ex victoria non intelligat Ouidius, vt patet ex verbis sequentibus. Idem Ouidius Tristium lib.4.eleg.9.eadémque vlt.

Hæc est armigeræ festis de quinque Mineruæ,
Quæ fieri pugna prima cruenta solet.

De his autem Horatius lib. Epist.2. epist.item 2.

Ac potius, puer vt festis Quinquatribus, olim
Exiguo gratoq́, fruaris tempore raptim.

Quem versum enarrans Porphyrius, sic inquit, Quinquatres à quinque diebus, qui dies ad ferias Mineruæ pertinent, propterea quòd festæ solennitates eius deæ per hoc spatium temporis celebrabantur. Fuerunt & alteræ Quinquatrus, vt scribit Varro lib.4. de ling. Latin. Minusculæ dictæ Iuniæ Eidus, ad similitudine maiorum quia tibicines tum feriati per vrbem vagantur, & conueniunt ad ædẽ Mineruæ. & Ouid.d.lib.3. Fast. his versibus,

Iam steterant acies ferro mortiq́, paratæ,
Iam lituus pugnæ signa daturus erat. &c.

Vbi describit horum originem. Minorum festorum etiam meminit idem Ouid.6.Fasto.

Et iam Quinquatrus iubeor narrare minores,
Nunc ades, ô cœptis flaua Minerua meis:
Cur vagus incedit tota tibicen in vrbe?
Quid sibi persona, quid toga longa volunt?

Liuius 5.Decad.lib.4. Sueton.in Augusto, cap.71. in Nerone cap. 34. & in Domitiano cap. 4. Celebrabantur hæc festa 13.Calend. Aprilis hoc est 20. die Martij.

p Quinquatrumque ideo.] Varro libro 5. de ling. Lati. ita scribit, Quinquatrus hic dies vnus à nominis errore obseruatur, proinde vt sint quinque quartus siue quintus, dictus ab Tusculaneis post

post Idus festum haberent, [q] sicut Triatrum, Sexatrum, Septemmatrum, & Decemmatrum. [r] Quidam, quod quum quinque diebus operarentur sacris, & reliquis omnibus victimas cæderent, atque exertis ensibus pugnas committerent & digladiarentur: prima die velut pacata & festa, à victimarum cæde abstinerent. Vltima verò [s] Tubulustrium dicta, qua in atrio Saturio tubæ lustrabantur agna. [t] Iano quoque libo & placenta, ac mola salsa, [v] nonnunquam thure & mero: [x] Cereri autem lacte, vino & melle, sine victima sæpe litatum est. [y] Hoc quoque adnotare nõ pigebit, quod quum in reliquis sacris qui rem diuinam facit, veteri instituto capite velato immolet, & adorantes vestem ad aures vsque attollant, vt se humiliores exhibeant diis, vel ne quid inter sacrificandum triste auribus aut oculis accipiant: [z] Saturno tamen sacra facientes, velut veritatis cultori capite aperto immolant & inuelato. [a] Honori quoque & Opi ex vetere instituto dum sacrum fit, semper aperto capite & sine velamento sunt. [b] Apud aram quoque Herculis maximam, omnes aperto capite supplicare vetusto more seruatum est: vel quia ipsius dei, qui capite aperto est, habitum imitari non liceat: vel quod magis adducor vt credam, vt ante Aeneam, qui ritum velandi capitis inuenit primus, aram maximam fuisse, vetustissimasque illius cæremonias signarent.

Tubulustrium. Iani. Cereris.

Caput in sacris velare.

Sacrificia capite aperto. Honoris & Opis.

ANNOTATIONES.

diem sextum Eidus similiter vocatus Sexatrus: & post diem septimum, Septimatrus: sic ait, quod erat post diem quintum Eidus Quinquatrus. Atrus verò nihil significat, estque tantum nominis supplementum. Ouidius vbi nuper. Gellius lib. 2. cap. 21. Festus Pompeius lib. 15. Quinquatria, inquit, dicta sunt à Quinquatro die, quòd post diem quintum celebrentur: vt Triatrus, Sexatrus & similia. Primus enim dies Quinquatrum quintus post Idus inuenitur.

q Sicut Triatrum.] De Sexatro & Septimatro Varro vbi suprà. Ex quo intelligis hic legendum esse Septimatrum. & de duobus illis prioribus Festus Pompeius vbi suprà. Et de Decimatro idem Varro lib. 4. eiusdem operis, & idem Pompeius eodem lib. alio loco, vbi & Decumatrum appellatum esse tradit. Et de his omnibus vide infra lib. 3. c. 18.

r Quidam quòd cùm.] Ouid. vbi suprà, in verbo, Etiam in Quinquatriis. vbi tamen nihil de victima dicit, sed de gladiatoriis certaminibus.

s Tubilustrium.] Varro illo lib. 5. de lingua Latina. Tubilustrium, inquit, appellatur, quòd eo die in atrio Sutorio sacrorum tubæ lustrantur. Festus Pompeius lib. 18. ait, Tubilustria dies vocari, in quibus agna tubas lustrabant. Et hinc quoque Oui. lib. 3. Fastor.

Summa dies è quinque tubam lustrare canoram
Admonet, & forti sacrificare deæ.

& lib. 5. eiusdem operis ad fi.

Proxima Vulcani lux est, quam Lustria dicunt:
Lustrantur puræ, quas facit ille, tubæ.

Quanquàm hic posterior locus aliò spectare videtur. Sed hîc vide, quæ dicam infrà lib. 3. cap. 22. & lib. 5. cap. 6.

t Iano quoque.] Idem propemodum Gyraldus de Diis Gentium Syntagma. 17. Neuter autem dicit vnde id acceperit. Id autem ex Catone de Re rustica cap. 134. in princip. Priusquam hasce fruges condantur far &c. Thure, vino Iano, Ioui, Iunoni præfato. & ad finem eiusdem cap. Item Iano vinum dato. Et Ouidio lib. 1. Fastorum,

Inde vocor Ianus, cui cum cereale sacerdos
Imponit libum, farraq; mixta sale,
Nomina ridebis, modò nanque Patulcius idem,
Et modò sacrifico Clusius ore vocor.

v Nonnunquam thure & mero.] Idem Ouid. lib. 1. Fastorum, vbi maiorum morem & institutum scribit, qui diuinam rem diis immortalibus facturi, Ianum & Iouem præfari solebant,

-- Cur quamuis aliorum numina placem
Iane tibi primùm thura merumq; fero?

x Cereri.] Idem Gyraldus d. 17. syntag.

y Hoc quoque adnotare.] Moris fuisse apud veteres in sacris velare caput testatur ex Vergilio & Plutarcho Problem. cap. 11. Cælius Rhodiginus Lectio. antiq. lib. 20. cap. 12. & Liuius lib. 1. Decad. 1. his verbis, Legatus vbi ad fines eorum venit vnde res repetuntur capite velato (filum lanæ velamen est) Audi Iupiter, inquit, audite fines (cuiuscunque gentis nominat) audiat fas.

z Saturno tamen.] Plutarchus Problematum cap. 11. vbi eius rei rationem reddit. Verùm Macrobius lib. Saturnal. 1. cap. 8. post princip. dicit, Illic Græco ritu capite operto res diuina fit. nisi ibi sit mendum, quod magis puto. Nam idem eiusdem li. cap. 10. ad finem. Hinc est, inquit, quòd ex instituto peregrino, huic Deo (Saturno scilicet) sacrum aperto capite facimus.

a Honori.] Idem Plutarch. eiusdem operis c. 12. vbi item rationem redddit.

b Apud aram Herculis.] Plutarchus Problem. c. 10. & dictum est suprà hoc eodem li. c. 14. vbi alia quoque adduximus.

Nunquid

Nunquid quod lege Falcidia cautum est de quarta bonorum hæredi debita, poßit voluntate testatoris comminui vel tolli.

Cap. XXIII.

VErba [a] legis Falcidiæ, quibus modus legatorum præfinitus est, hæc fuere: [b] Quicunque ciuis Romanus post hanc legem rogatam, testamentum faciet: is quantam cuique ciui Romano pecuniam iure publico dare, legare volet, ius potestasque esto, dum ita detur legatum, ne minus quàm [c] quartam partem hæreditatis eo testamento hæredes capiant. eis quibus ita datum, legatúmve erit, eam pecuniam [d] sine fraude sua capere liceto: isque hæres qui eam pecuniam dare iussus, damnatus erit, eam pecuniam debeto dare, quam damnatus est.& infra: Cùm ea legis verba in conuentu iurisperitorum legerentur, præsente me, quærebatur, nunquid quod hac lege sancitum est, vt non minus quarta hæreditatis parte, testamento hæres capiat, poßit voluntate testantis ita comminui vel tolli, vt si omne patrimonium & totum assem legatis distribui iusserit, ita vt nihil, aut minus quarta parte scriptus hæres ex bonis capiat, an id contra legem factum, ius ratumque foret. Cumque nonnulli è grege patronorum censerent ex Scæuolæ sententia licere cuiuis non insano, præter legum solennitatem, ita vt volet testari, si modò id vellet haberi legitimè factum, palamque id antea testatus esset, plurimúmque in eo momenti fore: quippe quum ipsa decedentis voluntas, lex planè censeatur: & hoc Pomponium iureconsultum, hanc legem interpretatum, censuisse, contenderent, decernentem testatoris voluntatem, [e] qualiscunque foret, ad omnem successionis speciem extendi oportere: multique in eius sententiam irent, & velut cunctis obuium id palam faterentur, nos contrà sentire visi fuimus. Nam Papiniani responsa relegentes, hoc ipsum improbasse animaduertimus, atque respondisse in hæc verba: [f] Priuatorum pactionibus, legi refragari non decere. Itaque trienti quæ per legem ex defuncti bonis debetur, neque per testatorem æstimationem minui, neque ius quod debetur, auferri posse, ne videlicet testator scriptos hæredes aditione ludi-

tex. ex l. 1. §. quicunque. ff. ad l. falcidiam.

l. nod de bonis. §. 1. ff. ad leg. falcid.

ANNOTATIONES IN CAP. XXIII.

a Legis Falcidiæ.] De hac lege Falcidia, & quid à lege Voconia & Furia differat pulchrè infrà traditur ab ipso eodem authore lib. 6. cap. 15. Cæterùm Eusebius in Chronicis scribit, Latam ita fuisse legem, vt quarta pars tum demum hæreditatis superesset, si quatuor aut minus essent. Quod equidem in Iurisconsultorum libris nusquam legitur. Tulit autem hãc legem C. Falcidius Tribunus plebis, iis temporibus, quibus Triumuiri reipublicæ constituendæ Augustus Cæsar, M. Antonius & Lepidus dominabãtur, authore eodem Eusebio & Isidoro ca. 15. lib. 5. & secunda dist. c. quædam etiam leges. in prin. decret. vbi tractatur de iure Quiritum & partibus eiusdem. Huius etiam legis meminit Dion lib. 48. his verbis, Lex Falcidia a P. Falcidio Trib. plebis lata, quæ nunc quoque plurimum valet in hæreditatibus adeundis: ea autem permittit, vt hæres, si adire hæreditatem grauetur, quadrante accepto, reliquum dimittat.

b Quicunque.] Quatuor fuerunt legis Falcidiæ capita. Primum liberã legandi facultatem dat. quo abrogantur leges Furia & Voconia, quæ non permittebant ciuibus quicquid vellent legare, vt ex Theophilo & Vlpiano instit. lib. 1. & tit. de leg. Falc. quanuis lex 12. tabu. vtraque longè antiquior, liberam legandi potestatem concederet. Secundum caput modum legatis præfinit, de quo hic agitur. Tertium translatitium est, & ad confirmationem secundi pertinet in his verbis, Eis, quibus &c. Quartum (licet in Pandectis desideretur) ita conceptum videtur, Si quis aliter quàm hac lege liceat, pecuniam dederit legaueritue, hæredi quartam partem eius pecuniæ quæ data legata erit, ex eo testamento retinere liceto. Quod confirmat Caius lib. 2. instit. de lege Falcidia.

c Quartam partem hæreditatis.] His verbis datur intelligi quid intersit inter has quatuor leges, scilicet 12. tabu. Furiam, Voconiam & Falcidiam. Nam lex 12. tab. neque modum, neque finem legatis imponebat. Furia & Voconia modum quidẽ faciebant, finem nõ faciebant. Falcidia verò & modum & finem imposuit. quod cõstat ex §. superest. instit. ad legem Falcid.

d Sine fraude.] Quod magis interpretandum videtur de pœna quadrupli legis Furiæ. Vlpia. instit. lib. 1. & Theophilus institut. tit. de adim. leg. quanuis quidam non incruditi de periculo æris alieni hæc verba intelligant.

e Qualiscunque.] Modò cautum non sit, ne leges in testamẽto locum habeant. idem Pomponius in l. nemo. de leg. 1. Vide Platonẽ dial. 11. de legibus.

f Priuatorum pactionibus.] Idem Papinianus in l. ius publicum. & Vlpianus in l. iurisgentium. §. si paciscar. ff. de pactis.

ficatus foret. Quæ sententia quum diu nobis insedisset, tamen refutari & dilui potuit: quippe quum in eandem lectionem, vt fit, incideremus, animaduertimus minus probabili, nec vero iudicio, sed falsa nos duci opinione, nouissimoque iure multis post seculis edito, contra priscorum decreta secus cautum fuisse: atque abrogata Papiniani sententia, ex placito principum lege edita sancitum esse, vt si testator trientem dari hæredi inhibeat, totumque assem legatis absumi volet, vt pro voluntate de bonis disponere, illaque sicut libitum est, & quantam partem volet, cuiuis legare ius potestasque foret: liberum esset hæredi scripto, si nimium tenuiter sibi consultum esset, minusque commodi tot legatis distribuendis, hæreditatem allaturam putaret, aditione abstinere, & ius succedendi abnuere. In quam sententiam, quæ nouor & probabilior fuit, nouissimæ iurisconsultorum opiniones postea concessere.

Auth. sed contesta-tor. C. ad leg. falcid.

Loci ex Iuuenale parum ab interpretibus diligenter habiti, contra nonnullorum opinionem explanantur. *Cap. XXIIII.*

Efessus ego à forentium causarum contentione, & iudiciorum strepitu, aliquando vacuus cura & labore, ad hæc mitiora studia nostratia, velut in aliquod opportunum diuersorium, me recipiebam: & quoscunque, aut veteres, aut nostri æui libellos nactus eram, in his legendis perscrutandisque, aut verborum & sententiarum viribus pensitandis, exercebar. Cumque, vt fit, in cuiuspiam non æquidem indocti, nec spernendi autoris commentarios super Iuuenalis satyris, quos nuper ediderat, & posteritati tradendos curauerat, fortè incidissem, super his versibus Septimæ: Rara tamen merces, quæ cognitione tribuni Non egeat: in hanc sententiam ipsum locutum offendimus, vt diceret, apud tribunos plebis agi necesse fore, & post impensos labores erudiendis pueris ludimagistrũ in iudicio experiri oportere, vt mercedem laboris & impensæ doctrinæ assequatur, idque Iuuenalem in fine satyræ apertius sentire, dum inquit: Et quum se verterit annus, Accipe victori populus quod postulat aurum: tanquam post lites iudicio à tribunoplebis diffinitas, tandem populus aurum quod petebatur, victori magistro & mercedem tradi postularet. Qui sensus etsi à multis mira persuasione receptus, quàm absonus sit, quamque pudendo errore coarguat imperitiam interpretis, nemo mediocris solertiæ vir ignorarit. [a] Vbi enim, quæso, apud autores compertum fuit, tribunumplebis iuris cognitionem, aut in ius vocationem, apud suum tribunal Romæ habuisse, ita vt an stipẽdium magistro debeatur, suæ cognitionis & arbitrij fuerit? Non enim vt de controuerso iure cognosceret, aut super eo diiudicaret: sed vt à maiorum magistratuum iniuria tenuem plebem defenderet in re præsenti, tribunitiam potestatem inuentã veteres voluere. Prehendere enim licebat tribuno, & in carcerem mittere, non autem super controuerso iure diiudicare, quod omnes annales & omnia monumenta vetustatis percalluere. Præterea quid imperitius dici potuit, aut tam præposterum, quàm vt in exactione vilis stipendij populus, tanquam si plebs aut plebiscitum aliquod rogaretur, interesse debeat, ita vt rogatione promulgata, an stipendium magistro debeatur, decernat? Sed quod est vero propius, quodque ab authoris sensu non absonum putamus, profectò sic est, vt poëta de tribunoplebis, qui iuris non habet cognitionem, sed de [b] tribuno ærario, apud quem leuiores expenduntur causæ, intellexisse credatur. Etenim liquere arbitror, leues & nummarios iudices, tribunos fuisse ærarios, causarumque cognitionem habuisse in minimis: quippe ab [c] Aurelio

Iuue. locus in fine satyræ septimæ.

ANNOTATIONES IN CAP. XXIIII.

a. VBi enim, quæso.] Hic omnino vide Gellium lib. 13. c. 12.

b Tribuno ærario.] Hunc enim fuisse ex iudicibus constat ex Asconio Pædiano in oratione Ciceronis pro M. Scauro & C. Cornelio, & dicetur postcà lib. 5. c. 2.

c Aurelio tribunoplebis.] Idem Asconius pro Cornelio, maiestatis reo, scribit, Aurelia lege communicata

tribunoplebis rogatione promulgata, iudicia in tres ordines diuisa fuere: senatores, equestrem ordinem, & tribunos ærarios, quorum cognitio in minoribus fuit causis, ideo in subselliis, non pro tribunali ius dicebant. Raram dicit ergo mercedem, quæ cognitione non egeat tribuni, non plebis, apud quem nulla erat iuris cognitio: sed ærarij, qui de minoribus causis ius reddebat, intellexisse probabile est: quod & nos sentire salua fide possumus. Rursus quod dicitur in fine satyræ, Accipe victori populus quod postulat aurum: neque de rogatione populi aut scito plebis, quod illi asseuerarit, intelligi arbitramur, sed vetustum potius morem præsignari, qui apud Romanos in sacris certaminibus inoleuit frequens. Fuit enim antiqui moris, vt qui in theatro præstabant munera, multitudini effusæ ad spectaculum [d] stipem spargerent, victoresque certaminum, & multarum palmarum gladiatores, ære collato & stipe donarent. Quinetiam non ludiones modò, sed elephantos, & eos qui in certaminibus fortiter quid aut dignum laude gessissent, à populo collatione stipis & assibus donari legimus. [e] Constatque populum Romanum Spurio Posthumio, & Quinto Martio consulibus, primùm stipem in ludis spargere cœpisse. Nam drachma grandinis in morem, atque odorati imbres instar pluuiæ, & alia missilia effuse spargebantur. Quod sequuti Cæsares, opulentius vberiusque ad leniendam multitudinem factitarunt. Siquidem [f] C. Cæsar nummos non mediocris summæ effudit in populum. [g] Nero tesseras frumentarias, aurum, argentum, gemmas, margaritas, naues, insulas, agros, vestes, tabulas pictas, mancipia & iumenta missilia dedit. [h] Domitianus cum omne genus rerum in theatro sparsisset, & pars maior inter popularia decidisset: ne indonati abirent senatorius & equester ordo, per singulos cuneos quinquagenas tesseras pronunciauit. [i] Heliogabalus verò aurea & argentea pocula, ac vestes magni census in plebem sparsit munuscula. Multi quoque ex theatro missas è sinu columbas fecere, quæ cum per caueam diu volassent, reuertebantur ad dominos. Fertur tamen [k] Scipio infamiæ notam subiisse, quòd pecuniam in populum ludis publicis iecisset, velut istis muneribus auram popularem aucuparetur. quæ quidem cum in diripientium manus mittebantur, non sine discrimine & rixa in concursatione & tumultu assequi poterant. Itaque optimus quisque cum primùm missilia induci viderent, ne quid discriminis in conflictu turbæ elisi paterentur, è ludis excedebant, quæ apud autores monumentis testata clarissimis comperta sunt. Post emensum ergo annum, & edocendis pueris labores impensos, Accipe, poeta inquit, mercedem, qualem

Versus postremus eiusdem satyræ.

Stipis sparsio in populum.

Populi in ludiones.

Cæsa. in pop. pecunias sparserunt.

Scipio infamia notatus.

ANNOTATIONES.

municata iudicia inter senatores & equestrem ordinem & tribunos ærarios. & paulo antè scribit L. Cottam lege sua iudicia inter tres ordines communicasse, Senatum, Equites, Tribunos ærarios. Ex quo facilè intelligis hunc vocatum fuisse L. Aurelium Cottam. Suetonius autem in Cæsare. cap.41. Iudicia ad duo genera iudicum redegit, Equestris ordinis, ac Senatorij: Tribunos ærarios, quod erat tertium, sustulit. Vnde à Cicerone in epistolis ad Atticum, per quandam annominationem, non tam ærarij Tribuni quàm ærati nuncupantur: quoniam pecunia corrupti Clodium absoluerunt.

d Stipem spargerent.] Hîc vide quæ scripsimus in tractatu Nobilitatis cap.37.num.44. incip. húcque spectant. Hæc præterea sunt Britannici interpretis Iuuenalis.

e Constatque pop. Romanum.] Id Plinij est lib.33.cap.10.ad fin. vbi ita scribit, populus Romanus stipem spargere cœpit, Spurio Posthumio, Q. Marcio Coss. tanta abundantia pecuniæ erat, vt eam conferret L. Scipioni, ex quas is ludos fecit.

f C. Cæsar.] Id est Caligula ex Suetonio in vita illius c.38. & Iosepho lib.19.c.1.

g Nero.] Suetonius in vita illius c.11.ad fi. Sparsa, inquit, & populo missilia omnium rerum per omnes dies, singula quotidie millia auium cuiusque generis, multiplex penus, tesseræ frumentariæ, vestis, aurum, argentum, gemmæ, margaritæ, tabulæ pictæ, mancipia, iumenta, atque etiam mansuetæ feræ, nouissimæ naues, insulæ, agri.

h Domitianus.] Suetonius in vita illius c.4.

i Heliogabalus.] Lampridius in vita illius. Sic etiam Herodianus scribit, Heliogabalum sacris iam celebritatibúsque peractis, maximas, altissimásque turres, ad id ipsum extructas conscendit. Indéque scilicet in plebem missilia sparsurus, aurea videlicet argenteaque pocula, vestésque & lintea omne genus: bestias præterea cicures omnes, exceptis suibus, quibus ipse (vt mos est Phœnicibus) abstinebat.

k Scipio.] Tuditanum auum M. Antonij (vt opinor) dicere voluit ex Cicerone in 3. Philip. & Valé. Maximo lib.7.c.8.

victori in ludis populus postulare solet: ac si dicat, vilem assem, & nimis tenuem mercedem, qualis est stips exigua quæ à populo in ludis postulatur, cum ære collato victor à plebe donatur, consequeris. Quod nos quantum ingenij captu assequi possumus, lectioni magis conuenire, & vero censui congruere putamus.

Variæ apud diuersas gentes puerorum institutiones, & infantibus Romanis quæ documenta fuerint. *Cap. XXV.*

QVàm variè apud nationes exteras & gentes vltimas pueri postquam in lucem editi essent, educarentur, quæque institutio fuerit, à nonnullis literis memoriæ proditum est. *Thraces. Trausi. Cesiæ. Causiani.* Siquidem apud [a] Thraces [b] Trausosque ac [c] Cesias & [d] Causianos, assuetum erat, vt puero in lucem edito circundati cognati affinesque, puerum lamententur, & afflicti iaceant, ac recensentes calamitates & vitæ incommoda, cui tantum restet malorum, quæ mox ille passurus aduenit, pectora plangant. Iidem in funere exultantes iubilant, scilicet cui defuncto omnibus incommodis & infortuniis quæ vita fert, ex hac luce & imminẽtibus malis, atque omni sæuitia fortunæ tandem excedere datum sit.[e] *Indi.* Quod ab Indis quoque seruari meminimus. Nam [f] Gymnosophistæ & [g] Brachmanes, castè & piè viuentibus mortis diem natalem vitæ ducebant. *Spartani.* [h] Spartanos Lycurgi legibus institutos, infantes primùm editos, vt labore firmentur, rigidissima aqua fouere, nudosque in patientia laboris enutrire, nihilque somni causa sternere, proditum est. Necnon cibi potionisque modo præfinito, cum æqualibus in sobrio conuictu, inque eodem sodalitio & societate studiorum, humili cultu educare, duráque & horrida disciplina seuerissimis moribus assuefacere, nequa vitia mentem adhuc rudem inficerent, néve moribus incompositi euaderent, illis magnæ curæ fuit. *Prouerbium.* Quare prouerbio increbuit, solas [i] La-

ANNOTATIONES IN CAP. XXV.

a THraces.] Ex Herodoto in Therpsichore. Pomponio Mela lib. 2. Valerio Maximo lib. 2. cap. 1. Quintiliano lib. 5. cap. 11. quo de exemplis tractat. Archia poëta in epigrammatis Græcis. Hũc ipsum morem explicat Solinus cap. 15. his verbis, Apud plurimos luctuosa sunt puerperia. Denique recentem natum fletu parẽs excipit. Controuersum læta sunt funera, adeò vt exemplis gaudio prosequantur. Et late diximus in tractatu Nobilitatis cap. 31. nu. 468. incip. Nec si quidem. vbi ipsius Archiæ epigramma Græcum adscripsimus.

b Trausosque.] Herodotus lib. 5. paulò post prin. Trausi populi sunt, quos Græci Agathyrsos nominant. Steph.

c Ac Cesias.] Xenodotus in collectaneis prouerbiorum in eo prouerbio Νόμος καὶ χώρας. vbi & idem dicit de Heniochis.

d Causianos.] Plutarchus & ex eo Stobæus Sermone 119.

e Quod ab Indis.] Pompo. Mela. lib. 3. Ioannes Boëmus lib. 2. de Morib. legibus & ritibus gentium.

f Gymnosophistæ.] Cælius Rhodiginus lib. 13. cap. 25. ex Porphyrio, sic scribit, Gymnosophistarum apud Indos duo produntur genera, auctore Porphyrio: alterum Brachmanas dicunt, Samaneos alterum: quos adeò continentiæ studiosos prædicant, vt pomis modò, modò oryza aut farina tantum alantur. Additur rei miraculum, vbi eos adierit Rex, veneratur vt Deos, illorum precibus pacem regno conciliari opinatus. Digna porro relatu quæ insuper de Samaneis idem scribit Porphyrius, eos huius vitæ tempus, tanquam necessariam quandam seruitutem naturæ ministrantem, inuitos tulisse, studuisseque animas à corporibus soluere: ac cùm prosperè corpus se habere sentirẽt, sæpe nihilo ad hoc vrgente, è vita solitos egredi. Hos domestici obitu beatos existimabant: quique illis superessent, deflebant, vt infelices. Q. Curtius lib. 8. Apud hos, inquit, occupare diem fati, pulchrum: & viuos se cremari iubent. Quibus aut segnis ætas, aut incommoda valetudo est, expectatam mortem pro dedecore habent. Nec vllis corporibus, quæ senectus solui, honos redditur. Inquinari putãt ignẽ, nisi qui spirantes recipit &c.

g Brachmanes.] Strabo lib. 15. de ipsis Brachmanis loquens, Item, inquit, multa eos de morte dicere & hanc vitam putandam esse, quasi quendam viuidum hominum cõceptum: mortem verò natiuitatem ad veram illam & felicem vitã, iis, qui rectè philosophati sunt. Idcirco eos multa exercitatione vti ad mortis præparationem. De quo & tu vide quæ scripsimus in nostris commentariis Nobilitatis c. 31. nu. 469. incip. ex nostris.

h Spartanos.] Hæc sunt Plutarchi in antiquis Lacedæmoniorum institutis, quæ inter Apophthegmata posuit, & in vita Lycurgi.

i Solas Lacænas viros parere.] Plutarch. tum in Apophthegmatis Laconicis non semel, tum in vita Lycurgi. Nam, vt ibi refert, cum peregrina quædam fœmina Gorgoni Leonidæ vxori dixisset, μόναι τῶν ἀνδρῶν ἄρχετε ὦ λάκαιναι. id est, Solæ viris imperatis ò Lacænæ: illa respondit, μόναι γὰρ

τίκτομεν

cænas viros parere. [k] Quod à Cretensibus & [l] Germanis vsurpatum fuit, vt pueri ab ineunte adolescentia calores & frigora pati assuescerent, vtque vilibus tecti amiculis, hyeme pariter atque æstu eodem cultu incederent: & postquam satis virium assequuti videbantur, vt militiæ per ætatem patientes forent, non in munditiis, ne langueret animus, sed in laboriosis exercitationibus, currendo, algendo, æstuando, famem sitimque tolerando, arduasque & perdifficiles vias peragrando, exercerent: ac pugnæ simulacris, in quibus verbera & plagas dare & accipere cogebant. Quinetiam fuit [m] Lacedæmoniorum mos solennis, vt agrestes quos [n] Hilotas vocant, quàm maximè possent vino ingurgitent, ad potumque & crapulam appellent, illosque vino madidos & distentos, in cœtum adolescentium iuuenum introducant, vt iuxta [o] Anacharsis & [p] Platonis consilium, temulentiæ turpitudinem intuentes, quasi pertæsi ignauiam, à vino & luxu promptius abstinerent: ac tam tetri aspectus, tamque dedecoris non solum pigeret, sed puderet. Tantaque disciplina fuit, vt iuuenum corpora ne lasciuirent, statis diebus apud Ephoros exhiberent, nudosque inspicerent, vt si quid insolitæ pinguedinis contraxissent, parsimonia & victus abstinentia emendarent. [q] Ad aram verò sic verbere afficiebantur, vt plerisque sanguis manaret ad necem. [r] Apud Gallos quoque & Iberos zonæ mensuram habent magistratus, quam si capere non posset mulier succi plena, aut puer obesus, magno afficitur probro. [s] Quibus amatores, imitatorésque virtutum & adolescentium bonæ indolis permissi fuere,

Cretenses & Germani.

Lacedæmonij. Hilotæ.

Galli. Iberi.

ANNOTATIONES.

τίκτουσιν ἄνδρας. id est, Solæ enim viros parimus. Refert Erasmus Chiliadis 4. centuria 3. c. 17. Quod nos retulimus in legibus Connubialibus l. 1. nu. 11. incip. quanquam illud.

k Quod à Cretensibus.] Strabo lib. 10. Cicero lib. 2. Tuscul. quæst. Cretum, inquit, leges laboribus erudiunt iuuentutem, venando, currendo, esuriendo, sitiendo, algendo, æstuando. ex quo Alexander sumpsit magnam horum partem. Ephorus & reliqui prodiderunt, Cretenses ab ineunte pueritia armis ac laboribus exerceri solitos, calorem & frigus & aspera viarum facilè contemnentes, in pugnis plagas toleranter ferre, ab arcu sagittas excutere, saltationem armatam (quæ imago erat rei bellicæ) frequenter saltare, quam Pyrrhicam vocant.

l Et Germanis.] Cornelius Tacitus in lib. de Moribus Germanorum.

m Lacedæmoniorum mos.] Plutarchus in Lycurgo & Demetrio, & in lib. de Cohibenda iracundia. & in Laconicis inter vetera eorum instituta.

n Hilotas.] De quibus, præter ea loca Plutarchi, Xenophon Pædiæ Cyri lib. 4. Aristoteles lib. 2. Politic. cap. 7. Dionysius Halicarnassæus lib. 2. Heraclides in Politicis, vbi de Lacedæmoniis tradit. Herodotus lib. 8. non longè post princip. vbi pro Hilotis Valla vertit seruos. Liu. 4. Dec. lib. 4. vbi hos agreste genus vocat. Strabo lib. 6. 8. 12. & 15. Pollux lib. 3. c. 8. ad fi. Plutarchus in Lycurgo.

o Anacharsis.] Laërtius in vita illius: Interrogatus, inquit, Anacharsis, quo pacto quis abstemius fieret, Si quis turpes, inquit ebriosorum motus sibi ante oculos ponat.

p Et Platonis.] In libro de Legibus primo & sexto.

q Ad aram verò.] Cicero Tuscul. quæst. lib. 2. Spartæ, inquit, pueri ad aram sic verberibus accipiuntur, vt multus è visceribus sanguis exeat, nonnunquam etiam, vt cùm ibi essem, audiebam adnecem: quorũ non modò nemo exclamauit vnquam, sed ne ingemuit quidem. Plutarchus in Apophthegmatis Laconicis, Pueri, ait, apud Lacedæmonios cæsi scuticis per totum diem in ara Orthiæ Dianæ vsque ad mortem sæpe verbera tolerant hilares ac gestientes, inuicémque de victoria contendentes, quisnam ipsorum diutius ac magis toleret dum verberatur & qui superior fuerit inter præclaros habetur. Certamen autem ipsum Flagellatio vocatur, quæ per singulos annos celebratur. De puerorum verberatione copiosissimè scribit Pausanias in Laconicis his verbis, Sacris præest fœmina, ea tantisper dum cæduntur pueri, signum præfert, quod est alioqui propter breuitatem leuissimum. Verùm si, quibus cædendi negotium datum est, cum quopiã eorum, qui cæduntur epheborum, vel ob speciem, vel ob natalium claritatem agant parcius, tunc eo vsque signum aiunt graue fieri, vt sacerdos illud sustinere nequeat. Quod vbi animaduertit, in cædentes scilicet causam confert, seque eorum culpa queritur onere opprimi. Ita retinet simulachrum Tauricæ deæ sanguinis cupiditatem. Vocatur autem illa non Orthia tantùm, sed & Lygodesma, quòd in Lygorum (viticis id genus) fruticeto reperta sit.

r Apud Gallos.] Idem scribit Ioannes Boëmus Aubanus lib. 3. de Moribus, legibus & ritibus omnium gentium, sed nullum citat authorem.

s Quibus amatores.] De Lacedæmoniis intelligit, de quibus paulò antè locutus fuerat. Nam & Plutarchus in antiquis eorum institutis, Proborum, inquit, puerorum ingenium amare permissum erat, sed coire cum ipsis, vt turpissimum, lege prohibebatur, tanquam corpus non animus amaretur. Qui ergo foret accusatus, tanquam ad dedecus congrediens, per totam vitam infamis habebatur.

Cretenses. Lucani. Colchi. Aethiopes. Troglodytae. Aegyptij. Syri. Phoenices. Arabes. Andramis Lydorum rex castrauit mulieres. Arcades. Lacedaemonij. Thraces. Graeci. Artes liberales. Gymnastica disciplina. Natare. Canere ad tibiam. Pingendi ars.

vt laudati & donati,facilius ad res magnas & magno viro dignas se accingerent:[t] qui etiam Cretensium fuit mos,quibus non fuisse amatos iuuenes,est ignominiæ datum: ex quibus amantem φιλήτορα dixere,amatum verò κλεινόν. Quorum exemplo [v] Lucani liberos à prima infantia sine veste aut ministerio seruili , in duritie & parsimonia educabant in syluis, quibus præda venatica erat cibus, potus verò fontium liquor: [x] Colchis, [y] Aetiopibus & [z] Troglodytis atque [a] Aegyptiis , [b] Syris & [c] Phœnicibus, pudenda editorum infantium circuncidere in vsu erat, hoc non mediocriter vitæ commodis conducere arbitrati : quo commento labes corporum & eluuiones dilui putabant, seu quod multi putant , vt diuersitate noti fierent, velut omne arcanum & pudendum facinus inuelatum fieri ostenderent. In Arabia genus est , [d] Creophagos vocant, quibus nondum viri , sed mulieres Iudaicè excindi solebant, [e] sicut de Andramite Lydorum Rege, qui primus eunuchas fecit mulieres,sermo proditus est: quo exemplo [f] in Aegypto aliquando mulieres excindebantur.[g] Arcades verò pueri, tum [h] Lacedæmonij & Thraces , quanquam ferum genus , à teneris insuescunt inter prima rudimenta in modulis & cantibus versari,musicasque artes & vocum concentus ediscere ad annum trigesimum, velut hoc amplissimum iuuentuti munus darent. qui non didicisset, rudis & ignauus , atque infamiæ nota inustus putabatur. Græci verò adolescentes , musicæ & poëticæ , liberalibusque potius vacabant disciplinis : in quibus excellere pulchrum putabant.In his enim tribus artibus,quas liberales vocant, literis, palæstra, & musica, plus operæ & studij conterebant. Nec minore studio primæ adolescentiæ iuuenes imbuebant , vt præter literas & gymnasticas disciplinas, iuxta Aristotelis præceptum , quò ad reliqua munia firmiores essent , etiam [i] natare discerent. Et tametsi canendi ad tibiam ars , libero homine indigna prius visa foret, ad eamque sola mancipia admitterentur : æuo mox succedente , tanti fuit honoris, vt ad illam nisi liber & ingenuus admitteretur nemo. [k] Sicut pingendi ars primùm Sicyone , mox per omnem Græciam tanti fuit studij , vt pueros ingenuos picturam tanquam præcipuam liberalium artium, in primis edocerent magistri , perpetuo interdicto , ne ad illam mancipia admitterentur : indoctúsque & omnium postremus habebatur,quisquis huius artis nescius aut expers foret.[l] Platonis quoque institutum

ANNOTATIONES.

t Qui etiam Cretensium.] Hæc sunt Strabonis libro 10. vbi ea multis verbis exequitur. Et id quoque in vniuersa Græcia obseruatũ fuisse videri potest ex Cic.lib.5.Tuscu.quæst. loquente de Dionysio Syracusano, Haberétque, inquit, etiam more Græciæ quosdam adulescentes amore coniunctos.

v Lucani.] Iustinus lib. 23. post princip. Lucani, inquit, iisdem legibus liberos suos, quibus & Spartani,instituere soliti erant. Quippe ab initio pubertatis, in syluis inter pastores habebantur, sine ministerio seruili,sine veste, quam induerent,vel cui incubarent, vt à primis annis duritiæ parsimonięque, sine vllo vsu vrbis , assuescerent. Cibus his præda venatica , potus mellis & lactis & fontium liquor erat.Sic ad labores bellicos indurabantur.

x Colchis.] Herod.lib.2.Diodorus Siculus lib.2. c.1.& iterum lib.4.c.3.

y Aethiopibus.] Herodotus d.lib.2.

z Troglodytis.]Diodor.lib.4.c.3.& Strabo li.16.

a Aegyptus.] Herodotus d.lib.2.Diodorus lib.2. c.1.& lib.4.c.3. Strabo li.17.Philo Iudæus in libello de Circuncisione,vbi & huius circũcisionis quatuor causas reddit non contemnendas , quas inibi videre potes.

b Syris.] Non de omnibus,sed de his qui sunt in Palæstina,id tradit Herodotus d.lib.2.

c Phœnicibus.] Idem eodem lib.sed & ex eo ibi adde Macrones & Lygdos ex Martiale li.6.epig.39.

Quartus cinæda fronte,candido vultu
Ex concubino natus est tibi Lygde:
Præcide,si vis filium:nefas non est.

d Creophagos.] Strabo lib. 16. vbi hæc eadem verba scribuntur.

e Sicut de Andramite.] Xanthus lib.1. rerum Lydarum , & ex eo vide Athenæum lib. 12. cap.4. & Polydorus Vergilius Vrbinas de Inuentoribus rerum lib.1.c.4.

f In Aegypto.] Strabo lib.17.

g Arcades.]Polybius lib.4.

h Lacedæmonij.] Plutarchus in vita Lycurgi.

i Natare.] Vide suprà lib.1.c.20.

k Sicut pingendi ars.] Plinius li.35.c.10.Huius, ait,authoritate effectum est Sycione primùm:deinde & in tota Græcia vt pueri ingenui ante omnia graphicen , hoc est picturam , in Buxo docerentur, reciperetúrque ars ea in primum gradum liberalium. Semper quidem honos ei fuit , vt ingenui eam exercerent , mox vt honesti perpetuo interdicto ne seruitia docerentur.

l Platonis quoque.] De legibus,dialogo 7.

m Pytha-

erat, vt iuuentus musicæ disciplinis inter primas artes instruatur, vt grauiora studia *Musica.*
honesta voluptate lenirent. Id quod [m] Pythagoras censuit, qui repentinos motus
animi, & mentis perturbationes, nulla re magis quàm vocum concentu mulceri pu-
tauit. [n] Cuius tanto studio Græci affecti fuere, vt etiam ad myrtum canerent, cantor- *Ad myrtum canere.*
que cantorem, myrto tradito, inuitaret, quod postea prouerbio increbuit. In qua
[o] Timotheus tibicen multum floruisse proditur, qui duplicem mercedem exigebat *Timotheus tibicen.*
ab his quos ab aliis magistris male institutos acciperet, quod hi prius dedocendi quã
erudiendi erant: à rudibus verò & ignaris, simplicem. [p] Pœnorum verò mos patrius *Pœni.*
erat, editorum infantium venas capitis lana succida inurere, defluentémque pituitam
hoc modo sistere, quòd salutare experti aduersus morbos, hoc tanquam peculiari
remedio se muniuere. Aethiopes quoque ab ipso natali die, editos infantes in fronte *Aethiopes.*
inurunt, & stigmate notant, quo capitis & oculorum humor exiccetur. Quinetiam in
[q] Hibernia, quæ in penitissimo Oceano extra terras insula sita est, cultu indomito & *Hyberni.*
fero, pueri ita aliti educatique sunt, vt inter arma & cædes versentur assiduè, matrésq;
natura immites, ingenio barbaro, primos cibos edito infanti gladio admouere fe-
rantur. Tenet fama, apud Baleares [r] matres infantes pueros ab ipsis vitæ incunabulis *Baleares.*
his disciplinis assuefacere, vt nisi oblatum cibum baculo aut funda petierint prius,
cibo vesci prohibeant. Quem vsum vetustissimum apud [s] Cadurcos, [t] Acarnanes, *Cadurci.*
atque Aethiopes inualuisse legimus, vt saxa ingentia fundis intorquere, aut sagittas *Acarnanes.*
& iacula ingentis ponderis vibrare à teneris edisicant. Idoneos autores habeo, [v] Ae- *Aethiopes.*
gyptios impuberes filios apud se alitos & educatos, his disciplinis exercere, vt nisi
centum octoginta stadia prius confecerint cursu, vesci cibo nullo modo sinerent: *Aegyptij.*
quos à pueritia & primis annis, nudis pedibus ingredi iubebant, ne delicatior cultus
corpora emolliret, eneruaretque. [x] Indi & Brachmanes edito infanti curatorem & *Indi.*
vitæ magistrum custodémque adhibẽt, vt sub legibus & magistratibus, bonis discipli- *Brachmanes.*
nis formatus, salutaribus exemplis erudiatur. [y] Apud quos infans in lucem editus, post
menses duos in medium producitur: & cuius indolis & formæ sit, publico concilio
decernitur: vt ex faciei & corporis specie, si pace vel bello bonus, & an vita sit vel
morte dignus, iudicetur. Et si cuius indoles probaretur, bonis ille formabatur doctri-
nis: qui verò minus, morte afficiebatur. Id quod [z] apud Spartanos erat Lycurgi lege *Spartani.*
sancitum, vt speciosus puer & forma liberali, publice educari: mancus verò & defor-
mis in loca vasta & prærupta exponi, vel in vltimas terrarum oras ablegari deberet.
[a] Idem legibus Romuli à primo ortu vrbis constitutum ferunt, vt si mancum quid *Romulus.*

ANNOTATIONES.

m Pythagoras.] Ex Quintiliano Orator. instit. lib.1.c.17. vbi laudat cognitionem rationis Musicæ, quę ad mouendos leniendósque affectus plurimum valet. Nam & Pythagoram, inquit, accepimus concitatos ad vim pudicæ domui afferendam iuuenes, iussa mutare in spondeũ modos tibicina cõposuisse.

n Cuius tanto studio.] Id Plutarchi est libro 1. Symposiacôn. de quo vide Erasmum Chiliadis 2. cent.6.c.21.

o Timotheus.] Quintil. lib.2.c.3.

p Pœnorum verò mos.] Herodot. lib.4. vbi & illud addit, Quod si pueris inurendis spasmus existat, inuenta est ab eis medicina. vrina enim hirci aspersa eos liberant.

q Hybernia.] Solinus c.35. de his loquens, Puerpera, inquit, siquando marem edidit, primos cibos gladio imponit mariti, inque os paruuli summo mucrone auspicium alimentorum leuiter infert, & gentilibus votis optat, non aliter quàm in bello & inter arma mortem oppetat.

r Apud Baleares.] Strabo lib. 3. de Balearibus loquens sic scribit, A puerilibus hoc pacto ad fundas exercebantur annis, vt alioqui ne panis quidem pueris exiberetur, nisi funda quicquam prius attingerent. & Vegetius de Re militari lib.1.c.16.

s Cadurcos.] Cadurchos legendum ex Xenophonte expeditionis Cyri Minoris lib.4.

t Acarnanes.] Hos in hoc armorum genere excellere tradidit Thucydides lib.2. bel. Pelopo.

v Aegyptios impuberes.] Diodorus Siculus lib.2.cap.1.

x Indi & Brachmanes.] De vtrisque promiscuè scribit: nam & Brachmanes sunt Indorum philosophi, id quod Alexãder hic scribit, tradit Strabo li.15.

y Apud quos infans.] Strabo eodem lib.

z Apud Spartanos.] Plutarchus in vita Lycurgi. & vide Aelianum Variarum historiarum li.14. c.7.

a Idem legibus Romuli.] Dionys. Halic. lib.2. & Bald. in ll. Romuli in 18. l. in princip. & per totam eam legem.

V 5

editum, aut monſtrificum fuiſſet, ſtatim à partu in flumen aut mare exponatur. *Aethiopes.* [b] Produnt Aethiopes editos pueros, quum paulùm proceſſere, ſuper aues quas diuerſi generis educant, ſublimes imponere, eóſque cuius ſpei futuri ſint, periculo internoſcere: nam ſi volantes intrepidi manent, velut generoſos & ſe dignos, magna educant cura: ſi verò conſternantur animo, & trepidi pauent, tanquam degeneres in *Pſylli.* loca deſerta exponunt, & abiiciunt. [c] Quod de Pſyllis quoque proditum eſt, qui partus obiiciendo ſerpentibus, ſi illæſi manent, an ſuæ originis ſint, experimento internoſcunt. [d] Nonnullæ Indorum gentes pueris adoleſcentibus, etiam ſi magnæ for- *Indi.* tunæ & amplis opibus forent, pro ſeruis vtebantur: vt eam ſortem experti, quantum *Cretenſes.* decus libertatis foret, agnoſcerent. Quod cum Cretenſibus & [e] Laconibus commune *Lacones. Phryges.* aſſeuerant fuiſſe, vt ingenuos filios ſeruilia exhibere cogerent. Phrygibus verò familiare fuit, proprios vendere filios in eximio ætatis flore, & ſeruilem in modum edu- *Nabathæi.* care. [f] Nabathæis quoque adoleſcentes ingenuos, ſeruilia præſtare officia conſangui- *Perſæ.* neis, aſsidua exempla ſunt. [g] Perſæ autem editum infantem, ante ſeptennium in conſpectu parentum non adducunt. Alij, [h] niſi poſt pubertatem filios à parentibus *Hedui. Galli.* conſpici non ſinunt: qui mos apud Heduos, plurimáſque Gallorum & Germano- *Germani.* rum gentes frequens fuiſſe traditur. [i] Quod ita inſtitutum non ab re fuit: ſcilicet, vt ſi quid grauius accidiſſet, aut ſiqua calamitas & aduerſi caſus puero euenturi forent, illos parentes qui ipſorum conſpectu tam diu caruerunt, facilius ferant. [k] Eoſdémq; *Perſæ.* Perſæ apud ſe educatos tam ſanctis moribus imbuebant, vt illorum diſciplinæ nihil addi videretur poſſe: ſiquidem per omnes ætatis gradus hæc illis rudimenta fuere, iuſtitiam colere, & æquum ab iniquo dinoſcere: tum iaculari, equitare, arcu & curſu contendere, & præcipuè vera loqui. [l] Cibus verò tam frugalis & modeſtus, aduerſus famem & ſitim tantummodo paratus, vt iuuentus naſturtio, pane, aqua & ſale velut exquiſitis valde obſoniis veſceretur. [m] Tantíque pudoris fuere, vt pro lege ſeruarent, ne in publico aut ſpuerent, aut naſum emungerent: néve in conſpectu paren-

ANNOTATIONES.

b Produnt Aethiopes.] Diod. Siculus lib.3.c.13. vbi de inſulis verſus meridiem in Oceano inuentis.

c Quod de Pſyllis.] Plinius lib.7.c.2. de illis loquens, inquit, Mos liberos genitos protinus obiiciendi ſæuiſsimis ſerpentibus, eóque genere pudicitiam coniugum experiendi, non profugientibus adulterino ſanguine natos ſerpentibus. Solinus cap.40. de iiſdem quoque loquens, Recens, ait, etiam editos ſerpentibus offerebant. Si eſſent partus adulterini, matrum crimina plectebãtur interitu paruulorum: Si pudici probos ortus à morte paterni ſanguinis priuilegium tuebatur. Sic originis fidem venenis probabant. Et hoc quoque ipſum carminibus cecinit Lucanus lib.9.

-- Fiducia tanta eſt
Sanguinis, in terram paruus cùm decidit infans,
Nequa ſit externæ Veneris mixtura timentes,
Letifica dubios explorant aſpide partus.

Silius Italicus. lib.1.

Necnon ſerpentes diro exarmare veneno
Doctus Atir, tactuq́; graues ſopire chelydros,
Ad dubiam admoto ſobolem explorare ceraſte.

d Nonnullæ Indorum gentes.] Strabo d. li.15.

e Et Laconibus.] Strabo ibid.

f Nabathæis.] Strabo lib.16. non multò ante fi.

g Perſæ.] Valerius Maximus lib.2. cap.1. huius rei rationem reddens, vt ſcilicet patres paruulorum amiſsionem æquiore animo ſuſtinerent. Strabo autem lib.15. paulo ante fi. dicit ante quartum annum. Ante hos Herodotus lib.1. tradit ante quinquennium puerum in conſpectum patris non venire, ſed apud fœminas degere: eamq́ue tradit rationem quam Valerius.

h Alij niſi poſt pubertatem.] Cæſar in vniuerſum de Gallis loquens lib.6. belli Gallici, In reliquis, inquit, vitæ inſtitutis hoc ferè à reliquis differunt, quòd ſuos liberos, niſi cum adoleuerint, vt munus militiæ ſuſtinere poſsint, palàm ad ſe venire non patiuntur: filiúmque puerili ætate in publico in conſpectu patris aſsiſtere turpe ducunt.

i Quod ita inſtitutum.] Ex Vale. Maximo, & Herodoto quo loco ſuprà proximè citauimus in verbo, Perſæ.

k Eoſdemq́ue Perſæ.] Strabo lib.15. non multò ante fi. Et ante illum Herodo. lib.1.

l Cibus verò.] Xenophon in Pædia Cyri lib.1. & Strabo vbi ſuprà.

m Tantíque pudoris.] Xenophon d. lib.1. ſed alio in loco. Sed & eiuſdem operis lib.8. ſcribit ipſum Cyrum Maiorem ita Perſas ipſos exercuiſſe, vt apud eos neque ſpuere, neque mucum emittere apparerent. Et alibi poſteà eodem libro: Lex erat apud eos, neque ſpuere, neque mucum facere. Eſt autem manifeſtum hæc eos lege ſanxiſſe, non quia parcerent corporis humori: ſed quoniam vellent per labores ac ſudorem reddere corpora ſolidiora. Herodotus lib.1. ſcribit, eiſdem nec vomere coram, nec vrinam facere licuiſſe.

n Et

tum, nisi iussi considerent. Et[n] quum natalem diem festum singuli & præcipuum habeant, illis tamen etiam indulgentissimi parentes vino abstinere velut immani scelere præcipiebant.[o] Vtque nullis errorum maculis notarentur, nudos conspici viros, nec fas, nec ius esse dicebant. Itaque nudū conspicere hominem, ac si immane scelus admissum foret, capite luebatur. Scythis verò à patribus traditur mos non improbandus, vt iuuenes ephebos plurimos sibi amicos comparare, velut firmissima vitæ præsidia, iuberent. Is enim habebatur affluens & beatus, qui pluribus familiaritatibus fultus foret, pro certo arbitrati, in rebus deploratis & afflictis, nulli vnquam satis fuisse amicorum.[p] Romanis verò præualuit vsus, vt quæ veterum ferunt, antequam edatur partus, Postuertæ & Prosæ, quibus duæ aræ dicatæ erant, ne partus peruersi fierent, neve fœtus præpostere exiret, immolarent,[q] Egeriæque nymphæ, &[r] Fluoniæ Iunoni sacra facerent: quia putabant illarum ope conceptum egerere, & fluorem sanguinis cohibere. Cuius rei causa[s] apud Tibarenos inoleuit mos, vt mariti post vxoris puerperium, capite obuoluto tanquam ipsi enixi fuissent, in lectulo decumbant, ea accubatione vxoris labores & ventris profluuia cohiberi arbitrati. Fuere autem Tibareni iuxta Cappadoces, qui in risu & iocis atque indulgentia fortunæ versari solebant. Idem[t] Thracibus & Scythis, Cantabris & Celtiberis proprium, vt puerperæ viris ipsarum vice decumbentibus ministrent & famulentur. Apud Athenienses præcipuum edulium puerperæ brassica dabatur, velut parturienti commodissimum: mox stolis initiatorum infantem obuoluere, ad valetudinem mirè proficere putantes.[v] In Cyrno mulier puerpera editæ prolis nullam curam gerit, sed vir domi abditus, infantilis educationis curam atque onus fert. In Lyguria quoque & Illyrico mulieres tam patientes laborum sunt, vt post puerperium minimè decumbant: prægnantésque inter opus enixas pueros domum referre tradunt: quos non peperisse, sed inuenisse credas.[x] Cumque infans editus primam lucem hausisset, Romanis erat in vsu, vt ab obstetrice exceptus, humi sterneretur, quasi diuinationem futuri exitus inde auspicati: lectóque Pilumno & Picumno in ædibus parato, ita augurabantur, vt his præsidibus diis vitalis foret: néve[y] Syluanus in domum irrepere valeat, quem vexare pueros opinio erat, ad fores ædium tres viros qui peruigiles domum circuirent, aduocabant, quorum primus limen securi, alter pilo feriebat, tertius verò scopis euerrebat:[z] mox nomen & tempus editorum filiorum apud præfectos ærarij publicis actis testarentur & scriberent. Quæ quidem in[a] Saturni æde tanquam publica monumenta seruari proditum est. Deinde cum cibo & potu eum initiarent,[b] Edusæ & Potinæ sacra facerent. Eodémq; Adolescentæ[c] Maiæ, quæ fatua dicta est, ac[d] Statano

Vini abstinentia. *Nudum vidisse hominem capitale.* *Scytha.* *Amici.* *Romani.* *Postuerta.* *Prosa.* *Egeria.* *Iuno Fluonia.* *Tibarenorum maritorum mos.* *Thraces.* *Scytha.* *Cantabri.* *Celtiberi.* *Athenienses.* *Cyrnai.* *Ligures.* *Illyrici.* *Romanorum mos & caremonia post editum infantem.* *Syluanus pueris infestus.*

ANNOTATIONES.

n Et cum natalem.] Idem Herod.d.lib.1.
o Vtque nullis.] Herod.lib.4.
p Romanis verò.] Id est ex Gellio lib.16.c.item 16. Huius, inquit, periculi deprecandi gratia aræ statutæ sunt Romæ duobus Carmentibus: quarum altera Postuerta nominata est, Prosa altera, à recti peruersique partus & potestate & nomine.
q Egeriæque.] Festus Pomp.lib.15.
r Et Fluoniæ Iunoni.] Idem lib.6 & Boccatius in genealogia Deorum.
s Apud Tibarenos.] Apollonius Rhodius lib.2. Argonauticôn, Nymphodorus & Xenodotus in collectaneis.
t Thracibus.] Idem de his atque Scythis, Cantabris, & Celtiberis tradit Cælius lib. 18. cap.22. & idem Diodorus Siculus lib.6. de Corsicis.
v In Cyrno.] Ea Corsica est, vt videre licet ex Strabone lib.5.
x Cumque infans.] Varro lib.2. de vita populi Romani. & ab eo Nonius de doctorum indagine. & diximus in Commentariis l.si vnquam. in verb. susceperit liberos.nu.154. incip. cui adde &c.
y Néve Syluanus.] Varro, & eius authoritate D.Augustinus de ciuitate Dei lib.6.c.9.
z Mox nomen.] Vide Budæum in prior.annot. in Pandectas in l.cum de ætate.ff de probat.in dict: professio liberorum.
a In Saturni æde.] Plutarchus probl.c.41.
b Edusæ & Potinæ.] Varro, & ex eo Nonius Marcellus & Donatus in Phormionem Terentij, vbi has Eduliam & Poticam vocat. Arnobius contra Gentes lib. 3. Victam & Potuam, nisi ibi Victuam legendum sit. Diuus Augustinus de Ciuitate Dei lib.6. cap.9. post princip. Educam & Potinam. Lilius Gyraldus Historiæ Deorum Syntag.1.
c Maiæ, quæ fatua dicta est.] Macrobius lib.1. Saturnal.cap.12.
d Statano & Fabulino.] Var.lib.1.de pueris educand.&

& Fabulino more patrio immolarent. Fuitque receptus mos, vt in testudineis alueis, aut ex tergore marinarum testudinum factis calda pueros abluerent, mox oleo & butyro perungerent. [e] Spartani quandoque mero abluebant, quod vino admoto resolui ægritudines putarent. [f] Nonnulli sale & aqua. [g] Galli prægelido amne, vt à teneris calores & frigora pati ediscerent. Idem [h] Thraces [i] Scythæque. Fertur tamen [k] Cato Censorius tam accuratè procurandis liberis studuisse, vt nisi se spectante nunquam infantem ablui, aut velamentis obuolui siuerit: néve pueri recèns editi è cunis forte deciderent, & terra corpuscula afflictarentur, culcitras iuxta cunas vndique sternerent, vt inde excepti innoxij fierent. [l] Maribúsque nono die postquam in lucem editi fuissent, fœminis verò octauo, nomina imponerent, nonnunquam septimo, qui dies lustricus nomen habet. Quod teste [m] Aristotele ideo cautum, quòd ante septimum pluribus infans casibus expositus manet. Ab [n] Atheniensibus verò & omni ferè Græcia, decima à natali die infanti nomen indere seruatum est. Apud Troglodytas fuit patrij moris, vt non hominum, sed arietis, pecoris aut ouis imponant infanti nomina, quod bruta, quorum ope victitabant, suos genitores ducerent. [o] Atlantes verò Aphricæ populi, nulla infantibus indere nomina consueuere: sed velut bruta anonymi fuere. Diuus autem [p] Antoninus philosophus, natos liberos apud præfectos ærarij profiteri, & tertio die à partu nomina ferre iussit. Nono verò die nomina infantibus indere, antiqui moris fuisse, illud exemplo est, quod [q] Nundina dea Apud Romanos magnæ religionis erat: [r] ipsúmque infantem editum in gremio & sinu matris, ac ipsius lacte educari potius quàm apud coemptas nutrices ali permitterent, cum ingenuitas à matre sola, non patre proficiscatur: aut si permisissent, magna cura præcipuas illi nutrices [s] Laconicas, velut educationis magistras, admouerent: cum propter lactis & educationis vitia sæpe infantes degenerasse compertum sit. Quod æquè [t] Germanis est habitum nefas, apud quos mater filium suo lacte alit, nec nutrici educandum delegare licet. Græcorum verò inualuit mos, vt quinto die à partu, mulieres comites puerperij, manus abluant, & puerum laribus circunferant, polypósque & sepias munuscula à cognatis ferant: deinde cum puer paululum processisset, [v] prætexta illum donabant Romani, & bulla. [x] ea enim erat aurea, insigne nobilitatis, figuram cordis habens, vt signarent, eam ætatem alterius consilio regendam, qua primùm à Prisco Tarquinio donatum eius filium tradunt, quem in prętextæ annis hostem dicunt occidisse. Hac Romani pueri honestè geniti & liberaliter educati patricij, aut illorum qui equo meruissent, filij, postea vsi fuere. [y] Lorum verò erat insigne libertorum, plebeiorum & pauperum. [z] Propius verò est,

Spartani. Galli. Thraces. Scythæ. Cato Censorius. Quoto die infanti nomen dabant Romani. Dies lustricus. Athenienses. Troglodytæ. Atlantes. Nundina. Matres ipsæ nutrices suorum infantum. Laconicæ nutrices. Germani. Græci. Romani pueros bulla donabant & prætexta. Bulla qualis, & quorum insigne. Lorum quorum insigne fuerit.

ANNOTATIONES.

eand. & eius authoritate Nonius Marcellus de doctorum indagine in fine. Lactantius.

e Spartani quandoque.] Plutar. in vita Lycurgi.

f Nonnulli sale & aqua.] Cælius Rhodiginus Lect. antiq. lib. 6. c. 2.

g Galli.] Galenus περὶ ὑγιείας lib.

h Idem Thraces.] Vide ibi.

i Scythæque.] Vide ibi.

k Cato Censorius.] Plutarchus in vita illius.

l Maribúsque.] Plutarchus Prob. c. 102. Macrob. lib. 1. Saturnal. ca. 16. Festus Pompeius lib. 10. vbi de Lustricis diebus loquitur.

m Aristotele.] Lib. 7. de natura animalium.

n Ab Atheniensibus.] Vide nostros Commentarios in l. si vnquam. in verb. susceperit liberos. nu. 168. nec hinc longè.

o Atlantes.] Herodotus lib. 4. Pomponius Mela lib. 1. Plinius lib. 5. c. 8. Solinus c. 44.

p Antoninus Philosophus.] Iulius Capitolinus in vita illius.

q Nundina dea.] Macrob. li. 1. Satur. c. 16. Festus Pompeius.

r Ipsumque infantem.] Vide hîc omnino quæ scripsimus in nostris Commentariis Nobilitatis ca. 20. nu. 78. incip. licet mater. cum multis seq.

s Nutrices Laconicas.] De huiusmodi Laconicis nutricibus vide Plutarchum in vita Lycurgi.

t Germanis.] Cornelius Tacitus in lib. de moribus Germanorum.

v Prætexta.] Macrobius lib. 1. Satur. c. 6.

x Et bulla.] Asconius in 3. in Verrem act. Plutarchus Problem. c. 101. Macrob. d. c. 6. lib. 1.

y Lorum verò.] Asconius & Macrobius vbi suprà, & præterea Plinius lib. 33. c. 1. & diximus in nostris Commentariis Nobilitatis c. 37.

z Propius verò est.] Vide Macrob. vbi suprà.

a Plerunque

quod fœdere icto cum Sabinis & Tatio, cautum fuit, vt bulla prætextaque per eas tempestates Sabinorum ornatu, raptarum filij vterentur. Fuitque antiqui moris, vt parentes bonis exemplis artibúsque honestissimis liberos educarent, [a] plerunque apud patruos, ne nimia parentum indulgentia lasciuirent. Maximáque dabatur opera, ne quid insolens aut perniciosum, néve quicquam quod minus esset decorum, coram infante pater faceret aut diceret: néve vir mali exempli, qui seruilibus vitiis imbueret animos, in conuictu esset: [b] magni enim interest, quos quisque audiat domi, quibus cum loquatur puer. [c] Quare Cato censor tanti exempli fuit, vt Manlium senatu mouerit, quòd interdiu præsente filia vxorem suauiasset: asserens se à sua nunquam nisi cum tonaret præ timore complexum esse. Et Hieron [d] Epicharmum comicum mulctasse & pœna affecisse dicitur, quòd coram filia lasciuos edidisset versus. [e] Tum vt socij consiliorum, magistríque & comites pueros probatissimi darentur, qui acuerent iuuentutem ad studia & bonas artes. Nam prauis impulsoribus multos degenerasse compertum est. Quod etiam à Græcis summo studio seruatum meminimus, vt dum puerilis ætas prona esset ad vitia, magistros adhiberent probatissimos, magnæ & expertæ virtutis, quorum conuictu & domesticis disciplinis exemplísque formarentur. Sic [f] Achilles Chirona & [g] Phœnicem, [h] Agamemnon Nestorem, [i] Hector Polydamanta, [k] Telemachus Menelaum, [l] Alexander Aristotelem, [m] Antigonus Zenonem, atque alij vitæ magistros habuere nō pœnitendos, [n] sicut

Educatio.

Exempla parentum coram pueris.

Cato censor.

Hieron.

Magistri & consortia puerorum.

ANNOTATIONES.

a Plerunque apud patruos.] Vide nostrum Repertorium in verbo, Patruus.

b Magni enim interest.] Plato nutrices admonuit, vt ne friuolas ac turpes pueris fabulas mandent, ne illorum animos ab initio stultitia & corruptis imbuant moribus: quod & ex eo reperit Plutarchus in lib. de liberis educand. vbi & illud citat Phocylidis,

Dum tener est natus, generosos instrue mores.

Et vide quæ scripsimus in ll. Connubiali. l. 16. nu. 26. incip. æternum. cum 3. seq.

c Quare Cato censor.] Plutarch. in vita ipsius, & in præceptis Connub. c. 12.

d Et Hieron Epicharmum.] Plutarchus in Apophtheg. Imperatorum.

e Tum vt socij consiliorum.] Hæc patent ex exemplis quæ sequuntur.

f Sic Achilles Chirona.] Homerus lib. 11. Iliad. in fin. de Achille loquens,

ὃν Χείρων ἐδίδαξε δικαιότατος Κενταύρων.

Et Claudianus in panegyrico de tertio consulatu Honorij,

-- Non æque hausit Achilles
Semiferi præcepta senis. --

Et Sidonius Apollinaris de eodem loquens,

Venatu, fidibus, palæstra & herbis
Sub Saturnigine sene institutus.

Et Vindicianus,

Quod natum Phœbum docuit, quod Chiron Achillem.

Et diximus in nostris Commentariis de Nobilitate c. 31. nu. 113. incip. de Achille.

g Et Phœnicem.] Homer. lib. 9. Iliad. vbi introducit ipsum Phœnicem hæc de ipso Achille pronunciantem,

Τοὔνεκά με προέηκε διδασκέμεναι τάδε πάντα,
Μύθων τε ῥητῆρ' ἔμεναι, πρηκτῆρά τε ἔργων.

Cuius loci authoritate Cicero lib. 3. de Oratore. Iidem, inquit, erant viuendi præceptores atque dicendi, vt ille apud Homerum Phœnix, qui se à Peleo patre Achilli iuueni comitem esse datum dicit ad bellum, vt illum efficeret oratorem verborum, actorémque rerum. Et Quintilianus lib. 2. orator. instit. cap. 1. in fin. eiusdem loci Homeri authoritate suadet dandum esse iunioribus præceptorem, qui tam eloquentia quàm moribus sit præstantissimus, qui ad Phœnicis Homeri exemplum dicere ac facere doceat. Et Plutarchus de liberis educandis, Frugi pædagogum talem natura esse oportet, qualis Achillis pædagogus Phœnix erat, quem idcirco Peleus, vt est apud Homerum, Achillis curæ præfecisse dicitur, vt ei dicendi pariter ac faciendi ductor & magister foret.

h Agamemnon Nestorem.] Ex Homero lib. Iliad. 13. Et Cicer. episto. famil. lib. 9. epistol. 14. ad Dolobellam.

i Hector Polydamanta.] Ex eodem li. 13. Iliad. & alibi.

i Telemachus Menelaum.] Vnde id acceperit nescio, nisi fortè ex ipso Homero Odys. lib. 4. Vbi Menelaus multa docet & admonet Telemachum. vide Philostratum de Iconibus.

l Alexander Aristotelem.] Plutarchus in vita ipsius Alexandri. Gellius lib. 20. c. 4. Adde & Anaximenem ex Valerio lib. 7. c. 3.

m Antigonus Zenonem.] Scilicet Citticum ex Laërtio in vita illius, Fuit enim & alter Zeno Eleotes, de quo & ipse Laertius. Sed adde & Cleanthem ex eodem in vita ipsius Cleanthis.

n Sicut Augustus Apollodorum.] Suetonius in vita illius cap. 89. Strabo lib. 13. Lucianus in Macrobiis, & Suidas & Quintilianus lib. 3. cap. 1. Et Eusebius Chronographus. Sed & adde Arrium Philosophum Alexandrinū cuius opera vsus est ipse Augustus in studio philosophiæ, vt tradit Dion Nycæus in historia illius. Et Athenodorum Tarsensem autore ipso Luciano.

Carbilius primus ludimagister Romæ. Cato Censorius filium instruxit. August. Octauius filios ascititios edocuit. Virgines ludum literarium adibant. Ordo instituendi in literis apud Romanos. Quo instrumento vapula-

Augustus Apollodorum Pergamenum, Tiberius [o] Theodorum Gadareum, [p] Homerus Prognopidem, [q] Virgilius Silonem, Cicero [r] Diodorum, qui illos egregiis artibus instructos, ad bonam frugem prouexere: quorum doctrina, integritate & fide, magni postea viri euasere. Primus enim Carbilius preditur, qui iuuentuti Romæ ludum aperuit: eius Carbilij libertus, qui vxorem repudiauit [s] primus. [t] Cato verò Censorius tam sanctè filium edocuit, vt non alium quæsiuerit magistrum, sed seipsum, quia pater erat, filiis exhibuerit præceptorem. Augustus quoque Octauius, Caium & Lucium, quos sibi filios asciuerat, non alterius, sed sua ipsius doctrina imbuit: itaque literas & natare illos scientissimè docuit. Vtque in ludum literarium non solum ingenui pueri, sed & virgines nondum adultæ, literis & bonis disciplinis formandæ ventitarent. Eligebaturque aliqua matrona insignis, spectatæ virtutis, toto generi propinqua, aut vir grauissimæ disciplinæ, cuius sanctitate & moribus tota familia & infantilis cognatio, bonarum artium cupiens imbueretur. Apud eúmque in domo honestissima Hetruscas primùm literas, mox Græcas, & haud multo post circunscriptas sententias, quas [x] chrias Græci vocant, ediscebat: deinde studia liberalia, & animi cultum. A quibus si quid esset offensum, prætextati [y] anguillarum tergore, [z] pueri ferula, à parentibus verò leuioribus flagris vel plagis, aut puerili

ANNOTATIONES.

o Tiberius Theodorum.] Suetonius in Tiberio, cap. 57. Adde & Trasullum ex Cornelio Tacito lib. 5. & Nestorem Tarsensem Stoicum ex Luciano in Macrobiis.

p Homerus Prognopidem.] Quidam autem tradunt Creophylum Homeri magistrum, alij Aristeum Proconnesium tradunt, apud Strabonem lib. 12. Herodotus verò in vita illius illi præceptorem fuisse Phemium Smyrnæum ipsius vitricum scribit. de quo & ipse Homerus mentionem fecit lib. 1. Odys.

Κῆρυξ δ' ἐν χερσὶ κίθαριν περικαλλέα θῆκε
Φημίῳ, ὅστε πολλὸν ἐκαίνυτο πάντας ἀοιδῶν.

Et de hac re nonnihil apud Plutarchum in vita ipsius Homeri post princ.

q Virgilius Silonem.] Donatus in vita ipsius Virgilij. At hunc Sironem vocat Seruius tum eglo. 6. in ipsum Virgilium, tum lib. 6. Aeneid. in eum locum,

Dij quibus imperium est animarum. –

r Cicero Diodorum.] Scilicet in Dialecticis, teste item Cicerone in Bruto, vide eundem lib. 1. de natura deorum. Adde & eundem præceptorem habuisse Antiochum Ascalonitam ex Plutarcho in vita ipsius. Et M. Pupium Pisonem ex Asconio Pediano, in orat. Cic. contra L. Pisonem, & Philonem ex ipso Cicerone lib. 2. Tuscul. quæst. post princip. Et Apollonium Milonem ex Quintiliano lib. 12. cap. 6. Adde, inquam, quod Theseus Conidam præceptorem habuit, ex Plutarcho in vita illius. Zoroastes Azonacem ex Plinio lib. 30. cap. 1. Pompeius Aristodemum, ex Strabone lib. 14. Cæsar Antenodorum Sandonis filium ex eod. eo ipso lib. 14. Cato Vticensis Sarpedonem ex Valerio Maximo lib. 3. cap. 1. Et Antipatrum (vide Ciceronem in lib. de fin. bon. & mal. Et Plutarchũ in vita illius) Germanicus Cassium Syllanum auunculum suum. Plinio lib. 34. cap. 7. Hannibal Silam & Sasilam Lacedæmonios. (Vide Silium Italicũ & Plutarchum) Themistocles Anaxagoram Milesium. (Vide Plutarchum & Laërtium in vita vtriusque.) Marcus Antoninus Philosophus Imperator Heredem Atticum, Frontonem Cornelius & alios plurimos recensitos a Iulio Capitolino in vita illius post princ. Et Gordianus Iunior Imperator Sarinum Hammonicum ex Iulio Capitolino in vita illius. & Alcibiades Zopyrum apud Plutarchum in vita ipsius. & Scipio Africanus Iunior qui Carthaginem euertit, Polybium ex Appiano ex bello Libyco. Et Ptolemæus Euergetes Aristarchum Grammaticum ex Athenæo lib. 2. cap. 33. Et Attalus Rex Simachum ex eodem lib. 6. cap. idem 6. Demosthenes Platonem & Callistratum ex Gellio lib. 3. c. 3.

s Repudiauit primus.] Valerius Max. lib. 2. c. 1. & Gellius lib. 4. c. 3.

t Cato verò Censorius.] Plutar. in vita illius.

v Augustus quoque Octauius.] Suetonius in vita ipsius Augusti cap. 64. Nepotes. (loquitur de Caio & Lucio suis nepotibus ex Iulia ipsius filia & Agrippa) & literas, & natare, & alia rudimenta per se plerumque docuit. De his autem Tacitus lib. 1. post princip. & iterum postea. Dion in vita ipsius Augusti. Et Tacitus lib. 1.

x Chrias.] Quintilianus lib. 1. cap. 9. & lib. 2. ca. 4. Seneca ad Lucilium Epist. 1. lib. 5. epist. omnium 33. Priscianus lib. quo loco de Rhetoricæ præexercitamentis tractat.

y Prætextati anguillarum tergore.] Plinius Varronis authoritate lib. 9. c. 23. in fi.

z Pueri ferula.] Horatius lib. 1. Sermo. saty. 3.

Nam vt ferula cadas meritum maiora subire
Verbera non verear.

Et Columella lib. 10. post princ.

Nec manibus mites ferulas.

Et rursus eodem lib.

Capparis & tristes inulæ, ferulæq; minaces.

Iuuenalis saty. 1. post princ.

Et nos ergo manum ferula subduximus.

Martialis lib. 10. epig. 62.

Ferulæq; tristes sceptra pædagogum.

Et lib.

verbere plectebantur, quibus exciti disciplinis, ad virtutem vegetabant animos corporáque. Quod [a] apud Thurios & omnem ferè Græciam lege cauebatur, vt pueris cum primum adolescerent, magistros studiorum, doctos ætate & vsu in primo tyrocinio publica impensa præficerent. Vtque plures vnius curæ & disciplinæ mandarētur, qui magister esset & comes, sicut de Thuscis & Massiliensibus traditur. Idē apud Iberos [b] Sertorius fecit, vt magistris scientissimis, qui artes docerent liberales, ingenuósque educarent, stipendium de publico daret. [c] Alexander Macedo multis millibus puerorum ex Perside magistros dedit, qui Græca instituta, mores, militarémque disciplinam præciperent. Quod de [d] Vespasiano proditum est, vt Græcis Latinisque rhetoribus annua centena daret: & de [e] Antonino Pio, qui rhetoribus per omnes prouincias annua salaria constituit. [f] Traianus quoque adolescentes ad quinque millia bonæ indolis, ex omni imperio selectos, publice ali, & parentis affectu paribus disciplinis erudiri curauit, [g] ex præcepto Lycurgi, qui ingenuis adolescentibus virum præesse voluit peritum ac vigilantem, ex his qui summi eliguntur magistratus, quem pædonomum nuncupauit. Persarum vero pueri non literas, quemadmodum consuetudo fert, sed iustum ab iniquo secernere, & qua pœna improbus homo dignus, qui pace vel bello bonus, & quæ sit turpis & honesti distinctio, in scholis ediscebant. [h] Aegyptij geometriam & arithmeticam: puerum vero regium magicas artes edocebant in primis, tanquam studia sanctiora. Ea enim erat diuinorum scientia, qua imbui regum filios voluere, quoniam ad magnæ fortunæ cultum ingenia excitaret: Qui [i] mos Persarum regum frequens fuit, vt magicis artibus imbuerentur. [k] Spartanæ vero virgines nondum adultæ, in discorum iactu, cursibus & palæstra exercentur omnes nudæ: quod studium à Laconibus, qui summi palæstritæ fuerunt, excolebatur in primis: id quod [l] Plato non improbauit, censuitque vt non modò puellæ, sed & anus luctarentur cum viris, vt patientes laborum, facile res arduas subirent: quorum studio in posterum adeò affecti sunt, vt gymnasia & palæstras, quibus tota Græcia dedita erat, ita occupasse animos tradant, vt pro fortibus militibus se bonos palæstritas & athletas dici potius exoptarint. [m] Apud Pythagoræos, discipuli licet disciplinis imbuantur bonis, illis tamen annis quinque obstinato silentio tacendum erat: quippe primum rudimentum erat tacere & meditari. [n] Cretensium pueros cogebant magistri in primis leges, mox deorum hymnos, atque

[Margin:] runt negligentiores. Stipendia professoribus constituta. Thusci. Massilienses. Iberi. Sertorius. Alexander. Vespasianus. Anton. Pius. Traianus. Pædonomus. Persa. Regum pueri apud Aegyptios. Magica ars. Reges Persarum. Spartanæ virgines. Gymnasia, palæstra. Græci. Pythagoræorum discipulorum silentium. Cretenses.

ANNOTATIONES.

Et lib. 14. epig. 85. de his quoque loquens,
Inuisæ nimium pueris, gratæq; magistris.
Et Vlpianus noster in l. 1. §. impuberes. ff. de Senatuscon. Silla. Aristoteles autem proble. lib. cap. 15. scribit ictum ferulæ dolorem maiorem mouere, quam vllum aliud duriorum, cum tamen acriùs feriat quod est durius. Cuius rationem reddit, quoniam ferula propter ponderis leuitatem percutit & repercutit, ita vt ictus duplicet.

a Apud Thurios.] Diodorus Siculus lib. 12. in recensione legum Charōdæ Thuriorū legislatoris.

b Sertorius.] Plutarchus in vita illius.

c Alexander Macedo.] Plutarch. in vita illius. Triginta, inquit, Puerorum Persarum milibus delectis, eos Græcarum disciplina instrui. Et Macedonico more armorum vsibus versari præcepta, compluribus ad eam rem magistris instructis. Quod & postea iterum repetit.

d De Vespasiano.] Suetonius in vita illius c. 18.

e Antonino Pio.] Iulius Capitol. in vita illius.

f Traianus.] Id vbi scriptum sit nescio, neque enim Aurelius Victor, neque Eutropius, neque Paulus Orosius quicquam dicunt. Dion autem statim post principium vitæ illius scribit illum ciuitatibus Italiæ multa largitum fuisse ad educationem liberorum, in quos magna beneficia contulit, nec aliter declarat.

g Ex præcepto Lycurgi.] Plutarc. in Lycurgo.

h Aegyptij.] Diodorus Siculus lib. 2. cap. 3. paulò ante fi.

i Qui mos Persarum.] Plato lib. de repub. & ex eo Apuleius Apol. 1.

k Spartanæ verò virgines.] Xenophon in repub. Lacedæmoniorum. Plutarchus in vita Lycurgi. & in Apopht. Laconicis. Propertius lib. elegant. 3. eleg. Et Ouidius in epistola Paridis ad Helenam, & latè diximus in ll. Connubialib. l. 4. nu. 29. incip. ego vero.

l Id quod Plato.] Scilicet li. 6. de ll. & lib. 3. de rep.

m Apud Pythagoræos.] Laertius in vita illius. Plutarchus in lib. de Curiositate Philostrati in vita Apollonij lib. 1.

n Cretensium.] Strabo lib. 10. & Aelianus de varia historia lib. 2.

Siginni. egregia ducum facta modulatis vocibus mandare memoriæ. [o] Apud Siginnos, qui Persicè viuunt, quadrigas agitare, erat puellare studium. Nondum enim adulta virgo quadrigas flectere & circumagere magna facilitate callebat, quibus hoc erat priuilegio datum, vt quem vellet ex iuuentute in virum deligere liceret. [p] Tanta porrò Romanæ verecundiæ obseruatio & morum exempla fuere, vt nec pater cum filio pubere, nec socer cum genero lauaret: nudósque conspicere parentes, ducerent nefas. Hoc tamen ad memoriam insigne est, quòd quanuis pueri tam castigatæ disciplinæ forent, vt omnis esset vita plena grauitatis: calculum tamen ediscere, & computationibus dare operam, in vsu fuit Romæ non improbando, tanquam inde redundaret ingenij ratio exactissima. In quo id fuit animaduersum, solos [q] Thraces ad quatuor vsque numerare didicisse, [r] Græcos & Barbaros ad decem. [s] Albani vero vltra centum computare non nouerunt. Mirúmque prodi, [t] Meletidem adeò vecordem fuisse, vt vix toto ingenij captu ad quinque numerare disceret. [v] Veteres verò Romanorum vltra centum millia numerare nesciuisse, multi asseuerant. Tum saltationis genera, † & motus Ionicos Romanam iuuentutem ediscere, quandóque in vsu fuisse. [x] Siquidem Iones psallendi normam, & molles saltus primi inuenisse traduntur. Itaque [y] ingenuos pueros, etiam senatorum filios, schola egressos, ad ludum saltatorium frequentes commeare, & cum crotalis, neruorumque & tibiarum cantibus ad numerum certo motu psallere, antiquæ disciplinæ fuit. Quod [z] apud Græcos, [a] Persas, atque [b] Indos, dignum laude & exquisitæ artis fuisse, Homero teste probatur, qui inter cætera ludicra liberalia saltationem ponit. Quippe [c] saltare habent Persæ & equitare præcipuum. [d] Lacedæmonij quoque saltationem tanquam ad bella vtilem, vt gressu composito incederent, inter quotidianas disciplinas habuere. Et vt concinna fieret motio in congrediendis hostibus, pueri nudi saltare didicerunt. Quare [e] Epaminundas & saltasse & cantasse dicitur probe, quas etiam per genera & modos distinxere: [f] vt podismus, & siphismus [g] modus,

Romanorum pudor.

Arithmeticā discebant pueri Romani, & quare.
Thracum numerus.
Græcorum, barbarorum, Albanorum.
Meletidis stupiditas.
Romani.
Iones.
Ludus saltatorius.

Persæ.
Lacedæmonij.
Epaminundas
Modi & saltandi genera.

ANNOTATIONES.

o Apud Siginnos.] Strabo lib.11.
p Tanta.] Valerius Max.lib.2.c.1.
q Thraces.] Aristoteles proble.lib.15.c.3.in fi.
r Græcos & Barbaros ad decem.] Vide ipsum Aristotelem in eo.loco.
s Albani.] Strabo lib.11.
t Meletidem.] Melitidem legendum ex Zenodoto in Collectaneis, quo loco tractat illud Prouerb. μωρότερος μελιτίδου de quo Erasmus Chilia. 4.cent.4.c.69.
v Veteres verò Romanorum.] Plinius lib.33. cap.10. in princip. Non erant, inquit, apud antiquos (de Romanis loquens) vltra centum milia. Itaque & hodie multiplicantur hæc, vt decies centena milia aut sæpius dicuntur.
† Et motus Ionicos.] Horat. lib.3. Carminum Ode 6.

Motus doceri gaudet Ionicos
Matura virgo.

x Siquidem Iones.] Acron & Porphyrio interpretes Horatij in eum locum.
y Itaque ingenuos pueros.] Macrobius lib. 3. Saturnal. c.14. ex oratione Scipionis Africani contra legem Iudiciariam Tiberij Gracchi.
z Quod apud Græcos.] Homeri testimonio quem hic citat, loco tamen non designato, sed is locus est Odys.lib.8.

ἀλλ' ἄγε Φαιήκων βητάρμονες ὅσσοι ἄριστοι
παίσατε, ὥς χ' ὁ ξεῖνος ἐνίσπῃ οἷσι φίλοισιν
οἴκαδε νοστήσας, ὅσσον περιγινόμεθ' ἄλλων
ναυτιλίῃ καὶ ποσὶ, καὶ ὀρχηστυῖ, καὶ ἀοιδῇ.

Et id quoque videre poteris in Xenophonte in conuiuio.
a Persas.] Vide Lucianum in lib. de saltatione, & Athenæum lib.14.c.12.& alibi.
b Atque Indos.] Lucianus in lib. περὶ ὀρχήσεως, id est, de saltat. scribit Indos posteaquam mane è strato surrexerint, Solem non vt alij, verùm ad Orientem conuersos saltatione tunc consalutare & venerari. Hos autem Dionysius Bacchus saltationem docuit, quæ apud Græcos Cordaca siue κόρδαξ appellatur, vt scribit Arrianus Gestorum Alexandri lib.8.
c Quippe saltare.] Vide Lucianum vbi suprà.
d Lacedæmonij.] Quintilianus lib. 1. cap.19. Et Lucianus in lib. περὶ ὀρχήσεως de saltatione. Athenæus lib.14.c.13.
e Epaminundas.] Probus Aemylius in vita illius. Et vide Athenæum lib.4. c.15. eodémque vlt. Adde quòd & Socrates saltasse legitur apud Xenophontem in conuiuio. & Athenæum lib.1.c.16.
f Vt podismus.] Vide Pollucem, Athenæum, Lucianum. Aliud tamen esse Podismum tradit Vegetius de re militari lib.3.c.15.
g Siphismus.] Legendum est Xiphismus ex Athenæo lib. 14. cap. 12. & Polluce lib. 4. cap. 14. vbi hunc dicit dictum quòd gladiis peragereτur, & de huiusmodi saltatione & quomodo fieret, declarat

[h] comus & [i] tetracomus in hostium congressu fierent.[k] Ascoliasmus verò Baccho dicatus erat, vbi in theatro super vtres obunctos vno pede saltant: [l] Colabrismus, [m] Phalicus, [n] Bactriasmus, Strobilus, Apocinus, & Aposisis, aliáque saltationum genera, diuerso quæque gestu & modo erant in quotidiano magis vsu frequentia. Ea tamen saltatio non vbique & passim, sed in tempestiuo conuiuio deliciarum causa si quando præstabatur, laudi fuit. Quippe cantus & saltatio, [o] Homero teste, conuiuij appendices sunt, modesta tamen, non impudens, qualis fuit [p] Hippoclidis, qui apud Clisthenem futurum socerum, dum intempestiue saltat & gesticulatur, illum desaltasse matrimonium Clisthenes dixit. [q] Appius quoque Claudius vir triumphalis, & [r] Gabinius, [s] M. Cæcilius & [t] Licinius Crassus optime saltare gloriæ duxerunt: sicut fidibus sonare. [v] Discebant enim fidibus antiqui apud magistros & artifices. nam Decius Sylla optime cantasse dicitur, & [x] Cato Censorius simpliciter cantare, non seruile duxit opus. [y] In quantúmque honoris culmen apud veteres musica processit, vt illam sacris & publicis cæremoniis adhiberent, cum in deorum puluinaribus & epulis magistratuum fides præcinerent. Et [z] apud Græcos iid m musici vates & sapientes erant. Apud quos post cœnam circunferebatur lyra, quam cum recusasset [a] Themistocles, est indoctior habitus, [b] Cimonque &

Hippoclidis desaltatio.

Fidibus discebant veteres.

Musicæ honos.

Lyra post cœnam.

Themistocles.

Cimon.

ANNOTATIONES.

clarat Xenophon lib.6. de Cyri minoris expeditione post princ.

h Comus.] Pollux vbi suprà. vbi dicit hanc delicatam quandam saltationem corpus emollientem. & Philostratus in 3. Imagine.

i Tetracomus.] Pollux in eodem loco, vbi dicit hunc Herculi esse sacrum. sed miror cur Alexander omisit Dycomum, cuius & ipse Pollux ibi meminit, dicitque eam suauiorem esse.

k Ascoliasmus.] Pollux lib. 9. cap. 7. In Ascoliasmo, inquit, Græcè quidem, sed in hanc sententiam, Vno subleuato pede saltare oportet, quod ἀσκωλιάζειν vocauerunt. Et paulo post ἀσκωλιάζειν quoque vocatur, vtri vacuo, sed spiritu inflato, & inuncto insilire, vt propter vnguentū laberentur. Et ad hoc genus saltationis alludens Virgilius libro 2. Georg.

Mollibus in pratis vnctos salière per vtres.

Quem locum omnes interpretes non intellexisse videntur. Sed & de hoc quoque Heliodi interpres in opere cui titulus est ἔργα καὶ ἡμέραι. Et interpretes Aristophanes, Suidas & Theophilus.

l Colabrismus.] Pollux dicto lib.4. cap.14. post princip. vbi dicit hanc saltationem esse Thraciam & Caricam. Athenæus autem lib.14. c.12. hunc vocat Calabrismum.

m Phalicus.] In eo. loco Pollucis, vbi dicit & hanc in honorem Bacchi fieri.

n Bactriasmus.] Idem Pollux inibi vbi & hanc & Apocinum & Aposisim de quib. continenter loquitur Alexander, dicit esse lasciuas saltationum species per lumborum circumuolutionem. Athenæus autem lib.14. cap.12. authoritate Nemesis Cephisodori in Amazonibus & Aristophanis in Centauro tradit Aposinum postea Mactrocinum fuisse vocatum. Idque genus saltationis mulieres saltasse. Posteáque hanc ipsam saltationem inter ridiculas posuit. De Strobilo autem Pollux & Athenæus vbi suprà. Sed & in illis locis alias multas saltationum species videbis, ex quibus & Cælius Rhodiginus multas accepit lib.5. ca.4. Quibus adde & Tytium, cuius meminit Quintilianus lib.11. ca. 2. vbi de pronunciatione tradit. Et nos multa de saltationis laude ac vituperio diximus in Commentariis Nobilitatis cap.34. num 22. incip. quod autem de saltatoribus, & multis seq. Sed & tu vide Lucianum in lib. de saltatione.

o Homero teste.] Lib. 8. Odysseæ, loco suprà citato.

p Hippoclidis.] Id Herodoti est in Erato, & diximus d.c.34. nu.30. incip. id quod etiam.

q Appius quoque Claudius.] Macrobius lib.3. Satur. c.14. ad fi.

r Gabinius.] Macrobius eod. in loco.

s M. Cæcilius.] Macrobius lib.3. Saturnal c.14. qui & ob id scribit Catonem Censorium Spatiatorem & Fescennium vocasse, nisi potius hic scribendum sit M. Cælius, quod magis credo ex eod cap. ad finem.

t Licinius Crassus.] Macrobius ibid. in fi.

v Discebant enim fidibus.] Quintilianus lib.1. c.17. de Musica loquens. Aristophanes autem non vno lib. sic institui pueros antiquitus solitos esse demonstrat Et apud Menandrum in Hypobolimeo senex qui reposcenti filium patri rationem impendiorum quam in educationem contulerat, opponēs se psaltis & Geometris multa dicit dedisse.

x Cato Censorius.] Vide Plutarchum in vita ipsius, & ipsum Catonem de re Rustica.

y In tantumque.] Multi de laudibus Musices scripserunt, & inter cæteros Polybius lib.4. Quintilianus lib.1. cap.17. Athenæus lib.14. cap.10. & seq. & alij multi quos tibi congessi in nostris commentariis Nobilitatis cap. 34. num. 10. incip. non quòd Musicam.

z Et apud Græcos.] Quintilia. d. lib. 1. cap.17. in princip.

a Themistocles.] Cicero, & ex eo Quintilianus lib.1. c.17. Vide in nostro Repertorio.

b Cimonque.] Probus Aemylius in eius vita

Epaminundas. Musica vituperata a quibus.

[c] Epaminundas, quòd fidibus scirent, antelati fuere. [d] Canebant enim veteres ad tibiam clarorum virorum laudes & virtutes, tametsi principibus hoc fuerit probro datum. Quare verbum Philippi [e] fertur in Alexandrum, debere ipsum pudere, quod tam pulchre caneret. [f] Et Pyrrhus, an Caphias vel Python melior musicus videretur, interrogatus, Polyperconta meliorem ducem respondisse fertur. [g] Scipio tamen Aemylianus Romanæ iuuentuti, quod in ludum histrionum ingenui pueri venirent, & cum sambuco & psalterio canerent & psallerent: & [h] Cicero Gabinio consulari studium saltādi, vt probrum obiectauit. [i] Domitianus quoque in censura ciuem Romanum senatu mouit, quòd choreis plus nimio indulgeret. Id quod [k] Aegyptiis seuera fuit lege inhibitum, apud quos pueri nec palæstræ vacant, nec musicæ. [l] Quod de Alcibiade proditur, qui musicam tanquam ingenuo indignam, odio prosequutus fuit. [m] Contra Pythagoræi, nam tanti musicam fecere, vt excitarentur ad lyram, & quietem capturi, sono inuitarentur. Inter puerilia vero rudimenta, hastilia iacere, sudem torquere, equum agitare, arma tractare, Romanæ iuuentutis peculiare fuit. [n] Cur autem citius fœminis, serius vero masculis inderent nomina, credo propterea visum, quia fœminas cito pubertatem assequi compertum est. Ideo veteri lege cauetur, vt mulieres duodecimo, mares verò quartodecimo anno ætatis, pubertatem assequi censerentur. Eo enim tempore iura publica mascu'is pubertatem definiere.

Musica laudata. Exercitamenta puerorum. Fœminis cur citius quam masculis inderentur nomina.

ANNOTATIONES.

nihil de hac re dicit. Plutarchus autem in vita eiusdem scribit Stesimbroti Thasij authoritate eum neque musicam didicisse, neque aliam ex liberalibus disciplinam, quibus Græci nauare operam consueuerant.

c Epaminundas.] Probus Aemylius in vita ipsius, & dictum est suprà, in verbo, Epaminundas.

d Canebant.] Quintilianus d. lib. 1. c. 17. non longè à princ. vide item alios.

e Philippi.] Vide quæ scripsi in Commentariis nostris Nobilitatis c. 34. nu. 11. inci. sed in hac re &c.

f Et Pyrrhus.] Plutarc. in vita ipsius Pyrrhi.

g Scipio tamen Aemylianus.] Apud Macrobium lib. Satur. 3. c. 14.

h Cicero.] In Oratione contra Pisonem.

i Domitianus.] Sueton. in vita illius c. 13.

k Aegyptiis.] Diodorus Siculus de his loquens lib. 2. cap. 3. Palæstræ, ait, aut Musicæ non vacant, existimantes quotidianum illius exercitium inutile esse & periculosum, ex eóque breuiores viros effici. Musicam autē non solùm inutilem, sed nociuam dicebant, tanquam virorum animos effœminantem.

l Quod de Alcibiade.] Gellius lib. 15. cap. 17. Alcibiades, inquit, Atheniensis, cùm apud auunculum Periclem puer artibus ac disciplinis liberalibus erudiretur, & accersi Pericles Antigenidem tibicinem iussisset, vt eum canere tibiis, quod honestissimum tum videbatur, doceret, traditas sibi tibias cùm ad os adhibuisset, inflassetque, pudefactus oris deformitate, abiecit infregitque. Ea res cùm increbuisset omnium Atheniensium consensu disciplinas tibiis canendi deserta est. Id quod dicit scriptum esse in Commentario Pamphilæ 29. Quamquam Duris in lib. de Euripide & Sophocle apud Athenæum lib. 4. & vltimo, dicit ipsum Alcibiadem tibiarum artem non ex vulgari quouis magistro, sed ex Panolino, qui celeberrimus tunc erat, didicisse. Vide Plutarchum in vita illius.

m Contra Pythagoræi.] Quintilianus lib. 9. cap. 4. quod de compositione est non adeo longè à princip.

n Cur autem citius.] Hic omnino vide quæ scripsimus in nostris ll. Connubiali b. l. 6. nu. 38. incip. & ideo quamuis.

An inter auguria sternutamenta sint, & offensiones pedum, & quæ illorum prædictio fuerit. Cap. XXVI.

ESSE inter auguria sternutamenta & offensiones pedum, in naturali historia [a] Plinius notauit, quæ symbola dicta sunt. Plerique contrà: nam sternutamenta non facere auspicium censent: sed cum captatis auguriis superueniunt, illa rata facere, siue boni prænuncia sint, siue mali: qualiaque prædicta, præuisaque fuerant, affirmare & probare sermonis veritatem putauerunt, [b] Homeri exemplo, qui Penelope malum procis futurum ab Vlysse referente,

ANNOTATIONES IN CAP. XXVI.

a Plinius.] Lib. 2. c. 7. & iterum lib. 28. c. 2.

b Homeri exemplo.] Lib. 17. Odys. cuius in eam rem hi versus sunt non longè à fi. eius lib.

ὡς φάτ', τηλέμαχος δὲ μέγ' ἔπταρεν. ἀμφὶ δὲ δῶμα σμερδαλέον κονάβησε. γέλασσε δὲ πηνελόπεια αἶψα δ' ἄρ' εὔμαιον ἔπεα πτερόεντα προσηύδα ἔρχεο

Telemachum facit sternutasse. [c] Et Xenophonte ad milites concionante, sub idem tempus sternutans quidam, omen fecit felicissimum, ita vt totius dux militiæ crearetur. [d] Themistocle verò ad aras sacrificante, à dextra sternutans homo augurium fecit, quo præcipui captiui immolarentur. [e] Hippiæ quoque dum sternutat excussus dens, magnũ augurium fecit calamitatis futuræ. Inde [f] apud veteres incussa fuit religio in sternutamentis bonum omen & salutem precari: quod [g] Tiberium Cæsarem mirifice exegisse dicunt, vt si quid infandi dirique immineat, ea precatione & salute auertatur. [h] Aristoteles autem, quod è capite hominis tanquam ex arce ducunt originem, quæ pars diuina, & sanctior homini est, propterea prodeuntem inde spiritum, tanquam signum augurale & diuinum numen, nos venerari decere censuit. [i] Ea quidem apud eos qui ista peruestigare adorti sunt, miræ obseruationis fuere. nam si essent matutina, nefanda ominari, & rei inceptandæ irritos conatus facere: si vero meridiana, firmissimi auspicij esse, præcipue à dextris, arbitrati sunt. Sæpe tamen [k] symbolum veritatis, & prognosticum liberationis facere ab insidiarum metu voluere. [l] Fuitque animaduersum, inter epulas medio accubitu, sternutamento reuocari ferculum: si non postea gustetur aliquid, inter dira, & certissimo exitio haberi. Sed tametsi de [m] sternutamento variata opinio sit, [n] offensiones tamen pedum infausti semper ominis fuisse, ac portenti & prodigij mali, vulgo proditum est. [o] C. Gracchus qua die ciuili seditione oppressus fuit, domo egrediens, ita pede limen offendit, vt non parua vis sanguinis efflueret. [p] Neroni quoque in expeditionem Alexandriam profecturo, lacinia surgenti adhæsit. [q] Crassi etiam filius contra Parthos proditurus in aciem, ita pedem offendit, vt humi prostratus concideret: quos omnes vehementi discrimine & immani strage oppressos, atque indignissimam fortunam expertos sa-

Salutem precari in sternutamentis.

Obseruatio ominis ex sternutatione.

Omen ex pedum offensione.

ANNOTATIONES.

ἔρχεό μοι τ̀ ξεῖνον ἐναντίον ὧδε κάλεσσον
οὐχ ὁράᾳς ὅ μοι υἱὸς ἐπέπταρε πᾶσιν ἔπεσσιν.

c Et Xenophonte.] Ex ipso Xenophonte, vide lib. 6.

d Themistocle.] Plutarchus in vita illius. Sed tu interim vide illud Catulli epig. 42. de Acme & Septimio.

Hoc vt dixit, amor sinistra, vt antè
Dextra, sternuit approbatione.

Quos versus alij sic distinguunt,

- Amor sinistra, vt antè
Dextra sternuit approbatione. Et sequitur,
Nunc ab auspicio bono profecti
Mutuis animis amant, amantur.

e Hippiæ quoque.] Herodotus lib. 6.

f Apud veteres.] Plinius lib. 28. cap. 2. Et Apuleius Metam. lib. Adde & veteres ipsos existimasse sternutamentum medium quoddam omen esse, quo scilicet nunc boni aliquid, nunc mali portenderetur, vt annotarunt interpretes Theocriti in eum locum ex Talysiis,

Σιμιχίδᾳ μὲν ἔρωτες ἐπέπταρον, ἦ γὰρ ὁ δειλὸς
Τόσσον ἐρῇ Μυρτοῦς, ὅσον εἴαρος αἶγες ἔρανται

Hucque etiam spectat illud ipsius Theocriti in Epitha. Helenes.

ὄλβιε γαμβρ' ἀγαθός τις ἐπέπταρεν ἐρχομένῳ τοι ἐς σπάρταν.

Et illud quoque Propertij lib. 2. eleg. 3.

Nunc tibi nascenti primis (mea vita) diebus
Aridus argutum sternuit omen amor.

g Tyberium Cæsarem.] Plinius d. lib. 28. ca. 2.

h Aristoteles.] Proble. sectio. 33 c. 7. & 9.

i Ea quidem.] Hæc & ipsius Aristotelis sunt eiusdem sectionis c. 11. vbi eius rei rationem reddit.

k Symbolum veritatis.] Albertus Magnus vbi tradit, Augurum scientia contineri, sternutamentum esse veritatis signum, & liberationis Prognosticôn ob insidiarum discriminibus.

l Fuitque animaduersum.] Plinius d. lib. 28. c. 2.

m De sternutamento.] Vide Ciceronem lib. 2. de Diuinat. Cuius hæc verba sunt, Quæ si suscipiamus, pedis offensio nobis, & abruptio corrigiæ, & sternumenta erunt obseruanda. & Plinius lib. 2. c. 7. Ecce fulgurum monitus, oraculorum præscita, aruspicum prædicta, atque etiam parua dicta in auguriis sternumenta, & offensiones pedum.

n Offensiones tamen pedum.] Cicero & Plinius locis proximè citatis, & præterea Plutarchus in Demetrio & in Crasso, & in Tiberio Graccho. Et Valerius Max. lib. 1. c. 4. vbi de ipso Graccho loquitur. Et Tibullus lib. 1. eleg. 3.

■ quoties ingressus iter, mihi tristia dixi
Offensum in porta signa dedisse pedem.

Et Ouidius in epist. Laodomiæ ad Protesilaum,

Hunc fateor volui reuocare, animusque ferebat:
Substitit auspicij lingua timore mali.
Cùm foribus velles ad Troiam exire paternis
Pes tunc offenso limine signa dedit.
Vt vidi, ingemui &c.

■ C. Gracchus.] Imo Tiberius eius frater ex Plutarcho & Valerio vbi suprà.

p Neroni.] Suetonius in vita ipsius c. 19.

q Crassi.] Plutarchus in Crasso, quem & suprà citauimus.

tis constat. Patentque abunde exempla, quæ singula exequi longum esset. Illud tamen annotare succurrit, adeò Romanos olim in magnis minimisque rebus auspiciorum euentus atque omnia obseruare solitos, vt ab inceptandis prosequendísque negociis leui suspicione auguriorum, velut tristia portenderent, & magna infortunia facerent, auocarentur. Nec modò auspicia, sed sacrificia, ludósque solennes ita obseruarunt, vt ob minimas sæpe causas illos instaurarent & reficerent. Sacrorum vero cæremonias tam sanctè coluerunt, vt ex leui offensione idem sacrificium trigesies instauratum, & denuo ac sæpius procuratum fuerit.

Quæ potestas proconsulis foret, quiue erant proconsules, & an idem iuris quod consules haberent.
Cap. XXVII.

Voties instantibus curis mihi animus laxatus fuit, sæpenumero quæsiui quæ potestas proconsulum foret, illorum quibus finito consulatu, prorogatum esset imperium. Et dum quæro, ab authoribus traditum memoratumque inueni, quòd vbi [a] finito magistratu annuo, non expediret consulem prouincia decedere: illi, ne sine honore esset, imperium sæpe prorogari vt eam prouinciam proconsul, non vt consul administraret. Continuabat prorogabatque illi senatus imperium, nonnunquam populus sine senatu, ex autoritate tribunorum plebis. Nam si in decernenda prouincia senatus auersaretur, [b] tribunus ad populum ferebat, plebsq; sciebat, & ex scitu plebis & suffragatione populi proconsulatum decernebat: idque quod à populo scitum erat, ratum firmúmque manebat. His ergo à populo vel senatu prorogabatur sæpe imperium ad sex menses, modò ad annum, aut donec debellati hostes, vel reuocati à senatu forent, prout ex republica esse videbatur. Publius [c] enim Philo consul narratur primus cui prorogatum imperium fuisset, & ex eo proconsulare officium cœpit pro munere dari. [d] Scipioni deinde Aphricano in Aphricam profecto, ne finito consulatu, incommodo reipublicæ prouincia decederet, imperium consulare, donec debellatum esset, prorogatum fuit. Nonnunquam stantibus consulibus, si qui in prouincia tumultus aut motus orirentur, pluresque prouinciæ oporteret præesse: nouos proconsules senatus, nunc iisdem nunc aliis decretis prouinciis creauit, ipsisque plerunque legiones & exercitus commisit & mandauit: [e] poteratque non modo consuli, sed prætori proconsulare munus dari: sicut exemplis pluribus extat. Sempronio enim Graccho, & Quinto Fabio Maximo consulibus, quum Hannibal Italiam omni clade belli peruastasset, [f] Claudius Marcellus ex prætore proconsul designatus, vires Hannibalis multis præliis ita fregit & comminuit, vt facile vinci posse documentum daret. Quin & illud animaduersum est, easdem legiones atque exercitus quibus antea consules præfuissent, ipsis proconsulibus prorogato imperio demandari, vel nouos comparari contra repentinos motus, quibus hostibus obuiam ire, & magnis opibus rem gerere possent. [g] Habebátque proconsul proconsulatus insignia eadem, quæ & consulatus. Nam & lictores, fasces, secures, prætextam, curulémque sellam in prouincia sibi decreta velut consul retinebat, quibus insignibus pro imperij maiestate, próque splendore digni-

Proconsul.

Proconsulis insignia.

ANNOTATIONES IN CAP. XXVII.

a Finito magistratu annuo.] Liuius 1. Deca. lib. 8. & alibi sæpe.

b Tribunus.] Nam & Sulpitius Tribunus plebis Marium procósulem contra Mithridatem declarauit apud Plutarchum in vita ipsius Marij.

c Publius enim Philo.] Liuius 1. Dec. lib. 8.

d Scipioni.] Idem 3. Decad. lib. 10. post princ. P. (inquit) Scipioni non temporis, sed rei gerendæ fine, donec debellatum in Africa foret, prorogatum imperium est.

e Poteratque non modo.] Quod patet exemplo sequenti.

f Claudius Marcellus.] Liuius 3. Decadis lib. item 3.

g Habebatque Proconsul.] Vide tamen infra per totum hoc cap.

h Nisi

tatis conſpicuus erat: [h] niſi eam adiret prouinciam, in qua conſul præſens foret, aut e prouincia decedens, Romam aduentaret. Tunc enim finito honore, ſine imperio aut inſignibus erat. proconſuli enim [i] porta Romę ingreſſo, minuebatur honor, priuatúſque & ſine imperio cenſebatur. [k] Neque enim proconſulem habere imperium, vbi vna eſſet conſul, conſentaneum erat, [l] niſi par illi imperium delegatum fuiſſet. Tunc enim & conſularia ornamenta, & poteſtas vtrique erat par. Hoc tamen intererat, quòd proconſules aut proprætores auſpicia non habebant: quippe inauſpicati erant, quum conſules prætoréſque auſpicia haberent maxima. Si tamen conſul in prouinciam veniret, in qua proconſul degeret: ipſe ſine lictoribus & faſcibus conſuli obuiam ire, & velut priuatus equo deſcendere, & obſequium præbere debebat. Quod [m] vero æquatum imperium proconſuli vna cum conſule fuerit, pluribus patet exemplis. [n] Nam & cum T. Claudio conſule, qui Aphricam prouinciam ſortitus erat, P. Cornelij Scipionis, qui illam proconſul adminiſtrabat, æquatum imperium fuit. Et quum vrbs ab [o] Hannibale admotis hoſtiliter legionibus premeretur, metúſque de ſumma rerum eſſet, Q. Fuluium proconſulem Capua profectum, ne ei minueretur imperium, quòd vrbem iniſſet, exæquato cum conſulibus imperio, vrbi præfuiſſe legimus. In vrbem tamen reuerſus proconſul, poterat abſentibus conſulibus eorum vices gerere, vbi præeſſe, ſenatum habere, comitia futuris conſulibus indicere, & [p] ſi in prouincia ſibi decreta quid triumpho dignum geſſerat, etiam de victis hoſtibus triumphare. [q] P. Philo proconſul, & qui prorogatum imperium ſæpe fuit, Græcis in Campania debellatis, qui rupto imperio deſciuerant, de Palæpolitanis ſimul & Græcis triumphum egit. [r] Et Seruilius proconſul de Cilicibus & Iſauris, quòd indomita ingenia debellaſſet, triumphaſſe fertur: [s] tametſi proconſulem non gerere magiſtratum legitimum, & ideo triumphare minimè poſſe, plerique aſſeuerent. Fuit tamen animaduerſum, proconſulem ſine prouincia nonnunquam, vt milites in officio haberet, & obſequentes imperio, à ſenatu creatum: exercitui præfuiſſe. [t] Qui etiam legatum & quæſtorem, quorum conſilio niti, quibúſque adiutoribus & miniſtris tam in adminiſtranda prouincia, quam gerendo bello vti poſſet, ſicut conſul habebat. [v] Illud etiam non prætermiſerim, proconſuli ſex tantummodo faſcium inſignia præire, apud nonnullos ſcriptis mandatum fuiſſe, licet alij duodecim faſces, lictoréſque, & eadem inſignia honorum proconſuli ſicut conſuli apparere argumentis aſſeuerent. Quæ quidem inſignia ſtatim [x] atque vrbem ingreſſus eſt, proconſul accipit: contentioſam [y] vero iuriſdictionem, niſi in decreta prouincia non exercet: voluntariam autem, vbique: quippe manumitti apud eos tam liberi quàm ſerui vbique poſſunt: [z] apud legatum vero proconſulis, non poſſunt. [a] Hoc tamen intereſt,

Proconſul & proprætor auſpicia non habebant.

Aequatum imperium proconſuli cum conſule.

Proconſulum poteſtas in vrbe conſulibus abſentibus. Proconſulum triumphus.

Proconſul ſine prouincia.

Faſces proconſulum ſex tantum.

l. 1. & 2. ff. de off. præt. & lega. & l. obſeruare. eo. titu.

ANNOTATIONES.

h Niſi eam adiret prouinciam.] Vide infrà.

i Portam Romæ ingreſſo.] Id eſt ex l. vlt. ff. de offi. proconſ.

k Neque enim proconſulem.] Vbi ſuprà.

l Niſi par illi imperium.] Vide infrà.

m Quòd verò æquatum.] Probat exemplis ſequent.

n Nam & cùm T. Claudio.] Liuius 3. Decad. libro 10.

o Et quum vrbs ab Hannibale.] Idem eiuſdem 3. Decad. lib. 6.

p Et ſi in prouincia.] Hoc patet exemplis ſeq.

q P. Philo.] Liuius Decad. 1. lib. 8.

r Et Seruilius.] Sextus Rufus in hiſtoria Romanorum, vbi de Silicia & Iſauria loquitur.

s Tametſi proconſulem.] Vide alibi ſuprà lib. 1. cap. 22.

t Qui etiam legatum.] Proconſulem habuiſſe legatum, vt conſulem intelligas ex infinitis locis Liuij & præterea ex Cicerone in Oratio. in Vatini. Et Cornelio Tacito lib. 12. vbi loquitur de Tarquinio Priſco legato Tauri proconſulis Africæ, & ex l. 2. & l. obſeruans. §. poſt hæc, & l. aliquando. & l. ſolet. in princ. & §. legatos. & l. meminiſſe. §. 1. & l. ſi quid erit. & l. legati. & l. & legati. ff. de offi. proconſ. & legat. & l. ſi quis forte. §. ſi quis comitum. ff. de pœnis. & l. cum prætor. §. is quoque. ff. de iudic.

v Illud etiam non prætermiſerim.] Id eſt ex l. proconſ. ff. de offi. procon.

x Statim atque vrbem ingreſſus.] l. egreſſus ex l. 1. & 2. ff. eod. tit. vide Florentinum.

y Contentioſam verò.] Ex d. l. 1. & 2.

z Apud legatum vero proconſulis.] d. l. 2.

a Hoc tamen intereſt.] d. l. 1. eod. tit.

Consul in quo à proconsule differat.

quòd proconsul in decreta statutáque sibi prouincia ius tantùm dicit: consul vero, etiam extra prouinciam & vbique dicit: quodque [b] ante successoris aduentum, legatum dimittere non decebat proconsulem. Id enim lege Iulia repetundarum, vetabatur. Fuitque memoriæ proditum, non consulibus modò prorogato imperio vltra tempus finiti honoris, proconsularem iurisdictionem fuisse: sed & consulem designatum, ante consulatum proconsulare imperium gessisse. Siquidem Nero Cæsar & alij designati consules ante initum honorem sæpe proconsulare imperium gessere. [c] Et prætores prætura functi, [d] & quæstores post quæsturæ munus ex senatus decreto prouinciæ præfuere vltra præscriptum, qui non prætores, aut quæstores, sed [e] proprætores [f] proquæstorésque dicti nominatique sunt. Eúdémque proprætorem & consulis legatum fuisse simul: quæstorémque consulis, pro prætore prouinciæ præfuisse, ibique insignia prætoria, aut quæstoria habuisse, multiplici exemplo probatum est. Illud quoque admonitu non inutile duxerim, quasdam [g] prouincias proconsulares fuisse, ad quas soli mittebantur proconsules: quasdam consulares, nonnullas præsidiales, plerasque prætorias, quibus consules, præsides, prætorésque præfecti erant. Nam [h] Carthago proconsularis erat prouincia. [i] Numidia, Libya, [k] & Asia citra Taurum, & [l] Cyrenæ, [m] consulares. [n] Tripolis, & vtraque [o] Mauritania, atque

Proprætores. Proquæstores.

Prouincia proconsulares, consulares, præsidiales & prætoria.

ANNOTATIONES.

b Quodque ante successoris aduentum.] d.l. meminisse. §.1. eod. tit.

c Et prætores.] Liuius 3. Decad. lib. 6. In Hetruriam, inquit, C. Calphurnius post Præturam prorogato in annum Imperio missus. Et 4. Decad. lib. 1. M. Valerio Falconi, qui prætor priore anno fuerat. Campaniā prouinciā habuerat, prorogatum in annum imperiū, vti proprætor in Sardiniā traiiceret.

d Et quæstores.] Vide infrà, in verbo, proquæstores.

e Proprætores.] Vt patet ex illo loco Liuij 4. Decad. lib. 1. & præterea ex Cicerone lib. 2. de Diuinat. Quàm multi anni sunt, cùm bella à proconsulibus, & proprætoribus administrantur. Et in orat. de prouinciis Consul. Res in Sardinia cum mastricatis Latrunculis à proprætore vna cohorte auxiliaria gesta. Et Philip. 5. de Augusto loquens. Proprætorem facimus, & in Epistolis ad Atticum lib. 8. & i, so quoque Liuio 3. Decad. lib. 3. vbi de Octauio proprætore Siciliæ, & de Cornelio Mammula Proprætore Sardiniæ, loquitur, & C. item Terentio proprætore Hetruriæ. & lib. 9. vbi de proprætoribus Tarenti, & Capuæ, & rursum vbi Cn. Octauio proprætore Sardiniæ. & Suetonio in Augusto c. 25. & Tacitus lib. 2. vbi de Latinio Paude proprætore Mœsiæ dicit.

f Proprætoresque.] Cæsar lib. 5. belli Ciuilis. Ipse ait omnib. rebus diligentissimè constitutis, libens suis L. Cæsari, qui tum proquæstor fuerat, commendatis &c. Et Cice. lib. 4. Acad. quæst. Cùm Alexādriæ proquæstor essem. & in 2. in Verrē actio. cum cui legatus & proquæstor fuisset, & in inuidiam suis maleficiis adduxit. &c. Extantque eiusdem Cice. epistol. ad Apuleum proquæstorem lib. epist. famil. 13. epist. 21. & seq. Sed & adde prolegatos ex Cornelio Tacito lib. 1. vbi loquitur de Viniano Annio prolegato quintæ legionis.

g Quasdam prouincias.] Id Strabonis est lib. vlt. ad fi. & Ruffo in epitemate. Sed hic illud est notādum, nihil in hac re certi fuisse, neq; enim prouincias perpetuò easdem mansisse, sed quæ primo consulares erant, postea factas fuisse proconsulares aut prętorias, & e diuerso, vt patebit ex multis quę mox dicemus, & ex infinitis scriptorum locis, præsertim Liuij, & Cornel. Taciti: & videbis amplissimè apud Vulgangum Lazium virum miræ diligentiæ, Commentariorum Reipub. Romanæ lib 2. c. 5. Vt interim non omittam M. Antoninum Imperatorem prouincias, ex proconsularibus consulates aut prætorias pro belli necessitate fecisse, vt in eius vita scribit Iulius Capitolinus.

h Carthago.] Sextus Ruffus in lib. de historia Romanorum. Tacitus lib. 3. Annalium: vbi in Africam tradit delectum fuisse proconsulem. & paulò pòst, Nominati sunt M. Lepidus, Iunius Blæsus ex quîs proconsul Africæ legeretur. & lib. 12. memorat Taurum Africam imperio consulari regentem. & lib. 17. memorat Galbum proconsulem Africæ. Sed & Macedonia proconsularis fuit sub Adriano. Iunius Ruffus ex Callistrato iurisconsulto. Quāquam & proprætor eius quoque fuit. M. Valerius Leuinus apud Lucianum 4. Decad. lib. 1.

i Numidia.] Hanc enim consularem fuisse tradit Ruffus vbi suprà.

k Asia.] Et hanc quoque Tacitus lib. 2. verùm idem lib. 13. in princi. memorat Iunium Syllanum proconsulem Asiæ. & lib. 12. Seruium & ipsius Asiæ proconsulem. & lib. 19. scribit Fonteium Agrippam proconsulem eam annuo imperio tenuisse. Et Seneca lib. 12. de ira cap. 1. in fi. Vosesium sub Augusto proconsulem Asiæ. Sed aliquando prætorem fuisse videri potest ex Suetonio in Cæsare c. 2.

l Cyrenæ.] Eam tamen proconsularem tradit Tacitus lib. 1.

m Consulares.] Adde & Histriam ex Liuio 5. Dec. lib. 1. vbi eam prouinciam sortitus est C. Claudius pulcher. consul. & Syriam ex Suetonio in Vespaliano cap. 4.

n Tripolis.] Sextus Ruffus vbi suprà.

o Vtraque Mauritania.] Ibidem. Verùm fuit aliquando

[p] Aegyptus, sub præsidibus fuere. [q] Cyprus, [r] Iberia, [s] Sardinia, [t] Sicilia, [v] Illyricus, Achaia, Creta, & [x] Bithynia, [y] prætoriæ. [z] Sardiniam & Corsicam, olim prætorias, postea sub præsidibus fuisse comperimus. Soli vero Massilienses & Nemausenses ab onere prouincialis prætoriæ feruntur immunes. Cumque omnis [a] Hispania in sex prouincias diuidatur, ex his [b] Bœthica & Lusitania consulares fuerunt, [c] reliquæ sub præsidibus. [d] Ea vero in quatuor conuentus diuisa fuit, in quibus dabantur iura: Gaditanum, Cordubensem, Actisaranum, & Hispalensem. [e] Lusitania verò in Emeritensem, Pacensem, & Scalobitanum. [f] Norici & Pannonij in quatuor prouincias, *Hispania prouincia.* *Norici & Pannonij.*

ANNOTATIONES.

aliquando sub procuratoribus, vt ex Taciro videre licet lib.17.vbi & de aliis etiam loquitur.

p Aegyptus.] Ea tamen aliquando sub Equitibus Romanis fuit ex D. Augusti instituto, vt colligi potest ex Tacito lib.12.in paruis, & clarius li.17. in paruis, quòd & dicetur infra eodem lib. cap.29 Adde & Galliam, hoc argumento, quod Valerianus Imperator Posthumum & Galliæ præsidem fecit, authore Trebellio Pollione in vira ipsius Posthumi. Et Dalmatiam ex Flauio Vopisco in Carino vbi ita scribit: Tunc autem Præsidatum Dalmatiæ administrabat &c.

q Cyprus.] Hanc prætoriam fuisse tradit Strabo lib.14.ad fi.

r Iberia.] Id est Hispania, ita dicta ab Ibero amne, ob quem vniuersam Hispaniam Græci appellauere Iberiam, teste Plinio lib.3. cap.3. Solino ca.36. Nam ex ipsa Hispania Romani duas fecere prouincias, scilicet Hispaniam anteriorem, & vlteriorem, vt vtramque prætoriam, vt patet ex infinitis locis Liuij, & maxime 4.Decad. lib.2. & lib. 3. & lib.9. & ex Strabone lib.3. Et simpliciter Hispaniam prætoriam fuisse tradit Iurisconsultus Pomponius in l.2.§.capta.ff. de origin. iur. Appianus autem lib.2. bellorum Ciuilium meminit Q. Cassij prætoris Iberiæ.

s Sardinia.] Et hanc quoque Prætoriam fuisse testatur Liuius 3.Decad lib.5. in fi. & lib.6. & 7. & 4.Dec.lib.1.& 4.& 8. & Pomponius Iurisconsultus in l.2.§.capta.ff.de orig.iur.

t Sicilia.] Sed hanc prætoriam tradit Cicero in omnibus prope actionibus in Verr.& Liuius 3.Dec. lib.5.post principium, & iterum in fine. & lib.7. & alibi sæpe & 4.Decad.lib.8.& 9.Et Pomponius vbi supra, verùm Sextus Ruffus in d.lib.de historia Romanorum scribit eam primùm Marcellum consulem obtinuisse, deinde à prætoribus rectam esse, posteà commissam fuisse præsidibus. Sed & eam aliquando fuisse proconsularem ex eo constat, quod scribit Aelius Spartianus in vita Septimij Seueri eum Siciliam proconsularem sorte meruisse.

v Illyricus.] Ex Liuio 5. Decad. lib. item 5. Ex quo etiam intelliges Macedoniã fuisse prætoriam. Eam tamen proconsularem dicit Tacitus lib.1.Sed eam etiam præsidialem fuisse argumento est, quòd Decius Imperator scripsit Messalæ præsidi Achaiæ, apud Trebellium Pollionem in vita Claudij Secundi. Proconsularem tamen aliquando fuisse constat ex eo. Tacito lib.3.vbi Cæsius Cordus proconsul Cretæ fuit. & Seneca lib. decla. 9. decla.4. vbi loquitur de Appio proconsule Cretæ.

x Bithynia.] Catullus Appianus lib.4. bellorum Ciuilium, dum loquitur de Apuleio prætore in Bithynia sub Bruto. Idque etiam videre licet ex Catulli epig.10.de Varro. Sed & ea aliquando sub præsidibus fuit, vt patet ex l. generaliter.§. spurios. de pecun.

y Prætoriæ.] Adde & Hetruriam quæ & ipsa prætoria fuit, ex Liuio 3. Decad. lib.6. post princip. & lib.7.vbi dicit C. Calphurnium proprætorem eam prouinciam obtinuisse. Nam & ibi præturam egit Hadrianus, vt tradit Spartianus in vita illius. Et Apuliam ex Liuio 3.Decad. lib.5.in fi. & 4.Decad. lib. 10. Et Africam ex Asconio in 3. in Verrem act. vbi meminit C.Fabij Hadriani prætoris Africæ.Et Syriam ex Appiano lib. 4. bellorum Ciuilium in duobus locis. Et primo quidem dum loquitur de Eubulo Syriæ prætore sub Antonio secundo, vbi loquitur de Cicerone Ciceronis illius filio Syriæ etiam prætore. Et lib.5.vbi loquitur de Scauro etiã eius generis prætore. Et Narbonensem prouinciam Pomponius Iurisconsultus in d. l. 2. §. capta. ff. de orig. iur. Et Galliam ex eodem eiusdem 3. Decad. lib.6. post princip. & lib.7. Ex quo facile intelligis verum esse quod suprà diximus prouincias nõ semper easdem fuisse, modò enim consulares, modò proconsulares, modo prætorias, modo præsidiales. Suprà enim docuimus Galliam aliquando sub præsidibus esse, quæ nunc prætoria est.

z Sardiniam & Corsicam.] Sextus Ruffus in historia Romanorum dicit quòd primùm suos prætores habuerint, nunc vero singulæ à suis præsidibus reguntur. Sed & ipsam Sardiniam ex prætoria consularem factam propter belli magnitudinem scribit Liuius 5.Decad.lib.1.

a Hispania in sex prouincias.] Sextus Ruffus vbi supra, verùm Liuius & Strabo in duas, vt suprà diximus. At Pomponius Mela li.3.Solinus c.36. post prin.& Ptolemæus lib.2.c.4. in tres prouincias diuidunt, vt apud ipsos videre poteris.

c Ex his Bœthica & Lusitania.] De vtraq; Sextus Ruffus vbi suprà. Verum Strabo li.3.ita de Bœthica loquitur tanquam sit prætoria, cùm dicit, Ad Bœthicam prætorem mitti qui legatũ habet, & quæstorem. quod & nos alibi diximus.

c Reliquæ sub præsidibus.] Ruffus in eod. lib.

d Ea verò.] Scilicet Bœthica. Plinius lib.3. cap.1. Idem tamen eiusdem lib. cap. 3. post princip. dicit vniuersam Hispaniæ prouinciam diuidi in septem conuentus, quos & ipse nominat, vti etiam facit Martianus Capella lib. 6. de Gaditano autem conuentu loquitur etiam Suetonius in Cæsare ca.7.

e Lusitania vero.] Plinius lib.4. & 22.

f Norici & Pannonij.] Sextus Ruffus vbi suprà. Hic

Cappadocia. Armenia. Chatramotitæ. Paphlagonia. Mysia. Syria. Troas. Indi. Gallia. Aquitania. Britannia. Macedonia. Illyrici. Thracia.

Valeriam, Sueuiam, Dalmaticam, & Mesiam. [g] Cappadocia in decem præturas, postea in satrapeas diuisa fuit. Armeniæ magna pars in duodecim gubernationes. [h] Chatramotitæ qui iuxta sinum Arabicum incolunt, in quatuor monades.[i] Paphlagonia in tetrarchias, Misia in administrationes, [k] Aegyptus in præfecturas & regiones, Syria in toparchias, Thracia [l] in strategeas, Troas in nouem principatus: Indi in sex quinterniones, singulas præfecturas diuisere. [m] Nonnulli in satrapeas, sicut Laodiceam. [n] Alij in ethnarchias, [o] multi in tribus, plerique in classes aut centurias partiti fuere. [p] Gallia, Aquitania, & Britannia, prouinciæ decem & octo numerantur, ad quas præsides mittebantur, quas Cæsar in prouinciæ formam redegit primus. [q] Macedonia septem prouincias habuit, [r] totidem Illyricus, [s] Thracia sex. Augustus Galliam & [t] Aegyptum, Claudius [v] Cappadociam, [x] Cæsar Archelao vita functo, maiorem Cappadociam Romanorum prouincias fecit. Proditur tamen [y] Ciaxares primus Asiæ populos in prouincias distribuisse, & in suum quenque ordinem distinxisse, hastatos, sagittarios, & equites. [z] Nero Cæsar pontum Polemoniacum & alpes Coctias, Polemone rege vita functo, prouincias fecit: & [a] nationes alpium maritimas in ius Latij transtulit. Fertur vero de [b] Cappadocia mirum, quod cum liberi essent, libertatem à Romanis deprecati sunt: asserenes illam se ferre non posse, & sub regibus esse maluere. [c] Vespasianus Achaiam, Lyciam, Thraciam, Ciliciam, Comagenem, Rhodum, Byzantium, & Samum libertate adempta prouincias fecit: [d] Traianus Daciam, Mesopotamiam, Assyriam, Arabiam, & Armeniam.[e] Fuitque hæc dignitas apud Romanos in vsu frequens, maximique splendoris: donec temporis interuallo, [f] post Hadrianum imperatorem, & ordo & honor proconsularis

Cappadoces libertatem deprecati.

Proconsulum dignitas quando desiit.

ANNOTATIONES.

prà. Hic autem Mœsiam non Mesiam scribendum est, cuius propratorem fuisse Latinium Pandum suprà diximus ex Tacito.

g Cappadocia.] Strabo lib.12.post prin.

h Chatramotitæ.] De his Plinius lib.6. cap.28. non semel, sed nihil tale de his dicit.

i Paphlagonia.] Strabo lib.12.

k Aegyptus.] Strabo lib.17.

l Thracia.] Plinius lib.4.cap.11.in prin. vbi dicit Thraciam in Strategias quinquaginta diuisam. Adde & Armeniam ex eod. Plinio lib.6.c.9.

m Nonnulli in Satrapeas.] Herodotus lib.1.vbi loquitur de Babyloniis. & lib.3.vbi scribit Darium illum primum Persarum Regem, regnum in 20. satrapeas constituisse. Et Plinius lib.6.cap.20. in fi. Q. Curtius lib. 5. vbi dicit Alexandrum donasse Mazæum satrapia Babyloniæ, & iterum eod.lib.

n Alij in ethnarchias.] Vt videre licet ex Epistola Claudij Imperatoris apud Iosephum lib. Antiquitatum Iudaicarum 19. cap.4. & lib.2. de bello Iudaico c.5. & 8. in princ.

o Multi in tribus.] Vt Romani, & Athenienses, & alij de quibus suprà lib.1.c.17.

p Gallia, Aquitania, & Britannia.] Id enim de his tribus dicit Sextus Ruffus in lib. suprà sæpius citato.

q Macedonia.] Sextus Ruffus in d. lib. Verùm Liuius 5. Dec. lib.5. scribit Paulum Aemylium diuisisse in 4. partes, quas inibi declarat.

r Totidem Illyricus.] Imò 7. & 10. ex Ruffo c.11. quo de Traiano loquitur.

s Thracia sex.] Sextus Ruffus d.c.11.

t Et Aegyptum.] Suetonius in vita ipsius Augusti c.18. Vide Sextum Ruffum vbi suprà, vbi de Cirenaica regione.

v Claudius Cappadociam.] Cornelius autem Tacitus lib. 2. scribit sub Tyberio Cappadoces in formam prouinciæ redactos.

x Cæsar Archelao.] Strabo lib. 10. non multo post princi. & vide Hegesippum lib.2. historiarum.

y Ciaxares.] Herodotus lib.1.

z Nero Cæsar.] Suetonius in vita illius cap. 18. Sextus Aurelius Victor in vita quoque ipsius. Eutropius de gestis Romanorum lib. 7. c.6. Eusebius in Chronicis Olympi. Et Cassiodorus in Consulibus Romanis.

a Et nationes alpium.] Cornelius Tacitus lib.19.

b De Cappadocia.] Strabo lib. 12. & Iustinus lib.38.

c Vespasianus.] Suetonius in vita illius cap. 8. Eutropius de gestis Roma. lib.7. cap.10. & Paulus Orosius lib.7.c.6.

d Traianus.] Dion in vita illius. Eutropius lib.8. c.2. Sextus Ruffus in d.lib. c.11. & cap.16. Eusebius in Chronicis. Sed quantum ad Assyriam priuatim pertinet, Plutarchus in vita Pompeij, tradit eum Syriam quæ & ipsa Assyria est, in prouinciam relegisse.

e Fuitque hæc dignitas.] Scilicet proconsulis, vt paulo post declarat, nam ad eam longo veluti postliminio reuertitur.

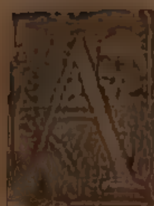
f Post Hadrianum Imperatorem.] Appianus lib.1. bellorum Ciuilium. Erant Italiæ proconsules per partes præsidentes, quos multo deinde tempore Hadrianus cũ Imperator extitisset Romanis innouare instituit, qui ordo post illum paruo tempore permansit.

desiere. Siquidem [g] M. Antoninus imperator, prouincias ex proconsularibus, consulares aut prætorias pro belli necessitate fecit: [h] ipse Augustus, pacatas imperij prouincias & ab hostili tumultu ociosas, populo Romano regendas dedit, sibique tumultuãtes & operosas, aut hostium incursionibus inquietas desumpsit: ad quas modò proconsules, præsides, aut præfectos cum imperio, modò præsidia & exercitus, nonnunquam legiones & auxilia destinauit. [i] Tiberius quoque Achaiã, & Macedoniam onera deprecantes, proconsulari imperio exemit, sibique illas regendas asciuit.

ANNOTATIONES.

g M. Antoninus.] Iulius Capitoli. in vita illius.
h Ipse Augustus.] Suetonius in vita ipsius c.47. ante illum Strabo. lib. vlt. in fi.
i Tiberius.] Suetonius in Claudio ca.25. Sed hic non omittendum præter prouincias Consulares, proconsulares, prætorias, & præsidiales, de quibus Alexander locutus est, fuisse Quæstorias & equestres, De Quæstoriis videbis apud Viulgangum lib.2.cap.3. De equestribus videbis infrà eodem lib. hic nostro c.29.

Licere vti accusatiuo casu nonnunquam in verbis localibus, cõtra regulas gramaticorum.
Caput XXVIII.

Dhibitus sum in concilium, magis quàm in concilio: & in causam discendi potius, quàm in causa, dici cum frequentius tum ornatius, sæpenumero videmus: fuitque hic sermo veteribus non frequens modò, sed concinnus & elegans. Titus Liuius de Macedonico bello: Si ex quo traiecimus in Græciam, adhibitus essem in concilium. Idem: Si semel, inquit, in causam descenderit, nihil integrum futurum sit. Et alibi: In euentum eius vrbis positum, sperni ab vniuersa gente Thessalorum, aut timeri. Et rursus: In quæ consilium dedi. Et de Macedonico octauo: In ædem Herculis signum ipsius dei positum, & seiuges equi. Quem dicendi modum habuisse proprium & perpetuum ausim contendere. Quinetiam illud animaduertimus, verbis localibus per accusandi casum, eundem frequenter vsum: contraque grammaticas regulas nouo exemplo multa vsurpasse, vbi minime conuenire putaretur, quæ oratio à regula Latinitatis procul abesse visa est: sed tamen rectè & probabiliter dici, in eaque magnum fuisse orationis ornatum, cuiuis patere potest. quippe de Macedonico bello: Lucius Cornelius consul, inquit, relicto ad exercitum Claudio legato, Romam venit. Idem: Quæ pro Chalcidensibus ad Euripi fretum dicta erant. Cæsar commentario quinto: Allobroges, inquit, crebrò ad Rhodanum dispositis præsidiis. Cicero ad Catonem: Cum ad Cibistra quinque dies essem commoratus. & pleraque quæ frequenti lectione obuia sunt, ex quibus satis exemplorum colligi potest: cum in exercitu, in castris, in Cibistris, grammatici omnes dicendum consentirent. Quod tamen non ineleganter dici sæpenumero videmus. Nam præter euphoniæ sonum, qui aptior conuenientiorque fuit, cum præpositionem ad, accusandi casui adiicimus, eius eam vim virtutemque animaduertimus, vt prope locum rem agi, certissima obseruatione designet, vt proximis modo autoritatibus ostensum est. Quod enim Cæsar ad Rhodanum disposita præsidia habuit, aut Cicero ad Cibistra fuit commoratus, vel quod T. Liuius ad exercitum dicit legatum reliquisse: id signa, iuxta Rhodanum, exercitum, vel Cibistra: vel per solœcismi modum dici grammatici volunt, & in primis Diomedes, vt è celo descendere in terris. Aut quandam magis intentionem, ac vim, & penitus atque alte fuisse penetratum in rem de qua agimus, exprimere contendimus, & tunc in præpositio, accusatiuo apposita, expressius id significauit, vt superiore exordio & primis probatorum autoritatibus percensuimus. Huius rei admonuit me liber obseruationum grammatici cuiuspiam, quæ in manus meas venere, in quibus ita scriptum legimus: In marmore incisæ sunt literæ, in gemma, in lapide, in ligno: non in marmor, gemmam, lapidem, vel lignum: contrà vero, in æs incisas literas dicimus, non

Verba localia cum accusatiuo.

Laurentius Valla taxatus lib.3.ca.11.

in ære: cum longe ſecus contra iſtius grammatici opinionem, crebrò apud autores vſurpatum inueniamus. Nam in lapide vel ligno, aut lapidem vel lignum, & in ære vel in æs inciſas literas paſsim dici licere, pluſculis exemplis apparet, maioremque vim per accuſandi caſum exprimi, & penitus atque alte fuiſſe penetratum, demonſtrari. Plinius iunior ad Traianum: Quæ vos, inquit, patres conſcripti, nequa intercipere obliuio, & in publica acta mittenda, & incidenda in ære cenſuiſtis. Plinius item naturalis hiſtoriæ quarto & trigeſimo: Vſus, inquit, æris ad perpetuitatem monumentorum iampridem tranſlatus eſt tabulis æreis, in quibus publicæ conſtitutiones inciduntur. Cicero quoque actione ſexta in Verrem: Id non modò tunc ſcripſerunt, inquit, verùm etiam in ære inciſum nobis reliquerunt. Ex quibus apparet, per accuſandi & auferendi caſum in marmor & in æs, ac in marmore & ære inciſas eſſe literas, Latine dici licere: ſed quum accuſandi caſum ponimus, videri expreſsius atque altius rem fixam deſignari: quum verò ablatiuo vtimur, leuiter & in ſuperficie, & non penetrari funditus, ſignificari.

ANNOTATIONES IN CAP. XXVIII.

ID caput ex iis eſt quæ aduerſus Laurẽtium Vallam ex compoſito prodita ſunt. Locus autem illius eſt Elegantiarum lib.5. cap. 18. Quod autem citat Plinium Iuniorem ad Traianum, id eſt in Panegyrico ipſius Plinij ad Traianum. Et his addere potes illud Taciti lib.12. Et fixum eſt ære publico Senatuſconſultum.

Equeſtris ordo quando primùm cœptus fuit, quæq́ ipſius ordinis poteſtas & officium atque inſignia fuerint. Cap. XXIX.

REctè [a] & condignè quidam exiſtimauerunt, quum duo ordines, plebis ſcilicet & ſenatorius, Romæ à principio editi fuiſſent: equeſtrem ordinem, [b] qui medium teneret locum, poſtea adiici cœptum eſſe: quibus purpura, vt patriciis & ſenatoriis, vti non licebat: ius tamen annulorum aureorum, quo inſigni à plebe ſecernebantur, & medius ordo notabatur, publice tributum ferunt. Quod quidem ius non equitibus modò, tanquam bellicæ virtutis inſigne, ſed & ſenatoribus & militiæ primoribus datum fuit. Is tamen ordo etſi ſenatorio minor, magnæ tamen amplitudinis vigorisque habitus eſt: quippe erat auctus ampliſsimis honoribus, & ſenatorio penè par. Nam cum à principio originum, eiecto Tarquinio, & depulſo metu regio, in libertatem ſe vrbs vendicaſſet, [c] Brutus primus ex equeſtri ordine ſenatum ſuppleuit, trecentóſque delegit ſenatores, quorum conſilio & autoritate niterentur. Lapſis deinde temporibus, [d] Caius Gracchus Tiberij frater, & haud multo pòſt [e] Liuius Druſus tribunus plebis, vberiori compendio eum aliquando ordinem cum ſenatorio confundere decreuerunt: [f] vtque plus dignitatis ferret, vt in ſenatum venire, & ſententiam dicere liceret, lege ſacrata, deinde plebiſcito ſanxerunt. [g] Quibus etiam equitibus tributum eſt, vt tametſi à cenſoribus in ſenatum allecti nõ eſſent, pro eo tamen quòd magiſtratus & honores geſſerant, in ſenatum venire, & ſuffragari, ac ſententiæ ius habere poſſent, qui ſunt Pedarij appellati. [h] Quinetiam equites ſupra ſenatores extulerunt, & velut longe prin-

Ius annulorum quibus initio conceſſum. Amplitudo ordinis equeſtris. Senatus ex equeſtri ordine à Bruto ſuppletus.

Senatores pedarij. Equites antelati ſenatoribus.

ANNOTATIONES IN CAP. XXIX.

a REctè & condignè.] In hoc princip. vide omnino Plinium lib.33.c.1.& 2.

b Qui medium teneret locum.] Appianus lib.2.bellor.Ciui.

c Brutus.] Liuius 1.Decad.lib.2.ſtatim poſt prin.

d Caius Gracchus.] Plutarchus in vita illius. & L.Florus Epito.Liuij lib.60.

e Liuius Druſus.] Idem Florus eiuſdem operis lib.70.& ſeq.

f Vtque plus dignitatis.] Plutarchus in vita C.Gracchi.

g Quibus etiam equitibus.] Gellius lib.3.c.18. ex Varronis ſententia in Satyra Menippea quę ὑποκύων inſcripta eſt. Quo etiam in loco aliter declarat ex aliis qui Pedarij dicerentur. De quo etiam Feſtus Pompeius lib.14. De quibus etiam fit mentio Ciceroni ad Atticum lib. 1. epiſtol. 14. & 15. & Tacito lib.3.

h Quinetiam equites.] Florus Epitom. Liuij libro 71.

cipes plerunque antelati sunt. Néve iudicia quæ penes senatores erant, illius tantum ordinis forent, idem M.Liuius, vt æqua parte penes senatum & equestrem ordinem diuiderentur, legem promulgasse fertur: quæ diu sancta & incorrupta mansit: quæ res magnarum sæpe dissentionum & dimicationis perniciosæ causa & seminarium fuit. [l] Ipsæque decuriæ iudicum, quæ ex ordine equestri deligebantur, mox pluribus discretæ nominibus fuere. Quippe alij tribuni æris, alij selecti, nonnulli appellati sunt iudices: quibus postea * nongenti additi, ab omnibus secreti: [k] quibus scita suffragiorum in comitiis custodire negocium erat: qui tametsi iudicum, non equitum nomina ferrent, tamen equestris fuisse ordinis, & inter equites adnumerari, haud dubium est. Nanque & annulo vt equites vtebantur, & eadem habebant honoris insignia, iisdemque fungebantur muneribus. Ad quos aliquem ex nouis ciuibus, & cui haud multo tempore ciuitas data esset, admitti non decebat, quia nefas duxere ciuem nouitium inter equites adnumerari. [l] Tametsi Hannibalis tempore, quo Italiam omni clade belli peruastabat, ius annulorum aureorum fuisse promiscui vsus Plinius asseuerer. Hic etiam ordo quandoque diuisus in plures species fuit, nominibus variis, ex quibus qui ampliori prærogatiua illustres erant, Petræ cognomentum tulere, plerique Fabiani, aliique alio nomine censi. [m] Denique Nero Cæsar ordinem Augustanorum equitum instituit primus, reliquis per eum ordinibus offensis, & ferè destitutis. quoque plus dignitatis ferrent, seruatum est, vt multæ prouinciæ per solos equites Romanos præsidum loco regerentur. [n] Nam & Cappadociæ, & [o] Aegypto, & aliis pluribus diu equites Romani præfuere. Inter quas Aegyptus hoc proprium tulit & peculiare, vt ad eam nemo senatorij, sed equestris tantum ordinis præses accederet: quorum [p] decreta diuus Augustus perinde haberi iussit, ac si Romæ magistratus, aut reges, consules, prætorésve, illa censuissent. Cumque imperatores ius populo dicerent, fuit constitutum, vt equites cum senatoribus vnà diiudicandis causis consilio adessent, ita vt eorum arbitratu iura & controuersias diffinirent. [q] Tantique splendoris fuere, vt præfecturam prætorij amplissimum munus continua serie ad Titum vsque ab ordine equestri administratam legamus: quinetiam res Cæsarum & negocia procurare, iam diu equestris nobilitas censebatur. [r] Et quum defluxis moribus, equites Romani magno abusu pantomimis aggregarentur, illorumque latera cingerent: Tiberius Cæsar equestrem splendorem illorum contagio pollui arbitratus, ne equites Romani prodeuntes eorum latera tegerent, edicto vetuit. Tametsi legamus [s] Augusti tempore equites Romanos ad scenicas operas prodiisse, & [t] Neronem equites, vt operas arenæ promitterent,

Decuria iudicum variis modis nominata.

**al. decem, Lus.*

Ius annulorum promiscuum.

Equester ordo diuisus.

Equites degenerarunt.

ANNOTATIONES.

i Ipsæq; decuriæ.] Hæc sunt Pli.li.33.c.2.in prin.

k Quibus scita suffragiorum.] Legendum e[i]stas ex Plinio vbi supra.

l Tametsi Hannibalis.] Plinius lib.33.cap.1.verùm quod alibi retulimus, scribit Herodianus lib.3. Septimium Seuerum Imperat. primùm omnium militibus vti aureis annulis permisisse.

m Denique Nero.] Cornelius Tacitus lib. 14. Dion autem in vita ipsius Neronis tradit illum quinque milia militum qui Augustales nominabantur, instituisse.

n Nam & Cappadociæ.] Cornelius Tacitus lib.12.& iterum lib.7. Et Sueton.in Vespasiano c.8.

o Et Aegypto.] Tacitus in illis locis.

p Quorum decreta.] Ibidem.

q Tantique splendoris.] Suetonius in Tito c.6. Præfecturam quoque prætorij suscepit, nunquam ad id tempus nisi ab equite Romano administratam. Et Plinius in præfatione Naturalis Historiæ, non longè à prin. Et quod his nobilius fecisti, dum illud patri pariter & equestri ordini præstas, præfectus prætorio eius. Ex quibus intelligis eam præfationem non Vespasiano patri, quod quidam tamen contendunt, sed Tito Vespasiano eius filio nuncupatam fuisse: nam & paulò ante in eadem præfatione alia multa ei tribuit quæ Tito assignauit Suetonius vbi suprà.

r Et quum defluxis moribus.] Cornelius Tacitus li.18: & Suetonius quo loco statim citabimus.

s Augusti tempore.] Suetonius in vita ipsius Augusti cap.43. Ad scenicas quoque & gladiatorias operas etiam equitibus Romanis aliquando vsus est, verùm priusquam Senatusconsulto interdiceretur. Et vide quæ scripsi in tractatu Nobilitatis c.34. incip. Asinius.

t Et Neronem.] Cornelius Tacitus lib.18.

præmiis donisque adegisse. Contrà verò [v] Caligulam, nam equestrem ordinem, vt scenæ deuotum, assiduè proscidit, & conuitiis affecit.[x] Cœpitque mox in senatusconsultis post populum Romanum equester ordo adiici, ita vt senatus populusque Romanus & equester ordo, publica decreta edictaque testarentur. Eoque dignationis ordo processit, [y] vt Mæcenas equestri gradu velut amplissimo fastigio contentus, ad senatorium transire non curarit.[z] Cui postea sequuti Cæsares, laticlauum, distinctum tamen à senatorio, velut honoris ornamentum tradidere. [a] Cautúmque fuit, ne quis huic ordini asciscceretur, néve ius annulorum aureorum daretur, nisi ipse ingenuus, pater & auus ingenui forent, cuique sestertia quadringenta, quod peculium equestre habitum est, census fuisset: quod etiam Tiberij edicto cauebatur. Fuere qui crederent, auri ornamenta fœminis medium quandoque ordinem fecisse, stolásque à plebeiis diuisisse, vt sicut annulus equitibus, ita auri cultus fœminis medium ordinem designaret. Apud Romanos verò flos ordinis equestris [b] Fabius Rutilianus inter ornatissimos fuisse proditur, qui magister equitum cum Papirio Cursore aduersus Samnites militauit. Quo tempore, perpetuo senatusconsulto cautum fuit, ne cui pater, auus, aut maritus eques Romanus fuisset, quæstum sui corporis faceret, aut indignis artibus se pollueret. [c] Et tametsi publicani antea huic ordini asciti essent (siquidem principes equestris ordinis olim publicani fuere: [d] flosque equitum Romanorum, publicanorum ordine continebatur) postea deprauatis moribus, paulatim mancipes & scribę pro concione ab imperatoribus, velut præcipuo munere, aureis annulis donari cœpere. Deinde libertinos hoc iure donari, & ordini aduocati cœptum. [e] Fuere enim mancipes, qui prærogatiuam inter publicanos habebant. [f] Qui vero vectigalia redimebant, publicani dicti. Demum vilissima mancipia, seruitute exempta, in hunc ordinem asciscere, & equestri dignitate ac prætoriis ornamentis honestare, vsus inualuit. In qua re seruatum est, vt sublatis explosisque veteribus nominibus, quos ad equestrem splendorem aduocabant, ingenuorum veterúmque Romanorum nominibus nuncuparent, ne quid nota nominis obsoleti, collato honori officeret. [g] Apud Chalcidenses verò tanta ratio peculij habita est, vt qui essent locupletes, equitum nomina ferrent. Cretenses quoque equitum ordinem, & vetustate & dignitate longe præcipuum, in magno precio habuere. Achæis equester honor velut pręcipuo semper

Laticlauus. *Quadringenta sestertia peculium equest.* *Fœminis auri ornamenta, quod equitibus annuli.* *Fab. Rutilianus.* *Publicani equestris ordinis. Plura cap. 19. huius libri.* *Mancipes.* *Publicani.* *Nominis mutatio.* *Chalcidenses.* *Cretenses.* *Achæi.*

ANNOTATIONES.

v Caligulam.] Suetonius in vita illius c.30.

x Cœpitque mox.] Plinius lib.33.c.2.

y Vt Mæcenas.] Hinc enim illud Propertij li.3. eleg.8.

Mæcenas eques Hetrusco de sanguine regum,
Intra fortunam qui cupis esse tuam.

Et paulò post,

Cum tibi Romano dominos in honore secures,
Et liceat medio ponere iura foro.
Vel tibi Medorum pugnaces ire per hostes
Atque onerare tuam fixa per arma domum.
Et tibi ad effectum vires det Cæsar, & omni
Tempore, tam faciles insinuentur opes.
Parcis, & in tenues humilem te colligis vmbras,
Velorum plenos subtrahis ipse sinus.

Et Martialis lib.11.epig.ad Priscum.

Quod Flacco, Varioque fuit, summoque Maroni
Mæcenas attauis regibus ortus eques.

Et lib.10.epi.73.

Qua non Fabricius, sed vellet Apitius vti
Vellet Mæcenas Cæsarianus eques.

z Cui postea sequuti Cæsares.] Cui igitur, id est ordini equestri. Nam ei ordini Laticlauum tribuisse.

a Cautúmque fuit.] Plinius lib.33. cap.21. Suetonius in Cæsare cap. 33. vbi scribit millia quadrigenis, quod idem significat, vt sextertia quadringenta; qui census erat equestris. Vnde & illud Horatij epist.lib.1.epist.1.

Si quadringentis sex, septemque millia desunt,
Est animus tibi, sunt mores & lingua fidesque,
Plebs eris &c.

Et Martialis lib.5.epi.26.

Quadringenta tibi non sunt, Cherestrate, surge.

b Fabius Rutilianus.] Liuius 1.Dec.lib.8. Valer. Maximus lib.2.c.2.

c Et tametsi publicani.] Ex Tullio in oratione de Prouinciis Consularibus. & in 3. in Verrem act.

d Flosque equitum Romanorum.] Verba sunt Ciceronis in Oratione pro Cn. Planco.

e Fuere enim mancipes.] Asconius Pædianus in 1. in Verrem act.

f Qui verò vectigalia.] Id patet ex toto tit. præsertim ex l.quantæ.§.vlt.ff.de publi.& vectig. & ex Cicerone ad Q.Fratrem lib.1. epistol.1. non semel. Tu autem vide quæ dixi de laude & vituperio horum publicanorum in tractatu Nobilitatis cap. 34. nu.32.incip.Publicam. & seq.

g Apud Chalsidenses.] Herodotus lib.5.

h Batani

munere præcelluit, sicut Germanis qui [h] Bataui dicuntur, [i] Et Capuæ equitibus plerunque est honos habitus, quibus ciuitas data est, quòd bello Latino a Romanis non desciuissent. Maximæ vero celebritatis apud Gaditanos hic ordo fuisse traditur. Siquidem vno censu quadringenti Gaditani bello egregij huius ordinis cēsi traduntur. Qui etiam numerus in equestri dignitate Patauij fuisse proditus est. Illud tamen præcipiendum non negauerim, non cuicunque militi annulos aureos passim deferre licuisse: quia nisi ex primoribus militum, aut re magna & æstimatione forent, aut præfectus, centurio, decurio, aut tribunus, exercitui præessent, vel a principe aut prætore aureo annulo donati fuissent, illis impune vti non licebat. [k] Ferreo enim militibus passim vti permittitur. Quem morem Persæ vsurparunt, quibus neque aurum zonamve, aut monile, neque annulum nisi regis munere collatum, deferre licet. [l] Post temporum verò interualla non modo annuli aurei, sed diuersi generis munera velut ampla precia, militibus dari cœpere. Quippe [m] Aurelianus imperator gregariis militibus, vt per omne tempus militiæ fibulas haberent aureas, priuilegium dedit. [n] Seuerus vltra aureos annulos, etiam domesticas concubinas largitus fuit: quibus delinimentis militum animos emolliuit & eneruauit. Apud Macedones chlamys & apex aureus munera regia fuere. [o] Sertorius pictas chlamydes militi dona impartiuit. Alexander Macedo vsum Persicæ stolæ. [p] Vetusto tamen more in Romanis legionibus solis tribunis aureas fibulas habuere: gregario verò, aut manipulari, [q] baltheos aut phaleras argento decoras ferre permittitur. Ferturque [r] Iulius Cæsar milites tam cultos habuisse, vt etiam auro & argento politis armis ornaret. Tametsi [s] Brutus in Philippis, tribunis fibulas aureas vt probrum obiectauit. [t] Non sic Spartacus, qui dum contra Romanos molitur arma, omnem auri argentique vsum militi interdixit. [v] Præ cæteris Fabricius censor tantæ abstinentiæ, & tam castigatæ disciplinæ fuit, vt summos duces plus quàm pateram & salinum ex argento in castris habere, edicto inhibuerit: & [x] Pescennius Niger tantæ seueritatis, vt sommoto omni argento, in vasis ligneis milites vesci iusserit. Contrà verò de [y] Antiocho proditum est, qui tam prodigæ luxuriæ exercitum duxit, vt præter frena & monilia, phaleras & armillas atque ephippia, galeas & arma, etiam clauos aureos crepidis subiectos, & argentea vasa ad spurcissimos vsus, reliquámque supellectilem ex argento auróque intertextam, militibus ferre permiserit.

Germani. Capuenses Gaditani. Patauienses. Quibus militibus annulos aureos gestare concessum. Persa.

Macedonum regum munera. Fibula aurea.

Iulij prodigalitas. Bruti, Spartaci. Fabricij, & Pescennij frugalitas.

Antiochi luxus.

ANNOTATIONES.

h Bataui dicuntur.] Plutarchus in Othone hos inter Germanos esse optimos equites dicit.

i Et Capuæ equitibus.] Liuius 1. Dec. lib. 8.

k Ferreo enim.] Vide Plinium lib. 33. c. 1.

l Post temporum verò interualla.] Quod ex seq. ostendetur.

m Aurelianus.] Flauius Vopiscus in vita illius paulò ante fi.

n Seuerus vltra.] Non quidem Septimius ille Seuerus, qui sine alia adiectione appellari solet Seuerus, sed Alexander Seuerus, nam id quod dicit Alexander autor noster, de eo refert Aelius Lampridius in vita illius. Nam post alia multa quæ is præsidibus prouinciarum largiebatur (de his enim non simpliciter de militibus loquitur.) Etsi, ait, vxores non haberent, singulas concubinas, quod sine his esse non possent.

o Sertorius pictas.] Plutarchus in vita illius.

p Vetusto tamen more.] At Liuius 4. Decad. lib. 7. Tum puero, inquit, annulum aureum, tunicam lato clauo, cum Hispano sagulo, & aurea fibula equúque donat ornatum: & Flauius Vopiscus in vita Aureliani scribit eum concessisse gregariis militibus fibulas aureas habere. & vide nostras leges Connubiales l. 3. inter ornamenta muliebria.

q Baltheos.] Teucro Telamonij cuius tam sæpe meminit Homerus in Iliade, baltheus aureus erat, & videre licet apud Philostratum in vita Apollonij lib. 5.

r Iulius Cæsar.] Plutarchus in vita illius, quo loco loquitur de Alesiæ, aut vt alij volunt, Alexiæ vrbis obsidione.

s Brutus in Philippis.] Plutarchus in vita illius.

t Non sic Spartacus.] Plinius lib. 33. c. item 3.

v Præ cæteris Fabricius.] Plinius eod li. 33 c. 12.

x Pescennius Niger.] Spartianus in vita ipsius.

y De Antiocho.] Vide vbi Annibal ei dicit satis esse, etiam si Romani multum auari essent, Valerius Max. lib. 9. c. 1. & Gellius lib. 5. c. 5. & vide præterea Plutarchum in Hannibale.

Quid sit charta opisthographa apud Iureconsultos, de qua Vlpianus mentionem fecit, & quot chartarum genera fuerint, & quid cisiarius apud eundem Vlpianum. *Cap.* XXX.

Vidam inter causidicos patronus disertissimus, & in literis non postremi nominis, adiuit me, atque alterum cum quo in foro deambulabam, iurisperitum non paruæ æstimationis virum, natura tristi admodum & recondita, cuius nomen libens prætereo, ne quem videar incessere: & petiit ab eo edoceri, quid sibi vellet [a] Vlpianus de bonorum possessione secundum tabulas, vbi inquit chartæ appellationem etiam ad nouam chartam referri, & ad deletitiam: proinde si in opisthographo quispiam testatus sit, posse hinc peti bonorum possessionem. Quid esset opisthographum, significari sibi postulabat. Cúmque ille respondere cunctaretur, & incertus animo fluctuaret, putare se nihilominus dixit, ex interpretis autoritate, opisthographam dici chartam, in qua descriptæ impensæ ad calculos referuntur, vnà cum tributis & debitis: afferens quandam verbi deriuationem deridiculam, & alia nugalia, quæ quum sint perspicuæ falsitatis, referre non necesse habeo. Nec multo post, quæstione deposita, quum ad alios sermones diuertisset, quasi tacita confessione victus, non sine pudore digressus est. Quo digresso, quid ego sentirem de opisthographo, petiit à me ille seriò explanari. Dixi ego satis liquere, verbi originem è Græco deductam, & quantum assequi poteram, opisthographam dici chartam, quæ vtraque facie & diuerso latere scripturæ admouebatur, hoc est, intus & à tergo: quæ plerunque non specie libelli erat, sed voluminis instar torquebatur, quo more prisci scripta edidisse feruntur, deductum nomen ἀπὸ τοῦ ὄπισθεν, quod post & retro significat, καὶ γραφὴ, quod est scriptura. Qui igitur tam à facie quàm à tergo scripta exarabant, in opisthographo scripsisse ferebātur. [b] Plinius iunior Electorum cōmentarios centūsexaginta mihi reliquit opisthographos, hoc est, etiam [c] à tergo scriptos. vnde morbum [d] opisthotonicum dici volunt illorum, qui ceruicem retro flexam habuere: sicut opisthocomæ, qui comas retroferre consueuere, qualis Hectoris coma dicitur fuisse. Fuere enim apud veteres chartarū diuersa genera. Nā & syngrapha, & opisthographa edebātur scripta. [e] Syngrapha enim vno, opisthographa vtroq; exarantur latere. Quod verò testatoris manu scriptū erat, [f] holographum:

l. Chartæ. ff. de bono. posses. secun. tabul.

Opisthographum.

Opisthocomæ.

Chartarum genera.

Syngrapha.

Holographum.

ANNOTATIONES IN CAP. XXX.

a Vlpianus de bonorum.] In l. chartæ. ff. de bono. pos. secun. tab.

b Plinius Iunior.] Lib. Epistolar. 3. ad Marcum epist. eiusdem libri 5. cuius initium est, pergratum est mihi.

c A tergo scriptos.] De quibus ni fallor, intelligit Iuuenalis Saty. 1. statim post prin.

Scriptus & in tergo, necdum finitus Orestes.

De quo loco Sidonius Apollinaris ad Constantinum epist. lib. 7. vlti. Iam, inquit, copiosum, ni fallor, pulsat exemplar. Iam venitur ad margines vmbilicorum. Iam tempus est, vt Satyrus ait, Orestem nostrum vel supra terga finiri. Et de huiusmodi quoque opisthographis loquitur Lucianus in vitis Philosophorum. Húcque etiam spectat illud Martialis lib. 4. epig. 42.

Inuersa pueris aranda charta.

Et lib. 8. epig. 61.

Scribit in auersa Picens epigrammata charta,
Et dolet auerso, quòd facit illa Deo.

Quasi diceret: Picentem adeo multa epigrammata conscribere, vt vtramque paginam chartæ impleret, sed auerso, id est non aspirante Deo Apolline.

d Opisthotonicum.] Plinius lib. 28. cap. 12. vbi eum morbum vocat dolorem inflexibilem: & de hoc morbo idem sæpius scilicet lib. 20. c. 5. in duobus locis, & iterum cap. 9. & 14. & 18. 21. 22. & lib. 21. cap. 18. & lib. 22. cap. 8. & 22. & 23. & lib. 24. cap. 7. & 12. item lib. 26. cap. 11. & cap. 12. in duobus locis, & lib. 27. cap. 10. lib. 31. cap. 10. in fin. & lib. 32. cap. 8. Et cæteri Medici vbique.

e Syngrapha enim vno.] Vnde & cur id dixerit Alexander non video. Ea enim dicta sunt ἀπὸ τοῦ ζυν, id est, simul καὶ γράφω, id est scribo quòd scilicet simul scripta sunt à pluribus, vel etiam quòd manu eorum qui simul contrahunt scripta sint vel subscripta: quod & videre licet apud Asconium in 3. in Verrem act. Cuius hæc verba sunt, Cæteræ tabulæ ab vna parte seruari solent. Syngraphæ signatæ vtriusque manu, vtriq; parti seruandæ traduntur. Vide quæ infrà in verb. Chirographum.

f Holographum.] Ego potius dixerim id dici quòd per integras dictiones sine notis, aut, vt vulgo loquimur, abbreuiationibus scriptum est. Id enim significat ὁλογραφεῖν, id est, literis integris scribere, vt ait Budęus noster in cōmentariis linguæ Græcæ.

g Chiro

quod priuatim, [g] Chirographum: quod autem quisque sua manu scripsit, [h] autographum. Præter quæ fuit [i] hieratica ex biblo in Aegypto frequens, sacris tantum voluminibus dicata. Hæ fuere à principio ex cortice platani, fraxini, aceris, populi albæ: item fagi & vlmi, aut (sicut [k] Vlpianus censuit) ex tilia, philyra, & papyro. [l] Liber enim, interior pars est corticis quæ ligno cohæret, in quo ante vsum chartarum exarabantur scripta, vel in palmarum foliis, [m] vt Plinius notat. [n] Fuitque antiquissimi moris, publica monumenta plumbeis voluminibus, priuata autem linteis describi: in quibus nonnunquam publica. In papyro autem perraro publica, frequentius priuata edebantur. Is enim in palustribus Aegypti frequens erat, qui intextus farina glutinabatur. [o] Erant quoque tabellæ cera illitæ, in quibus monumenta literis nonnunquam mandari legimus, aliquando duplices, plerunque triplices, aut quincuplices colore diuersæ. Nam & luteæ erant, virides, croceæ, purpureæ. In triplicibus epistolas, in quincuplicibus honores & magistratus: in duplicibus si quid esset arcanum & subticendum, interioresque animi notas magis adnotabant. Philyram vero corticem esse tiliæ [p] Græci asseuerant, in qua notas verborum & censa mandari literis sæpe proditum est. [q] Post quas chartæ hœdinæ (quas pergamenas vocant) fuere, Pergami vrbe Troadis primum inuentæ: vbi quum Attalus & Eumenes imperitarent, nobilem illam omnium sermone celebratam bibliothecam, conquisitis vndique exemplaribus, hœdinis chartis construxisse feruntur. Nam aliam Ptolemæus [r] Philadelphus, plus ducentorum millium voluminum in Alexandria disposuit. Quam [s] M. Antonium Cleopatræ largitum fuisse, nonnulli ad primum durasse bellum cum Augusto, asseuerant: quæ [t] mox incendio absumpta fuit. Romæ autem [v] Asinius Pollio vatum libris conseruandis bibliothecam dicauit primus: in qua M. Varronis imagi-

Chirographum.
Autographum.
Hieratica papyrus.
Liber.
l. librorum. ff. de lega. 3.
Tabella cerea.
Philyra.
Charta hœdina.
Attali & Eumenis bibliotheca.
Ptole. bibliotheca.
Asinij Pollionis bibliotheca.

ANNOTATIONES.

g Chirographum.] Id esse putamus quod propria manu scriptum est. χεὶρ enim manus dicitur. Et de hoc sæpe fit mentio Ciceroni & nostris Iurisconsultis. De his autem Asconius in 3. in Verrem actio. Inter syngraphas & cætera chirographa hoc interest, quod in cęteris tantùm quæ gesta sunt, scribi solent, in syngraphis etiam contra fidem veritatis pactio venit, & non numerata quoque pecunia, aut non integre numerata, pro temporaria voluntate hominum scribi solent, more institutóque Græcorum.

h Autographum.] Idem dicit Nicolaus Sipontinus in suis in Martialem Commentariis a quo hic accepisse videtur, & plerique omnes. Autographæ epistolæ fit mentio Suetonio in Augusto cap. 71. Licet in nonnullis codicibus antigrapha legatur. Sed Sabellicus & Beroaldus interpretes priorem lectionem agnoscunt, fit & mentio quoque in Appiano Bellorum Ciuilium lib. 5. Has enim iam pridem per Cecinnam scripsi, quarum si cupis autigrapha vino accipe.

i Hieratica.] Plinius lib. 13. cap. 12. in princ. Et de papyro Aegyptia Apuleius lib. 1. Asini aurei in prin. Modo, inquit, si papyrum Aegyptiam argutia Niloticæ calami inscriptam non spreueris.

k Vlpianus.] In l. librorum. in prin. ff. de leg. 3.

l Liber enim.] Seruius in Virgilium egloga 10. sub fi. & lib. 2. Georg. non admodum longe a princ. & lib. 11. enarrans eum locum,

Hunc natam, libro & sylaestri subere clausam.

Vnde, inquit, liber dicitur in quo scribitur, quia ante vsum chartæ vel membranæ de libris arborum volumina compaginabantur.

m Vt Plinius vocat.] Lib 13. c. 11.

n Fuitque antiquissimi moris.] Quod & ipsum dicit Plinius d. c. 11. & c. 12.

o Erant quoque tabellæ.] Vide suprà lib 1. cap. item 1.

p Græci.] Et Plinius libro 16. cap. 14. Tu autem omnino vide Politianum Miscellaneorum cap. 72.

q Post quas.] Plinius lib. 13. cap. 11. Mox, ait, æmulatione circa bibliothecas Regum Ptolemæi & Eumenis, supprimente chartas Ptolemæo. Idem Varro membranas Pergami tradidit repertas. Sed quod ad has Bibliothecas attinet, vide eundem Plinium lib. 35. cap. 2. Strabonem lib. 13. non semel, & Plutarchum in Antonio.

r Ptolemæus Philadelphus.] Strabo lib. 17. Sed vide Gellium lib. 6. c. 16. eodémque vlt.

s M. Antonium.] Plutarchus in vita illius.

t Incendio absumpta fuit.] Gellius vbi suprà. Plutarchus in Cæsare eam dicit absumptam fuisse à Cæsare coacto periculũ igne propulsare. Orosius scribit ex bibliotheca absumpta fuisse incendio librorum 400. millia.

v Asinius Pollio.] Plinius lib. 7. cap. 30. & lib. 35. cap. 2. Nam moris fuit antiquorum suas bibliothecas adornare imaginibus doctorum virorum, quod satis colligitur ex eo quod Cicero lib. episto. famil. epist. ad Fabium siue Fabianum Gallum, scribit vt is emat statuas quas in sua bibliotheca ponat. Martialis in epistola liminari lib. 9. ad Toranum, scribit Stertinium Auitum virum clarissimum imaginem suam in sua bibliotheca ponere voluisse. Cui quidem imagini dedicauit primùm illum lib. epig.

nem adhuc viuentis, pro cumulo magnæ gloriæ posuisse fertur: sicut [x] Victorino ob doctrinæ magnitudinem, viuenti statuam populus in foro posuit. Apud Athenas [y] Pisistratus illius exemplo bibliothecam fecit. Meminitque [z] Herodotus, prisca consuetudine, hœdinas pelles biblos nuncupasse veteres, quòd aliquando biblorum inopia eiusmodi pelles scripturæ admouerent. Brachmanes literas non ceris, nec libris, sed in sindonibus fullatis coloribus effinxere. [a] Babylonij verò coctilibus laterculis mores, leges, atque instituta tradidere. [b] Quare Cleantes quòd à Zenone audierat, in tegula osse adnotauit. [c] Phœnices animalium figuras literarum loco insculpebant lapidibus. Ab his enim profectus [d] Cadmus literas Græciæ intulit, quæ eædem mansere semper, & cum literis sermo, licet Pelasgica lingua sæpe mutata & abscissa fuerit. [e] Sicut Assyriis Rhadamanthus, [f] Aegyptiis Memnon & Anubis, Phrygibus Hercules, Latinis verò Carmenta [g] & Pelasgi, aut ab Corinthio Demaratho profecti, vel (vt putant alij) [h] Simonides & Berosus primos characteres edidere. [i] Quanuis Aegyptios per animalium figuras primùm sensus mentis effinxisse: & antiquissima monumenta mandasse literis, nonnulli ferant. [k] Alij Assyrios, qui notas literarum docuerint, arbitrantur primos. [l] Nonnulli Ionum characteres à primis originibus editos, omnis vetustatis nuncios fuisse putant: sicut [m] Pherecydem Syrum prosam ora-

Pisistratus. *Brachmanum scriptura.* *Babyloniorum.* *Literarum inuentores.* *Aegyptij animalium figuris sensa exprimebant.*

ANNOTATIONES.

x Victorino.] Diuus Hieronymus in adiectione Chronicôn Eusebij Olymp. 284. Victorinus etiam statuam in foro Traiani meruit.

y Pisistratus.] Gellius d. lib. 6. cap. vlt. & Athenæus Dipnosophistarum lib. 1. non multò post prin. vbi & alias multas bibliothecas celebres memorat.

z Herodotus.] In Terpsicore, qui est lib. 5. Et de his biblis Lucanus lib. 3. Pharsalicæ,

Nondum flumineas Memphis contexere biblos
Nouerat, &c.

a Babylonij.] Plinius lib. 7. c. 56.

b Quare Cleantes.] Diogenes Laërtius in vita ipsius Cleantis: τοῦτον φασὶν εἰς ὄστρακα καὶ βοῶν ὠμοπλάτας γράφειν ἅπερ ἤκουεν, ἀπὸ αὐτοῦ Ζήνωνος ἀπορίᾳ κερμάτων ὥς τε ὠνήσασθαι χαρτία.

c Phœnices.] Lucanus de figuris simpliciter loquens,

Phœnices primi (famæ si credimus) ausi
Mansuram rudibus vocem signare figuris.

Vide Cornelium Tacitum libro 11. & quod de his scribit Plinius lib. 5. cap. 12. Ipsa gens Phœnicum in gloria magna literarum inuentionis &c. Sed vide Diodorum quibus locis citabimus nu. seq. & in verbo, proditumque est memoriæ.

d Cadmus.] Plinius lib. 7. cap. 56. & Tacitus dicto lib. 11. & ante illos Diodorus Siculus lib. 6. ca. 15. quem tu super hæc omnino vide. Sunt tamē vt refert Seruius lib. 2. Aeneid. in eum locum. Belidæ nomen Palamedis. Qui dicūt ipsum Palamedem Græcas literas inuenisse. Certum est autem (inquit) literam χ. Plinius autem dicto lib. 7. cap. 56. tradit eū Troiano bello has reperisse θ. ξ. φ χ. Apollonius Tyanæus in vita Apollonij lib. 4. dicit simpliciter illum literas inuenisse, non scribendi tantum causa, sed vt cognoscere etiam quisque posset, quę scribenda non essent. Herodotus li. 5. scribit Phœnices, qui cum Cadmo aduenerant literas in Græciā introduxisse. Quod ipsum tradit Diodorus Siculus lib. 6. ca. 18. Eupolemius, & ex eo. Eusebius præparationis Euangelicæ lib. 10. ca. 1. & iterum lib. 18. scribit Mosen literas Iudæis primùm tradidisse, & à Iudæis Phœnices accepisse. Græcos verò postremos à Phœnicibus accepisse.

e Sicut Assyriis Rhadamanthus.] Plinius dicto lib. 7. cap. 56. statim post prin. Ceres prima leges dedit, vt alij putant Rhadamanthus, literas semper arbitror Assyrias fuisse, ex quo loco, sed malè distincta videtur Alexander accepisse quod hîc dicit.

f Aegyptiis Memnon.] Sed vt alij tradunt, Mercurius, vt etiam scribit Plinius vbi suprà Gellium autorem laudans. Et Diodorus Siculus lib. 1. cap. 2. Lactantius qui hunc Quintum Memnonem fuisse dicit. Ipse autem Diodorus alibi lib. scilicet 4. Scribit nōnullos huius esse sententiæ, vt Aethiopes omnium primi vsi sint literis, & ab illis Aegyptios didicisse.

g Et Pelasgi.] Plinius d. lib. 7. c. 56. & Solinus c. 8. Item Dionysius Halicar. lib. 1.

h Simonides.] Ipse Plinius vbi suprà scribit Simonidem Melicum 4. literas inuenisse ζ. η. ψ. ω.

i Quanuis Aegyptios.] Diodorus Siculus li. 4. cap. 1. & Tacitus lib. 11. vbi ita scribit: Primi per figuras animalium Aegyptij sensus mentis effingebant, & antiquissima monumēta memoriæ humanæ impressa saxis cernuntur. Ex quo loco hæc deprompsit Alexander.

k Alij Assyrios.] Plinius lib. 7. c. 56.

l Nonnulli Ionum characteres.] Nescio an id velit dicere quod scribit Plinius li. 7. c. 57. Gentium consensus tacitus primus omnium conspirauit, vt Ionum literis vterentur.

m Pherecydem Syrum.] Plinius d. cap. 56. & Apuleius lib. 2. Floridorum. Sed quem Syrum Alexander dicit, hic Syrium fuisse tradit Plinius vbi supra, atque etiam eiusdem lib. 7. cap. 51. itémque Diogenes Laërtius in vita illius in prin. authoritate Alexandri in successionibus. Quæ quidem appellationes nihil differre videntur. Sed Scyrum esse legendum vbique videtur, quòd is ex Scyra Insula oriundus erat, vt tradit Apuleius vbi suprà. Cuius quidem

tionem inuenisse. [n] Proditúmque memoriæ est, Aegyptios literas habuisse vsitatissimas, quas singuli discunt: quas verò dicunt sacras, interiores & reconditas, soli sacerdotes norunt à parentibus traditas, qui etiam ex omni æternitate rerum gestarũ sensa effinxere. Atque Aethiopes perplexo scripturæ genere vsos, vt non ex lateribus digestis ordinibus, (vt mos cõmunis habet) sed à summo ad imum literarum ductus exararent, quod [o] τæpocon Græci appellant, qui cum septem characteres habeant, illorum singuli quatuor recipiũt significatus. Atque [p] Aegyptios à dextra in sinistram, contra Græcorum morem, ductus disponere. Atque [q] Indos absque vsu literarũ, omnis æui res gestas & memoratu dignas, Pythagorico more, memoria tenuisse: illásque à parentibus traditas per manus posteris dedisse, qui tamen haud multò pòst in sindonibus scribere inceptarunt, totásque paginas monumentis rerum gestarum impleuerunt. Fuitque apud [r] Carthaginenses vetus constitutum, ne quis Græcas literas, aut idioma edisceret, cùm arcana illorum consilia, & abditos sensus linguæ cõmercio, & per occulta colloquia Dionysio prodita intelligerent. [s] Romanis quoque per signa ac paruas breuésque notas, multarum literarum sensa colligere per notarios vsus inualuit, adeò vt quãuis citato sermone, editas in foro orationes per notas facilè actuarij exciperent, ac sensa & verba intelligerent [t]. Quinetiam Romani principes lectores apud se habebant, quos ἀναγνώστας dixere, cum ipsi occupati, lectioni vacare non valerent, qui etiam vsum Latini sermonis nonnullis coloniis pro munere impartiuerunt. [v] Quippe Cumanis à populo Rom. tributũ fuit, vt publicè Latinè loqui liceret, vtque præconibus Latinè vendendi auctionandique facultas foret. Rursus quæsiuit

Pherecydes prosa inuentor.
Aegyptiis duo genera literarum.
Aethiopes.
Indi.
Carthag. Græcas literas discere prohibitum.
Lectores apud Romanos. Latini sermonis vsus pro munere datus.

ANNOTATIONES.

quidem insulæ meminit Strabo lib. 9. Assyria autem non insula, sed continens est, quam describit idem Strabo lib. 16. & Solinus cap. 48. & Plinius lib. 5. c. 12. & Pomponius Mela lib. 1. c. 11.

n Proditúmque est memoriæ.] Herodotus lib. 2. & Diodorus Siculus lib. 4. c. 1.

o Quod Tæpocon Græci.] Festus Pompeius lib. 18. Tæpocon, inquit, appellant Græci genus scribendi deorsum versus, vt nunc dextrorsum scribimus.

p Atque Aegyptios à dextra.] Herodotus lib. 2. Aegyptij, inquit, à dextra in sinistram scribunt, & hoc facientes aiunt se in dextram, Græcos facere in sinistram. Pomponius Mela lib. 1. c. 9. tradit eos suis literis peruersè vti.

q Atque Indos.] Vide Philostratum in vita Apollonij, alicubi & alios.

r Carthaginenses.] Iustinus lib. 20. ad fi.

s Romanis quoque.] Plutarchus in vita Catonis Vticensis scribit orationem ipsius Catonis, & eam quidem solam exscriptam seruatámque fuisse Cicerone Consule velocissimos scriptores deponente atque docente, vt per signa quædam & paruas breuésque notas multarum literarum vim habentes, ita quidem vt literæ (sicuti etiam scribit Seneca) dictiones referrent, Catoniana dicta colligerent. Nondum enim vt subiungit Plutarchus reperti erãt hi qui Notarij appellantur, sed tunc primùm huius rei vestigiũ ferunt extitisse. Verùm Eusebius Chronographus huius rei inuentum tribuit Tyroni Tullio ipsius Ciceronis liberto. Dion autem Nicæus in historia Augusti scribit Mecenatem primum quasdam notas literarum inuenisse ad celeriter scribendum, eósque complures per Aquilam libertum docuisse. Sed vtcumque sit, constat Notarios ab ipsis notis fuisse dictos, quòd & Ammonius tradit, & D. Augustinus lib. 2. de doctrina Christiana cap. 26. & non obscurè innuit Paulus Iurisconsultus in l. Lucius. ff. de milit. testa. cuius hæc sunt verba: Lucius Titius miles notario suo testamentum scribendum notis dictauit. Et de huiusmodi quoque notis Modestinus in l. inter eos. §. 1. ff. ex quibus causis maio. Eos qui notis scribunt acta præsidum. & Seneca lib. 14. epist. Quid verborum notas, quibus quæuis excipitur citata oratio, & celeritas manus linguæ sequitur: & Suetonius in Cæsare cap. 56. Extant & ad Ciceronem, item ad familiares domesticis de rebus, in quibus si quæ occultius perferenda erant, per notas scripsit. Et in Tito ca. 3. E compluribus comperi notis quoque excipere velocissime solitum. Et è poëtis Manilius, vel vt alij, Manlius, poëta Astronomicus ad Augustum lib. 4. c. 4.

Ille scriptor erit fœlix, cui litera verbum est,
Quiq; notis linguam superet cursumq; loquentis
Excipiet longuas noua per compendia voces.

Et Ausonius epig. 150.

Puer notarum præpetum
Solers minister aduola:
Bipatens pugillar expedi.

t Qui etiam Romani principes.] Cicero epist. ad Atticum lib. 1. epist. 7. ad finem. Quid præterea ad te scribam, non habeo, & me Hercule etã conturbatior, nam puer festiuus anagnostes noster Sosithenes decesserat. Et Vatinius inter epistolas familiares ipsius Ciceronis epist. eiusdem lib. 9. Dicitur mihi seruus tuus anagnostes fugitiuus Vardaci esse. Et Gellius lib. 18. cap. 5. Atque ibi tunc nunciatur ἀναγνώστην quendam non indoctum hominem voce admodum scita & canorã Ennij annales legere &c.

l.item quaeritur.in prin. ff.locati. Cisiarius. Vehiculorum genera diuersa.

sibi explanari, qui esset cisiarius, de quo apud [x] Vlpianum & legum peritos frequens mentio fit. Dixi ego cisiarium dici, qui vehiculum duceret, & quasi aurigaret. [y] Cisium enim vehiculi genus esse, aperte liquet. Cicero in Antonium secunda Philippica: Inde cisio celeriter ad vrbem venit, capite inuoluto. Etenim vehiculorum curruúmque diuersa fuisse genera, nō vna facie, apud autores legimus. [z] Nam & essedum [a] & petoritum, cisium, [b] carruca, [c] carpentum, [d] pilentum, [e] arcera, [f] plaustrum,

ANNOTATIONES.

v Quippe Cumanis.] Liuius 4.Dec.lib.10.

x Apud Vlpianum.] In l.item quaeritur.in prin. ff.locat.

y Cisium enim vehiculi genus.] Nonius Marcellus authoritate Ciceronis hic citati, cuius locus in id est apertissimus, vt & ille apud eundem in Oratione pro S. Roscio decem horis nocturnis sex & quinquaginta millia passuum cisio peruolauit & Plinius lib.28.

z Nam & essedum.] Cicero Philippi. 2. Vehebatur in essedo Tribunus plebis.& in epist.ad Atticum lib.6. epistol. eiusdem lib.2. Hic Vedius venit mihi obuiam cum duobus essedis & rheda equis iuncta. Horatius epist.lib.2. episto.1.ad Augustum,

Esseda festinant, pilenta, petorita, naues.

Martialis lib.12.epig.24.

O Iucuda, Covinne, solitudo.

Carruca magis, essedóq; gratum.

Hincque essedarij, qui scilicet esseda regũ, vti Cisij qui Cisia. Caesar lib. 2. belli Gallici Equites hostiũ, essedariiique acriter praelio cum equitatu nostro in itinere conflixerunt. Et Cicero epistol.famil.lib.7. episto.6. Tu qui caeteris cauere didicisti in Britannia, ne ab essedariis capiaris caueto. Et rursum epist. 10. Qui neque in Oceano natare volueris, studiosissimus homo natandi, neque expectare essedarios &c. & Plinius lib.34.cap.17. Coepere deinde & esseda & vehicula & petorita exornare. Et vide suprà.

a Petoritum.] Ex Horatio vbi suprà, & vide infrà, in verbo, Petoritum enim Gallicum.

b Carruca.] Diminutiuum à Carro quod & vehiculi genus est. Caesar lib.1. belli Gallici. Alteri ad impedimenta & carros suos se contulerunt. Et alibi eodem lib. pro vallo carros obiecerant, quod & nos alibi ad aliud adduximus. Idémque eodem lib. Vix qua singuli carri ducerẽt. Rursumque iumentorum & carrorum quammaximum numerum coëmere. & Hirtius lib.6.siue de bello Hispaniensi. Ea die per viarum angustias carra complura, multósque lanistas retraxit. & lib. 8. belli Gallici. Magna enim multitudo carrorum etiam expeditos sequi Gallos consueuit. Liuius 1.Decad. lib. 10. Hinc igitur carruca dicta est, veluti paruus carrus. Martialis lib. 5. epig.94.

Nec feriatus ibat ante carrucam.

Et lib.12. quod citauimus suprà in verbo, Nam & essedum. Plinius lib. 33. cap.11. At nos carrucas ex argento caelare inuenimus. Suetonius in Nerone cap.30. Nunquam carrucis minus mille fecisse iter traditur. & Paulus Iurisconsultus in l. in commodato.§.duabus.ff.commo. Nam eum qui carrucam vel lecticam cōmodauit. Iterúmque in l.si id quod. §.si ex decem.ff.de donat. inter vir.& vxor. Quemadmodum si vna res empta deterior facta esset, vel carruca, & aliqua pars inde periisset. Et Scęuola in l.vxori.ff.de auro & argento leg. Quaesitum est, an carruca dormitoria cum mulis, qua semper vxor vsa sit, ei debeatur. Et Imperator in l.1.C.de honor. vehic. lib.11. Omnes Honorarij vehiculis dignitatis suae, id est, carrucis intra vrbem Sacratissimi nominis vtantur. Et interpres Bibliorum Esa. 66. eodémque vlti. Et adducent omnes fratres vestros de cunctis gentibus domum Domino, in equis, & quadrigis, & in lecticis, & mulis, & in carrucis ad montē sanctum meum Ierusalem. Hinc autem carrucarius qui carrucam ducit, in l.item quaeritur. in princ.ff.loca. Si Cisianus, id est, Carrucarius, dum caeteros transire contendit, cisiũ euertit, quae verba, id est, Carrucarius, nonnulli abundare contendunt, veluti ab aliis addita expositionis gratia, ideo nonnulli in suis impressionibus ea eraserunt, tamen sunt in Pandectis Florentinis inscripta. De mulis autem carrucariis fit mentio in l. Aediles aiunt. §. iumentorum.ff. de aedil. edict.

c Carpentum.] Ouidius lib.1.Fasto.

Nam prius Ausonias matres carpenta vehebant.

Liuius 1.Decad.lib.1. de Tullia loquens. Carpento certè in forum euecta. & paulò pòst, Flectente carpentum dextra in virbium cliuum restitit, pauidus is qui iumenta agebat. Itémque paulò pòst, Tullia per patris corpus carpẽtum egisse fertur. Et Plinius in viris illustribus c. 7. de eadem re loquens. Cùm domum rediret, viso patris corpore, mulionem euitantem super ipsum corpus, carpentum agere praecepit. Cornelius autem Tacitus libro 1. scribit Agrippam carpento in Capitolium vehi voluisse. Hincque velum carpentum dicitur Iuuenali saty.8.

Praeter maiorum cineres atque ossa, velum

Carpento rapitur pinguis Damasippus.

Nam & illud fuisse velox vehiculum satis declarat illud Apuleij lib.11.Meta. Ac hinc carpento peruolaui. Id autem fuisse Gallorum proprium, videre est ex Liuio 4.Decad. lib.1. & 3.ac. 6. Et vide infrà vbi de pilentis.

d Pilentum.] Vide infrà, in verbo, Pilentum.

e Arcera.] Vide & tu infrà, in verbo, Arcera Britannorum.

f Plaustrum.] Varro lib.4.ling.Lati. Plaustrum ab eo, quod non, vt in iis quae suprà dixi, sed ex omni parte palàm est, quae in eo vehuntur quod perlucet, vt lapides, asseres. Virgilius lib.1.Georg.

Tardáq; Eleusinae matris voluentia plaustra.

Vbi Probus interpres, Plaustra, ait, sunt vehicula, quorum rotae non sunt rodiatae, sed tympana cohaerentia axi, & iuncta cantho ferreo. Axis autem cum rota voluitur, nam rotae circa eiusdem cardinem adhibentur. Ouidius lib.2.Meta.

Quamuis

[g] rheda & [h] sarracum, [i] epiredium, quod barbarum est, [k] carri, [l] couinum, & [m] arcirma, licet diuersi generis, omnes tamen vehiculorum numero fuere. [n] Petoritum enim gallicum fuit, rotarum quatuor. [o] Pilentum veneti coloris, quo matronæ vectabantur castæ, quas postea basternas dixere, [p] couinum Britannorum, Petoritũ. Pilentum. Couinum.

ANNOTATIONES.

Quamuis tardus eras, & te tua plaustra tenebant.
Quintilianus lib.5.cap.13. Nam cùm Scauri columnas per vrbem plaustris vectas esse dixit. Et alibi sæpe apud probatissimos scriptores.

g Rheda.] Nonius Marcellus. Rhedam vehiculum esse dicit, citatque illud Ciceronis in epist. ad Varronem. Quod si heri tuam rhedam non habuissem, varices haberem. Sed in id sententia est clarior eiusdem Cice. ad Atticum epist. lib.5. epist. 17. post princip. Hanc epistolam dictaui sedens in rheda, cum in castra proficiscerer, à quibus aberam bidui. Et iterum lib.6. loco suprà allegato in verbo, Cisium enim vehiculi genus. & in Oratione pro Milone, Obuiam ei fit Clodius, expeditus in equo, nulla rheda, nullis impedimentis. Martialis lib.5. epig.94.

Faustina plena Bassus ibat in rheda.
Quintilianus lib.1 c.5. Plurima Gallica voluerunt, vt rheda & petoritum. Eiúsque etiam fit mentio in nostris legib. videlicet in l. cùm in plures. §. vehiculum. ff. locat. vehiculum conduxisti, vt onus tuum portaret, & secum iter faceres, & cum pontem transiret, redemptor eius pontis portorium ab eo exigebat, quærebatur an etiam pro ipsa sola rheda portorium daturus fuerat. Vides eum ibi aperte rhedam vehiculum esse. Atque etiam in l.4. ff. de supel. lega. Hincque etiam Rhedarius ipsius rhedæ ductor Ciceroni pro Milone. Et Rhedarius mulus lib.3. de re rust. c.17.

h Sarracum.] Iuuenalis saty.3.

Longa coruscat
Sarraco veniente abies.

Et saty.5.

Frigida circumagunt pigri Sarraca Bo.tæ.
Et Quintilianus lib.8 cap.3. An cùm dicit in Pisonem Cicero, Cùm tibi tota cognatio in sarraco aduehatur, incidisse videtur in sordidum nomen. Is autem locus Ciceronis est in Oratione aduersus Pisonem ipsum. Sidonius Apollinaris Mille graues sarcinæ ad prædium ex oppido ductæ, nulla sarraca, nullaque esseda, subuehendis oneribus attrahebantur. Et Vitruuius ante hos. Festus autem Pompeius lib. 17. scribit Sarracum esse quo ornamenta scenicorum portantur.

i Epiredium.] Epirrhedum scribendũ ex Quintiliano lib.1. cap. 10. vbi dicit compositum ab ἐπὶ præpositione Græca, & Rheda dictione Gallica, nec tamen Græcum nec Gallum vti hoc composito. Romanos suum ex vtroque fecisse. Nam & hac dictione vsus est Iuuenalis saty.8.

Tritoq; trahunt epirhedia collo. --

k Carri.] Vide suprà in Carrus.

l Couinum.] Vide paulo infra in verbo, Couinum Britannorum.

m Arcirma.] Arcirma, inquit Festus Pompeius lib.1. genus est plaustri modici, quod homo gestare possit, aut vt alij legunt, quo homo gestari possit. Nec recordor me alibi de his legisse.

n Petoritum enim Gallicum.] Vt authoritate Varronis lib. 14. rerum diuinarum scribit Gellius lib.17. cap.30. Et de hoc Horatius, quem iam suprà citauimus, sed hic quoque citandus fuit epist. lib.2. episto.1.

Esseda festinant, pilenta, petorita, naues, &c.
Quo in loco Acron interpres scribit petorita esse vehicula famularum captiuarum. Porphyrion autem alter interpres dicit ea esse quibus vehitur familia regum. Sed & idem Horatius Ser. lib.1. sat.6.

-- *Vti ne solus rúsue peregrè*
Exirem, plures calones atque caballi
Pascendi, ducenda petorita.

Vbi Acron ipse, Petorita, inquit, genus vehiculi, alij carpenta intelligunt, nonnulli carrucas. Porphyrion autem: Petoritum, ait, genus vehiculi, quòd vulgo carrum dicitur. Et Festus Pompeius lib.14. Petoritum, inquit, & Gallicum vehiculum esse, & nomen eius dictum existimant ad numerum quatuor rotarum.

o Pilentum.] Virgilius lib.8. Aeneid.

-- *Castæ ducebant sacra per vrbem*
Pilentis matres in mollibus. --

Vbi Seruius a quo Alexander id accepit, quod hic dicit. Pilenta, inquit, sunt vehicula, sicut nunc Basternas videmus. erant etiam tunc veneti coloris, non vt nunc russati, quibus nisi castæ vtebantur. Eiusque loci Virgiliani idem Seruius li. 11. eiusdem operis in eum locum,

Necnon ad templum summasq; ad Palladis arces,
Subuehitur magna matrum comitante caterua.

Subuehitur, inquit, propriè: matronæ enim pilentis vtebantur ad templa pergentes, vt,

Pilentis matres in mollibus

Cæterùm Liuius 1. Decad. lib. 5. Grata, inquit, ea res, vt quæ maximè, senatui vnquam fuit, honorémque ob eam beneficentiam ferunt matronis habitum, vt pilento ad sacra ludósque, carpentis festò profestóque vterentur. Et Claudianus de nuptiis Honorij & Mariæ,

Ante fores iam pompa sonat, pilent'aq; sacra
Præradiant ductura nurum. --

Porphyrius autem in eum locum Horatij citatum num. præced. dicit pilenta vehicula esse, quibus regina capta duceretur. Festus Pompeius lib. 14. de eodem is loquens de qua Liuius nuper citatus Pilentis & carpentis per vrbem vehi a matronis concessum est, quòd cùm aurum non reperiretur ex voto quòd Camillus vouerat Apollini Delphico contulere. Sed & idem eodem lib. Pilentum, inquit, vehiculi genus, quo matronæ ferebantur.

p Couinum Britannorum.] Couini fit mentio à Martiale loco suprà citato de Essedo. Et Silio li.17.

Agmina falcifero circumuenit arcta couino.

Et Sido

Thensa. *Arcera.* [q] esseda Belgarum, [r] thensa deorum ex argento, [s] carrucæ Germanorum & Gallorum, [t] arcera infirmorum: erat enim plaustrum tectum vndique. Eas quidem curucas etiam in Italia frequentes fuisse comperimus: quippe [v] Nero Cæsar nunquam minus mille carrucis iter fecisse proditur, longo semper agmine impedimentorum incedente. *Vlpianus loco præscripto.* Censuitque iureconsultus titulo locati, quòd si cisiarius, dum præterire contendit cæteros, cisium euertit, & seruum quassauit vel occidit, culpa non liberari, sed in eum ex locato ius dari & agi licere.

ANNOTATIONES.

Et Sidonio Apollinari in laude vrbis Narbonensis.

Iamq; & pectora prona de couino
Extensi rapiuntur, &c.

Id autem esse proprium vehiculum Britannorum atque etiam Gallorum ostendit Pomponius Mela lib. 3. cap. 4. de Britannis loquens. Dimicant non equitatu modo aut pedite, verùm & bigis, & curribus Gallicè armati, couinos vocant, quorum falcatis axibus vtuntur. Et Diodorus Siculus libro 6. Et Lucanus lib. 3. Pharsal.

Et dociles rector monstrati Belga Couini.

Hincque Couinarius rector couini Tacito in vita Agricolæ non semel. Et couinarius eques in eodem lib. qui scilicet ex couino pugnabat.

q Esseda Belgarum.] Virgilius lib. 3. Georg.

Belgica vel molli melius foret esseda collo.

Et Claudianus de mulis Gallicis.

Esseda concordes multisonora trahunt.

Nam & Acron & Porphyrion in Horat. lib. 2. epist. 1. loco à nobis suprà citato hæc dicunt Gallorum esse. Sed & adde Britannorum ex Propertio lib. 2. eleg. 1.

Essedo cælatis siste Britannia iugis.

Et Cicerone quo loco suprà citauimus cùm de essedis locuti sumus (vide commentaria in Persium fol. 154. Et præterea eiusdem lib. 7. epistol. famil. epistol. 7. In Britannia nihil esse audio neque auri, neque argenti. Id si ita est, essedum aliquod suadeo rapias, & ad nos quamprimùm recurras.

r Thensa Deorum.] Asconius Pedianus in 3. in Verrem act. Thensæ, inquit, sunt sacra vehicula, pompa ordinum & hostiarum. Subditque Thensas aliàs à diuinitate dici putare alios, quod ante ipsas lora tenduntur, quæ gaudent manu tenere & tangere qui eas deducunt. Seruius in lib. 1. Aeneid.

Hîc illius arma,
Hic currus fuit.

Aut verè, ait, currus, quo ipsa in cælo vtitur, vel Thensa, quæ dicitur ἀπὸ τοῦ θεοῦ, id est, à re diuina, & ea est, qua Deorum simulachra portantur. hæc ille. Quæ confirmantur testimonio Ciceronis in Oratione de Aruspicum responsis, Te appello Lentule, cuius sacerdotij sunt Thensæ, & in 7. eadémque vltim. in Verrem act. Omnes dij qui vehiculis Thensarum solemnes cœtus Ludorum initis. Et Suetonij in Cæsare cap. 76. Sed & ampliora etiam humano fastigio decerni sibi passus est, sedem auream in curia, & pro tribunali Thensam. Et rursum in Vespasiano cap. 5. Nunciabantur & ex vrbe præsagia, Neronem diebus vltimis monitum per quietem, vt Thensam Iouis O.M. è sacrario in domum Vespasiani in circum deduceret. Et huc quoque pertinet illud Liuij 1. Decad. libro 5. Quæ augustissima vestis est Thensas ducentib. triumphantibúsve, ea vestiti medio ædium eburneis sellis sedent. Sed & aliàs Thensarum mentio est apud Ciceronem, præter illam in Verrem act. 3. Vbi Asconius id scribit quod suprà ex eo diximus, etiam in 5. in eundem Verrem act. & in Oratione pro Plancio. & Suetonius in Augustum. Nec interim omiserim quod à Festo Pompeio scriptum est lib. 18. Thensa, inquit, vehiculum argenteum, quo exuuiæ deorum ludis Circensibus per circum ad puluinar vehebantur.

s Carrucæ Germanorum & Gallorum.] Vnde id acceperit ignoro, nisi fortè ex Cæsare lib. 1. belli Gallici, vbi loquens modò de Gallis, modò de Germanis, eos carris vsos fuisse scribit in multis locis, à quibus vt iam suprà diximus diminutiuæ Carrucæ dictæ sunt.

t Arcera infirmorum.] Gellius lib. 20. cap. 1. Arcera vocabatur Plaustrum tectum vndique & munitum, quasi arca quædam magna vestimentis instructa, qua nimis ægri, aut senes portari cubantes solebant. Nonius Marcellus. Arcera plaustrum est rusticum tectum vndique, quasi arca, vt apud Varronem & M. Tullium inuenitur. Hoc autem vehiculi genere senes & ægroti vectari solent. Varro γεροντος διδασκάλου, vehebatur enim cum vxore vehiculo semel aut bis in anno cum arcera, si non vellet, si non sterteret. Idem tamen Varro lib. 4. de lingua Latina. Vehiculum, ait, in quo faba aliudue quid vehitur, quod est ex viminibus, vehiculum dictum est, ab aliis dictum arcera, quæ etiam ex 12. tabulis appellatur, quod ex tabulis vehiculum erat factum, vt arca arcera dictum. hæc ille. Verba autem 12. tabularum reperies apud Gellium dicto li. 20. c. 1. Si in ius vocat, si morbus æuitásue vitium extitit, qui in ius vocabit, iumentum dato. Si nolet, arceram ne sternito. Hincque occasione sumpta Gellius exponit quid sit arcera, vti suprà citauimus. Vide Baldum in 12. tab.

v Quippe Nero.] Suetonius in vita ipsius c. 30. Verùm Aelius Lampridius in vita Heliogabali tradit ipsum Heliogabalum sexcenta vehicula duxisse, asserentem decem milibus Camelorum Persarum regem iter facere. Et Neronem quingentis carrucis iter iniisse.

Solere magnos successus ex infima fortuna, & futuras calamitates plerunque signis præmonstrari. Cap. XXXI.

Fabulosa antiquorũ historia.

Vt omnis antiquitas fabulosa est, his qui in magnis discriminibus positi, admirabiles exitus habuere, aut ex inopi calamitosaque fortuna, regium fastigium & imperia quæsiuere, quo res admirabilior videretur, commẽta miraculi nõ semel effinxit, vt qui ex grauibus periculis postea erepti forent, maiestate & cura numinum, non casu aut fortuna, seruati viderentur. [a] Romulum & Remum ex Rhea Syluia, & Marte genitos cum exponi in profluentem Amulius iussisset, à lupa distentis vberibus alitos plerique omnes tradiderunt. Quod commentum fabulæ ab exteris nostri mutuati sunt.

Romulus & Remus à lupa nutriti.

Nam [b] Cyro Persarum Regi, cuius latè imperium valuit, cum ab Astyage expositus & pulsus infans foret, canem vbera præbentem, illúmque à feris defendentem pastor gregis inuenisse traditur: quæ res futuram ipsius magnitudinem haud dubiè portendere visa est. Nec vana prædictio fuit: quippe qui rerum gestarum magnitudine paruo imperij spatio omnes Reges antecesserit.

Cyrus à cane.

Hieronem [c] Syracusanum, quòd ex ancilla editus fuerat, in syluis expositum apes congesto in os melle aliquandiu aluere: qui mox omnes asperitates su peruadens, tantum ingenio & virtute valuit, vt ob multa rei militaris facinora, regnum Syracusis, & omnia ornamenta virtutum paulopost assecutus sit. [d] Hic est enim ille Hiero, qui præcipua & constanti fide rem Romanam iuuit, vnoque tenore amicus populi Romani & fidissimus cultor perpetuo mansit.

Hiero ab apibus.

Pari exẽplo traditur [e] Semiramis circa Syriæ stagnũ infans exposita, ab auibus diu alita & educata, magno præsagio futuræ felicitatis, quæ mox sublata à pastoribus, post varios casus, regia coniunx fieri, & latè imperitare meruit.

Semiramis ab auibus.

[f] Midæ quoque regi Phrygiæ quum obdormisceret, formicæ, quæ tritici grana in os congessere, diuitias & opes immodicas illi futuras euidentissimis ostentis adnotarunt.

Midas.

[g] Habis Tartesiorum Rex, magnis difficultatibus infans agitatus, tandem inter feras à cerua alitus, & haud multo post laqueo captus, post subactas gentes & domitas, sæuientes fortunæ minas experiri desiit: qui deinde regnum assequutus, documenta egregij principis dedit, summóque iustitiæ temperamento illis gentibus præfuit.

Habis à cerua.

Quod commentum de [h] Telepho Herculis filio, qui aui iussu in syluis expositus fuerat, veteres prodidere: Sicut [i] Peliam

Telephus. Pelias ab equa.

ANNOTATIONES IN CAP. XXXI.

a Romulum.] Virgilius lib. 8. Aeneidos his versibus,

Fecerat & viridi fœtam Mauortis in antro Procubuisse lupam, &c.

Strabo lib.5. Liuius 1.Deca.lib.1. Plinius lib.8.c.17. vbi hæc & similia arbitratur. Fatorum magnitudini acceptam ferri æquius, quàm ferarum naturæ. Iustinus lib.43.post princ. Plutarchus in vita Romuli, & in lib. de fortuna Romanorum, & plerique qui de origine vrbis Romæ locuti sunt.

b Nam Cyro.] Iustinus lib.1. & iterum lib. 44. & Lucianus in lib. de sacrificiis. Aelianus de varia historia lib. 12. Aliter Herodotus lib. 1. vbi dicit illum fuisse educatum à Mitridatis vxore nomine Cyno Græca lingua, Canis: Medico Sparo: nam canem Medi Spaca vocant, eo quòd parentes ipsius, vt diuinitus videretur Persis eorum filius fuisse seruatus, diuulgarunt à cane Cyrum, cùm esset expositus, fuisse educatum, hincque eam fabulam emanasse.

c Hieronem Syracusanum.] Iustinus lib.23. Longo quoque tempore (vt id addam) Iupiter ab apibus quoque nutritus fuisse dicitur. Vt tradit Seruius enarrans illud Virgilij lib.3.Aeneid.

Creta Iouis magni, &c.

d Hic est enim ille Hiero.] Liuius 3.Dec. lib. 2. & 4. & alibi sæpe.

e Semiramis.] Diodorus Siculus lib.3.cap.2.qui de columbis dicit quod hic Alexander de auibus dicit.

f Midæ quoque.] Cicero lib.1. de Diuinat. Valerius Maximus lib.1. cap. 6. Aelianus de varia historia lib.12.cap.45. Idem autem Animalium lib.13. cap. 1. scribit. Gordium ex aquilæ significatione filium suum Midam Regem fore coniecisse, cùm supra caput ipsius arantis primo volasset, deinde totum in diem in iugo sessitare nõ priùs destitisse, quàm is ad vesperam arationem dimisisset.

g Habis.] Iustinus lib.44. eodémque vlt.

h De Telepho.] Aelianus vbi nuper citauimus. Et Lucianus in d.libello de Sacrificiis.

i Sicut Peliam.] De his tribus scilicet, Pelia, Paride, Aegystho, Aelianus vbi suprà. Sed & idem lib.13.post princip. Athalantem ab vrsa quoque nutritum tradit. Vt & Strabo lib.8. Diodorus Siculus lib.6.cap.15. Et Lucianus vbi suprà. Iouem à capra,

Paris ab vrsa. Aegypsthus à capra. Sandrocottus. ab equa, Paridem ab vrsa, Aegysthum à capra enutritos fabulati sunt. Adeo ex grauibus periculis ereptis, futuræ signa felicitatis quandoque fuere prænuncia. Rursus [k] Sandrocotto, qui haud multo post Indorum Rex fuit, quum Alexandro inuisus infestúsque, sæuitiam fugiens, per vastas solitudines curis & insomniis fatigatus, languente corpore iaceret afflictus, solúsque obdormisceret, leo horribilis & pertimescendus, sudorem dormienti detersit lingua: quod ostentum ex omni sæuitia fortunæ illum emersurum, & mox imperij præpotentem designauit. [l] Sicut Gordium dum *Gordius.* conductis bobus agrum coleret, aues omnis generis circumuolantes, illum ex infima fortuna ad summum honoris culmen processurũ ostenderunt.[m] Mitto Lysimachum, *Lysimachus.* & alios quos referre multum operæ esset, qui sæuientes fortunæ minas & miserabiles casus, ac vim fati potestatemque mira virtute superarunt. Sed sicut post calamitates magnis præsagiis multi fœlices euentus sortiti fuere, ita ancipitem fortunam, & infandas strages ac præsens excidium veluti magna sortis humanæ documenta, nonnullis præmonstrare fata voluerunt. Quo tempore [n] Crœsus Lydorum rex à Cyro *Portenta infelicitatis futura.* subactus, regno pulsus fuit, semestris filius in crepundiis articulate loquutus fertur, magno ostento & pernicioso. [o] Xerxe expeditionem in Græciam parante, equa leporem enixa, & mula quæ incertæ naturæ partum edidit, cruenta bella stragesque, & memorandum illud excidium, quæ postea præcipitantibus fatis secuta sunt, præmonstrarunt. [p] Sagunti quoque, quo tempore Hannibalis excidium passa est, inter magna & assidua monstra, satis constat, infantem è matris vtero penè editum, in ipsum matris aluum reuertisse. Quod prodigium, quasi diuinatio futuri esset, teterrimum bellum & fatale excidum, ac imminens fatum quo ad internecionem funditus euersa est, haud dubiè ostendit. Est quoque in exemplis, excisos panes [q] Syllæ temporibus, manantis sanguinis guttas fudisse, canésque & alia id genus animalia rugitu miserabili lugubres voces dedisse, bellum ciuile & intestinas clades, tantúmque cædis, quantum postea effusum est, denotasse. [r] Inter quæ ancilla quæ serpentem enixa est, Marsicum portendisse bellum dicitur. Multaque eiusmodi in medium afferri possent, vt taceam Tarquinium, aliósque innumerabiles, ac mille portenta, quibus maxima & cruenta bella, ac inuidentis fortunæ casus, euentúsque tristisimi variis prodigiis prædictionibúsque præscita fuere. Ita profecto est, vt quæ futura quandoque sunt, multis signis quasi multo antè præuisa, monitu impulsuque Dei declarentur. Et quod fatis debetur, siue anceps malum, & aliqua temporis atrocitas, siue certa spes & indubia salus futura sit, nobis portentis signisque denuntietur: quibus fata imminentia & tempestates sedulo vitari possunt & caueri.[s] Sed quod de Gordio legimus, cui aues circumuolantes auspicium fecere, id nimirum [t] Vitellio principi exitio fuit. Nam Viennæ pro tribunali sedenti, supra caput & humeros residens gal-

ANNOTATIONES.

quæ vt dicit idem Diodorus Amalthea nuncupata est. Et Ouidius lib.3.Fast.

Stat quoque capra simul, nymphæ pauisse feruntur
Cretides, infanti dat, dedit illa Ioui.

Et hinc Hesiodus in Theogonia in fi. illum vocat αἰγίοχοιον, id est, à capra nutritum, vti etiam Pausanias lib.3.(vbi de Phlegia loquitur) scribit Aesculapium à capra quoque nutritum. Et ipse Diodorus Siculus lib.4.c.5. Cybelem à pardis & alis feris.

k Sandrocotto.] Iustinus lib.15.

l Sicut Gordium.] Idem author lib.11.

m Mitto Lysimachum.] Vide eundem lib.15.

n Crœsus Lydorum Rex.] Plinius lib.11.ca.51. & lib. 15. Similiter quoque Liuius 3. Decad. lib. 1. paulò ante fin. tradit Romæ infantem semestrem in foro olitorio triumphum clamasse. Quin & ipse eiusdem Decad. lib.4. infantem in vtero matris lo triumphe clamasse.

o Xerxe.] Herodotus lib. 7. Valerius Maximus lib.1.cap.6.

p Sagunti quoque.] Plinius lib.7.cap.3.in fin.& Eutropius de gestis Romanorum lib.3.

q Syllæ temporibus.] Paulus Orosius Historiarum lib.5. cap. 17. Iulius Obsequens Prodigiorum cap.114.

r Inter quæ ancilla.] Iulius Obsequens de Prodigiis c.118.

s Sed quod de Gordio.] Iustinus lib.11.

t Vitellio principi.] Suetonius in vita illius c.9. & iterum ca. omnium postremo. Et Cornelius Tacitus lib.19.

a Quod

linaceus, tantumque fœdarum auium superuolans, vt tenebras penè afferrent, præsens periculum & futuras calamitates quibus ad internecionem diis hominibúsque infensus redditus est, non cæca existimatione præmonstrauit.

Per exemplum Tarquinij superbi, & Thrasybuli Milesiorum tyranni, ac Sexti Tarquinij, & Zopyri Assyrij. Cap. XXXII.

QVod [a] de Tarquinio superbo scriptũ legimus aliquando, qui odio inexpiabili diis hominibúsque infensus, regno pulsus fuit, quum Gabios olim opprimere vellet dolis, quia nuncius filij dubiæ fidei videbatur, ne secreta sui consilij panderet, in hortos quibus deambulabat, illum adduxisse. Et quum nihil responderet, summa papauerum capita baculo decussisse: quo ænigmate quid vellet pater, filius intellexit. Idem de [b] Thrasybulo Milesiorum tyranno, non mitioris perfidiæ, scriptum accepimus. Quum enim a Periandro Corinthio nuncio consultus foret, quid sibi agendum putaret, vt omni suspicione procul & metu vacuus imperitaret, quasi elinguis foret, nihil aliud retulisse fertur, præterquam quòd nuncium Periandri haud exploratæ fidei virum, in segetem messi maturam adduxit, summásque frumenti aristas baculo decussit, nullo verbo reddito, eodem nuncio anxiè prosequente, & quid vellet Periandro referri expectante. Quo facto intellexit sagacis vir ingenij, vt si ciuibus dominari, & tyrannide potiri cuperet, principes ciuitatis & summa capita rerum, quibuscunque modis posset, è medio tolleret, tacitísque ambagibus sublatis potentioribus, illum regno potiturum depulso metu, affirmauit. [c] Atque hic Periander fuit, qui tyrannos, si diuitibus dominari cuperent, amore potius ciuium & charitate, quam armis stiparentur, monuit & suasit. Non enim parua dixit munimenta, beneficentiam & studia hominum ad perpetuitatem. [d] Sed in hoc stratagemate, quod de Sexto Tarquinio legitur, cuius fœda vita, & fœdiores libidines fuere, quòd odio & dissidio patris simulato, ob suorum morum difficultatem, superbúmque ac immodicum imperium, fugam fecisset, Gabiósque infestam Tarquinio gentem petiisset, ab illísque exercitui prętectus fuisset, vno atque altero prælio prosperè rem egisset: tunc demum creditam sibi vniuersam rem Gabinam, sublatis de medio primoribus patrum, haud difficulter nec magno certamine in manus Tarquinij tradidisse. Haud absimile factum, sed pari exemplo, eisdémque confictis dolis, rem gestam apud Persas inuenimus. [e] Nanque Assyrij quum à Dario desciuissent, Babyloniámque vrbem præualidam occupassent, difficilísque expugnatio foret: in magna rerum difficultate Zopyrus quidam ex optimatibus, homo callidus & veterator, ex omni barbarie ad omne facinus promptissimus, animo inuerecundo & astu barbarico, truncis auribus & naso, lacero corpore, & facie deformata fœdum in modum, singulare genus fraudis commentus fuit. Quippe simulans se à Dario tam fœdè cæsum, quum illo oris dehonestamento conspicuus foret, Assyrios & Babyloniam petiit, asserens sibi nullum nisi apud Darij hostes receptum tutum putasse. Inde ab Assyriis benignè exceptum, turmis equitum præfectum dicunt fuisse, vno atque altero prælio contra Darium prosperè rem gessisse: & cum ex composito victor fuisset, tunc postquam dux totius militiæ constitutus fuit, vniuersum sibi creditum exercitum, ipsamque Babyloniam valido præ-

Imperium stabile.

Tarquinij iunioris techna.

Zopyri facinus.

ANNOTATIONES IN CAP. XXXII.

[a] QVod de Tarquinio superbo.] Dionysius Halicarnassæus lib.4. Liuius 1.Dec.lib.1. Valerius Maximus lib.7.cap.4. Plinius lib.19.ca.4. post princip. & iterum cap.8. paulò ante fin. Iulius Frontinus Stratagematum lib.1.c.1. Seruius in lib.6. Aeneid enarrans eum locum,

Vos & Tarquinios Reges animamq́; superbam, Vltoris Regis &c.

b De Thrasybulo.] Aristoteles Polit. lib.3. c.9. & lib.5.cap.10.& Herodotus lib.5.& Dionysius Halicar.d.lib.4. & Laërtius in vita Periandri, vbi ascribit epistolam ipsius Thrasybuli in eam rem.

c Atque hic Periander.] Laërtius in vita illius.

d Sed in hoc stratagemate.] Hæc sunt Liuij 1.Decad.lib.1.

e Nanque Assyrij.] Herod.lib.3.non longè à fi.

Pisistrati dolus. sidio munitam, in Darij manus haud multo negocio dedisse. [f] Pisistratus quoque memoratur callido astu & vafro ingenio, vt Athenarum dominio potiretur, lacero & deformato corpore, pluribus sibi illatis vulneribus & plagis, in forum prodiisse, & clamore querulo, magnísque fletibus, incensam multitudinem aduocasse, ea sibi vulnera ab inimicis illata palam vociferatus: & cum custodes corporis, manus iuuenum audacissimorum accepisset, tyrannidem Athenis magno scelere & perfidia inuasisse. [g] Neque absimili exemplo Dionysium, qui Syracusas flagitiosius occupauit, *Dionysij in occupanda tyrannide ars.* pari audacia & astu idem factitasse accepimus. Nanque dolosis consiliis se multorum insidiis appeti asseuerans, prope concionantis in modum per infimas obtestationes apud populum, peruicit, vt sexcentos circa latera armatos sumeret: quo agmine stipatus, graui & superbo dominatu patriam occupauit. Adeò perniciosis exemplis & vesana cupidine mouentur homines, vt quod virtute nequeunt, callido astu & malo facinore assequantur. [h] Proditur memoriæ iuuenis inter cæteros non ignaui spiritus, ex optimatibus quos Aristodemus tyrannus extorres fecerat, hoc consilio vsus, vt patriam ab impotenti seruitute liberaret. Non corpore plagis afflicto, vt fides haberetur, ad Aristodemum venit: & quos fidissimos habebat, exciuit, illósque in saltus inuios & inaccessos vbi dispositæ erant insidiæ, adduxit, quibus debellatis, & tyranno *Sosis.* occiso, Cumas seruili iugo liberauit. [i] Sosis verò Syracusanus, homo versuti ingenij, nouandi res occasionem nactus, quum similibus dolis sanguine fœdatus, & veste lacera, lamentabili voce contra Dionem multitudinem exciret, consilio parum celato, postquam dilicuit fraus, tanquam molitor nouarum rerum, & vulgi turbator, Athenis iudicium subiit, & intestinæ fraudis pœnas luit.

ANNOTATIONES.

f Pisistratus quoque.] Herodotus lib. 1. Iustinus lib. 2. Laërtius in Solone in epistola ipsius ad Epimenidem. Plutarchus in eodem Solone, vbi hos Satellites dicit fuisse vocatos Coryniphoros, ab armis quibus vtebantur sic dictos. Et vide Aelianum de varia historia lib. 8.

g Neque absimili exemplo Dionysium.] Vide Aristotelem lib. 3. Politi. cap. 9. in fi. & iterum in lib. 5. cap. 5. Et Isocratem in Oratione ad Philippum 1.

h Proditur memoriæ iuuenis.] Hæc Dionysius Halicar. lib. 7. sed ipsius Aristodemi necem aliter describit Plutarchus in libro de claris mulieribus cap. 25.

i Sosis verò Syracusanus.] Plutarchus in vita Arati.

Libri secundi Genialium dierum finis.

ALEX

ALEXANDRI AB ALEXANDRO IVRISPERITI NEAPOLITANI, GENIALIVM DIERVM

LIBER TERTIVS.

Quid dicatur idem apud Philosophos, & quid idem à Iureconsultis, discussum cum Hermolao in conuiuio familiari. *Caput I.*

Ermolaus Barbarus amicus meus summus, perquam fuit literis homo ornatissimus, bonísque disciplinis & ingenuis artibus excultus, ac præter ingenij amœnitatem, quæ plurima in homine fuit, doctrina quoque curiosa & eleganti. Ad eum quotidie, dum Romæ ageret, complures viri bene literati, atque in studiis doctrinarum magistri sapientiæque doctores facundissimi, exercendi animi causa frequẽtes ventitabãt. Accipiebatque singulos ille, aut noua lectione autoris non vulgaris, nonnunquã quæstiunculis ex philosophia minime procacibus, & petulantibus, sed placidis & ingeniosis, ac pro æstimatu cuiusque festiua quadam argutia animũ lacessentibus: ita vt ipsius cõsuetudine & sermone quotidiano semper quisque doctior & lepidior fieret. Forte verò cùm festa solenniq́ue die ad cœnam ab eo inuitati nonnulli ex nostratibus boni adolescentes studia humanitatis professi, & nos vnà transactis negociis conueniremus, excepit nos ille cœnula admodum lauta & frugi, non prodigis epulis, & paratu magno, sed parco, breui, & parabili cibo, & vt tenui conuictu, ita summa voluptate comitatéque mutuos ipse sermones mistos conuiualibus iocis, in longum protrahebat. Cúmque inter cœnandum, sicut solebat in conuiuio familiari, iuuenis quispiam lætæ indolis, & haud illiteratus, Thesei res gestas nuper è Plutarcho in Latinum versas, scitè admodum & venustè lectitaret, quóque pacto in Cretam delatus, Labyrinthi errores, & Minotauri monstra superarit, reuersóque vt Athenienses ob res fortiter gestas, dies festos dedicarint: & alia permulta, vt ingenium facundiáque eius fuit in extollendis vendicandisque Græcorum rebus, plusquam satis est, profusi: Hoc quoque legebat, nauim qua in Cretam Theseus delatus fuerat, ad Demetrij Phalerei tempora Athenis seruatam custodiri. Et quia longo æuo absumpta materia fuit, lignis antiquioribus detractis, nouísque coaptatis, diu mansisse. Eáque cum eadem Thesei nauis diceretur, apud philosophos aliósque physicæ studiosos, an eadem esset nauis, an verò altera, ancipitem quæstionem incidisse. Cúmque hæc & pleraque ex Plutarcho in hanc sententiam ille legisset: Morosa, inquit Hermolaus, & quæ nihil habeat controuersiæ, quæstio hæc inter philosophos agitari cœpta fuit. Cui enim non explicatum est, vbi materia non eadem subest, quæ prius erat, & si loco illius altera suffecta sit, minime eandem rem dici oportere? Constat enim, nauim quæ demptis tabulatis & tignis, ex noua materia coaptata est, non eandem esse. Siquidem cum quid idem esse dico, illud ita demum *Idem.* esse idem putandum est, si nihil ei additum detractúmve sit. Nauis ergo quæ veteri dempta, & noua coaptata materia, facta est, quia non eadem materia nunc est quæ

olim fuit, eadem omnino dicenda non est. Cúmque me, qui vnà aderam, quid de istiusmodi re iudicij haberem, potissime interrogaret: respondi meminisse me in complurium iurisconsultorum libris secus longe atque ipse censeret, scriptum legisse quos omnes contrà sentire, atque isti opinioni aduersari haud dubium fuit. [a] Nanque Alphenus iuris ciuilis & veterum literarum impense doctus, haud immerito existimauit, vbi iudicium coram vno pluribúsve agitari cœptum fuit: si illis fato perfunctis alij suffecti sint, idem iudicium censeri: & populum eundem esse qui nunc est, & qui ab hinc centum annis fuit. Nauim quoque, quæ mutata veteri materia, noua suffecta est, non aliam, sed eandem decere existimari. Quod si aliter dicimus, vtique foret, vt nos qui immutamur quotidie, iidem non essemus, qui ab hinc anno fuissemus. Quin etiam, si longius euagari libet, inueniemus [b] Vlpianum magna virum autoritate, qui ob excellentem doctrinam, Aurelij Alexandri imperatoris sacri scriniorum [c] magister fuit, & Pomponium [d] pariter iuris scientem & peritum, literis prodidisse: Si grex mihi testamento legatus esset, isque adeo immutatus est, vt ne ouis quidem quæ scripti legati tempore fuit, hodie supersit, sed omnis ex sobole postea nata suffectus sit, eundem gregem dici, atque ideo legatum testamento deberi: quia cum quid loco alterius sufficitur, idem existimari haud dubium est. Atque hoc, inquam, apud veteres iurisperitos ita in confesso fuit, vt exploratius nihil esse posit. Cúmque Hermolaus me fuisset intuitus, veluti fateretur quod asserebam: Esse, inquit, arbitror vt dicis, etsi mihi hæc sententia omnino non probatur, cui prorsus non accedo: & cùm ista sit veterum iurisperitorum opinio, vt modo dixti, aliquid obniti non auderem, si penitus vera foret. Nam quod asseueras Vlpianum & iureconsultos sentire, facilis est & expedita distinctio, id quod asserunt censeri in casibus per te modò explicatis, non tamen vt in omni re, omnique negocio idem statuendum censeam. Nam si altius rem intueri volumus, profecto referre arbitror, cum quid idem esse dicimus, an illud eiusdem substantiæ & formæ, an vero alterius dicamus. Formam vero à substantia abesse non ignoras, quas à vestris iureconsultis materiam & speciem appellari audio, quam Aristoteles εἶδος nuncupat, [e] Plato ἰδέαν: nonnulli materiam, plerique causam & formam. Cum ergo aliquid idem esse dico, hoc apud physicos ita receptum est, quod est vero propius, tunc demum illud idem dici oportere, si eadem materia subest quæ prius fuit, & forma seu species immutata non est· idque posse internosci, quòd mutatio formæ vel substantiæ diuersam, non eandem rem facit. Nauis ergo quæ tignis detractis ex alia materia coaptata est, & grex noua sobole suffectus, sic populus & alia hoc genus, quia materia, seu mauis substantia, non eadem est, quæ olim fuit: quippe quia illa dempta, alia suffecta est: licet forma vel species nauis, gregis, populi, eadem subsit, eand remē non esse haud dubie efficit: quum diuersa materia vel forma dissimilem rem, non eandem efficiat: alioqui dicendum foret, easdem nunc Athenas esse, quæ quondam fuere, eandem Carthaginem, eandem denique Romam, vrbes præualidas olim & populos præpotentes: nunc (vt vides) ita incendiis & ruinis deformatas, vastas, & infrequentes, vt illarum vix memoria aut vestigium extet. Vestri vero iureconsulti rem aliter intuentes, licet materia rei mutata, si altera illius loco suffecta sit, dummodo eadem species maneat, eandem rem dici putant: credo quia nihil officit aut repugnat, quare illud ex constitutione iuris

Idem apud iureconsultos. l. mortuo. ff. de iudiciis. & est textus Pauli.

l. grege. & l. si grege. ff. de lega. 1.

Idem apud philosophos & physicos.

ANNOTATIONES IN CAP. I.

a Alphenus.] In l. proponebatur. ff. de iudiciis.
b Vlpianum.] In l. grege. ff. de legat.
c Scriniorum magister.] Aelius Lampridius in vita ipsius Alexandri.
d Et Pomponius.] In l. si grege. ff. de lega. 1.
e Plato ideam.] Ipse Plato lib. 6. de Repub. & in Timæo, & alibi sæpe. Et ex eo Cicero libro 1. Tuscul. Quæst. itémque lib. 1. Academicarum quæstionum, & in lib. de Orat. & Diogenes Laërtius in vita ipsius Platonis non semel. Tu autem de huiusmodi ideis vide D. Augustinum in lib. octoginta trium quæstionum. & D. Thomam quæstio. 15. ar. 1.

a Humi

idem censeri non debeat. Etenim si in demortui loco suffectus est iudex, vel si testamento quispiam gregem legauit, seu quid aliud arbitrere, licet quod prius erat, mutatum sit,& aliud illius loco suffectum: quia non propterea mutata testantis voluntas probatur, ex qua iuris constitutio pendet, eandem rem censeri proculdubio facit. Vbi enim ratio legis inest, ibi idem esse iudicium, bonum & æquum est. Quod apud physicos, qui rem acutius intuentur, & magis hæc ad viuum resecant, cum sint rerum scientissimi, & artium periti, non ita receptum est. Leges enim quod probabile est, quantúmque æquitas & ius suadet, sequuntur: physici vero, quantum veritas & ratio necessario conuincit, efficiunt. Ex hoc igitur effici cogique potest id de quo disceptabatur, nauim quæ mutata veteri materia, ex altera coaptata est, quia non eadem substantia subest quæ pridem fuit, licet vestri iurisconsulti aliter sentiant, tamen secundum physicas rationes eandem non esse, nec censeri: quia mutata materia vel substantia, diuersam, vt dixi, non eandem rem facit. Hæc Hermolaus admodum facundo, vt erat, ingenio, multáque cum elegantia verborum, apud complusculos qui aderamus, dum cœnulam nobis daret, scitè subtiliterque disserebat.

Gentium diuersarum mores in condendis humandisq; corporibus defunctorum, & qui Romanorum vsus fuerit. *Cap. II.*

ROmanos olim ab ortu vrbis, defuncta corpora humi [a] condere neque cremare consueuisse, illud argumento est, quòd [b] Numæ Pompilij corpus in arca lapidea post multa secula à Cneo Terentio in Ianiculo inuentum, vetustissimi autores tradunt. Postea [c] quum longinquis bellis defunctos erui cognouissent: vt igni cremarentur, decreto sanxerunt. Primus ex patriciis Cornelius Sylla traditur, qui decedens igni se cremari voluit, veritus talionem. nam ipse corpus Marij & eruta ossa subuertit,& in Anienem misit. Inde mansit diu defunctos cremandi consuetudo: à qua sequutis temporibus dum Antonini Cæsares imperitarent, desitum fuit. Tunc enim illo more abrogato, denuo corpora humi condere cœpere, ex instituto [d] Thaletis, qui cum omnia ex aquis constare dicat, defunctos terræ mandare iussit, vt humore dissoluantur. [e] Heraclitus verò igni, tanquam ad originem suam reuertantur, quippe cum omnia ex igne constare diceret. [f] Carthaginenses verò cum prius terra obruerent fato defunctos, postea à Dario admoniti, mutato consilio, igni tradidere. [g] Apud Syros [h] & Aegyptios condendi &

Romani initio humi condebant, non cremabant corpora.
Cornelius Sylla primus crematus Romæ.
Thaletis mos sepeliendi.
Heracliti.
Carthaginensium.
Syrorum & Aegyptiorum.

ANNOTATIONES IN CAP. II.

[a] HVmi condere.] Quod & Græci quoque faciebant, vnde sepulchra illis ἠρία dicebantur παρὰ τὴν ἐπιχωομένην τοῖς νεκροῖς ἔραν. Id est ab ea quæ mortuis iniiciebatur terra, vt scribit Theocriti interpres in Pharmaceutria.

b Numæ Pompilij.] Liuius 4. Decad. lib. 10. vbi non in Ianiculo inuentum fuisse dicit, sed in agro L. Petilij scribæ sub Ianiculo. Valerius Maxi. qui idem dicit lib.1.cap.1. vbi de Pub. Cornelio loquitur, & Plinius authoritate Cassij Heminæ vetustissimi authoris lib.13.c.item 13.

c Postea quum longinquis.] Hæc vsque ad clausulam, a qua sequutis &c. sunt ex Tullio lib.2. de legibus. & ex Plinio lib.7.c. 54. Sed & Pyrrhus Aliensis apud Laërtium in eius vita dicit Romanos suorum corpora incendere solitos.

d Ex instituto Thaletis.] Tullius lib.1.de natu. Deor.& Vitruuius lib.2.c.2.& alij plurimi quos tibi congessi in Commentariis Nobilitatis c.31.nu.586. incip.fuerunt enim.

e Heraclitus.] Vterque tam Ephesinus quàm Metapontinus, vt videbis in dictis nostris Commentariis vbi suprà nu.571.incip.fueruntque plurimi.

f Carthaginenses vero.] Iustinus lib.19.

g Apud Syros.] Strabo de Assyriis loquens qui iidem sunt lib.16.

h Et Aegyptios.] Herodotus lib.2.aliàs 3.Diodorus Siculus lib.2. cap.5. Strabo lib. vlt. Pomponius Mela lib.1.ca.9.vbi de his. Mortuos, inquit, nec cremare, nec fodere fas putant, verùm arte medicatos intra penetralia collocant. Plinius lib.11.cap.37.vbi dicit eos asseruare cadauera medicata. Lucianus itē in libello de Luctu. Stobæus serm.120. aut aliorum computatione 122. Seruius enarrans illud Virgilij lib.3.Aeneid.

Sanguine & sacri patrias &c.

Et de his etiam illud est Silij Italici lib.13.

Aegyptia tellus
Claudit odorato post funus stantia saxo
Corpora, & a mensis exanguem haud separat vmbram

De illis quoque tradit Nicolaus in Collectaneis de

Condita corpora.
Succus cedri.
Teda.
Pythagoreorum sepeliendi mos.
Lycurgi sententia de sepultura.
Albanorum.
Taxilorum.
Brachmanum.
Iberorum.
Barchaeorum.

non cremandi corpora, medicatáque cadauera asseruandi in loculis, vetustum morem inualuisse accepimus. Condiebant enim cadauera myrrha, aloe, cedro, melle, sale, cera, bitumine & resina, odoribus & vnguentis delibuta. [i] Ex succo enim cedri exanimum corpus seruari, sicut viuentia corrumpi, haud dubie perspectum est. Sudore quoque ligni tedæ concisæ & furnis adactæ, apud eosdem mortuos delibutos, seruari prodiderunt, ita lineamentis integris, vt viui apparerent: quod ab exteris regibus vsurpatum accepimus, vt eorum corpora non cremarent, sed differta odoribus tumulo inferrent, aut humi conderent. In tantúmque odores ad defunctos pertinere creditum est, vt quamuis cremarentur, [k] vnguenta tamen [l] & odores flammæ iniicerent. [m] Pythagoræi non vnguentis, sed foliis populi, myrti, & aloes stipati, humi mandabant, sicut M. Cato condi & humari, voluit. [n] Lycurgum legimus nihil cum mortuo sepeliri mandasse, sed puniceo amictu velatum, & oleæ fronde circundatum, terræ mādari voluisse. [o] Albanis pecuniam cum mortuis sepelire in loculis mos erat. [p] Taxilis, Brachmanis, [q] & Iberis, vulturibus defuncta corpora obiicere. [r] Barchæis,

ANNOTATIONES.

moribus gentium, & post eum Stobæus Ser. 120. vel aliorum computatione 122. Quod nefas esse putant homines mortuos comburere, nam persuasum habent ignem animatam quandā esse beluam, quæ, quæcunque nanciscitur, deuorat ac consumit. At cum est expleta, ipsam & quæ ab ipsa vorata sunt, vnà emori, & propterea nec cremare, nec belluis offerre corpora, vt aliæ pleræque nationes, Aegyptij statuerunt, sed ea condire, ne à vermibus consumi possent. Sed & tradūt vterque Persas quoque nephas ducere mortuos cremare. Ignem enim Deum esse existimant, quare non iustum esse humanum cadauer Deo offerre.

i Ex succo enim cedri.] Vitruuius lib.2.cap.9. Nam reliquæ res, cùm sunt vnctæ vti etiam libri oleo cedreo à tineis & à carie non læduntur. Et anteà dixerat opera quæ ex cedro construuntur permanere ad æternam diuturnitatem. Nam & Plinius d. lib.13. cap.13. in princip. scribit illos Numæ libros tam diu durasse quod cedrati essent. Sed & idem lib.13. cap.5. scribit æternitatem esse materiæ cedrinæ. Itaque & simulachra Deorum ex ea veteres factitasse. Ante eum autem Theophrastus de historia plantarum scribit cedri naturam esse perpetuam. Ex poëtis autem lege Virgilium libro 7. Aeneid.

Quin etiam veterum effigies ex ordine auorum
Antiqua ex cedro, &c.

Vbi Seruius, Quod lignum, inquit, non facilè consumitur vetustate. Hoc genus ligni tineæ nescit corruptionem, quod ex antiquitate non sentit, vt cedria peruncta, ligna custodit ac seruat. Vnde Persius saty.1. *Et cedro digna locutus.*

Ante illum autem Donatus ibi, Aut, inquit, ex cædro factæ: quia hoc genus ligni tineam nescit, corruptionémque ex antiquitate non sentit, aut cedri oleo perunctæ: quoniam ligna custodit ac seruat. Vide Codices emendatiores. Et Ouidius lib. 3. Tristium eleg.1.

Quòd neque sum cedro flauus.

De libro enim loquitur. Et iterum,

Nec titulus minio, nec cedro charta notatur.

Et Horatius in arte poetica,

-- Speramus carmina fingi
Posse, linenda cedro, & leui seruanda cupresso.

Quo in loco Acron & Porphyrion interpretes scribunt hanc arborem tineas submouere.

k Vnguenta tamen.] Plinius de vnguentis loquens lib.13.cap.1. honósque is & ad defunctos pertinere cœpit. In quam etiam sententiam & illud Virgilij lib.6. Aeneid.

-- Et ahena vndantia flammis
Expediunt, corpusq; lauant frigentis & vngunt.

Quo loco Seruius illud simile Ennij adducit,

Tarquinij corpus bona fœmina lauit & vnxit.

Sed & Homerus loquens de funere Achillis lib.24. Odyss. non multo post prin.

Καίεο δ' ἐν τ' ἐσθῆτι θεῶν, καὶ ἀλείφατι πολλῷ, &c.

l Et odores.] Vnde illud Propertij, lib. eleg.

Cur nardo flammæ non oluere meæ.

Et Iuuenalis saty.4.

Et matutino sudans Crispinus amomo
Quantum vix redolent duo funera.

Et Persius saty.3.

Compositus lecto, crassisque litatis amomis.

Et saty.6.

Sed cœnam funeris hæres
Negliget iratus, quod rem curtaueris, vrna
Ossa inodora dabit.

Et Statius,

Ver Arabum Cilicúmque fluit floresq; Sabæi.

Hinc Iurisconsultus in l. & ideo. §.1. ff. de in rem ver. scribit, quòd si seruus odores emerit & ad funus erogauerit, quòd ad dominum suum pertinebat, videri in dominū versum. Et vide infrà eod. lib. ca.7. vbi de Sylla agimus.

m Pythagoræi non.] Plinius lib.35. c.12. vbi tamen non aloes dicit, sed oleæ.

n Lycurgum.] Plutarchus in vita illius.

o Albanis.] Strabo lib.11.

p Taxilis.] Idem lib.15.

q Et Iberis.] Silius Italicus lib.13.

Tellure, vt perhibent, is mos antiquus Iberis
Exanima obscœnus consumit corpora vultur.

Propterea dicebat Diogenes si vultures suum cadauer lacerarent, Iberam fore sepulturam. testis est Stobæus Ser.120. aut aliorum computatione 122.

r Barchæis.] Aelianus de Animalibus lib.10. c.22. vbi tamen nō eos Barchæos, sed Barcæos appellat.

s Par

quæ apud Colchos & Iberos gens est, agnatos morbo extinctos, velut ignauos & degeneres, igni tradere: in bello autem absumptos, tanquam fortes & strenuos, obiicere vulturibus.[s] Parthi [t] & Magi procul à nostro orbe siti, honestissimam sepulturam vulgo auium aut canum laniatus putauere, nudáque tantũ ossa quæ supererant, terræ mandare assuerant.[v] Sicut apud Hyrcanos, quorum horrida & inculta vita est, aliásque gentes indomitas, canes pro sepulchro fuere,[x] qui sepulchrales dicti. Hos affluenti cibo nutriebant; & suos quisque canes parabant in vita, à quibus mortuus laceraretur, atque hoc eximium & solenne putabatur funus.[y] Persæ fato defunctos, cera circunlitos, vt maxime diuturni essent, domi condebant.[z] Assyrij in melle, regum vero in paludibus.[a] Humi vero tradere, aut igne cremare, capitale fuit.[b] Essedonum traditur mos, vt parentum funera cantibus prosequantur, mox cœtibus propinquorum aduocatis, quod dictu auditúque fœdum est, ipsis cadaueribus immistis ouillis carnibus vescantur. In quod [c] ab Indis [d] & Massagetis vsurpatum ferunt, quorum prodigiosa immanisque natura est: nam senio confectos in frusta cædere, illorúmque carnibus, immistis pecudibus, vesci assueuere. Id quoque apud [e] Derbices Persicam gentem, & cum [f] Hybernis efferatis hominibus commune fuit, vt parentes & affines qui succubuere, comesse pietatis maximæque honestatis munus putarent: quod [g] Chrysippus philosophus probauit, & literis prodere non dubitauit. Fuitque proditum, eosdem [h] Derbices in more habuisse, viros etiam progressos ætate, more hostiarum immolare ad aras, mulieres vero senescentes præfocare. Tradunt [i] Hy

Parthorum. Magorum.
Hyrcanorum canes sepulchrales.
Assyriorum. Essedonum.
Indorum. Massagetarum. Derbicum & Hybernorum.
Hyperboreorum.

ANNOTATIONES.

s Parthi.] Iustinus lib. 41.

t Et Magi.] Cicero lib. 1. Tusculanarum Quæst. Strabo lib. 15. ad fin. Agathius de bello Gothorum lib. 2. Adde & in vniuersum Persas apud quos mortuus non priùs humatur quàm ab alite, aut à cane trahatur, vt tradit Herodotus lib. 1. & D. Hieronymus lib. 11. & Agathius lib. 2. Historiarum, vbi de sepultura Mermerces Regis Persarum differit. Et quòd de auibus hic dicitur idem Bactrianos factitasse ex lege, vt scilicet mortuorum cadauera volucribus deuoranda traderent, tradit Plutarchus in libello quo disserit, num improbitas sufficiat ad infelicitatem. Et Diuus Hieronymus in Iouinianum lib. 2. Quòd cùm, inquit, Alexãdri præfectus emendare voluisset, penè amisit prouinciam. Strabo autem lib. 11. dicit ab Onesicrito scribi, sed minimè verum esse se putare.

v Sicut apud Hyrcanos.] Cicero d. lib. 1. Tusc. Quæst. Plutarchus & D. Hieronymus vbi suprà. & Sextus Empericus, & Silius Italus d. li. 13. id tamen Regum cadaueribus priuatim tribuens.

Regia cùm lucem posuerunt membra, probatum est
Hyrcanis adhibere canes, &c.

Diogenes dicebat, si canes suum cadauer laniarent, Hyrcaniam sepulturam fore, *ὑρκανία ἴσαι ἡ ταφή.* Apud Stobæum d. Ser. 120. quem alij 122. faciunt. Sed & adde apud Caspios idem obseruari quoque, vt scribit Eusebius lib. 1. præparat. Euangelicæ, ca. 3. Vide quem infrà hac de re.

x Qui sepulchrales dicti.] Strabo lib. 11.

y Persæ.] Cicc. d. lib. 1. Tuscul. quæst. & Herodotus lib. 1. Strabo lib. 15. vbi postea subdit eos dimittere magos insepultos vulturibus commedendos.

z Assyrij in melle.] Herodotus lib. 1. non longè à fi.

a Humi verò tradere.] Procopius vbi suprà. Neque enim, ait, aut vrna condere, aut terra obruere defunctorum cadauera fas est Persis. Et Diogenes Laërtius in procemio scribit Magos Persarũ Philosophos impium ducere in igne sepelire, nam & ignem vice numinis colebant, quod & ipsum antè tradiderat, de Persis in vniuersum loquens Herodotus lib. 3. vbi & idem dicit de Aegyptiis. Et nos quoque de Persis diximus in nostris commentariis Nobilitatis cap. 31. num. 576. incip. vnde & Apollo. Sed & quod ad eorum funera & sepulturas pertinet, Sextus Empiricus scribit Persarum morẽ esse vita functos, in cruce tollere, nitro salire, & post modum corio contegere.

b Essedonum.] Herodotus in Melpomene, qui est lib. 4. Strabo lib. 11. Pomponius Mela lib. 2. ad prin. Solinus cap. 25. Sed & Sidones quoque parentes deuorabant, excepto capite quod inaurabant. Vt testis est Zenodotus in Collectaneis in prouerbio, *νόμος καὶ χώρα.*

c Ab Indis.] Herodotus in Thalia non semel loquens priuatim de Indis qui Callatiæ vocantur, & qui item Padæi, & in Melpomene. Strabo libro 15. Pomponius Mela lib. 3. c. 7. Solinus c. 65.

d Massagetis.] Herodotus libro 1. Strabo lib. 11. Chrysostomus in D. Matthæum homilia 10. Eusebius de præparatione Euangelica lib. 1. c. 3. D. Hieronymus in Iouinianum lib. 2. Tertullianus quoque aduersus Marcionem. idemque dicit gentem Ponticam facere.

e Derbices.] Strabo, Chrysostomus, Eusebius, Hieronymus, vbi suprà citauimus.

f Cum Hybernis.] Strabo lib. 4.

g Chrysippus.] In lib. de Iure apud Laërtium in vita illius.

h Eosdem Derbices.] Strabo lib. 11. & Aelianus de varia historia lib. 2. post prin.

i Hyperboreos.] Pomponius Mela lib. 3. c. 5. vbi de Scythia. Plinius lib. 4. cap. 12. Solinus cap. 26.

Lex in Co de morte irroganda senibus. Caspiorum. Scythia mos. Phrygia. Nasamonum. Thracum. Indorum. Aliorum quorundam. Aethiopum. Paeonum. Ichthyophagorum. Troglodytarum. Gymnesiarum incolarum mos.

perboreos illos penitissimos, qui in extimo orbis tractu siti sunt, homines rigentis barbariæ, & omni humano generi insociales, eos qui longo æuo vixerunt, post epulas & familiare conuiuium sertis redimitos, ex rupe abrupta in mare dare præcipites: quæ lex in [k] Co insula ad Hellespontum fuisse traditur, vt supra 60. annos nati, aconito vitam finire cogantur, ne ipsi desides & ignaui, fortium virorum cibaria absumerent, locúmque & partes aliorum occuparent. Quod de [l] Caspiis quoque memoriæ proditum est: nam filij parentes septuagenarios domi clausos, aut in loca inculta & deserta intimásque solitudines expositos, vel fame enectos, siti & inopia conficere, celebre funus putarunt. [m] In Scythia gens est, quæ parentum cadauera inter niues & & glaciem truncis affixa arboribus detineant, illa terræ mandare, pro scelere proque flagitio arbitrati. [n] In Phrygia mortuos sacerdotes non defodiunt, sed super lapidibus decem cubitis erectos, sublimes constituunt: [o] sicut Nasamones, qui sedentes mortuos statuebant. Thraces quoque fama est [p] & Indos, ætate confectos, illos præcipue quibus studium sapientiæ fuit, incensis rogis mortem oppetere, & sine aliquo funerum apparatu, lætos se in flammas iniicere non refugere nec formidare. [q] Alios inibi homines in alio tractu orbis intonsos & incultos, vltra Arabes [r] & Aetiopes, parentes & sibi coniunctissimos, in littoribus, ita vt fluctibus operiantur, sepelire: ipsosque [s] Aethiopes ad certos annos vitam producere, qua exacta, diuerso quisque fungatur fato, exanimáque corpora vel in flumen deiicere, vel vitro operta, ita vt integra spectentur, & posteris spectaculo sint, asseruare. [t] Pæones in stagna, [v] Ichthyophagi in mare defunctos abiiciunt. [x] Troglodytæ paliuri virgis, mortui ceruicem cum pedibus alligantes, efferunt: deinde cadaueri lapides aggerentes, cornu capræ inibi ridentes apponunt, hoc pro exequiali pompa, próque funere existimantes. Quod à [y] Gymnesiarum incolis vsurpatum legimus, incisa & desecta cadauera in vr-

ANNOTATIONES.

Sed & Tybarenos viros suos seniores præcipitasse tradit Eusebius d. lib. 1. præparationis Euangelicæ cap.3.

k In Co insula.] Strabo lib. 10. Aelianus variæ Historiæ lib. de Politiis. Sed & apud Sardos ex lege filij patres senio confectos fustibus cędebant, & vnà cum eo interemptorem sepeliebant. Ex Aeliano de varia Historia lib.4. post prin.

l Quod de Caspiis.] Strabo lib. 10. non semel. Eusebius & D. Hieronymus vbi suprà.

m In Scythia.] Silius lib.13.

At gente in Scythica suffixa cadauera truncis
Lenta dies sepelit putri liquentia tabo.

Lucianus autem in libello de lucta, scribit Scythas mortuos deuorare.

n In Phrygia.] Nicolaus Damascenus περὶ ἐθῶν apud Stobæum Sor.120. aut aliorum comput. 122.

o Sicut Nasamones.] Herodotus in Melpomene. Sed aliter Silius d. lib.13.

-- Quid? qui sano sepelire profundo
Exanimes mandant Libycis Nasamones in oris?

p Et Indos.] Herodotus in Thalia, Pomponius Mela lib.3. cap.7. Q. Curtius lib.8. cuius verba hæc sunt: Vnum agreste & horridum genus est, quos sapientes vocant, apud hos occupare fati diem, pulchrum, & viuos se cremari iubent. Quibus aut segnis ætas, aut incōmoda valetudo est, expectatam mortem pro dedecore habent vitæ. Nec vllus corporibus quę senectus soluit, honos redditur. Ex quo intelligis non omnes Indos id facere, sed genus eorum quos sapientes vocant, quòd quidem genus quintum erat. Primum enim tellurem exornat. Secundum militiam capessit. Tertium merces suas euehunt, & res externas inuehunt. Quartum rempub. temperant, iudicia reddunt, regibus assident. Quintum celebratæ illic & propriè in religionem versæ sapientiæ deditum, voluntaria semper morte vitam accenso prius rogo. Hæc enim propemodum sunt verba Plinij lib.6. cap.19. quæ vsurpauit Solinus cap.65. aut vt alij computant, 55. vbi tamen corruptè legitur, quietum genus pro quinto. Philo autem Iudæus in lib. de Abrahamo scribit Iudæorum Gymnosophistas senectutis, morbi longi & incurabilis, priusquam inualescat, accenso rogo seipsos exurere, quamuis possent ad tempus fortè diuturnum resistere.

q Alios inibi homines.] Vide an loquatur de aliis Indis.

r Et Aethiopes.] Diodorus Siculus lib.4. cap.1. Strabo lib. 16. vbi tamen non de omnibus Aethiopibus loquitur.

s Ipsosque Aethiopes.] Herodotus lib.3. Diodorus Siculus lib.3. c.5. vbi autoritate Ctesiæ Cnidij reprehendit ipsum Herodotum. & lib.4. c.1.

t Pæones.] Diogenes Laërtius in Pyrrhone.

v Ichthyophagi.] Diodorus lib.4. cap.3. Strabo lib.16.

x Troglodytæ.] Diodorus lib.4. Strabo item d. lib.16. Sextus Pyrrho, qui tamen de ramis Paliuri non loquitur.

y Gymnesiarum.] Diodorus Siculus libro 6. cap.5.

z Ara

nam imponant, desupérque ingentia saxa accumulent. [z] Arabum vero mos proditus est, vt Regum & summorum ducum elata cadauera, in loca tetra & inculta stercore obruant, ac cœno & fimo aggesto, terræ imponant. Panebij, siquando rex moritur, corpus quidem defodiunt, caput verò auratum in templo augustissimo consecrant dicantque. Sicut Saitanis Reges qui imperitarunt, intra septa templi sepelire assuetum erat, hoc sepulturæ genus optimum, & pietatis vltimum officium æstimantes. [a] Lotophagis nulla sepulchrorum habetur cura, sed defunctos in mare deiiciunt, parum referre arbitrati, igni, terra, vel aqua dissoluantur. [b] Apud Athenienses & [c] omnem ferè Græciam corpora non cremare, sed terræ condere, & sepelire cum funebri veste, Phrygibus vero igni imponere, antiquissimus mos fuisse proditur. Sed in humandis corporibus [d] Athenienses orientem versus, [e] Megarenses & Phœnices ad occidentem vertere solebant. [f] Aphri vero vt Græci sepeliunt. Maxima autem sepeliendorum cadauerum cura [g] Atheniensibus fuisse fertur, præcipue bello [h] peremptorum, ita vt qui illos inhumatos relinquerent, quouis supplicio dignos putarent. [i] Idcirco summos duces quia cæsos nauali pugna in mare deiecerant, grauibus pœnis & capitis supplicio affecere: quibus [k] cum peremptorum corpora assequi nequirent, illorum ossa & disiecta membra passim strata exquirere, & humo tegere defunctósque in acie, tumulo publicè extructo quotannis pro concione laudare, magnæ curæ fuit: adeo [l] vt Nicias cum exercitu iter faciens, ne duorum militum inhumata cadauera relinqueret, totum subsistere agmen, donec humarentur, iusserit. [m] Et Cimon Milciadis filius, vt pater sepulchro conderetur, captiuum se præbere non dubitauit. Traditum quoque est, [n] Cares morte sublatos milites, armatos sepelire: [o] & Sindos tot pisces

Arabum. *Panebiorum.* *Saitanorum.* *Lotophagorum.* *Atheniensium.* *Phrygum.* *Megarensium.* *Phœnicum.* *Aphrorum.* *Atheniensium in sepeliendis corporibus cura.* *Nicias.* *Cimon.* *Carum mos.* *Sindorum.*

ANNOTATIONES.

z Arabum.] Scilicet Nabateorum ex Strabone lib.16. ante fi.

a Lotophagis.] Idem Gregorius Gyraldus in lib. de sepulchris, vbi tamen nullum autorem citat.

b Apud Athenienses.] Lucretius lib.6. ad fi. Cic. lib.2. de Legibus. Laërtius in Solone. Verùm de illis hæc scribit Silius Italicus lib.13.

Cecropidæ ad patriam Mauortis sorte peremptos,
Decreuere simul communibus vrere flammis.

c Et omnem ferè Græciam.] Plutarchus in Solone, & Aelianus variæ historiæ lib. 5. & lib. 7. paulò ante fi.

d Athenienses orientem versus.] Plutarchus in Solone, & Laertius in Thalete Milesio, verùm Aelianus d. lib. 5. dicit ad occasum.

e Megarenses & Phœnices.] Plutarchus vbi suprà. Sed Aelianus vbi etiam suprà dicit ipsos Megarēses temerè ac sine discrimine mortuos sepelire.

f Aphri verò.] Herodotus lib.4.

g Atheniensibus.] Lex enim apud eos erat. Si quis in insepultum cadauer hominis incidat, omni parte id terra obruat. apud Aelianum d. lib. 5.

h Præcipuè bello peremptorum.] Vt patebit ex iis quæ mox dicentur.

i Idcirco summos duces.] Valerius Maximus lib.9. c.8.

k Quibus cùm peremptorum.] Nam ipsi Athenienses ossa illorum qui in Cheronia ceciderant, tumularunt, & publica oratione per Demosthenem laudarunt, vt tradit Plutarchus in vita ipsius Demosthenis.

l Adeò vt Nicias.] Idem Gyraldus in suis sepulchris, sed nullo quoque autore citato. At id est Plutarchi in vita illius. Cuius in eam hæc sunt verba in Latinum versa. Cúmque illuc discedens & iam aliquantum itineris progressus, amicorum duo cadauera insepulta reliquisse meminisset, agmen vniuersum sistere iussit, atque ad hostes præconem misit, qui mortuorum cadauera ad sepulturam repeteret, neque illam seu legem, seu consuetudinem veritus est, qua communiter ab omnibus iudicatur illos hostibus victoriam tacito consensu tribuere qui corpora ad sepulturam repetere coguntur. Vide Thucydidem & Plutarchum in vita illius.

m Et Cimon.] Idem Gyraldus vbi suprà nullo item autore citato. Id autem est Probi Aemilij in vita ipsius Cimonis, & Valerij Max.

n Cares morte.] Thucydides li.1. belli Peloponnesiaci in præfatione. Siquidem, inquit, cum expiaretur ab Atheniensibus hoc bello Delos, destructis sepulchris eorum quicunque in ea Insula decessissent, supra dimidium Cares agniti sunt genere armorum, cum quibus sepulti erant.

o Et Sindos.] Nicolaus de moribus Gentium, & Stobæus vbi suprà. Adde autem supradictis ex ipso Nicolao & Stobæo vbi suprà. Quod Chij combustis cadaueribus & ossibus collectis in mortario ea contundunt, deinde nauigio imponentes in altum nauigant, eaque per cribrum ad ventorum flatus dispergunt, donec omnino dissipentur & aboleantur. Et Thauri gens Scythica cum regibus extinctis gratissimos eorum amicos vnà sepeliunt. Si verò amicus quispiam regis interierit, pro illius dignitate & merito auriculam, vel totam vel eius partem amputat. Colchi defunctos non sepeliunt, sed ex arboribus suspendunt. Quòd & postremum scribit Aelianus variæ historiæ lib.4. post princip. vbi eos dicit in pellibus sepelire, & ita insutos ex arboribus

suspen

Iberorum. in sepulchris mittere, quot hostes confesisset qui humaretur. Sicut Iberi pro hostium interfectorum numero tot obeliscos apponunt, hoc insigne testimonium virtutis & expertissimum decus arbitrati. *Corpora quo condebantur.* Condebant enim prisci corpora vel arcis [p] lapideis, [q] vel fictilibus cum funebri tunica: quia nudũ iacere cadauer pro flagitio erat. [r] Reges vero externis differtos odoribus, in montibus sepeliunt: vnde deductum, vt illorum sepulchris pyramides apponãt, aut columnas. [s] *Romanorum.* Romani vero in domibus quas singuli incolebant, doliis aut vasculis: qua ex causa lares, quos domesticos vocant deos, colere cœperunt. [t] *Lex de mortuis in vrbe non sepeliendis.* Postea lege duodecim tabularum, ne in vrbe sepelirentur, néve vrerentur, graui fuit documento sancitum, cuius verba sunt: In vrbe ne sepelito, néve vrito. [v] Cineres tamen eius qui triumphasset, [x] aut imperatoris qui hostes bello domuisset, vel armis remp. auxisset, in vrbem ferre licebat: quibus hoc honoris causa, vt in foro conderentur, tributum est. *Spartanorum.* licet [y] apud Spartanos secus longe seruatum sit

ANNOTATIONES.

suspendere. Vide in nostris Commentariis Consuetudinum, & Lelium Gyraldum de sepulchralibus. Garamantes nuda corpora mortuorum in arena infodiunt. Ex Silio Italico lib.13.

Quid qui reclusa nudos Garamantes arena
Infodiunt, &c.

Et de Celtis statim posteà,

At Celtæ vacui capitis circumdare gaudent
Ossa (nefas) auro & mensis ea pocula seruant.

Et de Ponticis,

Exhausto instituit Pontus vacuare cerebro
Ora virûm, & longum myrrhata reponit in æuum.

Et de Nasamonibus,

Quid qui sæuo sepelire profundo
Exanimes mandant Libycu Nasamones in oris.

Eruli qui ac Danubij sunt accolæ, senibus & morbo male affectis, fas non æstimabant esse diutiùs viuere, sed ij propinquos rogare cogebãtur, vt se quãcitissime interimerent qui ingentem pyram struebant, & super eam tanquam fastigium quoddam hominem morti destinatum collocabãt, tum quispiam nulla ei necessitudine coniunctus pugione illum conficiebat, cognati autem ignem rogo iniicere, cremati ossa legere, terra condere legibus obligabantur. Defuncti autem vxor si non multo pòst iuxta viri sepulchrum laqueo vitam finisset, perpetuę ignominię nota inurebatur, vt tradit Procopius Tibareni gens Scythica, quos senes diligebant patibulis affigebant. Id quòd etiam Persas facere scribit Sextus Empiricus. Vide quoque Stobæum ser. 120. alias 122.

p Vel arcis lapideis.] Plinius lib.13.ca.13. vbi de Numa loquitur.

q Vel fictilibus.] Idem Plinius lib.35.c.12. Vbi dicit M. Varronem sese ita condi iussisse.

r Reges verò.] Virgilius lib.11. Aeneid.

-- Fuit ingens monte sub alto
Regis Dercenni terreno ex aggere bustum, &c.

Vbi Seruius. Apud maiores, inquit, nobiles aut sub montibus aut in montibus sepeliebantur. Vnde natum est, vt supra cadauera, aut pyramides fierent, aut ingentes collocarentur columnæ, citatque illud Lucani,

Et Regum cineres extructo monte quiescunt,
Cui Ptolemæorum matres seriemq́; pudendum
Pyramides claudant.

s Romani vero.] Seruius enarrans illum locum lib.5. Aeneid.

Præterea si noua diem mortalibus almum
Extulerit, &c.

Et rursus in eum locum lib.6. eiusdem operis,

Aedibus hunc refer antè suis, & conde sepulchro.

Vt, inquit, supra diximus omnes homines in suis domibus sepeliebantur, vnde ortum est, vt Lares colerentur in domibus, vnde etiam vmbras laruas vocamus.

t Postea lege duodecim tabularum.] Tullius lib.2. de legibus. vbi verba ipsa legis ascribit. Idque etiam postea nostris legibus cautum est. l. mortuorum. ff. de relig. & sumpt. fune. & l. prætor. §. D. Adrianus. ff. de sepul. vio. Ex quo etiam Paulus lib. 1. sententiarum. Corpus in ciuitatẽ inferri non licet, ne funestẽtur sacra ciuitatis. At qui cõtra ea fecerit, extra ordinem punitor. Verum Tullius vbi suprà subdit. In vrbe sepultos fuisse claros viros, aut eos quibus hoc ante eam legem virtutis causa tributũ est, vt Publicolæ, vt Tuberto, aut eos, si qui hoc, vt Fabritius virtutis causa solum legibus consecuti sunt. Sed quod ad Publicolam attinet, Dionysius Halicarnassæus lib. 5. senatum illi decreuisse in sepulturam impensas operariis locúmque rogo & sepulchro intra vrbem prope forum, qui honor, inquit, huic soli ex illustribus viris ad hanc diem contigit. Id quasi sacrarium gentis patet ad sepulturam eius posteris. Sed adde quod etiam apud Sicyonios lege neminem intra mœnia humari licebat, vt tradit Plutarchus in vita Arati in fi.

v Cineres tamen eius.] Plutarchus Probl. c.79.

x Aut Imperatoris.] Ex Seruio lib.11. Aeneid. in eum locum,

-- Aruectáque partim
Finitimos tollunt in agros, vrbiq́; remittunt.

Eutropius li.8. de gestis Romanorum. scribit Traianum solum Imperatorum omnium intra vrbem fuisse sepultum, ossáque eius collocata in vrna aurea in foro quod sibi ædificauit, columna ibi posita, quod & post eum tradit Aurelius Victor in vita illius. Adde autem Vestales in vrbe habuisse sepulchra, quia legibus non tenerentur, vt tradit Seruius in d. lib.11. in locum antea citatum. Vbi & illud addit, eas quoque nocentes licet viuas tamen intra vrbem in campo scelerato obrutas fuisse.

y Licet apud Spartanos.] Plutarchus in vita Lycurgi, & in antiquis institutis Lacedęmoniorum.

z Non

Lycurgi lege, quibus & in vrbe, & secus deorum templa sepelire permissum.[z] Non sic Athenis: nam in campo extra vrbem tumulus erat, in quo columnæ extabant, in quibus defunctorum nomina per singulas tribus, qui illic conditi erant, continebantur. [a] Corinthi quoque extra vrbem maximorum virorum monumenta fuere. Inter quæ [b] Diogenis Synopensis, quem canem Græci cognominarunt, sepulchrum visebatur. [f] Reliqui vero in [d] agris quisque suis, aut in fundo [e] suburbano, seu auito & patrio solo [c] ex Senatusconsulto Cneo Duillio consule, Romæ humari consueuere. [g] In quibus sepeliendi licet toto generi & familiæ ius esset à principio, postea vt in familiam ius sepulchri non descenderet, recentiore cura prouisum fuit. Frequentius [h] in Flaminia, [i] aut Latina via, ac suburbiis & anfractibus viarum, Romanorum gentilitia sepulchra fuere. Ibique [k] Calatini, Scipiones, Seruilij, & Metelli, aliorúmque honestissimæ familiæ condebantur: [l] ad quæ vasa figulini operis, nonnunquam arma militaria, en-

Atheniensium.

Corinthiorum.

Diog. Cynici sepulchrum.

Loca gentilitiorum sepulchrorum Romanorum.

ANNOTATIONES.

z Non sic Athenis.] Thucydides libro 2. belli Peloponnesiaci, vbi tamē arcis dicit fuisse distinctas tribus: lege autem Solonis prohibitum erat, ne intra vrbem sepelirentur, vt scribit Cicero 2. de legibus. Ex quo Seruius inter epistolas familia. Ciceronis lib. 4. epist. Ab Atheniensibus locum sepulturæ intra vrbem, vt darent impetrare non potui, quòd religione impediri se dicerent: neque tamen id cuiquam antea concesserant. De his autē Silius lib. 13.

Cecropidæ ob patriam Mauortis sorte peremptos
Decreuere simul communibus vrere flammis.

Sed adde quòd ipsis Atheniensibus singulis singula erant sepulchra. Megarenses autem tres & quatuor vno sepulchro sepeliebant, autore Plutarcho in Solone.

a Corinthi.] Quod probat exemplo, quod sequitur.

b Diogenis Synopensis.] Pausanias lib. 2. Corinthum (ait Græcè quidem, sed in hunc sensum) proficiscentibus monuméta in itinere cùm alia apparent, tum ad portam Diogenes Synopensis, quem Græci canem cognomento appellarunt, ad portam sepultus.

c Reliqui verò.] Ad Romanos redit.

d In agris quisque suis.] Vide quos in eam rem cito infrà lib. 6. c. 19.

e Aut in fundo suburbano.] In quam rem vide locum Suetonij citatum infra in verbo, aut Latina via.

f Ex Senatusconsulto.] Cuius meminit Seruius in lib. 11. Aeneid. loco supra citato in verbo, aut Imperatoris.

g In quibus.] Vide infrà lib. 6. c. 14.

h In Flaminia.] Strabo lib. 5. Vide Martialis lib. 6. epig. 28.

Hic sub marmore Glaucias humatus
Iuncto Flaminiæ iacet sepulchro.

Et lib. 11. epig. 14. in Epitaphio Paridis,

Quisquis Flaminiam teris viator,
Noli nobile præterire marmor.

Et Iuuenalis Saty. 1. in fi.

Experiar quid concedatur in illos
Quorum Flaminia tegitur cinis, atque Latina.

i Aut Latina via.] Iuuenalis vbi pauló ãntè. Et rursum saty. 5.

Clinosæ veheris dum per monumenta Latinæ.

Et Suetonius in Domitiano cap. 17. Cadauer eius populari sandapila per vespilones exportatum Phyllix nutrix in suburbano suo Latina via, loco à Pontifice dato funerauit. Ex quo & illud vides, solere Pontifices locum sepulturæ dare, quod & Strabo insinuat lib. 5. Cæterùm Abdias ille qui Apostolorum vitas descripsit, tradit corpora D. Petri & D. Pauli in via Latina fuisse sepulta.

k Ibique Calatini.] Cicero lib. 1. Tuscul. quæst. non longè à princip. An tu, inquit, egressus porta Capena, cùm Calatini, Scipionum, Seruiliorum, Metellorum sepulchra vides, miseros putas illos. Sed & de sepulchro & monumento Scipionum Liuius 4. Decad. lib. 8. non multo antè fi. Sed adde in campo quoque Martio: corpora magnatum & Imperatorum, qui de repub. bene meriti fuerant, Populi Romani beneficio in campo Martio tumulabantur, quod hinc videre licet, quod cum Pompeius Funus Iuliæ vxoris suæ eiusdémque filiæ Cæsaris apud Albanum tumulare appararet, à plebe coactus est, in Campum Martium efferre, vt tradit Plutarchus in vita ipsius Pompeij, vbi & ipse quoque scribit, quòd cum Lepidus, & alij nonnulli obstarent ne in campo ipso Martio Sylla tumularetur, Pompeius præsidio suo gloriam defensionémque attulit. Et Appianus lib. 1. bellorum Ciuilium, funus Syllæ describens, Iidémque, inquit, campo Martio intulere, quo in loco Reges duntaxat humari consueuerant. Suetonius in Cæsare cap. 84. scribit ipsius Cæsaris corpus in campo Martio iuxta Iuliæ tumulum fuisse crematum. Et in Augusto cap. 101. Corpus item ipsius Augusti fuisse delatum in campum Martium & crematum. Sed & quod ad cæteras gentes pertinet, adde superioribus quòd apud Sicyonios intra mœnia neminem humari licebat. Et Plutarcho in vita Arati ad fi. Apud Troianos autem corpora sepeliebantur ante portas ciuitatis, vt tradit Dares Phrygius, si is est, in lib. de excidio Troiæ, dum dicit Priamum suorum more Herculem & Hectorē ante portas sepeliuisse. Contrà Tarētini mortuos omnes iuxta vetus quoddam oraculum intra mœnia sepeliebant. Nam Deum illis per oraculum significasse satius illis fore, si cum pluribus habitarent: illos verò sic se quamoptimè iuxta oraculum habitaturos putare, si mortuos quoque intra mœnia secum retinerent.

l Ad quæ.] Vide hic omnino quæ dicentur infrà ca. 7. incip. quæque defuncto, &c.

ſesque & libellos, aliaque quæ defuncto cordi in vita fuerant, quorúmque efficaci ſtudio tenebatur, ferre, & eodem ſepulchro tegere aſſuerant, vt ea quæ viui dilexerant, vnà conderentur. Memini dum Romæ agerem, in vetuſtis ſepulchris, quæ in via Appia plurima viſuntur, inter ædificia hortóſque, intérque coagmenta lapidum, erutum cadauer fuiſſe, multo æuo vetuſtum, adoleſcentulæ mulieris facie, capillo, oculis, naribus, & reliquis lineamentis prorſus integris & incorruptis: niſi quòd veſtigia liquaminum & vnguentorum quibus delibutum fuerat, apparebant: recenti ſpecie, inſcriptione nulla, qua nomen defunctæ innoteſceret. Pomponius tamen vir, vt in ea ætate, veterum literarum impenſe doctus, Tulliolam Marci Tullij Ciceronis filiam, de cuius obitu ad Seruium Sulpitium ſunt epiſtolæ, aut Priſcillam Abaſcantij, de qua Sylua Papinij extat, fuiſſe augurabatur. Id quibus argumentis aſſeueraret, cùm nulla inſcriptionis veſtigia extarent, prorſus neſcimus.

Tulliola corpus inuentum.

Conſularia comitia per quos fiebant, quaue poteſtas conſulis, quantumq́ ius & quæ dignitas foret.
Cap. III.

Comitia conſularia per quos fiebant.

Omitia [a] conſularia nouis conſulibus creandis, [b] non modo per conſules haberi, ſed per [c] interregem, nonnunquam abſentibus conſulibus, alterum conſulem, cuius erat ſors, vt comitiis præeſſet, ex prouincia euocari, aut ſi morbo vel neceſsitate impediti, commodo reipublicæ auocari non poſſent, [d] dictatorem dici, qui comitiis præeſſet, ſæpe reſcriptum eſt. Dicebat enim dictator conſulem ex patrum decreto, nonnunquam ex opinione ſua, illum cui militares & ciuiles artes, ac imperatoria conſilia forent, quique è republica magis eſſe videbatur. Tametſi dictatorem comitiorum cauſa aliquando [e] ſe conſulem creaſſe, & in magiſtratu fuiſſe legamus, qui comitiis habitis dictatura ſe abdicabat. Eadem vero comitia conſularia, non ſolum cùm vtrunque conſulem fieri, ſed cùm altero defuncto collegam coaptari oporteret, ſæpe indici haud dubium eſt. Ipſiſque comitiis plebem intereſſe, ac centurias & tribus in campum aduocari frequenter inuenimus. [f] quanuis ſine plebe per patres clientéſque patrum plerunque habita legamus. [g] In quibus etiam abſentes non modo patricios, [h] ſed plebeios conſules nomi-

ANNOTATIONES IN CAP. III.

a Comitia conſularia.] De Comitiis conſularibus Cicero in Orat. pro Murena, non vno in loco. & in epiſto. ad Atticum lib.6. & Suetonius in Domitiano cap.10. & Cornelius Tacitus lib.1.in fi.

b Non modo per conſules.] Id prope perpetuum eſt apud Liuium & cæteros.

c Per interregem.] Liuius 1.Deca.lib.3. In creatione Lucretij Tricipitini, & T. Veturij Gemini conſulum, & lib.4.in creatione L.Papyrij Mugilani, & L. Sempronij Atratini conſulum, & iterum eodem lib.in creatione A.Cornelij Coſsi, & L.Furij Medullini conſulum, & lib.6. non ſemel in creatione Tribunorum militum. & lib. 7. in creatione C. Sulpitij Petici, & M. Valerij Publicolæ conſulum, & iterum in creatione M.Valerij Coruini, & A.Cornelij Coſsi, & lib.8.in creatione Manlij Torquati, & P. Decij Muris conſulum: rurſumque in creatione C. Petilij & L.Papyrij Mugillani conſulum, & alibi ſæpe.

d Dictatorem.] Liuius 1. Decad. lib. 8. & aliis multis locis citatis ſuprà lib.1.ca.6. in duobus locis.

e Aliquando ſe conſulem creaſſe.] Cæſar dictator & Conſulem ſe & P. Seruilium Iſauricum deſignauit, & intra 11. diem Dictaturam depoſuit, vt perhibet ipſe Cæſar lib.3. belli Ciuilis in princ. Et Plutarchus in vita illius. Sæpe autem aliàs Dictatores ipſi ſunt creati conſules. Cuiuſmodi fuit Q.Fuluius, apud Liuium 5.Decad.lib.7.

f Quanuis ſine plebe.] Nam & ſic creati ſunt conſules T. Quintius, & Q. Seruilius per patres Clientéſque patrum, cum plebs irata voluiſſet conſularibus comitiis intereſſe, vt tradit Liuius 1.Dec. lib.2.non longè à fi.

g In quibus etiam abſentes.] Nam & M.Claudius Marcellus, & M. Valerius abſentes dicti ſunt conſules apud Liuium 3. Decad. lib. 6. Et alij ſæpe apud eundem. Plutarchus tamen tum in Cæſare, tum in Catone Vticenſi ſcribit legem fuiſſe apud Romanos, vt qui magiſtratus peterent (loquitur autem de conſulatu) comitiis præſentes adeſſent. Ideo cùm Cæſar petiuiſſet, vt ſibi per alium petere conſulatum liceret, nō id obtinuit. Ob idque omiſſa petitione triumphi vrbem intrauit.

h Sed plebeios conſules.] Vide infrà lib.6.c.24. Et Plutarchum in Camillo ad fi.

nari licuit. [i] Tametsi æuo succedente ex longo interuallo nobilitas adeo consulatum inuasit, vt soli patricij penes quos maximæ diuitiæ fuere, eiecta plebe, ad consulatum assumerentur. Adeóque plebs obnoxios summisit animos, vt nulli plebeio ad capessendos consulatus, & intermissum honorem vendicandum animus fuerit, a qua impotentia nobilitatis post aliquot annos, vrgente belli discrimine, patricij desiuere, tunc quum perculsa nobilitate, Caius Marius nouus homo bello Iugurthino consul factus, plebi Romanæ intermissum diu consulatum restituit. [k] Et tametsi nisi quæsturam, ædilitatem, & præturam per gradus antea gessissent, ad consulatum nulli admitterentur: plerunque tamen eos qui nullos antea curules gesserant magistratus, quibúsque mandatus honor non fuisset, consules creatos inuenimus. [l] Caius Claudius Cento comitiorum causa dictator dictus, Publium Seruilium Quinti filium Galbam, [m] qui nullum antea honorem gesserat, consulem creauit. [n] Et Pompeius Magnus ex senatusconsulto legibus solutus, priusquam alicui magistratui præfuisset, consul factus est. Quorum nomina, postquam comitiis relati erant consules, in fastis & annalibus (vnde tempora & annos Romani designabant) in primis annotare soliti sunt, ex quibus turpissimorum consulum propter flagitia & dedecora sæpe nomina inducebantur: id quod actis testabatur. [o] Is vero qui consul dictus designatúsque fuerat, antequam magistratum iniret, collegam sibi sæpe nominabat, quòd è republica videbatur: vt positis simultatibus, vna mente, consilio ac virtute, nec fœdo certamine, & per dissidium, quod praua ambitio solet, respublica ageretur, vtque ex voluntate sua consul quem maxime appeteret, collegam haberet. Nonnunquam senatus collegam dixit. [p] Sæpius vero ipsis comitiis duo fuere creati consules communi studio votóque. Erant ergo Romæ bini consules potestate pari, sicut apud Iberos bini deliguntur reges: alter qui iura daret, alter qui populis præesset, & Carthaginensibus duo annui reges præfuere, [q] qui Suffetes dicti. [r] Aliquando iudicum ordo præfuit, qui rerum & personarum ius habebant. [s] Et Lacedæmoniis bini præfecti, mox bini reges

Consulatus ad plebem reuolutio.

Consules sine magistratu alio praecedente creati.

Collega consulis.

Consules bini apud Romanos.

Reges bini apud Iberos & Carthag.

Praefecti & reges bini apud Lacedam.

ANNOTATIONES.

i Tametsi æuo succedente.] Hæc vsque ad clausulam, Et tametsi, sunt ex Plutarcho in vita Marij.

k Et tametsi.] Liuius 4. Decad. lib. 2. tradit, quòd cum M. Fuluius & M. Curius, tribuni plebis impedirent T. Quintium Flaminium ex quæstura consulatum petere. Iam enim Aedilitatem, Praturámque fastidire, nec per honorum gradus documentum sui dantes nobiles homines tendere ad Consulatum, sed transcendendo media, summa imis continuare. Cùm autem ea res ex Campestri certamine in senatum venisset, patres censuerunt, qui honorem quem sibi capere per leges liceret, peteret: in eo populo creandi quem velit, potestatem fieri æquum esse. In autoritate patrum fuere Tribuni. Hæc ibi. Appianus Alexandrinus lib. 1. bellorum Ciuilium. Sylla, inquit, neque aliquem prius Prætorem quàm quæstorem esse voluit, nec consulem antequam attingere. Et rursus eodem lib. ad fin. Pompeius & Crassus ad consulatum petendum descenderunt. Crassus quidem iam prætura functus, iuxta Syllæ legem. Pompeius vero neque præturam, neque quæsturam adeptus. Nostris autem legibus, vt gradatim honores deferātur, edicto, & vt à minoribus ad maiores perueniatur epistola D. Pij ad Titianum exprimitur. Hæc enim sunt verba l. vt gradatim in princip. ff. de munerib. & honor. Et alibi in l. scilicet, honor. §. gerendorum. cod. tit. ita scribitur: Gerendorum honorum nō promiscua facultas est, sed ordo certus huic adhibitus est. Nam neque pruis maiorem magistratum quisquam, nisi minorem susceperit, gerere non potest. Et huc pertinet l. 1. C. eod. tit. & vide suprà lib. 2. c. 2.

l Caius Claudius Cento.] Liuius 3. Deca. lib. 5. in fi. Sed vt ibi videre est, non hic fuit C. Claudius, sed Appius Claudius Pulcher.

m Qui nullum antea honorem.] Et vt loquitur Liuius vbi suprà, nullum curulem magistratum.

n Et Pompeius Magnus.] Appianus loco suprà citato in verbo, Et tametsi. & Plutarc. in vita illius.

o Is verò qui consul.] Nam apud Liuium 4. Decad. lib. 7. M. Fuluius Nobilior consul creatus, cùm cæteri candidati Centurias non explessent, postero die Cn. Manlium collegam dixit.

p Sæpius vero.] Id videre licet apud Liuium, & Dionysium Halicar. vbique, & cæteros rerum Romanarum scriptores.

q Qui Suffetes dicti.] Liuius 3. Decad. lib. 8. & iterum lib. 10. non multò post princip. & 4. Decad. lib. 4. ad fi. quibus locis non reges eos appellat, sed primo loco dicit illos summum Pœnis fuisse magistratum, secundo dicit eos fuisse velut consulare Imperium apud Carthaginenses. Tertio simpliciter eos nominat sine alio vllo titulo.

r Aliquando iudicum ordo.] De Carthaginensibus intelligit.

s Et Lacedæmoniis.] Hæc vsque ad clausulam, Quòd apud Achæos, est Plutarchi in vita Agidis & Cleomenis. Et vide infrà lib. 4. c. 23.

nomine magis quàm imperio, ex Procli & Heristhenis familia primò, postea ex Eurytionis & Agidis: demum ex Heraclidarum genere, pari iure & imperio non dissimili imperitarunt, tametsi Lycurgus reipublicæ curam per ordines diuiserit: quod [t] apud Achæos simile accepimus, vt binos prætores annuos sibi præficerent, qui publicas res simul & iudicia curarent: aliquando decẽ, [v] quos δημιουργὺς vocabant. Athenienses vero post eiectos triginta tyrannos, qui plures quàm mille quingẽtos indemnatos necauerunt, neque sinebãt cognatos funeribus adesse: decem qui præessent, per [x] Thrasybulum accepere: mox ipsis à Pausania eiectis, [y] Prytanes numero quinquaginta præfuere: quæ pars decima senatus erat, quorum numerus quingentorum fuit. In quo obseruatum est, vt nemo ex genere Athamantis natu maximus prytanes fieret: qui etiam [z] Rhodi summus erat magistratus. Apud Chaones autem annui magistratus ex primoribus ciuium deliguntur. [a] Armeniorum Megistanes, [b] Cretensium Cosmi dicti sunt: [c] sicut Persarum, Magi & Caramanges, qui loco prætoris erant. [d] Bœotiis vndecim summæ rerum præerant, qui pacis belliq́ue temporibus ius dicebant. [e] Qui quidem consules, &si pari honore essent, non tamen simul insignia consulatus aut imperium habebant. Nam postquam Iunius Brutus, eiecto Tarquinio, & regibus exterminatis, cum Collatino consul creatus est, licet omnia iura & insignia quæ apud reges erant, populus consulibus concessa voluerit, tamen ne duplicatus terror videretur, si apud vtrunque consules fasces videret, cautum fuit vt apud alterum, eum videlicet qui imperium haberet, fasces essent. [f] Ideo alternis mensibus, modo ad vnum, modo ad alterum consulem fasces transire voluere. Idémque sequutis temporibus, dum imperium & respublica stetit, seruatum est. [g] Sed tamen quo mense fasces non habebat, accensus apparebat consuli, lictores vero sequebantur: quod intermissum diu, postea Cæsar reuocauit denuo. Et quanuis [h] consuli antiquiori fasces darentur prius, veluti caniciem & annos venerantes: postea [i] lege Iulia cautum fuit, vt ei qui plures liberos quàm collega haberet: aut si numero pares essent, qui maritus foret, præferretur: aut si omnia essent paria, antiquior fasces acciperet: eos tamen qui secundum gererent consulatum, alteri nouum ineunti, præferri haud dubium est. Erant ergo consulatus insignia, [k] duodecim fasces, lictores totidem, [l] purpurea

Lycurg. per ordines.
Achai.
Athenienses.
Prytanes.
Chaones.
Megistanes.
Cosmi.
Magi.
Caramanges.
Fasces vicissim apud alterum duntaxat consulem.
Viri prius darentur fasces.
Consulatus insignia.

ANNOTATIONES.

t Quod apud Achæos.] Vide suprà lib.2. c.15.

v Quos δημιουργὺς vocabant.] Liuius 4. Deca. lib.2. & lib.8.

x Per Thrasybulum.] Probus Aemilius in vita illius. Et vide Xenophontem.

y Prytanes.] De hisce magistratibus vide Suidam & Pollucem lib.8.c. περὶ ἱππάρχων φυλάρχων, νομοφυλάκων, καὶ πρυτανέων. & Demosthenis interpretem, & nouissimè Budæum nostrum in commentariis linguæ Græcæ.

z Rhodi.] Liuius 5. Decad. lib.2. & Plutarchus in Politicis. & Appianus Alexandrinus bellorum Ciuilium lib.4.

a Armeniorum Megistanes.] Cornelius Tacitus lib.15. & vide etiam in nostris Commentariis Nobilitatis cap.37. nu.31.

b Cretensium cosmi.] Aristoteles lib.2. Politicôn cap.8.

c Sicut Persarum.] Vide infrà lib.4. c.13.

d Bœotiis.] Vide Pausaniam.

e Qui quidem consules.] Ad Romanos redit. Id autem est ex Liuio 1. Dec. lib.2.

f Ideo alternis mensibus.] Hic omnino vide quæ scripsimus in nostris Commentariis Primigeniorum, in 17. quæst. nu.10. & 11.

g Sed tamen quo mense.] Suetonius in Cæsare cap.20. Antiquum, inquit, retulit morem, vt quo mense fasces non haberet, accensus ante illum iret. Lictores ponè sequerentur.

h Consuli antiquiori.] Plutarchus in publicola, & Gellius lib.2. cap.15. Valerius Max. lib.4. cap.1. post prin.

i Lege Iulia.] Gellius vbi suprà.

k Duodecim fasces.] Valerius Max. lib.2. cap. itẽ 2. vbi de Lucio Quintio Cincinato. & lib.6. c.11. post principium. vbi de Cn. Cornelio Scipione. Liuius 1. Decad. lib. 3. vbi loquitur de decemuiris. Plutarchus in Paulo Aemilio, & Martialis, ex quò intelliges & id quoque fuisse obseruatum tempore Imperatorum lib. 8. epig. 66. quo loco loquitur de Silio consule,

Augusto pia thura victimasq́,
Pro nostro date Silio Camœnæ,
Bissenos iubet en redire fasces
Nato consule, &c.

l Purpurea prætexta.] Nam & ad L. Quintium Cincinatum consulem absentem citatum in agro arantem repertum, purpurea missa est, apud Dionysium Halicarnasseum lib. 10. Idq́ue etiam tempore Imperatorum, vt etiã diximus de 12. fascibus.

Nam

prætexta, [m] curulisque sella. [n] Quin etiam eum qui antea consul fuisset, iterum & sæpius consulem creari: [o] & qui dictaturam gessisset, in consulem assumi posse, nemo dubitauit. [p] Quintus tamen Fabius Maximus legem tulit ad populum, [q] ne intra annos decem eundem consulem refici liceret. quam legem consensu tacito abrogatam, [r] Sylla iterum promulgauit. Creatis ergo consulibus prouinciæ nominabantur, vt eas vel ipsi inter [s] se compararent, [t] sortirentúrve: quos ire ad bellum, quos præesse exercitibus oporteret: vel si in deligendis prouinciis non conueniret, [v] extra sortem senatus decerneret. [x] Quod lege curiata cauebatur, vt senatus contra legem curiatam sine sorte prouincias designaret: aut si senatus auersaretur, per populum agi poterat [y] vt extra ordinem consuli prouincia daretur: [z] tametsi vtrunque consulem in eandem prouinciam cum exercitu profectum quandoque legamus. Optionem tamen deligendæ prouinciæ extra ordinem collegæ dari, [a] aut suam sortem permutare cum collega absque decreto senatus, antiquo more non licebat. [b] Ad quas pro-

Lex à Fabio lata.

Prouinciarum sortitio inter consules.

Lex curiata.

ANNOTATIONES.

Nam vt Martialis ad id, quòd nuper ex eo adduximus, paucis interiectis subdit,

Gaudenti superest adhuc quod optet.

Et vide nu.seq.

m Curulisque sella.] Dionysius Halicarnasseus lib.3. inter insignia regum Romanorum fuit eburnea sella, & alia pleraque, quibus post reges exactos vsi sunt consules, præter coronam auream, togamque pictam, postea tamen triumphantibus ex S.C. permissum auro vti, & togis pictis purpureis.

n Quin etiam eum.] Id ex infinitis locis Liuij, & cæterorum scriptorum intelligitur cùm dicitur iterum, & 3. & 4. consul &c. Nam & fuere qui 5. & 6. Consules fuere M. autem Crassus, quod nemini alteri contigit (præter Cæsares) 7. consul fuit, vt omnes testantur.

o Et qui dictaturam.] Quòd & nos suprà diximus.

p Quintus tamen Fabius.] At non eam legem tulit Fabius, sed eam non latam recitari iussit, cum illum consulem nominasset apud Liuium 1. Deca. lib.10.

q Ne intra annos decem.] Hic omnino vide quæ scripsi in l.si vnquam. in præfatione nu 24. Et hæc sane.

r Sylla.] Appianus lib.1. bellorum Ciuilium.

s Inter se compararent.] Id sæpe faciebant, vt videre poteris apud Liuium. Sed vnum tantùm locum citabo, qui & ad nu.seq. pertinet qui est 3. De. lib.10. in prin. Cn. Seruilius Cepio, & Cn. Seruilius Geminus consules, cùm de repub. bellóque, & prouinciis ad senatum retulissent, censuerunt patres vt consules inter se cõpararent sortirentúrq; vter Brutios aduersus Hannibalem, vter Hetruriam ac Ligones haberet prouinciam.

t Sortirentúrve.] Quod & sæpissimè obseruabant apud eundem. Et vide in nostris Commentariis Primigeniorum quæst.17. in 1. epist.

v Extra sortem senatus.] Apud Liuium 3. Decad. lib.8. Cùm P. Cornelius Scipio, & P. Licinius Crassus consules creati essent. Sicilia extra sortem concedête collega Scipioni delegata est. Et id quoque sæpissimè apud eum factitatum est.

x Quod lege curiata.] Cicero lib.1. epist. fami. epist.10. incip. quod rogas &c.

y Vt extra ordinem.] Sic Q. Fabio extra ordinem Volscorum prouincia data est, apud Liuium 1. Decad. lib 13. post prin. Sic M. Popilio Linati eiusdem Decad. lib.7. Et M. Valerio Coruino lib.8. & Fabio Maximo lib.10. & Cn. Pisoni Hispania, apud Suetonium in Cæsare, c.19.

z Tametsi vtrunque consulem.] Sic enim idem Q. Fabius, & T. Quintius consules ambo aduersus Aequos cum suis exercitibus processere. ibi paulò pòst. Et similiter T. Romulius, & Q. Veturius cum exercitu missi aduersus eosdem, in eod. lib.3. Item T. Quintius Capitolinus, & Agrippa Furius in eosdem alio loco eiusdem lib.3. & Pub. Sulpitius Auerrio, & P. Sempronius Sophus consules missi aduersus Aequos eiusdem 1. Decad. lib. 9. paulò ante fi. Et Fabius Maximus, & P. Decius Mus consules aduersus Samnites eiusdem 1. Decad. lib.10. & Q. Fabio Max. & Q. Fuluio Flacco decreta est eadem prouincia Italia, scilicet 3. Decad. lib.7. Atque etiam M. Marcello, & T. Quintio Crispino eadem prouincia, in eodem lib. Et L. Veturio Philoni, & Q. Cecilio Metello consulibus eadem quoque prouincia aduersus Hannibalem decreta eiusdem 3. Decad. lib.8. Et M. Aemilio Lepido, & C. Flaminio consulibus. Senatus vtrique Ligures prouinciam decreuit. Cui S.C. cùm Lepidus intercederet ob ea quæ illic sunt declarata. His auditis senatus in sententia perseuerauit, vt consulibus ambobus Ligures prouincia esset, apud eundem 4. Decad. lib.8.

a Aut suam sortem permutare.] Id videre licet apud Liuium 3. Decad. lib.7. Senatus, inquit, liberam potestatem fecit consulibus, & supplendi vbi vellent, & eligendi de omnibus exercitibus quos vellent, permutandíque, & ex prouinciis quos è republica censerent esse traducendi. Et 4. Decad. lib.5. Sed his, inquit, duobus primum S.C. Plebis etiam scito permutatæ prouinciæ sunt.

b Ad quas profecturi consules.] Neque enim in prouincias ire solebant, nisi prius factis sacrificiis. Liuius Decad 5. lib. 4. de Paulo Aemilio loquens: Ab hac concione, Latinis, quæ pridie Calendas Aprilis fuerunt, in monte sacrificio ritè perpetrato, protinus inde & Coss. & Præto. Cn. Octauius in Macedoniam profecti sunt.

Prouincia minores. *Consules statim à creatione quid agerent.* *Paludamentum & trabea vestes consulares.* *Consules dictatores & praetores in bellum profecturi.*

fecturi consules, si cæsis hostiis & sacrificio perfecto, non facile litarent, sæpe diffuso tempore ire supersessum est. Inter quas fuere minores prouinciæ, pauci momenti, & ferè defamatissimæ, [c] vt syluarum colliumque, ne compingendis nauibus materia deesset, & frequens ad omne genus operum materia suppeteret. Consules vero nominatos, ab ipso inito magistratu legiones cum collega partiri, [d] ac Iouis optim. max. templum adire, [e] senatum habere, eúmque de prouinciis, deque omni statu reipub. consulere, [f] Latinas ferias indicere, Iunonique Sospitæ, [g] & Ioui Latiali solenne sacrum in Albano facere: [h] in quo carnem Latinis populis diuidere mos erat, sæpe perspectum est, [i] indéque auspicato ad vota nuncupanda [k] in Capitoliũ ire, [l] votisque nuncupatis, [m] paludatos vel [n] trabeatos in veste regia, prosequentibus primoribus patrum, in prouincias quasque suas proficisci: [o] & prius quàm ad hostes ducerent legiones, ad populum concionari de prouinciis, de administratione belli, & quam spem de se polliceri posint, referre solitos inuenimus. Ex omnibus quoq; magistratibus solos consules, dictatores, prætorésque, consularibus auspiciis creatos, antequam adeant magistratus, Lanuuij Vestæ & penatibus rem diuinam facere tradunt. [p] Quibus in bellum profecturis, militaris supellex cõsulari maiestate digna, scribæ, librarij, præcones, apparitores, muli & tabernacula publice dabantur. Quæ quidem paludamenta mox sequuti Cæsares sibi desumpsere. [q] Diuus vero Augustus proconsulibus profecturis in prouincias, pro mulis & tabernaculis certam pecuniam subtaxari iussit. [r] Alexander vero Seuerus ituris præsidibus in prouincias, mulos, equos, vestes & co-

ANNOTATIONES.

c Vt syluarum colliumque.] Ex Suetonio in Cæsare cap. 9. vbi interpres id minimè intellexisse videtur, quantumlibet oculatissimus. Hincque illud Virgilij eglo. 4.

Si canimus syluas, syluæ sunt consule dignæ.

d Iouis optimi max. templum adire.] Liuius 3. Dec. lib. 1. ad fi.

e Senatum habere.] Liuius 3. Deca. lib. 6. in prin. Cn. Fuluius Centimalus P. Sulpitius Galba consules, cùm idibus Martiis magistratum iniissent, senatu in Capitolium vocato, de repub. de administratione belli, de prouinciis exercitibúsque patres consuluerunt, & eiusdem Decad. lib. 10. in princip. Cn. Seruilius Cepio, & Cn. Seruilius Geminus consules. cùm de repub. bellóque, & prouinciis ad senatum retulissent, quod nos alibi supra ad aliud retulimus. Et huiusmodi multa similia leges apud eundem.

f Latinas ferias indicere.] Liuius 3. Dec. lib. 1. paulo ante fi. & etiam eiusdem Deca. li. 2. post prin.

g Et Ioui Latiali.] Liuius in vtroque loco citato suprà in verbo, Latinas ferias.

h In quo carnem.] Cice. in Oratione pro Plancio. Quibus in municipiis vix iam qui carnem Latinis petant inueniuntur.

i Indéque auspicato.] Liuius 3. Deca. lib. 2. post princ. & aliàs sæpe.

k In Capitolium ire.] Liuius eiusdem 3. Decad. lib. 7. in prin.

l Votisques nuncupatis.] Liuius 4. Deca. lib. 1. Tum, inquit, P. Sulpitius secundum vota in Capitolio nuncupata paludatur cùm lictoribus &c. Et ipse in Capitolium descenderem, vnde votis rite nuncupatis profectus sum. Et 5. Decad. lib. 1. Increpat C. Claudium pulchrum consulem, cui Histria prouincia sorte obtigerat, quod votis non nuncupatis, non paludatis lictoribus, in eam prouinciam abiisset, ob quod milites ei parere voluissent, coactus est Romam redire. Indéque votis ex more nuncupatis, & paludatis lictoribus in prouinciam ire. Et eiusdem 5. Decad. lib. 2. Per hos fortè dies P. Licinius consul votis in Capitolio nuncupatis, paludatus ab vrbe profectus est. Et Cæsar lib. 1. belli Ciuilis non multò post princip. Paludatique votis nuncupatis exemit.

m Paludatos.] Liuius 1. Decad. lib. 9. dum dicit Consulibus in pace Caudina paludamenta fuisse detracta. & 4. Decad. lib. 1. vbi suprà nu. præced. & lib. 7. vbi loquitur de L. Cornelio consule. & 5. Decad. lib. 2. vbi etiam suprà. Et Cæsar vbi item suprà. Et adde quòd non solùm ipsi, sed & ipsorum lictores paludati erant, vt vides ex ipso Liuio 5. Decad. lib. 1. vbi suprà, & nu. etiam præced. Et eiusdem 5. Decad. lib. 5. in Oratione M. Seruilij. Consul, inquit, proficiscens prætórue paludatis lictoribus in prouinciam ad vota in Capitolio nuncupat.

n Vel trabeatos.] Trabeam enim fuisse etiam consulum patet ex Dionysio Halicarnassæo lib. 5. & Marcellino lib. 25. haud dubiè autem regum Romanorum fuisse intelliges infrà lib. 5. c. 18.

o Et prius quàm ad hostes.] Vide suprà in verbo, Votisque nuncupatis.

p Quibus in bellum profecturis.] Cicero in 7. in Verrem act. vbi muli, vbi tabernacula, vbi tot, & tanta ornamenta magistratibus, & legatis à senatu, populóque Ro. permissa & data. Et vide infra in verbo, Diuus verò Augustus.

q Diuus verò Augustus.] Sueton. in vita ipsius c. 36. vt proconsulibus ad mulos & tabernacula quæ publicè locari solebãt, certa pecunia constitueretur.

r Alexander verò Seuerus.] Aelius Lampridius in vita illius.

quos publice dabat:in quadruplum illa reddituris deposita administratione, vbi male se gessissent. Athenienses vero duces in bellum prodituri, sertum ex olea sacra sumere, & vas aquæ terre iubebantur. [s] Erat igitur consulis officium, domi forisque, ac belli pacisque temporibus toti reipub. consulere, inque custodienda regendaque republica totis incumbere viribus, omni denique studio, consilio, fide, grauate, & robore animi, pro commodis reipub. pugnare. Itaque in exercitu si quæ obeundæ essent expeditiones, legionibus præerant, & summi Imperatoris officio fungebantur. Et in vrbe tam de prouinciis quàm de magistratibus, de fœdere, pactionibus, gerendisque bellis, militibus scribendis, comparandísve: déque statu, dignitate, commodisque reipub. de communi salute ciuium, & spe bonorum, déque legatorum postulatis, senatum consulere debebat: déque omnibus his singulorum sententias rogare. Sed citra senatus aut populi autoritatem, soli decernere non licebat. Ipsorum tamen consilio, magistratu amouere poterat, & de gradu deiicere etiam prætorem, censorémque: vel aqua & igni interdicere, aut exulem esse iubere, bella suscipere, supremum ius habere. Quod lege magistrali cauebatur in hæc verba: Consules regio præsumpto imperio, hisque præeunto, iudicando, consulendo, prætores, iudices apparento, militiæ summum ius habento, nemini parento, iussa his populi suprema lex esto, eundémque magistratum, ni interfuerint decem anni, ne quis capito, ciuitatem annali lege seruanto, duella iusta iustè gerunto, sociis parento, se & seruos continento, populique sui gloriam augento, domum cum laude redeunto. & infra: Nonnunquam sine consulto senatus, consul magistratu amouisse compertum est: siquidem Flaccus consul Thermum prætorem inconsulto senatu honore priuauit & fascibus. [t] Dictatorem quoque dicere tribuno plebis & reliquis magistratibus pro imperio poterat. Eundémque ab omnibus magistratibus comitia tum & concionem habere, déque consilio senatusconsultum facere, & ne fierent inhibere, atque si è republica videbatur, dictatorem dicere posse, nulla controuersia est. [v] Cúmque honorum finis sit consulatus, totiúsque imperij maiestatem gerat, legatis vndecunque in curiam admisis, solus ex autoritate senatus responsa dabat, legémque ad populum ferebat. [x] Is tamen quum de capite ciuis agebatur, pœnam, capitalémve noxam inferendi ius non habebat, lege edita qua cauebatur, vt à consulibus (ne per omnia regiam potestatem sibi vendicarent) impunè [y] prouocatio esset, [z] néve in caput ciuis Romani, nisi populi iussu, animaduertere possent. Tunc enim qui noxæ capitis reus, sceleris coarguitur, ad populum produci debebat, & dicta causa, ex populi iudicio de capite ciuis cognitio dabatur. [a] Nam soli dictatori & populo ius de nece ciuium datum est. Tametsi legamus [b] Opimium consulem, contra instituta maiorũ, primum dictatoriam sibi vim vsurpasse, Caiúmque Gracchum & Fuluium Flaccum aliósque ciues, absque iudicio populi necasse. Si tamen consuli senatus permitteret (quod in

Athenienses duces in bellum prodituri.
Consulis officium.
Consulum potestas.
Consulum de capite ciuis nullum ius.

ANNOTATIONES.

s Erat igitur consulis officium.] Hæc ferè omnia vsque ad clausulam, Nonnunquam sine consulto senatus, Ciceronis lib.3. de legibus sunt.

t Dictatorem dicere.] Plutar. in Marcelli vita. Liuius 1. Decad. lib.8. de L. Aemilio Mamerco dictatore loquens. Et paulo pòst de L. Papyrio Cursore. Sed tamen aliquando non à consule sed à populo dictator eligebatur. Vide Plutarchum in vita Camilli. & Liuium Decad.3. lib.2. vbi de Q. Fabio Maximo dictatore loquitur.

v Cumque honorum finis.] Exactis enim regibus Romani eorũ loco consules instituerunt, qui fasces & cætera regiæ maiestatis insignia haberent, in eo tantum differentes quòd cõsulum annua erat potestas, regis autem perpetua. Liuius 1. Deca. lib.2. & Fenestella de Magist. Ro. & L. Florus lib.1. c.9.

x Is tamen cùm de capite ciuis agebatur.] Vide infra in verbo, Néve in caput ciuis.

y Impunè prouocatio esset.] Plutarchus in Publicola, & vide Plinium, si is est, in lib. de viris illustribus, c.15. vbi de eod. Publicola.

z Néue in caput ciuis Romani.] Vide Plutarchum in vita Cæsaris, & Catonis Vticensis, in quibus locis loquitur de his qui cum Catilina coniurauerant. Vide Salustium in Catilinam.

a Nam soli dictatori & populo.] Liuius 1. Decad. lib.2. Dionys. Halicar. lib.5. circa fin. Fenestella de Magist. Rom.

b Opimium consulem.] Plutarchus in Gracchis ad fi. Appianus lib.1. bellor. Ciuil.

ſummis reipublicæ caſibus,& magna mole periculorum fiebat)vt caueretur,[c] nē quid reſpublica detrimenti caperet, tunc de nece ciuium decernendi, illóſque omnibus modis coercendi, belli gerendi, domi foriſque ſummum imperium habendi ius dari cenſebatur: [d] Ipſi tamen conſuli Romanum ciuem, etiam ſenatorem, in carcerem duci iubere, & mulctam irrogare facultas erat. Quod ſi quis parum iuſto iudicio mulctam irrogatam,aut indigno iniuriam factam querebatur,alterius conſulis opem implorare, ad eúmque prouocare licebat, ipſíque collegæ intercedendi, inhibendíque ne quid ſecus fieret, ius erat atque poteſtas. Quod ſi quæ cauſæ prætoriam excederent cognitionem, de his quoque apud conſulem iudicium eſſe perſpicuum eſt. [e] Et quanuis tanta poteſtas conſuli foret,eóque excellentiæ & felicitatis creuerit, vt totius reipublicæ & imperij ſummam gereret: ſi quid tamen impotenti animo contra rempublicam molitus fuiſſet,poterat ei ante tempus finiti honoris conſulatus abrogari, & de gradu deiici, ſicut multis exemplis perſpicuum extat. Q. Cincinnatus dictator, L. Minutium conſulatu abire iuſsit, & imperium illi abrogauit, quod eius ignauia caſtra hoſtes obſederant,& penè expugnarant. Fuítque literis memoriæ proditum, quòd in prouinciam profectus conſul cum exercitu, inde decedere, aut præſidium dimittere, vel in aliam prouinciam ducere iniuſſu ſenatus minimè poterat, idque lege Iulia ſub graui documento vetabatur, ne conſul ſua ſponte bella gerere, aut in regionem prouinciámque ſibi non decretam, ſine autoritate patrum & iuſſu populi accedere liceret. [f] Quod tamen apud Spartanos reges ſecus fuiſſe conſtat. Illis enim in quamcunque prouinciam regnumve ſuo arbitratu bellum gerere,copiáſque deducere permittitur, etiam ſine conſulto ſenatus. [g] Hoc quoque memoriæ datum eſt, poſt binos conſules, quos ab initio exactis regibus continua ſerie creatos nouimus, ſemel apud vnum imperium conſulare ſteriſſe, tunc cum vrgente diſsidio Pompeij & Cæſaris, ſenatus ne quid reſpublica detrimenti caperet, vnicum conſulem Cneum Pompeium dicere coactus fuit: [h] Iterum Syllæ temporibus, Cinna interempto, ſolus Carbo geſsit conſulatum. Quinetiam illud proditum eſt, [i] conſulem initio creatum, ne magiſtratum iniret, præterquam religione, etiam ſenatuſconſulto vetari: & ſi iniſſet, vi atque imperio ſe conſulatu abdicare, donec alter ritè ſuffectus eſſet, iubebatur: quódque conſul abiturus magiſtratu, peracto honoris tempore concionatus ad populum, ſolenniſsimum iuſiurandum ſe in magiſtratu contra leges nihil egiſſe, & quantum ratione prouideri potuit, ex ſui animi ſententia nihil deliquiſſe, conceptis verbis publicè præſtabat. Quod quidem ne quid præpoſterè dicatur, aliquo præeunte ſæpe exhibebatur: concionéque dimiſſa,

Conſules in ordinem redacti, atque de gradu deiecti.

Conſulibus iniuſſu ſenatus prouincia diſcedere non licebat.

Spartanorum reges.

Penes vnum conſulem imperium conſulare.

Iuſiurandum conſulis quum magiſtratu defungeretur.

ANNOTATIONES.

c Ne quid reſpublica detrimenti caperet.] Liuius 1. Decad. lib. 3. Vbi Hernici, inquit, & male pugnatum; & conſulem exercitúmque obſideri annunciauerunt, tantúmque terrorem incuſſere patribus, vt (quæ forma ſenatuſcõſulti vltimæ ſemper neceſsitatis habita eſt.) Poſthumio alteri conſulum negotium daretur, videret ne quid detrimenti reſp. caperet. Et eiuſdem Decad. lib. 6. vbi de ſeditione Manlij Capitolini loquens, decretum fuiſſe dicit, vt videret magiſtratus, ne quid ex pernicioſis conſiliis M. Manlij reſpub. detrimenti capiat. Cæſar lib. 1. belli Ciuil. non multo poſt princ. Plutarchus in Cicerone.

d Ipſi tamen conſuli.] Suetonius in Cæſare cap. 20. M. Catonem interpellantem extrahi curia per lictorem, ducique in carcerem. Salluſt. in bello Catilinario. Plutarch. in Cicerone, & in Catone minore.

e Et quanuis tanta poteſtas.] Id probat exemplo ſeq. Q. Cincinnati Dictatoris, & L. Minutij conſulis, quod eſt Liuij 1. Dec. lib. 3. & Valerij Max. lib. 2. cap. item 2.

f Quod tamen apud Spartanos reges.] Plutarc. in Ageſilao, & in Agide.

g Hoc quoque memoriæ datum eſt.] Valerius Maximus lib. 8. c. 16. Plutarchus, tùm in Pompeio, tùm in Catone Vticenſi. L. Florus epitome Liuij lib. 107. Appianus lib. 2. bell. Ciuil.

h Iterum Syllæ temporibus.] Appianus lib. 1. bellorum Ciuilium. Et L. Florus epitome Liuij lib. 83. Sed & adde eiuſdem quoque temporibus Rutilio conſuli interempto in bello ſociali, neminem fuiſſe ſubſtitutum, ſed ſolùm Sextum Cæſarem illius collegam reliquo anni tempore permanſiſſe, vt tradit Appianus libro 1. bellorum Ciuilium.

i Conſulem initio creatum.] Hic legendũ eſt, vitio creatum, idq; ex infinitis locis Liuij probatur.

k Plu

cum ingenti comitatu & gratulatione ciuium stipatus patrum frequentia domum deducebatur. Illud quoque non omittendum, quòd licet imperium consulare annuum esset, nullique nisi exacto quadragesimo & tertio ætatis anno consulatum capere antea licuerit: [k] pluribus tamen citra eam ætatem, si quod dignum operæprecium reipublicæ præstitissent, consulatum gerere permissum fuit. Nam & Valerium [l] Coruinum in tertio & vigesimo ætatis anno, ante legitimum tempus ad consulatum promotum legimus: [m] & Mario iuniori, [n] Scipioni Aphricano, [o] Pompeio Magno, [p] & Octauio Augusto, aliisque ducibus, ob singularem rei militaris disciplinam, & ob candorem ingenij, [q] ante tempus, consulatus, aliósque honores delatos comperimus. Neque enim ætatis magnam habebant rationem Romani, quo minus suffragantibus meritis, dictaturas & consulatus, aliósque honores meritis ciuibus demandarent. Quos enim amplissimis ornamentis dignos putarunt, satis annorum & ætatis habere duxerunt: tametsi [r] L. Iulius tribunus plebis, Q. Fuluio Flacco & Manlio Acidino consulibus rogationem ad populum tulerit, qua declarauit, qui, & quibus annis nati, quémque magistratum peterent caperéntque. Fuit præterea literis proditum, eos qui suo anno consulatum peterent, perraro sine repulsa ad præscriptos honores admissos. Qui verò seriùs quàm per ætatem liceret, sine repulsa plerunque ad consulatum promotos. [s] Consulibúsque in prouinciam profectis, & cum hostibus bella gerentibus, etiam vltra annum, & donec debellatum cum hostibus, aut à senatu reuocati forent, imperium sæpe prorogari. quos tamen non esse consules, sed velut perfunctos magistratu, proconsules nominari, ipsósque interim fasces & lictores habere, quoad sibi proconsulare duraret imperium, satis compertum & cognitum est.

Aetas consulum.

Notandum hoc.

Consulare imperium prorogatum.

ANNOTATIONES.

k Pluribus tamen.] Vt patet exemplis sequent.
l Valerium Coruinum.] Liuius 1. Decad. lib. 7. non vno in loco, & Valerius Max. lib. 8. c. 16.
m Et Mario iuniori.] Marij scilicet filio. Plinius Secundus, si is est, de viris illustribus cap. 68. vbi illum dicit viginti annorum consulatum inuasisse, cúmque honorem tam immaturum matrem fleuisse. Florus autem Epitome Liuij lib. 86. dicit eum ante 20. annum per vim creatum fuisse. Vide Plutarchum in Mario & Sylla, & Appianum vbi loquitur de bello Ciuil. Ipsius Syllæ & Marij.
n Scipioni Africano.] Cicero Philipp. 5. vbi de aliis. Valerius Max. lib. 8. ca. 16. post prin. & Plutarchus in Politicis.
o Pompeio Magno.] Plutarchus in vita illius.
p Et Octauio Augusto.] Suetonius in vita illius c. 26. vbi de 20. annis loquitur, sed ita vt vi consulatum inuaserit. Plutarchus in vita Bruti, vbi & illum dicit 20. annum agentem consulem factum, vt ipsemet Augustus scripsit in suis commentariis. & Solinus cap. 2. & L. Florus Epitome Liuij li. 119. Adde quòd & Neroni 20. quoque ætatis anno consulatus delatus est apud Cornelium Tacitum li. 12. item Suetonium consule hac de re.
q Ante tempus, consulatus.] Nam & Vlpianus in l. 1. ff. de offi. conf. Si euenerit, inquit, vt minor 20. annis consul sit, apud se manumittere non potest, &c. Quorsum igitur Vlpianus hæc dixisset, nisi etiam minor 20. annis consul fieri posset? Et vide alicubi in præfatione Primigeniorum.
r L. Iulius.] Liuius 4. Decad. lib. 10. Eo, inquit, anno rogatio primùm lata est, ab L. Iulio tribuno plebis, quot annos nati quenque magistratum peterent, caperéntque. Inde cognomen familiæ, vt Annales appellarentur. Vide in d. præfatione Primigeniorum.
s Consulibusque in prouinciam profectis.] Vide suprà lib. 2. c. 27.

Quæ sint sigillaria, verbum sæpius repetitum apud Scæuolam iureconsultum, tertio de legatis. Cap. IIII.

Verba [a] Scæuolæ iureconsulti libro iuris ciuilis responsorum tertio de legatis, hæc fuere: Paterfamiliàs ita legauit, lances numero duas leues, quas de Sigillaribus emandari volo. Is de Sigillaribus leues quidem non emerat: lances autem emptas habebat, & dictauerat testamentum ante triduum quàm moreretur. Quæsitum est, an hæ lances quas emptas de Sigillaribus habuit, legato cederent, quũ nullas alias de Sigillaribus emerit, nec legauerit. Respondi

l. penul. §. pater. ff. de leg. 3.

ANNOTATIONES IN CAP. IIII.

a Verba Scæuolæ.] Ea sunt in l penult. §. paterfamilias. ff. de leg. 3.

ſecundum ea quæ proponerentur, deberi eas quas de Sigillaribus emiſſet. Hactenus Scæuola. Quæſiui ego à viro docto, multi nominis inter cauſidicos, quid eſſet dicere, lances quas de Sigillaribus emam, dari volo: iſque de Sigillaribus leues quidem non emerat, ac ſæpius repetitum nomen de Sigillaribus, quid deſignaret. Atque ille quum Sigillaria, vaſa eſſe diceret ad vſum neſcio quem præparata informia & impolita & quædam nugalia ex authoritate interpretis, demum poſt multa deblacterata verba, quum ſe quoque in contextu verborum, & eruendo ſenſu abſtruſo dubitare diceret, haud multo poſt nactus neſcio quam occaſionem, & cauſatus ſibi negocium eſſe, non aliter explicato dubio quod quærebam, diſceſsit atque abiit. Cuius illecebra admoneor, vt peſsimè cum his actum magnopere cenſeam, qui prætermiſſo Latinæ linguæ nitore, & cultu verborum, ſe protinus ad legum interpretamenta præcipites tradunt, magno errore nimis properæ feſtinationis. Siquidem hoc primùm docendi ſunt, quonam modo vim ac ſenſa verborum, & iuriſconſultorum mentem planè percipiant, vt ſiquid in controuerſiam venit, non præpoſteros ſenſus, ſed proprios aſſequantur ſignificatus. [b] Sigillaria enim vicum eſſe Romæ celebrem, vbi venum res venales exponebantur, ibique vaſa præcipua, ſignáque exquiſitæ artis ex ære argentóque fabrefieri ſolebant, vnde nomen factum loco, notum ferè & peruulgatum eſt. Suetonius in Claudio: Eſſedum argenteum, inquit, ſumptuoſe fabrefactum, & venale ad Sigillaria redimi, concidique coram imperauit. Idem in Nerone: Sporum Romæ circa Sigillaria comitatus eſt. Aulus Gellius lib.5. Noctium Atticarum: Apud Sigillaria fortè in libraria ego & Iulius Paulus poëta conſedebamus. & pleraque eò pertinentia exempla, ne exequar ſingula, quæ omnium ſermonibus celebrata ſunt. [c] Huc pertinet quod dies Sigillariorum Saturnalibus adiectos legimus, quibus imagunculæ & ſimulacra venalia in Sigillaribus proponebantur: quæ pro ſuis capitibus in ſacellũ Ditis Romani deferebant. Fuit ergo Scæuolæ opinio, teſtatorem qui lances quas leues de Sigillaribus ſe empturum promiſerat, legaſſet, & morte præuentus non emiſſet, ſed emptas de Sigillaribus antea habuiſſet, licet leues ſe empturũ promiſiſſet: tamen ne teſtatoris voluntas irrita fiat, illas quas de Sigillaribus prius emiſſet, qualeſcunque forent, legato accedere voluiſſe.

Legum ſtudioſi relicto linguæ latinæ nitore, inepti plerunque.

Sigillaria.

Cap.4.

Dies Sigillariorum.

ANNOTATIONES.

b Sigillaria enim vicum.] Id intelliges ex Gellio lib.2.c.3. & iterum lib.5.c.4.in prin.

c Huc pertinet quod dies Sigillariorum.] Ex Macrobio lib.1.Satur.cap.7.& cap.10.in fi.& cap.11. Et huc pertinet illud Suetonij in Claudio cap. 5. Quadraginta aureos in Saturnalia & Sigillaria miſiſſet ei. vide interpretes. & Senecæ lib.1. epiſtol.1. epiſt. Ego ſum fœlicior, cui ſoles Sigillaria afferre. Spartiani in Hadriano, Saturnalicia & Sigillaria amicis inopinantibus miſit, & ab his libenter accepit. Et rurſum in Caracalla, Quæ à parentibus gratia Sigillariorum acceperat, ea vel clientibus, vel magiſtris ſponte donauit. Flauij autem Voſpici in Aureliano dum ſcribit illum inſtituiſſe vxori & filiæ annuum ſigillariorum.

Quæ delictorum pœnæ maiorum criminum apud diuerſas gentes more & legibus fuerint conſtitutæ & quæ minorum. Cap. V.

Duplex puniendi peccati cauſa.

Commonitio.

PLato [a] in Gorgia, & philoſophi plerique non ignobiles, duplicem puniendis peccatis putant eſſe cauſam, vnam commonitionis, alteram animaduerſionis. [b] Commonitio delinquentis cauſa fit, quum ei qui peccauit, vel pecunia, vel leui coercitione mulcta dicta eſt: quod eò fit, vt deinceps qui deliquit, ad bene honeſtéque viuendum promptior & emendatior fiat. Ea pœna per leges inferri ſolet, quum leuiter delictum fuit: vt ſi iudici aliquid præci-

ANNOTATIONES IN CAP. V.

a PLato in Gorgia.] Hic omnino vide quæ ſcripſimus in noſtris legibus Connubialibus, in l.9. numero 224. incipien. Propterea cum Plato.

b Commonitio.] Vide ſupra lib.2.cap.13.vbi de admonitione.

pienti contumacius paritum est, vel si prætoris dicto quis audiens non fuit. Animaduersio verò, non ipsius qui pœna afficitur, sed reliquorum qui supersunt, gratia adhibetur: vt metu pœnæ ne simili exemplo fiant, reliqui eadem noxa deterreantur. Nam delictum quo impunitius, eo effrenatius fit, quia nisi fuerit vindicatum in noxios, proposita impunitatis spes mortalium animos criminibus inuitat. Ea animaduersio infertur in viros facinorosos, & magnis criminibus obnoxios, vt in reos sacrilegij, maiestatis, parricidij, peculatus, aliósque nefarios & consceleratos, qui propter aliquod inauditum facinus pœnas scelerum iure & lege persoluunt. Hinc est quod pro excessu, pœnæ à legibus constitutæ sunt, aliæ bonorum, aliæ religionis, nonnullæ membrorum, pleræque capitales: vt pro criminis qualitate, legum iudiciorúmque pœnis coerceantur: aliquando exquisitis tormentorum suppliciis in aliquos publicè sæuitum est. Etenim qui in Deum aut Principem, parentes aut patriam delinquit, vt qui patrios Lares focósque, & deos penates, quíque deorum delubra, sepulchra maiorum prodere, phana peculari, parentes occidere non verentur, non vulgari pœna, sed nouis exemplorum modis afficiendos, iura diuina & humana voluere, posteris documento futuros, vt qui ita affectos viderint, ne ipsi pari crimine obnoxij fiant, deterreantur. Indicant hoc Romanorum [c] secures fascibus alligatæ: quippe qui leuiter peccantes, flagris & fustibus: qui verò grauius deliquere, capitali pœna plectere soleant. Hæc enim Romanis peruulgata pœna fuit, vt leuiter delinquentes, nudatos virgis cæderent, aut [d] in latomias darent, qui locus erat custodiæ destinatus iuxta Tullianum & forum Piscarium, à Tarquinio superbo primùm institutæ. Vel si grauioribus criminibus obnoxij, capitalia ausi fuissent, tergo & capite luerent, vel [e] de saxo [f] robore deiicerent. Erat enim rupes vasta in Tarpeio foro superstans. aut si ita essent nefarij & consceleratı, resoluto [g] plumbo necarent, vel vnco [h] tractos in

Animaduersio.

Alia atque alia pœna pro facinoris magnitudine.

Romani.
Latomia.

Rupes in foro Tarpeio.

ANNOTATIONES.

c Secures fascibus alligatæ.] Plutarchus Problema.c.82.

d Latomias.] De quibus Plautus in captiuis. Varro de lingua Latina lib.1.aut aliorum computatione 4. Cicero in Oratore,& in Oratione de Supplicus. Salustius in Catilina, Liuius 3. Decad. lib. 6. Comprehensæ Latomiæ forumque piscatorium,& 4.Dec. lib.2.& 6.Cuius hæc verba sunt: Triumuiri carceris Latomiarum custodiam habere iussi. & lib.7. post princip. Per eos dies principes Aetolorum tres & 40. à duobus cohortibus missis à M. Acilio Romam deducti,& inter Latomias coniecti sunt. Et Suetonius in Tiberio. Iurisconsultus ff. de pœnis. Seneca lib.9.declamationum. Festus Pompeius lib.10. Plutarchus in Nicia,& in Dione. Vide item infrà in verbo,Syracusis quoque.

e Vel de saxo.] Qua pœna ll.12. tabularum puniebantur,qui falsum testimonium dixisse conuicti essent, vt videre est apud Gellium lib.20. cap.1. ad fin.Sed & ea punitus est Manlius Capitolinus apud Liuium 1.Decad. lib. 6. Et Plinium Secundum, si is est, de viris illustribus cap.24. Et Pituanius apud Cornelium Tacitum lib. annalium 2. Sp. Cassius apud Dionysium Halicarn. lib.8. vbi dicit hoc tum vulgare fuisse apud Romanos supplicium. Et transfugæ quidam apud ipsum 3.Decad.lib.4. Et Phileas Tarentinus, & obsides Tarentini qui aufugerant, eiusdem 3. Decad. lib. 5. Vbi & tradit huius pœnæ atrocitatem quorundam animos irritasse. Nam & hoc genus supplicij horribile vocat Lucretius lib.3.

Carcer & horribilis de saxo iactus eorum
Verbera,carnifices,robur ac lamina,tæda.

Vt non abs re e nostris legibus, ea pœna sit sublata l.si diutino.§.vlt.ff.de pœnis. Inter leges autem declamatorias illa est. Incesta saxo deiiciatur,apud Senecam lib.Declamat. 1.Decla. 3. & de hac quoque pœna Horatius lib.1.Ser.saty.6.

Tu ne Syro Damæ aut Dionysi filius audes
Deiicere è saxo ciues, &c.

f Et robore.] De hoc genere pœnæ Lucretius vbi nuper citauimus. Plautus in Curculione act.5. scæna 5.

At ego vos ambo in robusto carcere,
Vt pereatis, &c.

Et in Pœnulo,

Ego iam detrudam ad molas
Inde porro ad puteum atque robustum codicem.

Nam codex, vide Pompeium. & Liuius 4.Decad. lib. 8. in fi. Vt in carcere inter fures nocturnos vir clarissimus Scipio includatur, & in robore, & in tenebris expiret, & Apuleius Apologia. Scelus dignum robore & carcere. Erat autem robur, vt tradit Festus Pompeius lib. 16. locus in carcere quo præcipitabatur quoddam malefactorũ genus,quod antea arcis robustis, aut vt alij legunt arcis robustis includebatur.

g Resoluto plumbo.] Horat.carm.lib.1.Ode 35.

Nec seuerus
Vncus abest, liquidúmue plumbum.

Quia vt ibi dicit Acron interpres, resoluto plumbo rei puniri consueuerunt.

h Vel vnco tractos.] Horatius vbi suprà. Seneca in lib.

Coruus. Lethe. Latomia. Thesaurus. Barathrum. Domus. Decas. Ceades.

ſcalas [i] Gemonias darent præcipites, exemplo [k] Theſſalorum, quibus locus ſupplicio deſtinatus erat, cui nomen corui, ex quo noxij agebantur in præceps, vnde frequens illud apud Ariſtophanē, ἐς κόρακας. Perſis verò carcer fuit nomine Lethes, & domicilium cineribus refertum, ad quod niſi moriturus accedat nemo. [l] Syracuſis quoque latomiæ, opus ex ſolido ſaxo in mirandam altitudinem depreſſum, & omni aditu obſepto munitiſsimum. [m] Apud Meſſenios carcer Theſaurus nomine, locus ſub terra quadrato ſaxo, in quo Philopœmenes necatus fertur, tam immanis fuit & ſæuus, vt neque ventum, neque auram acciperet. Romæ [n] barathrum dixere noxiorum cuſtodiam. [o] Athenienſes ſæuiſſimum carcerem, Domum nuncuparunt, [p] ſicut tributorum exactionem ciuitatis regimen, miti nomine indignitatem rei temperantes: [q] quo exemplo Appius decemuir carcerem quem conſtituit, domicilium plebis nuncupauit: alij promptuariam [r] cellam, [s] nonnulli publicum hoſpitium dixerunt. [t] Spartæ Decas erat locus in carcere ad pœnam ædificatus, vbi damnatos mortem oppetere cogebant. [v] Et ſpelunca quam Ceadas vocarunt, quaſi pallorem & lachrymas, terræ

ANNOTATIONES.

in lib. de Tranquillitate vitæ, vbi de Seiano loquitur. Et Iuuenalis de eodem ſaty. 10.

-- Seianus ducitur vnco
Spectandus. --

Et multi ex his quos ſtatim citabimus.

i In ſcalas Gemonias.] Valerius Maximus lib. 6. cap. 3. Cornelius Tacitus lib. 5. & lib. 19. ad fi. Suetonius in Auguſto, cap. 75. & in Tiberio, cap. 53. & cap. 61. & in Vitellio, cap. 17. Plinius lib. 7. vbi de Sabino. Aurelius Victor in vita ipſius Vitellij. Vide Rhodig. lib. 20. c. 5. in princ.

k Exemplo Theſſalorum.] Zenodotus in Collectaneis autoritate Menādri. Vide item Eraſmum Adagiorum Chil. 2. cent. 1. c. 96.

l Syracuſis quoque latomiæ.] Cicero in 7. in Verrem act. Carcer ille qui eſt à crudeliſsimo tyranno Dionyſio factus, Syracuſisque latomiæ vocantur, in iſtius imperio domicilium Romanorum fit. Aſconius Pedianus in 3. in Verrem actio. Latomiæ, inquit, carcer Syracuſis &c. ſubdit autem: latomiæ autem lingua Siculorum Lapidicinæ dicūtur, id eſt loca cæſis lapidibus exacta. Plutarchus in lib. de fortuna & virtute Alexandri, vbi refert Dionyſium conieciſſe Philoxenum poëtam εἰς τὰς λατομίας. vide ſuprà in verbo, Latomias.

m Apud Meſſenios.] Plutarchus in Philopœmene, & Liuius 4. Decad. lib. 9. vbi non ſimpliciter theſaurum appellat, ſed theſaurum publicum, & ita de eo loquitur, vt poſsit videri eū locum fuiſſe in quo aſſeruabatur theſaurus publicus.

n Romæ barathrum.] Plutarchus in Mario, vbi dicit Iugurtham captiuum poſt triumphum Marij in barathrum detruſum, ibique fame interemptum (vide Saluſtium in Iugurtha.) Hammonius autem dicit barathrum maſculino genere eum ſignificare qui digna barathro perpetrarit. Neutro genere, locum in quem noxij coniiciebantur. Et ita quoque carcerem vocabant Athenienſes, vt ſcribit Diomedes Grammaticus. Et videre licet ex Plutarcho in Ariſtide, quòd cum Themiſtocle autore commodum & neceſſarium quippiā deliberatum eſſet, & Ariſtides fruſtra contradixiſſet, non ſibi temperauit, qui cum ex concione diſcederet, clara voce teſtatus ſit, niſi Themiſtoclem & ſeipſum in barathrum coniicerent, rem Athenienſium ſaluam eſſe non poſſe. Et ex Herodoto lib. 7. dum ſcribit, Legatos Darij, qui ab Athenienſibus aquam & terram peterent, fuiſſe in barathrum coniectos, vbi vide Græcum textum. Et Xenophon de rebus Græcanicis lib. 1. dicit apud Athenienſes legem eſſe iubentem, ſi quis populum Athenienſem iniuria affecerit, vinctum coram populo in barathrum proiici, ac interfici. Vide item Pollucem. Aliud autem eſt Aegyptiis apud Diodorum Siculum lib. 1. cap. 3. poſt princ.

o Athenienſes.] Plutarchus in Solone, & Pollux lib. 9. cap. περὶ τῶν κατὰ θαλάττην μερῶν. Plato verò de Legibus carcerem publicum domicilium appellauit, vt & ex eo annotauit Pollux vbi ſuprà. Et huc alludit locus Ciceronis in 7. in Verrem actione à nobis adductus ſuprà in verbo, Syracuſis.

p Sicut tributorum exactionem.] Plutarchus in Solone.

q Quo exemplo Appius.] Liuius 1. Deca. lib. 3.

r Alij promptuariam cellam.] Vt Plautus in Amphitryone actu. 1. ſcen. 1. poſt prin.

Quid faciam nunc ſi tres viri me in carcerem compegerint,
Inde cras è promptuaria cella depromar ad flagrum?

Ex quo intelligis ita vocatam, quòd ex ea vincti depromerentur ad pœnam.

s Nonnulli publicum hoſpitium.] Nam & Græci carcerem δεσμωτήριον, id eſt, ligaculum ac vinculum vocant, à verbo, δεσμεῖν, quòd ſignificat ligo, Latini autem publicam cuſtodiam. Cicero lib. 1. de Diuinat. Socrates, inquit, cùm eſſet in publica cuſtodia &c. Apuleius lib. 7. Metamor. poſt princi. Per magiſtratus in publicam cuſtodiam receptum. Vide Tacitum lib. 3.

t Spartæ Decas erat.] Plutarchus in Agide.

v Et ſpelunca quam Ceadas.] Strabo autem lib. 8. Spelunca, inquit, quædam pro carcere apud Lacedæmonios eſt, quam Cætam nominant. Lexicon verò Græcum καιάδας, ὁ, locus eſt apud Lacedæmonios quo noxij atque malefici coniiciūtur. Alij κεάδας dicunt locum profundum fuiſſe apud Athenienſes, in quem coniici ſolebant noxij, & extremo ſupplicio afficiendi. Vide Lexicon, Pollucem, Rhodiginum, Commentarios Græcæ ling. Budæi.

x Tullia

caliginis & dari aſpectus,ſicut apud Romanos [x] Tullianum.Carthaginenſibus [y] verò *Tullianum.*
Ancon teterrimum fuit domicilium, & apud Cyprios [z] Ceramon. Sicut Aethiopibus *Ancon.*
Macrobiis Heliotrapeza noxiorum locus erat.[a] Fuere autem Scalæ Gemoniæ in A- *Ceramon.*
uentino,iuxta templum Iunonis reginæ,quod Veiis captis [b] Camillus dedicauit. Vn- *Heliotrapeza.*
de autem damnatos ſuppliciis afficiebant,Sextricium [c] vocarunt: præter quas Lato *Scala Gemoniæ.*
mias[d], Albæ quoque cuſtodiri noxios tãquam loco munitiſsimo ſæpenotatum eſt.
Et quanuis à principio originum ſeueriſsimum de [e] Metio Suffetio ſumptum ſuppli *Sextricium.*
cium legamus, qui quadrigis diſtentus,in diuerſa diſcerptus fuit, tamen illud velut
inmite præterque legum humanitatem,in exemplum deductum non eſt. [f] Quinetiã
mulctæ pecuniariæ certus fuit modus præfinitus,quem trãſcendere minimè fas erat: *Mulcta pecuniaria ſumma apud Romanos.*
quippe de mulctarum æſtimatione, tam à conſulibus quàm à tribunis plebis, ſæpe
Senatuſconſulto, ſæpe populi rogatione cautum fuit, quibus [g] maxima erat mulcta
trium millium & viginti aſsium, quia plus triginta bobus & duabus ouibus quẽpiam
mulctari nó decebat,æſtimabatúrque bos centuſsibus,ouis verò decuſsibus minima *Homicidij mulcta.*
verò, oue taxabatur vna. [h] Sæpius verò Romani reges, homicidij conſcios, arietis

ANNOTATIONES.

x Tullianum.] Varro lib.4.ling.Lat.vbi dicit ita vocari, quod à Tullo rege Romanorum additum fuerit carceri.Saluſtius in Catilinã:Eſt locus in carcere, quod Tullianum appellatur. Liuius 3.Decad. lib. 9. pateſacto deinde ſcelere delegatum in Tullianum &c.

y Carthaginenſibus verò Ancon.] Suidas ſcribit Anconem præter alias eius ſignificationes Carthaginenſibus vocari domicilium obſcurum & profundum, in quo coniici ſolebant, quibus tyranni indignarentur.

z Et apud Cyprios Ceramon.] In quam ſententiam nonnulli trahunt illud Homeri Iliados li.5.

χαλκῷ δ' ἐν κεράμῳ δέδετο τρισκαίδεκα μῆνας.

Id eſt, Aeneo ſiue robuſto autem in Ceramo ligatus eſt tredecim menſes. Loquitur autem de Marte, quem Othus & Ephialtes ligauerunt forti vinculo in carcere. Sunt tamen qui eo verbo ollam ſignificari volunt.

a Fuere autem ſcalæ Gemoniæ.] De quibus Suetonius in Auguſto, ca.75.& in Tiberio, c.53. & in Vitellio c. 17

b Camillus dedicauit.] Liuius 1. Decad. lib. 5. Pub. Victor in 13. regione vrbis, & Plutarchus in vita ipſius Camilli.

c Sextricium.] Plutarchus in vita Galbæ, ita enim reperitur in Latina traductione. In Græcis tamen Codicibus *ζεστέριον* ſcribitur.

d Albæ quoque.] Strabo lib.5. Et ſuperioribus adde apud Cretẽſes carcerem fuiſſe Labyrinthum nomine, qui nihil aliud incommodi haberet, niſi quòd ex eo effugere qui aſſeruarentur non poſſent, vt Philocori autoritate tradit Plutarch.in Theſeo. Apud antiquos autem vna è ianuis carceris Chaton appellabatur, vnde prouerbium, *χαρώνειος θύρα* Apud Zenodotũ in Collectaneis, Heſychium, & Suidam, de quo Eraſmus chil.2.cent.8. cap.210. Sed & adde Spoliarium à quibuſdam vocari locum in quo noxij necabantur. Seneca lib.epiſtol. ad Lucilium 14. Nunquid,ait,aliquem tam cupidum vitę eſſe putes, vt iugulari in Spoliario quàm in arena malit? Lampridius item in vita Commodi. Fortè ita dictum quòd ibi vita ſpoliabantur,ſiue quòd ibi ſpoliati laniarentur. Aliàs autem dicitur ſpoliarium locus vbi ſpolia ciuium vel hoſtium reſeruarentur, eadem forma qua dicimus armarium. Plinius in Panegyrico. Quàm iuuat cernere ærarium ſilens & quietum, & quale ante delatores erat, nunc templum illud (de templo enim Saturni in quo ærariũ ſeruabatur) nunc verè Deus, non ſpoliariũ ciuium, cruentarúmque prædarum ſæuum receptaculum.

e De Metio Suffetio.] Dionyſius Halicarn.lib. 3. Liuius 1.decad.lib.1.vbi dicit primùm vltimúmque illud ſupplicium apud Romanos exempli parum memoris legum humanarum fuiſſe. Alexarchus li.3.rerũ Italicarum.& ab eo Plutarchus paral. lib.1.c.14. Plinius Secũdus,aut quiſquis eſt de viris illuſtr.c.4.in fi.Gellius lib.20.c.1. in fi.Paulus Oroſius lib.2.c.5.Ex Poetis Virgilius lib.8. Aeneidos,

Non procul inde citæ Metium in diuerſa quadrigæ
Diſtulerant. Et ibi Seruius.

Et Claudianus in bello Gildenico,

Etſi non cupidus eſſem præreptus ab aſtris
Exemplum ſequerer Tulli, laniandáq́; duris
Impia diuerſis aptarem membra quadrigis.

f Quin etiam mulctæ pecuniariæ.] Liuius 1.Decad.lib.4.

g Quibus maxima erat.] Hæc vſque ad verſi. Sæpius verò Romani &c. ſunt Dionyſij Halicarn. lib.10. Feſti Pompei lib.11. vbi de mulcta loquitur, & Seruij in 3.Georg.Virgilij in eum locum,

Continuóq́; greges villis lege mollibus albos.

Vide item noſtras conſuetudines, & Gellij lib. 11. cap.1.Et ipſius Dionyſij Halicar.lib.9.vbi dicit Menenium Agrippæ Menenij filium ob parum feliciter adminiſtratum Imperium damnatum fuiſſe in duo millia æreorum aſsiũ,& ſubiungit id nũmiſma librale fuiſſe, vt tota mulcta ſedecim talenta æris conficeret. Inuidioſum hoc viſum eo ſæculo, ac proinde mitigatum fuiſſe abrogatis mulctis pecuniariis,& tranſlatis ad boues pecoráque,taxato numero,vltrà quem non liceret magiſtratui à priuatis mulctam exigere.

h Sæpius verò Romani.] Seruius vbi ſuprà, & in eum locum 1.Aeneid.

-- Simul Diuũm templis indicit honorem.

damno mulctabant, quam in sacrificiis deorum expendere cõsueuere. Siquidem prisca paupertas ex noxiorum bonis sacra diis exhibuisse fertur: quare supplicia dicta: cautúmque fuit, ne quis mulctam indicendo, bouem prius quam ouem nominaret: vt innotesceret, Romanis mitiores semper placuisse pœnas.[k] Apud Athenienses verò seruatum inuenimus, vt mulctas in aram Iouis Seruatoris dedicarẽt:[l] quam semel illatam remittere non decebat, licet[m] pœnas iure debitas, pecunia redimere fas foret[n], Platonis exemplo, qui singulis delictis denariam mulctam constituit, vt pro criminis excessu decuplum pœnæ penderetur.[o] Germanis quoque homicidium certo pecorum numero luebatur: leuiora vero crimina, pecoris vel equi damno. In[p] metallum vel ad insulas in perpetuum, vel præfinito[q] relegare, aut[r] aqua & igni interdicere, seu[s] ad bestias damnare, frequens etiam Romanis pœna fuit. Illis[t] enim aqua & igni interdicebatur, quibus commercium societásque hominum, ne quis eos vrbe, mensa, tecto, aut lare reciperet, vetabatur. Ad bestias damnabantur, nequissimi serui, aut hostes infestissimi, plerunque homines perniciosi & immanes, qui ob multiplicia crimina defectionésque, indigni venia fuere: quibus in theatro, vt cum immanissimis beluis depugnarent, negocium datum est:[v] qui bestiarij dicti. Nonnunquã ob crimen damnatos,[x] auro effodiendo aut lapidicinis[y] veteres destinarunt, vt vincti opus facerent perpetuo, vel præfinito.[z] Illi verò qui flagitiis, vel tam efferis moribus cooperti fuere quique eam capitalem noxam ausi, vt his legum vulgaris pœna non satis foret,[a] vel ad bestias damnabantur, vel exquisitis tormentorum suppliciis, & vltimis cruciatibus puniebantur.[b] M Malcolus, matre interempta, Romanorum primus parricidij damnatus, insutus culeo, in mare præcipitatus fuit.[c] L. deinde

Mulcta apud Athenienses.
Platonis de mulcta constitutum.
Germani.
Aqua & igni interdicere quid.
Bestiis obiecti.
Ad aurifodinas & lapidicinas condemnati.
Parricidium commissum Rom.

ANNOTATIONES.

i Cautumque fuit.] Plinius lib.18.c.3.

k Apud Athenienses.] Plut.in Demosthenem.

l Quam semel illatam.] Idem eod.loco.

m Licet pœnas.] Iure nostro id certe non licet. Vide tamen Gellium lib.20.c.1.

n Platonis exemplo.] In libris de Republica.

o Germanis quoque homicidium.] Tacitus in lib. de moribus Germanorum. Leuioribus, inquit, delictis, pro modo pœnarum, equorum, pecorumque minorum conuicti mulctãtur, pars mulctæ Regi vel ciuitati, pars ipsi qui vindicatur, vel propinquis eius exoluitur.

p In Metallum.] §. 1. vers. capitalia. Institu. de publ.iudi.

q Relegare.] De qua pœna in §.cum autem. Instit.quib.mod.ius patr. pot.sol. vbi videbis quid intersit inter deportationem & relegationem. Et vide etiam per totum tit.ff.de interd.& releg.

r Aut aqua & igni interdicere.] d. vers. Capitalia, & l.1.in fi.ff.de bono.poss.contra tab. Et hac quidẽ pœna punitam fuisse Lepidam suppositi partus, adulterij, ac veneficij conuictam tradit Tacitus lib.3. Annalium, & Antistium veterem, Clutorium priscum. Et de hac pœna est illud Ouidij lib.4. Fastor.

Iunxerunt elementa patres, aptumque putarunt
Ignibus & sparsa tingere corpus aqua.
An quod in his vitæ causa est? hæc perdidit exul.

s Seu ad bestias damnare.] Vide l.penul.ff. de pœn. alias de pub.iudic.

t Illis enim aqua.] Cuiusmodi pœna irrogata est.

v Qui bestiarij dicti.] Cicero in Epistola ad Q.Fratrem lib.2.epist.6. Nam ille vindex gladiatorum & bestiariorum emerat à Cosconio & Pompeio bestiarios. & in Orat.pro Sestio. Præclara ædilitas, vnus leo, ducenti bestiarij &c. Seneca epist. lib. 10. Nuper in ludo bestiariorum vnus ex Germanis cum ad matutina spectacula pararetur, secessit ad exonerandum corpus &c. Suetonius in Claudio, cap.34. Bestiariis, meridianisque adeo delectabatur, vt iam prima luce ad spectaculum descenderet. vide Beroaldum. Tertullianus in Apologetico tradit morem esse bestiariis, vt in supremam cœnam cœnantes liberalius epulentur.

x Auro effodiendo.] Vide apud Iurisconsul.tit.de pœnis. & C.de metall.

y Aut lapidicinis.] Varro lib. 4. de lingua Latina. Vocantur latomiæ, & de latomia translatum, quòd hic quoque in eo loco lapidicinæ fuerunt. Ibi autem loquitur de carcere. Plautus in Capt.

In lapidicinas facite deductus siet.

z Illi verò.] Id probat exemplis sequentibus.

a Ad bestias damnabantur.] De hoc supra dictum est.

b M.Malcolus.] Lucius Florus epitome Liuij lib.68. vbi non prænomen M. sed P. tribuit. Paulus Orosius eum Publicium Malcolum vocat lib. 5. c. 16. in princ.

c L.deinde Hostius.] Errat hic Alexander in tempore, & in modo pœnæ. Nam hic Hostius omnium primus apud Romanos post Annibalis bellum, sexcentis post annis ab vrbe condita patrem interemit, vt scribit Plutarchus in vita Romuli, nec tamen hanc pœnam passus, vtpote nondum repertam, sed primus omnium ea punitus fuit ille Malcolus longo post tempore, scilicet post bellum Cimbricum & Marij victoriam, vt videre est in Floro & Orosio vbi suprà.

d Man

Hostius, post secundum Punicum bellum, parricidij insimulatus, pari supplicio necatus & concruciatus, pœnas dedit. [d] Mansitque hæc pœna in parricidas ad hæc tempora. culeo enim gallus gallinaceus, simia, & vipera cum homine insuitur, & in flumen vel mare detruditur: vt in rixa intentorum animalium, & fœda laceratione corporis, ob tanti sceleris immanitatem diro cruciatus vulnere interimatur: vtque ab omni elemento repudiatum cadauer, irrequieto labore & perpetuis fluctibus agitetur. [e] Aegyptij adeò parricidas insectati sunt, vt eos per singula membra acutis calamis impeterent, mox minutissimis ictibus consauciatos, super spinarum aceruos comburerent. [f] Si verò pater filium occidisset, vt continuo triduo circa defuncti corpus genitor assiduus filij spectator esset, sanciuerunt: nulla iustiore pœna, quàm facinoris consciētia ipsum puniri arbitrati. [g] Lusitani parricidas finibus eiectos saxis opprimunt. [h] Persæ patris occisorem nothum putant. [i] Iulius verò Cæsar præter præscriptas legibus pœnas parricidas bonorum omnium damno mulctauit. [k] Solon [l] & Romulus nullam in parricidas statuēre pœnam, quod neminem tam nefarium & consceleratum æstimārunt, qui tantum facinoris admitteret. Apud Græcos pœna in sacrilegos statuta fuit seuerissima, vt præcipitati vel immersi aut combusti pœnas darent, [m] Macedones verò parricidas & maiestatis reos, qui in principem aliquid moliti essent, obruunt saxis, [n] nec modo facinoris reos, sed omnium sunt deuota capita, qui illos quouis gradu contigissent. [o] Quod si quis in rempub. hostilia molitus esset, vetus erat mos, vt furca ceruici inserta, nudum per compita & vicos ducerent, virgísque ad necem cæderent [p] mox de saxo præcipitem agerent, aut vnco tractum in Gemonias deiicerent. Apud exteros autem in animaduertendis facinoribus dispares mores ritúsque fuere. Nam quos Areopagitæ capitis agebant, [q] tacentes ipsi & nulla truci oratione aut efferati odio sententiis afficiebant: ipsíque litium controuersias [r] noctu & obscura luce, nunquam die iudicabant, vt procul ab omni affectu, qui

Aegyptij. *Vbi pater filium occidisset.* *Lusitani.* *Persa.* *In sacrilegos.* *Græci.* *Macedones.* *Qui in rempu. hostilia moliti essent.* *Externa.* *Areopagita.*

ANNOTATIONES.

d Mansitque hæc pœna.] Vt videbis in l. 1. & l. vlt. ff. de pœn. & l. 1. C. eod. tit. & §. alia. Instit. de pub. iudi. Et hinc illud Iuuenalis de Nerone, qui matrem occiderat saty. 6.

Cuius supplicio non debuit vna parari
Simia, nec serpens vnus, nec culeus vnus.

Et rursum saty. 13.

Et deducendum corio bouis in mare, cùm quo
Clauditur aduersis innoxia simia fatis.

Cicero autem, si is est, Rhetoricorum ad Herennium lib. 2. Lex est, qui parentem necasse iudicatus erit, vt is obuolutus & obligatus corio deuehatur in fluentem. & in Orat. pro Roscio Amerino, vtrum malit, ceruices Roscio dare, an insutus in culeum supplicium parricidarum per summum dedecus vitam amittere. Et Apuleius lib. 10. Meta. de quopiam qui fratrem veneno interemisse dicebatur. Nec quisquam, inquit, Decurionum tam æquus remanserat iuueni, qui eum euidenter noxæ compertum insui culeo pronunciaret. Vide catalogum legum antiquarum fol. 118. pag. paruo rubeo qui est in 16. Et de hac pœna Ouidius lib. 8. Metam. loquens de Scylla, quæ Nisum patrem detracto illi capillo purpureo occidendum Minoi præbuerat,

Dij te submoueant ô nostri infamia secli,
Orbe suo, tellusque tibi, pontusque negetur.

e Aegyptij adeò.] Diodorus Siculus lib. 2. c. 3.
f Si verò pater.] Idem author vbi suprà.
g Lusitani.] Strabo lib. 3.
h Persæ.] Herodotus lib. 1. & Nicolaus περὶ ἐθῶν. Cuius hæc verba sunt apud Stobæum ca. 42. ἐὰν δέ τις πατέρα κτείνα, ὑποβλητὸν αὐτὸν ὄντα
i Iulius verò Cæsar.] Sueton. in vita illius c. 42.
k Solon.] Plutarchus in vita illius, item Laërtius, & Paulus Orosius lib. 5. c. 16.
l Romulus.] Plutarchus in vita illius, & Cicero in Orat. pro S. Roscio, & Paulus Orosius vbi supra. Aliam autem videbis sacrilegij pœnam infrà. Sed quibus addes ex communi Græcorum lege, Sacrilegos insepultos abiici solere, teste Diodoro Siculo lib. 16. ca. 6. quòd & nos alibi diximus. Legem quoque esse Declamatorum. Sacrilego manus præcidatur, apud Senecam decla. 8. decla. 2.
m Macedones.] Q. Curtius lib. 6.
n Nec modo facinoris reos.] Ibi, non multo post, & iterum lib. 8. non semel, sed in postremo loco scribit Alexandrum hunc morem soluisse.
o Quod si quis in rempub.] Vide Suetonium in Vitellio, cap. 17. & vide ibi interpretem.
p Mox de saxo.] Sic enim punitum fuisse Manlium Capitolinum suprà diximus, & Sex. Marium quòd filiam interfecisset, scribit Tacitus lib. 5.
q Tacentes ipsi.] Macrobius lib. 7. Satur. cap. 1. Apud Athenas, inquit, Atticas Areopagitæ tacentes iudicant. Hincque illud Iuuenalis Saty. 12.

Commissáue reges vt curia Martis Athenis.

Nam curia Martis idem est quòd Areopagus, vt paulo post dicemus.
r Noctu & obscura luce.] Quod ipsum tradit

Iudicum & principis imago apud Thebanos.

animos in diuersum agit, tantummodo facta cognoscerent, personas non viderent. [s] Quare Thebani vt incorruptam iustitiam signarent, nec variari gratia, iudicum imagines sine manibus: principis verò, sine oculis in foro proposuere: vt signis ostenderent, iudices affectibus capi non oportere, [t] causâque definita, damnatos vndecim viris pœnis afficiendos tradebant: [u] quibus publica pœna frequens, cicuta erat, aut venenum. Is verò [x] Areopagus, Athenis vicus cum templo Martis, in quo primum capitis iudicium latum fuisse dicitur. [y] Apud quos fuit lege cautum, vt qui causam dicit, nec prooemio vtatur, nec ad miserationem aut inuidiam adducat: quippe mouere affectus per præconem prohibebatur orator: ne cui plus in misericordia, quàm in causa spei esset. Bithynis è conspectu Solis tribunal erat, quòd illum tanquam sacrosanctum, causæ diiudicandæ præesse dicerent. Apud Babylonios vbi reges iura dabant, quatuor aues è tecti culmine pendere dicunt: quæ fortunæ varietatem, & ne se supra hominem efferret, admonerent. [z] Cambyses verò in sede vbi iudex per sordes iniustè iudicarat, ipsius detractum corium in lora concidit, & tribunal ornauit. [a] Fertur Darius Sandocem Aeolidis præfectum, quòd pecunia corruptus iniustè iudicarat, cruce affecisse. Nero [b] quoque edicto cauit, ne patroni causarum mercede aut muneribus patrociniis adessent. [c] Tantique Areopagus fuit, vt Heroas & semideos illuc in iudiciũ aduocatos dicerent, & [d] Pisistratus in eo iudicium subire non dubitarit. [e] Qui post ali-

Areopagus.

Bithyni.
Babylonij.

Animaduersio in corruptos iudices.
Areopagi æstimatio.

ANNOTATIONES.

Lucianus in Hermotimo. οἱ ἐν νυκτὶ καὶ σκότῳ δικάζουσιν, ὡς μὴ ἐς τοὺς λέγοντας, ἀλλ' ἐς τὰ λεγόμενα ἀποβλέποιεν. id est: Qui in nocte & obscuro iudicant, vt non ad dicentes, sed ad ea quæ dicerentur, respicerent.

s Quare Thebani.] Plutarchus in lib. de Iside, cuius in eam rem hæc verba sunt, ἐν δὲ θήβαις εἰκόνες εἰσὶν ἀνακείμεναι δικαστῶν ἄχειρες, ἡ δὲ τοῦ ἀρχιδικαστοῦ μύουσα τοῖς ὄμμασιν, ὡς ἄδωρον ἅμα τὴν δικαιοσύνην καὶ ἀνέντευκτον οὖσαν. Id est: Apud Thebas iudicum imagines visuntur sine oculis, & principis oculi conniuent, ob id quòd iustitia, nec muneribus capiatur, nec hominum vultu flectatur. Ante hunc Diodorus Siculus loquens de Thebis Aegyptiis, lib.2.cap.1. In ea, inquit, statuæ ligneæ positæ haud paruo numero representantes tum eos qui de re dubia disceptarent, tum respicientes eos qui in iudiciis sententias ferrent. Hi ab vna muri parte sculpti, triginta numero erant, & in medio iudicandi princeps, cuius à collo suspensa veritas penderet, & oculis esset subclausis, librorum cumulo circunstante. Hæ imagines præseferebant iudices integros esse debere, Prætorem solam inspicere veritatem.

t Causaque definita.] Ad Areopagitas siue Athenienses reuertitur (puto Areopagitas) quibus vndecim viri, &c.

v Quibus publica pœna.] Scilicet ipsis Atheniensibus, ex Plinio lib.25.ca.13. Laërtio in Socrate, & plerisque omnibus.

x Is verò Areopagus.] Nam Areopagus peræque est, ac si dicas, Martis Cliuus, siue pagus aut curia, ἄρης enim Mars est, πάγος locus eminens. Pausanias autem lib. 1. dicit Areopagum inde nomen accepisse, quod ibi ab initio Mars capitis causam dixerit.

y Apud quos.] Apuleius lib.10.Metamor. Tunc demum clamatus, ait, introducitur reus, & exẽplo legis Atticæ, Martiiq; Iudicij causæ patronis denunciat preco, neque principia dicere, neque miserationem commouere. Martium enim Iudicium est Areopagus, vt ex his patet quæ diximus. Et ante illum Quintilianus lib.2.cap.17. Eoque, inquit, & Lacedæmoniorum ciuitate expulsam eloquẽtiam, & Athenis quoque vbi actor mouere affectus vetabatur. Et lib.6.cap.1. Id sensisse Atticos credo, quia Athenis affectus mouere etiam per præconem prohibebatur orator. Et Pausanias lib.1. cap.22. Cuius verba in Latinum versa hæc sunt. Vbi Hyperides oraret pro Phryne, nihilque se proficere intelligeret, quia clarissimum videbatur, quod iudices in eam calculos essent daturi, eam in medium adducens vestes lacerauit illius, pectúsque nudum ostendit, postea cùm epilogi commiseratione ex aspectu orauit: ita vt omnes iudices in Hypophetis & Zachori superstitione induxerit. Et cùm dimissa hæc fuisset, lex postea lata est, ne quispiam dum diceretur, de aliquo misereatur, aut accusatum accusatamue aspiciens iudicaret.

z Cambyses verò.] Herodotus lib.5. & Valerius Max.lib.6.c.3.

a Fertur Darius.] Herodotus lib. 7. vbi tamen subdit eum in cruce suspensum soluisse, reputantem plura peccatis beneficia ab eo fuisse in domum regiam collata. Sed & ll.12. tab. Iudicem arbitrúmue, qui ob rem iudicatam pecuniam accepisse esset conuictus, capite puniuerunt, vt tradit Gellius lib. 20.cap.1.

b Nero.] Suetonius in eius vita, cap. 17. Et vide quæ scripsimus in nostris Commentariis Nobilita.

c Tantique Areopagus fuit.] Imo Deos ipsos, vt patet ex iis quæ supra diximus in verbo, Is vero Areopagus.

d Et Pisistratus.] Plutarchus in Solone, vbi tradit ipsum Pisistratum cædis in Areopagum accersitum modestè & temperate in ius venisse, vt se defenderet.

e Qui post aliquot ætates.] Plutarchus in Cimone.

quot ætates quum propter continuas clades & belli mala ferè destitutus esset, Cimon Atheniensis in pristinum illum splendorem lucémque restituit. [f] Lacedæmonij quoque, quos mortis supplicio dignos putarunt, noctu, non die plectere consueuerunt. [g] Causas verò iudices occlusi, neminem videntes, ex clamore concionis iudicabant. Quod æquè apud Romanos ferè comperimus, quibus ante horam decimam de absente iudicare ius non erat, neque intra trigesimum diem sortiri dicam, quod lege Rupilia vetabatur. Tametsi noctu sumere supplicium de nocente non liceret, quia nota esse supplicia ad aliorum emendationem publicè censuere. [h] Macedonibus saxis opprimere delinquentem, antiqui moris erat. Apud Memphitas homicidij reus, ab oppidis & cõmercio hominum exterminabatur: donec à Gymnosophistis expiatus, in patrium solum & Lares proprios restitui merebatur. In [i] Meroe verò si quid rex deliquit, nulla afficitur pœna, sed cunctis auersantibus, & quotidianum congressum negantibus, mœrore & tabe conficitur. [k] Ægyptiis fuit in more, vt hi de quibus sumendum erat supplicium, ceruices fune innexas tenerent, & frenata ora, vt eo insigni pœnas luituri notarentur [l]: pridiéque quàm darentur neci, munuscula & cœnam ex regis mensa acciperent. Quem vsum [m] Cæsarum temporibus inualuisse legimus, vt quos morte afficere volebant, illis exquisita obsonia, & partem cœnæ mitterent. Si verò in dicta causa supplicium sumendum foret, tradito libello, suppliciũ cædémque demandarent, vt hoc imperatæ necis prætextus & signum foret. [n] Æthiopum traditur mos, vt delinquentes aureis catenis vinciant: & quos [o] morti destinassent, per lictorem signum mortis illis rex mitteret: ipsíque accepto signo, protinus mortem sibi cõsciscerent eo genere lethi, quod quisque delegerat: quod apud Romanos quandoque inoleuit, vt in capitis iudicio, per [p] θ seu κ in vrnam coniectas literas, signum mortis &

Lacedæmonij noctu sontes plectebant.

Roma. constitutum.

Macedones.

Homicidium apud Memphitas.

In Meroe rex.

Supplicio afficiendi apud Aegyptios.

Aethiopes.

ANNOTATIONES.

f Lacedæmonij quoque.] Herodotus lib. 4. Quoscunque, inquit, Lacedæmonij morte plectendos censent, eos noctu plectunt, interdiu neminem. Et Valerius Max. lib. 4. cap. 6. in fi. vide Polyenum lib. 7. Stratagematum.

g Causas verò iudices occlusi.] Hoc iam dictum est de Atheniensibus, de quibus forsan hæc intelligit.

h Macedonibus.] Q. Curtius.

i In Meroë verò.] Id non in Meroë, sed in Taprobane ex Plinio lib. 6. cap. 22. Solino cap. 66. aut aliorum computatione 56. & Martianus Capella lib. 6. Hic autem autor noster, non hic tantùm sed & alibi. Meroem pro Taprobane posuit, cum tamen sint diuersæ Insulæ.

k Aegyptiis fuit in more.] Vide Plutarchum in Cleomene.

l Pridieque quàm darentur.] Plutarchus in vita Cleomenis.

m Cæsarum temporibus.] Suetonius in Domitiano cap. 11. Autorem summarum pridie quàm crucifigeret, in cubiculum vocauit: assidere in toro iuxtà coegit, securum hilarémque dimisit, partibus etiam de cœna dignatus est.

n Aethiopum traditur mos.] Pomponius Mela lib. 3. cap. 10. de illis loquens. Apud hos plus auri quàm æris est. Ideo quod minus est, preciosius, censent. Aere exornantur, auro vincula sontium fabricant. Solinus cap. 33. de Marobiis loquens, qui & ipsi Aethiopes sunt. Ornantur, inquit, ære, auro vincula faciunt noxiorum.

o Et quos morti destinassent.] Diodorus Siculus lib. 4. ca. 1. de ipsis Aethiopibus loquens: Mos est illis, inquit, neminem subditum etiam damnatum morte punire, sed quidam ex lictoribus præferens mortis signum ad reum mittitur, quo accepto, reus domum abiens sibi mortem consciscit.

p Per θ.] Persius saty. 4.

Et potis es vitio nigrum præfigere theta.

Et Martialis lib. 7. epig. 36. ad Castricum,

Nosti mortiferum quæstoris Castrice signum,
Est operæprecium discere theta nouum.

Ex quo etiam est illud Ausonij in Pædagogum liguritorem carmine Choliambico,

Miselle doctor κ tibi sit obscœno,
Tuumq; nomen theta sectilis signet.

At Asconius Pedianus in 3. in Verrem act. scribit, vt nonnulli legunt, θ notam fuisse cõdemnationis. T. absolutionis. N. L. ampliationis, quo significabatur non liquere. Verùm in Codicibus quos hactenus vidimus, scribitur A. fuisse notam absolutionis. C. condemnationis. Id quod voluit dicere noster autor hic in verbis sequentibus, cum dicit (seu κ.) Nam κ Græcorum, est C. Latinorum. Sed siue θ siue κ signum condemnationis fuerit. Tullius in Orat. pro Milone vtramuis tristem vocat, & T. siue A. salutarem. Liuius autem illam tristiorem. Porro apud Hebræos littera Thau signum erat saluationis, vt patet Ezech. cap. 9. Signa Thau super frontes virorum gementium, &c. Et paulò post, Omnem autem super quem videritis Thau, ne occidatis, vbi D. Hieronymus eius rei rationem reddit. De quo & eundem vide c. 59. eodémque vlt. Nec omiserim iurisconsultum Vlpianum, sine vlla nota, sed extensis litteris in illa ampliatione de qua ex Pediano locuti sumus vsum fuisse. In l. idem Pomponius. ff. de arbi.

Z in sortibus. Per cretã & carbonem. Græci per fabam albam & nigram. Lusitani. Seriphij. Indi.

capitis supplicio afficiendum notarent: per τ & α, absolutionis, per λ verò & ν, prolationis, & diem diffundi, quum parum sibi liquere de causa significarent, quæ ampliationis tabella dicta est. Z [q] quoque in sortibus inauspicata fuit, & mali euentus [r]. Nonnulli in nomẽclatura militum per τ superstites, per θ defunctos in acie tribunos annotare prodiderunt.[s] Alij calculo cretæ, absolutionis: carbone verò, condemnationis symbolum indicarunt: tametsi iudices [t] Romæ per tabellas plerunque ferre iudicia inueniamus,[v] quæ semel definita reuocare non licebat.[x] Apud Græcos autem, alba faba in sortibus auspicata fuit, & boni euentus: nigra verò mali. [y] Lusitani destinatos neci lapidibus obruunt. Nonnullæ circa [z] Caucasum gentes, etiam pro criminibus maximis, nullum morte afficiunt, sed exilio mulctant, vrbéque & agro exterminant: quod in Seripho insula fieri adnotatum est. [a] Apud Indos qui maximi criminis reus agitur, hanc luit noxam, vt à rege tonderi iubeatur, qua pœna nulla insi-

ANNOTATIONES.

proinde si fortè vrgetur à Prætore ad sententiam, æquissimum erit, si iuret sibi de causa nondum liquere, spacium ei ad pronunciandum dari. & Paulus in l. Pomponius. ff. de re iudica. Si vni ex pluribus iudicibus de liberali causa cognoscenti, si is iurauerit sibi non liquere, &c. Et Cicero pro Aulo Cluentio Habito. Deinde homines sapientes ex veteri illa disciplina Iudiciorum, qui neque absoluere hominem nocentissimum possent, neque eum de quo esset orta suspitio, pecunia oppugnantum, re illa cognita primò condemnare vellent, non liquere dixerunt. Et rursus, Eorum vero qui non liquere dixerunt, sapientiam laudo, qui absoluere eum quem nocentissimum cognorant, & quem ipsi iam bis antea condemnarant, nullo modo poterant condemnare, cum tanta consilij infamia, & tam atrocis rei suspitio esset iniecta, paulò posterius patefacta re maluerunt.

q Z. quoque in sortibus] Suidas autoritate Menandri ex Mesonia. At Martianus Capella in nuptiis Philologiæ & Mercurij, scribit hanc litteram inuisam fuisse Appio Claudio, quòd dentes mortui dum exprimitur, imitetur.

r Nonnulli.] Videlicet Isiodorus lib. 1. Aetymol.

s Alij calculo certè.] Horatius lib. 2. ser. saty. 3.

Quorsum abeant sani? an creta, an carbone notandi?

Et Persius saty. 5.

Quæq; sequenda forent, & quæ vitanda vicissim,
Illa prius creta, mox hæc carbone notasti.

Vbi vide interpretes. Hincque etiam illud Ouidij lib. 15. Meta.

Mos erat antiquis, niueis atrisq; lapillis
Hos damnare reos, illos absoluere culpa.

Antiqui enim per cretam album & candidum significant, vt per carbonem atrum & nigrum. Ex quo cretata ambitio candidatorum Persio sat. 5.

Ius habet ille sui palpo, quem ducit hiantem
Cretata ambitio, &c.

Et cretatus bos, pro albo. Iuuenalis saty. 10.

Duc in Capitolia magnum
Cretatumq; bouem. --

Et cretata Mappa pro alba. Martialis li. 12. epig. 20.

Cretatam prætor cùm vellet mittere mappam,
Prætori mappam surripit Hermogenes.

Huc quoq; pertinet quod de Alcibiade scribit Plutarchus, tum in vita, tum in Apophthegm. illius, quòd cùm ad iudicium capitale ab Atheniensibus è Sicilia vocaretur, seipsum abscondit, quòd diceret eum stultum esse, qui accusatus, cùm liceat fugere, quærat absolui & liberari. Et cùm quidam dixisset, Non credis patriæ de teipso iudicium? Ego quidem, ait, ne matri quidem, ne fortè ignorans pro calculo albo nigrum ferat. Denique Aristoteles Probl. tradit hunc morem fuisse, vt reos albis calculis absoluerent, nigris condemnarent. Et vide infrà lib. 4. c. 20.

t Romæ per tabellas.] Id quoque videre licet ex Cicerone in 1. in Verrem actio. & ibi Asconio Pediano. & iterum act. 4. & 6. De quo vos sententiam per tabellam fertis, & alibi sæpe, & Suetonio in Augusto, ca. 33. Non tantùm duas tabellas damnatoriam & absolutoriam simul cognoscentibus dedit, sed tertiam quoque, &c. Et Propertio lib. 4. eleg. 12. eodémque vlt.

Mi natura dedit leges, dedit à sanguine ductas
Nec possum melius Iudicis esse metu.
Qualibet austeras de me fert vrna tabellas,
Turpior assensu non erit vlla meo.

v Quæ semel definita.] Apuleius lib. 10. Asini aurei. Cum iam sententiæ pares cunctorum stilis ad vnum sermonem congruentibus ex more perpetuo in vrnam æream deberent coniici, quò semel conditis calculis iam cum rei fortuna transacta, nihil postea commutari licebat, sed mancipabatur potestas capitis in manum carnificis. Vide & apud Dionysium Halicarnasseum. Cum Martianus Coriolanus exilio perpetuo mulctatus fuisset resistente senatu, tamen cùm postea Tribuni parati essent de mutanda mulcta referre ad populum, Patricij noluerunt quicquam de re semel iudicata mutari. Et nostris legibus sententiam definitiuam reuocare non licet. l. quod iussit. ff. de re iudica.

x Apud Græcos autem.] Plutarc. in Pericle.

y Lusitani.] Strabo lib. 3.

z Circa Causarum.] Idem lib. 11.

a Apud Indos.] Nicolaus περὶ ἐθῶν. cuius in eam rem hæc verba sunt: τῷ δὲ μέγιστα ἀδικήσαντι, ὁ βασιλεὺς κελεύει κείρεσθαι ὡς ἐσχάτης οὔσης ταύτης ἀτιμίας, quæ à Stobæo repetita sunt Collectaneorum ser. 42. Et Isiodorus Etymologiarum lib. 1.

b Fuitque

gnior fuit: sicut Hebræis vino abstinere, maxima censebatur mulcta: fuitque[b] Atheniensibus quandoque lege sancitum, vt qui maximi criminis reus agitur, si fateretur admissum, impunitate donaretur.[c] Atque Trallianis, vt qui Minyam aut Lelegem occidisset, si leguminis modiũ defuncti cognatis exoluisset, è cæde expiatus foret.[d] Alij pro leui excessu mortis pœnam inferebant. Quare occidisse[e] ciconiam in Thessalia[f] aut ibim, vel accipitrem in Ægypto, capitale fuit. In[g] Cyrenaica lex erat, vt deserto, ris pœna teneretur, qui ingentem vim locustarum, aut earum fœtus non debellaret. Nam plerunque illarum tanta exoritur vis, vt quicquid herbidum est, absumant. Vaccæis quoque si quis vel minimũ ex alterius agro eripuisset, capite luebat: sicut[h] Phrygibus rastrum aut vomerem subtrahere. Et Indis qui vectigal furatus esset, capite plectebatur[k]. Derbices quoque Persarum gens, in rebus diiudicandis adeò seuerissimi fuere, vt pro minimis sæpe causis iugularent: apud quos fœda supplicia & inhumana delinquentibus sunt dari solita, præsertim supplicij genus quod[l] disphendomena vocant, vt proceris curuatis arboribus, & criminoso in deflexis cacuminibus alligato, illis repente laxatis, lacerum corpus in diuersa distraherent.[m] Aliúdque non minus calamitosum & vltimum humanorum, vt duabus scaphis fabrefactis, ibique homine occluso, ita vt manus & caput extarent, tetro odore, & immunda tabe, ac longo cruciatu hominem conficerent. Apud Græcos quoque innoxios sæpè fędè sæuitum est[n]. Nam ignis & rota, nouissima fuere exempla, & frequens supplicium noxiorum.[o] Leges etiam Draconis tam seueræ disciplinæ fuere, vt pro leuissimis causis, mortis pœ-

Hebræi.
Atheniensis.
Tralliani.
Ob leue crimen capitis supplicium.
Cyrenai.
Vaccai.
Phryges.
Indi.
Derbices.
Disphendomena.
Græci.

ANNOTATIONES.

b Fuitque Atheniensibus.] Plutarchus in Alcibiade vbi scribit eius legis perfugio Andocidem qui Mercurij statuam fregerat, liberatum esse. Et vide nostrum tractatum in & quibus ex causis pœnæ temperatæ sint in 30. causa.

c Atque Trallianis.] Plutarchus probl.c.159.

d Alij pro leui.] Vt constat ex sequentibus.

e Ciconiam in Thassalia.] Aristoteles, si is est, lib. Mirabilium auscultationum cap. 23. & Plinius lib.10.c.23.

f Aut ibim, vel accipitrem.] Herodotus lib.2. Diodorus Siculus lib. 2. cap. 4. Quanto autem in honore essent apud Aegyptios accipitres, videre est apud Aelianum lib.de Animal.7.c.9.

g In Cyrenaica.] Plinius lib.11.c.29.

h Sicut Phrygibus.] Nicolaus περὶ ἐθῶν. & ex eo Stobæus ca.42. vbi addunt & bouem aratorem.

i Et Indis.] Strabo lib.15. An autem nostris legibus liceat fraudare vectigal, & qua pœna qui id fecerint puniendi sint, vide eos quos tibi longo ordine recensuimus in nostris Commentariis vtriusque retractus c.1. in præfatione nu.68.

k Derbices.] Strabo lib.11.

l Disphendomena vocant.] Lege Diasphendomenem ex Plutarcho in Alexandro, vbi tradit Bessum qui Darium interfecerat, ita ab Alexandro necatum, vt proceris in vnum curuatis arboribus, cũ vtrisq; corporis Besi partes fuissent alligatæ, eas tãto impetu remissas, vt laniata passim mẽbra disiicerint. Eius enim in eam rem hæc verba sunt: διασφενδόνης ὀρθίων δένδρων εἰς ταὐτὸ καμφθέντων, ἑκατέρῳ μέρος προσαρτήσας τοῦ σώματος, εἶτα μεθεὶς ἑκάτερον ὡς ὥρμητο ῥύμῃ φερόμενον τὸ προσῆκον αὐτῷ μέρος ἐπήμαται.

m Aliudque non minus.] Idem Plutarchus in Artaxerxe, vbi tradit Mithridatem quempiam ea pœna affectum fuisse.

n Nam ignis & rota.] Hæ erant apud Græcos tormentorum species. Apuleius lib.3.Metam.& res ad hoc deducta est, vt per quæstionem sceleris sui participes indicet, vt tam diræ factionis formido funditus perimatur. Nec mora cum ritu Græciensi ignis & rota tum omne flagitiorum genus inferuntur.& lib.10.Nec rota vel aculeus more Græcorum tormentis eius apparatu iam deerant, sed obfirmatus mira præsumptione, nullis verberibus, ac ne ipsi quidem igni. Et de rota quoque est illud Iuuenalis saty.13.

Nec rota, nec furia, nec saxum, aut vulturis atri
Pœna, &c.

Vbi vide interpretes. Et Ammianus Marcellinus lib.21. Alij, inquit, rotarum pœna consumpti sunt. Hæc pœna Græcis τροχὸς dicitur, quo scilicet serui rotis illigati flagris verberabantur. Aristophanes ἐπὶ τροχοῦ γ' ἕλκοιτο μαστιγούμενος. Id est, in rota trahatur flagellandus. idem & alibi, ἐπὶ τοῦ τροχοῦ στρεβλούμενον δεῖ σ' εἰπεῖν ἃ πεπανούργηκας. id est, oportet te rota extortũ flagitia tua profiteri. Cuius loci autoritate. Suidas rotam ponit pro fidiculis aut aculeo quo sontes extensi in quæstione habebãtur. τροχὸς, ait, ὄργανον βασανιστικὸν καὶ διατεῖνον τὰ σώματα, &c. Cuiusmodi autem fuerit id ignis tormentum, vix possum dicere, nisi de tunica illa molesta intelligatur, de qua & nos infrà eodem cap. dicemus. Scio autem pœnam ignis, vt scilicet noxius igni tradatur cremandus, quibusdam nostris ll. irrogari.

o Leges etiam Draconis.] Plutarchus in vita Solonis τοὺς λάχανα κλέψαντας ἢ ὀπώρας ὁμοίως κολάζεσθαι τοῖς ἱεροσύλοις καὶ ἀνδροφόνοις. Et Gellius lib.11.c.18. eodémque vlt.

Leges Draconis seuerissima. nam inferrent.[p] Quare verbum Demadis proditur, Draconem non atramento scripsisse leges Lacedæmoniis, sed sanguine:[q] qua seueritate tantum contraxit inuidiæ, vt in theatro apud Æginam, populari tumultu omniū conspiratione iniectu multæ vestis, præfocaretur. *Athenienses.* Athenienses quoque olim damnabant reos, non si totam simul legem, sed vel si vnam syllabam transgressi fuissent. Neque prætereundum, quod quidam[r] Æthiopum rex fecisse proditur, vt delinquentium crimina non mortis pœna, sed nasi mutilatione puniret, vt eam oris turpitudinem veriti, circunspectius à criminibus abstinerent. Inter cæteros proditus est[s] Persarum rex quidam, qui cùm ciuili tumultu, fœdo esset conuicio iactatus, adeò exarsit, vt totius populi nares rescinderet. *Druidæ & Cercetes.* Apud[t] Druidas verò & Cercetes Galliarum populos, sacrificio interdicere, grauissima pœna notabatur. eos enim quibus ita interdictum erat, inter impios consceleratósque habebant. *Aethiopes elephantins.* Fertúrque in[x] Elephantina Aethiopia sacrilegos hac pœna mulctari, vt *Ophiusa herba.* ophiusam herbam bibere cogantur, qua pota, ita terroribus & falsis imaginibus afficiebantur, vt mortem sibi consciscerent. *Venefici in Perside.* Et in[y] Perside veneficos plecti, vt in amplo lapide caput impingerent, rursúsque alio superinducto illud effringerent. Apud quos fama est, delinquentes ante regiam expectare iudicium, ibíque pro criminis excessu supplicium pati. *Sabatus.* Neque prætermittendus Sabatus[z] Aethiops, qui criminis reos non morte, sed vinctos compedibus operi delegando plectebat: *Mezentius.* aut[a] Mezentius, qui viuum corpus putido cadaueri colligando, immanissimo cruciatu necabat homines.[b] *Rom. ciuium prærogatiuum.* Apud priscos verò Romanorum, vbi quis noxium & exitiale crimen admisisset, nisi die ad populum dicta, & reo de crimine accusato & conuicto, diéque constituta causæ dictionis, causáque populi iudicio probata legitimè, supplicium capitis de Romano ciue sumere non licebat.[c] *Diem dicere alijs quibus concessum.* Dicebatur enim dies ad populum à magistratibus

ANNOTATIONES.

p Quare verbum Demadis.] Plutarchus in vita Solonis. sed quod paulò post Lacedæmoniis dicit, scribendum est Atheniensibus.

q Qua seueritate.] Idem Rhodiginus lib. 10. c. 6.

r Quod quidam Aethiopum.] Diodorus Siculus lib. 2. cap. 1. in fi. Actisanes, inquit, aut vt alij legunt, Artisanes, Athiopum Rex latrocinia more nouo compescuit, sontes neque morte plectens, neque linquens impunitos. Eorum iudicio constituto, reos omnes in vnum cogens, miti sententia damnauit: amputatis enim naribus in vltima deserti ire compulit, ibíque ciuitatem ab excisis nasibus Rhinoceram appellatam condidit. Strabo li. 16. Postea, ait, sunt Rhinocolura ab his dicta, qui Rhinas habitauere. Nam Aethiopum quidam Aegyptum inuadens, non interitu, sed nasi mutilatione maleficia coercens, vt propter oris deformitatem peccare deinceps non auderent, in his locis habitauit. Hæc ille, a quo Alexander hunc locum haud dubiè accepit. Seneca autem de Ira lib. 3. Hunc Regem Persarum fuisse vult, dum scribit, Sicut Rex Persarum totius populi nares recidit in Syria, Inde Rhinocolura nomen loci est. Pepercisse illum credas quod non tota capita præcidit, nouo genere pœnæ delectatus est.

s Persarum Rex quidam.] Id certè est, quod ex Seneca diximus in præcedentib.

t Apud Druidas.] Cæsar lib. 6. Commentariorum belli Gallici. Et vide nostros Commentarios Retractuum, tit. 1. §. 1. glo. 9. num. 271. incip. Est & aliud, & seq.

v Et Cercetes.] Hoc vnde Alexander desumpserit, incertum est. Cęterùm Cercetas populos esse ad Pōtum Euxinum, Heniochis & Colchis finitimos, testantur Plinius lib. 6. c. 5. & Strabo lib. 11.

x In Elephantina Aethiopia.] Plinius lib. 24. cap. 17.

y Et in Perside.] Plutarchus in Artaxerxe.

z Sabatus Aethiopes.] Herodotus lib. 2. vbi illum Sabacum vocat, & Diodorus Siculus qui Sabaicum appellat, lib. 2. cap. 2. vbi illum dicit fuisse Aegyptiorū Regem, tametsi genere Athiops esset,

a Aut Mezentius.] Virgilius lib. 8. Aeneid. de eo loquens,

Quid memorem infandas cædes? quid facta tyranni
Effera? Dy capiti ipsius, generiq́ reseruent.
Mortua quin etiam iungebat corpora viuis,
Componens manibusq́ manus, atque oribus ora:
Tormenti genus: & sanie, tabóque fluenteis
Complexu in misero, longa sic morte necabat.

Adde autem superioribus apud Thurios ex legibus Choroidæ, si qui illatæ à se calumniæ crimine dolóque conuicti in manus venissent, per vrbem miryca circumuectari coronatos, & cunctis sic circum ciuibus passim palàm ostētatos innotescere, vulgato supplicij probro, veluti perniciosissimo supplicij genere contaminatos mores gererēt exagitati: fuisséque nōnullos hac culpa tum iudicatos, quibus manus sibimetipsis spōte adferre, quàm in tanta probri ignominia vsquam conspici iucundius visum est.

b Apud priscos verò Romanorum.] Plutarchus in vita Gracchorum. & vide infrà eod. lib. ca. 20. in prin.

c Dicebatur enim dies.] Id minimè dubium, sunt enim eius rei exempla infinita apud Liuium & cæteros autores.

d Nonn

aut à tribunis plebis, quibus ius dicendi diem data facultas fuit:[d] nonnunquam à priuatis. Siquidem [e] Lucullus, quum nullum magistratum gessisset antea, Seruilio auguri peculatus diem dixit: & M. [f] Cotta, virili toga assumpta, Cn. Carbonem reum postulauit. Eóque producto ad populum, accusatoribus testibúsque adductis, si noxæ capitali & vero crimini locus erat, de reo supplicium sumebatur iudicio populi[g]. In qua re mos erat, vt tam ipse reus qui capitis accersitur, quum ad populum producitur ad iudicij diem, quàm amici & necessarij, quique proximi aderant, priusquam in suffragia tribus irent, squalida obsoletáque veste, flentes & sordidati,[h] barbam capillúmque summittant, & pœnam deprecentur, vt eo squalore & habitu deformi populum ad miserationem, pietatémque adducerent. Legimus in iudicio M.[i] Manlij, quum causam ad populum diceret, ne coniunctos quidem sanguine in capitis dimicatione & dubiis rebus vestem mutasse. Et inter clara nomina reorum, Appium [k] Claudium, quum à tribunis plebis dicta illi dies esset, non modò facie reorũ non fuisse, sed tanto spiritu & tam contumaci vult causam egisse, vt manente ferocia animi, tribunos perterrefaceret. Contrà verò, quum in exilium Cicero [l] ageretur, præter senatum vniuersum, vltra viginti millia hominum sordidas vestes, & fœdum corporis habitũ induisse, vt ob illius calamitatem se quoque funestos, & in ignauo dolore esse ostenderent. Fertur tamen Scipio Aemylianus, quum esset sibi dies dicta ad populum à Claudio Assellio tribuno pleb. & reus causam diceret, in discrimine mortis præter reorum morem, barbam rasitauisse, & nitida veste fuisse: & Cato [m] Censorius amplissimum innocentiæ testimonium tulisse, quòd ab inimicis quinquagies criminis postulatus in foro causam dixit, & iudicum votis absolutus semper. Sicut [n] Aristophontes Athenis nonagies & quinquies causam dixit, & victor fuit. [o] Herodes verò quũ apud Hyrcanum accusaretur, ad causam dicendam purpuratus, & armatorum septus præsidio in forum venit, & iudicium euasit. Primúmque populi Romani iudicium post exactos reges de Martio [p] Coriolano fuisse traditur, & C. [q] Galba, qui quum in collegio sacer-

Reorum sordes.

M. Manlius.

App. Claudius.

Cicero reus.

Scipio Aemylianus.

Cato Censorius.

Aristophontes.

Herodes.

Primum pop. Ro. iudicium.

ANNOTATIONES.

d Nonnunquam à priuatis.] Quòd probat exemplis seq.

e Siquidem Lucullus.] Plutarc. in vita Luculli.

f Et M. Cotta.] Valerius Maximus lib. 5. cap. 4. M. (inquit) Cotta eo ipso die, quo togam sumpsit virilem, protinus vt è Capitolio descendit, C. Carbonem, à quo pater eius damnatus fuerat, postulauit, damnatúmque reum iudicio afflixit, & ingenium & adolescentiam præclaro opere auspicatus.

g In qua re mos erat.] Tacitus lib. 2. de Libone accusato loquens: Libo, inquit, interim veste mutata cum primoribus fœminis circumire domos, orare affines, vocem aduersum pericula poscere. Et Plutarchus in Cicerone, tradit illum a Clodio accusatum vestem attam sumpsisse. Et vide Dionysium Halicarnasseum lib. 7. in accusatione Marcij Coriolani, & infrà in verbo, Cicero.

h Barbam capillúmque summittunt.] Plutarchus vbi supra.

i M. Manlij.] Cognomento Capitolini ex Liuio 1. Decad. lib. 6.

k Appium Claudium.] Liuius 1. Dec. lib. 2. non multo ante fi. Et Dionysius Halicarn. lib 9.

l Cicero.] Plutarchus in vita illius. Cum Cicerone, inquit, quamplurimi, omnis ferè multitudo equestris ordinis vestes commutauit, prætereа viginti propemodum millia iuuentutis Romanæ præmissis etiam comis passim per vrbem preces effundere. Senatus erat frequens vt decerneret populum vestem veluti ex publica mæstitia mutare, sed consules cum diuersa sentirent, præterea Clodius cùm circa Curiam armatis satellibus omnia terrore repleret, à senatu nonnulli ordinis senatorij prorupere qui laceris vestimentis tumultus speciem præbuere. Sed & ipse Cicero in ius vocatus à Clodio videlicet, in Iudicio apparuit, nam sordidam vestam indutus squalore & sorde obsita, ad quosque obuios etiam sibi ignotos se prosternebat, quod ei vicio tribuit Appianus lib. 2. bellorum Ciuil. Vide Plutarchum in vita illius.

m Et Cato Censorius.] Plutarchus in vita illius, & Plinius lib. 7. c. 27. vbi quadragies ter. Alter Plinius Secundus, si is est, de viris illustribus, cap. 47. vbi dicit 44. vbi etiam Solinus c. 7. Et vide Valerium Max. lib. 3. c. 7. qui dicit sæpius.

n Sicut Aristophontes.] Vide Aeschinem in Oratione contra Demosthenem.

o Herodes verò.] Iosephus de bello Iudaico lib. 1. cap. 8. Et vide Aegesippum belli quoque Iudaici lib. 1. c. 32.

p De Martio Coriolano.] De quo Liuius 1. Decad. lib. 2.

q Et C. Galba.] Tacitus lib. 5. tradit C. Galbam consularem virum accusatum voluntario exitu cecidisse, sed hic non est, vt puto, de quo loquitur Alexander.

Reus præmonitus. Subscriptores. Laudatio iudicialis rei.

Lacedemonij. Vbi adæquarent suffragia, reus absoluebatur. Thucydides in tertio. Romanorum supplicia crudelia.

dotum esset, iudicio populi condemnatus fuit. inde [r] vt iudicio populi de capite Romani ciuis decerneretur, cõsuetudo mansit. Quinetiam non solùm de ciuis Romani capite, sed nec de bonis, nisi ex decreto senatus, & populi placito, aut eorum qui ius dicunt, omnibus sententiis statutum fuisset, decerni lege nihil poterat. [s] Ipsi tamẽ qui reus agebatur, ne imparatus & insciens accederet ad causam, cuncta quæ ab accusatore mouenda erant, per custodem debent innotescere & significari, vt diluendi criminis & obiecta purgandi facultas foret. [t] Accusatori verò subscriptores aderant, qui ea quæ accusationi conferrent, summissius suggerebant, & præibant. Reo [v] quoque laudatio iudicialis seruabatur, vt si crimen obiectum dilueret, aut merita præualerẽt, amici ad miserationem populum flecterent & circumagerent. [x] Quod deinde Pompeius lege lata fieri vetuit, laudationésque solitas pro reis vsurpari prohibuit: qui quũ Numatium Plancum in iudicio laudaturus postea accessisset, [y] Cato qui iudex aderat, aures manibus obserasse fertur, dicens laudationem quam lege à se lata fieri prohibuerat, lege auersante audire nolle, quòd legum ipse lator & euersor esset. [z] Lacedæmoniis quoque Lycurgi lege cauetur, vt nisi in conuictum, & prætoris iudicio condemnatum nulli pœna noxæ merita inferatur. Quam legem Agesilaus, cum de reo omnium nequissimo sumendum supplicium foret, quod in patriam coniurarat, abrogauitne diu negocium discutiendo, pœnam iure debitam frustraretur. [a] Fuitque cõstitutum, vt æqualibus votis super vindicando facinore in diuersa trahentibus, pro reo iudicium staret, quod videbatur æquissimum: id [b] quod sæpè ab Atheniensibus factitatum est. Nam quũ de extinguendis Mitylenis suffragatores paribus votis dissentirent, [c] Diodoti sententia peruicit, quia lenior. Et quamuis veteribus Romanorum mitissimas placuisse pœnas legamus, lapsis postea tẽporibus, à principibus quos nulla satietas pœnarum cepit, multa iræ atque inuidiæ fœda exempla edita inueniuntur, vltimísque cruciatibus & crudelibus suppliciis sæpè innoxios vindicatum. [d] Nam &

ANNOTATIONES.

r Inde vt iudicio populi.] Vide l.2.§.exactis.ff. de orig.iur.

s Ipsi tamen qui reus agebatur.] Plutarchus in Catone Vticensi, vbi loquitur de accusatione ipsius in Murenam.

t Accusatori verò.] Asconius Pedianus in 1. in Verr.act. vbi subscriptores, ait, dicũtur qui adiuuare accusatorem causidici solent, quos oportet submissiùs agere quàm dicat ille quẽ sequũtur. de his sæpe Cicero vt in ea 1.actio. in Verrem non semel, & in Orat. pro Fonteio, & epist. ad Q.F. lib.3. epist.1. non semel, & Cælius inter epist. famil. ipsius Ciceronis lib.8. epist quoque 8.

v Reo quoque laudatio.] De laudatione iudiciali aliquid F. Quintilianus lib.11. cap 3. & Cicero in 7. in Verrem actio. vbi ita de ea re loquitur, vt possit videri decem laudatores ex consuetudine fuisse in id adhibitos. Eiusque hæc sunt verba: Primùm vt in iudiciis qui decem laudatores dare non potest, honestius est ei nullum dare, quàm illum quasi legitimum numerum consuetudinis non explere.

x Quod deinde Pompeius.] Plutarchus in vita illius, iterúmque in vita Catonis Vticensis.

y Cato.] Scilicet Vticensis, ex illis ipsis locis quæ nunc citauimus.

z Lacedæmoniis quoque.] Plutarchus in Agesilao, Detecta, inquit, est alia maior etiam coniuratio conciliabulumque hominum Spartiatarum, qui de rebus nouis quandam in domum clam conuenerant, quos iudicio sistere in tanta rerum perturbatione aut incidius dissimulare difficile fuit. Igitur habito primo cum Ephoris cõsilio, & hos Agesilaus indicta causa necauit, cum nemo prius Spartiata mulctatus fuisset. Valerius autem Maximus lib.7. cap.2. Nihil etiam, inquit, Agesilai facto sapientius, siquidem aduersus rempub. Lacedæmoniorum conspirationem ortam noctu comperisset, leges Lycurgi continuo abrogauit, quæ de indemnatis supplicium sumi vetabant. Deprehensis autem & interfectis sontibus, easdem e vestigio restituit, atque vtrumque simul præuidit, ne salutaris animaduersio, vel iniusta esset, vel iure impediretur. Itaque vt semper esse possent, aliquando non fuerunt.

a Fuitque constitutum.] Aristoteles lib. Probl. 30. cap.13. & 15. vbi huius rei rationes reddit. Et ita quoque nostris legibus constitutum est. l. inter pares. ff. de re iudi. cum si.

b Id quòd sæpe ab Atheniensibus.] Diuus Augustinus de Ciuitate Dei, lib.18. cap.26. scribit quòd cum Mars apud Athenienses homicidij reus esset, iudicantibus 12. Diis in eo pago qui postea Areopagus dictus est, sex sententiis absolutus est, vbi enim pares essent sententiæ absolutio condemnationi præferebatur.

c Diodoti sententia.] Vide eundem Aristotelem eodem loco.

d Nam & tunica] De hac pœna Seneca ad Lucillum epist. lib.2. episto 14. Cogita hoc loco illam tunicam

tunica fomentis igneis illita, ad palum deligati adurebantur, vel [e] grandi stipite à summo ad imum adigebantur, vt igne accenso, crudeli cruciatu excarnificati interirent, prætérque [f] equuleos, [g] fidiculas, ergastula, & cruces, [h] circundatósque corporibus ignes, [i] lacerationes membrorum, & [k] incursus bestiarum, aliósque enectos veneno & fame, & dictu [l] fœdiora exempla, quæ exequi longum esset, conspectius sumptum

ANNOTATIONES.

tunicam alimentis ignium & illitam & contextam, & quicquid aliud præter hæc commenta secutum est. Et de ea intelligi potest illud Iuuenalis Saty. 1. paulò ante fi. *Pone Tigillinum, tæda lucebis in illa.* Et saty. 8. paulò etiam ante fi.

Ausi quòd liceat tunica punire molesta.

Et Martialis lib. 4. epig. 42.

Nec scombris tunicas dabis molestas.

Et lib. 10. epig. 25. de Mutio Scæuola,

Nam cum dicatur tunica præsente molesta
Vre manum, plus est dicere, non facio.

e Vel grandi stipite.] Vulcatius Gallicanus in vita Auidij Casij. Primus etiam id genus supplicij inuenit, vt stipitem grandem ponerent pedû octoginta & centum, id est materiam, & à summo vsque ad imum damnatos ligarent, & ab imo focum apponerent, incensisque aliis alios fumi cruciatu, timore etiam alios necaret, & Seneca lib. 3. de Ira, & libro de consolatione ad Marciam. inter genera cruciatuum. Alij, inquit, per obscæna stipitem egerunt, alij brachia patibulo explicuerunt, & d. epist. 14. Et adactum per medium hominem qui per omnes artus emergere possit stipitem.

f Equuleos.] De quibus Seneca lib. 3. de Ira, vbi de C. Caligula Cæsare loquitur: Torserat, ait, per omnia, quæ in rerum natura tristissima sunt, fidiculis, tabularibus, equuleo, igne, vultu suo. & dicta epist. 14. & Apuleius lib. 10. Metam. vbi dicit id genus tormenti a more Græcorum. Ante hos Cicero li. 4. de finibus. Nec si ille sapiens ad tortoris equuleum à tyranno ire cogatur, similem habeat vultum, ac si ampullam perdidisset. & lib. 5. Tuscul. quæst. Hæc etiam in equuleum coniciuntur, quo vita non aspirat beata.

g Fidiculas, ergastula, & cruces.] De his tribus Seneca li. 3. de Ira. & præterea de fidiculis idem Seneca lib. de consolatione ad Marciam. Suetonius in Tiberio c. 62. Excogitauerat autem inter genera cruciatus, etiam vt larga meri potione per falláciá oneratos repente veretris deligatis, fidicularum simul vrinæque tormento distenderet. Et Valerius Maximus lib. 3. cap. item 3. vbi de Theodoro loquitur. & Quintilianus lib. 6. ca. 2. & in nostris legibus in l. nullus. C. ad leg. Iul. ma. Suetonius in Caligula, cap. 33. Quin & subinde iactabat, exquisiturum semel fidiculis de Cæsonia sua, cur eam tantopere diligeret. & de Ergastulis Iuuenalis saty. 8.

Quid facias talem sortitus Pontice seruum,
Nempe in Lucanos, aut Thuscæ ergastula mittas.

Cicero in Orat. pro Aulo Cluentio Habito. M. Aurius adolescentulus bello Italico captus apud Asculum, in Q. Sergij Senatoris eius, qui inter sicarios damnatus est, manus incidit, & apud eum fuit in ergastulo. Et de crucibus Seneca in d. consolatione ad Marciam, vbi dicit eos non fuisse vnius quidem generis, sed aliter ab aliis fabricatos, capite conuersos in terram suspendere. Vulcatius Gallicanus tradit Auidium Cassium in cruces substulisse eos qui aliquid prouincialibus per vim tulissent, & eo inscio hostes Sarmatas deuicissent, quod & nos alibi retulimus.

h Circundatosque corporibus ignes.] Apuleius lib. 10. Asini aurei, & vide suprà alibi.

i Lacerationes membrorum.] Cuius pœnæ exemplum præbuit Marius Iunior, frater scilicet Marij maioris, de quo Iulius Firmicus lib. 1. cap. 1. Prætorio, inquit, viro, minori scilicet Mario, Syllana iussione elisa sunt prius crura, deinde deiecta de statu corporis brachia humerûm tenus dissoluta reciderunt, tertiò amputata lingua necem reliquit in faucibus: ad postremum omni parte corporis mutilata, oculi qui fuerant spectatores & superstites eruuntur, & vix anima tantis vulneribus erogata est, cum hinc inde membris fluentibus minutatim spiritus carperetur. Et de hoc quoque loquens Valerius lib. 9. cap. 2. Quin porro crudeliter se in M. Mario prætore gessit, quem per ora vulgi ad sepulchrum Luctatiæ gentis pertractum non prius vita priuauit, quam oculos infœlicis erueret, & singulas corporis partes confringeret. Et Florus lib. 3. cap. 21. Marium ipsius ducis fratrem apud Catulli sepulchrum oculis, cruribus manibúsque defessis seruatum aliquandiu, vt per singula membra moreretur. & Seneca lib. 3. de Ira. M. (inquit) Mario cui vetanti populus statuas posuerat, cui thure & vino P. R. supplicabat, P. Sylla perfringi crura, erui oculos, amputari manus iussit, & quasi toties occideret, quoties vulnerabat, paulatim & per singulos artus lacerauit. Idem de consolatione ad Marciam, Video verbera, & membris & singulis articulis singula docuerunt machinamenta. Et ex Poëtis Lucanus lib. 1.

-- Quid sanguine manes
Placatos Catuli referam? cùm victima tristis
Inferias Marius, forsan nolentibus vmbris
Pendit inexpleto non fanda piacula busto?
Cum laceros artus, æquatáq; vulnera membris
Vidimus, & toto quamuis in corpore cæso
Nil animæ letale datum, moremq; nefandæ
Dirum sæuitiæ, pereuntis parcere morti.
Auulsæ cecidere manus, exectáq; lingua
Palpitat, & muto vacuum ferit aëra motu.
Hic aures, alius spiramina naris aduncæ
Amputat, ille cauis euoluit sedibus orbes,
Vltimáq; effodit spectatis lumina membris.

k Incursus bestiarum.] Vide suprà de damnatis ad bestias, & huc quoq; spectat illud Senecæ d. epi. 14. Et turbam ferarum quam in viscera immittat humana.

l Fœdiora exempla.] Vt illud quod à Seneca

Supplicium de regibus sumptum. Phylactus.

fuisse supplicium de regibus autores memorant: nanque Antigonum Iudæorum regem [m] Antonius indicta causa, quod ante id tempus nulli regum cōtigit, securi percussit: [n] & Agrippa Bogum Maurusiorum regem, Antonij partes sequutum, supplicio affecit. Fuitque propterea magistratus apud [o] Cumæos, quem Phylactum vocant, cuius erat munus, in frequentem senatum venire, regésque manu apprehensos, de quorum iudicio agebatur, detinere: donec de illorum præmio aut pœna patrum decreto statueretur. [p] Quod si is qui reus agitur, & capitis accersitur, prædicta die in iudicium non venit, vel domo abest, mos Romanus erat, vt ante fores ædium nomenclator tuba illum ad causam dicendam quatuor diffinitis in locis citaret: neque ante fas erat in eum capitis iudicium dari, aut de noxio supplicium sumi, quàm discussa causa, crimine probato, & reo conuicto, ne inauditi & indefensi perirent. [q] Iudices verò, qui pro excessu criminis litem daturi erant, conceptis verbis se nihil habere, nihil precibus dare, solennissimum iusiurandum præstare cogebantur, quod mox deprauatis iudiciis fieri desitum est. Hoc quidem iusiurandum apud Aegyptios sanctius præstabatur, in hæc verba: Vt ne regis quidem minæ, aut iussa, à recto bonóque illos deducerent, aut transuersos agerent. [r] Apud Athenienses iusiurandum iudices præstant, se secundum leges sententiam daturos, & causam diffinituros. [s] Iudicium verò de nocente sic fiebat, vt prætor tribunal in primis ascenderet, [t] noxio post terga ligarentur manus, misso præconio silentium fieret, legitima deinde prætoris proferrentur verba: classicum ad spectaculum postea canerent, suppliciúmque de noxio sumerent. Quod plerunque non statim sumebatur: quippe senatusconsulto Tiberij tempore, & per alias constitutiones actum fuit, vt damnatorum pœna in decimum semper differretur diem.

Reus non comparens in iudicio.

Iudicum iuramentum solenne ante sententiam definitiuam.

Iudicium de nocente quo pacto fiebat.

ANNOTATIONES.

vbi suprà positum est, & quo hodie quoque (vt ferunt) Turcæ vtuntur, scilicet adactum stipitem per medium hominem, qui per omnes artus emergere possit. Et illud quoq; de quo Cato loquens de Carthaginensibus apud Gellium lib.3.ca.14. Hominem defoderunt in terram dimidiatum, ignémque circumposuerunt, & ita interfecerunt. Atque etiam illud quo vsi sunt Carthaginenses in Attilium Regulum descriptum à Tuberone in lib. Historiarum apud Gellium lib.6.cap.1. In atras, inquit, & profundissimas tenebras eum claudebant, ac diu pòst vbi sol erat visus ardentissimus, repente adducebant & aduersus ictus solis oppositum continebant, atque intendere in cælum oculos cogebant, palpebras quoque eius ne conniuere posset, sursum ac deorsum diductas insuebant. Tuditanus autem, vt scribit Gellius somno diu prohibitum, atque ita vita priuatum refert. Eam rem ita refert Cicero, lib.3. Offic. Itaque tum cum vigilando necabatur, erat in meliore causa, quam si domi senex captiuus, periurus & consularis remansisset. Alij autem dicunt eum alio nouo ac crudeli supplicio interemptum, videlicet clausum fuisse in dolio ligneo ferreis clauis confixo. Et de his quoque & alijs tormentorum generibus videbis apud Tertullianum in Apolog. & lib. de coron. mil. & Cyprianum lib. de duplic. martyrio. & Eusebium historiæ Ecclesiasticæ lib.8. c.3.6.7.8.& 9.10. & 17. Valerium Maximum lib.3. cap.item 3. vbi de Theodoro loquitur. Eutropium de gestis Romanorum, c. 10. & Rhodig.lib.10.c.5.

m Antonius.] Plutarchus in vita illius.

n Et Agrippa.] Strabo lib. 8. Sed quem Bogum hic appellat, Bogudem Liuius vocauit lib. 112. ab vrbe condita apud Priscianum lib.6. Castra quoque diuersis partibus Cassius & Bogud adorti. Itē, Quo tempore firmandi regni Bogudis causà exercitum in Africam velociter traiicere conatus sit, vti etiam Asinius Pollio inter epist.fam. Cicer.li.10. epist.31. post prin. Traiecit sese in regnū Bogudis. Eum verò Bochum vocat Appianus li.5. bellorum Ciuilium.

o Apud Cumæos.] Plutarchus Probl.c.115.

p Quod si is qui reus agitur.] Plutarchus in vita C.Gracchi. verùm dein in vita Bruti dicit morem fuisse Romanis, accusatos absentes per præconem è tribunali ad iudicium vocari solitos. Dionysius autem Halicar. lib.4. tradit Seruium Tullium iussisse insidiatores vitæ tantum vocari in populi iudicium, & si comparerent, eos capite plecti, sin causam desererent, bonis mulctari, & exilio perpetuo, quod & factum fuit.

q Iudices verò.] Asconius Pedianus in 2. in Verrem act. scribit iudices iurare solitos in leges antequam iudicarent. vide l. prouidendum. ff. de iudic. Verùm si id non fuisset factum, nemini vnquā fraudi fuit, vt scribit Cicero in Orat. pro Aulo Cluētio.

r Apud Athenienses.] Pollux li.8.c.6. capitis 7. & Heraclides in Polit. post prin.

s Iudicium verò de nocte sic fiebat.] Sic enim Pilatus vt Christum tanquam nocentem, qui tamen omnium innocentissimus erat, condemnaturus sedit pro tribunali, vt scribitur apud Ioan.c.19.

t Noxio post terga.] Inde est quod cum Horatius propter sororis cædem perduellionis reus damnandus esset, Duumuir dixit, Lictor, colliga manus. Liuius Dec.1.lib.1. Cicero in Orat. pro C.Rabirio: I lictor, inquit, colliga manus.

Locus ex Ciceronis oratione pro Milone explanatur, & quæ regiæ, quæq; atria Romæ fuerint. Cap. VI.

CVM Romæ in gymnasium literarium, quò plerique eruditorum conuenerant, nos quoque laxandi animi causa quandoque ventitaremus: doctor ibi quispiam, Tullianæ lectionis, vt ipse aiebat, professor, ingenio alioqui exculto, sed suæ laudis, plus quàm satis esset vendicator, multo auditoire circundatus, Ciceronis orationem quam pro Milone inscripsit, magno ingenio elaboratam, publicè apud complusculos lectitabat: eiúsque dispositionem & constitutionem, communésque locos, singulásque partes & colores, aliáque oratoriæ artis documenta, disciplinásque rhetorum, per numeros nouis & exquisitis modis ex intimo artificio adnotabat. Cúmque verba ex ea lectione percenseret, quibus Cicero, quantum potest maximè Clodium in inuidiam crimenque adducit, eúmque infesta oratione insectatur, his verbis: Hæc sica longo interuallo conuersa rursus in me est: nuper me quidem, vt scitis, ad regiam penè confecit. Sic ipse explicabat, vt diceret, hanc regiam fuisse in colle Quirinali, vbi Numam Pompiliū habitasse [a] autores tradunt, quódque in eo sedem habuerat, ideo regiam & atrium Numæ ibi fuisse, & de hac Ciceronem intelligere asserebat. Atque hæc & pleraque in hanc sententiam quū ille dixisset, tenuit nos admiratio istius doctoris, tam inconsideratè & perperā loquentis, id quod errore manifesto procul à vero esse liquidò constat: siquidem non vbicunque Romani reges belli pacísque temporibus habitarunt, illic regias aut atria construxerunt. [b] Tullus Hostilius primò in Velia, mox in Exquiliis ædes habuit: & [c] Tarquinius Priscus supra Nouam viam, Seruius [d] Tullius etiam Exquilias incoluit: & tamen nullas iisdem in locis regias habuisse feruntur. sex enim aut ad summum septē Romæ fuisse regias, compertum habemus: vnam [e] ad ædem Vestæ iuxta forum, quam Numa incoluit, ibique [f] atrium regium fuit, eámque regiam longo tempore præcipuam fuisse quum religione, tum antiquitate, multi prodiderunt: quæ [g] postea incendio Neronis vnà cum æde Vestæ deflagrauit. Alteram in Cælio monte, vbi [h] Tullus Hostilius, quò frequentius incoleretur, regiam ædificauit. Tertiā in Sacra via, in [i] qua Ancus Martius sedem habuisse fertur: de qua Ciceronem nunc intelligere [k] Asconius sentit: quippe inter seruos Hipsei & Milonis pugnam inibi commissam, & Ciceronem opera Clodij vitæ periculum adisse tradunt: quanuis Acron perperam aliter sentire visus sit [l]. Aliámque in Pompeij theatro, quod in campo fuit, fuisse memorāt. Iuxta theatra enim regias sitas persæpe inuenimus, sicut Marcelli theatrum, quod regiam habuit, ad quam quatuor columnas magnitudinis miræ ex theatro Scauri translatas [m] Plinius notauit: [n] & Pauli regiam ad Curtium lacum, & aliam in Sacra-

Regia 6. aut 7. Romæ.

Cicero explicatus.

Acronis error.

ANNOTATIONES IN CAP. VI.

a AVtores tradunt.] Scilicet Solinus c.2.
b Tullus Hostilius.] Liuius 1.Decad.lib.1. & Solinus cap.2.
c Tarquinius Priscus.] Solinus d.c.2.
d Seruius Tullius.] Ibidem.
e Ad ædem Vestæ.] Ouidius lib.6.Fastorum,

Hic locus exiguus qui sustinet atria Vestæ,
Tunc erat intonsi regia magna Numæ.

Et de Tristibus lib.3.eleg.3.

Hic locus est Vestæ qui Pallada seruat, & ignem,
Hic fuit antiqui regia parua Numæ.

Horatius lib.1.Carmi.Ode 2.

Vidimus flauum Tyberim retortis
Littore Hetrusco violenter vndis,
Ire deiectum monumenta Regis
Templaq; Vestæ.

Quo in loco Acron & Porphyrion ea verba, monumenta Regis intelligunt, de Numæ Pompilij regia. Solinus c. 2. Numa, inquit, primùm in colle Quirinali, deinde propter ædem Vestæ in regia, quæ adhuc ita appellatur.
f Atrium regium.] De quo Liuius 3.Dec.lib.6.
g Quæ postea incendio Neronis.] Cornelius Tacitus lib.15.
h Tullus Hostilius.] Liuius 1.Dec.lib.1.
i Ancus Martius.] Solinus d.c.2.
k Asconius.] In illam Ciceronis pro Milone orationem, in expositione eius loci, de quo hîc agitur.
l Aliámque in Pompeij theatro.] De Pompeij theatro P.Victor in nona regione vrbis.
m Plinius notauit.] Lib.36.c.2.
n Et Pauli regiam.] P.Victor in 7.regione vrbis.

rio. Fuit enim theatrum Marcelli ab [o] Augusto, sed alieno nomine cõditum, quo tempore à M. Agrippa plura & egregia Romæ constructa fuere. Hic enim fuit ille Marcellus Augusti nepos, ex Octauia sorore & Marcello genitus: cui filiam Augustus paucis ante diebus quàm morte sublatus esset, desponsauit. Neque assentior his qui atriũ in colle Quirinali vnà cum regia conditum fuisse dicunt: siquidem omnes ab Asinio Pollione [p] atrium Libertatis in primis constructum volunt, quod in templo Libertatis, conspicuæ magnitudinis erat. Postea interiecto tempore, Gracchorum [q] pater in Auentino ex mulctaticia pecunia illud amplius erexit: in quo [r] bibliotheca Græca Latináque visebatur: quod intercursu temporum penè collapsum Sex. [s] Helius Pætus & C. Cornelius censores restaurarunt. Ea [t] quidem atria ædificij genus fuere continens mediam aream, in quam ex omni tecto pluuia recipitur, columnis quadrifariam per singulos angulos dispositis, & epistyliis. Fuit [v] quoque atrium publicum in Capitolio, & atrium [x] Scauri, in quo maximæ columnæ ex præruptissimis saxis collocatæ feruntur: & [y] aliud Pompeij, quæ postea ipsius curia facta est. [z] Legimus quoque atrium regium iuxta forum piscarium: & duo [a] atria, Meuium & Titium: quæ Porcius Cato in Latomiis fecit. Et [b] atrium Vestæ: & [c] Saturium, in quo sacrorum tubæ agna lustrabantur. In colle verò Quirilinali, quòd regia aut atriũ fuerit, nec traditur quicquam, nec inuenitur. Neque omittendum, plures regias velut regalis opulentiæ mo-

Atrium Libertatis.

Atria quod genus ædificiorum

Atria diuersa Romæ.

Regia apud exteras gentes.

ANNOTATIONES.

o Ab Augusto.] Hæc vsque ad clausulam, Neque assentior, sunt Plutarchi in Marcello in fi. & Sueto. in Auguste, c.29. Et de hoc quoque Marcelli theatro Plinius lib.8. c.17. ad fi. & P. Victor in 19. regione vrbis.

p Ab Asinio Pollione.] Suetonius vbi suprà. Verùm Liuius 3. Decad. lib.4. scribit, ipsum atrium Libertatis à Sexto Aelio Pæto, & C. Cornelio Cethego Censoribus refectum ampliatúmque fuisse, vt hinc intelligas nõ solùm ante Augusti & Asinij Pollionis tempora, sed & ante illos Censores, qui eos præcesserunt annis prope 166. id atrium constructum fuisse, sed & eiusdem 3. Dec. li. 5. non adeo longè à prin. tradit quòd obsides Tarentini in atrio Libertatis custodiebãtur. De hoc atrio sæpe aliàs fit mentio apud autores, vt Tacitum lib.17.

q Gracchorum pater.] Liuius 3. Deca. lib.4. sed id non fuit postea, vt hic dicit Alexander, sed longè ante, videlicet tempore 2. belli Punici, quod fuit ante Imperium Augusti, & ætatem ipsius Pollionis annis plus minus 170.

r In quo bibliotheca.] Nescio vnde id sumpserit Alexander, scio autem Augustum templum Apollinis ea parte Palatinæ domus excitasse, quam fulmine ictam desiderari à Deo Aruspices pronunciauerant, addita porticu cum bibliotheca Latina Græcáque, ex quo loco, ni me coniectura fallit, Alexander id accepit, vt magnam partem eorum quæ scripsit in verbo, Ab Augusto.

s Sex. Helius Pætus.] Liuius 4. Dec. lib.4.

t Ea quidem atria.] Gellius lib.16. cap.5. Festus Pompeius lib.1. Sed vide & Seruium in 1. lib. Aen. in eum locum,

Fit strepitus tectis, vocemq́; per ampla voluptant
Atria. --

v Fuit quoque atrium publicum.] Liuius 3. Decad. lib.4. Tacta, inquit, de cælo atrium publicum in Capitolio, &c.

x Et atrium Scauri.] Plinius lib.36. ca.2. & c.15.

y Et Aliud Pompeij.] P. Victor in 4. regione Vrbis.

z Legimus quoque atrium regium.] Liuius 3. Decad. lib.6. Comprehensæ latomiæ, forúmque piscatorium, & atrium regium, & de eo quoque mentionem facit eiusdem Decad. 3. lib.7. vbi de censura Cornelij Cethegi, & Sempronij Tuditani, & Spartianus in vita Septimij Seueri in fi.

a Et duo atria, Meuium & Titium.] Liuius 4. Decad. lib.9. Cato, ait, duo atria Meuium & Titium in latomiis, & quatuor tabernas in publicum emit.

b Et atrium Vestæ.] De quo Ouidius lib.6. Fastorum quo loco citauimus suprà à princ. capitis in verbo, Ad ædem Vestæ.

c Et Saturium.] Varro lib.2. aut vt alij supputant 5. Tubulustrium, inquit, appellatur quòd eo die in atrio Sutorio, siue vt alij legunt, Suturio, sacrorum tubæ lustrantur. Festus Pompeius lib.18. Tubulustria appellabãt, quibus agna tubis lustrabãt. Ex quibus duobus locis simul iunctis Alexander id confecit quod hic scripsit, nisi quòd Saturium id atrium appellat, quod nusquam ni fallor reperies. De huiusmodi autem lustratione tubarum videbis suprà lib.2. cap.22. ad fi. & infrà lib.5. c.6. in quibus etiam locis Alexander id atrium Saturium vocat, sui in hoc semper similis.

d In colle verò Quirinali.] Vide num huic aduersetur quòd suprà ex Solino cap.2. diximus Numam Pompiliũ in colle Quirinali habitasse, fuere autem & præter ea atria hic commemorata, atria Licinia apud Ciceronem in Orat. pro P. Quintio, in quibus scilicet, vt ex eo coniectare licet, fiebant auctiones, vnde & ipsa auctionaria dicta apud eundem in Oratione pro L. Agraria, vt in atriis auctionarius potius quàm in triuiis aut in compitis auctionentur.

numenta, apud plerasque gentes laudibus celebrari: nam [e] Cirtha [f] & Vtica Massæsylorum regum regiæ fuere: sicut [g] Sybaris Colchorum, Libs [h] Antæi: Iol [i] Iubæ & Zama, [k] Pergamus Eumenis, Cynaræ [l] Byblus, Gnosos Minois, [m] Deiotari Blutiū, [n] Halicarnassus Cariæ principum, [o] Eleusa Archelai. Napatia [p] Candacis, regiæ fuere: Darij [q] verò regia fertur Sadracæ in Asyria. [r] Parthorum Susa, vbi hyemem agunt: Ecbatana & Persæpolis, vbi æstatem: quam Alexander iniectis facibus incendit. [s] Indorum regum Taxila. In Aegypto [t] Abydus. [v] Tigranis Artaxata olim Medorum, nunc Parthorum. [x] Memnonis regia Susis, [y] Attali Trallibus, & Sardis [z] Crœsi regia visebatur, quam [a] Gerusiam fecere. [b] Cyri autem regia Babylon fuit, quam Susis anteferre statuerat. [c] Tametsi Persarum mos foret, in montibus regias facere, [d] in quibus thesauros & antiquissimas gazas congerebant: vt illas velut amplissimum virtutum mo-

Persarum regiæ in montibus. Vide sup. lib. 2. cap. 2.

ANNOTATIONES.

e Nam Cirtha.] Liuius 3. Decad. lib. 10. vbi de Syphace loquitur. Pomponius Mela lib. 1. cap. 6. vbi hanc dicit regiam fuisse Iubæ & ipsius Syphacis. Appianus lib. 2. bellorum Ciuilium vbi ipsius Iubæ. Paulus Orosius lib. 5. cap. 14. vbi Masanissæ. Strabo lib. 7. vbi hanc dicit Sanassæ & successorum regiam fuisse. Hanc autem Crytham vocat Plutarchus in Scipione, vide item Salustiū in Iugurtham.

f Et Vtica.] Strabo lib. 17.

g Sybaris Colchorum.] Diodorus Siculus lib. 7. cap. 4.

h Libs Antæi.] Plinius lib. 5. c. 1. Solinus c. 37.

i Iol Iubæ & Zama.] Strabo vtriusque testis lib. 17. & præterea de priore Pomponius Mela lib. 1. cap. 6. vbi eam dicit nunc vocari Cæsaream, & Plinius lib. 5. c. 2.

k Pergamus Eumenis.] Strabo lib. 13. Liuius 4. Decad. lib. 5. & iterum lib. 7. & 5. Dec. lib. 2.

l Cynaræ Biblus.] Strabo lib. 16. vbi tamen non Cynaram, sed Cinyram vocat.

m Deiotari Blutium.] Strabo lib. 12. vide item Ciceronem in Orat. pro Deietaro.

n Halicarnassus Cariæ principum.] Strabo lib. 14. & 15. Diodorus Siculus lib. 17. cap. 2. Plinius lib. 35. c. 14. dum inter regias ponit Halicarnassum. Mausoli fuit eius Mausolus Cariæ Rex vel teste Herodoto lib. 7. Plinio lib. 36. cap. 15. & aliis qui de eo loquuntur.

o Eleusa Archelai.] Strabo lib. 14.

p Napatia Candacis.] Strabo lib. 17. & Dion in Augusto, vbi eam Tenapen vocat.

q Darij verò regia.] Strabo lib. 16. post princip. & Plinius lib. 35. cap. 14. dum loquitur de Mausolo qui fuit Cariæ Rex. Sed & Darij prostremi qui ab Alexandro victus fuit, Macedoniæ, regia vrbs Hioconiæ fuit, apud Q. Curtium lib. 6.

r Parthorum Susa.] Strabo lib. 11. Mediæ, ait, metropolis sunt Ecbatana magna ciuitas, & Medij imperij caput, qua nunc etiam Parthi regia vtuntur, nam reges ibi æstatem agunt, frigida enim est Media, hyemem verò Seleuciæ, quæ secus Tigrim est prope Babylonem, & paulò post dicit, eorum quoque regiā æstiualem esse Gazam. Verùm idem lib. 16. scribit Parthorum Reges in Ctesiphonte vico maximo Seleuciæ degere solere in hyeme pro pter aëris temperiem. Aestatem verò in Hiocania & Ectabana agere. Q. Curtius lib. 5. dicit Ecbatana caput Mediæ, eamque vrbem nunc tenere Parthos eamque æstiua agentibus sedem esse. Diodorus Siculus lib. 2. cap. 1. ita de Persæpolis & Susis loquitur, vt videatur dicere eas regias fuisse. Iustinus lib. 11. scribit Persæpolim fuisse caput regni Persici, vti & ipse Curtius lib. 4. sed & lib. 5. dicit fuisse regiam totius orientis. Herodianus lib. 3. tradit Ctesiphontem regiam fuisse Parthorum. Polybius lib. 10. scribit Ecbatanam primùm fuisse regiam Medorum, deinde Persarum. Et sanè Athenæus lib. 12. c. 3. scribit ipsos Persarum Reges in Susis hyemare, æstatémque in Ecbatanis & per autumnum in Persæpoli ac reliquam totius anni partem in Babylonia. Parthorum verò Reges in Flyagis vere commorari, hyeme in Babylonia.

s Indorum Regum Taxila.] Philostratus li. 2. de vita Apollonij, vbi hanc dicit fuisse regiā Mandri tunc regnum Indiæ obtinentis quod olim Porus obtinuerat.

t In Aegypto Abydus.] Nam & ea Memnonis Regis, vt multi dicunt, Aegyptij regia fuit, vt tradit Strabo lib. 17. Plinius lib. 5. cap. 9. & Solinus cap. 45. Hunc autem alij Aethiopiæ Regem fuisse tradunt, vt ipse Plinius lib. 6. cap. 29. & lib. 10. c. 26. vide infrà in verbo, Memnonis regia.

v Tigranis Artaxata.] Cornelius Tacitus lib. 13. & Plutarchus in vita Luculli.

x Memnonis regia Susis.] Diodorus Siculus lib. 3. c. 6. tradit Memnonem in Susis loco excelsiori ædificasse regiam, quæ vsque ad Persarum imperium permansit, Memnoniam ab eo denominatam. Vide suprà in verbo, In Aegypto. Plinius lib. 6. c. 27. scribit veterem regiam Persarum fuisse Susam à Dario Hystaspis filio conditam.

y Attali Trallibus.] Plinius lib. 35. c. 14.

z Sardis Crœsi regia.] Herodotus lib. 1. Strabo libro 13. Plinius libro 35. cap. 14. Plutarchus in Solone.

a Quam Gerusiam fecere.] Plinius vbi nuper citauimus.

b Cyri autem.] Strabo lib. 15. Solinus autem cap. 50. & iterum 70. in princ. scribit Babylonem fuisse Chaldæorum caput.

c Tametsi Persarum mos foret.] Strabo li. 15. ad finem.

d In quibus thesauros.] Idem Strabo autoritate Scepsij lib. 13.

Cc 2

numentum posteris relinquerent.[c] Mithridatis autem erat Gabiis,[f] & Oenotriorum Regum Pandosiæ:[g] Macedonum Demetrias,[h] Ilion Priami,[i] Scepsis Aeneæ,[k] Tolgus Pyrrhi.[l] Alexandria vero tres habuit regias, vnam Lochian promontorium, alteram Timonium appellauit Antonius. Musæum quoque pars regiarum erat.[m] Etiam in Antiochia Assyriorum Regum regia ferebatur:[n] sicut Sogdianæ gentis in Maracanda: Sami,[o] Polycratis.[p] Alexander autem Macedo præcipue Arabiam, quam sedem imperio delegerat, totius imperij regiam destinauit.

ANNOTATIONES.

e Mithridatis autem erat Gabiis.] Cabiris legendum ex Strabone id recensente lib. 12. Sed & eiusdem quoque regia fuit, vt ex Diodoro tradit Eustatius Dionysij Alexandrini interpres in lib. de Situ orbis.

f Et Oenotriorum Regum Pandosiæ.] Strabo lib. 6.

g Macedonum Demetrias.] Strabo lib. 9. & Liuius 4. Decad. lib. 5. sed & Pella quoque aliquando eorum regia fuit, ex eodem 5. Decad. lib. 2. & 4. Vnde & Pomponius Mela lib. 2. cap. 3. in princi. Pellam, inquit, maximè illustrem alumni efficiunt. Philippus Græciæ domitor. Alexander etiam Asiæ. Nam & hinc vterque Pellæi dicti sunt. Ille quidem Lucano lib. 10.

Illic Pellæi proles vesana Philippi.

Hic Iuuenali saty. 7.

Vnus Pellæo iuueni non sufficit orbis.

h Ilion Priami.] Nicolaus Perotus in 3. Martialis, Ilium regia fuit Priami. Ennius,

Tu vt Hector ab Ilio nunquam recedis.

Virgil. lib. 3. Aeneid.

Postquam res Asiæ, Priamiq; euertere gentem
Immeritam visum sup. ru, ceciditq; superbum
Ilium. --

i Scepsis Aneæ.] Strabo autoritate Scepsij li. 13.

k Tolgus Pyrrhi.] Strabo lib. 7. Sed & Ambrasia quoque ex Liuio 4. Decad. lib. 7. & Lucius Florus, qui Ambatriam appellat epit. 2. in bello Aetholico.

l Alexandria verò.] Strabo lib. 17.

m Etiam in Antiochia.] Tacitus lib. 18. & Herodianus lib. 2. & vide Strabonem lib. 15.

n Sagdianæ gentis in Maracanda.] Q. Curtius lib. 7.

o Sami, Polycratis.] Nam & is Samiorum rex, siue mauis tyrannus erat, vt videre licet Herodoto lib. 3. & aliis.

p Alexander autem Macedo.] His autem adde Syphacis regiam Sigam fuisse apud Strabonem lib. 17. & Plinium lib. 5. cap. 2. Maleoti Pelasgi Regis villam apud Strabonem lib. 5. Et Cocali filij Minois Camicem apud eundem lib. 6. Marobudi Bubienum, apud eundem lib. 7. post princip. Sisini qui imperium Cappadocum adortus est. Cadenam apud eundem lib. 12. Et Reginæ Pythoridis Cabiram siue Diopolim, quam Augustam appellauit eod. lib. 12. Et Castoris, Saocondarij, Gorbeum, eod. quoque lib. 12. Amyntæ, Isauram, ibidem. Asij Arisbam eod. lib. 13. Theram primùm Lydorum, postea Persarum regiam eod. lib. 13. Lysimachiam Seleuci, apud Liuium 4. Deca. lib. 5. Cæsariam Bochi apud Solinum, cap. 38. Saim Apriis primùm, mox Amasis Regum Aegyptij, apud Herodotum lib. 2. Midæ antiqui Gordium ex Plutarcho in vita Alexandri, & Q. Curtio lib. 3. post princi. Laurentum Pici Regis, ex Virgilio lib. 7. Aeneid.

-- Laurentis regia Pici.

Scodram Regum Illyricorum. Liuio 5. Deca. lib. 5. Sabam Sabæorum Diodoro Siculo lib. 4. ca. 3. non adeò longè à fi. Pylon Nestoris. Pausaniæ lib. 4. Syringem Hircaniæ Polybio lib. 10. Ambranam Pyrrho. Vide autem Florum lib. 2. epit. c. 9. & epitome Liuij lib. 19.

Quo apparatu, quibusq; caremoniis apud veteres defuncta corpora igni tradebantur, qualisque pompa exequiarum foret. Cap. VII.

Vo ritu, quibúsque cæremoniis defuncta corpora efferri consueuissent, qualisque funerum apparatus & exequiarum pompa fuerit, à multis sæpe autoribus intercise perscriptum est.[a] In primis obseruatum fuit, vt proximus sanguine, morientis corpus dum trahit animam, amplexus, exhalantis spiritum osculo exciperet, flatumque hauriret:[b] mox decedentis oculos & ora

ANNOTATIONES IN CAP. VII.

a In primis obseruatum fuit.] Tullius in 7. in Verrem act. Matrésque, inquit, miseræ pernoctabant ad hostium carceris ab extremo complexu liberûm exclusæ, quæ nihil aliud orabāt, nisi vt filiorum extremum spiritum excipere sibi liceret. & Virgilius lib. 4. Aeneid. ad fi. vbi Anna plangens mortem Didonis sororis sic loquitur,

-- Et extremus si quis super halitus errat,
Ore legam. --

Vbi Seruius illum quoque Tullij locum citat in vltimis verbis. Et huc quoque respicit illud Ouidij in consolatione ad Liuiam,

Sospite te saltem morior Nero, tu mea conde
Lumina, & excipias hanc animam ore pio.

Illudque Statij lib. 12. Thebaidos,

-- Ignem misera post vltima quærunt
Oscula. --

b Mox decedentis oculos.] Plinius lib. 11. c. 37. Morientibus, inquit, oculos operire, rursusque in rogo patefacere Quiritium magno ritu sacrum est, ita more

clauderet, vsque [c] ab Homeri temporibus vsitatum: nefas existimantes, à viuentibus decedentium oculos spectari,[d] tametsi lege Meuia (vt Varro significat) ne filij parentibus oculos sigillarent, cautum fuerit.[e] Nasamones vero præcipue curant, vt morituros, quum agere incipiunt animam, sedentes constituant, ne cubantes spiritum exhalent. Post quæ defuncti corpus[f] per interualla conclamatum, propiores affines[g] calda *Nasamones.*

ANNOTATIONES.

ita more condito, vt neque ab homine supremum eos spectari fas sit, & cælo non ostendi nefas, hæc Plinius, & eo spectat illud Virgilij de matre Euryali ipsius cædem deplorantis lib. 9. Aeneid.

-- Nec te tua funera mater
Produxi, presiue oculos, aut vulnera laui.

Vbi Donatus interpres dicit id moris fuisse. Illudq; Ouidij in epistola Penelopes ad Vlyssem Deos rogantis, vt Telemachus vtriusque filius, vtriusque oculos claudat.

Dij precor hoc iubeant, vt euntibus ordine fatis
Ille meos oculos comprimat, ille tuos.

Et in epistola Ariadnæ ad Theseum,

Ergo ego nec lachrimas matris moritura videbo,
Nec mea qui digitis lumina condat, erit.

Et in ea consolatione ad Liuiam, illis verbis,

Tu mea condas lumina &c.

Quibus postea omnia quę supra ex eo adduximus, subdit,

Atque vtinam Drusi manus altera, & altera fratris
Formarent oculos, comprimerentq; meos.

Scribitque Plutarchus eos vulgo infelices vocari, quorum oculos propter absentiam non potuerunt parentes obtegere.

c Ab Homeri temporibus.] Ex lib. 24. Odyss.

οὐδ' ἄλοχος πολύδωρος ἐχέφρων Πηνελόπεια
κωκυσ' ἐν λεχέεσσι φίλον πόσιν ὡς ἐπεώκειν
ὀφθαλμοὺς καθελοῦσα, τὸ γὰρ γέρας ἐστὶ θανόντων.

Et iterum lib. 11. Iliad.

ἆ δείλ' ἐμὲν σοί γε πατὴρ καὶ πότνια μήτηρ,
ὄσσε καθαιρήσουσι θανόντι περ, &c.

d Tametsi lege Meuia, vt Varro.] In Geminis apud Nonium Marcellū in verbo, Sugillare. Contra, inquit, lex Meuia est in pietate, ne filij patribus luci claro sugillent oculos, id est, occludant, vt interpretatur ipse Marcellus. Alij autem Manlia legunt apud Varronem, & in his Antonius Volscus in suis Commentariis in eum locum Ouidij nuper citatum. Alij Mania, vt Gregorius Gyraldus in sepulchralibus.

e Nasamones verò.] Herodotus in Melpomene. Silius autem de eorum sepultura quoque hæc scribit lib. 13.

-- Quid qui sano sepelire profundo
Exanimes mandant Libycis Nasamones in oris.

f Per interualla conclamatum.] Id sumptum est ex Seruio enarranti eum locum Virgilij lib. 6. Aeneid.

-- ars calidos latices. --

Cuius verba huc integra adferam, quoniā ad multas huius cap. clausulas pertinet. Plinius, inquit, in naturali historia hanc dicit causam esse, vt mortui aqua calida abluantur, & per interualla conclamentur, quòd solet plerumque vitalis spiritus exclusus putari, & homines fallere. & subdit, Denique refert quendam suppositum pyræ adhibitis ignibus erectum esse, nec potuisse liberari: vnde & seruabantur cadauera septem diebus, & calida abluebantur aqua, & post vltimam conclamationem comburebantur. Vnde traxit Terentius,

Desine, iam conclamatum est.

Hæc ille ex Plinio, vt dicit, sed nihil tale reperitur in nostris Codicibus Plinij. Locus autem eius rei dicendæ, si dicere voluisset, erat lib. 7. cap. 52. vbi loquitur de Auiola consulari, qui, vt dicit, in rogo reuixit: & quoniam subueniri non poterat præualente flamma, viuus crematus est. Illud autem Terentij in Eunucho est, vbi Donatus in id quoque cum locum expendit, atque etiam illum Lucani lib. 2. non multò post prin.

-- Sic funere primo
Attonita tacuere domus, cùm corpora nondum
Conclamata iacent. --

g Calda abluere, deinde vnguentis vngere.] Homerus 24. Odysseæ post prin. loquens de corpore Achillis mortui,

κάτθεμεν ἐν λεχέεσσι, καθήραντες χρόα καλὸν
ὕδατί τε λιαρῷ καὶ ἀλείφατι. Id est,

Deposuimus in lectu, purgantes corpus pulchrum,
Aquaq; calida, & vnguento.

Et lib. 18. Iliad. de funere Patrocli loquens:

αὐτὰρ ἐπειδὴ ζέσσεν ὕδωρ ἐνὶ ἤνοπι χαλκῷ,
καὶ τότε δὴ λοῦσάν τε καὶ ἤλειψαν λίπ' ἐλαίῳ. Id est,

At postquam calefacta est aqua in sonante lebete
Et tunc iam lauarunt, & vnxerunt pingui oleo.

Et Ennius in hoc citatus Seruio lib. 6. Aeneid. in eum locum quem statim adducemus & Donato in Hecyra Terentij,

Tarquinij corpus bona fœmina lauit, & vnxit

Virgilius d. lib. 6. Aeneid. loquens de funere Miseni,

Pars calidos latices & ahena vndantia flammis
Expediunt, corpusq; lauant frigentis, & vngunt.

Vbi Seruius ipse rationem reddit cur calida aqua abluerentur, vt iam suprà diximus in præcedentib. Et hac quoque lotione idem Seruius lib. 4. Aeneid. in eum locum,

Date vulnera lymphis Abluam.

Lauare, inquit, cadauera dabatur proximis. Citatque etiam illud eiusdem Virgilij suprà in verbo, Per interualla adductum. Nec vulnera laui. Et Apuleius lib. 8. Metam. Tunc properè familiares miseræ Charites accuratissimè corpus, ablutum munita sepultura ibidem marito perpetuam cōiugem reddidere. Et de his quoque Lucianus in li. de Luctu. Sed & de vnguentis & illud eiusdem Apuleius lib. 4. Floridorum. Iam miseri membra omnia aromatis aspersa, iam & ipsius vnguine odoro delibutum. Cur autem vngerentur docet Donatus in locum eum Aeneid. vt scilicet celerius arderent, nec tamen prætermittendum legibus 12. tabul. prohibi-

abluere, deinde vnguentis vngere,[h] candidoque amictu induere,[i] ac diebus septem seruare solebant, ara cōstituta, vbi odores incenderent,[k] quæ acerra dicta est.[l] Græcis vero septemdecim diebus corpora antequam cremarentur, totidemque noctibus seruare mos erat.[m] Qui quidem amictus non ex lana, sed lino intexebatur, Aegyptiorum exemplo, apud quos laneæ vestes, nec cum cadauere sepeliuntur, neque in ædes deorum importantur. Id quoque à Græcis vsurpatum fuit,[n] vt veste alba cadauer[o] coronisque ornarent,[p] pæana canentes, sepulchro inferrent.[q] Die vero octauo per præconem indicto funere, ne fraudarentur solenni honore supremi dies, vt homines ad honestandas exequias conuenirent, his verbis, OLLVS lœto datus est, proclamabatur.[r] Apud Spartanos erat constitutum, vt rege defuncto, equites obitum regis enunciantes cursitent, fœminæque crinibus passis & libero conquestu, tinnitu ollas pulsent æneas, quibus nec nocte nec die quies. Tunc audito regis obitu, in omnem formam luctus concedi permissum erat: mulieresque proxima affinitate,[s] in veste candida[t] & capite aperto, ritu Romano eiulantes, funus celebrare.

Græci.

Spartanorum ritus rege defuncto.

ANNOTATIONES.

tum cadauera vngi, vt scriptum est à Cicerone lib. 2. de legibus.

h Cadidoque amictu induere.] Homerus lib. 18. Iliad. de cadauere Patrocli loquens,

ἐν λεχέεσσι δὲ θέντες ἑανῷ λιτὶ κάλυψαν,
ἐς πόδας ἐκ κεφαλῆς, καθύπερθε δὲ, φάρει λευκῷ.

Id est,

In lectu autem ponentes tenui panno operuerunt
In pedes ex capite, desuper amictu albo.

Plutarchus in Arato ad fin. Continuò, inquit, ex Aegeo cadauer veste alba coronisque exornantes cum Pæana & Choris in vrbem intulerunt. Suetonius in Nerone, cap. 50. Funeratus est impensa ducentorum millium stragulis albis auro intextis, quibus vsus Calendis Ianuariis fuerat. Huius autem rei rationem si quis scire cupit, legat eundem Plutarchum probl. c. 25.

i Ac diebus septem.] Id iam diximus ex Seruio suprà in verbo, Per interualla. Sed & idem lib. 5. dicit, cuius verba infrà adducemus.

k Quæ acerra dicta est.] Id est ex Festo Pompeio lib. 1. Acerra, inquit, ara quæ ante mortuum poni solebat, in quo odores incendebant. Et subdit alios dicere acerram esse arculam thurariam, vbi scilicet thus reponebant. Huius autem acerræ siue in priore, siue in posteriore significatione mētio est apud Ciceronem in legibus funebribus lib. 2. de legibus. Ne longæ coronæ, nec acerræ prætereant. In posteriore autem Horat. lib. Car. 3. Ode 8. in prin.

Martiis celebs quid agam calendis,
Quid velut flores, & acerra thuris
Plena miraris, &c.

Vbi Acron interpres scribit Acerram thuribulum dici, & lib. 5. Aeneid.

-- Et plena supplex veneratur acerra.

Id est, vt scribit Seruius, arca thurali per Metonymiam, id quod continet pro eo quod continetur. Et Ouidius lib. 8 Meta.

Muneribusq́; datis, & acerris thuris honorant.

Et lib. 13. eiusdem operis,

Dántq; sacerdoti custodem thuris acerram.

Et lib. 4. Fastorum,

Cúmque meri patera thuris acerra fuit.

Et Plinius lib. 35. cap. 10. Pinxit sacerdotem, astante puero cum acerra & corona. Et Martialis lib. 10. epig. 14.

-- Septimamq́;
Vestris addimus hanc focis acerram.

l Græcis verò.] Id est ex Homero qui lib. 24. Odyss. tradit Achillis mortui corpus 17. diebus & noctibus defletum, & 18. die crematum.

ἑπτὰ καὶ δέκα μέν σε ὁμῶς νύκτάς τε καὶ ἦμαρ
κλαίομεν, ἀθάνατοί τε θεοὶ, θνητοί τ' ἄνθρωποι
ὀκτωκαιδεκάτῃ δ' ἔδομεν πυρί. --

m Qui quidem amictus.] Quo scilicet corpora mortuorum operiebantur. Et id quidem Herodoti lib. 2. vbi scribit de Aegyptiis loquens, vestibus amiciuntur lineis. Et paulò post, Laneæ vestes neque in ædes sacras gestantur, neque vnà cum cadauere sepeliuntur, prophanum enim est. Quæ consentanea sunt his quæ Orphica & Barchica appellantur, ab Aegypto & Pythagora ortum ducentibus. Nam his cæremoniis participantem laneis indutum vestibus humari religiosum. De quibus sacra redditur ratio. Et vide infrà lib. 4. c. 17.

n Vt veste alba.] Vt iam dictum est suprà in verbo, Candidoque amictu.

o Coronisque ornarent.] Plinius loquens de coronis lib. 21. cap. 3. Quis ergo honos, vt ipsi mortuo parentibusque eius, dum intus positus esset forisve ferretur, sine fraude esset imposita. Et Plutarchus in Arato, quo loco suprà citauimus in verbo, Candidoque &c. & Lucianus in libello de luctu.

p Et pæana canentes.] Plutarchus in eod. loco.

q Die verò octauo.] Varro lib. 3. aut aliorum computatione 6. de ling. Lati. Olli, inquit, valet dictum illi ab olla & ollo quod alterum comitiis, cum recitatur à præcone, dicitur olla centuria, non illa. Alterum apparet in funeribus indictiuis, quo dicitur ollus letho datus est, quod Gręcus dicit lethi id est, obliuioni. Sed ad id quòd hic dicit de die octauo vide infrà.

r Apud Spartanos.] Herodotus lib. 6.

s In veste candida.] Plutarchus probl. c. 25. vbi eius rei rationem reddit.

t Et capite aperto.] Idem autor eiusdem operis, cap. 13.

v Filij

[v] Filij verò tecto [x] capite, [y] in veste pulla parentes efferre consueuere. Apud Græcos fœminæ viríque in cãdida veste cum coronis, amplissimi viri exequias prosequuntur, & velut in publico luctu complorant promiscue. Quod fuit in more [z] Syracusanis, qui candido amictu velati, & fronde coronati, Timoleonem extulere, cui perpetuos honores, atque in foro sepulchrum decreuere: [a] sicut Sicyonij Aratum in veste alba & coronis sepulchro intulere. [b] Argiui quoque in luctu albas vestes aqua ablutas induunt, & in candido amictu funus comitantur. [c] Aegyptij [d] atque Assyrij funera obsiti squalore & sordibus, ac cœno obliti, capillum summittentes, & barba detonsa: [e] Milesij vero, erasis capitibus, plangere consueuerunt: [f] qui mos apud barbaros inoleuit frequens, vt in funere & casibus aduersis iuuenes tonderent comam, barbam ipsi ponerent, & vxorum capita deglabrarent. [g] Persæ quoque detonsis coniugibus & liberis, lacera veste, [h] lugubri vlulatu, corpora efferebant: [i] qui etiam in funere clarorum virorum seipsos, equos, & iumenta tondebant. [k] Apud Græcos conuenit,

Filij parentes efferebant.
Alba vestis lugubris apud quos.
Luctus indicia comæ detonsio & barba.

ANNOTATIONES.

v Filij verò.] Nam & Q. Metellum Macedonicum quatuor eius filij rogo intulerunt, vt tradit Plinius lib.7. cap. 44. in princ. Et ad hunc morem respiciens Iuuenalis saty.10. scribit,

Incolumi Troia Priamus venisset ad vmbras
Assaraci magnis solennibus, Hectore simul
Portante, ac reliquis fratrum ceruicibus.

x Tecto capite.] Plutarchus Problem.d.cap.13. vbi rationem reddit cur filiæ capite aperto, filij tecto id facerent.

y In veste pulla.] Magna ex parte lugentium, & aliorum qui funus sequebantur vestitus pullus, id est niger erat. Varro de vita patrum, Amiculo nigello, capillo demisso sequerentur luctum. Homerus lib. 18. tradit Thetim adituram Iouem, cum Achillem filium breui ad Troiam periturum deplorare: sese velo nigerrimo operuisse. Et Crassus ille diues murenam in piscina domus mortuam atratus tanquam filiam luxit, vt scribit Macrobius lib.3. Satur. cap.15. De quo & tu vide Aelianum de natu. animalium lib.cap.4. Apud Apuleium lib. 3. Metam. Quædam mulier per medium theatrum lachrimosa & flebilis, atra veste contecta, &c. Et lib.7. Mater pueri mortem deplorans fletu & lachrimosa, fuscáque veste contecta.

z Syracusanis.] Plutarchus in vita Timoleonis.

a Sicut Sicyonij Aratum.] Idem in vita Arati ad fin.

b Argiui quoque.] Plutarchus autoritate Socratis, aut vt alij legunt, Isocratis, probl.c.25.in fi.

c Aegyptij.] Herodotus lib.2. Aegyptij, inquit, in funeribus sinunt capitis crines augescere, barbam tamen tondent. Vide Diodorum Siculum lib.2.c.3. & c.5. Pomponius Mela lib.1.c 9. Mortuos, inquit, fimo obliti plangunt. & Cicero lib. 1. Tusc. quæst. & Plinius lib.11.c.37.

d Assyrij.] Strabo lib.16.

e Milesij verò.] Herodotus lib. 6. vbi tamen de puberibus tantùm loquitur.

f Qui mos apud Barbaros.] Id procul dubio est Suetonij in Caligula c.5. Cuius hæc verba sunt de morte Germanici loquentis, Quin & Barbaros ferunt, quibus intestinum, quibúsque aduersus nos bellum esset, velut in domestico communique mœrore consensisse ad inducias. Regulos quosdam barbam posuisse, & vxorum capita rasisse ad indicium maximi luctus.

g Persæ quoque.] Q. Curtius lib. 10. Persæ, inquit, commisso more detonsis in veste lugubri coniugibus ac liberis, non vt victorẽ & modò hostem, sed vt gentis suæ iustissimum regem lugebant. Et quod de liberis hic tradit apud alios quoque seruatum est, vt in luctu filios tonderent, vt intelliges ex Seneca lib. 5. de beneficiis, vbi de Archelao loquitur.

h Lugubri vlulatu.] Nec hi quidem soli. Nam & idem Virgilius testatur de funere Pallantis lib.11. vbi ait:

-- Vlulatusq; ore dedere, &c.

i Qui etiam in funere.] Hoc certè est Herodoti lib.9. vbi de morte Masistij, quem Græci Macisium vocabant, loquitur, cuius hæc sunt verba: Vbi in castra rediere, ingens luctus cùm omnem exercitum, tum verò Mardonium cœpit extincti Masistij, viri secundum Mardonium honoratissimi, tam apud Persas, quàm apud Regem, ita vt eiulatus eorum omnem Bœotiam peruaderet, & seipsos & equos & iumenta totonderint. Plutarchus in vita Alexandri, tradit eum in luctu Hiphæstionis mortui, equos mulósque totondisse, & finitimarum vrbium pinnacula diruisse.

k Apud Græcos.] Plutarchus probl. ca.13. Apud Græcos si quid aduersi acciderit, vt mulieres tonderi: sic viri comas alere consueuerunt, & huius rei rationem reddit, quam ibi videre poteris. quod & hoc exemplo comprobatur. Nam cum Athenienses in Aeginam exercitum mitterent, qui occidione deletus ab Aeginetis vsis Laconum auxilio, viri ob eam causam comam alere iussi, mulieres vero tonderi contra naturæ leges, vt proditum est ab Euripidis interprete. Romani in aliis luctibus quàm funerum capillum barbámque promittebãt, ex Liuio 1. Decad. lib.6. vbi de Manlij Capitolini vinculis loquitur. Et 3.Dec.lib.7. vbi de M.Lucio. Sed erat, inquit, veste obsoleta capillóque & barba promissa præferens in vultu habitúque insignẽ memoriá ignominiæ acceptæ. Varro ille qui cędis Cannensis causa fuit, post eã barba capillúmque submisit, honoribusq; cum ei deferrentur, renunciauit, vt scribit Iulius Frontinus Stratagematôn lib.4.cap.5.

in luctu viros comas alere, barbam capillumque summittere, mulieres vero tonsis crinibus esse: quem morem à Romanis vsurpatum legimus, vt sorores defunctis fratribus, & matres filiis orbatæ, in acerbo funeris luctu, cum flebili vociferatione detonsos[l] crines corpori imponerent: qui mos antiquissimus vsque[m] ab Homero traditur: apud quem Patrocli cadauer opertum amicorum capillis superiectis fuit: & Achilles flauam comam in defuncti Patrocli funere manibus secuit.[n] Quippe ea lugenti aptissima putantur, quæ indecora nec vsitata sunt. Cuius rei causa,[o] in Lycia affines & propinqui in funere muliebres vestes induunt, vt eam vestibus deformitatem pertæsi, citius à lachrymis abstineant.[p] Macedonibus assuetum erat, vt crines tonsi, defunctos lugeant. Nanque Archelaus Macedoniæ Rex, Euripidem tragicum intimum familiarem, crinem tonsus luxit. In quo facetissimum illud[q] Bionis proditur, perinde lugentes capillum euellere, quasi caluitij mœror leuaretur.[r] Carthagi-

Iliad. N.
Lycij.
Macedones.
Bionis dictum.
Carthaginenses & Græci.

ANNOTATIONES.

Apud Statium lib.6. Thebaidos Lycurgus in funere Archemori filij comam & barbam totondit,

-- Tergoq; & pectore fusam
Cæsariem ferro minuit. --

Quo loco interpres intelligit Cæsariem pro barba & coma, vt scilicet coma ad tergum, & barba ad pectus respiciat. Sisenna lib.4. apud Nonium Marcellũ, quo loco de dictione vicatim loquitur. Cùm complures menses barba immissa, intonso capillo, lugubri vestitu populum vicatim flens vnà cum liberis circuiret. Apud Virgilium lib.9. Aeneid. Euryali mater audita morte filij comam sibi scidit:

-- Euolat infœlix, & fœmineo vlulatu
Scissa comas, &c.

l Detonsos crines corpori imponerent.] Propertius lib.1. eleg.17.

Illa meo charos donasset funere crines.

Et Catullus in Argonauticis,

Illius egregias virtute, claraq; facta
Sæpe fatebuntur gnatorum in funere matres,
Cùm in cinerem canos soluent à vertice crines.

Et Ouidius lib.3. Meta. de sororibus Narcissi,

-- Planxere sorores
Naiades, & sectos fratri imposuere capillos.

Et in epist. Canaces ad Macraeum,

Non mihi te licuit lachrymis perfundere iustis,
In tua non tonsas ferre sepulchra comas.

Et Seneca in Phœdra act.5. sce.1.

Placemus vmbras, capitis exuuias cape,
Laceraque frontis accipe abscissam comam.

Et Statius lib.7. Thebaidos,

-- Tergoq; & pectore fusam
Cæsariem ferro minuit, sectisq; iacentis
Obnubit. --

Dionysius Halicarnasseus loquens de funere Virginio. Exiliebant ex ædibus mulieres & virgines deflentes hunc casum, floresque aliquæ & coronas aduersus lectulum iniiciẽtes, aliæ zonas & baltheos, aliæque vittas virginalis comæ, & quædam etiam retortos crinium detondentes capillos.

m Ab Homero.] Scilicet lib.23. Iliad. loquens de Myrmidonibus.

θριξὶ δὲ πάντα νέκυν καταείνυον, ἃς ἐπέβαλλον
κειρόμενοι, &c.

Et paulo post de Achille,

στὰς ἀπάνευθε πυρῆς ξανθὴν ἀπεκείρατο χαίτην
τήν ῥα Σπερχειῷ ποταμῷ τρέφε τηλεθόωσαν.

Et hunc morem exemplo Achillis obseruauit Antonius Bassianus Caracalla in funere Festi, apud Herodianum lib.4. Sed & idem Homerus libro 4. Odyss. de morte Antiochi,

τοῦτό νυ καὶ γέρας οἶον ὀϊζυροῖσι βροτοῖσι
κείρασθαί τε κόμην βαλέειν τ' ἀπὸ δάκρυ παρειῶν.

Et eiusdem operis lib.24. statim post prin. de funere ipsius Achillis,

δάκρυα θερμὰ χέον Δαναοί, κείραντό τε χαίτας, &c.

Quem locum imitatus est Q. Calaber, facit etiam Myrmidones in funere ipsius Achillis comas circum tondere,

ἀμφὶ δὲ χαίτας Μυρμιδόνες κεῖρον.

Et Briseidem quoque *κειραμένη πλοκάμους*, id est, tonsis crinibus eodem officij genere prosequi. hic vide Hadrianum Iunium in Commentario de Coma cap.5.

n Quippe ea lugenti.] Plutarchus probl. c.13.

o In Lycia.] Idem Gregorius Gyraldus in lib. de sepulchris nullo quoque autore citato, sed id est Valerij Max. lib.2. c. de institutis antiquis, & Plutarchi in Oratione consolatoria ad Apollonium.

p Macedonibus.] Cicero vbi statim citabimus nu. seq. Solinus cap.14. aut aliorum computatione 15. vbi & illud de Archelao tradit. Sed & id quoque fecit Alexãder Macedo in funere Ephæstionis apud Arrianum lib.7. Et aliis quoque. Nam apud Theocritum Idyllio, Cupidines mortem Adonidis lugent *κειράμενοι χαίτας*, detonsis crinibus. Et Iob quoque cap.1. nunciata nece liberorum caput totondit, quo in loco Diuus Hieronymus dicit eum morem fuisse lugentium, licet aduersetur Origenes nõ admodum probabiliter. Nam & Ieremiæ 7. scribitur, Tonde capillum tuum & proiice, & sume in directum planctum: quia proiecit Dominus, &c. Apud Plutarchum in Lysandro. Barchiadæ Corintho exules squalidi detonso capillitio Lacedæmona profugerunt. Herodotus lib.1. tradit Argiuos ob amissam victoriam in campis Thyreaticis lege cauisse ne quis comam nutriret ante pristinæ gloriæ decus recuperatum. Lacones vero victores contrà sanxisse, ne quis comam tonderet contra morem eorum. Cuius rei etiam nonnihil meminit Plato in Phœdone.

q Illud Bionis proditur.] Apud Ciceronem lib.3. Tuscu. quæst.

r Carthaginenses in luctu.] Virgilius libro 4. Aeneid.

nenſes in luctu comas & ora lacerant, & vbera plangunt. Idem Græcis in vſu fuit, vt in luctu capillum manu diſcindant, & comam vellant, vtque defuncti vxor in fletu oculos corrumpat, quaſi hoc munus morientis foret. [s] Aegyptiis quoque traditur mos, vt in obitu Regis ſinguli capita luto deturpent, & nudatis mamillis mulieres, virique pectora plangant: atque in deformi illuuie, ſeptuagintaduos dies cibis animantium, vino & omni paratu abſtineant: ac recenſentes Regis virtutes, crebris eiulatibus luctum renouent. [t] Si vero feles moriatur, in luctus & mœroris ſignum, ſola ſupercilia eradant. [v] Apud Lacedæmonios obitu Regis enunciato, Spartiatæ ſerui & mulieres, ingenti coacta manu, laceratis crinibus, abiciſſa veſte, cum vocibus & vlulatu frõtes manu plangunt, & capite conuerberato, interitum miſerantes, eum fuiſſe optimũ regum, voce ſignificant: quem morte ſublatum, omni genere honorum velut diuinum cumulari Lycurgus lege ſanxit. Ideo præualuit mos, regum & optimatum in funebri pompa, vbi dolore inteſtino premuntur, vt decoris immemores, [x] cinere caput aſpergant, faciem [y] deturpent, [z] tunicam diſcindant, [a] humi iaceant, [b] comam vellant. [c] Contrà verò Thraces: nam defunctos cum cantu & luxu, laſciuáque geſticulatiõne,

Aegyptij in obitu regis. *Lacedæmonij.* *Thraces.*

ANNOTATIONES.

Aeneid. loquens de Anna Didonis ſororis mortem deplorante,

Vnguibus ora ſoror fœdans, & pectora pugnis.

Vbi pectora ille vocat, quæ hic vbera appellat, ſunt enim vbera in pectoribus. Apud Q. Curtium li. 10. Darij mater audita morte Alexandri laceratis crinibus humi corpus abiecit.

s Aegyptiis quoque.] Herodotus lib. 1. Diodorus lib. 2. cap. 3. & Pomponius Mela lib. 1. ca. 9. quo Aegyptum deſcribit. Sed & his adde quòd ignem extinguebant, donec funus eſſet abſolutum ex eodem Diodoro lib. 17.

t Si verò feles moriatur.] Herodotus d. lib. 1.

v Apud Lacedæmonios.] Herodotus lib 6. Sed & de his præterea tradit Heraclides in Politicis, quòd Lacedæmoniorum Rege mortuo per totum triduum nihil venditur, atque forum paleis conſpergitur.

x Cinere caput aſpergant.] Lucianus in libello de luctu, & probatur teſtimonio Homeri apud quem Achilles audita morte Patrocli, cinere caput aſperſit, lib. 18. Iliad. poſt prin.

ἀμφοτέρῃσι δὲ χερσὶν ἑλὼν κόνιν αἰθαλόεσσαν
χεύατο κακκεφαλῆς, &c.

Et etiam ſaty. lib. 13.

Nunc propexis in pectore barbis
Vertere humum, nunc fœdantes in puluere crinem
Canitiem, &c.

Idque ſolenne erat Iudæis, vt in luctu cinere & puluere capita ſpargerent, vt videre licet 2. Regum 13. Quæ aſpergens cinerem capiti ſuo, &c. & Iudicum 4. Et erat cinis ſupra capita ipſorum. & Eſther 4. in prin. Quæ cum audiſſet Mardochæus, ſcidit veſtimenta ſua & indutus eſt ſacco, ſpargens cinerem capiti, & Ieremiæ 6. Filia populi mei accingere cilicio, & conſpergere cinere, luctum vnigeniti fac tibi amarum, &c. & rurſum cap. 5. Vlulate paſtores, & clamate, & aſpergite vos cinere, &c. & Machab. 1. cap. 3. Et induerunt ſe ciliciis & cineres impoſuerunt capiti, & diſruperunt veſtimenta ſua. Id autem alibi puluere faciebant. Ioſue 7. Miſeruntque puluerem ſuper capita ſua. & 1. Reg. 4. Currens autem vir de Beniamim ex acie, venit in Silo in die illa ſciſſa veſte, & conſperſus puluere caput. & 2. Reg. 1. in prin. In die autem tertia apparuit homo veniens in caſtris Saul veſte conciſſa, & puluere conſperſus caput. & Iob. 2 ad fi. Et exclamantes plorauerunt, ſciſsiſque veſtibus ſparſerunt puluerem ſuper caput ſuum. Apud Catullum autem in Argonauticis,

Caniciem terra, atque infuſo puluere fœdans.

Et Virgilium lib. 10. Aeneid.

Caniciem multo deformat puluere.

In Cyri Charme,

-- Clade exterrita triſti
Intonſos multo deturpat puluere crines.

Et aliquid etiam diximus ſuprà lib. 2. c. 19.

y Faciem deturpent.] Lucianus in d. libello de luctu.

z Tunicam diſcindant.] Lucianus ibi. Hincque illud Iuuenalis ſaty. 10.

-- Vt primos edere planctus
Caſſandra inciperet, ſciſſaq; Polyxena palla.

Idque in omni luctu & dolore fieri conſueuit. Suetonius in Nerone, cap. 42. Vtque reſipuit veſte diſciſſa, capite conuerberato actum de ſe pronunciauit, & Iob cap. 1. audita filiorum nece ſcidit veſtimenta. & 2. Reg. 3. Sciſſa talari tunica, &c. 1. Reg. 4. 2. Reg. 1. Iudith 4. Iob. 2. 1. Machab. 3. quibus locis nuper citauimus, & Ioſue 7. Ioſue vero ſcidit veſtimenta ſua, &c. Ex quo & illud Virgilij lib. 5. Aen.

Tum pius Aeneas humeris abſcindere veſtem.

Vbi Donatus dicit id ſignum fuiſſe maximi doloris. Apud Dionyſium Halicarnaſſeum lib. 7. Mater & vxor Marcij Coriolani ob ipſius condemnatinem laceratis veſtibus pectora plangebant.

a Humi iaceant.] Lucianus vbi antea citatus, & Q. Curtius li. 10. vbi eum citauimus ſuprà in verbo, Carthaginenſes.

b Comam vellant.] Lucianus in eod. loco, hæc autem omnia Alexander ab eo accepiſſe videtur.

c Contrà verò Thraces.] Herodotus lib. 5. Pomponius Mela lib. 2. cap. 2. Quintilianus lib. 5. cap. de exemplis. Solinus cap. 16. aut aliorum computatione 17. Valerius Maximus lib. 2. cap. 1. Sed præterea

Massilienses. *Cimbri.* *Celtiberi.* *Romani.* patrium carmen canentes, efferre soliti sunt.[d] Massilienses quoque nullo dolori indulgentes, funera cum necessariis adiecto conuiuio celebrant.[e] Cimbri & Celtiberi, si qui in acie mortem oppetunt, gaudio exultant: si autem morbo affecti decedunt, in squalore & luctu sunt. Pellibus quoque vestiri Romanos diebus luctus, & qui funus facerent, cuiusque cura & procuratio funeris erat, [f] prætextam pullam induere, apud multos inuenio[g]. *Qui magistratus aut honores gesserant.* Solitos etiam illorum corpora qui magistratus & honores gesserant, in prætexta purpura, togáque consulari vel senatoria, [h] virósque triumphales in tunica Iouis,[i] plebeiorum verò in toga plebeia aut pallio efferre, & [k] cum eisdem illa cremare, sæpe compertum est.[l] Lecto igitur [m] constrato purpura aut [n] linteis splendentibus, & in eo defuncti corpore locato, post [o] vltimam cõclamationem, tibicine[p] *Nænia.* præcedente, qui [q] næniam funebrem, qua laudes defuncti & facta recensebat, tum pu

ANNOTATIONES.

ipse Herodotus d. lib. 5. scribit apud eosdem Thraces tales sepulturas optimatibus fuisse, prolato triduum cadauere, mactatisque omnifariis hostiis conuiuantur, illudque defletum prius, deinde combustum sepeliunt, aut aliter humo contegunt, aggestóque tumulo, cum alia omnis generis certamina, tum præcipuè cũ certa ratione monomachiam, id est, singulare certamen.

d Massilienses quoque.] Valerius Maximus d. lib. 2. cap. 1.

e Cimbri & Celtiberi.] Vtrorumque testis Valerius eodem loco. Vide autem an sit de antiquis institutis.

f Prætextam pullam induere.] Festus Pompeius lib. 14. Prætexta, inquit, pulla nulli alij licebat vti, quàm ei qui funus faciebat.

g Solitos etiam.]
h Virósque triumphales.]
i Plebeiorum verò.]
k Et cum eisdem.]
} De his quatuor locis vide infrà in verbo, Constrato.

l Lecto igitur.] Antiquum est in lecto funera ponere & deferre, vt patet ex iis locis quæ ubi ex Homero citauimus suprà annot. 3. 7. & 8. Et ex eo scribit Virgilius de funere Miseni loquens libro 6. Aeneid.

Tum membra toro defleta reponunt, &c.

Et Appianus lib. 2. belli Ciui. de funere Cæsaris loquente. Hæc, inquit, referens vestem à pectore quasi lymphatus quidam abscidit, seque ea accingens manuum dexteritate lectum sub tentorio posuit. Et Valerius Maximus lib. 4. de moderatione animi loquens de Metello Macedonico, qui filios suos monuit, vt funebri eius lecto humeros subiicerent. Et Suetonius de funere quoque in vita ipsius, cap. 85. Intráque lectus eburneus auro & purpura stratus. Et paulo post. Lectum pro rostris in forum, magistratus & honoribus functi detulerunt. Plinius quo loco citabimus infrà in verbo, Tibicine præcedente.

m Constrato purpura.] Ex Suetonio nuper citato, & hinc illud Tullij loquentis de funeribus, lib. 2. de legibus. Extenuato sumptu tribus riciniis, & tunicula purpurea, &c. Et Valerius Tribunus plebis in illa elegãti Oratione apud Liuium 4. Decad. lib. 4. Purpura viri vtemur, magistratibus in coloniisque municipiisque togæ prætextę habendę ius est: nec id vt viui solùm habeant tantum insigne, sed etiam vt cum eo crementur mortui. Ante hos Virgilius lib. 6. Aeneid. in funere Miseni,

Tum membra toro defleta reponunt
Purpurea q́. super vestes, &c.

n Aut linteis splendentibus.] Vide suprà in verbo, Candidóque amictu.

o Post vltimam conclamationem.] De qua suprà in verbo, Per interualla conclamatum.

p Tibicine præcedente.] Siue etiam Tibicinibus. Nam Tullius ad ea quæ ex eo nuper adduximus 2. de legibus, addit & decem Tibicinibus. Ouidius lib. 6. Fast. de his loquens ait,

Adde quod ædilis pompa qui funeris irent,
Artifices solos iusserat esse decem.

Nam & paulò ante dixerat:

Cantabat mæstis tibia funeribus.

Appianus lib. 1. bellorum Ciuilium, scribit tibicinum copiam adfuisse funeri Syllæ. Plinius lib. 10. cap. 43. loquens de corui exequiis, qui more hominum tumulatus est. Funusque, ait, innumeris aliti celebratum exequiis, constratumque lectum super Aethiopum duorum humeros præcedente tibicine (sunt verba Alexandri nostri) ad rogum vsque &c. Festus autem Pompeius lib. 6. non longè à fi. Funebres, inquit, tibiæ dicuntur, cum quibus in funere canitur. & vide infrà num. seq. Sed non omiserim apud Iudæos id quoque obseruatũ fuisse, vt in funeribus tibicines canerent, vt videre licet ex D. Matthæo ca. 9. in resuscitatione filiæ mortuæ cuiusdam Principis.

q Qui næniam funebrem.] Festus Pompeius lib. 12. in princip. Nænia, inquit, est carmen quod in funere laudandi gratia cantatur ad tibiam. Diomedes Grammaticus, Apud Romanos, ait, id carmen, quod cum lamentatione extremum atque vltimum mortuo adcanitur, nænia dicitur. Nonius Marcellus. Nænia ineptum & inconditum carmen, quod adducta mulier quæ præfica dicitur, iis, quibus propinqui non essent, mortuis exhiberent, citatque illud Varronis lib. 4. de vita populi Ro. Ibi à muliere, quæ obtuta à voce esset, per quam laudari, deinde næniam cantari solitam ad tibias & fides. Acron & Porphyrion interpretes Horatij lib. 2. Car. Ode 1. enarrantes eum locum,

Cææ retractes munera næniæ, &c.

Scribunt autem næniam esse carmen lugubre, quod in mortuos cantabatur, quod nunc, vt addit Acron, Græcis Epitaphium appellatur, quòd Simonides Græcus poëta Lyricus primus instituit à Cæa

Insula

dorem, integritatem & fidem, non saltabundus, vt olim, sed stans [r] Phrygio modulo caneret, funus procedebat. Is enim modus erat ad mœrorem accommodatior: quod ideo institutum ferunt, quasi in illas æternas amœnitates, ac in sedes & concilia piorum post funera recepti videantur [s]: tametsi multi hoc funeris solenne, & omnẽ apparatum prætermitti iusserint. Quippe M. [t] Æmylius Lepidus princeps senatus decedens, præcepit filiis, vt sine linteis, sine purpura & tibicine funus sibi facerẽt. Et [v] Atticus Pomponius, multique clari viri sine pompa funeris efferri voluere: [x] præficásque quæ luctui præessent, aduocare, vel precio conducere solebant, quæ cantu & funebri carmine lamentarentur, vitámque & præclara gesta, summásque virtutes nõ sine miseratione laudarent. Nõnunquam mimos qui personas effingerent, ac facta dictáque repræsentarent, adhibebant. [y] Quas quidem nænias Græcis in luctu sæpe decantari inuenimus, qui apio coronati, defuncti laudes recensere carmine, [z] quod Ialemon vocant, & res memoratu dignas, claro præconio celebrare assuerãt. [a] Senatoribus ve-

Qui funeris pompam contẽpserint.
Præfica.
Nænia.
Ἰάλεμος.
Senatores

ANNOTATIONES.

Insula oriundus, vnde & Horatius Cæam næniam eo loco vocat. Et alibi Car. lib. 3. Ode 28. hunc enarrans versum, *Dicetur meritò vox quoque nænia.* Nænia, ait, carmen est, quod mortuis cantabatur, in honorem Inferorum. Sed bene nocti hoc carmen accommodat propter tenebras & somnum, quæ morti sunt proxima. At Cicero 2. lib. de legibus: Honoratorum virorum laudes in concione memorentur, easque etiam cantus ad tibicinem prosequatur, cui nomen neniæ, quo vocabulo etiam Graccho cantus lugubres vocantur. Quintilianus lib. 8. cap. 2. Tertius hinc est diuersus translationis modus, cum res communis pluribus in vno aliquo habet nomen eximium, vt carmen funebre, propriè nænia. Húcque etiam illud Ouidij Fast. 6.

Ducit supremos nænia nulla choros.

De puerorum autem næniis Horatius lib. epistol. 1. epist. 1.

Roscia dic sodes melior lex an puerorum
Nænia, quæ regnum rectè facientibus offert.

Vbi & Acron scribit næniam esse laudem mortuorum, sed ibi quoque cantilenam esse. Sed & de Nænia Dea diximus suprà lib. 2. ca. 4.

r Phrygio modulo caneret.] De hoc vide infrà lib. 4. cap. 1. vbi intelliges & hunc ad religionem spectare.

s Tametsi multi.] Hoc probat exemplis seq.

t M. Aemylius Lepidus.] Lucius Florus epitome Liuij lib. 48.

v Et Atticus Pomponius.] Cornelius Nepos in vita ipsius in fi. Et id quoque nostris temporibus testamento suo fieri prohibuit Budæus ille Gallorum decus.

x Præficasque.] Quod satis patet ex his quæ suprà dicta sunt in verbo, Qui næniam funebrem. Sed quibus addes Nonium Marcellum, cuius hæc verba sunt. Præficæ dicebantur apud veteres quæ adhiberi solent funeri, mercede conductæ, vt & flerent, & fortia facta laudarent, vtitúrque in eam rem testimonio Plauti in duobus locis, Lucilij li. 22. & Varro de vita patrum, lib. 4. vt inibi videre poteris, & Fest. Pompeius. Prẽficæ dicũtur mulieres ad lamentandum mortuum conductæ, quæ dant cæteris modum plangendi, quasi in hoc ipsum præfectæ, citatque Næuium poëtam. Seruius enarrans illud Virgilij lib. 6. Aeneid.

Et ferales ante cupressos.

Appellat præficam planctuum principem. Et alibi lib. 9. in eum locum,

Nec te tua funera mater *Produxi.*

Prẽficæ, inquit, vt suprà diximus, sunt planctus principes non doloris. Ante hos Varro lib. 4. de ling. Lat. idem propemodum ferè scribit, vbi item laudat autorem Aristotelem in lib. qui inscribitur, nomina Barbarica, ipsum Næuium, Aurelium nescio quem, & Claudium vti videbis.

y Quas quidem nænias Græcis.] Id accepisse videtur ex deprauata lectione Tullij lib. 2. de legibus, vbi sic olim legabatur in eo loco quẽ suprà in verbo, Qui næniam, citauimus. Honoratorum virorum laudes memorentur, easque etiam cantus ad tibicinem prosequatur, cui nomen næniæ, quo vocabulo etiam Græci cantus lugubres nominant. Verùm Adrianus Tornebus lector regius vir vtrique litterarum Græcarum & Latinarum scientissimus, in suis, in eum librum, Commentariis admonuit legendum esse vt supra adduximus. Hi enim lugubres cantus apud Græcos ἰάλεμοι dicuntur, non næniæ, quæ dictio mere Latina est. Scio autem Ioãnem Grammaticum scripsisse Ialemum & Hymenæum creditos fuisse Clius filios, quoniã ille flebiles cantus excogitasset, hic Epithalamium & Iambicos. Porro ἰάλεμον pro eiulatione & cantu posuit Euripides in Troid.

οἷος ἰάλεμος, οἷά τε πένθη
δάκρυά τ' ἐκ δακρύων καταλείβεται
ἡμετέροισι δόμοισι.

Et Aristophanes apud Athenæum Grammaticum, vt nonnulli putant in dictionibus Atticis,

ἐν γάμοις ὑμέναιος, ἐν δὲ πένθεσιν ἰάλεμος.

z Quod Ialemon vocant.] Vt iam diximus in præcedentib.

a Senatoribus verò.] Ex Lactantio Grammatico Statij interprete lib. 6. Thebaidos in enarratione eius loci,

Cum signum luctus cornu graue mugit adunco
Tibia, &c.

Ad id quoque referens illud Persij saty. 3.

Hinc tuba candela, tandemq́ Beatulus alto
Compositur lecto, &c.

Húcque

Patricij. Plebeij. Imperatores. Feretrum qui ferebant. Imperatorum & consularium virorum fere-

rò & patriciis, atque summis ducibus, tuba: minoribus & plebeiis, exequiali tibia canebant siticines. Quam tibiam non in funeribus modo [b], sed in sacris, in ludis, & [c] conuiuiis adhibebant. Imperatoribus etiam pluribus tubis mœstum plangentibus, quod à Caribus & Phœnicibus deductum autumant, qui in funebri pompa breuibus tibiis lugubre canentibus, vti consueuere [d]. Deferendi verò feretrum, propinquioribus virilis sexus dabatur munus. [e] Itaque filij parentes, & fratres sorores elatas funere deferebant: [f] nonnunquam serui libertate donati, [g] plerunque senatorij, prætorij & consulares, quique amplissimis honoribus functi erant, imperatorum & consularium virorum feretrum detulere. [h] Quare Pauli Æmylij, qui de Macedonia triumphauit, legati

ANNOTATIONES.

Húcque etiam spectat illud Virgilij loquentis de funere Pallantis Regis Euandri filij, lib. 11. Aeneid.

It cælo clamorq́, virûm, clangorq́, tubarum.

Vbi Seruius simpliciter dicit, mortuos ad tubam deduci solitos, citátque Persium vbi suprà. Spectat item illud Ouidij lib. 5. de Tristibus eleg. 1.

Tibia funeribus conuenit ista meis.

Seruius autem in eum locum lib. 5. Aeneid.

Laudumq́, immensa cupido.

Aliter de hac re loquitur, ita scilicet vt maioris ætatis funera ad tubam proferre solerent, ex eod. illo loco Persij. Minoris vero ætatis ad tibias ex alio Statij loco loquentis de Archemoro,

Tibia cui teneros solitum deducere manes.

Illud autem minimè dubium, in cuiuscunque ordinis & ætatis funeribus tibicines, vel tubicines canere solitos, quòd vel constat ex illis locis Propertij lib. 2. eleg. 7. ad fi.

Ah mea tum quales caneret tibi Cynthia cantus
Tibia, funesta tristior illa tuba.

Et iterum eleg. 14.

Nec mea tunc longa spacietur imagine pompa,
Nec tuba sit fati vana querela mei.

Et lib. 4. eleg. 12. eodémque vlt.

Sic mœstæ cecinere tubæ, cùm subdita nostrum
Detraheret lecto fax inimica rogos.

Atque etiam ex eo quod scribit Plutarchus in lib. de industria animalium. Tonsor, inquit, quidam officinam Romæ habens, picam habebat admodum loquacem, humana verba, ferarum sonos reddere. Instrumentorum omnium garritus, & strepitus effingere, nullo cogente, sed sponte sua assuefacientem sese, ac nihil indictum, inimitatúmque relinquere gestientem. Accidit autem vt illac diues quispiam ingenti tibicinum strepitu efferretur. Pica postridie muta elinguisque fuit, adeo vt nec quam inter quotidianas necessitates vocem emittere solita esset, mitteret, vnde suspicati sunt alij per eiusdem opificij homines venenum ei datum, alij tubarum voce auditum stupefactum, sed neutrum fuisse postea constitit: verùm eam interim omni ingenij studio mirè reuocato, vocem sic vt organum aptasse atque instituisse. Subito enim redijsse, non consueta veteraque imitamenta, sed tubarum cantum iisdem prorsus periodis sonantem transitus omnes, omnésque numeros eodem pacto seruantem. Hæc ille, quę mihi nō indigna visa sunt, quæ hoc loco ad scriberem. Et vide etiam infrà in verbo, Et Syllæ. Macrobius autem lib. 2. cap. 3. in Somnium Scipionis. Scribit ideo mortuos ad sepulturam cū cantu prosequi solere, quoniā animæ ipsæ post corporis vincula ad originem dulcedinis musicæ, id est, ad cælum ipsum redire creditum antiquis fuisse, quamquam alij ideo id factum putant, quòd anima ipsa à plerisque harmonia existimata est, quod & ipsum credidit imprimis Herophilus. Et qui eius fuerint opinionis tradit Cicero lib. 1. Tusc. quæst.

b Sed in sacris, in ludis.] Ouidius lib. 4. Fasto.

Temporibus veterum tibicinis vsus auorum
Magnus, & in magno semper honore fuit.
Cantabat fanis, cantabat tibia ludis
Cantabat mœstis tibia funeribus.

& paulò post,

Quæritur in cœna cantus tibia, quæritur aris.

Sed & quòd sacris adhiberentur tibicines, notissimum est ex ea historia, quam de illis narrat Liuius 1. Decad. lib. 9. & Valerius Maximus lib. 2. cap. 1. & Seneca quo loco infrà citabimus, vbi de Xenophonte loquemur. Ludis quoque idem Liuius 1. Decad. lib. 7. post princi. Sed & ipsis ludis tubarum vsum fuisse probat illud Virgilij lib. 5. Aeneid.

Et tuba commissos medio canit aggere ludos.

Vbi Seruius dicit id Romano more fuisse.

c Et conuiuiis.] Cytharam, & alia instrumenta musica adhibita fuisse conuiuiis, docebimus infrà lib. 5. cap. 21.

d Deferendi verò.] Ex Seruio lib. 6. Aeneid. in eum locum,

-- Pars ingenti subiere sepulchro
Triste ministerium. --

Vbi scribit propinquorum virilis sexus hoc dari officium.

e Itaque filij parentes.] Quod probat exemplis quæ paulo post subiiciet.

f Nonnunquam serui libertate donati.] Vide interpretes in eum locum Persij saty. 3.

-- At illum
Hesterni capite induto subiere Quirites.

Vide etiam quæ dicemus infrà in verbo, Nonnunquam illos.

g Plerumque senatorij.] Suetonius in Cæsare, cap. 85. lectum pro rostris in forum, magistratus & honoribus functi detulerunt. & in Augusto, ca. 100. Ac senatorum humeris delatus in campum crematúsque. Appianus Alexandrinus lib. 1. belli Ciuilis funus Syllæ describens. Lecticam, inquit, subiere potentiores ex omni senatu.

h Quare Pauli Aemylij.] Valerius Max. lib. 2. c. 5. Vide item Plutarchum in vita illius in fi.

Macedonum: & [l] Syllæ dictatoris feretrum, senatores & sacræ virgines extulerunt. [k] Et Metello filij tres consulares, duo triumphales, vnus censorius, & alter prætor lectũ subiere. Dúmque effertur, insignia honorũ quos gessisset, vt fasces, secures, lictores [m], armáque & dona [n] militaria, coronásque [o] omnis generis quas in vita meruisset, [p] vexilla, atque [q] vrbium dona & legionum [r], spoliáque hostium [s], ac munera quæ quis daturus erat [t], expressósque cera vultus, & decora maiorum totiúsque familiæ longo ordine simulacra, & gentile stemma præferebant ab vltima origine, quanto cum poterant apparatu: [u] Quare C. Cæsar in amitæ funere, Marij statuas pro decore familiæ detulisse fertur [x]. Et Tiberius in Drusi funere originem Iuliæ gentis, Æneam, omnésque Albanorum reges, Romulum, & Appium Clausum, cæterásque Appiorum effigies longo ordine produxit. [y] Ferũt quoque Iuniam, quæ Cassio nupta fuit, viginti clarissimarum familiarum imagines, velut indicium splendoris & vetustatis familię, in funere præcessisse: inter quos Manlios & Quintios, Cassiúmque & Brutum [z]. Nonnunquam, vt ampliore efferrentur funere, plures defuncto strauere lectos, qui instrati in pompa funeris anteibant: sicut de Sylla, cui sex millia, & Marcello, cui sexcentos prælatos legimus [a]. Tum si qui ab eo serui manumissi & libertate donati fuerant, illi præcipuè, qui fide insignes à domino cogniti forent, herilem interitum miserantes, pleni lachrymarum, elatum corpus præcedebant pileati, aut alba lana capitibus velatis: qui quanto plures erant, tanto plus nominis laudísque dedere, quòd familiã totã decedens dominus, tantis muneribus cumulasset, ac libertatis precio affecisset. [b] Non-

Ferum à quibus ferebatur. Pompa funebris.

Lecti defuncto strati.

Liberti in funere herili.

ANNOTATIONES.

i Et Syllæ.] Appianus lib. 1. bellorum Ciuilium de funere eius loquens. Corpus denique accurrente exercitu sacerdotes, sacræque virgines per vices detulere. Ex quo intelligis non senatores hic legendum sed sacerdotes. Quamquam etiam senatores idipsum quoque subiere, vt idem paulò pòst scribit. Lecticam, inquit, subiere potentiores ex omni senatu, &c.

k Et Metello.] Valerius Max. lib. 2. c. 5. & Plinius lib. 7. c. 44. in princ. & Plutarchus in lib. de fortuna Romanorum.

l Fasces, secures, lictores.] Appianus lib. 1. belli Ciuil. vbi describit pompam funeris Syllæ. Præcedebant signa, securésque, quibus cùm esset Dictator, vtebatur.

m Armáque.] Vt dictum est. Et vide Seruium in eum locum Virgilij lib. 11. Aeneid.

Hinc alij spolia occisis direpta Latinis
Coniiciunt igni, galeas, ensésq́; decoros.

Et lib. 6. Aeneid. in funere Miseni,

Decorantq́; super fulgentibus armis.

Vbi Donatus sic ait: Fortium, inquit, virorum cum ipsis funeribus arma apud veteres consumebantur.

n Dona militaria.] Virgilius lib. 11. Aeneid. in funere Pallantis,

— Pars munera nota
Ipsorum clypeos, &c.

o Coronasque omnis generis.] Appianus vbi suprà de funere Syllæ. Coronæ ex auro ad duũm milliũm nummũm pluréſq; summa cura fabricatæ.

q Atque vrbium dona.] Ex eod. in eo loco.

r Et legionum.] Ibidem.

s Spoliáque hostium.] Virgilius lib. 11. Aeneid.

Hinc alij spolia occisis direpta Latinis
Coniiciunt igni, &c.

t Expressosque cera vultus.] Plinius lib. 35. c. 2. Expressi cera vultus singulis disponebantur armariis, vt essent imagines, quæ comitarentur gentilitia funera. sempérque defuncto aliquo totus aderat familiæ eius qui vnquam fuerat populus. Stemmata vero lineis discurrebãt ad imagines pictas. Tablina codicibus implebantur, & monumentis rerum in magistratu gestarum. Ex quo & Statius,

Exin magnanimum series antiqua parentum,
Inuehitur, &c.

v Quare C. Cæsar.] Plutarchus in vita illius.

x Et Tiberius.] Cornelius Tacitus lib. 4.

y Ferunt quoque Iuniam.] Idem Autor lib. 3. quo in lib. non multò post principium scribit. In funere quoque Germanici circumfusas fuisse lecto ipsius Claudiorum Iuliorúmque imagines. Et vide hic quæ scripsimus in nostris Commentariis Nobilitatis.

z Nonnunquam, vt ampliore.] Hæc sunt Seruij enarrantis eum locum Virgilij ad fi. lib. 6. Aen.

Egregium forma iuuenem.

Ad funeris, ait, huius (de Marcello filio Octauiæ sororis Augusti loquitur) honorem Augustus sexcenros lectos intra ciuitatem ire iussit. Hoc autem apud maiores gloriosum fuerat: etiam dabatur pro conditione fortunæ: nam & Sylla sex millia habuit.

a Tum si qui ab eo serui manumissi.] Id quod significat Persius saty. 3. ad fi.

— At illum
Hesterni capite induto subiere Quirites, &c.

Vbi vide interpretes.

b Nonnunquam illos.] Quod probat exemplo seq. Nam & hic illud sciendum & seruos pileatos funus domini antecedere solitos, idque facientes voluntate testatoris vel hæredis libertatem consequi, vt scribitur in l. 1. §. sed & qui, C. de lat. libert. tol.

nunquam illos qui rasis capitibus triumphantis currum fuerant prosequuti, eiusdem defuncti corpus pileatos in pompa funeris præcessisse inuenimus. Q.[c] Terentium Culleonem, quem Scipio Aphricanus seruitio exemerat, [d] quíque triumphãtis currum capite raso fuerat prosequutus, eiusdem elatum corpus pileatum præisse memorant: [e] post sequente proximiorum affinium & amicorum turba, lugentis habitu, capillo demisso, [f] in veste pulla aut [g] cærulea, vt Cato significat. Quum enim adolescentis funus facerent, cæruleum frequentes induebant. [h] Apud exteros verò phæus color sumebatur in luctu. Nanque Antiochus, audito fratris obitu, purpura deposita, phæum induit, qui inter album & nigrum fuisse color traditur. [i] Nonnunquam senatu vniuerso & magistratibus cũ vexillis, interdum equitum turmis, siquando regũ aut imperatorum funus efferrent, comitantibus [k]. Funeris enim lex erat, vt præcedente pompa funebri, viui sequantur, tanquam haud multo pòst morituri. Interim lectulo [l] plerique flores & corollas iacere, nonnulli [m] vnguenta & odores, alij dona cumulare, idque [n] noctu & obscura luce: ideo ardentes faces adhibebant. Nam die funus efferre, vetusto more non licuit: quod [o] Demetrius rex cauit edicto, vt ante lucem vel post crepusculum efferantur corpora: die verò non liceret [p]. Sæpè tamen imperatoris aut ducis, qui occubuisset in acie, funus milites quantum poterant militaribus studiis celebrarunt. Ea pompa fuit, vt armatæ instructæque legiones in turmas & centurias cum vexillis militaribus inuersis, aut abiectis militiæ insignibus, defunctum co-

Vestium lugubrium color. Apud exteros. Phæus color. Lex funeralis. Interdiu non efferebant mortuum. Pompa funebris. Imperatoris aut ducis qui in bello occubuisset.

ANNOTATIONES.

c Q. Terentium Culleonem.] Liuius 4. Deca. lib. 8. Valerius Maximus lib. 5. cap. 2. Plutarchus in Scipio.

d Quíque triumphantis currum.] Liuius 3. Dec. lib. 10. in fi. & vide infrà lib. 6. c. item 6.

e Post sequente proximiorum.] Vide infrà in verbo, Funeris enim, &c.

f In veste pulla.] Vide suprà in verbo, In veste pulla.

g Aut cærulea.] Hic Catonem in hac re citat, vti etiam Cælius Rhodiginus, qui & Varronem quoque adducit lib. 17. Loca tamen eorum aut libros non designant.

h Apud exteros.] Vide Plutarchum in Hannibale, vbi de Antiocho loquitur.

i Nonnunquam senatu vniuerso.] Vide Herodianum lib. 3. ad finem. vbi de funere Septimij Seueri, & Appianum in funere Syllæ, lib. 1. bellorum Ciui.

k Funeris enim hæc lex erat.] Id sumptum videtur ex Terentio in Andria,

Funus interim procedit, sequimur.

Vbi Donatus. Bene, inquit, funus procedit, nos sequimur, dixit, quasi post eam morituri, vnde exequiæ dicuntur. Et huc quoque spectat illud Apuleij lib. 8. Metam. Funus vero toto feralem pompam prosequente populo deducitur ad sepulturam. Et quod scribit Callistratus Iurisconsultus in l. 3. ff. in ius vocati. eos scilicet qui funus prosequuntur, in ius vocare non oportet. Quamquam id postea desitum esse atque è diuerso pompam præcedere, & funus sequi videri potest ex D. Hieronymo ad Paulam de dormitione Blesillę, vbi ita scribit. Ex more parantur exequiæ, & nobilium ordine præeunte aureum pheretro velamen obtenditur, vbi vide scholia.

l Plerique flores] Id quod ostendit Virgil. lib. 6. Aeneid. ad fi. de Morte Marcelli,

-- Manibus date lilia plenis,
Purpureos spargam flores, animamq́; nepotis
His saltem accumulem donis. --

Quem locum in id expendit Lactantius Grammaticus interpres Statij in eum locum libri 6. Thebaidos,

Si pariter virides nati libare dedisses
Ad tua templa genas.--

m Nonnulli vnguenta & odores.] Vide suprà eod. lib. 3. c. 2. versu 10. & 11.

n Idque noctu & obscura.] Virgilius li. 6. Aen. de funere Miseni,

-- Et subiectam more parentum
Auersi tenuere facem. -

Vbi Seruius. De fune, ait, vt Varro dicit, vnde & funus dictum. Per noctem autem vrebatur, vnde permansit vt mortuos faces antecedant. Et iterum libro 11.

Et de more vetusto
Funereas rapuere faces, lucet via longo
Ordine flammarum, &c.

Vbi & ipse Seruius. Quia, inquit, antè per noctem cadauera perfunerabant cum facibus. Et Tacitus lib. 3. post princip. de funere Germanici, Dies quo reliquiæ tumulo Augusti, modò per silentium vastus, modo ploratibus inquies, plena vrbis itinera, comburentes post campum Martis faces.

o Quod Demetrius Rex.] Idem dicit Cælius Rhodiginus lib. 17. c. 19. vbi nullum quoque citat, authorem.

p Sæpe tamen.] Cornelius Tacitus lib. 3. ad prin. de funere Germanici. Igitur Tribunorum Centurionúmque humeris cineres portabantur, præcedebant incompta signa, versi fasces, &c. Et paulò post, Illic miles cum armis, sine insignibus magistratus. Et vide Appia. lib. 1. bellorum Ciui. in funere Syllæ.

q Phale

mitentur[q]: phaleràsque equis detrahant, [r] ensium mucrones, & lancearum cuspides humi deiectos ferant, [s] & rogum lustrent. Id [t] quod apud Græcos etiam seruari meminimus.[u] Rogo igitur extructo, & pyra cupresso circundata, propter graue cremati corporis nidorem, ne tetro odore abigerentur proximantes, ac desuper defuncto corpore locato, illius [x] oculos antequam crematetur patefacere, & cœlo ostendere mos erat.[y] Apud alios trientem in os defuncti, tanquam naulum imponere: quem apud inferos dari pro portorio opinio fuit, & vana superstitione creditũ: quod[z] apud Hermionenses vetabatur, quia pronus inde ad inferos descensus erat, quasi naulo nõ indigerent obituri: sicut circa exitũ Syrtium fuit Lethe [a] amnis, & in Epiro atque [b] Heraclea pontica [c] Acherusius specus, quem vsque ad inferna patere dixerunt, & cõtra [d] Laodiceam os Plutonium, [e] in quo omne animatum moritur, & in [f] Tænaro Laconiæ inferni ostia, & spelunca per quam Cerberum eductum, & Furiarum templum

Cremandi corpora mos & caremonia

Triens in os impositus.
Lethe.
Acherusius specus.
Os Plutonium.
Inferni ostia.

ANNOTATIONES.

q Phaleràsque equis detrahant.] Virgilius lib. 11. de funere Pallantis,

Post bellator equus, positis insignibus.

Id est, fine phaleris, vt bene annotat Seruius ibid. Sed & in luctu publico, id nonnunquã fiebat, quod videre licet ex Liuio 1. Decad. lib. 9. ad fi.

r Ensium mucrones.] Virgilius eod. lib. 11. statim post ea quæ proxime ex eo adduximus,

– Et versis Arcades armis.

Vbi ipse Seruius Lugentium, ait, more mucronem hastæ non cuspidem contra terram tenentes, scuta etiam inuertentes propter numina illic depicta, ne eorum simulachra cadaueris polluerentur aspectu, vt nonnullis frustra placet. Nam lugentium mos est prioris habitus immutatio.

s Et rogum lustrent.] Virgilius in illo ipso lib. de funere Troianorum,

Ter circum accensos cincti fulgentibus armis
Decurrere rogos, ter mæstum funeris ignem
Lustrauere in equis, &c.

Quod & alibi quoque dicitur.

t Id quod apud Græcos.] Homerus li. 23. Iliad. loquens de funere Patrocli.

v Rogo igitur extructo.] Hæc vsque ad clausulam, Illius oculos, sunt Seruij Varronis autoritate enarrantis illud Virgilij lib. 6. Aeneid.

– Ferales ante cupressos. Constituit, &c.

x Illius oculos.] Plinius lib. 11. c. 37. Cuius verba citauimus suprà initio huius cap. in verbo, Mox decedentis oculos.

y Apud alios trientem.] Iuuenalis saty. 3.

– Nec habet quem porrigat ore trientem.

Vbi vide interpretes. Græci autẽ nummum quempiam quem *δανάκην* vocabant dentibus mortui indebant, vt Charonti porrigeret pro Stygiæ paludis tranmissione, apud Aristophanem in Psyches fabula. Plutarchum in Collectaneis, & Apuleium Meta. lib. 6. Lucianum in Charonte, & lib. de luctu. Diodorum Siculum circa fin. lib. 2. & Plautum in Truculento.

z Quod apud Hermionenses.] Strabo lib. 8. Rumor est, inquit, apud Hermonienses compendiosum esse inferorũ descensum, quocirca nullum ibidem mortuis naulum imponunt.

a Lethe amnis.] Plinius lib. 5. c. 5

b Heraclea pontica.] Plinius lib. 27. c. 2.

c Acherusius specus.] De quo etiam Pomponius Mela lib. 1. Et Solinus c. 45. aut aliorum computatione 55. Ammianus Marcellinus lib. 22. Valerius Flaccus lib. Argonauticôn 4.

Inde premente noto tristes Acherusidos oras
Præterit, &c.

d Contra Laodiceam os Plutonium.] Strabo lib. 13. non adeo longè à fine.

e In quo omne animatum moritur.] Strabo eodem loco iam citato.

f Et in Tænaro Laconiæ.] Strabo lib. 8. de Laconia loquens: In ipso littoris inflexu Tænarus ripa eiecta est, propinquaque spelunca est, per quam Cerberum ab infernis superius reductum ab Hercule ferunt. Apuleius lib. 6. Metamor. Lacedæmon Achaiæ nobilis ciuitas non longè sita est, huius conterminam deuiis abditam locis: quære Tænarum, inibi spiraculum Ditis, & per portas hiantes monstrãt iter inuium, cuius te limine transmeatam simul cõmiseris, iam canale directè pergis ad ipsam Orci regiam. Ex Poetis Virgilius lib. 4. Georg.

Tænarias etiam fauces, alta ostia Ditis.

Vbi Probus. Tænarus, ait, est Laconiæ littus, in quo specus est, per quem Hercules existimatur descendisse ad inferos, & Orpheus, & Seruius alter interpres Tænarus Laconię promontorium, vbi inferorum dicitur esse descensus. Ouidius libro 10. Meta. post princ. de Orpheo loquens:

Ad Styga Tænaria est ausus descendere porta.

Et Statius lib. 2. de eod. loquens:

Hoc, vt fama, loco palantes deuius vmbras
Trames agit, nigriq; Iouis vacua atria ditat
Mortibus. Arcadij perhibent si vera coloni,
Stridor ibi, & gemitus pœnarum, &c.

Seneca item in Herc. Furente. & Valerius Flaccus lib. 1. Argonauticôn. & Palephatus fabulosarum narrationum lib. 1. vbi de Cerbero loquitur. Vide item Lactantium Grammaticum in Statium lib. 1. Thebaid. ibique Statium: sed & adde superioribus in Siciliam iuxta Aetnam speluncam esse prægrandem, quæ hiatum sub terra habeat ad arctum spectantem, per quem Plutonem cum curru raptam Proserpinam ad inferos deduxit, vt autor est Diodorus Siculus lib. 6. cap. 2. post princ. Cicero in 6. in Verem act. Et aliam quoque speluncam inter Lucrinum & Auernum per quã ad inferos descendebatur, vt dicit Seruius enarrãs illud Virgilij 6. Aen.

Inferniq; lacus, &c.

esse ferebatur. [g] Gallis verò mutuam inuicem pecuniam dare, quam apud inferos post obitum redderent, in vsu erat [h] Præfica assistente, & lamentabili carmine populum rogo circundatum ad complorationes & lachrymas prouocante, populo etiam largis fletibus, & pari comploratione respondente. [i] In quo luctu quædam ad miserationem canebantur carmina, & versus ad tibiam cum laudibus & lachrymis, pietatem, humanitatémque, & defuncti interitum miserantes. [k] Eam verò pyram pro dignitate & honoribus, quibus in vita functus erat, & prout amplissimos magistratus & imperia gesserat, modò maiorem, modò minorem extruxere. [l] Fuitque lege duodecim tabularum cautum, ne de lignis politis extrueretur: donec per funerum ministros, qui [m] pollinctores dicti sunt, corpus igne supposito cremabatur. In qua extruenda id seruatum est, vt præter arida ligna, papyrum quoque, quo facilius crementur, [n] nonnunquam crocum & vinum [o] affatim apponant. Germanis [p] struem rogi, nec veste, nec odoribus cumulare licet, sed sua cuique arma, & suus equus adiicitur rogo. Corpora verò clarissimorum virorum, nisi ex lectissimis lignis certi generis, concremari sine vllo funeris solenni permittitur, [q] Dúmque igne accenso corpus ardebat, pro dignitate, próque opibus, quibus quisque potens erat, ita amici, & affines, quique coniunctissimi aderant, quæ chara habebant, & præcipui cultus, cum gemitu & questu miserabili, in luctus & grauissimi doloris signum, ignibus iaciebant [r]. Itaque multi vestes triumphales [s], ensesque & balteos, nonnulli arma

Pollinctores.
Pyra apud Germanos.
Cum corpus arderet.

ANNOTATIONES.

g Gallis verò mutuam.] Valerius Maximus lib.2.cap.1. Vetus ille mos Gallorum occurrit quos memoria proditum est pecunias mutuas, quæ his apud inferos redderentur, dare, quia persuasum habuerunt animos hominum immortales esse. Sed & de his Pomponius Mela lib.3.c.2. Ex his vnum, quæ præcipiunt in vulgus effluit, videlicet vt forent ad bella meliores, æternas esse animas, vitámque alteram ad manes. Itaque cum mortuos cremant ac defodiunt apta viuentibus olim negotiorum ratio, etiam & exactio crediti deferebatur ad inferos.

h Præfica assistente.] Ad Romanos redit, sed de hoc satis dictum est suprà.

i In quo luctu quædam ad miserationem.] Suetonius in Cæsare, cap. 84. vbi de funere ipsius Cæsaris. Cantata sunt quædam ad miserationem, & inuidiam cædis eius accommodata.

k Eam verò pyram.] Virgilius lib. 4. Aeneid. de morte Didonis,

Sic fata, gradus euaserat altos.

Vbi Seruius. Ascenderat, inquit, rogum, qui pro qualitate fortunarum fiebat, vnde in 6.

Congerere arboribus cæloq́ educere certant.

Sed & huc quoque spectat illud eiusdem eod. lib. loquentis de funere Miseni,

Ingentem struxere pyram.

& paulò post,

Postquam collapsi cineres, & flamma quieuit.

Vbi & ipse Seruius. Quasi, inquit, pyræ ingentes, quia (vt in 4. diximus) pro qualitate personæ pyræ fiebant, sepulchra etiam vel maiora, vel minora fiebant.

l Fuitque lege duodecim tabularũ cautum.] Verba eius legis sunt apud Ciceronem lib.2. de legibus, Rogum ascia ne polito.

m Pollinctores.] Nonius Marcellus Plauti & Varronis autoritate, & Fulgentius ad Calcidium de vocum antiquarum interpretatione, eiusdem Plauti & Apuleij autoritate. Sed quibus adde ipsum Plautum in prologo Penuli. Martialem li.10.epig. 95. & Iulium Firmicum lib. 2. cap.5. vbi sic scribit, In tertio loco Mercurius cum Saturno ab horoscopo partiliter constitutus pollinctores faciet ac funerarios, mortuorum cadauerum custodes, aut sepulchrorum ianitores. Et Vlpianus in l. quicunque. §. idem an.ff.de inst.act. Item Ezechielis c.39.

n Nonnunquam crocum.] Scilicet in funere nobiliorum ex Papinio,

Ver arabum, Cilicumq́ fluit, floresque Sabai
Coriciaq́ coma, &c.

Nam Coriciæ comæ crocum significant, quòd in Corico Ciliciæ monte erat laudatissimum, vt tradit Plinius lib.21.cap.6. Ex quo etiam illud Martialis lib.3. epig.23.

Quod de Coricio quæ venit aura croco.

o Et vinum.] Virgilius lib. 6. in funere quoque Miseni,

Reliquias vino, & bibulam lauere fauillam.

Et Lucianus in lib. de luctu, de funeribus loquens. Aut quid valet, quod merum infunditis?

p Germanis.] Hæc vsque ad versiculum, Dúmque igne, sunt Cornelij Taciti in lib. de moribus Germanorum.

q Dúmque igne accenso.] Vt ex multis constat quæ sequuntur, atque etiam ex Statio lib. 6. Thebaidos, vbi Lycurgus sacerdos sceptrum, quo sacerdotes vtebantur, & infulas sacerdotales in rogum filij Archimedori iniecit,

At genitor sceptriq́ decus, cultúsq́ tonantis
Iniicit ipse rogis.

r Itaque multi vestes triumphales.] Nam & Virgilius lib.6. Aeneid. in funere Miseni,

Purpureásq́ super vestes velamina nota
Coniiciunt &c.

s Ensesque & balteos.] Virgilius lib.11. Aeneid. in funere Pallantis,

Coniiciunt

militaria: mulieres verò, ne studio vincerētur, ornamēta sua, armillas, zonas, mūdúmque muliebrē, vittásque virginalis comæ: alij retortos cincinnos & torques, ac bullas prætextásque liberorū flammæ indidere:[u] thuráque,[x] vnguenta, &[y] odores omnium generum, quos[z] lancibus ferebant. Quare multos copia odorum ad pyram exanimatos, & præter infinita odoramenta, in funere[a] Syllæ, statuam iustæ magnitudinis ex odoribus absumptam comperimus.[b] Quæque defuncto charissima, & cordi fuisse arbitrabantur in vita, quarúmque rerum mirum & efficax studium fuerat, vt[c] scuta,[d] gladios, &[e] arma, canes, dilectos[g] equos, luscinias,[h] auésque ad eundem rogum trucidatos, vt vnà cum defuncto cremarentur, igni tradebant:[i] plerique verò seipsos.[k] Vnde exemplis palam factum nouimus, multos accensis dominorum rogis, doloris impatientes, vel violentas sibi manus intulisse, aut igni pariter absumptos esse. Quod etiam de canibus, qui charitate dominorum in flammas se iniecere memoriæ prodi- *Odoramenta igni iniecta.*

ANNOTATIONES.

Coniiciunt igni galeas, ensésq; decoros,
Frenaq; feruentésque rotas. pars munera nota
Ipsorum clypeos, & non fœlicia tela.

t Arma militaria.] Quod patet ex eo loco Virgilij nuper citato, atque ex lib. 6. in funere Miseni,

Decorantq; super fulgentibus armis.

Vbi & Donatus expendit. Fortium, inquit, cum ipsis funeribus arma apud veteres consumebantur,

v Thuráque.] Virgilius lib. 6. Aeneid. de funere Miseni,

-- Congesta cremantur
Thurea dona. -

x Vnguenta.] Vide suprà hoc eod. lib. 3. cap. 2. versu 10.

y Et odores.] Vide quoque ibi. versu 11 & quod dicam in seq.

z Quos lancibus ferebant.] Quod planè indicat illud Propertij de suo funere loquentis lib. 2. eleg. 14.

Desit odoriferus ordo mihi lancibus, adsint
Plebei paruæ funeris exequiæ.

a In funere Sillæ.] Plutarchus in vita illius ad fi. Vbi scribit in huius funere tantum à matronis vim odorum oblatam fuisse, vt præter eos qui in lecticis decem & ducentis comportabantur, quædam iustæ magnitudinis imago formaretur, & thure cinamomoque ingentis precij lictor formaretur.

b Quæque defuncto charissima.] Vt tradit Donatus enarrans illud Virgilij lib. 6. Aeneid.

Decorantq; super fulgentibus armis.

Virorum, ait, fortium cum ipsis funeribus arma apud veteres consumebantur: nec solùm hæc, sed & cætera, quæ habuissent charissima.

c Vt scuta.] } De his iam diximus in Virgilio su-
d Gladios.] } prà in verbo, Arma militaria.
e Et arma.] }

f Canes.] Seruius enarrans illud lib. 6. Aeneid.

Ossaq; lecta cado texit, &c.

Ideo, ait, quia nobiles nunquam soli comburebantur, sed cum dilectis equis, vel canibus, vel famulo. Et vide infrà in verbo, Dilectos equos: & iterum in verbo, Equósque & canes.

g Dilectos equos.] Et Seruio vbi suprà, & prætera lib. 5. Aeneid. in eum locum,

Famulumne parentis
Esse putet. Vbi ita scribit, Consueuerant prisci, vt quoties Reges moriebantur, cùm his dilecti equi, vel serui incendebantur. Et de hoc quoque Lucianus in libello de luctu. Et vide etiam in seq. & in verbo, Equósque & canes.

h Luscinias.] Plinius lib. Epistolarum 4. epist. 2. vbi de funere filij Reguli. Habebat, ait, puer mannulos multos, habebat canes maiores minorésque, habebat luscinias, psittacos, merulas, omnes Regulus circa rogum trucidauit. Mannuli autem siue etiam Manni, equi pusilli qui sunt pueris & adolescentibus in deliciis. De quibus Horatius lib. 3. Car. Ode 27.

Si per obliquum similis sagittæ
Terruit mannos.

Vbi Acron interpretatur mannos, id est, burdos. Manni ideò dicti, quòd mansuetudine manum familiarius sequantur. Porphyrion autem alter interpres. Manni equi dicuntur pusilli, quos vulgo burdos vocant. Et idem Horatius epo. Ode 4.

Et Appiam mannis terit.

Vbi Porphyrius ipse, Mannos, inquit, equos vulgo burrichos appellant, quos habere nimiarum diuitiarum affluentia est. Sed & idem Horatius Epistol. lib. 1. epist. 7.

Manè cliens, etiam certus conuiua: iubetur
Rara suburbana indictis comes ire Latinis.
Impositus mannis, &c.

Et Propertius lib. 4. eleg. 8.

Huc mea detonsis euecta est Cynthia mannis.

Et Martialis lib. 12. epig. 24.

Nusquam est mulio, mannuli tacebunt.

Et ante hos omnes Lucretius lib. 3. de rerum natura ad fin.

Currit agens mannis ad villam præcipitanter.

i Plerique verò seipsos.] Nam id aliquandò factum fuisse memorat Plinius lib. 7. cap. 53. paulò ante fi. Sed & D. Hieronymus in Iouinianum lib. 2. tradit Scythas, eos qui à defunctis amarentur viuos infodi cum ossibus mortuorum.

k Vnde exemplis.] Apud Plinium lib. 7. ca. 36. vbi de Philotimo, Suetonium in Othone cap. 10. & vltim. & Plutarchum in vita eiusdem, atque etiam Dionem in vita item ipsius. Et scribit Xenophon Pædiæ Cyri lib. 7. Mortuo Atradata Susiorum rege, non solùm Panthea eius vxor, sed & Spadones seipsos iugulasse.

tum est. Nam [l] Hieronis & Lysimachi [m] canes, accensis rogis dominorum, in flammas se iniecisse, & vno incendio arsisse tradunt.[n] Qui etiam erat Græcorum & [o] Æthiopum præcipuus mos, vt comas ad rogum dissecent, corporíque & igni imponant: boues [p] & pecora, equósque [q], & canes in ignem mittant, [r] vinúmque [s] & oleum fundant.[t] Vtque rege morte sublato, familiares, & qui cum eo coniunctisimè vixerant, charitate principis vim vitæ sibi ad rogum afferant, vnáque morte intereant [v].

Coma rogo iniecta.

Indi. Indorum peruulgata historia est, vt viro defuncto, quæ charissima coniunx in vita fuerat, eodem igne absumatur, vnáque concremetur. [x] Thracibus & [y] Getis erat iste mos, vt viro defuncto, præcipuè dilecta coniunx, maximo cultu ornata, ad tumulum duci, & à propinquiore mactari, eodémque tumulo humari debeat. [z] Gallis verò, vt serui clientésque cum dominis patronisve vnà crementur viuentes, eadémque pyra

Thraces. *Galli.*

ANNOTATIONES.

l Hieronis.] Plinius lib.8.c.40.

m Et Lysimachi.] Plinius ibi. & præterea Plutarchus in politicis. Iterumque in lib. de industria animalium. & Solinus cap. 25. & Aelianus de animalibus lib.6. cap. 25. vbi & de aliis quoque loquitur, quem & tu vide loquentem de cane Erigones quæ dominæ superstes esse noluit, eiusdem operis lib.7.cap.28. & rursus cap.40. eiusdem lib. loquentem de canibus Poli tragœdi & Mantoris & Theodoti psaltes qui in ignes & sepulchrum dominorũ se iniecerunt. Et Melitensem quoque catellum qui vltrò seipsum in cadaueris domini thecam iniiciẽs pariter cum eo humatione & sepultura affici voluit, & quod idem scribit Aelianus eiusdem operis lib.10. cap. 41. loquens de Eupolidis poetæ comici cane nomine Antia, qui post mortem domini mœrore ac inædia extabuit. & lib.11. cap.13. vbi loquitur de quinque canibus Daphnidis Syracusani qui propter domini calamitatem mori voluerunt.

n Qui etiam erat Græcorum.] Vt suprà de coma probauimus Homeri testimonio lib.23. Iliad.

o Et Aethiopum.] Diodorus Siculus lib.4. c.1. paulò ante medium.

p Boues & pecora.] Ex Homero d. lib.23. Iliad. in funere Patrocli,

ἐν δ' πυρῇ ὑπάτῃ, νεκρὸν θέσαν ἀχνύμενοι κῆρ.
πολλὰ δ' ἴφια μῆλα καὶ εἰλίποδας ἕλικας βοῦς
πρόσθε πυρῆς.

Et lib.24. Odys. in funere Achillis,

πολλὰ δ' ἐπ' αὐτῷ
μῆλα κατέκτανον ὧδε μάλα πίονα καὶ ἕλικας βοῦς.

Et Virgilio lib.11. Aeneid.

Multa boum circa mactantur corpora morti,
Setigerósque sues, raptasq́ ex omnibus agris
In flammam iugulant pecudes, &c.

q Equosque & canes.] De his suprà diximus, quod autem ad Græcos attinet, de quibus hic priuatim loquitur, adde illud ipsius Homeri d. lib.23. paulo post ea quæ antea ex eo adduximus,

πίσυρας δ' ἐριαύχενας ἵππους
ἐσσυμένως ἐνέβαλλε πυρῇ μεγάλα στεναχίζων
ἐννέα τῷ γε ἄνακτι τραπεζῆες κύνες ἦσαν.
καὶ μὲν τῶν ἐνέβαλλε πυρῇ δύο δειροτομήσας.

r Vinumque.] De hoc dictum est suprà in verbo, Nonnunquam crocum.

s Et oleum.] Homerus d. lib.23. in funere ipsius Patrocli,

ἐν δὲ τίθει μέλιθος, καὶ ἀλείφατος ἀμφιφορῆας.

Et Virgilius lib.6. in funere Miseni,

Congesta cremantur
Thura dona, dapes, fuso crateres oliuo.

t Vtque rege morte sublato.] Intelligit de Aethiopibus, id enim de illis dicit Diodorus Siculus lib.4.cap.1. paulò ante medium. Idque etiam facere Tatiros gentem Scythicam diximus suprà eodem lib.3.c.2. in fi. Et alios quoque fecisse constat ex his, quos citauimus suprà in verbo, Pleriq; verò seipsos.

v Indorum.] Cicero lib.5. Tuscula. quæst. Strabo lib.15. Valerius Maximus lib.2. cap.1. Philo Iudæus in lib. de Abrahamo. Solinus cap.65. Plutarchus in eo lib. cui titulus est. Cum improbitas sufficiat ad infœlicitatem. Eusebius præparationis Euangelicæ lib.6. ca.8. & alij quos citauimus in nostris legibus Connubialibus l.7. num.20. incipit. sed vt ad institutum, ex quibus tamen nolui hîc prætermittere Propertium id graphicè describentem lib.3. eleg.7.

Fœlix Eois lex funeris vna maritis,
Quos Aurora suis rubra colorat equis.
Namq́ vbi mortiferæ iacta est fax vltima lecto,
Vxorum fusis stat pia turba comis.
Et certamen habent leti, quæ viua sequatur
Coniugium, pudor est non licuisse mori.
Ardent victrices, & flammæ pectora prabent,
Imponuntq́ suis ora perusta viris.

Et de his vt opinor intelligit Seneca, cùm scribit declamationum lib.2. decla.2. Quædam se maritorum amore rogis ardentibus miscuerunt.

x Thracibus.] Herodotus id tantùm tribuens Thracibus qui suprà Crestoneos incolunt li.5. post princip. Pomponius Mela lib.2.c.2. Solinus c.15.

y Et Getis.] Nusquam quod meminerim legi tale quid de Getis. Et fortè de Catheis loqui voluit, de quibus idem scribit Strabo lib. 15. Et Diodorus Siculus qui hos Catheros vocat (nisi & hi alij sunt) lib.17. quo res Alexandri Magni describit. Sed his adde & alios qui idem facere consueuerunt, scilicet Erulos ex Procopio lib.2. de bello Gothorũ, & Venedos Germanorũ populos ex Vunnefredo Anglo, Bonifacio vocato in epi. ad Eduardum Principem Anglorum.

z Gallis verò.] Id Cæsaris lib.6. belli Gallici, cui astipulatur Pomponius Mela lib.3.c.2. vbi de his loquens. Erant, ait, qui se in rogos suorum velut vnà victuri libenter immitterent.

a Ger

intereant. [a] Gerri Scythica gens, defuncto rege, in tumulo vbi cadauer odoribus delibutum erat, præcipuam concubinarum, pincernam, coquum, agasonem, ac ministrum, vnà tumulare, equósque & L. ex ministris ad rogũ præfocare assueuerant. [b] Græcis verò vsurpatur, vt imperatore aut duce fato perfunctis, funus efferatur solenni pompa, & apparatu regio: [c] captiuique & milites circa rogũ digladientur, [d] ouesque & boues mactentur. Vtque in omnem formam luctus concedatur, [e] equi viríque tondeantur, [f] propugnacula è mœnibus diruantur, [g] templa lapidentur, [h] aræ subuertantur, Lares [i] abiiciantur, [k] partus exponantur, cibo abstineant, ignis extinguatur, [l] atque in pompa funeris, magistratus, sacerdotes, pueri, atque iuuenes cum trophæis, coronisque, & armis militaribus funus prosequantur. [m] Cœnas quoque ferales apparari, & [n] crateres lacte, [o] vino & sanguine, necnon [p] mella, & [q] crocum ad rogum inferri solita inuenimus, vt vnà cum defuncto crementur. Fuitque moris [r] Galatarum, vt defuncti familiares & affines, inscriptas epistolas ad rogum coniiciant, velut apud inferos mortui illas mox lecturi forent. [s] Funebrémque laudationem, optimates & grandes natu, aut proximi necessarij in honore positi, de laudibus defuncti habere, ac solenni laudatione illius facta dictáque, & totius vitæ cursum, maiorumque laudes recensere assuerant. Primus enim [t] Valerius Publicola, mortuo Bruto, supremas ipsius laudes accurata oratione prosequutus fuit. Inde institutum, vt clarorum virorum in funeribus solennis laudatio esset. Nam & [v] Appij decẽuiri defuncti laudationem sequutis temporibus plebs æquis auribus audiuit. Et Scipionem in funere supremo, vt hominem diuinum, Maximus cõmendauit. Fuitque in vsu apud [x] Ægyptios, rege defuncto, antequàm iusta dentur, per sacerdotem qui proximam tenebat dignitatem, omnem vitæ seriem, & ipsius dicta factáque, & an fuerit fortissimè præliatus,

Gerri. *Græci in funere ducis aut imperatoris.* *Ad rogum adferri solita.* *Galatæ.* *Funebris laudatio.* *Valerius Publicola primus oratione funebri vsus.* *Aegyptij rege defuncto.*

ANNOTATIONES.

a Gerri.] Hæc vsque ad clausulam, Græci verò, sunt Herodoti lib. 4.

b Græcis verò.] Hoc videre licet apud Homerum in funere Achillis lib. 24. Odyss. & Patrocli lib. 23. Iliad.

c Captiuique.] Spartacus ille trecentos ex captiuis Romanos Crasso vni ex ipsius ducibus, ab ipsis Romanis interempto, mactauit, vt tradit Appianus Alexandrinus bellorum Ciui. lib. 1.

d Ouesque & boues.] De his diximus suprà in verbo, Boues & pecora.

e Equi viríque tondeantur.] Id sumptum est ex Herodoto lib. 9. vbi ob mortem Masistij viri apud Persas honoratissimi, Persæ ipsi seipsos, & equos, & iumenta totonderunt, & alibi etiam diximus.

f Propugnacula è mœnibus diruantur.] Hoc fecisse Alexãdrum in funere Hephæstionis, author est Plutarchus in Alexandri vita.

g Templa lapidentur.] h Aræ subuertantur.] i Lares abiiciantur.] k Partus exponantur.] De his Suetonius, loquens de morte & funere Germanici in Caligula c. 5.

l Atque in pompa funeris.] Herodianus lib. 4. non multo post princip. loquens de funere Seueri Imperatoris.

m Cœnas quoque ferales.] Iuuenalis saty. 5.

Ponitur exigua feralis cœna patella.

Vbi vide interpretes, & Apuleium lib. 4. Floridorum. Persius saty. 3. hanc vocat cœnam funeris,

Sed cœnam funeris hæres
Negliget, iratus quòd rem curtaueris.

Vide interpretes. & Apuleium lib. 4. Floridorum.

n Et crateres.] Ex Virgilio lib. 6. Aeneid. suprà citato in verbo, Et oleum.

o Vino.] De hoc etiam vide suprà in verbo, Et vinum.

p Necnon mella.] Ex Homero lib. 23. Iliad. & Odyss. lib. 24. post prin. vbi de funere Achillis,

καίετο δ᾽ ἔν τ᾽ ἐσθῆτι θεῶν, καὶ ἀλείφατι πολλῷ
καὶ μέλιτι γλυκερῷ.

q Crocum.] Vbi suprà in verbo, Nonnunquam crocum.

r Galatarum.] Diodorus Siculus lib. 6. c. 9

s Funebrémque laudationem.] Plutarchus in vita Fabij Maximi. Nam & Q. Metellus orationem funebrẽ habuit in supremis laudibus L. Metelli patris sui apud Plinium lib. 7. cap. 43. Tiberiúsque ac Drusus Augustum mortuum laudarunt, ille pro æde Diui Iulij, hic pro rostris veteribus, vt scribit Suetonius in ipso Augusto, cap. 100. Idem Tiberius nouem annos natus defunctum patrem pro rostris quoque laudauit, vt tradit idem Suetonius in eius vita, cap. 6.

t Valerius Publicola.] Dionysius Halicar. lib. 5. Plutarchus in vita ipsius Publicolæ.

v Appij decemuiri.] Non hic quidem decemuir, sed alter superior ex Liuio 1. Decad. lib. 2. non multò ante fi. & Dionysio Halicarnass. lib. 9. Nam Appius & alij Decemuiri fuere postea creati, vt est apud Liuium 1. Decad. lib. 3. & ipsum Diony. Halic. lib. 10.

x Apud Aegyptios.] Hæc vsque ad clausulam, Apud Indos, sunt Diodori Siculi lib. 2. c. 3.

an verò segnis & deses, ex alto suggestu, in maximo omnium conuentu perlegi & recenseri: & si vitia præualebant, honore funeris priuari, atque insepultũ cadauer abiici. Si verò virtutes præcellerent, omni honore cumulari, vnguentis deliniri, & laudibus celebrari. Reliquos verò cuiusque sortis homines, ita laudari, vt sine vlla opum fortunarúmve mentione, solam religionem, iustitiam, pietatémque commendarent.

Indi.

Apud Indos verò multa secula viguit mos, vt quum moritur quispiam, pro foribus domus, magistratus cui hoc munus impendebat, anteactam vitam moré sque describat: vt vitia laudésque innotescant omnibus, & palàm fiant. Fertúrque Fabius[y] Maximus præ cæteris vnus, qui in funere filij intestino dolore affectus, oratione non infracta ad populum ipsius laudes magno spiritu disseruit.[z] Quod à Græcis simile quoddam accepimus, vt defuncti laudes solenni oratione & longè petito proœmio prosequantur. Proditúrque primus[a] Pericles fuisse, qui carmine & laudibus eos qui in bello Peloponesiaco pro patria occubuerant, prosequutus fuit[b]. Alij verò Solonem Græcis funebrem orationem primum inuenisse ferunt. Et[c] quamuis à principio virorũ tantum gesta, nec mulieres laudare consuessent: quia tamẽ Camilli tempore collatum aurum, vt se populus Romanus à Gallis redimeret, dederunt: cautum fuit, vt in earum funeribus, sicut in virorũ, solennis laudatio esset.[d] Nono verò die reliquias defuncti & cremati cineres, mater, soror & propinqui, affinesq́; [e] nigra in veste & effusis comis, aut pontifices & sacerdotes, [f] nonnunquam primores patrum perfuncti honoribus, tunicati & discincti, lotis manibus & nudis pedibus, [g] ossa à cinere separare & colligere, eaque lacte & vino [h] lauare, & deos manes aduocare: Græci[i] vino & vnguento inspergere solebant, cumque odoribus effusi in lachrymas, in vrna condere,[k] & linteo

Laudatio funebris apud Græcos. Orationem funebrem quis primum habuerit apud Græcos. Cineres colligendi mos.

ANNOTATIONES.

y Fertúrque Fabius Maximus.] Plutarchus in vita illius.

z Quod à Græcis.] Dionysius Halicarn. lib. 2.

a Primus Pericles.] Plutarchus in vita illius. Et ante illum Thucydides lib. 2. belli Peloponnesiaci.

b Alij verò Solonem.] Scilicet Anaximenes orator apud Plutarchum in vita Publicolæ.

c Et quamuis.] Hæc vsque ad clausulam, Nono verò die. Liuij sunt 1. Decad. lib. 5. Plutarchi in Camillo, & in lib. de virtutibus mulierum, in prin. At idem Plutarchus in Cæsare scribit grandiores natu matronas defunctas laudare morem patrium Romanis fuisse, qui in iunioribus obseruari non solebat. Primum autem Cæsarem mortuæ vxoris laudes edidisse.

d Nono verò die.] Vnde Virgilius lib. 5. Aeneid.

Præterea si nona diem mortalibus almum
Aurora extulerit, &c.

Vbi Seruius. Est, inquit, sciendum, quia apud maiores vbicunque quis fuisset extinctus, ad domum suam referebatur, & illic septem reseruabatur diebus, octauo die incendebatur, nono sepeliebatur. Vnde, vt subdit, Horatius,

Nouendiales dissipare pulueres.

Qui locus est in Epodi Ode 17. Vbi Porphyrion, Cineres, ait, reliquiarum vult intelligi, nam nouendiale dicitur sacrificium, quod mortuo fit nono die quàm sepultus est. Addit autem Seruius ludos, qui in mortuorum honorem celebrabantur, nouendiales dici, apud Cornelium Tacitum lib. 5. Cotta Messalinus cum celebrarentur natalitia Augustæ, nouendialem eam cœnam appellauit, tanquam perniciosa reipub. De alio nouendiali sacro videbis infrà lib. 5. c. 27.

e Nigra in veste.] Vide suprà hoc cod. cap. non longe à principio, in verbo, In veste pulla.

f Nonnunquam primores.] Id ex Suetonio desumptum est in Augusto, c. 100. quo de exequiis eius loquitur. Reliquias, ait, legerunt primores equestris ordinis tunicati & discincti, pedibusque nudis: vnde autem Alexander illud accepit, lotis manibus, ignoro.

g Ossa à cinere separare.] Hinc illud Homeri lib. 23. Iliad. de funere Patrocli,

κλαίοντες δ' ἑτάροιο ἐνηέος ὀστέα λευκὰ,
ἄλλεγον ἐς χρυσέην φιάλην, καὶ δίπλακα δημόν.

Et lib. 24. eiusdem operis de funere Hectoris,

ὀστέα λευκὰ λέγοντο κασίγνητοί, ἕταροί τε

Et lib. 24. Odyss. in funere Achillis non adeò longè à princ.

ἠῶθεν δή τοι λέγομεν λεύκ' ὀστέ' Ἀχιλλεῦ.

Atque etiam illud Virgilij lib. 6. Aeneid. de funere Miseni,

Ossaq́; lecta cado texit Chorynæus aheno.

h Et vino lauare.] Suprà in verbo, Et vinum.

i Græci vino & vnguento.] Nam & Homerus d. lib. 24. Odyss. paulò ante illud quod ex eo suprà in verbo, Ossa à cinere, citauimus,

οἴνῳ ἐν ἀκρήτῳ καὶ ἀλείφατι, &c.

k Et linteo ventilare.] Quid velit hic dicere nescio, ausimque sanctè deierare mendum esse, & pro ventilare legendum esse velare. Nam Homerus in illis duobus locis Iliad. suprà citatis docet ossa Patrocli, & Hectoris de quibus in illis locis loquitur. Confestim quàm in vrnam siue phialã fuerunt collecta, velis operta fuisse, siue velata. Sic enim priore loco,

ἐν κλισίῃσι δὲ θέντες ἑανῷ λιτὶ κάλυψαν.

Posteriore

ventilare.[l] Fuitque seruatũ apud Indos & Aegyptios, regũ funebres tunicas, quò cineres cremati à reliqua fauilla distincti iaceant, ex licio, quod igni nõ absumitur, conficere, easque ad rogũ defunctũ corpus induere.[m] Quippe in Carysto lapis nascebatur, qui velut lana intextus, nullo igne adurebatur. Tunc postquã defuncto cõclamato & nomine deplorato, satis lachrymarũ luctusq; fuerat, [n] ipsiq; ter aqua aspersi & lustrati erãt omni munere absoluto, [o] supremũ Salue & Vale, tanquã nũquam eos visuri vltra, conclamabant: & à [p] præfica feralibus officiis iustisque persolutis, post lamenta & conclamationes, [q] ILICET dicebatur, [r] qua voce missum populũ faciebat. Quiq; [s] funus prosequuti, quique comites fuerant, velut supremo functi officio, ad proprios lares re-

Tunica funebres regum Indorum & Aegyptiorum. Licium. Ilicet. Lustratio post iusta funeris absoluta.

ANNOTATIONES.

Posteriore autem sic,

πορφυρέοις πέπλοισι καλύψαντες μαλακοῖσιν.

l Fuitque seruatum.] Hæc vsque ad clausulam, Quippe in Carysto, sunt Plinij lib. 19. cap. 1. sed quod hic dicitur, ex licio, corrige, ex lino, vt videbis in eo loco Plinij, qui in toto illo cap. scribit de lino, generibus, & natura ipsius.

m Quippe in Carysto.] Strabo lib. 10. & Solinus cap. 17.

n Ipsique ter aqua aspersi & lustrati.] Virgilius lib. 6. Aeneid. in funere Miseni,

Idem ter socios pura circumtulit vnda,
Spargens rore leni, & ramo felicis oliuæ,
Lustrauitq; viros.

o Supremum Salue & Vale.] Nam & Virgilius ad ea quæ supra proximè ex eo adduximus confestim subiungit,

Dixitq; nouissima verba.

Id est, vt dicit Seruius, Ilicet, nam vale dicebatur post tumuli peracta solennia. Qui & ipse lib. 2. eiusdem operis in eum locum,

Sic o, sic positum, &c.

Tradit mortuis dicere solitum, Vale, Vale, Vale. Alibi autem eod. lib. enarrans illud,

Iamq; vale, & nati serua communis amorem.

Vale, ait, de mortuis dicitur. Sed & lib. 5. in eum locum,

Salue sancte parens.

Salue & Vale secundum Varronem in Logistoricis synonyma sunt. Vnde his & in salutationibus & in execrationibus vtimur. Terentius,

Valeant qui inter nos dissidium volunt.

Qui locus est in Andria. Vbi & ipse Donatus scribens, quod discedentibus & mortuis, Vale dicitur. & subdit Seruius ex ipso Varrone, Vnde hæc etiam mortuis dicimus, non quod eis optemus salutem, in quibus nulla esse potest, sed vt significemus: ita nos digredi, vt ostendamus illos nunquam in nostram communionem esse venturos, sed & rursus addit, Distingue etiam, nam quo tempore sepelit, dixit, salue & vale. Quo etiam respicit illud ipsius Virgilij lib. 3. Aeneid. de funere Polydori,

Animamq; sepulchro
Condimus, & magna supremum voce ciemus.

Nam vt ibi dicit Seruius, Dicebant vale: nos te omnes ordine quo natura permiserit, cuncti sequemur. Et illud lib. 11. Aeneid.

-- Salue aeternum mihi maxime Palla
Aeternumq; vale, &c.

Vbi & idem Seruius ex Varrone repetit, qui scripserat d. lib. 5. Sed & huc alludit illud Ouidij lib. 10. Metam.

Iamq; iterum moriens, non est de coniuge quicquam
Questa suo, quid enim nisi se quereretur amatam,
Supremumq; vale, quod iam vix auribus ille
Acciperet, dixit.

Illúdque etiam Catulli epig. 816.

Accipe, fraterno multum manantia fletu,
Atque in perpetuum frater aue, atque vale.

In quo notandum, quòd aue posuit pro salue, fortè metri causa. Ex Græcis autem Artemidorus Daldianus lib. 1. ὀνειροκριτικῶν. cap. περὶ τοῦ ἔρρωσο καὶ ὑγίαινε, quod est eius li. vlt. ἔρρωσο δὲ καὶ ὑγίαινε, οὔτε λέγειν οὔτε ἀκούειν ἀγαθὸν, οὐ γὰρ προσιόντες ἀλλήλοις, οὔτε μέλλοντές τι πράττειν, ταῦτα λέγουσιν ἄνθρωποι. ἀλλὰ ἀπαλλαττόμενοι ἀλλήλων, καὶ πρὸς ὕπνον τρεπόμενοι. διὸ καὶ κοινωνίας διίστησι, καὶ τοὺς νοσοῦντας ἀναιρεῖ. Quorum hic sensus est: Vale autem & salue, neque dicere, neque audire bonum, non enim se inuicem accedentes, neque quicquam facturi, hæc dicunt homines, sed ab inuicem discedentes, & ad somnum se conuertentes. Quare & nuptias & societates dirimunt, & ægrotantes perimunt.

p Et à præfica.] Hæc sunt Seruij lib. 6. Aeneid. in eum locum Virgilij de funere Miseni loquentis:

Et ferales ante cupressos. ... Constituunt.

Corona populi circumstantium tandem stabat respondens fletibus præficæ, quamdiu consumpto cadauere & collectis cineribus dicebat nouissimum verbum, Ilicet, quod ire licet significat. Vnde & illud, *Dixitq; nouissima verba.*

Quod est eiusdem lib. 6. vbi & ipse Seruius idem propè dixit.

q Ilicet.] Vide suprà in verbo, Supremum salue & vale.

r Qua voce.] Sæpe eam vocem vsurpauit Terentius cum finem rei significare vellet, proinde abire licere, re omnino peracta. Vt in Eunucho,

Actum est, ilicet.

& in Phormione,

Hoc nihil est, ilicet.
Quid conterimus operam frustra? quin abeam.

Vbi Donatus Ilicet, inquit, semper finem rei significat. Sed & idem in Andriam enarrans eũ locum,

Quid ego audio? actum est. In summa, ait, rerum desperatione ponitur, actum est, ilicet.

s Quique funus prosequuti.] Festus Pompeius lib. 1. non multo post prin. Funus, inquit, prosequuti redeuntes ignem supergrediebantur aqua aspersi, quod purgationis genus suffitionem vocabant.

Suffitio. Denicales feriæ. uersi, [t] aqua aspersi, ignem supergradiebantur, hoc se piaculo ex funere expiari arbitrati, quod expiationis genus [v] suffitionem dixere: cuius rei causa ferias sæpe indixerunt, quæ [x] Denicales dictæ. Græci verò aqua lustrantur pura, eademque expurgantur, in qua torrem ex altari extinxissent prius. [y] Scythæ post funus amicos excipientes, epulum præbebant cadauer comitantibus. Peracto igitur funere, vbi à luctu quieuit animus, [z] visceratione & ludos [a] funebres, plerumque [b] gladiatorios, *Viscerationes & ludi funebres.* muneráque, Græcis [c] Gymnica certamina & equestria in defuncti memoriam populo dari seruatum est: nonnunquam nauium cursus, & naumachiam. In qua visceratione fuit institutum, vt omnia carius venirent: quare ad pollinctum [d] emere, sermo percrebuit. [e] Ferturque Numæ edictum, ne pisces qui squamosi non essent, ad *Emere ad pollinctum. Pollinctura.* pollinctum emere fas foret: scilicet ne nimis magno in funeralibus cœnis mercarentur obsonia: quam cœnam pollincturam dixere: In qua, etsi nihil deesset, omniáque affatim suppeterent, lętari tamen minimè decebat. Fuitque institutum, vt per vini cibique lenimen, defuncti desiderium leuaretur. Præter quam erat [f] cœna exequialis, quæ senibus & his qui multùm ætate processerant, dabatur: in qua pransi,

ANNOTATIONES.

t Aqua aspersi] Ex quo etiam illud Virgilij li.6. post peractum funus Miseni,

Idem ter socios pura circumtulit vnda
Spargens rore leni.

v Suffitionem dixere.] Festus vbi suprà in verbo, Quique funus. & de ea suffitione Columella lib.1.cap.6. & lib.12 cap.50. Plinius lib.25. cap.2. & nonnihil etiam diximus in Commentariis Nobilitatis c.31.nu.289.

x Denicales dictæ.] Festus Pompeius lib.4. Denicales, inquit, feriæ dicebantur cùm hominis mortui causa familia purgabatur. Græci νεκρόν mortuum dicunt. De his autem Cicero in hac significatione lib.2. de legibus. Nec verò tam Denicales, quæ à nece appellatæ sunt, quia residunt mortui quàm cæterorum, &c. Columella lib. 2. cap. 22. & vlt. & Gellius lib.16. c.4. vbi etiam in nonnullis codicibus legitur Vindenicales.

y Scythæ.] Herodotus lib. 4. Alios autem Scythas (à regibus sub.) cùm decesserunt, proximi quique in plaustris collocatos ad amicos circumferunt. Eos singuli amicorum excipientes, epulum cadauer comitantibus præbent, tam propinquis, quàm cæteris.

z Viscerationem.] Liuius 1.Decad.lib.8. Populo visceratio data à Marco Flauio in funere matris. & 4.Deca. lib 9. P.Lucinij funeris causa visceratio data est, & 5. Decad. lib.1. in fi. vt videbis infrà in verbo, Plerumque gladiatorios. Dionysius Halicar. lib.5. Plinius de viris illustribus ca.32. Mortuo huic tantum æris populi liberalitate congestum, vt inde filius viscerationem & epulas publicè daret. Sed & de visceratione loquitur Cicero lib.2. Officiorum. Tertullianus in lib. aduersus Iudæos & Gentiles. Iurisconsultus in ff. de leg.3. Quid autem esset visceratio videbis infrà lib.5.c.7. post prin.

a Et ludos funebres.] Liuius d.4. Decad.lib.9. vbi ad ea quæ ex illo proximè adduximus subiungit, Et ludi funebres per triduum facti. & eiusdem Decad. lib 1. ad fi. Ludi funebres eo anno per quatriduum in foro mortis M. Valerij Leuini causa a P. & M. filiis eius facti. & 3.Decad.lib.8. Postquam locutus est de munere gladiatorio quod Scipio causa mortis patris & patrui edidit, non multò post subdit, Huic gladiatorum spectaculo ludi funebres additi. & vide vers.seq.

b Plerumque gladiatorios.] Liuius d. 4.Deca. lib.1. & 9. quibus locis suprà citauimus, & præterea 5. Decad. lib. 1. in fi. Munera gladiatorum eo anno aliquot parua alia data, vnum ante cætera insigne fuit T. Flaminij quod mortis causa patris sui cum visceratione & ludis scenicis dedit quatriduum. Et L.Florus epitome Liuij lib.16. D.Iunius Brutus munus gladiatorium in honorem defuncti patris edidit primus, quod & ipsum tradit Valerius Maximus lib. 2. cap. 1. vbi de Claudio Pulchro. Apud Suetonium in Tiberio, c.37. cum Potentina plebe funus cuiusdam primipilaris non prius ex foro misisset, quam extorta pecunia per vim hæredibus ad gladiatorium munus eam grauissimè puniuit, veluti id munus gratuitum foret, non necessarium.

c Græcis Gymnica certamina.] Vide Plutarchum in Theseo, paulò post princ.

d Ad Pollinctum emere.] Legendum Polluctum emerent ex Plinio quo loco statim citabimus. & Macrobio lib.3. Saturn. cap. 16. à polluceo verbo quod ad sacra pertinet apud Catonem de re Rustica, c.132. Ioui dapali culignam vini quantumuis polluceto, & sæpe alias eod.cap. Plautus in Sticho,

Hæc venisse mihi iam est opus, quantum potest
Vt decumam partem ex voto Herculi polluceam.

Hincque pollucibilis cœna pro lauta, splendida, opipara, Macrobio lib. 3. cap. 17. Vide Budæum alicubi. Et obsonare pollucibiliter Plauto in Mostellaria.

e Ferturque Numæ edictum.] Plinius autoritate Cassij Heminæ lib.32. cap.2. Numa constituit pisces qui squamosi non essent, nisi pollucerent patrimonia, commentus, vt conuiuia publica & priuata, cœnaque ad puluinaria facilius compararentur, ni qui ad polluctum emerent, precio minus parcerent, eaque præmercarentur.

f Cœna exequialis.] Vide suprà in verbo, Cœnas quoque ferales, vbi de cœna ferali ex Iuuenali loquimur.

g Quam

discedentes post supremum officium, alter alteri vale dicebat: [g] quam Silicernium vocant. Athenis [h] per funeri præfectos epulum apud defuncti maxime necessarium dari consueuit. [i] Argiuorum verò institutum fuit, vt defuncti affines, statim ab excessu Apollini sacrificent, & trigesimo pòst die Mercurio, Apollinisque sacerdoti hordeum dent, ignemque extinguant, & rursus accendant, carnesque victimarum percoquant, quibus postea vescuntur. [k] Eos quidem ludos apparatu magnifico, [l] continuis IX. diebus, in hisque gladiatorum paria, qui venalem sanguinem habebant, Romani exhibuere: ad [m] quos intromitti matronas nefas habitum. Idque adeo vsu & moribus interdictum fuit, vt P. Sempronius [n] vxori, quòd ludis funebribus interfuisset, repudium dederit. Domi quoque, & in loco celebri, defuncti imagines in memoriam posteritatis, plerunque [o] cereas, aut marmoreas, vel æneas columnas [p] quoque cum trophæis & titulis, ac magnificentissimis decretis, publico consilio erigere, & res gestas monumentis inscalpere, leuandi desiderij causa antiquo more seruatum est. [q] Quas etiam iniuria cæsis ciuibus sempiterno æuo duraturas, publico decreto erexerunt, vt gratiam bene meritis ferrent. [r] Apud Lacedæmonios, his qui in re militari facinora gesserant fortia, statuas & columnas pariter cum elogiis post obitum dedere. Rege verò defuncto, ipsius simulacrum, ita vt viuus appareret, in toro purpura & auro instrato effinxere. [s] Tempus verò luctus, vt erat à Numa constitutum posteri seruauere: qui puerum trimo minorem, nec lugeri, nec plangi voluit. Id quod in Thera vna ex Cycladibus seruatum legimus: in qua pueri citra septennium, aut homines vltra quinquagesimum annum indefleti fuere: quòd illi rapti

Silicernium. *Athenienses.* *Argiui.* *Ludorum funebrium apparatus.* *Imagines & columnæ in memoriam defunctis erecta.* *Lacedæmonij.* *Tempus luctus, & qua ætate defuncti indefleti erant, aut contrà.*

ANNOTATIONES.

g Quam Silicernium vocant.] Varro in Meléagre apud Nonium Marcellum, funus exequuti, laute ad sepulchrum antiquo more silicernium confecimus. Id est conuiuium in quo pransi discedentes dicimus aliis alij, Vale. Nam vt dicit ipse Marcellus, Silicernium est propriè conuiuiũ funebre quod senibus exhibetur. Festus autem Pompeius lib. 17. dicit id fuisse genus farciminis, quo familia in luctu à fletu purgatur, ita dictum, quia cuius nomine ea res instituebatur, is iam silicem, aut vt alij legunt, silentium cerneret. Citatque illud Cæcilij. Credidit Silicerniũ me eius esse. At Donatus enarrans illud Terentij in Adelphis,

I sanè, ego te exercebo hodie,
Vt dignus es, Silicernium.

Est, inquit, Silicernium cœna quæ infertur Diis Manibus, quòd eam silentes cernant vmbræ. Id est vmbræ possideant, vel quòd qui hæc inferant, cernant, neque degustent. Nam de his quæ libantur inferis, quisquis comederit aut biberit, funestatur. Aut erit Silicernium senex qui iam iamque silentibus vmbrisque cernendus sit. Fulgentius in vocum antiquarum interpretatione ad Calcidium. Silicernios dici voluerunt senes iã incuruos, quasi iã sepulchrorum suorum silices aspiciẽtes. Vnde & Cincius Alimetus in historia de Gorgia Leontino scribit. Qui dum iam silicernius sui finẽ temporis expectaret, si mori non potuit, tamẽ infirmitatibus exultat.

h Athenis per funeris præfectos.] Vide Pollucem.

i Argiuorum verò.] Plutarchus probl.c.137.

k Eos quidem ludos.] Ad Romanos redit.

l Continuis IX. diebus.] At id tempus non semper idem fuit, vt patet ex his quæ suprà diximus in verbo, Denicales dictæ.

m Ad quos intromitti matronas.] Id quod dicit propter exemplum sequens, & vide quæ scripsimus in nostris legibus Connubialibus l.16.nu.37. incip. Et ob hæc.

n P. Sempronius.] Valerius Maximus lib. 6.c.3. Plutarchus probl.c.13.

o Plerumque cereas.] Ad quod alludens Laodomia ad Protesilaum apud Ouidium,

Quæ referat vultus est mihi cera tuos, &c.

p Columnas quoque.] Suetonius in Galba, cap.23. eodémque vlt. Senatus vt primum licitum fuit, statuam ei decreuerat rostratæ columnæ superstantem in parte fori qua trucidatus est. Sed & Plinius lib.34.cap.5. scribit Caio Meuio qui priscos Latinos deuicerat statuam supra columnam fuisse dicatam. Trebellius Pollio in vita Claudij Secundi refert ipsi Claudio totius orbis iudicio positã fuisse columnam palmatam, statuam superfixam librarum argenti mille quingentarum.

q Quas etiam iniuria.] Vide vbi de Socrate, Milciade, &c. Ex Cicerone Philipp. 9. videre est statuæ honorem fuisse decretum his qui in legatione cæsi essent. Cúmque Lar Tolumnius Rex Vientum, quatuor legatos populi Ro. Fidenis interemisset, statuas illis in rostris fuisse positas. Eundémque honorem præstitum iis, qui ob rempub. obiissent, vti Cn. Octauio Laodiceæ in Gymnasio à quodam Leptine interfecto, & Tullo Clinio, & L. Roscio, & Sp. Antio, & C. Fulcinio, qui vt modo dictũ est, à Vientum Rege cæsi fuissent.

r Apud Lacedæmonios.] Aelianus variæ historiæ lib.6.

s Tempus verò luctus.] Plutarchus in vita ipsius Numæ. Sed & his in consolatoria ad vxorem in fi. scribit leges vetare infantes lugere.

t Neque

immaturo funere, vix primum vitæ limen attigissent, isti autem satis diu vixissent. [t] Neque vltra menses decem, filios parentum, aut vxores virorum mortem deflere statuit. Quod [v] lugendi tempus, patri & filio, æquè fratri & sorori commune esse voluit. [x] vltra verò non licuit, ne luctu infesso, & lacrymis nunquam desinentibus domus & familia funestarentur: itaque post annum parentes filiorum, & fratres sororum funera deflere vetuit: ab eo enim tempore lamentis parcere iussum est. [y] Tametsi nullum lugendi tempus viris legitimum fuisse nonnulli credant, annumque fœminis tantum præfinitum ad deplorandum: masculis non item, intra quem alteri nubere non licebat, & concepto necdum edito partu, vetabantur. [z] Marcus tamen Antoninus philosophus, ne vltra quinque dies lugerent Romani filium sibi morte sublatum, summæ spei adolescentem, edicto inhibuit. Quintus [a] verò Maximus filio consulari, & [b] Lucius Paulus duobus paucis diebus amissis, & Marcus [c] Cato, mortuo prætore designato filio, non luxerunt. Marcus [d] quoque Bibulus consul, quum toto consulatu domi delituisset, quo die de obitu duorum filiorum certior fuit, in senatum venit, & munus consulare obiuit. [e] Quod de Anaxagora & [f] Xenophonte traditur, & Asinio [g] Pollione, qui quo die filium amisit, in conuiuio

Qui non luxerunt filios vita defunctos.

ANNOTATIONES.

t Neque vltra menses decem.] De Numa intelligit ex Plutarcho vbi suprà. Aliquando tamen scilicet post Cannensem cladem censuit Senatus ne fœminæ vltra 30. dies in luctu essent. Vt scribit Liuius 3.Decad.lib.2.Valer.Max.lib.1.c.1.

v Quod lugendi tempus.] Ibid. Sed hos non necessariò lugendos esse scribitur in l.parentes.ff.de his qui not.infa.

x Vltrà verò non licuit.] Id quoque ex legibus Numæ, vt tradit Plutarchus vbi suprà.

y Tametsi nullum.] Seneca ad Lucilium epist. 64.& vide infra in verbo, Sed nec vxores.

z Marcus tamen Antoninus.] Iulius Capitolinus in vita illius.

a Quintus verò Maximus.] Plutarchus in vita illius. Sed & Cicero de hoc & duobus seq. epistol. famil.lib.4.epist.6. ad Seruium Sulpitium loquens de morte Tulliæ filiæ suæ. Sed opprimor, inquit, interdum, & vix resisto dolori, quòd ea solatia me deficiũt, quæ cæteris quorũ mihi exempla propono simili in fortuna non defuerunt. Nam & Q.Maximus qui filium consularem clarum virũ & magnis rebus gestis amisit, & L. Paulus qui duos septem diebus, & Marcus Cato, qui summo ingenio, summa virtute filium perdidit, iis temporibus fuerunt, vt eos tum ipsorum dignitas consolaretur, quam ex repub. consolarentur & cætera quæ sequuntur.

b Et Lucius Paulus.] Imo Paulus Aemylius illius filius ex Plutarcho in vita illius. Verùm hunc defendit Cicero citatus in præcedenti loco. Et de hoc quoque Seneca in libro de Consolatione ad Martiam.

c Marcus Cato.] Scilicet Censorius ex Plutarcho in vita illius.

d Marcus quoque Bibulus.] Seneca in d. lib. de Consolatione. Bibulus, inquit, qui toto honoris sui anno ob inuidiam collegæ (is erat Iulius Cæsar) domi latuerat, posterò die quàm geminum filiorum funus renunciatum est, processit ad solita in publicum officia.

e Quod de Anaxagora.] Laërtius in vita illius. Aelianus de varia historia lib.3.vbi & idem de Antigono Secundo scribit.

f Et Xenophonte.] Laërtius & Aelianus vbi suprà, & præterea Laërtius in vita ipsius Xenophontis. Et de eo intelligit Seneca scribens de Consolatione ad Martiam. Nec nimis admiretur Græcia illum patrem, qui in ipso sacrificio nunciata filij morte tibicinem tantùm tacere iussit, & coronam capite detraxit, cætera ritè perfecit.

g Et Asinio Pollione.] Hîc puto mendum esse in verbo luxit, eiúsque loco substituendum vixit, aut aliud simile, neque enim aliter conueniret præcedentibus neque sequentibus, & quod id certum facit Seneca in lib. 4. Declamationum post princ. hæc de illo scripsit. Memini intra quartũ diẽ, quàm Herinum filium amiserat, declamare eum nobis, sed tanto vehementius quàm nunquam, vt appareret hominum naturam contumacem cùm fortuna sua rixari: nec quicquam ex ordine remisit vitæ solito. Itaque cum mortuo in Syria Cæsare, per codicillos questus esset diuus Augustus, vt erat illi mos, illi clementissimo viro, non ciuiliter tantùm, sed etiam familiariter, quod in tam magno & recenti luctu suo homo charissimus sibi pleno conuiuio cœnasset, rescripsit Pollio, eo die cœnam quo Herinum meum amisi. Superioribus autem adde Demosthenem, qui septimo die post filiæ mortem processit corona & splendida veste ad sacra quæ Dijs fiebant ob mortem Philippi Macedonis, ob quod reprehensus ab Aeschine veluti duritiem & odium filiorum accusans. Contrà verò à Plutarcho id recensente in eius vita laudatus. Et Tynnichum Lacedæmonium qui Thrasybuli filij sui mortem fortiter tulit, in quem vt scribit idem Plutarchus in Apophthegm. Laconicis huiusmodi epigramma scriptũ fuisse tradit, quod Raphaël ita in Latinum conuertit,

Exanimis Pitanen clypeo Thrasybulus in acri,
Confossus septem vulneribus rediit.
Passus ab Argiuis, quæ tergo nulla gerebat.
Tynnichus hunc igni cùm daret, hæc loquitur.

Flere

luxit. [h] Contrà Pericles, quum animo infracto semper fuisset, amisso Paralo filio, magnitudine doloris victus, lachrymas vberes dedit, & eiulatus nunquam desinentes. [i] Filios verò minores decennio, tot mensibus quot annis vixissent, à parentibus lugeri statuit. [k] Sed nec vxores à viris, nec sponsas lugeri fas putauit. Tempore verò luctus, matronæ purpuram aurumque deponunt, [l] atrásque vestes induunt, & in pellibus degunt: nec illa resumere, donec eluxerunt, licet. Viri autem senatorij laticlauium & annulos aureos exuentes, [m] pullas vestes sumunt, [n] barbam capillúmque summittunt. [o] Piceas quoque [p] & cupressos, veluti ferales arbores, & Diti

Periclis luctus de filio. *Luctus tempore ornatus omnis abijciebatur.* *Picea & cupressus arbores ferales.*

ANNOTATIONES.

Flere decet timidos, oculis te nate sepulchro
Condo meum siccis ac Lacedæmonium.

Ex his autem quæ dicta sunt, ostenditur verum esse, quod Seneca scripsit lib.6. epist. ad Lucillum epist.omnium 93. Innumerabilia exempla sunt eorum, qui liberos iuuenes sine lachrimis extulerunt. Qui in Senatum, aut in aliquod officium a rogo redierunt, & statim aliud egerunt.

h Contrà vero Pericles.] Plutarchus in vita illius ad finem. Aliter autem Aelianus lib. 9. variæ historiæ, nempe quod cum grassante pestilentia liberos amisisset, fortissime tulit. Sed adde quòd & Solon ille ex septem sapientibus viris filium suum defunctum luxit: cúmque à quopiam ei diceretur, Nihil proficis, respondit, At propter idipsum lachrimor, quia nihil proficio, vt scribit Laërtius in vita illius ad fi. Sed & de eo illud tradit Plutarchus in vita ipsius, Hermippi autoritate, quod cùm ipse ad Thaletem in Miletum venisset, admiratúsque fuisset, quòd ille nuptias & liberorum procreationem penitus contempsisset, Thales autem tunc quidem tacuisset, sed paucis diebus interpositis, peregrinum quendam subornasset, qui se Athenis nuper decimo post discessum die aduenisse diceret, qui rogatus à Solone, num quid noui Athenis esset: is (vt doctus erat) nihil aliud respōdisset, nisi quòd adolescentis cuiuspiam funus efferretur, ac ciuitas tota consecuta esset, quòd eius pater in virtute & existimatione primas inter ciues obtineret, quem tunc iam diu ab vrbe abfuisse dicerent. Væ illi misero, Solonem dixisse. Sed quomodo ille vocabatur: Audiui, inquit, nomen, sed memoria excidit, nisi quòd ob eius iustitiam ac sapientiam omnibus in ore esset. Postremo iam turbato animo ac sollicito, ipsum peregrino nomen subiecisse, contendisséque ab eo num illi ciui Soloni nomen esset. Annuente autem homine, cæpisse Solonem caput cædere, atque alia facere & dicere, quæ ab hominibus afflictis fieri solent. Tum Thaletem ridentem his hominem dictis aggressum esse: Hæc me ô Solon à nuptiis & procreandis liberis dehortantur, quę te hominem fortissimum infringunt. Hæc ille. Mitor autem eam rem excidisse Laërtio in vtriusque descriptione vitæ.

i Filios verò minores.] Idque Numæ Pompilii est, apud Plutarchum in vita illius.

k Sed nec vxores.] Ibid. Sed & id nostris legibus receptum est l. vxores à viris. ff. de his qui nota. infam.

l Atrasque vestes.] De hoc suprà dictum est in verbo, In veste pulla.

m Vestes pullas.] Vide suprà in verbo, In veste pulla.

n Barbam capillumque summittunt.] Vide Varronem citatum in dict. verbo, In veste pulla.

o Piceas quoque.] Plinius lib.16. ca.10. Hinc illud Virgilij li.6. Aeneid. Miseni funus describentis:

procumbunt piceæ. &c.

Vbi Seruius dicit has ad funus pertinere.

p Et cupressos.] Plinius lib.16. c.31. Vnde etiam illud Virgilij eod. loco,

Ingentem struxere pyram, cui frondibus atris
Intexunt latera, & ferales ante cupressos
Constituunt. -

Vbi Seruius eius rationem reddit, quam & nos alibi adduximus. Illúdque ipsius Virgilij li.3. Aeneid. de funere Polydori,

Aggeritur tumulo tellus, stant Manibus aræ
Cæruleis mœstæ vittis, atraq; cupresso.

Vbi & ipse Seruius interpretatur, atra, id est, nigra, funesta: nam inferis consecrata est, quæ cæsa nunquam reuirescit. Moris autē Romani fuerat ramū cupressi ante domum funestam poni, ne quisquam Pontifex per ignorantiam pollueretur ingressus. Illud item Ouidij idē Epitheton illis tribuentis lib.3. Trist. eleg.13.

Funeris ara mihi ferali cincta cupresso.

Et Horatij Epod. Ode 5.

Iubet sepulchris caprificos erutas,
Iubet cupressos funebres, &c.

Et lib.2. Car. Ode 14.

Neque harum quas colis arborum
Te præter inuisas cupressos,
Vlla breuem dominum sequetur.

Inuisas (inquit Acron) id est, rogis & luctibus consecratas. Et vt dicit Porphyrion: quia funeribus cupressus adhibetur. Illud item Statij lib. 4. Thebaidos,

- Superat tamen ager in aruis
Fineus hunc iuxta cumulo minor ara profundæ,
Erigitur Cereri frondes atque omne cupressus
Intexit plorata latus, &c.

Et ipse Seruius enarrans illud Virgilij lib.2. Aen.

Iuxtaq; antiqua cupressus. -

Cupressum, ait, arborem funebrem bene ante templum Deæ lugentis esse confirmat. Et illud lib. 4. Aeneid.

Et fronde coronat Funera.

Id est, cupressu, inquit, nam & superiora ligna ad funus pertinent. Hucque pertinet fabula Cyparisi filij Thelephi in cupressum arborem luctibus aptā conuersi. De qua Seruius enarrans illud Virgilij

[q] sacras, in lugubri [r] domo patriciorum, amissis fratribus, liberis & propinquis, apponere mos erat. [s] Græcis verò funesti, & qui exequias duxissent, vt lapide lesbio extructas domos incolant, quòd subtristi esset aspectu. [t] Atheniensibus Solon flebiles lamentationes, & cætera dolorem testantia, velut inania, & nihil vitæ proficientia, sustulit. [v] Lycurgus verò Lacedæmoniis vndecim dierum spatio luctum terminauit. [x] Quod à Thracibus & Massiliensibus [y] vsurpatum legimus: qui quotidianas lachrymas & funesta omnia, ac sordes lugubres in funere inhibuere. [z] Luctus autem & mœror patrius intra lugendi tempora ob plurimas minuitur causas: vt si liberi nascerentur, si pater aut filius, frater aut vir, ab hostibus capti reuertissent: aut cum propior affinis, quàm qui lugeretur, domi natus foret: vel si puella dabatur nuptui. [a] Publicus verò, si lustrum fieret, [b] aut vota soluerentur, [c] vel sacra Cereris instarent. His enim casibus domum aut familiam in squalore & sordibus esse non decebat. Hoc quoque notare contentus sum, [d] neque puerum minorem septennio, priusquam

Græci. Athenienses. Lacedæmonij. Thraces. Massilienses. Luctus patrij minuendi causa. Publici.

Notandum hoc.

ANNOTATIONES.

lib. 3. Aeneid.

-- *Quales cum vertice celso*
Aëriæ quercus, aut conifera Cyparissi
Constiterant. Et paulo post ipse Seruius tradit hanc arborem Proserpinæ dicatam propter luctus morientium, de quo & tu vide quæ dicam infra lib. 4. cap. 17. Quare autem hæc arbor sit, & dicatur luctuosa, disces ex Probo Virgilij interprete lib. 2. Georg. in eum locum,

Nec salici lotoq́, nec Idæis Cyparissis.

Vade etiam nume. seq.

q Diti sacras.] Plinius lib. 16. c. 33. Et Festus Pompeius lib. 3. Cuius hæc verba sunt: Cupressi mortuorum domibus ponebantur. Ideo, quia huius generis arbor excisa non renascitur, sicut ex mortuo iam nihil est sperandum: quam & ob causam in tutela Diti patris esse putatur. Aliam tamen rationem, quare ante domum funestam poneretur, addunt. Seruius in lib. 3. Aen. in eum locum suprà citatum,

Atráque cupresso, &c.

r Patriciorum.] Lucanus lib. 3.

Et non plebeios luctus testata cupressus.

Ex quo id annotat Lactantius Placidus Statij interpres lib. 4. Thebaidos. Seruius autem tum lib. 3. Aeneid. in eum locum suprà citatum,

Atráque cupresso. -

Moris, inquit, Romani fuerat ramum cupressi ante domum funestam poni, ne quisquam Pontifex per ignorantiam pollueretur ingressus. Citátque illud Horatij lib. Car. 2. Ode 14.

- *Neque harum quas colis, arborum*
Te, præter inuisas cupressos.

s Græcis Funesti] De his iam diximus suprà.

t Atheniensibus Solon] Plutarchus in vita illius, vide tamen quæ de eo dicta sunt suprà in verbo, Contrà verò Pericles.

v Lycurgus.] Plutarchus etiam in vita illius. Idem autem in Apophthegmatis Laconicis, quo loco antiqua eorum instituta describit, tradit Lycurgum ipsum sustulisse & luctus & lamentationes & inscriptiones monumentorum, præterquam eorum qui in bello cecidissent.

x Quod à Thracibus.] Herodotus in Terpsichore, id est, lib. 5. Valerius Maximus lib. 2. cap. 1. Pomponius Mela lib. 2. cap. 2. Quintilianus lib. 5. cap. de exemplis.

y Et Massiliensib.] Valerius Maximus lib. 2. c. 1. vbi de ipsis Massiliensibus loquitur. Adde & Locris, apud quos etiam luctu mortuos prosequi vetitum erat, vt prodit Heraclides in Politicis.

z Luctus autem & mœror.] Festus Pompeius lib. 11. Minuebatur, inquit, luctus priuatis, cùm liberi nascerentur, cùm honos in familiam veniret, cùm pater aut liberi, vir aut frater ab hoste capti domum redirent, cùm puella desponsaretur, cùm propior quis cognatione, quàm is qui lugeretur, natus esset.

a Publicus verò, si lustrum.] Festus Pompeius lib. 11. Minuebatur, inquit, populo luctus ædis dedicatione, cùm à Censoribus lustrum condebatur.

b Aut vota soluerentur.] Festus vbi suprà ad id addens quod proxime ex eo adduximus, cum votum publicè susceptum soluebatur.

c Vel sacra Cereris instarent.] Liuius 3. Deca. lib. 2. Tum priuatæ quoque per domum clades vulgatæ sunt: adeóque totam vrbem impleuit luctus, vt sacrum anniuersariũ Cereris intermissum sit, quia nec lugentibus fas est id facere, nec vlla in illa tempestate (loquitur autem de clade Cānensi) matrona expers luctus fuerat. Itaque ne ob eandem causam alia quoque sacra publica aut priuata deferrentur, Senatusconsulto diebus 30. luctus est finitus. Quod & ipsum repetit 4. Deca. lib. 4. in Oratione Valerij Trib. pleb. pro lege Oppia abroganda. Cùm, quia Cereris sacrificium lugentibus omnibus matronis intermissum erat, Senatus finiri luctum 30. diebus iussit. De qua re etiam Valerius Maximus lib. 1. cap. 1. Quanto, ait, nostræ ciuitatis Senatus venerabilior in Deos? qui post Cannensem cladem decreuit, ne matronæ vltra trigesimum diem luctus suos extenderent, vti ab his sacra Cereris peragi possent.

d Puerum minorem septennio.] Hæc accepisse videtur à Plinio lib. 7. cap. 16. qui id tamen non ita dicit, sed sic. Hominem priusquam genito dente cremari mos gentium non est. Ad quod referendum est illud Iuuenalis saty. 15.

- *Vel terra clauditur infans*
Et minor igne rogi. -

Quem locum interpretes nõ intellexisse videntur.

e Neque

omnes geniti dentes forent: [e] neque fulmine ictos, qui vita functi essent, rogis imponere, [f] aut corpora cremare: neque hominem vita sublatum, feriis publicis efferre licuisse. [g] Quódque quoties plura cadauera & aceruata corpora vrerent, aut incendi curarent, solitos esse funerum ministros, denis virorum corporibus singula muliebria adiicere, vt vnius adiumento cætera facilius deflagrarent.

ANNOTATIONES.

e Neque fulmine ictos.] Erat autē lex Numæ. Hominem fulmine occisum, ne supra genua tollito. Et alibi: Homo si fulmine occisus est, ei iusta nulla fieri oportet. Testis vtriusque Festus Pomp. lib. 12.

f Aut corpora cremare.] Quod & nos nuper ex Plinio diximus.

g Quodque quoties plura.] Macrobius lib. Satur. 7. c. 7.

Miraculum Tritonum & Nereidum, quæ variis in locis tempestate nostra comperta fuere. *Cap. VIII.*

TRitonem & Nereidas, hominésque mari genitos, quos marinos appellant, præter quàm quòd apud Pliniū naturalis historiæ nono legeramus, nostra quoque tempestate conspicuos fuisse, multa documenta sunt. In memoria mihi est, cum adolescentulus ego in porticu nostra Portanouensi Neapoli quandoque diuerterem, Draconettum Bonifacium Neapolitanum, patriciæ gentis & inclytæ familiæ virum, vt in homine militari, facundię florentis, & multarum rerum cognitione clarum, tunc senecta venerabilem, & debilitate pedum inualidum, in conuentu maximo, præsente atque audiente me, referre solitauisse, se dum in Hispania militaret, marinum hominem vultu & corpore prorsus humano, *Homo marinus.* absoluta similitudine pubetenus, postremis verò in piscem desinentibus vidisse, in melle ex vltima Mauritania & Oceani finibus ad regulos sub quibus stipendia faciebat, & honestum ordinem duxerat, pro monstro allatum. Fuisse autem facie hominis vetusti, capillo & barba hispido atque hirto, colore cæruleo, statura procera, & maiore humana. Alis quoque tenui cartilagine, quibus marinos fluctus secabat, & membrana passim interlucēte munitum. Et hanc rem non sibi tantùm, sed plerisque summæ nobilitatis viris, notam & conspicuam fuisse, dicere. Sed ne quis hoc vanum aut cōmentitium fortasse putet, Theodorus Gaza vir Græca facundia clarus, & philoso- *Nereis à Theodoro Gaza visa.* phiæ præceptis imbutus egregiè, apud Iouianum Pontanum, ad quem frequens ventitabat, compluresque nostrates, scitè admodum & luculenter ratiocinabatur, se dum in Pelopōnesso ageret, & fœda maris tempestate oborta, durissimo tempore anni, nonnulla piscium monstra procellæ ad litus illisissent, inter cætera vidisse Nereidem in litore, fluctibus expositam, viuentem iam & spirantem, vultu haud absimili humano, facie quoque decora, neque inuenusta specie, corpore squamis hirto ad pubem vsque, nisi quòd cætera in locustæ caudam desinebant: ad quam properè visendam cum frequens concursus fieret, ipséque & nonnulli è propinquis oppidis vicini affinésque eò se contulissent, illam frequenti turba circundatā, mœstam & animo consternatam, vt ex vultu coniectari erat, in litore iacentem, crebróque suspirio fatigatam conspexisse: mox cum à tam frequenti corona inspiceretur, séque in sicco destitutam videret, præ dolore gemitus spirantes, & lachrymas vberes dedisse: cuius misericordia motus ipse, vt erat mitis placidúsque, cum turbam decedere de via iussisset, ipsam interim † brachiis & cauda, quo maximè modo poterat, humi reptantem, paulatim ad aquas perueniſſe. *† branchiis.* Cúmque se præcipitem magno nixu in mare dedisset, ingenti impetu fluctus secare cœpisse, momentóque temporis elapsam ex oculis, nusquam apparuisse. Georgius quoque Trapezuntius vir multi nominis, & magnæ eru- *Georg. Trapezuntius.* ditionis, aperta professione referebat amicis, se cum haud procul à litore in fonte quodam spatiaretur, puellam conspexisse eleganti forma vndis extantem pubetenus, & quasi lasciuiret, subinde emergentem summergentémque se, quoadusque se con-

ſpectam intelligens, haud amplius apparuit. Sed ſuper omnia in noſtro æuo haud abſimile factũ accepimus in Epiro, profectò exemplum inter pauca memorabile, quod nonnulli prodendum poſteris putarunt, & actis quoque publicis teſtatum eſt, ad fontem iugis aquæ, ad quem mulieres ex oppidulo aquatum ventitabant, Tritonem ſeu marinum hominem è ſpelunca, quam fortè ibi nactus fuerat, obſeruare ſolitũ, ſiquando ſolam ad aquas accedentem, aut per litus obambulantem mulierem videret, ipſum ex vndis & ſpelunca leni greſſu tacitiſque veſtigiis deſilire, & à tergo accedere, ac vi compreſſam mulierem ex inſidiis adoriri, & ad mare concubitus cauſa arripere, arreptámque ſub vndis deferre conſueuiſſe. Quod cum apud loci incolas percrebuiſſet, diligentius marinum monſtrum obſeruaſſe, & cum diutule laqueos illi intendiſſent, haud multò pòſt dolo captum, & laqueis vinctum cœpiſſe: cúmque cibo abſtineret, extra aquas diutius viuere nequiſſe, ſqualoréque tandem & tædio ad extremam tabem veniſſe. Tenet fama, Venereos eos & flagrantiſſimè mulierum amaſios eſſe: propterea oppidi incolas edicto inhibuiſſe, nequa deinceps ad fontem mulier, niſi viris comitata, accederet. Hæc nos & eiuſmodi ab his qui diuerſa maria penetrarant, & eadem monſtra placidis aquis colludentia vidiſſent, & in occurſum nautis, exertis capitibus ab vndis occurriſſe, & voces audiſſe referebant, plerunque accepimus.

Triton.

ANNOTATIONES IN CAP. VIII.

DE Tritonibus & Nereidibus viſis loquitur Alexander hoc cap. Locus autem Plinij hîc citatus eſt lib. 9. cap. 5. vbi & de Nereidibus quoque loquitur. De quibus etiam Ouidius lib. 11. Metam. Et de vtriſque idem Plinius lib. 34. cap. 11. eodémque vlt.

Qui xyſtici, quíve thymelici apud iureconſultos dicti ſint, quódve officium, & quid nomina deſignarint. Item qui intelligantur per aquæ aſperſores in ſacris certaminibus apud iuriſconſultum, & quid pancratiaſtes & pancratium.

Cap. IX.

CVM Iohanne Platina viro docto & antiquitatum ſtudioſo, pro familiari conſuetudine ſæpe deambulabamus, & omnes antiquitates, veterúmque monumenta, atque ruinas vrbis explorabamus. Dúmque in veteri ſepulchro inter ſemiruta veſtigia in Quirinali, literis mirandæ vetuſtatis ſitu & ſenio obliteratis, epitaphium legeremus inſcalptum his verbis: L. THENODORVS XYSTICVS, PARIDI THYMELICO BENE MERENTI FECIT. Quærebat Platina [a] qui xyſtici eſſent, quíve thymelici, nunquid artis nomina vel cognomenta forent. Cúmque meminiſſe me apud autores, qui xyſtici dicerentur, legiſſe, quodque in xyſtis velut in gymnaſiis nudi exercebantur, athletas xyſticos dici reſpondiſſem: [b] xyſtos autem longas fuiſſe porticus ampla latitudine, & gymnaſium vbi ambulationes eſſent, & arbores plerunque digeſtæ: in quibus Athletæ hybernis ſæpe temporibus luctabantur: [c] quas Græci hypæthras ceu paradromidas dicunt, inſtar illorum quæ in Attica fuere gymnaſia: quæ tria vel maximè memorantur, [d] Lyceum, [e] Cynoſarges, [f] & Academia: qui autem thymelici eſſent, mihi

Ioh. Platina. *Xyſtici.* *Xyſti.* *Hypæthræ.* *Paradromides.* *Gymnaſia tria in Attica.*

ANNOTATIONES IN CAP. IX.

a QVi xyſtici, quíve thymelici.] De vtriſque fit mentio in l. Athletas. in princ. ff. de his qui not. infa. Vide ibi Florentin. Pandect. Vbi Budæus omnium optimè declarat qui ij ſunt.

b Xyſtos autem.] Vitruuius lib. 5. cap. 11. & lib. 6. cap. 9.

c Græci hypæthras.] Idem Vitruuius in illis locis.

d Lyceum.] De quo Liuius 4. Dec. lib. 1. Xenodotus, Suidas, & Pauſanias lib 1.

e Cynoſarges.] Liuius eod. lib. 1. Plutarchus in Themiſtoclem in princ. & Laërtius in Antiſthene, Stephanus, Suidas, Heſychius Didymi, aut vt nonnulli appellant Diomi Athenienſis, & diximus in noſtris Commentariis Nobili. c. 15. nu. 31.

f Academia.] Laërtius in Platone, Pauſan. li. 1. & omnes vbique. Sed adde fuiſſe quoq; Athenis aliud Gymnaſium non procul à foro, quod à conditore Ptolemæum vocabatur, apud Pauſaniam libro 1. cuius etiam meminit Cicero. Tuſcul. quæſt. lib. 5. in princ. Item aliud quod Adriani nominatur eod. libro 1.

non ſuccurrere, neque in mentem venire aſſeuerarem: tum Platina quaſi admirans, ait: nunquid noſtro ciuili iure aliquam de thymelicis mentionem fieri adnotaſſem. Nam de xyſticis ſatis ſibi liquere, pugiles fuiſſe, vel ex eo quòd in xyſtis & longis porticibus exercebantur: vel quòd haſtis decernerent, à Græco verbo ξυςὸς, quod eſt haſta: quare xyſticos ludiones, quòd haſtis depugnarent velut gladiatores, & xyſtarchum qui gymnaſio præeſſet, nuncuparunt: thymelicos verò, eiuſdem generis pugiones ſeu hiſtriones fuiſſe ſe arbitrari. Siquidem Græci hiſtrionicam, thymelen nuncupant: θυμέλην enim ſcenam dixerunt: θυμελικὸς, ſcenicos & hiſtriones: & niſi quid ſe fallat, de his apud iureconſultos in edictis prætorum mentionem fieri aiebat. Fuere, inquit, athletarum & hiſtrionum ſpecies multifariæ: & nam gladiatores, & pugiles, & thymelici, & pancratiaſtæ, xyſtici, pantomimi, palæſtritæ, & arenarij, ſicut Thraces, mirmillones, ſequutores & retiarij: omnes athletarum, hiſtrionum, & comœdorum numero habentur: licet pantomimos [g] à Domitiano ſublatos, mox [h] à Nerua reſtitutos, [i] demum à Traiano eiectos: hiſtrionéſque à Tiberio, [l] & deinde Nerone, ob plurima flagitia Italia pulſos legamus. thymelicum verò [m] choragium apparatum eſſe ſcenarum & hiſtrionum, quos omnes inter artifices adnumerari, neminem fugit. Et pleraque hoc genus memoriter & expeditè, vt ſuus mos erat, veterum teſtimoniis exemplíſque referebat. Cum vero nos hac admonitione attentiores facti, in legum commentariis verſaremur, deprehendimus apud Vlpianum titulo de infamibus, thymelicorum, xyſticorum & athletarum, quod nunc non commemineramus, mentionem haud dubiam fieri: thymelicóſque & xyſticos inter athletas, & eos qui in theatrum prodirent ad edendas in ſcena operas, adnumerari: id quod Platina fuerat præclarè arbitratus, cenſuiſſeque iureconſultos, quòd pugnandi cauſa in arenam prodirent, & ludicram facerent, non propterea infamiæ crimen aut notam incurrere. Cuius verbis admoneor, vt verum eſſe cenſeam, quod [n] apud Ciceronem refert Aemylianus, artem ludicram & ſcenas quandoque Romanos probro duxiſſe, genuſq; hoc hominum tanquam ſcurras improbiſſimos tribu amouere voluiſſe. Quare ſub Tiberio, in opera ſcenæ prodiiſſe, famoſa nota cenſebatur.[o] Quod etiam ſenatuſconſulto fuit vetitum, cautumque ſeuerè, ne equites Romani ludo & arena polluerentur. [p] Tametſi feratur Auguſtus athletis conſeruaſſe priuilegia & ampliaſſe, [q] coercitionémque in hiſtriones magiſtratibus inhibuiſſe, ita vt in eos animaduerſionem non

Thymelici.

Athletarum & hiſtrionum ſpecies variæ.

Thymelicum choragium.

Ciceronis locus.

Scenici infames apud Romanos.

ANNOTATIONES.

g A Domitiano ſublatos.] Suet. in eius vita c. 7.
h Mox à Nerua reſtitutos.] Plinius in Panegyrico ad Traianum.
i Demum à Traiano eiectos.] In eod. loco, & nos quoque de iis diximus in noſtris Commentariis Nobilitatis cap. 34. cap. 17. incip. Quamquam, vbi videre poteris.
k Tiberio.] Tacitus lib. 4.
l Nerone.] Idem lib. 13. & Suet. in eius vita, c. 16.
m Choragium.] Feſtus Pompeius. Choragium, inquit, inſtrumentum ſcenarum. Sed tu vide omnino Budæũ in l. ſi vt certo. §. interdum. ff. commod. Sed & Choragij & Choragi præter eos quos ille citat, mentionem facit Valerius Maximus libro 2. cap. 1. vbi de Inſtitutis antiquis. & Plinius lib. 36. cap. 35. vbi de Theatro M. Scauri, alias autem Fulgentius de vocibus antiquis ſcribit Choragium dici virginale funus autoritate Apuleij lib. 1. Metamorphoſeon, cuius hæc verba adfert, Choragio itaque perfecto, omnes dormitionem parant. Vide alicubi, & ibi Beroaldum
n Apud Ciceronem.] Vti refert Diuus Auguſtinus de Ciuitate Dei, lib. 2. cap. 13. neque enim nunc extat liber Ciceronis tale quid dicens: Idque credo fuiſſe in libris de Repub. qui magno reipub. damno interierunt, ex quibus ſæpe illum citat ipſe Auguſtinus. Sed & idem prope recenſuit Probus Aemylius in præfatione vitarum illuſtrium virorum.
o Quod etiam ſenatuſconſulto.] Apud Cornelium Tacitum lib. 18. cuius hæc verba ſunt, Cautum ſeuerè, ne equites Romani ludo & arena polluerentur. Cuius etiam ſenatuſconſulti mentionem fecit Suetonius in Auguſto, cap. 43. his verbis: Ad ſcenicas quoque & gladiatorias operas, & equitibus Romanis aliquando vſus eſt, verùm priuſquam ſenatuſconſulto interdiceretur.
p Tametſi feratur Auguſtus.] Suetonius in vita ipſius, cap. 45. Athletis, ait, & conſeruauit priuilegia & ampliauit.
q Coercitionemque in hiſtriones.] Suetonius ibi paucis verbis interiectis coercitionem in hiſtriones magiſtratibus in omni tempore & loco lege vetere promiſſam, ademit, & Tacitus lib. 1. non multò ante fi. Dum, inquit, Auguſtus immu-

Scenicorum honos apud Græcos. *l. Athletas. ff. de his qui not. infa.*

haberent. [r] Græcis verò prodiisse in scena inter athletas, honori fuit, nec probro datum est: quippe [s] cum Plato summus fuisset athleta, post multiplices victorias se philosophiæ dedit. [t] Verba verò Vlpiani ex responsis Sabini & Caßij hæc fuere: Athletas omnino artem ludicram non facere: virtutis enim gratia hoc facere, & vtile videtur: vt neque thymelici, neque xystici, neque agitatores, neque qui aquam equis spargunt, cæteraque eorum ministeria qui certaminibus præsunt sacris, aut deseruiunt, ignominiosi. Ex quibus liquet, thymelicos & xysticos à iureconsulto inter athletas adnumerari. Sed quia [v] de pancratiaste, & his qui in sacris certaminibus aquam [x] equis spargunt, mentio fit, qui fuerint hi, & an inter ludiones recepti, adhuc ambigi dubitaríque potuit: cum præsertim nullam de his qui aquam in certaminibus spargunt, mentionem fieri apud veteres, quod meminerim, sciam: nisi eos dicamus fuisse, qui in stadio dispositi, equis sponte currentibus, quò velocius metam contingerent, aquam per vices spargere, itáque illos ad cursum impellere solerent. Pancratiasten verò eum dici volunt, qui luctator simul & pugil foret: quippe cum alij pugiles, alij luctatores forent, is qui vtroque teneretur studio, pugna scilicet & lucta, pancratiasticus nuncupatur: & vbi exercentur, pacratium. Censuitque [y] Vlpianus ad legem Aquiliam, illum qui dum exercetur, in colluctatione vel pancratio aut pugilatu aliquem oppreßit vel occidit, Aquilia teneri. Verba verò Vlpiani ex ea lege, hæc sunt: Si quis in colluctatione, vel pancratio, aut pugilatu, dum exercentur, alius alium occiderit, Aquilia tenetur.

Qui in sacris certaminibus aquam aspergerent. *Pancratiastes.* *Pancratium.* *l. qua actione. §. si quis. ff. ad leg. Aquil.*

ANNOTATIONES.

nes verberũ histriones quondam responderat. Sed tu vide de his quę scripßimus plenißimè in tractatu Nobilitatis c.34.nu.13. incip. Igitur ad eos, & multis seq.

r Græcis verò.] Probus Aemylius in ea præfatione vitarum excellentium Imperatorum, & D. Augustinus de Ciuitate Dei, lib.1.c.12.

s Quippe cùm Plato.] Laertius in vita illius. Apuleius lib.1. de Dogmate Platonis post princ. & Seruius lib.6. Aeneid. in eum locum,

- Atque humeris extantem suscipit altis.

t Verba verò Vlpiani.] In d.l. Athletas. ff. de his qui not. infam.

v De pancratiaste.] Vide Robertum Stepha. & Budæum in annotationibus in duobus locis, & Cælium lib.13.c.30. in prin.

x Aquam equis spargunt.] Accursius ibi. Frigidam, inquit, vt citius currant: fiebat enim olim Romæ ludus in quo hoc fiebat, & adhuc fit Constantinopoli. Hæc ille. Verùm nonnullis placet ludis Circensibus & aliis quibus equi currebant, cum ij cucurrissent aqua spargebantur, vt membris refocillatis alacrius cursum repeterent. In idque trahũt quod Festus Pompeius lib. 12. scribit Nasiternam genus vasis ansati & patentis, quale est quo equi perfundi solent. Cuius quoque vasis meminit Fulgentius de obscuris veterum verborum significationibus ad Calcidium.

y Vlpianus.] In l. qua actione. §. si quis. ff. ad leg. Aquil.

Locus ex Iuuenale de Trulla, quid designet, ex autoritate iurisconsultorum, & aliorum testimonio explanatur. *Cap. X.*

Trulla.

Trullas pocula esse & vasa potoria censeri, haud immerito [a] plerique existimarunt Idque quod [b] à Iuuenale dictum est de trulla, de quo apud eruditos controuersia est: non id credi decere, quod vulgo putarunt: vt de vase

ANNOTATIONES IN CAP. X.

a Plerique.] Ex quibus nonnullos postea citat, sed quibus adde Catonẽ de re Rustica, c. 10. vbi scribit Villicum habere oportere vrnam quinquagenariam vnã, trullas tres &c. & ca.13. vbi etiam scribit in Torculariũ vsui opus esse Trullas æneas tres, amphoras olearias duas. Et paulò post eod. c. Vrceos fictiles vrnales duos, trullas ligneas duas. Plautum in Amphitryone act.4. sce.4.

Interea dum illi certãt, in popinam diuertendũ est mihi.
Lances detergam omnes, omnésque trullas hauriam.

Ciceronem in 6. in Verrem act. Erat etiam vas vinarium ex vna gemma prægrandi, trulla excauata cum manubrio aureo. Varronem lib.4. de ling. Lat. Plinium lib.34. ca.2. Sunt ergo vasa tantùm Corinthia quę isti elegantiores nunc æs sculpẽdo transferunt modò in lucernas, modò in trullas, modò munditiarum respectu. Et Paulum in l.3. ff. de supel. lega. & l. Pomponium. ff. de auro & arg. leg. in l. & si non sunt. §. argento. ff. de aur. & arg. lega. Et vt id verum sit, trullam scilicet esse vas potorium. Tamẽ negari non potest quin & id pro vase, in quod alui proluuies aut lotium deiicitur, apud bonos autores quoque reperiatur. Ita enim vsus est Martialis li.9. epigr.98.

b A Iuuenale.] Saty.3. cuius carmen postea relatum est. Vbi consule interpretes.

c Scaphium

in quo alui proluuies effunditur, intelligatur, cum id aliud sortitum nomen sit, & à doctissimis [c] scaphium [d] & lasanum dicatur, veróque autoris censui non satis conueniat: sed de vase potui parato, intelligi oportere constat, illúdque quàm syncerissimè à poeta dictum fuisse: *Scaphium. Lasanum.* *Locus Iuuenalis satyra 3.*

Laudare paratus,
Si bene ructauit, si rectum minxit amicus,
Si trulla inuerso crepitum dedit aurea fundo.

In quo illum significare haud dubiè putamus, qui postquam calicem exhausit, in ipso fundo, ructu aut sibilo crepitum facere more detestabili non fuit veritus, vbi idem crimen bis arguere satyricæ dignitatis fuit. Vel de eo, qui postquam vini calicem hausit, id quod remansit, ita elidit in pauimento, vt resonaret. Quod insolentissimi animi, audacis & petulantis, nimiæque securitatis fuisse liquet: quem abusum apud compotores & helluones impuros, qui scortis vinóque madidi & epulis distēti erant, Græcis inualuisse multi adnotarunt: ita vt ludus inde conuiualis foret, [e] quem cottabisim appellarunt, cum residuum potum in æneas phialas iactarent: qui si sonantior creperet, se ab amica redamari, & mutuo affectu teneri putabant. Quod esse probabile, & ab autoris sensu non alienum, ex contextu verborum liquere putamus. Id verò quod de trulla diximus, inter pocula censeri, scitè admodum [f] à Scæuola libro tertio de legatis definitū est in hæc verba: Seiæ dulcissimæ poculum aureum quod elegerit, fidei hæredum commisso vt darent: quæro cum in hæreditate non sint nisi trullæ, scyphi, modioli, phialæ, an Seia de his speciebus eligere possit. Respondi, cum omnia potui parata, pocula dicantur, posse. [g] Plinius septimo & trigesimo historiæ naturalis: Titus Petronius, inquit, vir cōsularis, inuidia Neronis, myrrinam trullam CCC. sestertiis emptam fregit, vt mensam eius exhæredaret. Cicero in Verrem sexta actione: Erat, inquit, vas vinarium ex vna gemma prægrandi, trulla excauata. [h] Horatius quoque in satyris: *Cottabisis.*

Qui Veientanum festis potare diebus
Campana solitus trulla, vappámque profestis.

ANNOTATIONES.

c Scaphium.] Apud Vlpianum in l. Quintus. §. vlt. ff. de aur. & arg. leg. Cuius hæc verba sunt. Argento legato non puto ventris causa habita scaphia contineri. Súntque qui ad hanc significationem trahunt illud Iuuenalis saty. 6.

Et vide scaphium, positis cùm sumitur armis.

Sed Baifius tradit illic significari instrumentum rusticum ἀπὸ τοῦ σκάπτειν, id est, fodiendo. Erasmus ligonem intelligit. Sed quod magis ad hanc Alexandri significationem Pollux lib. 10. cap. 9. dicit id esse matulam in quam meiunt mulieres, verùm & id esse vas potorium satis indicat Plautus in Sticho,

Quibus diuitiæ domi sunt, scaphio, cantharis, batiocis
Bibunt. -

Et in Persa,

Ampullam, strigilem, scaphium, soccos, pallium
Marsupium habent. -

Cicero in 6. in Verrem actione. A pupillo Hero, cui Marcellus tutor est, à quo pecuniam grandem eripueras, scaphia cum emblematis Lilybei verùm empta esse dicis, an confiteris erepta? Nam & hanc quoque significationem vasis potorij atque etiam escarij scaphio tribuit Athenæus. Cæterùm Plutarchus in vita Numæ Pompilij σκάφιον appellat, quo Vestæ ignis sacer extinctus, solis tantùm radiis accendebatur, vt etiā annotat Hermolaus in Pliniū. Sed & apud Aristophanem in Vespis, est calua siue cranium, à scaphæ figura. Et apud Suidam tonsuræ genus. & Vitruuio quoque lib. 8. satis intelligitur scaphium non solùm ad vsum ventris esse, sed & ad alios vsus aptum, cùm ita scribit: Scaphium æreum aut plumbeum aut peluis ex his quod erat paratum idque intrinsecus oleo vnguatur. Denique Martianus Capella in lib. de Geometria 4. ca. 1. scribit scaphia esse rotunda ex ære vasa, quæ horarum ductus stylo in fundo posito discriminant. Vide autem Alciatum in Parergis lib. 6. c. 26.

d Et lasanum.] Horatius lib. 1. Sermo. saty. 6.

Te pueri lasanum portantes, œnophorumq́;.

Et ibi Acron interpres & Pollux lib. 10. c. 9.

e Cottabisin.] Vide Cælium Rhodiginum lib. 27. cap. 27. item li. 28. c. 5. Erasmum Chil. 4. cent. 6. cap. 66. Robertum Stephanum in verbo κότταβος, Dictionarium Græcum in verbo κότταβος, Athenæum lib. 10. c. 8. in prin.

f A Scæuola.] In l. Seiæ. ff. de aur. & arg. leg.

g Plinius libro septimo & trigesimo.] cap. 2.

h Horatius.] Lib. 2. Sermo saty. 3. Vbi Acron dicit hanc esse deformem calicem vel rusticanum. Sed & his Alexandri exemplis adde Plautum in Amphitryone,

Lances detergam omnes, omnesq́; trullas hauriam.

Ex quibus licet æstimare, trullam inter pocula & vasa potui destinata censeri: sicut [i] scyphus, [k] modiolus, [l] & phiala, & quam [m] Varro dixit depestam. tametsi [n] scyphum Herculis, [o] cantharum Liberi poculum legamus: [p] quo Marius post Cymbricam victoriam potasse assiduè dicitur. Fuit quoque [q] heracleum, Herculis poculum, sicut

Depesta.

Heracleum.

ANNOTATIONES.

i Sicut scyphus.] Nam & hic reponitur inter vasa potoria à Scæuola in l.Seiæ ff.de aur.& arg.lega. & Polluce lib.6. cap. 2. & 16. vt hinc intelligas esse Græcam dictionem qua etiam vtitur Home.Odys. libro 14.

καὶ οἱ πλησάμενος δῶκε σκύφος ὧπερ ἔπινεν
οἴνου ἐνίπλειον,&c.

Latini autem sæpissimè, vt Plautus in Asinaria,

Scyphos quos vtendos dedi Philodamo, retulitne?

Cicero in 6. in Verrem actio. Hinc illa Verrea nata sunt, hinc in conuiuium Sextum Conuiuium protrahi iussit, in quem scyphum de manu iacere conatus est Virgilius lib.8. Aeneid.

Et sacer impleuit dextram scyphus.

Et Tibullus lib.1.eleg.10.

Diuitis hoc vitium est auri, nec bella fuerunt,
Faginus astabat, cùm scyphus ante dapes.

Et Horatius lib.1. Ode 27. in prin.

Natis in vsum lætitiæ scyphis
Pugnare Thracum est.

Et Epodi Ode 9.

Capaciores adfer huc puer scyphos
Et Chia vina aut Lesbia.

Et Valerius Flaccus lib. Argonautic. 2. & Martialis quo loco citabimus infrà in verbo, Sicut Nestorida. Suetonius in Nerone, cap. 47. Duos scyphos gratissimi vsus, quos Homericos à cælatura carminum Homeri vocabat, solo elisit. In quo id notandum quòd quos Suetonius ibi vocat scyphos, Plinius lib. 37. cap. 2. Calices appellat. Nero, inquit, amissarum rerum nuncio accepto duos calices crystallinos in suprema ira fregit illisos. Hæc fuit ratio seculum suum puniêtis ne quis alius ex his biberet. Tu autem de scypho vide omnino Athenæum lib. 11.cap.17.

k Modiolus.] Et hic quoque ponitur inter pocula potoria a Iurisconsulto in d.l.Seiæ. Et ita accipit Plautus in Cistellaria,

- Vix exculpsi vt diceret
Quia ei promisi modiolum vini dare.

Celsus autem posuit pro instrumento chirurgico lib. rei medecinæ 8.ca.3. Sed & aliter Plinius lib.9. c.4. in prin.

l Et phiala.] Quæ etiam inter eadem pocula annumerata est in d.l.Seiæ.& in l. & si non sint.§. perueniamus.ff.eod.tit.de auro & argen.leg. & Pollux d.lib.6.ca.16. Ex quo item intelligis esse dictionem Græcam, qua tamen passim vtuntur autores Latini, vt præter Iurisconsultos in dictis locis videre licet apud Iuuenalem saty.5.

Virgo tenet phialas, tibi non committitur aurum.

Et Martialem lib.8 epig.45.

Quis labor in phiala, &c.

m Et quam Varro dixit depestam.] In lib. 1. aut vt alij numerant, 4. Sed vereor ne hic in hac dictione mendum sit: atque etiam in Varrone, à quo Alexander accepit, vbi ita vulgo scribitur. Apud antiquos scriptores Græcos inueni appellari poculi genus depestam. Et fortè vtrobique legendum est, depastrum. Est enim δέπαστρον apud Athenæum lib.11.cap.5. autoritate Sileni, & Clitarchi in linguis Antimachi Colophonij lib. 5. Thebaidos poculi genus, vel etiam depastum, siue δέπαστον, est enim Græcis δέπας poculum. Homerus lib. 1. Iliad.

νώμησαν δ' ἄρα πᾶσιν ἐπαρξάμενοι δεπάεσσιν.

Et lib.4.

- σὸν δὲ πλεῖον δέπας αἰεὶ
ἕστηχ' ὥσπερ ἐμοὶ πιέειν ὅτε θυμὸς ἀνώγοι.

Et alibi sæpe. Pollux autem lib.6. c.16. dicit Poëticum esse.

n Scyphum Herculis.] Plutarchus in vita Alexandri sub fi. Q.Curtius lib.10. de ipso Alexandro loquens: Nondum, inquit, Herculis scypho epoto, &c. Seneca ad Lucillum epist. lib.12.epist. omnium 84. Alexandrum, inquit, intemperantia bibendi, & ille Herculaneus ac fatalis scyphus condidit. Macrobius lib.5. Satur. cap. 21. & vide infrà in verbo, Heracleum.

o Cantharum Liberi.] Macrobius ibi. & ante eum Plinius lib.33. cap.11. in fin. Ideoque vt subdit Macrobius, Maro aptissimè id poculum Sileno assignat, nec etiam locum Virgilij assignat qui est æglo. 6. Vbi de ipso Sileno loquens:

Et grauis attrita pendebat cantharus ansa.

De eo autem Pollux lib.6. cap.16. Et Nonius Marcellus inter genera poculorum, & Athenæus lib.11. cap.7. testimonio Amipsiæ, Alexidis in Cratia, Eubuli in Pamphilo, Xenarchi in Priapo, Epigenis in Herema, Sosicratis in Philadelphis, & aliorum.

p Quo Marius.] Plinius ibi. Vide item Plutarchum in vita illius, & Valerium Maximum lib. 3. cap.2.& 16.

q Heracleum, Herculis poculum.] De hoc volũt intelligi illud Virgilij suprà à nobis relatum,

Et sacer impleuit dextram scyphus. -

Nam ibi de Hercule loquitur. Ideo Seruius enarrans eundem locum. Legitur, inquit, in libris antiquis, Herculem ad Italiam magnum ligneum poculum attulisse, quo vtebatur in sacris, quòd ne carie consumeretur, pice oblitũ conseruabatur, cuius magnitudinem significat dicendo,

- Impleuit dextram scyphus.

Cicero in 6. in Verrem act. meminit duorum poculorum Heracliorum Mentoris manu summo artificio factorum. Statius quoque Herculei crateris quem duo iuuenes vix portabant. Et de hoc Iuuenalis, vt plerique intelligunt, saty.12.

- Vrnæ cratera capacem
Et dignum sitiente Pholo.

Nam & hunc Pholonem hospitem Herculis dicit Lucanus lib.6. dum scribit,

- Hospes & Alcide magni Pholo.

Traditque Stesichorus poëta Lyricus in Centauro-

rum &

[r] nestorida, quo Nestor vtebatur: [s] & Grammaticum Homeri carmine celebratum: quæ in Dianæ templo affixa Capuæ visebantur. [t] Notatumque fuit, inter scyphos, Bœotios palmam tulisse, qui Heracleotici dicti, [v] & Alexandrinas cucurbitas, cum exaruerint, ad vsum vasorum præcipuas fuisse. Fertur [x] L. Crassus orator duos habuisse cyathos Mentoris manu, C. sestertiis emptos, quibus ob pudorem nunquam vsus fuit. [y] Et Cornelius Macrus in sacris propinare electrina patera, quæ in medio Alexandri vultum, in circuitu verò breuibus signis omnem historiam & bella continebat. Præter quæ vinaria vasa à Græcis celebrantur, [z] crossus, [a] bicus, [b] gaster, [c] gasterium, [d] bicarium, [e] cypellum, [f] amphicypellum, [g] Cyphela & quod hodie seruat nomen

Nestorida. Grammaticum poculum. Heracleotici scyphi. Cucurbita Alexandrina.

ANNOTATIONES.

rum & Lapitharum conuiuio impleuisse Herculi craterem trium lagenarum capacem,

σκύφον δὲ λαβὼν δέπας ἔμμετρον ὡς τριλάγυνον
πίνει ἐπισχόμενος, τό ῥά οἱ παρέθηκε Φόλος κεράσας.

Vbi vide interpretem Iuuenalem suprà citatum, sed omnino hic vide Athenæum lib.11.c.6.

r Sicut nestorida, quo Nestor vtebatur.] Quod ab Homero descriptum est lib.11.Iliad.

πὰρ δὲ δέπας περικαλλὲς, ὃ οἴκοθεν ἦγ' ὁ γεραιὸς
χρυσείοις ἥλοισι πεπαρμένον. οὔατα δ' αὐτοῦ
τέσσαρ' ἔσαν, δοιαὶ δὲ πελειάδες ἀμφὶς ἕκαστον
χρύσειαι νεμέθοντο, δύω δ' ὑπὸ πυθμένες ἦσαν.

Quibus significatur fuisse pulchrum poculũ quod senex Nestor e domo attulerat, aureis quidem clauis transfixum, auribus quatuor, ad quarum singulas duæ columbæ aureæ pasci videbantur, erantque illi duo fundi. Et subiungit:

ἄλλος μὲν μογέων ἀποκινήσασκε τραπέζης,
πλεῖον ἐόν, Νέστωρ δ' ὁ γέρων ἀμογητὶ ἄειρεν.

Quo item significatur, alium illum vix plenum submouere potuisse, ipsum autem Nestorem nullo negotio eleuasse. Quo in loco Eustathius multa de eo scripsit, vti & Athenæus qui id ipsum ex Myrliano Asclepiade lib. Dipno.11.c.13. Et ad id Martialis alludens lib.8.epig.6.

Hi duo longæuo censentur Nestore fundi
Pollice de Pylio trita columba nitet
Hic scyphus est, &c. Vide in seq.

s Et Grammaticum Homeri Carmine.] Posidonius lib.16. de Reditibus, tradit fuisse poculum argenteum (vide Græcum) litterarum quod ipse in Capua Campaniæ Palladi depositum vidit, quod Homericis Carminibus erat insignitum, quòd & ex eo repetit Athenæus lib.11. cap.4. vbi & citat Achæum Tragicum, & Eubulum in Neottide huiusce poculi mẽtionem facientes. Suetonius autem in Nerone, cap. 47. mentionem facit de scyphis, quos Homericos ipse Nero a cælatura Homeri vocabat, vt suprà in verbo, Sicut & scyphus, dictum est. Et de eo forte intelligit de quo diximus in præced.

t Notatumque fuit.] Idem Cælius Rhodiginus lib.27. cap. item 27. qui nec eius rei autorem laudat, sed id est ex Hieronymi Rhodij in lib. de Ebrietate, vt retulit Athenæus lib.11.c.17.

v Alexandrinas cucurbitas.] Plinius lib.19.c.3. scribit cucurbitas in vniuersum nuper in balnearũ vsum venisse vrceorum vice, iampridẽ vero etiam cadorum ad vina condenda, nihilque de Alexandrinis loquitur. Vide item Dioscoridem, Theophrastum & alios.

x L.Crassus orator.] Plinius lib.33.c.11.

y Cornelius Macrus.] Idem Plinius.

z Crossus.] Plutarcho in Aristide, & Polluci lib.10.cap.5.

a Bicus.] Eidem Polluci lib.6.cap.2. in princi. & eo pro poculo vtitur Xenophon lib. 1. *ἀναβάσεως*, & Herodotus lib.1. vbi Laurentius Valla vertit dolium, sed eum incognitum fuisse Homero tradit Eustathius.

b Gaster.] Vide Rhodiginum lib.28.cap.6.in fin. & Lexicon Græcum, Hæc autem vox vbique apud Græcos pro ventre capitur.

c Gasterium.] Et id quoque inter huiusmodi vasa nominat Cælius Rhodiginus lib. 28. cap. 6. ex Aristophane. Verùm Pollux lib.6. cap.16.& iterum lib. 10. cap. 20. ex eodem Aristophane *γευστήριον* appellat.

d Bicarium.] Diminutiuum more Græcorum à Bico, de quo suprà diximus, sed nunc non memini me legisse apud antiquos scriptores.

e Cypellum.] Pollux d.lib.6.cap.16. vbi dicit id esse Poëticum, nullum tamen autorem citat, verum comperies apud Homerum lib.1.Iliad in fi.

μειδήσασα δὲ, παιδὸς ἐδέξατο χειρὶ κύπελλον.

De quo etiam vide Athenæũ d.lib.11.c.10.& in seq.

f Amphicypellum.] Homerus lib.Odys.3.

δῶκε δὲ τηλεμάχῳ καλὸν δέπας ἀμφικύπελλον.

Et lib.15.eiusdem operis,

ἀτρείδης μὲν ἔπειτα δέπας λαβὼν ἀμφικύπελλον.

& paulo post,

ὡς εἰπὼν ἐν χερσὶ τίθει δέπας ἀμφικύπελλον.

& lib.13.

ἀρήτῃ δ' ἐν χερσὶ τίθει δέπας ἀμφικύπελλον.

& lib. item Iliad. lib.1. ad fi.

ὡς ἄρ' ἔφη, καὶ ἀναΐξας, δέπας ἀμφικύπελλον
μητρὶ φίλῃ ἐν χερσὶ τίθει, &c.

In qua re notandum & amphicypellũ vocare Homerum, quod paulo post cypellum appellat in loco allegato in præced. nam vtrobique de eodem poculo loquitur: sed & hac dictione sæpe aliàs vtitur idem Homerus, vt lib. eiusdem operis 6. & libro Odyss. 13. non multo post prin. Ita autem vocatur veluti vndique intro inflexum, nam *ἀμφὶ* præpositio circulariter significat, vnde & insula quandoque legitur *ἀμφίαλος*, mari vndique cincta, circunflua, & contra *ἀμφίπυρον* vndique ardens, & *τρίπους ἀμφίωτος*, id est, tripus, siue olla tripes vtrinque [illegible] capiens apud Sophoclem. de qua re vide Lexicon Græcum.

g Cyphela.] Græcis *κύπελλα* nubes dicuntur Athenæus lib.11.c.10.

[h] baucalium, diuerſorum generum: [i] & cymbium nauis inſtar: propterea [k] dactylotum, ex proiecturis digitorum nuncupatum, [l] gyala, [m] dynos, [n] cyborium, [o] cotyle, [p] encotyle, [q] cadus, [r] & cadiſcus [s] & theryclia non incelebres, [t] quibus Dionyſius libaſſe fertur. Id autem quod populari ſermone de trulla ſecus dictum eſt, ab eruditis haud immerito perperam iudicari. Succurrit tamẽ in hac re notare, quod [v] Pomponius Iureconſultus de auro & argento legato, memoriæ prodidit, legatis vaſis etiã ſcutellas & promulſidaria contineri: in quo animaduertimus, promulſidaria, vaſa quibus mulſum continetur, nuncupari. [x] Et licet Græci οἰνομέλι & μελίκρατον mulſum vocent, [y] Vlpianus tamen de vino & oleo legato, vini appellatione putat mulſum non contineri, οἰνομέλι verò contineri.

Promulſidaria vaſa. *οἰνομέλι.* *μελίκρατον.*

ANNOTATIONES.

h Baucalium.] Ita ſcilicet dictũ, quòd cùm aqua repletur ſonum quendam ſibi proprium edit, vt ſcribit Alexander Aphrodiſęus problematum c.84. quamquam in nonnullis codicibus legatur καυκάλιον, ſed id nomen βαυκάλιον pro vaſe vrinario legitur apud Homerum, ſed & βαύκαλις pro vaſe refrigeratorio (vt ita dicam) in Græcis epigram. Et de Baucalio fit mentio ab Andrea Alciato in l.1. prætermiſſorum, & vide alicubi de ſupell. legat.

i Cymbium nauis inſtar.] Macrobius lib.5. Satur. cap.21. Feſtus Pompeius lib. 3. & Pollux lib.6. cap.16. & Athenæus lib. 11. cap. 10. vbi multorum antiquorum autoritate probat ac declarat cuiuſmodi id ſit poculi genus. Et Iſidorum lib. Aetymologiarum 20.cap.5. Et de hoc Virgilius lib.5. Aeneid.

Cymbiaq́, argento perfecta atque aſpera ſignis.

Vbi Seruius, pocula, inquit, in formam cymbæ. Et Varro apud Nonium Marcellum, in generibus vaſorum & poculorum. Item inquit, erant vaſa vinaria ſicut cymbia

k Dactylotum.] Vereor primùm ne Alexander deceptus hic fuerit ex eo quòd ſcribit Pollux lib.6. cap.16. poſt prin. καὶ τὰς φιάλας ἐπὶ τῶν δακτύλων ἄκρων ἐχέτωσαν, προσφέροντες τοῖς ξυμπόταις εὐλαβῶς. Id eſt, & phialas ſummis digitis ſuſtineant, offerentes compotoribus commode. Tametſi Cælius Rhodiginus lib.27. cap. item 27. inter poculorum genera etiam Dactylotum ponat, Alexandrum puto ſecutus, vt ſæpe aliàs, dicitq́ue id intelligi digitorum formis per ambitum inſigne, nullumq́ue citat autorem. Verùm Athenæus d.lib.11.cap.5. ſcribit Dactylotum poculi genus eſſe apud Ionẽ in Agamemnonem & Philemonẽ in Atticis nominibus, refertque Epimonem intelligere auritum vtrinque poculum, in quod ex vtraque parte digitos diuidere poſſumus. Alios tamen arbitrari, quòd formas habeat in circulum tanquam in digitos diuiſas, vel quia quandam eminentiam habeat & cætera quæ ſunt illis omnibus obuia.

l Gyali.] De his Gyalis poculis Philetas in Inordinatis, Parthenius lib.1. dictionum apud hiſtoricos quæſitarum apud Athenæum lib.11.ca.5. Euripides ἐν κεράτινων γυάλοις. Aliàs γύαλον. ſignificat concauitatem ſiue profunditatem apud Etym.

m Dynos.] Dienos legendum eſt ſcilicet δῖνος. Is enim & inter pocula recẽſetur apud Athenæum vbi ſuprà autoritate Dionyſij Sinopei in Hermante, Cleantis Philoſophi in lib. tranſſumptionũ Seleuci ex Medea Strattidis, Archedici in errante Philote in Atticis.

n Cyborium.] Ciborium legendum eſt. Horat. Car. lib.2. Ode 7. *Obliuio læuia Maſſico*

Ciboria exple: -

Vbi Acron & Porphyrion interpretes ſcribunt hæc eſſe folia colocaſiorum, in quorum ſimilitudinem facta pocula Ciboria eod. nomine dicuntur. Alij tamen aliter, Porro Athenæus lib.3. poſt princ. dicit Ciborium genus poculi eſſe. Aliud autem eſt apud Dioſcoridem lib.2. cap. 96. quo de faba Aegyptia loquitur, & Plinium lib.21. c.15. & aliud item apud ipſum Dioſcoridem lib.3.

o Cotyle.] Pollux lib.6. c.16. Athenæus d.lib.11. c.8. vbi declarat cuiuſmodi id fuerit, & c.9. ac 10. Idque apud Homerum reperitur lib.15. Odyſ.

πλάγξομαι, αἴκεν τίς κοτύλην ϗ πύρνον ὀρέξῃ.

Vide autem Rhodiginum, & Lexicon Græcum. Ita autem dictum videtur à concauitate, nam cotyle dicitur quicquid cauum eſt. Et hinc Palladius rei ruſticæ, thecas cotulas vocat.

p Encotyle.] Vide hic Lexicon Græcum. Aliàs autem Encotyle luſus eſt genus, de quo infrà eod. lib. cap.21.

q Cadus.] Pollux d.lib.6.c.16. & Athenæus d.li.11. cap.7. autoritate Simmiæ, Epigenis, Hedyli in Epigrammatibus Clitarchi in linguis.

r Cadiſcus.] Pollux ibi. & Athenæus d. cap.7. autoritate Philemonis, Anticlidis, & Stratonis Comici, vide item Commentaria Budæi.

s Thericlia.] Pollux ibi, & Athenæus lib.11. c.6. non ſemel, vbi declarat quid & vnde dicatur, idq́ue multorum teſtimoniis. Cui adde Theophraſtum in Plantarum hiſtoria, ſcribentem Thericlia pocula ex terminthо tornari, vt à figlinis diſcernere non ſit, eorúmque primùm videri autorem Corinthiũ Thericlem figulum. De aliis autem multis poculorum generibus vide Athenæum & Pollucem ſuprà locis hoc c. citatis, & prætereа eundem Athenæum d. lib. 11. cap. 9.11.12.14.15.16.17.18.20. Macrobium lib.5. Satur. cap.21. ex recenſioribus Cælium Rhodiginum lib.27. c. item 27.

t Quibus Dionyſius.] Athenæus d.c.6. autoritate Pamphili Alexandrini.

v Pomponius.] In l. & ſi non ſunt. §. argento. ff. de aur. & arg. leg.

x Et licet Græci.] Vide Pollucem vbi ſuprà lib. ſcilicet 6.c.16.

y Vlpianus.] In l. ſi quis vinum. ff. eod. tit. de vino & oleo leg.

Exempla frugalitatis priscorum, & quàm parco victu contenti fuerint, & quando luxus primum vrbem inuaserit. Cap. XI.

PRiscæ frugalitatis & abstinentiæ, qua veteres vsi fuere, multa & magna nobis documenta sunt. Siquidem & vini vsus adeo [a] mulieribus interdictus fuit, vt vinum bibisse perinde esset, ac si in adulterio aut graui crimine deprehensa, capitali iudicio plectenda foret. Inoleuitque vsus, vt cognati affinésque mulieribus osculum ferrent: scilicet, an vinum bibissent, [b] vt ore explorarent. [c] Idem Massiliensibus & Milesiis, pluribúsque Græcorũ & Barbarorum gentibus, apud quod hydropotæ fuere mulieres: nec mulieres modò, sed & viri abstemij. [d] Apud Troglodytas licet Reges mulsum bibant priuilegio honoris, vulgus tamen abstemium est, & aquam potat cum paliuro. [e] Quod & viris æquè Romæ criminosum fuit, ad annum vsque trigesimum: [f] seruo verò interdictum penitus, nisi sacrorum causa solennibus festisque diebus. Quem osculandi quotidianum vsum postea [g] Tiberius Cæsar edicto inhibuit. [h] Legimus Romulum vrbis conditorem, quòd in conuiuio vinum non biberet, à conuiuis increpitum. [i] Et Quintum Coponium, quòd vini amphoram ei cuius suffragio magistratum petebat, dono dedisset, ambitus fuisse condemnatum. Proditurque memoriæ [k] Egnatius Metellus vxorem, quòd vinum biberat, fuste necasse. [l] Et Cneus Domitius mulierem, quæ visa est plus vini bibisse, quàm valetudinis causa deceret, dote mulctasse. [m] Et matrona magna natu, quòd claues cellæ vinariæ resignasset, inedia mori coacta. [n] Lucius quoque Papyrius Imperator aduersus Samnites dimicaturus, victori Ioui pocillum mulsi pro re magna votum fecisse dicitur. Bibebant enim murinum aut passum, sapam aut defrutum, aliaque eius generis potu dulcia. [o] Adeoque eos qui se vino ingurgitarent, osos habebant, vt sequutis temporibus censores tanquam indignos qui honores & publica munera gererent, senatu amouerent, notaque & ignominia perstringerent. Indignum enim videbatur, illos qui ingenio temulento & marcido forent, quique libidinum maculis notarentur, ad rempublicam accedere, aut de publicis consultare. Quod etiam [p] Cretenses, Lacedæmonios, & Carthaginenses factitasse nouimus, qui

Vini vsus mulieribus interdictus.

Troglodytæ.

Vxores necatæ ob vinum potum.

Ebrij exosi.

ANNOTATIONES IN CAP. XI.

a MVlieribus interdictus fuit.] Dionysius Halicarnasseus lib. 2. Polybius lib. 6. Cicero in lib. de natura Deorum, & alij quos infrà citabimus, & etiam diximus in nostris legibus Connubialibus l. 9.

b Ore explorarent.] Plinius Catonis autoritate lib. 14. c. 13. Plutarchus in proble.

c Massiliensibus & Milesiis.] Theophrastus & eius autoritate Aelianus de varia historia lib. 10. c. 9. & Athenæus lib. 10. c. 9.

d Troglodytas.] Strabo lib. 16. & Diodorus Siculus lib. 4. c. 3.

e Quod & viris.] Aelianus & Athenæus locis nuper citatis.

f Seruo verò.] Vide rei rusticæ scriptores. Vereor autem ne hic fuerit Alexander memoria lapsus: neque enim tale quippiam de seruis compenimus, sed de mulieribus idem quod hic de seruis tradit Seruius enarrans illud Virgilij loquentis de Didone lib. 1. Aeneid. ad fi.

Dixit, & in mensa laticum libauit honorem,
Primaq; libato summo tenus attigit ore.

Et verecundiam, inquit, Reginæ ostendit & morem Romanum, nam apud maiores nostros fœminæ non vtebantur vino, nisi sacrorum causa, certis diebus. Et idem iisdem verbis repetit Hieronymus de virginitate conseruanda, & ex eo Isidorus Etymologiarum lib. 20. cap. 3. Illud autem reperi apud Athenæum lib. 10. ca. 9. Seruos apud Romanos non bibisse vinum.

g Tiberius Cæsar.] Suetonius in vita ipsius, cap. 34.

h Legimus Romulum.] Vide Gellium lib. 11. c. 14. & Macrobium alicubi.

i Et Quintum Coponium.] Plinius libro 35. cap. 12.

k Egnatius Metellus.] Idem Plinius lib. 14. c. 13.

l Et Cneus Domitius.] In eodem loco.

m Et Matrona magna natu.] Ibi autoritate Fabij Pictoris.

n Lucius quoque Papyrius.] Idem Plinius vbi suprà, & Liuius 1. Dec. lib. 3.

o Adeoque eos.] Hæc vsque ad versiculum. Quod etiam Cretenses, sunt Plutarchi in vita Ciceronis

p Cretenses, Lacedæmonios, &c.] Hic, ni fallor, falsus est Alexander existimans Platonem lib. 1. de legibus ad fi. id de his tribus dixisse, quod de postremis tantùm Carthaginensibus scilicet dixit, contrarium autem de prioribus, nempe se multò magis Carthaginensium legem, quàm Cretensium & Lacedæmoniorum morem se probare, vt scilicet

militibus, ne efferos militia animos insolentiæ assuescerent, in omni militia vini potum interdixere ex [q] instituto Platonis, qui etiam magistratibus, donec in honore essent, vinum inhibuit.[r] Id quod penes Athenienses criminosum erat, quibus ebrius princeps morte mulctabatur.[s] Et Pittacus temulentos, si quid deliquissent, duplici pœna puniri curauit, vt formidine supplicij à vino promptius abstinerent. Quinetiã *Aegyptiorum lex.* [t] Aegyptiorum lex erat, vt certa vini subtaxata mensura Regi quotidianis ferculis daretur, vltra quam excedere non licebat, ne sui impos, per occasionem & licentiam *Mossynœci.* turpitudini & sordibus vacaret, sicut proditur de [v] Mossynœcis vltra Carambin flumen, qui Regem quem delegere, si quid praue deliquisset, totius diei inedia mulctabant. *Seleucus.* [x] Apud Locrenses Seleucus vinum vsque adeo auersatus fuit, vt etiam morbo *Indorum constitutum.* affectis dari inhibuerit, cauitque vt qui vinũ biberet, capite lueret.[y] Indi adeo abstemij fuere, vt nisi sacrorum causa, vinum bibere nulli fas foret:[z] quibus erat cõstitutum, vt si temulentum Regem mulier occidisset, hoc donaretur munere, vt successori nuberet. *Persarum milites abstemij.* [a] Persarum quoque milites adeo abstemij traduntur, vt pane & aqua sæpius victitarint, panis condimentum & obsonium, famem esse dictitantes: quibus tamen *Inebriandi ratio absque potu apud Scythas, Thraces & Babylonios.* semel annis singulis inebriari permissum erat. [b] Proditumque est, Scythas, cum inebriari gaudeant, & abstemij sint: siquando ebrietatis dulcedine capi vellent, ne contra constitutum facerent, in ignem coniectis herbis & fumo hausto, haud aliter quàm vino epoto, madidos fieri. [c] Quod de Thracibus traditur, qui epulantes, focos ambiunt, herbarum semine ignibus iniecto, cuius nidore capti, ebrios imitantur, & tanquam vino affecti tumulenti iacent, sicut [d] nepenthes succo delibutis tristitiam discuti putarunt. [e] Babylonij quoque incenso arborũ fructu, & fumo hausto, ita ebrij redduntur, vt tripudiis & cãtibus exultent.[f] Indos ferunt ex fructu arũdinum quæ mel gignunt, aut vino ex dactylis, [g] atque Aegyptio potu è frugibus inebriari.

ANNOTATIONES.

scilicet nunquã in castris Carthaginensis quispiam vinum gustare audeat, sed toto illo tempore aquam bibat: neque vsquam alibi id apud Cretenses aut Lacedæmonios obseruatum fuisse. At Carthaginensium eam legem fuisse præter Platonem tradidit Aristoteles Oeconomicorum lib. 1. cap. 5. Galenus & Eusebius præparationis Euangelicæ lib. 2. aliàs 12. cap. 17. Vide item in nostro repertorio in verbo, Vinum, & etiam in verbo, Aqua.

q Ex instituto Platonis.] Vbi nuper citauimus. Et id quoque Salomon statuit Prouerb.c.31.

r Id quod penes Athenienses.] Diogenes Laërtius in Solone.

s Et Pittacus.] Idem Laërtius in vita ipsius Pittaci, & longè ante Aristoteles lib.2 polit.c.10.

t Aegyptiorum lex erat.] Apud Diodorum Siculum lib.2.ca.3.vti & idem dicit de sacerdotibus.

v De Mossynœcis.] Pomponius Mela lib.1.c.21. vbi Chalybes describit. At Nicolaus περὶ ἐθῶν apud Stobæum cap.42. tradit illos Regem suum si quid malè consuluisset, fame necare.

x Apud Locrenses.] Aelianus de varia historia lib.2. ca.33. Scilicet cum qui vinum iniussu medici bibisset, capitali pœna plectendum. Cuius hæc verba sunt: παρὰ λοκροῖς τοῖς ἐπιζεφυρίοις εἴ τις ἄκρατον ἔπιε μὴ προστάξαντος ἰατροῦ θεραπείας ἕνεκα, θάνατος ἦν ζημία, ζαλεύκου τὸν νόμον θέντος. Ac talem quoque retulit Athenæus lib.10.c.9.

y Indi adeò.] Strabo Onesicriti autoritate lib.15. & Philostratus in vita Apollonij lib. 3. Contrà autem Moses sacerdotibus sacrificij tempore vino interdixit Leuiti.10. & Num.6.

z Quibus erat constitutum.] Strabo d.lib.15. sed alio loco. Neque enim licebat apud Indos Regem fieri ebrio, vt autoritate Ctesiæ scribit Athenæus lib.10.c.11.

a Persarum quoque milites.] Xenophon lib.1. Pædiæ Cyri.

b Proditumque est, Scythas.] Maximus Tyrius ser.11. At Aristoteles lib. politi.3. cap.7. scribit Scythas vinosos esse, quod & videri potest ex Platone li.11. de legibus. vbi & illud dicit illis studium esse, idque felix & pulchrum arbitrantur, si vinum per vestes effuderint, quod & ex eo repetit Athenæus lib.10. cap. 10. qui & de eorum vinositate loquitur etiam d.lib.10.c.8.& iterum lib.11.c.17.

c Quod de Thracibus traditur.] Pomponius Mela lib.2.cap. item 2. vbi vide interpretem. Solinus c.15.

d Sicut nepenthes succo.] Plinius lib.25.cap.2. & Homerus Odys.lib.2.

e Babylonij.] Herodotus li.1. non multò ante fi.

f Indos ferunt.] Strabo lib.15.

g Atque Aegyptios.] Plinius lib.14. cap.22. eodémque vlt. Athenæus Dipno lib.1.cap.30.eodémque vlti. scribit Dionis Academici autoritate Aegyptios vinum ex hordeo factum bibere: sic autem eos hoc bibentes oblectari, vt canant, saltent & omnia faciant quæ temulenti facere solent. Et adde quod Leontius refert Barbaricum potum inebriandi vim habentem è tritico & hordeo, atque etiam ex auena & olyris. Et hordeum inebriare fa-

tis affir

Quinetiam [h] populum Romanum multa secula non pane, sed pulte victitasse: [i] pistorésque per annos fere sexcentos vsque ad Persicum bellum, nullos Romæ fuisse satis constat. [k] Fiebat enim puls ex aqua frumenti & fabarum aut hordei farina, [l] quam in sacris & oblationibus deorum pro victima adhibuere: [m] qui quidem pistores tostum panem lautioribus coquere solebant, reliquæ multitudini far, ideo quòd far pinsebant, pistores dicti. Quippe cùm veteribus [n] molarum nullus vsus foret, sed fruges igne tostas in pilas coniectas pinserent: vnde & [o] Pisones dictos volunt: id enim molarum instar erat. [p] Fuitque vetus mos, vt iidem essent coci & pistores. Lapsis mox temporibus haud longo interuallo, panes facere, [q] opus fuit mulierum. Antè vero fruges cognitas, [r] gentibus plurimis glandes fuere frumenti loco: sicut [s] pyra Argæis [t] & Tirynthiis, ficus [v] Atheniensibus, quibus [x] Cares adeo abundant, vt illis enutriant pecora: [y] milium Mæoticis & [z] lotometra, ex cuius semine [a] conficiunt panes: Medis [b] amygdalæ, [c] Ichthyophagis pisces, [d] Aethiopibus locustæ [e] &

Romanorum frugalitas. Pistores. Pisones vnde dicti. Panes mulierum. Glandes. Argæi. Tirynthij. Athenienses. Cares. Mæotici. Medi. Ichthyophagi. Aethiopes.

ANNOTATIONES.

tis affirmat Aristoteles in libello de Ebrietate, & Tacitus de moribus Germanorum.

h Populum Romanum.] Valerius Maximus lib.2.c.1. Plinius lib.18.c.8.

i Pistorésque.] Idem Plinius eod. lib.18.c.11.

k Fiebat enim puls.] Idem Plinius lib.18.c.8.

l Quam in sacris.] Plinius d.lib.18.c.8.

m Qui quidem pistores.] Plinius d.lib.18.c.11. Et vide quæ scripsimus in nostris Commentariis Nobilitatis c.34.

n Molarum vsus nullus foret.] De huiusmodi tamen molis versatilibus, trusatilibus, Ouidius lib. 6. Fastor. & lib.3. de arte amandi, & Iuuenalis saty.8. & Plinius lib.15.c.6. & lib.36.c.18. & Gellius lib.3.c.3. vbi loquitur de tempore Plauti.

o Vnde & Pisones.] Plinius d.lib.18.c.3. Et vide suprà lib.1.c.9. in prin.

p Fuitque vetus mos.] Festus Pompeius lib. 3. Cocum, inquit, & pistorem apud antiquos eundem fuisse accepimus: citatque in eam rem Neuium antiquum poëtam.

q Opus fuit mulierum.] Plinius d.lib.18.c.3.

r Gentibus plurimis glandes.] Vt Arcadibus ex Aeliano de varia historia lib.3. cap.39. & Pausanias libro 8. & in vniuersum priscis hominibus, vt ait Plinius lib.7.c.56. ad prin. & lib.16. in proœmio. c.5. & Plutarchus in Coriolano, & Seruius in lib.6. Aeneid. in eum locum,

Atq; vmbrata gerunt ciuili tempora quercu.

Vbi hanc reddit rationem cur corona ciuilis quercea erat, vti & nos alibi quoque diximus. Hincque illud etiam ipsius Virgilij lib.1. Georg.

- Cum iam glandes, atq; arbuta sacræ
Deficerent syluæ. -

Vbi vide Seruium interpretem vnà cùm aliis, & eundem in eclo. 1. Virgilij in prin. Atque etiam Iuuenalis saty.6. in prin. loquentis de priscis ipsis hominibus,

Et sæpe horridior glandem ructante marito.

s Sicut pyra Argæis.] Imo Appij, ex Aeliano vbi suprà.

t Et Tirynthiis.] Idem Aelianus ibi dicit syluestria pyra.

v Ficus Atheniensibus.] In eodem loco. Nam vt & ipse scribit cap. præced. Athenis primùm reperta est ficus.

x Cares.] De quibus illud epigram. Græcum Palladis lib. epigr. 2. ca.17. quo indicatur Cyprios ficubus porcos alere. Id huiusmodi est,

βρώματά μοι χοίρων ζημιζομένων πεποίθηκας
ξηρῶν, δισφαλέων, κυπρόθεν ἐρχομένων.

Et cætera quæ sequuntur. De Caribus autem vide Galenum & reliquos medicos.

y Milium Mæoticis.] Aelianus eo.c.39. vbi & idem dicit de Sauromatis.

z Lotometra.] Herodotus li.2. & Plinius in vniuersum loquens de Aegyptiis lib.22. ca.21. vide an & Herodotus etiam de omnibus loquatur.

a Conficiunt panes.] Plinius vbi suprà, & vide an Herodotus etiam dicat de Aegyptiis lib.2.

b Medis amygdalæ.] Strabo lib. 12. Ex malis siccis ac tritis massas conficiunt, ex amygdalis tostis panes. Hoc autem de iis qui septentrionalē & montanam Mediæ partem incolunt, accipiendum est, cùm cætera Mediæ regio summè opulenta sit.

c Ichthyophagis pisces.] Herodotus li.3. Diodorus Siculus lib. 4. Strabo lib.2. Diuus Hieronymus in Iouinianum lib.2. Arrianus rer. gestarū Alexandri lib.8. Nam & hinc ita dicti sunt quòd piscibus vescantur, tanquam dicas pisciuori. At eos Alexander vetuit piscibus viuere, vt scribit Plinius lib. 6. cap.23. & Solinus cap.67. Sed & his qui in Mæotide habitant, caro magnorum piscium sole siccata, & in puluerem vsque cōtusa pro farre est, vt scribit Pomponius Mela lib.2. cap.7. quo de mediterranei maris insulis differit. Et idem propemodum de tribus Babyloniorū familiis tradit Herodotus lib.1. & de Oricis Plinius Clitarchi autoritate lib.7. c.2.

d Aethiopibus locustæ.] Plinius vbi suprà proximè, & rursus lib.6. cap.30. Strabo qui non generaliter de omnibus, sed de his qui Silli vocantur, lib. 16. & Solinus cap. 43. Sed & his adde Parthos iisdem vescentes ex Plinio lib.11. cap.29. & Pandoros ex eod. d.lib.7. cap. 2. Et Orientales & Libyæ populos ex Diuo Hieronymo d. lib. 2. in Iouinianum. Cæterum Diuus Matthæus cap. 3. & Diuus Marcus cap.1. scribunt Ioannem Baptistam locustis vesci solitum.

e Harundinum fructus.] Vide autores supradictos. Sicut etiam Indi, vt prodit Aelianus vbi

Getuli. Chelonophagi. Persæ. Carmani. Babylonij. Aegyptij. Alani. Nomades. Indi. Epicuri frugalitas.

arundinum fructus, [f] Getulis ferina caro & pabulum pro pulmentario cessere, [g] Chelonophagis testudines, [h] cardamum vero Persis, [i] palmulæ autem Carmanis & [k] Babyloniis. [l] Aegyptij ex loto diu victitarunt: Alani carnibus, non pane vescuntur. [m] Nomades & [n] Getarum pars, lacte. [o] Indis autem calistiæ semen cibarium fuit: [p] quorum reges oleribus & palmulis plerunque victum quæsiuerunt, ciborum affluentiam velut inuitamenta ignauiæ auersari. [q] Epicurus quoque summus voluptatis assertor, victu frugali & modesto contentus, aqua & polenta, aut pane hordeaceo victum quæsiuit, contraque paupertatem inuictum animum gessit, non quòd voluptates auersaretur, sed quòd in tenui victu se plus voluptatis experiri aiebat: cuius rei argumentum est, quòd oleribus & pomis ac vilibus cibis, quibus viuendum censuit, libros refarsit. Inter quos proditur [r] Philinus quidam tantæ abstinentiæ, vt nullo cibo nisi lacte victitarit, [s] & Moschus Antimolus sophista solis caricis vesci solitus.

ANNOTATIONES.

suprà. Sed adde Aethiopum Macrobiorum, cibum esse carnem coctam, & lac potum ex Herodoto li.3.

f Getulis.] Sallustius in Iugurtha. Africam initio habuere Getuli, & Libyes asperi incultique, queis cibus erat caro ferina, atque humi pabulum, vti pecoribus.

g Chelonophagis testudines.] Nam & hinc illis id nomen inditum est, Chelonophagus enim idem est ac si dicas testudinum comestor siue vorator. De his autem vide Strabonem lib.16.

h Cardamum verò Persis.] Aelianus li.3.c.30. dicit Therebinthum & Nasturtium. Videndum autem num idem sit; numque hic legendum potius sit Cardamomum.

i Palmulæ autem Carmanis.] Aelianus quoque vbi suprà.

k Et Babyloniis.] Strabo lib. 15. qui & ipse eodem loco non multò post princ. tradit eosdem Babylonios vespertilionibus vesci, vti & Borsippeos.

l Aegyptij ex loto.] Herodotus lib.2. & Diodorus Siculus cap.3. post princ. Verùm idem lib.2.c.1. etiam post princ. tradit ipsis Aegyptiis victũ fuisse herbas, ac palustres caules, radicésque quos gustu experti comprobassent, imprimisque herbã agrostim dictam. Et non multò post dicit, Post quædam sæcula aliis fructibus vsos fuisse, in quibus panis erat ex loto factus. At Hecatæus, & ex eo Athenæus lib. 10. cap. 2. scribunt Aegyptios panis esse voraces, quippe qui cyllastas edant, hordeúmque in potum conterant.

m Nomades.] Columella lib. 7. cap. 2. Plinius lib.6. cap.28. & cap. 30. & Pomponius Mela lib.1. cap. 8. Sed & ipsi equinis carnibus vescebantur ex Pausania lib.1.

n Et Getarum pars.] Columella vbi suprà. Cuius hæc verba sunt, Ex lacte Nomadum Getarúmque plurimi γαλακτοπόται dicuntur.

o Indis autem.] Herodotus lib. 3. non Calistiæ sed Calandiæ semine (vide Græcum, item Philostratum & Dioscoridem.) Sed & hi harundinum fructibus vescebantur, vt suprà etiam ex Aeliano, Arrianus autem lib.8. Gestorum Alexandri scribit antiquos Indos arborum foliis vesci solitos, Tælaqi id genus arboris vocare, circa summitates pilorum quiddam in palmarum modum gignere. Carnes quarundam ferarum iis cibum fuisse, & eas crudẽ crudas antequam eorum fines fuisset ingressus. Sed & postea tradit Sophistas Indorum vesci foliis & fructibus quarundam arborum, quæ prędulcia sunt, & multum nutrimenti non secus ac palmarum caricæ afferunt. Et quod de carnibus crudis dicit, idẽ antè dixerat de Indis quos Padæos vocat. Herodotus lib.3. illos crudis piscibus vesci scribit. At Strabo lib. 15. tradit cibum Indorum magna ex parte Orizom esse sorbilem, Herodotus quoque vbi supra de his in vniuersum loquens, dicit eos herba victitare, esseque eis semen quoddam milij instar, sua sponte nascens e terra in suo calyce, quod cum ipso calyce lectum coquunt & edunt.

p Quorum Reges.] Vide Philostratum. Sed & his adde Troglodytas vesci sanguine admixto lacte. Straboni lib.15. & serpentibus Plinio lib.5. c.8. vbi & Candacas, qui ob id Ophiophagi dicuntur Pomponio Melæ lib.3.cap.9. & Plinio lib.6.ca.29. Et aliquando Lacedæmonios, quos & ob id Pythia vocauit ὀφιοδάρες. Aristoteli, si is est, in mirabilibus auscultationibus cap.24. Borsippeos vespertilionibus, vt iam diximus, atque etiam Chalibes Straboni lib. 16. post princip. Hos qui Rhinoceram ciuitatem habitant, coturnicibus Diodoro Siculo lib.2.cap.1. in fi. Scythas carnibus humanis, qui ob id ἀνδροφάγοι dicuntur Straboni lib. 4. & Pomponio Melę lib.3.cap.6. vbi Britanniam describit. Vti etiam Scotos Diuo Hieronymo lib. 2. in Iouinianum, quo loco scribit etiam Arabes & Sarracenos Camelorum lacte & carnibus viuere. Phryges & Ponticos vermibus albis & obesis, qui nigello capite sunt, & nascuntur in lignorum carie, quos Cossos appellant, Syros Crocodilis terrenis. Afros lacertis viridibus. Nomades, Troglodytas, Scythas, Hunnos semicrudis carnibus, Quados, Vuandalos equorum ac vulpium carnibus. Hæc ibi. Thraces qui Strymona habitant, tribulorum nucleo, quo panem conficiebant prædulcem, & qui contrahit ventrem Plinio lib.4. c.13. Parthos cicadis eidem lib.11.c.26.

q Epicurus.] Laërtius in vita illius, Dioclis & aliorum autoritate, Aelianus de varia historia li.4. Hincque illud Iuuenalis saty.14.

Quantum Epicure tibi paruis suffecit in hortis.

r Philinus.] Aristoteles & Philostratus, & eorum autoritate Athenæus lib.2.c. item 2.

s Moschus.] Hic aberrauit Alexander. Nam Moschus

[u] Pueris quoque & iuuenibus, vt verecundiores essent, in magistrorum & affinium conspectu foris cœnitare: [v] viris autem, vt frugalitatis & parsimoniæ documenta darent, propalam cibum capere, consuetudo fuit, [x] torusque illis ex vlua palustri fiebat, aut stramento: hyemeque ad focum, æstate vero in propatulo & sub dio, neque [y] vltra nouem singulis lectis cœnitabant, illósque lautioribus vesci cibis non sinebat. [z] nam carnis aridæ, aut lardi pondo tria, & salsamentorum libram quotidianis ferculis apponere criminosum erat. Siquis vltra apponeret, lege plectebatur. [a] C. Fannij consulis lege ante tertium Punicum bellũ introductum est, ne quid volucrum præter vnam gallinam, quæ altilis non esset, apponeretur: [b] vtque modus cœnarum luxuria non difflueret. singulis diebus præterquam Saturnalibus, & Romanorum ludis, vel plebeiis, denos asses, qui domesticis cœnis impenderentur, præfiniuit. [c] Tantæque frugalitatis fuere, vt mensam quamuis parcam, omnino vacuam tolli non sinerent: sed ad cohibendum appetitum semper aliquid reliquiarum, quod postera die cœnam iuuaret, superesse voluerunt. Ouumque & mel initio conuiuij ministrari, in [d] secundis vero mensis poma simul & mel dari consueuere. Quam victus parsimoniam [e] Athenis quoque seruari tradiderunt. [f] Nam Dioscuris in Prytaneo prandium parabatur: in quo nisi oliuæ, caseus & porrum dabatur obsonium. [g] & à Platone in lautissimis cœnis, sal, oliuæ, caseus, porrum, atque olera tantum ex agris iubentur apponi. [h] Ac festis diebus pueri modesti, cum verecunda grauitate, maiorum laudes carmine decantare, grandiorésque natu summo obsequio vereri, illósque à conuiuiis domum reducere solebant, militiæ & colendis agris adeo intenti, [i] vt illustria inde cognomenta ferrent: [k] agrumque male colere, aut minus arare quàm verrere, censoria nota putabatur. Cumque octo dies culturæ agrorum impenderẽt, nonum vrbanis rebus & [l] nundinis destinarunt: tametsi priori æuo, frequentiores Romanis nundinas, & tertio quoque die [m] mercatu frequenti nonnulli conuenisse dicant. Q.

Lex. Fannia. *Saturnalia.* *Ratio administrandæ mensæ.* *Dioscuri.* *Cœna Platonica.* *Agricultura apud veteres.*

ANNOTATIONES.

Moschus & Anchimolus (sic enim scribendum est) diuersi fuere, quos Hegesander Delphus, & ex eo Athenæus quo loco nuper citauimus dicunt semper dum vixerunt aquam bibisse, solásque ficus edisse, fuisse tamen robustis corporibus. Adde Protagoram, dum Ialysum pingeret, madidis lupinis vixisse, quoniam simul famem sustinerent & sitim, ne sensus nimia dulcedine obstruerent, ex Plinio lib.35.c.10.

t Pueris quoque & iuuenibus.] Plutarchus probl.c.32.

v Viris autem.] Valerius Max.lib.2.ca.1.

x Torusque illis &c.] Plutarchus in vita Lycurgi.

y Neque vltra nouem.] Gellius lib. 13. cap.11. Macrobius lib.1. Satur.c.7. ambo Varronis autoritate, & dicemus quoque infrà lib.5.c.22.

z Nam carnis aridæ.] Macrobius lib.3. Saturn. c.17.& nonnihil Gellius lib.2.c.24.

a C.Fannij.] Plinius lib.10. cap.50. Gellius lib.2. cap. 24. Legis autem Fanniæ meminit Athenæus lib.6.cap.8. eodémque vlt. quæ prohibebat ne plures conuiuæ externi quàm tres adhiberentur, idque quinquies tantùm singulis mensibus facere licebat. Prohibebátque obsonium pluris emere duabus drachmis cùm dimidia. Atque carnis fumigatę quinde cim talenta absumere concessit, tum quæcunque olera fert tellus.

b Vtque modus.] Gellius d.lib.2.c.24.

c Tantæque frugalitatis fuere.] Hæc sunt Plutarchi probl.c.64.

d In secundis verò mensis.] Et hic quoque eodem loco.

e Athenis.] Quod probat exemplis seq.

f Nam Dioscuris.] Erant autem Dioscuri Castor & Pollux, quibus tale prandium parabatur. Athenæus Dipnoso.lib.4.c.3.

g Et à Platone.] Libro 2. de Repub. hoc etiam refert Athenæus lib.4.c.3.

h Ac festis diebus.] Ad Romanos redit. Id autem est Catonis in Originibus, & ex eo Ciceronis lib.1. Tuscu.quæst. post princ. Solitos, inquit, esse in epulis canere conuiuas ad tibicinem de clarorũ virorum virtutibus.

i Illustria cognomenta inde ferrent.] Id videre potes lib.1.cap.9. post princip. & lib.2. cap. 11. etiam post princi. Sed nescio quid hæc res & aliæ non paucæ quæ sequuntur ad id caput pertineant.

k Agrumque male colere.] Plinius lib.18.ca.3. & c.6. ex quo intelliges hic non vertere, sed verrere legendum esse. & Gellius lib.4.c.12.

l Nundinis.] Dionysius Halicarnasseus lib. 2. & iterum lib.7. & Plutarchus in Coriolano, & probl. cap. 40. & Macrobius lib.1. Satur. cap.16. & Columella in præfa.lib.1. Cuius verba quia maximè huc spectãt, ducimus subscribenda. Nundinarum etiam conuentus manifestum est propterea vsurpatos, vt nonis tantummodò diebus vrbanæ res agerentur, reliquis administrarentur rusticæ.

m Mercatu frequenti.] Liuius 1. Decad. lib. 1.

[n] Cincinnatus ab aratro ad dictaturam vocatus, postquam domitis hostibus triumphans vrbem iniit, licet non ex imperij maiestate, aratrum tamen sumere, & agrum colere non dubitauit. [o] Curius Dentatus cum à Samnitum legatis adiretur, rapa sibi parare obsonium inuentus est, cui [p] duos calones in castris fuisse asserunt, cum summam imperij gereret. [q] M. verò Antonio consulari VIII. seruos, [r] Carboni VII. & [s] M. Catoni cum in Hispaniam consul duceret, III. solum ministrasse. [t] Fertur quoque Aelius Catus consul, cum in fictilibus cœnaret, legatos Aetolorum vasa aurea offerentes repulisse. [v] Atque Epitus poeta, qui primus Latinorum heroica attigit, adeo victu fuisse tenui, vt in Auentino domuncula & vnius ancillæ ministerio contentus fuerit: nec tamen id sibi turpe quisquam aut dedecori putauit: siquidem paupertas tunc solida laus censebatur, & vera virtus. Quam rem æstimare licet, quod [x] Aeliorum familiam, & [y] Tuberonum, quum decem & septem eiusdem cognominis forent, modicis ædibus cum vxoribus & liberis eosdem lares incoluisse, eundémque agrum Veientanum arasse, exque eius fructu victitasse legimus. Modumque agrorum [z] vltra septem iugera excedere, [a] aut denas argenti libras viro triumphali in supellectili esse, perniciosum erat. [b] Intra bina enim iugera possidere satis visum, ita vt

Frugalitatis exempla apud Romanos.

ANNOTATIONES.

Tullus ad Feroniæ fanum mercatu frequenti negotiatores Romanos comprehensos querebatur.

n Q. Cincinnatus.] Liuius 1. Decad. lib. 3. & Columella vbi suprà, & Dionysius Halicarnasseus lib. 10. Plinius, aut quisquis is est, de viris illustribus cap. 17.

o Curius Dentatus.] Plinius lib. 19. ca. 5. & Plutarchus in Catone Censorio, non longè à princip. Megacles in lib. de viris illustribus. & ex eo Athenæus lib. 10. cap. 3. vbi pro Samnitibus Sabinis dicit, & vide Valerium Maximum lib. 4. cap. 3. vbi de M. Curio, & Senecam in lib. de consolatione ad Albinam matrem. Et huc quoque pertinet illud Iuuenalis saty. 11.

Hæc olim noster iam luxuriosa senatus
Cœna fuit, Curius paruo quæ legerat horto
Ipse focis breuibus ponebat olusculа, &c.

p Cui duos calones.] Apuleius Apologia 1. vbi subdit pauciores eum seruos habuisse quàm triumphos. Is enim de Sabinis, Samnitibus & Pyrrho triumphauit.

q M. verò Antonio.] Apuleius in eod. loco.

r Carboni.] Idem in eod. loco.

s Et M. Catoni.] Idem ibi. Et præterea Valerius Maximus lib. 4. cap. 3. Plutarchus autem in vita illius scribit eum in castris 5. seruos habuisse. Is autem fuit ille Censorius omnium primus. At Catonem Vticensem tunc Tribunum militum proficiscentem in Macedoniam XV. serui secuti sunt, vt tradit ipse Plutarch. in vita illius. Sed adde quod Scipio Africanus a senatu missus, vt res, imperiáque totius orbis componeret, quinque domesticos tantùm secum duxit, ac vno mortuo in itinere, domum scripsit, vt alius sibi in locum illius mitteretur, vt autoritate Polybij & Posidonij testatur Athenæus, & vbi subdit autoritate etiam Cotæ, qui tunc secundum locum in castris obtinebat, in suo Commentario de Repub. Rom. quod Iulius Cæsar, qui primus omnium in insulas Britannicas cum mille scaphis penetrauit, tres domesticos secum duxit. Sed quod ad Scipionem pertinet, Plinius Secundus, si is est, de viris illustribus scribit P. Scipionem Aemylium (is est qui & Africanus inferior dictus est) ad Reges adeundos missum duos secum præter eũ seruos duxisse.

t Fertur quoque Aelius Catus.] Plinius lib. 33. c. 11. & Valerius Maximus qui hunc vocat Q. Tuberonem Catelium lib. 4. c. 3.

v Atque Epitus poeta.] Hic manifestus error est vel Alexandri, vel Librarij, quòd magis crediderim: nam Ennius legendum est, non Epitus ex Eusebio Chronographo in Olymp. 134. vbi ita scribitur ex interpretatione Diui Hieronymi, Q. Ennius poëta nascitur, qui à Catone Quæstore Romam translatus habitauit in mõte Auentino, parco admodum sumptu contentus & vnius ancillæ ministerio. Et idem propemodum scribit Eutropius de gestis Roma. lib. 2. cap. 3. ad fi. Vide autem Paulum Orosiũ vbi de Scipione vel Catone loquitur.

x Quod Aeliorum familiam.] Valerius Max. lib. 4. c. item 4. & Plutarchus in vita Pauli Aemylij.

y Et Tuberonum.] Vide num Plutarchus de his quoque dicat, Valerius vbi suprà loquens de Aelio Tuberone genero Pauli Aemylij. & Seneca epist. ad Lucilium lib. 15. epist. vlt. in fin. Tuberonis ligneos lectos cùm in publicum sternerentur, hædinásque pro stragulis pelles, & ante ipsius Iouis cellam proposita comminus, vasa fictilia. Et iterum lib. 16. epist. eiusdem 3. Tubero paupertatem se dignam & capitolio indicauit, cũ fictilibus in publica cœna vsus ostendit hominem his debere esse contentum, quibus Dij etiam nunc vterentur.

z Vltra septem iugera.] Illud autem certum est Curium illum Dẽtatum domitis Sabinis accepisse ex captiuo agro qui viritim diuidebatur, septem tantùm iugera ex Columella in præfatione lib. 1.

a Aut denas argenti libras.] Plinius lib. 18. ca. 3. Præcipiebant, ait, ista, qui triumphali denas argenti libras in supellectili crimini dabant.

b Intra bina enim iugera.] Id intelligendum secundum ea quæ scribit Liuius 1. Decad. lib. 6. vt scilicet bina iugera singulis ex plebe, patricijs verò non

[e] decem millia grauis æris, maximas putarent diuitias. Quinetiam adeò parci fuere & tenues, vt non minus crimini darent, indomitas cupiditates non refrenasse, aut paternam non seruasse paupertatem, quam ingentes maiorum facultates largitionibus abliguriisse: multique [d] oleribus leguminibúsque contenti, absque esu carnium sæpe victitarint, documenta frugalitatis & abstinentiæ insignem memoriam posteritati exhibentes. [e] Quam etiam Græcis solidæ laudis & veræ commendationis fuisse multi adnotarunt. [f] Legimus Thebanum Epaminundam tot victoriis clarum Imperatorem, adeò diuitiarum abstinentissimum, vt vnica veste contentus, siquando vetustate collapsam resarcire opus foret, domi clausum se teneret, [g] quem Thebani publica impensa & ære collato ob inopiam extulerunt. [h] Aristides se magis gloriari paupertate publice testabatur, quàm reliqui diuitiis. [i] Hippias quoque philosophus Elæus, ad id inopiæ deuenit, vt vestem, annulum, crepidas & soccos, quæque cultui erant necessaria, ne quid temporis deperiret, suis manibus elaboraret. [k] De Lamacho fertur, quoties ab Atheniensibus dux creabatur, pro pallio & crepidis mutuam ab amicis pecuniam sumere, quum vnde compararet non esset. [l] Crates, [m] Diogenes & Antisthenes, aliique produntur philosophi, abiectis diuitiis, [n] pera & baculo contenti vixisse. [o] Phocion, [p] Pelopidas, [q] Socrates atque [r] Ephialtes, pauperrimi & in cultu tenuissimo vixere, omnium tamen optimi atque iustissimi. Adeoque luxuriam & molliorem cultum detestati fuere, [s] vt Thebis columna in templo statuta fuerit, in

Paterna paupertatis conseruatio.

Exempla frugalitatis apud Græcos.

ANNOTATIONES.

non nisi quingenta habere liceret. Et de quingentis vide etiam Valerium Maximum lib.8. ca.6. Columellam lib.1.rei rusticæ cap.3. Plinium lib.18.cap.3. & alterum Plinium, aut quisquis is fuit, in lib. de viris illustr. vbi de Licinio Stolone. Plutarchum in Camillo, atque etiam in Tiberio Graccho, & quæ nos scripsimus in l.si vnquam. in præfatione, nu.22. incip. Cæterum. ad fi.

c Decem millia grauis æris.] Vide Plinium & alios loquentes de ære graui. Et Budæum de Asse. Vt mirum videri possit quòd M. Posthumus tribunus militum ob rem male gestam in Veios, decem millibus æris grauis damnatus fuit, vt tradit Liuius 1.Decad. lib. 4. & alij plerique quos tibi designabo lib.4.c.15.

d Multique oleribus.] Apponebantur Heroibus comedentibus olera etiam, authore Athenæo Dipnosoph. lib.1.ca.21. qui ait etiam harum rerum vsum antiquiorem quàm res Troianas fuisse.

e Quam etiam Græcis.] Quod probat exemplis sequentibus.

f Thebanum Epaminundam.] Aelianus de varia historia lib.2.cap.5. & lib.5.ca.item 5.& lib.12. Apuleius autem Apologia 1. dicit paupertatem in Epaminunda fuisse strenuam. Vide item Athenæũ lib.10.c.3.post prin.

g Quem Thebani.] Plutarchus in Fabio Max. ad fin. Iustinus lib.6. Idémque de Valerio Publicola Regum exactore, & Menenio Agrippa populi reconciliatore tradit Apuleius d. Apologia 1. Vide item Valerium Max.

h Aristides.] Et de eius paupertate Apuleius vbi suprà, vbi dicit paupertatẽ in eo iustam fuisse. Philostratus in vita Apollonij lib.6. Aelianus variæ historiæ lib.2.& 11. Athenæus lib.10.c.3.post prin.

i Hippias.] Cicero lib. 3. de Orat. Quintilianus lib.8.cap.6. Apuleius lib.2. Floridorum, vbi id non paupertati, sed ingenio ipsius ascribit. Alter verò Hippias purpureis vtebatur vestibus, apud Aelianũ de varia historia lib.12.

k De Lamacho.] Plutarchus in vita Niciæ, & in Politicis. Aelianus item lib.2.

l Crates.] Laërtius in vita illius.

m Diogenes.] Idem quoque in vita illius.

n Pera & baculo.] Ea enim erant insignia eorum ex Aeliano vbi suprà.

o Phocion.] Probus Aemylius & Plutarchus, vterque in vita illius. Aelianus de varia historia lib.2. & 11. Apuleius d.Apolog.1. vbi dicit eius paupertatem fuisse benignam.

p Pelopidas.] Aelianus d.lib.2.11.& 13.

q Socrates.] Aelianus d.lib.2. Plutarchus in commentario, quo pacto se quispiam circa virtutem sentiat profecisse, non multò ante fin. Apuleius d. Apolo. vbi ipsius paupertatem sapientem appellat. Gellius autem lib.2. cap.1. scribit ipsum Socratem temperantia tanta fuisse, vt omnia ferè vitæ suæ tempora valetudine inoffensa fuerit, neque in illa magna Atheniensium pestilentia cõmuni omnium clade obnoxius fuerit.

r Ephialtes.] Aelianus d.lib.2.& 11. Sed adde superioribus C.Fabricium, C. Scipionem, Manium, de quo suprà, adeò pauperes fuisse, vt eorum filiæ de publico ob paupertatem dotibus dotatæ fuerint, ferentes ad maritos gloriam domesticam, & pecuniam publicam, vt scribit Apuleius d. Apolog.1. & præterea Valerius Maximus lib.4.ca.4. vbi de paupertate agit. Et Attilium Regulum, cuius agellus ob similem penuriam pecunia publica cultus, vt & ipse Apuleius subdit (vbi consule Græcum.) Et Paulum Aemylium, qui Hispaniam & Macedoniam subegit, quo mortuo vix ex auctione bonorum eius redactum est, vnde vxori dos redderetur, teste Iulio Floro epi. Liuij lib.46.

s Vt Thebis.] Sed paulò aliter Diodorus Siculus cap.1.

qua diræ execrationes in Regem Menin, qui molliorem vitæ cultum inuenit, continebantur.[t] Postea paulatim frugales mores defluxere, paupertásque probro haberi cœpit: luxuriæque peregrinæ inuictum malum ad effœminandos animos, ab exercitu Asiatico in vrbem primùm inuectæ, mores infecerunt: sicut aurum Persicum, fugato Mardonio Atheniensium animos labefactauit, & dira tabe infecit. Inde illecebræ libidinum, & rerum secundarum luxus, in omnem licentiam grassati.[v] Primique Iones, vnguenti coronarúmque & secundæ mensæ consuetudinem inuenere. Tum vestis stragula,[x] mensæque ac citharæ eburneis pedibus insidentes, inæstimabili censu comparatæ: epulæque lautiores, & præter epulas psaltriæ, ludiones, & alia conuiuiis oblectamenta inuenta sunt.[y] Hinc peregrina obsonia, remotorúmque litorum pisces, & magno censu comparatæ dapes, ferculaque sestertium millies æstimata, & gulæ nouissima irritamenta, aliáque exquisitissima condimenta, & ventris prodigia inuenta sunt, vt nisi quis illa apponeret, sordidus & parum lautus haberetur. Adeoque luxus excreuit, & eò processit luxuria, affluentibus diuitiarum copiis, vt obsonia lautiora, maioresque epularum sumptus, & magnas effusiones edicto coercere, & luxuriosos apparatus pluribus legibus inhibere necesse fuerit.[z] Hinc Fannia, Orchia, Didia, Oppia, Cornelia, Ancia & Iulia, leges ad cohibendam luxuriam victus vestitúsque, & cœnarum immodicos sumptus, latæ sunt.[a] Hinc censorum edictis, vulua, vettina, abdomina, &[b] glires, epulis & conuiuiis inhibita.[c] Quod & Lycurgum factitasse nouimus, qui conuiuiorum apparatus & mensas lautiores velut cupiditatum inuitamenta sanctionibus inhibuit: sæpiúsque abrogatis legibus nouæ postea editæ fuere.[d] Et quanuis Antiocho Rege victo, P. Licinius Crassus & Iulius Cæsar censores, nequis vnguenta exotica venderet, pœnis inhibuerint, exemplo[e] Lacedæmoniorum qui vnguentarios vrbe exegere: & quanuis[f] M. Antonius, & L. Flaccus, quòd legem de coercendis epularum sumptibus antea latam, Duronius tribunus plebis abrogasset, senatu eum amouerint: tamen[g] Q. Aelius Tubero prætura deiectus fuit, & despectui habitus, quòd in funere Aphricani populum Romanum publico epulo hœdinis pellibus & testis Samiis, ac lectis ligneis excepisset, quòd incultam parsimoniam in rebus publicis non exhorruisset.[h] Sicut de Cleomene fertur, qui amicorum cuidam subiratus fuit, quòd hospites iure nigro & pane igni durato, Laconico more ad epulas admisisset.[i] Licet Cato senior quòd pellibus hœdinis in publico epulo pro stragulis vsus esset, non mediocrem laudem tulerit, quòd frugales mores & continentissimos exemplo iuuaret.[k] Fertur tamen Tiberius Cæsar, quũ de coercendo luxule-

Vnde corrupti mores primùm.

Leges ad cohibendam luxuriam.

Vnguentarij Lacedæmoniis eiecti.

ANNOTATIONES.

t Postea Paulatim.] Plinius lib.33. cap.11.& lib. 34. cap.7. & ante illum Liuius 4.Decad.lib.9.non multò post princ.

v Primique Iones.] Valerius Max.lib.2.c.1.

x Mensæque ac citharæ eburneis.] Iuuenalis saty.11.

- Putere videntur
Vnguenta atq; rosæ, latos nisi sustinet orbes
Grande ebur. -

Et infrà lib.5.c.21. nu.17.

y Hinc peregrina obsonia.] Quod ex sequentibus satis probat.

z Hinc Fannia, Orchia, &c.] De his legibus Gellius lib.2.cap.24.& Macrobius lib.3. Satur.c.17. Præterea de Fannia Athenæus lib.6.cap.vlt. vbi suprà diximus.

a Hinc censorum edictis, vulua.] De his tribus prohibitis testis est Plinius lib.8. cap.51. vbi & ipse addit glandia, testiculos, syncipita. Sed & de glandiis idem autor lib.36.c.1.

b Et glires.] Idem Plinius lib. 8. cap. 57. vbi & idem dicit de cõchyliis,& auibus ex alio orbe conuectis. Sed & de ipsis gliribus idem quoque Plinius lib.36.c.1.

c Quod & Lycurgum.] Plutarchus in vita illius.

d Et quanuis Antiocho.] Id ex Plinio est lib. 13. cap.3. & Solino cap. 48. aut aliorum computatione 58.

e Lacedæmoniorum.] Seneca li.4.Naturalium quæstionum non longe ante fi.

f Et quanuis M.Antonius.] Valerius Maximus lib.3.c.4.

g Q.Aelius Tubero.] Idem Valerius lib.7.ca.5. post princ.

h Sicut de Cleomene.] Plutarc.in vita illius.

i Licet Cato senior.] Vide Plutarchum in vita illius.

k Fertur Tiberius.] Tacitus lib. 2. Vide item Suetonium.

l Leges

gem ferre vellet, nec coerceri immodicos sumptus videret posse: satius duxisse omittere quod assequi nequiret, quàm tentare turpiter quod postea non efficeret. Sisti deinde res non potuit, quo minus tacito consensu destitutis moribus, sumptuariæ omnes leges abrogatæ [1] fuerint, quum nullus esset sumptibus modus, luxúsque & ignauia nullis præscriptis finibus, in voraginem & gurgitem vitiorum ad nefas omne vsqueadeo processerint, vt diuina & humana prophanarint, populoque simul & plebi grauem perniciem attulerint. *Leges sumptuaria paulatim abrogata.*

ANNOTATIONES.

1 Leges abrogatæ fuerint.] Ammianus Marcellinus. Plinius libro 10. cap. 50. super istis legibus sumptuariis.

Quæ sint puræ & lectæ hostiæ in deorum sacrificiis, & quæ victimæ quibus diis dicatæ fuerint. Cap. XII.

IN [a] sacrificiis deorum fuit pontificalis obseruatio, vt duobus hostiarum generibus diis sacra fiant: vno, in quo cum litabatur, voluntas Dei per exta exquirebatur: altero, in quo sola anima Deo consecrabatur, quæ hostia animalis dicta. [b] Hæ frequentes fuere: ouis, sus, capra, bos, gallina, & anser: [c] quas cum immolabant, nisi puræ essent & lectæ, ad rem diuinam non proficere putabant. [d] Fuitque opinio, potius ex hœdis & agnis, quia mites sunt, quàm ex gallinaceis, suibus & tauris, quoniam animo abundant, deos consuli, & futura prænosci. [e] Ideo ouilli pecoris hostiam non ab amplitudine, sed quia animi est placidioris, pontifices maximam duxerunt. [f] Lectæ autem dicuntur hostiæ, maiores & vberius depastæ, quæ [g] claudæ, morbosæ, aut vitiosæ nō sunt, (quia pernosci, nisi ex sana victima, futura non possunt) [h] quæve fixam aurem, vel [i] caudam aculeatam, [k] aut linguam nigram non habent. [l] Numa Pompilius deos fruge coli, & mola salsa supplicari instituit, [m] quam molam ex farre, sale & aqua composuit, [n] sine qua nullum sacrificium ratum fieri censuit. [o] Atque id far, nisi tostum esset, ad rem diuinam non esse purum statuit. [p] Ideo Fornacalia & religiosos dies, ac ferias quibus far in fornacibus torrebant, seruari iussit. [q] Græci vero non far, sed hordei primitias, libúmque & placentas *Duo hostiarum genera. Lecta hostia. Sacrificium à Numa constitutum. Fornacalia. Græci.*

ANNOTATIONES IN CAP. XII.

a IN sacrificiis.] Hæc vsque ad clausulam, Hæ frequentes, sunt Macrobij lib. 3. c. 5. vbi ea probat ex Virgilio (vide loca Virgilij & ibi Seruium.) Plutarchus autem in Romulo loquens, de Natali die vrbis Romæ, quem festum agebant Romani, tradit ab initio nihil animatum ad sacrificia adhibere solitos, æstimantes diem ipsum patriæ origini consecratum, purum & sine sanguine cōseruari debere.

b Hæ frequentes fuere.] Gyraldus nullo quoque autore citato Syntag. 17.

c Quas cum immolabant.] Idē quoque Gyraldus eo. loco.
d Fuitque opinio.]
e Ideo ouili pecoris.]

f Lectæ autem dicuntur hostiæ.] Donatus in Hecyram Terentij.

g Quæ claudæ.] Plinius lib. 8. c. 45. ad fi.

h Quæve fixam aurem.] De his tribus Seruius in eū locum 6. Aeneid.
i Vel caudam aculeatam.]
k Aut linguam nigram.]

Lectas de more bidentes.

l Numa Pompilius.] Plinius lib. 28. cap. 2. Sed & eundem vide in prologo, & lib. 31. cap. 7. & ad id quod de sale dicitur spectat illud Virgilij quod statum citabimus in seq.

m Quam molam.] Plinius d. lib. 18. cap. 2. Valerius Maximus lib. 2. cap. 1. Seruius 4. Aeneid. in eum locum,

Ipsa mola manibúsque piis. -

Hincque illud Ouidij lib. 1. Fastor. de eo loquentis:

Antè deos homini quod conciliare valeret,
Far erat, & puri lucida mica salis.

Et illud quoque Tibulli lib. 3. eleg. 4. non longè à princip.

Omnia noctis
Farre pio placant, & saliente sale.

Hucque spectat illud Virgilij lib. 2. Aeneid.

Iamq. dies infanda aderat, mihi sacra parari
Et salsæ fruges. -

Vbi Seruius. Sal, inquit, & far quod dicitur mola salsa, qua & frons victimæ & foci aspergebantur, & cultri, fit autem de horna fruge & horno sale.

n Sine qua nullum.] Scilicet aqua ex Plinio d. lib. 31. c. 7.

o Atque id far, nisi tostum esset.] Plinius d. lib. [illegible] c. 2. & Festus Pompeius lib. 6. Hincque etiam illud Ouidij lib. 2. Fastorum,

Torrida cum mica farra.

p Ideo fornacalia.] Plinius lib. 18. cap. 2. Festus Pompeius lib. 6. Ouidius item lib. 2. & 6. Fast.

q Græci verò non far.] Vide Plut. probl. ca. 119.

Critholo-gus. *Quirinalia.* *Sua cuique deorum victima & sacra.*

ex hordeo diis offerri, hordeúmque sale inspersum, in primis aræ infundi satius duxere, sine quo, saluis cæremoniis, nullum sacrum fieri poterat, illíque qui primitias eiusmodi colligebat, crithologo dixere nomen.[r] In quibus Fornacalibus qui non fuerant feriati, quíque in sua tribu, vt erat constitutum, sacrum non fecisset, in Quirinalibus sacrificio expiare cogebatur: idcirco Quirinalia[s] stultorum ferias dixere.[t] Atque omnibus ferè diis suæ victimæ, & sua sacra constituta sunt, quæ præterire & transgredi non erat fas.[v] Nanque aliena hostia dij non placantur. Quippe Ioui tauro, verre & ariete sacra facere non licet: quia soli Neptuno,[x] Apollini & Marti taurus immolatur.[y] tametsi flaminis vxor omnibus nundinis Ioui arietē mactet, &[z] triumphi die Ioui taurus hostia dicata sit. Et apud Homerum Vlysses immolauit Ioui arietem.[a] Iupiter vero prodigialis mola salsa & thure placatur.[b] Neptuno pleraque gens de nigro tauro,[c] Troezenij de fructuum primitiis sacrificant,[d] Græci de cruribus taurorum:[e] Vlysses ariete, apro & auro litauit. Athenis autem licèt octauo die mensis cuiusque Neptuno sacrum fiat, non tamen de tauro semper. Neque Apollini semper Græci tauro, sed multiplicis generis victima sacrificant. Nanque Homero[f] teste, alius tauro, alter ariete, aliquis hirco sacrum fecit.[g] Ex bobus vero, vitulis & pecudibus, laudatissimæ vitulæ ad deorum placamenta habentur.[h] Ideo Ioui à flamine omnibus

Iup. prodigialis. *Sacra Neptuni.*

ANNOTATIONES.

r In quibus fornacalibus.] Ad Romanos redit. Hæcque sunt Plutarchi eiusdem operis c.89.

s Stultorum ferias.] Plutarchus ibi. Festus Pompeius lib.15. vbi de Quirinalibus & lib.17. in verbo, Stultorum. Varro lib.5. de ling. Lat.

t Atque omnibus ferè diis.] Quod indicat illud Virgilij lib.9. Aeneid.

Ipse tibi ad tua templa feram solennia dona.

Vbi Seruius tradit singulis numinibus certa esse dona quæ offerantur. Vnde est & illud lib.1.

- Strueramq; suis altaria donis.

Id est, inquit, congruis. Sed & idem in 2. lib. Aen. in eum locum,

Solennes taurum ingentem mactabat ad aras.

In sacrificiis, ait, certis numinibus certæ ætatis animalia mactantur.

v Namque aliena hostia.] Plinius lib.8. ca.45. ad finem.

x Neptuno, Apollini.] Nam de his duobus Virgilius lib.3. Aeneid.

Taurum Neptuno, taurum tibi pulcher Apollo.

Nam & ipsi Neptuno taurum immolari solitum, videre licet ex Homero lib.11. Iliad. vbi sic ait,

ταῦρον δ᾽ Ἀλφειῷ, ταῦρον δὲ Ποσειδάωνι.

Id est,

Taurum autem Alpheo, taurum & Apollini.

Quod & ipsum astruit Arrianus lib. 1. Gestorum Alexandri. quod vero Apollini taurus immolatur testis est Homerus lib.1. Iliad.

ἢ εἰδή ποτέ τοι κατὰ πίονα μηρί᾽ ἔκηα

ταύρων, ἠδ᾽ αἰγῶν, τόδε μοι κρήηνον ἐέλδωρ. Id est,

Vel si quando tibi peregrina crura cremaui

Taurorum, & caprarum, hoc tu mihi perfice votum.

Verba sunt Chrysis sacerdotis ad Apollinem. Et iterum eod. lib.

ἔρδον δ᾽ Ἀπόλλωνι τεληέσσας ἑκατόμβας

ταύρων, ἠδ᾽ αἰγῶν. - Id est,

Sacrificabat autem Apollini perfectas Hecatombas

Taurorum & caprarum. -

Vide etiam infrà in verbo, Græci de cruribus. Sed adde Neptuno Thunum piscem mactari, vt tradit Antigonus Carystius in lib. de Dictione, & ex eo Athenæus lib.7. c.20.

y Tametsi flaminis vxor.] Macrobius li.1. c.16. Siquidem Flaminica omnibus nundinis in regia Ioui arietem soleat immolare, &c.

z Et triumphi die.] Virgilius lib.2. Georg.

- Et maxima taurus

Victima, sæpe tuo perfusi flumine sacro

Romanos ad templa Deûm duxere triumphos.

Vbi Seruius. Quia triumphantes, inquit, de albis tauris sacrificabant.

a Iupiter verò prodigialis.] Plautus in Amphitryone act.2. sce.2.

Sed mulier postquam experrecta es, prodigiali Ioui

Aut mola salsa hodie, aut thure comprecatā oportuit.

Quis autem Prodigialis Iupiter esset, disces ex Gyraldo & Rhodigino.

b Neptuno pleraque gens.] Nam Homerus lib.3. Odys. in prin.

- ἐπὶ θινὶ θαλάσσης ἱερὰ ῥέζον

ταύρους παμμέλανας Ἐνοσίχθονι κυανοχαίτῃ.

Id est,

- Hi in littore maris sacra faciebant,

Tauros totos nigros Neptuno cæruleo capillitio.

c Troezenij.] Plutarchus in vita Thesei.

d Græci de cruribus taurorum.] Homerus li.1. Iliad. loco suprà citato in verbo, Neptuno, Apollini, præterea lib. Iliad.3. post prin.

εὖθ᾽ οἱ σπλάγχν᾽ ἐπάσαντο, θεῷ ἐπὶ μηρία καῖον.

Et iterum postea,

- Ποσειδάωνι δὲ ταύρων

πολλ᾽ ἐπὶ μηρί᾽ ἔθεμεν. -

e Vlysses.] Apud Homerum lib. Odyss.23.

f Namque Homero teste.] Quod satis suprà probatum est ex ipso Homero.

g Ex bobus verò.] Plinius lib.8. c.45. de bobus & tauris loquens. Hinc, inquit, victimæ opimæ & laudatissima Deorum placatio.

h Ideo Ioui.] Ouidius lib.1. Fasto.

Cels

Idibus bos candidus, & ex agro Falisco vel Meuania immolatur. Nanque illos ad victimas farciunt, & deorum seruant supplicio. [i] Bos tamen iugo subactus, sacrificio non est purus. [k] Fœtus vero bouis trigesimo die, pecoris septimo, suis verò nisi decimo à partu die puri habentur: ideo [l] sacres dicti. Creditúmque est, [m] bouem quinquennalem, insignem Ioui victimam: [n] & pecudes cum bimæ sunt, sacrificio maturas fieri. [o] Lege autem Solonis de boue nulli Deo sacrificari licet: quia cum animal sit inno-

Vitula. *Bos iugalis.* *Victima tempestiua.* *Lex Solonis de boue*

ANNOTATIONES.

Colla rudes operum præbent colla ferienda iuuenci,
Quos aluit campis herba falisca suis.

Vbi vide eius interpretem. Et de Ponto lib. 4. epist. item 4. ad Sextum Pompeium,

Colla boues niueos certa præbuere securi,
Quos aluit campis herba falisca suis.

Et Lucanus lib. 1.

Et qui turrigeros vbi se Meuania campis
Explicet.

Et Claudianus in 6. Consulatu Honorij,

Quin & Clitumni sacras victoribus vndas,
Candida quæ Latiis præbent armenta triumphis,
Visere cura fuit.

Plinius autem lib. 2. cap. 103. In Falisco, inquit, omnis aqua potata cãdidos boues facit. Meuania enim erat in agro falisco: vbi & fons Clitumnus erat. Sed quod Alexander hic dicit, Ioui à flamine omnibus Idibus bouem immolari, à vero aberrauit, neque enim bos, sed ouis Ioui omnibus Idibus immolabatur, vt tradit Macrobius lib. 1. Satur. c. 15 Ante hos verò Virgilius lib. 2. Georg.

Hinc albi Clitumne greges, & maxima taurus
Victima, sæpe tuo perfusi flumine sacro
Romanos ad templa Deûm duxere triumphos.

Vbi vide interpretes.

i Bos tamen iugo subactus.] Virgilius lib. 6. Aeneid.

Nunc grege de intacto septem mactare iuuencos.

Cuius loci autoritate Macrobius lib. 3. Satur. cap. 5. Quædam sunt, inquit, hostiæ quæ iniuges vocantur, id est, quæ nunquam domitæ ac iugo subditæ sunt. Harum meminit sic Virgilius,

Nunc grege, &c.

Et subdit, & vt iniuges euidentiùs exprimeret, adiecit,

Et intacta totidem ceruice iuuencos.

Verùm nulla talis adiectio est in d. lib. 6. Aeneid. sed verba ea sunt eiusdem lib. 4. Georgi. ex quo integrum sensum huc repetam,

Sed modus orandi qui sit, prius ordine dicam,
Quattuor eximios præstanti corpore tauros
Qui tibi nunc viridis depascunt summa Lycæi,
Delige, & intacta totidem ceruice iuuencos.

Quo in loco Seruius, Intacta, id est, indomita. Sed & huc spectat quod scribit Ouidius lib. 3. Meta.

Bos tibi Phœbus, ait, solus occurret in aruis
Nullum passa iugum.

Et quod Manilius Orestes in lib. de Deorum hymnis & ab eo Fulgentius in vocum antiquarũ interpretatione ad Calcidium, scribunt Mineruæ iniuges boues sacrificari, id est, iugum nunquam ferentes, illa videlicet de causa, quod & virginitas iugum nescit maritale, & virtus nunquam sit iugo prementi subiecta. Sed & Festus lib. 9. tradit iniuges boues dici, qui sub iugo non fuerunt. Vide infrà.

k Fœtus verò bouis.] Hæc sunt Plinij lib. 8. c. 5.

l Ideo sacres dicti.] Varro de re rustica lib. 2. cap. 1. & 4.

m Bouem Quinquennalem.] Homerus lib. 2. Iliad.

αὐτὰρ ὁ βοῦν ἱέρευσεν ἄναξ ἀνδρῶν Ἀγαμέμνων
πίονα, πενταέτηρον ὑπερμενέϊ Κρονίωνι.

Id est,

Sed hîc bouem sacrificauit rex virorum Agamemnon
Pinguem, quinquennem, valde potenti Saturnidæ.

Et iterum lib. 7. eiusdem operis, verbis nonnihil immutatis,

τοῖσι δὲ βοῦν ἱέρευσεν ἄναξ ἀνδρῶν Ἀγαμέμνων
ἄρσενα πενταέτηρον ὑπερμενέϊ Κρονίωνι.

Id est,

His autem bouem sacrificauit Rex virorum Agamemnon
Marem quinquennem, valde potenti Saturnidæ.

Quos versus non designato tamen lib. citat Seruius lib. 8. Aeneid. in eum locum,

Perpetui terga bouis, & lustralibus extis.

Quem locum intelligit ipse Seruius de boue quinquennali, id est, perfectæ ætatis. Et præterea lib. 14. Odyss. loquens de sacrificio,

οἱ δ' ὗν εἰσῆγον μάλα πίονα πενταέτηρον.

Id est,

Hi autem duxere valde pinguem quinquennem.

n Et pecudes cum bimæ sunt.] Quas scilicet bidentes vocant, quasi biennes, vt autoritate P. Nigidij in lib. quem de extis composuit, voluerunt Gellius lib. 16. cap. 7. & Macrobius lib. 6. Satur. c. 9. eodémque vlt. Bidẽtes sacrificiis maturas esse. quod autem Alexander hic dicit, probat Virgilius lib. 4. Aeneid.

Principio delubra adeunt, pacemq́; per aras
Exquirunt, mactant lectas de more bidentes.

Vbi & Seruius. Bidentes, ait, dictæ sunt, quasi biennes, quia neque maiores neque minores licebat hostias dare, sunt enim in ouibus duo eminentiores dẽtes inter octo, qui non nisi circa bimatum apparent, nec in omnibus, sed in his quæ aptæ sacrificio inueniuntur. Et idem Virgilius lib. 6. Aeneid.

Nunc grege de intacto septem mactare iuuencos
Præstiterit: totidem lectas de more bidentes.

Vbi & ipse Seruius, Bidentes oues sunt circa bimatum habentes duos dentes eminentiores: quæ erant aptæ sacrificiis. Cæterùm de bidentibus vide præter illos Nonium Marcellum de proprietatibus rerum. Et infrà in verbo, Ruminales.

o Lege autem Solonis.] Plutarchus in vita illius. Sed ea lex, vt tradit Aelianus lib. 5. variæ historiæ, non de omni boue loquebatur, sed de boue aratore,

non sacrificando. cuum,& agrorũ cultui deditũ,in sacris mactari vetuit:quippe veteribus tantæ venerationis erat,vt[p] æquè capitale esset bouem quàm ciuẽ necasse. Agyptij boues ruffas Typhoni mactant, Arabes pingues camelos in ara ignoti Dei.sicut nupturæ virginibus camelis sacrificãt,Heroibus verò tauro,capro & ariete litant.[s] Fertur tamen Pythagoras præter à se instituta & præscripta quandoque bouem Musis, Ioui autem gallum albis plumis immolasse. [t] Solida vtilia, nisi cæsis tribus hostiis, tauro, ariete & verre, pura non habentur: sed tamen vt hi omnes,solidi firmiq́ue sint:[v] nam vitulos ad aras humeris hominum allatos, [x] & claudicantes, [y] & cuius cauda ad articulum suffraginis non pertingit, non litare animaduersum est.[z] Idq́ue apud Aegyptios seruari tantis cæremoniis, vt linguam boui exerendo, & caudæ pilos explorando, si vel vnum pilum nigrum repererint, hostiam tanquam impuram non admittant. Græcis autem tauri an puri sint,farina explorãtur, caper ciceribus, capra frigida aqua. [a] Ruminales quoque hostias nisi bidentes fiant, non esse puras consentiunt omnes. [b] Ambaruale vero sacrum, nisi de porca fœcunda & grauida, aut vitula, fieri non consueuit. [c] Est autem sacrum ambaruale, cum arua & segetes solenni victima [d] lustrantur. Eam victimam maturis frugibus ter circum arua ducere cõuenit, omnésque post eam claman-

Heroibus quibus animalibus litabatur.

Hostia solida.

Ambaruale sacrum.

ANNOTATIONES.

aratore, qui iugum trahit in aratro vel in plaustro. Quoniam, inquiebat, ille etiam agricola est, & humano generi laborum socius. Idem quoque Aelianus de animalibus lib.12.cap.34. scribit, quòd apud Phryges, si quis aratorem occiderit, morte moriatur. Philochorus autem apud Athenæum lib.9.c.5. scribit, quòd cum per tempus quoddam boues defecissent,lege sancitum fuit, vt omnes à bobus abstinerent propter eorum penuriam.

p Aequè capitale.] Varro rei rusticæ lib.2.c,50. Columella lib.6. in præfatione. Plinius lib.8. c.45. Neque tamen omiserim id quod retulit D. Hieronymus, Valentem Imperatorem legem per Orientem dedisse,ne quis vitulorum carnibus vesceretur, vtilitati agriculturæ prouidentem.

q Aegyptij.] Diodorus Siculus lib.2.4.& 6.

r Sicut nupturæ.] Illud quoque videre poteris apud Seruium enarrantem, & ad id referentem illum locum Virgilij lib.4.Aeneid.

Legiferæ Cereri, Phœboq́, patriq́ Lyæo.

s Ferturque tamen Pythagoras.] Arithmeticus, & ex eo Athenæus lib.10. cap. 3. in princ. scribit ipsum Pythagoram bouem mactasse,cùm reperisset quòd trianguli latus, quod recto angulo subtenditur,æquiualet lineis reliquis triangulum comprehendentibus, adfertq́ue carmen ipsius Arithmetici in eam rem,

Inclyta Pythagoræ cùm primùm inuenta figura est,
Inclyta propter quam victima bos cecidit.

Consule autem Græcum Athenæum. Alterum de albo gallo magis mirandum, quia inter ipsius Pythagoræ symbola illud est, ἀλεκτρυόνος μὴ ἅπτεσθαι λευκοῦ. Albo gallo ne manum admoliaris. Vide item Laërtium,

t Solida vtilia.] Non dubito quin id Alexander deprompserit ex eo quod scribit Festus Pompeius lib.17. Solitaurilia hostiarum trium diuersi generis immolationem significant. Tauri, arietis, verris, quòd omnes eæ solidi integriq́ue corporis sint: & paucis interiectis dicit,solum oscè significare totum & solidum. Sed nescio quopacto id totum obscurum reddidit Alexander. Cæterùm de huiusmodi Solitaurilibus videbis infrà lib.5.c.27.

v Nam vitulos.] Eadem dicit Gyraldus de Diis Gentium syntag. 17. nullum tamen, vt nec hic, autorem eius rei laudat. Sed id est Plinij lib. 8. c.45.ad fi.

x Et claudicantes.] Dictum est suprà in verbo, Quæ claudæ in princ.

y Et cuius cauda.] Plinius d.lib.c.45.ad fi.

z Idq́ue apud Aegyptios.] Herodotus lib.2.

a Ruminales.] Verba sunt Plinij ex Coruncano lib.8. cap. 51. Sed & de bidentibus satis diximus suprà in verbo, Et pecudes cum bimæ sunt.

b Ambaruale verò.] Seruius in lib.1. Geor.illud enarrãs, *Terq́, nouas circum fœlix erat hostia fruges.* Fœlix, inquit, id est, secunda, & dicit Ambaruale sacrificium quòd sæpe de porca fœcũda & grauida fieri consueuerat. Vide etiam in seq.

c Est autem sacrum ambaruale.] Macrobius lib.3.Satur. cap.5. Ambarualis, inquit, hostia, vt ait Pompeius Festus, est quæ rei diuinæ causa circum arua ducitur ab his qui pro frugibus faciunt. Huius sacrificij mentio fit in Bucolicis, vbi de Apotheosi Daphnidis loquitur,ea autem est in 5.egloga.

Hæc tibi semper erunt,& cùm solemnia vota
Reddemus Nymphis,& cùm lustrabimus agros.

Vbi lustrare significat circuire. Hinc enim nomen hostiæ acquisitum est ab ambiendis aruis. Festus autem Pompeius, siue ille quem citat Macrobius, siue alius, quòd facilè crediderim,lib. 1. Ambaruales, ait, hostiæ appellabantur, quæ pro aruis à duobus fratribus sacrificabãtur; Seruius autem eglog.3. in eum locum,

Cùm faciam vitula pro frugibus,ipse venito.

Dicitur, inquit, hoc sacrificium ambaruale quòd arua ambiat victima. Amburbium in quo victima ambit vrbem. De hoc autem ambaruali sacro aliquid per Strabonem lib. 5. & vide in præced. De Amburbio alibi diximus.

d Eam victimam.]Id probat illud Virgilij suprà citatum in verbo, Est autem sacrum.

tes ſequi: ex quibus vnus querna ornatus fronde, cum ſolenni ſaltatu, compoſito carmine Cereri decantabat laudes: ac poſtquam lacte, vino & fauo libaſſent, [e] antequam fruges meterent, porcam Cereri immolabant: quæ præcidanea dicta eſt. [f] Fuitq; memoriæ proditum, à ſuilli pecoris genere immolandi initium Romæ primùm factũ eo argumento, quòd ſus fœderibus & ſponſalibus adhibetur, & in initiis Cereri mactatur. [g] Et quanuis in ſacris Cereris vinum adhibere nefas ſit, in hoc tamen ſacro de vino libaſſe põtificales libri non vetarunt: [h] quam quidem immolari ab eo qui mortuo iuſta feciſſet, crimen admitti putabatur. [i] Deorum quoque matri nullum ſacrum, niſi de porca, fieri permiſſum. [k] Et luſtrari exercitum niſi ſue, oue & tauris qui puri eſſent non erat fas: qui poſtquam ter circum inſtructas acies ducti erant, præcedente pompa, & greſſu compoſito, Marti immolabatur. In ſacris deæ Phrygiæ, quæ Matuta & mater deûm dicta eſt, cui [l] Galli execti membra ſecabant, cymbala pulſantes, porcam tanquam impuram hoſtiam Romani non admiſere: apud cuius ædem ſupplicantes, filiis bona exoptare vetantur matres, nepotibus non vtique. [m] Bellonæ ſacerdotes non animali hoſtia, nec victima, ſed ſuo cruore ſacrificant. gladios enim diſtrictos vtraque manu tenentes, humeros ſibi & lacertos tanquam phanatici diſſecant: hoc ſanguine litari & crimina expiari putantes, ita vt pro vulneribus ſtipes recipiant. [n] Aegyptij Lunæ tantum & Libero ſuem, reliquis diis boues mares, vitulóſque & anſeres immolant: capram tamen aut hircum nullo modo. [o] Contrà vero Britanni, quibus leporem, gallinam & anſerem in cœnis apponere, aut diis offerre lege vetabatur. [p] In Myſia Abretani Iouis templum eſt, in quo ſuem comeſſe aut mactaſſe, ſcelus erat infandum & piaculare. [q] Idem apud Phœnices, quibus per omne tempus

Porca præcidanea. *Immolandi initium Rom. à genere ſuillo.* *Cybeli porca immolabatur.* *Exercitus luſtratio.* *Galli.* *Sacerd. Bellonæ.* *Aegyptij.* *Britanni.* *Iupiter Abretanus.*

ANNOTATIONES.

e Antequam fruges meterent.] Cato rei ruſticæ cap. 134. Priuſquam meſſem facias, porcam præcidaneam hoc modo fieri oportet, Cereri porca præcidanea, &c. quæ ſeq. Varro de vita populi Romani lib. 3. apud Nonium Marcellum in verbo, Præcidaneum. Quòd humatus nõ ſit, hæredi porca ſuſcipienda Telluri & Cereri, aliter familia pura non eſt. Gellius lib. 3. cap. 6. Præcidaneæ hoſtiæ dicuntur, quæ ante ſacrificia ſolemnia pridie cæduntur, porca etiam præcidanea appellata, quam piaculi gratia ante fruges fieri cæptas immolari Cereri mos fuit. Feſtus lib. 14. Præcidaneam, inquit, porcam dicebant, quam immolare erant ſoliti antequam nouam frugem inciderent. Et rurſum alio loco eiuſdem lib. Præcidanea porca vocabatur, quę Cereri mactabatur ab eo qui mortuo iuſta non feciſſet, id eſt, glebam non obieciſſet, quia mos erat eis facere, priuſquam nouas fruges guſtarent.

f Fuitque memoriæ proditum.] A Varrone ſcilicet lib. 2. rei ruſticæ c. 4.

g Et quanuis in ſacris Cereris.] Seruius enarrans eum locum lib. 1. Georg.

Cui tu lacte fauos, & miti dilue Baccho.

h Quam quidem immolari.] Vide ſuprà in verbo, Antequam fruges. vbi Feſtum citaui in poſteriore loco.

i Deorum quoque matri.] Seruius in eum locum lib. 8. Aeneid.

Tibi enim maxima Iuno. -

Et Macrobius loquens de porca prægnante lib. 1. cap. 12. Sat.

k Et luſtrari exercitum.] Liuius 1. Dec. lib. 1. & vide infrà lib. 5. c. 27.

l Cui Galli exacti.] Vide Plinium lib. 11. c. 49. & lib. 35. c. 12.

m Bellonæ ſacerdotes.] Lactantius lib. 1. cap. 21. Lucanus lib. 1.

Diraq́; per populum Cumanæ carmina vatis
Vulgantur, tum quos ſectis Bellona lacertis
Sæua mouet. -

Vide Beroaldum hac de re. Hincq́ue illud quòd de Commodo Imperatore ſcribit Aelius Lampridius. Bellonæ ſeruientes vere exſecare brachium præcepit ſtudio crudelitatis. Et de his quoque intelligitur illud Senecæ in lib. de vita beata. Cùm aliquis ſecando lacertos ſuos artifex brachia atque humeros ſuſpenſa manu cruentat. Et fortè de his ſacris aut aliis non abſimilibus intelligit Prudentius in vita Romani Martyris,

*Sunt ſacra quando * * exciditis*
Votiuus, & cùm membra detruncat dolor,
Cultrum in lacertos operit phanaticus,
Sectisq́; matrem brachiis placat Deam, &c.

n Aegyptij.] Herodotus lib. 2. ſed vide tamen Aelianum de varia hiſtoria.

o Contrà vero Britanni.] Cæſar de his loquẽs lib. 5. de bello Gallico. Leporem, inquit, gallinam & anſerem guſtare fas non putant. Hæc tamen alũt animi, voluptatisq́ue cauſa.

p In Myſia Abretani Iouis.] Strabo lib. 12. non longè à fi.

q Idem apud Phœnices.] Scythæ quoque (vt id ad las) ſues pro nihilo putant, neque omnino alere in ſua regione volunt, teſtis Herodotus lib. 4. Et Aegyptij ſuem non guſtant, vt idem tradit loco 4. ſed & legibus Moyſis interdicebatur Iudæis eſu ſuis, vt ſcribitur Leuit. 11. Deute. 14. Cuius rationem ſi ſcire cupis, lege Ariſteam.

suibus abstinere præcipitur. [r] Fertur verò in Thessalia Castniensis Veneris phanum fuisse, & aliud in Sida Pamphyliæ, & in Aspendo Argiuorum, & Argis, in festo quod Hysteria dicitur: in quibus præter instituta moresque aliorum, sues mactare licet, cum in cæteris nullo modo fas sit. [s] Solum apud Tussas in Aegypto, vbi Venus cornuta colebatur, vacca Veneri immolabatur, & in [t] Nitriotica præfectura, ouis. [v] In Aesculapij sacris nisi capræ & [x] gallinæ immolantur: [y] hæque ad rem diuinam luteo rostro & pedibus, puræ non sunt: [z] nigræ vero & imparibus digitis, idoneæ. [a] Astris & stellis volucres dicatæ fuerunt, [b] Isidi anser, [c] gallus Nocti [d] & Laribus, nonnunquam [e] porcus: sicut [f] equus Soli [g] & Marti, [h] Lunæ taurus, [i] Iunoni agna, [k] Veneri columba,

Hysteria. *Aesculapio. Animalia alia aliis diis dicata.*

ANNOTATIONES.

r Fertur verò in Thessalia.] Hæc omnia vsque ad clausulam, Solum apud Tussas, sunt Strabonis lib.9. Vide insuper num hæc omnia sint ipsius.

s Solum apud Tussas.] Idem Lelius Gyraldus syntag. 13. & iterum 17. sed nullo autore citato, vt nec hic quoque. Verùm id est ex Aeliano de Animalibus lib.10.c.27. vbi tamen hos non Tussas vocat, sed Chusas. Sed & hanc Venerem non cornutam κεράστην vocat, sed οὐρανίαν, id est, Vraniam siue cælestem, nec alicubi reperies Venerem cornutam nisi apud ipsos Alexandrum & Gyraldum. Cælestem autem siue Vraniam sæpissimè.

t Et in Nitriotica præfectura.] Idem Gyraldus in iisdem locis, sed ipsi Veneri Cypriæ thure tantùm & floribus sacrificabant, vt tradit Seruius lib.1. Aeneid. ibi,

Tum Venus, Haud equidem tali me dignor honore.

Et probat illud ipsius Virgilij eo.lib. 1. de Venere loquentis,

Ipsa Paphum sublimis abit, sedésque reuisit
Læta suas, vbi templum illi, centumq́ Sabao
Thure calent aræ, sertisq́ recentibus halant.

Paphus enim est Cypri ciuitas.

v In Aesculapij sacris nisi capræ.] Seruius in 2.lib. Georg. in eum locum,

Non aliam ob culpam. -

Vbi rationem reddit, quòd Aesculapius est Deus salutis: cùm capra nunquam sine febre sit.

x Et gallinæ.] Adde & gallũ, quandoquidem Socrates moriẽs ipsi Aesculapio gallũ vouit apud Platonem in Phędone, de quo tu omnino vide nostros Commentarios Nobili.c.31.nu.26.incip. Plato, &c.

y Hæque ad rem diuinam.] Scilicet gallinæ ex Plinio lib.10.c.56.

z Nigræ verò & imparibus digitis.] Hæc quoque videtur accepisse ex Plinio in illo eo. cap. vbi tamen id non dixit, huius enim hęc verba sunt: Gallinarum generositas spectatur crista erecta, interdum & gemina, pennis nigris, ore rubicundo & digitis imparibus.

a Astris & stellis.] Et id quoque repetit Gyraldus eo. loco nuper citato.

b Isidi anser.] Herodotus lib. 2. Lactantius lib.1. Sed adde & Inacho quoque immolari ex Ouidio lib.1. Fasto.

Nec defensa iuuant Capitolia, quo minus as
Det Iano in lances Inache laute tuas.

Et Marti, ex Martiali lib.9. epigr.32.

Dum comes Arctois hæreret Cæsaris armis
Vrbius, hanc Marti pro duce vouit au.

Luna quater binos non tota peregerat orbes,
Debita poscebat iam sibi vota Deus.
Ipse suas anser lætus properauit ad aras,
Et cendit sanctis hostia parua focis.

c Gallus Nocti.] Ouidius lib. 1. Fastor. eius rei rationem reddens,

Nocte Deæ Noctis cristatus cæditur ales,
Quòd tepidum vigili prouocet ore diem.

d Et Laribus.] Ex quo illud Iuuenalis sat.13. paulò ante fin.

Et Laribus cristam promittere galli
Non audent. -

Vbi omnino vide interpretes.

e Nonnunquam porcus.] Horatius lib. Ser.2. saty.3.

- Immolet æquis
Hic porcum Laribus. -

Hic consule Adrianum Iunium Animaduersorum, lib.4.c.7.

f Sicut equus Soli.] Xenophon Pædiæ Cyri lib.8. non semel, & Strabo lib.15.

g Et Marti.] Strabo lib.3. Plutarchus probl.c.97. Festus Pompeius lib.5. & 13. vbi de Octobri loquitur. Idque maximè Persæ faciunt. & Ouidio lib.1. Fastor.

Placat equo Persis radiis Hyperiona cinctum,
Ne detur celeri victima tarda Deo.

Et Massagetæ Herodoto lib. 1. Sed adde quòd & eidem Lacedæmonij gallum sacrificabant, cùm aperta vi hostes vicissent, & bouem, cùm arte, vt tradit ipse Plutarchus in antiquis institutis Lacedæmoniorum.

h Lunæ taurus.] Lactantius lib.1.cap.21.

i Iunoni agna.] Atque etiam porca, vt Virgilius testatur lib.8. Aeneid.

Candida per syluam cum fœtu concolor albo
Procubuit, viridiq́ in littore conspicitur sus:
Quam pius Aeneas, tibi enim, tibi maxima Iuno
Mactat sacra ferens. -

Et ibi Seruius rationem reddit. Et etiam ouis, vt idem Virgilius lib.4. Aeneid. affirmat,

- Mactare lectas de more bidentes
Legiferæ Cereri, Phœboq́, patriq́ Lyæo
Iunoni ante omnes. -

k Veneri columba.] Virgilius lib.6. Aeneid. de Aenea loquens,

Vix ea fatus erat, geminæ cùm fortè columbæ
Ipsa sub ora viri cælo venere volantes
Et viridi sedere loco, tum maximus heros
Maternas agnoscit aues. -

Vbi

& capra Pani [l] & Mineruæ, [m] Dianæ vero cerua. [n] Quanquam Libero vino, melle & lacte, [o] interdum capro & [p] hirco sacrum fieri nouimus. [q] Mineruæ verò nihil caprini generis, sed vaccam, aut boues [r] iniuges: [s] & Iunoni apud Lacedæmonios capram immolari, quare & αἰγοφάγος dicta. [t] Græci verò Mineruæ iuuencam sæpe indomitam auratis cornibus mactarunt. [v] Pyrrhus tamen dum splene laborantibus medetur, albo semper gallo sacrificauit. [x] Soli verò in Apollonia oue, Pani & Syluano por-

Libero. *Mineruæ.* *Soli.* *Pani.* *Syluano.*

ANNOTATIONES.

Vbi Seruius, Sunt enim, inquit, Veneri sacræ propter frequentem fœtum & coitum. Et Propertius,

Sed tape torquatæ genus ô regina columba,
Ob meritum ante tuos guttura secta focos.

Et Martialis lib.13. epig.66.

Ne violes teneras praduro dente columbas,
Tradita sed Gnidiæ sint tibi sacra Deæ.

Et huc quoque trahi potest illud Ouidij lib.1. Fast.

Ergo sæpe suo coniunx abducta marito
Vritur in calidis alba columba focis.

Sed & adde Argiuos Veneri suem mactare. Idque festum quo fiebant, Histeria vocari, quòd ex Xenodoto in suis Commentariis tradit Athenæus lib. 3. cap. 9.

l Et Mineruæ.] Vide infrà in verbo, Mineruæ verò.

m Dianæ verò cerua.] Ouidius lib.1. Fastor.

Quod semel est triplici pro virgine cæsa Dianæ,
Nunc quoque pro nulla virgine cerua datur.

n Quanquam Libero.] Hæc vsque ad versiculum, interdum capra, sunt Seruij enarrantis illud Virgilij lib.1. Georg.

Cui tu lacte fauos, & miti dilue Baccho.

o Interdum capro.] Virgilius huius rei rationem reddens lib.2. Georg. sic ait:

Quantum illi nocuere greges, duriq; venenum
Dentis, & admorso signata in stirpe cicatrix,
Non aliam ob culpam Baccho caper omnibus aris
Cæditur. -

Vbi Seruius, Victimæ, inquit, numinibus, aut per similitudinem, aut per contrarietatem immolantur. Per similitudinem, vt nigrum pecus Plutoni. Per contrarietatem, vt porca quæ obest frugibus, Cereri: & caper qui obest vitibus, Libero. Item capra Aesculapio, qui est Deus salutis: cum capra nunquam sine febre sit. Quod autem hic de febre capræ scribit, idem dicit Plinius lib. 8. cap. 50. Sed & idem Seruius enarrans eum locum iam suprà citatum lib.2.

Taurum Neptuno, &c.

Hostiæ, ait, immolantur pro qualitate numinis, nigra pecus hyemi, Zephyris alba. Aut per contrarium, vt porcus Cereri, quia nocet frugibus. Caper Baccho quia nocet vitibus. Vide autem nostras Consuetudines, & in seq.

p Et hirco.] Varro lib.1. rei rusticæ cap.2. Capræ, inquit, omnia nouella sata carpendo corrumpunt, non minimùm vites atque oleas. Itaque propterea institutum diuersa de causa, vt ex caprino genere, ad alij Dei aram hostia adduceretur, ad alij non sacrificaretur, cùm ab eodem odio alter videre nollet, alter etiam videre pereuntem vellet. Sicque factum, vt Libero patri repertori vitis hirci immolarentur, proinde vt capite darent pœnas. Contrà, vt Mineruæ caprini generis nihil immolarent, propter oleam, quòd eam quam læserit, fieri dicunt sterilem. Virgilius lib.2. Geor.

Ergo ritè suum Baccho dicemus honorem
Carminibus patriis, lancesq; & liba feremus,
Et ductus cornu stabit sacer hircus ad aram.

Et Ouidius lib.1. Fast.

Rode caper vitem, tamen hinc cùm stabis ad aram,
In tua quod spargi cornua possit erit.

Quod ab Eueno poëta Græco accepisse videtur, cuius in eam rem versus vide apud Politianum in Miscellaneis. Martialis item lib.5. epig.71.

Vite nocens rosa stabat moriturus ad aras,
Hircus Bacche tuis victima grata sacris.

Prudentius contra Symmachum,

His nunc pro meritis Baccho caper omnibus aris
Cæditur, & virides discindunt ore chelydros.

Item & hi versus incerti autoris,

Vite caper morsa Bacchi mactatus ad aras
Dicitur vltores, &c.

Vide in nostris Consuetudinibus. Sed & superioribus adde & ipsi Baccho quoque ouem immolari, ex Iuuenali & Virgilio lib.4. Aeneid.

- Mactant lectas de more bidentes
Legiferæ Cereri, Phœboq; patriq; Lyæo.

q Mineruæ verò.] Varro vbi suprà, & Plinius lib.8. cap.50. in fi. vbi de capris loquens: Oliuam, inquit, lambendo sterilem faciunt, eaque ex causa Mineruæ non immolantur, & Athenæus li.13. c.19. Et in nostris Consuetudinibus, vbi de capris.

r Aut boues iniuges.] Fulgentius suprà à nobis relatus in verbo, Bos tamen iugo subactus, & præterea Homerus lib.6. Iliad.

θεῖναι Ἀθηναίης ἐπὶ γούνασιν ἠϋκόμοιο,
καί οἱ ὑποσχέσθαι δυοκαίδεκα βοῦς ἐνὶ νηῷ,
ἤνις ἠκέστας ἱερευσέμεν. - Id est,
Ponere Mineruæ in genibus pulchricomæ:
Et ei promittere duodecim boues in templo
Iuuencos indomitos. -

Quos versus postea eod. lib. repetit primo tantùm vocabulo immutato. Et lib.11. eiusdem operis,

αὐτὰρ Ἀθηναίῃ γλαυκώπιδι βοῦν ἀγελαίην.
Sed Mineruæ glaucocutæ bouem indomitam.

s Et Iunoni apud Lacedæmonios.] Pausanias in Laconicis. Est autem αἰγοφάγος, tanquam dicas capriuora.

t Græci verò.] Iam diximus suprà, Aut boues iniuges. de iuuenca indomita, sed quod hic præterea dicit de auratis cornibus.

v Pyrrhus tamen.] Plutarchus in vita illius non longè post prin.

x Soli verò in Apollonia.] Adde & Cereri, Apollini, Baccho, Iunoni ex Virgilio lib 4. Aeneid.

- Mactant lectas de more bidentes

Fauno. Priapo. Massagetæ. Sauromatæ. Athenienses. Persicæ Dianæ. Tempestatis. Minerua. Aphricæ Mineruæ.

co, [y] nonnunquam [z] lacte litabatur: [a] Fauno agna [b] vel hœdo, [c] Priapo asino. Obseruatúmque à [d] Massagetis est, vt reliquis diis posthabitis, Soli equum immolent: sicut à Sauromatis, vt equas diis patriis mactent. C. tamen [e] Caligula eò vesaniæ processit, vt sibi tanquam numini sacro, fasianos, phœnicopteros & pauones mactari iusserit. [f] Athenienses tamen annua solennia Mineruæ, non capra, nec boue, sed tauris & agnis exhibere solent: [g] Persicæ vero Dianæ boue lampadis charactere notata: Tempestati autem, pulla. Tradunt quoque in parte Aphricæ Mineruæ sacrum fieri, vt sine victima puellæ inuicem fustibus decernant. [h] Persæ quoque equum Marti, [i] Carmani asinum, [k] Lusitani hircum, [l] Latini picum, [m] Lacedæmonij equum, frequentius [n] canem, [o] Sabelli taurum immolabant, [p] Romani equum dexteriorem bigæ, [q] Galli cisalpini verrem, diuerso quisque cõsilio rituque: [r] ita vt à Phaselitis, quæ in Pamphylia gẽs est, piscibus salsis Marti & diis immoletur, & à [s] Bœotiis copaide coronata, [t] ab

ANNOTATIONES.

Legifera Cereri, Phœboq́, patriq́, Lyæo,
Iunoni ante omnes. -

Adde item Ioui lib. 2. Fast.

- *Inq́, Iouis summa caditur arce bidens.*

Sed quod de Cerere diximus astruit Porphyrius in lib. Responsorum, & ab eo Eusebius de præparatione Euangelica lib. 4. cap. item 4.

y Et Syluano porco.] Iuuenalis saty. 6.

Cedere Syluano porcum. -

Cato autem de re rustica. Marti, inquit, Syluano in sylua interdius in capita singula boum votum faciebant, &c.

z Nonnunquam lacte.] Intelligit de Syluano cuius testis ẽst Horatius lib. epist. 2. epist. 1.

Tellurem porco: Syluanum lacte piabant.

Vide item Apuleium lib. 6. Meta.

a Fauno agna.] De hoc infrà dicetur.

b Vel hœdo.] Horatius lib. Carmin. 3. Ode 13. ad Faunum,

Si tener pleno cadit hædus anno,
Larga nec desunt Veneris sodali
Vina cratere, vetus ara multo
Fumat odore.

Quibus ostendit ipsi Fauno hœdo & vino sacrificari.

c Priapo asino.] Vnde Ouidius libro 1. Fastorum,

Caditur & rigido custodi ruris asellus.

Cuius rei causam versibus sequentibus declarat. Et Arnobius contra Gentes lib. 4. Lactantius item li. 1. cap. 21.

d A Massagetis.] Herodotus lib. 1. in fin. Strabo lib. 11.

e Caligula.] Suetonius in vita illius ca. 22. Nam & is templum Hierosolymitanum repleri statuis simulacrisque iussit, seque ibi vt Deum coli præcepit, vt scribit Paulus Orosius lib. 7. c. 3.

f Athenienses.] Id ex Homero est lib. 2. Iliad. in Catalogo post prin.

ἔνθα δέ μιν ταύροισι, καὶ ἀρνειοῖς ἱλάονται
κοῦροι Ἀθηναίων περιτελλομένων ἐνιαυτ.

Id est,

Illic enim ipsam (de Minerua loquitur) tauris & agnis placant,
Pueri Athenensium circumuoluentibus annis.

Quod autem apud ipsos Athenienses capra Palladi non immolabatur, tradit Athenæus lib. 13. cap. 19. Sed quod hîc dicitur de agnis, idem Athenæus lib. 9. cap. 5. scribit suo tempore inter Palladis sacra (ea & Minerua dicitur) neque agnam mactari, neque caseum gustari.

g Persicæ verò Dianæ boue.] Plutarchus in Lucullo.

h Persæ quoque equum Marti.] Herodotus lib. 1. & Ouidius, vt diximus suprà in verbo, Et Marti. Arnobius autem lib. 4. aduersus Gentes tradit Marti à Caribus canes, & à Scythis asinos immolari.

i Carmani asinum.] Strabo lib. 15. Vide num hi sint è Scythis, propter ea quæ dixi in præcedenti versicu.

k Lusitani hircum.] Strabo lib. 3. vbi addit captiuos hostes, & equos.

l Latini picum.] Strabo lib. 5. Nonius Marcellus de doctorum indagine, vbi de Picunno loquitur, aliorum autoritate, Plutarchus in Romulo, & proble. c. 20. Et Porphyrion in Horatium.

m Lacedæmonij equum.
n Frequentius canem.]
o Sabelli taurum immolabant.]
} De his vide lib. de animalib.

p Romani equum dexteriorem bigæ.] De his superius.

q Galli cisalpini verrem.] Transalpini dicere debuit ex Pomponio Attellanarum poëta apud Gellium lib. 16. cap. 6. & Macrobium lib. 7. Saturn. c. 9. Mars, inquit, tibi voueo facturum si vnquam rediero bidente verre, &c.

r Ita vt à Phaselitis.] Athenæus lib. 7. ca. 17. non semel autoritate Dorionis in lib. de Piscibus, & Hiropythi in Montibus Colophoniorum & Philostephani lib. de Ciuitatibus, præterea Suidas & Xenodotus in Collectaneis, qui hinc natum adagium scribit Φασηλιτῶν θῦμα.

s Et à Bœotiis copaide.] Idem Athenæus lib. 7. cap. 17. in princip. autoritate Dorionis in lib. de Piscibus.

t Ab aliis thynno.] Idem scribit apud ipsos Bœotios piscatores sub thynnorum piscationem, quo sibi eò fœlicius succederet, Neptuno ex thynnis, quem maximum cepissent immolare consueuisse, eaque sacra a Græcis Thynnea fuisse cognominata. Vide autem hac de re Lexicon Græcum.

v Ad

aliis thynno.[v] Ad Opertanea vero sacra, nigræ gallinæ non videntur puræ.[x] Fuere autem sacra Opertanea, quæ seorsum ab hominum conspectu in operto fiunt. Cereri,[y] Apollini[z] & Baccho capris sacrum fieri decere nonnulli putant:[a] sicut Veioui, quem Apollinem dicunt, ritu Romano capra immolatur.[b] Herculi[c] & Cereri duodecim Calend. Ianuarias, sue, panibus, & mulso sacrum fit: si tamen sus prægnans sit, aliter non habetur pura.[d] Et in Fordicidiis, nisi prægnante boue pontifices litare non solent, qui etiam dies in fastis[e] Ordicalia dicuntur.[f] Lares canum pellibus ideo ornantur, quia domus fidi custodes sunt, & alienis formidolosi, domesticis vero blandi, atque nocturnos strepitus soliciti, sicut canes,[g] qui floribus & sertis, thure & fruge coluntur: quorum ædes in campo Martio ab Aemylio Regillo prætore dicata fuit. In quorum sacris id custoditur, vt libertini sacerdotes sint,[h] qui Augustales dicti, nihilque de sacrificio extra ædes mittatur foras, sed intra domesticos Lares omnia absumant: sicut cum sacrum Vulcano fit,[i] quod Proteruiam dixerunt, nisi victima, & quodcunque superest, igni detur, sacrificium pollui putabant. Domesticis vero Laribus rerum dabantur[k] primitiæ, sæpe etiam[l] porcus, tametsi hostilibus[m] Laribus,

Opertanea sacra.
Baccho.
Veioui.
Herculi.
Fordicidia.
Ordicalia.
Lares.
Sacra Larium.
Proteruia.
Domesticis Laribus.

ANNOTATIONES.

v Ad Opertanea.] Plinius lib.10.c.56.

x Fuere autem sacra Opertanea.] Vt verbum ipsum satis declarat. Et de his Apuleius li.9. Meta. loquens de solemnibus quæ in operto sunt.

y Apollini.] Vt patet ex Homero in duobus locis suprà in verbo, Athenienses. Et lib. 1. Iliad. vbi de ipso Apolline loquens:

αἴκεν πως ἀρνῶν κνίσσης, αἰγῶν τε τελείων
βούλετ' ἀντιάσας, ἡμῖν ἀπὸ λοιγὸν ἀμῦναι. Id est,
Si fortè ouium nidorem caprarumque perfectarum
Vult assecutus, nobis pestem auertere.

Ex quo intelligis & ei quoque oues immolari.

z Et Baccho.] Seruius lib.3. Aen. in eum locum,

- Taurum Neptuno -

a Sicut Veioui.] Gellius lib.5. cap.12. Sed adde & capram Ditis patris propriam esse hostiam: quia semper febriculosa sit, vt Seruius scribit enarrans eum locum Virgilij lib.7. Aeneid.

Tum vero ad vocem celeres, &c.

b Herculi.] Macrobius lib.3. Satur. c.11. in fi.

c Et Cereri.] Macrobius in eod. loco. Plinius lib. 14. Seruius de sue lib.2. Georg. ibi,

Non aliam ob culpam. -

d Et in Fordicidiis.] Varro lib.5. linguæ Latinæ. & Festus Pompeius lib.5.

e Ordicalia.] Varro lib.2. rei rusticæ cap.5. Quæ prægnans est vacca, horda appellatur. Ab eo enim festi dies hordicalia nominantur: quod tunc hordæ boues immolantur.

f Lares.] Ouidius lib.5. Fast.

Et canis ante pedes saxo fabricatus eodem
Stabat, quæ standi cum Lare causa fuit?
Seruat vterque domum, domino quoque fidus vterque est,
Compita grata Deo, compita grata Lari.
Exagitant & Lar, & turba Diania fures,
Peruigilantque Lares, peruigilantque canes.

Plutarchus problem. cap.51. Laribus, quos propriè præsides vocant, canes assistere, & ipsos canum pellibus amiciri, quoniam qui præsides sunt, eos alienis formidulosos esse oportet, vti canes videmus: domesticis verò mites ac mansuetos. Vel quod Lares quidam furiales sunt, & exactores vitæ nostræ, atque operationum speculatores, quibus assidet canis, quem nouimus ad inuestigandum sagacem esse. Et Apuleius in lib. de dæmonio Socratis.

g Qui floribus.] Scilicet Lares ex Plauto in Aulularia in prologo, vbi ita larem familiarem loquentem facit,

Huic filia vna est, ea mihi quotidie
Aut thure, aut vino, aut aliquo semper supplicat,
Dat mihi coronas. - Et alibi in eadem fabula,
Nunc Tusculum emi, & hasce coronas floreas
Hæc imponentur in foco nostro, Lari.

Et Tibullo lib.1. eleg.10. loquente de Laribus,

His placatus erat, seu quis libauerat vuam,
Seu dederat sanctæ spicea serta comæ.

Et Iuuenali saty.9. ad fi.

O parui nostrique Lares, quos thure minuto
Aut farre, & tenui soleo exornare corona.

Et saty.12. *- Laribusque paternis*
Thura dabo, atque omnes violæ iactabo colores.

h Qui Augustales dicti.] De his Tacitus lib.1. 2.3. & 18. Suetonius in Claudio, cap.6. & in Galba, c.8. & alibi de his dictum est.

i Quod Proteruiam dixerunt.] Sacrificium, inquit, apud veteres fuit, quod vocabatur Proteruia: in eo mos erat, vt si quid ex epulis superfuisset, igne consumeretur. Hinc Catonis iocus est. Namque Albidium quendam, qui sua bona comedisset, & nouissime domum, quæ ei reliqua erat, incendio perdidisset, Proteruiam fecisse dicebat, quia quod comedere non potuisset, id combussisset. Simile autem sacrificium in agno Paschali erat ex Moysis legib. ne scilicet quid ex sacris epulis relinqueretur, & si quid reliqui esset, id igni traderetur, vt scribitur Exod. 12. Proteruiæ quoque mentionem facit Ausonius in Mosella,

Capripedes agitat cùm læta Proteruia Panes.

k Primitiæ.] Aristophanis interpres in Σφηξὶν Aristocriti autoritate, suntque qui huc trahunt illud Tibulli lib.1. eleg.1.

Vos quoque fælices quondam, nunc pauperis agri
Custodes fertis munera vestra lares.

l Sæpe etiam porcus.] Quod & iam suprà dictum est ex Horatio lib. ser. 2. saty.3.

m Tametsi hostilibus, &c.] Festus Pomp. li.14.

Gynæcia. quòd ab his hostes arcerentur, sæpe immolauit antiquitas: [n] Gynęciæ Romani pro his qui domi nascuntur, canem immolant: [o] sicut Græci Proserpinæ, [p] & Dianæ Sabæi. Est autem Gynæcia, quam [q] Romani Bonam deam vocant, [r] quæ ex corruptibilibus generationes facit: cui quum res diuina fit, optant nemini bonum euenire qui domi nascatur. *Lupercalia.* [s] In Lupercalibus canem immolari mense Februario, quia lupo canis infensus est, & in expiationibus cane litari legimus, atque [t] ad placandum *Caniculæ sideri.* caniculæ sidus frugibus inimicum, etiam mactari canes: quas, si ruffæ non sunt, puras non putarunt: quod sacrum, canarium augurium nuncupant. *Pro frugibus.* [v] Pro frugibus quoque & pecoribus, vt rubigo auertatur, lactenti catulo sacrum fieri conuenit. [x] Idque Rubigalibus per [y] Quirinalem flaminem sacrum extra vrbem fieri, in quo super exta canis thus & merum infundere mos erat: [z] quos etiam catulos recèns editos, tam in *Marti.* adiicialibus quàm deorum cœnis sæpe adhibuere. [a] Apud Lacedæmonios Marti immolabatur canis. *Bœotij.* [b] Et Bœotiis, cane in duas partes dissecto per medium, iræ expiatio fuit: *Cares.* [c] idem & Caribus, vt exta canis, diis offerre in vsu haberent. [d] Viuas etiam canes cruci affigi, atque inter ædes Iuuentutis & Sumani, singulis annis ansere insidente, deferri vulgo proditum est: quæ crux nisi ex sambuco fieret, sacrum ritè fieri minimè putarunt. *Isidi. Plutoni. Proserpinæ.* [e] Isidi anser propria victima dicata est, [f] Plutoni taurus, Proserpinæ [g] iuuenca, & bos fuluus Auerno. *Auerno. Erebo.* Vlysses vero apud Homerum ariete & oue nigra Erebo sacrificauit. [h] Sed nec sementem administrari, nec oues tondere, nisi

ANNOTATIONES.

n Gynæciæ.] Plutarc.c.52.probl. vbi corruptè legitur Genætæ pro Gynæcia, & iterum c.68.

o Sicut Græci Proserpinæ.] Plutarchus d.c.52. verùm c.68. dicit catulos.

p Et Dianæ Sabæi.] Id accepit ex Ouidio lib.1. Fastor.

Exta canum Triuiæ vidi libare Sabæos.

Nam & Diana dicta est Triuia Varroni, Phurnuto, & aliis. Verùm sunt qui eo loco non Sabæos legunt, sed Saphæos, vt illic videre licet apud Paulum Marsum vnum ex interpretibus Ouidij.

q Romani Bonam Deam vocant.] Vt videbis in nostris legibus Connubialibus, l.10. num.26. incip. Et huc quoque, & præterea apud Plutarchum proble. ca.19. vbi tamen corruptè Flora legitur pro Gynæcia in Latino Codice, vt etiam videre poteris ex Græco Plutarchi Codice.

r Quæ ex corruptibilibus.] Hæc vsque ad versiculum, In lupercalibus, sunt eiusdem Plutarchi proble.c.52.

s In Lupercalibus.] Plutarchus in Romulo, & probl.68. & c.111. in fi.

t Atque ad placandum.] Festus Pompeius li.3. vbi de Catularia porta loquitur, & lib.16. vbi de Rutulis canibus loquitur autoritate Atteij Capitonis.

v Pro frugibus quoque.] Columella lib.10. rei rusticæ,

Hinc mala rubigo virides ne torreat herbas,
Sanguine lactantis catuli placatur & extis.

x Idque Rubigalibus.] De his Plinius lib. 18. cap.29.

y Per Quirinalem flaminem.] Totum id depromptum est ex Ouidio lib. 4. Fastor. non longè à fine.

Flamen in antiquæ lucum Rubiginis ibat,
Exta canis flammis, exta daturus ouis.

Et cætera quæ multis versibus sequuntur. Ex quibus hos non prætermittendos duximus ad hunc locum maximè pertinentes;

Dixerat, à dextra villis mantile solutis,
Cumque meri patera thuris acerra fuit.
Thura focis, vinumque dedit, fibrasque bidentis
Turpiaque obscœna vidimus exta canis.

Eiusque rei causam reddit versibus sequentibus, vt inibi videre poteris.

z Quos etiam catulos.] Plinius lib. 29. cap. 4. pòst princ.

a Apud Lacedæmonios.] Pausanias in Laconicis, Plutarchus probl.c.111. ante fi.

b Et Bœotiis.] Plutarchus ibid.

c Idem & Caribus.] Arnobius contra Gentes, lib.4. & Hesichius, hincque natum adagium καρικὸν θῦμα. Caricum sacrificium, de quo Erasmus Chil.3.cent.2.c.31.

d Viuas etiam canes.] Id vsque ad clausulam, Isidi anser, est Plinij lib.29.c.4. in prin.

e Isidi anser.] Id suprà dictum est eo.c. in verbo, Isidi anser.

f Plutoni taurus.] Horatius Car. lib.2. Ode 14.

Non si trecenis quotquot eunt dies,
Amice places illacrymabilem
Plutona tauris. -

g Proserpinæ iuuenca] Et ea quidem sterili ex Virgilio lib.6. Aeneid.

- Sterilemque tibi Proserpina vaccam
Et nigra. -

Vt etiam dicetur infrà lib.4.c.17.

h Sed nec sementem.] Columella lib.2. ca.22. Sed ne sementem quidem administrare, nisi prius catulo feceris, nec fœnum secare, aut vincire, aut vehere. Ac ne vindemiam quidem cogi per religiones pontificum feriis licet: nec oues tondere, nisi catulo feceris. Ex quo loco apertè vides Alexandrum hunc locum accepisse: & catulo facere pro catulitione intelligere, sed vereor ne is deceptus sit.

Quid

catulitio prius fieret, vllo modo licuit. [i] Vinum in sacris Cereris adhibere nefas est. *Sacra absque vino.* [k] Primitias vero frugum Cereri, [l] vinum vero nouum Baccho dare conuenit: quibus vesci, priusquam sacerdotes illa libassent, minime fas erat. [m] In sacris deæ Ruminæ *Rumina.* inferre vinum, expiatione dignum fuit: quippe illi sacrum facientes, hostiæ lac, non vinum inspargebant. [n] Et in sacris Floræ, quam Bonam deam nuncupant, cum vinum *Flora.* libant, lac fuisse dicunt. [o] Vestæ quoque non vino, sed de Numicio flumine libatur, *Vesta.* [p] quibus diebus mense Iunio molæ frumentariæ & asini sertis & pane coronantur: [q] ad cuius templum iuxta forũ nisi nudo pede accedere non conuenit: [r] sicut in ædem Dianæ apud Cretenses, quam Britomartem nominant. Proditúmque memoriæ est, [s] Romulum nunquam vino in sacris, sed lacte libasse. [t] Athenienses quoque Mnemosynæ, Auroræ, Soli, Lunæ & Vraniæ, non vino, sed aqua melle diluta sacrificant. *Qualia vina libabantur diis.* Vino vero in sacris vina libare diis necessum erat, [v] ex Græca & imputata vite, seu

ANNOTATIONES.

Quid enim catulitio sit declarat Plinius lib.16.c.25. Catulitionem, inquit, rustici vocant gestiente natura semina accipere, eoque animam inferente omnibus satis. Nam & catulire propriè dicitur de canibus venerem expetentibus. Varro de illis loquens lib. 2. de re rustica, cap.9. De fœtura, principium admittendi faciunt veris principio: tunc enim dicuntur catulire, id est, vt ille subdit, ostendere se velle maritari, quòd & ad cætera bruta trahitur. Nam Laberius catulientem lupam, id est, coitus appetentem dicit. Catulo autem facere plerique omnes intelligunt pro sacrificare caniculæ.

i Vinum in sacris Cereris.] Plautus in Aulularia,

STA. Cererin' Strobile has facturi nuptias?
STRO. Qui? STA. quia temeti nihil allatũ intelligo.

Macrobius lib.3. Saturn. cap.11. in prin. facit alium sciscitantem, quòd cum Cereri vino libari omnibus vetitum sit ex sententia Plauti, vbi suprà, quem ille citat. cur Virgilius scripserit lib.1. Georg.

Cui tu lacte fauos, & miti dilue Baccho.

Cui rei ita respondet in fi. eiusdem cap. Poëta, inquit, sciens Cereri mulso libari, adiecit, miti Baccho dilue, mitescere scilicet vinum dicens, cùm mulsum cœperit fieri. Nam mite vinum hîc ita dixit, vt alibi (lib. scilicet 4. eiusdem operis) ait domitum,

Et durum Bacchi domitura saporem.

Verùm Seruius enarrans eum locum,

Cui tu lacte fauos. -

Aliter id diluit, Cui, inquit, tu liba de lacte, melle & vino. Nam superfluum est quod quidam dicunt contra religionem dixisse Virgilium, licere Cereri de vino sacrificari, pontificales namque hoc non vetant libri. Subditque, illud Plauti non esse ei loco contrarium: nam aliud est sacrificium, aliud nuptias Cereri celebrare, in quibus reuera vinum adhibere nefas erat, quæ Orci nuptiæ dicebantur, quas præsentia sui pontifices ingenti solemnitate celebrabant. Alij, vt subiicit, hũc locum aliter accipiunt, vt miti Baccho sit datiui casus, & duo numina intelligamus Liberi & Cereris: nam suprà quoque ait, Imprimis venerare deos, vt sit sensus, Cui Cereri, & miti Baccho fauos lacte dilue, id est, eis sacrifica melle & vino permixtis.

k Primitias verò frugum Cereri.] Ouidius lib.10. Metam.

Festa piæ Cereris celebrabant annua matres,
Illa quibus niuea velata corpora Veste
Primitias frugum dant. - Et lib.2. Fastor.
Farra tamen veteres iaciebant, farra metebant,
Primitias Cereri farra resecta dabant.

Et Calphurnius eclog.4.

Ille dat, vt primas Cereri dare cultor aristas
Possit. -

Et è Græcis Theocritus Idyll.7.

- ἦ ῥ᾽ ἑταῖροι
ἀνέρες ἐν πέπλῳ δαμάτερι δαῖτα τελεῦντι
ὄλβω ἀπαρχόμενοι. -

l Vinum verò nouum Baccho.] Plinius lib.18.cap.2.

m In sacris deæ Ruminæ.] Varro rei rusticæ lib.2. cap.11. vbi eam deam Rumam vocat, & Plutarchus proble.c.57. qui Ruminam illam appellat.

n Et in sacris Floræ.] Id vtique accepit ex Latino Plutarchi codice problem. cap.19. sed ibi non Floræ vertendum erat, sed potius Gynetiæ ex Græco codice, vt diximus suprà, adhibe tamen Græcum textum.

o Vestæ quoque non vino, sed de Numico flumine.] Seruius lib.7. Aeneid. in eum locum,

Hæc fontis stagna Numici. -

Verùm Iuuenalis saty.6.

Quædam de numero Latinarum ac nominis alti,
Cum farre & vino Ianum Vestamq; rogabat.

p Quibus diebus.] Ouidius lib.6. Fasto.

Ecce coronatis panis dependet asellis,
Et velant scabras florida serta molas.

q Ad cuius templum.] Scilicet Vestæ.

r Sicut in ædem Dianæ.] Solinus cap.17. Cretes, inquit, Dianam religiosissimè colunt, βριτόμαρτην gentiliter nominantes, quod sermone nostro sonat virginem dulcem. Aedem numinis præterquam nudus vestigia nullus licitè ingreditur. ibi vide interpretes. Strabo item lib. 10. Diodorus Siculus lib.6.c.15. Pausanias li.9. Phauorinus testimonio Callimachi. ἐλλάφονον βριτόμαρτην εὐσκοπτον.

s Romulum.] Plinius lib.14. cap.12. Plutarchus in eius vita.

t Athenienses.] Sed his adde Nephalia Bacchi sacra memorata Plutarcho in præceptis bonæ valetudinis, vbi scribit ea sic appellata à sobrietate, quòd in his vinum bibere nefas esset.

v Ex Græca.] Hæc omnia vsque ad vers. Thasiis,

fulmine tacta, aut quæ vulneratis pedibus calcata, vel immunditie polluta fuerat, aut iuxta quam homo laqueo pependerat, quæque circuncisis vinaceis profluxerat, vina libare diis, infaustum erat. [x] Thasiis vero, nisi vino libaneo odore thuris diis prohibabatur, & in Asopo in [y] æde Eumenidum nisi mulso libare, & pro coronis floribus vti permissum. [z] Victimæ maiores dum immolantur, auratis cornibus procedunt: [a] minores, coronatæ offeruntur. Est quoque obseruatum, vt si cum vinum hostiæ [b] fundendum foret, potius molam aut fruges in caput spargerent ordine præpostero: [c] aut si cùm hostia ad aras ducitur, vehementius fuisset reluctata, ostendissetque se inuitam altaribus admoueri, vel ab ara aufugisset, [d] vel percussa mugitum dedisset, [e] aut in aliam corporis partem quàm oporteret, cecidisset, piaculare sacrum & triste auspicium faceret, quasi inuitis diis offerri videretur. In qua re animaduertere licet, apud [f] Hermonienses boues præferoces facili ductu à ministra sacrorũ peruetusta muliere, sponte ad sacrificium duci & immolari. Iones tamen contra instituta moresque sacrorum, tunc maxime hostiam litare, & diis gratam fieri putabant, cum inter immolandum taurus mugitus daret. [g] Funestamque familiam, aut hominem funere pollu-

Thasij. Eumenides. Maiores & minores victimæ. Signa tristis auspicij. Hermionenses. Iones.

ANNOTATIONES.

sunt Plinij lib.14. cap.19. Sed huic, quod de imputata vite dicitur, addas quod Seruius in Virgilium eclog.2.ad fin. scribit, quod qui de vino ex vite imputata sacrificabant furore corripiebantur.

x Thasiis verò.] Plinius eo.lib.14.c.18.

y In æde Eumenidum.] Pausanias li.2. Et templum, inquit, Dearum quas Sicyonij Eumenides appellant. His singulis annis vnum diem festum agunt, & grauidas oues sacrificant libamine mulso, & floribus coronatum loco vti consueuerunt. Sophocles autem in Oedipo Epicolono. Id sacrum Eumenidibus fieri tradit, vt manus ac digitos ex aqua profluente ablueret qui sacra facturus erat, & in cratere assato ouis nouellæ vellere obtecto, aquã mellitam ad choas & libamina reponeret, quæ prima aurora sobriis humi ter fundebat, terq; insuper nouem ramos oliuæ ibi deponeret, tũ demum preces verbis conceptis ipsis Eumenidibus effunderet.

z Victimæ maiores.] Plinius lib.33. c.3. in prin. Deorum verò honori in sacris nihil aliud excogitatum est, quàm vt auratis cornibus hostiæ maiores duntaxat immolarentur. & Athenæus lib.9. Hincque illud Iuuenalis saty.6.

Et auratam Iunoni cæde iuuencam.

Vbi vide interpretes. Et Martialis lib.9. epig.43. ad Apollinem,

Felix tunc ego debitorq; voti,
Casurum tibi rusticas ad aras,
Ducam cornibus aureis iuuencam.

Macrobius lib.3.Satur.c.5. Hucque etiam spectat illud Virgilij lib.9.Aeneid.

Et statuam ante aras aurata fronte iuuencum.

Vbi Donatus, Consuetudo, inquit, permansit, vt vacca & taurus auratis fronte & cornibus Ioui Capitolino mactentur. Seruius autem, ita enim, ait, ornari consueuerat.

a Minores, coronatæ.] Ex quo & illud eiusdem Iuuenalis saty.13.

Quæq; coronata lustrari debeat agna.

Vbi vide interpretes. Semper autem victimæ coronari solebant, vt dicit Plinius lib.16.c.4.

b Fundendum foret.] Quod quomodo faciendum erat, videbis inferius lib.4.c.17.

c Aut si cùm hostia.] Hæc vsque ad vers. Vel percussa, sunt Liuij 3.Decad. lib.1. ad finem. Plinij lib.18. cap.45. Suetonij in Galba, cap. 18. Cornelij Taciti lib.19. cuius hæc verba sunt: Accessit dirum omen, profugus altaribus taurus disiecto sacrificij apparatu, longè quam vbi feriri hostias mos est, confossus. Festus Pompeius lib.14. vbi de piacularibus auspiciis loquitur. Seruius enarrans illud Virgilij lib.9. Aeneid.

Et statuam ante aras.

Quoties, inquit, victima reluctabatur, ostendebat se improbari. Lucanus,

- Discussa fugit ab ara
-Taurus.

Et vide infrà lib.4.c.17.

d Vel percussa mugitum dedisset.] Virgilius lib.2.Aeneid.

Qualis mugitus fugit cùm saucius aram
Taurus. -

Vbi vide Seruium. & Ouidius lib.7.Meta.

- Mugitus victima diros
Edidit. -

Vide item Senecam in Hercule Oetæo 7. 12. & Festum Pompeium loco nuper citato.

e Aut in aliam.] Festus Pompeius in eod. loco.

f Apud Hermionenses.] Aristocles poëta in epigrammate tradit quòd in sacrificio Chthoniæ Hermionensis, à vetula imbecilli ad arã ex armento bos immolandus cornibus adducebatur, quem quidem bouem decem quantumuis robusti ac fortes viri attrahere non poterant, & idem repetit Aelianus lib.de Animalibus 11.ca.4. ex Aristocle, cuius & ipse carmen in eam rem adscribit. Sed inter cætera vide hac de re Pausaniam lib.2.

g Funestamque familiam.] Liuius 1. Decadis lib.2. non longe à princip. Nondum dedicata erat in Capitolio Iouis ædes, Valerius Horatiusque Conss. sortiti vter dedicaret: Horatio sorte euenit, Aegriùs quàm dignum erat tulere Valerij necessarij dedicationem tam inclyti templi Horatio dari: Id omnibus modis impedire conati, postea quam alia frustra erant tentata, postem iam tenenti consuli fœdum inter precationem deûm nuncium incutiunt,

tum, nec ædes deorum dedicare, nec publica sacra facere posse liquet, nisi in Lemuralibus & Parentalibus: in quibus inferis diis dare inferias vsus obtinuit: quo tẽpore ædes deorum clausæ iacent. [h] In Lemuralibus fabam noctu iacere vsurpatum est, Lemures se ex domo eiicere clamantes: quam nigram esse conuenit: ipsámque lotis [i] manibus, & pede nudo per ora versare, & post terga reiicere, ærísque tinnitũ facere, vtque Lemures fabis redempti, domo abirent, nouies orare. [k] Idque Maio mense tribus noctibus fieri, donec solutis religione animis, manes expiatos ducerent. In Parentalibus assumere fabas vsus obtinuit,[l] sicut in peruigiliis cicer.[m] Ac ferales cœnas lentéique & offas ad sepulchra illorum ferre, quibus parentare ius erat: quæ etiam [n] Feralia à ferendis epulis dicta sunt, quas in defunctorum sepulchris super nudam silicem apponebant.[o] Notatumque fuit in omnibus sacris fœminini generis victimas esse potiores: itaque si per marem litari nõ poterat, fœmina succidanea dabatur, non econtrà. Nam si per fœminam hostiam minime perlitatum foret, succidaneam adhiberi non licebat: [p] Apud Aegyptios secus, quibus fœminam hostiam immolare est habitum nefas.[q] barbaris quoque circa montem Caucasum, & apud Derbices Persicam gentem, fœmininum animal victimam dare, aut eius carnibus vesci, sub graui documento vetabatur.[r] Si tamen primis hostiis non litassent, aut si primum negligentia vel casu non recte initum aut curatum sacrum foret, illas denuo augeri & sæpius ad expianda numina permittitur, donec rite perlitatum animaduerterent. Illud [s] quoque non omittendum, consueuisse Romanos pro rebus quas cito expediri cuperent, ætate grandioribus hostiis: vbi vero rem augere vellent & produci, iuniori victima sacrificare.[t] Vnamque hostiam nunquam duobus diis aut incertis, sed certo numini

Lemuralia. *Parentalia.* *Cœna ferales.* *Fœminini generis victima potiores.* *Aegyptij.* *Romanorum mos.*

ANNOTATIONES.

curiunt, mortuum eius filium esse funestáque familia cum templum dedicare non posse. Num crediderit factum, an tantùm animo roboris fuerit, nec traditur certum, nec interpretatio est facilis. Nihil aliud ad eum nuncium à proposito auersus, quàm vt cadauer efferri iuberet tenens postem, precationem peragit, templúmque dedicat. Hincque illud Virgilij lib.11. Aeneid. in princ.

Aeneas quanquam socijs dare tempus humandi
Præcipitant curæ, turbatáq; funere mens est,
Vota deûm primò victor soluebat Eoo.

Quo in loco Seruius, Consuetudo, inquit, Romana fuit, vt polluti funere minime sacrificarent, si tamen contingeret, vt vno eodémque tempore & funestaretur quis, & cogeretur operam dare sacrificiis, laborabat, vt antè sacra compleret quàm funus agnosceret. Subditque illud exemplum Horatij Pululli suprà citatum. Et tandem subiungit, Secundum quem ritum Aeneas hic inducitur ante operam dare sacrificiis, & sic ad sociorum & Pallantis sepulturam reuerti.

h In Lemuralibus fabam.] Idem Gyraldus de Diis Gentium syntag. 17. nullo quoque autore citato, sed hæc sunt Varronis de vita populi Romani lib.1. apud Nonium Marcellum loquentem de Lemuralibus, Quibus, ait, temporibus in sacris fabam iactant, noctu, & dicunt se Lemures domo extra ianuam eiicere. Et Festi Pompeij lib. 6. Faba, ait, Lemuralibus iacitur laruis, & parentalibus adhibetur sacrificiis, & in flore eius luctus literæ apparere videntur. Ante illum Plinius lib.18. cap.12. Mortuorum, inquit, animæ in ea sunt, qua de causa parentando vtique assumitur. Et paulò post, In flore eius literæ lugubres reperiuntur. Ex Poëtis autem Ouidius lib.2. Fast. de his loquens,

Tum cantata tenet cum plumbo licia fusco,
Et septem nigras versat in ore fabas.

i Ipsámque lotis manibus.] Idem Gyraldus vbi suprà.

k Idque Maio mense.] Idem quoque Gyraldus ibi, sed id est Porphyrionis interpretis Horatij lib. epist.2. epist.2. ad fi.

l In peruigiliis cicer.] Idem Gyraldus in eo loco. Est autem Plinij lib.18. c.12. ante fi.

m Ac ferales cœnas.] Vide suprà hoc lib. eod. cap.7.

n Feralia à ferendis epulis.] Varro de ling. Lat. lib.5. Ouidius lib.1. Fast.

Hanc quia iusta ferunt, dixere feralia lucem,
Vltima placandis manibus ista dies.

Festus Pompeius lib.6.

o Notatumque fuit.] Hæc vsque ad clausulam, Apud Aegyptios, sunt Seruij in lib. 8. Aeneid. in hunc locum,

Et cæsa iungebant fœdera porca.

p Apud Aegyptios.] Herodotus lib.2.

q Barbaris quoque.] Et hæc sunt Strabonis li.11.

r Si tamen primis hostiis.] Tullius lib. 2. de Diuinatione, Suetonius in Cæsare cap.81. & in Augusto, cap.97. Seruius lib.2. aliàs 3. Aeneid. in eum locum,

Rursum in secessu. -

Et late diximus in nostris Commentariis, ad l. boues. §. hoc sermone. ff. de verb. sig.

s Illud quoque &c.] Idẽ Gyraldus de Diis Gentium, syntag.17. sed id Seruij est lib.12. Aen. in eum locum, *Setigeræ fætum suis.* -

t Vnam hostiam.] Liuius 3. Dec. lib.7.

immolare, [v] superísque impares, inferis vero pares. Quotiésque [x] aliquid inuentu rarum aut difficile sacrificio adhiberi oporteret, illud cera vel pane effictum apponere satis, simulacráque eiusmodi ficta & cõmentitia, ac si ipsa res repræsentaretur, eandem vim vigorémque habuisse: id quod à Græcis obseruatum comperimus. Cum enim [y] Cyziceni nigram bouem Palladi quotannis immolarent, & pressi obsidione, bouem comparare nequirent, ex frumento illam effinxere, eóque pacto persoluto voto, numen expiarunt. [z] Athenienses quoque in festis Iouis Milichij, quæ Dialia vocant, ex-

Victima fictitia.

Thucydides lib. 1.

ANNOTATIONES.

v Superisque.] Idem Gyraldus syntag. 17. nullo item autore citato, sed id Seruij est enarrantis illud Virgilij eclog. 8.

Numero Deus impare gaudet.

Et lib. 3. Aeneid. in eum locum,

Et geminas, causam lachrimis, sacrauerat aras.

Et lib. 6. ibi,

Idem ter socios pura circuntulit unda.

Solinus autem c. 3. tradit propter dies impares Diis superis Ianuarium dicari, & propter pares Februarium, quasi abominosum Diis inferis deputari, vbi vide interpretes.

x Quoties aliquid inuentu rarum.] Seruius lib. 2. Aeneid. in eum locum,

Sanguine placastis ventos & virgine cæsa.

Non verè, inquit, sed vt videbatur, nam vt paulò ante dixerat, Iphigenia, quæ immolanda venerat, numinis miseratione subrepta est, & cerua supposita. Ex quo illud Ouidij lib. 1. Fast.

Quod semel est triplici pro virgine cæsa Dianæ
Nunc quoq; pro nulla virgine cerua datur.

Illudque item Martialis lib. 3. epig. 49.

Suppositam fama est quondam pro virgine ceruam,
At nunc pro puero mentula supposita est.

Subditque Seruius, vt ad eum redeamus ad ea quæ nuper ex eo adduximus, quòd simulatio in sacris pro veris accipitur. Vnde cùm de animalibus quæ difficile inueniuntur, est sacrificandum, de pane vel cera fiunt, & pro veris accipiuntur. In idque etiam refert illud eiusdem Virgilij lib. 4. Aeneid.

Sparserat & latices simulatos fontis Auerni.

Quo etiam in loco idem Seruius annotauit, qui & ipse in priori loco, subdit quòd in templo Isidis aqua sparsa esse dicebatur. Cui & tu adde illud Virgilij (si eius sit) in Priapeis,

Lætus Aristagoras natis bene villicus vuis,
De cera facta dat tibi poma Deus.
At tu sacrati content s imagine pomi,
Fac veros fructus ille, Priape, ferat.

Festus Pompeius lib. 3. scribit quòd si aliquando cerua immolari deberet, si nulla inueniri poterat, eius loco ouem immolabant, quæ ideo ceruaria dicebatur, Suidas autem tradit, quòd cùm rustici quidam Herculi bouem essent immolaturi, isque rupto fune profugisset, nihilque esset quo res sacra fieret, malum suppositis quatuor ramis, pro pedibus, & duobus loco cornuum, bouem vtcumque imitati sunt, idque ridiculum fictitiumque simulachrum pro victima obtulerunt. Vnde natum sit adagium μήλιος ἡρακλῆς, id est, pecuarius Hercules. Cuius etiã ex Apollodoro Xenodotus in Collectaneis meminit, sed eam historiam paulò aliter recensuit Pollux lib. Onomasticon 1. cap. 1. sub hoc tit. περὶ τῶν προσαγομένων ἱερείων, hoc quidem sensu. Circa Bœotiam μῆλα Herculi sacrificant (non autem vt poetæ per μῆλα oues, sed fructus arboris) hac de causa. Stata quædam erat publica ipsius Dei solemnitas, instabátque sacrificandi tempus, victima autem aries erat, quem adducebant, qui cùm serius adduceretur ob id quod Asopus fluuius ita repentinis exundationibus excreuisset, vt transiri non posset, pueri qui sacris intererant, nihilominus sacrificij ritum peregerunt: maturum enim malum accipientes, quatuor stipulas vice pedum subdiderunt, & alias duas vice cornuum apposuerunt, nec Herculi ingratam fuisse victimam. Proptereáque mansisse apud Thebanos, Bœotiósque hunc sacrificandi ritum. Húcque pertinet alia Herculis historia. Nam cùm olim in Italia Saturno homines sacrificarent, Hercules ex Hispania rediens, primus cum ritum reuocauit, & ne quasi patrio ritu neglecto, superstitione incolæ turbarentur, simulachra pro viuis hominibus, quos antè in Tyberim à põte Miluio, aut vt alij dicunt Sublicio, proiiciebant, hostiarũ modo ornata in Tyberim proiicere docuit, quæ res quoque à Romanis idibus Maiis fieri cepta est. Cuius rei testes sunt Dionysius Halicarn. lib. 1. Plutarchus probl. Macrobius Saturn. lib. 1. ca. 7. Eusebius præparationis Euangelicæ lib. 4. Lactantius lib. 1. ca. 21. qui & in id citat Ouidium lib. 5. Fast.

Tum quoque priscorum virgo simulachra virorum,
Mittere roboreo scirpea ponte solet.

Et cætera quæ sequuntur multis versibus.

y Cum enim Cyziceni.] Appianus in Mitridatico de vrbe Cyzico loquens: Dicitur (inquit Græcè, sed in hunc sensum) ea vrbs dotalis esse, & à Ioue Palladi filiæ attributa, quam Cyziceni summo honore præ cæteris Diis venerantur. Solemnibus itaque instantibus, in quibus bouem nigram sacrificare mos fuit, cùm ea carerent, ex frumento sacrificia fecerunt. Sed continuò subdit: Interim bos nigra è pelago ad eos occurrit, quæ claustra aditus ingressa & in vrbem delata, vltro in templum venit, ibique ad altare constitit, quam Cyziceni summa spe Deæ immolarunt.

z Athenienses quoque.] Thucydides lib. 1. belli Pelopõnesiaci, quo loco de Cylone Atheniensi loquitur, vt à Valla translatus est in hæc verba, Siquidem sunt apud Athenienses Dialia, maximus dies festus, quæ Iouis Milichij vocantur, extra vrbem, vbi totius populi conuentu plerique non veras victimas immolant, sed cõmode assimulatas. Quamquam in antiquo Græco Thucydidis codice ita legatur, ἐν ᾗ πανδημεὶ θύουσι πολλοὶ οὐχ ἱερεῖα μόνον, ἀλλὰ καὶ θύματα ἐπιχώρια. id est, in quo totius populi celebritate multi non victimas tantùm sacrificant, sed

tra vrbem sæpe non veras victimas, sed commode effictas obtulere. [a] Vtque si pro infantibus immolandum foret, non grandis, sed minor hostia mactetur. [b] Notatumq; & illud est, in deorum Manium sacris auersa & tristia auspicia, aut dira & nefanda, magis fausta & felicia esse, itaque in his sacri potius est non litare, quàm litare. *Dij manes.*

ANNOTATIONES.

cant, sed & sacrificia sine ludibrio indigenarum. Sed & his adde quòd Pythagoræ in Olymp. βοῦς ὃν λέγε) τίμμα πεποιηκὼς ἐκ... θύσαι, id est, bos quem ex melle & farina confecerat immolatus est, vt à Philostrato in vita Apollonij li.1. post prin. relatum est. Vide item Laërtium.

a Vtque si pro infantibus.] Idem Gyraldus syntag. 17.

b Notatumque & illud est.] Idem quoque Gyraldus ibi.

Quæ origo censorum, quæue potestas, & ex quàm paruis initiis in quantum magnitudinis deuenerit. Cap. XIII.

Censorum [a] origo licet à paruis initiis orta, eò tamen creuit, ad tantúmque fastigium deuenit, vt morum disciplinæque Romanæ, decoris dedecorisque discrimen, vectigaliáque, & publicorum locorum priuatorúmque arbitrium sub illius cura & potestate foret: totiusque reipublicæ circa morum disciplinam supremum ius haberet. Fuere enim M. Geganio Macerio iterum, & T. Quintio Capitolino quintùm consulibus, primi censores suffragiis populi creati Papyrius Semproniúsque, [b] tametsi Seruium Tullium, à quo iura militiæ constituta sunt, primum censorem fuisse nonnulli credant, quòd populum Romanum primus censuisset. [c] Qui magistratus etsi à principio quinquennalis, postea à Mamerco Aemylio dictatore cautum fuit, vt annua & semestris censura foret. Cuius rei causa ipse Aemylius, quòd veterem censuræ statum citra præfinitum minuisset, à proximis censoribus tribu motus, & ærarius factus est. Ad quam licet à principio admitterentur patricij solum, postea [d] P. Philone dictatore alter censorum, [e] deinde Q. Pompeio & Metello consulibus, vterque ex plebe censores creati. [f] Demum eò dignationis venit, vt nisi clari illustrésque, post triumphos & consulatus illam expeterent. Hi ergo censendi populi & lustri faciendi causa ab initio creati, eò processere, vt maximarum minimarúmque rerum, præcipuè † circa morum disciplinã, cognitionem animaduer-

Censores primi.

Censura initio quinquennalis, postea annua.

Censorum munus.

ANNOTATIONES IN CAP. XIII.

a Censorum origo.] Hæc vsque ad clausulam, Tametsi Seruium, sunt Liuij 5. Decad. lib. 4. & autoris libri (quisquis est) cui titulus est, Fenestella de magistratibus.

b Tametsi Seruium Tullium.] Hunc censum primum omnium egisse scribit Liuius 1. Dec. lib. 1. Vide autem Halicarnasseum.

c Qui magistratus.] Hæc vsque ad clausulam, Ad quam licet, sunt Liuij 1. Decad. lib. 4. vbi dicit ipsum Mamercum ob id postea tribu motum, quòd magistratum popu. Romani minuisset. & rursum lib. 9. vbi loquitur de creatione P. Sempronij Tribuni plebis.

d P. Philone dictatore.] Dispeream, nisi hìc Alexander lapsus sit, quod vt intelligas, Liuius 1. Deca. lib. 7. scribit C. Martium Rutilium, primum de plebe dictatorem dictum fuisse. Postea autem eodem lib. tradit eundem qui primus dictator de plebe fuerat, cum Manlio Næuio censorem fuisse creatum. Deinde libro 8. eiusdem Decad. scribit Q. Pub. Philonem Dictatorem legem tulisse, vt alter ex plebe censor crearetur, vides igitur ante eam legem ex plebe Censorem creatum fuisse C. Martium illum Rutilium: sed postea ea lege cautum fuisse, vt alter ex censoribus ex plebe crearetur. De quo & nos dicemus infrà lib. 6. cap. 26. Verùm Lucius Florus epitome Liuij lib. 13. tradit P. Domitium primum ex plebe lustrum condidisse.

e Deinde Q. Pompeio.] Lucius Florus epito. Liuij lib. 59.

f Demum eo dignationis.] Plutarchus in Catone Censorio. Propterea apud Liuium 4. Decad. lib. 2. multis claris viris petentibus Censuram, citati Censores fuere P. Cornelius Scipio Africanus, & P. Aelius Pætus, qui ipsi consules antè fuerant. Scribit tamen Liuius 3. Deca. lib. 7. M. Cornelium Cethegum, & P. Sempronium Tuditanum, qui nondum consules fuerant, Censores creatos fuisse.

† Circa morum disciplinam.] Proprium id munus Censorum fuit ex Liuio 4. Decad. lib. 10. in Oratione Q. Cæcilij Metelli alloquentis Censores. Non obliti sumus Censores vos ab vniuerso populo Ro. moribus nostris præpositos esse, Asconio Pediano in 1. in Verrem act. Plutarcho in vita Pauli Aemylij, & Catonis Censorij, ac proble. cap. 98. & Trebellio Pollione in vita Valeriani, & ante hos, Cicerone in Oratione in Pisonem, & in Oratione pro Aulo Cluentio.

ſionemq́ue haberent.[g] Nam de iuramento cognoſcere, & in periuros animaduertere, [h] epularum ſumptus cohibere,[i] ſenatores legere & cooptare, ſummotis indigniſsimis, & honeſtiſsimis allectis: [k] principem ſenatus conſtituere, immeritoſq́ue propter turpitudinem ſordeſq́; vitæ, ſenatu[l] vel tribu[m] amouere,[n] notiſq́ue & ignominiis[o] afficere, aut[p] in Ceritum tabulas referre, etiam ædilem quæſtoremq́ue, tum illos[q] qui agrum male colerent, aut incurioſe haberent, perditoſq́ue & profuſos nepotes, parúq; honeſtis moribus viuentes, aut[r] verbis inciuilibus loquentes, ærarios facere, cenſoriæ poteſtatis erat. In quo id fuit obſeruatum, vt[s] motis è ſenatu notas aſſcriberent, & demerita notarent, quod lege cenſoria cauebatur, [t] cuius verba aſſcripſi: Cenſores populi ſoboles familiáſque cēſento, pecuniaſq́; vrbis, templa, vias, ærarium, vectigalia tuen-

ANNOTATIONES.

g Nam de iuramento.] Gellius lib.7.c.18.

h Epularum ſumptus cohibere.] Plinius lib. 14.cap.item 14. Valerius Maximus lib.2. cap.4. vbi ſcribit M. Antonium, & L. Flaccum Cenſores Duronium ſenatu amouiſſe, quòd legem de coërcendis conuiuiorum ſumptibus latam Tribunus plebis abrogaſſet, & C. Fabricius Cenſor ſenatu mouit P. Cornelium Rufinum, quòd in conuiuio habuiſſet decem libras argenti. Vide Ciceronem in Ora. pro Cluentio, & Feneſtellam.

i Senatores legere.] Cicero in Orat. pro Aulo Cluentio. Hoc tu idem facies Cenſor in Senatu legendo. Liuius in d. Oratio. Q. Cæcilij Metelli, vno conſilio legam ſenatum, equites recenſeatis, agatis cenſum, luſtrum condatis. Autor eius libri qui vulgò circunfertur nomine Feneſtellæ de Magiſtratibus Rom. cap. 1. & 17. Trebellius Pollio in vita Valeriani. Nam vt alios plurimos omittā, M. Sempronius Sophus, & Valerius Maximus Cenſores cùm ſenatum legerent, 13. ſenatu mouerunt, vt ſcribit Florus epitome Liuij li.18. Et vide infrà in clauſula ſequenti.

k Principem Senatus conſtituere.] Liuius 3. Dec. lib.7. vbi & iterum 9. vbi & 4. Decad. lib. item 4. Vbi Cenſores, inquit, principem ſenatus P. Scipionem conſulem, quem & priores Cenſores legerant, legerunt. & lib.8. eiuſdem Decad. vbi & eundem tertium delegerunt, in qua re notandum ipſos Cenſores potuiſſe alterum ipſorum met Principem ſenatus legere. Nam apud eundē Liuium eiuſdem 4. Decad. lib.10. M. Aemylius Lepidus, & M. Fuluius Nobilior Cenſores ipſum Aemylium Principem ſenatus elegerunt, & 5. Decad. lib. 3. tradit eundem Aemylium tertio à Cenſoribus Principem lectum fuiſſe. Et Lucius Florus epitome Liuij lib. 48. M. (inquit) Aemylius qui Princeps ſenatus ſæpius iam a Cenſoribus erat lectus. Ex quibus intelligis eam dignitatem non fuiſſe perpetuam, ſed in noua quaque cenſura nouum Principem, aut electum, aut continuatum, vt ipſis Cenſoribus videbatur. Sed adde præcedentibus Cenſores in patritios adſciſcere ſolere ex Iulio Capitoli. in M. Antonino Philoſopho, in princip. Auus aſcitus in patritios a Principibus Veſpaſiano, & Tito Cēſoribus.

l Senatu.] Dictum eſt ſuprà in verbo, Senatores. Et præterea videre licet ex Ciceronis Oratione pro Aulo Cluentio, Aſconio Pediano in 1. in Verrem actione. Plutarcho in Catone Cenſorio, vbi illum dicit ſenatu amouiſſe L. Quintium Flaminium, quod & ipſum retulit Valerius Maximus lib.2.c.4. Liuius 4. Decad. lib.9. vbi dicit eum cum collega ſenatu mouiſſe 7. & ex iis Flaminium ipſum. Nec prætermittendum vnum ex aliis multis notatu dignum, C. ſcilicet Fabritium Cenſorem ſenatu mouiſſe P. Cornelium Rufinum ante conſulatu & dictatura functum, ob luxuriæ notam, quòd decem pondo argenti perfecerat, vt ſcribit autor libro de Magiſtratibus Rom. pop. qui Feneſtellæ vulgò tribuitur cap.17. Gellius autem lib. 17. cap. 21. tradit C. Fabritium Luciniū & Q. Aemylium Cenſores, ipſum P. Cornelium Rufinum qui bis conſul & Dictator fuerat, ſenatu mouiſſe quòd argenti facti cœnæ gratia 10. pondo haberet.

m Vel tribu amouere.] Cicero in Oratio. pro Aulo Cluentio. Nam M. Attilius Regulus, & P. Furius Philus Cēſores eos tribu amouere, qui poſt Cannenſem cladem Italia excedere voluerunt, & alios apud Liuium 3. Decad. lib.4.

n Notiſque.] Liuius 4. Decad. lib.9. Patrum memoria inſtitutum fertur, vt Cenſores motis à ſenatu notas adſcriberent.

o Ignominiis afficere.] Id propriū Cenſorum erat, vt ignominiam irrogarent. Cicero lib. 4. de Repub. apud Nonium Marcellum, vbi de ignominia loquitur, Cenſoris, inquit, iudicium nihil ferre damnato, niſi ruborem. Itaque vt omnis ea iudicatio verſatur tantummodo in nomine, animaduerſio illa ignominia eſt. Ex quo ipſe Nonius dicit ignominiam dici quaſi nominis notam.

p Aut in Ceritum tabulas referre.] Gellius lib.16. cap.13. Tabulæ, inquit, Cerites appellatæ in quas Cenſores referri iubebant, quos notæ cauſa ſuffragiis priuabant. Et vide infrà.

q Qui agrum malè colerent.] Plinius lib. 18. cap.3. non longè à princ. Agrum, inquit, malè colere Cenſorium probrum iudicabatur. Gellius lib. 4. cap. 12. Si quis agrum ſuum paſſus fuerat ſordeſcere, eúmque indiligenter curabat, ac neque arauerat, neque purgauerat, ſiue quis arborem ſuam vineámque habuerat derelictui, non is ſine pœna fuit, ſed erat opus Cenſorum, Cenſoréſque ærarium faciebant. Sed hic adde Cenſoriam caſtigationem fuiſſe minùs arare quàm verrere, ex ipſo Plinio eod. lib.18. c.6. poſt prin.

r Aut verbis inciuilibus.] Gellius lib. 4. ca.20. autor illius lib. de Magiſtratibus Romanis.

s Vt motis è ſenatu.] Suprà in verbo, Senatu.

t Cuius verba.] Ex Cicerone lib.3. de Legibus.

v Pecu

to: populique partes in tribus distribuunto, & [v] pecunias in ciuitatis ordines partiunto, equitum peditumque prolem distribuunto, cœlibes esse prohibento, mores populi regunto, probrum in senatu ne relinquunto: bini sunto, magistratū quinquennium habento, reliqui magistratus annui sunto, eaque potestas semper esto. Et infrà: Referebant enim censores in [x] Ceritum tabulas illos quos ignominiæ causa suffragiis priuabant: qui quidem [y] censores ciues sic notabant, vt qui senator esset, ob crimen eiiceretur senatu: qui eques, equum publicum venderet: qui vero plebeius, in Ceritum tabulas referretur. [z] Obseruatumque, vt quem censores senatu amouerent, nota quoq; & ignominia perstringerent: eaq; quæ ad publicam disciplinam pertinerent, lege edita statuerat. [a] Deniq; eò dignationis venere, vt omnium magistratuū principem locū tenerent: ad eamq; [b] nisi viri consulares & maximis functi honoribus, admitterentur nulli. Quinetiam vitam singulorum & [c] mores inquirere, [d] exceptisque consulibus, præfecto vrbis, rege sacrorū & Vestalibus virginibus, circa disciplinam morum in omnes magistratus censere & animaduertere poterant. Quæ censura apud Siculos quoque magni nominis fuit: nam quum omnes Siculi ex censu tributa conferant, omnis potestas æstimationis faciundæ censori permittitur. Hanc etiam institutionem [e] Carthaginensibus fuisse accepimus, vt illi præfectū morum & vitæ magistrū habeant: quem ferunt in Hamilcarem animaduertisse: congressumq; cum Hasdrubale tunc in primo flore ætatis vetuisse, quia multi obloquebantur, quòd parum integra fama essent. [f] Apud Argos verò, si quis in re quærenda negligens foret & remissus, aut si desidiosum & segnem viderent, rationem vnde victum quæreret, apud magistrum qui loco censoris erat, reddere cogebatur. [g] quod Areopagitæ Athenis sæpe exequuti sunt, vt quid quisquis Atheniensium ageret, & quo quæstu viueret, magna cura inquirerent. [h] A Nabathæis seruatum legimus, vt negligens & remissus, qui opes paternas minuisset, pœna mulctaretur: cui verò res esset auctior, daretur præmio. Id quod [i] Draconis lege cauebatur, vt qui ocij damnatus esset, capite lueret. [k] Amasis quoque Aegypti Rex, inter cætera constitúta, præcipua lege cauit, vt vitæ rationem prætor à quocunque exquirat, vt si quis turpi quæstu viueret, velut facinorosus noxam lueret. [l] Quam legem Solon imitatus fertur, præcipuè cauendo, vt qui malis

Censores in quos magistratus censebant.

Siculi.

Carthaginenses.

Argi.

Negligens mulctatus.

ANNOTATIONES.

v Pecunias in ciuitatis ordines.] Lege, pecunias, ætates, ordines partiunto, ex Cicerone vbi suprà.

x In Ceritum tabulas.] Suprà in verbo, Aut in Ceritum tabulas.

y Qui quidem censores.] Id totum vsque ad clausul. Obseruatúmque, est Asconij in 1. in Verrem actione. nisi quòd ibi scribitur, equum publicum perderet, quod hîc dicitur venderet, verùm etiam venderet dicit Liuius 3. Decad. lib. 9. item 5. Dec. lib. 5.

z Obseruatumque.] Vide suprà in verbo, Notisq;.

a Denique eò dignationis.] Plutarchus in Catone Censorio, & in T. Q. Flaminio.

b Nisi viri consulares.] Dictum est suprà in verbo, Demum eo dignationis.

c Mores inquirere.] Suprà in verbo, Circa morum disciplinam.

d Exceptisque consulibus.] Hæc vsque ad clausulam, Quæ censura, sunt Trebellij Pollionis in vita Valeriani. vbi tamen non simpliciter de Consulibus, sed de Consulibus ordinariis, nec item simpliciter de Vestalibus, sed de maxima virgine Vestalium.

e Carthaginensibus.] Id vsque ad clausulam, Apud Argos, est Probi Aemylij in vita Hamilcaris.

f Apud Argos.] Vide in nostris Repertoriis in verbo, Ocium.

g Quod Areopagitæ Athenis.] Valerius Maximus lib. 2. cap. 1. Laërtius autem in Solone tradit ipsum Solonem hanc inter alias legem edidisse. Vt eum, qui sectatur ocium omnibus accusare volentibus ius esset, vt scribit Plutarchus in vita illius. Subdit tamen Lysiam in Oratione, quam contra Niciam scripsit, Draconem eam legem scripsisse, Solonem autem tulisse.

h A Nabathæis.] Strabo lib. 16.

i Draconis lege.] Plutarchus in Solone.

k Amasis.] Herodotus in Euterpe. Diodorus autem Siculus li. 2. c. 3. tradit Aegyptios omnes ex lege, scripta sua nomina ad prætides regionum, & simul quo exercitio viuerent, deferre debere: qua in re si quis mentiretur, aut si iniusto quæstu viueret, in mortis pœnam incidebat, subditque eam legem à Solone, cùm ad Aegyptios penetrasset, ad Athenienses traductam fuisse.

l Quam legem Solon.] Herodotus & Diodorus vbi suprà, Plutar. autem in Solone tradit Theophrastum scripsisse hanc legem, non Solonis, sed Pisistrati fuisse (vide Diodorum lib. 1. cap. 2.) Sed hic ad

Sacrificuli à Masilsiensibus eiecti. *Lex Camilli de maritandis ordinibus.* *Cœlibatus mulctatus.*

artibus degeret, cuique ocio periret dies, pœna afficeretur. Cuius rei causa [m] Massilienses, vates sacrificulos, qui quæstus causa sacra circunferebant, suis oppidis exegere, ne religionis prætextu ocium sectarentur & luxum. [n] Quinetiam de paupertate, orbitate & [o] cœlibatu quærere, & contumaces plectere, censorum munus erat. [p] Furius Camillus quum censuram ageret, vt exhaustæ ciuitati propter assiduas bellorum clades, ciues suppeterent, legem de maritandis ordinibus tulit, qua inter cætera, pœnis coercuit illos qui viduarum nuptias, quarum viri bello ceciderant, deuitarent. [q] Eos verò qui ad senectutem cœlibes peruenerant, æra pœnæ nomine ad ærarium ferre iussit. Quam legem Q. etiam [r] Metellus Numidicus iterum in censura promulgauit. [s] Aedes quoque sacras, [t] vias, [u] aquæductus, [x] & loca publica facienda locare, aut aquarum fluxus dare & inhibere poterant. [y] Siquidem Cato Censorius aquam publicam, quæ in priuatas domos & hortos deriuabatur, inhibuit, & [z] porrecta in publicum ædificia demolitus fuit. [a] Vectigalia quoque [b] & portoria noua statuere, & vetera exigenda mandare, illaque [c] publicanis & [d] conductoribus

ANNOTATIONES.

hic addes, quod Lucani ocij quoque causas agunt vt Athenienses, vt tradit Nicolaus περὶ ἐθῶν, & ex eo Stobæus Ser. 42. Et Lacedæmonij adeò ocium deuitandum putarunt, vt ne quidem deambulationes illis permitterentur. Cuius testimonium præter alia etiam illud est, quod cùm nunciatum esset eorum Ephoris, eos qui Deceleiam tenebant, deambulationibus pomeridianis vti, miserũt ad eos qui dicerent, Ne deambuletis vt genio indulgeatis potius quàm vt corpus exerceatis. Nam oportere Lacedæmonios non deambulationibus, sed exercitiis bonam valetudinem comparare & tueri, vt est autor Aelianus de varia historia lib.2.

m Massilienses.] Valerius Maximus lib.2.cap.1. Massilia, inquit, omnibus qui per aliquam religionis simulationem alimenta inertiæ quærunt, clausas portas habet, & mendacem & fucosam superstitionem submouendam esse existimans.

n Quinetiam.] Ad Censores Romanos redit.

o Et cœlibatu.] De quo paulò post, sed vide quæ de cœlibatu dicentur infrà lib.4.c.8.

p Furius Camillus.] Plutarchus in vita illius post princ.

q Eos verò qui ad senectutem.] Valerius Maximus lib.2.c.4.

r Metellus Numidicus.] Gellius lib.1.c.6. & L. Florus epit. Liuij lib.59.

s Aedes quoque sacras] Liuius 1.Decad.lib.9. paulò ante fi. vbi loquitur de C. Iunio Censore. & 3.Decad. lib.9. ad fi. vbi de M.Liuio & C. Claudio censoribus loquitur, & 4.Dec.lib.4. & 6. Plutarchus item probl.c.98.

t Vias.] Liuius d.1.Decad. lib.9. ad finem, vbi de Appij Claudij, & C. Plautij censura loquitur, & iterum eod. lib. non multo ante fi. vbi de C. Iunio Bubulco Censore loquitur, & 3.Decad.lib.9. ad fi. & 4. Decad. lib. 8. vbi T. Quintius Flaminius, & M. Claudius Marcellus Censores viam silice sternendam à porta Capena ad templum Martis locauerunt. Et 5.Decad.lib.1. vbi etiam Q. Fuluius Flaccus, & Aulus Posthumius Albinus Censores vias quoque silice sternendas in vrbe, & glarea extra vrbem substruendas margināndásque primi omnium locauerunt, & alia multa quæ inibi videbis.

v Aquæductus.] Liuius eodem illo priori loco. Et vide infra in verbo, De iureiurando. Adde quoque Cloacas ex Dionysio Halicarnass. lib.3.

x Loca publica.] Liuius 3.Decad.lib.7. vbi scribit Cornelium Cethegum, & Sempronium Tuditanum Censores locasse reficienda quæ circa forum incendio consumpta erant, 7. tabernas, macellum, atrium regium. Et lib.9. ad fi. vbi M. Liuius, & C.Claudius Cẽsores multa loca publica facienda locauerunt. Et 4.Decad. lib.8. vbi T. Quintius Flaminius, & M. Claudius substructionem super Aequimelium in Capitolio locauerũt. Et eiusdem lib.10. Q. Aemylius Lepidus, & M. Fuluius Nobilior Censores postulant, vt pecuniæ summa sibi, qua in publica opera vterentur, attribueretur, vectigal annuum decretum est. Et 5.Decad.lib.4. Tiberius Sempronius censor Tabernas coniunctas in publicum emit, basilicámque faciendam curauit, quæ postea Sempronia appellata est.

y Siquidem Cato Censorius.] Plutarchus in vita illius. Et Liuius 4.Decad.lib.9. Aquam, inquit, publicam omnem in priuatum ædificiũ, aut agrum fluentem ademerunt. Loquitur autem de ipso Catone, & L. Valerio eius collega.

z Et porrecta in publicum.] Liuius enim vbi suprà proximè ad ea quę ex eo diximus subdidit. Et quæ in loca publica inædificata, immolitáue priuati habebant, intra dies 30. demoliti sunt.

a Vectigalia quoque.] Liuius 3.Decad.lib.9. ad fin. vbi de M.Liuio, & C. Claudio Censoribus loquens: Vectigal nouum ex Salaria annona statuerunt. Id vectigal commentum alterum ex Censoribus satis credebant populo iratum, quòd iniquo iudicio quondam damnatus esset.

b Et portoria.] Quod satis constat ex l. in lege censoria. ff. de verb. sig.

c Illaque publicanis.] Liuius 4. Decad. lib. 9. Vectigalia summis prætiis vltro tributa infimis locauerunt, quas locationes cùm senatus precibus & lachrymis victus induci, & de integro locari iussisset, Censores edicto submotis ab hasta qui ludificati priorem locationem erant, omnino paululum eadem imminutis preciis locauerunt.

d Et conductoribus.] Apud Liuium 4. Decad.

lib.2

locare non vetabantur, [e] Ea tamen proſcribere, niſi Romæ & accito populo, eiuſque placito & aſſenſu, ac publico præcone conſulto, [f] & niſi Calend. Martiis, quibus vectigalia locantur, cenſori facultas non erat. In quo fuit animaduerſum, [g] poſt Pauli Aemylij triumphum, quem de omni Macedonia habuit Perſe deuicto, vſque ad Hircium & Panſam conſules, populum Romanum vectigalium collatione & tributo vacaſſe. Is enim tantum auri & argenti ex manubiis in ærarium tulit, vt tributorum collationem & onera leuarit. [h] Etiam de ære alieno cognoſcere, cenſoriæ poteſtatis erat. Animaduerſum tamen eſt, de nulla re cenſores quàm [i] de iureiurando ſeuerius iudicare conſueſſe, [k] quodque poſteriores priorum decretis plerunque non ſtetere, ſæpiuſque illa reſciderunt & antiquarunt. Poſt [l] aliquot verò ætates Romani nimiam poteſtatem eſſe rati, mucronem cenſorium multis remediis retuderunt, & ne impunè inſoleſcerent, cenſuræ extenuatis viribus, grauibus edictis coerciti ſunt. [m] Quare P. Clodius in tribunatu plebiſcito ſanxit, ne quem cenſores notarent, niſi antea legitimè accuſatus, & vtriuſque cenſoris iudicio damnatus foret: in tantum, vt Metello cenſori, quod minus iuſtè pœnam irrogaſſet, aqua & igni interdictum fuerit. Diuus [n] verò Claudius, dum cenſuram ageret, nullum niſi ſua voce & ſine patrocinio vitæ rationem reddere paſſus fuit. Clara quoque cenſura fertur [o] Appij Claudij & Claudij Plancij, qui viam Appiam è Roma Bruduſium ſtrauit, & aquam quæ Appia dicta eſt, inuehendam curauit. Tametſi C. [p] Gracchum in tribunatu vias perpurgaſſe, & itinera imperuia muniuiſſe, ſinguliſque miliaribus lapideas columellas ſtatuiſſe, & Scaurum [q] Aemylium vſque Sabatios, [r] M.q; Lepidum, & C. Flaminium in conſulatu

De ære alieno. *De iureiurando.* *Cenſorum poteſtas diminuta.* *Cenſura clari.*

ANNOTATIONES.

lib. 2. non adeò longè à princip. Scipio Africanus & P. Aelius Petus quædam portoria fruenda locauerunt.

e Ea tamen proſcribere, niſi Romæ.] Cicero in 1. Orat. pro l. Agraria. Cenſoribus, ait, vectigalia locare, niſi in conſpectu pop. Ro.

f Et niſi Calendis Martiis.] His enim calend. Martiis penſiones rerum locatarum inferri ſolebāt, vt indicat Scæuola in l. defuncta. in prin. ff. de vſufr. Macrobius autem lib. Saturn. 12. tradit menſe Maio vectigalia locari ſolita, ſed & Idibus quoque Iuniis ex Cicerone in Orat. pro Sex. Roſcio Amerino. Vide item Solinum c. 16.

g Poſt Pauli Aemylij triumphum.] Plutarchus in vita illius. Valerius Max. lib. 4. cap. 3. Plinius lib. 33. c. 3.

h Etiam de ære alieno.] Valerius Max. li. 2. c. 4.

i De iureiurando.] Suprà in verbo, Aquæductus. Sed adde ſuperioribus ſartorum tectorum exigendorum munus quoque proprium Cenſorum fuiſſe ex Cicerone, & Aſconio Pediano in 1. in Verrem act. & Liuio 3. Dec lib. 9. ad fin. vbi de cenſura M. Liuij, & C. Claudij loquitur.

k Quodque poſteriores.] Cicero pro Aulo Cluentio, Cenſores, inquit, ipſi ſæpenumero ſuperiorum cenſorum iudiciis (ſi iſta iudicia appellari vultis) non ſteterunt. Atque etiam ipſi inter ſe cenſores tanti eſſe arbitrātur, vt alter alterius iudicium non modo reprehendat, ſed etiam reſcindat: vt alter de ſenatu mouere velit, alter retineat, & ordine ampliſſimo digniſſimum exiſtimet: vt alter in ærarios referri, aut tribu moueri iubeat, alter vetet. Quare qui nobis in mentem venit, hæc appellare iudicia, quæ à pop. Rom. reſcindi, ab iuratis iudicibus repudiari, à magiſtratibus negligi, ab his qui eandem poteſtatem adepti ſunt commutari, inter collegas diſcrepare videatis? Sed & paulò ante in eadem Oratione: Itaque non ſolùm (iudices) illud oſtendam quòd iam videtis populi Rom. ſuffragiis ſæpenumero cenſorum deſcriptiones eſſe deletas, verùm etiā iudiciis eorū qui iurati ſtatuere maiore cum religione & diligentia debuerunt. Et alia quoque multa in eam ſentētiam in ea Oratione ſcripta reperies.

l Poſt aliquot verò ætates.] Id ipſius Ciceronis eſt in d. Orat. pro Cluentio. Ne cenſorium ſtylum cuius mucronē multis remediis maiores noſtri retuderunt, æquè poſthac ac illum gladium Dictatorium pertimeſcamus.

m Quare P. Clodius.] Aſconius Pedianus in Orat. Ciceronis in Piſonem.

n Diuus verò Claudius.] Suetonius in vita ipſius c. 17.

o Appij Claudij.] Liuij hæc verba ſunt 1. Deca. lib. 9. Et vide Ciceronem in Oratione pro Milone, & Horatium epiſtol. lib. 1. epiſt. 6. & 19. & Plinium Secundum de viris illuſtribus, cap. 34. (Sed hic non Plancij, verùm Plautij ſcribendum eſt ex Liuio ibi, & vbique.) Et Pomponium in l. 2. §. poſt hunc Appius. ff. de orig. iur.

p C. Gracchum.] Plutarchus in vita illius.

q Et Scaurum Aemylium.] Strabo lib. 5. vbi & hinc eam viam dictam Aemyliam ſcribit. Nam & Plinius Secundus, ſi is eſt, virorum illuſtrium, c. 72. ſcribit ipſum Scaurum cenſorem viam Aemyliam ſtrauiſſe.

r M.q; Lepidum, & C. Flaminium.] Strabo lib. 5. non adeo longe à princ. Liuius 4. Decad. lib. 9. poſt princip. ſcribit C. Flaminium conſulem, ne in ocio militem haberet, viam à Bononia perduxiſſe

Ariminum vſque, & deinde in Aquileiam, Flaminiã ſtrauiſſe legamus. Iulius quoque Cæſar commiſſa ſibi Appiæ cura, dum illius refectioni vacat, magnas opes effudiſſe fertur: quam poſtea collapſam[s] Auguſtus ſibi muniendam deſumpſit, reliquis triumphalibus viris delegatis, quas præcipuis operibus ornarunt.[t] M. verò Aemylius conſul pacatis Liguribus, viam à Placentia, vt Flaminiæ committeretur, Ariminum vſque ſtrauit: &[v] Flaccus in cenſura viam per Formianum montem perduxit.[x] Fuit quoque inter celebres Latina & Valeria, altera vſque Sinueſſã, altera ad Marſos.[y] Nam Salaria & Nomentana haud multæ longitudinis, per Sabinos conſtratæ ſunt.[z] Indis fuit in vſu, vt per conſiliarios purgentur viæ, quibus per dena ſtadia ſingulos lapides locare, & diuerticula ac diſtantias adnotare negocium erat. Athenis verò viarum curatores, vniuerſæ ferè ciuitatis adminiſtrationem habebant. Magni quoque exempli cẽſura fuit[a] Fabij Gurgitis, qui licet defamatiſſimus, poſtea ætate grauis, cenſuram ſeuerißimis moribus egit: ſicut[b] L. Lentuli, qui repetundarum accuſatus, haud multò pòſt cenſor ſanctißimus euaſit.[c] Præ cæteris M. Catonis cenſura apud omnes ordines plus nimio triſtis & vehemens habita eſt: quare pręcipua flagrauit inuidia, quòd inuicto animo eſſet, & inflexibili.[d] Illud quoque notatum eſt, ſolere cenſores nouos milites, & eos qui ſupra ſeptimum & decimum annum, equo merere debuiſſent, nec militaſſent, ærarios facere.[e] Quare M. Attilij Reguli, & P. Curij Philonis præclara cenſura numeratur, quòd iuuenum Romanorum duo millia, qui Hannibale Italiam peruaſtante, quadriennio militiam detrectaſſent, inter ærarios retulerunt, ſuffragioq́; & comitiis priuarunt. Eis quoque qui parum idoneè militarent, minúſve facerent,[f] equum adimere,[g] illiuſque arma & equum vendere: alios ætate & viribus habiles ad militiam cogere, & ſacramento adigere, aut[h] equum publicum dare, officij cenſoris erat:[i] quod à Solone olim conſtitutum ferunt, qui eadem pœna afficiendum putauit eum qui militare nollet, & qui aciem deſereret, quíve in acie timidus &

Indi.

Athenienſes.

Cenſorum munus & poteſtas.

De hoc etem lib. 2. cap. 13.

ANNOTATIONES.

Aretium. Et paulò poſt, M. Aemylius Lepidum eius collegam pacatis Liguribus in agrum Gallicum exercitum duxiſſe, viámque à Placentia, vt Flaminiæ committeret, Ariminum perduxiſſe.

s Auguſtus.] Suetonius in vita illius, ca. 30. ſcribit eum ſibi Flaminiam viam deſumpſiſſe Ariminо tenus muniendam, reliquas triumphalibus viris ex manubiali pecunia ſternendas diſtribuiſſe. Ex quo intelligis Alexandrum hic memoria lapſum, & Appiam pro Flaminia Auguſto tribuiſſe.

t M. verò Aemylius.] Iam id diximus ſuprà in verbo, M. q́; Lepidum.

v Et Flaccus.] Liuius 4. Decad. lib. 9. Flaccus, inquit, molem ad Neptunianas aquas, vt iter populo eſſet, & viam per Firmianum montem faciendam locauit. Hic autem fuit L. Valerius Flaccus collega Catonis in cenſura.

x Fuit autem inter celebres Latina & Valeria.] Strabo lib. 5. Præclariſsimæ, inquit, ſunt viæ, Appia, Latina, Valeria: vna quidem ad mare Latinæ partes ſeparans, vſque Sinueſſam protenditur. Altera in Sabinam vſque ad Marſos. Inter has media Latina eſt, quæ ad Callium oppidum coniungitur Appiæ, &c. Ex quibus intelliges hìc Alexandrum nonnihil aberraſſe.

y Nam Salaria.] De his duabus Strabo eodem lib. 5. ſed alibi. Per ipſos via Salaria, non magnæ longitudinis ſtrata eſt in quam & Nomentana incidit apud Heretum Sabinorum vicum. Et de his quoque diximus ſuprà lib. 2. c. 18.

z Indis fuit in vſu.] Strabo lib. 15.

a Fabij Gurgitis.] Macrobius lib. 3. Satur. c. 13.

b L. Lentuli.] Valerius Maximus lib. 6. c. 11. in prin. vbi illum non accuſatum ſolùm, ſed condemnatum dicit. Sed his adde Getam à Lucio Metello, & Cn. Domitio cenſoribus ſenatu motum, poſtea cenſorem factum, & M. Valerium Meſſalam cenſoria nota perſtrictum, poſtea cenſoria poteſtate imperaſſe, vt vtriuſque teſtis eſt Valerius Maximus lib. 2. c. 4. in fi.

c Præ cæteris M. Catonis.] Plutarchus in vita illius, & Liuius 4. Dec. lib. 9.

d Illud quoque notatum eſt.] Id probat exemplis ſequentibus.

e Quare M. Attilij Reguli.] Liuius 3. Dec. li. 4. ſed aliter Valerius Max. lib. 2. c. 4.

f Equum adimere.] Liuius 3. Decad. lib. 4. & 9. circa fin. 4. item Decad. lib. 4. & lib. 9. Plutarchus in Paulo Aemylio, Gellius lib. 7. cap. vlt. & Valerius Max. lib. 2. cap. 4. vbi de M. Attilio Regulo, & L. Furio loquitur.

g Illiuſque arma & equum vendere.] Liuius 3. Dec. lib. 9. ad fi. & ſuprà etiam dictum eſt.

h Aut equum publicum dare.] Liuius 4. Deca. lib. 9. Vt ad plebem primo quoque tempore ferrent, vt P. Ebutio emerita ſtipendia eſſent, ne inuitus militaret, néve cenſor ei equum publicum aſsignaret.

i Quòd à Solone.] Plutarchus nihil tale in eius vita refert.

k Etiam

ignauus esset. [x] Etiam equitatum recensere, alios qui legitima stipendia fecissent militia missos facere, aut numeratis stipendiis cum laude missionem dare vel [l] equum deferre illis qui militaria munera obiuissent: nonnunquam si crimen exposceret, [m] reum capitis agere poterant: quippe [n] M. Fabius censor seuerior & durior, Fabium Buteonem filium furti insimulatum, capitis reum egit, & vltimo affecit supplicio. Et quanuis qui consulatus, dictaturas, & alios gesserant magistratus, ad censuram admitti solerent, [o] plerunque tamen ex ædilitate, qui nec prætor, nec consul fuisset, gradum ad censuram fecisse comperimus, præcipuè quum anteacta vita plena grauitatis foret. [p] Crassus Licinius, qui nec præturam antea, nec consulatum gesserat, ad censuræ honorem ex ædilitate euectus fuit, quam vnà cum pontificatu gelsit. Ac licet ex duobus consulibus altero defuncto, collegæ subrogando haberentur comitia, alterque consul in defuncti locum cooptaretur: tamen [q] ex duobus censoribus altero delito, alium subrogari non licebat. [r] Quòd C. Iulio censore mortuo, L. Papyrius Cursor, ne abiret magistratu, M. Cornelium Maluginensem collegam sibi subrogaret, religio inuasit, & piaculare fuit, quia eo lustro à Gallis vrbs capta est, ne in demortui locum censor subrogaretur. Itaque censore vita functo, collegam magistratu abire oportebat. [s] Quanuis Appius Claudius Cæcus, contra mores institutaque maiorum, collega se magistratu abdicante, solus censuram gerere non dubitauit. Hoc quoque adnotasse non pigebit, quòd licet omnibus magistratibus circa morum disciplinam censura præemineat, [t] tamen tribunatui plebis & ædilitati illam quandoque cessisse constat. [v] Ideo P. Furio & M. Attilio censoribus, ab Appio Metello tribuno plebis, quòd quæstorem eum proximo anno tribu amouerant, & ærarium fecerant, diem dictam, ipsosque in vincula duci iussisse comperimus. [x] Nec minus de P. Sempronio plebis tribuno, qui Appium Claudium censorem, nisi collega intercessisset, in vincla duci iusserat, compertum est: quod profecto non fecisset, si id sibi iure sacrosanctæ potestatis facere non liceret. [y] Quanuis postea consensu senatus res discussa fuerit, ne tribunitio furori censura obnoxia foret. Fertur tamen [z] Domitius Nero, Neronis auus, dum ædilitatem gereret, adeo procax & animi immodicus fuisse, vt L. Plancum censorem via sibi cedere coegerit. Illud quoque non prætererim, quòd inter opera censoria in primis [a] cibaria anserum, qui peruigilem

Censores ante consulatum.

Notandum hoc.

Appius Claudius solus censuram egit.

Tribunorum pleb. & ædilium in censores potestas.

Neronis in ædilitate procacitas.

Censorum munera præcipua.

ANNOTATIONES.

x Etiam equitatum recensere.] Suprà in verbo, Senatores legere. ex Liuio. Vide Cicer. lib. 3. de legibus.

l Vel equum deferre.] Vide quæ diximus suprà ex Liuij autoritate in verbo, Aut equum publicum dare.

m Reum capitis agere.] Quod demonstrat exemplo sequenti.

n M. Fabius.] Paulus Orosius Historiarum lib. 4. cap. 13. in fin. Emergit, inquit, hic paululum antiquus ille Romanorum improbæ laudis etiam de Parricidiis appetitus. Nam Fabius censor Fabium Buteonem filium suum furti insimulatum interfecit, dignum se facinus, quod pater vel parricidium plectendum duceret, quod ne leges quidem, nisi mulcta pecuniæ, aut ad summum exilij circa quemlibet hominum censuerunt.

o Plerumque tamen.] Quod constabit satis ex sequenti exemplo.

p Crassus Licinius.] Liuius 3. Deca. lib. 7. Apud quem etiam reperies eodémque lib. M. Cornelium Cethegum, & Pub. Sempronium Tuditanum, qui nondum consules fuerant, censores fuisse creatos.

q Tamen ex duobus censoribus.] Liuius 1. Decad. lib. 3. & iterum lib. 5. rursumque lib. 6. & lib. 9. in Oratione P. Sempronij Tribuni plebis, Plutarchus autem probl. cap. 50. tradit, quod altero ex censoribus mortuo, alterum se à magistratu abdicare oportebat. Mortuo enim Liuio Druso collega eius Scaurus Aemylius magistratū se abdicare minime volebat, donec Tribunorum iussu in carcerem ductus est.

r Quod C. Iulio.] Id vsque ad clausulam, Quamuis Appius, est Liuij 1. Decad. lib. 9. in Oratione P. Sempronij.

s Quamuis Appius Claudius.] Liuius eod. lib. 9.

t Tamen tribunatui plebis.] Hæc duo confirmat exemplis seq.

v Ideo P. Furio.] Liuius 3. Decad. lib. 4. & vide Valerium Max. lib. 2. c. 4. vbi de his loquitur.

x Nec minus.] Liuius 1. Dec. lib. 9.

y Quamuis postea.] Ibid. eo. loco.

z Domitius Nero &c.] Suetonius in Nerone, cap. 4.

a Cibaria anserum.] Plinius lib. 10. ca. 22. Plutarchus probl. c. 98.

curam gerunt in Capitolio, quod olim fuere vrbis custodes & imperij, [b] Iouémque miniandum: ex vectigalibus verò [c] lacus Lucrinus eruendus boni ominis causa, locari consueuit: quibus censoribus incumbebat locationis leges dicere. [d] Sicut Athenis apodectæ, qui collationibus & vectigalibus præerant, quorum iudicio quicquid controuersiæ erat in publicis collationibus, decernebatur. [e] Quodque cura horologij inter opera censoria non in postremis erat: [f] atque in delectu, censionéve, primi Valerij, Silirini & Statorij priuilegio honoris nominatur. [g] Quodque hi qui cēsoria nota antea notati fuere, licet censores possent creari, & quo minus crearentur, censoria nota minus officiat: tamen hi qui censuram gessissent, quanuis laudabiliter, iterum [h] censores creari, aut ad munus censorium admitti, nullo modo poterant. [i] Idque exemplo C. Getæ, qui à L. Metello & Cn. Domitio censoribus senatu motus, & ignominia notatus, haud longo post interuallo, oblita memoria de decoris, & permulsis ciuium animis, ad censuram euectus fuit. Illud quoque non ab re fuerit dixisse, [k] Tiberij tempore magnis contentionibus actum in senatu, vt non modò censura, sed reliqui magistratus quinquennales forent, & nisi quinquennio singulo comitia magistratuum fierent. quæ res primùm dilata, mox perpetuo silentio obliterata fuit.

Apodectæ.

Censorem bis eundem creare non fas erat.

ANNOTATIONES.

b Iouemque.] Plinius li.33.c.7. Plutarchus probl. d.c.98.

c Lacus Lucrinus.] Festus Pomp. lib.10.ante fi.

d Sicut Athenis] Pollux lib. Onomasticon 8.

e Quodque cura.] Plinius lib.7. cap.60. Sed & inter opera censoria erat, si quis senatusconsultum curasset fieri ante exortum aut post occasum solis, vt scribit Gellius lib.14.c.7.

f Atque in delectu.] Pompeius lib.10.ad fi. sed pro Silinni illic scribit Saluini in quibusdam codicibus, in aliis Salini. Fuisse autem Romæ Salinos testimonio est Cicero epistol.famil. lib.10.epist.10. ad Dolabellam, vbi meminit Salini cuiuspiam. Et Pomponius Iurisconsultus in l.2. in fi.ff.de orig iur. dum etiam meminit Salini Iuliani Iurisconsulti, de quo item Spartianus in vita Didij Iuliani in princ. Et Eutropius lib.8.cap.9. & Salini cuiuspiam Tribuni plebis Appianus lib.4.bellorum Ciui.

g Quod hi qui &c.] Quod statim probat exemplo Getæ, sed cui adde alterum exemplum M. Valerij Messalæ, qui censoria primùm nota perstrictus, tamen censoria potestate postea imperauit, vt testatur Valerius Maximus lib.2.cap.4. in fin. Sed adde non hos tantùm censores creari, sed & Dictatores, qui omnium summus magistratus. Nihil enim Mamerco Aemylio obfuit censoria animaduersio, qua ante mulctatus fuerat, quin dictator crearetur apud Liuium 1.Dec.lib.4.

h Iterum censores.] Nam apud ipsum Valerium lib.4.cap.1. M. Rutilius iterum censor creatus ad concionem populum vocatum grauissima oratione corripuit, quòd eam potestatem sibi bis contulisset, cuius maiores, quia nimis magna videretur, tempus coarctandum iudicassent. Sed & de eo. Plinius Secundus de viris illustribus, c.32. Iterum, ait, censor fieri noluit, dicens: Non esse ex vsu Reip. eosdem censores sæpius fieri.

i Idque exemplo C. Getæ.] Valerius Max.li.2. cap.4.ad fin. & ante illum Cicero in Oratione pro Aulo Cluentio.

k Tyberij tempore.] Cornelius Tacitus. Adde autem quòd apud Corinthios erat quispiam magistratus quinquennalis apud Apuleium li.10. Met. Sed & idem lib. 11. in fi. loquitur de Decurionibus quinquennalibus, & illud adde ad id caput, fuisse & censores in coloniis Romanorum, vt videre est ex Liuio 3.Deca.lib.9. vbi loquitur de 12. coloniis Latinis, & apud Bithynios ex Plinio lib. epist.10.epist. 84. quæ incipit, Cautum est. Et quod tradit Seruius lib.8.Aeneid.in eum locum,

Et lustralibus extis.

morem fuisse, vt censores completo lustro, pingues victimas offerrent.

Quid sit apud iureconsultos cœnaculariam exercere, quid catadromus, quid cloaca, quid sphæristerium, & quid hypocausta. Cap. XIIII.

IN circulo iurisperitorum mutuò sermocinantiū, præsente me, quæsitum est à notæ facundiæ viro, quid sit cœnaculariam exercere. Siquidem [a] ab Vlpiano, titulo de his qui deiecerunt, dictum fuit: Si quis cœnaculariam exercens, modicum sibi hospitium retinuerit, residuum verò pluribus locauerit, si ex eo cœnaculo deiectum effusúmve quid fuerit, omnes teneri, quum

l. si verò. §. sed si quis. ff. de his qui deiec.

ANNOTATIONES IN CAP. XIIII.

a Ab Vlpiano.] In l.si verò.§. sed si quis.ff.de his qui deiec.vel effud.

b Varro

ex mediano cœnaculo deiectum probaretur. Et tametsi nonnulli diuersa sentirent, ancipiti contentione distracti, dixi ego, quantum comminisci potui ex Varronis [b] autoritate, cœnaculum, superiora ædium, [c] ad quæ scalis ascenderetur, dici: [d] quæ pars inquilinis, & his qui domos conducerent, locabatur. Fuitque moris prisci, vt plerique ex ædibus modicum quid sibi reciperent, superiora vero domus inquilinis locarent. Fuisse enim Romæ ædificia frequentia, pluribus cœnaculis constructa, edita in altum, quæ postea ab [e] Augusto certa taxata mensura cohibita sunt, multis testimoniis probatur. Cœnaculariamque exercere eum dici, qui eiusmodi negocium ageret, locareque inquilinis domorum cœnacula consuesset. Græcis verò contrà: nam superiora domus & alta penetralia sibi recipiebant: ad inferiora autem vestibula, & sub porticu, Homero teste, hospites diuertebant. Censuit ergo Vlpianus, si cœnaculariam exercens, hoc est, curam gerens eiusmodi cœnacula locandi, modicum quid ex hospitio sibi retinuerit, residuumque pluribus locauerit, si ex cuius cœnaculo deiectum quid esset, in notitiam non venit, omnes qui incolerent, vna actione teneri, contraque singulos agere licere: dicique cœnaculariam à cœnaculis, sicut sagariam à sagis, [f] de qua iureconsultus sexto & decimo digestorum libro mentionem fecit, quando scilicet saga & id genus vestimenti mercatur quispiam, quò pluris distrahendo lucrum faciat. [g] Sic camelariam dixere camelorum curationem, & camelarios camelorum curatores, quod munus personale est: de quibus apud iureconsultos de muneribus fit mentio frequens: & qui vecturis victum quæritabant, [h] vecturam facere dixerunt. Rursus quærebatur quid signent [i] illa Labeonis verba de actio-

ANNOTATIONES.

b Varronis autoritate.] Lib.5.de lin.Lati.cuius hæc verba sunt, Vbi cubabant, cubiculum: vbi cœnabant, cœnaculum vocitabant.& statim post, Posteaquam in superiore parte cœnitare cœperunt, superioris domus vniuersa cęnacula dicta. Plautus quoque in Amphytrione. In superiore qui habito cœnaculo. & Paulus Iurisconsultus in l.si duo. §. sed si suprà.ff.vti posid. Sed suprà, inquit, ædes quas possideo, cœnaculum sit, sed & cœnaculum fuisse in editiore loco ædium, intelliges ex historia relata à Macrobio lib.1.Satur. c.6.ex Verrio Flacco.

c Ad quæ scalis ascenderetur.] Id Festi Pompeij est lib.3.Idque satis probatur ex Vitruuio lib.2. cap.8. & Cicerone in Orat.de l.Agraria, & specialius ex Liuio 4. Decad. lib. 9. Cœnaculum super ædes datum est scalas ferentibus in publicum obseruatis. & Apuleio Meta. lib. 9. Meque per scalas complicitis pedibus in superius cœnaculo attracto, &c.

d Quæ pars inquilinis.] Vt noster Paulus docet in l.nam salutem.§.vlt. de offic.præf. vigil. vbi ita scribitur, Præterea vt aquam vnusquisque inquilinus in cœnaculo suo habeat, iubetur admouere. Et Iuuenalis.saty.10.post prin.

Obsidet ædes

Tota cohors, rarus venit ad cœnacula miles.

Quo quidem significat rarò mitti à Principibus milites interfectores ad inquilinos & pauperes, qui in cœnaculis conductis habitare solebant. Hincque etiam meritorium cœnaculum, quod scilicet quæstus gratia meretrici locatur, apud Suetonium in Vitellio cap. 7. qui & ipse in Augusto, cap. 45. in princip. scribit ipsum Augustum ex Libertorum cœnaculis Circēses spectasse. De cœnaculis autem fit mentio à nostris Iurisc̄osultis sæpe præter ea quæ iam citauimus, vt in l.si verò.ff.de his qui deiec.vel effud. & in l. æquissimum. §. item si domus. ff. de vsufru.& quemadmodū quis.nota.& in l.si merces. §.si vicino.& in l.habitatores.in prin. & in l. qui insulam.in prin. ff. locati. & in l. saccularij. ff. de extraord.crimi. & in l.si duo.§. sed si suprà.ff.vti poss. & in aliis quamplurimis locis. Ab hoc autem fit cęnacularius, apud Vlpianum in l.solutum.§.planè. ff.de pigno.act.

e Ab Augusto.] Strabo lib. 5. Quod & ipsum postea fecit Nero, vt refert Sueton in Neron. c.39.

f De qua iurisconsultus.] In l. procuratoris.§.si plures.ff.de tribut.actio. & in l.cùm duobus.§. quidam sagariam.ff.pro socio.

g Sic camelariam.] in l.munerum.§.camelaria, aut vt alij legunt camelasia, alij verò camelelasia. ff. de mune. & honor. Nebrissensis in Lexico iuris Ciuilis, vtrumque agnoscit. Camelasiam scilicet & camelariam, Budæus in Annotationibus eius loci camelelasiam. Vide etiā Alciatū,& Catel.Cottam.

h Vecturam facere.] Iisdem verbis vsus est Quintilianus, si is est, in Declamatione 12.cui tit. est, Pasti cadaueris. Classis nostra vecturam facit, & vicinarum ciuitatum copias introducit. His autem adde Lintrariam exercere, id est, ex linteis quæstum facere in d.l. procuratoris. §.si plures.ff.de tributaria actio. Et Furnariam apud Suetonium in Vitellio, cap. 2. & nauiculariam facere apud Tullium in Verrem act.7. & argentariam facere in ea. act.non semel.& apud Plinium Secundum, si is est, de viris illustribus, c.71.

i Illa Labeonis verba.] In l.si seruus.quæ est penult.ff.de act.empt. Cuius verba hæc sunt, Nam si periculosam rem ante venditionem facere solitus est, culpa tua id factum esse videbitur, puta enim eum seruum fuisse qui per catadromū descendere, aut in cloacam dimitti solitus esset,&c.

nibus empti, dum inquit: Quòd si periculosam rem antea seruus facere consuêrat, vt si per catadromum curreret, vel in cloacam se demitteret, tuque vendito à te seruo id imperasti, quod sine periculo exequi nequibat, censuit Paulus teneri venditorem ob necem damnúmve, siquam in perniciem seruus incurrisset. Quid catadromus & quid esset cloaca, quærebatur.[k] Respondi catadromũ decursionem dici, spatiúmve in quo agitaretur præcipiti cursu, ἀπὸ τοῦ δρόμου, per quẽ seruus currendo, vel in cloacam se demittendo, nimirum vitæ periculum adibat. Quippe curru vel equi impetu, dum incautius subit, obteri, vel in cloacam mergi poterat.[l] Fuisse enim cloacas Romæ in ingentem altitudinem depressas, receptaculum omnium purgamentorum vrbis, à Prisco Tarquinio primùm, mox à superbo, & demũ interiecto tempore[m] à M. Agrippa profusis sumptibus, & magna mole constructas, autores tradunt: per quas septem amnes quasi sub vrbe pensili solida structura raperent omnia, & auferrent: ad quas non sine vitæ periculo descensus erat. Neque dubium quin seruus vix sine noxa per catadromum currere, vel in cloacas descendere poterat. Tertia fuit quæstio, quid significent illa[n] Vlpiani verba; titulo mandati, quibus Aurelium hospiti suo medico mandasse dicit, vt in hortis suis sphæristerium & hypocausta, suæ valetudinis causa, Rauennæ construat. Quid esset sphæristerium, & quid hypocausta, ambigebatur. Cumque censerent ex interpretis autoritate, locum amœnum dici sphæristerium, hypocausta verò subterraneum, & alia imperitissimè: tandem quum certaretur sententiis, ex Plinij[o] & aliorum autoritatibus compertum est, sphæristerium locum fuisse circularem, qui plures capiebat circulos, & spatia variis lusibus distincta, à sphærica figura dictum, demulcendi laxandíque corporis, & animi remittendi causa, à summis viris & magnis honoribus functis, intra ædes nonnunquam in thermis extructum. Erant enim loca deambulationi, quieti & cursui, tum luctæ, iaculationi & palæstræ accommoda:[p] Sicut trigon locus triquetro similis, vbi pila exercebantur & ludo, Græcis frequens erat. In hoc enim ad valetudinem tuendam diuum Vespa-

ANNOTATIONES.

k Respondi catadromum.] Hæc dictio peræquè valet ac si dicas decursorium. De quo & tu vide Budæũ in Annotationibus in d. l. si seruus, & Alciatum (vide an de ea re loquatur) Suetonium item in Nerone, & ibi Beroaldum.

l Fuisse enim cloacas Romæ &c.] Liuius primæ Dec. libro primo, non semel, & Plinius lib. 36. cap. 15.

m A M. Agrippa.] Strabo lib. 5. & Plinius vbi suprà, item Liuius vbi suprà.

n Illa Vlpiani verba.] In l. si quis mihi. in fin. ff. manda.

o Plinij.] Is in epistolis vtriusque vocabuli mentionem facit. Primum lib. 2. epistol. eius lib. 17. ad Gallum. Adiacet, inquit, vnctuarium hypocaustum. Et paucis interiectis, Nec procul sphæristerium quod calidissimo soli, inclinata iam die occurrit. Rursumque lib. 5. epist. eius lib. 6. ad Apollinarem. Cohæret hypocaustum, & si dies nubilus, immisso vapore, solis vicem supplet: Inde Apodyterium. & paulò post, Apodyterio superpositum est sphæristerium, quod plura genera exercitationis, plurésque circulos capit. Et de sphæristerio est quoque illud Suetonij in Vespasiano, cap. 20. Valetudine prosperrima vsus est, quamuis ad tuendam eam nihil amplius quàm fauces cæteraque membra sibimet ad numerum in sphæristerio defricaret. Satis autem constat ex illis locis, præsertim Plinij locum, fuisse in balneis, & eum quidem rotundum variis exercitationibus accommodatum, præsertim verò ludo pilæ, quam Græci σφαῖραν vocant, vnde σφαίρισις ludus pilæ, σφαιρίζειν, & σφαιροπαικτεῖν pilæ ludere apud Suidam. Et σφαιριστής eius ludi peritus, vel studiosus, cuiusmodi tradit Athenæus Lyconem Philosophum peripateticum fuisse, qua etiã dictione vsus est Sidonius Apollinaris. Ecce sphæristarum contrastantium paria. rursus, Et Sphæristarum se turmalibus constanter immiscuit. Lampridius autem in vita Alexandri nõ pro loco quo pila luditur, sed pro ipso ludo vsus esse videtur, cũ dicit: Post lectionem palæstræ, aut sphæristerio, aut cursui, aut luctaminibus mollioribus operam dabat. Et de eo quoque mentionem facit ipse Sidonius epistolarum libro secundo, epistola item secunda.

p Sicut trigon.] Apud Martialem libro quarto epig. 19.

Seu lentum ceroma teris, tepidúmue trigona,
Siue harpasta manu puluerulenta rapis

Et lib. 12. epig. 83.

Captabis tepidum dextra, læuaq; trigonem,
Imputet exceptas vt tibi sæpe pilas.

Hincque pila trigonalis de qua extat eiusdem Martialis apophoretum lib. 14.

Si me mobilibus scis expulsare sinistris,
Sum tua: si nescis, rustice redde pilam.

q Sueton

sianum remisso à negociis animo membra defricare solitum [q] Suetonius memorat: & Alexandrum Seuerum, teste [r] Lampridio, in sphæristerio luctari & currere, ac molliter exerceri accepimus. [s] Hypocausta verò cubiculum dici vndique occlusum, in quod aer non admittitur, sed igne accenso, feruore atque æstu vaporat intus, nec foras diffunditur calor, dictum ἀπὸ τοῦ ὑποκαίεσθαι, quod est succendere, quasi vaporarium, quod caloris asseruandi causa fit. censuitq; [t] Vlpianus tertio de legatis, quicquid comburendi causa, siue ad balnei calefactionem, siue ad diætarum hypocausta paratum foret, ligni appellatione contineri. His enim hypocaustis propter frigora, quibus maximè obnoxij sunt, Germanos, & eos qui gelidissimam plagam incolunt, ac loca assiduo niuis casu inaccessa, vti frequenter inspicimus: in illisque versari duro tempore anni, ibique epulari, ac seria & iocos agere. Hodieque huiusmodi hypocausta in nostro orbe, Germanorum more, in difficultate hyemis, ac gelida & niuali die à multis incoli videmus. *Hypocausta.* *l. ligni. 4. lignis ff. de lega. 3.*

ANNOTATIONES.

q Suetonius memorat.] Loco allegato suprà in verbo, Plinij.

r Teste Lampridio.] In eo quoq; loco allegato.

s Hypocausta vero.] Iam diximus de hypocaustis illo quoque loco. Sed & Cicero in epistolis ad Q. Fratrem lib. 3. epist. 17. & Vitruuius lib. 5. cap. 10. Silius Italicus lib. 1. syl. syl. 5...

t Vlpianus.] In l. ligni, §. lignis. ff. de leg. 3.

Solere futuras calamitates multo antè signis præmonstrari, & miraculum quo vastitas regni Neapolitani prædicta fuit.

Cap. XV.

SOlere Deum immortalem quum aliquid diri vel aduersi immineat, id portentis & prodigiis futurum ostendere, venturasq; calamitates signis, minisque cœlestibus præmonstrare, & ipsi nouimus, & à non contemnendis autoribus relatum accepimus. Quo tempore [a] Tarquinius regno pulsus fuit, satis constat imminens exitium canem loquutum fuisse, serpentemque latrasse: quo portento perniciem & exilium sibi mox futurum ostensum est. [b] Crœso Lydorum regi, quando id concidit regnum, natum filium semestrem articulatè loquutum, diro & prodigioso euentu, fatalem calamitatem quæ postea sequuta est, præsignasse dicitur. [c] Gallis etiam Senonibus ad vrbem properantibus, in noua via vbi Allocutionis postea templum fuit, vocem auditam quæ Gallos aduentare diceret, inter exempla relatum est. [d] Sed ne infinitas species, & nimis vetera ab vltima origine percensere videar, patrum nostrorum memoria euidentissimis ostentis, antequam in Ponto Byzantium ab immanissimis Turcis terra marique oppugnaretur, quo excidio quanta calamitas, quantumque vulnus Christianæ reipublicæ illata fuerit, nemo ignorauit: compertum est, apud Comum citerioris Galliæ vrbem, vergente ad occasum die, ingentem canum multitudinem per aera ferri: postque diuersorum pecorum armenta, species peditum primò leuis armaturæ, deinde hastatos scutatosque subsequi, equitesque in turmas diuisos ingenti instructa acie prosequutos, horis ferme tribus imaginem aduentantis exercitus præbuisse. Demum corpore procero immanem & formidabilem hominem supra quàm dici posit, veluti exercitus ductorem, terribili equo insidentem, processisse, aliaque ludibria oculorum per inane apparuisse, ingentium malorum prænuncia: donec nocte appetente, visio omnis illa dilapsa est. Quæ ostenta futurum excidium, cędem & calamitatem, quæ postea vrgen- *Visio belli Turcici.*

ANNOTATIONES IN CAP. XV.

a TArquinius.] Liuius 1. Decad. lib. 1. scribit tantùm anguem ex columna lignea elapsum, nec aliud quicquã. Et Iulius Obsequẽs prodigiorum 17. & illud quoque Liuij, & præterea hæc quæ Alexander hic dicit, retulit.

b Crœso Lydorum Regi.] Plinius lib. 11. c. 51.

c Gallis.] Liuius 1. Decad. lib. 5. & alibi dictum est, lib. scilicet 2. c. 18. ad fin.

d Sed ne infinitas species.] Hæc omnia vsque ad fi. sunt prodigia, quæ circa tempora Alexandri facta sunt.

tibus fatis sequuta sunt, præsignasse nemo dubitauit. Sed quod nos recenti exemplo experti vidimus, profecto haud minus est. Quum florente fortuna Ferdinandi primi Regis Aragonij, vrbs Neapolitana & regnum, nullis adhuc belli calamitatibus præmeretur, satis constat Cataldum sanctum virum, qui abhinc annis mille pontifex vrbi Tarentinæ præfuit, quémque patronum Tarentini ciues venerantur & colunt, nocte intempesta ministro sacrorum cuipiam tunc sacris initiato, & in casta religione educato, semel atque iterum in somniis apparuisse, ac monuisse, vt libellum à se conscriptum, quem in abdito loco viuens abdiderat, in quo diuina arcana scripta erant, effodere, & protinus ad Regem deferri curaret, qui quum parum fidei somnio dedisset, eadem sibi per quietem sæpius obuersata specie, quum primo diluculo solus moraretur in templo, ipsum Cataldum qualis erat olim dum in vita ageret, pontificia veste & infula amictum, eidem ministro planè vigilanti apparuisse, & prædixisse, vt postera luce quum primum posset, libellum à se conscriptum, in abdito loco quem in somniis prædixerat, conditum, effodere & Regi deferre ne cunctaretur, pœnam, nisi fieret, grauiter comminatus. Postera luce solemni pompa ministrum cum populi comitatu ad latebram, in qua longissimo æuo libellus latuerat, processisse: eúmque plumbeis tabellis obsignatum, & clauis obseratum inuenisse, satis constat. In eo certum est, futurum regni excidium, miserias, calamitates, & luctuosa tempora, atque instãtia mala quæ postea sequuta sunt, Regi prædixisse. Id quod experimento docti, magna mercede persolutum vidimus. Siquidem tanta vis diuinæ prædictionis fuit, vt haud multo pòst, ipsum Ferdinandũ seu deûm ira, seu fato insuperabili, quod vitari non potuit, in primo belli apparatu è vita constet excessisse, Carolúmque Gallorum Regem ingenti coacta manu, innumeris copiis Neapolitanum omne regnum inuasisse: Alfonsumq́; Ferdinandi primogenitum, post patris obitum vix regno assumptum, regno orbatum, turpi fuga velut in exilio diem suum obiisse. Mox ipsius filium Ferdinãdum iuniorem summæ spei adolescentem, miri erga omnes studij & fauoris, cui rursus regnum debebatur, misero & fatali bello implicitum, in ipso ætatis flore immatura morte præuentum, occubuisse. Postea Gallos & Hispanos communicato imperio, & æquato regni iure, fugato Frederico altero prioris Ferdinãdi filio, qui mox regno successerat: admotis hostiliter legionibus, & ampliore exercitu, denuò regnum inuasisse, sacra prophanáque occupasse, bonorum direptiones fecisse: vrbes, villas, vicosq́; omni belli clade peruastatos, multa fœda & indigna passos. Oppida quoque & municipia cædibus & rapinis plena, prouinciásque hostilem in modũ conquassatas, & in extremum discrimen adductas, incendiis & stupris, ac siquid vltra malorum est patuisse, eundémque Regem nondum functum fatalibus malis, post euersam domum, & tot vrbium clades, cum coniuge & liberis regno depulsum, domo & fortunis relictis, in inimicorum manu supplicem venisse, ibíque morbo & tabe confectum, è vita tandem excessisse: donec ad hæc tempora, in quibus formidare non desinimus, & an satis piamenti & pœnarum adhuc pensum sit ignoramus, peruentum est.

S. Cataldus.

Qui duumuiri, triumuiri, quartumuiri, quinqueuiri, septemuiri, decemuiri, quindecimuiri, & centumuiri fuerint. Cap. XVI.

Duumuiri.

DVumuiros [a] sacris faciendis, qui carminum Sibyllæ & fatorum populi Romani, placandæque & auertendæ deûm iræ, antistites erant: quique quoties prodigia nunciarentur, adiri solebant: à principio binos fuisse accepimus,

ANNOTATIONES IN CAP. XVI.

a DVumuiros sacris faciundis.] Id principium est Liuij 1. Decad. lib. 10. in Oratione P. Decij Muris, sed qui loquitur de decemuiris, his verbis, Decemuiros sacris faciundis, carminum Sibyllæ, ac fatorum populi huius interpretes, antistites eosdem Apollinaris sacri, cæremoniarúmque aliarum plebeios vidimus, nec tum patriciis vlla iniuria facta est, cùm duumuiris sacris faciundis adiectus est propter plebeios numerus. Sed & præterea quantum ad libros Sibyllinos Liuius eiusdem 1. Decad.

à Tarquinio institutos, quorum alterum [b] M. Attilium, quòd arcana Sibyllæ promulgare & palam facere ausus fuerat, velut parricidam insutum culeo, proiecit in mare. Lapsis deinde temporibus, [c] à Sextio & Licinio tribunisplebis cautum fuit, vt pro duumuiris sacrorum. decemuiri crearentur, quinque patrum, quinque plebis: mansitque hic numerus [d] ad Cornelium ferè Syllam, quo tempore quindecimuiri, [e] qui sacris faciundis, [f] supplicationibus [g] & lectisterniis præessent, [h] quique placamenta deûm [i] & expiationes ediscerent, [k] officiáque cæremoniarum exequerentur, [l] librorúmque & carminum Sibyllæ curam agerent, primùm creati sunt. Qui quidem libri [m] à Tarquinio superbo ære magno coempti, ad Cornelium vsque Syllam mansere incolumes. tunc enim [n] incenso Capitolio, quum omnia perflagrarent, ipsi pariter absumpti fuere. Siti enim erant in Capitolini Iouis templo, [o] in arca lapidea, loco subterraneo, magna cura studióque seruati. Tametsi ad Augusti tempora superfuisse, eósque sub palatini Apollinis basi conditos stetisse, [p] Suetonius autor sit, [q] vbi vnà cum [r] Martiorum carminibus, [s] & Bagoes nymphæ, quæ Thuscis artem scripserat fulguritatum, seruabantur. Eam verò Sibyllam putant Erythræam, cui nomen Herophila. Alij post Herophilam [t] Erythræam vixisse arbitrati sunt, quæ mulierum prima

Decemuiri. *Quindecemuiri.* *Sibyllæ libri.*

ANNOTATIONES.

Decad. lib. 3. vbi post multa prodigia relata, Libri, inquit, per Duumuiros sacrorum aditi, & lib. 5. in Tribunatu Militum, T. Titinij, & P. Menenij Rutilij & collegarum, & Dionysius Halicarn. lib. 4.

b M. Attilium.] Tullium legendum videtur ex Valerio Maximo lib. 1. cap. 1. Cuius hæc verba sunt, Tarquinius Rex M. Tullium Duumuirum, quòd librum, secreta ciuilium sacrorum continentem custodiæ suæ commissum corruptus patrono Sabino, describendum dedisset, culeo insutum in mari abiici iussit. Idque supplicij genus nec multò post parricidis lege irrogatū est iustissimè quidem, quia pari vindicta parentum & Deorum violatio expianda est. Verùm Dionysius Halicarnasseus eandem historiam referens lib. 4. illum M. Attilium appellat.

c A Sextio &c.] Liuius 1. Decad. lib. 6. non vno in loco, & de his decemuiris idem Liuius eiusdem 1. Decad. lib. 10. in Oratione P. Decij Muris, & 3. Dec. lib. 2. post princ. & iterum lib. 5. 6. & alibi sæpe.

d Ad Cornelium.] Seruius aliter lib. 6. Aeneid. in eo loco,

- Lectósque sacrabo
Alma viros. -

Nempe duos fuisse primùm horum librorum Sibyllinorum custodes, deinde decem, inde quindecim vsque ad tempora Syllana, posteà creuit numerus. Nam sexaginta fuerunt, sed remansit in his quindecim virorum vocabulum. Et de his quindecim viris Horatius loquitur de ludis secularibus,

Quæq; Auentinum tenet, Algidumq;
Quindecim Diana preces virorum
Curet. -

Et Papinius,

Solemni prece quindecim virorum.

Et Ausonius in Gryppo ternarij numeri,

Quos Terquinorum seruat cultura virorum.

Liuius 5. Dec. lib. 1. vbi de Tib. Sempronio, E longo quindecimuiro sacrorum. Valerius Maximus lib. 1. cap. 1. non multò post princip. Cornelius Tacitus lib. 3. & lib. 5. vbi de Caninio Gallo quindecimuiro. item lib. 11. cap. 15. Suetonius in Cæsare, c. 79. Plinius lib. 28. cap. 2. Gellius lib. 1. cap. 19. in fin. Aelius Lampridius in vita Alexandri Seueri, Lactantius ex Fenestella lib. 1. cap. 6. Et hinc quindecimuirale sacerdotium Tacito d. lib. 11. 15. & 16. De aliis autem (ni fallor) quindecimuiris Plinius lib. 7. cap. 43. vbi loquitur de L. Metello pontifice quindecimuiro agris dandis.

e Sacris faciundis.] Apuleius Apolog. 1. Quindecimuiri sacris faciundis creati, & alij sæpe quorum multos in hoc capite citabimus.

f Supplicationibus.] Plinius lib. 28. c. 2.

g Et lectisterniis.] Liuius 1. Decad. lib. 5. cuius verba adferemus infrà in verbo, Et obsecrationes.

h Quique placamenta deûm.] } Ibid.
i Et expiationes.]

k Officiaque cæremoniarum.] Tacitus lib. 11.

l Librorumque.] Tacitus lib. 5. & Suetonius in Iulio Cæsare, dum de L. Cotta quindecimuiro loquitur, Lactantius autoritate Varronis lib. 1. c. 6.

m A Tarquinio.] Plinius lib. 13. c. 13. Gellius li. 1. cap. 19. Solinus cap. 8. Lactantius lib. 1. cap. 6. qui id tamen non tribuit Tarquinio superbo, sed Prisco. Seruius lib. 6. Aeneid. in eum locum,

Hic ego namq; tuas sorteis. -

n Incenso Capitolio.] Plinius & Solinus vbi suprà citati.

o In arca lapidea.] Credo hìc lapsum fuisse Alexandrum, neq; enim aliquid tale reperitur de libris Sibyllinis, verùm de libris Numæ Pompilij apud Liuium 4. Decad. lib. 10. & Plinium lib. 13. c. item 13. Et de ossibus Sibyllæ Cumeæ quæ in lapidea vrna in templo Apollinis recondita demonstrant Cumani, vt scribit Pausanias lib. 10. qui de Phocaicis est.

p Suetonius.] In vita ipsius Augusti, c. 31.

q Vbi vnà &c.] Seruius in lib. 6. Aen. vbi suprà.

r Martiorum.] De quibus omnino vide Liuium 3. Dec. lib. 5. & de his quoque Seruius in eo. loco.

s Bagoes.] Lege Begoes ex Seruio lib. 6. Aen. vbi suprà, à quo hic locus est depromptus.

t Erythræam.] Vide Seruium ibid. Et Varronem in libris

cecinit oracula. Fuit enim Alexandri tempore. Nam Delphicam ante Troiana bella vaticinatam, & pleraque Homerum operi suo carmina accommodasse ferunt. Alij Cumanam, quæ [v] Amalthæa dicta est, dicunt fuisse. Præter quas fuere vaticinio insignes mulieres, vna [x] Athenais nomine: [y] apud Hebræos Sabba, [z] apud Chaones Phaenis, [a] Dodoneis Pellæ, licet Sibyllarum nomen non assequutæ. [b] Nam Sibyllarum quatuor præcipuè nomē vendicarunt, Erythræa, Samia, Aegyptia, & Sardiana: quibus postea adiectæ, Iudæa Cumæaque: quæ mente concita & numine afflatæ, euentorum consequentiam carminibus prædixere. Eratque mos vaticinandi, [c] vt ex primis litteris cuiusque versus vaticinium contexerent: quod Plautum & Ennium in quibusdam versibus fecisse memorant. [d] Quibus postea libris Gabinius, M. Octacilius, & Lucius Valerius legati ex consulto senatus Erithras profecti, mille versus eiusdem Erithrææ summa cura conquisitos, in eodem sacrario collocarunt: qui vnà religiosè culti concelebratique sunt. [e] Mox Augustus, incenso Capitolio, bello sociali dato sacerdotibus negotio, per omnem Samum, Ilium, & Erythras, Aphricam, Siciliam & Italiam conquiri omnia Sibyllæ carmina, & quantum humana ope fieri posset, vera discerni & interpretari iussit. Et demum quum de libro Sibyllæ relatum ad patres fuisset, quem [f] Caninius Gallus recipi inter cæteros eiusdem vatis iusserat, summa ope Tiberius restitit, & ne reciperetur effecit. [g] Et quamuis decemuiris sacrorum alij superadditi sint, ita vt ad sexaginta excreuisse dicantur, semper tamen quindecim viri dicti nominatique sunt. Creabat enim eos senatus, [h] vel quando, oportere videbatur, consul. Quinetiam ex scito plebis, duumuiros populum creasse, plerũq; compertum est: [i] qui nisi patricij essent, in numero eligi nequibant, & nisi post obitum, alium mutari aut cooptari non decebat, ab omníque vrbano munere & belli cura immunes erant. [k] Hi ergo & sacras [l] ædes dedicabant, [m] & obsecrationes expia-

Athenais. Sabba. Phaenis. Dodoneis.

Duumuirorum munus.

ANNOTATIONES.

in libris rerum diuinarum, vbi hanc inter decem Sibyllas recenset.

v Amalthæa.] Vide Seruiũ vbi suprà. hanc enim Tarquinio obtulisse hos libros, ac ingentem summam pecuniæ postulasse pro ipsis libris, testatur in eod. loco Seruius.

x Athenais.] Strabo lib.14.& 17.

y Apud Hebræos Sabba.] Pausanias li.10. Iustinus lib.36. 3.Reg.10. Paralip.2.c.9. Matt.12. Luc.11.

z Apud Chaones Phaennis.] Pausanias lib.10. & Tzetzes Historiarum Chil.9.c.288. Eiúsque meminit Politianus.

a Dodoneis Pellæ.] Id quoque Pausaniæ est lib. 10. vbi tradit Peleas apud Dodoneos fuisse, quas columbas fuisse fabulati sunt, & eas quoque vaticinatas esse: nec tamen Sibyllas vocatas fuisse.

b Nam Sibyllarum.] Vide omnino quæ scripsimus in nostris legibus Connubial. de Sibyllis, l.11. inter doctas fœminas, & quæ ibi a nobis citata sunt.

c Vt ex &c.] Hæc sunt Ciceronis lib.2. de Diuinatione, cuius hæc verba sunt, Tũ vero quæ acrostichus dicitur, cùm deinceps ex primis versuum litteris aliquid connectitur, vt in quibusdam Ennianis quos Ennius fecit, id sanè magis attenti animi quàm furentis. Atqui in Sibyllinis ex primo versu cuiusque sententiæ primis litteris illius sententiæ carmen omne prætexitur. Vide autem Gyraldum in histo. poëtarum pag.241.

d Quibus postea libris.] Ex Lactantio lib.1.c.6. & iterum in lib. de ira Dei, c.22. autoritate Varronis & aliorum. Item Fenestella.

e Mox Augustus.] Suetonius in vita illius, c.31. & Cornelius Tacitus lib.5.

f Caninius Gallus.] Cornelius Tacitus eodem libro 5.

g Et quamuis.] Id iam suprà dictum est in verbo, Ad Cornelium fere Syllam. ex Seruio libro 6. Aeneidos.

h Vel quando.] Notandum tamen quod iussu senatus M. Iunius prætor vrbis, decemuiros creauit, vt veteranis Scipionis militibus agrum metirentur ac diuiderent. teste Liuio 4. Dec. lib.1

i Qui nisi &c.] Seruius vbi suprà sæpissime, & colligi etiam potest ex Paulo Iurisconsulto in l. honores. §. is qui. ff. de Decurio. Is qui non sit Decurio Duumuiratu, vel aliis honoribus fungi non potest: quia Decurionum honoribus plebeij fungi prohibentur.

k Hi ergo &c.] Scilicet Duumuiri, vt constat ex sequentibus.

l Sacras ædes dedic.] Liuius 1. Decad. lib.5. Eodem anno ædes Martis Gallico bello vota dedicata est, à T. Quintio Duumuiro sacris faciundis. Et 3. Deca. lib.2. In religionem etiam venit ædem Concordiæ, quam per seditionem militarem biennio ante L. Manlius prætor in Gallia vouisset, locatam ad id tempus non esse. Itaque Duumuiri ad eam rem creati ab Aemylio prætore vrbis. Et postea eiusdem 3. Deca. lib. item 3. Duumuiri creati ædem Concordiæ dedicauerunt. Et sæpe aliàs, vt dicetur infra in verbo, vt sacras ædes dicarent.

m Et obsecrationes.] Liuius 1. Decad. lib.5. Grauis pe

tionesq; ad placādas auertendásq; deorū iras procurabāt. [n] Tum si tetra prodigia nunciarētur, aut monstra in dubiis reip. casibus, iussu senatus ad libros tanquam adytum adibant, illorumque iussu quæ decreta erant aut præscripta, velut ex oraculo monita, fiebāt. [o] Etiā lectisternia curare, & ex præscripto librorū, ludis Apollinaribus aut secularibus præesse, templa dedicare, ludos celebrare, vota concipere, supplicationibus sacrificiisque solennibus præfici solebant. Præter quos fuere duumuiri, quibus hoc munus incumbebat, [p] vt sacras ædes dicarent autore senatu, [q] aut facerent, [r] faciendásve locarent, aut reficerent. Hos quoque ex scito plebis nonnunquam à consule, [s] sæpe à prætore creatos comperimus: eoque absoluto negocio, ab iniuncti muneris cura quiescebant. [t] Et duumuiri municipiorum, [u] & alij nauales, quibus naualium populi Romani, quotiesque instrui classem vel refici oportebat, vtque naualibus sociis implerentur, commeatúque & armamentis instruerentur, negotium dabatur, necnon aquæductuum deriuandarúmque aquarum, [x] coloniæque deducendæ qui curam agerent, quíque id muneris exequerentur, sæpe duumuiros fuisse comperimus. [y] Et alios capitales, qui perduellionis diem ad populum dicerent, & in facinorosos animaduerterent, à principio originum creatos. [z] Diem verò perduellionis ad populum dicere, erat aliquem capitis accusare, vel mortis pœna reum agere. Hos quoque leuiori pœna coercere, vel fustibus cædere posse: aut in carcerē duci iubere, nulla controuersia est. Præter hos fuere [a] triumuiri etiam capitales, postquam

Duumuiri electi. A plebe. A consule. A prætore. Duumuiri municipiorum & nauales. Capitales duumuiri. Diem perduellionis dicere ad populum. Triumuiri capitales.

ANNOTATIONES.

uis pestilénsque omnibus æstas excepit, cuius insanabili pernicie: quando nec causa, nec finis inueniebatur, libri Sibyllini ex S.C. additi sunt, Duumuiri sacris faciundis lectisternio tum primò in vrbe Romana facto per dies octo, &c.

n Tum si tetra prodigia.] Id infinitum est apud Liuium, ex quo vnum aut alterum locum demonstrasse sufficiet, vt 1 Decad. lib. 5. sub L. Titinio & P. Menenio Rutilio, & aliis tribunis militum, item 3. Dec. lib. 1. paulò ante fi.

o Etiam lectisternia curare.] Ex Liuio suprà in verbo, Et obsecrationes.

p Vt sacras.] Suprà id dictum est in verbo, Sacras ædes. sed quibus addere potes Liuium 1. Dec. lib. 2. vbi de dedicatione ædis Castoris. & 3. Decad. lib. 3. vbi de ædibus Mentis & Veneris Erycinæ, & 4. Decad. lib. 4. vbi de dedicatione Fortunæ Primigeniæ loquitur.

q Aut facerent.] Liuius 1. Decad. lib. 7. vbi creati sunt Duumuiri ad ædē Iunoni Monetę faciendam.

r Faciendásue locarent.] Liuius 3. Decad. lib. 2. cuius verba adducta sunt suprà in verbo, Sacras ædes dedicabant.

s Sæpe à prætore.] Iam suprà dictum est ex Liuio 3. Decad. lib. 2. Duumuiros ab Aemylio prætore vrbis creatos.

t Duumuiri municipiorum.] Nam & hos fuisse per Latina oppida constat ex Aelio Spartiano in Adriano. Apuleius autem Apolog. 1. dicit patrem suum in suo oppido Duumuiralem cunctis honoribus loco principis fuisse perfunctum. Et hoc quoque colligi potest ex loco Pauli Iurisconsulti in l. honores. §. is qui non sit. ff. de Decur. quem suprà citauimus, & in l. in honorariis. §. vlt. ff. de actio. & oblig. In Duumuiros & in rempub. etiam post annum actio datur ex contractu magistratuum municipalium. Et Vlpiani in l. 1. ff. de alb. scrib. vt scribantur eo ordine, quo quisque eorum maximo honore in municipio functus est, vtpute qui Duumuiratum gesserunt, &c. Et in l. 4. §. si forte, iuncto §. præcedenti. ff. de dam. infect. & Papiniani in l. vlt. in prin. ff. ad municip. & Imperator in l. vlt. ibi Duumuiros municipales. C. de iud. & in l. 1. C. de em. lib. & in l. duumuiris. C. de decur. lib. 10. & in l. si ita. C. quo quis ord. con. lib. 11. Spartianus autem scribit in Adriano ipsum Duumuirum fuisse per Latina oppida, & de Duumuiratu Viennensium Plinius lib. 4. epist. epist. 22. ad Sempronium. Et de his quoque intelligit, vt opinor, ipse Vlpianus in l. 1. in prin. ff. si quis ius dicen. non obtem. vbi Alberi. multùm laborat in declaratione huius magistratus, & in l. iniuriarum. §. si quis. ff. de iniur. & in l. si quis vxori. §. si fugitiuum. ff. de furt.

v Et alij nauales.] Liuius 1. Decad. lib. 5. vbi de C. Furio Duumuiro nauali. Rursúsque eodem lib. Tumultus, inquit, eius causa Duumuirum nauales cùm classe Pisas ire iussit, & lib. 9. Alterum, vt Duumuiros nauales classis ornandæ reficiendæque causa populus iuberet, & 4. Dec. lib. 10. non semel, vbi loquitur de L. Cornelio Dolabella Duumuiro nauali, & 5. Dec. lib. 1. in prin.

x Coloniæque deducendæ.] Sæpius tamen ea cura triumuiris mandabatur, vt postea dicetur.

y Et alios capitales.] Liuius 1. Decad. lib. 1. in historia Horatij qui sororem interemit, & lib. 6. vbi de accusatione & damnatione Manlij Capitolini, & Vlpianus in l. si quis vxori. §. si fugit. ff. de furt. vbi ita scribitur. Si fugitiuum meum quis quasi suum à Duumuiris, vel ab aliis qui potestatem habent de carcere, vel custodia dimittere acceperit, &c.

z Diem verò perduellionis.] Vide l. vlt. ff. ad leg. Iul. ma. & ibi Budæum in suis Annotationibus.

a Triumuiri etiam capitales.] De his Plautus in Amphitryone,

Quid si nunc tresuiri me in carcerem compingerent?

Cicero in lib. de Oratore. Planéque duorum virorum iu

[b] Curius dentatus de Samnitibus triumphauit, tunc primùm Romæ creati, qui de criminibus pariter cognoscerent,& in facinorosos siquid scelere & perfidia deliquissent, animaduerterent: [c] qui vigilias per vrbem disponere, & ne qui nocturni cœtus fierent,obseruare:neu qui molitores nouarum rerum hostilia auderent,prospicere debebant: [d] quæ cura, lapsis temporibus, ad præfectum vigilum translata est. [e] His quoque vt carceribus latomiarum intentior cura ageretur, carcerisque custodiam haberent: vtque neci destinatis mensa lanionia, machæra, & supplicij instrumenta præsto forent, cura procuratióque impendebant:vt quum in reos animaduerti oporteret, ipsorum interuentu fieret.Qui tametsi facinorosos capitis agere & punire possent, [f] virgines tamen, aut immaturas puellas, licet maximorum criminum reas, & pœnæ capitali obnoxias,triumuirali iudicio afficere non poterant:quorum cura consilióque [g] non modo incendia,sed coniurationes clandestinæ,& intestina vrbis mala sæpe depulsa sunt. Nec me præterit, post Cannensem cladem, propter ingruentem ærarij & militum inopiam, [h] triumuiros conquirendæ pecuniæ [i] monetales seu [k] mensarios creatos fuisse, æris, argenti, atque auri flatores: quorum munus erat, numisinata probi auri & argenti, iustíque ponderis examinare: [l] & alios legendæ

Præfectus vigilum.

Triumuiri conquirendæ pecuniæ causa creati. Triumui-

ANNOTATIONES.

rum iudicium, aut triumuirorum capitalium, aut decemuirorum litibus iudicandis dico nunquam. Et alio quoque loco quem infrà adferam, cùm de Monetalibus loquar. Et in Oratione pro Cluentio Habito,vbi de Q.Manlio triumuiro. Varro de ling. Lati.lib.1. Quæstores à quærendo,qui conquirerent publicas pecunias & maleficia, quæ Triumuiri capitales nunc conquirunt. Salustius in Catilinario, Triumuirósque ad supplicium postulabat. Horatius Epod. Ode 4.

Sectus flagellis hic triumuiralibus,
Praconis ad fastidium.

Liuius 3.Decad. lib.5. post princi. Asconius Pedianus in 1. in Verrem act. vbi dicit hos apud columnam Meuiam reos punire solitos. Plinius item lib. 21.cap.3. & Pomponius Iurisconsultus in l.2.§.eod. temp.ff.de orig.iur. vbi ita scribitur, Triumuiri capitales, qui carceris custodiam haberent, vt cùm animaduerti oporteret,eorum interuentu fieret. Et Valerius Maximus lib.5. cap.4. Sanguinis, inquit, ingenui mulierem prætor apud tribunal suum capitali crimine damnatam triuumuiro in carcere necandam tradidit. Et lib.6. cap.1. vbi de L.Fescennio, & lib.8. cap.1. vbi de Alexandro seruo Fannij. Cornelius Tacitus in vita Agricolæ scribit sæuitũ fuisse in Aurelium Rusticum & Senecionem, & in libros eorum delegato Triumuiris ministerio, vt monumenta clarissimorum virorum in foro exurerentur. Et de his fortè intelligit Ouidius de se loquens, lib.4. Trist.eleg.9.eadémque vit.

Cœpimus & teneræ primos ætatis honores,
Deq; viris quondam pars tribus vna fui.

b Curius.] Iulius Florus epitome Liuij lib.11. non continẽter quidem, sed paucis quibusdã interiectis.

c Qui vigilias.] Liuius 4.Decad. lib.9. Triumuiris capitalibus mandatum est, vt vigilias disponerent per vrbem, seruarẽntque ne qui nocturni cœtus fierent,vtque ab incendiis caueretur. Et vide infrà in verbo,Non modo incendia.

d Quæ cura.] Vt videre licet ex toto prope tit. ff.de offi.præfect.vig.

e His quoque.] Id est Triumuiris capitalibus ex Liuio 4.Decad.lib.2. Triumuiri carceris Latomiarum intentiorem custodiam habere iussi. Iterúmque lib. 6. & suprà quoque in verbo, Triumuiri etiam capitales. docuimus nostri Iurisc̃osulti Pauli verbis hos carceris custodiam habuisse,vt cùm animaduerti oporteret, ipsorum interuentu fieret.quibus verbis Alexander hic vtitur.

f Virgines tamen.] Tacitus lib.5. Tradunt eius temporis autores, quia triumuirali supplicio affici virginem inauditũ habebatur, à carnifice laqueum iuxta, compressam, exin oblisis faucibus id ætatis corpora in Gemonias abiecta: loquitur autem de puella Seiani filia. De qua re etiam loquens,sed aliter Suetonius in Tiberio,cap.61. Nemo punitorum & non in Gemonias abiectus, vncoque tractus viginti vno die abiecti, inter eos pueri & fœminæ, immaturæ puellæ, quia more tradito nefas esset virgines strangulari, vitiatæ prius à carnifice,deinde strangulatæ.

g Non modo.] De qua re suprà in verbo, Qui vigilias. ex Liuio, sed cui adde Valerium Maxim. lib.8.c.1.& Paulum in l.1.ff.de offi.pręfect.vig.

h Triumuiros.]Hoc accepisse videtur ex Varrone lib.4.ling. Latin. cuius verba posuimus suprà in verbo,Triumuiri etiam capitales.

i Monetales.] Ita enim eos appellat Pomponius in l.2.§.eod. temporis. Triumuiri, inquit, monetales æris, argenti, auriflatores. Et ad hos alludere videtur Cicero epist.famil lib.7 epist.13.ad Trebatium. Treuiros, inquiens, vites,censeo: audio capitales esse. mallem auro, argento, ære essent, sed aliàs iocabimur.

k Seu mensarios.] Et ita eos quoque vocat Liuius 3.Decad.lib.item 3. Et Romæ, inquit, propter penuriam argenti Triumuiri mensarij rogatione Minutij Tribuni plebis facti. & lib. 4. Accersitósque se ab Triumuiris mẽsariis esse dixerunt. & li.6. Cæterùm omne aurum,argentum, æs signatum ad Triumuiros mẽsarios extemplò deferamus. Sed & quinque viros mensarios dictos legimus, vt postea dicetur.

l Et alios legendæ.] Liuius 3. Deca.li.5. Senatus Triumuiros

iuuentutis, qui militiæ idoneos per oppida conquisitos ascriberent: quod quidem ingruente bellorum tumultu sæpe fieri animaduertimus. [m] Quo enim tempore ad Cannas magna clade pugnatum est, consternata repub. triumuiris datum negocium fuit, vt non ingenuos modò, sed seruos ære coemptos, & mancipia ad quatuor & viginti millia sacramento adigerent. [n] Etiam sacris requirendis, [o] & ædibus reficiendis, quandoque triumuiros præfuisse accepimus, [p] sicut reipublicæ constituendæ, [q] & legendi senatus: aliosque recognoscendi turmas equitum cum fide curaque, [r] ab Augusto institutos, [s] plerunque assignando agro [t] in coloniis & municipiis [v] quoque vigilias circuirent, & incendiis occurrerent, [x] qui nocturni appellati, quòd noctu per vrbem excubias agerent, triumuiros creari animaduersum est. [y] In qua re proditum memoriæ fuit, M. Militium, Cn. Lollium, & L. Sextium triumuiros nocturnos, quòd in sacra via ad extinguendum incendium præsto non fuissent, à tribunis plebis increpitos, mulctam exoluisse. qui etiam [z] supplendi senatorum numerum, immeritosque amouendi plerunque ius habuere. [a] Et siquando ius dicebant, non in tribunali sella curuli, sicut consules prætorésve, sed in subselliis velut tribuni & quæstores, iura dabant. Quotiesque per senatum populumque [b] ager dandus vel diiudicandus, [c] aut coloniæ deducendæ forent, triumuiros [d] qui agrarij dicti sunt, ple-

Triumuiri legendæ iuuentutis & militiæ idoneorum.
Triumuiri sacris requirendis, & ædibus reficiendis.
Triumuiri recognoscendis turmis equitum.
Triumuiri nocturni.
Triumuiri ius supplendi senatorum numerum habuere.

ANNOTATIONES.

triumuiros binos creari iussit, alteros qui citra, alteros qui vltra quinquagesimum lapidem in plateis forisque & in conciliabulis omnem copiam ingenuorum inspicerent: & si qui roboris satis ad ferẽda arma habere viderẽtur, etiamsi nondum ætate militari essent, milites facerent. & paulò post, Ex hoc senatusconsulto creati triumuiri bini conquisitionem ingenuorum per agros habuerunt.

m Quo enim tempore.] Valerius Max. lib. 7. cap. 6. in prin.

n Etiam sacris.] Liuius 3. Decad. lib. 5. Creati sunt Triumuiri bini, vni sacris conquirendis, donisque persignandis.

o Et ædibus.] Nam & Liuius ad ea quæ proximè ex eo adduximus, confestim subdit, Alteri reficiendis ædibus Fortunæ & Matris Matutæ intra portam Carmentalem, sed Spei extra portam, quæ priore anno incendio consumptæ fuerant.

p Sicut reipub.] Gellius lib. 14. cap. 7. autoritate Varronis tradit, Triumuiros reipubl. constituendæ causa creatos ius consulendi senatus habuisse.

q Et legendi.] Nam & Augustus Triumuiratũ legendi senatus creauit, vt scribit Suetonius in vita ipsius, cap. 37.

r Ab Augusto.] Vbi nuper citauimus.

s Plerumque.] Vide infrà in verbo, Ager dandus &c.

t In coloniis.] Liuius 1. Decad. lib. 3. post princip. & iterum ad fin. rursumque lib. 4. & 4. Decad. lib. item 4. & lib. 10. ad fi. & 5. Dec. lib. 1. & alibi sæpe.

v Quique vigilias.] Valerius Maximus lib. 8. cap. 1. P. Bilius Triumuir nocturnus à P. Aquilio Tribuno plebis accusatus, populi iudicio concidit, quia vigilias negligentius circumierat. Et vide suprà in verbo, Qui vigilias.

x Qui nocturni.] Valerius vbi suprà, & Paulus in l. 1. ff. de officio præf. vig. & Liuius 1. Decad. lib. 9. vbi de Marco Licinio, & Tacitus lib. 5. vbi mox citabimus.

y In qua re.] Valerius Maxi. lib. 8. c. 1. & Tacitus lib. 5. vbi antea proximè citati.

z Supplendi.] Liuius 4. Decad lib. 2. post princi. Et adde etiam supplendi numerum colonorum ex eodem eiusdémque Dec. lib. 1. ad fi.

a Et si quando.] Asconius Pedianus in 1. in Verrem actione. Sunt, inquit, subsellia Tribunorum, Triumuirorum, Quæstorum, & huiuscemodi minima iudicia exercentium, qui non in sellis curulibus, nec tribunalibus: sed in subselliis considebant. Hæc ille.

b Ager dandus.] Fortè diuidendus legendũ est ex Varrone lib. rei rusticæ 1. cap. 2. Alterum collegam tuum, Triumuir qui fuit ad agros diuidendos Campanos &c. Cicerone in Orat. de lege Agraria. & Liuio 1. Decad. lib. 8. vbi de Colonia Cales deducenda, & 5. Decad. lib. 5. & Valerio Maximo li. 7. cap. 2. vbi de senatu. Idem vt secundum legem eius per Triumuiros ager populo viritim diuideretur, egregiè censuit, & L. Floro epitome Liuij libro 59. Seditiones à Triumuiris de agro diuidundo creatis excitatæ, & eodem aut altero eiusdem nominis epitomate 3. vbi de seditione Tiberij Gracchi, Sic, ait, Triumuir creatus diuidendis agris, Et Plinio Secundo, si is est, de viris illustribus, c. 65.

c Aut coloniæ.] Liuius 1. Decad. lib. 3. sub fin. & lib. 4. vbi de colonia Ardeam deducta, & lib. 5. de colonia in Volscos deducta, & lib. 6. de Nepete colonia deducenda, & lib. 8. de Calabris, & 4. Decad. lib. 7. de Cremonensibus & Placentinis, & 5. Deca. lib. 1. vbi de Luca colonia deducenda loquitur.

d Qui Agrarij.] Ab agro scilicet diuidundo. Ita enim Liuius 3. Decad. lib. 7. appellat. Seruilium negabant iure aut Tribunum plebis fuisse, aut ædilem esse, quòd patrem eius, quem Triumuirum agrarium occisum à Boiis circa Mutinam esse, opinio per decem annos fuerat, viuere cõstabat. Cicero autem agrarios sæpe vocat fautores legis agrariæ, vt in Philip. 7. & in Orat. in Catilinam, & in Oratione contra Rullum.

Iura in subselliis dabant agrarij triumuiri.

runque præfuiſſe compertum eſt, tametſi agrum [e] Pontinũ quinqueuiros diuiſiſſe, & per vigintiuiros ad decemuiros [f] agrũ Capuæ [g] & Samnij diuiſum, ac veteranis prœmia aſsignata legamus. [h] Proditum tamen memoriæ eſt, cum tribuni pleb. ferrent ad populum de decẽuiris cum imperio creandis, vt quicquid agri publici per Italiam, Syriam, vel Aſiam eſſet, plebi diuideretur, legémque promulgare contenderent, Ciceronem ſumma ope reſtitiſſe, & velut rem peſtiferam rogationem antiquaſſe, eóſque magnifica oratione ſic fregiſſe, vt victi obmuteſcerent. Quartumuiros vero creatos accepimus illos, quibus deducendarum coloniarum, aut ſi quid nouum nunciatum foret, vt curarent ne damno reſpub. afficeretur, obque varia negocia munus mandatum erat. Præter quos fuere [i] quinqueuiri agris diuidundis, muris [k] turribúſque reficiundis, ſæpius vt plebem fœnebri [l] pecunia leuarent: vtque æs alienum pro his qui ſoluendo non eſſent, de publico ſoluerent: qui menſarij nuncupati. quæ res quãtum ad patrum plebíſque cõciliandos animos profuerit, difficile dictu eſt. Quippe quum eſſet plebs obruta fœnore, pecuniis in foro poſitis, vim ingentem æris alieni diſſoluerunt. Poſt quos vſu exigente, [m] quinqueuiri creati cis Tiberim & vltra Tiberim, qui poſſent veſpertinis horis vices magiſtratuum gerere, quũ magiſtratus ad id temporis in foro eſſe non deceret. [n] Denique quoties aliquod munus factu difficile reipub. impendebat, in quo præcipua aliquorum opera fidéſque exquirebatur, vbíque multum ſtudij curæque opus erat: modò duumuiros, nunc triumuiros, aut quartumuiros, quinqueuiros, ſexuiros, aut decemuiros creauere: quorum ope conſilióque iniuncta munera ſæpe exequuti ſunt. Ipſíque negocio abſoluto, pro quo dicti creatíque erant, ab iniuncto munere quieſcebant. Fuítque animaduerſum, quòd ſi decemuiros locandis vectigalibus (quod plerunque vſu veniebat) Romani præfeciſſent, his vbique vectigalia diſtrahẽdi poteſtas erat, quum aliter niſi Romæ à cenſoribus vectigalia locarentur. [o] De ſeptemuiris epulonum traditum accepimus, quòd hi à principio treſuiri

Quartumuiri. *Quinqueuiri.* *Quinqueuiri cis Tiberim.* *Quinqueuiri vltra.* *Septẽuiri epulonum.*

ANNOTATIONES.

e Tametſi agrum.] Lege Pomptinum ex Liuio qui id tradit 1. Dec. lib. 6.

f Agrum Capuæ.] Vide Suetonium in Cæſare, cap. 20. & Apianum, vbi de Cæſare loquitur.

g Et Samnij.] Liuius 4. Deca. lib. 1. Exitu eius anni cùm de agris veterum militum relatum eſſet, decreuerunt patres vt M. Iunius prætor vrbanus, ſi ei videretur, decemuiros agro Samniti, Apuléóque, quod eius publicum populi Rom. eſſet, metiendo diuidendóque creauit.

h Proditum tamen eſt.] Hæc vſque ad clauſul. Quartumuiros, ſunt Ciceronis de lege Agraria. Plutarchi in vita ipſius Ciceronis. Et adde quoque quartumuiros conſtitutos fuiſſe, vt curam viarum agerent, ex Pomponio in l. 2. §. eod. tempore. ff. de origi. iur. De quartumuiratu Aſinius Pollio inter epiſtolas familiares Ciceronis lib. 10. epiſt. 31. Quatuoruiratum ſibi prorogauit: fuerúntque apud Larinates quatuoruiri, vt teſtis eſt Cicero in Orat. pro Aulo Cluentio Habito.

i Quinqueviri.] Liuius 1. Decad. lib. 6. vbi de Pomptino agro diuidundo loquitur, quod & ſuprà dictum eſt.

k Muris.] Liuius 3. Decad. lib. 5. Comitiis creati ſunt quinqueuiri muris turribúſq; reficiẽdis. Adde etiam minuendis ſumptibus publicis, ex Plinio li. epiſt. 2. epiſt. 1. & qui de finibus agnoſcerent Liuio 5. Dec. lib. 5.

l Fœnebri.] Liuius 1. Decad. lib. 7. Noui conſules fœnebrẽ quoque pecuniam quæ diſtinere vnanimes videbatur, leuare aggreſsi, ſolutionem æris alieni in publicam curam verterunt, quinqueuiris creatis, quos menſarios à diſpenſatione pecuniæ appellarunt, &c. Sed ſuprà docuimus triũuiros quoſdam menſarios fuiſſe vocatos.

m Quinqueuiri.] Liuius 4. Decad. lib. 9. Vtque ab incendiis caueretur, adiutores Triumuiris quinqueuiri vti cis Tiberim ſuæ quiſque regionis ædificiis præeſſent. Pomponius in l. 2. §. & quia. ff. de orig. iur. Et quia magiſtratibus veſpertinis temporibus in publicum eſſe inconueniens erat, quinqueuiri conſtituti ſunt cis Tiberim & vltra Tiberim, qui poſſent pro magiſtratibus officio fungi.

n Denique quoties.] Id totum vſque ad clauſulam, Fuítque animaduerſum, colligitur ex præcedentibus atque etiam ſequentibus. Nam de cæteris ſcilicet duumuiris, triumuiris, quartumuiris, quinqueuiris, & decemuiris iam dictum eſt, & rurſus poſtea dicetur. De ſexuiris autem quicumque ij fuerunt, nonnihil Plutarchus in Camillo, poſt princip.

o De ſeptemuiris.] Id Liuij eſt 4. Decad. lib. 3. Romæ, inquit, eo primùm anno triumuiri epulones facti C. Licinius Lucullus, T. Romulius qui legem de creandis his tulerat, & P. Porcius Lecca. His triumuiris item, vt pontifici lege datum togæ prætextæ habendæ ius. & eiuſdem 4. Decad. lib. 10. Idem meminit P. Manlij triumuiri epulonis. De his autem videndus eſt Cicero lib. 3. de Oratore. Vnde etiam illud Lucani li. 1. Septemuirque epulis feſtis.

fuere, asciti inter sacerdotes, quibus togæ prætextæ ius datum vt pōtificibus. Hi fuere C. Licinius Lucullus, T. Romulius, & P. Porcius Lecca; qui legem de creandis primum tulere, quos propter sacrorum multitudinem, vt ludorum epulare sacrificium conficerent, pontifices sacris præesse voluere. Qui tempore procedente, septem creati fuere. Et quia sacris epulis præerant, cœnarúmque pontificum, quæ [p] adiiciales dictæ sunt, curam agerent, ipsique [q] epulas Ioui principi deorum, cæterisque diis indicerent, epulones appellati: qui siqua iusta & solemnia sacris deessent, ad pontifices referebāt: déque illorum cōsilio sententiáque, sacra & omissas cæremonias decernebant. [r] Horum filiæ, ne inuitæ Vestæ sacerdotes fiant, sicut auguris & pontificis maximi, aut quindecimuiri sacrorum, veteri priuilegio immunes erant. Præter hos fuere [s] decemuiri sub titulo æquādarum legum à principio sine prouocatione creati, [t] mox alij litibus diiudicandis, qui loco prætorum in vrbe ius dicebant. Quippe quum belli munia prætoribus deferrentur, & ob id, vrgente armorum tumultu, ab vrbe auocaréturne iudicia Romæ deessēt, illis in expeditionem profectis decemuiros qui litibus diiudicandis, & noscendis singulorum postulatis præsto forent, præfecerunt prætorum loco: cui magistratui [v] Adrianus ante imperium præfuisse dicitur. [x] Post quos fuit vigintiuiratus causis diiudicandis, quod munus magnæ indolis iuuenibus conferri solebat. Illinc enim gradum ad reliquos honores auspicabantur viri exculti ingenio & doctrina. [y] Ad quod Tiberius Neronem Germanici filium promoturus, quòd quinquennio maturius peteret quàm per leges liceret, illum senatui commendauit, & veniam petiit. [z] Et centumuiri amplissimum iudicium qui iura populo aliquandiu dixere: à quibus nulla erat prouocatio, quorum [a] iudicia centumuiralia dicta. Ex

Tresviri inter sacerdotes asciti.

Adiiciales cœna.

Epulones unde dicti.

Quindecemuirorū epulonum filia.

Decemuiri.

Decemuiri litibus diiudicandis loco prætorum.

Vigintiuiratus.

Centumuiri.

ANNOTATIONES.

Cæsarem autem Epulonem fuisse cōstat ex Plinio lib.14.c.15.

p Adiiciales.] Varro de re rustica, lib.3.cap.6. Plinius lib.10.cap.20. & lib.29. cap.4. sunt qui aditiales legunt. Has pontificiales vocat Macrobius lib. 3.cap.13.

q Epulas Ioui.] Festus Pompeius li.5. Epolonos, inquit, dicebant antiqui, quos nunc Epulones dicimus. Datū autē est his nomē, quòd epulas indicendi Ioui cæterisque diis potestatem haberent.

r Horum filiæ.] Gellius lib.1.cap.12. Præter illos autem septemuiros sacrorum, vt id addas, fuere alij septemuiri capitales apud Ciceronem Philip.5. Et de hoc aut altero Epulonū Cicero ad Atticum, lib.15.epist. 9. Dic mihi, C. Antonius voluit ne fieri septemuir? fuit certè dignus. De decemuirali autoritate Cicero Philip.12.

s Decemuiri.] De his vide amplam historiam, & quomodo creati sunt, apud Liuium 1. Deca. lib.3. & Dionysium Halicarnasseum, & Pomponium in l.2.§.& cum placuisset.ff.de orig. iur. Ab his 12. tabulæ perscriptæ sunt, vt in illis locis abunde videre poteris.

t Mox alij.] Cicero in lib.de Oratore 1.

v Adrianus.] Spartianus in vita illius post prin. Nec multò post decemuir litibus iudicandis datus. Sed & de aliis decemuiris prçter illos Plutarchus in Cicerone. Iam autem suprà diximus de decemuiris creatis ad diuidendos agros Samnij, ex Liuio, qui & ipse 5.Decad. lib.2. Eodémque, inquit, anno cum agri Ligustici & Gallici, quod bello captum erat, aliquantulum vacaret: S. C. factum, vt is ager viritim diuideretur. Decemuiros in eam rem ex S. C. creauit prætor. Et apud Ciceronem in Oratione 1. pro lege Agraria, sæpe fit mentio decemuirorum. & lib.11.epist.famil. epist.13.19.& 20.

x Post quos.] De vigintiuiratu Cicero ad Atticum lib.9.epist.2. Repudiari se totum, magis etiā quàm olim in decemuiratu: sunt tamen qui ibi legunt quinqueuiratu. Idem quoque de vigintiuiris, etiam ad Atticum lib.2.episto.2. vbi nemo sit præter me, qui quenquam ex vigintiuiris vnum esse saluum velit, vbi etiā nonnulli legunt quinqueuiri.

y Ad quod Tiberius.] Tacitus lib.3. Per idem tempus Neronem è liberis Germanici iam ingressum iuuentam commendauit patribus, vtque munere capessendi vigintiuiratus solueret, & quinquennio maturius quàm per leges quæsturam peteret.

z Et centumuiri.] De his centumuiris nihil omnino in nostris legibus legitur, præterquam quod scribitur in l.2.§.deinde cum esset.ff.de orig. iur. in hæc verba, Deinde cùm esset necessarius magistratus qui hastæ præesset, cētumuiri litibus iudicandis constituti sunt. Cicero autem sæpius horum meminit, vt in lib. 1. de Oratore, & in Oratione pro Cecinna. Valerius Maximus lib.7.cap.8.in princip. Plinius epist.lib.1.epist.5.& li.5.epist.vlt. & Ouidius lib.2.Trist.eleg.vnica,

Nec male commissa est nobis fortuna reorum,
Vsque decem decies inspicienda viris.

Decem enim decies centum efficiunt, & Martialis lib.10.epig.19.

Dum centum studet auribus virorum.

a Iudicia centumuiralia dicta.] Varro de re rustica. Cicero in Oratione pro Cecinna, & lib. 1. de Oratore, & Plinius lib.1. episto.5. & 17. in fine. item lib.5.epist.vlt. vbi dicit quòd his vnus ex prætoribus præsidebat.

Centumuiralia iudicia. Centumuirorum iudicia. Centumuiralis hasta. Zasius in l. 2. ff. de ori. iur.

[b] singulis enim tribubus terni iudices selecti, populo ius dicebāt. Et quanuis ex quinque & triginta tribubus, supra centum superessent quinque: vsus obtinuit, vt ipsi centumuiri, eorumque iudicia centumuiralia dicta sint: qui omnes quum iura daturi erant, hasta posita in vnum coibant; illorumque iudicia [c] in duas hastas diuisa erant: ideo [d] centumuiralis hasta sermonibus celebratur: qui [e] de hæreditatibus, testamentis, vsucapionibus, tutelis, gentilitatibus, agnationibus, alluuionibus, nexis, mancipiis, & stillicidiis, quāmaximè ius dicebant. Qui cum propter turbulentam confusionem in longissimùm lites traherent, perraroque causas deciderent, diuus [f] Vespasianus ex tot iudicibus selegit quosdam, qui breui curriculo, nec longo circuitu causas definirent. [g] Domitianus quoque centumuiralia decreta & constituta velut ambitiose edita, rescidisse fertur. [h] Tantique exempli fuere, vt Romani adolescentes primæ indolis experimenta à causis centumuiralibus auspicarentur. [i] Et cum antea ne nobilissimis quidem pateret aditus, nisi à consulari viro magno fauore producerentur in foro viri præclari, magnæque eruditionis, postea deprauato vsu, obtentum est, vt ad declamādum transirent pueri extremæ sortis, nullo discrimine aut delectu, in quibus nec facundia esset, nec eruditio. Præterque hastam centumuiralem, mos erat militaris, vt si qua ciuitas vi subacta, hostili incursu diripienda foret, à duce exercitus edito in loco hasta poneretur, qua significatione illam non deditione & pacto, sed tanquam vi captam diripi licere, & in bona & personas grassari designabat, quæ hasta [k] cruenta nuncupatur. [l] Nam captas, non deditas vrbes diripi veteres voluere. [m] Tum siquando bona proscriptorum, [n] hostiúmve manubiæ aut præda venales forent, [o] vectigaliáve locarentur, vsus obtinuit, vt hasta posita venirent,

Iuuentus in causis centumuiralibus primum se exercebat.

Hasta cruenta.

ANNOTATIONES.

b Singulis enim tribubus.] Hæc vsque ad clausulam, Qui omnes, sunt Festi Pompeij lib. 3. quo loco de centumuiralibus iudiciis loquitur. Et huc pertinet quod scribit Varro de re rustica. Centumuiralis iudicij numerus non fuit ad amussim, vti cùm dicimus mille naues iuisse ad Troiam.

c In duas &c.] Quintilianus lib. 5. cap. 2. Et de partibus centumuiralium quæ in duas hastas diuisæ sunt.

d Centumuiralis.] Suetonius in Augusto, c.36. Martialis lib.7. epig.62.

Hunc miratur adhuc centum grauis hasta virorum.

Hincque hastæ iudicium vocat Valerius Maximus lib.7.cap.8.in prin. & rursus vbi de Pompeio Rhegino loquitur.

e Qui de hæreditatibus.] Hæc omnia sunt Ciceronis lib.1.de Oratore. Sed & quod de hæreditatibus & testamentis hìc dicitur, probatur etiam ex Valerio Maximo lib.7. c.item 7. statim post prin. & iterum vbi de filio M. Anci Carseolani, rursumq; cap.8. in illis duobus locis. Plinius lib.epist.6.epist. 33.ad Romanum.

f Diuus Vespasianus.] Suetonius in vita illius, cap.10.

g Domitianus.] Idem Suetonius in vita illius, c.8.ad prin.

h Tantique] Plinius enim Iunior adolescentulus causas egit in cētumuiralium iudicio, quod & quadruplex iudicium vocat li.epist.1. epist.18.ad Tranquillum, sed vide omnino in seq.

i Et quum antea.] Idem Plinius eiusdem operis lib.2.epist.14. ad Maximum, loquens de centumuiralibus iudiciis. Atque etiam, inquit, magna ex parte adolescētuli obscuri ad declamādum huc transeunt tam irreuerenter & temere, vt mihi Attilius noster expresse dixisse videatur, hìc in foro pueros à centumuiralibus causis auspicari, vt ab Homero in scholis: Nam hìc quoque vt illis primùm cœpit esse quod maximum est. At Hercule ante memoriam morum maiores natu ita solebant dicere, ne nobilissimis quidem adolescentibus locus erat, nisi aliquo consulari producente: tanta veneratione pulcherrimum opus celebrabatur. Nunc refractis pudoris & reuerentiæ claustris, omnia patēt omnibus: nec inducuntur, sed irrumpunt. Et huc spectat quòd Augustus Imperator, Caium & Lucium nepotes deduxit in forum, vt scribit Suetonius in vita illius, cap. 26. Et Tiberius Romam reuersus Drusum filium, eodem Suetonio teste in vita etiam ipsius Tiberij, cap.15.in princip. Ex quo & Cornelius Tacitus in eo lib. cui tit. est, An sui seculi oratores antiquioribus, & quare concedant. Ergo, ait, apud maiores nostros iuuenis ille qui foro & eloquentiæ parabatur, imbutus iam domestica disciplina, & refertus honestis studiis, deducebatur à patre vel à propinquis ad eum Oratorem, &c.

k Hasta cruenta.] Sic eam appellat Cicero 2. Offic. de bonorum tantùm proscriptione loquens, Dum homines perditi hastam illam cruentam, & meminerunt & sperabunt.

l Nam captas.] Vide infrà eod.lib.c.20.

m Tum si quando.] Cicero d. lib. 2. Offic. & Philip.2.4. & 7. & lib.epist.fam.15.epist.17.

n Hostiúmve.] Valerius Maximus lib.5.ca.1. vbi de Africano posteriore loquitur, & lib.6.c.5. vbi de populo Romano.

o Vectigaliáue.] Nam de his Liuius 4. Decad. lib. 9. Vectigalia summis preciis vltrò tributa infimis lo

[p]quæ publica dicta est:[q]sicut bello capti, quod [r]coronati & serui ære cõparati, quòd ex edito lapide enunciabatur venales, sub corona &[s]de lapide empti dicebantur, & [t]qui turmatim veneunt in catasta. [u] Fuitque moris vetusti, vt his qui trans mare aducti venales forent, quo à reliquis mancipiis dignoscerentur, alba creta pedes illinirent. [x] Obseruatumque, vt de seruis sub pileo venditis, emptori venditor nihil præstaret, neque euictionis iure teneretur, tanquam insignia forent mancipia & probatissima. Vtque præcones & qui bona proscribunt, [y] bona regis Porsenæ venalia singulis auctionibus proclament, ex eo deductum, quòd discedens ab vrbe Porsena, castra commeatibus referta populo diripienda dedisset. Præter quas fuit [z] hasta salutis, vbi in summa inopia ad leuandam famem hasta posita publicè frumentum veniit.[a] Græcis verò vbi venalia producuntur mancipia, cycli: vbi verò conscendunt, vt essent cõspicua omnibus, trapezæ dicta sunt.[b] Ac licet à principio quæstura functi, centumuiros aduocare, & ad iudicia cogere consuessent, Augustus tamen censuit, vt postpositis quæstoriis viris, decemuiri designarentur, qui illos in vnum cogerent, & ius dicere iuberent. Illud ego non præterierim, apud Carthaginenses centumuiros de numero senatorum fuisse scitos, qui rerum gestarum & bellicæ administrationis rationem à ducibus exigerent. Et ab Aegyptiis triginta iudices ex præcipuis ciuitatibus eligi solere, ex quibus optimum eligebant, qui totius collegij caput & princeps foret. [c] Et in Algido in templo Dianæ quindecimuiros, tam diuinis mysteriis & sacrifi-

Trans mare aduecti illiniti.

Sub pileo venditi.

Hasta salutis.

Quæstura functi.

Centumuiri apud Carthaginenses.

Triginta iudices Aegyptiis.

Quindecimuiri.

ANNOTATIONES.

mis locauerunt, quas locationes cùm senatus precibus & lachrymis, victus induci, & de integro locari iussisset, censores edicto submotos ab hasta, qui ludificati priorem locationem erant, omnia eodem paulatim imminutis preciis locauerunt, quem locum & nos suprà cap. 13. ad aliud adduximus, Columella in præfatione lib. 1. de re rustica de his loquens. Itaque in hoc Latio & Saturnia terra, vbi dij cultus agrorum progeniem suam docuerant, ibi nunc ad hastam locamus, &c. Vnde illud Ouidij lib. 4. de Ponto epist. 5. ad Pompeium,

Aut populi reditus positam componet ad hastam,
Et minui magnæ non sinet vrbis opes.

Et epist. 9. ad Græcinum,

Nunc longi reditus hastæ supponere lustri
Credet, & exacta cuncta locare fide.

p Quæ publica.] Nam vt scribit Festus lib. 7. Hastæ subiiciebant ea quæ publicè venundabant, quo signum præcipuum est hasta. Et huius hastæ cui res venales subiiciebantur, sæpe fit mentio in nostris legibus.

q Sicut bello.] Valerius Maximus duobus illis locis suprà in verbo, Hostiúmue manubiæ citatis.

r Quod coronati.] Cælius Sabinus Iurisconsultus, & Cato, & cum eis Gellius lib. 7. cap. 4. Festus Pompeius lib. 17. autoritate ipsius Catonis & Plauti. Sub corona, ait, venire dicuntur, qui captiui coronati venire solent.

s De lapide.] Cicero in Oratione in Pisonem. De me cùm omnes magistratus promulgassét, præter vnum prætorem, à quo non fuit postulandum, fratrem inimici mei, præterquam duos de lapide emptos. Columella lib. 3. cap. item 3. De seruo vilioris precij loquens, Quem vulgus, ait, quidem parui æris, vel de lapide noxium comparari posse putat. De cuius tamen loci intellectu lege Beroaldum in Annotationibus Columellæ, in littera L. & Cælium Rhodiginum lib. 25. cap. 22. Pollux autem Onomasticon 3. cap. 20. ex Herodoto. Lapidem hunc vnde quondam serui vendebatur πρατήριον, καὶ πωλητήριον vocat.

t Qui turmatim.] Id est venduntur. Catasta autem locus est vbi serui venales exponebantur. Vt Tibullus lib. 2. eleg. 3.

Nota loquor, regnum ipse tenet, quem sæpe coëgit
Barbara gypsatos ferre catasta pedes.

Nam olim serui venales habebant pedes gypso, id est argentea creta illitos, vt dicetur in seq. Ex quo etiam illud Ouidij lib. 1. Amorum, eleg. 1.

Nec tu si quis erit capitis mercede redemptus,
Despice gypsati crimen inane pedis.

v Fuitque moris.] Plinius lib. 35. c. 17. ad fi. vide & illud Iuuenalis saty. 1.

Vincant diuitiæ, sacro nec cedat honori,
Nuper in hanc vrbem pedibus qui venerat albis.

x Obseruatumque.] Gellius Cælij Sabini autoritate lib. 7. c. 4.

y Bona Regis.] Liuius 1. Dec. lib. 2. & Plutarchus in Publicola.

z Hasta salutis.] De qua Quintilianus, si is est, in declam. Sed si semel ponis hastam salutis, & redemptores vitæ admittis, & nos admone, melius vendes.

a Græcis verò.] Id sumpsisse videtur ex Polluce lib. 19. cap. 23. vbi tamen aliter videtur scripsisse. At omnibus in confesso est prius vocabulum in noua comœdia accipi pro loco in quo vendebantur mancipia, sic dictum quòd in orbem & coronam circumsteterunt vendentes πέριξ, ἐν κύκλῳ κύκλοι. Posterius autem apud Aristophanẽ pro pulpito aut loco editiore, in quo mãcipia venalia exponebãtur.

b Ac licet.] Suetonius in vita Augusti, cap. 36. Vt centumuiralem hastam quam quæstura functi consueuerant cogere, decemuiri agere.

c Et in Algido.] Fuere item quindecimuiri apud Romanos agris dandis, apud Plinium lib. 7. cap. 43.

Arnophagon. Decemuiri apud Athenien. Decaduchus. Astynomi. Nouemuiri. Archontes. Athenienses ab archontibus, Romani à consulibus, Lacedæmonij à tribunis numerabant annos & tempora. Polemarchus apud Aetolos.

ciis solennibus, quàm responsis dandis præesse. Et Athenis arnophagon religiosissimum & summũ iudicium haberi: in quo senatus & populus vnà coibant, quo tempore à tringinta tyrannis penè in extremum discrimen adductæ sunt. [d] Deinde exactis tyrannis, decemuiri rempub. administrarunt, quorũ cuique decaducho nomen erat. [e] Post hos astynomi præfuere numero decem, quinque in Pyræo, totidem in vrbe: quibus cura psaltriarum imminebat & tibicinum. Mox [f] nouemuirorum magistratum præcipuum fecere, [g] qui sortito creabantur annis singulis, quos archontes nuncupabant: inter quos [h] primus archon, primarius archontum & longe princeps erat: à quo [i] Athenienses, sicut Romani à consulibus, [k] & Lacedæmonij à tribunis, annos & tempora dinumerabant. Eum honorem, qui summus erat magistratus, [l] Hadrianus Cæsar dum Athenis ageret, & mox [m] Galenus gessisse fertur. Secundus à regia dignatione [n] βασιλεύς: tertius, à belli ductu [o] πολέμαρχος: reliqui à legum latione [p] θεσμοθέται dicti sunt, ætate & vsu docti, qui domi iura dabant, querelas accusationesque cognoscebant, deque controuersiis æquo examine decernebant. [q] Aetolis verò polemarchus, claudendarum portarum & vrbis curam gerebat, clauesque noctu detinebat: interdiu autem custodiis portarum assidebat.

ANNOTATIONES.

d Deinde exactis.] Isocrates ad Callimachum. Et de his quoque decemuiris loquitur Probus Aemylius in vita Thrasybuli, qui eos prætores vocat. Sed & aliquando Ephesij decemuiros crearũt apud Plutarchum in Lysandro.

e Post hos Astynomi.] Cælius Rhodig. lib.24. ca.5. qui nullum quoque autorem citat, fuit autem & hoc nomen cuiuspiam memorati Pausaniæ lib. 10. Adde & alios fuisse Athenis decemuiros, qui pecunias in arce Palladis positas seruabant, quas sacras & publicas appellabant autore Suida. Et alij item qui rei bellicæ præerant, vt satis constat ex eo quod scribit Plutarchus in Apophthegm. Philippi Macedonis qui dictitabat Athenienses beatos, vt qui singulis quibusque annis decem inuenirent, quos Imperatores eligerent. Nam se vnum duntaxat Imperatorem per multos annos inuenisse Parmenionẽ. Consule autem Græcum, vt scias quomodo hos appellet.

f Mox nouemuirorum.] Laërtius in Solone, Plutarchus in Pelopide, Pollux lib. 8. ἀρχόντων Ἀθήνησιν ὀνόματα, in princip. Et de his puto intelligit Heraclides in Politicis loquens de nouem Atheniensium Principibus legislatoribus, qui cùm cooptati sunt, iurant se iuste facturos: neque munera accepturos, aut etiam statuam erecturos. Pollux autem lib. 8. quo loco de nominibus Atheniensis magistratus tractat, non æream, sed auream statuam dicit.

g Qui sortitò.] Plutarchus in lib. de Fortuna Alexandri.

h Primus Archon.] Trebellius Pollio in vita Galienorum.

i A quo Athenienses.] Vt videre licet ex Diodoro Siculo li.11. & cæteris sequentibus in infinitis locis.

k Et Lacedæmonij.] Imo verò Ephoris, teste Xenophonte lib. 2. rerum Græcanicarum, cùm dicit sequenti anno in quem incidit Olympias, qua vicit in stadio Circinus Thessalus Euchio Spartæ Ephoro, præsidente Athenis Pythodoro, &c. Et paulò post, Exeunte vere quo debellatum est anno vigesimo octauo mensèque sexto quo tẽpore Ephori numerantur, &c. Sed Alexander hîc eos tribunos vocat, quoniam Ephori apud Lacedæmonios eum propemodum locum tenebant, quẽ Tribuni apud Romanos, vt etiam scribit Valerius Max. lib.4. c.1. vbi de Theopompo Rege Spartanorum loquitur, & nos quoque alibi dicemus.

l Hadrianus Cæsar.] Spartianus & Dion vterque in vita illius.

m Galenus.] Galienus legendum est ex Trebellio Pollione, qui id de illo dicit in vita ipsius.

n Βασιλεὺς.] De hoc Pollux lib.1.c.10. περὶ ὑπάρχων, & lib.8. ὅσα ὁ βασιλεὺς ποιεῖ.

o Πολέμαρχος.] Nam ea voce significatur belli Dux vel Princeps, & huius quoque meminit Pollux illo eod. li.1. vbi suprà, atque etiam illo li.8. ὅσα ποιεῖ ὁ πολέμαρχος. Et ante illum Herodotus lib.6. vbi dicit hunc fuisse magistratum Athenis, qui per suffragia electus in danda faba, hoc est in declaranda sententia vndecimus est. Nam in dicenda sententia parem ducibus eum faciebant.

p Θεσμοθέται.] Hi sex fuere ex Polluce d. lib.8. Sed vt id addas, fuere quoque Athenis vndecim viri quibus ad supplicium damnati tradebantur, ex Plutarcho in Phocione, quibúsque eorum qui in vinculis tenebantur.

q Aetolis.] Polybius lib. 4. Fuit & id nomen Lacedæmonio cuipiam apud Pausaniam lib.3.

Quoties contra ambitum illorum qui appetunt magistratus, pluribus legibus à Romanis obuiam itum sit. *Cap.* *XVII.*

POst [a] vrbem conditam longo tempore, nullam de ambitu legem fuisse latam, multorum literis proditum est: scilicet quia in dandis magistratibus, & conferendis honoribus, prisci Romani non largitione & ambitu sed vera virtute nitebantur: propterque res egregie gestas domi militiæque, meritos ciues prætura, ædilitate & consulatu, amplissimisque honoribus honestabãt. [b] Prima lex contra ambitus illorum qui magistratus appeterent, per tribunos plebis lata fuit, quo tempore post decemuiros tribuni militum consulari potestate reip. præfuere, qua ne cui album in vestimentum petitionis causa quenquam adire liceret, cauebatur. [c] C. deinde Petilius tribunus plebis legem tulit ad populum, qua largitiones illorum qui honores pecunia mercarentur, graui damno & pœna mulctauit: fuitque seuerissima disciplina & sub graui censura lex seruata, qua ambitioni & cupiditati obuiam sæpe itum est: ita vt inter exempla relatum sit, Q. [d] Coponium, quòd vini amphoram ei cuius suffragio magistratum petebat, dono dederat, ambitus condemnatum pœnas luisse. [e] Cincius deinde legem tulit muneralem, qua grauissimis pœnis affecit eos, qui à quouis candidato munus suffragij causa donúmve acciperent. [f] Inde cautum, vt in petendis honoribus candidati sine toga ad comitia descenderent: ne pecuniis in sinu reconditis tribuum suffragia mercarentur. Sed quum quotidie hoc malum serpere videretur magis, & ambitus petentium coerceri oporteret, Paulus Aemylius consul legem tulit ad populum, qua, ne cui suffragij causa munus dare liceret, multiplici pœna interdixit. [g] Postea lege Calphurniæ his qui mercede corrupti, aut munere deliniti, candidatis obuiam issent, quique precio illos sectarentur, aut si prandiũ ad captandos animos, aut quid muneris exhibitum foret, præter pœnas legibus constitutas, etiam pecuniaria mulcta dicta fuit. Id [h] quod Fabia lege cauebatur, qua præfinitur numerus sectatorum prosequentium in comitiis candidatos, pœna adiecta siquis plures aduocaret: quam legem [i] Marius etiam in suo tribunatu contra illos qui tribuum suffragia ambirent, seuerissime tulit. In tantúque ambitus honorum inhibitus fuit, vt [k] Licinia lex & Ebutia, non modo illi qui de nouo creando magistratu ad populum ferret, sed nec ipsius collegæ & affini curationem potestatémve demandari, graui documẽto sanciuerit. [m] Demum Marius in consulatu

Prima Romana lex contra ambitum.
C. Petilij lex.
Cincij lex muneralis.
Alia lex. Paul. Aemylij lex.
Lex Calphurnia.
Lex Fabia.
Lex Marij.
Lex Licinia, & Ebutia.
Marij lex alia.

ANNOTATIONES IN CAP. XVII.

a POst vrbem.] Quòd ex eo probatur, quod de prima lege ambitus in seq. scribitur. Et de huiusmodi legibus Tullius in Oratione pro Murena, & in Oratione in Vatinium, Plinius Iunior epist. lib. 6. epist. 19.

b Prima lex.] Hæc vsque ad clausulam, C. deinde, sunt Liuij 1. Dec. lib. 4.

c C. deinde Petilius.] Idem Liuius 1. Dec. lib. 7.

d Q. Coponium.] Plinius lib. 35. c. 12.

e Cincius deinde.] Cicero lib. 2. de Oratore, & in lib. de Senectute, Liuius 3. Decad. lib. 4. Tacitus lib. 11. Festus Pompeius lib. 11. vbi de Munerali lege loquitur, & late diximus in nostris Commentariis Nobilitatis, c. 29. nu. 19.

f Inde cautum.] Plutarchus in vita Coriolani, & proble. cap. 48. vbi hanc eandem & aliam item eius rei rationem reddit.

g Postea lege Calphurnia.] Asconius Pedianus in Oratione, in toga candida contra C. Antonium & Catilinam competitores, & in Oratione pro C. Cornelio maiestatis reo.

h Id quod.] Cuius meminit Cicero de petitione Consulatus ad Q. Fratrem, & in Oratione pro Murena.

i Quam legem Marius.] Vide infrà in verbo, Demum Marius.

k Vt Licinia lex.] De qua Cicero in Oratione pro Cn. Plancio, & lib. 8. epist. fam. epist. illius lib. 2. & in 2. Oratione de lege Agraria.

l Et Ebutia.] Cicero in Oratione posteriore de lege Agraria. Fuerúntque aliæ leges de ambitu. Nam Tacitus scribit Candidatorum ambitus Iulias leges peperisse, & etiam apud Iurisconsultos titu. ad leg. Iul. de ambit. Traditque Florus epitome Liuij lib. 47. legem de ambitu latam fuisse, & legem ambitus memorat Plinius lib. epist. 6. epist. 5.

m Demum Marius.] Hic, ni fallor, falsus est Alexander, neque enim legitur Marium in Consulatu legem de ambitu promulgasse, sed solùm in Tribunatu resistentibus ipso Cotta Consule & Metello, teste Plutarcho in vita ipsius Marij, non longè post princip. Neque vsquam legitur Cottam fuisse Marij collegam in consulatu, sed tantùm L. Cecilij Metelli.

denuò ita ambitum oſum habuit, vt aduerſus Cottam collegam, & Metellum tribunum pleb. legem promulgarit, nequis largitione aut donis magiſtratum honoreſve aſſequeretur.[n] Mox Pompeius Magnus quum vnicus eſſet conſul, aliam pertulit, qua peruicax illorum cupido, qui magiſtratus appeterent, graui cenſura mulctauit. Manſitque diu Romæ hæc vitæ integritas & obſeruantia diſciplinæ, vt procul ambitione officium & virtus pluris quàm cenſus æſtimaretur: adeò vt poſt longa tempora[o] Catonem ambitus diem dixiſſe illis qui largitiones fecerant, pro miraculo fuerit: qui vt obuiam effrenatis cupiditatibus iret, ſe quibuſcunque qui honores mercarentur, pecuniáque aut pollicitationibus ambirent, diem ad populum dicturum iureiurando firmauit.[p] Poſtea vſque adeò mores degenerarunt, itaque ambitio hominum mentes peruaſit, vt ſine diſcrimine, nullo pudore aut modeſtia in aſſequendis honoribus propalam[q] largitiones fierent: neque præturas, conſulatus, aut poteſtates mercari turpe ducerent: palamque candidati quum ad comitia deſcenderent,[r] diuiſores haberent, &[s] magiſtros curiarum, proque aſſequendis honoribus[t] nummos in tribus pronunciare, &[u] pecunias deponere, ac per[x] ſequeſtrem ſpargere in turbas non formidarent. Et ne quid turpitudinis deeſſet, manus & operas clientum & comitum audaciſsimorum ad vim & ſeditionem paratas haberent, ita vt ſeditioſiſsimo cuique temeritatique & audaciæ præcipuus locus foret, quum populus mercede corruptus, atque alij potentia amicorum fulti, per cædes & dimicationem, perque omnem licentiam & audaciam, faſces, imperia, ſacerdotia & triumphos darent: & non iuſto ſuffragio, ſed armis lapidibuſque pro largitore certarent.[y] Tantaque exarſit ambitio, vt ex hac turbulenta confuſione, octo fere menſibus vrbem inter populares procellas patrum, & plebis certamina, dum ſeditionibus vacant, ſine lege, ſine imperio, ſine honoribus, diu caruiſſe magiſtratibus legamus: quę quidem res non mediocri damno dedecorique fuit. qui morbus Athenas quoque peruaſit. nam quũ antea incorrupti mores fuiſſent,[z] primus Anytus Anchemeonis filius, largitionibus immodicis pecunias erogaſſe, & ſuffragia mercatus fuiſſe dicitur, perniciali exemplo magnæ turpitu-

Pomp. Magni lex.

Morum degeneratio.

Vrbs ſine magiſtratibus ob ſeditiones.

Athenienſes.

ANNOTATIONES.

n Mox Pompeius Magnus.] Cæſar lib.3. belli Ciuil. poſt princip. & Aſconius Pedianus in Orat. 2. de lege Agraria. Appianus item lib.2. bello. Ciu.

o Catonem.] Scilicet Vticenſem ex Plutarcho in vita illius, vbi & ipſe dicit eundem Catonem Murenam inter cæteros ambitus accuſaſſe.

p Poſtea.] Vide Plutarchum vbi ſuprà.

q Largitiones.] Plutarchus in Cæſare. Nam qui honores, inquit, petebant omni abiecta prorſus verecundia epulum publicè largitionéſque diſtribuebant in populum.

r Diuiſores.] Hi dicũtur pecuniarum redemptores, quæ tributim diuidebantur à candidatis ad corrumpenda ſuffragia, Ciceroni lib.2. de Oratore. vbi loquitur de Mummio diuiſore in campo Martio, & ad Atticum lib.1. epiſt.12. & in Oratione pro Cn. Plancio, quo loco paulò poſt citabimus, & in 2. in Verrem actione, non vno in loco, Suetonius item in Auguſto, cap.3. Vide autem Beroaldum in ſuis Annotationibus.

s Et magiſtros.] Ita enim hos appellat Plautus in Aulularia,

Nam noſter noſtræ qui eſt magiſter curiæ,
Diuidere ſe ait argentum in viros.

Quem locum in id expendit Aſconius in 2. in Verrem actio.

t Nummos.] Cicero in d. epiſtol.1. ad Atticum, poſtquam de diuiſoribus locutus eſt, hæc paulò poſt ſubdit, Noui eſt in lege hoc, vt qui nummos in tribus pronunciauerit, ſi non dederit, impunè ſit: ſin dederit, vt quoad viuat ſingulis tribubus ſeſtertia 435. debeat. vide infrà in verbo, Et per ſequeſtrẽ ſpargere.

v Et pecunias.] Cicero in 2. actio. contra Verrem, Qui aut deponere, aut recipere, aut accipere, aut polliceri, aut ſequeſtres, aut interpretes corrumpendi iudicij ſolent eſſe.

x Et per ſequeſtrem.] Cicero in Oratione pro Cn. Plancio. Quam tibi commodum eſt vnam tribum delige: tu doce id quod debes, per quem ſequeſtrem, quo diuiſore corrupta ſit. Et rurſum ibi, loquens de lege ambitus, Decuriatio tribuum, deſcriptio populi, ſuffragia largitione deuincta, ſecuritatem ſenatus, & bonorum omnium vim ac dolorem excitauerunt. Hæc doce, hæc profer, huc incumbe Lateranenſis, decuriaſſe Plancium, conſcripſiſſe, ſequeſtrem fuiſſe, pronunciaſſe, diuiſiſſe.

y Tantaque.] Appianus lib.2. ſcribit tantum Romæ ambitum exarſiſſe, vt inſanientibus cãdidatis, ferróque & igni inter ſe depugnantibus, populo verò corrupto, ac in diuerſa ſtudia ſciſſo, comitia haberi non potuerint, atque ipſa vrbs octo menſibus magiſtratu caruerit.

z. Primus Anytus.] Plutarchus in Coriolano.

a Dein

dinis & dedecoris inde subsequuti. [a] Deinde Lycurgus ambitiosæ largitionis maius testimonium fecit: nam donato singulis magistratibus talento, rex Spartæ creatus fuit: [b] donec M. Tullius, & mox diuus [c] Iulius, deinde [d] Augustus, nequa occasio fraudi pateret, inter cæteras quas tulerunt leges, seuera correctione ambitus illorum qui largitionibus suffragia captabant, inhibuere. Et deinde à [e] Lurcone tribuno pleb. vt qui nummos in tribus pronunciasset & dedisset, quoad viueret, annua sestertia pœnæ nomine singulis tribubus pendere cogeretur, salutari edicto cautum fuit. Sed quum effrenatæ cupiditati nondum obuiam irent, corruptionesque suffragiorum nihilo minus immodicæ fierent, [f] Senatusconsulto prouisum est, vt candidati anteinita suffragia nec conuiuentur, nec munera mittant, neque pecunias deponant. Quibus edictis, legibus & senatusconsultis, vix tandem ambitus illorum qui honores peterent, postquam diu peruagati sunt, compressere. *Senatusconsultum in candidatos.*

ANNOTATIONES.

a Deinde Lycurgus.] Non ille quidem legislator, sed alius multo posterior, de quo hæc eadem scribit Polybius lib. 4.

b Donec M. Tullius.] Ipse Tullius epist. ad Q. Fratrem 18. Et in Oratione in Vatinium. In Oratione pro Murena statim post princip. in Oratione item pro Sestio.

c Et mox diuus Iulius.] Suetonius in vita illius.

d Deinde Augustus.] Suetonius in vita illius, cap. 34. & 40.

e Deinde &c.] Cicero in d. epist. 12. lib. 1. ad Atticum, cuius verba suprà adduximus.

f Senatusconsulto.] Plinius Iunior lib. episto. 6. epist. 19. ad Nepotem. Tu hic denique vide Ciceronem in Oratione pro Murena, & Modestinum Iurisconsultum in l. 1. ff. ad leg. Iul. de ambi.

Idus cuiusque mensis apud veteres Romanos maximè festas & feriatas fuisse, & quid apud exteros. Cap. XVIII.

INter festos celebratosque dies, quos in honore deorum vetus religio sanxit, [a] Idus præcipue solennes semper fuisse accepimus. nam prætorquam quòd omnes Idus [b] Ioui feriatas, & à flamine diali bouem [c] immolari singulis Idibus perspectum sit: tamen præcipuæ quædam erant feriæ Idibus dicatæ, quas veteres coli obseruarique iusserunt, vt illas prætermittere, & insolennes relinquere, ducerent nefas. nanque idibus [d] Ianuariis tibicines festum diem agere multa licentia & lasciuia, muliebrique habitu per vrbem vadere solebant. Causa vero traditur, quòd quum honoribus amplissimis essent honestati, his postea exuti, vno agmine Tibur concessere: quibus reuocandis Libertus operam dedit, qui apparatis epulis, quasi rem diuinam facturus, illos muliebri ornatu, ita vt compti paratique erant, vino & epulis madidos carpento Romam reportauit: mansitque ad posteros festa dies annua, vt eo habitu triduo vagantes per vrbem pérque forum cum cantu & tibia incederent. [e] Qua die, ob Augusti victoriam, quodque Augusti cognomen Octauio delatum fuit, in templo Iouis opt. max. veruex à flamine immolabatur. Idibus [f] Februarij in Tiberis insula, vbi Fauni ædes erat, Romani rem diuinam *Idus solennes.* *Feriæ Idibus dicatæ. Idibus Ianuarij.* *Idibus Februarij.*

ANNOTATIONES IN CAP. XVIII.

a IDus præcipue.] Plutarchus proble. cap. 23. autoritate Iubæ scribit Idus diem religiosum veteribus putatum fuisse.

b Idus Ioui feriatas.] Macrobius lib. 1. Satur. c. 15. vnde illud Ouidij lib. 1. Fast.

Vendicat Ausonias Iunonis cura calendas,
Idibus alba Ioui grandior agna cadit.

c Bouem.] Ouem dicit Macrobius vbi suprà. Cui conuenit illud Ouidij loquẽtis de agna grandiore.

d Nanque.] Hæc vsque ad clausulam, Qua die, sunt Liuij 1. Decad. lib. 9. & Valerij Max. lib. 2. c. 1. & Plutarchi in probl. c. 55.

e Qua die.] Ouidius lib. 1. Fast.

Idibus in magni castris Iouis ade sacerdos,
Semimaris flammis viscera libat ouis.
Redditaq́; est omnis populo prouincia nostro,
Et tuus Augusto nomine dictus auus.

Auus enim Germanici, cui Ouidius illud opus dedicauit, fuit Augustus Tiberij adoptione pater, qui Tiberius pater Germanici etiam adoptione fuit.

f Idibus Februarij.] Ouidius de his loquens lib. 2. Fastor.

Idibus agrestis fumant altaria Fauni,
Hic vbi discretas insula rumpit aquas.

Idibus Martij. & sacrum annuum fecerunt:[g] Idus verò Martias ad Annam Perennam, quò commodè annare & perannare liceret, festas genialesque obseruarunt, largioribus poculis indulgentes. Ea enim [h] nympha soror Didonis credita, in Aricino seu Laurente sedem habuisse fertur, quam à perpetuitate Perennā nuncuparūt: [i] quæ Idus infaustæ & ominosæ postea fuere: placuitque illas parricidium vocari, quod illis diuus Cæsar coniuratorum manibus cæsus occubuit. *Idibus Aprilis.* Idibus [k] Aprilis victori Ioui Q. Fabius ædem, quam bello Sabino vouerat, cum quibus cruento Marte & intestinis sæpe cladibus dimicatum fuerat, dedicauit: eaque dies festa in posterum haberi cœpta. [l] Hæc enim *Idibus Maij.* ædes in palatio fuit magno sumptu & mole constructa. [m] Maiis verò Idibus mercatorum festus agebatur dies, quòd ea Mercurio, qui mercimoniis præest, natalis foret: [n] quodque Appio Claudio & P. Seruilio consulibus ædes illi dicata fuerat, [o] qui mēsis mercimoniis sacer in posterum semper habitus. Quippe eo mense mercatores Maiæ[p] Mercurioque sacrum facere, & suem prægnātem immolare, seque & merces ex Mercurij fonte ad Capenam lustrare assuerant, ita magnos & vberes quæstus facere *De hoc lib. 1. cap. 22.* opinati. [q] Hanc ædem ad Circum maximum constructam dicunt fuisse, præcipuo opere, & magno impendio: [r] quo etiam die scirpeas effigies de ponte Sublicio Vestales *Idibus Iunius.* in Tiberim deiicere produntur, cum prius homines consuessent. Idibus [s] Iuniis alter

ANNOTATIONES.

g Idus verò Martias.] De his Ouidius libro 3. Fastorum,

Idibus est Annæ festum geniale Perennæ,
Non procul à ripis aduena Tybri tuis.
Plebs venit, ac virides passim disiecta per herbas
Potat, & accumbit cum pare quisque sua.

Macrobius autem Saturna. lib. 1. cap. 12. hoc mense Martio sine vlla mentione Iduum publicè & priuatim ad Annam Perennam sacrificatum iri, vt annare & perennare commodè liceat. Ex quo tamen loco id desumptum esse videtur.

h Soror Didonis.] Non satis constat quæ ea dea Anna Perenna fuerit, variæ enim erant eius opiniones: sed vna ex his erat, hanc fuisse Annam Didonis sororem frequentissimè Virgilio memoratam li. 4. Aeneid. Et eam opinionem tangit Ouidius de hac ipsa re loquens d. lib. 3. Fast. his versib.

Quæ tamen hæc Dea sit, quoniam rumoribus errat
Fabula, proposito nulla tenenda meo.
Arserat Aeneæ Dido miserabilis igne,
Arserat extructis in tua fata rogis.

Et quæ sequuntur.

i Quæ Idus infaustæ.] Suetonius in Cæsare, ca. 89. eodémque penul. Curiam, inquit, in qua occisus est obstrui placuit, Idúsque Martias parricidium nominari, ac ne vnquam eo die senatus ageretur. Adde autem his Idibus Martiis consules & prætores magistratum inire solitos, vti videbimus infrà hoc eod. lib. c. 24.

k Idibus Aprilis.] Ouidius eod. lib. 3. Fast.

Occupat Aprilis Idus cognomine victor
Iuppiter, hac illi sunt data templa die.

Vide item Liuium 1. Dec. lib. 10.

l Hæc enim.] Id est in Palatino monte ex P. Victore, si is est, in 10. regione vrbis.

m Maiis verò Idibus.] Ouidius lib. 5. Fastorum Mercurium alloquens,

Clare nepos Athlantis ades, quem montibus olim
Edidit Arcadiis Pleias vna Ioui.

& paulo post

Templa tibi posuere patres spectantia circum
Idibus, ex illo est hæc tibi sacra dies.
Te quicunque suas profitentur vendere merces
Thure dato, tribuas vt sibi lucra rogant.
Est aqua -

Et Festus Pompeius lib. 11. vbi de Maiis Idibus loquitur. Macrobius item lib. 1. Satur. c. 12. vbi de mense Maio.

n Quodque Appio Claudio.] Liuius 1. Deca. lib. 2. Cornelius autem Labeo apud Macrobium vbi nuper citauimus dicit, Calendis Maiis hanc ædem dedicatam fuisse.

o Qui mensis mercimoniis.] Macrobius vbi suprà.

p Maiæ Mercurioque.] Idem ibi. Sed adde hos Idus Maias aliquando solemnes fuisse ineundis magistratibus, vt videbitur infrà c. 24.

q Hanc ædem.] Scilicet Mercurij, ex loco Ouidij suprà citato.

r Quo etiam &c.] Ouidius lib. 5. Fastor.

Tum quoque priscorum virgo simulachra virorum
Mittere roboreo scirpea ponte solet.

Et nos quoque diximus suprà eo. li. c. 13. vbi & alios autores in id citauimus.

s Idibus Iuniis.] Hæc sunt ipsius Ouidij libro 6. Fastorum,

Nulla mora est veniente die, quin dicere possis,
Idibus inuicto sunt data templa Ioui.
Et iam quinquatrus iubeor narrare minores,
Nunc ades ô ceptis flaua Minerua meis.
Cur vagus incedit tota tibicen in vrbe,
Quid sibi persona, quid toga longa volunt?

Et cætera quæ sequuntur multis versibus. Festus quoque Pompeius lib. 11. Minusculæ, inquit, quinquatrus appellabantur Idus, quòd is dies festus erat tibicinum qui colunt Mineruam. Cuius Deæ propric festus dies est quinquatrus mense Martio. Aliter minusculæ quinquatrus appellantur Idus Iuniæ, & vide eundem li. 15. in duobus locis. Quòd autem quinquatrus sit, quinque ab Idibus dictū numerus,

ex Var

tibicinum dies anniuersarius agebatur festus: qua die tibicines qui sacris præcinunt, per vrbem vadere feriatos, & ad ædem Mineruæ conuenire solemne fuit: ipsasque minusculas quinquatrus, quòd diem quintum post Idus feriatum haberent, appellarunt.[s] sicut[t] triatrus, sexatrus,[v] septimatrus,[x] & decimatrus: quo etiam tempore[y] inuicti Iouis ædes dicata fuit.[z] Idus autem Iulias equitum turmæ festa fronde & olea ornatæ, in campo Martio instructæ, tanquam qui cōgredi acie parant, trabeati celebrant magnis cæremoniis, vt fuit à Fabio institutum. Nam prætoriæ cohortes instructæ tanquam in hostes tenderent, & eques compositus per turinas, in armis stabant: in qua pompa Germanici imagine præcedente, equitum turmæ sequebantur instructæ, cum militaribus donis, quibus in testimonium virtutis ob fortia facinora donati fuerant:[a] eademque dies, quòd populus Romanus ducens contra Latinos mira felicitate potitus fuerat, Castori & Polluci sacra fuit & celebris: ferturque origo antiquissima, quod tunc Castoris ædem votam Latino bello, L. Aemilio & Cæsone consulibus, in foro vbi visi fuerant, senatus dedicauit.[b] Et ex illo traditum, vt solenni apparatu pompa à templo matris deûm extra vrbem, ad forum vsque procederet: inde trabeati & olea coronati equites, ab æde Honoris ad capitolium irent.[c] Quem trāsuectionis morem diu intermissum Octauius reuocauit, cauitque ne quis in transuehendo (quod antea licuerat) ab accusatore detraheretur. Qui mensis Atheniensibus quoque festus erat: quippe Nonis Iulij oschophoria celebrant: in quibus oleæ ramum, pane fici, cotyla mellis, & fructuum primitiis onustum, per ingenuos pueros foribus appendunt ciuitatis.[e] Et mensis munychionis vndeuigesimo die, equester ordo pariter Ioui solenni more prodibat cum pompa.[f] Idus vero Augusti, serui & mancipia atque omnis famulatus festas obseruarunt, quòd Seruius Tullius ancilla genitus, in lucem tunc editus fuisset:[g] quo tempore vxoribus caput lauare felix faustumque putabatur, (sicut apud Indos quum rex capillos abluit, festum celebrant diem) donáque inuicem missitant, & diuitias ostentant:[h] qua die serui & seruæ

Minuscula quinquatrus.
Idibus Iuly.
Athenienses.
ὀσχοφόρια Nonis Iulij.
μουνυχιῶν Idibus Augusti.
Indi.

ANNOTATIONES.

ex Varrone est lib.5.ling.Lat.& Gellius lib.2.cap.21. Porro Porphyrion enarrans illud Horatij lib. epist. 2.epist.2.eadémque vlt. non longè ante fin.

At potius puer, vt festis quinquatribus olim.

Scribit quinquatrus à quinque diebus dici, qui dies ad ferias Mineruæ pertinet, propterea quòd festæ solemnitates eius Deæ per hoc spacium celebrantur. Sed & de quinquatro Liuius 3.Dec. lib.6.in consulatu M. Marcelli.

t Sicut triatrus.] De hoc Festus Pompeius dicto lib.15.in duobus locis.

v Sexatrus.] De his duobus Varro lib.5. de ling. Lat. & Festus Pompeius vbi supra citatus.

x Et decimatrus.] Idem Varro eiusdem operis lib. 4. & Pompeius lib. 15. vbi etiam id scribit dici decenatrum & decimatrum. Et de his omnibus vide suprà lib.2.c.22.

y Inuicti Iouis.] Id iam diximus ex Ouidio suprà in verbo, Idibus Iuniis.

z Idus autem Iulias.] Hæc sumpta sunt partim à Liuio 1.Decad.lib.9. in fin. partim à Valerio Maximo lib. 2. cap. 1. vbi de ordine equestri loquitur, partim item ex Plinio lib.15.cap.4. sed maxima ex parte ex Dionysio Halicar.lib.1.non longè à prin.

a Eademque dies.] Id vsque ad clausulam, Et ex illo, est Liuij 1.Deca.lib.2.& Dionysij Hali.lib.6.

b Et ex illo traditum.] Vide quos citaui suprà in verbo, Quodque Appio. Et præterea Plinium Secundum de viris illustribus, cap. 32. vbi id dicit fuisse institutum Q. Fabij Rutiliani.

c Quem transuectionis morem.] Suetonius in Augusto, cap. 38. Equitum turmas frequenter recognouit post longam intercapedinem reducto more transuectionis, sed neque detrahi quemquam in transuehendo ab accusatore passus est. Eiúsque rei est aliquòd vestigium in l.2.ff. de in ius voca. vbi scribitur, In ius vocare non oportere eum qui equo publico in causa publica transuehetur, vbi Budæus id scienter, vt cætera alia, expendit.

d Nonis Iulij.] Suidas dicit ὀσχοφόρια festum ramorum quæ ὄσχοι vocantur, Latine sic dictum, & ὀσχοφόρους duos iuuenes ingenuos & diuites, qui scilicet Mineruæ sacris eos ramos ferebant, tāquam ramigeros. Et de his quoque multa Plutarchus in Theseo, vbi & inter cætera scribit Nonis Iulij Theseum Apollini persoluisse. Et interpres Nicandri, & Etymol.

e Et mensis.] Nescio quare hunc mensem hoc loco interposuerit, sed quis nam is fuerit, disces infrà eod.lib.cap.24. Id autem quòd hic dictum est, vnde acceperit Alexāder, vide Gyraldum de annis & mensibus.

f Idus verò Augusti.] Plutarchus probl.ca.110. & Festus Pompeius lib. 17. vbi de seruorum die festo loquitur.

g Quo tempore.] Plutarchus vbi suprà.

h Qua die serui.] Ad Romanos redit, sed hoc vide suprà.lib.2.c.22.

i Magni

æquato iure,& nullo discrimine liber an seruus esset,cum dominis colludere,& festos dies Romæ agere solebant:qui dies etiã pro natali [i] Magni Alexandri apud plerosque esse censebatur, [k] propterea religiosus & sacer Dianæ habitus. Nam facibus accensis, in nemus Aricinum, vbi erat Dianæ templum, ab vrbe discurrebant. [l] Quo etiam mense res celebrata sermonibus proditur, vt matronæ virilis membri figuram diuinis percolerent honoribus, quam extra portam Collinam ad ædem Veneris cum pompa sacrorum deferebant, [m] Aegyptiorum more: mox à castissima & spectatæ pudicitiæ matrona, præter matronale decus, in sinu Veneris locaretur. [n] Idus quoque Octobres festas fuisse tradunt, quo tempore in Martio campo equum qui October diceretur, immolari seruatum est: cuius caput, vt ex eo sanguis manaret, protinus in regiam deferre, mox cauda desecta, illius cruore aram spargere, & in Reginorum locũ deportare, illudque panibus redimere assuerãt: de quo inter Suburranos & Sacrauienses magnis cõtẽtionibus nõ sine discrimine certabatur. [o] ab Atheniẽsibus verò seruatum est, vt mense Octobri, magnorum mysteriorum decimoquarto calẽd. Nouembris solennis agatur dies, & Liber pater in Eleusinam ex vrbe transmittatur. Nouembri verò parua, Iunio autem rursus magna celebrentur mysteria, quæ Cereri sacra erant: parua Proserpinæ: in quibus maximè cognitum est, vt quam quis induit vestem initiatus, eam ne amplius exueret, donec lacera & pertrita foret. In aliis mysteriis traditur mos, vt vestem in qua quispiam initiatur, templis & numinibus dicarẽt. Quæ quidem mysteria quum alieno tempore intueri nefas esset, Demetrius rex, vt illorum particeps fieret non suo tempore, Ianuarium & Iunium menses Nouembrem appellauit. [p] Idus verò Decembres solennes fuisse nonnulli tradunt, quòd in cursu equorum victorem dexterioris bigæ sacrum Marti immolarent. [q] Nonis Faunalia & Fauni festa peruigili anniuersario colebantur Romæ. Athenis verò decima & octaua ipsius mensis die, Aesculapij erant sacra & festa. [r] Quod autem dictum est Idus Ioui, calendas Iunoni sacras esse, scire licet [s] certis autoribus traditum esse, Epicureos singulis mensibus statos dies habere feriatos, quas Icadas nominant, hoc est, vigesimam cuiusque mensis lunam, quòd ea natus Epicurus foret, quem tam

Membrum virile a matronis honoratum.

Idibus Octobris.

Magnorum & paruorum mysteriorum solennis dies apud Athenienses Calend. Nouembris.

Idibus decemb.
Nonis.
Aesculapij sacra.

Εἰκάδαι.

ANNOTATIONES.

i Magni Alexandri.] Plutarchus in vita illius post princip. scribit eum natum fuisse circa Idus Augusti.

k Propterea religiosus.] Propertius lib.2.

Cùm videt accensis deuotam currere tedis
In nemus, & Triuiæ lumina ferre Deæ.

& Ouidius lib.3.Fast.

Sæpe potens voti frontem redimita coronis,
Fœmina lucentes portat ab vrbe faces.

Et Statius lib. syluar.

Iamq́ dies aderat, profugis cum regibus altum
Fumat Aricinum Triuiæ nemus,& face multa
Conscius Hippolytæ splendet nemus.

l Quo etiam mense.] Vide Christophorum Landinum in Georgi.Virgilij fol. 47.pag.2.& quos ibi allegat,& Diuum Augustinum de Ciuitate Dei lib.7.cap.21. & ibi interpretem: Gyraldum item de Diis Gentium pagin. 404.vbi de phallo priapo. & Arnobium, & Tertullianum, & Lucanum, & Lactantium.

m Aegyptiorum more.] Nam de his Herodotus lib.2. Diem, inquit, festum Baccho Aegyptij agunt sine porcis, fere per omnia Græco festo similem. Sed loco phallorum, id est, ficulneorum veretrorum à collo pendentium sunt ab eis excogitatæ statuæ cubitales, è neruis compactæ, quas fœminæ per pagos, mentula, quæ propemodum instar reliqui corporis in ventre, & tibia præeunte, quam fœminæ Bacchum canentes sequuntur. Cur autem mentulam habeat iusto maiorem statuta,& vnum corporis membrum agitet, redditur ab eis ratio, quam & confestim subdit. Sed & Diodorus Siculus.

n Idus quoque Octobres.] Hæc vsque ad clausulam, Ab Atheniensibus, sunt Festi Pompeij lib.13. quo loco de Octobri equo loquitur, qui & ipse lib. 14.non longè à princip.nonnihil de hac re dicit.

o Ab Atheniensibus.] Et hæc vsque ad clausulam, Idus verò Decembres, sunt Plutarchi in Demetrio.

p Idus verò Decembres.] Plutarchus proble. cap.97.

q Nonis Faunalia.] Horatius lib.Car.3.Ode 13. ad Faunum,

Ludit herboso pecus omne campo,
Cùm tibi nonæ redeunt Decembres.

Nam vt ibi Acron & Porphyrion interpretes dicunt, nonis Decembribus Faunalia, id est, Fauni festa celebrabantur.

r Quod autem.] Suprà in verbo, Idus Ioui feriatas.

s Certis autoribus.] Scilicet Plinio lib.35.c.2.

sanctè habuere, vt illius imaginem non modo annullis, sed poculis ferrēt insculptam. [t] Et ab Atheniensibus octauam cuiusque mensis Neptuno festam coli & feriari: à [v] Græcis vero, singulis Calendis deos venerari: sequentem post Calendas diem, semideis & heroibus tribuere: qui etiam status dies mensiū certis numinibus cōsecrarunt. [x] Siquidem neomenia quæ apud nos Calendæ sunt, & septima mensis Phœbo, quarta Mercurio, octaua Theseo dicatæ fuere.[y] Apud Lacedæmonios autem singulis Calendis totius anni, vini quartarius, & farinæ medimnus, ac singula pecora regibus velut ministris sacrorum, Apollini mox immolanda, dabantur.

Epicureorum Athe. Neptuno Græci.

Lacedæmony.

ANNOTATIONES.

t Et ab Atheniensibus.] Gyraldus syntag. 17. qui & nullum autorem citat.

v A Græcis verò.] Vt patet ex sequentibus.

x Siquidem neomenia.] Gyraldus lib. 7. ca. 23.

y Apud Lacedæmonios.] Vide Plutarchum in Lycurgo.

Defensio Vlpiani definientis instratum quid esset, & quid differt pulsare à verberare, contra grammaticum illum falsò accusantem.

Cap. XIX.

Hesterno[a] die familiaris meus in dicendo promptus & audaculus, arguebat Vlpianum iureconsultum, ex autoritate doctoris grammatici, cuius libelli vulgo innotuere, quòd male definisset instratum quid esset, quum omne vestimentum esse diceret quod iniicitur, quod Vlpianus ex autoritate Labeonis affirmat. Non enim vestimentum esse instratum dixit ille, neque stragulam vestem pro hominis vestimento, sed pro lecti operimento tantū apud authores inueniri: & pleraque in hanc sententiam adduxerat. Cuius dicta quum percupide legeremus, mirum in modum autoris incuriam admirati fuimus, qui licet abunde multa disseruisset non ineptè, in nonnullis tamen perlicenter profatus est, quippe quum stragulam non modo pro lecti operimento accipi, sed pro hominis vestimento apud autores sæpe legi inspiciamus, Vlpianúmque signatè & vere loquutū, qui instratum, omne vestimentum quod iniicitur, definiuit. Tranquillus in Nerone: Funeratus est, inquit, Nero impensa CC. millium stragulis albis auro intextis, quibus vsus Calendis Ianuariis fuerat. Pompeius Festus grammaticorū longe eruditissimus, qui verborum proprietates viresque admodum pensitauit, Vestis, inquit, generaliter dicitur, vt stragula, vt pallium, tunica, vel penula. T. Liuius tertio de Macedonico bello: Et quum tibi viro liceat purpura in veste vti stragula.[b] Paulus quoque Iureconsultus ex pellibus vestes confici dicit, cum & tunicam, & stragulam pelliceam nonnulli habeant. Ex quibus, stragulam vestem hominis designare, indubitata exempla sunt. Rursus eundem Vlpianum taxauit, quod ex autoritate Ofilij Iureconsulti censuit, pulsare & verberare eò differre, quia verberat quis cum dolore, pulsat vero sine dolore: propterea Vlpiani definitionē inuidiose criminatur, tāquam possit aliquis cū dolore pulsari, & sine dolore verberari, addítq; verberare esse verbere cædere, quod est instrumētum longū & exile, qualis est virga, & pleraq; eò pertinentia. Sed cum istius autoris venia dixerim, Vlpiani mēs aliò spectat: quippe si mētem ipsius pēsitamus, proculdubio intelligemus illum verberare dici proprie, quia animale corpus verbere affligit: ipsúmque signatè & appositè loqui, qui hominem vel pecus verberatum dixit, non pulsatum. Quum vero ad rem sensu carentem ictus inferuntur, tunc pulsare dicimur, non verberare, vt pulso ostium, lanam, aut vestem: verbero hominem vel pecus. Neque

De verb. sig. l. v. stratum. ff. Vallam notat Elegant. li. 6. cap. 46.

Instratum.

In eundem Vallam proximo capite. Vide Alciatum lib. 4. de ver. sig.

Verbero. Pulso.

ANNOTATIONES IN CAP. XIX.

a Hesterno die.] Hoc caput vnum est ex iis, quibus Alexander Laurentium Vallam vellicat ex lib. Elegant. 6. cap. 46. corripientem Vlpianum nostrum in l. instratum. ff. de verborum significatione. & in l. lex Cornelia. §. inter pulsationem. ff. de iniuriis.

b Paulus quoque.] In l. cùm & tunicam. ff. de auro & argento leg. Adde autem quòd Asconius Pedianus in 3. in Verrem actio. ad fi. scribit stragulam vestem pictam esse.

illi assentior, qui dixit, verberare esse verbere cædere, hoc est, fuste longo affligere: nam & pugnis & lapide verberatum quempiam latinè dicimus, sicut fuste vel baculo: idque Terentij testimonio vel maximè apparere. Leno enim in Adelphis quum se verberatum dixisset, mox designauit quo verbere esset afflictus, Vsque adeo, inquit, mihi pugnis os fregit. [c] Aul. Gellius noctium Atticarum, Pro delectamento, inquit, habuit manu sua verberare. Tametsi verberari rem anima & sensu carentem, apud autores plerunque vsurpatum legamus. [d] Plinius decimoquarto historiæ naturalis: Campaniæ vina, inquit, exposita in cadis sub diuo verberari Sole, Luna, imbre ac ventis, aptissimum. [e] & alibi, Carthago in Affrica exercetur halitu maris, & verberatur imbri. Et pulsari rem animatam, & sensu participem quandoque comperimus. [f] Suetonius in Galba: Vt inter conuentum matronarum correcta iurgio, inquit, & manu pulsata sit. Quod non propriè & signatè, sed quasi per metaphorā accersitum crediderim. Si tamen certis verbis & vera finitione signatis eloqui volumus, [g] pulsatum illud verè dici, quod sensu carens crebro ictu percutitur, siue ostiū, aut pallium, siue quid aliud dixeris: verberatum verò hominem, aut animal quod verbere afficitur, dici conuenire, prout Vlpianus præclarè censuit, apud autores probatissimos certum atque confessum est.

ANNOTATIONES.

c Aulus Gellius.] Lib. scilicet 10. cap. 6. Sed his exemplis adde Propertium lib. 2. eleg. 10.

Necnon exanimem amplectens Briseis Achillem,
Candida vesana verberat ora manu.

d Plinius lib. 14. historiæ naturalis.] Scilicet c. 21. in fi.

e Et alibi.] Scilicet lib. 6. cap. 14. Sed his testimoniis adde Virgilium 5. Aeneid.

- Et verberat ictibus auras.

Et lib. 2. de aquila loquens,

- Simul æthera verberat alis.

Et Horatium lib. 3. Car. Ode 1.

Non verberatæ grandine vineæ.

f Suetonius in Galba.] Scilicet cap. 5. cui adde Ciceronem in Verrem act. 5. Videtis pendere alios ex arbore, pulsari autem alios & verberari, & in 7. Sex lictores circunsistunt valentissimi, & ad pulsandos verberandósque homines exercitatissimi. Et Senecam Declam. lib. 9. decla. 4. Qui patrem pulsauerit, manus ei præcidatur. Nec denique omittendum, id verbum pulsandi etiam ad ius & iudicium referri: vt videre licet ex l. 2. §. ei quoque. ff. de iudic. & l. de ætate. §. qui interrogatus. ff. de inter. actio. & l. quæro. §. inter. ff. locati.

g Pulsatum id verè dici.] Nam & pulsare fores dicitur Plauto in Amphitryone, & in Pœnulo, & Ouidio lib. 5. Metam. Et villam Plauto in Rudente. & postes ipsi Ouidio lib. 2. Meta. & muros lib. 3. de Ponto eleg. 1. Limina Statio, syl. lib. 1. syl. 2. Et alia id genus similia vbique reperies. Sed illud nolui prætermittere, vt res inanimata & sensu carens dicitur pulsari, ita etiam pulsare. Sic enim ventum & imbrem Virgilio lib. 4. Aeneid. Ligones Ouidio lib. 3. Amorum eleg. 9.

Quibus legibus Romano ciui data immunitas fuerit, ne vapularet: & quæ iura competant dominis in seruos, & patronis in libertos. Item in exilium mittendi ratio apud diuersos.

Cap. XX.

Seruilij lex.

Eruilius [a] consul traditur primus, qui legem tulit ne quis ciuem Romanum vinctum clausumque teneret, quo minus edendi nominis ei potestas foret. Et quum primò in ciues Romanos verberibus animaduerteretur, sæpiúsque innocentes ob factionem & gratiam propius inuidiæ forent. & pœnas luerent immeritas, [b] Porcius Cato pro tergo ciuium ne cui impunè

Lex Catonis pro tergo ciuium.

ANNOTATIONES IN CAP. XX.

a Seruilius Consul.] Liuius 1. Decad. lib. 2. Et vide suprà eod. lib. 5. super verbo, Apud priscos verò Romanos.

b Porcius Cato.] Vt id condonem Alexandro, Porcium quempiam hanc legem, quæ Porcia dicta est, tulisse: non possim tamen illi assentiri, vt is Cato dictus sit, neque ante Porcium Catonem illum Censorium, qui longo pòst tempore fuit, Romanus quispiam fuit, qui Porcius Cato appellaretur. Huius autem legis Porciæ meminit Cicero in Oratione pro C. Rabirio perduellionis reo. Salustius in illa eleganti oratione, quam aduersus ipsum Ciceronem. Cæsar in illa Oratione, quam habuit apud eundem Salustium, de Catilina & aliis coniuratoribus. Liuius 1. Dec. lib. 10. Asconius Pedianus in 2. in Ver. (aliàs 3.) & vide ipsum Cice. in 7. in Ver. act.

c Quam

insultare liceret, legem tulisse fertur: qua si quis verberasset necasśetve Romanum ciuem, graui iudicio mortis cruciatus, bonorúmque & exilij pœnis mulctari sanxit: quam legem [c] Sempronius consul aliis latis nouisque additis pœnis cófirmauit, quæ [d] Porcia & [e] Sempronia dictæ: quibus legibus de ciue Romano siquis capitis anquireretur, populi iudicium erat, [f] quod fuerat duodecim tabularum lege sancitum, vt de capite ciuis nisi centuriatis comitiis decerni nihil posset: sed [g] nec tolli de ciuitate, vel à solo patrio relegari, aut in exilium agi, nisi dicta causa, & centuriatis comitiis poterat, quod quidem triplicis generis erat, [h] authore Martiano. aut enim omnium locorum interdicebatur accessus præter vnum, vel in insulam deportabatur: [i] aut sicut Claudius Cæsar quosdam mulctasse dicitur, vt vltra tertium lapidem ab vrbe egredi vetaret: qui etiam sanxit, vt hi quibus prouincia interdictum esset, vrbe quoque summouerétur. [k] Cúmque apud exteras gentes solum vertere, & in exilium agi, pro supplicio minimè dari soleret, quia non pœna exilium erat, sed supplicij diffugium, ne pœnas iure debitas luerent: solis [l] Romanis pro maleficio exilij pœna fuit: [m] quas postea leges Cornelius Sylla, oppressa republica, quam in dominationem vertit, abrogauit: quippe inter grauia & acerba plurima, primus Romanorum sine populi iudicio ciues morte mulctauit. [n] Atheniensibus verò Clisthenes exilij legem tulit primus, qui haud multo pòst sua lege damnatus, pœnas luit. Deinde exilio quindecennali, aut decennali, nouarum rerũ molitores mulctare, inualuit mos, quod genus [o] ostracismon dixerunt, ab ostraco siue testula, per quam suffragia ferebant: qui mos talis erat, vt in testulis nomen audacis & perniciosi ciuis, cuius potentiam formidabant, comitiis inscriberent: & cuius plures erant testæ in vrnam coniectæ, is de concilij sententia ab aris focísque proiectus, vt à ciuium arceretur aspectu, quindecim aut decem annorum exilio solum vertebat. Fuitque constitutum, vt ita damnati, [p] Argiuam exulatum irent, vbi bos erat æneus magnitudine visenda: quare qui illic exulabant, seruate bouem dicebantur. [q] Quæ comitia nisi supra sex milia ciuium concilio ad iudicij

Lex Sempronia & Porcia.
Lex 12. tabularum.
Triplex genus exilio plectendi.
Cor. Sylla legum Reuersor.
Exilij lex apud Athenienses.
ὀστρακισμός.

ANNOTATIONES.

c Quam legem Sempronius.] Is fuit C. Sempronius Gracchus, de quo etiam loquitur Cicero in d. Oratione pro C. Rabirio.
d Quæ Porcia.] Apud Ciceronem & alios citatos suprà in verbo, Porcius Cato.
e Et Sempronia.] Apud Ciceronem in 4. Oratione in Catilinam.
f Quod fuerat duodecim tabularum lege.] Cuius legis verba hæc sunt apud Ciceronem lib. 3. de legibus, De capite ciuis, nisi per maximum comitiatum, ollósque, quos Censores in partibus locasint, ne ferunto. Idem Cicero in Oratione pro P. Sextio, Cur cùm de capite ciuis (non disputo cuiusmodi ciuis) & de bonis propscriptio ferretur: cùm & sacratis legibus & 12. tabulis sancitum esset, vt neque priuilegium irrogari liceret, neque de capite, nisi comitiis Centurialis rogari, nulla vox est audita Consulum: & vide in seq. & quæ dicam infrà lib. 4. c. 6. post prin.
g Sed nec tolli.] Cicero in Oratione pro P. Sextio, Non posse quenquam de ciuitate tolli sine iudicio: de capite non modo ferri, sed ne iudicari quidem posse, nisi comitiis Centuriatis.
h Autore Martiano.] Marcellum, ni fallor, voluit dicere ex l. exilium triplex. ff. de interdictis & releg.
i Aut sicut.] Id vsque ad clausulã, Cúmque apud. est Suetonij in Claudio, c. 23.
k Cumque &c.] Cicero loquens de libertatis amisione, in Oratione pro Aulo Cecinna. Exilium non supplicium est, sed profugium portúsque supplicij: nam qui volunt pœnam aliquam subterfugere aut calamitatem, eo solum vertunt.
l Solis Romanis.] Id apud Romanos pœnam fuisse satis intelligitur ex tit. ff. de interdict. & releg. & præsertim in l. exilium. & ex aliis infinitis locis iuris ciuilis.
m Quas posteà leges.] Scilicet de verberibus & nece ciuis Romani, quas ipse Scylla violauit, vt videre licet ex Plutarcho in vita illius, & Appiano lib. 1. bellorum Ciuilium, & aliis multis.
n Atheniensibus verò Clisthenes.] Idem Cælius Rhodiginus, qui nullum quoque authorem citat lib. 21. cap. 41. Sed huius rei author est Phalaris in epistolis, si eius sit opus legitimum. Et Aelianus variæ historiæ lib. 13. cap. 21. Vide Aristot. lib. 3. Politicôn cap. 9. & Philostratum in vita Apollonij, lib. 6.
o Ostracismon.] Aristoteles lib. 3. Politicôn cap. 9. Probus Aemylius in Aristide. Plutarchus in ipso Aristide, & in Nicia, & in Pericle, & in Themistocle & alij, quos citabimus in verbo, Ea quidem Ostraca.
p Argiuam.] Menander in Phasmate apud Hesychium, & Plutarchus in Collectaneis.
q Quæ comitia.] Plutarch. in Aristide Magistra-

dié conuenirent, nulla atque irrita erant. [r] Ea quidem ostraca, non plebeiorum atque ignobilium causa, sed ad retundendam nobilissimorum potentiam commenti fuere, vt extorres lare & patria, quasi in exilio consenescerent. Quare Athenienses egregios ciues & benemeritos sæpius ob virtutem, nequis amplius emineret, testula abiegarunt. siquidem [s] præter Theseum, quem in Scyrum exegerunt, [t] Solon lator legum, [v] Aristides, quo nemo iustior, & [x] Themistocles, [y] aliique ob illorum magnitudinem, in exilium acti sunt, [z] Milciadem verò mori coegerunt. [a] Id enim optimo cuique Athenis vsu veniebat, vt in exilium ob eminentiam virtutis pelleretur. [b] Syracusanis verò petalismus exilij genus fuit, quo efferentis se ciuis audaciam virtutéq; comprimerent. Hi enim non testula, sed in oleæ frondibus suspecti ciuis nomen inscribebant: & cuius folia plura existerent, illius conspicuam magnitudinem quinquennali exilio mulctabant. Fuitque finis ostracismi in [c] hyperbole ignobili, & minimæ sortis viro, qui vltimus hoc exilij genere exterminatus fuit. Postea [d] C. Gracchus incolumitati ciuium consulens, nequid in eos grauius consuleretur, alia sacrata lege sanciuit, vt qui in magistratu & honore positus, ciuem absque populi iudicio necasset, in eum populi animaduersio foret. quam legem sequuti principes, sempiterna constitutione sanxerunt. Insuper statuerunt, vt citra Senatus autoritatem, de nece Romani ciuis decernendi nulli facultas foret. [e] In eos verò qui Romani non sunt, ne impunè insultare liceret, pluribus legibus sanctionibusque obuiam itum est: vt lege Iulia de vi, Cornelia de sicariis, & Aquilio plebiscito pœnis multifariã constitutis, quibus singulorum indemnitatibus salubriter consultum fuit. [f] Super seruis quoque, ne in eos grauius æquo domini animaduerterent, pœnæ sunt constitutæ: siquidem nequam & contumax seruus, vt plaustri lignum cui affigitur temo, quæ furca dicta est, in collo ferat, & eo quasi iugo subactus, manibus post terga reuinctis, per ora omnium circumferatur, à singulisque furcifer appelletur, velut vincti pedes & manus incedant: [g] nonumquam pausicape, qua ori manus admouere prohibentur, opus faciant, [h] aut candenti lamina, vel litteris frontem & ora inurantur, & vultus

Atheniensium in benemeritos condemnationes.
Syracusani.
πεταλισμός.
Finis ostracismi.
C. Gracchi lex.
Alia lex.
Lex de iis qui Ro. ciues non essent.
Dominorum in seruos potestas & animaduersio.
Furca.
Furcifer.
Pausicape.
Nota fronti inusta.

ANNOTATIONES.

tus primùm testarum numerum inibat: nam nisi essent sex millia testarum, ostracismus non erat perfectus.

r Ea quidem ostraca.] Vt scripserunt magna ex parte ij, quos tibi citauimus ibi, Ostracismon. & præterea Diodorus Siculus lib.2. non semel. & Philostratus in vitã Apollonij lib.6.

s Præter Theseum.] Plutarchus in vita illius.

t Solon.] Idem in vita quoque illius.

v Aristides.] Cicero lib.5. Tuscul. quæstio. vbi ob id illum patria pulsum fuisse dicit, quòd præter modum iustus esset. Plutarchus item in vita illius, & Niciæ, & Themistoclis.

x Themistocles.] Probus Aemylius in vita illius, & Plutarch. vterque in vita illius, & Diodorus Siculus lib.11.

y Aliique.] Vt Thucydides, ex eodem Plutarcho in Pericle, & Plinio lib.7. cap.30. & Cimon, ex eodem Plutarcho, & Probo Aemylio in vita illius, & Damon Periclis præceptor, eodem Plutarcho in Aristide non adeo longe à prin.

z Milciadem verò.] Probus Aemy. in vita illius.

a Id enim optimo.] Vt patet ex superioribus. Sed adde & Argis quoque hũc ostracismum in vsu fuisse, teste Aristotele lib.4. Politic. c.3.

b Syracusanis.] Id vsque ad clausulam, Fuitque finis. est Diodori Siculi libro 11.

c In hyperbole.] Plutarchus in Aristide.

d Postea C. Gracchus.] Asconius Pedia. in 3. in Ver. act. Cic. autẽ in Ora. pro C. Rabirio, perduellionis reo, scribit ipsum C. Gracchum legem tulisse, ne de capite ciuium iniussu Quiritium iudicaretur. Sed & Pomponius in l.2. §. exactis. ff. de origine iuris. dicit, Regibus exactis, duos consules constitutos fuisse, qui tamen, ne per omnia regiam potestatem sibi vendicarent, lege lata factum est, ne possent in caput ciuis Romani animaduertere iniussu populi.

e In eos &c.] Id totum est nostri iuris ciuilis tit. hìc designatus: nisi quòd hìc dicat, Aquileio plebiscito. intelligi de tit. ad legem Aquil.

f Super seruis.] Plutarchus in Coriolano & problem. cap.70. & Donatus in Andria Terentij act.3. scena 5. in eum locum,

Oh, tibi ego, vt credam furcifer?

g Nonnunquam pausicape.] Pausicapem appellant machinulam collo seruorum circumpositam & orbicularem, qua ori manus admouere prohibebantur, ne farinam vorarent, quod κάπτειν vocant, intus dum operarentur, vt etiam scribit Cælius Rhodiginus lib.25. cap.22. nullo tamen authore citato, sed id est Eustatij Iliados lib.22.

h Aut candenti.] Vide infrà in verbo, Tum post verbera.

i Vtque

inſcribatur: vtque [i] neruo compedibus coerceantur, hac deformi nota velut inſigni animaduerſione affici ſolebant, vt ea ignominia affecti, maior illis verecundia eſſet ad facinus. [k] Piſtrino quoque detrudi ſeruos, & damnari mancipia infida, vel notis barbaricis inuri, vt ob improbitatem inſignes forent. [l] Tum poſt verbera & cruciatus vinculis, nuditate, fame, ſiti, & compedibus, numelliſque, catenis, neruis, pedicis, boiis, & ſi crimen expoſceret, cruce & lamina ſeruilem in modum affici, vetus peruulgata pœna fuit. [m] Apud Perſas verò conſuetum erat, vt ſi ſeruus ære coemptus aufugiſſet à domino, vinctus compedibus opus faceret. ſi autem ſponte reuertiſſet, & fateretur admiſſum, flagellis cæderetur. Ipſis enim nimiam fuiſſe ſeruitutem, autores produnt: quippe cum nulli manumittantur apud Parthos, nullaque mancipia dempto ſeruitutis iugo libera fiant. [n] Contrà apud Indos & Taprobanæ incolas, quibus nulla fuit ſeruitus, omneſque vna ingenuitate tenentur. Babyloniis facinoroſi ſerui & contumaces per crines trahebantur, vt facinoris admiſſi pœnas darent. [o] Germanis verbere ſeruum afficere, aut vinclis coercere habetur nefas: apud quos laxior ſeruitus erat, & libertinis penè par: quippe ſibi aquirunt ſerui, & peculium habent. [p] Proditum tamen eſt, Hilotas à Spartanis bello ſubactos, cum rebellaſſent, ab Agide perpetua ſeruitute damnatos, vt dominis illos manumittere, aut extra Spartanos fines venundare non liceret. [q] Diogenes verò Cynicus Manen ſeruum, cum aufugiſſet, non modo verbere non affecit, ſed liberũ ire iuſsit, ac dimiſit: turpe exiſtimans Manen ſine Diogene viuere poſſe, non autem Diogenem ſine Mane. [r] Contrà Lycurgus apud Spartanos ſeruorum petulantiam tam ſeuerè cohibuit, vt facinoroſos ſeruos dominis interficiendi ius daret. [s] Deinde tam diuus Pius quàm ſequuti principes ſuper dominorum poteſtate in ſeruos, ſalubriter conſuluerunt, ne dominis plus æquo ſæuire liceret, néve iniuſta imperia dominorum noxæ forent, néve domini ſeruos quotidianis verberibus afficerent, ſed loris cæderent. Quibus conſtitutionibus cauetur, vt in eum qui ſuum occidiſſet ſeruum, haud ſecus pœna diceretur, quàm qui alienum necaſſet. [t] Diuus quoque Hadrianus ſeruos à dominis occidi vetuit: ſed ſi quid deliquiſſent, prætoris iudicio pœna affici præcepit, ita vt Vmbriciam matronam, quòd in ancillas ſupra modum ſæuiret, in quinquennium relegaſſe ferant:

Piſtrinum. *Perſarum ſerui.* *Indis & Taprobanis nulli ſerui.* *Babylonij.* *Germani.* *Agis in Hilotas.* *Lycurgus.* *Diuus Pius.* *Hadrianus.*

ANNOTATIONES.

i Vtque neruo.] Vide infrà ibidem.

k Piſtrino.] Terentius in Andria act.1.ſcen.2.

Verberibus caſum te in piſtrinum
Daue dedam vſque ad necem.

Verba ſunt Simonis domini, id minantis Dauo ſeruo.

l Tum poſt verbera.] Hæc magna ex parte ſunt Plauti in Aſinaria act.3.ſcena 2.

Perfidiæ laudes, gratiáſque habemus meritò magnas,
Cùm noſtris ſycophantiis, dolis, aſtutiiſq́;,
Scapularum confidentia, virtute vlmorum freti,
Aduerſum ſtimulos, laminas, crucéſque, compedeſq́;,
Neruos, catenas, carceres, numellas, pedicas, boias,
Tortoreſq́; acerrimos, &c.

m Apud Parthos.] Iuſtinus lib.41.

n Contrà apud Indos.] Strabo lib.15. Idem (Megaſthenes ſub.) dicit neminem Indorum ſeruis vti. & eod. lib. paulo ante, dicit Indos iuuenibus pro ſeruis vti, dum adoleſcunt.

o Germanis.] Id vſque ad clauſulam, Proditum. eſt Taciti in lib. de moribus Germanorum.

p Proditum.] Strabo lib. 8. Et de his dicemus alibi plenius. Sed tu interim vide eundem Strabonem lib.6. Liuium 4.Dec.lib.4. Plutar. in Lycurgo.

q Diogenes verò Cynicus.] Laërtius in vita illius.

r Contrà Lycurgus.] Plutarchus in vita illius, & Heraclides in libello de Politiis cap.2. In ſeruos autem quatenus ſæuire liceat, eſt in l.1.C. de emenda. ſeruor. & in tit. Inſtit. de iis qui ſui vel alieni iuris ſunt.

s Deinde tam Diuus Pius.] Ex l.1. ad fi. & l.2. ff. de his qui ſunt ſui vel alie. iur. & §. ſed hoc tempore. & §. ſeq. Inſtit. eod. titu. & vide Macrobium lib.1. Satur. cap.2. poſt princip. Sed hic prætereundum nõ duximus quod olim Romæ contigit, quòd cùm quidam paterfamilias (eius nomen non dicitur) ſeruum ſub furca cæſum medio egiſſet Circo tum, cùm ludi magni pararentur: ob quod ingens peſtilentia Romæ oborta eſt, ad quam auertendam ſenatus decreuit, vt hi ludi quàm ampliſsimi fierẽt. Apud Dionyſium Halicarnaſſeum lib. 3. & iterum 7. & Liuium 1. Decad. lib.2. & quod legibus Moſaicis non licebat in ſeruos ſæuire, vt ſcribitur Exo. 21. & Deut.15. De qua re etiam Plato in lib. de Specialibus legibus.

t Diuus quoque Hadrianus.] In d.l.2.§.vlt. eo. tit. vide l.1.C. de emend. ſeruo.

Proferi. quòd magis è republica ducerent, permulcendo tractandoque seruorum animos[t] mites fieri quàm verbere. [v] Et tam ab his qui mancipio addicti aut ære coempti sunt, quàm his qui manu emissi libertatem meruerūt, debita iura dominis patronisq; *Patronorum ius in clientes.* assertoribus constituit: nam iura patronatus post libertatem impensam seruo, dominis incolumia esse voluit, quæ ex certis causis patronus dominúsve amittebat: siquidem si libertum seruúmve optimè meritum, dum famis periculum adiret, [x] patronus non aluit, aut si [y] inuitus libertatem dedit, lex [z] Aelia Sentia & diuus Pius ius patronatus patrono, & dominium domino ademit. *Catonis in mancipia asperitas.* Quod & [a] Claudius Cæsar sanxit, vt ægra & affecta mancipia si exponerentur, ab omni famulatu & seruitio immunia forent. *Patronus in libertum ingratum.* [b] Item si ad iusiurandum libertum patronus adegit, ne nubat; néve vxorem ducat, eum ad ius patronatus lex pariter non admisit. [c] Tametsi lege Iulia de maritandis ordinibus, hæc iuramenta postea inducta & remissa fuerint. Fertur propterea Cato [d] senior malè audisse, tanquam asperior & durior, quòd ægra & affecta mancipia *Edictum apud Athenienses in libertos ingratos.* velut bruta animalia senio debilitata, domo exigeret, & victum negaret. [e] Contrà verò aduersus malè meritos, impuros & flagitiosos libertos, aut [f] si delatorem summisissent, [g] vel patroni nomen detulissent, [h] seu manifesti criminis rei forent, patrono *Apostasium.* ius reuocandæ libertatis, & vniuersa promerita abrogandi lege donabatur. [i] Quod *Aphetæ. Adespota. Eritheræ.* ab Atheniensibus decretis edictísque cautum erat, vt contumax ingratúsque libertus sub mancipio esse, & seruire cogeretur, quoniam liber esse nesciisset, quod [k] apo- *Masilienses.* stasium nuncuparunt. Seruos verò libertate donatos, [l] Lacedæmonij aphetas, [m] & adespotas, atque [n] eritheras dixerunt. [o] Masilienſibus libertus ter doli admissi reus aduersus patronum, velut mancipium seruire cogebatur, per singulas vices libertate *Claud. Cæsar.* rescissa: si quam verò offensam quartò admisisset, domino imputabatur, & inultus ibat, quòd toties deceptus patronus, quartò se ei credidisset. [p] Claudius verò Cæsar libertinos qui se pro ciuibus agerent, publicauit: illos autem qui ingrati no-

ANNOTATIONES.

v Et tam ab his.] Hæc omnia videbis latissimè comprobata in nostris Cōmentariis in l. si vnquam. in verbo, Libertis. nu.31. incip. tum postremo. C. de reuo. donat.

x Patronus non aluit.] Ex l. D. Claudius. §. Imperatores. ff. de iur. patro. & l. alimēta. in prin. ff. de li. agno. & l. si patronus non aluerit. ff. de bonis libert.

y Si inuitus libertatem dedit.] Ex l. siquis hac lege. ff. qui & à quib. manu.

z Lex Aelia Sentia.] In d. l. si patronus aluerit. ff. de bonis libert.

a Claudius Cæsar.] Suetonius in vita illius, c.25. & Modestinus Iuriscōsultus in l.2. ff. qui sine manu. ad libert. per.

b Item si ad iusiurandum.] Ex l. adigere. in prin. & propè per totam eam l. ff. de iure patrona.

c Tametsi lege Iulia.] In d. l. adigere. §. vlt.

d Cato senior.] Plutarchus in vita illius, & ipsemet Cato rei rustic. r. c.2. ad fi.

e Contrà verò aduersus malè meritos.] Tacitus lib.13. quem posteà citabimus in verbo, Si manifesti criminis.

f Aut si delatorem summisissent.] Ex l.1. in fi. & d. l. D. Claudius. in princ. ff. de iure patron.

g Vel patroni nomen detulissent.] In d. l.1. in fin. Nam & idem è diuerso si patronus nomen liberti detulerit. l. eum patronum. §.1. ff. de iur. patron.

h Seu manifesti criminis rei forent.] Ex Tacito lib.13. Ac criminum manifestos merito ad seruitutem retrahi, vt metu coërceantur, quos beneficia non commutassent.

i Quod ab Atheniensibus.] Valerius Maxim. lib.2. c.1. & vide nostros Commentarios in d. l. si vnquam. vbi suprà citauimus.

k Quod apostasium.] Aristoteles lib. politic.3. c.8. quo Atheniensium Remp. describit, & Lysias ad Aristodemum.

l Lacedæmonij aphetas.] Idem Cælius Rhodiginus lib.25. cap.20. sed nullo authore citato. vide eundem lib.11. ca.39. in antiquo. verùm id est Athenæi lib.6. dipnosophistarum, ca.7. ex Mycone Prianeo lib.2. rerum Messanicarum.

m Et adespotas.] Id est sine dominio, nullius dominio subiectos ac veluti mācipatos apud Lysiam, & ex eo Pollucem lib.3. onomasticôn, c.8. & Athenæum vbi suprà ex ipso Mycone. Nam & hunc librum ἀδέσποτον vocat Diuus Hieronymus ad Eugrium, qui nullum authoris, aut domini titulum præfert. Misisti, inquit, volumen ἀνώνυμον καὶ ἀδέσποτον, & nescio vtrum tu de titulo nomen subtraxeris, an ille qui scripsit, vt periculum fugeret disputandi. Et ἀδέσποτος ἐπιστολὴ, apud Plutarchum in vita Ciceronis in qua scriptoris nomen nullum est. Et rumores ἀδέσποτοι, sine authore apud ipsum Ciceronē lib. epist. fam.15. ca.17. Et sic de similibus.

n Atque Eritheras.] Eritheras scribit Cælius Rhodiginus vbi nuper citauimus, nec alium quempiam citat, sed id est Myconis & Athenæi vbi suprà.

o Masilienſibus.] Valerius Max. lib.2. c.1.

p Claudius verò Cæ.] Sueto. in vita illius, c.25.

tarentur, reuocauit in seruitutem: qui etiam libertum, quòd patrono delatorem summiserat, vt de statu faceret quæstionem, seruituti addixit. [q] Quod Nerone quoque imperante seruatum est: & frequenti Senatu obtentum, de manumissis propter ingratitudinem in seruitutem reuocandis. [r] Nerua Cæsar seruos à quibus dominos accusatos reperit, velut ingratos iussit occidi. [s] Quod in seruo Artetij proscripti populus Romanus fecisse proditur, quem velut ingratum in seruituté reddidit denuò, quòd proscripto domino bona & liberos occupauit: [t] sicut Sylla de saxo deiecit seruum Sulpitij domini proditorem, vt sibi gratificaretur. [v] Diuus autem Seuerus cauit edicto, ne serui delatores dominorum audiantur, sed pœna mulctentur seueriori. Si verò leuiter offendissent, aut contumeliam conuiciumque fecissent, vel dicto minus audientes forent, vltra vigesimum lapidem in terram orámve Campaniæ relegandi, domini arbitrium erat, vel vt ferrum traderent: tum vt amplexus hominum vitarent & à foribus domini arcerentur: fuitque [x] aliquando in vsu, vt de seruis in dominos nec quæstio haberi, nec iudicium dari posset. [y] quod Tacitus Cæsar cauit edicto, vt ne maiestatis quidem causa contra dominorum capita serui admitterentur, aut per eos inquirerent magistratus. Nec solum serui in dominos, [z] sed nec patroni in clientes testimonium valuit: quod à Romulo primùm edita lege cautum. [a] Propterea Tiberius, vt contra Libonem per seruorum quæstiones inquireret, fraudem legi fecisse dicitur, quòd illos emancipari, & deinde per tormenta inquiri iussit: donec post temporum curricula [b] Caius imperator seruis, siquid quererentur de dominis, passim accusandi, & contra eos lege agendi facultaté dedit. Est tamen obseruatum, vt si quem ex seruis dominus de ergastulo aut vinclis relaxaret, catenas à manibus pedibusque quibus vinctus fuerat, quandoque incideret, vt vinclorum pars in corpore maneret quo argumento signabant seruum minus iuste vinctum fuisse, neque iustam seruitutem seruisse, nullumq; ius patroni domino competiisse, illumq; pristinæ libertati, ac si nunquam vinctus fuisset, restitutum. [c] Et tamersi seruos profugos leges suscipi vetarent inuitis dominis, tamen qui capti bello [d] ad imperatorum regúmque statuas

Nero. *Nerua.* *Sylla.* *D.Seuerus.* *Liberti qui leuiter peccassent.* *Taciti Cæsaris edictum.* *Tiberius.* *Serui capti ad regum impe-*

ANNOTATIONES.

q Quod Nerone quoque imperante.] Cornelius Tacitus lib. 13. Cuius hæc verba sunt, Per idem tempus actum in Senatu de fraudibus libertorum, efflagitatúmque vt aduersus malè meritos reuocandæ libertatis ius patronis daretur, & reliqua quæ sequuntur.

r Nerua Cæsar.] Dion in vita illius, post princ.

s Quod in seruo Artetij.] Legendum Aterij ex Appiano, qui id retulit lib. 4. bellorum Ciuilium, pagina 416. vide Græcum.

t Sicut Sylla.] Plutarchus in vita illius. Cæterùm Sulpitius, seruo prodente, cæsus est: quem Sylla, prius libertate donatum, præcipitauit è saxo.

v D. autem Seuerus.] Vide in vita illius, & alicubi in nostris legibus. Verùm id aliquando fallit, vt nostri loquuntur, vt in l. in certis. ff. de iudic. l. mulierem. §. vlt. ff. de accusatio. & l. 1. ff. ad leg. Iul. de anno.

x Fuitque aliquando in vsu.] Vt videre licet propè per totam eam l. sed maximè in §. Antoninus. & alibi sæpe not. eod. tit.

y Quod Tacitus Cæsar.] Flauius Vopiscus in vita illius. verùm nostus legibus aliter cautum est. l. meminisse. in fi. C. ad leg. Iul. maiest. nam & audiuntur serui deferentes dominos & liberti patronos. in hoc communis l. famosi. versic. serui quoque. ff. eod. tit. & l. pen. in fi. C. qui accus. non possunt.

z Sed nec patroni in clientes.] Dionysius Halicarnasseus lib. 2. Plutarch. in vita ipsius Romuli. Cato Censorius in oratione, quam dixit apud Censores in Lentulum, & ex eo Gellius lib. 5. c. 13.

a Propterea Tiberius.] Cornelius Tacitus li. 2.

b Caius Imperator.] Athenien. quoque legibus, seruorum iniuriæ & accusationes audiebantur, vt & liberorum, vt patet ex Hiperidis Oratione contra Mantitheum, & Lycurgi in prima Oratione contra Lycophronem, & Demosthenis contra Mediam, & ab his Athenæi lib. 6. c. 7.

c Et tametsi seruos profugos.] Apuleius lib. 6. Metam. Legibus, ait, quæ seruos alienos profugos inuitis dominis vetant suscipi, prohibeor. Vide ibi Beroaldum.

d Ad Imperatorum Regumque statuas.] Nostris legibus non semel fit mentio eorum, qui ad statuam Cæsaris, vel ad statuam sacram confugiunt: vt in l. quis sit fugitiuus. §. apud Labeonem. versic. nec eum quidem. ff. de ædil. edic. & in l. 2. ff. de his qui sunt sui vel alie. iur. Vide ibi glos. & l. 1. C. de his qui ad stat. confug. & §. vlt. Insti. de his qui sui vel alien. iur. sunt. Et apud alios quoque: nam Seneca, Licet, inquit, seruis ad statuam confugere, quanto magis licere debet liberis & ingenuis? Et Suetonius in Tiberio, Nouissimè calumniatus, modò ad statuam Augusti, modò ad exercitus confu-

raterumq́, statuas confugientes. Dianæ Ephesiæ templum, Asylum.

confugissent velut ad asylum, nexu soluebantur, & immunes erant: in eos enim manus iniectio non erat,[c] Nanque Ephesi templum Dianæ id iuris habuit, vt ad illud confugientes, mancipio soluerentur: quod Alexander ad stadium produxit: postea ab Augusto sublatum, ne proprosita impunitatis spes, facinoribus causam daret. Primùm enim Cadmus dum Thebas conderet, asylum aperuisse fertur, ad quod fugientes sine discrimine serui aut liberi, ab omni pœna tuti erant.[f] Nonnulli à prognatis Herculis asylum Athenis primò institutũ ferunt, ad quod à patribus oppresis confugere fas erat. Post[g] quod in Rhetæo litore fuit Aiacis asylum, & in Sigæo[h] Achillis;[i] quorum exemplo Romulus & alij asylum aperuere, quò accedentes impunitate donabantur.[k] Apud Molossos,[l] Samothraces,[m] Crotoniatas &[n] Messenios ac[o] plerosque ad deorum aras confugisse, pro asylo habitum est, velut Ithacensibus Iouis Seruatoris ara. Delictis enim non voluntariis refugiũ esse aras putauere:[p] Atheniensibus Thesei sepulchrum id iuris habuit, vt serui ad illud confugientes, nexu soluerentur.[q] Et Spartæ Chalciœcum Mineruæ templum, ad quod[r] Pausanias fugiens, obstructo aditu, morte mulctatus fuit: &[s] aliud Calchicon, ad quod Agis cõfugit. Et[t] in Tænaro

Iouis Seruatoris ara. Thesei sepulchrum.

ANNOTATIONES.

gere velle, Pandatariam relegauit. Hæc ille. Sed quod postremo loco dicit de exercitu, intelligit interpres alter de exercitu Germanici mariti Agrippinæ, de qua ille loquitur, vt imploraret auxilium militare aduersus Tiberium & seditionem concitaret. Quæ quidem interpretatio minime repudianda est: sed tamen aliter intelligi potest, vt, scilicet, ad militaria signa confugeret, veluti ad asylum. Ea enim asyli vim habebant, vt statuæ Augusti, vt colligitur ex Cornelio Tacito lib.1. cuius hæc sunt verba, Planco maximè, quem dignitas fuga impediuerat, neque aliud periclitanti subsidium, quam castra primæ religionis, illic signa & aquilam amplexus, religione se tutabatur. Et Ammianus Marcellinus lib. 25. Qui fraudum conscius & nexorum ad militaria signa confugit.

e Nanque Ephesi.] Id vsque ad clausulam, Primum omnium. est Strabonis lib. 14. Sed & quod ibi asylum fuerit, planum est ex Cicerone in 3. in Verrem actio.

f Nonnulli à prognatis Herculis.] Seruius lib.2. Aeneid. in eum locum,

Et iam porticibus vacuis Iunonis asylo.

Et iterum lib.8. ibi,

- Quem Romulus acer asylum Rettulit. -

Et vtrobique authoritate Statij lib.7. cuius in eam rem hi versus sunt,

Fama est defensos acie post busta paterni
Numinis, Herculeos sedem fundasse nepotes.

g Post quod in Rhetæo litore.] Seruius lib. 6. Aeneid. in eum locum,

Tunc egomet tumulum Rhetæo in littore inanem
Constitui. -

h Et in Sigæo Achillis.] Strabo lib.3. & Seruius d.lib.6. vbi suprà.

i Quorum exemplo Romulus.] Virgilius lib.8. Aeneid.

Hunc locum ingentem, quem Romulus acer asylum
Rettulit. -

Strabo lib.5. Dionysius Halicarnasseus lib.2. Liuius 1. Decad. lib. quoque 1. Ouid. lib.3. Fast.

Romulus vt saxo lucum circundedit alto,
Cuilibet, Huc, dixit, confuge, tutus eris.

Propertius lib.4. eleg.1.

Buccina cogebat priscos ad verba Quirites,
Centum illi in prato sæpe Senatus erat, &c.

Iuuenalis saty.8.

Et tamen, vt longè repetas, longeq́ reuoluas
Nomen, ab infami gentem deducis asylo.

Plinius Secundus, aut quisquis is est, de viris illustribus, cap.2. vbi de Romulo. Plutarc. in vita Romuli, Macrobius lib. 1. Satur. cap. 6. Seruius suprà d.lib.2. Lactantius lib.2. cap.7. Horatius lib.1. Car. Ode 12.

Romulum post hos prius, an quietum
Pompili Regnum memorem, an superbos
Tarquini fasces, dubito, an Catonis
Nobile lethum.

Eutropius lib.1. c.4.

k Apud Molossos.] Plutarc. in vita Themistoclis, & Diodorus Siculus lib.11.

l Samothraces.] Plutar. in Paulo Aemylio non semel, & in Pompeio.

m Crotoniatas.] Diodorus Siculus lib. 12. non multò post prin.

n Et Messenios.] Pausanias lib.4. qui de Messeniacis est.

o Ac plerosque.] Vt Corcyreos ex Diodoro Siculo lib.12.

p Atheniensibus Thesei sepulchrum.] Plut. in vita illius ad fi.

q Et Spartæ Chalciœcum.] Thucydides lib.1. Probus Aemylius in vita Pausaniæ, Diodo. Siculus lib.11. Plutar. Parallelorum, cap.21. Aelianus de varia historia, lib.9. ad fi. Id autem templum æreum fuisse tradit Liuius 4. Decad. lib.5. quod & satis nomen ipsum indicat.

r Pausanias.] Probus Aemylius, & Plutarchus vbi suprà.

s Aliud Calchicon.] Plutarchus in vita Agidis. vide Græcum, & an sit id quod Calaurium alibi vocatur.

t Et in Tænaro Neptuni.] Thucydides lib.1. & Plutarc. in Pompeio.

v Et

Neptuni phanum, ad quod Cleombrotus: & in [u] Calauria insula in Aegæo etiam Neptuni templum, ad quod Demosthenes cum aufugisset, ab omni violenta incursione Archiæ mansit illæsus: atque [x] in Thracia Dianæ templum inter Clitorium & Cynætham: & in [y] Aspendo Pamphyliæ, Tiberij statuæ pro asylo fuere, [z] sicut Dianæ Leucophrienæ oppresis perfugium inuiolabile fuit. [a] Palladis quoque templum velut asylum Lacedæmonij venerantur, in quo nocentes etiam capitis damnati, incolumes fiunt. Et in [b] Aphrodisio & Papho Veneris, [c] apud Stratonicenses Iouis & Triuiæ templa, [d] Siculis Palisci ara, [e] in Peloponneso Hermionæ phanum sacrum Cereri & Proserpinæ, [f] in Epheso Artemisium, Pergami [g] ædes Aesculapij, in Græcia Calydoniæ Palladis templum, tantæ dignationis fuere, vt capitalem fraudem ausi, aut pecunia iudicati, qui ad illa confugissent, noxa pecuniaque exoluerentur. [h] Apud Scythas qui ad Riphæos confugissent, tanquam sacrosanctos, sui iuris & arbitrij erant: sicut [i] in Aegypto in Osiridis asylo iuxta Saim: & in [k] Conopo Herculis templo, ad quod serui confugientes, si initiati forent, opprimi aut vi cogi non poterant. Traditumque memoriæ est, in Libya oppidum fuisse, ad quod siquis seruus lapidem importasset, liber & sui potens erat: & Dulopolin in eadem id iuris habuisse, vt qui seruus ad eam aufugisset, omni nexu solueretur. [l] Cinna verò ciuili manente bello, cum per præconem edixisset, vt serui ad eum confugientes velut ad asylum, liberi forent, illosque ad pileum vocasset, magnas seruorum & perditissimorum manus coegisse fertur. [m] Sed cum propter asylorum impunitates, multa facinora admitterentur magna licentia, Tiberius Cæsar, ne impunita essent crimina, immunitates asylorum abro-

Cinna. Immunitas asylorum per Tiberium abrogata.

ANNOTATIONES.

v Et in Calauria &c.] Strabo li.8. & Plutarchus in vita ipsius Demosthenis, vbi paulò aliter id recenset, & in vita Pompeij.

x In Thracia Dianæ.] Polybius lib.4. Adde & in Samo eiusdem Dianæ, secundum Herodotũ lib. 3.

y Et in Aspendo Pamphyliæ, Tiberij.] Philostratus in vita Apollonij libro 2.

z Sicut Dianæ Leucophrienæ.] Cornelius Tacitus libro 3. Huius autem Dianæ meminit Pausanias lib.1. & 3. sed de asylo nihil dicit. Meminit item Appianus Alexandrinus bellorum ciuilium libro 5. non adeò longè à princ. vbi Cleopatram, Aegyptij reginam sororem suam Arsinoëm supplicem Mileti in Leucophryenæ templo interimi iussisse refert.

a Palladis quoque templum &c.] Nõ memini me legisse aliud fuisse Palladis templum, quod asylum esset, præter illud Chalciœcum, idest, æreum, de quo suprà in verbo, Et Spartæ Chalciœcum.

b Et in Aphrodisio et Papho Veneris.] Vtriusque testis est Tacitus d.lib.3.

c Apud Stratonicenses.] Tacitus in eodem lib. vbi etiam de vtroque loquitur.

d Siculis Palisci ara.] Palici legendum est ex Virgilio libro 9.

Pinguis vbi placabilis ara Palici.

Et ibi Seruio & Diod. Sicu. lib. 11. paulo ante fin. Macrob. lib. Satur. 5. c. 19. Lactantio Grãmatico in Statium lib. 12. Thebaid. & Stepha. in libro de Vrbibus.

e In Peloponneso Hermionæ.] De hoc nihil comperi, nisi quod scribam infrà in verbo, Qui tamen Samiæ &c.

f In Epheso Artemisium.] Artemisium idẽ est ac si dicat, Dianiũ. Nam Diana Græcis ἄρθεμις dicitur, cuius appellationis causã tradunt Plato in Cratylo, Macrobius lib. 7. Satur. c. 16. eodémque vlti. Templum autem Ephesiæ Dianæ asylum fuisse, scribit Strabo lib. 24.

g Pergami ædes Aesculapij.] Cornelius lib. 3.

h Apud Scythas, qui ad Riphæos cõfugissẽt.] Lege Arimphæos ex Solino, cuius id est c.27. aut aliorum computatione 21. Pomponio Mela lib. 1. c. vlt. ad fi. Plinio lib. 6. c. 13. post princ. Hos autem Herodotus in Melpomene Argippæos vocat, quos sacros esse dicit, & ad quos (inquit) quisquis confugit, is à nemine læditur. At Martianus Capella lib.6. Arymphæos hos nuncupat, ad quos, ait, velut ad quoddam asylum confugiunt metuentes.

i Sicut in Aegypto.] Strabo li.17. Duobus schoenis à flumine distat Sais, & paulò supra eam est Osyridis asylum, in quo Osyrim iacere arbitrantur.

k Et in Conopo Herculis templo.] Herodotus lib.2. Erat (inquit) ad hostium Nili Herculis templum quod vocatur Conobicum, ad quod siquis cuiuscunque hominis seruus confugiens, capiat sacras notas, sese deo tradens, eum nefas est tangere. Ex quo intelligis hic legendum Conobo, siue Conobico, non Conopo. Vide tamen Græcum. Quanquam & ipse Hercules dictus sit Conopæus, & Conopion, & Conopius, vt iam alibi diximus.

l Cinna verò.] Appianus libro 1. bellorum ciuilium.

m Sed cùm propter &c.] Suetonius in Tiberio, c.37. Cornel. Tacitus non vno in loco.

n Quis

Seruorum nomina.

gauit, & exoletum morem antiquauit: [n] tamen Samiæ Iunoni & Aesculapij delubro ius veteris immunitatis ob religionem restituit. Neque omittendum, seruis [o] apud Romanos Statij, [p] Dionysij, necnon [q] Stichi, & Heræ frequens nomen fuisse: sicut [r] Athenis Dauus & Geta.cum enim Daci antea Daui dicerentur,ad Istri fontes bello subacti, Atheniensibus seruierunt,inde seruile nomen Daui & Getæ posteris reliquerunt. [s] Apud Syros Dama, [t] in Paphlagonia Tybius, apud Phryges [v] Manes & Mida [x] seruile nomen fuit, Lacedæmoniorum serui peculiari nomine [y] Helotæ, Argiuorum [z] Gymnetæ,[a] Cretensium Epharmiotæ, [b] Clarotæ [c] & Mnotæ dicuntur.

ANNOTATIONES.

n Qui tamen Samiæ Iunoni.] Tacitus de his duobus lib. 4. Sed præter asyla suprà memorata, fuere alia plurima scilicet Phanum Aeaci in Aegina, ad quod cùm aufugisset Hyperides ille orator celeberrimus,Demosthenis æmulus,per vim detractus est, teste Plutarcho in Demosthene. Et templum Iunonis Troiæ Virgilio memoratum lib. 2. Aeneid. non longè ante fi.

Etiam porticibus vacuis Iunonis asylo.

Et Phanum Telluris in Hermione, apud Plutarchum in Pompeio, vbi & ipse tradit asyla fuisse in Epidauro Aesculapij: in Isthmo, Neptuni: in Actio & Leucade, Apollinis. Et in Samo, Argis, & Lucania, Iunonis. Et in Clario & Didymeio. Quibus item adde Iunonis Luciniæ delubrum apud Brutios, vt scribit Liuius 3. Decad. lib. 10. Et templum Apollinis Delij quinque millia passuum à Tanagra distans,ex eodem Liuio 4. Decad.lib. 5. ad fi. Et Alexandriæ asylum damnatorum capitis & exulum apud Cæsarem libro 3. belli ciuil. Aliud Corinthi ex Strabone libro 10. Et in delubro Iouis apud Tamũ emporium ex eodem lib.12.Et Romæ Palladis templum Plutarcho parallelorum c. 22.Item Athenis in templo Misericordiæ, vt tradit Seruius lib.8. Aeneid. Et astruit Statius lib. 12. Thebaidos illis versibus,

Vrbe fuit me dia nulli concessa potentum,
Ara Deûm, mi is posuit clementia sedem,
Et miseri fecere sacrã &c.

Aliud etiã Mineruæ in ipsis Athenis asylum fuisse ex eo videri potest, quod scribit Pausanias lib.1. Syllam, quia Aristionem, qui in Mineruæ templum aufugerat, vi extractum interimi iussisset in illius teterrimi morbi, genus incidisse, quem Phthiriasim Græci, Pedicularium Latini vocant.

o Apud Romanos Statij.] Gellius lib.4.c.vlt. author eius libri de Magistratibus Romanis, qui Fenestelæ vulgo tribuitur, c. 17.

p Dionysij.] Horatius inter nomina seruorum Dionysium posuit Serm. lib.1. Satyra 6.

Tune Syri Damæ, aut Dyonisi filius audes
Deiicere è saxo ciues, aut tradere Cadmo?

Et Cicero lib. epistol.familiarium 13.epist.antepen. Dionysij sui serui meminit.

q Stichi.] Apud Plautum in Sticho, seruus est nomine Stichus, qui illi fabulæ nomen dedit.

r Sicut Athenis Dauus & Geta.] Hæc vsque ad clausulam, Apud Syros, est Strabonis lib.7.Est autem Dauus nomen serui apud Terent.in Andria, & Phormione. Et Geta etiam apud eundem in Adelphis, atque etiam in Phormione, & Plautum In Truculento.

s Apud Syros Dama.]Horatius suprà in verbo, Dionysij. posuit & id nomen Daui inter nomina seruorum,vt & Syri.Põponius in l.in vulgari.§.1.de verbor. sig. Siquis, inquit, in testamento scripserit, Siquid filio meo acciderit, Dama seruus meus liber esto. Sed an id Syriæ esset non exponit.At ex eo satis constat Damam serui nomen fuisse apud quosdam populos.Syros autem seruorum natos dicemus inferius lib. 4.c. 13. ex Liuio 4.Decad.lib.6.

t In Paphlagonia Tibyus.] Strabo d. lib.7.

v Apud Phryges Manes.] Strabo d.lib.7. Erat autem Diogeni Cynico seruus eo nomine,qui cùm ab eo aufugisset, consulerén tque amici, vt illum quæreret, Ridiculum est (inquit) si Manes absque Diogene viuat, Diogenes absque Mane viuere non possit. autor Laërtius in vita illius.Id autem nomen est à furore inclinatum, vnde ad æneam statuam translatum, quem cottaborum lusui adhibebãt. Aristophanes,μαγαίνετος ὁ μάνης,id est,ἀναισθητὸς καὶ μανικὸς,vt continuò declaratur.

x Et Mida.] Idem Strabo dicto lib.7.

y Helotæ.] Aristoteles lib.2. Politicõn, c.7.& 8.Heraclites in Politicis vbi de Lacedæmoniis loquitur. Herodotus lib. 9. Liuius 4 Decad. lib. 4. Strabo lib.6.& 8.& 15.Dionysius Halicar.lib.2.Plato lib.6.de legibus. Plutarchus in Lycurgo. Pollux lib.3.Onomasticôn lib.8. ad fi. vbi ita de his loquitur, vt apud Lacedæmonios fuit medij inter liberos & seruos, μεταξὺ δ' ἐλευθερῶν καὶ δούλων λακεδαιμονίων εἵλωτες.Quod & idem dicit de cæteris,in quibus illum statim citabo. Et de his quoque alibi diximus.Id autem nomen duxerunt à Laconiæ ciuitate, quam Heles vocant, vt tradit Thucydidis interpres.

z Argiuorum Gymnetæ.] Pollux vbi suprà ἀργείων γυμνῆτες.

a Cretensium Epharmiotæ.] Arist.lib. polit.2. c. 3. Vide Græcum, & Strabo lib. 15. vbi tamen eos Ephamiotas vocat,nisi ibi mendum sit. sed vide Græcum.

b Clarotæ.] Pollux vbi suprà κλαρῶται.Callistratus Aristophanis, & Ephorus lib.3.historiarum, & Athenæus lib. 6. c.7. vbi eius nominis rationem reddit, quòd scilicet ex sorte in bello seruiebant.

c Et Mnotæ.] Pollux vbi suprà ex quo intelliges hic scribendũ esse Mnoitæ μνῶιται. Nam & publicam seruitutem Cretenses dicebant Mnoem, vt in secundo rerum Cretensium scribit Sosicrates, & ex eo Athenæus vbi suprà.Hiq; appellabantur Mnoetus cœtus,vt tradit Strabo lib.12.Quanquam Hermon in his

[d] Thessalorũ Penestæ, Syracusanorum Eustatoni, [e] Mariandynorum serui Doryphori, [f] Sicyoniorum Corynephori appellati sunt. [g] Pelatæ verò & Thetes liberorum quidem nomina fuere illorum, qui coacti inopia, seruilia præstabant, sicut [h] Callicyrij in Creta, & Syracusanis [i] Arotæ & Callyrij. Præ cæteris [k] autem Iones præcipui inter seruos habiti, & velut insignia mancipia nobilitati sunt. [l] Quare Callicratidis Lacedæmonij verbum fuit, qui interrogatus cuiusmodi sibi viderentur Iones, facetissimè respondit, frugi seruos, liberos vtique malos. [m] Quod Agesilaus de Asiaticis iudicauit: & [n] vulgo de Caligula proditum est, nec seruum meliorem, nec deteriorem dominum fuisse. [o] Athenienses verò Harmodij & Aristogitonis, qui Hippiam interfecerũt, velut deuota nomina libertati, tanti fecerunt, vt lege sanxerint, ne illa seruis indere liceret. [p] Quo exemplo Domitianus Metium Pomposianum, quòd nomina Magonis & Hannibalis seruis indidisset, supplicio affecit, tanquam clarissimorum virorum nomina seruili contagio polluisset: [q] præter quæ constans obseruatio Romanis fuit nimium diu seruata, ne ciuis Romanus quouis crimine obnoxius relegaretur, donec haud magno interuallo id seruare desiere. Primus enim L. Lamia Romanus ciuis à Ga-

Iones serui præcipui.

Callicratidis faceta responsio.

Romani ciues non relegati.

ANNOTATIONES.

in linguis Creticis apud ipsum Athenæum Cretenses senes nobiles Mnotas appellat. Stephanus autem Cretensium seruos δμωίτας vocat.

d Thessalorum Penestæ.] Πενέσται. Plato lib. 6. de legibus, vbi de seruis loquitur. Aristoteles lib. 2. politicôn cap. 7. Strabo lib. 12. Dionysius Halicarnasseus lib. 2 Philippus Theugellensis in Commentario de Caribus & Delegibus, & Diostadæ lib. 4. rerum Creticarum & ex iis Athenæus Dipnosophistarum 6. & 7. vbi & alios quoque citat.

e Mariandynorum serui Doryphori.] Pollux vbi suprà. sed de his ita loquitur Strabo d. lib. 2. vt videatur velle Milesios subegisse & in seruitutẽ redegisse Mariandynos, quasi serui ipsorum Milesiorum, Mariandyni dicti sunt: vt Penesti Thessalorum. Sed vide Athenæum aliter id referentem ex aliis quo loco nuper citauimus. Doryphori autem liberti meminit Suetonius in Nerone, cap. 29. Et trium simulacrorum Doryphororum Plinius li. 34. cap. 8. Primum Polycleti Sicyonij, alterum Ctesilai, tertium Aristodemi. Porrò id vocabulum perinde est ac si dicas hastigeri siue hastiferi.

f Sicyoniorum Corynephori.] Pollux vbi suprà, sed aliter Plutarch. in Solone, vide eundem in Arato. Ea autem vox significat clauigeros, siue clauam gerentes, vel claua pugnantes. At Theopompus lib. 33. historiarum & Menæchmus lib. 2. rerum Sicyoniarum. Apud Athenæum d. lib. 6. c. 7. scribunt seruos catanophoros apud ipsos Sicyonios vocari, & id quoque tradit Stephanus. Et adde seruos Strotas vocare ex Plutarcho in Pelopida. Et Gallos Ambactos ex Cæsare lib. 6. Commentariorum. Nam & Festus lib. 1 scribit apud Ennium lingua Gallica Ambactum significare seruum: licet in nonnullis codicibus Ampactum legatur. Vide Robertum.

g Pelatæ verò & Thetes.] Pollux d. lib. 3. ca. 8. paulo ante eum locum ex quo illum sæpe citauimus. πελάται δὲ καὶ θῆτες ἐλευθέρων ἐστὶν ὀνόματα διὰ πενίαν ἐπ' ἀργυρίῳ δουλευόντων. Hoc est, Pelatæ autem & Thetes liberorum sunt nomina ob paupertatem mercede, siue pecunia, vel argento seruientium. Plutarc. autem in Romulo tradit Romanos clientes appellare, quos Græci vocant πελάτας. At Dionysius Halicarnasseus lib. 2. Athenienses cliẽtes θῆτας à seruitute, Thessalos verò πενέστας, exprobrãtes eis statim in appellatione ipsa fortunam.

h Sicut Callicyrij in Creta.] Cælius Rhodiginus lib. 25. cap. 18. hos vocat Cillicyras.

i Et Syracusanis Arotæ & Callyrij.] Arotras illos appellat Cælius vbi suprà.

k Præ cæteris autem Iones.] Apud Herodotum Scythæ non abs re iudicarunt Iones tanquam non liberos, sed pessimos & ignauissimos omnium hominum, déque eis, tanquam de seruis loquentes, mancipia dominos amantia esse aiunt, & insectatione dignissimos.

l Quare Callicratidis.] Plutarc. in Apophtheg. Laconum, vbi de ipso Callicratide loquitur.

m Quod Agesilaus.] Hæc enim illius verba sunt, τοὺς τὴν Ἀσίαν κατοικοῦντας ἐλευθέρους μὲν κακοὺς εἶναι δούλους δ' ἀγαθούς. Testis idem Plutarch. in Apophthegmatis Imperatorum, vbi de eo loquitur in prin.

n Et vulgò de Caligula.] Id dictum fuit Passieni Oratoris apud Cornelium Tacit. lib. 5.

o Athenienses verò.] Idem Beroaldus in Suetonium, quo loco statim citabimus, sed nullo autore citato, verùm id proditum est a Gellio lib. 9. c. 2.

p Quo exemplo Domitianus.] Suetonius in vita illius cap. 10. Aliter Dion: nempe quòd præter cætera haberet orbem terræ pictum in parietibus cubiculi, quódque conciones Regum & cæterorum Principum, quæ sunt apud Liuium scriptæ, euolueret & studiosè legeret: quódque Vespasianus acceperat ex aliquo responso eum regnaturum.

q Præter quæ.] Totus hic locus vsque ad verba, Fuitque animaduersum. sumptus est à Tullio lib. epistol. familiarium 11. epistol. 16. Cuius hæc verba sunt loquentis de ipso L. Lamia: Nam Clodianis, inquit, temporibus cùm equestris ordinis Princeps esset, próque mea salute acerrimè propugnaret, à Gabinio consule relegatus est: quod ante id tempus ciui Romano contigit nemini. Quod & ipsum magna ex parte repetit idẽ Cicero eiusdem operis epistol. penulti. & in Oratione ipsius Ciceronis in Pisonem.

binio consule relegatus fertur, & post eum plures legum iudiciorumq; pœnis affecti: fuitque animaduersum, ciuilibus bellis captos, velut hostes in prædam verti, & venum ire non licuisse, [r] semperque leuius seruitium apud Romanos deditis, quàm captis fuisse. [s] Græcosque perraro seruitutem seruisse: quare illorum nullus mercatoribus dabatur locus: [t] sicut Persarum, qui nunquam Romę seruire, nisi sub Alexandro Seuero imperatore, licet mox adhibito precio ad suos redditi sint. [v] Ponticósque & Lydios seruos, aut Phrygios gregatim Romæ venire, [x] Thracibusque peculiare esse sale coempta mancipia habere, sicut [y] Lemniis vino mercari.

Leuius seruitium deditis, quàm captis.
Sale & vino empta mancipia.

ANNOTATIONES.

r Semperque leuius seruitium.] Vide infrà lib. 4. ca. 7.

s Græcosque perrarò.] Vide Apophthegma. Laconica.

t Sicut Persarum.] Aelius Lampridius in vita Alexandri Seueri.

v Ponticosque & Lydios.] Appianus lib. 2. bellorum Ciuilium.

x Thracibusque peculiare.] Ex quo Comicus quispiam à Zenodoro in collectaneis relatus,

θρᾷξ εὐγενὴς εἶ πρὸς ἁλὸς ἠγορασμένος.

Generosus es Thrax sale redemptus scilicet.

y Sicut Lemniis vino mercari.] Id sumptum est ex Homero lib. 7. Iliados ad finem, vbi scribit Lemnios magnam vini copiam in exercitum Græcorum duxisse: ex quibus Græci ipsi vinum emebant, alij ære, alij ferro, alij bobus, alij mancipiis, alij aliis rebus. Carmen Homeri est huiusmodi,

νῆες δ' ἐκ Λήμνοιο παρέστασαν οἶνον ἄγουσαι
πολλαί. Et paucis interiectis,
ἔνθεν ἄρ' οἰνίζοντο καρηκομόωντες Ἀχαιοί,
ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ' αἴθωνι σιδήρῳ,
ἄλλοι δὲ ῥινοῖς, ἄλλοι δ' αὐτῇσι βόεσσιν,
ἄλλοι δ' ἀνδραπόδεσσι.

Qui ludi apud Romanos frequentes fuerint, qui apud exteros, quæque sint nuces ocellatæ apud Tranquillum. Caput XXI.

Latrunculorum ludus.

Vdus [a] calculorum veteribus præcipuus fuisse traditur, qui [b] & latrones dicti: hi enim in duas diuisi turmas erant, colore diuersi, quorum alij milites, alij hostes: horum lusus erat, vt turmis instructis velut qui congredi acie parant, hinc inde sub hostium imagine procederent, ac præscripto fine, quoad quisque progredi debeat: ita cauere oportebat, vt dum hostem quisque inuadere nititur, alterius non pateat incursibus: [c] qui etiam ex gemma fuere, viris & mulieribus frequens, à melioribus & summis honoribus vel maximè cultus & celebratus, [d] quem Palamedes inuenisse proditur, ad comprimendas ociosi exerci-

ANNOTATIONES IN CAP. XXI.

a Ludus calculorum.] Extat Martialis apophoretum calculorum li. 14. c. 20. quo hunc ludum bellè describit,

Insidiosorum si ludis bella latronum,
Gemmeus iste tibi miles & hostis erit.

Quin & Ouidius lib. 3. de Arte amandi non minus aptè,

Cautaq́, non stultè latronum præmia ludat,
Vnus cum gemino calculus hoste perit.
Bellatorq́, suo prensus sine compare bellet,
Aemulus incœptum sæpe recurrat opus.

b Qui & latrones.] Quod patet ex illis Ouidij & Martialis locis. Hinc ita dicti, quòd latrones antiqui vocabantur conductitij milites ἀπὸ τοῦ λατρεύειν, quod inseruire significat, quòd scilicet mercede bellis seruiebant. Quanquàm Varro de lingua Latina lib. 6. eos dictos à latere, quasi laterones, vt qui circum latera erant Regi, atque ad latera ferrum habebant. Ab eoque, inquit, veteres Poëtæ nonnunquam milites appellant latrones: aut, vt posteà subdit, quòd latent ad insidias faciẽdas. Quò etiam pertinet illud Plauti in Milite,

Nam Rex Seleucus me opere orauit maximo,
Vt sibi latrones cogerem & conscriberem.

Sed & huiusmodi calculi diminutiuè latrunculi dicuntur Senecæ epist. ad Lucilium lib. 18. epist. 106. & aliis scriptoribus.

c Qui etiam ex gemma fuere.] Vt ostendit Martialis vbi suprà.

d Quem Palamedes.] Sophocles in Palamede,

ὁ λιμὸν οὗτος τοῦδ' ἔπαυσε, σὺν θεῷ,
εἰπεῖν, χρόνου τε διατριβὰς σοφωτάτας
ἐφεῦρε, φλοίσβου μετὰ κόπον καθημένοις
πεσσούς, κύβους τε τερπνὸν ἀργίας ἄκος.

Quos versus ita vertit Hadrianus Iunius,

Nam ille (dicam enim) procul famem, Deo
Iuuante, abegit, ociumq́, fallere
Docuit sedentes littore in sicco, mare
Vbi murmurat, ludo reperto tessera
Vita iucundo desidiæ solatio.

Pausanias lib. 2. itemque 10. Et Seruius authoritate Varronis lib. 2. Aeneid. ibi,

Belida nomen Palamedis.

Philostratus in Heroïcis. Gregorius Nazianzenus in 1. inuectiua στηλιτευτικῇ. Plato autem in Phædro tradit Theuth priscum quendam Deum Aegyptiorum talorum & alearum ludos inuenisse. At Herodotus lib. 1. scribit Lydos primos aleæ, tesserarumq; ludum,

rus seditiones. [e] Post quos fuere tali eburnei sex angulorum æquali latitudine, tesseræ [f] verò [g] quatuor: nanque erãt figuræ ex omni latere quadratæ, quas [h] Græci κύβους vocãt. [i] Sed tamen in iactu tesseris vtebantur tribus, talis verò quatuor: in quibus figuræ effictæ vicem numeri habebant, sed quinarius numerus non erat in talis sicut in tesseris. Tali autem, [k] astragali Græcè dicti: [l] & astragalizontes, talis ludentes. Geminum verò quadratum, hoc est, octo laterum, dixere [m] Asphalum. [n] Taxillorum ludus ex octo punctis vel figuris constabat: inter quos vnus [o] Stesichorius nomine, hoc est, octonarius, præcipuus erat. Qui quidẽ [p] turricula, seu quæ dicebatur [q] orca vel [r] fritillus,

Tali. Tessera. κύβοι.

Astragali. Asphalus. Taxillorum ludus. Stesichorius.

ANNOTATIONES.

ludum, & pilæ cæterorumque ludorũ omnium genera, præterquam talorum excogitasse.

e Post quos fuere tali eburnei.] Extat & Martialis apophoretum tali eburnei lib. 14. c. item 14.

Cum steterit nullus vultu tibi talus eodem,
Munera me dices magna dedisse tibi.

Nam & quòd ex ebore essent, probat idem Martialis lib. 13. cap. 1. cuius carmen afferemus infrà. & Ouid. lib. 1. de Arte amandi,

Seu ludet, numerosq; manu iactabit eburnos,
Tu malè iactato, tu bene iacta dato.

f Tesseræ.] De his tesseris Tullius in Catone Maio. Nobis senibus ex lusionibus multis talos relinquant & tesseras. & lib. 2. de Diuinat. Quid enim est sors? idem propemodum quod micare, quod talos iacere, quod tesseras, quibus in rebus temeritas & casus, non ratio & consilium valet. Et Ouid. lib. 3. de Arte amandi,

Parua monere pudet, talorum dicere iactus
Vt sciat, & vires tessera missa tuas.
Et modo treis iactet numeros, modo cogitet aptè
Quam subeat partem callida, quamq; vocet.

Et Liuius 1. Decad. lib. 4. Leuant quidam Regis facinus in tesserarũ prospero iactu. Martia. lib. 14. c. 15.

Non sim talorum numero par tessera: dum sit
Maior, quàm talis alea sæpe mihi.

Ibidem cap. 17.

Nec mihi bisseno numeratur tessera puncto,
Calculus hic gemino discolor hoste perit.

Sed illud videtur pertinere ad illum ludum celebratum, de quo suprà in princ.

g Quatuor.] Quod nomẽ ipsum declarat. Nam & tessera dictio Græca est, quæ quaternio Latinis dicitur.

h Quas Græci κύβους vocant.] Gellius ex Varrone lib. 1. ca. 20. Macrobius in somnium Scipionis lib. 2. cap. 2. Vide Dictionarium Græcum. Et hoc quidem Græca dictione significatur tam tessera, quæ iacitur, quàm punctus, & nota insculpta reddens numerũ iactorum, ac præcipuè vnionem, qui ὄνος quoque asini nomine dicitur. Nam priore illo modo accipitur senarius ille prouerbialis, Αἰεὶ γὰρ εὖ πίπτουσιν οἱ Διὸς κύβοι. Semper cadunt feliciter Iouis cubi, id est, taxilli siue tali. Posteriore verò illud Euripidis in Myrmidonibus, vbi tesseris ludentes Heroas facit,

Βέβληκ' Ἀχιλλεὺς δύο κύβω καὶ τέτταρα.
Iecit Achilles duas vniones & quatuor.

Quem & ipsum versum vsurpauit Aristophanes in Ranis. Cuius etiam rei alia testimonia videbis apud Hadrianum Iunium, multiiugæ lectionis virum, Animaduersorum lib. 2. c. 4. vbi & alia multa non contemnenda de his ludis scribit. Vide Cælium Rhodiginum.

i Sed tamen in iactu.] Cicero de Diuinatione lib. 2. & huc illud Martia. suprà citatum lib. 14. c. 15.

k Astragali.] Pollux lib. 2. περὶ σφυρῶ, ἀστραγάλου, σκέλους καὶ κώλου. & lib. 9. cap. 7. περὶ τ' ἐν συμποσίοις παιδιῶν, &c. & alibi sæpe. Hinc & hic ludus talorum Astragalisis dicitur Aristoteli. Vide omnino Hadrianum Iunium lib. 2. Animaduersorum c. 4.

l Astragalizontes, talis ludentes.] Plinius de Polycleto loquens libro 34. cap. 18. Duósque pueros, item talis nudos ludentes, qui vocantur Astragolizontes. Apollonio Rhodio lib. Argonauticôn 3. ἀστραγάλοισι dicti sunt Cupido & Ganymedes talis ludẽtes ἀμφ' ἀστραγάλοισι ἢ τοίγε χρυσείοις, ἅ τε κοῦροι ὁμήθεες ἑψιόωντο. hinc quoque ἀστραγαλομάντεις Artemidoro Daldiano lib. 2. qui scilicet ex talorum iactu futurorum euentuum sortem diuinabant. Vide Hadrianum Iunium Animaduersorum lib. 4.

m Asphalum.] Vide Lexicon Græcum.

n Taxillorum ludus.] Vnde natam esse hanc parœmiam scribit Pollux de hoc ludo loquens lib. 9. c. 7. Πάντ' ὀκτώ. id est omnia octo.

o Stesichorius.] Pollux ibi. & Erasm. in Chilia. in prouer. omnia octo.

p Turricula.] Cuius apophoretum est Martialis lib. 14. c. 16.

Quærit compositos manus improba mittere talos?
Si per me misit, nil nisi vota facit.

Idque imitatione Græcorum, qui Pyrgum id appellant, id est turrim. Ea enim dictione Græca in hac significatione vsus est Horatius lib. Serm. 2. saty. 7.

Mitteret in pyrgum talos.

Vbi intrepretes interpretantur fritillum, de quo mox dicetur. Et Sidonius Apollinaris, Quo, veluti classico, ad pyrgum vocabat aleatores.

q Orca.] De qua intelligi potest illud Persij sat. 3.

- Angustæ collo non fallier orcæ.

Quanquàm alij aliò trahunt, scilicet ad vas, in quod pueri ludentes iniiciebant nuces. Sed Pomponius Bononiensis, antiquus poëta, huic talorum ludo tribuere videtur,

Iterum dum contemplor orcam, taxillos prodidi.

r Vel fritillus.] De quo Iuuenalis, loquens de alea, saty. 14.

- Paruoq; eadem mouet arma fritillo.

Et Martial. lib. 4. epig. 14.

Dum blanda vagus alea December
Incertis sonat hinc & hinc fritillis.

[s]super patenti tabella punctis distincta iactabantur, ne lusoris manus iactum falleret, & non casu, sed fraude consisterent. Talorum verò [t] canis damnosus, senio [v] medius & anceps: siquidem modò lucra, nonnunquam damnum afferebat: is verò quaternarium numerum facit, [x] chius verò ternarium. [y] Venus autem quæ [z] summum continet numerum, multum lucri affert: semperque fœlici exitu ludum terminauit. Hæc enim cani opposita, [a] colias dicebatur: [b] tricenariumque absoluebat numerum, [c] Euripides verò quadragenarium. [d] In talis quoque legimus Vulturium & [e] Herculem basilicum, quæ an signa fuerint vel numeri, dubitatur adhuc. [f] In tesseris Midas fortunatissimus erat. [g] In taxillorum iactu ter sex summam Græcis afferunt victoriam: tria verò, summum damnum. Qua quidem alea [h]Porcius Cato lusisse fertur animi

Canis. Senio. Chius. Venus. Colias. Euripides. Vulturius. Hercules. Midas.

ANNOTATIONES.

Et lib.5.c.125. eodémque vlt.

Iam tristis nucibus puer relictis,
Clamoso reuocatur à magistro,
Et blando malè perditas fritillo. Et lib.13.epig.1.
Non mea magnanimo depugnat tessera talo,
Senio nec nostrum cum cane cassat ebur.
Hac mihi charta nuces: hac est mihi charta fritillus:
Alea nec damnum, nec facit illa lucrum.

s Super patenti tabella.] Cuius est & apophoretum Martialis lib.14.

t Canis damnosus.] Propertius lib.4.eleg.9.

Me quoque per talos Venerem quærente secundos,
Semper damnosi subsiluere canes.

Et Ouid.lib.2.de Arte amandi,

Seu iacies talos, victam ne pœna sequatur,
Damnosi, facito, sint tibi sæpe canes.

Et Persius saty.3.

Scire erat in voto, damnosa canicula quantum
Raderet.

Suetonius in Augusto, cap. 71. Talis iactatis, vt quisque canem, aut senionem miserat in singulos talos singulos denarios in medium conferebat, quos tollebat vniuersos, qui Venerem iecerat. Vide in sequentib.

v Senio medius & anceps.] Dextrum senionem d.saty.13.

Iure etenim id summum quid dexter senio ferret,
Scire erat in voto.

Quod aduersari viderat ei, quod numero præcedenti adduximus ex Suetonio. Ideo sunt qui dicunt eũ locum Suetonij esse corruptum, & ita legendum ex antiquis exemplaribus, Talis iactatis, vt quisque canem miserat in singulos talos, singulos denarios conferebat in medium, quos tollebat vniuersos, qui Venerem iecerat aut senionem.

x Chius verò ternarium.] De chio Aristoteles lib.2.de mundo, & Pollux lib. 9. quo loco suprà citauimus vbi hunc dicit χιαν & χιον appellari.

y Venus autem.] Suprà in verbo, Senio medius. Quibus adde illud vetus prouerbium, Si sæpe iacies, aliquando Venerem iacies. de quo Tullius lib.2.de Diuinat. Quid est, inquit, tam incertum? tamen nemo est, quin sæpe iactans, Venerem iaciat aliquando, nonnunquam etiam atque iterum. Et vide Aristot. lib. 2. de cælo & mundo, & lib. 2. de Animal.

z Summum continet numerum.] Acron & Porphyrion in Horatium lib. 2. Carm. Ode 7. in eum locum,

Quem Venus arbitrum *Dicet bibendi?*

a Colias dicebatur.] Hic error est vel autoris, vel librarij, & Chias scribendum, quam oppositam cani scribit Pollux vbi suprà, eádemque chion appellari, vt suprà diximus. subditque plurimos chiam canem appellari putare.

b Tricenariumque absoluebat numerum.] Porphyrion vbi suprà.

c Euripides verò quadragenarium.] Pollux lib.9.c.7.

d In talis quoque legimus Vulturium.] Apud Plautum in Curculione act.2.scen.3.

Postquàm cœnati atque appoti, talos poscit in manum.
Prouocat me in aleam, vt ego ludam, pono pallium:
Ille suum annulum opposuit, inuocat Planesium.
P H. Meosne amores? C V. tace parumper, iacit volturios quatuor.
Talos arripio, inuoco almam meam nutricem Herem.

e Herculem basilicum.] Plautus vbi suprà ad ea, quæ ex eo suprà adduximus,

Iacto basilicum, propino magnum poculum: ille ebibit.

f In tesseris Midas fortunatissimus.] Quod significat proprium illud à Suida relatum,

Μίδας ὁ ἐν κύβοισιν εὐβολώτατος.
Midas qui in tesseris consultor optimus.

Erasmus autem Chil.2.cent.9.c.87. monet perpendendum num εὐβολώτατος legi oporteat, vt versus sit iambicus trimeter, sic,

Μίδας γὰρ ἐν κύβοισιν εὐβολώτατος.
In tesseris iactus Midas prosperrimus.

g In taxillorum iactu.] Id est ex Platone lib. de legibus vlt. Polluce lib.9. quo loco suprà iam citauimus, Suida ex Aeschylo in Agamemnone his versibus,

τὰ δεσποτῶν γὰρ εὖ πεσόντα θήσομαι
τρὶς ἓξ βαλούσης τῆς ἐμῆς φρυκτωρίας. Id est,
Nam res heroum faxo, vt optimè cadant
Ter sex vbi phryctoria iaciam mea.

Zenod. in collectaneis ex Pherecratis fabula, cui titulus Myrmecanthropi. Et vide Erasmum Chi.2. cent.3. cap.66. Si autem plura scire cupis de his ludis superioribus, vide Pollucem d.lib.9. vbi suprà. Et ex recentioribus Beroaldum in Annotationibus. Erasm. Chiliad.2. cent.7. ca.68. Cælium Rhodiginum lib. 20. cap. 27. & Hadrianum Iunium lib.2. Animad.c.4.

h Portius Cato.] Catonem quoque Vticensem, illius pronepotem & alea quoque lusisse satis probat quod scribit Plutar. in eius vita, quòd in cœnis

pa-

laxandi causa, & [i] Augustus effusè, [k] Domitianus & [l] Claudius, qui etiam lusorium conscripsit opus. Inter reliquos [m] Theodoricus Gothorum rex, cum in alea vinceret, fertur indulgentissimus fuisse, eaque momenta domesticos promerendis gratiis captare solitos, [n] sicut cum Vespasianus in balneum transiret. Quibus quidem tesseris aptissima fuisse ligustra [o] Plinius notauit. Fuit quoque apud veteres ludus pilæ & folliculi, [p] præcipuæ commendationis, & magni studij, quo & [q] Iulius Cæsar, & [r] Octauius, & [s] alij clari viri illustresque, exercendi corporis, & animi vegetandi causa, studiosissimè lusere. [t] Quo etiam Scæuola iureconsultus, remisso à negociis animo, lusisse proditur, nonnunquam tesseris aut calculis. [v] Quod de Dionysio tyranno traditur, vt pila & folliculo assiduè luderet. Reliqui verò clarissimi duces, aut sapientiæ professores non improbandi, animum diuersis studiis iocisque remisere. [x] quippe Socrates dum animo vacaret, cum pueris minutis & facie liberali, iocari assuêrat: [y] &

Ludi illustrium & doctorum virorum post seria negocia.

Pila ludus.

ANNOTATIONES.

partes sortiebatur, & si non obtineret, amicis ipsum prius recipere iubentibus, dicebat, Non bene se habere, inuita Venere. Nam suprà ostensum est Venerem fuisse in talis omnium felicissimam. Sed vide an hic non sit Portius Cato de quo Alexander loquitur, & an hic etiam Portius vocabatur.

i Et Augustus effusè.] Suetonius in vita illius, cap.71. vbi illum aleæ indulgentem fuisse dicit. Et Eutropius, & Aurelius Victor etiam in eiusdem vita.

k Domitianus.] Suetonius in vita illius, c.21.

l Et Claudius, qui etiam lusorium conscripsit opus.] Sueton. in vita illius, cap.33. Alea studiosissimè lusit, de cuius arte librum quoque emisit, solitus etiam in gestatorio ludere, ita essedo, alueóque adaptatis, ne lusus confunderetur. Vndéque etiam illud Senecæ in ludo de morte ipsius Claudij,

Vósque piéta lugete noui, vos in primis,
Qui concusso magna parastis lucra fritillo.

Et posteà ad finem, Tum Aeacus iubet illum alea ludere, percusso fritillo. Et iam cœperat fugientes tesseras semper quærere & nihil proficere,

Iam quoties missurus erat resonante fritillo,
Vtraque subducto fugiebat tessera fundo.
Cumq́; recollectus auderet mittere talos,
Lusuro similis semper, semperq́; petenti
Decepere fidem, refugit, digitosq́; per ipsos
Fallax assiduo dilabitur alea furto.

m Theodoricus.] Sidonius epistol.lib.1. epist.2. ad Agricolam. Adde & tu Artaxerxem ex Plutarc. in vita illius. & Verum Imperatorem ex Iulio Capitolino in vita illius.

n Sicut cum Vespasianus.] Suetonius in vita illius, c.21.

o Plinius notauit.] Scilicet lib.16.c.18.

p Præcipuæ commendationis.] Adeò vt illi Galenus Medicorum princeps librũ dicauit, in quo longè lateque hunc ludum commendat, veluti salubrem & corpori maxime idoneum. Idemque lib.2. περὶ ὑγιεινῆς, reponit hunc ludum inter celeres exercitationes. Huncque ludum olim à S. C. fuisse approbatum tradit Iureconsul. in l.2. ff. de al. lusu, & alea. Ex legum autem interpretibus Ang. ita cons. 397. exorditur, Ludus pilæ antiquissima res est, & omni iure permissa, per l. item Mella. ff. ad leg. Aquil. Cui & tu adde l. si ex plagis. eod. titu. Idque Canonistæ admittunt in c. clerici. de vit. & honest. cleric. & in cap. inter dilectos. de excessi. prælat. Et latè Paris Pute. in tract. quem nuncupatim in materia ludi edidit col.2. vers. vsus pilæ. vbi id temperat, modò id fiat causa recreationis, & pro modica pecunia. Quanquàm scio Martialem lib. 7. epigr. 31. laudare Atticum iuuenem quòd ludum pilæ deuitaret,

Non pila, non follis, non te paganica thermis
Præparat, aut nudi stipitis ictus hebes.

Et de hoc quoque ludo item lib.14. cap.45. & seq. & Manilius lib.5. Astronomicôn illis versibus, Septima pars &c. Et Firmicus Maternus lib. eiusdem materiæ 8. cap. item 8. & Athenæus lib.1. Dipnoso. cap.8.

q Iulius Cæsar.] Vide in nostro repertorio in verbo, Alea.

r Et Octauius.] Scilicet Augustus Imperator ex Sueton. in vita illius, c.83.

s Et alij clari viri.] Vt Alexander Magnus ex Plutarc. in vita illius, & Athenæo lib.1. cap.13. vbi scribit Athenienses Aristonicum Carystium, qui cum Alexandro pila ludere solebat, ob artem pilæ ciuem fecisse & statuam ei erexisse. Lycon Troadensis, vir admodum eloquens atque in dicendo suauissimus & inclitissimus philosophus ex Laërtio in vita illius, & Athenæus lib.12. ca.25. Et Marcus Antoninus Philosophus Imperator, qui omnibus Imperatoribus sanctitate vitæ antecelluit, pila lusit, vt apprimè tradit Iulius Capitolinus in vita illius. & Alexander Seuerus ex Aelio Lampridio in vita illius. Demoteles Theognidis Chij, sapientis frater, Ctesibius Chalcidens. Philosophus & alij apud Athenæum d. lib.1. Dipnosophist. cap.8. Indignus autem est Domitianus, qui inter hos numeretur, quem & alea se oblectatum, cùm ocium esset, scribit Suetonius in vita illius, c.21.

t Quo etiam Scæuola.] Val. lib.8. c.8.

v Quod de Dionysio tyranno.] Cicer. Tusc. quæst. lib. 5. cuius hæc sunt verba, de eo loquentis, Atque cùm pila ludere vellet (studiosè enim id factitabat) tunicamque poneret &c.

x Quippe Socrates.] Valer. Max. d. lib.8. c.8. & Aelianus lib.12. c.15.

y Et Scipio Africanus.] Val. Max. ibid.

Scipio Aphricanus conchas mari legendo sæpe remisit curas: & Cato Censorius cum verna & famulatu animum relaxauit: [z] qui etiam qua die tulit repulsam, in conuiuio lusit: [a] quod de Archita Tarentino proditur, vt cum pueris & seruitiis lusus agitaret. [b] Heraclitus quoque Ephesius cum à negociis quiesceret, astragalis lusisse fertur. [c] Et Attalus Asiæ rex hortum pro deliciis coluit, [d] nonnunquam fundendis statuis ocium occupauit. Memoratur [e] Alexander Seuerus imperator per dies festos perdicum & catulorum pugna se oblectasse, & [f] Amasis Aegypti rex post seria morionem egisse, & magnus ille [g] Agesilaus cum infante filio arundinem ascendisse. Neque prætereundum quod [h] de Demetrio proditum est Poliorcete, qui post negocia bellicas machinas: & de Europo [i] Macedoniæ rege, qui in ocio lucernas fabricauit. Parthorum [k] quoque reges cum ocium superaret, cuspides acuisse feruntur. Et Dionysius iunior cura belli solutus, plaustella, mensas & sedes mira arte compinxit. [l] Attalus verò Philomator pro oblectamento habuit, elleborum, aconitum & cicutam, venenosásque herbas plantare, vt fructum inde legeret. Sed [m] tamen pila iuuenum lusus erat, frequens in Martio campo fieri solitus, [n] exque his altera paganica, [o] trigonalis altera, in qua sinistræ vsus præcipuus traditur. Nãque illius impulsu magis quàm dextra ludus agebatur, cuius erat vsus vel maximè in corporis motu & agilitate, vt sciret aptè pilam iacere atque excipere, modò incurrere, modò recurrere. [p] Armis quoq; & equis, tũ hasta, claua & pila, lucta, venatione & cursu exerceri Romanã iuuentutẽ vetus cõsuetudo fuit: pariter sudem torquere, equum agitare, arma tractare, [q] sicut iactu disci, cursu, saltu, iaculatione vel cæstu: quos ludos [r] pentathlum dixere, [s] &

Pila iuuenum ludus.

Exercitia Ro. iuuentutis.

ANNOTATIONES.

z Qui etiam qua die.] Plutarc. in Catone Minore. Vide autem num idem sit cum Censorio.

a Quod de Archita Tarentino.] Athenæus Dipnosophist. lib. 12. cap. 6. Architam Tarentinum scribit virum cum vrbanum, tum etiam philosophum, multos habentem seruos, his gaudere solitum.

b Heraclitus quoque Ephesius.] Diogenes Laërtius in vita illius.

c Et Attalus Asiæ Rex.] Iustinus lib. 36. Omissa deinde regni administratione, hortos fodiebat, gramina seminabat, &c.

d Nonnunquam fundendis statuis.] Idem ibid. post pauca. Ab hoc studio ærariæ artis fabricæ se tradidit, cæterisque fingendis, & ære fundendo, procudendoque oblectabatur.

e Alexander Seuerus.] Aelius Lampridius in vita illius.

f Et Amasis.] Herodot. lib. 2. ad fi.

g Magnus ille Agesilaus.] Plutar. in vita illius, & in Apophtheg. eiusdem, & Aelianus variæ historiæ lib. 12.

h De Demetrio.] Plutar. in vita illius.

i Et de Europo.] Lege Aeropo ex Plutarcho qui id de illo tradit in vita ipsius Demetrij.

k Parthorum quoque Reges.] Plutarc. in eodem loco.

l Attalus verò Philomator.] Plutarc. ibidem, & Iust. lib. 36.

m Sed tamen pila iuuenum.] Plautus in Bacchide,

Ibi cursu, luctando, hasta, disco, pugillatu,
Pila, saliendo se exercebant magis.

Et ibi vide interpretes.

n Exque his altera paganica.] De qua Martia. lib. 7. epig. 31. quod nos suprà adduximus, & lib. 14. cap. 45.

Hæc quæ difficili turget paganica pluma,
Folle minùs laxa est, & minùs arcta pila.

Nonnulli pro arcta legunt apta.

o Trigonalis altera.] De qua etiam ipse Martialis, qui huic dedicauit id apophoretum, eodem lib. c. 46.

Si me mobilibus scis expulsare sinistris,
Sum tua: si nescis rustice, redde pilam.

p Armis quoque &c.] Silius Italicus lib. 8. declarans quomodo Scipio iuuenes milites exerceret, & ad bellum formaret.

Lectos rectores formabat Scipio bello:
Ille viris pila & ferro circundare pectus
Addiderat: leuiora domo de more parentum
Gestabant tela, ambustas sine cuspide cornos.
Ipse inter medios ventura ingentia laudis
Signa dabat: vibrare sudem, transmittere saltu
Murales fossas, vndosum frangere nando
Indutus thoraca vadum: spectacula tanta
Ante acies virtutis erant.

q Sicut iactu disci.] De his quinque ludis, & nos quoque post Alexandrum diximus suprà lib. 1. cap. 2. vbi videre poteris, & quæ nos præterea dicemus inferius lib. 5. c. 20.

r Pentathlum.] A numero scilicet quinario horum ludorum. Festus Pompeius lib. 14 statim post princi. Pentathlum, inquit, antiqui quinquertium dixerunt. Id autem genus exercitationis his quinque actibus constat, iactu disci, cursu, saltu, iaculatione, luctatione.

s Et ludiones pentathlos.] Plinius loquens de Myrone statuario lib. 34. ca. 8. Hic fecit Delphicos pentathlos.

ludiones pentathlos [t] seu quinquertiones. [u] Eratque senatusconsulto cautum, vt nisi his ludis pecuniam ludere liceret. Græcis [x] verò octo fuere ludi, quibus iuuentus exercebatur impune: [y] stadium, [z] diaulus, [a] dolichus, [b] hoplite, [c] pygme, [d] pancratium, [e] pale, & halma, [f] hoc est saltus. [g] Præter quos fuit harpastum, quod volubili rotunditate in solo iactatur: qui ludus Polluce autore fiebat, vt iuuenes in geminas diuisi turmas, intra lineas seu metas consisterent, harpastoque posito in medio, quisque contenderet vt intra gyrum alterius lineæ immitteretur: quod si contingeret, victores erant, & discus. Fuit enim instar pilæ æneæ, quæ brachiorum viribus excepta, & in altum missa, exercebat corpora animosque ita vt quantum quisque viribus præstaret, maximè eniteret. Nanque is fortior, & præcipuo robore habebatur, qui illum vltra signatum gesisset scopum: sicut [h] halteres: erant enim circuli figura non sphærica, sed dimidia longiore, in quibus digiti inseri possent, quos facilibus brachiis rotabant: & nunc iactando, nunc rotando ludus committebatur. Fuit [i] quoque petauri ludus admirationis præcipuæ, cum per circulos quispiam veloci cursu transuolat, corpore ita librato, vt circulum non offendat:

πένταθλος. Ludi quibus pecunia ludere licebat. Græca iuuentutis ludi. Harpastum. Discus. Halteres. Petauri ludus. Petaurista.

ANNOTATIONES.

t Seu quinquertiones.] Nam & pentathlon antiqui quinquatrum, siue vt alij legunt, quinquertium dicebant, vt tradit Festus Pompeius, quo loco nuper citauimus, & iterum lib. 15. Hincque vt scribit Liuius Andronicus, ipsos athletas vocant quinquertiones.

v Eratque senatusconsulto cautum.] Vt scribitur in l. 2. ff. de aleat.

x Græcis verò octo fuere ludi.] Quæ mox declarat.

y Stadium.] Quid id sit omnibus planum est: tametsi dictio Græca est, quæ curricalum significat. pro genere autem cursus posuit Plato libro 1. de legibus.

z Diaulus.] De hoc Pollux lib. 3. cap. 30. quo loco περὶ δρόμου γυμνικοῦ. Idque interpretantur cursum reciprocum siue duplicem, scilicet obeundi stadium, & confestim redeundi. Et de hoc quoque Vitruuius lib. 5. cap. 11. In palæstris, inquit, perystilia quadrata siue oblonga ita sunt facienda, vti duorum stadiorum habeant ambulationis circuitionem, quam Græci vocant δίαυλον. Nam & Aristophanis interpres ita vocat locum, qui duo stadia continet, atque etiam Pausanias lib. 1.

a Dolichus.] Pollux vbi suprà in princip. quem cursum plenum interpretantur. Suidas dicit eum fuisse 24. stadiorum, alij 12.

b Hoplite.] Cursum armatum significat, quod & nomen indicat.

c Pygme.] De hoc idem Pollux lib. 2. περὶ χειρῶν, ἢ τῶν περὶ αὐτάς. Et Plutarc. in Lycurgo πυγμὴν δὲ καὶ παγκράτιον ἀγωνίζεσθαι ἐκώλυσεν. id significat cæstum, pugnum pugilatum, id est certaminis genus, quod cæstibus exercebatur. De quo Virgil. lib. 5. Aeneid.

d Pancratium.] Id notius est quàm vt aliter declarari queat.

e Pale.] πάλη, id est, lucta, siue luctatio. ἀπὸ τοῦ πάλλεσθαι τὸ σῶμα. Huius meminit Plato lib. 1. de legib. vbi scribit gymnasticæ artis duo esse genera, saltationem scilicet & luctam. Et Pindari interpretes in Isthmiis.

f Et Halma.] Saltum significat, de quo & Pindari interpretes vbi suprà, & quotquot scripserunt de pentathlo.

g Præter quos fuit Harpastum.] De quo Martialis lib. 4. epig. 19.

Seu lentum ceroma teris, tepidúmve trigona,
Siue harpasta manu puluerulenta rapis.

Et lib. 7. epig. 31.

Rara nec iniecto ceromate brachia tendis,
Non harpasta vagus puluerulenta rapis.

Et epig. 66.

Harpasto quoque subligata ludit.

Estque eiusdem apophoretum Harpasti li. 14. c. 48. huiuscemodi,

Hæc rapit Antei velox in puluere Draucus,
Grandia qui vano colla labore facit.

h Sicut halteres.] Idem Cælius Rhodiginus lib. 14. cap. 3. sed nullo quoque citato authore, sed id est Pausaniæ lib. 5. non adeò longè ad finem. Sicut, inquit, halteres athletarum libramenta, circuli oblongiore figura, illa quidem non prorsus in ambitum circunducta. Nam quà pars manibus prensatur, ansulas habet, intra quas digiti, vti intra clypeorum lora immittuntur. Et de his Martia. lib. 7. epi. 66.

Alteres agili rotat lacerto.

Sed sunt qui ibi legunt,

Alterno facili rotat lacerto.

Et lib. 14. cap. 49.

Quid pereunt stulto fortes haltere lacerti?
Exercet melius vinea fossa viros.

Vide Aristot. probl. alicubi.

i Fuit quoque petauri ludus.] Nonius Marcel. ex Varrone, & Festus Pompeius lib. 14. vbi de Petauristis. Iuuenalis saty. 14.

An magis oblectant animum iactata petauri
Corpora.

Et Martial. lib. 2. epig. 86.

Quid si per graciles vias petauri
Inuitum iubeas subire Ladam?

Et lib. 11. epig. 22.

Quàm rota transmisso toties impacta petauro:
Quàm vetus à crassa calceus vdus aqua.

Follis ludus. vnde petauristæ ludiones dicti. [k] Follis autem ludus remissior & ignauior habitus: eo enim senes imbelli ætate ludere solebant. [l] Horum autores Lydos fuisse ferunt, qui vt famem qua premebantur, facilius ferrent, in miseriis hoc solatij inuenere, vt ludo tempora transigerent. *Sphæræ ludus. Sphæromachia.* Apud [m] Græcos freques ludus erat sphæræ, qua qui vicisset, rex dicebatur, & imperabat: victus verò, asinus, & victoris mandata exequebatur: [n] cui sphæromachia nomen, quo in gymnasio iuuentus exerceri consuerat. [o] Spartanis palæstra, Atheniensibus præter palæstram, quam primi inuenere, erat equester ludus, quem dixere [p] apobaten, quo Phocionis filius sæpissime lusit, & victor fuit. *Apobate. Germanorum mos.* [q] Proditurque Germanorum mos peculiaris, vt cum omnia lusissent, nihilque pecuniarum superesset, in lusu extremo de libertate contenderent: victusque in alea, seruitium pati, & addici victori velut mancipium patiebatur: *Germanorum ludus.* apud quos frequens ludus erat, vt nudi iuuenes inter gladios & infestas frameas se inuicem iactitent, illasque saltu transiliant illæsi. *Encotyle. κινδαλισμός.* Græcis quoque iocus erat, cui nomen [r] encotyle, quo victi, vincentium genua manibus excipientes sublimes deferunt. [s] & alius, cindalismus apud plebem frequens, quem clauis exercebant. *Nucibus. Par impar.* [t] Nucibus verò, [v] & par impar, vel [x] coturnicum & gallinaceorum certamine, quo ludo Antonius & Octauius lusisse, & melioribus ominibus victor abiisse fertur: [y] aut turbine, vel micantibus digitis,

ANNOTATIONES.

k Follis autem.] Martia. lib. 14. c. 47. quo follis est apophoretum,

Ite procul iuuenes, mitis mihi conuenit ætas:
Folle decet pueros ludere, folle senes.

l Horum autores Lydos.] Herodo. lib. 1. Vide Polydorum de rerum inuent.

m Apud Græcos.] Vide Senecam & alios quos sequenti versiculo citabimus.

n Cui sphæromachia nomen.] Vocabulum Græcum significans sphęræ certamen, quo ex Latinis vsus est Seneca ad Lucil. epistol. 81. in princip. Hodierno die non tantùm meo beneficio mihi vaco, sed spectaculi, quod omnes molestias ad sphæromachiam auocarint. Statius in præfatione lib. 4. syluar. Sed & sphæromachias spectamus & pilaris lusio admittitur. Hincque σφαιρομαχεῖν, apud Platonem lib. de leg. id est pila siue sphæra certare.

o Spartanis palæstra] Fuit autem Spartanis tam familiaris palæstra, vt etiam virgines in ea exercerentur: authore Plutarcho in vita Lycurgi.

p Apobaten.] Pausanias lib. 1. qui de Atticis est: vbi non Apobaten, sed Hippobaten vocat.

q Proditurque Germanorum mos.] Hæc omnia de Germanis sunt Cornel. Taciti in lib. de morib. Germanorum.

r Encotyle.] Vide Pollucem. Idem Cælius Rhodiginus lib. 27. cap. item 27. nullo quoque laudato authore.

s Et alius, cindalismus.] Idem ipse Rhodiginus lib. 28. c. 10. sed est Pollucis lib. 9. c. 7.

t Nucibus verò.] De hoc ludo nucum Catullus in epithalamio Iuliæ & Mallij,

Da nuces pueris iners
Concubine, satis diu
Lusisti nucibus.

Et Persius saty. 1. non multò post prin.

Et nucibus facimus quæcunque relictis
Cùm sapimus patruos.

Martia. lib. 5. epig. 125.

Iam tristis nucibus puer relictis,
Clamoso reuocatur à magistro.

Et lib. 14. epig. 1.

Lude, inquit, nucibus: perdere nolo nuces.

Et iterum epig. 18.

Alea parua nuces, & non damnosa videtur:
Sæpe tamen pueris abstulit illa nates.

Et Horat.

Postquàm te talos Aule nucesque
Ferre sinu laxo donare & ludere vidi.

Multos autem ludos qui nucibus fiunt, sigillatim declarat Ouid. lib. de Nuce illis versibus,

Has puer aut certo rectas diuerberat ictu,
Aut pronas digito bisue semélue petit.

Et cætera quæ sequuntur.

v Et par & impar.] Horat. lib. Sermonum 2. satyra 3.

Ludere par impar.

Et Suetonius in Augusto, ca. 71. aliàs 72. Et Ouid. de Nuce,

Est etiam, par sit numerus, qui dicat an impar:
Vt diuinatas auferat augur opes.

Et à Græcis Aristophanes in Pluto,

στατῆρσι δ' οἱ θεράποντες ἠρτιάζομεν.

Et D. Gregorius Nazianzenus in Carmine de Virginitate:

ἀλλ' ὥς τις στρεπτοῖσιν ἰαινόμενος φρένα πεσσοῖς,
πεσσευτὸς μὲν πρότοικε, τὸ δ' ἄρτιον ἠὲ περισσὸν
αἱ χεῖρες, αὐτόματοι δὲ λίθων στροφάλιγγες ἔμαρψαν.

Et Pollux li. 9. quo loco iam sæpe suprà citauimus.

x. Vel coturnicum & gallinaceorum.] De his duobus Plutarc. in vita Antonij. & Herodianus loquens de liberis Septimij Seueri: sed vide an de duobus loquatur, Lucian. in lib. de Gymnasiis non adeò longe à fi. Plinius autem lib. 10. ca. 21. Scribit Pergami omnibus annis certamen gallorum publicè edi, ceu gladiatorium. Aelianus de varia historia lib. 2. c. 28. scribit Athenienses legem posuisse, vt galli gallinacei quotannis vno die certamen in theatro inirent. & addit causam cur id statutum sit.

y Aut turbine] De quo Virgi. lib. 7. Aeneid.

a nonnunquam ocellatis nucibus Romæ ephebi pueri ludere solitauere.[a] Nummis quoque in sublime iactatis, caput vel nauim petere, vt quod tunc fortè euenitet, & petitis responderet, id victoriam daret: aut dormientibus oculos & ora pingere, frequens erat puerorũ lusus.[b] Quæ quidem nuces loco aleæ fuerunt pueris nondum adultis,[c] quibus in Saturnalibus ludere permissum, sicut iuuenibus alea, reliquo anni tempore vetabatur. Parthorum verò pueris ludus erant aurei tali, quibus certo anni tempore indulgere licebat. Sed quod modò est de ocellatis nucibus dictum, memini doctos viros super nucibus ocellatis eiusmodi quæ essent, ancipitem diu cogitationem duxisse, variaque in opinione versari, & alios nuces auellanas, alios amygdalas putare, neque satis certam ferre sententiam super [d] Tranquilli verbis, quibus Augustum laxandi animi causa cum pueris facie liberali ocellatis nucibus lusisse dicit. Quod vero nos sentimus, & probabilius putamus, id est eiusmodi, vt nuces ocellatas, nucleos, quos in Persicis pomis sitos inspicimus, dicamus esse, quibus persæpe ludere nostrates pueros hodie videmus: dictasque ocellatas, propter ocellos & foramina quibus muniuntur vndique. Neq; de amygdala & auellana vel oscilla, sicut error habet, sed de persicorum osibus, quibus tunc ludebatur, & nunc frequens puerorum lusus est, intelligi conuenire, credimus exploratæ & non ambiguæ sententiæ fore.

Ephebo-rum puerorum ludi.

Nuces in Saturnalibus.

Parthorum pue-rorum.

Nuces ocellatæ.

Trãquilli locus.

ANNOTATIONES.

Ceu quondam torto volitans sub vertice turbo,
Quem pueri magno in gyro vacua atria circum
Intenti ludo exercent.

Et Tibul. lib. 1. eleg. 5. statim post princ.

Nanq; agor vt per plana citus sola verbere turbo,
Quem celer assueta versat ab arte puer.

Hic autem turbo plerunque fiebat ex buxo, vnde illud Virgilij de eodem ludo loquentis d. lib. 7.

Impubesq; manus mirata volubile buxum.

Et Persij saty 3.

Nec quis callidior buxum torquere flagello.

Is autem ludus Trochus quoque vocatur. Martial. lib. 14. c. 168.

Inducenda rota est, das nobis vtile munus,
Iste trochus pueris, at mihi cantus erit.

Et Horat. in Art. poëtica,

Ludere qui nescit, campestribus abstinet armis:
Indoctusq; pilæ, discive, trochive quiescit.

Vbi Acron, Trochi, id est, rotæ, quam currendo pueri scutica regunt.

z Nonnunquam ocellatis nucibus.] Iam suprà diximus de ludis nucum: sed quod ad ocellatas nuces pertinet vide infrà.

a Nummis quoque.] Macrobius lib. 1. Saturn, cap. 7.

b Quæ quidem nuces &c.] Suprà in verbo, Nucibus.

c Quibus in Saturnalibus.] Vide Macrobium.

d Super Tranquilli verbis.] Idem in vita Augusti, cap. 83. vbi vide omnino interpretes super huius vocabuli intellectu admodum nutantes.

Quæ vota olim solennia fuere apud Romanos, & quæ apud exteros, quiue vota concipere, & quomodo soluti sint. *Cap. XXII.*

QVi mos vetustus in [a] votis nuncupandis olim, quæque solennitas concipiendorum fuisset, multi variè exequuti sunt. In primis obseruatum legimus, vt simul ac consuli aut imperatori cui belli summa cõmissa erat, de euentu belli incerta spe fluctuanti, votum vouere collibitum esset, si id inconsulto senatu, aut citra populi autoritatem faceret, de manubiis vel hostium spoliis, aut si non sufficerent, sua impensa exoluere teneretur. [b] Vouebantur enim

De belli euentu.

ANNOTATIONES IN CAP. XXII.

a IN votis nuncupandis.] Quæ vota nuncupata dicebantur, disces ex Festo Pompeio li. 12. & 19. Et de huiusmodi votorum nuncupationibus vide Cicer. in 7. in Verrem act. & Philip. 3. Plinium Iuniorem in Panegyrico. sæpe Liuium 4. Decad. lib. 5. Suetonium in Nerone, cap. 46. Tacitum lib. 16. Liuius 4. Decad. lib. 6. Alter, inquit, Consul P. Cornel. Scipio Galliam prouinciam sortitus, priusquam ad bellum, quod cum Boiis gerendum erat, proficisceretur: postulauit ab Senatu, vt pecunia sibi primò decerneretur ad ludos, quos Proprętor in Hispania inter ipsum discrimen pugnæ vouisset. Nouum atque iniquum postulare est visus. Censuerunt ergo quos ludos incõsulto Senatu ex sua vnius sententia vouisset: eos vel de manubiis, si quam pecuniã ad id reseruasset, vel sua ipse impensa faceret:

b Vouebantur enim sæpius templa.] Plutar. in Camillo, & autores vbique.

Ludi diis aut statuæ. Is erat L. Papyrius de quo supra cap. xj. Velato capite ludi ab imp. voti. Cæremoniæ denariæ, tricēnariæ &c. Cœna centenaria. Porticus centenariæ. Vota pro quibus con

sæpius templa ædésve deorum: [c] ludíque diis aut [d] statuæ, quibus numina placari, aut expiari crimina putabant. [e] Nonnunquam mulsi pocillum pro magno munere diis votum inuenimus. In quo fuit seruatum, [f] vt velato capite, & veste caput opertus imperator, prætor aut consul votum effundat, illudque [g] conceptis verbis suscipiat. [h] Quos quidem ludos plerunque imperatores vouerunt ex anno imperij computatos, vt scilicet totidem dierum ludi fierent, quot illi annis imperio præfuissent. [i] Ideo Galenus Cæsar deuictis Syris in Asia, decennalia vota celebrauit. [k] Theodosius vicennalia & tricennalia, sicut [l] denariæ cæremoniæ & tricennariæ: quarum sacra adituris, decem aut triginta diebus obseruantia præcipitur. [m] Et centenariæ cœnæ à centenis sestertiis: [n] & vasa milliaria, [o] aprosque milliarios à ponderibus dictos comperimus. [p] Porticus quoque centenarias & milliarias dicimus, à passuum longitudine dimensas. Vestes etiam [q] coronásque ex auro & gemmis, plerunque numinibus votas, & voto persoluto dicatas inuenimus: quæ quidem vota pro [r] imperij æternitate, nonnunquam pro [s] salute ciuium verbis solennibus concipi solebant. In quo id seruatum est, vt nisi [t] tertio die post calendas Ianuarias, [v] pro salute principis vo-

ANNOTATIONES.

c Ludíque diis.] Plutarc. ibi. & Diodorus Siculus lib.11. & Liuius 1.Decad.lib.7.vbi de voto.& 4. Deca.lib.6.in prin.

d Aut statuæ.] Herodotus lib. 2. loquens de Ladice Amasis vxore. Vouit intra se Veneri, si ea nocte secum coiret Amasis, statuam Cyrenas se illi missuram. Et pauló post, Et Ladice votum deæ persoluit facta statua, Cyrenásque missa.

e Nonnunquam mulsi pocillum.] Id fuit L. Papyrij votum, si legiones hostium fudisset. apud Liuium 1.Decad.lib.10. Plinius autem lib.14.ca.13. dicit pauxillum vini.

f Et velato capite.] Liuius 1. Decad. lib.8. vbi & alia addit, scilicet, quo ritu quibúsve cęremoniis celebretur hæc deuotio.

g Conceptis verbis.] Liuius 4.Decad. lib.6. in prin. Nam præeunte Pontifice Maximo id fiebat, vt inferius dicemus.

h Quos quidem ludos.] Id ex his probatur quæ sequuntur.

i Ideo Galenus Cæsar.] Trebellius Pollio in vita illius.

k Theodosius Cæsar vicennalia & tricennalia.] Hic aberrauit Alexander. neque enim is Theodosius, sed Constantinus, ex Eusebio in fine suorum Chronicorum, vbi scribit, Vicennalia Constantini Nicomediæ acta, & sequenti anno Romæ edita. Et paulo post Diuus Hieronymus in adiectione eorundem Chronicorum, Tricennalibus, inquit, Constantini, Dalmationis Cæsar appellatus. Et Paulus Orosius lib.7.cap.19.post prin. Constantinus Tricennalibus suis Dalmatium Cæsarem legit. Ex quibus etiam intelligis hæc vota non fuisse, vt putat Alexander, sed potius quasdam celebritates, quæ forte vicesimo & tricesimo Imperij anno peragebantur.

l Sicut denariæ.] Festus Pompeius lib.4.

m Et centenariæ cœnæ.] Tertullianus in Apologetico, cap. 6. & Festus Pompeius lib. 3. vbi ita scribit, Centenariæ dicebantur, in quibus lege Licinia non plus centussibus, præter terræ nata impendebantur, id est centum assibus, qui erant breues nummi ex ære.

n Et vasa milliaria.] Cato de vase loquens lib. 2. de re rustica, cap. 4. Inter orbem & milliarium vnum digitum interesse oportet. Columella lib.9. Si vas æneum simile milliario vespere ponatur inter alios. Palladius lib.1. Vas æneum milliario simile. id est altum & angustum, vespere inter aluearia collocemus, & in fundo eius ponamus lumen accensum. De vasis autem centenariis Lampridius in Heliogabalo, Primus, ait, vasa centenaria argentea habuit.

o Aprosque milliarios.] Varro de re rustica, lib.3. cap.2. Et non pluris nunc tu à villa illic natos verres lanio vendis, quàm hic apros milliarios emit. Seneca epistolarum ad Lucill.19.epist.omnium uo. Tunc te admirare, cùm contempseris necessaria: non magnam rem facis, quòd viuere sine tecto (aut, vt alij legunt, regio) apparatu potes, quòd desideras milliarios apros, nec linguas phœnicopterorum, & alia portenta luxuriæ iam nota animalia fastidietis.

p Porticus quoque centenarias & milliarias.] De quibus Sueton. in Nerone, cap. 31. Vide ibi interpretes & Robert. Flauius autē Vopiscus in Aureliano, eas vocat, milliarēses, nisi ibi sit mendū: aut etiam nisi hæ sint aliæ. Vide annotationes.

q Coronasque.] Liuius 3.Decad.lib.8.de legatis Saguntinis loquens: Ioui Opt Max. præsidi Capitolinæ arcis non grates solùm ob hæc agere iussi fuimus, sed donum hoc etiam, si vos permitteretis, coronam auream in Capitolium victoriæ ergò ferre.

r Pro Imperij æternitate.] Plinius in Panegyrico. Nuncupare vota & pro æternitate imperij, & pro salute ciuium: imò pro salute principum & propter illos pro æternitate imperij solebamus. Ex quo loco haud dubiè Alexander hæc deprompsit.

s Pro salute ciuium.] In eodem loco. Verres autem Prætor Siciliæ vota pro imperio suo, communique pop. Romani salute nuncupauit apud Ciceronem in ipsum Verrem act.7.

t Tertio die post cal. Ianuarias.] Id Caij Iurisconsulti est in l.si calumniator.§.1.ff.de verb.sign. Post calendas, inquit, Ianuarias die tertio pro salute Principis vota suscipiuntur.

v Pro salute Principis.] Iam diximus de votis quæ se

tum concipiatur, [x] vtque solenne iusiurandum nuncupationibus votorum præstetur. [y] Etiam pro itu & reditu, proque incolumitate principis, iacere stipem ad lacum Curtij, [z] aut ludorum celebritas, apud Romanos votum fuisse compertum est. [a] Quotiesque pro principis incolumitate concipiebatur votum, Tiberio imperante id seruatum est, vt in votorum nuncupatione Neronem Drusumque diis commendarent. Quæ vero dictator, consul aut prætor vota suscipiebat, non aliter nisi verbis [b] conceptis, [c] præeunte pontifice maximo, ne quid præpostere dicatur, concipi poterant. [d] Ex incerta quoque pecunia, & quæ non extaret, votum concipi posse plerunque animaduersum est: si tamen semel votum emissum foret, illud denuo irritum facere non licebat. Quod si incerta pecunia fuisset, pro qua votum conciperetur, eaque bello vsui non esset, illam reponi, nec cum alia misceri oportebat: quod nisi factum esset, votum non rite emissum, nec religione vouentem exolui putarunt. [e] Quod si ver sacrum in magnis reipublicæ casibus votum vouendum foret, illa infixa religio animis fuit, vt nisi ex autoritate collegij pontificum votum fieret, non votum, sed inconsulta pollicitatio censeretur. Hoc enim antequam emitteretur, patribus renunciari, & populi iussu, ac consulto senatus, arbitratuque pontificum fieri debebat: aliter rite factum conceptúmve esse minus censuere, illudque à prætore vel consule, aut pontifice maximo emitti perperam. [f] In hoc enim voto, quicquid ex suibus, ouibus & agnis inter Calendas Martias & Idus Maias apud quęque natum editúmve fuisset, voto contineri dixerunt, [g] pueros quoque & puellas, qui inter hæc tempora editi fuissent, haud dubie voto comprehendi: sed quia immolare eos turpe ducerent, hoc piaculari sacro expiarunt, vt adultos velarẽt, velatosque extra fines exigerent, [h] qui

cipiebantur. *Pro principe.* *Vota quæ dictator, consul, aut prætor suscipiebat.* *Ex incerta pecunia.* *Vota ex autoritate collegij pontificum.*

ANNOTATIONES.

quæ fiebant pro salute Principis suprà in verbo, Pro imperij æternitate, & in verbo, Tertio die post Calendas Ian. Sed quibus adde Cornelium Tacitum lib.12. ad fi. Verebatur interim Senatus, votaque pro incolumitate Principis consules & proconsules nuncupabant. & alio loco, quem in seq. adducemus. Vide Suet. in Caligula, cap.14. & Beroaldum ibi. & Plinium lib.7.c.48.

x Vtque solenne iusiurandum.] Com. Tacitus li.15. Quin & illa obiectabat principio anni vitare Thraseam solenne iusiurandum nuncupationibus votorum non adesse: quamuis quindecimuirali sacerdotio præditum nunquam pro salute Principis immolasse.

y Etiam pro itu & reditu.] Sueton. in vita Tiberij, cap. 38. Ad extremum vota pro itu & reditu suo suscipi passus. & in Caligula, cap.14. Vota pro reditu suscepta sunt. Hincque etiam illud Horatij,

Voto prosequitur Cæsarem,
Profectionem parantem in vltimos
Britannos.

z Aut ludorum celebritas.] Suprà in verbo, Ludique diis.

a Quotiesque.] Hæc sunt Taciti lib.4. cuius hæc verba sunt, Cethego & Viselio Varrone Coss. Pontifices, eorúmque exemplo cæteri sacerdotes cum pro incolumitate Principis vota susciperent, Neronem quoque & Drusum iisdem diis commendauere, non tam charitate iuuenum, quàm adulatione.

b Verbis conceptis.] Suprà in verbo, Conceptis verbis.

c Præeunte pontifice Max.] Liuius 1. Decad. lib. 4. vbi loquitur de voto A. Posthumij Tuberti Dictatoris. & 4. Decad. libro 1. & iterum libro 6. post princ. & 5. Decad. lib.1. & lib.2. & Tacit. lib.20.

d Ex incerta quoque pecunia.] Hæc vsque ad clausulam, Quòd si ver. sunt Liuij 4. Dec. lib.1.

e Quòd si ver sacrum.] Et hæc quoque vsque ad clausulam, In hoc enim. sunt ipsius Liuij 3. Dec. lib.2. & vide eundem 4. Decad. lib. 3. & Nonium Marcellum de doctorum indagine. & Fest. Pompeium lib. 19.

f In hoc enim voto.] Et id quoque eiusdem Liuij d. Decad. lib.2. & prætereà 4. Decad. lib.4. vbi ita scribit, Ver sacrum videri pecus, quod natum esset inter Calend. Martias, & pridie Calen. Maias. Vide Strab. lib.5. ante fi. Hic autem memoriam reuocarat quod tradit Plutarc. in vita Fabij Maximi, ipsum Fabium Dictatorem vouisse diis omnem eius anni caprarum, suum, ouium atque boum, fœturam, quam Italiæ montes, planitiésque, ac flumina & prata ea in regione educarent, se mactaturum, & trecenta triginta tria sestertia, totidémque denarios, adiecta insuper tertia parte pro musicis spectaculis faciendis in ipsa impensa se collaturum. Eiúsque numeri ternarij rationem reddit.

g Pueros quoque.] Festus Pompeius lib. 19. vbi de vere sacro.

h Qui vernæ dicti sunt.] De verna Plautus in Amphitryone,

Cum cruciatu tuo istæc verna verba funditas.

Et Nonius Marcellus in verbo, Vernaliter, & in verbo, Verna. Nostri autem seruos vernas vocant, qui nec empti, nec aliter quæsiti, quàm quòd domi nati sunt ex nostris ancillis, vt apertè declarat §. hinc proxima est. Instit. de legat. Et de huiusmodi seruis vernis fit mentio in l. seruis vrbanis. §. si alij. ff. de leg.3. & in l. cum super vernis. C. de rei vend.

Vide

Vernæ. vernæ dicti sunt, quo piaculo liberi religione putabantur.[i] Cuius instar Metapontinos votum vouisse ferunt: nam voti compotes, auream æstatem Apollini deuouerunt, quod esse arbitramur, vberrimum & quæstuosissimum annum deo & numinibus consecrari.[k] Fuit animaduersum, ver sacrum antea votum, & post temporum interualla persolutum, religione vouentem, & populum exoluisse, riteque exolutum videri.[l] Præter quæ, hecatombas vouere Græcis & Romanis antiqui moris fuit olim, cùm pestilenti contagio & graui morbo laborarent: quod à Laconibus primùm inuentum fuisse dicunt.[m] Cuius voti obseruatio talis erat, vt centum aræ vno in loco aggesto cespite fierent: in eisque centum boues, centum oues, centumque sues vno tempore immolarent: Si vero imperatorum votum esset, centum leones, centumque aquilæ vnà mactarentur.[n] Fuitque constitutum, vt cum hecatombæ vel publica vota soluebantur, populi luctus & mœror desineret.[o] Nanque in luctu vouere, est mali auspicij & detestabilis.[p] Est quoque memoriæ proditum, non diis tantùm, sed & ventis velut sancto numini vota persoluta: quippe Augustus Circio, ne Galliam rapidè infestaret, votum exoluit, & sacrum fecit: cuius tanta plerunque vis erat, vt tecta auferret. Calabri Iapygi, Apuli vento Atabulo, Athenæ Scironi, Pamphylij Gagneo, ne incolas tabe afficerent, néve arua depopularentur. Præcipue[q] Thurij magno affecti beneficio, Boreæ vti deo vota persoluerunt, quòd Dionysij classem, quam ad eorum excidium parauerat, vehementior coortus, funditus euertisset: sicut[r] Xerxe in Græciam innumerabiles copias ducente, Delphicum respondisse Græcis oraculum ferunt, vt ventos precarentur sibi auxilio adesse: qui ara ventis extructa, illos propitios habuerunt, tota ferè hostium classe demersa.[s] In agro quoque Sicyo-

Metapontini. *Hecatombas vouere, & quando & quod genus sacrificij.* *Vento vota persoluta.* *Atabulo.* *Thurij.* *Ara ventis extructa.*

ANNOTATIONES.

Vide Robertum, & Nebrissen. in diction. & Alciat. & alios.

i Cuius instar Metapontinos.] Strabo lib. 6.

k Fuit animaduersum, ver sacrum.] Liuius 3. Dec. lib. 2. & 4. lib. item 4.

l Præter quæ Hecatombas.] Paulus Aemylius sacrum centum boum vouit apud Plutarc. in vita illius. Atque etiam Marius solemnia Hecatombes sacrificia vouit apud eundem etiam in vita illius. Et longo antè tempore Minerua monet Pandarum, vt Apollini voueat Hecatomben agnorum primogeniorum apud Homerum lib. 4. Iliad.

εὔχεο δ' Ἀπόλλωνι λυκηγενέϊ κλυτοτόξῳ
ἀρνῶν πρωτογόνων ῥέξειν κλειτὴν ἑκατόμβην.

Idque sæpe videre est apud eundem, vt Odysseæ lib. 23. & sæpe aliàs. & apud alios quoque, vt Strabonem lib. 8. & Iulium Capitolinum vbi statim citabimus. Idque apud Lusitanos fieri solitum testis est ipse Strabo lib. 3.

m Cuius voti obseruatio.] Hæc vsque ad clausulam, Fuitque constitutum. sunt Iul. Capitolini in Maximino & Balbino.

n Fuitque constitutum.] Vnde cum ob Cannensem cladem Roma ita esset consternata, vt sacra Cereris intermitterentur, vltra triginta dies luctus est vetitus, & sic minutus, secundum Liuium 3. Dec. lib. 2.

o Nanque in luctu vouere.] Plutarchus in Fabio Max. scribit deos fortunatorum honoribus lætari. Vide Liuium vbi suprà proximè.

p Est quoque memoriæ proditum.] Maior pars horum vsque ad clausulam, Præcipuè Thurij, sunt Senecæ lib. 4. Naturalium quæst. Sed & quantùm ad ventum Atabulum vide Plin. lib. 17. ca. 19. Et quantùm ad Scironem vide eundem Plin. lib. 2. cap. 47. Sed quod hic dicit de Gagneo, Seneca vbi suprà non Gagneum vocat, sed Chageum, nisi ibi aut hic mendum sit.

q Præcipuè Thurij.] Aelianus de varia historia lib. 12. vbi idem dicit de Megalopoli.

r Sicut Xerxe.] Herodot. lib. 7. loquens de huiusmodi Xerxis expeditione. Delphi, inquit, Deum consuluere de seipsis pariter & de Græcia solliciti. His responsum est, vt ventos precarentur: illos enim maximos fore Græciæ auxiliatores. Delphi quod accepere oraculum, cùm iis primùm Græcis communicauere, quibus libertas cordi erat, & paucis interiectis: Deinde statuta ventis ara in Thyia, vbi fanum Thyiæ, Cephisi filiæ, à qua & locus hic nomen habet, hostias illi immolauere: propter quod oraculum etiam nunc Delphi ventos propiciant. Sed & non longè pòst scribit Athenienses Boream inuocasse, illique sacrificasse, & delubrum extruxisse ad amnem Ilissum.

s In agro quoque Sicyonio.] Pausanias in Corinthiac. Et his adde quod Persæ quoque ventis sacrificant, authore Herodoto lib. 1. & Strab. lib. 1. de quo & infrà lib. 6. Et quòd Scythæ ventũ, vt vitæ causam reuerentur, vt prodit Lucianus in Toxari. & quòd Antæus sacrificauit Zephyro apud Valer. Flaccum lib. 1.

Vt Zephyris Glaucoq; bouem Thetidiq; iuuencum
Deiicit Antaus. Et apud Virg. lib.
Nigram hyemi pecudem, Zephyris felicibus albam
Sed & idem lib. 2.
Sanguine placâstis ventos & virgine cæsa.

t Pall

nio ventis extructam aram legimus: cui quotannis noctem vnam vota effundunt, vt lenita vis venti desineret, cùm turbine ventorum, villæ, arbusta, fruges passim deuastarentur. Et apud Methonem [t] Palladi Anemotidi templum dicatum est, ne violentiores perflantes loca deuastarent. [v] Ponti vero & Persarum regum vouendi modus erat, vt in excelsis iugis & summo vertice montium pyram construant, alteramquedesuper breuiorem: ipseque ad pyram ligna rex inferat primus, Iouique Militari lac & mel inspergat: & postquam vinum, mel & odores infuderit, velut propitiato deo, vota enunciet: pulmentoque præparato, quod astantibus datur, pyræ ignem inferat, quo incendio æstuante aere, vix illuc accedere permittitur. [x] Græcis vero frequens vsus erat, vt statuas longo æuo duraturas diis vouerent: quippe [y] Nicanore ægrotante Aristoteles vota fecit pro incolumitate, statuas se, Ioui Seruatori vnam, alteram Iunoni Sospitæ dicaturum: qui [z] loti, & pura veste amicti, in superiore domus thalamo plerunque vota effundunt, & diis supplicant. Athenienses vero, cum in aureis & argenteis vasis diis propinassent, & pæana cecinissent, tunc demum sanctissimis cæremoniis cælum suspicientes, vota nuncupabant. [a] Ea autem ex primigeniis agnis, nõnunquam [b] ex bobus qui iugum non subiissent, frequentia fuere. In quo fuit seruatum, vt ramus ex sacra olea alba lana coronatus, in emissione votorum adhiberetur: sicut [c] Parthorum reges & magi, qui nyctegretum que nyctilopa dicitur, herbam coloris hysginei vt spinæ folia, adhibebant, magnis sæpe laudibus celebratam: qua non adhibita nullum votum ritè concipi arbitrati sunt: qui cum deos euocabant, [d] marmaritidem herbam, quæ in desertis petris & saxis præruptissimis nascitur, admiscebant. [e] Apud Aegyptios vero, pro pueris morbo affectis vota concipiebant, vt si deus voto adesset, desectum capillum diis dedicarent. [f] Mysis nisi immolato prius equo & litato, extisque depastis, vota concipere non licuit. [g] Inter solennia autem vota fuisse traditur, quoties exercitus duces de spoliis hostium Vulcano votum fecissent (id enim soluebatur) vt fusis fugatisque hostibus, scuta, gladios & arma, spoliaque, nonnunquam bellorum machinas, currusque & inutiles naues, vno in loco aggerant, pyraque extructa, circunstante populo & frequentissimo exercitu, velut disposita acie, Dux more patrio discinctus, Vulcano, Marti & Palladi incendat: ipseque Dux indutus purpuram, primus ardentem facem sumere, ambasque manus in cælum tendere, deinde in pyram summittere debeat, toto circum exercitu exultante, & percussis armis plaudente: pyraque & armis exustis, sacra & rem diuinam faciant: [h] tametsi arma militaria non exuri, sed belli more cremari solita legamus. [i] Apud Hermunduros, inter solemnia vota, belli Duces sacrare diuersam aciem,

Regum Ponti & Persarum vouendi modus.

Græcorum mos vouendi.

Atheniensium vota.

Sacra ex quibus in votis concipiendis.

Parthorum reges & Magi.

Aegyptij.

Mysi.

Solennia vota.

Hermunduri.

ANNOTATIONES.

t Palladi Anemotidi.] *Pausanias lib. 4. qui de Messeniis est, non adeo longè à si.*

v Ponti verò & Persarum Regum.] *Vide Appianum in Mithrid. & Strabonem lib. 14. & vide vbi de Ioue Militari.*

x Græcis verò.] *Quod probat exemplo seq.*

y Nicanore ægrotante Aristoteles.] *Laërtius in vita ipsius Aristotelis, vbi non Iunoni, sed Mineruæ Sospitæ legitur.*

z Qui loti & pura veste.] *Apuleius in 1. Apologia, Quem quis, inquit, sacrificio adhibet, cuius caput contingat, quem puro pallio amiciat.*

a Ea autem ex primigeniis agnis.] *Quod probat locus ille Homericus suprà citatus, vbi de Hecatombe locuti sumus. Et vide omnino nostros Commentarios primigeniorum in præfat. nu. 64.*

b Ex bobus.] *De hoc latè diximus suprà eodem lib. cap. 12. vbi omnino vide nostras Annotationes.*

c Parthorum Reges & Magi.] *Plin. li. 21. c. 11.*

d Marmaritidem herbam.] *Plinius lib. 24. ca. 17. Vide Dioscoridem & Hermolaum Barbarum in Corolario.*

e Apud Aegyptios.] *Diodorus Siculus li. 2. c. 4. post princip.*

f Mysis.] *L. Florus lib. 4. Epitomatôn c. vlt.*

g Inter solemnia.] *Liuius 1. Decad. libro 1. in regno Tarquinij Prisci. & iterum lib. 10. vbi de voto Q. Fabij aduersus Samnites & Gallos, qui ea spolia Ioui Victori vouit. & 3. Decad. lib. 3. vbi Marcellus hostium Vulcano votum cremauit.*

h Tametsi arma militaria.] *Vide Liuium lib. 3. Decad. 3. vbi proximè suprà diximus. Et eundem eiusdem Deca. lib. 10. vbi sic ait: Magnaque vis armorum capta. Ea omnia Imperator Vulcano sacrata incendit.*

i Apud Hermunduros.] *Apud Rom. P. Decius sic ait, Legiones auxiliaque hostium mecum diis Manibus Tellurique deuoueo.*

k Arta

Artaxerxes. *Berenice.* *Decimam prædæ partem diis vouebant.* *Iupiter prædator.* *Galli.* *Decima fructuum Herculi.*

illamque Marti & Mercurio deuouere consueuerunt: quo voto, equi, viri, spolia & machinæ, & cuncta bello quæsita, occisioni dantur. [k] Artaxerxes pro vxoris salute, Terræ votum faciens, se illam attacta humo solemni prece adoraturum promisit: & [l] Berecine, vt Deo vota solueret, [m] nudo pede, & abraso capillo Hierosolymis ante tribunal supplicauit. [n] Nonnunquam frequens apud veteres votum fuit, vt decima prædæ & spoliorum, quicquid ex hostibus captum fuisset, Ioui & diis deuouerent: quare Iupiter prædator nuncupatus: [o] sicut Camillus captis Veiis votum vouisse dicitur. Id enim soluebatur, vt prædæ parte diuendita, donum diis & numinibus dicarent. Qui [p] mos Gallorum fuit, vt belli iure quæsita, plerunque verò partem Marti deuouerent: [q] in quo id erat constitutum, vt diuina ope implorata, is plus spei ferret, & propitios facilius haberet deos, qui maiorem prædæ partem diis deuouisset. Qua tempestate [r] Crotoniatæ aduersus Locrenses, graues testatasque inimicitias habebant, bello dimicaturi, cum decimam prædæ Apollini vouissent, Locrenses vt voto vincerent, nonam deuouere: [s] & cum Galli Aristonico Duce contra Romanos militarent, déque hostium præda aureum torquem Marti promisissent: Flaminius, vt voto vinceret, de torquibus Gallorum Marti trophæum posuit. [t] Aratus vero Sicyonius cum CCCCCC. hominum capita, ne ab aduersariis voto vinceretur, se Deo immolaturum vouisset, voti compos, exoluere votum Thessalico dolo recusauit. [v] Fuitque mouentium mos, vt qui compotes voti fuissent, quo potiora sumerent, veteribus persolutis, nouis se obligarent votis: [x] vtque pater qui solus autorandi potestatem habet, votum filij nomine concipere, ipsumque numinibus obligare possit. [y] Decimam quoque fructuum Herculi passim voueri, votúmque effundi solere Romæ, in vsu comperimus, quod auspicatissimum duxerunt & fortunatissimum. [z] Qua

ANNOTATIONES.

k Artaxerxes.] Plutarchus in eius vita.

l Et Berenice.] Iosephus lib. belli Iudaici, 10. aliàs 2. & Aegesippus lib. 2. Callimacus in elegia quam edidit de crinibus Berenice. & Catullus illũ imitatus in elegia eiusdem argumenti. Theon & Achilles Arati interpretes è quibus ipse Theon transscripsit initium elegiæ, quæ alioqui periit. Id autem est,

ἤ με κόνων ἔβλεψεν ἐν ἠέρι τ̃ βερενίκης
βόστρυχον, ὃν κείνη πᾶσιν ἔθηκε θεοῖς.

Id est, ad verbum,

Vel nec Conon vidit aere Berenices
Crinem, vel illa omnibus posuit Deis.

Et vide Hyginum, & Gyraldum dialogismo 10.

m Nudo pede.] Hic vide Iustinum apologia 2. pag. 4. & quæ sequuntur. & hæc eadem pene quæ hic videbis.

n Nonnunquam &c.] Virg. lib. 3. Aeneid.

Irruimus ferro, & Diuos, ipsumque vocamus
In prædam partemque Iouem.

Quo in loco Seruius, Romani, inquit, bella gesturi, de parte prædæ aliquid numinibus pollicebantur, vnde Romæ templum fuit Iouis Prædatoris, non quòd præsit prædæ, sed quia ex præda aliquid ei debetur.

o Sicut Camillus.] Liuius 1. Decad. lib. 5. Plutar. in vita ipsius Camilli. Valer. Maximus lib. 5. cap. 6. dicit decimas ab ipso Camillo Apollini Delphico votas.

p Qui mos Gallorum fuit.] Cæsar Commen. de bello Gallico, lib. 6.

q In quo &c.] Quod patet exemplis seq.

r Crotoniatæ.] Iustinus lib. 20.

s Et cum Galli Aristonico Duce.] Vide Plut. in vita Flaminij.

t Aratus verò Sicyonius.] Hic non Aratus Sicyonius fuit, cuius vitam describit Plutar. sed alius Thessalus, cui cum respõsum oraculo fuisset, caueret ne clanculũ vinceretur ab iis, qui maiore splendidioréque voto oraculũ aduersus ipsum ambirẽt, confestim votum nuncupauit, se cẽtum hominum capita Deo sacrificaturum. Cúmque obtinuisset id, cuius rei gratia votum id emisisset, votũ ac factum persoluere sine fine cunctabatur, tanquam neque pium satis, neque dignum Apolline. Vnde natum adagium Θεσσαλῶν σόφισμα. id est, Thessalorum cõmentum apud Suidam, & eum, qui fragmenta Athenæi collegit. De quo Erasm. Chiliad. 1. cent. 3. cap. 10.

v Fuitque vouentium mos.] Liuius 3. Decad. lib. 7. vbi de Ludis Apollinaribus. Idem eod. lib. de ludis Magnis. Tum dictator & ludos fecit, & in sequens lustrum vouit.

x Vtque pater.] Vlpianus in l. 2. §. 1. ff. de pollicit. Filius, inquit, familias vel seruus sine patris dominique authoritate voto non obligantur.

y Decimam.] Plutarchus proble. c. 17. vbi alias rationes reddit, & in vita Crasi, Scyllæ. Diodorus Siculus lib. 5. cap. 2. Beroaldus item in Suetonium fol. 356. pag. 1. ante fi. & Gyraldus de Diis Gentium pag. 454. vbi de victore Hercule.

z Qua de causa &c.] Diodorus vbi modo citatus. Plutarchus in vita ipsius Luculli, & in Crassi vita, vbi idem de Crasso dicit.

a

de causa Lucullum peritum Romani moris & iuris, quod decimam Herculi vouisset, votumque persoluisset, maximis auctum opibus fortunisque æstimarunt. [a] Illud vtique verum est, consules designatos ipso die initi magistratus in bellum profecturos, concionem ad populum habere, Capitolium adire, ibique sacrificio perfecto vota effundere solere: tunc suscepto emissoque voto, cum se numinibus obligarent, rei [b] voti appellati: cum autem voti compotes, promissa exoluissent, [c] damnati voti dicti sunt. [d] Quoties grauia & acerba ac misera & intoleranda quispiã pateretur indigne, voti & imprecationis genus maximum erat, vt positis humi genibus, ambas palmas crebris ictibus solo incuteret, aut torrem ignitum ianuæ apponeret, illique obuianti delibatis sacris, madente lachrymis sinu, Deos superos atque inferos, cælum noctémque contestans, necem, exilium, dirásque calamitates, furiali carmine imprecetur: & sæua quædam numina aduocans, illum cum omni stirpe & gente, caput, domum, fortunas deuouere, & prætereuntem execrari debeat: quæ imprecatio dici non potest quàm miri & efficacis studij sit ad vim diuinitatis commouendam. [e] Quibus diris Atteius tribunus plebis execratus M. Crassum ad bellum Parthicum prodeuntem, magno post exitio consequuto. [f] Cretensibus vero acerbissima censetur imprecatio, omnibus votis expetere, vt hi quos deuouemus, mala consuetudine delectentur: qua imprecatione nulla est efficacior ad excidium properandum: tanquam qui in abusum semel lapsus fuisset, amplius emendare facinus, & ad frugales mores reuerti nequiret. [g] Ideo Charondas graues pœnas sanxisse fertur, ac omni supplicio dignos putasse illos, qui cum malis assuescerent. [h] Apud Spartanos inter sæuissimas execrationes fuit [i] ἱπποτροφὴ, quam caballationem recentiores vocant, id est, equorum enutritio, eò quod magno staret impendio, & homines suaui captu ad perniciem duceret. Nam modus alendi equos, non pauperes, vt aiunt, sed arua frumẽtifera sectatur. [k] Extátque in veteribus monumentis, quòd qui Opi Deæ, quæ terra [l] dicta est, votum

Consulum post initum magistratum vota in Capitolio.

Rei voti & damnati.

Calamitosorum & iniuria affectorum vota & imprecationes.

Cretensium imprecationes.

Spartanorum. ἱπποτροφή.

Opi voti concipiendi ratio.

ANNOTATIONES.

a Illud vtique verum est.] Liuius Deca.5.lib.2. Per hos fortè dies P. Licinius Coss. votis in Capitolio nuncupatis, paludatus ab vrbe profectus est.

b Rei voti appellati.] Virgilius lib.5. Aeneid.

Vobis lætus ego hoc candentem in littore taurum
Constituam ante aras voti reus.

Vbi Seruius interpretatur, voti reus, id est debitor, vnde, inquit, & vota soluentes absolutos dicimus. Sed & eum locum Virgilij declarans Macrobius lib.3.cap.2. Saturn. Hæc vox, ait, propria sacrorum est, vt reus vocetur, qui suscepto voto se numinibus obligat. Damnatus autem, qui promissa vota non soluit. Vide in seq.

c Damnati &c.] Liuius 1. Decad. lib. 5. vbi ita scribitur: Haud mirum id quidem esse, furere ciuitatem, quæ damnata voti omnium rerum potiorem curam, quàm religione se eximendi habeat. Et iterum lib.7. & 10. item 3. Decad. lib.7. & 4. Deca. lib.9. vbi scribit se pro ægroto vouisse vbi primùm conualuisset, Bacchis eum se initiaturum, damnatam voti Deûm benignitate exoluere id velle. Ex quibus verbis intelligis, damnatum voti non id significare, quod Macrobius in præcedenti & Alexander hic dicunt: sed tunc, cum res pro qua votum emissum est, completa est, ideóque votum exolui debere. Nec tamen omiserim illud Virgilij ecloga 5.

- Tibi sic vota quotannis
Agricolæ facient, damnabis tu quoque votis.

Vbi Seruius, Cum præstiteris, inquit, quæ homines te orauerint, reddes illos obnoxios ad vota soluenda. Nam sumus damnati & obnoxij antequam reddamus.

d Quoties grauia.] Hæc probantur ex locis, quæ in seq. citantur, præterea vide vbi de excommunicatione loquemur.

e Quibus diris Atteius.] Plutarchus qui hunc Acteum vocat in vita ipsius Crassi, & Cicero qui Aetheum appellat lib. 1. de Diuinatione. e Poëtis Lucanus lib.3.

- Crassumq́ in bella secuti
Sæua Tribunitiæ vouerunt prælia diræ.

f Cretensibus.] Valerius Maximus lib.7. cap.2. ad finem.

g Ideo Charondas.] Diodorus Siculus lib.12.

h Apud Spartanos.] Pausanias autem lib.6. scribit ipsos Lacedæmonios post irruptionẽ Persarum in Græciam Græcis omnibus equos alendi studio præstitisse.

i Ἱπποτροφή.] Nam ἱπποτροφεῖν alere equos dicitur. Dioscorides lib.4.cap. πόαν χλωρὰν ἱπποτροφοῦσι. id est herba virenti equos saginant. Et apud Strabonem lib.16. Hipporrophium locus est equis alendis accommodus, cuiusmodi ad Syriæ Apamiam erat.

k Extátque in veteribus.] Vide Gyraldum de Diis Gentium.

l Quæ terra dicta est.] Varroni lib. 4. de ling. Lat. & Macrobio lib.1. Saturn. ca.10. Seruio in Virgilium lib.11. in eum locum,

Velocem interea. -

Mm

Agricolæ. Equites. Nautæ. Qui laboribus anguntur. Fures. Iuuenes. Pastores. Viatores. Pastores Aphrorum. Diis manibus & Diti. Caremoniæ in votis concipiendis. Deuoti à Duce exercitus. Hominem deuotum occidere impune licebat.

concipiunt, sedentes votum effundere, inque concipiendo terram tangere debeant. [m] Vtque pro boum incolumitate agricolæ Syluano vota persoluant, farris, adorei, lardi, ac pulpæ & vini: [n] pro equis Hipponæ. [o] Castori & Polluci nautæ, & qui naufragium timent. Qui vero laboribus anguntur, [p] Tutano: fures [q] Lauernæ [r] iuuenes Horæ: sicut [s] pastores Pani deo pro pecoribus: & qui viā profecturi sunt, [t] Herculi supplicant. [v] Syluano quoque in singula boum capita, adoreo, lardo, & vini sextario, subtaxata mensura, votum fit. [x] Ferunt pastoritios Aphros inter vota, & primitiarum loco, aurem pecudis præcidere, illamque ceruice aduersa supra domum abiicere: pro noctibus vero serta, vnguenta & coronas Veneri aut Cupidini dona ferre. [y] Cumque diis manibus & Diti concipitur votum, quæ deuotio potius dicta est, ouibus tribus atris Telluri Iouique sacrum fit: [z] in quorum precatione qui rem diuinam facit, cum Tellurem inuocat, manibus terram tangit: cùm vero Iouem, sublatis in cælum manibus precationem peragit. [a] Cum autem votum effunditur, manus pectori admouere præcipitur: aliter votū non ritè concipi, sed pollui sacra inexpiabili religione putarunt. [b] Animaduersum tamen est, pontificum decreto caueri, vt si ab exercitus duce, diis manibus quispiam deuotus & consecratus foret, neque is in acie cecidisset, vt Diti satisfiat, signum septem pedes altum in terram defodi oportere: vbique signum effossum fuisset, illic hostias immolari non licere. [c] Et tametsi res deo deuotas nemo sibi asciscere queat, hominem tamen deo deuotum, aùt diis consecratum, occidere permitti impune, eámque cædem capitali noxæ non haberi, tanquam illius anima

ANNOTATIONES.

m Vtque pro boum incolumitate.] Cato de re rustica, c.89.

n Pro equis Hipponæ.] Tertullianus in Apologetico, cap. 16. Vos tamen, inquit, non negabitis & iumenta omnia, & equos canterios cùm suā Hippona coli à vobis. Et de hac quoque Apuleius lib.3. Metam. vbi in ipso meditullio Hipponæ Deæ simulachrum residens ædiculæ est &c. Vide ibi Beroaldum. Hæc autem & Hippo dicta est Iuuenali satyra 8.

More Numæ cadit Ionis ad altaria, iurat
Hippo.-

Vide interpretes.

o Castori & Polluci nautæ.] Plinius lib.2.cap. 37. Hincque illud Senecæ lib. naturalium quæstionum 1. In magna tempestate apparent quasi stellæ velo insidentes: adiuuari se tunc periclitantes existimant Pollucis & Castoris numine. & illud Catulli epig.63.ad Mallium,

Ac velut in nigro iactatis turbine nautis,
Lenius aspirans aura secunda venit.
Iam prece Pollucis, iam Castoris implorata,
Tale fuit nobis Mallius auxilium.

De aliis autem votis nautarum, Horatius libro 1. Carm. Ode 5.

- Me tabula sacer
Votiua paries indicat vuida,
Suspendisse potenti
Vestimenta maris Deo.

Vbi vide interpretes eius loci. Virgilius lib. item 12. Aeneidos,

Fortè sacer Fauno foliis oleaster amaris,
Hic steterat nautis quondam venerabile lignum,
Votiua ex vndis vbi figere dona solebant
Laurenti Diuo, & votas suspendere vestes.

Et Iuuenalis satyra 14.

Et picta se tempestate tuetur.

Alicubi autem reperies nautas Samothracibus vouere soliros, quo nomine vocabantur Castor & Pollux, vt dicit Varro lib.4.de ling.Lat.

p Tutano.] Varro in Hercule apud Noniū Marcellum lib.de proprietate serm.

q Fures Lauernæ.] Acron & Porphyrion in Horatium, lib.epistol.1. epist.17. & Nonius Marcellus in verbo, Lauerna. & Festus Pompeius lib. 10. vbi de Lauernionibus.

r Iuuenes Horæ.] Ea enim Dea est Iuuentutis, vt tradit Nonius Marcellus autoritate Ennij.

s Sicut pastores Pani.] Pan enim ouium custos vel teste Virgilio lib.1. Georg. dicitur, & Deus pecoris Ouidio teste lib.2. Fast. vbi sic scribit,

Fana Deum pecoris veteres coluisse feruntur &c.

t Herculi supplicant.] Festus Pompeius lib.14. in verbo, Propter viam. vbi tamen hos dicit sacrificare Herculi aut Sanco, qui idem Deus est. Alios autem profecturos viā Herculi aut Iano sacrificare.

v Syluano quoque.] Cato de re rustica, c.83.

x Ferunt pastoritios Aphros &c.] Herodotus lib.4.

y Cumque Diis.] Macrobius ex Sammonico Sereno lib.5.rerum reconditarum li.3.Satur.c.9.

z In quorum precatione.] Macrobius eo.loco.

a Cum autem &c.] Macrobius ibidem, sed paulò aliter.

b Animaduersum tamen est.] Hæc vsque ad clausulam, Et tametsi, sunt Liuij 1.Dec.lib.8.pau tamen aliter de hoc agit.

c Et tametsi res Deo.] Macrobius lib.3.Satu cap.7. Cum, inquit, cætera sacra violari nefa hominem sacrum ius fuerit occidi. Cuius rei t nem continuò subdit ex Trebatio libro 9. gionum.

d

non ad nos, ſed ad deos pertineat. [d] Illud quoque inter autores conuenit, fuiſſe apud [e] Gallos inter conſceleratas preces & nefaria vota, quæ nec more nec iure concipiuntur, frequenti in vſu, vt in magnis diſcriminibus & extremis caſibus homines ſe diis immolaturos, [f] Romanis ferro ſe digladiaturos, aut pro alterius ſalute ſe & caput ſuum deuoturos, nonnunquam in ſcenam ſe prodituros, [g] & hiſtrionicam ſaltaturos: apud Græcos [h] decimum quenque Apollini Delphico daturos: Locrenſibus, virgines ſe proſtituturos: [i] apud alios, deſectum crinem diis oblaturos: & apud Perſas, viuos homines defoſſuros vouerent. [k] Quare Ametris Xerxis vxor, vt gratiam diis referret, quòd in vita diu proceſſerat, quatuordecim illuſtrium Perſarum liberos ſub terram viuos defodiſſe, & votum perſoluiſſe dicitur, tanquam his votis & diris imprecationibus dij immortales & cæleſtia numina placentur. Ipſis enim defodere viuentes, vulgato in vſu fuit. [l] Idomeneus vero Cretenſium rex, cum naufragus ex voto conſcelerato filium ſibi obuiam factum immolare diis vellet, illumque perditum iret, à Cretenſibus pulſus, & patria eiectus fuit. [m] Pauſanias autem Lacedæmoniorum dux, ad Platæas victor contra Mardonium, cum de manubiis tripodem aureum Delphis votum ſoluiſſet, ſuumque nomen inſcriberet, Lacedæmonij pertæſi inſolentiam, epigramma induxerunt, & ciuitatum nomina inſcripſerunt. Neque prætererim reſponſum Hammonis Athenienſibus datum, Ioui magis cordi eſſe vota Lacedæmoniorum tenuia, & modicas oblationes pias & caſtas, quàm immodica & opulenta Athenienſium: atque opimis hoſtiis & victimis illorum fœdari aras. [n] Id quod Pythagoras cenſuit, thure & libis magis gaudere & placatiores eſſe deos quàm hecatombis & multo ſanguine aſsiduè aras cumulari.

Galli. *Græci.* *Locrẽſes.* *Ametridis votum.* *Idomeneus.* *Hammonis reſponſum de Lacedæmoniorum frugalibus ſacris.*

ANNOTATIONES.

d Illud quoque inter autores.] Hoc probatur ex iis quæ ſequuntur.

e Apud Gallos.] Cæſar Comment. belli Gallici lib. 6.

f Romanis ferro ſe digladiaturos.] Sueton. in Caligula, cap. 14. Non defuerunt qui depugnaturos ſe armis pro ſalute ægri, quique capita ſua titulo propoſito vouerent.

g Et hiſtrionicam ſaltaturos.] Sueton. in Nerone, cap. 54. Vouerat, ſi ſibi incolumis ſtatus permanſiſſet, proditurum ſe parta victoria ludis, etiam hydraulam, & choraulam, & vtricularium, ac nouiſsimo die hiſtrionẽ ſaltaturum Virgilij Turnum.

h Apud Græcos.] Herodotus lib. 7. Quicunque Græci ſeſe dediditſſent Perſæ, nõ adacti neceſsitate, eorum decimum quenque, rebus bene conſtitutis, ſe Deo qui Delphis eſt, deuoturos. Ita apud Græcos iuſiurandum habebat.

i Apud alios, deſectum crinem.] Vide Diodorum Siculum in Aegyptiacis. Martialem lib. 1. epigr. 88.

Hos tibi, Phœbe, vouet totos à vertice crines
Encolpus.

k Quare Ametris Xerxis vxor.] Ameſtris legendum eſt ex Herod. lib. 7. vbi ſic legitur: Nam & Ameſtrim Xerxis vxorem, iam prouectæ ætatis, audio bis ſeptem illuſtrium Perſarum liberos defodiſſe, ad referendam pro ſe gratiam **Deo, qui** ſub terra eſſe fertur.

l Idomeneus verò.] Seruius enarrãs eum locum Virgilij lib. 3. Aeneid.

Fama volat pulſum regnis ceßiſſe paternis
Idomenea ducem: deſertaq́ littora Cretæ.

Et iterum in eum locum lib. 11.

- Verſosq́ penates Idomenei. -

m Pauſanias autem.] Probus Aemylius in vita illius.

n Id quod Pythagoras cenſuit.] Laërtius in vita illius. Adde autem ad ſuperiora Cypſellum Corinthium Ioui vouiſſe, ſi dominus ciuitatis fieret, quæ Corinthiorum eſſent, omnia ſe oblaturum vt ſcribit Ariſtoteles in Oeconomicis. Et Ladicẽm vxorem Amaſis Aegyptiorũ Regis, cùm maritus cum ea concumbere non poſſet, licet tamen aliis vteretur, vouiſſe ſe Veneri, ſi ea nocte ſecum coiret Amaſis, ſe ſtatuam illis Cirenas miſſuram, conceptóque ſtatim voto cum ea coiit Amaſis, teſtis Herodotus lib. 2. ad fi. Et Anacharſim Scytam vouiſſe Matri Deûm ſi ſaluus ſoſpéſque domum ex Cyzico reuerteretur, ſacrificaturum ſe eodem ritu quo Cyzicenos ſacrificantes vidiſſet, & peruigilium noctis inſtituturum, apud eundem Herodotum lib. 4. Et votum Neronis apud Suetonium in vita illius, cap. 54. quo ſcilicet vouit, ſi ſibi incolumis ſtatus permaneret, proditurum ſe parta victoria ludis, etiam hydraulam, & choraulam, & vtricularium, ac nouiſsimo die hiſtrionem ſaltatutũ Virgilij Turnum.

Consueuisse Romanos illorum bona quos maximis criminibus damnarant, publicare: & quæ porticus Romæ insignes fuerint. *Cap. XXIII.*

Bona supplicio affectorum publicata.

ADuerti sæpe animum, cõsueuisse Romanos, quos pro criminibus oppidò grauibus supplicio affecerant, illorum bona propter criminis detestandum facinus publicare: illáque destinare publicis vsibus, ita vt domini supplicium bonorum publicatio sequeretur. [a] Sic Tarquinio Rege eiecto, ager qui Tarquiniorum quondam fuerat, Marti dicatus, campus Martius dictus est: [b] sic Caij Cassij domus, qui ob affectati regni crimen dies perduellionis dicta fuit, euersa & demolita, area ante Telluris ædem facta est. Domus præterea [c] Marci Manlij Capitolini, quæ quondam in arce fuerat, qui suspicione regni pœnas dedit, de saxo deiectus, ædes atque officina monetæ fuit: [d] in qua æde lintei libri, in quibus erant fata Romanorum, seruabantur. [e] nam Sibyllinos & Martianos, [f] ad quos decemuiri quoties dij consulendi sunt, adire solent, in Capitolini Iouis & Apollinis templo in palatio seruari certum est. [g] Inde senatus decreto, iussúque populi, ne quis arcem incoleret, néve Manliæ gentis homo, [h] Marci prænomen ferret, cautum fuit: vt æterna memoria dedecoris, generi & nomini suo inusta foret. [i] Et cum Macellus quidam nequam & criminosus, qui in ganeo & lustris vitam egerat, propter latrocinia, sordésque vitæ, capitali supplicio pœnas dedisset, bonis publicatis, in ipsius domo ab Aemylio & Fuluio censoribus macellum, vbi obsonia venderentur, locum extructum ferunt: [k] tametsi forum olitorium Romæ antiquum macellum fuisse tradant. [l] Sp. quoque Melij domus, quòd turpiter regnum appetere conatus esset, postquam capitis accersitus, pœnas dedit, patrimonio publicato, Aequimelium dicta est. [m] Meminimus quoque Vitruuij Vacci, cuius in palatio domus, ob illius facinoris pœnam, publicata & euersa, Vacci prata loco nomen dedit. [n] Nec minus M. Flacci turbulenti ciuis, qui cum C. Graccho seditionem molitus fuit, cuius domum Quintus Catullus de manubiis Cimbricis porticũ fecit, quæ Catulli appellatur: vt tantorum criminum facinora nomen denotaret, suppliciiq; insignis memoria foret sempiterna. [o] Quibus exemplis Sylla dictator, & mox Caius Cæsar, de bonis proscriptorum publi-

Tarquinius. C. Cassius. M. Manlius Capitolinus.

Macellus. Macellum nouum. Macellum antiquum. Sp. Melius. Aequimelium. Vitruuius Vaccus. Vacci prata. M. Flaccus. Porticus Catuli. Lex de bo-

ANNOTATIONES IN CAP. XXIII.

a SIc Tarquinio.] Liuius 1. Dec. li. 2. non multò post princ.
b Sic Caij Cassij.] Liuius 1. Deca. lib 2. Valerius Max. lib. 6. c. 3.
c M. Manlij Capitolini.] Liuius 1. Deca. lib. 6. & iterum 7. vbi de æde Iunonis Monetæ loquitur, & Valerius Max. vbi suprà.
d In qua æde lintei libri.] Gyraldus de Diis Gentium syntag. 3. sed nullo quoque autore citato. Sed id est Liuij 1. Dec. lib. 4. non semel.
e Nam Sibyllinos & Martianos.] Hoc ex sequentibus patebit.
f Ad quos decemuiros.] Nam de Sibyllinis videri potest apud Liuium 1. Decad. lib. 7. in consulatu L. Furij Camilli, & Appij Claudij Crassi, & 3. Decad. lib. 1. non longè à fi. & iterum lib. 2. in Dictatura Q. Fabij Maximi post princip. & 4. Dec. lib. 6. Et de libris Martianis apud eundem 3. Deca. libro 5.
g Inde senatus decreto.] Valerius vbi suprà. & Liuius 1. Decad. lib. 6. & Plutarchus probl. cap. 91. & Quintilianus lib. 3. cap. 9. cuius verba statim afferemus.
h Marci.] Cicero Philip. 1. Vt enim, inquit, propter vnius M. Manlij scelus decreto gentis Manliæ neminem patricium M. Manlium vocari licet, Liuius 1. Decad. lib. 6. Quintilianus lib. 3. ca. 9. Et post mortem, ait, obiecta est contumelia, vt Melio, cuius domus solo æquata est, M. q; Manlio, cuius prænomen è familia in posterum exemplum.
i Et cùm Macellus.] Varro lib. 4. de ling. Lat. Plutarchus problem. cap. 54. Festus Pompeius li. 11. Donatus in Eunuchum Terentij, autoritate ipsius Varronis in lib. Humanarum rerum.
k Tametsi forum.] Vide suprà lib. 2. c. 12.
l Sp. quoque Melij domus.] Cicero in Oratione pro domo sua ad Pontifices, Varro lib. 4. de ling. Lat. Liuius 1. Decad. lib. 4. Valerius Maximus lib. 6. cap. 3. Quintilianus cuius verba adduximus suprà in verbo, Marci prænomen. Plinius Secundus, aut quisquis is est, de viris illustribus, c. 17.
m Meminimus.] Liuius 1. Dec. lib. 8.
n Nec minus M. Flacci.] Cicero in Oratio ad Pontifices pro domo sua, & nonnihil epistol. Atticum lib. 4. epist. 2. vbi vide interpretes. V rius Maximus lib. 6. cap. 3. Et de hac quoque P cu Catulli Cicero ad Q. Fratrem epistolarum 2. epist. 1.
o Quibus exemplis Sylla.] Plutarchus i illius, & Appianus lib. 1. bell. Ciuilium.

candis perniciosas leges tulere, quæ Iulia & Cornelia dictæ, vnde tot sectiones & omnis generis sectores emerserunt. [p] In quam porticum Ciceronis domus indigno facinore euersa, iussu Clodij mutata fertur. Sed meminisse oportet, præter hanc Quinti Catulli, plures Romæ porticus insigni nomine fuisse: [q] nam Pompeij porticus ante ipsius curiam fuit: [r] & altera Octauiæ iuxta ædem Iunonis, in qua signa militaria olim à Dalmatis Domitio adempta, mox ab Augusto restituta, diu mansere: [s] & Philippi porticus, Herculis imagine, & Helena Zeuxidis manu celebrata. [t] Porticum quoque duplicem ad circum Flaminium, ab opere Corinthiam, à Cneo Octauio, qui de Perseo naualem triumphum egit, magnifice instructam legimus atque munitam: [v] & Metelli iuxta ædem Statoris Iouis, per quas matronæ vectari & spatiari solebant. Fuit præterea porticus [x] Quirini, antiquo opere visenda, [y] & Lucij & Caij: atque alia Liuiæ & Octauiæ ab Augusto quondam, sed alienis nominibus constructæ. In qua ampla prætoria fuisse memorant: quibus ab Augusto demolitis, porticus sub nomine Liuiæ non minoris cultus maiestatisque suffecta est. [z] Et porticus Claudiæ, vbi ambulationes subdiales miro ingenio elaboratæ fuerunt. Celebratur quoque porticus Augusti in palatio cum bibliotheca Græca Latinaque, Numidico marmore per suam symmetriam extructa. [a] In qua Belidum imagines quinquaginta, quæ maritos necauerunt, sitæ erant: & [b] Vipsana, & septorum [c] marmore, & ima-

nis proferri ptorum publicandis.
Porticus complures Romæ, Pompeij. Octauiæ. Philippi. Porticus duplex ad circum Flami. Cn.Octauij. Metelli, Quirini, Lucij. Liuiæ, Octauiæ, Claudiæ, Augusti.
Vipsana porticus.

ANNOTATIONES.

p In quam porticum.] Scilicet Catulli, necdum de alia porticu locutus est, Plutarchus autem in vita Ciceronis non in eam porticum, sed in templum Libertatis domum Ciceronis mutatam fuisse scribit.

q Pompeij porticus.] De hac porticu Vitruuius lib.5.cap 9. post princ. Plinius lib.35. cap.9.& ca.11. non semel.

r Altera Octauiæ.] Plinius dicto cap. 11. lib. 35. non semel, & iterum lib. 36. cap. 5. sæpius, Festus Pompeius lib. 13. & vide infrà in verbo, Lucij & Caij.

s Philippi porticus.] Plinius lib.35.c.10.& 11.

t Porticum quoque duplicem.] Plinius li.34. c.3. Festus Pompeius lib.13. vbi de Octauiæ porticu loquitur.

v Et Metelli.] Cicero in 6. in Verrem actione. Vitruuius lib.3.c.1. & Plinius lib.34.c.6.

x Porticus Quirini.] Martialis lib.11.epigr.1.

Vicini pete porticum Quirini &c.

y Lucij & Caij &c.] De his quatuor Suetonius in Augusto, cap.29. Et præterea de Octauiæ porticu Dion in vita ipsius Augusti, & Plinius lib.14.c.1. Vide autem epistolas Plinij cum Commentariis fol.4. pag.1. De Liuiæ porticu Strabo lib.5.& Ouidius lib.6.Fast.

Disce tamen veniens ætas, vbi Liuia nunc est
Porticus, immensæ tecta fuisse domus.

Et Dion quoque in ipso Augusto. Et præterea in Traiano, Plinius lib. 14. cap.1. Plinius iunior lib. epistol. 1. epist. 5. Publius Victor in octaua regione vrbis.

z Et porticus Claudiæ.] De qua Suetonius in vita illius, c.31.

a In qua Belidum imagines.] Vnde & illud Ouidij de hac porticu loquens lib.3. Trist.eleg.1.

Signa peregrinis vbi sunt alterna columnis,
Belides, & stricto stat ferus ense pater.

Et alibi quoque scilicet lib.2. Amor.eleg 2.

Hesterna vidi spaciantem luce puellam,
Illa quæ Danai porticus agmen habet.

Nam hæ Belides filiæ erant Danai.

b Et Vipsana.] Martialis epig lib.1.epig.153.

At mea Vipsanas spectant cœnacula laurus.

Vbi interpretes Vipsanas laurus, quæ ad porticum Vipsanam erant intelligunt.

c Et septorum marmore.] Plinius lib.16.c.40. post medium. Quæ autem septa essent & dicebantur, diximus suprà lib.2. cap.18. Sed his & aliis quibusdam, quas infrà eod. cap. memorabo adde & alias Romæ porticus, scilicet Porphireticam, cuius meminit Flauius Vopiscus in Probo, vbi vide Annotationes, & porticum Herculis memoratam Suetonio in Augusto, cap.72. & Flaminiam Capitolino in Gallieno, & Aemylij Liuio 5. Decad. lib. 1. quam & ipse Aemyliam vocat eod. lib. paulò ante fin. & templi Solis Flauio Vopisco in Aureliano. & porticum Miliarensem ibid. Sed hic vide quæ diximus suprà cap. 22. in verbo, Porticus quoque centenarias. Et porticum Neptuni Ciceroni lib. 2. de Oratore ad Q. Fratrem (sed vide an ea sit Romæ) & Fabariam P. Victori, si is est, in 13. vrbis regione. & Argonautarum eidem in 9. regione. & Cornelij Scipionis Nasicæ, quam in Capitolio Censor fecit, apud Velleium Paterculum lib. 2. Et aliam, quam Aediles M Tuccius, & P. Iunius Brutus de mulcta damnatorum extra portam Trigeminam inter Lignarios fecerunt, apud Liuium 4. Decad. lib. 5. & porticum Minutiam, Ciceroni Philip.2. Et Traiani Plinio in Panegyrico ipsius Traiani, cùm scribit, At quàm magnificus in publicum es? Hinc porticus, inde delubra, sed verendum est ne illic mendum sit, vt pro porticus, portus sit legendum: neque enim comperies Traianum porticum quampiam, aut instaurasse, aut ædificasse, portus autem sæpe legitur, quod & interpres illic subodoratus est.

ginibus, tum lauretis & magnificis operibus excultæ. [d] Athenis vero porticus Pœcile, & [e] alteria varia, vbi Mercurius æneus erat, celebratissimæ picturæ varietate, miris laudibus feruntur, vbi pugna Marathonia depicta, & [g] alia Pysianactia, [h] & Pœcile in Elide, quam echum vocabant. [i] ferturque de Olympiæ porticu, quam heptaphonon vocitant, diuersa structuræ facie, mirum, vt vox conclamata per septem orbes ruptis spatiis, eandem multiplicato sono referat: sicut [k] in Cyzico turres septem, acceptas voces numeroso percussu multiplicant. [l] Inter quas angiportus patricia non in postremis fuit, iuxta ædem Dianæ, ad quam ingredi viros religio non sinit. [m] Extra quoque portā Trigeminā, vnam porticū, & alterā ad portam Fontinalem iuxta Martis aram, ab ædilibus curulibus ex mulctatitia pecunia constructas, [n] & Seueri porticum postea additam fuisse, à multis prodita memoria est. [o] Sed quia de Pœcile porticu loquor, sciendum est, in hac Stoicos philosophari [p] sicut Peripateticos in Lycio. [q] Quare Zeno quòd in porticu docebat, quæ Græce στοὰ dicitur, autor Stoicæ sectæ perhibetur. [r] Epicurus vero scholam & conuentus in hortis habuit, vbi philosophabatur.

Angiportus patricia. Extra portam Trigeminam. Ad portam Fontinalem. Seueri porticus. Lycium.

ANNOTATIONES.

d Athenis verò.] Probus Aemylius in Milciade. Plinius lib. 35. cap. 9. Laërtius in Xenone Cittico post princip. & Pausanias lib. 1. Apuleius item lib. 1. Metamorph. non multò post prin. Vide ibi Beroaldum pag. 11.

e Et alteria varia.] Strabo lib. 9. Laërtius vbi suprà. & Lucianus in vita Demonactis. Sed hæc lector, ne decipiaris, videntur esse eadem cum priore. Pœcile enim idem est quod varia siue variegata scilicet à multiplici pictura, in qua, vt hic dicit, Mercurius æneus erat, quod ex Pausania est lib. nempe 1.

f Vbi pugna Marathonia.] Probus Aemylius & Pausanias vbi suprà.

g Alia Pysianactia.] De hac Plutarchus in Cimone. Sed hæc eadem est quæ & Pœcile dicitur, de qua nuper diximus, vt videre licet ex Laërtio vbi antea citauimus.

h Et Pœcile in Elide.] Pausanias li. 5. vbi etiam dicit Pœcile dici à picturæ varietate, qua olim parietes exornabantur. Eadémque Echum à multis nominari, quòd vocis emissæ imago septies & sæpius reciprocat. His autem Atheniensium porticibus adde & porticum Iouis Eleutherij apud Platonem in Theage. Nam & Laertius in Diogene memorat Iouis porticum Athenarum, siue illa sit, siue alia. Adde, inquam, aliam, nempe Eumenici apud Vitruuium lib. 5. cap. 9. post princip. Et eam quæ βασιλειος, id est regia dicta est apud ipsum Pausaniam eod lib. 1. & Arpocrationi, & Polluci lib. 8. vbi de nominibus Atheniēsium magistratuum tractat.

i Ferturque de Olympiæ porticu.] Plinius lib. 36. cap. 15. Et de hac intellexisse videtur Lucretius lib. 4.

Sex etiam aut septem loca vidi reddere voces:
Vnam cum iaceres, ita colles collibus ipsi
Verba repulsantes iterabant verba referri.

Vbi vide interpretes.

k Sicut in Cyzico.] Plinius vbi suprà.

l Inter quas angiportus patricia.] Plutarchus probl. cap. 3. vbi rationem reddit cur in eam ædem viris ingredi non licet.

m Extra quoque portam Trigeminam.] De his duabus porticibus Liuius 4. Deca. lib. 5. circa princip. Aedilitas, inquit, insignis eo anno fuit M. Aemylij Lepidi, & L. Aemylij Pauli, multos pecuarios damnarunt, ex ea pecunia Clypea inaurata in fastigio Iouis ædis posuerunt, porticū vnam extra portam Trigeminam, emporio ad Tyberim adiecto, alteram à porta Fontinali ad Martis aram, qua in campum iter esset, perduxerunt. Ex quibus intelligis priorem illam non eā esse de qua loquuti sumus suprà in verbo, Et septorum. quæ etiam extra portam Trigeminam facta est à diuersis ædilibus, & hanc illa priorem, vt constat ex Liuio qui de vtraque loquitur eod. illo lib.

n Et Seueri porticum.] Spartianus tum in vita illius, tum in vita Caracallæ.

o Sed quia de Pœcile.] Laërtius in vita Zenonis Cittici post prin.

p Sicut Peripateticos in Lycio.] Idem in vita Aristotelis post prin. Pausanias lib. 1.

q Quare Zeno.] Scilicet Citticus ex eod. Laërtio in vita illius.

r Epicurus verò.] Idem Laërtius in vita illius.

Quàm multiplex annus apud diuersas Gentes fuerit, & qui annus Romanis, quódue principium anni sit. Cap. XXIIII.

DE [a] multiplici anno àpud plerasque gentes animaduertimus dispares differentias, & multiformes species fuisse: aliosque alia obseruatione annum metiri, ita vt suo quemque ingenio, & prout cuique commodum fuit, an-

ANNOTATIONES IN CAP. XXIIII.

a DE multiplici anno.] Has annorum diuersarum gentium differentias Alexander accepit à Xenophōte, si is est, in lib. de Equiuocis. Diodoro Siculo lib. 1. Plinio lib. 7. cap. 48. Plutarcho

num dimensos inueniamus. [b] Persis non obscura nec incelebri ratione, trecentis sexagintaquinque diebus annus præfinitur. Ex Græcis plerique, [c] singulis quatuor mensibus annum statuere: [d] nonnulli ad solis cursum terminarunt, [e] quare lycabas dicebatur. [f] Quidam ex barbaris, trium mensium effecerunt. [g] Arcades interdum vno, nonnunquam tribus mensibus annum metiti sunt: ita vt quadripartitis temporibus, diuiso solis cursu, per singula tempora annum efficerent. [h] Alij æstate vnum, alterum hyeme commenti fuere: plures à tribus temporibus, æstate, hyeme & vere, quatuor mensium annum statuere. [i] Aegyptij non vna facie, sed multiplici sorte variarunt, vt quandoque trium, sæpius quatuor mensium annum efficerent: plerunque mensis spatio ad cursum lunæ metiebantur. Fuere qui crederent, [k] Cares & [l] Acarnanes aliquando sex mensium, frequentius menstruum annum fecisse. [m] Indos quoque diligenti dimensione plena annorum spatia seruasse, menses vero in quinosdenos dies, præter alios, definisse. Sed post omnes, variatis temporibus, [n] Aegyptios verum annum reperisse, atque obseruata ratione astrorum, ad solis cursum diuisisse satis constat, duodecim mensibus anno asignatis, quos CCC. dierum numero singulos terminarunt: [o] quem propter motus conuertentes & vicissitudines ante inuectas literas ita effinxere, vt draco curuus in se flexus, suam caudam morderet: quæ descriptio, quòd volubili orbe circumagitur, annum designauit. [p] Dixereque annum lunarem dierum XXX. alij [q] CCCLIIII. effecere, [r] annúmque Ioui, menses vero Iunoni dicarunt. [s] Fertur Solon ita metitus fuisse annum, vt ad Lunæ cursum

Persæ. *Græci.* *Alij.* *Arcades.* *Alij.* *Aegyptij.* *Cares.* *Acarnanes.* *Indi.* *Aegyptij verum annum inuenerunt.* *Anni symbolum.* *Annus Lunaris.*

ANNOTATIONES.

in Numa Pompilio, & in Placitis Philosophorum lib. 2. Galeno in lib eiusdem tit. Qui quidem libri sunt adeo similes, vt alter ab altero, id est Galenus à Plutarcho (fuit enim hic Galeno paulò antiquior) sumpsisse videatur: sed quod magis crediderim, Galenus nō eum librum suffuratus est à Plutarcho, sed qui illum primùm scripserunt, eum Galeno adscripserunt. Gellio lib. 3. cap. 16. Solino cap. 3. Macrobio in Somnio Scipionis lib. 2. cap. 11. & Saturn. lib. 1 cap. 12. Censorino de die Natali, cap. 15. & seq. Lactantio. Seruio tum lib. 1. Aeneid. in eum locum,

Triginta magnos voluendis mensibus orbes.

Tum lib. 5. ibi,

Dixerat hæc, adytis cùm lubricus anguis ab imis,
Septem ingens gyros. -

Diuo Augustino de Ciuitate Dei, lib. 12. cap. 10. & iterum lib. 15. cap. 12. & cap. 14. Vide autem ea quæ scripsimus in nostris Commentariis Retractuum tit. 1. §. 1. glos. 10. in verbo, Intra annum.

b Persis non obscura.] Q. Curtius lib. 3. Magos trecenti & sexagintaquinque iuuenes sequebantur, diebus totius anni pares numero: quippe Persis quoque in totidem dies descriptus est annus. Idem tamen Curtius lib. 9. dicit iis 360. dies annum esse descriptum.

c Singulis quatuor mensibus.] Plutarchus in vita Numæ, Romanos initio decem tantùm mensibus annum composuisse, vt quidam Barbari tribus, Arcades quatuor.

d Nonnulli ad Solis cursum.] Virgilius lib. 3. Aeneid.

Interea magnum sol circumuoluitur annum.

Vide Macrob. 2. lib. in somn. Scipion. cap. 11. & Plin. lib. 18. c. 25.

e Quare Lycabas dicebatur.] Macrobius Saturnalior. lib. 1. cap. 17. Annum quoque vetustissimi Græcorum λυκάβαντα appellant. ἀπὸ τοῦ λύκου, id est, Sole, βαινόμενον καὶ μετρούμενον.

f Quidam ex Barbaris.] Plutarchus in Numa Pompilio.

g Arcades interdum vno.] Solinus cap. 3. & Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 12. non multò post princ. Plinius lib. 7. cap. 48. Vide item Plutarchum in Numa.

h Alij æstate vnum.] Plinius vbi suprà. Annum alij æstate vnum determinabāt, & alterum hyeme.

i Aegyptij non vna facie.] Xenophon, vel quisquis est, in Aequiuocis, Plutarchus in Numa, Solinus c. 5. D. Augustinus de Ciuitate Dei, lib. 12. c. 10. Censorinus de die Natali.

k Cares.] Censorinus & Solinus vbi suprà.

l Acarnanes.] Idem illi, & Plutarchus in Numa, Macrobius item vbi suprà.

m Indos quoque.] Q. Curtius lib. 8.

n Aegyptios verum annum.] Herodotus li. 2. Omnium hominum, inquit, primos Aegyptios annum comperisse, distinguentes eum in duodecim temporum menses.

o Quem propter motus conuertentes] Seruius in 5. lib. Aeneid.

p Dixereque annum lunarem.] Idem Seruius in lib. 3. Aeneid. in eum locum,

Interea magnum sol circumuoluitur annum.

Erat, inquit, annus 30. dierum, scilicet lunaris.

q Alij CCCLIIII.] Apud Macrobium lib. 1. Satur. cap. 12.

r Annumque Ioui.] Plutarchus proble. 77.

s Fertur Solon.] Vide Solinum vbi de annis, & Martianum Capellam & cæteros de annis loquentes. Plutarchus in vita Solonis nihil tale de anno loquitur, neque aliud quippiam, sed de mensibus tantùm.

Solonis anni dimensio. Annus solaris. Thebani sacerdotes. Thales Milesius. Annus magnus. Arabes. Alij. Annus mũdanus. Galli. Lauinij. Romulus. Vide Alc. in l. cum bissextus. ff. de verb. sig. Numa Pompilius. Intercalatio.

modo antecedentis solem, modo subsequentis, dimensio anni fieret: [t] quod Indos facere inuenimus, vt ad lunæ meatus, cum se in cornua curuabat, tempora notarent. [v] Solarem vero qui ex XII. mensibus constat, CCCLX. dierum effecere. [x] Thebani vero sacerdotes ex Solis cursu annum dimetientes, duodecies tricenis diebus quinos adiecere, qui vertentem annum efficerent. Sunt qui tradant [y] Thaletem Milesium in CCCLXV. dies annum diuisisse, primumque veram dimensionem commentum fuisse. [z] Omnibus autem sideribus in suum recurrentibus orbem, ita vt post omnium siderum contorsionem, ad eundem locum vnde digressa fuerunt, regresio fieret: cum multa annorum intercesserint millia, magnum annum tradiderunt: [a] quem quidem post duodecim millium & nongentorum LIIII. annorum spatia fieri, mathematici volunt: [b] idque Arabes in primis opinati sunt. [c] Nonnulli nisi post xv. annorum millia conuersionem maioris anni fieri iudicarunt. Alij xxxvj. annorum millibus, [d] plerique ex singulis tribus millibus: [e] multi, mille CCCC. & LX. annorum circuitu terminari dixerunt, quum luna & sol aliáque sidera, post multa secula & ætates, suis locis & originibus restituta forent, quem mundanum annum nuncupant. [f] Galli autem post trigesimum annum seculum fieri putant. [g] In Italia apud Lauinios tredecim mensium spatio, hoc est, ccclxxiiij. diebus annus claudebatur. [h] Romulus decem mensium curriculo definiuit annum, [i] Martiúmque principium fecit quintúmque ab eo Quintilem, & reliquos deinceps nuncupauit. [k] Numa verò Pompilius aliquanto morosius vestigans, primus ad Solis cursum, post Aegyptios in duodecim menses annum dimensus fuit, Ianuario & Februario adiectis: Ianuarióque initium dedit, tunc verè anni principium esse arbitratus, quum post hybernum tropicum sol quò vlterius progrediatur non habens, perfecto cursu zodiaci, per singulas stationes celeri meatu ad nos reuerti incipit. Quem quia tricenis diebus per singulos menses luna non perficit, ita dispensauit intercalandos dies, vt vigesimo anno ad metam eandem Solis, vnde orsi essent, plenis annorum spatiis dies congrue-

ANNOTATIONES.

t Quod Indos facere.] Q. Curtius lib.8.

v Solarem verò.] Curtius eod. loco.

x Thebani verò sacerdotes.] Herodotus lib.2.

y Thaletem Milesium.] Laertius in vita illius, non adeo longè à prin.

z Omnibus autem syderibus.] Festus Pompeius lib.11. vbi de magno anno.

a Quem quidem post duodecim.] Cicero in Hortensio, Seruius vbi suprà citatus in lib.3. Aeneid. & lib.1. in eum locum,

Triginta magnos voluendis mensibus orbes

b Idq; Arabes.] Vide eosdē autores antea citatos.

c Nonnulli nisi post xv.] Vide eosdem, & quos modo citabo.

d Plerique ex singulis tribus millibus.] Cicero lib. de natura Deorum. & ab eo Seruius d. lib.3. Aeneid.

e Multi, mille &c.] Id Platonis est, qui magnum annum illum esse vocatum dicebat, cuius tempus implebitur, cum vagantium stellarum comitatus ad eundem peruenerit finem, nouumque sibi exordium & itinera per vias mundi repererit. Quod & ex eo repetit Apuleius lib.1. de Dogmate Platonis (vide inter opera Platonis) Oenopides autem Chius Astrologiæ peritissimus cùm dedicaret in Olympiis legum tabulã, inscripsit in ea Astrologiam quinquaginta nouem annorum, affirmans hunc esse magnum annum. At Meton Lacedæmonius Astrologiæ quoque peritus columnas statuit, & in eis Solis cursum annotauit, atque magnum annum (vt ipse dicebat) adinuenit, quem intra nouemdecim annorum curriculum conclusit, vt testis est vtriusque Aelianus de varia historia lib. 10. cap. 7. Tu autem de postremo vide quæ scripsi in nostris Commentariis Nobilitatis ca.31. in catalogo Medicorum.

f Galli autem.] Vide Seruium declarantem diuersitatem seculorum in lib.8. Aen. in eum locum,

Seclisq; effœta senectus.

Vti etiam fusius facit Censorinus c.6. & c.14.

g Apud Lauinios.] Solinus cap.3. Vbi vide eius interpretes.

h Romulus decem mensibus.] Plutarchus in vita illius. & Ouidius lib. 3. Fastor. de eo loquens his versibus,

Annus erat, decimum cùm luna reciperet orbem,
Hic numerus magno tunc in honore fuit.

Macrobius item Satur. lib.1. ca.12.

i Martiúmque principium fecit.] Plutarchus vbi suprà, Macrobius d. lib. Satur. 1. cap.12. Festus Pompeius lib.11. Ouidius d. lib.3. Fast.

A te principium Romano dicimus anno,
Primus de patrio nomine mensis erit.

k Numa verò Pompilius.] Plutarchus in vita illius, & problem. cap.18. & Macrobius lib.1. Satur. ca.13. in prin. & iterum postea.

Quod

rent: quod erat [l] apud Græcos aliter institutum: nam ita intercalabant, vt tertio quoque anno mensem intercalarem adiicerent. [m] Aegyptij vero tricenis diebus, quibus annus claudebatur, quinos dies singulis annis pro intercalari adiecere: sæpiúsque in describendo intercalari variatum fuit, [n] donec Diuus Augustus intercalario mente sublato, ita annum designauit, vt quarto quoque anno absoluto, non autē incipiente, vt Cæsar diiudicarat, vnus intercalaretur dies, vt ad solis cursum dimensio anni congrueret. [o] Hebræi ab æquinoctio verno, Græci à solstitio, Aegyptij ab autumno initium fecere anni: quibus September erat principium, cui Hermen dixere nomen: ex quibus alij primum mensem totius anni Their [p] nuncupant: alij, [q] vt Achæi & plerique, circa ortum Vergiliarum, velut anni principio, magistratus & honores ineunt. [r] Aetoli post autumnale æquinoctium comitia faciunt. [s] Druides à sexta quaque luna augurantur anni initium. [t] Erátque annus naturalis, qui duodecim spatio mensium claudebatur, & ciuilis variarum gentium opinione definitus: [v] nam & trieteris duorum spatio annorum constabat, tertio incipiente: olympias ex quatuor, quinto redeunte: [x] Eudoxi annus, octo ex nostris continet. [y] Is enim ad verā anni cognitionem proxime accessit: [z] deinde Hipparchus, postea Ptolemæus, demum Cæsar. Chaldaicus, duodecim: [a] Methonicus, vndeuiginti: [b] Saturni, triginta annorum fuit: Iouis, duodecim: Martis, duorum. [c] Alij septimum quenque obseruarunt annum, propterea quòd ætatis hominis signum imprimeret. Nonnulli per ætates annos distinxere, ita vt singulis ætatibus triginta annorum spatium darent. Itaque pro gentium arbitrio, próque voluntate, nonnunquam iudicio imperitæ multitudinis, ciuilis annus terminabatur, quem magnum plerique dicunt. Sed quanuis [d] anni principium Ianuarius

Græcorum intercalatio. *Augustus.* *Anni principium.* *Annus naturalis & ciuilis.* *Trieteris.* *Olympias.* *Eudoxi annus.* *Anni per ætates distincti.* *Diuersa anni prin-*

ANNOTATIONES.

l Quod erat apud Græcos.] Herodotus lib.2. statim post prin. Vide tamen Macrobium qui aliter dicit vbi suprà.

m Aegyptij verò.] Herodotus d.lib.2.post prin.

n Donec Diuus Augustus.] Macrobius d.lib.1. Satur.ca.14. Sed & de huiusmodi intercalationibus vide Plinium lib.18.c.25.

o Hebræi ab æquinoctio verno.] Exodi ca.12.

p Their nuncupant.] Lactantius li.1.c.6. Thoth scribit.

q Alij, vt Achæi.] Polybius lib.5.in princip. non Vergiliarum, sed Pleiadis dicit. Annus, inquit, Imperij Arati Iunioris circa ortum Pleiadis perfectus est: ita enim tempora Achæi dimetiuntur, quamobrem hic quidem dimisit. Epiratus verò suscepit Imperium, quódque id certè idem est: nam quas Græci Pleiadas vocant, Latini Vergilias dicunt, vt tradit Seruius enarrans illud Virgilij lib.1.Georg.

Pleiadas Hyadas. -

Et Gellius lib.3.c.10.statim à prin.

r Aetoli post autumnale.] Polybius lib.5. dicit ineunte æstate. Vide an idem sit.

s Druides à sexta.] Plinius lib.16.ca.44. eodémque vlt. Quibus adde Athenienses anni principium ab æstate incepisse, vt videre licet ex Thucydide continuò post orationem funebrem, & alibi sæpe eod.lib.8. & seq.

t Erátque annus naturalis.] Vide d. nostros Commentarios Retractuum vbi suprà nu.1.& 2.

v Nam & trieteris.] Aliter Ouidius lib.1. Fast. his versibus,

Festa Corymbiferi celebrabat Græcia Bacchi,
Tertia quæ solito tempore bruma refert.

Et Lucanus lib.3.

Mons Phœbo Bromióq; sacer, cui numine misto
Delphica Thebanæ referunt trieterica Bacchi.

Lactantius interpres Statij lib.2.eo loco,

Non hæc trieterica vobis &c.

Vide item Diodorum Siculum lib.5. Et Seruium in lib.4.Aeneid.ibi,

- Vbi audito stimulent trieterica Baccho
Orgia. -

x Eudoxi annus.] Vide Seruium vbi modò citabitur in seq.

y Is enim ad veram anni.] Seruius in libro 5. Aeneid.ibi,

Iamq; dies (ni fallor) adest. -

Et de hoc Eudoxi anno Lucanus lib.10.

Nec meus Eudoxi vincetur fastibus annus.

Vide item Strabonem lib. 14. & Laërtium alicubi.

z Deinde Hipparchus.] Seruius ibi.eod. loco.

a Demum Cæsar.] Ibi. Vide præterea Plinium lib.18.cap.25. & Macrobium lib.1.Satur.c.14.

a Methonicus vndeuiginti.] De hoc omnino vide quæ diximus in nostris Commentariis Nobilitatis c.31.in catalogo Medicorū, vbi de Methone.

b Saturni xxx. annorum fuit.] Hæc vsque ad versiculum, Alij, sunt Plinij lib.1.c.8.

c Alij septimum.] Vide Gellium lib.3. cap.10. & Macrobium lib.1.de Somnio Scipionis ca.6.non vno in loco.

d Anni principium Ianuarius.] Ouidius lib.1. Fastor. Plutarchus item in Mario.

e Tamen sequutis temporibus.] Quod probat ex iis quæ sequuntur, quantum ad tempus ineundi magistratus. Nam quantum ad comitia, non eadem fuere tempora quæ ineundi magistratus, sed anteriora erant quibus ij designabantur: non illicò

tamen

Principium Roman. Comitiis & ineundis magistratibus.

fecerit, [e] tamen sequutis temporibus, quo ad comitia & ineundos magistratus diuersa Romanis anni principia fuere. [f] Nam Publio Ebutio & Quinto Seruilio consulibus, calendis Sextilibus principium anni agebatur: in eisdémque consules, prætores & reliqui magistratus honores inibant. Quo autem tempore decemuiri reipublicæ præfuere, non Sextiles calendæ, sed Idus [g] Maiæ solennes ineundis magistratibus fuere: [h] donec tribunis militum consulari potestate creatis, cùm Veientes diutino & graui bello premerentur, ad Idus [i] Decembres anni principium haberi cœptum fuit, in quibus magistratus inibant, & honores dabant. Mansit hæc descriptio anni ad secundum Punicum bellum, quo Romani exitiali bello conflictati sunt, ex quo tempore Idus Martias anni principium fecere. Sæpiúsque super anni principio Romani variarunt, vt modo calendis Quintilibus, modo [k] Octobribus calendis, prout res tempusque postulabant, anni principium facerent: donec ad Augusti tempora ventum est, in quibus rursus [l] calendis Ianuariis, suscipiendis honoribus anni principium fecere. Fuit tamen memoriæ proditum, [m] Nerone imperante censuisse senatum, vt Decembri mense quo in lucem editus erat, anni principium fieret: sicut Augusto regnante, officiosæ in eum vrbes, quo die ad se primum venisset, anni initium fecerũt. Est quoque illa obseruatio solennis nimium diu seruata, quæ quanuis principio anni mensibus variato, tamen sicut initio seruari cœpta, ita ad postremum mansit, [n] vt in aris Vestalibus nouum ignem calendis Martiis accenderent, [o] laureas virides tam in consularibus fascibus, quàm ædibus Regis sacrorum, flaminum, Vestalium, atque curiæ, veteribus mutarent, mercedem [p] magistris soluerent, [q] vectigalia locarent, [r] matronæ seruis cœnas apponerent, & festum diem agerẽt: [s] quare matronalia dicta:

Initio anni quæ semper obseruari soluta.

Matronalia.

ANNOTATIONES.

tamen circuiri, sed longè postea. Vide autem Budæum in Annotationibus. Quod & videre etiam licet ex Liuio in multis locis.

f Nam Publio Ebutio.] Id Liuij est 1. Decad. lib.3. Comitia, inquit, inde habita, creati consules. L. Ebutius, P. Seruilius calendis Sextilibus, vt tunc principium anni agebatur. Et paulò post, L. Lucretius Tricipitinus, & T. Veturius Geminus ante diem III. Idus Sextiles consulatum inierunt.

g Sed Idus Maij.] Liuius d. lib.3. & iterum 6. eiusdem Dec.

h Donec tribunis.] Liuius 1. Decad. lib.5. satis longè a princ.

i Idus Martias.] Nam & tunc iis Idibus Consules & Prætores magistratum inibant, teste eodem Liuio 3. Decad. lib.2. post princ. vbi Cn. Seruilium tunc magistratum iniisse ait. Et lib.6. vbi scribit M. Marcellum tunc consulatum iniisse. Et 4. Decad. lib.1. vbi, Omnium, inquit, primum eam rem Idibus Martiis quo die tunc consulatus inibatur, P. Sulpitius Consul retulit. Et iterum lib. 2. in princ. Consules prætorésque cum Idibus Martiis magistratus iniissent, prouincias sortiti sunt.

k Modo Octobribus.] Liuius 1. Decad. lib.5.

l Calendis Ianuariis.] Suetonius in Cæsare, ca. 76. Pridie autem calendas Ianuarias repentina consulis morte cessantem honorem in paucas horas dedit. Ex quo intelligit & id obseruatum ante imperium Augusti Cæsaris. Et de eadem quoque re loquens (ni fallor) Cicero lib.7. epist. fami. epist.30. In campo, inquit, certè non fuisti, cùm hora secunda Comitiis quæstoriis institutis, sella Q. Maximi, quẽ illi consulem esse dicebant, posita esset, quo mortuo nunciato sella sublata est. Ille autem qui comitiis tributis esset auspicatus, centuriata habuit, consulem hora septima renunciauit, qui vsque ad calendas Ianuarias esset: quæ erant futuræ manè postridie. Ita Caninio Consule scito neminem prandisse: nihil tamen eo Consule mali factum est. Fuit enim mirifica vigilantia: qui suo toto Consulatu somnum non viderit. Suetonius item in Caligula, cap.17. vbi de eius tertio Consulatu loquitur quem iniit solus, quia eius collega sub calendarum diem fuerat defunctus. Et omnium clarissimè Plinius lib. 11. cap. 37. quo loco de iecore loquitur. *Defuit & Caio principi calendis Ianuariis cùm iniret consulatum, quo anno interfectus est.* Et Marcellus iurisconsultus in l. Publius. in princ. ff. de cond. & demonst. cùm scribitur, deinde ex calendis Ianuariis consulatum ingressus est. Et idipsum quoque astruit Herodianus lib. 1. de huiusmodi calendis loquens: Cùm hunc diem festum ciuitas ageret, in quo summi magistratus conspicuam purpuram solennémque assumunt.

m Nerone imperante.] Cornel. Tacitus lib.13. non adeo longè a princip. Et quamquam, inquit, censuissent patres, vt anni principiũ inciperet mense Decembri, quo ortus erat Nero, veterem religionem calendarum Ianuariarum inchoando anno retinuit.

n Vt in aris Vestalibus.] Solinus cap.3. & Macrobius lib.1. Satur. c.12.

o Laureas virides.] Macrobius vbi suprà.

p Mercedem magistris.] Macrobius ibidem.

q Vectigalia.] Vide suprà hoc eod. lib. c.13.

r Matronæ seruis.] Solinus & Macro. vbi suprà.

s Quare matronalia.] Ouidius lib. Fastorum dedicato mense Martio:

Cum sis

[t] muneraque viri mulieribus mitterent, vt in Saturnalibus viris mulieres: comitia auspicarentur. [v] Sed quod de Martio loquimur, à primo vrbis ortu anni principium fecisse: animaduertendum, prioribus seculis apud varias gentes miræ obseruationis fuisse: siquidem Numa primus, mox Albani, Aricini & Thusculani, Martiũ totius anni tertium fecerunt, Sabini & Peligni quartum. Laurentes & Phalisci quintum, Hernici sextum, Equiculi decimum locum in anni constitutione Martium habere voluerunt. [x] Atheniensibus vero Martius Anasterion dicitur, ab aliis Munychio. Aprilis, Chronius & [z] Antesterion, [a] ab Aegyptiis Pamenothus. Maius [b] Metagetnion, qui apud [c] Syracusanos Carnius [d] ab Oscis Mesius nuncupatur. [e] Iunius Boedromion, [f] Panemius Iulius, [g] Augustus Thiatis, [h] Gorpias September, qui ab [i] Aegyptiis Tot, [k] ab eisdem Choe & [l] Thybis, [m] December Posideo & [n] Mechiris, Ianuarius qui apud Iones [o] Lenæos dicitur, quòd Bacchi tunc festa fierent. [p] Tragelinus

Martij mensis obseruatio.

Mensium diuersorũ diuersa nomina apud diuersos.

ANNOTATIONES.

Cum sis officiis Gradiue virilibus aptus,
Dic mihi matronæ cur tua festa colant.

Et quibusdam interiectis,

Inde diem primasq́ meas celebrate calendas,
Oebalides matres non leue munus habent.

Plutarchus item in Romulo, & Seruius in eum locum Virgilij lib. 8. Aeneid.

- Castæ ducebant sacra per vrbem
Pilentis matres in mollibus. -

Porphyrion in illud Horatij,

Martiis calebs quid agam calendis.

Et de his loquens Festus Pompeius lib. 11. Martias, inquit, calendas matronæ celebrabant. Sunt autem & alia festa Matralia, de quibus idem Ouidius lib. 6. eiusdem operis,

Ite bonæ matres, vestrum Matralia festum
Flauaq́ Thebanæ reddite liba Deæ.

De quibus etiam Festus Pompeius d. lib. 11. Matralia, ait, matris Matutæ festa.

t Muneraq́; viri.] Aliter Macrobius vbi suprà.

v Sed quod de Martio.] Hæc vsque ad clausulam, Atheniensibus, sunt Ouidij lib. 3. Fastor.

Quòd si fortè vacat peregrinos inspice fastos:
Mensis in his etiam nomine Martis erit.
Tertius Albanis, quintus fuit ille Phaliscis,
Sextus apud populos Hernica terra tuos.

x Atheniensibus verò.] Plutarchus in Phocione, Hebræis autem Nisan.

y Aprilis, Chronius.] Plutarchus in Theseo.

z Et Antesterion.] Plutarchus in Sylla, & Theophilus. At Harpocration scribit hunc esse octauum mensem Atheniensium. Verùm Plutarchus in Aratũ hunc Iunium mẽsem esse apud Athenienses tradit.

a Ab Aegyptiis Pamenothus.] Pharmutus, credo, voluit, aut certè debuit dicere ex Plutarcho in Romulo (vide tamen Græcum textum Plutarchi. Ab Hebræis Iliar, aut Nisan, vt placet Socrati in historia tripartita. Sed quantum ad id vide suprà in verbo, Atheniensibus. Delphis autem Physius ex Plutarcho problem. Laertio in vita Platonis. & Apollodoro in Chronicis. Vide quoque Suidam & Iosephum lib. 2. Antiquitatum.

b Maius Metagetnion.] Plutarchus in vita Niciæ non multò ante fi. & in vita Camilli, & in lib. de exilio. Vide item Suidam.

c Qui apud Syracusanos.] Plutarchus in d. vita Niciæ.

d Ab Oscis Mesius.] Festus Pompeius lib. 11. ab Hebræis autem Sinam.

e Iunius Boedromion.] Plutarchus in Theseo, Camillo, Aristide, & Demetrio. At Macedonibus dicitur Dosius apud Suidam, Psellum, Theophilum & ipsum Plutarchum in Aristide, & Bœotiis Hippodromion, apud eundem Plutarchum in Theseo, & Hebræis Tamuz.

f Panemius Iulius.] Plutarchus in Camillo & in Aristide (vide vtrobique) Hebræis verò dicitur Ab.

g Augustus Thiatis.] Plinius lib. 27. cap. 12. statim post princip. Verùm Aegyptiis Mesori ex Plutarcho in lib. de Iside & Osiride, Hebræis Elul.

h Gorpias September.] Plutarchus in Theseo.

i Qui ab Aegyptiis Tot.] Plutarchus in Romulo. Lactantius lib. 1. cap. 6. Thoth scribit, vt & suprà diximus.

k Ab eisdem Choe.] Plutarchus autem in Romulo ita dicit Decembrẽ vocari ab ipsis Aegyptiis.

l Et Thybis.] A Bœotiis autem hic mensis Alalcomenus dicitur ex Plutarcho in Aristide. Et Pergamæus Hyperborotæus ex Galeno, quo loco loquitur de Elearis, id est Abiectis semine, vbi vide Græcum. Et ab Hebræis Tisri. Hic autem Alexander omisit Octobrem & Nouembrem, ille autem Bœotiis dicitur Demetrion, & Aegyptiis Athyr ex Plutarcho in lib. de Iside & Osiride, Macedonibus Hyperboretæus ex Suida, Iosepho & Beda in lib. de Natura rerum, & decretis canonicis in cap. de concilio Antiocheno, 18. dist. Hebræis Machesuau. Nouember autem Græcis ἀνθεστηρίων. Et Hebræis Kisleu nominatur.

m December Posideo.] Vide Plinium li. 27. cap. 12. post princ. & Plutarchum in lib. de Iside & Osiride, & infrà in verbo, Lenæos.

n Et Mechiris.] Et Macedonibus Apelleus ex Suida. Aegyptiis Choear. Hebræis Casleu ex Iosepho li. 12. Antiquitatum, aut vt aliis placet, Tibeth.

o Lenæos.] Theophilus & Ioannes Grammaticus in Hesiodum, Macedonibus autem Audyneus & νυχίων ex Suida, Hebræis Schebat. Athenienses ποσιδεῶνα vocant, vt tradit Plutarchus in Cęsare.

p Tragelinus autem Februarius.] Macedonibus autem Peritius, testibus Iosepho & Suida. Et Hebræis

Suum cuique mensi numen. autem Februarius. [q] Eratque vetus constitutum apud pontifices, vt sua numina mensibus præficerent, menséque singulis numinibus dicarent. Quippe [r] Ianuarius Iunoni erat sacer, Neptuno Februarius, Martius [s] Mineruæ, [t] Aprilis Veneri, [v] Maius Apollini, [x] Iunius Mercurio, Ioui Iulius, Augustus Cereri, Vulcano September, [y] Marti October, Nouember Dianæ, & [z] Vestæ December. [a] Ab Atheniensibus verò, *Athe. institutum.* vt Ianuarius qui erat anni principium, vtque prima & vltima dies cuiusque mensis Demetrij nomine appellaretur, aliquando lege cautum fuit, quum Demetrio plus nimio indulgerent, & famularentur. [b] Cuius exemplo nonnulli ex Cæsaribus, perpetua felicitate insolentes, mensibus sua nomina indiderunt, fauore imperitæ multitudinis ducti: [c] nam September & Iunius Germanici nomine appellati sunt, [d] October Domitianus, [e] Aprilis Neroneus, [f] Maius Claudius: sicut [g] Augusti & Iulij [h] nomina velut sanctiora Diuo Cæsari & Octauio, vulgi opinio & consensus consecrauit. Tiberius [i] verò Cæsar, ne Septẽber suo nomine, néve October Liuius vocaretur, apud populum intercessit & peruicit. [k] Commodo autem Antonino pro Augusto Commodum, pro Septembri Herculem, pro Octobri inuictum, pro Nouembri exuperatorium, pro Decembri Amazonium, assentatores nomina indiderunt: à [l] Tacito verò Cæsare, September Tacitus dictus est.

Cæsares mensibus à se nomina imposuerunt.

ANNOTATIONES.

Hebræis Adar. In his autem omnibus vide omnino Gyraldum in lib. de annis & mensibus.

q Eratque vetus constitutum.] Id videre licet ex Manilio.

r Ianuarius Iunoni.] Macrobius autem lib. 1. c. 7. dicit Saturno dicatum esse Ianuarium.

s Martius Mineruæ.] Alij Marti dicunt, vt Macrobius libro 1. Satur. c. 12.

t Aprilis Veneri.] Præter Manilium vbi suprà Varro lib. 5. de ling. Lat. Ouidius lib. 4. Fast.

Sed Veneris mensem Graio sermone notatum
Auguror, à spumis est dea dicta maris.
Nec tibi sit mirum, &c.

Plutarchus in Numa, & Macrobius vbi suprà.

v Maius Apollini.] Aliter Plutarchus in Numa. nempe quòd Mercurio sit sacer, & à Maia dicatur Maius.

x Iunius Mercurio.] Seruius tamen lib. 1. Georg. in eum locum, *Vere nouo.* - Dicit Iunium à Iunone dictum, vbi etiam Macrobius lib. 1. Satur. c. 12. autoritate Cingij & Nisi. Et vide suprà eodem lib. c. 18.

y Marti October.] Festus Pompeius lib. 14.

z Vestæ December.] Idem quoque Plutarchus problem. cap. 33. Verùm Macrobius lib. 1. Satur. c. 7. dicit Saturno sacrum esse Decembrem.

a Ab Atheniensibus.] Plutarchus in vita ipsius Demetrij.

b Cuius exemplo.] Quod probatur exemplis sequentibus.

c Nam September &c.] Suetonius in Caligula, cap. 15. & in Domitiano, cap. 13. Et præterea quo ad Decembrem Macrobius lib. 1. Satur. c. 12. Et quo ad Iunium Tacitus lib. 16.

d October Domitianus.] Suetonius in vita Domitiani, c. 13. Dion in vita eiusdem. Plutarchus in Numa Pompilio. Macrobius lib. Satur. 1. c. 13.

e Aprilis Neroneus.] Cornelius Tacitus lib. 15. ad fin. & iterum lib. 16.

f Maius Claudius.] Idem Tacitus eod. lib. 16.

g Sicut Augusti.] Suetonius in vita illius, ca. 31. Macrobius lib. 1. Satur. cap. 12. vbi verba S. C. in id facti adscribit, & Diuus Hieronymus in epistol. ad Eustochium.

h Et Iulij.] Suetonius in vita ipsius Iulij Cæsaris, cap. 76. Macrobius vbi suprà. Eusebius & ante hos Ouidius lib. 4. Fast.

i Tiberius verò Cæsar.] Suetonius in vita illius, c. 26. Sed paulò aliter Dion in vita eiusdem.

k Commodo autem.] Lampridius in vita illius, Sed aliter Eutropius lib. 8. c. 7. Vide item Dionem in vita eiusdem. & Herodianum lib. 1.

l A Tacito verò Cæsare.] Flauius Vopiscus in vita illius in fi. Adde autem superioribus Senatum menses Septembrem & Octobrem Antoninum & Faustinum appellandos decreuisse, sed id Antoninum Pium respuisse, vt in vita illius tradit Iulius Capitolinus.

Qui topiarij apud Iureconsultos dicti sint, & legato fundo instructo, an veniant topiarij, & quæ seruorum species apud eosdem.

Cap. XXV.

CVm æstate anni in Vaticano ego & Franciscus Helius & nõnulli studiis & honestis artibus dediti, sole iam occiduo deambularemus, & de opere topiario mentio fieret: quidam doctrina & fama celebri, & tunc in numero patronorum allectus, homo maledicus & conuiciator, quæsiuit à me, credo explorandi causa, qui essent topiarij, quódve topiarium opus foret. Cúmque ego

que ego à iureconſultis quos profitebatur, de opere topiario & topiariis multimodá mentionem non ambiguo ſignificatu fieri reſpondiſſem potuiſſe vel ab illis didiciſſe: ipſe verò id pernegabat, & paulò commotior, haud vſquam de topiariis apud iureconſultos mentionem fieri petulanti dicto aſſerebat. Sed quum libri tunc copia non eſſet, ne viderer tumultuoſius agere, & contentionibus magis quàm iure contendere, in aliud tempus dilatis ſermonibus, quæ tunc mihi in mentem venerunt, dixi topiarios inter prædiorum ruſticorum operarios cenſeri: dictoſque à Græcis, qui arbuſculas virgultaque ductilia facili flexu in varias formas figuraſque modò humi, modò per ruris ſpatia vario & ſolerti ingenio effingerent & concinnarent: fuiſſeque moris priſci, buxo, myrto, aut alio virgulto varias hominum effigies nauiumque formas, aut turrium, ædium, vel cubiculorum ſpecies, in hortis per huiuſmodi operis magiſtros qui topiarij dicti ſunt, effingi & concinnari, ἀπὸ τῶν τόπων. hoc eſt, à locis, quæ virgultis eiuſmodi effinguntur. quæ quidem ars in hortis colendis frequens fuit, nec faſtidienda ſedulitas: quo opere hortos noſtrates myrto, roſis, hedera, aliiſque virgultis per itiuſmodi operarios excultos videmus. Quibus ille quum vix acquieuiſſet, haud multo poſt digreſſus eſt. Ego quoque quum me domum recepiſſem, leui defunctus opera, non modo ab Vlpiano, ſed aliis quoque iureconſultis de topiariis & opere topiario, quod ille pernegabat, mentionem multimodam abunde fieri animaduerti, atque reſpondiſſe Vlpianum, inter cæteros fundo inſtructo legato, non modo inſtrumenta fundi, ſed ſi viridaria ſint, etiam topiarios accedere legato.[a] Verba ex Vlpiani reſpõſis de inſtructo fundo hæc ſunt: Quibuſdam regionibus accedunt, ſi villa cultior eſt, veluti atrienſes ſcoparij: ſi etiam viridaria, topiarij: ſi fundus ſaltus, paſtioneſque habeat, greges pecorum paſtoreſque ſaltuarij. Sed quum de [b] ſcopariis mentio fiat, non omittendum ſeruorum ſpecies à iureconſultis ab opera & miniſterio multiplices cenſeri: inter quos fuere [c] atriarij, [d] focarij, qui & mediaſtini dicti ſunt, [e] arcarij & [f] hercitæ, qui verſantur in agris. [g] capſarios enim Paulus notauit, qui veſtimenta in balneis ſeruanda ſuſcipiunt: [h] Vlpianus vero qui libros deferunt, capſarios appellauit, [i] ſaccularios autem, qui vetitas exercent artes, quique in ſacculos ablata reponunt: [k] & apolides, qui

Topiarij. *Topiariorum etiam meminit Africanus in l. cum quæreret. §. fi. ff. de leg. 3. l. Instrumenta. in fi. ff. de fundo inſt. lega.* *Atriarij.* *Focarij.* *Mediaſtini.* *Arcarij.* *Hercitæ.* *Capſarij.* *Sacculatij.* *Apolides.*

ANNOTATIONES IN CAP. XXV.

a Verba ex Vlpiani reſponſis.] Ex l. inſtrumenta. verſ. vlt. ff. de fund. inſtr. vel inſtrum. legat. Sed & horum Topiariorum fit mentio in l. cum quæreretur. § vlt. ff. de leg. 3. vbi ſcribitur hos magis ornandi fundi gratia quam colendi paratos eſſe. Vide Nebriſſenſem, Albericum & Robertum Stephanum.

b De ſcopariis mentio fiat.] In d. l. inſtrumenta. vbi ſupra.

c Atriarij.] De quibus in l. 1. § cęterum ſi quis. ff. naut. caupon. ſtabu. Sed & idem alibi atrienſes vocantur, vt in d. l. inſtrumẽta. vbi ſuprà. & in l in lege Cenſoria. §. itémque. ff. de verbor. ſignific. Et apud Ciceronem in Oratione in Piſonem: & in Paradoxis, Columellam lib. 12. cap. 3. & Plinium lib. epiſt. 3. epiſt. eiuſdem lib. 19. ad Caluiſium Rufum, & Apuleium in lib. de mundo.

d Focarij.] In d. l. 1. §. cæterum ſi quis. ff. naut. caup. ſtabu. (vbi vide eos omnes) vbi ſcribitur hos, & illos ſcilicet Atriarios Mediaſtinos eſſe. Qui autem Mediaſtini dicantur, diſces ex Nonio Marcello in verbo, Mediaſtini, & Priſciano. (vide Robertum Stephanum.) Et horum quoque fit mentio in l. item apud. §. prætor ait, ſi quid. ff. de iniur. Vide Nebriſſ. Budæum & Rhodig.

e Arcarij.] De quibus in l. Thais. §. vlt. ff. de fideicomiſ. libert. vide illos omnes.

f Et hercitæ.] Vide omnes, & Lexicon Varronis & Columellæ.

g Capſarios enim Paulus notauit.] In l. nam ſalutem. §. vlt. ff. de offic. præfect. vig.

h Vlpianus verò.] In l. ſi collectaneus. ff. de man. vindic. Et ita quoque accipitur in l. vlt. ff. de iuro immu. & apud Suetonium in Nerone, cap. 36. Vbi vide etiam Beroaldum, & quæ diximus in tractatu Nobilitatis.

i Saccularios.] Ex l. ſaccularij. in prin. ff. de extraordin. crimi. Et de his quoque in l. 1. verſic. ſimili modo. ff. de effract. Vide Aſconium Pedianum pag. 115. & Robert. Stephan. Crinitum lib. 17. cap. 8. Cœlium Rhodiginum, Budæum in Annot. poſter. Saccarij autem alij ſunt, vt videre eſt ex l. qui fundum. §. fundi venditor. ff. de contra. empt.

k Et Apolides.] Ex l. 1. §. ij quibus. ff. de leg. 3. vbi ita ſcribitur, ij quibus aqua & igni interdictum eſt, id eſt deportati, fideicommiſſum relinquere non poſſunt, quia nec teſtamenti faciendi ius habent, cùm ſint ἀπόλιδες. Et in l. quidã. ff. de pœnis. Cuius hæc verba ſunt, Item quidam ἀπόλιδες ſunt, hoc eſt ſine ciuitate, vt ſunt in opus publicum perpetuò

Insularij. Orcini. Originarii. Adscriptitij. Vicarius. Fornacarij. Amanuenses. Dispensatores. Receptitius seruus est, vt Gellius lib. 17. cap. 6. interpretatur, quem mulier de dote excipit.

nullo iure ciuitatis funguntur, in opusque publicum deportati, seu ad insulas relegati sunt, [l] qui & insularij appellati,[m] orcinos dici libertos arbitrantur quidam, quos testator post obitum liberos iussit, ita vt hæres patronatus ius haberet, non dominus: præter quos numerantur [n] originarij & adscriptitij, qui adscripti fundo quem colunt, ita sunt, vt nisi cum fundo alienari queant: originarij verò, qui ex adscriptitiis in ipso solo quod incolunt, nati educatique sunt. [o] Vicarium seruum Vlpianus censuit, qui [p] ordinario subest, & illi paret: [q] & fornacarium, qui fornaci calcariæ seu ferrariæ seruit & inuigilat. Post quos fuere [r] amanuenses [s] & dispensatores: alteri, quorum opera velut scribarum dominus vtitur: alteri, qui æra dispensant, impendiaque & expensa rationibus notant, & inferunt. [t] Receptitius verò dicitur, qui ob vitium redhibetur.

ANNOTATIONES.

dati, & in insulam deportati. Vide Lexicon Græcum, Budæû, Nebrissensem, Rhodiginum & alios.

l Qui & insularij.] Ex l. si ita. ff. de vsu & habit. & l. cuicunque. in princ. ff. de instit. arbit.

m Orcinos.] Hic vide omnino quæ scripsimus in nostris Commentariis in l. si vnquam. in verbo, Libertis. nu. 124 eodémque vlt.

n Originarij.] De quibus est tit. de municip. & orig. lib. 12. Codicis.

o Vicarium seruum Vlpianus censuit.] In l. seruus. ff. de fundo instruct. & inst. leg. Et de eo quoque in l. si in re. §. si seruus. ff. de noxali. action. Vide Robertum & alios. item l. si seruos. in fi. ff. de leg. 3. & l. si peculium. §. vicario. ff. de peculi. legat. Apud Plautum in Asinaria. & Martialem lib. 2. epig. 18.

Esse sat est seruum, iam nolo vicarius esse.

p Ordinario.] De quo in l. item apud. §. prætor ait, si quid. ff. de iniur. & in l. procuratoris. §. 1. ff. de tributaria act. & in l. hunc quæritur. in princip. ff. de pecul.

q Et Fornacarium.] In l. si seruus seruum. §. si fornacarius. ff. ad leg. Aquil. vbi vide Budæum, Nebrissens. Robert. & Alberi. Fornicarij autem alij sunt de quibus in l. cùm quidam. §. fiscus. ff. de vsur. & ibi Budæus, vide Robert.

r Amanuenses.] De Amanuensibus seruis Suetonius in Nerone, cap. 44. & hi dicuntur tanquam à manu, quorum scilicet manu & opera in scribendo vtimur. Nam & à manu in eodem significatu vsus est idem Suetonius in Cæsare, cap. 74. vbi memorat Philemonem à manu seruum, & in Vespasiano, cap. 3.

s Et dispensatores.] De quibus in d. l. item apud. §. prætor ait, si quid. ff. de iniur. & Festus Pompeius lib. 4. Suetonius vbi suprà in præced. in priori loco, & Plinius lib. 33. c. 11. vbi loquitur de Drusillano seruo Claudij. Vide item alios.

t Receptitius.] Ita enim seruum receptitium intelligit Verrius Flaccus de obscuris Catonis lib. 2. apud Gellium lib. 17. cap. 6. Verùm id reprehendit ipse Gellius. Vide item alicubi in nostris Retractibus, Budæum, Robertum Steph. & alios.

Trium summorum virorum somnia pares exitus habuisse: quíue somnia qualia viderant, vera fuisse experti sunt. Cap. XXVI.

D. Claudij somnium.

Vod [a] olim Diuo Cæsari, antequam in citeriorem Galliam mouisset, & infesta in vrbem ferret arma, in somniis oblatū est, quū sibi per quietem visum fuit, matri stuprum intulisse: quo somnio ad spem amplissimam coniectores illum excitarunt, dominium orbis sibi dari interpretati: idem [b] somnium Hippiæ Pisistrati filio, qui tyranni successor, patriam crudelius occupauit, dum priuatus adhuc regium affectat fastigium, haud dispari euentu oblatum fuisse memorant. Siquidē nocturna species matris, cū qua coire videbatur, sibi per quietem oblata fertur: qua de re imperium latè sibi portendi, coniectores responderunt. Ipseq; somnio monitus, & spei plenus, Athenarum dominio haud multo pòst potitus fuit. [c] Hic est enim ille Hippias, qui tyrannidem non sine immani scelere aggressus, patre impotentior effrenatiórque, quum exul solum vertisset, impia contra patriam arma molitus fuit: denique cum Dario conspirans, in pugna Marathonia cæsus, pœnas patriæ & penatibus dedit. [d] Alter verò eiusdem Pisistrati filius Hipparchus, qui mul-

ANNOTATIONES IN CAP. XXVI.

a Qvod olim Diuo Cæsari.] Suetonius in Cæsare, c. 7. In vrbe etiam confusum eum somnio proximæ noctis (nam visus erat per quietem matri stuprum intulisse) coniectores ad amplissimam spem incitauerunt, arbitrium orbis terrarum portendi interpretantes.

b Idem somnium Hippiæ.] Herodotus lib. 6.

c Hic est enim ille Hippias.] Vide Herodotum lib. 5. & 6.

d Alter verò.] Herodotus d. lib. 6.

e Rursus

torum tyrannorum sæuitiam antecessit, quum patriam & ciues impotenti dominatu opprimeret, coniuratione in caput tyranni facta, ab Harmodio & Aristogitone fortissimis iuuenibus non sine omnium salute cæsus fuit: quorum nomina deuota libertati, nequando seruis indere liceret, Athenienses publica detestatione sanxerunt.[e] Rursus quod Astyagi Assyriorum regi in somniis oblata species tulit, qui ex *Astyagis somnium.* naturalibus filiæ vitem enatam, cuius palmite omnis Asia obumbraretur, vidisse visus erat. Quare consulti arioli, nepotem futurum, qui toti Asiæ imperitaret, & regni sibi responderunt portendi euersionem: [f] hoc nimirum Cyro Assyriorum re- *Cyri insomnium.* gi relatum insomnium fuit. Nam maximum filiorum Hystaspis qui Darius erat, duabus alis, altera Asiam, altera Europam obumbrante, per quietem sibi intimum familiarem vidisse insomnium ferunt: cuius rei imagine nulla fuit controuersia quin post eum Darius regno potiretur:[g] id quod verissimo euentu consequutum est: quippe Cyro vita functo, Darius ex coniuratis vnus, interfectis magis qui regiam occuparant, solus Assyriorum regno potitus fertur: cui miro ingenio præfuit, tantumque virtute effecit, vt illud maius auctiusque relinqueret. Cui insomnio compar est [h] Xerxis visio, qui quum in Græciam duceret, olea cuius ramis omnis terra obum- *Xerxis visio.* braretur, coronari visus erat, mox illa cum somnio euanescente. Huic simile accepimus, quòd mater [i] Octauij vterum ferens, sua intestina per omnem terræ ambi- *Octauij matris somnium.* tum explicari imaginata fuit, verissimo præsagio, quo latè ipsius imperium portendi euentus docuit. [k] Rursus quod idem diuo Iulio visio per quietem oblata por- *D. Iulij visio.* tendit, quum supra nubem volitare, & cœlum vertice contingere videbatur, parem exitum habuit [l] cum somnio Cambysis, quo Smerdis fratris regio solio sedentis, *Cambysis somnium.* & cælum vertice contingentis, ostendere species visa est. Quod tamen vtique exitium tulisse, necemque & cladem portendisse constat: [m] siquidem alter à Bruto & *Herodotus Smerdem vocat, Iustinus vero Magidem.* Cassio cædis autoribus oppressus fuit: [n] alter verò quum in suspicionem affectati regni venisset, occisus, non cogitati forsan facinoris pœnas dedit. Quod compar fuit [o] cum insomnio Iulij Cæsaris, qui pridie quàm periret, se iuxta solium Iouis *Iulij insomnium.* consistere, & è cœlo præcipitatum somniauit. [p] Sed animaduertendum, inter insomnia quæ aliquando visa dormienti apparent, qualia in somniis animo præuiderant, talia in luce expertos fuisse nonnullos memorari: inter quos, ne nimium multa complectar, [q] Petitius nauis gubernator memoriæ proditus est exempli memorabilis inter pauca, qui quum in portu ad Larissam staret, Pompeium ad se squalidum mœrentémque veste obsoleta & sordida venire visus erat: quod insomnium quum sequenti luce sociis enarraret, haud multo pòst, ipsum pugna Pharsalica terribili strage profligatum, qualem in somniis præsagisset, ad se citato gradu properantem conspexit, ex maximo fastigio ad extrema deiectum.[r] Spectator quoque ludorum qui stans in subsellio, à mirmillone, qualem adesse videbat, se confici in somniis contemplatus erat,

ANNOTATIONES.

e Rursus quod Astyagi.] Herodotus lib.1. Valerius Maximus lib.1. cap.7. vbi de Cyro loquitur, Iustinus item lib.1.

f Hoc nimirum Cyro.] Herodotus eod. lib.1. non longè à fin.

g Id quod verissimo euentu.] Herodotus lib. 3. Polyenus li.7. Stratagematôn, Iustinus lib.1. Ammianus Marcellinus lib.23. Paulus Orosius libro 2. caput 9.

x Xerxis visio.] Herodotus lib.7. vide item Diodorum Siculum.

i Quod mater Octauij.] Suetonius in Augusto, cap.94.

k Rursus quod idem Diuo Iulio.] Suetonius in vita illius, cap.8.

l Cum somnio Cambysis.] Herodotus lib.3.

m Siquidem alter à Bruto.] Scilicet Cæsar, ex Suetonio in vita illius, cap.82. & Plutarchus etiam in vita illius.

n Alter verò.] Scilicet Cambyses, ex Herodoto

o Cum in somnio Iulij Cæsariis.] Nihil Suetonius, sed tantùm de illo præcedēti somnio, nihilq; Eutropius. Vide autem Dionem, Aurelium Victorem, Valerium de somniis, & Plutarchum in vita illius.

p Sed animaduertendum.] Quod exemplis sequentibus probatur.

q Petitius nauis.] Plutarchus in vita Pompeij.

r Spectator quoque ludorum.] Valerius Max. lib.1. c.7. vbi de Atterio Rufo loquitur.

haud minori memoria dignus est: nam sicut consessoribus somnium vidisse enarrauit, ita ab illo fuscina occisus, euentu miserabili verum insomnium periculo docuit. [s] Illud vtique non est ab re dixisse, antiqui moris fuisse, oracula & futurorum præscientiam, quibusdam exhibitis sacris, per insomnia dari. qui mos talis erat, vt victimas cæderent: mox sacrificio perfecto, sub pellibus cæsarum ouium incubantes, somnia captarent, eaque lymphatica insomnia verissimos exitus sortiri. [t] Possentque pleraque felicitatis miseriarumque exempla referri, illorum qui quales species in somniis viderant, tales postea exitus experti didicere: quæ exequi non opportunum reor. Hoc vtique inter coniectores somniorum receptum est, vt quæ [v] post vina & cibos, quæve repetito somno eueniunt insomnia, [x] quæve fiunt cum [y] folia ex arboribus decidunt, ea plerunque vana existimari: quotiesque [z] alicui mente confusa stupentique ex abrupto somnus aufugit, velut dirum, in magnā somniantis perniciem recisurū. [a] Illud quoque haud abnuerim, apud coniectores obseruatum fuisse, somnia & nocturnas visiones contrarios euentus sortiri: flereque, vapulare & iugulari obseruatum in somniis, prosperos euentus facere: contrà verò, ridere, dulcibus vesci, & re Venerea frui, damna & languores. [b] Timere autem à somno, mali, & futuræ ægritudinis signum est.

Oracula per insomnia.

Quæ somnia vana.

Somnia contrarios euentus sortiri.

ANNOTATIONES.

s Illud vtique.] Pausanias lib. 1. Vide Ciceronem lib. 1. de Diuinatione. De oraculo autem vt est somniorum species, Macrobius lib. 1. de somnio Scipionis cap. 3.

t Possentque pleraque.] Vt Somnium Pharaonis relatum Gen. cap. 41. Aliud filiæ Polycratis Samiorum tyranni apud Herodotum lib. 3. Aliud C. Fannij apud Plinium lib. epist. 5. epist. eius lib. 5. ad Maximum. Aliud Pompeij Magni apud Lucanum lib. 7. Pharsaliæ in prin.

v Post vina & cibos.] Plato de republ. Cicero lib. 1. de Diuinatione non semel. Plinius lib. 10. c. 75. eodemque vlt. Philostratus in vita Apollonij lib. 2. Apuleius lib. 1. Metamorph. Nec immerito, inquit, quidam medici cibo & crapula distentos sæua & grauia somniare autumant, &c. Vbi vide Beroald.

x Quæue repetito somno.] Attamen verum fuisse euentus comprobauit, quamuis repetito somno, quod Arcadum alter de suo comite somniauit, apud Valerium Max. lib. 1. c. 7.

y Folia ex arboribus.] Virgilius lib. 6. Aeneid.

- Quam sedem somnia vulgo
Vana tenere ferunt, foliisque sub omnibus hærent.

Vbi & Seruius,

z Quotiesque alicui mente confusa.] Quod patet ex eo quod somniauit Nabuchodonosor. Daniel. cap. 2. & 4. Et de Astiagis somnio vide Herodot. lib. 1.

a Illud quoque haud abnuerim.] Apuleius lib. 4. Metamor. Cuius hæc verba sunt, Nocturnas visiones contrarios euentus nonnunquam pronunciant. Denique flere, & vapulare, & nonnunquam iugulari luctosum prosperumque prouentum nunciant. Contra ridere, & mellitis dulciolis ventrem saginare, vel in voluptatem Veneream conuenire, tristitiæ animi, languori corporis damnisque cæteris anxiatum ire prædicant. Vbi vide Beroaldum.

b Timere autem à somno.] Alia autem de Somniis vide apud Ciceronem lib. 1. de Diuinatione, Valerium Maximum lib. 5. cap. 7. Plinium lib. 7. cap. 50. Macrobium de somnio Scipionis lib. 1. cap. 3. Sed & vide somnium quodpiam Mithridatis apud Plutarchum in Pompeio. Nec interim omittendum quòd qui de interpretatione somniorum scripserunt, scilicet Antiphon, Philocias, Artemon, & Serapion Ascolanites asserunt, Laurum si dormientibus ad caput posueris, vera somnia esse visuros, quod & ex illis repetit Fulgentius Mythologicôn lib. 1. vbi de lauro loquitur.

Qui Rex sacrificulus olim apud Romanos foret, quódue illi nomen, & quæ sacra obiret. Cap. XXVII.

CVm [a] à principio vrbis multa & magna sacra Reges obirent, ad quos de religione, déque sacrificiis & cæremoniis deorum, sacerdotes sæpe consultum ibant: qui etiam rem diuinam facientibus aderant, ne bonis auspiciis cœptum confirmatúmque regium nomen, post exterminatos Reges aboleretur penitus, néve derelictis sacris regium nomen expeterent, longè anti-

ANNOTATIONES IN CAP. XXVII.

a CVm à principio.] Id principium huius capitis vsque ad clausulam, Eratque non annuum, est Liuij 1. Decad. lib. 2. post princ. & Dionysij Halicarnass. lib. 4. & iterum 5. post princip. Et vide

quissimum rati, sacra quæ penes Reges erant, alicui demandare: [b] Regem sacrificulum crearunt, qui sacrorum Rex dictus, sine regio imperio, solo nomine Rex, sacra quæ penes Reges erant, obiret, ac cæremoniis præesset: quem creatum, aut in locum decedentis suffectum, sicut reliquos sacerdotes, inaugurari oportebat. [c] Erátque non annuum, sed perpetuum sacerdotium, immune ab omni belli tumultu. [d] Neque enim Rex sacrorum militare, stipendiáve facere, aut castris & legionibus præesse poterat, propter suspectum inuisumque regium nomen, [e] neque magistratum gerere, aut concionem habere, vel cum populo agere. nanque eius potestas sola religione & templis tenebatur. [f] Primus enim Manius Papyrius ex patriciis, Bruto consule Rex creatus fuit: [g] cui ius sacrificandi, & de sacris decernendi reliquerunt, [h] eumque pontifici maximo subiecerunt: [i] ideo in sacris epulis, post maximum pontificem, supra flaminem Dialem, Martialem, & Quirinalem, accumbebat. [k] Atque licet à principio à populo crearetur ex patriciis & multis honoribus functis, post aliquot ætates à minore parte populi, selectis calatisque comitiis (quibus fiunt sacerdotes) ex plebe creari cœpit, tunc quum Maximus Curio plebeius homo, Rex sacrorum fuit: [l] cuius vxor Regina sacrorum hoc habet proprium, vt quoties sacra facit, ex malo punico virgulam, quam inarculum dicunt, pro infula deferat: [m] quæ omnibus calendis Iunoni sacrum facere, eique porcum vel agnum mactare debet in regia. [n] Ad quem Vestales virgines die constituta annis singulis ventitare, & ne sacra negligerentur, quæ suæ fidei tutelæque credita erant, præmonere solebant. [o] Erat ergo Regis sacrorum munus, quinto Idus Ianuarias Iano arietem immolare, diésque fastos prædicere & nefastos, sacra procurare, & quæ sacrificio vsui essent ministrare. Ideo sacra facturi, lanam, farra & fruges, lauros & verbenas, quæque sacrificio opportuna sunt, Regem petunt: ad eumque tam intra quàm extra pomœrium, populi ciuésque, quique in agris agunt, imperiti morum ciuilium, atque vnà agricolæ de sacris festisque diebus consultum vadunt, & sacra postulant. Ipseque feriarum causas, & quid quoque mente faciendum, à quibúsque cauendum esset, prædicebat, præmonebatque. cui hoc proprium dicunt fuisse, vt sacrificium in comitio peragat: quo perfecto, nulla cunctatione vel mora se ex foro proripiat: quando verò diuinis rebus perfectis in comitium venit, in fastis notabatur: [p] vtque calendis Martiis fores Regis sacrorum, flaminis &

Rex sacrorum & eius munus.

Manius Papyrius primus rex sacrorum.

Regina sacrorum.

Regis sacrorum munus.

Quid proprium regi sacrorum.

ANNOTATIONES.

vide super hoc etiam Plutarchum problem. cap. 63. & Festum Pompeium lib. 17. Vbi sacrificulus, inquit, Rex appellatus est, qui ea sacra quæ Reges facere assueuerant, fecisset.

b Regem sacrificulum.] Sed & ipsum Regem sacrificum vocabant, vt videre est apud ipsum Liuium 4. Dec. lib. 10. vbi loquitur de Rege sacrifico sufficiendo in locum C. Cornelij Dolabellæ.

c Erátque non annuum, sed perpetuum.] Dionysius Halicar. d. lib. 4. Vide item suprà in prin. locis citatis.

d Neque enim Rex sacrorum militare.] Dionysius eod. loco.

e Neque magistratum gerere.] Hæc vsque ad clausulam, Primus enim, sunt Plutarchi problem. c. 63. vbi rationem ponit.

f Primus enim Manius Papyrius.] Dionys. Halicar. lib. 5. in princ.

g Cui ius sacrificandi.] Festus Pomp. lib. 17.

h Eumque pontifici maximo subiecerunt.] Liuius 1. Decad. lib. 2. post princip. vbi eius rei rationem reddit. Dionys. Halicar. lib. 5. in prin. & Fenestella de Sacerd. c. 11.

i Ideo in sacris epulis.] Gellius lib. 10. c. 15.

k Atque licet à principio.] Liuius 3. 1. decad. lib. 7. scribit C. Manilium Attellinum primum ex plebe creatum fuisse Maximum Curionem, cum nemo ante eum nisi ex patribus id sacerdotium habuisset.

l Cuius vxor.] Festus Pompeius lib. 9. vbi de inarculo loquitur.

m Quæ omnibus calendis.] Vide Macrobium & Ouidium in Fastis.

n Ad quem Vestales.] Nam & Seruius enarrãs illud Virgilij lib. 10. Aeneid.

- Vigilásne Deûm gens Aenea? vigila. -

Verba, inquit, sunt sacrorum. Nam Virgines Vestæ certa die ibant ad Regem sacrorum, & dicebant, Vigilásne Rex? vigila. quod Virgilius iure dat Aeneæ quasi & Regi, & quem vbique & Pontificem, & sacrorum peritum inducit.

o Erat ergo Regis sacrorum munus.] Ex quo illud Ouidij lib. 1. Fastor.

Vtq; ea nunc certa est: ita Rex placare sacrorum
Numina lanigeræ coniuge debet ouis.

p Vtque calendis Martiis.] Plinius quo loco

Filiæ regis sacrorum. pontificis maximi, noua exornentur lauro, [q] sicut Palatinæ ædes & Augustæ quercus virides, nunquam lauros habuere. [r] cuius filiæ ad sacerdotium Vestæ inuitæ eligi nequeunt: nam priuilegio honoris ab hoc onere immunes erant: volentes verò, non vetantur. [s] Quæ autem eiusmodi sacra fuerint, solis Regibus credita, quóve piaculari sacro expiarentur, licet priscis monumentis perscriptum fuerit: apud nostros tamen, quia nimis antiqua & obsoleta sunt, memoria obscurata, nec traditur certum, nec nobis interpretari facile est.

ANNOTATIONES.

modo citabimus, & Macrobius lib.1. Satur. cap.12. Ouidius item lib.3. Fastor.

Neu dubites prima fuerint quin ante calendæ
Martis, ad hæc animum signa referre potes.
Laurea Flaminibus, quæ toto perstitit anno,
Tollitur, & frondes sunt in honore nouæ,
Ianua tunc Regis posita viret arbore Phœbi,
Ante tuas itidem curia prisca fores.

q Sicut Palatinæ ædes.] Contra tamen Ouidius lib.3. Tristium eleg.1.

Cur tamen apposita velatur ianua lauro,
Cingit & Augustas arbor opaca comas?
An quia &c.

Vbi vide interpretem, & lib.1. Metam. vbi de lauro,

Postibus Augustis eadem fidissima custos,
Ante fores stabis, mediamq́; tuebere quercum.

Vbi vide eius loci interpretes. Et Plinius lib. 15. ca. 30. Laurus triũphis propriè dicatur, vel gratissima domibus ianitrix, Cæsarum Pontificúmque: quæ sola & domos exornat, & ante limina excubat.

r Cuius filiæ.] Scilicet Regis sacrorum ex Fenestella in lib. de Sacerd. Rom.

s Quæ autem eiusmodi sacra.] Hæc vsque ad fin. sunt ipsius autoris. Adde autem ad superiora quòd Rex sacrorum occidi non poterat religione impediente, vt scribit Seruius enarrans eum locum lib.8. Aeneid.

Nec non Tarquinium eiectum Porsena iubebat
Accipere &c.

Thusci vnde duxerint originem, quæue duodecim vrbes fuerint, quarum consilio bella gerebantur. Cap. XXVIII.

Thusci terra & mari bellicosi.

THuscorum [a] gens olim celebris fuisse traditur, præpotens armis virísque: siquidem plurimum illi terra, multum mari valuerunt, totámque Italiæ longitudinem, ab Alpibus ad fretum Siculum fama nominis sui impleuerunt: tantum in re militari processere, vt Thuscorum armis & multitudine hominum, & quia finitimi vrbi erant, nulla apud Italos terribiliora fuerint. *Thuscorum origo.* Illorum origo à Lydis fluxisse dicitur. nam quum Mæonia quondam agrorum sterilitate premeretur, neque alimentis sufficeret, eáque victus caritas foret, vt patrias sedes relinquere cogerentur: Lydorum Rex, superante multitudine, dimidiam populi partem sedibus excitã ad nouas sedes quærendas Tyrrheno filio tradere coactus fuit: cui prodigium factum est, vt ab ineunte pueritia incanuisse tradatur. qui nauibus mare ingressi, pulsis Vmbris, armata iuuentute loca tenuere, vbi nunc Tyrrhenia dicta est. Eos etiam Thuscos, à Thusco Rege, qui ex prognatis Herculis fuit, seu à cultu deorum, & ritu sacrifico, cuius cultores Thyoscos Græci vocant, dictos plerique autumant. Hi ergo profecti domo, & maria emensi, ad ea loca nauibus delati, & bonitate agrorum, & disciplina militari magna sobole aucti, mirum est quàm facile coaluerint: quippe citra Apenninum duodecim magnis vrbibus præsidentes, mare inferum Tyrrhenum vocitarunt: quantúmque à Tiberi ad Macram tractus est, fines propagarunt: Trans Apenninum verò totidem coloniis deductis, ab

ANNOTATIONES IN CAP. XXVIII.

a THuscorum gens.] Hæc omnia quæ de Thuscorum origine dicuntur, magna ex parte sunt Liuij 1. Decad. lib.5. Sed tu tamen super his vide Myrsilum in lib. de origine Italiæ & Tyrrhenorum, & Dionysium Halicarnasseum lib.1. ac Paterculum lib. 1. Quibus & tu adde Seruium in lib. 2. Virgilij Georg. ad fin. enarrantem illud,

Sic fortis Hetruria creuit. -

Iuxta, inquit, historiam, nam Thuscos constat vsque ad fretũ Siculum omnia possedisse. Et ei quod postea de 12. ciuitatibus dicit præter locum d. lib.5. post princ. & iterum postea, & alibi sæpe astruit. Et Virgilius lib.8. Aeneid.

Gens illi triplex populi sub gente quaterni.

Et Seruius in eundem lib.2. eiusdem operis, ibi,

Quæ circum plurima. -

Et lib.8. ibi,

Sed tibi ego ingentes populos &c.

b Lucu

Adria ipsorum colonia Adriaticum mare dixerunt: atque in principatus diuisi duodecim, [b] Lucumones vocabulo gentis dictos, id est magistratus, qui duodecim potentissimis vrbibus imperitarent, præfecere: indeque communi rege creato, singulas vrbes singulos lictores mittere seruatum est: sicut in conuentu Amphictyonum, à singulis vrbibus. [c] Pyloros mittebatur, autumni & veris tempore. [d] Vnde Romani fasces, lictorem, trabeam, prætextam, curulemque sellam, togam pictam, & palmatam tunicam, tubas & sacrorum ritus, atque alia imperij ornamenta sumpsere. Cuius exemplo in Pamphylia & Lycia [e] Lyciacus conuentus erat, ex tribus & viginti vrbibus maximi nominis, quorum suffragiis Lyciæ præfectus magistratusque creabantur: quarũ maxima tria fert suffragia: media duo, reliquæ singula. Idque erat ratum, quod plurium assensu niteretur. Et [f] alter Achaicus ex decem. hæ fuerunt, Patræ, [g] Dymæ, Phara, Tritæa, Lenotia, Aegira, [h] Pellena, [i] Ceraunia, [k] & Carinia. Quorum suffragiis quæstor vnus, & dux vnus eligebatur. Cui [l] similem accepimus conuentum Tetrapolim apud Rhodios, Cabiræ, Bubonis, Balburæ, & Oenoandri, quarum singulæ singulis suffragiis valẽt, Cabira verò duobus. Sed quę istæ duodecim vrbes Thuscorum, quæ aliis præcellebant, quæque nomina fuerint, haud facile compertum tradiderim: quantum verò coniectari, & ex autorum monumentis assequi licuit, fuere in primis [m] Mantua, quæ principatum Hetruriæ & præfecturas habuit: [n] deinde Tarquinij, à Tarconte præfecto vrbis: & [o] Vetulonia, quæ consularia ornamenta vrbi dedit: [p] Perusia, vbi Iuno Hetruscorum numen colebatur eximiè, oppidum armis virisque potens, & nulli inferius claritate: [q] Corytus & [r] Aretium, quæ ferme Hetruriæ fuerunt capita: Item [s] Cære, [t] quondam Agillina:

Lucumones.

Amphictyonum conuentus.

Pyloros.

Lyciacus conuentus.

Achaicus conuentus.

Tetrapolis conuentus.

Duodecim Thuscorum ciuitates excellentiores.

ANNOTATIONES.

b Lucumones.] Vide Liuium 1. Decad. lib.1. & Caton. lib. Origin.

c Pyloros.] Herodotus qui hos appellat Pylagoras lib.7. & similiter Strabo lib.9. Dionysius Halic. lib.6. & lib.9. Diodor. Siculus lib.16.

d Vnde Romani fasces.] Scilicet ex Thuscis ex Diodoro Siculo lib.4.c.5.

e Lyciacus conuentus.] Strabo lib.14.

f Alter Achaicus ex decem.] Strabo li.8. dicit 12. Pellena, Aegira, Aege, Bura, Helice, Aegion, Rhypæ, Patræ, Phara, Olenus, Dyma, Tritæa.

g Dymæ.] Vt præter Strabonem vbi suprà ex Liuio patet 4. Dec. lib.2.

h Pellena.] Ex eodem Liuio vbi suprà, dum loquitur de Rhisiaco Pellenensi, cuius filius Achæorum demiurgus erat.

i Ceraunia.] Rhypas hanc Cerauniam appellant, vt intelligitur ex Aeschylo, quem & ipse Strabo pòst citat,

Βοῦραν θ' ἱερὰν, καὶ κεραυνίας ῥύπας. Id est,
Buramq. sacram, Cerauniasq. Rhypas.

k Et Carinia.] Vnde Alexander hanc atq; etiam Lenotiam posuerit inter ciuitates & conuentus, nũc non recordor. Scio autem præter ciuitates & ab eo & à Strabone nominatas Lacedæmonem ab Apuleio lib.6. Metamorph. appellatam fuisse nobilem ciuitatem (vide ibi Beroaldum) fuisseque diu magnam contentionẽ inter Lacedæmonios & Acheos vtrùm Lacedæmon maneret in Achaïco concilio, an secretum eius vnius in Peloponneso ciuitatis ius esset: tandem verò decretum fuisse à Senatu, vt maneret in eo ipso concilio Achaïco, vt videre licet apud Liuium 4. Decad. lib.9. Ex eodem autem Liuio eiusdem 4. Decad. lib. 8. Aegium esse huius conuentus: vti etiam tradit Strabo suprà in verbo, Dymæ, citatus, licet hic autor eam ciuitatem non nominarit.

l Cui similem.] Hæc vsque ad clausulam, Sed quæ istæ, sunt Strabonis lib.13. ad fi.

m Mantua.] Seruius lib.10. Aen. in eum locum,
Ille etiam patriis. -

n Deinde Tarquinij.] De hoc oppido Liuius 1. Decad. lib.1.

o Et Vetulonia.] Myrsilus Lesbius in eo libello de origine Italiæ & Tyrrhenorum, Dionysius Halicar. lib.3.

p Perusia, vbi Iuno.] Appianus lib. 5. bellorum Ciuilium. Hunc finem, ait, Perusia habuit vetustatis gloriam & dignitatis in se continens: quam ab Tyrrhenis iampridem in Italia conditam, inter 12. primas vrbes fuisse memorant, & ob id Iunonem Tyrrhenorum more in ea coli solitam.

q Corytus.] Virgilius lib.9. Aeneid.
Nec satis extremas Coryti penetrauit ad vrbes.
Vbi vide interpretes. & Catonem lib. de Originib.

r Et Aretium.] Dionysius Halic. d. lib.3.

s Item Cære.] Liuius 1. Decad. lib.1. post princ. & lib. 4. in fine. & plerique eorum quos citabimus in sequentibus.

t Quondam Agillina.] Strabo lib. 5. Plinius lib.3.c.5. Seruius lib.8. Aeneid. ibi,
Prope Caeretis amnem. -
Et in eum quoque locum eiusdem lib.
Vrbis Agillinæ sedes. -
Et lib.10. in eum item locum,
Qui à Caerete domo. -

[v] Veij vrbis natura ſituque in primis nobilis: [x] Fidenæ, [y] & Vulſinium Hetruſcorum opulentiſsimum: quas validiſsimas olim Hetruriæ vrbes, & inclytæ fertilitatis fuiſſe, celebris fama eſt. [z] Cluſium, cui Carmaſoli dixere nomen: [a] Item Volaterræ inter Hetruriæ vrbes longè maximæ. [b] Hi ergo communiter Rege creato, hoſtili imminéte tumultu, ſiqua arma ſuſcipienda aut detrectanda forent, vnanimi conſpiratione & concordi conſilio conferebant: [c] quod conſilium apud Voltunæ phanum Hetruſcæ deæ in totius Hetruriæ medio habebatur. [d] fuit enim phanum Voltunæ, prope Vulſinium, vt vulgo iactitant, haud procul à Ciminiis iugis: quippe in agro Vulſinienſi, quo facilior eſſet aditus, conuentus toti Hetruriæ, ſi quid conſulto opus foret, indicebatur. quod quidem nono quoque die indici ſolebat, & ob id crebra concilia, & nonas multiplices apud Hetruſcos inueniri tradunt. Lydi autem ſunt, [e] qui quondã Mæones dicti, inter Phrygiam & Cariam ſeu Lyciam iuxta Mæandrum. [f] Hermus & [g] Pactolus viſendi fontes, qui arenas emittunt aureas, [h] ex Timoli rupe & monte Iro defluentes, vberrima loca inundant, frumenti & pecoris, atque agrorum vbertate florentia, [i] quibus in tota ferè Aſia, nec fortior, nec magis ſtrenua gens vlla habita eſt: in qua vrbes inſignes, [k] Lepra, [l] Epheſus, [m] Colophon, [n] Clazomenæ, [o] Phoca, &

Voltunæ phanum.

Lydi.

ANNOTATIONES.

v Veij vrbis.] Liuius 1. Decad. lib. 4. & alibi ſæpe, Dionyſius Halicar. lib. 9.

x Fidenæ.] Liuius in dictis locis.

y Vulſinium Hetruſcorum.] Aut, vt alij vocant, Volſinium. Plinius lib. 2. c. 52. Volſinij, inquit, oppidum Thuſcorum opulentiſsimum, ex quo etiã Propertius in eleg.

Thuſcus ego, Thuſcis orior, nec pœnitet, inter
Prælia Volſinios deſeruiſſe focos.

Nam & Volſcorum ciuitas, ſiue hæc ſit, ſiue alia, ſub Hetruſcorum quoque poteſtate erat, vt ſcribit Seruius enarrans illud lib. 11. Aeneid.

Non illum tectis, non vlla mœnibus vrbes
Accepere. -

Plinius item Secundus, ſi is eſt, de viris illuſtribus, cap. 36. dicit Volſcinios Hetruriæ nobile oppidum. Vide item Plinium lib. 3. c. 5. & Pomponium Melam lib. 2. c. 4.

z Cluſium.] Liuius 1. Decad. lib. 10. Ex quo hic lege, Cluſium, cui Carinas olim dixere nomen, & dele vocabulum Carmaſoli. Dionyſius item lib. 3.

a Item Volaterræ.] Dionyſius Halicarnaſſeus d. lib. 3. Sed his adde Vulturnum, quæ poſtea Capua dicta eſt fuiſſe Hetruſcorum vrbem ex Liuio 1. Decad. lib. 4. Et Capenatos ac Faliſcos ex eo. eiuſdem Decad. lib. 5. poſt princ. & Ruſellanos ex Dionyſio Halic. vbi ſuprà.

b Hi ergo communiter Rege creato] Sunt propria verba Liuij de Hetruſcis loquentis 1. Deca. libro 1.

c Quod cõſilium apud Voltunæ phanũm.] Liuius 1. Dec. lib. 4. non ſemel, iterúmque li. 5. atque etiam 6. poſt prin.

d Fuit enim phanum Voltunæ.] Idem Gyraldus de Diis Gentium, ſyntag. 4. in fi. vbi hunc noſtrum autorem nõ nominat, ſed tacitè illum citat.

e Qui quondam Mæones dicti.] Strabo lib. 13. & Plinius lib. 5. c. 29.

f Hermus.] Virgilius lib. 2. Georg.

- Atq; auro turbidus Hermus.

Et ibi Seruius, Et Lucanus quo loco citabimus loco ſequenti, Martialis item lib. 8. epig. 77.

Non illi ſatis eſt turbato ſordidus auro
Hermus, & Heſperio qui ſonat orbe Tagus.

Et Solinus c. 43. & Seruius in 7. Aeneid. ibi,

Aut Hermi campo. - Et lib. 12. ibi,

Pactolusq; irrigat auro. -

Sed neſcio quid id & ſequentia vſque ad fin. huius c. ad idipſum pertineat.

g Et Pactolus.] Herodotus li. 5. Virgilius d. lib. 12. vbi ſuprà. Strabo lib. 13. Horatius epod. Ode 15.

Sis pecore, & multa diues tellure licebit:
Tibiq; Pactolus fluat.

Et ibi Acron & Porphyrion interpretes. Et Lucanus lib. 3. Pharſaliæ,

Paſſaq; ab aurif eris tellus exire metallis
Pactolon, qua culta ſecat non vilia Hermus.

Et Iuuenalis ſaty. 14.

Sed cuius votis modo non ſuffecerat aurum,
Quod Tagus, & rutila Pactolus voluit arena.

Et Silius lib. 1.

Hic certant Pactole tibi, Duriusq; Tagusq;.

Solinus itẽ c. 53. & Maximus Tyrius ſer. 54. & Philoſtratus in vita Apollonij lib. 6. & Claudianus in 5. Panegy. *Diues Pactolus rutilas deſpumat arenas.* Et lib. 1 in Ruff. *- Rudentis Pactoli aurea ſtagna.*

h Ex Timoli rupe.] Legendum eſt Tmoli, ex quo, vt ſcribit Herodotus lib. 1. auri ramenta proueniunt. Euripides in Bacchis. ἀλλ᾽ ὦ ἄπυσαι τμῶλον, ἔρυμα λυδίας, &c. Strabo, à quo Alexander id accepit lib. 13. Pactolus, inquit, à Tmolo monte felici fluens olim multa auri ramenta deferebat, ex quo præclaras illas Crœſi & maiorum diuitias promanaſſe ferunt.

i Quibus in tota Aſia.] Scilicet Lydis ex Herodoto lib. 1. vbi ita ſcribit: Lydorum gente in Aſia nulla fuit, nec fortior, nec magis ſtrenua.

k Lepra.] Hæc eſt, vt opinor, quam lepram actam vocat Strabo lib. 14. poſt prin.

l Epheſus.] Solinus cap. 43.

m Colophon.] Ibid. & Strabo lib. 14.

n Clazomenæ.] Strabo ibid.

o Phoca.] Idem Strabo eod. lib. tum in princip. tum poſtea, vbi tamen Phoceam appellat.

p Et

[p] Sardis Lydorum caput: habitántque vicis pluribus.[q] Is verò Hermus Mysiæ initium facit, & (vt ferunt) ex monte Dindymeno lapsus, campos vberes perlabitur. [r] In quibus Dianæ templum Colœne, vbi diebus solennibus simiæ saltare dicuntur: inde cum Pactolo in Phocaicum labitur mare. [s] Flumina autē auriferis arenis celebria traduntur, Padus Italiæ, Pactolus Lydiæ, [t] Tagus in Iberia, Ganges in India, atque Hebrus in Thracia. [v] Gemmas verò mittunt, Aosis, Mater, & Ganges. *Flu. aureis arenis. Flu gemmis celebres.*

ANNOTATIONES.

p Et Sardis Lydorum caput.] Strabo lib.13. & lib.14. Plutarchus in vita Solonis, & probl.c.53.

q Is verò Hermus.] Strabo d. lib. 14. non adeò longè à fi.

r In quibus Dianæ templum.] Strabo d.lib.13. vbi de his locis loquens: Ibi, inquit, Colœnæ Dianæ templum est, quod in religione maxima habetur. Hoc in loco diebus solennibus simias saltare dicunt.

s Flumina autem.] Hæc vsque ad clausulam, Gemmas verò, sunt Plinij lib.33. cap.4. post princ. vbi hos omnes fluuios auriferos nominat.

t Tagus.] Iuuenalis, Martialis, & Silius locis suprà citatis, vbi de Hermo & Pactolo locuti sumus, & idem Iuuenalis satyr.3.

- Tanti tibi non sit opaci
Omnis arena Tagi.

Et idem Martialis lib. epig.17. & lib.10. epig.16. & Pomponius Mela lib.3. cap.1. Plinius lib.4.cap.22. Seruius in dictum locum lib.10. Aeneid. & ante hos Catullus epig.27.

Quem scit amnis aurifer Tagus.

Sed his quinque auriferis fluminibus adde & Ozū in Bactris ex Aristotele, si eius sit is liber cui titulus est περὶ θαυμασίων ἀκουσμάτων. cap.44.

v Gemmas verò.] Plinius lib.37. cap.13. aut, vt alij distingunt, 17. eodémque vlt. vbi in quibusdam codicibus idem dicit de Acesino Fluuio, quem hic autor Aosim corruptè appellat. Neque enim alibi vsquam legi fluuiū huius nominis (vide Bocatium de fluminibus) sed Aoi meminit fluuij ipse Plinius lib.3.cap.29. vbi & eum quoque dicit vocari Aeon. Sed & Acesini fluuij præter locum suprà citatum meminit idem Plinius lib.4.cap.12. & lib.6.c.20. & lib.12. ca.5. In aliis autem codicibus Plinij in d.cap. vlt. 37. Oaxis legitur, vbi in aliis (quod iam diximus) Acesinus legitur, quæ dicto propiùs accedit ad eam quæ hic Aosis dicitur, vide autem num alibi legat de fluuio Oaxis.

ALEX

ALEXANDRI AB ALEXANDRO IVRISPERITI NEAPOLITANI, GENIALIVM DIERVM LIBER QVARTVS.

Locus ex Martiale cum Ioanne Veneto discussus, dum caloris incommoda sub umbra fraxini propulsarent. Caput I.

N suburbanum suum, prædiolo meo proximum in agro Vaticano Ioannes Venetus, vir ætate nostra multi nominis, & Græcarum litterarum facundia clarus, nos & complusculos honestissimos viros, æstate anni, quum omnes æstiuatum concederent, ad se aduocabat: in quo quidem rure præter mitissimum cœlum, quo præcipuè nitebat, & amœna diuerticula, visu iucunda, frondosum nemus manu consitum: & vmbrosa conuallis, per quam aquula per varias herbulas leni murmure vagabatur, nonnihil amœnitatis decorisque addebat, parabatque nobis interdum ipse cœnulam ex olusculis, & à se lectis herbis, facetoque nos sæpe conuiuio excipiebat: nonnunquam ficus biferas, & poma persica, cum acidis malis & immaturis, asperrimi gustus, quibus mirificè oblectabatur, bellaria exhibebat. Interim dum cœna apparabatur, sub fraxino patulis ramis, vnde prospectus ad vrbem erat, in lætissimo gramine consedebamus: inibique remittentes animum, festiuissimis quæstiunculis, luculentoque & vario sermone, nonnunquam lectione autoris non inuenusti, caloris incommoda & flagrantem æstum propulsabamus, velut fuit vna die, quum nos vnà cum nonnullis earundem disciplinarũ sectatoribus honestis adolescentibus ad vmbram, vt fit, in salubri aura vniuersi assideremus: iuuenis quispiam Martialis epigrammata, quæ forte secum detulerat, admodum venustè lectitabat: cumq; ipsius autoris satis festiua carmina pleraque non sine multo lepore percurrisset, [a] tale inter cætera epigramma legebatur:

Martialis locus.

Quod nubis Proculina concubino,
Et mœchum modò, nunc facis maritum,
Ne lex Iulia te notare possit:
Non nubis Proculina, sed fateris.

Quo perlecto, conuersus Ioannes ad Corelium virum doctum & sapientem, qui vnà aderat, & Neapoli Romam recèns aduenerat: Quid tu, inquit, Coreli censes hunc autorem sentire voluisse, quum hanc mulierem, quæ veteris consuetudinis pertæsa, concubinum legitimum virum duxit, non nubere, sed fateri adulterium dixit? Neque enim satis perspicere queo, in quo se adulteram fateatur, quum legibus inhibitam consuetudinem reliquerit, & legitimo potius coniugio copulari voluerit: quinimo vbi prius mœchando deliquisset, nunc venia digna foret, quæ explosa pessima vitæ

ANNOTATIONES IN CAP. I.

a TAle inter cætera epigramma legebatur.] Super huius epigrammatis intellectu, vide omnino quæ nos scripsimus in nostro tractatu, cui titulum fecimus, Cessante causa, cessat effectus. in prin.

b Lege

consuetudine, ad legitimum matrimonium conuolauit. Cúmque ille se reputare dixisset quòd ea mulier quæ in crimen suspicionémque venit cum aliquo mœchari, neque id exploratum satis aut palam factum est: si eiusmodi suspicione flagrans, concubinum virum duxit, suspicione procul sublata rem palam aperta professione efficere, & reatum suum confiteri, quippe quæ ortam adulterij suspicionem nuptiis confirmarit, & hoc poetam intelligere se arbitrari respondisset: Quid si, inquit Ioannes, mulier hæc non in suspicionem venit, neque concubinatum diffitetur? siquidem non dissimulanter, sed perdito pudore palàm mœchata est. Et nunc pertæsa veteris consuetudinis, quum concubino coniugali nexu legitimè copulatur, quibus de causis ipsam profiteri reatum dicere possimus, non equidem video. propterea, inquit, aut autor hic loquitur perperam, aut inuenustè, qui hos versus ad vnicum duntaxat modum perstrinxerit. Neque ego poetam hunc tam inconsideratè loquutum arbitror, vt lepidum hoc epigramma vnica tantum specie, abstruso & recondito significatu concluserit, vt de ea solùm loqui censeatur, quæ adulterij suspicione flagrauit, non quæ palàm adulterata fuit, quum præsertim autor hic habeat hoc proprium, vt nulla circumlocutione vsus, simplicissimis verbis iocos suos admodum venustè prosequatur. Et ad me conuersus, petiit, vt si quid aliter censerem, in medium afferrem. Tum *Martialis apertus ac minimè inuolutus.* ego, memini inquam, nisi fallor, [b] lege Iulia de adulteriis cautum fuisse, vt siqua mulier cum aliquo mœcharetur, cúmque postea coniugali copula virum duxisset, siue veteris consuetudinis inhonestæ, siue criminis pertæsa: non propterea adulterij cri- *Lex Iulia de adulteriis.* men, aut si quid esset offensum, dilui vel extingui, siue palam, siue clam mœchata fuisset, imò tanquam in confessam adulterij pœna lege exercetur, & hoc iureconsulti censuerunt, legem Iuliam interpretati: nam commissum antea adulterium, cum quo *l. miles. §. licet. ff. ad leg. Iul. de adult.* se mulier postea matrimonio deuinxit, velamento matrimonij non extingui dixerũt, iſque poetam nunc sentire me arbitrari respondi: vt si mulier hæc seueritatem legis Iuliæ verita, ne pœna notaretur, concubinum virum duxisset, hoc modo adulterij crimen eludere posse arbitrata, non dilui pœnam poeta inquit, sed plus negocij habere: quippe quum crimen illam confiteri certum sit: siquidem lex Iulia perinde ream afficit, & supplicio dignam censet, ac si reatum suum & se adulteram fateretur: quod vel hoc ipso confiteri visa est, quum fraudem admittere, & pœnam legis eludere conata sit. Etenim multa fuisse capita legis Iuliæ, apertè liquet: neque enim [c] temera- *Multa capita legis Iuliæ.* tores solùm nuptiarum, capitis lex Iulia accersiuit, sed & eos qui neque modo, neque iure legibus tradito, [d] ab vxore diuertunt, graui pœna prosequitur. Quinetiam [e] qui *Multiplices leges Iuliæ non eodem tempore latæ.* dotale prædium inuita vxore alienat, [f] aut qui turpibus libidinibus, vel impudico vitio se immiscet, pœnam legis Iuliæ non euadit. Fuere enim multiplices leges Iuliæ, non vnis latæ temporibus, [g] vt de maritandis ordinibus, [h] lex Iulia muneralis, qua

ANNOTATIONES.

b Lege Iulia de adulteriis cautum.] In hoc omnino vide l. miles. §. licet. & l. quæsitum. ff. de adulteriis. & l. commissum. C. eod.

c Temeratores nuptiarum.] De pœna adulterij, vide omnino quæ scripsimus in nostris legibus Connubialibus.

d Ab vxore diuertunt.] Vnde id caput legis Iuliæ acceperit ignoro.

e Qui dotale prædium.] In l. 1. & l. 3. & lege Iulia. & l. si fundum. ff. de fund. dota.

f Aut qui turpibus libidinibus.] Suetonius in Augusto, cap. 34. cum dicit de impudicitia, nam eam legem & cæteras quas ibi nominauit Iulias à patre Iulio Cæsare vocauit, & de his quoque quibusdam Horatius intellexisse videtur cùm scribit Car. lib. 4. Ode 5. Augustum laudans,

Mos & lex maculosum edomuit nefas.

Quamuis interpretes ibi intelligant de lege Iulia de adulteriis, sed satis hanc tetigerat, cùm versu præcedenti dixisset, *Nullis polluitur casta domus stupris.* Vt non necesse fuisset addere, Mos & lex, &c. Et quod hæ fuerint duæ leges, facit quod Suetonius veluti separatim de his loquens ita scribat, d. cap. 34. Et de adulteriis & de impudicitia, vt facilè credam interpretibus eius loci, qui intelligunt hanc posteriorem latam fuisse aduersus pathicos, qui scilicet muliebria patiuntur, vti & hîc noster autor intellexisse videtur.

g Vt de maritandis ordinib.] Apuleius Apolog. 2. Suetonius in Augusto, cap. 34. & Vlpianus in l. 1. §. si liberta. ff. vnde vir & vxor.

h Lex Iulia muneralis.] Credo hanc legem intellexisse

modus impensarum conuiuiis præfinitur:[i] Iulia peculatus,[k] Iulia ambitus,[l] repetundarúmque pecuniarum, quas à prouincialibus quispiam nequiter extorsit:[m] quam L.Piso Frugi de pecuniis repetundis primus tulit in eos qui ærariũ, vel prouinciarum pecunias, aut dona depeculati sunt:[n] de annona, de[o] residuis, de[p] vi publica, de[q] veneficiis: vt si quis noxio poculo, aut impuris medicaminibus aliquem fuerit insectatus:[r] & maiestatis, quæ quidem lex in eos qui contra principem aut rempub. hostile quippiam moliti fuerint, grauiter animaduertit. Lege[s] quoque Iulia, quid in prouinciam eunti magistratui, aut præsidi à sociis tribui darique oporteat, præfinitur. nam præter fœnum, tectum & ligna, aliud gratis nihil deberi putauit.[t] Eademque lege, cui ex consulibus prius fasces sumẽdi potestas sit, haud perplexè definitur: prætérque ista hominum vitæ proficientia, eadem lege, multa acri & perpenso iudicio animaduersa fuere. Sed inter reliqua legis Iuliæ constituta, nulla (vt verum eloquamur) seueriori animaduersione coercita sunt, quàm adulterij crimina & † maiestatis. His enim criminibus obnoxios ita lex punit & prosequitur,[v] vt leui suspicione astrictos, tanquam reos deputet & conuincat. Quam quidem[x] post Argiuum Hiectum, qui primus in adulteros legem sanxit,[y] diuus Iulius,[z] mox Augustus, aliquanto enixius pertulere, grauique coercitione & multiplici pœna adulteria coercuere.[a] & Tiberius pœnam grauiorem adulteris sanxit, quòd amicitiæ fœdus ab his corrumpi putaret,

Criminis adulterij & maiestatis punitio.

ANNOTATIONES.

tellexisse quam Suetonius vbi suprà sumptuariam appellauit. Nam de hac loquens Gellius lib.2.cap.24. scribit eam ad populum peruenisse imperante Cæsare Augusto. Erat item & alia lex muneralis de qua vide quæ scripsimus in Commentariis Nobilitatis, c.29. nu.19.

i Iulia peculatus.] Huius habemus rub. peculiarem ff. ad leg. Iuli. pecul.

k Iulia ambitus.] Huius quoque ff. & C. ad leg. Iul. amb. Suetonius item vbi suprà.

l Repetundarumque.] Et huius item ff. & C. ad leg. Iul. rep. Et ipsius meminit Cicero in Oratione in Vatinium, & in Oratione pro Sextio, & in Oratione in L. Pisonem.

m Quam L. Piso Frugi.] Cicero in Bruto libro de claris Oratoribus, & lib.2. Offic.

n De annona.] Sed & huius ff. ad legem Iul. de annona.

o De residuis.] Quod est in illo ipso tit. ff. ad leg. Iul. pecul. & de sacril. & de residuis, sub quo sunt peculiares ll. huius l. videlicet l.2. cuius initium est lege Iulia de residuis. & l. lege Iulia peculatus. & l. Iulia de residuis. & l. cum eo. in fi. & l. vlt.

p De vi publica.] ff. & C. ad leg. Iul. de vi publ.

q De veneficiis. Nescio vnde hanc legem Iuliam de veneficiis sumpserit. Nam pœna horum tribuitur legi Corneliæ, vnde extat tit. ff. ad leg. Cornel. de sicar. & venef. sunt leges multæ sub eo tit. nuncupatim de ea loquentes, videlicet l.1. in princi. & l. eiusdem in prin. quæ lex expressim loquitur de pœna veneficiorum, & §. legis Corneliæ.

r Et maiestatis.] ff. & C. ad leg. Iul. maiest.

s Lege quoque Iulia.] Cicero ad Atticum lib.5. epist.16. Scito, inquit, non modo nos fœnum, & quod l. Iulia dari solet, non accipere, sed ne ligna quidem, nec præter quatuor lectos & tectum quenquam accipere quicquam: multis locis ne te.tum quidem, & in tabernaculo manere plerunque. (vbi vide interpretem.) Gellius item lib.2. cap.15. Sed his Iul. ll. adde & aliam legem Iul. Theatralem in 14. ordinibus sedendo. apud Plinium lib.33. cap.2. Et legem Iuliam publicorũ iudiciorum ex l.2. in prin. ff. de custod. reor. vbi vide Pandect. Florentinas, & legem Iuliam Agrariam, de qua Cicero epistol. ad Atticum lib. 2. epist.1. & Velleius Paterculus lib.2. & legem Iuliam qua ciuitas data est vniuerso Lario apud Gellium lib. 4. cap. item 4. autoritate item Seruij Sulpitij in lib. quem scripsit de dotibus, & Neratij in lib. de nuptiis.

t Eademque lege.] Gellius lib.2. c.15.

† Maiestatis.] Maiestatis reus non tantùm gladio vltore perit, bonis fisco addictis, iuxta l. quisquis. C. ad l. Iuliam maiest. sed & memoria ipsius post mortem damnatur. l. meminisse. & l. fi. C. eo. §. publico autem iudicio. Instit. de public. iudic.

v Vt leui suspitione astrictos.] Vnde hanc leuem suspitionem in crimine adulterij acceperit nescio, nisi fortè ex l. si qui adulterij. C. ad leg. Iul. de adulter. de qua multa diximus in nostris Commentariis, Cessante causa, cessat effectus. in princ. vide tamen totum tit. de adult. Sed nec quantum ad crimen læsæ maiestatis, vlla lex est quæ ex sola suspicione reum puniat: nec id rationi aut iuri congruit, sed potiùs quo grauius atrociúsque id crimen est & grauius, ideo & acerbius vindicandum est, & in noxium ipsum, & in liberos, & in familiam, eò illius probatio clarior & certior esse debet arg. l. vlt. C. de probat.

x Post Argiuum Hiectum.] Hyettum legendum est ex Pausania, cuius id est lib.9.

y Diuus Iulius.] Id quidem dicit Alexander propterea, quòd lex Iulia dicta est, sed eam sanciuit Augustus, vt modo dicetur.

z Mox Augustus.] Suetonius in Augusto, c.39. Plutarchus in Apophtheg. & Vlpianus in l. 1. ff. ad leg. Iuliam de adult. Vide item nostras leges Connubiales l.13. nu.16.

a Et Tiberius.] Cornel. Tacitus lib.2.

adeo vt etiam propinquis adulteræ vltra ducentesimum lapidem exilium indixerit. [b] Domitianus quoque, & post illum [c] multi Cæsares, Iuliam legem nouis editionibus innouarunt: ita [d] vt diuus Seuerus non solum pœna teneri illum, qui in nuptam adulterium admisit, edicto cauerit, sed qui in sponsam: quia nec qualemcunque speciem matrimonij violare fas est: [e] Sicut incestum admittere lex putauit illum, qui stupra virginum matronarumque attentasset, etiam sine stupro. [f] Apud Indos vero, [g] Aethiopes, [h] Massagetas, barbarasque nationes, impunita adulteria fuere. [i] Lacedæmonij adulteria non nouerunt: ideo Lycurgi lege in adulteros nulla pœna fuit. [k] Solon vero, vt ab adulteriis cohiberetur iuuentus, coemptas meretriculas Athenis prostituit primus, obuiasque in Venerem esse voluit, ne matronarum contagio pollucrentur. [l] Troglodytarum lex erat, vt qui tyranni vxorem corrumperet, oue mulctaretur. [m] Nomades communes habent vxores & filios: [n] apud Scythas, præter ensem & cyathum, vxores & liberi in communi sunt. [o] Thracibus in vsu est, non asseruare virgines, sed cum quibus libitum est, commiscere licet: in nuptas vero si quid esset offensum, grauissimæ animaduersionis pœna constituta. [p] In Tenedo lege erat sancitum, vt adulteri mas & fœmina capite mulctarentur. [q] Apud Athenas mugile plectebantur, [r] aut sedes expilabatur, cui supplicio paratilmos nomen: [s] in Iudæa lapidibus obruuntur. [t] In Attide qui alterius vitiasset vxorem, raphanis per obscœna afficitur, vt ea ignominia notatus, à contagio alienæ vxoris abstineret. [v] Cumæi in adulterio deprehensam, omnibus exhibent subigendam. [x] Apud Germanos adulteram excisis crinibus maritus expellit domo, & per omnem pagum nudam verbere afficit. [y] Sicut Lepræi qui deprensos mœchari, per triduum vinctos ducunt per compita. [z] Gortynis deprensus adulter, lana coronatur,

In sponsam adulteriũ.
Incestus.
Stuprum.
Quæ gentes adulterium non puniebant.
Solon meretrices remedium adulterij prostituit.
Troglodytæ.
Nomades.
Scythæ.
Thraces.
Tenedij.
Athenienses.
παρατιλμός.
Iudæi.
In Attide.
Cumæi.
Germani.
Lepræi.
Gortynij.

ANNOTATIONES.

b Domitianus quoque.] Martialis lib. epig.6. epig.2.4.& 7.

c Multi Cæsares.] Vt patet ex tit.ff.& C.de adult.

d Ita vt D.Seuerus.] Referente Papiniano in l.si vxor.§.Diui Seuerus & Antoninus.& §.si minor.ff. ad leg.Iul.de adult.

e Sicut incestum.] Nescio quid hic velit dicere: nisi sit id quod scribitur in l.si quis non dicam.C.de episc.& cler.

f Apud Indos.] Strabo lib. 15. sed vide nostras leges Connubiales c.7.nu.58 incip.quid quod.

g Aethiopes.] Non quidem omnes, sed Garamantici, quos alij Garamantes simpliciter vocant ex Pomponio Mela lib.1. cap.8. Plinio lib.5. cap.8. Solino c. 39. aut aliorum computo 43. & vide nostras leges Connub.l.7.incip.& vt ad alia.

h Massagetas.] Herod.lib.1. ad fin. Strabo lib.4. & 11. Aelianus lib. Animalium 5. & diximus in dictis legibus Connubialib. lib.7. nu.53. incip. sed vt ad cæteros.

i Lacedæmonij.] Plutarchus in Lycurgo, & in Apophthegmatis ipsius.

k Solon vero.] Philemon in Delphis & Nicander Colophonius, & ex iis Athenæus in Dipnosophistis lib. 3. cap. 9. Vide Plutarchum in vita illius, vbi & versus ipsius Philomenis in eam rem ascribuntur.

l Troglodytarum.] Diodorus lib. 4. cap. 4. & Strabo lib.16.

m Nomades.] Strabo lib.7.

n Apud Scythas.] Eodem lib.7.

o Thracibus.] Herod.lib.5.ad princ.

p In Tenedo.] Heraclides in Politicis & Stephanus de vrbibus.

q Apud Athenas.] Non quidem in ipsa vrbe apud Laciadas, aut, vt alij vocant, Placiadas Atticæ populos apud Plutarchum, quisquis is est, in Collectaneis Adagiorum, & Suidam. Et de hac pœna Catullus ad Aurelium epigram. 15. aduersus mœchos,

Ah tum te miserum, maliq; fati,
Quem, attractis pedibus, patente porta,
Percurrent raphaniq; mugilesq;.

Iuuenal.satyr.10.

- Quosdam mœchos & mugilis intrat.

r Aut sedes expilabatur.] Ex Aristophane in Pluto,

ὁ δ᾽ ἄλυς γε μοιχὸς διά σέ που παρατίλλεται.
Alius autem captus mœchus propter te depilatur.

s In Iudæa.] Ex legibus Mosaisis Leuitici ca.20. Ante autem eas leges cremabantur, vt videre est ex Genesis cap.38. vbi de Thamar & Iuda.

t In Attide.] De hac pœna etiam Aristophanes in Nebulis δίκαιος λόγος loquitur:

τί δ᾽ ἢν ῥαφανιδωθῇ τέφρᾳ τε τιλθῇ.
ἕξει τινὰ γνώμην λέγειν, τὸ μὴ εὐρύπρωκτος εἶναι;
Cui ἄδικος λόγος ita respondet:
ἢν δ᾽ εὐρύπρωκτος ᾖ, τί πείσεται κακόν;

v Cumæi.] Plutarch.in problem.c.115.vbi tamen non subigendam, sed spectandam dicit.

x Apud Germanos.] Cornelius Tacit.in Moribus Germanorum.

y Sicut Lepræi.] Heraclides in Politicis.

z Gortynis.] Aelianus lib.12.variæ historiæ.

Pisidæ. *Aegyptij.* *Romani.*

in reliquum vitæ ignominiosus. [a] Apud Pisidas insidens asino circunducitur. apud [b] Aegyptios naso plectitur. Illi vero qui libertam violasset, virilia execantur. Quod à Romanis quoque vsurpatum legimus. [c] nam Bibienus Carbonem deprensum, fœdum in modum castrasse dicitur. [d] Et apud Græcos Didymos tibicem testiculis suspensus, ex nomine mulctam tulit. [e] Zeleucus Locrensis vtroque oculo mulctauit adulterum. [f] Et Sempronius Musca C. Gallum flagellis cæcidit, & verbere affecit. [g] Parthi nullum delictum adulterio grauius vindicant. [h] Lege autem Solonis deprensum mœchũ interimere licebat, [i] quod Platonis lege cauebatur. Inter cæteros [k] Opilius Macrinus adulteros tam perniciali odio prosequutus fuit, vt deprensos ignibus crematet. [l] Apud Arabes aliásque nationes adulteris semper capitis pœna fuit: quod plerique philosophi prodidere, [m] qui adulterium periurio grauius crimen censuerũt, & ideo seueriori pœna vindicandum. Neque enim satis constans aut probabilis illorum mihi opinio visa est, qui in constituendo optimo reipub. statu, communes statuere vxores, [n] quæ Platonis, [o] Zenonis, [p] Chrysippi [q] & Diogenis opinio fuit, quum inde intestina odia offensionésque gignantur. [r] Tradunt vero magos nulla lege, sed nouo commento adulteria vindicare, vt surculus per ranæ viscera ad os transfixus, in menstruis vxoris defigatur à marito. tunc enim vxorem fastidire adulteria, & illorum tædio affieri, pro certo opinati sunt. Cui haud absimile est quod Aristoteles prodit, in Phasi flumine arbusculam nasci, cuius ramus excerptus à viro, & in vxoris thalamum immissus, efficit ne vxor alium virum appetat. Mirúmque prodi [s] apud Hebræos, vt aqua epota, in qua sacra verba diluta erant, adulterij conscia hydropisi corripiatur. [t] Veteri tamen scito apud Romanos cauebatur, vt maritus vxorem in adulterio deprensam, impunè necaret: [v] illa tamen si vir adulteraret, iudicio agere non posset. Hac ergo de causa, quantũ mihi datur cernere, inquam, existimo poetam hanc ream criminis deputare voluisse, quæ vt pœnam legis euaderet, illum cum quo mœchabatur, in virum duxit, eamque veluti ream adulterij, sicut lege Iulia diffinitur, coerceri decere: neque velamento matrimonij crimen dilui vel extingui. His nos quæstiunculis & aliis festiuis sermonibus dum cœnulam nobis daret, cum Ioanne Veneto caloris incommoda & æstus iniuriam propulsabamus.

Parthi. *Lex Solonis.* *Arabes.* *Magi.* *Arbuscula in Phasi in iurijs adulterij.*

ANNOTATIONES.

a Apud Pisidas.] Nicolaus περὶ ἐθῶν, & ex eo Stobæus sermone 42.

b Apud Aegyptios.] Diodorus Siculus libro 2. capite 3.

c Nam Bibienus.] Valerius Max. lib. 6. c. 1.

d Et apud Græcos Didymos.] Laërtius in Diogene.

e Zeleucus.] Valerius Maximus lib. 6. cap. 5. vbi de iustitia & Aelianus de varia historia lib. 13.

f Et Sempronius Musca.] Valerius Maximus eod. lib. c. 1. vbi hunc Musicam appellat, & C. Gallium hunc ita verberatum vocat.

g Parthi.] Iustinus lib. 41.

h Lege autem Solonis.] Plutarchus in vita illius, & Lysias in defensione necis Eratosthenis adulteri.

i Quod Platonis lege.] Vnde id acceperit nescio: illud scio ipsius Platonis ll. adulteros infames, & omnibus ciuitatis honoribus indignos esse, vt scribitur lib. 8. de legibus.

k Opilius Macrinus.] Iulius Capitolinus in vita illius.

l Apud Arabes.] Strabo lib. 16. Eusebius Præparationis Euangelicæ lib. 6. cap. 8.

m Qui adulterium periurio grauius.] Thaletis enim Milesij hæc fuit sententia. Nam percontanti adultero, an iuraret se non commisisse adulterium, Nõ est, inquit, periurium adulterio grauius, οὐ χεῖρον μοιχείας ἐπιορκία. vt tradit Laërtius in vita illius. Et vide nostras leges Connubiales, l. 13. num. 26. incip. Ex his autem.

n Quæ Platonis.] Apud ipsum Platonem de republ. lib. 5.

o Zenonis.] In lib. de Republ. apud Laërtium in vita illius.

p Chrysippi.] Ἐν τῷ προτρεπτικῷ λόγῳ, apud ipsum Laërtium in vita illius.

q Et Diogenis.] Idem Laërtius in vita illius.

r Tradunt verò magos.] Id ex Plinio est lib. 32. cap. 5.

s Apud Hebræos.] Vt patet ex Numerorum c. 5. paulo ante fi.

t Veteri tamen scito.] Gellius ex Catone libro 10. cap. 23. & nostris quoque legibus permissum: sed non passim nec quemlibet, vt scribitur in l. marito. & l. si adulterium. §. imperatores. ff. ad l. Iul. de adult. & in l. Gracchus. C. eod. tit.

v Illa tamen.] Gel. vbi suprà, & l. 1. C. de adult. & vide quæ nos scripsimus in nostris legibus Connub. l. 1. nu. 42. incip. hinc item fit, & seq.

Quæ apud Romanos fuerint militaria signa, quæ apud exteros, quóue pacto educi consueuerint, & quid tessera, quid vexillum sit.

Cap. II.

Signa militaria quæ exercitum præire consueuerant, cum acies educendæ, & manus cum hostibus conserendæ forent, à principio [a] fœni manipulos fuisse accepimus, quos hastis alligatos signiferi deferre, & illis præeuntibus decernere solebant: [b] vnde & manipulares dicti. Aucto mox imperio, propagatisque finibus, quinque signa ex ærario depromi, & militum acies ac legiones præire assuerant. [c] Hæc fuerunt, aquilæ, lupi, minotauri, equi & apri simulacra: quibus præeuntibus, legiones educere, & ferro decernere mos erat: inter quæ apri effigiem quintum tenuisse locum accepimus. Sed tamen cum dimicandum foret, [d] sola aquila quæ ordines præiret, è castris educebatur, & sub eo vexillo pugnabatur: reliqua vero in castris ante prætorium fixa locabantur. [e] Hoc enim insigni Iouem aduersus Titanas vsum ferunt, inde ad Cretenses, à Cretensibus ad Troianos, demum in Latium ab Aenea translatum defluxisse: quo postea Romani velut præcipuo vexillo in bellis vsi sunt. [f] Propius vero est, quòd Ioue dimicante contra Saturnum, aquilæ augurio tanquam felici & fortunato, regni victor euasit: quo exemplo Romani aquilam velut auspicatissimum signum habuere. quam vnam habuisse non satis fuit: ideo plures educere institutum erat, ita vt [g] singulas legiones aquilæ anteirent. [h] Obseruatumque, vt Romanæ legiones nisi vbi aquilarum iugum foret in castris, nunquam ferè hybernarent. Seuerissimaque disciplina cohortes, quarum desidia signa amissa forent, plectebantur. [i] C. deinde Marius bello Cimbrico, reliquis depositis militaribus signis, solam aquilam tenuisse fertur: eamque argenteam magis quàm auream habuisse, quòd fulgentior ex argento atque conspectior foret: quam tanta religione coluere, vt [k] festis illam diebus, vnguentis haberent delibutam: [l] miræque obseruationis erat, vt Romana signa, quæ in castris ante prætorium figebantur, non ante euellerentur quum acie dimicandum foret, quàm captatis auspiciis legiones in prælium prodirent. prælia enim maiores nostri nunquam gerebant [m] nisi

Manipulares vnde.
Signa quinque militaria ex ærario.
Vnde aquila signum apud Romanos.
C. Marius aquilæ signo solus vsus.
Aquila religione culta.
Auspicia capta prælium.

ANNOTATIONES IN CAP. II.

a Fœni manipulos.] Plutarc. in Romulo. & Seruius lib. 11. Aeneid. in eum locum,

Disiectiq; duces, desolatiq; manipli.

b Vnde & manipulares.] Qui scilicet huiusmodi manipulos deferebant. Ouid. lib. 3. Fast.

Pertica suspensos portabat longa maniplos,
Vnde maniplaris nomina miles habet.

c Hæc fuerunt.] Hæc vsque ad clausulam, Sed tamen, sunt Plinij lib. 10. c. 4. Sed & de Minotauro Vegetius lib. 3. cap. 6. vbi ita scribit, Tutissimum in expeditionibus creditur facieda nesciri. Ob hoc veteres Minotauri signum in legionibus habuerūt, vt quēmadmodum ille in intimo & secretissimo labyrintho abditus perhibetur, ita ducis consilium semper esset occultum. Verùm Festus Pompeius lib. 14. loco apri, porcum ponit in quinto loco.

d Sola aquila.] Plinius lib. 10. c. 4. & Iosephus de bello Iudaico lib. 3. c. 5.

e Hoc autem insigni.] Cæsar in Commentariis Arati & ab eo Lactantius lib. 1 cap. 11. & Fulgentius lib. 2. Mythologicōn, vbi de Ganymede loquitur.

f Propius verò est.] Fulgentius vbi suprà, & Seruius enarrans illud Virgilij lib. 9. Aeneid.

Qualis vbi aut leporem, aut cādenti corpore cygnum
Sustulit alta petens, pedibus Iouis armiger vncis.

g Singulas legiones aquilæ anteirent.] Vegetius de re militari lib. 2. cap. 6. de prima cohorte. Hæc enim suscipit aquilam, quod præcipuum signum est in Romano semper exercitu, & totius legionis insigne.

h Obseruatumque est.] Plin. lib. 10. cap. 4. Ex eo notatum, non ferè legionis vnquam hybernasse castra, vbi aquilarum non sit iugum.

i C. deinde Marius.] Plut. in vita illius. Sallustius in Iugurtha. Plin. lib. 10. c. 4.

k Vt festis illam diebus.] Plinius lib. 13. cap. 3. Aquilæ certe ac signa, puluerulenta illa & custodiis horrida, inunguntur festis diebus.

l Miræque obseruationis.] Virgil. lib. 11. non longè à princ.

— Vbi primum vellere signa
Annuerint superi, pubemq; educere castris.

Vbi Seruius, Vellere, inquit, proprie dicit, quia Romana signa figebantur in castris: & cum ad bellum eundum fuisset, captatis auguriis euellebantur e terra: nam alibi ea figi non licebat, sed inter auguria etiam hoc habebatur, si auellētem facile sequerentur, adeò vt cum filio in Arabia Parthico bello sit Crassus occisus, qui iturus ad prælium auellere signa vix potuit.

m Nisi auspicatò.] Cicero li. 2. de Diuin. Liuius 1. Decad. lib. 1. & 3. Deca. lib. 2. non multò post prin.

Locus signorum in ipso conflictu. Persarum signa. Atheniensium. Thebanorum. Aeaea insulae. Cimbrorum. Eumenis. Crateri. Neoptolemi. Cyri. Osiris. Pori Indorum. Aegyptiorum. Germanorum. Insubrium. Vexilla diuersa.

auspicató. [n] Quæ, si quum foras educi deberent, facili ductu euellerentur, & leuia translatu forent, prosperrimi augurij & indubitatæ erat victoriæ signum: contrà vero, si in eximendo, magno impulsu opus foret, tunc cladem & excidium futurum haud dubiè præmonstrabant. [o] Cumque in conflictu bellorum manus conserebant, ipsa militaria signa in media locabantur acie, vt pro signis antesignani, post signa alia pugnaret acies: nonnũquam in prima fronte multiplici subsidio firmata, præibant ordines. [p] Persis quoque aurea aquila supra oblongam hastam patentibus alis militare signum fuit: [q] nonnunquam Solis simulacrum [r] sacerque & æternus ignis. [s] Atheniensibus noctua, [t] Thebanis sphyngis effigies, Aeææ insulæ marina turtur, [v] Cimbris æneus taurus, [x] Eumeni Ceres & Alexander, [y] Cratero & Neoptolemo Minerua, militiæ signum in bello notabatur. [z] Cyrus aureum gallum affixum lanceæ, militi in acie pro vexillo dedit. [a] Fertur Osiris canem gestasse pro insigni armorum. [b] Et Porus Indorum rex Herculis simulacrum, quod deseruisse, militare flagitium habebatur. [c] Indis autem regibus sæpius nulla imago aut effigies, sed tintinabula & tympanum præcedunt. [d] Aegyptij quoque animalia quæ colunt, effictis tabellis, pro bellico insigni habuere. [e] Germani effigies lucis detractas præire iubent. [f] Insubres, siquando præcipua bella sumpturi erant, aurea signa quæ immobilia vocant, è templo Mineruæ efferentes, præferunt phalangi. [g] Consueuisse etiam singulas turmas, manipulos, & cohortes ac legiones, proprium vexillum & militare signum habere, vulgo proditum est: vt cuius esset legionis quisque miles, & sub quo duce militaret,

ANNOTATIONES.

n Quæ si cùm foras.] Hæc vsque ad clausulam, Cúmque in. sunt Ciceronis lib. 1. atque iterum 2. de Diuinat. & Liuij 3. Decad. lib. 2. post prin. Et ad id quoque referri potest illud Virgilij adductum supra in verbo, Miræque obseruationis. vbi Seruius id quoque expendit. Cæterùm Appianus in bello Parthico tradit Crassum iturum ad bellum aduersus Parthos euellere signa nequiuisse, ibique ipsum occisum fuisse. Quod & ipsum propemodũ tradiderunt Plutarchus in vita illius, & Dion in Pompeio. Et aliud non dissimile prodit Paulus Orosius li. 7. cap. 6. Furius, inquit, Camillus Scribonianus, Dalmatiæ legatus, bellum ciuile molitus, legiones multas fortissimásque ad sacramenti mutationem pellexerat. Itaque die dicto, vt in vnum vndique ad nouum Imperatorem conueniretur, neque aquilæ ornari, neque conuelli quoquo modo signa moueríue potuerunt. Itaque vt continuo pòst subdit, Scribonianus quinto post die interfectus est. Sed Suetonius in Claudio, c. 13. hoc ipsum antè scripserat.

o Cumque in conflictu.] Liuius 3. Decad. lib. 2. non multo post princ. in pugna, quæ fuit ad Thrasymenum lacum, cuius sunt verba hic posita ab illis verbis, Vt pro signis.

p Persis quoque.] Xenophon Pędiæ Cyri lib. 7. post princip. & iterum libro 1. Expeditionis Cyri minoris.

q Nonnunquam Solis.] Q. Curtius lib. 3 & Tertullianus in Apologetico, c. 16.

r Sacerque & æternus ignis.] Strabo lib. 15. nõ multo ante fi. & Q. Curtius lib. 4. & Procopius lib. 2. belli Persici.

s Atheniensibus.] Plutarchus in Lysandro. vide Adagium, Noctuas Athenas.

t Thebanis Sphyngis effigies.] Vide Plutarchum in Pelopida, & Probum Aemylium in Epaminunda.

v Cymbris æneus taurus.] Plutarch. in Mario.

x Eumeni Ceres & Alexander.] De vtroque Plutarchus in vita ipsius Eumenis.

y Cratero & Neoptolemo Minerua.] De vtroque item Plutar. ibi.

z Cyrus.] Imò Artaxerxes ipsius Cyri frater, ex Plutar. in Artaxerxe.

a Fertur Osiris.] Imò verò Ambis Osiridis filius ex Diodoro Siculo lib. 1. cap. 2. vbi & ipse dicit Macedoni alteri ipsius Osiridis filio lupum insigne armorum fuisse. Et vide Macrobium libro 1. Saturn. capite 21.

b Porus Indorum Rex.] Q. Curtius lib. 8.

c Indis autem Regibus.] Idem eod. lib. sed alio loco, & vide omnino infrà eod. c.

d Aegyptij quoque.] Diodorus Siculus lib. 1. cap. 2. Aelianus autem lib. 10. cap. 15. scribit Aegyptiorum bellatores in annulis insculptum habere scarabeum solere, ex eo adumbrante legislatore solos omnino mares pro patria bellum gerere oportere, quòd scarabeus caret fœmina.

e Germani.] Cornelius Tacitus de Moribus Germanorum. Effigies, inquit, & signa quædã detracta lucis in prælium ferunt. licet is aliter dicere videatur lib. 20. Historiarum. videlicet cùm ait, Hinc veteranarum cohortium signa, inde depromptę syluis lugisque ferarum imagines, vt cuique genti inire prælium mos est.

f Insubres.] Polyb. lib. 2. de iis loquens. Coacto itaque exercitu & signis aureis, quæ immobilia vocitant, è templo Mineruæ sublatis, cæterisque necessariis rebus paratis, aduersus Romanos intrepidè profecti, ex aduerso castrametati sunt.

g Consueuisse etiam.] Ad Romanos reditid que est Vegetij lib. 2. c. 13.

facile dignosceretur, ne sine signis, sine imperio inordinati & incompositi ducerentur, sed conspicua omnibus signa forent. [h] In quibus nomen imperatoris, [i] aut consulis, [k] nonnunquam draconis effictí imago, [l] quare draconarij dicti milites, [m] quod vexillum purpureum erat, [n] aliaque insignia perscripta erant. [o] Nanque diuus Iulius vexillo quintæ legionis, quod contra Iubam elephantorum victrix fuerat, elephantum inscripsit. Alioque insigni legionarij milites, alio prætoriani, dissimilique auxiliares vtebantur. [p] Postea vt imperatorum imagines per imaginiferos deferrentur in acie, pro signis vulgo seruatum est. [q] Nonnunquam labans quadratum hastæ appensum, quod Labarum dixere, pro vexillo fuit. [r] Signa vero educendi exer- *Draconary milites.* *Imperatorum imagines.* *Signa alia*

ANNOTATIONES.

h In quibus nomen Imperatoris.] Attamen Romanos vello Cymbrico pilis & hastis, nō signis, Catulli nomen inscripsisse author est Plutarch. in Mario. Et Cn. Pompeij milites in Hispania eius nomen scutis inscripserunt, vt testatur Appianus lib. de bello Alexandrino.

i Aut consulis.] Hæc superius sunt explicata.

k Nonnunquam draconis.] Ammianus Marcellinus lib.16. Trebellius Pollio in Gallienis, Vexilla, inquit, centena, & præter ea, quæ collegiorum erant, dracones & signa templorum omniumque legionum ibant. Ex quo & illud Claudiani lib.2. in Ruffinum,

Mansuescunt varij vento cessante Dracones.

Et illud quoque in nuptiis Honorij & Mariæ,

Stent bellatrices Aquilæ sæuiq; Dracones. Et,

- Feruentesq; tument post terga Dracones.

Illudque Sidonij Apollinaris in Panegyri ad Anthemium,

Hic primùm nostras aquilas prouincia vidit,
Desiit hostiles confestim horrere Dracones.

Sed & hoc Draconum vexillo vsos fuisse Indos testis est Suidas in verbo, ἰνδοί.

l Quare Draconarij.] Vegetius lib. Rei militaris 1. cap.20. & lib.2. cap.13. & Marcellinus lib. 20. vbi loquitur de Mauro quodam huius nominis Draconario milite. Modestinus de vocabulis Rei militaris.

m Quod vexillum purpureum erat.] Marcellinus lib.15. & 16. & Claudianus libro 2. in Ruffinum,

- Lateq; videres
Surgere purpureis vndantes anguibus hastas

n Aliaque insignia.] Nam vexillum, quo pedites euocabantur, roseum erat: cæruleum, quo equites, Seruius lib 8. Aeneid. in princ.

o Nanque D.Iulius.] Appianus lib.2. bellorum Ciuilium.

p Postea vt Imperatorum imagines.] Corn. Tacitus lib.5. non multò post princip. Et quorum imagines pro vexillis secuti forent, Duces Imperatoresque deligerent. & Herodianus lib.2. de Iuliano Imperatore loquens, à militibus delecto. Tum, inquit, signis sublatis, impositisque illius imaginibus deducere hominem tendunt. & lib.8. de Maximino Imperatore abrogato, Ibique, ait, postquam de signis militaribus illius imagines detraxerant, prodeuntem mox de tentorio obtruncant. Sueton. in Caligula, cap.14. in fin. Artabanus, Parthorum Rex, transgressus Euphratem, aquilasque & signa Romana, Cæsarúmque imagines adorauit. Et Modestus in vocabulis Rei militaris, vbi hos imaginarios vocat, nisi sit mendum: nam & ibi aquiliferos vocat, qui aquilam deferebant, vti etiam Cæsar lib 3. belli Ciuilis. Sueton. in Cæsare, cap.62. & in Augusto, cap.10. Cornelius Tacitus lib.17. vbi loquitur de aquilifero quartæ legionis. Vopiscus in Aureliano. Verùm non esse mendum in Modesto suadet Vegetius lib.2. cap. 7. cùm hos dicit vocari imaginarios siue imaginiferos. Sed & de eo quod dictum est de imaginibus Imperatorū in vexillis, intelligi potest illud Taciti libro 12. Zorsinem ad imaginem Cæsaris procubuisse. & libro 15. Tyridatem apud effigiem Neronis insigne regium deposuisse.

q Nonnunquam labans quadratum.] Sozomenus in Tripertita historia lib.1.c.5. Tertullianus in Apologetico, ca.16. Prudentius in Symmachum, lib.1. de potentia Crucis,

Christus purpureum gemmati textus in auro
Signabat labarum.

Et Eusebius historiæ Ecclesiasticæ, lib.9. ca. item 9. de Constantino loquens, Exin, ait, signum quod in cœlo fuerat sibi demonstratum, in militaria vexilla transformat, ac labarum, quem dicunt in speciem Dominicæ crucis exaptat. Eutropius in Constantino Magno. Extatque apud nostros titulus de præpos. Labarum. ita enim eum locum & l. 1. eius tit. emendauit Alciatus. vide eum ibi & in seq. tit. & vide Rhodig. lib.6. c.11.

r Signa vero educendi exercitus.] De vtrisque scilicet tubis & cornibus Liuius 3. Deca. lib.10. Tubæ cornuáque ab Romanis cecinerunt: tantúsque clamor ortus, vt elephanti in suos sinistro maximè cornu verterent, Mauros ac Numidas. De tubis quoque Virgil. lib.9. Aeneid.

At tuba terribilem sonitum procul ære canoro
Increpuit.

Et Horatius lib.1. Car. Ode 1.

Multos castra iuuant, & lituo tubæ
Permistus sonitus.

Et Cæsar lib.3. belli Ciuilis. Tuba signum dari atque in hostem impetum fieri iussit. & iterum, Hac habita oratione, exposcentibus militibus, & studio pugnæ ardentibus, tuba signum pugnæ dedit. Vegetius lib.2. Rei militaris, c. 22. & Seruius eum locum Virg. lib.11 enarrans,

- Bello dat signum rauca cruentum
Buccina.- Vide Liuium 3. Dec. lib.1. De cornibus Virgil. lib.8. in princ.

atque alia per tubā, cornu aut buccin am. citus, & certaminis conserendi, in Romanis legionibus, concentus tubarum & cornuum: [s] & siquando silentio educendæ forent, tesseram fuisse accepimus. Eam vero tubam [t] Tyrrhenus Pisæus inuenit primus æneam, quum antea ex cornu bubulo
Tessera. fieret. [v] Tamen buccina in prætoriis castris semel, in consularibus vero bis dabatur signum: [x] qua tuba pedites, equites vero lituo ad pugnam aduocari sæpe notatum est. [y] Eratque mos militaris, vt quoties mouenda erant signa castráve, & ad reliqua belli munia, soli cornicines signum darent: [z] excubias vero, [a] somniq́ue & [b] vigiliarum tempora, buccina designarent. [c] Si autem legiones ducendæ in hostes, & acie decernendum foret, [d] aut receptui canendum, & cornua & tubæ eodem concentu
Persa. canerent: [e] Si conciones aduocarent, [f] aut silentium indicerent, per tibicinem
Aegyptij. indicebatur. [g] Persis vero proficiscendi hora significatur cornu, [h] Aegyptiis sistro.

ANNOTATIONES.

Vt belli signum Laurenti Turnus ab arce
Extulit, & rauco strepuerunt cornua cantu.

Et Liu.3. Dec.lib.4. vbi de obsidione Arporum, & Tacit. libro 2. vbi de obsidione cuiuspiam castelli Ciliciæ.

s Et si quando silentio.] Liuius 3.Decad.lib.7. de Nerone qui noctu ad Liuium contra Adrusbalem pugnaturus accessit. Nocte, ait, clàm ingredi placuit. Tessera per castra ab Liuio consule data erat, vt tribunum tribunus &c.

r Thyrrenus Pisæus.] Plinius lib.7.c.56.Seruius autem lib.8.Aeneid.in eum locum,

Tyrrhenusq́, tuba mugire per æthera clangor.

Tyrrhenum, ait, clangorem dixit tubæ: ideo, quia apud Thuscos constat tubam esse inuentam. Pausanias autem lib.2.scribit, Tubam inuentam esse à Tyrrheno Herculis & Omphales filio, sed posteà Hegeleum, eius filium, Dorienses, qui Temenum secuti sunt, huius instrumenti clangorem docuisse, eámque ob causam Mineruam Salpingem tubam docuisse.

v Tamen buccina.] Liuius Decad.3.lib.7.Quod semel in prætoriis castris signum, bis in consularibus referebant cecinisse.

x Qua tuba pedites, equites verò.] Acron interpres Horatij lib. Carm.1. Ode 1. vbi suprà citauimus. Et de lituo Virg.lib.6.Aeneid.

Et lituo pugnas insignis obibat & hasta.

Et ibi Seruius, Et Iuuenalis satyr.14.

- Aut longos castrorum ferre labores
Si piget, & trepido soluunt tibi cornua ventrem
Cum lituis audita. -

y Eratque mos militaris.] Vegetius lib.2.c.7. vide tamen eundem in eodem lib.c.22.

z Excubias vero.] Polybius lib.6. Veget.d.c.22. & lib.3.cap.8.Et in vniuersum de differentiis tubarum, cornuum & buccinarum, vide omnino eundem lib.3. cap. 5. Sed vide ipsum Polybium lib.14. vbi scribit eam fuisse Romanis consuetudinem, vt tempore conuiuandi cuncti tubicines ac buccinatores ad tentorium Ducis personarent, ad hoc vt nocturnas custodias suis locis per id temporis constituerent.

a Somniq́ue.] Ex quo Claudianus de bello Gildonico,

Excitet incesto: turmalis buccina somnos.

b Et vigiliarum.] Tacitus lib. 15. Et rogitante Rege causas, quoties nouum aliquid aduerterat, vt initia vigiliarum per centurionem enunciari conuiuium, buccina dimitti. Quò etiam spectat illud Liuij 3.Decad. lib.6. Fuluius Trib. militum imperauit vti duobus millibus equitū delectis denunciarent, vt ad tertiam buccinam præsto essent. Vegetius autem lib. 3. cap. 8. A tubicine omnes vigiliæ committuntur. Et finitis horis à cornicine reuocantur. Et adde quòd etiam buccina bella denunciabant, ex Virg.lib.7.Aeneid.

- Qua buccina signum Dira dedit. -

Et lib.11.vt suprà & ibi Seruius.

c Si autem legiones.] Veget. d.cap. 24. Liuius 1.Decad. lib. 9. vbi ita scribitur, Deinde concentu tubarum & cornuum cursu effuso in hostem feruntur. Et hinc quoque Ouid.lib.1.Metam.

Non tuba directi, non æris cornua flexi.

d Aut receptui canendum.] Erasmus Chil. 3. cent.5.c.88.

e Si conciones aduocacent.] Hirtius lib 8.belli Gallici. Concilio repente cantu tubarum conuocato. Ex quo intelligis hic legendum tubicinem, non tibicinem.

f Aut silentium indicerent.] Liuius 4.Decad. lib. 3. Et præco cum tubicine, vt mos est, in mediam arenam, vnde solenni carmine ludicrum indici solet, processit: & tuba silentio facto ita pronunciat. Senatus Roman. & T. Quintius Imperator, Philippo Rege Macedonibúsque deuictis, liberos immunes suis legib. esse iubet Corinthios, &c.

g Persis verò.] Q.Curtius lib.3.Patrio more Persarum traditum est, orto sole, demum procedente die iam illustri, signū è tabernaculo Regis buccina dabatur.

h Aegyptiis sistro.] Virgil.lib.8.Aeneid.loquens de Cleopatra Aegypti Regina,

Regina in mediis patrio vocat agmina sistro.

Vbi Seruius tradit Isidem, Aegyptiorum Reginam: & deam sistrum gerere in dextra, & situlam in sinistra. Nam & alias sistra sunt propria & peculiaria Aegyptiis. Nam Ouidio lib.3.Amorum eleg.8.dicta sunt sistra Aegyptia,

Quid nos sacra iuuant? quid nunc Aegyptia prosunt
Sistra?

Et Martiali lib.12. epig.29. sistrata turba dicitur de sacerdotibus Aegyptiis,

Linigeri fugiunt calui sistrataq́, turba.

Sed

[i] Alexander Macedo, quum tubæ sonitus tumultuante exercitu non exaudiretur: iussit perticam ex qua signum eminebat, quæ omnibus conspicua foret, supra tabernaculum figi: quo viso quisque miles paratus in hostem iret. [k] Quæ quidem tubę non in singulis modo legionibus, sed cohortibus & turmis, prælij signum dare, necnon diei noctisque horas, vigiliásq; diuidere solebant. [l] Lacedæmonij & Phryges non cornuum tubarumque signis, sed tibiarum miti sono & modulo leni temperari consueuere. Lycurgus enim militibus tibiam pro classico dedit. [m] Ea enim tibia quæ Phrygia dicitur, à dextra vnum, à sinistra duo foramina habuit: cuius modulos non vnos accepimus: quippe pro modulo sonorum, ita animos mulcere aut accendere solebant. [n] Siquidem Aeolius modus simplex fuit, Asius varius, Lydius querulus, Phrygius religiosus, Dorius bellicosus, [o] Gygius autem hilaris & lætus, [p] Ionicus floridus. [q] Græci autem in rebus seriis sæpe Dorium adhibuerunt. Apud quos fuit in bello modulus [r] ad tibiam Hormius [s] & Orthius, [t] in comessationibus Parœ-

Lacedæmony & Phryges. Tibia Phrygia. Aeolius modus. Asius. Lydius. Phrygius. Dorius. Gygius. Ionicus. Hormius. Orthius, Parœnius.

ANNOTATIONES.

Sed & hinc illud Val. Flacci lib. 4. Argonauticôn loquentis de Iside Aegyptiorum,

- Hæc procul Io
Spectat ab arce poli iam diuis addita, iamq;
Aspide cincta comas, & ouanti persona sistro.

Et Iuuenalis sat. 13.

Decernat quodcunq; volet de corpore nostro
Isis, & irato feriat mea lumina sistro.

Idem Ouid. de Ponto, lib. 1. eleg. 1.

Et quis ita est audax, vt limine cogat abire
Iactantem Pharia tinnula sistra manu?

Et Apuleius lib. 2. Asini aurei, Miserere per cælestia sidera & arcana Memphitica & sistra Phariaca. & lib. 11. Aereis & argenteis, imò verò aureis etiam sistris argutum tinnitum constrepentes. & paulò pòst, Sacerdos appropinquabat dextra proferens sistrum. Ibi enim de sacris & sacerdotibus Isidis loquitur. Vide ibi Beroaldum, & Ouid. lib. 9. Metamorph. ibi,

Quiq; premit vocem, digitoq; silentia suadet,
Sistraq; erant, nunquamq; satis quæsitus Osiris.

i Alexander Macedo.] Hæc vsque ad clausulam, Quæ quidem tubæ. sunt Q. Curtij lib. 5.

k Quæ quidem tubæ.] Vide Veget. d. lib. 2. cap. 22. & lib. 3. cap. 8. His tamen adde ad tubam euerti solere ciuitates. Ex quo Virgi. de euersione Troiæ loquens lib. 2. Aeneid. ibi,

Exoritur clamorq; virûm clangorq; tubarum.

Vbi & id Seruius annotat.

l Lacedæmonij.] Thucydides lib. 3. belli Peloponnesiaci. Polybius lib. 4. Valerius Maximus lib. 2. cap. 1. Plutarchus in Apophthegma. Laconicis in Agesilao, vbi huius reddit rationem. Gellius lib. 1. cap. 11. Martianus Capella libro 9. Aristoteles in problem.

m Ea enim tibia.] Varro & ex eo Seruius lib. 9. Aeneid. eo loco,

- Vbi assuetis biforem dat tibia cantum.

n Siquidem Aeolius.] Hæc omnia vsque ad clausulam, Gygius autem. sunt Apuleij in libro 1. Floridorum, cuius hæc verba sunt, Seu tu velles Aeolium simplex, seu Asium varium, seu Lydium querulum, seu Phrygium religiosum, seu Dorium bellicosum. quæ forte vt alia plurima accepit à Luciano in Harmonide, cuius hæc verba sunt, ἑκάστης ἁρμονίας διαφυλάττειν, τὸ ἴδιον φρυγίου, τὸ ἔνθεον, τῆς λυδίας τὸ βακχικὸν, τῆς δωρίου τὸ σεμνὸν, τῆς ἰωνικῆς τὸ γλαφυρόν. id est, Vniuscuiusq; harmoniæ seruare proprietatem, Phrygiæ diuinum impetum, quod Apuleius vertit religiosum, Lydiæ furorem Bacchanalem, siue licentiam, Doricæ seueritatem, Ionicæ iucunditatem, quod & Apuleius videtur transtulisse, varium. Erasmus Chil. 2. cent. 2. cap. 93. Alibi idem Apul. lib. 4. Metamor. ad fin. Lydij quoque modum querulum vocat, Sonus, inquiens, Zygiæ tibiæ mutatur in querulũ Lydij modum. Ante hos Plato lib. 3. de Repub. Harmonias querulas esse dicit, eásque cum Ionicis vt molles & enerues improbat. Sed vt redeamus ad Apuleium. Is lib. 10. eiusdem operis, Doricum quoque bellicosum appellat. At, inquit, tergum tibicem hormium canebat bellicosum. & ibi vide Beroaldum, vbi de Lydiis modis. De Phrygiis quoque modis idem Apul. lib. 8. ad fin. Cantúsque Phrygij mulcentibus modulis exercitus procurrit obuiam. Cæterum de huiusmodi modis Phrygiis, Doriis & Lydiis vide Aristot. lib. 8. Politicôn c. 5. & 7. & Pollucem lib. 4. cap. 9. & 10. vbi de aliis quoque modis. Cassiodorum, qui & alios itẽ numerat lib. 2. Variarum epist. incipient. Cùm Rex Romanorum. & de Dorio & Phrygio. Plinium lib. 2. c. 22. & Censorium de Die natali, c. 25.

o Gygius autem.] Vide d. lib. 4. Metamor. & ibi Beroal. vbi loquitur de Zygia tibia.

p Ionicus floridus.] De eo diximus in verbo, Siquidem Aeolius.

q Græci autem.] Vide interpretes Horatij lib. 4. Carm. in fi.

r Ad tibiam Hormius.] Vide Suidã, Pollucem & Rhodiginum lib. 5. c. 4.

s Et Orthius.] Hunc modum cythara cecinisse Arionem cùm se in mare deiecit, & eum delphinus dorso excepit & in littus detulit, scribit Herodotus lib. 1. Et huius quoque modi meminit Iulianus in epistola ad Iamblichum, & Suidas (eum vide & Pollucem) & Martianus Capella, vbi declarat cuiusmodi esset.

t In comessationibus Parœnius.] Horat. autem lib. 4. Carmin. Ode 15. eadémque vltim. in fin. significat Lydium tibiatũ modis in conuiuiis quo-

Enyaterius. Cyclius. nius. Lacedæmoniis Enyaterius, [u] Atheniensibus Cyclius. Hunc Orthium tam rapidè audientium animos accendere ferunt, [x] vt quum illum Alexandro Timotheus concineret, velut furens & efferatus in rabiem, protinus ad arma exiliuerit. Præter *Castorium melos.* quod, [y] castorium melos Laconicum, ad excitandos militum animos multum valuisse fertur. [z] Quinetiam in prosequendis hostibus effuse fugientibus, aut si receptui canendum esset, diuersi traduntur moduli, ad militum excitandos animos, *Lacedæmonij prælium inituri.* aut sedandos. [a] Qui quidem Lacedæmonij prælium inituri, pluribus concinentibus tibiis, acies ineunt, vt his modulis capti, mature incederent, ferociamque & immodicos animos cohiberent, néve, id quod in concursu magnorum præliorum vsu venit, hostem cupide insequuti, sæuè & atrociter contra victos insultarent, ita vt longius *Rom. tibiæ quot foraminum.* effusi, acies confunderent & perturbarēt. [b] Romanæ vero tibiæ primo quaternis foraminibus, postea tot pertusis exculptæ fuere, vt haud multum abessent à tuba: quarum *Tibiarum diuersa genera.* diuersa traduntur genera. [c] Nam præcentoriæ erant, & Vascæ, quibus in sacris præcinebant: & puellatoriæ sono clariore, ac gingrinæ & miluinæ, quæ in acutos exeunt sonos, sicut à locis Lydiæ, Corinthiæ, & Aegyptiæ, sonis diuersis, & no*Cretenses. Parthi.*minibus variis. [d] Cretenses autem cithara, fidibus & tibiis vtuntur in præliis, quibus instructas acies accendunt. [e] Parthis cornua, sæpius ingens tympanum cum ferreis tintinabulis, pugnæ acuebant animos: quod quidem lance concaua, corio vndique protento, & clauis æneis affixum erat, quod simul ac diuerberabant, ignoto *Lydi. Indi.* & horribili sonitu tonitrus instar intonabat. [f] Lydi autem cum fistula & fidicine: [g] Indi cum cymbalorum & tympanorum pulsu in hostes ducunt. Id enim erat tubarum loco. Non enim tibias habebant Indi, nisi in regia, [h] quum rex dormitum *Galatæ. Busiritæ. Lycopolitæ.* vadit: sicut reges Siculi ad citharæ & auium cantus dormiebant. [i] Galatis vero barbara tuba horribili sono bellicum occinuit: contrà [k] apud Busiritas & Lycopolitas in Aegypto, quibus tubis canere vetabatur, quòd sonum asininum redderent: ipsi

ANNOTATIONES.

que adhiberi, *Inter iocosi munera Liberi*

Cum prole, matronisq́; nostris,
Rite deos prius adprecati,
Virtute functos more patrum duces,
Lydis remisso carmine tibiis
Troiamq́; & Anchisen & alma
Progeniem Veneris canemus.

Quo in loco Acron, Lydis, inquit, tibiis læta cantabantur, Phrygiis tristia. Tres enim modos habebant tibiarum, Ionicum, Lydium & Phrygium, quem & barbarum: in honorem autem Lydorum dictum, quòd ipsi primi tibias inuenerunt.

u Atheniensibus Cyclius.] Athenæus Dipnos. lib. 4. c. 24.

x Vt cùm illum Alexandro.] Plutarch. in lib. de Musica.

y Castorium melos Laconicum.] Plutarch. in eod. lib. & in Lycurgo. & Pollux lib. 4. c. 10.

z Quinetiam.] Id ostenditur ex sequentibus.

a Qui quidem Lacedæmonij.] Thucydides belli Peloponnes. lib. 3. Aristot. in problem. Plutar. in illo lib. de Musica, & in lib. de cohibenda iracundia, & in antiquis institutis Lacedæmoniorum. Gellius lib. 1. cap. 11. Clemens Alexandrinus Pædag. lib. 2. c. 4.

b Romanæ verò tibiæ.] Seruius narrans eum locum Virgil. lib. 9. Aeneid.

- Vbi assuetis biforem dat tibia cantum.

Scribit autoritate Varronis tibiam Phrygiam dextra vnum habere foramen, sinistra duo: quorū vnum acutum sonum habebat, alterum grauem.

c Nam præcentoriæ.] Hæc vsque ad clausulam, Cretenses autem. sunt Solini c. 11. Vide ibi interpretem. & de Gingrina quoque Pollux lib. 4. c. 11.

d Cretenses.] Heraclides in Politicis. Plutarch. in d. lib. de Musica. Gellius lib. 1. aliàs 2. cap. 11. Martianus Capella li. 9. Polybius de tibiis loquens li. 4.

e Parthis.] Iustinus lib. 41. & Plutarch. in Crasso.

f Lydi.] Herod. lib. 1. Gellius lib. 1. c. 11.

g Indi.] Q. Curtius lib. 8. Idque verisimile est ex Dionysio Baccho didicisse, qui apud eos regnauit, & vsus est in bello tympanis & cymbalis, tuba nondum reperta, vt scribit Diodorus Siculus lib. 3. c. 10. Strabo autem lib. 15. tradit in India nullam esse tibiam, nec aliud instrumentum musicum, præter cymbala & tympana & crotala. Arrianus verò lib. 8. de gestis Alexandri. Expeditionis, inquit, Dionysij in Indiam Nisa vrbs Indiæ nō obscurum monimentum est, tympana prætereà & cymbala, quibus in præliis Nisæi vtuntur. Sed & postea tradit, Indos vtique vsque ad Alexandri in ea loca aduentum cum cymbalis tympanisque in pugnam ire solitos.

h Cùm Rex dormitum vadit.] Philostrat. de vita Apollon. lib. 2. cap. 14. ait, Indos cùm Rex vadit dormitum, ad tibiam cantantes illum admmonere, vt bonis vtatur somniis & subditis bene consulens surgat.

i Galatis verò.] Diod. Siculus lib. 6. c. 9.

k Apud Busiritas.] Herodotus lib. 2. & 4.

enim asinos exitiali odio prosequuntur, propter Typhonem asini colorem præferentem. [l] Cimbri protentas vehiculorum pelles tantis pulsabant ictibus, vt ingentem fragorem redderent. Apud Pœnos, & in castris Hannibalis rubram vestem tabernaculo ducis protensam, plerunque tubæ sonitum: [m] Illyriis, linteum protentum; [n] aut rubicundam tunicam sarissæ appositam: [o] aliis protentam purpuram, indicium certaminis fuisse proditum est: quo viso quisque miles præuideret præcaueretque, & se ad pugnam accingeret. [p] quod in Romanis castris obseruatum legimus, vt rubra veste tabernaculo ducis protenta, diem prælij præsignarent. [q] Dario super tabernaculum imago solis crystallo inclusa, signi loco fulgebat in castris. [r] Apud Spartanos in vsu erat, vt quoties fortiter & magnis vtrinque viribus decernendum foret, milites capita comerent, capillum barbamque depecterent: quo argumento periculum se animæ adire, & hostiles spiritus gerere signabant. [s] Erant enim Spartani milites comati omnes, [t] sicut Milesij, Thurij, & Tarentini, ac cæteri quibus Laconica instituta placuerunt. [u] Ideo quum Persarum duces, milites Leonidæ comatos, & multo pectine comptos vidissent, ferunt illos despectui habuisse, velut desides & ignauos: quum vero animi vigorem & fortitudinem fuissent in acie experti, animorum præstantiam admiratos obstupuisse. [x] In nauali autem prælio vexillo ex prætoria naui in sublimi elato, pugnæ signum militi dabatur. Nonnunquam concussu veli aut chlamydis, aduentus demonstrabatur: excusso verò, discessus: [y] sicut in nocte lumen, [z] & in die fumus, insidias aduentusque hostium, & occulta consilia plerunque indicarunt. Apud Athenienses puniceo paludamento è naui prætoria contra Lacedæmoniorum classem, pugnæ signum sæpe datum est. [a] Lysander æreo clypeo è naui elato, irruptionis signum dedit. [b] Bruti vero nauis prætoria, quò ab aliis dignoscere-

Cimbri. Pœni. Illyrij. Signa certaminis futuri. Romani. Darius. Spartani. Milites comati. Signa in prælio nauali. Athenienses.

ANNOTATIONES.

l Cymbri.] Strabo lib.7. Sed & hos & Teutonos tradit Plinius lib. 26. cap.4. terribili Marte vlulare solitos. Adde autē supradictis apud Sybaritas exercitus equitatus ad symphoniæ cantum saltatione quadam moueri, apud Plinium lib.8.c.42. Achæos autem pugnam indipisci nō fidicularum tibiarūmque concentu, verùm conspiratu tacito nitibundos, ex Homero scribit Seruius in lib. 8. Aeneidos statim initiò.

m Illyriis.] Polybius lib.2. non longè adeò à fi.

n Aut rubicundam tunicam.] Plutarc in Philopœmene.

o Aliis protentam purpuram.] Polybius vbi nuper citauimus, vbi dicit signum traditum fuisse ab Antigono Rege. & in seq.

p Quod in Ro.castris.] Plutarc.in Pompeio. Idem tamen in Fab. Maximo vestem purpuream signum prælij fuisse dicit.

q Dario.] Q.Curtius lib.3.

r Apud Spartanos.] Plutarchus in Lycurgo, Philostratus quo loco statim citabimus in verbo, Sicut Milesij. Sed ante hos Herodotus lib. 7. vbi Demaratus Lacedæmonius loquens de Leonida & cæteris Spartanis, qui in Thermopilis erant, Ita, inquit, sese apud eos habet consuetudo, Quoties adire animæ periculum debent, tūc capita comunt.

s Erant enim Spartani.] Plutarch. vbi suprà & in Nicia, vbi de Gylippo Spartano & Apophtheg. Laconicis, vbi de Lycurgo loquitur, ibique rationem reddit, & rursum vbi de Pelopida, vbi & aliā rationem reddit.

t Sicut Milesij.] De his tribus id dicit Philostratus in vita Apollonij, lib. 3. cap. 4. de Brachmanis Indorum loquens. Comas, inquit, nutriunt, sicut quondam Lacedæmonij, & Thurij, Tarentiniq; ac Milesij & cæteri, quibus Laconia instituta placebant. Et adde Scythas & Bactrianos ex Q. Curtio lib.4.

v Ideò cum Persarum Duces.] Hæc Herodoti sunt lib.7.& Strabonis lib.10.post.princ.

x In nauali autem prælio.] Id sumptum videtur ex Liuio 4.Decad. lib.7. cuius hæc verba sunt, Et circumuenissent, in signo sublato ex prætoria naue, quo dispersam classem in vnū colligi mos erat, omnes quæ in dextro cornu vicerāt naues, ad opem ferendam suis concurrissent.

y Sicut in nocte lumen.] Thucydides li.2.belli Peloponnes. Sed ab his, qui expugnabantur leuati sunt ignes Athenas versus, aduentum hostium significantes. & lib.3. Faces hostilis aduentus in dies Thebas versus sublatæ sunt. Et Polybius lib.2. Cognito Consulis aduentu, id enim per nocturnos ignes intelligebatur.

z In die fumus.] Cæsar belli Gallici lib. 5. Tum fumi incendiorum procul videbantur, quæ res omnem dubitationem aduentus legionum expulit. Vide Vegetium de re militari, lib.3.c.5.

a Lysander.] Plutar.in vita illius.

b Bruti verò nauis prætoria.] Plutarch.in vita illius. Appianus lib.4. eam autem turrigeram fuisse, testis est Lucanus lib.3.

Et iam turrigeram Bruti comitata carinam,
Venerat in fluctus Rhodani cum gurgite classis,
Stœcados arua tenens.

c Tametsi

Deorum imaginibus naues insignitæ. Nauium nomina. Græcorum naues ex insulis nominatæ.

tur, O signum habuisse fertur: [c] tametsi singulæ naues deorum imagines ferrent, sub quorum essent tutela. [d] Nanque aliæ Neptunum, [e] nonnullæ pristis, centauri [f] equi, [g] vel draconis insignia habuere. [h] Græcis vero nauibus ex insularũ nominibus plerunque nomina fuere: quippe [i] Gnidurgis, ex Gnido nauis dicta: [k] Samena, quòd ex Samo rotundæ figuræ: [l] Parona, quòd ex Paro: & [m] Corcyrion ex Corcyra. [n] Cercuriam autem quasi caudatam appellarunt, sicut [o] Afractam Rhodiorum, contra tempestates

ANNOTATIONES.

c Tametsi singulæ naues.] Seruius enarrans illud lib.10. Aeneid.

Maßicus ærata Princeps secat æquora Tigri.

Cuius, inquit, rostrum erat in similitudinem tigridis. Namque solent naues vocabula accipere à pictura tutelarum. Hinc est,

Hunc vehit immanis Triton.

Hæc ille, quorum prior locus est rostrum, posterior autem est puppis. Et huc quoque alludit Lucanus lib.3.

- Non robore picto
Ornata decuit fulgens tutela carinas,
Sed rudis & qualis procumbit montibus arbor,
Conseritur stabulis naualibus ærea puppis.

d Nanque aliæ Neptunum.] Addunt & alij Apollinis ex Virg.lib.10.Aeneid.

- Et aurato fulgebat Apolline puppis.

Vbi Donatus dicit, puppim fuisse in qua erat Apollinis simulachrum. Ex quo Seruius eo lib.10. paulò ante enarrans eum locum,

- Aeneia puppis
Prima tenet, rostro Phrygios subnexa leones.

Vult, ait, pro iugo rostrũ nauis fuisse: leones autem singulos in singulis nauis partibus fuisse depictos.

e Nonnullæ pristis.] Virgil.lib.5.Aeneid.

Velocem Mnestheus agit acri remige Pristin.

Vbi Seruius, Vel à tutela, ait, depicta, vel ἀπὸ τοῦ πρίζειν τὰ κύματα. id est à secãdis fluctibus. Et idem Virgil. eodem lib.5.

Parte prior partem rostro premit æmula Pristis.

Non longè quoque post,

Sic Mnestheus, sic ipsa fuga secat vltima Pristis
Aequora. -

Et alibi paulò ante,

- Post hos æquo discrimini Pristis
Centaurusq́, locum tendunt superare priorem.
Et nunc Pristis abit, nunc victam præterit ingens
Centaurus, nunc vnà ambæ, iunctisq́, feruntur
Frontibus, & longè sulcant vada salsa carinæ.

Nam ibi loquitur de certamine nauali. & ex eo & Donato interprete intelligis Pristin & Centaurum fuisse species nauiũ his effigiebus vel simulachris, quibus præerant scilicet, Mnestheus Pristi, & Sergestus Centauro. Idem Virgil.lib.10.

Frons hominem præfert, in Pristin desinit aluus.

Et Liuius 5.Decad. lib.4. Adiectæ ad hunc, ait, numerum quinque pristes erant. & Polybius lib. 16. post princip. vbi dicit, Philippo Macedonum Regi illi, qui à Romanis victus est, fuisse naues cataphractas quinquagintatres cum pristibus centum quinquaginta. & lib. 17. in princip. Adest Philippus ex Dematriade in sinum Melicum vectus, lembos habens quinque & pristim vnam, in qua ipse nauigabat, πέντε λέμβους ἔχων, καὶ μίαν πρίστιν. Et de hoc nauigij genere Nonius Marcel. de genere nauigiorũ, vbi ita scribit, Pristis nauigij genus à forma pristiũ marinarum, quæ longi corporis sunt, sed angusti.

f Centauri equi.] Vt patet ex eo quod diximus suprà. & item ex illo ipsius Virgil. loco lib.5.

Sergestusq́, domus tenet à quo Sergia nomen
Centauro inuehitur magna. -

g Vel draconis insignia.] Suprà docuimus draconis effigiem sæpe fuisse in vexillis. Sed his adde nauem ex qua Iupiter Europam rapuit, tauri effigiem habuisse, vnde dicitur eam rapuisse tauri specie, vt scribit Fulgentius Mythologicorum lib. 2. vbi de Ganymede loquitur. De quo etiam Pollux lib.1.c.9.post prin.

h Græcos verò nauibus.] Quod patet ex seq. vide Bayfium de Re nautica. Hæc autem scribit Cælius Rhodiginus, qui auctorem quoque nullum citat lib.8.c.5.

i Gnidurgis.] Item Rhodiginus lib.8.c.5.

k Samena.] Thucydides lib. 3. mentionem facit Salaminiæ & Paralæ à duabus, vt puto, gentibus. Scribit autem Athenæus lib.12.c.19. Polycratem Samium tyrãnum cùm primus naues fecisset, Samias ex patria vocauisse.

l Parona.] Festus Pompeius lib.14. Parones, nauium genus ad cuius similitudinem Myoparo vocatur. Est autem Myoparo nauicula piratarum, mediam habens formam earum nauiũ quæ in Myunte & Paro insulis fieri solent, vt scribit Nonius Marcellus in generibus nauigiorum authoritate Ciceronis, Sallustij & Sisennæ. Gellius autem lib.10.c.25. inter genera nauium ponit parones & myoparones.

m Corcyrion.] Cercyron dicit Rhodiginus, vbi suprà, à Cercyra, quæ Corcyra est.

n Cercuriam.] Nonius Marcellus tradit, Cercurum esse nauem Asianam prægrandem, authoritate Plauti in Sticho act.2.scena 3.

- Conspicatus sum interim
Cercurum, quo ego me maiorem non vidisse censeo.

Et Lucillij saty. 8. & 14. Et de hac quoque Pollux lib.1.cap.7.in princ. Plin.lib.7.cap.56. paulò ante fi. scribit Cyprios inuenisse nauigij genus quod Cercuron vocant. Gellius lib.10.ca.25. inter genera nauium cercuros nominat.

o Sicut Afractam Rhodiorum.] Id à Cicerone ad Attic.lib.5.epist.13. totius autem operis 99. in prin. Nauigabamus sine timore & sine nausea, sed tardius propter aphractorum Rhodiorum imbecillitatem. Ex quo intelligis Aphractum legendum esse. Rhodiorum tamen naues omnium celerrimas tradit Liuius 4.Decad.lib.7. Nam Celoces nauigij genus primos illos inuenisse scribit Plin.lib.7.c.56. paulò ante fi. Sed & Cataphractas fuisse naues intelliges ex Polybio lib.5.14.15.& 16.non semel.

p Dyero

imbellem, [p] Dyerotam Mitylenæorum. Legimus quoque in Libya fuisse nauigia, quæ hirci & capri tulere nomina. Barbarumque nauigium frequens habuisse arctis lateribus, quod cameram dixere, lata aluo in modum tecti occlusa, pari vtrinque prora, quòd sine noxa mutari, & volui ex omni latere posset. [q] Supparum vero, Alexandrinæ nauis proprium insigne fuit. nam solis Alexandrinis suppara velorum licebat intendere, sicut corbes onerariis nauibus pro signo suspendebantur. [r] Marcus vero Antonius successu rerum insolens, purpureum velum prætoriæ naui apud Actium pro insigni dedit: quo abiecto, victus fugientem vxorem fuit prosequutus, [s] Id quod Alcibiades fecisse dicitur, vt prætoriam nauim cum velo purpureo haberet. [t] Alexander quoque quum Indum nauigaret, versicolori velo totius classis insignia variauit. [v] Fuitque obseruatum, lumen in prætoria naui quo cætera classis prosequitur, spectatissimum insigne noctu fuisse. [x] Quare Scipio in Aphricam transmissurus, velis in altum datis, singula rostratæ naui, bina onerariæ, prætoriæ trina luminaria dedit. [y] Et in nauali pugna deponere signum aut velum, ad alterius præscriptum se imperata facere, & mandatis obsequi significari. [z] Abiectis vero armis plausum facere, aut nauim velatam infulis occurrere, supplicandi genus esse, probatum est. Sed quod modo de tessera dictum fuit, animaduertimus [a] tesseram symbolum fuisse bellicum, & signum quo socij milites dignoscebātur ab hostibus, vt pro quibus, & contra quos arma sumerent, facile dignoscerent. Eam fuisse in [b] castris diui Cæsaris Venerem genitricem: [c] in Pompeij Magni Herculem inuictum: [d] in Pompeij Iuuenis, Pietatem. [e] In Antonij exercitu Lar Deus fuit, [f] in Syllæ autem Apollo. [g] Neronem vero optimam matrem militibus tesseram dedisse tradunt. [h] Ipseque Diuus Cæsar quandoque Felicitatem, [i] nonnunquam Victoriam militibus tesse-

Barbarū nauigium.

Alexandrinæ.

Lumen in prætoria naui.

Tessera militaris.

ANNOTATIONES.

p Dyerotam.] Vide Pollucem. Cicero ad Attic. lib.5.epist.11. Aphracta Rhodiorum, & dycrota Mitylenæorum habēbam.

q Supparum.] Seneca ad Lentulum lib.14. epist. Lucanus lib.15. *- Summaq. pandens Suppara, velorum perituras colligit auras.*
Et Stat.lib.Syluarum 3.syl.3.
Vos summis conuertite suppara velis.

r M.vero Antonius.] Plutarch. in vita illius, & Plin.lib.19.c.1.

s Id quod Alcibiades.] Athenæus in Dipnoso. Chrysogonus, inquit, stola indutus Pythica tunc τὸ τριηρικὸν tibia canebat, cùm Alcibiades purpureis demissis velis, iussisque remigibus velis incumbere, nauibus coronatis ob victos Lacedæmonios Pyræum portum ingrediebatur. Vide Plutarc.

t Alexander quoque.] Plin.d.lib.19.c.1.

v Fuitque obseruatum.] Quod patet ex seq. exemplo.

x Quare Scipio.] Liuius 3.Dec.lib.9

y Et in nauali pugna.] Id sumptum videtur ex Appiano lib.5.bello. Ciuil. vbi loquens de nauibus Antonij & Aenobarbi. Iam, inquit, in conspectum venerant, & rates præcedentes ex signorum vexillis apparebant, & ad cursum, vt se inuicem adirent, hortabantur, cùm lictor Antonio ante proram assidens, vt mos fuit, siue quod ambiguum illum virum ignoraret, qui tanto exercitu proprióque ad eos nauigaret, siue a generositate animi id exprome ret, vt inferioribus dignitate viris signum e naui deponere imperauit: quod ab illis factum est. Quod & nos alibi ad aliud citauimus.

z Abiectis vero armis.] Vide infrà eod.lib.ca.7.

a Tesseram symbolum.] Virg.lib.7.Aeneid.
It bello tessera signum. Silius lib.5.
- Tacitum dat tessera signum.
Liuius 1.Dec.lib.7. Cæteris omnibus tesseram dari iubet. Claudianus lib.1.Panegyr.Stiliconis, non procul à fi.
Decretoq. togæ felix legionibus iret
Tessera, Romuleas leges rediisse fatemur,
Cùm procerum iussis famulantia cernimus arma.
Vide Vegetium lib.7.cap.7. Ab hac autem Tesserarij dicti sunt Modestino Iurisconf. qui tesseram, hoc est signum bellicum, per contubernia nunciāt. Vide Modestum de vocabulis rei militaris. & Robertum Steph.

b In castris Diui Cæsaris Venerem.] Appianus lib.bell. Ciui.2. Seruius in 7.Aeneid. vbi suprà in præced.

c In Pompeij Magni.] Appianus d.lib.2.

d In Pomp.Iuuenis.] Idem Appia.ibid.lib.3.

e In Antonij exercitu.] Seruius vbi supra, id Marij signum fuisse dicit.

f In Syllæ autem Apollo.] Idem Ser.ibid.

g Neronem verò optimam matrem.] Sueton.in vita illius cap.9. Corn. Tacit.lib 13. in princ. Propalam, inquit, omnes in eam honores cumulabantur, signúmque, more militiæ, petenti tribuno dedit, Optimæ matri.

h Ipseque Diuus Cæsar.] Hircius in bello Africano, Quod postquam, inquit, intellexit, incitatis militum animis, resisti nullo modo posse, signo felicitatis dato, equo admisso in hostem contra principes ire contendit.

i Nonnunquam victoriam.] Et hanc quoque

quorundam

ram proposuit. [k] Brutus in Philippis Apollinem. [l] Cyri autem tessera fuit, Iupiter belli socius & dux. [m] Diuus verò Antoninus, Aequanimitatis. [n] C.Caligula Priapum & Venerem Cassio, tanquam molli & effœminato, signum dedit: [o] adeo Seuerus Septimius, Laboremus: [p] Pertinax vero, Militemus. [q] Claudius Cæsar græcanico versu definiuit tesseram, in hæc verba: virum vlcisci decet, quando quispiam prior iniuriatur, siue molestus est. [r] Demetrius Iouem & victoriam militibus edixit tesseram. Fertur Antiochus cognomento Soter, aduersus Galatas ducturus, signum proposuisse, Bene valere. Et Mecœnas quoties in castris ducis fungebatur officio, discincti tesseram dedisse, quam quidem, siue quem incolumem reuerti, siue castra metari; aut corpora curare, & prandere milites, seu qua vigilia educi legiones conueniret, vel quid aliud silentio agi oporteret, pro militari signo dare soliti sunt. Qua data, satis constabat, non errore, sed consilio & imperio ducis, ea quæ iubebantur, fieri. Fuitque probatum experimentis, tessera accepta, milites ordines seruare frequentes: ea vero sublata, aciem dissipari. [s] Alij tesseram mensuram fuisse, qua frumentum militibus metiebatur, non ineptè arbitrati sunt. [t] Erat præterea vexillum cærulei russique coloris, quo educto, inque arce proposito, satis constabat, milites, si quid subitum ingrueret, in re præcipiti nō iusto delectu, sed tumultuaria manu arma expedire, & iustitio indicto, nomina dare, [v] etiam sine vacationis priuilegio, saga sumi, & inter se coniurare, legiones conscribi, delectum festinanter haberi, arma apparari oportere: quæ quidem [x] tumultuaria manus, [y] & subitariæ legiones dicebantur: quum ad subitos hostium incursus, in præcipiti celeritate, non satis laxamenti iusto delectui ducibus dabatur.

Tessera alia significatio.

ANNOTATIONES.

quorundam fuisse tesseram. & similiter palmam, & virtutem, & Deus nobiscum, & triumphum Imperatoris tradit Vegetius lib.3.c 5.

k Brutus in Philippis Apollinem.] Plutar. in vita illius.

l Cyri.] Scilicet Maioris in Xenophonte libro 3. iterúmque 7. non longè à prin. Minoris vero tessera erat Iupiter Seruator & victoria, ex eodem in ipsius expeditione lib.1.

m Diuus verò Antoninus.] Scilicet Pius ex Iulio Capitolino in vita ipsius ad finem. Signúmque, inquit, Tribuno Aequanimitatis dedit. Sed & idem de Antonino Philosopho tradit idem Capitol. Statimque, ait, signo Aequanimitatis Tribuno dato. Sed hæc vtriusque scilicet Antonini, non militaria erant, vt superiora, & alia inferiora: sed insignia vel sigilla imperatoria, quibus, vt reor, in suis literis vtebantur, vt videre licet ex ipso Capitolino, qui scribit hos Imperatores sub tempus mortis ipsorum ea signa dedisse, & simul fortunam auream, quæ in cubiculo Principum poni solebat, ad successores in imperio transferri iussisse, de quo & nos alibi diximus, scilicet lib.1.c.13.

n C.Caligula.] Sueton. in vita illius c.56. & Seneca lib. 10. epistol. ad Serenum. & vide Pausaniam libro 9.

o Seuerus Septimius, Laboremus.] Aelius Spartianus in vita illius.

p Pertinax verò.] Spartianus ibi. & præterea Iul. Capitolinus in Pertinace.

q Claudius Cæsar.] Sueton. in vita illius cap.42. Tribuno, inquit, signum de more poscenti non temere aliud dedit, quam

ἄνδρα ἐπαμύνασθαι ὅτε τις πρότερος χαλεπαίνῃ.

r Demetrius.] Plutarch in vita illius.

s Alij tesseram mensuram.] Nam hinc tessera frumentaria. Sueton. in Nerone, cap.11. & Vlpiano in l.sed & si susceperit.§.1. ff. de iudic. & Paulo in l. mortuo.§.1.ff. de leg.2. Et de hac quoque Sueton. in Augusto, c.40. Ac ne plebs frumentationum causa à negotiis auocaretur, ter in annum quaternûm mensium tesseras dare destinauit. Et Iuuenal. sat.7.

Summula ne pereat, quia vilis tessera venit
Frumenti, quippe hæc merces lautissima.

Fuit & tessera nummaria apud Suetonium in Augusto, cap.41. in fi. quæ tamen videtur esse eadem cum priore. vide ibi interpretem. Fuit item tessera hospitalis, de qua Erasm. Chil.1. centur.10. cap.50. Confringere tesseram. Fuit & alia quoque de qua Veget. lib.2.c.7.

t Erat præterea vexillum cærulei.] Macrob. lib. Saturnal.1.cap.16. vbi loquens de diebus præliaribus: inquit, Siquidem iusti sunt continui triginta dies, quibus exercitui imperato, vexillum russi coloris in arce positum est. Et Seruius in lib. 8. Aen. in princ. ibi,

Vt belli signum Laurenti Turnus ab arce Extulit.

v Etiā vacationis sine priuilegio.] Isidorus lib. Etymol.18.c.1. Grauior, inquit, est tumultus quàm bellum: in bello vacationes valent, in tumultu non valent.

x Tumultuaria manus.] Vide omnino infrà lib.6.c.22. vbi de tumultuariis militibus.

y Et subitariæ legiones.] Liuius 1.Decad. lib.3. non multò post princip. Ad eum, ait, explendum Latini Hernicique & colonia Antium dare Quintio subitarios milites (ita tum repentina auxilia appellabant) iussi. Et de hoc intelligit Lucanus li.1.

- Venias longa dux pace solutus
Milite cum subito. -

z Iusti

[z] Iusti autem fuere dies triginta, intra quos expeditioni milites apparari necesse erat. [a] Illud autem satis constat, concussu & crepitu armorum victoriam significari, exhortationes fieri. [b] Apud Græcos ἰὴ παιάν: [c] apud Aphros, iniice, iniice, seditionis signum fuit. [d] Pileumque in hasta propositum, ad libertatem proclamari. [e] Manus expedire, atque alte illas efferre, consensio militaris erat. [f] Manus vero imperatori protentare milites, initium armorum: [g] & flagrante seditione, tumultum suscitari: [h] ad arma conclamari, hostes adesse significari. Defectionis, Athenionem vocare. [i] Is enim Athenio Siculus fuit, qui Drepanetis deficientibus, quum capita factionis assumeret, interempto domino, & ex ergastulis coacta seruorum manu, & comitibus voluntariis, regnum sibi asciuit. [k] Fuisse enim factiones partium in Sicilia, quemadmodum in Græcia, satis constat. [l] In omni ferè Græcia fuerunt partes, Doricæ & Ionicæ: inter Dores erant Lacedæmonij, inter Iones Athenienses. [m] Athenas quoque in factiones tres diuisas legimus, in Diachreos, Pedios, & Paralios. [n] aliquando in duas, Thucydidis vnam, Periclis alteram: [o] aut in plebeiorum, cui Polyarchon: & optimatum, cui Cassander præerat. [p] Nonnunquam in plures, scilicet Ephialtis, Myronidis, Thomidæ, Cimonis, & Leocratis. [q] Thessaliam vero in Egesaretos, & Petreios. Et in Argo, Aristippi & Aristæi. [r] Et apud Milesios, vna Plutis, altera Cheromacha factio fuit: [s] sicut apud Carthaginenses Barchina & Hannonis. Alibi simultas plebeiorum & paucorum. quippe [t] Pericles plebem, Cimon opti-

Tempus apparãda expeditionis. *Inditia quædam militaria.* *Athenio.* *Factiones. Siciliæ.* *Atheniens.* *Argorum. Milesiorũ. Carthaginensium.*

ANNOTATIONES.

z Iusti autem fuere dies triginta.] Ex Macrobio, cuius verba ad eam rem adscripsimus suprà in verbo, Erat præterea vexillum. Et probatur præterea testimonio Liuij 3. Decad. lib. 7. Et earum coloniarum iuniores iureiurando adacti supra triginta dies nõ pernoctaturos se esse extra mœnia coloniæ, donec hostis in Italia esset.

a Illud autem satis constat.] Hoc iam dictum est suprà.

b Apud Græcos ἰὴ παιάν.] Thucydides lib. 2. belli Peloponne. de ipsis Peloponnesibus loquens, Illi, inquit, posterius venientes inter nauigandum Pæana canebant, tanquam victores. Virgil. lib. 6. Aeneid.

Lætumq. choro Pæana canentes.

Et alibi sæpe apud authores.

c Apud Aphros.] Id Polybij est lib. 1.

d Pileumque in hasta propositum.] Valerius Max. lib. 8. c. 6. vbi de C. Mario. Erasm. Chiliad. 2. cent. 1. c. 27.

e Manus expedire.] Tollere manus signum lætitiæ est. Cic. Cæs. Sustulimus manus & ego & Balbus: tanta fuit opportunitas.

f Manus Imperatori protentare.] Tacitus lib. 1. Postremo deserunt tribunal, vt prætorianorum militum, amicorúmque Cæsaris occurreret, manus intentantes, causam discordiæ, & initium armorum.

g Et flagrante seditione.] Sic factum est Antiochiæ à militibus Alexandri Seueri, teste Lampridio in eodem. Vide etiam Tacitum lib. 1. in duobus locis.

h Ad arma conclamari.] Liuius 3. Deca. lib. 9. Itaque velut si vrbem extemplò aggressurus Scipio foret, ita ad arma est conclamatum.

i Is enim Athenio.] Asconius Pedianus in 4. in Verrem actione. Ter de hoc quoque Cicer. in 5. in Verrem actio. De alio autem Athenione & ipso tyranno Athenæus libro 5. cap. 11. & de eorum altero mentionem facit Iulius Capitolinus in vita Maximinorum.

k Fuisse enim factiones partium in Sicilia.] Thucydides lib. 3. belli Peloponn.

l In omni ferè Græcia.] Vide Strabonem li. 14.

m Athenas quoque.] Plutar. in Solone, qui tamen Paralos non Paralios vocat. Aristotel. lib. Politicôn 5. cap. item 5. non Pedios, sed Pedianos. At ipse Plutarc. in Politicis Pandicos. Cæterùm Dionysius Halicarnasseus lib. 1. Atheniensium, inquit, quidam Hyperacrij vocati sunt & Peralij. Sed is eas appellationes non ex factionibus tribuere videtur, sed quòd alij in montibus habitabant, alij erant maritimi. Thucyd. belli Pelopon. lib. 8. Paralos dicit.

n Aliquando in duas.] Plutar. in Pericle.

o Aut in plebeiorum.] Probus Aemylius in Phocione.

p Nonnunquam in plures.] Hæc vsque ad clausulam, Thessaliam vero. sunt Plutarchi in Pericle, ex quo lege, Tolmidæ, quem hic Tomidam vocat. Lege tamen Græcum.

q Thessaliam.] Cæsar lib. 3. belli Ciuilis. Cassius, inquit, in Thessaliam cũ legione peruenit. Hic cum essent factiones duæ, varia voluntate ciuium vtebatur. Egesaretus, veteris homo potentiæ, Pompeianis rebus studebat: Petreius, summæ nobilitatis adolescens, suis ac suorum opibus Cæsarem enixe iuuabat.

r Apud Milesios vna.] Plutarc. Problem. c. 145. At Heraclides Ponticus lib. 2. de Iustitia. & ex eo Athenæus lib. 12. cap. 8. tradunt apud eosdem fuisse aliam factionem eorum, scilicet, qui opes possidebant & populariũ, quos illi Gergithas appellabant.

s Sicut apud Carthaginenses.] Liuius 3. Dec. lib. 1. post princip. & alibi sæpe. Plutar. in Annibale & Scipione.

t Pericles plebem.] Plutar. in Pericle.

Gallorum *Spartanorum* *In Peloponneso.* *In Chio.* mates fouebat. [v] Gallia vero quum in factiones duas diuisa foret, alterius Hedui, alterius Sequani capita fuere. [x] Lycurgus Spartam in duas factiones diuisit, quas phylas & obas nuncupauit. Etiam Peloponnesus variis nitebatur factionibus: namque Argiui, Elij, Mantinenses, aliique finitimi Lacedæmoniis, diuersarum factionum fuere. [y] In Chio autem fuere factiones duæ: & quum alterius princeps Onomadeus, victoria contra alteram potitus esset, alterius factionis viros ab vrbe minime exigendos curauit, ne inimicorum metu vacuus (quod vsu plerunque venit) dissidium cum amicis sereret. *Romanorum militum mos.* Consueuisse quoque Romanos milites, itaque militari disciplina traditum ferunt, vt stipendij pecuniam, aut aliunde paratam, quæ vnicuique superesset, pugnæ tempore apud signa in sarcinulis deponerent, eamque imperatores iuxta signa seruari mandarent. Quod ideo constitutum ferunt, vt non modo patriæ & Larium, sed fortunarum suarum milites defensores paratiores, propterea que fortiores forent. [z] Et licet dimidia pars stipendij apud signa sequestrari prius soleret, tamen Domitianus, ne vltra mille nummos deponerentur à singulis, edicto prohibuit. *Asiatici.* [a] Quod ab Asiaticis Romanos sumpsisse crediderim: quibus fuit in more, vt militiam sequuti, quæ preciosa haberent, & magni census, secum in expeditionem ferrent: vt tuendi necessitate quæ illis erant charissima, plurima & maxima prælia obirent, promptiusque dimicarent. *Persæ.* [b] Persæ vero non pecuniam & gazas, sed pellices velut charissima pignora, quæ stimulis agerent, apud signa deponebant, vt pro his quæ erant exoptatissimæ, & quas maxime diligerent, velut coniugum & patriæ memores, forti & præsenti animo mortem oppetere non dubitarent. *Cùm duo consules contra eundem hostem ducerent legiones.* [c] Illud quoque proditum memoriæ est, quoties duo simul consules iisdem creati auspiciis, contra eosdem hostes ducerent legiones, tam itineris quàm ineundi certaminis signum ab antiquiore, & consulari, aut pluribus honoribus functo, dari consueuisse: quoque siquando patricios & senatum aduocare consules vellent, per præconem singulis nominatis, aut buccina: plebeios vero tribunus plebis per ministros, non singulos expressis nominibus, sed vniuersos cornu aduocabat.

ANNOTATIONES.

v Gallia.] Cæsar lib. 6. belli Gallici, vbi scribit, quòd cū in Galliam venit, omnes ciuitates in duas partes diuisas fuisse, alterius factionis Principes Heduos, alterius Sequanos fuisse. Nec id pugnat ei, quod alibi, scilicet lib. 1. eiusdem operis, dixerat, Totius Galliæ duas factiones esse. Harum alterius principatū tenere Heduos, alterius Aruernos. Nam & posteà apertè declarat eosdem Aruernos & Sequanos esse.

x Lycurgus Spartam.] Plutar. in ipsius vita.

y In Chio.] Hæc vsque ad versicul. Consueuisse quoque. sunt Plutarch. in lib. de Vtilitate ab inimicis capienda. circa fi. & iterum in Politicis ad Traianum. ex quibus locis intelliges hic Onomademū, non Onomadeum esse legendum. Adde & duas fuisse Phereorum factiones, de quibus Aristote. in libro Oeconomicorum publicorum. & Messeniorum aliquando etiam fuisse duas Androclis & Antiochi scribit Pausanias lib. 4.

z Et licet dimidia.] Sueton. in Domitiano c. 7. vide ibi Beroaldum interpretem.

a Quod ab Asiaticis.] Xenophon in Pædia Cyri lib. 4.

b Persæ verò.] Quintus Curtius lib. 3. Plutarchus in Alexandro. Dicæarchus lib. 3. vitarum Græciæ, & ex eo Athenæus lib. 13. cap. 2. scribunt Darium Persarum Regem, qui ab Alexandro fuit debellatus, trecentas ac quinquaginta pellices in omnia bella circunducere solitum. Vide Herodotum li. 9.

c Illud quoque proditum memoriæ est.] Non inficior quin id obseruaretur in primo die siue mense (nam incertum mihi est diebúsne an mensibus eius rei diuisio fieret, vt diximus in nostris commentariis Primigeniorum, quæstione 17. in prima opin.) Sed cùm aut primus dies, aut mensis cessisset antiquiori, aut aliàs digniori, certè posteà alter mensis vel dies cedebat alteri: sicque continuabant, vt alternis imperarent, vt apertè constat ex iis, quæ diximus in eodem loco.

Quæ fuerint Romanis comitia centuriata, quæ curiata, quæ tributa, & quæ calata.
Cap. III.

à Quod

Vod [a] centuriatis comitiis consules, tribuni militares, prætores, & reliqui magistratus, qui maiora auspicia habebant, crearentur, nemini dubium fuit. Quum enim quatuor essent comitiorum genera, ædilitia, prætoria, tribunitia & consularia, quibus postea addita censoria & quæstoria, centuriata fuere, quæ nisi auspicato fieri poterant, vocatis centuriis, partibus distributis centuriatim aut tributim, descriptis ordinibus, classibus, ætatibus, auditis autoribus, & re promulgata & cognita. Vocabantur enim centuriæ in Martium campum, quò conuenire facilius possent, vbi libera erat suffragandi potestas, ibique comitiorum die ex censu & ætate illorum qui ex qualibet tribu in centurias selecti erant & in classes (nam populus in centum turmas diuidebatur) non autem mixtim ex colluuione omnium per pontem suffragia ferebant. Quæ tamen comitia, si quando populus coire nollet, per patres clientésque patrũ fieri poterant: positóque vexillo in arce, exercitus præsidij causa imperabatur. Idque propterea cautum, quòd intra vrbem comitia habere, aut legere militem non decebat: quippe armatis legionibus vrbem ingredi fas non erat, ne grassatoribus obnoxia foret. Candidatorum vero mos fuit, quum comitia fiunt, & in suffragium ciues vadunt, [b] in candida veste [c] sine toga in campum descendere, cum clientibus [d] gentilibúsque, [e] singulásque tribus prehensare [f] & circuire: [g] hominésque etiam tenuissimos & ignotos, quorum suffragiis nituntur, rogare, atque illos per se & communes amicos appellare, obsecrare & obtestari: quorum nomina memoriter referenda erant. quod si qui facere nequirent, [h] adhibito nomenclatore faciebant, tametsi cautum postea fuerit, [i] ne candidatis nomenclatores adessent, [k] suáque merita & facinora domi forisque commemorare, demissisque & hu-

Centuriata comitia.

Pop. in centum turmas.

Candidatorum mos.

Nomenclatores cãdidatorum.

ANNOTATIONES IN CAP. III.

a QVod centuriatis comitiis consules.] Quibus maiores creabantur magistratus, eisdémq; leges ferebantur. His comitiis per classes inibatur suffragium. In quibus descripto ex ætate & censu populo, prima classis, quæ maximi erat census & optimates ferè continebat, primò ferebat suffragium, vocatis ordine seniorum ac iuniorum cẽturiis. Deinde secunda classis, eodẽ ordine, deinde tertia. Post quã, si adhuc variasset numerus, quarta: donec ad quintã quæ vltima erat, peruentũ fuisset, quæ iam minimi census erat, ac proinde vilioris turbæ ac suffragationis. Itaq; obseruato hoc discrimine centuriata grauiora erant propter hunc ordinem & delectum populi. Liuius 1. Dec. lib. 1. in fi. & li. 2. post prin. Gel. lib. 13. c. 14. Erãt & curiata siue tributa comitia (nam vtroque nomine appellantur) dicta à curiis siue tribubus, in qua diuisus erat populus. & hæc leuiora & magis popularia erant, quòd in his plebei ferè cum nobilibus pares essent, tum numero etiam & multitudine superiores. & in his Quæstores & Aediles creabantur.

b Nam populus in centum turmas diuidebatur.] Festus Pomp. lib. 3.

c In candida veste.] Hinc etiam Candidati dicebantur, qui ad alicuius magistratus aut dignitatis petitionem aspirabant. Zasius in l. ij. ff. de Orig. iur. Candidatos vocat eos, qui nondum sunt assecuti honorem, sed ambiunt, & spes est eos assecuturos esse. Vide Budæum in Pand.

d Gentilibusque.] Vis audire magnam inter gentes Candidatorum contentionem, lege, quæ scripsit Liuius Dec. 4. lib. 5. non adeò longe a princ. & eiusdem Dec. lib. 9.

e Singulasque tribus prehensare.] Frequentatiuum supplicibus & candidatis maximè conueniens, quòd suffragatorum manus prehendunt. Cicer. 2. de Orat. introducit Crassum sic loquentem, Equidem cùm peterem magistratum, solebam in prehensando dimittere à me Scæuolam. Et lib. 1. ad Attic. epistol. 1. statim post princip. Prensat vnus P. Galba sine fuco ac fallaciis, more maiorum. Et paucis verbis interiectis, fuit illius hæc praepropera prensatio. nam illi ita negant vulgò, vt mihi se debere dicant. Et alibi sæpe apud authores hoc verbum prensandi siue prehensandi, vt candidatorum proprium vsurpatur.

f Et circuire.] Et hoc quoque Sueton. in Augusto, c. 56. Quoties magistratum comitiis interesset, tribus cum candidatis suis circuibat, supplicabátq; more solenni. ferebat & ipse suffragium in tribu, vt vnus è populo. Liuius 1. Dec. lib. 1. His muliebribus instinctus furiis Tarquinius, circumire & prensare minorum maximè gentium patres.

g Hominesque etiam tenuissimos.] Cicero ad Q. Fratrem lib. 2. & 3. Plin. lib. epistolar. 2. epist. 6. & alibi.

h Adhibito nomenclatore.] Plutar. in Catone Vticen. & vide suprà lib. 2. c. 19.

i Ne candidatis nomenclatores.] Plutar. vbi suprà, dicit solum Catonem Vticensem eam legem seruasse.

k Suaque merita.] Plin. lib. epist. 3. epist. pen. ad Mesium Maximũ, de candidatis loquens, Dicebat, inquit, ipse pro se, vitam suam explicabat, testes & laudatores dabat, vel eum sub quo militauerat, vel eum, cui quæstor fuerat, vel vtrumque si poterat.

milibus verbis ſupplicare, nihil denique fraudis aut lenocinij omittere, prehendere amicos, ambire patronos, domos ſtationeſque circuire, admonere beneficij, perlicere donis iuuenes, & ingentia polliceri, nihil reliqui facere, vt ſibi in conſequendis honoribus ſocij & adiutores ſint, atque in petitione ſuffragentur. In qua re elaborandum erat, vt adoleſcentes nobiles, & ſummo loco natos, ſtudioſos haberent, qui omni ſtudio & comitate rogandi perſuadendique erant, vt ſe amicos,[l] ſuffragatores, duces atque aſſertores exhiberent, competitoribuſque inuidiam, ſibique ſtudia hominum, fauoremque conciliarent. Nam multos potentia & multitudine amicorum fultos, poteſtates & imperia peruiciſſe inuenimus. Quum enim populus tam Romuli quàm Tulli legibus comitiorum princeps foret, ita vt quos creare magiſtratus vellet, illi poteſtas eſſet: his artibus delinire mentes, ſingulorumque animos captare oportebat. Quod licet eſſet in vſu frequens,[m] nonnulli tamen hoc ſupplicandi genus velut ſordidum & parum libero homine dignum, deuitarunt: ſiquidem L. Craſſus nunquam adduci potuit, vt præſente Q. Scæuola, more candidatorum populo ſupplicaret.[n] Phocioni quoque cum nunquam ſuplicare populo ſuſtinuiſſet, & ideo comitiis intereſſe nollet, abſenti & inuito honores delati ſunt.[o] Qui etiam candidati, vt plus autoritatis ferrent, vtque iuſta ſuffragatione digni haberentur, cognomenta ſæpe clariſsimarum familiarum deſumpſerunt: eaque propria & peculiaris licentia candidatorum fuit, vt bonum nomen ferrent, & ex optimatibus iudicarentur. Nec minore ſtudio his quos rogabant, agere gratias: nam mirum & efficax ſtudium in agendis gratiis habebatur.[p] Singulos denique prehenſare, obuiaſque manus dare, ſalutare, & omnibus arridere debebant. Qui vt conſpicui eſſent, vtque à populo ſpectarentur, nundinarum tempore & mercatu frequenti, quò opifices & agreſtes ad vrbem commeabant (quum nona quaque die fora conſtituerentur) in edito colle ſpectandos ſe præbebant, vt popularem gratiam fauoremque aucuparentur, idque poſt aliquot ſecula, lapſis iam & defluxis moribus, fieri ſeruatum eſt.[q] Antea enim ſine ambitu ſuffragiorum, aut his lenociniis præſente ſenatu, ſummo ſilentio ipſi per ſe candidati in comitiis vitam ſuam belli domique, decora atque officia in rempublicam, & quid ſingulis vniuerſiſque præſtitiſſent, tum maiorum fortiter facta, longa & accurata oratione explicabant: qua cura, qua diligentia, qua animi magnitudine honores geſsiſſent, teſteſque & laudatores dabant, qui, omnes æquiſsimis animis audiebant. Quæ rerum geſtarum commemoratio non ficta, longè plus poterat, quàm preces & ambita ſuffragia, quæ poſtea vrbem inuaſere.[r] Quibus quidem comitiis plerunque dictator, conſul aut prætor, maioreſque magiſtratus præerant. Ante cuius curulem ſellam candidati ſuffragia excipiebant.[s] Scita verò ſuffragiorum nongenti, qui ex ordne iudicum erant ſelecti, cuſtodiebant: & ne quid fraudis dolíve admitti poſſet, néve quis teſſerulas in loculum coniiceret, ſolicitè curabant: quippe ſingulis tribubus comitiorum die non ſolùm cuſtodes, ſed rogatores & diſtributores præerant. Deſcribebantur nomina tribuum

Romuli & Tulli lege populus comitiorum princeps.

Comitiis centuriatis qui praerant.

Scita ſuffragiorum qui cuſtodiebant.

ANNOTATIONES.

l Suffragatores, Duces atque aſſertores.] Plinius vbi ſuprà, illud quoque ſubdit, Addebat quoſdam ex ſuffragatoribus: illi grauiter & paucis loquebantur. Suffragator autem is eſt, qui creandis magiſtratibus ſuffragium fert. Plautus in Caſ. act. 2. ſcena 4.

Ibi ego te & ſuffragatores vlciſcar tuos.

m Nonnulli tamen.] Hæc vſque ad clauſulam, Phocioni quoque. ſunt Val. Maximi lib. 4. c. 5.

n Phocioni.] Plutar. in vita illius.

o Qui etiam candidati.] Plinius vbi ſuprà.

p Singulos quoque prehenſare.] Suprà in verbo, Singulàſque tribus prehenſare. Macrob. Satur. lib. 1. cap. 16. Candidatis, inquit, vſus fuit, in comitium nundinis venire, & in colle conſiſtere, vnde coràm poſſent ab vniuerſis videri.

q Anteà enim ſine ambitu.] Hæc vſque ad l auſulam, Quibus quidem. maxima ex parte ſunt Plinij Iunioris d. epiſt. 2. eadémque penult. lib. 3.

r Quibus quidem comitiis.] De Dictatore ſatis diximus ſuprà lib. 1. cap. 6. De Conſule & aliis dicemus quoque infrà eod. c.

s Scita verò ſuffragiorum.] Lege Ciſtas ex Plinio, cuius hæc ſunt lib. 33. c. 2. in prin.

vel centuriarum, quæ intra [t] cancellos, quibus Ouilia nomen erat, vt quæque vocata fuerat, ex vrna vt sors ferebat introducta, suffragabatur. [v] Demum tribuum sortitione facta, in cistellam posita, [x] quam situlam dixere, renunciabant præconis voce, quem quæque tribus candidatum elegisset. Fuitque prisci moris, vt Veturia, cuius erat prærogatiua suffragiorum, pro suo candidato prius in suffragium iret. nanque ex centuriis militaribus facto iterum delectu tam ex iunioribus quàm veteranis, præstantiores in proprias seligebant centurias: quarũ erat prærogatiua suffragiorum per vices, quibus Veturiæ nomen datum. [y] Nonnunquam alia seruata est suffragiorum ratio: siquidem Lucius Cassius Longinus tribunus plebis, Caio Mario & Flacco consulibus, vt populus per tabellas punctis distinctas suffragia ferret, legem tulit tabellariam, quæ diu sancta & incorrupta mansit. Ea enim lege, ne qua inuidia oriretur, & quò magis animo libero vota impartirent, cautum fuit, vt non voce, sed punctis suffragarētur. Puncto enim in tabula apposito, per singulas tribus, pro quo candidato suffragia conferrent, dinosci poterat. Quibus tabellis nihil aliquando melius visum, quum illis ambitus & concionum licentia palam adempta fuerit. postea animaduertentes, quia autoritas optimatum, & illorum qui honoribus præstant, plus voce quàm puncto haud dubiè poterat, postpositis tabellis, ad aperta suffragia, & primum ordinem comitiorum rediere. Nonnunquam discoloribus ceris signa suffragiorum, & sententiarum notabantur: quod in iudiciis quoque fieri animaduertimus. [z] Persæpe verò vniuersus populus effuso studio & fauore accensus, aliquem insignem candidatum ob excellentem virtutem militarem, cuius summa dignitas maximæque res gestæ fuere, cunctis suffragiis consulem aut prætorem, ædilem aut censorem declarauit, & comitiis renunciauit. Quibus in suffragium missis, consul qui præsidebat, eum qui ad honores promotus fuerat, primus voce renunciabat: mox præconis voce populo palam fiebat: in quo proditum memoriæ est, [a] Domitianum morte affecisse Flauium Sabinum, quòd consularium comitiorum die, præco illum non consulem, sed per errorem ad populum Imperatorem declarauit. [b] Qui verò candidatus renunciatus designatúsque fuerat, antequam iniret magistratum, solenne carmen precationis præfatus, sicut mos est, celebri oratione populo vniuerso agere gratias, eúmque honorificentissimis verbis alloqui, & de se bonam spem polliceri debebat. quod Paulus Aemylius cum aduersus Persen totis comitiis consul foret renunciatus, facere recusauit. nam palam professus est, nullas se gratias populo debiturum: quin si meliorem nacti essent, liberam se eligendi potestatem populo daturum dixit. Inde è campo qui designatus declaratúsque fuerat, in Capitoliũ, mox ab vniuerso populo in domum suam deducebatur. Quod si primis suffragiis minus valere poterant, parumq; virium in promouendo candidato fuisset: quippe cùm bina denuo de eisdem candidatis sæpe comitia fierent, quò facilius in comitiis concordia populi firmaretur: plerunque prolatis comitiis, fracto animo, squalore & lachrymis demissi & supplices

Ouilia. Suffragiorum ratio.

Veturia tribus.

Suffragia per puncta.

Lex tabellaria.

Alia ratio suffragiorum.

Candidatus ad magistratũ aliquem designatus.

Vbi primis suffragiis non successisset candidatis.

ANNOTATIONES.

t Cancellos, quibus Ouilia nomen erat.] De huiusmodi Ouilibus vide suprà lib. 2. c. 18.

v Demum tribuum sortitione facta.] Vide Annotat. sequent.

x Quam situlam dixere.] Plautus in Casina, act. 2. sce. 4.

Et situlam huc afferte, cum aqua & sorteis. & sce. 6.

Adsunt, quæ imperasti omnia:

Vxor, sortes atq. egomet.

Liuius 3. Decad. lib. 5. Testulis datis, tribuni populum summouerunt, situlaque allata est, vt sortirentur, vbi Latini suffragium ferrent.

y Nonnunquam alia seruata est.] Hæc vsque ad clausulam, Nonnunquam discoloribus. sunt Cicer. lib. 3. de legibus. quo loco de suffragiis eleganter, vt cætera omnia, disserit. & in Oratio. pro C. Plantio, aliàs Planco. in Rullũ. & in Bruto. & Plinij Secundi d. lib. epistol. 3. epist. 20. ad Maximum. & lib. 4. epist. 25. ad eundem Max.

z Persæpe verò vniuersus populus.] Sic cùm Scipio Africanus Aedilis creatus est apud Liuium 3. Dec. lib. 5. & posteà &c. vide eundem.

a Domitianum morte &c.] Sueton. in vita Domitiani, c. 10.

b Qui verò candidatus.] Hæc vsque ad versic. Inde e campo. sunt Plutarchi in vita P. Aemylij.

candidati, singulos etiam de plebe homines, atque humillimum quenque prehensare, populóque vniuerso supplicare solebant: ita vt quod prius assequi non poterāt pietate motus populus traderet. Id enim in comitiis plerunque eueniebat, vt dies intermissus, rumoréſque temerè dissipati, aut fabula ficta, vel minima offensiuncula, paruaque rerum momenta, totam sæpe rationem comitiorum perturbarent, & magnos motus excirent. Fiebat enim sæpenumero miseratione, tum splendore vitæ, nonnunquam gratia, aut meritis antea exhibitis, vt magni casus intercederent, fierétque repentina mutatio: vt qui modò erant repudiati, honestissima suffragatione haberentur digni, præsertim a populo qui velut mare sempiterna agitatione mouetur.

Primis comitiis repudiati, secundis verò admissi.

Nonnunquam in conferendis honoribus populum bis censuisse, & suffragia dedisse compertum est: centuriatisque & decuriatis comitiis diuersa suffragia cōtulisse: quod ideo fit, vt cuique libera facultas foret postremis comitiis mutare suffragiū, si quem primæ suffragationis pœniteret. [c] Fertur tamen Caius Cæsar comitia ita cum populo partitus, vt pro parte dimidia candidatorum, quos populus vellet, exceptis consulatus petitoribus, pro altera dimidia, quos ipse dedisset, pronunciaret. [d] per se verò in comitiis consularibus, quia Imperatores deligebantur, præter populum vniuersum, etiam militaris ordo & equites frequentissimo concilio aduocati intererant: quippe suffragatione militari summi plerúque duces delecti sunt. [e] Scipioni enim Aphricano iussus populus inire suffragium, omnis militaris ordo, omnéſque centuriæ & tribus ad vnum Imperium in Hispaniam detulere. Quoties dissimilia suffragia diuersis comitiis darentur, illa præualere certum est, quæ iustis comitiis fierent. Prærogatiua enim suffragiorum, semper iustorum comitiorum fuit. [f] Quod autem dempta toga candidatos in campum prodire obseruatum est, propterea constitutum ferunt, ne per occultos sinus pecuniis absconsis, largitione & ambitu suffragia mercarentur: aut saltem vt cicatrices & vulnera, quæ pro patria próque ciuibus pugnando passi sunt, conspicua forent. Proditúmque memoriæ est, Aphricani superioris filium, cum præturæ candidatus in campum descenderet, candidam quam induerat togā, turpitudinis maculis obsoletefactam ostendisse, magnóque dedecore, totius populi suffragio repulsam tulisse. Quæ quidem centuriata comitia per cornicinem indici, curiata verò per lictorem calari solebant. [i] Fuere autem curiata comitia, in quibus non de magistratibus conferendis, sed de exercitu, de legibus, de legatis, déque ducibus deligendis, & legionibus inter consules partiendis, de prouinciis, de genere belli, déque his quæ ad rem pertinent militarem, & an contra hostes arma sumere expediret, decernebatur: vt si rogationem probaret populus, bellum fieret: si verò antiquaret, cessaretur ab armis: in quibus suffragia non ex censu & ætate, sicut in centuriatis, sed ex generibus omnium ætatum & ordinum promiscua multitudine ferri assuerāt. [k] Cum enim viritim tribules dabant suffragia, vbi accedebat singulorum totiúsque vulgi opinio & consensus, ea comitia curiata: cum verò per singulas centurias vnus ferebatur calculus, centuriata dicta sunt. [l] Ideo in curiatis omnis potestas suffragiorum, & comitiorum euentus, penes populum stetit. Nam singulis popularibus, etiam despectissimo cuique viritim suffragandi, proque suo candidato decertādi potestas erat.

Militaris ordo in comitiis consularibus aduocatus.

Cum diuersa suffragia darentur.

Curiata comitia.

ANNOTATIONES.

c Fertur tamen C. Cæsar.] Sueton. in vita illius cap. 41.

d Per se verò.] Id probatur exemplo seq.

e Scipioni enim Africano.] Liuius 3. Dec. lib. 21. & Plutarc. in vita illius non longè à prin.

f Quod autem dempta toga.] Plutarch. in Coriolano.

g Proditumque est memoriæ.] A Val. Maximo lib. 3. c. 5. post princ.

h Quæ quidem centuriata.] Gel. lib. 13. c. 14.

i Fuere autem Curiata comitia.] De his Cicero in Oratione pro Domo sua, & de l. Agraria. & Gellius vbi suprà. & Festus Pompeius lib. 3. Vide Nicolaum Gruchium lib. 3. c. 2. de Comitiis.

k Cùm enim viritim tribules.] Gellius lib. 15. cap. 27.

l Ideo in curiatis omnis potestas.] Dionysius Halicarnass. lib. 7. scribit in comitiis curiatis omnem potestatem creandi magistratus fuisse penes populum.

[m] In centuriatis verò cum non singuli censerent, [n] sed per centurias suffragia ferrent, in quibus copiæ aliquorum plus poterãt, [o] pro eo quòd ex omni tribu præcipui opibus & dignitate, in centurias selecti, suffragabantur, diuitum suffragationẽ prævaluisse certum est. [p] Interdum verò curiatis comitiis, tribunos plebis, tribunósque militares, & alios magistratus extra ordinem creatos inuenimus: [q] tunc maximè, cũ hi magistratus primùm inuenti constitutique sunt. [r] Erat enim consentaneũ, in nouis magistratibus creandis, non aliquorum, sed totius populi suffragia postulari. [s] Quod nisi comitiis curiatis fieri posse, nemo dubitauit. [t] Fuit quoque animaduersum, leges quæ ad populum pertinerent, quandoque centuriatis comitiis latas: siquidem L. Valerius Publicola comitiis centuriatis legem tulit, ne quis magistratus ciuem prouocantem verberaret, necarétve. [v] Præter quæ fuere calata comitia, quæ curiata & centuriata continent. [x] Hæc enim sunt pontificis maximi & sacerdotum, in quibus non omnes, sed descripti selectique conuenire & suffragia ferre poterant. [y] Nam cum vniuersum populum sacerdotia mandare, vel quemquam sacris præficere, propter religionem non deceret, Cn. Domitio tribuno plebis legem ferente cautum est, vt minor pars populi selectique vocarentur, & ab ea parte qui dignus collegio foret, in sacerdotium assumptus cooptaretur. Ideo non plures quàm decem & septem tribus, in pontificis aut sacerdotum comitiis vnquam interfuisse compertum est. Quæ non comitia, sed populi concilium dicebatur: quippe qui non populum vniuersum, sed tantum partem concilio aduocarent. Cúmque sacerdotium maximæ esset autoritatis, propter religionem decuit sacerdotes comitia habere propria, in quibus ad sacerdotium assumerentur. [z] His quoque comitiis calatis, quæ arbitris pontificibus fiunt: arrogationes illorum, qui cum sui iuris sint, in alterius transeunt potestatem, fieri compertum est. [a] Hæc enim comitia illa sunt calata, quæ pro collegio pontificum aut Regis sacrorum augurísve aut flaminis inaugurandorum causa fiunt: siquidem vt hi crearentur, & in collegium admitterentur, sacrísve præficerentur & inaugurarentur, calatis comitiis decernebatur. [b] Calatis quoque comitiis, & sacrorum detestationem, & testamenta fieri animaduersum est. Tria enim veteribus fuere testamentorum genera: vnum, quod calatis comitiis fiebat, alterum quod per æs & libram, libripende adhibito, & emptore familiæ: tertium, quod procinctum vocabatur, cum milites ituri in prælium, nulla legum solennitate, tribus aut quatuor adhibitis, raptim apud commilitones testabantur: qui mos talis erat, vt milites, cum decernere parant, antequam

Centuriata.
Diuitum suffragia.
Calata.
Concilium populi.
Sacerdotum comitia propria.
Instit. de testamen. ordinan. in princip.
Testamentorum tria genera.

ANNOTATIONES.

m In centuriatis verò.] Gellius lib. 15. cap. 27. & Sext. Pomp. lib. 3.

n Sed per centurias.] Cicero lib. 3. de legib. & in Orat. ad Quirites post reditum suum, siue post reditum in Senatu. & in Orat. pro Milone. & Fest. Pompeius lib. 3.

o Pro eo quod.] Dionys. Halicar. d. lib. 7.

p Interdum verò.] Hoc ex Gellij lib. 5. cap. 19. colligi potest, si cum eo quod Liuius ait Decad. 1. lib. 3. conferatur. Hic enim Tribunos pleb. à pontifice max. creatos. Ille vero comitia dici curiata quæ arbitris Pontificibus fierent affirmat.

q Tunc maximè.] Idem Liuius 1. Decad. lib. 1. & 2. Dionysius Halicar. lib 6. non longe ante fin.

r Erat enim.] In populo enim omnis pars ciuitatis, omnésque eius ordines continentur. Hęc Gellius lib. 10. cap. 20.

s Quod nisi.] Sunt enim curiata comitia, cum ex generibus omnium suffragiũ fertur, vt ait idem Gell. lib. 15. c. 27.

t Fuit quoque.] Vide infrà hoc eodem lib. ca. 6. in princ.

v Præter quæ.] *Gellius lib. 15. c. 27. vide librum* comitiorum Nicolai Gruchij *lib. 3. c. 3.*

x Hæc enim sunt pont. Maximi.] *Gellius vbi suprà.*

y Nam cùm vniuersum pop.] *Hæc vsque ad clausulam, Ideo non plures. sunt Aul. Gellij vbi suprà, quem vide & lib. de Comitiis vbi suprà.*

z His quoque.] Curiatis dicere debuit ex *Gel. d. lib. 15. ca. 27.*

a Hæc enim.] *Hæc vsque ad clausulam*, Calatis quoque comitiis. *sunt Gellij d. lib. 15. c. 27.*

b Calatis quoque.] *Gellius vbi suprà, & Iustinianus in §. 1. Instit. de test. ord. vbi hæc tria testamentorum genera describit. vide ibi Zingl. & Baldum. Sed & suprà eo quod de procinctu dicitur, vide Plutarc. in* Coriolano. & *Festum Pompeium in verbo,* In procinctu. & Gell. lib. 1. c. 11. *Hanc iuris solennitatem* Cicero in Topicis *nexum appellare videtur: cuius meminit Iustinianus in L. vnica. C. de vsucap. transfor.*

togam circumcingerent, aut clypeos arriperent, tribus aut quatuor audientibus hæ-
Tributa comitia. redem sibi nuncuparent, siquid in acie secus eueniret. [c] Postremo fuere comitia tri-
buta, quæ tunc fieri cognitum est, quum non ex generibus hominum, neque ex
censu & ætate, sed per regiones vrbis tributim vicatimque suffragabantur: in qui-
bus interesse tribus & suffragari per regiones & compita assuerant. Post aliquot ve-
rò secula Publius Scipio Aphricanus & L. Mummius censores suffragia mutasse fe-
runtur, vt regionatim suffragarentur, pro generibus hominum causisque & quæsti-
bus, tribus describendo. [d] Quibus comitiis, vt tribuni plebis minoresque magi-
stratus fierent, à Volerone primùm, deinde à Lectorio tribuno plebis rogatione
promulgata, cauebatur, ne patricij quod vellent, tribunos per clientum suffragia
crearent, non populus. Quibus etiam tributis comitiis tribuni militares sæpe creati
Comitiati tribuni. fuere, [e] qui comitiati dicti: [f] in quibus si deessent senatorij ordinis candidati, Au-
gustus Octauius illos ex equestri ordine suffecit, ita vt finito honore, in vtro vel-
lent ordine permanerent. [g] Et licet centuriata comitia decreto senatus & auspicato,
ac sacrificio perfecto & litato fieri minimè solerent: [h] tamen tributa comitia, quia
minimorum magistratuum sunt, nec senatusconsulto, nec augurato, nullisque præ-
cedentibus sacrificiis facta; & eadem die absoluta, rata erant: [i] tametsi lege Elia &
Fusia, ne quis per eos dies quibus cum populo agitur, nisi de cælo prius seruasset,
Mos auspicandorum comitiorũ. agere liceret, cautum fuerit. [k] Eratque mos auspicandorum comitiorum, vt cum
præfatione deorum dearumque bonis faustisque nominibus, ac diis bene iuuantibus,
concilia inirent. Apud [l] Argiuos verò indictis comitiis, cum prætor in præfationis
carmine, Iouem, Apollinem, atque Herculem præfari soleret, vt successus darent
Senatum & comitia quando haberi non licebat. prosperos: postea Philippi nomen adiecerunt præfationi, assentationis genus. Illud ta-
men non prætererim, [m] neque comitialibus diebus, more maiorum, senatum haberi:
[n] neque nundinarum tempore comitia fieri licere, ne à legibus accipiendis, quæ tri-
nundino dabantur, plebem auocari cõtingeret, [o] néve interpellarentur nundinatores,
[p] vtque rusticis qui in vrbem veniunt, componendi lites, & transigendi facultas fo-
Fœminæ comitiis nõ intererãt. ret. [q] Quodque die imbribus aut turbine procelloso, [r] aut si fœda tempestas cum
grandine, vel si tonitrua aut venti fierent, vel si in frequenti multitudine [s] quispiam

ANNOTATIONES.

c Postremo fuere.] De quibus Cicero lib. 2. de legib. Liuius 1. Deca. lib. 2. Gellius d. lib. 15. c. 27. vide lib. de Comitiis.

d Quibus comitiis.] Liuius 1. Decad. lib. 2. Dionysius Halic. lib. 9.

e Qui comitiati.] Ascon. Pædianus in 2. in Verrem actione.

f In quibus.] Sueton. in Augusto, c. 40. vide ibi Beroaldum.

g Et licet.] Hic legendum est, Et licet centuriata, siue decreta. Vide Nicolaum Gruchium Comitiorum lib. 1. c. 4.

h Tamen tributa.] Vide ibi. & quæ fuerint tributa Comitia vide eundem Gruch. lib. 1. c. 6.

i Tametsi.] Dionysius Halicarnasseus lib. 9. Cicero in Orat. in Vatinium, & pro Sestio, & post reditum in senatu, de prouinciis consularibus, in Pisonem, & de respõsis Aruspicum, & in epistolar. ad Attic. lib. epist. 12. aut, vt alij supputant, 13. Quæris ex me. Lata est autem hæc lex ab Aelio & Fusio tribun. plebis.

k Eratque mos.] Cicero pro Murena. Gruchius lib. comitiorum 1. c. 5. Liuius 3. Dec. lib. 1.

l Apud Argiuos.] Liuius 4. Dec. lib. 2.

m Comitialibus diebus.] Macrob. lib. 1. Saturn. cap. 16.

n Neque nundinarum.] Plinius lib. 18. cap. 3. & Macrob. vbi suprà.

o Néue interpellarentur.] Festus Pompeius lib. 12.

p Vtque rusticis.] Macrob. vbi nuper citauimus.

q Quodque die imbribus.] Vide paulò infrà vbi de Appio Pulchro.

r Aut si fœda.] Nam vt Cicero lib. 2. de Diuin. Ioue, inquit, tonante, fulgurante, comitia populi habere nefas. & ibid.

Cùm tonuit læuum bene tempestate serena.

Comitiorum interrumpendorum causas vide apud eundem Gruchium lib. Comit. 1. c. 4. Liuius 3. Dec. lib. 3. & 4. & lib. 10. tum alibi, tum ad finem. Tacitus libro 17. Plutarchus in Catone Vticensi.

s Quispiam morbo.] Non omni quidẽ morbo, sed epilepsia, quem Latini Comitialem appellant, quòd eo quempiam corripiente Comitia dissoluebantur: vnde etiam illi morbo nomen est Comitialis, vt docet Q. Serenus his versibus,

Est subiti species morbi, cui nomen ab illo
Quod fieri nobis suffragia iusta recusat.
Sæpe etenim membris acri langore caducis,
Concilium populi labes horrenda diremit.

t Et

morbo concideret comitiorum die,[t] & nisi seruatum de cælo esset prius, quo ad centuriata comitia, cum populo agi non licebat: habitáque in his & promota, tanquam fœda tempestate facta, dirimi oportebat augurum responso, qui quid vitij intercessisset, renunciabant, idque lege Elia & Fusia. in quo id fuit memoriæ proditum,[v] cum Appius Pulcher ad populum causam diceret, quòd nauali prælio victus, per contemptum religionis classem amisisset, omnésque tribus in eius noxam suffragia ferrét, beneficio tempestatis adiutum, pœnam effugisse: nam subito imbri & turbine coorto, sublatis comitiis iudicium euasit. Ante vero comitia habita, quid vitij intercessisset, renunciare auguri non licebat, quia diuinare videbatur.[x] Quodque cum fœminis comitiorum nulla fuit communio: ideo mulieres nec comitiis interesse, nec suffragia ferre,[y] neque foro aut concionibus immisceri.[z] & propterea nec arrogari poterant:[a] quod erat apud Athenienses constitutum, vt nulla fœminarum conciliis publicis aduocetur, vel ferre suffragium, aut concionibus virorum interesse valeat: fuitque moris apud eos, quò frequentius comitiis assuescerent, vt singuli suffragatores nummos acciperent: quod à Callistrate primùm inuentum ferunt. Nam cum propter assiduas bellorum expeditiones, Athenienses à rebus vrbanis distracti, vix foro assuescerent, & per infrequentiam comitia cogi nequirent, quippe cum ex omni populo in quouis arduo negocio, vltra quinque millia non conuenirent, vt posthabitis negociis ad rempublicam accederent, & de publicis consultarent, aliquo inuitamento cohortandi fuere. Neque ab his quorum imminutum imperium fuit, apud Romanos comitia haberi, tanquam infausti prodigij & infandi ominis foret:[b] neque illorum qui rei agerentur, nomina ad petendos honores admitti, nisi crimine inducto & absoluto:[c] neque absentium rationem habendam,[d] licet nonnulli legibus soluti, contra comitiorum morem, absentes suffragia pertulerint. Quod à Locris Amphissæis, qui haud procul Delphis incolunt, factum meminimus: apud quos nullius absentis habetur ratio, sed cum concio aduocatur, non solum pylagoræ & sacratores, sed omnis multitudo illorum qui sacra faciunt, conueniunt, & suffragia ferunt.[e] Quotiesque non iustus comitiorum rogator fuisset, comitia inde habita, minus legitima censeri:[f] & licet eum qui comitia haberet, aut illis præesset, ad honores assumi non deceret: plerunque tamen qui comitiis præfuere, licet pessimo exemplo, aliorum ministerio & opera illos assequi meruere.[g] Estque memoriæ datum, sexagenariis maiores, & homines grandæuæ ætatis, quod ciuilibus vacarent muneribus, ad comitia suffragij causa descendere cogi nequire: quare deiecti de

Athenienses.
Nummi in suffragatores distributi.
Qui comitiis excludebantur.
Absentiũ nulla ratio.
Comitia illegitima.

ANNOTATIONES.

t Et nisi seruatũ.] Suprà vbi de lege Aelia Fusia.

v Cùm Appius Pulcher.] Valerius Maximus lib.8.cap.1. Cic. condemnatum scribit lib.2.de Nat. Deorum. Suet. in Tiberio, c.2. alibi fusius diximus lib.3.cap.5.

x Quodque.] Gellius lib.5.cap.19. Vide omnino nostras leges Connubiales l.1.num.83. incip. Paulò diuersius.

y Neque foro.] Vide & tu easdem leges, l.10.nu. 31. incip. igitur & multis.

z Et propterea.] Gell. vbi suprà.

a Quod erat apud Athenienses.] Vide easdem ll. Connubiales.

b Neque illorum.] Ex l.libertus. §. in quæstionibus. & l.Lucius.§.idem respondit, si per accusat. ff. ad Municipal. & l.reus. ff. de munerib. & honor. vbi declarat quomodo id intelligendum. Nec tamẽ patris reatus filium impedit. l. & qui.§. quod pater. ff. de munerib. & honor: b.

c Neque absentium rationem.] *Plutarch. in Cæsare, & alibi diximus.*

d Licet nonnulli.] *Sic enim Lucullus absens Aedilis creatus est apud Plutarchum in vita illius. Hìc (adde Liuium in multis locis) & L. Cornelius Lentulus ædilis quoque Curulis absens etiam creatus apud Liuium 3.Decad.lib.9. vbi præterea dicit, quòd absens eundem honorem gessit.*

e Quotiesque.] *Cicero lib.1.de Diuinat. Negauerunt iustum comitiorum rogatorem fuisse.*

f Et licet.] *Hæc vsque ad clausulam, Estque memoriæ proditum. sunt Liuij 3.Dec. lib.7. non multo post princ.*

g Estque memoriæ proditum.] *Sed & hæc vsque ad clausulam, Quodque comitia magistratuum. sunt Festi Pompeij lib. 4. vbi de depontanis loquitur. Vide Erasmum Chil.1.centuria 5.cap.37. Sexagenarios de ponte deiicere. & Robertum in verbo, Depontani.*

Senes depontani. ponte, & depontani senes dicti sunt. Nanque iuuenes olim senes de ponte deturbasse dicuntur, quum illis non idem maneret vigor, & animi sensus esset obtusus. *Comitia quorum autoritate indicebantur.* Quodque [h] comitia magistratuum non solum per dictatorem, [i] consulem [k] & prætorem, [l] sed per interregem, [m] ædilem, [n] quæstorem, [o] tribunum plebis, [p] præfectum vrbis, tribunumque scelerum, [q] aut pontificem maximum, de senatus sententia plebisque scito, nonnunquam per populum indici compertum est: [r] ipse tamen prætor consularibus comitiis autor esse non potest, quòd maius versaretur imperium in consulibus creandis, quàm vt per prætorem explicaretur. [s] Cumque Cæsarum temporibus, arbitrio principis nonnunquam tribuum suffragio comitia fierent, Tiberius Cæsar inter cætera cõstituta, è campo ad patres illa transferri voluit: quorum consilio & suffragio etiam sine populo candidati ad honores & imperia prouecti fuere: ex duobus tamen consulibus, ei qui minor natu foret, comitiorum habendorum munus dari consueuit. Sine autem consulis, prætoris vel tribuni, aut alterius *Clandestinæ coitiones vetitæ.* magistratus decreto, populo & plebi conuenire, aut clandestinos cœtus, coitiones vel conciliabula habere (ne quis malo exemplo populum seuocaret, vel secretas consultationes faceret) non licebat.

ANNOTATIONES.

h Comitia per Dictatorem.] Id enim minimè dubium erat, vt patet ex iis, quæ diximus suprà li.1. c.6. & suprà quoque diximus.

i Consulem.] Nam id proprium munus erat consulum comitia edicere, vt constat ex infinitis Liuij locis.

k Et prætorem.] Liuius 4. Decad. lib. 4. tradit Cn. Domitium prætorem bina comitia in Capitolio habuisse. de quo & nos suprà lib.2.c.15. & seq.

l Sed per interregem.] Liuius 1. Deca. lib.3. vbi P. Valerius Publicola tertio die quàm interregnum inierat, consules creat L. Lucretium Tricipitinum, & T. Veturium Geminum, siue ille Vetusius fuit. Et diximus suprà lib.3.c.3.nu.item 3.

m Aedilem.] Dionys. Halicarnasseus lib.6.

n Quæstorem.] Idem lib.8.

o Tribunum plebis.] Idem lib.6. Gruchius Comitiorum lib.2.c.3. non longè à prin.

p Præfectum vrbis.] Hunc senatum vocare posse, testis est Gellius authoritate Varronis & Atteij Capitonis lib.14.c.vlt. Sed comitia indicere Senatus aut Dictatoris erat.

q Aut Pon. Maximum.] Liuius Decad.1. lib.3. Ibi extemplò pontifice maximo comitia habente, tribunos plebis creauerunt.

r Ipse tamen prætor.] Gellius lib.13.c.13.

s Cumque Cæsarum temporibus.] Cornelius Tacitus lib.1. de Tiberio loquens, Tum primùm è campo comitia ad patres translata sunt. Nam ad eam diem, etsi potissima arbitrio Principis, quædam tamen studiis tribuum fiebant. Neque populus ademptum ius questus est, nisi inani rumore: & senatus largitionibus, ac precibus sordidis exolutus, libens tenuit, moderante Tiberio &c.

Quando primùm ædilitas cœperit, & quot fuerint ædiles, & qui curules, & qui plebeij. Cap. IIII.

Alter ex consulibus plebeius.

QVo [a] tempore exactis regibus, & consulibus creatis, plebs contentione maxima cum patribus certauit, & tandem vt alter ex consulibus plebeius foret, obtinuit: patres pro communicato plebi consulatu, ædilitatem simul & præturam vendicarunt. Igitur curuli ædilitate creata, illam Cneo Quintio Capitolino, & P. Cornelio Scipioni ex patribus dederunt: [b] postea *Aediles alternis annis modò ex plebe, modò ex patribus.* alternis annis, modò ex plebe, nunc ex patribus ædiles creari cœpti, munusque promiscuum fuit: donec curulis ædilitas [c] ad libertini generis homines delata est: tunc cum Cneus Flauius Appij scriba, libertino patre natus, cum Quinto Anitio Prænestino, haud multo antè hoste populi Romani, ædilis curulis ius ciuile in penetralibus pontificum diuulgauit, diésque fastos in albo proposuit, ac ædem Concordiæ cum non mediocri inuidia nobilium dedicauit. [d] Demum dissidente plebe à patri-

ANNOTATIONES IN CAP. IIII.

a QVo tempore.] Hoc initium vsque ad clausulam, Posteà alternis annis. est Liuij 1. Dec. lib.6. in fi. cum princ. lib. seq.

b Posteà alternis annis.] Atque etiam ex plebe & patribus ex T. Liuio 3. Dec. lib.7.

c Ad libertini generis homines.] Id vsque ad clausulam, Demum dissidente plebe. est Liuij 1. Dec. lib.3. ad fi. Valerij Maximi lib. 2. cap. 1. Plinij lib.33.c.1.

d Demum dissidente.] Erant enim duo ædiles curules

bus, vt duo essent plebis ædiles, sicut duo patricij antea fuerant, plebi est à patribus concessum.[e] Lapsis inde temporibus, cùm Iulius Cæsar rerum potiretur, tunc primùm sex ædiles creati, duo patricij, qui cereales dicti,[f] qui curam gererent annonæ forensis, copiæque cibariorum: reliqui ex plebe: quorum præcipuum munus erat,[g] vrbis,[h] ædium sacrarum[i] priuatarúmque curam agere:[k] ad eósque absentibus vel impeditis consulibus, summa rerum & maiestas consularis imperij sæpe delata est. Hi præcipuè curabant,[l] vt ædificia publica priuatáque fierent,[m] vtque templa,[n] theatra, stadia,[o] fora, porticus, curiæ, & basilicæ, atque mœnia,[p] magnificis operibus reficerentur & ornarentur:[q] quod lege veteri sancitum erat, in hæc verba: Suntoque ædiles curatores vrbis, annonæ, ludorúmque solennium, ollisq; ad honoris amplioris gradum prius accessus esto. & infrà.[r] Quibus sacrarum rerũ procuratio & totius vrbis tutela sæpe commissa est.[s] Ad quos etiã senatusconsulta & scita plebis, vt in æde sacra conderentur deferebãtur:[t] præparando conuehendóque frumento & oleo,[v] ne vrbs penuria annonæ, néve caritate laboraret,[x] vtque commeatus, quæque bello vsui forent, in castra deferrentur, ædilium muneris erat.[y] Ideo Manius Martius & Trebius

Sex ædiles cereales.

Lex de ædilibus plebeiis.

ANNOTATIONES.

curules & duo plebeij, quorum illi ludos Romanos instaurabant, hi plebeios, ex Liuio 3. Decad. lib. 7. Et ludos, inquit, Romanos semel instauratos ab ædilibus curulibus Q. Metello, & C. Seruilio: & plebeiis ludis biduum instauratum ab Q. Manlio, & M. Cæcilio Metello ædilibus plebis. & rursus lib. 8. Ludi Romani ter toti instaurati ab ædilibus curulibus Cn. Seruilio Cepione, Ser. Cornelio Lentulo. Item ludi plebeij semel toti instaurati ab ædilibus plebis M. Pomponio Mathone, & Q. Manlio Thurino. & 4. Decad. lib. 1. Ludi Romani Scenici eo anno magnificè apparatéque facti ab ædilibus curulibus L. Valerio Flacco, & T. Quintio Flaminio biduum instaurati sunt. & paucis interiectis. Et plebeij ludi ter toti instaurati ab ædilibus plebis L. Apustio fullone, & Q. Minutio Rufo, qui ex ædilitate prætor creatus erat. Et idem propemodum scribit libro 2.

e Lapsis.] Pomponius Iurisconsultus in l. 2. ff. de orig. iur. & Dion lib. 42.

f Qui curam.] Dionysius Halicarnasseus lib. 6. non longè à fi. Apuleius lib 1. Metamorph. Annonam curamus, ait, & ædilem gerimus. Nam & legimus apud Liuium 4. Decad. lib. 8. frumentarios pecunia ab ædilibus damnatos ob annonam compressam. & huc quoque spectat lex, ideo condemnatus ff. de compensat.

g Vrbis.] Vide Ciceronem vbi citabimus in verbo, Priuatarúmque.

h Aedium sacrarum.] Dionysius Halicarnasseus lib. 6. non longè à fin. Cic. in 1. in Ver. act.

i Priuatarúmque.] Cicero in 7. in Ver. actione. Varro lib. 4. lin. Latinæ, vbi hinc ædiles dictos dicit. & Festus Pompeius lib. 1.

k Ad eosque.] Liuius 1. Dec. lib. 3. Circuitio, inquit, ac cura ædilium plebis erat: ad eos summa rerum & imperij venerat.

l Vt ædificia.] Festus Pompeius vbi suprà.

m Vtque templa.] Vide suprà in verbo, Aedium sacrarum.

n Theatra.] Fenestella de magist. Rom. c. 14.

o Fora.] Sueton. in Cæsare, c. 10. vide Beroaldum.

p Magnificis operibus.] Plinius lib. 36. cap. 3. vbi de Cæsare, qui posteà dictator fuit, & Varrone & Murena.

q Quòd lege veteri.] Cicero lib. 2. aliàs 3. de legibus. Ex quo intelliges hîc legendum, non, priùs accessus: sed, prius ascensus.

r Quibus sacrarum.] Dionysius Halicarnasseus paulò ante fin. lib. 6. Feriarum, inquit, & sacrificiorum certaminúmque curã Senatus commisit ædilibus. Cicero in 7. in Verrem actione. Cuius verba ad hunc locum, & alios multos huius cap. pertinentia, adscribenda hîc duximus, Nunc sum designatus ædilis: habeo rationem quid à pop. Romano acceperim: mihi ludos sanctissimos, maxima cum cæremonia Cereri, Libero, Liberæque faciendos: mihi Floram matrem populo plebique Rom. ludorum celebritate placandam: mihi ludos antiquissimos, qui primi Romani sunt nominati, maxima cum dignitate ac religione Ioui, Iunoni, Mineruæque esse faciendos: mihi sacrarum procurationem: mihi totam vrbem tuendam esse commissam, ob earum rerum laborem & solicitudinem fructus illos datos, antiquiorem in Senatu sententiæ dicendæ locum, togam prætextam, sellam curulem, ius, imagines ad memoriam posteritatemque prodendam.

s Ad quos etiam.] Polybius lib. 3. loquens de fœderibus Romanorum & Carthaginiensium, Hæc (inquit) cum ita sint & in hodiernum diem tabulis æneis inscripta conspiciantur in templo Capitolini Iouis, vbi ab ædilibus diligentissimè custodiuntur.

t Præparando conuehen.] Liuius 1. Decad. lib. 10. vbi de Fabij Maximi ædilitate. & 3. Decad. li. 10. vbi de M. Valerij Falconis, & M. Fabij Buteonis ædilitate.

v Ne vrbs penuria annonæ.] Vide suprà in verbo, Qui curam annonæ.

x Vtque commeatus.] Liuius 3. Decad. libro 6. Fuluius, inquit, Flaccus inter Exquilinam Collinamque portam ponere castra: Aediles plebis commeatum eò comportarunt.

y Ideo Manius Martius & Trebius.] Vtriusque testis est Plinius lib. 18. cap. 3.

z Et

ædiles plebis, quòd in summa caritate frumentum populo in modios assibus dedere, commeatúsque inuexere, statuas in Capitolio & palatio cũ titulis honorum meruere. [z] Et M. Seruilius T. filius ædilis curulis, quòd olei denas libras singulis assibus præstitit, celebri memoria dignus fuit. [a] Etiam in eos qui plus quàm lege definitum erat, agri possiderent, diẽ dicere, [b] matronas probri accusare, [c] fœneratores coercere, [d] popinas & ganeata obsonia inhibere, [e] in facta dictáque inciuilia atque improba animaduertere, atque in exilium agere, ædilitiæ potestatis erat. [f] Nero tamen dum munere ædilitio fungitur, ne quid cocti in popinis veniret, præter legumina & olera, interdixisse fertur. [g] Quinetiam nimiam ædilium potestatem cohibuit: statuitque quantum curules, quantum plebeij pignoris caperent, quantúmque pœnæ irrogarent. [h] Circa religionem, ne qui nisi Romani dij patrio more colerentur, néve à vetustis cæremoniis decederent, ædilibus præcipua cura fuit: quorum edictis cautum est, [i] vt Iudæorum Aegyptiorumque sacra, ritus & cæremoniæ ex vrbe pellerentur & exigerentur. Senatusconsulta excipere, [k] super emendis vendendisque seruis aut iumentis, si ex fide bona venirent, déque illorum vitio & morbo cognitionem animaduersionemq́;

Nero ædilis.
Aedilium potestas nimia cohibita.
Aedilitiũ edictum in Iudæorum & Aegyptiorum sacra.
Exempla

ANNOTATIONES.

z Et M. Seruilius.] Idem Plinius lib. 15. c. 1. qui tamen hunc nominat M. Seium.

a Etiam in eos.] Liuius 1. Deca. lib. 10. Eo, inquit, anno plerisque dies dicta ab ædilibus, quia plusquàm quod lege finitum erat agri possiderent: nec quisquam est purgatus, vinculúmque ingens immodicæ cupiditatis iniectum est.

b Matronas.] Liuius 3. Dec. lib. 5. post prin. Aediles, ait, plebei aliquot matronas probri accusarunt: quasdam ex eis damnatas in exilium egerunt.

c Fœnatores coercere.] Liuius 1. Decad. lib. 7. Iudicia, inquit, eo anno populi tristia in fœneratores facta, quibus ab ædilibus dicta dies esset, traduntur. & lib. 10. & 4. Dec. lib. 5.

d Popinas.] Sueton in Tiberio, cap. 34. Annonamque macelli, Senatus arbitratu quotannis temperandam: dato ædilibus negotio, popinas ganeasq́; vsque eò inhibendi, vt ne opera quidem pistoria proponi venalia sinerent. Nam & his sumptuariarum legum cura mandata est apud Tacitum lib. 3.

e In facta.] Capito Atteius in Commentario de iudiciis publicis, & ab eo Gellius lib. 10. cap. 6. referunt Claudiam, Appij Cæci filiam, cùm à ludis, quos spectauerat, domum veheretur, & præ turba carpentum difficiliùs egrederetur, ira commotam dixisse, Vtinam, inquit, reuiuiscat frater, aliámque classem in Siciliam ducat, atque istam multitudinem perditum eat, quæ me malè nunc miseram conuexauit. Ob hæc mulieris verba tam improba ac tam inciuilia C. Fundanius & Tib. Sempronius Aedil. multam dixerunt ei æris grauis 25. millia. Ex quo patet non in factum modò, sed & in voces petulantiores fuisse vindicatos, vt dicit Gellius ibi, & id quoque refert Florus Epitom. Liuij 19. Valerius lib. 8. c. 1. & Sueton. in Tiberio, c. 2.

f Nero tamen.] Et id certè Nero Cæsar instituit, vt scribit Suet. in vita ipsius, c. 16. Sed quod hic dicit, dum munere ædilitio fungitur, non intelligas tanquàm Nero ędilis fuerit: neque enim id vspiam reperitur, sed ita intelligi debet, vt in ea re vsus sit munere ædilium, quorum scilicet id munus erat.

g Quinetiam.] Ex Tacito, cuius propria verba Alexander huc transcripsit lib. 13. vt verum sit nullum adeò malum esse & facinorosum, quin aliquid boni aliquando faciat. Nam & de eodem Nerone Martialis lib. 7. epig. 33.

Quo possit fieri modo, Seuere,
Vt vir pessimus omnium Charinus
Vnam rem bene fecerit, requiris?
Dicam: sed cito, quid Nerone peius?
Quid thermis melius Neronianis?

De quo & nos diximus in nostris ll. Connubialibus.

h Circa religionem.] Liuius 1. Decad. lib. 4. & 3. Decad. lib. 4. post princ. & eiusdem 3. Decad. lib. 5. vbi dicit, Aediles incusatos à Senatu, quòd non prohibuissent, quædam externa sacrificia, quæ in vrbem inuaserant. & 4. Dec. lib. 4.

i Vt Iudæorum Aegyptiorumque sacra.] Non mihi nunc occurrit locus vbi id ædilitiũ edictum factum sit. Scio autem Tiberium apud Suet. in eius vita, c. 36. externas cæremonias, Aegyptios Iudaicósque ritus compescuisse, coactis, qui superstitione ea tenebantur, religiosas vestes cum instrumento omni comburere. vide ibi Beroaldum. Seruius autem enarrans eum locum lib. 8. Aeneid.

- Hanc tanti numinis aram
Vana superstitio, veterúmne ignara deorum
Imposuit. -

Scribit apud Athenienses & Romanos cautum lege fuisse, ne quis nouas religiones introduceret. Ideóque Socratem damnatum fuisse, & Chaldæos & Iudæos fuisse vrbe depulsos. quod & nos alibi retulimus. Et certè est ex Romuli apud Dionysium lib. 4. & Plutarchum in vita illius, Deos peregrinos ne colunto (vide ll. antiquas) & alia 12. Tab. apud Cic. lib. 2. de legib. Separatim nemo habessit deos, néve nouos colunto. Sed ne aduenas, nisi publicè ascitos, priuatim colũto. Vide omnino Balduinũ in 7. l. Romuli. Plinius lib. 30. cap. 1. author est Senatusconsulto cautum fuisse Cn. Cornelio Lentulo, & P. Licinio Crasso Coss. ne nouam religionem inuehere liceat. Cæterùm Adrianus Imperator sacra Romana diligentissimè curauit, peregrina contempsit, vt tradit Aelius Spartianus in vita illius.

k Super emendis.] Vt videre licet ex l. 1. & aliis multis. ff. de ædil. edic.

habere, [l] thermarum curam agere, illásque ne essent immundæ, néve nimis æstuarent, curare, ædilitiæ cognitionis erat: [m] de mensuris quoque, [n] & verrendis viis, déque alia cognoscere, desupérque edicta proponere, [o] quæ ædilitia dicta sunt, mulctámque non parenti irrogare, [p] aut nota turpitudinis afficere poterant. [q] Horum exemplo Ephori Lacedæmoniis fuere, & [r] in Thessalia ædiles, quibus virgas lixæ præferebant, quorum munus erat annonam & forum cupedinis curare. Apud Græcos & Aetolos [s] agoranomi, quorum edictis vendentium & ementium rabies coercebatur: qui hoc etiam sibi arrogarunt, de venditarum emptarúmque rerum vsu & commercio, déque conuentionibus & pactis cognoscere. [t] In tantúmque honoris culmen ædilitas prouecta fuit, vt vrbe peste laborante, maiestatem consularis imperij ad ædiles decidisse, Titus Liuius autor sit, ac iam bonis temporibus ab optimis quibusque splendor ædilitatis quæsitus fuerit. [v] Nam duo Crassi, [x] Quintus Mutius, [y] & Publius Lentulus, [z] & Scaurus summis honoribus functi, ædilitatem magnificentissimè gessere, illamq; magni muneris loco exequuti fuere. [a] Paulus quoque Aemylius quum duodecim magnis competitoribus in petitione ædilitatis prælatus fuerit, pro summo honore duxit. Sunt tamen exempla illorum, qui repulsam in petitione ædilitatis perpessi, mox consulatus, præturas, & summos honores meruere, inter quos [b] C. Marius, qui in duabus ædilitatis petitionibus, curulis scilicet & plebeiæ, vna die bis repulsam tulit, septies deinde consul fieri meruit. [c] Scipio verò Aemylianus, cú candidatus ædilitatis

de ædilitioru edictorum vide in 21. lib. Pandect. de ædilit. edict.
Ephori apud Lacedæmonios.
Agoranomi.
Honos ædilitij muneris.
Aedilitatis repulsam passi, ad alios tamen magistratus statim euecti.

ANNOTATIONES.

l Thermarum.] Hoc satis probatur ex Seneca ad Lucillium lib. epistol. 12. epistola omnium 86. Sic enim inquit, sed, Dij boni, quàm iuuabat ista balnea intrare obscura & gregali tectorio inducta: quæ scires Catonem tibi Aedilem manu sua temperasse. Et probatur quoque nostris legibus. nam in l. qui insulam. §. ædilis in municipio qui est primus. ff. locati. Sed & quod supradictis addes, interdum ad conciliandum populi fauorem balnea conducebant, vt his gratis lauarentur. d. l. qui insulam.

m De mensuris.] Vt patet ex locis Persij & Iuuenalis, quos tibi citabimus infrà hoc lib. ad fi.

n Et Verrendis viis.] Nam & Sueton. in Vespasiano, cap. 5. tradit C. Cæsarem Sabinum, fratrem ipsius Vespasiani, ædilem oppleri luto, propter curam verrendis viis non adhibitam. Vide ibi Beroal.

o Quæ ædilitia dicta sunt.] Hinc ille tit. de ædilitio edicto.

p Aut nota.] Vide tamen quid scribatur in l. eos. in princ. ff. de decurion. Eos, qui vtensilia negotiantur & vendunt: licet ab ædilibus cædantur: non oportet quasi viles personas negligi, nec prohiberi decurionatum, vel aliquem honorem in sua patria petere. nec enim infames sunt. Sed nec quidem arcentur honoribus, qui ab ædilibus flagellis cæsi sunt: quanquam iure suo ita ædiles officio illo fungantur. Inhonestum tamen puto esse huiusmodi personas flagellorum ictibus subiectas in ordinem recipi, &c. Adde autem supradictis ædilium curam fuisse sarta tecta, & publicorum, & priuatorum operum tueri, & procurare ex Asconio in 3. in Ver. act.

q Horum exemplo Ephori.] Valer. Maximus lib. 4. c. 1. vbi de Theopompo, dicit non ædilium, sed tribunorum plebis, vt & dicetur inferius lib. 6. c. 24. non longè à princ.

r Et in Thessalia ædiles.] Ex Apuleio li. 1. Met. Nam & lixas, inquit, & virgas & habitum prorsus magistratui congruentem in te video. Annonam curamus, ait, & ædilem gerimus: & si quid obsonare cupis, vtique commodabimus.

s Agoranomi.] Diony. Halicarnasseus lib. 6. non adeò longè à fine. Et de his Plautus in Capteiueis act. 4. sce. 1.

Mirumq; adeò'st, nisi hunc fecerunt sibi Aetoli Agoranomum.

Vide Beroaldum in Suetonium & Apuleium. Et adde apud Corinthios quoque fuisse ædiles ex Iustino lib. 21.

t In tantúmque.] Ad Romanos redit. Idque Liuij est 1. Dec. lib. 3.

v Nam & duo Crassi.] De Crasso diuite testis Cicero lib. 2. officio. de altero etiam ipsemet ibid.

x Q. Mutius.] Idem Cicer. eod. libro 2. dicit. Q. Mutium cum L. Crasso ædilitate fuisse functum.

y P. Lentulus.] Idem ibid.

z Et Scaurus.] Huius ædilitatis sæpius meminit Plinius scilicet lib. 8. cap. 17. & ca. 26. & lib. 9. ca. 5. in fi. & lib. 34. cap. 7. & lib. 35. cap. 11. & lib. 36. cap. 2. & cap. 15. Adde & his Scipionem Africanum ex Liuio 3. Decad. lib. 5. cuius verba adferam in verbo, Scipio verò. Polybio li. 10. vbi etiam dicit Lucium Scipionem ipsius fratrem seniorem cum eo ædilem creatum & Lucullum, vt dicetur in verbo, L. Lucullus. & Cæsarem ex Suetonio in vita illius, c. 10. & Plinio lib. 33. cap. 3. & Plutarcho in vita illius. & Ciceronem, vt ipse dicit in 1. in Verr. act. & ibi Pædianus in argumento ipsius.

a Paulus quoque Aemylius.] Plutarch. in vita illius post prin.

b C. Marius.] Plutar. in eiusdem vita, & Apoph. Imperatorum, & Valerius Maximus lib. 6. c. 11.

c Scipio verò Aemylianus.] Valerius Maxim. lib. 8. cap. 16. L. Florus Epitom. Liuij lib. 50. Plinius Secúdus, aut quisquis is est, de viris illustribus c. 58. Liuius 3. Decad. lib. 5. tradit alteri Scipioni, cui pòst Africano cognomen fuit, petenti ædilitatem, cùm

in campum descenderet, ab vniuerso populo fructum vberrimum cepit: nam pro ædili, omnium suffragatione consul factus est. [d] L. Lucullus cum ante adultam fratris ætatem, magistratus petere nollet, tantum gratia & fauore valuit, vt absens vnà cum fratre ædilis relatus fuerit. [e] Vespasianus verò candidatus ædilitatis, quinquies repulsam passus, demum ad imperium fuit euectus. Et quanuis ædilitas per se proprium munus foret, [f] sæpe tamen magistros equitum & tribunos plebis simul cum magisterio & tribunatu ædilitatem gessisse comperimus. [g] Cn. Flauium Appij Cæci scribam, cum tribunatu plebis ædilitatem, [h] & T. Sempronium, magisterium equitum vnà cum ædilitate habuisse constat: [i] tametsi duos magistratus, præsertim curules, simul gerere, antea interdictum fuerit. Munera etiam magnificentissima, & ludos apparatissimos, ad cōciliandum populi fauorem, per ædiles plebis aut curules, [k] nunc Romanos, nunc plebeios, [l] nōnunquam scenicos, publica [m] vel priuata impensa, mulctatitia pecunia curari & instaurari, plerunque adnotauimus: [o] in quibus [n] aut ex venatione beluarum, quæque mira spectatu & insolita sunt, [p] nónunquam gladiatorum paria qui digladiarentur, spectaculis exhibuere: quæ munera cum magnificentissimè per ædiles edita fuissent, gradus ad amplissimos honores magistratusque fecère. [q] Illud memoriæ datum est, eos qui scriptum facerent, ad ædilitatem admitti nequisse: propterea Flauius scriba, quia scriptum fecerat, nisi iurasset se scriptum non facturum, ad ædilitatem admissus non fuisset. [r] Quodque ædiles, sicut tribuni plebis, sacrosancti aliquando habiti sunt: quod licet veteri constet exemplo, lex-

Aedilitatis munus cum alio munere cōiunctum.

Ludi per ædiles editi.

Scriba ad ædilitatem non admissi.

Ædiles sacrosancti.

ANNOTATIONES.

obsisterent Trib. plebis negantes rationem eius habendam esse, quod ei nondum ad petendum legitima ætas esset. Si me, inquit, omnes Quirites ædilem facere volunt, satis annorum habeo. Tanto inde fauore ad suffragium discursum est, vt tribuni repente incepto destiterint.

d L. Lucullus.] Plutarchus in vita illius.

e Vespasianus.] Sueton. in vita illius, c. 2.

f Sæpe tamen.] Quod probat exemplis seq.

g Cn. Flauium.] Plinius lib. 33. c. 1.

h Et Titum Sempronium.] Hunc, aut alium eiusdem nominis fuisse Magistrum equitum sub M. Iunio Dictatore, satis constat ex Liuio 3. Dec. li. 2. sed quod simul aut aliter fuerit ædilis nō memini me legisse: nisi quis fortè eundem hunc esse putet cum T. Sempronio ædili apud ipsum Liuium 4. Decad. lib. 7. Sed inter vtrumque magistratum intercesserunt 38. anni, vt vix idem fuerit.

i Tametsi duos magistratus.] Id ex Liuio est 4. Deca. lib. 9. vbi cùm Q. Fuluius Flaccus iam ædilis curulis designatus, præturam peteret, pars Tribunorum plebis negare rationem eius habēdam esse, quòd duos simul vnus magistratus, præsertim curules, neque capere posset, nec gerere: pars legibus eum solui æquum censere, vt quem vellet prætorem creandi populo potestas fieret. Quam sententiam cùm senatus authoritas complexa fuisset: populus autem Romanus cuperet eum quoque prætorem creari, tandem ad sedandam eam controuersiam, censuit Senatus satis prætorum esse, nec tum necesse esse alium prætorem creari. Legimus tamē apud Gellium lib. 13. cap. 18. Catonem vnum ex posteris M. Catonis Censorij, cùm ædilis curulis fuisset, in Galliam Narbonensem profectum ibi vita functum fuisse: nec tamen dicit eum simul fuisse in iis magistratibus. Sed quod minime dubium est, vnus simul prætor & ædilis esse poterat. Nam P. Aelius Pætus, P. Villius Tappulus, hi duo cùm ædiles plebis essent, prætores creati sunt.

k Nunc Romanos.] Scilicet Romanos ab ædilibus curulibus, plebeios ab ædilibus plebis, vt diximus & probauimus in verbo, Demum dissidente.

l Nonnunquam scenicos.] Nam & Liuius 3. Decad. lib. 4. tradit Q. Fabio Maximo, & T. Sempronio Graccho Coss. ab ædilibus ludos scenicos per quatriduum primùm factos. Quanquàm & ipse 4. Decad. lib. item 4. scribit Megalesia, ludos scenicos C. Attilium Saranum, & L. Scribonium Labeonem ædiles curules primos fuisse. Sed vide an illi primi curules erant an plebei.

m Vel priuata impensa.] Suetonius in Cæsare, cap. 10. Quo factum est, vt communium impensarum solus gratiam caperet. Vide etiam Fenestellam lib de magistratib. Romanor.

n Aut ex mulctatitia.] Liuius 3. Dec. lib. 7. tradit Q. Catium, & L. Portium Licinium ædiles ex mulctatitio argento signa ænea ad ædem Cereris dedisse, & ludos magnificè apparatos fecisse.

o In quibus.] Sueton. in Cæsare, c. 10. Venationes, inquit, ludósque & cum collega & separatim edidit.

p Nonnunquum gladiatorum paria.] Idem Sueton. eod. ca. adiecit insuper Cæsar etiam gladiatorum munus, sed aliquantò paucioribus, quàm destinauerat, paribus.

q Illud memoriæ datum.] Ex Liuio 1. Decad. lib. 9. ad fi.

r Quodque ædiles.] De vtrisque id tradit Liuius 1. Decad. lib. 3. cuius hæc verba sunt, Ipsis quoque tribunis, vt sacrosancti viderentur (cuius rei propè iam memoria aboleuerat) relatis quibusdam ex magno interuallo cæremoniis, renouarunt, & cum

religione

que à Valerio consule post decemuiros lata, tam tribunos quàm ædiles, iudices atque decemuiros inuiolatos sanxisset: [s] tamen quia ædiles curules [t] neque prehensionem, nec vocationem habere, nec lictore vti, [v] eosque à priuato ad maius tribunal prehendi ducique à magistratibus nouimus, propterea ædilem non esse sacrosanctum opinati sunt: [x] quod Domitianus Cæsar facto declarauit, qui tribuno plebis autor fuit, ædilem repetundarum accusandi, iudicesque in eum à senatu petendi. Qui quidem ædiles non Romæ tantum, [y] sed in oppidis & vicis ignobilibus sæpe fuere magistratus, qui de mensuris & rebus minimis iura dabant. Hoc quoque notandum est, posse ædiles exhausto atque inopi ærario nouum vectigal constituere, quo reipublicæ oneribus consulatur. [z] quodque sicut tribunos plebis ad tribunatum, ita ædiles siue curules seu plebeios, qui patrem haberent superstitem, ad ædilitatem minimè admitti posse, exemplis maximè probatum est. *Vectigalia per ædiles constituta.*

ANNOTATIONES.

religione inuiolatos eos, cum lege etiam fecerunt, sanciendo, vt qui tribunis plebis, ædilibus, iudicibus, decemuiris nocuisset, eius caput Ioui sacrum esset: familia ad ædem Cereris, liberi liberæque venum iret. Ex quo loco haud dubiè Alexander hæc accepit. Vide tamen quæ Liuius ibi subiungit. & Fest. Pompeius authoritate Catonis lib.17. dum declarat quid sacrosanctum sit.

s Tamen quia ædiles cur.] Et id quoque vsque ad versic. Quod Domitianus. magna ex parte est ipsius Liuij vbi suprà post ea quæ ex eo nuper adduximus.

t Neque prehensionem.] Id colligi potest ex Gellio lib.13.cap.12. & clarius cap. sequent. Varronis authoritate.

v Eosque à priuato.] Quod probatur exemplo seq. & ex Gel. d. lib.13. c.13.

x Quod Domitianus Cæsar.] Sueton. in vita illius, cap.8. Aedilem, inquit, sordidum repetundarum accusandi, iudicesque in eum à Senatu petendi, tantum curæ adhibuit, vt neque modestiores, neque iustiores extiterint.

y Sed in oppidis.] Cicero loquens de suo Arpinatum municipio lib. epist. fam.13. epist.11. omnium 282. ad Brutum. Nam constituendi, inquit, municipij causa hoc anno ædilem filium meum fieri volui, & fratris filium, & M. Cæsium, hominem mihi maximè necessarium: is enim magistratus in nostro municipio, nec alius vllus creari solet. Et in 6. in Verrem action. loquitur de ædilibus Agrigenti oppidi Siciliæ. Et Aretio loquens Persius saty.1. ad fi.

Fregerit heminas Areti ædilis iniquas.

Et de Vlubris Iuuenalis satyra 10.

Et de mensura ius dicere? vasa minora
Frangere pannosus vacuis ædilis Vlubris.

Et de Hypata ciuitate Thessaliæ Apuleius libro 1. Metamor. ad fi. illic fuisse ædilem Pythiam quempiam. Et vt scribit Spartianus Adrianus per Latina oppida ædilis fuit. Sed & id quoque probatur in l. qui insulam. 5. ædilis in municipio. qui est primus. ff. locat. cuius verba suprà eod. in verbo, Thermarum curam agere. adscripsimus.

z Quodque sicut.] Id est Liuij 3. Decad. lib.7. & iterum 10. Sed his omnibus adde quòd ædiles plebis consulibus, postquam magistratu abiissent, diem dicere poterant. Nam L. Halienus ædilis plebis C. Veturio, vt primùm consulatu abiit, diem dixit apud Liuium 1. Decad. lib. 3. Quodque ædiles eod. tempore iudicis partes sustinere non poterant, ex Asconio Pædiano in 2. in Verrem actio. Quod item feriarum Latinarum curam senatus ædilibus commisit, ornatis priùs prætexta & sella eburnea regiis insignibus, vt tradit Dionysius Halicarnasseus lib.6. ad fi. Quod insuper comitia creandorum ædilium, vt & tribunorum absque auspiciis peragebantur suffragio tribuum. Quòd denique ædilitia dignitas apud Romanos propè illustrissimum habebat iuuentutis principatum.

Iudicium ignaui iudicis super controuerso iure perperam iudicantis, haustum aquæ per fundum alienum non deberi. Cap. V.

SVper controuerso iure in foro Romano, me præsente, apud ignauum iudicem qui præsidebat, dum quotidiana patrocinia præstarem, aspera & vehemens quæstio agitari cœpta est. Petebatur enim à testatoris filio, cui haustus aquæ in fundo quem alteri legauerat testamento, exceptus fuerat, isque fons immodicis caloribus postea exaruerat, deinde tribus pòst annis denuo emerserat, ex testatoris voluntate se ad illius haustum per fundum legatum admitti. Cui contrà stabat fundi dominus, & desita aqua, seruitutem se nullam debere aiebat: quippe cùm aqua, cuius haustus testamento exceptus fuerat, fonte arefacto, esse desierit, cessare etiam seruitutem, quæ propterea debebatur, dicendum erat: & vbi haustus aquæ ex nouo fonte illi forsan deberetur, ius tamen eundi per fundum

suum, se inuito, illi non esse: pluráque in hanc sententiam adduxerat, quibus non dissimulanter quæstioni responderi videbatur. Contrà verò testatoris filius, relicta à patre seruitute, & haustu aquæ sibi legato, etiam aditum ad aquam, qui nullibi nisi per fundum patere poterat, relictum dicebat: cum nullus aquæ vsus foret, nisi haurire liceret, neque posse hauriri, nisi per fundum aditus esset. Quod si fieret secus, profecto cum sibi aliunde haurire non daretur, ipse legato præter testatoris voluntatem frustratus foret: quod est pudendum dicere. Rursus tametsi aqua desita fuisset, seu æstu vehementi, seu quouis modo arefacta, ea postea renata, ius pristinum sibi deberi asserebat: nam quandiu è fonte manaret, ius hauriendi sibi integrum esse dicendum erat. Cúmque immodicis iurgiis desuper obstreperent, & turpibus vocibus inuicem conflictarentur, iudex qui assidebat seuerus & vehemens, amborum audito postulatu, pauca interfatus, quęsiuit an aqua ex fonte arefacto penitus fluere desiisset: & quum triennio aquam ex fonte manare desiisse (quippe quum tenuis, non perennis foret) illámque denuo scaturisse, tabulis & testibus planum fecissent, déque hoc nulla controuersia foret: hoc asseuerato, parumper subdubitare visus, paulò post eò inclinauit sententia, vt eundi per fundum alienum, & aquam desitam rursus hauriendi, testatoris filio ius non esse, sibi liquere iniquissimo decreto pronunciaret. Qua iniuria decreti cum vehementer ille offensus reclamasset, & propterea me adiuisset, peterétque, vt sibi in causa adessem, vtque suas partes propugnationemque mea cura patrocinióque susciperem: quæsiui ego à iudice, vt bona cum venia diceret mihi, quo iure, qua lege aut exemplo, isti cui seruitus testamento relicta fuerat, ius non esse hauriendi ex fonte renato declarasset: siquidem si haustus aquæ testamento legatus erat, iter quoque ad haustum ex æquo & bono relictum videri debet: cum nisi haurire liceret, nihil præstaret commodi legatum, nihil opis: idque tam [a] Paulum [b] & Marcellum, quàm [c] Neratium [d] & Vlpianum de seruitutibus sentire asseueraui. Quinetiam de sumptibus funerum [e] idem Vlpianus censuit: Si in fundo à me vendito sepulchrum mihi excepero, iter quoque ad sepulchrum exceptum videri: cum subsequens antecedens supponat. Neque repugnat, quòd arescente fonte, desita seruitus videbatur, quia satis habet rationis explicatæ, quòd mox fonte renato ius idem mihi deberi quiuis potest intelligere, [f] idque Iabolenum [g] & Paulum de seruitutibus etiam censuisse. [h] Quinetiam Attilicinus consultissimus vir, super hac controuersia Cæsarem Statilio Seuero in hanc sententiam rescripsisse dicit: idque cùm lege & iure affirmare contenderem, peterémque vt more institutóque maiorum, siquid iudicando deliquisset, caueret ne magno saltem afficeretur incommodo is qui in meam fidem clientelámque venerat, Iudex ad me conuersus, grauiter, credo, ferens se frequenti auditorio interpellatum, stomachabundus, & vultu ferè minaci, Semel, inquit, desita aqua, postquam fons exaruit, ius illam hauriendi pariter desitum videri: quippe cùm aqua nulla sit, quæ debeatur, seruitutem extinctam amplius non reuocari respondit. Cúmque ego contradicerem, horum autoritatibus nixus, pluraque in meam sententiam adducerem, præsertim cum nemo tam indoctus ignarúsque

l. item. §. 1. ff. de seruitute rusti. præd. l. si venditor. ff. de relig. & sumpt. fun. l. Attilicinus. ff. de seruit. rust. præd.

ANNOTATIONES IN CAP. V.

a Paulum.] Citatum in l. & Attilicinus. ff. de seruit. rust. prædio.

b Marcellum.] Citatum quoque in l. 1. §. si quis propter. ff. de itin. actúque priuat.

c Neratium.] Lib. 3. Membranarum, vt eũm citat Vlpianus in l. item sic. §. qui habet. ff. de ser. præd. rust cuius hæc verba sunt, Qui habet haustũ, iter quoq; habere videtur ad hauriendum. Et (vt ait Neratius lib. 3. Membranarum) siue ei ius hauriendi & adeundi cessum sit, vtrumque habebit: siue tantùm hauriẽdi, inesse ad aditum: siue tãtùm adeundi ad fontem inesse & haustum.

d Et Vlpianum.] Vbi suprà.

e Idem Vlpianus.] In l. si venditor. ff. de relig. & sumpt. fun.

f Idque Iabolenum.] Nescio quo loco, nisi forte in l. fistulas. in princ. ff. de contrahend. empt. quæ quidem lex est Labeonis ex Iaboleno, præstátque aliquod argumentum ad id de quo hic agitur.

g Et Paulum.] In l. qui fundum vendebat. §. in lege. ff. de contrah. empt.

h Quinetiam Attilicinus.] Id est ex d. l. & Attilicinus. ff. de ser. rust. præd.

rerum

rerum foret, vel qui primis (vt aiunt) labris iura degustarit, qui restituta re in statum priorem, idem ius quod antea fuerat, re integra, incolume esse negaret: ipse autem egregius nebulo cum in eandem sententiam iret, illámque nullo argumento, nec iudiciali disceptatione, vt modesti iudices solent, dilueret vel firmaret, si quid probandum aut refellendum esset, sed propè ad extremam insaniam vecors excandesceret: ego qui probè noram spiritum eius, ne insectatione & conuiciis agerem, dicendi pausam feci, satiúsque duxi clienti salutari consilio prodesse, quàm rationibus non proficientibus cum homine illiberali & clamoso nequicquam disceptare: clientique vt ad maius tribunal prouocaret, persuasi: profuitque prouocasse. Namque haud multò post, discusso negocio lege & iure, inducto iudicis decreto, probabili & recto iudicio pro testatoris filio lis data est. Verba verò Cæsari ad Statilium Seuerum ex eius epistola hæc fuere: Succurrendum his putaui, itaque quod ius habuerunt tunc, cum primum ea aqua peruenire ad eos non potuit, id eis restitui placet.

Quanta seueritate à Romanis contra licentiam magistratuum, & quoties occursum sit. Cap. VI.

QVanta disciplina cauerint Romani, ne quid magistratus gererent, nimia licentia abuterentur, illud documento est, quod pluribus legibus, plebiscitis & senatusconsultis præscripti fines magistratuum, & potestas coarctata fuit, præcipuè cauendo, ne imperiosa illorum licentia, extra gyrum rationis excederet.[a] P. Valerius, is qui cum L. Bruto post Reges exactos consul factus est, ad terrorem increscentis audaciæ legem promulgauit, qua cauebatur, vt à quocunque magistratu ad populum prouocandi cuiuis potestas foret: scilicet existimans maioris imperij aduocatione, nimiam magistratuum licentiam coarctari: [b] tametsi Regum temporibus, prouocationem à regibus fuisse ad populum, idque pontificalibus libris caueri, multi contendant:[c] quam legem à Muræna consule, quo tempore Sora & Alba coloniæ deductæ sunt, iterum latam comperio:[d] postea exacto decemuirorum imperio, populus Romanus vt licentiæ temeritatique obuiam iret, præter auxilium tribunitium, nouam sanciendo legem, constituit, ne quis vllum magistratum sublata intercessione crearet: qui creasset, eum ius fasque esset occidi. [e] Quod mox Duillius consul alia constitutione innouauit, vt qui magistratū sublata prouocatione creasset, tergo & capite lueret. [f] Lapsis inde temporibus cum opes plurimorum præualerent, humilioresque à ditioribus assidue premerentur, hisque superbè auaréque imperitarent, iterum Valeria lex, tanquam vnicum præsidium libertatis, ante primum Punicum bellū lata fuit: qua inter cætera eum qui prouocasset

P. Valerij lex. *Duillij constitutio.* *Valeria lex.*

ANNOTATIONES IN CAP. VI.

a P. Valerius.] Qui publicola dictus est. Id enim ex eo tradit Plutarchus in vita illius. & Liuius 1. Decad. lib. 2. & Valerius Maximus lib. 4. ca. 1. post princ. Et quod hic dicitur, A quocunque magistratu, intellige etiam a Consulibus ex l. 2. §. exactis. ff. de orig. iur. atque ex eo quod scribit Dionysius Halicarnasseus lib. 5. Legem Valeriam, à Val. Publicola latam sententias Consulum capitales irritas fecisse: nisi populi Romani iudicium accessisset, permissa rei prouocatione ad plebis suffragia. Sed quod ad Dictatorem pertinet, vide quæ suprà diximus libro 1.

b Tametsi Regum temporibus.] Quod patet ex Liuio 1. Decad. lib. 1. vbi Horatius cum duumuiri à Rege creati eum condemnassent, ad populum prouocauit.

c Quam legem à Muræna consule.] Liuius 1. Decad. lib. 10. in princip. tradit L. Genucio, & Ser. Cornelio consule, Soram atque Albam colonias deductas. Nec reperitur Murena quispiam fuisse consul: præter L. Murenam, qui consul fuit cum D. Iunio Syllano, anno post eas colonias deductas ducentesimo quadragesimo plus minú sue.

d Postea exacto Decemuirorum Imperio.] Liuius 1. Decad. lib. 3. Aliam, inquit, deinde consularem legem de prouocatione, vnicum præsidium libertatis decemuirali potestate euersam (vide num legendum sit euersa) nō restituunt modò, sed etiam etiam in posterum muniunt: sanciendo nouam legem, *Ne quis vllum magistratum sine prouocatione crearet. Qui creasset, eum ius fasq; esset occidi: Néue cædes capitalis noxa haberetur.*

e Quod mox Duillius consul.] Idem eod. lib. non multò post.

f Lapsis inde temporibus.] Hæc vsque ad clausulam, Tametsi. sunt Liuij 1. Decad. lib. 10.

à quouis magistratu, virgis cædi, & securi percuti vetuit: pœnam tamen si secus fecisset, non adiecit, nisi improbe factum videri. Cúmque adhuc non satis innocenti consultum foret, & plebis libertas opprimeretur magis, sæpiusque hoc malum increbesceret, inita tandem ratio est, qua salubriter tenuioribus consultum foret. Siquidem M. Valerius consul legem de prouocatione ad populum, ab eadem familia sæpius latam, tanquam patronam & vindicem libertatis tertio promulgauit, grauissimisque pœnis affecit eum, quæ spreto more patrio, ad maius tribunal prouocare inhiberet, intantum, vt etiam de vi & maiestate damnatis, ius prouocandi ad populum dederit, [g] tametsi post decursa secula, Caligula, ne longo circuitu ducerentur lites, nimias prouocationes inhibuerit: Sed quanuis tot legibus aduocatio maioris potestatis, quæ ab iniuria tenuiores vendicaret, permissa foret: nondum tamen satis petulantiæ & effrenatæ licentiæ prouisum erat, nisi caueretur, ne sæpius eadem imperia gerendo, nimis aliquorum potentia insolesceret. [h] Ideo Quintus Martius censor legem tulit ad populum, ne quis eundem honorem bis ambiret.[i] Et deinde Fabius Maximus aliam recitari iussit, quod etiam plebiscito cauebatur, ne intra annos decem eandem potestatem gerere liceret. [k] L. deinde Sylla, aliquem prius prætorem quàm quæstorem fieri, aut consulem quàm prætorem, edita lege vetuit: eundemque nisi decurso decennij spatio, bis vni magistratui præesse, graui pœna interdixit: arbitratus frequentes honorum vicissitudines, nimiæ potestatis esse, & potentiæ non ferendæ. [l] Quod haud multo post noua constitutione innouatum fuit: cautumque, ne cui intra vigesimum annum, muneris publici administratio daretur. Et cum licentia præsidum in edendis spectaculis, multo prouincialibus damno & incommodo foret, quotidieque nouis collationibus exhaurirentur: [m] Nero vetuit, ne gladiatorum munus, aut ferarum spectaculum præsides in prouinciis ederent.[n] Quo etiam tempore statutum est, vt qui perperam ad principem vel senatum prouocasset, pecuniam pœnæ nomine in ærarium ferre, & mulctam exoluere cogeretur. Pluraque

M. Valerij lex de prouocatione ad populū.

Prouocationes inhibita.

Q. Martij lex

Fab. Max. lex.

L. Sylla lex.

Aetas muneris pub. obeundi.

Neronis statutum.

ANNOTATIONES.

g Tametsi.] Sueton. in Caligula, cap. 16. vide ibi interpretes.

h Ideo Q. Martius.] Plut. in Coriolano, in prin.

i Et deinde Fabius Maximus.] Liuius 1. Dec. lib. 7. & 10. huius quoque legis meminit etiam Cic. lib. 3. de legibus, vbi eius legis verba adscribit, Eundem magistratum, ni interfuerint decem anni ne quis capito.

k L. deinde Sylla.] Appianus lib. 1. bellorum Ciuilium in duobus locis.

l Quod haud multò post.] Sed his omnibus adde quòd M. Rutilius Censorinus, iterum censor creatus, ad concionem populum vocatum, quàm potuit grauissima oratione corripuit, quòd eam potestatem bis sibi detulisset, cuius maiores, quòd nimis magna videretur, tempus coarctandum indicassent, vt tradit Valerius Maximus lib. 4. cap. 1. Vbi etiam refert quòd Fabius Maximus cùm à se quinquies, & à patre, auo, proauo, maioribúsque suis, sæpenumero consulatum gestum animaduerteret: in comitiis, quibus filius suus summo consensu Cons. creabatur, quàm potuit constanter, cum populo egit, vt aliquando vacationem huius honoris Fabiæ genti daret: non quòd virtutibus filij diffideret (erat enim illustris) sed ne maximum imperium in vna familia continuaretur. Præterea Q. Fuluius Flaccus cùm ipse consul in sequentem annum, iterum consul à populo crearetur in comitiis, Tribuni plebis intercessere, qui neque magistratum continuari satis ciuile esse aiebant: & multò fœdioris exempli, eum ipsum creari, qui comitia haberet. Quæ contentio cùm ad senatum reiecta fuisset, ei visum est, vt per veteres & expertos, bellique peritos Imperatores Respublica gereretur. Cæterùm cùm apud Carthaginenses iudices essent perpetui, Hannibal legem tulit, vt in singulos annos iudices eligerentur, ne quis biennium continuum iudex esset (vide vbi de prætoribus Atheniensium diximus) Sed & tu omnino vide, quæ de hac re scripsimus in nostris Commentariis in l. si vnquam. in præfat. nu. 24. incip. ad hæc sanè.

m Nero vetuit.] Cornelius Tacitus lib. 13. Ne designatis quidem, inquit, Quæstoribus edendi gladiatores necessitas esset. Ante verò à Iul. Cæs. cautum est de numero gladiatorum, quo ne maiorem cuiquam habere Romæ liceret. Suet. in vita illius. Et Tiberius gladiatorum paria ad certum numerum redegit eod. authore in eius vita, cap. 34. Vide Beroaldum.

n Quo etiam tempore statutum est.] Ab ipso Nerone. Cornelius Tacitus lib. 14. Auxitque patrum honorem, statuendo, vt qui à priuatis iudicibus ad Senatum prouocauissent, eiusdem pecuniæ periculum facerent, cuius ij, qui Imperatorem appellauere: Nam anteà vacuum id solutumque pœna fuerat.

extant plebiscita, quibus [o] ne duos magistratus, præsertim curules, vno anno habere, [p] néve plebeium magistratum patricio gerere liceret, cauebatur. [q] Quinetiam pro magistratu aliquid gerere inhibitum erat, nisi prius sacramento adactus fuisset: quod ideo cautum ferunt, ne spe & cupiditate improba, imperia & honores assumerent. iurabant enim apud consulem vel senatum solenne iusiurandum per deos: [r] postea vt in acta principum iurarent, Cæsarum temporibus seruatum est: [s] neque enim plus quinque dies, nisi qui iurasset in legem, imperium gerere licebat. [t] Siqui tamen in magistratu auarè, superbè & insolenter se gessissent: ipsos ante tempus finiti honoris imperio desistere, & de gradu deiici iubebant. Primusque cui abrogatum imperium fuerit, [v] Tarquinius Superbus proditus est, qui propter insolentiam regno pulsus fuit. Postea exactis regibus, [x] Sergium & Virginium tribunos consulares, quòd male ad Veios pugnassent: [y] & Cn. Manlium, & Seruilium Cepionem proconsules, quòd ipsorum temeritate clades ingens accepta fuisset, & à Cimbris cæsi, & castris exuti essent: aliosque ignauiæ insimulatos, abrogato imperio, ante tempus finiti honoris, senatus magistratu abire, & insignia imperij dimittere coegit. Quod & C. Gracchus alio plebiscito confirmauit, cauens, vt si cui ante tempus propter indignitatem imperium esset abrogatum, is alterius adeundi honoris facultatem non haberet: néve maxima imperia diuturna essent, quod vnum officere libertati cognitum est. Magistratus & honores geri vltra annum [z] annaria lege prohibetur. [a] Iulius vero Cæsar lege sanxit, ne prætoriæ prouinciæ vltra annum, néve cõsulares plus biennio obtinerẽtur. [b] Tiberius collatos semel honores nõ facile ademit, cum saturos & opulẽtos præsides minus noxios prouincialibus duceret. Néve finito magistratu, is qui prouinciæ præfuisset, impune insultasse gauderet, triginta diebus [c] lege Cornelia successorem expectare, & ex prouincia reuersus, rationem administrati muneris [d] lege Iulia reddere cogebatur. Ideo plures consules prætoresque functos honoribus, quod mente improba,

Mulcta iniqua pro uocationis. Plebiscita diuersa.

Magistratu & imperio deiecti.

C. Gracchi plebiscitũ.

Annaria lex.

Ratio administrati muneris.

ANNOTATIONES.

o Nec duos magistratus.] Liuius 4. Dec. lib. 9. & dictum est supra c. 4.

p Néue plebeium magistratum.] Ideoque Clodius ille pulcher, vt tribunatum plebis assequi posset, se arrogandum dedit plebeio.

q Quinetiam pro magistratu.] Vide infrà in verbo, Neque enim plus quinque.

r Posteà vt in acta Principum.] Cor. Tacitus lib. 13. non adeò longè à princip. Claudio, inquit, Nerone L. Antistio Coss. cùm in acta Principis iurarent magistratus, in sua acta collegam Antistium iurare prohibuit. De Claudio autem Cæsare loquitur.

s Neque enim plus quinque.] Liuius 4. Dec. lib. 1. in fi. Magistratum autem, inquit, plus quinque dies, nisi qui iurasset in leges, non licebat gerere.

t Si qui tamen.] Hoc probatur exemplo seq.

v Tarquinius Superbus.] Hoc late exequitur Liuius 1. Dec. lib. 1. Dionys. Halicarnasseus lib. 4. & omnes vbique.

x Sergium & Virginium.] Liuius 1. Dec. lib. 5. non adeò longè à prin.

y Et Cn. Malium, & Seruilium Cepionem.] Florus epitom. Liuij lib. 67. vbi hos quidem victos fuisse: sed Cepionem secundum pop. Romani iussionem, solùm, cuius temeritate clades accepta erat, damnatum eique primo post Regem Tarquinium Imperium fuisse abrogatum scribit.

z Annaria lege prohibetur.] Festus Pompeius lib. 1. scribit Annariam legem ab antiquis eã fuisse dictam, quo finiebantur anni magistratus capiendi. Tullius Philipp. 5. Liuius ab vrbe cond. lib. 7. vbi disserit de consulatu superioris Africani, & T. Liuij, & iterum lib. 10. belli Macedonici. Diximus in nostris Commentariis Primigeniorum in præfa. num. 168. incip. Et sanè Romani. Vide Robertum in verbo, Annaria.

a Iulius verò Cæsar.] Vide Plutar. in vita illius.

b Tiberius.] Vide in nostris Consuetudinibus. Sueton. in vita illius, cap. 41. Reipublicæ, inquit, curam vsqueadeo abiecit, vt posteà non decurias equitum vnquam suppleuerit: non tribunos militum, præfectósque: non prouinciarum præsides vllos mutauerit. Sed de ea re latius Cornelius Tacitus lib. 1.

c Lege Cornelia.] De qua Cicero ad Appium Pulchrum lib. 3. epistolar. familiar. epistol. 6. Non modò ibi non fuisti, vbi me quàm primùm videre posses, sed eò discessisti, quo ego te ne persequi quidem possim triginta diebus, qui tibi ad decedendum lege, vt opinor, Cornelia constituti essent. Vide eundem in Orat. pro Rabirio Posthumo.

d Lege Iulia.] De qua aliter tamen, idem Cicero ad Rufum earundem epistol. lib. 5. epist. 20. Deinde si rationum referẽdarum ius vetus, & mos antiquus maneret, me relaturum rationes, nisi tecũ pro coniunctione nostræ necessitudinis contulissem, confecissemque, non fuisse. Quod igitur fecissem ad vrbem, si consuetudo pristina maneret, id, quando lege Iulia relinquere rationes in prouincia necesse

Græci. Alogij rei. Athenienses. Magistratu fungentes apud Cartha. vino abstinebant. Aetas fungendi magistratu apud Thebanos & Bithynos. Qui finito magistratu prouincia abire nollet. Thebani. Carth. seuera disciplina. Romani duces mulctati ob exercitum temere amissum. Valerij Publicola lex.

auarè & crudeliter in prouincia se gessissent, damnatos & ærarios factos inuenimus. [e] Apud Græcos vero lege cauebatur, vt qui gesti muneris rationem non redderet, alogij teneretur. Apud Athenienses quisquis ad rempub. accessisset, rationibus ita obnoxius erat, vt etiam sacerdotes obnoxios lex iuberet, apud quos computator publice eligi consueuit, qui redditus ciuitatis per singulos magistratus populo resignaret: neminémque coronari licebat, qui rationibus reddendis obnoxius foret. [f] Carthaginensibus, ne insolescerent magistratus, toto imperij tempore vinum interdicebatur, ita abstemios moderatiores fore arbitrati. [g] Thebanis lex data est, vt ad munera publica nemo accederet, nisi qui annis decem à mercimoniis destitisset. [h] Bithynis, vt minor annis triginta, ad honores admitti nequiret: [i] quod tamen Augustus ita præfiniuit, vt ab annis duobus & viginti admoueri iuuenes ad munera iuberet. [k] Quod si forte finito magistratu quisquam prouinciam successori tradere negaret, vel vltra iustum tempus fasces retineret, is velut maiestatis reus in Principem & rempublicam agebatur. [l] Cui simile apud Thebanos accepimus: nam qui vltra præscriptum honores gesserat, conspirationis reus, capite luebat. [m] Fertur tamen Epaminundas Thebanus, dum patriæ consultum vult, præturæ quam gerebat, vltra præfinitum tempus præfuisse, nec successori exercitum tradidisse, quo tempore Lacedæmonios graui bello & intestinis cladibus affecit: ne si honore decederet, Thebani tanto progressu rerum frustrarentur: cuius rei causa capitis anquisitus, omnium votis absolutus fuit. [n] Carthaginensibus quoque tam seuera viguit disciplina, vt si quis Imperator aut Dux prauo consilio, licet felici euentu pugnasset, fœdo supplicio in crucem elatus, morte pœnas dabat. Romani vero Duces, qui temeritate vel inscitia exercitus amisissent, aut fugæ & pauoris insimulati essent, pecunia & exilio sæpe mulctati sunt. [o] Lege quoque à Valerio Publicola primùm lata cautum fuit, vt qui im-

ANNOTATIONES.

erat, easdémque totidem verbis referre ad ærarium, feci in prouincia. Et paucis interiectis, Illud quidem certe factum est, quod lex iubebat, vt apud duas ciuitates, Laodicensem & Apamensem, quæ nobis maximæ videbantur, quoniam ita necesse erat, rationes confectas & consignatas deponeremus. Et li.6. epist. ad Atticũ. ep.7. Ego Laodiceæ Quæstorẽ Messinũ expectare iussi, vt confectas rationes lege Iulia apud duas ciuitates possim relinquere.

e Apud Græcos vero.] Cælius Rhodiginus lib. 8. cap.3. in fi. Alogij, inquit, crimen est, cum rationem quispiam reddere neglexerit in magistratu gestorum. vbi nullum citat authorem. Sed id est Pollucis lib.8. cuius hæc verba sunt, *καὶ ἀλογίου ἡ δίκη ἦν κατὰ τῶν οὐκ ἀποδιδόντων λογισμοὺς, ὧν ἂν διαχειρίσωσιν.* Rationis neglectæ actio aduersus eos, qui gesti muneris rationem non reddebant.

f Carthaginensibus.] Aristoteles lib.1. Oeconomicón, cap.5 Eusebius Præparationis Euangelicæ, lib.12. c 17. Vide quos allegat.

g Thebanis lex data est.] Aristoteles lib.3. Politicôn c.3.

h Bithynis.] Plinius lib. epistolarum 10. epist. 84. Cautum est, inquit, domine, Pompeia lege, quæ Bithynis data est, Ne quis capiat magistratum, néve sit in senatu minor annorum triginta.

i Quod tamen Augustus.] Plinius ead. epist. paulo post, Secutum est dein edictum Diui Augusti, quo permisit minores magistratus ab annis duobus & viginti. Nostris autem legibus in id est tempus viginti quinque annorum præscriptum. l. non tantùm. versic. neque enim minores. ff. de decu. nisi, vt ibi dicitur, ex causa. quod Acurs. ibi & cæteri interpretantur. & huius quoque temporis est tex. in l. ad Rempublicam. ff. de muner. & honor. Vbi, aiũt, in hac re annus vigesimusquintus ceptus pro pleno habetur. l. sextumdecimum. §.1. ff. de vac. mu. vbi de minoribus annis 25. ad munera siue ad honores creãdis iusta ætas seruãda est. Verùm hodie id temporis ad 25. annum coarctatum esse constat. l. ad rempub. ff. de munerib. & hon. l. sextumdecimum. §. de muneribus quoque. ff. de vaca. & excu. muner. & l. non tantum. §. neque enim. ff. de decurio.

k Quod si forte finito magistratu.] Valerius Maximus lib.5. cap.1. vbi de Manlio Torquato loquitur. Nam & nostris quoque legibus qui a prouincia, cùm ei successum esset, non decesserit, tenetur crimine læsæ maiestatis. l.2. ff. ad legem Iuliã maiest. vide legem 1. C. vt omnes iudi. tam ciuil. quam milit. lib.11.

l Cui simile apud Thebanos.] Probus Aemylius in vita Epaminundæ.

m Fertur tamen Epaminundas.] Ibi, & Plutarch. in Apophtheg. Epaminundæ.

n Carthaginensibus.] Liuius 3. Decad. lib.8. in Oratione Cn. Manlij Proconsulis, In quo confiderem causæ meæ, etiam si non apud Romanum, sed apud Carthaginensem senatum agerem: vbi in crucem tolli Imperatores dicuntur, si prospero euentu, prauo tamen consilio rem gesserant. Et Valerius Maximus lib.2. cap.2. Plutarc. in Timoleone. Idem Liuius 3. Dec. lib.2. in fi.

o Lege quoque à Val. Publicola.] Plutarch. in eius vita, & Liuius Dec.1. lib.2.

pertum magistratúmve à populo non accepisset, capite plecteretur.[p] quod ab Atheniensibus seruatum est, quibus nulli erant magistratus, nisi sortitione publica & suffragiis populi creati. Tanta videlicet cura tantaque solicitudine maiores nostri contra insolentiam magistratuum, præsidia legum inuenere.

ANNOTATIONES.

p Quod ab Atheniensibus.] Illos enim magistratus sortiri solitos satis constat ex Polluce. Vide quæ scripsimus in lib. de Iuro primigeniorum.

Qui ordo in disponendis aciebus, & qua norma militia apud Romanos olim seruari solita fuerit, & quæ apud exteros. Cap. VII.

Militum [a] ordines in Romanis castris plures fuisse, exque diuersis formis instrui acies consuesse, & firmari subsidiis, sæpe notatum est. Species vero militum à principio ita distinctæ fuere, vt aut inter hastatos, & leuis armaturæ milites, aut in principibus, vel inter triarios essent. Et licet de instruendis disponendisque aciebus certa lex tradi nequiret, quia ex monte, flumine, vel locorum situ facili vel impedito, aut ex subiecta planitie, & natura regionis perlustrata oculis, prouidens diligensque dux, explorato & præuiso acies dirigere, & copias admouere debet: & nunc directa, nunc cuneata, vel trigona, aut hemicycla, modo late fusa, & protenta acie, nunc quadrato agmine, quod frequens [b] apud Persas [c] & Siculos fuit, in hostes vadere, aut hostium vim excipere: nunc frontem vel cuneum, nunc subsidia, orbem, globum, forfices, serras, turres, atque alas facere: ita vt terrarum situi sese accommodet, & qualitati insinuet: tamen vbi locus tempusque patitur, hæc acierum forma, & turmarum descriptio magnas sæpe acies fudit. nam primi erant [d] Hastati, qui hasta tantum gæsaque, [e] & Pilani, qui pilo primos congressus excipiebant. [f] Fuit autem pilum ligneo hastili, & ferro quadrato, oblongo & præacuto. [g] Hi ergo quindecim manipuli erant expediti & delecti pedites. Inter quos iaculatores, & leuis armaturæ milites, qui in prima fronte siti, dato signo in hostes incurrere, ac pilis missilibusque hostem ferire, deinde gladiis comminus congredi solebant: [h] in quibus tyrones qui nuper militiæ adsciti erant, militabant, ab hisque primi erant congressus, & hostes lacessiri assuerant. Mos ergo Romanus erat, instru-

Species militum.

Prudens dux ex occasione oblata acies dirigit.

Acierum & turmarũ forma.

Pilum.

Tyronum congressus.

Mos Ro.

ANNOTATIONES.

a Militum ordines.] Vide omnino Vegetium lib. 2. de re militari.

b Apud Persas.] De his duobus vide Aelia-
c Et Siculos.] num lib. de instruendis aciebus, vt dicetur infrà in verbo, Persæ & Siculi.

d Hastati.] Varro lib. 4. de lingua Latina. Hastati, inquit, milites dicebantur, qui primi hastis pugnabant.

e Pilani.] Varro ibi & Festus Pompeius lib. 14. Pilani milites dicti sunt, qui pilis pugnabant: alio nomine Triarij appellati.

f Fuit autem pilum.] Polybius lib. 6. quo describit Romanorum castrametationem. Pili, inquit, telum habet lignum longitudine plerumque bicubitali, crassitudine digitali, spiculum vnius spithamæ, palmi, inquam, maioris, eò vsque attenuatum & acutum, vt mox primum post tactum necessariò flectatur, fitque inhabile ad remittendum: alioqui commune fieret telum. Liuius 1. Dec. lib. 9. Pilum, inquit, haud paulò quàm hasta vehementius ictu missuque telum. Dionysius Halicarnasseus libro 5. Pili, inquit, tela sunt Romanorum, quæ primo congressu eiaculantur, ob longa hastilia crassamento, quod manũ compleat, tripedaneis ferreis vtrinque præfixa verriculis, vnà cum ferro longitudine paria mediocribus iaculis. At Veget. lib. 2. cap. 15. Item bina missilia, vnum maius, ferro triangulo, vnciarum nouem, hastili pedum quinque & semis, quod Pilum vocabant, nunc Spiculum dicitur. Et paulò pòst, Aliud minus, ferro triangulo vnciarum quinque, hastili trium pedum & semis, quod tunc Verriculum, nunc Verutum dicitur. Varro ait, lib. 4. ab omine pilum dictum, quòd hostis feriret, aut periret.

g Hi ergo quindecim manipuli.] Liuius 1. Dec. lib. 8.

h In quibus tyrones.] Imò verò tyrones locari solebant in medio pugnæ, vt ostendit Virgil. de Pallante tyrone loquens lib. 8. Aeneid.

- Ipse agmine Pallas
In medio, chlamyde & pictis conspectus in armis.

Vbi & id Seruius obseruauit, inquiens, Hic enim mos fuit, vt tyrones ponerentur in medio, & ambirent viri fortes exercitum. Aut certè honoris est medium, vt ipse alibi lib. 1. Aeneid. ibi,

- Composuit sponda, mediamq́; locauit.

i Deos

aggrediendi consilium. cto paratoque exercitu, quum congredi acie parant, [i] deos primùm consulere, [k] mox auspicato [l] & litato, ne incertis auspiciis, & turbatis religionibus, acies committerent, [m] Solem venerari, & in hostes ducere, [n] sicut in Syria mos erat: quumque classico signo dato pugnam ineunt, primo occursu ad ardorem excitandum, [o] ardentissimo clamore concurrere, & signa inferre: [p] qui si consona voce editus, neque impar, varius vel dissonus foret, haud dubie satis animorum ad certamen esse, & futuram victoriam spondebat. Nanque is erat index voluntatis &, animi cuiusque. Si verò excitatior crebriorque ab hoste sublatus esset, quò euentus prælij casurus foret, inditium haud dubium præbebant: in qua quidem re ad ardorem animi excitandum, non solum acies, sed ipsa quoque signa militaria inferebant. Neque enim parui momenti fuit illa prima vis & congressio militaris, cum alacres & fiduciæ pleni ardenti clamore simul in hostes ibant, & signa inferebant, intolerabili clamore, animorum vno impetu consentiente ac virtute: quæ res magnarum victoriarum plerunque causam dedit. [q] Quare à Iulio Cæsare Pompeius haud immeritò imperitiæ arguitur, quòd in pugna Pharsalica milites certaminis auidos, impetum excipere, non inferre iussit. [r] Quod quidem Cyri consilium fuit, vt si hostes tumultuosius irruerent, taciti milites impetum exciperent: si autem taciturni essent, clamore & strepitu acies inuaderent. [s] Galli & [t] Germani, quibus inconsulta ira & furor est, siquando cum hoste congredi parant, [v] dissono & truci cantu, [x] quem Barritum vocant, [y] cum vlulatu & tripudiis [z] scuta quatientes, prælia inibant, [a] ex quo futuræ pugnæ fortunam augurabantur: [b] aut patrio more, nudis corporibus, hor-

Clamor & sonus.

Pompeius à Iul. Cæsa. imperitia accusatus.

Cyri consilium.

Galli & Germani.

Barritus.

ANNOTATIONES.

i Deos primùm consulere.] Hoc autem auspiciis fiebat, vt in sequentibus videbitur.

k Mox auspicato.] Liuius 4. Decad. lib. 4. de Marco Porcio Catone loquens, Nocte media, cùm auspicio operam dedisset, profectus, vt locumquem vellet, priùs, quàm hostes sentirent, caperet: præter castra hostium circunducit, & alibi sæpe.

l Et litato.] Nam si non litassent, pugnam differebant, donec tandem litassent: vt Liuius 1. Decad. lib. 5. vbi de Gallorum in Italiam aduentu Tribb. militum, inquit, non loco castris antecapto, non deorum saltem, si non hominum, memores, nec auspicatò, nec litato instruunt aciẽ diductã in cornua, ne circumueniri multitudine hostium possent.

m Solem venerari.] Sic Marcellus cum Gallis pugnaturus, cum equus illius sese pauore conuertisset, Solem adorauit. author Plutarchus in Marcello.

n Sicut in Syria mos.] De quo infrà in verbo, Syri.

o Ardentissimo clamore.] Vide infrà in verbo, Quare à Iulio Cæsare.

p Qui si consona voce editus.] Liuius 1. Dec. lib. 4. Clamor, inquit, indicium primùm fuit quò res inclinatura esset, excitatior crebriorq; ab hoste sublatus: ab Romanis dissonus, impar, segnis, sæpe iteratus, incerto clamore prodidit pauorem animorum. Et 3. Decad. lib. 10. Ad hoc, dictu parua, sed magni eadem in re gerenda momenti res, congruẽs clamor à Romanis, eòque maior & terribilior: dissonæ illis, vt gentium multarum discrepantibus linguis, voces. Et e Græcis Homerus libro 4. Iliados de Troianis loquens,

ὀ γὰρ πάντων ἦεν ὁμὸς θρόος οὐδ' ἴα γῆρυς

Quod & ex eo repetit Polyb. lib. 15. vbi etiam dicit Romanos, more patrio, in prælio simul vociferari, & gladiis ad scuta illisis strepitum edere.

q Quare à Iulio Cæsare.] Plutarc. in vita Cæsaris, & ipsemet Cæsar lib. 3. bell. Ciuil. Cuius hæc verba sunt, Quod, inquit, nobis quidem nulla ratione factum à Pompeio videtur, propterea quòd est quædam animi incitatio atque alacritas naturaliter innata omnibus, quæ studio pugnæ incenditur, hanc non reprimere, sed augere Imperatores debent. Neque frustra antiquitus institutum est, vt signa vndique concinerent, clamorémque vniuersi tollerent, quibus rebus & hostes terreri, & suos incitari existimauerunt.

r Quod quidem Cyri.] Minoris ex Xenophonte Expeditionis illius lib. 1.

s Galli.] Liuius 1. Dec. lib. 5.

t Et Germani.] Cornel. Tacitus lib. de Moribus Germanorum post princ. Fuisse, ait, apud eos & Herculem memorant. Primumque omnium virorum fortium ituri in prælium canunt.

v Dissono & truci cantu.] Sunt propria verba Liuij d. lib. 5. Dec. 1.

x Quem Barritum vocant.] Scilicet Germani ex Tacito lib. de Moribus German. post princip. Sunt, inquit, illis quoque carmina, quorum relatu, quem Barritum vocant, accendunt animos, futuræque pugnæ fortunam ipso cantu augurantur. & Vegetius lib. 3. c. 18.

y Cum vlulatu.] Id enim de Gallis dicit Liuius vbi suprà.

z Scuta quatientes.] Tacitus lib. 18. & lib. 21.

a Ex quo futuræ pugnæ.] Idem Tacit. de Morib. Germ. post princ.

b Aut patrio more.] Tacit. d. lib. 18. atque etiam in d. lib. de Morib. Germ.

rendoque vocis sono: nonunquam vt auspicium pugnæ sumerent, captiuum cum suo milite committebant, vnde belli omen augurati, in hostes ibant. [c] Quibus Germanis hoc etiam in vsu erat, non antè acies committere quàm per matresfamilias, quas plurimas educebant, in castris (sicut [d] Dionysius, qui armatas thyrsis mulieres habuit) an decernendum esset, sortibus & vaticinio prædictum foret. [e] Ambrones non cursu furioso, sed incessu tardo arma pulsantes, rhythmis cum gressu & pulsu armorum consonantibus, suum nomẽ exprimentes, in hostes ducunt. Vbij [f] & Treuiri virorum cantu, & fœminarum vlulatu, terrorem faciunt, & voce obtundunt. Aethiopes, cum cecinit bellicum, clamoribus dissonis tumultuantur, & sui moris tripudiis exultant. Syri autem in primo congressu Solem venerati, immodicis vocibus exultantes, cursu quamcitatissimo acies subeunt, & in hostes irruunt, ita vano metu deturbari & ludificari hostem opinati. [g] Athenienses [h] & Lacedæmonij pæana canentes & hymnos Ioui, congredi solent: [i] quod frequens apud Græcos fuisse notatum est: [k] fuitque Spartanorum mos, vt ante hostium congressum, Amori sacra faciant, vtque Reges Laconici antequam signa inferant, [l] Musis immolent, Clementiæque & Amicitiæ, non Marti: satius ducentes, pactione hostium animos & pace incruenta conciliare, quam prælij subire aleam, & multa hostium cæde victoria poteri. [m] Cyrus autem, ne hostium efferis clamoribus milites perculsi trepidarent, hymnum Polluci & Castori canere iussit, quo concentu effecit, ne improuisa formidine caperentur. [n] Post hastatos sequebantur Principes, qui viribus & ætate fortiores, in quindecim pariter distincti manipulos, scuto & insignibus armis, sub ipsis signis militabant: qui non continenter iuncti erãt, sed modicis spaciis discreti, quasi in subsidiis positi: vt si hastati commisso prælio ab hostibus deturbati retro cederent, ad Principes & grauioris militiæ viros receptus tutus foret. Hique cum ad hostium subitos conatus præsto essent, obnixè, vrgentésque integris viribus fessos adorirentur, & impressionem facerent. [o] Post Principes verò triarij pluribus vexillis ordines ducebant. Erant enim veterani milites, magnæ & expertæ virtutis, qui stabili genere pugnæ assueti, scuta & hastas tenentes humi fixas, genu dextro innixi, prælij euentum, & Imperatoris nutum expectabant ad inuadendum: qui modico etiam interuallo seiuncti à principibus, considebant. Iisque ordinibus, cũ procinctæ acies starent, si à principibus haud feliciter pugnatum esset, nec ad arcendam vim satis roboris aut viriũ foret, vt victi, perculsi, & consternati cederẽt, perditis propè rebus, & desperata salute, se ad triarios per interualla ordinum sensim referebant. At tunc exurgentes triarij, in quibus omnis belli moles, quodque

Bellì omen. Germanorum mos. Ambrones. Vbij & Treuiri. Aethiopes. Syri. Athenienses & Lacedæmonij. Cyrus. Principes. Triarij.

ANNOTATIONES.

c Quibus Germanis hoc etiam in vsu erat.] Cæsar lib. 1. belli Gallici ante fi. Apud Germanos ea consuetudo erat, vt matresfamilias eorum sortibus & vaticinationibus declararent, vtrum prælium committi ex vsu esset, néc ne.

d Sicut Dionysius.] Bacchus ex Diodoro lib. 3. cap. 10.

e Ambrones.] Plutar. in Mario.

f Vbij & Treuiri.] Cor. Tac. de vtrisque lib. 20.

g Athenienses.] Thucydides lib. 1.

h Et Lacedæmonij.] Plutar. in Lycurgo.

i Quod frequens apud Græcos.] Thucydides lib. 4. id etiam Corinthiis tribuit, & Bœotiis.

k Fuitque Spartanorum mos.] Athenæus lib. 13. cap. 5. vbi præterea dicit Sosicratis testimonio Cretes, cum acies instruuntur, ciues ornantes pulcherrimos, per hos Amori sacrificare. Cur autem Amori sacrificent ante prælium Lacedæmonij, reddit idem Athenæus ibi rationem: vt scilicet in instructarum acierum amicitia omnis & salus & victoria posita sit.

l Musis immolent.] Plutarch. in Lycurgo, & in antiquis Lacedæmoniorum institutis.

m Cyrus autem.] Maior scilicet ex Xenophonte in Pædia illius lib. 3. non multo ante fi.

n Post hastatos sequebantur Principes.] Ad Romanos redit, & quòd hi Principes hastatos sequerentur, & hos triarij, videbis apud Liuium 3. Decad. lib. 10. Vbi Scipio, inquit, instruit deinde primos hastatos, post eos Principes, triariis postremam aciem clausit. Et 4. Decad. lib. 7. Romani, inquit, mediam aciem, cornua Latini tenuerunt: hastatorum prima signa, deinde Principum erant: triarij postremos claudebãt. Et de his quoque Principibus Liuius 1. Decad. lib. 7. non multò post prin. in duobus locis. Vide Vegetium vbi suprà, & Polybium lib. 6.

o Post Principes triarij.] Iam dictum est suprà. sed & idem propemodum Veget. lib. 1. c. 20. & lib. 2. c. 16. & de his quoque vide suprà lib. 1. c. 5.

virium erat, esse putabatur (namque his vincere aut mori decretum erat) conferti pluribus ordinibus, firmata acie, tanquam vallo muniti, strictis mucronibus, ita vt vir viro, armis arma coniuncta forent, vias claudebant: ita magno præsidio firmati in hostes ibant, vt dirumpi ea acies non posset. Neque enim longum certamen, & increscens vi diutius durare posset, nisi secunda acies primæ, & integri fessis succederent. [p] Cyrus quoque haud absimili exemplo ita aciem instruxit, vt qui primi in prælio, quique primarum centuriarum milites essent, in secundis pugnarent vltimi, deinde vltimi succederent ad primos, ita acie instructa, vt seruato ordine progredi ad pugnam, & cum opus foret, pedem retro ferre possent. [q] Germani vero per familias & propinquitates cuneis acies instruebāt. [r] Sarmatæ per turmas, quibus insuperabiles erant: pedestri vero pugna nihil ignauius. [s] Scythæ, Thraces, & Macedones cuneo, qui mediam vrgeret aciem, frequenter vsi sunt. [t] Persæ & Siculi, quadrato agmine. [v] Celtiberi tantum cuneo valebant, vt quacunque parte decurrerent, irruptionem facerent. [x] Galli bifronti acie pugnabant, cuius vsus talis erat, vt nullam militibus terga dandi spem ostenderet. [y] Lacedæmonij cum in cornu incedunt, turma in postremis sequitur, quæ se ad frontem & in latus flectere queat, & cum opus foret, verterent se singuli ordines, & depugnarent. [z] Agesilaus quoque quadrato agmine exercitum sæpe duxit, ita vt dimidium ante, dimidium vero post exercitum haberet. [a] Thessali rhombi figuram primi inuenere, quòd facile circūagitur, cuius ope adiuti, hostibus præualuere. Ferunt Triballos populos omnem aciem in quatuor phalanges, & quicquid est copiarum diuidere: primam ex imbellibus, secundam ex optimis, qui robore præstabant & viribus: tertiam ex equitibus, quartam ex mulieribus, quæ in fugam conuersos conuiciis incesserent. [b] Latini vero populi cum antea phalanges similes Macedonicis facerent, postea disciplina Romana edocti manipulatim acies instruebant. [c] Apud Spartanos in expeditionibus obeundis Reges erant primi cum cohortibus suis, in recessu vero postremi. [d] Atheniensibus lege cautum erat, vt polemarchus cùm acie decernitur, dextrū semper latus teneat, indéque in hostes irruat. [e] Thebani cum ad Leuctram sinistro cornu Lacedæmonios fugassent, & victoria potiti essent, omnibus præliis obseruarunt, vt sinistro cornu principatum darent. [f] Eratque inter Lacedæmonios & Athenienses conuentum, vt si arma contra eosdem hostes ferrent, Athenienses sinistrum, Lacedæmonij dextrū in acie tenerent locum:

Cyri aciei instructio. Germanorum acies. Sarmatæ. Scythæ. Thraces. Macedones. Persæ. Siculi. Celtiberi. Galli. Lacedæmonij. Agesilaus. Thessali. Rhombus. Triballi. Latini. Spartani. Atheniensium lex. Thebani. Lacedæmoniorum & Atheniensium conuentum.

ANNOTATIONES.

p Cyrus quoque.] Maior apud Xenophontem in Pædia illius lib.6. & alibi sæpe.

q Germani verò.] Cornel. Tacitus de Moribus Germanorum.

r Sarmatæ.] Cor. Tac. lib.17.

s Scythæ, Thraces, & Macedones.] De his tribus Aelianus de instruendis aciebus, & præterea de Macedonibus Q. Curtius lib.8.

t Persæ & Siculi.] De his idem Aelianus ibi. & interdum Romani ex Liuio 4. Decad. lib.1. Vide in nostris Consuetudinibus vbi de Romanis.

v Celtiberi.] Liuius 4. Decad. lib. 10. Celtiberi, inquit, vbi ordinata acie & signis collatis se non esse pares legionibus senserunt, cuneo impressionem fecerunt: quo tantum valent genere pugnæ, vt quacūque parte perculere impetu suo, sustineri nequeant: tunc quoque turbatæ legiones sunt, propè interrupta acies.

x Galli.] Polyb. lib.2. loquens de pugna Romano. sub Aemylio Cons. contra Gallos. Ita cum bifrontem aciem constituissent, accidit eam non modo terribilem aspectu, verùm etiam ad pugnandum efficacissimam esse.

y Lacedæmonij.] Vegetius lib.3.c.17.

z Agesilaus quoque.] Plutarch. in eius vita, & Xenophon in eiusd. laudibus.

a Thessali.] Aelianus de instruendis aciebus.

b Latini verò populi.] Liuius 1. Decad. lib.8. de iis loquens. Et quod anteà phalanges similes Macedonicis, hoc posteà manipulatim structa acies cœpit esse.

c Apud Spartanos.] Herodotus lib.6. Vt in expeditionibus adeundis primi eant Reges, in abeundo postremi sint. Centum delecti viri eis in militia custodes adsint.

d Atheniensibus.] Herodotus eod. lib.6. Dextro cornu præerat Callimachus polemarchus. Ita enim lex apud Athenienses tunc postulabat, vt polemarchus dextrum cornu teneret.

e Thebani.] Plutar. probl. c.78.

f Eratque inter Lacedæm.] Id totum vsque ad clausulam, Cui non absimile est Plutarc. in Aristide. Sed quod statim pòst dicitur de Atheniensibus & Tegeatis, paulò aliter Herodotus lib.9.

tametsi in pugna aduersus Mardonium, Athenienses dextrum cornu contra Persas, Lacedæmonij sinistrum contra Bœotios & Thessalos tenuere. Cumque aduersus Mardonium, & Medos Athenienses, & Tegeates super instruendis aciebus dissiderent, dextrum cornu vsurpantibus Atheniensibus, Aristidis autoritate effectum est, ne intempestiue contenderent, quamcunque partem in acie dedissent, se viriliter operam nauaturum professus. Cui non absimile est, quod cum [g] Themistocles cū Eurybiade Lacedæmoniorum Duce contra Xerxem classem duceret, & de ducatu orta contentio esset, facile cessit, asserens intempestiuam contentionem è sua republica non esse, sed eum videri Principem, qui meliorem operam nauasset. [h] Apud Lacedæmonios *Princeps.* vero milites ex Scyro insula, cum sinistrum sibi locum delegissent in acie, semper obseruarunt vt deinceps sinistrum cornu tenerent. [i] Ferturq; Psammetichus Aegypti Rex, cum pugnaturus contra Assyrios, ignominiæ loco Aegyptios in sinistra, mer- *Psammetichus.* cenarios vero & externos in dextra phalangis locauisset, exercitus alienationem & dissidium passus fuisse. [k] More tamen Romano antiquiori Duci dextrum cornu dari *Romani.* consueuit: sinistrum vero, quia minus curæ & soliciiudinis habet, iuniori, & minus assueto, [l] quanuis sinistro nonnunquam summos Duces attributos inueniamus. [m] Tullus enim Hostilius aduersus Fidenates pugnaturus, sinistrum sibi desumpsit cornu, dextrum verò Metio dedit. [n] Darius quoque ad Arbelam cum sibi sinistrum *Darius.* tuendum sumeret, Mazeo dextrum assignauit. [o] Si tamen inter Duces de loco non *Sortitio de loco.* conueniret, plerunque de ordine agminis quem tenerent, inuicem sortiebantur. Cúmque signa militaria in media locarentur acie, ita vt pro signis antesignani, post *Vbi antesignani victi cederent.* signa alia pugnaret acies, quoties hostium impetu antesignani victi cederent, ne nudarentur pugnatoribus signa, collato statim gradu ex secūda prima fiebat acies, ita vt à suo quisque manipulo vel cohorte pugnans non recederet: qui omnes ita docti instructique erant, vt ad nutum monentis intenti, ad illius imperium se in turmas colligere, rursus diuidere possent, obsistere, circuire, mutare pugnam, modo à fronte, nunc à cornibus occurrere, sequi signa, ordines seruare, consistere, & locum non deserere, tam facile scirent, vt signo dato expediti & dicto velocius mandatis parerent. Erant enim ita instructæ acies, vt faciles partienti, faciles iungenti forent: talísque disciplina, vt etiam in conflictu belli, & dum præliatur, miles in sua legione, cohorte

ANNOTATIONES.

g Themistocles.] Herodotus lib. 8. & Plutar. in vita ipsius Themistoclis.

h Apud Lacedæmonios.] Thucydides libro 5. Tunc autem in sinistro cornu Sciritæ soli constiterunt, hunc ordinem semper Lacedæmoniorum sibi habentes.

i Ferturque Psammetichus Aegypti Rex.] Diod. Siculus lib. 2. c. 2.

k More tamen Ro. antiquiori.] Plutarchus in Bruto scribit Brutum ipsum à Cassio postulasse, vt sibi dextrum cornu concederet, quod ei iure ætatis competebat. Et id etiam videre licet ex Liuio 1. Decad. lib. 3. vbi scribit T. Quintium Capitolinum Consulem, apud quem summa imperij erat, dextrum cornu tenuisse aduersus Aequos & Volscos, & Agrippam Furium collegam sinistrum. Et iterum lib. 4. Mamercum Aemylium Dictatorem, in prælio aduersus Veientes, Fidenates, & Faliscos sibi cornu dextrum sumpsisse: sinistrum suo Magistro equitum dedisse. Et libro 9. Papyrium Cursorem dextrum cornu aduersus Samnites, sinistrum Iunio Bubulco præfecisse. Et ibid. paulò antè Coss. Sulpitius in dextra, Petilius in læuo cornu consistunt. Et Cęsar pugnaturus aduersus Pompeium sinistro cornu Antonium, dextro se constituisse apud Plutar. in Cæsare. Et in eodem prælio Pompeius dextrum cornu, Domitius sinistrum habuit, vt idem scribit. Antiochus quoque in pugna aduersus Romanos dextrum cornu tenuit, & eius filius Seleuchus sinistrum. Alexander (ait Liuius 4. Dec. lib. 7. ad Grauium pugnaturus aduersus Darium, dextrum cornu sibi delegit: Parmenoni sinistrum tribuit. Darius verò, Persarum more) inter duo cornua mediam aciem tenuit, apud Arrianum rerum gestarum Alexandri lib. 2.

l Quanuis sinistro nonnunquam.] Quod patet ex seq.

m Tullus enim Hostilius.] Liuius 1. Dec. lib. 1.

n Darius.] Q. Curtius lib. 4. Adde quòd Tigrannes aduersus Lucullum bellaturus, sinistrum cornu Adiabeno Regi dextrum concessit, ipse mediam tenuit, vt scribit Plutarc. in Lucullo. Similiter Scipio pugnaturus aduersus Annibalem, dextrum cornu Lælio, sinistrum Octauio dedit, sibi mediam aciem retinuit. Parique modo Annibal se collocauit apud Appianum in Libyco. Vide Liuium.

o Si tamen inter Duces.] Verba sunt Liuij 3. Dec. lib. 2. non multò post princ.

vel manipulo maneret, ab eáque pugnans non recederet. [p] Hoc quoque proditum est, quod quoties grauis armatura hostem fugasset, ne turmæ equitum cursu & fuga insequendo dissiparentur, signaque & ordines relinquerent, leuem armaturam, funditores sagittariosque, qui hostes longius agerent, & trepidantes opprimerent, emittebant. [q] Quod longe secus apud Lacedæmonios fuisse tradunt: quippe in pugna acerrimi existunt, diuque & fortiter præliantur, dum hostem in fugam vertant, quibus fugatis, effusos insequi nesciunt. Cum enim hostem dare terga coegissent, continuo redibant in ordines: neque enim videbatur decorum satis, in fugientem hostem & agmen consternatum inferre signa, & in terga dantes, ius victoris exercere. [r] Quotiésque ad vltimum laboris & periculi ventum erat, vt solutis ordinibus vagè dissipati milites, forent in summa desperatione & diffidentia, rem in asperis præliis sæpe tentatam, felici euentu multi magno studio exequuti sunt, vt dissipati milites ad suos mox ordines redirent, deinde coacto agmine, omnes vno impetu impressionem facerent, & vltro in hostes irruerent, magnóque ardore animorum pugnam repararent, [s] id quod apud Germanos frequens fuit, vt cedere loco, & rursus instare pro consilio haberent, [t] vel vt equites dimissis equis ad proximos euaderent, immiscentes se peditibus, dum fluctuatur acies, hosti obuiam irent: ideo vt spe fugæ erepta, æquato omnium periculo, pedestri prælio acrius insisterent, [v] vel vt in hostes acrius incurrerent, detractis frenis, cum effusum cursum temperare nequirent, equos concitatos agerent, & impressione facta, vi viam facerent, sparsosque & incompositos adorirentur. [x] Nonnunquam vt vexillo signiferis adempto, & in hostium agmen, aut intra

Vbi terga verterent hostes.

Lacedæmonij hostes fugientes non insequebãtur.

In extremo periculo.

Germani.

ANNOTATIONES.

p Hoc quoque proditum.] Vegetius lib. 2. ca. 17. vnde hæc ad verbum desumpsit author noster, & Modestus lib. de vocabulis rei militaris.

q Quod longè secus apud Lacedæmon.] Plutarch. in Apophthegmat. Lycurgi Præcipiebat, vt in bellis quotiescunque in fugam vertissent hostes, ac vicissent, quousque confirmaretur victoria persequerentur, ac statim retrocederent: Neque enim Græcorum esse eos interimere qui cessissent: sed & vtile quoque esse dicebat: nam scientes eos qui aduersus se pugnant parcere cedentibus, ac repugnantes occidere, vtilius fugere, quam resistere putant. Nam & Pyrrhus ille Epirotarum Rex inter cætera præcepta imperatoria memoriæ tradidit, Non esse pertinaciter insistendum hosti, ne fortiùs ex necessitate resisteret, sed vt posteà quoque facilius acie cederet, ratus, non vsque ad perniciem fugientibus instaturos victores. Quod scriptum est à Iulio Frontino Stratagematôn lib. 2. cap. 6. in fi. Notum est & illud quod huc maximè spectat Virgilij lib. 2. Aeneid.

Vna salus victis nullam sperare salutem.

r Quotiesque ad vltimum.] Id sæpius contigisse videbis apud Liu. Vide Cæsar. lib. 3. bel. Gall.

s Id quod apud Germanos.] Cornel. Tacitus de moribus Germanorum. Acies, inquit, per cuneos componitur, cedere loco, dummodò rursus instes, consilij, quàm formidinis arbitrantur.

t Velut equites dimissis equis.] Ad Romanos redit. Sic autem fecere ipsi Romani aduersus Tarquinium, & Latinos apud Liuium 1. Decad. lib. 2. Sic Titus Quintius Capitolinus Coss. aduersus Volscos & Aequos apud Dionysium Halicarnass. lib. 9. Sic & apud Liuium 1. Decad. lib. 7. aduersus Hernicos: & aduersus Hetruscos lib. 9. & aliàs quoque aduersus Volscos apud Val. Max. lib. 3. c. 2. vbi de C. Sẽpronio. Sic & Iulius Cæsar ancipiti prælio equos dimittebat, & in primis suum, quò maior permanendi necessitas imponeretur auxilio fugæ erepto, vt scribit Sueton. in vita ipsius cap. 60. De quo & ipse lib. 1. bel. Gall. Cæsar, ait, primùm suo, deinde omnium è conspectu remotis equis, vt æquato omnium periculo, spem fugæ tolleret, cohortatus suos, prælium commisit.

v Vel vt in hostes acrius incurrerent.] Liuius 4. Decad. lib. 10. scribit, quòd cùm Celtiberi cuneo, quo maximè valebant, impressionem fecissent, ex quo turbatæ legiones sunt, & propè interrupta acies est, iussu Fabij Flacci proprætoris, equites legionarij equos effrenatos in hostes miserunt, eorum cuneum dissiparunt. Quod sæpe, inquit Liuius, Romanos equites cum magna sua laude fecisse proditum est. Nam & sic Tarquinius aduersus Sabinos cunctantes equites, detractis frenis concitatisque equis equites procurrere & prorumpere acië iussit, teste Iulio Frontino Stratagematôn lib. 2. c. 8.

x Nonnunquam vt vexillo signiferis adempto.] Sic apud Liuium 1. Decad. lib. 3. Furius Agrippa Coss. in prælio aduersus Hernicos & Aequos fecit. Sic & apud eundem eiusdem Dec. li. 6. Camillus Dictator aduersus Volscos. Sic & Vibius Aceus præfectus cohortis Pelignę apud eund. 3. De. li. 5. Et Titus Pædianus Princeps primus Centurio apud ipsum Liuium vbi suprà proximè. Et Q. Victorius primipili Centurio, & C. Attinius Trib. militum, & quartæ hic, ille secundæ legionis, rem (vt dicit idem Liuius 4. Decad. lib. 4.) in asperis præliis sæpe tentatam, signa adempta signiferis in hostes iniecerunt. Sic C. Aquilius Coss. signiferis erepta signa conicit in medios hostes, vt metu militaris pœnæ

vallum iniecto, quò acrius subirent, instando atque vrgendo, ne illo potiretur hostis, maiori impreßione dimicantes, ita irruerent, vt lapsam plerunque aciem repararent. [y] Apud Cimbros in more fuit, ne fuga signa & ordines dißiparent, turmas & robora legionum longis catenis inuicem connectere, & per balteos milites colligare, vt ita nexi firmius propugnarent. [z] In quo traditur operæprecium, quòd cum Lacedæmonij contra Tegeates dimicarent, & de victoria confisi, vincula secum ferrent, quibus illos vinctos ducerent: postea victi & fugati à Tegeatibus, eisdem vinculis nexi & captiui ducti sunt. Romanis frequens vsus erat, [a] cuneum facere & phalangem, vt inuicem scutis annexis, [b] & supra capita elatis, densa latitudine succederent, vnaque conspiratione & consensu in orbem se colligerent, & impreßionem facerent. [c] Illud quoque salutare creditum est, trãsfugas detractis armis, ne quid insidiarum simulata transitione moliri poßint, in postremam aciem inducere: namque illis credere non facile licet. [d] Profuit quoque salubre consilium, quod in magna consternatione, accisis rebus, & desperata salute, à Romanis sæpe factitatum nouimus, vt dispositis equitum turmis ante munimenta, fugientes temere ex prælio ad castra milites pauidos & consternatos pro hoste haberent: illosque strictis gladiis inuaderent, vt non minus à tergo quàm à fronte infestas acies viderent. Hæc enim vltima desperatio nonnunquam militum animos ita incesit, vt inclinatas & turpi fuga profligatas acies plerunque repararint: tantòque ardore pugnam legamus restitutam, vt milites ancipiti coacti metu, victoriam ex hostium manibus sæpe eripuerint. [e] Fuit hoc quoque notatum, dum acies præliantur, & armis decernunt, petere vt defuncta corpora liceat sepelire, [f] vel post prælium abire, concessum de victoria videri: [g] Eos enim qui vicerunt,

Cimbri.

Romanorũ cuneus & phalanx.

Transfugæ.

Fugientes ex prælio.

Petitio vt defuncti sepelirentur.

ANNOTATIONES.

pœnæ, quam daturi erant, nisi ea recepissent, cogerentur fortiter rem gerere, vt scribit Halicarnasseus lib. 8. Sic Seruius Tullius adolescens prælio, quo Tarquinius Rex aduersus Sabinos conflixit, signiferis segnius dimicantibus, raptum signum in hostẽ misit, cuius recipiẽdi gratia Romani ita ardẽter pugnauerunt, vt & signum & victoriam retulerint, vt prodit Iulius Frontinus lib. 2. cap. 8. in prin. vbi subiungit plurimos alios id fecisse, vt & factum est apud Valerium Maximum lib. 3. cap. 2. vbi de Fab. Maximo.

y Apud Cimbros.] Plutar. in Mario.

z In quo traditur.] Herodotus lib. 1. Vide Plutar. in Cleomene, & Pausaniam in Arcadicis.

a Cuneum facere.] De huiusmodi cuneis Vegetius lib. 3 cap. 19. Liuius autem 4. Decad. lib. 2. dicit idem esse cuneum & Phalanges apud Macedones. Cæsar belli Gallici lib. 6. Alij cuneo facto, vt celeriter perrumpant, censent.

b Et supra capita elatis.] Liuius 4. Decad. lib. 4. Sublatis, ait, supra capita scutis, continuatisque ita inter se, vt non modo ad cæcos ictus, sed ne ad inserendum quidem ex propinquo telum loci quicquam esset, testudine facta subibant.

c Illud quoque salutare.] Id haud dubiè desumptum est ex Val. Maximo lib. 7. c. 4. in fi. ex quo tamen intelliges id malè cesisse Romanis.

d Profuit quoque.] Liuius 4. Decad. lib. 7. M. (inquit) Aemylius Trib. mil. M. Lepidi filius, qua fugam cernebat suorum, cum præsidio omni occurrit, & stare primò, deinde redire in pugnam iubebat, pauorem & turpem fugam increpans. Minæ exinde erant, in perniciem suam cæcos ruere, ni dicto parerent. Postremò dat signum suis, vt primos fugientium cædant, turbam insequentium ferro & vulneribus in hostes redigãt. Hic maior timor minorem vicit: ancipiti coacti metu primo constiterunt, deinde & ipsi redierunt in pugnam, &, vt patet ex sequentibus Liuij verbis, victoriam reportarunt. Ex quo loco vides hunc locum fuisse depromptum. Sed & apud Appianum in Libyco, Scipio Africanus iunior, cùm fugam trepidationémque suorum vidisset in Carthaginis obsidione, equo accurrit, suósque, nisi à fuga sisterent, humi prosterni, stratósque iussit interfici. qua ex re eos in pugnam reuocauit ac vicit.

e Fuit hoc quoque notatum.] Thucydides lib. 3. Posteà, inquit, cæteri concessa hostibus victoria ex fœdere receptis mortuis abierunt. & iterum lib. 7. Iustinus lib. 6. Plinius lib. 22. cap. 4. vbi & id dicit seruare Germanos. Plutarchus in vita Agesilai, iterumque in vita Niciæ. Paulus Orosius lib. 3. cap. 2. In eo, inquit, prælio Archidamus Dux Lacedæmoniorum vulneratus, cùm etiam cædi suos & victos videret, occisorum corpora ad sepulturam poposcit. quod signum victoriæ traditæ inter Græcos haberi solet.

f Vel post prælium abire.] Thucydides lib. 1. bell. Peloponnesiaci scribit, quod cùm pugna commissa Atheniensibus cum Corinthiis apud Megaram æquo Marte discessum fuisset, Athenienses tamen abeuntibus Corinthiis, tanquam vicissent, trophæum statuerunt.

g Eos qui vicerunt.] Plutarch. in vita Agesilai, ad id quod suprà ex eo diximus, illud subiungit, Qui enim vicerunt potentiores esse iudicantur. Ita-

precario aliquid ab hoste petere non decebat:sicut [h] confessio cedentis, [i] & detrectantis certamen, vbi hostes ad pugnam elici nequeunt, pro victoria fuit. [k] Apud Gallos & Hispanos brachia & manus inermes tendere: [l] apud Romanos capita scutis subdere, [m] & arma tradere, deditionis signum erat: [n] quare Pompeiani in pugna Pharsalica passis palmis salutem petiere. [o] Armis quoque dimissis, salutationem more militari facere, magno sæpe præsidio extitit militibus. [p] Iunctis velatisq́; manibus supplicare, [q] aut cum infulis & velamentis prodire, apud Græcos manus inermes dare, [r] Indis cum pateris occurrere, & vina libare, aut ex Solis ara accensis facibus obuiam prodire, in fidem venire & potestatem, signum fuit. [s] Neque enim

Deditionis signa apud diuersas gentes.

ANNOTATIONES.

que eos precariò quicquam ab inferioribus petere absurdum videtur. Quod & ipsum repetit idem Plutar. in vita Niciæ.

h Sicut confessio cedentis.] Liuius 1. Decad. lib. 2. ad fi. & apertius 3. Decad. lib. 1. in Orat. Cor. Scipionis, vbi sunt hæc propria nostri authoris verba. & iterum lib. 4. cùm scribit, Pœnus tacita etiam confessione victus, castris se tenuit.

i Et detrectantis certamen.] Nam apud Thucydidem lib. 1. bel. Peloponn. Corcyrenses ad se victoriam aduersus Corinthios traxerant, trophæúmque erexerant quòd Corinthij cessim euntes, pugnam detrectassent.

k Apud Gallos & Hispanos.] Liuius 3. Decad. lib. 8. non multò post princi. Itaque, inquit, patefacta repente porta, frequentes ex oppido sese eiecerunt, scuta præ se tenentes, ne tela procul coniicerentur, dextras nudas ostentantes, vt gladios abiecisse appareret. Loquitur autem de Celtiberis & Hispanis. Sed & apud alios quoque ex Virgilio lib. 1. Aeneid.

Tendentemq́; manus Priamum conspexit inermes.

Vbi Seruius, Aut sine sceptro, inquit, aut supplices. Quod tractum est de historia: quia enim victi se dedunt, inermes supplicant. & idem Virgil. lib. 11.

Oremus pacem & dextras tendamus inermes.

Et Liuius 4. Decad. lib. 6. loquens de Aetolis, Itaque concursu facto vndique in muros, manus pro se quisque tendentes consonante clamore nominatim Quintium orare, vt opem ferret ac seruaret.

l Apud Rom. capita scutis subdere.] Appianus lib. 2. bellorum Ciuilium, Hi autem, inquit, capita clipeis subiicientes (quod deditionis signum haberi solet) seipsos tradere significabant.

m Arma tradere.] Q. Curtius lib. 7. vbi de Ariis loquitur. Liuius de Hispanis loquens 3. Deca. lib. 9. non multò post princip. Quibus, inquit, culpam in autores belli indelebilem cæterósque Principes, quorum plerique in acie cecidissent, conferentibus, tradentibúsque arma, & dedentibus sese, responsum est &c.

n Quare Pompeiani.] Cæsar de hac pugna loquens lib. 3 bel. Ciuilis. Cæsar, inquit, prima luce omnes eos qui in monte consederant, ex superioribus locis in planiciem descendere, atque arma proiicere iussit. quod vbi sine recusatione fecerunt, passísque palmis proiecti ad terram flentes ab eo salutem petierũt, consolatus consurgere iussit. Sed & 2. belli Gallici de Bellouacis loquens, Item cum ad oppidum accessisset, castraque ibi poneret, pueri mulierésque ex muro passis manibus, suo more, pacem à Romanis petierunt. Et lib. 6. Matresfam. pectore nudo prominentes passis manibus obtestabantur Romanos, vt sibi parcerent.

o Armis quoque.] Hircius in bell. Afric. Desperata salute in quodam colle consistunt, atque armis dimissis salutationẽ more militari fecerunt. Ex quibus vide Alexandrum hunc locum deprompsisse.

p Iunctis velatisque manibus.] Plautus in Amphitryone act. 3. sce. 1.

Postridie in castra ex vrbe ad nos veniunt flentes Principes,

Velatis manibus orant, ignoscamus peccatum suum.

Sunt tamen qui ibi legunt, Vittatis manibus. Arrianus quoque apud Suidam, κεκαλυμμένοιν χεροῖν δέεται, velatis obductisque manibus obsecratus est. Et ad id quod de iunctis manibus hic dicit Dion in vita Traiani, Græcè quidem, sed in hunc sensum, Legati Decebali intromittuntur in senatum, depositisque armis, iunctisque manibus, more seruorum, pauca supplices loquuntur.

q Aut cum infulis.] Liuius 3. Decad. lib. 5. scribit Syracusanos ab Thira, & Neapoli (quę sunt nomina Phartium vrbis) ad Marcellum venisse cum infulis & velamentis, precantes à cædibus & incendiis parci. Et 4. Decad. lib. 5. de Locrensibus loquens, Cum sordida veste tenentes velamina supplicum. Et eiusdem Dec. lib. 6. Consciæ defectionis ciuitates cum velamentis ante portas stabant, metu ne hostiliter diriperentur. Et eiusdem Decad. quoque lib. 7. Teij, cum in oculis populatio esset, oratores cum infulis & velamentis mittunt. Et 5. Deca. lib. 5. Vbi prima phanota ei dedita, tota multitudine cum infulis obuiam effusa. Cornelius Tacitus lib. 19. At fortissimi viri proditoris opem inuocantes mox velamenta & infulas pro muris ostentant. Et ante hos Cæsar bel. Ciuil. lib. 2. de Massiliensibus loquens, Tum hostes turris repentina ruina commoti, inopinato malo turbati, Deorum ira perculsi, vrbis direptione perterriti, inermes cum infulis sese porta foras vniuersi proripiunt, ad legatos atque exercitum supplices manus tendunt. Et Polybius lib. 16. Mox Abydeni, inquit, statuunt orto die sacerdotes & illorum coniuges cum vittis & infulis mittere ad Philippum, vt supplices, facta precatione, ciuitatem illi traderent.

r Indis cum pateris.] Q. Curtius lib. 8. Legati ad Regem descenderunt veniam petituri. Qua impetrata, Regina cum magno nobilium fœminarum grege aureis pateris vina libantium processit.

s Neque enim decebat.] Cambyses nõ æquum esse ducebat vim afferre Phœnicibus, qui se dediderant.

decebat illos quàm passis palmis in deditionem venissent, morte afficere, aut in eos velut hostes insultare. Dextris autem exertis, & sublatis manibus incedere, [t] apud Græcos [v] & Persas pacis signum erat: [x] sicut Assyriis [y] & Massiliensibus cum infulis, [z] Græcis cum oleæ ramis [a] aut lauro accedere, [b] & Barbaris florentes capite corollas gestare. [c] Aegyptiorum mos traditur, vt supplice veste sumpta, & prælatis omnibus sacris, pacem deprecentur. Gallorum, occurrere magistratus cum pueris & fœminis. [d] Apud Persas, terram & aquam offerre, deditionis signum erat. [e] Quare Darij legati cum ab Atheniensibus magnificis verbis terram & aquam peterent, ab eisdem alij in barathrum, nonnulli in puteos præcipites acti sunt. Apud Lacedæmonios scutis positis manus excutere: in singulari pugna, vox, [f] Herbam do, se victum fateri significat: sicut olim bello capti, cum salutem peterent, in discrimine extremo salutem dicere cœperunt. [g] Athletarum mos erat, vt quum in certamine victi, digitum aut manum

Dedentes se interfici re nefas.

Pacis signa.

Athleta.

ANNOTATIONES.

derant. Apud Dionys. Halicar. lib. 8. Martius Coriolanus valde curabat, ne quid hostile paterentur deditiij. & de hoc quoque multa apud Diod. Siculum lib. 13. in Oratione Nicolai Syracusij.

t Apud Græcos.] Idem etiam de Heduis dicit Cæsar belli Gall. lib. 7. his verbis, Ac tametsi dextris humeris exertis animaduertebantur, quod insigne pacatis esse consueuerat, &c.

v Et Persas.] Xenophon Pædiæ Cyri lib. 6. vbi de his loquens, Quod siqui, inquit, sublatis dextris ad vos immiserunt, amicè vos excipite. Idque etiam apud Ro ex Plutarcho in Othone.

x Sicut Assyriis.] Vide eos, quos citaui in verbo, Aut cum infulis. an de his loquantur.

y Et Massiliensibus.] Vide suprà in verbo, Aut cum infulis. Adde & Carthaginiensibus ex Liuio 3. Decad. lib. 10. Non procul aberat, cùm velata infulis ramisque oliuæ Carthaginiensium occurrit nauis, decem legati erant Principes ciuitatis missi ad petendam pacem. Adde, inquam, & de Abydenis ex eod. 4. Decad. lib. 1. Principes quibus atrocior pars facinoris delegata erat, luce prima sacerdotes cum infulis ad vrbem dedēdam Philippo mittunt.

z Græcis cum oleæ ramis.] De quo & nos latè diximus suprà lib. 2. cap. 19. Lucanus lib. 3. de Massiliensibus loquens,

- Hostemq́, propinquum
Orant Cecropiæ prælata fronde Mineruæ.

a Aut lauro accedere.] Interpres Euripidis in Oreste ἄφυλλον στέμμα dictum putat ipsi Euripidi. Et id commune est omnium gentium, si credimus Plinio lib. 15. cap. 30. Laurus ipsa pacifera, vt quam prætendi etiam inter armatos hostes quietis sit indicium.

b Et Barbaris.] Polybius lib. 3. de Annibale Alpes transeunte loquens, Aduenienti igitur Annibali, obuiam procedunt, florentes capiti corollas gestantes, quod ferè apud Barbaros pacis atque amicitiæ signum est.

c Aegyptiorum mos.] Hircius lib. de bello Alexandrino. Omnis enim multitudo oppidanorum, armis proiectis, supplicum veste sumpta, sacrisque omnibus prolatis, aduenienti Cæsari occurrerunt, seque ei dediderunt.

d Apud Persas.] Herodotus lib. 4. 5. & 7. non semel. & lib. quoque 8. Diodorus Siculus lib. 11 post prin. & alibi sæpe eod. lib. Liuius 4. Dec. lib. 5. Polybius lib. 9 Mirum est autē quod tradit Plinius lib. 8. c. 5. de elephante, Miri namq; pudoris est, victúsque vocem fugit victoris, terram ac verbenas porrigit.

e Quare Darij legati.] Herodotus lib. 7. Polybius autem lib. 9. in Oratione Lucisci legati Acarnanorum scribit, quòd cùm Xerxes misso ad Lacedæmonios legato aquam peteret ac terram, ij eum qui aduenerat, in puteum deturbarunt, terramque superiniecerunt: ac rursus dimisso mandarunt, vt Xerxi nūciaret, Haberet ipsū apud Lacedæmonios iuxta condictū & terram & aquam. Sed adde præcedentibus Macedones quādo se dedūt. erectas hastas tenere solitos fuisse, vt tradit idem Polybius lib 17.

f Herbam do.] Plinius lib. 22. cap. 4. Dabatur, inquit, viridi è gramine decerpto inde vbi obsessos seruasset aliquis. Nanque summum apud antiquos signum victoriæ erat, herbam porrigere victos, hoc est, terra & altrice ipsa humo & humatione etiam cedere: quem morem etiam nunc durare apud Germanos scio. Festus Pompeius lib. 8. in princip. & Seruius lib. 8. Aeneidos, vbi declarat vnde id emanauit. & Nonius Marcellus, qui in id multos citat. Vide plura apud Erasmum in Adagiis. Nuper autem diximus ex Plinio elephantum victum victori herbam porrigere. & adde quòd etiam manus dare est fateri se victum esse Plautus in Persa act. 5. sce. 2. in fine.

- Fateor. vobis do manus.

Cicero in Cælio, Ad extremum det manus, vinciq́; se patiatur. Et ad Atticum lib. epist. 2. Ad extremū autem manus dedisti. & lib. 16. Sapienter igitur quòd manus dedisti, quódque etiam vltro gratias egisti. Cæsar lib. 5. de bell. Gall. Tandem dat Cotta manus permotus superiore sentētia Sabini. Horat. in Epod. Ode 17. in prin.

Iam iam efficaci dat manus scientiæ.

Ouid lib 3. Fastor.

Euicta est precibus, vix dedit illa manus.

Virgil. lib. 9. Aeneid.

- Neque ipse manus feritate dedisset.

Seneca lib. 2. Naturalium quæstionum, Puta me tibi manus dare & fateri. Vide Erasm. Chil. 1. cent. 9. cap. 79. Sed & supinas manus tendere è Q. Curtio lib. 6. & suppliciter manum protendere è Plutarcho in Theseo, vbi de Pētheo, qui prior manum protendit.

g Athletarum mos erat.] Ad quem morem ab

Brasydæ sententia. exerendo, pacem peti ostenderent. [h] Fuitque sententia Brasydæ Peloponnensium Ducis, cum acies decernere parant, instructo exercitu, lancearum frequentem motum & galearum, a qua parte futura sit fuga, demonstrare. [i] Esse quoque Romanæ militiæ comperimus, vt equites in prælio duplici vtantur equo, vt vni fatigato, alter recens expeditúsque succedat: quódque sicut miles pedestris militiæ, arma & vallum, & quoties opus foret, [k] plus dimidiati mẽsis cibaria: ita equites prçter arma & gladium, folliculis frumentum deferebant. [l] In nauali autem prælio constitutum est, vt milites non militari solum fungantur munere, sed velut classiarij remigent, & per tabulata nautarum ministeria exequantur, hostiúmque tela excipiant, & scutis auertant. [m] Hanc disciplinam militarem Lycurgus non omnibus significandam censuit. Ideo lege cauit, nę contra eosdem sæpius mouerent arma, ne iterum repugnando, diutino bello assuescere, & longa militia hostes disciplinis erudiri contingeret, ideóque bellicosiores & effrenatiores forent. [n] Accusatúrque Agesilaus, quòd continuis bellis quibus Bœotiã infestauit, Thebanos ociosos, & bellorum rudes, ita erudiuit disciplina & vsu armorum, vt sæpe ipse ab eisdem in extremum vitæ discrimen cum toto exercitu lapsus fuerit.

Equites duos equos habebant.

Pedites & equites quæ ferrẽt secum

In nauali prælio.

ANNOTATIONES.

Iudit Persius saty. 5.

Nil tibi concessit ratio, digitum exere, peccas.

Et Martialis lib. 5. epig. 63.

Nam mea iam digitum sustulit hospitibus.

Et D. Hieronymus in Dialogo Luciferiani & Orthodoxi, En tollo manum, vicisti. Vide Erasmum Chil. 3. cent. 4. c. 14.

h Fuitque sententia Brasydæ.] Thucydides lib. 5.

i Esse quoque Romanæ militiæ.] Fest. Pompeius lib. 14. Paribus, inquit, equis: id est duobus Romani vtebantur in prælio, vt sudante altero, transirent in siccum.

k Plus dimidiati mensis cibaria.] Cicero lib. 2. Tusculan. quæst. Nostri, inquit, exercitus vnde nomen habeant vides. Deinde qui labor, quantus agminis: ferre plus dimidiati mensis cibaria: ferre si quid in vsum velint, ferre vallum: nam scutum, gladium, galeam in onere nostri milites non plus numerant, quàm humeros, lacertos, manus. quod & nos alibi diximus. Apud Liuium autem 5. Dec. lib. 4. in princip. Q. Martius, Philippus consul in bello aduersus Perseum iussit militem menstruum ferre secum.

l In nauali prælio.] Nam apud Thucydidem lib. 3. milites Pachetis Atheniensium Ducis in nauibus officio remigis vsi sunt.

m Hanc disciplinam militarem Lycurgus.] Plutarc. in vita Agesilai, & rursum in Apophthegmatis ipsius, & Lycurgi.

n Accusaturque Agesilaus.] Plutar. in dictis locis, atque etiam in Apophtheg. Antalcidæ.

An sapienti vxor ducenda sit, & quæ ad progandam sobolem indulta commoda à Romanis fuerint. *Cap. VIII.*

VEtus quæstio fuit, & à prudentibus in vtranque partem agitata, & adhuc in quæstione est, an sapienti vxorem ducere expediat. Compater amicus meus, homo perfacetus, multæque venustatis, & multi salis, cui in omni sermone mira fuit vrbanitas, semperque venustè dicta, semperque opportunos iocos habebat: si quem in nostra Parthenope vxorem ducere audisset, eum grauibus conuiciis, perinde ac si in aliquod crimen prolapsus foret, incessere solebat, quòd homo liber, & sui potens, in seruitutem mancipari, & sub imperio vxorio seruilem in modum excruciari non curasset: habens semper illud in ore [a] Thaletis Milesij, qui iuuenis cur vxorem non duceret interrogatus, quia intempestiuum erat, respondit: iterum senex cum ad coniugium vrgeretur, rursus intempestiuum dixit: hac ambage verborum, sapienti nunquam vxorem ducendam fore demonstrans. Verùm qui hæc perpenso iudicio explorare vult, profectò in coniugiis multa inueniet commoda vsui vitæ necessaria, sine quibus vix homini sapienti cælibem vitam ducere expediet. Siquidem non parua adiumenta ex hac societate homini vel inquieto & fatigato ad requiem forensium exercitationum, vel in secunda fortuna ad ampliorem fructum

Thaletis dictum de ducenda vxore.

Coniugij commoda.

ANNOTATIONES IN CAP. VIII.

a Thaletis Milesij.] Apud Diogenem Laertium in vita ipsius.

b Quibus

lętitiæ quũ habeat cũ qua cõgaudeat, parátur: præsertim si quis moratã, & nó quotidiani damnant, ac fœdis & pudẽdis vitiis nequissimam fœmina nactus fuerit. Nec minus quum studio & labore toris bona quæsiuerit, superesse domi qui ea diligentissime tueatur, haud mediocre præsidium vitæ putauerunt. Illud quoque non parui refert, habere in miseriis solatium, in periculis adiumentum, sociamque vitæ etiam in calamitate, quæ te perinde ac se foueat & amplectatur. Adde mutua pignora tori genialis sobolisque, quam sibi quisque postfuturam, & bonorum participem cernit: ingenitamque charitatem in filios, animosque consociatos: quæ ad ciuitatis & reipublicæ præsidium, nec minus ad propagationem nominis valent sempiternam.[b] Quibus delinimentis adductus Socrates, nec Xantippe quãuis morosa & iurgiosa:[c] nec Pythagoras,[d] Crates &[e] Aristoteles, aliique sapientissimi viri, coniugio carere voluerunt.[f] Quod legibus Lycurgus mandasse fertur: nam si qui in orbitate & solitudine cælibes vixissent: ea afficiebantur ignominia, vt à ludis arcerentur, per hyemem verò forũnudi circuire cogerẽtur. Spartę enim tã cælibi quàm fero & malo marito legibus indicta pœna fuit: quæ iudicia, cacogamia & obsigamia dicta.[g] Cretenses verò felici instituto vsurparunt, vt è grege iuuenum deligerent forma conspicuos, quos ad vxores ducendas, propagandamque sobolem vi & lege compellerent.[h] Thuriorum lex erat, vt iuuenes primo ætatis flore ad ducendas vxores muneribus honoribusque inuitarent, qui verò ea defuncta alteram superduxisset, is inuisus & execrabilis diis hominibusque, ab omni honoris aditu & magistratu arcebatur.[i] Platonis verò legibus cauetur, vt qui ad quintum & trigesimum annum mansisset cælebs, nullo dignus honore, & omnium postremus haberetur:[k] cuius rei causa, Romanos magistratus ad cõiugium & prolem excitandam non solum pœnis coercere repugnantes, sed & præmiis inuitare iuuentutem sæpenumero videmus.[l] Furius Camillus & Posthumius quum censuram agerent, his qui ad senectutem cælibes peruenissent, aut viduarum nuptias, quarum viri bello ceciderant: detrectarent, mulctam pœnæ nomine in ærarium ferre iusserunt.[m] Quintus Metellus Numidicus censor,[n] & postea diuus Iulius,[o] deinde Augustus,

Lycurgi lex in cælibes. *Sparta.* *Cretenses.* *Thurij.* *Platonis leges.* *Cælibes mulctati.*

ANNOTATIONES.

b Quibus delinimentis.] Vide nostras leges Connubiales in l.7.nu.23.incip. quin & Athenienses. vbi videbis illum simul duas vxores duxisse. & iterum l.8. nu 15. incip. sed & Socrates. vbi videbis Xantippes aduersus eum iurgia & conuicia.

c Pythagoras.] Huius enim vxor fuit Theano Brontini Crotoniatæ filia, vt aliorum authoritate scribit Laërtius in vita illius.

d Crates.] Et hic quoque vxorem duxit nomine Hipparchiam, vt tradit idem Laërtius tum in vita ipsius Cratis, tum & Hipparchiæ, & Apuleius lib.2. Floridorum, vbi de hac refert pulcherrimam historiam.

e Et Aristoteles.] Et hic item vxorem habuit authore Laërtio in vita ipsius.

f Quod legibus Lycurgus.] Plutarchus in vita illius, & in Apophthegmat. Laconicis. Clearchus autem Solensis scribit in libro Prouerbiorum, quòd in Lacedæmone eos, qui non haberent vxores, mulieres per quoddam festum circa aram trahentes alapis cędebant, vt contumeliam huiusce rei fugientes, liberorum amore caperentur, atque apta ætate vxores acciperent. Quod & ex eo repetit Athenęus lib.13.c.1.

g Cretenses.] Strabo lib. 10. Apud Cretenses ad eiusdem ætatis vxores çapiendas cunctos compellunt, quos e puerorum grege deligunt.

x Thuriorum lex erat.] Hanc legem paulò aliter recenset Diodorus Siculus lib.12. Si quis nouercam filiis propriis superinduxisset, eum censuit (loquitur de Charonda eorum legislatore) à consilio senatuque patriæ penitus submouendum: nunquam ab eo existimans patriam consilia recta, ac salubria sperare posse, qui liberis olim propriis malè consuluisset. Eos, inquit, quibus primæ nuptiæ secundis auspiciis successissent, ea perfunctos felicitate, iam in expleto satis priore animo conquiescere oportere: Sin infelices primas expertus quis haud abstiterit, semel admonitum idem secundis tentare, rursusque eodem errore pergentem, hominis id esse dementis ac prorsus insani.

i Platonis verò legibus.] Lib.4.atque iterum 6. de legibus.

k Cuius rei causa.] Vt patet ex seq.

l Furius Camillus & Posthumius.] Valerius Max.lib.2.c.4.

m Q.Metellus Numidicus.] Aul.Gel.lib.1.c.6.

n Et posteà D. Iulius.] Nam & ab eo dicta est lex Iulia de maritandis ordinibus.de qua in l.1.§. si liberta. ff. vnde vir & vxor. & aliis quos tibi citaui suprà eod.lib.c.1.nu.7.

o Deinde Augustus.] Sueton.in vita illius c.34. & Dion quoque in vita eiusdem.& Iul.Florus epit. Liuij lib.59.

liberorum gignendorum & sobolis causa legem de maritandis ordinibus tulere, eos ad progeniem propagandam præmiis & immunitatibus inuitâtes. siquidem cui tres erant liberi, vacatio muneris: cui plures, libertas donabatur.[p] Quod à Lacedæmoniis constitutum ferunt, vt trium liberorum parens, à custodia & excubiis: quatuor verò, ab omni onere immunis foret. [q] Quinetiam præturas, quæsturas & consulatus, honorésque & magistratus, Romani veteres, nisi parentibus plurium liberorum, comitiis dedere. Quare exemplis palam factum nouimus, plures candidatos quum ad comitia & campum descenderent, fictis adoptionibus liberos sibi pessimo more ementitos fuisse. Quod postea senatusconsulto sublatum fuit, ne simulata filiorum adoptio, veris parentibus fraudi esset: sempérque mariti, & plurium liberorum parentes, in omni negocio, pauciores liberos habentibus, aut sine vxore degentibus, antelati fuere, [r] Persarum more, qui ingentia munera his qui plures genuerant filios proponere soliti sunt: quorum Reges siquando Persidem adirent, singulis mulieribus ad sobolis inuitamenta singulos aureos dare consueuere, prægnantibus verò duplices. [t] Quò Rex Ochus, quum esset sordidæ auaritiæ, ne quid elargiretur, adire recusauit. [v] Mulieribúsque, quæ trium liberorum matres forent, etiam viuo patre testari, [x] & sine curatore de bonis disponere, negociáque alia gerere permissum erat. Viróque decedente sine liberis, omnium bonorum hæres[y] lege Romuli vxor erat. si verò cum liberis, æqualem bonorum partem cum liberis ferebat. [z] Vtque non seuera & tristis sed læta atque hilaris illorum pudicitia foret, [a] vxoribus nec molere, nec coquere, aut alio seruili munere fungi permisere,[b] nuptásque pecuniarum & fortunarum viri sacrorúmque socias esse iussere.[c] Illósque qui in vxorem aut liberos violentas manus intulissent, velut sanctissima deorum templa violassent, impios consceleratósque duxerunt.[d] Veteres enim, mulieres propter infirmitatem consilij, sub parentum tutela cognatorúmque esse voluere, donec viro desponsatæ, coniugali copula jungerentur.

Lex de maritandis ordinibus.

Qui plures haberent liberos, aliis prælati.

Persæ.

Romuli lex.

Vxores seruilia munera non obibant.

Qui in vxorem aut liberos violentas manus intulissent.

ANNOTATIONES.

p Quod à Lacedæmoniis.] Aristoteles lib. Politicôn 2. cap. 7. Sed & apud eosd. Lycurgi legibus cœlibes à spectaculo ludorum prohibebantur, ignominiàque afficiebantur, atque eo honore & reuerentia, quam iuuenes senibus exhibebant, priuabantur, teste Plutarc. in Apophthegmat. ipsius Lycurgi. Vnde & ibi subdit illud in Dercillidam dictum, quanuis spectatus esset Imperator, reprehendit nemo. Illi nanque aduenienti iuniorum nemo sede cessit, cùm dicerent pro se quisque, Ne tu quidem, qui mihi cessurus sit, genuisti. Vide alicubi in nostris Consuetudinibus.

q Quinetiam præturas.] Hæc vsque ad clausulam, Persarum. sunt Cornel. Taciti lib. 15. & in l. si vnquam. in verbo, Susceperit liberos. nu. 4. & 89.

r Persarum more.] Herod. lib. 1. Strabo lib. 15. & vide Plutarchum in lib. de Claris mulieribus, c. 5.

s Quorum Reges.] Plutarch. in vita Alexandri.

t Quo Rex Ochus.] Idem in eodem loco, & præterea in lib. de Claris mulierib. cap. 5. Herodotus lib. 1.

v Mulieribusque trium liberorum.] Id videtur accepisse ex §. 1. Instit. de S. C. Tertul. quanquàm id ita ibi nô scribatur. Vide nostras Consuet.

x Et sine curatore de bonis disponere.] Vnde id acceperit nescio. illud autem certum eos, qui testamenta facere possunt, etiam minorem & curatorem habentem, posse liberè in suo testamento, sine curatore, de suis bonis disponere, vt latè docuimus in Commentariis ad l. si vnquam. in verbo, Donatione largitus. nu. 254. incip. nam & idem, & seq. C. de reuoc. donat.

y Lege Romuli.] Quod nostris legibus intelliges ex tit. ff. & C. vnde vir & vxor.

z Vtque non seuera nec tristis.] Verba sunt propemodum Valerij Maximi, de alia tamen re loquentis, scilicet de ornatu mulierum lib. 2. ca. 1. vbi loquitur de vsu vini mulieribus interdicto.

a Vxoribus nec molere, nec coquere.] Plutarch. problem. cap. 84. Tu tamen vide quæ scripsimus in nostris legibus Connubial. lib. 1. nu. 26. incip. item & hinc. & seq. in nostris Commentariis Nobilitatis, c. 20. nu. 94. incip. similiter. & multis seq.

b Nuptasque pecuniarum & fortunarum.] Dionysius Halicarnasseus lib. 2. & Liuius 1. Decad. lib. 1. in Romulo. & plenissimè diximus in Commentariis Consuetudinum Pictauitarum tit. de contraire compagnie. §. 1. & in legibus Connubial. l. 8. nu. item 8. incip. nec tamen.

c Illosque qui in vxorem.] Plutarc. in Catone Censorino, & diximus in nostris ll. Connubial. l. 8. nu. 10. incip. itaque.

d Veteres enim mulieres.] Tullius in Oration. pro Cecinna in multis locis, & pro L. Murena. Liuius in Oratione Catonis Censorini 4. Dec. lib. 4. Bœtius in Topica Ciceronis lib. 2. & diximus latissimè in nostris ll. Connub. l. 1. nu. 72. incip. quod verum. & seq.

e In

tunc enim à tutela liberæ, [e] in virorum manu, non in seruitio erant. [f] Ideo & mariti mores pro lege habere, atque his se accommodare cōuenit. Cōtra decet virum curare, ad cultum victúmque ei ne quid desit: nanque [g] vxori malæ tractationis contra virum actio datur. Cauendúmque, ne vxoris imperio maritus agatur: nam illum famosum despectúmque paulo momento præcipitem ageret. [i] Quare verbum Catonis talia exprobrantis in Romanos sæpe emanauit: Illos omnibus gentibus armis imperitare, ipsis verò vxores. [k] Fuitque ideo proditum in Assyria, Lunæ templum apud Carras fuisse, in quo qui Lunæ supplicaret, vxoris imperio subigi: qui verò Luno Deo sacrum faceret, vxori dominari ferebatur. [l] Quibus etiā mos à Semiramide traditus per diu mansit, vt viris vxores dominentur. Sauromatas etiam ferunt hoc habere præcipuum, vt viri sub imperio vxorio & famulatu sint, [n] apud Aegyptios, vt viro mulier præficiatur, lege cauebatur, testantibus vxoribus inter solēnia sponsaliorum, in primis virum suo arbitrio parere oportere. [o] Spartanæ mulieres minimè muliebris animi, viris imperant, domesticísque negociis solæ præsunt, curáque omnis & procuratio ad ipsas pertinet. In quo fertur lepide dictum [p] Gorgonis vxoris Leonidæ, quæ quum ab hospite argueretur, quòd solæ Spartanæ viris imperitarent, Haud immerito, inquit, nam solæ viros parturiunt. Semper tamē bonum maritum agere, quàm in republica magnum virum esse, pluris veteres censuerunt. [q] Ipsisque ad coniugij & sobolis inuitamenta, inter muliebria iura, abundanti auro, mundóque muliebri, aureísque segmētis & purpura, omnibúsq; delinimētis vti permisere. [r] Quare in maximis bellis sæpe matronas auro collato inops ærariū subleuasse, & magna reipublicę adiumēta dedisse, perspectum est. Legimus secundo Punico bello, quum respublica infestis hostibus affictaretur, sciréntque matronæ ærarium populi Romani bello exhauriri, ipsas cœtibus factis sponte aurum & ornamenta sua in ærarium contulisse: [s] cuius rei causa, vt festis profestisque diebus dum ad sacra & ludos irent, carpento veherentur, à senatu datum est. [t] Camilli quoque tempore, cum à Gallis populum Romanum redimere oporteret, in angustia ærarij, quicquid auri & ornamentorum erat, matronas publicè contulisse, eóque se populum redemisse accepimus: [v] propterea vt earum sicut virorum, in funere solennis laudatio esset senatusconsulto cautum fuit: primaq; popilia à Crasso filio laudata fertur in funere. [x] Postea Iulius Cæsar defunctam primus

Vxor erga maritum, & contrà.

Viri sub vxoris imperio apud quos.

Semiramis

Sauromatæ.

Aegyptij.

Spartani.

Leonidæ vxoris dictum.

Matronarum auro inops erarium subleuatum.

Matronæ curcarpēto vectæ, & in funere solenniter laudatæ.

ANNOTATIONES.

e In virorum manu.] Liuius 4. Decad. lib. 4. in Oratione L. Valerij Trib. pleb.

f Ideo & mariti mores.] Aristoteles libro 20. Oeconomicôn c. 1.

g Vxori malè tractationis.] Hæc vna erat & frequentior cæteris apud declamatores, vt videre licet apud Senecam declamat. lib. 3. declam. 7. & lib. 5. decla. 3. Et vt refert Plutar. in Lysandro, Spartæ pœna ex legibus malo marito erat indicta.

h Cauendumque ne vxoris.] De hoc vide plenissimè in dd. legibus Connubia lib. l. 1.

i Quare verbum Catonis.] Scilicet Censorij ex Plutarcho in vita illius, & in Apophtheg. Rom. De quo & nos diximus in dd. ll. Connub. l. 8. nu. 3. incip. Marcus ille. vbi & simile dictum Themistoclis adduximus.

k Fuitque ideo proditum in Assyria.] Id ex Aelio Spartiano in Antonino Caracalla.

l Quibus etiam mos à Semiramide.] De quo & tu vide nostras ll. Connub. in l. 7. nu. 67.

m Sauromatas.] Nicolaus περὶ ἐθῶν. & ex eo Stobæus serm. 42.

n Apud Aegyptios.] Diodorus Siculus libro 1. Biblioth.

o Spartanæ mulieres.] Aristoteles lib. 2. Politicôn c. 7.

p Gorgonis vxoris Leonidæ.] Plutarchus in vita Lycurgi, & in Apophtheg. eiusdem.

q Ipsisque ad coniugij.] Valerius Maximus lib. 2. c. 2.

r Quare in maximis bellis.] Hæc vsque ad versic. Cuius rei causa. sunt Liuij 4. Dec. lib. 4. in Oratione Valerij Trib. plebis.

s Cuius rei causa.] Sed id quidem non ab eam causam, sed aliam similem, quam mox dicemus de Camillo, vt tradunt ij, quos ibi citabo.

t Camilli quoque tempore.] Liuius 1. Decad. lib. 5. & Festus Pompeius lib. 11. vbi de matronis loquitur: & alij quos statim citabimus.

v Propterea vt earum.] Liuius ibi, & Plutarch. in vita Camilli, & in lib. de Laudibus mulierum in prin. & dictum quoque suprà lib. 3 c. 7.

x Posteà Iulius Cæsar.] Plutarchus in vita ipsius Cæsaris. Primùm scribit Cæsarem amitam suam Iuliam, Marij vxorem defunctam, luculenta laudauisse oratione pro Rostris, in efferendo ipsius funere.

laudauit vxorem: [y] & Nero Poppeæ formam, & alia fortunæ munera pro rostris magnificè extulit. Aliíque deinceps defunctorum laudes ad populum solenni oratione prosequuti sunt. *Diuortij causa.* Vtque perpetuum hoc coniugale fœdus, & sine dissidio foret, [z] vxori virum relinquere, & cum alio copulari nequaquam licebat: viro autem, nisi vxor in adulterio aut veneficio, seu clauium adulteratione deprehensa foret, aut si vinum biberet, leges à Romulo latæ diuertere nulli sinebant: qui aliter dissidium fecisset, bona viri ad vxorem deuolui voluere. [a] Quare L. Antonius à censoribus notatus, & senatu motus fertur, quod nullo consilio aut modo, quam in matrimonium duxerat, repudiasset: [b] & Tiberius Cæsar quæstorem gradu deiecit, quod quam coniugem duxerat, tertia pòst die dimisit. *Repudium ob leues causas.* Tametsi ex leuibus causis repudium intercessisse plerunque inueniamus: [c] siquidem Q. Antistius vxorem, quod cum libertina fabulari viderat, repudiauit: [d] & C. Sulpitius, quod inuelato capite foras prodiisset: quippe veste à capite deducta matronas incedere, minimè fas erat. [e] P. quoque Sempronius, quòd ludos se inscio spectasset, vxori repudium remisit. [f] Taxatúrque Mecœnas inconstantiæ, quod cum ab vxore semel diuertisset, illámque reconciliata gratia paulò post reduxisset, iterum ac tertiò cum ea simultate exorta repudium fecit, & mox in gratiam venit. [g] Quare millies eum duxisse vxorem ferebatur, quum vnam haberet. [h] Paulus verò Aemylius quum argueretur quòd post longum tempus vxorem Papyriam fœcundam & formosam dimisisset, dixisse ferunt, neminem scire in qua parte calceus, licet speciosus foret, suos premeret digitos. Domitianus tamen Augustus equitem Romanum ob reductam vxorem, cum qua Martius ob adulterij crimen dissidium fecerat, iudicum albo erasit, & nota affecit: & M. Lepidus, quod Apuleiæ vxoris desiderium post diuortium ferre nequiret, morbo extabuit: [i] sicut Antistia repudiata à Pompeio, ipsius mater indignitatem ferre non valens, necem sibi manu consciuit. *Solonis lex.* [k] Solon verò lege constituit, vt qui vxorem exturbasset, dotem illi restitueret, alioqui interusurium sesquidrachmale ob moram soluere cogeretur. *Quis pri-* [l] Primus

ANNOTATIONES.

nere. Et paucis interiectis, Morem patrium Romanis fuisse matronas defunctas laudare, qui in iunioribus obseruari non solebat. Primum autem Cæsarem mortuæ vxoris laudationem ædidisse.

g Et Nero Poppeæ formam.] Cornelius Tacitus lib. 16. Laudauit, inquit, apud rostra Poppeæ formam, & quòd diuinæ infantis parens fuisset, aliáque fortunæ munera pro virtutibus.

z Vxori virum relinquere.] Hæc vsque ad clausulam, Quare L. Antonius. sunt Plutarchi in vita Romuli.

a Quare L. Antonius.] Valer. Max. lib. 2. c. 4.

b Et Tiberius Cæsar.] Sueton. in vita illius c. 3.

c Siquidem Q. Antistius.] Valerius Maximus lib. 6. c. 3.

d Et C. Sulpitius.] Idem eodem cap. & præterea Plutar. probl. c. 13.

e P. quoque Sempronius.] Valerius & Plutarchus vbi suprà.

f Taxatúrque Mecœnas.] De qua re Seneca in lib. de diuina prouidentia, feliciorem ergo tu Mecœnatem putas, cui amoribus anxio & morosæ vxoris quotidiana repudia deflēti, somnus per symphoniatum cantum ex longinquo lenè resonantium quæritur? Et Iabolenus noster Iurisconsultus in l. vir mulieri. ff de donatio. inter vir. & vxor. Cuius hæc verba sunt, Vir mulieri diuortio facto quædam ideirco dederat, vt ad se reuerteretur. mulier reuersa erat. deinde diuortium fecerat. Trebatius inter Terentiam & Mecœnatem respondit, Si verum diuortium fuisset, ratam esse donationem: si simulatum, contrà. Nam, ne dubites, vxori ipsius Mecœnatis Terentiæ nomen fuit, vt videre est apud Dionem in historia Augusti. Sunt tamen qui eam non vxorem, sed amicam fuisse, & in his Acron & Porphyrion interpretes Horatij in Epodo Ode 14. Concubinam dicit ipse Acron eiusdem Epodi Ode 3.

g Quare millies.] Hæc sunt propria verba Senecæ de Mecœnate loquentis epistol. ad Lucil. lib. 19. epistola omnium 114.

h Paulus verò Aemylius.] Plutar. in vita illius.

i Sicut Antistia.] Plutarchus in Pompeio, & Cæsare.

k Solon verò.] Plutar. in vita illius.

l Primus enim P. Caruilius Ruga.] Valerius Maximus hunc Spurium Carbilium vocat li. 2. c. 1. de primo repudio. vti & Plutarchus in problemat. cap. 13. & ante hos Dionysius Halicarnasseus lib. 2. At ipse Plutarch. alibi Seruilium Spurium appellat in Comparatione Romuli & Thesei, ad fin. & rursum in Comparation. Numæ & Lycurgi Spurium Coruinum nuncupat. Vide Græcum vbique. Eundem autem esse Caruilium & Carbilium constat ex Plinio, qui eundem nunc Caruilium, nunc Carbilium vocat lib. 9. cap. 11. & lib. 33. cap. 13. quod hinc procedit quòd Græci v, literam non habent, sed pro ea b, litera vtuntur.

m Nam

enim P. Caruilius Ruga post annum quingentesimum trigesimumtertium, vel vndenigesimum ab vrbe condita, quum vxorem duxisset, ex qua vitio corporis liberos suscipere nequisset, sterilitatis causa diuortium fecit, quod apud diuersas gentes fiebat conditionibus variis: [m] nam Thuriis hac lege permittitur, vt neutri cum iuniore sponsa aut viro coniugium postea inire liceret, ne libidine aut illecebra voluptatum magis, quàm causa diuertisse videantur. Apud alios his verbis[n] concipitur diuortium, vt pari voto vir & vxor inuicem dicerent, Tuas res tibi habeto. In sponsalibus verò dirimendis hæc fuere verba: [o] Conditione tua non vtar. [p] Atheniensibus libello repudij porrecto à viro vel vxore, an concedi debeat, magistratus decernit. [q] Apud Germanos semel cum nupta transigitur, cum qua senescendum erat, neque à viro diuertere, neque post obitum alteri nubere permittitur. Id tamen memoriæ proditum est, vxori, concepto, necdum edito partu, post diuortium alteri nubere non licere. [r] Damnatúrque Augustus Octauius, quòd Liuiam Drusillam ex altero viro abduxit grauidam, quam probauit vnicè. [s] Neque in ius vocanti matronam, eius corpus tangere, aut à magistratibus summoueri permittitur, vt à tactu alienæ manus inuiolata maneat. [t] Sed matronæ in semitis viros de via decedere iussum est: quod & senatusconsulto cauebatur: [v] neque dotale prædium, quódve dotis causa exhibitum esset: viro inuita vxore alienare, (quod lege Iulia vetatur) ne vxor indotata maneat. [x] Expedit enim reipublicæ dotatas esse vxores, [y] licet priscis seculis dos apud Romanos æs graue fuerit: mox decem millia æris, dotes non excessere: postea corruptis moribus, ad quadraginta millia supergressæ sunt, in tantum, vt Megulia, quòd quingenta æris millia dotem dederat, dotatæ nomen tulerit. [z] Fuit tamen lege cautum, vt si mulier viro in manum conueniret, omnia quæ mulieris fuissent, viro accederent dotis nomine. [a] Proditúmque est, populum Romanum Caij Fabricij, & Cn. Scipionis, ac Manij Curij filias, quòd ob tenuem rem familiarem pro natalibus nubere nō possent, de publico dotasse: [b] sicut Athenienses Aristidis filias ob modicas facultates ære collato, connubio locarunt. [c] Solon verò [d] & Lycurgus salubriter consulentes, ne sponsæ magno coniugia inirent, viris dotes dare legibus vetuere. [e] Germanorum fuit vetus constitutum, vt viri vxoribus dotes dare cogantur: qua non exhibita, nihil conso-

...mus repudiarit vxorem Romæ.

Thurij.

Verba diuortij concipiendi & sponsaliorum dirimendorum.

Libellus repudij.

Germani.

Dos vxoria.

l. 1. ff. soluto matri.

Megulia dotata.

Solonis & Lycurgi lex.

Germanorum vetus constitutum.

ANNOTATIONES.

m Nam Thuriis.] Diod. Siculus lib. 12.

n Tuas res tibi habeto.] In l. 2. ff. de diuort. Iacobus Micyllus in illud carmen lib. 2. de Remedio Amor.

Munera quæ dederas, habeat sine lite, iubeto.

Verba, inquit, artis sunt. Sic enim solebat dicere, qui diuortium faciebat, Abeas, valeas, tuas res tibi habeas. Plenè diximus ex aliis authoritatibus in ll. Connubial. gloss. 8.

o Conditione tua non vtar.] In d. l. 2. versic. in sponsalibus.

p Atheniensibus.] Plutar. in Alcibiade.

q Apud Germanos.] Tacitus de Morib. Germanorum. & vide nostros Commentarios in l. boues. §. hoc sermone.

r Damnaturque Augustus.] Sueton. in eius vita c. 62. & in vita Tiberij, c. 4.

s Neque in ius vocanti matronam.] Hæc vsque ad clausulam, Sed matronæ. sunt Valerij Maximi lib. 2. c. 1.

t Sed matronæ in semitis.] Plutar. in Romulo.

v Neque dotale prædium.] L. 1. & propè per totum tit. ff. de fund. dota. vbi hæc lex Iulia in eam rem memoratur.

x Expedit enim Reipublicæ.] Hæc est sententia l. 2. de iur. dot. & l. 1. ff. solut. matrim.

y Licet priscis seculis.] Hæc vsque ad clausulam, Fuit tamen. sunt Valerij Maximi lib. 4. cap. 4. vbi de Cn. Scipione.

z Fuit tamen lege cautum.] Vide in nostris legibus Connubial. l. 4. nu. 5. incip. nec quenquam, & seq. & quos ibi citaui.

a Proditumque est.] Hæc vsque ad clausulam, Sicut Athenienses. sunt Val. Maximi lib. 4. c. 4.

b Sicut Athenienses.] Probus Aemylius, & Plutar. vterque in Aristidis vita.

c Solon verò.] Plutar. in vita illius, & vide nostras leges Connub. l. 5. nu. 10. incip. Quæ cùm ita.

d Et Lycurgus.] Idem Plutar. in vita illius, & Apophth. Laconicis, & Iustinus lib. 3. Hermippus autem in legumlatoribus, & ab eo Atheneus lib. 13. cap. 1. scribit quòd obscurum est domicilium in Lacedæmone, in quo puellæ omnes concludebantur, vnà adolescentibus etiam vxorem non habentibus inclusis: atque quam quisque cepisset, hanc sine dote abducebat.

e Germanorum.] Tacitus de Moribus Germanorum.

f Idem

Cantabri. Indi. Massilienses. Cretenses. Galli. Aegyptij. Carthaginenses. Spartanorum cõstitutum.

ciatum aut fœderatum sponsalia haberent.[f] Idem Cantabris, vt nisi à viro sponsæ dos fuisset soluta, nullum esset matrimonij fœdus.[g] Apud Indos pari boum spõsas mercari permittitur,[h] qui quum in plures diuidantur ordines, vnius tribus viro, alterius sumere non licet.[i] Massiliensibus vltra aureos centum, dotem nulli dare permittitur.[k] Cretensibus dimidia pars bonorum quæ fratri cõtingit, sorori dotis nomine accedit.[l] Apud Gallos quantam pecuniam vir ab vxore accipit dotis nomine, tantam de suo conferre tenetur: vt quod inde redundaret, cum fructibus superstiti accederet.[m] Aegyptij verò adeo dotes auersati sunt, vt qui viri dotes acciperent, velut mancipia vxori addicerentur. Carthaginenses non dotibus, sed nuptiarum impensis, quas immodicas faciunt, modum statuère.[n] Fuitque constitutum apud Spartanos, vt qui rei quærendæ causa locupletum affinitates quærerent, pœna multarentur.[o] Quare Lacedæmonij qui Lysandro superstite illius filias se ducturos vxores promiserant, & eo morte sublato ducere recusarât, optimo iure, Ephoris iudicibus, pœnas dedere: quòd spe præmiorum, locupletum affinitatem affectassent.[p] Si quid verò ab vxore delictum esset, aut si quæ simultates offensionésve forent, siquidem leuia & per ignorantiam admissa, clementi animaduersione & mollissimis pœnis emendabant: siquid verò grauius, de eo vir non in iudicio & foro, sed remisso iudiciorum munere, ne litibus obstreperent, cum propinquis tanquam domesticis iudicibus, cognoscebant quicquid dissidij foret,[q] in sacello deæ Viriplacæ, illarumque contumaciam pœnis seuerioribus aut molliotibus cohibebant.[r] Quod etiam Tiberius Cæsar statuit, vt propinqui & necessarij matronas prostratæ pudicitiæ, quibus accusator deesset, communi sententia coercerent.[s] Non nunquam vxoris offensa, mariti iudicio permissa fuit: nam Pomponia Græcina capitis & famę postulata, iudicio mariti insons renũciata est.[t] Athenis verò erat magistratus, qui dissidentes cum viris vxores, quæ non syncera fide in gratiam rediissent, sine iurgio & sine offensa conciliarent:[v] in quo Crates Diogenis sectator fuit, qui litium omnium & iurgiorum moderator & arbiter inter propinquos præcipuè habitus est.[x] Sicut apud Spartanos Harmosyni erant magistratus, qui mulierum petulantiam immodestiamque cohibebant. Apud alios fuere conciliatrices, quæ viris vxores, & vxoribus viros conciliarent. Adeoque more maiorum muliebri pudori salubri tempe ramẽto cõsultum fuit,[y] vt ne priuatam quidẽ rem agere fœminas, nisi autore parente,

Vbi vxores deliquissent in maritos. Viriplacæ deæ sacellũ. Magistratus Athenis ad conciliandum dissidentes cum viris vxores.

ANNOTATIONES.

f Idem Cantabris.] Strabo lib. 3. Apud Cantabros, inquit, viri vxoribus dotes relinquunt.

g Apud Indos.] Strabo lib.15.

h Qui cùm in plures.] Arrianus Gestorum Alexandri lib.8. quod & nos alibi diximus.

i Massiliensibus.] Strabo lib.4. vbi tamen addit, Ad vestem quinque, ad mundum quoque aureum quinque, amplius verò nullo pacto licet.

k Cretensibus.] Strabo lib.10. Dotis magnitudo est, si quidem frater est, fraternæ partis bonorum dimidium.

l Apud Gallos.] Cæsar lib.6. belli Gallici.

m Aegyptij verò.] Vide nostras leges Connubiales.

n Fuitque constitutum apud Spartanos.] Vt patet ex sequenti historia.

o Quare Lacedæmonij.] Plutar. in Apophthegmatis Lysandri in fi. Eos, inquit, qui ipsius filias, sibi despotisassent, ac deinde post mortem, quia pauper inuentus est, aspernarentur, Ephori mulctauerunt: quia, quem diuitem putantes, colebant, eum & frugi & iustum ex paupertate cognoscentes, despiciebant. Hæc autem Lysandri mentio in memoriam reuocat aliud ad matrimonium Lacedæmoniorum pertinens, in eum scilicet fuisse animaduersum, quòd cùm primam vxorem reliquisset, alteram formosiorem abducere vellet, vt testimonio Hermippi scribit Athenæus lib.13. c.1.

p Si quid verò ab vxore.] Vide hic omnino nostras leges Connubiales l.1. nu.13. incip. Quid apud.

q In sacello deæ Viriplacæ.] Valer. Maximus lib.2. cap.1. & vide dd. ll. Connubial. l.15. num.104. incip. Et ego.

r Quod etiam Tiberius Cæsar statuit.] Sueton. in vita illius cap.35. Matronas, inquit, prostratæ pudicitiæ, quibus accusator publicus deesset, vt propinqui, maiorum more, de cõmuni sententia coercerent, autor fuit.

s Nonnunquam vxoris offensa.] Tacit. lib.13.

t Athenis verò.] Plutarchus in Alcibiade.

v In quo Crates.] Laërtius in ipsius vita.

x Sicut apud Spartanos Harmosyni.] Cælius lib.18. cap.3. nullo, vt hic, citato autore. Harmosyni Spartæ compescendis mulieribus fuere magistratus, quò ornatius incederent.

y Vt ne priuatam quidem rem.] Cato Censorius in

fratre, viroque permiserint. Illud certe non est ab re dixisse, [z] quòd quæ vno viro cõtentæ erãt, quæque matronale decus seruauerint incolume, haud aliter quam pudicæ corona donabantur: [a] quæ vero post viri obitum coniugium iniret, nisi post decimum mensem nupsisset, leuis & impudica, atque infamiæ inusta putabatur. [b] Ideo prægnantem bouem Numæ legibus immolare, & ita facinus expiare cogebatur. [c] Neque omittendum, quondam vxores viris, & matres filiis, tunicas togasque facere, easque acu & licio ac telis intexere consuesse: summosque imperatores & duces à necessariis sæpe vestes contextas induisse. [d] Quare Alexander Macedo, [e] & Augustus Octauius, domesticis tunicis ab vxore, matre & sorore, aut nepte confectis, vsi sunt, [f] quas veteri more in atrio domus cum clientibus Romani intexebant: Græci verò in œco & proœco. [g] Quippe apud matronas quondam lanificium magnæ laudi fuit, lanamque fecisse mulierem, pudicitiæ & probitatis signum erat: [h] quod à Phrygibus institutum, ad Romanos fluxisse putarim, quibus Attalus rex primus aurum vestibus intexere instituit. Vnde phrygiones dicti, qui pictas vestes intexebant. [i] Quo enim tempore inter Romanos & Sabinos fœdus ictum est, cum Romulo & Tatio conuenit, vt Sabinæ ab omni opere, præter quàm lanificio, immunes forent. [k] Scribitque Varro, lanam cum colo & fuso Tanaquilis, & sandalia, in templo Anci Martij ad sua tempora durasse incolumem, factamque ab ea togam regiam virgulatam, qua Seruius Tullius vsus fuit. [l] Erat tamen pagana lege sancitum, ne mulieres in via torquerent fusos, aut illos detectos ferrent: quoniam frugum prouentibus aduersari putabatur. Vtque lanificium veteribus cordi fuisse adnotarent, [m] sponsam nuptiarum die colum comptam, & fusum cũ stamine, ad virum deferre iussere: quẽ morem apud multos etiã nũc coli obseruarique videmus, præcipuè Iberos, quibus quicquid texunt mulieres, in commune conferunt, & virorum iudicio quæ plurimum texuit, honoribus cumulatur & precio. [n] Phæacenses quoque Homero teste, sicut rei nauticæ viri, ita mulieres pensa trahendi, & acu vestes intexendi peritæ sunt. Non sic Aegyptiis: nam viris domi pensa curare, fœminis verò in foro vacare vsus erat. [o] Apud Persas autem matronas lanæ admouere manus, aut calathum & pensa tractare, probro & turpitudini dabatur.

Post viri obitum matrimonium ineuntes.

Lanificiũ matronarum.

Phrygiones.

Pagana lex.

Phæacenses.

Aegyptij.

Persæ.

ANNOTATIONES.

rius in ea Oratione suprà citata apud Liuium 4. Dec. lib. 4.

z Quæ vno viro contentæ.] Valer. Maximus lib. 2. c. 1.

a Quæ verò post viri obitum.] Ex nostris ll. scilicet l. 1. vertic. qui eam. & l. genero. in princip. & §. 1. & l. liberorum. §. 1. & aliis multis. ff. de his, qui notan. infam.

b Ideo prægnantem bouem Numæ legibus] Plutarchus in Numa.

c Neque omittendum.] Quod probat exemplis seq.

d Alexander Macedo.] Q. Curtius lib. 5. & vide nostras leges Connubiales l. 10. num. 42. incip. Herodotus.

e Et Augustus.] Sueton. in vita illius c. 73.

f Quas veteri more in atrio.] Liuius 1. Dec. lib. 1. vbi de Lucretia. Adde & telas veteri more in atrio texi solitas. Ex Ascon. Pediano in Orat. Ciceronis pro Milone.

g Quippe apud matronas.] De quo propemodum superfluenter diximus in d. 10. l. Connub. nu. 38. incip. Sed & prætera & multis seq.

h Quod à Phrygibus.] Plinius lib. 8. cap. 48. & Nonius Marcel. in verbo, Phrygia vestis.

i Quo enim tempore.] Plutar. in Romulo.

k Scribit Varro.] Apud Plinium lib. 8. c. 48. Sed quod hîc M. Anci scribit, Plinius vbi suprà, Sangi dicit. Vide Plutarchum probl. c. 29.

l Erat autem pagana lege sancitum.] Plinius lib. 28. c. 2.

m Sponsam nuptiarum die.] Varro, Plinius & Plutarchus vbi suprà in verbo, Scribit Varro.

n Phæacenses Homero teste.] Lib. scilicet Odysseæ 6. primùm statim post princ. mentionem facit Dyamantis Phæacensis, in re nautica inclyti, cum scribit:

εἰδομένη κούρῃ ναυσικλειτοῖο Δύμαντος.

Et lib. 7. in vniuersum de Phæacibus loquens,

τὸν δ' ἄρα Φαίηκες ναυσικλυτοὶ οὐκ ἐνόησαν.

Et quod ad mulieres pertinet, idem illo lib. 6. loquens de Nauticaa Phæacum Regina,

ἡ μὲν ἐπ' ἐσχάρῃ ἧστο σὺν ἀμφιπόλοισι γυναιξὶν

ἠλάκατα στρωφῶσ' ἁλιπόρφυρα.

Et iterum postea,

ἡ δ' ἧσται ἐπ' ἐσχάρῃ ἐν πυρὸς αὐγῇ

ἠλάκατα στρωφῶσ' ἁλιπόρφυρα.

Et de vtrisque ipse Homerus ille lib. 7.

τόσσον Φαίηκες περὶ πάντων ἴδριες ἀνδρῶν

νῆα θοὴν ἐνὶ πόντῳ ἐλαυνέμεν, ὣς δὲ γυναῖκες

ἱστὸν τεχνῆσαι.

o Apud Persas.] Q. Curtius lib. 5. de quo etiam diximus in dictis nostris legibus Connubialibus l. 10. nu. 42. incip. Herodotus.

Ingens miraculum rerum quæ in Germania & Britannia, tam ex vitibus quàm fluctu maris proueniunt. Cap. IX.

Rofectò rem mirificam, & ostento similem, & quæ dici crediq; vix possit, amicus meus summus nuper enarrauit mihi, quam ego his commentatiunculis meis adiicere dubitassem (ita videtur esse rara dictu, & super omnem impudentiam, prorsusque ridiculæ vanitatis) nisi hoc pro comperto & explorato, multorum testimonio comprobasset, qui se non audisse vel legisse, sed oculis vidisse, & manibus attrectasse asserebant. In citeriori Germania intra Danubium loca esse, in quibus, nisi contra frigora & gelu, ac feram sæuamque hyemem vites maxima parte anni sub niuibus humo contectæ iaceant, quum nulla his contra immodica frigora tempestatésque firmitas sit, vtpote in tractu gelidißimo prorsus algore intereant. Eas demum liquatis niuibus, æstate anni ingruente, & calore cæli, mirificè germinare, & frondes geniculatas emittere, sed vini parum effundere. Intérque eas nonnullas, nescio qua cæli temperie, seu occulta & cæca origine, vites existere peculiari miraculo, & admirationis præcipuæ: quæ clauiculos & plerunque candicantia folia ex puro auro germinent, & simul coalescant, illósque vidisse, & manibus attrectasse, regibúsque & summis ducibus vnà cum palmite vitis rimoso cortice, dono datos, ingenti miraculo fuisse: neque id vbique & paßim, sed aliis atque aliis in locis, & modò hîc, modò alibi fortuito euentu, & prout naturæ libitum fuit, euenire: idque apud incolas pro ostento minimè haberi: sed quia in locis pluribus id accidere soleat, quasi inter quotidiana & frequentia reputari. Cuius rei causam quærentibus nobis, & plerosque eruditos consulentibus physicę non ignaros, qui naturalium rerum momenta & causas didicere, nemo eorum quisquam satis exploratam ferre sententiam, aut quæstioni satisfacere visus fuit: adeo difficiles causas explicatúsque habebat, nisi quod ex contagio terræ & glebæ, vbi hæc prouenere, quum ibi aurifodinas esse certum sit, subtus in radicibus coalescere aurum, & vnà ingenitum & condensatum occulta vi & origine, dum germina emittunt, mirabili naturæ constituto aut decreto stellarum, aurum simul erumpere, & ita germina concipere, frondésque aureas emittere crediderunt: sicut in Scythia autores tradunt, in montibus vbi minium effoditur, ex terræ contagione & cæli moderamine extare rubras niues. Iunius Dentatus Parthenopeus, ingenio ornatißimo, vir apprime nobilis & eruditus, quocum mihi à primo ætatis gradu vetus & magna amicitia fuit, referre solebat, pleraque prodigiosa & admirabilia, inter quæ miraculum ingens in penitißimis oris Britanniæ & sinu intimo, vbi æstus effusi Oceani, secundi & reciproci ad Lunæ augmenta & damna, ac frequentes fluxus maris & refluxus haud secus quàm tempestas statis vicibus littora infestant, ab authoribus memorati existũt, sæpe malos & nauium carinas vetustate tabescentes, ad litora expositos, & diutina aqua madefactos, quosdam veluti fungos breui pediculo, iuxta aquas gignere, paulatimq; adolescere inter fluctus, lapsisque diebus etiam moueri, sed tamen à trunco minimè diuelli: interiecto deinde tempore, velut ad iustam magnitudinem peruenerint, mirum dictu tradit, quod omnem superat fidem, fungos eiusmodi ita genitos, à trunco sponte euelli, mox alis emißis, & penniculis enatis euolare, & marinas aues existere, vescique pisciculis litoralibus, pérque maria paßim enatare, paritérque apud incolas mirum non haberi. Sed quia paßim id euenire soleat, quotidiano vsu miraculum esse desinere. Hæc inquam mirifica viderentur, nisi monstrifica esse vbique solertis prouidentísque naturæ opera experimento videremus. Ita enim parens natura comparauit, & opus fabricata est, vt sub orbe diuersißimo, pleraque dictu admirabilia, excedentia fidem, inexplicabili difficultate gignantur. Nam quis crederet [a] quod Aristo-

Vites in Germania.

Clauiculi & folia vitium ex auro.

Causa.

Niues rubræ in Scythia.

Fungi in carinis nauibus nati, qui deinde viuant. Vide Hectorem Boetium in hist. Scotorum fo. 14.

ANNOTATIONES IN CAP. IX.

a Quod Aristoteles.] Lib. 5. de Animalibus cap. 19. ad finem.

teles, Cicero & [b] Plinius tradunt, in Ponto Euxino apud Hypanim fluuium tenues membranas acinorum modo innasci arboribus, ex quibus mox volucris quadrupes, quæ vltra diem vitalis non sit, erumpere conspiciatur? Aut quod idem scribit [c] Aristoteles περὶ θαυμασίων ἀκουσμάτων, in Cypro genus quoddam gigni æris, auro non absimilis, quod in frusta minutissima concisum agricolæ serant, mox ad pluuiam exoriri & coalescere, & postquam adoleuerit, ad iustam maturitatem colligi & recôdi? [d] Vel quod idem compertum in Iberia dicit, pastores quandoque syluam incendisse, mox tellure conscissa, multum argenti deliquati effudisse, iudicatumque esse glebam refertam venulis, orichalchum argentúmque educere? Aliáque quæ arduæ sunt explicationis, & difficultatis immensæ. Atque, vt reliqua omittantur, nónne vsu quotidiano asiduóque experimento [e] didicimus, ex minimis paruisque seminibus leui calore fotis, animari vermiculos mirabili constituto, qui fronde contecti & educati, paulopost cum adoleuerint, Sericum, vnde nobis preciosarum vestium vsus est, ex se emittant, & demum quum adulti fuerint, gignant ex se cucullos & follicula, in quibus reconditi immoriantur, indéque enascantur papiliones candiduli, qui inuicem nexi, pariunt semina, ex quibus denuo nasci queant? Ista quidem frequenti apud nos spectaculo quasi quotidiana viluere: quæ si aliis referantur, quibus hæc incomperta sunt, prorsus incredibilia, & fide caritura, ac fictis sermonibus similia haud dubiè viderentur. In qua quidem re mirari succurrit, quod [f] Procopius Græcus autor literis & monumentis recentium historiarum prodidit, Iustiniani temporibus commentum hoc Serici, solerti ingenio quæsitum, primùm in Italiam allatum fuisse, quum antea incompertum foret & incognitum. Cuius dicto licet coniectari, Sericas vestes ex vermiculis, quales hodie visuntur, apud prius seculum & veteres Romanorum non fuisse, [g] licet byssus & purpura ac vestes Sericæ, disimili videlicet licio contextæ, omnium sermonibus celebratæ sint, quod ex frondium canicie depectunt Seres, [h] Byssúmque apud Indos frequentem gigni tradunt, ex arbore populo haud disimili, foliis verò salici, quem in Græcia etiam nasci [i] Pausanias prodit: [k] apud eósque lanigeras arbores florem emittere cum nucleo, quo detracto, reliquum vt lana carminetur. [l] Atque in Persicis insulis arbores instar cotonei mali cucurbitas emittere, quæ mox ruptæ, lanuginis pilos ostendant, ex quibus conficiuntur vestes. [†] Et in Atlante arbo-

Apud Hypanim fluuium.

Aes seminatum in Cypro.

Vermiculi sericum ex se emittentes.

Papiliones.

Sericæ vestes quando primum emerserunt.

Byssus.

Lanigeræ arbores.

Arbores in Persicis insulis.

In Atlãte.

ANNOTATIONES.

b Et Plinius.] Lib.11.c.36.

c Aristoteles περὶ θαυμασίων ἀκουσμάτων.] Id est, de Mirabilium auscultationibus, siue mauis, Mirabilibus auditu, cap.40.

d Vel quod idem compertum in Iberia.] Idem Aristoteles ibi, cap.81.

e Didicimus ex minimis.] Vide quæ super his scripsi in legib. Connub. l.3.nu.18. Vide etiam Plinium lib.11.c.23.& lib.19.c.1.

f Procopius.] Lib.1.belli Persici.

g Licet Byssus.] Vide Dionysium Alexandrinum de situ orbis, c.107. & ibi Eustachium Thessalonicum interpretem.

h Byssúmque apud Indos.] Philostratus in vita Apollonij lib. 2. cap.9. Byssum, inquit, ex arbore nasci ferunt, quæ altitudine quidem populos æquat: foliis autem salici æquiparatur.

i Pausanias.] Lib.6. ad fin. quibus locis de Elide loquitur. & iterum lib.7. dicitque priori loco, Est Eleorum ager & cætera ferax, & byssum educat felicissimè. Canabem quidem, linum & byssum ferunt, quæ gentes idoneum ad hæc ferenda solum colunt: sed enim quæ fila ad textrinam vsurpant Seres, ea nulla e stirpe sunt. Nascitur in eorum terra vermis, quem Serem Græci, ipsi longè alio appellant nomine, magnitudine est id insectum dupla maximi scarabæi, cætera araneo simillimum. Hos Seres accuratè nutriũt, sellas illis cùm æstiuas, tum hybernas aptè fabricantes: Pedibus (habet vero octo, quot & aranea) sub arboribus textile opus facit. Annos ferme quatuor panico alitur. Quinto demum (neque enim longior contingit vita) viridem opponunt arundinem: quo pabulo bestiola illa maximè delectatur, eo satur sagina rumpitur. Educunt inde è visceribus staminum volumina. Lib. 5. idem scribit, byssum tantùm in Eleo agro nasci, nec alibi vspiam in tota Græcia.

k Apud eósque lanigeras arbores.] Herodotus lib.5 scribit Agrestes huiusmodi arbores pro fructu lanam ferentes, præcellentiores esse ouillæ tum pulchritudine tum bonitate, qua in vestiariũ Indi vtuntur. Strabo, authoritate Nearchi lib.15. Hic, inquit, lanigerarum arborum florem nucleum habere: quo detracto, reliquum vt lana carminetur. Vide Plinium lib.19.c.1.

l Atque in Persicis insulis.] Plinius lib.12.c.10.

† Et in Atlante.] Idem Plinius lib.5.ca.1. Cæterum Strabo lib.3.ad fin. scribit, Circa nouam Car-

res nasci, quarum comæ lanugine vestiuntur, quæ Sericis velleribus non cedant. Quod nobis quoque satis probabile, nec à fide deuium videretur: nisi apud Indos & Aegyptios [m] bombycem Coam intexere vermes, qui aranearum more fila deducant, multiplici lectione videremus.

ANNOTATIONES.

thaginem arborem esse, quæ de spina corticem emittat, ex quo telæ pulcherrimæ conficiuntur. Et de aliis arboribus laniferis, vide eundem Plinium lib.12.cap.16.

m Bombycem Coam.] Vide nostras ll. Connubiales vbi suprà.

Locus ex Iuuenale declaratur, & quotuplex apud veteres libertatis genus fuerit, qualiterque ciuitas amittebatur vel dabatur.

Cap. X.

IN Iuuenalis satyra quinta, qua in eos inuehitur, qui potentiorum sectatores fiunt, hos versus postremos meminimus legisse:

Omnia ferre
Si potes & debes, pulsandum vertice raso
Præbebis quandoque caput, nec dura timebis
Flagra pati, his epulis & tali dignus amico.

Quos plerique parum docti grammatici, verborum inuolucro interpretati, ita studiosos demorantur, vt non sit facile æstimare, quæ tandem autoris mens, & qui verborum sensus existat: qui tamen si explorato iudicio exponantur, profectò manifesti apertique fient. Et licet aliud alij autument eruditiores, huic ego opinioni accederem, quæ magis ex contextu verborum redundat: Quòd quum antea multis criminationibus illos qui mensas potentiorum sectantur, & aliena quadra student viuere, poeta fuerit insectatus: post multa quæ sub alieno imperio digna atque indigna pati necesse est, vt tandem se in libertatem vendicent, & iugum quod imperiosi domini ferendo seruitium, sponte subierant, demum è collo discutiant, suadendo concludat: quódque pulsandum caput vertice raso probè arbitratur: scilicet modum quo liber quispiam à prætore fit, designauit. [a] Fuit enim antiqui moris, vt qui ex seruitute in libertatem vocabatur, [b] raso capite ad prætorem itaret, apud quem bis terque caput percussus, vel per lictorem percuti iussus, virgula quæ vindicta dicta est, aut festuca in eum iacta, quum eum vertisset dominus, prætoris iussu seruitute eximeretur: [c] quique libertatem eo modo nactus fuerat, manumissus vindicta dicebatur: quo genere manumissionis libertatem vnà & ciuitatem Romanam assequebatur: scilicet à Vindicio Vitelliorum seu Aquiliorum seruo, cuius indicio detecta coniuratione de opprimendis consulibus, autore T. Liuio, primus libertate & ciuitate donatus est. Cautumque fuit, vt qui ita libertatem assequuti essent, vindicta manumissi dicerentur. Raso enim capite, tam illi qui liberi fiebant, quasi tempestatem effugissent, quàm qui bello capti, seruitute exempti fuerant, incedere, [d] & triumphantis currum prosequi consueuere. Obseruatumque fuit, [e] vt in templo Feroniæ

Manumissio quibus ceremoniis fieret. l. ego. & l. pater. ff. de manumiss. vind.

Feroniæ templum.

ANNOTATIONES.

a FVit enim antiqui moris.] Id partim relatum est à Bœotio in Ciceronis Topica, & ex eo ab Accursio in §. multis. Instit. de libertinis. vide ibi Balduinũ & l. ego. & l. pater. ff. de manum. vind.

b Raso capite.] Vide infrà in verbo, In templo Feroniæ.

c Quique libertatem.] Hæc vsque ad clausulam, Cautumque fuit. sunt Liuij 1. Decad. lib. 2. non multò post princip. & Pomponij Iurisconsulti in l. 2. §. & cum placuisset. ff. de orig. iur. & huius quoque manumissionis, quæ vindicta fiebat, meminit Tacitus lib. 13. & Persius satyra 5.

Nam vindicta meus postquam à prætore recessi,
Cur mihi non liceat, iussit quodcunque voluntas?

De hac libertate, habes in Codice tit. de vindicta libertate: exemplum etiam est in l. 1. ff. de action. & obligat.

d Et triumphantis currum prosequi.] De quo vide infrà nu. 6.

e In templo Feroniæ.] Plutar. problem. Seruius in lib.

libertorum deæ, tam serui quàm addicti ex compedibus & ergastulo, libertorum munia acciperent. Non ergo inscitè, debere eos qui potentioribus tam seruiliter famulantur, caput raso vertice prætori pulsandum præbere, seque in libertatem vendicare, nec dura Virronis flagra patienda esse, poeta censuit: scilicet alludens ad eos qui ex seruitute à prætore manumissi, & libertate donati sunt. [f] Apud Lacedæmonios verò, qui serui mancipio eximuntur, fronde coronati incedunt, & templa circumeunt: apud quos ij qui à tyrannis liberati erant, adscripti vocabantur. Sed notandum, Apud Romanos libertatum triplices fuisse species: nam plerique manu missi, liberi simul & ciues Romani erant, quæ maior libertas, & ex vindicta appellatur: alij testamento, vel in æde sacra, aut ante consulem, vt inquit Caius: nonnulli censu fiebant liberi, quo genere manumissionis etiam ciuitatem Romanam assequebantur. Quum enim soli ciues censerentur, siquis seruus iubente Domino in censum relatus esset, & liber & ciuis erat: qui tamen census non ius ciuitatis confirmabat, sed indicabat eum qui census fuisset, pro ciue se gessisse. [g] Quam quidem ciuitatem & libertatem, nisi aut proscriptione solum vertendo, aut si aqua & igni interdictum foret, ex decreto senatus, iussuque populi, nemo inuitus amittebat. Neque enim ciuem Romanum sine autoritate senatus ciuem esse desinere fas erat, [h] nisi capti ab hostibus fuissent: tunc enim quoad captiui erant, ius ciuium & ciuitatem amittebant: qui si in vrbem postea redirent, iura ciuitatis & libertatis postliminio recipiunt: itaque liberi & ciues Romani fiunt. Fuitque memoriæ proditum, vt quem pater aut populus vendidisset, [i] vel paterpatratus hostibus dedisset, si ab hostibus receptus susceptusque fuisset, cum eo nullum postliminium foret. Quod si is quem paterpatratus deuouerat, receptus non sit, cum eo postliminium esse, consentiunt omnes: [k] quum nec deditio, nec donatio sine acceptione intelligi posit. [l] Ciuitatem Romanam amitti, si Romanus ciuis vrbis alterius iura adsciuerit, multi censuere, quum duarum ciuitatum iure ciuili nemo censeatur ciuis. [m] Animaduersumque est, eum qui ab imperatore ciuitate donatus esset, nunquam ob crimen, populi iudicio

Lacedamonij.

Adscripti.

Apud Romanos triplices libertatum species.

l. 1. C. de iis qui in eccles. manu.

Postliminy ius.

§. si ab hostib. insti. Quibus mo. ius pa. pot. sol. l. postliminium. ff. de capti. & postli. reu.

Qui ab imperatore ciuitate donatus esset.

ANNOTATIONES.

in lib. 8. Aeneidos, ibi,

Nascenti cui tres animæ Feronia mater
(Horrendum dictu) dederat.

Feroniæ fanum communi iure Latini Sabinique olim coluere: in eius templo serui accepto pileo libertate donabãtur. Traditur eius religionis eiusmodi origo, Lacedæmonum frequentia per id tempus quo Lycurgus vrbem legibus fuit munire aggressus, per seditionem eorum, qui legum seueritatem parum æquo animo ferrent, Laconia excessit. Hi variis casibus diu agitati, ad postremum vouisse dicuntur, se in ea terra, in quam primum delati essent, si per incolas liceret, perpetuò mansuros. Tandem in Pometinos campos appulsi, ibi, sedibus positis, Feroniæ templum condiderunt, nomenque deæ fecerunt, ab æquorea delatione in pacatas terras. Mox aliqui Laconum cum Sabinis se coniunxerunt. Strabo li. 5. scribit Feroniæ numine afflatos, nudis pedibus prunas & copiosũ inambulare, sub hac dæmone, nulla læsione, cinerẽ. apud Liuium autem 3. Decad. lib. 2 post princ. Quin & libertinæ, inquit, & ipsa vnde Feroniæ donum daretur, pecuniam pro facultatibus suis conferrent. Ad id quoque, quod de raso capite dicitur, pertinet illud Plauti in Amphitryone act. 1. scen. 1. in fi.

— Quod ille faciat Iuppiter,
Vt ego hodie raso capite caluus capiam pileum.

Erasmus Chil. 2. cent. 1. in prouerbium, Ad pileum vocare. c. 27.

f Apud Lacedæmonios.] Ex Græcis constitut. c. ex Latinis. in §. multis autẽ modis, & §. libertinorum. Instit. de libert. vide & ibi Balduinum.

g Quam quidem ciuitatem.] Hic omnino vide Ciceronem pro Cor. Balbo.

h Nisi capti ab hostibus.] De qua re est tit. proprius. ff. de Cap. & postl. reuer.

i Vel paterpatratus hostibus dedisset.] Hinc est quod Sp. Posthumius cùm Samnitib. esset deditus, & fœcialem percussisset, clara voce ait se Samnitem non Romanum ciuem esse. apud Liuium 1. Decad. lib. 9.

k Cùm nec deditio.] Cicero in Topicis.

l Ciuitatem Rom.] Cic. pro Cor. Balbo, Duarum ciuitatum ciuis esse nostro iure ciuili nemo potest: non esse huius ciuitatis ciuis, qui se alij ciuitati dicarit, potest. Et non multò post, Peritus verò nostri iuris ac moris nemo vnquam, qui hanc ciuitatem retinere vellet, in aliam ciuitatem se dicauit. Sed tamen vide l. Labeo. & l. assumptio. §. iuris. ff. ad municip.

m Animaduersumque est.] Cicero in eadem Orat. Audebo etiam hoc contendere, nunquam esse condemnatum, quem constaret ab Imperatore nostro ciuitate donatum.

fuisse condemnatum: [n] si qui tamen rei capitis agerentur, & ob id solum verterent, non prius ciuitatem amisisse censebantur, quàm essent recepti in eam, quò vertendi soli causa venerant: idque non ademptione ciuitatis, sed aquæ & ignis interdictione fieri. [o] Hanc vero ciuitatem à principio parcissimè populus Romanus dabat: [p] quippe Crasso & Scæuola consulibus, ne ius ciuitatis in colluuione & quasi promiscuum foret, cautum fuit, ne hi qui ciues Romani non essent, pro ciuibus fierent. Quare Punico ardente bello, [q] Murrina Syracusanus ob plurima in rempub. merita, & quòd in Sicilia cum equitatu transierat ad nostros, ex autoritate senatus, & rogatione populi, ciuitate donatus fuit, loco magni muneris. [r] Mox lege Gellia & Cornelia, vt nisi quibus Cn. Pompeius ciuitatem dedisset, nemo ciuis fieret, decretum est. Quo tempore [s] Theophanem Mitylenæum ciuitate donauit pro concione. [t] Antea vero lege Apuleia, quam Saturninus consule C. Mario tulisse dicitur, vt in singulas Latinas colonias ternos ciues facere liceret, cautum erat. [v] Deinde lege Pompeia, quam Pompeius Strabo tulit, veteribus incolis transpadanis idem iuris quod Latinis coloniis, tributum est, quos postea ciuitate donauit. [x] C. quoque Gracchus Italos & Romanos eodem iure censuit, [y] quo tempore Italicis populis pluribus ciuitas tributa fuit. [z] Primúsque Fuluius Flaccus consul Italos, vt in ciuitatem assumerentur, excitasse dicitur: [a] deinde Tyrrheni, Lucani & Samnites iure ciuitatis donati fuere. [b] Demum Sylla illorum seruos, qui ciuili bello ceciderant partium suarum, in libertatem vendicauit, & ciues esse voluit. qui tametsi ius ciuitatis haberent, non tamen cum veteribus tribubus suffragia ferebant, sed ex illis velut nouis incolis aliàs effecit tribus, in quibus vltimi suffragabantur. ita fiebat, vt ad illos perraro suffragij ius veniret. Quæ omnia post ciuile bellum, quum rerum Sylla potiretur, & summam imperij teneret, sublata & inducta, in melius emendauit. Nam magnæ sibi curæ fuit,

Ciuitatem parcissimè olim dabant Romani.

Pompeij Strabonis lex.
C. Gracchi lex.

Ciuitate donati rarò suffragabantur.

ANNOTATIONES.

n Si qui tamen.] Cicero in Oratione pro Cecinna, & in Oratione pro domo sua.

o Hanc verò ciuitatem.] Vide infrà in verbo, Murrina Syracusanus.

p Quippe Crasso & Scæuola Coss.] Cicero lib. 3. Offic. Nam, inquit, esse pro ciue, qui ciuis non sit, rectum est non licere. quam legem tulerunt sapientissimi Coss. Crassus & Scæuola: vsu vero vrbis prohibere peregrinos sane inhumanum est. Hãc legem idem Cicero pro Cor. Balbo legem Liciniã & Mutiam, & pro Cornelio de Maiestate, referente Asconio, legem Liciniam & Mutiam de ciuibus regundis appellat: scilicet à Licinio Crasso & Mutio Scæuola Coss. latam. De qua re idem Cicer. in Bruto vbi & Lysia loquitur.

q Murrina Syracusanus.] Mutines hìc legendum ex Liuio id referente 3. Decad. lib. 7. Mutines, inquit, etiam ciuis Romanus factus, rogatione ab Trib. plebis ex authoritate patrum ad plebem lata. Murinum eum vocat Asconius Pædianus in Orat. Ciceronis in Pisonem. Sed & adde L. Manilio Tusculano ciuitatẽ datam fuisse ob ingens beneficium in Rempublicam collatum, apud Liuium 1. Dec. lib. 3. Et Sosidi Syracusano & Merico Hispano, ex eod. Liuio 3. Decad. lib. 6. Et Iulio Floro Treuero & Iulio Sacrouiro ob maiorum benefacta, cùm id rarum, nec nisi virtuti precium esset, vt tradit Cor. Tacitus lib. 3.

r Mox lege Gellia.] Cic. pro L. Cor. Balbo, Nascitur iudices, causa Cornelij ex ea lege, quam L. Gellius, Cn. Cornelius ex Senatus sententia tulerunt. qua lege videmus satis esse sancti, vt ciues Rom. sint ij, quos Cn. Pompeius de consilij sententia sigillatim ciuitate donauerit. Et posteà non semel eam legem vocat Gelliam & Corneliam.

s Theophanem.] Val. Maximus lib. 8. c. 15.

t Anteà verò lege Apuleia.] Cicero in eadem Orat. pro Cor. Balbo, Sed cùm lege Apuleia coloniæ non essent deductæ, qua lege Saturninus C. Mario tulerat, vt in singulas colonias ternos ciues Romanos facere posset: negabat hoc beneficiũ re ipsa sublata valere debere.

v Deinde lege Pompeia.] Asconius Pædianus in Orat. in L. Pisonem, Hic autem Cn. Pompeius Strabo pater Cn. Pompeij Magni fuit, vt ille dicit.

x C. quoque Gracchus.] Plutarch. in vita illius.

y Quo tempore Italicis populis.] Plutar. ibi, Appianus lib. 1. bellorum Ciuilium. L. Florus epit. Liuij lib. 80. in princip. Italicis, inquit, populis à senatu ciuitas data est.

z Primusque Fuluius Flaccus Coss.] Appianus vbi supra. Strabo autem lib. 5. post. prin. scribit Romanos in ciuitatem vniuersos Italos vocasse, eóque Romanos appellasse. At Plinius Secundus, si is est, Virorum illustrium cap. 66. scribit Marcum Liuium Drusum Tribunum plebis Latinis ciuitatem, plebi agros, equitibus curiam, senatui iudicia permisisse. Eutropius lib. 5. cap. 2. Paulus Orosius lib. 5. c. 18. & Florus Epit. Liuij lib. 71.

a Deinde.] De his tribus id dicit Appia. vbi suprà.

b Demum Sylla.] Vide Plutarchum in eius vita, & Appianum lib. 1.

e Quod

non in colluuione omnium, neque apud exteros nomen Romanum passim vulgari: ideo populi iussu comitiis centuriatis, singulis municipiis ius ciuitatis, quod antea acceperant, ademit. [c] Quod & Licinia lege & Mutia cauebatur. Quippe quum Italiæ populi magna pars se pro ciuibus gererent, Licinius Crassus orator, & Mutius Scæuola pont.max.vt in suum quisque ius rediret,legem de regendis ciuitatibus tulerunt, quum summa cupiditate ciuitatis Romanæ Italici populi tenerentur: qua lege ita alienati animi sunt, vt Principium belli Italici fuerit. Itaque ius ciuitatis, quod cum infimis antea promiscuum erat, apud paucos redundans, optabilius fuit. [d] Diuus postea Cæsar medicinam professos,& liberalium artium doctores,præcipui muneris, loco, ciuitate donauit. [e] qui quum Nouocomensibus ius ciuitatis dedisset,Marcellus consul id irritum fecit, arreptúmque decurionem Nouocomensem virgis in foro pulsauit, præfatus ea dedisse verbera, ne se Romanum ciuem aliquando censeret. Marius quoque legem tulit, vt nisi ex decreto populi, nemini in regione esse liceret. Mox Syllæ exemplo, [f] mille homines Camertes, propter nauatam insigniter operam in bello, ciuitate donauit. Eratque constitutum, vt qui in numero ciuium Romanorum adsciti, quique ciuitatem Romanam populi iussu assequuti fuerant (ne quid discriminis cum veris ciuibus foret) pudendas artes, & homine Romano indignas, non pertractarent, ac mutatis explosisque veteribus nominibus, [g] P.Cornelij, Metellorumque, & Claudiorum, aliorúmque nobilium Romanorum prisca nomina tanquam veri ciues,& cultu Romano educati,vsurparent. [h] Demum Augustus Cæsar vindex maiestatis Romanæ, ne vnquam tortus aut vinctus vllo libertatis genere ciuitatem nancisceretur, edita lege statuit: ipsámque [i] parcissimè & velut magnum operæ precium largitus fuit. [k] Quod & Claudius Cæsar prohibuit: nam peregrinæ conditionis homines, gentilia Romanorum nomina assumere vetuit, ciuitatémque Romanam vsurpantes, securi percussit. Sed animaduertendum, non omnes qui in ciuitatem adsciti erant, protinus suffragij ius in tribubus habuisse, vel ad magistratus & honores admissos esse: quia nisi ius suffragij à populo his impartiretur, atque in tribus admissi descriptique fuissent, ad dandos honores, promouendósque magi-

Licinia & Mutia lex. *Lex de regendis ciuitatibus.* *Docti ciuitate donati.* *Marij lex.* *Ciuitate donati à pudendis artibus abstinebant, & nomina mutabant.* *Aug. Cæsaris lex.* *Ciuitate donati sine suffragio.*

ANNOTATIONES.

c Quod & Licinia lege.] Hæc vsque ad clausulam, Itaque ius ciuitatis. sunt Asconij Pædiani in Orationem Ciceronis pro C. Cornelio & dictum est etiam suprà in verbo, Mox lege Gellia.

d Diuus pòst Cæsar.] Suetonius in vita C. Iulij Cæsaris ca.42. Sed & idem vniuersam illam legionem ex transalpinis conscriptam, quam vocabulo Gallico Alaudam vocauit,disciplina cultuque Romano institutam, ciuitate donauit, vt scribit ibi idem Sue.cap.24.Idem tamen Cæsar propter quosdam sordidos homines, qui ipsius beneficia vendebant, tabulam, in qua nomina ciuitate donatorum incisa essent, reuelli iussit, vt tradit Cicero Epist. fam.lib.13.epist.37.omnium 307.

e Qui cùm Nouocomensibus.] Id Plutarchi est in eiusdem Cæsaris vita, & Appiani bell. Ciuilium lib.2.

f Mille homines Camertes.] Plutarch.in vita Marij (aliàs Syllæ) & Valerius Maximus lib.5.ca.2. Cicero autem in Oratione pro Cor.Bal. tradit cohortes duas vniuersas Carmetium a P. Crasso ciuitate fuisse donatas.

g P.Cornelij.] Cicero lib. 13. epistol. epist. 37. ad Acilium, cum Demetrio Mega, inquit, mihi vetustum hospitium est, familiaritas autem tanta, quãta cum Siculo nullo. Ei Dolabella rogatu meo ciuitatem à Cæsare impetrauit,qua in re ego interfui. Itaque nunc P. Cornelius vocatur. Et paulò pòst, Eidem Dolabellæ, me audiente, Cæsar dixit, Nihil esse, quod de Mega vereretur: beneficium suum in eo manere.

h Demum Augustus Cæsar.] Suetonius in vita illius cap. 40. Magni præterea, ait, existimans, syncerum, atque ab omni colluuione peregrini, ac seruili sanguinis incorruptum seruare populum: & ciuitatem Romanam parcissimè dedit, & manumittendi modum terminauit. & paucis interiectis, Liuiæ pro quodam tributario Gallo roganti ciuitatem negauit, immunitatem obtulit: affirmans, se facilius passurum fisco detrahi aliquid, quàm ciuitati Romanæ vulgari honorem.

i Ipsámque parcissimè.] Idem author eodem cap.sed alio loco. Segestes autem vnus ex Germanorum ducibus apud Tacitum lib. 1. veluti gloriatur,quòd se diuus Augustus ciuitate donauerat.

k Quod & Claudius Cæsar.] Suetonius in vita illius cap.25. Peregrinæ conditionis homines vetuit vsurpare Romana nomina, duntaxat gentilia ciuitatem Romanam vsurpantes in campo Esquilino securi percussit.

ſtratus, ius ſuffragij non habebant: ſiquidem [l] multis dabatur ciuitas ſine ſuffragio plerisque ius Quiritium, nonnullis libertas, aliquibus ius municipij & fœderis, pluribus ius Latij: alij tanquam coloni, alij ſtipendiarij & vectigales habiti, nonnulli ſponſione in amicitiam recepti fuere. [m] Quam quidem ſuffragij lationem, ſine conſulto ſenatus ſolus populus, vt beneficium tradebat. [n] Ius vero Quiritium, primum Archagatho medico cum taberna in compito Acilio datum fuiſſe legimus: [o] municipij verò illis, qui ex alienis ciuitatibus adſciti, munerum Romanæ ciuitatis participes erant, niſi quòd ad ſuffragia ferenda, & magiſtratus admitti non poterant: [p] ſicut Fundanis, Formianis, Cumanis, [q] Acerranis, [r] Lauiniis & Thuſculanis, qui haud multò poſt in ciuitatem admiſsi fuere. His nanque [s] & Campanis equitibus ciuitas ſine ſuffragio data fuit: quibus poſtea [t] & Arpinatibus ius ſuffragij, quod antea negabatur, conceſſum ferunt. [v] Anagninis quoque ciuitas ſine ſuffragij latione collata eſt, conciliáque & connubia adempta, magiſtratibusque interdictum, præterquam in curandis ſacris. [x] Et quum puteoli, Salernum & Buxentum, pro eo quod adſcripti coloni nomina dediſſent, ſe pro ciuibus gererent, ſenatus iudicauit non eſſe ciues. [y] Nonnunquam qui ex municipiis ſuo iure & legibus vtentes, muneris tantum cum populo Romano participes erant, nullis neceſsitatibus aut alia lege vel fœdere adſtricti, municipes dicti ſunt: ſicut M. Cato ſenex, T. Coruncanus, Caius Marius, M. Tullius, & alij. [z] Tertio, qui ad ciuitatem Romanam ita venerunt, vti municipia eſſent ſuæ cuiuſque ciuitatis & coloniæ, vt Tiburtes, Præneſtini, Piſani, Vrbinates, Nolani, Bobutinenſes, Placentini, Napeſini, Sutrini, Lucenſes. [a] Fuitque obſeruatum, vt ita recepti, peregrinorum loco non haberentur, ſed ciuium. Et tametſi ius coloniæ quam

Ius Quiritium cui primò datum.

Municipij ius.

ANNOTATIONES.

l Multis dabatur ciuitas ſine ſuffragio.] Vt videbis infrà in verbo, Sicut Fundanis. Sed ad id quod de ſtipendiariis dicit, pertinet quod Plinius lib. 3. cap. 8. numerat multos populos Siciliæ ſtipendiarios, poſt nonnullas colonias, & alias Latinæ conditionis.

m Quam quidem ſuffragij lationem.] Ideo nec eam ſuffragij lationem Cenſores cuiquam homini, nedum ordini vniuerſo adimere poterant, vt tradit Liuius 5. Dec. lib. 5.

n Ius verò Quiritium primũ Archagatho.] Plinius lib. 29. c. 1.

o Municipij verò.] Hæc vſque ad clauſulam, Fuitque obſeruatum. ſunt Feſti Pompeij lib. 11. in verbo, municipes, & municipium. Vide Alciatum in verbo, municipes. ff. de verbor. ſignif. quanquàm & horum plurima eiuſce loci ſunt aliorum, vt ſigillatim mox dicemus.

p Sicut Fundanis.] Horum nanque trium teſtis eſt Liuius 1. Decad. lib. 8. Fundanis, inquit, & Formianis, quod per fines eorum tuta pacatáque ſemper fuiſſet via, ciuitas ſine ſuffragio data. Cumanos, Sueſſulanóſque eiuſdem iuris conditionisque, cuius Capuam, eſſe placuit. De Cumanis idem ſcribit 3. Decad. lib. 3. De trecentis equitibus Campanis, qui in Sicilia cum fide ſtipendiis emeritis Romam venerant, delatum ad populum, vt ciues Romani eſſent: item vti municipes Cumani eſſent, pridie quàm populus Campanus à populo Ro. defeciſſet.

q Acerranis.] Idem Liuius 1. Deca. lib. 8. Romani facti Acerrani lege ab L. Papyrio prætore lata, qua ciuitas ſine ſuffragio data.

r Lauiniis & Tuſculanis.] De his duobus Cicero pro Cor. Balbo, cuius ſuprà in eam rem verba adduximus. Liuius eod. lib. 8. vbi & idem dicit de Aricinis, Nomentanis, Pedanis, Lanuuinis & Antiatibus. Sed & adde Sabinos, qui poſt Sabinarũ raptum, & fœdus factum inter Romulum & Titum Tatium recepti in vrbem ſunt: ſed hac lege, vt in omnibus eſſent ciues Romani, excepta ſuffragij ratione: nam magiſtratus non creabant, vt ſcribit Seruius lib. 7. Aeneidos in eum locum,

- Poſtquam in partem data Roma Sabinis.

Ad id illum locum referas.

s Et Campanis equitibus.] Liuius loquens de trecentis equitibus Campanis eodem lib. 8. 1. Deca. (vide in verbo, Sicut Fundanis.) & iterum 3. Dec. li. 3. Et de Campanis in vniuerſum, vide quid idem ſcribat eiuſdem 3. Dec. lib. 6.

t Et Arpinatibus.] Idem Liuius d. lib. 8. 1. Dec. & lib. 10. in prin.

v Anagninis quoque.] Liuius 1. Dec. lib. 9. paulò ante fi.

x Et cùm Puteoli.] Hæc vſque ad clauſulam, Nonnunquam. ſunt Liuij 4. Dec. lib. 4.

y Nonnunquam qui ex municipiis.] Ex Feſto Pompeio vti ſuprà diximus in verbo, Municipij vero.

z Tertio, qui ad ciuitatem.] Et id quoque. Sed vbi hîc dicitur, Vrbinates. legendum eſt ex eodem, Arpinates. & vbi, Bobutinenſes. legendum, Bononienſes. & vbi, Napeſini: alij legunt, Nepeſini. Et vbi Lucenſes. alij, Lunenſes. Super hoc autem quod hîc dicitur de Placentinis, vide poſtea in verbo, Placentia.

a Fuitque obſeruatum.] Ex Gellio lib. 16. ca. 13.

b In

municipij semper maius & auctius fuerit, quod coloni iura institutaque populi Romani, nihil sui arbitrij habent: municipes vero suis vtantur moribus & institutis, sine imperio populi Romani: tamen in coloniam semel auspicato deductam, illa incolumi, noua colonia deduci nequit, licet illa existente noui coloni deduci valeant. Differt tamen colonia à municipio, quia ex ciuitate colonia aliò traducitur, municipes vero aliunde in ciuitatem veniunt. [b] In quo animaduertendum, plura fuisse coloniarum genera: nanque aliæ Latinæ, aliæ ciuium Romanorum dictæ sunt, aliæ ex vtrisque: [c] nonnullæ ex peditibus vel equitibus, quum in agrum bello captum stirpis augendæ causa mittebantur: [d] siquidem Bononia, colonia Latina fuit: [e] Mutina & Parma, ciuium Romanorum: [f] Placentia [g] equites solos habuit Latinos, licet [h] Cicero Placentiam municipium, non coloniam dicat esse. [i] Erátque constitutum, vt singulæ coloniæ annuam pensionem populo Romano penderent, tametsi Liuius Drusus tri. pleb. duodecim colonias sine onere pensionis deduxisse legatur. Fertur tamen [k] populus Romanus Iliensibus, ob generis vetustatem, & quia authores Romanæ stirpis fuerant, plenissimam immunitatem dedisse, vt tutelæ curæque excusationem haberent: [l] Tyriis vero libertatem, [m] sicut Atheniensibus, [n] & Thessalonicis, quibus etiam Diuus Seuerus ob ægregiam fidem Italicum ius dedit. [o] Cyzicenis verò, quum Mithridatico bello ob insignem operam libertatem meruissent, postea Tiberius Cæsar, quòd insolenter in ciues Romanos se gessissent, libertatem ademit, & stipendiarios fecit. [p] Nero quoque vniuersæ Achaiæ libertatem dedit, Græciámque [q] liberam dimisit, [r] & nationes Alpium maritimas in ius Latij transtulit. Ex insulis vero, [s] Cepha-

Colonia à municipio differentia.

Coloniarum genera.

Libertas.

Ius Latij.

ANNOTATIONES.

b In quo animaduertendum.] Ex Liuio 3. Decad. lib. 8. & 4. Dec. lib. 9. ad fi. Et vide omnino Asconium Pædianum in Orat. Ciceronis in L. Pisonem in prin.

c Nonnullæ ex equitibus.] Quod probatur in sequent.

d Siquidem Bononia.] Liuius 4. Decad. lib. 7. paulò ante fi. & lib. 9. ad fi. Hanc autem simpliciter Romanorum coloniam dicit Pomponius Mela lib. 2. c. 4.

e Mutina & Parma.] Liuius 4. Decad. lib. 1. & 9. ad fi. vbi mox idem dicit de Saturnia colonia, Pomponius autem vbi nuper citauimus, dicit simpliciter Mutinam Romanorum coloniam.

f Placentia.] Ea erat Rom. colonia Liuio 3. Dec. lib. 1. & 7. & 4. Dec. lib. 1. & 7. & Plutarcho in Annibale. & L. Floro epito. Liuij lib. 20. in fi. vbi idem dicit de Cremona.

g Equites solos habuit Latinos.] Liuius 4. Dec. lib. 9. ad fi.

h Cicero.] In Orat. in L. Pisonem, vbi Asconius non longè à prin. hæsitare confitetur se magnopere cur Cicero id dicit, cùm in Annalibus eorum, qui Punicum bellum secundum scripserunt, tradatur, Placentiam coloniam deductam pridie Cal. Ianuarias primo anno eius belli, P. Cornelio Scipione patre Africani, & T. Sempronio Longo Coss.

i Erátque constitutum.] Hæc vsque ad clausulam, Fertur tamen. sunt Plutarchi in vita Gracchorum.

k Populus Romanus Iliensibus.] Callistratus in l. non tantùm. §. 1. ff. de excusat. tut. Iliensibus & propter inclytam nobilitatem ciuitatis, & propter coniunctionem originis Romanæ, iam antiquitus & senatusconsultis, & constitutionibus Principum plenissima immunitas tributa est, vt etiã tutelæ excusationem habeant, scilicet eorum pupillorum, qui Ilienses non sint. Sed & adde tributorum & omnium onerum immunitatem illis à Claudio Cæsare concessam è Suetonio in vita illius, cap. 25. & Tacito lib. 12. Strabo autem lib. 13. tradit ipsos Ilienses multis beneficiis Syllam affecisse, & Iulium Cæsarem maximam de iis curam suscepisse, & illos magnis beneficiis adornasse.

l Tyriis verò.] Vlpianus in l. 1. in princip. ff. de censib. & Paulus in l. vlt. §. eiusdem iuris, eod. tit.

m Sicut Atheniensibus.] Vnde Alexander id accepit nescio, vixque crediderim Septimium Seuerum (quem omnes Diuum Septimium vocant) quia, vt in vita illius scripsit Spartianus, is, cùm Athenas petiisset, iniuriásque quasdam ab Atheniensibus pertulisset, inimicus his factus, minuendo eorum priuilegia, iam Imperator se vltus est. Ante verò Antoninus illis ius integrum libertatémque cum immunitate tradidit. testis Seneca lib. 5. de beneficiis.

n Et Thessalonicis.] Appianus lib. 2. bell. ciuil. scribit Cæsarem Thessalos, qui cum eo depugnauerant in acie Pharsalica, liberos esse iussisse. verùm hi alij sunt à Thessalonicis.

o Cyzicenis verò.] Suetonius in Tiberio, c. 37. Cyzicenis, inquit, in ciues Ro. violentius quædam ausis, publicè libertatem ademit, quam Mithridatico bello meruerant.

p Nero quoque vniuersæ Achaiæ.] Cornel. Tacitus lib. 15. & alibi.

q Græciamque liberam dimisit.] Hæc alibi adnotata sunt.

r Et nationes Alpium.] Tacitus li. 15. cuius hæc propria verba sunt, Eodem anno Cæsar nationes Alpium maritimarum in ius Latij transtulit.

s Cephalenia.] Plinius lib. 4. c. 12.

t Car

lenia, Zacynthus, Aegina, liberæ fuere. In Aphrica, [t] Carthago, [v] Leptis, [x] Adruma, Rhuspinum, Tapsus: quæ etiam à diuo Seuero & Antonino iuris Italici factæ sunt. [y] Otho Lingonibus vniuersis ciuitatem dedit. Ex finitimis, [z] Ostia, [a] Antium, [b] Minturnæ, Tarracina, & aliæ plures, militiæ aliorumque munerum vacatione fungebantur. In Sicilia, quia [c] prima omnium prouincia facta est, [d] Mamertina ciuitas & [e] Tauromitana, fœderatæ: liberæ vero & immunes, Centuripinum, [f] Alexina, [g] Segestana, [h] Aletiensis, & Panormitana. [i] Inter quas Centuripini & Segestani Latinitatis iura obtinebant. [k] Erátque vetus mos, vt qui ius Latij haberent, alios sumere magistratus aut præsides non tenerentur, nisi Romanos ciues. [l] Nemausenses enim quum ius Latij obtinerent, ad ædilitatem & quæsturam alióśque honores, nullos nisi Romanos ciues admisere. [m] Postea liberalitate populi Romani, ex omni genere, omniique natione terrarum, benemeritos de nomine Romano, quorum virtus enituit, in ciuitatem adsciscere, & fide ac societate iungere, vsus inualuit. Estque inter exempla, non stipẽdiarios modo, sed hostes populi Romani, qui ad nostros Imperatores profugissent, aut magno vsu reipub. fuissent, quinetiam seruos bene de repub. meritos, ciuitate donatos esse. Itaque Thusculanos, Aequos, Volscos, Hernicos bello victos, post victoriam ciuium numero Rom. adsciuere, suæque tutelæ duxere, & veluti patroni clientes, in fidem accepere, cognationéque & hospitio iunxere. Sic Iulios Alba, Co-

Priuilegiũ eorum qui ius Latij haberent. Liberalius de iure ciuitatem dabant Romani. De iure latinitatis vide elegantem locum Alc. lib. 2. dispunct. cap. 21.

ANNOTATIONES.

t Carthago.] Plutarchus in Cæsare, & Paulus in l. vlt. §. vlt. ff. de censib.

v Leptis.] Paulus vbi suprà. Hirtius in bello Africano non multò post princip. & vide Spartianum in Septimio Seuero in princip. Plinius quo loco statim citabo.

x Adruma, Ruspinum, Tapsus.] Harũ trium ciuitatũ Libyæ, quæ est in Africa, meminit Strabo li. 17. & hæc oppida, Leptis, Adrumetum, Ruspina, Tapsus libera esse dicit Plinius lib. 5. c. 4. vbi Adrumetum vocat, quod hic Adruma appellat.

y Otho Lingonibus.] Cor. Tacitus li. 17. Lingonibus, inquit, vniuersis ciuitatem Romanam, prouinciæ Bœticæ Maurorum ciuitates dono dedit.

z Ostia.] Eam sane coloniam fuisse tradit Plinius li. 3. c. 4. & iterum 5. vbi dicit eam fuisse à Romano Rege deductam.

a Antium.] Suetonius in Nerone, cap. 9. Antium coloniam deduxit, adscriptis veteranis e prætorio, additisque per domicilij translationem ditissimis primipilarium, vti & portam operis sumptuosissimi fecit. ibi vide interpretes. Et Antium quoque coloniam esse scribit Plinius lib. 3. cap. 4. & 5. & eam Strabo lib. 5. tradit ad otium rerúmque vrbanarum vacationem Principibus concessam esse. Sed non id est quod Alexander hic dicit.

b Minturnæ.] Et hanc fuisse coloniam testis est Plinius vbi suprà.

c Prima omnium prouincia.] Cicero in 4. in Verrem actio. statim post princip. Primum, inquit, quòd omnium nationum exterarum Princeps Sicilia, se ad amicitiam fidémque populi Ro. applicuit: prima omnium, id quod ornamentum Imperij est, prouincia est appellata. Et Sex. Ruffus in lib. de historia Romanorum, Prima, inquit, prouinciarũ facta est Sicilia. Liuius autem 3. Decad. lib. 8. tradit Hispaniam primam earum, quæ continentis sunt, factam esse prouinciam. Plutarchus verò in vita Scipionis prodit Hispaniam ex regionibus continentis primã victam fuisse, sed postremam in prouinciæ formam fuisse redactam à Iulio Cæsare.

d Mamertina.] Hanc ciuium Rom. esse scribit Plinius lib. 3. cap. 8. cùm dicit, Oppidum Messana ciuium Ro. qui Mamertini vocantur.

e Taurominitana.] Taurominium coloniam esse tradit Plinius vbi suprà.

f Alexina.] Halexinos Siciliæ inter stipendiarios ponit Plinius lib. 3. c. 9.

g Segestana.] Cicero 7. in Ver. act. & vide infrà.

h Aletiensis.] Halicyenses Siciliæ populos siue hi sint, siue alij inter stipendiarios ponit Plinius vbi suprà.

i Inter quas.] Plinius de his duobus lib. 3. cap. 8. vbi nuncupatim dicit eas Latinæ conditionis fuisse. Cicero autem in 6. in Verrem act. scribit Centupirinos & Alesianos Siciliæ populos immunes fuisse.

k Erátque vetus mos.] Vt patet ex seq.

l Nemausenses.] Strabo lib. 4.

m Postea liberalitate populi Romani.] Hæc vsque ad clausulam, Lapsis deinde temporibus, magna ex parte sunt Cornelij Taciti lib. 11. in Oratione Claudij Imperatoris: & partim Ciceronis in Orat. pro Cor. Balbo. Nam & stipendiarios, ait, ex Africa, Sicilia, Sardinia, cæteris prouinciis multos ciuitate donatos videmus: & qui hostes ad nostros Imperatores perfugissent, & magno vsui reipublicæ nostræ fuissent, scimus ciuitate fuisse donatos. Seruos denique, quorũ vis & fortunæ conditio infima est, bene de Republica meritos persæpe libertate, id est, ciuitate publicè donari videbamus. Et quibusdam interiectis, Itaque & ex Latio multi, & Tusculani & Lanuuini, & ex cæteris generibus gentes vniuersæ in ciuitatem sunt receptæ, vt Sabinorum, Volscorum, Hernicorum. Et de Hernicis quoque testis est Dionysius Halicarnasseus lib. 8. Sed his Gentibus, quæ hic numerantur, adde Albanos, Latinos & Sabinos ex Liuio 4. Dec. lib. 10. in Orat. Q. Cæcilij Metelli.

n Lapsis

runcanos Camerino, Porcios Thusculo oriundos, in senatum acciuerunt.[n] Lapsis deinde temporibus latius hoc ius propagatum fuit, ita vt in Hispania oppida Latio antiquitus donata, vndetriginta numerentur: libertate, sex: fœdere, tres: stipendiaria, centum vigenti. In citeriori verò, oppida ciuium Romanorum, tredecim: Latinorum veterum, octodecim fuerunt, fœderatum vnum, stipendiaria centum triginta quinque. [o] Inter quas, Pacẽses & Emeritẽses in Lusitania iuris Italici fuere.[p] In Aphrica ciuium Romanorũ, quindecim. Denique repub. variis casibus agitata, [q] Vespasianus vniuersæ Hispaniæ ius Latij tribuit. [r] Otho Lingonibus vniuersis ciuitatem dedit. [s] Claudius verò Cæsar, omnes Græcos, Gallos Hispanos, Britannos, Sauromatas, ciuitate donare, & togatos videre statuit. Quinetiam non modo in iura ciuium, sed in imperium sæpe externos Romani adsciuere. [t] Primus enim Traianus externus, [v] & deinceps alij ad imperium promoti feruntur. [x] Solon verò Atheniensibus, præter eos qui sacra & genus aut stirpem antiquissimam haberent, ius ciuitatis nulli peregrino dari mãdauit, nisi ei qui aut perpetuo exilio patria pulsus esset, aut alicuius artis causa cum penatibus & domo Athenas commigrasset. [y] Postea Pericles legem tulit, vt hi soli Athenienses fierent, qui vtroque parente Atheniensi ciue nati forent: [z] in tantum, vt Euagoras vix propter multiplicia beneficia ciuitate donari meruerit.[a] Qui etiam autor fuit, vt ex non legitimo matrimonio editi, ciuium non censerentur numero: licet contra legem à se editam, illegitimum filium sibi superstitem, ciuis loco haberi voluerit. [b] Deinde inquilini & aduentitij passim in ciuitatem adsciti fuere, coacti, tributi nomine drachmas duodecim quotannis pendere: fœminæ verò, sex. [c] Lacedæmonij verò Lycurgi legibus & [d] Thebani, nouos incolas & peregrinam stirpem non admisere: sed ius ciuitatis & vrbis vsum peregrinis interdixere, victosque armis pro alienis ar-

Ius ciuitatis latius propagatum.

In imperium adsciti.

Athenienses.

Periclis lex.

Lacedæmonij.

ANNOTATIONES.

n Lapsis deinde temporibus.] Hæc vsque ad clausulam, Inter quas. sunt Plinij lib.3.c.8.& Pomponij Melę & Solini.

o Inter quas.] Testis harum duarum Paulus in l. vlt.in prin.ff.de censib.

p In Africa.] Liuius lib.2.cap.4. vbi ea nominat. Omnibus autem Africæ ciuitatibus datam Rom. ciuitatem satis patet ex Aelio Spartiano in vita Seueri in prin.

q Vespasianus.] Plinius lib.3.c.3.in fi.

r Otho.] Id iam dictum est supra in verbo, Otho Lingonibus.

s Claudius verò Cæsar.] Tacitus lib. 11. Sed & antè Iulius Cæsar Hispanos & Græcos in ciuitatem Ro. adsciuit, teste Liuio 4.Dec.lib.4.

t Primus enim Traianus.] Fuit enim ex vrbe Tudertina, vt scribit Aurelius Victor in vita illius. At Paulus Orosius historiarum lib.7.c.12.& Eutropius lib.8.dicunt illum fuisse Hispanum.

v Et deinceps alij ad imperium.] Nam & Septimius Seuerus Afer fuit, teste Spartiano in vita illius in prin.

x Solon verò.] Plutarchus in illius vita. Ipsi tamen Athenienses Dipetem patrem Mnestęi illius, qui ad Troiam militauerat, & ciuem & Regem suum fecerunt, vt tradit Diodorus Siculus libro 1. Bibliothe.c.2. non longe à fi. vbi & idem de Erichtheo & Aegyptio scribit. Sed & ipsi Rhodij ciuitatem, vt & illis Rhodij dedere apud Liuium 4.Dec. lib.1. Et Cotyn quoque Regem ciuitate donauerũt ex Val.Maximo lib.3. c.7. Et Philippum Macedonem ex Plutarcho.

y Posteà Pericles.] Plutarchus in vita illius. Demosthenes in Oratione contra Eubulidem, & in Oratione contra Nyceam. & Aelianus de Varia historia lib.6.& 13. & diximus in nostris Commentatiis Nobilitatis c.18.nu.35.

z In tantùm vt Euagoras.] Vide Isocratem in vita illius.

a Qui etiam autor fuit.] Scilicet Plericles, ex Plutarcho in vita illius, & Aeliano d.lib.13.

b Deinde inquilini.] Plutarchus.

c Lacedæmonij.] Dionysius Halicarnasseus lib. 2. cuius verba adducam in sequent. Tacitus lib.11. Aelianus Variæ historiæ lib.13. vbi & idem dicit de Apolloniatis, & Nicolaus περὶ ἐθῶν. & ex eo Stobæus Ser.42. & Philostratus eius rei rationem reddens in vita Apollonij lib.6. c.10. & vide Herodotum lib.1.& quod dicemus in seq.

d Et Thebani.] Dionysius Halicarnasseus lib.2. Græcè quidem, sed in hunc sensum scribit, quòd Thebani ob retinendam nobilitatem generis vel nullos, vel raros in ius suæ ciuitatis admittebant: vt interim taceam morem pellendi hospites, nec ipsorum iactantiæ conuenientem, & damnosum etiam in rebus plerisque. Spartani certè post acceptam ad Leuctra cladem amissosque mille & sextingentos viros, nunquam posteà potuerunt ciuitatem suam in integrum restituere, sed turpiter amiserunt Imperium. Itidem Thebani atque Athenienses vnico prælio victi ad Chæroneam à Macedonibus, multati sũ libertate simul & principatu Græciæ.

Helotæ. *Inhoſpitalitas.* *Dirinoxeni.* *Quid Lacedæmoniis & Athenienſibus fuerit exitio.* *Tyrtæus poeta.* *Athenienſium lex.* *Carthaginenſes.* *Scythæ.* *Scythotauri.* *Gamphaſantes.* *Seres.*

cuere. [e] Finitimos tamen, quos Helotas nuncupant, [f] pari iure vixiſſe, & à Procli & Euryſthenis Heraclidibus deſcendentes, in ciuitatem adſcitos fuiſſe comperimus. [g] Quinetiam peregrinis Spartam adire, omni tempore non licuit, quòd illorum commercia vitarent: [h] quare Dirinoxeni, quaſi fallentes hoſpitem, dicti ſunt. [i] Nec ſolum Spartæ peregrinos & conuenas non admiſerunt: ſed ſi quis ciuis Sparta diſcedens, apud exteros moraretur, capite luebat: [k] quibus nec peregrinari licitum erat, ne verſutias & dolos à peregrinis haurirent. [l] Neque aliud Lacedæmoniis & Athenienſibus fuiſſe fertur exitio, (quanquam multum armis valerent) niſi quòd victos bello, oſos haberent, nulloque commercij iure dignos ducerent. [m] Qua de re Phocion Athenienſibus ſubiratus fuit, quòd filiū Spartam ad peregrina noſcēda inſtituta dimiſiſſent. [n] Tyrtæum tamen poetam Lacedæmonij ciuitate donarunt, contra inſtituta maiorum: quod ideo factum Pauſanias ait, nequādo illis obiici poſſet, quòd peregrino duce vſi fuiſſent. [o] Athenienſibus quandoque lege cautum fuit, ne quis Athenienſium Megaram pedem inferret, mulcta capitis indicta, quòd odio eos proſequerentur pernicialí: pœnis, ſi quis vi tempeſtatis, aut hoſtium impetu ad eorum litora applicuiſſet, intra quintum diem abire cogebatur. [p] Carthaginenſes quoque adeo peregrinos oſos habebant, vt qui in Sardiniam aut Herculis columnas adnauigabant, mari demergerent. [q] quod de Scythis quoque proditum eſt, qui adeo peregrinos inſectati fuerunt, vt eos omni vitæ commercio prohiberent: [r] Anacharſim, quòd ſacra Græco more faceret, occiderint. [s] Idem de Scythotauris, qui pro hoſtiis aduenas immolabant, proditum eſt. Inter cæteros feruntur [t] Gamphaſantes in intimis Libyæ oris, adeò hominum commercia fugere, vt nulli ſe peregrino miſceri ſinant: [u] & Seres, qui cœtus &

ANNOTATIONES.

e Finitimos tamen.] De Lacedæmoniis tātùm loquitur, quorum Helotæ peculiari vocabulo agreſtes dicuntur, de quibus ſæpius dictum eſt in hoc opere: ſed quantum ad id, de quo hic agitur vide Liuium 4. Decad. lib. 4. qui Ilotas eſſe dicit iam inde antiquitus caſtellanos, agreſte genus.

f Pari iure vixiſſe.] Strabo lib. 8. Plutarchus in Lycurgo.

g Quinetiam peregrinis.] Plutarchus in Agide, & in Apophtheg. Laconum, quo loco antiqua Lacedæmoniorum inſtituta deſcribit. Nicolaus & Stobæus vbi ſuprà.

h Quare Dirinoxeni.] Διερινόξενοι, à vocabulo Spartano διερέαιν, διερῶν, id eſt conuiciari, iniuriam facere, vt ſcribit Fauorinus in vocabulario. ita Dirinoxeni ſunt appellati, quòd hoſpitibus iniuriam facerent.

i Nec ſolum Spartæ] Plutarchus, Nicolaus & Stobæus vbi ſupra, & præterea idem Plutarchus in Lycurgo.

k Quibus nec peregrinari.] Plutarchus in eiuſdem Lycurgi vita, non adeò longè à fi. & in inſtitutis antiquis Lacedæmoniorum, quæ poſuit inter eorum Apophthegmata.

l Nec aliud Lacedæmoniis & Athenienſibus.] Id iam diximus ſuprà in verbo, Et Thebani. ex Dionyſ. Halicarnaſſeo.

m Qua de re Phocion.] Hic Alexander memoria lapſus eſt: nam contra Phocion filium ſuum Lacedæmonem adduxit, vt illic inſtitueretur: ob quod infenſi illi fuerunt Athenienſes, quod peregrinam diſciplinam illorum moribus prætuliſſet, vt tradit Plutarchus in illius vita.

n Tyrtæum tamen poetam.] Plutarchus in Apophthegmatis Pauſaniæ Cleombroti. Sed & idem Spartiatæ (vt id addas) Tiſamenum Eleum & Hegiam eius fratrem, quòd his maiorem in modum egerent, ciuitate donarunt, & eos quidem ſolos ex Herodoto lib. 9. Sed poſteà Dionem ex Plutarcho in vita illius. Nec id interim omittendum quod ſcribit Seneca lib. de beneficiis 1. quòd Alexandro Magno, victori Orientis, Corinthij per legatos gratulati ſunt, & ciuitate illum ſua donauerunt. Cùm riſiſſet Alexander hoc officij genus, vnus ex legatis, Nulli, inquit, ciuitatem vnquam dedimus alij quam tibi, & Herculi. Libens accepit delatum honorem, & legatos inuitatione, aliáque humanitate proſecutus cogitauit, non cui ciuitatem darent, ſed cui dediſſent.

o Athenienſibus quandoque.] Plutarchus in Pericle. Aliter Gellius lib. 6. ca. 10. Decreto (inquit Gel.) ſuo Athenienſes cauerant, vt qui Megaris ciuis eſſet, ſi intuliſſe Athenas pedem prehenſus eſſet, vt ea res ei homini capitalis eſſet. Tanto Athenienſes odio flagrabant finitimorum omnium Megarenſium. & Diod. Siculus lib. 12.

p Carthaginenſes.] Strabo lib. 17.

q Quod de Scythis.] Et quod inhumanius erat, eos immolabāt authore Herodoto li. 4. & Strabone lib. 7.

r Anacharſim.] Laërtius in vita illius.

s Idem de Scythotauris.] Lactantius lib. 1. c. 21. & dicam plenius lib. 6. c. omnium poſtremo.

t Gamphaſantes.] Plinius lib. 5. cap. 8. Gamphaſantes, ait, nudi, præliorúmque expertes, nulli externo congregantur.

v Et Seres.] Solinus c. 53. aut aliorum computatione 63. Seres, inquit, ipſi quidem mites, & inter ſe quie

congreſſus fugiunt hominum, ita vt rerum precia oculis æſtimantes, ſua tradant, aliena non emant: ſcilicet arbitrati, iura ciuium cum peregrinis communicari non oportere. [x] Apud Indos quoque, niſi triduo, hoſpitem diuertere minime licebat, *Indi.* ne ciues longo vſu diſsimiles mores imbuerent, & in alienas leges ritusque tranſirent. [y] In Aegypto quoque apud Buſirim & Cynoſpolim, hoſpites non diuertebant, ne- *Aegyptij.* que admittebantur alieni. [z] qui omnibus ferè barbaris mos exoletus erat, vt hoſpites finibus pellerent. [a] Claudius quoque Cæſar peregrinos ferre gentilia Romanorum *Claudij edictum.* nomina vetuit edicto. [b] Proditumque eſt de Epidauriis mirum, quòd quum Illyricos *Epidaurij.* mores oſos haberent, nec illorum commercia vitare poſſent, vt ſe à contagione accolarum ſeruarent immunes, ita cauiſſe, vt vnum ſeligerent ætate grauem qui ſolus ad illos penetraret, cum quo commercium haberent, quem poletem dixerunt. *Poletes.* [c] Contra verò Germanis ius hoſpitij ſanctiſsimum erat, hoſpitiisque ita enixè indul- *Ius hoſpitij apud* gebant, vt quenquam hoſpitum cum quo menſa fuiſſet communis & ſacrificia, arcere *Germanos.* tecto, aut auerſari, nefas ducerent. [d] Idem apud Lucanos, quibus lege cauebatur, vt *Lucani.* ſi quis Sole occaſo diuertentes hoſpites notos ignotoſque domo exigeret, κακοξενίας *Calabri.* teneretur, mulctamque eo nomine pendere cogeretur. [e] Calabri quoque hoſpites comi hoſpitio benignè inuitant, pyra illis affatim apponendo. [f] Traditum tamen memoriæ eſt, quum inter Megarenſes & Corinthios de imperio certaretur, captiuos

ANNOTATIONES.

ſe quietiſsimi. Aliàs verò reliquorum mortalium cœtus refugiunt, adeò vt cæterarum Gentium commercia abnuant. Primum eorum fluuium mercatores ipſi tranſeunt, in cuius ripis nullo inter partes linguæ commercio, ſed diſpoſitarum rerum pretia oculis æſtimantes ſua tradunt, noſtra non emunt. Marcellini verba de Seribus peruenuſta adſcribere placuit ex lib. 23. Agunt, inquit, ipſi quietius Seres armorum ſemper & præliorum expertes, vtque hominibus ſedatis & placidis eſt otium voluptabile, nulli finitimorum moleſti. Et aliquot interiectis, Ipſi præter alios frugaliſsimi, pacatioris vitæ cultores, vitantes reliquorum mortalium cœtus. Cúmque ad coëmenda fila, vel quædam alia fluuium tranſierint aduenæ, nulla ſermonum vice propoſitarum rerum pretia ſolis oculis æſtimantur. Et ita ſunt abſtinentes, vt apud ſe tradentes gignentia, nihil ipſi comparent aduectitium.

x Apud Indos.] Philoſtratus in vita Apollonij lib. 2. cap. 11. in prin. Dum iſti, inquit, talia inter ſe colloquuntur, miſsi à Rege nuncij, vnà cum interprete ſuperuenere, nunciantes Regem tridui hoſpitem ſibi aſciuiſſe Apollonium. Neque enim licet diutius peregrinis in vrbe morari.

y In Aegypto quoque apud Buſirim.] Strabo lib. 7. authoritate Eratoſtenis ſcribit, Communem Barbaris omnibus conſuetudinem eſſe, vt hoſpites pellant.

z Qui omnibus fere Barbaris.] Strabo vbi ſuprà proximè. Nam & Britannis olim quidem Barbaros, vt hoſpitibus feros inceſsit Horatius lib. Car. 3. Ode 4. *Viſam Britannos hoſpitibus feros.*

Solinus cap. 34. eam gentem inhumanam incolarum ritu aſpero appellat. Strabo lib. 4. Longè magis, inquit, quàm Britanni Sylueſtres illius ſunt incolæ. Anthropophagi, id eſt, hominũ carne veſcentes, manduconéſque magni. Hæc forſan talis fuit olim: nunc autem ea gens nulli alij cedit humanitate, hoſpitalitate & rerum omnium diſciplina.

a Claudius quoque Cæſar.] Sueton. in vita illius cap. 26.

b Proditumque eſt de Epidauriis.] Plutarch. problem. c. 142

c Contrà verò Germanis.] Cæſar lib. 6. Commentariorum *Belli Gallici*. Pomponius Mela lib. 3. cap. 3. vbi de Germania, *Ius in viribus habent adeo, vt ne latrocinij quidem pudeat, tantùm hoſpitibus boni, mitéſque ſupplicibus.* Tacitus lib. de moribus German. Quencunque mortalium, inquit, arcere tecto nefas habetur. *Pro fortuna quiſque apparatis epulis excipit. Cùm defecere, qui modò hoſpes fuerat, monſtrator hoſpitij & comes, proximam domum non inuitati adeunt. Nec intereſt, pari humanitate accipiuntur, notum ignotúmque, quantum ad ius hoſpitij, nemo diſcernit. Hanc hoſpitalitatem, vt alia pleraque, quorum Tacitus meminit, etiamnum incredibili humanitate Heluetij hodie cuſtodiunt.*

d Idem apud Lucanos.] Aelianus de Varia hiſtoria lib. 4. in prin. Heraclides in Politicis.

e Calabri.] Adde quod apud Celtas gentem noſtram grauiùs in illum animaduertebatur, qui peregrinum quàm qui ciuem occidebat. huic enim exilium, illi mors pœna ſtatuebatur, vt ſcribit Nicolaus περὶ ἐθῶν, & ab eo Stobæus Ser. 42. Cretenſes quoque eorum quæ cœnantibus apponebantur, à peregrinis & hoſpitibus ex ordinum faciebant: poſt hoſpites Principi portiones quatuor præbebant. vnam, quam etiam reliquis, alteram principalem, tertiam familiæ, quartam vtenſilium, vt ſcribit Heraclides apud ipſos Cretenſes magna humanitate peregrinos haberi, atque etiam ad gerendos magiſtratus ſæpe vocari.

f Traditum quoque memoriæ eſt.] Id vſque ad clauſulam, Græcis quoque, eſt Plutarchi Problem. c. 130.

in bello tam leniter habuisse, vt illos velut hospites inuicem tractarent, & sine precio dimissos, doryxenos appellarent. Illis enim Iupiter ξένιος in præcipuo cultu erat, id est hospitalis. Quare milites cum hostibus extra aciem familiaria iura seruabant, in acie vero pugnabant vehementissimè. [g] Græcis quoque dissimiles & longè dispares libertatis species fuere: siquidem non pari libertate fruuntur, aut vectigali & tributo premuntur omnes: quippe [h] Tenedij [i] & Hæmij vectigales erant, [k] Chij tributorum immunes & liberi, nauibus tantummodo præstandis obnoxij: [l] Cythera Laconiæ insula, hoc tantum premebatur onere, vt à Sparta præfectum quotannis acciperet ad reddendum iura. [m] Lacones præter amicorum ministeria, aliud nihil tributi nomine pendebant. [n] Vici quoque circa Babyloniam ad præbenda cibaria canibus Regum cogebantur, reliquis exempti oneribus. [o] Aethiopes verò tertio quoque anno binos semodios auri rudis Dario Regi pēdere dicuntur, ducenos fasces ebeni, quinos pueros, & elephantorum dentes vigenos. [p] Sicut Colchi centenos pueros, & totidem virgines, reliquorum tributorum immunes. [q] Indi autem æquali omnes premuntur onere: nam quartam fructuum partem regibus annis singulis pendere coguntur. [r] Syri (vt inquit Vlpianus) à quartodecimo masculi, à duodecimo fœminæ ad quintum & sexagesimum annum tributa conferunt. [s] Leptis in Aphrica tantum vectigalibus valuit, vt singula in dies talenta Carthaginēsibus vectigal penderet. [t] Sicut ex effossione æris in Macedonia, singula talenta in singulos dies Alexandro pendebantur. [v] Et Babylon Regi Persarum, singulis diebus singulas argento plenas artabas soluebat.

Iupiter xenius.

Apud Græcos qui à vectigalibus immunes, & qui non.

ANNOTATIONES.

g Græcis quoque dissimiles.] Id probat seq. exemplis.

h Tenedij.] } De his duobus sic Thucydides lib.
i Hæmij.] } 7. loquitur: Tenedij atque Hæmij vectigales erant.

k Chij.] idem Thucydides eod. li. 7. Chij, ait, tributorum immunes sunt, tantùm nauibus prestandis obnoxij, cætera liberi.

l Cythera.] Idem Thucydides li. 4. de ea loquens: Et ad quam magistratus ad ius dicendum quotannis ex Sparta transibat.

m Lacones.] Strabo lib. 8. At pristina, inquit, nonnihil dignitate reparata, præcipuo in honore fuerunt, & sua in libertate manserunt. Vt præter amicorum ministeria, aliud nihil tributi nomine conferrent.

n Vici quoque circa Babylonium.] Herodotus lib. 1. Præterea canum Indicorum tanta alebatur multitudo, vt ad præbenda eius cibaria, quatuor in eadem planitie magni vici attributi essent, aliorum tributorum immunes.

o Aethiopes verò.] Herodotus lib. 3. & ex eo Plinius lib. 12. c. 4. Sesostris Aegypti Rex primùm Aethiopes, qui ad Meridiem spectant, aggressus, victos acie tributum pendere compulit, hebenum, aurum & elephantorum dentes, vt scribit Diodor. Siculus lib. 2. c. 1.

p Sicut Colchi.] Herodotus d. lib. 3. Colchi quoque, inquit, inter dona ferentes repositi erant.

q Indi autem.] Diod. Siculus lib. 3. c. 10.

r Syri, vt inquit Vlpianus.] in l. ætatem. ff. de censib.

s Leptis.] Adde quod sub Romanorum imperio libera fuit, authore Hirtio lib. de bello Africo, & Plinio lib. 5 cap. 4. Tandem à Iulio tricies centenis millibus ponderibus olei in annos singulos mulctata, ex eod. Hirtio eod. lib. in fine.

t Sicut in effossione æris in Macedonia.] Nam & circa Philippos in Macedonia ferunt metalla inueniri, quorum ramenta crescant disiecta, aurúmque manifestum producant, vt tradit Aristot. Mirab. auscultationum.

v Et Babylon.] Herodotus lib. 1. Et adde quòd Cappadoces Persis quotannis pendebant, præter argentum, mille & quingentos equos, mulorum duo millia, ouium quinquaginta millia. Et duplum ferè horum Medi pendebant. Author vtrorumque Strabo lib. 11. Aspendij Dario quinquaginta talenta, & equos tributi nomine dare solebant, vt prodit Arrianus Gestor. Alexandri lib. 1. Sed & eidem Dario Iones, Magnetes, qui in Asia incolebant, Aeoles, Cares, Lycij, Melyenses, & Pamphylij (vnum enim erat idémque impositum illis tributum) pendebant quadringenta argenti talenta. Mysi autem, Lydi, Alysonij, Cabalij & Hygennenses quingena talenta. Phryges, Thraces, qui Asiam incolebāt, Paphlagones, Mariandeni & Syrij trecena & sexagena talenta. Cilices equos albos trecenos sexagenos, in dies singulos, singulos, necnon talenta argenti quingena, quorum centena & quadringena erogabantur in eam Ciliciæ regionem, quæ equos producit: trecena autem & sexagena ad Darium ibant. Vrbs Posideum, præter Arabum partem (hæc enim erat immunis) trecena & quinquagena. Aegyptus & Aphri illi contermini, Cyrena & Barca septingenta talenta, præter pecuniam ex piscario prouentu lacus Mœrios. Sattagydæ, Gandarij, Dadycæ & Apparytæ centena & septuagena. Susiani & cætera Cissiorum regio trecena. Babylon & reliqui Assyrij millena, præterea pueros castratos quingenos. Ecbatani, & ab regione Medica, Parycani & Orthocorybantes quadragena & quinquagena talenta. Caspij, Pausicæ, Penthimari & Daritæ simul conferentes ducena talenta. Bactriani ad Aeglos vsque trecena &

Apud Romanos verò qui populi liberi erant, tributi nihil conferebant, [x] stipendiarij autem ad militum opus stipendia pendere cogebantur: [y] licet ex Cæsaribus plerique vectigalia noua & inaudita proposuerint, vt pro eduliis quæ tota vrbe venirent, pro litibus atque iudiciis quadragesimam summæ: sicut [z] Caligula exegit ex gerulis octauam, ex prostitutis quantum vnaquæque vno concubitu mereret. [a] Vespasianus quoque vectigalia reuocauit noua, & grauia prouinciis auxit. [b] Alexander Seuerus bracchariorum, linteonum, citrariorum, pellionum, plaustrariorum, argentariorum, aurificum, & aliarum artium vectigal instituit ex quo thermas quas fundauerat, pluribus vsibus ornauit. [c] Antiquis etiam Romanorum, ex agris & naualibus decima seminum dabatur vectigalis nomine: nanque aratores decimam frumenti populo Romano pendere cogebantur. [d] Tiberius Cæsar centesimam rerum venalium, in ducentesimam relaxasse dicitur. [e] Et Nero in initio sui principatus, quò gratiam popularem aucuparetur, quintam & vigesimam venalium mancipiorum remisisse, [f] & Traianus vectigal vigesimarum sustulisse. [g] Proditúmque memoriæ est, quum in dubium veniret, qui liberi essent populi, quíve stipendiarij, à M. Antonino publicos tabellarios institutos, vt si in prouincia quispiam causam liberalem diceret: per eos testationes libertatis, & alia immunitatis documenta Romam ferrent. [h] Minorẽ vero libertatem,

Romanorum vectigalia.

Minor seu media libertas.

ANNOTATIONES.

cena & sexagena. Pactyici & Armenij, eorúmque contermini Euxino tenus ponto talenta quadringena. Sagartij, Saranges, Thamanæi, Vtij, Meci, & hi, qui rubri maris insulas incolunt sexcenta talenta. Sacæ, Caspij ducena & quinquaginta. Parthi, Chorasmij, Sogdi & Arij tricena. Paricanij & qui ex Asia sunt Aethiopes quadringena talenta. Mantieni, Saspiri & Alarodij ducena. Moschi, Tybareni, Macrones Mosynœci & Mardi trecenta. Indi tricena sexagena aureorum ramentorum. Et hæc quidem Herodot. lib. 3. Qui & paulò post subdit, Arabes millena quotannis talenta thuris pendere Persis solere. Thucydides autem lib. 1. belli Peloponnes. non adeò longè ad fin. tradit Magnestam Asiæ quotannis quinquagena talenta Artaxerxi pependisse. Aristoteles Mirabilium Auscultationum, cap. 34. tradit Pœones Regi pendere duas glebas auri, quarum altera duas, altera tres libras appenderet. Chersonesus Mithridati Eupatori modiorum 180. millia frumenti tributi nomine soluebat, cum ducentis argenti talentis, ex Strabone li. 7. Et quòd Cæsar Galliæ tributi nomine annuum imperauit sestertium quadringenties, vt tradit Eutropius de gestis Rom. lib. 6. c. 5. ad fi.

x Stipendiarij autem.] Cic. 1. in Verrem action. Socij stipendiariique pop. Ro. afflicti, miseri. Idem pro Cornelio Balbo. Quæ pateant stipendiariis, pateant hostibus.

y Licet ex Cæsaribus.] Quod probat exemplis sequentib.

z Sicut Caligula.] Sueton. in vita illius cap. 40. in princip. Vectigalia, inquit, noua, atque inaudita primum per publicanos, deinde, quia lucrum exuperabat, per Centuriones Tribunósque prætorianos exercuit, nullo rerum, aut hominum genere omisso, cui non tributi aliquid imponeret. Pro eduliis, quæ tota vrbe venirent, certum statúmque exigebatur. Pro litibus atque iudiciis, vbicunque conceptis, quadragesima summæ, de qua litigaretur, nec sine pœna si quis composuisse, vel donasse negotium cõuinceretur. Ex gerulorum diurnis quæstibus pars octaua: ex capturis prostitutarum, quantum quæque vno concubitu mereret

a Vespasianus.] Suetonius in vita illius, cap. 16. in prin.

b Alexander Seuerus.] Aelius Lampridius in vita illius.

c Antiquis etiam Romanorum.] Sic Philippus Macedo Thraces validis copiis aggressus, aliquot prœliis commissis, semper victor, debellatos ad id compulit, vt decimas regno Macedoniæ exoluerent, vt tradit Diod. Siculus lib. 16. c. 18.

d Tiberius Cæsar.] Cornelius Tacitus lib. 2. *vbi* de Cappadociæ regno loquens, Regnum, inquit, in prouinciam redactum est, fructibúsque eius leuari posse centesimæ vectigal professus Cæsar, ducentesimam in posterum statuit. Vide tamen eundem ad fin. lib. 1.

e Et Nero.] Corn. Tacitus lib. 13.

f Et Traianus.] *Sed non omnino, vt videre licet ex Plinio in Panegyrico, cuius hæc verba sunt,* His vigesima reperta est, tributum tolerabile, & facile hæredibus duntaxat extraneis, domesticis graue. Itaque illis irrogatum est: his remissum: videlicet quod manifestum erat, quanto cum dolore laturi, seu potius non laturi homines essent, distringi aliquid & abradi bonis, quæ sanguine, gentilitate, sacrorum denique societate meruissent: quæque nunquam, vt aliena & speranda: sed vt sua semperque possessa, ac deinceps proximo cuique transmittenda cœpissent.

g Proditumque memoriæ est.] *Iul. Capitolinus in vita M. Antonini Philosophi, qui tamen paulo aliter scribit.*

h Minorem verò libertatem.] *Postliminio veluti redit ad principale suum institutũ. Suprà enim post princip. dixerat apud Romanos tres fuisse libertatum species. Primam, quæ maior dicebatur, quam suprà latè exequutus est, adiectis multis appendicibus. Nunc ad minorem accedit. Idq; totum*

seu mediam, ij assequi dicebantur, qui manu à prætore emissi, non Romani ciues, sed Latini nominis tantum ex lege Iunia Norbana fiebant: vel suprema voluntate domini testamento, si eum hoc expresso manumisisset: aut si inter amicos dextra apprehensum, ad se conuertens, liberum esse iussisset. Hi enim his immunitatibus, quæ Latinis populis societate & fœdere iunctis indulta erant, fungebantur. Nam & in vrbe vt Latini censebantur, & in castris vt milites ex Latinis coloniis, nō vt externi, aut leuium armorum auxiliarij, stipendia merebant. [i] Fuitque obseruatum, vt qui ius ciuitatis haberet, si Latinas colonias incoleret, nō ideo solum vertisse, aut ius ciuitatis amisisse putaretur. [k] Et quanuis in Romanis castris, qui militabant, si quid deliquissent, si externi, flagellis & virgis: si vero Romani ciues forent, vitibus cæderētur: [l] tamen Liuius Drusus & C. Gracchus tribuni pl. ne liceret quempiam Latini nominis virgis afficere, sed vitibus, plebiscito sanxerunt, in hac re Latinos populos Romanis coæquantes. [m] Tertiam denique libertatem, quam minimam dixere, assequuntur hi, qui manumissi nec ciuitatem, nec ius Latij habentes, dedititiorum numero censentur: qui nullis priuilegiis fulti, viuentes liberi erant, & velut ingenui munia publica priuataque obire, magistratúsque & cætera dignitatis ornamenta, quæ libero debentur, assequi poterant: morientes autem, vitam vnà & libertatem amittebant: ideo decedentes neque testari poterant: neque post obitum de bonis disponere, præter patroni voluntatem, adeo vt eorum bonis, quasi serui peculio, manumissores potirentur. Quòd etiam cum Latinæ libertatis hominibus multi commune dixerunt. [n] Fuere autem dedititij, qui victi armis, & in fidem recepti, tantum ne seruirent, néve sub mancipio essent, immunes facti sunt: cuius etiam generis feruntur serui, qui post admissa crimina suppliciis subditi, aut publicè pro criminibus cæsi, vel in quorum facie notæ seruitutis impressæ fuerant. [o] Diuque hæc discrimina libertatum & dissimiles species fuere: donec sequuti principes, pertæsi multiplices variasque libertates dari, veteribus legibus abrogatis, nouisque adscitis & cooptatis, exæquato omnium iure, statuerunt, vt manumissi apud prætorem, plenam assequantur ciuitatem & libertatem: vnde abusus inualuit postea, deprauatis moribus, vt multi serui per rapinas & furta quæsitis pecuniis libertatem à dominis emerent, statimque liberi & ciues Romani fierent.

Externi milites virgis, Romani vitibus cædebantur.

Minima libertas.

Dedititij.

l. 7. C. de lati. liberta. toll. & li. 7. C. de dedit. liber. tol.

Manumissorum plena libertas.

ANNOTATIONES.

vsque ad clausulam, Fuitque obseruatum. depromptum est ex Græcis & Latinis Institutionibus, vbi suprà citauimus in maiori libertate.

i Fuitque obseruatum.] Nam ciuitas vniuerso Latio lege Iulia data est, vt tradidere Ser. Sulpitius in libro de Dotibus, & Neratius in lib. de nuptiis, & ex his Gellius lib. 4. c. 4. vt & alibi diximus.

k Et quanuis.] Plinius lib. 14. c. 1. Cornelius Tacitus lib. 1. & Iuuenalis de Mario loquens sat. 8.

Nodosam post hæc frangebat vertice vitem,
Si lentus pigra muniret castra dolabra.

l Tamen Liuius Drusus & C. Gracchus.] Plutarchus in Gracchis.

m Tertiam denique libertatem.] Ex dictis Institutionibus.

n Fuere autem dedititij.] Instit. de libertinis. §. libertinorum autem. Dedititij autem serui sunt, qui ex obsidione se dediderunt in potestatem victoris.

o Diuque hæc discrimina.] Hæc videre licet ex dd. Instit. vbi suprà & prætereà in §. vlt. instit. de success. libert. & l. 1. C. de dedit. lib. tol. & l. 1. per totum. C. de lat. libert. tol.

Qui fuerit modus consulendi senatus, & vbi haberi, & quo pacto suffragia ferri solerent, & quid apud exteros. *Cap. XI.*

[a] Enatores à Romulo centum creatos fuisse, [b] qui ob honorem patres, eorumque progenies patritij dicti sunt: quorum consilio respublica niteretur domi forisque, multi prodidere. Deinde communicata vrbe cum Sabinis & Tatio, idem Romulus alios centum legit in patres, explens nu-

Patres centum.

Patritij.

Patres ducenti.

ANNOTATIONES IN CAP. XI.

a Senatores à Romulo.] Id principium vsque ad clausulam, Postea Tarquinius. est Liuij 1. Dec. lib. 1. & Plutarchi in Romulo.

b Ob honorem patres.] Vel, vt dicit ipse Plutarchus

merum ducentorum. [c] Postea Tarquinius Priscus, in orbitate senatus legisse centum alios fertur, minorum gentium appellatos, [d] tametsi a Bruto familias minorum gentium inuentas nonnulli credant. [e] Primus enim Valerius Publicola, post exactos Reges, patrum numerum à Superbo cædibus imminutum expleuit, & amplissimum ordinem auxit, quatuor [f] & sexaginta supra centum ex equestri ordine in concilium cooptatis, [g] ita vt trecentorum numerum faceret, [h] qui Adlecti dicti sunt. Quos enim post exterminatos Reges, ætate graues, spectatæque probitatis videbant, senatui tanquam grauissimo sanctissimóque concilio adscribebant. Quos quidem, quum alij in locum decedentium suffecti, & in senatum literis adscripti essent, [i] conscriptos vocarunt, [k] modo plures, modo pauciores, ita vt frequens senatus, & quicquid erat patrum, ex ferè trecentis senatoribus constaret. [l] Et quum Iulius Cæsar supra mille senatores, belli casibus imminuto ordini adsciuisset, Augustus Octauius selectos & perpurgatos duabus lectionibus, remotis indignissimis, in pristinum decorem reuocauit. [m] Hique veluti præsides & reipub. custodes, tantæ autoritatis fuere, vt si populus Regem aut magistratum quempiam iussisset, id sic ratum foret, si senatus autor fieret. [n] Leges quoque à populo latæ, haud aliter ratæ fuerunt, quàm si patrum consensu approbarentur. In reliquis vero ita præscripta senatus potestas erat, vt iudicium populi autoritate senatus rescindi non posset. [o] Athenis vero senatus fuit quingentorũ, qui vnà cum tribunis & quæstoribus, senésque cum iunioribus, de rebus singulis decernebant. [p] Postea areopagitæ sanctior senatus à Solone delectus est: quorum consilio librata moderatione, ciuitatis iura seruabantur, bella indicebantur, lites explicabantur. [q] Nonnunquam eumolpidæ & præcones publico concilio præfuere. [r] Maximum vero, à mille & quadringentis gerebatur, cui arnophoron dixere nomen: in quo vnà & senatus & populus aderat. [s] Lacedæmoniorum senatus ex duodetriginta

Patres trecenti. *Patres minorum gentium.* *Adlecti.* *Patres cõscripti.* *Senatores Ro. 1000.* *Iul. Cæsar.* *Au. Octa.* *Senatus autoritas.* *Athenis quingentorum.* *Areopagita.* *Eumolpidæ & Præcones.* *Arnophoron.* *Lacedæmonum senatus 28.*

ANNOTATIONES.

tarchus, quòd hi solùm qui legitimi patres forent creari possent: vel hinc adeò, quòd illi patres suos ostendere possent: quod non multis contigit ex primis illis conuenis. Vel à patrocinio id nomẽ fluxit, quòd existimarent patronum quendam fuisse, ex his, qui Euandrum consequuti sunt, qui imbecillorum curam gessisset, eisque præsidio fuisset, ab eo huic rei eiusmodi appellationẽ mansisse. Vel, quod sibi probabilius videtur, quòd primores & potentes oporteret paterno officio & indulgentia, humiliorum causam in fidem curamque suscipere.

c Posteà Tarquinius Priscus.] Liuius d. 1. Dec. lib. 1. & Dionysius Halic. lib. 3.

d Tametsi à Bruto.] Cornelius Tacit. in Oratione Claudij Cæsaris.

e Primus enim Val. Publicola.] Plutar. in vita illius. Liuius 1. Dec. lib. 2. post prin.

f Et sexaginta supra centum.] Plutarc. vbi suprà, & Festus Pomp. lib. 15.

g Ita vt trecentorum numerum.] Liuius 1. Decad. lib. 2. post prin. Dionys. Halicar. lib. 7. Plutar. in Gracchis.

h Qui Adlecti dicti sunt.] Festus Pomp. lib. 10. Lectos autem simpliciter vocatos dicit Liuius vbi suprà.

i Conscriptos vocarunt.] Festus Pompeius vbi suprà. Plutarchus tamen Problem. cap. 58. & in Romulo ex plebe electos & in senatũ adscriptos, Conscriptos vocatos fuisse dicit.

k Modò plures, modò pauciores.] Nam Cicero in Oratione, quam pro reditu suo habuit, quadringentos decem annumerat & vide in seq.

l Et cum Iulius Cæsar.] Id vsque ad clausulam Hique veluti. sunt Suetonij in Augusto, c. 35.

m Hique veluti præsides.] Liuius 1. Dec. lib. 1. Decreuerunt enim, vt cùm populus Regem iussisset, id sic ratum esset, si patres autores fierent.

n Legésque à populo latæ.] Liuius ad ea, quæ ex eo diximus in præcedentibus hæc addit, Hodiéque in legibus magistratibusque rogandis vsurpatur idem ius, vi ademptum, priusquam populus suffragium ineat, in incertum comitiorum euetum Patres autores fiunt.

o Athenis verò.] Plutarchus in Demetrio, Pollux lib. 8. Onomasticõn, Pausanias lib. 1. vbi eos dicit fuisse annuos.

p Postea Areopagitæ.] Cicero lib. 1. Offic. non semel. Plutarchus in Solone. Aristot. autem lib. 2. Politicõn ca. 10. non à Solone, sed ante eum ab alio senatum delectum fuisse.

q Nonnunquam eumolpidæ.] Vide Plutarchum in Alcibiade non adeo longè à princ. nec in vno tantum loco. Eumolpidæ autem dicti sunt sacerdotes, seu magistratus Athenis, in memoriam & honorem Eumolpi Regis, quem Aegypti generis fuisse Diodorus refert.

r Maximum verò.] Plutarchus in Pericle scribit Agonem (vide Græcum) decreuisse, Athenis à mille & quadringentis iudicibus iudiciũ fieri, cùm quis furti, aut ambitus, aut iniuriarum litem æstimari vellet.

s Lacedæmoniorum senatus.] Herodotus li. 6.

Epidaurij. Artini. Conipodes. Carthaginenses. Vticenses. Massilienses. Thymuchi. Gnidi. Amnemones. Aphester. Arnarion. Demiurgi. Bithyni. Galatæ. Argiui. Mantinenses. Elienses. Cretenses. Aetoli. Apolectũ. Crotoniatæ. Seres.

ſenibus conſtabat, [t] qui niſi ſexageſimum impleſſent annum, in ſenatum adſcribi non poterant. [v] Apud Epidaurios centum octoginta rempub. adminiſtrabant, ex quibus nobiliſsimos popularium deligebant ſenatores, quos artinos vocabant, & conipodes. [x] Carthaginenſibus pro ſenatu præfuere ſeniores, nonnunquam iudicum ordo qui perpetuus erat magiſtratus, & nunquam niſi cum vita deſinebat. [y] Cato apud Vticam trecentorum concilium legit: [z] Maſsilienſes ſexcentos, quos thymuchos appellarunt: ex quibus quindecim Principes, tres præſides erant, autoritate & opibus longè primi: [a] nemoque thymuchus fieri poterat, niſi qui iuſtos filios haberet. [b] In Gnido ſexaginta præfuere ex optimatibus, amnemones appellati, ad quos de rebus maximis referebant: qui vero ſententiam rogabat, apheſter dictus eſt. [c] Achæi commune concilium, arnarion vocarunt: qui de rebus publicis conſulturi, in Iouis luco Aenario coibant, cui decem præſidebant, [d] quos demiurgos vocatos ferunt. [e] Sicut Bithyni & Galatæ concilium trecentorum, in locum [f] Dryminetum aduocabant. [g] Apud Argiuos octoginta viri. Idem apud Mantinenſes. In Elide autem ſexaginta ſenatus vice fungebantur. [h] Cretenſes decem habuere præfectos, qui de rebus maximis decernebant. [i] Apud Bithynos minorem annis triginta in ſenatum adſciſcere non licet. Aetolorum concilium multiplex fuit, [k] quod apolectum nuncupant. [l] Maximum vero Crotoniatarum concilium erat, nec facile explicatu, & turbulentæ confuſionis, in quo ſi quid conſulto ſtatuendum erat, mille delectos conſulebant viros, vbi præ tumultu minus decerni quicquam lege poterat. [m] Sicut apud Seres maximus ordo ex quinque millibus conſiliariis fiebat, qui in apparatu belli elephantem ſinguli

ANNOTATIONES.

Ariſtotel. lib. 2. Politicôn cap. 7. & Plutarchus in Lycurgo.

t Qui niſi ſexageſimum.] Vide eoſdem. Sed & apud eoſdem erant trecenti. inter quos cùm Pædaretus non eſſet adſcriptus, qui honos apud Spartanos primam dignitatem obtinebat, repulſus diſceſsit hilaris ac ridens: reuocantibus autem Ephoris, quidque rideret percontantibus, Gratulor, inquit, huic reipublicæ, quæ trecentos habeat ciues multò me meliores. Plutarchus author in Apophthegmatis Pædareti, & ex eo Eraſmus.

v Apud Epidaurios.] Plutar. probl. 114.

x Carthaginenſibus.] Liuius 3. Decad. lib. 10. & 4. Dec. lib. 4. ad fi.

y Cato apud Vticam.] Scilicet Vticenſis, apud Plutar. in vita illius. & Appianum bellorum Ciuilium 2.

z Maſsilienſes ſexcentos.] Strabo lib. 4. non multò poſt princip. Maſsilienſes, inquit, rem vrbanam per optimates & Ariſtocratiam regentes, omnes legum æquitate ſuperant, conſilium ſexcentis ex viris inſtruentes, qui quoad vita ſuperſit, id honoris genus habent, quos Timuchos, id eſt honorificos appellant. & Val. Maximus lib. 2. c. 1. & Lucianus in Toxari.

a Nemoque timuchus.] Idem Strabo vbi ſuprà paulo poſt, Verùm, inquit, ex his nemo Timuchus creatur, qui liberos non habet, néve de ciuium ſanguine, tertiam per generationẽ ortus ſit. Ex quo intelliges timuchos τιμοῦχος, eſſe legendum. id eſt honore præditos.

b In Gnido.] Plutarch. problem. c. 116.

c Achæi.] Strabo lib. 8. Commune, inquit, conſilium vna in curia cogebant, quod Arnarium vocabant.

d Quos demiurgos.] Liuius 4. Decad. lib. 2. & lib. 8.

e Sicut Bithyni & Galatæ.] Strabo de his duobus lib. 12.

f In locum Dryminetum.] Liuius 4. Decad. lib. 2. & 8. Strabo vbi ſuprà. Duodecim Tetrarcharum conſilium, qui erant viri trecenti, & in locum conueniebant nomine Drynæmetum, conſilium de ſanguine, de rebus cæteris tetrarchæ ac iudices iudicabant.

g Apud Argiuos.] Hæc vſque ad clauſulam, Cretenſes, ſunt Thucydidis.

h Cretenſes.] Ariſtoteles lib. 2. Politicôn ca. 8. & Strabo lib. 10.

i Apud Bithynos.] Appianus lib. 4. vbi eam legem latam eſſe dicit à Pompeio, victo Mithridate, Ne quis in ſenatu legi poſsit minor 30. annorum. Cuius legis etiam meminit Plinius lib. epiſtol. 10. epiſt. 84. incipiente, Cautum eſt.

k Quod Apolectum.] Liuius, qui Apocletum (niſi mendum ſit) nuncupat, vbi dicit, Concilium quidem vniuerſæ gentis poſt dimiſſos Romanos non habuerunt, per apocletos autem (ita vocant ſanctius concilium, quod ex delectis conſtat viris) id agebant. Ruſumque poſtea eodem lib. vbi hos triginta fuiſſe dicit. lib. 6. Apolectos, vt hic Alexander vocat. Vbi, inquit, in concilio delectorum, quos apolectos vocant. Horum quoque meminit Suidas.

l Maximum verò Crotoniatarum.] Valerius Maximus lib. 8. cap. 16. vbi loquitur de Pythagora, Enixo Crotoniatæ, ſtudio ab eo petierunt vt ſenatum ipſorum qui mille hominum numero conſtabat, conſiliis ſuis vti pateretur.

m Sicut apud Seres.] Strabo lib. 15.

præstare tenebantur. [n] Q. Hortensius tribunus pleb. [o] deinde Philo dictator legem tulere, vt plebiscita omnes Quirites tenerent, [p] vtque leges à populo latæ, ritè promulgatæ non essent, nisi post initum populi suffragium patres autores fierent. [q] A primo verò vrbis ortu, post exactos reges, de nulla re populus diiudicasse, aut suffragia tulisse traditur, nisi ex consulto senatus. Prius enim iubebat populus, deinde confirmabat senatus, [r] quod æuo subsequente fieri desitum est: nam de his quæ plebs sciuit, non senatus, vt prius, diiudicabat: sed deprauato vsu, de his quæ senatus cognouerat, populus iudex erat: quod à Lacedæmoniis seruari meminimus, vt sententiam quam senatores regesque censuerant, populo decernendi corrigendique facultas foret, iubente Lycurgo, qui cooptandi senatus, & legendi quos vellet magistratus, ius populo dedit. [s] Contrà Athenienses, iubente Alcibiade: nam omne regimen & summam imperij à populo ad senatum transtulere. [t] Sylla quoque dum rerum poti-retur, trecentos legit senatores, sanxitque vt nisi ex consulto senatus, nihil ad populum ferretur. [v] Erat igitur senatoris officium, tam de promouendis magistratibus, prouinciisque administrandis, quàm de bellis, triumphis, supplicationibusque decernendis, deque præsidibus in prouincias, & auxiliis summittendis, de lege, de fœdere & pactionibus, ac tota gerēda repub. liberè sentire, ac fortem constantemque sententiam dicere. [x] Neque enim in administranda republica gerendoque imperio, quicquam bello vel pace decerni poterat, nisi patrum autoritate, & decreto senatus. [y] Quippe senatui de rebus omnibus decernendi libera facultas erat, nisi in magistratibus creandis, & legibus sanciendis, aut si in hostes arma mouenda, vel à bello recedendum, [z] pacesque & fœdera ineunda forent. tunc enim sine populi iussu senatum nihil sentire vel decernere posse liquet. [a] Prouinciarum tamen decernendarum, imperatorisque deligendi iudicium, [b] atque ærarij dispensandi munus, ad senatum sine

Q. Hortensij & Philonis lex.

Senatus autoritas.

Lacedæmonij.

Athenienses.

Senatoris officium.

Populi prærogatiuū.

ANNOTATIONES.

n Q. Hortensius Trib. pleb.] Hic deceptus est Alexander, neque enim Hortensius Trib. plebis, sed Dictator eam legem tulit. Plinius lib.16.cap.10. & Gel.lib.15.c.37. Vide Liuium Dec.1.li.3. Et huius legis meminit Pomponius in l.2.§. deinde cū esset. & Iustinianus in §. Plebiscitum. Instit. de iure nat. gent. & ciuili. L. Florus epit. Liuij lib. 11. & D. Augustinus de ciuit. Dei lib.3.c.17.

o Deinde Philo Dictator.] Liuius 3. Dec. lib.8.

p Vtque leges à populo latæ.] Aliter videtur dicere Liuius vbi proximè citauimus. sed vide suprà in verbo, Legésque à populo. & infra in verbo, Pacésque & fœdera.

q A primo vero orbis ortu.] Vide in eodem illo verbo, Legésque à populo.

r Quod æuo subsequente.] Vide Dionysium Halicarnasseum lib.2. vbi ita scribit, Ferebat autem suffragia non vniuersus populus, sed per curias, & quidquid visum fuisset pluribus curiis, id ad senatum referebatur: qui mos nostra ætate mutatus est. non enim senatus plebis scita, sed plebs Senatusconsulta suo assensu comprobat. vtra vero consuetudo sit potior, aliis considerandum relinquimus.

s Contra Athenien.] Vide Plutar. in Alcibiade.

t Sylla quoque.] Plutarchus in vita illius.

v Erat igitur senatoris officium.] Super his omnibus quæ senatus aut senatorum potestatem concernunt, vide omnino Polybium lib.6.

x Neque enim in administranda Repu.] Neque etiam bellum, nisi consulto senatu, indici poterat, teste Liuio 4. Dec. lib.5.

y Quippe senatui.] Hæc vsque ad clausulam, Pacésque & fœdera. sunt Dionys. Halicar. lib.2. loquentis de Romulo. Plebi autem, inquit, tria hæc commisit, Magistratus facere, leges seruare, de bello referente Rege decernere: ita tamen vt senatus quoque in his accedat authoritas. Et lib.4. Diximus, inquit, anteà quod iam olim penes populum trium horum erat arbitrium, creandi magistratus tam domi, quàm militiæ, leges abrogandi, vel confirmandi, bellum pacémve decernendi. Et lib.6. Scitis sanè legem nobis esse iam inde ab vrbe condita, quæ omnia in senatus potestate facit, præter magistratuum creationem, legum lationem, & belli inferendi finiendive arbitrium. Horum trium potestatem esse penes suffragia populi. Sed & quod hic dicitur de bellis inferendis & finiendis est Polybij dicto lib. 6.

z Pacésque & fœdera] Polybius vbi suprà, In populi voluntate (ait) & pax consistit & bellum: & de sociorum auxilio, conciliatione & fœderibus iudicat. Et paulò post, Populi est conciliationes, & fœdera vel confirmare, vel irrita reddere. Et Liuius 3. dec. lib. 10. vbi loquitur de fœdere inito inter Romanos & Carthaginēses: & dicetur infrà lib. 5. c.3.

a Prouinciarum tamen decernendarum.] Cicero in Pisonem. Quam prouinciam P. Lentulus, amicissimus huic ordini, quum & autoritate senatus & sorte haberet.

b Aerarij dispensandi munus.] Polybius li.6. Senatus primùm ærarij potestatem habet. Etenim in ipsius arbitrio sunt & reditus & sumptus.

populo semper spectasse, nemo dubitauit, [c] tametsi populum Romanum contra senatus decreta prouincias nonnunquam demandasse legamus.[d] Pacta quoque sponsionesque iniussu populi facta, & si per senatum postulata aut consules, populum non tenere, nulliusque roboris esse haud dubium est.[e] Senatores quoque, vel à dictatore, legendi senatus causa, [f] vel à censoribus, [g] seu triumuiris, qui ius legendi senatus habebant, & eos ex [h] gente patritia, Romanos primum ciues, summa dignitate & [i] amplis honoribus functos, legi & cooptari solitos inuenimus: [k] deinde, ex ordine equestri: [l] postremo, plebeios & vltimæ sortis, per gratiam & libidinem, census habita ratione, non morum: nonnunquam libertinorum filios. [m] Appius enim Claudius Cæcus, dum censuram ageret, filiis libertinorum in senatum adscitis, ordinem inquinasse dicitur primus. [n] Nec longo post interuallo, exteræ gentes & transalpinæ nationes, senatorum iura in vrbe adipisci, & in senatum admitti meruere. [o] Primique Hedui, qui iura fraternitatis cum Romanis habebant: [p] deinde alij illorum exemplo admissi in senatum, & ius suffragij habuisse feruntur. [q] Nero vero, quamuis præceps & furibundus, libertinorum filios diu in curiam non adsciuit, admissosque gradu deiecit. [r] Augustus Octauius tanti senatores fecit, vt singulos nominatim sedentes in curia salutaret: & discedens, nullo se mouente, vale diceret. [s] Vespasianus quoque non oportere maledici senatori, remaledici autem ius esse respondit. [t] Alexander Seuerus Imperator nullum in senatum admisit, neque laticlauum ademit, aut pœna affici passus fuit, nisi de consilio senatus. Quod [v] diuus Nerua [x] & Hadrianus iurauerat, se nunquam senatorum nisi ex consulto senatus puniturum: [y] qui cum libertum

Qui & quomodo senatores eligebantur.

Appius Clau. ordinem senatorium inquinauit.

Exteri in senatum admissi.

Senatorum honos.

ANNOTATIONES.

c Tametsi populum Ro.] Liuius 3. Dec. lib. 8. Et acturum se id per populum apertè ferret, si senatus aduersaretur.

d Pacta quoque.] Liuius 1. Dec. lib. 9. Sponsione obstrinxi: qua tamen, quando iniussu populi facta est, non tenetur populus Ro.

e Senatores quoque.] Liuius 3. Dec. lib. 7.

f Vel à censoribus.] Liuius 3. Dec. lib. itidem 7. vbi loquitur de M. Cornelio Cethego, & P. Sempronio Tuditano Censoribus.

g Seu Triumuiris.] Gell. lib. 14. cap. 7. dicit Triumuiros reipub. constituendæ causa creatos, ius consulendi senatum habuisse.

h Ex gente patritia.] Primùm enim senatores non nisi ex gente patritia deligebantur.

i Amplis honoribus functos.] Liuius 3. Deca. lib. 3. vbi loquitur de suffectis loco Senatorum, qui apud Cannas occubuerunt.

k Deinde ex equestri ordine.] Cicero in Consulatu suo scribit, Ab illo tempore planè hoc tertium corpus in Repub. factum est, cœpitque adiici senatui pop. Ro. Equestrem ordinem, Seminarium senatorum esse dicebat Alexander Seuerus apud Aelium Lampridium in vita ipsius. Ideoque, inquit, nunquam libertinos in eum locum redegit.

l Postremo plebeios.] Suetonius in Augusto, cap. 35. Senatorum affluentem numerum deformi & incondita turba (erant enim super mille, & quidam indignissimi, & post necem Cæsaris per gratiam & præmium allecti, quos abortiuos vulgus vocabat) ad modum pristinum, &c.

m Appius enim Claudius Cæcus.] Liuius 1. Dec. lib. 9. in fi. Plutarchus in Fabio Maximo. Sed vide Sueton. in Claudio, cap. 24. Sabellicus lib. 9. Enneadis 4. in fi. Plinius Secundus, si is est, cap. 32. & 34. Meminit quoque Volaterranus lib. 16. c. 1.

n Nec longo interuallo.] Vt constat ex seq.

o Primique Hedui.] Cornelius Tacitus lib. 11. in Oratione Claudij Cæsaris, Primi, inquit, Hedui senatorum in vrbe ius adepti sunt. Datum id fœderi antiquo, & quia soli Gallorum fraternitatis nomen cum populo Ro. vsurpant.

p Deinde alij.] Nam Annius Verus, proauus paternus M. Antonini Philosophi Imperatoris, prætorius ex Succubitano municipio ex Hispania factus est senator Ro. vt tradit Iul. Capitolinus in vita M. Antonini in princ.

q Nero verò.] Suetonius in vita illius, cap. 15. In curiam libertinorum filios diu non admisit, admissisque à prioribus principibus honores denegauit. Sed & longo ante tempore Q. Fabius Rullus, aut, vt alij vocant, Rutilianus, Censor, diuites quosdam viros ex libertinis genitos è senatu amouit. Ex quo Maximi cognomen, quod tot victoriis non pepererat, hac ordinum temperatione quæsiuit. Plutarchus in Pompeio, & Liuius Dec. 1. lib. 9.

r Augustus.] Suetonius in eiusdem Augusti vita, cap. 53.

s Vespasianus.] Hæc de eo Sueton. cap. 9. scribit, Non oportere maledici senatoribus, remaledici ciuile, fasque esse.

t Alexander Seuerus.] Aelius Lampridius in vita illius.

v Nerua.] Dion in eiusdem vita, Iurauit, inquit, in senatu, nullum è senatoribus suo iussu interfectum iri: idque iusiurandum facta etiam coniuratione contra se, ratum habuit.

x Hadrianus.] Aelius Spartianus in vita illius.

y Qui cum libertum suum.] Ex eodem Spartiano in Hadriano, & vide nostros Commentarios de iure

suum inter duos senatores medium ambulantem vidisset, misit qui illum colapho cæderet, indignum arbitratus, præripere illis honorem, quorum poterat esse seruus. Tantæque dignationis habiti sunt, vt [z] Tiberius Cæsar illis quandoque assurgeret, & de via decederet. [a] Claudius quoque tanti senatores fecit, vt de maiore negocio acturus in senatu, medius inter consulum sellas tribunitio subsellio sederet. Contrà [b] Heliogabalus vniuersum senatũ adeò floccifecit, vt senatores omnes vrbe expulerit, illósque seruos togatos esse dixerit. [c] Qui tamen non statim, vt in senatum lecti erant, ius suffragij habebant: siquidem qui in postremis scripti fuerant, neque suffragari, neque per se censere aliquid poterant: sed in sententiam quam Princeps in senatu dixisset, ire oportebat. [d] Si qui tamen præturam censurámque, aut alios magistratus non senatores gessissent, ius propterea suffragandi, aut in curiam eundi non habebãt. Non enim quia prætor aut quæstor fuerat, ideo in senatum admitti, aut publici consilij particeps fieri poterat, [e] neque is senator, cui abrogatum imperium fuisset. Siquidem Lucius Cassius tribunus plebis, C. Mario & L. Flacco consulibus, legem tulit, vt quem populus damnasset, is de gradu deiectus, ius in senatum veniendi, aut suffragandi non haberet. [f] Senatores quoque qui honoribus functi essent, quique curules gesserant magistratus, curuli sella in senatum & curiam vehi, & cum sceptris, si Duces aut viri consulares fuissent: qui verò non gessissent, pedibus ire in curiam, & quod videbatur è republica, censere: & ideo pedarios nuncupari perspectum est: [g] qui tametsi in senatu deesse non solerent cum de triumphis aut supplicationibus agitur, tamen si cum senatus cogendus foret, ad consulis edictum non conuenirent, aut contumacius parerent, [h] pignoribus & mulcta plectebantur. [i] Si qui tamen senatores quintum & sexagesimum annum ætatis excessissent, eos cogi inuitos, aut contumaces pignore vel pecunia plecti non decebat. Senatori enim sexagenario ad eam ætatem in senatum non venisse, nulli fraudi fuit: [k] semper tamen in senatum frequentem venisse, & fortem sententiam dixisse, boni senatoris est habitum. [l] Fertur verò Cato maior, tametsi annis grauior esset, cum in eo vigeret vis ingenij consiliíq;, nulla re, nullóque negocio adduci potuisse, vt in frequentem senatum venire moraretur: [m] sicut de Nicia ferebatur, qui assiduus semper in Atheniensium senatu erat.

Senatorum contẽptus.

Senatores electi non statim suffragabantur, sed in sententiam ibant.

L. Cassij lex.

Pedarij senatores.

Senator sexagenarius onere reip. exemptus.

Cato maior.

Nicias.

ANNOTATIONES.

de iure Primigeniorum in præfatione nu.117. incip. Suetonius.

z Tiberius Cæsar.] Sueton. in eodem c.33.

a Claudius quoque.] Suetonius in eiusdem vita, cap.23.

b Heliogabalus.] Lampridius in vita illius.

c Qui tamen non statim.] Gellius lib. 3. c.18.

d Si qui tamen præturam.] Gell. vbi suprà, dicit contrarium.

e Neque is senator.] Ascon. Pædianus in Orat. Ciceronis pro L. Cornelio.

f Senatores quoque.] Hæc vsque ad versic. Qui tametsi, sunt Gellij authoritate C. Bassi lib.3. cap.18. & Festi Pompeij lib. 14. vbi de Pedario senatore loquitur.

g Qui tametsi in senatu.] Cicero Philip.1.

h Pignoribus & multa.] Cicero vbi suprà non semel. & Gel. lib.14. c.7. ex lib. Varronis epistolicarum quæstionum. Dion in Augusto, tradit huiusmodi. Cæsar, inquit, nomina senatorum omnium scripta in albo proposuit, quod ex eo tempore quotannis fieri solet, usque qui sine causa defuissent in senatum venire, mulctam dixit: Pòst vero quoniam iam solebant impune relinqui, propter magnam multitudinem eorum, qui in pœnam inciderant, iussit quoties multi deliquissent, vt inter eos sortes ducerentur: quibus ductis, quintus quisque pœnas persolueret. Et huc quoque alludit Apuleius lib.6. asini aurei: Sic fatus, inquit, Iupiter, iubet Mercurium deos omnes ad concionem conuocare protinus. Ac si qui cœtu cœlestiũ defuisset, in pœnam decem millium nũmorum conuentum iri pronuntiare. Vide ibi Beroaldum interpretem.

i Si qui tamen] Seneca in lib. de breuitate vitæ, c. vlt. Lex (inquit) à quinquagesimo anno militẽ nõ cogit, à sexagesimo senatorem non citat. Corn. Nepos in vita Põpo. Attici, Incidit Cæsarianum ciuile bellum, cum haberet annos circiter sexaginta: vsus est ætatis vacatione, neque se quoquam mouit ab vrbe. Quanquã hic posterior locus ad vacationem militiæ pertinere videatur, vt & nos alibi diximus suprà lib. 1. c. 16.

k Tamen semper.] Quod liquet exemplo seq.

l Fertur verò Cato.] Plutarchus in vita illius.

m Sicut de Nicia.] Plutarchus in vita illius, In Curia (inquit) semper vsque ad noctem permanebat, atque in senatum primus veniebat, omnium postremus recedebat. Adde & Q. Scæuolam, Augurem,

Senaculū. [n] Tametsi senatores plerunque in senaculo stationem habere, & inde citato gradu, non expectato edicto, in curiam ire solitos legamus. [o] Sed animaduertendum, non cuicunque conuocandi senatus, vel consultum faciendi ius potestatemque fuisse, quia solis magistratibus, qui vocationem prehensionemque habebant, vt dictatori, consuli & prætori, aut tribuno plebis, tribunoque militari, vel vrbis præfecto, aut interregi, conuocandi senatus ius potestasque fuit. priuatis enim hominibus aduocandi senatorum facultas non dabatur. [p] Neque in loco prophano senatores conuenire ad consultandum, [q] sed in loco augusto & sacro, [r] & vbi deorum templa essent. [s] Neque ante lucem vel post occasum diei factum senatusconsultum, valere aut ra-

Qui senatum conuocabant.

Vbi senatus haberetur, & quādo.

ANNOTATIONES.

gurem, senem & debilem primū venisse in curiam, vt scribit Cic. Philip.8.

n Tametsi senatores.] Valer. Maximus lib.2.c.1. de Senaculo maiorum, Anteà, inquit, senatus assiduam stationem eo loci peragebat, qui hodie quoque Senaculum appellatur: nec expectabat, vt edicto contraheretur, sed inde citatus protinus in curiam veniebat, ambiguæ laudis ciuem existimās, qui debitis R.P. officiis, non sua sponte, sed iussus fungeretur. Festus Pompeius lib.17. dicit Senaculum locum esse senatorum. Alibi quoque eodem lib. describit tria Romæ Senacula.

o Sed animaduertendum.] Hæc vsque ad vers. Neque in loco. sunt Gellij lib.14.cap.7. vbi scribit authoritate Varronis, Senatum haberi solere, more maiorum, per Dictatorem, Coss. Prætores, Trib. plebis, Interregem, præfectum vrbi: neque alij, præter hos, id ius fuisse. Postéaque subdit, Deinde extraordinario iure Tribunos quoque militares, qui pro Consulibus fuissent. Item Decemuiros quibus imperium Consulare tum esset. Item triumuiros Reipublicæ constituendæ causa creatos, ius consulendi Senatum habuisse. Sed & de Prætore quoque probatur ex Tacito, & Liuio locis allegatis suprà lib.2.cap.15. Et de tribuno plebis ex Tullio Epistol. fam.lib.10.epist.27. omnium 206. ad Trebonium, vbi, inquit, Nam cùm Senatum ad 13. Cal. Ianuarias Trib. plebis vocauissent, déque alia re referrēt, totam Remp. sum complexus, egique acerrimè. Et lib.11. epist.6. omnium.219. ad Brutum Imp. Cùm Tribuni plebis edixissent, Senatus adesset ad 14. Cal. Ian. haberéntq; in animo de præsidio consulum designatorum referre. Et idem Gell. illo eod. lib.14. c.8. eodémq; vlt. authoritate Capitonis. De qua re Dionys. Harlicar. lib.10. Anteà, inquit, tantùm in concionibus regnabant Tribuni, Senatum vocare, aut sententiam dicere eis non licuit, sed Consulum is honos fuit. Huius anni Tribuni primi Senatum conuocare ausi sunt, authore Icilio, qui eius collegij Princeps erat, vir industrius & pollens Ro. facundia. Et de vrbis præfecto ex Liuio 1.Dec. lib.3. vbi dicit Senatum absentibus Coss. conuocatum fuisse a Q. Fabio præfecto vrbis.

p Neque in loco prophano.] Gellius d.lib.14. cap.7.

q Sed in loco augusto & sacro.] Maiestatis pleno. Seruius enarrans illud Virgilij Aeneid.7.

- Augusta ad mœnia Regis
Ire iubet, ramis velatos Palladis omnes.

Augusto, ait, augurio consecrata. Hinc paulò pòst,

Tectum augustum, ingens, centum sublime columnis.

Et nisi in loco augusto, Senatus consilium habere non poterat. Vnde templum Vestæ non fuit augurio consecratum, ne illuc conueniret Senatus, vbi erant virgines: nam hæc fuerat regia Numæ Pompilij. Ad atrium autem Vestæ conueniebatur, quòd à templo remotum fuerat, quod alibi, ni fallor, dictum est.

r Et vbi deorum templa erant.] Vt in templo Iouis Capitolini, apud Herodianum lib.7. Conuenerunt igitur in templum Capitolini Iouis, quod in arce summa præcipuæ venerationis Ro. habent, ibi clausis foribus, soli Senatores quasi teste, & confessore, atque adeò rerum omnium inspectore Deo, selectis, qui ætate ac dignitate cæteros anteirent, duos ex omni numero, Maximum & Albinum plurimis suffragantibus, Imperatores creauere. Item in templo Iouis Statoris, quod erectum fuit contra ædem Vestæ in Palatini radicibus, clarè monstrante Ouidio 6. Fastorum,

Tempus idem Statoris erit, quod Romulus olim
Ante Palatini condidit ora iugi.

Et in æde Concordiæ, quæ fuit in cliuo Capitolino non procul à Iunonis templo. ex Iul. Capitolino in Maximo & Balbino in princ. & Cic. Philippic.2. Cùm in hac cella Concordiæ, ô Dij immortales, in qua, me Consule, salutares sententiæ dictæ sunt. Et in æde Telluris eid. Cicero. Philipp.1. in princip. Et iterum posteà & Appianum lib.2. bel. Ciuil. Ex eo die quo in ædem Telluris conuocati sumus. Fuit autem Telluris templum ad forum Rom. & viam sacram, non procul à Capitolio & Palatio. Et in æde Apollinis apud Cælium inter epist. fam. Ciceronis lib.6. epist. eius lib.4. & totius 138. Et in æde Castorum ex Trebellio Pollione in Valerianis post princ. Sed & adde & alibi quoque quàm in templis aut ædibus deorum scilicet in Campo Martio, & in pratis Flaminiis apud Liuium 1.Dec. lib.3. & in curia Hostilia 3.Decad. lib.2. & Gel. vbi suprà. & ad portam Capenam. eiusdem Decad. lib.3. & in foro. eiusdem Decad. lib. 6. & in Capitolio. eiusd. Decad. lib.8. Et in curia Pompeia (ex Cicer. lib.2. de diuinat.) & Iulia, postquam ea templa ab Auguribus sunt constituta ex Gell. vbi suprà. & in Palatio apud Tacitum li.2. & in eiusdem palatij atrio apud Seruium lib.11. ibi,

- Alta inter limina cogit.

Et in curia Calabra. apud eundem Seruium li.8. ibi,

Romuleoq; recens horrebat regia culmo.

s Neque ante lucem.] Gell. ex Varrone lib. 14. c.7.

tum esse liquet.[t] Debereque prius auspicari, & ab ingressu hostias immolari apud aram illius dei in cuius templo conuenirent: quorum exta tribunis ærariis ventre moserat: vel,[v] sicut Augustus censuit, thure & mero supplicare, vt rite senatus consultum fiat,[x] exemplo Atheniensium, qui omnibus publicis conciliis Mantes sacerdotes, qui sacra facerent, adhibebant:[y] & Lacedæmoniorum, qui senatui semper augurem adesse voluere.[z] Senatusque consultum vel per singulorum sententias exquisitas, & per calculos coniectos in vrnas, quum de quoquo negocio quid quisque sentit consulitur, & suo loco rogatus sententiam dicit, aut quum verbo assentitur, fieri adnotatum est. Et in perrogandis sententiis, post relationem consulis debere à consulari gradu incipi,[a] & principem in senatu[b] aut consulem designatum, prius, deinde ordine reliquos rogari. Nonnunquam obseruatum est,[c] vt ex consularibus æuo maximi rogarentur primi, deinde inferiores: iuuenes verò vix rogari, quasi pudor esset iuuenem sene sapientiorem videri.[d] Et si certaretur sententiis, nec satis liqueret, tunc vel differri consultationem, vel si duæ senatum distinerent sententiæ, cum aliud alij censeant, id quod senatus maxima pars decerneret, id ratum fieri:[e] aut si non probaretur, sententiam diuidi: hoc erat, vt si plures causæ in disquisitio-

Auspicato. *Athenienses.* *Lacedamonij.* *Senatusconsultum.* *Vbi sententiis certaretur.* *Diuidere sententiam.*

ANNOTATIONES.

c. 7. Senatusconsultum, inquit, ante exortum, aut post occasum solem factum, ratum non fuisse.

t Debereque priùs auspicari.] Idem Gel. paulò post, Immolaréque hostiam priùs, auspicatique debere, qui Senatum habiturus esset.

v Sicut Augustus censuit.] Suetonius in vita ipsius c. 35.

x Exemplo Atheniensium.] Athenienses (scribit Cicero lib. 1. de Diuinat. omnibus semper publicis consiliis diuinos quosdam sacerdotes, quos Mantes vocant, adhibuerunt.

y Et Lacedæmoniorum.] Idem Cic. ibi. Lacedæmonij, inquit, regibus suis augurem assessorem dederunt: itemque Senibus, sic enim consilium publicum appellant, augurem interesse voluerunt.

z Senatusque consultum.] Gel. lib. 14. c. 7.

a Et Principem in senatu.] Gel. lib. 4. cap. 10. & lib. 14. cap. 7. Trebellius Pollio in Valerianis post princip. vbi primùm prætor edixit, Quid vobis videtur Patres Conscripti, de censore deligendo: atque eum, qui erat Princeps, cùm senatus sententiam rogasset, absente Valeriano (nam ille in procinctu suo cum Decio tunc agebat) omnes vna voce dixerunt, interrupto more dicendæ sententiæ: Valeriani vita censura est. Ille de omnibus iudicet, qui est omnibus melior.

b Aut consulem designatum.] Gel. dict. lib. 4. cap. 10. Sallust. in Catilina cùm scribit, Tum Syllanus sententiam rogatus, quòd eo tempore Coss. designatus erat. Tacitus lib. 3. Exemit etiam Drusum Consulem designatum dicendæ primo loco sententiæ. Et Cælius inter Epistol. famil. Cicer. lib. 8. epistol. 4. Ego tamen si nihil expecto quàm modò Paulum Coss. designatum sententiam dicentem.

c Vt ex Consularibus æuo maximi.] Cic. lib. de Senectute, vbi ita scribit, Multa in nostro collegio præclara sunt, sed hoc, de quo agimus; in primis, quòd vt quisque ætate antecellit, ita sententiæ principatum tenet. Et Dionysius Halicarnasseus lib. 6. & 7. tum alibi, tum posteà his verbis, Cùm autem, inquit, dicendæ essent sententiæ, primi seniores & honoratiores citati ordine à Coss. assurgebãt, deinde his ætate dignitatéque proximi, postremi iuniores, non vt dicerent aliquid (indecorum tunc apud Rom erat hoc, nemine iuuene existimante se sapientiorem senibus) sed vt discederent in consularium sententias. & iterum lib. 11. & vide omnino nostros Commentarios de iure Primigeniorum in præfat. num. 112. incip. Decimo seniores, & duobus seq. Nescio autem quo pacto fieret, vt tempore Imperatorum erat vnus ex senatoribus, qui primæ sententiæ dicebatur, vt apud Iulium Capitolinum in Maximo & Balbino, Cùm duo consulares, & eminentes quidem viri, Maximus & Balbinus ingressi essent curiam, ac præ se timorem Maximi aduentu ferrent, ostenderéntque, referente Coss. de aliis rebus, qui primam sententiam erat dicturus, sic orsus est. Sed expressius Flauius Vopiscus in Aureliano, Tum surrexit primæ sententiæ Vlpius Syllanus, atque ita loquutus est. Et rursus, Quibus recitatis Aurelianus Tacitus primæ sententiæ senator ita loquutus est. Et idem quoque Vopiscus in Tacito imperat. Post hæc cùm Tacitus, qui erat primæ sententiæ consularis, sententiam incertũ quam vellet dicere omnis senatus acclamauit. Sed & idẽ in Probo Imp. Post hæc Manlianus Statianus, qui primæ sententiæ tunc erat. Et Treb. Pollio in Pisone 29. Tyranno, Aurelius Fuscus consularis primæ sententiæ, qui in locum Valeriani successerat. Et Sex. Aurel. Victor, in Claudio II. Claudius vero cùm ex fatalibus libris, quos inspici præceperat, cognouisset sententiæ in senatu dicendæ primi morte remedium desiderari.

d Et si certaretur sententiis.] Plin. lib. epist. 9. epist. ad Aristonem. Quarum sententiarum tanta diuersitas erat, vt non possent esse nisi singulæ. Et Tacitus li. 1. Certatum inde sententiis cùm alij &c. Vide Budæum in priorib. annotat. in Pandect.

e Aut si non probaretur.] Asconius Pædianus in Orat. Cicer. pro Milone: nam hæc eadem sunt verba illius. Sed & de hac diuisione Cice. pro Domo sua, Quæ est, inquit, quasi alia vis, quæ sententia Cæ

nem venirent, vt de singulis referatur, postulare & quod in parte placeret, id sequi.

Per discessionem.

[f] vel per discessionem, tunc cum vnius exquisito voto, cæteri qui in suffragium ituri erant, [g] in illius sententiam pedibus irent, vel si manum porrigerent, aut cum de scripto sententiam dicerent. [h] In quo id fuit traditum, vt de diuinis rebus prius, & de republica infinitè, aut singulis rebus finitè, ad senatum referatur, si quid publici priuatique negocij foret statuendum. [i] Nonnunquam licuit senatori, priusquam ordine sententiæ rogarentur, postulare vt extra ordinem de republica dicere liceret.

Athenienses. *Reges Lacedæmonij.* *Calculis.* *Fabis.* *Mores rogandi sententiam apud diuersos.*

[k] Apud Athenienses verò in frequenti senatu pro cuiusque ætate sententiæ rogabantur. [l] Regibus autem Lacedæmoniorum binos calculos ponendi, cum sententiam dicunt in senatu, facultas erat: tertium verò, si quid pro se decerni vellent. [m] Græcis & plerisque gentibus fabis suffragia dabantur. Siracusanis nemo sententiam dicit rogatus, sed vt quisque ætate & honore anteit, ita sua sponte quid sui consilij sit, in medium affert non rogatus: aut si tacent omnes, sorte dicere coguntur: [n] quibus in vsu erat, vt in concionem prodituri per literarum elementa sorte educerētur. [o] Quare Dionysius proditurus, cum M. sortitus fuisset, futuram sibi monarchiam cauillatus est.

Lycurgi edictum.

Lycurgus verò, cum essent adolescentes loquaciores, & in conciliis obstreperent, cauit edicto, vt nemo in foro nec in publico consessu diceret, nisi rogatus.

Hedui.

[p] Apud Heduos fuit constitutum, vt qui in senatu sententiam dicit, ex eadem familia rogare neminem posit quid esset sententiæ & opinionis suæ: proditúmque memoriæ est,

Germani.

[q] Germanos concilio coacto, siquid quod minus placeret, propositum esset, murmure & fremitu dissentire, & sententiam aspernari: siquid verò complacitum fuisset, frameas & tela concutere, sonóque armorum & tripudiis approbare.

Macedones.

[r] Macedonum quoque fuit mos, vt in publica consultatione siquid improbarent, hastis scuta quatientes obstreperent, & auersarentur.

Lacedæmonij.

[s] Lacedæmoniis summis clamoribus agunt, nec calculis sententiam dicunt, nec admurmuratione suffragia ferunt: aut si cuius partis clamor contentior esset, vt non facile dinoscerent, in duas partes suffragatores transire iubēt, vt quæ pars maior esset, animaduerterent. Apud quos vsu receptum erat, vt singuli

ANNOTATIONES.

ria Cæciliæ legis & Didiæ, nisi hæc, ne populo necesse sit in coniunctis rebus compluribus, aut id quod nolit, accipere, aut id quod velit, repudiare? Et lib.3. de legibus hanc legem describit, *Nec plusquam de singulis rebus consulito.* Et vide omnino Plinium iuniorem lib. epistol.8. epist.14. ad Aristonem per totam epistolam.

f Vel per discessionem.] Gell.d.lib.14.c.7. in duobus locis, & vide in seq.

g In illius sententiam pedibus eunt.] Sueton. in Tiberio, ca.31. Cum S.C. per discessionem fortè fieret, transeuntem eum in alteram partem, in qua pauciores erant, sequutus est nemo. Vide ibi interpretes. Sallustius in Catilin. post Orationem Cæsaris. Sed expresius Tacitus li.15. Et postquam, inquit, discessionem Coss. permiserat, in sententiam eius iere paucis exceptis. Gel.lib.3.c.18. & nonnihil Cic.famil.epist.lib.1.epist.4.

h In quo fuit.] Gellius ex Varro.lib.14.ca.7.

i Nonnunquam licuit senatori.] Idem Gell. lib.4.cap.10.

k Apud Athenienses.] Demosthenes in Orat. *κατὰ Λεπτίνην*, & illius interpres eo loco.

l Regibus autem Lacedæmoniorum.] Herodotus lib.6. Si in senatum non accesserint, eorum maximè propinqui duo senatores ius regium obtineant duos calculos ponendi, tertium pro seipsis.

m Græcis.] Plutarchus in lib. de liberis educandis, interpretans illud Pythagoræ symbolum *κυάμων ἀπέχεσθαι*. id est, A fabis abstineto. Vide Erasmum Chil.1. cent. 1. De Atheniensibus autem priuatim Herodotus lib.6.

n Quibus in vsu erat.] Quod probat exemplo sequenti.

o Quare Dionysius.] Plutarch. in Apophthegmatis, Dionysius, inquit, cum magistratus per literas sorte crearentur, & ipsi contigisset litera M, dicenti cuidam per iocum, Morio es Dionysi. Imò, inquit, Monarcha ero. Et adeptus magistratum protinus Imperator electus est à Syracusanis.

p Apud Heduos.] Cæsar lib. 7. belli Gallici de Heduorum seditione ac diuisione loquens, Cùm, inquit, leges duos ex vna familia, viuo vtroque, non solùm magistratus creari vetarent, sed etiam in senatu esse prohiberent.

q Germanos.] Cornelius Tacitus de Moribus German. Si displicuit sententia, fremitu aspernantur: sin placuit, frameas concutiunt. Honoratissimum assensus genus est armis laudare.

r Macedonum quoque mos fuit.] Q. Curtius lib.10. Nulli placebat oratio. Itaque suo more hastis scuta quatientes, obstrepere perseuerabant.

s Lacedæmonij summis clamoribus.] Thucydides belli Pelopon.lib.1.

in concionibus baculum ferrent. [t] Belgæ verò contrà: nam si quid publico consilio statuendum erat, miro silentio decernunt: si quis autem fremeret aliquo concionãte, parte vestis mulctabatur. [v] Gallis [x] & Germanis, vt in publicis consultationibus armati cõueniant, & quid facto opus sit decernant, in more fuit: & si tumultuarentur, silentium sacerdotes indicebant. [y] Apud Tyrios secus, apud quos si quis cum telo concioni interesset, capite luebat. [z] Id tamen Atheniensibus fato datum erat, vt abusi ingenio, si quid publico consilio decernendum foret, in deteriorem partem plerunque statuant, semperque quod in discrimen adducit consilium sequantur. [a] Quare verbum Anacharsis fuit, sapientes in concionibus sententiam dicere apud Græcos, stultos verò diiudicare. [b] Persarum verò mos fertur, inter epulas, postquam vino incaluerant, haud secus quàm reliqui in concionibus, consilium habere, & de rebus maximis decernere. [c] Sed tamen non idem semper ordo rogandi senatus fuit: siquidem modò primus rogabatur, [d] qui princeps lectus erat in senatu à censoribus. [e] Is autem legi debebat princeps senatus, qui ex censoriis viris, qui censuram antea gessissent, antiquior superuiueret: [f] nonnunquam consules designati, [g] aut viri consulares æuo maximi, summis honoribus functi: [h] sæpe aliqui extra ordinem à consulibus

Belgæ.

Galli & Germani.

Tyrij.

Atheniensium fatũ.

Anacharsis dictum.

Persæ.

Diuersus ordo rogãdi senatus.

Princeps senatus.

ANNOTATIONES.

t Belgæ verò contra.] Strabo lib.4. Si quis alio concionante vel tumultuetur, vel obstrepat, minister stricto occurrit ense, & minitabundus silentium imperat: qui si non desierit, secundò ac tertiò idem factitat: denique tantum abscindit è sagulo, vt quod residuum est, reddatur inutile.

v Gallis.] Cæsar belli Gallici lib.5. prope fin. Armatum concilium indicit. Hoc more Gallorum est initium bellorum, quo lege communi omnes puberes armati conuenire consueuerunt.

x Germanis.] Tacitus d. lib. de Morib. German. Vt, ait, turbæ placuit, considunt armati. Silentium per sacerdotes, quibus tum & coërcendi ius est, imperatur.

y Apud Tyrios.] Val. Maxim. li.6. tit.5. & Diod. Siculus lib.12.

z Id tamen Atheniensibus.] Erasmus Chil. 1. cent.8. cap. 44. in adagio, ἡ τῶν Ἀθηναίων δυσβουλία. id est, Atheniensium inconsulta temeritas. Id olim vulgò tributum est Atheniensibus, quòd ipsi quidem socorditer consultarent, parúmque perspicerent: verùm Minerua ciuitatis præses, illorum malè instituta, bene vertere consueuit. Simile est huic, quod hodie vulgo dicũt, Est fortunatior quàm prudentior, de quopiam non suapte industria, sed fortunæ commoditate successu rerum vtente. Eupolis apud Suidam, & Athenæum lib. 10. in Atheniensium mores,

οὓς δ' οὐκ ἂν εἵλεσθ' οὐδ' ἂν οἰνόπτας πρὸ τοῦ,
νῦν στρατηγοὺς λεύσσομεν. ὦ πόλις πόλις
ὡς εὐτυχὴς εἶ μᾶλλον ἢ καλῶς φρονεῖς.

Id est,

Quos antehac nec præfici conuiuio
Quisquam tulisset, nunc videmus scilicet
Belli Duces. O ciuitas, ô ciuitas
Fortuna, vt es feliciore quàm sapis.

Porrò Atheniensium incogitantiam notat & Aristophanes hoc versu in Nubibus.

φασὶ γὰρ δυσβουλίαν τῇδε τῇ πόλει προσεῖναι.
Læua consilia ferunt huic adesse ciuitati.

Quo loco interpres adscribit fabulam huiusmodi, Cùm Neptunus à Minerua victus, non posset Attica regione potiri, iratus immisit illis δυσβουλίαν, id est læua stultaque consilia: hoc deinde vitium Atheniensibus ἐπιχώριον, hoc est, vernaculum fuisse. Idque Mineruã non mutasse, cæterum quòd illi malè statuissent, illa in bonos exitus vertebat.

a Quare verbum Anacharsis.] Plutarchus in Solone. Et simile quippiam de eo scribit Laërtius in ipsius vita, scilicet, quòd se mirari dicebat, quomodo apud Græcos artifices certarent, iudicarent autem qui artifices non essent. Erasmus in Apophtheg. id dilucidius scribit.

b Persarum verò mos fertur.] Strabo lib.15. ad fi. De rebus, inquit, maximis inter vinum consultant, quas ipsi firmiores putant, quàm quæ in sobrietate fuerint deliberatæ. Maximus Tyrius ser. 12. & Xenodotus in prouerb. νόμος καὶ χώρα.

c Sed tamen non idem.] Ad Romanos redit, & id probat ex seq.

d Qui Princeps lectus.] Idem suprà dixerat in verbo, Et Principem in senatu.

e Is autem legi debebat Princeps.] Liuius 3. Dec. lib.7. Senatus lectionem contentio inter censores de Principe legendo tenuit. Sempronij lectio erat. Cæterum Cornelius morem traditum à patribus sequendum aiebat, vt qui primus censor iis, qui viuerent, fuisset, eum Principem legerent. is T. Manlius Torquatus erat. Sempronius, cui dij sortem legendi dedissent, ei ius liberum eosdem dedisse deos. se id suo arbitrio facturum, lecturúmque Q. Fabium Max. quem tum Principem Rom. ciuitatis esse, vel Annibale iudice victurus esset. Cùm diu certatum esset verbis, concedente collega, lectus a Sempronio Princeps in senatu Q. Fabius Max. Coss. Vide Plutarchum in Scipione.

f Nonnunquam Coss. designati.] De hoc quoque iam dictum est suprà in verbo, Aut consulem designatum.

g Aut viri consulares æuo maximi.] Et de hoc sup. in verbo, Vt ex consularibus æuo maximi.

h Sæpe aliqui extra ordinem.] Gel. lib.4. c.10.

studio & necessitudine ductis, rogabantur primi.[i] Obseruatumque fuit, ne quem citra consularem locum extra ordinem primum consul rogaret.[k] Quem tamen ordinem rogandi sententias, Calendis Ianuariis seruare cœperat, is toto anno perpetim seruabatur.[l] Diuum tamen Augustum sententias de maiore negocio, non ordine nec more, sed prout libuisset, rogasse ferunt.[m] Germani verò pro ætate & nobilitate in concionibus audiuntur primi, siqua consultatio foret.[n] Rogabant ergo sententiam consules, quique senatui præerant, patres qui consilio aderant, ipsosque dum de re quapiam consultant, dumque differendo altercandoque sententiam dicunt, quicquid è fide sua ducerent,[o] stantes esse oportere: post verò sententiam asidere.[p] In quo fuit prohibitum, ne poplites alternis genibus imponerent: quòd eos esse ociosos, & non præparatis animis designaret: quòd Athenis quoque seruatum meminimus, vt præcone pronunciante in theatro vel curia, stantes singuli decernant quid suæ opinionis foret.[q] Ius tamen senatori erat, vt rogatus sententiam, perpetua oratione, & quam voluit diu dicendo diem absumeret: adeò vt nonnullos horis septem, plerosque dies totos concionem in senatu babuisse tradant.[r] In foro autem lege cauebant, vt sex horæ accusatori, reo verò darētur nouē, ne paucioribus clepsydris tēpore præscripto præcipitarēt causas.[s] ex quibus nonnulli, ne orationes præmeditatas memoriæ man-

Germani. Consules & patres quo modo sententiā rogabant.

Sex horæ accusatori, reo autē nouem con stituta.

ANNOTATIONES.

vbi scribit, Quidam è Coss. studio, aut necessitudine aliqua adducti, quem iis visum erat honoris gratia extra ordinem sententiam primum rogabāt. Et lib. 14. cap. 7. Vbi ex M. Varrone, postquam scripsit, Ex quo gradu semper quidem antea primum rogari solitum, qui Princeps in Senatum lectus esset. Tum autem, cùm hæc scriberet, nouum morē institutum refert per ambitionē gratiamque, vt is primus rogaretur, quē rogare vellet, qui haberet Senatum. Verùm (quod pace tanti viri dixerim) longo ante tempore ea ambitio sine gratia, locum obtinuit. Nam apud Dionys. Halicarnasseum lib. 11. Appius Claudius Decēuir, de bello in Aequos & Sabinos quemadmodum celerrimè pulcherriméque hostibus repugnemus sentētias postulo vos progredientes dicere: primum quidem (vt consuetum est vobis & decēs) seniores, deinde mediç ætatis viros, vltimos vero iuuenes. Et his dictis primū vocauit patruum suum C. Claudium, qui exurgens, huiusmodi orationem habuit, Postquam, Patres, vult me Appius primùm sententiam dicere, me honorans ob cognationem (vt ei conuenit) & postquam opus est me quæ sentiam de bello dicere &c. Sed & adde nonnunquam Aediles primum dicendæ sententiæ locum obtinuisse, vt constat ex Cicer. in Verrem act. 7. vbi scribit pro præmio eorum, quæ sibi Aedili designato incūbebāt inter cętera, id enumerat.

i Obseruatumque fuit.] Gel. d. lib. 14. c. 7.

k Quem tamen ordinem.] Suetonius in Cæsare, cap. 21. Post nouam affinitatem, Pompeium primùm rogare sententiam cœpit, quum Crassum soleret, essetque consuetudo, vt quem ordinem interrogandi sentētias Coss. Cal. Ianuariis instituisset, eum toto anno conseruaret.

l Diuum tamen Augustum.] Sueton. in vita illius, ca. 35. Tiberius autem Cæsar apud Tacitum lib. 3. Aurelium Cottam Coss. primum sententiam rogauit.

m Germani verò.] Ex Tacito de Morib. Germ. vbi tamen non ita omnino dicit. Hæc eius verba sunt, Mox Rex vel Princeps prout ætas cuique, prout nobilitas, prout decus bellorum, prout facundia est, audiuntur auctoritate suadendi magis quàm iubendi potestate.

n Rogabant ergo sententiam Coss.] Id clarum est ex omnibus authoritatibus iis locis in hoc cap. citatis.

o Stantes esse oportere.] Id satis colligitur ex Sallustio in Catilina, qui relata, recitata ac finita Catonis oratione, cōfestim subdit, Postquam Cato assedit, Consulares omnes, itemque Senatus magna pars sententiam eius laudant. Et Dionys. Halicarnas. in loco suprà citato in verb. incip. vt ex consulatibus æuo maximi.

p In quo fuit prohibitum.] Plinius, sed qui aliam rei rationem reddit lib. 28. ca. 6. nempe quòd omnem actum impedirent.

q Ius tamen senatori erat.] Ad Romanos redit. Et vide quæ scribit Gellius li. 4. c. 10. Cuius hæc verba sunt ex Atteio Capitone, C. Cæsar Coss. M. Catonem sententiam rogauit. Cato rem, quæ consulebatur, quoniam non è Republica videbatur, perfici nolebat. Eius rei gratia ducendæ longa oratione vtebatur, eximebatque dicendo diem. Erat enim ius senatori, vt sententiam rogatus, diceret ante quicquid vellet alius rei, & quoad vellet. Cæsar Coss. viatorem vocauit: cúmque, cùm finem non faceret, prehendi loquentem, & in carcerem duci iussit. Plinius 2. epistol. 11. Itaque Titius Cerealis consularis iure senatorio postulauit, vt Priscus certior fieret &c.

r In foro autem lege cauebant.] Plin. epistol. lib. 4. epist. eius lib. 9. ad Vrsum.

s Ex quibus nonnulli.] Sic enim Q. Fabius Pictor legatus à Delphis Romam rediit, responsumque ex scripto recitauit apud Liuium 3. Deca. lib. 3. Suetonius autem de Augusto in vita ipsius, cap. 84. Nam deinceps neque in senatu, neque apud populum, neque apud milites loquutus est vnquam, nisi meditata & composita oratione: quamuis non deficeret

darent, nimiúmque in eo tempus absumerent, descriptas conciones è libello lectitarunt. [t] postea Cn. Pompeius quasi frenos eloquentiæ dedit, ex quo tempore intra paucissimas, neque vltra tres horas perorare cogebantur. Nam duæ horæ accusatori, tres reo dabantur: vnáque die ab accusatore & reo perorari iussum: quia multi data opera in serum rem trahebant, tempúsque diffundebant, rebus non definitis. Si tamen aliquorum opinioni assentiri vellent, poterant etiam sedentes, illi opinioni cui visum erat, studio & voluntate accedere. [v] Ius tamen fuit senatori à sententia quam semel dixerat, si probabile quid contrà afferretur, deduci: aut si ambigua foret, nec facilis explicatu, illam interpretari. Id tamen notatum est, parum fuisse in senatu, breuiter censere, & rectè sentire, nisi facundè sententiam tueretur, & argumentis firmaret. [x] Post omnes verò rogari, & nouissimum dicere sententiam, ignominiæ loco est habitum. In qua re succurrit annotare, quod literis proditum est, [y] Marcum Perpennam, & Lucium Volusium Saturninum, omnibus quos in senatu sententiam rogauerant, superstites fuisse. [z] Cúmque antea senatusconsulta pro voluntate consulum supprimerentur, vel enunciarentur, postea à Lucio Valerio & Marco Horatio consulibus statutum fuit, vt amplissimi ordinis decreta ad ædem Cereris ab ædilibus deferrentur: demum, vt in ærarium deponerentur. [a] Quod etiam Augustus cauit, ne senatus acta publicarentur, néve magistratus deposito honore statim in prouincias mitterentur. [b] Ex his tamen quædam fuere tacita senatusconsulta, quæ palam enunciare nō licebat, quæ in sanctiore senatu & concilio arcano, tanquā in recessu semoto seruabantur: quibus decernendis neque scribæ, neque serui publici intererant, ne communicatio consilij foret: cauebatúrque, ne quis enunciaret. [c] Apud Carthaginenses verò, triginta senatorum Principes, sanctiori concilio & arcanis negociis præpositi erant, quæ tanquam cæleste arcanū, dici non potest quàm alto silentio obtegerentur. [d] Qui etiam sanctior senatus Athenis fuisse proditur, sine cuius concilio aliquid gra-

Conciones è libello legere. *Duæ horæ accusatori, tres reo concessæ.* *Sedentes aliorum opinioni assentiebantur.* *Senatoris ius.* *Nouissimum sententiam dicere.* *Senatuscōsulta in ærarium deposita.* *Tacita senatusconsulta.* *Sanctius concilium.* *Sanctior senatus.*

ANNOTATIONES.

fieret ad subita extemporali facultate. Ac ne periculum memoriæ adiret, aut in ediscendo tempus absumeret, instituit recitare omnia. Sermones quoque cum singulis, atque etiam cum Liuia sua grauiores, non nisi in scriptis, & è libello habebat: ne plus minúsve loqueretur ex tempore.

t Posteà Cn. Pompeius.] Asconius Pædianus in Orat. Ciceronis pro Milone. Pompeius, inquit, legem promulgauit, qua prius testes dari per triduū, deinde vno die atque eodem & ab accusatore & ab reo perorari iubebat: ita vt horæ duæ accusatori, tres reo darentur. Cor. tamen Tacitus lib. 3 in accusatione necis Germanici, tradit biduum criminibus obiiciendis statutum, vtque ex dierum spacio interiecto reus per triduum defenderetur.

v Ius fuit tamen senatori.] Nam & apud Sallust. in Catil. Syllanus, qui antè suam sententiam deprompserat, audita Cæsaris sententia suam ipsius sententiam mutauit.

x Post omnes verò rogati.] Sueton. in Claudio c.9. Atque ex eo, inquit, nunquam non in Senatu nouissimus consularium sententiam dixit, ignominiæ causa, post omnes interrogatus.

y M. Perpennam.] Valer. Maximus lib. 8. & Plinius lib. 7. c. 48.

z Cumque anteà.] Hæc vsque ad clausulam, Quod etiam Augustus. sunt Liuij 3. Dec. lib. 3. Institutum est, inquit, ab iisdem Coss. L. Valerio & M. Horatio, vt Senatusconsulta in ædem Cereris ad Aediles plebis deferrentur, quæ antè arbitrio Consulum supprimebantur vitiabanturque.

a Quod etiā Augustus.] Suet. in vita illius, c. 36.

b Ex his tamen quædam fuere tacita.] Capitolinus in vita Gordianorum. Dicit Iunius Cordus, Istud S. C. fuisse tacitum, quod quale sit, & quare sic appellatum, breui exponam. Omnino exemplum Senatusconsulti taciti non aliud est hodie, quàm quod vestra clementia, conuocatis ad interiora maioribus, ea disponit, quæ non sunt omnibus publicanda: de quibus etiam soletis, ne quis ante rem completam quicquam vel audiat, vel intelligat. Hunc autem morem apud veteres necessitates publicæ repererunt, vt si fortè aliqua vis ab hostibus immineret, quæ vel cogeret humilia captare consilia: vel aliqua constituere, quæ non prius oporteret dici quàm effici: vel si nollent ad amicos aliqua permanare, S. C. tacitum fieret: ita vt non scribæ, non serui publici, non censuales illis actibus interessent, senatores exciperent, senatores omnium officia censualium scribarúmque complerent, ne quid fortè proderetur.

c Apud Carthaginenses.] Liuius 3. Dec. lib. 10. Carthaginenses, inquit, oratores ad pacem petendam mittunt 30. Seniorum Principes: id erat sanctius apud eos concilium, maximáque ad ipsum senatum regendum vis.

d Qui etiam sanctior senatus Athenis.] Plutarc. in Solone.

Solonis lex. uius decerni, aut ferri ad populum, Solonis lege vetabatur. [e] Syracusani autem sanctiorem senatum non habebant: sed si quid arduum & perdifficile imminebat, solius Timoleonis summi Ducis velut sancto arcanoque consilio, iudicio decernebant. *Apolecti.* [f] Aetolis Apolecti sanctissimum & arcanarum rerum fuere concilium: quorum consultatione, si quod instaret periculum, decerni oportebat. [g] Cæsarum verò temporibus, decreta senatus, quæ ad Principem pertinerent, non arcano senatui, sed libris elephantinis mandabantur: qui summa cura in Vlpia bibliotheca, vt essent perpetuo monumēto, seruabantur. *Decreta senatus ad principem pertinentia.* [h] Quæ quidem arcana patrum consilia quanto silentio obtegerentur, illud argumento est, quod Q. Fabius Maximus, cum de tertio Punico bello quod in arcano concilio decretum erat, Crasso in itinere obnunciasset, à senatu grauiter increpitus & conuiciis affectus fuit. *Senatuscōsulta non tacita.* Alia verò consulta, quæ tacita non erant, postquam maturè statuta fuerant, de concilij sententia in concione, quæ pro vestibulo curiæ obuersabatur, recitari & publicè edi poterant. *Insignia senatoria & vestes.* Erant igitur senatoris insignia, [i] tunica [k] & purpura & [l] laticlauus, [m] ius spectandi in orchestra, [n] & epulandi publicè, tam in epulo Iouis in Capitolio, quàm ludorum causa. *Laticlauus.* Qui quidem laticlauus propria vestis senatoris erat, qua senatus dignitas, & amplissimus ordo notabatur. *Penula.* Nonunquam senatoribus vti penulis, quanquam tenuissimo cultu forent, indultum fuit: quippe Alexander Seuerus imperator, vt senatores ingrauescenti ætate, frigoris causa penulis vti possent, priuilegio indulsit: sæpiusque aliis insignibus vti licere datum est. *Insignia alia atque alia concessa bene de repub. meritis.* [o] Nam Caio Duillio, qui nauali prælio Carthaginensium classem fudit, præter curulem sellam, [p] vt quoties à cœna rediret, funale præferretur, & tibicen præcineret, concessum fuit. [q] Et Marco Valerio Volesi filio, quòd Sabinos fudit fugauitque, & castris exuit, locum in circo ad spectandum cum sella curuli sibi posterisque permissum nouimus. [r] Lucio quoque Metello, qui oculis orbam sene-

ANNOTATIONES.

e Syracusani.] Probus Aemylius in Timoleone, & Plutarchus in eodem.

f Aetolis Apolecti.] Liuius 4. Decad. lib. 5. sed iam de hoc suprà diximus eod. cap. in verbo, Quod Apolectum.

g Cæsarum verò temporibus.] Vide in vitis Cæsarum.

h Quæ quidem arcana.] Hæc vsque ad clausulam, Alia vero consulta. sunt Val. Maximi li. 2. c. 1.

i Tunica.] Plin. lib. 33. Annuli distinxere alterum ordinem à plebe, sicut tunica ab annulis Senatum tantum. Quintilian. lib. 11. Cui laticlaui ius non erit, ita cingatur, vt tunicæ prioribus oris infra genua paulùm, posterioribus ad medios poplites vsque perueniant.

k Et purpura.] Liuius 4. Decad. lib. 4. Purpura viri vtimur prætextati in magistratibus, in sacerdotiis: liberi nostri prætextis purpura togis vtuntur.

l Et laticlauus.] Sueton. in Augusto c. 38. in Tiberio 35. Claudio 24. Tunica erat purpurea prætexta, laxior tunica vulgari, qua Senatores vtebantur. Horatius Ser. lib. 1. saty. 5.

Fundos Aufidio lusco prætore libenter
Linquimus, insani ridentes præmia scribæ,
Prætextam & latum clauum.

Idem saty. 6. per latum clauum senatorem designat,

- et latum demisit pectore clauum.

Ouid. Trist. lib. 4. eleg. 9.

Induiturque humeros cum lato purpura clauo.

Budæus in l. vlt. ff. de senat.

m Ius spectandi in orchestra.] Sueton. in Augusto, ca. 35. & ibi Beroaldus. Quod ius etiam alij pro magno beneficio concessum est apud eundem in Claudio, cap. 25. Orchestra autem spectandi locus primus in theatro erat, Senatoribus ad spectandum designatus.

n Et epulandi publicè.] Idem Suet. in Aug. c. 35.

o Nam C. Duillio.] Frontinus Stratagematōn lib. 1. cap. 5. & 2. cap. 3. legit Cneum. sed cæteri ferè omnes non Cneum, sed C. Duillium vocant. Huius militarem fortitudinem leges apud Florum lib. 2. cap. 2. Orosium lib. 4. c. 7. Eutropium lib. 2. cap. 5. & Frontinum vbi suprà.

p Quoties à cœna rediret.] Plinius Secundus, si is est, virorum illustrium cap. 38, Duillio, inquit, concessum est, vt prælucente funali & præcinente tibicine, à cœna publicè rediret. Qua de re Cicero in Oratore ad Brutum & in Catone maiore. Val. Maximus lib. 3. cap. 6. Silius Italicus lib. 6. in fi.

Exuuias Martis, domumque, Duillius alto
Ante omnes mersa Pœnorum classe dicabat.
Cui nocturnus honos funalia clara, sacerque
Post epulas tibicen adest, castosque penates
Insignis lati repetebat murmure cantus.

q Et M. Valerio.] Liuius 1. Decad. lib. 2. Dictator triumphans vrbem inuehitur, super solitos honores locus in circo ipsi, posterisque ad spectaculū datus, sella in eo loco curulis posita.

r L. quoque Metello.] Sed adde, L. Paulo Aemylio, iterum consuli, qui Persem, Philippi filium, Regem Macedonum, apud Samothracas victum, cœpit, concessum fuisse & à populo & à senatu, vt

ętutem egit, vt quoties in senatum iret, curru veheretur, fuit pro munere datum. [r] Nonunquam antiquior sententiæ dicendæ locus, [t] toga, [v] prætexta [x] sella curulis, ius imaginis, in memoriam posteritatis, [y] & in veste purpurea spectandi, pro magnis officiis in rempublicam senatoribus munera data sunt. Tantæque dignationis fuere sequutis temporibus, vt in oppidis per loca & conuentus vmbraculis vterentur, indultum sit. Mox sequuti Cæsares eum ordinem amplissimis honoribus honestarunt, præcipuè Alexander Seuerus, vt dignitas conspectior fieret, argentatis rhedis carrucisque senatori vti permisit: vtque sanctior reuerentiórque ordo putaretur, ex senatoribus illos, qui principali dignitate insignes forent, in ordinem patriciatus, quæ maior ampliorque dignitas habetur, multos adsciuit & prouexit. Sed hoc post multas ætates nouissimo inuento. [z] Fuitque lege sancitum, ne mulieres cuiussuis negocij causa senatum aut curiam adirent, nisi quòd Heliogabalus senaculum mulierum in colle Quirinali constituit primus: qui præter mores institutaque maiorum, vt in ordine senatorio mater admitteretur à senatu, peruicit: [a] sicut de Mesa Varia eiusdem Heliogabali auia, proditum est: cui tributum ferunt, vt fœmina in senatu sederet, patres consuleret, & sententiam diceret, cæteraque senatoris munia obiret. [b] Quod de Xerxe autores tradunt, qui in arcano concilio, cum delectos Persarum proceres consuleret, Artemisiam sæpe ad consultandum accersiuit, cuius sententiam sequutus fuit. [c] Antea verò Claudi & Neronis tempore, cum non pro dignitate videretur Agrippinam patrum consultationibus admitti, decreuere patres, vt à tergo abditis foribus staret, velo discreta, quòd visum arceret, aditum admitteret. [d] Lacedæmoniis verò mulieres adhibere publicis conciliis, illasque frequenti curia in exequendis nogociis socias assumere, visus erat: [e] apud quos fœminarum arbitrio decernuntur multa. [f] Idem apud Germanos, vt vbi plurimum negocij sit, fœminarum consiliis regantur: quarum plerasque vt deas colunt. [g] Neque omittendum quòd de Troglodytis traditur, quibus tanti exempli fuere mulieres, vt in conflictu bellorum, matronarum intercursu infestas acies dirimant: adeò vt ipsis intercedentibus præliari ducerent nefas. [h] Quod etiam apud Germanos frequens fuit, vt illarum fœminæ, quas plurimas in castris habebant, labentem sæpe aciem restituant, aut infestissimos animos concilient. [i] Celtæ verò & Galli, non solùm mulieres conciliis admittunt, sed

Vmbracula senatorum. *Argẽtatæ rhedæ & carrucæ.* *Ordo patriciatus.* *Mulieres senatum adire vetabantur.* *Senaculũ mulierum.* *Mesa sedit in senatu.* *Artemisia.* *Agrippina.* *Lacedæmonij & Germani fœminas conciliis admittunt.* *Troglodytæ.* *Germani.* *Celtæ & Galli.* *Gallicæ mulieres iudices.*

ANNOTATIONES.

ludis Circensibus triumphali veste vteretur. Author Plinius, aut quisquis is est, de viris illust. ca. 56.

s Nonnunquam antiquior.] De quo iam suprà dictum est. Et simpliciter ius dicendæ inter consulares sententiæ, ex Suet. in Claudio, c. 6.

t Toga.] Vnde illud Ciceronis, Cedant arma togæ. Sallust in Orat. cont. Ciceron. Et Cic. Philip. 8. Equidem P.C. quanquam hoc honore, id est consulari, vti togati esse solent, cùm est in sagis ciuitas.

v Prætexta.] Macrobius Saturnal. lib. 1. cap. 6. vbi Papyrij prætextati historiã narrat ex Gell. li. 1. c. 23.

x Sella curulis.] Gellius lib. 3. c. 18.

y Et in veste purpurea spectandi.] Plinius de viris illust. cap. 50. scribit L. Aemylio Paulo, ob deuictum Persem à senatu & populo concessum fuisse, vt ludis Circensibus triumphali veste vteretur.

z Fuitque lege sancitum.] Lampridius in Heliogabalo, & P. Victor in 6. regione vrbis Romæ: sed plenius post 14. regionem vbi describit quatuor senatula, & postremum id de quo hic loquitur Alexander. Et ex his intellige hic senatulum, non senaculum esse legendum.

a Sicut de Mesa Varia.] Lampridius vbi suprà.

b Quod de Xerxe.] Herodotus lib. 8. Et cùm in concilium vocasset delectos Persarum proceres, placuit ei Artemisiam quoque ad consultandum accersiri, quam solam constabat antea quæ facienda essent intellexisse.

c Anteà vero Claudij & Neronis tẽpore.] Cornel. Tacitus lib. 13. post princip. Quod quidem aduersante Agrippina, tanquam acta Claudij subuerterentur, obtinuere patres, qui in palatium ob id vocabãtur, vt astaret abditis a tergo foribus velo discreta, quod visum arceret, aditus non adimeret.

d Lacedæmoniis verò.] Plutarchus in Comparatione Numę & Lycurgi, & in vita Agidis.

e Apud quos.] Arist. lib. 2. Politicôn c. 7.

f Idem apud Germanos.] Tacitus lib de morib. Germano.

g Neque omittendum quod de Troglodytis.] Diod. Siculus lib 4. c 3.

h Quod etiam apud Germanos.] Tacitus de morib. Germ.

i Celtæ vero & Galli.] Hæc vsque ad clausulam, Vtque pueri. sunt Plutarchi in lib. de virtutibus mulierum. & Polyeni lib. 7. Stratagematôn.

quicquid eſt contentionis, fœminarum iudicio decernunt, ita vt inteſtina ſæpe odia illarum interuentu ſedaſſe ferantur. Proditumque memoriæ eſt, in fœdere cum Hannibale & Gallis icto caueri, vt ſocietas ſtaret eo iure, quòd ſi Carthaginenſis aliquod admiſſum pateretur à Gallis, eius rei iudicium penes Gallicas mulieres foret: ſi verò Gallus à Carthaginenſi, penes magiſtratum Carthaginenſem cognitio eſſet. [k] Vtque pueri prætextati cũ parẽtibus ſenatoribus, boni exempli cauſa in ſenatũ ventitarent: quòd poſt Papyrium Prætextatum, ne quis in ſenatu geſta enunciaret, longo exinde tempore fieri deſitum eſt. [l] Neque illud prætereundum, memoriæ datum fuiſſe, legatis exteriſque gentibus in ſenatum admiſsis, Romanos conſules niſi Latinè reſponſa dare conſueſſe. [m] Quibus admiſsis, more tradito à patribus, poteſtatem ſiquid vellent, ſenatus faciebat. Græci verò concilio indicto, per præcones, ſiquis quid peteret, enunciabant: [n] ſicut Atrebates & Bellouaci, tubarum cantu, concilium aduocabãt. [o] Si quid verò proprio ſermone loqui vellẽt, his in ſenatũ admiſsis, interpretes dabantur: per quos quæ opus erant proponebant, per eoſdémque conſulta ſenatus & reſpõſa accipiebant. [p] Et tametſi Molo rhetor in ſenatu Græcè declamaſſe dicatur primus, [q] Tiberius tamen adeò Græcum ſermonem oſum habuit, vt in ſenatu neſcio quid Græcè prolaturus, veniam petierit. [r] Et Claudius Cæſar, Grçcæ prouinciæ Principem, quòd Latinè neſciret, albo iudicum eraſit, & peregrinatum miſit. [s] Inualuitque mos, vt menſe Februario vſque ad calendas Martias per conſules deſignatos, ſenatus legatorum audiendis poſtulatis, & ſociorum querimoniis quotidie detur, ne tædio aut longa expectatione & mora fruſtrarentur: quæ quidem decreta ſenatus, in prouincias quiſque ſuas cum ſingulis actis referebant. [t] Illud quoque ſatis conſtat, cenſum ſenatorium ad nummos octingentorum millium olim fuiſſe, quem Cæſar Auguſtus & ſequuti Principes ad duodecies centies ſeſtertium auxerunt: & ne quis eorum inops aut egẽs foret, illos largo viatico & magnis muneribus proſequuti ſunt. [v] Tiberius verò, præterquam quòd cenſum ſenatorium iuuit, & honeſtam paupertatem innocentium ſubleuauit: prodigos tamen & egentiſsimos, vel ſenatu mouit, aut loco cedere coegit. [x] Fertur tamen Claudius laudaſſe illos, qui ob rei familiaris anguſtiam ſenatorio ordini ſponte ceſsiſſent. [y] Et Nero ſenatoribus qui tenui

Pueri in ſenatu.

Reſponſa latinè dabantur legatis.

Atrebates. Bellouaci.

Græcus ſermo Romanis inuiſus.

Cenſus ſenatorius.

ANNOTATIONES.

k Vtque pueri prætextam.] Id vſque ad verſic. Neque illud. eſt Catonis in Oratio. qua vſus eſt ad milites contra Galbam apud Gellium lib.1.c.23.

l Neque illud prætereundum.] Valerius Max. lib.2.c.1. vbi de Eumene Rege.

m Quibus admiſsis.] Id vbique comperies apud Liuium.

n Sicut Atrebates.] A. Hirtius lib. de bello Gallico 8. At Bellouaci, inquit, reliquæque ciuitates repentè ex fuga paucis, atque his vulneratis, receptis, qui ſyluarum beneficio caſum euitauerunt, concilio repente tubarum cantu conuocato, conclamant vt legati obſideſque ad Cæſarem mittantur.

o Si quid verò proprio ſermone.] Ad Rom. redit, idque eſt Valerij Max. lib.2.c.1. vbi de Maieſtate & obſeruantia linguæ Rom.

p Et tametſi Molo.] Idem eodem, vbi de C. Mario, Molo Rhetor, qui ſtudia M. Cicer. acuit. eum nanque ante omnes, exterarum gentium in ſenatu ſine interprete auditum conſtat: quem honorem non immeritò cœpit, quoniam ſummam vim Ro. eloquentiæ adiuuerat.

q Tiberius tamen.] Sueton. in vita illius, ca.71. Dion in eodem, Cumque, inquit, poſteà dubitaretur à quibuſdam, an ea quoque, quæ haberent emblemata, interdicta eſſent, de hoc etiam edixit: & quanquam Latinè id propriè ſignificare non poterat, tamen id verbum, propterea quòd Græcum erat, edicto inſeri noluit. Centurioni quoque volente Græcè in ſenatu teſtimonium dicere non permiſit, &ſi enim anteà in eo complures cauſas audierat Græco ſermone & multas examinauerat. & cætera quæ ibi ponuntur.

r Claudius Cæſar.] Sueton. in vita illius, c.16.

s Inualuitque mos.] Cic. lib. epiſtol. famil. & 1. ad Q. Frat. lib.2. epiſt. 11. cuius in vtroque loco verba aſcribimus inferius in verbo, Quodque comitialibus diebus & eodem quoque lib. epiſt.3. ad princip. A Cal. Februariis legationes in Idus Feb. reiiciebantur, eo die res confecta non eſt.

t Illud quoque ſatis conſtat.] Sueton. in Aug. cap. 41. Vide Budæum & Beroaldum. Maximus autem cenſus apud Athenienſes erat quingentorum modiorum, vt tradit Plutarchus in Ariſtide poſt princ.

v Tiberius verò.] Cor. Tacitus lib.2.

x Fertur tamen Claudius.] Tacit. lib.11.

y Et Nero.] Sueton. in vita illius, cap.10. Senatorum nobiliſsimo cuique, ſed à re familiari deſtituto, annua ſalaria, & quibuſdam quingena conſtituit.

re familiari essent, annua salaria statuisse: [z] & Marcus Antoninus Philosophus, vt senatores peregrini quartam bonorum & fortunarum saltem in Italia possiderent, lege sanxisse. [a] Quotiésque ambo consules adessent, senatum vnius iussu conuocari non licuisse: [b] quódque comitialibus diebus ex lege Pupia, [c] aut tetris & nefastis, [d] seu cum tonuisset, [e] aut ventorum procellæ tempestatésve fuissent, senatum haberi non decebat. [f] His tamen comitialibus qui Quirinalia sequuntur, senatum non impediri nonnulli putant: id quod Athenis quoque & Syracusis præcipuè obseruatum fuit. Nam terræ motu facto, aut tempestate ingruente, concilium differri oportebat. [g] Fuitque adnotatum, post horam decimam, nouam cognitionem causæ in senatu haberi non licere, [h] neque patrum decreta in ærarium ante lucem deferri posse: quod senatusconsulto, Tiberio postulante, vetabatur, [i] quo tempore comitia è campo ad patres translata fuere, quum ad eam diem etsi arbitrio Principis niterentur, plura tamen suffragiis tribuum fierent. [k] Augustus tamē Octauius, vt bis in mēse legitimus senatus haberetur, calendis scilicet & Idibus, edicto cauit. [l] Ac nisi exacto quarto & vigesimo ætatis anno, in senatum quempiam admitti non licere, præter admodum paucos, quibus ob egregiam virtutis indolem hoc à senatu indultum fuit. [m] Tametsi Augustus, quò celerius liberi senatorum senatui assuescerent, iuuenibus post virilem togam protinus laticlauum dedisse, & curiæ admisisse feratur. [n] Fuitque vetus constitutum, vt adolescentes senatorum filij, primo flore ætatis parentes & necessarios in vestibulo curiæ operiantur, illósque senatu egressos domum reducant & comitentur: [o] senatoribúsque ad plebem transire, & iura patrum amittere, & plebeia subire licuisse: [p] quod præter Marcum Manlium, qui primus à patribus ad plebem defecit, [q] aliis pluribus datum & permissum fuit.

Antonini philosophi lex.

Quando senatum non haberi decebat lege Pupia.

Edictum Augusti.

Senatores domum reducti per filios & cognatos.

ANNOTATIONES.

z Et M. Antoninus Philosophus.] Iulius Capitolinus in vita illius.

a Quotiesque ambo Coss.] Id quod intelligi potest ex eo quod scribit Dionys. Halicarn. lib. 10. non adeò longè à fi. Necesse, inquit, habuit Sextius solus senatum cogere: Quoniam Menenius collega propter morbum aberat.

b Quodque comitialibus diebus.] Legis Pupiæ meminit Cic. lib. 1. epist. famil. epist. 4. Senatus, inquit, haberi ante Cal. Februarias per legem Pupiam, id quod scis, non potest, neque mense Februario toto, nisi perfectis aut reiectis legationibus. Et lib. 1. epist. ad Q. Fratrem epist. 11. Comitialibus diebus, qui Quirinalia sequuntur, Appius interpretatur non impediri se lege Pupia, quo minùs habeat senatum, & quod Gabinia sanctum sit, etiam cogi ex Cal. Februariis vsque ad Cal. Martias senatum legatis quotidie dari. Hæc ibi. Sed & idem eiusdem lib. epist. 2. Consecuti sunt dies Comitiales, per quos senatus haberi non poterat.

c Aut tetris, aut nefastis.] Gell. lib. 5. cap. 17. Pontifices decreuerunt nullū iis diebus sacrificium rectè futurum. Vnde colligere possumus tunc senatum haberi non debere, cum non nisi auspicato sacrificióque prius facto non habeatur.

d Seu cùm tonuisset.] Plutarc. in Catone Minore. Tum Pompeius subitò mentitus se tonitru audisse, turpissimè comitia soluit: erat enim in consuetudine positum, vt si de cœlo esset seruatum, nihil perageretur.

Aut ventorum procellæ tempestatésve.] Hinc Appius Claudius subitò coorti imbris beneficio damnationem effugit, vt refert Valerius Max. lib. 8. c. 1. Itaque, inquit, cui marina tempestas causæ dictionem contraxerat, cœlestis salutem attulit.

f His tamen comitialibus qui Quirinalia sequuntur.] Vt patet ex eo loco Ciceronis lib. 2. Epistol. epist. 11. ad Q. Frat. cuius verba adduximus suprà in verbo, Quódque comitialibus.

g Fuitque adnotatum.] Vide locum in seq. allegatum.

h Neque patrum.] Tacitus lib. 3. Igitur factum senatusconsultum, ne decreta patrum ante diem ad ærarium deferrentur, idque vitæ spatium damnatis prorogaretur.

i Quo tempore comitia.] Tacitus lib. 1. Annalium.

k Augustus tamen.] Sueton. in vita illius, c. 35.

l Ac nisi exacto quarto.] Hic omnino vide quæ scripsi in Commentariis Primigeniorum in præfat. nu. 168. incip. & sanè. & multis seq. vsque ad nu. 180.

m Tametsi Augustus.] Hæc ad verbum desumpta sunt ex Suetonio in vita Augusti, c. 38.

n Fuitque vetus constitutum.] Val. Maximus lib. 2. cap. 1.

o Senatoribusq; ad plebem transire.] Quod patet exemplo seq.

p Quod præter M. Manlium.] Liuius 1. Dec. lib. 6. non semel.

q Aliis pluribus.] Vt P. Clodius & alij, de quibus dicetur inferius lib. 6. c. 24.

Quæ origo fuerit sacrorum Lupercalium, & quomodo celebrari, quandóque coli solerent, & quàm variæ deorum effigies fuerint.

Cap. XII.

Lupercalia.

DE [a] origine Lupercalium, diuersa ab autoribus prodita sunt: quippe à Romulo & Remo, postquam Numitore auo occiso, Amulio regnum restitutum est, ipsíque condendæ vrbis locum in regionibus in quibus geniti educatíque erant, nacti sunt, sacra eiusmodi instituta ferunt, quum capti epulis & vino, incincti pellibus hostiarum, [b] per luxum & lasciuiam currerent: quæ Inuum vocauere.[c] Multi ab Arcadibus, qui cum Euandro in hæc loca venerant, hoc solenne ludicrum [d] in honorem Lycæi Panos allatum fuisse autumant.[e] Sunt qui putent Romulum & Remum, quum Fauno sacra facerent, clamore pastorum excitos, quorum oues abactæ erant, in latrones præda onustos incurrisse nudos, prædamque detraxisse: qua postquam potiti sunt, sacra instituisse, vt nudi iuuenes, incincti pellibus, per ludum & lasciuiam currerent: [f] ex quibus alij Fauiani, nonnulli Quintiliani dicti. [g] Quod sacrum expiationis causa inuentum, ad inferos pertinere, argumento est, quòd mense Februario, hoc est, xv. calendas Martias, quo populus purgatur, & inferorum placantur manes, hoc sacrum celebrari tradant: quódque Iunoni Februatæ tunc sacra fiant, cuius feriæ Lupercalia sunt: in quo licet antea adolescentes passim currerent, [h] postea Augustus Octauius dum pudori consultum voluit, ne imberbes cursitarent, decreto sanciuit. [i] In eo quoque capræ immolantur candidæ, quæ solennis victima in Lupercalibus habetur: quibus immolatis, viri honesto loco nati, quos Lupercos dicunt, duo ibi sisterent, quorum frontes & ora cultro sanguine hostiarum infuso, inuicem intingerent: mox lana lacte madida sanguinem detergerent, quibus de more in risum effusis, dum cachinnant, tergora in lora inciderent, [k] nudíque & vncti, [l] amicti caprina pelle, in orbem discurrerent, vultu hilari vsque ad ineptias, obuiamque turbam eisdem loris impeterent: [m] quare Crepi dicti.[n] Obser-

Lupercalia ad inferos pertinent.

Ceremoniæ Lupercalium. Luperci.

Crepi Luperci.

ANNOTATIONES IN CAP. XII.

a DE origine Lupercalium.] De his vide Ouid. lib. 2. Fastor. Liuium 1. Deca. lib. 1. non adeo longe à princ. Valerium Maximum lib. 2. c. 1. Plutarch. in vita Romuli, & Antonij, Iustinum lib. 43. D. Augustinum de Ciuitate Dei, lib. 13. c. 34.

b Per luxum & lasciuiam.] Id totum est Liuij vbi suprà.

c Multi ab Arcadibus.] Liuius vbi suprà, & Plutarch in Romulo & in Cæsare.

d In honorem Lycæi Panos.] Pan enim, cui hæc sacra dedicata erant, Inuus vocabatur, vt scribit Seruius lib. 6. Aeneid.

Pometios castrúmque Inui.

Pan Inuus ab ineundo appellatus est. Idem Virgil. lib. 8. ibi,

- Et gelida monstrat sub rupe Lupercal,
Parrhasio dictum Panos de more Lycæi.

Vbi Seruius, Sub monte, inquit, Palatino est quædam spelunca, in qua de capro luebatur, id est, sacrificabatur: vnde & Lupercal dictum nonnulli putant. Alij verò dicunt, quod illic lupa Remum & Romulum nutrierit. Alij (quod est verisimilius) lucum hunc esse sacratum Pani, Deo Arcadiæ: cui etiam mons Lycæus est consecratus, quod λύκους, id est, lupos, non sinat in oues sæuire.

e Sunt qui putent.] Vide quos citauimus suprà in princip. Seruius in lib. 8. Aeneid. in enarratione eius loci,

Hinc exultantes Salios, nudósque Lupercos.

Quum, inquit, in honorem Panos, Lupercaliorum solennitas celebraretur, pecora Romanorum subitò à latronibus rapta sunt: illi, proiectis vestibus, prosequuti sunt latrones: quibus oppressis, & receptis animalibus, propter rem à nudis prosperè gestam, permansit consuetudo, vt nudi Lupercalia celebrarent. Hæc Ser. Alij autem aliam adferunt causam, quòd Faunus per vestes ab Hercule delusus fuerit: aut quòd cæso Amulio, Romulus & Remus fœdati vultibus sanguine, nudatis gladiis, & vestibus succincti, ab Alba vsque ad ficum Ruminalem cõcurrerint. vnde in Lupercalibus seruatum fuit, vt nobiles adolescentes faciem sanguine fœdarent: & alij accurrerent, abstersuri tabem lana lacte madida. Vide Plutarchum in Cæsare.

f Ex quibus alij Fauiani.] Festus Pomp. lib. 6. vbi de Fauianis.

g Quod sacrum expiationis causa.] Hęc sunt Plutarc. probl. c. 68. & Festi Pomp. vbi supra.

h Postea Augustus.] Suetonius in vita illius c. 31.

i In eo quoque capræ immolantur.] Hæc vsque ad ea verba, Nudíque & vncti. sunt Plutarchi in Romulo.

k Nudíque & vncti.] Plutar. in Antonio.

l Amicti caprina pelle.] Iustinus lib. 43.

m Quare Crepi dicti.] Festus Pomp. lib. 3.

n Obseruatumque.] Plutar. in Theseo.

o Qui

uatumque, vt à ficu Ruminali, vbi Romulus & Remus expositi fuerant, cursum inceptarent, concitóque gradu per vrbem vaderent: [o] quibus mulieres occurrere, & palmas feriendas præbere, assuerant, fœcunditatem & partus facilitatem propterea sibi dari arbitratæ. [p] Quod sacrum in Palatino monte, vbi Panos templum fuit, colebatur: [q] cuius simulacrum caprina facie, rubro colore, hirtis cornibus, pectore sideribus radiante, infima sui parte hispida, & caprino pede fuit: altera manu fistulam tenens, altera pedum incuruum. [r] In cuius etiam sacris canem immolari tradunt: quippe Pan magnum & sanctissimum habebatur numen. [s] Aegyptiis enim ex octo diis habetur maximus: [t] qui & Iouis simulacrum arietis facie effinxere. [v] Mendesij Pana summis percolunt honoribus, adeo vt hircum pro deo colant, mulieresque cum hircis coire dicatur: caprariique, maximo in honore sint. [x] Apud Thebanos arietes tanti fuere, vt non mactarentur, sed essent sacrosancti. [y] Arcades Pani & Ioui Lycæo stata die humana victima sacrificant: [z] in cuius templo vmbras non cadere, opinio fuit. Athenienses annuis hostiis & ardenti candelabro litant. In Parthenio monte Panos delubrum erat, [a] vbi locus nomine Aula, omnibus animalibus velut asylum, quem leones & lupi, dum feras insectantur, adire non audent, sed protinus subsistunt, & feras relinquunt. [b] Sicut in Dianæ Aetoliæ luco in Venetis, fabulantur, canes dum feras insequuntur, vbi ad lucum confugerint, ab insectatione quiescere. Idem in montibus quos Græci Mænalos vocant, [c] Aristoteles prodit: ad quos vbi feræ à canibus impetuntur,

Panos simulacrū.

Panos numen maximum.

Iouis simulacrum.

Aula animalium asylum.

Diana aetolia lucus.

Manali.

ANNOTATIONES.

o Quibus mulieres occurrere.] Plutarchus in Romulo.

p Quod sacrum in Palatino monte.] Iustin. d. lib. 43.

q Cuius simulacrum.] Herodotus lib. 2. scribit, Panos simulacrum & pictores pingunt, & statuarij scalpunt, quemadmodum Græci, caprina facie, hircinisque cruribus, haudquaquam existimantes eum esse talem, sed similem cæteris diis. Silius Italicus lib. 13. Punicorum,

Pan Ioue missus erat seruari tecta volente
Troia, pendenti similis Pan semper, & vno
Vix vlla inscribens terra vestigia cornu.
Dextera lasciuit casa Tegeatide capra,
Verbera læta mouens festa per compita cauda.
Cingit acuta comas & opaca tempora pinus,
Ac parua erumpunt rubicunda cornua fronte.
Stant aures, summoq; cadit barba hispida mento.
Pastorale Deo baculum, pellisq; sinistrum
Velat grata latus teneræ de corpore damæ.
Nulla in præruptum tam prona & inhospita cautes,
In qua non librans corpus, similisq; volanti
Cornipedem tulerit præcisa per auia plantam.
Interdum inflexus medio nascentia tergo
Respicit arridens hirtæ ludibria caudæ:
Obtendensq; manum solem inferuescere fronti
Arcet, & vmbrato perlustrat pascua visu.

Seruius in Virgilij eclo. 2. ibi,

Mecum vnà in syluis imitabere Pana canendo.
Pan primus calamos cera coniungere plures
Instituit, Pan curat oues, ouiumq; magistros.

Pan, inquit, Deus rusticus in naturæ similitudinem formatus. vnde dicitur Pan, omne: habet enim cornua id est, ad similitudinem solis radiorum & Lunæ cornuum. Rubet eius facies ad ætheris imitationē. In pectore habet nebridam stellatam, vt stellas imitetur. Pars inferior hispida, propter arbores & feras. Caprinos habet pedes, vt ostēdat terræ soliditatem. Fistulam habet septem calamorum, propter harmoniam ex septem sonis. Pedum habet, propter annum, quem in se recurrere fingunt Poëtæ: cum Amore deo luctatum esse, & ab eo victum: quia Omnia vincit Amor, Lucianus lib. de Sacrificiis, ad fi. vbi dicit, & Phurnutus.

r In cuius etiam sacris canem.] Plutarchus in Romulo.

s Aegyptiis enim.] Herod. lib. 2. Diodor. Siculus lib. 1. cap. 2.

t Qui & Iouis simulacrum.] Herod. d. lib. 2. & Lucianus vbi suprà.

v Mendesij.] Herod. vbi suprà. Mendesij capras & hircos non mactant, quòd Pana inter octo deos numerent, quos octo aiunt priores duodecim diis extitisse. Et paulò post: Vocatur autem & hircus & Pan Aegyptiacè Mendes. In hac regione contigit hoc mea memoria prodigium, Hircus cum muliere coiit propalam, quod in ostentationem hominū peruenit. Idem Strabo lib. 17. scribit. Diod. Siculus lib. 1. c. 2. & Suidas.

x Apud Thebanos.] Intellige Aegyptios ex Herodoto d. lib. 2. qui postquam huius rei rationem reddit, inquit, Ob hanc rem Arietes non mactantur à Thebanis, sed eis sacrosancti sunt.

y Arcades.] Plinius lib. 8. c. 22. & Pausanias lib. 8. qui est de Arcadicis.

z In cuius templo.] Scilicet Panos. Vide Gyraldum de Diis Gentium.

a Vbi locus nomine Aula.] Idem Gyraldus de Diis Gentium syntag. 15. sed nullo authore citato. Ad id est Aeliani de Animal. lib. 11. c. 6.

b Sicut Dianæ Aetoliæ.] Idem Gyraldus vbi supra.

c Aristoteles.] In libro mirabilium auscultationum.

d Quod

tanquam in tutissimam arcem se recipiunt: ipsique vltra præscriptum progredi non audent.[d] Quod de Bœotiis perdicibus memoriæ proditum est, vt præscriptum finem & quasi metas habeant in aere, vltra quas meare non possunt.[e] Mirumque euenire in Pedasia regione Cariæ, vt quum Ioui Lycæo stata die sacrificetur, capram è Pedaso sua sponte ad sacrificij locum venire, & se immolandam præbere dicant.[f] Romanis verò præter alios deos fuit Veiouis simulacrum, quem dixere Apollinem, cuius caput ornatur cornibus, sagittasque manu tenet, iuxta quem aries iacet:[g] sicut imago Apollinis Smynthæi, premens murem effingitur.[h] Atque in Aegypto in templo Vulcani, eius simulacrum cum mure, apprehenso conspicitur: propterea quòd Arabes quum regionem inuasissent, Vulcanus magnam vim murium effudisse, arcúsque & habenas corrodi fecisse, atque ita hostes fugasse dicitur.[i] Fauno quoque capram immolari nouimus, quamuis semideo: cuius ædes vna ad forum olitorium,[k] altera ad Tiberis ripam Iouis & Fauni.[l] Veiouis templum inter duos lucos erat, Capitolium & Palatium.[m] præter quæ fuit Sospita Iuno Lauini, cuius simulacrum caprina pelle velatur annis singulis. Sed quia de imaginibus sermo est, non omittendum id quod[n] à Tyriis obseruatum legimus, vt deorum simulacris vincula annectant, ne euocarentur & abirent, quum eos hostili carmine euocatos, abituros timerent.[o] Romani quoque Saturni effigiem toto anno vinctam laneo vinculo habuere, festis solum diebus Saturnaliorum vinculis exoluentes.[p] Aegyptij quum Osirim, quem Solem, & maximum deorum nuncupant, effingere contendunt, sceptrum in cuius summo oculi species inerat, effinxerunt.[q] Serapidi verò modium apponunt supra caput.[r] Persæ figurant Solem leonis rictu, cum tiara, vtraque manu cornua premente.[s] Indi gryphos iun-

Bœotia perdices. *Veiouis simulacrũ. Apollinis.* *Veiouis tẽplum. Iuno Sospita.* *Simulacris deorũ vincula annexa. Saturni effigies. Osiridis. Serapidis. Solis.*

ANNOTATIONES.

d Quod de Bœotiis perdicibus.] Plinius lib. 10. cap. 29.

e Mirumque euenire in Pedasia.] Aristotel. si is est, Mirabilium Auscultat. c. 34. Vide Strabonem de Lycio Ioue.

f Romanis verò.] Gellius lib. 5. c. 12.

g Sicut imago Apollinis.] Strabo lib. 13. Aelianus de Animalibus lib. 8. c. 10.

h Atque in Aegypto.] Herod. lib. 2.

i Fauno quoque.] Ouid. Fastorum lib. 2.

Cornipedi Fauno cæsa de more capella,
Venit ad exiguas turba vocata dapes.

Et hœdus quoque illi immolabatur Horatio libro Carm. 3. Ode 18. vbi ita ipsum alloquitur,

Si tener pleno cadit hœdus anno:
Larga nec desunt Veneris sodali
Vina cratera: vetus ara multo
Fumat odore.

k Altera ad Tyberis ripam.] Scilicet in insula Tiberina, cuius adhuc vestigia (vt scribit Bartholomæus Marlianus) quædam cernuntur. Ouid. Fast. 2.

Idibus agrestis fumant altaria Fauni
Hic vbi discretas insula rumpit aquas

Liuius 4. Decad. lib. 3. scribit Cn. Domitium Aenobarbum & Cn. Scribonium, Aediles, multos pernarios ad populi iudicium traxisse, trésque ex his condemnatos fuisse, & ex eorum mulctatitia pecunia hanc ædem in insula fecisse.

l Veiouis templum.] Gellius lib. 5. c. 12.

m Præter quæ fuit Sospita Iuno Lauini.] Liuius 3. Dec. lib. 2. post princ. vide Gyraldum.

n A Tyriis.] Idem Gyraldus de Diis Gentium syntag. 1. vbi etiam nullum citat authorem: sed id est Plutarchi in vita Alexandri & Problem. cap. 61. & Q. Curtij gestorum Alexand. lib. 4. & vide inferius lib. 6. c. 4.

o Romani quoque.] Macrobius authoritate Verrij Flacci, & Apollodori Satur. lib. 1 c. 8.

p Aegyptij cùm Osirim.] Macrob. eod. lib. 1. cap. 2. Hinc Osirim, inquit, Aegyptij, vt solem esse asserant, quoties hieroglyphicis literis suis exprimere volunt, insculpunt sceptrum: inque eo speciem oculi exprimunt, & hoc signo Osirim monstrant: significantes hunc Deum solem esse, regalique potestate cuncta despicere, quia solem Iouis oculum appellat antiquitas.

q Serapidi verò.] Suidas vbi de Serapide. Aliter eum effingit idem eodem lib. 1. cap. 20. Sed iidem Aegyptij Canopi simulacrum formabant, pedibus perexiguis, attracto collo & quasi sugillato, ventre tumido in modum hydriæ cum dorso æqualiter tereti, vt scribit Ruffinus Aquiliensis presbyter li. 2. historiæ Ecclesiasticæ c. 26. vbi declarat qui & vnde is deus dictus sit.

r Persæ figurant solem.] Statius lib. 1. Thebaidos in fi.

- Seu præstat Osirim
Frugiferum: seu Persei sub rupibus antri
Indignata sequi torquentem cornua mitram.

Vbi Lactantius interpres scribit simulacrum Mitræ, qui & sol est apud Persas in antro coli leonis vultu, & Persico habitu cum tiara, vtrisque manibus reluctantis tauri cornua comprimentis. quo significatur luna ab eo lumen accipere, cùm cœperit ab eius radiis segregari.

s Indi gryphos iungunt.] Vide eundem & Philostratum lib. 3. & Arrianum lib. 8. & Gyraldum de Diis Gentium.

t Phœ

gunt Solis quadrigæ. [t] Phœnicibus Solis simulacrum lapis est niger, ab imo rotundus tenuatur in cuneum. [v] Apud Pæones discus breuis longo ligno oppositus, pro sole colebatur. [x] In Attica Apollo verticosus exurgit in pyramidem. [y] Isis verò apud Sueuos in modum liburnæ, [z] Et Iupiter Labradæus cum securi, [a] sicut Terræ simulacrum cum claui. [b] Paphia quoque Venus fuit non humana effigie, sed informi, latiore initio, metæ in modum fastigiata. [c] Elei Venerem hirco insidentem, altero pede testudinem premente, effinxere. [d] Et Pygalienses Cererem habitu mulieris in petra iacentis, capite & iuba equina, tunica verò demissa. [e] Apud Celtas Hercules fuit cognomento ὄγκιος, imagine decrepiti senis, capite incompto, pelle rugosa, dextra clauum tenens, sinistra protentum arcum, multos mortaleis catenis vinctos ducens: [f] quibus altissima quercus erat Iouis signum, [g] Sicut Palladis Atticæ, [h] & Cereris Farræ, informe signum. [i] In Cypro Venus barbata, virili specie, & habitu muliebri: [k] apud Tussas in Aegypto, cum cornibus bubulis effingebatur. [l] Fuitque apud Ascalon Syriæ Derceta dea facie hominis, cuius postrema desinebant in piscem. [m] Mercurij imago Græcis fertur quadrato statu, capite solum efficto, tali specie pluribus figuratis, quos pro immortali gloria magnis sæpe ducibus dicabant. [n] Eratque opinio Pythagoræ, non ex omni ligno exculpi Mercurios decere. [o] Hammonis verò effigies vmbilico similis habetur. [p] Et apud Arabes lapis tetragonus pro deo. [q] Olympij autem Iouis in Attica

Isidis. Iouis labradæi. Terræ. Paphiæ Veneris. Cereris. Herculis apud Celtas. Veneris in Cypro. Dercetæ. Mercurij. Hammonis. Dei apud Arabes. Olympij Iouis.

ANNOTATIONES.

t Phœnicibus.] Idem Gyraldus syntag. 1. nullo authore citato: sed id est ex Herodiano lib. 5. non multò post princ.

v Apud Pæones.] Maximus Tyrius ser.38.

x In Attica Apollo.] Pausanias lib.1. vbi κάρυρος dicitur, id est, vt vertit Domitius, verticosus.

y Isis verò apud Sueuos.] Cor. Tacitus de morib. German.

z Et Iupiter Labradæus.] Plutarch. probl. c.158.

a Sicut Terræ simulacrum.] Seruius lib. 10. Aeneid. eo loco,

Alma parens Idæa deûm, cui Dindyma cordi,
Turrigeraque vrbes, biiugique ad frena leones.

Terram, inquit, constat esse matrem deûm, vnde & simulacrum eius cum claui pingitur. Nam terra aperitur verno, hyemali clauditur tempore.

b Paphia quoque Venus.] Tacitus lib. 18. Simulacrum, ait, deæ (de ea autem loquitur) non effigie humana. Continuus orbis latiore initio tenuem in ambitum metæ modo exurgẽs. Maximus autẽ Tyrius ser. 38. scribit apud Paphios Venerem fingi specie albæ pyramidis, cuius materia omnino ignota erat.

c Elei Venerem.] Plutarc. in præceptis Connubialibus c. 33 & in lib. de Iside & Osiride, & Pausanias lib.6. Vide nostras leges Connubial. l 10. nu.16.

d Et Pygalienses.] Phigalenses legendum est ex Pausania lib.8. qui est de Arcadicis, vbi id simulacrum describit.

e Apud Celtas.] Lucianus in Hercule Gallico, sed hic legendum non ὄγκιος, sed ὄγμιος ex cod.

f Quibus.] Scilicet Celtis ex Max. Tyrio ser.38.

g Sicut Palladis Atticæ.] De huius simulacro, in Attica, vide Pausaniam lib.1. & Apuleium li.10. Asini aurei.

h Et Cereris Farræ.] Non memini legisse quenquam de Cerere Farra, verùm de eius simulacro vide Pausaniam d. lib.1.

i In Cypro Venus barbata.] Macrob. lib.3. Saturn. c.8. Signum, inquit, huius est Cypri barbatum corpore, sed veste muliebri, cum sceptro ac statura viri. Et putant eandem marem ac fœminam esse. Aristophanes eam ἀφρόδιτον appellat.

k Apud Tussas in Aegypto.] Idem Gyraldus de Dijs Gentium syntag. 13. & 17. sed neutro loco authorem citat. At Herodotus lib.2. non de Venere, sed de Iside loquens scribit Isidis simulacrum apud Aegyptios muliebre esse, bubulis præditum cornibus, quemadmodum Io Græci describunt.

l Fuitque apud Ascalon.] Diod. Siculus lib. 2. cap.2. in princ. Est Syriæ vrbs Ascalon: haud procul ab hac stagnum est piscibus plenum, iuxtaque templum insigne deæ, quam appellant Dercetam, facie hominis, reliqua parte corporis piscem. Ouid. 4. Metam. illis versibus,

Illa quid è multis referat (nam plurima norat)
Cogitat, & dubia est de te Babylonia narret
Derceti, quam versa squamis velantibus artus
Stagna Palæstini credunt coluisse figura.

Lucianus in lib. de Syria dea. Et de hac quoque Plinius lib.5. c.13. & 23. Gyraldus lib. de Dijs Gent.

m Mercurij imago.] Macrobius lib. 1. Satur. c. 19. vbi & præterea tradit Athenienses primos è Græcis à Pelasgis edoctos statuas Mercurij erectis virilibus habuisse. quod & ante eum scripserat Herodot. lib.2. quem tamen non citat, eiúsque rei rationem reddit. Lucianus autem in lib. de Sacrificijs ad fi. scribit Aegyptios facie canina effingere.

n Eratque opinio Pythagoræ.] Apuleius Apologia 1. Magiæ. Vide Erasmum in Chil.2. cent.5. c.47. Non è quouis ligno Mercurius fiat.

o Hammonis.] Q. Curtius lib.4.

p Et apud Arabes lapis tetragonus.] Et is quidem informis, vt tradit Arnobius aduersus Gentes lib.5. Sed idea mater Pesinunta sacer lapis erat quem Romani deducere curarunt, apud Liuium 3. Dec. lib.9.

q Olimpij ante Iouis in Attica.] Pausanias lib.1.

Minerua Trenalis. Matris deûm. Boni euentus. Pluti. Iustitia. Osiridis. Dionysij. Memnonis. Serapidis.

os ex ebore auroque constat: reliquum corpus ex luto & gypso, [r] supra cuius caput Horæ & Parcæ visuntur. [s] Sic Mineruæ Trenalis os erat ligneum, manus & pedes marmorea. [t] Matris deûm simulacrum, nec qua sit materia aut specie, nec à quo artifice, noscebatur. [v] Boni euentus species erat pauperis habitu, dextra pateram, sinistra spicam tenens. [x] Diuitiarum verò deus Spartæ, & cæci & iacentis facie colebatur. [y] Iustitia apud Aegyptios fuit sine capite, [z] Osiris verò canino. [a] Dionysij forma vna barbati, [b] altera cornuti, [c] tertia adolescentis visebatur. [d] Mirumque prodi de Memnonis statua, vt quum matutino solis radio illustratur, æris tinnitum & speciem loquentis præbeat: [e] sicut de Serapidis simulacro in Aegypto, templo ita

ANNOTATIONES.

lib. 1. scribit, Ipsius quidem Iouis os auro & ebore constat: reliquum vero corpus & gypso & fictili est materia. Strabo autem lib. 8. id Iouis simulacrum ex auro solidum fuisse scribit: At Plinius lib. 34. c. 8. ex ebore.

r Supra cuius caput.] Idem Pausanias ibi.

s Sic Mineruæ Trenalis.] Pausanias lib. 7. qui de Achaicis est, refert tale fuisse simulacrum quale Alexander hîc describit apud Aegiram. Sed quare Mineruam Trenalem vocat, nescio, nec Pausanias scribit.

t Matris deûm.] Herod. lib. 1. Arnobius autem lib. 5. dicit Pessinuntios informem lapidem pro matre deûm colere, & Samios Puteum pro Iunone.

v Boni euentus species.] Plinius lib. 34. cap. 8. Et simulacrum, inquit, boni euentus dextra pateram, sinistra spicam ac papauer tenens. Ex quo intelligis Alexandrum hic deceptum fuisse dum dicit, Pauperis habitu. nam papaueris dicere debuit: quanquam nec id conuenit verbis Plinij.

x Diuitiarum verò Deus.] Plutarchus lib. de cupidit. diuitiarum. In vna, inquit, vrbium quæ sub sole sunt, diuitiarum Deum seruari & cæcum & iacentem, vt picturam inanimatam ac immobilem. Vide Pausaniam. Omnes autem vbique Plutum diuitiarum deum cæcum faciunt, vt Theocrit. Edyllio 10. & eius ibi interpres. Aristophanes in Pluto. & Cælius Rhodig. lect. antiquar. lib. 10. c. 18. Cicero lib. 2. de natura Deorum.

y Iustitia apud Aegyptios.] Idem Gyraldus de Diis Gentium syntag. 1. sed nullo authore, præter hunc nostrum Alex.

z Osiris verò canino.] Imò Anubis ipsius Osiridis filius ex Diod. Siculo lib. 2. cap. 10. & Apul. lib. vlt. Metam. Attollens, inquit ceruices arduas Anubis. Seruius exponens illud lib. 8. Aeneid.

Omnigenumq́, deûm monstra & latrator Anubis.

Quia, inquit, capite canino pingitur, hunc volunt esse Mercurium: ideo, quia nihil est cane sagacius. Latrans & Propertio dicitur lib. 3. eleg. 11.

Ausa ous nostro latrantem opponere Anubim.

Et Ouid. lib. 9. Metam. vbi de comitibus Isidis,

Et regale decus, cum quo latrator Anubis.

Eusebius eius rei meminit libro 2. Præparationis Euangelicæ scribens deum, qui apud Aegyptios Anubis appellatur, caninum habere caput: eaque re ostendi custodem ipsum Osiridos fuisse tam belluas, quàm importunè obuiam factos coërcentem.

a Dionysij formam.] Diod. Siculus lib. 5. Macrob. d. lib. 1. Satur. c. 18.

b Altera cornuti.] Diod. lib. 5. Quibus locis declarant cur illi dantur cornua. Ex hócque illud Horat. Car. li. 2. Ode 19. in Bacchum carmina in secretis nemoribus docentem,

Te vidit insons Cerberus aureo
Cornu decorum.

Vbi Acrō & Porphyrion interpretes rationem reddunt. Et illud quoque Ouidij in Epistola Sapphus,

Accedant capiti cornua, Bacchus eris.

c Tertia adolescentis.] Macrob. d. lib. 1. cap. 18. Itē liberi patris simulacra partim puerili ætate, partim iuuenili fingunt, præterea barbara specie, senili quoque.

d Mirumque prodi de Memnonis statua.] Plinius lib. 35. cap. 7. Cornelius Tacitus lib. 2. Memnonis, inquit, saxea effigies, vbi radiis solis icta est, vocalem sonum reddens: disiectásque inter & vix peruias arenas, instar montium eductæ Pyramides certamine & opibus Regū, lacúsque effossa humo superfluentis Nili receptacula, atque alibi angustiæ & profunda altitudo, nullis inquirentium spatiis penetrabiles. Philostratus in vita Apollonij li. 6. c. 3. Memnonis statua adolescētis impuberis imaginem refert. Est autem ex nigro lapide fabricata, & ad solis radios conuersa, vtroque pede cœlum attingens, iuxta Dædali statuariam artem. Erectæ autem manus sedi innituntur hominis surgere volentis similitudinem exprimentes. Oculorum autem & totius oris imaginem, quasi loquentis hominis, esse perhibetur, & hæc quidem anteà minorem ipsi dabant admirationem, quòd non nimium elaborata videretur, & quantum artis operi inesset ignorarēt. Cùm verò solis radius statuam attingeret (id autem circa solis ortum euenire perhibent) tum verò supra modum admirabilis visa est. Tunc enim statuam loqui perhibent, vbi primùm solis radius ad eius os peruenit. Eius oculi splendentes, latique ad solem expositi sunt, sicut eorum, qui valde solis aspectum tolerare possunt.

e Sicut de Serapidis simulacro.] Cor. Tacitus d. lib. 2. Ruffinus ecclesiasticæ historiæ lib. 2. cap. 23. Fenestra, inquit, perexigua ab ortu solis ita erat aptata, vt die qua fuerat institutum simulacrum solis ad Serapim salutandum introferri, diligenter temporibus obseruatis, ingrediente simulacro radius solis per eādem fenestram directus, os & labra Serapidis illustraret: ita vt inspectante populo osculo salutatus Serapis videretur à Sole.

f Nec

extructo, vt exoriens Sol os & labra illustraret. [f] Nec prætereundum quòd Aethiopibus in vsum venit, vt deorum simulacra minio illinirent, illa pro maiestate numinum sanctiora & augustiora arbitrati: [g] & apud Aegyptios [h] & Phœnices, vt singulis diis singulas alas adderent: [i] Saturno verò quatuor, duas protentas, duas verò remissas, & oculos quatuor, vt signarent ipsum dormientem vigilare, & vigilantem dormire consuesse. [k] Quodque Athenienses, siquem athletarum victorē designabant, statuam illi obnixo genu cum scuto, porrecta hasta impetum excipere effinxerunt: pro eo quòd Chabrias milites Agesilai hoc statu impetum excipere docuit, & victor fuit. Fertur Licinius in Alabandæos facetissime cauillatus, quòd statuæ quæ erant in balneis, essent habitu iura dantium & causas agentium: quæ verò in foro, omnes discos tenerent. Illud quoque non in postremis fuerit, [l] Rhodi supra septingenta tria millia signorum, [m] nec pauciora Athenis, [n] Delphis, [o] atque Olympiæ fuisse: Romæ verò tantum statuarum, vt alter populus lapideus videretur.

Alæ diis additæ.

Saturni.

Athletarum victorum.

Alabādæi.

ANNOTATIONES.

f Nec prætereundum quod Aetiopibus.] Plinius lib.3.ca.7. scribit Romanos Iouis simulacri faciē diebus festis minio illinire solitos triumphantúmque corpora, sicque Camillum triumphasse. Hac religione etiam nunc addi in vnguenta cœnæ triumphalis & à censoribus in primis Iouem miniandum locari. Cuius rei equidem causam miror: quanquam & hodie id expeti constat Aethiopum populis, totósque eo tingi proceres, húncque ibi deorum simulacris colorem esse. Idem lib.35. c.12. tradit Iouis effigiem fictilem fuisse, & ideo miniari solitam.

g Et apud Aegyptios.] Gyraldus de Diis Gent.
h Et Phœnices.] Idem ibid.
i Saturno verò quatuor.] Idem.
k Quodque Athenienses.] Id vsque ad clausulam, Fertur Licinius. est Probi Aemylij in vita Chabriæ.
l Rhodi.] Plinius lib.34.c.7.
m Nec pauciora Athenis.] Multas ibi fuisse constat ex Pausania lib.1. qui de Atticis est.
n Delphis.] Idem.
o Atque Olympiæ.] Idem.

Quæ vitia ex loci natura aut cœli climate quibusdam gentibus ita innata sint, vt illa habeant propria & perpetua. Cap. XIII.

LVcius Parthenopæus, deliciæ, amor & decus nostrum, ingenio fuit homo eleganti sermoneque perquàm docto & exculto, vultu hilari & festiuo, præditus omni vrbanitate, & omni sale: sed cultu corporis inuenusto, vestéque humili & inhonesta, adeóque omnium rerum hominúmque contemptor, vt summæ nobilitatis viros ne congressu quidem suo dignaretur: & nisi literatos, quos toto pectore fouebat, reliquos floccipenderet & nihili duceret: deniq; nulli obnoxius, liber & suo arbitratu viuebat. Is, dum Neapoli essemus, doctis iuuenibus comitatus ad nos ventitabat: congressuque hominis eloquentissimi & mihi amicissimi fruebamur totos ferè dies. Dúmque, vt fit, diuersarum gentium mores apud nos scitè subtiliterque pensitaret, memini ipsum dicere solere, [a] quòd sicut quædam regiones sunt quæ acuta ingenia & solertia gignunt, vt quibus est aer purus & tenuis, [b] velut Athenis: aliæ, quæ retusa & hebetiora, vt quibus crassus & pinguis, [c] sicut Thebis: ita ex cœli rigore vel clementia, nonnunquam ex siderum statu vel influxu, virtutes vitiáque gentibus innasci, quæ ingenita adeò loci incolas afficiunt, itáque corporibus animisq; insident, vt illa habeant propria & perpetua. [d] Siquidem

L. Parthenopæus.

ANNOTATIONES IN CAP. XIII.

a QVòd sicut.] Hic omnino vide quæ in hāc sententiam congessimus in nostris legibus Connubialibus l.7.nu.14.incip.sed & quod. & multis seq.
b Velut Athenis.] Vide quos allegaui in dictis legib. Connubialibus.
c Thebis.] Ibid.
d Siquidem Campani.] Liuius 4. Decad. lib.8. non vno in loco, & lib.9. vbi dicit, Superbiam ingenitam Campanis. & 3.Decad. lib.5. vbi dicit eam gentem suopte ingenio esse superbam. Pomponius autem Mela de his loquens lib.3.c.2. Gentes, inquit, superbæ, superstitiosæ, aliquando etiam immanes, adeò vt hominem optimam & gratissimam diis victimam crederent, manent vestigia feritatis iam abolitæ: atque vt ab vltimis cædibus temperant, ita

Campani. Argiui & Brutij. Rhegini. Itali. Galli. Hispani. Græci.

Campani superbi natura & bonitate agrorum ex mitissimo cœlo & affluenti copia voluptatum terrestrium maritimarúmque rerum, semper habiti sunt. Domicilium enim superbiæ (vt [e] Cicero inquit) penes Campanos fuit.[f] Argiui[g] & Brutij ex more insito genti, latrones. Illorum nanque ingenio latrociniis læta sunt, & rapinis gaudent. [h] Rhegini pauidi & formidolosi. [i] Itali nobilitate præstant, & regali quadam magnificentia lauti & magni sunt. [k] Galli super insitam genti vanitatem, [l] mobiles [m] & stolidi, [n] contentionis auidi, consiliisque capiendis non ratione, [o] sed impetu feruntur: tamen [p] religioni deditos esse, haud dubium est.[q] Hispani iactabundi,[r] duri & parci, abactoresque acerrimi, ad inediam laborésque, atque ad mortem parati. [s] Græci licet ingenio & facundia præstent, eos tamen nationis vitio [t] (vnde Græca fides in prouerbium venit) [v] assentatores, [x] leues [y] atque infideles esse manifestum

ANNOTATIONES.

nihilominus, vbi deuotas altaribus admouere, delibant: habent tamē & facundiam suam, magistrósque sapientiæ Druidas.

e Cicero.] In Orat.2.de lege Agraria.

f Argiui.] Eustathius in lib.2. Iliad. in Catalogo, tradit eos notatos fuisse, vt sycophantas & litium auidos, citátque in id adagium ex Pausania ἀργεῖοι φῶρες. Cuius etiam meminit Diogenianus in Collectaneis. Sed & eos Herodotus lib.3. tradit cæteris Græcis musicæ præstitisse.

g Et Brutij.] Liuius 3.Decad. lib.9. Spes, ait, affectandæ eius rei ex minima re affulsit: quod latrociniis magis quàm iusto bello in Brutiis gerebātur res, principio ab Numidis, & Brutiis non societate magis Punica, quàm suopte ingenio promptis in eum morem.

h Rhegini pauidi.] Quod satis indicat vetus illud prouerbium ῥηγίνων δειλότερος. id est Rheginus timidior & formidolosior apud Zenodotum in Collectaneis authoritate Xenarchi.

i Itali.] Firmicus Maternus, cuius eadem propè verba sunt lib. Astronomicōn 1.c.1.

k Galli.] Liuius 1.Decad.lib.5. dicit eam gentem in vanos tumultus natam.

l Mobiles.] Trebellius Pollio in Gallienis insitā Gallis leuitatem scribit, ac res nouas affectare. Cæsar lib.3.belli Gal. dicit his subita & repentina consilia esse. & lib.4. post princip. in consiliis capiendis mobiles esse, & nouis plerūque rebus studere. Quod & astruit idem Pollio in Posthumio secundo, dum eos dicit rerum nouarum semper cupidos. Strabo lib.4. scribit Gallos esse simplices, ac nulla morum malignitate. Propterea Martialis lib.5.epig.1.in fin.

Et tumidus, Galla credulitate fruar.

Vide Rhodiginum lib.18.c.21.

m Et stolidi.] Firmicus Maternus d.lib.1.c.1.

n Contentionis auidi.] Ammianus Marcellin. li.15. Celsioris staturæ, inquit, & candidi penè Galli sunt omnes, & rutili, luminúmque toruitate horribiles, auidi iurgiorum & sublatius insolescentes.

o Impetu feruntur.] Strabo lib.4. quod non admodum distat ab eo quod suprà diximus ex Cæsare lib.4.belli Gallici.

p Religioni deditos esse.] Cæsar eiusdem operis lib. 6. Natio est omnium Gallorum admodum dedita religionibus: atque ob eam causam, qui sunt affecti grauioribus morbis, quique in præliis periculisque versantur, aut pro victimis homines immolant, aut se immolaturos vouent, administrisque ad ea sacrificia Druidibus vtuntur, quòd pro vita hominis, nisi vita hominis reddatur, non posse deorum immortalium numen placari arbitrantur: publicéque eiusdem generis habent instituta sacrificia. Liuius 1.Decad. lib.5. In Capitolium, inquit, ad suos rediit, seu attonitis Gallis miraculo audaciæ, seu religione etiam motis, cuius haudquaquam negligens gens est. Sed & adde præcedentibus, eos impotentes esse ex eodem Liuio eod.lib. & feroces & ingenij auidi ad pugnam ex eod.1.Dec. lib.7. & 3.Decad.lib.1. & 4.Decad.lib.8. & vini auidissimos ex postremo illo loco. Et pigrioris ingenij ex Seruio lib.6.Aeneid.ibi,

Principio cælum ac terras camposq; liquenteis.

q Hispani iactabundi.] Maternus d.lib.1.c.1.

r Duri.] Hæc omnia vsque ad clausulam, Græci. sunt Iustini lib. 44. sed quod hic dicit abactores, legendum ex eodem Iustino bellatores, quod librarij, vt puto, magis error est quàm authoris. Sed his adde, inquieti auidiq; in nouas res ex Liuio 3. Dec. lib.2. Sed præterquam quòd ipsorum Hispanorum inquieta auidáque in nouas res sunt ingenia.

s Græci licet.] Cic.de Arusp. Respond. Quàm volumus licet P. C. ipsi nos amemus: tamen nec numero Hispanos, nec robore Gallos, nec calliditate Pœnos, nec artibus Græcos, nec denique hoc ipso huius gentis ac terræ domestico natiuóque sensu Italos ipsos ac Latinos, sed pietate ac religione omnes gentes nationésque superauimus.

t Vnde Græca fides.] Apud Ausonium epist.2. ad Paulum ad fi.

Nobiscum inuenies catenoplia, si libet vti
Non Pœna, sed Græca fide.

Vide Eras.Chil.1.cent.8.c.27.

v Assentatores.] Cic. ad Q.Fratrem. Græci fallaces & leues & diuturna seruitute ad nimiam assentationem eruditi.

x Leues.] Firmicus d.lib.1.c.1. Et Seruius in lib.6. Aeneid, loco superius designato scribit, Afros versipelles, Græcos leues, Gallos pigrioris esse ingenij, idque climatum naturam facere, sicut Ptolemæus deprehendit, qui dicit, Translatum ad aliud clima hominum naturam ex parte mutare. Ascon.Pædianus in 3.in Ver act.

y Atque infideles.] Suprà paulò ante in verbo, Vnde.

est. [c] Cappadoces, [a] Cilices, [b] & Cretenses, suopte ingenio fraudulenti & mendaces: quippe promissi fidem fallunt, & periurio se adstringunt: in quorum notam [c] Græcum illud est, τρία κάππα κάκιστα. [d] Aphri subdoli & mendaces. quum enim multum classe rebúsque maritimis valeant, vsu & commercio multarum gentium, ad fallendum proni & solertes sunt. Apud eos enim frequenter mercatores ventitant, & studio quæstus, quæ vsui sunt merces important. [e] Numidæ vero leuissimæ fidei ingenia. [f] Chij petulantissimi. nam cum tribunal Ephororum fœdassent, ob petulantiam qua naturæ vitio laborant, ab Ephoris impune tulere. [g] Galatæ minaces, [h] Syri cupidi & auari, præter modum rerum appetentes, gens inquieta, [i] auidáque in nouas res.

Cappaces. Cilices Creten. Aphri. Numi. Chy. Gala. Syri.

ANNOTATIONES.

Vnde Græca fides. Sed adde lingua magis strenuos quàm fortes, ex Liuio 1. Decad. lib. 8. Et otiosi, quod planè innuit Cicer. in d. in Ver. 3. act. cum dicit, Ad summum Græcorum otium, quod in id expēdit Ascon. eum locum enarrans.

z Cappadoces.] De Cappadocum malis moribus extant duo Demodoci epigrāmata lib. 2. epig. Græcorum c. 43.

a Cilices.] Ad hoc alludens Martialis lib. 6. epig. 71. ait,

Fur nota nimium rapacitatis
Compilare Cilix volebat hortum:
Ingenti sed erat, Fabulle, in horto
Præter marmoreum nihil Priapum.
Dum non vult vacua manu redire,
Ipsum surripuit Cilix Priapum.

Pyrrho autem Heliensis apud Laërtium hos dicit latrociniis gaudere.

b Cretenses.] Epimenidis sentētiam in eam rem attulit D. Paulus in epist. ad Titum cap. 1. Cretenses semper mendaces, malę bestiæ, ventres pigri. Diuus Hieronymus in Commentariis, quos in hanc scripsit epistolam, indicat hunc versiculum repertum in opere Epimenidis, cui titulum fecit, de Oraculis. Vnde & Paulus prophetam vocat siue per iocum, siue ob argumentum. Huius autem carminis initium vsurpauit Callimachus poëta Cyrenensis in hymno in laudem Iouis, ac vanitatis eos arguens, quòd iactarent illius sepulcrum esse apud se, cùm esset immortalis. Et Ouidius lib. 1. de Arte amandi,

Nota cano: non hoc, quæ centum sustinet vrbes,
Quamuis sit mendax Creta, negare potest.

Et lib. 3. eiusdem operis,

Cretes erant testes, nec fingunt omnia Cretes.

Et Statius lib. 1. Thebaidos,

- Mentitaq; manes
Creta tuos. -

Et huc alludit Claudianus de Victoria Stiliconis contra Alaricum, siue de bello Getico,

Cretaq; (si verè narratur fabula) vidit
Minoum rupto puerum prodire sepulcro.

Hincque apud Græcos κρητίζειν, pro mentior prouerbialiter dici solet. Vide quæ dicemus in seq.

c Græcum est illud, τρία κάππα κάκιστα.] Id est, Tria cappa pessima, quod plerique omnes de his tribus nationibus intelligunt, quarum nomina à litera cappa incipiunt. Verùm Diuus Augustinus in lib. 3. de Grammatica scribit fuisse tortum in tres Cornelios, scilicet Cornelium Syllam, Cornelium Cinnam, & Cornelium Lentulum. Sed quod ad Cretenses priuatim pertinet vltra ea, quæ iam de iis diximus, sunt alia quædam prouerbia horum improbitatem, fallaciam, & perfidiam indicantia, scilicet ὁ κρὴς τὸν κρῆτα, Cretensis Cretensem. & illud κρὴς πρὸς αἰγινήτην, id est, Cretensis cum Aegineta & illud item πρὸς κρῆτα κρητίζειν. cum Cretensi Cretiza apud Polybium lib. 8. de quibus vide Erasmum Chil. 1. cent. 2. c. 26. 27. & 29. Polybius autem lib. 6. scribit, In vniuersum turpis lucri & auaritiæ studium vsque adeò locum apud eos obtinet, vt inter cunctos mortales solis Cretensibus nullus quæstus turpis esse videatur. Sed & lib. de Eolide Cretensi loquens, Eolis, inquit, cùm Cretensis esset, & natura versutus, rem omnem indagabat.

d Aphri subdoli.] Maternus vbi suprà, & Liuius 3. Dec. lib. 3. Seruius vbi suprà, vbi & eos versipelles dicit. Hincque Virgil. lib. 1. Aeneid. Tyrios, qui & Afri sunt, bilingues vocat, id est, fallaces, vt interpretatur idem Seruius. Liu. autem 3. Decad. lib. 8. non multò post prin. dicit eam gentem ad omnem auram spei mobili & infida mente existere.

e Numidæ vero.] Liuius 3. Dec. lib. 5. ad finem, gentem fallacem vocat. & expressius lib. 8. in Orat. Scipionis, Carthagine, inquit, nihil ciuilis roboris est, mercede paratos milites habent, Afros Numidásque leuissima mutandæ fidei ingenia. Adde autem & eos ante omnes in Venerem effusos ex eo. 3. Dec. lib. 9. &, vt idem dicit eiusdem Dec. lib. 10. in Venerem præcipites.

f Chij petulantissimi.] Plutarc. in Apophtheg. Laconicis. Cælius Rhodiginus lib. 26. c. 33. eodémque vltim. Sed aliter Aelianus variæ historiæ lib. 2. cap. 15. de Ephororum subselliis fuligine tinctis. id Clazomeniis tribuit.

g Galatæ minaces.] Diodorus Siculus lib. 6. c. 9. Minaces, inquit, & detractores sunt opinionéque inflati, acuti ingenio, & à doctrina minime alieni. Sed & de his quoque inferius in verbo, Et Galatæ.

h Syri cupidi & auari.] Maternus d. lib. 1. c. 1.

i Auidáque in nouas res.] Herodianus lib. 2. Est autem, inquit, Syrorum gens natura leuis, pronáque ad res nouandas. & lib. 3. vbi de Saturnino Tribuno loquitur. Erat enim genere Syrus, ac sunt fermè ad Orientem mortales acerrimis ingeniis. T. Q. Flaminius apud Liuium 4. Dec. lib. 5. ante fi. Multa nomina gentium inauditarum, Dahas & Medos & Cadusios & Elymæos, Syros omnes esse: haud paulò mancipiorum melius, propter seruilia ingenia, quàm militum genus. Et eiusd. Dec. lib. 6. Syri & Asiatici Græci sunt, leuissima genera homi-

Alexandrini. Indi. Persæ. Aetoli. Lydi. Phryges. Emporitani. Aetoli. Locrenses. Druidæ.

[k] Alexandrini derisores & dicaces.[l] Indi & Persæ ociosi: neque enim ab re proditum est, ocium fratrem esse libertatis. [m] quod de Aetolis quoque traditur, qui nullius imperio paruerunt. Hi enim cum perpetuò liberi sint, in ocio degunt. [n] Contrà vero Lydos & Phryges, quum regibus seruiant, negociis intentos esse, & laboriosos. Emporitani imbelles & barbari, [o] Aetoli & [p] Locrenses fœdifragi. [q] Druidæ religiosi & malefici, suprà quàm dici potest: nam dedita superstitionibus gens, in sacris hominem immolant, & cruore captiuorum adolent aras:[r] viscúmque & alia dictu nefanda pro numinibus colunt. [s] Fuere enim Druidæ gens Gallica in Belgis, apud Gallos præ omnibus sacri. sicut enim[t] apud Persas magi,[v] in Græcia philosophi,[x] in Babylonia Chaldæi,[y] apud Indos Brachmanes,[z] in Aethiopia gymnosophistæ,[a] apud Scythas

ANNOTATIONES.

num & seruituti nata. Nam & Xenophon lib.2. de factis & dictis Socratis, non adeò longè à prin. inter nationes seruientes Syros posuit.

k Alexandrini.] Herodianus lib.4. Sunt (de Alexandrinis loquens, scribit) homines suapte natura dicaces, atque ad describendum illudendúmque maxime facti, iactantes in optimum quenque & potentissimum dicteria quædam, vt quidem ipsi putant, festiua: vt autem videntur iis, in quos dicuntur, longè grauissima. Quippe huiusceemodi iocorum, vel maximè illa permouent, quibus delicti veritas arguitur. Eosdem paulò ante, dicit leuissimos suapte natura & omnibus momentis expositos. Socrates Scholasticus, Ecclesiasticæ historiæ lib.7.cap.13. Populus Alexandrinus, inquit, præ aliis populis seditionibus delectatur, & si aliquando occasionem seditionis fuerit nactus, ad intolerabilia mala prorumpit, nec sine sanguine sedatur, & feroces & semper inquietos, ex Eusebio lib.7.cap.18. Et Euagrio lib. Ecclesiasticæ historiæ 2. cap. 8. Et ad proditionem aptissimos ex A. Hirtio de bello Alexandrino lib. 4. non longè post princ. Et fallacem gentem, sempérque alia agitantem, alia simulantem, eod. lib. Cælius Rhodiginus lib.16.c.3. eosdem fallaces vocat ex Ammiano Marcellino.

l Indi & Persæ ociosi.] De vtrisque Aelianus de Varia historia lib. 10. cap. 13. de Pigritia. Socrates, inquit, dicebat sororem libertatis esse pigritiam: testésque huius rei fortissimos, maximæque libertatis populos adducebat Indos & Persas, qui vtrique segnissimi essent ad laborandum, Phrygas vero & Lydas ad opus faciendum promptissimos esse, qui cum seruitute degerent.

m Quod de Aetolis.] Strabo Ephori authoritate lib.10. Hos quoque suapte natura audaces satis innuit Polybius lib. 5. cùm dicit, Theodotus magna ac planè Aetolica audacia vsus est.

n Contrà verò Lydos & Phryges.] Vide Eras. Chil.2. cent.7. cap.72. Hos inter populos seruientes posuit Socrates apud Xenophontem, vbi suprà in verbo, Audaque in nouas res.

o Aetoli.] Nam eos ingenio mobili & infido dicit Arrianus Historiæ Alexand. lib. 1. Et feroces in verbis non in factis esse, & in consiliis magis concionibúsque esse, quàm in acie apparere, scribit Liuius 4. Decad. lib.5. paulò ante fi. Et gentem vanissimam & ingratissimam idem Liu. eiusdē Dec. lib.6. & inquietos eiusd. 4. Dec. lib.3. Et latrocinio obnoxios eiusdem 4. Dec. lib.4.

p Et Locrenses.] Erasmus Chil.1. cent.2. in Prouerbio, Locrense pactum.

q Druidæ.] Cæsar lib.6. Bell. Gal. Strabo lib.4. & 14. Diod. Siculus lib.5. Plinius lib.30.c.1. & vide infrà lib.6.c. omnium postremo.

r Viscumque.] Plin. lib.16.c.44. eodémque vlt.

s Fuere enim Druidæ.] Præter eos, quos citauimus Plinius lib.16. c. vlt. & Laërtius in prooemio in princ. Ammianus lib.15.

t Apud Persas Magi.] Cicer. lib.1. de Diuinat. & lib.2. de legibus. Laërtius vbi suprà. Xenophon Pædiæ Cyri lib. 8. & Alibi sæpe. Strabo lib. 15. & seq. Appianus lib.2. bellor. Ciuilium. Iustinus lib.1. Apuleius Apol. 1. vbi hos apud Persas dici Magos, quos alij Sacerdotes vocant.

v In Græcia Philosophi.] Laërtius vbi suprà & omnes vbique.

x In Babylonia Chaldæi.] Diod. Siculus lib.1. cap.2. Strabo lib.16. post princip. & alibi. & lib.17. Q. Curtius lib.10. Laërtius vbi suprà.

y Apud Indos Brachmanes.] Strabo li.15. Apuleius lib.2. Floridorum. Philostratus in vita Apollonij lib.1. cap.1. & 13. & lib.3. cap.4. vbi eorum habitationem & instituta describit. Apollonius bel. Ciuil. lib.2. Eusebius ex Bardesane lib. Euangelicæ præparationis cap.8. Sed adde eosdem fuisse ex ipso Strabone lib. 5. Syluicolas nuncupatos: ex eo quòd in syluis degant, ex frondibus & syluestribus fructibus viuentes, vestes ex arborum corticibus habere, vini & Veneris expertes.

z In Aethiopia Gymnosophistæ.] Philostratus lib.1. cap.1. & lib.6. cap.4. vbi eorum habitationem & instituta graphicè describit. Sed & eos Indorum fuisse dicit Strabo lib.16. (aliàs 10.) Philo Iudæus in li. de Abrahamo eorundem ritus & mores scribit. Plinius lib.7. cap.2. Solinus 65. aut aliorum computa. 55. Tertullianus in Apologetico cap. 42. & alij plurimi. Sed inter Gymnosophistas, & Brachmanes, qui & ipsi Indorum sunt, vt diximus in præced. hoc interest quòd Gymnosohistæ sunt eorum sapientes, qui si generis successione in studio religionis & sapientiæ præcederēt, Brachmanes dicebantur, vt scribit Porphyrius. Sed & Gymnosophistas fuisse Aegyptiorum videre est ex ipso Philostrato d. lib.1. & 6. & alibi sæpe.

a Apud Scythas Agrippei.] Herodotus lib. 4. His nemo mortalium iniuriam affert. Sacri enim dicuntur esse, nihilque Martiorum armorum possident. Iidem finitimorum controuersias dirimunt.

Agrippei.[b] Abij [c]Calui,[d] in Aegypto Heliopolitani,[e]apud Hyperboreos Arymphæi, [f]atque in Hispania Turdetani, sacri habentur: sic[g] apud Gallos Druidæ magno in precio sunt, & diuinis propè laudibus celebrati.[h] Emporitani autem in ora minoris Syrtis, iuxta Aphros Numidásq; degũt, agri uberis & fertilis soli.[i] Germani vero[k] & Cimbri, duri & laboriosi latrocinijs tamen & rapinis, quarũ nullam infamiã putant, à pueritia dediti:[l] quare Cimbros Germani prædones vocant, quorum vires ad impetum validæ sunt, sed momento temporis dilabuntur.[m] Corsi diri & immanes, horridis ingeniis: quippe qui ipsas belluas crudelitate vincant, truci ore ingenitam immanitatem præferentes.[n] Scythæ quoque rapidi & feroces, & dira feritate grassantes, suis tamen rebus contenti, nihil alienum appetentes,[o] apud quos nihil est furto grauius.[p] Asiani,[q] Iones,

Emporitani. *Germani.* *Cimbri.* *Corsi.* *Scythæ.* *Asiani.* *Iones.*

ANNOTATIONES.

Ad quos quisquis cõfugit, is à nemine læditur. Nomen eis est Agrippæi.

b Abij.] Abiorum meminit Homerus lib. 13. Iliad. in princip. vbi hos homines iustissimos vocat, quod in pace sine bello degant, vel quòd extemporali victu vtantur,

γλακτοφάγων, Ἀβίων τε δικαιοτάτων ἀνθρώπων.

Hos Nicolaus περὶ ἐθῶν, & ex eo Stobæus ser. 5. quo tractat de Temperantia, dicunt Scytharum gentem esse, dictósque Abios, vel quia terram non colunt, vel quia domibus carent: vel quod soli arcubus vterentur. Arcum enim Homerus βιὸν appellat. Et vide infrà eod. lib. c. 17. post prin.

c Et Calui.] Vide num ij sint Myconij, qui quoniam caluitio laborant, Calui quoque dicti sunt. De quibus infrà lib. 5. c. 18. (& vide quos ibi allego, an dicant esse Scytharum gentem & qualem.)

d In Aegypto Heliopolitani.] Herodotus li. 2. in princip.

e Apud Hyperboreos Arymphæi.] Vereor ne hic lapsus sit Alexander. Nam Arymphæi non ex Hyperboreis sunt, sed alij non admodũ ipsis Hyperboreis dissimiles moribus, vt patet ex Plinio lib. 6. cap. 13. Nam & vtrosque eos, vt diuersos memorat Pomp. Mela lib. 1. cap. vlt. in fi. cuius verba adscribere libuit, Tum continuis rupibus late aspera & deserta regio ad Arymphæos vsque permittitur. His iustissimi mores, pro domibus nemora, alimenta baccæ, & maribus & fœminis nuda sunt capita. Et lib. 3. vbi de Scythia loquitur, & plerique omnes.

f Atque in Hispania Turdetani.] Strabo lib. 3. de his loquens non multò post princ. Hi, inquit, inter Hispaniæ populos sapientia putantur excellere, & literarum studiis vtuntur, & memorandæ vetustatis volumina habent, poëmata, leges quoque versibus conscriptas, è sex annorum millibus. Sed & adde superioribus fuisse Galatas Philosophos & Theologos, quos illi vocant Saronidas, qui præcipuè ab illis colebantur, authore Diodoro Siculo lib. 6. c. 9.

g Sic apud Gallos Druidæ.] Cæsar Commentariorum belli Gall. lib. 6.

h Emporitani autem.] Strabo lib. 3.

i Germani vero.] Cæsar lib. 6. Commen. Pomp. Mela lib. 3. cap. 3. Ius, inquit, in viribus habẽt adeò, vt ne latrocinij quidem pudeat. Sed & adde pecuniæ in primis auidos, si credimus Herodiano lib. 6. non multo ante fi. Et magno & elato animo, vt sunt etiam grandi corpore, ex Arriano in vita Alexandri lib. 1. & proinde arrogantes, vt ipse Alexander ibi dicit. Et natum mendacio genus, vt scribit Velleius paterculus lib. 2.

k Et Cymbri.] Strabo lib. 7. & Festus Pompeius lib. 3. qui & hos dicit lingua Gallica latrones nuncupari. Diodorus Siculus lib. 6. cap. 9. Iam, inquit, prisco more dant latrociniis operam, rapientes aliena, cæteris omnibus contemptis. Et his adde Sicambros ex Cæsare lib. 6. belli Gallici. Non hos palus in bello latrociniisque natos, non sylua morantur.

l Quare Cimbros Germani.] Plutarchus in Mario, idque est quod in præced. diximus ex Festo Pompeio.

m Corsi.] Strabo lib. 5. Corsica verò, inquit, quam Græci Cyrnum appellant, maligne colitur, aspera, & plurimis in partibus prorsus inaccessibilis: adeò vt qui eius montes habitant, ex latrociniis vitam degentes, superent ipsas immanitate belluas.

n Scythæ.] Maternus d. lib. 1. c. 1.

o Apud quos.] Iustinus lib. 2. Scribit tamen Q. Curtius lib. 4. Scythas rapto viuere assuetos.

p Asiani.] Maternus vbi supra. vbi & hos leues, futilésque semper esse dicit. Sed & hos vti & Syros (de quibus iam diximus) leuissima hominum genera, & seruituti nata esse dicit.

q Iones.] Valerius Maximus lib. 2. cap. 1. prodidit Ionas primos vnguenti, coronarúmque in conuiuio dandarum, & secundæ mensæ ponendæ consuetudinem, haud parua luxuriæ irritamenta reperisse. Maximus Tyrius in dissertatione, cui titulus, Quis sit philosophiæ finis: Crotoniates, inquit, Olympiacum oleastrum adamat, Spartiates armaturam, venationes Cretensis, luxum Sybarites, Ion choros. Hinc Horatius lib. Car. 3. Ode 6.

Motus doceri gaudet Ionicos
Matura virgo.

Lasciuas saltationes & parum decoras gesticulationes, quas primi Iones inuenerunt, significans. Vide & apud Aristophanem *ἰωνικῶς*, pro eo quod est *ἁβρῶς*. id est, molliter ac delicate. Cælius Rhodig. lib. 18. cap. 25. & lib. 26. cap. 33. Et id quoque intelligi potest ex eo quod de Alcibiade dicit Plutarc. in ipsius vita, illum sese accommodasse omnium gentium moribus quibuscum viuebat, vt cùm in Ionia esset, magis delicatus erat Ionibus. In Sparta cum temperantiam diligentiamque aliorum imitaretur, Lacones ipsos superauit, ac Traces merum bibẽdo

Abydeni. Medi. Tarentini. Galatæ. Siculi. Cumani. Bœotij. Thebani. Syracusani. Athenienses. Hedui. Ligures.

[r] Abydeni,[s] Medi,[t] Arabes,[u] Tarentini &[x] Galatæ, molles & effœminati, enervatis animis, ad inertiam nequitiamque parati, omnibus imbuti deliniméntis, in gymnasiis & turpibus amoribus exerciti. Illecebræ enim luxuriæ ad extinguendum vigorem animi apud eos sunt. [y] Addebat etiam Siculos vafro & monstrifico ingenio,[z] & Astos supra Byzantium, dolosos maximè,[a] contrà vero Cumanos in Aeolia, hebetes & insulsos: quippe qui pluuiæ tempore, nisi admoneantur voce præconis, porticus non subeant.[b] Sicut Bœotios[c] & Thebanos, qui plus habere virium quàm ingenij feruntur.[d] Et Syracusanos variæ multiplicisque naturæ: aut enim excellentissimos esse, & omni virtutum genere præditos, aut improbissimos, & omnibus vitiis deprauatos: [e] quod de Atheniensibus quoque proditur. [f] Atque Heduos iracundos & temerarios, turbulenti & concitati animi.[g] Et Ligures duros, agrestes[h] & fallaces suapte natura, & ex sterili agro & aspero quem incolunt,

ANNOTATIONES.

vicit. Athenæus auctoritate Satyri lib. Dipnosoph. 12. cap. 16. Idem lib. 14. cap. 12. docet, saltationis genus olim fuisse lasciuum ac petulans, quod Ionicum diceretur. Vide Erasm. Chil. 1. cent. 5. cap. 69. Risus Ionicus.

r Abydeni.] Cælius Rhod. lib. 26. c. 21. Eras. Chil. 4. cent. 6. c. 57.

s Medi.] Ex Xenophonte in Cyropædia lib. 1. c. 6. & Athenæo lib. 12. c. 23.

t Arabes.] Virgil. lib. 1. Georg.

India mittit ebur, molles sua thura Sabæi.

Hi enim sunt Arabes ex Strabone libro 16. & aliis. Manilius,

Asiamq; potentem,

Et mollis Arabas.

Et Catullus lib. 1. eleg. 12.

Siue in Hircanos Arabasq; molleis

Claudianus de quarto Honorij consulatu,

Te Medus, te mollis Arabs, te Seres adorent.

v Tarentini.] De quibus vt vinolentis meminit Plato lib. 1. de legib. Vide etiam de iis Athenæum lib. 12. c. 7.

x Et Galatæ.] Diodorus Siculus lib. 6. c. 9. & de his vide suprà in verbo, Galatæ minaces.

y Addebat etiam Siculos.] Hos acutos esse dicit Firmicus vbi suprà. Olim autem prouerbialiter dicebatur σικελίζειν, Siculissare, de vafris & improbis, de quo Erasmus Chil. 3. cent. 5. cap. 77. Cicero autem in 3. in Ver. act. scribit Siculos hominum genus nimis acutum & suspiciosum. Idem multum facetos esse dicit in lib. de Oratore 2. & in action. in Verrem 6.

z Astos.] Vnde id author desumpserit vix dici potest. Cæterum (teste Sexto Pompeio lib. 1.) astus apud poetas astutiā significat, cuius origo ex Græco, ab oppido ἄστυ deducitur, in quo qui conuersati assiduè sunt, cauti atque acuti esse videantur. De hac etiam ciuitate loquitur Probus Aemylius in Alcibiade.

a Contrà verò Cumanos.] Strabo lib. 13. putat eos vulgò malè audisse, tanquam stupidos atque insulsos, ob hanc causam, quod ducentis annis portus vectigalia exegerint, hoc nomine, vt vrbem ædificarent, quæ dare tamen nō desierunt, cùm iam vrbs esset extructa. Adijcit & aliam fabulam, Cumanos publica pecunia mutuò accepta, porticus construxisse: deinde cùm pecuniam eā ad diem præscriptum non reddidissent, à deambulatione fuisse prohibitos. Aliquanto pòst cùm ingens esset pluuia, creditores ludibrij causa præconem misisse, qui publicarent edictum, vti Cumani porticus subirent. Atque ita voce præconis admonitos fuisse: inde natum adagium, Sero sapere Cumanos, qui non nisi moniti senserint defugiendam esse pluuiam. Erasm. Chil. 1. cent. 5. ca. 61. Prouerbium autem non sentit de Cuma Italiæ, sed Aeolidis.

b Sicut Bœotios.] Probus Aemylius in Alcibiade. De his est vetus adagium, ἡ βοιωτία ὗς. Bœotica sus, quod in insensatos & penitus rudes dici solebat apud Athenæum lib. 10. cap. 11. Vide Erasm. Chil. 1. cent. 10. c. 6. & Pausaniam. Hinc illud Horatij lib. 2. epistol. epist. 1. ad Augustum,

Bœotum in crasso iurares aëre natum.

c Et Thebanos.] De iis suprà in verbo, Thebis.

d Et Syracusanos.] De Siculis suprà in vniuersum dictum est: sed priuatim Syracusanorum (qui & ipsi Siculi sunt) mores disces ex Plutar. in Dione.

e Quod de Atheniensibus.] Plutarc. vbi suprà ad fin. Sed & de his Orator ille Rhodius apud Liuium 5. Dec. lib. item 5. Atheniensium, inquit, populum fama est celerem & supra vires audacem esse ad conandum. Et Philo Iudæus in eo lib. cui titulus est, Quod omnis probus liber, scribit, Athenienses, me iudice, acutissimi hominum (quod enim in oculo pupilla, in anima ratio, hoc Athenæ sunt in Græcia) quando Pompam ducūt Eumenidibus, neminem seruum admittunt, sed per ingenuos viros ac fœminas peragunt omnia solennia, & ne eos quidem vulgares, sed inculpatæ vitæ homines.

f Atque Heduos.] De his Cæsar lib. 6. belli Gallici, Impellit, inquit, alios auaritia, alios iracūdia ac temeritas, quæ maximè illi hominum generi est innata. Sed & eos perfidos esse dicit eiusdem operis lib. 7.

g Et Ligures duro.] Diod. Siculus lib. 6. cap. 9. Nam & illos durum in armis genus esse dicit Liuius 3. Dec. lib. 7. Et Iul. Florus Epitomatōn lib. 2. vbi de bello Ligustico loquitur. Sed & hos bellicosos & ob vicinitatem Romanorum bellandi peritos dicit Plutar. in Paulo Aemylio.

h Et fallaces.] Cato lib. 2. Originum, & eius authoritate Seruius lib. 11. Aeneid. in eum locum,

nihil ferendo nisi magno labore partum. Sed cum Ligurum quidam Firmates, non nulli Apuani, plerique Montani, alij Hiluaces, alij Frusinates dicantur, hoc non conuenire nisi transmontanis Liguribus asserebat. His enim cum longe ab hominum commercio & cultu distent, & in arido solo luctentur, facile euenire vt agrestes, duri & immanes fiant. Hoc modo Lucius noster apud nos sermocinatus, peracri iudicio, locorum mores examinabat, vitiaque & virtutes rimabatur. Sed quia mentio locorum, & morum distinctio facta est, hoc dicere ausim longa obseruatione probatum, [i] eas regiones quæ cæli clementia & affluenti copia gaudent, sensu hebetes & obtusa mente plerunque homines gignere: quæ verò difficiles & agrestes sunt, singulari ingenio viros educere. Ita enim parens natura, siuè ille effector mundi deus comparauit, vt vbi rerum hubertas & copia sit, ibi bonarum artium studia sæpe & ingenia desint. [k] Sensit tamen Aristoteles, eos qui Scythiam versus loca deserta incolunt, animo quidem abundare, ingenij non satis habere: qui verò mitiorem plagam, ingenio & arte præstare. [l] Neque omiserim quòd Maximus Tyrius Græcus autor cum primis prodidit, [m] Crotoniatas palæstra & gymnico certamine valere, Lacedæmonios autem pedestri, Athenienses verò nauali, [n] venatu Cretenses, [o] Sybarites luxu,

Regio fertilis hebetiores, contrà difficilis ingeniosiores producit.

Maximus Tyrius de diuersarũ gentium peritia peculiari.

ANNOTATIONES.

Appennicolæ bellator filius Auni.

Et satis ostendit ipse Virgilius versu seq.

Haud Ligurum extremus dum fallere fata sinebant.

Et paulò post,

Vane Ligur, frustraq́ animis elate superbis,
Nequicquam patria tentasti lubricus artes:
Nec fraus te incolumem fallaci perferet Auno.

Nam & antè dixerat,

Consilio versare dolos ingressus & astu.

Eosdem quoque latrones appellat ipse Liuius 4. Decad. lib. 10. Sed & adde ad omnia præcedentia Parthos timidos, seditiosos, fraudulentos sua natura fuisse ex Iustino libro 41. Aegyptios vanissimos ex epistola Phlegonis liberti Hadriani Cæsaris apud Spartianum, aut, vt alij contendunt, Saturnium, in vita ipsius. Et Q. Curtio lib. 4. vbi, Aegyptij, inquit, vana gens & nouandis, quàm gerẽdis rebus aptior. Sed & eosdem atque etiam Phœnices quæstus auidos pronunciat Plato de Repub. lib. 4. Et Philo Iudæus in Flaccum non adeò longè à princip. scribit Aegyptios esse natura irritabiles, & è minima scintilla suetos magnas seditiones accendere. Et non multò pòst scribit Inuidiam natiuum esse illis vitium. Et in lib. de Agricultura. Cæterum, inquit, Aegyptiorum gens innatam & insignem habet iactantiam, vt vel modica felicitatis aura aspirante, irrideat fastidiátque plebeiorũ hominum in victu parando studium, & diligentiam. Samnites fallaces ex Floro libro 1. Epitomatôn. Rutulos audaces ex Virgilio lib. 4. Aeneid. de illis loquente, non multò ante fi.

At bello populi audacis vexatus & armis.

Et alibi semper, vt ibi dicit Seruius, illos inducit audaces. Illyricos & Thraces rapto viuere assuetos eid. Curtio lib. 3. & præterea ipsos Thraces, vbi non timent, truculentos, Thucydidi lib. 7. belli Peloponnes. Mardos cultu vitæ asperos & latrociniis assuetos eidem Curtio lib. 6. Cadusios genus hominum ferox & bellicosum Plutarcho in Artaxerxe. Rhodios superbos: ita enim illos, veluti proprio ac peculiari vocabulo, appellat Homerus Iliados lib. 2. in Catalogo,

ἐκ ῥόδȣ ἐννέα νῆας ἄγεν ῥοδίων ἀγερώχων.

Et horum impotentissimæ superbiæ exemplum habes apud Liuium 5. Dec. lib. 4. vbi legatos Romam miserunt superbè admodum minitantes se Perseo Regi Macedoniæ auxilio futuros, nisi cum eo Senatus populúsque Romanus pacem & amicitiam iungeret. Cuius superbiæ posteà pœnituerunt pœnásque dederunt. Lacedæmonios fastuosos ex Plutarcho in Nicia non multò ante fi. Et bellicis tantùm rebus incumbentes, in hisque tantùm laborantes, idque solùm in precio habentes, Philostrato in vita Apollonij li. 4. Sed cunctatores, & vix in ea, in quibus fidunt, ingredientes ex Liuio in orat. legatorum Rhodiorum 5. Decad. lib. 5. Vide inferius lib. 5. cap. 11. Lusitanos insidiosos, scrutatores, veloces, agiles, versatiles, ex Strabone lib. 3.

i Eas regiones, quæ cœli clementia.] Hæc omnia vsque ad clausulam, Sensit tamen Aristoteles. videbis apertè comprobata ex his, quæ scripsimus in nostris legibus Connubialibus l. 7.

k Sensit tamen Arist.] Vide dd. ll. Connubiales.

l Nec omiserim quod Maximus Tyrius.] Quanquam ea omnia, quæ subdit, non sunt ipsius Maximi: sed ea tantum quæ speciatim tibi designabo.

m Crotoniatas.] Ipse Maximus ser. 7. dum dicit hos amare oleastrum. Id enim proprium erat victoriæ in palæstra. Vide eum in ser. cui titulus est, Quis finis Philosophiæ.

n Venatu Cretenses.] Maximus d. ser. 7. Cælius lib. 18. cap. 10. At Creticæ, inquit, exercitationes venationibus constant præcipuè, ac montanis itineribus, item cursu ac iaculatione. At Polybius lib. 4. tradit Cretenses terrestribus ac naualibus prælijs ad insidias, furta, rapinas, nocturnos insultus, & omnia doli genera promptissimos esse. In prælio verò dispositis cohortibus, segnes, timidos, ac prorsus inutiles.

o Sybarites luxu.] Idem ser. 11. & 31. ad fi. & ser. 3. de voluptate. Athenæus lib. 12. cap. 6. & Aelianus

Adagia à contrariis moribus sumpta.

[p] Thebanos vero tibiis, [q] Iones autẽ choro & cantu. Qui etiã adnotauit vulgari adagio ferri, Medicam mollitiem, [r] Sardanapali luxum, [s] delicias Ionicas, [t] Siculas mensas, [u] saltationes Sybariticas, [x] Corinthias meretrices. [y] Artium quoque disciplinas Menander dixit natiua cõsuetudine distingui nationibus variis: [z] Nanque Mitylenæi cithara delectantur, [a] Thebani tibia, [b] Alexandrini geometria valent, [c] Athenienses statuaria & pictura, [d] Crotoniatæ medicina, [e] Aeginetæ athletarum pugna. Quod proxime accedit ad id quod Eustathius memoriæ prodidit, forsan mutuatus ab illis, Bœotios circa palæstram reliquasque artes gymnicas valde probari, [f] Athenienses in naualibus, [g] Thessalos in equestri, [h] (quippe cum ex equo primùm pugnare docuerint) [i] Lacedæmonios legibus valere, [k] Cyrenæos in ephectica scientia. Quod autem de Thessalo equitatu dictum est, qui conferto prælio insuperabiles erant, non præter-

Eustathius.

Thessalus equitatus.

ANNOTATIONES.

var. histor. lib. 1. Et de eorum quoque luxu vide, quæ scribam inferius lib. 5. c. 21.

p Thebanos verò tibiis.] Idem Maximus ser. 7. Cælius vbi suprà dicit Thebanis tibiarum familiare studium esse. Vide etiam Athenæum lib. 4. cap. 25.

q Iones.] Idem serm. 21. Indéque illud Horatij 3. Car. Ode 6.

Motus doceri gaudet Ionicos
Matura virgo.

r Sardanapali luxum.] Maximus serm. 19. & 29. De luxu autem Sardanapali amplè videbis apud Herodotum lib. 2. Iustinum lib. 1. & propè omnes qui de luxu aliquid scripserunt.

s Delicias Ionicas.] Nihil de his Maximus, nisi quod suprà dictum est in verbo, Iones. Sed de his vide Val. Maximum lib. 2. c. 1. & quæ diximus suprà eod. c. in verbo, Iones, priore.

t Siculas mensas.] Nec idem de his: sed vide inferius lib. 5. c. 21.

v Saltationes Sybariticas.] Id, ni fallor, voluit excerpere ex eodem Maximo ser. 21. qui id tamen non dicit. Sed eum vide serm. cui titulus est, Quis Philosophiæ finis & ser. 3. qui est de voluptate. Sybaritæ (author Rhodiginus lib. 5. ca. 3.) in conuiuia equos introducebant ita imbutos, vt incinentis tibię cantu audito, statim arrigerentur, ac pedibus ipsis prioribus, vice manuum, gestus quosdam chironomiæ, motúsque ederent ad numerum saltatorios. De his etiam scribit Athenæus lib. 12. c. 6.

x Corinthias meretrices.] Strabo lib. 8. & 12. Ostendit Corinthum, quòd in Istmo esset, duosque haberet portus, alterum aduersus Asiam, alterum Italiæ oppositum, negociatorum frequentia locupletissimam fuisse. In eadẽ templũ fuisse Veneri sacrum, adeóque locupletatum, vt plus mille puellas haberet, quas Corinthij Veneri consecrarant, vt in eius honorem prostarent. Itaque harum gratia frequens in vrbem multitudo vndique confluebat, vnde ciuitas maiorum in modum ditabatur: quinetiã negociatores, hospites ac nautæ propter vrbis luxum deliciásque immoderatos sumptus facientes exhauriebantur. Atque hinc manasse vulgò prouerbium,

οὐ παντὸς ἀνδρὸς ἐς Κόρινθόν ἐσθ' ὁ πλοῦς.

Quod ita vertit Horatius Epistol. lib. 1. ad Scæuam,

Non cuiuis homini contingit adire Corinthum.

Athenæus Dipnosophistôn lib. 13. cap. 11. Et quod Plato lib. 3. de Repub. vituperat Corinthium luxum blandimentum meretricularum.

y Artium quoque disciplinas Menander.] Athenæus.

z Nanque Mitylenæi.] Cælius lib. 16. cap. 3. authoritate Menandri Rhetoris in Epidicticorum ratione, scribit, Mitylenæos citharœdica plurimum gloriari, eáque re sibi in primis placuisse.

a Thebani tibia.] Iam suprà paulò antè dictum est in verbo, Thebanos verò tibiis.

b Alexandrini geometria.] Cælius autoritate eiusdem Mitylenæi d. lib. 16. cap. 3. scribit Alexandrinos arte grammatica maximè præcelluisse, itemq; Geometria & Philosophia.

c Athenienses statuaria.] Idem Cælius ibid. Statuaria, inquit, præcipuè Athenienses gloriam sibi vendicarunt, ac pictura.

d Crotoniatæ medicina.] Herodotus lib. 3. quo loco de Democede Crotoniatarum medico loquitur. Idem Cælius vbi suprà.

e Aeginetæ.] Cælius ibi, Aeginetas & Hermopolitas fuisse Athletas perinsignes memoriæ traditur.

f Athenienses in naualibus.] Quod suprà dictum est. Sunt qui hanc laudem & gloriam rerum maritimarum dant Phœnicibus Tyriis, & ex his ortis Pœnis, vt videre licet ex Pausania lib. 1.

g Thessalos in equestri.] Quod & ipsum tradit Maximus Tyrius ser. 3. & 7. Liuius 1. Dec. lib. 9. in comparatione Alexandri & Romanorum. Strabo lib. 11. Q. autem Curtius lib. 3. vocat Thessalos equites, & Acarnanes Aetolósque inuictam bello manum. Polybius verò lib. 4. Thessalicos, inquit, equites, conferto prælio, insuperabiles esse constat. Eosdem, si per partes attentaueris, lacerare, caperéque facillimum erit. Vide Athenæum lib. 12. c. 16. vbi de Alcibiade. & infrà vers. vlt.

h Quippe cum equo primùm.] Plinius lib. 7. cap. 56.

i Lacedæmonios legibus valere.] Polybius lib. 6.

k Cyrenæos in Ephectica scientia.] Gellius lib. 11. cap. 5. *ζητητικοὶ, ἐφεκτικοὶ, ἀπορητικοὶ* Philosophi qui dicantur scribit. Adde superioribus quòd Seneca ex Cæstio scribit lib. 1. Suasoriarum cap. 2. Omnibus sua decora sunt: Athenæ eloquentia inclytæ sunt, Thebæ sacris, Sparta armis.

l Phi

eundum, [1] Philippum Macedonem, qui totius Græciæ communis hostis & prædo habitus est, vt Thessalos equites velut firmissimum robur, & longe optimos bello, suæ phalangi adiungeret, Thessaliam propterea inuasisse, illamque incendiis & ruinis deformasse.

ANNOTATIONES.

1 Philippum Macedonem.] Diodorus Siculus lib. 8. Sed & alij quoque equitatu plurimum valebant, & in his Iazyges Sarmatię populi apud Corn. Tacitum lib. 19.

An sit idem deprecari quod recusare, contra quorundam grammaticorum opinionem.
Cap. XIIII.

Vid [a] in mentem venerit nonnullis grammaticis, qui non temperantes maledictis, multa nec perpenso iudicio, nec examinato modo digesta, præcipere non verentur, non satis coniicio. Nuper cum in commentariolos obseruationum grammatici cuiuspiam, quos de latina dicendi norma viuens ediderat, forte incidissem, in quibus graui censura antiquissimum quenque authorem taxat, ita ipsum loquutum offendimus, vt diceret A. Gellium malè sensisse, quòd deprecari, abominari vel detestari esse dixit: censuitque deprecari nihil esse aliud quàm dicto vel facto recusare: quasi multum discriminis foret inter abominari & recusare: idque Ouidij autoritate probare nixus fuit, de Ponto: *Lau. Vallæ sis taxatus lib. 6. cap. 4.*

Sæpe precor mortem, mortem quoque deprecor idem,
Ne mea Sarmaticum contegat ossa solum.

In quibus versibus deprecari pro recusare intelligit: quod verbis pluribus affirmare contendit, quæ consultò præterimus. Sed libet interrogare, num proprio significatu Latinè dixerim, Scipio fœdus cum Hannibale inire deprecatur, quia pacisci cum Hannibale recusat: aut, Romani cum Pyrrho pacem deprecantur, quia pacem abnegarunt. Contráque hanc verbi significationem secus ab autoribus dictum, & verbum deprecari in alio sensu accipi videmus. Titus Liuius sexto ab vrbe condita: Non præripiam, inquit, gratiam publici officij deprecandi. Cicero prima actione in Verrem: Si liberè quæ sentio de republica dixero, primùm deprecor ne irascatur. Suetonius in Cæsare: Senatum literis deprecatus est. & veterum autoritatibus pluribus, in quibus si deprecari recusare dixeris, profectò absurdè & barbarè loquêris. hîc enim deprecari idem est quod valde precari. [b] De enim præpositio, adiecta verbo, plerunque auget, *De præposito adiecta verbo.*

ANNOTATIONES IN CAP. XIIII.

a QVid in mentem venerit.] Hoc caput & ex iis est, quæ in Laurentiū Vallam emissa sunt, cuius in id locus est lib. 6. Elegantiarum c. 4. His autem authoribus, in eam rem citatis, adde & tu Liuium 1. Decad. lib. 8. Vbi, inquit, cùm deprecantibus primoribus patrum atque vniuerso senatu perstaret in incepto immitis animus. Et ibid. non adeò longè, Iam ipse adolescens, iam pater M. Fabius contentionis obliti, procumbere ad genua, & iram deprecari dictatoris. Et 4. Dec. lib. 10. in Oratione Demetrij ad Philippum patrem, Regem Macedonum, Nec hodie vt prosit mihi gratia Romanorum postulo: ne obsit, tantùm deprecor. Et paulò infrà, Ego siquid impiè in te pater, si quid sceleratè in fratrem admisi, nullam deprecor pœnam: si innocens sum, ne inuidia conflagrem, cum crimine non possim, deprecor. Et rursum paucis interiectis, Si mihi pater succenseret, te maiorem fratrem pro minore deprecari oportebat. Et Senecam lib. 2. Natur. quæstionum, Tertia ad propiciandos deos, quos bona rogare oportet, mala deprecari. Et Suetonium in Augusto, cap. 5. Cùm C. Lectorius adolescens patricij generis, in deprecanda grauiore adulterij pœna, propter ætatem atque natales, hoc quoque Patribus conscriptis allegaret, se esse possessorem, ac velut æditiuum soli, quod primum D. Augustus nascens attigisset. & c. 52. Dictaturam magna vi offerente populo, genu nixus, deiecta ab humeris toga, nudo pectore, deprecatus est. Et Cor. Tacitum, De adulterio satis caueri lege Iulia visum. Sed Tiberius Cæsar adulterij grauiorem pœnam deprecatus, vt exemplo maiorum, propinquis suis vltra ducentesimum lapidē remoueretur suasit. Et lib. 12. Cùm magnitudinem onerum apud Senatum deprecarentur, cuncta repetiuère, orti à fœdere quod nobiscum iecerant.

b De enim propositio.] Vlpianus in l. 1. in prin. ff. depos. vel con. Depositum, ait, est, quod custodiendum alicui datum est: dictum ex eo, quod ponitur. Præpositio enim, De, auget positum: vt ostendat to-

vt demirari, defraudare, deierare. Rursus quòd ille autoritate Ouidij motus, voluit deprecari idē esse quod recusare, idē Liuius exploratius ostēdit tertio de Macedonico bello: At hercule nō ius, sed iniuriā deprecantur. Suetonius in Tiberio: Claudium, inquit, adeò violentum & contumacem, vt ne capitis quidem reus deprecari sustinuerit. Cicero in legem Agrariam: Si quid deliquero, nullæ sunt imagines quæ me à vobis deprecentur. Quibus in locis non signatè nec propriè loquetur, qui deprecari recusare dixerit. Sed vetus probabilisque sensus est, tam in Ouidio, quàm proximis autoribus, id esse deprecari, quod suppliciter petere, & precibus exposcere ne quid fiat quod tu vitare cupis, & contendis ne eueniat. Mortem ergo Ouidius deprecatur, non simpliciter recusans mortem, sed suppliciter exposcens ne mors contingat inter tot truces immanesque homines. Et ille iniuriam vel supplicium deprecatur, videlicet rogat ne inferatur iniuria, néve conuicium fiat. Multùm longeque distat deprecari à recusare: quippe deprecari est precibus rogare, & summisse obtestari ne quid fiat: recusare verò, iure & manu contendere, & quadam mentis vecordia minaciter magis quàm precibus exposcere. Cæsar commentario quinto: Hedui nec deprecandi nec recusandi causa legatos ad Cæsarem mittere volebant. Cicero Thusculanarum quæstionum secundo: De Anaxarcho, inquit, Democritoque cogitetur, qui cum in manus Cyri Nicocreontis incidisset, nullum genus supplicij deprecatus est, neque recusauit. Plurібusque patet exemplis, sicui illa persequi libeat, ex quibus sine controuersia liquet, deprecari id esse quod precari, sed dupliciter: vno modo, vehementi studio & enixè precari vt quid fiat, & tunc de præpositio auget, vt primis autoritatibus, quas suprà memoraui, ostensum est: altero, precibus eniti & rogare ne quid fiat seu eueniat tale, quod tu nolles euenire, & futurum detestaris, sicut est proxime dictum. Et tunc de præpositio, non augendi, sed vim potius minuendi habet. De enim adiecta verbo, duplicem significatum, licet diuersum, capit, vt plerunque solet: plurimumque interest, in vtro accipias significatu. Quonam modo & vtro magis conueniat sensu, ex ipsa lectione & cōtextu verborum, prout obuia sunt, cuiuis vel mediocriter erudito facilè est dinoscere.

Deprecari à recusare multum distare.

ANNOTATIONES.

dat totum fidei eius esse commissum, quod ad custodiam rei pertinet. Lactantius Placidus enarrans eum locum lib.6. Thebaidos,

Desertptiq; genis nec se lanugo fatetur

Intonsæ sub nube comæ.

Præpositio, inquit, De, aut addit, aut minuit, aut mutat. Idem lib.8. in eum locum,

- Nec deprecor vmbram Accipere.

Triplex quæsitum super nonnullis verbis iurisconsultorum subobscuris, quis sit illorum significatus, quæue pecuniæ olim fuerint.

Cap. XV.

CVm Romæ Palatini fori iudicia opperiremur, quidam non ex plebe homo, pollens eruditione & doctrina, ad me adiit, & percontatus est, quid sibi vellet [a] Vlpianus de officio proconsulis, æstimātis eum qui prouinciæ præesset, dissimulare non debere, si quos causarum concinnatores, aut litium redemptores deprehendisset. [b] Quis esset litium concinnator, & [c] quis redemptor, quærebatur. Et quia facilis explicatu quæstio erat, leui functus opera, respondi, concinnatorem litium eum dici, qui nouas lites simulatis captionibus & cauillis improbis, in longum ducere molitur, cum sibi iure agere nō liceret. [d] Concinnare enim

Vlpiani locus l. nequicquam, §. nec adeo. ff. de off. procon.

Concinnator litium. Concinnare.

ANNOTATIONES IN CAP. XV.

[a] VLpianus.] In l. nec quidquam. §. circa aduocatos. ff. de offi. proconf.

b Quis esset litium concinnator.] Alexander Neapolitanus concinnatores litium interpretatur eos, qui nouas lites simulatis captionibus & cauillis improbis in longum ducere moliuntur, cùm eis iure agere non liceret.

c Et quis redemptor.] Vide Budæum in Comment. ling. Græcæ.

d Concinnare.] Concinnare, authore Festo, est aptè

esse, rem effictis mendaciis, omnibus lenociniis perpolire, sicut is qui vnguentis delibutus, madenti coma, & capillo composito conspicitur, quos [e] M. Cato vitilitigatores nuncupat, [f] Græcè autem κρατηρ δικῶν, quasi sector litium. [g] Redemptorémque causarum eum dici, qui lites quotidianas pecunia mercari, illásque pactionibus muneribúsque pellicere conaretur, haud secus quàm qui domos ædificiumque faciẽdum vtendúmve precio conducit: [h] qui etiam quadruplator & interceptor alienæ litis dictus est, [i] quos homines tanquam inciuiles, & malarum artium artifices, iureconsulti iure incessere. Iterum quæsiuit ex me, quid esset [k] quod Alphenus legem Aquiliam interpretatus, inquit: Quòd si tabernarius à prætereunte, flagello in quo dolor esset, fuisset cæsus, si illi repugnando oculum eruisset gladio, propter id admissum, Aquilia non teneri: quod diceretur flagellum in quo dolor esset, quærebatur. Cumque nonnulli falsa opinione persuasi, flagellum quod dolorem afferat, ideo dolorem in eo esse assererent, dixi ego mendum in hac dictione fuisse, ingenue me arbitrari, neque iureconsultum tam inscitè loquutum, vt in flagello dolorem esse dicat, pro eo quòd flagris inflictus dolorem affert: cum iureconsulti non per metaphoras, nec circuitu longo, sed mundè admodum & circuncisè loquantur: sed pro eo quòd dolor esset, scriptum fuit, [l] dolon esset, dicendum fuisse: neque aliter à iureconsulto scriptum, veris patere argumentis. Dolonem enim lignum vel fustem signare, in quo ferrum acuta cuspide lateret, quod haud secus quàm gladius vulnera ingerat, [m] vt Varronis testimonio probatur. In eo enim latens pugio ita situs erat, vt foris minus appareret: Idque coarguitur facili argumento, quòd non erat consentaneum, vt si à prætereunte leui flagello tabernarius ictus foret, illi repugnando ferro decernere, & oculũ eruere liceret, prout in quæstione est. Quippe inculpata tutela non esset, quum non pari, sed maiore impetu armorum iniuriam propulsaret, quod est lege vetitum. Dicendum ergo fuit, aliquid occulti teli in flagello latuisse, quo percussus tabernarius, impune

Vitilitigatores. *Redẽptor causarum.* *Quadruplator.* *Interceptor alienæ litis.* *Alpheni locus l. si ex plagis. ff. ad l. Aqui.* *Dolon.*

ANNOTATIONES.

aptè componere: nam cinnus, vt ait, commistio est. Plinius lib. 14. cap. 20. Cato iubet vina concinnari cineris lixiuij. Inde Concinnatorius, a, um, res ad concinnendum apta. Paulus in l. instrumentum. ff. de penu lega. Vasa, inquit, concinnatoria in penu non continentur. Hæc Nebrissensis.

e M. Cato vitilitigatores nũcupat.] Dicti sunt vitiosi litigatores, hoc est calumniatores, obtrectatores: ex vitiis & litigatoribus composita dictio. Συκοφάν[ται]. Qui enim sola prauitate contentionem quærunt, vitilitigatores propriè dicuntur. M. Cato Vitilitigatores appellat litiũ auidos, alienorum operum calumniatores. Plinius in procemio Naturalis historiæ ad fi. Ergo securi etiam contra vitilitigatores, quos Cato eleganter ex vitiis & litigatoribus composuit: quid enim illi aliud quàm litigant, aut litem quærunt?

f Græcè autem.] Budæus in Comment. linguæ Græcæ.

g Redemptorémque causarum.] Idem Budæus ibid.

h Qui etiam quadruplator & interceptor.] Sunt verba Liuij 1. Decad. lib. 3. ad fi. Populum, ait, Roman. quadruplatoris & interceptoris litis alienæ personam laturum. & vide infrà eod. lib. c. 22.

i Quos homines tanquam inciuiles.] L. terminato. in fi. C. de fruc. & lit. expens. l. sub specie. C. de re iud. l. si non obtulit. §. ait prætor. ff. eod. tit. & l. supplicare. in fi. vt lit. pend.

k Quod Alphenus.] In l. si ex plagis. §. 1. ff. ad leg. Aquil.

l Dolon esset, dicendum fuisse.] Suetonius in Claudio, cap. 13. Reperti & equestris ordinis duo in publico cum dolone, ac venatorio cultro præstolantes, alter vt egressum theatro, alter vt sacrificantem apud Martis ædem adoriretur. & ibi Beroaldus probat, nec abs re hic legendum esse dolon. Idem Budæus in Annotationibus in Pandectas, & ita legitur in Pandectis Florentinis.

m Varronis testimonio.] Atque etiam Seruij lib. 7. Aeneid. in eum locum,

- Sæuosq; gerunt in bella dolones.

Dolon, inquit, est aut flagellum, intra cuius virgam latet pugio. aut (secundum Varronem) ingens contus cum ferro breuissimo. Dolones autem à fallendo dicti sunt, quòd decipiant ferro, cùm speciem præferant ligni. Aliter tamen accipit Donatus in Eunuchum Terentij act. 3. sce. 3. Aliter item Liuius 4. Decad. lib. 4. cùm dicit, Sublatis raptim dolonibus Ephesum petunt fuga. Ibi enim pro ornamentis nauis accepisse videtur. Et lib. 6. non multò ante fi. Iam fermè 30. in fronte erant: quibus vt æquaret læuum cornu, dolonibus erectis altum petere intendit. Et paulò pòst, Polyxenidas enim vt virtute militum haud dubiè superari se vidit, sublatis dolonibus effusè fugere intendit. In illis autem locis de bello nauali loquitur. Budæus in dicta l. si ex plagis.

n Hoc

prætereuntem gladio repercutere, & illi oculũ eruere valuit.[n] Hoc dolone Tiberium Gracchum, ne opportunus iniuriæ foret, accinctum processisse in forum, autores tradunt, quò honestius & dissimulato telo in curiam iret. Et Claudium Cæsarem à duobus equestris ordinis, cũ dolone & venatorio cultro præstolantibus, penè oppressum Suetonius refert. Tertio consuluit me, quod esset iudicium eremodicium, de quo [o] apud Iustinianum fit mentio frequens, contra quod restitutionem [p] dari leges voluere. Cúmque aliquorum discreparet sententia, peruici tandem, [q] eremodicium dici iudicium, quum quid reo absente in disquisitionem venit, superque iure controuerso mota lite, solus actor nullo se opponente exercuit, contraque reum, indicta causa, lis data fuit: ἀπὸ τῆς ἐρήμης, hoc est, solitudine, eò quòd solus actor nullibi reo comparente, nec signis collatis (vt aiunt) obtinuit: contra quod rescissionem plerunque dari leges voluere. Demum cum sermo incidisset, quid emptio, quid permutatio esset, quæsitum fuit, quo in loco [r] Homerus meminit Achiuos non pecunia, nec ære signato, sed rudi massa æris vel ferri vinum mercari, & cum mancipiis permutare consuesse: [s] cuius autoritate Vlpianus de contrahenda emptione, etiam sine pecunia fieri emptionem asseuerat. Dixi id de quo consulebamur, mihi in promptu non succurrere: sed tamen meminisse me, tam apud exteros quàm Romanos, æris signati argentique & pecuniarum longo tempore nullum vsum fuisse, mercésque non pecuniæ interuentu, nec signato ære, sed rebus commutare cõsuesse. Siquidem Armeni, [t] Scythæ, [v] Seres & [x] Sarmatæ, non intercessu pecuniæ res emere, sed rerum commercio permutare assuêrant. Deserta enim & vacua cultoribus loca hominibúsque infrequentia, magis quàm vrbes incolebant. [y] Indi quoque illi penitissimi, [z] & Esseni idem factitarunt: nam fuso ære vtebantur, aut orichalco ([a] quippe cum veteres orichalcum preciosius auro ducerent) percusso verò minime. [b] Lusitani graui sarcina æris, vel frusto argenti sæpius nummi loco vsi fuere. [c] Lacedæmonij Lycurgi legibus omnem auri argentique vsum amouentes, ferrum & rudem massam vasti ponderis pro pecunia habuere, [d] sicut Byzantij ferri massam pro nummo appendebant. Massyli vero in Aphrica populi, pecora & mapalia pecuniæ loco habuisse feruntur, cum quibus merces sæpe mercatores commutabant. [e] In Britannia [f] gens inhospita, iuxta

l. properandum. §. cum autem eremodicium. C. de iudi.

Iudicium eremodicium apud Iustinianum.

De eremodicio vide Budaeum in Annotat. & Alciatum lib. 4. de verb. signi.

Apud veteres diu pecuniarũ vsum, argenti item & auri nõ fuisse.

ANNOTATIONES.

n Hoc dolone Tiber. Gracchum.] Plutarc. in vita illius.

o Apud Iustinianum.] In l. properandum. §. sin autem reus. & §. cum autẽ eremodicium. C. de iud.

p Dari leges voluere.] Scilicet in l. ait prætor. siue, vt alij distingunt, l. & si sine. §. item & in eremodicius. qui est vlt. ff. de minorib.

q Eremodicium.] Budæus in l. posteriore. ff. de orig. iur. Vadimonium desertum, inquit, ἐρήμη δίκη dicitur à Demosthene sæpissime. vnde vno verbo Eremodiciũ dicitur, quod in tit. de minorib. 25. ann. l. & si. §. fi. & l. properandũ. §. si autem reus. C. de iud. Heremodium corruptè legitur. Vide Alciat. li. 4. de verb. signif.

r Homerus.] Lib. 7. Iliados, ad fi. sed hic omnino vide, quæ scripsi in Comment. Retractuum titul. 1. §. 30. glos. 1.

s Cuius autoritate Vlpianus.] Imò Paulus in 1. ff. de contrah. emptione.

t Scythæ.] Iustinus lib. 2.

v Seres.] Ammianus Marcellinus lib. suæ historiæ 23. & Solinus c. 53.

x Sarmates.] Strabo lib. 7.

y Indi quoque.] Strabo li. 15. Indi & metallorum & fusilium imperiti, quibus abundent nesciunt, idcirco rem simplicius tractant. Et Pausanias libro 3. Quin & hoc ipso tempore ab Indis referunt, pro Græcorum, quæ illuc comportatæ fuerint, rebus reponi Indicas merces: numum verò illos ignorare.

z Et Esseni.] Plinius lib. 5. c. 17. & Solinus c. 38.

a Quippe cùm veteres.] Seruius lib. 12. Aeneid. in eum locum,

Ipse dehinc auro squalentem, alboque orichalco
Circundat loricam humeris.

b Lusitani.] Strabo lib. 3. Hi loco nummorum, graui admodum sarcinatum permutatione vtũtur, vel extensi argenti laminæ frustum abscissum exhibent. De Bastetanis autem Hispaniæ populis loquitur qui an Lusitani sint, Alexander viderit.

c Lacedæmonij.] Plutarch. in vita Lycurgi & in Apophthegm. ipsius, atque etiam in vita Lysandri & Pollux lib. 9. cap. 25. Sed vide quæ de illis paulò pòst dicemus.

d Sicut Byzantij.] Pollux d. lib. 9. c. 25.

e In Britannia.] Solinus c. 25. aut aliorum computat. 35. Mutationis, inquit, necessaria potius quàm pretiis parant. vbi hanc insulam, de qua loquitur author noster, non Scylitam vocat, sed Silurum. vide interpretem.

f Gens inhospita.] Ita eam appellat Solinus vbi suprà

Scyliram insulam, permutando dare necessaria & accipere consuerant. [g] Reliqui ære aut annulis ferreis ad certum pondus delibratis. [h] Quod apud Baleares fuit in more, vt omnem auri, aut argenti materiam execrati, nullius generis nummos ad se afferri sinerent. Idem de Carmanis [i] & Bambycatiis, qui in Tigri sunt, memoriæ proditum est, vt omnia metalli genera coementes, illa in profunda terrarum, & abditas solitudines suffodiant, ne pecuniæ commercio eneruaretur animi indoles, ingeniique [k] Quod de Indis & [l] Aethiopibus traditum accepimus, qui auri materiam tam vili æstimarunt, vt catenas noxiorum tantum ex illo conflarent. Omnes denique gentes nationesque apud prius seculum mercibus res inuicem commutare, vel coriis boum nummorum loco, aut bobus pecudibusque, ac ferreis virgis vsos comperimus, [m] Homeri testimonio, qui res censu & æstimatione dignas, non pecunia, sed boum & pecudum numero taxauit, cum nihil tunc impenso precio veniret. [n] Primi igitur Lydi aureum & argenteum nummum, cum tunc nullus foret, inuenisse traduntur: [o] tametsi Aeginæ argentum primo signatum nonnulli credant. [p] Alij apud Eleos pondera & ex argento nummos à Phædone inuentos putant. [q] Apud Persas verò Darius ex auro monetam percussit primus. [r] In Latino Saturnus æreum nummum reperisse traditur. [s] Romanis quoque auri argentique signati longo tempore nullus vsus fuit. Pecudibus enim & iumentis bobusque res permutare, sontesque plectere solebant: [t] æstimabaturque bos centussibus, ouis verò decussibus. [v] Coriis verò boum nummos

Aurei & argentei numi inuẽtores.

ANNOTATIONES.

suprà pòst princ. Gens inhospita, ait, & bellicosa, sanguine interemptorum hausto prius, victores vultus suos oblinunt. Sed vide quæ diximus suprà eod. lib. cap. 10.

g Reliqui.] Nescio quos hîc reliquos dicit.

h Quod apud Baleares.] Diodorus Sicul. lib. 6. c. item 6.

i Et Bambycatiis.] Plinius lib. 6. cap. 27. Ibi mortalium solis aurum in odio: contrahunt id, defodiúntque, ne quo cui sit in vsu.

k Quod de Indis.] Vide quæ paulò suprà ex Strabone diximus in verbo, Indi quoque.

l Et Aethiopibus.] Herodotus lib. 3. & idem de Automelis, qui & ipsi ex Aethiopibus sunt. Pomponius Mela lib. 3. cap. 10. statim post princ. Aere (de eisdem loquens, inquit) exornantur, auro vincula sontium fabricant. Et de Macrobiis, qui item Aethiopes sunt, Solinus cap. 43. aut aliorum computat. 33. Macrobij, inquit, iustitiam colunt, amant æquitatem, plurimùm valent robore, præcipua decent pulchritudine. Ornantur ære, auro vincula faciunt noxiorum. Sed & adde Satarchas qui vsu auri argentique in æternum se à publica auaritia abdicarunt. ex Solino cap. 25. aut aliorum computatione 20.

m Homeri testimonio.] D. lib. Iliados 7. ad fi. Id quod etiam tradit Plinius lib. 33 c. 30.

n Primi igitur Lydi.] Herod. lib. 1.

o Tametsi Aeginæ.] Strabo, autoritate Ephori, lib. 8. tradit, primò in Aegina à Phidone signari cœptum argentum. Vide Polydorum Virgilium de Rerum inuentor. lib. 2. c. 20.

p Alij apud Eleos.] Idem Strabo eod. lib. memoriæ prodidit Phædonem mensuras excogitasse, à quo etiam Phædoniæ vocitantur: & pondera, & numum cùm alium, tum argenteũ signari docuisse.

q Apud Persas verò Darius.] Herodotus li. 4. Siquidem videns Darium velle memoriam sui relinquere opere quod à nullo alio Regum factum esset, id sibi imitandum putauit, donec mercedem accepit. Etenim Darius ex auro quàm potuit purgatissimo monetam percussit. Vide infrà, ibi, Et stateres Darici.

r In Latio Saturnus.] Aes Ianus primus signauit. Macrobius Satur. lib. 1. cap. 7. Hic igitur Ianus cùm Saturnum classe peruectum excepisset hospitio, & ab eo edoctus peritiam ruris, ferum illum & rudem ante fruges cognitas victum in melius redegisset, regni eum societate munerauit. Cùm primus quoque & æra signaret, seruauit & in hoc Saturni reuerentiam, vt quoniam ille naui fuerat auectus, ex vna quidem parte sui capitis effigies, ex altera verò nauis exprimeretur: quo Saturni memoriam etiam in posteros propagaret. Ouidius quoque testatur in 1. Fast. scribens,

Multa quidem didici: sed cur naualis in ære
Altera signata est, altera forma biceps?

Et deinde infert,

At bona posteritas puppem formauit in ære,
Hospitis aduentum testificata Dei.

Eutropius autem secus sentit, in primo scribens, Saturnum numos æreos Latinis primùm instituisse. Polydorus Virgil. vbi suprà,

s Romanis quoque.] Plinius lib. 3. c. 3.

t Aestimabaturque bos.] Vide in nostris Consuetudinibus.

v Corij verò boum.] Plutarc. in vita ipsius Numæ. Donatus in Virgil. lib. 1. Aeneidos ibi,

Taurino quantum possent circundare tergo.

Tradit pecuniam ex corio bubulo priscis temporibus fuisse, hincque pecuniam dictam, quòd ex pecore originem duceret. Vnde & illud D. Hieronymi in Rufinum, Vt cùm montes auri pollicitus fueris, ne scorteum quidem nummum de thesauris

Numi ex corиis boum. percussos à primis originibus iudicare licet, quòd Numa Pompilius scorteos asses, congiarium populo dedisse fertur. [x] Post quos Dionysius ex stanno conflauit nummos. [y] Interiecto deinde tempore, ære graui Romanos vsos comperimus, quo appenso non numerato, debita exoluebant. [z] quo tempore Seruius Tullius rex, primus nota *Pecunia vnde.* pecudum æs signasse proditur, [a] vnde & pecunia dicta. [b] Cuius rei causa in vetustissimis nummis, bouis, pecudis, aut suis signum incussum apparet. Sed quamuis a Seruio Tullio pecunia percussa, [c] non propterea à graui ære precij nomine, quòd inter licentem ementemque conuenit, exoluendo desitum est: quippe post decemuiros, etiam ære graui Romanos vsos fuisse, debitaque exoluisse, autores tradunt, quòd æs graue, massa æris fuit, non percussa aut signata: appendi, non numerari solita. [d] Se-*Nummorum apud Romanos insignia.* quutis mox temporibus, Seruio Cepione & Cneo Sempronio cõsulibus, post Attilium Regulum, argenteo nummo primùm figurato Romæ altera parte Ianus bifrons, altera nauis prora incussa fuit: [e] tametsi quinque annis ante primũ Punicũ bellũ argenteũ nummũ Romæ signatũ nõnulli credãt: [f] demũ post annos duos & sexaginta, aurei apud Romanos eadem nota incussi fuere. [g] Deinde bigæ, & quadrigæ, ac victoria: quare vi-*Persarum stateres.* ctoriati, bigati, & quadrigati dicti. [h] Fertur tamẽ Liuius Drusus in tribunatu tertiam æris partem argento miscuisse, & signo Victoriæ pariter nummũ percussisse, cui Victoriato *Graci. Athenienses.* nomen. [i] In triente autem & quadrante Romani rates incussere. [k] Persæ stateres Daricos numismata habere dicuntur. [l] Græci & Athenienses Tetracinam, & [m] Cisto-

ANNOTATIONES.

tuis proferas. Lacedæmonij etiã scorteo numismate vtebantur, vt tradit Nicolaus περὶ ἐθῶν, & ex eo Stobæus Collectaneorum cap. 42. Et Seneca de beneficiis lib. 5. ca. 13. cuius hæc verba sunt, Aes alienum habere dicitur, & qui aureos debet, & qui corium forma publica percussum, quale apud Lacedæmonios fuit, quod vsum numeratæ pecuniæ præstat.

x Post quos Dionysius.] Aristoteles lib. 2. Oeconomicorum. Sed Pollux Onomasticôn lib. 9. c. 6. scribit Syracusiis stannum argenti loco habitum fuisse Dionysij testimonio, non autem dicit Dionysium conflauisse. Rhodiginus lib. 10. cap. 2. Dionysius, inquit, Syracusanos perpulit stanneo nummo vti.

y Interiecto deinde tempore.] Liu. 1. Dec. lib. 4. ad fi. Et quia, inquit, nondum argentum signatum erat, æs graue plaustris quidam ad ærarium contrahentes, speciosam etiam collationem faciebant. Nam & antè eod. M. Posthumius ob rem male gestam in Veios decem millibus æris grauis damnatus est. Et eiusdem Dec. lib. 5. His, inquit, creationibus incitata plebs, denis millibus æris grauis condemnauit. Et rursum, Et pessimo exemplo innoxij denis millibus grauis æris condemnati sunt. Et Plinius lib. 3. cap. 3. Libralis, vnde nunc libella dicitur, & dipondius appendebantur assis. Quare æris grauis pœna dicta. Gellius li. 10. c. 6. Authoritate Atteij Capitonis, scribit tempore primi belli Punici Appij Claudij Cœci filiæ, ob dictum quodpiam petulantius multam æris grauis 25. millia dictam. quod & nos suprà alibi diximus.

z Quo tempore Seruius Tullius Rex.] Plinius lib. 33. c. 3.

a Vnde & pecunia dicta.] Idem Plin. ibidem. Donatus aliter, vt diximus suprà in verbo, Coriis verò boum.

b Cuius rei causa.] Plutarc. problem. cap. 40. & quantum ad bouis imaginem, idem Plutar. eiusdem operis cap. 39. & in Publicola, & Plinius lib. 18. c. 3.

c Non propterea à graui ære.] Vt patet ex locis Liuij & Plinij suprà citatis in verbo, Interiecto deinde tempore.

d Sequutis mox temporibus.] Hæc vsque ad clausulam, Tametsi quinque. sunt Plinij vbi suprà. Plutarchi problem. 40. Draconis Corcyrensis, & ex eo Athenæi in Dypnosophistis, Macrobius lib. 1. Satur. cap. 7. Lactantius lib. 1. c. 13 vnde illud Ouidij lib. Fast. 1. in verbo, In Latio Saturnus.

e Tametsi quinque annis.] Plinius vbi suprà.

f Demum post annos duos & sexaginta.] Idem Plinius vbi suprà.

g Deinde bigæ.] Hæc vsque ad clausulam, Fertur tamen. sunt Plinij d. loco. Sed & de bigatis Tacitus in lib. de Morib. Germanorum. Et Liuius 3. Decad. lib. 3. & de quadrigatis idem Liu. 3. Decad. lib. 2. & de victoriatis idem Liu. 5. Decad. lib. 1. in triumpho C. Claudij Pulchri. Adde & Antonianos & Aurelianos apud Vopiscum in Aureliano, & in Probo. & Valerianos, & Salonianos apud Trebellium Pollionem in Claudio Secundo ad fi.

h Fertur tamen Liuius Drusus.] Plinius d. lib. 33. c. 3. & Liuius 3. Dec. lib. 2. non semel.

i In triente autem & quadrante.] Plinius vbi suprà.

k Persæ stateres Daricos.] Vide paulò inferius in verbo, Et stateres Darici.

l Græci & Athenienses Tetracinam.] Rhodiginus li. 10. c 2. ex Liuio vbi legendum Tetradragma, non Tetracina, probant eruditiores.

m Cistophoros.] Liuius 4. Decad. lib. 7. vbi de triumpho M. Acilij. & iterum ad fin. eiusdem lib. 1. in triũphis L. Aemylij Regilli, & Scipionis Asiatici. & lib. 9. non multò post princip. in Triumpho Cn. Manlij. Et Cicero in Oration. pro domo sua, & ad

Atticum

phoros, [n] ac Philippeos nummos, qui bouis imaginem longo tempore habuere incussam, tunc primùm [o] à Theseo inuentos, vt ab armis ad agrorum cultum ciues auocaret: cuius formæ Eleis numisma fuit, in quo bouis imago designabatur. [p] Præter quos fuere Oscenses [q] & stateres Darici, Philippei & [r] Alexandrei, qui ex auro cudebantur, in quibus mulæ cum curru videbantur effictæ. [s] Postea noctua cum Mineruæ facie Athenis incudi cœpta: vnde illud proditum est, [t] Gilippi seruum ephoris detulisse, multas sub tectis cubare noctuas, quòd Lysandri pecuniam, quam Gilippus fuerat depeculatus, sub tecto condiderat. [v] Trœzenij cum Neptunum præcipuum colant, tridentem nummo effictum habuere. [x] Persicus vero nummus sagittarium incussum habuit, [y] qui Daricus etiam dictus. [z] Germani Serram, [a] qui Serrati. Dardani duos insculpsere gallos, [c] Rhegini leporem & currum, [d] Cephalenes equum, Thasij Persen, Argiui murem Mitylenæi Sapphus imaginem, [e] Tarentini nummi Taran Neptuni filium, qui Delphino vectabatur, Aspendij palæstras [f] Locri autem & Ozolæ hesperum stellam effinxere. [g] Apud Chios ænea moneta fuit, cui nomen Homerus. [h] Pelopõnesiorum numisma testudinis figuram habuit, cui Cheloni dixere nomen: Cyziceni altera parte Cybelen, altera leonem: Tenedij securim, & fa-

Elei. Noctua in numismate Atheniensi. Trœzenij. Persæ. Germani. Dardani. Rhegini. Cephalenes. Thasij. Argiui. Mitylenæi. Tarentini. Aspenay. Locri. Chij. Pelopõnesij. Cyziceni. Tenedij.

ANNOTATIONES.

Atticum lib.2.epist.6.& iterum epist.16.ad finem.& lib.11.epist.1. Sunt qui in l.Publia.§.Titius.ff. depositi. Cistophoros putent reponendos, vbi mendosè legantur modò cossitrophinati. Cistophorum fuisse legimus quatuor milium & quingentorum denarium, sicuti & Rhodium talentum. Dici opinantur Cistophorum, ab insignis ferentis cistam: sicut coronati modo vocantur nummi, à coronæ imagine. Ex c.2.lib.10 Lect. Antiq. Rhodig.

n Ac Philippeos.] Rhodig. vbi suprà. Plautus in Bacchidibus act.4.sce.8.

Ducentos numos aureos Philippos probos
Dabin?

Et in Trinummo, act.1.sce.1.

-Numorum Philippeûm ad tria millia.

Horatius lib.epist.2.epist.1.ad Augustum,

Gratus Alexandro, Regi Magno, fuit ille
Chœrilus, incultis qui versibus, & malè natis,
Rettulit acceptos, regale numisma, Philippos.

Rhodiginus vbi suprà.& Pollux lib.9.c.6.

o A Theseo inuentos.] Plutarch. in Theseo. & idem Rhodig. ibid.

p Præter quos fuere Oscenses.] De quibus Liuius 4. Decad. lib. 10. in triumpho Q. Fuluij ex Hispania.

q Et stateres Darici.] Pollux vbi suprà. & Plut. in Artaxerxe. Dicti autem sunt à Dario, veluti ab ipso accuratè facto in purgationem auri, vt tradit idem Pollux lib.3. & Plutar. in Apophthegm. Sed id non esse verum testimonio est Xenophon, Pædiæ Cyri lib.5. non semel, dum Persas & alios Daricis nummis vsos fuisse tradit tempore Cyri illius antiquioris, qui longo antè tempore præcessit Darium antiquiorem. At Darius tamen ex auro, quàm potuit, purissimo monetam percussit teste Herodoto lib.4.

r Alexandrei.] Pollux vbi suprà.

s Posteà noctua.] Plutarc. in Lysandro. Interpres Aristophanis authoritate Dæmonis, & Pollux dicto lib.9.

t Gilippi seruum.] Plutar. in eod. Lysandro.

v Trœzenij.] Plutar. in Theseo, & Pausanias in Corinthiacis.

x Persicus verò numus.] Idem Plutar. tum in vita, tum in Apophthegmatis Agesilai, & in vita Artaxerxis, & Cicero in Orat. pro Sestio.

y Qui Daricus etiam dictus.] Plutarchus in loco postremo suprà citato.

z Germani serram.] Tacitus lib. de Moribus German. memoriæ prodidit Germanos pecuniam probare veterem & diu notã, Serratos Bigatósque.

a Qui Serrati.] De numis serratis Liuius 4. Dec. lib.9. alias 10.

b Dardani duos insculpsere gallos.] Adde pugnantes ex Polluce lib.9.c.6. cuius tit. est, περὶ ὠδῶν καὶ μέτρων ὀνομάτων ταλάντου &c.

c Rhegini leporem & currum.] Pollux vbi suprà.

d Cephalenes equum.] Idem Pollux ibi, & Cælius Rhodig. lib.10.c.2.

e Tarentini.] Pollux vbi suprà authoritate Aristotelis in Republica Tarentinorum. Hoc quoque idem refert, sed nullo autore citato, Nicolaus Leonicus de Varia historia lib.1.c.18.

f Locri autem & Ozolæ.] De his duobus Strabo lib.9. sed vt intelligas Ozolas esse ex Locris, vt alibi diximus.

g Apud Chios.] Pollux vbi suprà. Strabo lib.14. Homerum, inquit, poëtam Chij maximè sibi vendicant. vnde & nummus quidam æneus apud eos Homerus vocatur.

h Pelopõnesiorum.] Pollux item vbi suprà, Eupolidis authoritate, & illius carminis prouerbium, quo significatur testudines, id est pecuniam, vincere virtutem & sapientiam. Id est eiusmodi,

τὰν ἀρετὰν καὶ τὰν σοφίαν νικᾶντι χελῶναι. Id est,
Et Virtus testudinibus, & sapientia cedit.

Vide Eras. Chil.2.cent.4.c.87.

i Tenedij securim.] Heraclides in Politicis, & Stephanus in Vrbiũ catalogo. Plutarchus in Commentario de Pythiis oraculis, ostendit securim typum atque insigne fuisse Tenediorum, idque pro-

Corinthiaci. *Gergithij.* *Nummi cum Cæsarum inscriptione.*

cies duas eadem ceruice prominentes: [k] Corinthiaci, qui Poli dicebantur, Pegasum: [l] Gergithij autem qui in Phrygia minore sunt, Sibyllæ imaginem, quòd inde esset oriunda, hoc sempiternæ laudi fore arbitrati. [m] Postea verò nouitio inuento, vt imagines Cæsarum cum inscriptione & titulis, nummis adscriberentur, obseruatum est. [n] Quare Nero Cæsar in habitu citharœdi se nummo insculpsit: [o] & Seuerus Imperator habitu Alexandri nummos figurauit. [p] Galenus post occisos satrapas Persarum, monetam, qua Persas captos ducebat, percuti iussit. Augustus [q] Octauius nota sideris capricorni, sub quo in lucem editus erat, argenteum nummum percussisse dicitur. [r] Denique, quum apud prius seculum nullus nummorum vsus foret, iudicare licet, Homeri temporibus non pecunia, nec ære signato, sed mercibus inuicem Achiuos vinum, æs & ferrum, armis & mancipiis emere consuesse. Cum verò hac admonitione attentior factus, ἐν τῇ η. τῆς ἰλιάδος ὁμήρου ῥαψῳδίᾳ versarer, eos versus haud multo negocio comperi: qui tales sunt,

In fi. lib. 7. Iliados.

ἔνθεν ἄρ' οἰνίζοντο καρηκομόωντες ἀχαιοί,
ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ' αἴθωνι σιδήρῳ,
ἄλλοι δὲ ῥινοῖς, ἄλλοι δ' αὐτοῖσι βόεσσιν,
ἄλλοι δ' ἀνδραπόδεσσι, τίθεντο δὲ δαῖτα θάλειαν. Id est,

Unde reportabant criniti vina Pelasgi,
Aeris quidam, alij fulgentis munere ferri,
At scutis alij, pars bobus mancipiisve
Mutabant passim, & conuiuia læta parabant.

ANNOTATIONES.

pter cancros, qui sunt apud illos in loco, qui dicitur Asterium. Verba Plutarchi sunt hæc: ὥσπερ ἀμέλει σελινοῦντιοί ποτε χρυσοῦν σέλινον ἀναθεῖναι λέγονται· καὶ τενέδιοι τὸν πέλεκυν, ἀπὸ τῶν καρκίνων τῶν γινομένων περὶ τὸ καλούμενον ἀστέριον παρ' αὐτοῖς. μόνοι γὰρ ὡς ἔοικεν ἐν τῷ χελωνίῳ τύπον πελέκεως ἔχουσι. Erasmus Chil. 1. cent. 9. c. 27. Vide in nostris legibus Connubial. vbi de pœnis adulterij.

k Corinthiaci.] Pollux d. lib. 9.

l Gergythij.] His autem adde Brutum numisma percussisse ipsius imagine cum pileo & duobus pugionibus, significans à se & Cassio patriã seruitute liberatam fuisse, occiso Iulio Cæsare, vt scribit Dion libro 47. Lysimachi quoque numisma erat ipsius facie cornigera insignitum, ob taurum de sacrificio Alexandri magni vinculis elapsum, ab eo retentum ambabus manibus & occisum, vt tradit Appianus in Syriacis.

m Posteà verò.] Id probatur exemplis seq.

n Quare Nero Cæsar.] Suetonius in vita illius, ca. 25. Statuas suas, inquit, citharœdico habitu: qua nota etiam nummum percussit.

o Et Seuerus Imperator.] Non is Septimius Seuerus: sed Alexander Seuerus ex Aelio Lampridio in vita illius.

p Galenus.] Gallienus scribendum: estque Trebellij Pollionis in vita illius, Gallienus, inquit, vbi comperit ab Odenato Persas vastatos, redactam Nisibin & Carras in potestatem Romanam, omnem Mesopotamiam nostram denique Ctesiphontem esse peruentum, fugisse Regem, captos satrapas, plurimos Persarum occisos: Odenatum, participato imperio, Augustum vocauit, eiúsque monetam, qua Persas captos traheret, cudi iussit.

q Augustus.] Sueton. in vita illius, cap. 94. in fin. Tantam mox fiduciam fati Augustus habuit, vt thema suum vulgauerit, nummumque argenteum nota sideris capricorni, quo natus est, percusserit.

r Denique cùm apud prius seculum.] Hoc caput finit versibus Homericis ex Iliados lib. 7. ad fi. vt suprà diximus.

Quæ portæ vrbis Romanæ præcipuæ fuerint, & vnde nomina sumpserint, & ex quibus causis cognomenta. *Cap. XVI.*

Tres portæ.

VRbis Romæ sicut sæpissime pomœrium prolatum fuit, ita multiplices portas pro murorũ ambitu extructas fuisse, facile est cõiectari. Nam quum à prima origine fundamenta vrbis in Palatino monte fuerint, cuius radicibus antiquissimum pomœrium terminabatur, [a] tribus portis tunc vrbs

ANNOTATIONES IN CAP. XVI.

a TRibus portis.] Plinius lib. 3. cap. 5. scribit, Vrbem treis portas habentem Romulus reliquit, aut (vt plurimas tradentibus credamus) quatuor. Has nominat Georgius Fabricius Chemnicensis in libello, cui titulus est, Roma.

b Car

contenta erat: hæ fuerunt, [b] Carmentalis quæ Scelerata, [c] Pandana [d] quæ Libera dicta est, & [e] Mugonia [f] quam Trigoniam à tribus angulis vocatam ferunt. [g] Id autem pomœrium quod Romulus posuit, à foro boario procedens ad magnam Herculis aram: inde per ima montis [h] Palatini ad aram Consi, mox ad curias veteres, & demum ad sacellum Larium, protendebatur, & cum esset tunc [i] Roma quadrata, ad forum Romanum procedebat. [k] Varro autem à sylua quæ erat in area Apollinis in palatio, vsque ad supercilium scalarum Caci in Auentino, occidentem versus, & ad tugurium Faustuli, vbi casa Romuli fuit, prima vrbis fundamenta protendi asseuerat. [l] Adiecto deinde Capitolino colle à Tito Tatio, quem Arcades Saturnium vocarunt, satis constat portam illic excitati castelli, [m] Saturniam nuncupasse, quæ Pandana, eò quòd semper pateret, dicta est. Cumque infima Capitolini montis habitaculum fuerint, [n] inde Carmentali portæ nomen datum, [o] quæ & Scelerata, eò quòd CCC. & septem Fabij inde prodeuntes, infausto prælio ad Cremeram omnes à Veien-

Carmentalis. Pandana. Mugonia.

Saturnia. Pandana vnde.

Carmentalis. Scelerata.

ANNOTATIONES.

b Carmentalis.] Et aliis nominibus Tarpeia, Veientana, & (vt ex Plin. lib 8. cap. 42. coniici potest) aliquando Ratumena. Cur autem Scelerata dicta sit, vide paulò infrà in verbo, Quæ & scelerata.

c Pandana.] Quæ & Saturnia, & Romanula, & libera dicta est. Dicta est autem Pandana Varroni lib. 1. aut, vt alij computant 4. de lingua Latina, à Pando, quòd semper pateret ad res quæ in vrbem ferebantur. Idem Fest. Pompeius lib. 14.

d Quæ libera dicta est.] A libertate, authores Festus & Varro vbi suprà dictam tradunt.

e Et Mugonia.] Varro lib. 4. de ling. Latin. Intra muros, inquit, video portas dici: in palatio Mucionis à mugitu, quòd ea pecus in Bucitatum antiquũ oppidum exigebant. Mugionam eam vocat Festus lib. 11. non à mugitu, sed à Mugio quodam, qui huic portæ aliquando præfuisse creditur.

f Quam Trigoniam.] Quòd esset trium angulorum Verrio appellata.

g Id autem pomœrium.] Liuius 1. Decad. lib. 1. Pomœrium, verbi vim solam intuentes, post mœnium interpretatur esse. Est autem magis circamœrium, locus, quem in condendis vrbibus quondam Hetrusci, quà murum ducturi erant, certis circà terminis inauguratò consecrabant: vt neque interiore parte ædificia mœnibus continuarentur, quæ nunc vulgò etiam coniungunt: & intrinsecus puri aliquid ab humano cultu pateret soli. Hoc spaciũ, quod neque habitari, neque arari fas erat, non magis quòd post murum esset, quàm quòd murus post id, Pomœrium Romani appellarunt, & in vrbis incremento semper, quantum mœnia processura erant, tantum termini hi consecrati proferebantur. Varro lib. 4. de ling. Lat. Principium, inquit, quod erat, post murum, Pomœrium dictum: eiúsque ambitu auspicia vrbana finiuntur. Festus, Pomœrium, quasi postmurium, id est proximum muro. Gellius lib. 13. cap. 14. in princip. Pomœrium est locus intra agrum effatum, per totius vrbis circuitũ ponè muros regionibus certis determinatus, qui facit finem vrbani auspicij. Antiquissimum autem pomœrium, quod ab Romulo institutum est, Palatini montis radicibus terminabatur. Sed id pomœrium pro incrementis Reipublicæ, aliquoties prolatum est, & multos editósque colles circumplexum est. Habebat autem ius proferendi pomœrij, qui populum Roman. agro de hostibus capto auxerat.

h Ad aram Consi.] Marlianus lib. 1. cap. 3. Vrbs, inquit, designari cœpta est à foro boario: inde certis spatiis interiectis lapides per ima montis Palatini, ad aram Consi: mox ad Curias veteres: tum ad sacellum Larium forúmque Romanũ meta ducta, mœnibus locus & vrbi spatium designatum fuit. Neptunus equestris alio nomine Consus appellatus, quòd consiliorum secretorum Deus esset, vt qui hominum consilia celet vel prodat. Vide Marlianum lib. 4. c. 12. Gyral. de diis Gent. Syntag. 5.

i Roma quadrata.] Festus Pomp. lib. 5. Plutarchus in Romulo. Vide in nostris Consuetudinibus, vbi de Fontenaio loquor.

k Varro autem.] Lib. 4. de ling. Lat.

l Adiecto deinde Capitolino.] Solinus cap. 2. Diod. Sicul. lib. 3. cap. 5. scribit, Omnia ad hoc vsque tempus & in Sicilia & in occiduis oris editiora loca Saturnia dicta fuisse.

m Saturniam.] Solinus eod. c. 2. Castelli quoque, inquit, quod excitauerant, portam Saturniam appellauerunt, quæ posteà Pandana vocata est.

n Inde Carmentali portæ.] Idem Solinus ibid. Pars autem infima Capitolini montis habitaculum Carmentis fuit, vbi Carmentis nunc fanum est, à quo Carmentali portæ nomen datum est. Dionys. Halicarnas. lib. 1. Euandro & Carmentæ Romanos quotannis sacrificare, Carmentæque aram apud Carmentalem portam sub Capitolio ædificatam fuisse scribit: quam aram Solinus hic fanum nominat. Nunc Sanctæ Catharinæ, sub rupe Tarpeia.

o Quæ & scelerata.] Ouid. lib. Fast. 2.

Carmentis porta dextra est via proxima Iano:
Ire per hanc noli quisquis es, omen habet.
Illa fama refert Fabios exisse trecentos:
Porta vacat culpa, sed tamen omen habet.

Liuius 1. Decad. lib. 2. Fest. Pompeius lib. 16. Seruius lib. 8. Aeneidos ibi,

- Monstrat & aram
Et Carmentalem Romano nomine portam.

Et diximus etiam suprà lib. 2. c. 6. post princ.

tibus oppressi, & miseranda nece cæsi fuere. [p] Iuxta quam ædes Martis, [q] Matutæ [r] & Bellonę, [s] & colūna ex qua dabatur belli signū, siquādo cōtra hostes prævalētes tu mebantur arma. [t] Ad hanc portam matronas Carmentæ nymphæ [u] (quæ mater Euandri fuit) annuas hostias immolare & sacrum facere produnt. [x] Sed cum Tarquinius Priscus quadrato saxo primus, & deinde Seruius Tullius pomœriū protulissent, duósque vrbi colles adiecissent, ita vt septem collium vrbs fieret, qui vltimus vrbis ambitum auxisse fertur, ac reliqui Reges vrbem parum mœnibus validam, aggere & fossis muniuissent, portarum quoque numerum augeri consentaneum fuit: eóque magnitudinis vrbs processit, sæpius aucto dilatoque pomœrio, [y] vt IIII. & XXX. portas per omnem ambitum Romæ fuisse legamus: ipsumque pomœrium [z] Aurelianum Cæsarem tandem definisse, vt ad millia passuum XXX. mœnia protenderet. [a] tametsi Nero Ostiam tenus mœnia promouere, atque inde fossa mare veteri vrbi statuisset inducere. [b] Exquilinam ergo, [c] Viminalem, Quirinalem portas. [d] & Cælimontanam à collibus vrbis, vbi sitæ erant, vetusto nomine denominarunt: [e] quanuis quòd

Vrbs septem colliū. *Porta 34. vrbis.* *Roma.* *Exquilina.* *Viminalis.* *Quirinalis.* *Cælimontana.*

ANNOTATIONES.

p Iuxta quam ædes Martis.] Huius templi meminit Ouidius lib. Fast. 5. & columnis adornatum fuisse dicit. & Marlianus Topog. lib 5. c. 8.

q Matutæ.] In foro Holitorio C. Cornelius Cos. bello Gallico ædem Iunoni Matutæ vouit: quam quidem posteà Censor locauit in eo loco, vbi deinde D. Andreæ, cognomento in Mentuza, templum fuit. Marlianus Antiquit. Rom. lib 4. cap. 2. & 7. & lib. 3. cap. 15. & alibi. Hæc etiam Iuno cognominata est. Gyraldus de diis Gentiū Syntag. 3. & Leucothoë idem lib. 7.

r Et Bellonæ.] Bellonam Poëtæ deam belli faciunt, sororem & aurigam Martis, vulneribus & strage gaudentem. Vocatur etiam Enyo. Martial. lib. 2. de Othonis morte,

Cùm dubitaret adhuc belli ciuilis Enyo.

Gyraldus de diis Gentium syntag. 10. & Pallas. Virgil. lib. 8. Aeneid.

Quam cum sanguineo sequitur Bellona flagello.

Huic proprio sanguine sacerdotes sacrificabant. Vnde Lucanus lib. 1.

- Tunc quos sectis Bellona lacertis
Sæua mouet, cecinere deos.

Ouidius lib. Fast. 6.

Hoc sacrata die Tusco Bellona duello
Dicitur, & Latio prospera semper adest.

Aedes Bellonæ, inquit Anto. Constant. interpres Ouidij, quæ hoc tempore dedicata est, non fuit extra vrbem, vt quidam falsò existimant: ea videlicet, vbi Scipioni reuerso ex Hispania, pulsis Carthaginensibus, Senatus datus est, auctore Plutarcho in Sylla: sed in verbo, ac non longè à Circo maximo: vbi columnella fuit, quæ Bellica dicebatur. Et Marlian. Topographiæ vrbis Ro. lib. 5. c. 8.

s Et columna.] Huic columnę proximam ædem Bellonæ fuisse docet Festus his verbis, Bellona dicebatur dea bellorum, ante cuius templum erat columnella, quæ Bellica vocabatur: super quam hastam iaciebant, cum bellum indicebatur. Huius ędis auctor Appius Claudius fuit (auctore Liuio 1. Dec. lib. 10.) cùm Hetrusco bello domuisset. Sanè Bellona, teste Varrone lib. 6. ling. Lat. ab duello quoque Duellona dicebatur. Pompeius quoque huius columnulæ meminit, & Marlianus vbi suprà.

t Ad hanc portam.] Ibidem fanum (vt suprà dictum est) à matronis Romanis exædificatū fuisse memoriæ prodidit Marlianus Antiquit. Rom. lib. 4. c. 2. Hæc primùm Nicostrata, sed quia carminibus oracula reddebat, Carmenta est vocata.

v Quæ mater Euandri fuit.] Plutarchus Problem. cap. 56. vbi reddit rationem, quare Romanæ matronæ Carmentæ fanum ædificauerint. Liuius 1. Decad. lib. 1. non adeò longè à princ. Euander, inquit, tum ea, profugus ex Peloponneso, auctoritate magis quàm imperio regebat loca: venerabilis vir miraculo literarum, rei nouæ inter rudes artium homines: venerabilior diuinitate credita Carmentæ matris, quam fatiloquam ante Sibyllæ in Italiam aduentum, miratæ hæ gentes fuerant. Strabo lib. 5.

x Sed cùm Tarquinius Priscus.] Liuius Dec. 1. lib. 1. scribit Tarquinio Prisco, qui vrbem lapideo muro circundare parauerat, defuncto: eam curam Seruium Tullium suscepisse, vrbisque ampliasse pomœrium.

y Vt IIII. & XXX. portas.] Plinius lib. 3. c. 5. dicit hodie esse numero xxxvij. ita vt xij. portæ semel numerentur, prætereanturque ex veteribus vij. quæ esse desierunt.

z Aurelianum Cæsarem.] Flauius Vopiscus in Aureliano.

a Tametsi Nero.] Sueton. in vita illius, c. 31.

b Exquilinam.] De hac Cicero lib. 2. de Oratore, & in Oratione in Pisonem, & pro Cluentio Habito. Strabo lib. 5. Liuius 1. Decad. lib. 1. 2. & 3. & 3. Decad. lib. 1. & 4. (siue 4. Decad. lib. 3.) & lib. 6. & 5. Dec. lib. 1. Corn. Tacitus lib. 2. & Porphyrion interpres Horatij Epod. Ode 17.

c Viminalem.] De hac quoque Fest. Pompeius lib. 12. post prin. vbi loquitur de sacello Nemiæ deæ, & Macrobius lib. 1. Satur. c. 9. vbi hanc dicit postea Ianualem dictam fuisse. Strabo lib. 5.

d Et Cæliomontanam.] De qua Cicero in Pisonem. Liuius 4. Decad. lib. 5. Hanc nunc vulgò Asinariam vocatam dicit Leonardus Aretinus de bello Gothorum lib. 3. Nunc à templo, porta Sancti Ioannis, vel porta Laterana.

e Quanuis quòd Quirini sacello.] Aliis nominibus Collina & Agonia siue Agonensis. Anto, Constan.

Quirini sacello foret proxima, Quirinalem dictam nonnulli ferant, [f] iuxta quam Veneris Erycinæ templum. Quæ quidem Viminalis aliquando [g] Numentana dicta est: [h] sicut Exquilinam Taurinam à capite Tauri insculpto, vocatam ferunt. [i] Capenam vero constat [k] affluentium aquarum multiplices habuisse decursus. [l] Illinc enim ad Martis ædem semita fuit, quadrato saxo, vbi & Manalis lapis, qui in vrbem delatus, pluuias excitare dicebatur: [m] sicut aqua in Lycæi Iouis fonte, siquando siccitate laboraretur, sacerdotis manu querno ramo agitata, cogebat nubes, largósque effundebat imbres. Et Athenis Terræ fuisse simulacrum [n] Pausanias prodit, suppliciter à Ioue

Numentana. Taurina. Capena.

Pluuia excitanda modus.

ANNOTATIONES.

Constan. Ouidij interpres in eum locum Fast.li.11.

Proxima lux vacua est, at tertia dicta Quirino:
Qui tenet hoc nomen, Romulus antè fuit.

Quanuis, inquit, alij à templo Quirino dictum existiment, à quo portæ Quirinali nomen est inditum, quòd proxime eam Quirini sacellũ esset, vel quòd ea in collem Quirinalem iretur. Hodie vulgus Ro. à duobus equis marmoreis, Phidiæ & Praxitelis operibus, in hoc colle sitis, Montem cauallum appellat.

f Iuxta quem Veneris Erycinæ templum.] Strabo lib.6. Eryx quoque collis excelsus habitatur, in quo Veneris templum locatum est, quod singulari veneratione colitur, antiquitus mulierum frequentia refertum, illius ministerio dicatarum, quas & è Sicilia & externis ex regionibus multi locarant. Hac verò tempestate, sicut & ipsa colonia viduata colonis est: sic & templum desolatum, & sanctorum hominum copia defecit. Est & Romæ ante portam Collinam, deæ huius ædificium, quod Veneris Erycinæ templum dictitant, cui cum æde sacra insignis adiacet porticus. De quo Ouidius Fastor.4.

Templa frequentari Collinæ proxima portæ
Nunc decet, à Siculo nomina colle tenet.
Vtq; Syracusas Arethusidas abstulit armis
Claudius, & bello te quoque cepit Eryx.

g Aliquando Numentana.] Quòd per eam in agrum Numentanum esset iter. Hæc & ex euentu Ianualis vocata est. auctor Macrob. Satur. lib.1. c.10. vbi causam reddit. Hæc & Figulensis, nũc S. Agnetis. Strabo lib.5.

h Sicut Exquilinam, Taurinam.] A Procopio Prænestina, à Fuluio & aliis recentioribus Tiburtina, à bouis capite, quod supra eam est, nunc Taurina: à templo suburbano, vulgò S. Laurentij. Antiquissimo nomine Metia: id enim inde conijcio, quòd idem de Metia scribat Plautus, quod de Exquilina Horatius: nec dissentiat ab vtroque Corn. Tacitus qui lib.2. Annalium ait, Sumptum, prisco more, extra Exquilinam de nocentibus supplicium. Plautus in Casina act.1.

Illum adepol videre ardentẽ te extra portam Metiam,
Credo ecastor velle. -

Horatius lib.5. Epod.

Post insepulta membra different lupi:
Et Exquiliæ alites.
Neque hoc parentes heu, mihi superstites,
Effugerit spectaculum.

In quem locum annotauit Porphyrio, in regione Aggeris, quæ est extra portas Exquilinas, solita fuisse pauperum corpora vel comburi vel proiici. Cõbusta fuisse indicat Plautus, proiecta Horatius. Hæc Georgius Fabricius in Roma.

i Capenam verò.] De qua Liuius 1. Decad. lib.1. 3. & 10. & 3. Decad. lib.3. & 5. & 4. Dec. lib.3. siue 3. Dec. lib.4. & 4. Dec. lib.8. & Valerius Maximus lib. 3. cap.7. vbi de Senatu Romano, & Fest. Pompeius lib.16. vbi de Rediculis, & lib.17. vbi de senaculo. Seruius lib.7. Aeneid. in eum locum,

- *Lucósque Capenos.*

Scribit hanc portam, quæ iuxta Cumenas est à Lucis Capenis nomen accepisse. Hanc Appiam vocatam fuisse scribit Frontinus in lib. de Aquæductibus celeberrima apud Poëtas fuit. Propert. lib. 4. eleg 3. ad fi.

Armaq; cùm tulero portæ vicina Capenæ.

k Affluentum aquarum.] Nam & hinc eam madidam vocat Iuuenalis sat.3.

Substitit ad veteres arcus, madidamq; Capenam.

Hincque etiam illud Martialis lib.5. epig.94.

Capena grandi porta, qua pluit gutta,
Phrygiumq; matris alno qua lauat ferrum.

Strabo lib.5.

l Illinc ad Martis ædem.] Festus Pompeius lib. 11. Manalem vocabant lapidem, petram quandam, quæ erat extra portam Capenam, iuxta ædem Martis. Liuius 1. Decad. Cùm omnes extra portam Capenam ad Martis ædem conueuire armatos iuniores iussisset. Rursumque eiusd. Decad. lib.10. Semitámque saxo quadrato à Capena porta ad Martis strauerunt. Et 4. Dec. lib.8. Viam silice sternendam à porta Capena ad Martis ædem locauerunt. Hincque etiam illud Ouid. lib.6.

Lux eadem Marti est, quem prospicit extrà
Appositum tectæ porta Capena viæ.

m Sicut aquæ in Lycæi Iouis fonte.] Cælius Rhodiginus lib.24. ca.17. ex Pausania in Arcadicis, siue lib 8 Fonti, inquit, Agno, qui in Lycæo monte est, Istro flumini hybernæ æstiuæque natura quàm simillimus: Quòd si fortè siccitate solum laboret, atque ex eo segetes & stirpes exarescant, ibi Lycæi Iouis sacerdos ad aquam eius fontis cum precatione conuersus, ritéque re diuina mactatis hostiis peracta, è quercu ramum non alte, sed in summam aquam porricit. Existit repente commota aqua ater halitus nebulæ persimilis, neque ita multò pòst nubes attollitur, móxq; plurium nubium accessione, obducto cœlo, Arcadum fines optatis imbribus perfunduntur.

n Pausanias prodit.] In lib.1. qui de Atticis est. & 9. qui Bœotica inscribitur.

Iupiter pluuius. aquam expetentis vero euentu, cuius ara in monte Hymetto visebatur, quem ἰμβριον, quasi pluuium Iouem dixere. [o] Et apud Indos in arce quam magi incolunt, dolium vidisse Apollonius tradit, quo aperto, in defectu aquarum nebulæ emittuntur, quæ totam Indiam imbribus humectant. Quod etiã documentum [p] Democriti fuit, vt ad imbres excitandos, caput & collum chamæleontis, ligno roboris vri præceperit. [q] Ad *Aqua Mercurij.* candémque Capenam aqua Mercurij erat magnis studiis celebrata: qua mercatores Idibus Maiis se inspargebant & sua, vberes quæstus propterea facere arbitrati. [r] Et *Almon.* Alcmon aquæ riuulus, cuius aqua sacerdotes furore vesano inter se digladiantes, Cybelis simulacrum ex Pesinunte aduectum, quotannis abluebant. [s] iuxta quam M. *Mutionis.* Marcellus secundo Punico bello, ædem Virtutis antea votam, dedicauit. [t] Mutionis *Minutia. Salutaris.* vero, à Mutione qui illi aliquando præfuit, [v] & Minutia, quia Minutij sacello erat *Rhautumena.* proxima, quem pro Deo vetustas coluit. [x] Et Salutaris ab æde Salutis. [y] Et Rhautumena, ab auriga Rhautumeno, qui Veiis cursu vicerat, quo è curru effuso, equi *Catularia. Piacularis.* citatissimi cum palma in Capitolium contenderunt: portæ dictæ denominatæque sunt. [z] Catulariam verò dixere, quòd iuxta eam ad placandum Caniculæ sidus *Collina seu Agonensis.* frugibus inimicum, immolarentur ruffæ canes. [a] Et piacularem, propter ostenta & piacula quæ illic fiebant assiduè, dici Pompeius memorat. [b] Collina quoque, [c] quæ Agonensis dicta est, propter anfractus multiplices, quòd partim edita, partim decliuia essent loca, nomen sortita dicitur: extra quàm [d] Veneris Erycinæ, &

ANNOTATIONES.

o Et apud Indos.] Philostratus in vita Apollonij Tyanei lib.3.cap.3. sic scribit, Gemina quoque illic dolia se vidisse refert Apollonius, vnum imbrium, alterum ventorum: & is quidem, qui dicitur esse imbrium, vbi nimia siccitate India premitur, si fuerit apertus nebulas emittit, quæ vniuersam terram humectant: Sin vero nimia fuerit pluuia, idem occlusus imbres cohibet. Alterum autem, qui ventorum esse dicitur, idem facit quod veteres Aeoli facere putantur. Adaperto enim dolio ventus regionem perflat, vnde & salubritas in terra gignitur.

p Democriti.] Plinius lib.28.cap.8. vbi idem dicit, præter caput & collum, de iecore in tegulis vsto.

q Ad eandemque Capenam.] Ouid.li.5.Fast. de Mercurio loquens,

Templa tibi posuere patres spectantia Circum
Idibus, ex illo est hæc tibi sacra dies.
Te quicunq. suas profitentur vendere merces,
Thure dato, tribuas vt sibi lucra, rogant.
Est aqua Mercurÿ portæ vicina Capenæ:
Si iuuat expertis credere, numen habet.
Huc venit incinctus tunica mercator, & vrna
Purus, suffusam, quam ferat, haurit aquam.
Vda fit hinc laurus: lauro sparguntur ab vda,
Omnia quæ dominos sunt habitura nouos.
Spargit & ipsa suos lauro rorante capillos,
Et peragit solita fallere voce preces.
Ablue prærerita periuria temporis, inquit,
Ablue præterita perfida verba die.
Siue ego te feci testem, falsóne citaui,
Non au ituri nomina vana Iouis.
Siue deum prudens alium, diuinámue fefelli
Abstulerint celeres improba verba noti.
Da modò lucra mihi, da facto gaudia lucro:
Et face vt emptori verba dedisse iuuet.

Et Macrobius lib.1.c.12.

r Et Alcmon.] Ouid.lib.4.Fastorum,

Est locus, in Tyberim quà lubricus influit,
Et nomen magno perdit in amne minor.
Illic purpurea canus cum veste sacerdos
Almonis dominam sacraq. lauit aquis.

&c. quæ sequuntur. Vnde liquet Almon, non Alcmon esse legendum.

s Iuxta quam.] Scilicet iuxta portam Capenam ex Liuio 3.Dec.lib.9.

t Mutionis verò.] Suprà eod.cap. in verbo, Et Mugonia. in prin.cap.

v Et Minutia.] Festus Pomp.lib.11.

x Et Salutaris.] Idem lib.17.

y Et Rhautumena.] Idem lib.16. Et Plinius qui eam Ratumenam vocat li.8. c.42. Plutar. qui Rhatumeniam vocat in vita Publicolæ.

z Catulariam verò.] Fest. Pompeius lib.2.

a Et Piacularem.] Idem lib. 14. Et Piatrix dicebatur sacerdos expiare solita, quam & Sagam appellarunt.

b Collina quoque.] De qua Strabo lib.5. Liuius 1.Decad.lib.2. multis locis, & eiusd.Decad.lib.4.& 8. & 3.Decad.lib.6. Plinius lib.5.cap.18. aliàs 15. alter Plinius Secundus, si is est, cap.75. Appianus lib.1. bellorum Ciuilium. Plutarc. in Numa. Ouid.lib.4. Fastor. ibi,

Templa frequentari Collinæ proxima porta
Nunc decet. -

Blondus lib.1 de Ro. instaurat. Lucanus lib.2.

Aut Collina tulit stratas quot porta cateruas.

c Quæ Agonensis dicta est.] Liuius 1. Decad. lib.8. Festus Pompeius lib.1. Marlianus lib.1.c.6.

d Veneris Erycinæ.] Suprà in verbo, Iuxta quẽ Veneris Erycinæ. eiusdem cap. Liuius 3.Dec.lib.2. Tum ædes votæ Veneri Erycinæ. Idem Dec.3.li.3. Interea Duûmuiri creati sunt Q. Fabius Maximus & T. Octacilius Crassus, ædibus dedicandis, Menti Octacilius, Fabius Veneri Erycinæ vtraque in Capitolio

[e]Quietis templa fuere, [f]& iuxtà campus cui Scelerati nomen fuit: [g]in quo incesti damnatas, viuas defodere Vestales assueuere. [h]Romanulá verò, [i]& Collatinam: alterã, quòd ex Sabinis Romã patens via foret: alteram, quòd illinc Collatiam expeditum iter esset, denominarunt: [k]sicut Ferentinã, quòd Ferentinum ferret: [l]& Gabiusam, quòd Gabios. Hanc verò Collatinam aliquando [m]Pincianam dictam nonnulli volunt, quòd nomen adhuc manet, à proximo palatio deductum, vnde domolita marmora [n]Theodoricus rex Rauennam deportauit. [o]Fuit quoque Romula porta quam Sabini Romanulam vocauerunt, quòd per eam proximus Romam aditus esset, quæ gradus ad noualia & Volupiæ sacellum habuit. [p]Et Querculana, quòd quercum proximam haberet. [q]Et Randasculana, quod ære munita foret: siquidem à veteribus æs randus

Campus sceleratus, in quo Vestales defodiebantur. Romula. Gabiusa. Collatina seu Pinciana. Ferentina. Romula siue Romanula. Querculana. Randasculana. Randus.

ANNOTATIONES.

pitolio est, canali vno discretæ. Idem Dec.4.lib.10. Aedes duæ eo anno dedicatæ sunt: vna Veneris Erycinæ ad portã Collinam. Dedicauit L.Porcius L.F.Licinius duumuir. Vota erat ab Coss.L.Porcio Ligustino bello. Deæ simulacrum dedicauit Sulpitia. Plinius lib.7.cap.35. Pudicissima, inquit, fœmina semel matronarum sententia iudicata est Sulpitia Paterculi filia, vxor Fuluij Flacci: electa ex centum præcipuis, quæ simulacrum Veneris ex Sibyllinis libris dedicaret,

e Et Quietis.] Diuus Augustinus de Ciuitate Dei, lib.4.cap.16. Liuius 1.Decad. lib.4. Cùm hæc agerentur, iam Cos. via Lauicana ad fanum Quietis erat. Nunc S.Petri & Marcellini est templum, à Constantino in meliorem vsum conuersum, qui matrem suam prope illud in Mausoleo sepeliri voluit, quod in Syluestro primo asserit Platina.

f Et iuxtà campus cui scelerati.] Liuius 1.Dec. lib.8. Eo anno Minutia Vestalis suspecta primò, propter mundiorem iusto cultum, insimulata deinde apud pontifices ab indice seruo, cùm decreto eorum iussa esset sacris abstinere, familiámque in potestate habere: facto iudicio, viua sub terram ad portam Collinam dextra via stratam defossa scelerato campo. Credo ab incesto id ei loco nomen factum.

g In quo incesti damnatas.] Vestales autem virgines incesti damnatas viuas ad portam Collinam defodi satis constat tum ex Liuij superiore exemplo: tum ex eiusdem Liuij Decad.3. lib.2. vbi Territi etiam, ait, super tantas clades, cùm cæteris prodigiis, tum quòd duę Vestales eo anno, Opimia atque Floronia, stupri compertæ: & altera sub terram, vt mos est, ad portam Collinam necata fuerat: altera sibimet ipsa mortem consciuerat. Plutarchus in Fabio Maximo. Festus Pompeius lib.7. Paulus Orosius lib.4.c.2. in fi.

h Romanulam verò.] Romanam idem Pompeius lib.16. Romana porta instituta est a Romulo, in infimo cliuo Victoriæ, qui locus gradibus in quadraturam formatus est. Appellata est autem Romana à Sabinis præcipuè, quod ea proximus aditus erat Romam. Romanulam autem ac Mutionem Palatij fuisse portas asserit Varro lib. 5. his verbis, Hoc sacrificium fit in Velabro, quà in nouam viam exitur, vt aiunt quidam, ad sepulcrum Accæ, vt quod ibi prope faciunt diis manibus seruilibus sacerdotes, qui vterque locus extra vrbem antiquam fuit, non longè à porta Romanula.

i Collatinam.] Post Flumentanam proximo loco est Collatina, cui à Collatia oppido, in quod aliarum ciuitatum opes fuêre collatæ, nomen inditum esse, scribit Festus lib.2.

k Sicut Ferentinam.] Marlianus lib.1. c.8. Topographiæ vrbis Ro. sic scribit, Cùm Strabo lib.5. in via Latina Ferentinam vrbem fuisse asserat, crediderim portam hanc eam esse, quam Plutarchus Ferentinam nominauit. Nam Romulus, inquit, expiationibus ciuitatem expurgauit, quas adhuc etiã Ferentinam ad portam obseruari tradunt. Sic verò appellatam opinamur, quòd iter eã esset, quà ad Ferentinos Hernicorum populos proficisceretur. Et de hac quoque Iulius Obsequens Prodigiorum c.1.

l Gabiusam.] Hanc portam Cœlimontanã (quam Fulmine ictam scribit Liuius 4. Decad. lib.5.) plerique omnes fuisse arbitrantur. Sicque dictam quòd iter aperiret in Gabios, cuius oppidi iam diu demoliti loco, Gallicanum, quod hodie vocant, successit. Vide tamen an Gabiniam legendum sit ex eod. Liuio 1.Decad. lib.2. Per hanc riuus Appiæ vrbem influit.

m Pincianam dictam.] Marlianus vbi suprà.

n Theodoricus Rex.] Theodoricus, si Cassiodoro credimus, Gothorum Rex, qui Romam duodequadraginta annos subactam tenuit, plurima ædificia publica instaurauit, & inter alia aliquos ductus aquarum.

o Fuit autem Romula porta.] Idvsque ad clausulam, Et Querculana, est Varronis lib.4. de lingua Lat.& Festi Pompeij lib.21. (aliàs 16. in princ.)

p Et Querculana.] Plinius lib.16. cap.10. Festus Pompeius qui eam vocat Querquetulanam lib. 15. nisi mendum sit. Hæc nunc in vinetis iacet clausa, ad quam per viginti gradus ascenditur. Marlianus lib.2. cap.8. scribit, Aliquos velle Querquetulanam in monte Cœlio stetisse: quoniam Cornelius Tac. lib.4. scribit montem istum Querquetulanum prius vocatum.

q Et Randasculana.] Varro lib.4. de ling. Latin. Randusculam vocat. Sic enim scribit, Deinde porta Randuscula, quod ærata fuit. Aes raudus dictum: ex eo in veteribus mannubiis scriptum, Randusculo librã ferito. Val.Max. lib.5. c.6. de Genitio Cippo. Dictaq; Randusculana, quod olim randa æra dicebantur. Festus Pompeius, qui eam Roduscuianam vocat lib.16.& Victor in 12. regione Vrbis.

r Genutius

dicebatur. In qua caput æneum longo tempore ſtetiſſe memorant, poſtquam [r] Genutius Typus prætor oraculo monitus ne regno potiretur, illinc ingredi noluit, acceſſumque denegauit. [s] Sicut Ianualis à Iani ſigno ibidem affixo nomen vindicauit: quæ ſub colle Viminali fuiſſe traditur, per quam vim aquarum ingentem magnis procellis contra Sabinos fluxiſſe, illoſque violentiſsimis tempeſtatibus oppreſsiſſe memorant. Quam Romulam, Ianualem, & Mutionis non in pomœrio, ſed intra vrbis ambitum ſitas nonnulli volunt. [t] Nam de Trigemina & [v] Lauernali ſatis conſtat, alteram propter trigeminorum pugnam, quum regnante Tullo, inter Romanos & Albanos à trigeminis pugna commiſſa fuit: [x] alteram, quòd ad lacum Lauernæ facilis inde via foret, nomina tuliſſe. Fuit enim Lauerna furum dea, in cuius luco, vt impunita eſſent furta, prædam fures ſortiri, & rapaciſsimum quenque immolare tradiderunt. Eſt tamen literis proditum, [y] Latinos populos annis ſingulis ad Trigeminam Euandro veluti Deo ſacrũ facere: ſicut [z] matronæ apud Carmentalem, Carmẽtæ. [a] Sanqualis proxima ædibus Anci Regis, porta fuit non incelebris. [b] Et altera Libitinenſis, per quam fato defuncti efferebantur. [c] & Mugonia, à boum mugitu, qui illic frequentes erant, denominata: [d] iuxta quam Tarquinius Priſcus habitaſſe fertur, quæ [e] & Trigillia dicta eſt: [f] præter quas fuere Neuia, [g] Lauicana, [h] Metia, [i] & Flumentana.

Ianualis. Trigemina. Lauernalis. Lauerna. Sanqualis. Libitinenſis. Mugonia ſeu Trigillia. Neuia. Lauicana. Metia. Flumentana.

ANNOTATIONES.

r Genutius Typus.] Valerius, qui id narrat vbi ſuprà, hũc vocat Genitiũ Cippum, vt iam diximus.

s Sicut Ianualis.] Id vſque ad clauſulam, Quam Romuliam. ſunt Varronis lib. 4. & Macrobij lib. 1. cap. 9 vbi eandem fuiſſe quam Viminalem & ab euentu ſic dictam, vt ſuprà diximus & Feſti Pomp. L. Piſo etiam in Annalibus memoriæ prodidit, Ianualem dictam ab Iano: & ideo ibi poſitum Iani ſignum, & ius inſtitutum à Numa Pompilio, vt ſit ſemper clauſa, niſi cùm bellum ſit. & hanc intra muros fuiſſe ſcribit Varro.

t Nam de Trigemina.] Vide quos ſtatim citabo. Et de ea quoque Plautus act. 1 ſce. 1.

Vel extra portam ire Trigeminam ad ſacculum licet.

Liuius 1. Decad. lib. 4. & 4. Decad. lib. 5. & 5. Decad. lib. 1. & Valerius Maximus lib. 4. cap. 5. Plinius lib. 34. Solinus c. 2.

v Lauernali.] Lauernalis porta authore Varrone lib. 4. ling. Lat. dicitur ab ara Lauerna, quòd ibi ara eius deæ eſſet.

x Alterã quòd lacum Lauernæ.] Feſtus Pompeius lib. 10. Acron Horatij interpres in eum Horat. locum epiſt. lib. 1. epiſt. 17.

Labra mouet metuens audiri pulchra Lauerna.
Da mihi fallere, da iuſtũ, ſanctumq; videri,
Noctem peccatis & fraudibus obiice nubem.

Sic ſcribit, Lauerna in via Salaria lucum habet. Eſt autem dea furum & ſimulacrum eius fures colunt, aut qui conſilia ſua volunt tacita: dicta à lauando. Nam fures lauatores dicuntur.

y Latinos populos.] Dionyſ. Halicar. Antiquitatum Romanor. lib. 1. ſic ſcribit, Euandro Romanos ſacrificare quotannis comperi, quemadmodum reliquis heroibus ac dæmonibus apud Auentinum collem prope portam Trigeminam. Et Gyraldus ſyntag. 15. vbi de Euandro & Themi dea.

z Sicut Matronæ.] Idem Dionyſius lib. 1. Gyraldus ſyntag. 15. vbi de Euandro & Themi dea fatidica, quam Carmentam fuiſſe aſſerit. Et Plutarchus Problem. 56. diximus iam ſuprà.

a Sanqualis.] Marlianus lib. 1. cap. 6. inquit, Animaduertendum apud Sex. Pomp. lib. 17. Sanqualis pro Saginalis, & Anci pro Sangi legi. idque ex alio loco coniicimus: vbi ſic inquit, Propter viam fit ſacrificium, quod eſt proficiſcendi gratia Herculi, aut Sango, quiſquis idem eſt Deus. Alij profecturi viã, Herculi aut Iano ſacrificabant. Eſt & Ianus, ſecundum aliquos, Sabina lingua Sangus. de quo Plinius lib. 8. cap. 48. Lanam cum colo & fuſo Tanaquilis, quæ eadem Caia Cæcilia vocata eſt, in templo Sangi duraſſe, prodente ſe, author eſt M. Varro: factamque ab ea togam regiam vndulatam in æde Fortunæ, qua Ser. Tullius fuerat vſus. Varro lib. 4. de ling. Lat. Aelius, inquit, Gallus Dius Fidius dicebat Diouis filius, vt Græci, Διόσκορον, Caſtorem, & putabant hunc eſſe Sangum ab Sabina lingua, Herculem ab Græca.

b Et altera Libitinenſis.] Lampridius in Commodo.

c Et Mugonia.] Feſtus Pompeius, qui Mugoniã eam vocat lib. 11. & aliam cauſam huius appellationis dicit. & de hac quoque Dion. Halicarnaſſ. lib. 2. & iam ſuprà diximus.

d Iuxta quam Tarquinius Priſcus.] Solin. c. 2.

e Quæ & Trigillia.] Vide num Trigonia dicendum ſit. Eſt autem (authore Perotto) Trigonia, hoc eſt trium angulorum porta cognominata. Vide etiam Marlianum lib. 1. c. 4.

f Præter quas fuere Neuia.] Varro vbi ſuprà. Sequitur, inquit, porta Neuia, quòd in nemoribus Neuiis. Neuius enim loca, vbi ea ſic dicta, coluit. Liuius 1. Decad. lib. 2. Iul. Obſequens Prodigiorum c. 104. Marlianus lib. 1. c. 8.

g Lauicana.] Plinius lib. 36. cap. 5. Hanc nonnulli arbitrantur eandem eſſe cum Neuia. Hodie vocatur porta Maior, ab ædificij magnificentia, propter ductum aquæ Claudiæ, cuius ibi veſtigia apparent.

h Metia.] Exquilina antiquiſsimo nomine Metia dicta eſt.

i Flumentana.] De qua Liuius 1. Decad. lib. 6. & 3. Dec.

iuxta quam fluxisse [k] Tiberim volunt. [l] Ex hac enim ad Petellinum lucum modica via erat. [m] Et Triumphalis, per quam triumphi die, aurati currus, captiua præda, & pompa triumphi procedebat. [n] Aurelia, [o] Vaticana, [p] & Portuensis, quæ [q] Septimiana nouitia denominatione, [r] ac Fontanilis trans Tiberim, quòd haud procul inde fontium sacra, fontibus & puteis coronatis, fierent, dictæ nominatæque sunt. Sed præ cæteris vnam legimus fuisse, [s] cui Fenestræ dedere nomen, vel quòd humilis & angusta foret: siue quòd Tarquinio Prisco regnante, quum à pastoribus oppressus fuisset ex insidiis, Tanaquil inde populum alloquuta, ipsius interitum tam diu dissimulauit, donec Seruium Tullium regni successorem fecit. [t] Est quoque illud animaduertere, quod quum mœnia ciuitatum sancta sint, proptereaque illa transgredi sine piaculo fas non sit, certisque præfinitis spatiis, pomœrio inaugurato, fuerint cōsecrata: ita vt quicquid circa ea soli esset, neque habitari, neque arari liceret: portas tamen sanctas haberi minimè decebat, quippe quum ingredi & exire, & defuncta corpora illinc efferre, aliaque prophana facere cuiuis permissum fuerit. Apud exteros vero portæ præcipua denominatione istæ feruntur: [u] Scæa apud Troiam,

Triumphalis. Aurelia. Vaticana. Portuensis.

Mœnia ciuitatum sancta. l. 1. & l. fi. ff. de rerum diuisi. §. sancta. Insti. eod. tit. Apud exteros porta.

ANNOTATIONES.

3. Dec. lib. 6. & 4. Dec. lib. 5. non semel. & alij, quos statim memorabo. Nūc vulgò porta populi dicitur.

k Tiberim fluxisse volunt.] Cicer. ad Atticum lib. 5. & Horatius lib. 1. epist. aliàs Plinius lib. 1. epist. epist. 17. Liuius 4. Decad. lib. 6. Tiberis, ait, infestiore quàm priore impetu illatus vrbi, duos pontes, ædificia multa, maximè circa portam Flumentanam euertit. Fest. Pompeius lib. 6.

l Ex hac enim ad Petellinum.] Ad flumentanam portam lucum Petelinum fuisse, testatur his verbis Liuius 1. Dec. lib. 6. Ita producta die, in Petelinum lucum, extra portam flumentanam, vnde conspectus in Capitolium non esset, concilium populi indictum est. Cum vnico l. Petelinum scribit Liuius.

m Et Triumphalis.] Iosephus lib. 7. belli Iudaici c. 24. Et de hac Sueton in Augusto, c. 100. & Corn. Tacitus lib. 1.

n Aurelia.] Marlianus lib. 2. c. 8. Secundam portam Ianiculi, nunc S. Pancratij, Aureliam dictam volunt, ab Aurelio, viro consulari: vel ab Aurelio Imperatore: vel à via Aurelia, quod est verisimilius. Siquidem suprà ostendimus nomina viarum per abusionem ferè omnibus portis esse attributa.

o Vaticana.] Trans Tiberim, nunc porta Ripæ, vel Vinaria, quòd extra eam vina externa, maximè tamen Campana & Tusca vendantur.

p Portuensis.] Hanc quòd ad portum à Claudio Imperat. extructum ducat, appellarunt. Sed quod nomen prius obtineret (scribit Marlianus lib. 1. c. 8.) ignorare videntur. Nos verò Naualis obtinuisse affirmamus: quoniam de hac Sex. Pompeius sic meminit, Naualis porta à vicina Naualium dicta. Quibus cùm nulla alia sit propior, Naualem esse, nemini dubium esse debet.

q Quæ Septimiana nouitia.] Marlianus vbi supra. Tertiæ, ait, portę Ianiculi, in ordine vltimæ Septimianæ nomen fuit: idq; etiā nunc seruat: quod Septimio Imperatore referunt accepisse, quia Spartianus ait, ipsum excitasse thermas in Ianiculo ad portam sui nominis. Affirmant insuper in ipsius portæ frontispicio Septimij nomen inscriptum, ibique Ianum Septimianū Septimianámque aram fuisse. Georgius Fabricius scribit quòd per hanc ingressi Fronsbergio & Borbonio Ducibus Germani, Romam diripuerunt. Clemente VII. Hetrusco Pontifice.

r Ac Fontanilis.] Fontinalis legendū ex Liuio 4. Decad. lib. 5. non adeò longè à princ. Porticum vnam extra portam Trigeminam, emporio ad Tiberim adiecto: alteram à porta Fontanali ad Martis aram, quà in campum iter esset, produxerunt. & 5. Dec. lib. 1. Marlianus d. lib. 1. c. 8. Septimianam portam prisco nomine Fontinalem vocatam, id est duabus fontium sacram, scribit. De hac Fest. Pompeius ita meminit, Fontinalia fontium sacra: vnde & Romæ Fontinalis porta. Fontinalia (inquit Varro lib. 5.) à fonte, quòd is dies feriæ eius. ab eo autem tum & in fontes coronas iaciunt, & puteos coronant.

s Cui fenestræ nomen dedere] Totum id vsque ad clausulam, Est quoque. est Plutarchi Probl. cap. 35. Idem autem in lib. de fortuna Romanorum, hanc portam Fenestellam vocat Ouid. Fast. lib. 6.

Nocte domum parua solita est intrare fenestra,
Vnde Fenestellæ nomina porta tenet

Eam portam Antonius interpres fuisse arbitratur in eo muro, quo Tarquinius Priscus vrbem circundedit. Sed his portis adde alias hic non numeratas, scilicet Stercorariam, quæ fuit in Cliuo Capitolino, de qua Festus Pompeius lib 17. sic loquitur, Stercus ex æde Vestæ 17. Cal. Iulias defertur in angiportum medium ferè cliui Capitolini, qui locus clauditur porta Stercoraria. Salariam quoque ita nuncupatam, quòd per eam Sabini sal à mari deferebant apud eundē Pompeium d. lib. 17. Et Transtiberinam, cuius meminit Spartianus in Septimio Seuero. Et Carmentalis apud Dionys. Halic. lib. 10.

t Est quoque illud animaduertere.] Hæc vsque ad clausulam, Apud exteros verò. sunt Plutarchi in Romulo & Probl. c. 26.

v Scæa apud Troiam.] Strabo li. 9. Dares Phrygius, si is est, in lib. de excidio Troię nō multò post prin. Ex quo illud Virgilij lib. 2. Aeneid.

- Hic Iuno Scæas sæuissima portas
Prima tenet. Et lib. 3.

- Et

[x]in cuius superliminio Laomedõtis cadauer sepulchro conditũ erat: [y]sicut murus & amnis eiusdẽ nominis fuere.[z] Alexãdriæ Canopica, Athenis Pyraica[a] & Sacra,[b] & Charonia, per quam damnati ferebantur ad supplicium:[c] & Dipylus omnibus patentior, [d] atque aliæ Nymphades nomine. [e] Megaris fuit Triasia, quæ Diplon dicta.[f] Corinthi Teneatica, [g] Thebarum portæ Homoloidæ nuncupatæ sunt: [h] apud Sicyonios quoque Sacra fuit, vbi Epopei visebatur monumentum. [i] In Argo Diampares, apud

ANNOTATIONES.

- Et arentem Xanti cognomine riuum
Agnosco: Scææq; amplector limina portæ.

Vbi Seruius ita hanc vocari dicit à cadauere Laomedontis: hoc est, ἀπὸ τοῦ σκηνώματος, quod in eius fuerat superliminio. Illúdque Homeri libro 3. Iliados,

αἶψα δ' ἔπειθ' ἵκανον ὅθι Σκαιαὶ πύλαι ἦσαν.

Et paulò post,

ἥατο δημογέροντες ἐπὶ Σκαιῇσι πύλῃσι.

Et lib.6.eiusdem operis,

Ἕκτωρ δ' ὡς Σκαιάς τε πύλας, καὶ φηγὸν ἵκανεν.

Et lib.11.

ὄφρα δ' ἐγώ.

x In cuius superliminio.] Id iam diximus in præcedentib. ex Seruio, qui & idem quoque dicit in 2.lib.Aeneid.post prin.ibi,

- Fracti bello fatisq; repulsi
Ductores Danaum.

Authoritate Plauti in Bacchidibus act.4.scen.9.

Ilio tria audiui fuisse fata, quæ illi exitio forent,
Ex arce signum si periisset: alterum etiam est mors Troili:
Tertium, quum portæ Scææ limen superũ scinderetur.

Sed his Troiæ portis adde & alias, scilicet, Antenoridam, Dardaniam, Iliam, Catumbriam & Troianam ex eodem Darete Phrygio vbi suprà.

y Sicut murus & amnis.] Strabo lib.13. Multa apud Troes & Thraces eisdem nominibus appellantur, vt Scæi Thraces quidam, & Scæus amnis, & Scæus murus, & Scææ Troianæ portæ.

z Alexandriæ Canopica.] Strabo lib.17. E Canopica porta exeũti ad dextram est fossa quæ lacui iungitur & Conopum fert.

a Et Sacra.] Plutarchus in posteriore loco. Fuit & Romæ Sacra via inter vrbanas celeberrima, in qua Numæ regia fuit, vt ex Asconio act. 2. in Verrem constat. In eadem via, testantibus Varrone, Ouidio & Propertio, res viles propter frequentiam væníbant, vt poma, flabella, tesseræ, tali. Dionysius Halicarnasseus lib.2. idcirco Sacram viam appellatam dicit, quod in ea inter Romulum & Tatium sacrum fœdus ictum fuerit. Alias causas denominationis huius apud Festum Pompeium lib. 17. reperire licet. Hic in summa Sacra via habitauit Ancus Martius Rex, prope ædem Larium, vt scribit Solinus c.2. Est & Sicyone porta eiusdem nominis apud Pausaniam lib.2.

b Et Charonia.] Iulius Pollux lib.8. περὶ ἐνδεκα, cap.25. Vna autem, inquit, carceris ianua, Charonia dicebatur, per quam ad mortem ducebantur.

c Dipylus.] Liuius 4. Decad. lib. 1. Philippus ad Dipylon accessit. Porta ea, velut in ore vrbis posita, maior aliquãto patentiórque quàm cæteræ est: & intra eã extráque latæ sunt viæ, vt & oppidani dirigere aciem à foro ad portam possent: & extrà limes mille ferme passus in Academiæ gymnasium ferẽs pediti equitiq; hostium liberum spacium præberet.

d Atque aliæ Nymphades.] Item aliæ Hypadę apud Plutarchum in vita Hyperidis. Et fortè hæ sunt, quas Nymphades vocat hic Alexander, paucis literis immutatis. Item & Diocharis Straboni lib. 9. cuius hæc sunt verba, Sunt igitur lucentis aquæ potuique suauissimæ, fontes, vt aiunt, extra portas, quas Diocharis appellant iuxta Lycæum. Et Melitides Pausaniæ lib.1.

e Megaris fuit Triasia.] Id totum est Plutarchi in Pericle.

f Corinthi Teneatica.] Pausanias lib. 2. Ab Acrocorintho, qua in montanã partem diuertitur, est porta Teneatica, & Lucinæ fanum.

g Thebarum portæ Homoloidæ.] Vna tantùm ex septem portis, quæ in ea vrbe erant, ita vocabatur: aliæ aliis nominibus, scilicet Electridem, ab Electra Cadmi sorore: Prætidem à Præto homine indigena: Neitidem nominarunt, quòd in cithara chordarum vnam, cui Nete nomen, Amphion ante hanc portam inuenisse dicitur. Iam Craneam portam Altissimam vocant, quod est ad eam portam Iouis altissimi cognomine sacellum. Præter eas, quas connumerauimus portas, est quæ Ogygia, & omnium postrema Homolois: Cuius nomen ita nupertimum esse facilè apparet, vt Ogygiæ antiquissimum. Dicta verò est Homolois ab Homole, omnium, qui in Thessalia sunt, montium maximè fertili & aquis irriguo. Id videre est apud Pausaniam lib. 9. qui est de Bœoticis. Nam & hæ Thebæ septem portarum erant in Bœotia: aliæ centum in Aegypto, de quibus inferius lib.6. c.2. Vide Nicolaum Leonicenum de varia Historia lib. 2. c. 82. Apollodorus autem in lib. 3. Bibliotheces has easdem Thebarũ portas fuisse dicit, Hemodoidem, Ogygiam, Prætidem, Onchaidem, Hylistam, Helectram, Crenidem.

h Apud Sicyonios quoque Sacra fuit.] Pausanias lib.2. Iam, inquit, qui hinc ad portam, quæ Sacra dicitur, diuerterint, templum Mineruæ non longè ab ipsa porta videant: Epopeus olim dedicauit. Id magnitudine & ornamentis, omnibus eius temporis operibus præstitit. Verùm & huius famam vetustas obliuione obruit: de cœlo tactum conflagrauit. Ara tantùm, quod illi vni fulmen pepercit, qualem Epopeus fecit, adhuc manet. Ante aram Epopeo monimentum, aggesta in tumulum terra, extructum.

i In Argo Diampares apud Leontin.] Plutarchus in Pyrrho.

k In

Leontinos Iracea, [k] in Cyzico Thracia, [l] apud Tibur Rarana: [m] Capuæ Iouis, [n] vbi platea Seplasia, in qua vnguentarij negociantur: [o] Cremonæ Brixiana, [p] Tarenti Temenitida, [q] Syracusis Meniditæ, Trogillorum, & Agradianæ: extra quas frequentia sepulchra visebantur. Babyloniæ verò licet plures celebrentur, tamen præcipuè Semiramidis Ninorum, Chaldæorum, Belides, & Cisiæ.

ANNOTATIONES.

k Cyzico Thracia.] Plinius lib. 36. cap. 15. post princip. Sed & Thracias portas fuisse Byzantij, testatur Xenophon Rerum Græcanicarum lib. 1. his verbis, vbi de Byzantinis loquitur, Illi igitur cùm omnia composita essent, nocte apertis portis, quæ Thraciæ appellantur, Alcibiadem cum vniuerso in vrbem recepere exercitu.

l Apud Tibur Rarana.] Liuius.

m Capuæ Iouis.] Liuius 4. Dec. lib. 6.

n Vbi Platea Seplasia.] Cicero in 2. Agraria, Iam verò, inquit, qui metus erat tunicatorum illorum? & in Albana & in Seplasia quæ concursatio percontantium quid prætor edixisset? vbi cœnaret? quid enunciasset? Idem in Pisonem, Seplasia, inquit, mehercule, vt dici audiebam, te vt primùm aspexit, Campanum Consulem repudiauit. Vbi Asco. Pædianus scribit Plateam esse Capuæ, quæ Seplasia appellatur, in qua vnguentarij negociari sint soliti. Huius meminit Val. li. 9. c. 1. vbi de Annibale. Tũ demum fracta & contusa Punica feritas cum Seplasia ei & Albana castra esse cœperunt.

o Cremonæ Brixiana.] Corn. Tacitus lib. 19.

p Tarenti Temenitida.] Liuius 3. Decad. lib. 5. Et Polybius, eas Temenidas vocat, lib. 8. ad fi. non semel his verbis, Circa Mesonecæũ ad latus Orientale & portas, quas Temenidas vocant, ignem in tumulo accendere oportere. Item non semel eod. lib. tradit aliam eius vrbis portam Rhinopylam vocatam. Et cùm ad portam venisset, quæ ad portum ducit, custósque Rhinopylam aperuisset, per eam effugiens, piscatoriam nauim, ex illis quæ nauali statione erant, vnà cum suis ascendit, & in arcem asportatur.

q Syracusis Meniditæ.] Vide Thucydidem, & Plutarchum in Nicia.

r Trogillorum.] Liuius Decad. 3. lib. 5. Ad colloquium de redẽptione eius missis medius maximè, atque vtrisque oportunus locus ad portam Trogillorum turrim, quam vocant Galagram, est visus.

s Et Agradianæ.] Agragianæ legendum est ex Cicer. lib. 5. Tuscul. quæstio. vbi ita scribit de Syracusanis loquens, Ego autem quum omnia collustrarẽ oculis (est enim ad portas Agragianas magna frequentia sepulcrorum) animaduerti columnellam non multum è dumis eminentem, in qua inerat sphæræ figura & cylindri.

t Babyloniæ verò licet plures.] Herodotus lib. 1. de Babylone loquens, Eius, inquit, per ambitum centum portæ stabant, æreæ omnes, cum cardinibus itidem postibúsque.

v Semiramidis,	Herodot. lib. 3.
x Ninorum,	
y Chaldæorum,	
z Belides,	
a Et Cisiæ,	

Sed adde superioribus Vticæ portam fuisse, quæ Bellica dicebatur, apud Cæsarem lib. 2. belli Ciuil. Hoc explorato loco, Curio castra Vari conspicit muro oppidóque coniuncta ad portam, quæ appellatur Bellica, admodum munita natura loci. Et Adramyttias Lydias portas apud Strabonem lib. 13. Mysia itaque, inquit, Adramittium est. ea olim sub Lydis erat, & adhuc ab ipso Adramyttio Lydiæ portæ appellantur, cùm vrbs, vt dicunt, ab Lydis fuerit condita. Et Sicyone portam Clistheniam apud Pausaniam lib. 2. vbi ita scribit, Eodem in loco curiam ædificarunt & porticum, cui à conditore nomen Clistheniæ. Eam enim de manubiis extruxit Clisthenes, cùm belli contra Scironem gesti socius Amphictryonibus fuisset. Et Sardorum duas portas Persidos dictas apud Polybium lib. 7. ad princ. Et Naucrate multi figuli sunt, à quibus propinqua etiam figlinarum porta vocatur Ceramica, vbi ita fictilia tingunt, vt argentea videantur, vt scribit Atheneus lib. 11. c. 9. Et Megalopoli portam Pholeam apud Polybium lib. 9.

Quo ritu quibusq; cæremoniis hostia apud priscos diis immolabatur, & quo modo fiebant sacra, & quid apud exteros.

Cap. XVII.

QVi mos sacrorum fuerit, quoque ritu, aut quibus exemplis hostia cæderetur, & res diuina fieret, veteribus monumentis intercisè perscriptum est. Et tametsi singulis ferè diis sua sacra instituta forent, quæ transgredi aut præterire ducerent nefas: neque deos omnes eisdem sacris semper, sed alios aliis ritibus cæremoniisque placari deceret: tamen in omni sacrificio statas cæremonias & solita solennia conuenit obseruari: quas si prætereant, haud dubiè pia- *Singulis diis sua sacra.*

ANNOTATIONES IN CAP. XVII.

a QVi mos sacrorum.] Totum id principiũ vsque ad clausulam, Siquidem in omnibus. probatur ex his, quæ sigillatim postea hoc toto cap. describuntur. Sed tamen hîc speciatim vide quæ dicta sunt lib. 3. cap. 12.

Sacerdos lotus & castus. Ieiunium. culum fieri, & sacra pollui putabant. Siquidem in omnibus sacris, sacerdos quum diis immolat, & rem diuinam facit, prius [b] corporis ablutione purgatur, [c] & à Venere abstinet, vt lautus purusque accedat: [d] quippe ieiunij & castimoniæ sacra adituris miram obseruationem fuisse, autores tradunt. [e] Legimus Numam Pompilium, quum pro frugibus faceret, esu carnium & Venere abstinuisse. [f] Et Iulianum Cæsarem oleribus leguminibusque contentum sæpe cœnitasse, ob religionem: [g] atque eos qui Isidis sacris initiandi erant, dies decem parcere carnibus & vino: [h] & Aegyptios *Aegyptij. Aqua aspersio. Aby.* festis quibusdam diebus ieiunia seruare. [i] Aquæ verò aspersione corporis labem tolli, & castimoniam præstari putabant. [k] præterque Mysos & [l] Essenos, [m] aliosque qui ob *Anymphi. Cybeles sacerdotes.* religionem animantibus abstinent, cælibemque vitam agunt, [n] qui Abij & [o] Anymphi dicti sunt, [p] constat sacerdotes matris deûm Samia testa sibi virilia amputare: atque

ANNOTATIONES.

b Corporis ablutione purgatur.] Tullius li. 1. de legibus, aspersione aquæ labem corpoream tolli & præterea castimoniam præstari tradit. Virgil. lib. 2. Aeneid.

Tu genitor cape sacra manu, patriosque penates:
Me bello ex tanto digressum & cæde recenti,
Attrectare nephas, donec me flumine viuo
Abluero.

Seruius in eodem libro 6. eiusdem operis in eum locum,

- Corpusque recenti
Spargit aqua.

Quibus addes etiam Didonis verba sacra Diis inferis instituentis lib. 4. Aeneid.

Dic corpus properet fluuiali spargere lympha.

Vbi Seruius inquit, Inferis sacrificantes aqua aspergebantur, vt lib. 6. eiusd.

- Ter socios pura circumtulit vnda
Spargens rore leui, & ramo felicis oliuæ.

Superis abluebantur, vt *Donec me flu. &c.*

Et plenè diximus in nostris Commentariis Nobilitatis cap. 31. nu. 588. incip. Sed & alio quoque. Vide Macrobium Satur. lib. 3. cap. 1.

c Et à Venere abstinet.] Tullius lib. 2. de legibus. & plenissimè diximus in nostris ll. Connubial. l. 15. nu. 116. incip. Ouid. lib. Amorum 3. & num. 120. incip. Nam & apud Rom.

d Quippe ieiunij.] Nam apud Athenienses inter sacra Cereris mulieres ieiunabant authore Herodoto lib. 2. Iulius Gyraldus in lib. de Diis Gent. syntag. 12. sic scribit, In Cereris deæ honorem ieiunia antiqui instituerunt: quin in eius celebritate ieiunium indicebatur, vel ab ea instituta fuere: vel ea causa, vt ab eius inuentis abstinerent: vel quòd in penuria quadam, quò sementem facere possent homines, abstinuisse dicuntur, in ipsius deæ honorem: & propterea eo tempore eius quoque celebritas agebatur. Alij propter filiæ deperditæ memoriã instituta ieiunia asserunt, atque ideo verno mox tempore cum lusu & lętitia virides herbas ei offerebant, quasi quod filiam mater inuenisset. Huius meminit Ouid. lib. Fast. 4.

e Legimus Numam Pompilium.] Apud Ouidium lib. 4. Fast.

Vsus abest Veneris, nec fas animalia mensis
Ponere, nec digitis annulus vllus inest.

f Et Iulianum Cæsarem.] Theodoritus Ecclesiast. historiæ lib. 3. c. 2. & seq. Pomponius Lætus in vita eiusdem.

g Atque eos qui sacris Isidis.] Apuleius lib. Met. 11. circa fi.

h Et Aegyptios.] Herodot. lib. 2. Posteaquàm ieiunauerunt pridie festi, atque obdormierũt, vaccam immolant, eamque corio exuunt, & tota aluo vacuant. & iterum lib. 4.

i Aquæ verò aspersione.] Tullius 1. de legib. & vide in dd. nostris Commen. Nobilitatis vbi suprà.

k Præterque Mysos.] Strabo lib. 7. ex Posidonio. Scribit, inquit, Posidonius, Mysos religioni indulgentes ab animantibus abstinere, & eam ob causam pecus omne vitare: melle verò & lacte & caseo vesci: Cúmque tranquillam exagitent vitam, ob deorum culturam, Deicolæ & Capnobatæ, id est fumi conscensores, nominantur.

l Et Essænos.] Siue Essæos, vt alij vocant, ex Iosepho lib. Antiquitat. 18. c. 2. & de bello Iudaico lib. 2. c. 7. & in Appionem, & D. Hieronymo lib. 2. in Iouinianum. Qui de Essæis plura nosse volunt, legant Eusebium c. 4. lib. 8. & c. 1. 9. Præparat. Euang.

m Aliosque.] Vt Germanes Indorum Philosophos ex Strabone lib. 15. vbi tradit eos vini & Veneris expertes. diximus in nostris ll. Connubial. l. 15. nu. 115. incip. Illud quoque antiquorum.

n Qui Abij.] Strabo lib. 7. paulò postea, quæ in verbo, Præterque Mysos. diximus. & vide suprà eo. lib. c. 13. & in nostris ll. Connubial.

o Et Anymphi.] Vide in d. ll. Connub.

p Constat sacerdotes Matris deûm.] Plinius lib. 11. cap. 49. & lib. 35. c. 12. ad fi. Vnde illud Iuuenalis saty. 6.

- Ecce furentis
Bellonæ, matrisque deûm chorus intrat, & ingens
Semiuir obscœno facies reuerenda minori,
Mollia qui rupta secuit genitalia testa.

Nam & hos seminares vocat Ouid. lib. 4. Fastor.

Ibunt seminares, & inania tympana tundent,
Æraque tinnitus ære repulsa dabunt.

Diuus Augustinus lib. 7. de Ciuitate Dei scribit abscissos matri deûm seruire, vt significaretur eos, qui semine indigeant, terram sequi oportere, quæ mater deûm nominatur. Lucretius vero lib. 2. Gallos ministerio Cybeles (quæ mater deûm appellatur) ideo dici additos: quoniam qui violant matrem digni sunt, vt emasculẽtur, quo minus possint viuam procreare progeniem. Diximus in nostris ll. Connub. l. 15. nu. 121. incip. Quid quòd legimus.

q Herbis

illos qui maxima sacra obibant, vt in casta religione manerent, & procul à mulierum contagio vitam agerent, [q] herbis quibusdam emasculari, & virilitatem amittere. Vtque nulla nisi sacrorum maneret cura, nudique & vacui religioni intenderent, cunctarum rerum dominio se abdicare. Quod iure pontificio cauebatur, [r] cuius verba sunt: Ad diuos adeunto castè, pietatem adhibento, opes amouento, qui secus faxit, deus ipse vindex erit. Quam castimoniam apud exteros quoque seruari meminimus: [s] quippe in Thesmophoris matronæ Athenieses, vt Veneris ictus cohiberent, foliis vitilium cubilia substernebant: nonnulli garo ex piscibus, qui squamam non habent, quòd incendia libidinum reprimeret, & irritos conatus faceret, in sacris vsi sunt: quòd Agesilaus putabat deos non minus reliosis operibus, quàm sacrificiis castis delectari. Legimus quoque [v] Hierophantas Atheniensium, postquam in pontificatum euecti erant, vt castisimè sanctisimeque sacrum facerent, cicutæ sorbitione castrari: [x] & Aegyptios sacerdotes, negociis omissis, mulieribus nunquam indulgere, carnibusque & vino abstinere, [y] atque gymnosophistas adeò abstinentiæ studiosos, vt pomis solùm, oriza & farina alantur. [z] In Creta quoque Euripides testatur, quos vocant Iouis prophetas, non modo carnibus, sed ne coctis quidem vesci: [a] & Indorum magos, qui ad Solis sacerdotium euecti erant, carnibus abstinere, & nunquam sub tecto esse, sed lineis velari, & sub dio vitam agere. Quinetiam obseruatum inuenimus, vt qui rem diuinam facturus erat, ad suam leuandam culpam, se in primis reum dicere debeat, & noxæ pœnitere, ac fateri admissum, vultumque summittere, & ad omnem modestiam fingere: [b] deinde ipse, aut publicus præco præcedés sacra, Hoc age, clamitet, voceque excitet populum, ac virga turbam summoueat, [c] quæ commentaculum dicta est: silentiumque indicat, ne mala vox obstrepat, néve quid triste auribus accipiat, & sacris fauere, & intentos esse iubeat: nanque in deorum sacrificiis [d] taciturnitate in primis, & intentis animis opus erat: [e] quia si opus facientem sacer-

Antidota aduersus Venerem.

Agesilai sententia.

Hierophãta Atheniensium.

Iouis prophetæ.

Indorum magi.

Rem diuinam facturus.

Commentaculum.

Taciturnitas in deorum sacris.

ANNOTATIONES.

q Herbis quibusdam emasculari.] Scilicet cicuta, vt dicetur inferius in verbo, Hierophantas. & in d. nostris ll. vbi suprà.

r Cuius verba sunt.] Apud Ciceronem lib. 2. de legib.

s Quippe in Thesmopho.] Dioscorides lib. 1. c. 26. Plinius lib. 24. cap. 9. Galenus lib. 6 de simplicium medicamentorum facultatibus. & diximus in nostris legibus Connubialib. lib. 15. nu. 94. incip. Galenus lib. & nu. 16. incip. Ouidius lib. Amor. 3.

t Quod Agesilaus putabat.] Xenophon in ea oratione, quam elegantissimè, vt cætera omnia, de ipsius Agesilai laudibus edidit.

v Hierophantas.] D. Hieronymus in Iouinianum lib. 1. & in lib. de Monogamia ad Geruntiam, Hierophanta, inquit, apud Athenas euirat virum, & æterna debilitate fit castus.

x Et Aegyptios sacerdotes.] Idem Diuus Hieronymus authoritate Chæremonis li. 2. in Iouinianum. & Apuleius lib. 11. Metam.

y Atque Gymnosophistas.] Plinius lib. 12. c. 6. docet quo cibo vescebantur Indorum sapientes.

z In Creta quoque Euripides.] Et eius authoritate Diuus Hieronymus in d. lib. 2. ad Iouinianum.

a Et Indorum magos.] Diog. Laërtius in proœmio. Sed & Magi Persarum nihil præter farinam & olus in cibo sumebant, vt idem D. Hieronymus testatur vbi suprà.

b Deinde ipse erat publicus præco.] Plutarc. in Numa Pompilio. In profestis, inquit, & omnino in sacerdotum festis, per vrbem præcones præcedebant, qui vt quiescerent, & ab operibus desisterent, iubebant. Et in Coriolano, Numa quidem cùm aliarum rerum, tum Pontificij iuris prudentissimus expositor, hoc Romanis ad summum religionis ornamentum instituisse videtur, vt cùm Principes aut sacerdotes rem diuinam faciunt, Præco ingenti voce præcedens clamet, HOC AGE: animos sacrificio scilicet adhiberi iubens, ne vllis interiectis operibus, quæ plurima humanis in rebus vi & necessitate fieri contingit, diuinus auerteretur cultus. Et huc quoque pertinet illud Apuleij lib. 11. Metam. Et plerique qui facilem sacris viam dari prædicarent. Sed alibi hæc verba, Hoc age, vel agite, pro animaduertite, intenti estote, attendite, vt apud Plautum in prologo Asinariæ in princ.

Hoc agite, sultis spectatores nunc iam.

Et in Persa act. 5. sce. 2. & apud Terentium in Eunucho act. 1. sce. 2. & in Phormione act. 2. sce. 3. ad fi. & vtrobique Donatus præsertim in priori loco.

c Commentaculum.] Festus Pomp. lib. 3.

d Taciturnitate in primis.] Pythagoricum & Aegyptiorum dogma sapientum id fuit, quum deum innuerent silentio colendum, à quo sunt rerum primordia. Cæl. Rhodig. Antiq. lectio. lib. 15. ca. 23. & lib. 21. c. 46. & Gyral. Histor. Deor. syntag. 1. & 17. Virgil. Aeneid. 7.

- Hinc fida silentia sacris.

e Quia si opus facientem sacerdos.] Plinius lib. 28. cap. 2. Tibicinem, ait, canere, Nequid aliud

dos inter sacra vidisset, temerari & pollui putabantur religione inexpiabili. Ideo custos dabatur, qui sacra inspiceret, & alter qui [f] linguis fauere iuberet. [g] Græcis autem, ad sacrificium accessurus, hoc præfatur primùm, τίς τῇδε, hoc est, Quis hîc? Qui verò intersunt sacris, referût: πολλοί, κἀγαθοί, quod est dicere, Multi, & boni. Nã polluti homicidio, aut sanguine infecti humano, hominesque turpissimarum sordium, sacris arcebantur: néve aras contingerent, aut sacrificio interessent, lege vetabantur. [h] Et quia à quibusdam sacris mulieres innuptas, aut seruitio pressos, vel ære coemptos, abesse oportebat: ideo in sacrorum apparatu lictor præfabatur, Hostis victus, mulier virgo exesto. [i] In Chæronea vero sacerdos lorum tenens, pro ædibus Matutæ clamitat, non seruum ingredi, non seruam, non Aetolum, non Aetolam: quum his sacrificio adesse non liceret. [k] Apud magos, qui lentigines habent, tanquam inuisi diis immortalibus, ab aris procul fiunt: & hi qui elati reuixerunt, quibusque viuentibus exequiæ factæ sunt, velut prophani, à sacris arcebantur: [l] sicut à sacerdotio bis nupti. [m] Apud Germanos, qui scutum amisissent in acie, sacris interesse non poterant. [n] Et apud Aegyptios subulcis vniuersis templa interdicta fuere: [o] & Hebræis menstruatis,

Quibus sacris adesse non licebat.

Chæronenses.

Magi.

Germani.

Aegyptij.

Hebræi.

ANNOTATIONES.

exaudiatur: vtraque memoria insigni, quoties ipsæ diræ obstrepentes nocuerint, quotiésve precatio errauerit: sic repente extis adimi capita, vel corda, aut geminari, victima stante. Gyrald. de Diis Gentium syntag. 17.

f Linguis fauere iuberet.] Cicero de Diuinat. lib. 1. Idcirco, ait, omnibus rebus agendis, quod bonum, faustum, felix, fortunatúmque esset, præfabantur: rebúsque diuinis, quæ publicè fierent, vt fauerent linguis, imperabatur: inque feriis imperandis, vt litibus & iurgiis se abstinerent. Hinc illud Horatij lib. Car. 3. Ode 1. in princ.

Odi prophanum vulgus & arceo,
Fauete linguis, carmina non prius
Audita, Musarum sacerdos
Virginibus pueris cq, canto.

Quo in loco Acron & Porphyrion interpretes scribunt eam vocem dici solitam in sacrificiis, qua significarent, vt bona omnia haberentur. Illudque Iuuenal. satyra 12.

Ite igitur pueri linguis animisq́, fauentes,
Sertaq́, delubris, & farra imponite cultris,
Ac molles ornate focos, glebamq́, virentem,
Iam sequar, & sacro, quod præstat, rite peracto
Inde domum repetam.

bullus lib. 2. epig. 2. in princ.

Dicamus bona verba, venit natalis ad aras,
Quisquis ades, lingua vir, mulierq́, faue.

Plinius lib. 18. c. 2. Ipse enim de sacrificiis & precationibus loquens, Alium verò, ait, præponi, qui fauere linguis iubeat.

g Græcis autem.] Hîc omnino vide Erasmum Adag. Chil. 1. cent. 6. c. 31. Idem Gyral. syntag. 17.

h Et quia à quibusdam sacris.] Vide Cælium Rhodiginum Antiq. lect. lib. 12. ca. 2. Idem Gyrald. ibid. Vide in nostris ll. Connub. l. 2. nu. 59. incip. Ex his exiit lex.

i In Chæronea.] Gyral. vbi suprà.

k Apud Magos, qui lentigines habent.] Plinius lib. 30. cap. 2. Lentiginem, inquit, habentibus non obsequi numina, vt cerni non possunt. Idem lib. 28. ca. 12. Inuenio, inquit, apud authores, his qui lentiginem habeant negari Magicæ sacrificiorum vsum. Cui cõcinit Apuleius in Apologia 1. qui scribit puerum Magico carmine initiandum, oportere eligi, inter cætera decorum. Lentigo autem est macula subrusa & nigra in facie ad lẽtis similitudinem.

l Sicut à sacerdotio bis nupti.] Diod. Siculus lib. 2. c. 3. D. Hieronymus locis à me allegatis in nostris Comẽtariis ad l. boues. §. hoc sermone, regula, nu. 143. & multis seq.

m Apud Germanos.] Cornelius Tacitus lib. de Moribus Germanor. scribit, Scutum reliquisse præcipuum flagitium: nec aut sacris adesse, aut concilium inire ignominiose fas est, multique superstites bellorum infamiam laqueo finierunt. Eras. Chil. 2. cent. 2. cap. 97. describit quàm olim ignominiosum fuerit clypeum abiicere.

n Et apud Aegyptios.] Herodot. lib. 2. Soli omnium subulci, & ii indigenæ, tamen nullum ingrediuntur in templum: nemóque aut filiam cuipiam eorum nuptum dare vult, aut cuiuspiam eorum filiam in matrimonium ducere. Ipsi inter se subulci dant, accipiúntque filias.

o Et Hebræis menstruatis.] Lege Mosaïca deformia & maculosa vetabantur offerri, vel immolari Domino Leuit. c. 2. & Deuteron. 15. Item alia lex, Ne qui esset corpore deformis, vel vitiatus, panes Deo suo offerre, neque eius ad ministerium accederet, vt amplissimè scribitur Leuit. c. 21. & repetitur in cap. hinc etenim 49. distin. vbi D. Gregorius luculenter probat corporum vitia & maculas habere symbolum vitiorum animi. Cuius item sententiæ fuit D. Hieronymus ad Fabiolã de veste sacerdotali. Præcipitur, inquit, sacerdotibus, vt nulla debilitate insignes sint, ne truncis auribus, læso oculo, simis naribus, claudo pede, cutis colore mutato: quæ omnia referuntur ad animi vitia. Quibus consonat Ro. mos apud quos virginem Vestalem capi fas nõ erat, quæ aliqua corporis labe insignita esset: vt ex authoritate Antistij Labeonis prodidit Gell. lib. 1. c. 9. & Fenestella de Magistratib. c. 7. Dionys. Halicarnass. Antiq. lib. 7. laudat Romulum Romanorum legumlatorẽ, quòd sacerdotia non venalia, nec sorte

& his qui impetiginem habent. [p] Scythis quoque qui nullum hostem interfecisset in acie, in solennibus libare non poterat: reliqui initiati adesse non vetantur. [q] Romanis vero si quæ sacrificio mulieres intersunt, capita velant. Cumque adorat qui rem diuinam facit, [r] velato capite, ne auersus animus à sacris fiat, [s] dexteram ad osculum ferre, [t] & se in orbem circumagere, [v] prout Numa instituit, necessum habet. [x] Quódque tibicines & citharœdi, qui lyras septichordes tenderent, in deorum sacrificiis cum cantu & longis tibiis præcinât, & ne quid aliud agatur exaudiatúrque, moneant: [y] illúdque ius in æde vescendi habeant, prisca est religione seruatum: [z] quæ quidem tibiæ sacrorum, ex buxo: quæ vero ludis præcinebant, ex osse asinino aut argento fiebant: quod illæ miti sono ad rem diuinam, istæ stridenti & acuto ad prælium accenderent. Fuere enim tibiarum species plurimæ, ad vsus varios: [a] nam Libyes plagialon vocant, [b] quæ ex loto fit: [c] elymos ex buxo & lauro. [d] Celtæ ex calamis vtuntur fistula, [e] Aegyptij ex stipula hordeacea, [f] Scythæ & Arimaspi ex aquilarum & vulturum ossibus: [g] ex quibus aliquæ erant serranæ, quæ æquales habent cauernas: aut Phrygiæ,

Scythæ.

Mulieres in sacris & rem diuinam facturus, capite velato.

Tibiarum varia species.

ANNOTATIONES.

nec sorte diuidenda fecit: sed è singulis curiis binos creauit annum quinquagesimum egressos, qui virtute ac genere præcellerent cæteros, censúmque sufficientem haberent, & integro essent corpore.

p Scythis quoque.] Herodot. lib. 4. Gyral. Historiæ deor. syntag. 17.

q Romanis verò.] Plutar. Problem. c. 13.

r Velato capite.] Virgil. lib. 3. Aeneidos, vbi Helenus Aeneam admonet de profectione, seu fuga facienda, his verbis,

Quin vbi transmissæ steterint trans æquora classes,
Et positis aris iam vota in littore solues,
Purpureo velare comas adopertus amictu,
Ne qua inter sanctos ignes in honore deorum
Hostilis facies incurrat & omnia turbet.
Hunc socij morem sacrorum, hunc ipse teneto:
Hac casti maneant in relligione nepotes.

Quo in loco Seruius, Sacrificantes, inquit, omnibus diis, soliti sunt caput velare, ne se inter religionem vagis aliquid offerret obtutibus, excepto solùm Saturno, ne numinis imitatio esse videretur. Et idē Seruius lib. 2. eiusdem operis in eum locum,

Fatale aggressi sacrato auellere templo
Palladium, cæsis summæ custodibus arcis
Corripuere sacram effigiem.

Vide Plutar. Problem. c. 10. & suprà lib. 2. c. 14.

s Dexteram ad osculum ferre.] Plinius lib. 11. cap. 45. & clarius lib. 28. cap. 2. vbi ita scribit, In adorando dexteram ad osculum referimus, totúmque corpus circumagimus. Apul. lib. 14. Metam. Et admouentes oribus suis dexterā, priore digito in erectum pollicem residente: vt ipsam deam Venerem religiosis adorationibus venerabantur. Idem Apul. in Apologia, Si fanum aliquod prætereat, nefas habet adorandi gratia manum labris admouere. Et huc spectat quod D. Hieronymus in Psalterio, quod dicitur Deosculamini, interpretatus est, adorate: quia, vt eius verbis vtar, qui adorant, solent deosculari manum & capita sumittere. quod se D. ille Iob cap. 31. in elementis & idolis fecisse negat: dicens, Si vidi solem cùm fulgeret, & lunam incedentem clarè, & lætatum est in abscondito cor meum, & osculatus sum manum meam ore meo, quæ est iniquitas maxima, & negatio contra Deum altissimum. Hebræi, iuxta linguæ suæ proprietatem, Deosculationem ponunt pro veneratione.

t Et se in orbem circumagere.] Plinius in posteriore illo loco. Nā & inter symbola Pythagoræ illud erat, προσκυνεῖν περιφερόμενος. id est, ad orandum circumactu corporis. Nimirum ad imitationem cęli perpetua vertigine circumacti. Eras. Chil. 1. cent. 1. in prouerbio, Adorato circumactus. Plutar. autem in Camillo non longè à princ. Cùm hæc, inquit, dixisset, vt mos est Romanis preces agentibus se ad dexteram voluere, circumnectēs cecidit. Vide Seruium in 6. Aeneid. ibi,

- Ter socios pura circumtulit vnda.

v Prout Numa instituit.] Plutar. in Numa.

x Quodque tibicines.] Liuius 1. Decad. lib. 9. Tibicines, inquit, quia prohibiti a proximis Censoribus erant in æde Iouis vesci, quod traditum antiquitus erat, ægrè passi, Tibur vno agmine abierunt: adeo, vt nemo esset qui sacrificiis præcineret. Eius rei religio tenuit Senatum, legatósque miserunt, vt darent operam, vt hi homines Romanis restituerentur. Tibias in sacris adhiberi satis ostendimus Ouidij & aliorum authoritate suprà li. 3. c. 7.

y Illudque ius in æde vescendi.] Liuius vbi suprà. Macrob. lib. 3. c. 11. Herodot. lib. 2.

z Quæ quidem tibiæ.] Gyraldus Histor. deor. syntag. 17. & in multiplici poëtarum historia, vbi de scena agit. Athenæus Dipnos. lib. 4. c. 24.

a Nam Libyes plagialon.] Pollux Onomasticôn lib. 4. c. 9. & 10. Athenæus lib. 14. cap. 14. Cælius Rhodi. Antiq. lect. lib. 9. c. 7. in prin.

b Quæ ex loto fit.] Nam ex loto tibias frequenter fieri tradit Fest. Pompeius lib. 10. Lotos (authore Plinio lib. 13. cap. 17.) ad tibiarum cantus expetitur.

c Elymos ex buxo & lauro.
d Celtæ ex calamis.
e Aegyptij ex stipula ordeacea.
f Scythæ & Arimaspi.
} Pollux vbi suprà. Plinius lib. 16. cap. 36. Solinus c. 11. vbi vide interpretem. Cæl. Rhod. ant. lect. lib. 9. c. 7.

g Ex quibus aliquæ.] Hæc vsque ad versic. Post aliquot. sunt Seruij in lib. 9. Aeneid. in eum locum,

- Biforem dat tibia cantum.

quæ impares & inæquales. [h] Post aliquot vero tempora ne tibiæ præcinerēt in sacris, fuit lege cautum.[i] Aegyptiis in vsu erat, non tibias, sed cantus adhibere in sacris quibus septem vocales deos modulata voce collaudare, tibiarum & citharæ loco fuit. [k] Iudæi in sacris non modo tibia, sed tympanis concinunt. Vtque suæ hostiæ diis dicatæ sint,[l] & superis albæ,[m] inferis vero nigræ immolentur,[n] neque duobus diis vnam hostiam mactari, quia vtri deo res diuina fieret, facile non dignoscerent, in omni sacrificio vulgò seruatum est.[o] Nanque aliena hostia,[p] vel debili & manca, [q] quæque

Aegyptiis pro tibiis cantus in sacris adhibitus. Iudæi. Sua cuique deorum hostia.

ANNOTATIONES.

h Post aliquot verò tempora.] Tibiarum consuetudo cœpisse videtur post Medicas victorias, cū Græci iam de se magnificè sentirent, desita verò Athenis disciplina ea, Alcibiade authore, cùm percrebuisset, ab illo abiectas infractásque tibias pudefacto deformitate oris. Quod in Commentario Pamphilæ nono & vigesimo scriptum fuisse adnotatum reliquit Gellius Noct. Atticarum lib.15.c.17. Rhodig. Antiq. lect. lib.9.c.4.

i Aegyptiis in vsu erat.] Gyrald. Histor. deor. syntag 17. Cælius Rhod. lib.9.c.2.

k Iudæi in sacris.] Num.10. Leuit.16. Exo.28.39.

l Superis Albæ.] Idem Horatius lib. Car.3. Ode 8. ibi,

Docte sermonis vtriusque linguæ
Voueram dulceis epulas, & album
Libero caprum propè funeratus
Arboris ictu.

Vbi Acron idem dicit quod Alexander hîc & in seq. dicit. Virgil. lib.3. Aeneid.

Sic fatus meritos aris mactauit honores:
Taurum Neptuno, taurum tibi pulcher Apollo,
Nigram Hyemi pecudem, Zephyris felicibus albam.

Vbi Seruius dicit hostias pro qualitate numinis immolari vt hîc. Idem Virgil. lib.9.

Et statuam ante aras aurata fronte iuuencum
Candentem, pariterq; caput cum matre ferentem,
Iam cornu petat, & pedibus qui spergat arenam.

Vbi Seruius, Iuuencum, secundum Romanas ceremonias dixit. Ioui enim de tauro non immolabatur: nisi cum triumphi nomine sue vel tauro fiebat: quod tamen admissum est, quia non tantum Ioui, sed aliis diis, qui præsunt, sacrificabatur. Iuuenal. satyr.10.

- Duc in Capitolia magnum
Cretatumq; bouem. -

m Inferis verò nigræ.] Iam diximus in præced. Acronem id dixisse. Et id quidem probat illud Virgilij loquentis de matre Eumenidum & magna sorore, id est nocte & Terra diis inferis lib.6. Aeneid.

- Ipse atri velleris agnam
Aeneas matri Eumenidum, magnæq; sorori
Ense ferit, sterilemq; tibi Proserpina vaccam.

Vbi Donatus, Omnia, inquit, nigra inferis mactat, & sterilem vaccam: quia nihil ab inferis nascitur. demonstrat quatuor, colorē, genus animalis, quum primò vellere intactum: ergo non attonsum & Veneris immune. Et illud Tibulli lib.3. eleg.5. in fi.

Interea nigras pecudes promittite Diti
Et niuei lactis pocula mista mero.

Et Virgilij lib.5.

- Huc casta Sibylla
Nigrarum multo pecudum te sanguine ducet.

Illud item Valerij Maximi lib.2. cap.1. de Valerio Publicola, apud eandem aram publicè nuncupatis votis cæsisque atris bobus, Diti maribus, fœminis Proserpinæ, lectisternióque ac ludis trinoctio factis, aram terra, vt antè fuerat, obruit. Nam & Plutarchus in Lucullo scribit, Aderant Proserpinalia festa, nec bouem nigram, qualis in his sacris mactari solebat, ob circunfusum hostem parare potuerunt, sed pro boue placentam altaribus offerendā conficiunt.

n Neque duobus diis.] Liuius 3. Decad. lib.7. Marcellum aliæ atque aliæ obiectæ animo religiones tenebant, in quibus, quòd cùm bello Gallico ad Clastidium ædem Honori & Virtuti vouisset, dedicatio eius à pontificibus impediebatur: quòd negabant vnam cellam amplius quàm vni Deo rectè dicari: quia si de cœlo tacta, aut prodigij aliquid in ea factum esset, difficilis procuratio foret: quòd vtri Deo diuina res fieret, sciri non posset. Neque enim duobus, nisi certis deis rite vna hostia fieri.

o Nanque aliena hostia.] Plinius lib.8. cap.45. ad fi. scribit, Hoc quoque notatum, vitulos ad aras humeris hominis allatos non ferè litare, sicut nec claudicantem: nec aliena hostia placari, nec trahente se ab aris.

p Vel debili aut manca.] Plinius ibi. quod assumptum videri potest à Iudæis, quibus Deus Opt. Max. iussit sibi offerri meliora pulchrioraq; & robustiora: non cæca, non clauda, non languida, non debilia, vt scribitur Deuteron. cap.15. & 17. & Malachiæ 1. non semel alibi sæpe. Quod & Ethnici & Gētiles obseruauerunt, ex quibus Euripides in Iphigenia ἐν ταύροις tradit Agamemnonem vouisse Dianæ se immolaturum quicquid pulcherrimum annuus prouentus produxisset. Aristoteles in Symposio, Nihil, ait, mutilum ac diminutum diis offerimus, sed integra omnia, atque absoluta. Húcque spectat illud Virgilij lib.3. Georg.

Aut si quam ferro mactauerat antè sacerdos:
Inde neque impositis ardent altaria fibris,
Nec responsa potest consultus reddere vates.

Id enim de morboso animali intelligitur, cuius caro non coquitur, vt dicit Plinius morbosa caro non coquitur. Futura autem, vt ait Seruius in eum Virgilij locum, nisi ex sana victima colligi non possunt. Donatus autem enarrans eum locum Virgilij libro 9. Aeneidos,

Ipse tibi ad tua templa feram solemnia dona.

Scribit hostiam nec macie, nec ætate confectam esse debere.

q Quæque reluctatur.] Plinius vbi suprà. ex quo illud Lucani lib.7.

Admotus superis discussa fugit ab ara
Taurus, & Emathios præceps se iecit in agros.

Et Am

reluctatur, & se admoueri altaribus non sinit, dij non placantur: [r] fugientemque hostiam, quæque altaria detrectaret, vbicunque nanciscerentur, mactari oportebat, ne piaculum fieret. Et sicut suæ hostiæ numinibus dicatæ sunt, ita & aræ fuerunt. [s] Superis enim, à terra exaltatis aris: terrestribus, in terra: inferis vero, sub effossa terra, sacra facere conuenit: quod [t] apud Indos fuit diu seruatum, vt terrestribus diis in cauernis, Soli verò in sublimi sacrum faciant. [v] Nonnunquam sine ara, in nudo solo & pauimento sacra peregisse Græcos, compertum est. [x] Eumæus apud Homerum super escharam, victimam fecit. [y] Arabes arulam super aram constituunt, in illaque Soli immolare, & thus adolere solent. [z] Hæ enim ad normam quadratæ fuerunt: superque eis sacra facturi, [a] cespitem ex gramine, [b] seu verbenas apponunt. Istæ enim faustæ in omnibus sacris habitæ, [c] quas ex sacro loco decerpere conuenit. Ipsasque aras suorum numinum fronde ornare, [d] vt Ioui esculo, [e] Apollini lauro,

Quæ hostiadij non placabantur. *Sua cuiq; ara.* *Indorum sacra.* *Odys. 14.* *Arabes.* *Verbena fausta in sacris.* *Aræ frondibus diis sacratis ornata.*

ANNOTATIONES.

Et Ammianus Marcellinus lib. 24. Abundè, inquit, ratus post hæc prosperitates similes aduentare complures hostias Marti parabat Vltori, & ex tauris pulcherrimis decem ad hoc perductis, nondum aris admoti voluntate sua nouẽ procubuere tristissimi: decimus verò, qui diffractis vinculis lapsus, ægrè reductus est, mactatus ominosa signa monstrauit.

r Fugientemque hostiam.] Valerius Maxim. lib. 1. cap. 6. vbi de Pompeio loquitur, ita scribit, in princ. Cn. Pompeium Iupiter omnipotens abundè monuerat, ne cum C. Cæsare vltimam belli fortunam experiri contenderet: egresso à Dyrrachio aduersa agmini eius fulmina iaciens, examinibus apum signa obscurando, subita tristitia implicatis militum animis, nocturnis totius exercitus terroribus, ab ipsis altaribus hostiarum fuga. Seruius lib. 2. Aeneid. ibi, *- Et magno mercentur Atridæ.*

Quia, inquit, sacrorum est, vt victima fugiens, vbicunque inuenta fuerit, occidatur, ne piaculum committatur. Plinius vbi suprà.

s Superis enim à terra.] Lactantius Placidus, Grammat. interpres Statij in 4. li. Thebaid. eo loco,

-Totidemq; satis Acheronte nefastos
Virginibus iubet esse focos: tibi rector Auerni,
Quanquam infossus humo, superat tamen agger in auras
Pineus. hunc iuxta cumulo minor ara profunda
Erigitur Cereri. -

Sic memoriæ prodidit, Tria sunt in sacrificiis loca, per quæ expiationem facimus: Scrobiculo facto inferis aris tribus sacrificamus, Cælestibus extructis focis: vnde etiam nominata sunt altaria, ad quæ sacrificantes manus porrigimus in altum. Cæl. Rhodiginus lib. 12. c. 1.

t Apud Indos.] Festus Pompeius lib. 1. prope fin. Antiqui diis superis in ædificiis à terra exaltatis sacra faciebant, diis terrestribus in terra, diis infernalibus in effosa terra.

v Nonnunquam sine ara.] Cælius vbi suprà.

x Eumæus apud Homerum.] Lib. Odysseæ 14.

ὁι δ' ὗν εἰσῆγον μάλα πίονα πενταέτηρον,
τὸν μὲν ἔπειτ' ἔστησαν ἐπ' ἐσχάρῃ.

Alexander hîc Græcam dictionem reliquit; D. autem Iustinopolitanus craticulam vertit. Est enim Græcis & ἐσχάρα, & ἐσχαρίς, eiusdem ferè significationis.

y Arabes arulam.] Strabo lib. 16. non multò ante fi. de Arabibus loquens scribit, Solem colunt, arulam super aram constituentes, & quotidie in ea immolant, & thus adolent.

z Hæ enim ad normam.] Vide ibi Strabonem.

a Cespitem ex gramine.] Virgil. lib. 12. Aeneid.

In medioq; focos & diis communibus aras
Gramineas, alij fontemq; ignemq; ferebant
Velati lino & verbena tempora vincti.

Vbi Seruius, Romanis enim, inquit, moris fuerat cespitem aræ superimponere & liba sacrificare.

b Seu verbenas apponunt.] Vide quæ scribam infrà lib. 5. c. 27.

c Quas ex sacro loco decerpere conuenit.] Plinius lib. 22. c. 2. & li. 25. c. 9. Donatus in Andriam Terentij act. 4. sce. 4. annotauit ibi,

- Ex ara hinc sume verbenas tibi,
Atque eas substerne.

Catachristicôs omnes herbas & frondes sestas ad aras coronandas ex puro loco decerptas, Verbenas appellari.

d Vt Ioui esculo.] Plinius lib. 12. c. 1. & lib. 16. c. 4. Virgil. lib. 2. Georg.

- Nemorumq; Ioui, quæ maxima frondet
Esculus. -

Sed & adde & quercu ex Lactãtio interprete Statij in lib. 4. Thebaidos. Quod & probat illud ipsius Virgilij lib. 3. Georg.

Sicubi magna Iouis antiquo robore quercus
Ingentes tendat ramos.

Et ibi Seruius scribit quòd omnis quercus est Ioui consecrata, & omnis lucus Dianæ. Et Ouidij lib. 1. Metamor.

Et quæ deciderant patulæ Iouis arbore frondes.

Seruius autem in 1. Eleg. non multò post prin. ibi,

De cælo tactas memini prædicere quercus.

Dicit quercum esse in tutela Iouis. Idem Seruius in eum locum eiusdem Virgil. lib. 6.

Atque vmbrata gerunt ciuili tempora quercu.

Querceam, inquit, coronam accipiebant, qui & in bello ciuem seruassent: ideo, quia antè causa vitæ in hac arbore hominibus fuit, qui glandibus vescebantur. Gell. lib. 5. c. 6.

e Apollini lauro.] Plinius d. lib. 12. c. 1. Diodor. Siculus lib. 1. c. 2. Acron interpres Horatij lib. Car. 3. Ode 4. ibi,

[f] Mineruæ olea, [g] Veneri myrto, [h] Herculi populo, [i] Baccho edera, [k] Pani verò pino,

ANNOTATIONES.

- Vt premerer sacra
Lauroq́, collataq́, myrto,
Non sine dis animosus infans.

Vnde & illud Virgilij eclog.7.aliàs 8.

Populus Alcidæ gratißima, vitis Iacho,
Formosa myrtus Veneri, sua laurea Phœbo.

f Mineruæ olea.] Plinius vbi suprà. Ouid. lib. Metamor.6.

Illic incumbens cum Palladis arbore palmæ,
Edidit inuita geminos latona nouerca.

Vbi Raphaël Regius interpres annotauit Latonam & palmæ & oliuæ innixam peperisse.

g Veneri myrto.] Virgilius, Diodorus, Plinius & Acron locis nuper citatis, & præterea idem Virgilius lib.1.Georg.

- Solido Paphiæ de robore myrtus.

Et ibi Probus rationem reddit. Plutar. in Marcello: vbi myrtum pacis esse symbolum dicit. & Proble. cap.19. Myrtum, inquit, quasi Veneri dicatam, religiosam habent. Ouid. Fastorum 4. vbi de Venere loquitur,

- Leuiter mea tempora myrto.
Contigit. -

Vnde Imperatores (teste A. Gellio lib.5.c.6.) corona Myrtea vtebantur, qui ouantes vrbem introibant, quibúsque incruenta victoria obuenerat. Athenæus lib.15.c.6. Seruius in lib.5. Aeneidos ibi,

Vnde genus ducis.

Iterum rationē reddit, cur Myrtus Veneri sacratur.

h Herculi populo.] Virg. citatus suprà in verbo, Apollini lauro. & ibi Probus interpres. Et rursum idem Virg. lib.8.

- Herculea bicolor cùm populus vmbra.

Et ibi Seruius, Herculi, inquit, consecrata, qui cùm ad inferos descendens fatigaretur labore: dicitur de hac arbore, corona facta, caput velasse: vnde foliorum pars temporibus cohærens, capiti adhibuit sudorem: pars vero exterior, propter inferorū colorē, nigra permansit, & honestè pependit populus. id est corona de populo. & paulò post,

Populeus adsunt euincti tempora rami.

Et ipse quoque Virgil. lib.5. Aeneidos,

Cætera populea velatur fronde iuuentus.

Plinius lib.12.c.1. in princ. Macrob. lib. Satur.3.ca.12. Vnde, inquit, rectè Maro noster ad tempora respexit, quibus Euander ante vrbem conditam, apud eam aram maximam sacra celebrabat, & vtebatur populo vtique Alcidæ gratissima. Pausanias lib. 5. vbi rationem reddit. Porphyrion interpres Horatij Car. lib.1. Ode 7. ibi,

Tempora populea fertur vinxisse corona.

Virgil. Georg.2.

- Herculeaq́, arbos vmbrosa corona.

Et ibi quoque Probus & Ser. interpretes. Et Ouid. in epistol.9. ad Deianiram,

Aptior Herculeæ populus alba comæ.

i Baccho edera.] Diodorus Siculus lib.1. cap 2. Plinius lib.16.c.34.& 35. Tibullus lib.3.eleg.6.

Candide liber ades: sic sit tibi mystica vitis,
Sic edera semper tempora vincta feras.

Ouid. Fast. lib.1.

Festa corymbiferi celebrabat Græcia Bacchi,
Tertia quæ solito tempore bruma refert.

Huius rei rationem reddens lib.3. Fast. ita inquit,

Cur edera hæc cincta est: edera est gratißima Baccho:
Hoc quoque cur ita sit, dicere nulla mora est,
Nysiadas nymphas, puerum quærente nouerca,
Hanc frondem cunis opposuisse ferunt.

Idem lib.1. Tristium eleg.6.

Deme meis ederas, Bacchica serta, comis.

Macrobius Satur. lib.1. cap.19. Colitur etiam, inquit, apud Lacedęmonios simulacrum liberi patris hasta insigne, non thyrso. Sed cùm thyrsum tenet, quid aliud quàm latens telum geritur, cuius mucro edera lambente protegitur? quod ostendit, vinculo quodam patientiæ obligando impetus belli. Habet enim edera vinciendi obligandíque naturam. Vnde & poëtæ præcipui Bacchi cultores edera coronabantur, vt scribit Plin. lib.16. cap.34. & Probus rationem reddens in libro 2. Virgil. Et illud Virgil. eclog.7.

Pastores edera crescentem ornate poëtam
Arcades, inuidia rumpantur vt ilia Codro.

Et eclog.8.

Inter victrices ederam tibi serpere lauros.

Et ibi Seruius. Et Horat. lib. Car.1. Ode 1.

Me doctarum edera præmia frontium,
Diis miscent superis.

Et ibi quoque interpretes. Et Propertius li.4. eleg.1.

Ennius hirsuta cingat sua dicta corona:
Mi folia ex edera porrige Bacche tua.

Ouid. li.3. Amorum eleg.8. in qua Tibulli mortem deflet,

Obuius huic venies edera iuuenilia cinctus
Tempora cum Caluo docte Catulle tuo.

Et 3. de Arte Amandi loquens de Poëtis,

Nunc edera sine honore iacent: operataq́, doctis
Cura vigil Musis, nomen inertis habent.

Iuuenalis saty.7.

Qui facis in parua sublimia carmina cella,
Vt dignus venias ederis, & imagine sacra.

Martialis lib.8. epig.82. eodémque vlt.

Non quercus te sola decet, nec laurea Phœbi:
Fiat & ex edera ciuica nostra tibi.

Festus Pompeius lib. 8. Edera in tutela liberi patris putabatur esse: quia vt ille semper est iuuenis, ita hæc semper viret.

k Pani verò pino.] Propertius lib.1. eleg.18.

Vos eritis testes, si quos habet arbor honores
Fagus, & Arcadio pinus amata Deo.

Et Ouid. de Lupercalibus, qui erant sacerdotes Panis lib.2. Fasto.

Ipse ego Flaminiam poscentem Februa vidi,
Februa poscenti pinea virga data est.

Sed & adde Proserpinæ sacram pinum esse, vt tradit Seruius lib.3. Aeneid.

- Sylua alta Iouis lucúsue Dianæ.

Et Matri deûm & Fraudi, idem Seruius lib.2. Aen. post princ. ibi,

- Sectaq́, intexunt abiete costas.

Pinus,

Diti autē cupresso. [m] Quanquā ad arā maximā Herculi sacra facturi, sola lauro, neq; alia coronētur frōde. [n] Thraces & Iudæi. [o] pro lege habēt, in omnibus sacris hedera coronari, [p] Cappadoces ambrosia. Apud Aegyptios hedera vitibus præfertur [q] Druidæ nullum sacrū sine roboris frōde cōficiunt: Ptolemæus heliochryso coronauit deos. [s] Thraces verò non solum coronati, sed scuta & gladios hedera ornati, in solennibus libant. [t] Isiaci, absinthij marini ramum virgultis cæteris præferunt. [u] Aegyptij in Iouis pompa, [x] & Magi myrica, [y] Hermionenses hyacintho coronantur in sacris. [z] Parthi ex diuerso gramine coronata agna, odores incendunt. [a] Ferunt Aegyptios agrosti herba manibus decerpta, adorasse, [b] & papyri flore coronasse deos. [c] Vespasianus verò coronas ex cinnamomo interrasili auro sæpe templis dicauit. Apud alios autem [d] fagi cortex religiosus fuit. [e] Non sic Thebis & Athenis: nanque in Palladis templo haud facile quisquam hederam inuenit. [f] Ea verò hedera quæ fert racemos labruscæ modo, quam smilacem nominant, & arbores quæ nec seruntur, nec fructum ferunt, infaustæ omnibus habētur sacris, & damnatæ religionis: [g] apud Persas nō modò qui sacrificat, sed hostia, & qui sacris intersunt, festa ornantur fronde. [h] Indis contrà: nanque ex his

Laurus ad aram maximam Herculis. Thraces. Iudæi. Cappadoces. Aegyptij. Druidæ. Isiaci. Hermionenses. Parthi. Thebani & Athenienses. Herba infausta in sacris. Persæ. Indi.

ANNOTATIONES.

Pinus, inquit, in tutela est Matris deûm & fraudis: quia eius poma cadentia per fraudem interimunt. Et iterum lib.9. ibi,

Pinea sylua mihi multos dilecta per annos.

l Diti autem cupresso.] Plinius lib.16.c.33. Cupressus, ait, diti sacra, & ideo funebri signo ad domos posita. & Festus Pompeius lib.3. & vide suprà lib.3.cap.7. Sed adde eam quoque proserpinæ dicatam Seruio lib.3. Aeneid. loco nuper designato. Et vide Liuium 3.Decad.lib.10. ad fi. Et Marti myrtus quoque eidem Seruio lib.3. Aeneid. in prin. ibi,

Fortè fuit iuxtà tumulus, quo cornea summo
Virgulta, & densis hastilibus horrida myrtus.

Adde item superioribus ipsi Marti, gramine vt tradit idem Seruius lib.12. Aeneid. eo loco,

- Et diis communibus aras
Gramineas. -

Harpocrati persica, vt probat Plutar. in lib. de Iside & Osiride. & Iunoni malo Punico, vt tradit Philostratus in vita Apollonij lib.4.c.9.

m Ad aram maximam Herculi.] Macrob. Satur. lib.3.c.12. vbi rationem reddit cur Virg. lib.8. Aeneid. Herculi Salios assignarit, sic scribit, Cùm ad aram maximam, sola lauro capita, & alia fronde non vinciant.

n Thraces.] Plinius lib.16.c.34. vbi de edera.

o Iudæi.] Cornel. Tacitus lib.21. vbi de ritu & institutis eorundem disserit.

p Cappadoces.] Plinius lib. 17. cap.4. vbi varia ambrosiæ nomina scribit, Ambrosia, inquit, vagi nominis est, & circa alias herbas fluctuati: fruticem vnum habet densum, ramosum, tenuem, trium ferè palmorum, tertia parte radice breuiorem, foliis rutæ. Circa imum caulem in ramulis semē est vuis dependentibus, odore vinoso: qua de causa botrys à quibusdam vocatur, ab aliis artemisia. Coronantur illa Cappadoces.

q Druidæ.] Plinius lib.16.c.44. & vlt. ad fin. Druides, inquit, iam per se roborum eligunt lucos, nec vlla sacra sine ea fronde conficiunt, vt inde appellati quoque interpretatione Græca possint Druides videri,

r Ptolemæus heliochryso.] Idem Plinius lib. 22.cap.35.

s Thraces.] Idem lib.16.c.34.

t Isiaci.] Idem lib.27.c.7. ad fi.

v Aegyptij. / x Magi. / y Hermionenses. / z Parthi. } Idē scribit Grego. Gyraldus in varia & multiplici Deorum historia syntag. 17. sed nullum citat authorem.

a Ferunt Aegyptios.] Quæ ea sit non memini me legisse. Diodorus autem Siculus lib.2.ca.1. post princ. sic scribit, Priscis victum Aegyptiis herbas ac palustres caules radicésque, quas gustu experti comprobassent, fuisse tradunt, eámque quam Agrisim dicunt, herbam tum præcipua dulcedine, tum hominibus ac iumentis vtilis in primis vsus. Eius vtilitatis memores ad hoc vsque tempus viri, ac manibus decerpta deos orant, existimantes hominem limosum ac palustre animal esse, sumpta coniectura tum ab eius humili naturalique ortu, tum quia magis humidis quàm siccis egeat cibis. Ex quo intelligis hunc Alexandri locum sumptum fuisse.

b Et papyri flore.] Plin. lib.13. cap.11. Gyrald. vbi suprà.

c Vespasianus.] Plinius lib.12. cap.19. Coronas, inquit, ex cinnamomo interrasili auro inclusas, primus omnium in templis Capitolij atque Pacis dicauit Imperator Vespasianus Augustus.

d Fagi cortex.] Plinius lib.16.cap.9. Necnon, ait, in quodam vsu sacrorum religiosus est fagi cortex.

e Non sic Thebis.] Hæc omnia vsque ad clausulam, Ea verò. sunt Plutarchi problem.c.112.

f Ea verò edera.] Plinius lib.16. cap.35. vbi ederam eam dicit infaustam esse omnibus sacris & coronis: quoniam sit lugubris, virgine eius nominis, propter amorem iuuenis Croci, mutata in hunc fruticem. Hinc puto factum quod ederā Flamini diali neque tangere, neque nominare fas erat, authore Sexto Pompeio lib.5. eos enim locum vbi bustum sit ingredi non licet, nec mortuum attingere, vt ait Gellius lib 10.c.15.

g Apud Persas. / h Indis contrà. } Gregorius Gyrald. vbi suprà.

Persæ

coronatus sacrificat nemo.[i] Persæ tamen nec deorum imagines habent, nec templa erigunt[k] (erant enim ædium sacrarum & simulacrorum euersores) sed in loco mundo & excelso, cum precatione diis victimas immolant: quod à plerisque vsurpatum inuenimus.[l] nam Carmeli deus colebatur, cui nec templum erat, nec simulacrum, sed ara tantùm, & diuinus cultus.[m] Iudæi mente sola vnum numen colunt: ideo nulla apud eos simulacra, non modò templis, sed nec vrbibus insunt.[n] Germani quoque nullam humani oris speciem diis, præ eorum magnitudine, dederunt: nec templa dicarunt, sed lucos & nemora deorum nominibus appellant, illa velut sacra templa venerati.[o] Sacerdos autem, & qui victimam facit, pura in veste[p] & candida (nam color albus deo gratus in primis)[q] in textili tela, nec maioris operæ quàm menstruæ,[r] nonnunquam in purpura & auro.[s] Triumphales viri, & qui amplos honores gesserant, in triumphi ornatu, aut in prætexta, Iouis manibus, & fronde coronati, sacri & venerabiles,[t] nudis pedibus, & tonsa coma, ad rem diuinam accedebant:[v] idque à Pythagora traditum[x] Lacedæmonij obseruarunt, qui nudis pedibus adorandum sacrificandumque censuerunt. Pura autem & religiosa dicebatur vestis, qua rem diuinam facturi, festa vtuntur die. Ea quidem erat[y] soluta omni vinculo, nullis maculis nec squalore obsita, nec funesta aut fulgurata,[z] Quòd si quis nece aliqua pollutus fuisset,

Iudæi. *Germani.* *Vestis sacerdotis sacrificaturi.* *Triumphales viri.* *Lacedæmonij pura & religiosa vestis.* *Homicidij expiatio.*

ANNOTATIONES.

i Persæ tamen.] Herodotus lib. 1. Strabo lib. 15. non multò ante fin. Cicero lib. 2. de legib. Nec sequor, inquit, Magos Persarum: quibus auctoribus Xerxes inflammasse templa Græciæ dicitur, quòd parietibus includerent deos, quibus omnia deberent esse patentia ac libera, quorumque hic mũdus omnis templum esset & domus.

k Erant enim.] Hæc parenthesis est Asconij Pædiani in 3. in Verrem act.

l Nam Carmeli deus.] Cornel. Tacitus lib. 17. Et adde nec Coronidi, deæ Sicyoniorum templum fuisse, authore Pausania in Corinthiacis, cuius statua nusquam in templo infixa est.

m Iudæi mente sola.] Dion in Pompeio. Tacitus lib. 30.

n Germani quoque.] Cornelius Tacitus in lib. de Morib. German. Hincque illud Plinij lib. 12. c. 1. de arboribus loquentis in princip. Hæc fuere numinum templa, priscóque ritu simplicia rura etiã nunc Deo præcellentem arborem dicant: nec magis auro fulgentia atque ebore simulacra, quàm lucos, & in iis silentia ipsa adoramus.

o Sacerdos autem.] Cicero lib. 2. de legib. & Virg. lib. 12. Aeneid.

- Puraq; in veste sacerdos
Setigeræ fœtum suis, intonsamq; bidentem
Attulit, admonitq; pecus flagrantibus aris.

Vbi donatus, Pura, inquit, colore albo, nec purpuræ variata picturis. Subdit tamen quòd qui sacrorum ritus scrupulosius intuentur, induunt contagione omni & criminum macula liberam & immunem. Seruius verò ibi dicit, puram vestem impollutam, qua festis diebus vti consueuerãt sacra celebraturi. Verùm Festus Pompeius lib. 14. interpretatur puram vestem, non oblitam, non fulguritam, non funestam, non maculam habentem.

p Et candida.] Cicero 2. de legib. Color, inquit, albus prçipuè decorus Deo est, tum in cęteris, tum maxime in textili. Et Donatus vbi nuper.

q In textili tela.] Idem Cicero d. lib. 2. de legib. paulò ante id quod ex eo suprà dictum est, In delubris communibus, inquit, textile, nec operosius, quàm mulieris opus menstruum.

r Nonnunquam in purpura & auro.
s Triumphales viri. } Gyral. Histor. deor. syntag. 17.

t Nudis pedibus & tonsa coma.] Vide de his duobus suprà lib. 3. c. 22. vbi de Berenice.

v Idque à Pythagora traditum.] Gyral. dialogismo 10. Vide eiusdem Pythagoræ carmina.

x Lacedæmoniorum.] Idem ibi.

y Soluta omni vinculo.] Seruius in li. 2. Aeneid. in eum locum,

Eripui (fateor) leto me & vincula rupi.

Atqui, inquit, solutæ sunt hostiæ, cùm piaculum sit in sacrificio aliquid esse religatum, citátque illud eiusdem lib. 4. eiusdem operis,

Vnum exuta pedem, vinclis in veste recincta
Testatur moritura deos.

Vbi & idẽ Seruius, Quia, inquit, vt suprà diximus, in sacra nil solet esse præligatum. Et alibi idem Seruius in 12. lib. *- Vincla omnia rupi.*

Et religionis, ait, & fœderis est. Sed huic contradicere videtur illud Iuuenal. saty. 12. ad princ.

Sed procul extensum petulans quatit hostia funem
Tarpeio seruata Ioui, frontemq; coruscat,
Quippe ferox vitulus templis maturus & aræ,
Spargendusq; mero, quem iam pudet vbera matris
Ducere, qui vexat nascenti robora cornu.

Et quod tradit Isidorus lib. Etymologiarum 6. c. 19. Victimam à quibusdam dictã, quòd vincta ad aras ducebatur. Sed hunc scrupulum discutiens Seruius primo illo loco scribit, Victimas ipso tempore sacrificiorum minimè ligatas esse oportere: sed anteà, scilicet, cùm ducerentur, ligabantur.

z Quod si quis nece.] Gyrald. lib. de Sacrificiis syntag. 17. hac historia nihil omnino notius apud auctores dicit, sed nullo citato auctore.

a Aegyptij

bis septem vicibus inundationibúsque vestes abluebat aqua, his piamentis ab immunditia emaculari arbitratus.[a] Aegyptij verò laneas vestes non inferunt in deorum templa, nec cum his cadauera sepeliunt.[b] Hostia si maior erat, auratis cornibus: si minor, coronata illius Dei fronde, cui sacra fiunt, incedebat:[c] infulaq; lanea[d] & candida vitta circundata,[e] ante aras nullo vinculo ligata sistebatur: neque enim in sacris vinctum quid esse poterat.[f] Contrà verò apud Senones: nam lucum sacrum venerantur: quem nisi vinculo ligatus ingredi nemo poterat: qui si fortè prolapsus corruisset, attolli minimè licebat, sed per humum reptare necessum erat.[g] In Scythia quoque Marti sacrum fit, in quo victima primis pedibus ligata, ad aram sistitur, cui laqueum in collo iniiciunt, ac baculo circunducto strangulant, sine precatione & votis.[h] Quam quidem aquam de fonte Iuturnæ, qui circa Numicium labitur, quæque in omnibus sacris adhibetur, in primis inspergebant:[i] eam verò aquam super terram posuisse, pia-

Aegyptij. Hostia ornatus.

Senones.

Scytha.

Aqua sacris adhibita apud diuersos.

ANNOTATIONES.

a Aegyptij verò.] Herodotus lib.2. Nã & Apuleius Apologia 1. scribit linum purißimum esse rebus diuinis. Velamentum quippe lana segnißimi operis excrementum pecori detracta, iam inde Orphei & Pythagoræ scitus profanum vestimentũ esse. Sed enim mundißima lini seges inter optimas fruges terra exorta non modò indutui & amictui sanctißimis Aegyptiorum sacerdotibus, sed opertui quoque rebus sacris vsurpatur, Philostratus in vita Apollonij lib.3.c.4.

b Hostia, si maior erat, auratis cornibus.] Plinius lib.33.cap.3. in princ. Deorum verò, inquit, honori in sacris nihil aliud excogitatum est, quam vt auratis cornibus hostiæ maiores dũtaxat immolarentur. & dictum est plenius suprà lib.3.cap.12. vbi Alexander idem scripsit.

c Infulaque lanea.] Virgil. lib.3. Georg.

Sæpe in honore deûm medio stans hostia ad aras,
Lanea dum niuea circundatur infula vitta.
Inter cunctantes cecidit moribunda ministros.

Varro lib.3. aut, vt alij computant, 6. Infulas, ait, dictas in hostiis, quòd velamenta è lana, quæ addũtur, infulæ, intra hostiarum cornua velamenta erant.

d Candida vitta.] Vt probatur illo eodem loco Virgilij, cùm niueam vittam dicit. Vitta autem victimas caput vinciri solitas intelligitur ex illo Virg. loco, & ex alio lib.2. Aeneidos,

Et salsæ fruges & circum tempora vittæ.

Et rursum lib. 3. eiusdem operis in funere Polydori, Priami filij,

-Stant manibus aræ
Cæruleis mœstæ vittis.

Et rursum eodem libro,

Hic Helenus cæsis primùm de more iuuencis,
Exorat pacem diuûm vittasq; resoluit
Sacrati capitis. -

Et Valerij Flacci lib.1. Argonaut.

-Tibi cærul. is in littore vi tis
Et Zephyris, Glaucoq; bouem Thetidiq; iuuencam
Deiicit Ancæus. -

Et alibi eodem lib. non multò ante fi.

-Veteris sub nocte cupreßi
Sordidus, & multa pallens ferrugine taurus
Stabat adhuc, cui cærulea per cornua vitta.

Et Iuuenalis ad hoc alludens saty. 12. ad finem sic inquit,

Alter enim, si concedas mactare, vouebit
De grege seruorum magna & pulcherrima quæq;
Corpora, vel pueris & frontibus ancillarum
Imponet vittas: & si qua est nubilis illi
Iphigenia domi, dabit hanc altaribus.

In quo illud animaduertendum, vittas in sacrificiis non semper candidas fuisse: sed & aliquando cæruleas, vt patet ex illo Virgilij loco in funere Polydori, & illis duobus Valerij Flacci. nisi fortè cæruleæ essent in funeralibus, in aliis candidæ.

e Ante aras nullo vinculo ligata.] Vide suprà ibi, Soluta omni vinculo.

f Contrà verò apud Senones.] Hos Senones, Cor. Tacitus lib. de Moribus Germanor. vocat, vbi ita scribit, Vetustißimos se nobilißimósque Sueuorum Semnones memorant. & paulò post, Est, ait, alia luco reuerentia. Nemo, nisi vinculo ligatus, ingreditur, vt minor & potestatem numinis præ se ferẽs. Si fortè prolapsus est, attolli & insurgere haud licitum. Per humum euoluuntur.

g In Scythia quoque.] Herodotus lib.4. de Scythis loquens, Simulacra, inquit, & aras & delubra facienda non putant, præterquam Marti. Idem sacrificium prorsus apud omnia templa fieri, eodem modo est institutum, qui talis est, Victima ipsa primoribus implicita pedibus sistitur, cuius à tergo stans immolator, amota in primis infula, pecudem ferit, eaque concidente, Deum inuocat, cui illam mactat, deinde circundat laqueum collo, tum iniecto baculo circunducit, hostiámque strangulat, non incenso igni, non votis nuncupatis, non sumptis libamentis: sed vbi pecudem strangulauit, eique pellem detraxit, ad cocturam se conuertit.

h Quam quidem aquam.] Ad Romanos reuertitur. Id autem est Seruij lib 12. Aeneid. eo loco,

- Stagnis quæ fluminibusq; sonoris
Præsidet. -

Cuius verba afferemus infrà ibi, Ex hac aqua ægros curari. Idem autem Seruius enarrans hunc locum ipsius Virgilij lib.7.

- Hæc fontis stagna Numici.

Tradit, Vestæ libari non nisi de hoc Numici fluuio licuisse.

i Eam verò aquam super terram posuisse.] Lactantius interpres Statij lib.8. Thebaidos in eum locum,

Sicut

culum & triste omen erat.[k] Ideo vas lato ore, & fundo angusto, in quo hauriretur, ne stare posset, in sacris adhibebant,[l] cui cadum,[m] alij scyphum dixere nomen. Illudque manibus tenere oportebat. Quod quidē flaminicæ virgines sacrorū ministrę, aut Vestalium famulæ, nōnunquam pueri flaminū ministri,[n] quos Camillos appellant, patrimi & matrimi omnes coronati tenebant manibus.[o] Ex hac aqua ægros curari, & bonæ valetudini restitui putabāt.[p] Apud Atheniēses verò aqua erat ex Callirhoe fonte, magnæ religionis, in maximis sacris & spōsalitiis cęremoniis, in quibus aliā adhibere nefas habebatur. Fertur in Delij Apollinis tēplo præcipua aqua fuisse, sacrificantiū vsui accommoda, quam ad alios vsus hausisse, magni criminis instar erat.[q] Græci in sacrificiis & expiationibus, Eleutheri aquam frequentes adhibent:[r] Trœzeni ex Hippocrene,[s] Persici reges ex Choaspide, quam peregre profecturi secum ferunt.

Camilli.

ANNOTATIONES.

Sicut Achæmenius solium gentesq́ paternas
Excipit. -

Futile, inquit, vas est quoddam lato ore, fundo angusto: quo vtebantur in sacris deæ Vestæ: quia aqua ad sacra Vestæ in terra non ponitur: quod si fiat, piaculum est.

k Ideo vas.] Donatus in And. Terent. act.3. scen. 5. ibi,

Seruon' fortunas meas me commisisse futili?

Vas, inquit, quod futile dicitur, quod non deponunt ministri sacrorum, quod est acuto fundo & patulo ore, eoque instabile est. Citatque Virgilium, non designato tamen loco, sed est lib.11. Aeneid.

- Consiliis habitus non futilis author.

Quo in loco Seruius, Futilis, inquit, quoddam est vas lato ore, fundo angusto, quo vtebantur in sacris Vestæ: quia aqua ad sacra hausta in terra (vt suprà diximus) non ponitur: quod si fiat piaculum est. vnde & excogitatum vas est, quod stare non posset, sed positum statim effunderetur. Sed & ipse Donatus, vt ad eum redeamus, idem prope scribit in Phormionem ipsius Terentij act.5. sce.1. ibi,

- Ne vos fortè imprudentes foris
Effutiretis. -

Translatio à vase, futili nomine, quod patulo ore, fundo acuto, instabile, nihil prorsus retinet.

l Cui cadum.] Cadus enim est forma turbinata: scilicet instar turbinis, qui huiusmodi est, vt in imo sit acutus, in summo latus, vt describere videtur Ouidius lib.1. Metamor.

- Caua buccina sumitur illi
Tortilis in latum, quæ turbine crescit ab imo.

Ex quo Plinius de aloë loquens lib.27. c.4. Ob id, ait, in turbinibus cadorum eam seruant.

m Alij scyphum.] Id genus esse vasis potorij omnibus manifestum est. Diximus suprà lib.3. c.10. Scyphus, authore Macrobio lib. Satur.5. c.2. Herculis poculum est, ita vt liberi patris cantharus. Sed quòd hac forma fuerit in præsentiarū non memini me legisse.

n Quos Camillos appellant.] Plutarc. in Numa Pompilio. Macrob. lib.3. Satur. c.7. scribit, Romanos pueros puellasue nobiles, & inuestes, Camillos & Camillas appellasse, Flaminicarum & Flaminum præministros. Seruius in lib.11. Aeneid. in eum locum,

Ipse pater famulam voueo.

Vbi de Camilla loquens: scribit, Ministros & ministras impuberes, Camillos & Camillas in sacris vocatos fuisse: vnde & Mercurium Hetrusca lingua Camillus dictus est, quasi minister deorum. Sed idem eod. lib. dicit simpliciter Camillum proprie appellari ingenuus puerum. Sed quod magis accedit ad priorem significationem, Festus Pompeius lib.6. Flaminius, inquit, Camillus puer dicebatur ingenuus, patrimus & matrimus, qui Flamini Diali ad sacrificia præministrabat. Antiqui enim ministros Camillos dicebant. Subditque alios dicere, Omnes pueros ab antiquis Camillos appellatos, sicut habetur in antiquo carmine, cùm pater filio de agricultura præciperet:

Hyberno puluere, verno luto, grandia farra
Camille metes. -

Præterea vide Varronem lib.3. aut, vt alij computant, lib.6.

o Ex hac aqua ægros curari.] Seruius in 12. lib. Aeneidos, quo loco citauimus suprà ibi, Quam quidem aquam Iuturna (nam de hac loquitur Alexander, vt ex superioribus patet) fons est in Italia saluberrimus iuxta Numicum fluuium, cui nomen à iuuando inditum est. Cùm enim omnis aqua naturaliter noxia sit extraneorum corporibus, hic omnibus saluberrimus fons est. De hoc autem fonte Romam ad omnia sacrificia aqua afferri consueuerat. Id quod & suprà dictum est.

p Apud Athenienses aqua erat ex Callirhoe.] Hæc, iisdem fermè verbis, scribit Lilius Gyraldus Hist. deor. syntag.17. vbi de Supplication. & lectisterniis.

q Græci in sacrificiis.] Pausanias lib. 2. qui de Corinthiacis est, vbi de Clymnestræ & Aegysti sepulcro loquitur. In itinere, inquit, aqua manat, quam Eleutherion, id est, liberam appellant, qua vtuntur ad piaculorum purgationes templi ministræ, quæq; sacrificiis occultè adstant.

r Trœzeni ex Hippocrene.] Pausanias eo. lib. non multò ante fin. vbi scribit hac aqua lustratum purgatúmque fuisse Orestem.

s Persici Reges.] Herodot. lib.1. Portatur, inquit, aqua ex flumine Choaspe, Susa præterfluente, quo vno ex omnibus fluminibus rex potat. Cuius Choaspis aquam decoctam, & in argentea vasa diffusam, ferentes permultæ carrucæ quatuor rotarum mulis trahentibus, assiduè comitantur, quocunque ille pro

[t]Arabũ reges ex Euleo, qui ortus à Medis, præcipuo nitore fluit: [v]præ cæteris verò Aegyptij, tanti Nili aquam fecere, vt quũ hydria ad templũ humeris ferebatur, omnes procumberent, & sublatis manibus diis gratias agerent. [x]Feruntque Babylonios reges ex Nilo & Istro aquas inter gazas condere assueuisse, velut hoc argumentum suæ magnitudinis ostenderent, quum per tot spatia terrarum, totque inuias regiones aduectæ fuerint. Ipse verò sacerdos [y]lanea infula velatus, & fronde coronatus, [z]aram manibus tenens, [a]ad Orientem versus, (quippe matutinum tempus sacrificiis idoneum æstimarunt, quum deos tunc assidere templis, & matutinis salutationibus adesse opinio foret, [b]Magorum & Persarum exemplo, quibus in more fuit, primo semper diluculo canere diis, hymnosque & laudes dare, orientemque Solem venerari) meditato & solenni precationis carmine, [c]verbis priscis ex annalium vetustate erutis, numina & deos precatus, vota effundebat: [d]quam precationem plerunque ter geminabat. [e]Indi vero & gymnosophistæ in meridie, & vbi multum diei processerat, immolare diis vsurparunt. [f]Quod Mercurius in Asclepio existimauit, vt adorantes medio die conuertantur in austrum, occiduo in occasum: si verò primum oriatur Sol, in ortum. [g]Fuitque Apollonij Tyanæi opinio, summo diluculo cum diis versari: procedente mox die, de diis loqui oportere. [h]Moses autem & Hebræi occidentem spectari censuerunt. [i]Ea verò infula ex lana alba & cocco fuit, instar fasciæ, plerunque lata, non nunquam tortilis & rotunda, ex qua vittæ hincinde defluebant. [k]Principiúmque pre-

Sacerd. sacrificantis caeremonia.

Tempus sacrificiis idoneum.

Magi & Persa.

Indi & Gymnosophistæ.

Hebræi.

Infula sacerdotis.

ANNOTATIONES.

ille proficiscitur. Plinius lib. 6. cap. 27. & maximè huius rei meminit lib. 3. c. 3. Solin. c. 15. Vide omnino quæ scripsimus in nostris Commentariis Primigeniorum in præfatione nu. 30. incip. apud eos autem. Ex quibus vides Coaspe, non Coaspide legendum.

t Arabum Reges ex Euleo.] Solin. c. 46. vbi de Arabia. Habitatur, ait, in colle manu facto inter flumen Tigrim & flumẽ Euleum, quod ortũ à Medis tam puro fluore inclytum est, vt inde omnes reges nõ alias, quàm eius aquas bibant. Plinius c. 3. lib. 31. Parthorum Reges ex Coaspe & Euleo tantùm bibunt, & ex quamuis in longinqua comitãtur illos. Et horum placere potum, non quia sint amnes apparet: quoniam nec è Tigri, nec Euphrate, nec è multis aliis bibunt.

v Præ cæteris verò Aegyptij.] Gyraldus iisdem verbis vbi suprà, sed nullo citato authore.

x Feruntque Babylonios Reges.] Plutarchus, Dinonis authoritate, in vita Alexandri Magni. Superioribus autem adde sacerdotes in Aegypto non quauis aqua, nec alia quàm ex qua ibidem bibisse credant. Norunt enim egregiè hanc auẽ nunquam gustare aquam sordidam, aut vllis infectam venenis, vt quam diuinationis non expertẽ, veluti auem sacram existimant.

y Lanea infula velatus.] De hoc suprà dictũ est.

z Aram manibus tenens.] Virgi. lib. 4. Aeneid.

Talibus orantem dictis, arasq́ue tenentem
Audiit Omnipotens. -

Et lib. 6.

Talibus orabat dictis arasq́ue tenebat.

Vbi Seruius, Rogabant, inquit, deos ararum ansas tenentes. Et lib. 12.

Tango aras, medios ignes, & numina testor.

Quibus ex locis Macrobius lib. 3. Satur. cap. 2. idem dicit quod hîc Alexander.

a Ad Orientem versus.] Virg. lib. 12. Aeneid.

Illi ad surgentis conuersi lumina solis
Dant fruges manibus salsas, & tempora ferro
Summa notant pecudum, paterisq́ue altaria libant.

b Magorum & Persarum exemplo.] Herod. lib. 1.

c Verbis priscis.] Gyrald. Histor. deor. syntag. 17. vbi de Supplicationibus & lectisterniis.

d Quam precationem.] Vide infrà ibi, Et Domitianus Palladem.

e Indi verò & gymnosophistæ.] Gyrald. vbi suprà.

f Quod Mercurius in Asclepio.] Id est in dialogo Hermetis Trimegisti, cui titulus est Asclepius, quem Latinum reddidit Apuleius, cuius paulò ante finem est hæc Alexandri nostri sententia.

g Fuitque Apollonij Tyanæi.] Apud Philostratum in vita ipsius, lib. 1. c. 12. Cum sacerdotibus (inquit) habitabat & Oriente sole sacra quædam in occulto faciebat, quæ solùm illis quatuor communicabat, qui secum in silentio se exercuerant.

h Moses autem & Hebræi.] Gyrald. vbi suprà.

i Ea vero infula.] Ad Romanos redit. Gyraldus vbi suprà scribit, quòd vittæ, quæ hinc & inde difluebant, Teniæ dicebantur.

k Principiumque precationis.] Cicer. d. lib. 2. de natura deor. & Zenon lib. 1. Rerum Italicarum, & eius autoritate Macrobius lib. 1. Satur. cap. 9. post princ. tradit Ianum primum diis templa fecisse, & ritus instituisse sacrorũ: ideo eũ in sacrificiis præfationem meruisse perpetuam. & Seruius in libro 1. Aeneid. eo loco,

Cana fides & Vesta, Remo cum fratre Quirinus
Iura dabunt. -

Vesta, inquit, religionem significat: quia nullum sacrificium fit sine igne: vnde ipsa & Ianus omnibus sacrificiis inuocantur. Et de Iano Fab. Pictor lib. 1. Vinum, inquit, & far primus illos docuit Ianus, ad

cationis à Iano & Vesta, quæ in omnibus sacris præcipua numina sunt, quæque in votis nuncupandis præfationem perpetuam meruere, fieri oportebat: vt per eos ad reliquos deos aditus pateat, quibus thus & merum offerebat in primis. [l] In qua precatione obseruatur, vt Iupiter pater optimus maximus, Vulcanus, Apollo, Mercurius, omnes denique dij sacro carmine patres aduocentur. [m] Quod in omni sacro constitutum fuit, vt cuius Deo sacrificetur, necesse foret, post ipsum reliquos aduocari, vt hi volentes & propitij, votis & precationibus adsint: [n] Antoninus verò Imperator deū Heliogabalum, quem magni numinis loco habuit, in præfatione sacrorum reliquis dijs præponi voluit: [o] & Domitianus Palladem velut genitricem, & se Palladis filium per sacrificulos in primis iussit aduocari. [p] In Peloponneso autem Melissa nympha, quæ vsum mellis gentibus dedit, in omni prefatione sacrorum, principium precationis fecit. Quam quidem precationem plerunque ter repetebant, sicut libationem. Diis deinde & votis rite nuncupatis, [q] eundem Ianum in fine precationis denuo aduocare necessum erat, vt is Deus precationis caput & finem faceret. [r] Sine precatione autem victimas cædere, aut deos ritè consuli, fas non putarunt. [s] Itaque sua carmina suæque precationes singulis diis institutæ sunt, quas plerunque, ne quid prepostere dicatur, aliquis ex scripto preire, & ad verbum preferre solebat. [t] Fertur tamen Pyrrhus Epirota vbi immolabat, nullas effundere precationes solitus, nisi quòd sanitatem & bene valere precabatur à diis. [v] Apud Indos hi qui Pedalij vocantur, inter vota precésque solam iustitiam petere in vsu habent, quasi hoc munere deûm amplissimum esset mortalibus datum. [x] Socrates in Phædro, vt pulcher intus fiat, vtque bona animi & corporis bene haberent, & vt dentur optima, precari docuit. [y] Apollonius Tyaneus à diis poscebat, vt bonos cognosceret, malos vitaret. Interdum pauca habere, & nullius indigere, precatio fuit: quam quidem precationem nunc sacra præcedere, nunc subsequi, plerunque finem claudere, nonnulli volunt. [z] Manibúsque precantem aram tenere oportebat: quia nisi teneretur ara, solas preces non litare perspectum est. [a] Pellex tamen, Numæ legibus aram tangere vetabatur, quam si tetigisset, agnum so-

Constitutū in omni sacro.

Melissa nympha.

Sua cuique deorū carmina & precationes.

Quid precandum à diis.

Precantes aram tenebant.

ANNOTATIONES.

sacrificia & religionē magis quàm ad esum & potum: primus enim aras & pomœria & sacra docuit, & ob id illi in omni sacrificio perpetua illi præfatio præmittitur, farque illi ac vinum primo prælibatur. Vxor illi fuit Vesta, quæ prima sacrorum regina sempiternum sacrificiorū ignē virginibus credidit.

l In qua precatione.] Vide precationem qua Decius se pro salute populi Romani deuouit, apud Liuium Dec.1.lib.8.

m Quod in omni sacro.] Gyral. vbi suprà.

n Antoninus verò.] Scilicet Varus, cognomento Heliogabalus ex Aelio Lampridio in vita illius, & Herodiano lib.5. & Dione in Auito, qui & Pseudantoninus & Sardanapalus dicitur.

o Et Domitianus Palladem.] Philostratus in vita Apollonij lib.7.c.12. Cùm, inquit, alius propterea se accusatum quereretur, quod Tarenti, vbi dominabatur sacrificans publicis precibus non addiderat Domitianum Palladis filium esse. At enim (inquit) arbitrabaris fortasse Palladem non peperisse, cùm semper habita sit virgo. Ignorabas autem (vt opinor) deam ipsam draconem quandoque Atheniensibus peperisse. Et adstruunt Quintilianus lib.3.c.9. & Sueton. c.4. & Martialis in pluribus locis.

p In Peloponneso auem Melissa nympha.] Idem Lilius Gyraldus de diis Gentium syntag. 17. & Cælius Rhodiginus lib. 18. cap. 27. Tu interim vide Lactantium lib.1.c.22.

q Eundem Ianum in fine.] Macrob. lib. 1. Satur. cap. 9.

r Sine precatione.] Plinius lib.28. c.2. Quippe, inquit, victimas cædi sine precatione non videtur referre, nec deos rite consuli.

s Itaque sua carmina.] Gyraldus vbi suprà. Liuius 1.Dec.lib.8. vbi de Decij deuotione meminit. Plinius vbi suprà.

t Fertur tamen Pyrrhus.] Lucianus in lib. Pro eo quod inter salutandum lapsus fuerat.

v Apud Indos ij, qui Pedalij vocantur.] Stobæus serm. 9. ἐκ τῆς Νικολάου ἐθῶν συναγωγῆς, In Pedaliis, Indica gente, non sacerdos: sed qui præsentium prudentissimus fuerit, sacris præficitur. Petit autem a diis nihil quàm iustitiam.

x Socrates in Phædro.] Scilicet Platonis in eo libro, cui Phædrus est titulus.

y Apollonius Tyanæus.] Apud Philostratum in vita illius, lib.1.c.8.

z Manibusque precantem aram tenere.] Iam de hoc dictum est suprà non multò ante in verbo, Aram manibus tenens.

a Pellex tamen Numæ legibus.] Huius legis verba posuit Gellius lib.4.cap.3. & Fest. Pompeius lib.14. Hæc autem sunt, Pellex aram Iunonis non tangito:

lutis crinibus cædere cogebatur. [b] Precibúsque peractis, & ritè deprecato numine, qui rem diuinam facit, se ad dexteram voluere, & circumuertere, [c] manumque priore digito in erectum pollicem residente, ori admouere, deinde sedere vetusto more debet, velut diis ratas preces habentibus. [d] Galli vero se ad læuam vertere religiosius putarunt. [e] Græci post effusas preces, manus osculantur. [f] Id quod Romani factitarunt, qui prætereuntes phanū aliquod, manum labris admouent, tanquam deos venerarentur & timerent, ratásque preces significarent. [g] Frugésque in caput victimæ, aut molam ex farre molito & sale, [h] deinde nouum vinum, [i] aut costum, [k] & mascula thura inter cornea fundebat, mactatam esse hostiam voce significans: [l] quod quidem ad victimarum probationem proficere credebant, vt si non obstupuissent, sacrificio probarentur idoneæ. [m] Græci autem non fuges, sed hordeum sale conspersum, aris inspergebant. [n] Ad Terei sepulcrum Megaris, dum sacrum fit, calculis pro hordeo

Precibus peractis.

ANNOTATIONES.

tangito: Si tangit, Iunoni, crinibus dimissis, agnum fœminam cædito. Quanquam apud Gellium non aram, sed ædem legitur.

b Precibusque peractis.] Idem Gyrald. de diis Gentium syntag. 17. nullo quoque authore citato. sed id totum est Plinij lib. 28. cap. 2. Plutarchus autem in Numa dicit, ex ipsius Numæ legibus adorantium morem esse in orbem se vertere, deinde verò sedere.

c Manumque priore digito.] Idem Gyraldus vbi suprà.

d Galli verò.] Plinius d. lib. 28. cap. 2. In adorando (inquit) dexteram ad oculum referimus, totumque corpus circumagimus: quod in læuū fecisse, Galliæ religiosius credunt.

e Græci.] Honoris gratia id factitatū fuisse, quod ex Homero & aliis se obseruasse scribit idem Lilius Gyrald. vbi suprà. quod etiam nunc est in frequenti non sacrorum modo, sed & profanorum etiam vsu.

f Id quod Romani.] Apuleius in 1. Apologia, Si phanum, inquit, aliquod prætereat, nephas habet adorandi gratia, manum labris admouere.

g Frugesque in capite victimæ.] Virgil. lib. 12. Aeneidos,

Illi ad surgentem conuersi lumina solem,
Dant fruges manibus salsas.

Vbi Seruius, Quibus rebus victimæ aspergebantur.

h Deinde nouum vinum.] Virg. lib. 4. Aeneid.

Ipsa tenens dextra pateram pulcherrima Dido
Candentis vaccæ media inter cornua fundit.

Et lib. 6.

Quattuor hîc primùm nigrantes terga iuuencos
Constituit, frontiq́; inuergit vina sacerdos.

Et Ouidius lib. 7. Metam.

- Dum vota sacerdos
Concipit, & fundit purum inter cornua vinum.

Et lib. Fastor. 1.

Rode Caper vitem: tamen hinc cùm stabis ad aram,
In tua quod spargi cornua possit, erit.

Qui vltimi versus sumpti sunt ex Furio Eueno, antiquo poëta,

κἤν με φάγῃς ἐπὶ ῥίζαν ὅμως ἔτι καρποφορήσω
ὅσσον ἐπισπεῖσαι σοὶ τράγε θυομένῳ.

Et ad id alludens quisquis is fuit, qui distichon illud edidit apud Suetonium in Domitiano c. 14.

κἤν με φάγῃς ἐπὶ ῥίζαν ὅμως ἔτι καρποφορήσω
ὅσσον ἐπισπεῖσαι καίσαρι θυομένῳ.

In quibus pro trago, id est, capro, Cæsaris nomen substitutum est, veluti Domitianus taxaretur, tanquam morti destinatus, vt victima.

i Aut costum.] Costi vsum esse in sacrificiis & supplicationibus testis est Plinius lib. 22. c. 24. ad fin. Thure, inquit, supplicamus & costo. Et Ouidius lib. 1. Fastorum, vbi loquitur de his, quæ adhibebantur in sacrificiis,

Thura nec Euphrates, nec miserat India costum,
Nec fuerant rubri cognita fila croci.
Ara dabat fumos herbis contenta Sabinis,
Et non exiguo laurus adusta foco.

Sed quod spargeretur inter cornua victimæ nō memini me legisse.

k Et mascula thura.] Thura quoque sacrificiis adhibita, & præsertim mascula, omnibus in confesso est: & probat illud Virgilij eclo. 8 quæ Damon vel Pharmaceutria dicitur.

Effer aquam, & molli cinge hæc altaria vitta,
Verbenasq́; adole pingues, & mascula thura.

Et Plinij lib. 12. cap. 14. loquentis de thure, Quod ex eo rotunditate guttæ pepēdit, masculum vocamus, cùm aliàs non ferè mas vocetur, vbi non sit fœmina. Religioni tributum ne sexus alter vsurparetur. Masculum aliqui putant à specie testium dictum. Hæc Plin. Neque etiam recordor alicubi legisse me ea fundi in cornua victimæ.

l Quod quidem ad victimarum probationem.] Seruius enarrans ea loca Virgilij suprà ibi, Deinde nouum vinum. adducta ex lib. 4. Aeneid. scribit, Non sacrificium est: sed exploratio hostiæ, vtrum apta sit. & lib. 6. Hæc, inquit, pertinent ad victimarum explorationem, vt si non stupuerint, aptæ probentur.

m Græci autem non fruges, sed hordeum.] Cælius Rhodiginus Antiq. lect. lib. 12. cap. 1. scribit, Hordeum sale conspersum, ante sacrificium aris inspergi. Cúrque id fieret paulò pòst reddit rationem, sed nullum citat authorem. Idem scribit Gyraldus Historiæ deor. syntag. 17. dicitque sine hordeo sale insperso & in primis aris infuso, salutis cæremoniis, nullum sacrum apud Græcos fieri.

n Ad Terei sepulcrum.] Pausanias lib. 1. qui de Atticis est, non adeo longè à fi. Cælius Rhod. lib. 18. c. 23. ad fin. ex Pausania scribit, Constructum Tereo

vtuntur. [o] Dianæ verò Propyleæ mulieres Eleusinæ, nullam nisi ex hordeo ibi nato molam conficere possunt. [p] proditúmque memoriç est, Iliacis temporibus, veteres non thure, nec costo, sed cedri & citri fumo deos adoleuisse, [q] atque Sabæos quum omnia odorum genera diis accumulent, de myrrha tamen nihil impartiri, quasi numinibus subiratos, quòd solam myrrham ex omnibus odoribus apud se gigni non siuissent. [r] Sine mola enim salsa nullum diis sacrificium ratum fieri putabant, in ea efficaciorē vim placandis numinibus & commouendæ diuinitatis esse opinati. Vinum verò antequam funderet sacerdos, propinabat prius [s] simpulo aut simpuuio ligneo, vel fictili admodum paruo, quod in sacrificali apparatu erat cyatho haud dissimile: illudque secundum libationem astantibus circunferebat, vt pariter libarent. [t] Tum setas inter cornua victimæ manu excerptas, tanquam prima libamina, in ignem mittere, [v] obliquumque cultrum à fronte ad caudam victimæ ducere, & se [x] ad Orientem vertere debebat, quod in sacrificio habebatur primum: [y] siquidem prima sacrificij pars erat, libare diis: secunda, immolare: tertia, reddere: quarta, litare: [z] facibúsque adhibitis ex tedæ ligno, vt in quocunque sacro fieri mos erat, quas nisi mares ferre alius nemo poterat, & igne accenso super aras ([a] neque enim sine igne vllum sacrificium fieri licebat, [b] quum etiam sabbatis lucernas accendere diis prisco more seruatum sit) ac-

Nullum sacrum absque mola salsa.

Propinatio in sacris.

Caremonia in victimis litandis.

Sacrificij partes quatuor.

Nullum sacrum absque igne.

ANNOTATIONES.

sepulcrum & sacra instituta anniuersaria, in quibus hordei loco, calculis vtuntur. Pausaniæ tamen interpretes pro hordeo scribunt Mola, & Farre.

o Dianæ verò Propyleæ.] Idem Pausanias eo. lib.1. sed alio in loco.

p Proditúmque memoriæ est.] Plinius lib.13. cap.1. in princ. Vnguenta quis primus inuenerit non traditur. Iliacis temporibus non erant, nec thure supplicabatur: cedri tantùm & citri suorum fruticū in sacris fumo conuolutum nidorem verius quàm odorem nouerant, iam rosæ succo reperto. Vnde & Arnobius lib.7. Neque, ait, temporibus (quemadmodum creditur) heroicis quidnam esset thus, scitum est, vt à priscis scriptoribus comprobatur, quorum in libris posita nulla eius mentio reperitur: neque genitrix & mater superstitionis Hetruria opinionem eius nouit, aut famam. Et, paucis interiectis, scribit, Neque Romulum, neque Numam ipsum thus in sacris nouisse. Postea verò thure dij conciliati sunt. Vnde illud est Lucretij lib.2.

Thuricremas propter mactatus concidit aras.

Et illud Macrobij Satur. lib.1. cap.7. Nunquam fas fuit Aegyptiis pecudibus aut sanguine: sed precibus & thure solo placare deos.

q Atque Sabæos.] Plinius lib.12. c.15. de Sabæis loquens, Non dant, ait, ex Myrrha portiones Deo: quoniam & apud alios nascitur.

r Sine mola enim salsa.] Plinius lib.3. c.7. Maxime tamen, inquit, in sacris intelligitur autoritas, quando nulla conficiuntur sine mola salsa.

s Simpulo aut simpuuio.] Fest. Pomp. lib.17. non longe à fin. Simpulum vas paruum non dissimile cyatho, quo vinū in sacrificiis libabatur. Vnde & mulieres rebus diuinis deditæ, Simpulatrices dicuntur. Varro autem lib.4. lin. Lat. A sumendo, ait, simpulum nominauere. Nonius Marcellus de generibus vasorum scribit simpuuiū dici vas ligneum & vile poculum. Bayfius lib. de Vasculis inter cætera contendit legendum simpullum, ea forma qua ampullam dicimus: sed nullum est eius rei vetus testimonium. Nam vbique apud authores legitur vel simpulum cum simplici l. vel simpuuium. De simpuuio Iuuenal. sat.6. *- Aut quis*

Simpuuium ridere Numæ, nigrumq́; catinum,
Aut Vaticano fragiles de monte patellas
Ausus erat. -

Vide omnino Erasmum Chil.2. cent.2. c.73. & quæ dicam infrà.

t Tum setas.] Virgil. lib.6. Aeneid.

Et summas carpens media inter cornua setas,
Ignibus imponit sacris libamina prima.

Quod sumptum videtur ex Homero lib.14. Odyss.

ἀλλ' ὅγ' ἀπαρχόμενος κεφαλῆς τρίχας ἐν πυρὶ βάλλεν
ἀργιόδοντος ὑός.

v Obliquumque cultrum à fronte ad caudam.] Virgil. lib.12. Aeneid.

Dant fruges manibus salsas & tempora ferro,
Summa notant pecudum, paterisq́; altaria libant.

Vbi Seruius, Quibus rebus, inquit, culteri aspergebantur & victimæ. Erant autem probationes vtrum esset animal aptum sacrificio: obliquum etiam cultrum à fronte vsque ad caudam ante immolationē ducere consueuerant. & Luc. lib.1.

- Obliquoq́; molas inducere cultro.

x Se ad Orientem vertere.] De hoc dictum est suprà.

y Siquidem prima sacrificij pars.] Totum id vsque ad clausulā, Facibúsque. est Lactantij Grammatici interpretis Statij in lib.4. Thebaidos, ibi,

- Tunc innuba Mantho
Exceptum pateris prælibat sanguinem.

z Facibusque adhibitis ex tedæ ligno.] Gyraldus Histor. deor. syntag.17.

a Neque enim sine igne.] Hæc parenthesis est Seruij in lib.3. Aeneid. ibi,

Cana fides & Vesta.

Vide suprà ibi, Principium precationis.

b Cum etiam sabbatis.] Probus, seu Cornelius, seu quisquis ille fuit, qui Persiū est interpretatus in

cinctos ministros, qui sacrificanti præsto aderant, victimam immolare iubebat,[c] qui victimarij [d] seu cultrarij, [e] nonnullis popæ & [f] agones dicti sunt: qui illam supra verticem, plerunque infra iugulum feriebant. [g] Indi vero victimam non iugulare, sed præcluso spiritu necare assuerant, ne quid deperiret, néve quid mancum deo offerretur. [h] Græcis autem moris erat, si cælestibus diis victimam facerent, sic hostiæ caput statuere, vt cælum spectaret: si verò inferis, vt terram despiceret. Quibus quidem ministris, [i] nisi iussi essent, mactare non licebat. [k] Ideo succincti nutum imperiumque expectantes,[l] Agon dicebant. Interim cæsa victima, [m] alij vasa vt cruorem exciperet, cadenti hostiæ supponebant, [n] alij decoriabant. Mox aruspex, flamen, aut sacerdos [o] cultro ferreo viscera & iecinora rimabatur, in illisque deos consulebat, & an perlitatum foret, explorabat attente. [p] Apud Galatas verò non aruspex, sed philosophus aderat, sine quo sacrum diis nullum exhiberi poterat. [q] Is autem culter ferreus erat &

Victimarij. Cultrarij. Popa. Agones. Indi non iugulabãt victimam. Græci.

Galatæ. Culter sacrificij.

ANNOTATIONES.

eum Persij locum saty.5. ad fi.

- At cùm
Herodis venere dies, vnctâq; fenestra
Deposita pinguem nebulam vomuere lucernæ.

Obseruant, inquit, Iudæi & Sabbatum, quo die lucernas accensas & violis coronatas in fenestris ponunt. Dion. Halic. lib.7. & 11. meminit accensionum luminum. Item Herodot. lib.2. & 7.

c Qui victimarij.] Apud Liuium, vbi de duabus arcis lapideis in agro L. Petilij scribæ repertis, scribit, Libri, ait, in comitio, igne à victimariis facto, in conspectu populi cremati sunt. & 5. Deca. lib.1. Val. Max. lib.1. c.1. vbi de P. Cornelio loquitur. Plin. lib. 7. cap.12. Callistratum Iurisconsultum in l. vlt. ff. de iur. immunit. Lamprid. in Commodo.

d Seu cultrarij.] Apud Sueton. in Caligula, c.32. cuius verba adferam infrà in sequentibus.

e A nonnullis popæ.] Propertius lib.4. eleg.3.

Illa dies hornis cædem denunciat agnis,
Succinctiq; calent ad noua lucra popæ.

Persius saty.6.

- Mihi trama figuræ
Sit reliqua, ast illi tremat omento popa venter?

Nam ibi ventrem, popam appellat, veluti gulosum, cuiusmodi solebant esse hi popæ victimarij. Sueton. in Caligula d. c.32. Admota, inquit, altaribus victima, succinctus poparum habitu, elato alte malleo, cultrarium mactauit. Sic enim, meo periculo, & ita mauult Beroaldus, legendum, non pomparum. Aelius Spartianus in Geta, Cùm infantis Getæ natalem Seuerus commendare vellet, hostiam popa, nomine Antonias, percussit.

f Agones dicti sunt.] Lactantius, interpres Statij in 4. lib. Thebaidos in eum locum,

- Et frugum libamine puro
In vulnus cecidere greges.

Sacerdotum, inquit, consuetudo talis est, vt aut ipsi percutiant victimas, & Agones appellantur: aut sic tenentes cultrum alter impingat: & ideo dicuntur, Victimatores.

g Indi verò.] Strabo lib. 15. vbi Indorum cultus & mores scribit.

h Græcis autem.] Apollonij interpres in 1. Argonauticôn.

i Nisi iussi essent.] Ouid. lib.1. Fastorum,

Nominis esse potest succinctus causa minister,
Hostia cælitibus quo feriente cadit.

Qui calido strictos tincturus sanguine cultros,
Semper agatne, rogat, nec nisi iussus agit.

Et nonnihil attigit Asinius Pollio apud Senecam Controuersiarum lib.1. Suasoria 12. Cùm, inquit, filius ceruicem porrigat, carnifex manum tollat, deinde respiciat ad patrem & dicat, Agon'? quod fieri solet in victimis.

k Ideo succincti.] Id iam est ex eo loco Ouidij in præceden. citato, atque ex illis locis Propertij & Suetonij suprà quoque citatis ibi, A nonnullis popę. Quibus adde Lucanum lib.1.

Cernua succincti premerent cum torua ministri.

l Agon dicebant.] Ita legendum, Agon'. id est, agóne ex illo eodem loco Ouidij.

m Alij vasa, vt cruorem exciperent.] Virgil. lib.6. Aeneid. iis, quæ ex eo adduximus supra in verbo, Tum setas vno tantùm interposito versu subdit,

Supponunt alij cultros, tepidumq; cruorem
Suscipiunt pateris. -

Vbi Seruius, Victimas, inquit, cedunt. Est autem sacrorum in quibus mali ominis verba vitamus.

n Alij decoriabant.] Nescio vnde id sumpserit. nec id verbum satis Latinum mihi videtur, pro eo quod est pellem detrahere. Sueton. in Tiberio, c.32. in fi deglubere dicit.

o Cultro ferreo.] Ferreum enim ostendit illud Virgilij lib.12. Aeneidos, supra a nobis citatum,

- Et tempora ferro
Summa notant pecudum.

p Apud Galatas.] Diodorus Sic. lib.6. c.9. vbi rationem reddit, quòd existimabãt per diuinę naturæ conscios sacra fieri oportere, tanquam diis propinquiores. Horum intercessione bona ab diis censent petenda.

q Is autem culter ferreus.] Iam de hoc diximus suprà ibi, Cultro ferreo. Sed & quod ad totum hũc versic. pertinet vsque ad versic. Nanque manu. Fest. Pompeius lib.17. Secespitam dicit vocari cultrum ferreum oblongum, manubrio eburneo rotundo, solido, iuncto ad capulum auro argentoque, fixo clauis æneis, ære Cyprio, quo flamines, flaminęque virgines, Pontificésque ad sacrificia vtebãtur. Dicta autem est secespita à secando. Hæc ille. Quæ omnia Alexander hac transtulit, præter appellationem secespitæ. Qua & in hac significatione vsus est quoque Sueton. in Tiberio, c. 25. Nam & inter pontifices sacrificanti simul, pro secespita plumbeumque

oblongus, manubrio eburno, clauis æneis, ære Cyprio, & capulo argenteo ornatus: [r] nanque manu viſcera tangere non decebat, nequa offenſa, pollutis ſacris, contraheretur. Apud Delphos fuit vſurpatum, vt cultro quo diis immolabant, de nocentibus ſupplicium ſumerent. [s] Perſæ & Cappadoces non gladio, ſed ſtipite mactabant hoſtias. [t] Romani etiam malleo, [v] apud Homerum querno trunco. [x] Quibus inſpectis, ex omni viſcere & membro primitias, parteſque deſectas farina farris inuoluere, & in calathis ſacrificanti offerre debebat. Tunc hoſtia perfecta dicebatur, quas ſacerdos aris imponens, foculo accenſo comburebat. [y] Hoc enim in omni ſacrificio ſeruatum eſt, vt de ſingulis oblatis, aut deo immolatis, particulas tãquam libamina, vt holocauſtum fiat, in ignem mitterent. [z] Aegyptij ſacerdotes, immolata victima, caput abſcindunt: illudque diris carminibus execrati, in flumen deiiciunt, cum precatione ſolenni, vt ſi quid aduerſi caſurum foret, in caput illud redundaret. [a] Apud Græcos ex cæſa victima, nonnunquam capite & ventre excepto, cætera dabantur diis, linguæ verò præconibus. Hunc verò ignem ex olea, lauro, vel quercu craſsioris corticis, aut cuius caudex cauus fungoſuſque foret, accendere, vel numinibus adolere nefas erat. Hæc enim ligna tanquam dira malique ominis, deteſtati ſunt. quem ignem ſubdita face accendebant, [b] cúmque partim ex fumo, quas vertigines faceret, quantúmque ſe attolleret, [c] partim ex flamma, ſi lucidior, aut obtuſior, & qua ſpecie foret, multi obſeruarũt, [d] qui capnomãtes dicti. [e] Si autem mortuo carbone ſacrificetur, ſignũ neglectę religionis fore & pernicioſum, nemo dubitauit. [f] Perſis ligna arida, dempto cortice, ſacrificio apponere, deſupérque oleum fundere, & aruinam pinguem, ignémque

Delphi. Cappadoces. Romani. Seruatum in omni ſacrificio. Aegyptij. Græci. Ignis ſacrificiorum ex quo ſtructus. Capnomantes. Perſæ.

ANNOTATIONES.

cultrum ſubiiciendum curauit. Alibi autem idem Feſtus eodem lib 17. Seceſpitam, ait, alij ſecurim, alij dolabram æneam, alij cultellum putant.

r Nanque manu viſcera tangere.] Huic rei contrarium eſt, quod ait Plutarchus in Arato, in hunc modum eò Cùm aſcendiſſet, ſacriſque eſſet operatus, ab aruſpice ad ſe allata exta vtraque manu excipiẽs Arato & Demetrio Phario mõſtrauit.

s Perſæ & Cappadoces.] Strabo lib. 15. paulò ante fi. de vtriſque meminit, cùm ſcribit, In Cappadocia, vbi maxima eſt magorum multitudo, qui Pirethi vocantur, & multa Perſicorum deorum templa, non cultro, ſed ſtipite quodam mactant, tanquam malleo verberantes.

t Romani etiam malleo.] Suetonius in Caligula, cap. 32. Admota altaribus victima, ſuccinctus poparum habitu, elato alte malleo cultrarium mactauit.

v Apud Homerum.] Lib. 14. Odyſſeæ, vbi loquitur de ſacrificio,

κόψε δ᾽ ἀνασχόμενος σχίζῃ δρυός.

x Quibus inſpectis.] Vide Gyraldum de diis Gentium ſyntag. 16.

y Hoc enim ſacrificio.] Contrarium innuere videtur Virgil. lib. 6. Aeneidos,

Et ſolida imponit taurorum viſcera flammis.

Quo loco Seruius, Solida ergo, ait, id eſt, holocauſtum: quod detractis extis, aræ ſuperimponebantur: quæ nunquam abluta, elixa etiam reddebantur: vnde infert, *- Fundens ardentibus extis.*

Ioſephus lib. 3. Antiquitatum c. 13. in prin. Quando, ait, totum quod immolatur, inceditur: id ſacrificium holocauſti ſiue, vt alij vertunt, nomen holocauſtomatis habet. id eſt, totum incenſum. Iſidorus dicit holocauſtum eſſe ſacrificium, quod totum igne cõſumitur dum offertur. Et id quidem, vt hoc illis addas, nomen ipſum holocauſti ſatis oſtendit, quod ita dicitur veluti, *ὅλον καυστὸν.* id eſt, totum ambuſtum, ſiue incenſum, ſiue totum igne abſumptum.

z Aegyptij ſacerdotes.] Herodot. lib. 2. vbi tamen paulo aliter refert. Sic enim ſcribit, Pecude, quæ obſignata eſt, ad aram, vbi immolatur, adducta, pyram incendunt: deinde ſupra pecudem libato contra templum vino ac deo inuocato, eam mactãt: mactatæ caput aſportant in forum: ſi nundinæ ſint, & eis Græci negotiatores adfuerint, illis vendunt: qui ſi non adfuerint, in flumen abiiciunt.

a Apud Græcos.] Gyral. de diis Gent. ſyntag. 17.

b Eumque partim ex fumo.] Ex quo illud Statij lib. 4. Thebaidos,

Thurea nec ſupra volitante altaria fumo.

c Partim ex flamma.] Gyraldus vbi ſuprà.

d Qui capnomantes dicti.] Ea vox ſignificat tanquam ſi dicas fumidiuinos, ſiue fumiuates à *καπνὸς.* id eſt fumus, & *μάντης*, vel *μάντις.* id eſt vates, qui ſcilicet ex fumi directione ſuper aras, futura captabãt, res omnino ſuperſtitioſa & à dæmonibus inuenta.

e Si autem mortuo carbone.] Idem Gyraldus vbi ſuprà.

f Perſis ligna arida.] Idem Gyraldus ibi, nullo etiam authore citato: ſed id eſt Strabonis li. 15. paulò ante fi. vbi, de Perſarum ſacrificiis ſcribit, ſic ait, Præcipuè igni & aquæ ſacrificant, igni arida ligna imponẽtes, adempto cortice, & aruina ſuperiniecta: deinde infuſo oleo, ſuccẽdunt, non inſpirantes: ſed ventilantes.

appositum, non flatu, sed ventulo excitare in vsu fuit. [g] Solique, velut deorum maximo, quum virgultorum fasces apponunt, & incendium suscitant, his verbis proloqui, * Ede ignis domine. [h] Apud Siculos in colle Vulcanio, iuxta Petrensium stagnum, dum sacrum fit, sarmentorum fasces super aras suas sponte ignem concipere, & nullo flante halitu incendium fieri fabulantur: [i] Sicut de Seleuco traditur, qui cum Ioui in Pella victimam faceret, ligna aris imposita vltro arserunt. [k] Et de Egnatia nympha in Appulis, in cuius ara lignis extructis ignem sua sponte excitari opinio erat. [l] Tradunt Magos apud Persas, dum sacrum fit, carnes super myrto & lauro appositas subtilibus virgis adurere. Atque Eretrienses mulieres in Cerealibus obseruare, vt cæsa victima, carnibus non igne coctis, sed sole torridis vescantur. [m] Et apud Scythas sacrum fieri Marti; vbi victimarum carnes ipsarum ossibus aduruntur. [n] Lusitani vero ignitis lapidibus sacrificales carnes coquunt. [o] Iosides, licet ex omni ligno incendant aras, spinas tamen asparagi aut stramina in sacrificiis cremare, nefas habēt. [p] Mox farra visceribus spargens, probata libatáque [q] exta lancibus imposita, aræ superponebat: [r] visceráque, detractis extis, flammis & foculo, mittebat desuper thus & costum. Ea quidem viscera licet nunquam abluta, elixa per se fiebant: [s] vinumque aris postea fundebat, [t] & tunc porrici hostia dicebatur. [v] Persæ vero ex immolata victima nihil diis adolēt,

Ecce, Siculi. *Egnatia nympha.* *Magi.* *Eretrienses.* *Scythæ.* *Lusitani.* *Iosides.* *Porricere hostiam.* *Persæ.*

ANNOTATIONES.

g Solique velut deorum Max.] Herodot. lib. 1. Soli lunæque sacrificant & telluri, igni, aquæ atque ventis. Iustinus lib. 1. Nam & Solem vnum Deum Persę esse credūt, & equos eidē Deo sacratos ferunt.

h Apud Siculos.] Gyral. vbi suprà.

i Sicut de Seleuco traditur.] Hæc ad verbum desumpta sunt ex Pausania lib. 2. qui de Atticis inscribitur.

k Et de Egnatia nympha.] Plinius lib. 2. c. 107. In Salentino oppido Egnatia, imposito ligno in saxum quoddam ibi sacrum, protinus flammam existere.

l Tradunt Magos.] Strabo lib. 15. nō longè à fi. Posteà carnibus super myrto lauróue impositis, eas Magi subtilibus virgis comburūt. Simile quiddam canit Horatius saty. 5. lib. 1. Sermonum, esse apud Egnatiam vrbem locum, in quo aiunt absque igne in sacrificio thura liquescere,

- Dehinc Egnatia, lymphis
Iratis extructa dedit risúsque iocosque:
Dum flamma sine thura liquescere limine sacro
Persuadere cupit.

Solinus c. 11.

m Apud Scythas.] Idem Gyraldus vbi suprà, nullo quoque teste citato, verùm id est ex Herodoto lib. 4.

n Lusitani verò.] Et id quoque Gyrald. ibi. Sed Strabo li. 3. scribit eos ad calefaciendum vti ignitis lapidibus & frigida lauari. & nihil præterea.

o Iosides.] Idem Gyraldus ibi. nec authore quoque laudato. Id verò est ex Plutarcho in Theseo: vbi tamen eos Ioxides appellat.

p Mox farra.] Apud antiquos post glandes & arbuta vsus farri in honore fuit, in tantum, vt sacrificium non fieret sine sale & farre. Festus Pompeius lib. 9. Immolare est mola, id farre molito, & sale hostiam perspersam sacrare. Idem lib. 11. in dictione, Mola.

q Exta lancibus imposita.] Hinc est quod Virgilius lib. 8. Aeneid. sic scribit.

Dona ferunt, cumulantque oneratis lancibus aras.

Vbi vide interpretes.

r Visceraque detractis extis.] Seruius in lib. 6. Aeneidos cuius verba adduximus ibi, Hoc enim sacrificio.

s Vinumque aris.] Herodot. lib. 2.

t Et tunc porrici hostia dicebatur.] Plautus in Pseudolo act. 1. sce. 3.

- Nam si sacrificem summo Ioui,
Atque in manibus exta teneam, vt porriciam: interea loci
Si lucri quid detur, potius rem diuinam deseram.

Virgilius lib. 5. Aeneidos,

Dij quibus imperium est pelagi, quorum æquora curro,
Vobis lætus ego hoc, candentem in littore taurum
Constituam ante aras voti reus, extaque salsos
Porriciam in fluctus, & vina liquentia fundam.

Vbi Seruius, Exta porriciuntur. id est, porriguntur: nisi fortè dicamus, & fluctibus maris offerri. quod si est proiiciam. id est, porro iaciam legendum est. Quod an rectè dixerit intelliges ex his, quæ posteà dicentur. Sed vt redeam, idem Virgil. eod. lib. 5.

Ipse caput tonsæ foliis euinctus oliuæ,
Stans procul in prora pateram tenet, extaque salsos
Porricit in fluctus, ac vina liquentia fundit.

Quo in loco Seruius nihil dicit. Macrobius autem illum priorem locum interpretans lib. 3. Satur. ca. 2. Ex disciplina, ait, aruspicum & ex præcepto pontificum, verbum hoc (scilicet, porriciam) solenne sacrificantibus est: sicut Veranius ex 1. lib. Pictoris ita dissertationem huius verbi executus est: Exta porriciunto, diis danto in altaria, arámue, focúmue, éoue quò exta dari debebunt. Porricere ergo, non proiicere, proprium sacrificij verbum est. Sed his adde Liuium 3. Decad. lib. 9. Secundum eas preces cruda exta cæsa victima (vti mos est) in mare porricit, tubaque signum dedit proficiscendi.

v Persæ verò ex immolata victima.] Strabo lib. 15. non longè à fi. Cùm verò Magus, qui sacri-

Lusitani. *Thisetæ & Argini.* *Aegyptij.* sola anima deos contentos esse rati.[x] Lusitani quoque ex hostia immolata nihil concidunt, sed exta perspiciunt, & diuinant.[y] Thisetæ in Asia & Argini, ossa victimæ tantũ in ignem mittunt, & deflagrant: ipsi autem vescuntur carnibus.[z] Apud Aegyptios inualuit mos, vt immolata victima, dum sacrificium ardet, omnes se diuerberent, & flagris afficiant.[a] *Xenophanis dictum.* Quare verbum Xenophanis physici proditur non inuenustum, qui cum Aegyptios sese cõuerberantes, & lugentes in sacris vidisset, admonuit, vt si deos esse crederent, quibus sacra ministrabant, ne lugerent: si verò homines, ne sacrificarẽt.[b] *Adolescentes in sacris Lacedæmoniorum flagellari.* Quod ferè à Lacedæmoniis vsurpatum fuit, vt in adolescentes ephebos circa aras flagris desæuiant.[c] Ex reliquis verò hostiæ membris cœnam apparabant, quibus qui sacris interfuere, vesci licebat.[d] *Græci.* Græci verò satis habent femora hostiæ in duo frusta concisa igni subiicere, vt ex his holocaustum fieret, visceribusque super prunas assis, pro ientaculo, mox carnibus veru decoctis, discumbentes vesci. Quibus ex legis præscripto portiunculam ad domesticos afferre, & amicis partes victimarum impartire licebat: extraneos autem ad sacra adhibere, fas non erat. *Lacedæmonij.* Apud Lacedęmonios autem in publica visceratione primi reges erant, quibus duplum quàm cæteris dabatur, priuilegioque honoris, præter libamina, immolatorum quoque animalium coria debebantur,[e] hordeaceasque pultes, libaque & farra, ac fructuum primitias non auro vel

ANNOTATIONES.

ficio præest, membratim carnes in quenque diuiserit, abeunt, nulla parte diis relicta. Dicunt enim deum nihil velle, præter hostiæ animam.

x Lusitani.] Idem Gyraldus, sine authore, vbi suprà: at id est ex Strabone lib. 3. Lusitani sacrificiis dediti, exta perspicunt, nihilque concidunt. Inspectant autem ex lateribus fibras & contrectantes ventura coniectant.

y Thisetæ in Asia & Argini.] Idem quoque Gyraldus ibi.

z Apud Aegyptios.] Herodotus lib. 2. Dum sacrificium, inquit, ardet, omnes verberantur.

a Quare verbum Xenophanis.] Idem Cælius Rhodiginus Antiq. lectio. lib. 13. c. 23. nullo authore citato.

b Quod ferè à Lacedæmoniis.] Cicero lib. 2. Tuscul. quæst. cuius verba alibi retulimus.

c Ex reliquis vero hostiæ membris.] Ad Aegyptios redit, de quibus & id dicit Herodotus vbi suprà.

d Græci verò satis habent.] Pausanias lib. 1. de statua Phrixi, arietem, à quo est in Colchos delatus, immolantis, loquens. Succisa Phrixus Græco ritu femora dum torrentur, intuetur.

e Hordeaceasque pultes.] Ad Romanos reuertitur. Nam & hæc de Romanis loquens Dionysius Halicarnasseus lib. 2. Vidi ego quidem in sacris Laribus cœnas diis appositas in mensis ligneis in vetustis canistris & fictilibus hordeaceas pultes & liba & farra & fructuum quorundam primitias. Et paulò post, Vidi etiam libamina infusa non in argenteis aut aureis vasis, sed in testaceis calicibus & vrceis. Sed & quod ad totam clausulam vsque ad illã, Hostiaque immolata, pertinet, Plinius li. 3. c. 12. non continenter, sed sparsim, & quibusdam aliis interpositis, hæc scribit, Fictilem fuisse Iouis Capitolini effigiem. Hæc enim tum effigies deûm erant laudatissimæ. Nec pœnitet nos illorum, qui tales coluēre. Aurum enim & argentum ne diis quidem conficiebant. Durant etiam nunc plerisque in locis talia simulacra. In sacris quidem etiam inter has opes non murrhinis crystallinisque, sed fictilibus prolibatur simpuuiis. Seneca ad Lucillium epist. 3. Exurge quoque, & te dignũ finge Deo. Finges autem non auro, non argento, non potest enim hac materia Dei imago exprimi. Sed & epistol. 9°. quæ est vlt. lib. 15. ad fin. ad hæc alludens, Tuberonis, inquit, ligneos lectulos cùm in publicum sternerentur, hœdinasque pro stragulis pelles, & ante ipsius Iouis cellam proposita conuiuis vasa fictilia. Et lib. 16. epist. eiusd. 3. de eodem Tuberone loquens, Tubero paupertatem & se dignam & capitolio iudicauit, cùm fictilibus in publica cœna vsus, ostendit debere his hominem esse contentum, quibus dij etiamnum vterentur. Quæ duo postrema loca alibi ad aliud citauimus. Idem quoque in lib. de Consolatione ad Albinam, Itaque tunc per fictiles deos religiose iurabatur. Apuleius Apologia 1. Eadem paupertas etiam populo Roman. imperium fundauit, proq; eo in hodiernum diis immortalibus simpulo & catino fictili sacrificat. Ante eos Cicero lib. 6. de Republica apud Nonium Marcellum. Oratio extat Lælij, quam omnes habemus in manibus, quàm simpuuia pontificum diis immortalibus grata sint, Samiæque capedines. Et in paradoxo, id est ad Brutum, Quid Numa Pompilius? Minúsne gratas diis immortalibus capedines & fictiles vrnulas fuisse, quàm delicatas pateras arbitramur? Liuius 4. Dec. lib. 4. in oratione Catonis Censorij, Infesta, mihi credite, signa ab Syracusanis illata sunt huic vrbi. iam nimis multos audio Corinthi & Athenarum ornamenta laudanteis miranteisque, & ante fixa fictilia deorum Romanorum ridenteis. Ego hos malo propitios, & ita spero futuros, si in suis manere sedibus patiemur. Sed & ante hos quoque Plautus in Captiuis act. 2. sce. 2.

- Genio vbi suo quando sacrificat,
Ad rem diuinã quibus est opus, Samiis vtitur vasis.

Nam, vt id intelligas, quod pertinet ad illas Samias capedines Ciceronis, Ex Samio vasa fictilia erant,

vel teste

argento, sed fictili vrna & catino, aut simpulo, vel ligneo scypho, qui ne carie absumeretur, pice oblitus erat, aut gutto fagino, sicut Marius Curius, diis prolibare soliti sunt, vetustissimam religionem, qua in deorum sacrificiis fictilibus vtebantur, designantes, qui pietate, religione, & iustis precibus, nō censu, deos placari putabant. Quippe tunc maxime dij propitij esse crediti sunt, cum fictiles erant. Hostiaque immolata, & mysteriis peractis, qui sacris intererant,[f] visco & farre apposito,[g] cum rotundis paniceis, quas in honore deorum adhibebant, stantes vescebantur.[h] Siquidem in ædibus deorum & epulari simul, & sacrum fieri seruatū est:[i] nam mensæ in sacris ædibus, ararum vicem præbebant. Quibus quidem extis & carnibus sacrificalibus, nisi ritè sacrificio perfecto, vesci non licebat.[k] Delphis vero assuetum est, vt immolantes victimam, exclusis cæteris vescantur: ad quam extraneos admittere, nefas erat. Contrà in sacris Hecatæ: in quibus qui sacrū fecit, de sacrificio vesci non permittitur.[l] Quæ quidem exta veru assa apponebantur semper, cum heroicis temporibus non vescerentur elixis.[m] Arietis tamen non veru cocta, sed elixa in olla apponunt: aliter ritu præ-

Mensæ pro aris. Delphi. Hecatæ sacra.

ANNOTATIONES.

vel teste Ausonio in illo Agathoclis epigrammate,

Fama est fictilibus cœnasse Agathoclea Regem,
Atque abacum Samio sæpe onerasse luto.

Sed vt redeamus, non solus poëta Plautus huc allusit, sed & Propertius lib. 4. eleg. 1.

Fictilibus creuere deis hæc aurea templa,
Nō fuit opprobrio facta sine arte casa. Iuuen sat. 11.
Ponebant igitur Tusco farrata catino
Omnia tunc, quibus inuideas, liuidulus sis.
Templorum quoque maiestas præsentior.

Et paulò pòst,

Hanc rebus Latiis curam præstare solebat
Fictilis, & nullo violatus Iuppiter auro.

Nam & Tuscum catinū appellat, quòd ex Tuscia quoque hæc vasa fictilia processerant, vt videre licet ex Plinio d. lib. 35. cap. 12. Ex quo etiam Persius satyra 2. inuehens in luxum suorum temporū, quòd remoto à templis ære & fictilibus, aurum in vsum diuinis cultus vsurpauerant,

Aurum, vasa Numæ, Saturniaq́; impulit æra,
Vestalesq́; vrnas, & Tuscum fictile mutat.

Vnde est illud Martialis lib. 14. epig. 95.

Aretina nimis ne spernas vasa monemus,
Lautus erat Tuscis Porsena fictilibus.

Eodem respexisse & Q. Septimium Tertullianum in Apologetico aduersus Gentes putarim, cap. 25. quando sic dicit, Nam &si à Numa concepta est curiositas superstitiosa: nondum tamen aut simulacris, aut templis res diuina apud Romanos constabat, frugi religio, & pauperes ritus, & nulla capitolia certantia cœlo: sed temeraria de cespite altaria, & vasa adhuc Samia, & nidor ex illis. De aureis, argenteis & fictilibus vasis plura videre licet apud Athenæū lib. 6. c. 2. & 3. Quòd autem in hac clausula dicitur de M. Curio est Val. Maximi lib. 4. c. 3. hic legendum esse Marcus Curius, non Marius: sed hoc Librarij mendum est.

f Visco & farre.] Hoc vtique sumptum est à Suetonio in Vitellio, cap. 13. cuius hæc verba sunt, Vt autem homo non profundæ modò, sed intempestiuæ quoque, ac sordidæ gulæ, ne in sacrificio quidem vnquam, aut itinere vllo temperauit, quin inter altaria ibidē statim viscus, & farra pene rapta è foco manderet, circaque popinas fumantia obsonia, vel pridiana atque semesa. Sed hic fœdè lapsus est Alexander cùm visco dicit: nam viscere dicere debuit. Hoc enim interest inter viscus, quod facit in genitiuo visci, & viscus quod visceris: illud enim est masculini generis, & glutinum significat, nec esui est. Hoc autem neutri, significátque quicquid inter ossa & cutē est. vnde visceratio dicitur conuiuium, quod fit de carne. Ita enim scribit Seruius enarrans eum locum lib. 6. Aeneid.

Et solida imponit taurorum viscera flammis.

Ex quo etiam loco intelligis & viscera ad sacrificia pertinere, de quibus, ibi Virgilius loquitur.

g Cum rotundis paniceis.] Quid panicei sint, ignoro: nec me quicquam de his legisse recordor: nisi loquatur de panico, de quo ita scribit Plinius lib. 18. cap. 7. Et Cæsar lib. 2. belli Gallici. vbi Massilienses graui pestilentia, ex diutina conclusione & mutatione victus, conflictatos, panico vetere atque hordeo corrupto, quod de huiusmodi casus antiquitus paratum in publicum contulerant, altos, seu nutritos fuisse scribit. Verùm de hac re lector iudicet.

h Siquidem in ædibus deorum.] Hæc secum dissidere videntur. Nam primùm dicit, epulari simul & sacrum fieri licuisse: deinde extis, nisi rite sacrificio peracto, vesci non licuisse.

i Nam mensæ in sacris.] Suetonius in Claudio cap. 33. Cognoscens quondam in Augusti foro, victúsque nidore prādij quod in maxima Martis æde Saliis apparabatur, deserto Tribunali, ascendit ad sacerdotes, vnaque discubuit.

k Delphis verò.] Hæc vsque ad clausulam, Quæ quidem exta. sunt Plut. in Symposiacis.

l Quæ quidem exta.] Plato lib. 3. de Repub. & Seruius enarrans eum locum Virgilij lib. 1. Aeneid.

Pars in frusta secant, verubusq́; trementia figunt.

Et latè diximus in nostris Commentariis Nobilit. c. 31. nu. 173. incip. heroas quoque.

m Arietis tamen non veru cocta.] Adde etiā & boum exta non assa, sed elixa in olla fuisse apud Liuium 5. Decad. lib. 1. vbi sic ait, Et exposuit patribus conscriptis, bouis sescenaris, quem immolauisset, iecur defluxisse: id se victimario nuntianti parum credentem, ipsum aquam effundi ex olla, vbi exta coquerentur, iussisse, &c.

n Interque

Laudes deorum inter vescendū.

postero sacrum fieret. Interque vescendum laudes diis canere assuerant his, quibus sacrum fieret: [n] pedibusque circum aras psallere ad numerum, [o] carminaque & hymnos canere, ac cymbala pulsantes, choros agitare.[p] Fuitque obseruatum, vt sacrificantes aras circumcurrerent, cursum auspicati à læua dextrorsum, quod religiosius putarunt, mox à dextra læuorsum. Cumque hymnorum plures species forent, quibus psallebant diis, hi tamen fuere in vsu frequentes: [q] Hypingos Dianæ, [r] Apollini pæan [s] & Prosodia, [t] Dionysio dithyrambus, [u] Cereri iulus, [x] Veneri eroticus, id est amatorius: præter quos fuere, [y] prosodion, [z] hyporchema, & [a] stasimon. [b] Quod ideo [c] inuentum est, nequa pars corporis religione vacaret, quasi penitus sacro numine afflati, quodam furore capti forent. [d] Memphitæ verò in Osiridis templo dum sacrificant, præter aliorum morem, nec canere tibias, nec psallere soliti sunt. Et Græcorum plerique cum nulla numinis afflatione sacrificia perficiunt, sed animo remisso absque tibia vel cantu. [e] Contrà apud Indos, quibus nulla fuit numinis consalutatio, vel sacri-

Hymnorū genera.

Vide L. Grego. de poetica dialo. 1. fo. 100. & 101.

Græci.

Indi.

ANNOTATIONES.

n Interque vescendum laudes diis canere.] Laudes diis, veteres canere solitos, his quibus sacrificium fieret, Virgilius lib. 8. Aeneidos satis amplè ostendit, vbi de Herculis sacris meminit, his verbis,

Tum Salij ad cantus incensa altaria circum,
Populeis adsunt euincti tempora ramis.
Hic iuuenum chorus, ille senum, qui carmine laudes
Herculeas & facta ferunt.

o Pedibusque circum aras psallere ad numerum.] Gyral. Histor. deor. syntag 17. sed nullo authore citato. Cæl. Rhod. Antiq. lect. lib. 5. c. 3.

p Fuitque obseruatum.] Cælius lib. 5. c. 3. scribit, quod vbi saltantes aram obibant, ita more condito seruabant, vt ab sinistris dextrorsum pergerent prius, zodiaci quadam imagine, cuius motus cœlo diuersus appareat, ab occasu ad exortum: inde à dextris læuorsum pro ratione cœlestis vertiginis.

q Hypingos Dianæ.] Cælius Rhodiginus lib. 7. cap. 5. vbi cantus, ait, diuinis accommodatos laudibus dici quidē vniuersim Pæanas & hymnos: priuatim vero non vnam esse eius rei nomenclaturam. Siquidem Dianæ hymnus dicitur hypingos: Apollinis hyporchema, vel Pæan, qui maximè concinnebatur, vt pestis latius grassantis reprimeretur vis. Vide Plutar. in Musica.

r Apollini Pæan.] Id etiam canebant veteres Apollini parta victoria. Marti autem antequam cum hoste manus consererent. Apollo autem dicitur Pæan (vt loco suprà citato scribit idem Cælius) siue à feriendo, quod παίειν dicitur, Vestalibus ita indigitantibus, Apollo Medice, Apollo Pæan. Canebant etiam ad rerum prosperos euentus. Virgil. 6. Aeneidos,

Lætumque choro Pæana canentes.

s Et Prosodia.] Dianæ & Apollinis hymnus, Prosodia nuncupatur, vt scribit idem Rhodiginus vbi suprà.

t Dionysio Dithyrambus.] Cicero libro 3. de Oratore, Dithyrambus, inquit, hymnus est ad Bacchum. Plato lib. 4. de legibus, καὶ ἄλλο Διονύσου γένεσις, οἶμαι, διθύραμβος, λεγόμενος: id est, Est & aliud carmen Bacchi natalis atque genitura, Dithyrambos, vt opinor, appellatur. Dicitur etiam Liber pater Dythirambus, quoniam per duas portas exijt in lucem: vnam matris Semeles, alteram femoris Iouis. θύρα quidem porta est. Vide Cęlium vbi suprà. Dithyrambum Ariō Methymnæus citharœdorum sui seculi nulli secundus, primus hominum, & fecit & nominat & docuit Corinthi, authore Herodoto libro 1.

v Cereri iulus.] Rhodiginus lect. Ant. lib. 7. c. 5.

x Veneri eroticus.] Rhodig. vbi suprà proximè. Venerios, inquit, inuenio hymnos appellari Eroticos, tanquam amatorios dicas.

y Prosodion.] Rhodiginus lib. 5. c. 3. scribit apud antiquos tria hymnorum fuisse genera, Prosodion, hyporchema, stasimon. Prosodion λιτανεία, siue supplicatio, dicebatur cum hymno, vbi deos adirent, ac sacrificium ad altare proferrent. Sunt qui cantum putent modo, qui Dei hymnum cōtineat: nam & Athenienses (authore Plutarcho) Demetrio aduentanti pæanas concinnebant & prosodia. Genere autem fœminino prosodia cantus est, si musicum accedat instrumentum.

z Hyporchema.] De quo Lucianus in lib. περὶ ὀρχήσεως. id est de saltatione. & Plutarchus in libro de Musica. Est autem genus poëmatis & saltationis. Hyporchemata, vt inquit Cælius vbi suprà, concinebant saltantes in altaris ambitu, vbi iam igni admota forent sacra. Celebrantur Critica Hyporchemata ex Cretensium saltandi studio, vti scribit Athenæus lib. 14. c. 12.

a Stasimon.] Cælius d. lib. 5. c. 3.

b Quod.] Scilicet dictum in clausula, Fuitque obseruatum.

c Ideo inuentum est.] Seruius in 5. eclo. Virgilij, quæ Daphnis dicitur, ibi,

Saltantes Satyros imitabitur Alpesibæus.

Ideo in religionibus, inquit, saltabant maiores: quia nullam corporis partem esse voluerunt, quæ non sentiret religionem. Nam cantum ad animum, saltus ad mobilitatem pertinet corporis.

d Memphitæ verò.] Strabo lib. 17. In Osiridis templo non licet, nec cantori, nec tibicini, nec psaltæ, canere, quemadmodum mos est alijs deis.

e Contrà apud Indos.] Hinc est quod dicit de iis Philostratus in vita Apollonij. Post hæc in aquā sese proijcientes lauere, lotique ad templum accesserunt coronati & hymnum cantantes instar choreæ in gyrum compositi.

f In

ficium, nisi adhibita saltatio foret. [f] In Delo quoque absque saltatione vel musica, sacrum nullū fiebat. [g] Fertur Antoninus Cæsar quum deo Heliogabalo sacrum faceret, mulieres Phœnissas, quæ in vrbem cursitarent, cymbalaque & organa musica circum aras psallerent, adhibuisse. [h] Et Cybelis sacerdos cum tinnitu cymbalorum & sonitu tympanorum sacrum facere. [i] Apud Curetas quoque nullum fit sacrum sine strepitu & fragore, tympanis vnà tubisque pulsantibus. Re igitur diuina & cæremoniis concelebratis, sacerdos tunc. [k] ILICET, succlamabat. qua voce illos qui interfuerant, missos faciebat. Apud Græcos verò functus mysterio sacerdos, sic renūciat, [l] λαοῖς ἄφεσις, quasi populum missum faceret. Siqua tamen mysteria in sacris instauranda forent, initiati manebant, [m] Prophanos autem foras exigebant. nanque hoc erat vsu frequens, [n] vt omnia mysteria secreta sint, summaque in his silentij fides habeatur, [o] sicut in Samothraciis & [p] Eleusinis. Illud vtique in sacrificiis seruatum nequaquam præterierim, [q] vt mola salsa farre non modo frons victimæ, sed foci cultrique aspergantur

Delij.

Curetes.

Ilicet.

Prophani à mysteriis exacti.

ANNOTATIONES.

f In Delo.] Lucianus in libro de Saltatione. Cælius Rhodiginus dicto lib. 5. cap. 3. scribit in Delo nullum obiri sacrificium sine saltatione. Prodibant enim, inquit, puerorum chori, tibiis ac cithara præcinentibus, è quibus selecti peritissimus quisque saltabant. Eorum item cantilenæ ab saltationis vsu dicebantur ὑπορχήματα.

g Fertur Antoninus Cæsar.] Scilicet Heliogalus ex Aelio Lampridio in vita illius.

h Cybelis sacerdos.] Gyrald. Histor. deor. syntag. 4. ex Varrone apud Augustinum lib. 7. de Ciu. Dei.

i Apud Curetas.] Hi etiam Corybantes dicebantur, vt inquit Strabo lib. 20. & in Ida, monte Phrygiæ, Cybeles sacra, cum multo æris sonitu peragebant. Virgil. lib. 3. Aeneid.

Hinc mater cultrix Cybele, Corybantiaq́ æra,
Idæumq́ nemus.

Hi sacro correpti furore, cymbala pulsabant, capitaque saltando iactantes (inquit idem Strabo. d. lib. 10.) alios in similem rabiem agebant. Ouid. Fast. 4.

Ardua iamdudum resonat tinnitibus Ida,
Tutus vt infanti vagiat ore puer.

Iidem, teste Diomede, excogitato nouo lusus genere, concurrebant æneis inter se clypeolis, tinnitumque æris faciebant, nō sine rhythmica pedis dactyli compositione.

k Ilicet succlamabat.] Seruius in li. 6. Aeneid. in eum locum, *- Decorantq́ super fulgentibus armis.* Et aliàs semper ea vox significat rem perfectam, vt ostendit illud Plauti in Cistellaria act. 4. sce. 2.

Ilicet: Actū'est.

Illudque Terentij in Eunucho act. 1. sce. 1.

Actum est, ilicet. Peristi, eludet.

Vbi Donatus, Ilicet, inquit, semper in fine transactæ rei ponitur. Et in Phormione act. 1. sce. 4.

- Hoc nihil est Phædria: ilicet.
Quid conterimus operam frustra? quin abeam.

Vbi ipse Donatus, Semper ilicet finem rei significat, vt actum est. Per syncopam dictum. Sic iudices de consilio dimittebantur, suprema dicta, cùm præco, Ilicet, quod significat ire licet.

l Λαοῖς ἄφεσις.] Id est populis missio. Vide nostras Consuetudines.

m Profanos autem exigebant.] Ex quo illud Virgil. lib. 6. Aeneid.

Aduentante dea, Procul, ô procul este profani,
Conclamat vates, totoq́ absistite luco.

Vbi Seruius interpretatur Profani, id est, non initiati sacris. Et illud Horat. lib. 3. Carm. Ode 1. in princ.

Odi profanum vulgus & arceo.

Vbi Acron interpres dicit eam vocem in sacrificiis frequentari, dicitque etiam ab eo Porphyrion, Hos dici sacris non initiatos. Vide Gyrald. syntag. 14.

n Vt omnia mysteria secreta sint.] Sacra seclusa dicebantur Græcis Mysteria, quòd ea intus oporteat occludere, nec cuiquam profano explicare. De mysteriorum duobus generibus Cæl. Rhod. lib. 16. c. 10. Macro. in Somnio Scip. c. 2.

o Sicut in Samothraciis.] Strabo lib. 10. Abiisse autem istos in Samothraciam, quæ prius Melita dicebatur, eorum vero actiones mysticas esse.

p Et Eleusinis.] Adeo secreta atque arcana fuêre hæc sacra, vt vulgo prouerbiū iactaretur in secretos & tacitos Ἀττικοὶ τὰ ἐλευσίνια. Pausanias li. 8. qui de Arcadicis est, ea vulgari fas non esse scribit. Diuus Gregorius Naziãzenus in sermone Epiphaniorum, Neque nobis, inquit, virgo aliqua rapitur, nec Ceres vagatur, nec Celeos aliquos inducit, & Triptolemos & dracones, & hæc quidem facit & hæc patitur. Pudet enim me per diem dare noctis sacrificiū & pudorem facere mysteriorum. Nouit hæc Eleusis, & qui tacendas res & silentio dignas spectant. Istiusmodi sacris interesse non licebat profanis & peregrinis in quibus præcinebatur, ἑκὰς, ἑκὰς στις ἄλιτρος. id est, procul, ô procul este prophani. Hæc & plura vide apud Gyral. syntag. 14. vbi de Cerere & Triptolemo.

q Vt mola salsa & farre non modo frons.] Quod hostiæ mola, id est, sale & farre aspergerentur, author est Festus Pompeius lib. 11. Atque etiam exta, Valerius Maximus lib. 2. cap. 1. vbi de modo comedendi antiquiorum loquitur, Ideoque, inquit, in sacrificiis mola, quæ vocabatur, ex farre & sale constat, exta farre sparguntur. Sed Seruius, ex quo Alexander id sumpsit, quod hic scribitur, enarrans illud Virg. lib. 2. Aeneidos,

Et salsæ fruges, & circum tempora vittæ.

Hæc scribit ex Sallustio, Et far, quod dicitur mola salsa, qua & frons victimæ & foci aspergebantur, & cultri. Fit ex horna fruge & horno sale.

r Hostias

vnà: quodque immolata victima, si non litassent, ' hostias denuo augeri iterumac sæpius, & maioribus hostiis sacrum instaurari debebat, donec inuenta pace deûm, & propitiato numine, ritè perlitatum æstimarent.

ANNOTATIONES.

r Hostias denuo augeri.] Vide omnino quæ cripsimus de hac re in nostris Commentariis in l. boues.§.hoc sermone,in 1.limit.nu.22.incip.& illud item & multis seq.ff.de verb.signif.

Quæ militibus operam in bello nauantibus militaria dona ab imperatoribus olim dari solita fuerint. Cap. XVIII.

Militaria dona. Adorea.

PRiscis [a] temporibus militaria dona, quæ militibus fortè operam nauantibus in bello à ducibus dabantur, heminæ vel quartarij farris fuere, [b] (vnde adorea, laus bellica dicta) binaque iugera, aut tantum agri quãtum vno die circumarassent, amplissima dona putauere. Precia enim militiæ hæc habita sunt maxima, vt post exhaustos labores, milites emeritis stipendiis, sanguine & sudore partis agris donaretur. hos enim lætissimos fructus, velut opimam prædam, laborum periculorumque accipiebant: quippe perniciosum ciuem putabant, cui bina aut septem iugera non essent satis. [c] Præter quæ, vt ad decora militiæ magis incenderent animos, quoque honoratior testatiorque eorum virtus foret, mercede proposita, obsidionalem, ciuicam, muralem, naualem, castrensem, & aureas coronas, amplissimaque alia honoris genera inuenere, quibus donabantur, qui vrbes, castra, aut exercitus obsidione liberassent, ciuémve seruassent, vel primi obsessæ vrbis muros subiissent. [d] Primus enim Aul. Posthumius dictator ad lacum Regillum castris expugnatis, magni muneris, loco auream coronam dedisse fertur. [e] Mox sequuti duces militibus, vt essent re & fortuna auctiores, alias largiti fuere, quas quidem frequenti prætorio egregiis laudibus cumulatis, cum præfatione virtutum militibus tradebant. Apud Græcos, duces in vnum coeuntes, in concilio agitant, & sententiis decernunt, quem primum, quem secundum, qui depulsas hostium copias longius egerit, & quo præmio aut honore dignus sit, diiudicant: [f] idque apud deorum aras in Isthmo, inclyto Neptuni templo, sumpto ab ara suffragio, & vt erant sententiæ, sic agro & vacatione donare, ac pro merito præmia largiri solebant. Apud Indos verò nullo militari dono aut hostili præda donabatur miles, nisi qui hostis ca-

Perniciosus ciuis.

Coronæ militibus dari solitæ.

A Posthumio primus coronam dedit.

Græci.

Indi.

ANNOTATIONES IN CAP. XVIII.

a PRiscis temporibus.] Hoc princ. est Plinij lib.18.cap.3. cuius hæc verba sunt, Dona amplissima Imperatorum ac fortium ciuium, quãtum quis vno die plurimum circumarauisset. Item quartarij farris, aut heminæ conferente populo.

b Vnde adorea, laus bellica dicta.] Plinius d. lib.18. cap.3. Gloriam denique ipsam a farris honore adoream appellabant. Ad idem propemodum scribit Fest. Pompeius lib.1. non longè prin. Acron verò & Porphyrion in Horatium lib.4. Carm. Ode 4. in eum locum,

Qui primus alma risit adorea.

Dicunt adoream esse laudem publicam, aut (vt alij legunt) bellicam: eo quod victores à victis adorarentur. Quid autem sit Ador, vel Adoreum, vide apud eundem Festum eodem lib. 1. Nonium Marcellum in duobus locis. Seruium lib. 7. Aeneid. in eum locum,

Instituuntq; dapes, & adorea liba per herbas
Subiiciunt epulis.

Et ante hos Varronem lib. Rei rusticæ. & Columellam lib.2.c.6.

c Præter quæ.] De his omnibus coronis Plinius lib.16.cap.4. & lib.22.c.3. & Gellius lib.5.c.6. & præterea de murali Liuius 3. Decad. lib.6. & lib. 10. in Oratione Hannibalis. Plutarchus in Scipione. Vopiscus in vita Aureliani. & è poëtis Lucretius lib.2.

Muraliq; caput summum cinxere corona.

Et Silius Italicus lib.13.

- Gradiui cape victor honorem
Tempora murali cinctus turrita corona.

Et de nauali Festus Pompeius lib. 12. vbi dicit hac corona donari, qui primus maritimo prælio in hostium nauem armatus vi transilierat. quod & idem tradit Gellius d. lib.5.c.6.

d Primus enim A. Posthumius.] Plinius lib.33. cap.2. A. Posthumius Dictator apud lacum Regillum castris Latinorum expugnatis, ei, cuius maximè opera capta essent, hanc auream coronam ex præda dedit.

e Mox sequuti duces.] Vt patebit ex sequent.

f Idque apud deorum aras in Isthmo.] De hoc Neptuni templo in Isthmo, meminit Strabo libro 8.

put retulisset in castra. [g] Sed præ cæteris corona ciuica maximi fuit ornatus, cui cedunt aureæ, murales, castrenses, atque rostratæ: eratque proprium ius ciuicæ, vt illa donatus, perpetuo eam gestare liceret, & ludos ineunti, à populo & senatu vniuerso assurgeretur, ius spectandi inter senatores, munerum vacatio sibi, patrique & auo paterno. [h] Præcipua verò obsidionalis, tanquam virtutis præferens spectatissimum insigne, æstimatione immensa, longè præcellere credita est: [i] hæc enim ex illo fiebat gramine, vbi ciues obsidione essent liberati: [k] quà nulla nobilior publica militari lege diffinitur: [l] quippe cæteras, Imperatores aut Duces singulis militibus tradunt: graminea verò, velut multò maximum decus præferens, nisi ab vniuerso exercitu, seruatori suo cōcedi minimè poterat. [m] Ciuica ex querna fronde fit: [n] muralis in pinnarum similitudinē, [o] naualis instar nauium rostri: [p] quæ verò castrēsis, vélut effícto vallo figurabatur. [q] Hac obsidionali Q. Cincinnatus à Minutio & toto exercitu, quòd illiu. opera obsidione liberati fuerant, primus donatus fertur. [r] Et deinde M. Valerius consul contra Samnites P. Decium tribunum militum, quòd eius consilio & ministerio exercitus ex saltu angusto & arctissimis faucibus euaserat, præter gramineam, qua ab vniuerso exercitu & suo præsidio donatus fuit, etiam aurea corona & centum bobus,

Ciuica corona cui dabatur.

Obsidionalis.

Ciuica ex quo Muralis.

Naualis.

Castrensis.

Obsidionalem qui primus a depsus.

ANNOTATIONES.

g Sed præ cæteris.] Hæc vsque ad clausulam, Præcipua, sunt Plinij lib 16 c.4.

h Præcipua verò obsidionalis.] Festus Pompeius lib.3.

i Hæc enim ex illo fiebat gramine.] Pompeius ibi. & Gell. d. lib.5. c.6.

k Qua nulla nobilior.] Plinius lib.22. cap. 3.4. & 6. Et vt dicit Festus lib.7. vbi de Gradiuo Marte loquitur, Hæc corona graminea in re militari maxime est honorationis.

l Quippe cæteras.] Plinius vbi suprà præsertim verò d.c.4. & Pompeius d.lib.13.

m Ciuica ex querna fronde.] Virgilius lib. 6. Aeneid. *Atq; vmbrata gerunt ciuili tempora quercu.* Ciuili, id est, ciuica, vt ibi interpretatur Seruius: qui reddit rationem quare hæc corona ex quercu erat, nempe, quia antè vita in hac arbore hominibus fuit, qui glandibus vescebantur. Plinius Secundus, si is est, de Viris illustribus cap.26. Ob hoc, inquit, ab exercitu ciuica corona de quercu, quæ dabatur ei, qui ciueis in bello seruasset, donatus est. Valer. Maximus lib.2.c.3. in fi. vbi de Sylla meminit. Plutarchus eius quoque rei rationem reddens in vita Coriolani, & problematum c.92. Gellius d.li.5.c.6. Lucanus lib.1. Pharsaliæ,

- Summi tum munera pili
Lelius, emeritiq; gerens insignia doni,
Seruati ciuis referentem præmia quercum.

Claudianus in Panegyrico Olibrij,

Sæpe duces meritis bello tribuere coronas:
Hunc cingit muralis honos, hunc ciuica quercus
Nexuit.

Et in 3. Panegyrico ad Steliconem,

Mos erat in veterum castris, vt tempora quercu
Velaret, validis fuso qui viribus hoste,
Casurum potuit morti subducere ciuem.
At tibi quæ poterit pro tantis ciuica reddi
Mœnibus?

Quamuis Martialis & hanc ciuicā coronam ex hedera fuisse videri voluerit, cùm scribit lib.8. epigr. 82. eodémque vlt.

Non quercus te sola decet, nec laurea Phœbi:
Fiat & ex hedera ciuica nostra tibi.

Sidonius Apollinaris ex lauro, in Panegyrico Maiorani paulò ante fi.

Ipsa ruina placet, cùm victor scandere currum
Incipies, crinemq; sacrum tibi, more priorum,
Nectet muralis, vallaris, ciuica laurus.

Plinius autem lib.16. cap.4. scribit huiusmodi coronam primò fuisse ilignam, postea magis placuisse ex esculo Ioui sacra, variatumque & cum quercu esse: vbique tamen custodito honore glandis.

n Muralis in pinnarum similitudinem.] Gellius d.li.5.c.6. Hinc illud Silij, *Gradiuiq; cape.* Suprà iam citati. Ea autē corona muralis aliquando aurea fuit ex Liuio 3. Dec. lib.3. cùm dicit, Postero die omnium animi ad oppugnandum accenduntur, vtique posteaquam] corona aurea muralis proposita est.

o Naualis instar nauium rostri.] Gellius vbi suprà. Et hinc illud Virgilij lib.8 Aeneidos,

- Cui belli insigne superbum
Tempora nauali fulgent rostrata corona.

Et Claudianus vbi suprà, addens ad ea, quæ nuper citauimus. *- Hunc domitis nauis rostrata carinis.*

p Quæ verò castrensis.] Gellius in illo loco, & Festus Pompeius lib.3. vbi præterea dicitur eam coronam ei dari solitam, qui primus castra hostium pugnando introiuit. dicitque Pompeius id vallum quod illius insigne erat, ex auro fuisse. & quod illis addes, ea corona vallaris dicitur, vt patet ex Liuio 1. Dec. lib.10. & 3. Dec. lib.10. Plinio lib.22. c.3. in prin. & Suetonio in Augusto, c. 25. Vopisco in vita Probi, & Trebellio Pollione in vita Claudij Secundi.

q Hac obsidionali Q. Cincinnatus.] Plinius, siue is Suetonius fuit, siue Cornelius Nepos in lib. de Viris illustribus.

r Et deinde M. Valerius.] Totum id est Liuij 1. Decad. lib.7. non adeò longe a fi. & partim Plinij lib.22. c.5. & alterius Plinij Secundi de Viris illustribus c.26. & Festi Pompeij lib.13. vbi de obsidionali corona loquitur.

eximioque vno albo opimo auratis cornibus, donauit. Eadémque obsidionalis[s] Fabio Maximo Imperatori, quòd cunctando rempub. & ciues seruasset, à toto exercitu, senatuque & populo, communi conspiratione & consensu tributa est. [t] Et bello Cimbrico, Cn. Teio Atinati, quòd cunctantem primipilum interfecerat, ipséque arrepto vexillo, per castra hostium eruperat, exercitumque incolumem eduxerat, præter gramineam, vt prætextatus ad tibicinem immolaret foculo accenso, concessum fuit. Contigitque idem honos semel [v] L. Sicinio Dentato, & [x] M. Calphurnio tribuno, quòd M. Attilium Regulum, primo punico bello in Sicilia cum exercitu, hostium excidio liberasset. [y] Deinde Scipio Aemylianus bello Aphricano, [z] mox Sylla bello Marsico, [a] demum Iulius Cæsar in expugnatione Mitylenarum, [b] & Augustus, obsidionali & ciuica donati fuere. [c] Ea enim ciuica, singularis salutis signum erat obsidionalis vero, vniuersorum. Rostratam vero accepit [d] primus M. Varro bello piratico, donante Cn. Pompeio: [e] & deinde Agrippa, bello Siculo ab Augusto, quòd in conflictu naualis pugnæ, in naues hostium insiluissent primi. [f] Corniculásque, [g] & aureas coronas, [h] phalerásque argenteas, [i] & aureos torques, [k] tum armillas, [l] adde vexilla cærulea, honoris

Rostratam qui primum acceperit.

ANNOTATIONES.

s Fabio Maximo.] Plinius vbi suprà. & Gellius lib. 5. cap. 6. Hanc, inquit, coronam gramineam S. P. Q. R. Q. Fab. Maximo dedit bello Pœnorum secundo, quod vrbem Romam obsidione hostium liberasset.

t Et bello Cimbrico Cn. Teio.] Plinius d. li. 22. cap. 6. in prin. vbi hunc non Teium, sed Petreium vocat.

v L. Sicinio Dentato.] Plinius d. lib. 22. c. 5. vbi hunc Siccium, non Sicinium vocat. & Festus Pompeius d. lib. 13.

x Et M. Calphurnio] Idem Plinius d. lib. 22. c. 6. in princip.

y Deinde Scipio Aemilianus.] Idem Plin. d. c. 6. authoritate Varronis. & alter Plinius Secundus, si is est, de Viris illustribus c. 58. P. Scipio Aemilianus, Tribunus in Africa sub Tito Manilio Imperatore, cohortes octo obsidione vallatas, consilio & virtute seruauit, à quibus est corona obsidionali donatus.

z Mox Sylla.] Plinius d. lib. 22. c. 6. Scripsit, inquit, & Sylla dictator, ab exercitu se quoque (hac corona obsidionali scilicet) donatum apud Nolá, legatum bello Marsico. Idque etiam in villa sua Tusculana, quæ postea Ciceronis fuit, pinxit.

a Demum Iulius Cæsar.] Suetonius in vita illius c. 2. vbi tamen non obsidionali, sed ciuica donatum fuisse dicit.

b Et Augustus.] Plin. d. lib. 22. vbi tamen ita loquitur, vt non ciuica, sed obsidionali, veluti honoratiore, donatus sit. Eius hæc verba sunt, Ipsum Augustum cum M. Cicerone filio consulem Idibus Septembribus Senatus obsidionali donauit: adeò ciuica non satis videbatur.

c Ea enim ciuica.] Fest. Pompeius d. lib. 13. vbi suprà in fi.

d Primus M. Varro.] Plinius lib. 7. c. 30. & iterum lib. 16. c. 4.

e Et deinde Agrippa.] Virgil. lib. 8. Aeneidos non longè à fi.

Parte alia ventis, & diis Agrippa secundis,
Arduus, agmen agens, cui belli insigne superbum
Tempora nauali fulgent rostrata corona.

Et ibi Seruius, & Plin. li. 16. c. 4. & Iulius Florus epitome Liuij 127. & Velleius Paterculus li. 2. Insigne, inquit, coronæ clasicæ, quo nemo vnquam Romanorum donatus erat, hoc bello Agrippa singulari virtute meruit. Et Seneca de beneficiis lib. 3. Agrippa nauali corona insignis, vnicum adeptus inter dona militaria decus.

f Corniculasque.] Liuius 1. Dec. lib. 10. nõ multò ante fi. Papyrius consul, equites omnes, ob insignem multis locis operam, corniculis armilisque argenteis donat. & Plinius Secundus, si is est, Virorum illustrium cap. 72. vbi tamen corniculum appellat. Primò, ait, in Hispania corniculum meruit.

g Et aureas coronas.] Liuius 1. Dec. lib. 7. Consul, inquit, concione aduocata laudatum tribunum decem bobus aureaque corona donat. & lib. 10. non multò ante fi. Sp. Papyrium fratris filiũ, & quatuor centuriones, manipulumque hastatorum, armillis, aureisque coronis donauit. & 3. Dec. lib. 6. & 10. Val. Maxim. lib. 3. c. 2. vbi de L. Sicinio Dentato.

h Phalerasque.] Valerius vbi suprà. Suetonius in Augusto c. 25. Dona militaria, ait, aliquanto facilius, phaleras, & torques, quicquid auro argentoq; constaret, quàm vallares ac murales coronas, quæ honore præcellerent dabat. C. Calphurnius (vt scribit Liuius 4. Dec. lib. 9.) prætor equites laudatos, phaleris donauit: pronunciauitque, eorũ maximè opera hostes fusos. Ex quo Iuuenalis satyr. 16. eadémque vlt. in fi.

Vt qui fortis erit, sit felicissimus idem.
Vt læti phaleris omnes, & torquibus omnes.

i Et aureos torques.] Valerius, & Suetonius, & Iuuenalis vbi nuper & Vegetius lib. 2. c. 7. & Flauius Vopiscus in vita Probi in quadam epistola Valeriani imperatoris.

k Tum armillas.] Liuius 1. Dec. lib. 10. ad fi. cuius verba nuper citauimus. Valerius Max. vbi supra, & lib. 8. ca. 15. in mentione Scipionis cuiusdam equitis, vbi loquitur de aureis & argenteis armillis. Festus Pompeius lib. 1. in Armillis, Vopiscus vbi supra.

l Adde vexilla cærulea.] Augustus enim M. Agrippam

causa ob nauatam insigniter in bello operam, & ob multa rei militaris facinora, militibus quàm sæpissime ab imperatoribus dari adnotatū est.[m] Sed auxiliares & externi, aureis: Romani argenteis torquibus donabantur. Contra vero armillas non externis, sed ciuibus tradebant.[n] Augustus tamen Octauius facilius phaleras & torques, & quicquid auro constaret, quàm murales, castrenses, aut ciuicas coronas munera dedit.[o] C. autem Caligula noui generis coronas, Solis & Lunæ ac Siderum specie commentus fuit. Scipio verò Aemylianus regum & sociorum munera oblata pro tribunali recipiens, in publicas tabulas per quæstorem referri iussa, postmodum fortibus viris, pro meritis tradebat. Præterque aureos torques,[p] etiam duplicem annonam,[q] interdum militiæ vacationem, & immunitatem ob virtutis præmium,[r] nonnunquam duplex stipendium imperatores largiti sunt:[s] æraque multiplicia,[t] sagaque & tunicæ singulis militibus, qui rebus fortiter gestis interfuere,[v] plerunque ius ciuitatis ex lege Calphurnia:[x] vel senatoria fungi dignitate inter patres,[y] aut diebus solennibus coronatum incedere, velut præmia victoriæ haudquaquam spernenda munera fuere. Neque dubium, illos quorum opera insignis in bello stetisset, perditæque & afflictæ res restitutæ essent, pluries donis muneribusque honestari.[z] C. Sicinius Dentatus, clarus vir ingenio factisque, ob egregia facinora militaria, præter octo aureas coronas, obsidionali vna, muralibus tribus, ciuicis quatuor, torquibus tribus & octoginta, hastis puris duodeuiginti, armillis plus centum sexaginta donatus fuit. Habeturque inter exempla, hunc Sicinium militaribus donis, omnium honores & virtutum

Alia dona militaria.

Noui generis corona à Caligula excogitata.

Alia dona.

C. Sicinius Dentatus opime donatus.

ANNOTATIONES.

Agrippam in Sicilia, post naualem victoriam, cæruleo vexillo donauit, vt refert Sueton. in Augusto, cap. 25. & vix alibi simile reperies. Adde autem & vexilla pura ex Vopisco in Probo enumerante dona militaria ipsi Probo à Valeriano data, inter quæ vexilla pura quatuor nominat. Item vexilla bicoloria ex eodem in Aureliano.

m Sed auxiliares.] Id vsque ad clausulam, Augustus est Plinij lib. 3. c. 2.

n Augustus tamen.] Suetonius in vita illius, cap. 25.

o C. autem Caligula.] Idem in vita Caligulæ, cap. 43.

p Etiam duplicem annonam.] Vt duplex frumentum apud Liuium 4. Decad. lib. 7. Militibus & stipendium militare, & frumentum duplex post triumphum datum.

q Interdum militiæ vacationem.] Liuius 3. Dec. lib. 3. vbi de Prænestinis militibus, qui in præsidio Caselini fuerant, quibus Senatus Romanus duplex stipendium & quinquennij militiæ vacationem decreuit.

r Nonnunquam duplex stipendium.] Nam & illis ipsis Prænestinis militibus duplex stipendiū decretum est apud eund. Liuium vbi suprà. Et militibus post partam Indibilis & Hispanorum victoriam, eius anni duplex stipendium imperatum apud eundem eiusdem 3. Dec. lib. 9. & 4. Dec. lib. 10. Et scribit Vopiscus in Probo Valerianum Imperatorem ipsi Probo duplex salarium constituisse.

s Aeraque multiplicia.] Aera militaria militibus data fuisse, scribit Liuius 1. Decad. lib. 5. in duobus locis.

t Sagaque & tunicæ.] Liuius vbi suprà ibi, Nonnunquam duplex stipen. in postremo loco. Saga, inquit, & togæ exercitui imperata. Sed & idem 1. Dec. lib. 7. scribit milites, qui Duce P. Decio Trib. militum, Consulem & exercitum Ro. ab obsidione Sannitum liberauerant, vltra alia dona, binis primis tunicis donatos fuisse.

v Plerunque ius ciuitatis ex lege Calphurnia.] Cicero in Oratione pro L. Cornelio Balbo. Vide autem num ex lege hic Cornelia sit legendum, pro Calphurnia. Sic enim ait ibi Cicer. Ac sicubi esset, lex id Gellia & Cornelia, quæ definitè potestatem Pompeio ciuitatem donandi dederat sustulisset.

x Vel senatoria fungi potestate.] Velleius Paterculus lib. 2. Habuit in hoc quoque bello mediocritas nostra speciosi ministri locum. Finita equestri militia designatus Quæstor, necdum senator æquatus senatoribus.

y Aut diebus solennibus coronatum incedere.] Hinc est quòd Papyrius Masso postquàm in Albano triumphasset, pro laurea corona, cum alicui spectaculo interesset, myrtea vsus est, authore Valerio Maximo lib. 3. c. 6.

z C. Sicinius Dentatus.] Valerius Maximus, qui hunc non C. sed L. appellat lib. 3. cap. 2. Plinius qui & illum L. vocat lib. 7. cap. 28. & nonnihil lib. 6. c. 4. & lib. 22. c. 5. Gellius lib. 2. c. 11. Festus Pompeius lib. 13. vbi sæpius suprà citauimus. Fulgentius ad Chalcidium de Vocum antiquarum interpretatione, quo loco de Nefrendibus suibus loquitur. Dion. Halicar. lib. 10. vbi hunc Siccium Dentatum vocat, cúmque scribit ex pugnis diuersis dona retulisse 14. ciuicas, tres murales, octo aureas coronas, præterea torques aureos 83. armillas aureas 60. hastas puras 18. phaleras 25. & ex his nouem ex prouocatione prostrato hoste singulari certamine.

Hastæ puræ quæ dicebantur. præmia anteiſſe. Hæ quidem haſtæ, quòd nullo ferro munitæ forent,[a] puræ dictæ ſunt,[b] quibus donabantur plerunque milites, qui tunc primum militare facinus in bello admiſiſſent. Cui proximus fuit [c] Manlius Capitolinus, qui vix decimo & ſeptimo ætatis anno bina ex hoſtibus ſpolia tulit, primusq́ue murali corona donatus, *Murali corona quis primum donatus.* ciuicas ſex, militaria dona ſex & viginti meruit ob virtutem. [d] Probus quoque, qui poſtea in imperio aſſumptus fuit, quum bello Sarmatico iam tribunus multa fortiter feciſſet, haſtis puris quatuor, coronis vallaribus duabus, corona ciuica vna, vexillis puris quatuor, armillis aureis duabus, torque vno, & patera ſacrificali aurea quinque libris, vna pro concione donatus fuiſſe memoratur. Quinetiam illud perſpectum eſt, in annonæ caritate, & rebus anguſtiſsimis, militem ob rei militaris ſingularem *Alia dona.* ſcientiam, collato frumento [e] & pecore donari. [f] Manipulumq́ue haſtatorum ob inſignem operam corniculis armilliſq́ue argenteis. [g] Sp. q́ue Nautium à Papyrio conſule bello contra Samnites, etiam coronis aureis donatum. Præterq́ue aureas pateras, ſellas q́ue curules eburneas, & ſcipionem eburneum, haſtæ quoque, [h] tunicæ palmatæ,[i] & pictæ, atque in bello nauali vexilla cærulea, [k] nonnunquam altioris dignitatis gradus aut militaris ordinis prærogatiua, militibus qui ſtrenuam operam nauarunt, munera *Dona summorum ducum.* tributa fuere.[l] Summis verò ducibus triumphalis ſtatua, aut conſularia ornamenta. In quo animaduerſum eſt,[m] populum Athenienſem perraró virtutis præmium aliquibus *Athenienses.* ſtatuas dediſſe, in quibus illorum nomina inſcriberent, vt populi hoc videretur be*Nemo bene meritus de re in Rom. exercitu indonatus.*neficium, non illorum qui id meruiſſent. Nemoq́ue qui præclarum aliquod geſſerat facinus, prout cuiuſque meritum virtusq́ue fuit, militaribus donis indonatus abiiſſe fertur,[n] adeò vt Quintius prætor, deuictis Hiſpanis, equites nouo genere honoris, catellis & fiſtulis donarit. Proditum tamen eſt, Fuluio Nobiliori à Catone obiectum,

ANNOTATIONES.

a Puræ dictæ ſunt.] Seruius & Donatus in 6. Aeneid. eo loco,

Ille, vides, pura iuuenis qui nititur haſta?

b Quibus donabantur.] Vt patet exemplis ſeq. & præterea ex Seruio, loco ſupra citato.

c Manlius Capitolinus.] Liuius, qui maiora dicit 1. Decad. lib. 6. & Plinius lib. 7. cap. 28. & alter Plinius Secundus, aut quiſquis eſt, in lib. de Viris illuſtribus c. 2.

d Probus.] Flauius Vopiſcus in vita illius.

e Et pecore.] Nam apud Liuium 1. Deca. lib. 7. P. Decius, de quo nuper loquuti ſumus, præter militaria dona, centum bobus donatus eſt: quos & ipſe militibus dono dedit, bouémque eximium, inſignibus aureis decoratum, Marti immolauit. Et Plinius de eodem loquens lib. 22. c. 5. Siquidem, ait, donatus bouem album Marti immolauit, & centum fuluos, qui ei virtutis cauſa dati fuerant, ſimul ab obſeſsis. Et apud ipſum Liuium 3. Dec. lib. 6. Scipio Africanus, capta Carthagine noua, C. Lælium, præfectum claſsis, inter cætera, triginta bobus donauit.

f Manipulum.] Liuius 1. Decad. lib. 10. non adeò longè à fi.

g Sp. que Nautium.] Liuius eod. loco,

h Tunicæ palmatæ.] De tunicis ſimpliciter dictum eſt ſuprà, ſed de palmatis vide infrà ibi, Si tamen regibus fœderatis. ex Liuio 3. Decad. lib. 10. vbi de donis à Scipione Africano Maſaniſſæ datis meminit.

i Et pictæ.] Vide infrà eod. loco. Adde & purpureæ. Nam apud Appianum lib. 5. belli Ciuil. Cæſar Tribunis purpuream veſtem dedit. ſed vide num eæ & aliæ ſint eędem.

k Nonnunquam altioris dignitatis gradus.] Sic Marius cum obſcuris eſſet ortus parentibus, ita bellicis virtutibus claruit, vt ad ſextum conſulatum primus euaſerit: de quo vide Plutar. in eius vita. Sic Ventidius Pompeij Magni in triumphum ductus, tandem Rom. Imperator factus de Parthis primus triumphauit, Hæc Valer. Max. lib. 6. c. 10. & Appianus in Parthico.

l Summis verò ducibus.] Plinius in Panegyrico tradit ſtatuas ob egregia in Remp. merita etiam priuatis decerni. alias quoque multas aliis, vt apud Plinium lib. 34. ca. 5. Sueton. in vita Titi. c. 4. in prin. Tribunus militum, inquit, & in Germania, & in Britannia meruit ſumma induſtria, nec minore modeſtia & fama: ſicut apparet ex imaginum eius multitudine, ac titulis per vtramque prouinciam.

m Populum Atheniēſem.] Hic populus propemodum ſtatuarum prodigus fuit. Nam nulli plures ſtatuas dicatas arbitror (teſte Plinio lib. 34. cap. 6.) quàm Phalereo Demetrio Athenis. Siquidem 360. ſtatuêre, quas mox lacerauerunt, nondum anno hūc numerum dierum excedente.

n Adeo vt Quintius.] Liuius 4. Decad. lib. 9. Quintius, inquit, alter prætor ſuos equites catellis ac fibulis donauit. Ex quo intelligis non fiſtulis hic legendum eſſe, ſed fibulis. Nam & alias quoque fibulas pro virtute militari donari conſueſſe, patet eodem Liuio 3. Decad. lib. 7. vbi loquitur de muneribus à Scipione datis Maſaniſſæ nepoti à Ro. capto. Tum puero, inquit, annulum aureū, tunicam lato clauo cum Hiſpano ſagulo, & aurea fibula.

o Legi

quòd leuissimis de causis, vtpote quòd puteum strenue effoderant, aut vallum curarant, coronis milites donasset. Cæsari quoque Augusto multiplicia hæc munera largienti, obiectum à militibus fuit, puerilia hæc deliramenta esse. Nanque exercitui pecunia & agris, non his honoribus opus erat. [o] Legibus verò Solonis apud Athenienses cauebatur, vt præter ea dona quæ militibus duces impartiti fuerant, illorum filij qui bello occubuissent, publicè alerentur, & bonis disciplinis instruerentur. [p] Quod Pisistratus cauisse dicitur, vt filij parentum, quorum virtus insignis in bello fuerat, dona acciperent. [q] Frequens tamen illis munus erat, [r] corona ex auro, [s] nonnunquam tæniis & vittis caput ornare, aut publica sepultura in Ceramico: [t] nanque intra mœnia sepelire non licebat, nisi qui ob singularem excellentiam, præcipuum hoc donum meruissent. [v] Legimus Syracusanum Dionem, parta victoria, militibus aurea, [x] & Themistoclem, quòd Græciam liberasset à Lacedæmoniis, corona oleagina, & curru eximio donatos, laudatósque magnificè: [y] ac Milciadem ob pugnam Marathoniam, in qua vltra centum millia Persarum vna acie vicit, ab Atheniensibus consequutum, vt in Pœcile porticu, sua imago in prætorum numero exsculperetur inter primores. [z] Agamemnon vero, Homeri testimonio, Aiacem, quòd cum Hectore pugnasset, bouis immolati tergore & cornibus [a] Achillem verò, præter septem tripodes, & viginti lebetes, decémque auri talenta, equorum duodecim, & septem Lesbidum fœminarum munere donauit Platæensibus ob nauatam insigniter operam in bello Persico, munus octoginta talenta largitus fuit. [b] Scythis vero mos erat, his qui hostem superassent, semel annis singulis cratere regio vinum bibere, quod victoribus circunferebat: qui vero pluribus cæsis victor fuisset, duobus calicibus potare. [c] Romanis verò traditur vsus, vt quorum parentes reipub. causa occubuissent, liberi præmia ferrent, quæ illis

Solonis lex de filiis, quorum parentes in bello perierant.
Ceramicus.
Oleagina.
Pœcile.
Iliados 7.
Iliad. 19.
Scythæ.
Romanorum vsus de his quorum parentes occubuissent bello.

ANNOTATIONES.

o Legibus verò Solonis.] Aristoteles lib. 2. Politicôn c. 6. tradit Hippodamum Mileliorum legislatorem legem tulisse, vt filij eorum, qui pro patria bellando occubuissent, ex publico alerentur: quale id nondum apud alios fuisset lege prouisum: nam est Athenis ea lex nunc, & in aliis quibusdam ciuitatibus. Vide Plutarchum in Solone.

p Quod Pisistratus.] Plutarchus autem in Solone scribit Pisistratum legem tulisse, vt qui oculos in bello amisissent, publicè alerentur.

q Frequens tamen.] Scilicet Atheniensibus, vt patet ex Diogene Laërtio in Zenone Cittico, dū loquitur de sepultura illius. Athenienses, ait, illū in Ceramico sepelierunt, decretisque honorauerunt, virtutis illi testimonium addentes.

r Corona ex lauro.] Cornel. Tacitus lib. 2. scribit, Apud Nabatheorum Regem aureas coronas Cæsari & Agrippinæ, leues Pisoni & cæteris oblatas fuisse.

s Nonnunquam tæniis & vittis.] Fest. Pompeius lib. 18. Tænias Græcam vocem sic interpretatur Verrius, vt dicat ornamentum esse laneum capitis honorati, vt sit apud Cæcilium in Androgyno:

Sepulchrum plenum tæniarum, ita vt solet.

t Nanque intra mœnia.] Cic. lib. 4. epist. fam. epist. incip. Etsi scio non iucundissimum. Ab Atheniensibus, locum sepulturæ intra vrbem, vt darent, impetrare nō potui, quòd religione se impediri dicerent: neque tamen id antea cuiquam concesserant. Vide quæ dicuntur in verbo, Atque eos qui pro patria.

v Legimus Siracusanum Dionem.] Plutarchus & Probus in vita illius. Demetrius (vt legitur in Regestis Gregorij 7. Rom. pont.) Græciæ Dalmatiæque Rex creatus vexillo, sceptróque & corona inuestitus fuit.

x Et Themistoclem.] Herodotus lib. 8. Plutar. in vita illius.

y Ac Milciadem] Probus Aemyl. in vita illius.

z Agamemnon verò.] Homerus lib. Iliad. 7. quo describit eam pugnam Hectoris & Aiacis: refertque Agamemnonem ob eam Ioui bouem sacrificasse, Aiacémque magnis muneribus donasse, quæ alter non declarat.

a Achillem verò.] Idem Homerus lib. 19. eiusdem operis, vnde sumptum est illud Briseidis ad ipsum Achillem apud Ouid.

Viginti fuluos operoso ex ære lebetes,
Et tripodas septem pondere & arte pares.
Addita sunt illis auri bis quinque talenta,
Bis seni assueti vincere semper equi,
Quodq; supernacuum est, forma præstante puellæ
Lesbides, euersa corpora capta domo.

Et quod ad tripodas pertinet, est illud Horatij lib. 4. Carminum Ode 8.

Donarem tripodas, præmia fortium Graiorum.

b Scythis verò.] Herodotus lib. 4. vbi Scytharum mores & ritus scribit.

c Romanis] Cicero Philipp. 14. in fi. Vtque, quæ præmia Senatus militibus antè cōstituit, ea soluantur eorum, qui hoc bello pro patria occiderunt, parentibus, liberis, coniugibus, fratribus: iisque tribuantur, quæ militibus ipsis tribui oporteret, si illi vixissent, qui morte vicerunt.

Dona confœderatorum. Ceramicus extra Athenas. Ceramicus alter in vrbe. Casaluiũ. Celosta. Summenium. Sphinctæ. Casaluades. Lecastriæ.

deberentur. [d] Si tamen regibus fœderatis, aut sociis mittenda dona forent, scipio eburneus, toga picta, & palmata tunica cum sella curuli, frequentia fuere. [e] Erat autem Ceramicus extra Athenas locus, in quo deorum hominumque excellentium simulacra & statuas publico decreto erigere, [f] atque eos qui pro patria occubuissent sepelire, illisque erectis tumulis, inscriptiones & elogia, decretaque ac titulos apponere assuerant, [g] inter quas Chrysippi imago porrecta manu visebatur, aliorumque philosophorum, diuerso gestu & modo. Singulis enim sepulchris singulæ columnæ affigebantur, cum inscriptionibus & titulis, quos ob egregia quisque facinora meruisset, ibique velut monumentis & trophæis celebrata illorum memoria fuit. [h] Alter verò Ceramicus intra vrbem locus erat Athenis, diuersorium scortorum, [i] cui nomen Casaluio: [k] sicut Græcis Celosta, [l] & Romæ Summenium, vbi prostabant meretriculæ, quæ pluribus notatæ nominibus fuere: [m] nam & Sphinctæ, [n] Casaluades, [o] Le-

ANNOTATIONES.

d Si tamen regibus fœderatis.] Hæc fermè ex Liuio 3. Decad. lib. 7. non multò post princ. qui ita scribit, Senatus non legatis modò benignè respondit, sed & ipse legatos cum donis ad Regem (de Syphace loquitur) misit L. Genutium, P. Petellium, P. Popilium. Dona tulêre, togam & tunicam purpuream, sellam eburneam, pateram auream ex quinque pondo factam. Protinus & alios Africæ regulos iussit adire: iis quoque, quæ darentur, portata, togæ prætextæ, & ternum pondo pateræ aureæ. Et Alexandriam ad Ptolemæum Cleopatrámque Reges M. Attilius & M. Acilius legati ad commemorandam renouandamque amicitiam missi dona tulêre: Regi togam & tunicam purpuream cum sella eburnea Reginæ pallam pictam cum amiculo purpureo. Et lib. 10. eiusdem Decad. de Scipione, cui posteà Africa nomen dedit, Ibi, ait, Masanissam primùm Regem appellatum eximiisque ornatum laudibus, aurea corona, aurea patera, sella curuli, & scipione eburneo, toga picta & palmata tunica donat. Et 4. Dec. lib. 1. Dona, inquit, ampla, quæ ferrent Regi: vasa aurea argenteaque, toga purpurea, & palmata tunica cũ eburneo scipione, & toga prætexta cum curuli sella. Palmatæ etiam vestis meminit Sueton. in Claudio, c. 17.

e Erat autem Ceramicus.] Plinius libro 36. c. 5. vbi tradit Athenis in Ceramico statuas & simulachra Praxitelis esse. Pausanias lib. 1. qui de Atticis est, recensens multorum clarorum virorum sepulturas, scribit in Ceramico, vrbis via, fictiles aliquot statuas esse, vt Thesei Scironem in mare abiicientis, & Auroræ Cephalum, egregia specie iuuenem, rapientis.

f Atque eos qui pro patria.] Suidas vbi de Ceramicis scribit his verbis, Athenis Ceramici loci duo erant, alter extra ciuitatem, in quo qui in bello cecidissent, publico sumptu sepeliebantur, funebrique oratione ornabãtur. Qui verò in vrbe erat, certa constitutaque erat sedes meretricibus.

g Inter quas Chrysippi.] Cicero li. 1. de finibus. Statua est, inquit, in Ceramico Chrysippi sedentis porrecta manu, quæ manus significat illum in hac esse rogatiuncula delectatum.

h Alter verò Ceramicus.] Suidas vbi suprà, Plutarchus in Phocione non adeo longè à fin. & de hoc quoque Diogenes Laërtius in vita Zenonis Cittici post prin.

i Cui nomen Casaluio.] Vide num hic legendum sit Caloria. nam hoc vocabulo καλύρια pro lupanari vsus est Lycophron. Vide tamen infrà in verbo, Casaluades.

k Sicut Græcis Celosta.] Sed & ipse Lycophrõ pro lupanari κηλωστά vsurpauit & κηλωστά.

l Et Romæ Summenium.] Sunt qui scribunt Summœnium, quod ferè sub mœnibus esset: quasi (vt inquiunt) submęnium. At hinc meretrices dictæ sunt, Summœnianæ Martiali lib. 3. epig. 40. in prin.

Conuiua quisquis Zoili potest esse:
Summœnianas cœnet inter vxores.

Et lib. 12. epig. 32. ad fi.

Nec plena turpi matris olla resina,
Summœniana qua pilantur vxores.

Sed adde in Suburra, vna ex regionibus Romæ, olim fuisse lupanar, ostendit Martialis lib. 6. epig. 65.

Fama non nimium bona puellam
Quales in media sedent Suburra,
Vendebat modo præco Gellianus.

De qua quidem Suburra dictum est suprà lib. 4. ca. 18. Sunt tamen qui in eo loco Martialis legant Saburra, quæ vox significat arenam illam crassiorem viliorémque, qua naues onerari solent apud Virgil. lib. 4 Georg.

- Et sæpe lapillos,
Vt cymbæ instabiles fluctu iactante saburram,
Tollunt. -

Et Plinium lib. 10. cap. 29. Sed non video quod in hac significatione accipi possit locus ille Martialis.

m Nam & sphinctæ.] Sphinges meretriculæ vocabantur, & Spinctæ cinædi, & molles dicebantur, vt dicit Suidas.

n Casaluades.] Gręcis enim κασαλβάς & κασαύρα, dicitur scortum, πόρνη, κασωρίς, meretrix, & κασάλβιον, lupanar, πορνεῖον. Aristophanes autem in Equitibus, κασαύρειον ponit pro lupanari, cùm scribit: ἐν κασαυρείοις λείχων τὴν ἀπόπλυτον δρόσον.
Sed & apud Antiphanem, κάσαυρα, & κασαύρα, meretrix dicitur. Vnde & κασαύρειος, meretricarius & scortator dicitur.

o Lecastriæ.] Læcastrię legendum est. λαικάστρια enim meretrix ab indecoro ornatu dicitur. Nã λα, intendit, & κάζειν, ornare est. Huic λαικαστής, scortum, cynædus; λαικάζω. scortor.

p Apud

castrix, Casorides, & Casoritæ dictæ: [p] apud Latinos lupæ. [q] Postea sequuti Cæsares, centuriones legatosque legionum pro magnis officiis in rempub. consularibus ornamentis, aut equo publico, nonnunquam triumphali statua donauere. Quod à Macedonibus antea fuit vsurpatum. [r] nanque Alexander Macedo centum viginti equites, qui in campis Adrastæis ceciderant, propter multa belli decora, equestribus statuis donauit: illorumque filios patrum stipendia ferre iussit. [s] Illud tamen haud indignum est quod annotetur, quòd viri triumphales, qui triumphalia ornamenta meruissent, præcipuo honoris priuilegio, eadem ipsi dona aliis fortiter dimicantibus lege militari impartiri poterant: [t] quodque vigente hoste, & nisi debellato, dona militaria duces largiri non solebant. Et licet milites in castris perexiguo ad vescendum argento vterentur, militarique disciplina horridus miles non celatus auro & argento, sed ferro & animis deberet esse munitus: tamen eiusmodi dona, quibus virtutis gratia miles donabatur, veluti inuitamenta virtutum, permulcendis militum animis tanti fuere, itaque animos ad res magnas acuebant, vt his honoribus aucti & confirmati, quisque suum decus faceret, [v] destinarentque animis vincere aut mori, mortemque potius quàm ignominiosam seruitutem præoptarent, vitam denique & quæcunque pericula nihili penderent.

Casorides. Casoritæ. Lupa. Alia dona militaria.

Ornamenta virtutis militaris ferebant in castris.

ANNOTATIONES.

p Apud Latinos lupæ.] Liuius 1. Deca. lib. 1. post princ. Sunt, inquit, qui laurentiam vulgato corpore lupam inter pastores vocatam putent. Et ita vocatur Plauto in Epidico act. 3. sce. 3.

Deuortunt mores virgini longè, ac lupa.

q Postea secuti Cæsares.] Tacitus lib. 17. Postquàm id Romæ compertum, M. Aponius Mœsiam obtinens, triumphali statua: Fuluius Aurelianus & Iulianus Titius ac Numisius Lupus legati legionũ consularibus ornamentis donantur. Plin. epist. 3. lib. 2. Heri à senatu Vestritio Spurina, principe authore, triumphalis statua decreta est.

r Nanque Aexander Macedo.] Sed & ad id, quod de equestribus statuis dicit, adde quòd apud Romanos quoque L. Furio, C. Mœnio Coss. triumpho additus est honos (vt tradit Liuius 1. Dec. li. 8.) vt statuæ equestres eis (rara illa ætate res) in foro ponerentur.

s Illud tamen haud indignum.] Plutarchus in Augusto, cap. 25. Solos triumphales, quanquam & socios expeditionum, & participes victoriarum suarum, nunquam donis impertiendos putauit: quod ipsi quoque ius habuissent tribuendi ea quibus vellent.

t Quodque vrgente hoste.] Gellius lib. 5. ca. 6. in Oratione Catonis. Nam principio, quis vidit corona donari quenquam, cum oppidum captum non esset? aut hostium castra non incensa essent?

v Destinarentque animis.] Liuij verba 4. Decad. lib. 9.

Delusiones dæmonum malorum à multis expertas fuisse, qui diuersis imaginibus homines delusere. Cap. XIX.

NOn est profectò fabulosum, quod apud sanctos viros autores memorant, vt cum tetris spiritibus, quos dæmones vocant, congressum habuerint, illósque diuersis imaginibus, ac multiplici specie propè deluserint: siquidem nostra quoque memoria id euenisse compertum est. Nuper amicus meus summus, ingenio & fide singulari, rem dictu admirabilem, hæc prodentibus nobis, sibi euenisse enarrauit: quod quum credi vix posset, illam multorum testimonio comprobauit: se quum apud coniunctissimum & sibi familiarem Neapoli diuerteret, & noctis silentio clamantis de via, & opem implorantis vocem hominis audisset, quum accenso lumine accurrisset, vt quid rei esset inquireret, ibi dæmonem, & dirum quoddam numen, tetra & horribili specie conspexisse, qui iuuenem quempiam clamantem, & reluctantem, in via infestis manibus inuadere quærebat. quo conspecto, quum miser ille ad ipsum quẽ propè videbat accurrisset, & ne apprehẽderetur, quanto poterat nixu ipsius vestem & manum apprehendisset, se, diuino sæpius aduocato numine, quum multum diuque frustra fuisset reluctatus, vix tandem dæmonem abegisse: quo demum abacto, quum iuuenem animo consternatum in domum recepisset, nunquam quòd se dimitteret, aut pallium relaxaret, efficere quisse: tantáque cum torpedo inuasit, vt mente euicta, sui compos non esset, quum sibi prorsus re-

præsentari & ante oculos obseruari illa species videretur. Tandem ad se redditus, rem quo pacto se habuerat, enarrauit. Constabat enim prauis illum moribus & inciuilibus cum Dei contemptu diu vixisse, in parentésque tunc iurgatum, contumelias & intoleranda probra dixisse, deuotionibus execrationibúsque diris ab his agitatum abiisse. Sed ne cui hæc vana vel ficta sermonibus videantur, author est Thomas monachus, homo minimè malus, cuius ego fidem probitatémque pluribus in rebus expertus didici, qui seriò mihi retulit, quod quum in monasterio & sacris ædibus quæ in Lucanis montibus sunt, cum pluribus iurgatus foret, & post immodica conuicia & rixas, animo perturbato inde se proriperet: quum per nemora iter solus intenderet, speciem hominis vultu tetro, nigra barba, promissis tunicis, vultu aspectúque deformi & sæuo obuiam habuisse: quem quum compellaret, quid ille solus per deuia errabundus incederet, dixit, equum quo vectabatur amisisse, atque in proximos campos illum euasisse credere: cúmque per sinus inuios equum vna quæsitum pergerent, ad profluentem, in cuius alueo gurgites magni & formidabiles redundabant, deuenisse. Et quum monachus, vt aquam transiret, calceos sibi eximere appararet, illum magnopere coegisse, & tandem peruicisse, vt super spatulas suas ascenderet, potiúsque à se qui corpore maior erat, vectaretur: qui acquiescens, quum super illius spatulas, vt succolaretur monachus, ascenderet, illéque iam aquam ingredi appararet, dum vada exquirit, illius pedes nō humana, sed tetra & deformi specie cōspexit. quo animaduerso, horribili terrore percitus, Deum vt sibi præstò adesset, acclamauit. Mox dæmonem & diram illam speciem, diuino audito verbo, stridore querulo & vi maxima quanta dici potest, ita è conspectu abiisse dicit, vt imminentem quercum ingenti impetu collisérit, ac perfractis ramis funditus euerterit, ipséque consternatus atque exanimis diu iacuerit. Credebat enim, quod à vero non abhorret, nisi præuidisset, illum in rapidissimos vortices & voragines fluminis præalatas se fuisse necaturum. Sed præ omnibus quæ audiuerim aut viderim, res est admiratione digna, quam recenti memoria euenisse comperimus Romæ. Quippe nota res est, quum apud Gabios quidam infimæ sortis & obscuris natalibus adolescens, vesanus & furiosus, cuius praui mores & vita facinorosa fuerat, in parentem grauibus iurgiis conuiciatus foret, post iurgia immodica, quum furiis agitatus, aduocato dæmone, cui se deuorauerat homo ille improbus & impurus, furore cæcus & amens discessisset, & Romam petere cœpisset eo consilio, vt aliquod dirum facinus in patrem moliretur: dum iter faceret, dæmonem facie hominis truculenta, sordida barba & capillo, vesteque obsoleta & squalida obuiam habuisse: quò quum simul pergerent, illum interrogasse iuuenem, quem animo anxio & solicito videbat, quid tam tristis incederet: atque ille, quum quid sibi iurgij cum patre fuisset, quódque aliquid scelesti facinoris patrare cuperet, respondisset: dæmonem illum se quoque simili casu percitum fuisse dicere: proinde pergerét, & suas iniurias vltum irent. Cúmque nocte appetente, ad vrbem applicuissent, in proximo hospitio diuertisse, atque in cubiculum quod à caupone vtrique exhibitum fuit, haud multò post cubitum iuisse: cúmque vnà cubarent, pestem illam immanem, cum illum somno oppressum videret, infestis manibus iugulum hominis apprehendisse, vt elisis faucibus necaret, quem iam oppressisset, ni expergefactus ille, Dei opem & auxilium aduocasset: quo audito, furiam illam teterrimam stridore & tumultu maximo, tantóque impetu cubiculum, vnde euasit, dicitur collisisse, vt tigna & tectum euerterit, tegulásque penitus perfregerit: quo strepitu cum magister hospitij excitatus surgeret, & quid ruinæ & strepitus esset inclamaret, allato mox lumine, rem sicuti erat, adolescens ille quem solum & seminecem inuenerat, enarrauit: tectúmque collisum & perfractum, vnde dæmon è conspectu abiit, demonstrauit: quo malo perterritus, cum suæ turpitudinis, & anteactæ vitæ non solum pigeret: sed puderet,

puderet, diuino afflatus spiritu, perosus scelera, boni exempli & procul à populari tumultu, vitam egit. Multas quoque malorum dæmonum illusiones persæpe apud sanctos viros fuisse legimus, quas nostra non semel vidit ætas. Quibus salutaribus exemplis admonemur, vt præmuniti aduersus illorum insidias simus, qui nobis inimici infestique sunt, & tanquam in specula in insidiis stant: néve desides & ignaui concepta opinione populari, illorum qui ista minimè credunt, in aliquod discrimen dilabamur.

ANNOTATIONES IN CAP. XIX.

HOc caput nihil aliud, quàm miras quasdam dæmoniorum delusiones & præstigia sui temporis enarrat.

Quando dies tam apud Romanos quàm exteras gentes incipiat: & qui dies atri, quiue fausti sint. Cap. XX.

PEruulgatum [a] ferè est, Aegyptios & Athenienses diem à Solis occasu facere, & ad alterum occidentem terminare: ita vt quod spatij inter duplicem occasum fuit, integrum diem putarent. Persæ & Babylonij contrà: nam diem ab ortu Solis incipere, & ad alterum terminari dixerunt. Vmbri & Hetrusci, à sexta hora ad alterius sextam. Romani, à media nocte ad mediam sequentem, ita vt quod inter duas dimidiatas noctes temporis fuit, integrum diem facerent. Vulgus omne, ab oriente luce ad tenebras: Galli & Germani ita sunt metiti diem, vt temporum spatia, non dierum numero, sed per noctium vicissitudines computarent, noctésque diebus anteferrent. Ipsi enim noctes ante diē fuisse arbitrati sunt. Fertur Solon Atheniensibus suasisse, vt nō ad solis, sed lunæ meatū dies & tempora dinumerarent. Thebæi vero contrà: nam dies non ad lunæ, sed solis cursum metiti sunt. Fuitque tā Græcorum quàm Siculorum mos, in primis curare, vt sui dies mensesque cum solis & lunæ ratione cōgruerent: & si quid discreparet, tunc vnū diē aut biduum ex singulo mense adiicere, vel adimere. Dierum verò quidam fausti & agendis rebus felices, quidam atri, & tristi omine infames habiti: [b] quibus aliquid moliri, [c] aut nouæ rei inceptare, euentus exitialis erat. [d] In his exercitum conscribere, legiones educere manus cum hoste conserere, sponsalia inire, peregre proficisci, aut quicquam publicæ vel priuatæ rei moliri, inceptu fœdum & exitiale æstimarunt. Obseruatumque fuit, vt qui hostes bello tentare, vel acies eo tempore committere curarent, rem in non mediocre periculum discrimenque adducerēt, magno postea exitio consequuto. [e] Fuisse

Aegyp. & Athenienses. Persæ Babylonij. Vmbri. Hetrusci. Romani. Vulgus. Galli. Germani. Solon. Thebæi. Græci & Siculi. Dies fausti & infausti.

Dies atri.

ANNOTATOINES IN CAP. XX.

a PEruulgatum.] Hæc ex Plinio lib. 2. cap. 27. Plutarch. probl. c. 84. Gellio lib. 3. c. 2. de Diei initio. Censorino in lib. de Die natali. Macrobio lib. Satur. c. 3. Seruio in lib. 5. Aeneid. & nos quoque de hoc latissimè diximus in tract. Retractuum tit. 1. §. 1. glos. 2. in verbo, Et diem. nu. 1. & multis seq.

b Quibus aliquid moliri.] Liuius 1. Deca. lib. 6. post prin. cuius verba non multò post adducemus.

c Aut nouæ rei inceptare.] Gellius lib. 4. ca. 9.

d In his exercitum conscribere.] Macrob. lib. 1. Saturn. cap. 16. de his diebus loquens, Propterea, inquit, non modò prælium committi, verumetiam delectum rei militaris causa habere, ac militem proficisci, nauem soluere, vxorem liberûm quærendorum causa ducere, religiosum est. Festus Pompeius & de his item loquens lib. 11. Hos, inquit, dies religiosos iudicauerunt, eam ob causam quòd iis diebus ea, quæ occulta & abdita religionis deorum Manium essent in lucem adducerent, nihil in eo in Rempub. geri voluerunt. Itaque per hos dies non cum hoste manum conserebant, non exercitus scribebantur, non comitia habebantur, non aliud quicquam, nisi quod vltima exigeret necessitas, administrabatur.

e Fuisse autem atros.] Plutarchus in Lucullo. Gellius lib. 5. cap. 17. Macrob. lib. Saturnal. 1. cap. 16. & ante hos Liuius d. 1. Decad. lib. 6. paulò post prin. cuius hæc verba sunt, Tum de diebus religiosis agitari cœptum, diémque ad 15. Calendas Sextileis duplici clade insignem, quo die ad Cremetam Fabij cæsi: quo deinde ad Alliam cum exitio vrbis fœde pugnatum: à posteriore clade Alliensem appellarunt, insignémque nulli rei publicè priuatimque agendæ fecerunt. Cornel. Tacitus, Funesti, inquit, omnis loco acceptum est, quòd maximum Pontificatum adeptus Vitellius, de ceremoniis publicis 15. Cal. Aug. edixisset, antiquitus infausto die Cremerensi Alliensique cladibus. Dionys. Halicar. lib. 9. vbi eadem prope dicit. Et de hac quoque die Cicero ad Atticum lib. epistol. 9. epist. 4. Maiores,

inquit,

autem atros duxere dies, post Idus Quintiles, ad quintumdecimum calend. Sextiles duplici clade insignes, quò ad Cremeram Fabij cæsi, & quo ad Alliam fœdè Romani a Gallis fusi fugatíque fuere: quibus grauiter afflicta, & in extremum discrimen adducta Romana res fuit. [f] Quare Vitellio pontificatum maximum adepto, quòd diem ad quintumdecimum calend. Sextiles cæremoniis publicis sacram concilio edixisset, dirum omen fuit: qua calamitate doctus populus Romanus, illum diem nullius publicæ vel priuatæ rei insignem & notabilem fecit. [g] Cuius exemplo etiam postridie calendas, Nonas, & Idus mensis cuiusque, religiosos & ominales ac infaustos putauere: propterea quòd maximis cladibus & infandis contumeliis populum Romanum tunc affectum fuisse liquet. [h] Dies quoque manibus sacros, quum mundus patêre dicitur, quibus occulta deorum manium sacra apparent, plerique omnes veluti atros & ominosos obseruarunt: illosque velut fœdi exitus & ancipitis fortunæ detestati sunt. Hi fuere dies postridie Vulcanalium, & ante tertium Nonas Octobris, & ante sextum Idus Nouembris. [i] Etiam mense Maio, dies quibus Remuria celebrantur, vt occisi Remi vmbra placaretur: [k] & Nonis Iulij, quæ Caprotinæ dictæ sunt, qua die Romulus apparere desiit. [l] Et dum Feralia seu Parentalia diis manibus fiunt, [m] ac impuris diebus, quibus ancilia nondum condita in templo Martis erant, tam nuptiis quàm itineri ominosos, exitiales & euitabiles duxerunt. [n] Et qua ante quartum Nonas Sextiles populus Romanus ardente Punico bello ad Cannas insignem cladem passus fuit, etiam ante quartum Nonas, calendas & Idus cuiusque mensis, veluti tristi euentu infelices, pari superstitione deuitarunt. [o] Feriis quo-

Dies manibus sacri.

Remuria.

ANNOTATIONES.

inquit, nostri funestiorem diem esse voluerunt Alliensis pugnæ, quam vrbis captæ; quòd hoc malum ex illo: itaque alter religiosus etiam nunc dies, alter in vulgus ignotus. Fest. Pompeius lib. 1. Plutarchus problem. cap. 24. Plinius Secundus, si is est, in lib. de Viris illust. cap. 23. Et ex Poëtis Ouid. lib. in Ibin,

Hæc erat in fastis cui dat grauis Allia nomen.

Et lib. 1. de Arte,

Tu licet incipias, qua flebilis Allia luce
Vulneribus latiis sanguinolenta fuit.

Et lib. 1. de Remedio,

- Nec te peregrina morentur
Sabbata, nec damnis Allia nota suis.

Silius Italicus lib. 8. ad fi.

Maior & horrificus sese extulit Allia ripis.

Lucanus lib. 7.

Et damnata diu Romanis Allia fastis,
Tempora signauit leuiorum Roma malorum.

Et ante hos Virgilius lib. 7. Aeneidos,

Quosq; secans infaustum interluit Allia nomen.

f Quare Vitellio.] Corn. Tacitus lib. 17. Cuius verba adduximus suprà lib. 2. Et Suetonins in vita ipsius Vitellij c. 11.

g Cuius exemplo etiam postridie.] Liuius vbi suprà qui ad ea verba, quæ ex eo adduximus, hæc addit, Quidam, quod postridie Idus Quintiles non litasset Sulpitius Trib. militum, neque inuenta pace deûm post diem tertium obiectus hosti exercitus Romanus esset, etiam postridie Idus rebus diuinis supersederi iussum: inde vt postridie Calendas quoque ac Nonas eadem religio esset, traditum putant. Et de his quoque diebus postridianis Gellius, Verrij Flacci authoritate d. lib. 5. cap. 17. Plutarchus etiam vbi suprà, alias eius rei rationes adfert. Macrob. lib. 1. Saturn. ca. 15. in fi. & 16. authoritate Gellij lib. 15. Annalium & Cassij Heminę lib. 2. Historiar.

h Dies quoque Manibus sacros.] Hæc vsque ad clausul. Etiam mense Maio. sunt Festi Pom. li. 11.

i Etiam mense Maio.] Ouidius li. 5. Fastorum,

Romulus obsequitur, lucemq; Remuria dixit
Illam, qua positis iusta feruntur auis.
Aspera mutata est in lenem tempore longo
Littera, quæ toto nomine prima fuit.

Et paulò post,

Fana tamen veteres illis clausere diebus,
Vt nunc ferali tempora operta vides.
Nec viduæ tædis eadem, nec virginis apta
Tempora, quæ nupsit non diuturna fuit.
Hac quoque de causa, si te prouerbia tangunt,
Mense malas Maio nubere vulgus ait.

Plutarchus alias afferẽs rationes cur eo mense vxores non ducantur, proble. 86. Porphyrion interpres Horatij lib. epist. 2. epist. quoque 2. ad fin. Cui cum Ouidio & nostro authore conuenit. Hanc tamen rem, vt superstitiosam, decidit D. Augustinus de Ciuitate Dei, lib. 5.

k Et Nonis Iulij, quæ Caprotinæ.] Vide omnino Macrob. lib. 1. Satur. cap. 11. & Dionys. Halicarnasseum, & Plutarchum in Romulo, & Varronem ling. Latinæ lib. 2. aut aliorum computatione, 6.

l Et dum Feralia.] Ex Ouidio lib. 5. Fastorum, cuius verba in eam rem adduximus suprà lib. 2. c. 5. non longè à fi.

m Ac impuris diebus.] Idem dicit suprà dicto lib. 2. cap. 5.

n Et qua ante 4. Nonas Sext.] Macrob. d. lib. 1. cap. 16. authoritate Q. Claudij Annalium lib. 5.

o Feriis quoque Latinis.] Hæc vsque ad clausulam, Præter hos. sunt Macrobij, Varronis authoritate lib. 1. Satur. c. 16.

p Quia

que Latinis statis, vel communibus, aut Saturnalibus, ac diebus festis & sacris, ludisque publicis, licet fausti felicesque forent, tamen prælium committi, vel rei militaris delectum haberi, aut quoquam peregre proficisci, tanquam piaculari die, ominosum erat, dirum atque pestiferum. Præter hos fuere dies profesti, fasti, intercisi, & præliares: [p] quia feriis publicis quibusdam hostem lacessere vetabatur. Quippe diuisa tempora voluptatis & laborum, remissionum & curarum, Romani veteres habuere. [q] Profestis enim diebus, quasi procul à religione, rempub. & priuatam gerere licet, quia comitiales, comperendinos, & præliares continent. [r] Comitiales fuere, quibus cum populo agi licebat, concilio coacto, nisi si quæ feriæ conceptæ essent, quibus non liceret. Comperendini, quibus vadimonium dicere & vadare permissum: fuitque animaduersum, in profestis etiam fastos contineri, [s] quibus fari ius erat. [t] Festi verò dies, diis dicati fuere, in quibus forensibus negociis omissis, sacrificia, ferias, ludos, epulasque solennes celebrare, ac inter vota & sacra, faustaque omnia versari, verbisque prophanis abstinere conuenit. [v] Intercisi autem dicti, in quibus deorum simul atque hominum res agere licet: nam mane & vespere fari inhibetur, medio tempore inter cæsam hostiam & porrectam fari permittitur. Fasti etiam dies, in quibus ius fatur, id est dicitur: [x] nefasti, in quibus non redditur ius, nec fari licet. [y] Profestos etiam dies, qui erant ante fastos, nonnulli dictos volunt. [z] Idus quoque Martias, quòd illis C. Cæsar coniuratorum manibus cæsus occubuit, placuit parricidium vocari, ideo inter atros & ominosos receptæ. [a] Quotiesque incurrente anno dies cœpit, qui adiectus nundinis foret, totum annum luctuosis casibus, & diro euentu infelicem incurrere opinati sunt. Proditum tamen memoriæ est, statos dies anni, infelices aut fortunatos, apud varias gentes pro multiplici euentu, non vna ratione obseruari. siquidem Chalcedonij cuiusque mensis vigesimamprimam diem funestam & portentosam habuere, quòd illa Darij præfectus ipsorum pueros castrauit, & in Persidem misit. [b] Parthi diem qua Arsaces Seleucum vicit, tanquam initium libertatis, faustum felicémque obseruarunt. [c] Cyrus diem qua Scythas & Sacas clade afflixit, adeo felicem habuit, vt eam Sacam appellarit: [d] sicut Asiani festam diem Mutiam nuncuparunt, quod Q. Mutius Asiam singulariter texerat: [e] Athenienses quartam Hecatombæonis, qui mensis erat soli sacer, duplici victoria insignem, velut fortunatam, obseruandam præceperũt, qua ad Leuctram & Gerestum feliciter pugnatum est.

Dies profesti, fasti, intercisi, & præliares. *Profesti dies.* *Comitiales dies.* *Comperendini dies.* *Fasti.* *Festi.* *Intercisi.* *Fasti.* *Nefasti.* *Idus Martij.* *Apud exteros.* *Chalcedonij.* *Parthi.* *Cyrus.* *Asiani.* *ἱκατομβαιῶν.*

ANNOTATIONES.

p Quia feriis publicis.] Varro in Augurum libris, & ex eo Macrob. vbi suprà.
q Profestis enim diebus.] Festus Pomp. lib. 14 Nonius Marcellus in differentiis dictionum.
r Comitiales fuere.] Macrob. vbi suprà. & Fest. Pompeius lib. 3.
s Quibus fari ius non erat.] Scilicet fastis diebus ex Varrone lib. 5. linguæ Latinæ non semel. Cicerone in Orat. pro Murena. Ouidio li. 1. Fastorum,

Fastus erat per quem lege licebat agi.

Et Prisciano lib. 8. c. 2. quo tractat de significationibus & generibus verborum.
t Festi verò dies.] Macrob. vbi suprà. & Plutarc. problem. c. 24. Festos autem & fastos, ne id nescias, eosdem esse dicit Festus Pompeius lib. 6.
v Intercisi.] Varro & Macrobius vbi suprà.
x Nefasti] Varro, Macrobius, & Priscianus vbi suprà. Plutarchus in Camillo. Festus Pompeius lib. 6. Nefasti, inquit, dies N. litera notabantur, per quos dies ea verba fari ius non est: & si prætores ea fati sint, piaculum faciunt. Et hinc est illud Ouidij Fastorum lib. 1.

Ille nefastus erit, per quem tria verba silentur.

Tria autem verba hæc appellat, Do, Dico, Addico. Do quidem dicebant, cùm dabant potestatem citandi aliquem: Dico, cùm pronunciabant sententiam, in causa, quam cognouerant. Addico verò, cùm quis in iure cedebat. De quibus Asconius Pædianus in Ver. act. 3.
y Profestos etiam.] Profesti dies, teste Nonio, dicuntur, qui vacui sunt à festiuitate.
z Idus quoque Martias.] Suetonius in Cæsare, cap. 88. Curiam, in qua occisus est, obstrui placuit: Idúsque Martias parricidium nominari, ac ne vnquam eo die Senatus haberetur.
a Quotiesque incurrente anno.] Vt patet ex sequentibus.
b Parthi.] Iustinus lib. 41.
c Cyrus.] Strabo lib. 11.
d Sicut Asiani.] Asconius Pædianus act. 1. in Ver. actione.
e Athenienses.] Plutarchus in Camillo.

f Iidem.

Βοηδρομιῶν. Πάνεμος. Persæ.

f Iidem quartamdecimam Boedromionis, aut secundum Bœotios, sextã & vigesimam Panemi mensis, quòd Artabazum & Persas è Græcia fugarũt, felices habuere: qua die liberatori Ioui victimas cædunt, & sacrum faciunt. g Persæ verò tertiam & sextam mensis Boedromionis, t àquam lugubres & defamatissimas deuitarunt, quibus diebus in pugna Marathonia, & Platæas, & ad Mycalen, à Græcis conflictati, & magnas clades perpessi sunt.h Qui etiam diem qua Magi qui regnum occuparant, interempti sunt, tam solennem habuerunt, vt illam Magophoniam, hoc est, Magorum occisionem, appellarent, qua die nulli Magorum extra limen prodire fas est.i Mensis quoque Thargelion plerisque manifestum infortunium fecit: in quo Alexãder Macedo apud Granicum Duces Regis Thargelionis & Darium clade afflixit: & Carthaginenses à Timoleonte in Sicilia victi, fusi, fatigatique fuere. Contrà verò sextus Thargelionis dies, multis auspicatissimus erat.k In eo enim Socratis natalis dies proditur fuisse, & l Alexandri Macedonis, qui qua die in lucem editus, eadem vita functus fertur:m sicut de Magno Pompeio, qui altera post natalem suum die, & Attalo, qui ipso natali die morte sublati fuere, proditum est.n Quam diem o Philippus Macedo, vt lætam & fortunatam mirificè obseruauit, quòd triplici gaudio delibutus fuit: nã quadrigas suas ea die Olympia vicisse accepit, & Parmenionem ducem hostes fudisse, natúmque sibi Alexandrum filium fuisse.p Qua nocte deflagrasse templum Dianæ Ephesiæ autores memorant,q ab Herostrato incensum, vt famam nominis scelere propagaret. r Qua etiam die iterum Persæ ad Platæas ingenti clade superati traduntur:s atque ideo ex voto Milciadis capras trecentas Athenienses quotannis immolare.t Ipsi quoque Carthaginenses nonum diem mensis Metagitnionis pluribus calamitatibus inuisum & detestabilẽ habuere, qua magnis infelicitatibus & infortuniis oppressi sunt.u Con-

Μαγοφονία. Θαργηλιών. Sextus Thargelionis dies felix. Carthaginenses. Μεταγειτνιών.

ANNOTATIONES.

f Iidem.] Id vsque ad clausulam, Persæ verò. est Plutarchi in Aristide.

g Persæ verò.] Plutarchus in Camillo, & Aelianus de Varia historia lib. 2.

h Qui etiam ducem.] Herodotus lib. 2.

i Mensis quoque Thargelion.] Id vsque ad clausulam, Contra vero. est Plutarchi in Camillo.

k In eo enim Socratis natalis dies.] Aelianus de Varia historia lib. 2. vbi de sexta Februarij. Apollodorus in Chronicis, & ex eo Laërtius in vita Socratis, vbi tradit, eo die Athenienses lustrare ciuitatem, Deliósque Dianam natam fuisse tradere.

l Et Alexandri Macedonis.] Aelian. vbi suprà.

m Sicut de Magno Pompeio.] Plutarchus in Camillo.

n Quam diem.] Id ei subiungit, quod nuper de Alexandro dixit.

o Philippus Macedo.] Plutarchus in vita Alexandri, & Iustinus lib. 12. ad fi.

p Qua nocte.] Cicero lib. 2. de natura deorum, & lib. 1. de Diuinat. Plutarchus in vita Alexandri, post princ. Natus est, inquit, Alexander circa Idus Augusti. Ipso natali die templum Ephesiæ Dianæ concrematum est, sicut Hegesias ille Magnesius vociferatus est, cuius adeo truculenta extitit inclamatio, ac frigida, vt ipsum extinguere debuerit incendium. Iure enim Dianæ templum arsisse aiebat, quæ in Alexandri ortu obstetricando fuisset occupata. Solinus cap. 43. aut aliorum computatione 53. Notatur, inquit, eadem die conflagrauisse templum Ephesi, qua Alexander Magnus Pellæ natus est. vbi interpres non eodem die legendum: sed eadem nocte scribit. Idem Arrianus lib. 1. Gestor. Alexandri.

q Ab Herostrato incensum.] Strabo lib. 14. Cùm Herostratus quidam Ephesiæ Dianæ templum incendio consumpsisset, aliud præstantius construxerunt, mulierum ornamentis, & multis opibus ad id collatis, refectisque prioribus columnis. Addit idem Strabo Artemidori testimonio, Alexandrum impensas omnes pro eo templo restituendo fuisse pollicitum, dummodo ipse titulum haberet. illos autem noluisse. Solinus vbi suprà. & Valerius Maximus lib. 8. cap. 15. vbi de Cupiditate gloriæ. Gellius lib. 2. c. 6. Quondam, ait, à communi consilio Asiæ decretum est, vti nomen eius, qui templum Dianæ Ephesiæ incenderat, ne quis vllo in tempore nominaret.

r Qua etiam die iterum Persæ.] Non intelligit de ea die, qua natus est Alexander, de qua postremo loco locutus est: sed de ea tertia vel sexta mensis Boedromionis, de qua paulo antè. Nam & altera eorum Persæ deuicti sunt ad Platæas, vt scribit Plutarchus in Camillo, & Aelianus lib. 2. Variæ historiæ, vbi de sexta Februarij. Octauo Idus eiusdem mensis (scilicet Februarij) aiũt ad Platæas prælium commissum esse, Græcósque superiores euasisse. Persæ enim fusi, atque fugati sunt.

s Atque ideo ex voto Milciadis.] Probus Aemylius in Milciade.

t Ipsi quoque Carthaginenses.] Plutarchus in Camillo dicit Carthaginenses vigesimũprimũ diẽ huius mensis μεταγειτνιῶνος, tanquam plurimas maximásque omnium clades attulisset, infaustum habuisse.

v Contra verò Syracusani.] Plutarchus in Nicia. Euricles legem tulit, vt dies quo Nicias captus fuit, se

trà vero Syracuſani, quartam ſupra vigeſimam menſis Maij, quem illi Carnium vocant, quòd Athenienſes cum toto exercitu ad Aſinaram flumen memorabili clade profligarant, præcipue felicem habuerunt. In qua re proditum memoriæ eſt, [x] Timoleontem Syracuſanorum ducem præcipuas victorias ſemper Syracuſanis natali ſuo dediſſe, adeo vt ipſus natalis diem omnes Siculi velut multiplicis victoriæ autorem, feſtum agerent: ſicut de Iulio Cæſare proditur, qui Idus Iulij natalem ſuum fortunatas ſemper habuit & felices. [y] Xerxes verò diem qua rex dictus fuit, tanquam imperij natalem, ſingulis annis inſignem celebrauit, qua diademate ornatus, gaudio delibutus, cœnam proceribus dabat, cui Titan dixere nomen: [z] fuitque adnotatum, diem qua Alcibiades Athenas ab exilio remeauit, certiſsimum illi præſignaſſe exitium, quòd funeſta tunc colerentur ſacra, qua templi ornamenta deponere, pauimenta tegere, & iuſtitio indicto à negociis quieſcere mos erat. [a] Sicut quintadecima Iulij mœſtiſsima fuit, qua mulieres Athenis ieiunium ſeruant, [b] & cum ſacra Adonia celebrant, & apud Romanos ſexto calendas Aprilis, quo die cultores matris deûm plangere & lamentari incipiunt. [c] Auguſtus verò mirum in modum obſeruauit ne poſtridie nundinarum quoquam proficiſceretur, aut Nonis quicquam rei ſeriæ inchoaret, quòd illas infortunatas multis fuerat expertus exemplis. [d] Apud Cretenſes obſeruatum eſt, vt albis lapillis lætos dies, lugubres nigris calculis adnotarent. [e] Idem

Syracuſani. *Dies natalis Timoleontis.* *Iulij.* *Xerxes.* *Quintadecima Iulij.* *Poſtridie nundinarum aut Nonis.* *Cretenſes.*

ANNOTATIONES.

fuit, feſtus eſſet, eóque ab operibus vacantes Aſinariæ feſtiuitatem ſolennem celebrarent: fuit is dies 24. Carnij menſis &c.

x Timoleontem Syracuſ.] Probus Aemylius in vita illius.

y Xerxes verò.] Herodotus lib. 9. Quæ cœna ſemel quotannis eo die quo Rex creatus eſt, inſtruebatur. Cœnæ nomen Perſicè Ticta, Græcè τέλειον, id eſt, perfecta: in qua Rex ſolum caput ornatur, Perſaſque ſtrenis donat. Huic autem conſtat Tictá, non Titan legendum eſſe.

z Fuitque adnotatum.] Plutarchus in Alcibiade, hæc feſta πλυντήρια vocat.

a Sicut quindecima Iulij.] Vide ſuprà, vbi de ieiunio.

b Et cùm ſacra Adonia.] Plutarchus in Alcibiade, & Nicia, Mulieres, ait, Athenienſes fortè Adoni ſacra celebrabant, atque idcirco multis in partibus ciuitatis cadauerum ſimulachra, & ſepulchrorum imagines poſitæ erant, circa quæ plangentium mulierum greges verſabantur.

c Auguſtus.] Sueton. in vita ipſius, cap. 92. Obſeruabat, inquit, & dies quoſdam, ne aut poſtridie nundinas quoquam proficiſceretur: aut Nonis quicquam rei ſeriæ inchoaret: nihil in hoc quidem aliud deuitans, vt ad Tiberium ſcribit, quàm δυσφημίαν ominis. vbi interpretes Nonas, non Nundinas legunt. Vide Macrob. lib. 1. Satur. c. 13.

d Apud Cretenſes.] Horatius lib. 1. Car. Ode 36.

Creſſa ne careat pulchra dies nota.

Creſſa igitur, id eſt Cretenſi, vt exponit Acron. Cretēſibus enim mos erat dies lætos albis calculis: nigris contrarios numerare, ex lectorum dierum numero, vnà & tempus metiri: malos enim in annorum numerum non ducebant. In id quoque eum locum Horatij citat Cornutus in Commentariis Perſij ſaty. 2. initio,

Hunc Macrine diem numera meliore lapillo.

Vide Eraſmum in Prouerbiis, Album calculum addere. & Creta notare.

e Idem apud Thraces.] Plinius lib. 7. c. 40. Vana mortalitas & ad circumſcribendum ſeipſam ingenioſa, computat more Thraciæ gentis: quæ calculos colore diſtinctos, pro experimento cuiuſque diei in vrnam condit, ac ſupremo die ſeparatos dinumerat, atq; ita de vnoquoque pronunciat. Quid, quod iſte calculi candore illo laudatus dies, originem mali habuit? Quàm multos accepta aſſlixere imperia? Hactenus Plinius. Hincque ex eo loco Horatij pro Creſſa legunt Threſſa. Sed in hoc loco nolui prætermittere, alba ſemper læta & auſpicata fuiſſe credita, vt ex his patet, quæ diximus ſuprà lib. 3. c. 5. Sed quibus addes, Atros dies dici infauſtos Macrobio lib. 1. Satur. c. 15. in fi. & Nonio Marcello & omnibus qui de atris diebus loquuntur. Ex quo & illud Virgilij lib. 6. Aeneid.

- Ab vbere raptos
Abſtulit atra dies.

Et hinc albos deorum filios appellabant, vt ſcribit Plato lib. 5. de Republica. & ex eo Plutarchus in lib. de Diſcrimine adulatoris & amici. Ex quo poſſet videri Virgil. Eclog. 5. Cæſarem candidum vocaſſe, tanquam deorum filium,

Candidus inſuetum miratur limen olympi.

Candidus, inquit Seruius, id eſt, deus, vt contrà mortuos, nigros dicimus. Horat. lib. 1. ſer. ſaty. 4.

Hic niger eſt, hunc tu Romane caueto.

Sed is locus magis ad animum pertinet, quàm ad alia. Nam & Acron & Porphyrion ibi interpretantur Niger, id eſt, maleuolus, malus, venenatus. Citátque Porphyrion illud Virgilij lib. 4. Aeneidos,

- Nigri cum lacte veneni.

Vbi Seruius interpretatur, Nigri, id eſt, noxij. Sed quid ad interpretationem Seruij, qui nigros appellari mortuos dicit, pertinet? Id certè probat Iuuenalis ſaty. 1.

Thraces. Romani. Ephemerides.

apud Thraces. [f] Romani quoque quid quaque die lucri damníve fecissent, literis designabant, quæ ephemerides dictæ. Nam vetusti moris erat, vnumquenque domesticam rationem totius vitæ suæ per dies singulos adnotare.[g] Cæsar autem in consulatu diurna acta senatus & populi publicari mandauit, testantia siue lætum quid, siue triste cecidisset.[h] Fuitque ex dignitate populi Romani, res illustres semper an-

Annales. Acta diurna. Dierum obseruatio à quibus contempta. C.Cæsar. L.Lucullus.

nalibus, quotidiana vero diurnis actis mandare literis.[i] Sed tamensi à rebus arduis ominosa dies deterreat, nonnulli tamen omnem hanc religionem ludificati sunt prosperoque euentu contra vulgi opinionem minime obseruandam censuerunt.[k] C. Cæsar cum admoneretur ne ante brumam copias in Aphricam transmitteret, nulla religionis cura feliciter transmisit.[l] L. etiam Lucullus cum contra Tigranem duceret legiones, nulla fati religione motus, quin pridie Nonas Octobris (quæ dies atra fortè inciderat) contra innumerabiles Parthorum copias prælio decerneret, asserens se ex atro & lugubri felicissimum illum diem facturum. nec euentus defuit. nam prælium ingressus, parua manu ingentes hostium copias incredibili felicitate superauit: militésque imperium auspiciúmque sequuti suum, memorabili victoria Tigranis regia

Dion.

& regno pariter potiti sunt.[m] Dion quoque Syracusanus, quum contra Dionysium moturus, luna eclipsim pateretur, & tota delitesceret, nullo prodigio aut ostento moratus fuit, quin eiecto tyranno, crudeli dominatu Syracusas liberaret.[n] Quod de

Pelopidas.

Pelopida dum contra Alexandrum Pheræum ducit, & aliis memoriæ proditum est. [o] Romulo quoque, licet felici augurio nato, in ortu tamen & obitu solem defecisse

ANNOTATIONES.

Instituitq́, rudes melior Locusta propinquas,
Per famam & populum nigros efferre maritos.

Nam & mortem nigram vocat Statius lib.9. Thebaidos cùm dicit,

- Vrgent præsagia mille
Funeris, & nigræ præcedunt nubila mortis.

Verùm vt redeamus, sunt, qui eum locum Virgilij eclog. 5. interpretantur, vt per candidum, bonum intelligat: Nam paulò inferius dicit,

- Amat bonus ocia Daphnis.

Et Seneca ad Lucillium epist.3. Omnes candidatos viros bonos diximus. Et ad hæc quoque spectat illud Horatij epist.lib.epist.2.ad fi.

Quodq́, capit vultu mutabilis, albus & ater.

Id est, vt interpretatur Porphyrion, bonus & malus, dicitque id prouerbialiter. De quo vide ampissimè Erasmum Chil.1.cent.6.c.99. Pythagoras autem dicebat id quod esset colore candido ad boni naturam pertinere: quod atro mali μὴ γεύεσθαι τῶν μελανούρων. quo prohibet gustari ex his, quibus cauda est nigra. Interpretatur Plutarchus in Commen. de Liberis instituendis, Ne commercium habeas cum improbis, & iis, qui sunt nigris & infamibus moribus. Hisque etiam conuenit illud Adagium Iuuenalis saty.13.

- Quia tu gallinæ filius albæ.

De quo Erasmus Chil.1.cent.1.cap.78. Apud Athenienses sacra ob lætitiã quampiam faciens alba veste induebatur, vt de Demosthene tradit Plutarc. in vita illius, qui & in Cicerone, tradit Cornelium Lentulum Prætorem, ob facinus coniurationis eo se magistratu abdicare & purpuream vestem deponere, & atram & suæ fortunæ conuenientem, assumere coactum fuisse. Nam & rei criminis atram vestem sumebant. quod Cicero delatus à Clodio fecit apud eundem Plutar. Quòd si quis id non fecisset, id nimiæ gloriæ attribuebatur, ac nonnunquam accusatis obfuit, vt de Milone dicit idem Plutarchus in eiusdem Ciceronis vita. Apuleius lib. 2. Metam. scribit matronam flebilem fusca veste contectam. veluti id signum esset doloris & fletus. Sed & eodem lib. prouerbialiter dicit, Fuscis auibus. pro infausto & improspero augurio. Peragrata, inquit, cuncta Thessalia fuscis auibus, Larissam accessi. Nam & cornices, coruos, bubones nigro ac fusco colore aues, inter inauspicatas numerantur Plinio lib.10.c.12. Quod miror fuisse prætermissum ab Erasmo in suis Chiliad. Cæterùm albedo omen victoriæ esse significat Virgil.lib.3.Aeneid.

Quattuor hîc (primum omen) equos in gramine vidi
Tondentes campum latè candore niuali.

Ex quo Seruius id annotauit quod diximus. Sed & adde hîc quæ suprà diximus lib. 3. de voto Thesei.

f Romani quoque.] Cicero in Orat. pro Quintio, Discedens in memoriam rediit Quintius, quo die Roma in Galliam profectus sit: ad ephemeridem reuertitur, inuenitur dies profectionis, pridie Cal. Februarij. Propertius lib.3.eleg.22.

Me miserum his aliquis rationem scribit auari,
Et ponit duras inter ephemeridas.

g Cæsar autem.] Suetonius in vita illius, c.20.

h Fuitq; ex dignitate populi Ro.] Tacitus lib. 13. Cum ex dignitate populi Romani repertum sit res illustres annalibus, talia diurnis actis vrbis mandare.

i Sed tametsi.] Vt patet exemplis seq.

k C.Cæsar.] Sueton. in vita illius, c.59.

l L.Lucullus.] Id vsque ad clausulam, Dion. est Plutarchi in Lucullo & Camillo.

m Dion Syracusanus.] Plutarchus in vita illius.

n Quod de Pelopida.] Plutarchus in eius vita.

o Romulo.] Plutarchus in vita illius.

p Alexan

dicunt.[p] Alexander verò Macedo cùm ducturus contra Darium, luna eclipsim pateretur, & ob id milites trepidarent, Aegyptios adsciuit vates, causásque defectionis expromere iussit: qui dum contra Persas dimicaturus, Iunio mense exercitum duceret, quòd apud Macedones luctuosum erat, contempta religione feliciter dimicauit, asserens mensem Iunium, secundum Maium appellari iussisse. Sunt tamen exempla Romanis, eandem diem luctuosam, & mox felicem intercedentibus annis euenisse. [q]Nã qua die Crassus magno dedecore profligatus à Parthis, cæsus fuit, eadẽ, licet ali quot decursis annis, Ventidius Pacorũ & Parthos singulari victoria magnis cladibus interfecit:[r] & die qua à Cimbris profligato exercitu, Romani cæsi fuere ingenti clade, eadem postea Lucullus contra Tigranem & Armenios, quos magna cæde debellauit, & castris exuit, gloriam tulit insignem.[s] Augusto quoque Octauio, idem dies suscepti imperij primus, & vitæ supremus fuisse traditur. Quinto verò Fuluio contigit, vt qua die priore anno ex prætura triumpharat, eadem postea de Liguribus bello victis triumphans vrbem iniret.[t] Græci quoque qua die ad Platæas contra Mardonium feliciter dimicarunt, eadem, licet intercedentibus annis, ad Mycalen vicerunt.[v] Sed sciendum, populum Romanum quoties hostium vim propulsarent, aut illatam iniuriam lacessiti depellerent, quò minus arma sumerent, & hostibus obuiam irent, nulla religione teneri, atrosque atque euitabiles dies nullos censere, illosque tantum obseruare, quum inferenda in hostes arma, non propulsanda forent. Feriatis siquidem diebus vim cuiquam inferre piaculare est, propulsare non vtique.[x] Illud etiam succurrit, ad octauum calendas Aprilis, Romanos lætitiæ diem colere, quem hilaria nuncupant, quo tempore sol zodiaci peragrato spatio per omnes signorum stationes, ad nos reuertens, longiores noctibus efficit dies, quibus festa solennia, & ludos publicos, ac dies hilares concelebrant: quo mense mulieres Veneri sacrum facere, & myrto coronatas lauare tradunt Athenis, Lunæ hebdomadibus festos agere dies, & iuuenes conuiuari solenne fuit.[y] Apud Indos erat patrius mos, vt quum dies primùm augeri incipiunt, rex cum regio comitatu ad flumen lauaturus accedat, equosque & nigros tauros diis immolet, veluti felices & fortunatos. Ipsi enim nigrum albo prætulerunt, & sanctius duxerunt.[z] Quodque Sextilibus calendis ex veteribus domi-

Alexander.

Qui eandem diem luctuosum, & paulò post felicẽ habuere.

Ro quantum atris diebus à re quantum auspicanda abhorrerent, & contra.

Hilaria,

ANNOTATIONES.

p Alexander Macedo.] Id vsque ad clausulam, Sunt tamen est Plutarchi in vita Alexandri.

q Nam qua die Crassus.] Vide Appianum in Parthico.

r Et die qua à Cimbris.] Plutarch. in Lucullo.

s Augusto quoque.] Corn. Tacitus lib. 1. Verùm Suetonius in Augusto, cap. 100. aliter dicit, nempe, eundem illi fuisse diem natiuitatis & mortis. Quòd si vterque verũ dicit, fuit illi eadem dies natiuitatis, imperij & mortis. Nec longe dissimile est quod de Sidonio Antipatro ferunt, qui omnibus annis vno die tantum natali corripiebatur febre, & eo consumptus est longa senecta, vt scribit Plinius lib. 7. cap. 51. in fi. & Val. Maximus lib. 1. cap. 8. vt interim non prætermittam Henrico II. huic Regi nostro eundem fuisse diem & natiuitatis & regni. Diem scilicet postremam mensis Martij, eo enim die natus est anno Domini 1518. & mortuus est eius pater Franciscus anno 1546. quo anno Hẽricus natus erat annum 28. qui numerus quatuor septenarios, aut si mauis septem quaternarios facit, omnium numerorum auspicatissimũ & fortunatissimum. quod & nos aliquando diximus in liminari illa epistola ad ipsum Regem, in nostris Commentariis Nobil.

t Græci quoque.] Aelianus de Varia hist. lib. 2.

v Sed sciendum pop. Roman.] Hæc vsque ad clausulam, Illud etiam. sunt Macrob. Saturn. lib. 1. c. 16. cuius hæc sunt verba, Sciendum est tamen eligendi ad pugnandum diem Romanis tunc fuisse licentiam, si ipsi inferrent bellum. At cùm exciperent, nullum obstitisse diem, quo minus vel salutem suam, vel publicam defenderent dignitatem. Quis enim obseruationi locus, cùm eligendi facultas non superlit?

x Illud etiam succurrit.] Idem Macrobius lib. 1. cap. 21. Simulatione, inquit, luctus peracta, celebratur lætitiæ exordium ad octauum Calẽdas Apriliis quem diem Hilaria appellãt, quo primùm tempore Sol diem longiorem nocte protendit. Flauius Vopiscus in Aureliano, & Lampridius in Alexandro,

y Apud Indos.] Strabo lib. 15.

z Quodque sextilibus Calendis.] Quod planè ostendit Cicero lib. epist. ad Q. Fratrem 2. epist. 3. ad fin. cum scribit, Domus tibi ad Lucum Pisonis Liciniana conducta est: sed vt spero, paucis mensibus post Calen. Quintiles in tuam commigrabis. Tuam in Carinis mundi habitatores Lamiæ conduxerunt. Et alibi in quadam epistola, Calendis,

Domibus quando migrarent Romani. *Diebus infaustis etiã in sacris abstinebatur.* *Hordales dies.* *Dierum ratio apud Romanos.* *Noctis partes.* *Diei partes.*

bus migrare, & nouas incolere Romani consuêrant, illásque veluti boni euentus & fortunatas obseruarunt. [a] Neque prætererim, diebus atris & infaustis, pontificum iussu, [b] non modò à bellis gerendis, & reipublicæ cura, sed à rebus diuinis & sacrificiis deorum supersederi iussum. quippe diebus inauspicatis & ominosis nullum sacrificium rite fieri pontifices putarunt, nisi hordæ, hoc est, prægnantes immolarentur boues, qui Hordales dies nuncupati. [c] Romanósque à primis originibus ad primum Punicum bellum, ortus tantum & occasus dierum: postea meridiem, Accenso pronunciante, notare consueuisse. Aeuo postea subsequente, diem in horas, noctémque in vigilias diuisisse, ita vt [d] maximam diem in duodecim, minimam verò in decem horas partirentur. Noctem verò ita metiti sunt, vt modò in horas duodecim, [e] nunc in quatuor vigilias etiam longissimas noctes facili diuisione distinguerent: [f] Vesper, conticinium, aliàs intempestatem, gallicinium, & luciferum: sicut in ternas horas, singulas vigilias pensitarunt. Diem verò in luciferum, mane, ortum, meridiem, & occasum: tametsi diem simul & noctem nonnunquam in horas vigintiquatuor di-

ANNOTATIONES.

inquit, Iulij remigrandum est. Suetonius in Tiberio, cap.35. Senatori latum clauum ademit, cùm cognouisset sub Calen. Iulij demigrasse in hortos, quò vilius post diem ædes in Vrbe conduceret. Martialis lib.12. epig.32. in prin.

O Iuliarum dedecus Calendarum,
Vidi Vacerra sarcinas tuas, vidi:
Quas non retentas pensione pro bina
Portabat vxor ruffa crinibus septem.

Et hoc quoque probatur in l. cùm in plures. in prin. ff. locati. cuius hæc verba sunt, Cùm in plures annos domus locata est, præstare locator debet, vt non solùm habitare conductor ex Calendis Iuliis cuiusque anni, &c. Id quod nostri interpretes non intellexerunt.

a Neque prætererim.] Varro lib.2. Rei rusticæ cap.5. Quæ sterilis est vacca, taura appellatur: quæ prægnans, horda. Ab eo in fastis dies, Hordicalia, nominantur, quòd tunc hordæ boues immolantur. Ex quo intelligi hic Alexandrum atros pro fastis posuisse: quanquam diuersi sunt, vt patet ex Varrone lib.2. aut aliorum computo 5. de ling. Lat. & his, quæ suprà dicta sunt. Sed vt redeamus, Festus Pompeius lib.8. de hac re ita loquitur, Horda, prægnans. vnde dies, quo grauidæ hostiæ immolantur, Hordacia dicta. Sed & de his Ouid. lib.4. Fast.

Tertia post Veneris, cùm lux surrexerit Idus,
Pontifices forda sacra litate boue.
Forda ferens bos est: fœcundáq; dicta ferendo.
Hinc etiam fœtus nomen habere putant.

Cui concinens ipse Varro lib. 2. aut aliorum computatione 5. Fordicidia, ait, à fordeis bubus. Bos furda, quæ fert in ventre, quod ea die publicè immolantur boues prægnantes in curiis complureis: à fordis cædendis, Fordicidia dicta. Columella lib.6. ca.24. Post vnum concubitum forda non admittit taurum. Ex quibus vides antiquos autores fordã & hordam promiscuè pro boue prægnãte intellexisse.

b Non modo à bellis.] Quod suprà dictum est in verbo, Aut nouæ rei. verbo, In his exercitum conscrib.

c Romanosque.] Plinius lib.7. c.60. eodémque vltim. Duodecim tabulis ortus tantùm & occasus, post aliquot annos adiectus est & meridies, Accẽso Consulum id pronunciante. Et paulò pòst, Sed hoc serenis tantùm diebus vsque ad primum Punicum bellum. Hæc ille. Et hinc vtique est versus ille antiquus à Varrone memoratus lib.2. aut, vt dictum est, aliorum computatione 5. non longè à fine.

Vbi primum Accensus clamarit meridiem.

d Maximam diem in duodecim.] Aliter Plinius li.6. c.34. eodémque vlt. & lib.18. c.25. Macrob. lib.1. c.3.

e Nunc in quatuor vigilias.] De his quatuor vigiliis Suidas qui has φυλακὰς, vocat. Vegetius lib.3. Rei militaris cap.8. Et quia, inquit, impossibile videbatur in speculis per totam noctem vigilantes singulos permanere, ideo in quatuor partes ad clepsydram sunt diuisæ vigiliæ, vt non amplius quàm tribus horis nocturnis necesse sit vigilare. A tubicine omnes vigiliæ committuntur. Et finitis horis à cornicine reuocantur. Quæ & ipse quoque iisdem verbis scripsit Modestus in libello de Vocabulis rei militaris, ita vt vnus ab altero accepisse videatur. Et certè Vegetius qui tempore Valentiniani Imperatoris, & ad eum scripsit, à Modesto accepit, qui scripsit ad Tacitum Imperatorem, qui longo tempore præcessit Valentinianum. Et idem quoque dicit Diuus Hieronymus in Psal. Harum autem vigiliarum sæpe fit mentio à scriptoribus. Et primæ quidem meminit Liuius Decad.3. lib.1. Hic erit locus, Magoni ait Annibal, quem teneas. Delige centenos viros ex omni pedite atque equite, cum quibus ad me vigilia prima venias. Secundæ, Cicero epist. famil. lib.7. epist.3. & de hac intelligitur illud Lucani lib.5.

Tertia iam vigiles commouerat hora secundos.

Tertiæ, idem Cicero in Oratione 3. in Catilinam. & Cæsar lib.1. belli Gallici. & Apuleius lib.3. Meta. Quartæ, Plinius lib.10. c.21. vbi has vigilias Castrenses appellat.

f Vesper, conticinium.] Hæc vsque ad clausulam, Tametsi diem. sunt maxima ex parte Varronis lib.2. & 3. aut aliorum computatione 5. & 6. Macrobij lib.1. Satum. c.3. Censorini de die Natali c.19. & Seruij lib.2. Aeneid. in eum locum,

Tempus

mensas, veteres obseruasse legamus. [g] Horamque balnei, hyeme nonam, æstate vero octauam fuisse: [h] ipsamque vmbris postea [i] & clepsydris notare consuesse, ita vt tribus clepsydris aut paulo plus, hora finiretur. Horarum quoque duo genera fuere: nanque ex his [k] quædam æquinoctiales, [l] isomerinæ dictæ, quæ pro qualitate temporum, licet vniformes essent, diem à noctu dissimili numero variarunt: aliæ temporales seu vulgares, quæ Græcis cæricæ, quibus singuli dies æstu pariter atque hyeme, duodenis horis continentur. [m] Solaria enim antiqui eo libramento habuere distincta, vt sexta diei hora, meridies: noctis quoque sexta hora, media nox designaretur. Quum enim lege naturæ radij solares, alij hyberni, alij æstiui sint, ita vmbræ aliæ æquinoctiales, aliæ æstiuæ, aliæ hybernæ fuere. Erant enim horologia figurata, & ea finitione descripta, vt æquinoctialis, brumalis, & solstitialis dies, in partes duodecim assiduè diuisus foret, horásque pro qualitate temporum & dierum, modò maiores, nunc minores, nonnunquam crescentes, aliquando breuiores ostenderent: [n] quod commentum Anaximenes Milesius excogitasse dicitur primus, quas quidem enunciare Romanis puerorum munus erat. Sed quia de balneis mentio facta est, [o] non omittendum, balnea apud maiores nocte, aut ante auroram nulli patuisse, vtque sine metu cuiquam lauare liceret, à primis tenebris ad auroram sequentem clausa fuisse: siquidem noctu lauare veteribus interdictum erat. [p] Hadrianus vero Cæsar ante octauam, nisi valetudine laboraret, publicis balneis neminem admisit. [q] Tempúsque lauandi à meridie ad vesperam destinauit (quo tempore prostare meretricibus permissum) [r] lauacráque pro sexibus separauit. [s] Alexander postea Seuerus, ne quid populo incommodaretur, nocturna concessit balnea, oleo pro luminibus præbito. [t] Quæ cum antea promiscua essent viris æquè & mulieribus, ipse [v] post Antoninũ Philosophum lauacra mista summouit, [x] sæpeque cum populo in thermis vnà lauit: [y] quod de T. Vespasiano legitur, vt plerunque in thermis admissa plebe lauaret. [z] Et licet à primis

Hora balnei. *Vmbra.* *Clepsydra.* *Hora duplices.* *Meridies.* *Media nox.* *Horologia.* *Quando balnea ingredi liceebat.* *Quo tempore meretricibus prostare permissum.* *Balnea virorum & mulierum distincta.*

ANNOTATIONES.

Tempus erat, quo prima quies mortalibus ægris
Incipit, & dono diuûm gratissima serpit.

Sed & præterea ad id quod de intempestate hic dicitur, vide Seruium in illud Virgilij lib. 1. Georgic.

Illic (vt perhibent) aut intempesta silet nox
Semper.

Et in illud eiusdem Virgil. lib. Aeneid. 3.

Et lunam in nimbo nox intempesta tenebat.

g Horamque balnei.] Plinius lib. epist. 3. epist. 1. Vbi hora balnei nunciata est: est autem hyeme nona, æstate octaua: in sole, si caret vento, ambulat nudus: deinde mouetur pila vehementer & diu. Martialis horam nonam indifferenter dicit.

h Ipsamque vmbris.] Macrob. lib. 1. Satur. c. 3.

i Et clepsydris.] Ex Plinio lib. 2. epist. ad Arrianum epistol. eius lib. 11. cuius hæc verba sunt, Dixi horis penè quinque. Nam duodecim clepsydris, quas speciosissimas acceperá, sunt additæ quatuor. quanquam nonnulli ibi pro duodecim legunt 20. De clepsydris vide Cæl. Rhodig. lib. 18. c 39.

k Quædam æquinoctiales.] De quibus Plinius lib. 28. c. 25.

l Isomerinæ.] Cælius Rhodig. lib. 12. c. 9.

m Solaria.] De his Cẽsorinus de Die natali c. 19.

n Quod commentum Anaximenes.] Plinius lib. 2. cap. 76. Vmbrarum hanc rationem, & quam vocant Gnomonicen, inuenit Anaximenes Milesius. Anaximandri (de quo diximus) discipulus: primúsque horologium, quod appellant Sciotericon, Lacedæmone ostendit.

o Non omittendum balnea.] Quod ex sequentibus patebit.

p Hadrianus verò Cæsar.] Aelius Spartianus in vita illius, Ante octauam, inquit, horam in publico neminem, nisi ægrum, lauari passus est.

q Tempusque lauandi.] Vitruuius lib. 4. c. 10. scribit tempus lauandi maximè à meridiano ad vesperam constitutum esse.

r Lauacráque pro sexibus.] Aelius Spartianus in Adriano. Dion autem etiam in eius vita, ita de hac re loquitur, Dona in theatro, & Circo viris atque mulieribus separatim in spatijs dedit: nam & ne mulieres cum viris lauarentur vetuit.

s Alexander posteà Seuerus.] Aelius Lampridius in vita illius.

t Quæ cùm promiscua.] D. Hieronymus in Iouinianum lib. 2. non multo ante fin. Gellius lib. 10. cap. 3.

v Post Antoninum Philosophum.] Iulius Capitolinus in vita illius.

x Sæpeque cum populo.] De Alexandro Seuero loquitur ex Lampridio in vita illius.

y Quod de T. Vespasiano.] Suetonius in vita ipsius cap. 8. Ne quid popularitatis prætermitteret, nonnunquam in thermis suis, admissa plebe, lauit.

z Et licet à primis originibus.] Seneca libro epist. 13. epist. 1. Nam, vt aiunt, qui priscos mores vrbis tradiderunt, brachia & crura quotidie abluebãt, quæ scilicet sordes opere collegerant: cæterùm toti nundinis lauabantur.

Nundinis tota solum modo lauabant initio. Thermæ à Cæsaribus structa. Agrippa centum septuaginta balnea struxit Romanis. Balneum sine mercede ab Antonino exhibitum. Imperatores balneis dediti.

originibus, cum pauca essent balnea, & nullius cultus, Romani raro lauarent, brachiaque & crura labore fatigati tantum abluerent, & toti nisi in nundinis lauarent: [a] tamen post aliquot ætates balnea & thermæ publicis vsibus multimodæ fuerũt, magna mole & sumptu constructæ Alexandrino & Numidico marmore, latis specularibus, mira cælatura & arte. [b] Nam præter Agrippinas, [c] Neronianas, [d] Vespasiani & [e] Titi, celebrãtur [f] Domitianæ, Alexandrinæ, [g] Gordianæ, [h] Seuerianæ, [i] Aurelianæ & Constantinianæ, solidissima structura & sumptu profuso. [k] Constatque Marcum Agrippam, vt populo placeret, centum septuaginta balnea seu lacus in prouinciarum formam, Romæ gratuita præbuisse: [l] in quibus etsi calda prius abluerent, postea vt à balneis corpora multa frigida stringerent constitutum ferunt: [m] nec prius vngi, nisi lauissent, cumque pro singulis olim [n] daretur quadrans, [o] diuus Antoninus ob popularem gratiam balneum sine mercede exhibuit. [p] Commodus verò imperator tanto studio balnea prosequutus fuit, vt septies atque octies diebus singulis lauaret. [q] Quod

ANNOTATIONES.

a Tamen post aliquot.] Vt patet ex seq.

b Præter Agrippinas.] Martialis lib.3.epigr.20. & P.Victor, si is est, in 9.Regione vrbis. & vide Plinium lib.35.c.4.& lib.36.c.25.

c Neronianas.] De quibus Martial.lib.2.epig.48.

Hæc præsta mihi, Ruffe: vel Bitontis,
Et thermas tibi habe Neronianas.

Et lib.7. epig.33.& lib.12. epig. 84. P.Victor in d.9. Regione, vbi & has posteà dicit Alexandrinas vocatas. Cassiodorus, qui idem dicit in lib.Consulum Ro.Lamprid.qui has diuersas facit in Alex.Seuero. Eusebius Chronographus.

d Vespasiani.] P.Vict.in 8.regione vrbis Romæ.

e Et Titi.] Suetonius in vita illius, ca.7. Amphitheatro dedicato, thermisque iuxtà celeriter extructis, munus edidit apparatissimũ, largissimumque. Dion in eiusdem vita. Martialis lib.3.epig.20.

Titine thermis, an lauatur Agrippæ?

Cassiodorus in Consulibus, vbi hos appellat Titianos. P.Victor in 3.Regione, & Eusebius, qui & eas Titianas vocat in Chronicis Olymp.217.

f Domitianæ.] Plutarchus in Publicola.

g Gordianæ.] Iulius Capitolinus in Gordiano Iuniore.

h Seuerianæ.] Spartianus in vita Seueri.P.Victor in 1.Regione, vbi Seuerias eas vocat. Cassiodorus in Coss.Ro.Eusebius in Chronicis.

i Aurelianæ.] P. Victor in 6. Regione. Sed his adde thermas Traiani & Philippi Cæsaris ex eod. Victore in 3.Regione.& Cassiodoro in Coss.Rom. vbi eas postremas (Scilicet Constantinianas) Traianas appellat. de quibus etiam Eusebius in Chronicis Olymp. 217. Et thermas Olympiadis ex ipso Victore, & thermas Adriani ex eod. in 9.Regione. Et Varianas ibi in 13.Regio. Et Diocletianas ex Fla. Vopisco in Probo Imperat. Et Commodianas ex Cassiodoro in Coss. & Eusebio Chronographo, & Lampridio in vita Commodi. Et Antonini Caracallæ, ex Cassiodoro & Eutropio in ipsius vita, & Eusebio in ipsis temporibus, & Decianas ex ipso Cassiodoro, & Posidianas in Baiano, & Ciceronianas Plinio lib.31.c.2.

k Constatque M.Agrippam.] Plinius lib. 36. cap. 15. De lauacro autem Agrippæ Spartianus in vita Adriani, tradit Traianum Romæ instaurasse Pantheum, sexta, Basilicam Neptuni: sacras ædes plurimas, forum Augusti, lauacrum Agrippæ: eaque omnia propriis & veterum nominibus consecrasse.

l In quibus & si calda prius lauarent.] Dion tamen in Augusto scribit Mœcenatem omnium primum, balnea calidarum aquarum in Vrbe construxisse.

m Nec prius vngi, nisi lauissent.] Plutarchus Problemat.39. Hincque illud eiusdem Plutarchi in Pompeio, Cùm cęnæ tempus affuisset, & apparauisset gubernator quæ tum aderant, videns Phaonius Pompeium absque seruorum ministerio se abluere, procurrit, cumque abluit, vnxitque. Et Apuleij lib. 4.Metamor.Nudati & flammæ largissimæ vapore recreati, calidáque perfusi, & oleo peruncti, mensas dapibus largiter instructas accumbunt. Et illud Ennij antiqui poëtæ,

Exin Tarquinium bona fœmina lauit & vnxit.

Quanuis alij id ad corpus inertium trahant, vt & nos alibi diximus.

n Daretur quadrans.] Horatius lib.1. ser.saty.3.

- Dum te quadrante lauatum
Rex ibis. -

Et Iuuenal.saty.6.

Cædere Syluano porcum, quadrante lauari.

Martialis lib.1.epig.27.

Dat Baiana mihi quadrantes sportula centum,
Inter delicias quid facit ista fames?

Et lib.10.epig.70.

Balnea post decimam lasso, centumq́; petuntur
Quadrantes. -

Et ex oratoribus Cicero in Oratione pro Cælio, Nisi forte mulier potens quadrantaria illa permutatione familiaris facta erat balneatori. Et Seneca lib. 13.epist.ad Lucillium epist.1.& totius operis 86. Balneum rem quadrantariam vocans. Cur enim ornaretur res quadrãtaria, in vsum, non in oblectamenta reperta? sic enim legendum, & non quadratoria, vt vulgò legitur.

o Diuus Antoninus.] Pius scilicet, ex Iulio Capitolino in vita illius.

p Commodus verò.] Aelius Lampridius in vita illius.

q Quod de Gordiano.] Seniore, ex Iulio Capitolino in vita ipsius.

r Et

de Gordiano & [r] Galeno proditum est, qui æstate quinquies, hyeme verò bis in die lauere. Illud certè satis [s] constat, Carthaginensibus distincta fuisse balnea patriciorum & plebeiorum: moremque præualuisse, vt in quibus patricij lauabant, ad illa plebeij non accederent. Græcis verò contrà: nulla enim distinctio ordinis fuit aut personarum: diuites nanque cum pauperibus lauare, & patricios cum plebeiis nullo discrimine licebat. In quibus tanta plerumque hominum cuiusque ordinis concurrebat turba, vt balneatores, si vulgi maior vis ingrueret, pertæsi frequentiam, ære granum quòd vertigines facit, carbonibus iniicerent, vt tædio odoris diffugerent. [t] Germani verò non in balneis, sed fluminibus lauabant. Ideo nandi periti, & summi vrinatores habiti. [v] Si quando tamen lauarent balneis, calda abluebantur, lautique vescebantur. [x] Dardanis & Illyriis ter solum lauare permittitur, primò scilicet natali die, secundò in nuptiis, tertiò in obitu cuiusque. [y] Lusitanis frigida tantum lauare licet, sicut die, [z] Spartanis, quibus calda corpus abluere vetitum est: [a] quos cum Apollonius Tyaneus molles & vnguento delibutos videret, aduocatis ephoris balnea interdixit, senectam hominum calida appellans balnea. [b] Cumque Ephesij balneis præpositum lapidibus appeterent, quòd illa non calefecisset, summopere restitit, cùm frigida lauare satius duceret. [c] Aethiopes Macrobij fonte abluuntur, in quo loti, perinde ac oleo vncti, membris agiles fiunt, & violam olent. [d] Scythæ nullo fonte lauant, sed vxoribus aquam fundentibus corpora scabro lapide conterunt, cupresso, cedro, & thuris ligno confricantes. [e] Assyriis licet lauare diebus singulis peculiare sit, tamen à coitu & in morte præcipuum. [f] Apud Celtiberos verò obseruatum est, vt in balneis non aqua, sed lotio diu seruato lauent, dentesque & gingiuas pumicent: quòd & Canta-

Patriciorum & plebeiorum distincta balnea apud Carthaginenses. Græci promiscue lauabant. Germani. Dardani. Illyrij. Lusitani. Apollonij Tyanei in Spartanos dictum. Aethiopes Macrobij. Scythæ.

Assyrij. Celtiberi. Cantabri

ANNOTATIONES.

r Et Galeno.] Lege, Gallieno ex Trebellio Pollione in vita illius.

s Satis constat Carthaginensibus.] Val. Maximus lib. 9. cap. 5. in fi.

t Germani verò.] Herodianus lib. 7. de Germanorum natandi peritia scribens, Sunt enim, inquit, Germani peritissimi natandi, vt qui tantummodò in fluminibus lauentur. & Cæsar de Sueuis, qui & ipsi ex Germanis sunt, lib. 4. belli Gallici, post prin. ita scribit, Atque in eam se consuetudinem adduxerunt, vt locis frigidissimis neq; vestitus, pręter pelles habeant (quarum propter exiguitatem, magna est pars corporis aperta) & lauentur in fluminibus. & iterum lib. 6.

v Siquando.] Cor. Tacitus de moribus German. De balneis autem calidis vide Eras. Adag. Chil. 2. cent. 3. c. 65.

x Dardanis & Illyriis.] De vtrisque Aelianus de Varia historia lib. 12. in prin. & Nicolaus de moribus Gentium, & ex eo Stobæus serm. 1. qui dicunt Dardanos esse gentem Illyriæ.

y Lusitanis.] Strabo lib. 3. Lusitanorum ritus & mores scribens, inquit, Ad calefaciendum ignitis vtuntur lapidibus, & frigida lauantur.

z Sicut Spartanis.] Plutarchus in Alcibiade. Idē autem in Apophtheg. Laconicis: quo loco describit Lacedæmoniorum instituta, tradit eos balneis abstinere. Adde autem quòd Carinus Imperator balneis ita frigidis vsus est, vt solent esse cellæ suppositoriæ, frigidariis semper niualibus. Cùm hyemis tempore ad quendam locum venisset, in quo fons erat aqua pertepida, vt solet per hyemem naturaliter, eaque in piscina vsus esset, dixisse balneatoribus fertur, Aquam mihi muliebrem præparatis. Atque hoc eius clarissimum dictum efferri ibi subdit. nam ipse aliàs erat omnibus delitiis & voluptatibus deditissimus.

a Quos cùm Apollonius Tyaneus.] Philostratus in vita illius lib. 1. c. 12. ad fi. Inde, inquit, quod satis visum esset, cum illis locutus, secedebat ad balneum aquæ frigidæ, senectam hominum balnea appellans, quibus inclusi Antiochenses vitiis maximis indulgerent.

b Cumque Ephesij.] Idem Philostrat. eod. lib. & c. paulò post, Ephesiis verò, inquit, balneorum principem lapidibus cædere volentibus, propterea verò balnea nō calefecisset, Vos, inquit Apollonius, balneorum principem accusatis, quia malè lauamini: ego autem vos, quia lauamini. Hispani autem aqua calida lauari post secūdum bellum Punicum à Romanis didicere, vt scribit Iustinus lib. 44.

c Aethiopes Macrobij.] Herodotus in Thalia, qui est liber 3. Cùm speculatores de numero annorum mirarentur, ad fontem quendam eos deduxit, in quo loti efficiuntur perinde atque inuncti, violam olentes. Solinus c. 43. de Macrobiis loquens. Est & ibidem, inquit, lacus, quo perfusa corpora velut oleo nitescunt. Ex hoc lacu potus saluberrimus.

d Scythæ.] Herodotus lib. 4.

e Assyriis.] Strabo lib. 16.

f Apud Celtiberos.] Hæc vsque ad fi. huius cap. sunt Strabonis libro 3. Sed & adde superioribus. Aegyptiorum sacerdotes lauari quotidie frigida, interdiu ter, noctu bis, ex Herod. lib. 2. Et apud Romanos Mœcenatem primū aquæ calidæ balneum in Vrbe construxisse, vt tradit Dion in Augusto.

bri factitarunt, hanc optimam curationem, & exhaustis viribus mirè proficere arbitrati.

Locus Martialis in distichis elucidatur, in quo plerique interpretes grammatici lapsi sunt. Cap. XXI.

Nicolai Perotti & Domitij Calderini hallucinatio.

Icolaus Perottus Sipontinus præsul, homo fuit accurato ingenio, & lectione multa exercitus: eum Domitius Calderinus, vir, vt in ea tempestate, doctus, & æmulatione doctrinæ, & morum dissimilitudine osum habebat: iurgiisque & conuiciis apud suos sectatores plerunque incessebat, sæpiusque apud studiosos in inuidiam illum crimenque vocabat: & vt sunt ferè ingenia, in explicandis autoribus siquid in controuersiam veniret, vterque potius, quo pacto diuersus ab altero dissentiret, quàm quid veræ lectionis esset, rimabatur. Cum autem in scholis Romæ eodem tempore Martialis apophoreta publicè lectitarent, [a] cuius hoc distichon fuit:

Perottus in Cornucopia secus interpretatur, quam hic accusatur.

In precio scopas testatur palma fuisse,
Ocia sed scopis nunc analecta dabunt.

ita istos versus vterque interpretatus est, vt post multa deblacterata verba, vix aliquem sensum illorum ex dictis elicere queas, cùm modò mendum in versu postremo fuisse alter asseueret, & pro ocia, precium poni oportere, modò asarota, non ab à priuatiua, sed intentiua dicta esse affirmet: alter ita pleraque nugalia iurgiis & maledictis plena effundat, vt equidem singula enarrare & referre pigeat. Qui versus si pensitati rectè fuerint, absque multo verborum volumine plani expeditique fient.

Analecta.

Cum enim analecta reliquias esse ciborum qui è mensa cadunt in pauimentum, nemo dubitet, ipsaque purgamenta cœnæ, quæque euerri solent in pauimentis, veluti ibi relicta essent, è paruulis minutisque testulis per calculos colore distinctos, opere lithostroto ita effingi, vt vera videantur, [b] Plinius autor sit: atque ideo asarota quasi inuerribilia dicta: quippe cum σάρον Græcè scopa dicatur: non ab re, ipsa nunc analecta seu purgamenta, ocia scopis dare autor affirmat: cum ea in pauimento è paruis testulis effecta, talia forent, vt scopis euerri nullo modo valeant, & ideo ocia scopis dare necesse sit, cum his euerrendis nullus scoparum vsus foret. Ipsi verò pertinaci odio dissidentes, non quæ effingi solebant purgamenta cœnæ cogitarunt: sed de veris analectis & reliquiis cœnarum disceptantes, quæ cadunt è mensa, in assequendo autoris sensu multipliciter laborarunt. Depicta ergo purgamenta cœnæ, ita solo hærere dixit, vt ocia scopis dare necesse foret. quem sensum ita expositum, apertè liquere, neminem fallit.

Asarota.

ANNOTATIONES IN CAP. XXI.

a CVius hoc distichon est.] Lib. scilicet 14. epig. 87. & adde eundem lib. 7. epig. 19.

Colligere longa turpe nec pudet dextra
Analecta, quicquid & canes reliquerunt.

Et quod Analectes, qui colligit aut verrit ipsa analecta dicitur apud Senecam lib. epistolar. 3. epist. 27. paulò ante fi. per translationem in eos, qui minutissima quæque colligunt ex authoribus, Suasit illi, vt Grammaticos haberet Analectas. De Caluisio enim Sabino loquitur, qui seruos literatos in conuiuiis ad pedes habebat, vt versus quos referret suggererent. Vide etiam vbi loquitur de Satellio Sabino Quadrato, & de Achille & Vlysse.

b Plinius autor sit.] In lib. 36. c. 25. Atque etiam, vt hoc illi addas, Statius lib. 1. sylua. syl. 3.

-Varias vbi picta per artes
Gaudet humus, superantq; nouis asarota figuris.

Exempla legis Iuliæ & Papiæ, quibus quæ lege Iulia indulta erant, lege Papia fuere prohibita. Cap. XXII.

Lex Iulia de maritandis ordinibus.

Vod [a] lege Iulia de maritandis ordinibus apud veteres cautum fuit, vt hi quibus vigor iuuenilis foret, primo flore ætatis ad vxores ducendas, liberosque educan-

ANNOTATIONES IN CAP. XXII.

a QVod lege Iulia de maritandis.] Hæc lex omnibus inuisa & præcipuè equestri ordini, ab Augusto emendata est, atque restituta. Tranquil. in Aug. c. 34.

b Lege

dos, propagadamque sobolem non solum præmiis inuitari, sed pœna deterriti cogerentur, id [b] lege Papia & Pompeia certo ætatis gradu interdictum erat: quippe sexagenariis & supra eam ætatem ducere vxores, fuit hac lege vetitum. Turpe enim visum est, & fœdissima res senectuti, vt quibus ad eam ætatem sors liberos non dedisset, aut cælibes vixissent, his quasi emeritis, ætate affecta, aliunde liberos quærere libido foret. [c] Hanc postea legem Claudius Cæsar abrogauit: nam sexagenarios & vltra, liberos gignere, & prolis causa ad coniugium admitti, decere arbitratus est. [d] Rursus quod eadem lex Iulia cauit, quòd liberta quæ patrono nupsit, eo inuito, ab eo diuertisset, non modò post diuortium alij nubere, inuito patrono, prohibetur: sed patroni coniugium ita lex tutata est, & ratum habuit, vt eo etiam volente, alterius coniugij facultatem eripuerit. [e] Id etiam lege Papia inhibitum fuit: siquidem senatorem eiúsque liberos libertinas ducere vxores, perpetua constitutione prohibuit, ita vt inter virum senatorium & libertam, aut libertini status mulierem nullum matrimonium censuerit esse, senatorium videlicet sanguinem libertino admistum, quasi contagio pollui arbitrata. [f] Eadémque lege Papia, certa delatoribus prĕmia constituta sunt. nam quum facinorosi & perditi homines clandestina facinora admitterent, quæ ad aliorum perniciem & commune tendebant exitium, vtiléque videretur, plures delatores esse, qui offensas specularentur in principem, ne quid impune perditissimi homines moliri possent, delatoribus certa præmia constituit: eáque quum dimidium illatæ mulctæ antea fuissent, Nero princeps delatorum licentiam volés comprimere, eadem præmia ad quartas reuocauit: [g] quare quadruplatores dicti, quòd quartam partem de proscriptorum bonis, quos detulerant, consequerentur. [h] Tiberius verò Cæsar, causa præcipui quæstus, tantum delatoribus tribuit, vt nemini fidem abrogaret, siue quid veri, siue vani referrent. [i] Nam ebriorum sermo excipiebatur, simplicitas iocantium, & quodcunque dictum capite & fortunis luebatur, [k] adeò vt capitale esset, circa Augusti simulacrum seruum cecidisse, vestem mutasse, [l] effigiémque impressam nummo vel annulo, latrinæ aut lupanari intulisse, dictum factúmque eius aliqua æstimatione læsisse, ita vt primores senatus, & magna hominum vis infimas delationes exercerent. [m] Cúmque senatus de præmiis accusatorum abrogandis aliquãdo agendum putaret, Tiberius dictitans iura subuerti, si custodes legum amouerentur, tantum licentiæ delatoribus dedit, vt plerique criminis postulati, ante iudicium supplicium præuenerint. [n] Vitellius quoque delatos mathematicos, inauditos capite puniuit. [o] Domitianus dum rapinis intendit animum, ita aures delatoribus

Sexagenariis & supra eam ætatem vxorem ducere prohibebatur.

Delatoribus præmia lege Papia constituta.

Quadruplatores vnde dicti. Imperatores qui delatoribus auscultarunt.

ANNOTATIONES.

b Lege Papia & Pompeia.] Legendum est Pappiæ Poppea, & vide omnino quæ scripsi in nostris legibus Connubialibus l.6.nu.20. incip. Ideóq; lege Pappia Poppea.

c Hanc postea legem Claudius Cæsar.] Sueton in Claudio, c.23.

d Rursus quod eadem lege Iulia cauit.] Ex l. in eo iure.ff.de rit.nupt.in princ.

e Id etiam lege Papia.] Ex l. lege Papia. & l. si quis in senatorio. & l. lege Iulia. & aliis compluribus.ff.de rit.nupt.

f Eademque lege Papia.] Sueton. in Nerone, cap.10. Præmia, inquit, delatorum Papia lege ad quartas redegit, diuisis populo viritim quadringenis numis. Cor.Tacitus li.4.sic scribit, Plebeis congiarium quadrigeni numi viritim dati. Delatores istos in vniuersum sustulit Traianus, authore Plinio in Panegyrico, Vldericus Zazius in catalogo legum antiquarum.

g Quare quadruplatores dicti.] Asconius Pædianus 1.in Ver.act. iterúmque 4. Quadruplatores eos vocari tradit, qui eo quæstu se tuebantur, vt eas res persequerentur, quarum ex legibus quadrupli actio erat. Quæ fuit etiam sententia Festi Pompeij lib.15.

h Tiberius verò Cæsar.] Cornel. Tacitus lib.5. Sueton.in vita illius c.61.

i Nam ebriorum sermo.] Verba sunt Senecæ de hoc ipso loquentis lib.3.de Beneficiis c.26.

k Adeò vt capitale esset.] Sueton.in eo.Tiberio, cap.58.

l Effigiemque impressam.] Et hoc quoque est Senecæ dict.lib.3.de Beneficiis. & Sueton.vbi suprà proximè.

m Cumque Senatus.] Id vsque ad clausulam, Vitellius.est Taciti lib.4.

n Vitellius.] Sueton.in vita illius c.14.

o Domitianus.] Sueton.in eiusdem vita, cap.12.

patefecit, vt nihil cuiquam tutum esset, delatórque delatorem timeret, & causidici causarum actionibus posthabitis, ad delationes se conferrent.[p] Quod de Constantino traditur, vt delatores omni tempore admitteret, eósque ingenti studio foueret.[q] Non sic Vespasianus & Titus, qui adeo illos insectati fuerunt & odio prosequuti, velut publico exitio destinatos, vt flagellis cæsos per Amphithreati arenam spectandos traducerent, vt pœnis coerciti, à noxiis deferendis abstinerent.[r] Pius verò Antoninus delatores, si non probarent, capitali pœna affecit: si probarent, oblato præmio dimisit infames. Idem factum memoratur[s] de Opilio Macrino Imperatore, vt delatores minimè admitteret, sed vndique conquisitos, pœnis & damno mulctaret.[t] Fuitque veteri sanctione constitutum, vt neque mulieri, neque damnato criminis, neque militi, aut veteranis, neque viris clarissimis ob dignitatem criminosum deferre licitum esset.[v] Fertur Dionysius tyrannus cum in ciues nullo placatiore animo esset, Sagogidas dispositos habuisse, qui singulorũ dicta factáque referrent.[x] Circa patroni quoque ab bona liberti admissionem, & patronatus iura, eadem lex satis commodè prouidit: nam si libertus, cui centum millium sestertiorũ census fuisset, duos, vnúmve liberos post obitum reliquisset, ad virilem bonorum partem patronum admittebat: si verò tres aut vltra haberet filios superstites, nihil ex bonis liberti hac lege patrono debebatur.[y] Fuere quoque & alia legis Papiæ salubriter constituta, inter quæ vt viginti

Qui imperatores delatores auersati.

ANNOTATIONES.

Vnde & de eo loquens Plinius Secundus in Panegyrico ad Traianum, Vidimus, inquit, delatorum iudicium, quasi grassatorũ, quasi latronum. Quanquam Martialis lib. 1. epigr. 4. scribit Domitianum initio principatus delatores grauissima pœna affecisse, his verbis,

Turba grauis paci, placidæque inimica quieti,
Quæ semper miseras sollicitabat opes,
Tradita Getulis, nec cœpit arena nocentes:
Et delator habet quod dabat exilium.
Exulat Ausonia profugus delator ab vrbe.
Impensis vitam principis annumeres.

Idem scribit Tranquillus in eiusdem Domitiani vita cap. 9. Fiscales calumnias, magna calumniantium pœna represit: ferebatúrque vox eius: Princeps, qui delatores non castigat, irritat. Sed neque in clementiæ, neque in abstinentiæ tenore permansit: & tamen aliquantò celeriùs ad sæuitiam desciuit, quam ad cupiditatem. Nam (authore eodem Tranquil. c. 12.) nihil pensi habuit, quin prædaretur omni modo. Bona viuorum ac mortuorum vsquequaque, quolibet & accusatore & crimine corripiebantur. Satis erat obiici qualecunque factum dictúmque aduersus maiestatem Principis, &c. Hinc est, vt conqueratur Iuuenalis saty. 1.

- Et post hunc magni delator amici,
Et citò rapturus de nobilitate comesa
Quod superest: quem Massa timet, quẽ munere palpat
Carus & à trepido Thymele summissa Latino.

Et satyra 4.

Vnde fit vt malim fraterculus esse gigantum.

Eius crudelitatem taxat iterum Plinius in Panegy. Traiani. Quum nuper immanissima belua, velut quodam specu inclusa, nunc propinquorum sanguinem lamberet, nunc se ad clarissimorum ciuium strages cædésque proferret, &c.

p Quod de Constantino.] Pomponius Lætus in vita illius. & Ruffinus Ecclesiasticæ historiæ lib. 19. Adde & de Maximo apud Herodianum lib. 7.

q Non sic Vespasianus & Titus.] Suetonius in vita Titi, cap. 8. ad finem. & Dion in eiusdem Titi vita.

r Pius verò Antoninus.] Iulius Capitolinus in vita illius. Eusebius historiæ Ecclesiasticæ lib. 4. c. 9. Idem præstitit Aurelius Cæsar, vt scripsit idem Eusebius d. lib. 4 c. 19.

s De Opilio Macrino.] Iulius Capitolinus in vita illius. Herodianus lib. 5. sic scribit, Delatores autem & serui omnes, quicunque dominos detulerãt, patibulo suffixi, totáque vrbs, atque adeò Romanum imperium sceleratis hominibus perpurgatũ, partim supplicio affectis, partim exilio mulctatis. Adde quòd Plin. in Panegyric. laudat Traianum quòd idem factitauerit, quod delatores quos impunitos reliquerat Nerua puniuerit, quorum turba insulas compleuit, quorum supina ora retortásque ceruices spectauere Romani, cùm velut piaculares victimæ ad supplicia ducerentur. Sed & Pertinax (authore eodem Herodiano lib. 2.) delatores vrbe exegit, & vbiubi inuenirentur puniri imperauerat: cauens ne cui de vanis criminibus periculum cõflaretur. Gordianus item eos omnes exilio affecit, vt scribit idem Herodianus lib. 7.

t Fuitque veteri sanctione.] l. defferre. ff. de iure fisci. & C. de delat. l. vlt. lib. 10.

v Fertur Dionysius tyrannus.] Cælius Rhodiginus lib. Antiquarum lectio. 22. cap. 17. ad fi. scribit Dionysium habuisse Prosagogidas, impios homines, quorum opera emissitia captabat, quod quisque de tyranno vel sentiret, vel loqueretur. Hos Plutarchus in lib. de Curiositate ad fi. vocat ἀγωγεύτὰς, id est accusatores. Vide Erasmum in prouerbio Midas.

x. Circa patroni quoque.] l. 1. & l. si libertus prętexito. §. vlt. ff. de bon. damnat. & alibi eod. tit.

y Fuere quoque & alia.] Gellius lib. 2. c. 12.

z Vtque

Vestales virgines, quæ sacri & æterni ignis perennem curam agerent, pontificis maximi scitu ad sacerdotium eligerentur, & cooptarentur. [z] Vtque nemo ad honores magistratúsue admitteretur, nisi ciuis effici, aut ciuitate donari antea meruisset. [a] Propterea Marco Perpennæ probrum obiectum fuit, falsóque consul fuisse creditus est, quòd contra legem Papiam, priusquam admitteretur ad ciuitatem, consul factus fuit. Procedente mox tempore, cum ius ciuitatis passim & sine delectu etiam infimæ sortis hominibus daretur, idque fœdum, neque ex imperij maiestate visum foret, lege Papia cautũ, vt peregrini vrbe Romana vti prohiberentur, ad eámque alienigenæ non admitterentur. [b] Sed quamuis lex Iulia libertinarum coniugia priori constitutione admiserit, lapsis postea temporibus eadem lex libertinas, & ludicram aut scenam exercentes, senatorio viro admisceri graui pœna interdixit, videlicet, ne senatorius ordo contagio libertinarum pollueretur. Verba ex ea lege hæc sunt: Qui senator est, quíve filius, nepósve ex filio, pronepósve ex filia natus, cuius eorum est, erítve, ne quis eorum sponsam vxorem nesciens dolo malo habeto libertinam, aut eam quæ ipsa, cuiúsve pater matérve artem ludicram facit fecerítve, sponsa nuptáve sciens dolo malo esto. Néve quis eorum dolo malo sciens, sponsam vxorémve habeto. Hactenus lex Iulia. Post aliquot verò ætates [c] Aurelianus Cæsar constitutiones legis Papiæ velut vanissimas induxit & abrogauit. [d] Claudius verò Cæsar adeo liberarum mulierum, quæ seruis nubunt, coniugium odio prosequutus fuit, vt præter legem ingenuitatis, prætérque instituta maiorum, filios inde editos, non ingenuæ conditionis, sed libertinos esse, iuráque libertorum nancisci, & ingenuitatis amittere, lege sanciuerit: ipsaque, si maritus ignorasset, serua esset: si autem conscius fuisset, liberta. [e] Diuus verò Vespasianus statuit edicto, vt libera quæ se alieno seruo iunxisset, ancilla haberetur: [f] contrà verò alia constitutione cauit, vt si serua mulier hac lege veniret, ne prostitueretur: si contra legem venditionis prostituta foret, vt esset libera: prostituénsque, ius patronatus non haberet. [g] Aegyptiis autẽ nullus ex serua genitus, habetur seruus, aut illegitimus: quia solum patrem ingenuitatem & genus præstare, matrem verò natalibus nihil conferre putabant. [h] Pericles autem Athenis autor fuit, vt qui ex serua, aut non legitimo coniugio nati essent, vel turpi nota affecti forent, ciuium non haberentur numero, sed externorum.

Lex Papia ab Aureliano abrogata.

Claud. lex in liberas seruis nubentes.

Vespasiani edictum.

Aegyptij quos seruos æstimarint.

Pericles.

ANNOTATIONES.

z Vtque nemo ad honores.] Tranquillus in Augusto, c.47. & Dionysius Halicar. lib.2.

a Propterea M.Perpennæ.] Valerius Maxim. lib.3.cap.4.

b Sed quamuis lex Iulia.] Hæc omnia vsque ad clausulam, Post aliquot. sunt Pauli Iurisconsulti in l.lege Iulia. in prin.ff.de rit.nupt. vbi & verba ipsius legis, vt hic posita sunt.

c Aurelianus Cæsar.] Vopiscus in vita illius.

d Claudius verò Cæsar.] Cor.Tacitus lib.5

e Diuus verò Vespasianus.] Sueton. in vita illius, ca.11. Repertor huius relationis fuit Pallas ille libertorum potentissimus. Nam si turpis domini existimatur concubitus cum ancilla, longè turpior videri debet dominæ consuetudo cum seruo: quoniam, vt inquit Quintilianus in quinto, non idem est dominum cum ancilla coisse, quod dominam cum seruo. Apud Iureconsultos tit. ad legem Iuliam de adulteriis, tractatur de seruo adulterij accusato: iubet lex eos seruos, de quibus quæstio adulterij habita sit, publicos esse. Apud Aegyptios mulier deprehensa naso mutilabatur, vt ea parte multaretur, qua maximè facies exornatur: in adulterio deprehensus virgis ad mille plagas cædebatur. Diodorus autor in secundo Bibliotheces c.3.

f Contra verò alia.] Vide l.Diuus Vespasianus. ff.de iure patron. quæ de hac re loquitur, sed paulò aliter, & l.sed si hac.§.1.ff.de in ius vocan.& l.si quis sub hoc pacto. ff.de contrah.nupt. & l.Titius. vers. quod si prior. C.de ser.export.& l.1.& 2. C. si mancip.ita væn.ne prostit.

g Aegyptiis autem.] Idem Diodorus ibidem paulò post ad fi.

h Pericles.] Plutarchus in vita illius, de quo & nos alibi diximus.

Quod ius, quæve potestas dictatoris Romæ & exteris fuerit, & à quibus dici & quanto tempore debuerit.

Cap. XXIII.

Qui de

Dictator quis. Vergobretus. Ibes. Sufes. Diœcetes. Megistanes. Chiliarchus. Hipparchi. Asiarcha. Magnetarcha. Diorigius. Demiurgus. Archinus. Medix.

QVide creando dictatore exploratum ius habuere, hoc quoque adnotarunt, dictatorem dici qui [a] apud veteres magister populi vocabatur: idque [b] libris auguralibus extare, magno argumento, quòd ab eo magister equitum dicitur. [c] In eo enim ius maiestatis & totius imperij fuit, cuius ductu & auspicio sæpe respublica & imperium stetit, [d] quem magistratum ex Albanis deductum autumant, plerique à Græcis, quos illi [e] αἰσυμνήτας, aut, à Lacedemoniis, quos ἁρμοστὰς, [g] Thessali archos dixere, qui parem regiæ dignitati potestatem habent, [h] Hedui vergobretum, summum magistratum, qui vitæ necisque imperium tenet: Iberi, Ibem vocant: [i] Pœni sufetem, [k] Aegyptij diœcetem, qui post regem totius regiæ curationem habet: [l] sicut apud Persas megistanes [m] & chiliarchus. [n] Hi verò æsymnetæ veluti tyranni quandoque imperitarunt, [o] qualem Mitylenæi Pittacum elegêre: [p] & hipparchi apud eosdem, [q] & Trallianis asiarchæ: Apud Magnetes magnetarches: [r] ab Achæis diorigius & demiurgus, [s] à Thebanis archinus, [t] ab Oscis medix summi magistratus appellati: [v] apud Carthaginenses dionysiarchus, [y] Ca-

ANNOTATIONES.

a APud veteres magister populi.] Cicero lib.3.de finibus, & in lib.de Repub.& ab eo Seneca Epistolarum ad Lucillium lib. 19. epistola eius lib.1.& omnium 108.& Varro lib.1.aut aliorum computatione 4.Vide Cælium Rhodiginum Lect. antiq.lib.12.c.17.

b Idque libris Auguralibus.] Seneca vbi nuper citauimus.

c In eo enim ius maiestatis.] Hæc probantur ex iis, quos infrà citabimus.

d Quem magistratum ex Albanis.] Dionysius Halicar.lib.5.non longè ante fi.

e Αἰσυμνήτας.] Αἰσυμνήτας scribendum ex Dionysio in eodem loco, & vide infrà in verbo, Hi vero Aesymnetæ.

f Aut à Lacedæmoniis.] Dionysius ibi. Sed tu vide quæ dicam inferius lib.6.

g Thessali Archos dixere.] Dionysius item ibi.

h Hedui Vergobretum.] Cæsar libro 1. belli Gallici.

i Pœni suffetem.] Liuius 3. Decad. lib. 8. atque item 10. & iterum 4.Dec.lib.4. ad fi. Festus Pompeius lib.17. Suffes, ait, consul lingua Pœnorum. Claudius, Senatus inquit, censuit referentibus Suffetis.

k Aegyptij Diœcetem.] Cicero in Oratione pro C. Rabirio Posthumo in duobus locis. Latinè dispensator dici potest.

l Sicut apud Persas Megistanes.] Ammianus Marcellinus tradit apud Persas neminem consiliorum esse conscium præter Megistanas. Vide omnino in nostris Commentariis Nobilitatis c.37.num. 30.incip. Magnates. Id etiam adde & apud Armenios ex Cor. Tacito lib.15. Sed, vt non omittas, quod scribitur Marci ca.6. Herodem in natali suo megistanas adhibuisse: Erasmus vertit, primates, siue primores.

m Et Chiliarchus.] Probus Aemylius in Conone. Strabo lib. 4 vbi dicit Reges ita vocari veluti potentes. Herodotus autem lib.7. dicit Chiliarchas apud Persas dici, qui mille: vt myriarchæ qui decem millibus præerant. At Seruius enarrans illud Virgilij lib.9. Aeneidos,

- At illos centeni quenque sequuntur
Purpurei cristis iuuenes. -

Ex numero, inquit, militum, qui eos sequuntur, gradus dignitatis apparet ex more Romanæ militię. Vnde & milites dicti à mille: & tribuni militum dicti sunt χιλίαρχοι.

n Hi vero Aesymnetæ.] Aristoteles lib.3. Politicôn cap.10. & eundem vide cap.seq.& iterum lib. 4.cap.10.

o Qualem Mitylenæi Pittacum.] Dionysius Halic.lib.5.paulo ante fi. sæpius authoritate Theophrasti in commentario de Regno.

p Et hipparchi apud eosdem.] Silicet Mitylenæos. Atque etiam apud Athenienses ex Iulio Polluce lib.7. cap.35.& Halicarnasseo lib.6.in prin. & Pausania lib.1. Est autem hipparchia præfectura & quasi magisterium equitum.

q Trallianis Asiarchæ.] Strabo lib.14.

r Apud Magnetes Magnetarches.] Liuius 4. Dec.lib.5.in duobus locis.

s Ab Achæis diorigius & demiurgus.] Liuius 4.Deca.lib.2.statim post orationem Aristheni prętoris Achæorum, Tum inter magistratus genus (demiurgos vocant: decem numero creantur) certamen nihilo segnius, quam inter multitudinem esse. & iterum eiusdem Dec.lib.8.

t A Thebanis archinus.] Paulus Aemylius in Pelopida dicit Tesarchon, nisi ibi mendum sit.

v Ab Oscis Medix.] Ennius de Oscis, Italiæ populis loquens,

Summus ibi capitur Medix, occiditur alter.

Et ex eo Festus Pompeius lib.vndecimo non multò ante fine.

x Apud Carthaginenses Dionysiarchus.] Hic idem magistratus apud Pardios Siciliæ populos summus erat, vt tradit Cicero in 6. in Verrem actione.

y Capuæ Mediatuticus.] Legendum Mediastuticus ex Liuio 3.Decad.lib.4. iterumque 6. Medialtuticus, inquit, qui summus magistratus apud Campanos est, eo anno Seppius Lesius homo, loco obscuro, tenuique fortuna ortus.

z Neapoli

pux mediatuticus, [z] Neapoli demarchus, [a] Tarenti Democrates, [b] in Cappadocia satrapes, [c] in Paphlagonia dynastes, [d] apud Longobardos exarchus, [e] Cretensibus cosmi fuere, qui vice regum imperitarunt: quibus in vsu erat, vt nunquam caput rasitarent, sed barbam capillumque summitterent: [f] sicut Platæensium princeps, ferrum tangere, aut aliam vestem quàm candidam induere, perpetua lege vetabatur. [g] Persis vnus Rex summæ potestatis perpetuo præerat, & nunquam nisi morte mutabatur. Argis licet vnus foret, tamen annis singulis amoueri seruatum est. [h] Athenienses quum regali antea regerentur imperio, postea regio dominatu abrogato, libertatem tuentes, popularem statum delegere. [i] Apud Lacedæmonios verò, qui summum gerebat imperium, aliquando Rex fuit, qui ex Heraclidarum genere eligebatur, ex quo nouissimi Spartæ regnarunt imperio illibato, aut ex Euricionitidis & Agidis familia,

Mediatuticus. Demarchus. Democrates. Satrapes. Dynastes. Exarchus. Cosmi. Platæensiũ princeps. Persarum rex per vitam regnabat. Argi. Atheniensium democratia. Lacedæmones.

ANNOTATIONES.

z Neapoli Demarchus.] Aelius Spartianus in vita Adriani, ita scribit, Apud Neapolim Demarchus in patria sua quinquennalis fuit, Athenis Archon. Dicitur autem δήμαρχος princeps populi & Tribunus plebis.

a Tarenti Democrates.] Emoriar ni Alexãder hic lapsus sit. Democrates enim proprium nomen fuit eius, qui primùm præfectus classis Hannibalis fuit: deinde ab eo præpositus præsidio Tarentinorum, vbi fortiter dimicans interemptus fuit. Liuius 3. Dec. lib. 7.

b In Cappadocia Satrapes.] Strabo lib. 12. post prin. sic scribit, Macedones Cappadociam in duas satrapias à Persis diuisam accipientes, partim spontanei, partim inuiti, ex satrapiis in regna redegerũt. Constat etiam satis ex Trebellio Pollione in Gallienis & aliis multis scriptoribus, Satrapes Persarum fuisse. Nam & ea dictio propriè Persica est, qua sæpe vsi sunt Curtius & Plinius.

c In Paphlagonia Dynastes.] Probus Aemylius in Datamij vita post prin. Sed & adde aliorum quoque fuisse hunc magistratum siue imperium, vt patet ex Strab. lib 9. & Eusebio de Temporibus dũ loquitur de Aegyptiorũ politeia & dynastia. Dynastarum meminit Cic. in epist. ad Attic. li. 2. epist. 9. eius lib. & 25. totius operis: Etenim quantum auguramur, erit nebulo iste cum iis Dynastis in gratia. & Philippica 2. Itémque si cæteri Reges, Tetrarchæ, Dynastæque fecissent. Cæsar lib. 3. belli Ciuilis, vbi tradit Pompeium magnam vim auri imperasse Asiæ, Syriæ, Regibúsque omnibus, & à Dynastis & Tetrarchis, & liberis Achaiæ populis pecuniam maximam exegisse. Hirtius lib. 4. belli Alexandrini tradit Cæsarem Reges, Tyrannos Dynastas prouinciæ, qui ad eum concurrerant, in fidem recepisse. Sueton. in Tyberio, cap. 26. Ac ne Augusti quidem nomen, quanquam hæreditarium, vllis, nisi ad Reges ac Dynastas, epistolis addidit. Græci (author est Strabo) vocant Dynastas dominos ac potentes, & Dynastiam ipsam vim & principatum, propterea quod plurimum possunt, pollentque, & populos, quò velint, aut vi, aut persuasione perducant. Meminit & horum Iosephus Antiquit. lib. 19. c. 7. eodémque vlt. non semel. & lib. 20. c. 1. ad fin. & c. 2. & alibi sæpe.

d Apud Longobardos Exarchus.] Volaterranus Geographiæ lib. 4. vbi de Gallia Togata, sic scribit, Hæc sedes quondam Exarchatus, qui magistratus cœpit anno 620. à Iustino primùm excogitatus, vt Imperatoris quodammodo vicarius in Italia foret. eáque fuit authoritate, vt Pontifex Romæ creatus ab eo probaretur. Durauitque annos 164. Sed his adde apud Samothraces Theondam summum magistratum fuisse, Liuio 5. Decad. lib. 5. post princ. Arabes, Arabarches habent, de quibus Iuuenalis saty. 1.

Atque triumphales inter quos ausus habere
Nescio quis titulos Aegyptius aut Arabarches.

Ex quo Cic. Attico li. 2. epist. 17. & totius operis 33. ad fin. Pompeium Arabarchen appellat, quòd eam Arabiæ partem, quæ Syriæ coniuncta est, domuisset: quanquam sunt qui hanc Ciceronis appellationem ad M. Antonium referant: & inter cæteros Alciatus Prætermissorum lib. 1. & Cælius Rhodiginus li. 18. cap. 35. in fi. In nostris etiam legibus Arabarchiæ fit mentio in l. vsurpationem. C. de vectig. Com. vbi ita scribitur, Iidem AAA. eidem Comiti sac. largit. Vsurpationem totius licentiæ submouemus circa vectigalia Arabarchiç per Aegyptum atque Augustaneam constitutum. Ex quo potes intelligere Arabarchen dictum fuisse eum qui præfectus esset huiusmodi vectigali. Apud Rhodios Prytanis Liuio 5. Dec. lib. 2. Hergesilus, cùm in summo magistratu esset (Prytanim ipsi vocant) multis rationibus peruicerat Rhodios vt &c. Apud Bœotios Bœotarchus eidem Liuio 4. Decad. lib. 3. & 5. Decad. lib. 2. vti etiam apud Thebanos Aeliano variç historiæ li. 13. vbi de Epaminunda. Apud 12. populos Tusciæ, fuerunt & 12. Lucumones, scilicet singulos singuli, qui lingua Etrusca Reges sunt; vt scribit Seruius lib. 2. Aeneid. in eum locum,

- Quæ circum plurima muros Accepit patrios. -

e Cretensibus Cosmi fuere.] Aristoteles lib. 2. Politicõn c. 8. dicit Cosmos apud Cretenses eãdem vim & potestatem habuisse, quam Ephori apud Lacedæmonios, nisi quòd Ephori tantum quinque erant, Cosmi autem decem. Et quod illi ex omni populo eligebãtur, hi ex certis quibusdam familiis.

f Sicut Platæensium princeps.] Plutarchus in Aristide.

g Persis vnus Rex.] Herodotus lib. 3.

h Athenienses.] Aelianus in lib. de Politiis. Plutarchus in lib. de Tribus reipub. generibus.

i Apud Lacedæmonios.] Pausanias lib. 3.

sæpius duo ex stirpe [k] Procli & Euristhenis prognatis Herculis, ex quarum altera in alteram transire non licebat: [l] qui tamen non vt reges summum ius habebant, quia iuris omnis publicis potestas penes senatum erat. *Paphij.* Sic in Papho ex Cinirasorum gente, *Athenienses.* [m] & Athenis ex Erichthei stirpe magistratus ad sacra Cereris fiebant. [n] *Iones.* In Ionia quoque nisi ex Codri progenie Rex nemo poterat: *Milesij.* & apud Milesios nisi ex Scamandri Hectoris filij, & Ascanij Aeneæ. [o] *Marcomanni.* Idem apud Marcomannos & [p] *Quadi.* Quados, ex Marobudui & Tudri genere, [q] *Rhegini.* exemplo Rheginorum, quibus princeps ex Messeniorum stirpe fit. [r] *Persæ.* Persici quoque reges ex Achemenidarum familia soli fiunt. *Siculi.* Et apud Siculos ex Teline prognati, inferorum deorum longo tempore sacrificuli erant, qui à duobus quæstoribus regi solebãt summæ potestatis, vnò Lilybætano, altero Syracusano. [s] *Corinthi.* Etiam Corinthi Bacchiadum familia annis ducentis imperitauit, quos Cypselus tyrannus postea exegit, cuius factionis Demaratus & Tarquinius domo eiecti, regnum Romæ tenuerunt. Nonnunquam seniores & nobilissimi popularium, Lacedæmoniis amplissimum gessere magistratum. *Parthi.* Parthi quandoque ex duobus collegiis, cognatorum scilicet & magorum, binos reges crearunt. [t] *In Meroe.* In Meroe nemo summum gerebat imperium, nisi qui prævalido corpore cæteris antestaret. [v] *Gordij.* Gordij regem quàm obesum & præpinguem esse voluere, quòd ex corporis mole animi indolem diiudicarent. [x] *Medi.* Apud Medos, nisi qui viribus excelleret, præcipuoque robore cæteris emineret, iure gentis nemo Rex eligitur, *Libyes.* & in Libya solum qui citissimo cursu valeret, pro rege imperitauit: [y] *Cathei.* sicut apud Catheos Indicam gentem, qui insigni corporis forma cæteris antíret: [z] in quo traditur mirum, ex tot millibus armatorum, quos Xerxes in

ANNOTATIONES.

k Procli & Euristhenis.] Euristhei legendum ést ex Herodoto lib.5. vbi de Anaxandride Spartanorum Rege loquitur. Sed hîc tamen eundem vide lib. 7. vbi Leonidæ Regis Spartani genealogiã declarat. Et lib.8. vbi etiam Lentyrhidis Spartanorum Regis genealogiam describit. vbi inter cæteros Procli meminit.

l Qui tamen non vt Reges.] Idem Herodotus lib.6.

m Et Athenis ex Erichthei stirpe.] Homerus lib.2. Iliados in Catalogo post prin. Athenas populum Erichthei appellat.

Οἱ δ᾽ ἄρ Ἀθήνας ἔχον ἐυκτίμενον πτολίεθρον,
Δῆμον Ἐρεχθῆος.

Et Virgil. in Cyri post princ.

Qualis Erichtheis olim portatur Athenis.

Hunc autem fuisse Regem Athenarum constat ex Herodoto lib.8. & Pausania lib.1.

n In Ionia.] Herodoto lib.1. & Strabone lib.4. in principio.

o Idem apud Marcomanos.] Tacitus in lib. de Moribus Germanorum, & Strabo lib.7.

p Et Quados.] Idem Corn. Tacitus eod. lib.

q Exemplo Rheginorum.] Strabo lib.6. Quocirca Rheginorum Principes vsque ad Anaxilai tempora semper Messeniorum stirpe constituti fuere.

r Persici quoque Reges.] Herodotus lib. 3. & Plato in lib. de Natura hominis. & hinc Persarum Reges Achemenij vocabantur. Claudianus de Raptu Proserpinæ lib.3.

Cuius Achemenio Regi ludibria natos
Auexit tremebundus eques.

Sedulius etiam de Persarum Rege loquens,

Cuius Achemeniam rabies accenderat iram
Plus fornace sua.

s Etiam Corinthi.] Strabo lib. 8. vbi de ludis Isthmicis, qui Corinthi celebrabantur loquens, sic scribit, Ipsi quoque Bacchiadæ annis fermè ducentis vrbẽ dominatione tenuerant, & tyrãni locupletissimi & numero plurimi & genere clari euadentes, & emporium ipsum adempto metu fructuosum possedere. Cypselus autem hisce destructis, tyrannidem occupauit, eiúsque domus diuitias, oblatum Olympico templo Cypseli domum testatur, &c.

t In Meroë.] Nam & Automolæ, qui & ipsi sunt ex iis, qui Meroẽm habitant, pulchri forma, æqui corporis, parúmque veneratiores, veluti optimatum alumni virtutum: in illis mos est, cui potissimum pateant, specie ac viribus legere. Ex Pomponio Mela lib.3.c.10.

v Gordij.] Zenodotus in prouerbio *νόμος καὶ χώρας*. vbi etiam tradit Syrracos ei coronam deferre, qui proceritate corporis reliquos antecellat, atque, vt quidam narrant, cui caput sit longissimum.

x Apud Medos.] Strabo lib. 11. Medorum hoc, inquit, est, quanquam non omnium, sed montanorum, eum in Regem eligere, qui fortissimus sit.

y Sicut apud Catheos.] Strabo lib.16. & Diod. Siculus lib. 17. Cæteri autem Indi, si quando non essent suis regibus liberi, qui in regno succederent, tum vnum aliquem inter se virtute præstantem deligebant, vt scribit Arrianus Gest. Alexandri lib.8.

z In quo traditur mirum.] Herodotus lib. 7. loquens de numero exercitus ipsius Xerxis, qui prope infinitus erat, In quo, ait, cùm ter virorum millia essent, nemo aut specie aut magnitudine corporis erat, qui cum Xerxe ipso posset contendere, tanquam dignior esset, qui illud imperiũ obtineret.

Græciam duxit, neminem sibi corporis magnitudine aut specie præstitisse. [a] Aethiopes quoque, siquando regiæ stirpis vir deesset, maximarum virium, quique opibus & robore præcelleret, regem eligebant. [b] Sidonij contrà: nam nisi regia stirpe ortus foret, neminem dominari sinunt. [c] Sabæis post constitutum regem, primus ex nobilioribus iure gentis ad successionem adspirat regni, [d] cui hoc proprium est, vt extra septa prodire non audeat, quò venerationis plus inesset: quòd si extra regiam conspicitur, lapidibus impetitur. [e] Fuitque obseruatum in Taprobane, vt qui liberos haberet, in regem assumi non posset, ne regnum hæreditario iure sibi vendicaret: [f] & apud Germanos, vt ex generis nobilitate rex fieret, dux verò ex virtute. [g] Apud Persas verò, vt Rex fiat nemo, nisi qui magorum disciplinis imbutus esset, [h] quibus nefas erat, illegitimum tenere regnum, si legitimus superuiueret. [i] Vtque in regem sumptus, in principio dominatus quodcunque optaret à populo donum ferat. Proditumque memoriæ est, [k] Sitonum gentibus iuxta Suevos & Germanos, vetusto more, non virum, sed fœminam dominari. [l] Regiumque nomen tam Græcis [m] quàm Romanis longo tempore inuisum fuisse, [n] à nullisque in Græcia vsurpatum, [o] nisi à Philippi & Alexandri posteris. Atque ex Alexandri ducibus [p] Eumene viuente neminem regium nomen sibi vendicasse: sed præfectos appellari solitos, donec Eumene defuncto, [q] Athe-

Aethiopes. Sidonij. Sabæi. Taprobani Germani. Persæ. Sitones. Regium nomen diu inuisum.

ANNOTATIONES.

a Aethiopes.] Hîc omnino vide, quæ scripsi in legibus Connubialibus l.2.num.44.incip. sed vt redeamus. & præterea Herodotum lib.2. Verùm aliter horum Reges creari dicit Diodorus lib.4.c.1. vt inibi videre poteris & aliter Herod.lib.3.

b Sidonij contrà.] Q. Curtius lib. 4. rerum gestarum Alexandri.

c Sabæis.] Vide num hîc dicat Sabæis pro Chatramotritis, de quibus Strabo lib.16. Succedit apud eos, inquit, in regno non filius patri: sed qui primus è nobili genere post constitutum Regem nascitur. Nam simul ac aliquis in imperio constitutus est, omnes nobilium virorum vxores prægnantes conscribuntur & custodes apponuntur, qui obseruent quæ prima pepererit. nam eius filius ex lege assumitur, & ad regni successionem regaliter educatur. Paulò autem antè Strabo de Sabæis locutus fuerat, causam errori Alexandro præbuit. Nam & aliter Sabæi Reges habebant, scilicet, ex generis successione, eos, quibus multitudo honores distribuit bonis malisque immixtos, vt scribit Diodorus Siculus lib.4. c.3. non adeo longè à fi.

d Cui hoc proprium est.] Scilicet Sabæis ex Strabone & clarius ex Diodoro Siculo vbi suprà.

e Fuitque obseruatum in Taprobane.] Plinius lib.6.ca.22. Solinus c.66. aut aliorum comput. 56. & Martianus Capella lib.6. vbi de India.

f Et apud Germanos.] Corn. Tacitus de Moribus Germanorum.

g Apud Persas.] Cicero lib.1. de Diuinat. & lib.5. de Finibus bon. Sed & is continuò quàm in Regem assumptus esset, sacris à sacerdotibus initiabatur, vt tradit Plutarchus in Artaxerxe, vbi ita de eo loquitur, Nec ita multò post Darij mortem Rex Passagradas profectus est, vt à Persarum sacerdotibus, more regio, sacris initiaretur.

h Quibus nefas erat illigitimum.] Herodot. lib.3. post princ. Et satis quoque intelligi potest ex Plutarcho in Artaxerxe. Sed nec apud Phryges ex genere regio esse censebatur, nisi qui esset ex legitimis vxoribus, vt scribit Dares Phrygius in lib. de de Excidio Troiæ, non multò post princ.

i Vtque in Regem sumptus.] Herodotus lib.3. & Plutarchus in Artaxerxe: vbi tamen non simpliciter dicit à populo, sed ab eo, qui Regem constituisset.

k Sitonum gentibus.] Cor. Tacitus de Morib. Germanorum.

l Regiumque nomen tam Græcis.] Præterquàm Atheniensibus & Lacedæmoniis, qui priscis temporibus parebant legibus, vt dictum est suprà.

m Quàm Romanis.] De quo vide suprà lib. 1. cap. 18. & quàm regni nomen Romanis inuisum fuerit, vtpote libertati inimicum, disces ex Cicer. Anton.1.

n A nullisque.] Intellige posteà quàm Athenienses & Lacedæmonij sub regibus esse desierunt. Codrus enim Atheniensium vltimus Rex fuit, qui pro republica se deuouit. Cuius filius primus Archôn Athenis fuit, qui magistratus postea summus fuit, vt alibi dictum est. Codri autem & Medontis testis est Velleius Paterculus lib. 2. Quis autem fuerit Lacedæmoniorum Rex vltimus disce ex Pausania in Laconicis.

o Nisi à Philippi & Alexandri posteris.] Iustinus lib. 15. & Plutarchus in Demetrio. vbi dicit Lysimachum & Seleucum ex Alexandri successoribus diademata primos ferre cepisse. Cassandrum autem penè solum id nomen regium neglexisse.

p Eumene viuente.] Probus Aemylius in vita illius, ad fi.

q Athenienses.] Plutarchus in Demetrio. Contra autem Lacedæmonij legatum quendam, quem ad Antigonum, ipsius Demetrij filium, miserant, mulctauêre, quòd illum accepissent Regem eum vocasse, licèt singulos tritici modios singuli in magna frumenti penuria ab Rege ipso accepissent: author Plutarchus in Apophtheg. Laconum.

nienses Antigono & Demetrio immodicè obsequentes, inter plurimos honores regium illis nomen velut altius fastigium detulere: [r] licet Sicyoniis primum Aegialeum regnum in Græcia tenuisse, multi asseuerēt. [s] Romani quoque socium atque amicum, nisi benemeritos, & magnis officiis deuinctos, nullos appellarunt. [t] Et tametsi democratiam, hoc est, popularem potentiam, aliqui præcipuè commendarint: & alij aristocratiam, id est optimatium regimen: tamen vnius imperium pietate & religione inclytum, sub quo non grauis dominatus, sed iustum & legitimum imperium esset, omnium consensu: præferretur cæteris. [v] Eum ergo dictatorem primò, [x] vel ab vno ex consulibus [y] autoritate patrum, [z] etiam sine populo, [a] vel ex senatusconsulto, [b] aut ex scito plebis à populo, vel à consulibus iussu populi, [c] & si inter consules non conuenit, sortiri eum qui dicat, [d] vel à tribunis militum consulari potestate, [e] nonnunquam à prætore dici mos erat. Quotiésque alteri ex consulibus dicendi dictatorem potestas fuit, semper illi [f] qui fasces haberet, [g] & nisi virum consularem, [h] & in foro

Socij. Amici. δημοκρατία. ἀριστοκρατία. Imperium vnius laudatum. Dictatorem qui dicerent. Dictatorē quis dicebat & quo loco.

ANNOTATIONES.

r Licet Sicyoniis.] Pausanias lib.2.

s Romani quoque] Liuius 4.Decad.lib.1. Verminæ, inquit, filio Syphacis Regis per legatos petenti, vt Rex sociúsque & amicus ab Senatu appellaretur, responsum fuisse, Pacem illi prius petendam à populo Romano esse, quàm vt Rex sociúsque & amicus appelletur: nominis eius honorem pro magnis erga se Regum meritis dare populum Romanum consuesse. Idem 5.Dec. lib. 5. Sociis & amicis dare & alia comiter atque hospitaliter præstare Romanos & Senatum consuesse: Rhodios non ita meritos eo bello, vt amicorum sociorum numero habendi sint. Cæsar quoque lib.1.belli Gallici scribit Ariouistū magno beneficio fuisse affectum, quòd amicus a Senatu appellatus esset. Et iterum paulo post Cæsar initio orationis sua, senatúsque beneficia commemorauit, quòd Rex appellatus esset, quod amicus, quod munera amplissimè missa. Quam rem & paucis contigisse, & a Romanis pro magnis hominum beneficiis consueuisse tribui docebat. Erat autem, vt constat ex eodem Liuio 3. Decad. lib. 3. certa forma, qua alij reciperentur in socios Romanorum. Nam ibi Lampsacenis petentibus, vt in eorum amicitiam reciperentur, eos in sociorum formulam referre iussus est à Senatu Q. Mænius, Prætor. & alibi quoque eiusdem Decad. lib.4. Ea, inquit, introductus in Senatum cùm memorasset, Senatus in formulam sociorum eum referri iussit.

t Et tametsi.] Vetus est quæstio & à multis seculis longius repetita, vt videre licet apud Herodotum lib. 1. vbi post multas rationes in id discessum est, vt monarchia esset potior: & Aristot. sæpe in Politicis & Plutarchum in Marcello.

v Eum ergo dictatorem.] Ad Romanos & priuatim ad Dictatoris magistratum longo veluti postliminio redit. Id autem in Marcello Plutarchi.

x Vel ab vno ex Consulibus.] Liu.1.Dec.lib.4. vbi de Cincinnato dictatore creato. Et lib.9. vbi de Fabio Ambusto. Et 3.Dec. lib.9. vbi de Q. Cæcilio Metello, & alibi sæpe.

y Authoritate patrum.] Liuius 1.Dec.lib.7. vbi de creatione Titi Mālij Torquati. Et eiusdem Dec. lib.8. vbi de Aemylij Mamerci creatione.

z Etiam sine populo.] Vt patet exemplis prioribus. Vel etiam ab ipso populo authoritate Senatus apud Liuium 3. Decad. lib. 4. vbi de creatione Q. Fuluij dictatoris.

a Vel ex Senatusconsulto.] Liuius 1.Dec. li.4. Dictator, ait, ex Senatusconsulto dictus est Q. Seruilius Priscus.

b Aut ex scito plebis à populo.] Quanquam Liuius 3.Decad.lib.2. scribit quòd populus dictatorem creare non poterat, tradit tamen Plutarchus in Fabio Maximo, illum nouo exemplo populum Romanum dictatorem dixisse, cùm Consul Seruilius Romam venire non potuisset, omnibus viis obsessus.

c Et si inter consules.] Liuius 1. Decad. lib. 4. Sors, ait, vt dictatorem diceret (nam ne id quidem inter collegas conuenerat) T. Quintio euênit. is A. Posthumum Tubertum, socerum suum, seuerissimi imperij virum, dictatorem dixit. Et diximus in nostris Commentariis Primigeniorum quæst.17. in 1. opin.nu.49.incip. Apud ipsum.

d Vel à tribunis militum.] Liuius eiusdem 1. Decad. lib. 4. vbi scribit Mamercum Aemylium dictatorem creatum fuisse ab A.Cor. Tribuno militum Consulari potestate. Et rursum eodem lib. vbi tradit P. Cornelium dictatorē dictum ab Hala Seruilio, etiam Tribuno militum cōsulari potestate.

e Nonnunquam à Prætore.] Nam & Cæsar lib.2.belli Ciuilis scribit se dictatorem dictum fuisse à M.Lepido Prætore.

f Qui fasces haberet.] Liuius 1. Decad. lib. 8. Aemylius, cuius tum fasces erant, collegam dictatorem dixit.

g Et nisi virum consularem.] Liuius 1.Decad. lib. 8. de dictatore & magistro equitum loquens. Apud Vetertimos tamen authores T. Largum dictatorem primum, Sp. Cassium magistrum equitum creatos inuenio. Consulares legere, ita lex iubebat de dictatore creando lata &c.

h Et in foro Romano.] Aduerte tamen dictatorem C. Iulium in Castris creatum apud Liuium 1.Decad. lib. 7. Sed & extra terram Romanam dictum fuisse testatur Liuius Dec.1.lib.5. in creatione Camilli, & Decad.3. lib.9. vbi de Q. Cæcilio Metello di

Romano, [i] oriente nocte, [k] & silentio dicere licuit. [l] Tametsi consularem siue collegam dixisse, & prætores ante consulatum sæpe dictos fuisse compertum sit. [m] Poterátque secundo, tertio, & deinceps idem dictator dici. [n] Inde, quia dictus esset, non creatus, nec comitiis electus, vt reliqui magistratus, dictatorem dici volunt: qui non apud Romanos tantum, [o] sed Carthaginenses, [p] Fidenates, [q] Lauinienses, [r] Albanos, [s] Tusculanos, [t] Samnites, [v] & omne ferè Latium, multæ erat potestatis, & summi imperij. [x] Is autem dictator simulatque dictus erat, magistrum equitum velut imperij socium nominabat, cui summa rei bellicæ dabatur. Tametsi à senatu [y] vel populo vnà plerunque dictos inueniamus. [z] Titum Largiũ bello Latino quum in ancipiti terrore esset senatus, dictatorem, & vnà Spuriũ Cassium magistrum equitum dixit, qui velut magister consiliorum dictatori aderat, atque ad ipsius præscriptũ parere oportebat, [a] ita vt siquando abesse contingeret, eius vices gerere & munia obire posset. [b] Et licet ante Quintum Fabium Maximum, neminem nisi à senatu vel consule dictum inueniamus: tamen secundo Punico bello quum acerrimo prælio & maximo respublica

Dictatorũ summa apud diuersas gentes potestas. Magister equitum vnà cum dictatore dictus. Dictator à populo sine patribus dictus.

ANNOTATIONES.

tello dictatorẽ. Vide autem num, & in agro Romano dicere debuerit Alexander. Nam sic ait Liuius 3. Decad. lib 7. de Q. Fuluio dictatore. Patres extra Rom. agrum (eum autem in Italia terminari) negabant dictatorem dici posse.

i Oriente nocte.] Liuius 1. Decad. lib. 4. vbi do creatione A. Seruilij, & iterum vbi de creatione P. Cornelij. & lib. 8. vbi de creatione M. Marcelli. & lib. 9. vbi Fabius L. Papyrium dictatorem dicit. & 3. Dec. lib. 3. vbi de creatione M. Fabij Buteonis.

k Et silentio.] Liuius 1. Dec. lib. 8. *vbi suprà.*

l Tametsi consularem.] Halicarnass. ad fi. lib. 5.

m Poteratque secundo.] Nam Mamercus Aemylius ter dictator creatus est, teste Liuio 1. Deca. li. 4. & Camillus quater & quinquies apud eundem 1. Dec. lib. 6. L. Quinctus Cincinnatus bis Plinio Secundo de Viris illustribus cap. 17. C. Marius septies consul Valerio Max. lib. 8. tit. 16.

n Inde quia dictus.] Varro lib. 1. aut aliorum computatione 4. de lingua Latina. Plutarc. in Marcello. Alij ita dictum volunt quòd eius dicto omnes audientes essent. vel quòd futuros dictare magistratus solitus sit. Fenestella lib. de Magistratibus, & Zasius in l. 2. ff. de origine iuris.

o Sed Carthaginenses.] Cælius ex origint M. Catonis apud Gellium lib. 10. cap. 24. Igitur, inquit, dictatorem Carthaginensium magister equitum monuit, Mitte mecum Romam equitatum, die quinti in Capitolio tibi cœna cocta erit. Liuius 3. Decad. lib. 3. vbi dicit dictatorem Carthaginensium cum Magone in Hispaniam præmissum ad adducendum exercitum. & Iustinus lib. 19. vbi de Hasdrubale.

p Fidenates.] Macrob. Saturnal. lib. 1. cap. 11. vbi loquitur de Posthumio Liuio eorum dictatore.

q Lauinienses.] Vide nu. seq.

r Albanos.] Dionysius Halicarnass. Antiquitatum lib. 3. post princip. in duobus locis, vbi loquitur de Cluilio & Metio Suffetio Albanorum dictatoribus, Liuius 1. Dec. lib. 1. vbi de eodem Metio Suffetio dictatore. & paulò antè dixerat ab Lauinio Albanos esse oriundos, vt verisimile sit & Lauinij antè dictatores fuisse.

s Tusculanos.] Liuius 1. Dec. lib. 3. Diony. Halic. lib. 10. vbi loquitur de L. Manilio dictatore Romanis auxilium ferente. Et iterum idem Liuius eiusdem Decad. lib. 6. Dictator, ait, Tusculanis ita verba fecit.

t Samnites.] Nescio an acceperit à Liuio 3. Dec. lib. 2. quo loco loquitur de Mamerco Samnite, qui iussu dictatoris octo millia peditum, & equites ducentos adduxit in castra Romanorum. Sed, ni fallor, non intelligit de dictatore Samnitum, sed de Q. Fabio Maximo tum Romanorum dictatore.

v Et omne ferè Latium.] Nam Spartianus in vita Adriani imperat. scribit per Latina oppida fuisse Dictatorem. Et de Sabinis priuatim testis est Liuius 1. Dec. lib. 2. Sed & adde apud Syracusanos ex Diodoro Siculo lib. 13. non adeò longè à princ.

x Is autem dictator.] Liuius 3. Decad. lib. 3. & alibi sæpissimè: & Aurelius Arcadius Iurisconsultus in l. 1. ff. de offic. præf. præt. Aliquando tamen creatus fuit Dictator sine Magistro militum ex Senatusconsulto: cuiusmodi fuit M. Fabius Buteo apud eundem Liuium eod. lib. Licet Dionysius Halicarnasseus lib. 5. ad fi. dicat Dictatorem ad suam vsque ætatẽ nullum creatũ fuisse sine Magistro militum.

y Vel populo.] Vt patebit infrà.

z Titum Largium.] Liuius 1. Decad. lib. 2. dicit hunc T. Largium primum dictatorem, Sp. Cassium Magistrum equitum creatos fuisse: nec tamen aperit an simul à populo aut Senatu creati fuerint. Halicar. verò ita scribit d. lib. 5. ad fi. Mox vt magistratum (Largius scilicet, primus Dictator) iniit, equitum Magistrum creauit Sp. Cassium, qui consulatum gesserat Olymp. 70.

a Ita vt siquando.] Polybius lib. 3. loquens de Q. Fabio Maximo Dictatore, & M. Minutio Ruffo ipsius Magistro equitum. Qui, inquit, magistratus imperio Dictatoris subiectus est, tenétque in exercitu eius locum, si quando abesse illum necessitas cogit.

b Et licet.] Liuius 3. Decad. lib. 2. Plutarchus tum in vita Fabij Maximi, tum Hannibalis. Sed Liuius non Dictatorem illum, sed Prodictatorem creatum fuisse dicit.

afflictaretur, nouo exemplo populus sine patribus (quod nunquam factum antea) eundem Fabium dictatorem, & Quintum Minutium magistrũ equitum dixit.[c] Cúmque à principio patricij tantum & consulares dicerentur, haud longis post temporibus plebeios dictos comperimus. Cum enim omne nomen Hetruscum, Tarquiniensibus & Faliscis ducibus, infesto exercitu in Romanos copias admouerent, aduersus tantam belli molem, primus de plebe dictator dictus Caius Martius Rutilius fuit, qui magistrum equitum Caium Plautium de plebe hominem sibi cooptauit: &[d] exinde ius arbitriúmque dictatoris creandi, senatui populóque tributum est, donec procedente tẽpore, Cornelius Sylla, qui victam armis rẽpublicam in dominationem vertit, contra mores institutaque maiorum, dictatorem seipsum dixit, illiúsque imperium in annos centum sibi prorogauit.[e] Quo exemplo Caius Cæsar perpetuæ dictaturæ munus sibi vendicauit.[f] Erat igitur summum dictatoris imperium:[g] nam & capite multare,[h] & consulatu deiicere,[i] honoresque aliis abrogare, aliis conferre poterat.[k] Qui tantæ potestatis erat, vt liceret ei sine senatus aut populi consilio Romanos ciues in vincla coniicere, atque indemnatos morte afficere: nam salus ciuium vniuersorum, ius de tergo vitaque, leges, iudicis libertas, aræ, foci, & dij penates, insuper bona coniugis, & liberorum pudor, pudicitia, eius tutelæ, potestati, fideique credebantur: cognationes quoque, capita rerum habere, in exilium agere, bonis interdicere, capite mulctare, bellum, pacem, fœdera societatesque etiam iniussu populi facere & dirimere, sui arbitrij & iuris erat. Nam si quid collibuisset, siue delectum habere, siue ad hostes ducere, aut aliquos auxilio iuuare, ipsius dicto parere oportebat, cuius erat arbitrium pro numine,[l] nulliique prouocare licebat. Neque enim vt in consulibus, qui pari sunt potestate, & iisdem auspiciis creati, alterius auxilium sperare licebat.[m] Denique dictatore creato, omnium iurisdictio cessat & conniuet: consules, prætores, ædilesque & magistratus sub illius imperio conticescũt, pręter tribunos plebis.[n] Illique nõ duodecim fasces, vt cõsuli, sed quatuor & viginti lictores cum securibus fascibusque apparebant:[o] qui etiam tantæ maiestatis erat, vt siquando in consulis prouinciam iret, vt supremus ordo notaretur, sine lictoribus, aut aliquo insigni honorum, consul veritus maiestatem viri, solus procedebat, priuatúsque vbi dictator erat, & sine magistratu censebatur. Et quia maximum dictatoris imperium, potestásque imperiosa erat,[p] pactiones vel fœdera iniussu suo inita, nullarum virium fuisse liquet: illáque suo iussu abrogari poterant & induci. Sed quamuis eò excellentiæ creuerit dictator, vt summum teneret imperium præci-

Plebeij dictatores.

Cornelius Sylla dictatorem seipsum dixit.

Dictatoris summum imperium & potestas.

ANNOTATIONES.

c Cumque à principio.] Hæc vsque ad clausulam, Et exinde. sunt Liuij 1. Dec. lib. 7.

d Et exinde.] Hæc vsque ad clausulam, Quo exemplo. sunt Plutar in Sylla.

e Quo exemplo C. Cæsar.] Plutarchus in vita illius, & Sueton. c. 77.

f Erat igitur summum.] Polybius loquens de creatione Q. Fabij Maximi in Dictator. lib. 3. Liuius 3. Decad. lib. 2. & Aurelius Arcadius in l. 1. ff. de offi. præf. præt. & Pomponius Iurisconsultus in l. 2. §. populo. ff. de orig. iuris.

g Nam capite multare.] Pomponius Iurisconsul. vbi suprà, & Fenestella in lib. de Magist. & alij.

h Consulatu deiicere.] Sic L. Quintius Cincinnatus Dictator L. Minutium abdicare se Consulatu coëgit apud Liuium 1. Dec. lib. 3.

i Honoresque aliis abrogare.] Vt factum est à Cincinnato (vt diximus proximè) & a L. Papyrio Cursore qui Q. Fabium Maximum Rutilianum Magistrum equitum vetuit quicquam pro magistratu agere. vt habet Liuius 1. Dec. lib. 8.

k Qui tantæ potestatis.] Plutarchus in Fab. Max.

l Nulliique prouocare licebat.] Liuius 1. Dec. lib. 3. Pomponius in d. l. 2. §. populo. ff. de orig. iuris. & alibi diximus.

m Denique Dictatore creato.] Hæc vsque ad clausulam, Illique non. sunt Liuij, vbi nuper citauimus & Polybij lib. 3. & Plutar. in Fab. Max. & in Antonio, & prob. c. 81. & alibi dictum est suprà.

n Illique.] Dionysius Halicar. lib. 10. vbi loquitur de L. Quintio Cincinnato dictatore. Plutarc. in eodem Fabio Maximo, & Polybius d. lib. 3. & alibi quoque dictum est.

o Qui etiam tantæ maiestatis erat.] Plutarc. ibi, & Liuius 3. Dec. lib. 2.

p Pactiones vel fœdera.] Nam & Furius Camillus Dictator, fędus initum à Senatu cum Gallis, qui vrbem ceperant, quòd non iuste factum fuisset, irritum fecit, apud Liuium 1. Dec. lib. 5.

q Ipsi

puáque maiestate polleret, [q] ipsi tamen equo vehi minime ius erat. Id enim veteri lege exceptum fuerat: scilicet, vt inhibita nimia potestate, tantus honor aliquo fine præscriptus, populi suffragio indigeret. Ideò siquando in expeditionem eques ire vellet, vt equum sibi ascendere liceret, ad populum ferebat, exque permissu populi equo vehi poterat. [r] Quod tamen Cato iunior, licet in summo esset magistratu, minime curauit. nam maxima itinera & longas vias pedibus semper, nonnunquam cantherio sarcinis adoperto, obiuit expeditus, [s] sicut de Agesilao proditur. [t] Cúmque ad sex menses dictaturæ munus antea præfinitum foret, multos debellatis & domitis hostibus & munere absoluto, [v] citra mensem dictatura excessisse comperimus: nonnullis etiam vltra annum, per denos vicenósque dies, prorogatam fuisse: alios oblatum dictaturæ munus renunciasse, sicut [x] de Terentio Varrone, qui ad Cannas insigni strage profligatus fuit, proditum est. [y] Alios cum dictatura simul consulatum gessisse, [z] quod de Sylla [a] & Cæsare legimus. [b] Quotiésque se abdicare & munere absolui volebat, prius magistrum equitum abire magistratu necessum erat, ne dictatore desito, equitum magister, qui proximum gerebat imperium, in summo solus honore aliquid moliretur. [c] Neque antè dictatura se abdicare illum sinebant, quàm iussu patrum prius consulibus creatis, qui reipublicæ præessent, imperium dimitteret: [d] quo dimisso, postquam honore abiit, pauca & modice loquutus, à populo & primoribus patrum frequenti amicorum officio stipatus, cum gratulatione & gaudio domum deducebatur. quod ferè omnibus magistratibus commune fuit, [e] nisi quòd Cicero discessurus consulatu, de rebus à se gestis, à Quinto Marcello prohibitus est concionari. [f] Proditum tamen memoriæ est, quosdam deposita dictatura se consules dixisse (quamuis pessimo exemplo) & cum collega consulatum gessisse. Quod malum ne serperet latius, tam consulto senatus, quàm tacito consensu sublatum fuit. [g] Illud certè conuenit inter omnes, dictatorem sine magistro equitum creari non licere. [h] Sicut enim à prima antiquitate tribunus Celerum Regi aderat, cuius ope Rex nitebatur, [i] & legatus con-

Dictatori equo vehi non licebat.

Dictatura tēpus præscriptum.

Tribunus Celerum adest regi. Legatus consuli aderat.

ANNOTATIONES.

q Ipsi tamen equo vehi minimè ius erat.] Liuius 3.Dec.lib.3.vbi de M.Iunio Dictatore loquitur. Plutarc. in Fabio Max. vbi tamen dicit ipsum Fabium à Senatu impetrasse, vt id sibi liceret.

r Quod tamē Cato Iunior.] Plut.in vita illius.

s Sicut de Agesilao proditur.] Plutarchus in Agesilao.

t Cumque ad sex menses.] Liuius 3.Dec. lib.3. in Dictatura M.Fabij Buteonis. & Plutarch. in Camillo. Pomponius in d.l.2.§.populo.ff.de orig.iuris.

v Citra mensem.] Liuius 1.Dec.lib.3.& 9. Nam & L.Quintius Cincinnatus Dictator, intra sextum decimum diē, ex quo magistratum acceperat, profligato hoste, summam potestatem, quam in sex menses acceperat, statim deposuit, teste Dionysio Halicar. lib.10. & Plinio secundo, si is est, de Viris illustribus c.17.

x De Terentio Varrone.] Liuius 3.Deca. lib.2. Plutar.in Fab.Maximo & Hannibale. Val.Maximus lib.4.cap.5.

y Alios cum dictatura.] Quod probat duobus exemplis sequentibus.

z Quod de Sylla.] Appianus Ciuilium bellorum lib.1.

a Et Cæsare.] Sueton.in vita ipsius c.76.

b Quotiesque se abdicare.] Nā apud Liuium 1.Decad. lib.4. Mamercus Dictator iussit primum Magistrum equitum se magistratu abdicare, móxque se abdicauit.

c Neque antè.] Liuius 1.Dec.lib.8.

d Quo dimisso.] Idem Liuius 1.Decad.lib.2.vbi de M.Valerio Dictatore, Volusij filio loquitur.

e Nisi quòd Cicero.] Nam & id ipse Cicero id scribit in Oratione in L. Pisonem, Ego, inquit, cùm in concione abiens magistratu, dicere à Tribuno plebis prohiberer, quæ constitueram: cúmque is mihi tantummodo, vt iurarem permitteret, sine vlla dubitatione iuraui, Remp. atque hanc vrbem mea vnius opera esse saluam. Quem locum enarrans Asconius, Diximus, ait, iam anteà à Q.Metello Nepote Trib. pleb. Ciceronem Consulatu abeuntem prohibitum esse concionari de rebus, quas in eo magistratu gesserat.

f Proditum tamen memoriæ est.] Liuius 1. Decad.lib.7.vbi de L.Furio Camillo. Simul dictatorem increpabant, qui legis Liciniæ spretæ mercedem consulatum priuata cupiditate, quàm publica iniuria fœdiorem, cœpisset, vt se ipse consulem dictator crearet.

g Illud certè conuenit.] Liuius 3.Dec.lib.3.Sed vide quæ diximus suprà in verbo, Is autē Dictator.

h Sicut enim à prima antiquitate.] Pomponius Iurisconf. in d.l.2.§. quod ad magistratus. & §. populo.ff.de orig.iuris.

i Et legatus consuli.] Vlpianus in l. solet. ff. de offic.proconf.& legat.

Quaestor praetori. Magister equitum dictatori. Praefectus imperatori. Octo & 20. seniores regi Lacedaemoniorum aderant. φύτιοι. Augur regum assessor. In Meroe. Geta. Praefectus praetorius. Caesarum institutum.

suli,[k] ac praetori quaestor auxilio & adiumento erant: sic[l] dictatori magister equitum,[m] & Imperatori praefectus praetorio. Quibus absentibus, hi quasi suffecti, honori praesidióque erant: vt siquando abesse, aut grauiori morbo laborare contingeret, ipsorum vicem gererent, & munia obirent: ac quaedam inter eos societas & coniunctio imperij, virtutis & ignauiae cuiusque testes forent.[n] Apud Lacedaemonios à Lycurgo institutum ferunt, vt octo & vigenti seniores regi adessent, ac duo propinquiores, & contubernales, quos ipse elegerat, qui phytij appellantur, vt si quid casurum foret, animaduerterent, ipsiusque munia & officium obirent.[o] Nonnunquam ephori in expeditionem profecto regi custodem & imperij socium dedêre,[p] tametsi augur perpetuus regum assessor foret.[q] In Meroe Rex quadraginta rectores accipit.[r] Getae cogeonum qui regi adesset fecere: qui tantae dignationis erat, vt diuina mente praeditus haberetur.[s] Apud Abateos, qui intimus regi praesto aderat, frater dicebatur, qui prudentia anteibat caeteris.[t] Sed quod est de praefecto praetorio dictum, animaduertendum, temporis cursu procedente, ex longo interuallo à Caesaribus fuisse institutum, vt qui senator esset, ad praefecturam praetorij euehi non posset: qui quum per senatum antea eligeretur, Augustus Caesar habitu suffragiorum suspecto, statuit vt praefectus praetorio, de numero praetorum sorte eligeretur.[v] Cui, dum assumitur, Princeps gladium praecingit pro imperio & potestate.[x] In quo fertur egregium Traiani verbum, dum praefecto praetorio ensem cingeret, vt si iuste imperaret, pro se: sin iniuste, contra se illum sumeret, admonentis.[y] Cumque antea vnus foret,[z] Commodus imperator, velut nimiae potentiae, duos esse voluit, eam potestatem velut in partes diuisam, tutiorem arbitratus:[a] quo etiam tempore tres praefecti praetorio fuere,[b] donec Seuerus Alexander imperator, ne non senator de senatore iudicaret, praefectos praetorio senatores iussit esse. ad eos enim senatorum cognitio, & iudicium, iusque & animaduersio spectauit.[c] Heliogabalus verò adeo praefecturam inquinauit, vt saltatorem, & histrionicam professum, praefectum praetorij faceret.

Praefecti praetorio.

ANNOTATIONES.

k Ac Praetori Quaestor.] Cicero act. 1. in Verrem sic scribit, Sic enim à maioribus nostris accepimus, Praetorem Quaestori suo parentis loco esse oportere: nullam neque iustiorem, neque grauioré causam necessitudinis posse reperiri, quam coniunctionem sortis, quàm prouinciae, quam officij, quàm publicam muneris societatem.

l Sic Dictatori.] Id vsque ad clausulam, Quibus. est Aurelij Arcadij in l. 1. ff. de offic. praef. praet. & Pomponij in d.l.2.§.populo.ff. de orig.iur.

m Et Imperatori praefectus praetorio.] Aurelius Arcadius & Pomponius vbi suprà, & Budęus in tit.de offic.praef.praet.& Cic.ad Q. Fratrem Asiae Proconsulem.

n Apud Lacedaemonios.] Plutarchus in Lycurgo. Herodotus in Erato vbi de Pytiis, quos Phytios vocat Alexander.

o Nonnunquam Ephori.] Idem Plutarch. in Cleomene.

p Tametsi augur.] Liuius 1.Dec. lib.1. de Accio Nauio loquens. Auguriis certè sacerdotióque augurum tantus honos accessit, vt nihil belli domíque posteà nisi auspicato gereretur.

q In Meroe.] Id de Meroe non memini me legisse: sed de Taprobane apud Solinum cap. 66. aut aliorum computatione 56. iisdem verbis, quibus hîc Alexander vtitur, vt constet apertè ab eo id sumpsisse: ait enim, Quadraginta ergo rectores accipit, ne in causis capitum solus iudicet.

r Getae.] Strabo lib.7.

s Apud Abateos.] Nabateos voluit, aut certè debuit dicere, ex Strabone, qui id de illis refert li.16.

t Sed quod est de Praefecto praet.] Ex Iulio Capitolino in vita Pertinacis.

v Cui dum assumitur.] Quod patet ex proximo exemplo.

x In quo fertur egregium Traiani verbum.] Dion in vita illius, & Cassiodorus lib. Variarum 8. incip. Securus.

y Cumque anteà vnus foret.] A tempore Claudij Caesaris, qui duos ad vnum redegit, teste Tacito lib.11. Nam antè Augustus duos crearat, vt tradit Dion in vita illius.

z Commodus Imperator.] Herodianus lib.1.

a Quo etiam tempore.] Aelius Lampridius in vita ipsius Commodi.

b Donec Seuerus Alexander.] Idem Lampridius in vita illius.

c Heliogabalus verò.] Idem quoque Lampridius in eius vita. Alia autem quae ad dictaturam pertinent, vide suprà lib.1.c.6.

Quid

Quid mina, quid drachma, quid assis, denarius, sestertium & talentum apud gentes diuersas valuerit. *Cap. XXIIII.*

EN ἑαυτὸν τιμωρουμένῳ Terentij comici, Chremes Menedemo consilium dans, vt amanti filio, quàm minimo dispendio cõsulat, ipsum his verbis affatur:

Et tibi perdere
Talentum hoc pacto satius est, quàm illo minam.

Putabant nonnulli studiosi, minam modicæ summæ monetam fuisse, ita vt vix denarij pondus æquaret: quod ferè ex sensu verborum constare videbatur: sed cum in pleraque non ignobilium autorum lectione versaremur, inuenimus minarum diuersa genera, qualitatésque multiplices, ita vt nummorũ inexplicabiles species perscrutati, in magnis versaremur angustiis, cùm summa esset dissensio, nihilque explorati animaduerti diffinirique posset. [a] Nam minarum quasdam ex drachmis septuagintaquinque constare legimus, quasdam Atticas, quarum sexaginta paruum talentum efficiunt: aliquam ponderis maioris quæ ex centum ferè & viginti denariis fit: [b] aliam apud Athenienses septuaginta trium drachmarum numero taxari: [c] nonnullas Euboicas, quarum septuaginta Babylonicum efficiunt talentum. Ex quo iudicare licet, non tam modici valoris minam apud priscos fuisse. [d] Ea enim μνᾶ dicitur Græcè, quæ tum nummi, tum libræ nomen habet: [e] apud quos siclis sexaginta communi æstimatione appendebat, qui obolos mille ducentos pariunt. [f] Nam viginti obolos siclum efficere haud dubium est. [g] Drachmarum quoque multiplicia fuere genera: ex quibus aliquæ denos efficiunt asses, aliquarum duæ & dimidiata integrum sestertium: [h] constititque drachmam Atticam & argenteum denarium Romanum paris æstimationis fuisse: nummúmque, drachmam & denarium idem valuisse: quamuis alij contrà, qui duas drachmas & dimidiam, decẽ nũmos nostrates efficere contendunt. Dion verò drachmas pro assibus accipit: centúmque drachmis, centum denariis argenteis æquari censuit, qui libram efficiunt, [i] quod Plutarchus & alij testati sunt. [k] Communi tamen æstimatione, drachma sex obolis, aut æreis signatis appendebat, qui singuli quaternis quadrantibus valebant. [l] Obolus verò sex siliquas. [m] Siliquamque & scrupulum idem esse opinati sunt, [n] drachmamque in ponderibus partem vnciæ octauam fecisse, continere enim scrupulos tres, siliquas verò octodecim: [o] nam singulos scrupulos, sex siliquas habere constitit. [p] Drachma tamen Aeginensium maior Attica,

Mina diuersa. *Siclus.* *Drachmarum diuersa genera.* *Denarius Romanus.* *Obolus* *Siliqua.* *Scrupulus.* *Drach. Aeginensium.*

ANNOTATIONES IN CAP. XXIIII.

a Nam minarum quasdam.] Vide Plinium lib.21.ca.34. Budæum de Asse, & Georgium Agricolam vt suprà, huius lib.2.c.20.

b Aliam apud Athenienses.] Plutarchus in Solone tradit eum centum drachmarum minam constituisse, cùm antè septuaginta trium fuisset.

c Nonnullas Euboicas.] Herodotus lib.3. Valet autem Babylonicum talentum 70. mnas Euboicas.

d Ea enim μνᾶ.] Cælius Rhodiginus lib. antiq. lect.10.c.2. minæ, siue minæ dimidiũ hemimnæum appellari scribit.

e Apud quos sexaginta.] Siclus didrachmum est, id est, nummus continẽs duas drachmas. quarta pars stateris argenti 1.Reg. c.9. Iosephus Antiquit. lib 3. ait, Hebræorum numisma esse, quatuor drachmas Atticas valens. Budæus lib.5.de Asse.

f Nam viginti oboli.] Exodi 30. c. ita legitur, Siclus viginti obolos habet, media pars sicli offeretur Domino.

g Drachmarum quoque.] Vide Pollucem lib. 9. & Seruium enarrantem illud Virgilij lib. 5. Aen. Auri argentique talenta. vbi talentum secundum varias gentes, varij esse ponderis dicit.

h Constititque drachmam Atticam.] Liuius 4.Decad. lib. 4. Tetradrachmam, inquit, vocant (de Atticis autem loquitur) trium ferè denariorum in singulis argentei est pondus. & Plinius li.21.c.34. Drachma, inquit, denarij argentei habet pondus. Budæus lib.de Asse, paulò post princ.

i Quod Plutarchus.] In Catone maiore.

k Communi tamen æstimatione.] Plinius lib.21.c.34. quem hic omnino vide.

l Obolus verò sex siliquas.] Seruius vbi suprà, ex Varrone, dicit obolum continere sex æra.

m Siliquamque & scrupulum idem esse.] Priscianus, aut quisquis est, in eo lib.de Ponderibus & mensuris post princ.

Semina sex alij siliquis latitantia curuis
Attribuunt scrupulo.

n Drachmamque in ponderibus.] Vide Budæum in lib.de Asse, Iulium Pollucem lib.9.

o Nam singulos scrupulos.] Plinius lib.33 c.3.

p Drachma tamen Aeginensium.] Budæus lib.4.de Asse post prin. ex Polluce.

q Dena

Denariorũ genera. decem obolis permutabatur. [q] Denariorum quoque diuersa fuere genera: nam & denos asses singulos pondo denarios efficere legimus, [r] quod æs graue dicebatur, [s] vnde ex decem æreis denarius: [t] duósque cistophoros, denarij pondus pendere. [v] Nonnulli denarium ex siliquis vigintiquatuor confecere, alij ex octodecim, [x] drachmámque & denarium idem esse, [y] sexque millia denariorum integrum solidum efficere, [z] & hoc esse talentum Achaicum, arbitrati sunt. [a] Primo tamen Punico bello populus Romanus, cum ærarium laboraret, asses vnciales fecit, placuitque æreum denarium sedecim assibus permutari, quinarium octonis, sestertium verò quaternis assibus valere, ita vt sestertius nummus drachmas quaternas faceret. [b] Notáque denariorum, bigæ & quadrigæ fuere: quare bigati & quadrigati dicti. [c] Postea verò lege à Papyrio lata, asses semiunciales facti. [d] In militari verò stipendio, denarius pro assibus decem militibus dabatur, [e] antea verò libralis assis, & dipondius æquè appendebat. [f] Quo autem tempore decemuiri legum ferendarum causa imperitarunt, Romani librariis assibus vsi fuere: [g] tametsi Quintus Fabius Maximus asses triunciales fecisse dicatur. [h] Cúmque secundo Punico bello librarij asses fierent, vt populus ære alieno non magno incommodo leuaretur, debitáque exoluerentur, ex singulis assibus librariis senos percussere, ita vt ex librariis sextarij fierent, qui demptis tribus vnciis, tantundem valerent. Plerunque tamen compertum est, denos asses pondo singulas libras efficere. [i] Sed tamen assem minorem esse monetam, & haud multo æstimari, argumento est, quòd in mulcta à prætore irroganda, [k] bos centussibus æstimabatur, ouis verò decussibus. [l] Hos tamen asses Græci obolos, alij stipes dixere, quos exigui valoris fuisse haud dubie constat. nam singuli quaternis assibus valebant, & octo chalcis: [m] tametsi Plinius decem chalcis obolum æstimari dixerit. [n] Treis enim obolus frequens continet siliquas, nonnunquam sex: ea enim quadragesimam supra centesimam partem vnciæ facit. [o] Eratque semiobolus, diobolus, triobolus, qui etiam quadrantes, dichalca & trichalca dicti. Obolique nomen tulit, [p] quòd vetus Athe-

Solidus integer. *Talentum Achaicũ.* *Asses vnciales.* *Asses semiunciales.* *Libralis assis.* *Dipondius.* *Asses triunciales.* *Assis minor moneta.* *Obolus.* *Stipes.* *Chalcus.* *Semiobolus.* *Diobolus.* *Triobolus.* *Quadrantes.* *Trichalca.* *Oboli vnde dicti.*

ANNOTATIONES.

q Denariorum quoque.] Idem Budæus ibid.

r Quod æs graue dicebatur.] Liuius 1. Decad. lib. 4. Patres, inquit, bene cœptam rem perseuerantter tueri, conferre ipsi primi: & quia nondum argentum signatum erat, æs graue plaustris quidam ad ærarium conuehentes, speciosam etiam collationem faciebant. Aeris grauis meminit Plinius lib. 33. cap. 3.

s Vnde ex decem æreis.] Plutarch. in Camillo

t Duosque cistophoros.] Cælius Rhodiginus lib. 10. cap. 2.

v Nonnulli denarium.] Philippus Beroaldus in Caligula, ca. 46. dicit denarium sedecim assibus permutari solitum, vt quinarium octonis.

x Drachmamque.] Budæus in lib. de Asse non vno loco: quamuis Agricola in lib. de Ponderibus, hoc putet interesse inter denarium & drachmam, vt septem denarij octo drachmas, siue vnciam expleant.

y Sexque millia denariorum.] Fest. Pompeius lib. 18. Atticum (non Achaicum) sex millium denarium.

z Et hoc esse.] Atticum legendum ex Festo, vt proximè diximus.

a Primo tamen.] Plinius d. lib. 33. c. 3.

b Notaque denariorum bigæ.] Plinius ibi. & ibi suprà eodem lib. c. 15.

c Postea verò.] Plinius ibi.

d In militari stipendio.] Budæus authoritate Vitruuij lib. 5.

e Anteà verò.] Plinius vbi suprà, & vide Varronem lib. 4. de lingua Latina, & Iurisconsultum in l. item, vt Sabinus ait. §. vlt. ff. de hæredibus instit. & §. & si plures vnciæ. instit. eod. tit.

f Quo autem tempore.] Gellius lib. 20. c. 1.

g Tametsi Q. Fabius.] Plinius d. lib. 33. c. 3.

h Cumque secundo bello Punico.] Festus lib. 17. vbi de sestertariis assibus. vide tamen Plinium vbi suprà.

i Sed tamen.] Quod in sequentibus probat.

k Bos centussibus.] Centussi (inquit Varro lib. 4.) maius æris vocabulum non est. De centussi vide Budæum in dicto lib. de Asse in duobus locis. & Pompeius Festus lib. 1. Aestimata pœna ab antiquis ab ære dicta est, quòd eam æstimauerunt ære: ouem decussis, bouem centussis, hoc est decem, vel centum assibus.

l Hos tamen asses.] Donatus in Andriam Terentij act. 2. sce. 2. Vide Varronem lib. 4. de lin. Lat.

m Tametsi Plinius.] Lib. 21. c. 34.

n Tres enim.] De hac rei nummariæ ratione Budæus lib. 5. de Asse.

o Eratque Semiobolus.] De his vide omnino Pollucem lib. 9.

p Quod vetus.] Imò verò Lacedæmoniorum ex Plutarcho in Lysandro.

niensium nummus obeliscum incussum habuit.[q] Sestertiorum verò quidam maiores, quidā minores fuere: qui ex quaternis asibus cōstabant.[r] Erat enim is sestertius quarta denarij pars, quo tēpore decussis valebat:[s] ex quibus apparet, ex sedecim quoque assibus denarium constare: duasque drachmas & dimidiam, sestertium conflare.[t] Alij ex duobus assibus & tertio semisse sestertium efficiunt, quem minimum appellant, quia non duos asses tantum, sed semissem quoque tertij assis continebat. Fuit enim illius multiplex variaque natura. Eiusmodi sestertios fuisse opinamur,[v] quos Iulius Cæsar nouissimo testamento suo viritim trecentos populo legauit, cum amplioris summæ neque erogari potuissent, & ad exhibendum singulis tantam pecuniam vix vllius sufficerent facultates. Maior verò ex centum drachmis Achaicis seu denariis constabat. Romani verò ex argenti libra, aut paulo infra, tria efficiunt sestertia, ita vt centum sestertia libris triginta argenti appenderent.[x] Alij sestertium ex dipondio & semisse conficiunt, qui duas libras & dimidiam facit. Quare vigintiquatuor sestertia talentum Atticum efficere relatum est, quòd (teste Varrone) sexaginta argenti libris taxabatur: quò fit, vt eiusmodi sestertius nummus duas libras & dimidiam contineat. Sunt qui putent ex auri libra quadraginta millia ærium signari,[y] quod & Plinius arbitratus est. Mille quoque sestertiis vnum aureum computari, nouissimis Cæsarum temporibus, à iureconsultis legem Papiam interpretantibus, relatum accepimus: is autem aureus chrysius dicebatur: quorum septuagintaquinque in singulas ex pendebant libras.[z] Præter quos fuere stateres aurei, qui mina permutabantur: alij argentei, quorum decem chrysium efficiunt.[a] Talentum quoque veteribus multiplex fuisse inuenimus, nec vnius generis, sed aliud Atticum, sex millium denariorum: aliud Alexandrinum, duodecim: Neapolitanum sex. Syracusanum trium summam non excessit,[b] Euboicum verò quatuor millium Romanæ monetæ,[c] Achaicū etiam sex millium fuisse asserunt: præter quod fuit [d] Ptolemaicum, Syrium, & Antiochenum, [e] & Babylonium, quod duabus minis Atticis taxabatur. Erantque talentorum species multimodæ, ita vt sicut libra & pondo non æqua omnibus, ita dissimilia talenta fuerint. Est tamen proditum memoriæ, ex mille sestertiis talenta Attica paulo minus quadraginta effici, ex qua adnumeratione fit, ex vigintiquinque sestertiis talentum Atticum conflari: communi tamen æstimatione, talentum decuplo maius mina taxabatur.[f] Autor idem est Priscianus, talentum paruum minarum sexaginta: magnum vero, octogintatrium, & vnciarum quatuor: Atticum verò magnum talentum, octoginta libras Romani ponderis pendere: paruum vero, sexaginta minis Atticis taxari.[g] Procedente mox tempore,

Sestertiorum genera. Minor sestertius. Minimus sestertius. Vide Trāquillum in vita Iulij circa finem. Maior sestertius. Romani. Talentum Atticum. De aureo vide Alc. li. Dispūt. 3. cap. 9. & in l. Etiam aureos. ff. de verbo. signi. Aureus. Chrysius. Stateres. Talentum multiplex. Atticum. Alexandrinum. Neapolitanum. Syracusanum. Euboicum. Achaicū. Ptolemaicum. Syrium. Antiochenum. Babyloniū. Talentum paruum & magnum ex Prisciano.

ANNOTATIONES.

q Sestertiorum verò.] Budæus.

r Erat enim.] Festus Pompeius d. lib. 17.

s Ex quibus apparet.] Denarium argenteum fuisse, & denis assibus valuisse scribit Budæus in lib. de Asse 2. in prin.

t Alij ex duobus assibus.] Sestertium statim ab initio duos asses & semissem valuisse scribit idem Budæus d. lib. 2. & Plinius d. lib. 33. c. 3.

v Quos Iulius Cæsar.] Suetonius in vita illius, cap. 83.

x Alij sestertium.] Vide Gellium lib. 3. c. 17. & li. 5. c. 2. & Budæum in lib. de Asse.

y Quod & Plinius.] Lib. 33. c. 3.

z Præter quos.] Pollux lib. 9. c. 6.

a Talentum quoque veteribus multiplex.] Multiplicium talētorum genera videbis apud Pollucem vbi suprà, & Festum Pompeiū li. 18. Seruium lib. 5. Aeneid. vbi suprà & lib. 9. in eum locum,

- *Auri duo magna talenta.*

Vbi Virgil. enumerat Ascanij dona pulcherrima, quorum spe ad memorabile facinus faciendū adolescentes, Eurialum & Nisum, alioqui per se satis paratos, inuitat. Et omnium copiosissimè & scientissimè Budæum in libris de Asse.

b Euboicum.] Festus Pompeius lib. 5. & de hoc Liuius 4. Decad. lib. 7. Pro impensis, inquit, deinde in bellis factis 15. millia talentûm Euboicorum dabitis, quingenta præsentia &c.

c Achaicum.] Idem Bud. vbi suprà.

d Ptolemaicum.] Plinius d. lib. 33. c. 3.

e Et Babylonium.] Id Herodotus lib. 3. scribit valere 70. minas Euboicas. Aelianus autem de Varia historia lib. 1. tradit id talentum conficere 72. minas Atticas.

f Autor est Priscianus.] Is in lib. de Ponderibus & mensuris, id tantùm scribit de talento,

Cecropium superest post hac docuisse talentum,
Sexaginta minas, seu vix sex millia drachmas,
Quod summum doctis perhibetur pondus Athenis.

g Procedente mox tempore.] Gell. lib. 3. c. 17.

h Varro

talentum Atticum vigintiquatuor ſeſtertiis Romanis æſtimatum fuit. ea ſumma eſt vigintiquatuor nummorum millium : ſiquidem mille nummi, Romanorum quoque ſeſtertium efficiunt. Quin etiam Atticum talentum quandoque ſexdecim ſeſtertiis taxari,[h] Varro ſignificat[i] Aegyptiumque octoginta ponderibus pendere.[k] In tributorum verò taxatione adhibitum Romanis talentum, haud minus pondo octoginta Romanis ponderibus pendebat. Cuius generis talenta, cum leges pacis Antiocho datæ ſunt, Romanis æquis penſionibus exhibita fuere. Idémque in vectigalibus & portoriis ſeruari comperimus.[l] In qua quidem re fuit memoriæ proditum, Romanos victis gentibus nationibusque tributi nomine argentum, non aurum, indixiſſe. Sunt tamen exempla, centum talenta nonnunquam duodecim pondo Romanis ponderibus effeciſſe.[m] Pondo autem idem eſſe quod libra, omnes conſentiunt. Quod quidem talentum plerunque non ex pecunia percuſſa, ſed ex maſſa argenti[n] aurive, aut eboris, ferri quoque & aluminis,[o] aut ebeni, quod tributi loco ab Aethiopibus & Perſarum regibus appendebatur, conſtare volunt.[p] Legimus ſingula millia talentûm thuris annua Arabes regibus Perſarum penſitaſſe: ipſosque[q] Aethiopes vicenos dentes elephantorum eiſdem pendere conſueſſe:[r] Romanóſque à Corſis centum millia pondo ceræ, tributi nomine exegiſſe: Cappadoces, Perſis quingentos equos, & mulorum duo millia annua dediſſe. Plerunque ex pecunia percuſſa, quid frequens fuit: nam ex tribus aureis etiam talentum conſtare[s] Pollux autor eſt, quòd aureis tribus Atticis valebat.[t] Aureum autē duabus drachmis Atticis taxabatur, argenteum verò minis Atticis ſexaginta. Babylonicum verò, ſæpe duo millia & ſeptingētas minas Atticas effeciſſe volunt.[†] Ipſum tamen Romanum talentum quamſæpiſsimè ſeptuaginta librarū fuit. Apud alios verò minimæ ſummæ, & parui æſtimabatur,[v] Homero teſte, qui in ludis funebribus Patrocli, cum primus victor bouem accepiſſet donum,

Seſtertium Romanum. *Pondo.* *Talenta non ex pecunia percuſſa.* *Ex pecunia percuſſa.* *Aureus.* *Argenteus.* *Talentum Romanorum.* *Iliados 23.*

ANNOTATIONES.

h Varro ſignificat.] Apud Plinium lib.35.c.11.

i Aegyptiumque.] Idem Varronis authoritate lib.33.c.3.& Seruius d.lib.5.

k In tributorum verò.] Hæc vſque ad clauſulam, Idémque in vectigalibus. ſunt Liuij 4.Decad. lib.8. cuius hæc verba ſunt, In fœdere ipſius Antiochi, Argenti probi Attica talenta 12. millia dato intra 12. annos penſionibus æquis. talentum ne minus pondo 80. Romanis ponderibus pendat.

l In qua quidem.] Vt videre licet ex eo loco Liuij,& ex Gellio lib.6.c.5.

m Pondo autem.] Quintil.lib.6.c.4.

n Aurive aut eboris.] De his duobus Herod.li.3. qui Thalia inſcribitur, vbi de talento Babylonico & muneribus & tributis, quæ Perſarum regibus quotannis afferebantur.& Plinius lib.12.c.4.

o Aut ebeni, quod tributi loco.] Herodotus & Plinius vbi ſupra.

p Legimus.] Apud Herodotum dict.lib.3. & eius authoritate Plinium lib.12.c.17.ante fi.

q Ipſosque Aethiopes.] Herodotus d. lib. 3. de Aethiopibus eorumque finitimis loquens, ſic ſcribit, Portantque vſque ad meam memoriam binos ſemodios auri rudis,& ducenos faſces ebeni & quinos Aethiopes pueros,& vicenos grandes elephantorum dentes. & ab eo Plinius d.lib.12.c.4.

r Romanosque à Corſis.] Liuius 4.Deca.lib.2. dicit ducenta millia pondo. Hanc autem ceram Corſicam habere vim quādam medicaminis, quoniam ex buxo fit, ſcribit Plinius lib.21.c.14.

s Pollux author eſt.] Lib.9.

t Babylonicum autem.] Herodotus d.lib.3.

† Ipſum tamen Romanum.] Seruius authoritate Plauti in lib.5.Aeneidos eo loco,

Auri argentique talenta.

& lib.9.ibi,

Auri duo magna talenta.

v Homero teſte.] Idem Seruius d.lib.5. vbi imitatione Homerica munera ante oculos ponit, a quo Alexander id accepit, ſed vterque aberrauit. Neque enim tunc cùm bouem antè propoſuiſſet præmij loco, poſtea vltimo duo talenta præmij loco data ſunt : ſed ἡμιτάλαντον. id eſt ſemitalentum. Eius id carmen eſt ex lib.23.Iliados,

δευτέρῳ δ' αὖ βοῦν θῆκε μέγαν καὶ πίονα δημῷ.
ἡμιτάλαντον δὲ χρυσοῦ λοισθήϊ ἔθηκε.

Sed alium locum eiuſdem Homeri vide eoipſo lib. 23. in quo neutiquam bos, neque aurum, neque aliarum rerum præmium fuit, ſed alia quæpiam. Eius in eam rem hi verſus ſunt,

ἱππεῦσι μὲν πρῶτα ποδώκεσιν ἀγλά' ἄεθλα
θῆκε γυναῖκα ἄγεσθαι ἀμύμονα ἔργ' εἰδυῖαν,
καὶ τρίποδ' ὠτώεντα δύω καὶ εἰκοσίμετρον
τῷ πρώτῳ· ἀτὰρ αὖ τῷ δευτέρῳ ἵππον ἔθηκεν
ἑξέτ', ἀδμήτην βρέφος ἡμίονον κυέουσαν·
αὐτὰρ τῷ τριτάτῳ ἄπυρον κατέθηκε λέβητα
καλὸν, τέσσαρα μέτρα κεχανδότα, λευκὸν ἔτ' αὔτως,
τῷ δὲ τετάρτῳ θῆκε δύο χρυσοῖο τάλαντα.

Sed is tamen locus ſatis probat quod Seruius & Alexander probare voluerunt. Nam ſi tertio, qui hunc præcedebat, pro præmio datus eſt nouus lebes quatuor metrarum, ſatis conſequens, vt ſequens tam magnum accepiſſet præmium, ſcilicet, duorum auri talentorum. Ex quo fit quod dicunt Seruius

vltimus duo talenta præmium tulit.[x] Hoc quoque ex autoribus constat, quòd à condita vrbe ad Pyrrhum Regem populus Romanus argento signato minime vsus fuit: rudi enim ære appenso, non numerato, vtebantur: pósque percussam monetam placuit denarium pro decem libris æreis, quinarium pro quinque, sestertium pro dipondio & semisse computari.[y] Fuisseque in veteri nummo æreo altera parte Ianum bifrontem, altera proram nauis exculptam, & in antiqua moneta, bouis ouisque imagines: quæ res, Romanos gregibus olim & pecudibus valuisse, argumento fuit, quare pecunia dicta est. Iani autem bifrontis nota, & nauis prora, ideo insculpta feruntur, vt priscos Latinos tunc efferum genus, cum pastoritiam vitam agerent, è fera agrestique vita, legibus & omni rerum affluentia, quæ illuc terra marique importabantur, à Iano, qui cultioris vitæ modum inuenit, exultos denotaret.[z] Neque omittendum quod Plinius naturalis historiæ retulit, Seruiliorũ familiam trientem sacrum coluisse, illique statis diebus noua religione sacrum fecisse: qui quum varia specie & forma disimili videretur, modo accesionem & fortunæ incremẽta, nonnunquam damna familiæ præsignabat. Illud quoque admonitu non inutile dixerim,[a] Lugduni Romanos Imperatores argentum aurumque, & monetæ omne genus signare consuesse: siue quòd prompta ibi ad cudendum metalli copia foret, seu quòd munitissimus locus, & accessu difficilis ad confluentes, quod ibi Rhodano Arar commiscetur, esse censebatur.

A condita vrbe ad Pyrrhum nulla monetæ fuerũt.

Nota & imagines nũmorum apud veteres Romanos.

Seruiliorũ familia trientem coluit. vide Pli. lib. 34. cap. 13. natu. histo.

Lugduni omne monetæ genus à Ro. cudebatur.

ANNOTATIONES.

uius, vt talentum minimum quid significet. Et eum postremum Homeri locum in id quod diximus expendit ipse Seruius lib. 9. ibi,

Auri duo magna talenta.

x Hoc quoque.] Id totum vsque ad versi. Fuisseque in veteri. est Plinij lib. 33. c. 3.

y Fuisseque in veteri nummo.] Sed & hoc vsque ad versicul. Neque omittendum. est Plinij vbi suprà. & Præterea Plutarchi proble. c. 40.

y Neque omittendum quod Plinius.] Lib. 34. cap. 13.

a Lugduni Rom.] Id vsque ad fin. est Strab. li. 4.

Quæ theatra Romæ fuerint, & qui circi, quorúmque extent vestigia, & quæ penitus conciderint. Cap. XXV.

IN conuentu eruditorum, præsente me sermo haberi cœptus est de[a] theatris, quæ multa in vrbe fuere, cur paucorum vestigia extent, cum plurima legamus fuisse: Romanosque bellis confectis, adeo spectaculis deditos, vt illa apparatisime exhibentes, quouis magistratu aut honore dignos ducerent. Cumque ex his quidam[b] Populum Romanum pedibus stantem, sine scena diu spectasse assererent,[c] mox sub tabernaculis ligneis, aut arundine fultis,[d] quòd senatusconsulto intra vrbem, propriúsve mille passus theatra habere, aut ludos nisi stantem spectare non liceret: ideo rara fuisse, illorumque substructiones & diruta vestigia nunc extare: plures tamen fuere, qui plurimorum, quæ sequutis temporibus extructa sunt, non species modo, sed ne ruinas quidẽ apparere dicant.[e] Licet

ANNOTATIONES IN CAP. XXV.

a DE theatris.] De his in vniuersum vide Vitruuium lib. 5. c. 3. & 6. & Plinium lib. 36. c. 15. Et ex recentioribus Andream Fuluium Sabinum lib. 4. de Vrbis antiq. c. 2. & seq. titulo, de Theatris & amphitheatris.

b Populum Romanum pedibus stantem.] Cor. Tacitus lib. 14. vbi de Quinquennali Ludicro, quod Romæ institutum est Nerone quartùm & Cornelio Cosso Coss. & ex eo idem Fuluius vbi suprà, & Bartolomæus Marlianus Topographiæ vrbis Romæ lib. 3. c. 17. tit. de Circo.

c Mox sub tabernaculis ligneis.] C. Curio, qui bello Ciuili in Cæsarianis partibus obiit, theatra duo iuxta fecit amplissima è ligno, cardinum singulorum versatili suspensa libramento. Plinius lib. 36. cap. 15.

d Quod Senatusconsulto.] Valerius lib. 2. tit. de Institutis antiquis ad fi. cap. de Vsu velitum primò reperto.

e Licet enim post secundum bellum Punicum.] Plinius lib. 36. c. 15. Florus Epitome lib. 68. & D. Augustinus de Ciuitate Dei, lib. 1. c. 31.

P. Cor. Nasica theatrum demoliri fecit.

enim post secundum Punicum bellum, P. Cornelius Nasica, cùm à censoribus locatum spectandis ludis theatrum extrueretur, velut publicis moribus nociturum demoliri fecerit, populusque stans aliquandiu spectauerit:[f] & Augusti tempore tria theatra solum, & amphitheatrum Romæ fuerint: tamen subsequente æuo, quin theatra, circi & porticus ingentis operis, plura & celebria Romæ fuerint, nemo dubitauit: nunc maxime cum vrbs Roma eò excellentiæ & felicitatis creuit, vt ædificiorum magnitudine ad summum maiestatis fastigium deuenerit. Constat enim veterum monumentis,[g] Marcelli theatrum operis sumptuosissimi, ad infimum Argileti, iuxta templum Pietatis conditum fuisse, quod Augustus Marcelli nomine inscripsit.[h] Octauia verò mater, Augusti soror, eius memoriæ bibliothecam addidit præcipui sumptus.[i] Hic est enim ille Marcellus, cui cum filiam Augustus desponsasset, haud multo post egregius adolescens acerbo funere sublatus fuit. Et theatrum Scauri, quod in ædilitate fecerat, triplici scena trecentarum sexaginta columnarum, signisque æneis tribus millibus conspicuum, cuius cauea (vt[k] autor Plinius est) supra hominum octoginta millium capax erat.[l] Aut Curionis, qui post homines natos theatrum versatile & temporaneum mirabili commento construxit, operum longe maximum & conspiciendum.[m] Primus enim Lucius Mummius, exacto Achaico triumpho, theatrum temporaneum, & scenam lignea compage posuisse fertur.[n] Cúmque apud Fidenas theatrum memorabili casu cum magna hominum pernicie & ingenti strage corruisset, senatusconsulto cautum fuit, ne quis in posterum theatra nisi solidæ firmitatis extrueret.[o] Antea enim Pompeius Magnus perpetuo mansurum solida materia ædificauit primus,[p] in cuius dedicatione ludos dedit in circo, & elephantorum pugnam: quod illi fuit vitio & crimini datum, cum antea ligneis gradibus scena fieret: quod à Pompeio magna ex parte cœptum,[q] Caligulam perfecisse,[r] Neronémque in aduentu Tyridatis

Marcelli theatrum. Bibliotheca Octauiæ.

Scauri theatrum.

Curionis theatrum. Theatra temporanea. Theatrum apud Fidenas lapsũ. Pompeij theatrum.

ANNOTATIONES.

f Et Augusti tempore.] De tribus Romæ theatris Strabo li.5. vbi de Campo Martio & eius amœnitatibus & Amphitheatro. & Ouid. de Arte amandi lib.3

Visite conspicuis terna theatra locis.

g Marcelli theatrum.] Plinius lib.7.c.36. & lib.8.c.17. Tacitus lib.3. Plutarchus in Marcello in fi. & in lib. de industria animalium. Asconius Pedianus in Orat. Cicer. pro M. Scauro. Lampridius in Alexandro. Suetonius in Augusto. c.29. Seruius in lib.7. Aeneid. Virgilij, ibi,

Sunt geminæ belli portæ (sic nomine dicunt)
Relligione sacræ.

Vbi & id dicit Numam Pompiliũ illud sacrarium, de quo ibi, fecisse circa vicum Argiletum, iuxta theatrum Marcelli. Ex quo Alexander hic ansam accipit, vt diceret Marcelli theatrum fuisse ad infimum Argileti, quod tamen aliud est. Dion historiæ Romanæ lib. 43. & 54. scribit Theatrum Marcelli, Marcellianum dictum fuisse.

h Octauia verò.] Plutarchus in Marcello, Suet. in Augusto, c.29.

i Hic est enim ille Marcellus.] De quo Virg. lib.6. Aeneid. ad fi.

Heu miserande puer, si qua fata aspera rumpas,
Tu Marcellus eris.

& Sueton. in Augusto, c.63. & Plinius li.19.c.1. ad fi.

k Vt autor est Plinius.] Lib. scilicet 36.c.15.

l Aut Curionis.] Plinius vbi suprà.

m Primus enim L. Mummius.] Cor. Tacitus lib.14. & ex eo idem Fuluius Sabinus lib.4.c.2.

n Cumque apud Fidenas.] Cor. Tacitus lib.4. non adeo longe ante fin. & aliquid Paulus Orosius lib.7.c.2. paulo ante fi.

o Anteà Pompeius Magnus.] Id ex Com. Tacito est, lib.14. cuius hæc verba sunt, Quippe erant qui Cn. quoque Pompeium incusatum a senioribus ferrent, quod mensuram theatri sedem posuisset. Nam anteà subitariis gradibus & scena in tempus structa, ludos edi solitos: vel si vetustiora repetas, stantem populum spectauisse: si consideret, theatro dies totos ignauia continuaret. Idem paulò pòst, Sed & consultum parsimoniæ quòd perpetua sedes theatro locata sit, potius quàm immenso sumptu singulos per annos consurgeret ac strueretur. De hoc Pompeij theatro Plutar. & Dion in vita Pompeij, Cicero in Pisonem, & ibi Asconius Pedianus, Plinius lib. 7. c 3. Sueton. in Nerone, c.46. Appianus bellorum Ciuilium lib.2. Lucanus li.7. in prin. vbi de somnio Pompeij,

Nam Pompeiani visus sibi sede theatri
Innumeram effigiem Romanæ cernere plebis.

Cassiodorus Variarum lib. 4. epistol. vlt. vbi dicit Pompeium ob id theatrum à se constructum Magnum fuisse appellatum, quod vix alibi reperies.

p In cuius dedicatione.] Asconius & Dion vbi suprà.

q Caligulam perfecisse.] Suetonius in vita illius, cap.21.

r Neronemque.] Plinius lib.33.c.3.

Armeniorũ Regis inaurasse legimus.[s] Iuxta quod Iouis statua visenda magnitudine,[t] cui arcus marmoreus à Claudio Cæsare Tiberio dicatus, proximus erat:[v] cuius exemplo[x] Iulius Cæsar molem amphitheatri ingentem, in campo Martio substructionibus maximis erexit: quam postea Augustus mausoleũ ædificaturus (teste Tranquillo) demolitus fuit.[y] Et Cornelij Balbi theatrum, cui quatuor columnæ ex ophite lapide pro miraculo fuere, quorum nulla prorsus vestigia cernimus.[z] Et Pompeij amphitheatrum ampla magnitudine & mole: quippe tam profusi sumptus fuit, vt hominum XL. millia commode sedibus acciperet.[a] Necnon amphitheatrum Tauri summa impensa extructum: nec minus castrense, quod in Exquiliis fuit: & Neronis, cuius ne imago quidem extat. Cæsaris verò theatrum iuxta Capitolium, cuius tantum semiruta vestigia videmus, tanti splendoris fuit, vt vrbem atque imperium honestaret. Quantæ autem admirationis fuisse amphitheatrũ vrbe media credimus,[b] mirificum opus à Vespasiano fundatum, cum ipsius ferè demoliti nunc ruinas solidissima structura demiremur? In quo extruendo omnes Imperatores Regésque magnificentia antecessit, quibus monumentis illud decus maiestatis & imperij, quo vrbs Romana floruit, facile est coniectari.[c] Quid de theatro lapideo, iuxta quod ædem equestris fortunæ fuisse memorant, cuius ne vestigium quidem relictum est?[d] Circum verò maximum celebratissimum trium stadiorum longitudine, à Tarquinio Prisco locum spectaculis designatum, vbi Iunonis & Dianę templa erexit, & mox à Cęsare dictatore mirifico opere instauratũ videmus, illiúsque adhuc vestigia extare:[e] vbi Veneris ædes, quam Fabius ex mulctatitia pecunia faciendã curauit,[f] Liberique & Liberæ,[g] Iuuen-

Amphitheatrum à Iul. Cæs. extructum. *Cor Balbi theatrum.* *Pomp amphitheatrum.* *Tauri amphitheatrum.* *Castrense.* *Neronis.* *Cæsaris.* *Vespasiani.* *Theat. lapideum iuxta adẽ Veneris.* *Circus maximus Tarquinij.*

ANNOTATIONES.

s Iuxta quod Iouis statua.] Plinius lib.34. c.7. Talis in campo Martio Iupiter à Claudio Cæsare dicatus, qui vocatur Põpeianus à vicinitate theatri.

t Cui arcus marmoreus à Claudio Cæsare.] Suetonius in vita Claudij Cæsaris, cap.11. sic scribit, Tiberio marmoreum arcum, iuxta Pompeij theatrum, decretum quidem olim à Senatu, verùm omissum, peregit.

v Cuius exemplo.] Scilicet Pompeij.

x Iulius Cæsar.] Corn. Tacitus scribit primùm à C. Cæsare in campo Martio constitutum fuisse. Tranquillus in eod. c.44. destinatũ fuisse duntaxat, atque apparatum omnem ab Antonio in Mausolei dedicatione disiectũ. Diõ in Iulio scribit, theatrum quod à Iulio Cæsare extructũ erat, amphitheatrum posteà appellatum fuisse, quòd sedes absque scena vndequaque haberet.

y Et Cornelij Balbi.] Plinius lib.36. c.7.

z Et Pompeij amphitheatrum.] Plinius eod. lib.36. c.15.

a Necnon amphitheatrum Tauri.] Scilicet Statilij Tauri, ex Suetonio in Caligula, c.18.

b Mirificum.] Suetonius in vita illius, c.9.

c Quid de theatro lapideo.] Sed & fuere alia theatra Romæ, videlicet id quod à Traiano extructum fuit, quod postea ab Adriano est destructum, vt scribit Spartianus in vita ipsius Adriani. Aliud in pratis Vaticanis inter pontem Miluium & molem Adrianam, de quo Procopius. Guilielmus Postellus in lib. de Magistratibus Atheniensium, c.18. scribit se vidisse theatri, sicut & hippodromi reliquias Constantinopoli, in foro Theodosij. Locus, ait, latus est circiter centum passus sesquialtera, aut ampliori longitudine: in extrema parte erat theatrum, in medio aliquot columnæ, cum obelisco Aegyptiaco.

d Circum verò.] De Circis in vniuersum vide Varronem lib.1. aut aliorum dinumeratione 4. de ling. Latina. Vitruuium lib.3. cap.2. & Ouid. lib.2. Fastorum his versibus,

Hic vbi nunc fora sunt, lintres errare videres,
Quaq; iacent valles Maxime Circe tua.

Et Liuium 1. Decad. lib.1. in Tarquinio Prisco post princip. his verbis, Tum primùm circo, qui nunc Maximus dicitur, designatus locus est, loca diuisa patribus equitibúsque, vbi spectacula sibi quisque facerent, fori appellati. Vide præterea Dionysium Halic. lib.3. & Plinium lib.36. c.15.

e Vbi Veneris ædes.] Scilicet Gurges ex Liuio, cuius verba ex 1. Decad. lib.10. hic adscribimus, Eo anno Q. Fabius Gurges Consulis filius aliquot matronas ad populum stupri damnatas pecunia multauit, ex quo mulctatitio ære Veneris ædem, quæ prope Circum est, faciendam curauit.

f Liberique.] Tacitus lib.2. Iisdem temporibus deûm ædes vetustate aut igni abolitas, cœptásque ab Augusto dedicauit Libero, Liberæque & Cereri, iuxta Circum maximum, quas A. Posthumus vouerat. At id ipsum prius dixerat Diodorus Siculus lib.6. non longè à fi.

g Iuuentutis.] Liuius 4. Decad. lib.6. Item Iuuentutis ædem in Circo Maximo C. Licinius Lucullus duũuir dedicauit. vouerat eam sexdecim annis antè M. Liuius Coss. quo die Asdrubalem exercitúmque eius cęcidit. Idem censor eam faciendam locauit M. Cornelio & T. Sempronio Coss. Huius ædis Iuuentutis meminit Plinius duobus in locis, nempe lib.29. c.4 in prin. & lib.35. c.10.

tutis [h] & Cereris: quas Aul. Posthumius dictator vouerat,[i] atque Herculis phanum, [k] Solisque & [l] Mercurij, [m] Bellonæ & [n] Floræ ædes fuere: [o] ibique Lupercal, [p] & circum Flaminium vidimus aliquando, quorum vix semiruta vestigia licet inspicere. Atque hic circus Flaminius est, [q] quondam prata Flaminia, [r] Iuxta quem Apollinis ædes [s] inter ipsum & olitorium forum, [t] in qua senatus haberi consuerat, [v] ac Iouis Statoris templum, [x] licet alterum in Porticu Metelli, [y] & tertium in radice Palatij fuisse legamus, quòd à Romulo in pugna cum Tatio & Sabinis votum esse dictitant. [z] Fuit quoque Neronis circus in Vaticano,[a] & circus Floræ iuxta ipsius téplum: [b] & in-

Circus Neronis. *Circus Floræ.*

ANNOTATIONES.

h Et Cereris.] Iam diximus suprà in verbo, Liberique ex Cor. Tacit lib.2. & Plinij lib.35.c.12.

i Atque Herculis phanum.] Hoc templum in Auentino constructum fuisse scribit Bartholomeus Marlianus, redditq; causam quare nunc D. Alexio dedicatum sit à suis maioribus. Fuit & aliud templum Herculis Custodis, vbi nunc D. Luciæ templum est, in aditu Circi Maximi, vel (vt aliis placet) Flaminij, de quo Ouid. Fastorum lib.6.

Altera pars Circi custode sub Hercule tuta est,
Quod deus Euboico carmine munus habet.

Multæ fuerunt ædes Herculis Romæ, quarum ea cuius nunc meminit Ouid. condita est ad Circum Maximum, à L. Sylla, monitu carminis Sibyllini, & pridie nonas Iunij dedicata. Huic idem Sylla decimas obtulit. autor Plutar. in Sylla.

k Solisque.] Cor. Tacitus lib.15.

l Et Mercurij.] Ouidius lib. Fastor. 5. Mercurij templum spectasse eundem Circum Maximum ait his verbis,

Templa tibi posuere patres spectantia Circum
Idibus, ex illo est hæc tibi sacra dies.

m Bellonæ.] Templi Bellonæ auctorem Appium Claudium fuisse ait Ouidius lib.6. Fast.

Hac sacrata die Tusco Bellona duello
Dicitur, & latio prospera semper adest. &c.

Titus Liuius 1. Decad. lib.10. sic scribit, Dicitur Appius in medio pugnæ discrimine, ita vt inter prima signa manibus ad cœlum sublatis conspiceretur, ita precatus esse, Bellona si hodie victoriam duis: ast ego templum tibi voueo. Erat autem & aliud templum Bellonæ extra vrbem ad portam Carmentalem, in quo dabatur Senatus Coss. & aliis qui prouinciis debellatis triumphum petebant & legatis aliarum nationum, de quo nos alibi diximus.

n Et Floræ.] Tacitus lib.2. vbi loquitur de ædibus Liberi & Liberæ, vti suprà diximus, cõtinuè de æde Floræ hęc subiungit, Eo démque in loco ædẽ Floræ ab Lucio & Marco Publiciis ædilibus constitutam. Hæc a Græcis χλωρὶς dicitur. Ouid.5. Fast.

Chloris eram, quæ Flora vocor: corrupta Latino
Nominis est nostri littera Græca sono.

o Ibique Lupercal.] Seruius in illud Virgilij Aeneid.8.

Ergo iter inceptum celerant rumore secundo.

Ficus, inquit, Ruminalis, ad quam eiecti sunt Remus & Romulus, fuit vbi nunc est Lupercal in Circo. Hac enim labebatur Tyberis, antequam Neptuno factis sacrificiis auerteretur. Dionysius Halicarnasseus lib.1. Cæterum, ait, Arcades acceptis sub colle sedibus (de Auentino loquitur) exædificatis more patrio domiciliis, templa quoque construunt, primùm Lycęo Pani iubente Themide (Arcadibus enim antiquissimus & honoratissimus est Pan) in loco quem Romani Lupercal nominant, nos Lycæum dicere possumus.

p Et Circum Flaminium.] De quo Cice. epist. ad Attic. lib.1. & in 3. in Ver. act. & ibi Ascon. Pedianus, Varro lib.4. lin. Lat. Vitruuius lib 4.c.7. Liuius 1. Dec. lib.3. & 3. Dec. lib.8. Martialis lib.12. epig.76. Plutar. prob. c.66. Iul. Florus epit. Liuij lib.20. Festus Pomp. lib.6. Plin. lib.34.c.3. & lib.36.c.5. & P. Victor in 9. Vrbis regione, & Iul. Obsequens c.114.

q Quondam prata Flaminia.] Liuius 1. Deca. lib 3. Ea omnia in pratis Flaminiis concilio plebis acta, quem nunc Circum Flaminium appellant. vide in seq.

r Iuxta quem Apollinis ædes.] Idem Liuius d. lib.3. sed alio loco, Itaque inde Coss. ne criminationi locus esset, in prata Flaminia, vbi nunc ædes Apollinis est (Circum iam tum Apollinarem appellabant) auocauere Senatum.

s Inter ipsum.] Ascon. Pedianus in 4. in Ver. act.

t In qua Senatus.] Scilicet æde Apollinis, vt constat ex loco posteriori in verbo, Iuxta quem Apollinis ædes.

v Ac Iouis Statoris.] Macrobius lib.3. Satur. c.4. post princ. authoritate Varronis lib.8. rerum Diuinarum. Dionys. Halicarnasseus lib.2. Extructis quoque templis aras consecrauerunt Diis, quibus in pugna vouerant, Romulus Ioui Statori, apud portam Mugoniam ducẽtem è via sacra ad palatium, quòd exercitum ipsius fugientem deus post preces stare fecisset & vti viribus.

x Licet alterum.] Vitruuius lib.3.c.1. vbi de Periptero æde differit. Hæc ædes ad finem Circi Flaminij fuit à Q. Metello Macedonico facta, de qua Velleius Paterculus lib.2. Fuit & aliud Iouis Statoris templum in radicibus Palatini, vbi nunc ædes D. Mariæ de Pœnis inferni.

y Et tertium.] Scilicet templum Iouis Statoris ex Liuio 1. Decad. lib.1. & Plutar. in Romulo. Dion. Halicarnass. lib.2.

z Fuit quoque Neronis Circus.] Plinius lib.36. c.11. & hic est, vt opinor, quem idem Plinius Circum Vaticanum vocat lib.16.c.40.

a Et Circus Floræ.] De æde Floræ iuxta Circum Maximum diximus. An autem fuerit alius Floræ Circus iuxta ipsum templum, nunc non recordor me legisse, nisi quòd P. Victor, si is est, collocat Floræ templum & Circum in sexta Vrbis regione.

b Et intimus.] Scilicet Circus ex Varrone, cuius hæc omnia vsque ad clausulam, Et illius aram. sunt lib. 4. de lingua Latina. Sed & id quod dicitur de Venere

tinus, quem iuxta vrbis murum fuisse Varro significat: cuius licet intermortua memoria sit, tamen figulos ibi proximos, & myrtetum, à quo sacellum Veneris Myrteæ, quæ Murtia dicta est, [c] & illius aram sub Auentino antiquissimam legimus. Hoc quoque non in postremis fuerit, prioribus seculis non modò spectaculis & ludis publicis veteres theatra habuisse frequentia, sed quum conciones, aut populi concilium haberi, vel toti plebi aliquid exhiberi vellent, id in theatro, vbi concionantem exaudire, & quò conuenire frequentius possent, ex alto suggestu sedentibus & silentibus cunctis, facere consuesse: [d] idque Græcis præcipuo in more fuisse, licet Athenis theatrum locus legitimæ concionis non esset: [e] quo malo vetus illa Græcia concidit, in quorum theatris concilio populi indicto, vbi rudes & ignaui promiscuè consederant, confusa populari & militari turba, variis & dissonis clamoribus insanæ concionis, bella suscipiebant, ciues proscribebant, prætores eligebant, præmiaque bene meritis ciuibus, interdum pœnas, circumductis vrnulis, inferebant.

Venus Murtia. Theatra non modo ludis & spectaculis seruiebant. Græcorum theatra.

ANNOTATIONES.

Venere Myrtea, quæ & Murtia dicebatur, vide Plinium lib. 15. c. 29. & Plutar. probl. c. 19. in fi.

c Et illius aram.] Plinius vbi suprà, Ara, inquit, vetus fuit Veneri Myrteæ, quam nunc Murtiam vocant, sed is non dicit eam fuisse sub Auentino: verùm id satis innuere videtur Liuius 1. Decad. lib. 1. cùm scribit, Tum quoque multis militibus Latinorum in ciuitate acceptis, quibus vt iungeretur Palatio Auentinus ad Murtiæ datæ sedes. Festus autem Pompeius lib. 11. Murtiæ deæ sacellum erat sub monte Auentino, qui anteà Murtius dicebatur.

d Idque Græcis.] Valer. Max. lib. 2. cap. 1. vbi de constantia legatorum Roman. In theatrum (vt est consuetudo Græciæ) introducti, legationem quibus acceperant verbis, peregerunt.

e Quo malo.] Strabo lib. 3. alias causas euersionis veteris Græciæ scribit. Sed superioribus addas fuisse & Athenis theatra & inter cætera Dionysiacum ex Thucydide lib. 8. & Odeum dictum à cantilenis (quasi cantilenarium dicas) ex Pausania in Atticis, in cuius vestibulo Aegyptiorum Regum sunt statuæ.

Qui fuerit medius vnguis, & infamis digitus, quibúsque digitis quæ fuerint qualitates & nomina. Cap. XXVI.

Persuasum habent plerique, in versu Iuuenalis decimæ, dum inquit:

quum Fortunæ ipse minaci
Mandaret laqueum, mediumq́; ostenderet vnguem:

per hæc verba id notari, quòd vulgo omnes cōtumeliis conciti faciunt vbi interiecto pollice inter medios proximos digitos, obscœnum in modum, probrum obiiciunt: quo argumento illum fastidire & despicere ostendunt. quod tamen longè secus in veteri vsu fuisse apparet: quippe [a] infamis digiti obiectu, qui medius est, ipsum in quem obiicitur, infamem notari duxerunt. [b] Fuit enim prisci moris, vt si quos floccipenderent, aut insigni contumelia vel deformi conuicio afficerent, id obiectu medij digiti protenti, non autem compressi, denotarent: quod est à Græcis vsurpatum, vt contractis reliquis digitis, medium ignominiæ causa protenderent, quod σκιμαλίσαι dixere. σκιμαλίζειν enim, prætentare est digito an gallinæ oua conceperint: [c] sicut ἀθριζειν, vbi quempiam floccifacere ostendunt. [e] Quare ab Atheniensibus medius catapygos, quasi cinædus & scortum, adnominatur, quòd infamiam incuteret, & conuicium faceret. [f] Apud Græcos sycophanta aut hodidocos, quasi

Iuuenalis locus Sa-ty. 10. Medius digitus infamis. σκιμαλίζειν. ἀθρίζειν. ... voces ignominiosæ apud diuersos.

ANNOTATIONES IN CAP. XXVI.

INfamis digiti.] Persius satyra 2. hunc infamem appellat,

Infami digito & lustralibus antè saliuis
Expiat.

Et impudicum autor Priapeiorum quisquis is fuit,

Derides quoque fur: & impudicum
Ostendis digitum mihi minanti.

Martialis lib. 6. epig. 69.

Ostendit digitum, sed impudicum,
Alconti, Dasióq́;, Symmachóq́;.

Qua autem ratione, intelliges ex Diogene Laërtio in Diogene Cynico.

b Fuit enim.] Vide infrà eod. c.

c Σκιμαλίσαι.] Rhodiginus lib. 17. c. 12.

d Sicut ἀθριζειν.] Idem Rhodiginus lib. 26. c. 21.

e Quare ab Atheniensibus.] Rhodiginus lib. 15. c. 11. & lib. 17. c. 12.

f Apud Græcos Sycophanta.] Vide omnino Athenæum Dipnosophistarum lib. 3. ca. 3. Rhodig. lib. 18. c. 9. ad fi. Erasmum in prouerbio Sycophanta.

obiector viarum & latro, vel propudium, conuicium censebatur maximum: [g] sicut Persis, muliere virum ignauiorem appellare, nulla insignior contumelia fuit. Apud Aegyptios, asini nomen obiectare, magnum est ingerere probrum, quòd Typhonis hostis Osiridis colorem ferret. [h] Quare quum Persarum Regem Ochum summi decoris loco Aegyptij asinum appellarent, intantum exarsit, vt diceret: Faciam vt hic asinus vestrum bouem depascatur. qui haud multò post, ingenti coacta manu, occupata Aegypto, Apim immolauit. In quo annotare succurrit, [i] quod tradit Herodotus, quòd quum Scytharum equitatus, quo præcipuè valent, in Aegyptios irrueret, rugitu asinorum & mulorum insolito (quippe quũ apud Scythas nulli sint, Aegyptiis verò frequentes) adeò equos Scytharum fuisse consternatos, vt protinus fugam fecerint, Aegyptiisque insignem victoriam dederint. [k] Id quoque à Martiale non inscitè ostensum est:

Rideto multum, qui te Sextile cinædum
Dixerit, & digito porrigito medium.

Velut eo argumento virum improbissimæ nequitiæ designaret. Ex quinque enim di-
gitis, [l] quos sacros Mineruæ religio sanxit, cuique suum nomen inditum fuit, &
Pollex. qualitas, neque ab re nominati sunt. [m] Pollex enim primus, quia aliis maior & longè
princeps est, quodque reliquis antestat, & propè dominatur, dictus quippe cuius ad-
ἀντιχείρ. iumento reliqui reguntur: itaque non immeritò [n] is apud Græcos ἀντιχείρ, quasi altera
Pollicem premere. dicebatur manus, quũ in vnaquaq; re socius & adiutor sit. [o] Hunc premere antiqui iu-
bent, quũ alicui bene precãtur & propitij sunt, bonũ omen & efficaces preces futuras
Pollicem vtrumque iungere. interpretati: [p] vtrunque verò pollicem iungere, vehementius laudare est: [q] vertere au-
Pollicem vertere. tem pollicem, malè precari. [r] Cumque pollex monocondylus sit, reliqui fuere di-
condyli, id est, duplicis commissuræ: [s] vbi verò in digito non erat flexus, phalanx
Pedum digiti. dicebatur. In pedibus autem, pollici scandenti proximum, à saliendo [t] halluci dixere
Hallucem. nomen. [u] Reliqui in pedibus digiti, monocampi, hoc est, vnius flexus fuere. In qua
Pyrrhi pollex pedis. quidem re memoriæ proditum est, [x] Pyrrhi pollicem dextri pedis diuinam vim habuisse, vt splene laborantibus præsentissimo remedio succurreret: [y] qui etiam in pyra

ANNOTATIONES.

g Sicut Persis.] Herod.lib.9. de quo & nos diximus in nostris legibus Connubialibus lib.9.

h Quare cum persarum Regem Ochum.] Rhodiginus lib.30.c 21.

i Quod tradit Herodotus.] In Melpomene, qui est liber 4.

k Id quoque à Martiale.] Lib. scilicet 2.epig.28.

l Quos sacros Mineruæ.] Seruius in 7.eclog. Virgil.& alibi dictum est.

m Pollex enim.] Macrob.lib.7.Satur.c.13.

n Apud Græcos ἀντιχείρ] Macrob. vbi suprà, & Pollux lib.2.Onomasticon.

o Hunc premere.] Plinius lib.28.ca.2. Pollices, inquit, cum faueamus, premere etiam prouerbio iubemur. Antiquitus in pollice erat fauoris studiique significatio: qui faueret pollucem premebat: qui contrà malè alicui cuperet, pollicem conuertebat. Erasmus in prouerbio, Premere pollicem, conuertere pollicem.

p Vtrunque verò.] Horat.lib.epist.1.epist.8.

Consentire suis studiis qui crediderit te,
Fautor vtroque tuum laudabit pollice ludum.

Et ibi Acron & Porphyrion interpretes. Erasm. vbi suprà.

q Vertere autem Pollicem.] Iuuenalis saty.3.

- Et verso pollice vulgi
Quemlibet occidunt populariter.

Et Prudentius in heroico carmine aduersus Symmachum in fi. libri posterioris,

Et quoties victor ferrum iugulo inserit, illa
Delitias ait esse suas, pectusq; iacentis
Virgo modesta iubet conuerso pollice rumpi.

r Cumque pollex.] Aristot.lib.1. Animaliũ c.15.

s Vbi verò in digito.] φάλαγξ enim est internodium in digitis. id est digiti pars rigida, & quæ non flectitur, quæ inter duos articulorũ nodos est, vt τὸ δὲ δακτύλου καμπτικὸν sit κόνδυλος. τὸ δὲ ἄκαμπτον φάλαγξ.

t Halluci dixere nomen.] Festus Pompeius lib.1. Allux, inquit, pollex scandens digitum proximum, quod velut insiluisse in alium videatur, quod Græce dicitur ἅλλομαι.

v Reliqui in pedibus digiti.] Gaza ex Aristotele, vbi suprà proxime, μονόκαμπτοι (inquit) dicuntur omnes digiti pedum, qui vnico inflexu adducuntur.

x Pyrrhi pollicem.] Plutarch. in vita illius post princ. Plinius lib.7.c.2.& lib.28.c.4.

y Qui etiam in pyra.] Plutarchus & Plinius in eisdem locis.

cum reliquo corpore absumi nequiuit: [z] sicut de Lamisco proditur, qui apud Lucanos regnauit, cui tertius digitus pedis lupinus erat. [a] Et de Artaxerxe, qui manu altera longior, Macrochir nomen tulit. [b] Proximus vero à pollice, indicis nomen habet, [c] qui etiam salutaris vocabatur: [d] quo ori admoto, silentium indicimus: scilicet nil sanctius ad salutem, oris silentio æstimantes. Ideo sacellum Angeronæ, quæ dea præsul silentij, obsignato ore effingitur, ac inter antiquissimas religiones Romæ colebatur. [f] Hoc digito salutari Martium Septimium, qui ex fabro ferrario imperium tenuit, tantum valuisse dicunt, vt currus ex aduerso nitentes repulerit, & fortissimum quemque colliserit. [g] Tiberius quoque articulis ita firmis fuisse fertur, vt recens malum salutari digito terebraret. [h] Quod de Claudio secundo Cæsare traditur, qui digitis ita validis fuit, vt ictu digitorum aut pugno sæpe equi dentes excusserit. Contrà verò Augustus illo persæpe laborauit, ita vt vix cornei circuli supplemento, scripturæ admoueret. [i] Hoc etiam indicamus, quare indicis nomen tulit. [k] exprobramus, [l] & mi-

Lamisci tertius digitus pedis lupinus. Artaxerxes. Macrochir. Index. Angerona. Qui digitis valuerunt.

ANNOTATIONES.

z Sicut de Lamisco.] Heraclides in Politicis.

a Et de Artaxerxe.] Plutarchus in vita illius in princ. & in Apophtheg. eiusdem. Et idem quoque de Dario, vt id cognominis assequutus sit à brachiorum & vlnarum longitudine, quæ tanta erat, vt genua contingeret, scribit Strabo lib. 15. ad fin. Est autem μακρόχειρ tanquam dicas longimanus. In hac autem pollicis tractatione non est prætermittendum olim milites pollicibus eleuatis sacramentum militare, eleuare solitos. Ideò, qui militiam detrectare volebant, sibi pollices amputabant, ne ad sacramentum adigi possent. Propterea Augustus equitem Romanum, quòd duobus filiis adolescentibus, causa detrectandi sacramenti, pollices amputasset, ipsum bonaque eius hastæ subiecit, vt scribit Sueton. in vita ipsius Augusti c. 24. Hanc enim rationem pollicis amputandi afferunt: sed ego malo cum aliis eam esse quod pollicibus amputatis inutiles & minus idonei ad arma tractanda reddebantur. Apud Fortunianum autem Acromos huiusmodi est de decem militibus accusatis læsæ reipublicæ, quòd tempore belli pollices sibi amputassent. Ammianus Marcellinus lib. 15. ad finem scribens de moribus Gallorum sic ait, Nec eorum aliquando quisquam, vt in Italia, munus Martium pertimescens, pollicem sibi præcidit, quos iculariter Murcos appellant.

b Proximus verò à pollice.] Horat. lib. Serm. 2. saty. 8. eadémque vlt.

- Quid siquid forte lateret,
Indice monstraret digito.

Vbi Porphyrion interpres. Plinius lib. 28. c. 2. ad fin. sic scribit, Vngues resecari nundinis Romanis tacenti atque à digito indice, multorum pecuniæ religiosum est: Quintilianus autem lib 11. ca. 3. qui de Pronunciatione est, id ei nomen ab indicando datum tradit.

c Qui etiam salutaris vocabatur.] Sueton. in Augusto, cap. 80. Martianus Capella de Nuptiis Philologiæ. Quidam, inquit, redimitus puer ad os compresso digito salutari, silentium annuebat. Trebellius Pollio in vita Martij Septimij, cuius verba paulò post adducemus. Et hunc ita vocari putat Beroaldus interpres Suetonij, quod silentium iudicet: nam sermoni parci, vt inquit eleganter, & verè Plinius, multis de causis salutare est.

d Quo ori admoto.] Id iam patet ex illo loco Capellæ: Sed & ex eo Apuleius lib. 1. Metamor. At ille digitum à pollice proximum ori suo admouens & in stuporem attonitus, Tace tace, inquit. Is digitus in exprobrando & indicando, vt de ei indicis nomen est, plurimum valet. Quo vsum esse optimè Crassum oratorem, Cicero lib. 2. de Orat. Quintilianúsque lib. 11. c. 3. notificant. Húcque nonnihil pertinet illud Iuuenalis satyra 1.

- Digito compesce labellum,
Accusator erit, qui verum dixerit, hic est.

Atque illud Ouidij lib. Metam. 9. non longè à fi. vbi Harpocratem silentij significat, qui digito ad os apposito pingebatur,

Quíque premit vocem digitóque silentia suadet.

e Ideo sacellum Angeronæ.] Plinius lib. 3. c. 5. Solinus c. 1. C. Sempronius in li. de Italiæ diuisione. Macrobius lib. 1. Satur. c 10.

f Hoc digito salutari M. Septimium.] Trebellius Pollio in vita Septimij, Nullius, inquit, manus vel ad feriendum, vel ad impellendum fortiores fuisse, cùm in digitis neruos videretur habuisse, non venas. Nam & carra venientia digito salutari repulisse dicitur: & fortissimos quosque vno digito sic afflixisse, vt quasi ligni, vel ferri obtusioris ictu percussi dolerent. Hæc ille, qui & illum fuisse fabrum ferrarium dicit.

g Tiberius.] Suetonius in vita illius c. 68.

h Quod de Claudio Secundo.] Trebellius Pollio in vita illius, Digitis, ait, vsqueadeo fortibus fuit vt sæpe equis & mulis ictu pugni dentes excusserit.

† Contrà verò Augustus.] Suetonius in vita illius c. 80.

i Hoc etiam indicamus.] Suprà dictū est. Nam & ab iudicando dictus est, vt etiam scribit Quintilianus lib. 11. c. 3. quod de pronunciatione est.

k Exprobramus.] Vide suprà ibi, Quo ori admoto.

l Et minas inferimus.] Quintilianus vbi suprà de manibus in vniuersum loquēs, sic scribit, An non his poscimus? pollicemur? vocamus? dimittimus? minamur? supplicamus? &c.

nas inferimus. [m] Tertius, qui medius & reliquis maior est, famosus habetur, petulans & libidinosus, [n] cuius obiectu (vt modo significaui) probrum obiectamus, alteriusque famam lædimus & detestamur: & quia deses & ignauus in medio situs, nulli *Digitus infamis seu verpus.* rei adiumento est, idcirco despectissimus habitus: [o] Qui etiam verpus dicebatur: namque Iudæis vsque eò euiluit, vt interanea exulcerata, & putrescentia viscera, illo reconderent & fouerent. [p] Fuitque adnotatum apud veteres Græcorum, vt qui medio digito tanquam per indicem aliquem ostenderent, arguerentur insaniæ. Quare verbũ *Diogenis dictum.* Diogenis proditur, multos per digitũ insanire, quòd medio digito se philosophantes peregrinis demonstrarent. Cumque reliquos auro gemmisque insignirent, [q] hunc prisci Romani nudum & honore destitutum reliquêre, veluti infami contumelia notaretur. [r] Galli verò & Britanni medio tantum annulos adiiciunt, illum præcipuo honore excolentes. [s] Proditumque est, annulum è sinistra in longissimum dextræ *Medicus.* transferri, sæpe singultus & grauedines leuare. [t] Græcis verò medius, non famosi nomen habet, sed medici. Digitis enim apud illos hæc indita nomina fuere, ἀντίχειρ, δεικτικὸς, ἰατρὸς, δακτυλιώτης, ὠτίτης, ac si dicas, pollex, index, medicus, annularis, auricularis. [v] Apud Pollucem hæc fuere nomina: Micros, hoc est, paruus, deinde paramesos qui sequitur, postea mesos, deinde lichanos, demum an*Annularis.* tichir aut megas. [x] Romani verò proximum minimo, annularem seu medicum nun*Nemesis.* cupant. [y] Illo enim, quum veniam poscimus à diis, locum Nemeseos ([z] quæ dea vltrix malorum fuit, fautrix verò bonorum) post aurem dextram obsignamus. Ipsa *Nemeseos simulacrũ.* enim Rhamnusia dicta, ibi locum venerationis habet. [a] Rhamnes enim à Marathone haud plus sexaginta stadiis abest, [b] vbi Nemesis phanum memoratũ præcipuum,

ANNOTATIONES.

m Tertius.] Dictum est suprà.

n Cuius obiectu.] Nam vt scribit Diogenes Laërtius, Diogenes ille Cynicus peregrinis quibusdam videre Demosthenem cupientibus, medium huic intendens digitum, Hic, ait, vobis est ille Atheniensium orator. Innuens scilicet Demosthenem esse mollem & effœminatum.

o Qui etiam verpus.] Medius digitus verpus à verrendo podice dicitur, quòd protensis duobus aliis vtrinque proximis complicatis digitis, inguinis speciem quandam referat. Ob quam etiam causam infamis à Persio vbi suprà nu. 1. & impudicus à Martiale appellatur. Quo fit vt Iudæi peculiari vocabulo Verpi dicantur, qui præscripto legis præputium pueris præcidunt. Martialis Epigram. lib. 7. epig. 81.

Dum ludit media populo spectante palæstra,
Delapsa est misero fibula, Verpus erat.

Iuuenal. saty. 14.

- Eadem nisi sacra colenti,
Quæsitum ad fontem solos deducere Verpos.

p Fuitque adnotatum.] Id totum vsque ad clausulam, Cúmque reliquos. videtur fuisse sumptum ex illo loco Laërtij nuper à nobis suprà ibi, Cuius obiectu. adducto: sed aliter quàm Diogenes retulit.

q Hunc prisci Romani nudum.] Vt satis intelligitur ex Plinio lib. 33. cap. 1. dum scribit, eos primum gestasse digitis, qui sunt minimis proximi, Postea proximis pollici, postremò & minimis.

r Galli verò & Britanni.] De vtrisque Plinius d. lib. 33. c. 1.

s Proditumque est memoriæ.] Plinius lib. 28. c. 6. Plerique anulum e sinistra in longissimum dexteræ digitum transferre, &c. ibi loquitur de sternutamento.

t Græcis verò medius.] Sic annotauit Iac. Tusanus in suo lexico in dictione ἰατρὸς.

v Apud Pollucem.] Lib. scilicet 2. cap. 4. & iterum cap. 50.

x Romani.] Gellius lib. 10. cap. 10. Macrob. lib. 7. Satur. c. 13. Porphyrion in Horatium lib. Sermonum 2. saty. 8. eadémque vlt. vbi ita omnes digitos nuncupat, Pollicem, indicem, famosum, medicum, minimum.

y Illo.] Plinius lib. 11. cap. 45. Est post aurem æquè dextram Nemeseos, quò referimus tacto ore proximum à minimo digitum, veniam sermonis à diis ibi recondentes.

z Quæ dea.] Catullus epig. 47. ad Licinium,

- Precesq́ nostras
Oramus caue despuas ocelle:
Ne pœnas Nemesis reposcat à te.

Et Ouidius lib. Tristium 5. eleg. 9.

Exigat ac dignas vltrix Rhamnusia pœnas
Imposito calcas qui mea fata pede.

Idem Ouid. memorem appellat lib. 14. Meta. quòd vlciscitur superbos, cùm ait,

- Memoremq́ time Rhamnusidis iram.

Ammianus Marcellinus hoc graphicè describit lib. 14. in fi.

a Rhamnes enim à Marathone.] Pausanias in Atticis, qui est lib. 1.

b Vbi Nemesis phanum.] Antimachus poëta Græcus, ex quo, atque etiam ex Strabone libro 13. his verbis,

Est dea quam Nemesim dicunt, dea magna potensq́,
Quæ bona cælestum concessu cuncta deorum

Possidet:

ab Adrasco ędificatũ, [c] cuius simulacrũ altera manu fraxineũ ramũ, altera phialã gestat: [d] quẽ locũ qui eã venerãtur attingunt, quũ in ipsa aure memoriæ locus foret. [e] Eundẽque minimo proximũ in spõsalibus annulo exornamus, quia tenuissimã venam inde ad cordis ima penetrare arbitrantur. Hunc Aegyptij tanquam sacrum multis odoribus delibutum habere assuerant: habuisseque hoc proprium ferunt, vt complicatus, [f] senarium, qui perfectissimus est, numerum designaret. Minimum verò, quia omnibus minor, minus officij habet, quodque eius ope minus indigemus, propterea dici autumant: [g] cui etiam auriculari nomen est, quòd illius ope aurium sordes, quæque in his incommoda sunt, adimimus & leuamus: tarditatique aurium, aut si quid in eis putidi fuerit vel purulenti, succurrimus. [h] Fuitque literis proditum, crebrò scabere aurem dextram minimo, furoris signum esse: [i] eiusque tinnitum crebriorem, morbum corpori adactum præmõstrare. [k] Si quẽ tamen dimicationi vel pugnæ veteres lacessebant, minimo prouocante inuitabant. [l] Est quoque animaduertere, quòd qui minimo gestatur annulus, achates dicitur: quo verò index ornatur, coriannos. [m] Latini autem leuis materiæ annulum, qui minimo gestatur, æstiuum nuncupant. [n] In auctionibus & locationibus attollere digitum, se emptorem & conductorem: [o] in certamine & pugna, deditionem: [p] manum verò protendere, pacem peti, significabant: quibus in vsu erat, ritu prisco, vt qui forensia stipendia auspicabatur, brachium extra togam exerere non auderet.

Minimus seu auricularis.

Minimo aurem dexteram scabere.

Minimo prouocare.

Achates.

Coriannos.

Annulus æstiuus.

Digitum tollere.

ANNOTATIONES.

Possidet: huic primus sacratam condidit aram
Fluminis Aesapi gelidas Adrastus ad vndas:
Atque ibi nunc colitur, seruatq. Adrastia nomen.

Intelligis hic non Adrasco, sed Adrasto legendum esse. Nã & ipse Strabo hanc Nemesim Adrastiam nuncupatam fuisse tradit. Vide Ammian. Marcell. vbi suprà.

c Cuius simulacrum.] Pausanias in Atticis & Suidas in Ahamnusia.

d Quem locum.] Plinius lib. 11. cap. 45. ex quo hunc locum corriges.

e Eundemque minimo proximum.] Gellius lib. 10. c. 10. Macrob. lib. 7. Satur. c. 13.

f Senarium.] Macrobius d. lib. 7. cap. 13. vbi reddit causam cur annulus in digito eo geratur, qui in sinistra manu minimo est proximus. Complicatus enim, inquit, senarium numerum digitus ille demonstrat, qui omnifariam plenus, perfectus atque diuinus est.

g Cui etiam auriculari.] Nam & Græcis ὠτίτης & digitum minimum & aurem significat.

h Fuitque literis proditum.] Ex Apuleio lib. 6. cuius hæc verba sunt, Quã vbi primùm inductam, oblatamque conspexit Venus, lætissimum cachinnum extollit, & qualem solent furenter irati: caputque quatiens & adscalpens aurem dexteram &c.

i Eiusque tinnitum.] Consule medicos.

k Si quem tamen dimicationi.] Horat. lib. 1. Serm. saty. 4. in princ.

Crispinus minimo me prouocat, accipe si vis,
Accipe iam tabulas: detur nobis locus, hora,
Custodes: videamus vter plus scribere possit.

Vbi Acron & Porphyrion interpretes dicunt, eos solere minimo digito alios prouocare, qui volunt ostendere, plus esse virium in suo minimo digito, quàm in alterius toto corpore.

l Est quoque.] Id vsque ad clausulam, Latini autem. est Pollucis lib. 5. c. 16. quo tractat de ornatu muliebri. Ex quo intelliges hic legendum acanes, non achates: & corianon, non coriannum.

m Latini verò.] Cælius Rhodiginus lib. 6. ca. 12. sed quo authore non magis prodit quàm Alexander. Non recordor autem me alibi legisse. Vide tamen interpretem Iuuenal. saty. 1. ibi,

Ventilat æstiuum digitis sudantibus aurum.

n In auctionibus & locationibus.] Cicero 3. in Verrem act. Ne multa, inquit, loquuturum se esse confirmat. & paulò post, Locare incipit non proscripta, neque edicta die, alienissimo tempore, ludis ipsis Rom. foro ornato. Itaque renunciat Rabonius illam decisionem tutoribus: accurrunt tamen ad tempus tutores. digitum tollit Iunius patruus.

o In certamine & pugna.] Persius saty. 5.

Nil tibi concessit ratio? digitum exere, peccat.

Nam & ad id eum locum trahit Erasmus Chilia. 3. cent. 4. c. 14. Atque etiam illud Diui Hieronymi in dialogo Luciferiani & Orthodoxi, En tollo manũ, cedo, vicisti. Sunt tamen qui eum locum Persij aliter intelligunt. de quo vide ibi interpretes, & quæ diximus suprà eod. lib. c. 7.

p Manum verò protendere.] Quintil. lib. 11. c. 3. quod est de Pronuntiatione, Fit & ille habitus, qui esse in statuis pacificator solet, qui inclinato in humerum dextrum capite, brachio ab aure protenso, manum infesto pollice protendit. Quamuis sunt qui ibi extendit legunt, quod tamen nõ longe abest.

ALEXAN

ALEXANDRI AB ALEXANDRO IVRISPERITI NEAPOLITANI GENIALIVM DIERVM LIBER QVINTVS.

Locus ex Martiale, apud Gabrielem Altilium in conuiuio familiari inuicem discussus. *Caput I.*

D Gabrielem Altilium, virū modestissimum, doctissimumq́; cum quo mihi à prima adolescentia intima familiaritas fuit, quòd is tunc ad pontificatū euectus fuerat, nos & aliquot bonarum artium studiosi iuuenes, summo loco nati Neapoli, cōgratulatum veneramus: ad quem vt venimus, excepti ab eo comiter & benignè fuimus. Cùmque complexi hominem in primis ædibus, post mutuam salutationem, lætis precationibus ei gratularemur, eumque honorem sibi à diis fortunari, & quod nobis diu in optatis fuerat, id nunc magnæ voluptati esse, ac bene locatum in homine morum honestate & omni doctrina conspicuo, speraréque illud sibi, & vrbi nostræ ornamento cessurum, profiteremur: post mutuos inter nos mira suauitate editos sermones ad multam diem, cum iam aduesperasceret, & cœnæ tempus appeteret, indéque nos digredi volentes vniuersi assurgeremus, impensè rogauit, inuitauitque nos diu recusantes, atque excepit ipse admodum placidus & mitis, non grandi conuiuio, sed cœnula non iniucunda, miniméque sumptuosa & petulanti, verùm admodum eleganti & frugi: olerum scilicet ferculo, thyrsis viridibus, minusculis cauliculis teneris tunc in florem erumpentibus, leuiter igni admotis, & pisciculis multo pipere & nuce conditis, cum præcoci vua, & primis pomis, ex Lucano suo, quæ ad se delata, secundas nobis mensas ipse præpararat. Cúmque miti castoque inter nos procedente sermone, variato lusu, ad finem cœnulæ ventum foret, quempiam, qui ibi assistebat, raræ indolis puerum, forma & specie liberali, literulis satis aspersum, ad se aduocauit, ac vnumquemque nostrûm per vices dicere iussit, quod quisque vellet sibi ab illo cani epigramma. Cúmque nonnullis enunciatis versibus, quos miris modulis & concentu admodum suaui, perquam festiuiter ad lyram ille decantarat, à quodam nostrate in eo cœtu seruata eius vice, [a] hoc epigramma prolatum fuit: *Martialis locus enucleatus.*

Quòd non argentum, quòd non tibi misimus aurum,
Hoc facimus causa Stella diserte tua:
Quisquis magna dedit, voluit sibi magna remitti:
Fictilibus nostris exoneratus eris.

Quos versus quum admodum concinniter suauitérque ille fuisset modulatus: Quid est, Altilius inquit, quod hic autor dicit, quòd qui multas opes liberaliter largitus est, expetat ipse tantundem sibi reddi ab eo quem munere affecit, equidem ignoro;

ANNOTATIONES IN CAP. I.

a Hoc epigramma.] Id Martialis est lib. 5. epig. 60.

b Vt

quum satis constet, quòd is qui ingenue liberalis est, non id appetit, vt beneficium pro beneficio fœneretur. Siquidem munificentia & liberalitas, quæ magni animi est, auaritiæ & appetentiæ quæ semper pusilli fuit, dispar longè & diuersa existit. Qui ergo munificus & liberalis est, & sponte largitur, is profecto ita liberalis est, vt quod dedit beneficium non mercetur: & quanto quisque magno & erecto animo est, vt ingentia largiatur, ita magni putat fuisse, multò plura & maiora si posset largiri, neque beneficij collati vnquam pœnitere. Alioqui qui opis emolumentíve causa largitur, virtutis nomen amittit, ingentiáque eum animi bona fœdare necesse est. Neque enim ([b]vt Cicero inquit) si ob tuam causam cuiquã commodes, beneficium id putandum est, sed fœneratio. Contrà verò auari & cupidi est, si quod fortè munus erogauit, tantundem aut multò plura postulare, & velut datæ mercis precium ferre quæsi, vt videtis, repugnantia sunt, quo nunc modo in vnũ coeant, & in eodem subiecto sint, non sanè intelligo. Quum ergo autor hic dicat, quòd qui magna dedit, quod officium magni & liberalis est, magna sibi postulet remitti, quod esse cupidi & auari satis constat, equidem eundem liberalis dantis, & auari reposcentis, animum in vnum ponere videtur: quod esse minimè potest, nec decet. Cumque vir quispiam haud sanè ineruditus, qui sermoni aderat, se maximè putare diceret, poetam non ingenui & liberalis, sed cupidi & turpis animi vim naturámque hoc epigrammate designasse, quod vsu compertum esset, alieni appetentem, eius ingenij esse, vt si quid benigna manu dedit, præpostero more & turbato gentium iure, maiora sibi reddi postulet: & ideo contra officium facit, qui ita beneficium dando fœneratur: istumque, quicunque est, qui tam stolide largitur, auari potius quàm liberalis officium ferre: Nunquam, inquit Altilius, tam rustica musa Martialem fuisse certè scio, vt quum liberalem exprimere ostendat, cupidum potius & appetentem designasse credatur, quum præsertim definito vtatur verbo: absonumque, & ab omni prorsus candore alienum videri poterat, turpis animi potius quàm verè ingenui vim exprimere voluisse. Et ad me conuersus, quid censerem in hac re, potissime interrogauit. Tum ego me arbitrari dixi, quòd is qui munificus & liberalis est, licet ingenuè largiatur, & libenter officium faciat, tamen natura ita esse comparatum, vt qui beneficium accipit, eo consilio & animo sit, vt illi à quo accepit, ad tantundem sponte obligatus maneat, eumque pari obsequio deuinciat, vt similem, si occasio detur, gratiam referat, qui de se benemeritus fuit: idque fit, non animi appetentia, aut lucri spe suadente, sed quòd ita homini natura præscripsit, vt ampla precia beneficiis demus. Siquidem ad promerendum nulla efficacior vis quàm officium manet. Atque ita hoc perspicuum est, fixum homini ingenitumque fuisse, vt sicut se à vi & iniuria tutari, & illatam contumeliam vlcisci, ac talionem reddere, iubente natura impellimur, ita collatum nobis officium alio officio pensare & conferre cogamur. [c] Nec tantum eadem mensura, sed multo maiore, si potest, beneficium remunerari, & bene cumulatam gratiam referre decet, nec vocare ad calculos expensorum & acceptorum. [d] Ideo non immeritò Gratias, vnám auersam, duásque nos aspicientes, veteres effinxere, quia geminata gratia, & cumulatior ad nos redire debet: [e] quarum nomina Pasithea, Aglaia, & Euphrosyne.

Liberalis hominis natura.

Auari natura.

Qui beneficium accipit.

Gratitudo naturaliter homini insita.

Gratiæ tres.

ANNOTATIONES.

b Vt Cicero inquit.] Lib. de Finibus.

c Nec tantùm eadem mensura.] Hesiodus in lib. operum & dierum,

εὖ μὲν μετρεῖσθαι παρὰ γείτονος, εὖ δ' ἀποδοῦναι
αὐτῷ τῷ μέτρῳ, καὶ λώιον αἴκε δύνηαι.

Et ab eo Tullius lib. 1. Officior. monens imitandos agros fertiles, qui multò plus afferunt quàm acceperint. De Hesiodi sententia Erasm. Chil. 1. centu. 1. cap. 36. Eadem mensura. & nos abundè diximus in Commentariis nostris l. si vnquam. in verbo, Donatione largitus. nu. 85. incip. Et ego.

d Ideo non immeritò Gratias.] Seruius enarrans illud Virgilij lib. 1. Aeneidos, ad fi.

- At memor ille Matris Acidaliæ.

Quod vero, inquit, vna auersa pingitur, duæ nos respicientes, hæc ratio est: quia profecta à nobis gratia duplex solet reuerti.

e Quarum nomina.] Inter omnes conuenit tres esse Gra

Gratiarũ ædes. [f] Apud Lacedæmonios traduntur duæ, ab [†] Homero vna vxor Vulcani: illarumque ædes in foro medio veteres posuere, vt gratia meriti cuiuis in promptu foret, atque ad promerendum quisque esset facilis & expeditus. Quod quidem ius naturæ est, nullo iure ciuili aut plebiscito. [g] Itaque si quis eum qui de se benemeritus fuit, illiberali animo, alio officio non demeretur, neque illud gratè acceptum fert, quippe qui nihil adiumenti, nihil opis confert: is profectò tanquam violator humani iuris, ita de officio decedit, vt omni humana ope indignus, ingrati, criminosi, & mali hominis suspicionem non euadat, simulque famæ iacturam facere certum sit.[h] Quod apud Athenienses & [i] Macedones lege cauebatur, vt haud secus aduersus male meritos ingrati actio detur, ius iudiciumque dicatur, ac si ære alieno, aut graui crimine nexi forent: nam beneficij memoriam [k] (autore Demosthene) qui recipit, habere debet: qui verò dedit, statim obliuisci. [l] Persæ quoque illum qui accepto beneficio, gratiam, quum possit, non refert, graui pœna prosequuntur, in eumque lege agere licet, tanquam magno esset scelere pollutus.[m] Germani contrà: nam collati beneficij merito nihil sibi deberi putant, neque acceptis obligãtur. Quũ ergo autor hic dicat, eũ qui magna dedit, magna sibi velle remitti, nõ cupidi animũ pẽsare voluisse putandũ est, sed liberalis potius & ingenui, quódque natura iubente cogimur, vt eum qui beneficia in nos contulit, alio officio deuinciamus, certa stabilique sententia multa maiora, & quàm maxima largiri: [n] quæ obligatio, ad ἀντίδωρα dicta est: beneficium enim cui collatum est, ad promerendum naturæ lex obligat & deuincit. Est, inquit Altilius, ita vt dicis, possetque veritas carminis & mens autoris ex tuo sensu facile iudicari, promptaque & expedita defensio foret, nisi aliud ex contextu verborum liqueret. Sed in hoc ego anceps adhuc & dubius sum, quòd poeta istud non naturæ tribuit, sicut tu asseueras, vt ea cogente, qui beneficium accepit, alio officio obstrictus maneat: sed hoc tribuit voluntati dantis, illo scilicet qui sponte largitur, quique beneficium cõtulit, id postulante. Nanque his vtitur verbis: *Si quis magna dedit, voluit sibi magna remitti.*

Lex Athe. & Macedonum in ingratos.

Demost. dictum.

Persæ.

Germani.

Quod verbum cupidi & expetentis est, & propterea auari. Conuincimur ergo autorem potius benemerẽtis voluntatem, quàm vim naturæ pensitare voluisse. Et quum is qui largitur, eo animo sit, vt ob gratiam meriti tantundem repetat: profectò appetentem & turpem animum, non autem ingenuum & liberalem, præferre videtur. Ergo auari potius, non autem promptè liberalis animum poeta expendere voluit. Tum ego, Est, inquam, quod dubitetur: sed tamen, si vera & salubri ratione rem

ANNOTATIONES.

esse Gratias: de nominibus autem non conuenit. Hesiodus in Theogonia eas nominat Aglaiam, Euphrosynem & Thaliam,

τρεῖς ἢ οἱ Εὐρυνόμη χαρίτων τέκε καλλιπαρήους
ἀγλαΐην τε, καὶ Εὐφροσύνην. θαλίην τ' ἐρατεινήν.

Sed Homerus iliad. lib. 14. vnam illarum Pasitheam appellauit,

ἦ μὲ ἐμοὶ δώσειν χαρίτων μίαν ὁπλοτεράων
πασιθέην, ἧς τ' αὐτὸς ἐέλδομαι ἤματα πάντα.

Quem sequutus Statius lib. 2. Thebaidos sic infit,

Non hoc Pasithea blandarum prima sororum.

Vbi Lactantius interpres hanc dicit esse vnam gratiarum: alias autẽ vocari Aglaïam & Euphrosynam.

f Apud Lacedæmonios traduntur duæ.] Scilicet Clyta siue Clyto & Phænua Thaygetæ filiæ. Pausanias lib. 3. & 6. & Plinius lib. 9.

† Ab Homero vna, vxor Vulcani.] Scilicet Iliados 18.

τὴν ἢ ἴδε προμολοῦσα χάρις λιπαροκρήδεμνος
καλή, τ ὤπυιε περικλυτὸς ἀμφιγυήεις.

Quo etiam spectat illud Plinij lib. 35. cap. 10. Deesse iis vnam illam Venerem dicebat, quam Græci Charita vocant: & quod Phanutius tradit vnam Gratiarum Vulcano esse coniunctam: ea fortè, vt dicit, causa, quòd quæ arte fiunt, opera ἐπὶ χάριτι dicuntur.

g Itaque si quis eum.] Hæc ex Seneca in libris de Beneficentia.

h Quod apud Athenienses.] Valerius Maximus lib. 2. c. 1. & expressius lib. 5. c. 3.

i Et Macedones.] Seneca lib. 3. illius operis de Beneficentia, tradit apud ipsos Macedonas solos datam esse aduersus ingratos actionem.

k Authore Demosthene.] In Oratione de Corona.

l Persæ quoque.] Xenophon lib. 1. Pædiæ Cyri.

m Germani contrà.] Corn. Tacitus lib. de Moribus Germanorum.

n Quæ obligatio, ad ἀντίδωρα dicta est.] Vlpianus in l. sed & si lege. §. consuluit. ff. de pet. hæred.

a Tribuni

pensare volumus, qui mihi naturæ imperio ad dandum faciendúmve deuinctus manet, eundem mihi velle obnoxium manere, qui à me officium accipit, profectò non negauerim, vt dare facereque teneatur quod natura imperat, quodque iura diuina & humana volunt, ne subeat ingrati culpam, licet ego libenter dem, & ingenuè liberalis sim. Neque propterea animum videor deturpare, quòd in quem beneficium contuli, eundem obnoxium mihi esse volo. Igitur quum lege naturæ, qui beneficium accipit, debitor maneat, proculdubio me velle, quod mihi naturæ imperio debetur, non negauerim: neque propterea liberalis officium imminuo, aut deturpo. Nam gratiæ debitio ita homini ingenita est, vt diuelli nullo modo queat: quam dantem appetere velut promeritum, non est contra officiũ: nisi sit fortasse quod tu secus arbitrère. Tum Altilius miti, vt erat, ingenio: aut hoc, inquit, verum est, quod modo dixti, aut profectò sua tempora, in quibus qui multa dabant, multa repetere volebant, festiuiter (vt solet) poeta hic criminatur.

Quot plebis tribuni à primordio vrbis fuerint, quaeue potestas, & qui consulari potestate, & qui tribuni ærarij.

Cap II.

TRibuni [a] plebis qui post secessionem ad sacrum montem, vt essent præsidio aduersus potentiam magistratuum, creati sunt, bini à principio fuere, [b] C. scilicet Licinius, & P. Albinus, è plebe homines, comitiis curiatis creati, qui tres collegas sibi desumpsere, ita [c] vt quinq; essent qui plebis tribunatum gererẽt, singuli ex singulis classibus: cautumque fuit, ne cui patricio eũ gerere honorem liceret. [d] Cumque propter crebras patrum & plebis contentiones, seditio glisceret magis in dies, tribunorumque numerum augeri oporteret, qui munimentum essent libertatis, à L. Trebonio rogatione promulgata, [e] trigesimo pòst exacto anno cautum fuit, vt [f] decem numero potestas finiretur, biniquc ex singulis classibus fierent, qui iterum ac tertiò refici, & in sequentes annos à seipsis creari poterant. [g] Tametsi, ne eosdem tribunos populus videret, [h] néve collegam cooptare ius foret, præcipua lege exceptum fuerit: qua lege cauebatur, vt essent sacrosancti, [i] in hæc verba: Plebs quos pro se contra vim, auxilij ergô, decem creauerit, tribuni eius sunto: quódque hi prohibuissent, quodque hi plebem rogassent, ratum esto: sanctique sunto, néve plebem orbam tribunis relinquunto. & infrà. [k] Qui etiam eo potestatis venére,

Tribuni plebis bini, cum tribus collegis.

Tribuni decem.

ANNOTATIONES IN CAP. II.

a Tribuni plebis.] Liuius 1. Decad. lib. 2. non vno in loco. Sed hæc aliter Dionysius Halicarnasseus lib. 6. non longè à fi. sic scribit, Plebs curiatis comitiis annuos magistratus creauit L. Iuniũ Brutum, C. Sicinium Bullatum, quos & anteà Duces habuerat, cũ hisque C. & P. Licinios, & Sp. Icilium Rugam. Hi quinque primi Tribunitiam potestatem acceperunt ad quartum Iduum Decembrium, quemadmodum fit & hoc tempore.

b C. scilicet Licinius & P. Albinus.] Alios nominat Plutarchus in Coriolano, & Asconius Pædianus in Orat. Cicer. pro Cornelio.

c Vt quinque essent.] Pædianus & Dionysius Halicar. vbi suprà.

d Cumque propter crebras.] Liuius 1. Decad. lib. 3. Halicar. lib. 10. Pædianus vbi suprà, Valerius Max. lib. 9. c. 7. post princ.

e Tregesimo pòst.] Trigesimo sexto dicit Liuius vbi suprà.

f Decem.] In hoc numero etiam concordat Cicero in Orat. in Vatinium non semel: quanquam aliquando vndecim fuisse legimus. Nam & Liuius 1. Decad. lib. 4. scribit L. Minutium vndecimum fuisse tribunum plebis cooptatum. Sed tamen ibi vide.

g Tametsi eosdem.] Liuius lib. 3. 1. Deca. & alibi quoque dictum est.

h Néue collegam.] Idem Liuius eiusdem Dec. lib. 4. Tranquillus tamen in Augusto, cap. 27. ad finem, scribit Augustum potestatem Tribunitiam perpetuam recepisse, & in ea semel atque iterum per singula lustra collegam sibi cooptasse.

i In hæc verba.] Apud Ciceronem lib. 3. de Legibus. Ex quo intelliges hic emendanda plurima verba huius legis. Quòd autem sacrosancti essent, videre licet ex Dionysio Halicarnasseo lib. 6 ad fin. vbi etiam d. legem scribit.

k Qui etiam eo potestatis venère.] Liuius 1. Decad. lib. 3. & alibi quoque dictum est suprà lib. 2. cap. 3.

Tribunorum plebis potestas. vt comitia consulum [l] prætorúmve, [m] & aliorum magistratuum habere, & ne quid fieret, inhibere, [n] senatum dissoluere, [o] reliquis tribunis, & quibuscunque magistratibus diem dicere, [p] ærarij curam gerere, [q] patricios cogere, [r] mulctam irrogare, atque senatus [s] decreta approbare & improbare poterant: eoque quod tribuni plebis *Plebiscita vnde dicta.* sanxissent, [t] lege ab Hortensio lata cautum fuit, vt omnes tenerentur. Hinc quæ à tribunis plebis edita sunt, plebiscita dicuntur. Fuitque præcipuo quodam iure excelsa *Potestas tribunitia insolens.* & insolens tribunitia potestas, [v] adeò vt M.Vectium in capitis dimicationem venisse, & vltimo affectum supplicio fuisse, quòd transeunti tribuno non decederet de via, *Hanc comminuit Sylla.* scriptum inueniamus, [x] donec Sylla rerum potens, cum reipub. imperitaret, tribunitiam potestatem ita fregit & comminuit, vt legem ferret, ne cui qui tribunatum gessisset, ad alios honores pateret aditus, velut indignus honore publico semper futurus.

ANNOTATIONES.

l Prætorúmue.] Dion.Halicarn.lib.8.

m Et aliorum magistratuum.] Diximus suprà lib.1.c.3.

n Senatum dissoluere.] Liuius 1. Decad. lib. 4. non multò post princi. & Appianus lib.2.bellorum Ciuilium, vbi de Curione Trib. pleb. loquitur, & suprà diximus d.lib.1.c.3.

o Reliquis tribunis.] Gellius lib.13. c.12. scribit Tribunos plebis habuisse summam coërcendi potestatem: ius vocandi non habuisse.

p Aerarij curam gerere.] Pomponius Iurisconsultus in l.2.ff.de orig.iuris.

q Patricios cogere.] Quando primùm Tribuni pleb. senatum conuocare aggressi sint, meditata oratione scribit Dionysius Halicarnasseus libro Antiquit.10.

r Mulctam irrogare.] Liuius 5.Dec.lib.3.

s Decreta approbare.] Nam cùm L. Manlius Acidinus à Senatu impetrasset, vt ex Hispania decedens, ouans vrbem rediret, prohibitus est à M. Porcio Lecca Trib.plebis, vt retulit Liuius 4.Dec. libro 4.

t Lege ab Hortensio lata.] Plinius lib.16. c.10. non multò post princ. Q.(inquit) Hortensius Dictator, cum plebs secessisset in Ianiculum legem in Esculeto tulit, vt quod ea iussisset omnes Quirites tenerent. Lælius Felix ad Q. Mutium apud Gellium lib.15 cap.27. Ita ne leges quidem propriè, sed plebiscita appellantur, quæ Tribunis plebis ferentibus accepta sunt. Quibus rogationibus antè patricij non tenebantur, donec Q. Hortensius Dictator eam legem tulit, vt eo iure quod plebes statuisset, omnes Quirites tenerentur. Et huius quoque legis meminit Pomponius Iurisconsultus in l. 2. §. deinde cùm esset.ff.de orig.iur. in hæc verba, Deinde cùm esset in ciuitate lex duodecim tabularum, & ius ciuile, essent & legis actiones, euenit vt plebs in discordiam cum patribus perueniret & secederet, sibique iura constitueret quæ Plebiscita vocantur. Mox cùm reuocata esset plebs, quia multæ discordiæ nascebantur de his plebiscitis: pro legibus placuit & ea obseruari, lege Hortensia lata. & ita factum est, vt inter plebiscita & leges species constituendi interesset & potestas eadem. Et Iustinianus in §. plebiscitum.instit.de iur.natur. gent. & ciuili, Sed & (inquit) plebiscita lege Hortensia lata non minus valere quàm leges cœperunt. Et huius quoque Hortensij Dictatoris, qui plebem, quæ in Ianiculum secesserat, reuocauit, meminêre Iul.Florus epit.Liuij lib.11. ad finem. & Diuus Augustinus de Ciuitate Dei, lib.3. cap. 17. Quæ eò volui dicere, quoniam legitur apud Liuium 1.Decad.lib.3.L.Valerium & M.Horatium Coss. cùm veluti in controuerso iure esset, tenerentúrne patres plebiscitis, legem centuriatis comitiis tulisse, vt quod tributim plebes iussisset, populus teneret. id est, vt id propter imbecilliores interpretes, vniuersos ciues, comprehensis etiam patriciis & Senatoribus, vt etiam disertè declaratur in d. §. plebiscitum. Subiungit autem Liuius, Qua lege Tribuniciis rogationibus telum acerrimum datū est. Et eadem propemodum scribit Dionysius Halicarnasseus lib. 11. Sed & ipse Liuius 1.Decad.lib.8. tradit T.Aemylium Mamercum Consulem, dixisse Dictatorem Q. Publium Philonem suum collegam, qui tres leges secundissimas plebi, aduersas nobilitati tulit: Primam, vt plebiscita omnes Quirites tenerent, vt ex his apertè intelligas non Hortensium Dictatorem primum eam legem plebiscitorum tulisse: sed anteà non semel latam fuisse. Sed quia, verisimile est, nō passim obseruabatur, resistentibus semper patribus, tandem & tertiò lata est ab ipso Hortensio, denique perpetuò obseruata. Ex quo & Hortensia dicta est.

v Adeò vt M.Vectium.] Plutarchus in vita C. Gracchi.

x Donec Sylla.] Cæsar Comment.belli Ciuilis lib. 1. non multo post prin. scribit Syllam omnibus rebus nudasse Tribunitiam potestatem, cui tantùm intercessionem liberam reliquit. Q. Cicero sic inquit apud M.Tullium Fratrem lib. 3. de legibus, Quam ob rem in ista quidem re vehementer laudo Syllam, qui Tribb. plebis sua lege iniuriæ faciendæ potestatem ademerit, auxilij ferendi reliquerit. Pompeiumque nostrum in cæteris rebus semper amplissimis summisque effero laudibus: de Tribunitia potestate taceo: neque enim reprehendere libet, neque laudare possum. Appianus bellorum Ciuilium lib.1. Sylla Dictator, inquit, Tribunitiam potestatem adeò perfregit ac debilitauit, vt ferè ad nihilum redegerit, cùm ex lege prohiberet eum, qui Tribunitiam gessisset, vlterius potestatem habere posse. Florus epito.Liuij 89. scribit omnem ferendarum legum potestatem Tribb. plebis à Sylla ademptam fuisse. Præter hos vide Sueto. in Cæsare c.5. Asconium Pedianum in Orat. Cicer. pro Cornelio Balbo, & 3. in Verrem act. ad fi.

Intercesſionem tamen liberam tribuno nihilominus reliquit,[y] quam poſtea Tiberius Gracchus in tribunatu collegis abrogauit.[z] Quæ quidem intercesſio etiam prætoribus competebat: quippe intercedere etiam prætor prætori poterat:[a] qui licet tantæ poteſtatis foret: vt etiam[b] conſulem in carcerem ducere, dictatorique comminari, & mulctam irrogare poſſet:[c] ſiquid tamen ſceleſto conſilio contra commoda plebis gesſiſſet, aut exorta offenſione apud collegas minus iuſtè intercesſiſſet: poterat ei à reliquis tribunis dies ad populum dici, iuſſuque populi aut tribunorum in carcerem duci eique tribunatus abrogari, & in exilium agi, & ſenatu amoueri.[d] Cn. enim Tremelio tribuno pl. in crimen adducto; quòd M. Aemylio Lepido pontifici maximo conuicium feciſſet, contumeliaque & probris affeciſſet, à populo mulcta dicta fuit.[e] Et L. Cottam tribunum plebis, quum æs alienum abnegaret, eò quòd in ius vocari, & magiſtratus imperio cogi non poſſet, collegæ illum coegêre, comminatique ſunt, niſi æs ſolueret alienum, ſe creditoribus illum dedituros, ſi poſtulaſſent. aliique tribuni ſuffragio populi ſæpe coerciti fuere, penes quem coercitio tribunorum fuit.[f] Sed tametſi tribunatus, plebis foret magiſtratus,[g] ſequutis inde temporibus, à plebe ad ſenatum tranſlatus fertur: ita vt ſenatores & patricij tribunatum gerere ampliſsimum munus putarent: quod poſt Syllæ tempora obſeruatum inuenimus,[h] in tantum, vt extra vrbem tribuno prouincias demandari, illiſque cum imperio præfuiſſe, exercitus ductaſſe, faſceſque & lictores habuiſſe legamus.[i] Primuſque Cotta legem tulit, vt tribunus gerere honores, & prouinciis præeſſe, ac magiſtratus extra vrbem ſortiri poſſet.[k] A principio enim extra vrbem vltra mille paſſus tribuno nulla erat poteſtas aut imperium.[l] Demum Cæſares tribunitiam poteſtatem tam cupidè appetiuerunt, vt magni muneris loco, proque regali poteſtate illis delata ſit:[m] quippe Auguſtus, ne regis aut dictatoris nomẽ aſſumeret, tribunitiam poteſtatem velut ſublime faſtigium, & ſumma potentia ſubnixus foret, per ſeptem & triginta annos perpetuam geſsit.

Intercesſio tribunis relicta.
Tribunus plebis puniebatur à reliquis trib. & populo.
Cn. Tremelius.
L. Cotta.
Tribunus plebis magiſtratus translatus eſt ad ſenatores & patricios.
Tribunorum poteſtas aucta.
Lex C. Cotta.
Auguſtus tribunus ſeptem & triginta annis.

ANNOTATIONES.

y Quum poſteà Tib. Gracchus.] Plutarchus in vita illius.

z Quæ quidem intercesſio.] Aſconius Pedianus in 3. in Verrem act.

a Qui licet.] Scilicet Tribunus plebis, ad eum enim redit.

b Conſulem.] Vide ſuprà lib. 1. c. 3. nu. 8. & 9.

c Si quid tamen.] Liuius 1. Deca. lib. 5. & Plutarchus in Tiberio Graccho.

d Cn. enim Tremelio.] L. Florus epit. Liuij lib. 47. in princ.

e Et L. Cottam.] Val. Maximus lib. 6. ca. 5.

f Sed tametſi Tribun.] Et non populi, vt dicit Appius apud Liuium 1. Dec. lib. 2.

g Sequutis inde temporibus.] Liuius 1. Decad. lib. 3. vbi dicit duos patricios conſulareſque Sp. Tarpeium & A. Aeterninum in Tribunos plebis fuiſſe cooptatos. & iterum libro 4.

h In tantum vt extra vrbem.] Id quod ex ſequentibus apparet.

i Primuſque Cotta.] Aſcon. Pedianus in Orat. Cicer. pro Cornelio. Cicero autem in 3. in Verrem actio. ſcribit Q. Opimium adductum in iudicium, verbo, quòd cùm eſſet Tribunus plebis, intercesſiſſet contra legem Corneliam, quòd in Tribunatu dixiſſet contra alicuius hominis nobilis volũtatem. Vbi Aſconius, vt Tribuni plebis, inquit, aliorum quoque magiſtratuum capeſſendorum poteſtatem haberent, perſuaſiſſe dicitur hanc legem Opimius.

k A principio.] Liuius 1. Dec. lib. 3.

l Demum Cæſares.] Id probat ſequentib. exemplis. Sed huc quoque pertinet quod ſcribit Aelius Spartianus in vita Adriani poſt princip. Tribunus plebis factus eſt Cãdido & Quadrato iterum Coſ. in quo magiſtratu ad perpetuam Tribunitiam poteſtatem omen ſibi factum aſſerit, quòd penulas amiſerit, quibus vti Tribuni plebis pluuiæ tempore ſolebant: Imperatores autem nunquam. Flauius Vopiſcus in Aureliano dicit Tribunitiam poteſtatem eſſe partem maximam regalis imperij. & vide infra in verbo, Licet verò Veſpaſianus.

m Quippe Auguſtus.] Appianus lib. 5. belli Ciuilis tradit Auguſtum perpetuũ plebis Tribunum à Romanis fuiſſe delectum, vt à primo magiſtratu ipſum auerterent, hiſque auſpiciis initiiſque eum Tribunitiam poteſtatem ſuſcepiſſe, quam tamen, immemor promiſsionis, ad fulciendam monarchiam deponere noluit: atque inſuper in priuignos ſuos Tiberium & Druſum transfudit. Suetonius quoque in vita illius, cap. 27. Tribunitiam, inquit, poteſtatem perpetuam recepit. Dion item in vita eiuſdem rationem reddit cur Trib. poteſtatem perpetuam retinuerit. Cornelius Tacitus lib. 3. de poteſtate Tribunitia loquens, Id, ait, ſummi faſtigij vocabulum Auguſtus reperit, ne Regis aut Dictatoris nomen aſſumeret, ne tamen appellatione aliqua cætera præmineret. Sed antè lib. ſcilicet 1. deſcribens pompam funeris Auguſti, ſic ſcribit, Continuata per triginta ſeptẽ annos Tribunitia poteſtas. Ex quibus Taciti locis Alexander hæc aſſumpſit.

[n] Quam etiam Tiberius in quinquennium accepit: [o] ipsámque Druso conferri à populo pro summo decore habuit. [p] Et deinceps Otho, & sequuti Cæsares amplissimi imperij loco appetiuere, [q] licet serò Vespasianus illam fuerit assequutus. [r] Adeoque processit tribunitia potestas, vt actum aliquando fuerit in senatu, vt non à consulibus, sed ab his qui tribunitiam gererent potestatem, annos & tempora dinumerarent. [s] Posteà verò à Nerone illi ordini infenso, tribunorum facultas maximis edictis coercita fuit, cautumque seuerè, ne tribuni ius prætorium aut consulum præriperent, néve quempiam ex Italia euocarent, cum quo lege agi posset, néve quid intra domum pro potestate agerent, néve illatam mulctam à tribunis quæstores ærarij intra menses quatuor in publicas tabulas referrent. Sed præter hos plebis tribunos, [t] fuere alij consulari potestate, anno trecentesimo decimotertio ab vrbe condita, iisdem auspiciis quibus consules creati, tam ex plebe quàm patribus. Nam quum Canuleius legem ad populum ferre contenderet, vt ex plebe consules facere liceret, patrésque ne consulatus cum plebe promiscuus foret, vehementer obsisterent, eò res ducta est, vt tribuni militum consulari potestate fierent, tam ex plebe quàm patribus: idémque iuris quod consules haberent. Nam & sella curuli, & consulari prætexta, lictoribus & fascibus consularibus insignes erant: ac primò tres patricij creati, mox quum defectiones populorum, & tot simul orientia bella tres obire non valerent, illorum numerus auctus fertur, [v] vt modò quatuor, modò quinque, [x] interdum sex, nonnunquam [y] octo crearentur, tunc quum à Romanis Veij diutino & graui bello premebantur. Ad tantam enim belli molem, tribunorum auxerunt numerum, quot nunquam antea facti, [z] per quod tempus tribus annis sine consulibus Romana res fuit, [a] sicut decemuiris legum ferendarum causa creatis, biennio defuere: donec desito tribunorum militum magistratu, & per ingentia certamina victo senatu, [b] vt consules etiam de plebe fierent, ægrè nobilitas passa est. In qua re admirari succurrit, [c] quod

Anni & tempora an. à tribunis, an consulibus numerarentur disceptatum.

Tribuni consulari potestate.

Tribuni militum dicti.

Romani sine consulibus.

Consules de plebe tandem creati.

ANNOTATIONES.

n Quam etiam Tiberius.] Dion in Augusto scribit Augustum Tiberio potestatẽ Tribunitiam dedisse in quinquennium.

o Ipsamque Druso.] Tacitus lib.3. Tiberius, inquit, mittit literas ad Senatum queis potestatem Tribunitiam Druso petebat.

p Et deinceps Otho.] Tacitus lib. 17. Decernitur, inquit, Othoni Tribunitia potestas, & nomen Augusti, & omnes principum honores.

q Licet vero Vespasianus.] Suetonius in vita illius, cap. 12. Sed superioribus adde quod Iulius Capitolinus in Antonino Pio tradit ipsum Antoninũ gratias in Senatu egisse, quòd factus esset patri (scilicet Hadriano) & in imperio Procõsulari & in Tribunitia potestate collega. Et in vita Macrini. Deniq; Macrino statim & Procõsulare imperium, & potestatem Tribunitiam detulerunt. Et in Maximino & Balbino, Decretis ergo omnibus Imperatoriis honoribus atque insignibus, percepta Tribunitia potestate, iure Proconsulari, Pontificatu Maximo. patris etiam nomine meruerunt imperium.

r Adeoque processit.] Tacitus lib. 3. Marcus, ait, Syllanus ex contumelia Consulatus honorem principibus petiuit, dixitque pro sententia, vt publicis priuatisque monimentis ad memoriam temporum, non Consulum nomina præscriberentur, sed eorum qui Tribunitiam potestatem gererent.

s Posteà verò Nerone.] Hæc vsque ad clausulam, Sed præter hos. sunt Taciti lib. 13.

t Fuere & alij Consulari potestate.] Hæc vsque ad clausulam, Donec desito. sunt Liuij 1. Dec. lib. 4. non vno in loco, & Diodori Siculi lib. 2.

v Vt modo quatuor.] Liuius 1. Decad. lib. 4. sic scribit, Quia duo Coss. obire tot simul bella nequirent, Tribunos militum tres creatos dicant, sine mentione promulgatæ legis de Consulibus creandis ex plebe: & imperio & insignibus consularibus vsos. Idem eodem scribit Tribunos militum Consulari potestate quatuor creatos fuisse: omnes iam functos eo honore.

x Interdum sex.] Liuius d. 1. Decad. lib. 4. & 5. in princ.

y Nonnunquam octo.] Idem d. lib. 5. in princ. his verbis, Romani auxere Tribunorum militum consulari potestate numerum octo, quòd nunquam anteà, creati. Sed adde aliquando decem ex eodem eiusdem Decad. lib. 3. Atque etiam senosdenos in quatuor legiones fuisse creatos à populo ex 1. Dec. lib. 9. Sed vide an loquatur de Tribunis Consulari potestate, an aliàs.

z Per quod tempus.] Liuius Decad. 1. lib. 4. & 5. Imò & aliquando quindecim quoque annis ex eodem illo ipso lib. 5.

a Sicut decemuiris.] Idem Liuius 1. Decad. lib. 3. Plinius Secundus de Viris illustribus c. 21.

b Vt Consules etiam de plebe fierent.] Liuius 1. Dec. lib. 6. ad fi. Idem Plinius d. lib. c. 20.

c Quod Pomponius Iurisconsult.] In L. 2. §. deinde cum post. ff. de orig. iur.

d Præ

Pomponius Iureconsultus de origine iuris literis prodidit, tribunos militares consulari potestate ad vigesimum numerum auctos Romæ fuisse: quod nunquam fando auditum, & apud autores tacitum & prætermissum est, quum tot tribunorum imperia ambiguis decretis certissimo exitio reipub. fuissent. [d] Præter hos fuere ærarij tribuni, [e] ex tertio iudicum genere, quorum cognitio in pecuniariis & minoribus causis plerunque fuit: [f] quippe quum soli antea senatores iudicarent, ob eamque rem inuisi plebi fierent, C.Gracchus rogatione promulgata, trecentos ex equestri ordine adiecit iudices, parem senatoribus numerum, vt metu communicati imperij iudicia æqua lance pensitarent: iudicarúntque aliquadiu iudicia integrè & incorruptè. Victor deinde Sylla, sublatis equestris ordinis iudiciis, solos senatores iuris cognitionem habere, & iudicia ferre iussit: qui annis decem licenter iudicia exercuere per turpitudinem & sordes, [g] donec ab Aurelio prætore, alia rogatione iterum communicata iudicia fuere senatui, equitibus, & tribunis ærariis: [h] quæ lex iudiciaria dicta est, quo tempore Verres peculatus criminis causam dixit: [i] Quibus vetitum lege Gabinia fuit, ne ex syngrapha ius dicere liceret. [k] Quos postea diuus Iulius noua constitutione abrogauit: nam iudicia ad duo tantum genera redegit, equestris scilicet ordinis & senatorij: Tribunos verò ærarios, quod erat tertium, sustulit: quos deinde restitutos, & iura sicut prius dixisse, facile crediderim: siquidem [l] Augustus Cæsar ad has iudicum decurias quartam adiecit, quæ ducenariorum dicta est, quæ de minimis iudicaret. [m] M. deinde Plautius, nobilitate suffragante, tulisse ad populum dicitur, & peruicisse, vt singulæ tribus quindenos crearent iudices, qui numerus sexcentos vigintiquinque expleuit: inter quos erant senatores & plebeij, tribuni ærarij dicti. Quod compar fuit cum eo quod Athenis statutum comperimus, vt à mille quadringentis, furti aut ambitus & iniuriarum quandoque iudicatum sit. [n] post quos C.Calicula quintam adiecit decuriam, [o] Galba sextam adiicere recusauit. [p] quæ quidem diuersis erant discretæ nominibus. nanque alij tribuni æris, alij selecti, nonnulli iudices, plerique Nongenti

Tribuni militares 20.

Tribuni Aerarij.

300. ex equestri ordine adiuncti senatoribus.

Aurelius prætor senatum, Equites, Tribunos ærarios coniunxit iudiciis exercendis.

D.Iul. iudicia ad duo genera redegit.

Quarta iudicum decuria.

Ducenarij adiuncti.

M.Plautij lex.

Quinta decuria.

ANNOTATIONES.

d Præter hos fuere.] De quibus Plinius lib. 34. c.1. & Festus Pompeius lib.1. non multò post princ. & ij quos posteà citabimus.

e Ex tertio.] Asconius Pedianus in Orat. Cicer. pro M.Scauro, pro L.Cornelio, & pro Milone.

f Quippe cùm soli.] Id vsque ad clausulam, Victor deinde Sylla. est Plutarchi in vita Gracchorum. At Florus epit. lib.60. scribit Gracchum legẽ tulisse, qua equestrem ordinem cum Senatu consentientem corrumpere nitebatur. Statuerat enim, vt trecenti Senatores essent, equites sexcenti. id est, vt equester ordo bis tantum virium haberet.

g Donec ab Aurelio.] Idem Asconius in Orat. Cicer. in Pisonem paulò ante fi. & in d. Orat. pro L.Cornelio.

h Quæ lex iudiciaria dicta est.] Cicer. in dicta Orat. in Pisonem, & ibi quoque Asconius ad fin.

i Quibus vetitum lege Gabinia fuit.] Cicero epistol. ad Atticum lib.5. epist. vlt. Et posteà, ait, venit in mentem fœneratoribus nihil se iuuare illud S. C. Quod ex syngrapha ius dici lex Gabinia vetaret. & lib.6. epist.3. Audio, inquit, omnino Scaptium pœnitere: nam quod S. C. esse dicebat, vt ius ex syngrapha diceretur, eo consilio factum est quod pecuniam Salaminij cõtra legem Gabiniam sumpserant. Vetabat autem Auli lex ius dici de ita sumpta pecunia. Auli autem dicit quòd Aulus Gabinius Consul eam tulerat.

k Quos postea D.Iulius.] Sueton. in Cæsare, c.41. hæc eadem ad verbum dicit.

l Augustus Cæsar.] Suetonius in vita illius, c.32. & vide Plinium lib.33. c.1. ad fi.

m M.deinde Plautius.] Cicero in Oratio. pro Cornelio, Memoria, inquit, teneo, cùm primum Senatores lege Plautia iudicarent, hominem diis ac nobilitati perinuisum, Cn. Pompeium causam lege Varia de maiestate dixisse. Quem locũ enarrans Asconius Pedianus, M. (ait) Plautius Sillanus Trib. plebis Cn.Pompeio Strabone, L. Porcio Catone Coss. secundo anno belli Italici, cùm Equester ordo in iudiciis dominaretur, legem tulit adiuuantibus nobilibus: quæ lex vim eam habuit, quam Cicero significat: Nam ex ea lege tribus singulæ ex eo numero quinos denos suffragio creabant, qui eo anno iudicarent. Ex eo factum est, vt Senatores quoque in eo numero essent, & quidam etiam ex ipsa plebe.

n Post quos C.Caligula.] Sueton. in vita illius, ca.16. & Plinius lib.33. c.2. afferentes vterque rei rationem diuersam.

o Galba sextam.] Sueton. in Galba, c.14. Iudicibus, inquit, sextam decuplariam adiici precantibus non modò negauit: sed etiam concessum à Claudio beneficium, ne hyeme initioque anni ad iudicandum euocarentur, eripuit.

p Quæ quidem diuersis.] Plin. li.33. c.2. in prim.

nuncupati.[q] quorum sortitio fiebat quoties iura dicturi erant, ne quid doli astúsve admitteretur, néve iudicantis suspicio, iudicij fidem eleuaret. Illorum enim nomina inculpta tabellis, & in vrnam coniecta, sorte educebâtur.[r] Mansitque constitutum ne quis ex nouis ciuibus collegio adnumeratus, inter decurias iudicaret:[s] vtque in Porcia basilica, quam Cato erexit, non è tribunali[t] ius dicerent, sicut prætores,[v] sed è subselliis: quòd non summi honoris, sed minores essent magistratus:[x] quibus etiam hoc curæ fuit, vt publicam pecuniam signarent, illiusque curam agerent, sontiumque vincula seruarent. Verba legis fuere: Tribuni sunto, Domi pecuniam publicam custodiunto, Vincula sontium seruanto, Aes, argentum, aurum publicè signanto. [y] Hoc quoque meminisse non pigebit, quòd tametsi aduersus reliquos magistratus iure sacrosanctæ potestatis, tribunis plebis intercedere liceat, ita vt vno intercedente, nihil reliqui decernere valeant: tamen aduersus dictatoriam vim,[z] aut Vestales virgines, quæ velut sacrosanctæ ab hominis tactu illæsæ manent, nulli tribunorum intercedere, vetare aut prohibere, facultas est.

Tribunorum sortitio iure dicundo. Nouiciues inter decurias non iudicabant. In Porcia basilica ius dicebant. Tribuni. Horum officium.

ANNOTATIONES.

q Quorum sortitio fiebat.] Hic omnino vide quæ scripsimus in nostris Commentariis Primigeniorum c.17. in 1.opin. nu.52.

r Mansitque constitutum.] Plin.lib.33.c.1.in fi.

s Vtq; in Porcia Basilica.] De qua dictum est suprà.lib.2.c.12.

t Ius dicerent.] Scilicet Tribuni plebis ex Plutarcho in Catone Vticense, & in prob.c.81.

v Sed è subselliis.] Plutarch. vbi suprà proximè, & Ascon. Pedianus in Verrem act.1. ibi, Alienum habet, hunc tamen à subselliis.

x Quibus etiam hoc curæ fuit.] Legis in eam rem verba reperies apud Ciceronem lib.3. de legib.

y Hoc quoque.] De his vide omnino quæ dicta sunt supra lib.1.c.4.nu.12.& multis seq.

z Aut Vestales virgines.] Vide infrà eodem lib.5. cap.12. vbi de Claudia Vestali, quæ iniussu populi patrem triumphantem complexa, ascenso simul curru vsque in Capitolium prosecuta est, ne vetare aut intercedere fas cuiquam Tribunorum esset.

Quonam modo per feciales inirentur fœdera, aut bella indicerentur, & quid ab exteris seruatum est. Cap. III.

Feciales 20 Fecialium munera.

Eciales,[a] quos fœderibus sanciendis, & rebus repetendis, ac bellis indicendis Romanos habuisse constat,[b] à Tullo Hostilio, seu Anco Martio,[c] vt verò alij, à Numa Pompilio creatos fuisse liquet, qui ab antiqua gente Equiculis iura & verba solennia,[d] quibus res repetuntur, & bella indicuntur, accepere.[e] Horum collegium à principio viginti fuere, quibus & patripatrato, vt nunquam lineo amictu veterentur, proprium fuit:[f] qui tametsi fœderi-

ANNOTATIONES IN CAP. III.

a Feciales.] Varro lib.1. aut aliorum comput.4. de lingua Latina, Feciales, inquit, quòd fidei publicæ inter populos præerant: nam per hos fiebat, vt iustum conciperetur bellum (& inde desitum) & vt fœdere fides pacis constitueretur. Ex his mittebant, antequàm conciperetur, qui res repeterent, & per hos etiam nunc fit fœdus, quod fidus scribit Ennius dictum. De his vide Liuium 1.Decad. lib.1. Fenestellam, aut quisquis is est, de Romanorum magistratibus, cap.9. Gellium lib.6.c.4. Dionysium Halicarnasseum lib.2. vbi fecialium officia & ritus describit. Plutar. in Numa, & in Camillo, & proble. c.62. & Seruium in illud 1.Aeneid.

Regemq; dedit, qui fœdere certo &c.

b A Tullo Hostilio, seu Anco Martio.] Nam de his duobus Liuius 1. Decad. lib.1. in duobus locis agit.

c Vt verò alij à Numa.] Plutarchus in vita illius. Liuius & Halicar. vbi suprà.

d Quibus.] Seruius lib.12. Aeneid. In eum locum,

- Alij fontemq; ignemq; ferebant

Velati lino, & verbena tempora vincti.

Atqui, inquit, feciales & Paterpatratus, per quos bella vel fœdera confirmabantur, nunquam vtebantur vestibus lineis. Vnde dicemus errorem factum, vt linea vestis contra morem adhiberetur ad fœdera, quæ firma futura non erant. Scimus enim hoc vtique seruare Virgilium, vt rebus quibus denegatur exitus, det etiam infirma principia. eiusque rei adfert multa testimonia.

e Horum collegium.] Varro de vita pop. Romani, apud Nonium Marcellum de Doctorum indagine, Fecialésque, inquit, viginti qui de rebus cognoscerent, iudicarent, & statuerêt, constituerunt.

f Qui tametsi.] Liuius 1.Decad. lib.1. in pluribus locis.

bus sanciendis, & bellis indicendis, [g] aut rebus repetendis, quæ præter ius præterque fas ademptæ sunt, adhiberentur: [h] tamen si qui legati pop. Romani, qui iure gentium sancti sunt, à quouis populo aut natione violati forent, vt hi dederentur qui iura gentium temere violassent, per feciales cauebatur. [i] Erat enim veteribus ius legatorum sanctum & inuiolabile, cùm hominum præsidio munitum, tum diuino iure defensum, quòd etiam inter bella & hostium tela incolume seruabatur. [k] Fuit ergo proprium collegij fecialium, tam de bellis iustisque fœderibus, pactionibusque & conditionibus populorum, Regum, terrarum & nationum, quàm de illatis iniuriis, sociis, fœderatisque gentibus cognoscere, raptáque, & hostili modo deuastata, belli iure repetere: tum si hostes æqua postulent, aut si præter legem fœderis se aliquid perpessos querantur, si sua sponte, aut læsi & lacessiti arma sumpserint, si infida pax seruanda, si induciæ aut bella iustè indicta & pacta sint, si petita ex fœdere danda, si autores defectionis deposcendi, si contra fidem conuentionis & ius gentium venire liceat, animaduertere: [l] belli pacisque iura exequi, & perpenso iudicio æstimare. Quæ verba iuris fecialis sic habent: Belli, pacis, fœderum, induciarum, oratorum, feciales iudices sunto. & infrà. [m] Sed tamen ea fœdera pactionésque quæ cum sociis inire decet, feciales sancire, aut pacta concipere, haud aliter poterant, quàm si consulis aut prætoris autoritate intercedente, senatusconsulto iussúque populi permissum foret: iniussu enim populi, aut citra senatus autoritatem, nihil sanciri posse quod populum teneat, haud dubium est. [n] Fiebat enim senatusconsultum in hæc verba, vt priuas verbenas priuósque lapides prætorem poscerent: qui verbenam ex arce, & sagmina (herbæ enim genus est) [o] ac lapidem silicem ex templo Iouis Feretrij daret,

Legatorũ ius sanctũ.

Feciales nihil poterant nisi prætoris autoritate, aut senatusconsulto intercedente.

Fœderis percutiendi caremonia.

ANNOTATIONES.

g Aut rebus repetendis.] Neque enim licebat bellum mouere priùs quàm feciales missi essent ad res repetendas, ex Liuio 1. Decad. lib. 4. Tunc quoque ne confestim bellum indiceretur, néve exercitus mitteretur, religio obstitit: Feciales prius mittendos ad res repetendas censuêre. & vide paulò infrà.

h Tamen si qui legati populi Ro.] Appositè verbo, dederentur, vtitur. Nam qui fœdus violarant, ij vt populo, cuius fœdus violarant, dederentur, feciales postulabant. Varro vbi suprà, Si cuius, inquit, legati violati essent: qui id fecissent, quanuis nobiles essent, vt ciuitati dederentur, statuerunt. Et è diuerso quoque, si qui Romani legatos exterarum gentium violassent, ij per feciales ipsis legatis tradebantur, vt videre est apud Liuium 4. Dec. li. 8.

i Erat enim veteribus.] Statius lib. 2. Thebaid.

- Sed iussa patris tutiq; regressus
Legato, iustasq; preces vicere sororis.

Vbi Lactantius interpres, Tuti regressus, inquit, quòd legatũ nefas esset interfici: Sacrosancta enim sunt legationis officia. Citatque illud Ciceronis in 1. Orat. Orator etiam inter hostium tela incolumis versari potest.

k Fuit ergo proprium collegij.] Varro lib. 2. & 3. de vita populi Romani apud Nonium Marcellum de Doctorum indagine, & Plutarchus in Camillo.

l Belli pacisque.] Cicero lib. 2. de legibus. vbi adscripsit hæc ipsa verba.

m Sed tamen.] Liuius 1. Decad. lib. 9. sic scribit, Consules profecti ad Pontium in colloquium, cùm de fœdere victor agitaret, negarunt iniussu populi fœdus fieri posse, nec sine fecialibus ceremoniáque alia solenni. Et 3. Dec. lib. 10. non longè à fine. Tum (inquit) M. Attilius & Q. Minutius Trib. plebis ad populum tulerunt, Vellent iuberéntue Senatum decernere, vt cum Carthaginensibus pax fieret, & quem eam pacem dare, quenque ex Africa exercitus deportare iuberent. De pace vti rogatæ omnes tribus erant, iusserunt pacem dare P. Scipionem, eundem exercitus deportare. Ex hac rogatione Senatus decreuit, vt P. Scipio ex decem legatorum sententia, pacem cum populo Carthaginensi, quibus legibus ei videretur, faceret. Polybius lib. 3. introducit quempiam Carthaginensem hæc dicentem, Deinde etiam si ictum fœdus fuerat, non teneri eo Carthaginenses, quod absque authoritate Senatus & populi iussu ab Asdrubale priuato arbitrio ictum extitisset. Ad id adducere Romanorum exemplum, quòd fœdus à Luctatio Coss. in Sicilia ictum: quia sine authoritate populi Romani factum erat, infringi debere iudicauerint.

n Fiebat enim Senatusconsultum.] Liuius vbi suprà paulò post ea que ex eo illic adduximus, feciales cum in Africam ad fœdus feriendum ire iuberentur, ipsis postulantibus Senatusconsultum in hæc verba factum est, Vt priuos lapides silices, priuasque verbenas secum ferrent: vti Prætor Romanus his imperaret, vt fœdus ferrent, illi Prætorem sagmina poscerent. Herbæ id genus ex arce sumptum dari facialibus solat. Plinius autem li. 22. c. 2. Verbenam quoq; ex arce sumi dicit. Sed & lib. 25. cap. 9. de ea verbena loquens, Hæc est, inquit, quam legatos ad hostes ferre iudicauimus. & vide paulò infrà in verbo, Et verbena.

o Ac lapidem silicem.] Festus Pomp. lib. 6. vbi de Ioue Feretrio. Vide omnino Polybium d. lib. 3.

fecialésque ea secum ferrent, [p] ac porca adhibita, vetere præfatione priscis carminibus ad præstitutam diem in foro, seu vbi conuenerat, enunciatis, [q] fecialis sceptrum manu tenens, pro Iouis simulacro, tanquam is fœderi adhiberetur, [r] filo lanæ capite velatus, [s] & verbena coronatus, [t] Iouem, Martem, cæterósque obtestari deos, & dira obsecratione precari debebat, vt si quis eorum fœdera violasset, aut illa sciens falleret, ita illum Iupiter feriret, quemadmodũ ipse porcã percuteret. Quibus obtestationibus quàm sanctissimè prolatis, secundum rem diuinam precationemque, [v] lapide silice porcam percutiebat: mox aqua & igne in sacris adhibitis, illam immolabant: qua cæsa, iura pacis & fœdera conuenta, ita esse ritè putauere, hanc fidem socialem & sanctissimum fœdus esse arbitrati, quo nihil sanctius firmiúsque fuit: [x] idque ante meridiem, & primo diluculo: nam post meridiem eas precationes facere, aut fœdus percutere non licebat. A principio tamen conditæ vrbis, in fœderibus pacis pactionibúsque [y] pro verbena myrtus sumebatur. [z] Apud Græcos nisi præconibus adhibitis, legatos minimè hostium fines ingredi decebat, neque legationis munere fungi quenquam, ni prius infusa aqua, ab eisdem manus abluissent, Iouique coronatis po-

Tempus fœderis percutiendi.

Græcorum ceremonia in suscipiendis legationibus.

ANNOTATIONES.

p Ac porca adhibita.] Virgil. lib. 8. Aeneid.

- Et cæsa iungebant fœdera porca.

Sueton. in Claudio, cap. 25. Cum regibus fœdus in foro dicit porca cæsa, ac vetere fecialium præfatione adhibita. Et Seruius enarrans illud ipsius Virgil. lib. 1. Aeneid.

- Regemq; dedit qui fœdere certo
Et premere, & laxas sciret dare iussus habenas.

Fœdus, inquit, dictum est, vel à fecialibus, per quos fiunt fœdera, vel à porca fœdè lacerata. citátque illud Virgilij suprà adductum. Verùm Liuius nõn semel dicit porcum. Nam 1. Decad. lib. 1. de eadem re loquens, sic scribit, Si prior defexit publico consilio, dolo malo, tu illo die Iupiter populum Romanum sic ferito, vt ego hunc porcum hodie feriam. Et eiusdem Decad. lib. 9. statim post ea quæ attulimus suprà ibi, Fiebat enim Senatusconsultum. subiungit, Quid enim aut sponsoribus in fœdere opus esset, aut obsidibus, vbi precatione res transigitur, per quem populum fiat quominus legibus dictis stetur, vt eum ita Iupiter feriat, quemadmodum à fecialibus porcus ferietur. Sed & Seruius nõ satis sibi constans in enarratione illius loci 8. Aen. Falsò, inquit, porca: nam ad hoc genus sacrificij porcus adhibebatur. Ergo aut vsurpauit genus: scilicet porcam pro porco, vt in altis locis ibi designatis. Aut certè illud ostendit: quia in omnibus sacris fœminini generis plus valent victimę. Denique si per marem litare, succidanea dabatur fœmina: si autem per fœminam non litassent, succidanea adhiberi non poterat. Idem Virg. lib. 12. de fœdere loquens,

- Puraq; in veste sacerdos
Setigeræ fœtum suis, intonsamq; bidentem
Attulit. -

Quæ verba ad marem & ad fœminã trahi possunt.

q Fecialis sceptrum manu tenens.] Festus Põpeius lib. 6. vbi de Ioue Feretrio loquitur, inquit, ex eius templo sceptrum sumebant, per quod iurarent.

r Filo lanæ.] Liuius 1. Dec. lib. 1. in Anco Martio, Legatus, inquit, vbi ad fines eorum venit vnde res repetuntur, capite velato (filum lanæ velamen est) Audi Iupiter, inquit, &c. Verùm Virgilius lib. 12. lino vult videri eos velatos fuisse cùm dicit,

- Velati lino.

Vbi Seruius authoritate Capri & Iginij, dicit lectionem esse corruptam & pro lino legendum limo, continuóque quid sit limus declarat, vt ibi videre poteris. Alibi autem docuimus linum magis decere sacerdotes quàm lanam.

s Et verbena.] Virgil. d. lib. 12. ad illud,

Velati lino. mox subdit,

Et verbena tempora vincti.

Vbi Seruius, Verbena, ait, propriè est herba sacra sumpta de loco sacro Capitolij: qua coronabantur feciales, & Pater patratus fœdera facturi, vel bella indicturi. Abusiuè tamen etiam verbenas vocamus omnes frondes sacratas, vt est laurus, oliua vel myrtus: vt Terentius in Andria act. 4. scena verò 4.

- Ex ara hinc verbenas sume.

Nam Myrtum fuisse Menander testatur, de quo Terentius transtulit. Sed & Donatus in eum locum Terentij, Verbenæ, ait, quasi herbenæ, redimicula sunt ararum. Et sunt omnes herbę frondésque festæ ad aras coronandas: vel omnes herbæ frondésque ex aliquo puro loco decerptæ, citátque ipsum Menandrum. Hæc autem ea est quam verbenacam vocant, vt videre licet ex Plinio lib. 25. c. 9. quæ vt tradit Ruellius hodie Gallis nostris vulgo Veruena dicitur.

t Iouem, Martem cæterosque.] Liuius 1. Dec. lib. 1. in Anco Martio, vbi huius obtestationis verba ponit.

v Lapide silice.] Vide suprà in verbo, Ac lapidem silicem.

x Idque ante meridiem.] Plinius d. lib. 25. c. 9.

y Pro verbena.] Vide suprà in verbo, Et verbena.

z Apud Græcos.] Homerus lib. 3. Iliados,

- ἀτὰρ κήρυκες ἀγαυοὶ
ὅρκια πιστὰ θεῶν σύναγον, κρητῆρι δὲ οἶνον
μίσγον, ἀτὰρ βασιλεῦσιν ὕδωρ ἐπὶ χεῖρας ἔχευαν.

Et cætera quæ sequuntur. & vide infra vbi partem horum afferemus.

culis propinassent. Hi tamen legati, qui cum patriis sacris Olympum aut Pythiam missi erant, sacri: qui vero fœdera percutiebant, quasi pacis arbitri & interpretes, [a] σπονδοφόροι dicti. [b] Quæ fædera pactionesque postquam cum exteris & vltimis gentibus inita erant, Romani in templo Capitolini Iouis, columna aut æneis tabulis insculpta, vt perpetua monumenta extarent, nonnunquam in fastos & annales referebant, aut [c] in æde Iouis Piscij [d] in clypeo ligneo, corio bouis immolati inscripta. [e] Græci in Iouis Olympij templo, [f] & in arce Athenis, tanquam in abdito quodam: plerunque tabulis ex antiquo ære, [g] vt essent testata monumentis, sancta [h] & sacrata habuere: [i] nonnunquam in Isthmo aut ludis Pythiis, fœdera icta, & leges dictas, pactionésque erectis titulis perpetuo tempore duraturis publicabant. [k] Athenienses plerunque intra vrbem, [l] Lacedæmonij in Amycleo societatum & fœderum tabulas fideli custodia seruabant. [m] Eratque Romanis constitutum, vt nunquam cum hoste

[Σπονδοφόροι Pol... Fœdera inita.]

[Græc.]

[Athenienses.]

[Lacedæmo... constitutum.]

ANNOTATIONES.

a Σπονδοφόροι.] Apud Pollu. lib. 8. περὶ πρέσβεων &c.

b Quæ fœdera.] Liuius 1. Deca. lib. 2. Tantúmque sua laude obstitit famæ Coss. Martius, vt nisi fœdus cum Latinis columna ænea insculptum monumento esset, ab Sp. Casio vno, quia collega abfuerat, ictum: Posthumium Cominium bellum gessisse cum Volsis, memoria cessisset. Idem 3. Ded. libro 6. Hæc, inquit, conuenerant, conscriptaque biennio pòst, Olympiæ ab Aetolis, in Capitolio ab Romanis, vt testata sacratis monimentis essent, sunt posita. Cicero pro Cornelio Balbo, Cum Latinis omnibus fœdus ictum Sp. Casio, Posthumio Cominio Coss. quis ignorat? quod nuper in columna ænea meminimus post rostra incisum & perscriptũ fuisse. Polybius lib. 3. loquens de fœdere Romanorum & Carthaginẽsium. Dionysius Halicarnasseus lib. 4. de Tullio Rege loquens sic scribit, Collatis deinde oppidatim pecuniis, Dianæ templum ædificauit in Auentino eminentissimo vrbis tumulo & fœderis leges conscripsit ciuitatibus, ritúsque celebrandi festi atque fori constituit. Et ne vlla iniuria temporum abolerentur, in ęrea columna incidit decreta concilij, & ciuitates eius conuentus participes. ea columna permansit vsque ad ætatem nostram in Dianæ templo dedicata, inscripta literarum characteribus Gręcanicis, qualibus olim vtebatur Gręcia.

c In æde Iouis Piscij.] Legendum Pistij ex Dionysio Halicarnasseo lib. 4. vbi de fœdere Tarquinij, Gabiorum & Sabinorum loquens, sic scribit, Huius iurisiurandi monumentum positum fuit in templo Iouis Pistij. Sed & Pistij mentionem facit idem Halicarnas. lib. 2. vbi de Curibus Sabinorum loquitur. Nonnullique eundem putant, quem & Fidium vocant, siue Sanctum: Nam & idem Sanctus & Fidius sunt vel Ouidio teste Fast. lib. 6. his verbis,

Quærebam Nonas Sancto Fidióne referrem,
An tibi Semipater.

Πίστις enim fides est: ex quo & πίστος & πίστιος fidelis & qui fidem seruat, dici potest. Vide Lilium Gregorium Gyraldum in Histor. de Diis Gentium syntagmate 2.

d In clypeo ligneo.] Festus Pompeius libro 3. Clypeum, inquit, antiqui ob rotunditatem etiam corium bouis appellarunt, in quo fœdus Gabiorum cum Romanis fuerat descriptum. Superioribus autem adde, quòd nonnunquam fœdera in æde Castoris figebantur, vt diximus suprà lib. 2 c. 2. Adde præcedentibus quòd nonnunquam fœdera Romanorum cum cæteris gentibus fuisse in æs incisa in vrbis foro medio. Nam sic positum fuisse fœdus Agrippæ Regis cum Romanis scribit Iosephus lib. 19. Antiquitatum c. 4 in princ.

e Græci in Iouis Olympij templo.] Id patet ex illo Liuij 3. Decad. lib. 6. supra relato ibi, Quæ fœdera. atque ex eo quod scribit Pausanias lib. 5. his verbis, Erectæ verò sunt & aliæ pilæ in fano Iouis Olympij, & ea inter cæteras, in qua fœdus testatum est, quòd in annos centum Athenienses, Argiui & Mantuenses fecere. Cæterum Thucydides lib. 5. tradit Græcos huiusmodi fœderum titulos lapideos erigere in ludis Olympicis.

f Et in arce Athenis.] Thucydides vbi suprà dicit Athenis intra vrbem.

g Vt essent testata.] Sunt verba Liuij 3. Dec. li. 6. suprà adducta in verbo, Quæ fœdera.

h Sancta & sacrata.] Verba sunt eiusdem 4. Decad. lib. 9. in fine Orationis Lycortæ Prætoris Achæorum. Sic enim scribit, Quæ iureiurando, quę monumentis literarum in lapide insculptis in æternam memoriam sancta atque sacrata sunt: ea cum periurio nostro tollerę parant.

i Nonnunquã in Istmo, aut ludis Pythiis.] De his duobus testis est Thucydides d. lib. 5.

k Athenienses.] Idem Thucydides d. lib. 5. non semel, & dictum est suprà.

l Lacedæmonij in Amycleo.] Ibi quoq; Thucydides non semel. quo etiam in libro scribit Argiuos id facere in foro apud delubrum Apollinis, & Mantinees: item in foro in Iouis delubro Sed quod ad Lacedæmonios spectat, Plutarchus probl. cap. 118. sic scribit, Lacedæmonij facta cum Tegeatibus pace, fœdere icto, communem apud Alpheũ columnam statuerunt, in qua cum alia multa, tum illud in primis scriptum erat, Messenios ex agro eiicerent &c. Adde quod de Megalopolitanis scribit Polybius lib. 5. Cùm in hac ciuitate dissentio esset, Aratus ciuiles omnes discordias sedauit, & exardescentem iam mutuò Megalopolitanorum iram publicè priuatimque restinxit. Capita verò conuentionis columnæ inscripserunt, & ad aram Vestæ in Omario collocarunt.

m Eratq; Romanis constitutum.] Plutarchus authoritate

Athe. quãdo fœdera inibant. *Cartha. Siculi per tubicinem.* *Fœderis percutiendi mos apud exteros Caduceatores.* *Legati.*

armato conditionẽ fœderis acciperent, neque citra senatus aut populi iussum societates & fœdera inirent, neque cum aliquibus pacato imperio vti, ni prius omnia diuina & humana tradidissent, & præsidium accepissent, aut denique societate & fœdere adstricti essent. Feruntque Athenienses nunquam nisi in veste pulla, & malis victos, pacem & fœdera inisse. Qua re significabant, suorum clade admonitos, & vltima ductos necessitate, post innumeras cædes viribus extenuatis pacem petere. Carthaginenses & Siculi fœdera & inducias non per feciales, sed per tubicinem sæpe inierunt. Apud Græcos verò exterásque nationes fœderum percutiendorum multimodæ species erant: nam porco, ariete & tauro immolatis, pacis fœdus inire, & res repetere solebant, [n] qui belli tempore caduceatores dicti, in pace vero legati. [o] Ex quibus feriebant plerique fœdera, vel pane præciso, & inuicem gustato, [p] aut vini poculo epoto. Nonnulli agnum marem candidi velleris, agnam vero pullam adhibebant atque ex vtriusque vertice pilis dissectis, & vicissim distributis, manibúsque aqua infusa, & vino pateris, mox Soli & Telluri illis immolatis, leges pacis & fœdera inibant: quibus qui contrairet, turpissimo facinore & inexpiabili scelere tenebatur. [q] Fertur Aristides, vt ictum fœdus cum omni Græcia firmaret, post diras execrationes, accensos ferreos orbes in mare deiecisse, adiurans vt ita extinguerentur cum omni stirpe & gente, qui contra fœdus irent, velut ignitum illud ferrum aqua. [r] Vel brachia

Medi & Lydi.

circa humeros gladio feriendo, & per vices elicitum cruorem lingendo, quod Medis Lydisque sanctissimum fœderis vinculum, & iusiurandum esse putabatur, quasi mutuo cruore sacratum.

Carmani.

[s] Id quod Carmani frequentes factitarunt, vt in epulis percussa faciei vena, profluentem cruorem vino miscerent, inuicémque propinarent, summum fœdus amicitiæ, mutuum sanguinem gustasse rati.

Nasamones.

[t] Nasamonibus fidei dandæ hæc lex erat, vt porrectum vini poculum de manu alterius alter sumat, inuicémque hauriat: aut si poculum deesset, terræ cinerem lingerent.

Indi.

[v] Indis societas erat maxima de Tãtali aqua potare, de qua si qui vnà bibisset, ea obtestatione tenebatur, vt eiusdem fati & fortunæ fœdus inisse censerentur.

Arabes.

[x] Apud Arabes assuetum erat, vt acuta silice digitos manus expungerent: vestisque vtriusque laneos floccos sanguine qui inde fluxerat, delibutos, septem lapidibus delinirent, diróque carmine in exe-

ANNOTATIONES.

authoritate Demadis in præceptis bonæ valetudinis tuendæ.

n Qui belli.] Vide Festum Pompeium lib. 3. & Pollucem lib. 8. quo loco suprà citauimus, vbi de Spondophoro.

o Ex quibus.] Q. Curtius lib. 8. Et Rex medio cupiditatis ardore iussit afferri patrio more panem (hoc erat apud Macedones sanctissimum coeuntium pignus) quem diuisum gladio vterq; libabat.

p Aut vini poculo epoto.] Homerus lib. 3. Iliados, quo loco suprà citauimus ibi, Apud Græcos. & paulo post,

οἶνον δ' ἐκ κρητῆρος ἀφυσσάμενοι δεπάεσσιν.

p Nonnulli agnum marem.] Hæc magna ex parte sunt ex Homero lib. 3. Iliados describente fœdus initum inter Græcos & Troianos: cuius in eam rem hi sunt versus,

οἴσετε δ' ἄρν', ἕτερον λευκὸν, ἑτέρην δὲ μέλαιναν
γῇ τε, καὶ ἠελίῳ. Id est,

Afferte autem agnos, alterum autem album, alteram
autem nigram,
Terræq; & Soli.

Et postea,

- κρητῆρι δ' οἶνον [illegible]
μίσγον, ἀτὰρ βασιλεῦσιν ὕδωρ ἐπὶ χεῖρας ἔχευαν.
Ἀτρείδης δὲ ἐρυσσάμενος χείρεσσι μάχαιραν,
ἀρνῶν ἐκ κεφαλέων τάμνε τρίχας.

Id est, ad verbum ex Andreæ Diui translatione,

- Cratere autem vinum
Miscuerunt, & regibus aquam manibus fuderunt,
Atrides autem trahens manibus gladium,
Qui apud ensis magnam vaginam semper pendebat,
Agnorum ex capitibus incidit pilos.

q Fertur Aristides.] Plutarchus in vita ipsius. Et ad id alludit Sophocles in Antigone.

r Vel brachia.] Id vsque ad versicul. Id quod. est Herodoti lib. 1.

s Id quod Carmani.] Id ipsum facere Germanos tradit Posidonius & ex eo Athenæus lib. 2. c. 2. Ideo vereor ne Carmani hîc scripserit Alexander pro Germani. Est enim lapsus lubricus, nec distat vnum ab altero, nisi duabus primis literis & iis quidem propè similibus.

t Nasamonibus.] Id quoque est Herodoti lib. 4.

v Indis.] Ex Philostrato in Apollonij vita, lib. 3. cap. 10.

x Apud Arabes.] Herodotus lib. 3. non multò post princ.

crationem capitis illius qui cõtrairet edito, paribus votis fœdera percuterent.[y] Scythis grandem calicem mero plenum mutui sanguinis fuso cruore miscere, & postquam gladium & sagittas eo perfuderant, illum inuicem epotare, maximum erat concordiæ vinculum: quo epoto, diuini humaníque iuris fœdus æquis legibus ictum erat.[z] Galli cum quibus fide & iureiurãdo junguntur, omnes collatis militaribus signis adesse iubent. Britanni indictis cœtibus & sacrificiis conspirationem fidemque sanciebant, atque ita communi consilio & vna mente, pia & æterna pax inita censebatur. Neque omiserim Persas, apud quos inter vinum & epulas frequenti conuiuio, in quo vxores & filios, cæterosque quos charos habent, tanquam fidei pignora adhibebant, ibique inter sacra mensæ, velut apud hospitales deos, fœdera & pacta inibant, eam fidem socialem rati, & mansuræ pacis pignus inuiolabile.[a] Qui etiam mos Germanorum fuit, vt de pace & bello, deque fœderibus, societatibus, amicitiis, sponsaliis & pactis, in conuiuiis inter pocula decernant.[b] Macroni, quæ gens Persica est, quum hastam more ipsorum barbaricam tradunt, aliamque more gentis cum qua fœdere iunguntur, accipiunt, se maxima & firmissima pactione teneri, & pari vinculo astringi putabant.[c] Ferunt nonnulli Clearchum Lacedæmoniorum ducem, cum barbaris quibusdam fœdus sanxisse, vt cæso Ioui tauro, lupo, apro & ariete, Græci gladios, barbari lanceas in sanguine victimarum intingerent.[d] Thraces quoque & Aegyptij è [e] cornibus boum vina libare alterna vice, conciliari amoris & mãsuræ fidei certissima pignora censuere: quippe veteribus cornua boum poculorum præstabant vicem.[f] Apud Armenios & Iberos præualuit mos, vt pollices manus, inuicem cõiurantes necterẽt, mox arctissimo nodo perstrictis, collectum sanguinem leui ictu percuterẽt, manãtem que inde cruorem lamberent.[g] In qua quidem re, proditur Rhadamistus regis Iberiæ filius, dum simulat cum Mithridate Armeniæ regi fœdus inire, & ob id colligandi pollices forent, lorum ad terram callido astu decidere simulasse, quo Mithridatis pedes vinculo inuasit, ipsumque cum vxore & liberis captiuos duxit, & nece affecit.[h] Aetoli, quia feroces & immanes.[i] Parthi, qui libertatem tuentes, nemini seruire patiebantur, aut vinculo fidei astringi, nullam fœderis legem pacisci assuerant. Si quid tamen vellent confœderatum, licet ægrè & difficulter, apud altaria complexi dextras, tanquam diis testibus, & arbitris, postquam sacra libassent, pacta polliceri solebant, ita

Scythæ. *Galli.* *Britanni.* *Persæ.* *Germani.* *Macroni.* *Clearchus.* *Thraces.* *Aegyptij.* *Armenij.* *Iberi.* *Aetoli, & Parthi.*

ANNOTATIONES.

y Scythis.] Idem Herodotus lib.4. Solinus ca.25. Tertullianus in Apologetico 9. Pomponius Mela lib.2.c.1. non longe à fi. Lucianus autem in Toxari dicit hos fœdus iungere dissecto in minimas partes boue, quod Homoletos facere tradit Xenodotus, vt dicemus infrà eod.lib.c.8.

z Galli.] Iulius Cæsar Commentariorum belli Gallici lib.7. in princ. Et quoniam, inquit, in præsentia de obsidibus cauere inter se non possent, ne res efferatur, vt iureiurando ac fide sanciatur, petũt, collatis militaribus signis (quod more eorum grauissima cerimonia continetur) ne facto initio belli à reliquis deserantur.

a Qui etiam mos Germanorum.] Cornelius Tacit.lib.de Moribus German.

b Macroni.] Xenophon de Cyri minoris expeditione lib.4.

c Ferunt nonnulli Clearchum.] Idem Xenophon eiusd.operis lib.2.

d Thraces.] Idem Xenophon in lib. Ascensus 7. vbi describit Seuthæ Thracis conuiuium.

e E cornibus boum.] Nam & priscos homines ex bouinis cornibus bibere solitos tradit Athenæus lib.11.cap.8. in princ. Vnde, inquit, & cornutus Dionysius fingitur & tauris à cõpluribus poëtis nuncupatur, atq; taurina facie cõspicitur in Cyrico. Subdit & alia multa in eam rem, ex quibus intelliges & alios multos populos ita vsos fuisse. Hunc in insulis Orchadensium morem seruant qui sunt è nobilitate primi adhuc hodie: quemadmodum ego Io.Ferrerius Pedemontanus anno Dom. 1540. illic præsens cum essem, in comitatu R. Do. Roberti Reid, earum Insularum vsque ad vltimam Tylem præsulis dignissimi, vidi.

f Apud Armenios & Iberos.] Tacitus de his duobus loquens lib.12. Mos, inquit, est regibus quoties in societatem coëant, implicare dextras, pollicésque inter se vincire, nodóque perstringere. Mox vt sanguis in artus extremos se effuderit, leui ictu cruorem eliciunt, atque inuicem lambunt. Id fœdus arcanum habetur, quasi mutuo cruore sacratum.

g In qua re proditur Rhadamistus.] Et id idem Tacitus vbi suprà.

h Aetoli.] Inter Aetolos & Romanos ictum fœdus fuisse, scribit Liuius 4.Dec.lib.8.

i Parthi.] Cor.Tacitus lib.2.& 11.

k Idem

Hyrcani & Medi. Confœderatio ad scelus aliquod patrandum.

se æquissimo iure consociatos, & arcanum fœdus inire putantes. [k] Idem ab Hyrcanis [l] Medisque factitatum, vt dextras dextræ iungentes, conuentiones & pacta sancirent [m] Fuitque literis proditum, vt si qui scelesti facinoris conscij, magni criminis admittendi coniurationem inirent, quò magis consociato facinori nexi forent, post diras imprecationes execrationesque, ij qui clandestino scelere obstringebantur, poculum humani sanguinis admixto mero circunferrent, omnesque ad facinus adiurati, de poculo libarent: aut iugulato homine, post exhaustum sanguinem, diris imprecationibus & furiali carmine exta tangerent. Quod quidem maximum vinculum communi scelere pollutis, & dira execratio habebatur. [n] Manetque cōstitutum apud Scythas, vt qui opis egeret, insigni calamitate pressus, immolato boue, & carnibus decoctis, supra tergus victimæ stratus humi expectet, donec quispiam opem laturus adueniat, carne delibata, dextro pede tergori apposito: quo prodeunte, eo adstringebatur fœdere, quo nihil sanctius dici aut æstimari poterat. [o] Quod si cui bellum indicendum foret, aut pia & iusta arma mouenda, mos Romanus erat prius res repeti, mox bellum denunciari: quippe quum nullum putarent iustum bellum, nisi quod rebus petitis geratur, aut antea denunciatum foret, & solenni more indictum. [p] Fecialibus enim prohibentibus, aut non probantibus, neque consuli, neque senatui aut populo arma in hostes sumere licebat. [q] Sed tamen quum res repetuntur, obseruatum est, vt populi iussu ad fines illorum [r] quatuor feciales, quos oratores nuncupant, [s] verbena coronati, res petitum irent, ac deos fœderum vltores testes facerent. [t] Ex quibus verbenarius gramen cum terra euulsum ferebat [v] ex arce, legatusque [x] filo lanæ capite velato, res sibi dari clara voce posceret, [y] quæ clarigatio dicta, [z] his verbis: Iouem ego testem

Calamitate pressi apud Scythas.

Belli indicendi mos apud Ro.

Verbenarius. Clarigatio.

ANNOTATIONES.

k Idem ab Hircanis.] Tacitus eod. lib. 11.

l Medisque.] De Medorum more in fœderibus ineundis sic scribit Herodotus lib. 1. Ineunt hæ gentes fœdera cum cætera ritu Græcorum, tum feriendo brachia, qua illa humeris connectuntur, ac mutuum sanguinem delingendo. Adde & Romanis & Numidis ex Plutarcho in Scipione, & Campanis ex Liuio 3. Decad. lib. item 3. Vbi Calauius Campanus alloquens filium, Paucæ, inquit, horæ sunt intra quas iurātes per quidquid deorum est, dextras dextræ iungentes, fidem obstrinximus, vt sacratis de mensis essemus &c. Idque vetus esse testimonio est illud Virgil. lib. 11. Aeneid.

– Coëant in fœdera dextræ Qua datur. –

m Fuitque literis proditum.] Sallustrius in Catilina sic infit, Fuere ea tempestate, qui dicerent Catilinam oratione habita, cum ad iusiurandum populares sceleris sui adduceret, humani corporis sanguinem vino permistum in pateris circuntulisse: inde cùm post execrationem omnes degustassent, sicuti in solemnibus sacris fieri consueuit, dicitur aperuisse consilium &c.

n Manetque constitutum apud Scythas.] Lucianus in Toxari. Hinc natum prouerbium, In tergore bouis desedit. de quo Erasmus Chiliad. 3. cent. 5. cap. 99.

o Quod si cui bellum.] Ad Romanos redit, & id Varronis est lib. 2. de vita populi Romani, apud Nonium Marcellum de Doctorum indagine. & Liuij 1. Decad. lib. 1. & iterum lib. 4. & diximus suprà hoc eod. cap.

p Fecialibus enim.] Varro vbi suprà. Festus autem Pompeius lib. 8. Feciales, inquit, à feriendo dicti. apud hos enim belli pacisque faciendę ius est. & dictum est suprà hoc eod. cap. & vide infrà proximè seq.

q Sed tamen.] Liuius 4. Decad. lib. 1. non adeò longè à princ. loquens de bello indicendo Philippo Regi, Consultique, inquit, feciales ab Consule Sulpitio, bellū quod indiceretur Regi Philippo, vtrum ipsi vtique nunciari iuberent: an satis esset in finibus regni, quod proximum præsidium esset eò nunciari. Feciales decreuerunt, vtrum eorum fecisset, rectè facturum. Sed & vide eundem 1. Decad. lib 1. in regno Anci Martij, & Seruium enarrantem illud Virgilij lib. 9. Aeneid. paulò post princ.

Principium pugnæ, & campo sese arduus infert.

Atque illud lib. 10. in prin.

– Tum res rapuisse licebit.

r Quatuor feciales.] Varrò lib. 2. de vita populi Romani apud Nonium Marcellum de Doctorum indagine.

s Verbena coronati.] Dictum est suprà in verbo, Et verbena.

t Ex quibus verbenarius.] Plinius lib. 22. cap 2. & lib. 25. c. 9. Liuius 3. Dec. lib. 10.

v Ex arce.] Liuius 1. Decad. lib. 1. & 3. & 10. paulò ante fi.

x Filo lanæ capite velato.] De hoc quoque dictum est suprà in verbo, Filo lanæ.

y Quæ clarigatio dicta est.] Hic omnino vide quæ scripsimus in nostris Commentariis in l. si vnquam. in verbo, Susceperit liberos. num. 147. incip. quum etiam is infans. in vlt. editione anni 1553.

z His verbis: Iouem ego testem.] Hæc sunt Liuij 1. Dec. lib. 1. in Anco Martio.

a Quæ

facio, si ego impiè iniusteque illas res dedier populo Ro. mihique exposco, tum patriæ compotem nunquam sinas esse. [a] Quæ si præstituta die non darentur, post dies tres & triginta (tot enim solemnes fuere) pater patratus, qui fecialium princeps erat, pariter coronatus bellum indiceret. Non enim quicunque ex fecialibus, [b] sed soli patri patrato indicendi belli facultas erat: quem fecialis verbena caput & frontem cingens, indicendi belli aut percutiendi fœderis principem faciebat. Ibat enim pater patratus ad hostium fines, & verba solennia præfatus, bellum à populo Romano contra præscriptos hostes, ob legitimas quas censuerat causas, clara voce indicebat: post quam clarigationem mos erat, vt de senatus consilio, & populi iussu, [c] feciales hastam ferratam, aut sanguineam præustam, ad fines illorum iaceret: & non minus tribus puberibus præsentibus bellum indiceret. & ita denunciari & indici iustum piumque bellum putauere. Post quæ quasi classico personato, sublatis commerciis, militi arma capere, & copias cogere licebat, ad hostes ducere, excursiones facere, prædas agere, fines populari, eosque ferro ignique vastare, frumenta succidere, ædificia incendere atque omnia hostiliter agere. [d] Apud Carthaginenses hastam mittere vel caduceum, belli pacisque signum fuit. [e] Gallorum mos habuit, vt Druidis iubentibus, quum bellum indicendum foret, armatum concilium indicerent, penes quos arbitrium bellorum & pacis erat: & qui nouissimus accederet, nouis exemplorum modis afficeretur. tunc enim principium bellorum esse, & arma legitimè indicta putarunt. Græcis verò in vsu fuit, vt fecialis, post res repetitas, si ad constitutam diem non darentur, arietem in hostium agros statim immitteret, eo modo bellum indictum & armis vti licere arbitrati. Corinthiis & plerisque gentibus per caduceatorē bellum indicebatur, qui in pacis argumentum, [g] caduceum circundata effigie anguium inuicem connexorum deferebat: quem tamen non admisisse, aut finibus excedere iussisse, nulli fraudi fuit. [h] Indis verò anchora erat pro caduceo, [i] Carthaginensibus tessera. [k] apud Syros signum dextræ, [l] quod apud Lingones erat hospitij symbolum.

Pater patratus. *Hasta proiectio.* *Carthaginenses.* *Galli.* *Græci.* *Corinthij.* *Indi.* *Syri.* *Lingones.*

ANNOTATIONES.

a Quæ si præstituta die.] Hæc quoque sunt Liuij vbi supra, & 4. Dec. lib. 1. & lib. 8. in oratio. Darij & Aemylij. & iterum 10. & Plutar. probl. c. 62.

b Sed soli patri patrato.] Vide Seruium in locis suprà proximè allegatis.

c Feciales hastam.] Liuius vbi suprà. Alexander autem Magnus in Asiam traiiciens primus Macedonum è naui hastam iaculatus, litori Asiæ eam infixit, ac statim exiliuit de naui, visus quodammodo ope deorum captiuam terram occupare, vt tradit Diod. Siculus lib. 17. c. 2. in prin.

d Apud Carthaginenses.] Festus Pompeius lib. 8. Carthaginenses, inquit, cùm bellum vellent, Romam hastam miserunt. Gellius autem lib. 10. c. 27. scribit populum Romanum misisse ad Carthaginenses hastam & caduceum, signa duo belli & pacis, ex queis vtrum vellent eligerent: quod elegissent, id vnum, vt esse missum existimarent. Carthaginenses responderunt, neutrum sese eligere: sed posse qui attulissent, vtrum mallent, relinquere: quod reliquissent, id sibi pro lecto futurum. Subdúque Varronem non hastam ipsam, neque ipsum caduceum, missa dicere: sed duas tesserulas, in quarū altera caduceum, in altera simulachra hastæ fuerunt incisa. Sed & Polyb. lib. 4. scribit Rhodios misisse legatum ad Byzantios, volēres id, quod in prouerbio est, hastam simul & caduceum. Simillimum est huic prouerbium, quod eleganter vsurpauit D. Hieronymus, Scuto pacem petere. de quo vide Erasmum Chil. 2. cent. 10. c. 96. ibi, Hastam, caduceum.

e Gallorum mos habuit.] Cæsar li. 5. belli Gallici non multò ante fi. Inducioniarus armatum concilium incidit. Hoc more Gallorum est initium bellorum, quo lege communi omnes puberes armati conuenire coguntur: & qui ex his nouissimis venit, in conspectu multitudinis omnibus cruciatibus affectus necatur.

f Et plerisque gentibus.] Vide in seq.

g Caduceum circundata.] Plinius lib. 29. cap. 3. non longè à fi. Hic tamen complexus anguium & efferatorum concordia, causa videtur esse, quare exteræ gentes caduceum in pacis argumentis circundata effigie fecerunt: neque cristatos esse in caduceo mos est. Ex quo clare intelligis hunc Alexandri locum esse depromptum. Sed & de huiusmodi caduceo vide Iul. Hyginum de signorū cælestium li. 2. c. 8. vbi de lyra. & Macro. lib. 1. Satur. c. 19.

h Indis verò anchora.] Philostratus in vita Apollonij lib. 3. c. 3. vbi rationem reddit, his verbis, Gerebat autem manu auream anchorā, quam Indi pro caduceo habent, propterea quòd omnia tentat.

i Carthaginenses tessera.] Suprà in verbo, Apud Carthaginenses.

k Apud Syros.] Tacitus lib. 18. Centurionemque Sisennam dextras, concordiæ insignia, Syriaci exercitus nomine ad prætorianos ferentem, variis artibus aggressus est.

l Quod apud Lingones.] Idem Tacitus li. 17.

Persæ. Athenienses. Lacedæmonij. Græci vbi congrediendum cũ hoste. Pyrophorum. l. sanctum. ff. de re. diuisio. Sagmina. Martia. Iurisconsult. Cerycium. Aliud ius fecialium. Sodalitati & hospitio renũciare.

[m] Persæ lactacem herbam, velut caduceum & pacis symbolum ferebant.[n] Athenienses Eresionem cũ indumento pro caduceo habebant. à Lacedæmoniis per præcones sæpe bellum indictum est, apud quos mittere legatos cum lana, comminatio censebatur, nisi paritum fuisset, se mandata exequuturos.[o] Præualuitque Græcorum mos, vt quoties procinctæ acies congredi parant, ante prima signa staret vates laureos ferens ramos & corollas, cui pyrophoro dixere nomen, quoniam lampada præferret: quem violare, summum habebatur nefas, quòd legati munere fungeretur:[p] vtque in fœdere percutiendo hiceteria, hoc est, oleæ ramum cum vitta lanea legati ferant: quo prætenso, ab omni sæuitia hostili & violenta incursione tuti erant.[q] De sagminibus verò etiam apud Martianum iureconsultum de diuisione rerum, testatum inuenimus, cuius verba sunt: Sagmina sunt herbæ quas legati populi Romani ferre solent, ne quis eos violaret, sicut legati Græcorum ferunt quæ vocantur hiceteria: tametsi cerycium dici oportere nonnulli putent: κηρύκειον enim legatorum ornatus erat: ἱκετεύειν supplicare dicitur.[r] In qua quidem re scitu dignum est, olim Dario contra Scythas pugnaturo, ab illis caduceatorem missum cum aue, mure & rana, ac sagittis quinque, tacitis ambagibus nullas opes contra Scythas præualere significantes.[s] Illud quoque in iure fecialium quæsitum est, vtrum regibus contra quos sumuntur arma, an verò in regni finibus, aut aliquo eius præsidio, bellum indici oporteret, & an si contra socios fœderatosque arma sumenda essent, amicitiæ prius renunciare necesse foret. Et placuit, siue coram, siue in præsidio, siue sodalitati & fœderibus renunciatum fuisset, siue non, quodcunque eorum factum esset, ritè id factum videri.[t] Est tamen obseruatum, vt si qua contentio inter amicos intercederet, sodalitati prius & hospitio

ANNOTATIONES.

Miserat, inquit, ciuitas Lingonum vetere instituto dona legionibus, dextras hospitij insigne.

m Persæ lectacem herbam.] Plinius lib. 26. c. 4. ex cuius authoritate Latacen lego.

n Athenienses Eresionem.] Id ex Lactantio Grammatico interprete Statij illud ipsius libro 12. Thebaidos enarrantis,

Mitte nemus circa, cultuq́ insigne verendo,
Vittata laurus & supplicis arbor oliua.

Supplicis, ait, arbor oliuæ, per quam pax petitur supplicando, & in secundo diximus hanc ab Atheniensibus Eresionem dici Hiceteriam. Supplicis autem oliuæ, non quòd ipsa sit supplex, sed quòd omnes qui rogant, hac suppliciter vtuntur. Hæc ille. Ille autem locus Lactantij erat corruptus in illis duabus dictionibus Eresionem & Hiceteriam: Sed illum restituit Cælius Rhodiginus lib. 12. ca. 19. Est enim εἰρεσιώνη, ramus oleæ lana obuolutus (nam & ἔριον siue ἔρεον, lana siue vellus est) arborum fructibus, quæ Acrodia vocant, circumpendentibus, qui ante ianuas ædium suspẽdi solebat in honorem Apollinis ad famem arcẽdam ex oraculi præcepto. De quo Herodotus in vita Homeri, Plutar. in Theseo, Suidas & Aristophanis interpres tum in Pluto, tum in equitibus. Et vide quod de ramis oliuæ ad petendam pacem diximus suprà lib. 2. cap. 19. & iterum lib. 4. c. 7.

o Præualuitque Græcorum mos.] Idem Cælius Rhodiginus lib. 8. cap. 2. vbi Persarum luxum scribit, citatque Suidam & Pollucem.

p Vtque in fœdere percutiendo.] Idem Lactantius Statij interpres, cuius in eam rem verba adduximus. Est enim ἱκετηρία veluti supplicatio, supplex libellus & propriè ramus oliuæ supplicantes in manibus ferebant, vt dicit Aristophanis interpres in Pluto eum locum enarrans act. 3.

ὁρῶ τιν' ἐπὶ τοῦ βήματος καθεζόμενον
ἱκετηρίαν ἔχοντα μετὰ τοῦ παιδίου.

Plutarchus in Theseo Græcè quidem, sed in hunc sensum, Ductis igitur sortibus Theseus acceptis ex Prytaneo his, quorum nomina exierant, in Delphinium profectus, Apollini pro sua suorumque salute Hicteriam peregit, quam vocem interpres in supplicationem vertit. Sunt & nonnulli qui putant Marcianum hac dictione vsum fuisse in l. sanctum. ff. de rerum diuisio. vt scilicet ita legatur, Sunt autem sagmina quædam herbæ, quas legati populi Romani ferre solebant, ne quis eos violaret: sicut legati Græcorum ferunt ea, quæ vocantur hiceteria. Et ea quidem vox non male sensui quadraret. Verùm in Pandectis Florentinis legitur Cerycia, eamque lectionem agnoscit Budæus, quæ & admodum conuenit: nam ea dictio peræquè significat, ac si dixeris caducea. Ceryx enim caduceator, fecialis, legatus, præco est.

q De sagminibus verò.] Locum & verba Marciani posuimus suprà proximè. Sed & tu de his vide præterea Liuium 1. Decad. lib. 1. & 3. Deca. lib. 10. Plinium lib. 22. cap. 2. & lib. 25. cap. 10. & Festum Pompeium lib. 17.

r In qua re scitu dignum.] Herodotus lib. 4. quod ex eo repetit Athenæus lib. 8. c. 2.

s Illud quoque in iure fecialium.] Liuius 4. Dec. lib. 1. post prin. cuius verba attulimus supra.

t Est tamen obseruatum.] Id quod patet exemplis seqq.

v Nam

renunciari. [v] nam & Germanicus Pisoni prius amicitiam, [x] & Crispinus Badio hospitium remisit. [y] Amasis quoque animo præsumens Polycratis ruinam ex successu continuæ felicitatis, vt minus doleret, misit qui sodalitati & amicitiæ renunciaret. [z] Eratque moris prisci, quoties dirimerent amicitias aut sodalitates, etiam domo interdicere, isque finis gratiæ foret. [a] Neque omiserim Tybarenos adeò iustos, vt non prius cum hoste congrediantur, quàm diem, locum, & decertandi horam, ex fide per feciales hosti renunciarent. [b] Quodque nonnulli prodiderunt, id quod mihi non probatur, & pro certo affirmare non ausim, legatum populi Romani, si mandata minus vera attulisset, aut parũ integra fide fœdus percussisset, velut si populus mandata dedisset, perinde teneri & fœdere coerceri.

Tybarenorum erga hostes iustitia.

ANNOTATIONES.

v Nam & Germanicus.] Apud Suetonium in Caligula, c.3. in fi. vbi id dicit fuisse more maiorũ.

x Et Crispinus Badio.] Liuius 3. Decad. lib. 5. Cuius verba libuit hîc subtexere: nã est res memoria admodum digna. T. (inquit) Quintio Crispino Badius Campanus hospes erat perfamiliari hospitio iunctus. creuerat cõsuetudo, quòd æger Romæ apud Crispinum Badius ante defectionem Campanam liberaliter, comitérque curatus fuerat. Tum Badius progressus ante stationes, quæ pro porta stabant, euocari Crispinum iussit. quod vbi est Crispino nunciatum, ratus colloquium amicum ac familiare quæri, manente memoria etiam in dissidio publicorum fœderum priuati iuris, paulùm à cæteris processit. Postquam in conspectum venere, Prouoco te, inquit, ad pugnam Crispine, Badius. conscendamus equos, summotisque aliis, vter bello melior sit, decernamus. Ad ea Crispinus, nec sibi, nec illi ait hostes deesse, in quibus virtutem ostendant se ab eo, etiam si in acie occurrat, declinaturum, ne hospitali cæde dextram violet. conuersúsque abibat. Enimuero ferocius tum Campanus increpare mollitiem ignauiamque, & se digna probra in insontem iacere, hospitalem hostem appellans, simulantémque parcere cui sciat parem se non esse. Si parum publicis fœderibus ruptis dirempta simul & priuata iura esse putet, Badium Campanum T. Quintio Crispino Romano palam omnibus, duobus exercitibus audientibus, renunciare hospitium. nihil sibi cum eo consociatum, nihil fœderatum hospiti cum hoste, cuius patriam ac penates publicos, priuatósque oppugnatum venisset: si vir esset, congrederetur. Diu cunctantem Crispinum perpulere turmales, ne impune insultare Campanum pateretur. Itaque tantum moratum moratus, dum Imperatores consuleret, permitteréntne sibi extra ordinem in prouocantem hostem pugnare, permissu eorum arma cepit, equumque conscendit, & Badium nomine compellans ad pugnam euocauit. Nulla mora à Campano facta est, infestis equis concurrere. Crispinus supra scutum sinistrum humerum Badio hasta transfixit: superque delapsum cum vulnere ex equo desilit, vt pedes iacentem conficeret. Badius priusquam opprimeretur, parma atque equo relicto, ad suos aufugit. Crispinus equum, armaque capta, & cruentam cuspidem insignis spoliis ostentãs, cum magna laude & gratulatione militum ad Consules est deductus, laudatúsque ibi magnificè & donis donatus. Et idem propemodum recensuit Vale. Maximus lib. 5. tit. de humanitate.

y Amasis quoque.] Herodotus lib. 3. nonnihil Strabo lib. 14. non adeò longè à princip. Diodorus Siculus lib. 2. c. 5. paulò ante fi. Vide Ciceronem de Finibus lib. 5. ad fi.

z Eratque moris prisci.] Hinc Badius Campanus cum Crispino pugnaturus renunciauit illi hospitium, vt est apud Liuium 3. Decad. lib. 5. Cicero 4. in Verrem act. Itaque iste vehementer Sthenio infensus, hospitium ei renuntiat: domo eius emigrat, atque adeò exit. Vide quæ suprà dixi.

a Neque omiserim Tibarenos.] Cælius lib. 18. cap. 30.

b Quodque nonnulli prodiderunt.] Et hîc superioribus adde apud Samnites quoque fuisse feciales per quos fœdera conficiebant, vt constat ex Liuio 1. Decad. lib. 8. ad fin. Et illud quoque quòd ad facienda fœdera apud veteres aqua & ignis adhibebantur, vt colligitur ex illo loco Virgilij lib. 12. Aeneidos,

- Alij fontemq́ ignemq́ ferebant.

Vbi & id obseruauit Seruius, Vnde, ait, contrà quos arcere volumus à nostro consortio, eis aqua & igni interdicimus. id est rebus quibus consortia copulantur.

Pleraque veterum prænomina vnde deducta fuerint, & denominata, & de Nonis Caprotinis quæ tradantur. Cap. IIII.

QVæri à pluribus audio, vnde veterum illa prænomina, Spurius, Sextus, Caius, Cneus, Titus, & pleraque à veteribus vsurpata, deducta fuerint: quæque vis prænominum foret. Et dum priscos ritus, veterúmque exempla cura cogitationeque admitto, dúmque antiquitatis monumenta colligo, inuenimus Romanos antiquissima prænomina velut notissima, non integris dictionibus, sed succisis & simplicibus literis notare, vt T. pro Tito, L. pro Lucio,

Q pro Quinto: modo duplici, vt Cn. Sp. pro Cneo, Spurio: nonnunquam triplici, vt Sex. pro Sexto.[a] Et Cneos quidem à generando,[b] Titos à tuendo denominari: alteros, tanquam sobolis procreandæ auspicia sortiri: alteros quasi tuendæ patriæ omen assequuti forent. Vnde & Titulos, quod patriam tuerentur,[c] vel quòd insignia capitis ea ornamenta ferrent, quibus Situlos dixere nomen, dictos autumant:[d] sicut Spurios, sine patre genitos denominari. Fuit enim prisci moris, vt quum sine patre certo aliquem notarent, illum non exarata dictione, sed per simplices diuisasque literas, scilicet per S & P, sine patre significarent.[e] Lucios quoque[f] & Manios ferunt, alteros quasi oriente luce, alteros quasi mane editos:[g] & Posthumos, quòd post patris obitum editi essent, nuncupari.[h] Sexti verò, Quinti & Decimi, tum Nonij, Septimij, & Octacilij, à numero genituræ indita nomina fuere.[i] Plerique à Tullo Hostilio Quintios, sicut Seruilios, Tullios, Geganios, Curiatios & Cloelios, ex Albanis Romam aduocatos ferunt.[k] Eratque proprium Quintiorum familiæ, vt viri æquè ac fœminæ, nullo tempore vtantur auro.[l] Mamercos (quod nomen Oscum est) à Marte genitos dicunt:[m] sicut Martios, quod Aemyliorum prænomen fuit proprium.[n] Caius verò & Caia, æquè viris ac fœminis prænomina frequentia fuere maximè in solennibus

Cnei. Tituli. Spurij. Lucij. Manij. Posthumi. Sexti. Quinti. Decimi. Nonij. Septimij. Octacilij. Seruilij. Tullij. Geganij. Curiatij. Cloelij. Mamerci. Martij.

ANNOTATIONES.

a ET Cneos quidem.] Festus Pompeius li.7. Gneus, inquit, & Cneus corporis insigne & prænomen à generando dicta esse, & ea ipsa ex Græco γίγνεσθαι apparet. Alij à næuo deducunt præposita c. litera, quod & astruit Festus dum dicit corporis insigne. Caius autem Titus Probus Epitome Valerij Maximi lib.10. Cneus, ait, ob insignem rem appellatus, quòd vnum prænomen varia scriptura notatur: alij enim Neum, alij Gneum, alij Cneum scribunt. Qui G. litera in hoc prænomine vtuntur, antiquitatem sequi videntur, quæ multum ea litera vsa est. olim enim dicebāt frugmentū, nūc frumentum refertur: & gnatura, modò natura. Igitur etiā næuus, qui in corporibus gigni solet, Gneus appellatur, qui c. corruptione syllabæ delectari vid. ntur, &c. Quintil. autem lib.1.c.13. Nec Gneus, inquit, eam literam in prænominis nota accipit, qua sonat.

b Titos à tuendo.] Fest. Pompeius lib.18. Tituli, ait, milites appellantur quasi tutuli, quòd patriam tuerentur. vnde & Titi prænomen ortum est. Verùm Titus Probus in eo libro, Titus à Sabino nomine Tito fluxit.

c Vel quòd insignia capitis.] Festus li.18. dicit tutulum vocari pileum lanatum forma è tali figuratum, quo flaminicæ ac pontifices vtebantur.

d Sicut Spurios.] Plutar. probl. c.103. & vide Titum Probū vbi suprà in verbo, Et Cneos quidem.

e Lucios.] Varro lib.2. de Analogia, Tit. Probus ibidem. vbi etiam dicit quosdam arbitrari à Lucumonibus Hetruscis, & Fest. Pompeius lib.11.

f Manios.] Varro, Probus, & Festus Pompeius in dictis locis, & Macrobius lib.1. Saturnal. cap.7. Aliter Sozinus Romanæ historiæ lib.1. Nempe Manium, vt gentem Valeriam, profectum esse à quodam Valerio, qui primus diis Manibus sacra fecit. Eius verba hæc sunt, τῦτν τὸ βωμὸν ὁ καλέσας ἱνερῶν, καὶ τὴν θυσίαν, καὶ τὰς παννυχίδας ἐπιτελέσας, ἐκλήθη Μάνιος ὁ καλέσας Ταρεντῖνος: τούς τε γὰρ χθονίους θεοὺς, Μάνεις, καλοῦσι ῥωμαῖοι, καὶ τὸ ὑγιαίνειν, βαλήρε.

g Et Posthumos.] Vide suprà lib.1.c.9.

h Sexti verò.] Nomina ipsa hæc satis indicant.

i Plerique à Tullo Hostilio.] De his Sex. Liuius 1. Decad. lib.1. in Tullo Hostilio. Sed & quantum ad Tullios, T. Probus, vbi suprà, dicit hos fuisse sic prænominatos ominis gratia, quasi tollendos, o, litera in v, conuersa. & quantum ad Cloelios Fest. Pompeius lib. 3. scribit Cloeliam familiam à Cloelio, vel (vt alij legunt) Cloantho, Aeneæ comite esse appellatam.

k Eratque proprium Quintiorum.] Plinius lib.33.c.1.

l Mamercos.] Festus Pompeius lib.11. Sed aliter Plutarchus in Numa, & vide suprà lib.1.c.9.

m Sicut Martios.] Adde & Marios ex Tito Probo vbi suprà.

n Caius verò & Caia.] Plutarchus probl. c.28. scribit apud priscos Romanos hunc fuisse morem, vt sponsam introducentes iuberent dicere, Vbi tu Caius, ego Caia, quod quare dicebatur & quid significaret, declarat Quintilianus lib.1.cap.13 Nam aliter quàm scribantur, aliqua enunciantur. Et Caius c, litera notatur, vt quæ inuersa mulierē declarat: quia tam Caias esse vocitatas esse, quàm Caios ex nuptialibus sacris apparet. Fest. Pompeius lib.14. Prænominibus, inquit, fœminas esse appellatas, testimonio sunt Recilia & Terentia, quæ ambæ Caiæ solitæ sunt appellari: pari modo Lucia & Titia. quem locum & nos alibi attulimus. Titus Probus vbi suprà, Ista prænomina à viris tracta sunt, Caia, Lucia, Publia, Mœrea. Cæterùm Caia, vsu apud omnes celebrata est: Fertur enim Caiam Cæciliam Tarquinij Prisci Regis vxorem, optimam lanificam fuisse, & ideo institutum fuit, vt nouæ nuptæ ante ianuam mariti interrogatæ, quænam vocarentur, Caiam se esse dicerent. Et vide præterea quæ diximus in nostris legibus Cōnubialibus l.10. num.38. incip. Sed & præterea. Vt tamen non omittam illud Ciceronis in Oratione pro Murena, vt quia in aliquibus libris exempli causa id nomen inuenerant, putarunt omnes mulieres, quæ coëmptionem facerent, Caias vocari.

nuptiarum vsurpata, videlicet Caiæ Cæciliæ, quæ Tanaquil dicta est, felix faustumque coniugium fortunásque augurati. Quod etiam frequens prænomen Tarentinis ferunt, quo brutum, terrenum & colonum hominem designabant: Siquidem γέα terra est, vnde γύιος & γάιος, deducta volunt.[o] Et tametsi in veteribus monumentis C litera Caium denotaret, ea tamen inuersa hac figura Ɔ, Caiam designauit.[p] Illud tamen admonitu non inutile duxerim, neminem Romanorum sine prænomine appellari, idque ex eo institutum, quòd quum inter Romulum & Tatium societas & communicatio imperij inita esset, vt vna consentio, vnus populus, vna mens atque idem corpus, sublato discrimine notaretur, vt Romani Sabinorum, Sabini Romanorum nomina suis nominibus præponerent, æquato regni iure, & consociato imperio, cautum fuit.[q] Quare prænomina veterum fuisse ex Sabinis nominibus deducta, multorum opinio fuit. Quin etiam excellentes viros, & principali dignitate insignes, solis prænominibus nominasse, magnificentius honestiusque duxere, tanquam ob illorum amplitudinem vulgo noti & conspicui forent.[r] Cumque mancipiis & seruis nullum cognomentum aut prænomen veteres impartirent, soloque appellarent nomine: si quando tamen manu emissi, libertatem meruissent, vt inter seruilem personam & liberam discrimen nominis foret, cum illis ordo, honos & locus accesserit, prænomina patronorum, ac si disciplina & cultu Romano essent educati, sæpissime sibi arrogarunt.[s] quare Marcipores, Lucipores, Publipores, à Marco, Lucio, & Publio, multi seruitute exempti, nuncupati sunt. Nec modò libertorum hoc fuit proprium, [t] sed adoptiui filij & arrogati, adoptantium sæpe nomina & prænomina, atque cognomenta desumpsere.[v] Inter quos erant addicti, qui tametsi nomen, prænomen ac tribum in præsenti habeant: illos tamen seruisse, & sub alterius mancipio fuisse liquet. Fuere autem addicti, qui quum non essent soluendo, creditoribus addicebantur: mox precio persoluto, seu quauis causa, etiam citra domini voluntatem seruitute exempti, & libertate donati sunt.[x] Præter hos erant abscisi & lenones, æqua ferè conditione ac serui, nullo cognomento aut ordine, infames. nanque senatusconsulto prohibitum erat, ne abscisi, quibusque virilia execta forent, vtpote semiuiri, aut lenones, quæ-

Caius, Caia quare prænomina instituta.

Prænomina ex Sabinis nominibus.

Serui & mancipia. Manumissi.

Adoptiui.

Addicti.

Abscisi. Lenones.

ANNOTATIONES.

o Et tametsi in veteribus.] Id iam dictum est ex Quintil. cuius verba vide suprà in verbo, Caius verò & Caia.

p Illud tamen admonitu.] Vide Quintilianum lib 7. c. 6. Priscianum lib. 1. & Plutarchum in Romulo.

q Quare prænomina.] Valer. Maxim. lib. 10. de prænomine. Romanos autem arbitrandum est ab Albanis & Sabinis multiplicandorum nominum consuetudinem traxisse, quoniam ab illis orti sunt.

r Cumque mancipiis.] Id probat ex seq.

s Quare Marcipores.] De duobus primis Plinius lib. 33. cap. 1. De primo & postremo Quintilia. lib. 1. cap. 4. Itémque de primo Festus Pompeius lib. 15. cuius verba hæc sunt, Quintiper seruile nomen frequens apud antiquos erat, à prænomine domini ductum, vt Marcipor, Felicer: quamuis sint, qui à numero natorum ex ancilla quinto loco dictum putent.

t Sed adoptiui filij.] Appianus lib. 3. bellorum Ciuilium scribit Octauium, quem filium C. Cæsar adoptauerat, Cæsarem appellatum Romanorum more, qui adoptiuis filiis adoptantium nomina solent imponere. Nam & Suetonius in Cæsare, c. 83. scribit eundem Octauium in familiam noménque Cæsarum adoptatum fuisse. Sic quoque Pomponius Attic. cognominatus est Cecilius à Q. Cecilio qui moriens testamento eum adoptauerat, hæredémque ex dodrante fecerat, vt tradit Cor. Nepos, siue, vt alij malunt, Probus Aemylius in Attici vita. Sic longo ante tempore duo priores filij Pauli Aemylij & horum maior à Fabio Maximo, alter à Scipione Africano adoptati, ille Fabius Maximus, hic Scipio appellati sunt apud Plutarchum in Pauli Aemylij vita. Sic M. Brutus à Q. Cæpione adoptatus Q. Cæpio dictus, & P. Scipio à Q. Metello adoptatus Q. Metellus Scipio dictus. Huc que spectat quod scribit idem Suetonius in Tiberio, ca. 6. post reditum in vrbem à M. Gallio Senatore testamento adoptatus, hæreditate adita, mox nomine abstinuit: quòd Gallius aduersarum Augusto partium fuerat. Et quod prodit Tacitus lib. 3. Crispum, ait, equestri ortum loco, C. Sallustius, rerum Romanarum florentissimus author sororis nepotem, in nomen adsciuit.

v Inter quos erant addicti.] Id vsque ad versi. Præter hos. est magna ex parte Quintiliani li. 5. c. 10. & iterum lib. 7. c. 4.

x Præter hos erant abscisi & lenones.] Hoc ex seq. probat.

Gentilitatis cognomen ingenuorum. Fœmina non indebant familiæ cognomenta. Lyciis fœmina magno in honore. Nonæ Caprotinæ. Oschophoria.

Ro. mulieres solo prænomine denominabantur. Marci prænomen vetatum. Lucij prænomen vitatum a Claudia gente. [illegible] Lucij prænomina [illegible] apud Domitiam gentem.

rendi iuris aut postulandi causa, tribunalia adirent.[y] Ideo Vestilius leno in causa testamentaria à Q. Metello deiectus fuit, & à subsellio prohibitus, quia leno erat, quem pro libero propterea habendum non censuere.[z] Est tamen literis proditum, vt nisi inter ingenuos, aut ex ingenuis oriundos, nullum gentilitatis cognomen foret: nam seruorum libertorumque nulla cognatio, nec gentilitas erat.[a] Apud Athenienses verò constitutum est, vt nemo ex fœmina genitus, maternum sibi nomen asciscere: nam fœminis indere familiæ cognomenta lege vetabatur. id quod æquè à Romanis factitatum comperimus: tum, ne quis illas Athenias vocaret, edicto cautum fuit.[b] Ediuerso apud Lycios: nam ex matribus, non patribus gentilitia fuere nomina, filiásque non filios suos habuere hæredes: plúsque honoris fœminis quàm viris tributum est.[c] Neque omittendum, Nonis Iulij, quibus è vita concessit Romulus, quas caprotinas & vulgi fugam appellant, Romanos vrbe excedentes, ad Capreæ paludem sacra facere: dúmque ad rem diuinam vadunt, veterum prænomina, vt Caium, Lucium, Marcium, aliáque prisca nomina inclamare:[d] sicut in Oschophoriis Athenienses ob Aegei mortem, dolentium voces imitantur.[e] Ancillásque cultu decoras, in matronali habitu cum occurrentibus prælij imaginem effingere, quod olim cum Latinis Romani gessere: vnde celebritatis causa & origo est, tectásque vmbra caprifici, epulas & alia lætitiæ inuitamenta celebrare. In quibus sacris hoc seruari meminimus, vt inter solennia de caprifici lacte apponatur.[f] Illud præterea notatum est, Romanas mulieres sine cognomento, solis prænominibus adiecto nomine denominari.[g] Quódque Marci prænomen, velut perniciosum & infame, plerique magnopere deuitarunt, postquam M. Manlio crimine affectati regni turpi iudicio conuicto, ne cui gentili nomen M. Manlio foret, senatusconsulto cautum fuit: quòd generi & nomini suo inustam dedecoris notam attulisset:[h] sicut Claudia gens, propter gentilium flagitia, eum Luciorum alter cædis, alter latrocinij damnatus foret, ad diluendam memoriam dedecoris, Lucij prænomen deuitauit.[i] Quodque Domitia gens, cæteris prætermissis, Cn. & Lucij prænomen peculiare sibi desumpsit. Siquidem ex Aenobarbis (authore Tranquillo) continua serie tres, Lucij: reliqui verò, Cnei prænomina eadem serie vendicarunt.

ANNOTATIONES.

y Ideo Vectilius leno.] Valerius Maximus lib. 7. cap. item 7. titulo De testamentis, quæ rescissa sunt, in fine.

z Est tamen literis proditum.] Cic. in Topicis.

a Apud Athenienses.] Vide nostros Commentarios Nobilitatis c.18. nu.35. incip. Atheniensium.

b E diuerso apud Lycios.] Herodotus lib. 1.

c Neque omittendum.] Hæc vsque ad versic. Sicut in. sunt partim Varronis lib.5. de ling. Latina, & magna ex parte Plutarchi, tum in Numa Pompilio, tum in Camillo. & Macrobij lib 1. Satur. c.11. & Solini c.2.

d Sicut in Oschophoriis.] Plutarc. in Theseo.

e Ancillasque cultu decoras.] Ad Romanos redit, & est totum id vsque ad versi. Illud præterea. ipsius Plutarchi in Camillo.

f Illud præterea notatum est.] Plutarc. in Mario in princ. Quandoquidem inter genera ista nominum primum, quod Posidonius propriè nomen Romanis esse arbitratur, nulli mulieri imponitur. Vide Valer. Max. lib. 10.

g Quodque Marci prænomen.] Liuius 1. Decad. lib. 6.

h Sicut Claudia gens.] Suetonius in Tiberio, cap. 1.

i Quodque Domitia Gens.] Idem Sueton. in Nerone, cap. 1.

Quid sit apud Iureconsultos heliocaminus, quid zeta, & vnde deductum nomen, & denominatum. Cap. V.

IN circo Flaminio, dum post immodicos calores sole occiduo deambularemus, adiit ad nos contubernalis meus quispiam proficiens in iure ciuili, sed nimis ineptè gloriosus: & percontatus est, quid esset[a] quod Vlpianus

ANNOTATIONES IN CAP. V.

a Quod Vlpianus.] In l. si actorem. ff. de seruitutibus vrban. præd. vbi Budæus in prioribus Annotationi

de seruitutibus vrbanorum dixit: Quòd si arbor à te compacta, heliocamino meo solem adimeret, eò quòd vmbram facit in loco heliocamini, id contra seruitutem tibi facere non licere. Quid esset heliocaminus, percontabatur. Cúmque de verbi significatu ambigeretur, dixi heliocaminum vaporarium quoddam solare, & apricum locum dici, ad quem sol hybernus accedens, ipsum euaporat & calefacit, deductum nomen ἀπὸ τῦ ἡλίυ ϗ̀ χαμίνυ, id est, solis vaporario seu æstuario. [a] Fuisseque moris prisci, vt iuxta zetam heliocaminus construatur. zeta enim locus erat vnius cubiculi capax, solem hybernum prospectans, ita constructa, vt per heliocaminum vaporem acciperet. Erat enim cubiculum hybernum frigori accommodatum, quod nunc sole, nunc igne æstuaret. [c] Quare Heliogabalum Indicos odores ad vaporandas zetas accendere consueuisse, authores tradunt. Fuit ego opinio Vlpiani, quod si heliocamino meo & vaporario eiusmodi, ad quem sol admitti debet, arbor per te compacta officiat, ita quòd ad eum admitti nequeat, id velut contra seruitutem factum, non ritè factum videri.

Heliocaminus.

Zeta.

ANNOTATIONES.

notationibus eam dictionem interpretatur, vt hic noster Alexander, citatque Plinium lib. epistolar. 2. epist. eius libri 17. vbi de diæta quadam, aut, vt alij legunt, zeta loquens, sic scribit, In hac heliocaminus quidem alia xistum, aliâ mare, vtraque solem prospicit.

b Fuisseque moris prisci.] Hîc omnino vide Ioannem Mariam Cataneum, doctum interpretem Plinij in ea epistola.

c Quare Heliogabalum.] Lampridius in eiusdem Heliogabali vita.

Quando primùm interregnum cœptum fuerit, & quibus de causis interreges Romæ creari consueuerint. Cap. VI.

Vo [a] tempore Romulus ad Capreæ paludem humanitatem exuisse fertur, satis constat patres conscriptos de regni successore solicitos, decem decuriis factis, singulisque in singulas decurias creatis, vt decem imperitarét, vnúsque cum insigniis imperij & lictoribus esset, interreges creauisse, quod imperium per orbem ire, & quinque dierum spatio terminari iusserunt. [b] Alij per ternos quaternósque dies, interregni spatium per singulos fuisse, atque anno vno senatores, qui centum numero erant, imperium tenuisse ferunt. Plerique asserunt, cum ducenti senatores essent, à patribus fuisse constitutum, vt per quinos dies singuli qui fasces & imperij insignia habebant, imperitarent: functúsque imperio primus, secundo, & reliquis deinceps, regni curam munúsque traderet. nonnulli putát, quòd cum centum & quinquaginta patres essent, singuli cum fascibus prodeuntes, sex noctis horas, & sex diei, Quirino imperitarunt, & sacrum fecerunt: tantundem Tatio, qui regni consors erat, annumque interuallum fuisse: donec Numa Pompilio Rege creato, Romulo regni successor datus est. Mansitque mos post exactos Reges, vt siqua fortuna aut casu consules creari nequirent, vel vitio creati forent, aut siqua turbulenta confusio & necessitas premeret, donec de consulatu decerneretur, aut dictator reipub. daretur, interreges præessent, qui populo vice consulum iura darent. [c] Quinetiam si contentio inter patres & plebem foret de magistratibus creandis, aut absentibus consulibus comitia haberi non possent, [d] vel vitio creatis magistratibus auspicia renouari oporteret: [e] vel consulibus morte sublatis, [f] de comitiis & creandis

Interreges quando primùm creati.

CL. patres.

Interreges quando & qua de causa crearentur.

ANNOTATIONES IN CAP. VI.

a QVo tempore Romulus.] Liuius 1. Deca. lib. 1. Dionysius Halicarnasseus lib. 1. & latius lib. 2. Plutarchus in Numa Pompilio. Sed & quod illi de quinque diebus dixerunt, confirmat Asconius Pedianus in Orationem Ciceronis pro Milone.

b Alij per ternos.] Vide omnino Dion. Halicar. d. lib. 2.

c Quinetiam si contentio.] Liuius 1. Decad. lib. 3. 4. & 7.

d Vel vitio creatis.] Idem Liuius eiusdem 1. Decad. lib. 5. & 8.

e Vel Consulibus morte sublatis.] Aut etiam morte implicatis, Liuius d. lib. 5.

f De comitiis & creandis Coss.] De vtroque

consulibus contentio esset, interreges creari compertum est, vt essent qui comitia haberent, magistratuumque munia obirent. [g] Qui quidem interreges sine populi suffragio, ad concilium plebe non admissa, à patribus tantùm auspicatò creabantur. [h] Quotiesque per interregem comitia fiebant, in patrum potestate euentum comitiorum fuisse liquet: quippe nemo interrex, qui autor comitiorum foret, nisi ex patribus erat. [i] Dicebat verò consulem plerunque interrex ex patrum decreto, quem ipsi voluissent, quòd officium prodendi interregem, oratoris fuisse autumant: [k] poteratque non modo prætor, sed consul aut dictator interrex fieri. Et siquando proditus interrex, munus pro quo dicebatur, exequi nequiret, [l] exacto dierum quinque spatio, alius succedebat qui vices susciperet, donec per singulos in orbem irent, vt [m] modò tertius, [n] nunc quintus, [o] aut quartus, [p] nonnunquam quartusdecimus, [q] plerunque vigesimus proditus interrex, consules magistratúsve faceret, aut comitia haberet. [r] Quos quidem interreges dum honori præerant, consulum vicem gerere, idemque iuris & potestatis habere, haud dubium est, donec absoluto reipublicæ munere, interregum potestas finiretur. [s] In quo id plerunque euenisse comperimus, vt proditus interrex, comitiis quæ ipse habuisset, consul crearetur: sicut de L. Posthumio Metello traditur, qui his comitiis quibus interrex præerat, cum Iunio Bubulco consul factus est. Qui etiam tantæ potestatis erant, vt legem ferre possent, senatum consulere, & consulis munia obire. Hoc quoque dicere haud piget, sine causa interregem dicere haud licere: sed quum turbulentæ confusiones, aut tumultus comitia

Patres interregem creabant.

Qui interreges creabantur.

Interregũ munus.

Interregũ potestas.

Interregẽ temere dicere non licebat.

ANNOTATIONES.

Liuius li. 7. & Halicarnasseus lib. 9. vbi loquitur de creatione L. Lucretij, & T. Veturij Geminij Coss.

g Qui quidem interreges.] Halicarnasseus lib. 3. sic scribit, Post cuius mortem Senatus accepto à populo arbitrio constituendi rempub. præsenti statu contentus creauit interreges: qui curiatis comitiis Regem elegerunt L. Tarquinium. Titus Liuius 1. Decad. lib. 1. Alia sententia asperior in speciem, quæ Patricios coire ad prodendum interregem iubebat. Et lib. 4. Patricij, cùm sine curuli magistratu Resp. esset, coiere & interregem creauere. Et lib. 6. Penes quos sunt auspicia? nempe penes patres. Nam plebeius nullus magistratus auspicatò creatur. Nobis adeò sunt propria, vt non solùm quos populus Patricios magistratus, non aliter, quàm auspicato creet: sed nos quoque ipsi sine suffragio populi auspicato interregem prodamus. & Cicero pro domo sua, Auspiciáque populi Roma. si magistratus Patricij creati non sint, intereant necesse est, cùm interrex nullus sit: quod & ipsum Patritium esse, & à Patritiis prodi necesse est.

h Quotiesque per interregem comitia.] Hoc autem fiebat ob eas causas quas suprà proximè attulimus.

i Dicebat verò Consulem.] Liuius 1. Dec. lib. 3. vbi per interregem creati sunt L. Valerius, & M. Horatius Coss. & iterum li. 4. & Plutarch. in Pompeio, vbi dicit Pompeium à Sulpitio interrege Consulem creatum.

k Poteratque.] Sic Valerius Publicola factus interrex Liuio Decad. 1. lib. 3. qui iam consul fuerat eidem eiusdem Decad. lib. 2. Sic & M. Furius Camillus factus interrex, quinquennio antè Dictator fuerat, vt patet ex eod. Liuio 1. Dec. lib. 5.

l Exacto quinque dierum spatio.] Halicarnasseus de huius magistratus creatione loquens sic scribit lib. 2. Ducenti patres conscripti ex quibus Senatum Rege Romulo constitutum diximus, distributi in decurias, decemuiris sorte committebant vrbis imperium. Hi non simul, sed vnus post alium quinis diebus lictores habebant cæteráque insignia regia, quæ ceu per manus tradebantur à primo deinceps vsque ad vltimum. Tum Quinqueduanus ille magistratus migrabat ad sequentem decuriam, & inde rursum ad aliam. Suprà etiam dictum est ibi, Quo tempore. Asconius Pedianus in Orat. pro Milone. & Appianus bellorum Ciuil. lib. 1.

m Vt modò tertius.] Liuius 1. Decad. lib. 5. in creatione L. Lucretij, & Seruij Sulpitij, & aliorum Tribunorum militum. & eod. lib. paulò antè, Interreges tres deinceps fuere L. Valerius, Q. Seruilius Fidenas, M. Furius Camillus.

n Nunc quintus.] Liuius 1. Dec. lib 8. vbi Cornelius iterum, & Cn. Domitius Coss. creati sunt per quintum demum interregem M. Valerium Coruinum.

o Aut quartus.] Halicarnasseus d° lib. 2.

p Nonnunquam quartusdecimus.] Liuius 1. Decad. lib. 8. in creatione C. Petilij, & L. Mugilani Consulum.

q Plerunque vigesimus.] Liuius lib. 7. Deca. 1. scribit ad vndecimum vsque interregem aliquãdo peruentum fuisse. Infestam inde patribus plebem, interreges cùm accepissent, ad vndecimum interregem seditionibus certatum est. Vide Dionysium Halicarnasseum.

r Quos quidem interreges.] Fenestella c. 4. & Pompo. Lætus c. 5. de Rom. magistratibus. Blondus lib. 3. Romæ triumph.

s In quo id plerunque.] Liuius 3. Decad. lib. 7. Ex quo intellige Mugillo hic legendum esse non Metello.

impedirent,[t] & nisi ad quartum calendas Februarias creari non licuisse. Et siquando comitiorum causa interrex proditus esset, quod plerunque vsu veniebat,[v] nunquam ab eo qui primus proderetur, [x] sed qui secundò [y] aut tertiò [z] ac deinceps in orbem issent, vel comitia haberi, vel dictatorem dici, aut consulem vel tribunum creari. [a] Fertur verò Sylla, cum summæ esset potentiæ, consulibus morbo sublatis, per senatum interregem creari mandasse: scilicet qui non consulum comitia exemplo indiceret, sed vt se dictatorem ad imaginem antiquitatis, indictis comitiis crearet. Neque negauerim Cæsarum temporibus nullum interregnum fuisse, quum vnius imperio occupata repub. senatus esset negligens & remissus, & vix vlla foret libertatis imago, [b] nisi post Aurelianum, quum de principe deligendo senatus opinione vaga duceretur, & cum militibus tumultuantibus non consentiret, per sex menses deligendo principi interregnum fuisse: donec Tacitus in imperio assumptus fuit, qui summi principis spem ostendit. Tametsi morte sublatis Cæsaribus, quoties de principe deligendo ambigebatur, ad senatum Romanum rem pertinuisse, multiplici exemplo probatum sit: [c] quod Traianus facere destinarat, vt si quid ei euenisset humanitus, principem reipublicæ senatus daret.

Cæsarum temporibus nullum interregnum fuit.

Cæs. morte sublatis ad senatũ res Ro. pertinebat.

ANNOTATIONES.

t Et nisi ad quartum Cal. Feb.] Asconius Pedianus in Orat. Ciceronis pro Milone dicit ad 14.

v Nunquam ab eo qui primus.] Idem Asconius in d. Orat. Non fuit, inquit, moris, vt ab eo, qui primus interrex proditus erat, comitia haberentur.

x Sed qui secundò.] Liuius 1. Decad. lib. 6. statim post princ. in creatione A. Valerij Publicolæ, & L. Virginij & aliorum Trib. militum. & lib. 10. in creatione L. Cornelij Scipionis, & Cn. Fuluij Consulum.

y Aut tertiò.] Suprà eod. cap. dictum est in verbo, Vt modò tertius.

x Ac deinceps.] Nam & præter numeros præcedentes, videbis de vndecim (vt iam dictum est) apud Liuium 1. Decad. lib. 7. in creatione P. Valerij Publicolæ, & C. Martij Rutilij Consulum.

a Fertur verò Sylla.] Appianus lib. 1. bellorum Ciuilium.

b Nisi post Aurelianum.] Flauius Vopiscus in vita Taciti Imperatoris in princ.

c Quod Traianus.] Aelius Spartianus in vita Adriani.

Sacrificium Latinarum quomodo in Albano fiebat, & quæ erant feriæ, quiue populi ad sacrum conuenirent. *Cap. VII.*

Omanos [a] Consules comitiis creatos, sortitis prouinciis, aut extra sortem datis, Latinas ferias indicere consueuisse, planè perspicuum est: Iouique Latiali in monte Albano sacrum facere, quod Latiar dixere, vbi carnem Latinis populis dare mos erat, quæ visceratio dicta. Est enim mons Albanus inter Albam & vrbem Romam tractu ferè pari disiunctus, vbi templum à Tarquinio Superbo Ioui Latiali constructum ferunt, sacrúmque institutum, ad quod Latini populi numero septem & sexaginta, stato tempore, nonnunquam noctu ad lumina frequentes conuenirent, ibique nundinas haberent: vtque alij agnos, alij caseos, nonnulli lac, plerique molam ad commune epulum afferrent, & vnà taurum immolarent, concordi suffragio statutum erat: tauróque immolato, & cæsa victima, ritéque sacrificio perfecto, vt quisque populus qui ad sacrum accesserat, & quæque ciuitas carnem posceret, de tauróque partem acciperet, prisci moris erat. Principatus verò sacri & publici concilij caput, haud dubiè penes Romanos fuit. quas quidem ferias conceptiuas, non statiuas esse multi putarunt. [b] Cum enim feriarum quatuor

Visceratio.

Albanus mons Templum Iouis Latialis.

Feriarum quatuor genera.

ANNOTATIONES IN CAP. VII.

a ROmanos Consules.] Id videre licet ex infinitis locis Liuij, ex quibus multa in seq. afferemus. Id autem prin. vsque ad versi. Cùm enim feriarum. est Dionysij Halicar. lib. 4. Sed de visceratione vide Varronem lib. 1. aut ex aliorum comput. 4. linguæ Lat. Liuium 4. Dec. lib. 2. statim post prin. & Seruium lib. 1. Aeneidos in eum locum,

Tergora diripiunt costis & viscera nudant.

Et lib. 6. eo loco,

Et solida imponit taurorum viscera flammis.

Vide infrà in verbo, Propterea C. Flaminio.

b Cùm enim feriarum.] Hæc sunt Varronis li. 2.

aut alio

Statiua. *Conceptiua.* *Imperatiua.* *Nundinæ.* † Idem infrà lib. 6. ca. 11. qui Paganalia dictus.

essent genera, statiuæ, conceptiuæ, imperatiuæ, aut nundinæ: Statiuæ autem fuerunt, quæ statis diebus ac mensibus seruantur, veluti Saturnalia, Lupercalia: Agonalia: Conceptiuæ, quæ in diem certam à pontifice vel magistratu concipiuntur, quemadmodum Latinæ, Sementinæ, Paganalia, † vel Compitalia: Imperatiuæ, quas consul prætórve, aut pontifex maximus pro arbitrio indixit: [c] Nundinæ verò semper paganorum habitæ sunt feriæ, [d] quas Hortensius nefastas esse sanxit, vt rusticis qui nundinandi causa in vrbem venerant, lites componere, & leges accipere facultas foret. [e] Quod quidem sacrum velut anniuersarium sine piaculo nec præmitti, nec supprimi poterat. Ideo si dilatum aut omissum foret, piaculum admitti putabatur: nanque illud iterari, aut intermitti, vel non suo tempore celebrari, prodigium erat. [f] Propterea Caio Flaminio, quòd secundo Punico bello consul Latinas non indixisset, neque sacrum in Albano fecisset, sed lixæ modo sine more, sine auspiciis ad exercitum profectus esset, dirum fuit, & haud multò post publica clade expiatum: siquidem ad Trasimenum, quum inconsulta audacia in hostes irruisset, depulsis & dissipatis copiis, totóque exercitu profligato, & nefanda cæde afflicto, prætermissi sacri pœnas dedit. [g] Quod si in eo sacro non omnes Latini carnem accepissent, [h] sed aliquid dilatum [i] præteritúmve fuisset, aut neglectæ cæremoniæ, intermissúmve solenne esset, tanquam non rite exhibitum foret, denuo instaurari oportebat. [k] Ea verò quæ non anniuersaria, sed calendaria dicuntur sacra, si quo casu aut fortuna dilata, vel suo tempore omissa forent, & differri, & nouari, & repeti posse sine piaculo veteres credidere. [l] Has ergo Latinas Tarquinius à principio in vnam diem indixit: post Reges

Caremonia. Latinarũ. *Calendaria sacra.*

ANNOTATIONES.

aut aliorum computatione 5. linguæ Latinæ, & Macrobij lib. 1. Saturnal. cap. 16. Sed quas illi statiuas vocant, Festus Pompeius lib. 6. statas vocat, quòd certo statutóque die obseruarentur. & de Conceptiuis idem Festus lib. 3. vbi Conceptiuæ, inquit, feriæ festa dicebantur, quæ in certis diebus obseruabantur quotannis, vt Sementinæ, Compitalitiæ. Sed & de ipsis Sementinis ipse Varro, Rei rusticæ lib. 1. cap. 2. in princ. Et de Panagalibus Dionysius Halicarnasseus lib. 4. vbi declarat quæ ea sint, & Ouid. lib. 1. Fastorum his versibus,

Ter quater euolui signantes tempora Fastos,
Nec sementina est vlla reperta dies.
Cum mihi (sensit enim) lux hæc indicitur, inquit
Musa, quid à Fastis non stata sacra petis?
Vtque dies incerta sacris, sic tempore certo
Seminibus iactis est vbi fœtus ager.

c Nundinæ verò.] Plinius lib. 18. ca. 3. An autem hæ essent apud veteres non paruum dubium erat, vt videbis apud Macrobium d. lib. 1. c. 16.

d Quas Hortensius.] id accepisse videtur à Macrobio d. lib. 1. c. 16. qui tamen aliter dicere videtur. Festus autem Pompeius lib. 12. Nundinas, inquit, feriarum diem esse voluerunt antiqui, quo rustici mercandi, vendendique causa in vrbem conuenirent, eumque nefastum, ne si liceret cum populo agi interpellarentur nundinatores.

e Quod quidem sacrum.] Scilicet Latinarum feriarum. Nam & id videre licet ex multis Liuij locis, ex quibus nonnullos inferius adducemus.

f Præterea C. Flaminio.] Plutarchus in Hannibale, & Liuius 3. Decad. lib. 1. ad fi. ex quo intelliges id quod supra in prin. dictum est, Ioui Latiali id sacrum fieri solitum in monte Albano.

g Quod si in eo sacro.] Liuius 4. Decad. lib. 2. Feriæ Latinæ pontificum decreto instauratæ sunt, quòd ab Ardea questi in Senatu erant, sibi in monte Albano Latinis carnem, vt assolet, datam non esse. Et lib. 7. Latinæ instauratæ, quòd Laurentibus carnis, quæ dari deberet, data non fuerat.

h Sed aliquid dilatum.] Vt dictum est suprà proximè. Non licebat autem differri hæc sacra, quia anniuersaria erant, vt dicemus infrà in verbo, Ea verò quæ anniuersaria.

i Præteritúmve fuisset.] Liuius 5. Decad. lib. 1. Latinæ feriæ fuere ad diem III. Non. Maij: in quibus quia in vna hostia magistratus Lanuuinus precatus non erat, P. R. Quiritium, religioni fuit. Id cùm ad Senatum relatum esset, Senatúsque ad pontificum collegium reiecisset, pontificibus, quia non rectè factæ Latinæ essent, instauratis Latinis, placuit Lanuuinos, quorum opera instauratæ essent, hostias præbere, &c. quæ sequuntur. Et hîc vide omnino quæ scripsimus in nostris Commentariis ad l. boues. §. hoc sermone. nu. regulæ 26. incip. Adde quod apud ipsos Rom.

k Ea verò quæ non anniuersaria.] Liuius 3. Decad. lib. 2. scribit Anniuersarium Cereris sacrum Cannensi clade intermissum fuisse: quia nec lugentibus id facere fas esset, nec vlla in illa tempestate matrona expers luctus fuerat. Seruius enarrans locum illum Virgil 8. Aeneid.

Interea sacra hæc (quando huc venistis amici)
Annua, quæ differre nephas, celebrate fauentes.

Anniuersaria, inquit, sacrificia ideo non differuntur: quia nec iterari possunt. Nam Calẽdaria, si qua fuerint ratione dilata, possunt repeti, nec piaculum eorum intermisione committitur. Vide in d. nostris Comment. d. l. boues. nu. regulæ 23. incip. Húcque.

l Has verò Latinas Tarquinius.] Hæc vsque

ad ea

verò exactos, altera populi iussu adiici cœpta fuit. Demum restituta plebe quæ ad sacrum montem secesserat, in tres aut quatuor dies indictas à consule vel præfecto Latinarum fuisse: interiecto deinde tempore, in decem dilatas seruatasque inuenimus. [m] Vltra quos, duo etiam post Latinas religiosi dies habiti, [n] quo tempore solenne ludicrum in Capitolio fieri, quadrigæque concito cursu decertare, victórque certaminis in palmam victoriæ absinthium bibere solebat: [o] quibus diebus si cum Latinis & populo Romano bellum inter eos aut dimicatio foret, induciæ dabantur. nanque indictis feriis Latinos populos inuicem arma sumere, aut acie decernere, vel agros hostili modo vastare, sine graui prodigio non licebat: tunc enim odia offensionesque quiescebant. [p] Cumque post pugnam cum Veientibus ad Vesuuium, fœdus ictum fuerit cum Laurentibus, deinceps singulis annis post decimum Latinarum denuo innouari seruatum est. Sed sicut hoc sacrum in Albano, [q] sic Veneris templum Lauini celebre Latinis populis erat: ad quod conuenire, & annua sacra stato die facere assuerant, quorum Ardeates (qui antistites templi erant) præcipuam gessere curam. [r] Mansitque in posterum, vt si quod nomini Latino impenderet bellum, vitandæ iniuriæ causa, in Albano, [s] aut ad lucum Ferentinæ, quid facto opus foret, communi consilio decernerent. [t] Anagnini autem concilium Hernicis populis in circo quem maritimum vocant, indicebant. [v] Græcis verò conuentum Amphictyonum ab Amphictyone, Heleni filio, inuentum, quod fuit sanctissimum Græciæ concilium, huius instar sacri tenuisse dicunt, [x] ad quem duodecim florentes Græciæ vrbes initio veris & autumni conuenire, & Cereri sacrum facere, deque maximis rebus communi decreto decernere solebant: quòd ad Thermopylas indicebatur, & Pylaicum vocant. [y] Fuere autem populi qui exciti sedibus illuc confluebant, Iones,

Dies duo religiosi post Latinas.

Veneris templum apud Latinos.

Concilium Latinorum in Albano aut luco Ferentino.

Anagnini.

Graci.

Amphictyones.

Graecorum.

ANNOTATIONES.

ad ea verba, Interiecto deinde tempore. sunt Dionysij Halicarnassei lib.6. ad finem. Cuius hæc verba sunt reddita Latinitati à Sigismundo Gelenio. Supplicationes etiã Senatus decreuit ob plebis in gratiam reditum, & Feriis Latinis diem tertium addidit, cùm prius duo tantùm fuerint, primus consecratus à Rege Tarquinio, quo tempore deuicit Hetruriam, alter à populo additus, quando regibus pulsis libertatem adeptus est: tunc verò tertius accessit post reconciliatam plebem patribus. Adde & quartum postquam reconciliauit cum patribus plebem Camillus apud Liuium 1. Dec. lib.6. in fine.

m Vltra quos duo etiam.] Hæc alibi dicentur opportunius.

n Quo tempore solenne.] Plinius lib.27. ca.7. de absinthio loquens sic scribit, De vsu eius conuenit, herbæ facillimæ, atque inter paucas vtilissimæ, præterea sacris populi Romani celebratæ peculiariter. Siquidem Latinarum feriis quadrigæ certant in Capitolio, victórque absinthium bibit: credo sanitatem præmio dari honorificè arbitratis maioribus.

o Quibus diebus.] Macrob. Saturn. lib.1. c.16.

p Cumque post pugnam.] Liuius 1. Dec. lib.8. Cum Laurentibus, ait, fœdus renouari iussum, renouatúrque ex eo quotannis post diem decimum Latinarum.

q Sic Veneris templum Lauini.] Vide Halicarnasseum.

r Mansitque in posterum.] Idem.

s Aut ad lucum Ferentinæ.] Liuius 1. Decad. lib.1. statim post prin. regni Tarquinij Superbi, Iam magna, inquit, Tarquinij authoritas inter Latinorum proceres erat, cùm in diem certam, vt ad lucum Ferentinæ conueniant, indicit: esse quæ agere de rebus communibus velit.

t Anagnini autem concilium Hernicis.] Liuius 1. Decad. lib.9. non adeò longè ante finẽ. Id ægrè passi Hernici, concilium populorum omnium habentibus Anagninis in circo quem Maritimum vocant: præter Analitratem, Ferentinatémque & Verulanum, omnes Hernici nominis populo Romano bellum indixerunt.

v Græcis verò conuentum Amphictyonũ.] Cicero lib.2. de Inuent. Vnde decreta Amphictyonum citat Demosthenes in Oratione pro Ctesiphonte. Constabat autem Amphictyonum conuentus ex septem Græciæ ciuitatibus, vt docet Strabo lib.8. Vnde autem Amphictyonum nomen deducatur docet Dionysius Halicarnasseus lib.4. Amphictyonem Heleni filium commentum esse Amphictyonicum concilium, cui ab ipsius nomine nomen indiderunt. Huius concilij meminit Plinius lib.35. c.9. Pausanias lib.10. dicit hunc Amphictyonem Deucalionis filium fuisse.

x Ad quem duodecim.] Hæc vsque ad versic. Fuere autem. sunt Strabonis lib.9. Sed & quod hic dicitur de Thermopylis idem dicunt Herodotus in Polymnia & Pausanias in Achaicis, vbi & idem dicit de Delphis. Et quod hîc Pylaicum dicit id concilium fuisse vocatum, potest videri Alexandrum aberrasse, & Pylæam dicere debuisse ex Strabone vbi suprà. Pylaicum autem aliud dictum est, vt dicemus paulo post in verbo, Concilium quoque Aetolorum. ibi videto.

y Fuere autem populi.] Hæc Pausanias lib.10. Sed quod

Dorij, Perthæbij, Bœotij, Magnetes, Achæi, Phthij, Melienses, Dolopes, Aenianes, Delphi & Phocenses.[z] Præter quos Homoloctos populos huius sacri imaginem prætulisse tradunt. Dissecto enim in minimas partes boue immolato, fœdus iungunt, & sacrum faciunt. Nec desunt qui Dianæ templum, quod est in Laconiæ finibus, huius figuram obtinere dicant. Illic enim Lacones & Messenij statuto sacrificio, quod in diem certam quotannis faciunt, crebra concilia indicunt, & aduersus maximos conatus de summa rerum consultant.[a] *Lugduni ara.* Lugduni quoque vbi Arar Rhodano commiscetur, communis ara finitimos conciuit populos numero sexaginta: ad quod sacrum singuli euocati, ingenti coacta manu, aduentabant, déque rebus magnis indicto concilio decernebant.[b] *Aetolorum concilium.* Concilium quoque Aetolorum, quod Panætolium vocant, magni nominis fuit, in quo nisi in Panætolico & Pyrrhiacho cõcilio de bello vel pace decerni nihil poterat.[c] *Bœotorum.* In Palladis Ioniæ templo Pambœotia sacra concilio concurrente Bœotia tota, & concilia populorum magno concursu ad omnes hostium motus frequentia fiunt.[d] *Atheniensium.* Et Panægyres Athenis quinto quoque anno,[e] *Ionum conuentus.* atque in Neptuni templo Heliconij ab vniuersis Ionibus conuentus & sacrum fit, quod vocant Panionia. Fuitque alter conuentus[f] *Amphictyonum conuentus in Troezena.* Amphictyonum in Troezena templo Neptuni inclyto, quò ex septem ciuitatibus populi ad commune sacrum pari vsu & commercio coibant. Hæ fuere, Athenæ, Prasium, Epidaurus, Aegina, Nauplia, Orchomenus, & Mynius.[g] *Carum.* Apud Cares autem Chrysaorei Iouis templum omnibus Caribus communis concilij locus erat.[h] *Sybaritarum.* Et Sybaritis Omarij Iouis delubrum, in quo Sybaritæ, Caulonitæ & Crodematæ conueniunt.[i] Et Doriis in Epitropio Apolline, ad quem conuenientes cum vxoribus & liberis sacrificant, ibique ex omnibus oppidis & vicis, si-

ANNOTATIONES.

Sed quod ad Magnetes spectat, Liuius 4. Dec. lib. 5. ita de iis loquitur tanquam illorum esset proprium concilium.

z Præter quos Homoloctos.] Homolottos legendum est ex Zenodoto, qui id de illis prodidit in enarratione illius prouerbij, βοῦς ὁμολωττῶν. id est bos Homolottorum. Morem hunc Scythis fuisse testatur Lucianus in Toxaride.

a Lugduni.] Strabo lib. 4. non semel.

b Concilium quoque Aetolorum.] Liuius 4. Decad. lib. 1. Concilium, inquit, Aetolorum statuta die, quod Panætolium vocant, futurum erat. Et paulo post, Cùm legibus cautum esset, ne de pace bellóve, nisi in Panætolico & Pylaico concilio ageretur, decernerent extemplo. Ex quo iam intelligis hic non Pyrrhiachum, sed Pylaicum esse legendum. Nam & ita quoque vocatum fuisse dicit idem Liuius eiusdem 4. Decad. lib. 3. cum ita scribit, Cornelius Thermopylas, vbi frequens Græciæ statis diebus esse solet conuentus: (Pylaicum appellant) venit. Qui locus ambiguum reddit, quod suprà ibi, Ad quem duodecim diximus de Pylaico. Sunt autem qui in hoc Liuij postremo loco legunt non Pylaicum, sed Pylæam, de qua Strabo lib. 9. in aliquot locis. Ita tamen, vt intelligas Pylaicum, siue mauis, Pylæam vocari, ob id quòd ad Thermopylas indicebatur. Nam quas Græci Thermopylas vocant, indigenæ & accolæ Pylas appellant, vt tradit Herodotus lib. 7. vt non mirum sit, si is conuentus Pylaicus siue Pylæus vel Pylæas vocetur ab eo loco. Nam & ipse Herodotus non multò post memorat Pylagoras Amphictyones apud Pylæam congregari. De quo & nos suprà lib. 3. c. 28. nu. 3. Vide Budæum in Annotat. in Pandectas in l. vlt. de Senator.

c In Palladis Ioniæ templo Pambœotia.] Strabo lib. 8.

d Et Panægyres Athenis.] Panægyrias dicit Herodotus in Erato, his verbis, Quo factum est, vt ab huius pugnæ tempore, quoties Athenienses ferunt hostias apud Panægyrias, id est, publicos conuentus, quæ quinto quoque anno fiunt, Atheniensis præco conceptis verbis precetur bona Atheniensibus pariter & Platæensibus.

e Atque Neptuni templo Heliconij.] Strabo lib. 8. scribit, Homerum huius sacrificij (vt quidam referunt) meminisse, cùm inquit,

αὐτὰρ ὁ θυμὸν ἄισθε, καὶ ἤρυγεν ὡς ὅτε ταῦρος
ἤρυγεν, ἑλκόμενος ἑλικώνιον ἀμφὶ ἄνακτα.
Ille animum spirat, sic ructans taurus vt olim
Pertrahitur, Regis ructans Heliconij ad aras.

Idem Strabo lib. 14. sic scribit, Post Samium fretum, quod Myralem versus est, Ephesum nauigantibus est Ephesiorum ora, ad dextram & Panionia, quæ tribus stadiis supra mare est, vbi Panionia communia omnium Ionum festa. Neptuno Heliconio & sacrificium celebratur.

f Amphictyonum in Troezena.] Strabo li. 8.

g Apud Cares autem.] Strabo lib. 14. Prope vrbem, inquit, est Iouis Chrysaorei templum Caribus omnibus cõmune, quo illi sacrificaturi & de communibus rebus deliberaturi conueniunt, qui conuentus Chrysaoreus vocatur.

h Et Sybaritis Omarij Iouis.] Thucydides. Vide Gyraldum de diis Gentium.

i Et Doriis.] Dionysius Halicar. lib. 4.

k Præ

qua consultatio fieret, ciues & incolæ concilio adesse assuêrant. [k] Præ cæteris verò Senonum conuentus fertur immanissimus, quò omnes eiusdem sanguinis, statuto tempore in syluam religione sacram conueniunt: cæsoque publicè homine, barbara feritate victimam faciunt, & de bellis consultant. [l] Præter quos fuit conuentus in Olympia Dianæ Alpheoniæ, iuxta Alpheum: sicut Elaphiæ & Daphniæ ac Laureæ, qui annis singulis stato die celebrantur. [m] Vni soli feruntur Britanni, qui quum variis factionibus laborent, ad propulsandum commune periculum nullos aut paucissimos conuentus habent. ita fit, vt cum vires consociatas non teneant, dum singuli oppugnantur, vniuersi succumbant. [n] In Albano autem, qui populi conuenirent, & carnem poscerent, hi ferme traduntur, Albenses, Albani, Esolani, Accienses, Abolani, Nubetani, Bolantij, Coretij, Ortenses, Latinienses, Longani, Manates, Macrales. Munienses, Olliculani, Octulani, Pedani, Pelletaurini, Querculani, Sicanij, Sisolenses, Tolerenses, Corniculani, Ficulei, Vetuscamerij, Amerioli, Turienses, Venatulani, Vicellenses. Præter hos fuere Ardeates, Violanenses, Bubetani, Corni, Varientani, Gabini, Lauinienses, Lauiniatę, Lauicani, Nomentani, Bouillani, Prænestini, Atriciani, Scaptemij, [o] adde etiam Laurenses, cum quibus & Romanis post decimum Latinarum, singulis annis fœdus renouatur, vt percensuimus.

Senonum. *Conuentus in Olympia.* *Britannorum.* *Qui populi in Albano conuenirent ad sacra Latinarum.*

ANNOTATIONES.

k Præ cæteris verò.] Cæsar lib.6. belli Gallici.
l Præter quos fuit conuentus.] De his tribus conuentibus Strabo lib.8.
m Vni soli feruntur Britanni.] Cæsar lib.belli Gallici 5.
n In Albano autem] Hæc vsque ad versi. Adde etiam. sunt Plinij lib.3.cap.5. sed sunt multa horum populorum vocabula corrupta.
o Adde etiam Laurenses.] Laurentes dicēdum ex Liuio, cuius hæc sunt 1.Decad.lib.8. cuius verba adduximus suprà. Sed & adde præcedentibus alios Græcorum publicos conuentus: scilicet in Herculea Tarentinæ telluris æde, quod Alexander, Molossorum Rex, odio Græcorum cōpulsus, ad Thuriorum agrum traducere conatus est, apud Strabo. li.6.non procul à fi. Et Acheorum quoq; concilium apud Aegium, cuius meminit Polyb.lib.4. & 5.non semel.& Pausan.li.7. Et Bubasti in honorē Dianæ, & in vrbe Busiri in honorem Isidis, & apud Aegyptum in vrbe Sai in honorem Mineruæ, & Heliopoli in honorem Solis,& in vrbe Buto in honorem Latonæ, & in vrbe Papremi in honorem Martis, vt scribit Herodotus lib. 2. Albanorum & Latinorum ad forum Ferentinum ex Dionysio Halic. lib. 3.4. & iterum 5.

Qui ludi Olympici, qui Pythij, qui Isthmij, & qui Nemei, olim apud Gracos, & qui Circenses Romæ fuerint. Cap. VIII.

Væ[a] victoribus pręmia in ludis olympicis fuerint, quibúsve coronis donarentur, à nonnullis quæsitum est. Olympicos enim ludos propter olympij Iouis delubrum, [b] quod in Achaia fuit celebratissimum, dictos accepimus, qui iuxta Pisam & Elidem in campo cui Olympia nomen, magno conuentu totius Gręcię, certamine gymnico & equestri celebrari consuerant: quod delubrum [c] in agro Pisano ab Elide trecentis ferè stadiis aberat. Pisæ autem

Olympici ludi.

ANNOTATIONES IN CAP. VIII.

[a] QVæ victoribus præmia.] Hoc capite potissimùm de quatuor illis Græciæ ludis celeberrimis differit: scilicet, Olympiis, Pythiis, Isthmiis & Nemeis, de quibus extant versus Archiæ poëtę epigr.1.lib.Epigrammatôn,

τέσσαρές εἰσιν ἀγῶνες ἀν' ἑλλάδα, τέσσαρες ἱροί:
οἱ δύο μὲν θνητῶν, οἱ δύο δ' ἀθανάτων.
Ζηνός, Λητοΐδαο, Παλαίμονος, Ἀρχεμόροιο:
ἆθλα δὲ τῶν, κότινος, μῆλα, σέλινα, πίτυς.

Quos sic Latinos fecit Alciatus,

Sacra per Argiuas certamina quattuor vrbes
Sunt, duo facta viris, & duo cælitibus.
Vt Iouis, & Phœbi, Melicertaq; Archemoriq;
Præmia sunt pinus, poma, apium, atque olea.

Sed quod κότινον vertit oleum vide infrà ibi, Quos ab Hercule.& iterum ibi, Oleastro coronari. Vide etiam circa id initium li.8.Herodoti & Diodorum Siculum lib.5.c.3.

b Quod in Achaia.] Pomponius Mela lib.2.c.3. tit.de Macedonia, sic scribit, In Achaia atque Elide quondam Pisæ Oenomai Elis & numen delubrúmque Olympij Iouis, certamine gymnico & singulari sanctitate, ipso quidem tamen simulacro, quod Phidiæ opus est, maximè nobile.

c In agro Pisano.] Pindarus nō obscurè Olymp. Ode 2 8. & 9. in princ. innuit ad Cronium collem

Olympicos ludos quis instituerit. pars erat Olympias. [d] Quos ab Hercule institutos in Pelopis honorem anno mundi quadringentesimo supra quatuor millia, fama distulit.[e] In quibus primus Corœbus, qui olympia vinceret, fuisse traditur. [f] Ipsumque Herculem stadium illic metatum, quod maius quàm reliqua fuisse memorant. [g] Qui quidem Hercules non is fuit, qui ex Ioue & Alcmena natus fertur: sed qui in Creta genitus, inter Idæos Dactylos adnominatus est, certantibus ibidem Hercule, Pœneo, Epimede, Iasio, & Ida fratribus Idæis. [h] Nonnulli ab Iphito eius filio, & Lycurgo olympicos inuentos primùm autumant. [i] Plerique Oenomaum ludos & equorũ cursus apud Elidem edidisse volunt, [k] quorum præfecturam Elei longo tempore habuere, [l] in quibus Agrigentini equi *Agrigentini & Aetnæi equi.* atque Aetnæi semper præceleres habiti, & [m] ex Epiro primas in olympiacis meruere, [n] atque ex Venetia, in sacris certaminibus sæpe nobilitati sunt:[o] præcipui verò Nysæi, quibus Persarum Reges vtebantur, & apud Eleos educati, quibus non segnis equorum cura fuit: quippe qui equas finibus eductas iniri faciant, quòd esset experimento cognitum, miræ felicitatis prolem inde prouenire: sicut apud Argiuos ad lucum Agenoris hircos pecudibus admittunt, vt fœcundissimos habeant fœtus, vberes & quæstuosos. *Hirci pecudibus admissi apud Argiuos. Atheæ equorum studium.* Laudaturque Atheas Rex Scytharum, quòd tanto equorum studio flagrauit, vt equum ipse pecteret, & manibus suis ornaret: qui quum à legatis Philippi conspiceretur, an ipse idem faceret interrogauit. [p] Fertur tamen Alcibiades septem

ANNOTATIONES.

prope Pisam Olympia celebrari solita: quod & apertè insinuant ibi interpretes & Seruius in lib. 3. Georg. loco quem infrà designabimus.

d Quos ab Hercule institutos.] Pindarus Ode 3. Diodorus Siculus dicit lib. 5. cap. 3. Olympicum certamen vtique ab Hercule primùm institutum, ipsum tamen non Pelopi, sed Ioui patri dedicasse. Solinus tamen c. 2. scribit Certamen Olympicum, quod Hercules in honorem attaui materni Pelopis ediderat, intermissum, ab Iphiclo eius filio instauratum fuisse post excidium Troiæ anno quadragesimooctauo. Pro cuius Solini sententia facit quod scribit Statius lib 6. Thebaidos post princ. loquens de Olympici certaminis institutione,

Hunc pius Alcides Pelopi certauit honorem:
Puluereumq́, fera crinem detersit oliua.

Quem locum exponens Lactantius, Primus, inquit, Hercules hũc honorem manibus Pelopis exhibuit, qui erat Herculi per Alcmenam genere coniunctus. Appellat autem feram oliuam, idest agrestem, quæ oleaster Latinis dicitur & Græcis κότινος, cuius fronde coronabantur Olympiorum victores, vt postea dicetur. Et vide suprà ibi, Quæ victoribus. Vide præterea Cælium Rhodiginum lib. 13. c. 17.

e In quibus primus Corœbus.] Pausanias lib. 5. Plutarchus autem in Theseo tradit Herculem Iouis, & Alcmenæ filium Olympia quidem constituisse, ibique primùm decertasse & palmam consecutum. Sed Euseb. in 10. de præparatione Euangelica dicit in Olympico stadio Corylum Argiuum primùm victorem fuisse declaratum.

f Ipsumque Herculem stadium.] Plutarchus in libro, cui titulus est, Quantùm inter homines animi corporisque ingenio ac virtutibus interfit. & ex eo Gellius lib. 1. c. 1.

g Qui quidem Hercules.] Vide omnino Pausaniam lib. 5. vbi amplissimè declarat originem huiusmodi ludorum, & id idẽ quod noster autor dicit.

h Nonnulli ab Iphito.] Solinus & Pausanias vbi suprà.

i Plerique Oenomaum.] Strabo lib. 8.

k Quorum præfecturam Elei.] Vt dicetur infrà.

l In quibus Agrigentini equi.] Seruius enarrans illud Virgil. sub finem lib. 3. Aeneid.

- Magnanimûm quondam generator equorum.

Agragantem Siciliæ vrbem, quam Latini Agrigentum dixerunt, laudat à fœcunditate nobilium equorum: sic enim scribit. Nam (Pindaro teste) hi equi ad agonas Græciæ mittebantur. Legimus etiam, cùm in Cappadocia equorum greges perissent, adductis oraculo Apollinis ex Agrigento gregibus, meliores repararunt. Hæc ille. Et ob id fortè tanti suos equos faciebant, vt post mortem tumulis eorum Pyramides erigerent, vt tradit Plinius lib. 8. cap. 42.

m Et ex Epiro.] Virgil. lib. 1. Georg.

- Eliadum palmas Epeiros equarum.

Vbi Seruius Epirus, ait, creat equas optimas, quæ apud Elidem palmas merentur in Iouis Olympici curuli certamine. Idemque Virgil. de equis loquens lib. 3. eiusdem operis,

Quamuis sæpe fuga versos ille egerit hostes,
Et patriam Epeirum referat, fortesq́, Mycenas.

Quo in loco idem Seruius, Quia, inquit, in Epiro sunt equæ optimæ, quibus exercetur curule certamen Iouis Olympici.

n Atque ex Venetia.] Strabo lib. 5.

o Præcipui verò Nysæi.] De quibus Herodotus lib. 3. & iterum lib. 7. quo loco describit ordinem exercitus Xerxis, vbi dicit ipsum Xerxem eisdem vti. Sed & adde inter equos agilitate & currendi dexteritate præstantes Celtiberos & Parthicos positos à Strabone lib. 3.

p Fertur tamen Alcibiades.] Plutarchus in Alcibiade ex Thucydide, Alcibiades, inquit, equos, quibus

quadrigas miræ pernicitatis ad olympia deduxisse, & victor fuisse. [q] Hecratites Thessalus equa prægnante olympia vicisse. [r] Atque Archidami Spartanorum Regis filia inter fœminas victricem palmam tulisse. [s] Ab Homero autem celebratur Clytoneus Phæacum velocissimus, in palæstra Euryalus, in saltu Anchialus, in pugilatu Laodamas, in disco Elatreus. [t] Præ cæteris proditur Theogenes cursu, lucta & pugilatu ita celebris famæ, vt mille & ducentas coronas tulerit. [v] Et Glaucus Demyli filius, qui cum ipsum arantem pugno excussum vomerem, aratro indidisse conspiceret, pater admirans illum, produxit in olympia: & quum arte aduersarij eluderetur, pater clamauit, τὰν ἀπ' ἀρότρου, id est, vulnus ab aratro, vt tam fortiter percuteret, sicut olim pugno vomerem aratro indiderat. quod ille audiens, & tunc vicit, & sæpe aliàs. Hósque ludos qui varij & multiplices erant ([x] nam palæstra, pugnis, cursu & lucta certabatur) [y] quinto quoque anno celebrari: quod tempus olympiadem dixere, vnde Græci annorum curricula & tempora dinumerant: [z] atque in his decem præfectos sorte ductos diiudicare, celebris fama est, victorésque quorum virtus præcipua fuit, [a] oleastro coronari [b] vel callistephano (oleæ enim genus erat) velut grande virtutis præmium ferrent, & præter coronam, victori statuam [c] olympiæ dicari: tametsi olympiæ victorem coronis aureis aut æneis vulgo donari quandoque proditum. [d] Antea enim in sacris certaminibus arboris ramus pro corona fuit: sic [e] Athenis panathenæa,

Qui Olympia vicerunt.
Odyss. 8.
Ludi Olympici varij.
Græci per olympiades numerabant.
Præfecti decẽ olympiorum.
Panathenæa.

ANNOTATIONES.

quibus posteà in Olympia vteretur, tanta cura & studio enutriuit, vt ad quinquennalem ludorum celebritatem septem quadrigas perduxerit, quod antea nemo vel Regum, vel priuatorum hominum adhuc fecerat. Vnde equorum (quos eò duxerat) alacritate secúdùm & quartùm victor euasit. Quod indicant versus Euripidis, quos Donatus Acciaolus apud eundem Plutarchum, hunc in modum Latinos fecit,

Formosa proles Clinia te nunc canam,
Quam illo superbam præmiis vidit die,
Graiorum Olympia clarus cùm viceras,
Et mox paratas tres quadrigarum tibi
Victorias labentium cursu rotis.
Iam voce præco nunc ad astra tulit,
Bis cinctum oliua fronde pallentis caput.
O gloriam tantam efferentem, quod tibi
Profectò soli, nemini certantium
Eueniret Graiorum Olympia rotis.

q Et Hecratites.] Plinius lib. 10. c. 63. hunc Echecratidem vocat, cùm de equarum prægnantium natura loquens, inquit, Vicisse Olympia prægnantem Echecratidis Thessali inuenimus.

r Atque Archidami Spartanorum Regis filia.] Pausanias lib. 3. vbi eam vocat Cyniscam.

s Ab Homero.] Huius enim sunt hæc vsque ad versic. Præ cæteris proditur. lib. 8. Odysseæ.

t Præ cæteris proditur Theagenes.] Pausanias lib. 6. scribit hunc Theagenem Thasium accepisse mille & quadringentas coronas.

v Et Glaucus.] Hæc vsque ad ea verba, Hósque ludos, sunt Pausaniæ lib. 6.

x Nam palæstra.] Vide suprà lib. 1. cap. 20. & lib. 3. cap. 21.

y Quinto quoque anno.] Pausanias lib. 5. vbi temporis rationem reddit.

z Atque in his decem præfectos.] Imò verò duos ex Pausania d. lib. 5. qui numerus, inquit, ad multos post annos seruatus est. At quinta post & vicesima Olympiade iudicès nouem (Hellanodicas vocabant) creari. Eorum tres de equorum cursu, totidem de quinquertio, de cæteris certaminibus reliqui tres cognoscebant.

a Oleastro coronari.] Herodotus li. 8. non longè à princ. Plinius lib. 15. cap. 4. Philostratus in vita Apollonij lib. 5. cap. 12. vbi tamen Alemanus Rhinuccius interpres κοτίνῳ vertit apio, cùm oleastro dicere debuisset. Pausanias d. lib. 5. Interpres Pindari in Olympicis. Aristophanes in Pluto. & Statius lib. 6. Thebaidos, cuius in eam rem versus adduximus suprà in verbo, Quos ab Hercule institutos. & ibi Lactantius interpres.

b Vel callistephano.] Aristoteles Mirabilium auscultationum cap. 50. & Pausanias lib. 5. Ad dexteram oleaster se ostendit, quem Callistephanum appellant, quasi coronarium dicas. Ex ea enim arbore solenne est victoribus coronam decerpere. Hæc Pausanias.

c Statuam Olympiæ dicari.] Plinius lib. 34. c. 4. Effigies, inquit, hominum non solebant exprimi, nisi aliqua illustri causa perpetuitatem merentium, primo sacrorum certaminum victoria, maximéque Olympiæ, vbi omnium qui vicissent, statuas dicari mos erat. Apud Suetonium in Nerone, cap. 24. Ipse Nero postquam se victorem in certamine pronunciauit. Ac ne cuius alterius hieronicarum memoria aut vestigium extaret vnquam, subuerti & vnco trahi, abiicique in latrinas omnium statuas & imagines imperauit.

d Antea enim.] Hoc probat ex iis quæ sequũtur.

e Sic Athenis Panathenæa.] De quibus Isocrates in lib. cui est titulus, Pathenaicus. Aristophanes in Nebulis. Eusebius in Chronicis, Plutarchus in Theseo & in Pericle. Pausanias libro 8. Suidas tradit duas Panathenęorum esse festiuitates: alteram anniuersariam, & quæ quotannis repeteretur: alteram quinquennalem, & quòd quinto quoque anno celebraretur: quæ etiam magna Panathenęa

Mulieres ad spectacula olympica non admittebantur.
Chersonitæ.
Elei certamini olympico præfuere.
Quis primus nudauerit corpus in olympiis.
Instituta in olymp.

[t] quibus peplum Mineruæ ferebatur, singulis lustris sunt fieri solita, in quibus solenni carmine per tubicinem & præconem ludicrum indicebatur: nudosque ad certandum ingredi athletas, neque congressurum quempiam cum quo certaretur eligere, sed cum primo prodeunte congrediendum esse. [g] Neque ad spectandum mulieres admitti, [h] præter vnam Pherenicem, quæ mater, filia & soror olympionicarum fuit, & Cereris sacerdotes mulieres: neque barbaris pugnare licere, lege cauebatur. [i] Sicut Milciadi certamen equestre & gymnicum Chersonitæ fecerunt, in quo nulli Lampsaceno pugnare permittitur. [k] Proditumque memoriæ fuit, à prima olympiade vsque vigesimamsextam, Eleos Olympiaco semper certamini præfuisse: [l] in quo licet prius athletæ subligacula ferrent, postea Lacedæmonij decertantium corpora nudari, mox oleo perfundi edocuere. Primus enim qui nudare corpora in olympiis aggressus fuerit, [m] Hacantus Lacedæmonius fuisse traditur. Antea enim pudori ducebant, nudatis corporibus apparere in ludis. [n] In his quoque institutum, vt qui largitione corruptis aduersariis, pugnarent, quique athletæ ad præscriptum tempus non venirent,

ANNOTATIONES.

nuncupabatur. Primus Erichtonius, Vulcani & Mineruæ filius, ea instituit. Posteà Theseus cùm vicatim disiectum populum Atheniensem in ciuitatem euocasset, vnamque vrbem fecisset, decreuit. In hac celeritate neque senes, neque ignobiles, neque viri certabant: sed pueri & puellæ sese manibus complexi Pyrrhicam in theatro saltabant. Thucydides autem lib. 6. scribit Hipparchum tyrannum ab Harmodio & Aristogitone fuisse occisum, dum pompa minorum Panathenæorum ab ipso ordinaretur.

f Quibus peplum Mineruæ.] Virgil. in Cyri post princ.

Sed magno intexens (si fas est dicere) peplo,
Qualis Ericthei olim portatur Athenis,
Debita cùm castæ soluuntur dona Mineruæ,
Tardáve confecto redeunt Quinquatria ludo.

Est autem peplus vel peplum, vestis muliebris candida. ex Lamberto Hortensio in illud lib. 1. Aeneid.

Interea ad templum non æquæ Palladis ibant
Crinibus Iliades passis, peplumque ferebant.

Erat & distincta clauis aureis, sine manicis, & ad extremos vsque talos defluens, quæ simulacris diuorum, & primùm quidem ab Atheniensibus Mineruæ offerebatur. Hinc matronæ Troianæ ab Homero τανύπεπλοι vocantur.

g Neque ad spectandum mulieres.] Statius lib. 1. Thebaidos,

- Exclusæque expectant præmia matres.

Vbi Lactantius interpres scribit, Sacrorum lege prohibitum esse, Olympicum certamen spectare mulieres. Id quod astruit etiam Valerius Maximus lib. 8. cap. 16. eodemque vlt. cùm dicit Berenices quoque (siue vt aliis placet, Pherenices) non vulgaris honos, cui soli omnium fœminarum gymnico spectaculo interesse permissum est, cùm ad Olympia filiú certamen ingressum adduxisset, Olympionico patre genita fratribus eandem palmam assecutis latera eius cingentibus. Et vide nostras leges Connubiales l. 16. nu. 37. incip. & ob hæc.

h Præter vnam Pherenicem.] Pausanias lib. 5. vbi & hanc Callipatiram dicit fuisse vocatam. & Tzetzes Historiarum Chil. 1. cap. 23. & Pindari interpres, qui & hanc quoque Aristopatiram appellant, & diximus in legibus Connubialibus parte 4. nu. 37. incip. sed quid de certaminibus.

i Sicut Milciadi.] Herodotus lib. 6. Ei defuncto Chersonitæ (vt mos est) conditori vrbis sacrificant, certaménque equestre ac gymnicum statuto tempore celebrant, in quo nulli Lampsacenorum certare permittitur.

k Proditumque memoriæ fuit.] A Strabone lib. 8. & Pausania lib. 5.

l In quo licet prius athletæ.] Thucydides li. 3. Diuus Augustinus de Ciuitate Dei, lib. 14. cap. 17. & diximus & probauimus authoritate Homeri in dd. legib. Connubialib. parte 4. nu. 36. incip. Sed & Dionysius.

m Hacantus Lacedæmonius.] Dionysius Halicarnasseus lib. 7. non hunc Hacantum, sed Neanthum vocat his verbis, Post quos athletæ grauiorum leuiorúmque certaminum, nudi cætera, pudenda tantum tecti subligaribus campestribus: qui mos Romæ manet nostro quoque tempore: sicut olim fuit in Græcia, in qua nunc antiquatus est, orto à Lacedæmoniis initio. Primus autem nudauit totum corpus in Olympiaco stadio decurrens Neanthus Lacedæmonius Olympiade quintadecima: anteà verò turpe habebatur apud omnes Græcos toto corpore nudo certare, sicut colligere licet ex Homero testium omniú grauissimo & antiquissimo, qui succinctos inducit heroas. Certè Aiacis & Vlyssis luctam ludis in Patrocli honorem funebribus (Iliados lib. 23.) describens sic ait,

Tum sese in medium cœtum duo magna dedere
Corpora heroum succincta.

Atque etiam manifestius idem liquet ex Odyssea lib. 18. vbi Irú & Vlyssem facit pugiles his versibus,

- Diuus Vlysses
Prosilit in medium feruens, partique pudenda
Subligar iniecit.

Mendicum porrò metu tergiuersantem fingens sic cauit,

Ast Iro frigidus tetigit præcordia sanguis,
Illi cunctanti licet, inuito atque trementi
Subligar inducunt.

n In his quoque institutum.] Pausanias in Eliacis.

o Sorte

mulcta plecterentur: vtque nefario scelere conuicti, aut crimine damnati, nec in certamen venirent, neque ante commisionem spectaculi, ad immolandum accederent: quippe athletarum parentes, & omnem stirpem citra labem esse voluerunt. [o] Sorte quoque duci ad pugnandum paria athletarum, & de loco inter se pugiles decernere, exemplis sæpè probatum est. Quæ sortitio fiebat, vt calculis in vrnam coniectis, binæ compares literæ inscriberentur: quique eductis sortibus pares sortiti erant, inuicem committerentur. [p] Horum imaginem ludorum Cato Romam transtulisse dicitur, cum in theatro spectacula edidisset, victoribusque non ex auro, sicut olim, sed ex oleastro, sicut in olympicis, coronas proposuisset. [q] cuius exemplo Augustus post pugnam Actiacam, olympicorum imaginem & ludos illis æmulos apud Actium in sinu Ambracio Apollini consecrauit, illorumque curam multis propositis coronis Lacedæmoniis demandauit. [r] Præter quos in agro Leontino, olympicos ludos Herculi palæstræ institutos Diodorus memorat, qui si intermitterentur, sacerdotes muti fierent: & si sacra repeterent, liberarentur morbo. [s] Fertúrque Sylla olympiade quinta & septuagesima supra centesimam, athletas & reliqua ex olympiis certamina Romam traduxisse, & solùm stadij cursum illis reliquisse. [t] Nero verò contrà: nanque agona musicum olympiis addidit, & primus præter assuetum celebrauit: [v] in quibus aurigauit, [x] & coronam meruit. [y] Fuitque literis proditum (si libet credere) ab immolato tauro deo, quem Myiodem vocant, dum Olympiorum celebritas manet, muscas ad vnum cateruatim Pisas concedere: rursusque ludis absolutis, eôdem reuerti: [z] sicut in

Sorte educebantur Athletæ.

Imago olympiorum Romam à Catone translata.

Olympici ludi in agro Leontino.

Sylla athletes ex olympiis Romā traduxit.

Nero in olympiis.

Myiodes.

ANNOTATIONES.

o Sorte quoq; duci.] Lucianus in Hermotimo.

p Horum imaginem ludorum Cato.] Scilicet, Vticensis ex Plutarcho in vita illius.

q Cuius exemplo Augustus.] Tranquillus in Augusto, cap. 18. de his ludis sic scribit, Quóque Actiacæ victoriæ memoria celebratior & in posterum esset, vrbem Nicopolim apud Actium condidit, ludósque illic quinquennales constituit. Instar (inquit Strabo Geographiæ lib. 7.) Olympiorum, ludi Actij designantur, Actio Apollini consecrati, eorum curæ Lacedæmonij præfecti sunt. Reliqui vici & circūhabita loca, Nicopoleos ioti attributa sunt. Actia quoque ipsi Deo prius & à finitimis agebantur & certantibus coronæ proponebantur; hac autem ætate Cæsar Augustus honorificentius edidit. Ad ludos hos Actiacos allusit Virgilius lib. 3. Aeneid. in honorem Augusti sic scribens,

Actiaq; Iliacis celebramus littora ludis.

Actium autem, authore eodem Strabone vbi suprà, situm est in faucibus sinus Ambracij, celeberrimi inter omnes Europæos sinus.

r Præter quos in agro Leontino.] Diodorus Siculus lib. 4. aut aliorum supputatione 5. cap. 2. vbi de Hercule & duodecim eius laboribus, cæterisque ab eo vsque ad vitæ finem gestis. Per agrum, inquit, Leontinum pergens, pulchritudinem eius regionis admiratus, apud eos, à quibus honore exceptus est, æterna sui reliquit monumenta. Paulò post, Iolao nepoti templum ædificauit, ostenditque quomodo honores ei ac sacra annua fierent, vsque ad hoc tempus seruata. Tanta vero eius templi maiestas habetur, reuerentiaque, vt qui à suetis deficiant sacris pueri, muti euadant & mortuis similes. Iidem si vouerint solita sacrificia, suscepto voto statim sunt à morbo liberi. Palæstræ insuper equorumque certamina quotannis, ad quæ publicè omnes serui liberique conueniunt, instituere &c.

s Ferturque Sylla.] Appianus bellorum Ciuilium lib. 1. sic scribit, In hunc modum Romani regibus supra centesimam Olympiadem in primis vsi, cum ab illis Democratia & annuis Consulibus functi essent, aliis interiectis centum Olympiadibus iterum Reges experti sunt, Olympiade apud Græcos quinta & septuaginta supra centesimam, nullo in Olympiis certamine præterquam stadij cursu edito. Athletas nempe & cætera spectacula Sylla Romam euocauit, veluti solamina quædam belli Mithridatici, aut Itali, excusatione adhibita quasi populum à calore respirare & refrigerari cuperet.

t Nero verò contrà.] Suetonius in vita illius, cap. 23. & 24.

v In quibus aurigauit.] Idem ibi. c. 22.

x Et coronam meruit.] Idem d. cap. 24. Scribit Philostratus in 4. lib. cap. 8. de vita Apollonij, Neronem, relicta regia, in Græciam venisse, subiicientem se præconi in Olympiis, Pythiisque: atque eum vicisse in Isthmiis citharœdos & præcones. Vicit etiam Tragœdos in Olympiis, tunc cum de Isthmo fodiendo dicitur cogitasse, vt ipsum nauibus peruium redderet. In Olympiis ter victorem fuisse Neronem testatur idem Philostratus lib. 5. c. 3. qui ait missos fuisse cursores vsque ad Gaditanos, qui iuberent supplicationes fieri ob victoriam Neronis in Olympiis.

y Fuitque literis proditum.] Apud Plinium lib. 29. c. 6. post princ. Vide Pausaniam lib. 5. & 8. vbi loquitur de Ioue Muscario. Cælius Rhodiginus lib. 23. cap. 30.

z Sicut in Leucade apud Actium.] Idem refert

Leucade apud Actium Apollinis, vbi Panegyri celebritas futura erat, muſcas, boue immolato, illius diſtentas cruore protinus euolare.[a] Alteri ludi, à Pythone interempto Pythij dicti, in Apollinis honorem celebres fuere, à Diomede primùm inſtituti, magna religione ſacri, in quibus victores lauro coronati triumpharunt: qui apud Delphos in Phocide, vbi templum Apollinis erat, magnopere culti concelebratíque ſunt, in quibus comœdiæ & tragœdiæ, & alia fabularum argumenta ſpectatoribus exhiberi, atque ad ſpectandum tibia & cantu inuitari ſolebant.[b] Tertij Iſthmij in Iſthmo Achaiæ iuxta Corinthum in Megarẽſium ſinu delubro Neptuni inclyto, inter Ionium & Aegæum, à conuentu totius Achaiæ profuſis ſumptibus fiebant: qui in honorem Melicertæ ſeu Palæmonis, aut Portumni marini dei, manſere: quos quidem noctu à principio, mox die celebrari inſtitutum eſt.[c] Hos enim à Theſeo æmulatione Herculis, qui olympia inſtituit, primùm inuentos memorant, qui & quinquennales erant, tanta religione ſacri, vt cum eos Cypſelus tyrannus Corinthius intermiſſo more reliquiſſet, illorúmque prope intermortua memoria eſſet, ne tanta celebritas prætermitteretur, Corinthij aliquanto enixius ex omni ſeculorum memoria ſolennes celebrarunt:[d] quos tanto deinceps ſtudio coluere, vt ne deleta quidem Achaia à Lucio Mummio, & tota Corintho maximo bello conuulſa, ab eorum ſpectaculis deſiuerint. Cúmque deſerta Corintho celebrandis ludis ciues ſupereſſe nequirent, Sicyoniis proximis incolis, ne celebritas intermitteretur, cultum curámque demandarunt. In quibus præcipuus honor ſpectaculi[e] Athenienſibus datus: ſiquidem tantum ſpatij, quantum velum nauis occuparet, vt cæteris præferrentur, ſubſelliáque præcipua haberent, cum Corinthiis conueniſſe dicuntur. Et quanuis in Iſthmo victores,[f] apij coronam præmium ferrent,[g] poſtea pinea coronari,[h] demum à Solone,

Pythij ludi. Præmium victoriæ. Iſthmij ludi. Theſeus Iſthmiorũ inuentor. Iſthmiorũ religioſa obſeruatio. Præmia victorum.

ANNOTATIONES.

Gregorius Gyraldus de Diis Gentium ſyntag. 7. nullo quoque authore citato: ſed id eſt Aeliani de Natura animalium lib. 2. c. 8.

a Alteri ludi à Pythone interempto Pythij dicti.] Ouid. lib. 1. Metam.

Inſtituit ſacros celebri certamine ludos
Pythia perdomitæ ſerpentis nomine dictos.
Hic iuuenum quicunque manu, pedibuſúe, rotáue
Vicerat, æſculeæ capiebat frondis honorem.

Plinius lib 15. cap. 30. Lactantius interpres Statij lib. 6. in princ. ſic ſcribit, Prima ergo certaminum genera hæc fuerunt: Olympia in honorem Pelopis: cuius victores oleaſtro coronantur. Pythia in honorem Apollinis: cuius victores lauro coronantur. Iſthmia in honorem Palæmonis & Leucothoë marinorum deorum, cuius victores pinu coronantur. Nemea in honorẽ Archemori: cuius victores apio coronantur. Aelianus de Natura animalium lib. 6. c. 4. Aliter Strabo lib. 9.

b Tertij Iſthmij.] Strabo lib. 8. In Iſthmo, inquit, Neptuni, quem Iſthmium vocant, templum eminet, picearum arborum luco circunclusum, vbi ludos Iſthmios decertantes Corinthij celebrare ſoliti ſunt. Plinius li. 4. c. 5. Statius 1. Thebaidos poſt prin.

— Et geminis vix fluctibus obſtitit Iſthmos.
Ipſa ſuum genitrix, curuo delphine vagantem
Arripuit frenis: gremioq́ Palæmona preſſit.

Et eius interpretes eiuſdem operis lib. 4. poſt princip. ibi, *— Quaq́ obiacet alto*
Iſthmos, & à terris maria inclinata repellit.

Rurſuſque lib. 6. poſt princ. ibi,

Mox circum triſtes ſeruata Palæmonis aras
Nigra ſuperſtitio: quotiens animoſa reſumit
Leucothoë gemitus: & amica ad littora feſta
Tempeſtate venit: planctu conclamat vterque
Iſthmos: echioniæ reſponſant flebile Thebæ.

Itemque lib. 7. in eum locum ſtatim poſt princ.

— Atque omne quod Iſthmius vmbo
Detinet. — Et non multò pòſt ibi,
— Gemini maris incola narrat
Thebanum toto planxiſſe Palæmona ponto.

Solinus cap. 12. Pauſanias lib. 10. Zenodotus in prouerbio ὀνῦς ὄχη. Seruius in eum locum Virgilij lib. 5. Aeneid.

Et pater ipſe manu magna Portumnus euntem
Impulit. —

c Hos enim à Theſeo.] Plutarchus in vita illius. Solinus c. 12. Pauſanias in Corinthiacis.

d Quos tanto deinceps.] Hæc vſque ad ea verba, In quibus præcipuus. ſunt Pauſaniæ lib. 2. non longè à prin.

e Athenienſibus.] Plutarchus in Theſeo.

f Apij coronam.] Diodorus Siculus lib. 16. c. 21. Plutarchus in Timoleone, & lib. 4. Sympoſiacôn, & Diphilus apud Atheneum lib. 6. Dipnoſophiſtarum περὶ τ̃ σελίνων μαχόμεθ' ὥσπερ ἰσθμίοις.

g Poſtea pinea.] Plutarchus in vtriſque illis locis, & Plinius lib. 15. c. 10. in fi. Interpres Statij lib. 6. Thebaid. in prin. Aelianus de Animalibus lib. 6. c. 1. Et hinc illud eiuſdem Statij Syluarum lib. 5. in Epicedio ad patrem,

Nunc Atamantææ protectum tempora pinu.

Atamantæam pinum vocat coronam ex ludis Iſthmicis, quoniam hi ludi Iſthmici inſtituti erant in honorem Melicertæ filij Atamantis.

h Demum à Solone.] Plutarchus in vita illius.

vt qui Isthmia vicisset, centum drachmas: qui verò olympia, quingentas ferret, cautū fuit. Præter quæ munera, hoc etiam victori tributum est, [i] vt victor statua donetur, [k] illique publicè decernantur alimenta. [l] Si autē ter olympia vicisset, statuæ, quas iconas vocant, similitudine membrorum expressa dicarentur. [m] Nonnunquam, vt cum quadrigis triumphantium more vectentur in patriam, [n] aut pro ampliori munere, coronis vittisque exornentur: reuersurique disiecta parte muri vrbes ineant: statuáque in foro, & perpetua immunitate fruantur: adeò vt Græcis olympionicen esse, maius censeretur munus, quàm Romæ de hostibus triumphus. [o] Quod Romanis etiam in vsu fuit, vt athletas qui sacris certaminibus coronam meruissent, vacatione munerum curę tutelæque & perpetua immunitate donarēt [p] Quartos autem Nemeos à Nemea sylua in Archemori honorem institutos ferunt: [q] hic enim Lycurgi filius, Opheltes dictus, cui à serpente interempto, in patris solatiū ludi mansere, quos dicunt Nemeos, quorum non minor apparatus & celebritas erat. [r] Tametsi à Molorcho, qui Herculē suscepit hospitio, cuius filius à leone interemptus fuerat, eo enecato, primùm institutos dicant, in quibus maiorum imagines, sicut in funebri pompa, longo ordine repræsentari, atque equorum cursu, simul disco, cæstu & palæstra dimicari, [s] victorésque apio coronari solebant: ideo quod super hanc herbam reptantem puerum, à dracone interemptum ferant. Inde [t] fuit Græcis apij corona funeralis, maiorúmque sepulchris ex apio coronas apponi, illóque ornari & tegi seruatum est, quæ sepulchrales dictæ. [v] In quibus Nemeis memoratur Arion equus pernicitatis eximię, excusso rectore Polynice, palmam tulisse. Præter quos fuit Delphis citharœdorum certamen, quod & Pythia dixere, ad quod citharœdi tibicines & fidicines concurrebant: [x] & in Delo certamen à Theseo institutum, in quo nouo exemplo palmæ victoribus dabātur. Romę verò P. Cornelio Ruina, & C. Mario Rutilio cōsulib. palmæ primùm victoribus dari cœptæ. [y] Rlexāder verò Macedo è Persa arbore coronas proposuit primus. [z] Per-

Qui ter olympia vicisset.

Olympionices.

Ludi Nemei.

Caremonia & certaminum genera.

Pramium victoria.

Arion equus.

Citharœdorum certamen.

Certamen in Delo.

ANNOTATIONES.

i Vt victor statua donetur.] Vide suprà in verbo, Statuam Olympiæ dicari.

k Illique publicè.] Vitruuius in prin. præfa. lib. 9.

l Si autem ter Olympia vicisset.] Plinius lib. 34. cap. 4.

m Nonnunquam, vt cum quadrigis.] Vitruuius vbi suprà.

n Aut pro ampliori munere.] Plutarchus lib. 2. Symposiacôn, & Suetonius in Nerone, cap. 25. vbi loquens de Neronis triumpho ob musicam victoriam, Dehinc, inquit, diruto circi maximi arcu per velabrum forúmque, Palatium & Apollinem petiit.

o Quod Romanis.] Vlpianus lib. Digestorum 27. tit. 1. l. 8. de Athletis sic scribit, Athletæ habent à tutela excusationem: sed & qui sacris certaminibus coronati sunt. Vide Budæum in l. Athletas. ff. de his qui not. infa. Alciatum in l. vnica. C. de athletis.

p Quartos autem Nemeos à Nemea sylua.] Strabo lib. 8. Probus & Seruius interpretes Virgilij in eum locum lib. 3. Georg.

Cuncta mihi Alphæum linquens, lucosq; Molorchi.

q Hic enim Lycurgi filius.] Pausanias lib. 2.

r Tametsi à Molorcho.] Probus & Seruius vbi suprà, & Lactantius interpres Statij lib. 4. Thebaidos, ibi,

Sacra Cleonæi cogunt vineta Molorchi.

s Victoresque apio.] Plinius lib. 19. cap. 8. Lactantius interpres Statij vbi suprà lib. 6. Vnde & illud Iuuenalis saty. 8.

Hæc opera, atque hæ sunt generosi principis artes,
Candentis fœdo generosa ad pulpita saltu
Prostitui, Graiæq; apium meruisse corone.

t Inde fuit Græcis.] Plutarchus in Timoleone.

v In quibus Nemeis.] De hoc equo Arione multa, aliorum authoritate, Pausanias lib. 8. Statius lib. 4. Thebaidos,

- Volucres portis auriga sub ipsis
Comis equos, & inde iugo luctatur Arion.

Idem huius equi virtutem & alacritatem lib. 6. describit hoc modo,

Ducitur ante omnes rutilo manifestus Arion
Igne iuba, Neptunus equo (si certa priorum
Fama patet) primus teneris læsisse lupatis
Ora: & littoreo domitasse in puluere fertur
Verberibus parcens: etenim insatiatus eundi
Ardor, & hyberno par inconstantia ponto.
Sæpe per Ionium: Libycumq; natantibus ire
Interiectus equis, omnesq; assuetus in oras
Cæruleum deferre patrem: stupuere relicta
Nubila, certantes Euriq; Notiq; sequuntur.

x Et in Delo certamen.] Plutarchus in Theseo.

y Alexander verò.] Plinius lib. 15. cap. 13. vbi de pruno & eius generibus ad fi. Et ob id, inquit, Alexander illa coronari victores ibi instituisse, in honorem ataui sui.

z Pergami autem.] Idem Plinius lib. 10. cap. 21. ad finem.

Gallinaceorum & coturnicum pugna. Picturae certamen. Aeginea. Heraclea. Iolacea. Dioclea. Marathonea. Deliaca. Dithyrambica. Certamen poetarum. Panathenaica duplicia. Agon. Theoxeniõ. Gymnicũ. Eleutherij ludi. Halia. Dialia. Pandia. Heraea. Musea. Demetria.

gami autem & [a] Athenis fuit pugna gallinaceorum [b] & coturnicum, tanti decoris, vt ad illud tanquam gladiatorium munus effusissimo studio omnes conuenirent. [c] Et certamẽ picturae Corinthi & Delphis. Et [d] Aeginae sacra certamina ab Aeaco inuenta, & Thebis heraclea & iolacea, Megaris verò dioclea. [e] Et ob taurum à Theseo interfectum, marathonea, in quibus phialam argenteam victor accipiebat: in Deliacis autem bouem, sicut in certamine dithyramborum poetis dabatur bos, vel tripos cum inscripto epigrammate, & [f] Spartae in certamine poetarum, praemiũ ex farina & melle, quod syrmeam dixere. [g] In panathenaeis verò oleiceramum velut amplum precium victor accipiebat. [h] Ea quidem duplicia fuere: nam & magna quinto quoque anno, & minora singulis fiebant. [i] Apud Pellenen erat Apollinis agon, vbi ex argẽto proposita praemia certantibus fuere, quae theoxenion vocabant. [k] Et apud Plataeas certamẽ gymnicum, in quo coronae dabantur ex auro. [l] Et ludi eleutherij, quòd illic Graecorum copiae Mardonium cum trecentis millibus Persarum deleuissent: [m] & apud Rhodios ludi, qui vocantur halia: atque certamen hirundinum, & cornicum. [n] Erántque festa Iouis dialia [o] & pandia: [p] sicut Iunonis Heraea, [q] Musarẽ musea, [r] Cereris demetria, [s] Mercurij hermea. [t] In quibus chlaenae vestes pelliceae dabantur, quae saepe in agonibus fuere praemia. [v] Gymnica quoque in honorem Androgei Minos statuisse fertur, in quibus premium victori pueros proposuit. [x] apud Nemeam verò obscura quadam ambage [y] hipposelinum dabatur donum, quibus muneribus cum praefatione virtu-

ANNOTATIONES.

a Et Athenis.] Aelianus Variae historiae libro 2. dicit à Themistocle id ceptum, Persis superatis.
b Et coturnicum.] Lucianus in lib. qui Anacharsis, seu de Gymnasiis inscribitur.
c Et certamẽ picturae Corinthi & Delphis.] Plinius lib.35.c.9. in princ.
d Aeginae sacra certamina.] Plutarchus in Theseo.
e Et ob taurum à Theseo interfectum Maratonea.] De hoc alibi..
f Et Spartae.] Sed & ibi certamen erat verberum & plagarum. Statius lib.4. post princ.

Et Lacedaemonium Tyrrae lectura cruorem.

Et ibi Lactantius interpres, qui non multò pòst scribit, id certamen fuisse iuxta fluuium Eurotae: gloriosiorem tamen illum fuisse, qui iuxta praescriptum numerum plagarum animae non pepercerat, qui cùm deuouisset spiritum publicè funerabatur & capite coronabatur. Sed & de his idem lib.8. eiusdem operis,

- Et pugnae laudatasq; praelia matri.

Vbi id verberum certamen dicit Orestem è Scythia in Laconiam transtulisse.
g In Panathenaeis.] De his suprà ibi, Sic Athenis Panathenaea.
h Ea quidem duplicia fuere.] Diximus suprà ibid. ex Suida.
i Apud Pellenen.] Idem nullo etiam authore Caelius Rhodig. lib.18. cap.5. At illud Pausaniae est lib.7. paulò ante fi.
k Et apud Plataeas.] Pausanias lib.9. post prin.
l Et ludi Eleutherij.] Pausanias lib.9. non adeò longè à princ.
m Et apud Rhodios ludi.] Idem, nullo quoque authore laudato, Caelius Rhodig. lib.16. c.24.
n Erantque festa Iouis Dialia.] Legendum Diasia, quae idem significat ac Iouialia Athenis celebrata, vt tradit Lucian. in Charidemo, & Suidas, & de his Aristophanes in Nebulis ἀτεχνῶς ἐπαθον τουτί ποτε Διασίοις. & Hesychius. Quae & ipsa eidem διιπόλια vocantur. Quae autem sint dialia intelliges ex Thucydide lib.1.
u Et pandia.] Πάνδια festa Atheniensium post Dionysia in honorem ipsius Iouis, aut (vt alij dicunt) Lunae, πάνδια τῇ σελήνῃ, vel Pandionis, cui tribus cognominis erat, ex Etymo.
p Sicut Iunonis Heraea.] Interpres Pindari tradit Argis ἡραῖα id est, Iunonis sacra celebrari: in quibus Hecatombe, id est, centum boum sacrificium fiebat: huiúsque celebritatis praemium fuisse aeneum scutum & corona Myrtea. Et de huiusmodi Heraeis mentionem facit Liuius 3. Decad lib.7. Iuno autem ἥρα & ἥρη Graecis dicitur apud Homerum 4. Iliados post princ. & Platonem in Cratino, vbi eius nominis rationem dicit. Et vide infrà lib.6.c.4.
q Musarum Musea.] Idem Rhodiginus lib.17. cap.8.
r Cereris Demetria.] Idem ibi, & Gyraldus de diis Gentium syntag.17.
s Mercurij Hermea.] Idem Rhodiginus ibi.
t In quibus chlaenae.] Strabo lib.8.
v Gymnica quoque in honorem Androgei.] Plutarchus in Theseo. Gymnici autem ludi dicuntur in quibus corpora per gymnasticam disciplinam exercentur, quae à Platone Aristotele, principibus philosophorum, velut maximè necessaria in primis probantur.
x Apud Nemeam.] In honorem Archemori Lycurgi Thracum Regis filij, vt diximus suprà ex Statio lib.6. Thebaidos.
y Hipposelinum.] Id est, grande apium apud Dioscoridem lib.3. cap.95. Latini olusatrum appellant, Co

cum victores donabantur [z] Præter quæ fuerunt Promethea, vt currentes in palæstra, tedam ardentem gestarent, eámque defatigatus proximo, iíque postea defessus alteri, & deinceps alius alij traderet, donec metam pertingerent. Ea quidem ara Promethei in Academia fuit, à qua ad vrbem cum accensis eiusmodi facibus cursus erat. Estque animaduersum, olympicum stadium in Hereis ludis, sexta parte dempta, mulieribus patere. currebant enim collecta tunica, solutis comis, dextro exerto humero. in quibus victrici oleæ corona erat præmium, & bouis portio Iunoni immolatæ. Ex his ergo ludis, cum olympiaci & Isthmij [a] quinquennales forent, & nemei singula trieteride fierent, solennes reliqui annui mansere, [b] quorum frequens lusus erat, iaculatio, iactus disci, stadij cursus, palæstra & saltus, quem pentathlum Græci vocant, Latini quinquertium, ipsósque athletas, quinquertiones. Cumque victoribus dabatur corona, vetus erat mos, vt non illos qui vincerent, sed illorum patriam per præconem conari magna voce pronunciarent, mox ipsi præconi alter præco ante ludorum missionem coronam daret. Athenis verò lex iubebat, vt si quis coronaretur à senatu, in senatu præconium fieret: si à populo, in concione. [c] Proditum quoque memoriæ est, apud Nasamones à virginibus edi certamen quotannis ad Tritonidis paludem, quæ non cursu, sed pugnis & fustibus certabant: ex quibus si qua ictu concidisset, falsa censebatur virgo: victrix verò, armata vectabatur curru. Sed quod Græcis olympici fuere, hoc nimirum Romæ (quantum opinione auguror) circēses fuisse crediderim: quippe agonici circenses apud Elidem in honorem Iouis olympici pariter inuenti institutique sunt. Inde Romam aduocatos putarim. [d] In Elide enim iuxta fluminis ripam angusto tramite, altero latere vrgente flumine, altero positis gladiis, vt vtrinque præsens exitium esset, bigarum cursu certabatur, dimicatione perniciosa adeò, vt intra præscriptum illas coercere necesse foret: vnde circenses dicti. [e] Plerunque vnius equi curru,

Mulierum in Hereis ludis cursus.

Pentathlō. Quinquertium. Quinquertiones.

Virginibus apud Nasamones edebatur certamen.

Ludi circēses.

Circenses vnde dicti.

ANNOTATIONES.

lant, Columella, Pullum olus. Atque oleris, inquit, pulli radix. Vide Plinium lib.19.c.8.

z Præter quæ fuerunt Promethea.] Id vsque ad versiculum, Estque animaduersum. est Pausaniæ in Atticis. Meminit huius rei Herodotus, sed obiter in Vrania. Vide Erasmum Chiliadis primæ cent.2. in prouerbio, Cursu lampada trado. Sed & (quod superioribus addere potes) in Dio Macedoniæ vrbe, Alexander Ioui & Musis scenica fecit certamina, quæ ab Archelao superiorum temporum Rege instituta fuerant. durauitque ea celebritas in diem nonum, cùm Musis singulis diem vnum dedicasset. Author Diodorus Siculus lib.17.cap.1.ad fin. Idem Alexander vinariæ potationis certamen instituit, coronamque victori proposuit apud Plutarchum in vita ipsius. & Q. Curtium lib.10. Aelianus de Varia historia li.2. tradit ipsum Alexandrum in honorem Calani Brachmanis Indici Sophistæ, qui seipsum combusserat, certamina musica, equestria & pugillatoria constituisse: vsitatam etiam domesticamque concertationem in honorē Calani superioribus certaminibus adiecisse, & potandi vini certamen instituisse, atque primas obtinēti præmium constituisse talentum, proximo triginta minas, tertio decem. In his victoriam consecutus est Promachus. In Bacchi etiam festo libationum, præmium ordinatum est ei, qui plus bibisset, corona aurea &c.

a Quinquennales forent.] Vt dictū est suprà.

b Quorum frequens lusus erat.] De his quinque ludis, vide quæ diximus lib.1.ca.20.& lib.3.c.21. Sed his, quæ vtrobique dicta sunt, adde illud Simonidis distichon,

Ἴσθμια καὶ Πυθοῖ Διοφῶν ὁ Φίλωνος ἐνίκα
ἅλμα, ποδωκείην, δίσκον, ἄκοντα, πάλην.

Id est ex Alciati nostri versione,

Isthmia Pythonis Diophon & Pythia vicit,
Et cursu, & iaculo, saltibus, orbe, pale.

Et aliud quoque interpretis Pindari,

ἅλμα ποδὸς, δίσκου τε βολὴ, καὶ ἄκοντος ἐρωὴ,
καὶ δρόμος ἠδὲ πάλη, μία δ' ἔπλετο πᾶσι τελευτή.

Quod & sic vertit idem Alciatus,

Cum disci iactu, saltus pedis, impetus hastæ
Atque pale, & cursus studium fuit omnibus idem.

c Proditum quoque memoriæ est.] Imò verò Auses ex Herodoto lib.4. non adeo longe à fi. & de his quoque nonnihil Pomponius Mela lib.1. cap.7. loquens de incolis Tritonis amnis. Nam & Auses circum Tritonem habitant, vt dicit idem Herod. vbi suprà.

d In Elide enim.] Hæc vsque ad verba, Plerunque vnius equi. sunt Seruij in 3. Georg. ibi,

Centum quadriiugos agitabo ad flumina currus.

Vbi præterea dicit alios a circumeundo Circenses vocari putare. Et idem propemodum scribit in lib. 8. Aeneid. ibi,

- Magnis circensibus actis.

e Plerunque vnius equi curru, qui Celes.] Celetes vocabant eos, qui singulari, siue vno equo currebant, vt dicit Budæus in l. athletas ff. de his qui not. infam. & ante eum interpres Aristophanis, qui & equum, quo hi Celetes currebant, Monatora Græcis dictum tradit. De his autem Plinius li.34. cap.5.

qui celes [f] aliquando simplici biga, quæ Sinoris dicta est, pugna committebatur [g] Quibus postea accessere calpæ & apenæ. Calpæ currus trahebatur equa, apenæ mulas jugabat. [h] Nero verò in olympiis non bigis, sed decemiugi curru aurigasse & victor fuisse proditur. [i] Milciades verò quadrigario curriculo olympicam palmam reportauit. Traditumque memoriæ est, Romę quadrigas ex asinis immenso constitisse, adeò vt quadrigæ quadringentis millibus venirent. [k] Ibi quoque formæ certamen haberi, victórque armis donari, & ad templa vittatus deduci, myrtoque coronari solebat: sicut [l] in Cereris Eleusinæ festo prope Alpheum, speciei certamen erat: in quo animaduersum, [m] Tenedias mulieres omnium quot sunt in Asia, venustatis palmam tulisse, tametsi Hypepas tanquam venustatis præcipuæ, alij celebrarint, [n] & Homerus formosissimas in Hellade asseueret. Romam deinde circenses translati, positis metis, non autem gladiis, eximie culti celebratique sunt, in quibus [o] septem fuere curricula solennia (nam septeno circuitu currebant aurigæ) [p] & vigintiquinque missus, [q] quæ Domitianus ad quina spatia corripuit: missus vero, ad centenos propagauit, vterque singulos quinos missus, sæpe Romani principes [r] venationem dedere, [s] aut Troiæ decursionem. Vltimus verò, quòd ex collatione populi fiebat, ærarius dictus.

Calpa. Apena.

Formæ certamen.

Certamen in festo Cereris de speciei venustate.

Circenses Romã trãslati.

Ritus circẽsium ludorum.

ANNOTATIONES.

cap.5. Equestres, inquit, vtique statuæ Romanam celebrationem habent, orto, sine dubio, à Græcis exemplo. Sed illi Celeras tantùm dicebant in sacris victores. Posteà verò & qui bigis vel quadrigis vicissent. Et hinc idem Plinius eiusdem libri cap.8. in duobus locis, Celtizontes, inquit, pueri dicti sunt, qui scilicet equorum singulorũ certamine delectabantur. Palephatus autem vbi de Centauris loquitur, Iuuenes (inquit Græcè quidem, sed hoc sensu) quidam è radice montis profecti, à vico quodam vocato Nebula, excogitant equos Celetas condocefacere, in hisque sedere: nam ante id tempus nesciebant in equis sedere, sed solum curribus vtebantur. Ex quo intelligis non solùm eum qui equo vno insidet: sed ipsum quoque equum singularem dici Celetem. Nam & apud Homerum Iliad. δ. Celes equus dicitur, qui solus agitatur, quasi Monápyx, vt nonnulli dicunt. Aliis autem Μονάμπυξ iubatus, vt apud Euripidem Μονάμπυκες πῶλοι. id est, κέλητες. Cæterùm Gellius lib.10.ca.25. inter genera nauium celoces numerat, quas, vt dicit, Græci celetes vocant, scilicet à similitudine equorum Celetum, vt plerique omnes intelligunt.

f Aliquãdo simplici biga, quæ Synoris dicta est.] Legendum est Synoris ex Aristophanis interprete in Nebulis, qui ita scribit, Συνωρὶς est currus non plenus, sed ex duobus iunctus equis, quem nunc diphron vocamus. Vide Rhodiginum lib.21. cap.31.

g Quibus postea accessere Calpæ & Apenæ.] De quibus, & quid inter eas intersit, videbis apud Pausaniam lib.5. & eundem Rhodigin. d.lib. 21.cap.31.

h Nero.] Suetonius in vita illius, c.24.

i Milciades.] Herodotus libro 6. non ita longè à princip.

k Ibi quoque formæ certamen.] Non intelligas Romæ, de qua postremò loquutus est, sed apud Eleos, de quibus ante loquutus fuerat. Et eius rei testis est Theophrastus & alij quos in id citaui in legibus Connubialibus parte 2. num.49. incip. Hinc multa.

l Sicut in Cereris Eleusinæ.] Nicias in Arcadicis, & ex eo Athenæus lib.13.cap.33. tit. Certamina de pulchritudine. & diximus vbi supra proximè quo in loco videbis, & alia pulchritudinis certamina.

m Tenedias mulieres.] Nymphodorus in Asiæ nauigatione, & ex eo Athenæus d.lib.13.cap.32. in fine, Omnium, inquit, quæ alibi nascuntur, pulcherrimas mulieres esse in Tenedo insula Troica affirmat.

n Et Homerus.] Lib.2. Iliados in Catalogo,

οἵ τ' εἶχον φθίην, ἠδ' ἑλλάδα καλλιγύναικα.

Quiq; habitant Phthiam, & Hellada pulchras mulieres habentem.

Adde & Achæidæ ex eodem lib. 3. eiusdem operis,

ἄργος ἐς ἱππόβοτον, καὶ ἀχαιίδα καλλιγύναικα,

Argos in equiferum, & Achaiam pulchras mulieres habentem.

o Septem fuere curricula solennia.] Propertius lib.eleg.24. ad Cynthiam,

Aut prius infecto deposcit præmia cursu,
Septima quàm metam triuerit arte rota?

Seneca ad Lucilium lib.epist.4. Gellius authoritate Varronis in lib.3. cap.10. Lactantius lib.7. cap.27. eodémque vlt. in princ. Cassiodorus Variarum lib. 3. epistola, cuius initium est, Quantum histrionibus.

p Et viginti quoque missus.] Seruius authoritate Varronis in lib.3. Gergic. vbi suprà citauimus.

q Quæ Domitianus.] Suetonius in vita illius, cap.4. vbi de spectaculis per eum editis loquens, sic scribit, In hoc Circensium die, quò facilius centum missus peragerentur, singulos à septenis spatiis ad quina corripuit.

r Venationem dedere.] Idem Sueton. in C. Iulio Cæsare, cap.39. in Augusto, cap.43. in Claudio, c.21. & in Nerone, c.7. in fi.

s Aut Troiæ decursionem.] Suetonius in locis nuper citatis, & præterea in Nerone, cap. 7. Cornelius Tacitus lib. 11. Sedente, inquit, Clodio Circensibus ludis, cùm pueri nobiles equis ludicrum Troiæ inirent, interque eos Britannicus Imperatore genitus,

[t] equis enim mira velocitate currentibus insidentes, leuissimos currus ingenui pueri cursu quàm citatissimo agitabant, qui præcipua arte satis gnari doctique erant examussim seruare normam, ne ipsi aut quadrigæ agitatæ, aliquo temporis puncto metas contingerent, vtque per singulos missus, idem currus per quina spatia sine offensione circuiret.[v] Quæ quidem metæ cum antea ligneæ fuissent, Claudius auratas instituit.[x] Fuitque moris, vt ante commissionem Circensium, ministri cum equis desultoriis missus exituros nunciarent.[y] In his quoque quatuor factiones pro anni temporibus, videlicet veneta quæ cerulea, prasina quæ viridis dicta est, alba, & rosea, miro fauentium studio coli celebratique solitæ sunt. Viridis enim color, veri dicatus erat, æstati roseus, hyemi venetus, albus autumno. Nonnulli verò per elementa colores diuisere: quippe hyacinthus aeri dabatur, coccus ætheri, byssus terræ, purpura mari.[z] Pannoque versicolore per singulas factiones certabatur, in quibus spectantium fauor & aura popularis, gratiaque & studium, ad victoriam multum loci dedit, nam tanto fauentium studio hincinde certabatur, quum suos quisque clamore & plausu foueret, vt magis studio & colore panni, ac fauore quo affecti erant, quàm vera virtute niterentur. isque popularis fauor & gratia non dubiam plerunque victoriam dedit: adeò vt non populus modò, sed & principes ingenti studio & gratia factionum contenderent:[a] siquidem Vitellius venetæ factioni ita addictus erat, vt eos per æqua & iniqua amplo fauore prosequeretur, adeò vt quosdam qui clare maledixerant, occidi iuberet. Sicut prasinæ deditus erat[b] Caligula,[c] & Nero Cæsar.[d] Caligula enim sestertium vicies agitatori Cythico contulit.[e] Nero verò quum quereretur tractum prasinum agitatorem, & ob id iurgaretur à magistro, de Hectore se loqui mentitus est.[f] Fertur autem Verus Antoninus à venetæ factionis hominibus, quam odio execrabili prosequebatur, intoleranda probra & cõtumelias tulisse, quòd contra eos prasinæ studeret, illosque studio & commodis prosequeretur.[g] Caracalla verò

Metæ in circẽsibus. Factiones quatuor circẽsium.

ANNOTATIONES.

genitus, & L. Domitius adoptione mox in imperium & cognomentum Neronis adscitus, fauor plebis acrior in Domitium loco præsagij acceptus est. Virgilius lib.5. Aeneid.

Troiaq́ nunc, pueri Troianum dicitur agmen.

Et vide inferius lib.6.c.19.

t Equis enim.] Suetonius in Cæsare, c.39.

v Quæ quidem metæ.] Suetonius in Claudio, cap.21. aut tophinæ, siue ex topho lapide, vt idem dicit, atque etiam Liuius 1. Decad. lib.7.

x Fuitque moris.] Cassiodorus vbi suprà, & vide Suetonium in Cæsare, d.c.39.

y In his quoque quatuor factiones.] Cassiodorus poëta Thebanus in Græcorum epigrammatis. Et Sydonius Apollinaris in Hendecasyllabis,

- Micant colores:
Albus & venetus virensq́ rubensq́.

Et Cassiodorus Variarum lib.3. epist. suprà designata. Et de viridi est etiam illud Iuuenalis satyra 11. ad finem,

Totam hodie Romam circus capit, & fragor aurem
Percutit, euentum viridis quo colligo panni.
Nam si deficeret, mœstam attonitamq́ videres &c.

Vbi vide Ioannem Britannicum, interpretem.

z Pannoque versicolore.] Vide Plinium lib. epistolarum 9. epist.6. ad Caluisium, & Cassiodorum vbi suprà, & Paulum Diaconum libro 4. Historiæ Longobardicæ, cap.11. vbi scribit imperante Phoca Prasinos & Venetos per Orientem, & Aegyptum Ciuile bellum fecisse, ac se mutua cæde prostrauisse. Et huc quoque pertinet illud Iuuenalis nuper citatum.

a Siquidem Vitellius.] Suetonius in vita ipsius cap. 14. Quosdam, inquit, & de plebe ob id ipsum quòd Venetæ factioni claré maledixerant, interemit contemptu sui, & noua spe id ausos opinatus.

b Caligula.] Suetonius in vita illius, c.55. Prasinæ factioni ita addictus & deditus, vt cœnaret in stabulo assiduè & maneret. Dion quoque in vita ipsius ita scribit, Adeò autem studebat homini viridi veste induto, cui ex colore eius vestis Prasinus nomen fuit, vt nostris etiam temporibus locus, vbi ille currus agitabat, Caianus appelletur.

c Et Nero.] Suetonius in vita illius, c.22.

d Caligula enim.] Suetonius in Caligula, ca.55. Agitatori Cythico (aut, vt alij legunt, Eryco) comessatione quadam in apophoretis vicies sestertium contulit.

e Nero verò.] Idem Sueton. d.c.22. vitæ ipsius.

f Fertur autem Verus Antoninus.] Iulius Capitolinus in vita illius.

g Caracalla verò quum in aurigam] Herodianus lib.4. Denique (Græcè quidem, sed in hunc sensum, vt vertit Politianus) id quod nunquam aliàs factitatum, cùm Circenses spectante eo populus Rom. in aurigam, cui studebat, nescio quid cauillatus esset, ratus sibi contumeliam illatam, repente omnem exercitum facere impetum iussit in populum, ac raptare & occidere quicunque in aurigam dixissent.

h Ad

quum in aurigam, cui studebat, populus cauillatus esset, exercitum immisit, & pœnas exegit. [h] Ad has quatuor factiones, alias aurati purpureique panni Domitianum addidisse Suetonius memorat. Erantque circensium duo genera: Patricij, qui per patres: plebeij, qui per plebem agebantur stato die, mense Nouembri, quos Claudius Imperator sæpe commisit & celebrauit. In quibus præter spectacula etiam deorum simulachra, [i] nonnunquam Imperatorum & Ducum imagines habitu triumphali, ob studium fauorémque popularē erga Principes, equestres aut pedestres, aliquando victorias cum palmis, fercul aque & tensa, currusque elephantorum produci, & prælata pompa efferri solebant. [k] Quare Germanici equestrem statuam ex ebore, circensi pompa prælatam comperimus. [l] Et Antoninus defunctæ Faustinæ imaginem cunctis circensibus præferri voluit. quæ quidem imagines nonnunquam aureæ, vel argenteæ, plerunque erant gypseæ, aut ex ebore. In quo illud adnotatum fuit, vt loca per quæ pompa & deorum simulacra vectabantur, ne recondita sacra è cœnaculis despicerentur, oraculo moniti, velis cooperirent. [m] Præualuitque mos, vt prætor aliúsve magistratus, qui ludis præerat, mappam aurigis mitteret, & cursus signum daret, quod erat futurorum circensium initium: id quod à Nerone certo euentu cœptum (vt Cassiodorus ait) fluxit ad posteros. Post quos adnumerantur circenses cereales [n] & seculares, [o] atque alij nauales, vbi in circo maximo immisso euripo, naues metis appositis, ne illas contingerent, cursu præcipiti concurrebant. Illud vtique non in postremis fuerit, quòd tam in circensibus quàm sacris certaminibus, magna cura seruatum est, vt qui intempestiue surgunt, aut qui ante alios exeunt, colaphis cædantur: quodque qui coronam meruisset, tanquam ad supremum fastigium ventum foret, nihil vltra de virium aut artis incremento speraret: vtque minus bonos fortésque viros, qui ad certamen prouocarent, neque cum quo certaretur inuenirent, quum nemo luctari aut congredi audet, quàm eos qui fortiter pugnassent & vicissent, merita palma, aut posito constitutóque præmio donarent. neque enim minus coronari pugiles qui absque sudore in certaminibus, quàm qui pugnando palmam assequuti sunt, cauebatur: licet adnotatum quandoque exemplis legamus, vt si athleta eò fortitudinis processerit, vt non inueniret parem, plures vni obiicerentur, cum quibus periculum faceret & decertaret. nam vt victor quis declaretur, & victoriæ insigne ferat, æmulo opus esse dixerunt. [p] Neque prætereundum, gymnica certamina Eleis præcipua fuisse, thymelica Corinthiis, scenica Atheniensibus.

Factionibus quatuor duæ additæ. Circēsium duo genera. Imagines in Circensibus elatæ. Munera illis qui Circensibus præerat. Cereales. Circenses. Seculares. Nauales. Obseruationes aliquot in Circēsibus. Cum quo nullus in certamen prodire vellet. Vnus duobus commissus.

ANNOTATIONES.

h Ad has duas factiones.] Suetonius in Domitiano, c.7.

i Nonnunquam Imperatorum.] Tacitus lib. 2. vbi de Germanici statua loquitur, Honores (vt quis amore in Germanicum) aut ingenio validus, reperti decretique: vt nomen eius saliari carmine caneretur, sedes curules sacerdotum Augustalium locis, superque eas querceæ coronæ statuerentur, ludos Circenses eburna effigies præiret. Suetonius in Tito, cap. 2. de Britannico loquens, Quorum, inquit, omnium mox memor, statuam ei auream in palatio posuit, & alteram ex ebore equestrem, quæ Circensi pompa, hodie quoque præfertur, dedicauit, prosecutúsque est.

k Quare Germanici.] Id iā diximus in præced.

l Et Antoninus defunctæ Faustinæ.] Scilicet Pius ex Iulio Capitolino in vita illius.

m Præualuitque mos.] Id vsque ad versic. Post quos. est Cassiodori lib. 3. Variarum. & vide suprà lib.2.c.25.

n Seculares.] De quibus Suetonius in Augusto, cap. 31. vbi iuuenes & puellas prohibuit nocturnis Secularium ludorum spectaculis, nisi secum haberent aliquem ex propinquis atque necessariis, seniorem, qui veluti custos & moderator cohiberet à probro. & in Claudio, cap. 21. & in Domitiano, cap.4.

o Atque alij nauales.] Suetonius in Cæsare, ca.39. vbi de variis spectaculis, per eum editis, disserit. & Plinius lib.8.c.7. in vita Heliogabali.

p Neque prætereundum gymnica.] Hæc omnia vsque ad finem scribit Cælius Rhodiginus lib.8. cap. 8. hæc legi ex vetere Græcorum auctore quem non nominat. Adde superioribus ex Strabonis lib.15. Chalcidibus lucum imminere, Alexandro Philippi filio dicatum. Hoc in loco certamen Alexandria nuncupatum ab vniuersa Ionia celebrabatur.

a Thales

Mira exempla quæ in montibus & lapidibus hodie visuntur, vnde originem & causas duxerint. *Cap. IX.*

INgens cupido animos stimulauit illorum, qui rerum naturæ originem & causas diligenti æstimatione scrutati sunt, quòd orbis huius quem incolimus, immensi & inexplicabilis, totiusque naturæ rerum, cuius æternam vertiginem & irrequietum ambitum videmus, principium & origo sit: quod equidem immensæ quæstionis fuit. [a] Thales ille Milesius inter septem præcipue celebratus, cum quo sacerdotes Aegyptij, & vates Pindarus, ex humore omnia constare dixerunt, Anaximenes ex aëre, Heraclitus Ephesius, Stoici, & Parmenides ignem, Anaximander Milesius infinitatem, Pythagoras numeros, Empedocles Agrigentinus quatuor elemēta, Plato Deum & hylen, vnde elementa deriuantur, Xenophanes aquam simul & terram, rerum originem principiúmque duxerunt. Epicurus autem Leucippus, & Democritus Abderites, ex atomis, siue ex paruis minutisque corporibus temerè concurrentibus, in vnum confusis & condensatis, omnium elementorum vim atque substantiam, rerumque formas, & figuras oriri dicunt. [b] Indi & Brachmanes præter quatuor elementa, quintam naturam, ex qua cælum & sidera constarent, effinxerant: hancque rerum machinā, & hunc terræ globum, quem incolimus, quādoque indigestum & cōfusum, nullo rerum discrimine, aut ordine, olim vnū chaos extitisse: postea diuino consilio & delectu, siue ex paruis huiusmodi corporibus & sempiterna illa incursione atomorum, siue quia grauiora in profundum, leuia verò cælesti labefactata motu, & ancipiti contentione distracta, natura volente, in altū euolauere, hanc rerum faciem, & hūc quem haurimus aerem, istamque quam incolimus terram, mutuo licet contrario fultam nexu, ex illa illuuione & turbulenta confusione emersisse: & prout plus minúsve illius densatæ materiæ, vel humoris fuere participes, ita montes & edita, nunc conualles & depressa, modo maria & flumina, fontesque & lacus, campósque ac diuersas rerum facies, & tanta naturæ miracula, summum illum artificem & rectorem Deum, omnium conditorem, tantæque molis fabricatorem, diuino magisterio examinato modo effecisse: humoremque in vndas, leuiaque in aëra & ignes, quodque minus defæcatum erat, in terras diuina sorte distincta recessisse: donec ad certam istam solidamque peruenit speciem, aëremque quo fruimur, quemque incolimus & haurimus. In hisque forte euenisse, vt pleraque alterius speciei & formæ, in tantæ machinæ molitione cum terra simul coaluerint: huiusque rei argumētum esse, quòd terram mobilem & solubilem, paulatim confusam, longissimo æuo in lapides durescere, diuersarumque rerum species intra lapidum viscera vnum corpus effici: illaque simul in omni æternitate condensari, ac diuersas facies quotidie artificem naturam moliri videmus. Quare diuersi coloris marmora, in quibus misturas inexplicabiles in vno nunc corpore cōcretas inspicimus, quandoque disiuncta & separata, multiplicium corporum fuisse facile crediderim: quæ quidem res illius primæ originis & coaceruationis indubia argumenta præbet: siue quod nonnulli tra-

Philosophorum opiniones de rerū principiis.

Quinta essentia.

Chaos.

Elementorum commistio.

Lapidum diuersæ species vnde productæ.

ANNOTATIONES IN CAP. IX.

a THales ille Milesius.] Hæc vsque ad versic. Indi & Brachmanes. sunt Plutarchi lib. 3. de Placitis philosophorum cap. 3. & aliorum quos tibi citauimus in nostris legibus Connubialibus glos. 5. nu. 20. incip. nam & qui, & seq. & in Commentariis Nobilitatis c. 31. num. 533. posterioris editionis incip. quid philosophorum pugnas.

b Indi & Brachmanes.] Strabo lib. 15. Rhodiginus lib. 18. cap. 31. Quod autem dicitur vnum chaos Hesiodi est in Ergis, quem potissimum sequitur Ouidius lib. 1. Metamor.

Ante mare & terras & (quod tegit omnia) cælum,
Vnus erat toto naturæ vultus in orbe,
Quem dixere chaos, rudis indigestaq; moles,
Nec quicquam nisi pondus iners, congestaq; eodem
Non bene iunctarum discordia semina rerum &c.

Chaos etiam Hesiodus in Theogonia omnium rerum initium vocat quòd ante omnes deos, deásque natum sit. Sex. Pompeius lib. 3. appellat, ex sententia Hesiodi confusam quandam ab initio vnitatem, hiantem, patentémque in profundum, ex eo & χάειν Græci, & nos hiare dicimus.

dunt, diuersis cardinibus inductis aquis, vel mari sedibus suis excito, seu nimbis effusis, diluuio quondam inundasset mundus: postea cum fluctibus & mari omnia miscerentur, desitis tempestatibus, & terræ situ defæcato, post tot aquarum moles & agitationes fluctuum, solidas apparuisse terras: propterea in montibus, quamuis longe à mari, ea quæ in litoralibus vadis cernuntur, nunc inueniri: & quamuis mediterranea, specie tamen litorali apparere. In memoria mihi est, lapidem duri marmoris non vnius coloris vidisse in montibus Calabris, longo à mari recessu, in quo multiplices conchas maris congestas, & simul concretas cum ipso marmore, in vnum corpus coaluisse videres: quas quidem osseas & non lapideas esse, & quales in litoralibus vadis inspicimus, facile erat cernere. Quod si marmor in frusta dissectum resecasses, etiam multiplices conchas singulis frustis quasi natiuas considere, & cum lapide vnà discindi videres. Quod profecto multum præstat argumenti, dissimilia corpora disiuncta prius, postea colluuione rerum mista & longo æuo coaceruata coaluisse. Quod genus marmoris, in quo conchylia videantur, plurima in Thessalia & Hæmonia præcipuè apparere authores memorant: atque in Aegypto salsuginem esudare [c] Herodotus tradit, ita vt in collibus editioribus, ea quę mari incito expuuntur, facile conspiciantur. Apud Megarenses quoque & omnem Macedoniam, ex rupium præruptissimis saxis lapides excauari nonnulli testati sunt: in quibus pleraque specie appareant litorali, multáque ædificia & magnas moles ex illis construi. Iouianus Pontanus ad hoc æui vir haud dubiè clarus ingenio factisque, cum plerisque nobilibus, præsente me, sermocinabatur, se in promõtorio Pausilypi iuxta Neapolim, vi tempestatis, ingenti lapsu proruto monte, vidisse in medio abscisi collis trabem ligneam, vndique latere montis duro lapide cinctam, cum montis dorso concreuisse, & in vnum corpus coaluisse: & hanc rem mirificam, quæ non minore miraculo fuit, quàm conchylia in montibus, non vni tantum spectaculo fuisse. Sed ne quis hoc fictum commentum arbitretur, peruulgata res est, paucis ante nos seculis, dum Neapoli marmora ædificij causa discinderentur, adamantem mire splendidum, non natiua vena, aut rudi & informi, sed absoluta artificis manu confectum & perpolitum, mira cælatura & arte, in medio marmoris concretum fabros inuenisse, eumque pro miraculo Regi dono datum, inter cubiculi arcana conspicuum fuisse, hodieque inter illustria adnumerari. Præter quæ, mira profecto sunt quæ à plerisque digna memoratu produntur. Palamedes amicus meus, calcariæ fornacis præcipuus artifex, ingenio gnauo & industrio, autor alioqui grauis, sæpe mihi retulit, se dum marmora discinderet, in medio silicis, quæ nisi vi malleorum dirumpi haud facilè poterat, oleum quasi in vase conclusum inuenisse, odoris immensi, & aspectu iucundo, cui medica vis fuisse dicebatur: quo effuso, manus sibi diu miro odore fragrarunt. Quod ego quo pacto, stante semper solida illa materia, illic coagulari aut occludi potuerit, non equidem scio. Nos etiam apud autores legimus, si vera tradunt, [d] in Chiorum lapidicinis diffisso saxo, caput effictum Panisci apparuisse: & ad Bætim Hispaniæ, lapides nasci, quibus scissis, ex puro auro frusta & lapillos conspiciant: [e] & ab Europo vsque Elim quicquid oræ maritimæ mari abluitur, in saxa mutari: [f] aut quod de puluere Puteolano traditur, qui marinis aquis tactis, durescit in saxum: [g] & in mari rubro syluas viuere, [h] oleamque & laurum in quibus fungi enascantur, qui mox sole

Concha in montibus.

Sal in montibus.

Trabs cum lapide concreta.

Adamas cælatus in marmore repertus.

Oleum in silice conclusum repertum.

Caput Panisci in saxo diffisso inuentũ.

Puluis Puteolanus.

Sylua in mari rubro.

ANNOTATIONES.

c Herodotus.] Lib. 4.

d In Chiorum lapidicinis.] Cicero li. 1. de Diuinatione, fingebat Carneades in Chiorum lapidicinis saxo diffisso caput extitisse Panisci. Est autẽ Paniscus diminutiuũ à Pane: sicut Satyriscus à satyro.

e Et ab Europo vsque Elim.] Plinius lib. 35. c. 13. vbi Oropon non Europon dicit.

f Aut quod de puluere Puteolano.] Plinius ibi: vbi & alia loca ponit in quibus id quoque fit. Et Seneca lib. 3. Naturalium quæstionum.

g Et in mari rubro.] Idem Plinius lib. 13. cap. 25. non semel.

h Oleamque & laurum.] De vtraque idem Plinius ibi.

tacti, conuertantur in pumicem. Atque in Lucania, Cappadocia & [l] Hierapoli Mysiæ, nonnullas esse aquas, quibus virgulta & ligna iniecta, breui pòst lapidescunt. Quòd si aquis hoc datum est, siue lege fatorum, siue consilio dei, qui reliqua mundi opera æterna constitutione molitur, vt arenas & glaream, aliasque hoc genus species consolidet & indurescat: quanto probabilius est, parentem rerum naturam, longissimo æuo ea quæ disiuncta fuerant, physica vi & ratione consolidare potuisse, cum præsertim montes lapidesque adolescere in dies, exhaustaque effossionibus loca, sua vi rursus repleri, aliaque attenuari & imminui: ac maria quæ sempiterna agitatione mouentur, alia recedere, pleraque inundare, ac locorum facies mutari quotidie spectemus? *Virgulta aquis iniecta lapidescere.*

ANNOTATIONES.

l Hierapoli Mysiæ.] Strabo lib. 13. non multò ante fi. Vbi etiam dicit similem esse aquam in Laodicea. Sed & idem eodem libro, sed alio loco scribit quòd circa Andira lapis quidam inuenitur qui combustus ferrum fit: deinde cum terra quadam in fornace, excoctus pseudargyrum exudat terra, quæ terra si æs acceperit, fit mixtura quam orichalcum vocant. In Hibernia locus est, vbi arbor infixa terræ per aquam, fit in terra lapis, in aqua ferrum: in aëre manet lignum. Vide Hectorem Boëtium in descriptione Regni Scotorum.

Quàm varium & multiplex iusiurandum apud diuersas gentes fuerit, & per quos deos iurare consueuerint. Cap. X.

QVàm varium & multiplex iusiurandum apud gentes fuerit, à nonnullis proditum memoriæ est. [a] Per terram, per amnes, per fontes, per vndas fluentes, immanissimum sanctissimumque iusiurandum fuisse, Græcorum veteres credidere: [b] apud eosdemque qui sanctam & inuiolabilem præstant fidem, in Thesmophoræ, hoc est legiferæ Cereris templum descendere, & quibusdam exhibitis sacris, deæ purpuram induere, incensisque facibus, velut præsentibus numinibus, per quicquid est deorum deierare solebant: [c] aut per regium sceptrū in [d] quo iura dabant, teste Homero: quod præpotens iusiurandum regibus visum, ita vt maxima obstricti fide tenerentur. [e] Nonnunquam verre apprehenso, & stricto in *Græci veteres. Aliud. Aliud. Iliados a. Aliud.*

ANNOTATIONES IN CAP. X.

a Per terram.] Hæc vsque ad versic. Apud eosdem. sunt Plutarchi in vita Demosthenis, ita scribentis, Demetrius autem quodam loco immane illud iusiurandum iurasse dicit, per terram, per fontes, per amnes, per vndas fluentes. Sed & per terram nonnullos solitos iurare potest esse testimonio illud D. Matthæi c. 5. Ego dico vobis non iurare omnino, neque per cœlum: quia thronus Dei est. neque per terram: quia scabellum est pedū eius. neque per Ierosolymam: quia ciuitas est magni Regis. neque per caput tuum iuraueris: quia non potes vnum capillum album facere aut nigrum. quod repetitur D. quoque Iacobi cap. 5. Et Homeri lib. 5. Odyssææ eo loco quem tibi citabimus inferius vbi de Styge loquemur. Et libro Iliados 15. in illo Iunonis iuramento,

ἴστω νῦν τόδε γαῖα καὶ οὐρανὸς εὐρὺς ὕπερθεν,
καὶ τὸ κατειβόμενον Στυγὸς ὕδωρ, ὅστε μέγιστος
ὅρκος, δεινότατός τε πέλει μακάρεσσι θεοῖσι.
σή θ' ἱερὴ κεφαλὴ, καὶ νωΐτερον λέχος αὐτῶν
κουρίδιον, τὸ μὲν οὐκ ἂν ἐγὼ ποτὲ μὰψ ὀμόσαιμι.

Id est, *Sciat nunc hoc terra & cælum latum supernè,*
Et subterlabens Stygis aqua, quodq́ maximum
Iuramentum grauissimumq́ est beatis diis:
Tuumq́ sacrum caput, & noster lectus ipsorum
Iuuenilis, quem quidem non ego vnquam temerè iurarem.

b Apud eosdem.] Hæc vsque ad versic. Aut per regium sceptrum. sunt Plutarchi in vita Dionis, ad finem. Iuramentum magnum erat huiusmodi, Qui fidem præstat, in Cereris descendit templum, & quibusdam peractis sacrificiis, deæ purpurā induit, tum ardentem captans faculam iurat.

c Aut per regium sceptrum.] Homerus lib. a Iliados ita Achillem iurasse scribit,

ἀλλ' ἔκ τοι ἐρέω, καὶ ἐπὶ μέγαν ὅρκον ὀμοῦμαι,
ναὶ μὰ τόδε σκῆπτρον.

Id est,
Sed tibi edico, & super magnum iusiurandum iuro,
Certè per hoc sceptrum.

d In quo iura dabant.] Nam & Homerus paulò post ea hæc adducit,

– νῦν αὖτέ μιν υἷες Ἀχαιῶν
ἐν παλάμης φορέουσι, δικασπόλοι, οἵτε θέμιστας
πρὸς Διὸς εἰρύαται. ὁ δέ τι μέγας ἔσσεται ὅρκος.

Id est, *– Nunc iterum ipsum filij Achiuorum*
In manibus portant indices, quiq́ leges
A Ioue hauserunt. hoc autem tibi erit magnum iuramentum.

e Nonnunquam verre apprehenso.] Id enim fuit Agamemnonis iusiurandum, affirmantis Briseidem à se incorruptam reddi, vbi confestim hæc lib. 15. Iliados subdit,

ἦ, καὶ ἀπὸ στόμαχον κάπρου τάμε νηλέϊ χαλκῷ

Athenienses. Aliud. Thebai. Scythae. Epidaurij. Thraces. Massagetae. Cappadoces. Persae. Aegyptij. Zeno. Iones. Lampon. Socrates. Sophocles.

iugulum gladio, cælum, terras, solem, & vltrices furias aduocare & testes facere, mox verre immolato, & in mare deiecto, iusiurandum præbere: quo præstito, nihil præterea quærendum homini erat. [f] Atheniensibus ex solis Græcis, per Isidem iurare licuit. [g] Nonnunquam deorum aras tangere, sanctissimum iusiurandum putabatur. [h] Apud Thebæos per Osiridem, [i] Scythis per solium regis, aut per [k] ventum & acinacem, solenne iuramentum fuit. Apud Epidaurios per Semelē, apud [l] Thraces per Mercurium, [m] Massagetis per Tanaim & Mæotidem paludem. Cappadocibus per montem, quem pro deo colunt. [n] Persarum mos erat, per mithram, hoc est, solem iurare. [o] Aegyptij allium, porrum & cepas, velut sanctissima numina venerati sunt, quæ fallere, aut illorum periurio adstringi, sine graui piaculo non licebat. [p] Fertur Zeno per capparim, [q] Iones per crambē, [r] Lampon per anserem, [s] Socrates per canem [t] & platanum, [v] ne per deos iuraret, [x] aliquando per quercum & hircum: [y] Sophocles per Lapersas, hoc

ANNOTATIONES.

ἦ, καὶ Ταλθύβιος πολιῆς ἁλὸς ἐς μέγα λαῖτμα
ῥῖψ' ἀποδινήσας βόσιν ἰχθύσιν.
Dixit & iugulum apri abscidit sæuo ferro:
Hunc equidem Talthybius spumantis maris magnum fluctum
Iecit aduoluens escam piscibus.

f Atheniensibus.] Diodorus Siculus lib. 1. ca. 2. ad finem sic inquit, Solos ex Græcis Athenienses per Isidem iurare, forma moribúsque Aegyptiis similes, pluraque alia his similia magis ambitiosè, quàm verè asseruntur.

g Nonnunquam deorum.] Iustinus lib. 24. & vide suprà.

h Apud Thebæos per Osiridem.] Diodorus d. lib. 1. cap. 2. Apud Thebaidos verò (quæ ciuitas antiquissima est omnium) incolas, maximum habetur iusiurandum per Osiridem in nubibus existentem. Hincque fortè illud Horatij epistol. lib. 1. epist. 17. ad Sæuam in fi.

Per sanctum iuratus credat Osirim.

i Scythis per solium Regis.] Herodotus lib. 4. Est, inquit, Scythis mos plerunque iurandi per regium solium, cùm maximum volunt interponere iusiurandum.

k Aut per ventum & acinacem.] De vtroque Lucianus in Scytha & in Toxari, vbi rationem reddit, quod ventus sit causa vitæ acinacis mortis.

l Thraces per Mercurium.] Herodotus lib. 5. post princi. sic scribit, Deos (Thraces) hos solos colunt, Martem, Liberum, Dianam: sed Reges præter populares etiam Mercurium: eumque è diis præcipue, per quem solum iurant, à quo progenitos quoque se aiunt.

m Massagetis per Tanaim & Mæotidem paludem.] Maximus Tyrius Platonicus Philosophus Sermone 38. Mons Cappadocibus est Deus, iusiurandum & simulachrum: Mæotis palus & Tanais Massagetis.

n Persarum mos erat.] Ita enim vocat Artaxerxes apud Plutarchum in eius vita, & Aelianum lib. 1. de Varia historia. Et Cyrus apud Xenophontem in Oeconomico. Sed & per patrios deos eos nonnunquam iurasse testis est Q. Curtius lib. 4. vbi tradit, Tyriorem Persam sic iurasse apud Darium.

o Aegyptij allium, porrum, & cepas.] De allio & cepis Plinius lib. 19. cap. 6. Allium, inquit, cepasque inter deos iureiurando habet Aegyptus. Sed & de cepis & porro est illud Iuuenalis satyra 15. post princ. de Aegyptiis loquens,

Porrum & cepe nefas violare ac frangere morsu.
O sanctas gentes, quibus hæc nascuntur in hortis
Numina!

& præterea de cepis Lucianus in Ioue Tragœdo.

p Fertur Zeno per capparim.] Laërtius in vita ipsius Zenonis authoritate Demetrij Magnesij. Hesichius vbi de Rhadamanthus iurisiurandis. & Athenæus lib. 9 cap. 2. Neque mirabile sanè videri debet, si per brassicam quidam iurabant, quando Zeno Citieus, qui porticum condidit, cùm Socratis iusiurandum per canem imitaretur, & ipse per capparim iurabat, vt inquit Eupodus in Memorabilibus. Est autem Capparis frutex firmioris ligni, senticosus & humilis.

q Iones per Crambem.] *Καὶ μὰ τὴν κράμβην.* Apud Athenęum vbi suprà. ex Eupolidis in Fucatis & aliorum autoritate.

r Lampon per anserem.] Aristophanes in Auibus. *Λάμπων δ' ὄμνυσιν ἔτι καὶ νῦν τὸν χῆν', ὅταν ἐξαπατᾷ τις τι.* id est, Lampon autem iurat etiam & nunc anserem, quando decipit aliquis aliquid.

s Socrates per canem.] Laertius Hesichius in locis citatis suprà in verbo, Fertur Zeno. Tertullianus in Apologetico, cap. 13. Lactantius lib. 3. c. 20. vbi & eum quoque iurasse per anserem. Diuus Augustinus in lib. de Vera religione, c. 2. in prin. vbi & illum dicit iurasse per lapidem quemlibet, & quidquid esset in promptu & quasi ad manū peruenisset.

t Et Platanum.] Philostratus in vita Apollonij lib. 6. cap. 9. Socratis iuramenta in hæc verba describit, Tum Thepesion fuit, inquit, Socrates quidem Atheniēsis senex fatuus, vt vos putabatis, is canem, anserem, platanum deos putans, per eos iurare consueuit.

v Ne per deos iuraret.] Hæc ratio est vnius Philostrati vbi suprà, in fi. Minimè verò fatuus habitus est, inquit Apollonius, sed diuinus quidā vir, & verè sapiens: iurabat autem per ea, quæ dixisti, non tanquam deos, sed ne per deos iuraret.

x Aliquando per quercum.] Tertul. vbi suprà.

y Sophocles per Lapersas.] Strabo lib. 8. Apud Sophoclem per Lapersas, id est Geminos, iuratur sicut & per Spartanos & Argiuos deos iuratur.

est, Castorem & Pollucem, deierare consueuisse. [z] Aethiopes per defunctos, quos colebant in vita, quorum corpora vitro sersiabant, deierarunt, [a] Lacones per Spartanos & Argiuos deos. [b] Armenij iusiurandum de rebus magnis in templo Anaitidis deæ, quam maximi numinis instar habebant, ab ipsisque religiose colebatur, præstare cōsuerant. [c] Apud nonnullos per obscœnos & fœtidos cibos: [d] ab aliis per caput alterius, [e] aut per mensam & fruges: nonnunquam [f] super desectis carnibus, aut militaribus armis. Apud [g] Syracusanos, tactis cereis ignitis iurabatur. [h] Græcorum plerique per Rhadamanthum, [i] Pythagorei per quaternionem: siquidem hunc numerū ad animæ integritatem spectare dicunt: in his fuere mens, scientia, opinio, & sensus. [k] Aphri per viros insignes, qui virtutibus enituere: [l] Pœni per patrios deos, fidem iureiurando sacrarunt. Orpheus autem, si quis diuinam iustitiam attestari vellet, per numina octo iurare permisit, Ignem, Aquam, Terram, Cœlum, Lunam, Solem, Phanem, & Noctem.

Aethiopes. Lacones. Armenij. Alij. Syracusani. Græci plerique. Pythagorei. Aphri. Pœni. Orpheus.

ANNOTATIONES.

z Aethiopes per defunctos.] Strabo libro 17. Diodorus Siculus lib. 1. c. 2. & li. 4. vel aliorum supputatione 3. cap. 1. titulo, de Aethiopibus, qui sunt vltra Libyam, déque his quæ apud eos antiqua feruntur: Aegyptiorum funera describens, inquit, Alij in vrnis fictilibus condentes, circa templa sepeliunt: per quos maximum habetur præstitum iuramentum.

a Lacones.] Strabo d. lib. 8. nuper citato. Et adde Græcos iurasse per cæsos in Marathone ac Salamine propugnatores reipublicæ: quo iureiurando vsus est Demosthenes in oratione περὶ στεφάνου οὐ μὰ τοὺς ἐν Μαραθῶνι προκινδυνεύσαντας. quod ex eo annotauit Quintilianus lib. 9. cap. 2 quod est de figuris sententiarum. & lib. 12. c. 10. quod est de genere dicendi. Meminit etiam huius iurisiurandi Athenæus lib. 9. cap. 6. de Septem sapientibus rei coquinariæ, cùm sic scribit, Cùm nos precaremur magnopere, summóque contenderemus studio, vt hanc nobis scientiam patefaceret, Nō dicam, inquit, hoc anno, per eos qui mortui sunt in Marathone, ac eos qui bello nauali in Salamine decertarunt.

b Armenij iusiurandum.] Strabo lib. 12. Zeletica regio, inquit, Zela vrbem super aggere Semiramidis conditam habet. in ea templum est Anaitidis, quæ ab Armeniis colitur. Hoc in loco sacra cum sanctimonia maxima celebrantur, & iusiurandum de rebus maximis hîc fit.

c Apud nonnullos.] Plinius lib 2. cap. 7. Gentes verò quædam animalia etiam, aliqua & obscœna pro diis habent, ac multa dictu magis pudenda, per fœtidos cibos & alia similia iurantes.

d Ab aliis per caput alterius.] Homerus,

πατρὸς ἐμοῦ κεφαλὴν μέγαν ὅρκον ὀμοῦμαι.

Et lib. Iliados 15. eo loco, quem suprà adduximus, vbi Iuno ipsa iurat per caput Iouis. Et Virgilius lib. 9. Aeneidos,

Per caput hoc iuro per quod pater antè solebat.

Ex quo intelligis non solùm per caput alterius, sed & per suum iusiurandum cōcipere solere. Et Ouid. lib. de Ponto 3. epist. 3. ad Maximum,

Per mea tela faces, & per mea tela sagittas,
Per matrem iuro Cæsaréumq; caput.

Et in epistola Briseidis ad Achillem,

Perq; tuum nostrumq; caput, quod iunximus vnà,
Perq; tuos enses, cognita tela meis.

Nulla Mycenæum sociasse cubilia mecum
Iuro: fallentem deseruisse velis.

Apuleius lib. 3. Metamor. Adiuro enim tuum mihi charißimum caput, nulli me prorsus, ac ne tibi quidem ipsi asseueranti posse credere, quòd tu quicquam in meam cogitaris perniciem. A Iuuenale quoque satyra sexta dictum est,

- Nondum Græcis iurare paratis
Per caput alterius. -

Euangelica præceptio interdicit Matthæi 5. ne per caput nostrum iuremus.

e Aut per mensam, aut fruges.] Festus Pompeius lib. 11. in fi. Mensa, inquit; frugibúsque iurato, significat per mensam & fruges. Mensæ in ædibus sacris ararum vicem obtinebant.

f Nonnunquam super desectis carnibus.] Lucianus in Toxaride.

g Apud Syracusanos.] Plutarchus in Dione ad finem.

h Græcorum plerique per Rhadamanthū.] Nam vetus est Græcorum adagium ῥαδαμάνθυος ὅρκος. id est, Rhadamanthi iusiurandum pro verißimo apud Aristidem rhetorem in Pericle. de quo vide Erasmum Chiliadis secundæ centuria 9. cap. 31.

i Pythagorei per quaternionem.] Polybius lib. 3. historiarum. Lucianus in vitarum auctione post princ. & iterum in libello, cuius est titulus, Pro eo quod inter salutandum verbo lapsus fuerit. Hunc quaternarium numerum vocant τετρακτὺν, vt ex eo carmine apparet, quem adducit Macrobius in primo commentario in Somnium Scipionis c. 6.

οὐ μὰ τὸν ἁμετέρᾳ ψυχᾷ παραδόντα τετρακτύν.

Id est,

Non per eum à quo animæ est datus ille quaternio nostræ.

Existimant enim hunc numerum vsqueadeo ad animæ perfectionem pertinere, vt eum in arcanis venerentur. Pythagoras in Carminibus aureis Quaternionem sacrum animæ fontem vocat. Vide Erasmum loco suprà proxime citato.

k Aphri per viros insignes.] Herod. lib. 4. Nasamonibus huius iurisiurandi ritum tribuit.

l Pœni per patrios deos.] Polybius d. lib. 3. Historiarum, vbi ita dicit iurasse Carthaginienses in fœdere ab eis facto cum Romanis.

Philosophi. Indi. Philosophi per Socratem, tanquam numen sanctissimum,[m] Indi per aquam Sandaracinam, quæ apud magos è fonte manabat, maximum iusiurandum æstimarunt, ita vt deierantes graui nexu & certissimo exitio tenerentur.[n] Neque omiserim *Prienẽses.* Prienensium spectatissimum iuramentum, qui cum ad internecionem ad locum qui dicitur Quercus, cum Milesiis graui bello decertassent, in eoque liberos & chara pignora amisissent, si quid sanctiore fœdere firmare vellent, per tenebras quæ apud Quercum, deierabant,[o] *Augili.* Sicut Augilis qui circa Cyrenem sunt,[p] *Nasamones.* & Nasamonibus, nisi per manes defunctorum, quos veluti deos colebant, iurare fas erat, illorum sepulchra contingentes:[q] *Aegyptij.* quod Aegyptiis quoque in more fuit, vt per defunctos quos in fictilibus circa templa condiderant, maximum putarent iusiurandum, contra cuius religionem venire non licebat.[r] *Pœni.* Pœnorum mos traditur, vt aram & sacra tangentes,[s] vel agnum læua, dextra silicem tenentes, deos hominesque contestentur, vt si illos sciens falleret, ita se Iupiter feriret, quemadmodum ipse agnum percuteret.[t] Quin *Romani.* etiam vetus Romanis inoleuit mos, vt iuraturi per Iouem, modò[v] ad deorum aras sacrificio perfecto, ignem, aram atque exta tangerent: modò super cæsis hostiis iurarent:[x] nonnunquam lapidem silicem tenentes, hæc ad verbum proferrent, Si sciens

ANNOTATIONES.

m Indi per aquam Sandaracinam.] Philostratus in vita Apollonij, cap.3. sic scribit, Dicebatque Apollonius postmodum didicisse omnem, quæ sub puteo est terram Sandaracinam esse, aquam etiam eiusdem putei arcanam vim quandam habere arbitrabãtur. Nec ex ea bibit aut haurit omnino quisquam. Putatur autem per omnem Indiam maximum esse iusiurandum, si quis per eam aquam iurauerit.

n Neque omiserim Prienensium.] Plutarch. proble. cap. 135. & Zenodorus ex Aristotele in politia Samiorum.

o Sicut Augilis.] Pomponius Mela lib.1. cap.8. vbi Cyrenaicam describit. Plinius lib.5. cap.8. Solinus cap.44.

p Et Nasamonibus.] Herodotus lib. 4. de his loquens, Iureiurando, inquit, ac diuinatione tali vtuntur per eos viros, qui iustissimi atque optimi apud illos fuisse dicuntur, iurant illorum sepulchra tangentes.

q Quod Aegyptiis.] Imò verò Aethiopibus ex Strabone lib.17. & Diodoro Siculo lib.4. cap. 1. & suprà diximus. Nihil enim tale de Aegyptiis reperitur.

r Pœnorum mos.] Liuius 3. Decad. lib. 1. post princip. & Valerius Maximus lib. 9. cap. 3. vbi de Hannibale loquitur. Sed alij quoque nonnulli id faciunt, vt colligi potest ex Cicerone in Oratione pro L. Flacco, Ergo is qui si aram tenens iurasset, nemo crederet, per epistolam quod volet, iniuratus probabit? Hincque illud prouerbium μέχρι τοῦ βωμοῦ φίλός εἰμι. id est, vsque ad aram amicus sum. Vide Erasmum Chiliad 3. cent. 2. cap. 10. Meminit huius Polybius lib.3. & Cæl. Antiq. lib.21. c.15.

s Vel agnum læua.] Idem Liuius eo. illo lib. sed alio loco. Eaque vt rata scirent fore, agnum læua manu, dextra silicem retinens, si falleret, Iouem cæterósque precatus deos, ita se mactarent, quemadmodum ipse agnum mactasset: secundum precationem caput pecudis saxo elisit. Adde superioribus Ptolemæum Ceraunicum in templo Iouis sumptis in manibus altaribus, contingentem ipsa simulachra & puluinaria deorum, inauditis vltimisque execrationibus adiurasse se sincera fide matrimonium sororis petere, apud Iustinum lib.24. Et Eleorum iusiurandum fuisse per Sosipolim eorũ deum, ex Pausania in Eliacis poster. Et Eupolidem per amygdalum apud Athenæum lib.2. c.10.

t Quinetiam vetus Romanis.] Liuius 1. Dec. lib.1. Atque etiam per Cererem ex Iuuenale sat.14.

Falsus erat testis, vendet periuria summa
Exigua, Cereris tangens aramq́ pedémque.

Et per alios quoque ex Virgi. lib.12. Aeneidos,

Tango aras mediósque ignes, & numina testor.

Vide Macrob. lib.3. c.2.

v Ad deorum aras.] Vt patet ex iis quæ diximus in verbo, Vel agnum læua. in præced. præterea ex Iuuenale saty.3.

- Iures licet & Samothracum
Et nostrorum aras. -

x Nonnunquam lapidem silicem.] Festus Pompeius lib. 10. statim post princ. Huc pertinet illud Ciceronis epistol. famil. lib.7. epist.1. Deliciæ verò tuæ noster Aesopus eiusmodi fuit, vt ei desinere per omnes homines liceret. Is iurare cùm cepisset, vox eum defecit in loco illo, Si sciens fallo. Et rursum episto. eiusdem lib.13. Quomodo autem tibi placebit Iouem lapidem iurare, cùm scias iratum esse Iouem nemini posse? Phauorinus apud Gellium lib.1. cap.21. Iouem, inquit, lapidem, quod sanctissimum iusiurandum est habitum, paratus ego iurare. Apuleius in lib. de Deo Socratis, Quid igitur iurabo? per Iouem lapidem, Romano vetustissimo ritu? Huc quoque respicit quod scribitur in decretis canonicis 22 q. 5. c. ecce dico charitati vestræ, & qui per lapidem falsum iurat, periurus est. Ita enim legendum contendit Erasmus, non super lapidem, vt vulgo legitur. Quanquam & paulo pòst in §. Item obiiciatur qui iurat. Plutarch. in Sylla: Is, inquit, Capitolium ascendens lapidémque manu tenens, iurauit ei: deinde præsente multitudine imprecatus est, nisi amorem in illum (de L.

Cinna

fallo, me Iupiter, salua vrbe arceque, bonis eiiciat, vti ego lapidem hunc eiicio. Quibus enunciatis, lapidem manu emittebat: ideo per Iouem lapidem, solennissimum sanctissimumque iusiurandum veteribus fuisse proditum est, illudque intentiori cura seruari oportebat.[y] Quod quidem in fœderibus publicis solennius præstabatur, vt fecialis, sumpto manibus lapide, pactis conuentis stare promitteret, in hæc verba: Si recte ac sine dolo malo hoc fœdus, atque hoc iusiurandum facio, dij mihi cuncta felicia præstent: sin aliter aut facio, aut cogito, cæteris omnibus saluis solus ego peream, vti lapis hic è manibus meis decidet. Post quam precationem, manu lapidem eiiciebat. cui iuramento nullis opibus, nulloque negocio contraire fas erat. Præter quæ frequens Romanis fuit iusiurandum per deos & deorum numina, pérque [z] terram, mare & sidera: [†] sicut per deum Fidium, [a] qui Sabinorum deus est, cuius ædes in Quirinali fuit. Per parentes verò pręstari iusiurandum, illosque iuramentis aduocare, illiberalis sermo est habitus. [b] Præ cæteris autem ex omni memoria sanctissimum iusiurandum apud Romanos visum est, vt iurans, terram tenens, cælum deosque contestans, conceptis verbis se & caput suum, ac stirpem & familiam, bona & fortunas, quibusdam additis precationibus deuoueret. [c] Post aliquot vero

Per Iouē lapidem.

Fecialium iuramentum.

Per deum Fidium.

Per parentes.

Sanctissimum iusiurandum apud Romanos.

ANNOTATIONES.

Cinna loquitur) beneuolentiamque seruasset, non secus ex vrbe extrudi ac lapis è manu: & lapidem abiecit in humum.

y Quod quidem in fœderibus publicis.] Polybius lib.3. historiarum, loquens de fœdere Romanorum & Carthaginiensum in hæc verba, Fecialis sumpto in manibus lapide, postquam de fœdere inter partes conuenerat, hæc verba dixit, Si rectè ac sine dolo malo hoc fœdus atque iusiurandum facio, dij mihi cuncta felicia præstent: sin aliter aut ago aut cogito, ceteris omnibus saluis, in propriis patriis, in propriis legibus, in propriis laribus, in propriis templis, in propriis sepulchris solus ego peream, vt hic lapis è manibus meis decidet. Nec plura loquutus, manu lapidem deiiciebat. Nota quòd paulò antè dicit Romanos in eo fœdere iurare per Martem & Enualium. Vide Cælium lib. 21. c.5.

z Per terram.] Vide suprà ibi, Per terram. & Virgil. Aeneid 12.

Hæc eadem Aenea, terram, mare, sidera iuro,
Latonæq́ genus duplex, Ianumq́ bifrontem,
Vimq́ deûm infernam & diri sacraria Ditis.

Aeneas ad Didonem apud Virgil. lib.6.

Funeris heu tibi causa fui, per sidera iuro,
Per superos. -

† Sicut per deum Fidium.] Plautus in Asinaria statim post princ.

Per dium Fidium quæris. Iurato mihi.
Video necesse esse eloqui quicquid roges.

Et hoc iusiurandum idem esse dicunt quod alij hoc vno vocabulo, composito tamen, Mediusfidius concipiunt: Nam Festus Pompeius lib.11. Mediusfidius, inquit, compositum videtur, & significare Iouis filium, id est, Herculem, quòd Iouem Græce ζεὺς δῖος, & nos Iouem ac Fidium pro filio, quòd sæpe anteà pro l, litera d, vtebantur. Quidam existimant iusiurandum esse per diui fidem, quidam per diurni temporis, id est, diei fidem. Hæc Festus. Alij sic exponunt, Mediusfidius, hoc est, per deum Fidium. Nam Fidius deus est, qui fidei præest. Hoc autem iureiurando vsus est Cicero in Oratio. pro Roscio Amerino. Cecinna ad ipsum Ciceronem epistolar. famil. lib.6. epist.7. Et Brutus ad eundem eiusdem operis lib.16. epistol.3. Plinius epist. lib.4. epistola 3.

a Qui Sabinorum Deus est.] Quod satis innuere videtur Varro lib.1. aut aliorum computat.4. de lingua Lat. Et Ouid. lib.6. Fast. de eo loquens,

Quærebam, Nonas Sancto, Fidióne referrem,
An tibi Semipater. Tunc mihi Sanctus ait:
Cuicunque ex illis dederis, ego munus habebo:
Nomina trina fero, sic voluere Cures.
Hunc igitur veteres donarunt æde Sabini,
Inq́ Quirinali constituere iugo.

b Præ cæteris autem.] Per terram & cælum solere nonnunquam iurari videri potest ex illis locis D. Matthæi cap. 5. & D. Iacobi cap. item 5. quibus vetatur iurari per cœlum, & eo loco Homeri, quem tibi afferemus infrà, vbi de Styge aqua loquemur. Sed hic non possum prætermittere aliā iurisiurandi Romanorum formulam relatam à Liuio 3. Decad. lib.2. vbi de Scipione cui postea Africano agnomen fuit, loquens, Pergit, inquit, deinde ire sequentibus paucis in hospitium Metelli, & cum concilium ibi iuuenum, de quibus allatum erat, inuenisset: stricto super capita consultantium gladio. Ex mei animi sententia, inquit, iuro, vt ego rempub. non deseram, neque alium ciuem Romanum deserere patiar. Si sciens fallo, tum me Iupiter Opt. Max. domum, familiam, remque meam pessimo leto afficias. In hæc verba L. Cæcili iures expostulo, cæterique, qui adestis. Qui non iurauerit, in se hunc gladium strictum esse sciat.

c Post aliquot tempestates per salutem.] Verùm & id priscis illis temporibus ita iurabatur, quando Ioseph, sanctissimus ille patriarcha non semel per salutem Pharaonis iurauerit, Genesis c. 42. Per salutem Pharaonis non egrediemini hinc, donec veniat frater vester minimus. & paulò post, Per salutē Pharaonis exploratores estis. Sed & aliquando per salutem suam, scilicet iurantis. l. qui per salu-

Per salutē & genium principis.

tempestates, per salutem [d] & genium principis deierare, longe præstantissimum iusiurandum haberi cœptum, cui nulla vi, nulloque imperio contraire fas erat.[e] Quod Tiberius Cæsar de se præstari vetuit. Nam ne in acta sua iurarent, néve nomen suum testarentur, aut genium, obstinatissimè restitit.[f] Quod etiam de Nerone proditur, vt cùm antea in acta principum iurarent magistratus, collegam suum Antistium in sua

C.Caligula iuramentum. Claudij.

acta iurare inhibuerit.[g] Caius Caligula maximum iuramentum, nec pro concione, nec ad milites, nisi per nomen Drusillæ præstitit, cui plus nimio addictus erat.[h] Claudius verò per Augustum. Est quoque omnium sermone celebratum, & magnis euentis periculisque expiatum, quod in [i] ara Palicorum, lacu seu cratere religioso, breui &

Apud Siculos in ara Palicorum.

profundo, semperque lurido, apud Siculos iuramentum præstabatur: ad quem multiplici scaturigine ebullientem, iurantes sponsione facta religiose accedebant: & qui caste & sine labe criminis iurasset, illæsus & validus abibat: qui verò cōtra religionem, iurisiurandi fidem abiurasset, reus criminis, in lacu demersus, læsæ conscientiæ & peierati numinis, morte pœnas dabat: in quorum templo fama fert, crateres quosdā incerta & cæca origine, igneos globos perpetim euomere, & feruentem aquam tetri

Acadinus fons.

odoris inde æstuare.[k] Quod Aristoteles de fonte Acadino memoriæ prodidit, qui iuxta Palicos in Sicilia manat, in quo tabellas inscripto iuramēto, si recte iuratum foret, supernatare, neque liquore perfundi asseuerat: si perperā, protinus in profundum

In Sardinia.

rapi, neque apparere vltra.[l] Idem in Sardinia quasdam aquarum scaturigines facere.

ANNOTATIONES.

tem. ff. de iureiur. vbi dicitur ita iurare peræquè esse ac si per Deum iuraretur.

d Et genium Principis.] Vel testimonio Iurisconsulti in l. si duo patroni. §. vlt. de iureiur. & Tertulliani in Apologetico, cap. 28. 32. & 35. ex quo & illud Apuleij lib. 9. Metam. Contra commilitones, ibi, nec vspiam, illum delitescere adiurātes, genium Principis contendebant. Sed & interdum per genium suum, aut eius cum quo loqueteris, iurare mos fuit, vt videre licet ex Seneca ad Lucilium lib. 1. epist. 12. Iurat per genium meum se omnia facere, in nulla re cessare curā suam, sed illas vetulas esse. Quin etiam per ipsum Cæsarem plebs Romana aliquando iurauit, vt & videre potes apud Suetonium in Cæsare, cap. 85. in fi. Plebs, inquit, apud eam longo tempore sacrificare, vota suscipere, controuersias quasdam interposito per Cæsarem iureiurando distrahere perseuerauit. & per principis venerationem ex l. 2. C. de reb. cred. Et si per principis venerationem quodam calore fuerit peieratum, inferri non placet.

e Quod Tiberius Cæsar.] Suetonius in vita illius, cap. 26. Cornelius Tacitus lib. 1. Nomen patris patriæ Tiberius à populo sæpius ingestum, repudiauit: neque in acta sua iurari, quanquam censente Senatu, permisit. Dion Romanæ historiæ lib. 57. Adeo popularis erat (inquit loquens de Tiberio) in omni re, vt neque præter cōsuetudinem quicquam fieri natali suo, neque per suam fortunam iurare cuiquam permiserit: neque, si quis iurasset, ac periurij reus ageretur, id prosecutus est.

f Quod etiam de Nerone.] Tacitus libro 13. statim post prin. Claudio Nerone L. Antistio Coss. cùm in acta principis iurarent magistratus in sua acta collegam Antistium iurare prohibuit, magnis patrum laudibus, vt iuuenilis animus leuium quoque rerum gloria sublatus, maiores continuaret.

g C.Caligula.] Sueton. in vita illius, cap. 24. Sed & idem Caligula per salutem & fortunam sui equi (quem Velocissimum, aut Incitatum nominabat) iurabat, eumq́ue inuitabat ad cœnam, eique hordeum ex auro apponebat, fundebatq́ue vinum in poculis aureis, seq́ue eum consulem facturum pollicebatur: id quod fecisset omnino, si diutius vixisset. Autor Dion lib. 59. & in vita illius.

h Claudius verò per Augustum.] Sueton. in vita Claudij, cap. 11. Conuersus, inquit, ad officia pietatis, iusiurandum neque sanctius sibi, neque crebrius instituit, quàm per Augustum.

i In ara Palicorum.] Diodorus Siculus lib. 11. non multò ante finem. Stephanus in lib. de Vrbibus. Macrobius lib. 5. Saturnal. cap. 19. Quod si alia scire vis de huiusmodi Palicis, vide Seruium in lib. 9. Aeneid. ibi,

- Symethia circum
Flumina, pinguis vbi & placabilis ara Palici.

Et Lactantium Placidum in lib. 12. Thebaidos Statij, ibi,

- Immites Busyridos aras
Odrisiiq́; famem stabuli, Siculosq́; licebit
Exorare deos. -

k Quod Aristoteles de fonte Acadino.] Aristoteles in lib. de Mirabilibus auscultationibus, quasi ad verbum. & Stephanus vbi suprà.

l Idem in Sardinia.] Solinus cap. 10. vbi de Sardinia insula, in fi. sic inquit, Sed qui oculis medentur, & coarguendis valent furibus. Nam quisquis sacramento raptum negat, lumina aquis attrectat. Vbi periurium non est, cernit clarius. Si perfidia abnuit, detegitur facinus cæcitate, & captus oculis, admissum tenebris fatetur. Rhennius in Dionysij periegesi sic inquit,

Sardiniæ postquam pelago circumflua tellus
Fontibus è liquidis præbet miracula mundo,

nam vbi periuriũ erat, quicunque in eis immersus, cæcitate admissum facinus luebat: qui verò integer ad iusiurandum accedebat, incolumi fama clarius cernebat.[m] Iuxta Tyanam quoque fons Iovi sacer, frigidus ebullire traditur, qui quum cæteris foret innoxius, periuris solùm pustulas liuentes, ac vomicas facit calamitosas.[n] Atque in Bithynia iuxta Brieti templum fons cæremoniis sacer, manare feruentis naturæ, vbi periuri velut vrente flamma necabantur, ita vt magno malo periurium lueretur.[o] Tenet opinio, in Arcadia apud aquam Stygem (quæ è petra manabat præsentissimi veneni) ad Nonacrim, idem iusiurandum præstari, sub insigni documento spretæ religionis: nanque in fraude & perfidia deierãtium, extremi discriminis erat. Sicut subterraneus specus ad Corinthum, qui Palæmonis dicitur, à nemine adiri fertur sine periurij pœna memorabili.[p] Fuitque in vsu apud Athenienses, vt iusiurandum quod publicè in fœderibus præstabatur, postquam per senatum exhibitum erat, quo sanctius foret, quæstores: apud Argos verò, prætores confirmerent: apud Mantineam, vates & belli Duces: in Elide autem, opifices & legum periti, nequid repentino motu imperitæ multitudinis mutari, aut secus fieri dicique posset. Præ cæteris verò maximum vinculum iuramenti[q] apud Samnites vetusta religione fuisse traditum est, vt ara in medio consti-

Fons iuxta Tyanam. *Fons in Bithynia.* *Styx in Arcadia.* *In specu Palæmonis apud Corinthios.* *Iuramēta per quæstores, prætores, vates, & belli duces, a i.sq̃. cōsti mata. Samnites.*

ANNOTATIONES.

Quod sanant agros, pandunt, damnantq́ nefando
Periuros furto, quos tacto lumine cæcant.

Irrigarẽt vtinam hac tempestate terram omnem, vt terrore saltem pœnæ, à tot mendaciis ac periuriis homines abstinerent. Ex Sardois aquis non inelegans sumetur adagium, in furacem hominem, qui furtum etiam peierando constanter negat.

m Iuxta Tyanam.] Philostratus in vita Apollonij lib.1.cap.4. Est (inquit Græcè quidem, sed hoc sensu) iuxta Tyanã aqua Ioui (vt perhibent) sacrata, quam indigenæ extinguibilem vocant. Fons eius frigidus sanè scatet: ebullit autem non secus, atque igne calefactus lebes. Hanc puris & iuramẽti fidem seruantibus viris aspectu placidam & gustu dulcem esse perhibent: periuris verò & infidis palàm aduersari. Epota nanque oculos pedésque ac manus peierantis inuadit pustulis, ac vomicis totum corpus inquinans: neque illic discedendi facultas datur: sed ibidem permanentes coram aqua ipsa suam deplorant calamitatem, palàm quòd peierarunt profitentes. Similem fontem in Aethiopia esse scribit Diodorus c.5. vt quæ, inquit, pota in insaniam vertens cogat occulta errata palam fateri.

n Atque in Bithynia.] Plinius li.31.c.2. Amnis, inquit, Olachas in Bithynia Briazum alluit, hoc est & templo & Deo nomen, cuius gurgite periuri notantur pati velut flammam vrentem. Ex quo intelligis mendum esse in vocabulo Brieti.

o Tenet opinio in Arcadia apud aquam Stygem.] Hæc ex Herodoto lib.6. vbi loquitur de Cleomene Spartanorum Rege. Plinio lib.2. c.103. & lib.31. cap.2. & Seneca lib.3. Naturalium quæstionum. Virgil. lib.6. Aeneid. ibi,

Cocyti stagna alta vides Stygiamq́ paludem,
Dij cuius iurare timent & fallere numen.

Et lib.9. eiusdem operis loquente de Ioue,

Dixerat, idq́ ratum Stygij per flumina fratris,
Per pice torrenteis atraq́ voragine ripas
Annuit. —

Et Statio lib. 8.

— Et Sty- periuria diuûm
Arguit. —

Et Ausonio in Monosyllabis versibus deorum,

Quæq́ piat diuûm periuria noctìcolor Styx

Apuleio lib.6. Metamorph. Diis etiam, ipsique Ioui formidabiles aquas Stygias, vel fando comperisti? quodque vos deieratis per numina deorum, deos per Stygis maiestatem solere? Seruio in lib. 6. Aeneid. ibi,

Bis Stygios innare lacus, bis nigra videre
Tartara. —

Et ante hos Homero libro 2. Iliados in Catalogo Græcorum,

ὅρκου γὰρ δεινοῦ Στυγὸς ὕδατός ἐστιν ἀπορρώξ.

Id est,

Iuramenti enim grauis Stygis aqua est fluxus.

Et lib.5. Odysseæ,

ἴστω νῦν τόδε γαῖα καὶ οὐρανὸς εὐρὺς ὕπερθεν,
καὶ τὸ κατειβόμενον Στυγὸς ὕδωρ, ὅς τε μέγιστος
ὅρκος δεινότατός τε πέλει μακάρεσσι θεοῖσι.

Id est,

Sciat nunc hoc terra & cælum latum desuper,
Et defluens Stygis aqua: quod maximum
Iusiurandum grauissimumq́ est beatis deis.

Ante omnes Orpheus tradit deos peierantes per Stygem, nouem milibus annorum puniri in Tartaro. quod ex eo repetit Seruius enarrans illud Virgilij lib.6. Aeneidos,

Ipsa deûm pœnas docuit, pérque omnia duxit.

Sicut subterraneus locus ad Corinthum, qui Palæmonis dicitur, Pausanias in Corinthiacis, qui liber secundus est, de Palæmonis æde loquens, sic scribit, Simulacra in hoc sunt, Neptuni & Leucotheæ & ipsius Palæmonis. Est & ædificium aliud, Adytum appellant, descensus in id subterraneus est. Ibi Palæmonem occultatum esse perhibent. Quicunque ibi peierauerit, siue Corinthius sit, siue peregrinus, periurij pœnas nulla ratione effugere potest.

p Fuitque in vsu apud Athenienses.] Hæc ex Thucydidis lib.5. sunt ad verbum desumpta.

q Apud Samnites.] Liuius 1. Dec. lib.10.

r Græcis

runt: nanque veteri adagio amantibus verum ludificare permissum est.[f] Fertur vero Dionysij tyranni verbum, sicut pueros talis, ita iuramentis homines frustrari oportere.[g] Illud quoque notatum est, Euripidem &[h] Aristophanem taxasse Spartanos velut infidos damnososque, quibus nec ara, nec fides, nec iusiurandum foret. Idque vero testimonio probari, quod[i] corrupto muneribus rege Aristocrate, bello contra Messenios, læsa fide iurisiurandi, primi Martiam virtutem venalem fecere.[k] Quod de Thessalis quoque poëtæ tradunt, quibus ex fortuna pendet fides, cùm bello Peloponnesiaco fœdera & deos obliti, in ipsa acie ab Atheniensibus ad Lacedæmonios mutatis ordinibus transfugerint. Quare Thessala fides, velut vana & fluxa, in prouerbium venit.[l] Parthis quoque fides nulla, nisi quantum expedit, quibus vtilitas semper est fide sanctior.[m] idem Aphris[n] Syrisque.[o] Soli tamen Arabes Persæque fidem seruare didicere. tanti enim fidem fecere, vt humanam societatem cum fide tolli crederent, contraque vtilitatem fides illis semper antiquior fuit.[p] Vno tamen exemplo proditur Amasis Persarum Dux labefactasse fidem, qui cum Barcæis super occultam fossam fœdus feriret, id ratum fore iurauit, quoad humus illa firma solidaque maneret: mox retecta fouea fœdus soluit, & iusiurãdum rupit.[q] Præ cæteris traditur Zenocrati tanta fides habita, vt quum nullius iniurati testimonium admitteretur, soli Athenienses sine iuramenti religione assensere, eumque iniuratum, quod inueteratæ fidei esset, in fidem atque officium admisere.

Venereum iusiurandum.
Spartani perfidia taxati.
Thessala fides.
Parthi.
Aphri.
Syri.
Arabes.
Persæ.
Zenocratis fides.

ANNOTATIONES.

f Fertur verò Dionysij.] Plutarchus in lib. 2. Fortuna Alexandri. Sed hoc ipsum Lysandro tribuit idem author in Apophthegmatis ipsius Lysandri. Alij Philippo Macedoni, vt tradit Aelianus de Varia historia lib. 7. c. 12.

g Illud quoque notatum est, Euripidem.] Euripides Lacones, vt infidos descripsit in Andromacha,

ἔνοικοι σπάρτης δόλια βουλευτήρια.

Id est,

Spartæ inhabitatores, dolosus Senatus,

h Et Aristophanem.] Aristophanes sic scribit,

οἷσιν οὔτε βωμὸς, οὔτε πίστις, οὔθ' ὅρκος μένει.

Id est,

Quibus nec ara, nec fides, nec iusiurandum manet.

Vide Cælium Lect. antiq. lib. 18. cap. 5. Sed & eorum ingenia aliud sentire, aliud dicere tradit Herodotus lib. 9. Et vide quæ de illis diximus suprà lib. 4. c. 13.

i Quod corrupto muneribus Rege Aristocrate.] Pausanias non semel libro 4. qui de Messenicis est.

k Quod de Thessalis.] Prouerbium est apud Suidam *θεσσαλῶν σόφισμα.* id est, Thessalorum commentum, quod natum ex alia historia dicit. Et de eorum fide lubrica Euripides in Phœnissis,

καί πως νοήσας ἐτεοκλῆς τὸ θεσσαλῶν
εἰσήγαγε τὸ σόφισμ' ὁμιλίᾳ χθονός.

Id est,

At sentiens hoc Eteocles, mox Thessalam
Adhibuit artem, gentis ob commercium.

Idem alibi,

πολλοὶ παρῆσαν, ἀλλ' ἄπιστοι, θετταλοί.

Id est,

Multus quidem aderat, lubrica fide
Grex Thessalorum.

Vide Erasmum Chil. 1. cent. 3. c. 10.

l Parthis quoque.] Iustinus lib. 41. de Parthis loquens inquit, In libidinem proiecti, in cibum parci: fides dictis promissisque nulla, nisi quatenus expedit. Paulò antè, Ingenia, ait, genti tumida, seditiosa, fraudulenta, procacia.

m Idem Aphis.] Vide suprà lib. 4. ca. 13. Nam & Septimius Seuerus Imperat. qui ipse Apher fuit, nec iusiurandum fallere dubitabat, si ita vsus posceret, teste Herodiano.

n Syrisque.] Vide & tu eodem lib. 4. cap. 13. Sed adde & Libyis ex Diodoro Siculo lib. 4. c. 4.

o Soli tamen Arabes.] Herodotus lib. 3.

p Vno tamen exemplo proditur Amasis.] Herod. lib. 4. non longè à fi.

q Præ cæteris traditur Zenocrati.] Cicero ad Atticum lib. 1. epist. 12. & in Oratione pro Cornelio Balbo, vbi tamen nomen eius supprimit. Valerius Maximus lib. 2. cap. 5. in fi. Et Laërtius in vita illius. Ex quibus intelliges Xenocrati hic legendum esse. Vide Cælium Lect. antiquarum lib. 17. c. 9. num legendum sit Xenocrati.

Quid sit exedra, quid menianum, de quibus apud Iureconsultòs mentio frequens, & quid embamma.

Cap. XI.

Fuit in

Quot virgines Vestales, quane illarum disciplina & institutio fuerit, quáue afficiatur pœna incesti damnata. Cap. XII.

Vi de Vestalibus virginibus memoriam reliquere, illas à [a] Numa Pompilio primùm lectas fuisse autumant, quod sacerdotium cum Albæ oriundum esset, idem Numa inde translato sacro, Romam aduocauit: vtque Vestæ antistites assidue forent, præcipua virginitate & aliis cæremoniis sanctas fecit. Cuius instar sacri, [b] in Poliadis Mineruæ templo multa religione inclyto, in Attica fuisse legimus, in quo virgines assidue degere, & lychnum inextincti luminis, ac Palladium existere, multorum opinio fuit. [c] Lychnum quoque in arce Athenis Mineruæ consecratum ferunt, quem semel oleo repletum, assidue lumini alimenta sufficere ad insequentis anni eundem diem, prodiderunt. Ignem quoque peruigilem [d] apud Delphos custodiri à mulieribus quæ matrimonio solutæ erant, inuenimus: [e] vbi siquando extinguebatur, ex Solis flamma peregrinum ignem elici oportebat. [f] Persæ quoque ignem habent peruigilem, sicut Chaldæi, Medi [g] & Assyrij, vt deorum maximum, illíque velut sacro numini hostias mactare, & sacra facere, atque ex illo euenta rerum interpretari assuêrant: [h] apud quos Dianæ Ecbatanæ templum fuit, quam Anatim vocant, cuius sacerdotes procul à virili contagio in perpetua virginitate degunt. [i] In Britannia quoque Mineruæ numen colitur, in cuius templo perpetui ignes nunquam canescere in fauillas, sed in saxeos globos verti ferebantur. [k] Hæ autem virgines in templo Vestæ, quod forma circulari fuit, inter

Vestales à Numa instituta.

Virgines in Minerua téplo. Lychnus Athenis.

Ignis peruigil apud Delphos, Persas, Chaldæos, Medos & Assyrios. Dianæ Ecbatanæ sacerdotes.

Britanni. Vestales in templo Vestæ.

ANNOTATIONES IN CAP. XII.

a NVma Pompilio.] Plutarchus in vita illius. Liuius 1. Decad. lib. 1. Gellius lib. 11. c. 12. Pompon. Lætus lib. de sacrificiis c. 6.

b In Poliadis Mineruæ templo.] Strabo li. 9. Vrbs ipsa, inquit, saxum est in plano quaquauersum habitato, quo in saxo vetustum Mineruæ templum Poliadis surgit, in quo lucis inextinctæ lychnus est, & virginum domus, quam Ictinus condidit, vbi Palladium est ex ebore perfectum, opus Phidiæ.

c Lychnum in arce Athenis Mineruæ.] Plutarchus in vita Numæ, & Probl. c. 75.

d Apud Delphos.] Plutarc. in vita Numæ: vbi tamen, quantum ad id, de Delphis non loquitur: sed de Græcia, vbi perpetuus seruatur ignis, vt Pythiæ & Athenis: nisi si per Pythiam Delphos intelligo, quod magis credo & sequentia declarant.

e Vbi si quando extinguebatur.] Plutarchus in d. loco. Festus Pompeius lib. 9. vbi declarat quo modo id fieret, Ignis Vestæ, inquit, siquando interstinctus esset, Virgines verberibus afficiebantur a Pontifice, quibus mos erat tabulam felicis materiæ tandiu terebrare, quousque exceptum ignem cribro æneo virgo in ædem ferret. Seruius autem lib. 4. Aeneidos ibi,

- Vigilemq́ sacrauerat ignem
Excubias diuûm æternas. -

Definitio est æterni ignis. Quid est ignis peruigil? excubiæ deorum: nec vacat ratione, vt in aliquibus templis sit ignis peruigil: nam potestates, aut terrenæ sunt, aut aëreæ, aut æthereæ: sed quia æther ignis, ideo in æthereatum potestatum templis ignis est, vt reddatur eis imago sui elementi. Est autem in templo Iouis, qui æther est, & Mineruæ quæ supra ætherem est. Vnde de patris capite procreata esse dicitur.

f Persæ quoque.] Strabo lib. 15. non multò ante fi. Præcipue (inquit cùm de Persarum sacrificiis loquitur) igni & aquæ sacrificant, igni arida ligna imponêtes, adempto cortice & aruina superintecta, deinde infuso oleo, succendunt, non inspirantes, sed ventilantes. Quod si quis inspirarit, aut mortuum quicquam cœnúmve in ignem immiserit, morte plectitur. Q. Curtius lib. 4. Procopius lib. 2. belli Persici. Pausanias Eliacorum priore lib. ad fin. de igne loquens, quê Magi suis præstigiis ex cinere miraculosè eliciunt, sic inquit, Sunt enim Lydis templa, qui Persici cognomine vocantur, vrbes Hiero, Cæsarea & Hypæpæ. In templo vtriusque vrbis amplissimo cellæ cum aris super his cinis alio lôgè colore à vulgari cinere. Huc ingressus Magus, vbi foco lignis impositis, tiara caput velarit, implorat cognomen Dei, quicunque ille sit: Ex libro enim carmen recitat barbaricum, lingua planè ignota Græcis. vbi perorauit sponte sua e lignis, nullo igne admoto, purissima emicat flamma.

g Et Assyrij.] Adde & Iudæos ex Leuitico ca. 6. Vbi ignis semper in altari ardebat, quem nutriebat sacerdos subiiciens ligna mane per singulos dies, & imposito holocausto desuper adolebat adipes pacificorum. Ignis erat iste perpetuus, qui nunquam deficiebat in altari. & Lybes ex Seruio vt suprà. Et Lacedæmonios quoque, qui cùm expeditionem parant in externam regionem, πυροφόρος, id est, ignifer ignem ab ara Iouis ἀγήτορος, id est, Ducis accensum apud Regem inextinctum seruat. Apud Nicolaum περὶ ἐθῶν, & ab eo Stobæus Collectaneorum cap. 42.

h Apud quos.] Scilicet Persas in vita Artaxerxis.

i In Britannia.] Solinus cap. 35 in fi. Quibus fontibus, inquit, præsul est Mineruæ numen, in cuius æde perpetui ignes nunquam canescunt in fauillas: sed vbi cinis contabuit, vertitur in globos saxeos.

k Hæ autem virgines.] Ad Romanos redit. Id-

Vestæ nulla effigies. In Parcarum Cereris & Proserpinæ adibus nulla simulacra. In Vestæ templo senatum cogi non licebat. Quatuor primum Vestales, deinde sex, tandem viginti.

Capitolium & Palatium morabantur assiduè, [l] ad quod ingredi interdiu vetabatur nemo: sub noctem verò adire, prę pudore, masculo non licebat, fœminæ verò fas erat. † In quo nulla Vestæ effigies aut simulacrum deæ cui immolarent visebatur, quia Vestam nihil aliud quàm animum & diuinum putarunt ignem, quæ diuina mens animo concipitur, oculis non videtur. Sicut [m] Corinthi ædes Parcarum, Cereris & Proserpinæ, nulla habere simulacra dicũtur. [n] Tametsi Vestam, virginis ore tympanum gestantis, quòd ventos contineat, nonnulli effinxere: [o] cuius aditum ex fonte Camœnarum Vestæ consecrato, ex Numæ legibus, vestales spargere assuerant [p] Quod quidem minimè inauguratum fuit, nequando in eo senatus cogeretur: ideo non esse templum aliqui existimarunt: licet in atrio Vestæ quod à templo seiunctum erat, quandoque haberi senatum videamus. Quibus virginibus, ne sacra intermitterent [q] stipendiũ de publico statuit. Eas enim quatuor à principio fuisse tradunt. [r] quarum nomina Gegamia & Beremia, deinde Gamilia & Tarpeia, primùm à Numa initiatæ, & post Numam à regibus ad sacerdotium addictæ. [s] Lapsis inde temporibus, quum populus in sex partes diuisus foret, vt pro eo sua quisque parte ministram haberet sacrorum, duas additas fuisse ferunt, donec aucto & propagato imperio, collegium Vestalium [t] ad vige-

ANNOTATIONES.

que est ex Plutarcho in Numa, & Festo Pompeio libro 16.

l Ad quod ingredi interdiu.] Dionysius Halicarnasseus lib. 2. Virgines, inquit, quæ deæ sacris operabantur quatuor erant ab initio & ius optandi eas penes Reges esse Numa voluit: posteà tamen, propter sacrificiorum multitudinem, ad senarium numerum auctæ, in eo hodièque permanent, degentes in deæ fano: à cuius aditu nemo arcetur interdiu: sed pernoctare intus fas est viro minimè.

† In quo nulla Vestæ effigies.] Ouidius lib. 6. Fastorum,

Nec tu aliud Vestam, quàm viuã intellige flammam,
Nataq; de flamma corpora nulla vides.
Iure igitur virgo est, quæ semina nulla remittit,
Nec capit, & comites virginitatis amat.
Esse diu stultus Vestæ simulachra putaui,
Mox didici curuo nulla subesse tholo.
Ignis inextinctus templo celatur in illo,
Effigiem nullam Vesta nec ignis habent.

Verùm apud Athenienses proximè Prytaneum (in quo Solonis leges perscriptę adseruabantur) polita erant Pacis & Vestæ signa, vt tradit Pausani lib. 1. idem lib. 2. scribit, Iam qui in Vestæ apud Hermiones, transierint, ibi signum nullum videnc, vnica ara est, & super eam sacra Vestæ faciunt.

m Sicut Corinthi.] Pausanias lib. 2. de Corintho loquens, In Parcarum, inquit, Cereris & Proserpinæ æde signa aperta non sunt.

n Tametsi Vestam.] Id ex hoc authore refert Lilius Gyraldus lib. 4. de Diis Gentium, vt & Cælius antiq. Lect. lib. 15. c. 14.

o Cuius aditum ex fonte Camœnarum.] Plutar. in Numa. Præterea, inquit, opus esse, Camœnis eum locum & quæ circum locũ prata sunt, sacrare, quò frequenter ad suum congressum veniant. Fontem verò qui locum rigat, sacrum virginibus Vestalibus constituere, quò inde aquam quotidie, sumentes inundent, atque aspergant templi adytum.

p Quod quidem minimè inauguratũ fuit.] Hæc vsque ad versic. Quibus Virginibus, sunt Seruij in 7. lib. Aeneid. ibi,

- Delectos ordine ab omni
Centum oratores augusta ad mœnia Regis
Ire iubet. -

Augusta, inquit, augurio consecrata. Hinc paulò pòst, Tectum augustum ingens. & nisi in augusto loco, Senatus consilium habere non poterat: vnde templum Vestæ non fuit augurio consecratum, ne illuc conueniret Senatus, vbi virgines erant. Nam hæc fuerat Numæ Pompilij. Ad atrium autem Vestæ conueniebatur, quod à templo remotum fuerat. Quod & nos, ni fallor, alibi recensuimus.

q Stipendium de publico statuit.] Scilicet Numa, vt Liuius 1. Decad. lib. 1. de Numa loquens sic scribit. Virginésque Vestæ legit: Alba oriundum sacerdotium & genti conditoris haud alienum. His, vt assiduæ templi antistites essent, stipendium de publico statuit: virginitate, aliisque cæremoniis venerabiles ac sanctas fecit.

r Quarum nomina.] Plutarchus in Numa, qui tamen has nominat Geganiam & Bereniam, deinde Camiliam & Tarpeiam.

s Lapsis inde temporibus.] Dionysius Halicarnasseus lib. 3. Suetonius in Augusto, ca. 31. & 101. Festus Pompeius lib. 17. ad finem sic scribit, Sex Vestæ sacerdotes constitutæ erant, vt populus pro sua quisque parte haberet ministram sacrorum: quia ciuitas Romana in sex erat distributa partes. In primos, secundósque Titienses, Ramnes & Luceres. Plutar. vbi suprà scribit Numam quatuor tantùm instituisse: postea Seruium Tullium duas addidisse: qui numerus senarius seruatus est.

t Ad vigenarium numerum.] Nescio vbi id Alexander acceperit, cùm Dionysius & Plutarchus in dictis locis dicant illum numerum sex Vestalium ad sua vsque tempora durasse: Sed puto Alexandrum ex eo deceptum fuisse quod de Vestalibus scribit Gellius lib. 1. cap. 12. in hæc verba, Sed Papiam

narium numerum constitutum fuit: quibus quæ præsidebat,[v] dicebatur maxima.[†] Has ergo arbitrio decretoque pontificis max. ingenuas, & libero patre genitas, etiam nolentes & ab inuitis ad sacerdotium cogi compertum est, eas præcipuè, quibus summa integritas, pudor & virtus foret, nisi flaminis, pōtificis, auguris, aut quindecimuiri sacris faciundis, tubicinisve sacrorũ, vel septemuiri epulorũ, aut salij filia foret. horum enim filias, inuitas & detrectantes ad sacerdotium cogi non posse, neque cuius pater tres aut suprà filios non haberet: neque illam, cuius soror Vestalis fuisset capta, pōtificum decreto cauebatur: neque illas, quarum mater cum viro dissidium fecisset, neque in eodem coniugio maneret. Quarum siqua mortem oppeteret, in demortuæ locum aliam capi oportebat: sed nec minor sex, neque decem annis maior capi poterat, quæve patrima & matrima non esset, neque ea quæ aliquo oris aut sensus vitio laboraret. Quæ dum capitur à pontifice max. non suo nomine, sed Amata appellatur, omen veteris denominationis sequuti. siquidem quæ prima Vestalis capta fuit, hoc nomine fertur nuncupata. Quibus quidem ad sacerdotium admissis, assidua insidens cura inerat ignis [x] sacri & æterni, qui[y] in penetralibus Vestæ in[z] fictilibus vasculis seruabatur, quasi cælestis arcani custodiam & curam fidelem per vices agere, ignémque seruare. Quibus propter sanctitatem & continuam virginitatem tantus est honos habitus, vt velut sacrosanctæ,[a] ab omni virorum contagio intactæ forent,[b] aduersúsque eas, aut decreta iussúsque earum, nulli magistratui intercedēdi facultas erat. [c] Quibus hoc etiam tributum est, vt licet essent sub patris iure, postquã ad sacerdotium adscitæ sunt, sui iuris effectis, testandi manumittendíque etiam sine curatore libera facultas foret. [d] Ipsæ tamen intestati hæreditatem adire, aut bonis succedere, vel ipsis intestatis hæredes aliqui esse nequibant, quod veteri scito apud Labeonem cauebatur.[e] Cumque

Etiam inuitæ ad hoc sacerdotiũ cogebãtur.

Amatæ nomen Vestalibus impositum.

Munus Vestaliũ.

Honos Vestalium.

ANNOTATIONES.

piam legem inuénimus, qua cauetur, vt Pontificis Max. arbitratu virgines è populo viginti legantur, sortitióque in concione ex eo numero fiat.

v Dicebatur maxima.] Sueton. in Domitiano, cap. 8. Mox Corneliam virginem maximam, absolutam olim, dehinc longo interuallo repetitam, atque conuictam, defodi imperauit. Virgo maxima, (vt inquit Beroaldus Suetonij interpres) dicitur præfecta & princeps reliquarum virginum Vestalium, qualis hodie Abbatissa nuncupatur.

† Has ergo.] Hæc omnia vsque ad versic. Quibus quidem. sunt Gellij authoritate Labeonis Antistij & Capitonis Atteij lib. Noctium Atticarum 1. cap. 12.

x Ignis sacri & æterni.] Sic enim eum appellat Virgil. lib. 2. Aeneidos,

Aeternumq; adytis effert penetralibus ignem.

Et Liuius 1. Decadis lib. 5. Quid de æternis Vestæ ignibus, signoque, quod imperij pignus custodia eius templi tenetur, loquar? & 3. Decad. lib. 6. Vestæ ædem petitam & æternos ignes. Inextinctũ autem vocat Ouidius lib. 6. Fastorum, quo loco citauimus suprà ibi, In quo multa Vestæ. Perpetuum plurimi dicunt, vt Plutar. in Numa &c.

y In penetralibus.] Ex Virgilio vbi nuper citauimus.

z In fictilibus vasis.] Seruius in illud Virgilij Aeneid. 11.

- Consiliis habitus non futilis auctor.

De vase fictili loquens, sic scribit, non futilis auctor, id est non inanis. Nam futilis quoddam est vas lato ore, fundo angusto, quo vtebantur in sacris Vestæ: quia aqua ad sacra hausta in terra nō ponitur: quod si fiat, piaculum est. vnde & excogitatum vas est, quod stare non posset: sed positum statim effunderetur: inde & homo commissa non retinens, Futilis dicitur: contra non futilis, bonus in consiliis, non inanis.

a Ab omni virorum contagio.] Vt quæ perpetuam castitatem seruabant. vt scribit Plutarc. in Numa. Nam quæ virginitatem prodiderat, viua ad portam, quam Collinam vocant, defodiebatur. L. Florus in Numa, sic scribit, In primis focum Vestæ virginibus colendum dedit, vt ad simulachrum cœlestium syderum, custos imperij flamma vigilaret. Ignis porrò inextincti custodes virgines erant, vt puram & incorruptam ignis substantiam inuiolatis item integrisque corporibus, illis commendarent: siue quòd sterile ac infœcundum esset, scitè virginitati adiungerent. Cælius lib. 15. c. 14.

b Aduersúsque eas.] Suetonius in Tiberio, c. 2. Etiam virgo Vestalis fratrem iniussu populi triumphantem, ascenso simul curru vsque in Capitolium prosecuta est, ne vetare, aut intercedere fas cuiquam Tribunorum esset.

c Quibus hoc etiam tributum.] Plutarchus in Numa, & Gellius lib. 1. c. 12.

d Ipsæ tamen.] Gellius vbi suprà, ipsius Labeonis authoritate.

e Cumque soli Therariæ.] Plutarchus hanc Tarquiniam vocat in Valerio Publicola, Gellius lib. 6. cap. 7. Terratiam. & diximus in nostris legib. Connubial. parte 9. nu. 77. incip. sed nec ex vetustis in postrema edit.

Theratia vestalis testimonij ferendi ius.

soli Theratiæ vestali, priuilegio honoris, ius testimonij dicendi à populo datum esset, hinc effici cogique potest,[f] reliquas testimonij ferendi ius non habere.[g] eas tamen quum testimonium dicebant, iudicio & foro adesse oportebat.[h] Tum siqua dissidia & simultates, vel aliquæ exortæ offensiones fuissent, aut seditio intestina coorta inter ciues, vt vestalibus intercedētibus & deprecatricibus, & quasi internūciis, pacis fœdera inirentur, illarum curæ mandabatur: hisque mediis & procurantibus, offensarum culparúmque venia impetrabatur.[i] Testamenta quoque, & quæ secretioris consilij erant, quæve quis celari, & in abdito esse, & suo tempore in lucē promi volebat, apud illas deponebantur, vt in fideli custodia essent.[k] Quibus, postquam in sacerdotium adscitæ fuerunt, triginta annorum castitas præscripta fuit. primo enim decennio quæ ad cultum & arcanas cæremonias, ritusque sacrorum spectarent, quæue vetustissimis carminibus & monumentis prodita erant, ediscebant: secundo verò, quæ didicere, opere complere & efficere: tertio autem decennio, sacra & instituta, ritúsque & cæremonias quas didicissent, alias edocere oportebat. Tum demum exacto circulo annorum triginta, velut emeritis stipendiis, liberum erat vel sacerdotio solui, & aliam vitam nancisci, vel si volet, alij nubere, & filios educere, aut sacrorum curam gerere, & eodem cultu ornatuque esse non vetabantur.[l] Tātæque dignationis fuere, vt si extra atrium Vestæ prodire vellet, nisi præcedentibus fascibus ob honorem sacerdotij, foras exire non liceret.[m] Tum si vi morbi aut necessitate, templo excedebant, quò venerationis plus inesset, matronas & grandes natu matres, insignes morum verecundia & probitate, quæ eas comitarentur & custodirent, adhibebant:[n] cui ad omnem occursum, etiam consules prætorésque de via decedebant.[o] Quòd si dum foras vadunt, ad capitale quisquam supplicium traheretur, si obuiam fieret, ipsum tunc mortem oppetere, aut nouissimo exemplo affici non decebat. Tantóque cultu & ho-

Alia vestalium munera.

Triginta annorum castitas vestalibus præscripta.

Honor vestalibus exhibitus.

ANNOTATIONES.

f Reliquas ferendi testimonij ius non habere.] Quod & ipsum placuit Hermanopulo lib. 1. cap. 6. eius operis, cui titulum πρόχειρον νόμων nuncupant. Cuius verba attulimus in dictis legib. Connubialibus, vbi suprà, quæ omnino vide.

g Eas tamen cùm testimonium dicebant.] Cornel. Celsus lib. 2. Cæterùm Vrgulaniæ potentia adeò nimia ciuitati erat, vt testis in causa quadam, quæ apud Senatum tractabatur, venire dedignaretur, missus est Prætor, qui domi interrogaret: cùm virgines Vestales in foro & iudicio audiri, quoties testimonium dicerent, vetus mos fuerit. Cuius etiā mentionem fecimus in illis ll. Connubial. parte 10. num. 33. incip. Facit item.

h Tum siqua dissidia.] Nam & Vestales conciliarunt Iulium Cæsarem Syllæ illi infenso apud Sueton. in vita Cæsaris, ca. 1. Messalina autem tentauit à Claudio Imperatore, ab Hostia redeunte ad ipsius vltionem, veniam impetrare sui flagitij per Vibidiam virginum Vestalium vetustissimam, vt Claudij aures adiret, & clementiam expeteret, apud Corn. Tacit. lib. 11. & Vitellius apud eundem lib. 9. Hinc ait Cicero in dissuasione legis Agrariæ 2. Si quid deliquero, nullæ sunt virgines, quæ me à vobis deprecentur. quāuis vulgò legatur imagines.

i Testamenta quoque.] Sueton. in Cæsare, c. 83. & in Augusto, ca. omnium postremo. & Cornelius Tacitus lib. 1. vbi de testamento ipsius Augusti loquitur. & Plutarchus in Antonio, vbi testamenti ipsius meminit.

k Quibus postquam in sacerdotum.] Hæc vsque ad versic. Tantæque dignationis. sunt Dionysij Halicarnassei lib. 2. Plutarchi in Numa, & in lib. Num seni gerenda respub. Hincque etiam illud Prudentij lib. 2. in Symmachum,

Tandem virgineam fastidit Vesta senectam,
Tum thalamos habilis timuit vigor, irrita nullus
Fœcundauit amor materno viscera partu,
Nubit anus veterana sacro perfuncta labore,
Desertisq́; focis, quibus est famulata iuuentus,
Transfert emeritas ad fulcra iugalia rugas,
Discit & in gelido noua nupta tepescere lecto.

Dicunt tamen Dionysius & Plutarchus id paucas fecisse, sed parum læto vitæ exitu & ominoso apud cæteras, ita vt libenter posthac virgines æuum exigerent in deæ contubernio.

l Tantæque dignationis.] Plutarchus in Numa, Cùm fascibus, cùm prodeunt, deducuntur. Dion li. 47. Virginibus porrò Vestalibus dederunt, vt singulis lictoribus vterentur, eò quòd quædam ex iis à cœna sub vesperam domum reuertens, cùm quæ esset ignoraretur, vim passa fuerat.

m Tum si vi morbi aut necessitate.] Cælius Lect. antiq. lib. 15. c. 14.

n Cui ad omnem occursum.] Seneca lib. Declamat. 7. declamat. 8. vbi præterea dicit magistratus illis fasces submittere & D. Hieronymus in Iouinianum lib. 1.

o Quòd si dum foras vadunt.] Plutarchus in Numa.

p Vt

nore ob sanctitatem sacerdotij habitæ sunt, [p] vt seruitia fugitiua nondum vrbem egressa, in loco precationis retinerent, & seruitute eximerent. Ad se quoque fugientes, ab iniuria prohibere, atque à cuiusque magistratus imperio intercedere poterant: ab eisque quum sacrosanctæ forent, aut decreto iussuque earum, nulli magistratui, nec tribuno plebis, qui pariter sacrosanctus est, prouocare permissum: tantumque illarum iussui virium & roboris fuit, [q] vt Claudia Vestalis patrem iniussu populi triumphantē, necui tribuno intercedere liceret, ascenso simul curru, in capitolium sequuta fuerit. [r] Quod siquando Vestæ ignis (cuius præcipuam ducebant curam) extinctus foret id inter non minima prodigia habitum, magna semper mercede expiatum fuit: quippe ex eo formido, & non mediocris terror religioque senatui populoque incussa erat, illisque non procuratis, aut diis non propitiatis, a rebus agendis grauibusque negociis haud secus abstinebant, quàm si dira & tetra prodigia, aut portenta calamitosa prædicta forent. [s] Ea verò Vestalis, cuius custodia fuerat, ob secordiam, sicut ob alia crimina, à pontifice maximo, qui eas fideli custodia seruabat, flagro plectebatur. In abdito enim conclaui & penitus abstruso loco, eam obtento linteo flagris plectebat. [t] Ignem verò extinctum ita suscitabat, vt vas æneum pellucidum trium angulorum, ad solis iubar obiiceret, ita vt vndique accensus in orbem coiret: illudque vsqueadeo diuerberaret, donec conceptum ignem arida materia clibano in ædem ferret. [v] Quem quidem nouum accendere calendis Martiis, quibus principium anni agebatur, quotannis solitæ sunt. Fuitque is ignis perpetuus in penetralibus sacris, & penu Vestæ velut sanctiore recessu conditus: in quo [x] Palladium & dij [y] penates Troia aduecti, fatale pignus im

Vestæ ignis extinctus prodigij loco habitū.

Vestalis cuius incuria ignis extinctus, flagris cæsa à pontifice.

Ignis Vestæ resuscitādi ratio.

Palladium & dij penates in Vestalium custodia.

ANNOTATIONES.

p Vt seruitia fugitiua.] Plinius lib.28.cap.2. Vestales nostras hodie credimus nondum egressa vrbe mancipia fugitiua retinere in loco precationis.

q Vt Claudia Vestalis.] Cicero pro Cælio, Non virgo, inquit, illa Vestalis Claudia, quæ patrem complexa triumphantem, ab inimico Tribuno plebis de curru trahi passa non est. Valerius lib 5. cap. de Pietate erga parentes. Claudia Vestalis, inquit, cùm patrem suum triumphantem è curru violenta Tribun. pleb. manu detrahi animaduertisset, mira celeritate vtrisque se interponendo, amplissimam potestatem inimicitiis accensam depulit. Igitur alterum triumphum pater in Capitolium, alterum filia in ædem Vestæ duxit. Suetonius in Tiberio, cap.2. ad finem. non patrem, sed fratrem Claudiæ Vestalis virginis fuisse scribit his verbis, Etiam virgo Vestalis fratrem iniussu populi triumphantem, ascenso simul curru, vsque in Capitolium prosecuta est, ne vetare, aut intercedere fas cuiquam Tribunorum esset.

r Quod siquando Vestæ ignis.] Hæc vsque ad vertic. Ea verò. sunt Titi Liuij 3. Dec. lib.8.

s Ea verò Vestalis.] Hæc item vsque ad ea verba, Ignem verò extinctum. sunt Liuij vbi suprà, Valerij Maximi lib.1. cap.1. vbi de P. Licinio, Plutarchi in Numa, & Festi Pompeij lib.9. & Iulij Obsequentis Prodigiorum c.62.

t Quem quidem nouum accendere.] Ouidius de Calendis Martiis loquens li.3. Fastorum,

Adde quòd arcana fieri nouus ignis in æde
Dicitur, & vires flamma refecta capit.

v In penetralibus.] Ex Virgilio lib.2. Aeneidos,

Aeternumq́ adytis effert penetralibus ignem.

Quod nos ad aliud suprà citauimus.

x Palladium.] De quo Virgil. lib.2. Aeneidos,

Fatale aggressi sacrato auellere templo
Palladium, cæsis summæ custodibus arcis,
Corripuere sacram effigiem.

Et ibi Seruius. Dionysius Halicarnasseus lib.1. Strabo lib.6. Plutarchus in Camillo, & in Parallelis c 35. Pausanias in Atticis. Sed & ex Plutarcho maximè intelliges id Palladium asseruari solitum in penitissimis Vestæ ædibus. Pherecydes dicit omnia simulachra humana manu non facta, & quicquid è cælo in terram deuoluitur, Palladia vocari. Meminit Herodianus lib.1. Palladij, quod Commodi temporibus, templo Vestæ ardente, virgines Vestales in regiam, per viam Sacram transtulerunt.

y Et dij Penates.] Macrobius lib.3. cap.4. ex sententia lib. Rerum humanarum 2. refert Dardanum deos Penates ex Samothrace in Phrygiam, & Aeneam ex Phrygia in Samothraciam detulisse. Penates quidam esse dixerunt, per quos penitus spiramus, per quos habemus corpus & rationem animi possidemus. Esse autem medium æthera Iouem, Iunonem verò imum aëra cum terra, & Mineruam summū ætheris cacumen. Varro, vt est apud Arnobium lib.3. contra Gentiles, Penates, ait, qui sunt introrsus atque in intimis penetralibus, cœli deos esse censet, quos loquimur, nec eorum numerum, nec nomina sciri. Hos Consentes, & Complices Ethrusci aiunt & nominant, quòd vnà oriantur & occidant vnà: sex mares & totidem fœminas nominibus ignotis, & iis nationis barbarissimæ: sed eos summi Iouis consiliarios ac Principes existimari. Nec defuerunt qui scriberent Iouem, Iunonem ac Mineruam, deos Penates existere: sine quibus viuere ac sapere nequeamus: sed qui penitus nos re-

perij colebantur, [z] ad quod nulli hominum, nisi vestalibus & pontificibus adire fas erat. [a] Qui quidem dij fuere duo iuuenes veteris artis & operæ paruis imagunculis sedentes, & militari more pila tenentes: [b] tametsi Palladium ab Aenea aduectum, nonnulli Apollinem & Neptunum ferant: [c] alij Troianam Palladem Romæ & Lauini, Luceriæ & Siritidæ demonstrari tradunt: qui ab Aenea in Italiam allati, Lauini mansere primùm, mox ab Iulo in Albam à se conditam translatos, pristinam Lauini sedem sua spōte repetisse dicunt. Quod siquando vestales sacra diis libarent, aut Vestæ rem diuinam facerent, eo cultu ornatuque erant, [d] vt licet vittatæ incederent, [e] album tunc vestimentum, [f] quod suffibulum vocant, oblongum prætextum quadragulum in capite sumerent: illudque fibula subnecterent, [g] castaque mola [h] & sale tuso, ac in ollam fictilem misso, & mox in aquam iniecto, sacra facerent, [i] calicibúsque fictilibus, qui cululli dicti sunt, Vestæ & diis libarent: [k] scirpeásque effigies triginta nu-

Vestalium ornatus in sacrificando. *Suffibulū.* *Sacrificij modus.* *Scirpea effigies in Tiberim deiecta.*

ANNOTATIONES.

gant ratione, calore ac spiritu. Hæc Arnobius vbi suprà. Hos Penates Aeneas secum in Italiam deuexit. Virg. Aeneid. 1.

Sum pius Aeneas, raptos qui ex hoste Penates
Classe veho mecum.

z Ad quod nulli hominum.] Id ex Aelio Lampridio in vita Heliogabali. Nec Romanas, inquit, tantùm extinguere voluit religiones, sed per orbem terræ, vnum studens, vt Heliogabalus Deus vnus vbique coleretur: & in penum Vestæ, quod solæ virgines, solique potifices adeunt, irrupit, pollutus ipse omni contagione morum, cum his qui se polluerant.

a Qui quidem dij.] Dionysius Halicarnasseus Antiq. Ro. lib. 1. de diis Penatibus loquens hæc scribit, Templum Romæ non procul foro ostenditur, secundum viam quæ ad Carinas fert compendio, situm in loco obscuro, propter circuniecta ædificia, qui Romano vulgo sub oliuis dicitur. In eo positæ sunt Troianorum deorum imagines, quas cuiuis fas est inspicere, cum inscriptione Denates, quæ Penates significat. Videntur enim mihi prisci ante inuentum P vsurpasse pro eo D literam. Sunt autem hastati duo iuuenes habitu sedentium admodum antiqui operis. Alia quoque multa in antiquis templis horum deorum idola conspeximus, & in omnibus duos iuuenes militari habitu. Lapus aliter vertit, vt videre est apud Gyraldum lib. Historię deorum decimoquinto.

b Tametsi Palladium.] Macrob. d. lib. 3. c. 4.

c Alij Palladem Troianam Romæ.] Hæc vsque ad ea verba, Qui ab Aenea. Sunt Strabonis Geographiæ lib. 6. Sed & de Lauinio Valerius Maximus lib. 1. cap. 8. vbi de Troianis loquitur, ita scribit, Referam nunc quod suo seculo cognitum manauit ad posteros: Penates deos Aeneam Troia aduectos Lauini collocasse: indę ab Ascanio filio eius Albam, quam ipse condiderat, tralatos, pristinum sacrarium repetisse: & quia id humana manu factum existimari poterat, relatos Albam, voluntatem suam altero transitu significasse.

d Vt licet vittatæ incederent.] Ouid. 3. Fastorum de Syluia Vestali loquens,

Ignibus Iliacis aderam, cum lapsa capillis
Decidit ante sacros linea vitta focos.

Et lib. 6. eiusdem operis,

Nullaq́; dicetur vittas temerasse sacerdos
Hoc Duce, nec viua defodietur humo.

Et lib. 3. Amorum eleg. 6. de Ilia Vestali,

Quò cultus abiere tui? quid sola vagaris?
Vitta nec euinctas impedit alba comas?

Nam & hinc vittata sacerdos Lucano lib. 1. dicitur,

Vestalemq́; chorum ducit vittata sacerdos,
Troianam soli cui fas vidisse Mineruam.

Et Iuuenalis satyra 4. post princ.

- Cum quo nuper vittata iacebat
Sanguine adhuc viuo terram subitura sacerdos.

Et id quoque videre licet ex Dionysio Halicarnasseo lib. 2.

e Album tunc vestimentum.] Quod vel patet ex illo loco Ouidij lib. 3. Amorum nuper citato.

f Quod suffibulum.] Totum id vsque ad vers. Castàque mola. est Festi Pompeij lib. 17. non longè ante finem, vbi de suffibulo loquitur. Suffibulum, inquit, vestimentum album erat, prætextum, quadrangulum, oblongum, quod in capite Vestales virgines sacrificantes habebant, idque fibula comprehendebatur.

g Castaque mola.] Festus Pompeius lib. 3. paulò ante fi. Casta, inquit, mola genus sacrificij, quod Vestales faciebant.

h Et sale tuso.] Gyraldus historiæ deorum syntagmate 17.

i Calicibusq́; fictilibus, qui cululli dicti sunt.] Acron & Porphyrion interpretes in illud Horatij lib. 1. Car. Odę 31.

- Diues & aureis
Mercator exsiccet culullis
Vina Syra reparata merce.

Propriè Cululli calices sunt, quidam fictiles, quibus Pontifices, virginésque Vestales, in sacris vtuntur. hic autem pro vrceolis & conchis posuit. Alibi autem idem Acron in illud eiusdem Horatij de Arte Poëtica non adeò longè à fi.

Reges dicuntur multis vrgere culullis
Et torquere mero, quem perspexisse laborant,
An sit amicitia dignus.

Culullis, inquit, id est, calicibus & est diminitiuum à Culeo & citat primum locum Horatij.

k Scirpeasque effigies.] Varro lib. 3. seu aliorum computatione 6. de ling. Lat. Argei, inquit, fiunt è scirpeis virgultis, simulachra sunt hominum triginta, ea

mero, quas Argeos vocant, ex virgulto statis diebus in Tiberim deiicerent, arásque deorum, numinibus accenso foculo, dicarent: quibus [l] hoc proprium ferunt, vt desectum capillum tanquam sacrosanctum, vulgo atteri non sinerent: sed in loto arbore conspicuæ magnitudinis, quæ in Lucinæ ara colebatur, apponerent, cui ob id capillatæ nomen. [m] Tum siquando sacramento adigebatur, nisi per suam Vestam iurare licebat. Erátque Vestalium opus, annis singulis stata die, Regem sacrorũ adire, vtque vigilaret, néve diuina intermitteret, præmonere præcaueréque. Tantæq; dignationis & pudoris habitæ sunt, vt his præsentibus tanquam arbitris numinibus, non factis modò, sed & verbis obscœnis & prætextatis abstinerent: eásque velut augusta & sancta templa, atque vnicum castitatis exemplar, religiosè obseruarẽt. Et tametsi tanti exempli & disciplinæ forent, [n] illas tamen athletarũ spectaculis & theatro interfuisse quandoque legimus, scilicet remisso officij munere, de concilij sententia. [o] Siqua verò detestabili scelere polluta, omnium sententiis pontificum incesti conuicta, & damnata foret, in eam manus aut vim inferre nulli licuit: sed postquam familiam in potestate habere, & sacris abstinere iussa fuerat, stata die sub effossa humo ad portam Collinam, in loco [p] cui Scelerato nomen, viuam defodiebant. [q] virginis verò stupratorem in comitio cædebant ad necem. [r] In ea enim subterranea erat fouea, ad quam gradibus descensus, & in imo lectulus, lucerna ardens, panis simul & lac, item aqua, & in gutto oleum. [s] virginem verò damnatam, demptis vittis è vertice, feretro impositam, cultu miserabili, maximo omnium horrore, eò deducebant: quò vbi deducta fuerat, vinclis solutam, pontifex maximus solenne præfatus carmen, capite velato, ad ostium foueæ constituebat: & postquam introgressa fuerat, illo auerso, & scalis sublatis, desupérque aggesta humo, defodiebant viuam, ita vt ab omni

Lotus capillata.
Vestalium iusiurandum.
Munus aliud Vestalium.
Honos.
Spectalis adire Vestal.
Incesti conuictæ pœna.
Stupratoris pœna.

ANNOTATIONES.

ta, ea quotannis ponte Sublicio à sacerdotibus publicè deiici solent in Tiberim. Festus Pompeius lib.1. Argeos, ait, vocabant scirpeas effigies, quæ per virgines Vestales annis singulis iaciebantur in Tiberim.

l Quibus hoc proprium ferunt.] Id vsque ad ea verba, Tum siquando. est Plinij lib. 16. cap.44. post princip. Festus autem Pompeius lib. 3. scribit, Capillatam vel Capillarem arborem dici, in qua capillum tonsum suspendebant.

m Tum siquãdo sacramento adigebantur.] Seneca Declam. lib.7. decla.8.

n Illas tamen athletarum spectaculis.] Suetonius in Nerone, cap.12. in fi. sic scribit, Ad athletarum spectaculum inuitauit & virgines Vestales, quia Olympiæ quoque sacerdotibus spectare conceditur. Cornel. Tacitus lib.4. Vnde & Prudentius in Symmachum lib.2. de his Vestalibus loquens,

Interea dum torta vagos ligat infula crines,
Fatalesq; adolet prunas innupta sacerdos,
Fertur per medias, vt publica pompa plateas,
Pilento residens molli, seq; ore retecto
Imputat attonitæ virgo spectabilis vrbi,
Inde ad consessum caueæ pudor almus & expers
Sanguinis it pietas, hominum visura cruentos
Congressus, mortesq;, & vulnera vendita pastu
Spectatura sacris oculis: sed & illa verendis
Vittarum insignis phaleris, fruiturq; lanistis.

o Si qua vero.] Hæc sunt Plutarchi in Numa, & Problematum cap. 96. Et vide nostras leges Connubiales parte 15. nu.120. incip. Nam & apud.

p Cui scelerato nomen.] Liuius 1. Decad. lib.1. iterumque 8. vbi de Minutia Vestali. & Fest. Pompeius lib.17.

q Virginis verò stupratorem.] Dionysius lib. 8. paulò ante fi. vbi de Opimiæ corruptoribus. Tandem ad Pontifices delatum est, vnam Vestalium, ignis sacri custodum, Opimiam amissa virginitate, sacra polluere. Cuius criminis vera confessione quæstionibus expressa, alijs quoque argumentis conuictam, traduxerunt per medium comitium, dempta prius capiti corona suis manibus, viuamque defoderunt in specu subterraneo. Duos vero eius corruptores flagitij coargutos confestim necauerũt verberatos publicè. & lib.9. scribit Vrbiniam, virginitate amissa, amotam à sacris, & iudicio conuictam verberatam fuisse, traductamque per vrbem viuam defossam. Ex incesti autem patratoribus alterum sibiipsi manus intulisse, alterum à Pontificibus comprehensum, in foro sub furca flagris cæsum atque necatum, atque ita demum pestilentiam desiisse. Liuius 3. Decad. libro 2. vbi de L. Cantilio scriba minorum Pontificum Floroniæ Vestalis stupratore, à Pontifice Max. virgis in comitio ad mortem vsque cæso, loquitur. Suetonius in Domitiano, c.8. scribit Domitianũ incesta virginum Vestalium à patre suo & fratre quoque neglecta, variè, ac seuerè coërcuisse: priora capitali supplicio, posteriora more veteri.

r In ea enim subterranea erat fouea.] Dionysius Halicarnasseus lib. 2. Plutarchus in Numa, & problem. c.96.

s Virginem verò damnatam.] Plutarchus in Numa.

hominis tactu illæsa extingueretur. [t] Qua die tanquam lugubri & ominosa consternata vrbe, velut si repentinum incommodú accidisset, iustitio indicto, nihil publicæ magnæque rei agere licebat. Tanta videlicet cura, tantaque solicitudine prisci cauebant, nequa in sacerdotes & deo dicatas virgines vis fieret. Fuere autem Vestales incesti damnatæ inter alias, [v] Popilia, [x] Aemylia, [y] Oppia, [z] Fabia, [a] Minutia, [b] Sextilia, [c] Opimia, & Fleronia, inter quas [d] Caparonia suspendio supplicium præuenit. [e] Fabia verò incesti causam dixit, cùm ei Catilina obiiceretur, & quia soror Terentiæ Ciceronis erat, inducto crimine absoluta fuit. [f] Cornelia Maximilia absens & inaudita à Domitiano incesti rea, quum esset absoluta, non admissi forsan criminis, prauo iudicio pœnas dedit. [g] Cúmque Vrbina falsi criminis, virgis cæsa & viua defossa fuisset, religio vrbem peruasit, immeritam pœnam luisse, quòd pestilenti contagio matronæ mortuos edebant partus, ipsæque vnà interibant, ob id admissum plecti, & merita noxa puniri. [h] Posthumia verò ob mundiorem cultum, criminis insimulata, causam dixit: mox sine noxa & innocens comperta, de collegij sententia omnium votis absoluta fuit.

Vestales incesti damnatæ.

Quæ absoluta innocentes condênatæ.

ANNOTATIONES.

t Qua die tanquam lugubri.] Idem Plutarch. ibidem. Quin & id nephas in prodigium vertebatur, quod sacrificiis expiabatur, vt videre est apud Liuium 3. Decad. lib. 2. & in locis quos nuper citauimus, & Iulium Obsequentem Prodigiorú c. 97.

v Popilia.] Paulus Orosius lib. 3. cap. 9. in fi. vbi non Popiliam, sed Minutiam virginem Vestalem incesti damnatam, viuamque obrutam in vico, qui Sceleratus dicitur, scribit. Eusebius Pompiliam vocat in Chronicis, Olympiade 73. Hæc autem à nonnullis Oppia dicitur, de qua paulò pòst.

x Aemylia.] Asconius Pedianus in Orat. Ciceronis pro Milone, Plutarchus problem. ca. 83. Macrobius Fenestellæ authoritate lib. 1. ca. 10. dicit Aemyliam virginem 15. Calendarum Ianuariarum esse damnatam: quo die si Saturnalia gererentur, nec causam omnino dixisset. L. Florus epit. Liuij lib. 63. Orosius lib 5. c. 14.

y Oppia.] Liuius 1. Decad. lib. 2. Accessere, ait, ad ægras iam omnium mentes prodigia cœlestia, prope quotidianas in vrbe agrisque ostentantia minas: motique ira numinis, causam nullam aliam vates canebant, publicè priuatimque nunc extis, nunc per aues consulti, quàm haud ritè sacra fieri. Qui terrores tamen eo euasere, vt Oppia virgo Vestalis incesti pœnas dederit. Iulius Obsequens Prodigiorum c. 11. vbi dicit hanc à quibusdam fuisse vocatam Popiniam, ab aliis Popiliam.

z Fabia.] Vide infrà in verbo, Fabia verò incesti causam dixit.

a Minutia.] Liuius 1. Dec. lib. 8. Eo anno, inquit, Minutia Vestalis suspecta primò propter mundiorē cultum: insimulata deinde apud Pontifices ab indice seruo, cùm decreto eorum iussa esset sacris abstinere, familiamque in potestate habere: facto iudicio, viua sub terram ad portam Collinam, dextra via stratam, defossa Scelerato campo. D. Hieronymus in Iouinianum lib. 1. Orosius lib. 3. c. 9. in fi.

b Sextilia.] L. Florus epitome Liuij lib. 14. Paulus Orosius lib. 4. c. 2. in fi.

c Opimia atque Floronia.] Liuius 3. Dec. lib. 2. sic scribit, Territi etiam super tantas clades, cùm cæteris prodigiis, tùm quòd duæ Vestales eo anno, Opimia atque Floronia, stupri compertæ: & altera sub terram, vt mos est, ad portam Collinam necata fuerat: altera sibimet ipsa mortem consciuerat. Dionysius Halicar. lib 8. ante fi vt iam diximus in verbo, Virginis verò stupratorem.

d Caparonia.] Paulus Orosius lib. 4. cap. 5. Eutropius Rerum Roma. lib. 2. Et hæc fortè est quam Plutarc. in vita Fabij Maximi dicit sibimet mortē consciuisse, cùm in stupro deprehensa fuisset, sed eam non nominat. Aut ipsamet Floronia, de qua loquutus est proximè, quæ & ipsa sibi mortem consciuit, vt iam in præced. diximus.

e Fabia verò incesti causam dixit.] Asconius Pedianus in Cicer. Orat. in toga candida contra C. Antonium & Catilinam. Fabia, inquit, Vestalis causam incesti dixerat, cùm ei Catilina obiiceretur: eratque absoluta hæc Fabia, quia soror erat Terentiæ Ciceronis.

f Cornelia Maximilla.] Suetonius in Domitiano, ca. 8. Plinius lib. Episto. 4. epist. 11. ad Cornelium Minutianum. Hinc non absurdè apud Plinium pro Corneliam Maximillam Vestalem, legi posset Corneliam Maximam, vt conueniat cum sententia Tranquilli.

g Cumque Vrbina.] Dionysius Halicarnasseus lib. 9. huius Vestalis, quam Vrbiniam vocat, historiam aliter recenset, nempe hanc cæsam & viuam defossam, vt suprà diximus ibi, Virginis verò stupr. & eum qui cum illa incestum patrauerat, in foro sub furca flagris cæsum & necatum.

h Posthumia verò.] Liuius 1 Dec. lib. 4. Eodem anno, inquit, Posthumia virgo Vestalis de incestu causam dixit, crimine innoxia: ob suspicionem propter cultum amœniorem, ingeniumque liberius, quàm virginem decet, parum abhorrens famam. Ampliatam, deinde absolutam pro collegij sententia Pon. Max. abstinere iocis, colique sanctè potius quàm scitè iussit. Ad eas autem quæ condemnatæ sunt, adde Suniam ex Eusebio Chronographo Olymp. 77. & Tutiam ex L. Floro Epito. Liuij lib. 20. Atque etiam Liciniam & Martiam ex eodem lib. 63. & Plutarcho proble. c. 83.

Ex quibus veteres captare auspicia solerent, & auspiciorum quæ prospera, quæve piacularia sint. Cap. XIII.

PRiscos[a] Romanorum adeò auspiciis deditos fuisse constat, vt post vrbem conditam falsa illa superstitione & praua religione ducti,[b] nihil bello vel pace domi militiæque agerent, nisi auspicato. Sed inter auspicia de quibus antiquitas fabulata est, quæ prospera, quæve piacularia sint, sæpe quæsitum est.[c] In primis receptum est, auspiciorum quinque genera obseruari ab augurandi peritis: primum ex cælo, secundum ex auibus, tertium ex tripudiis, quartum ex quadrupedibus, vltimum ex diris.[d] Ex his quædam oblatiua sunt, quæ non poscuntur: quædam impetratiua, quæ optata veniunt.[e] Oblatiua, non semper auspicium facere: siquidem in potestate videntis sunt, an illa ad se pertinere velint.[f] In augurum enim disciplina hoc traditur primùm, nulla auspicia, siue boni, siue mali prænuncia, ad eum qui illa obseruare negauit, pertinere: nam temerè iacta, & sine ratione vaga, diuinationem non recipiunt.[g] Ex impetratiuis autem auspicia vera sumi sæpe notatum est.[h] Quotiésque augures ex arce augurium petunt,[i] lituum tenent sine nodo

Auspiciorum quinque genera

ANNOTATIONES IN CAP. XIII.

a PRiscos Romanorum.] Totum id ferè caput, vt alia multa ex hoc authore, Casparus in suos Commentarios, De præcipuis diuinationum generibus, inseruit. quo loco de Auguriis & Aruspicina tractat: nec hunc tamen nominat, nec alios, à quibus hæc acceperat. Suprà autem libro 3. cap. 15. satis docuimus hæc omnia futilia esse, & sacris nostris literis prohibita.

b Nihil bello.] Cicero lib.1.& 2.de Diuinatione. Liuius 1.Decad.lib.1. & iterum lib.6.ad fi. in Orat. Appij Claudij Crassi, vbi sic inquit, Auspiciis hanc vrbem conditam esse, auspiciis bello ac pace, domi militiæque omnia geri, quis est qui ignoret?

c In primis receptum est, auspiciorum quinque genera.] Festus Pompeius lib.15. hæc ad verbum scribit. Quinque genera, inquit, signorum obseruant Augures, ex cœlo, ex auibus, ex tripudiis, ex quadrupedibus, ex diris.

d Ex his quædam.] Seruius in lib. 6. Æneidos in eum locum,

Vix ea fatus erat, geminæ cùm fortè columbæ
Ipsa sub ora viri cælo venere volantes,
Et viridi sedere solo.

Auguria, inquit Seruius, aut oblatiua sunt, quæ non poscuntur: aut impetratiua, quæ optata veniunt. Quia ergo hoc oblatiuum fuit, dixit, fortè. & in 12. eiusdem operis, ibi,

His aliud maius Iuturna adiungit, & alto
Dat signum cælo, quo non præstantius vllum
Turbauit mentes Italas, monstroq; fefellit.

Monstroque fefellit. bene fefellit, inquit. Nanque hoc augurium nec oblatiuū est, nec imperatiuum: sed immissum factione Iuturnæ, quod carere fide indicat sedes negata. Nam vbicunque firmum introducit augurium, dat ei firmissimam sedem, vt lib. 6.

Ipsa sub ora viri cælo venere volantes,
Et viridi sedere solo.

Item in Mœri,

Ante sinistra caua monuisset ab ilice cornix.

In hoc autem augurio liberatum Cygnum in aquā cecidisse dicit, quam instabilem esse manifestum est. Et iterum paulò post, ibi,

Hoc erat, hoc votis (inquit) quod sæpe petiui,
Accipio, agnoscoq; deos.

Quasi imperatiuum (inquit idem Ser.) hoc augurium vult videri, Accipio, agnoscóque, de modo quasi oblatiuo loquitur. Nam in oblatiuis auguriis in potestate videntis est, vtrum id ad se pertinere velit, an refutet & abominetur. Ergo nunc augurium, dicit se libenter amplecti, & cognoscere circa se voluntatem deorum. Ex quo intelligis hîc legendum, Imperatiua, non Impetratiua.

e Oblatiua non semper.] Seruius d. lib.12. posteriori loco.

f In augurum enim disciplina.] Seneca lib.2. Naturalium quæstionum. & Plinius lib.28.c.2.

g Ex impetratiuis.] Quod satis innuit Seruius vbi suprà.

h Quotiesque augures ex arce.] Quod fieri solebat ex Liuio 1.Decad. lib.10. in Oratione P.Decij Muris in princip. Qui Iouis Optim. Max. ornatu decoratus, curru aureo per vrbem vectus in Capitolium ascenderit, si conspiciatur cum capide ac Lituo, capite velato victimam cædat, auguriúmve ex arce capiat.

i Lituum tenent sine nodo aduncum.] Cicero lib.1.de Diuinat. Quid lituus iste vester quod clarissimum est insigne auguratus: vnde nobis est traditus? Nempe eo Romulus regiones direxit tū, cùm vrbem condidit, qui quidem Romuli lituus: id est incuruum & leuiter a summo inflexum bacillum: quod ab eius litui, in quo canitur similitudine nomen inuenit, cùm situs esset in curia Saliorum, quæ est in palatio, eaque deflagrasset, inuentus est integer. Liuius 1. Decad. lib 1. Accitus, inquit, sicut Romulus augurato in vrbe condenda regnum adeptus est, de se quoque consuli iussit. Inde ab Augure, cui deinde honoris gratia, publicum id, perpetuumq; sacerdotium fuit, deductus in arcem, in lapide ad meridiem versus consedit. Augur ad læuam eius capite velato sedem cepit, dextra manu

baculum,

Ceremonia dum ex arce augurium petebatur.
Templa.
Ex cœlo.

aduncum, [k] quo cœli regiones & certa ſpatia, quibus videnda ad ſe pertinere volebant, [l] quæ templa dicta ſunt. [m] ſedebat enim augur velato capite, & lituo cœli regiones notabat. Ex cœlo fit augurium, vt ſi læuum intonuiſſet, [n] quod proſperi euentus putarunt eſſe: [o] idem ſi fulgur à ſiniſtra in dextram emicuiſſet, Hetruſca diſciplina:

ANNOTATIONES.

baculum ſine nodo aduncum tenens, quem lituum appellarunt. Inde vbi proſpectu in vrbem agrúmque capto deos precatus, regiones ab oriente ad occaſum determinauit: dextras ad meridiẽ partes, læuáſque ad Septentrionem eſſe dixit: ſignum contra quod longiſsimè conſpectum oculi ferebant, animo finiuit: tum lituo in læuam manum tranſlato, dextra in capite Numæ impoſita, precatus eſt ita, Iupiter pater, ſi eſt fas hunc Numã Pompilium, cuius ego caput teneo, Regem Romæ eſſe, vt tua ſigna nobis certa ac clara ſint inter eós fines, quos feci. Tum peregit verbis auſpicia, quæ mitti vellet. Quibus miſsis, declaratus Rex Numa de templo deſcendit. Plutarchus in Romulo ſic lituum definit, Eſt autem, inquit, lituus, inflexus baculus, quo ad inaugurandum ſedentes cœli ſpatia deſignant.

k Quo cœli regiones.] Seruius in 9. Eglog. Virgil. ibi,

Ante ſiniſtra caua &c.

& lib. Aeneid. 6. eo. loco,

Ipſa ſub ora viri.

Augures, inquit, deſignant lituo ſpacia & eis dant nomina: vt prima pars Antica, poſterior, Poſtica: item dextra & ſiniſtra. Deſignabant (vt annotauit Ser. in d. loco lib. 6. Aeneid.) item ſibi certa ſpacia, quibus volebant videnda ad ſe pertinere. Id ex ſuperiore Titi Liuij exemplo dignoſcere potes.

l Quæ templa dicta ſunt.] Varro de ling. Lat. lib. 3. aut aliorum comput. 6. poſt princ.

m Sedebat enim Augur.] Liuius 1. Decad. lib. 1. loco ſuprà allegato.

n Quod proſperi euentus.] Ennius apud Ciceronem lib. 2. de Diuinatione,

Cum tonuit læuum bene tempeſtate ſerena.

Ipſe Cicero in lib. cui Marius nomen erat, qui, vt alij multi eiuſdem, periit: ſed ex eo ſe ipſe citat in lib. 1. de Diuinat.

Partibus intonuit cœli pater ipſe ſiniſtris.

Et Virgil. lib. 2. Aeneid.

— Subitóq; fragore
Intonuit læuum. -

Vbi Donatus, Quod, ait, dixit læuum, debet proſperum intelligi: cuius ratio hæc eſt, læua in aliis contraria ſignificant. In ſacris autem ſignis idcirco proſpera accipiuntur quæ ſunt læua: quia ſacrificantis, vel precantis latus læuum dextrum eſt eius, qui poſtulata largitur. Et Seruius, læuum proſperum eſt, quia cœleſte: ſiniſtrum autem, quantum ad augurria, à ſinendo eſt, quod nos agere aliquid ſinat. Et idem Virg. lib. 9. eiuſdem operis,

Audiit & cœli genitor de parte ſerena
Intonuit læuum. -

Vbi Donatus idem ſcribit. Seruius autem læuum exponit proſperum: vt enim ſuprà diximus, Quæ ſiniſtra nobis videntur intuentibus cœlum, illis dextra ſunt: non quòd ſiniſtra bona ſint: ſed, quòd dextra cœli nobis ſiniſtra ſunt. Idem Virg. lib. 4. Georg. circa initium,

- Si quem
Numina læua ſinant, auditúq; vocatus Apollo.

Vbi & ipſe Seruius exponit, læua, id eſt, proſpera. Et Plinius lib. 2. cap. 54. Læua, ait, proſpera exiſtimantur, quoniam læua parte mundi ortus eſt. Alter Plinius Iunior in Panegyrico, Nam cæteros Principes, aut largus cruor hoſtiarum, aut ſiniſter volatus auium conſulentibus nunciauit. Plutarchus problem. cap. 78. vbi eius rei alias quoque rationes reddit. Feſtus Pompeius lib. 17. tum vbi de ſiniſtris auibus loquitur. quo loco primum dicit authoritate Varronis lib. 5. Epiſtolicarum quæſtionum, id quod iam diximus ex Seruio ſiniſtrum dici, quod ſinit. Deinde authoritate Aſinij, Capitonis & Cincij ſiniſtra auſpicia meliora eſſe, quàm dextra, tum vbi de ſiniſtro loquitur, vbi & authoritate Atteij Capitonis ſcribit, ſiniſtrum in auſpicando ſignificare lætum & proſperum auſpicium. Quibus adde illud Homeri lib 12. Iliados,

αἰετὸς ὑψιπέτης, ἐπ' ἀριστερὰ λαὸν ἐέργων.

Id eſt,

Aquila altè volans, ad ſiniſtram populum retinens.

Quanquã poſtea ita loquatur, vt ſentiat nihil intereſſe inter ſiniſtrum & dextrum in his rebus, eius carmen id eſt,

- τῶν οὔτι μεταστρέφομ' οὐδ' ἀλεγίζω,
εἴτ' ἐπὶ δεξί' ἴωσι πρὸς ἠῶ τ' ἠέλιόν τε,
εἴτ' ἐπ' ἀριστερὰ τοίγε ποτὶ ζόφον ἠερόεντα.

Illudque Statij lib. 3. Thebaidos,

Signa feras, læuúsq; tones. tunc omnis in aſtris
Conſonet arcana volucris bona murmura lingua.
Si prohibes, hic necte moras, dextrísq; profundum
Alitibus prætexe diem.

Vbi Lactantius interpres. Læuus, inquit, id eſt, bono omine confirmes auſpicia: quia optimum augurantibus ſignum eſt. id eſt, ſi de ſiniſtra cæli tonuerit. & paucis interiectis. Dextra enim parte in cõtrario, læua in bono. Et paulò pòſt, De cœlo venientibus à dextra parte auibus auguria mala ſunt.

o Idem ſi fulgur à ſiniſtra in dextram emicuiſſet.] Dionyſius Halicarnaſſeus lib. 2. non adeò longè à princip. Peractis precibus fulgur à ſiniſtris ad dextra emicuit. Habent autem Romani talia pro addictoriis, ſiue ex diſciplina Hetruſca, ſiue ita edocti à maioribus, hac ratione (vt equidem arbitror) quòd ſedes ſit optima in captandis auſpiciis, quæ Orientem ſpectet, vnde ſol & luna ſurgunt, ſtellæque tam fixæ quàm erraticæ, & vnde mundi motus ſumit exordiũ: cuius circulari vertigine cuncta, quæ in eo ſunt, modo ſuper terram exiſtunt, modo ſub terra latitant. Porrò qui Orientem ſpectant, Septentriones à ſiniſtris habẽt, à dextris meridiem: Honoratius eſt autem prius quàm poſterius: ſublimis enim ab Aquilonari tractu polus attollitur,

circa

p quia quæ nobis læua sunt, à diis dextra ex parte demitti putant. q Ideo fulmen in rebus omnibus lætum auspicium facit, boniq́ue euentus est, si sinistra ex parte venit. In auspiciis enim quæ sinistra sunt, bene euentura putantur. r Tametsi Græci dextra ex parte veniens augurium, auspicatius putent. s Ex his tamen dira habentur fulmina, quæ per septentrionem in occasum vergunt: quæ verò ex ortu ducunt originem, & in eandem partem cœli circumactu redeunt, summam portendunt felicitatem, quale ostentum Syllæ dictatori oblatum memorant. t aut quum fulmen è cœlo decidit, rursusque in sublimi crebris ignibus micat, quod fortunatum fuisse nemo dubitauit. Ipsum tamen fulmen quacunque ex parte venit, v comitia impedit. x Ioue enim tonante nihil cum populo agi posse liquet. y Si tamen tonet in comitiis, vitium oblatum creandis magistratibus, atque ideo obnunciari oportere. z Si autem grandinet simul & fulminet, calamitatem præsignari volunt. a Propterea cum omnes dij manu-

Græci. Fulmina dira, & cõtrà.

Fulmen comitia impediebat.

ANNOTATIONES.

circa quem mundus voluitur, & è quinque sphæræ circulis, qui vocatur Arcticus, hac parte semper est conspicuus. At ab Australi tractu, is qui vocatur Antarctitus, semper in ea parte delitet. Verisimile est autem inter signa, quæ de cœlo seruantur, ea præcellere, quæ fiunt in parte optima. Et quoniam ad Orientem vergentia potiorem partem obtinent, quàm Occidentalia, tum in his ipsis celsiora sunt australibus aquilonaria, meritò habentur optima.

p Quia quæ nobis læua sunt.] Seruius in lib. 2. Aeneid. post prin. ibi,

- Si mens non læua fuisset.

Contraria: Nam de humanis rebus id significat: de diuinis verò prosperum.

q Ideo fulmen.] Vide suprà in verbo, Idem si fulgur à sinistra.

r Tametsi Græci.] Cicero lib. 2. de Diuinatio. authorem laudans eius rei Homerum: cuius (ni fallor) locus est lib. 2. Iliados,

ἀστράπτων ἐπιδέξι, ἐναίσιμα σήματα φαίνων.

Aut ex libro Odyssææ 15.

ὡς ἄρα οἱ εἰπόντι ἐπέπτατο δεξιὸς ὄρνις,
αἰετὸς ἀργὴν χῆνα φέρων ὀνύχεσσι πέλωρον,
ἥμερον ἐξ αὐλῆς, οἱ δ' ἰύζοντες ἕποντο
ἀνέρες ἠδὲ γυναῖκες ὁ δέ σφιν ἐγγύθεν ἐλθών.
δεξιὸς ἤϊξε πρόσθ' ἵππων, οἱ δὲ ἰδόντες
γήθησαν, καὶ πᾶσιν ἐνὶ φρεσὶ θυμὸς ἰάνθη.

Sed & Persæ fulgura ac tonitrua dextra pro felici augurio ducunt, vt videre licet ex Xenophonte lib. 1. Pædiæ Cyri. vbi sic inquit, Cyrus domum reuersus, precatúsque Vestam patriam, ac Iouem patrium aliósque deos, pergebat ad exercitum, eúmque pater vnà deducebat. Sed posteaquàm ædis egressi sunt, dicuntur fulgura ei atque tonitrua dextera esse facta. Quæ vbi apparuissent, nullo præterea vtentes alio augurio iter faciebant, quòd signa Dei Opti. Maxi. nihil aliud portenderent. Et iterum lib. 7. post princip. vbi Cyrus, inquit, equum ascendit, stetitque respiciens quà erat petrecturus, fulmen dexterum insonuit. Hic autem dixit, Te sequemur, ô Iupiter Optim. Max. Vide Senecam lib. 2. Quæst. Natur.

s Ex his tamen dira.] Hæc vsque ad versic. Aut cùm fulmen. sunt Plinij lib. 2. c. 54.

t Aut cùm fulmen.] Et id quoque elicitur ex Plinio vbi suprà, sed non adeò clarè.

v Comitia impedit.] Cicero lib. 2. de Diuinat. Liuius 3. Decad. lib. 3. & 4. Decad. lib. 10. tum alibi, tum ad fi. Cornelius Tacitus lib. 17. Plutarchus in Catone Vticensi, vbi tradit Pompeium dissoluisse Comitia, quibus Cato Vticensis Prætor creabatur, quòd se tonitrua audiuisse dixisset.

x Ioue enim tonante.] Cicero in Vatinium scribit iam inde à Romulo decretum fuisse ab auguribus Ioue fulgente cum populo agi nefas esse. Idem Cicero Antoniana 5. Ioue enim, inquit, tonante cum populo agi non esse fas, quis ignorat? Et paulò pòst, Quam legem igitur se Augur dicit tulisse, non modo tonante Ioue, sed propè clamore cœlesti prohibente. Liuius 3. Dec. lib. 3. scribit Marcellum consulem creatum, magistratu amotum fuisse, quòd tonuisset, cùm iniret consulatum. Et lib. 2. de Diuinat. Itaque in nostris Commentariis scriptum habemus, Ioue tonante, fulgurante comitia populi habere nefas. Asconius in Orat. Cicer. in Pisonem.

y Si tamen tonet in Comitiis.] Ex his quos suprà citauimus in verbo, Ioue cùm tonante.

z Si verò grandinet.] Tempestate Comitia dirempta fuisse apertè ostendit Liuius 4. Deca. lib. 10. in fine. Secundum triumphum Comitia edixit, quibus creati Coss. sunt M. Iunius Brutus, A. Mãlius Vulso. Prætorum inde tribus creatis, Comitia tempestas diremit. Plinius lib. 18. ca. 28. in fi. refert tempestatum nomine grandines & procellas cæteraque similia intelligi.

a Propterea cùm omnes dij.] De huiusmodi manubiis deorum, Seruius enarrans illud libri 1. Aeneidos,

Ipsa Iouis rapidum iaculata è nubibus ignem,
Disiecitq́; rates, euertitq́; æquora ventis.

In libris Etruscorum, inquit, lectum est, iactus fulminum manubias dici & certa esse numina possidentia fulminum iactus, vt Iouem, Vulcanum & Mineruam. Vnde cauendum est, ne aliis hæc numinibus demus. Et Festus Pompeius lib. 11. in prin. Manubiæ Iouis tres dicuntur esse: quarum vnæ sunt minimæ, quæ moneant placidæque sint. Altera, quæ maiores sunt, ac veniunt cum fragore, discutiantq́; ac diuellant, quæ à Ioue sint, & consilio deorum mitti existimentur. Tertiæ his ampliores, quæ cum igne veniant, & quanquam nullum sine igne fulgur sit, hæc

Manubia Iouis cur rubra. Fulmina diurna Ioui, nocturna Plutoni tributa. Popysma. Fulminis auertēdi ratio. Fulmina in pollutis lucis. Bidental. Tonitrus impares, pares, matutini, meridiani, sereno tēpore emissi.

bias albas nigrásque habeant, solius Iouis rubras esse volunt. [b] Et quamuis Hetrusci vates nouem diis fulminum iactus potestatésque tribuant, quorum vndecim fuere genera: [c] Romani tamen diurna Ioui, nocturna Summano (quem Plutonem dicunt) tradiderunt. Fuitque memoriæ proditum, ea fulmina quæ solus Iupiter excutit, læta esse: quæ verò concilio deorum aduocato, auersa reputari. [d] Ideo fulgetras adorare, & popysmatibus obstrepere, consensum esse gentium Plinius notauit. [e] Est autem popysma, sibilus tenuis, ore emissus. Græci verò, vt vim tonitrus & speciem fulminantis cœli auerterent, pateris vina effundebant. [f] Thraces dum fulminat aut tonat, in cœlum sagittas intendunt, rati tonantem hostem esse Dei, quem ipsi colerent. [g] Paulo tamen Aemylio apud Amphipolim sacrificante, fulmen è cœlo emissum, quum sacra combusisset, regni mutationem portendit, quod mox consequutum est. [h] Fuitque opinio haruspicum, fulmina magnopere fieri in pollutis lucis: [i] ideo reliquias fulminis cum sacrificio sepelire, dispersósque ignes in vnum cogere, & quadam tacita prece, terrę condere solebant, [k] quem locum bidental dixerunt. Nonnulli impares tonitrus boni ominis esse, & felicia portēdere volunt: pares autē, diros euētus & calamitates: [l] alij matutinos, ventum: imbrem verò, meridianos prædicere. [m] Serena

ANNOTATIONES.

sit: hæ propriam differentiam habeant, quòd aut adurant, aut fuligine deforment, aut accendant, quæ statum mutent deorum consilio superiorum.

b Et quanuis Etrusci vates.] Seneca lib.2. Natural, quæst. & Plinius lib.2.cap.52. in princ. sic inquit, Tuscorum literæ nouem deos emittere fulmina existimant, Iouem enim trina iaculari. Romani duo tantùm ex his seruauere, diurna attribuentes Ioui, nocturna Summano, rariora sanè eadem de causa frigidioris cœli.

c Romani tamen.] Plinius vbi suprà. Fest. Pompeius lib.4. in fi. Dium fulgur appellabant diurnum, quod putabant Iouis, vt nocturnum Summani. D. Augustin. lib.4.c.23. prope fin. Romani, ait, veteres nescio quem Summanum, cui nocturna fulmina tribuebant, coluerunt magis quàm Iouem, ad quem diurna fulmina pertinebant. Martianus Capella lib.2. Nuptiarum sic de Summano inquit, Denique omnis aëris à luna diffusio, sub Plutonis potestate consistit, qui etiàm Summanus dicitur: quasi summus manium. Idem alio loco, Manes, inquit, corpori humano præsules attributi sunt, qui parentum seminibus manauerunt, qui sub Plutonis potestate sunt: qui ideo Summanus dicitur, quasi Summus manium.

d Ideo fulgetras.] Plinius lib.28.cap.2. Fulgetras adorare poppysmis consensus gentium est. Sed hîc legendum Poppysmatibus duplici p. vide in seq.

e Est autem popysma.] Legendum Poppysma à ποππύζω, poppysmis prosequor, sibilo Aristophanes in Pluto,

- ἔπειθ' ὁ θεὸς ἐπόππυσεν
ἐξηϊξάτην οὖν δύο δράκοντ' ἐκ τοῦ νεὼ.
- Postea deus sibilauit.
Exierunt igitur duo dracones è templo.

Et in Vespis κἂν ἀστράψω. id est, & si fulgurabo, ποππύζουσι sibilauit. vbi interpretes tradunt moris fuisse, τὸ ἀστραπαῖς ποππύζειν. id est, fulgetris applaudere. Hinc Poppysma & poppysmus sibilus. Vide Suidam & Nicam Grammaticum & Maximum in Lexico, & Politianum lib. Miscellaneorum cap.32.

f Thraces.] Herodotus lib 4. sic scribit, Thraces dum tonat fulguratque in cœlum sagittas excutiūt, Deo minitantes, quòd nullum alium præter suum esse arbitrantur.

g Paulò autem Aemylio.] Plutarchus in vita ipsius.

h Fuitque opinio Haruspicum.] Seneca Natural. quæst. lib.1.

i Ideo reliquias fulminis.] Seneca Nat. quæst. lib.2. Lucanus lib.1.

- Aruns dispersos fulminis ignes
Colligit, & terra mœsto cum murmure condit,
Datq; locis nomen, sacris tunc admouet aris
Electa ceruice marem. -

Iuuenal. satyra 7.

Atque aliquis senior, qui publica fulgura condit.

k Quem loco bidental dixere.] Horatius in Arte poëtica in fine,

- In triste bidental
Mouerit incestus.

Vbi Acron & Porphyrion interpretes dicunt, Id quod Iouis fulmine percussum est, bidental dici, hocque expiari non posse. Et Persius saty.2.

An quia non fibris ouium, Egennaq; iubente
Triste iaces lucis, euitandumq; bidental.

Aliter Festus Pompeius lib.2. dicit, quoddam templum esse ita dictum, quòd in eo bidentibus hostiis sacrificaretur.

l Alij matutinos.] Plinius lib.18.c.35.

m Serena verò tempestate.] Sueton. in Tito, cap.10. vbi inter omnia mortis ipsius signa, id ponit, quòd potestate serena tonuerit. Dion lib.37. Præterea quoque alia infesta signa euenerunt: multa enim fulmina per serenum delapsa sunt. Hoc alij pro læto felicique auspicio obseruauerunt, sicut indicat illud Ennianum apud Cicer. lib.2. de Diuinatione, suprà iam citatum,

Cùm tonuit læuum bene tempestate serena.

Et quòd

tamen tempestate tonuisse,[n] hominésque [o] aut ædes sacras de cœlo tactas esse, tristis euentus fuisse, & auspicij mali, sæpe notatum est. [p] Contrà verò Homerus, Iouem sereno intonuisse post effusas preces, felix omen & ratum auspicium fecit.[q] M.Crasso castra quæ trans Euphratem metatus fuerat, bis fulmine icta, triste prodigium & infandas cædes attulere. [r] Alij ex fulguribus quædam publica adnotarunt, alia priuata: Publica, non vltra trigesimum portendere annum, nisi in deditione oppidi: priuata, non vltra decimum augurium facere, nisi in sponsalibus & natali die auspicata: [s] ex quibus quædam postularia, alia pestifera, pleraque consiliaria dicta sunt: aut monitoria vel auxiliaria, hospitalia vel regalia, [t] nonnulla peremptalia, quæ superuenientium fulgurum significationem perimunt.[v] Ea enim tantam vim habent, vt quicquid alia portenderent, illorum interuentu tollatur. Quod verò interuentu fulminis portentum est, alterius significatione tolli nequit: [x] pestifera mortem postularia sacrificiorum emendationem admonent. [y] Pars multo maxima, tria fulminum genera

Fulgura publica, priuata. Fulgura postularia, pestifera, cõsiliaria, monitoria, auxiliaria hospitalia, regalia, perẽptalia. Trium fulminum genera apud plurimos.

ANNOTATIONES.

Et quòd inter omnia imperij Antonini Pij, scribit Iulius Capitolinus in vita illius, fulgur cœlo sereno sine noxa in eius domum venisse. Id autem naturali rationi tribuit Seneca lib. 1. Natural. quæst. cap. 1. ad finem, vbi ita infit, Alij inter nubes eliduntur, alij sereno, si aër ad exprimẽdum ignes aptus fuit. Nam sereno quoque cœlo aliquando tonat, ex eadem causa, qua nubilo aëre inter se colliso. Et lib. 2. c. 8. Quare & sereno tonat? Quia tunc quoque per crassum & siccum aëra spiritus prosilit.

n Hominesque.] T. Liuius 3. Decad. lib. 2. Iulius Obsequens Prodigiorum c. 71. 83. & 87.

o Aut ædes sacras.] Plutarchus in Crasso: id sæpissime inter prodigia positum fuisse, testantur Dion historicus & Liuius locis infinitis, & in 3. Decad. lib. 1. 3. iterumque 8. & 4. Decad. lib. 3. rursumque 7. Iulius Obsequens cap. 26. 55. 56. 60. & alibi. & Suetonius in Domitiano, cap. 15. Continuis, inquit, octo mensibus tot fulgura facta, nunciatáque sunt, vt exclamauerit, Feriat iam quem volet. Tactum de cœlo Capitolium templúmque Flauiæ gentis. Item domus Palatinæ & cubiculum ipsius, atque etiam è basi statuæ triumphalis titulus excussus vi procellæ in monimentum proximum decidit. Anastasius (authore Volaterrano in Anthropologia) fulmine ictus periit, anno imperij 36.

p Contrà verò Homerus.] Scilicet libro Odyssεæ 20.

ὣς ἔφατ' εὐχόμενος, τοῦ δ' ἔκλυε μητίετα Ζεύς.
αὐτίκα δ' ἐβρόντησεν ἀπ' αἰγλήεντος ὀλύμπου
ὑψόθεν ἐκ νεφέων, γήθησε δὲ δῖος ὀδυσσεύς.

Id est,

Sic dixit precatus, hunc autem audiuit consiliarius Iupiter.
Statim autem tonuit à splendido olympo
Ab alto ex nebulis, lætatus est autem diuinus Vlysses.

Et lib. 21. non longè à fi. licet non ita clarè,

- Ζεὺς δὲ μεγάλ' ἔκτυπε σήματα φαίνων,
γήθησεν τ' ἄρ' ἔπειτα πολύτλας δῖος ὀδυσσεὺς,
ὅττι ῥά οἱ τέρας ἧκε κρόνου παῖς ἀγκυλομήτεω.

Id est,

Iupiter autem valde sonuit signa ostendens.
Lætatus est posteà pertolerans diuus Vlysses,
Quod ei monstrum misit Saturni filius versuti.

q M. Crasso.] Plutarc. in vita ipsius, vbi de prodigiis mortem Crassorum præcedentibus loquitur.

r Alij ex fulguribus.] Seneca lib. 2. Natu. quæst. cap. 48. Priuata enim, inquit, fulgura negant vltra decimum annum, Publica vltra tricesimũ posse differri. Plinius lib. 2. cap. 52. in fine, sic scribit, Cæterùm existimant non vltra decem annos portendere priuata, præterquàm aut matrimonio primo facta, aut natali die, Publica nõ extra tricesimum annum, præterquàm in deductione oppidorum. Et de his duobus Iuuenalis saty. 6. loquitur,

Atque aliquis senior, qui publica funera condit.
Plebeium in Circo positum est & in aggere fatum.

s Ex quibus quædam.] De his septem primis Seneca d. lib. Natural. quæst. cap. 49. & præterea de Postularibus Festus Pompeius lib. 14. Postularia fulgura, inquit, quæ votorum, aut sacrificiorum spretam religionem designant. Pestifera, quæ mortem aut exilium ostendunt.

t Nonnulla peremptalia.] Idem Festus authoritate Gracchi d. loco, vbi tamen corruptè legitur, Parentalia. Ea enim à perimendo dicta sunt: quia scilicet, vt ille dicit, portenta vi sua perimunt duobus modis prioribus tollẽdis, aut maiore manubia, vt tertia secundæ, secunda primæ cedat. quod & planè declarat alibi eodem lib. vbi de Postularibus loquitur.

v Ea enim tantam vim habent.] Quod iam ex Festo diximus, & id præterea scribit Seneca d. lib. 2. Natural. quæstio. cap. 34. Cuius hæc verba, Summam esse vim fulminum iudicant: quia quidquid alia portendunt, interuentus fulminis tollit. Quidquid ab hoc portenditur, fixum est, nec alterius significatione minuitur. Quidquid exta, quidquid aues minabantur, secundo fulmine abolebitur. Quidquid fulmine denunciatum, nec extis, nec aue contraria refellitur. Sed hæc tamen confestim reprobat, vt ibi videre poteris.

x Pestifera mortem.] Festus Pompeius d. li. 14. addit aut exilium, vt etiam facit alibi eodem libro, vbi de Postularibus loquitur. & ante eum Seneca d. lib. Natu. quæst. c. 49. Pestifera, quæ mortem exiliúmque portendunt.

y Pars multò maxima.] Hæc vsque ad ea verba, Ex auibus. sunt Senecæ vbi suprà c. 39. ex authoritate Cecinnæ.

Auguria. Aues oscines. Aues præpetes. Aues funebres. Superuaganea. Auspicia caduca.

fecit: consiliarium, quod post cogitatum negocium superuenit: autoritatis, quum post rem perfectam, bonum aut malum, quod futurum sit, prædicit: status, vbi nec opinantibus nobis fulmen interuenit. Quæ verò fortuita sunt, & in casu posita, nulla ratione subnixa, diuinationem non recipiunt. [z] Ex auibus verò, augures quasdam oscines, quasdam præpetes notarunt: oscines cantu, præpetes volatu augurium facere, & futura prædicere. [a] Semper enim cantus oscinis quum sinister est, secundissimus fuit. [b] Ex præpetibus autem aquila, vulture & buteone, sanquali & immusylo, lætantur, easque felicis euentus esse, quum ingentibus alis patulæ & porrectæ volant. [c] Quasdã dixere funebres, quę omine auerso aliquid fieri vetant: [d] nonnullas superuaganeas, quæ ex summo acumine emittunt vocẽ: [e] alia caduca auspicia, cum in templo

ANNOTATIONES.

z Ex auibus.] Seruius in lib. 1. Aeneid. ibi,

Aspice bis senos lætanteis agmine cycnos,
Aetheria quos lapsa plaga Iouis ales aperto
Turbabat cœlo.

In auguriis, inquit, non solùm aues considerantur: sed volatus in præpetibus & cantus in oscinibus: quia non omnes, nec omnibus dant auguria. Et li. 3. Aeneidos in eum locum,

Et volucrum linguas & præpetis omina pennæ.

Aues, inquit Seruius, oscinæ sunt, aut præpetes. Oscinæ ab os & cano dictæ, ore futura prædicunt: præpetes verò à volatu: sed præpetes aut superiora tenent, & præpetes dicuntur: aut inferiora, & inferæ appellantur. Præpetes autem, quia omnes aues superiora tenent volantes. Acron in Horatium Carminum lib. 3. Ode 27. ibi,

Oscinem coruum prece suscitabo
Solis ab ortu.

Oscines, inquit, aues dicuntur, quæ voce augurium faciunt: præpetes quæ volatu, & citat illud Virgilianum. Et de præpetibus quoque loquitur F. Pompeius lib. 14. in duobus locis, & Gellius lib. 6. cap. item 6. Cicero autem lib. 2. de Natura deorum aliter has distinguit. Atque hæ non caperentur quidem nisi hominum ratione atque solertia: quanquàm aues quasdam & alites & oscines, vt nostri augures appellant, rerum augurandarum causa esse natas putamus. Idem Cicero de Diuinat. lib. 1. Eademque efficit in auibus diuina mens, vt tum huc, tùm illuc volent alites, tùm à dextra, tùm à sinistra parte canant oscines. Et apertius Epistol. fami. lib. 6. episto. quoque 6. ad Cecinnam, Non igitur ex alitis volatu, nec ex cantu sinistro oscinis, vt in nostra disciplina est, nec ex tripudiis solistimis, aut somnus tibi auguror: sed habeo alia quæ obseruem. Et apertissimè Plinius lib. 10. cap. 19. Nunc de secundo ordine dicamus, qui in duas diuiditur species, oscines & alites: illarum generi cantus oris, his magnitudo differentiam dedit. Itaque præcedẽt & ordine, Ex quibus intelligis hos alites vocare, quos illi præpetes appellant.

a Semper enim cantus oscinis.] Seruius lib. 4. Aeneid in eum locum,

Solaque culminibus ferali carmine bubo
Sæpe queri & longas in fletum ducere voces.

Omnes, inquit, aues oscines, bonæ: præpetes malæ sunt, & contrà.

b Ex præpetibus autem aquila.] Festus Pompeius lib. 1. non longè post princip. has omnes aues, inter alites ponit, quas hîc præpetes appellat: nam suprà diximus easdem esse alites & præpetes.

c Quasdam dixere funebres.] Plinius lib. 10. c. 12. Inauspicatas aues vocat, cornicem coruũ & bubonem. de bubone sic loquitur in fi. Bubo funebris & maximè abominatus, publicis præcipuè auspiciis, deserta incolit: nec tantùm desolata, sed dira, etiam & inaccessa: noctis monstrum, nec cantu aliquo vocalis, sed gemitu. Itaque in vrbibus aut omnino luce visus, dirum ostentum est. Priuatorum domibus insidentem plurimis scio non fuisse feralem. Volat nunquam quò libuit, sed transuersus aufertur. Capitolij cellam ipsam intrauit Sex. Papellio Istro, L. Pedanio Coss. propter quod nonis Martiis vrbs lustrata est eo anno. Incẽdiariam præterea auem inter inauspicatas enumerat cap. 13. eiusdem libri, Inauspicata est, inquit, & incendiaria auis, propter quam sæpenumero lustratam vrbem inuenimus, sicut L. Cassio & C. Mario Coss. quo anno & bubone viso lustrata est. Ouidius lib. 1. Amorum, eleg. 12. de inauspicatis auibus scribit,

Ille dedit turpes raucis bubonibus vmbras,
Vulturis in ramis & strigis oua tulit.

Statius Thebaidos 3.

- Diræ strident in nube volucres
Nocturnaque gemunt striges, & feralia bubo
Dira canens. -

Idem Ouid. Metamorphos. 5. bubonem ignauum & diri ominis vocat,

Fœdaque fit volucris, venturi nuncia luctus
Ignauus bubo, dirum mortalibus omen.

Vocat & prophanum, id est execrandum, & pessimi ominis, lib. 6. Metamor.

- Tectoque prophanus
Incubuit bubo, thalamique in culmine sedit.

Funereum præterea lib. 9. vocat,

- Ter omen
Funereus bubo, letali carmine fecit.

Aelius Lampridius in Commodo, inter prodigia eiusdem Commodi mortem præcedentia, scribit, Bubonem etiam supra cubiculum eius deprehensum esse tam Romæ quàm Lanuuij.

d Nonnullas superuaganeas.] Fest. Pomp. lib. 17. Superuaganea dicebatur ab auguribus auis, quæ ex summo cacumine vocem emisisset: dicta ita, quia super omnia vagatur, ac canit.

e Alia caduca.] Idem Festus lib. 3. non longè à fi. Caduca auspicia dicunt, cùm aliquid in templo excidit, veluti virga è manu.

f Plera

per augures metato aliquid excidit:[f] pleraque cliuia, quæ difficulter eueniűt.[g] Aquila si dextra ex parte venit, felix omen facit,[h] & magnarum rerum auspicia:[i] quas quidem volatu augurium facere, præcipuè si stridentibus alis euolare videant, omen futuri maximi boni, ac læta & magna portendere dixerunt. † Vultures quoque Romulo in condenda vrbe præsens auspicium fecere. Sed tamen vultures aquilarum fœtus implumes occidisse, nidósque euertisse, ipsósque à pastu pedibus & rostro abegisse,[k] Tarquinio Superbo exilium, & regni amisionem, quæ mox sequuta sunt, portenderunt.[l] Aquilam Tarquinio Prisco pileum detraxisse in sublimi, deinde capiti reposuisse, regnum ominatam ferunt:[m] sicut Aristander aquilæ augurio victorem Alexandrum prædiuinauit. Rursus correptum iaculum è manu satellitum abstulisse, & in profundum deiecisse,[n] velut prodigiosum ostentum Dionysio exiliũ, & regnum

Clinia. Auspicia ex aquila & vulturis volatu.

ANNOTATIONES.

f Pleraque cliuia.] Idem Festus eodem libro, Cliuia auspicia dicebant, quæ aliquid fieri prohibebant: omnia difficilia cliuia vocabant, vnde & cliuia loca ardua.

g Aquila si ex dextra parte venit.] Suetonius in Claudio, cap. 7. Euenitque, vt primitus ingredienti cum fascibus forum, prætereuolans aquila dexteriore humero consideret. & in Vitellio, cap. 9. Prætermisso agmine lætum euenit auspicium: siquidem à parte dextra repente aquila deuolauit: lustratisque signis, ingressos viam sensim antecesit. & in Domitiano, cap. 6. in fi. De qua victoria prius præsagiis, quàm nunciis comperit. Siquidem ipso, quo dimicatum est, die, statuam eius Romæ insignis aquila circumplexa pennis, clangores lætissimos edidit: paulóq; pòst occisum Antonium adeò vulgatum est, vt caput eius quoque apportatum vidisse se plerique contenderent. Apud Liuium 1. Decad. lib. 1. & Dionysium lib. 3. legimus quemadmodum aquila Lucumoni, qui posteà. L. Tarquinij Prisci nomen adeptus est, Romam commigranti, regni augurium fecit. Alithersa senex ille Odysseæ lib. 2. ex Aquilarum volatu & genarum laceratione, reditum Vlysis & procorum interitum auguratur, & Priamus lib. Iliados 24. ab Hecuba admonitus, Iouem orat, vt aquilam mittat, cuius volatu in bonam spem erectus, auspicióque secundo confisus ad naues Græcorum sese conferat,

πέμψον δ' οἰωνὸν ταχὺν ἄγγελον, ὅς τέ σοι αὐτῷ
φίλτατος οἰωνῶν, καί ἑ κράτος ἐστὶ μέγιστον
δέξιον, ὄφρα μιν αὐτὸς ἐν ὀφθαλμοῖσι νοήσας,
τῷ πίσυνος ἐπὶ νῆας ἴω Δαναῶν ταχυπώλων.

Id est,

Mitte autem alitem velocem nuncium, qui tibi ipsi,
Dilectißimus inter alites, & cuius fortitudo est maxima,
Dextrum, vt eum ipse oculis percipiens,
Hoc fretus in naues eam Danaorum equitum.

h Et magnarum rerum auspicia.] Seneca lib. 2. Naturalium quæst. cap. 32. Cur, inquit, aquilæ hic honor datus est, vt magnarum rerum faceret auspicia?

i Quas quidem volatu augurium facere.] Cornelius Tacitus lib. 17. Lætum augurium Fabio Valenti, exercituique, quem in bellum cogebat, ipso profectionis die, aquila leui meatu prout agmen incederet, velut Dux viæ præuolauit, longúmque per spatium, is gaudentium militum clamor, ea quies intertitæ alitis fuit, vt haud dubium magnæ & prosperæ rei nomen acciperetur. Dion in Augusto, sic scribit, Cæsari aquila statim inito fœdere cum ambobus (Antonio scilicet & Lepido) supra tentorium stetit, moxque coruos duos aduolantes, qui ex alis eius plumas euellere conabantur, occidit: itaque ex vtroque victoriam portendit. Hęc Dion lib. 47. in prin.

† Vultures quoque Romulo.] Liuius 1. Deca. lib. 1. Dionysius Halicarnasseus lib. 1. Plutarchus in Romulo & omnes vbique. Et quòd vultures faciãt bonum auspicium testis est Appianus lib. 3. bellorum Ciuilium. Statius lib. 3. Thebaid.

Non venit auguriis melior quàm vultur.

Vbi Lactantius interpres scribit, vulturem solere bona omina augurantibus ferre.

k Tarquinio Superbo.] Et alia ex hac aue auspicia, vide apud Herodotum lib. 3. vbi Dario cum septem Persis disceptante, apparuerunt septem accipitrum paria, insectantium duo paria vulturum, eósque vellicantium & infestantium. Plutarchum problem. cap. 93. & in vita Marij. Dion historicus auctor est lib. 46. Post C. Cæsaris cædem Octauio in Campum Martium descendente vultures sex augurium fecisse: mox verò apud milites concionanti duodecim. Id ad Romulum, auguriúmque eidem oblatum referens, regno quoque eius constanter se potiturum sperabat. Idem in Vitellio.

l Aquilam Tarquinio Prisco.] Liuius 1. Deca. lib. 1. de Lucumone, cui Tarquinio Prisco edidere nomen, loquens, Ei carpento sedenti cum vxore, aquila suspensis demissa leniter alis, pileum aufert: supérque carpentum cum magno clangore volitans, rursus velut ministerio diuinitus missa, capiti aptè reponit: inde sublimis abiit. Accepisse id augurium dicitur Tanaquil, perita, vt vulgo Hetrusci, cælestium prodigiorum mulier excelsa & alta sperare virum iubet: eam alitem, ea regione cœli, & eius Dei nunciam venisse: circa summum culmen hominis auspicium fecisse: leuasse humano superpositum capiti decus, vt diuinitus eidem redderet. eadem ferè scribit Dionysius lib. 3.

m Sicut Aristander.] Plutarchus in Alexandro. Q. Curtius lib. 4. non aquilam, sed coruum glebam vnguibus ferentem fuisse scribit.

n Velut prodigiosum ostentum Dionysio

Quæ gentes augurea potissimum obseruarint. *Sinistrum omen ex vulturibus.* *Ex vulturibus, coruis & aquilis congregatis.* *Ex gruibus.* *Ex ciconia.* *Ex accipitre.*

sibi abrogari, funestásque calamitates præmonstrauit. [o] Fuitque diu quæstionis, an sanqualis & immusylus inter aquilas censendi forent: quorũ volatus licet æuo priore incognitus, secundissimos habere euentus censebatur. [p] Cumque ex auibus omina multi obseruarint, præcipui fuere Cares, [q] quibus rex Caras ex auibus auspicium dedit primus. [r] Postea Arabes, Phryges, Cilices, Piscides, Pamphilij, & [s] Galli, auiũ cantus & volatus religiose obseruarunt: ex quibus vera auspicia ominati sunt: quibus obseruatis, haud secus quàm ex oraculis euenta rerũ & negociorum præsumpsere. [t] Sæpe tamen vulturem in ædem Iouis, aut deorũ volasse, prodigij loco receptum est: ideo velut portentum malique auspicij, procuratum fuit. [v] Si tamen vultures, corui, & aquilæ in vnum coirent, cædem haud dubiam: [x] & si grues volantes à recto flecterent cursu, & retrocederent, infandam nautis tempestatem, & mare procellosum, mox turbines & fluctus prænunciarunt. Ciconiam non vt grues prodigium facere dicunt, sed in auguriis non dubiam ferre concordiæ significationem. [y] Proxima est accipitrum natura: præcipuum verò genus, [z] quod circũ appellant, altero pede claudum,

ANNOTATIONES.

exilium.] Plutarch. in Dione. Sed & alia ex aquila auspicia vide apud Homerum lib. 15. iterúmque 20. Odyssçæ, Xenophontem Pædiæ Cyri lib. 2. iterúmque posteà lib. 6. expeditionis Cyri non vno in loco, Ciceronem lib. 2. de Diuinat. vbi de Deiotaro, Diodorum Siculum lib. 16. c. 6. Virgi. lib. 12. Aeneid. Valerium Maximum lib. 1. cap. 4. vbi de M. Bruto & Rege Deiotaro, Plinium lib. 15. cap. 13. & lib. 25. cap. 5. Suetonium in Galba, cap. 1. & 4. & in Vespasiano, cap. 5. Plutarchum in vitis Timoleonis, Bruti & Marij, & in lib. de claris mulier. c. 15. & in Parallelis, cap. 11. Appianum bellorum Ciuilium, libro 4. Iustinum lib. 12. ad finem. & lib. 20. vbi de pugna Crotoniensium, & Locrentium, & iterum lib. 23. ad fi. Aelianum de nat. Animalium lib. 13 c. 1.

o Fuitque diu quæstionis.] Plinius lib. 10. cap. 7. & vide Liuium 1. Decad. lib. 1. Et Festum Pompeium lib. 9. vbi de immusculo alite loquitur, & Iulium Obsequentem Prodigiorum cap. 63. vbi de Sanquali.

p Cumque ex auibus omina multi.] Et inter cæteros, prçter eos quos hic noster author numerat, Vascones, Hispani & Pãnonij ex Aelio Lampridio in Alexandro Seuero. Quod & de Pannonij asseuerat Spartianus in Septimio Seuero.

q Quibus Rex Caras.] Plinius lib. 7. cap. 56. Auguria ex auibus Car, à quo Caria appellata, reperit, vbi dicit Tiresiam Thebanũ auspicia auium repetisse. Vide Polydorum Virgilium Vrbinatem lib. 1. c. 24. de inuentoribus rerum.

r Posteà.] De his sex prioribus nuncupatim tradit Cicero lib. 1. de Diuinat. non semel & iterum 2. Et præterea de Arabibus Philostratus in vita Apollonij lib. 1. cap. 14. Arabes, inquit, ab auibus, non secus, atque ab oraculis, eorum quæ vètura sunt, auguria captant: id autem assequuntur (vt aiunt) draconum corde, aut epate in cibis assumpto. De Phrygibus Iuuenalis saty. 6.

Diuitibus responsa dabit Phryx augur, & Indus
Conductus dabit astrorum.

Nam Phryges, Cilices & Arabes (vt scribit Cicer. in 1 de Diuin.) auium significationibus plurimum obtemperauerunt: quod idem factitatum in Vmbria se accepisse inquit. Et de Cilicibus Tacitus lib. 18. non multò post princ. vbi tradit scientiam artémque aruspicum Myram, aut, vt alij legunt, Thamyram Cilicia accitam in templum Paphiæ Veneris intulisse.

s Galli.] Nuper diximus de Vasconibus, qui & ipsi Galli sunt.

t Sæpe etiam vulturem in æde Iouis.] Liuius 3. Decad. lib. 7. Adde & frequenti foro in tabernam deuolasse.

v Si tamen.] Dion historicus Roman. lib. 47. post princip. vbi prodigia Lepido facta describit, sic inquit, Vultures complures in templo Genij P. R. ac Concordiæ insederant, quibus adhuc in eodem loco commorantibus, cædes illæ, quales olim Sylla proscriptione vsus fuerat, editæ sunt, ac tota vrbs cadaueribus impleta. Eodem lib. vbi de prodigiis, quæ pugnam Philippensem præcesserant, sic scribit, Et (quod maximè perniciem eis significauit, ita, vt hostes quoque id animaduerterent) multi vultures aliæque aues, quæ cadaueribus pascuntur, super solos ipsos, exercitum scilicet Cassij & Bruti, volauere: in eos intuiti sunt, terribilémque clangorem & stridorem ediderunt.

x Et si grues volantes.] Virgil. Georg. lib. 1.

- Nunquam imprudentibus imber
Obfuit: aut illum surgentem vallibus imis
Aëriæ fugere grues. - Et lib. 10. Aeneidos,
- Quales sub nubibus atris
Strimoniæ dant signa grues, atque æthera tranant
Cum sonitu, fugiuntq́ notos clamore secundo.

Nam grues, inquit, significant tempestatem futuram, citátque priorem illum locum Virgil. Geor. 1. Horum enim (notorum scilicet) calorem fugiunt, cùm reuertuntur in Thraciam. Plinius autem li. 18. cap. 35. eóque vlt. Grues, inquit, silentio per sublime volantes serenitatem significant.

y Proxima est accipitrum natura.] Quorum augurium esse bonum affirmat Stat. lib. 3. Thebaidos, subiungens iis quæ suprà diximus de vulture,

- Et altis
Desuper accipitres exultauere rapinis.

z Quod appellant.] Plinius lib. 10. ca. 8. Homerus autem lib. 15. Odyssçæ Circum pro felici augurio memorat.

ὡς ἄρ᾽,

quod fortunatum nuptiis & pecuariæ rei opinati sunt. [a] Contrà miluus diri maliquе ominis, semperque infortunia præmonstrare creditus. [b] Triorchen verò, cui principatum dedere augures, [c] & falconem felicis euentus, futurique maximi boni spem habere augurio expertissimo compertum est. Est autem triorches quem buteonem antiquitas dixit, quique tres testes habeat, triorches dictus. Falconis verò augurium tam auspicatissimum Thuscis fuit, vt viso augurio, Capuam in solo felicissimo condiderint. [d] Dario accipitrum visio duo vulturum paria vellicantium, omen fuit, quod è coniuratis sumpto supplicio, haud multò pòst Persarum regno potiretur. [e] Picus verò martius & luscinia efficaci auspicio habentur, prosperaque semper & felicia decreuerunt. [f] Inter quæ ardeolas, quas leucos vocant, quum ad Austrũ volant vel septentrionem, magna semper portendere voluerunt: solui enim pericula, & metus exinaniri eorum aspectu, multorum opinio fuit. [g] Luscinia quæ in ore Stesichori infantis cecinit, talem illum futurum designauit, quantus postea fuit. [h] Contrà hirundines infausti ominis esse, & ancipitem afferre fortunam, multi prodiderunt: [i] Nam Cyro regi, dum contra Scythas bellum parat, hirundinum visio infaustam fecit expeditionem. [k] Eædem quoque Pyrrhi tabernaculo, [l] & naui Antonij insidentes, suſ-

Ex miluo.

Ex falcone.

Ex buteone.

Ex pico & luscinia.

Ex Ardeola.

Ex hirundinibus.

ANNOTATIONES.

ὣς ἄρα οἱ εἰπόντι ἐπέπτατο δεξιὸς ὄρνις,
κίρκος ἀπόλλωνος ταχυς ἄγγελος
τηλέμαχ' ὔτι ἄνευ θεοῦ ἔπτατο δεξιὸς ὄρνις.

Vbi tamen Andræas Diuus vertit *κίρκος*, accipiter Aliud autem ex accipitribus auspicus videbis apud Herodotum lib. 2.

a Contrà miluus.] Plinius lib. 10. cap. 10. & c. 18. & vide Iul. Obsequentem Prodigiorum c. 71.

b Triochen verò.] Idem Plinius lib. 10. cap. 8. Triochen à numero testium, cui principatum in auguriis Phœmonoë dedit: Buteonem hunc appellant Romani: familia etiam ex eo cognominata, cùm prospero auspicio in ducis naui sedisset. Aesalona Græci vocant, qui solus omni tempore apparet. cæteri hyeme abeunt. Distinctio generum ex auiditate. Alij non nisi ex terra rapiunt auem, alij non nisi circa arbores volitantem, alij sedentem in sublimi, aliqui volantem in aperto. Itaque & columbæ nouere ex iis pericula, visoque considunt, vel subuolant, contra naturam eius auxiliantes sibi.

c Et falconem.] Seruius in Virgil. lib. 10. Aeneid. eo loco,

Et Capys, hinc nomen Campanæ ducitur vrbi.

Scribit ab augurio falonis Capuã esse appellatam, quod Hetrusci eius vrbis conditores Capyn inaugurantes viderunt. quo nomine falconem appellabant. Tamen quis alius eius vsus fuerit in auguriis non declarat.

d Dario.] Herodotus lib. 3. vbi de Smerde mago, à septem Persis occiso, loquitur. & diximus supra hoc eodem cap.

e Picus vero Martius.] Plinius lib. 10. cap. 18. Pici, inquit, principales in Latio sunt in auguriis, à Rege qui nomen huic aui dedit.

f Inter quæ ardeolas.] Plinius lib. 11. cap. 7. Et inter aues, inquit, ardeolarum genere, quos Leucos vocant, altero oculo carere tradunt. Optimi autem augurij, cùm ad austrum volant Septemtrionémve. Solui enim pericula & metus narrant.

g Luscinia quæ in ore Stesichori.] Plinius lib. 10. c. 29.

h Contrà hirundines.] Horatius lib. 4 Carm. Ode 12.

Nidum ponit, Ityn flebiliter gemens,
Infelix auis & Cecropiæ domus
Aeternum opprobrium, quòd malè barbaras
Regum est vlta libidines.

Pausanias lib. 1. qui de Atticis, hirundinem infelicem vocat, ob miserabiles & luctuosos cantus. quod patet exemplo seq.

i Nam Cyro Regi.] Xenophon expeditionis Cyri lib. 1.

k Eædem quoque Pyrrhi tabernaculo.] Plutarchus in Pyrrho.

l Et naui Antonij.] Plutarchus in vita illius. Dion lib. 50. scribit hirundines circa Antonij tentorium, ac in prætoria naui ipsius nidificasse. Et adde quod ab Iulio Obsequente prodigiorum cap. 87. sic est traditum, Antiocho Regi Syriæ ingenti exercitu dimicanti, hirundines in tabernaculo nidum fecerunt: quo prodigio neglecto, prælium commisit & à Parthis occisus est. Et quod etiam ab Arriano Rerum gestarum Alexandri lib. 1. non adeò longè à fi. sic scriptum est, Dum Alexander Halicarnassum obsideret, quiescente eo sub meridiem, hirundo quædam cum garritu maximo super dormientis caput volitare, & modò in hanc, modò in illam lecti partem sese inferre, ac turbulentiores quàm sit earum auium natura garritus edere, conspecta fuerat. Alexandrum tunc, vtpote labore fatigatum, somnus oppresserat: sed acutissimo auiculæ garritu tandem excitatus, eam cõtinuò manu repulit. Tantum verò abfuit, vt vel repulsa aufugerit, vt rursus ipsius capiti insidens non prius discesserit, quàm prorsus expergefactus sit. Eam rem Alexander minime negligendam arbitratus, cùm Aristandrum Telmisseum peritissimum vatem consuluisset, parari sibi à domesticis insidias respondit: Cæterùm fore, vti insidiæ deprehenderentur. Hirundinem enim cum hominibus consuescere, ac cæterarum auium loquacissimam esse.

Ex pico martio. *Ex columba.*

cepti belli infelicitatem, & funestas clades portenderunt. [m] Picus quoque martius in capite prætoris iura reddentis deprensus & occisus, futurum excidium auguratus fuit: [n] vexillis verò Sabinorum insidens, felix augurium fecit. [o] Columba si comitata est, prosperos successus auguratur: cæteris autem nullius auspicij credita est: [p] sicut

Ex cygno. Arist. circum inter accipitrũ genera recenset.

cycnus nautis, & his qui freto agi volunt, prosperos cursus denunciat: reliquis verò inauspicatus. Circum tamen de genere aquilarum columbam discerpentẽ vnguibus, felix nuncium attulisse [q] Homerus voluit. [r] Præposteros aut vespertinos gallorum cantus, optimi euentus multi notauere. [s] Themistocli pridie quàm in Xerxem duceret, auditus gallorum cantus, victoriæ mox futuræ prænuncium fecit: idque ideo,

Ex gallorum cãtu. *Ex gallinarum cãtu.*

quòd victus nequaquam canit: victor verò ostrepit & murmurat. [t] Contrà verò gallinarum: nam diri aliquid imminere, aut futurum incommodum, illarum cantus designauit. Inter reliquas verò inauspicatissima fertur [v] incendiaria & piacularis, propter

Ex cornis.

quam vrbs sæpe lustrata fuit. [x] Quæ autẽ hæc fuerit, maximæ quæstionis est. [y] Coruus quoque inter aues inauspicatæ est garrulitatis: pessimam verò coruorum significa-

ANNOTATIONES.

m Picus quoque Martius.] Plinius lib.10. c.18. de Pico Martio loquens sic scribit, In capite prætoris vrbani L. Tuberonis, in foro iura pro tribunali reddentis, sedit ita placidè, vt manu prehenderetur. Respondere vates exitium imperio portendi si dimitteretur: at si exanimaretur, Prætori. Et ille protinus concerpsit: nec multò pòst impleuit prodigium. Valerius Maximus lib.5.cap.6. de Pietate erga patriam: vbi de Aelio Prætore, qui non modò suam, sed vniuersæ familiæ & generis incolumitatem patriæ saluti postposuit: qui maluit picum, qui sibi ius dicenti in vertice cõsederat, eo fato vt capto & occiso eius domus grauissimam perniciem: respublica vero non paruam consecutura esset felicitatem, necare cum exitio suo, quàm eum conseruare cum reipub. detrimento. Frontinus Stratagematôn lib.4. cap.5. Cælius, inquit, Prætor vrbanus, cùm ei ius dicenti picus in capite insedisset, & aruspices respondissent, dimissa aue, hostium victoriam fore: necata, popul. Romanum superiorem, ac Cælium cum familia petiturum, auem occidit: qua occisa, nostro exercitu vincente, ipse cum 14. Cæliis ex eadem familia in prælio est occisus. Hunc quidam non Cælium, sed Lælium fuisse, & Lælios, non Cælios perisse credunt. Hincq́ue illud Horatij Car. lib.3. Ode 27.

Teq́, nec læuus vetat ire picus, Nec vaga cornix.

Vbi Acron à sinistra picum, mali ominis dicit, & vagam volatu cornicem.

n Vexillis verò Sabinorum.] Strabo lib.5.

o Columba.] Apollonius Rhodius lib. 3. Argonauticôn. Virgil. lib.6. Aeneidos,

Vix ea fatus erat, geminæ cùm fortè columbæ, &c.

Vbi Seruius, Ad Reges columbarum pertinet augurium: quia columbæ nunquam solæ sunt: sicut nec Reges vnquam soli incedunt. Quod ad Cæsaris felicitatem pertinuisse, qui per Aeneam à Venere oriundus est, videtur asserere. Sueton. in Augusto, cap.94. vbi de Palma arbore, quam Diuus Iulius conseruari, in omen victoriæ iussit.

p Sicut cycnus nautis.] Virg. lib.1. Aeneidos,

Aspice bis senos lætantes agmine cycnos.

Et ibi Seruius, qui cycnos dicit solùm nautis augurium dare, vt apparet in Ornythogonia,

Cycnus in augurijs nautis gratissimus ales,
Hunc optant semper, qui nunquam mergitur vndis.

q Homerus voluit.] Scilicet lib.15. Odysseæ, vt suprà dictum est.

r Præposteros aut vespertinos gallorum cantus.] Plinius lib.10.c.21. Habent, inquit, ostenta & præposteri eorum vespertiniq́ue cantus. Nanque totis noctibus canendo, Bœotiis nobilem illam aduersus Lacedæmonios præsagiuere victoriam, ita coniecta interpretatione, quoniam victa ales illa non caneret.

s Themistocli.] Cicero lib.1.& 2. de Diuinat. id tribuit victoriæ Thebanorũ sic enim scribit, Cúmque eodem tempore apud Thebaidam Triphonio res diuina fieret: gallos gallinaceos in eo loco sic assiduè canere cœpisse, vt nihil intermitterent. Tum augures dixisse Bœotio Thebanorum esse victoriam: propterea quòd auis illa victa silere solet, canere si vicisset. Plinius autem d.lib.10.cap.21. tribuit eam victoriam Bœotiis aduersus Lacedæmonios, vt patet in præced.

t Contrà verò gallinarum.] Alia gallinarum auspicia, vide apud Plinium lib.15. cap. 30. & Suetonium in Galba, cap.1. & gallinacei apud eundem in Vitellio, cap. 9. Mox Viennæ pro tribunali iura reddenti gallinaceus supra humerum, & deinde in capite astitit.

v Incendiaria.] Plinius lib.10.ca.13. Aelius Lampridius in vita Commodi Antonini, non procul à fi. sic scribit, Et ante lucem fuerant etiam incendiariæ aues, ac diræ. & Iulius Obsequens Prodigiorum cap. 100. Auis incendiaria & bubo in vrbe visæ. & 111. Auis, inquit, incendiaria visa occisaque.

x Quæ autem hæc fuerit.] Plinius dicto lib.10. cap.13. de ea loquens, Quæ sit auis [illegible], nec reperitur, nec traditur. Quidam ita interpretantur, Incendiariam esse quęcunque apparuerit carbonem ferẽs ex aris vel altaribus. Alij spinturincem eam vocant. sed hæc ipsa quæ esset inter aues, qui se scire diceret non inueni.

y Coruus.] Cornix dicere debuit ex eodem Plinio, qui hæc eadem verba de ea dicit lib.10.c.12.

tionem, maximè quum glutiunt vocem velut strangulati, Plinius notauit: [z] si verò ab ortu clara voce occinuerint, præsentem felicitatem: contrà verò ab occasu, exitium apportant. [a] Coruos tamen pullos deuorasse, reliquiásque in nidum detulisse, dissidium inter Syllam & Marium, quo plurimo sanguine pugnatum est designauit. [b] Coruos quoque aurum corrosisse, velut dirum maliq;ue portenti, procuratum fuit. Eædem quoque aues inuolantes obstrepentésque, [c] Alexãdro Babyloniam ingressuro [d] & Ciceroni imminens periculum extremásque ærumnas præmonstrarunt. [e] A dextra tamen coruus, [f] & à sinistra cornix vel [g] picus, spem non ambiguam & ratum auspicium fecere. [h] Maximè verò abominatus est bubo, tristis & dira auis, voce funesta & Ex bubone.

ANNOTATIONES.

z Si verò ab ortu clara voce.] Horat. lib. 3. Car. Ode 27.

Oscinem coruum prece suscitabo
Solis ab ortu.

Vbi Acron interpres, Ab ortu enim solis prospera corui omina sunt, abuersa ab occasu. Liuius 1. Dec. lib. 10. Hæc dicentem, inquit, coruus voce clara occinuit, quo lætus augurio Coss. affirmans nunquam humanis rebus magis præsentes interfuisse deos signa canere & clamorem tolli iussit.

a Coruos tamen pullos deuorasse.] Plutarch. in vita Syllæ, vbi prodigia, quæ bellum sociale præcesserant, describit: Tres corui, inquit, pullos in viam productos, deuorarunt, eorúmque reliquias intra nidum retulerunt.

b Coruos quoque aurum corrosisse.] Liuius 3. Decad. lib. 10. post princip. Aurum in Capitolio corui non lacerasse tantùm rostris crediti, sed etiam edisse. & Plutarchus in Nicia describens portenta, quæ expeditionem Atheniensium in Siciliam præcesserant, sic scribit, In Delphis autem Palladis aureum simulachrum æneæ palmæ superpositum stabat, quod Athenienses, pro re bene ac feliciter aduersus Medos gesta, constituerant. Hoc diebus plurimis corui rostro vnguibúsque petentes, quodammodo lacerare conabantur, ac palmæ fructus, qui ex auro fabricati erant, partim vorantes absumpsere, partim vi conuulsos deiecerunt.

c Alexandro Babyloniam ingressuro.] Plutarchus in vita illius non longè ante fi. Quod cùm pauci faciens (Alexander scilicet) procederet, propinquus vrbi complures altercantes seque mutuò ferientes coruos aspexit, ex quibus nonnulli penes illum delapsi sunt.

d Et Ciceroni.] Plutarch. in vita ipsius prodigia Ciceronis mortem præcedentia describens, ita scribit, Hic Apollinis erat sacellum mari imminens, ex quo cùm Cicero adremigraret littori, corui elati pennis, magno clangore nauiculam impetunt: deinde super vtrisque cornibus antennarum insidẽtes, partim clamore strepere, partim capita funium exagitare. Tum omnibus id infaustum ostentum visum est: verùm descendit è puppi Cicero, & in diuersorio, veluti quietem captaturus, accubuit. Hinc corui super poste sedentes magis, ac magis tumultuoso clangore perstrepunt. Horum vnus descẽdens in cubiculum Ciceronis, pallium, quo cubans erat opertus, rostro ab eius fronte deduxit. Valerius Maximus lib. 1. cap. 4. de Auspiciis, Cùm in villa Caietana esset, coruus in conspectu eius horologij ferrum loco motum excussit, & protinus ad ipsum tetendit, ac laciniam togæ eousque morsu tenuit, donec seruus ad occidendum cum milites venisse nunciaret. Appianus bellorum Ciuilium lib. 4. Tacitè accedentibus his, qui Ciceronem inquirebant, corui aduolantes obstrepere cœperunt, eundem è somno excitantes, vestem quoque rostris eousque attraxere è quiescentis corpore, quoad serui id signũ à Deo missum arbitrati, lectica impositũ iterum ad mare per profundã syluam occulto calle detulere.

e A dextra autem coruus.] Probus in 9. eglogam Virgil. ibi,

- Sed carmina tantùm
Nostra valent Lycida tela inter Martia, quantum
Chaonias dicunt aquila veniente columbas.

Quoniam, inquit, in Chaonia regione Epyri in quercu arbore sedisse dicuntur, & humana voce dedisse respõsa, & ita bonum augurium erat, si coruus dextra, cornix sinistra volaret, vt Cicero lib. 1. de Diuinatione non semel scribit, Quorum à dextris coruus, sinistra cornix facit augurium. Plautus in loco, quem mox citabo. Alia autem ex coruis auspicia, præter ea quæ enumerauimus, vide apud Liuium 1. Decad. lib. 7. vbi de T. Manlio, & 3. Decad. lib. 1. ad finem. Valerium Maximum lib. 1. cap. 4. vbi de Tiberio Graccho, atque etiam de Metello, Plutarchus in eodem Tibe. & Parallelis, scribit, Metellum, hominem patricium, suburbanum suum petentem, vidisse cædentes se inuicem alis coruos, augurijque religione deterritum, Romam rediisse, vbi cùm Vestæ templũ incensum conspicatus esset, Palladiumque eripuisset, oculis captum fuisse, & postmodum visum recuperasse. Iul. Obseq. Prodigiorum cap. 31. 34. 79. & alibi.

f Et à sinistra cornix.] Nam Mancinellus exponens carmen illud Virgilij in Tityro,

Sæpe sinistra caua prædixit ab ilice cornix.

Aduertendum, inquit, cornicem videre vnicam, mali ominis esse: duas verò ominis boni. quod quidem & legi & expertus sum pluries, adeò ipsa est inauspicatæ garrulitatis, vt Plinius scribit lib. 10. cap. 12. id est, infelicis, quasi auspiciis repugnantibus. Ante hos Plautus in Asinaria act. 2. sce. 1.

Picus & cornix est ab læua, coruos porrò ab dextera:
Consuadent.

g Vel picus.] Plautus vbi suprà, & iam satis amplè diximus in hoc capite.

h Maximè verò abominatus est bubo.] Ouidius Metamorph. lib. 15. inauspicatam auem bubonem vocat, his verbis,

gemitu, qui formidolosa, diráſque neceſsitates & magnas moles inſtare portendit: ipſum tamen cantu [i] & ſtridore querulo, dirum facere auſpicium putant. [k] tacens, non ſemper malus fuit: quippe bubonis aſpectus, [l] Agrippæ captiuo Iudæorum regnum portendiſſe fertur. [m] Noctua quoque non ſemper infortunia facit: nanque volans, inſignem de hoſte victoriam quandoque apportauit. [n] Apud Athenienſes enim, noctuæ volatus victoriæ ſemper fecit auſpicium. [o] Si tamen ſereno canit, tempeſtatem: tempeſtate verò ſi occinuerit, ſerenum nunciare fertur. [p] Eadem verò in haſta Regis Pyrrhi inſidens contra Argos euntis, fatum illi & diſcrimẽ extremum prædixit. [q] Apes quoque ſuo examine dira oſtenta ſæpe & triſte auſpicium fecere, [r] ſicut ante

Ex noctua.

Ex apibus.

ANNOTATIONES.

Triſtia mille locis Stygius dedit omina bubo.

Seneca in Hercule furente,

Hic vultur, illic luctifer bubo gemit. Lucanus li.5.

Et læta iurantur aues bubone ſiniſtro.

Silius Italicus lib.8. belli Punici ad fi. recenſens prodigia belli Cannenſis,

Obſeditq́; frequens caſtrorum limina bubo.

Et Claudianus in Eutropium lib.2.

Protinus excitis iter irremeabile ſignis
Arripit, infeſtoq́; iubet bubone moueri
Agmina. -

Vide Iulium Obſequentem prodigior. cap. 85. 86. 90. & 92. & quæ ſuprà diximus de bubone, infelici aue.

i Stridore querulo.] Verba ſunt Apuleij lib. 3. Aſini aurei, fit bubo Pamphile, ſic edito ſtridore querulo, iam ſui periclitabunda, paulatim terra reſultat, mox in altum ſublimata, forinſecus totis alis euolat. Nam auium ſtridor, in auibus, augurij ſignum eſt, Virg. lib.1. Aeneid.

Et reduces illi ludunt ſtridentibus alis.

Et ibi Seruius.

k Tacens non ſemper malus eſt.] Seruius (vt iam dictum eſt) in 4. Aeneid. ibi,

- *Ferali carmine bubo.*

Nam non eſt mali ominis ſemper bubo, ſed quum canit.

l Agrippæ captiuo.] Ioſephus Antiquitatum Iudaicarum lib.18. cap.8. vbi & aliud huius bubonis, ſcribit auſpicium.

m Noctua quoque.] Virgilius lib.12. Aeneidos,

Poſtquam acies videt Iliacas, atque agmina Turni.
Alitis in paruæ ſubitò collecta figuram,
Quæ quondam in buſtis, aut culminibus deſertis
Nocte ſedens, ſerum canit importuna per vmbras:
Hanc verſa in faciem, Turni ſe peſtis ad ora
Fertq́; refertq́; ſonans, clypeumq́; euerberat alis.

Vbi Seruius noctuam dicit non bubonem: nam ait, Alitis in paruæ: bubo autem maior eſt. Et Statius qui eam inter felicia auguria poſuit lib.3. Thebaid.

Flauaq́; ſonans auis vnca Mineruæ
Non venit auguriis melior quam vultur.

n Apud Athenienſes.] Plutarchus in Themiſtocle ſic ſcribit, Produnt quidam authores Themiſtocli de rebus ex ſuperiori naui tabulato diſſerenti, noctuam viſam ad dexteram nauium partem volatu delatam malo incediſſe: quo omine in eius ſententiam ierunt omnes, decertaturique nauali prælio parabantur. Sed & quod noctuæ volatus Athenienſibus ipſis victoria ſymbolum eſſet, tradũt. Suidas & Xenodotus in enarratione illius prouerbij γλαὺξ ἵπταται, ſiue ἵπτατο. id eſt noctua volat, ſiue volauit. De quo Eraſmus Chil.1. cent.1. c.76.

o Si tamen ſereno canit.] Plinius lib.18. cap.35. eodemq́ue vlt. Noctua in imbre garrula, ſerenitatem: ſereno, tempeſtatem indicat,

p Eadem verò in haſta Regis Pyrrhi.] Aelianus hiſtoriæ animalium lib.15. cap.59. de hoc augurio ſic ſcribit, Accedenti ad ſeriam actionem homini, occurrentem noctuam inauſpicatam ſignificationem dare aiunt. Cui quidem rei teſtimonio fuit Pyrrhus Epirotarum Rex: cùm in illius Argos proficiſcentis haſta, quam erectam ferebat, hæc auis ſediſſet, ei malum auſpicium dedit: Nam Argos ingreſſus, valde ingloria, atque ignobili morte occubuit. Quare mihi Homerus, lib. Iliados 10. præclarè intellexiſſe videtur, auem hanc mali auſpicij eſſe, cùm Diomedi ad Caſtra Troianorum explorãda proficiſcenti, Mineruam facit auſpicatò mittentem Erodium, non noctuam. Contrà, Hieroni Adoleſcenti prima bella ineunti, aquila in clypeo, noctua in haſta conſedit. Quod oſtentum & in conſilio cautum & manu promptum, Regémque futurum ſignificabat, vt ſcribit Iuſtinus lib.23. ad fin. De infelici noctuarum augurio Dion lib.41. in prodigiis cladem Pompeij ſignificantibus, Noctuas frequentes apparuiſſe ſcribit.

q Apes quoque ſuo examine.] Liuius 3. Deca. lib.1. iterum 4. & 7. Dion Nicæus lib.41. paulò ante fi. inter ſigna Pompeij cladem denunciantia, ſcribit apes Pompeij ſignis militaribus inſediſſe. Plinius lib. 11. cap. 17. vbi de apum regiminis ratione ſcribens, dicit, Apes tunc oſtenta facere priuata ac publica, vna dependente in domibus templiſve, ſæpe expiata magnis euentibus. Cui concinit illud Iuuenalis ſatyra 13.

Atque examen apum longa conſederit vna
Culmine delubri.

Sed & Tacitus lib.2. inter prodigia, quæ M. Aſilino, M. Acilio Coſſ. Romæ obuenere, poſuit, Faſtigio Capitolij examen apum inſediſſe. Iulius Obſequens Prodigiorum cap.95. & Claudianus in victoria Stiliconis contra Alaricum,

Et ſi quod fortaſſe quies neglexerit omen,
Addit cura nouis lapidoſos grandinis ictus,
Molitaſq́; examen apes.

r Sicut ante pugnam Pharſalicam.] Id reſpicit Pompeium, de quo ſtatim loquitur, eſtq́ue Valerij Maximi lib.1. c.6. Appiani li.2. bellorum Ciuilium. Iulij Obſequentis Prodigiorum c.124.

s Et in

pugnam Pharſalicam in ara inſidentes, [s] & in auibus conſpectæ, dum per æquora ferrentur, Dioni & Pompeio Magno cladem pernicioſam, & calamitoſos caſus prænotarunt. [t] Et quum in caſtris Bruti examen conſpiceretur, mutari caſtra haruſpices iuſſerunt, ne quid diri portenderent. Nonnunquam felici euentu, [v] ſicut quum in caſtris Druſi vua dependente inſedêre, quo tempore ad Arbalonem proſperrimè pugnatum fuit. [x] Ipſas verò apicem arboris inſediſſe, oppugnationis futuræ, & teterrimi belli afferre ſigna, multi adnotarunt: [y] quæ verò apes in ora infantis Platonis aduolarunt, haud dubiam ſpem eius magnitudinis attulerunt. [z] Aliter veſparum examen: nam calamitoſum auſpicium facere probatum eſt. Aues autem omnium generum circumuolaſſe, felicitatem magnæ fortunæ, diademaque regium mox futurum [a] Gordio oſtenderunt. [b] Ferunt in Alexandriæ deſcriptione, cum ob gypſi inopiam mœnia farina frumenti deſignarentur, aues omnis generis illam depaſcentes, omen feciſſe, horreum vicinis gentibus quandoque futuram. [c] Ex tripudiis verò eſſe auguria, veteres fabulati ſunt: [d] vt ſi pulli non addixiſſent, [e] vel ſi vitulus è ſacrificantium

Ex veſpis.

Ex omni generis auium circũuolatu.

Auguria ex tripudiis.

ANNOTATIONES.

s Et in nauibus conſpectæ.] Id etiam reſpicit Dionem: ſed id aliter refert Plutarchus in vita illius. At cùm, inquit, examen apum circa Dionis naues à puppe conſpectum eſſet, de illo ſeparatim ſibi & amicis explicauit. Timere enim ſe ne res illius gerendæ cùm honeſtate quidem plenæ ſint, vbi perfloruerint, breui contabeſcant tempore.

t Et quum in caſtris Bruti.] Plutarch. in Bruto, ſic ſcribit, Examen etiam apum circa locum quendam intra vallum inſediſſe, quem locum augures, ſuperſtitione commoti, clam excluſere à caſtris.

v Sicut cùm in caſtris Druſi.] Plinius lib. 11. cap. 17. Sedere in caſtris Druſi Imperatoris, cùm proſperrimè pugnatum apud Arbalonem eſt, haud quaquam perpetua aruſpicum coniectura, qui dirum id oſtentum exiſtimant ſemper. Sed aliter Iul. Obſequens Prodig. cap. 132. In Germania, in caſtris Druſi, examen apum in tabernaculo Hoſtilij Rutilij, præfecti caſtrorum, conſedit, ita vt funem prætendentem præfixamque tentorio lanceam amplecteretur. Multitudo per inſidias ſubiecta eſt. Aelian. autem Variæ hiſtoriæ lib. 12. cap. 46. Dionyſium, inquit, Hermocratis filium, aiunt, flumen equo traieciſſe: cumque in luto equus concideret, eum deſiluiſſe, & ripæ compotem eſſe factum: atque ſic relicto poſtmodum equo, quaſi non amplius ſuo, diſceſsiſſe. Cùm autem ſequeretur equus & hinniret, reuerſum eſſe. cúmque apprehenderet eius iubam ad aſcendendum, apum examen continuo manum circundediſſe: atque de his interroganti, reſpondiſſe Dionyſio Galeotas, Monarchiam ea re præſignificari. Cicer. lib. 1. de Diuinat.

x Ipſas verò apicem arboris inſediſſe.] Virg. lib. 7. Aeneidos de lauro,

Huius apes ſummum denſæ (mirabile dictu)
Stridore ingenti, liquidum trans æthera vectæ,
Obſedere apicem, & pedibus per mutua nexis
Examen ſubitum ramo frondente pependit.
Continuo vates, Externum cernimus, inquit,
Aduentare virum, & parteis petere agmen eaſdem
Partibus ex iiſdem & ſumma dominarier arce.

y Quæ vero apes in ora infantis Platonis.] Cicero lib. 1. de Diuinat. Plinius lib. 11. cap. 17. Valerius Maximus lib. 1. cap. 6. Aelianus de Varia Hiſtoria lib. 10. ad fin. & iterum lib. 12. De Platone, inquit, dicitur quòd apes in ipſius ore fauum effecerint. Pindarum etiam, cùm è patria domo fuiſſet expoſitus, aluerunt apes, pro lacte mella præbentes. Alia autem ex apibus auſpicia, vide apud Plutarchum in vita Bruti alio in loco, quàm ex quo ſuprà citauimus, videlicet in poſtrema pugna.

z Aliter veſparum.] Liuius 4. Decad. lib. 5. A Capua nunciatum eſt examen veſparum ingens in forum aduolaſſe, & in Martis æde conſediſſe. eas collectas cũ cura & igni crematas eſſe. Horum prodigiorum cauſa, Decemuiri libros adire iuſsi & nouendiale ſacrum factum, & ſupplicatio indicta eſt, atque vrbs luſtrata.

a Gordio.] Diodorus Siculus.

b Ferunt in Alexandriæ.] Valerius Maximus lib. 1. cap. 4. vbi de Alexandro Magno. Plutarchus in Alexandro, Dehinc vrbis formam pro illius loci ſimilitudine deſignari iuſsit. Quam ad rem cùm tellus alba deeſſet, in nigri campi planitie, gyratum farina ſignum deducunt: cuius actæ rectius, velut ex fimbria, lineæ, chlamydis inſtar, interiorem efficiunt vrbem. Eius formam, ſumma cum delectatione, intuente Rege, infinitæ multitudinis & generis omnifariam aues è proximo lacu ac flumine in eum repentè locum, nubis in modum, prouolant, ita vt nihil farinæ relinquerent. Id Alexandrum perturbauit augurium: aſt illum bona ſpe eſſe Aruſpices monent: ab eo enim vrbem condi, quæ feracíſsima variis hominibus futura ſit educatrix. Ex paſſeribus quoque vide augurium apud eũdem Plutarchum in Sylla, Cicero de Diuinat. lib. 2. ſcribit Chalcantem ex paſſerum numero belli Troiani annos auguratum fuiſſe.

c Ex tripudiis.] Cicero lib. de Diuina. 2. & Liuius Decad. 1. lib. 10.

v Vt ſi pulli nõ addixiſſent.] Liuius 1. Dec li. 1. Cùm omnium ſacellorum inaugurationes admitterent aues, in Termini fano non addixere. & 3. Decad. lib. 2. & 10. Fabio auſpicanti, inquit, priuſquàm egrederetur ab Tarento, aues ſemel atque iterum non addixerunt. & vide omnino quæ diximus ſuprà lib. 2 c. 29.

e Vel ſi vitulus.] Liuius 5. Decad. lib. 1. in fi. Immolan

manibus proripuisset, [f] aut hostia profugisset, vel percussa mugitum dedisset, vel si inter sacrificandum aliquid triste oculis aut auribus occurrisset, [g] seu in extis caput iocineris defuisset, quæ omnia fœdi euentus esse, nemo dubitauit. [h] Flaminio sacrificanti, vitulus qui multos cruore inspersit, omen magni terroris fecit. Vel quum pulli è cauea addicerent & pascerentur, [k] ita quòd tripudium facerent solistimum, [l] quæ secundißima traduntur auspicia: nam pascentes aues videre, felicitatem portendere multi censuerunt. Lydi, [m] Persæ, Iberi & Thraces non ex auibus, sed maxima auguria ex vino obseruarunt. Nam vinum effundere, aut vestes vino inquinare, felicis haud dubiæ fortunæ signa esse, augurati sunt: idque attestante [n] Homero, qui Vlysse discedente, & bona verba precante, Alcinoi vxorem humi facit vinum fundere, velut preces ratas diis habituris. [o] Germani ex hinnitu & fremitu equorum, monitus futurorum prædici putant, quos nullo opere contactos, candidi coloris plurimos educebant. [p] In Cappadocia ex myrrhinis virgis, in [q] Scythia ex salignis humi constratis: [r] alij ex vibrata salitione oculi, [s] quod augurium palmicum: in

De hoc plura lib. 1. ca. 29.

Ex vino.

Odyss. 13.

Ex hinnitu & fremitu equorũ.

Ex virgulis.

Ex oculis.

ANNOTATIONES.

mulantique ei vitulus, iam ictus, è manibus sacrificantium sese cùm proripuisset, multos circunstantes cruore respersit. Fuga procul etiam maior apud ignaros quid trepidaretur & concursatio fuit: id à plerisque in omen magni terroris acceptum.

f Aut hostia profugisset.] Dion historicus lib. 45. scribit, Taurum in templo Vestæ mactatum, post rem sacram exiluisse, terrorémque maximum intulisse.

g Seu in extis caput iocinoris.] Sicut contigit Cneo Seruilio Cepione, & Cn. Seruilio Gemino Coss. vt scribit Liuius 3. Decad. lib. 10. Consulum, inquit, alteri primam hostiam immolanti, caput iecinori defuit.

h Flaminio.] Liuius 3. Decad. lib. 1. in fi. Paucos post dies magistratum iniit: immolantique ei vitulus iam ictus &c. vt paulò ante dictum est.

i Vel quum pulli è cauea addicerẽt.] Liuius 1. Decad. lib. 1. in duobus locis, & 3. Dec. lib. 7.

k Ita quod tripudium facerẽt solistimum.] Cicer. lib. 1. & 2. de Diuinat. quid sit tripudium solistimum exponit. Liuius præterea lib. 10. 1. Decad. Cùm pulli non pascerentur, pullarius auspicium mentiri ausus, tripudium solistimũ Coss. nunciauit. Coss. lætus, auspicium egregium esse & diis authoribus rem gesturos pronunciat, signumque pugnæ proponit.

l Quæ secundißima traduntur auspicia.] Cicero dict. lib. 2. de Diuinat. Cum igitur offa iam cecidit ex ore pulli: tum auspicanti tripudium solistimũ nunciant: Ergo hoc auspiciũ diuini quicquam habere potest. Liuius paulò pòst ea, quæ nuper citauimus, Coss. verba referens sic inquit, Mihi quidem tripudium nunciatum, Populo Romano exercituique egregium auspicium est. & paucis interiectis, cùm audisset pullariũ emisso pilo ante signa cecidisse, Dij in prælio sunt, inquit. habet pœnam noxium caput. Ante Coss. hæc dicentem coruus voce clara occinuit. Quo lætus augurio consul affirmans, nunquam humanis rebus magis præsentes interfuisse deos, signa canere & clamorem tolli iussit.

m Persæ.] Herodotus lib. 1. Persarum mores describens, Poti, inquit, de rebus maximè seriis consultare consueuerunt. Nam si quando ipsis consultandum videtur, tum postera die ieiunant, proponitque is, qui ædibus illis, in quibus fortè consultatur, præest: & si placuerit atque ieiunauerint, vtuntur ipso: sin minus comprobetur abrogant: & de quibus ieiuni deliberauerint, de eisdem poti pronunciant.

n Homero.] Is poëta lib. 13. paulò post princip. Odysseæ, scribit Vlyssem descendentem ab Alcinoo Rege Pheacum & Aretæ eius vxoris, posuisse poculum rotundum, & vndique intrò flexum, in manibus ipsius Aretæ ἀμφικύπελλον. (de quo diximus suprà lib. 3. cap. 10. vbi hunc locum Homeri citauimus) illique bene precatum, maritoque ac filiis. Sed nihil aliud, nec ibi, nec alibi, quod ad hanc rem pertineat, dicit: si me non fallit memoria.

o Germani ex hinnitu & fremitu equorũ.] Tacitus lib. de Moribus Germanorum. Proprium gentis, ait, equorum quoque præsagia ac monitus experiri. publicè aluntur iisdem nemoribus ac lucis, candidi & nullo mortali opere contacti, quos pressos sacro curru, sacerdos ac Rex, vel Princeps ciuitatis comitantur, hinnitúsque ac fremitus obseruant. Nec vlli auspicio maior fides non solùm apud plebem, sed apud proceres, apud sacerdotes. Se enim ministros deorum, illos conscios putant.

p In Cappadocia ex myrrhinis virgis.] Cælius Antiq. lect. lib. 7. cap. 29. Myrcinas virgas, non Myrrhinas legit.

q In Scythia.] Herodotus li. 4.

r Alij ex vibrata salitione oculi.] De qua re Theocritus in Amaryllide, ἅλλεται ὀφθαλμός μευ ὁ δεξιός. id est, Salit mihi oculus dexter. Plautus autem in Pseudolo id supercilio tribuit, cùm dicit,

At id futurum vnde? vnde dicam, nescio,
Nisi quia futurum est, ita supercilium salit.

Saliatores à nonnullis dicuntur, qui salientes oculos intuiti, odorantur præsagium. Cælius d. lib. 7. c. 29.

s Quod augurium palmicum.] De quo Posidonius scribit, ab oculi vibrata subsultatione, quæ res dicitur Græcè παλμὸν. id est, vibratio, seu subsultatio, apud Gregorium Nazianzenum in Orat.

de radio

[t]Lycia ex piscibus, quos ichthyomantes vocant:[v] atq; Enaries Androgeni ex tiliç fronde vaticinantur,[x] Nasamones verò ex somniis ad sepulchra defunctorũ. Fuitque apud Bysantios receptus mos, vt scombrorum regem videre, qui inter conchylia est miri aspectus, aut iunctum iumentum stercus emittere, fortunatissimos euentus faciat: quæ singula augurum disciplinis latius tradita & præcepta sunt.[y] Ex quadrupedibus autem fuere quæ pedestria dicuntur auguria: vt quæ à lupo, serpente, equo, vulpe, cæterisque reptilibus fiunt.[z] Lupum, si ad dextram commearit pleno ore, magnæ & prosperæ rei augurium facere, & nullum præstantius esse opinantur:[a] contrà, lupos in Capitolio visos, prodigij loco est habitũ, cuius causa lustratum Capitolium quandoque videmus.[b] Lupum quoque castra introisse, & laceratis obuiis intactum abiisse, exitium & cladem portendisse euentus docuit, toto postea exercitu ingenti clade affecto.[c] Rursus, quum cerua à lupo fugata, inter duas acies euasisset illæsa, insignem victoriam Romanis dedit.[d] Lupos quoque in foro visos, incolumes euasisse, armis opprimi patriam, & magna rerum momenta designauit.[e] Quum in Libyam colonia duceretur, lupos metas quibus ager designabatur, mordicus dissipasse, velut diri euentus, effecit quo minus deduceretur.[f] Non sic Samnitibus deducentibus coloniam, quo duce auspicatam deduxere, quare Hirpini dicti.[g] Fuitque animaduersum, lupum subnigrum obuiam factum, grande discrimen afferre. Iuuenca si annicula, aut mula si gemellos pepererit: ostentum dirum pestemq; denunciat. Sicut leonis aspectus famosus fuit & inglorius, itineraque infesta facere creditus: namque hostiũ pugnam

Ex piscibus. *Ex tilia fronde.* *Ex somniis.* *Bysantij.* *Ex quadrupedibus.* *Ex lupo.* *Ex iuuenca annicula aut mula partu.* *Ex leonis aspectu.*

ANNOTATIONES.

de radio solis in aqua reflexo. Marcellus Virgilius apud Dioscoridem lib.1. in fi. vbi recenset quædam à se versa, palpitationem ea voce dicit significari.

t Lycia ex.] Plinius lib. 32. cap. 2. de ingeniis & mansuetudine piscium & responsis, quæ dantur ex piscibus loquens, Nam in Lyciæ, inquit, Myris in fonte Apollinis, quem Curium appellant, ter fistula euocati veniunt ad augurium. Plutarchus de industria animalium, & alij, quos tibi citaui suprà lib.1. cap. 29. Nec ibi solùm ex piscibus sumuntur auguria, sed & alibi quoque ex eodem Plinio lib. 9. c.16. in prin.

v Atque Enaries.] Herodotus lib.4. Enaries, inquit, qui sunt Androgyni, aiunt sibi a Venere traditam diuinationem, tiliæ fronde vaticinantes. Tiliam vbi quis tripharium sciderit, digitis suis eam implicando ac resoluendo tractat, atque hunc in modum vaticinantur. Sunt qui Narees legunt. Cælius loco suprà citato.

x Nasamones.] Herod. d. lib.4. Diuinant ad suorum accedentes monumenta, & illi, vbi preces peregerunt, indormiunt. Vbi quodcunque per quietem insomnium viderunt, eo vtuntur.

y Ex quadrupedibus.] Festus Pompeius lib.14. Pedestria, inquit, auspicia arbitrabantur, quæ dabantur à vulpe, lupo, serpente, equo, cæterisque animalibus quadrupedibus.

z Lupum.] Plinius lib.8. cap.22. de lupis loquens, sic scribit, Inter auguria ad dexteram commeátuum præciso itinere, si pleno id ore fecerit, nullum omnium præstantius.

a Contrà, lupos.] Liuius 1. Decad. lib.3. & 4. Dec. lib.2. & 3. Iulius Obsequens Prodigiorum c.17.

b Lupum quoque castra intrasse.] Liuius 3. Decad. lib.1.

c Rursus cùm cerua à lupo.] Liuius 1. Dec. lib.3. & Appianus lib.1. bellorum Ciuilium. Et è diuerso cerua à lupo fugata & occisa, ab eo exercitu ad quẽ fugeret, illi exitum portendit ex eodem Liuio eiusdem 1. Dec. lib.10.

d Lupos quoque in foro visos.] Liuius 4. Decad. lib.3.

e Cum in Libyam.] Plutarchus in vita C. Gracchi, & Iul. Obsequens c.93.

f Non sic Samnitibus.] Festus Pompeius li. 9. vbi Irpinos eos appellat à nomine Irpi, quẽ lupum dicunt Samnites: eum enim ducem sequuti, agros occupauere. vbi Irpinos eos appellat sine aspiratione. Nam & ea dictio est sub litera, I. Seruius autem lib.11. Aeneidos in eum locum,

Summe deûm sancti custos Soractis Apollo, &c.

Soractis, inquit, mons est Harpinorum in Flaminia collocatus: in hoc autem mõte cùm aliquando Diti patri sacrum persolueretur, nam Manibus consecratus est, subitò venientes lupi exta rapuerunt: quod cùm diu sequerentur, delati sunt ad quendam speluncam halitum ex se pestiferum emittentem, adeò vt iuxtà stantes necaret, exinde orta pestilentia, quia fuerant lupos sequuti, de qua responsum est, Posse eam sedari, si lupos imitarentur. id est, rapto viuerent. quod postquam factum est, dicti sunt populi Hirpini Sorani. Nam lupi Sabinorum lingua Hirpi vocantur: Sorani verò à Dite. Nam Ditis pater Soranus vocatur, quasi lupi Ditis patris. Vnde memor rei paulò pòst Virgil. Aruntem comparat lupo, quasi Hirpinum. In hoc autem Seruij loco semper Hirpius cum aspiratione scribitur.

g Fuitque animaduersum.] Alia autem ex lupis auspicia vide apud Liuium 3. Dec. lib.1. & lib.7. & 4. Decad. lib.2. & 5. Decad. lib.1. & Plutarchum in Sylla. Iustinum lib. 23. ad fi. Iul. Obsequens Prod. c.63. 73. & 86. Appianum lib.4. bellor. Ciuil.

Ex capra. Ex asino leonē occidente. Ex serpente, vulpe, canq.

sæpe portenderunt: [h] capræ verò salutaris. hæ enim [i] Carano eximiæ felicitatis duces fuere. [k] Asinum leonem occidisse, omen magni terroris fecisse, necemque Alexandro portendisse, literis mandatum est. [l] Serpentem per impluuium decidisse, aut iter commeantium interrupisse illæsum, vel fœtam vulpem obuiam habuisse, [m] aut canem alienas ædes introisse, formidolosos casus, & insignem calamitatem facere periti adnotarunt. Serpentem quoque extis solennibus depastum, diri ominis & extremi exitij loco est habitum. [n] Contrà, Syllæ inter sacrificandum serpens visus, & elapsus, felicem victoriam dedit. [o] Suburbana verò colubris plena, equosque illis depastos, Crœso Lydorum regi ab externis regnum subigi portenderunt. [p] Mures quum candidi sunt, lætum auspicium faciunt, [q] licet illorum occentu dirimi auspicia dicantur. namque occentus soricis auditus, [r] Fabio Maximo dictaturam, [s] & C. Flaminio magisterium equitum, deponendi causam dedit. [t] Mures quoque in Argillæ fundamentis apparuisse pugnantes, ciues præferoces & militares haud dubio argumento præsignauit. Ea enim vrbs ad Strymonem bonis auspiciis condita,

Ex muribus.

ANNOTATIONES.

h Capræ verò salutaris.] Quod probat exemplo seq.

i Carano.] Solinus cap.14. aut vt alij computant, 15. Macedonem Caranus insequitur Dux Peloponnesiacæ multitudinis, qui iuxta responsum datum à Deo, vbi capratium pecus resedisse animaduerterat, vrbem condidit, quam dixit αἶγας, in qua sepeliri Reges mos erat. Hanc historiam Iustinus lib. 7. sic explicat, Caranus cum magna multitudine Græcorum, sedes in Macedonia, responso oraculi, quærere iussus, cùm in Aemathiam venisset, vrbem Edyssam, non sentientibus oppidanis, propter imbrium & nebulæ magnitudinem, gregem caprarum imbrem fugientium, secutus, occupauit: reuocatúsque in memoriam, quo iussus erat, ducibus capris imperium quærere, regni sedem statuit, religioseque postea obseruauit, quocunque agmen moueret, ante signa easdem capras habere, cœptorum duces habiturus, quas regni habuerat authores. Vrbem Edyssam ob memoriam muneris Aegeam, populósque Aegeadas vocauit.

k Asinum leonem occidisse.] Plutarchus in vita Alexandri, inter prodigia, quæ Alexandrum perturbabant, hoc scribit, Ex his enim, quos educabat, leonem quendam eximiæ magnitudinis ac formæ, mansuetus asellus calcibus exanimarat.

l Serpentem quoque.] Liuius 3. Decad. lib. 5. Graccho, priusquàm ex Lucanis moueret, sacrificanti, triste prodigium factum est. ad exta sacrificio perpetrato angues duo ex occulto allapsi edére iecur, conspectique repétè ex oculis abierunt. Id cùm aruspicum monitu sacrificium instauraretur, atque intentius exta reserata seruarentur, iterum ac tertium venisse traduut, libatóque iocinore intactos angues abisse.

m Aut canem.] Canis (vt scribit Dion historicus) lib.45. Canes multi, inquit, noctu totam vrbem peruagati, ac maximè ad lepidi Pontif. Max. ædes, concursu facto, vlularunt. Et lib.50. canem in c[illegible] eo, cum maxime equestre certamen fieret, laniat[illegible] t ac deuorauit.

n Contrà, Syllæ.] Cicero lib.1. de Diuinat. Valerius Maximus lib.1. ca.5. Alia autem ex serpentibus auspicia, vide apud Ciceronem d. lib.1. de Diuinat. vbi de Roscio. & Virgil. lib.5. Aeneidos,

Dixerat hæc, adytis quum lubricus anguis ab imis
Septem ingens gyros, septena volumina traxit,
Amplexus placidè tumulum, lapsusq́ per aras:
Cærulea cui terga notæ, maculosus ab auro
Squamam incendebat fulgor: ceu nubibus arcus
Mille trahit varios aduerso sole colores.
Obstupuit visu Aeneas. ille agmine longo
Tandem inter pateras, & leuia pocula serpens,
Libauitq́ dapes, rursusq́ innoxius imo
Successit tumulo, & depasta altaria liquit.

Et ibi Seruium: Liuium 3 Decad. lib.1. vbi de quodam Hannibalis somnio, & idem lib.7. non multò post princi. & lib.8. Valerium Maximum lib.1. c.7. vbi de Hannibale. Iulium Obsequen. Prodigiorum cap.83. & 87. Cæterùm Fla. Vopiscus in vita Aureliani Imperat. ponit inter omina imperij ipsius, serpentem eius pueri peluē plerunque cinxisse, nec vnquam occidi potuisse. Et Iulius Capitolinus scribit serpentem circundedisse caput Maximini dormientis. & Dionem lib. 47. initio in portentis Cæsaris Augusti contra Lepidum & Antonium.

o Suburbana verò colubris plena.] Herodotus lib.1. Hæc Crœso ratiocinante, omnia suburbana colubris impleta sunt. Quos, vt existebant, equi inter ambulandum cùm ad pascua irent, comedebant. quod portentum coniectores Telmisses interpretati sunt, Exercitum externum Crœso affuturum, qui cùm afforet, indigenas subigeret, quod didicerant colubrum terræ filium esse: equum hostem & aduenam.

p Mures cùm candidi sunt.] Plinius libro 8. cap.57.

q Licet illorum occentu.] Plinius ibi: sed de sorice loquitur, non de mure.

r Fabio Maximo dictaturam.] Vale. Maximus lib.1. cap.1. Plutarchus autem in Marcello, hunc non Fabium Maximum, sed Minutium vocat: nisi fortè vtrique id acciderit.

s Et C. Flaminio.] Valerius & Plutarchus ibi.

t Mures quoque in Argillæ fundamentis.] Heraclides in Politicis ad fin.

v Si quid

à muribus dicta est: sicut Coronæ ciuitas in Peloponneso ad Pamisi flumen, quod cornix ænea de fundamentis apparuit, felix nomen tulit. [v] Si quid tamen mures arroserint, tristia semper & dira portenderunt. [x] Carboni Imperatori corrosis fasciis, quibus in calceatu vtebatur, exitium prædixerunt: aurumque & clypeos corrosisse, Marsicum portendêre bellum. [y] Lepus quoque occurrens in via, infortunatum iter præsagit & ominosum, idem vulpes fœta, & canis prægnans. [z] Mustela quoque, [a] sicut picus, à sinistra veniens, infausti ominis est. Feruntque arietem insolito colore natum miram felicitatem prænotasse. [b] Ex diris sunt offensiones pedum, [c] voces exauditæ, [d] res oblatæ oculis & alia id genus, ex quibus certa captantur auspicia: [e] limen offendisse, laciniam adhæsisse, vel prolapsum cecidisse, obscenum ostentum esse, vulgò receptum est. [f] C. Flaminius quo tempore ad Thrasimenum oppressus interiit, quum in equum insiluisset, equo prolapsus, repentè corruit, diro & fœdo euentu, quo ad internecionem crudelem in modum cæsus, occubuit. [g] Neroni Cæsari Alexandriam profecturo, licinia adhæsit. [h] Diuus verò Augustus læuum sibi calceum præposterè indutum animaduertit, qua die seditione militari propè afflictus est. [i] Et

Ex lepore. *Ex mustela.* *Ex ariete.* *Dira.*

ANNOTATIONES.

v Siquid tamen mures arroserint.] Cicero lib. 1. de Diuinat. Liuius 3. Decad. lib. 7. & 10. post princip. & 4. Decad. lib. 10. in fi. Plutarchus in Sylla & Marcello.

x Carboni.] Hæc vsque ad versic. Lepus quoque occurrens. sunt Plinij d. lib. 8. c. 57.

y Lepus quoque.] Herodot. lib. 4. vbi de pugna Darij apud Scythas. Idque præsertim, si lepus iter ineundum, transuerso saltu velut discerneret, vt tradit Suidas, Polin quendam authorem laudans. Alia autem de lepore auspicia vide apud Plutarchum in Apophtheg. Archidami Zeuxidami.

z Mustela.] Apud Plautum in Sticho act. 3. sce. 2. Gelasimus Parasitus pro optimo auspicio accipit, quòd mustela murem ei abstulit, his verbis,

Auspicio hoc hodie ego optumo exiui foras.
Mustula murem mihi abstulit prater pedes:
Tum strenua obsonauit: spectatum hic mihi est.

Mox cùm parasitatio parum prosperè procederet, damnans augurium mustelæ, sic inquit,

Certum est mustela posthac non credere:
Nam incertiorem nullam noui bestiam:
Quin & ipsa decies in die mutat locum.
Eam auspicaui ego in re capitali mea.

Aliud præsagium mustelæ, vide apud Apuleium lib. 9. Visa est, inquit, interea mustela mortuum serpentem forinsecus mordicus attrahens. Vbi Beroaldus interpres dicit vulgò receptum esse, Mustelam dira portendere, si viatori iter interruperit.

a Sicut picus.] Dictum est suprà ex Horatio lib. 3. Car. Ode 27.

b Ex diris sunt offensiones.] De hoc iam diximus suprà lib. 2. c. 26. vbi videre poteris.

c Voces exauditæ.] Vide infra.

d Res oblatæ oculis.] Dion historicus lib. 42.

e Limen offendisse.] Valerius Maximus lib. 1. tit. 4. Tiberius Gracchus cùm ad res nouas pararetur, auspicia domi prima luce petiit, quæ illi perquàm tristia responderunt, & ianua egressus, ita pedem offendit, vt digitus ei decuteretur. Iulius Obsequens Prodigiorum cap. 86. vbi loquitur de Tiberio Graccho. Proditum est, inquit, memoriæ Tibe. Gracchum, quo die periit, tristia neglexisse omina, cùm domi, & in Capitolio sacrificanti dira portenderentur: domóque exiens, sinistro ad limen offenso pede, decusserit pollicem.

f C. Flaminius.] Cicero lib. 1. de Diuinatio. vbi ostendit C. Flaminij ostenta nullius esse momenti, ait, Quid bello Punico secundo? nonne C. Flaminius Coss. iterum neglexit signa rerum futurarum, magna cum clade Reip. qui exercitu lustrato, cùm Aretium versus castra mouisset, & contra Annibalem legiones duceret, & ipse & equus eius ante signum Iouis Castoris sine causa repentè concidit. Titus Liuius 3. Decad. lib. 2. Hæc simul increpans (de Flaminio loquitur apud Aretium sedenti) cùm ocyus signa conuelli iuberet, & ipse in equum insiluisset, equus repentè corruit, consulémque lapsum super caput effudit. Valerius Maximus lib. 1. cap. 6. C. Flaminius, inauspicatò Coss. creatus, cùm apud locum Thrasimenum conflicturus, conuelli signa iussisset, lapso equo super caput eius, humi prostratus est. Verùm huius temeritatis vtinam sua tãtùm, non etiam pop. Rom. maxima clade pœnas pependisset. In ea nanque acie 15. millia Romanorum cæsa, 6. millia capta: 20. millia fugata sunt. Consulis obtruncati corpus ad funerãdum ab Annibale quæsitum est, qui quantum in ipso fuerat, Rom. sepelierat imperium.

g Neroni Cæsari.] Suetonius in vita illius, c. 19. Nam cùm circuitis tẽplis in æde Vestæ resedisset, consurgenti ei primùm lacinia adhæsit: deinde tanta caligo coorta est, vt dispicere non posset. Addit Taci. lib. 15. omnes per artus Neronẽ contremuisse.

h Diuus verò Augustus.] Plinius lib. 2. cap. 7. Diuus Augustus læuum prodidit sibi calceum præposterè inductum; quo die seditione militari propè afflictus est. Sueton. cap. 92. in princ. Auspicia, inquit: & omina quædam pro certissimis obseruabat, Si mane sibi calceus perperàm ac sinister pro dextero induceretur.

i Et Pompeio Magno.] Neque enim vlli alij prætexta pulla vti licebat, quàm ei, qui funus faciebat. F. Pompeius lib. 14.

Pompeio Magno pullum amiculum qua die ad Pharsaliam profligatus fuit, diras vastitates præmonstrauit. [k] Voces quoque exceptæ, in vtramque partem magnopere augurium fecerunt: [l] idcirco in rerum principiis, quod bonum, felix, faustúmque foret, præfabantur veteres. [m] Quum maximas clades vrbs perpessa fuisset, & ancipiti contentione agerent patres, an relicto patrio solo Veios migrarent, vox centurionis audita: HEIC MANEBIMVS OPTIME, vrbis sedem stabilisse fertur. [n] Aliter Crasso in bellum profecturo, qui Cauneas ficus venales clamabat, illud omen fecit, quo spoliatus fama & fortunis omnibus, memorabili clade profligatus interiit. [o] Neroni rursus paucis ante ipsius cædem diebus, de Mausoleo vox exaudita fertur, nomine eum ciens. [p] Augusti quoque Cæsaris supremo digressu ab vrbe vox temere emissa, augurium fecit, non amplius Romæ eum futurum: sicut [q] Scipioni in Aphricam profecturo, promontorium Pulchri incolumem spem ostendit: [r] contrà Hannibali, quum ex Italia Aphricam peteret, sepulchrum diruptum, auspicium ferale. [s] Bruto etiam & Cassio prodituris in aciem obuius Aethiops, calamitates præsignauit. Quare fœdissimè & cruento bello, atque intestina clade ita conflictati sunt, vt ambo vno prælio conciderent. [t] Fertur quoque Adrianus Cæsar ex Mauri occursu futuram

Ex vocibus exceptis.

Ex Aethiopis occursu.

ANNOTATIONES.

k Voces quoque exceptæ.] Cicero lib.1. de Diuinat. Diony. Halicar. lib.7. non adeò longè à fi. in principio Consulatus Q. Sulpicij Camerini, & Sp. Largij Flaui, Et (inquit) exauditæ voces emissæ a nemine. Et iterum lib.8. paulò ante fi. Interea dum hæc in castris gerütur, in vrbe obseruata sunt multa prodigia deorum iram significantia, exauditæ ominosæ voces incerto authore, obuersatæ oculis nouæ spectrorum facies. Virgil. lib.1. Georg. illo carmine,

Vox quoque per lucos vulgò exaudita silentes
Ingens, & simulachra modis pallentia miris.
Visa sub obscurum noctis. — Et lib.4. Aeneidos,
Hinc exaudiri voces, & verba vocantis
Visa viri, nox cùm terras obscura teneret.

Plutarchus in Themistocle. Iulius Obsequens Prodigiorum cap.83. vbi loquitur de C. Hostilio Mancino Coss. Iosephus de bello Iudaico, lib.7. cap.12. recensens prodigia excidium Hierosolymæ præcedentia, sic scribit, Festo autem die, quam Pentecosten vocant, nocte sacerdotes intimum templum, more suo, ad diuinas res celebrandas ingresi, primum quidem motum quendamque strepitum senserunt: postea vero subitam vocem audiere, quæ diceret, Migremus hinc. Et Eusebius historiæ Ecclesiasticæ lib.3. c.6.

l Idcirco in rerum principiis.] Sic enim loquutus est interrex in oratione ad populũ de creando post Romuli mortem alio Rege, apud Liuium 1. Decad. lib.1. sic in oratione legatorum ad plebem quæ in sacrum montem secesserat, apud eundem 1. Dec. lib.3.

m Cùm maximas clades.] Valerius Maximus lib.1. cap.5. in princip. Vrbe à Gallis deleta, deliberantibus P.C. vtrum Veios migrarent, an sua mœnia restituerent, fortè eo tempore e præsidio cohortibus redeuntibus, Centurio in Comitio exclamaret, Signifer statue signum: hic optimè manebimus. Ea enim voce audita, Senatus accipere omen se respondit: euestigióque Veios transeundi consilium omisit. Liuius 1. Decad. lib.5. ad finem. Sed rem dubiam, inquit, decreuit opportunè vox emissa, quòd cùm Senatus pòst paulò de his rebus in curia Hostilia haberetur, cohortésque ex præsidiis reuertentes fortè agmine forum transirent, Centurio in Comitio exclamauit: Signifer, statue signum, hîc manebimus optimè. Qua voce audita & Senatus accipere se omen ex curia egressus conclamauit & plebs circumfusa approbauit. Antiquata deinde lege, promiscuè vrbs ædificari cœpta. Plutarchus in Camillo eadem scribit.

n Aliter Crasso.] Plinius lib.15. c.19. ad fi. Ex hoc genere sunt, vt diximus, coctana & caricæ, quæque conscendēti nauim aduersus Parthos omen fecere M. Crasso, venales prædicantis voce cauneæ.

o Neroni.] Suetonius in vita illius, c.46.

p Augusti quoque Cæsaris.] Sueton. in vita illius, cap.97. Tiberium igitur in Illyricum dimissurus, & Beneuentum vsque prosequuturus, cùm interpellatores aliis atque aliis causis in iure dicendo detinerent, exclamauit (quod & ipsum mox inter omina relatum est.) Non si omina morarentur, amplius se posthac Romæ futurum.

q Sicut Scipioni.] Liuius 3. Decad. lib.9. Scipio, inquit, quod esset proximum promontorium percunctatus, cùm Pulchri promontorium id vocari audisset, Placet omen, inquit, huc dirigite naues.

r Contrà Hannibali.] Liuius 3. Decad. lib. 10. Iussus è nautis vnus ascendere in malum, vt specularetur quam tenerent regionem, cùm dixisset sepulchrum dirutum proram spectare, abominatus &c.

s Bruto etiam & Casio.] Appianus de vtroque loquens lib. 4. bellorum Ciuilium non adeò longè à fi. sic scribit, Exercitu è castris exeunti, Aethiopem obuium factum memorant, quem vt iniquum omen auersati, interemere milites. Et Plutarchus in vita Bruti, de ipso Bruto tantùm loquitur. nam, vt ipse dicit, priore pugna Cassius interemptus fuerat. De hoc quoque Iul. Obsequens Prodigior. cap.130. in fi.

t Fertur quoque Hadrianus.] Imò verò Septimius Seuerus ex Aelio Spartiano in vita illius. nec quicquam tale de Hadriano legitur.

v Non

mortem imaginatus. [y] Non sic Octauio Augusto. namque asinus, cui Nicontæ nomen, & asinarius cui Eutycho obuiam facti, omen certæ victoriæ attulere. Ac ne nimius videar, néve diutius studiosos fatigemus, de his hactenus dixisse, abundè fuerit. Illud quoque haud dubium, [z] sues comesse fœtus, inter prodigia minime reputari: siquidem id frequens, neque propterea ominosum fuisse, assiduis exemplis comprobatum est.

ANNOTATIONES.

[y] Non sic Octauio Augusto.] Sueton. in vita illius, cap. 96. Apud Actium descendenti in aciem asellus cum asinario occurrit, Eutychus homini, bestiæ Nicon erat nomen. Vtriusque simulachrum æneum victor posuit in templo, in quod castrorum suorum locum vertit. Plutarchus in M. Antonio, Cæsari, inquit, ante lucem castris egresso, nauésque reuisenti, hominem, qui asinum agitabat, obuium factum: roganti autem quódnam ei nomen esset, respondisse, sibi quidem Eutychum nomen esse: asinum autem Niconta appellari: quamobrem posteà cùm ea loca ornaret Cæsar, statuit inter cætera hominem & asinum æneum.

x Sues comesse fœtus.] Plinius lib. 8. ca. 51. Sed ominibus præcedentibus adde, ex ouis quoque augurium veteres sumere solitos: si igni scilicet, imposita oua rupto putamine effluxissent, portendere ei periculum, pro quo ea obseruatio facta fuisset à sacerdotibus. Ex quo illud Persij satyra 5.

- Ouoq; pericula rupto.

Quid senserit Hieronymus Porcarius de iniquo iudice, quibusque modis litigantes frustretur & deludat. Cap. XIIII.

Hieronymus Porcarius, diuini humaniq́ue iuris sciens, homo liberi animi & acris ingenij fuit: præterque vberem facundiam, mira in eo eruditio, & in maledicendo libertas admisto sale: erat enim acri iudicio, & ad irridendum contentiosus & audax, non infacetus, ita vt iocis vrbanis vnumquenque carperet, & ad viuum vsque lacesseret. Is in consessu nobilium, dum apud eum pro familiari consuetudine diuerterem, dicere solebat, quatuor modis iudicia eludi, veterum scitis traditum esse: odio, gratia, precio, aut timore: præter quæ nihil esse quod iudicum animos flectat à vero, literis mandatum dicebat. Sed tamen, si quis improbum aut perniciosum iudicem nactus fuerit, qui iudicio & legibus abuti velit, innumeris ferè modis iudicia eludi & præuaricari solere, cōtra ius, fasq́ue. Quibus verò modis id fieret, memoriter ipse & expeditè disserebat. neque enim solum iniquus iudex, inquit, qui alteri parti pronior est, longis interuallis differendo iudicium, clientem pro quo ius stare videt, frustratur & decipit, ita vt longa mora fatigatus, iudicium relinquere cogatur, aut donec alius instructior fiat, expectet, vt alter interim dolo victus occumbat: sed etiam quum non ex fide bona acta proponit & refert quum quæ vnius partis causam agunt, diligenter enunciat: quæ verò contrà, supprimit & tacet, bonum ius alterius partis eludi atque obteri dicebat. Quinetiam multos vidisse asserebat, qui illum cum quo lis est, cui plus nimio fauet, quo pacto aduersarij telis se opponat, instruere non verentur, quum quid in re quaque consilij capiendum sit, alteri parti enuncient, ita vt ille paratior factus, bonum alterius ius euertat, & conuincat: quum alterius neque voces animis, nec querelas auribus admittant: & quum miser ille timidus imprudensq; rerum, iudicis fidem implorando, frustra ipsius aures fatigauerit: iudex interim seuerus & vehemens loquenti obstrepat, eumq́ue vel difficulter admittat, aut impotēti ore obiurget: vel si admittit ægrè & perinuitus, dissimulato sermone vultúque, cum tædio admittere cogatur. Quorum quidem nequitiæ, & animi ad fallendum destinati, nulla maiora, inquit, argumenta sunt, quàm quum recōditus ille sensus, & abstrusus animus, quàm labem misero illi afferat, non facile dinoscatur. Quinetiam persæpe euenire dicebat, vt malus iudex, vt illum improuidum ad insidias ducat, & vana spe ludificetur, se dubitare in quo nihil verendum sit, asseueret: si quod autem in causæ disceptationem anceps dubiúmve fiat, illud dissimulanter omittat: vt cū maximè vicisse te credas, tunc tibi præcipuè subeundum

Quatuor modis iudicia eludi.

periculum sit. Nonnunquam euenire, vt quum diutius litigantem frustrari nequeat, precibus seu querelis fatigatus, causam in iudicio se producturum prædicat, aliorúmque iudicum exploret vota, non vt causam æquo iudicio terminet, sed vt quo pacto inuadat ius alterius, solerter inquirat: illorumque votis in illius miseri perniciem exploratis, sine religione & fide ipsum perditum eat. Si verò non dubiam spem victoriæ viderit, iudiciorum & litium mora ita rem producat, vt quum finire nutu omnem disceptationem valeat, neutrò inclinatis sententiis, suspensa omnia infectáque relinquat. Deúmque ille contestans & hominum fidem, si quidem, quem appellet, quem obtestetur, quem imploret, nullum habet, diuturna expectatione & ampliore sumptu vexatus, de suo iure tandem decedere cogatur. quo fœdius dici æstimaríque nihil potuit. Atque vtinam non his artibus fœdissimè vexatos, nec quotidianis damnis tenore vno opprimi miseros videremus. Postremò morem pessimo exemplo inualuisse dicebat, vt iudices non iure nec iudicio, sed per factionem & gratiã, aut libidinem, perque inuidiam iudiciorum vota conferant, illi præsertim, vbi in orbem super iure controuerso sententiæ explorantur. In qua quidem re, tãto certamine hincinde exardescunt studia, vt maledictis inter se & conuiciis, & plerunque manibus vix temperent, tantáque iudiciorum turpitudo fiat, vt nec iudicio, nec disceptatione, sed libidine, perque omnes cupiditates suffragentur, studiúmque & gratiam aliquorum potius, quàm vera iudicia inquirant. Ac mille modos referebat, quibus iniquus iudex, non iudicis, sed impuri latronis modo, velut officina nequitiæ, per auaritiam & sordes bonum alterius ius inuadat, vanáque iudicia precio aut gratia nundinetur: qui quidem non legum periti, sed euersores potius humani iuris dicendi sunt. Rectè igitur Isocrates nunquam effici existimauit posse, vt hi qui malè instituti, aut moribus prauis & inciuilibus sunt, iustitiam assequantur. Deniq; nihil malo iudice peius est, aduersus quem nec imperia magistratuum, nec leges valent: neque facile esse inuenire hominem, quem nec flectãt preces, nec dona transuersum agãt. Inualuitq; vetus adagiũ apud causarum patronos, omni dimicatione, cõtentione, atque cura enitendum, vt iudicem quẽ quis nactus fuerit, partim gratia, partim precio aut pactione, dando & pollicendo, propensiorem sibi quoquo modo parent, quo incolumi amico, nihil amplius quærendum illi sit. isto enim maximè effici modo, vt eum ad voluntatem suam ille nutúmque conuertat: & qui gratia plus possunt, causa plus valuisse videantur, illique vel nunquam causa cadant, vel præter ius fasque iudicata ferant, & victores fiant. Sed iam latius processi & liberius, quia me morum piget tædétque. Malè profectò humanis ingeniis nostra vitia consuluere, quum iudicia quæ fidei tutelæque nostræ credita sunt, non ad salutem, sed ad perniciem humani generis cæci cupiditate vertamus.

Vbi sententiæ in orbem explorantur.

Isocratis dictum.

Adagium sceleratum apud patronos causarum.

ANNOTATIONES IN CAP. XIIII.

Nihil est in toto capite quod scholiis & illustrationibus nostris indigeat.

Quæ in sermonibus quotidianis vulgata prouerbia apud Romanos in vsu fuerint, & quæ apud exteros frequentia. Cap. XV.

Vlgata [a] apud maiores prouerbia, quæ magis fuerint obuia, de quibus meminisse potuimus, præ multis & ferè innumeris, hæc plane accepimus: eáque licet breuibus conclusa sententiis, in sermone quotidiano vsurpata, aliud dicere videantur, vt aliud sonent verba, aliud sentias, tamen sub alieno intellectu obliquis orationibus, quin magna plerunque sensa & rerum documenta appareant, nulli dubium fuit. Horum exemplorum plena vetustas est. nam si

ANNOTATIONES IN CAP. XV.

a Vulgata apud maiores prouerbia.] Est diuinum Erasmi Roterodami Adagiorum opus.

b Mutuum

quos mutuo studio teneri, & consociatos sibi inuicem operas dare designabant, [b] mutuum mulos scabere dicebant: quòd scilicet ita opibus se iuuarent, & alter alteri præsidio esset, quemadmodum muli inuicem se confricantes scabunt. Contrà verò quum aliquis nihil proficit, & frustra operando fatigatur, ingenti periculo, fructu nullo, [c] oleum simul & operam perdere aiebant. Sicut Græcū adagium fuit, ὄνυ πόκυς ζητεῖς, hoc est, [d] asini vellera quæris, quasi ad id operam daret, vbi laborādo nihil proficeret. Cui affine est, φάλακρον τίλλεις, hoc est, [e] caluum vellis. Et quum quis lacessit ad pugnam, mox linquitur animo, vt comminus congredi non audeat, [f] cantherium in fossa dixere: [g] sunt enim cantherij, equi testiculis desectis, & exectis genitalibus: qui quum semine careant, languidiores & degeneres sunt: [h] quare Scythis & Sarmatis peculiare est, equos præferoces eunuchos facere, quò mollitis animis mitiores fiant. Græco quoque prouerbio increbuit, vt quum aliqua ita essent dissociata, vt nō facile conuentura putarentur, [i] nihil esse cum fidibus graculo, [k] vel cum amaracino sui, dicerent. Fuisse enim amaracinum fragrantissimi odoris vnguentum, ex amaraco dilutum, autores memorant. Ad hunc sensum, [l] In lente vnguentum, cui proxime accedit, ὄνος πρὸς αὐλόν, hoc est, [m] asinus ad tibiam, [n] & ὄνος λύρας. Et quum quis diuersus agitur, & ita dubius animi fluctuatur, vt nec abnuere, nec polliceri audeat, & in quamuis partem declinet, præsens damnum aut exitium videat, [o] se inter sacrum & saxum positum, vulgo iactitant: deductum ab eo, qui in fœdere ineundo porcam saxo ferit: sicut Græcum est adagium, [p] διομήδεια ἀνάγκη, quòd scilicet ita astrictus maneat, velut apud Diomedem hospites, quorum visceribus equas depauisse dicitur. In eum verò quem diuersæ trahunt curæ, & incertus nutat, vt nunc in vnam, nunc in alteram in-

Mutuum muli scabunt. Oleum & operā perdere. Asini vellera quærere. Caluum vellere. Cantherius in fossa. Nihil cum fidibus graculo, vel amaracino sui. In lente vnguentum. Asinus ad tibiam. Asinus ad lyram. Inter sacrum & saxum stare. Diomedea necessitas.

ANNOTATIONES.

b Mutuum mulos scabere.] Erasmus Chiliadis primæ, centuria septima, c.96.

c Oleum & operam perdidi.] Erasm. Chilia.1. centu. 4. cap.62. Sed vt nonnihil leuem legentium laborem, primus locus Ciceronis illic citatus est ex lib.7. epistol. famil. epist. eiusdem lib. prima. Secundus ex 3. epist. ad Atticum epistola vnica. Tertius ex lib. 2. earundem epistol. omnium 32. incip. Prorsus vt scribis. Locus autem Macrobij est ex lib. 2. Saturnal. quod ab Erasmo dictum est, cap.4.

d Asini vellera quæris.] siue, Ab asino lanam. Erasm. Chiliadis 1. centur. 4. cap. 79. locus autem Aristophanis illic citatus est ex fabula, cui nomen Plutus.

e Caluum vellis.] Erasmus Chiliad. 2. centur. 8. cap. 37. Simillimum est illi Plautino in Persa act. 1. scena 1.

Quæ confidentia rogare tu à me tantùm audes
Argentum impudens? quin si egomet totus veneam, vix potest
Recipi, quod tu rogas. Nam tu aquam è pumice nunc postulas.

f Cantherium in fossa.] Erasm. Chiliad. 1. cent. 6. cap. 21.

g Sunt enim cantherij.] Varro de Agricultura lib. 2. cap. 7. in fi. de equis & equabus loquens, sic inquit, Demptis enim testiculis fiunt quietiores & ideo quòd semine carent, ij Cantherij appellati, vt in suibus Maiales: gallis gallinaceis, Capi. Festus Pompeius li. 3. Cantherius hoc distat ab equo, quod Maialis à verre, capus à gallo, veruex ab ariete. Est enim Cantherius equus, cui testiculi amputantur.

h Quare Scythis & Sarmatis.] Strabo lib. 7. de vtrisque loquens, sic scribit, Scythicæ gentis & Sarmaticę mos proprius est, equos eunuchos facere, vt mansuetiores ad parendum fiant. Parui enim sunt: at celeres & acres atque rebelles.

i Nihil esse cum fidibus Graculo.] Erasmus Chil. 1 cent. 4. cap. 37. Locus Quintiliani ibi citatus est Institutionum lib. 1. c. 17.

k Vel cum amaracino sui.] Erasm. vbi suprà cap. seq. Locus Seruij est in lib. 1. Aeneidos in eum locum,

- Vbi mollis amaracus illum
Floribus, & dulci aspirans complectitur vmbra.

Dioscoridus lib. 3. cap. 38. Virgil. lib. 1. Georgicôn. Flacci primus locus est lib. Epistol. 1. epist. 2. Secundus eiusdem operis lib. 2. epist item 2. Sed illi addas & lutulentam quoque suem Cicer. in 1. in Sallustium Orat. Itaque nihil aliud studet, nisi vt lutulentus sus cum quouis volutari. Locus Tullij est lib. 2. Academic. quæstionum.

l In lente vnguentum.] Erasm. Chiliad. 1. cent. 7. cap. 23. Locus Dioscoridis est lib. 2. cap. 99. Tullij est lib. 1. ad Atticum epist. 14. incip. non modò. Sed super hoc adagio, vide Cælium Rhodiginum li. 7. c. 27. vbi latenter carpit Erasmum.

m Asinus ad tibiam.] Erasm. Chiliad. 4. centur. 1. cap 47.

n Ὄνος λύρας.] Id est, Asinus ad lyram, de quo Erasm. Chil. 1. cent. 4. cap. 35. Locus Gellij est lib. 3. cap. 16. Athenæi lib. 8. cap. 7. Luciani 3. loco citati est in lucio, siue asino.

o Inter sacrum & saxum.] Erasmus Chilid. 1. centur. 1. ca. 15. Locus Plauti est in Captiuis, actus 3. scena 4.

p Διομήδεια ἀνάγκη.] Id est, Diomedea necessitas. de quo Erasm. Chil. 1. cent. 9. c. 4.

Mutabilior cothurno.

clinet sententiam, εὐμεταβολώτερος κοθόρνου, id est, [q] mutabilior cothurno, sermo percrebuit. cothurnum enim calceamenti genus esse quatuor angulorum, fabrefactum ita, vt vtrique pedi, [r] & viris ac mulieribus aptetur commodè, perspicuè constat. Rursus, si quid certum & destinatum esset, nec vana expectatione ferretur, [s] hoc re ad Sagram gesta certius esse: contrà verò, quum irrita caderent promissa, & vana spe ducerentur, se [t] auribus lupum tenere dicebant. Huc pertinet quod quotidiano fertur

Re ad Sagram gesta certius.

adagio, [v] inter os & offam multa incidere, quum aliquid discriminis in re certa & ferè explorata futurum timemus. Sicut Græco fuit adagio vsurpatum, πολλὰ μεταξὺ πέλει κύλικος καὶ χείλεος ἄκρου, id est, [x] Multa cadunt inter calicem, supremaque labra. [y] Quod

Auribus lupum tenere. Inter os & offam. Multa cadunt inter calicem. Locri ad Sagram victores. Aqua hærere. Prora & puppis. In vtranq. aurem dormire. Saltant senes. Clitellæ boui. Sutor supra crepidas. Mulus Marianus.

autem est de Sagra dictum, inde fluxit adagium, quòd quum decem Locrorum millia ad Sagram insperata victoria potiti essent aduersus Crotoniatarum centum & triginta millia, idque vix credibile videretur, postea certis autoribus re comperta, in prouerbium cessit, vt quum quid certo certius significarent, re ad Sagram gesta nihil certius dicerent. Cúmque ingenti animi solicitudine premitur quispiam, resque ita vno in angusto sunt, vt trepidum diffidentémque animum gerat, omnisque moles negociorum vno in loco inclinatura videatur, [z] hîc mihi aqua hæret, dicere solemus: tractum ab eo qui naufragium facit, qui aqua ori admota, penè submergitur. Et quum ex re quapiam totum pendet negocium, vbique tota moles periculi imminet, hîc [a] mihi prora & puppis est, vulgatus sermo fuit. Contrà verò, quũ exoneratum animum curis, discussa solicitudine gerimus, vt bona spe impleamur, securos in [b] vtranq; aurẽ dormire pollicemur. Sicut rem saluam dicimus [c] saltãte sene, tractum ab eo, quod cum circẽses Romæ fierent, & turbatis ludis aduentu Hannibalis, in omẽ magni terroris receptum esset, postea reuersi, quum saltantem in circo senem inuenissent, rem saluã dixerunt. [d] Clitellas quoque boui admotas, quum munus viro inerti collatum viderent. Quique de rebus quarũ nescius est, diiudicat, [e] sutorem supra crepidas iudicare dicunt. Nouo quoque genere prouerbij in vsu venit, vt qui tam ad imperandum, quàm parendum iuxtà paratus foret, quiq; non segniter mandata exequitur, [f] mulus Marianus dicere-

ANNOTATIONES.

q Mutabilior cothurno.] Idem Chil.1. centu.1. cap. 94. Locus Virgilij est lib. 1. Aeneid. Plutarchi in Pompeio, & in Nicia. Homeri 1. locus est lib. Iliados 20. vbi illum inconstantem vocat.

r Viris & mulieribus.] Suidas. & vide nostras leges Connubiales parte 3. in ornamentis muliebribus, & infrà eodem lib. c. 18.

s Hoc re ad Sagram gesta certius esse.] Erasmus Chil.1. cent.9. c.23. Vide Strabonem lib.6..

t Auribus lupum tenere.] Idem Erasm. Chil.1. cent. 5. cap. 25. Locus Terentij in Phor. est actus 3. scena 2. Locus Suetonij in Tiberio, est cap. 25. Sed adde iis quos citat Erasm. Diuum Hieronymum aduersus Ioannem Origenistam: cuius hæc verba sunt, Nunc verò quasi auribus lupum apprehenderis, nec tenere potes, nec audes dimittere.

v Inter os & offam.] Idem Eras. Chil. 1. cent.2. c.2. Locus Gellij est lib.13. c.16.

x Multa cadunt inter calicem supremaque labra.] Eras. Chil.1. cent.1. c.1. Sed hic vide omnino quæ scripsimus in nostris legibus Connubialibus glos. 2. nu. 31. incip. In quam rem.

y Quod autem de Sagra.] Strabo lib.6.

z Hic mihi aqua hæret.] Erasm. Chil.1. cent.4. c.100. Locus Ciceronis ad Q. Fratrem li.2. est epist. eius lib.5. in fi. cuius initium est, O literas mihi.

a Hic mihi prora & puppis.] Idem Eras. Chil. 1. cent.1. c.8. Locus Tullij Epist. fam. lib. vlt. est epist. eiusd. lib. 23. omnium verò epist. 42. incip. Etsi manè Harpalum. Locus Apocalypsis est eius operis ca.1.

b In vtranque aurem dormire.] Erasm. Chil. 1. cent.8. cap.19. Et vide nostras leges Connubiales parte 5. nu. 2.

c Saltante sene.] Erasmus Chiliad.3. cent.1. c.40. Sed quòd ibi dicit Titum Liuium eius rei alicubi meminisse, Ni me, inquit, fallit memoria. Certè illum memoria fefellit, neque enim vspiam meminit Liuius: nisi etiam me fallit memoria.

d Clitellas quoque boui.] Erasm. Chil.2. cent. 9. c.84. Locus Quintiliani lib.5. est cap.11. Tullij ad Attic. lib.5. epist. eiusdem lib.15. omnium 101.

e Sutorem supra crepidas.] Erasm. Chiliad. 1. cent.6. c.16. Sed quod ibi de huius nepote, intellige Plinium, cuius locus est Epistolarum lib.1. epist.10. incip. Si quando vrbs nostra. cuius hæc verba sunt, Vt enim de pictore, sculptore, fictore, nisi artifex iudicare: ita nisi sapiens non potest perspicere sapientem. Aristotelis locus est lib.1. Ethicorum c.3. Atqui (ait) bene quisque iudicat ea, quæ cognoscit, & ipsorum bonus est iudex. Is ergo in vnaquaque re bene iudicat, qui in illa est eruditus.

f Mulus Marianus.] Erasm. Chiliad.4. centu.4. c.79. At locus Festi Pompeij est lib.10. Iulij Frontini Stratagematôn c.1.

tur.nanque Marius quæcunque militibus mandauit onera, ipse inter infimos obiuit in primis. Quanuis furculas quibus sarcinas viatores gerunt, quas Marius primus commentus fuit, mulos Marianos alij dictos velint. Quotiesque victoria sine labore quæsita foret alicui, [g] ἀκονιτὶ vicisse: contrà verò vbi multo negocio victoria potiretur quispiam, κονιτὶ vicisse dicimus. quum enim puluere aspersus athleta esset, κονιτὶ vicisse dicebatur. Solere enim athletas, & multarum palmarum pugiles, ad vires refouendas puluere luctatorio inspergi, quo fortius dimicent, ferè peruulgatum est, [h] quem ex Nilo præcipuum fuisse volunt. Pari exemplo quum parum commodi affert victoria, & haud magno discrimine à victore victus abest, [i] Cadmea victoria dicitur. Apud Græcos verò ἀδακρυς πόλεμος, hoc est, [k] bellum sine lachrymis: [l] Latinis autem laureola in mustaceis. [m] Bullam quoque dicebant, siquid haud multò post desiturum cernebant. Est enim in aquis spuma tumens, quæ ex crebra agitatione nascitur, punctoque temporis dissoluitur. [n] Quare sermo Diogenis in eos qui ob coronas olympicas lasciuirent gaudio, percrebuit, vt bullas accepisse diceret. [o] Et calcaria sponte currenti addita, si quem sua sponte ad audendum agendumque hortamur. [p] Oleum verò in ore gestare dixerunt, cui loqui inhibitum est, cuique verbum facere non licet. Contrà, vbi quis lingua immodicus infinitæ licentiæ & audaciæ est, qui moderari linguam nesciat, [q] Byzena temeritas dicebatur: fuit enim Byzenus Neptuni filius, procax nimium & insolens. Et qui ingenio timido & diffidenti scrupulum facit, vbi faciendus minime foret, [r] nodũ in scirpo quærere dicebant. Si quem verò probum virũ designabant, qui nihil contra honestum moliretur, tutoque eius fidei crederentur omnia, dignum esse cum [s] quo in tenebis micent, asserebant. Qui verò ingenio perspicaci, nulli occasioni fraudis patet, γέρων πίθηκος ὐχ ἁλίσκεται, hoc est, [t] Senex simia non capitur, prouerbium fecit. Contrà, si quis improbus ad nocendum paratus venit, [v] fœnum habere in cornu dictus est. erat enim prisci moris, bobus qui cornu peterent, fœni manipulos apponere, quò ad præcauẽdum homines paratiores forent:

ἀκονιτὶ. κονιτὶ. Cadmea victoria. Laureola in mustaceis. Bulla. Calcaria currenti addere. Oleum in ore gestare. Byzena temeritas. Nodum in scirpo quærere. Dignus cũ quo in tenebris micẽt. Fœnum in cornu habere.

ANNOTATIONES.

g Ἀκονιτὶ.] Id est, Citra puluerem, de quo Erasm. Chil.1.cent.5. cap.79. Locus Plinij est lib.35. cap.11. Gellij lib.5. c.6. Horatij in epist. scilicet lib. 1. epist. quoque 1.& hoc quoque vsus est Thucydides li.4. ἑτοῖμοι ὄντες ἀμύνεσθαι, καὶ αὐτοῖς ὅπερ ἀκονιτὶ ἀμύνοις ἂν τὴν νίκην τίθεσθαι, vbi Græcus interpres exponit ἀμαχητὶ, id est, citra pugnam. Lucianus in dialogo quodam, cui titulus est, πλοῖον, ἀκονιτὶ περιγενοίμην.

h Quem ex Nilo.] Corporibus athletarum (vt scribit Cælius lib.25. cap.16. ad fin.) iniectus puluis frigefacit & sudores restinguit.

i Cadmæa victoria.] Erasmus Chiliad.2.cent.8. ca.34. Sed & adde, hoc prouerbium vsurpasse Galenum tum in libro Hæreseon cap. (vt vulgò diuiditur) 15.tum in libro de Dispnoea.

k Bellum sine lachrymis.] Idem Chil.2.cent.6. cap.23. Sed & adde hæc ex Plutarcho in Agesilao, cùm de hac pugna sic scribit, Agesilaus militiam iam omnem propter senium penitus abdicarat: filius autem Archidamus, auxilijs à Siciliæ tyranno acceptis, Arcadas pugna quam ἄδακρυ. id est, sine lachrymis, vocant, superauit: vbi ex suis neminem amisit, hostium verò plurimum cecidit.

l Latinis autem, laureola in mustaceis.] Eras. Chiliad.4. cent.9. cap. 87. Locus primus Tullij ad Atticum lib.5.episto. eiusdem lib.21. omnium eius operis 107. Secundus 2.lib. Epistolar. famil. epistol. eius lib.9. omnium 20.incip. Tu vide. Catonis autem de Agricultura est cap.121.& vide Plinium lib. 15.cap.30.& vltim.vbi loquitur de lauro mustace in princ.ex Pompeio Lenæo.

m Bullam.] Erasm.Chil.2. cent.3.c.48. vbi id latissimè & elegantissimè tractat.

n Quare sermo Diogenis.] Laërtius in vita Diogenis.

o Et calcaria spontè currenti.] Erasm. Chil.1. cent.2.cap.47. Locus Plinij est lib.epistolar.1.epist. 8. incip. peropportunè in princ Ouid.lib.2.de Arte amandi. Tullij primus locus ad Attic.lib.6.epistol. eius lib.1.omnium verò totius operis 210. incip.Accepi tuas literas. Secundus eiusdem epistolæ, sed longè postea. Estque eadem eiusdem Tullij sententia lib.3.de Oratore.

p Oleum verò in ore gestare.] Cælius Rhodi.

q Byzena temeritas] Eras.Chil.4.cent.2.c.11.

r Nodum in scirpo quærere.] Idem Chilia.2. cent.4.cap.76. Festi autem locus est cap.14.Locus Plauti in Menæchmis est act.2. scena.1. Terentij in Andria est actus 5.scena 4. Gellij est lib.12.c.6.

s Cum quo in tenebris micent.] Erasm. Parœmiographus Chil.1.cent.8.c.32.

t Senex simia non capitur.] Erasm. Chiliad.1. centu.10.cap.31.Locus Laërtij est in vita Heraclidis Pontici.

v Fœnum habere in cornu.] Erasm.Chiliad.1. centur.1.cap.81. Locus Horatij est Sermonum lib.1. saty.4. D.Hieronymi est in epist.ad Ianuar.

quare verbum Sicinij scurræ fuit in Crassum, ideo conuiciis parcere, quod fœnum habere in cornu videret. [x] Dici quoque ius ad assem, quum etiam minima librato examine moderata fuissent, voluere: & qui se victum fatebatur, [y] herbam do, prouerbio iactabatur: quippe supplices, & qui pacem petunt, [z] oleæ ramos, velamenta supplicum, aut gramen cum terra euulsum, victori offerebant, vel barbarico more sertis coronati occurrebant, quasi illos quibus porrigerent, ducerent meliores: [a] Mittere autem noctuas Athenas, γλαῦκας εἰς ἀθήνας, vetus adagium fuit, quum ea quæ illi supersunt, alicui damus. Quum enim Athenis noctuæ affatim exuberent, qui illuc noctuas mitteret, nimirum ad ea loca merces ferret, vbi illæ redundarent. Et cum quis nescire simulat quæ percallet, [b] Cretes nescire pelagus vulgò dicitur: ex illo traditum quòd nemo Cretensis nauiculariam, & pelagi commercia nesciret. Quinetiam ex locis plura fluxere prouerbia. Nam siqui opibus claros & præpotentes flocci faciunt, [c] illis ne decimam quidem Siracusanorum esse: & cum loca & salubrem aerem celebrant, [d] Crotone salubriora dicunt; scilicet quod Syracusas ditissimas, sicut Orchomenon in Bœotia, & Crotonem, composita aeris temperie saluberrimam ferunt. Etiam à personis plura adagia fluxerunt: nam & [e] Zenone continentior, & [f] Catone constantior, & [g] Aristide iustior crebrò vsurpatũ est. Eò pertinet, [h] non esse hominis cuiusque Corinthum petere, quòd præceps in luxuriam ciuitas, ibique illecebræ libidinum forent, quæ magno parabantur. Tum si quem affectum, & negociis inutilem ducebant, in quo nihil adiumenti, nihil consilij foret, eum [i] de ponte deiici oportere monebant: siquidem grandeuos ætate, ad suffragia quæ comitiis dabantur, non admittebant. Quum vero vehementer laboratur, fortunæque in extremo sunt, ita vt nulla daretur spes melior, [k] rem ad triarios venisse, in prouerbium venit. Quum enim triarij in vltimo essent præsidio, vltra quos nihil opis sperabatur, quum abscissa omni spe, ad vltimum ventum esset, rem ad triarios venisse dicebant. Si quid autem tardè cogitatum, aut salubre consilium serò expensum fuis-

Dicere ius ad assem. Herbam dare. Noctuas Athenas. Cretes nescire pelagus. Ne decima quidem Siracusanorũ pars. Crotone salubrius. Zenone cõtinentior. Catone cõstantior. Aristide iustior. Non est cuiusque adire Corinthum. De ponte deiicere. Ad triarios rẽ venisse.

ANNOTATIONES.

x Dici quoque ius ad assem.] Nullum huiusmodi prouerbium est apud Erasmum. Sed id sumpsisse videtur Alexander ex Plinio Nepote epistol. lib.1. episto.15. incip. Heus tu. At vereor ne is deceptus sit. Sunt enim verba Plinij hæc, Heus tu, promittis ad cœnam, nec venis. Dicitur ius, ad assem impendium reddes, nec id modicum. neque enim illud (ad assem) refertur ad (redditur ius) sed ad verba sequentia: vt scilicet ad assem reddat impendium. id est, in solidum, siue integrum impendium vsque ad assem, vt scitissimè annotauit interpres.

y Herbam do.] Erasm. Chiliad.2. centur.9.c.78. Locus Festi Pompeij lib.8. in princip. Et vide suprà lib.4.c.7.

z Oleæ ramos.] Virgil. lib.8. Aeneid. oliuam paciferam vocat, his verbis.

Paciferaq; manu ramum prætendit oliuæ.

a Mittere autem noctuas Athenas.] Erasm. Chiliad.1. centur.2. cap.11. Vlulas Athenas. Locus Ciceronis primus ad Torquatum est lib. epistolar. familiar.6. epist.3. totius operis 81 incip. Superioribus literis. Secundus est lib. eiusdem operis epist. vlt. & vide supra lib.4.c.15.

b Cretes nescire pelagus.] Erasmus Chiliad.1. cent.2.c.31. Cretensis mare. Locus Horatij ad Octauium est lib. epist.2. epist.1.

c Illis ne decimam quidẽ Syracusanorum.] Erasm. Chil.2. cent.4.c.45. & Strabo lib.6.

d Crotone salubriora.] Ibi cap.43. Locus Dioscoridis lib.4.c.145. Sed illi adde Phalerium in epist. ad Simylum inter epistolas rusticas Aeliani.

e Zenone continentior.] Eras. Chiliad.1. cent.10.cap.83.

f Catone constantior.] Id prouerbium non extat apud Erasmum: nec scio an fuerit à quopiam antiquorum vsurpatum. Illud scio Catonem Vticensem fuisse omnium constantissimum, vt satis colligitur ex Plutarcho in vita illius, & Cicerone ad Atticum lib.1. epistol.14. vbi illi tribuit constantiam & integritatem.

g Aristide iustior.] Nec id quoque ab Erasmo inter prouerbia positum. Illud autem constat hunc iustum fuisse cognominatum, ex Diodoro Siculo lib.11. & Plutarc. in vita illius, & etiam in Apophthegmatis eiusdem.

h Non esse hominis cuiusque adire Corinthum.] Erasmus Chiliad.1. centur.4. cap.1. Locus Horatij in epist. est lib.1. epist.17. ad Scæuam. Hic autem adde Platonem lib.3. de Repub. vituperasse Corinthium luxum blandientium meretricularum. quod & nos alibi diximus.

i De ponte deiicere.] Erasm. Chiliad.1. centur.5. cap.37. Sexagenarios de ponte deiicere. Locus Festi est lib.4. vbi de Depontanis loquitur, & lib.17. vbi exponit qui Scaptæ dicebantur. Macrobius lib.1. Satur.c.5.

k Rem ad triarios venisse.] Erasm. Chiliad.1. cent.1.c.23. & vide suprà lib.1.c.5. & lib.4.c.7.

l Serò

ſet,[l] ſerò Phryges ſapere ſermo fuit, quod à Græcis fluxiſſe autumant: nam quum decimo exacto anno, poſt magnas clades Troiani Helenam, ſimul & iure belli quæſita, Græcis reſtituenda cenſerent, ſerò Phryges ſapere, prouerbium deductum eſt. *Serò ſapiũt Phryges.* Et qui in re quapiam parum ſapere viſus, damnum patitur, qui ſibi ſapiens prodeſſe nequit, nequicquam ſapere dicitur: ad quam ſententiam accedit Euripidis verſus, *Nequicquam ſapere.* μισῶ σοφὸν ὃς οὐχ αὐτῷ σοφός, hoc eſt, [m] odi ſapientem, qui ſibi ſapiens non eſt. Et qui aſtu & dolis nimium valet, Corycæus nuncupatur, ex eo deductum, quòd ex Coryco *Corycæus.* latrones prædæ aſſueti, audacis ingenij & ſummæ ſolertiæ forent. In eos quoque qui præferunt lætitiam, quum intus angãtur curis, quique blanditiis velant odium [o] riſus Sardonius dicitur, quòd in Sardinia apiaſtro ſimilis herba naſcatur, cuius eſus *Riſus Sardonius.* deducto ore velut ridentes homines mortem oppetere cogit. Si quis verò obrutus malis, cum fortuna fluctuatur, vt nihil ſibi proſperè cedat, illum [p] equum habere Seianum, [q] aut aurum Toloſanum aſſeuerant: quòd ſcilicet ita excidio & continuis cladibus premitur, vt qui aurum Toloſanum habuere, aut Seiani equum: ſicut[r] de ſegmentis Helenæ, & Eriphyles [s] aut Hermionæ monili autores tradunt, quorum participes, ærumnarum continua mole oppreſsi, in extremum venêre diſcrimen: *Equus Seianus. Aurũ Toloſanum.*

ANNOTATIONES.

l Serò Phryges ſapere.] Eraſ. Chil.1.cent.1.c.28. Locus Ciceronis eſt epiſt. famil. lib.7. epiſt. eius lib. 16. omnium 116. Feſti Pompeij lib.17.

m Odi ſapientem, qui ſibi ſapiens non eſt.] Eraſ.1. Chil. cent.16. cap.20. Nequicquam ſapit, qui ſibi non ſapit. Locus primus Ciceronis eſt libro 7. epiſtolar. famil. epiſt. eius lib.6. omnium 106. incip. In omnibus meis epiſtolis. Secundus lib.13. eiuſdem operis epiſtol. lib. eſt 27. omnium 288. incip. Præcilium tibi commendo. Suetonij in Tiberio Cæſare, c.59.

n Corycæus nuncupatur.] Eraſmus Chiliad.1. cent.2. cap.44. Locus Pomp. Melæ de ſitu orbis, eſt lib.1. c.17. vbi de Ionia.

o Riſus Sardonius.] Eraſmus Chiliad. 3. cent.5. cap.1. Locus Solini eſt c.10. Seruij in Virg. eclog.7. Apuleij lib.2. Dioſcoridis lib.6. cap.14. Ariſtotel. de partibus animal. lib.3. cap.10. Tullij epiſt. fam. lib.7. epiſt. eius li.26. totius operis 126. incip. Quòd epiſtolam. Luciani ſecundus locus eſt in Ioue Tragœdo.

p Equum habere Seianum.] Eraſmus Chil. 1. centur.10. cap.97. Locus Virgi. eſt lib.2. Aeneidos. Trebellij Pollionis eſt in vita Quieti Tyranni 13 his verbis, Videtur non mihi prætereundum de Macrianorum familia, quæ hodiéque floret, id dicere, quod ſpeciale ſemper habuerunt. Alexandrum Magnum Macedonem viri in auro & argento, mulieres in reticulis & dextrocheriis, & in annulis, & in omni ornamentorum genere, exculptum ſemper habuerunt: euſque vt tunicæ & limbi penulæ matronales in familia eius hodiéque ſint, quæ Alexandri effigiem deliciis variantibus monſtrent. Vidimus proximè Cornelium Macrum, in eadem familia virum, cùm cœnam in templo Herculis daret pateram electrinam, quæ in medio vultum Alexandri haberet, & in circuitu omnem hiſtoriam contineret ſignis breuibus & minutilis, pontifici propinare: quam quidem circunferri ad omnes tanti illius viri cupidiſsimos iuſsit. Quod idcirco poſui, quia dicuntur iuuari in omni actu ſuo, qui Alexandrum expreſſum vel auro geſtitant vel argento.

q Aût aurum Toloſanum.] Idem ibi cap. ſeq.

r De ſementis Helenæ & Eriphyles.] De his vtriſque Diodorus Siculus lib.16. cap.15. Vxores quoque Phocenſium Principum, quæ auſæ ſunt monilibus raptis ſe exornare, impij facinoris pœnas non euitarunt. Quæ enim Helenæ monile geſtare eſt ſolita, in meretricium probrum incidit, pulchritudine ſua eam expetentibus proſtrata. Altera, eo quòd fuerat Eriphylæ, ſubinde ad ornatum vtens, cùm filius, quem natu maximum habebat, in furorem concitatus, ignem domui iniecsiſſet, intra eam viua incendio extincta eſt. Eóque pacto qui Deum contemptui habere veriti non ſunt, ſuppliciis, quæ narrauimus, ab vltoribus diis affecti ſunt. Loquitur autem de tẽplo Delphico expilato, cui affixa erant huiuſmodi Helenæ & Eriphyles ſegmenta, vt tradit Athenæus lib. 16. cap. 4. Apollodorus Athenienſis Bibliotheces ſuæ de Deorum origine lib.3. Plutarchus in lib. de Sera numinis vindicta, tradit Ariſtonem Eriphyles mundum muliebrem e templo Delphico rapuiſſe, vxorique dono attuliſſe: filium autem matri eius ſuccenſentem, domum incendiſſe, & omnes, qui in illa erant, concremaſſe.

s Aut Hermionæ monili.] Id ipſum autem erat quod poſteà ad Eriphylem peruenit. Id enim primum à Vulcano Veneri fabricatum fuiſſe dicitur, & deinde reginarum omnium, quæ Thebis vixerunt: quas illius monilis omnes infeliciter deperiiſſe ſcribit Statius his verbis,

Nec mirum: nam tu infauſtos donante marito,
Ornatus Argia geris, dirumq́. monile
Hermiones. longa eſt ſeries: ſed nota malorum
Proſequar, vnde nouus tam ſæua potentia donis.
Lemnius hæc, vt priſca fides, Mauortia longa
Furta dolens, capto poſtquàm nihil obſtat amori
Pœna, nec vltrices caſtigauere catenæ,
Hermiones dotale decus ſub luce iugali
Struxerat.

Paulo poſt periculum huius monilis fidem fecit Hermione, quæ proximè experta eſt: nam in angues verſa eſt cum marito: ob hanc cauſam, quod Agenoris & Europæ filius draconem Martis, qui fontem cuſtodiebat, occidit. Ideo vult Statius hoc

conti

Vt cacias nubes. Grauiora Sambico. Opprobrium victis. Iucundi acti labores. Lupus in fabula. Malum consilium consultori pessimum.

sicut de [t] Agaue, [v] Iocasta, [x] Semele, [y] Argia & [z] Eriphyle apparet: quod & Græcis quoque vice prouerbij fuit, κακ' ἐφ' αὐτὸν ἕλκων ὥστε καικίας νέφος, [a] mala ad se trahens, vt Cæcias nubes. Id etiam apud Eleos in prouerbium cessit, vt in eum qui continuis premitur malis, [b] grauiora Sambico pati dicerent. Quum verò quispiam iniqua contentione victus, vlterius damno premitur, [c] Opprobrium victis, adagium erat: quod à Brenno, quum se Romani auro redimerent, sumptum memorant. Tritum quoque prouerbium fuit, [d] Iucundi acti labores, quum benè nauatam à nobis operam, suaui memoria repetimus. Et cum inter loquendum medio affatu is superuenit, de quo sermo fit, [e] lupum in fabula, qui minimè nos loqui sinat, esse dixerunt: nam ferè constat, quem prior lupus viderit, proloqui nequisse. Cumque fraus animo agitata, à bono honestoque in prauum transit, atque in autoris redit perniciem, [f] Malum consilium consultori pessimum, in adagium venit. [g] Ac mille modis euulgata pro-

ANNOTATIONES.

contigisse, quia nuptialibus donis hoc monile possederat,

Prima fides operi Cadmum comitata iacentem
Hermione, versis in sibila dira querelis,
Illyricos longo sulcauit pectore campos.

t De Agaue.] Huiusmodi venenis infecerat hoc monile Vulcanus (vt d.lib. scribit Statius) vt necesse esset hoc monile gestanti ærumnarum mole opprimi. Hoc enim vsa est Hermione, Agaue, Iocasta, Semele, Argia, vltimò Eriphyle, vt ex seqq. patebit. De Agaue furiis Lucanus lib.1.

- Ingens vrbem cingebat Erynnis,
Excutiens pronam flagranti vertice pinum,
Stridentesq́; comas: Thebanam qualis Agauem
Impulit. -

Vbi Sulpitius Lucani interpres, Agaue, inquit, Cadmi & Hermiones filia, & Echionis vxor, subito furore correpta, Pentheum filium, Bacchi contemptorem, quem aprum esse putabat, dilaniauit. Idem Lucanus lib.7.

Cùm fureret Pentheus, aut cùm descisset Agaue.

v Iocasta.] Nam & Statius, vbi suprà, ad ea, quæ ex eo adduximus, id quoque addidit,

Teq́; etiam infelix perhibent Iocasta decorum
Possedisse nefas. vultus hac laude colebas,
Heu quibus, heu placitura toris? pòst longius ordo.

Infelix (inquit Lactantius interpres) quia non imposuit, per malorum experimenta, finem cupiditati. Nam hoc monile certum est Iocastam post Agauem habuisse.

x Semele.] Idem Statius, ibidem id quoque subiungit,

Improba mox Semele vix dona nocentia collo
Induit, & fallax intrauit limina Iuno.

Vbi Lactantius, Vult Semelen infelicitate huius monilis extinctam, & magis ornatus inuidia à Iunone, quàm pellicatus inductam, vt à Ioue improbè posceret, quid nefas esset corpus sustinere mortale. Semelen autem optimè improbam dixit, quòd voti fuit immodica: vt Iouem vellet cum fulmine.

y Argia.] De qua iam suprà ex Statio, qui & postea quoque subdidit,

Tum donis Argia micet, vilesq́; sororis
Ornatus sacro præculta superuenit auro,

z Et Eriphyle.] Suprà dictum est, & miror quòd repetit.

a Mala ad se trahens, vt cæcias nubes.] Eras. Chil.1.cent.5.c.62.

b Grauiora Sambico pati.] Erasmus Chilia.1. centur.1.cap.80. Locus Plutarchi est in Problematis cap.160.

c Opprobrium victis.] Eras. Chiliad.2. cent.6. cap.1. Quid nisi victis dolor. Ex quo intelliges non illic opprobrium, sed dolor legendum. nam apud Plutarchum in Camillo, ex quo id sumptum est, legitur, ἡ τοῖς νενικημένοις ὀδύνη. quæ postrema dictio dolorem significat, non opprobrium. Sed quod væh victis scribit Eras. id ante Festum Pompeium scripserat Liuius 1.Dec.lib.5.

d Iucundi acti labores.] Erasm. Chil.2.centur.3. cap.43. & iterum Chil.4. cent.9. cap. 27. Iucunda malorum præteritorum memoria. Virgilij locus est lib.1. Aeneid. Senecæ in Hercule furente.

e Lupum in fabula.] Erasm. Chil.4.cent.5.c.50. Locus Terentij in Adelphis est act.4.sce.1.

f Malum consilium, cōsultori pessimum.] Erasm. Chil.1.cent.2.cap.14. Locus Valerij lib.7. est tit. de sapienter dictis & factis. qui primus est eiusd. lib.7. vbi de Papyrio Cursore Coss. loquitur.

g Ac mille modis euulgata prouerbia.] Erasmus collegit 4151. eademque doctè & eleganter locupletauit. Et ille quidem omnem diligentiam in illis coaceruandis adhibuit, vir quidem cum in cæteris rebus, tum verò hic (vt ex illis videre est) diligentissimus. Sed quis omnia posset? Ego autem nonnulla, ab eo prætermissa, hîc summatim subiicienda duxi. Nec dubito quin & alia sint multò plura, quæ ipse Erasmus, si diutius vixisset, in infinitum auxisset.

κόπος κόπον ἄγει. 1.

Est apud Oribasium lib.1. Euporiston c.1. vbi apertè declarat id esse antiquum prouerbium. Idque peræquè est, labor laborem soluit, vel pellit. Estque illis simile Clauus clauum, Paxillus paxillum pellit scilicet, aut excutit.

Syri aduersus Phœnices. 2.

Est apud Suidam Σύροι πρὸς Φοίνικας, vbi versutus decipere versutum satagit. Simile illis, Cretensis Cretensem; Cretensis cum Aegineta, de quibus Erasmus Chil.1.cent.2.c.26.27. cùm improbus agit cum improbo, perfidus cum perfido.

Dixerat

Dixerat ille aliquid. 3.

Virgilius lib.10.Aeneidos, vbi Anxurũ,vt ineptum factorum & virtutis suæ ostentatorem perstringit, sic scribit,

Dixerat ille aliquid magnum,vimq́; afforе verbo
Crediderat,cæloq́; animum fortasse ferebat.

Quo loco Seruius admonet prouerbialiter esse dictum, ac si diceret, Non mirum sic occisum esse eum,qui sibi plurimùm arrogabat.

Solus hoc potuit Deus. 4.

Lat.Pacatus in Panegyrico, quem Theodosio scripsit, indicat id esse prouerbium, Mirabamur te, inquit, post imperium esse priuatum: multò magis mirum est imperium ferre post ocia. Solus hoc (vt dicitur) potuit Deus.

Amicus amico bona,illius gratia, vult. 5.

Aristoteles lib.8. Ethicorum tum cap. 2. tum quoque 7. in fi. ostendit id vice prouerbij celebratum.

Area scelerum. 6.

Et id quidem prouerbialiter dictũ videtur eadem figura, qua Ilias malorum,apud Ciceronem etiam ad Attic.lib.9.epistolar.epist.penult.incip.Vtrunque ex tuo consilio. Reliqua ô dij, qui comitatus, quæ (vt tu soles dicere)νεκυία,in qua erat area scelerum.

Vereor Troas. 7.

Αἰδέομαι τρῶας. Habet speciem prouerbij de formidolosis, qui vel effœminatissimos ac profligatissimos quosque timent apud Ciceronem multis in locis, vt intelligas id vice prouerbij celebrasse:scilicet ad Atticum lib.2.epistol. eius lib. 5. & totius operis 20. incip. Cupio quidem. Et lib.7.epistol.1. & omnium 119.incip. Dederam quidem. & rursum epist. 10. & omnium 129. incip. Vnam adhuc. & libro 8. episto. vlt. incip. Omnia mihi. Quod & sumptum est ex illo versu Homeri lib. 6. Iliados, quem integrum posuit Cicero primo illo loco, vbi de Hectore loquitur,

αἰδέομαι τρῶας,ϰ̀ τρῳάδας ἑλκεσιπέπλους.

Id est,

Vereor Troas,& Troianas longa pepla ferentes.

Ne pilum quidem. 8.

Idem Cicero eiusdem operis li.5.epist.20.omnium 107. incip. Saturnalibus manè. Interea è Cappadocia ne pilum quidem. Quod habet formam similem illius, Ne punctum quidem. Chiliad.4.cent.4. c.85.Simile etiam est illud,Cum puluisculo.de quo Eras.Chil.2.cent.8.c.85.

Perire non posse,nisi crura fracta essent. 9.

Idem quoque Cicero Philipp.13.docet id prouerbij loco dici solitum. Illud tamen mirum,inquit,quod in hoc Planco prouerbij loco dici solet,Perire enim non posse,nisi crura fracta essent. Sic etiam ludit in Etuscinum pro Sex. Roscio Amerino, Crura quidem vobis, inquit, nemo suffringet.

Manum & mentum. 10.

Festus Pompeius libro 11. id dicit esse prouerbium ex Græco tractum: sed tam corrupti sunt ipsius codices, qui circunferuntur, vt vix sensum aliquem excerpere queas.

Lacuna in auro. 11.

M.Tullius oppidò quàm decenter dixit (epist. lib. ad Attic.12.epist.eius lib.5. omnium 136. in princi.) Lacunam in auro factam. Ne, scilicet, in re apparentes bona subsit fraus aut malitia.intelligi volens exinanitionem auri,& quasi voraginem quandã ex furto & rapina. Cui simile est & illud Persij saty.5.

Nequa sub ærato mendosum tinniat auro.

Sensus est, Ea es prudentia, vt æs auro coopertum etiam dignoscas, vt solent mensarij. Allegoricos hoc dicit, eum vitia velamento quodam virtutis obuolata cognoscere.Hócque sapientis est,qui vera libertate fruitur. Ita Britannicus interpres. Scio autem illius loci Tulliani meminisse Erasmum in prouerbio Lacunam explere, Chiliad.4. centur.10. cap.88.

Cum insanis insanire & ipsi debemus. 12.

Galenus lib.1. de Virtutibus naturalibus cap.15. eodémque penult. Quia vero, inquit, iam satis fabulati sumus & quidem nolentes:sed vt est in prouerbio,Cum insanis insanire coacti.

Cæcæ diuitiæ. 13.

Plato libro 1. de Legibus indicat id vice prouerbij fuisse vsurpatum: Dupliciter, inquit, bona dicuntur: alia enim humana sunt, alia diuina: dependent autem à diuinis & humanis.Diuinis igitur quæ maiora sunt, susceptis, minora etiam possidentur. Illis autem spretis vtrisque ciuitas priuatur. Minorum vero primùm est satietas, deinde pulchritudo, tertiò vires ad cursum & ad alios corporis motus: quartò diuitiæ, quæ nõ cæcæ sunt,vt vulgo dicitur, si prudentiam sequantur.

Pennatis pedibus. 14.

Sed & id prouerbium fuisse declarat Diuus Hieronymus in epistola ad Florentium incip. Quantus. cùm dicit, Ita vt ego ille tardissimus, quem intolerabilis languor vexat, pennatis, vt aiunt, pedibus, certè charitate & voto te salutauerim. Quibus verbis, vt & Erasmus dicit in scholiis, significabat miram celeritatem, sumpto prouerbio à Mercurio,cui pedibus alas addidere Poëtæ. Sed id ipsi Erasmo, sua prouerbia congerenti,effluxit.

Vltroneas putere merces. 15.

Est eiusdem Hieronymi ad Marcellam incip. Nuper cùm pariter essemus (sunt enim multæ ipsius ad eandem) in fine eiusdem epistolæ, vbi dicit, velle se aliquid illi scribere de quibusdam,quæ memorat, Nisi, inquit,& modum epistolici characteris excederem, & tibi auiditatem magis delatæ deberent facere quæstiones. Tritum quippe est prouerbium, Vltroneas putere merces: vnde & nos de industria reticemus, vt auidius velis audire quæ tacita sunt. Vbi & ipse Hieronymus in scholiis, Nam suspectæ sunt, ait, emptori. Sic Horatius episto. lib.2.epist. item 2.in princ.ad Iulium Florum,

Multa fidem promissa leuant,vbi plenius æquo
Laudat,venales qui vult extrudere merces.

Ego verò mallem ad id referre, quòd quæ spontè & sine labore, & veluti gratis offeruntur, minus placent, quàm quæ cum labore & precio adipiscimur. Scitum est illud Ausonij epigram.39.

Hanc

uerbia fuere, quotidiano ſermone vſurpata, quæ recenſere ſuperuacuæ diſputationis foret: quare ne exequar ſingula, quum non ſit animus ea conſectari quæ ab aliis v. berius explicata ſunt & latius, de his hactenus dixiſſe ſatis habeam. Illud vtique antiqui moris erat, quod cum alicui precabantur benè, vt quicquid fuiſſet, cupitum, eueniret, ne quid diri aut infauſti ſucceſſum læderet, [h] pollicem premere iubebant. Quotieſque in propinqua ſpe futuri boni, veniam à diis petimus, [i] in ſinum deſpuere ſolemus, velut ratas preces diis habituris. Cũque in ſermone quotidiano quiſpiam malè audiſſet, aut verbo vocéve offenſus foret, [k] dicto veniam poſcere: in aduerſis verò enunciatis, [l] meliora ominari, atque [m] inuidiam verbo abeſſe iubebant. In mentione defunctorum, illorum memoriam non ſollicitari: in ſordidis & obſcœnis di-

Pollicem premere. In ſinum deſpuere. Vbi quis malè audiſſet, aut verbo offenſus fuiſſet.

ANNOTATIONES.

Hanc volo, quæ non volt: illam quæ volt, ego nolo:
Vincere volt animos, non ſatiare, Venus.
Oblatas ſperno illecebras, detrecto negatas:
Nec ſatiare animum, nec cruciare volo.
*Nec * diſcincta Diana placet, nec nuda Cythere:*
Illa voluptatis nil habet, hæc nimium,
Callida ſed media Veneris mihi venditet artem
Fœmina, quæ iungat, quod volo nolo vocet.

** his cincta.*

Et illud item, Aquæ furtiuæ dulciores ſunt: & Panis abſconditus ſuauis.

Nec ferre videt ſua gaudia ventos. 16.

Virgil. 10. Aeneidos. quo loco Seruius, Prouerbium eſt, inquit, venti ferunt gaudia. id eſt, lætatur incaſſum. Sic ſuprà lib. 9. *- Sed aura*
omnia diſcerpunt, & nubibus irrita donant.
Vbi & idem Seruius, Quæ, ait, inutiliter iubentur, dicitur ventus diſcerpere: citatque priore loco illud eiuſdem Virg. lib. 11. Aeneidos,
Audiit: & voti Phœbus ſuccedere partem
Mente dedit partem volucres diſperſit in auras.
Illud autem Virgilij ſumptum videtur ab Homero Odyſſeæ lib. 8.
- ἔπος δ' εἴπερ τι βέβακται
δεινὸν, ἄφαρ τὸ φέροιεν ἀναρπάξασαι ἄελλαι.
Id eſt, ad verbum,
- Verbum ſi aliquod dictum eſt
Durum, cito illud ferant rapientes procellæ.

Philadelphea opera. 17.

Philo ille Iudæus in libro de vita Moſis, ſic ſcribit, Ptolemæus fuit is, Philadelphus cognomine, tertius ab Alexandro Aegypti Rex, virtutibus regiis ſupra omnes ætatis ſuæ, ſuperiorumque ſeculorum Principes nobilis, cuius nunc quoque ex tanto temporum interuallo decus eſt inclitum, ob tot relicta per ciuitates regioneſque monumenta magnificentiæ, vt in prouerbium abierint ſuptuoſa opera ab illo Philadelphea denominata.

Plus apud Campanos vnguenti, quàm apud cæteros olei. 18.

Plinius lib. 18. cap. 11. id prouerbio celebratum fuiſſe ſatis declarat: vnde vulgò dictum, Plus apud Campanos vnguenti, quàm apud cæteros olei fieri.

Dioſcuri ſaluatores. 19.

Aelianus Variæ hiſtoriæ lib. 1. cap. 30. Græcè quidem ſcripſit, ſed hoc ſenſu, Ptolemæus Rex amaſium habebat Galetam, pulcherrima forma præditum. Animus verò iuuenis longè formã ſuperabat. perſæpe igitur etiam Ptolemæus teſtimonium ei perhibebat, inquiens, O lepidum caput, nulli vnquam vllius author incommodi extitiſti: at multorum vtilitatem promouiſti. Accidit aliquando, vt cum Rege adoleſcens equitaret. Cùm verò procul aliquos ad ſupplicium trahi videret, non oſcitanter in hæc verba Regem affatus eſt, Sed ô Rex, inquit ad Ptolemæum, quandoquidem proſpera quadam fontium iſtorum fortuna, equos conſcendimus, age, ſi gratum eſt, calcaribus admotis & velocia perſequentes, appareamus miſeris, quaſi Dioſcuri ſaluatores & aduocati ſalutem ferentes: quod communi prouerbio de his diis vulgatum eſt. Verùm ille maximam voluptatem capiens ex eius bonitate, & propẽſum ad miſericordiam animum amplectens, tum nocentes ſeruauit, tum amoris, quem erga puerum gerebat, intentionem multum confirmauit & auxit. Hæc ille. Hoc autem prouerbium proximè accedit ad illud, Θεὸς ἀπὸ μηχανῆς ἐπιφανείς. id eſt, Deus ex improuiſo apparens. De quo Eraſm. Chil. 1. cent. 1. c. 68.

h Pollicem premere.] Eraſmus Chil. 1. centu. 8. c. 46. Locus Iuuenal. eſt ſatyra 3. Horat. epiſtol. lib. 1. epiſt. 17. ad Lollium 2.

i In ſinum deſpuere.] Id ſumptum eſt ex Tibullo lib. 1. eleg. 2. in fi.
Hunc puer, hunc iuuenis turba circumſtetit arcta:
Deſpuit in molles & ſibi quiſque ſinus.
Eraſmus autem Chiliad. 5. cent. 1. cap. 25. Deſpuere malum. inter prouerbia poſuit, nec citat Tibullum, vbi ſuprà: ſed Plinium non deſignato loco, ſed eſt lib. 28. cap. 4. Plauti autem locus eſt in Captiuis. Sed tu hic omnino vide, quæ ſcripſimus in legibus noſtris Connubialibus parte 1. num. 17. incip. Hincque illud.

k Dicto veniam petere.] Plinius Iunior libro epiſtolar. 5. epiſt. eius lib. 6. totius operis 102. incip. Amaui curam. in fi. Vſque, inquit, adhuc certe neminem ex his, quos eduxeram mecum, venia ſit dicto, ibi amiſi.

l Meliora ominari.] Cicero de claris Orat. Melius, quæſo, ominare, inquit Brutus.

m Inuidiam verbo abeſſe.] Liuius 1. Dec. lib. 9. Abſit verbo inuidia, & ciuilia bella ſileant. Et 3. Decadis libro 8. Vt non modo nobis (abſit verbo inuidia) ſed ne poſteris quidem timenda noſtris eſſet.

ctis, [n] honorem auribus seruare, & [o] præfari honestatem, veteres consuesse, memoriæ & litteris proditum est.

ANNOTATIONES.

n Honorem auribus seruare.] Q. Curtius li.5. Ad vltimum opus (honos auribus habitus sit) ima corporum velamenta proiiciunt.

o Præfari honestatem.] Honorem, ni fallor, voluit dicere. Cicero lib.2. de Finibus, Eam autem ita persequitur, quæ palato percipiatur, quæ auribus: cætera addit, quæ si appelles, honos præfandus sit. Et epistolar. familiar. lib.9. epist. eius lib.22.totius operis 174.incip. Amo verecundiam. Nos autem rediculè si dicimus, ille patrem strangulauit, honorem non præfamur: sin de Aurelia aliquid, aut Lollia, honos præfandus est. Nusquam autem, quod meminerim, legi honestatem præfari.

Qui primus legem theatralem Romæ tulerit, & quot leges plebem ab optimatibus postea distinxerint.
Cap. XVI.

INter eos qui à prima origine spectacula Romæ ediderunt, [a] Tarquinius Priscus opulentius instructiusque quàm aliquis Regum ludos fecisse dicitur. Is enim in ludorum apparatu, cultu & magnificentia omnes antecessit. Ab ipso enim [b] circus maximus spectaculis designatus locus fuit, qui postea ædificiorũ magnitudine, & aulico apparatu præcipuus semper exhibendis ludis est habitus, in quo munera ingẽti apparatu mox exhibita fuere, diuisis locis plebi per singulas curias. [c] Cumque intercedentibus annis, patribus equitibusque, ac plebi *Tarquinij Prisci in edendis spectaculis studium.* *Circus maximus.*

ANNOTATIONES IN CAP. XVI.

a TArquinius Priscus.] Dionysius Halicarnasseus lib.3. in fi.

b Circus maximus.] Halicarnasseus vbi suprà, Liuius 1. Deca. lib.1. Varro lib.1. aut aliorum supputatione 4. de ling. Lat.

c Cumque intercedentibus annis.] Liuius 4. Decad. lib. 4. Sex. Aelius Pætus, & C. Cornelius Cethegus Censores, gratiam ingentem apud Senatum pepererunt, quod ludis Romanis Aedilibus Curulibus imperarunt, vt loca senatoria secernerent à populo: nam anteà in promiscuo spectabant. Sed & posteà eiusdem Decad. lib. 5. Megalesia, inquit, ludos scenicos, C. Attilius Serranus, L. Scribonius, Libo Aediles curules primi fecerunt. Horum Aedilium ludos Romanos primùm Senatus à populo secretus spectauit: præbuitque sermones (sicut omnis nouitas solet) aliis tandem quod multò antè debuerit, tributum censentibus amplissimo ordini: aliis demptum ex dignitate populi quicquid maiestati patrum adiectum esset, interpretantibus: & omnia discrimina talia, quibus ordines discernerentur, & concordiæ & libertati æquè minuendæ esse. Ad quingentesimum octauum annũ in promiscuo spectatum esse: quid repente factum, cur immisceri sibi in cauea patres plebem nollent? cur diues pauperem consessorem fastidiret? nouam & superbam libidinem ab nullius ante gentis Senatu neque desideratam, neque institutam. Postremò ipsum quoque Africanum, quòd Consul author eius rei fuisset, pœnituisse ferunt. Adeò nihil motum ex antiquo probabile est veteribus, nisi quæ vsus euidenter arguit, stari malunt. Hæc ille. Cicero autem in Orat. de Aruspicum responsis, Nam quid ego, inquit, de illis ludis loquar, quos in palatio nostri maiores ante templum in ipso Matris magnæ conspectu, Megalensibus fieri celebrarique voluerunt? qui sunt more, institutisque maximè casti, solennes, religiosi: quibus ludis primum ante populi consessum Senatui locum P. Africanus iterũ Coss. ille maior, dedit: vt ludos hæc lues impura pollueret. Idem in Oratione pro Cornelio maiestatis reo, P. Africanus ille superior, vt dicitur non solùm à sapientissimis hominibus, qui tum erant, verumetiam à se ipso sæpe accusatus est, quòd, cùm Coss. esset, cum T. Longo, passus esset tũ primùm à populari consessu senatoria subsellia separari. Quo in loco Appianus interpres, Hoc, inquit, factum est secundo consulatu Scipionis, post septimum annum quàm Carthaginensibus bello secundo data est pax. Factum id esse autem Antias tradidit ludis Romanis, quos fecerunt Aediles curules, Attilius Serranus, T. Scribonius Libo: id eos fecisse iussu Cẽsorum Sex. Aelij Peti, C. Cornelij Cethegi. Et videtur in hac oratione hũc quidem auctorem sequutus Cicero dixisse, passum esse Scipionẽ secerni a cætero consessu spectacula Senatorum. In ea autem, quam post aliquot annos habuit, de Aruspicum responso, non passum esse Scipionem, sed ipsum auctorem fuisse dandi eum locum Senatoribus, videtur significare. verba eius adducit, quæ nos suprà adscripsimus. Et postea subiungit. Non præterite autem vos volo, esse oratoriæ calliditatis, vt, cùm opus sit, eisdem rebus ab vtraque parte, vel à contrariis vtantur. Nam cùm secundum Ciceronis opinionem, auctore Scipione Coss. Aediles secretum ante omnes locum spectandi Senatoribus dederint, eodem illo facto Scipionis in hac quidem oratione, quia causa popularis erat premebaturque Senatus auctoritate, atque ob id dignitatem eius ordinis quàm possit maximè eleuari causæ expẽdiebat, pœnituisse ait Scipionem, quòd passus esset id fieri. In ea Orat. de Arusp. respons. quia in Senatu habebatur, cuius auribus erat

Loca in spectaculis primo confusa discreta. Senatorũ locus. Imperatoris. Optimatum.

Romanæ confusa loca fuissent vbi spectarent, Corn. Scipione & T. Sempronio consulibus, ludis Romanis per ædiles curules discreta loca senatoria à populo fuere: vtque suus cuique honos seruaretur, lege cautum fuit, vt optimatibus subsellia proxima darentur. Quo tempore præcipua loca [d] in orchestra Senatoribus data sunt, [e] vbi in scena saltabatur, & chorus inducebatur: [f] podium imperatori & consulibus, [g] proscenia & pulpita optimatibus, nonnunquam principi: [h] siquidem Nero è proscenio sæpe spectauit, [i] aliquando è puluinari, quod in prima fronte theatri, spectaculorum locus erat. [k] Fertur tamen Augustus Cæsar, legatos sociarum fœderatarũque gentium, in orchestra considere vetuisse, quum quosdam libertini generis illic spectare deprehendisset. Post aliquot verò ætates, vt imperator vnà cum sacerdotibus in sella imperatoria ludis præsideret, consuetudo inualuit. [l] Quæ quidem scena in fronte theatri ab vno cornu ad alterũ porrigebatur versatilis, plerunq; ductilis, multis columnis & epistiliis fulta: [m] quæ primò parietem non habuit, sed frondibus obũbrabatur: postea tabulis pictis in parietis morem componi cœpta, quæ spectaculorũ sedes præcipuæ inde habitæ. [n] Ea enim triplicis generis erat: namque tragica columnis & deorum signis exornabatur, quibus & tabulis pictis, partim ab amicis, partim è Græcia commodatis, vtebantur: comica, ædificiorum figuram præfert: satyrica verò,

Qui ludis præsidebant. Scena ludorum.

Tragica scena.

ANNOTATIONES.

blandiendum, & magnopere illum laudat, & non auctorem fuisse dandi: nam id erat leuius, sed ipsum etiam dedisse dicit. Val. Maximus lib. 2. c. 1.

d In Orchestra.] Vitruuius lib. 5. cap. 6. In Orchestra autem Senatorum sunt sedibus loca designata, & eius pulpiti altitudo sit ne plus pedum quinque, vti qui in Orchestra sederint, spectare possint omnium agentium gestus. Iuuenalis saty. 3.

- Similemq́, videbis
Orchestram & populum. -

Sueton. in Nerone, cap. 12. Deinde in Orchestram Senatumque descendit, & orationis quidem carminisque Latini coronam, de qua honestissimus quisque contenderat, ipsorum consensu concessam sibi recepit. Ex quo clare intelligis Orchestram non patuisse populo.

e Vbi in scena saltabatur.] Orchestra ab ὀρχέομαι, id est, salto, siue gesticulor, dictam, locum esse in theatro, vbi sunt designata Senatorum loca, voluit Vitruuius loco proxime citato. Id quidẽ apud Romanos: Nam Iulius Pollux lib. 4. cap. 19. Chori dicit esse propriam, vt scenam actorum.

f Podium Imperatori & Coss.] Idem Suetonius in Nerone, d. cap. 12. paulò antè. Nam perrarò, inquit, præsidere, Cæterum accubans primùm paruis foraminibus: deinde toto podio adaperto spectare consueuerat. Verùm ex Iuuen. sat. 2. id omnibus patuisse videri potest, cùm scribit,

Omnibus ad podium spectantibus.

Et in hac quoque significatione podij vocabulo vsus est Aelius Spartianus in Septimio Seuero. Vitruuius lib. 3. cap. 3. lib. 5. cap. 7. lib. 6. cap. 4. lib. 7. cap. 4. Podium menianorum habet speciem, locus scilicet ad spectandum habilis, cuius pars, quæ magis prouehitur, pulpitum est, veluti pergula quædam. Græci Podia Orthas appellant, vt scribunt Theodosius & Honorius Impp. lib. 8. Cod. de ædificiis priuatis. Vlpianus, sed in alia significatione, in l. quæsitum. §. item perticæ. ff. de fund. instruct. & Plinius lib. 37. cap. 3. eius Nepos epist. lib. 5. epistol. 6. incip. Amaui.

g Proscenia & pulpita optimatibus.] Budæus in l. athletas. ff. de iis qui notantur infamia, ex Diomede, Proscenium sic definit, Erat in scena proscenium, id est, locus ante scenam porrectus, vbi pulpitum excitatum erat, quò actores fabularum prodirent: ita vt scena altior esset pulpito, pulpitum autem altius orchestra: quæ ipsa erat locus saltantium, ob id orchestra dicta, quasi saltatorium. Virgil. lib. Georg. 2.

- Baccho caper omnibus aris
Caditur, & veteres ineunt proscenia ludi.

Vitruuius libro 5. cap. 6. vbi Guillelmus Philander, interpres.

h Siquidem Nero.] Suetonius in d. cap. in princ. Ludos spectauit, inquit, è proscenij fastigio.

i Aliquando è puluinari.] Quod de Aug. Cæsare tradit Sueton. in vita illius, ca. 45. in prin. Ipse, inquit, Circenses ex amicorum ferè libertorumque cœnaculis spectabat, interdum è puluinari, & quidem cum coniuge ac liberis sedens.

k Fertur tamen Aug. Cæsar.] Idem Sueton. in vita illius, cap. 44. Romæ legatos liberarum sociarúmque gentium vetuit in orchestra considere, cùm quosdam etiam libertini generis mitti deprehendisset.

l Quæ quidem scena.] Id ex Seruio est enarrante illud Virgil. lib. 3. Georgicôn,

Ipse caput tonsæ foliis ornatus oliuæ
Dona feram. -

m Quæ primò parietem non habuit.] Seruius in lib. 1. Aeneidos eo versu,

- Tum syluis scena coruscis
Desuper. -

Antiquitus, inquit, theatralis scena parietes non habebat, sed de frondibus vmbracula quærebant. Posteà tabulata composuerunt in modum parietis.

n Ea enim triplicis generis erat.] Vitruuius lib. 5. cap. 8. in princ. Genera autem, ait, sunt scenarum tria, Vnum quod dicitur Tragicum: alterum Comicum: Tertium Satyricum.

o In

montibus inumbratur & ſyluis. [o] In ea enim hiſtrionum ſedes erant, qui ad edendas in ſcena operas locabantur. [p] In orcheſtra autem chori: reliqua verò loca popularia fuere, in quibus omnis ſexus & ætas, atque infimus ordo ſine diſcrimine ſpectabat: qui verò à ſedibus excluſi fuerant, [q] excuneati dicti. [r] Græci verò præter hæc buleuticum conſtruxere in theatro, vbi ſeniores: ſicut ephebicum, vbi iuuenes ſpectarent. [s] Ante hanc verò legem, per annos quingentos ſexaginta à condita vrbe, populus vnà cum patribus promiſcua iniquitate ſpectauit. [t] Poſtea verò P. Aphricanus ſuperior quum conſul eſſet cum T. Longo, ludis Romanis plurima ſenatorum ſubſellia à populari conſeſſu ſeparari iuſsit. Et quum eo diſcrimine aliorum ſtudium, aliorum indignatio eſſet, præbuiſſe eius rei nouitas non mediocrem plebi ſermonem dicitur, [u] adeò vt ipſum Aphricanum, quod eius rei autor fuiſſet, pęnituiſſe ferant: gratiamque ingentem apud ordinem ſenatorium ædiles pepererunt, qui ſanxerunt, vt gradus dignitatiſque cuiuſque & fortunæ diſcrimen foret: manſitque aliquandiu lex ſeruata, vſque didicére, multò præſtabilius eſſe, ſeruato gradu cuiuſque, quam in colluuione omnium ſpectaculis intereſſe. [x] Proditum tamen memoriæ eſt, tempore quo promiſcuus ſpectaculorum vſus erat, nunquam plebeium præ modeſtia & verecundia, ante virum ſenatorium aut conſularem ſpectare ſuſtinuiſſe. Cumque poſt aliquot tempora, plebs cum patribus confuſis ordinibus nihilominus ſpectaret, Sext. Aelius Pætus, & L. Cornelius Cethegus cenſores, ne turba patribus miſceretur, quum tantum hominum conflueret in theatrum, alio edicto ſtatuere, quod non ſine indignatione plebis factum memorant, quæ ſe deſpectui haberi, & contemptam eſſe arbitrata eſt: [y] tametſi Aelium Pætum in cenſura collegam prioris Scipionis fuiſſe non-

Comica.
Satyrica.
Hiſtrionū locus.
Chori.
Populi.
Excuneati.
Græci.
Seniorum.
Iuuenum.
Senatorū ſubſellia à popularibus ſeiuncta.
Aedilium ſancito de dignitatis cuiuſque & gradus diſcrimine.
Aelij Pæti & L. Cornelij edictum.

ANNOTATIONES.

o In ea enim hiſtrionum ſedes erant.] Vitruuius d. lib. 5. cap. 8. Ideóque apud eos Tragici & Comici actores in ſcena peragunt: reliqui autem artifices ſuas per orcheſtram præſtant actiones. Itaque ex eo ſcenici & thymelici Græce ſeparatim nominantur. Vbi Philander interpres, Scenici, inquit, complectuntur Comicos & Tragicos: Thymelicorum vero nomine intelligimus ludios citharœdos, cithariſtas & tibicines, atque id genus ſymphoniacorum ἀπὸ τῆς θυμέλης. Eſt autem θυμέλη theatri pars vbi hiſtriones ſuas actiones perficiunt.

p In orcheſtra autem Chori.] Iulius Pollux lib. 4. ca. 19. dicit Orcheſtram Chori eſſe propriam, vt ſcenam actorum. Quem locum legas oportet, ſi theatri partes ſcire cupis.

q Excuneati dicti.] Apuleio lib. 10. Excuneati decenti vocabulo dicuntur, qui in cuneo theatrali ſedendi locum non habent, quaſi extra cuneum excluſi. Cuneati autem, qui in cuneo diſpoſiti ſunt, & cunei figuram repreſentant. Ita Beroaldus Apuleij interpres de quibus Iuuenalis ſatyra 6.

- Cuneis an habent ſpectacula totis
Quod ſecurus ames, quodque inde excerpere poſsis.

Martialis epigràm. lib. 1. epig. 83. in Sextilianum,

Aera ſed à cuneis vlteriora petis.

Suetonius in Auguſto, cap. 44. Maritis è plebe proprios ordines aſsignauit: prætextatis cuneum ſuum, & proximum pædagogis. Vitruuius lib. 5. cap. 6. Cunei ſpectaculorum in theatro ita diuiduntur. & ante hos Virgil. lib 5. Aeneidos,

Nuncius Anchiſæ ad tumulum cuneoſque theatri
Incenſas perfert naues Eumelus.

r Græci vero præter hæc buleuticum.] Idem de vtroque ſcilicet Buleutico & Euphebio, ſcribit Cælius Rhodiginus lib. 8. cap. item 8. nullo quoque authore citato. Scio autem βουλευτικὸν Græcis aliud ſignificare: nempe, conſulatem ſenatorium ad conſultandum aptum, ad Senatum pertinens, vt βουλευτικοὶ νόμοι, leges ad curiam, ſiue Senatum pertinentes apud Demoſthenem. βουλευτικὸς ὅρκος, iuſiurandum Senatorum apud Xenophontem lib. ἀπομνημονευμάτων. id eſt, de factis & dictis Socratis, 1. De Ephebico autem pro loco in ſcena, vbi ephebi, id eſt, iuuenes ſpectabant, ſiue pro ephęborum & puberum multitudine, eſt locus apud Lucianum. De bouleuterio Plinius lib. 36. cap. 15. ſic ſcribit, Cyzici & Bouleuterium vocant ædificium amplum, ſine ferreo clauo ita diſpoſita contignatione, vt exiſtimantur trabes ſine fulturis ac reponantur.

s Ante verò hanc legem.] Vide ſuprà in princ.

t Poſteà vero P. Africanus.] Iam diximus ſuprà in princip. ex Liuio & alijs. ſed & præterea videbis apud Valerium Maximum lib. 4. cap. 5. poſt princ. vbi de populi Romani verecundia ſcribens, Sed vt, inquit, à laudibus eius ad facta veniamus: A condita vrbe vſque ad Africanum, & Tiberium Longum Coſſ. promiſcuus Senatui & populo ſpectandorum ludorum locus erat: nunquam tamen quiſquam ex plebe in theatro ante patres Conſcriptos ſpectare ſuſtinuit. Adeò circunſpecta noſtræ ciuitatis verecundia fuit.

v Adeò vt ipſum Africanum.] Iam & ibi dictum eſt.

x Proditum eſt memoriæ.] Id ex Valerio Maximo vt ſuprà diximus.

y Tametſi Aelium Pætum.] Titus Liuius 4. Decad. lib. 2. Multis, inquit, claris petentibus viris,

nulli tradant.[z] Rursus quum haud longo post interuallo constitutione abrogata, senatus & populus solutissimo more spectarent, Attilius Serranus, & L. Scribonius Libo aediles curules, scenicis ludis & Romanis, vt diuisa loca plebeiorum à patribus essent, populúsque discretus à senatoribus spectaret, quarta promulgata lege statuere, spectauereque aliquandiu,[a] donec lege Iulia theatrali[b] & Roscia, vt in quatuordecim ordinibus & subselliis proximioribus senatores atque equites spectarent semota plebe, optimatibus data facultas fuit.[c] Quorum numerum à diuo Iulio adeò excretum fuisse constat, vt quatuordecim ordines, & proxima subsellia, solis senatoribus non sufficerent:[d] adeò vt Laberius Mimus inter equites sedere iussus, præ angustia recipi vix potuerit.[e] Quod & Syllæ temporibus iterum confusum fuisse crediderim. nam gladiatorum munus dedit, viris æquè & mulieribus, locis promiscuis & indistinctis,

Attilij Serrani & L. Scribonij lex. Senatoribus & equitibus 14. subsellia in spectaculis.

ANNOTATIONES.

creati Censores P. Cor. Scipio Africanus, & P. Aelius Pætus.

z Rursus cum non longo pòst interuallo.] Dictum est suprà in princ. ex Tito Liuio, & Asconio Pædiano.

a Donec lege Iulia theatrali.] Plinius libro 33. cap. 2. Hac de causa, inquit, constitutum, ne cui ius id esset, nisi cui ingenuo ipsi, patri auóque paterno sestertia cccc. census fuisset. & lege Iulia Theatrali in 14. ordinibus sedendi.

b Et Roscia.] Corn. Tacitus lib. 15. ita scribit. & Horat. lib. epist. 1. epist. item 1.

Roscia, dic sodes, melior lex, an puerorum est
Nænia, quæ regnum rectè facientibus offert,
Et maribus Curiis & decantata Camillis?

Nam paulò antè dixerat,

Et quadringentis sex septem millia desunt,
Est animus tibi, sunt mores, & lingua, fidesq́;,
Plebs eris. at pueri ludentes, Rex eris, aiunt,
Si rectè facies. -

Quo in loco Porphyrion, Lex, inquit, Roscia est, qua cauetur, vt proximis ab Orchestra 14. gradibus spectent, quibus census est quadringentorum sestertiorum. Et paulò post, Hæc lex Roscia equitibus data est, vt in primis 14. gradibus sederēt ij, qui quadraginta sestertia haberent. Et de hac quoque lege Roscia idem Horatius epodi Ode 4. ad Menam libertum Pompeij Magni,

Sedilibusq́; magnus in primis eques
Othone contempto sedet.

Vbi Acron interpres. Quia L. (ait) Roscius Otho legem Theatralem tulerat, vt in 14. ordinibus sederent equites. Et idem propemodum Porphyrion ibi. Pædianus in Oratio. Ciceronis pro Cornelio, Roscia est, quam L. Roscius Otho biennio antè Coss. firmauit, vt in theatro equitibus Rom. 14. ordines spectandi gratia darētur. Seneca ad Lucilium lib. 5. epistol. 44. At me Hercules multis quatuordecim gradus sunt clausi. Idem lib. 7. de beneficiis, cap. 12. Equestria omnium equitum Romanorum sunt. Et libro 4. Controuersiarum, Hos 14. gradus Equestria, ab ipsis equitibus appellat. L. Florus epit. Liuij lib. 99. L. Roscius Trib. pleb. legem tulit, vt equitibus Rom. in theatro 14. gradus proximi assignarentur. Ante hos Cicero in Orat. pro Muræna, L. Otho, vir fortis, meus necessarius, equestri ordini restituit non solùm dignitatem, sed etiam voluptatem. Itaque lex hæc, quæ ad ludos pertinet, est omnium gratissima, quòd honestissimo ordini cum splendore, fructus quoque iucunditatis est restitutus. Plinius d. lib. 33. cap. 2. Plutarchus in Cicerone, Cùm hactenus in theatris equites commixti plebi spectarent ludos, primus Otho eos à plebe disiunxit, eúmque sessum illis in spectacula designauit, quem nunc vsque præcipuum retinent. Quam rem cùm plebs ad ignominiam sibi existimaret, prodeunte in spectaculum Othone, contumeliosè aduersus illum sibila efferre: tum equites contrà læto plausu illum suscepere. Verùm mox cùm iteratis altius sibilis, & iterum à maiori plausu equitum in iurgia alter in alterum prodiret, omne id theatrum inhonesta specie completum est. Quare cùm ea nouisset Cicero, plebem in phano Bellonæ ad se vocatam, adeò modestè increpuit, monuitque, vt cùm in spectaculum rediissent, Othoni alacri plausu alluderent, & equitibus de gloria & laude viri concertarent.

c Quorum numerum à D. Iulio.] Nam & Suetonius in Augusto, cap. 35. in princi. scribit, Senatorum affluentem numerum deformi & incondita turba (erant enim super mille & quidem indignissimi, & post necem Cæsaris per gratiam & præmium allecti, quos abortiuos vulgus vocabat) ad modum pristinum, & splendorem redegit. Et vide in seq.

d Adeò vt Laberius.] Ex Macrobio lib. 2. Satur. 3. cuius hæc verba sunt, Deinde cùm Laberius in fine ludorum anulo aureo honoratus à Cæsare, e vestigiò in 14. gradus ad spectandum transisset, violato ordine: & cùm detractus esset eques Romanus, & cùm Mimus remissus, ait Cicero prætereunti Laberio, & sedile quærenti, Recepissem te, nisi angustè sederem; simul & illum respuens, & in nouum Senatum iocatus, cuius numerum Cæsar supra fas auxerat. Nec impunè, respondit enim Laberius, Mirum si angustè sedes, qui soles duabus sellis sedere: exprobrata leuitate Ciceronis, qua immerito optimus ciuis malè audiebat.

e Quod & Syllæ temporibus.] Plutarchus in Sylla. non longè à fi. Paucos post menses gladiatorum spectaculum edidit. Locis necdum distinctis, ac promiscuis in theatro viris, ac mulieribus, decoram specie fœminam & genere illustrem prope Syllam sedere contigit.

f Cau

in magna licentia spectandi, & sine vllo discrimine honorum. [f] Cautum deinde lege Othonis fuit, quam Tribunus tulit, vt magis fortunarum & pecuniæ, quàm generis aut honorum ratio haberetur: [g] & nō modo patriciis, aut equestris ordinis, & senatoriis viris, sed summis honoribus functis, quibus quadringentorum sestertiorum ipsi, patri, auoque census non fuisset, spectandi in quatuordecim subselliis ius non esset, eaque loca honoris causa diuitibus solùm constituta fuere. Quippe tenues & sordidæ inopiæ viros, quamuis claros illustrésque, quibus quinquaginta sestertiorum non esset census, mixtim cum ditioribus in quatuordecim sedere, minimè decere arbitratus est. Tantaque diuitiarum ratio fuit, vt duo primi ordines tribunitiis & plebeiis ditioribus, exclusis patriciis, vacarent: idque non sine graui offensione nobilitatis. Quæ quidem subsellia ita compta habuere, vt [h] crocum & vinum per singulos cuneos spargerent, [i] illosque præcipuis odoribus diluerent, [k] ac picturis exornarent, [l] nonnunquam minio, & [m] chrysocolla arenam circi sternerent, [n] ita vt Hadrianus balsama & crocum per gradus theatri strauisse feratur. [o] Primusque Claudius Pulcher fuisse traditur, qui scenam variis picturis signisque & tabulis ornauit: Trebonius auro, alij argento, plerique ebore. [p] Q. Catulus velis [q] Carbasinis theatrum texit: Lentulus Spinther [r] byssino velo. [s] Nero Cæsar auri ramenta pro arena strauit, [t] & vela

Othonis lex.

Subselliorum ornatus.

ANNOTATIONES.

f Cautum deinde lego Othonis.] Vide suprà in verbo, Et Roscia. & adde præterea Iuuenalem satyra 3.

Sic libitum vano, qui nos distinxit Othoni.

Et satyra 14. ad fi. *- Effice summam*

Bis septem ordinibus, quam lex dignatur Othonis
Hæc quoque si rugam trahit, extenditq́ labellum,
Sume duos equites, fac tertia quadraginta. &c.

g Et non modò patriciis.] Hæc vsque ad ea verba, Tantaque diuitiarum ratio. sunt Plinij lib. 33. cap. 2. cuius verba attulimus suprà ibi, Donec lege Iulia. satisque probantur ex his, quæ diximus in præced.

h Vt crocum & vinum.] Plinius lib. 21. cap. 6. ad finem de croco loquens, Vsus eius, inquit, in coronis nusquam. Herba enim est folio angusto penè in capillamenti modum. Sed vino mirè cōgruit, præcipuè dulci: tritum & ad theatra replenda.

i Illosque præcipuis odoribus.] Id exemplis seqq. probat ex Adriano.

k Ac picturis exornarent.] Plinius lib. 35. ca. 4. cuius verba referemus infrà ibi, Primusque Claudius. vbi de Claudio Pulchro.

l Nonnunquam minio.] Plinius lib. 33. c. 7.

m Et Chrysocolla.] Plinius lib. 33. cap. 5. Visumque iam est Neronis Principis spectaculis harenam Circi Chrysocolla sterni, cùm ipse concolori pāno aurigaturus esset, introducta opificum turba. Et adde etiam ramentis lapidis specularis ex eodem Plinio lib. 36. c. 22. Inuenere, inquit, & alium vsum in ramentis quoque, Circum maximum ludis Circensibus sternendi, vt sit in commendatione candor.

n Ita vt Adrianus.] Aelius Spartianus in Adriano Cæsare, sic scribit, In honorem Troiani Balsama & crocum per gradus theatri fluere iussit.

o Primusque Claudius Pulcher.] Hæc vsque ad ea verba, Q. Catulus. sunt Valerij Maximi lib. 2. cap. 1. vbi de Claudio Pulchro loquitur: nisi quod Petreium ille, quem hic Trebonium vocat. Et interim tamen vide Plinium lib. 35. cap. 4. de his ludis hæc scribentem, Habuit & scena ludis Claudij Pulchri magnam admirationem picturæ, cùm ad regularum similitudinem, corui decepti imagine, aduolarent.

p Q. Catulus.] Hic deest dictio, vmbris, ex Val. Maximo vbi suprà, vbi de Catulo, & Claudio Pulchro loquitur. Religionem ludorum, inquit, crescentibus opibus, sequuta lauticia est. Eius instinctu Q. Catulus, Campanam imitatus luxuriam, primus spectantium consessum velorum vmbraculis texit. Plinius lib. 19. cap. 1. de lino & lini satione & eius generibus loquēs, Postea in theatris, inquit, tantùm vmbram fecere: quod primus omnium inuenit Q. Catulus, cùm Capitolium dedicaret. Nam quod hic subiicitur, Velis carbasinis, ad Lentulum Spinthrem refertur, vt mox dicemus.

q Velis carbasinis.] Ita id debes legere vno spiritu, Velis carbasinis theatrum texit Lentulus Spinther, & delendus est punctus, qui hic ponitur post verbum, Texit, ex Plinio vbi suprà, cuius verba hæc sunt, Carbasina deinde vela primus in theatro duxisse traditur Lētulus Spinther Apollinaribus ludis. Valerius autem Maximus loco suprà citato, dicit hunc Lentulum adornasse argentatis choragiis locum versatilem, quem fecerunt Lucius & Cinna.

r Byssino velo.] Hic deest nomen eius, qui id fecit. Neque enim is Spinther fecit, sed alia, quæ iam diximus: nec si id fecisset omisissent Suetonius & Plinius eo loco, quo huiusmodi velorum theatralium differentias adscripserunt, nec memini me legisse, qui hoc velo Byssino theatra texerunt.

s Nero Cæsar auri ramenta.] Dion Nicæus in Nerone de Teridate, Armeniorum Rege, scribens, dicit celebrem conuentum, decreto Senatus, in theatro actum esse, cuius non modò scenam, sed etiam ipsum totum circuitu intus inauratum, item cætera omnia, quæ intromittebantur, auro ornata fuisse: ipsumque diem his de causis Aureum cognominatum.

t Et vela stellata.] Idem Dion d. loco, Peripetas-

NN 3

stellata colore cœli posuit, [v] totumque Pompeij theatrum in vnum diem auro operuit. [x] C. verò Antonius & Murena scenam fecere argenteam. [y] Caius etiam Princeps pegma ex argento duxit. [z] Nonnunquam qui ludos dabant, ne populo sol officeret, aulæa suspendebant, plerunque supparo vsi sunt, quod posterior ætas pro aulæis accepit, [a] quæ non modò in theatro, sed in cubiculis ferè singulis habuere, vt siquid pulueris caderet, exciperetur. [b] Proditumque memoriæ est, Cn. Pompeium, ne populum æstus officeret, etiam aquæ decursum per subsellia duxisse: †mox diuũ Cæsarem in ædilitate omni scenæ apparatu argenteo vsum esse, [c] qui etiam in munere gladiatorio, forum Romanum & viam sacram in cliuum vsque Capitolinum linteis contexit. [d] Apud Lacedæmonios verò in omni commissione ludorum, regum erant loca præcipua, quibus vt inter spectandum cuique liceret inniti, priuilegium datum est. Athenis si peregrinus publicis ludis in theatro saltaret, mille drachmarum pœna mulctabatur. [e] Qua etiam Othonis lege decoctoribus, qui fortunæ naufragio, non suo vitio decoxissent, certus in theatro locus constitutus erat, [f] sicut viatoribus tribunitiis, vt eorum quoque vera & salubris ratio haberetur. His quoque qui artem ludicram exercuissent, ne in quatuordecim sederent, eadem lege cauebatur. Qui verò

Peregrino Athenis saltare in theatro nõ licebat.

ANNOTATIONES.

mata, inquit, quæ in aëre extensa erant ad defendendos solis ardores, purpurea fuerunt, stellis aureis circum vndique relucentibus. Plinius d. lib. 19. cap. 1. Vela nuper colore cæli stellata per rudentes, terra etiam in amphiteatris Principis Neronis rubente: in cauis ædium, & muscum à sole defendunt.

v Totumque Pompeij theatrum.] Plinius lib. 33. cap. 3. Nero, Claudij Cæs. successor, Pompeij theatrum opperuit auro in vnum diem, quod Tyridati, Regi Armeniæ, ostenderat.

x Caius verò Antonius.] Idem Plinius eodem loco, C. Antonius ludos scena argentea fecit. Valerius Maximus d. lib. 2. ca. 1. vbi de Claudio Pulchro.

y Caius etiam Princeps.] Idem Plinius in eod. cap. Item Lucius Muræna, & Caius Princeps in Circo pegma duxit in quo fuere argẽti pondo 124.

z Nonnunquam qui ludos dabant.] Id sumptum videtur à Donato in fine præfationis Commentariorum in Terentium, cuius hæc verba sunt, Aulæa quoque in scena in terra sternuntur, quòd pictus ornatus erat ex Attalica regia, Romam vsque perlatus: pro quibus Siparia ætas posterior accepit. Est autem minutum velum, quod populo obsistit, dum fabularum actus commutantur. Quod tamen nonnihil differt ab his, quæ hîc scripsit Alexander. Aulæa autem in vsu scenarum fuisse testimonio est illud Virgil. lib. 3. Georg.

Vel scena vt versis discedat frontibus, vtq;
Purpurea intexti tollant aulæa Britanni.

a Quæ non modò in theatro.] Horat. Sermonum lib. 2. sat. 8. eadémque vlt.

Interea suspensa graues aulæa ruinas
In patinam fecere, trahentia pulueris atri,
Quantum non Aquilo Campanis excitat agris.

Quia, vt dicit ibi Porphyrion interpres, Consuetudo apud antiquos fuit, vt aulæa sub cameras tenderent, vt si quid pulueris caderet, ab ipsis exciperetur.

b Proditumque est memoriæ Cneum Pompeium.] Valerius Maximus lib. 2. c. 1. Cneus Pompeius ante omneis, aquæ per semitas decursu, æstiuum minuit feruorem.

† Mox Diuum Cæsarem.] Suetonius in vita illius, cap. 10. loquitur de gestis ab eo in sua ædilitate: nec aliquid tamen de huiuscemodi rebus dicit: nisi quòd Aedilis, præter comitium ac forum basilicásque, etiam Capitolium ornauit porticibus ad tempus extructis, in quibus abundante rerum copia, pars apparatus exponeretur. Verùm id est Plinij d. lib. 33. cap. 3. cuius hæc sunt verba, Cæsar, qui postea Dictator fuit, primus in Aedilitate munere patris funebri, omni apparatu harenæ argenteo vsus est, ferásque argenteis vasis incessere tum primùm visum.

c Qui etiam in munere gladiatorio.] Plinius lib. 19. cap. 1. ad finem. Mox Cæsar Dictator totum forum Romanum intexit, viamque sacram à domo sua ad cliuum vsque Capitolinum, quod munere gladiatorio mirabilius visum tradunt. Dion Historicus in Iulio Cæsare, Porrò autem magnificentissimi apparatus argumentum est, quòd ne sol spectatoribus molestus esset, peripetasmata serica suprà extensa fuerunt: qui panni facti primò ad barbarorum voluptatem, ab illis ad nos ad muliebres delitias fuerunt importati.

d Apud Lacedæmonios.] Herodotus, Halicarnasseus in Erato, qui 6 liber est, Quoties aliqua publica visceratio fit, primi in cœna Reges discumbãt, & iis primis distribui incipiat vtrique eorũ duplum omnium, & in spectaculis singulorum certaminum certis locis præsideant.

e Quam etiam Othonis lege.] Tullius Philippica 2. Illud tamen audaciæ tuæ, quòd sedisti in 14. ordinibus, cùm esset lege Roscia decoctoribus certus locus constitutus: quamuis quis fortunæ vitio, non suo, decoxisset. Spartianus de constitutionibus Adriani Principis loquens, Decoctores, inquit, bonorum suorum, si suæ auctoritatis essent, catamidiari in amphitheatro & dimitti iussit: id est deridendos per theatrum præberi.

f Sicut viatoribus Tribunitiis.] Tacitus lib. 16. Liberto & accusatori operæ, locus inter viatores tribunitios datur.

quæstum sui corporis fecissent, quique vilitate & gula aut luxuria se autorassent, vel ære obligassent, à theatro arcebātur penitus. Quod Athenis quoque statutum ferunt, vt qui multis flagitiis dedecoratus, aut nota turpitudinis nefariæ insignis foret, à suggestis & ludis arceretur: idque adeò procaciter seruatum est, vt præfecti subselliorum per cuneos dispositi, à subselliis, in quibus immeriti sedebant, quibus equester non fuisset census, vi spectatores deiicerent.[g] C. tamen Gracchum accepimus, cum animaduertisset contra instituta maiorum, patriciis & plebeiis loca spectaculorum mercede locari nullo delectu, accitis operariis & fabris illa fuisse demolitum. Solitósque Romanos Principes, ob multa in rempublicam merita,[h] Massiliensibus,[i] exterarumque gentium legatis ab vltimis oris, locum inter senatores spectandi, pro insigni munere largiri: in quo proditur memoriæ de Germanis lepidè factum, qui cùm alios de Romanis benemeritos in senatorum subselliis spectassent, ne interiores officio viderentur, ipsos non admissos, sua sponte subsellia adisse, & vnà consedisse.[k] Contrà verò L. Flaminium Q. Fratrem, cum senatus motu, in commissione ludorum humilis & despectus extrema in parte sederet, populus vniuersus ob fratris egregia facinora reuocauit, & inter consularia subsellia admisit.[l] Iidem tamen Massilienses tam seueræ disciplinæ fuere, vt nullum aditum iuuentuti in scenam vel theatrum darent, quòd essent morum corruptela, ne per obscœnos motus iuuenes impudicitia lasciuirent.[m] Augustus verò Cæsar milites atque equites ita discreuit à populo, vt eos qui bellis ciuilibus attrito patrimonio, equestrem censum non haberent, si tamen ipsis aut parentibus antea fuissent, in quatuordecim spectare permitteret, edicto legis non obstante:[n] qui etiam cuneum suum prætextatis & pædagogis assignauit: fœminas quoque, quæ promiscuæ anteà assuerant, nisi ex superiore loco spectare iussit, adeo vt summa theatri deinceps solis matronis paterent: licet ab athletarum

A theatris arcebati.

Romanis [illegible] spectandi da bant.

Massilienses iuuentuti in scenam vel theatrum non admisere.

Matronæ ab athletarum spectaculis reiectæ.

ANNOTATIONES.

g C. tamen Gracchum.] Plutarchus in eius vita, Cum esset populus gladiatores in foro spectaturus, plerique magistratuum pulpita ad spectandum circa forum extruxerant, eáque mercede locabant. Hæc eos amoliri Gracchus iussit.

h Massiliensibus.] Iustinus lib. 43. Ob quod meritum & immunitas illis decreta, & locus spectaculorum in senatu datus, & fœdus æquo iure percussum.

i Exterarumq; gentium.] Hæc vsque ad versic. Contrà verò. sunt Cor. Taciti lib. 13. non procul a fi. vbi de Frisiorum legatis loquitur, cuius hæc verba sunt, Profectique Romam, dum aliis curis intentum Neronem opperiuntur, inter ea, quæ Barbaris ostentantur, intrauêre Pompeij theatrum, quò magnitudinem populi viserent. Illic per ocium (neque enim ludicris ignari oblectabantur) dum consessum caueæ, discrimina ordinum, qui eques, vbi Senatus percunctantur, aduertere quosdam cultu externo in sedibus Senatorum: & quinam forent rogitantes, postquam audiuerant, earum gentium legatis id honoris datum, quæ virtute & amicitia Romana præcellerent, *Nullos mortalium armis aut fide ante Germanos esse*, exclamant, digrediuntúrque & inter patres considunt: quod comiter à visentibus exceptum, quasi impetus antiqui, & bona æmulatio.

k Contrà verò L. Flaminium.] Valerius Maximus lib. 4. cap. 5. post princ. scribens de pop. Romani verecundia, & L. Flaminio Senatu moto à Catone ob scorti amores, propter quos captiuum Gallum, aut propria manu confoderat, aut turpiter feriri iusserat, L. Flaminius, ait, extrema in parte theatri constitit, qui à M. Catone & Flacco Censoribus senatu motus fuerat, consulatus iam honore defunctus, frater etiam T. Flaminij Macedoniç, Philippique victoris: omnes enim cum transire in locum dignitati suæ debitum coëgerunt. Plutarch. in T. Flaminio, Cùm ludi publicè spectarentur, & Patres conscripti digniori de more sedissent ordine, L. Flaminius in extrema theatri sede abiectus humilisque conspectus, populi in se misericordiam commouit. Mox itaque populus id acerbis ferens oculis, crebris eum clamoribus superiorem in partem transire coegit, quem e vestigio Consulares inter se viri sessum receperunt.

l Idem tamen Massilienses.] Valerius Maxi. lib. 2. ca. 1. Eadem ciuitas (de Massiliensibus loquitur) seueritatis custos acerrima est, nullum aditum in scenam mimis dando, quorū argumenta maiore ex parte stuprorū continent actus: ne talia spectandi consuetudo, etiam imitandi licentiam sumat.

m Augustus verò.] Suetonius in vita illius, ca. 40. Quum autem plerique equitum, attrito bellis ciuilibus patrimonio, spectare ludos è quatuordecim non auderent metu pœnæ theatralis, pronunciauit non teneri ea, quibus ipsis, parentibúsue equester census vnquam fuisset.

n Qui etiam cuneum suum.] Hæc vsque ad verba, Mox Tiberius. sunt eiusdem Sueton. in Augusto, cap. 44.

Vestales. ſpectaculis noua cõſtitutione omnem muliebrem ſexum poſtea abdicaret. Virginibus verò veſtalibus contra prætoris tribunal locum dedit. Vtque ſenatoribus quoties quid ſpectandum publicè ederetur, primus ſubſelliorum ordo vacaret, cauit edicto.[o] Mox Tiberius ſpectantium immodeſtiam exilio mulctauit: & quum confuſis nihilominus ordinibus, & ſine diſcrimine perſonarum ſpectarent,[p] Claudius Cæſar ſenatoribus *Nero.* loca reſtituit. Nero verò equitum ſubſellia ſedibus plebeiorum, & inconditæ turbæ præpoſuit, ne equeſter ordo à plebe vulgari & ſordidis hominibus indiſtinctus foret. *Domitianus.* [q] Quod & Domitianus ſequutis temporibus renouata lege theatrali, penè obliterata, *Alexãder.* iterum feciſſe dicitur.[r] Alexander autem Macedo militibus qui ſecum militiam meruiſſent, poſt emerita ſtipendia, priores ſedes in theatro, vtque coronati ſpectarent, *Cæſarum conſtitutũ.* pro munere largitus fuit.[s] Eratque conſtitutum Cæſarum temporibus, vt ſtatio cohortis ludis aſsideret, vt theatralem licentiam cohiberent: & ſi quid turbarum aut maioris tumultus ingrueret, præſto forent.[t] Quam Nero Cæſar dimouit, quò maior *Romani degenerarũt.* ſpecies libertatis foret, & plebs modeſtiæ experimentum ſua ſponte daret. Illud ſine controuerſia conuenit, adeò poſt temporum curricula degeneraſſe Romanos, & *Decurio.* cenſus æſtimatione ferri ſolitos, vt non ſolùm ad implendas equitis facultates,[v] non minus millibus quadringentis opus eſſe ducerent,[x] ſed ad Decurionatum nullos, niſi quibus centum millium nummûm cenſus fuiſſet, promouendos putarent.[y] Qui quidem decurionatus, & domi & foris magiſtratus præcipuus fuit. Nanque erat decurio cubiculariorũ præfectus,[a] & municipalis: tum ille[b] qui decem equitum turmis præfectus militabat, Decurio dictus eſt.[c] Fuitque Pomponij opinio, eos etiam qui in

ANNOTATIONES.

o Mox Tiberius.] Suetonius in eius vita, c.35.

p Claudius Cæſar.] Suetonius in vita illius, cap. 22. Circenſibus loca equiti ſecreta à cæteris tribuit. Tacitus lib.15.

q Quod & Domitianus.] Suetonius in vita illius, cap.8. Suſcepta morum correctione, licentiam theatralem promiſcuè in equite ſpectandi inhibuit.

r Alexander autem Macedo.] Curtius lib. 10. Eis, deinde, inquit, nunc modeſtè incuſatis, nunc comiter appellatis, complures bello inutiles exautorauit, magnificentiſsimeque donatos dimiſit. Scribens quoque ad Antipatrũ, Macedoniæ præfectum, eis ad ſpectanda certamina priores in theatro ſedes aſsignari, coronatóſque ſedere iuſsit.

s Eratque conſtitutum Cæſarum temporibus.] Quod ex iis quæ ſequuntur, patet.

t Quam Nero Cæſar dimouit.] Tacit. lib.14.

v Non minùs millibus quadringẽtis.] Quod & nos ſuprà diximus & dicemus in ſeq. ex Plinio.

x Sed ad Decurionatum.] Plinius Iunior epiſtolarum lib. epiſto.19. incip. Municeps meus. Eſſe autem ibi centum millibũ cenſum, ſatis indicat quod apud nos Decurio eſt. Igitur vt te non Decurione ſolùm, verumetiam equite Romano perfruamur, offero tibi ad implendas equitis facultates 300. millia nummum. Et neſcio an alibi reperies de cenſu Decurionum.

y Qui quidem Decurionatus.] Quod in ſequentibus dicetur.

z Decurio cubiculariorum.] Suetonius in Domitiano, cap.17. vbi loquitur de Saturio Decurione Cubiculariorum. Et is fortè eſt quem Ammianus Marcellinus lib.20. vocat Decurionem Palatij, Sed cùm ad latebras, inquit, ſeceſsiſſet occultas, accidentium varietate perterritus Iulianus, aliquis Palatij Decurio, qui ordo eſt dignitatis, pleniore gradu ſigna Petulantiũ ingreſſus atque Celtarum, Facinus indignum turbulentè exclamat. Palatij Decurio dictus eſt is, qui præpoſitus erat Palatio.

a Et Municipalis.] De quo titulus eſt ff. & C. de Decurionibus. Is autem apud nonnullos de cauſis capitalibus cognoſcebat, vt intelliges ex Apuleio lib.10. Meta. Nec in ſtabulo, ſed in domo cuiuſdam Decurionis diuertimus: ſtatimque me commendato cuidã ſeruulo, ipſe ad præpoſitũ ſuum qui mille armatorum ducatũ ſuſtinebat, ſolicitè proficiſcitur. Vbi Beroald. interpres, Poteſt, ait, etiam accipi pro Senatore municipali. Etenim in municipiis dicitur Decurio: modo verò Decurionem accipe pro turmæ equitum præfecto. Cicero in Orat. pro Sextio loquitur de Decurionibus Capuæ. De Decurionibus ſcribit Pomponius in l. pupillus eſt. de verb. ſig. Valla lib.6. c.32.

b Qui decem equitum turmis.] Sed & decem equitibus, vt ſcribit Põpeius li.4. & qui item præeſt viii turmæ equitum, quæ 32. equites habet, vt tradit Vegetius de Re militari lib.2. cap.14. Varro ante hos lib.1. aut aliorum computa.4. de ling. Latina, Turma, inquit, Terma eſt: Et in V abiit, quòd terdeni equites ex tribus tribubus Titienſium, Ramnium, & Lucerum fiebant. Itaque primi ſingularum decuriarum Decuriones dicti, qui ab eo in ſingulis turmis, ſunt etiam nunc terni.

c Fuitque Pomponij opinio.] Scilicet Iuriſconſulti in d. l. pupillus eſt. §. Decuriones. ff. de verb. ſignificat. Decuriones quidam dictos aiunt ex eo, quòd initio cum coloniæ deducerentur, decima pars eorum, qui deducerentur, conſilij publici gratia conſcribi ſolita ſit. Alciat. in d. l. de Decurionibus ampliſsimè diſſerit.

a Scæuola

Senatum & concilium publicum adsciti fuerant, cum coloniæ deducebantur, quasi Principes coloniæ, quæ pars decima colonorum erat, decurionum numero censeri.

Quid apud Scæuolam Iurisconsultum sit hierosiarchus, & quid sit calix diatretus. Cap. XVII.

Esterno die inter duos iurisperitos, vesanos an furiosos vero magis nomine censendos, nescio, clamosa disceptatio, & animosa contentio fuit, quid sibi vellet [a] Scæuola de legatis annuis, qui censuit, quod si testator ex reddito cœnaculi & horrei [b] hierosiarcho & libertis qui in templo illo erunt, decem annua reliquisset, non ipsius modò, sed & successoribus legatum videri. Quid esset hierosiarchus, ab altero exquirebatur. Cúmque nugator ille vultu & voce immodesta sacellum esse diceret, vel locum diuino cultui destinatum, & pleraque nugalia ex autoritate interpretis effunderet: alter qui non minus insipiens & delirus erat, quonam modo successor sacello dari posset, edoceri postulabat, cum Iureconsultus hominem signare videatur, non locum. Ille autem cum insolentius & audacius eôdem se volueret, & iam non disceptatione, sed petulantissimis verbis vociferarentur tanto tumultu, vt vix manibus temperarēt, tandem cum multum fuissent inuicē debacchati, sedato clamore, & cōtentione deposita, me, qui ad hos tumultus forte incideram, velut communem arbitrum appellarunt. Dixi ego falsa illos duci opinione, qui hierosiarchum locum dicerent, aut sacellum: sed eum dici conuenire, qui præpositus rebus sacris fuisset, quasi princeps sacrorum, ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ, quod est sacrum, καὶ ἀρχοῦ quod princeps, quasi sacrarum rerum & sacerdotij caput, quod pontificis maximi proprium esse conuenit, ἱερεὺς enim sacerdos vocatur, cuius diuinarum rerum cura & procuratio est. Eum Græci ἀρχιερέα dicunt, quod idem plane significat. Quippe sacris præsunt cæremoniis, prædictionibusque deorum multiplici nomine censentur: nanque [c] hierophantas aliquos, † alios hierodidascalos, nonnullos [d] hieronomos, plerosque [e] hierophylaces, [f] aut nomophylaces, qui frequentes erant,

l. annua. §. Attia ff.

Hierosiarchus.

ANNOTATIONES IN CAP. XVII.

a Scæuola.] In l. Annua his verbis. §. Attia fideicommissum. ff. de annuis legatis.

b Hierosiarcho.] In ea l. non Hierosiarcho, sed hierophylaci: cùm in cæteris codicibus, qui extant, tum in Pandectis Florentinis. vnde magis miror, quòd Alexander hic Hierosiarcho legit. Præsertim quòd vix id nomen alibi reperies. Est autem Hierophylax, cuius mentio fit in d. l. annua. §. Attia, sacrarum rerum custos. quia ἱερὸς, ὁ, prima syllaba communi dicitur, sacer, diuinus, sanctus, sacrosanctus, & φύλαξ custos, vigil, asseruator, quem Latini Aeditimum & Aedituum, id est, sacræ ædis tutorem; siue curam gerentem ab ædibus sacris, quas tuetur, vocant.

c Hierophantas.] Apud Plutarchum in Numa, Philostratum de vita Apollonij lib. 4. cap. 6. vbi sic scribit, Verùm sacrorum antistes, quem illi hierophantam appellant, illum sacris admittere noluit, asserens nunquam se initiaturum esse hominem incantatorem & dæmonibus non liberum. D. Hieronymus de Monogamia ad Geruntiam, & contra Iouinianum. In quem locum annotauit Erasm. Hierophantas nō propriè dici sacerdotes, sed sacrorum custodes, quos Latinè vocamus æditúos sic dicti sunt, siue ab eo quòd sacra ostenderent, siue quòd sacris vescerentur cibis. Dionysius Halicarnasseus lib. 2. de maximis apud Rom. sacerdotibus loquens, sic ait, Id genus sacerdotes, siue sacri doctores, siue sacrarum legum consulti, siue sacrorum custodes, rectè dicendi sunt, ego Hierophantas nostris appellari dixerim.

† Alios Hierodidascalos.] Id est, sacrorum professores.

d Nonnullos Hieronomos.] Id est, sacræ disciplinæ & institutionis magistros & exactores, de quibus Budæus in Asse, lib. 4.

e Plerosque Hierophylaces.] De quibus diximus supra in verbo, Hierosiarcho.

f Nomophylaces.] Pollux lib. 8. Nomophylaces, id est, legum custodes strophio cādido redimiti sunt. In concionibus prælidibus assident, intercedentes siquid quod è republ. non sit, sciscatur. Hi numero 12. erant, legúmque custodiam habebant, ac magistratus omnia ex legum præscripto agere cogebant, hominúmque facta ad leges reuocabāt. Sic Rhadamantus in vrbe, Talos in agris iuxta Platonem in eo libro, qui Minos, vel de lege inscribitur, Νομοφύλακες fuerunt. tales ferè erāt quales Triumuiri Romæ. Budæ in Pand. tit. de offic. præfec. prætorio. Plato Epist. 8. vult in rep. esse quinque & triginta bello & paci præfectos, legum obseruatores & custodes. De Nomophylacibus sic Columella lib. 12 cap. 2. ad finem, scribit, Quod etiam in bene moratis ciuitatibus semper est obseruatum, quarum

primori

l. si seruus seruum. §. si calicem diatretum. *Calix diatretus.* *Diarectũ.*

appellarunt, [g] aut stephephoros qui flaminum, [h] vel oronopolos, qui augurum loco fuere. Etiam quæsiuere ex me, quis esset calix diatretus vt explicarem, [i] de quo Vlpianum legem Aquiliam interpretatum, mentionem facere aiebant. Dixi ego quantum comminisci potui, diatretum calicem dici (vt Suidas interpretatur) vas torno politum & detornatum, cuius generis frequẽtia apud veteres fuere: tametsi diarectum nonnulli dici putent, quod (autore Festo) per antiphrasim malum diem significat. qui sensus haud dubiè absonus foret atque impertinens. Censuit verò Vlpianus, quòd si calicem diatretum, hoc est, torno expolitum, artifici reficiendum aut aptandum dederim, si imperitia effractus foret, damni iniuria teneri qui suscepit: si verò quòd rimas habebat vitiosas, fuerit excusatus, artificem non teneri Aquilia, nisi periculo suo se facturum conuenisset: tunc enim ex locato agi oportere, Aquilia agi non posse.

ANNOTATIONES.

primoribus, atque optimatibus, non satis visum est bonas leges habere, nisi custodes earum diligentissimos ciues creassent, quos Græci Νομοφύλακας appellant. Horum erat officium, eos, qui legibus parerent, laudibus prosequi, nec minus honoribus: eos autem, qui non parerent, pœna mulctare. Quod nunc scilicet faciunt, magistratus assidua iurisdictione vim legum custodientes. Cicero lib. 3. de Legibus, Legum, inquit, custodiam nullam habemus. Itaque hæ leges sunt, quas apparitores nostri volũt: à librariis petimus: publicis literis consignatam memoriam publicam nullam habemus. Græci hoc diligentius, apud quos Nomophylaces creantur.

g Aut stephephoros.] Sterophoros legendum: nam sic Græci Flamines vocant.

h Vel Oronopolos.] Nec id quid sit, nec vnde acceperit, scio.

i De quo Vlpianum.] In l. si seruus seruum. §. si calicem diatretum, vt hic in margine annotauit vir certè doctissimus familiaris meus Ioannes Ferrerius Pedemontanus. Quid autem sit calix diatretus, de quo ibi loquitur Vlpianus, explicat Budæus in Annotationibus eius loci. Cælius Rhodiginus lib. 27. cap. 27. & de his diatretis fit mentio à Martiale lib. Epigrammaton 12. epig. 71.

O quantum diatreta valent & quinque comati!
Tunc cum pauper erat, non sitiebat Aper.

Hincque Diatretarij horum calicum artifices in l. 1. C. de excusat. artif. lib. 10.

In quo discretus ordo plebeius à patricio fuerit, & in quo patricius à senatorio, quódve discrimen in vestibus apud diuersas gentes.
Cap. XVIII.

Rom. in duos ordines diuisi. *Patriciorũ artes.*

Omulum [a] vrbis autorem in duos ordines populum diuisisse, plebeium scilicet & senatorium, illorumque progeniem patricios seu optimates, exẽplo Atheniensium, quos ἀπατρίδας vocant: humiliores verò & inopem vulgum, plebeios nuncupasse: [b] hisque ingenuas artes reliquisse, videlicet

ANNOTATIONES IN CAP. XVIII.

a Romulum vrbis autorem.] Totum id principium vsque ad ea verba, Ion verò Athenas. sunt partim ex Diony. Halicarnasseo lib. 2. cuius hæc verba sunt, Ita distributo per tribus atque curias populo, agro quoque in triginta sortes æquales diuiso, singulas curias sortiri iussit, exẽpto prius quantum in ministerium sacrorum ac templorum sufficeret, & quadam parte, quæ esset iuris publici. Atque hæc fuit vna diuisio tam virorum, quam agrorum, in qua Rex summam æqualitatem obseruasse visus est. Nunc alteram dicturus sum virorum duntaxat, quæ ad subditorum curam, honores ac dignitates pertinet. Illustres genere & virtute celebres, opibúsque, vt tum ferebant tempora, abundantes, quibus essent liberi, secreuit ab obscuris, egenis & humilibus. Inferioris fortunæ homines, Plebeios vocauit. hi Græcis sunt δημοτικοί: potiores vero, Patres, siue quòd ætate anteirent alios, siue quòd haberent liberos, siue propter nobilitatem generis, siue propter hæc omnia, exemplo, vt videtur, ab Atheniensium repub. sumpto, quæ florebat illo tempore. Hi enim, bifariam distributa multitudine, Patritios appellabant ex illustribus familiis, & pollentes opibus, penes quos fuit ciuitatis regimen: cæteros ciues Rusticos, quibus nullum erat in repub. suffragium: licet tandem hi quoque ad magistratus gerendos admissi sunt. Principium, inquam, id partim est ex Plutarcho in Theseo, sic enim scribit, Haud tamen confusum populum & indigestum ob multitudinẽ quæ nullo delectu, ac discrimine in vrbem confluxerat, contemnendum putauit: verùm primus nobiles, quos εὐπατρίδας ipse vocauit, seiunxit, tum agricolas & artifices. Nobilibus quidem tractandi rem diuinam, magistratus ex suo ordine creandi, administrandíque leges, tum pia religiosaque interpretandi, definiendíque potestatem fecit, eósque cum cæteris ciuibus quasi ad æqualitatem redegit, cùm honore quidem & gloria nobilitas, vsu vero ac necessitate agricolæ, multitudine vero artifices superare viderentur.

b Hisque ingenuas artes.] Halicarnasseus d. lib. 2. ad ea, quæ supra adduximus, hæc paulò pòst subiungit,

patriciis militiam & magistratus gerere, sacra facere, ius dicere, publica & vrbana negocia administrare: plebeiis autem militiã, & agrorum curam, pecorisque depascendi, reliquasque ingenuas artes demandasse, satis constat: mercaturam, sordidas pudendasque artes, vt popinariam, & quę manuales sunt, ad vsum mortalitatis, aduenis, & his qui recèns aduenerant, delegasse: Romanos verò seruile ministerium & laboriosa negocia exercere noluisse, quibus omnẽ quæstum sordidum interdixit: nam quæstus omnis patribus indecorus visus, Quod Theseũ in Athenarũ institutione, & Hippodamum Milesium in constituendo optimo reipublicæ statu aliosque vrbium conditores fecisse, vt secreti ciuium ordines, & ingenua officia à seruilibus distincta forẽt, plerique literis adnotarunt. hi enim remp. in triplicis status, qualitatisue homines diuisere.[c] Ion verò Athenas in quatuor distinxit ordines: nam ex ciuibus quosdam agricolas, alios opifices designauit, nõnullos sacris, reliquos vrbi præfecit. Thespienses autem in duo diuisi sunt genera, opifices & nobilitatem:[d] qui adeo sordidas artes, & omnem quęstũ auersati fuere, vt ministeriũ aliquod didicisse, vel aruo studuisse, polluere nobilitatem crederent: itaque illorum paupertas maximè insignis fuit.[e] Denique Aegyptij, Græci, Scythæ, Persæ, & Lydi, omnes qui artificio incumberẽt, pro ignobilibus ducebant: qui verò militiæ, generosos.[f] Scythis quoq; &[†] Thracibus, qui in ocio degũt, honestissimi habentur, qui prudẽtia & autoritate anteibant cæteris.[g] Arabes autem illorũ politiam

Plebeiorũ. Aduenarum. Quæstus Romanis cõtemptus. Theseus. Hippodamus. Athenienses. Thespienses. Nobiles qui. Scythæ. Arabes.

ANNOTATIONES.

iungit, Romulus porrò postquam discreuit potiores, ab inferioribus, mox legibus latis præscripsit quid vtrisque faciendum: Vt Patricij sacra curarent, magistratus gererent, ius redderent, secum rempub. administrarent, res vrbanas obirent: Plebeij vero ab his negociis immunes, quippe qui talium imperiti essent, nec vacaret eis propter inopiam, agros colerent, pecora alerent, exercerent quæstuosa opificia, ne seditiones orirentur, sicut in aliis ciuitatibus, dum humiliores protruduntur cubito à potentioribus, aut egeni ac viles excellentioribus inuident. Commendauit autem patriciis plebeios, optione cuique è vulgo data, vt quem vellet patronum, sibi legeret.

c Ion vero Athenas.] Strabo lib. Geographiæ 8. sic scribit, Ion superatis Eumolpi commilitonibus Thracibus, tantum famæ laudisque consequutus est, vt Athenienses illi reipublicæ gubernacula committerent. Qui primum quidem omnium multitudinem quaternas diuisit in tribus, dehinc in quatuor degendæ vitæ vias. quosdam enim agricultores designauit, alios opifices, aliquos sacrorum faciendorum curæ præfecit, nonnullos ciuitatis custodes.

d Qui adeò sordidas artes.] Heraclides in Politiis in fi. Cælius lib. 22. cap. 48. eodémque vltim. in fine eadem scribit quæ Alexander, sed nullum citat autorem: Apud Thespienses, inquit, turpe censebatur artem didicisse, vel aruo studuisse: propterea illorum paupertas, tum frequens, tum insignis præcipuè.

e Denique Aegyptij.] De his quoque Herodotus lib. 2. Aegyptij, inquit, ex omnibus hominibus, atque ex omnibus Aegyptiis, maximè illaboratum percipiunt fructum, qui neque proscindendis aratro sulcis, neque subigendo solo, neque quidquam aliud exercendo eorum, qui in aruis colendis, cæteri mortales laborem tolerant: sed postquam fluuius sua sponte superueniens irrigauit rura, & rursus irrigata deseruit, tunc in suum quisque rus, iacto semine, sues mittit, conculcatóque a suibus semine, messem deinde expectat, atque vbi suibus semen versauerit, ita demum frumentum percipit.

f Scythis quoque.] Iustinus lib. 2. de Scythis loquens, Hominibus, inquit, inter se fines nulli: neque enim agrum exercent, nec domus illis vlla, aut tectum, aut sedes est, armenta & pecora semper pascentibus, & per incultas solitudines errare solitis. Vxores liberósque secum in plaustris vehunt: quibus, coriis imbrium hyemisque causa tectis, pro domibus vtuntur. Iustitia gentis ingeniis culta non legibus. Aurum & argentum perinde aspernantur, ac reliqui mortales appetunt. Lacte & melle vescuntur. Lanæ his vsus ac vestium ignotus. Hæc continentia illis morum quoque iustitiam dedit, nihil alienum concupiscentibus. &c. Strabo lib. 15. scribit Indos (qui Scytharum moribus vtuntur, vt 8. lib. scribit Arrianus in Alexandro) ætati senum prærogatiuam nullam tribuere, ni prudentia excellant.

† Et Thracibus.] Herodotus lib. 5. post princip. Ociosum, inquit, esse pro honestissimo habetur. Agricolatorem verò, pro contemptissimo. E bello atque rapto viuere pulcherrimum. Atque hi quidem sunt eorũ insignissimi mores. Sed adde quòd & Lacedæmoniis Lycurgus abundantiam otij instituisse visus est: Nam & sordidam artem exercere prorsus non licebat, vt tradit Plutarchus in eorum institutis.

g Arabes autem.] Diodorus Siculus lib. 6. c. 10. sic scribit, Politia eorum trifariam partita est. Primum locum sacerdotes tenent, quibus adduntur artifices. Secundum agricolæ habent. Tertium milites, quibus pastores adiciuntur. Sacerdotes omnium sunt duces: quibus & controuersiarum iudicia, & publicarum rerum arbitria permissa sunt. Rustici agros colunt, fructus omnes in commune

conferen

trifariam diuisere, ex quibus sacerdotes primi sunt, his addunt artifices, secundum agricolæ, tertium milites tenent locum. Quam institutionem ab Aegyptiis oriundam, multi in formandis vrbibus & moribus instituendis sectati fuere. [h] Quibus verò rebus patricij à plebe secernebantur, pluribus exemplis perspectum est. siquidem patricij, & qui nobilitate præstant, quique honestè geniti & liberaliter educati erant, [i] bullam in pectore, [k] lunulas in pedibus habebant. erant enim fibulæ eburneæ corniculantes instar lunæ. Quod à Numa institutum ferunt, vt senatores, eorúmque posteri nigris calceis lunas annecterent. [l] Ab Arcadibus deductum, vt se proselenos designarent, velut amplissimum testimonium nobilitatis ferrent, quippe in calceis senatorum lunam adscripsisse, centenum numerum designauit, quo tunc senatores continebantur. Ea enim bulla, aurea fuisse traditur, [m] figuram cordis habens, qua etiam obsignasse dicuntur veteres: [n] cum plebeij & libertini scorteo loro munirentur: quam quidem pueri ingenui, [o] & illorum qui equo meruissent, filij, ad pubertatē vsque [p] vnà

Patriciorū à plebeis distinctio.

Arcades proseleni.

Bulla.

ANNOTATIONES.

conferētes. Pastores tum ea quæ ad sacra pertinent, tum reliqua in publicum, alia numero, pondere, alia cum omni ferunt diligentia. Nil enim priuatum cuiusdam est, domo atque orto exceptis. Milites patriam armis tutantur, Sacerdotes, vltra reliquos, deliciis vacant, vitam ducentes mundam & sumptuosam. Strabo lib. 16. non adeò longè à fi. de Arabiæ diuisione sic scribit, Sed alia quadam diuisione totam felicem regionem in quinque regna partiuntur, quorum aliud bellatores, & omnium propugnatores habet: aliud agricultores, à quibus frumentum ad alios importatur: aliud eos, qui opificia & artes tractant: aliud myrrham fert: aliud thus.

h Quibus verò rebus.] Ad Romanos redit.

i Bullam in pectore.] Plinius lib. 33. c. 1. A Prisco Tarquinio omnium primo filium, cùm in prætextæ annis occidisset hostem, bulla aurea donatum constat: vnde mos bullæ durauit, vt deorum, qui equo meruissent, filij, insigne id haberent, cæteri lorum. Plutarch. problem. cap. 101. Asconius in 3. in Verrem actio. Simul cum prætexta bulla suspendi in collo infantibus ingenuis solet aurea, libertinis scortea, quasi bullientis aquæ sinus communiens pectúsque puerile. Macrobius lib. Saturnal. 1. cap. 6. Et vide in nostris Commentariis Nobilitatis cap. vlt. nu. 160. incip. Suprà sæpe.

k Lunulas in pedibus.] Plutarchus probl. c. 76. Ratio ostendit longa disputatione, Quid est quod qui nobilitate præstare videntur, lunulas in calceis ferunt? An, vt dicit Castor, signum est eius, quæ in Luna esse dicitur habitationis, & quòd post mortem animæ rursus Lunam sub pedibus habeant. An quòd Arcades, qui cum Euandro in Italiam venerunt, Proselenes appellati, hoc est, Antelunares, eo calcei genere vterentur. Omitto cætera quæ apud Plutarch. legi possunt. Ex quo illud Iuuenal. satyra 7.

- Et nobilis & generosus
Appositam nigræ Lunam subtexit alutæ.

Et Statius Syluarum lib. 5. in Protreptico ad Crispinum,

- Genitum si curia sensit
Primaq. patritia clausit vestigia Luna.

Martialis Epigrammatum lib. 2.

Lunata nusquam pellis & nusquam toga.

Diximus in d. Commentariis Nobilitatis vbi suprà.

l Ab Aracadibus deductum, vt se Proselinos.] Id est, ante lunam natos, vt diximus suprà. Id etiam tradit Seruius in lib. 8. Aeneid. in enarratione illius loci,

- Arcades ipsum
Credunt esse Iouem, quum sæpe nigrantem
Aegida concuteret dextra, nymbosq. cieret.

Sane, inquit, ad illud alludit, quòd primi dicuntur Ioui templa fecisse: nec enim longè sunt à monte Olympico: vnde eos dixit, Iouem vidisse, & quòd ipsi sunt Arcades προσέληνοι. id est, ante Lunam creati, vt Stat. lib. 4. Thebaidos,

Arcades huic veteres, astris, Lunaq. priores
Agmine fida satis. - Ouidius Fastorum li. 1.
Orta prior Luna (de se creditur illi)
A magno tellus Arcade nomen habet.

Idem lib. 2.

Ante Iouem genitum terras habuisse feruntur
Arcades, & Luna gens prior illa fuit.

Diximus in illis nostris Commentariis Nobilitatis c. 19. nu. 29.

m Figuram cordis habens.] Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 6. Nonnulli, inquit, credunt ingenuis pueris attributum, vt cordis figuram in bulla ante pectus annecterent: quam inspicientes, ita demum se homines cogitarent, si corde præstarent.

n Cum plebeij & libertini scorteo loro.] Diximus suprà in verbo, Bullam in pectore. ex Plinio, & Asconio Pædiano. Macrob. lib. 1. Satur. ca. 6. sic scribit, Ex quo concessum, vt libertinorum quoque filij, qui ex iusta duntaxat matrefamilias nati fuissent, togam prætextam & lorum in collo pro bullæ decore gestarent. Ex quo illud Iuuenal. sat. 5.

Vel nodus tantùm, aut signum de paupere loro.

o Et illorum qui equo meruissent.] Plinius d. lib. 33. c. 1. & Macrob. d. lib. 1. c. 6.

p Vna cum prætexta.] Macrob. vbi suprà, Et Festus Pompeius lib. 2. ad fin. dum dicit, Bullam auream insigne fuisse puerorum prætextatorum, quæ dependebat eis à pectore, vt significaretur eam ætatem alterius regendam consilio.

q Illamque

cum prætexta induebant:[q] illamq; exacta pueritia, solenni festo Laribus suspendebant: sicut Romanæ puellæ, puellare rudimentum,[r] puppas Veneri Argiuæ: & maturæ viro, compositum capillum Palladi, [s] Trœzene verò puellæ Hippolyto crinem consecrabant. [t] In Sicyonia quoque ὑγιείας, hoc est Sanitatis simulacrum fuit, cui virgines crines resecare, & capillos dicare solebant.[v] Athenienses cum ex ephebis excessissent, primitias crinium Delphos deferebant: & cum antiquiores comam circa tempora, aut posteriorem crinem Apollini & fluminibus tonderent, æuo succedente Theseus anteriorem capillum Delphis dedicauit, vnde Theseis tonsura prodita est: cuius exemplo iuuenes cum primùm ex ephebis excessissent, anteriorem comam Phœbo & Aesculapio aut Libero obtulere primitias:[x] postea Romani adolescentes magnæ indolis, primæ lanuginis barbam diis consecrare vsurparunt. Et quum primò Romani ciues sine tunicis sola toga amicti forent, postea substrictas breuésque tunicas citra humerum desinentes habuere. Talares verò & manicatas (quas Græci chirodotas vocant) aut discinctas induere, pro flagitio fuit, quòd erat barbaris proprium, talares ferre & manicatas tunicas. Ideò Aemylianus Pauli filius, P. Sulpitio Gallo, quòd tunicis manus totas operientibus vteretur:[y] & Cicero Verri, quòd cum talari tunica & pallio purpureo incederet, vt probrum obiectauit.[z] Quę quidē tunica toga tegebatur, sæpius prætexta.[a] Cato verò senior cum tunica sine manicis per hyemem incessit:[b] & Iunior

Bullam Laribus suspendebãt. *Puella puppas Veneri, & crinē Palladi offerebant.* *Sanitatis simulacrū.* *Atheniensium adolescentes.* *Barba prima diis oblata.* *Vestis barbarorum.*

ANNOTATIONES.

q Illamque exacta pueritia.] Persius saty. 5.

Bullaq; succinctis laribus donata pependit.

Huc quoque spectat illud Horatij Sermonum lib. 1. satyra 5.

Donasset iámne cathenam
Ex voto laribus, quærebat.

Ad lares pueri generosi, inquit Porphyrio interpres, egressi pueritiæ annos, bullam auream suspendere consueuerant: sicut virgines, renunciantes virginitati, puppas deæ Veneri condonabant.

r Puppas Veneri Argiuæ.] Persius saty. 2.

Nempe hoc quod Veneri donatæ à virgine puppæ.

Nupturæ virgines, vt diximus suprà, suas puppas Veneri, vt felix faustumque esset matrimonium, consecrabant: vt & pueri virilem togam sumpturi, bullas laribus.

s Trœzene verò puellæ Hippolyto.] Pausanias lib. 2. Apud Trœzenios, inquit, Hippolyto omni vitæ tempore sacerdos consecratur, eique sacrificia persoluuntur annua. Præterea & tale quippiam faciunt, Cuilibet puellæ ante nuptias coma detondetur, templóque illatam ipsa detonsa dedicat.

t In Sicyonia.] Pausanias in Corinthiacis de Sicyoniorum templis & simulachris loquens, Eodem, inquit, fermè habitu est Hygeæ signum, neque enim illud facilè conspicias: Velatum enim vndecunque est, partim comis, quas deæ mulieres detonderunt, partim verò Babyloniæ vestis laciniis: qua vero cunque re litare quis voluerit, eadem traditum est, illud etiam numen placari, cui est Hygeæ nomen (valetudinem bonam appellamus) Alexanori verò & Euamerioni, sua enim & ipsis signa sunt.

v Athenienses cùm ex ephebis.] Super his vsque ad ea verba, Posteà Romani. vide omnino quæ scripsi in Commentariis Primigeniorum in præfat.

x Posteà Romani,] Suetonius in Nerone, c. 12. sic scribit, Gymnico, quod in septis edebat, inter Buthysiæ apparatum, barbam primam posuit, conditum in auream pyxidem, & pretiosissimis margaritis adornatam Capitolio consecrauit. Martialis lib. 1. epigram. 88. vbi Encolpus, Auli Pudentis Centurionis puer, Phœbo consecrat comam,

Hos tibi, Phœbe, vouet totos à vertice crines
Encolpus, domini Centurionis amor:
Grata pudens meriti tuleris cum præmia pili,
Quamprimum longas, Phœbe recide comas.

Et vide in dicta præfatione Primigenior. vbi suprà. Dion in Nerone, Post hæc celebrauit festa alterius generis, quæ dicuntur Iuuenalia: ea propter barbam eius, quæ tum primùm rasa fuerat, facta sunt: cuius pilos in sphæram auream coniectos, Ioui Capitolino consecrauit.

y Et Cicero.] In Verrem act. 6. Hoc in Verre reprehendit, quòd Imperator populi Roma. qui cæsis victimis paludatus ex vrbe exisset, in prouincia sua non modò sine paludamento: sed etiam cū tunica pulla, quæ infimæ plebis & artificum propria est, in publicum prodiret. Valerius Maximus lib. 1. cap. 6. in mali ominis numero posuit, quòd M. Crasso, qui à Parthis cæsus est, pullum paludamentum sit traditum, cùm in prælium exeuntibus album aut purpureum dari soleret.

z Quæ quidem tunica.] Budæus in l. vlt. de Senator. Tunica autem, inquit, vestis est, cui toga superinduitur: nostri sericum vel setam vocant lingua vernacula. citátque Quintil. lib. 11. cap. vlt. Nonius Marcellus vbi de generibus vestimentorum, Prætexta, ait, insigne Rom. quod supra tunicas honorati quique sumunt.

a Cato verò senior.] Plutarchus in Catone Censorio, Cùm autem, inquit, domum reuerteretur, hyeme quidem tunica, demptis manicis, indutum, æstate verò nudum, labore cum seruis certare, quibus cum sedere solitum, eodem pane, eodémque vino vesci.

b Et Iunior.] Plutarchus Catonis Vticensis Ia-

nudis pedibus, veste fusca & sine tunica, sola toga accinctus, ius in foro dixit. Idque ex vetere instituto vsurparunt, quod [c] Romuli statuæ & Camilli in Capitolio & rostris togatæ sine tunicis erant: [d] Aurelianus tamen Cæsar manicatas & albas tunicas ex prouinciis diuersis, congiarium populo dedisse fertur. [e] Fuitque is corporis habitus non munditiis cultus, sed virilis, in quo personæ decor, & multa maiestas inerat: [f] intra tunicam verò interula, quam subuculam dixere, carni proxima, æquè à viris & mulieribus nullo discrimine sumebatur. Nam postquam binas tunicas Romani habere cœperunt, [g] Varro ait interiorem instituisse vocare subuculam, & indusiam. [h] Prætextam verò supra tunicam quisque honoratus & nobilis habebat, quam quidem [i] pueri patricij aliquando purpuream induebant. Inde enim prima commendatio ineuntis ætatis, & specimen virtutis haberi cœptum. [k] Libertinis autem & peregrinis, cum quibus nulla esset necessitudo, aut coniunctio sanguinis, prætexta vti olim non licebat: post aliquot verò tempora, vt libertinorum filij illa vterentur, vsus obtinuit. [l] Quam quidem purpuram magno honori patriciis fuisse accepimus. Erat enim pro maiestate in pueritia, maximeque patricium ordinem à plebe diuidebat: nanque patriciis Tyriæ muricis purpura dabatur, cum equester ordo & plebeius purpuram non induerent, cuius vsum antiquissimum [m] Plinius notauit. Sequutis inde temporibus, ad tantum fastigium deuenit, vt [n] Catoni Vticensi ludos in veste purpurea spectandi facultas à senatu pro summo honoris gradu tributa sit. [o] Tribuno enim plebis, [p] vel plebeio homini purpuram induere, nulli erat fas. Hi enim penulis breui villo, [q] præcipuè pluuio tempore, [r] aut lacerna vtebantur: quipe

Romuli & Camilli statua tunica.
Interula. Subucula.
Indusia. Prætexta. Purpura.
Tribunorum & plebeiorum vestes.

ANNOTATIONES.

borum tolerantiam describens, Omnibus, inquit, ætatis suæ moribus se opposuit, vtpote improbis & à quibus contraria via eundum censebat. Itaque cùm cæteris hominibus purpuream vestem saturatã murice, atque rutili coloris placere videret, ipse fuscam gerebat: interdum verò nudis pedibus & absque tunica in publicum prodibat, non gloriam aliquam ex hac nouitate captans, sed seipsum assuefaciens obscœnis rebus duntaxat erubescere: cætera verò, vt ignobilia, aspernari.

c Romuli statuæ & Camilli.] Plinius lib. 34. cap. 6.

d Aurelianus.] Fla. Vopiscus in vita illius, ad fi. sic scribit, Sciendum tamen, congiaria illum ter dedisse: donasse etiam pop. Romano tunicas albas manicatas ex diuersis prouinciis, & lineas Aphras atque Aegyptias puras.

e Fuitque is corporis habitus.] Vopiscus in eodem Aureliano.

f Intra tunicam verò interula.] Vide omnino nostras leges Connubiales glos. l. 3. inter ornamenta muliebria, vbi de interula, atque etiam de subucula loquor.

g Varro.] Lib. 1. de vita populi Romani, vbi illum citat Nonius Marcellus in generibus vestimentorum.

h Prætextam verò.] Asconius Pædianus in 3. in Verrem actione, sic scribit, Prætextam fuisse honestiorum, togam viliorum: communem etiam fuisse habitum & marium & fœminarum. Fuisse quoque Regum docet Plinius lib. 8. cap. 48. & prætorum. Plutarchus in Pompeio dum dicit Prætores duos Sextiliũ & Belinum in ipsis prætextis cum ministris lictoribúsque, ac cæteris eius magistratus insignibus, captiuos abductos fuisse. Hic vide omnino Macrobium lib. 1. Saturnalium c. 6. vbi prętextæ originem & quomodo vsurpari cœperit à pueris, scribit.

i Pueri patricij aliquãdo purpuream.] Nam soli patricij purpura vtebantur, vt scribit Plinius lib. 9. cap. 36. Distinguit ab equite curiam, diis aduocatur placandis, omnémque vestem illuminat, in triumphali miscetur auro. Sed de hoc vide, quæ scripsi in Commentariis Nobilitatis, c. 37. eodémque vlt. nu. 160. incip. Suprà sæpe.

k Libertinis autem.] Hæc vsque ad versi. Quam quidem. sunt Macrobij, vbi nuper citauimus.

l Quam quidem purpuram.] Suprà in verbo, Pueri patricij aliq.

m Plinius notauit.] Lib. scilicet 9. c. 39.

n Catoni Vticensi.] Plutarchus in vita illius.

o Tribuno enim plebis.] Plutarchus Problem. cap. 81. vbi quærit quare Tribunus purpuram non portat, cùm cæteri magistratus purpurati incedant. Cuius rei multas rationes subiungit, quas ille qui volet, videbit.

p Vel plebeio.] Iam id dictum est.

q. Præcipuè pluuio tempore.] Spartianus enim in Adriano scribit, Tribunos plebis pluuiæ tempore penulis vti solere. Notum est autem illud Quintiliani lib. 6. cap. 4. Galba penulam roganti respondit, Non pluit, non est opus tibi: si pluit ego vtar. Sed hîc omnino vide nostras leges Connubiales, l. 3. inter vestimenta muliebria.

r Aut lacerna.] Vide infrà in verbo, Supra quam multi lacernas.

s Sicut

vestis tribuni plebis plebeiorumque, penula plerunque fuit,[s] sicut sagi,[t] endromis, &[v] cuculli.[x] Erant enim frigoribus apti,[y] quibus imperatores vti non decebat,[z] tametsi legamus Caligulam depictas penulas sæpe induisse. Et plebeiam purpuram distinctam à patricia in vsu fuisse: erat enim fusca & obsoleta, non murice & cocco, sed herbarum succis infecta.[a] Eadem verò penula senatores plerunque vsos foris inuenimus: intra vrbem verò non licuit, donec Alexander imperator dum ætati consultum voluit, vt senatores ingrauescenti ætate intra vrbem penulis vterentur, legem promulgasse dicitur, quas supra tunicam induebant, quò essent villi grossioris:[b] sicut endromis longiori villo, pinguis & crassa, in frigoribus à diuitibus vsurpata.[c] Quam quidem prætextam ad virilem ætatem pueros deferre licuit;[d] post pubertatem verò, in septimo & decimo ætatis anno, dimissa prætexta, togam induebant,[e] aliquando puram[f] niuei candoris, quæ[g] virilis dicta est.[h] Eam tamen in quarto & vigesimo à mul-

Purpura plebeia.

Endromis.
Toga qua ætate sumebatur.

ANNOTATIONES.

s Sicut sagi.] Quid sagus sit vel sagũ & quorum sit vestis, disces ex Cicer. Philipp. 8. & iterum 14. Suetonio in Augusto, cap.26. & in Othone cap. 2. & Nonio Marcello, quo loco tractat de genere vestimentorum. & vide infrà.

t Endromis.] De Endromide vide dict. nostras leges Connubiales, vbi suprà & infrà in verbo, Sicut endromis.

v Cuculli.] Vide infrà in verbo, Et cuculli.

x Erant enim frigoribus apti.] Ex quo illud Horatij Epistola. lib.1. epist.11. ad Bullatium,

Incolumi Rhodos & Mitylene pulchra facit, quod
Penula solstitio, campestre niualibus auris,
Per brumam Tiberis, Sextili mense caminus.

y Quibus Imperatores.] Aelius Spartianus in Adriano.

z Tametsi legamus Caligulam.] Suetonius in vita illius. cap. 52. Sæpe, inquit, depictas, gemmatásque indutus penulas, manuleatus & armillatus in publicum processit, aliquando sericatus & cycladatus.

a Eadem verò penula.] Id vsque ad versicul. Sicut endromis. est Lampridij in vita Alexandri Imperatoris.

b Sicut endromis.] Ex Martiale lib.4. epigr.19. & vide suprà in verbo, Endromis. & infrà.

c Quam quidem prætextam.] Vide infrà in verbo, Quæ virilis. Pueritia ex censione Seruij Tullij 16. anno finiebatur, puerique esse existimabantur, qui minores essent annis septemdecim.

d Post pubertatem verò.] Macrob. lib.1. cap.6. Ouid. vide infrà ibi, Quam festa solemnique die.

e Aliquando puram.] Cicero ad Atticum li.5. epist.21. quę omnium est 107. Ego cum Laodiceam venero, Q. Fratris tui filio togam puram iubebo dari. & lib.6. episto.1. Q. togam puram Liberalibus cogitabam dare. Et lib. 7. Epistol.8. omnium 126. Habebamus autem in manibus Antonij cõcionem habitam 10. Calend. In qua erat accusatio Pompeij vsque à toga pura. id est ab eius tyrocinio. Et iterum lib.9. epistol. vltim. in princip. Ego meo Ciceroni, quoniam Roma caremus, Arpini potissimùm, togam pũram dedi. Plinius lib. 8. cap. 48. Tanaquil prima texuit rectam tunicam, qua simul cum toga pura tyrones induuntur nouæque nuptæ. Ex poetis Catullus ad Mallium, epigr.63.

Tempore quo primùm vestis mihi tradita pura est:
Iucundum quum ætas florida ver ageret.

Lucanus in principio libri septimi,

- Pura venerabilis æquè
Quàm currus ornante toga. -

Id est nec picta, nec triumphali, nec prætexta. Toga virilis etiam pura dicebatur, hoc est nullo purpuræ prætextu distincta.

f Niuei candoris.] Hinc candidus vmbo dictus est Persio sat.5.

Cùm blandi comites, totaq; impunè suburra
Permisit sparsisse oculos iam candidus vmbo.

Nam ibi interpretes, Vestis pura & candida, quam adolescentes tyrocinij die induebant, quæ à forma vmbonis & clypei (qui rotundus esse solet) Vmbo dicitur. Hanc Cicero appellat togam puram. Scribit enim ad Atticum (vt iam diximus) in tyrocinio filij Ciceronis, togam illi purã dedisse Arpini. Vel vmbo vestis huiusmodi appellatur: quia sit velut vmbonis & clypei loco, aduersus acerbiores & grauiores pædagogorum reprehensiones & castigationes: Vide Cælium Rhodiginum lib. 14. ca.16. Sed huc spectare potest, quod Martialis togam niueam vocat lib.1. epig.114. ad Attalum,

Sordida cùm tibi sit, verumtamen, Attale, dicit
Quisquis te niueam dicit habere togam.

g Quæ virilis dicta est.] Cicero in Lælio, Horatius Car. lib.1. Ode 36.

- Memor
Actæ non alio Rege puertiæ,
Mutatæq; simul togæ.

Puertiæ ibi dicit pro pueritiæ per syncopam. Nam, vt scribunt ibi interpretes, adolescentes deposita prætexta, togam accipiebant virilem. Seneca lib. epist. 1. Tenes vtique memoria quantum gaudium senseris, cùm, prætexta posita, sumpsisti virilem togam, & in forum deductus es. Et de hac toga virili Liuius 3. Decad. lib. 6. vbi loquitur de P. Cornelio Scipione, Ad hæc, inquit, iam inde ab initio præparatus animos, ex quo togam virilem sumpsit nullo die prius nullam publicam priuatamq; rem egit, quàm in Capitolium iret. Sueton. in Augusto, c.94. & in Claudio, cap. 2. Lampridius in Commodo, Apuleius Apol.2. non semel, & omnes vbique.

h Eam tamen &c.] Hoc probat exemplis sequentibus.

tis ſumptam comperimus, ſæpius in decimoquinto, & ſexto ac decimo.[i] quippe Auguſtus Octauius annorum ſedecim,&[k] Caius Cæſar in vndeuigeſimo.[l] Nero autem vix pubeſcens, togam virilem ſumpſit ante tempus quò maturus imperio videretur. Diuus quoque[m] Antoninus philoſophus, & ex Cæſaribus complures, in quintodecimo virilem deſumpſere togam, tunc cum præceps & lubrica iuuenum ætas videbatur. Quam ſupra prætextam nonnunquam Patricij ſumebant,[n] cum plebei ſine prætexta, ſimplici toga amicirentur: quippe toga erat plebeiorum, & infimi ordinis prætexta honeſtorum & nobilium.[o] Quod etiam circa mulieres ſeruabatur. nam toga priſcis ſeculis in vſu promiſcuo tam virorum quàm mulierum, nocturnumque ac diurnum indumentum fuit,[p] ſicut palliolum & penula, poſtea verò illam diſtinxere.[q] quam feſta ſolemniq́ue die, ampliſſimo cultu & apparatu magnifico probi adoleſcentes ſumere ſolebant præcipuè Bacchanalibus feſtis menſe Martio, quibus diebus ſumere virilem togam in religione fuit,[r] qua ſignabatur liberioris vitæ pueris facultatem dari.[s] Potentiores & inſignes nobilitate & honoribus, etiam purpuream cum frequenti comitatu[t] apud delubra deorum induebant,[v] indeq́ue in forum excepti, ſolenni officio deducebantur.[x] Tenuiores etiam arctam induxere togam: nam

Toga veſtis promiſcua ad vtrunque ſexum.

Bacchanalibus toga virilis ſumebatur.

Toga arcta.

ANNOTATIONES.

i Quippe Auguſtus.] Suetonius in vita illius, cap.8. Quadrimus patrem amiſit: duodecimum annum agens auiam Iuliam defunctam pro concione laudauit. Quadriennio pòſt virili toga ſumpta, militaribúſque donis triumpho Cæſaris Africano donatus eſt: quãquam expers belli propter ætatem.

k C.Cæſar.] Suetonius in Caligula, c.10. Quam defunctam prætextatus etiam tum, pro roſtris laudauit: tranſiitque ad Antoniam auiam, & vndeuiceſimo ætatis anno accitus Capreas a Tiberio, vno atque eodem die togam ſumpſit, barbamque poſuit, ſine vllo honore, qualis contigerat tyrocinio fratrum eius.

l Nero autem vix pubeſcens.] Cornelius Tacitus lib.12. T.L. Claudio Quintum, Ser.Cor.Orfito Coſſ.virilis toga Neroni maturata, quò capeſſendæ reipub.habilis videretur. Et Cæſar adulationibus Senatus ceſsit, vt viceſimo ætatis anno conſulatum Nero iniret: atque interim deſignatus proconſulare imperium extra vrbem haberet, ac princeps iuuentutis appellaretur.

m Antoninus Philoſophus.] Iulius Capitolinus in vita illius, Virilem togam ſumpſit quintodecimo ætatis anno, ſtatimque ei L. Ceionij Commodi filia deſponſata eſt, ex Adriani voluntate. Nec multò pòſt præfectus Latinarum feriarum fuit.

n Cùm plebei.] Id iam ſuprà diximus ex Aſconio in 3.in Verrem act.

o Quod etiam circa mulieres.] Aſconius vbi ſuprà, & Seruius in lib.1.Aeneidos, eo loco,

Romanos rerum dominos gentemq́ togatam.

Bene, inquit, togatam: quia omnis ſexus & conditio, toga vtebatur. & Nonius Marcellus Afranij authoritate, & diximus in noſtris legibus Connubial. l.3.inter veſtimenta muliebria.

p Sicut palliolum & penula.] Vlpianus Iuriſconſultus in l.veſtis.§.communia ſunt.ff. de auro & argento lega. ſcribit pallium & penulam communia eſſe virorum & mulierum. Verùm in §. virilia ſunt. eiuſdem l.ponit inter virilia. Sed vide dictas noſtras leges Connubiales, vbi ſuprà in Palliolo & penula.

q Quam feſta ſolemniq́ue die.] Ad togam refertur, & id eſt Ouidij lib.3.Faſtorum,

Reſtat, vt inueniam, quare toga libera detur,
Luciferis pueris candide Bacche tuis:
Siue quòd ipſe puer ſemper iuueniſq́ videris,
Et media eſt ætas inter vtrunque tibi.
Seu quia tu pater es, patres ſua pignora natos
Commendant curæ numinibuſq́ tuis.
Siue quòd es liber, veſtis quoque libera per te
Sumitur, & vita liberioris iter.
An quia cùm colerent priſci ſtudioſius agros,
Et faceret patrio rure Senator opus.
Et caperet faſces à curuo Conſul aratro,
Nec crimen duras eſſet habere manus.

r Qua ſignabatur liberioris vitæ.] Ouidius vbi ſuprà, & lib.4.de Triſtibus eleg.9.

Interea tacito paſſu labentibus annis,
Liberior fratri ſumpta mihiq́ toga eſt.

Et Statius Syluarum lib.5.ſylua 2.

Quem non corrumpit pubes effrana, nouaq́
Libertas properata toga.

Properſius lib.4.eleg.1.

Mox vbi bulla rudi demiſſa eſt aurea collo,
Matris & ante deos libera ſumpta toga.

s Potentiores.] Macrob. d. lib. Saturnal.1. cap.6. Libertinis verò nullo iure vti prætextis licebat, ac multò minus peregrinis, quibus nulla eſſet cum Romanis neceſsitudo: ſed poſtea libertinorum quoque filiis prætexta conceſſa eſt.

t Apud delubra deorum.] Id dictum eſt in verbo, Quam feſta ſolemnique.

v Indeq́ue in forum excepti.] Seneca lib.epiſt. ad Lucil. 1. cuius verba adduximus ſuprà in verbo, Quæ virilis dicta eſt.

x Tenuiores etiam.] Ad quod reſpicit illud Horatij epiſtol.lib.1.epiſt.18. ad Lollium 2.

Arcta decet ſanum comitem toga.

Vtebantur laxioribus & amplioribus togis diuites, quàm tenues homines, vt idem Horatius Ode 4. Epodon,

Vides

pro opibus veteres, magnas & paruas habuerũt.[y] Claudius tamẽ Cæsar toga virili, die, sine apparatu aut solemni officio, in Capitolium deduci voluit. Supra tunicam vero vela pro togis induisse, animi fuit imbellis & eneruati. [z] Ea quidem toga cui purpura prætexebatur, illis tantùm dari assuerat quorũ partes magistratus curules & insignes gesserant honores. [a] namque hic primus iuuentæ & bonæ indolis habitus est honos omenque futuræ virtutis, & magni nominis æstimabatur. [b] Germani verò in primis experimentis framea & scuto adolescentes exornabant: illinc enim cõmendationem ineuntis adolescentiæ auspicabantur. [c] Cretensibus militaris stola, his & patera. Bithynis & Ponticis, socci & pallium. Argiuis pueris deferre clypeum, insigne munus, & primum decus adolescentiæ censebatur. [d] Eam verò togam extremam induebant Romani, sæpius rasam, nonnunquam pexã & villosam: namq; erat Romana grauitate digna, quam propriam habuere, sicut Græci pallium. Ideo qui Romani ciues esse desierant, aut ciuitatis iura amiserant, quique relegati, [e] quibusque aqua & igni interdictum foret, togam induere non poterant: hi enim toga dimissa, pallium sumebant, quod Græcum fuisse satis constat. Togam verò rasam Phrygianam primùm Augusti temporibus vsurpatam [f] Plinius asseuerat: [g] supra quam multi lacernas induxere, sæpe ludis festis in theatro, quæ amphitheatrales dictæ, [h] & militares erant:

Vela pro togis.
Toga cum purpura.
Germani.
Cretenses.
Bithyni.
Pontici.
Argiui.
Pallium.
Toga rasa.
Lacerna.
Toga amphitheatrales.

ANNOTATIONES.

Vides ne sacram, metiente te, viam
Cum bis ter vlnarum toga.
Vt ora vertat, & huc euntium
Liberrima indignatio?

Porphyrius iustam togæ magnitudinem sex vlnis constituisse vult intelligi.

y Claudius tamen Cæsar.] Suetonius in vita illius, cap. 2. Togæ virilis die, circa mediam noctem, sine solemni officio, lectica in Capitolium latus est.

z Ea quidem toga.] Toga virilis à puerili distincta erat, quæ prætexta appellabatur: de qua loquens Macrobius in primo Saturn. cap. 6. ita inquit, Hinc deductus mos, vt prætexta & bulla in vsum nobilium puerorum vsurparentur ad omen & vota conciliandæ virtutis,

a Nanque hic primus.] Cicero lib. 3. de Legib. sic scribit, Suntoque Aediles curatores vrbis, annonæ, ludorumque solemnium. Ollisque ad honoris amplioris gradum is primus ascensus esto. Hi iurisdictionem quidem habebant, quæ pars erat Prætoriæ, vt ait Vlpianus in l. stipulationum aliæ. ff. de verb. oblig. & Iustinianus in §. proponebant. de iure nat. gent. & ciu. imperium vero non habebant. ex minoribus enim magistratibus erant, vt ex Liuio & Gellio lib. 14. cap. 13. intelligitur: quorum alter prehendi ducique a maioribus magistratibus Aedilem scribit, alter à priuato in ius vocari. Itaque Verrina 2. sic scribit Tullius, Erit tum Consul Hortensius cum summo imperio & potestate: ego autem Aedilis, hoc est paulò amplius quàm priuatus.

b Germani vero.] Cornelius Tacitus de Moribus Germanorum, sic scribit, Sed arma sumere non antè cuiquam moris, quàm ciuitas suffecturum probauerit. Tum in ipso concilio vel principum aliquis, vel pater, vel propinquus, scuto frameaque iuuenem ornant. Hæc apud illos toga, hic primus iuuentæ honos: ante hoc domus pars videntur, mox reipublicæ.

c Cretensibus.] Strabo Geographiæ lib. 10. Exinde ad vrbem reuertuntur, puerque cum muneribus abscedit, tum adductum bimestri tempore in vrbem reducunt muneribus, & militari stola, & boue & patera donatum.

d Eam verò togam.] Vt propria Romanorum toga, qui & ex hoc, gens togata dicta est: ita & Græcis pallium. Quod ostendit Quintilianus lib. 11. cap. 3. quod de Pronunciatione est, cuius hæc verba sunt, Veteres ad calceos vsque togam demittebant, vt Græci pallium. Et Suetonius in Augusto, ca. 98. Sed & cæteros continuos dies inter varia munuscula, togas insuper ac pallia distribuit: lege proposita, vt Romani Græco, Græci Romano habitu & sermone vterentur. Hæc ille. Comœdiæ autem palliatæ dicebantur, quæ secundum ritus Græcorum Palliatorum fiebant, vt tradũt Donatus in præfatione Terentij & Diomedes Grammaticus.

e Quibusque aqua & igni interdictũ fuit.] Iure togæ (vt inquit Plinius lib. epistolar. 5. epist. 11. omnium 77. incip. Audistine.) carent, quibus aqua & igni interdictum fuit.

f Plinius asseuerat.] Lib. scilicet 8. cap. 48. Togas rasas Phrygianásque Diui Augusti nouissimis temporibus cœpisse, scribit Fenestella.

g Supra quam multi lacernas induxere.] Martialis lib. 14. epig. 137.

Amphitheatrales nos commendamur ad vsus
Cum tegit algentes nostra lacerna togas.

Et Iuuenalis saty. 9.

- Pingues aliquando lacernas
Munimenta togæ, duri crassique laboris.

Et Suetonius in Augusto, cap. 40. in fi. Negotium Aedilibus dedit, ne quem posthac paterentur in foro, circóue, nisi positis lacernis, togatum consistere.

h Et militares.] Propertius lib. 4. eleg. 3.

Omnibus, heu, portis pendent mea noxia vota,
Texitur hæc castris quarta lacerna tuis.

Et Ouidius libro secundo Fastorum, loquens de

Coccinea.
Baetica.

[i] aliæ coccineæ, [k] Bœoticæ verò albæ. [l] Quam togam plerique laxiorem, nonnulli breuiorem vſurparunt. [m] Legimus Catonem ſeniorem præcurta toga & candida vſum, & nunquam centum drachmis maiore ſumptu: [n] Cæſarem laticlauo fimbriato, laxiore cinctura: [o] Auguſtum quaternis tunicis, [p] togiſque nec reſtrictis, nec fuſis, [q] cum thorace laneo femoralibuſque & tibialibus inceſsiſſe: [r] Mecœnatem mollíori veſte diſcinctum, [s] quare Malacinus dictus: [t] Marcum Antonium, tunica ad coxam cincta, & villoſa chlamyde: & [v] Sextum Pompeium magni filium, poſt naualem victoriam, cæruleam ſemper deſumpſiſſe: [x] Hortenſium, cultiore habitu & elaborato: [y] Neronemque nullam veſtem bis induiſſe, ſæpiuſque in ornatu tragico cum cothur

Mæcenas Malacinus appellatus.

ANNOTATIONES.

Lucretia, quæ lacernam texebat marito ſuo, qui in caſtris erat,

Lumen ad exiguum famulæ data penſa trahebant,
Inter quas tenui ſic ait illa ſono:
Mittenda eſt domino (nunc nunc properate puellæ)
Quamprimùm noſtra facta lacerna manu.

i Aliæ coccineæ.] Eſt Martialis apophoretum lacernarum coccinearum lib.14.c.131.

Si Veneto Praſinoq; faues qui coccina ſumis?
Ne fias iſta transfuga ſorte, vide.

k Bœoticæ vero albæ.] Beticæ legendum eſt ex eodem Martiali, cuius item eſt aliud apophoretum hoc titulo lacernæ Beticæ, nu.eiuſdem lib.133.

Non eſt lana mihi mendax, nec mutor aheno:
Sic placeant Tyriæ, me mea tinxit ouis.

Quo ſignificatur eas eſſe albas & nullo colore mutatas. Nam & his lacernis albis vtebantur in ſpectaculis, teſte eodem Martiale lib.4.epig.2.

Spectabat modò ſolus inter omneis
Nigris munus Oratius lacernis:
Cum plebs & minor ordo, maximuſq;
Sancto cum duce candidus ſederet.
Toto nix cecidit repente cælo.
Albis ſpectat Oratius lacernis.

l Quam togam.] Dictum eſt ſuprà in verbo, Eam vero togam.

m Legimus Catonem Seniorem.] Plutarchus in vita illius, Nunquam enim, inquit, veſte maiore centum drachmarum ſumptum vſum ſe refert. Vnde & eſt illud Horatij epiſtolar. lib.1. epiſtol.20. ad Mœcenatem 3.

Quid ſi quis vultu toruo ferus & pede nudo,
Exiguæq; togæ ſimulet textore Catonem:
Virtutémne repræſentet, moreſq; Catonis?

n Cæſarem laticlauo.] Suetonius in Iulio Cæſare. cap. 45. ſic ſcribit, Etiam cultu notabilem ferunt: vſum enim lato clauo ad manus fimbriato, nec vnquam aliter, quàm ſuper eum cingeretur, & quidem fluxiore cinctura: vnde emanaſſe Syllæ dictum conſtat, optimates ſæpius admonentis, Vt male præcinctum puerum cauerent. de latoclauo, vide Budæum in Pandect. in l.vlt.de Senat.

o Auguſtum quaternis tunicis.] Suetonius in vita illius, cap.82.in princip. Hyeme quaternis, inquit, cum pingui toga tunicis, & ſubucula & thorace laneo & feminalibus & tibialibus muniebatur.

p Togiſque, nec reſtrictis, nec fuſis.] Sunt verba Suetonij in Auguſto, c.73.

q Cum thorace laneo.] Id quod diximus & mox ſequitur, de femoralibus & tibialibus eſt Suetonij d cap.82.

r Mecœnatem.] Is Mœcenas alioqui vir multis virtutibus: maximè verò liberalitate in doctos adornatus: mollis tamen & delicatus fuit, & ſermone & cæteris rebus, vt videre licet ex Seneca libro epiſtol.ad Lucilium 20. omnium 114. Suetonio in Auguſto, cap.86. Macrobio lib.2.Saturnal.c.4. Ex quo & illud Iuuenalis ſaty.12.poſt princ.

- Veſtem
Purpuream teneris quoque Mœcenatibus aptam,
Atque alias, quarum generoſi graminis vſum
Infecit natura pecus. -

s Quare Malacinus dictus.] Id ſumptum eſt, ni admodum fallor, ex Horatio lib.Sermo.1.ſaty.2. intelligente de Mœcenate, vt nonnulli aſſerunt: alij ſuſpicantur, vt tradunt interpretes ibi,

Malchinus tunicis demiſsis ambulat.

Sic enim legunt, illi ipſi interpretes: atque ita dici molles, delicatos, diſſolutos, dicunt. Alij ibi dicunt Malacinus, ſiue Malacus, quæ item dictio mollem ſignificat, & Græcis & Latinis. Nam & Ariſtodemus, Ariſtocratis filius, Cumarum tyrannus, Malacus cognominatus eſt, quòd mollis eſſet, minimeque iracundo ingenio, vt ſcribit Dionyſius Halicarnaſſeus lib.7. poſt princ. Nonnulli legunt Malchinum Mœcenatem ab Horatio ficto nomine eſſe appellatum, vel ἀπὸ τῆς μάλθης, quæ eſt pix cum cera mixta: vel ἀπὸ τοῦ μαλθακοῦ, quod molle ſignificat. Verùm difficile creditu eſt Horatium vſque eò vel improbum, vel impudentem, vel maledicendi cupidum fuiſſe, vt ne Mœcenati quidem, optimè de ſe merito & gratioſiſsimo apud Auguſtum viro pepercerit. Veriſimilius itaque eſt alium quempiam ſuæ ætatis, conficto nomine, ab eo deſignari, qui nimis longis & demiſsis tunicis vteretur.

t M.Antonium.] Plutarchus in vita illius, ſic ſcribit, Semper enim cùm in oculis plurium erat futurus, tunicã ad coxam cingebatur, permagnum ſuſpendebat gladium, chlamydem inſuper aſperam circundabat. Sed & adde veſte quadrangula & calceamento Attico, ex Appiano libro 5. bellorum Ciuilium.

v Et Sex.Pompeium Magni filium.] Appianus bellor.Ciuil. lib.5. Ferunt, ait, ob hæc gloriabundum, ſolitam ab Imperatoribus deferri chlamydem, Neptuni in morem ex purpureo in cęruleum mutaſſe colorem.

x Hortenſium.] Gellius lib.1.c.5. Macrobius lib. Saturn.c.13.

y Neronem.] Suetonius in vita illius, cap.30.

Hoc

nis prodiisse: & [z] Caligulam cum deorum insignis, aurea barba & fulmine, aut cum fuscina & caduceo, plerumque Veneris habitu, aut gemmatum manuleatum & cycladatum, semperque triumphalia ornamenta gestasse: Vespasianumque, veste & habitu neglecto, & vix à gregario milite differente: [a] sicut de Alexandro Macedone proditum est, cultu habituque paulùm à priuato abhorrente fuisse: [b] & Hierone Syracusano, qui regi vix decoro habitu incesit. [c] Sic diuus Seuerus vili amiculo & exigua veste adopertus, & à plebe vulgari nihil excellens. [d] Et Tacitus simili cultu cum æqualibus nā in toga qua priuatus vtebatur, in imperio sæpe visus fuit. [e] Contra Heliogabalus nimis sumptuosa & magni censu. Is enim primus holosericam vestem induit. [f] Gallienus quoque cum chlamyde purpurea gemmatis fibulis, sæpius tunica aurata prodit. [g] Fertur tamen Octauius Cæsar liberis Senatorum, in quibus esset virtutis specimen, quo frequentius Senatui assuescerent, sumpta virili toga laticlauum protinus dedisse. [h] togam verò prætextam, ædiles, quæstores, & qui magistratus & honores gerunt, veluti honoris ornamentum insigne inducere soliti sunt, quæ ex purpura fuisse traditur, [i] nonnunquam bis tincta, quod acrius coloratur, dibapha dicta, quam Lentulus Spinther in ædilitate primus induisse fertur, cuius valor denariis mille in libras taxabatur. [k] Sed quod discriminis inter patricios & plebeios purpura faciebat, vt distinctum vtrumque ordinem notaret, [l] hoc nimirum inter patricios & sena-

Holoserica vestis.

Prætexta qui induebantur.

Dibapha.

Distinctio vestitus inter patricios & Senatores.

ANNOTATIONES.

Hoc idem Heliogabalū fecisse scribit Lampridius in vita illius: Nam calciamentum nunquam iterauit: annulos etiam negatur iterasse.

z Et Caligulam.] Hæc vsque ad versic. Vespasianúmque. Sunt Suetonij in Caligula, cap.52.

a Sicut de Alexandro Macedone.] Plutarchus in Alaxandro.

b Et Hierone Syracusano.] Liuius 3. Decad. lib. 4. Nam qui, inquit, per tot annos Hieronem, filiumque eius Gelonem, nec vestis habitu, nec alio vllo insigni differentes à cæteris ciuibus vidissent, conspexere purpuram ac diadema, ac satellites armatos, quadrigisque etiam alborum equorum interdum ex regia procedentem, morem Dionysij tyranni.

c Sic Diuus Seuerus.] Aelius Lampridius in vita illius, Gemmas de calciamentis & vestibus tulit, quibus vsus fuerat Heliogabalus: veste, vt & pingitur, alba vsus est, nec aurata, penulis, togisque communibus. Herodianus de Seuero lib.2. loquens, Ipse, inquit, inter primos laborans, vilique tabernaculo vtens, cibum potumque eundem, quem etiam cæteri milites capiebat. Nihil vnquam Imperatoriæ luxuriæ, nihil deliciarum ostentans, sic vt acceptior indies militibus fieret.

d Et Tacitus.] Flauius Vopiscus in vita Taciti Imperat. Togis, inquit, & tunicis iisdem est vsus quibus priuatus. Holosericam vestem viris omnibus interdixit. Et adde quòd Annibal sæpe militari sagulo operiebatur, & vestitu nihil à cæteris excellenti, teste Liuio 3. Decad. lib.1. Agesilaus Lacedæmoniorum Rex, authore Plutarcho, linea vilique veste vtebatur. Et Viriatus ille Hispanorum Dux, tantæ virtutis continentiæque fuit, vt cùm Consulares exercitus frequenter vicerit, tantis rebus gestis, non armorum, non vestis cultum, non denique victum mutauerit: sed in eo habitu, quo primum bellare cœpit, perseuerauerit, vt quiuis gregarius miles ipso Imperatore etiam opulentior videretur, vt tradit Iustinus lib.44.

e Contrà Heliogabalus.] Aelius Lampridius in illius vita, sic scribit, Primus Romanorum holoserica veste vsus fertur, cum iam subserica in vsu essent. Linteamen lotum nunquam attigit, mendicos dicens, qui linteis lotis vterentur.

f Gallienus quoque] Trebellius Pollio in Gallienis, Decennia ludos, & pompam exquisito genere voluptatum, describens, ait, Ipse Gallienus medius cum picta toga & tunica palmata inter patres, omnibus sacerdotibus prætextatis Capitolium petit.

g Fertur tamen Octauius Cæsar.] Suetonius in Augusto, cap.38. Liberis Senatorum, quo celerius reipub. assuescerent, protinus virilem togam, latum clauum inducere, & curiæ interesse permisit.

h Togam vero prætextam.] Cicero in Oratione, quam habuit post reditum suum ad Senatum, Ille, inquit, vnguentis oblitus cum toga prætexta, quam omnes Prætores Aedilésque tum abiecerant, irrisit squalorem vestrum & luctum gratissimæ ciuitatis. Et Liuius 4. Decad. lib.4. in Oratione Valerij Trib. plebis. Et de Aedilibus item Cicero in Oratione in Vatinium, Te, inquit, Aedilitiam prætextam togam, quam frustra confeceris, vendidisse. Et in 7. in Verrem actione, post enumerata ea, quæ sibi incumberent in munere Aedilitio, Ob earum, inquit, rerum laborem & solicitudinem fructus illos datos, antiquiorem in Senatu sententiæ dicendæ locum, togam prætextam, sellam curulem, ius, imagines ad memoriam prodendam.

i Nonnunquam bis tincta.] Id vsque ad versi. Sed quod discriminis. est Plinij Natu. historiæ lib. 9. cap.39.

k Sed quod discriminis.] De quo suprà.

l Hoc nimirum inter patricios.] Latum clauum fuisse nobiliorum satis constat ex Horatio sermonum lib.1. satyr.6.

tores laticlauus & tunica latiore purpura efficiebat. Is enim laticlauus & latior tunica, insignia ordinis Senatorij fuere, quæ ordinem senatorium à patricio discernebant, quibus amplissimus ordo notabatur: quum reliquis patriciis, qui ad Senatum admissi non erant, illis vti non liceret. [m] Quamuis post aliquot ætates, etiam equestri ordini laticlauum distinctum à senatorio tributum inueniamus,[n] cuius vsus postea à Cæsaribus pro insigni decoro impetrari consueuit. [o] In eo enim aureus clauus affigebatur, quem, quia frequens & promiscuus erat,[p] Tacitus Cæsar interdixit, auroque clauatis vestibus vti prohibuit.[q] Erat præterea toga prætexta, cõsularis & prætoria, quam hi qui consulatum præturámve gerebant, ferre solitauerunt:[r] quam etiam in coloniis & municipiis cuicunque magistratui deferre ius erat. Ipsa enim & laticlauus inter antiquissima censentur vrbis ornamenta:[s] quippe à Tullo Hostilio,[t] nonnulli à Balearibus inuentas primùm autumant, quæ in omne æuum postea mansere, sicut vestem papaueratam antiquissimam habere originem volunt.[u] Etiam tunica palmata, & pal-

Toga prætexta, consularis, & prætoria.

Vestis papauerata.

Palmata vestis.

ANNOTATIONES.

Et latum demisit pectore clauum.

Id est, tunicam latis clauis ornatam. Erant autem hi claui ornamenta quædam purpurea clauorum speciem præbentia, tunicis attexta, seu fortasse assuta: a quibus latus clauus dictus: id est, tunica lati claui, quod erat insigne maiorũ magistratuum, vt Aedilium maiorum, Prætorum, Consulum, denique Senatorum. Plinius lib. 33. cap. 1. Annuli distinxere alterum ordinem à plebe, vt semel cœperunt esse celebres, sicut tunica ab annulis senatum tantùm. Sueton. in Vespasiano, cap. 2. Sumpta toga virili, latum clauum, quanquàm fratre adempto, diu auersatus est: nec, vt tandem appeteret, compelli, nisi à matre potuit. Idem Suetonius in Tiberio, cap. 35. Senatori latum clauum ademit. Idem in C. Claudio, cap. 24. Latum clauum, quanuis initio affirmasset non lecturum se Senatorem, nisi ciuis Rom. ad nepotem, etiam libertini filio tribuit: sed sub conditione, si prius ab equite Rom. adoptatus esset. Et Mart. lib. epigram. 5. epig. 17. in Gelliam,

Dum te posse negas, nisi lato, Gellia, clauo
Nubere: nupsisti, Gellia, cistifero.

Liuius 3. Decadis lib. 7. inter munera, quæ Scipio Masanissæ filio dedit, tunicam lato clauo fuisse scribit, Tum puero, inquit, annulum aureum, tunicam lato clauo cum Hispano sagulo, & aurea fibula, equumque donat. Sueton. in Augusto, cap. 94. inter alia præsagia felicitatis Augusti, ponit, quòd sumenti togam virilem, tunica lati claui resuta ex vtraque parte ad pedes decidit: fuisseque, qui interpretarentur, non aliud significare, quam vt is ordo, cuius insigne id esset, quandoque ei subiiceretur. Valerius Maximus lib. 5. cap. 1. Tunica laticlauia donatum ad Masanissam remisit. Ouidius libro 4. Tristium eleg. 9. significans se latum clauum: id est, Senatoriam dignitatem non esse assecutum,

Cepimus & teneræ primos ætatis honores,
Deiq; viris quondam pars tribus vna fui.
Curia restabat, claui mensura coacta est.
Maius erat nostris viribus illud opus.

m Quanuis post aliquot ætates.] Vide Lampridium in Alexandro Seuero.

n Cuius vsus posteà à Cæsaribus.] Nam & id Plinius Sextio cuipiam à Traiano Cæsare impetrauit, vt ipse retulit lib. epistolar. 2 episto. 9. omnium 33. ad Apollinarem. sic enim scribit, Ego Sexto latum clauum à Cæsare nostro, ego quæsturam impetraui: meo suffragio peruenit ad ius tribunatus petendi, quem nisi obtinet in Senatu, vereor vt decepisse Cæsarem videar.

o In eo enim aureus clauus affigebatur.] Festus Pompeius lib. 14. in verbo, Picta. scribit tunicam palmatam à latitudine clauorum esse dictam, Quæ nunc, inquit ille, à genere picturæ appellatur. Quibus verbis satis indicat clauos illos in tunicis acu fuisse depictos. Varro lib. 8. de lingua Latina, Nam si quis tunicam ita consuit, vt altera plagula sit angusta clauis: altera latis, vtraque pars in suo genere caret analogia.

p Tacitus Cæsar.] Flauius Vopiscus in vita illius: Auroclauatis vestibus idem interdixit. Nam & ipse author Aureliano fuisse perhibetur, vt aurum à vestibus & cameris & pellibus submoueret.

q Erat præterea toga prætexta Consularis.] Iam dictum est ex Plutar. in Pompeio.

r Quam etiam in coloniis & municipiis.] Liuius 4. Decad. lib. 4. in Orat. Valerij Tribuni plebis, Purpura, inquit, viri vtemur, prætextati in magistratibus, in sacerdotiis: liberi nostri prætextis purpura togis vtentur: Magistratibus in coloniis municipiisque, hic Romæ infimo genere magistris virorum, togæ prætextæ habendæ ius permittemus.

s Quippe à Tullo Hostilio.] Plinius libro 9. cap. 39. Nam toga prætexta & latiore clauo Tull. Hostilium è regibus primum vsum, Hetruscis deuictis, satis constat. Liuius 1. Decad. lib. 1. scribit, Togam prætextam apud Romanos ab Hetruscis sumptam fuisse.

t Nonnulli à Balearibus.] Strabo lib. 3. Balearium ritus & mores describens, Hi, inquit, primi mortales laticlauum induisse feruntur.

v Etiam tunica palmata.] Liuius 1. Dec. lib. 10. de insignibus triumphalibus loquens, Quod cùm ita se habeat, cui deorum hominúmve indignum videri potest, inquit, eis viris, quos vos sellis curulibus: toga prætexta, tunica palmata, & toga picta, & corona triumphali, laureáque honoratis, quorum domos spoliis hostium affixis insignes inter alias feceritis, pontificalia atque auguralia insignia adiicere?

mata toga triumphalis, [x] & toga picta, quas consules, & hi qui deuictis hostibus triumpharunt, veluti augustas, atque illustri & excelso honori debitas, accipiunt: præcipui cultus ornatusque fuere: in quibus decus totius imperij, ingentisque virtutis specimen noscebatur. [y] Etenim palmata vestis in pace, consulis: victoria verò parta, triumphantis indumentum erat: quæ quidem purpureæ, [z] auro intextæ erant: [a] & nisi triumphalibus viris, [b] atque ex Capitolio & Palatio haud aliter dari essent Iouis solitæ, eo quòd tunicæ perquam similes, [c] tametsi scutulatam, Phrygiatam, surculatam quoque, vndulatam atque clauatam, inter triumphales aliqui annotarint. [d] Quam scutulatam Galli primùm intexerunt, sicut Phrygiatam Phryges. [e] Fertur tamen Gordianus tunicam & togam pictam primus ex Cæsaribus, dum priuatus ageret, propriam induisse: neque ex Capitolio (vt moris [f] erat) publicam desumpsisse. [g] Abolla autem externorum regum fertur, [h] sicut Romanorum

Vestes triumphales.

Abolla.

ANNOTATIONES.

adiicere? & 3. Decadis lib. 10. Masanissam primùm Regem appellatum, eximiisque ornatum laudibus, aurea corona, aurea patera, sella curuli & scipione eburneo, toga picta & palmata tunica donat. Suetonius in Claudio, cap. 17. in fi. Secuti triumphalia ornamenta eodem bello adepti, sed cæteri pedibus, & in prætexta, Crassus Frugi equo phalerato & in veste palmata, quòd eum honorem iterauerat Apuleius Apolog. 1. Vbi triumphantium, inquit, quadrigas albas & togã palmatam. Capitolinus in Gordianis, Palmatam tunicam & togam pictam primus Romanorum priuatus suam propriam habuit, cùm antè Imperatores etiam de Capitolio, vel Palatio acciperent. Seruius enarrans eum locum Virg. li. 11. Aeneidos,

Munera portantes eboris{q}; auri{q}; talenta,
Et sellam regni, trabeam{q}; insignia nostri.

Sic scribit, Rom. enim Imperatorum insignẽ fuit sella curulis. Sicut etiam palmata toga dicitur, quam merebantur ij, qui de hostibus palmam reportassent. Et rursus eclog. 10. in eum locum,

Sanguineis ebuli baccis, minio{q}; rubentem.

Triumphantes, ait, qui omnia habent Iouis insignia, sceptrum & palmatam togam, qua vtebantur illi, qui palmam merebantur.

x Et toga picta.] Liuius, vbi suprà. Festus Pompeius vbi nuper citauimus, eandem dicit togam pictam & purpuream. Plinius lib. 8. c. 48. scribit pictas vestes iam apud Homerum fuisse, vnde triumphales natæ.

y Etenim palmata vestis.] Ausonius in Panegyrico, Palmata, inquit, vestis, vt in pace Consulis est, sic in victoria triumphantis.

z Auro erant intextæ.] Plutar. in Paulo Aemylio, Ipse sequebatur ornatissimo curru inuectus, purpuram auro intextam indutus.

a Et nisi triumphalibus.] Quod satis constat ex superioribus.

b Atque ex Capitolio.] Vide omnino quæ dicam lib. 6. cap. 6. in fine. & diximus ibi, Etiam tunica palmata, ex Capitolino in Gordianis.

c Tametsi.] Plinius lib. 8. c. 48.

d Quam scutulatam Galli.] Plinius in eodem cap. 48. Ex quo disces hìc non Phrygiatam, sed Phrygianam esse legendum, nec scutulatam, sed soriculatam. Scutulatæ vestes appellantur, quòd orbibus quibusdam, quasi scutulis depictæ sint, Iuuenalis sat. 2.

Cærulea indutus scutulata, aut galbana rasa.

e Fertur Gordianus.] Vide in verbo, Etiam palmata tunica. ex Iulio Capitolino in Gordianis.

f Vt moris erat.] Infrà lib. 6. cap. 6. ad fin. Lampridius de Alexandro, Prætextam & togam pictam nunquam, nisi Consul, accepit: & eam quidem, quam de Iouis templo sumptam alij quoque accipiebant Prætores, aut Consules.

g Abolla autem.] Suetonius in Caligula, cap. 35. vbi de Ptolemæo, cui vestis pretiosa, causam mortis præstitit apud Caligulam. Ptolemæum, inquit, & accersitum è regno, & exceptum honorificè, non alia de causa percussit, quàm quòd edente se munus ingressum spectacula, conuertisse hominum oculos fulgore purpureæ abollæ animaduertit. Seruius in lib. 5. Aeneid. in eum locum,

- Duplicem ex humeris reiecit amictum.

Id est, inquit, abollam, quæ duplex est, sicut chlamys. Martialis lib. 8. epig. 48.

Nescit cui dederit Tyriam Crispinus abollam,
Dum mutat cultus induitur{q}; togam.

h Sicut Romanorum trabea.] Scilicet Regum ex Plinio d. lib. 8. cap. 48. Trabeis vsos accipio Reges. Et 9. lib. cap. 39. Purpuræ vsum Romæ semper fuisse video: sed Romulo in trabea. Nam & hinc Romulus trabeatus dicitur Ouid. lib. Fast. 1

Hoc igitur vidit trabeati cura Quirini,
Cùm rudibus populis annua iura daret.

Virgil. Aeneidos 7.

Ipse Quirinali trabea, cinctu{q}; Gabino
Insignis. -

Vbi Seruius, ex Suetonij autoritate lib. de Vestium generibus, Trabearum tria genera ponit, Vnum diis consecratum, quod est tantùm è purpura: Aliud Regum, quod est purpureum: habet tamen album mixtum purpuræ: fuitque (teste Virgilio lib. 11. loco, quem ibi, Etiam tunica palmata, citauimus) Romæ Regum insigne. Tertium augurale, quod est è purpura & cocco. Ex hócque est illud Iuuenalis sat. 8. ad fi. loquentis de Seruio Tullio Romanorum Rege 6.

Ancilla natus trabeam & diadema Quirini,
Et Fasces meruit Regum vltimus ille bonorum.

Cuiusmodi autem ea fuerit, declarat Dionysius Halicar.

Trabea. trabea: magni tamen splendoris, qua rarenter Romanos vsos inuenimus. nam soli reges aut [i] consules trabeati incessere, [k] tametsi militarem [l] nonnulli senatorium amictum abollam fuisse dicant. [m] Quam plerique philosophi desumpsere, [n] licet Græcos milites & [o] philosophos palliatos, [p] nonnunquam chlamydatos legamus. [q] Primus enim Romulus trabea vsus fuit, [r] quæ triplicis generis erat: namque vnum diis consecratum, sola purpura intexebatur: aliud regium ex purpura, immixto albo, quam Reges Consulésve induebant: tertia auguralis fuit, quæ ex purpura fiebat & cocco: quo genere augures vti assuerant, dum auguria captant. Sæpius tamen sub tegmine puniceo, alterno textu purpura distinguebatur: neque sum ignarus, [s] Maurorum Numidarumque Regum amictum esse purpureum sagum. [t] Quare Iuba rex sagulo vsus purpureo dicitur. [v] Assyriorum tunica partim purpurea fuit: [x] partim alba.

Philosophorũ vestis. Trabea triplicis generis. Sagum. Assyrij.

ANNOTATIONES.

Halicarnasseus li.2. circundistinctam fuisse purpura, sub tegmine puniceo, vestémque fuisse gentilem Romanis honorificam.

i Aut Consules.] Dionysius Halicarnasseus lib.5. Ammianus Marcellinus libro 26. Agentes igitur in memoratis vrbibus Principes, sumpserunt primitus trabeas consulares, omnisque annus dispendiis grauibus rem Romanam afflixit. & Ausonius in Protreptico ad nepotem de studio puerili,

Vt trabeam, pictamq́, togam, mea præmia, Consul
Inducrer, fastisq́, meis prælatus haberer.

Sed & adde quoq; Duces ex Diony. Halicarnasseo d.lib.5. Augures, vt dictum fuit in præced. & dicetur postea, & Equites Rom. Idibus Iulij, ex Valerio Maximo lib. 2. cap. 1. vbi de ordine equestri, his verbis, Trabeatos verò Equites Idibus Iulij Q. Fabius transuehi instituit. Vtebantur etiam trabea in funebri pompa, si Cornelio Tacito credimus, qui lib.3. in princip. in Germanici funere, sic ait, Igitur Tribunorum Centurionúmque humeris cineres portabantur, præcedebant incompta signa, versi fasces: atque vbi colonias transgrederentur, atrata plebes, trabeati Equites, pro opibus loci vestem, odores, aliáque funerum solemnia cremabant.

k Tametsi militarem.] Nonius Marcellus vbi de generibus vestimentorum, authoritate Varronis in Cosmophthorine.

l Nonnulli Senatorium.] Ex quo Iuuenalis satyra 4.

- Rapta properabat abolla
Pegasus, attonitæ positus modo villicus vrbi.

Is Pegasus fuit Iurisconsultus celeberrimus, qui à Vespasiano vrbi præfectus fuit, vt illic dicit Iuuenalis & scribitur in l.2.§.vlt.ff.de orig.iur.

m Quam plerique Philosophi.] Martialis lib.4. epigram.56. loquens de Cosmo Cynico Philosopho,

Cerea quem nudi tegit vxor abolla grabati,
Cui dat latratos obuia turba cibos.

Et Iuuenalis satyra tertia de Stoico quodam Philosopho,

- Atque audi facinus maioris abollæ
Stoicus occidit baream, delator amicum,
Discipulumq́, senex. -

Vbi Britannicus interpres, Ergo, inquit, maioris abollæ. id est non militaris, sed philosophicæ: & ideo maioris & grauioris authoritatis.

n Licet Græcos milites.] Iam dictum est suprà pallium proprium esse Græcorum.

o Philosophos palliatos.] Herodes Atticus apud Gellium lib.9.c.2. Video, ait, barbam & pallium, Philosophum non video.

p Nonnunquam chlamydatos.] Chlamys est proprie vestis militum, quæ & paludamentum vocatur apud Nonium Marcellum de generibus vestimentorum. & probat illud Plauti in Milite glorioso, actus 5. sce.1.

Magis sapis, de tunica, chlamyde, & mucrone, qui speres.

Et Virgilij lib.8. Aeneidos,

- Ipse agmine Pallas
In medio, chlamyde & pictis conspectus in armis.

Ideo si hæc verba Alexandri ad milites referas, bene est: si ad Philosophos, vt verum fatear, nescio vbi ita Philosophi dicti sint. Eutropius autem de Gestis Roman. lib. 9. cap. vlt. tradit quòd ante Domitianum imperij insigne in chlamyde purpurea tantùm erat, reliquáque communia, quod etiam scribit Eusebius in Chronicis.

q Primus enim Romulus.] Plinius lib.9. c.39. Hincque trabeatus dictus est Ouidio li.1. Fastorum, vt suprà diximus. Diony. Halicarnass. lib.2. loquens de Romuli primo triumpho, sic scribit, Ipse pompam extremus claudebat indutus purpuram, & coronatus laurea, quadrigisque inuectus, quo augustiorem se faceret.

r Quæ triplicis generis erat.] Hæc vsque ad versic. Sæpius tamen. Sunt Suetonij in lib. de genere Vestium. & ex eo Seruij, vt diximus suprà in verbo, Sicut Romanorum trabea.

s Maurorum, Numidarumque Regum.] Quod probat exemplo seq. Iubę, qui Rex fuit Maurorum ac Numidarum.

t Quare Iuba Rex.] A. Hirtius in Comment. de bello Africo.

v Assyriorum tunica partim purpurea fuit.] Herodotus lib. 1. Assyriorum amictum describens, Duabus tunicis, inquit, amiciuntur: vna linea vsque ad pedes demissa, altera super hanc lanea: postremo candida & breui penula circundantur.

x Partim alba.] Strabo lib.16. Assyriorum mores describens, Vestes, inquit, gerunt interiorem tunicam ex lino talarem, exteriorem ex lana, amictum album.

[y] Medis autem, [z] Persis, & Armenis regibus ac Lydis, amictus purpureus quadrangulari figura, & [a] Cidaris, [b] quamuis Persici reges triplici anaxyride & cultu duodecim millium talentorum quandoque vsi sint. [c] Phœnicibus verò, [d] Syris, & [e] Cilicibus regibus chlamys cum crepidibus: [f] Romanis quoque læna, [g] quæ χλαῖνα dicta, regales cultus ornatusque fuere. [h] Taprobanæ rex syrmate vestitur, [i] Cyrus stola modica, [k] Nabathæorũ reges sola purpura. [l] Cleomenes sæpius breui tunica amictus apparuit.

Medi. Armeni. Persæ. Lydi. Phœnices. Syri. Cilices. Romani. Taprobani. Nabathæi.

ANNOTATIONES.

y Medis.] Xenophon Pædiæ Cyri li.1. Medorum (ait) tunicæ sunt purpureæ & amictus candidi.

z Persis.] Strabo lib.15. ad finem, de Persarum habitu sic scribit, Persæ amictum æstate purpureum vel varium, hyeme autem varium, tiaras Magorum infulis similes. Q. Curtius lib. 3. Cultum Regis luxuria notans, Purpureæ tunicæ medium album intextum fuisse, scribit.

a Et Cidaris.] Q. Curtius lib. 3. Cidarim, inquit, Persæ capitis vocabant insigne: hoc cærulea fascia albo distincta circuibat. In Leuitico cap. 8. Moyses, cùm ante fores Tabernaculi lauisset Aaron & filios eius, vestiuit pontificem subucula linea, accingens eum baltheo, & induens eum tunica hiacynthina, & desuper humerale imposuit, Cidari quoque texit caput. A quibusdam Cidaris tiara creditur, alij coronam, alij strophium sacerdotale esse contendunt.

b Quanuis Percisi Reges.] Strabo lib.15. paulò ante fi. de Persarum Principum cultu loquens, Principes, inquit, anaxyridem triplicem habent, & tunicam manicatam, duplam, genu tenus, cuius suffultura candida est, exterior verò pars colore infecta. Q. Curtius d. lib. 3. Persarum Regis cultum describens, Pallam, inquit, auro distinctam aurei accipitres, velut rostris inter se corruerent, adornabant: & zona aurea muliebriter cinctus, acinacem suspenderat, cui ex gemma erat vagina.

c Phœnicibus verò.] Herodotus lib. 7. Phœnicum & Syrorum, qui Palæstinam incolunt ornatum hunc in modum describit, Circa capita galeas Græcanicis proximas gerunt, induti thoracibus lineis, cum scutis vmbone carentibus, cúmq; iaculis.

d Syris.] Dictum est in præced. de militum, non Regum ornatu.

e Cilicibus regibus.] Herodotus eodem lib. 7. in Catalogo copiarum Xerxis scribit, Cilices laneis indutos vestibus, tulisse circa capita gentiles galeas, pro scutis partnulas ⁎ crudo bouis corio. & ibidem scribit, Reges Cypriorum mitris redimitos centum quinquaginta naues armatas duxisse.

f Romanis quoque læna.] Varro lib. 4. linguæ Latinæ, Læna, inquit, quòd de lana multa: duarum enim togarum instar, vt antiquissimum mulierum Ricinium, sic hoc duplex virorum. Lænam Festus Pompeius scribit esse vestimenti genus habitus duplicis, eam quidam appellatam existimant Tuscè, quidam Græcè, quam Clænam dicunt. Nonius verò lib. de Vestimentorum generibus, putat esse Vestimentum militare, quod supra omnia vestimenta sumitur, citans illud Virgilij lib. 4. Aeneidos,

- Tyrioq; ardebat murice læna
Demissa ex humeris. -

Vbi Seruius dicit, genus esse vestis, & propriè togam duplicem, amictum angularem. Eam verò Virgilius tribuit Aeneæ, vt hinc fortè acceperit, quod Alexander hîc dicit. Cicero de Claris Orat. docet lænam etiam fuisse vestem sacerdotalem, qua Flamines vti solebant, quum sacrificia facerent, Qui, inquit, quum Coss. esset, eodémque tempore sacrificium publicum cum læna faceret, quòd erat Flamen Carmentalis, plebis contra patres concitatione & seditio nunciata, vt erat læna amictus, ita venit in concionem. Dionysius libro 6. loquens de Castore & Polluce, sic scribit, Adolescentes dicuntur duo bellicas induti lænas in foro Ro. apparuisse.

g Quæ χλαῖνα dicta.] Erasmus Chiliad. 1. cent. 10. cap. 100. Χλαῖνα, inquit, summa vestis est, quæ pro tempore sumitur ad ventos, pluuiam, frigúsque depellendum, quasi Latinè dicas Penula: citátque illud Iuuenalis satyra 5.

- Et multo stillaret penula nimbo.

Pollux lib. Onomasticôn lib. 7. cap. 13. de Vestium speciebus duo Chlænarũ genera potissimùm fuisse tradit: alterum simplex ἁπλοΐς, ὡς ὅμηρος, χλαίνας τ' ἐκδύμεναι οὔλας καθ' ὕπερθεν ἕσασθαι. Alterum duplex, διπλῶν ἐκτάδιον, vt apud eundem, contra frigora comparatum. Mos autem erat Gallis lanis villosis vti. Galli lana quidem aspera, cæterum oblongis villis, vnde & hirsuta texunt sagula, quæ Lænæ vocantur: authore Strab. lib. 16. vbi Gallorum habitus & arma describit. Homerus lib. 2. Iliad. vbi Agamemnonem vestibus & armis instruit, videtur vsurpasse pro paludamento, seu pallio militari, quod Græci chlamyda vocant.

h Taprobanæ Rex.] Solinus cap. 66. Cultu, inquit, Rex dissimili à cæteris. Vestitur syrmate, vt est habitus, quo liberum patrem amiciri videmus.

i Cyrus stola Medica.] Xenophon Pædiæ Cyri lib. 8. Itaque elegit stolam Medicam, & ipse ferre, & vt familiares ea vterentur persuasit. Hæc enim visa est ei occultare, si quis defectum aliquem haberet in corpore: præterea ea indutos & pulcherrimos, & maximos ostendere.

k Nabathæorum Reges.] Strabo libro 16. non longè à fi. Nabathæorum mores describens, tradit Reges purpuratos incedere.

l Cleomenes.] Plutarchus Cleomenis facilitatem atque humanitatem describens, sic scribit, Qui verò Cleomenem adibant, cùm tamen Rex dici simul & haberi vellet, non purpuram, non laticlauum, non tricliniorum, aut sellarum ingentes apparatus conspeciebant, non lictorum, aut ianitorum turbam, non scribarum multitudinem, qui diu multúmque rogati, vix tandem per literulas respondere dignantur: sed ipse breui tunica amictus, vltrò sese venientibus offerens aderat, petentibus comiter be

[m] Antigonus & [n] Aristippus agresti, & regi vix decoro habitu. [o] Contrà Demetrius non modo diademate, sed veste ex auro & purpura conspicuus erat. [p] Sexticula verò non regia, sed imperatoria vestis fuisse traditur. [q] Athenienses autem reges sæpe Creticum induebant: apud quos ex prouinciis vestes nomina sumpsere: nam præter [r] tarentinidam fuit Sardonica, [s] sicula, [t] therea, [v] phrygia, & [x] casiaca militibus propria, ac [y] deutoruga, [z] diphthera, [a] pastoricia & [b] byssacæna, [c] ac aliæ multiplicis generis. Sed quod discriminis inter viros senatorios & consules ac triumphales, purpura & palmata vestis faciebat, vt cæteris præstarent: idem discriminis cultus, vestitusque in mulieribus fuit. Etenim matronæ & spectatæ pudicitiæ mulieres, [d] nisi nigro capillo, [e] & longè latéque fusa toga ad talos demissa, stolaque & [f] flammeo, ac [g] vittis & [h] reticulo, quo capita velarent, vtebantur: cum [i] meretrices flauum capillum

Sexticula. *Vestes ex prouinciis nominata.* *Discrimen vestitus in mulieribus.* *Matrona.* *Meretrices.*

ANNOTATIONES.

ter, benignéque respondens, summáque humanitate, & loqui & audire paratus.

m Antigonus.] Plutarchus in Demetrio.

n Et Aristippus.] Id (puto) accepit à Plutarcho in Arato: sed is, ni fallor, de Arato intelligit, non de Aristippo: licet de eo eodem in loco loquatur.

o Contrà Demetrius.] Plutarchus in illius vita, Demetrium diadema gestare, vestibúsque auro contextis, & purpura vti tradi.

p Sexticola.] Vnde id accepit, nescio.

q Athenienses autē Reges sæpe Creticum.] De hoc Rhodiginus lib. 16. cap. 10. in princip. sed nullo authore citato. At id est Pollucis lib. 7. ca. 17. de Byssinis, vbi vestem hanc Clauatam vocat. sic enim ait, Clauata quoque dicebatur Athenis, qua Rex vtebatur.

r Tarentinidam.] De hac quoque Cælius Rhodiginus d. lib. 16. cap. 10. sed nullo authore citato. Est autem Pollucis dicto cap. 17. lib. 7. vbi sic scribit, Tarentinidium, perspicua vestis est, à Tarentinorum vsu & luxuria denominata.

s Sardonica, sicula.] Idem Cælius ex Polluce dd. lib. & cap. de Byssinis.

t Theræa.] Pollux d. lib. ca. 17. Therea, inquit, variegata. cap. autem 13. declarat quare Theræum vocetur, his verbis, Et Theræum indumentum, aut ab insula, aut quòd feram intextam habet, dicitur.

v Phrygia.] Cælius vbi suprà. Togas rasas, Phrygianásque D. Augusti temporibus nouissimis cœpisse, scribit Fenestella apud Plinium lib. 8. cap. 48. Pollux d. cap. 17. de Byssinis, Phrygia, inquit, muliebris, ab illis, quorum frequentissimus, vsus est denominata.

x Cassiaca.] Cælius vbi suprà, vbi declarat quare ita vocetur.

y Ac deutoruga.] Deuteturga legendum. Iulius Pollux d. lib. 7. cap. 17. Bis, inquit, operatam autem tunicam appellauerunt, quam nunc interstinctam vocitant, & Deuterurgos eos, qui huiusmodi conficiunt. quod & Lysippus in Bacchidibus ostendit.

z Diphthera.] Cælius vbi suprà, de hac, nullo item citato authore. Sed Iul. Pollux d. lib. 7. cap. 15. declarat cuiusmodi sit: sic enim scribit, Diphthera, tunica stricta, habens ceruical. Sed reperies in alia significatione apud eundem eodem lib. 7. in fine. Herod. lib. 5.

a Pastoritia.] Cælius vbi suprà, hanc eandem cum superiore esse dicit.

b Byssacæna.] Idem Cælius ibid.

c Et aliæ multiplicis generis.] De quibus Nonius Marcellus de genere Vestimen. Cælius & Pollux vbi suprà, & è recentioribus in libro de Re vestiaria.

d Nisi nigro capillo.] Vide quæ statim dicam in verbo, Meretrices flauum capillum haberent.

e Et longè latéque fusa toga.] Voluit aut certè debuit dicere, Stola ad talos demissa ex Horatio lib. 1. Serm. sat. 2.

Ad talos stola demissa & circundata palla. Stolam esse muliebrem vestē Vlpianus putauit in l. vestis. §. muliebria. ff. de auro & argento mundo leg. Mulibria, inquit, sunt, quę matrisfamiliâs causa comparata sunt, quibus vir non facilè vti potest sine vituperatione: veluti stolæ, pallia, tunicæ, capitia, zonæ, mitræ (quæ magis capitis tegendi, quam ornandi causa sunt comparata) plagulæ, penulæ. Cui Cicer. locus Philip. 2. suffragari potest, Sumpsisti virilem togam, quam statim muliebrem stolam reddidisti. Ouidius libro 3. de Ponto, elegia 3. ad Maximum,

- Quarum nec vitta pudicos
Attingit crines, nec stola longa pedes.

Ex quo Cæsar Caligula (vt scribit Sueton. in vita Caligulæ, cap. 23.) Liuiam proauiam suam, Vlyssem stolatum nominare solebat, significans eam mulierem esse astutissimam. Vide nostras leges Connubiales l. 3. inter ornamenta muliebria, vbi de Stola.

f Et Flammeo.] Hoc enim siue vestis, siue tegmē capitis, quo magis, puto, vtebantur matronæ, vt tradit Nonius Marcellus, vbi de genere vestimentorum disserit. & vide in nostris legibus Connubial. vbi suprà.

g Ac vittis.] Vide infrà in verbo, Absque flammeo & vitta.

h Et reticulo.] Et id matronas decet, vt patet ex eo, quod scribit Lampridius in vita Alexandri Seueri, Matronas autem, inquit, regias contentas esse debere vno reticulo, atque inauribus. Hoc nobiles Italicæ matronæ vtuntur.

i Meretrices flauum capillum haberent.] Seruius enarrans illud Virgilij ad fin. lib. 4. Aeneid.

Nondum illi flauum Proserpina vertice crinem
Abstulerat. -

Matronæ,

haberent, [k] & togam subductiorem [l] absque flammeo & vitta: [m] quam togam virilem, quæ adulterij crimine damnatæ erant, dimissa stola, sumere cogebantur. namque meretrices prostabant cum toga [n] & stolis pullis, [o] quibus etiam ianthino & cocco vti inhibitum est. [p] Fuitque aliquando mulieribus vetitum, ne versicolori veste vterentur, lege Oppia: [q] quod etiã à Nerone factum memorant, qui mulieribus amethystini & Tyrij vsum interdixit. [r] Quæ quidem stola plebeiis, quanuis honestis, non dabatur: *Stola.*

ANNOTATIONES.

Matronæ, inquit, nunquam datur flauus crinis, sed niger tantum, contrà flaua coma dabatur meretricibus. vnde Iuuenalis sat. 6.

Et nigrum flauo crinem abscondente galero
Intrauit calidum veteri centone lupanar.

Ibi enim loquitur de Messalina, Claudij Imperatoris vxore, quæ matronalem pudicitiam mentiens, nigros crines ferebat: sed, vt erat omnium impudentissima, cùm ad lupanar iret suam libidinem expletura, ne agnosceretur, flauo galero caput tegebat. Et huc quoque spectare potest quod Horatius lib. 1. Car. Ode 5. Pyrrhæ meretrici flauum crinem tribuit,

Cui flauam religas comam
Simplex munditiis?

Et ante hos Euripides in Electra, introducit Electram hæc de Clytemnestra, matre impudica, dicentem,

ξανθὸν κατόπτρῳ πλόκαμον ἐξήσκεις κόμης.

Id est,

Flauos speculi iudicio cincinnos componebas.

Verùm huic sententiæ cõtradicit, quod scribit Ouidius de Lucretia loquens, matrona castissima, lib. 2. Fastorum non adeò longe à fi.

Forma placet, niueusq́ color, flauiq́ capilli,
Quiq́ue aderat nulla factus ab arte decor.

Et Catullus in Argonauticis, siue de Nuptiis Pelei, & Thetidos de Ariadna loquens,

Non flauo retinens subtilem vertice mitram.

Et in epig. de Coma Berenicis,

Fixa corona foret: sed nos quoque fulgeremus
Deuotæ flaui verticis exuuiæ.

k Et togam subductiorem.] Nonius Marcellus, vbi de genere Vestimentorum: Meretrices, inquit, succinctiore veste vtebantur. citátque illud Afranij, Meretrix cum veste longa, peregrino in loco solet tutandi causa sese sumere.

l Absque flammeo & vitta.] Vitta honestarum matronarum, virginum & vestaliũ capitis tegmen erat. Tibullus lib. 1. eleg. 6.

Sit modò casta doce: quanuis non vitta ligatos
Impediat crines, nec stola longa pedes.

Ouidius lib. 3. Fastorum, de Rhea Syluia Vestali,

Ignibus Iliacis aderam, cùm lapsa capillis
Decidit ante sacros linea vitta focos.

Et lib. 4. de Veneris festo,

Rite deam colitis latiæ matresq́ nurusq́,
Et vos quis vitta, longaq́ vestis adest.

Et lib. 2. de Tristib. volens ostendere, se libros de Arte, non scripsisse grauioribus fœminis, post horum versuum repetitionem,

Este procul vittæ. - mox addit,
Ecquid ab hac omnes rigidas summouimus arte,
Quas stola contingi, vittaq́ sumpta vetat?

Et alij, quos & nos adduximus in illis nostris legibus Connubialibus l. 3. inter ornamenta muliebria: vbi de vittis & de instita loquor. Ex quibus etiã intelligis vittam meritricibus denegari, ex Seruio lib. 7. Aeneidos, ibi,

Soluite crinales vittas, capite orgia mecum.

Vittæ, inquit, solarum matronarum erant: nam meretricibus non debebantur. Et Virgilio d. lib. 7. paulò antè, de Alecto loquente, quæ reginam Amatam, Latini Regis vxorem, inuaserat, totúmque illius corpus & habitum occuparat,

- Fit tortile collo
Aurum ingens coluber: fit longæ tænia vittæ,
Innectitq́ comas, & membris lubricus errat.

m Quam togam virilem.] Nescio cur virilem addit: cùm toga (vt iam diximus) fuerit communis virorum & mulierum, nemóque de his, qui de hac re loquuntur, de virili dicit. Illud autem certum, quòd mulieres adulterij damnatæ, aut compertæ, remota stola, togam induebant, vt meretrici aptam. Ita enim prostare solebant cum togis puellæ, vt discernerentur à matronis: vt scribunt Acron & Porphyrion in id trahentes illud Horatij lib. 1. Ser. satyra 2.

- Quid inter -
Est in matrona, ancilla, peccésne togata?

Illic enim togatam, meretricem significare, quam opponit matronæ. Sed & huc propius accedit illud Tibulli lib. 4. ad Sulpitiam,

Sit tibi cura togæ potior, pressumq́ quasillo
Scortum quàm Serui filia Sulpitia.

Nam illic togam pro meretrice posuit. Et illud quoque Iuuenalis saty. 2.

Damnetur si vis, etiam Carphinia, talem
Non sumet damnata togam.

Et Martialis lib. 2 epig. 39.

Coccina famosæ donas & ianthina mœchæ,
Vis dare, quæ meruit, munera? mitte togam.

Et nos quoque diximus in nostris legibus Connubialibus.

n Et stolis pullis.] Pullus ex Virg. 3. lib. Georgic. pro nigro. & Tibullo lib. 1. eleg. 2. & infinitis alijs locis.

o Quibus etiam ianthino.] Quod satis innuit Martialis vbi nuper citauimus.

p Fuitque aliquando mulieribus vetitum.] Id est ex Liuio 4. Decad. lib. 14. in princ.

q Quod etiam à Nerone.] Tranquillus in Neronis vita, cap. 32. Et quum interdixisset, inquit, vsum amethystini ac Tyrij coloris, summisissetque, qui nundinarum die, pauculas vncias venderet, præclusit cunctos negotiatores.

r Quæ quidem stola.] Iam suprà dictum est non semel.

Noua nupta. Cyclas. Palla. Ricinus. Crocoton. Syrma.

siquidem patriciæ & grandes natu matres, illam honoris causa deferebant. erat enim ad imos pedes fluxa,[s] quam instita contexta ambibat.[t] Rectam verò tunicam & puram togam noua nupta induebat: quam etiam tyronibus, dum militiæ adscribuntur, tributam inuenimus.[v] Cyclas quoque,[x] palla &[y] ricinus[z] cum crocoto honestarum vestes fuere virginum & matronarum,[a] licet citharœdis quandoque palla in vsu fuit,[b] quæ syrma dicta est.[c] erat enim tragœdorũ.[d] Cyclas verò rotunda,[e] quam Alexander Romanus imperator matronis regiis dedit, quæ plus sex vnciis auri non haberet cum reticulo: & pallium auro aspersum cum in auribus, & monili baccato.[f] Crocoton quoque rotunda & fimbriata, sed tantũ locupletibus cõcessa.[g] Vittasque &[h] supparũ,[i] ac togam prætextã, solæ virgines deferebãt, quæ nuptis non dabãtur. Erãt enim insignia pudoris & verecũdię, quibus mos erat, capillos aut humeris defluẽtes, aut reticulo collectos ferre:[k] licet vittarum duo genera inueniamus: virginalem vnam, alterã nuptialem, aut qua nubentes velabãtur.[l] Strophiũ verò pectoralẽ fasciam, vel capitis ornatũ, nonnulli cingulũ fuisse autumãt, & soleas purpureas puellarum calceos. Sed

Virgines. Vittarum duo genera.

ANNOTATIONES.

s Quam instita contexta ambibat.] Horatius lib.1.Serm.sat.2.

Quarum subsuta talos tegat instita veste.

Ouidius lib.1.de Arte amandi,

Este procul vitta tenues, insigne pudoris,
Quæq; tegis medios instita longa pedes.

Diximus in dictis nostris legibus, vbi de Instita loquor inter ornamenta muliebria.

t Rectam verò tunicam.] Plinius lib.8 cap.48. & alibi dictum est suprà lib.2.c.5.

v Cyclas quoque.] Iuuenalis sat.6.

Hæ sunt quæ tenui sudant in Cyclade.

Et vide nostras leges Connubiales, vbi de Cyclade loquor.

x Palla.] Nonius Marcellus, Pallam honestæ mulieris vestimentum esse scribit, hoc est tunicæ pallium. quod & hinc satis liquet, quòd Senatus Ro. misit dono ad Reginam Cleopatram pallam pictam cum amiculo purpureo, apud Liuium 3.Dec. lib. 7. non adeò longè à princ. & de hac quoque in dd.ll.Connub.

y Et Ricinus.] Dicitur etiam Ricinius. Marcellus dicit esse Palliolum fœmineum breue. Varro de vita populi Romani lib.1.Et quo, inquit, mulieres in aduersis rebus, ac luctibus, cùm omnem vestitum delicatiorem, ac luxuriosum posteà institutum ponunt, Ricinia sumunt. Vide dict. leg. Connub. vbi de Ricinio.

z Cum crocoto.] Vide dict. leg. Connubial. & infrà in verbo, Crocoton quoque.

a Licet citharœdis quandoque palla.] Horatius in Arte poëtica,

Post hunc personæ pallæq; repertor honestæ
Aeschylus.

Et Iuuenalis de Citharœdis loquens sat.10.

Et quibus aurata mos est decurrere palla.

b Quæ Syrma dicta est.] Syrmate vti Reges insulæ Taprobanæ diximus suprà ex Solino c.66.

c Erat enim tragœdorum.] Syrma genus vestis, quæ in grauioribus poëmatis recitandis trahebatur ab histrionibus, Martialis lib.4. ad Flaccum,

Musa nec insano Syrmate nostra tumet.

Et lib.12.epig.95.in Tuccam,

Transtulit ad tragicos se nostra Thalia cothurnos,
Aptasti longum tu quoque Syrma tibi.

Iuuenalis satyra 8. vbi Neronem irridet, qui tragœdias egit,

Ante pedes Domiti longum tu pone Thyestæ
Syrma, vel Antigones, seu personam Menalippes.

Et iterum satyra 15.post princip. ponit Syrmata pro tragœdiis,

Nam scelus à Pyrrha, quanquam omnia Syrmata voluas,
Nullus apud tragicos populus facit.

d Cyclas verò rotunda.] Quod nomen ipsum indicat. nam Græci κύκλον, circulum, & κυκλόω, circundo dicunt. Videtur autem esse vestis tenuissima, explicabilis & spatiosa.

e Quam Alexander Rom.Imp.] Lampridius in vita illius.

f Crocoton quoque rotunda.] Crocotæ dicuntur tunicæ infectæ croceo colore: talia autem vestimenta delicata sunt & fœminea. Marcellus Mollicina, à mollicie dicta putat. Apud Græcos κρόκωτος est εἶδος χιτῶνος, id est, species tunicæ: & vt inquit Suidas, Crocotos est ἔνδυμα ἐγκύκλιον. id est, vestimentum orbiculatum. Plautus in Aulularia act.3.scena 5. Crocotarios infectores dixit, qui crocota inficiunt, tinguntque vestes crocei coloris.

g Vittasque.] Vide, quæ suprà diximus, & in nostris legibus Connubialibus.

h Et supparum.] Sex. Pompeius lib.17. Supparum vestem puellarem interpretatur, eandémque esse existimat cum ea, quæ & subucula & camisia dicitur. quod Afranij testimonio probat, Puella non sum, supparo si induta sum. Varro autem lib.4. de ling. Lat. dicit esse genus togæ leuis & angustæ, quòd suprà induatur: quemadmodum subucula, quòd subtus induatur. Sed vide in nostris legibus Connubialibus.

i Ac togam prætextam.] De hac suprà dictum est.

k Licet vittarum duo genera.] Vide in nostris legibus.

l Strophium.] Nonius Marcellus de genere Vestiment. dicit esse fasciam breuem, quæ virginalem papillarum

tamen strophium, mitras & purpureas fasciolas, ancillarum fuisse amictus, multi testati sunt: [m] idque à Cicerone Clodio obiectum, quòd in strophio, mitra & purpurea fasciola, se ancillam mentitus, sacra Bonæ deæ polluisset. [n] Fasciolas verò crurules, crurum pedumque velamenta, æquè viris ac mulieribus communes aliqui volunt, [o] quæ sæpe purpureæ, [p] nonnunquam conchyliatæ erant. [q] Fasciæ verò pectorales dabantur pueris, [r] quæ virides fuere. [s] Sicyonia [t] & socci, calcei muliebres delicatioris cultus & amatorij. Erant enim veteribus calcei specie varia: nam [v] & gallicæ & [x] soleæ & *Strophiū. Ancilla. Fasciola crurules. Pueri. Calcei muliebres. Calceorū species.*

ANNOTATIONES.

papillarum tumorem cohibet, authoritate Turpilij, Plauti, Tullij, & Varronis, quibus alios addidimus in nostris legibus Connubialibus, vbi omnino vide. Hinc strophiarij dicti, strophiorum artifices, quorum meminit Plautus in Aulul. act. 3. scena 5. Martialis fasciam pectoralem appellat, sic scribens in Apophor. 134.

Fascia crescentes domina compesce papillas:
Vt sit, quod capiat nostra, tegatq́ manus.

m Idque à Cicerone Clodio obiectum.] Ciceronis verba ex Oratione de Aruspicū responsis ad Senatum, hæc sunt, P. Claudius à crocota, à mitra, à muliebribus soleis, purpureisque fasciolis: à strophio, à flagitio, à stupro est factus repentè popularis: nisi enim mulieres exornatum ita deprehendissent, nisi ex eo loco, quo eum adire fas non erat, ancillarum beneficio emissus esset, populari homine populus Rom. respub. ciue tali careret.

n Fasciolas verò crurules.] Valerius Maximus lib. 6. cap. 2. de Pompeio candida fascia crus alligatum habente, Fauonium dixisse, Non refert qua in parte corporis sit diadema. Quintil. lib. 2. c. 3. Fascias, inquit, quibus crura vestiuntur. Sed tu omnino vide nostras leges Connubiales, ex quibus disces fascias fuisse pectorales & crinales.

o Quæ sæpe purpureæ.] Quod constat ex eo loco Tullij citato in verbo, Idque à Cicerone. & præterea ex C. Caligula ca. 17. vbi illum dicit viris, pueris ac fœminis fascias purpuræ ac conchylij distribuisse. Et Iulius Capitolinus in vita Claudij Albini, Accessit, inquit, omen, quod cùm pueri eius familiæ russulis fasciolis illigarentur: quò fortè lotæ atque vdæ essent russulæ fasciolæ, quas mater prægnans parauerat, purpurea matris illigatus est fascia: Vnde illi ioco nutricis etiam Porphyrij nomen inditum est.

p Nonnunquam conchyliatæ.] Ex eodem illo loco Suetonij.

q Fasciæ quoque pectorales.] Vt patet ex illo Iulij Capitolini loco citato ibi, Quæ sæpe purpureæ. Sed & puellis & fœminis ad cohibendas earum mammas, vt patet ex Martialis apophoreto, citato in verbo, Strophium. & ex alijs, quos cito in legibus Connub.

r Quæ virides fuere.] Iuuenalis sat. 5.

- Viridem thoraca iubebit
Afferri. -

Thorax enim Græcis pectus est, vt intelligi potest ex Celso lib. 3. cap. 5. & Plinio lib. 20. cap. 12. & Iul. Polluce lib. 7.

s Sicyonia.] Lucillius à Festo Pompeio citatus,

Et pedibus læua Sicyonia demit honesta.

Lucretius lib. 4.

Vnguenta & pulchra in pedibus Sicyonia rident.

Et Tullius lib. 1. de Oratore, de Socrate loquens, Si mihi calceos Sicyonios attulisses, non vterer, quanuis essent habiles & apti ad pedem, quia non essent vtiles. Et horum etiam meminit Pollux lib. 7. c. 22. vbi scribit nomen ipsum indicare quorum inuentum sit.

t Et socci.] Hinc Socculi. Suetonius in Caligula, cap. 52. scribit, Caligulam nonnunquam in publicum processisse cum socco muliebri. Idem in Vitellio, cap. 2. Claudium vxoribus, libertisque addictum, ne qua non arte demereretur, pro maximo munere à Messalina petiit, vt sibi pedes præberet excalceandos: detractúmque socculum dextrum inter togam, tunicásque gestauit assiduè, nonnunquam osculabundus. Plinius lib. 9. cap. 35. Quin & margaritas pedibus, nec crepidarum tantùm obstragulis, sed totis socculis addunt. & lib. 37. cap. 2. de C. Caligula loquens, qui super omnia muliebria socculos induebat è margaritis. Isidorus lib. 19. Etymologiarum, cap. 33. eodémque vlt. dicit soccos & socculos ita dictos, quòd soccum habeant, in quo pars plantæ iniiciatur.

v Gallicæ.] Gellius lib. 13. cap. 20. refert T. Castritium discipulis suis probro vertisse, quòd feriato die conspicerentur, lacernis induti & Gallicis calceati. scribitque id verbum esse nouum, nec diu ante ætatem Ciceronis vsurpari cœptum: citatque illud ipsius in secunda Antonianarum (id est Philippicarum, ita enim appellat ipse Cicero) cum Gallicis & lacerna cucurristi. Cui adde & alium eiusdem Ciceronis eadem Philipp. locum, Nam quod quærebas, quomodo redissem, primùm luce, non tenebris: deinde cum calceis & toga, nullis nec Gallicis, nec lacerna. Gallicæ sunt soleæ ligneæ, aut è subere, quibus fœminæ potissimum vtebantur, quas crepidas appellari posse Gellius, vbi supra affirmat. Hoc calciamenti genere vtuntur Galli pluuioso tempore. Vulgus (inquit Bayfius lib. de Re vestiaria.) Galozas vocat, *des Galoches*.

x Et soleæ.] Gellius vbi supra, & Isidorus libro Etymologiarum 19. cap. 33. Solea, vt scribit Pompeius lib. 17. dicta est, quòd solo pedis subiiciatur. Eas autem muliebres esse iam intelligis ex eo loco Ciceronis de Arusp. responsis, citato suprà in verbo, Idque à Cicerone. Solea (vt Pollux lib. 7. c. 22. definit) est leuis, vt pes puluerem tantùm non contingat. Vulgus (vt scribit Bayfius) vocat, *Souliers à l'Apostolique*, quòd iis calceati Apostoli domini pingi soleant. Inde soleatus soleis indutus. Cicero 7. in Verrem act. Stetit soleatus prætor populi Romani

[y] cothurni: tum [z] mullei albi, hederacei, cerei, & lintei, calceorum species sunt: qui [a] cum antea communes viris æquè ac mulieribus forent, sequuti Cæsares, inter quos [b] Aurelianus, illos viris ademere, & fœminarum calceis addidere, [c] quas etiam ferût compedes habuisse ex argento, cum ex auro vetarentur. [d] Qui mullei, sicut veteribus monumentis extat, olim fuere calcei Albanorum regum, deinde patriciorum facti, demum patriciis adempti, & mulieribus traditi. [e] sicut crepidas antea senatores, mox equites, demum milites habuere proprias. [f] Soleas autem calceamenta dixere, quibus plantarum calces in fine teguntur, habenis iuncta, cæteris propè nudis. [g] Apud Achæos autem calcei fœminarum fuere albi & tenues. Atheniensibus elaboratæ artis, [h] iphicratides dicti. Græcis [i] nymphides & [k] arpides, multiplici sutura, [l] sicut Scythicæ, [m] Laconicæ, [n] Persicæ. [o] Amyclaidæ & [p] Alcibiadæ. [q] Persæ enim calceo vtuntur alto & duplo,

Mullei. *Crepida.* *Solea.* *Iphicratides.* *Nymphides.* *Arpides.*

ANNOTATIONES.

cum pallio purpureo. Sed & alia quoque significat solea, vt videre est apud Pompeium eod. lib. 17. sed alio loco.

y Cothurni.] Genus calciamenti, subere quodammodo subleuati, quo vtebantur Tragœdi: vt eminentiores apparerent: & viatores, ne tam facilè impingerent in lutum: item etiam virgines, vt grandiores apparerent sub longa stola. Quapropter cothurnos ipsos de suris vincire solebant. Virgil. lib. 1. Aeneidos, vbi Venus aduenienti filio, noluit se deam fateri, illique primùm occurrit,

Virginibus Tyriis mos est gestare pharetram,
Purpureoq; altè suras vincire cothurno.

Ex quo patet & his mulieres esse vsas, vt & ex illo loco Iuuenalis sat. 6.

— Aliam credas, cedo, si breue parui
Sortita est lateris spatium, breuiorq; videtur
Virgine Pygmæa, nullis adiuta cothurnis.

Sed de hoc amplius in nostris legibus Connubialibus, & vide præterea Isidorum, vbi suprà. Cothurnus (inquit Pollux lib. 7. cap. 22.) vtrique pedi conuenit: vnde & Theramenem cothurnum vocarunt, propter eam, qua in rep. vtebatur, alterationem.

z Mullei albi.] Genus calciamentorum, vt tradit Festus Pompeius lib. 11. Sed quod Alexander subiungit albi, hederacei &c. nescio vnde acceperit. Scio autem Plinium lib. 9. cap. 17. authoritate Fenestellæ, scripsisse, Mullo pisci datum nomen à colore mulleorum calceamentorum: ipsumque mullum (vt paulò pòst subdit) expirantem versicolori quadam & numerosa varietate spectari.

a Qui cùm anteà communes.] Vt patet ex sequentibus.

b Aurelianus.] Vopiscus in vita illius ad finem, Calceos mulleos, inquit, & cereos, & albos, & hederaceos viris omnibus tulit, mulieribus reliquit.

c Quas etiam ferunt compedes.] Pollux li. 7. c. 22. inter calceos memorat κονίποδες. id est, compedes calceos, scilicet, tenues & seniles. Iacobus Tusanus in Lexico Græcolatino, κονίπους, οδ@, inquit, calceamentum lacerum, non cooperiens totum pedem, præterea angustum. Hesychius scribit κονίποδες, id est, ὑποδήματα μοιχικά.

d Qui mullei.] Festus Pompeius lib. 17. Mulleos, inquit, calciamentorum aiunt esse, quibus Albanorum Reges primi, deinde Patritij vsi sunt, quod probat authoritate M. Catonis lib. Orig. 7. Qui magistratum curulem cœpisse calceos mulleos alluci natos, cæteri perones. Item Tintinij in Setina, Iam cum mulleis te ostendisti, quos tibiatis in calceos, quos putant à mullando, id est, suendo dictos.

e Sicut crepidas.] Seruius libro 8. Aeneidos, in eum locum,

Et Tyrrhena pedum circundat vincula plantis.

Eadem propè ad verbum dicit Pollux lib. 7, ca. 22. Crepidæ, inquit, habitus militaris: quas nonnulli poëtarum, Arpides vocarunt. Quidam hoc nomen à crepitu, hoc est à sono, quem ambulando reddunt, dicunt appellatum. Certius tamen est ex Gellij lib. 13. cap. 20. & Persij sat. 1. authoritatibus, dicere vocem esse Græcam. Eius calceamenti sutores crepidarios dixerunt.

f Soleas autem.] Gellius ex T. Castritio Rhetore lib. 13. cap. 20. Omnia, inquit, fermè id genus, quibus plantarum calces tantùm in fine tegũtur, cętera propè nuda, & teretibus habenis iuncta sunt, soleas dixerunt, nonnunquam, voce Græca, crepidulas.

g Apud Achæos.] Appianus bellor. Ciuil. lib. 5. scribit M. Antonium sibi assumpsisse calciamenta candida, qualia Atheniensium sacerdotales, quos Phecasios vocant, deferre consueuerunt. Pollux lib. 7. cap. 22. scribit, albos calceos maximè fuisse meretricios.

h Iphicratides.] Pollux vbi suprà ab vtentibus dictos scribit.

i Nymphides.] Cælius lib. 28. cap. 27. Nymphides, inquit, calciamenta sunt muliebria & sponsalia.

k Et arpides.] Pollux lib. 7. cap. 22. in princ. scribit crepidas à nonnullis poetarum ἀρπίδας vocari, vt suprà in verbo, Sicut crepidas.

l Sicut Scythicæ.] Ab ea gente inuentæ, vt scribit Pollux vbi suprà.

m Laconicæ.] Laconibus quoque inuentæ, vt ille dicit.

n Persicæ.] Huiusmodi calceos fuisse proprios mulieribus, scribit Pollux, vbi suprà, & vide infrà in verbo, Persæ enim.

o Amyclaidæ.] Et de his Pollux vbi suprà, qui dicit calceos liberaliores: ipso verò nomine locum significare: scilicet Amyclas.

p Et Alcibiadæ.] Ab Alcibiade, qui iis vtebatur Polluci eodem loco, & Athenæo ex Satyro lib. 12. Dipnosophist. c. 16.

q Persæ enim.] Strabo lib. 15. Persarum cultus & mores

vt magni appareant: [r] Assyrij paruo, [s] Aegyptij papyraceo, [t] Babylonij soleis Thebanis similimo, [u] Cretenses militari, [x] Nabathæi sandalio. [y] Indi ex arborũ corticibus nonnunquam soleas pedibus addebant. [z] Phocion verò nudo pede incessit, & [a] Cato Vticensis mira patientia, ita vt vix cruda hyeme calcearetur: [b] quod de Socrate & [c] Aristodemo legimus. [d] Lycurgus quoque pueris Spartæ pro calceamento pedum nuditatem dedit, quò facilius accliuia ascenderent, & decliuia peragrarent. [e] Empedocles ferreo calceo incedebat. [f] Hisphani è Sparto, Ligures Cantabrico, [g] Galli agrestes perone [h] Demetrius verò Antigoni eò vanitatis processit, vt aureo calceo calcearet [i] Augustus altiusculo vsus fuit, vt procerior videretur, [k] Caligula socco muliebri,

Nabathæi. Indi. Nudo pede qui incedebant. Hispani. Ligures. Antigonus. Galli. Imperatorum.

ANNOTATIONES.

mores describens, Calceamentum, inquit, altum ac duplum. Xenophon Pædiæ Cyri lib.8. Calceos taleis habent, in quibus, qui eos ferunt, clàm aliquid subiiciant, quo maiores esse videantur quàm sunt.

r Assyrij paruo.] Strabo libro 16. ornatum scribens, sic inquit, Calceamentum gerunt non sanè magnum.

s Aegyptij papyraceo.] Herodotus libro 1. iterumque 2. Sed posteriore loco de sacerdotibus tantùm Aegyptiis loquitur. Nec hi solùm, sed & hi, qui secundum flumen Indum habitant calciamenta gestant ex papyro.

t Babylonij soleis Thebanis similimo.] Herodotus lib.1. Babyloniorum cultus describens, Calceos, inquit, gerunt gentis more, soleis Thebanis similimos.

v Cretenses militari] Strabo lib.10. de Cretensium moribus loquens, Præterea, inquit, & sagulo & calceo vti militari, eisque arma in primis pretiosissima fieri munera.

x Nabathæi sandalio.] Strabo lib.16.

y Indi ex arborum corticibus.] Philostratus in vita Apollonij lib.2. cap. 9. scribit eos qui secus Indum fluuium habitant, calceamenta ex arborum corticibus facta gestare. Arrianus in vita Alexandri lib 8. scribit, Indos calceis vti corio elaboratis albo. altioribus, ac soleis varis, quò proceriores appareant.

z Phocion nudo pede.] Plutarchus in vita illius, Ruri, inquit, ac militiæ nudo semper incessit pede: nisi hyemis atrocior illum ad calceos impulisset. Ideirco ferunt inter iocantes milites nullum fuisse significandi crudelis frigoris certius argumentum, quàm affirmare calceatum Phocionem tunc fuisse.

a Et Cato Vticensis.] Plutarchus in vita illius, Tantæ illum laboris patientiæ fuisse scribit, vt cùm amici, qui vnà iter faciebant, equis veherentur, singulos ipse adiens, & pariter cum illis loqueretur, pedibus ipse vadens, cùm illi veherentur. Idem Plutarchus in eodem Catone, Sæpe sine calceis, & sine tunica in publicum prodibat à prandio. Hinc illud Horatij lib.1. epistol. epist 19. ad aliud suprà eodem cap. citatum,

Quid? si quis vultu toruo ferus, & pede nudo,
Exiguaq́ toga simulet textore Catonem.
Virtutémve repræsentet, moresq́ Catonis?

b Quod de Socrate.] Aristophanes apud Laërtium, sic scribit,

Elatus fastu vias terit, oculisq́ innuit,
Et discalciatus mala multa toleras,
Et inter nos vultu grauitatem præse fert.

c Et Aristodemo.] Atque etiam de P. Scipione, & Germanico apud Cornelium Tacitum lib.2. vbi Germanici in Aegyptum profectionem describit, Leuauit, inquit, apertis horreis pretia frugum, multáque in vulgus grata vsurpauit, sine milite incedere pedibus intectis, & pari cum Græcis amictu, P. Scipionis æmulatione, quem eadem factitasse apud Siciliam, quanuis flagrante adhuc Pœnorum bello, accepimus.

d Lycurgus.] Plutarchus in Lycurgo, de adulescentum Spartanorũ educatione loquens, Progressu ætatis eam iis iunioribus scilicet, exercitationem intendebant, vt ad cutem vsque seipsos tonderent, & discalciatos incedere, ac frequentius nudos ludere consuefacerent.

e Empedocles ferreo calceo.] Imò æreo ex Laërtio in vita illius: Phauorinus (inquit Laërtius) in Commentariis author est, crepidas item æreas & Delphicam sumpsisse coronam. Aelianus de Varia historia, lib. 12. cap. 32. scribit Empedoclem vsum fuisse calceis æneis.

f Hispani è sparto.] Plinius Naturalis historiæ lib.19. c.2. Sparti naturam & vsum eius describens: Hinc, inquit, strata rusticis (Carthaginensis Hispaniæ citerioris scilicet) eorum, hinc ignes facésque, hinc calciamina, & pastorum vestis.

g Galli agrestes perone.] Pero rusticum est calciamentum, vt inquit Seruius lib.7. Aeneidos, vbi priscos Latinos perone in bellis vsos ostendit,

- Vestigia nuda sinistri
Instituere pedis, crudus tegit altera pero.

Altus autem erat ad mediam tibiã, quominus limo ac luto aratorum pedes inficerentur. Iuuenalis. sa 14.

Nil vetitum fecisse volet, quem non pudet alto
Per glaciem perone tegi.

Budæus in annot. in Pandect. in l. in naue, titulo locati, Perones tibialia sunt laxa, quibus nostrates rustici vtuntur, sic dicta (vt arbitror) quòd peræ modo sint informia. Hinc peronatus, peronibus calciatus apud Persium sa.5.

Nauim si poscat sibi peronatus arator
Luciferi rudis -

Vulgus Gallicum *guestres* vocat, siue, *trique houses, ou botte & hourde.*

h Demetrius.] Plutarchus Demetrij mollem vestitum taxans, scribit eum auratis calceis pedes ornare solitum.

i Augustus.] Suetonius in vita illius, c.79.

k Caligula socco muliebri.] Plinius lib.9. cap.

Puella innupta apud Aegyptios. *Cupezia.* *Perſæ.* *Reginarū amictus apud Aegyptios* *Mitra.* *Mitella.* *Theſſala.* *Calantica.* *Vna tantū veſte qui vtebātur.* *Galli nobiliores.*

[l] Diocletianus &[m] Heliogabalus gēmato,[n] Carinus gēmatis fibulis.[o] Apud Aegyptios autem innuptas puellas calceis vti non licet, vt euagandi licentia cohiberetur, quum nudo pede extra ſepta prodire nefas foret, [p] Cupezia, vero non muliebres, ſed tibicinum calcei erant. [q] Palla vero picta cum amiculo purpureo.[r] Apud Perſas, ſtola Medica cum armillis & torque. Aegyptiis, ſacra Iſidis veſtis, reginarū amictus ornatuſque fuere, quibus inſigniis velut veriſsimis notis, à vulgo ſecernebantur. Quam quidem pallam pueris, puelliſque quandoque traditam legimus[s] Apud Græcos vero, Arabes [t] Lydos, Phryges[v] & Aſſyrios, lōga ſtola, mitris & mitellis matronas & viros ornari, traditum eſt: [x] virorum apud eoſdem, frequens veſtis ſtola quadrata fuit. [y] Theſſalis demiſſa chlamys erat omni tempore accōmodatior. [z] calantica autem Romanis capitis fuit ornatus, non veſtis. [a] Lycurgus iuuenibus vna tantùm veſte, eaque obſoleta, & nullo diſcrimine à cæteris vti toto anno permiſit. [b] Zeno quoque nullum diſcrimen veſtis eſſe inter ciues, ſed eoſdem amictus viros ac mulieres ferre præcipiebat. [c] Solon plus tribus veſtibus quenquam vti, lege prohibuit. Apud reliquas vero gentes veſtitus habituſque diſsimiles fuere. [d] nam Gallis nobilioribus tinctas geſtare veſtes, aut ſaga

ANNOTATIONES.

35. Sueton. in Caligula, cap. 52. Et diximus ſuprà, vbi de ſocco.

l Diocletianus.] Eutropius lib. de Geſtis Ro. 10. cap. 19. eodémque vlt. ſcribit Domitianum Imperatorem, ornamentum gemmarum veſtibus calciamentiſque indidiſſe. Et idem Euſebius in Chronicis: & Caſsiodorus in Coſſ. Romanis.

m Et Heliogabalus.] Lampridius in vita illius, Habuit, inquit, & in calciamentis gemmas & quidem ſculptas: quod riſum omnibus mouit, quaſi poſſent ſculpturæ nobilium artificum videri in gemmis, quæ pedibus adhærebant. Idem Lampridius in Alexandro Seuero non longè à princip. ſic ſcribit, Gemmas de calceamentis & veſtibus tulit, quibus vſus fuerat Heliogabalus.

n Carinus.] Flauius Vopiſcus in Carino, inquit, gemmas in calceis: niſi gemmata fibula vſus nō eſt.

o Apud Aegyptios.] Plutarchus in præceptis Connubialibus nu. 31. Aegyptiis mulieribus vti calceamentis patrius mos non fuit, vt ſeſe domi continerent.

p Cupezia verò.] Nullibi legi Cupezia, & puto hic errorem eſſe in verbo, vel authoris, vel librarij, quod magis credo, & legendum eſſe Crupezia, de quibus Iulius Pollux lib. 7. Onomaſticôn cap. 22. τὰ ἢ κρουπέζια ξύλινον ὑπόδημα πεποιημένον εἰς ἐνδόσιμον χορόν. Crupezia autē ligneum calciamentum factum ad auſpicationem chori. Vnde Crupeziphori Bœotes exiſtunt.

q Palla vero picta.] Vide ad quid id referatur, niſi velit hanc quoque eſſe tibicinum.

r Apud Perſas.] De habitu Perſarum, & calciamentis, & ſtola medica iam diximus ſuprà hoc eodem cap. ex Xenophonte & Strabone

s Apud Græcos.] Plutarc. in Solone. Quos vbi conſpexit Solon ab inſula eo contendere, mulieres longè abire iuſsit, ex iuuenibus impuberes deligens, earum veſtitu, mitris & calceamentis ornauit.

t Lydos Phryges.] Seruius enarrans illud carmen Virgilij Aeneidos 4.

Mæonia mentum mitra, crinemq́, madentem.

Scribit Lydios, qui Mœones dicuntur, & Phryges mitris vſos fuiſſe:

v Et Aſſyrios.] Id eſt Babylonios ex Herodoto libro 1. Capita, inquit, habentes comata mitris redimiunt.

x Virorum apud eoſdem.] Appianus de Ciuilib. Ro. bellis lib. 5. de M. Antonio, ſic ſcribit, Exutus nempe curis omnibus, & Imperij obſequiis, ſtolam quadratam Græcorum more, pro patria & domeſtica induit.

y Theſſalis.] Theſſalicarum chlamydum meminit Pollux lib. 7. ca. 13. cùm ſcribit, Chlamydes verò Theſſalicas, alas Theſſalicas nuncuparunt. Et Theſſalicanis, pro chlamydibus induimur.

z Calantica.] Tegmen eſt muliebre, quod capiti innectitur. Cicero in Clodium apud Nonium Marcellum, Tún' cùm vincirentur pedes faſciis, cùm Calanticam capiti accommodares? Vide in noſtris legibus Connub.

a Lycurgus.] Plutarchus in antiquis Lacedæmoniorum inſtitutis, Emenſo, inquit, duodecimo ætatis anno, ſine tunica iam degebant, pallium vnum in annum capientes. Iuſtinus lib. 3. inter præclara Lycurgi inſtituta, hoc refert, Iuuenibus non amplius vna veſte vti toto anno permiſſum, nec quenquam cultius quàm alterum progredi, nec epulari opulentius, ne imitatio in luxuriam verteretur. Sed & apud Cretenſes pueri vna tantum veſte tam per hyemem, quàm per æſtatem vtebantur, autore Heraclide in Politicis.

b Zeno quoque.] Citticus ſcilicet ex Laërtio in vita illius, Zenonem ſcribit eandem veſtem viros ac mulieres indui præcepiſſe, nullamq́ue corporis nudare partem.

c Solon.] Plutarchus in vita illius, Egreſsionibus quoque mulierum, ac fletibus, ac celebritatibus lege proſpexit, vt omnem immodeſtiam intemperantiamque cohiberet, exire cum tribus tantùm veſtibus iubens.

d Nam Gallis nobilioribus.] Strabo libro 4. Gallorum habitus ſcribens, ſic ait, Etenim aurea illis ſunt geſtamina, collo quidem torques: manibus autem & lacertis armillæ, dignitatis honores, tinctas geſtant veſtes, & auro pictas. & paulò ante, Lana quidem aſpera, cæterùm oblongis villis, vnde & hirſuta texunt ſagula. Diodorus Siculus lib. 6. aut aliorum ſupputatione 5. cap. 9. Manuum articulos, in-

hirſuta virgata:hyeme craſsiora, æſtate ſubtiliora longis villis, & [c] brachas [f] longis femoralibus [g] auræ pictas, [h] intonſas, & varij coloris, [i] quas anaxyrides Græci vocant: *Anaxyrides.* tum [k] collo torques & monilia,frequens mos fuiſſe traditur. Quas quidem brachas, *Bracha.* non apud Gallos modo, [l] ſed Medos & [m] Scythas [n] aliosque barbaros in vſu compe- *Endromis.* rimus: [o] Tum endromides [p] & cuculli frigoribus apti, [q] Gallorum propria commenta *Cuculli.* ſunt. [r] Apud Vectones [s] & Cantabros,[*] mulieres monilia ferrea collo circundare, & à *Vectones. Monilia ferrea.*

ANNOTATIONES.

quit, & brachia armillis aureis exornant. Circa collum inſuper grandes torques geſtant ex ſolido auro, & in digitis annulos. Et aliquot interiectis, Sagula ferunt virgata:hyeme quidem craſsiora, æſtate ſubtilia. Et ad id quod de Sagis dicitur ſpectat quod Cicero in Orat.pro Fonteio Gallos vocat Sagatos.

e Brachas.] Sueton.in Iul.Cæſare, cap. 80. Galli in curia brachas depoſuerunt, latum clauum ſumpſerunt. Vopiſcus in Aureliani triumpho de Xenobia Imperatrice, Inter hæc fuit Tetricus chlamyde coccinea, tunica Galbina, brachis Gallicis ornatus. Tacitus lib.18. Ornatum Cecinnæ mancipia & coloniæ in ſuperbiam trahebant, quòd verſicolore ſagulo, brachas tegmen Barbarum indutus, Togatos alloqueretur. Hinc Narbonenſem prouinciam antè Brachatã dictam fuiſſe cõſtat Plinij teſtimonio li.3. c.4. Cæterùm D.Hieronymus ad Fabiolam de veſte ſacerdotali, & Diuus Ambroſius lib. Officior.1. Brachas appellant feminalia,ſiue femoralia, quibus pudibunda velantur. Græci περισκελῆ, vocantur. Noſtri vulgò *brayes,ou haut de chauſſes,* vocant. Alij ſcribunt gemino cc.ſine aſpiratione.

f Longis femoralibus.] Strabo d. lib.4. Sagis, inquit, veſtiuntur, comas nutriunt,prolixis vtuntur femoralibus.

g Auro pictas.] Strabo ibi.

h Intonſas & varij coloris.] Strabo dicto lib.4. Diodorus vbi ſuprà, Veſtes ad terrorem intonſas ac coloris varij ferunt. Et huc alludit Tacitus loco citato in verbo,Brachas.

i Quas Anaxyrides Græci vocant.] Diodorus vbi ſuprà, ſcribit Gallos Anaxyridas brachas vocare, his verbis, ἐσθῆσι δὲ χρῶνται καταπληκτικαῖς, χιτῶνας μὲν βάπτουσι χρώμασι παντοδαποῖς διηνθισμένους, καὶ ἀναξυρίδας ἐκεῖνοι βράκας προσαγορεύουσιν. id eſt, veſtibus autem vtuntur mirabilibus, tunicas quidẽ tingunt floridas,& Anaxyridas illi appellant.

k Collo torques & monilia.] Dictum eſt ſuprà in verbo, Nam Gallis nobilioribus.

l Sed Medos.] Brachatos appellat Perſius ſaty.3.

Quaq; docet ſapiens brachatis illita Medis
Porticus inſomnis. -

Et quiſquis eſt in carmine Priapeio,

Medis laxior Indicisq; brachis.

Ex quo etiam intelligis Indos his vti ſolitos.

m Et Scythas.] Hoc etiam veſtium genere vſos eſſe Scythas teſtatur Ouidius li.5. Triſtium eleg.8.

Pellibus & laxis arcent mala frigora brachis,
Oraq; ſunt longis horrida tecta comis.

n Aliosque Barbaros.] Brachis Perſas vſos eſſe, teſtis eſt Herodot. lib.8. breues arcus ac breuia ſpicula, longas brachás gerentès, in pugnam eunt. Ouid.d.lib.Triſt.5.eleg.11.

Hos quoque,qui geniti Graia creduntur ab vrbe,
Pro patrio cultu Perſica bracha tegit.

Et Sarmatas apud Pomponium Melam lib.2.cap.1. Valerium Flaccum lib.Argonauticôn 5.

Et iam Sarmaticis permutant carbaſa brachis.

Lucanum lib.1.Pharſaliæ,

Et qui te laxis imitantur Sarmata brachis
Vagiones. -

De Indis autem iam diximus ex obſcuro carmine.

o Tum endromides.] De his bis dictum eſt ſuprà: ſed quod frigori arcendo conueniat, vt hîc dicit,teſtimonio eſt Martialis lib.4.epig.19.

Sordida,ſed gelido non aſpernanda Decembri
Dona,peregrinam mittimus endromidem.

Et Iuuenalis ſaty. 3. oſtendens Græcos peritiſsimos eſſe ad adulandum,

- *Igniculum Brumæ ſi tempore poſcas,*
Accipit endromidem:ſi dixeris,Aeſtuo,ſudat.

Idem ſaty.6. taxat mulieres Romanas quòd endromide Tytia vterentur.

p Et Cuculli.] Columella lib.1.cap.8. eodémque vlt. Cultam veſtitámque familiam magis vtiliter, quàm delicatè habeat, munitámque diligenter à vento, frigore, pluuiáque: quæ cuncta prohibentur pellibus manicatis, centonibus confectis, vel ſagis cucullis. Id ſi fiat, nullus dies tam intolerabilis eſt, quo non ſub diuo moliri aliquid poſsit. Eſt autem capitis tegmen, quod vulgo noſtrates *Cappam* vocant. Ex quo Martialis lib.5.c.14.

Illinc cucullo proſpicit caput tectus.

Et de hoc quoque Iuuenalis ſat.3.

Contentusq; illic Veneto,duroq; cucullo.

Et ſat.6. Et hunc alij cucullionem diminutiuè, Græcorum forma, vocant: & in his Cato Rei ruſticæ, cap.2. & 135. & Iulius Capitolinus in vita Veri, his verbis, Fertur in tantum vitiorum Caianorum & Neronianorum ac Vitelliorum fuiſſe æmulum, vt vagaretur nocte per tabernas ac lupanaria, obtecto capite cucullione vulgari viatorio.

q Gallorum propria commenta.] Scilicet ipſi cuculli, qui propriè Gallorum ſunt, præſertim Santonum Galliæ populorum. Iuuenalis ſaty.8.

- *Si nocturnus adulter,*
Tempora Santonico velas adoperta cucullo.

t Martialis lib.14.epig.128.

Gallia Santonico veſtit te bardocucullo.

Nam ita appellat veluti cucullum bardorum, qui ipſis ex Gallis erant, in primis ſtudio philoſophiæ, vaticinationibus,& carminum laudati Strabon lib. 4. Diodoro Siculo lib.6. cap.9. & Lucano lib.1. Cucullorum etiam bardicorum mentio fit apud Iul. Capitolinum in vita Pertinacis.

r Apud Vectones.] Vettones legendum eſt ex Strabone,qui hæc de illis ſcribit lib.3.

s Et Cantabros.] Idem Strabo ibid.

fronte protenſum vmbraculum, quod attrahant, quum velint, & retrahant. [t] Alias protentas comas in altum erigere, illaſque baculo obuoluere: nonnullas ſinciput expilare, magni decoris putabatur [v] Gnidanorum vxoribus, qui iuxta Lotophagos ſunt, multi æſtimabatur fimbrias pelliceas ferre plurimas, quas munera adulterij ſumebant, illaque præcipuæ dignationis erat, quæ pluribus fimbriis muniretur. [x] Sicut Curetibus, qui Aetoliam incolunt, longas ſtolas puellares induere. [y] Et Andrimachidarum vxoribus vtroque crure æneam armillam innectere. [z] Arabibus Nabathæiſque, tunicas cum ſubligaculis ferre. [a] Indorum fuit ornatus in veſte candida, & carbaſis miræ tenuitatis auro purpuraque diſtinctis. [b] Medorum oculis pictis incedere, colorato capillo, coma protenſa, circa collum monili, & armillis circa manus, capite velato, [c] veſte pellucida & fluida. [d] Contrà verò Perſarum: nam craſsiore vtebantur, laxa & fluxa cinctura, nonnunquam ſtola Semiramidis. [e] Quare Alexander Macedo vtrorumque inſpecto habitu, Perſicam induit veſtem, Medorum admittere recuſauit. [f] Sic Gratianus Cæſar, deuictis Germanis, Romanum neglexit cultum, amictu Alano atque equo pariter vſus. [g] Aſſyriorum mos erat duplici amiculo veſtiri, altero lineo ad pedes demiſſo, altero laneo quod ſuperinduebant. Mauruſiis craſſam veſtem, aut laceram quam induebant, pro tempore variare vetabatur, [h] Perſæ amictum habent æſtate purpureum, hyeme varium, [i] Troglodytæ ſerpentum [k] & piſcium coria. [l] Maſſagetæ ex arborum corticibus amictus intexebant, Scythicis ferè ſimiles. [m] Mardorum genti proprium fuit, craſsiorem veſtem & non vltra genua induere, proque capitis ornatu fundam, fronti annectere. [n] Indi quoque diſsimiles habitus corporis mira ſpecie variarunt. Namque alij nudi agunt, [o] nonnulli piſcium, [p] ferarum

Gnidani. Curetes. Andrimachides. Arabes. Indi. Nabathæi. Medi. Perſæ. Aſſyrij. Maurusij. Perſæ. Maſſagetæ. Mardi. Indi.

ANNOTATIONES.

t Alias protentas.] Hæc vſque ad verſic. Gnidanorum vxoribus. ſunt Strabonis ibi, d. lib. 3.

v Gnidanorum vxoribus.] Herodot. lib. 4. Gnidanos hos vocat.

x Sicut Curetibus.] Strabo lib. 10. Curetum nominis rationem reddens, ſic ait, Curetas Aetoliam habitantes nomē hoc adeptos eſſe ferunt, quia ſicuti κόραι, hoc eſt, puellæ, mulieb̀res lõgas ſtolas induunt.

y Et Andrimachidarum.] Strabo lib. 4.

z Arabibus Nabathæiſque.] De his duobus Strabo lib. 16. paulò ante finem, Tunicæ, inquit, in ſubligaculis & ſandaliis.

a Indorum.] Strabo lib. 15. & Q. Curtius lib. 8.

b Medorum.] Hæc vſque ad ea verba, Veſte pellucida. ſunt Xenophontis Pædiæ Cyri libro 1. Et idem de Perſis, vt ſcilicet, oculos ſuppingerent coloribus, tradit idem author eiuſdem operis lib. 8.

c Veſte pellucida & fluida.] Iuſtinus lib. 41. vbi idem dicit de Perſis.

d Contrà verò Perſarum.] Diximus ſuprà ex Strabone & Curtio in verbo, Quãuis Perſici reges.

e Quare Alexander Macedo.] Plutarchus tum in vita ipſius, tum in libro de Fortuna, aut virtute eiuſdem Alexandri, & Q. Curtius libro 6. Iuſtinus lib. 12.

f Sic Gratianus Cæſar.] Paulus Diaconus li. 11. de Geſtis Rom.

g Aſſyriorum.] Herodotus de Babyloniis loquens, qui & ipſi Aſſyrij ſunt, lib. 1. & Strabo lib. 16.

h Perſæ.] Scilicet Principes ex Strabone lib. 15. cuius hæc ſunt, vt & ſuprà diximus. Nam, vt illic ſubdit, Multitudo tunicam duplam gerit, ad mediam vſque tibiam deſcendentem, circum caput Sindonij panni volumen.

i Troglodytæ ſerpentum.] Troglodytas veſci non veſtiri, carnibus ſerpentum, tradit Solinus cap. 45.

k Et piſcium coria.] Vt & Chelonophagi ex Pomponio Mela lib. 2. cap. 8. quo de ſinu Perſico loquitur: Plinio lib. 6. cap. 24. Solino cap. 67. in fin. Chelonophagi coriis piſcium veſtiuntur. Strabo li. 16. Chelonophagi teſtudinum teſtis veſtiuntur, quæ adeò magnæ ſunt, vt vel in eis nauigent.

n Maſſagetæ.] Strabo lib. 11. Idémque de Germanis dicit Pomponius Mela lib. 3. cap. 3. vbi de Germania, ſic ſcribit, Viri, inquit, ſagis velantur & libris arborum. Strabo lib. 15. ſcribit, Indicos philoſophos, quos Syluicolas appellant, veſtes ex arborum corticibus habere. Herodotus lib. 1. paulò ante fi. Maſſagetæ, inquit, & amictum, & victum habent Scythico ſimilem.

m Mardorum.] Quintus Curtius Mardorum mores & cultum corporis deſcribens, ſic ait, Comæ prominent hirtæ, veſtis ſuper genua eſt, funda vinciunt frontem: Hoc & ornamentum capitis & telum eſt.

n Indi.] Strabo lib. 15. in diuerſis locis. Pomponius Mela lib. 3. cap. 7. de India Solinus c. 65.

o Nonnulli piſcium.] Arrianus lib. 8. Rerum geſtarum Alexandri. Solinus c. 67. in fi.

p Ferarum.] Scilicet Sobij Indorum populi apud Curtium lib. 9. Sobiis pelles ferarum pro veſte, clauæ pro telo erant. Indi quoque apud Arrianum d. libro 8. cuius hæc ſunt verba, Indi Paſtores fuere, quemadmodum & Scythæ, qui neque agriculturæ ſtudent, neque vrbes incolunt, neque templa diis extruunt: ſed plauſtris errabundi in alia atque alia loca pro tempore commeant: pellibus ferarum, quas

aut [q] auium pellibus amicti sunt, [r] plerique lino, multi lana vestiuntur: alij in cultu corporis ita accurati, vt [s] faciem coloribus pingant, [t] candidam vestem induant, aurum gestent, [v] lapillis ornentur. [x] Mauri leonum, pardorum & vrsorum tergoribus, [y] alij serpentum & piscium coriis velantur. [z] Scythiæ magna pars tergore vulpium & murium operti incedunt, [a] sicut Geloni hostium cutibus. [b] Britanni reliqua nudi, ventrem & ceruicem ferro cingunt. [c] Hispani primùm breue sagulum, mox stolas & togas Romano more accepere, quare stolati dicti & togati. [d] Gymnesiarum incolæ iunceo ornantur amictu, [e] Belgæ hirsuto sagulo, [f] Germani sago cum fibula: aut si desit

Mauri. *Geloni.* *Britanni.* *Hispani.* *Gymnesia.* *Belgæ.* *Germani.*

ANNOTATIONES.

venando occiderant, amicti, arborum foliis pascebantur, & Sibesij, gens Indica, pellibus amiciebantur, vt Arrianus scribit eodem libro 8. Atque etiam Indi maritimi, apud eundem Curtium dicto lib. 9. his verbis, Ferarum pellibus tecti, piscibus sole duratis & maiorum quoque beluarum, quas fluctus eiicit, carne vescuntur. Qui & ipse posteà in genere dicit Indos pellibus ferarum, quas venando occiderant, amictos fuisse. Quod & ipsum de Germanis tradit Tacitus de Moribus Germanor. & Aegyptiis Diodorus Siculus lib. 2. ca. 1. Et ex his est illud Lucretij lib. 5.

Necdum res igni sciebant tractare, neque vti
Pellibus & spoliis corpus vestire ferarum.

Cæterùm alij caprarum pellibus vestiebantur, vt Getuli & Sardi ex Varrone lib. 2. Rei rusticæ, cap. 11. ad fi. Scythas quoque pellibus pro vestibus vti testimonio illud Arriani, quod hoc superius citauimus. Et Virgil. de his loquens lib. 3. Georg.

Et pecudum fuluis velantur corpora setis.

Vbi Seruius tradit huiusmodi vestes, Rhenones dici, citátque Sallustium in historiis. Sed cui adde quod scribit Cæsar lib. 6. belli Gallici, Germanos vti paruis rhenonum tegmentis. Húcque etiam spectat quod de Camilla scribit Virgil. lib. 11. Aeneidos,

Pro crinali auro, pro longæ tegmine pallæ.
Tigridis exuuiæ per dorsum à vertice pendent.

Et de alio quopiam lib. 8.

- Quem fulua pelle leonis
Pellis obit totum, præfulgens vnguibus aureis.

Strabo lib. 15. scribit Montanos Indiæ pellibus ceruorum vti, & peras radicibus, & medicamentis plenas gestare.

q Aut auium.] Seneca ad Lucilium epist. lib. 14. epist. eius lib. 2. omnium eius operis 90.

r Plerique lino, multi lana vestiuntur.] Solinus cap. 65. de Indorum cultu loquens, sic scribit, Alij lineis, alij laneis peplis vestiuntur, pars nudi. Pomponius Mela lib. 3. cap. 7. de India loquens, eadem scribit. Adde & alios ex Indis ferre vestem de tegete, quam vbi è flumine messuerunt, inciderúntque, plectentes in modum storeæ, tanquam thoracem sibi induunt.

s Faciem coloribus pingunt.] Strabo libro 15. Arrianus lib. 8. Barbam, ait, Indos alio atque alio colore fucare: vt in aliis alba, in aliis phœnicea, in nonnullis ruffa, in quibusdam viridis, in aliquibus nigra videatur. Similiter Agathyrsi. Virgil. lib. 4. Aeneidos, *Pictíq; Agathyrsi.* -

Vbi Seruius Agathyrsi, populi sunt Scythiæ, colentes Apollinem Hyperboreum, Picti, non stigmata habentes, sed pulchri, id est, Cyanea coma placentes. Hos Plinius lib. 4. cap. 12. scribit habere capillos cæruleos. Pomponius Mela lib. 2. cap. 1. vbi de Scythia Europæa loquens sic scribit, Agathyrsi ora artúsque pingunt, vt quique maioribus præstát, ita magis vel minus: cæterùm iidem omnes notis, & sic vt ablui nequeant. Solinus cap. 25. Gelonis, inquit, Agathyrsi collimitantur cæruleo picti colore, fucatis in cæruleum crinibus. Et Geloni, de quibus & Virgil. lib. 2. Georg.

Aeoasq; domos Arabum, pictosq; Gelonos.

t Candidam vestem induant.] Strabo lib. 15. In cultu, inquit, corporis nimij: nam & aurum gestant, & lapillis ornantur, & sindonem candidissimum induunt, & vmbrellas secum portant.

v Lapillis ornentur.] Vt Nisæi, qui & ipsi sunt Indorum populi, vtebantur veste distincta maculis, vt prodit Arrianus lib. de Gestis Alexan. 8.

x Mauri.] Strabo lib. 17. Leonum, & pardalium, & vrsorum pelles induunt, & dormientibus substernunt.

y Alij serpentum.] Strabo dicto lib. paulò pòst, Nonnulli ex iis barbaris serpentum ac piscium coriis indumentis ac stramentis vtuntur.

z Scythiæ magna pars.] Seneca lib. 14. epistol. ad Lucilium episto. eius lib. 2. omnium eius operis 90. Num hodiéque magna Scytharum pars tergis vulpium induitur, quæ tactu mollia & impenetrabilia ventis sunt?

a Sicut Geloni.] Herodotus lib. 4. Solinus c. 25. Geloni de hostium cutibus, & sibi indumenta faciunt & equis suis tegmina. Pomponius Mela lib. 2. cap. 1. ad finem. Geloni hostium cutibus equos séque velant: illos reliqui corporis, se capitum.

b Britanni.] Herodotus lib. 3.

c Hispani.] Liuius 3. Dec. lib. 2.

d Gymnesiarum.] Strabo lib. 3. authoritate Philetæ in lib. Interpretationum, Hirta, inquit, vestis, sordida, rarus limbus inuoluitur, & iunceum ornamentum, perinde ac iunceis circuncinctis: fundas verò aut iunceas, aut è setis, aut neruis contextas gestant.

e Belgæ.] Strabo lib. 4.

f Germani.] Pomponius Mela lib. 3. cap. 3. quo de Germania scribit, Viri, ait, sagis velantur, aut libris arborum. Cornelius Tacitus de Moribus Germanorum, sic scribit, Tegmen omnibus sagum, fibula: aut si desit, spina consertum. Cæsar libro 6. belli Gallici, Pellibus, inquit, aut paruis rhenonum tegumentis vtuntur, magna corporis parte nuda. De Rhenonibus autem suprà diximus.

fibula, spina conserta: locupletes verò stricta veste singulos artus exprimente. Quin etiam apud veteres sapientiæ professores, diuersi cultus corporis ornatusque fuere. Nanque, [g] Diogenes corpore seminudo fuit, veste humili & sordida; qui quum Rhodios veste conspicuos cerneret, illos duxit nimium insolentes: rursus quum Lacedæmoniis in veste sordida & inhonesta occurrisset, etiam hos insolentes nuncupauit. [h] Pythagoras alba amictus veste, [i] neque ex mortuo animali quippiam ferens, aureã coronam gestabat, [k] nonnunquam purpuratus. [l] Crates manticam & sordidum palliolum. [m] Aristippus Socraticus Milesiam chlamydem, aliquando amictum viliorem induebat, cætera nudus. [n] Aristoteles verò decorus habitu, & nitido vestitu fuit, tonsa coma, digitis redimitis auro. [o] Hippias cultu visendus suis manibus elaborato, sicut [p] Apollonius Tyaneus linteis, & [q] Gorgias purpura conspicui erant. [r] Heraclides molliori veste, [s] Zeno tenui pallio. [t] Empedocles Agrigentinus præter purpuram, etiam calceamentis æreis incedebat. [v] Demosthenes molli tunica & nimis accurata, [x] Aristides trita lacerna, [y] Socrates vilissima stola, [z] Xenophon cum thorace & clypeo.

Philosophorum vestes.

Corona aurea Pythagoræ.

ANNOTATIONES.

g Diogenes.] Aelianus lib. 9. de varia Historia, tit. de Splendidè vestitis, sic scribit, Diogenes cùm venisset Olympiam, & Rhodiacos quosdam adolescentes videret pretiosis magnificisque vestibus amictos, cùm risu inquit: Hoc nihil præter fastum. Deinde cùm incideret in Lacedæmonios laceris squalentibusque tunicis amictos: Hæc, inquit, longe alia est superbia. Et vide in nostris legibus Connubial. l. 3. nu. 56. incip. Diogenes.

h Pythagoras.] Laërtius in vita illius. Aelianus de varia Historia, lib. 12. cap. 32. Pythagoras, inquit, Samius alba veste amiciebatur, & gestabat coronam auream, atque anaxyrides. Maximus Tyrius, Philosophus Platonicus, Sermone 37.

i Neque ex mortuo animali.] Philostratus in vita Apollonij, lib. 1. in princip. Vestitum, inquit, ex morticina materia confectum, renuisse Pythagoram dicunt, & ab animantium omnium esu abstinuisse: nec tale quicquam omnino sacrificandum putasse.

k Nonnunquam purpuratus.] Maximus Tyrius vbi suprà in fine. Pythagoram quidem purpura vestitum, Socratem vilissima stola, Xenophontem & thorace & clypeo armatum, Sinopeum pugilem, Telephis ipsius exẽplo, baculo ac pera instructum: quorum omnium ornatus cum persona, quam gererent, optimè faciebat.

l Crates.] Thebanus scilicet. Laërtius in Cratis Thebani vita.

m Aristippus.] Laërtius in vita ipsius, & Plutarchus in lib. de Fortuna aut virtute Alexandri. Maximus Tyrius vbi suprà, Aristippus, inquit, ille, qui purpuram gestaret, vnguentisque oblitus esset, haud intemperantior Diogene fuit.

n Aristoteles.] Eadem scribit Rauisius Textor Niuernensis in sua officina: sed nullũ citat autorem. Sed id est Diogenis Laërtij in vita Aristotelis in principio.

o Hippias.] Aelianus de varia Historia. lib. 12. ca. 32. scribit Hippiam purpureis vestibus amictum in publico versatum esse.

p Sicut Apollonius Tyaneus.] Philostratus in vita illius, lib. 1. cap. 5. Primùm, ait, ex animalium vellere confectas vestes respuens, linteis amiciri decreuit, & simul comam nutrire cœpit. & alibi sæpe apud eundem Philostra.

q Gorgias.] Aelianus d. lib. de varia Hist. c. 32. scribit eum purpureis vestibus vsum fuisse.

r Heraclides.] Ponticus scilicet. Laërtius in vita illius, Hic, inquit, mollicula veste vtebatur, tumentique fuit corpore, adeò vt illum Attici non iam Ponticum, sed Pompicum vocarent.

s Zeno.] Laërtius de Zenone Cittico hæc scribit, Erat autem patientissimus, & simplicissimi victus, crudisque cibis tantùm vtebatur, & tenui pallio.

t Empedocles.] Laërtius in vita illius, authoritate Neanthis & Phauorini. Aelianus variæ Historiæ, lib. 12. cap. 32. Empedocles verò Agrigentinus, inquit, purpura vtebatur & calceis æneis. Philostratus in Helladicis.

v Demosthenes.] Gellius lib. 1. ca. 5. Demosthenem, ait, tradunt & vestitu cæteróq; cultu corporis nitido, venustóque, nimisque accurato fuisse. Petrus Crinitus lib. 6. cap. 9. vti etiam Demades eiusdem temporis orator eximius, ex Plutarcho in Phocione, cuius hæc verba sunt, Nam tibi vni, inquit Phocion, maximè omnium ciuitas iure crediderit homini vnguentato, & myrrum vndique redolenti, quóve nemo videri cupiat, aut in vestitu splendidior, aut domi lotior, aut in omni luxu genere delicatior.

x Aristides.] Plutarchus in Aristide. Cùm ipsum trita lacerna indutum, in luce omnium, in oculis ciuitatis venire intueamini. Philostratus in vita Apollonij lib. 6. c. 11. scribit Aristidem Athenas rediisse eadem veste, & quidem vili ac semilacera.

y Socrates.] Maximus Tyrius d. Sermone 37. iam suprà citato, vbi de Pythagoræ purpura scripsimus. Sed adde & crepidibus ex Aeliano variæ Historiæ, lib. 4. c. 11. vbi de Socratis delitiis.

z Xenophon.] Maximus Tyrius vbi suprà, & Aelianus eiusdem illius operis, lib. 3. cap. 24. de Xenophontis pulchritudinis amore, Dicitur, inquit, habuisse scutum Argolicum, thoracem Atticum, Galeam Bœotio artificio factam, equum Epidaurium.

a Pardo

Fuitque Homeri opinio, antiquissimos, Græcorum, pelles leonum [a] pardorumque, ouium & caprarum ac luporum à principio induisse. Postea impotentia muliebri eò vesaniæ processum fuit, vt maximos indultæ cultus, [b] purpuraque & auro, ac gemmis redimitæ procederent: armillas annulosque in digitis aureos, colloque monilia, & catenas circa latera margaritis inserta, in auribus verò vniones & cylindros ad ostentationem luxus, Romanæ mulieres ferrent: ipsasque auro fulgentes iuncto vehiculo & carpentis, festis profestisque diebus per vrbē perque oppida vehi proditum sit. Quod non modo Romanis, sed & sociorum Latini nominis vxoribus decoris causa tributum ferunt: quibusquidem vehiculis nisi castæ & spectatæ probitatis fuissent, aliàs vti non decebat: à quibus viri vnà sedentes, descendere minimè cogi poterant, quasi in tuto essent præsidio, priuilegio vxoris. [c] Quare Domitianus Cęsar nouo statuit edicto vt probrosis fœminis lecticæ vsus adimeretur. [d] Fuitque apud Atheniēses seruatum, vt Atticæ fœminæ Doridam vestem, quam prius induebant, similimam Corinthiæ, ne fibulis necterentur, in lineam commutarent: [e] & à Syracusanis lege sancitum, ne viri aut mulieres maiori sumptu ornarentur, ni prius se constupratas, & omni nequitia impudicas docerent. [f] Quod propè cum Ephesiis compar fuit, qui quum vitiis inquinatissimi essent, neminem frugi viuere passi sunt: Hermodorumque, quòd vir probatissimus esset, vrbe exegêre: [g] qui Romæ postea leges decemuirales interpretatus, [h] statua in comitio à populo donatus fuit. Hoc quoque inter cætera notatum est, [i] consules paludatos, [k] nonnunquam trabeatos, [l] paludatis lictoribus ad bella ducere solitos. [m] Nanque erat paludamentum vestis imperatorū, qua summi duces persæpe

Antiquorum vestitus ex animalium pellibus. *Cultus Romanorum.* *Lectica mulierum.* *Viri vxoris nomine priuilegiū.* *Athenienses.* *Syracusani.* *Ephesij.* *Hermodorus.* *Paludamentum.*

ANNOTATIONES.

a Pardorumque.] Homerus lib. 3. Iliados post princ. vbi non Græci, sed Paris introducitur,

παρδαλέην ὤμοισιν ἔχων.

Id est:

Pellem pardi humeris habens.

b Purpuraque & auro.] Valerius Maximus lib. 2. cap. 1. de vsu vini mulieribus interdicto, Cæterùm, inquit, vt non tristis earum & horrida pudicitia, sed honesto comitatis genere temperata esset indulgentibus maritis, & auro abundanti & multa purpura vsæ sunt: & quò formam suam concinniorem efficerent, summa cum diligentia capillos cinere rutilarunt.

c Quare Domitianus.] Suetonius in vita illius, cap. 8.

d Fuitque apud Athenienses.] Strabo lib. 5.

e Et à Syracusanis.] Philarchus lib. Historiarum 25. & ex eo Athenæus Dipnosophistar. lib. 12. cap. 6. legem apud Syracusios fuisse scribit, qua cautum erat, ne mulieres auro ornarentur, néue floridas vestes gestarent, ac neque purpureos habentes contextus, nisi siqua se publicam amicam esse fateretur.

f Quod propè cum Ephesiis.] Cicero libro 5. Academicarum Quæstionū, vbi Heraclytus Physicus Ephesios taxans ob expulsum vrbe Hermodorum, Vniuersos, ait, esse morte mulctandos, quòd cum ciuitate expellerent Hermodorum, ita locuti sint, Nemo de nobis vnus excellat, sed siquis extiterit, alio in loco, & apud alios sit. Strabo lib. 14. huic sententiæ quadrat, sic scribit, In Epheso fuere viri memoratu digni, ex antiquis Heraclitus, cui cognomentum fuit Scotinos: item Hermodorus, de quo hìc idem Strabo inquit, Dignos esse omnes Ephesios strangulari, qui Hermodorum virum inter eos frugi eiecerunt, dicentes, Nemo nostrum frugi esto, alioquin cum aliis eiiciatur. Laërtius in Heraclito Ephesio, in princi. Acriter, inquit, Ephesios carpit, quod amicum suum Hermodorum eiicerent, dicens, Merentur Ephesij omnes adulti mori, impuberibúsque vrbem derelinquere, quoniam Hermodorum sui præstantissimum expulerunt dicentes, Nostrum nemo inæqualis sit: quoniam si quis erit talis, alibique & cum aliis.

g Qui Romæ.] Strabo ad hæc quæ in præced. diximus subiiciens, inquit, Hic vir leges quasdam videtur Romanis conscripsisse. Hunc Plinius lib. 14. cap. 5. scribit interpretem fuisse legum Decemuiralium. Plinij verba in seq. subscribemus. Pomponius Iurisconsultus in l. 2. ff. de origine iuris. §. exactis deinde regibus. Hermodorum quendam Ephesium in Italia exulantem, authorem fuisse Decemuiris tradit duodecim tabularum ferendarum.

h Statua in comitio.] Plinius dicto lib. cap. 5. de Statuis Romæ positis, loquens, sic ait, Fuit & Hermodori Ephesij statua, in comitio, legum, quas Decemuiri scribebant, interpretis, publicè dicata.

i Consules paludatos.] Varro lib. 3. aut aliorum supputatione 6. linguæ Latinæ. Liuius 1. Dec. lib. 9. loquens de T. Viturio Caluino, & Sp. Posthumio Coss. sub iugum missis apud Furculas Caudinas, tum à Coss. abire lictores iussi, paludamentaque detracta. Et 3. Decad. lib. 1. & 5. Deca. lib. 2. de Licinio Coss. & diximus suprà lib. 3. c. 3.

k Nonnunquam trabeatos.] Dionysius Halic. lib. 5. & diximus etiam vbi suprà.

l Paludatis lictoribus.] Liuius 1. Decad. lib. 1. & iterum 5. in Oratione M. Seruilij Coss. Et diximus quoque suprà d. lib. 3. c. item 3.

m Nanque erat paludamentum.] Varro li. 6. ling. Lat. Valerius Maximus lib. 1. cap. 6. vbi de M. Crasso.

Chlamys. Saga. Lacerna. Lana. Seruorum ab ingenuis distinctio. Nota fronti inusta seruis & captiuis. Literati serui.

vtebantur: [n] ornatus tamen militaris, [o] quam chlamydem appellarunt. [p] Militesque sagatos militiæ domique incedere consuesse. [q] Saga enim, [r] chlamys & [s] lacerna, militum vestes fuere. [t] adde etiam lænam quam supremam induebant, licet subsequutis temporibus [v] Antoninus Philosophus Augustus milites sub se stipendiarios, togatos esse iusserit, nec vnquam sagatos incedere passus sit. [x] Mansitque diu Romæ constitutum, vt serui ingenuorum veste non vterentur: [y] quippe qui nec colobia, nec calceos habebant, quæ liberis dabantur. Crepidis quoque aut mulleis vti seruos aut plebeios, erat lege vetitum. [z] Syracusani verò, vt discrimen ingenuæ & seruilis personæ notaretur, seruis equi characterem inusserunt: [a] Samij quoque captiuos Athenienses, noctuæ figura: [b] Athenienses verò Samios bello captos, Sameæ nauis signo deformarũt. Nonnunquam seruis literas inusserunt, [c] qui literati dicti. [d] Apud Lacedæmonios

ANNOTATIONES.

Crasso. Cornelius Tacitus lib. 18. vbi de Vitellio loquitur. Plutarchus in Crasso, & in Cæsare. Plinius lib. 22. cap. 2. Coccum Imperatoriis dicatum paludamentis. Et vide suprà lib. 2. c. 8. & d. lib. 3. c. 3.

n Ornatus tamen militaris.] Varro vbi suprà. Liuius 1. Decad. lib. 1. Princeps Horatius ibat tergemina spolia præ se gerens: cui soror virgo, quæ desponsa vni ex Curiatiis fuerat, obuia ante portam Capenam fuit: cognitóque super humeros fratris paludamento sponsi, quod ipsa confecerat, soluit crines, & flebiliter nomine sponsum mortuum appellat. Et iterum lib. 9. & 3. Decad. lib. 5. Inter hæc dicta, paludamento circum læuum brachium intorto (nam ne scuta quidem secum extulerant) in hostes impetum fecit. Et alibi sæpe. Festus autem Pompeius lib. 14. tradit omnia ornamenta militaria paludamenta dici. Et Marcellus de Genere vest. dicit Aulçam esse tanquam paludamentum barbarici habitus militaris.

o Quam chlamydem appellarunt.] Nonius Marcellus dicto lib. de Genere vestiment. Eutropius autem lib. 10. cap. 29. eodémque vltim. de Diocletiano imperat. loquens, Nam prius Imperij insigne in chlamyde purpurea tantùm erat, reliquáque communia.

p Militesque sagatos.] Capitolinus in M. Philosopho, Per Brundusium veniens in Italiam, togam & ipse sumpsit, & milites togatos esse iussit: nec vnquam fuerunt sagati sub eo milites.

q Saga enim.] Sagum, vestis est index belli, vt toga pacis, quam tamen Consulares non gestabant: id quod ostendit Cicero Antoni. 8. Equidem P.C. quanquam hoc honore vsi, togati esse solent, cùm est in sagis ciuitas: statui tamen, à vobis, cæterisque ciuibus in tanta atrocitate temporis, tantáque perturbatione populi Romani non differre vestitu. Sagum Nonius, vbi suprà, dicit esse vestimentum militare. Nam & hinc ad saga iri, pro eo quod est apparari bellum & ad arma procurrere: quod probat multis authoritatibus Erasmus Chiliad. 4. centu. 8. cap. 10. Sagati etiamnum erant ad bella exeuntes, vt paludati Consules, & reliqui exercituum Duces, qui Imperatores etiam vocabantur.

r Chlamys.] Nam & inter militares vestes ponitur Polluci lib. 7. cap. 9. & Cassiodoro Variarum lib. 14 epist. 9. & dictum quoque est suprà.

s Et lacerna.] Iam diximus & probauimus esse militarem.

t Adde etiam lænam.] Nonius vbi suprà, Læna, inquit, vestimentum militare quod supra omnia vestimenta sumitur. Et vide suprà.

v Antoninus Philosophus.] Suprà in verbo, Militésque sagatos. ex Capitolino.

x Mansitque diu Romæ.] Vt constat ex seq.

y Quippe qui nec colobia.] Seruius enarrans eum locum Virg. lib. 1. Aeneid.

Romanos rerum dominos, gentemq; togatam.

Colobia autem appellant vestimenta mutila sine manicis & quasi trunca, à verbo Græco, κολοβόω. id est, breuio, decurto, mutilo. De quibus crebra fit mentio apud scriptores Ecclesiast. & in decretis Canonicis 19. q. 4. Colobiis antiqui vtebantur, & vt author est Gellius lib. 7. cap 12. substrictas & breueis tunicas citra humerum desinentes, sine manicis habebant: quod genus Græci dicunt ἐξωμίδας. Nam tunicæ manicatæ non sine probro habebantur. Hæc Beroaldus interpres, in lib. 8. & 11. Metamorphos. Apuleij.

z Syracusani verò.] Plutarchus in Nicia, ad fin. Nonnulli quoque pro seruis venditi, quibus equi characterem in fronte inurebant, quod seruitutis volebant argumentum esse.

a Samij quoque.] Herodotus lib. 4. Plutarchus in Pericle, Samij persecuti contumeliis Athenienses, captiuis noctuam in frontibus inusserunt.

b Athenienses verò.] Plutarchus vbi nuper citauimus. Aelianus variæ Historiæ, lib. 2. cap. 9. sic scribit, Athenienses captiuos Samiorum punctis in facie notabant, quæ noctuam referrent: quod ipsum etiam Atticum erat psephisma.

c Qui literati dicti.] Serui literati dicuntur à literis fronti inustis. Forrasse autem id accepit ex eo, quod Plutarchus, vbi suprà, tradit Aristophanem comicum ad ea stigmata, de quibus postremo loco dictum est, respicere, cùm scribit,

Σαμίων ὁ δῆμος ἔστι ὡς πολυγράμματος.

Id est,

Populus Samiorum valde literatus est.

d Apud Lacedæmonios.] Herodotus libro 1. Lacedæmonij, inquit, legem tulerunt, vt in posterum comati essent, cùm antehac non fuissent. & lib. 7. Ea Lacedæmoniorum est consuetudo: Quoties adire animæ periculum debent, tunc capita comunt. Plutarchus in Lysandro, in princ. vbi scribit, vnde ca

quoque ingenui alebāt comam: nanque omnes comati erant, [e] cum seruos crines habere non deceret. [f] Idem in omni fere Græcia, vbi seruis nutrire comam nefas erat: qui etiam ab ingenuis distinguebantur tunica: [g] nanque amphimaschalos liberis, [h] heteromaschalos seruitiis dabatur. [i] Apud Romanos vero ab vrbe condita ad annū CCCCLIIII. iuuenes pariter ac [k] senes intonsos fuisse liquet. [l] Sed postquam Publius Ticinius è Sicilia tonsores adduxit Romam, inde vt iuuenes rasitarent barbam, capillumque tonderent, ad annum quadragesimum institutum mansit. post eum verò non licebat. Primus enim qui barbam quotidie rasitaret, Aphricanus traditur: deinde Augustus: [m] quod seruis vilioribus erat inhibitum, qui intonsa barba & capillo hirto fuere. [n] Fuitque animaduersum, ante Hadrianum Cæsarem imperatores barbam sæpe rasitauisse. Ipse enim ex Cæsaribus primus promissa barba incessit & capillo. [o] Cōmodus imperator cum nulli tonsori crederet, sicut [p] Alexander Pheræus [q] & Dionysius,

Comā qui nutriebāt. *Amphimaschalos.* *Heteromaschalos.*

Radenda barba consuetudo quando introducta.

ANNOTATIONES.

vnde capitis intonsi orta sit consuetudo. & in Apophthegmatis Imperatorum vbi de Lycurgo, & in Apophthegmat. Laconicis vbi de Nicandro, & Philostratus in vita Apollonij, lib.8. cap.3. Spartanorum Rex Leonidas, fortitudinis causa, comam gestabat, quòd amicis modestiorem, hostibus verò terribiliorem, propter ipsam videri se arbitrabatur. Hinc & Spartani omnes nutrire comam cœpere, quòd non minus hunc Regem, quàm Lycurgum, aut Iphitum venerarentur.

e Cum seruos.] Aristophanes in Auibus,

ἔπειτα δῆτα δοῦλος ὢν κόμην ἔχεις;

Id est,

Ac dein seruus cùm sies, portas comam?

Nam seruis apud Græcos comam nutrire nefas habebatur.

f Idem in omni Græcia.] Cæteri autem ingenui ciues alebant, quod ex eo vel satis liquet: quod Homerus sæpe ἀχαιοὺς καρηκομόωντας. id est, Græcos crinitos vocat, quod videre licet ex lib.2. Iliados non semel.

g Nanque amphimascalos.] Vestis habens duas manicas, quæ liberis congruebat, ab axillis ita cognominata, quæ Græcis vocantur μασχάλαι, vt Etymologici author annotat. Et Rhodiginus lib.16.c.10.

h Heteromaschalos.] Dicebatur vestis seruitij dicata, manicam tantùm habens, ex etymo. Cælius Rhodiginus vbi suprà.

i Apud Romanos.] Plinius Varronis authoritate lib.7. cap. 59. Gellius lib.3. cap. 4. Varro autem lib. Rei rusticæ, 2.cap. 11. eodemque vlt. Omnino tonsores in Italia primùm venisse, ex Sicilia dicuntur post Romam conditam anno quadringentesimo quinquagesimo quarto, vt scriptum in publico Ardeæ in literis extat, eósque adduxisse P. Ticinium Menam. Olim tonsores non fuisse adsignificant antiquorum statuæ, quòd pleræque habent capillum & barbam magnam. Hinc Ouid. lib. 2. Fastorum auos intonsos vocat,

Denique quodcunque est, quo corpora nostra piantur,
Hoc apud intonsos nomen habebat auos.

Et capillatum Consulem Iuuenalis. Et Catonem intonsum. Horatius Car. lib.2. Ode 15.

— Non ita Romuli
Præscriptum, & intonsi Catonis
Auspiciis, veterumq; norma.

De quo etiam Lucanus lib.2.

Ille nec horrificam sancto dimouit ab ore
Cæsariem, duroq; admisit gaudia vultu.
Vt primùm tolli feralia viderat arma,
Intonsos rigidam in frontem descendere canos
Passus erat, mæstamq; genis increscere barbam.

k Ac senes intonsos.] Hæc alibi latius & suo loco explicantur.

l Sed postquam P. Ticinius.] Hæc vsque ad ea verba, Quod seruis. sunt Plinij lib.7.c.59.

m Quod seruis.] Diximus rasuram seruilem fuisse, & Græcorum mancipia rasa fuisse, idque probauimus authoritate Aristophanis in Auibus.

n Fuitque animaduersum.] Dion Nicæus in Traiano. Aelius Spartianus in Adriano, Statura fuit procerus, forma comptus, flexo ad pectinem capillo, promissa barba, vt vulnera, quæ in facie naturalia erant, tegeret.

o Commodus Imperator.] Lampridius in vita illius, Fuit forma quidem corporis iusta, vultu insubido, vt ebriosi solent, & sermone incondito, capillo semper fucato, & auri ramentis illuminato, adurens comam & barbam timore tonsoris.

p Sicut Alexander Pheræus.] Cicero lib. Offi. 2. Plutarch. in Pelopida, Talamus, in quo dormire consueuerat, erat in fastigio, atque ante illū custos, canis ligatus, terribilis omnibus, præterquam illis, qui consueuerant ibi versari, & ei qui dabat cibum. Valerius Max. lib.9.c.14.

q Et Dionysius.] Cicero lib.5 Tuscul. quæstio. Ita propter iniustam dominatus cupiditatem in carcerem quodammodo ipse se incluserat. quin etiam, ne tonsori collum committeret, tondere filias suas docuit. ita sordido ancillarique artificio regiæ virgines, vt tonstriculæ, tondebant barbam & capillum patris. & tamen ab iisipsis, cùm iam essent adultæ, ferrum remouit: instituitque vt candentibus iuglandium putaminibus, barbam sibi & capillum adurerent. Idem Cicero Offi. lib.2. Quid censemus superiorem illum Dionysium, quo cruciatu timoris angi solitum, qui cultros metuens tonsorios, candente carbone sibi adurebat capillum? Plutarchus in Dione, Eo timoris senior Dionysius processerat, vt cùm nemini fidem haberet, suspectos omnes duceret mortales, ita vt capitis crines tonsorio radere

Ramenta aurea in capillis. sibi ipse candente carbone iuglandium putaminibus barbam adurebat, [r] qui etiam fucato capillo cum ramentis aureis incessit. [s] Quod de Lucio Vero [t] & Galeno imperatoribus traditum est, qui auri scobem crinibus aspersere. [v] Arabes, [x] Abantes & Mysij, ne in conflictu belli, hostibus præda forent, anteriorem capillum rasitarunt: *Qui caput tondebant.* [y] qui etiam puellarem capillum in rotundum tondebant, tempora subradentes. Ferũt [z] Curetas & Aetolos pariter, quum à fronte essent capillati, & crinibus ab hostibus raperentur, frontem abrasisse, & ab occipite cæsarien nutrisse. [a] Quod de Alexandro Macedone proditum est, qui barbam militibus radi iussit, ne hostili prædæ ansam darent. [b] Ferunt quoque Machlyes natiua consuetudine occiput crinitum gestare:

ANNOTATIONES.

tolstro nequaquam auderet, sed pigmentarius quidam accedebat, adurens carbone cæsariem. Valer. Maximus lib.9.c.14.

r Qui etiam.] Scilicet Commodus: Id enim (vt diximus suprà in verbo, Commodus Imperator.) de eo refert Lampridius in vita illius.

s Quod de Lucio Vero.] Spartianus in Aelio Vero.

t Et Galeno.] Gallieno legendum est, qui Imperator fuit. Idque de eo tradit Trebellius Pollio in vita illius, Crinibus suis auri scrobem aspersit, radiatus sæpe processit. Nullus autem ex imperatoribus Galenus dictus est.

v Arabes.] Plutarchus in Theseo, Abantes primi anteriorem capitis partem abraserũt: quem quidem morem non ab Arabibus, vt quidam existimant, didicerunt: nec Mysios imitati, sed quòd natura bellicosi essent, & cominus pugnandi, ac præter cæteros manus cum hostibus conserendi peritiam tenerent. & paulò post infert, Ne igitur vllas hostibus ad capiendum ansas darent, tondebantur.

x Abantes.] Idem Plutarchus vbi suprà, & longo antè tempore Homerus lib. 2. Iliados in Catalogo non multò post princ.

τῷ δ᾽ ἅμ᾽ Ἄβαντες ἕποντο θοοὶ ὄπιθεν κομόωντες.

Id est,

Hunc & simul Abantes sequebantur veloces à tergo comati.

Vocat enim à tergo eos comatos, veluti essent à fronte decapillati. Statius lib.7. Thebaidos,

- Chromin atque in terga comantes
Non ego Abantiadas, non te saxosa Cariste
Non humiles Aegas, altumq; Capharea dixi.

Pollux composita voce eos ὀπισθοκόμας eosdem appellat.

y Qui etiam.] Scilicet Arabes ex Herodot. lib.3. non adeo longè à princ. cuius in eam rem hæc verba sunt, κείρονται περιτρόχαλα, περιξυρῶντες τοὺς κροτάφους. id est tondentur in orbem leuiter, rasis circunquaque temporibus. Quòd & de Macis tradit idem Herodot. lib. 4. Quod scilicet summum verticem capitis tondebant, in medio capillos crescere sinentes, hinc atque hinc in orbem tendentes. Sed & Iudæi Solymos montes incolentes comam in orbem tondebant, si credimus Chœrilo veteri poetæ, cuius hunc versum citat Iosephus in libro contra Appianum, & Eusebius Euangelicæ Demonstrationis lib.9.

αὐχμαλέοι κεφαλὰς τροχοκουράδες.

Hoc est,

Squallentes capita, & tonsi orbicilariter omnes.

z Curetas & Aetolos.] De his duobus Strabo lib.10. vbi & ob id illos κουρῆτας. id est, detonsos appellatos fuisse ἀπὸ τῆς κουρᾶς. id est, tonsura. quod & ipsum tradit Athenæus lib.12. cap.11. vbi adducit in eam rem hos Aeschyli versus ex Philarcho lib. 11. Historiarum,

χλιδῶντα πλόκαμον ὥστε παρθένοις ἁβραῖς
ὅθεν καλεῖν κουρῆτα λαὸν ἤνεσαν.

Id est,

Fluens capillus mollium instar virginum,
Hinc virginalis dicier gens ambiit.

Eustathius in lib. 23. Iliados scribit, Curetes ad delitias alentes cincinnos, venustarum virginum more, à tonsura nomen esse adeptos. Priori etymo Curetes succenturiantur apud comicum Agathonem in Thyeste fabula, gloriantes nomen se accepisse à detonsa coma, postquam à connubio ambitæ puellæ reiecti fuerant, his versibus,

- ἐπεὶ τὸ πρῶτον
θυγατέρα μνηστεύοντες οὐκ ἐτύχομεν
γάμου, κόμας κειράμενοι, μάρτυρας τρυφῆς.
ἧπερ ποθεινὸν χρῆμα παιζούσῃ φρενί,
ἐπώνυμοι γοῦν εὐθὺς ἐχόμεν κλέος,
κουρῆτες εἶναι κουρίμου χάριν τριχός.

Hos versus tumultuaria opera Latinos fecit Hadrianus Iunius, Hormani Medicus in Commentario de Coma, cap.6. de Tonsuræ generibus,

Pronactis ambientes gnatæ nuptias,
Passi repulsam, mox testes libidinis
Comas totondimus, animi solatium
Prostrati: gloria hinc sequitur cognominis
Tonsum ob capillum quòd Curetes dicimur.

Quanquam & ipse Strabo, & alij id quoque nomen aliunde illis datum dicunt.

a Quod de Alexandro Macedone.] Plutarchus in Apophthegmatis ipsius Alexandri, & in Theseo. Chrysippus autem lib.4. de Voluptate, & ex eo Athenæus lib.13.c.6. tradunt, Alexandri temporibus radendæ barbæ morem fuisse primùm excogitatum, anteà inusitatum, quando ille luxu Persico fractus atque euiratus, Macedonicam asperitatem prorsus exuisset.

b Ferunt quoque Machlyes.] Herodotus lib.4. Machlyes quidem Africæ populi, occiput crinitum gestant, Auses verò anteriorem capitis partem.

sicut [e] Auses anteriorem capitis partem. [d] Contrà Lycurgus Spartanos milites promisso capilio & comatos esse voluit, [e] licet more Laconico barbá ad cutem rasitarēt: illos propterea aut venustiores, aut visu terribiliores esse arbitratus. apud eos enim populares à cæsarie noscitabantur. [f] Quod Mauris & [g] Britannis in more fuit, vt cincinnis ornati essent rutilis comis, & tam composito capillo, vt in incessu vix se cōtingi paterentur, omni corporis parte abrasa, præter caput & labrum. [h] Lycij comam tanti fecerunt, vt ne crines tonderent, æra pœnæ nomine Mausolo regi Cariæ soluere non dubitarent. [i] Argiui cùm antea criniti essent, victi à Lacedæmoniis, amissis Tyriis, deplorandæ calamitatis causa capillos totonderunt, vouentes se non resumpturos, nisi Tyrias recepissent. [k] sicut Sybari à Crotoniatis direpta, vniuersi Milesij capita deraserunt, & ingētem luctum ediderunt. † Maxies vero dextram capitis partem comatam gerunt, sinistram radunt. [l] Lusitani autem comas tondere nefas ducunt, itaq; illas diffundunt vt fœminæ. [m] Idem & Galli comati, quibus plurimus capillus erat, æquè maribus & fœminis inde nomine imposito. [n] Indi capillū pectunt sæpius quàm

Coma cura apud quos.

ANNOTATIONES.

c Sicut Auses.] Herodot. vbi suprà. Sed his adde Arcades testimonio Virg. aut alterius authoris obscœni carminis,

Fronte crinitos Arcades vides.

d Contrà Lycurgus.] Plutarchus in vita illius, & in Apophtheg. Laconicis.

e Licet more Laconico.] Apud Lacedæmonios, vt esset discrimen aliquod inter magistratus & promiscuum vulgus, tum etiam vt plebs, in minimis morigera, imperio assuesceret, Ephori magistratum ineuntes, præcipere solebant, authore Plutarcho in Agide, & in lib. de Sera numinis vindicta, vt mentum tonderent, legibúsque obtemperarent, ne sæuire cogerentur, teste Aristotele: Græcè enim est, κείρεσθαι τ μύστακα ex quo liquet noluisse eos tollere penitus virilitatis signum: sed intra quosdam mediocritatis cancellos coërcuisse. Hæc citat Hadrianus Iunius in Comment. de Coma, cap. 2. Idem Plutarc. in Alcibiade, & in Cleomene.

f Quod Mauris.] Strabo lib. 17. Ornare se satagebant comæ implexu & barba: quo fiebat vt inter ambulandum rarissimè se mutuo contingerent, vt intactum maneret capillorum decus.

g Et Britannis.] Cæsar libro 5. de bello Gallico, tradit Britannos omnem corporis partem rasitauisse, præter caput & superius labrum, quod barbariei illorum attribuendum est. Cicero pro Roscio Comœdo, in C. Fannio Chærea rasuram vix mancipio dignam detestatur his verbis, Qui idcirco capite & superciliis semper est rasis, ne visum viri boni pilum habere dicatur. Et iterum, Nonne ipsum caput, & supercilia penitus abrasa, olere malitiam & calliditatem videntur?

h Lycij.] Lycij tanti comam fecerunt, vt ne dubitarint quidem mulctæ nomine fiscum Mausoli Cariæ Regis inexplebilem, & hydropis instar, semper siticulosum, explere, quo liberis esse & immunibus liceret à legis imperio, quæ crinium tondendorum necessitatem proponebat, vti refert Aristoteles Oeconomicôn lib. 2. quam legem Condalus, Regis præfectus, commentus fuerat, vt ἐπὶ κεφάλαιον, hoc est, congiarium eliceret.

i Argiui.] Argiuos ob amissam in campis Thyreaticis victoriam, accisis in rebus lege cauisse, Ne quis comam nutriret ante recuperatum pristinæ gloriæ decus, ab Herodoto lib. 1. proditum legimus, derelicto priore comam alendi studio. E diuerso, Lacones tum victores sanxere, Ne quis comam tonderet, abrogato more isto ipsis solenni.

k Sicut Sybari.] Idem quoque nuper scripsit vir vtique multiscius Hadrianus Iunius in Commentario de Coma, cap. 2. nullo præter morem authore citato. Verùm id est Strabonis lib. 6. & Herodoti in Eratho.

† Maxies.] Herodo. lib. 4. scribit Maxies dextram capitis partem capillatam gessisse, læuam rasitâsse. Credo tamen illos dici etiam Machlyes, de quibus diximus in verbo, Ferunt quoque Machlyes.

l Lusitani.] Strabo lib. 3. scribit Lusitanos, qui in montibus horridam, & incultam vitam, humi feratum ritu strati, degebant, longas, vt fœminæ, inferius diffundere comas solitos. Nec Persæ quoque comam tondebant, ex quo a Delphico oraculo peculiari epitheto Criniti vocati sunt apud Herodotum lib. 6. Marcellinus lib. 23. Persas longis capillis hirsutos tradit.

m Idem & Galli comati.] Strabo lib. 4. Plinius lib. 11. cap. 37. Ex quo & comata Gallia eidē Plinio lib. 4. cap. 17. & Ciceroni Philippic. 8. Virgil lib 8. Aeneidos loquens de Gallo, qui in summum capitolij euaserat, quem Manlius, anserum clangore casu excitatus, vmbone deturbatum facilè prostrauit, his verbis,

Aurea Cæsaries illis, atque aurea vestis.

n Indi.] Quintus Curtius lib. 8. scribit, Indos sæpius capillum pectere, quàm tondere, mentum semper intonsum esse, reliquam oris cutem ad speciem leuitatis exæquare: quinetiam Regem ipsum in pectendo, ornandóque capillo, responsa legationibus, & iura popularibus reddere solitum. Solinus cap. 65. Indorum mores scribens, ait, Indis omnibus promissa cæsaries non sine fuco cærulei, aut crocei coloris. Diodorus Siculus lib. 4. cap. 5. scribit, Indorum moris esse per omnem vitam barbam nutrire: huncque morem à Dionysio accepisse, quem barbatum nominauerunt. Strabo lib. 15. scribit, Indos

tondent, barba semper intonsa. [o] Agathyrsi cęruleo fucatur capillo. [p] Arabes quoque intonsi fuere, barba solũ abrasa. [q] Autores habeo, Scythas & [r] Parthos, quò maiorem terrorem incutiant, quoque subita & improuisa formidine hostes magis afficiant, hirsutis crinibus fuisse. [s] Idem apud Germanos Cattosque, quibus ruffus erat crinis coactus in nodum: qui etiam duxere nefas barbam capillumque tondere, aut alio cultu esse, nisi hostis caput ex acie retulissent. [t] Quanuis tradatur Parthorum esse, capillum effundere, Germanorum iungere, Scytharum spargere. [v] Aegyptiis vero flaua coma despectui erat, & lege cautum, ne quis eam ferret, quòd ea Typhonus fuisse dicebatur, [x] sicut Agrigentini cęruleum colorem interdixerunt, quod eo Phalaridis satellites vsi sunt. [y] Apud Sueuos vsurpatum est, horrentem capillum ligare in summo, vt hostibus terrori sint, vel retro flectere. [z] Dacæ cum caput radant totum, in summo vertice cirrum crescere sinunt. [a] Contrà Riphæi: nam mulieres pariter & viri deton-

Flaua coma apud Aegyptios contempta.

Riphæi.

ANNOTATIONES.

in victu frugales esse, præsertim in castris, comam & barbam nutrire, ornatu plurimo vti, & à furtis magnopere abstinere. Quin & Indos multum posuisse studij in pectendo, testimonio Ouidij lib. 3. Fastor. innotescit, epitheto isto hos insignientis,

Interea liber depexis crinibus Indos,
Vincit, & Eoo diues ab orbe redit.

o Agathyrsi.] Agathyrsos cæruleo capillo notabiles facit Plinius lib. 4. c. 12. non adeò procul à fine. Solinus c. 20. aut aliorum comput. 25.

p Arabes.] De his dictum est suprà.

q Authores habeo Scythas.] Scilicet Plutarc. in Crasso, & Quintum Curtiũ lib. 4. ita de Scythis loquentem. At interdiu primùm occursuras terribiles Scytharum facies, Bactrianorúmque, hirta illis ora, & intonsas comas esse.

r Et Parthos.] Plutarc. in Crasso. Cùm Parthorum cæteri sicut Scythæ penitus incultis, atque intonsis de industria crinibus vtantur, quo aspectu etiam & facie maiorem videntibus terrorem incutiant.

s Idem apud Germanos Cattosque.] De vtrisque Cornelius Tacitus lib. de Moribus Germanorum, Apud Cattos, inquit, in consensum vertit, vt primùm adolescentes adoleuerint, crinem barbámque summittere, nec, nisi hoste cæso, exuere votiuum, obligatumque virtuti, oris habitum. Et de Sicambris, qui & ipsi Germani sunt, Martialis in Amphitheatro Cæsaris, epig. 3.

Crinibus in nodum tortis venere Sicambri.
Atque aliter tortis crinibus Aethiopes.

Et de Germanis in vniuersum Iuuenalis sat. 13.

Cærula quis stupuit Germani lumina? flauam
Cæsariem? & madido torquentem cornua cirro?
Nempe quòd hæc illis natura est omnibus vna.

Et Seneca lib. 3. cap. 26. de Ira, Non est Aethiopis inter suos insignitus color, nec rufus crinis & coactus in nodum apud Germanos dedecet.

t Quanuis tradatur Parthorum esse.] Hadrianus Iunius in Commentario de Coma, eadem scribit, citátque Senecam. Adde & Euboicos, qui sinciput radebant, occipicium comatum relinquentes: vnde ὀπισθοκόμαι, composita voce, dicebantur apud Pollucem lib. 2 μάρη τριχῶν. Et è diuerso Thracum in frontem muliebriter demittere. ex quo & ipsi Homero ἀκρόκομοι. id est, vt interpretantur nonnulli, in summo capite comantes, neque promissam crinium syluam alentes: sed ad iustum & medium quendam statum crinitos, vt lib. 4. Iliados ad finem annotat doctissimus Eustathius. quod & ipsum dicit Pollux vbi suprà, licet Homerum non citet: quanquam alij aliò eam appellationem trahant, scilicet ad longos crines.

v Aegyptiis verò.] Diodorus Siculus lib. 2. ca. 4. loquens de Animalibus diis apud Aegyptios sacris, eorúmque cultu, sic scribit, In Osiridis, veluti frugum ac fructuum repertoris memoriam apud posteros immortalem, boues rufos, quoniam videntur colore similes Typhoni, qui Osiridem necauit, immolari permissum. Et homines quoque colore Typhonis antiqui Reges ad sepulchrum Osiridis sacrificio mactabant. Qua ex causa pauci rufi Aegyptij reperiebantur, externi plures.

x Sicut Agrigentini.] Plutar. in Politicis, Agrigentini, inquit, contrà tyrannide liberati, publicè sanciuerunt, nulli cæruleo colore vestimentum gestare liceret, ideò quòd tyranni satellites & corporis eius stipatores eo colore subligaculis vti soliti erãt.

y Apud Sueuos.] Tacitus libello de Germanor. moribus, insigne scribit fuisse Sueuorum gentis, obliquare crinem, nodóque substringere: quæ nota eos a reliquis Germanis, & ingenuorum conditionem à seruili separabat. & paulò pòst, sic scribit, Ea cura formæ, sed innoxiæ. Neque enim vt ament, amentúrve, in altitudinem quandam & terrorem adituri bella compti, vt hostium oculis, ornantur.

z Dacæ.] Idem scribit Hadrianus Iunius in dicto Commentario de Coma, cap. 2. nullum tamen authorem citat.

a Contrà Riphæi.] Legendum Arymphæi, ex Pomponio Mela 1. cap. vltim. ad fin. his verbis, Tum continuis rupibus latè, aspera & deserta regio ad Arymphæos vsque permittitur. His iustissimi mores, pro domibus nemora, alimenta baccæ, & maribus & fœminis nuda sunt capita. Libet adscribere Plinij verba, quæ cap. 13. lib. 6. vbi Riphęorum meminit, hæc sunt, Ibiq; Arymphęos quosdam accepimus, haud dissimilem Hyperboreis gentem. Sedes illis nemora, alimenta baccæ, capillus iuxtà fœminis virisque in probro existimatur, ritus clementes. Solinus cap. 27. omnia quæ de Arymphæis scribit ex Plinio, vbi suprà, mutuatus est.

b Sicut

so sunt vertice, & capillo deraso, adeò vt glabri videantur: [b] sicut Myconij omnes caluitio laborant, [c] æquè vt in Cauno omnes lienosi. [d] Non sic in Aegypto, vbi raro caluitium fuit. [e] Produnt autores, Atheniensium vetustissimos capitis colligendis cicadas aureas annectere, vt eo argumento autochthones, hoc est primos & sine origine se probarent. [f] Caius vero Cæsar comatos tāto despectui habuit, vt quoties occurrerent, occipitio raso deturparet. [g] Capillum vero aut barbam inficere coloribus, imbellis fuisse & eneruati, exempla sunt. In primis [h] Philippi Macedonis, qui quum ex amicis Antipatri arbitrum delegisset, quem aduertisset barbam & capillum inficere, protinus gradu deiecit, & iudicare vetuit, velut mendacem. Quod compar fuit cum eo qui Spartæ concionabatur, quem quum Archidamus rex fucato capillo vidisset, protari vetuit, & in medio affatu exigi iussit. Cui non inconuenit, [i] quod de Gorgia Leontino proditum est: qui cum in Olympiis de communi Græcorum concordia insigniter peroraret, Melanthus eum ludibrio habuit, quòd de totius Græciæ concordia agitaret, qui se, vxorem, & ancillam concordes habere nesciret: quæ ob zelotypiam irata, quotidie dissidium peteret. [k] In quo fuit experimentis cognitum, quòd his qui è Sy-

Myconij. Atheniensium cicadæ in comis.

Barbā aut capillū inficere imbelle.

ANNOTATIONES.

b Sicut Myconij.] Strabo lib. 10. Myconios, inquit, etiam quidam caluos appellant, cùm illud vitium ea passim exuberet in insula. Idē affirmat Plinius lib. 11. c. 37. Atque etiam nomina ex eo pilo scilicet capillatis Alpium incolis, Galliæ Comatæ, vt tamen sit aliqua in hoc terrarum differentia. Quippe Myconij, carentes eo gignuntur, sicut in Cauno lienosi. Donatus interpretans Hecyram Terentij act. 3. scena 4. ibi,

- Callidemidem hospitem

Myconium, qui mecum vnà aduectus est, conueni.

& paulò pòst,

Magnus, rubicundus crispus, crassus, cæsius.

Imperitè, inquit, Terentium de Miconio crispum dixisse aiunt, cùm Apollodorus caluum dixerit: quod proprium Myconis est, vt Lucilius,

Myconi calua omnis iuuentus.

Vti etiam Orgenippæi tam viri quàm mulieres. Quod ferunt accidere propter vim natiuam aquæ, quam bibunt, apud Xenodotum in Collectaneis in prouerbio νόμος καὶ χώρα. & Argippæi apud Herodotum lib. 4. nisi iidem sint.

c Aequè vt in Cauno.] Diximus ex Plinio in præced. Et adde quòd Pella ciuitas lienosos facere solebat in balneis, vt ex Machone apud Athenæum lib. 8. c. 7. non longè à prin.

d Non sic in Aegypto.] Aegyptios paucissimos habuisse caluos prædicatur, quòd soliti fuerint à pueris ad viuam vsque cutem radi, quò compactius spissiúsque ad solem capitis os redditur, vt in Thalia non longè à prin. author est Herodotus, & ex eo Eustathius in Dionysium Periegetem.

e Produnt authores Atheniensium.] Plato in Menexeno, Lysias in funebri concione. Aristophanes in Auibus. Apuleius lib. vltimo Asini aurei. Thucydides initio historiæ de Atheniensibus loquens, Postquam, inquit, desiere vti tunicis, & religatis capitis cirris aureas implicare cicadas. Philostratus libro 2. Hellinicôn, Draco Mineruæ, qui etiamnum in arcella, videtur populum Atheniensium salutare, propter aurum, quod illi in cicadas capitum ornamenta conuertebant. Gregorius Nazianzenus,

Cecropidæ indigenæ natam tellure cicadam

Innodant. -

Lucianus in Nauigio, Maioribus nostris decorum videbatur senes coma luxuriare, religantes crobylum aurea cicada exceptum. Quem morem expressit & in Ciri Virg. seu quicunque alius eius poëmatij author est, de Niso Pandionide loquens,

Aurea solenni comptum quem fibula ritu

Mopsopio, tereti nectebat dente cicadæ.

Et nos quoque diximus in nostris Commentariis Nobilitatis.

f Caius verò Cæsar.] Scilicet Caligula apud Suetonium in illius vita, cap 35. Pulchros & comatos quoties sibi occurrerent, occipitio raso deturpabat. Sed & idē cùm aliquando magnā hominum multitudinem, siue eorum, qui erant in vinculis, sine aliorum quorundam, eos omnes à caluo ad caluum, vt dici solet, occidi iussit ἀπὸ τοῦ φαλακροῦ μέχρι τοῦ φαλακροῦ. Hæc sunt verba Dionis referentis lib. 58. quo illius vitam describit.

g Capillum verò.] Hoc probat exemplis seqq.

h Philippi Macedonis.] Erasmus ex Plutarcho in Apophthegmatis Philippi, Ex Antipatri amicis, inquit, quendam in iudicum numerum asscripserat. Verùm pòst vbi cognouit illum tingere barbam & capillos, submouit eum, dicens, Qui in capillis fidus non esset, eum in rebus gerendis non videri dignum cui fideretur. Fuco vtebatur in tingendis capillis, vbi non multum erat lucri: multò magis vsurus erat fuco in publicis negociis, vbi dolus interdum ingens adfert emolumentum.

i Quod de Gorgia Leontino.] Plutarchus in Præceptis Connubialibus, cap. 45. Gorgia Oratore in Olympia Græcis orationem de concordia recitante, Melanthus quidam, Iste, inquit, de concordia disputat, qui sibi, vxori & ancillæ, tribus solis, vt concordes essent, non persuasit. Nam Gorgiæ amor quidam, & vxori zelotypia aduersus ancillam esse videbatur.

k In quo fuit experimentum cognitum.] Plinius lib. 31. c. 2. Theophrastus in Thuriis, inquit,

Capillorũ luxus. bari biberent, fucarentur capilli nigri: [l] qui verò è Crathi, flaui & fluxi, [m] sicut de Clitumno proditur in Meuania. [n] Legimus tamen Hannibalem ducentẽ in Italiam, *Synthesis.* crinibus sæpe mutatis, se à Gallorum perfidia vindicasse: & Pyrrhum coma coloribus *Lacerna albe quãdo sumebantur.* fucata incessisse, [o] Romanasque matronas rutilare capillos consuesse. Mansitque Romæ obseruatum, [p] in Saturnalibus synthesibus vti, quibus diebus dimissa toga synthesim sumebant, [q] quanuis Nero Cæsar citra dies Saturnalitios synthesim induit *In veste pulla ludis interesse nõ licebat.* discinctus & discalceatus. Diebus autem natalitiis, quibus natalem quisque suum annuum celebrabat, & calendis Ianuariis, [r] nonnũquam ludis Romanis, albas lacernas prętextasque indutos incedere, & ludos spectare. [s] nam in veste pulla ludis interesse

ANNOTATIONES.

Crathim candorem facere, Sybarim nigriciam bobus & pecoribus. Quin & homines sentire differentiam eam. Nam qui Sybarim bibunt, nigriores esse, duriorésque & crispo capillo. Et vide in seq.

l Qui verò è Crathi.] Plinius ad ea, quæ suprà proximè adduxi, hæc subiungit, Qui ex Crathide bibant, candidos molliorésque ac porrecta coma. Strabo lib. 6. Crathis homines in eo lotos cæsarie candidos & flauos efficit, ac multis medetur morbis. Sotion, Hesigonus historicus, & tragicus Euripides, vbi ait: ἂν ὑγραίνει καλλιστεύων ὁ ξανθὰν χαίταν πυρσαίνων Κρᾶθις. Hoc est, Quã rigat pulchre, qui flauos rutilare facit crines Crathis. Est enim ea emendatior lectio, quàm quæ in libris, qui circunferuntur, legitur, in hunc modum, ἂν ὑδραίνει καλλιστεύων ὁ ξανθὰν Χαίταν πυρσεύων Κρᾶθις. Illam lectionem agnoscit Eustathius. Idem de hoc amne testatur Ouidius lib. 15. Metamorph. & de Sybari fluuio similiter, in hæc verba,

Crathis & hinc Sybaris vestris conterminus oris,
Electro similes faciunt, auroq; capillos.

m Sicut de Clitumno.] Quod apertè innuit illud Virgilij lib. 2. Georgicõn,

Hinc albi Clitumne greges, & maxima taurus
Victima: sæpe tuo perfusi flumine sacro
Romanos ad templa deûm duxere triumphos.

Vbi Seruius scribit Clitumnum fluuium esse in Meuania, quæ pars est Vmbriæ partis Thusciæ: de quo fluuio dicit Plinius in Historia naturali, quòd animalia, quæ eum potauerunt, albos fœtus creant. Subiungitque ideo maxima victima Virgilio dici, quia triumphantes de albis tauris sacrificabant. Locus autem Plinij, à Seruio citati, est lib. 2. cap. 103. cuius hæc verba sunt, In Phalisco Clitumni amnis aqua pota, candidos boues facit. Sed & quoque id patet ex Statio Syluarum lib. 1. sylua 4. ad fi. in Soteria pro Rutilio Gallico,

- Nec si vacuet Meuania valles,
Aut præstent niueos Clitumna noualia tauros
Sufficiam. -

n Legimus tamen Hannibalem.] Liuius 3. Decad. lib. 2. in princip. dicit illum mutasse vestem & tegumenta capitis, nulla crinium mẽtione facta. Plutarchus autem in vita illius, de ea re loquens, illud tantùm dicit, eum Gallorum insidiis propè circumuentum, calliditate ingenij periculum euasisse. At Polybij est lib. 3. cuius hæc verba, vt Latinè versa sunt à non indocto interprete. Hannibal dum in hybernis ageret, insidiis à Galli sæpenumero petitus, Punico ingenio se defenderat: crines diuersarum ætatum artificiosè compositos, ac laruatos parari iussit. His assiduè mutatis, variis etiam vestibus laruatis, crinibus conuenientibus vtebatur: adeò vt non solùm his, qui raro eum viderant, sed etiam familiaribus ignotus esset.

o Romanasque matronas.] Cato in Originibus Mulieres, inquit, nostræ capillum cinere vngitabant, vt rutilus esset crinis. Valerius Maximus lib. 2. cap. 1. titul. de vsu vini mulieribus interdicto, memoriæ prodidit, Mulieres Rom. indulgentibus maritis, quò earum pudicitia honesto comitatis genere temperata esset, & quò formam suam concinniorem efficerent, summa cum diligentia capillos cinere rutilasse.

p In Saturnalibus synthesibus.] Ex quo illud est Martialis Apophoretum, Synthesis c. 141.

Dum toga per quinas gaudet requiescere luces,
Hos poteris cultus sumere iure tuo.

Nam Saturnalia, festa erant quinque dierum, vt hic Martialis, aut septem dierum, vt scribit Macro. Saturnal. lib. 1. cap. 10. mense Decembri Saturno dicata, quibus Romani, togis depositis, Synthesim, breuem vestem & negotiis aptam sumebant, seruisque discumbentibus inseruiebant, munera vltro citróque mitti, remittique solebant.

q Quanuis Nero.] Suetonius in vita illius, c. 51. Staturam & cultus corporis eius scribens, sic inquit, Plerunque synthesim indutus, ligato circum collum sudario, prodierit in publicum sine cinctu & discalciatus.

r Nonnunquam ludis Romanis.] Lacernis in spectaculis vsos fuisse, & potissimum candidis, quę togis superinduebantur, satis indicat illud Martialis epigramma lib. 4. epig. 2. in Oratium quendam, qui cùm solus nigra lacerna spectaculis interesset, cæteris omnibus albatis, factum est, vt repente candente niue, cæteris concolor redderetur. Verba eius hæc sunt,

Spectabat modò solus inter omnes
Nigris munus Oratius lacernis,
Quum plebs, & minor ordo maximusq;
Sancto cum duce candidus sederet.
Toto nix cecidit repentè cœlo:
Albis spectat Oratius lacernis.

Idem Martialis lib. 14. c. 137.

Amphitheatrales nos commendamur ad vsus,
Cum tegit algentes nostra lacerna togas.

Quod nos suprà ad aliud citauimus.

s Nam in veste pulla.] Suetonius in Augusto, cap. 44. scribit, Augustum sanxisse, nequis pullatorum in e

rum ine

Augustus inhibuit, néve quis pullatorum media cauea sederet, edicto cauit. [t] In ludis verò funebribus penulati spectatores erant. Penulas enim tunc populus sumebat, cum in cæteris togati conuenirent, nisi in gladiatorio munere, ad quod frequentes penulati conuenere, quod Commodus imperator seruari iussit. [v] Ferunt primos Lacedæmonios, ne populus in ludis algeret, penulas sumpsisse. [x] Antoninus verò Basianus nouo vestis genere populum donauit, quare Caracallæ nomen tulit. [y] Augusti vero tempore, toga rasa & Phrygiana dari cœptę. Illud etiam admonendum existimo, quoties insigni calamitate vel clade, aut aliis belli casibus populus affectus esset, in magna consternatione [z] iustitium indici, [a] claudi ærarium [b] & tabernas, ac iudicia tolli solere. Et quod per magnas calamitates fiebat in mœstitia publica, Romanos [c] dimissis togis, [d] positisque laticlauis & aureis annulis, [e] saga sumere, velut in luctu & summa solicitudine se esse denotarent. [f] Si tamen consulares viri forent, licet ob calamitatem populus in sagis esset, ipsi tamen in togis erant, ne deformi tetroque habitu tantam dignitatem fœdarēt. [g] Sed nec saga, donec lætiore fortuna, aut illustri

In calamitate publica luctus indicta.

ANNOTATIONES.

rum media cauea sederet. Quãuis quidam codices habeant bullatorum (vt scribit Beroaldus interpres) & tunc ad pueros ingenuos, qui bulla aurea vtebantur, erit referendum.

t In ludis funebribus.] Hæc vsque ad versicul. Ferunt primos Lacedæmonios. sunt Lampridij in vita Commodi.

v Ferunt primos Lacedæmonios.] Tertullianus in Apologetico, c.6.

x Antoninus verò Basianus.] Aelius Spartianus in vita illius, Ipse, inquit, Caracalli nomen accepit à vestimento, quod populo dederat, demisso vsque ad talos, quod antè non fuerat: vnde hodieque dicuntur Caracallæ huiusmodi, in vsu maximè Romanæ plebis frequentatæ.

y Augusti verò tempore.] Plinius lib.8. ca.48. & dictum est suprà hoc eodem cap.

z Iustitium indici.] Liuius 1.Decad.lib.3. Dictator cùm Magistro equitum in concionem venit, iustitium edicit, claudi tabernas tota vrbe iubet, vetat quenquam priuatæ quicquam rei facere. Et eiusdem Decad.lib.4. vbi de bello Veientium, Iustitium in foro, tabernæque clausæ. & lib. 9. loquens de exercitu Romano sub iugum misso à Samnitibus apud Caudinas furculas, Postquam, inquit, deditionem tam fœdè factam acceperunt: extemplóque, sine vlla publica authoritate, concessum in omnem formam luctus est. Tabernæ circa forum clausæ, iustitiumque in foro sua sponte cœptum prius, quàm indictum. Cornelius Tacitus lib. 2. vbi de morte Germanici, Hos, inquit, vulgi sermones audita mors adeò incedit, vt ante edictum magistratuum, ante Senatusconsultum, sumpto iustitio desererentur fora, clauderentur domus, passim silentia gemitus, nihil compositum in ostentationem. Ouidius in Consolatione ad Liuiam, loquens de morte Drusi ad Liuiam, iustitium describit,

Incerti clauduntq; domos, strepitantq; per vrbem,
Hic illi pauidi clamq; palamq; dolent.
Iura silent, mutæq; tacent sine vindice leges,
Aspicitur toto purpura nulla foro.

Et Suetonius in Tiberio, cap.52. Itaque, inquit, ne mortuo quidem perinde affectus est, sed tantùm non statim pòst, a funere ad negociorum consuetudinem rediit, iustitio longiore inhibito. Apuleius lib.4. Metamorph. Cuncta etiam ciuitas congemebat, luctúque publico confestim congruens edicitur iustitium. Iustitium dicitur luctus publicus, sicuti docet Fulgentius Placiades, quod indici solebat in reipub. calamitatibus.

a Claudi ærarium.] Cicero Orat. de Aruspicum responsis, Quæ sunt occultiora, quàm eius, qui ausus in concione est dicere, iustitium edici oportere, iurisdictionem intermitti, claudi ærarium, iudicia tolli. Sed & domus claudi in luctu publico iam diximus ex Tacito & Ouidio.

b Et tabernas.] Hoc iam vidimus ex Liuio vbi suprà in verbo, Iustitium indici. & videre quoque poteris apud eundem 3.Dec.lib.3.

c Dimissis togis.] Vide infrà in verbo, Saga sumere in loco Orosij ibi citato.

d Positisque laticlauis.] De his duobus Liuius 1.Decad.lib.9. vbi de pacis Caudinæ nuncio, ad ea, quæ suprà ibi, Iustitium indici. ex eo diximus, subiungit, Lati claui, aurei annuli positi. & iterum eodem lib. ad fin. vbi etiam dicit phaleras depositas Suetonius in Augusto, cap. 100. Alij, inquit, exequiarum die ponendos annulos, ferreósque sumendos censuerunt. Quod & nos alibi annotauimus. Sed ad id, quod de phaleris dictum est, adde Plinium lib.33.cap.1.

e Saga sumere.] Iulius Florus epitome Liuij lib. 72. Q. Seruilius Proconsul in oppido Asculo cum omnibus ciuibus Romanis, qui in eo oppido erant, occisus est. Sagas populus sumpsit. Et lib. seq. L. Cæsar Coss. feliciter cõtra Samnites pugnauit, ob eam victoriam Romæ saga posita sunt, quæ scilicet sumpserant d.lib. præcedenti. Paulus Orosius lib.5.c.18. Cúmque L. Iulius Cæsar ab exercitu Imperator appellatus esset, Romámque nuncios de victoria misisset, Senatus sagum, hoc est, vestem mœroris, quam exorto sociali bello sumpserat, hac spe arridente deposuit, atque antiquum togæ decorem recuperauit.

f Si tamen consulares viri.] Cicero Philippica 8. Equidem P.C. quanquàm hoc honore vsi, togati esse solent, cùm est in sagis ciuitas. Iam diximus suprà vbi de toga.

victoria clades emendata foret,dimittebant.Qua victoria potiti,vel quum fusis fugatisque hostibus,fœdissimum bellum finitum foret,exuto iustitio, in cõmunis signum lætitiæ, populus vniuersus prętextas, reliqui vero magistratus insignia & ornamenta sua ac pristinum ornatum cultumque sumebant. Illud quoque discrimen ordinum personarumque est notatu dignum,quod [h] apud Tapyras, [i] Basteranos & Iberos, incultasque nationes circa Hyrcaniam seruari meminimus,vt viri atras vestes induant, crinésque longiores gerant:fœminæ verò albis tunicis, ac breuibus tonsisque comis incedere cogantur. [k] Apud Parthos autem [l] Persasque equo vehi,vel pedes ire,nobilitatem à vulgo distinguebat.nullus enim honestè genitus, pedibus incedebat: quod compar ferè cum Romanis fuit,quibus plebeiæ pedibus incedunt,matronæ nobiles lecticis vectabantur: [m] eisdemque Parthis qui principem locum habent,anaxyridem triplam induunt,& manicatam tunicã:plebs vero erat in tunicis sine manicis. [n] Apud Indos byssum induere,nisi nobilis, nemo poterat. [o] Thracibus punctos esse in facie, nobiliores demonstrauit:non punctos,ignobiles & obscuros. [p] Idem Britannis, [q] Gelonis & [r] Agathyrsis,apud quos qui cęruleo pinguntur, honoribus præstant: minus

Apud Tapyras, Basteranos & Iberos discrimen ordinum. *Parthi.* *Persæ.* *Indi.* *Thraces.* *Britanni.* *Geloni.* *Agathyrsi.*

ANNOTATIONES.

g Sed nec saga.] Quod videre licet ex locis Iulij Flori, & Orosij supra citatis in verbo, Saga sumere.

h Apud Tapyras.] Strabo libro 11. Tapyri atras vestes gerunt & comas longas,mulieres vestes candidas,& comas breues.

i Basteranos & Iberos.] Strabo lib.3.

k Apud Parthos.] Iustinus lib. 41. Parthi equis omni tempore vectantur. Hoc discrimen inter seruos liberósque esse, quòd serui pedibus, liberi non nisi equis incedunt.

l Persásque.] Strabo lib.15.

m Eisdemque Parthis.] Strabo dicto libro 15. Apud Athenienses autem tunica vtrinque manicata liberorum erat: vnicam autem manicam habens seruorum, vt scribit Pollux Onomasticôn libro 7. cap.13. Verùm apud Rom. minime honestum erat tunicas ferre manicatas. Apud Virgilium lib.9. Aeneidos,Romulus Numanus Troianis hostibus ignauiam, &, vt ita dicam, effœminationem obiciens ait,

Vobis picta croco & fulgenti murice vestis,
Et tunicæ manicas & habent redimicula mitræ.

Quem locum in id trahit Gellius lib. 7. cap.12. dicitque Q.Ennium Carthaginensium tunicatam iuuentutem non videri sine probro dixisse.Et P.Africanum Pauli filium,virum omnibus bonis artibus, atque omni virtute præditum, P.Gallo homini delicato, inter pleraque alia, quæ obiectabat, id quoque probro dedisse, quòd huiuscemodi tunicis,manus totas operientibus, vteretur. Cicero quoque Catili. 2. probro Catilinæ obiecit quòd manicatus esset, his verbis, Postremum autem genus est non solùm numero,verumetiam genere ipso atque vita, quod proprium est Catilinæ, de eius delectu, imò verò de complexu eius ac sinu, quod pexo capillo nitidos, aut imberbes, aut bene barbatos videtis, manicatis & talaribus ac tritis tunicis,velis amictos, non togis. Quod etiam vituperat Varro (testimonio Seruij, locum Virgilij suprà dictum enarrantis) dicens, Manicatis & talaribus tunicis. Nam colobiis vtebantur antiqui.

n Apud Indos.] Philostratus in vita Apollonij, lib.2. cap.9. scribit, Nobiliores Indiæ bysso indui. Byssum autem ex arbore nasci ferunt, quæ altitudine quidem populos æquat: foliis autem salici æquiparatur.hæc Philostratus.

o Thracibus.] Herodotus lib.5. post princ.Thracum mores scribens,sic ait, Punctas notis esse frontes,nobile iudicatur: non esse notatas punctis,ignobile. Cicero Offi.lib.2.de Alexandro Pheræo, Barbarum, & eum quidem compunctum notis Threiciis districto gladio,iubebat anteire.

p Idem Britannis.] Herodianus li.3.vbi de Britannorum moribus,Britanni,inquit,ipsa notant corpora pictura varia, & omnifariam formis animalium: quocirca nec induuntur quidem,videlicet picturam corporis ne adoperiant. Vide ll.Connub.l.3. nu.11.vbi de Glasto.

q Gelonis.] Nam & hos pingi tradit Solinus lib. 25. Gelones Agathyrsis collimitantur cæruleo picti colore,fucatis in cæruleum crinibus.Hos pictos vocat Virgilius lib.2.Georgicôn,

Eoasq́ domos Arabum,pictosq́ Gelonos.

Id est, stigmata habentes (inquit Seruius) & sunt populi Scythiæ: citatque locum ipsius Virgil.quem mox adducemus.

r Et Agarthysis.] Et hos pictos scribit Virg. Aeneidos 4.

Cretesq́ Dryopesq́ fremunt,pictiq́ Agathyrsi.

Vbi Seruius, contra quam dixerat priore loco, Populi sunt, inquit, Scythiæ,colentes Apollinem Hyperboreum: Picti, non stigmata habentes, sed pulchri. id est, Cyanea coma placentes. Pomponius Mela lib.2. cap.1. de Scythia Europæa, Agathyrsi, inquit, ora artúsque pingunt, vt quique maioribus præstant, ita magis vel minus, cæterùm iisdem omnes notis: & sic, vt ablui nequeant.Et Solinus d. cap.ad ea, quæ proximè dicta sunt, subiungit, Nec hoc sine differentia. Nam quantò quis altero præstat,tantò propensiore nota tingitur,vt sit indicium humilitatis minus pingi.

s Indis

autem pingi, humilitatis signum erat [s] Indis quoque, [t] Atheniensibus [u] & Persis, in auribus ferre aurum, nobilitatem designauit. [x] Ex Germanis viri clari illustresque, stricta nec fluitante vtuntur veste: cæteri, sagis cum fibula. [y] Apud Sueuos ingenui obliquant crinem, & nodo substringunt, quum serui fluxa coma & crinibus incedant. In [z] Libya primores sagis velantur, vulgus vero bestiarum pellibus amicti sunt. [a] In Aegypto viri binis vtuntur vestibus, fœminæ singulis: [b] vniuersis nisi lineas ferre vestes non licebat. [c] Neque referre alienum fuerit, quod circumpadanis populis vsuuenisse tradunt, vt lugubres vestes longo tempore induerent, intestino mœrore affecti propter Phaethontis casum, quòd de cęlo pręcipitatus, fulmine ictus, & in Eridanum deiectus foret. Sicut in Daunia [d] Aristoteles refert mares & fœminas lugubria vestire, quos post Troiæ euersionem, quum illuc delati sedes occupassent, vt orbatos se patria & fortunis indicarent, in posterum candidis abstinuisse, & pullas vestes desumpsisse.

Aurum in auribus. Germanorū vestes. Sueuorū. Libyci. Aegyptij.

Circumpadanorum luctus ob Phaethontis casum.

ANNOTATIONES.

s Indis quoque.] Arrianus de Gestis Alexand. lib. 8. Inaures Indi gestant ex ebore, qui locupletiores sunt tantùm: neque enim vulgò id genus ornamenti ferunt.

t Atheniensibus.] Apuleius lib. 1. de Dogmate Platonis, de his loquens, Auri, inquit, tantùm reliquit, quantùm puer, nobilitatis insigne, in auricula gestauit.

v Et Persis.] Vide tractatum nostrum Nobilitatis, ad finem.

x Ex Germanis.] Cornelius Tacitus in libello de Moribus & pop. Germaniæ, locupletissimi veste distinguuntur, non fluitante, sicut Sarmatæ & Parthi: sed stricta & singulos artus exprimente: cæteris omnibus tegumen, sagum, fibula, aut si desit, spina consertum.

y Apud Sueuos.] Idem Tacitus d. lib. quem citauimus suprà, vbi de Sueuorum coma, id tamen addemus ex eodem Tacito, Sueuos vsque ad canitiem horrentem capillum retrò sequi, ac sæpe in ipso solo vertice religare, Principes ornatiorem habere. Apud Aegyptios verò coma prolixa insigne nobilitatis fuit, teste Luciano in Nauigio.

z In Libya.] Pomponius Mela lib. 1. cap. 8. quo Cyrenaicam describit, Primores, inquit, sagis velantur: vulgus bestiarum pecudúmque pellibus.

a In Aegypto.] Herodotus lib. 2.

b Vniuersis.] Herodotus eodem libro, sed paulò pòst.

c Neque referre alienum fuerit.] Plinius li. 3. c. 16. & lib. 37. c. 2.

d Aristoteles refert.] Si is est: sunt enim qui addubitant, in de Mirabilibus auscultationibus, c. 106. Daunij omnes accolæque tam viri, quàm fœminæ atratis tantum vestibus vtuntur: ea nimirum de causa, quòd Troianæ mulieres, dum captiuæ ad ea loca essent traductæ, metuentes ne grauem seruitutem sub mulieribus Græcis experirentur (nam tum ea loca inhabitabant) naues incenderunt: tum vt iugum seruile effugerent, tum vt viros, manendi necessitate imposita, detinerent. Adde superioribus quòd Persæ subligacula coriacea, reliquámque vestem è corio deferebant, ex Herodoto lib. 1.

Qui numerus augurum, quaue potestas aut ius quondam fuerit, & quomodo auguria captarentur. Cap. XIX.

QVæstioni diu res fuit, qui numerus augurum olim apud Romanos fuerit, quod sacerdotium magnæ religionis fuisse constat. [a] Et tametsi à principio, vt in tribus centuriis, Ramnensi, Titiensi & Luceri, singuli essent augures, constitutum foret, quorum numerum imparem esse decere arbitrati sunt: tamen sequutis temporibus, quin ad quatuor, mox quinque numerum aucti fuerint, nulla controuersia est: donec, vt non vltra nouem collegium excederet, senatusconsulto cautum fuit. Idque ante primum Punicum bellum, [b] quo tempore Sora & Alba coloniæ deductæ fuere. [c] Demum à Sylla dictatore collegium propagatum

Augurum numerus impar. Augures quatuor. Quinque. Nouem.

ANNOTATIONES IN CAP. XIX.

a ET tametsi à principio.] Hæc vsque ad versic. Idque ante primum. sunt Titi Liuij 1. Decad. lib. 10. Vide de his L. Gregorium syntag. 17. Historiæ deorum Gentilium fol. 742. & 743.

b Quo tempore Sora & Alba.] Liuius eodem libro, sed alio loco, nempe in principio eius libri. Cuius verba hęc sunt, Soram atque Albam coloniæ deductæ: Albam in Aequas sex millia colonorum scripta. Sora agri Volsci fuerat, sed possederant Samnites, eò quatuor millia hominum missa.

c Demum à Sylla Dictatore.] Sed aliter L. Florus epitome Liuij lib. 89. Sylla Dictator factus, quod nemo vnquam fecerat, cum fascibus viginti quatuor processit, rebúsque nouis reipubl. statum confirmauit: Pontificum Augurúmque collegium ampliauit, vt essent quindecim.

Viginti-quatuor. *Augurum dignitas.* *Reges & augures iidem.* *Romulus augur.* *Ro. sex optimatum filij Hetruscis traditi.* *Augurum domiciliũ Fesulis.* *Singulis tribubus singuli augures præfecti.*

ferunt, vt vltra nouem, quidecim crearentur, ita vt quatuor & viginti essent. [d] Hi ergo velut interpretes internunciique deorum, tantæ dignationis habiti sunt, vt eum qui aruspicinam fecerat, in senatum adscribi, & inter patres legi, fas esse duceretur. [e] Regibus quoque sicut iura dare & sapere, [f] ita diuinare, regium munus erat. Itaque à primo ortu vrbis, [g] iidem reges & augures erant, qui futura prædicerent, & iura darent. [h] Denique Romulus hoc sacerdotio præditus, optimus augur fuisse traditur. [i] Proditumque est, Romæ optimatum filios sex, Hetruriæ populis, vt augurandi artem ediscerent, ex decreto senatus in disciplinam tradi solitos, vt Romæ augurandi scientia & ars innotesceret. Quæ quidem incredibilis & penè diuina [k] Fesulis pollebat, vbi domicilium augurum esse ferebatur, [l] quod & veteri lege sancitum erat, in hæc verba prodigia & portenta ad Hetruscos aruspices, si senatus iusserit, deferũto, Hetruriæque principes disciplinam discunto: quibus diuis decreuerint, procuranto iisdem fulgura & ostenta pianto, auspicia seruãto, auguri parẽto. & infra: [m] Singulis quoque tribubus

ANNOTATIONES.

d Hi ergo veluti interpretes.] Sic enim Helenum augurem appellat Virgil. lib. 3. Aeneid.

Troiugena interpres diuûm, qui numina Phœbi,
Qui tripodas, Clarij lauros, qui sydera sentis,
Et volucrum linguas, & præpetis omina pennæ.

Sic Euander Carmentam matrem, Fatiloquam, Deûm interpretem vocat apud Liu. 1. Decad. lib. 1. non adeò longè à principio his verbis, Ioue nate Hercules salue, inquit. Te mihi mater veridica interpres deûm aucturum cœlestium numerum cecinit. paulò ante, Euandei venerabilior diuinitate credita Carmentæ matris, quam Fatiloquam ante Sibyllæ in Italiam aduentum, miratæ hæ gentes fuerant. Et hi quidem nuncupatim interpretes Iouis religionum vocantur ex verbis legis 12. tabularum ascriptis Ciceroni lib. 2. de legibus. Idem Cic. Anton 13. Vtrum igitur augurem, Iouis Opti. Max. cuius interpretes, internunciique sumus, vtrum populus Rom. libentius sanciet?

e Regibus quoque iura dare.] Id enim proprium Regum fuit, vt ex pluribus docui in nostris Commentariis Nobilitatis.

f Ita diuinare.] Vide sequentia.

g Iidem Reges & augures.] Vt statim patebit. Nec id solùm apud Rom. sed & alios ex Cicerone libro 1. de Diuinat. Sic Anius Deli insulæ Rex & sacerdos erat Virgilio lib. 3. Aeneidos,

Rex Anius, Rex idem hominum, Phœbiq́ sacerdos.

Vbi Seruius, Apud maiores, inquit, Rex erat sacerdos & pontifex. Sic hodie Imperatores, pontifices dicimus.

h Denique Romulus.] Cicero dicto lib. 1. statim post princi. Principio huius vrbis parens Romulus, non solùm auspicatò, vrbem condidisse: sed ipse etiam optimus augur fuisse traditur. Idem Cicero eod. lib. Itaque Romulus augur, vt apud Ennium, cum fratre item augure.

i Proditumque est.] A Cicerone eodem illo lib. cuius verba adscribimus, Quocirca bene apud maiores nostros Senatus tum, cùm florebat imperium, decreuit: vt de Principum filiis sex singulis Etruriæ populis in disciplinam traderentur, ne ars tanta, propter tenuitatem hominum, à religionis authoritate abduceretur ad mercedem, atque quæstum. Festus autem Pompeius lib. 18. Tages, inquit, Genij filius & nepos Iouis, puer dicitur disciplinam aruspicij dedisse duodecim populis Etruriæ traditur. De hoc Cicero lib. 2. de Diuina scribit ad hunc modum, Tages quidam dicitur in agro Tarquiniensi, quum terra araretur, & sulcus altius esset impressus, extitisse repentè, & eum affatus esse, qui arabat. Is autem Tages, vt in libris est Etruscorum pueriļi specie dicitur visus, sed senili fuisse prudentia. Eius aspectu cùm obstupuisset bubulcus, clamorémque maiorem cum admiratione edidisset, concursum esse factum, totámque breui tempore in eum locum Etruriam conuenisse: tum illum plura loquutum multis audientibus, qui omnia eius verba exceperint, literisque mandauerint: omnem autem orationem fuisse eam, qua aruspicinæ disciplina contineretur: eam postea creuisse rebus nouis cognoscendis, & ad eadem illa principia referendis. Ouid. lib. 15. Metamorphoseôn,

At nymphas tetigit noua res, & Amazone natum
Haud aliter stupuit, quàm cùm Tyrrhenus arator
Fatalem glebam motu aspexit in aruis,
Sponte sua primùm, nulloq́ agitante moueri.
Sumere mox hominis, terraq́ amittere formam,
Oráq́ venturis aperire recentia fatis.
Indigenæ dixere Tagen, qui primus Etruscam
Edocuit gentem casus aperire futuros.

k Fesulis.] Cicero vbi suprà.

l Quod & veteri lege sancitum.] Cicero 2. de legibus, vbi hæc omnia huius legis verba, paucis exceptis, adscripsit. Valerius Maxi. lib. 1. cap. 1. de Cerere placanda, Tantum, inquit, studium Antiquis non solùm obseruandæ, sed etiam amplificandæ religionis fuit, vt florentissima tum & opulentissima ciuitate decem Principum filij S. C. singulis Etruriæ populis, percipiendæ sacrorum disciplinæ gratia, traderentur. In quo Cicero tantùm à Valerio dissentit de numero: Sex enim Principũm filios tantùm scribit Cic. Valerius autem decem.

m Singulis quoque tribubus.] Liuius 1. Deca. lib. 10. Cùm inter augures constet imparem numerum debere esse: vt tres antiquæ tribus, Ramnenses, Tatienses, Luceres, suum quæque habeant augurem. Pomp. Lætus de Sacerdotiis Ro. Primùm tres augures fuere, à tribus tribubus.

olim ſinguli augures præficiebantur, qui ſacris cæremoniis prædictionibusque deorum præeſſent, publica priuataque auſpicia curarent, ſicut à Romulo conſtitutum fuit. [n] Poſtea verò comitiis curiatis, quæ pontificis maximi dicuntur, non à populo vniuerſo, ſed à minore parte, & ſelectis, quibus ſacerdotia mandare curæ erat, de concilij ſententia eligebantur: nanque ipſi nominabant, quos digniſsimos iudicarunt. [o] Nonnunquam ſi quis augur deceſsiſſet, à duobus vnus nominari, & à toto deinde collegio experi & cooptari poterat. Qui poſtquam ad ſacerdotium admiſsi fuerant, mox inaugurati, vt mos erat, captatiſque auguriis in collegium admittebantur. Et tametſi præſentes admitterentur ſoli, ſæpius tamen abſentium habitam rationem comperimus, quòd lege Iulia cauebatur. [p] Cumque ſacerdotia ſemel collata, ob plurimas cauſas adimi ſolerent, ſolus auguratus perpetuus fuit: ideo ſemel collatus, quoad vita ſuppetit, etiam magnis intercedentibus cauſis viuenti non adimitur. [q] Quare Fabius Maximus proditur duobus & ſexaginta annis ſumma cum laude auguratum geſsiſſe ad vltimam ſenectam. [r] Si quis tamen augur hulcus pateretur, licet in ſacerdotio foret, augurandi tamen ius non habebat. Ex hulceratis quoque auibus auguria captari non licere, (ſiquidem morboſæ aues auſpicia nulla faciunt) ſæpe relatū eſt. [s] In augurum enim collegio illud præcipuè ſeruatur, vt ſicut quiſque ætate præcedit, ita maximè primatum teneat: quippe inter augures maiores natu, etiam his qui cum imperio ſunt, præferri ſolent. [t] Horum ergo proprium fuit, ex auibus vaticinia obſeruare, ſignáque rerum futurarum, & à diis monita, contemplari: ſi opportunè euolaſſent, aut ſedes idoneas accepiſſent, obnunciare: de prodigiis, ſomniis, auguriis atque oraculis, portentis, extiſque reſponſa dare. Tum obſeruationes auſpiciorum, procurationes expiationesque vatum libros, portentorum explanationes, & monita deorum edicere, ſi quid ingruente fato caſurum foret, & quod ſaluis auſpiciis fieret. Quódve augurium lætum quódve piaculare eſſet, quod minas cæleſtes ingruenteſque calamitates, aut fatale exitium afferret, præmonere & vaticinari, quæ lege augurali latius decreta & perſcripta ſunt, cuius verba adſcripſi: Interpretes Iouis optimi maximi publici augures, ſignis & auſpiciis poſtea vidento, diſciplinam tenento, ſacerdoteſque vineta, virgetaque & ſalicta publica augurāto, quique agent rem duelli, quique populare auſpicium præmonento, ollique obtemperanto, diuorumque iras prouidento. hiſque parento, cælique fulgura regionibus ratis denotanto, vrbēque & templa & agros, liberata & effata habento: quæque augures iniuſta, nefaſta, vitioſa, dira dixerint, irrita infectáque ſunto: quíque nō paruerit, capitale eſto. & infra. Ipſique auguriis auſpiciiſque

Augurum creatio.

Auguratus munus non adimebatur.

Augur qui hulcus haberet.

Aues ex hulcerata.

Aetatis ratio in augurum collegio.

Augurum munus.

Lex auguralis.

ANNOTATIONES.

n Poſteà verò comitiis curiatis.] Gruchius de Curiatis comitiis, lib.3. cap.2. Comitia autem peculiaria auguribus creandis diſces ex Liuio 4. Dec. libro 9.

o Nonnunquam ſi quis augur deceſsiſſet.] Cicero lib.2. de legibus & Philippica 2. Augur augurem in demortui locum nominando cooptabat, vt teſtatur Cicero Philipp.13. his verbis, In primis paternum auguratus locum, in quem ego eum (vt quod à patre accepi, filio reddam) mea nominatione cooptabo.

p Cumque ſacerdotia.] Hæc vſque ad verſicul. Quare Fab. ſunt Liuij 1. Decad. lib.1. & Plutarchi probl.c.99.

q Quare Fabius Maximus.] Liuius 3. Decad. lib.10. dicit eum augurem duos & quadraginta annos fuiſſe. Plinius lib. 7. cap. 48. Quintus Fabius Maximus, inquit, tribus & ſexaginta annis augur fuit. Valerius Maximus Alexandro ſubſcribit, his verbis, Q. autem Fabius Maximus duobus & ſexaginta annis auguratus ſacerdotium ſuſtinuit, robuſta iam ætate id adeptus: quæ vtraque tempora, ſi in vnum conferantur, facile ſeculi modum expleuerint. Sed & Paulus Aemylius augur factus, ſic patriis moribus intendit, ſic veterum circa diuina obſeruantiam diſciplinamque cognouit, vt nominis & honoris duntaxat gratia concupitum prius, auguratum inter ſupremos magiſtratus habendum oſtenderit, philoſophis aſtipulatus, qui religionem ſcientiam cultus diuini eſſe definiunt, vt in eius vita ſcripſit Plutarchus.

r Si quis augur.] Hæc vſque ad verſ. In augurum. ſunt Plutarchi probl.c.37. & iterum 73.

s In augurum enim collegio.] Cicero in lib. de Senectute, Neque, ait, ſolùm honore antecedentibus, ſed iis etiam, qui cum imperio ſunt, maiores natu augures anteponuntur.

t Horum ergo proprium.] Hæc propemodum ſunt Ciceronis lib.2. de legibus. vbi & ipſam legem auguralem poſuit.

v Tum

captandis interesse debent, eaque notare, ac inspicere & referre, & an egregiè esset litatum, declarare: quibúsque hostiis, & quibus sacris ac supplicationibus, & quæ ad puluinaria, tetra prodigia procurarentur aut expiarentur, enunciare. Sed tamen soli auguri sine collegio auspicia interpretari non licuit: totum enim collegium censere, & sententiam ferre decebat, si quid exquisitius interpretari vellent, si durior fortè casus ambiguæ foret interpretationis, qui in dubium controuersiámque veniret: ad quos etiam de singulis prodigiis & portentis, quæ eorum prædictio foret, & an fœdo vel felici exitu euentura essent, omnes tanquam ad adytum aliquem consultum ibant. [v] Tum siqui magistratus vitio creati forent, eorum responso vel admittebantur, vel magistratu abire cogebantur: itaque Dictatores, Consules, Prætores, & reliqui magistratus vitio creati, nequid diuini obstaret, ex responso aruspicum, magistratu abire sæpe coacti sunt. [x] Poterantque augures propter tetra prodigia, aut si quid officeret, comitia creandis magistratibus vel impedire vel vitiare. Quotiesque ex arce augurium petebant, [y] lituum sine nodo, hoc est baculum à summo inflexum, in parte qua robustior est, quod [z] insigne augurale fuit, tenebant: [a] quo cœli regiones & certa spatia, quibus videnda ad se pertinere volebant, quæ templa dicta sunt præfinirent, & certa finitione signarent, vt quod dextrum, quódve sinistrum esset, oculis & animo metiri possent: nam manu cœli spatia notare, saluis auspiciis, non licebat. [b] Quo quidem lituo augur prospectu in vrbem, atque agros captato, regiones ab oriente ad occasum terminabat, limite decumano, & cardine ex transuerso, signo metato, quo oculi ferrent quàmlongissimè. [c] Qui quidem lituus etiam regium fuit insigne, in quo potestas dirimendarum litium esse noscebatur. [d] Proditumque memoriæ est, Romuli lituum ambas cuspides ab imo & à summo inflexas habuisse, præter formā litui auguralis. [e] Ex notatis verò regionibus, prima antica, posterior posti-

Non augur vnus, sed totū collegiū auspicia interpretabantur.

Augurium cum ex arce peteretur.

Lituus auguris.

Templa.

Lituus regium insigne.

Regiones in cælo ab auguribus notata.

ANNOTATIONES.

v Tum siqui magistratus.] Cicero lib.2. de legibus. Liuius 1. Decad. lib.8. Valerius Max. lib.1.c.1. vbi loquitur de Tib. Graccho.

x Poterantque augures.] Cicero lib.2. de legib. & in 2. Philipp. cuius hæc verba sunt, Tum hic bonus augur eo se sacerdotio præditum esse dixit, vt comitia auspiciis, vel impedire, vel vitiare posset.

y Lituum sine nodo.] Cicero lib.1. de Diuinat. Liuius 1. Decad. lib.1. Augur dextra manu baculum, sine nodo aduncum tenēs, quem lituum appellauerunt. Plutarchus in Romulo, lituus est inflexus baculus, quo ad inaugurandum sedentes cœli spatia designant.

z Insigne augurale fuit.] Seruius in lib.3. Georgicōn ibi,

- Lituosq́. pati, tractuq́. gementem
Ferre rotam. -

Lituus erat augurum baculus aduncus, sine nodo. Gellius lib.5. cap.8. Lituus est virga breuis, in parte, qua robustior est, incurua, qua augures vtuntur. Quod & ipsum asserit Cicero lib.1. de Diuinatione. Quid, inquit, lituus iste vester (quod clarissimum est insigne auguratus) vnde vobis est traditus? Nempe eo Romulus regiones direxit tum, cùm vrbem condidit. Qui quidem Romuli lituus, id est, incuruum & leuiter à summo inflexum bacillum (quod ab eius litui, quo canitur, similitudine nomen inuenit) cùm situs esset in Curia Saliorum, quæ est in Palatio, eáque deflagrasset, inuentus est integer. Macrob. lib. Satur. 5. c.8.

a Quo cœli regiones.] Liuius 1. Dec. lib.1. Seruius lib.7. Aeneidos, in eum locum,

Ipse Quirinali lituo.

Lituus, inquit, incuruus augurum baculus, quo vtebantur ad designãda cœli spatia: nam manu non licebat. Et in lib.6. Aeneid.

Ipsa sub ora viri.

Et nos alibi iam latè diximus.

b Quo quidem lituo.] Plutarchus in Numa Pompilio.

c Qui quidem lituus.] Seruius ad ea quæ ibi, Quo cœli regiones. ex Virgil. in 7. Aeneidos, subiungit, vel lituum, id est, regium baculum, in quo potestas erat dirimendarum litium.

d Proditumque.] Plutarchus in Romulo.

e Ex notatis verò regionibus.] Varro lib.6. linguæ Latinæ, non multò post princip. Eius, inquit, templi partes quatuor: sinistra ab Oriente, dextra ab occasu, antica ad Meridiem, postica ad Septentrionem. Festus Pompeius lib. 14. Quæ ante nos sunt, antica, & quæ post nos sunt, postica dicuntur: & dexteram anticam, sinistram posticam dicimus. Sic etiam ea cęli pars, quę sole illustratur ad Meridiem, antica nominatur: quæ ad Septentrionem est, postica: rursum, quæ diuiduntur in duas parteis Orientem, atque Occidentem. Seruius in 9. eclog. ibi,

Ante sinistra caua.

Augures, inquit, designant lituo spatia, & eis dant nomina, vt prima pars antica, posterior postica, item dextra & sinistra: vt iam alibi diximus. Et in lib.2. Aeneid. ibi,

Limen erat cacaq́. fores.

Per po

ca, tum dextra & sinistra dictæ. [f] Quanuis Hetrusci vates cælestium prodigiorum periti, cælum in duodecim partes diuiserint, anticamque ad occiduum, quoniam omnis illuc inclinat motus & posticā ad orientem: dextras ad septentrionem, sinistras verò ad meridiem proclinare voluerunt. [g] Sedebat enim augur velato capite, [h] & duplici toga augurali, quæ læna dicta est, [i] vel trabea amictus ex purpura & cocco, cū captabat auspicia, & lituo cæli regiones notabat. [k] ipseque cæsa victima obseruatis notatisque signis, longum carmen præfatus, preces effundebat: quas si forte non rite didicisset, ne quid præpostere diceretur, aliquo præeunte emittebat. Græcis verò augur non trabea amictus, sed toga candida velatus, poscit auguria. [l] Macedonibus quoque vates in amictu candido auream gerens coronam, captat auguria, & vaticinatur. Post effusas verò preces, oculis in cælum fixis, [m] sedere conuenit, momentis omnibus paratum intentúmque toto animo affixum, [n] facto vbique silentio, ne quid videretur audiretúrve, quod auspicium dirimeret, quoad de cælo seruasset, captatáque auguria & signa missa forent: quibus missis, [o] ex auibus quæ oscines, quæ præpetes vel inferæ, & an tacitæ vel strepentes aduolarent, & si dextra vel sinistra, [p] quæve admisiuæ essent, [q] & quæ arculæ, [r] quæve cliuiæ, aut inebræ, quæ vetarent. Tum si motus pronus vel obliquus, supinus an rectus, aut in latera referebat: conueniebatque extemplò augurem adire, & [s] augurium firmari: nanque vnum vidisse auspicium, non erat satis. Adnotatúmque exemplis est, nō vbique & passim auguri captare auspicia licere, quia nisi in præscriptis destinatisque locis, [t] quibus Thesqua nomen,

Vestitus auguris & cæremoniæ in auguriis captādis, vide itē ca. 13.
Græci.
Macedones.
Loca in quibus auguria obseruabantur.
Magistri augurum munus.
Notādum.

ANNOTATIONES.

Per posticum, inquit, ingressus est. nam fores anteriores obsessæ erant. Est autem posticum neutri generis. Horatius Epistolarum libro 1. epistola 5. ad Torquatum,

Atria seruantem postico falle clientem.

Nam antica & postica, in fœminino genere, augurale est. Idem Seruius in lib. 6. Aeneid. eo loco, vbi, Moris est, inquit, vt captantes auguria, certa sibi spatia designent, quibus volebant, videnda ad se pertinere: quod spatium totum appellatur, & extremæ partes, antica & postica vocabantur.

f Quanuis Hetrusci.] Aliter philosophi. Nam Pythagoras, Plato, Aristoteles, dextras mundi partes Orientales dixère, à quibus initium motus: sinistras Occidentales. Empedocles dextras mundi partes iuxta circulum solstitialem æstiuum: sinistras iuxta hyemalem iudicauit.

g Sedebat enim augur.] Plutarchus Numæ imperij auspicia & ingressus scribens, Capitolium, inquit, ascendit, vbi qui auguribus præerat, illum velato capite, ad Meridiem vertens, precatus est. Liuius 1. Decad. lib. 1. Augur ad læuam eius, capite velato, sedem cepit.

h Et duplici toga augurali.] Diximus suprà hoc eodem lib. ca. 18. Lęnam esse genus vestis. Quæ est propriè duplex amictus auguralis. sic etiam, vt puto, legit Alexander: quanuis in omnibus libris, quos hactenus vidi, auguralis legatur.

i Vel Trabea.] Diximus præterea ex Suetonij libello de genere vesti. Tertium genus trabeæ esse augurale ex purpura & cocco mistum.

k Ipseque cæsa victima.] Plutarch. in Numa.

l Macedonibus.] Quintus Curtius lib. 4. vbi loquitur de Aristandro vate Alexandri Macedonis.

m Sedere conuenit.] Seruius in lib. 6. Aeneidos ibi,

- Sic effatus vestigia pressit
Obseruans, quæ signa ferant.

Quia, inquit, ad auguria captanda, post preces, immobiles, vel stabant, vel sedebant. Sed idem enarrans illud ipsius Virgilij in princ. lib. 9.

- Luco tum fortè parentis
Pilumni, Turnus sacrata valle sedebat.

Secundum, ait, augureis, sedere est auguria captare: nam post designatas cœli parteis, à sedentibus captantur auguria. quòd & ipse suprà libro 7. latenter ostendit, inducens Picum Regem solùm sedentem,

- Paruaq; sedebat Succinctus trabea.

Quod est augurum, cùm alios stantes induxerit.

n Facto vbique silentio.] Plutarchus in Numa captante auguria, sic scribit, Silentium summum tanta in multitudine forum tenebat, cunctis euentum obseruantibus, & de futuro suspensis.

o Ex auibus quæ oscines, quæ præpetes.] Dictum est suprà hoc eodem lib. c. 13.

p Quæve admisiuæ essent.] Festus Pompeius lib. 1. Admisiuæ aues dicebantur ab auguribus, quæ consulentem iuberent.

q Et quæ arculæ.] Idem Pompeius, Arcula dicebatur auis, quæ in auspiciis vetabat aliquid fieri.

r Quæue cliuiæ.] Cliuiæ auspicia dicebant (teste Festo lib. 3.) quæ aliquid fieri prohibebant. & iam de his cliuiis auspiciis diximus suprà d. c. 13.

s Et augurium firmari.] Virgilius lib. 2. Aeneid.

Da deinde auxilium pater, atq; hæc omnia firma.

Quo in loco Seruius, Non sufficit, inquit, Romano more, vnum vidisse augurium, nisi firmetur ex simili: nam ex dissimilibus posterioribus, dissoluuntur priora.

t Quibus Tesqua nomen.] Festus Pompeius lib 18. Tesqua loca augurio designata. Cicero aspera esse ait & difficilia. Horatius 1. Epistol. 14.

[v] aut in arce, vel ad veteres curias, augures.[x] põtifices vero, nisi in postmurio, auspicia captare fas erat.[y] Sed sciendũ non omnibus auguribus, sed solo magistro augurum de cęlo auspicari licuisse: qui huic muneri præfectus, magister à collegio eligebatur.[z] Obseruatumque, vt si extra vrbem, aut in pomœrio, vel domo conducta, seu quouis tabernaculo, quod cœperat, augur auspicetur, & inter augurandum nondum firmis signis, vrbem aut pomœrium inauspicatò transgressus foret, vt rite captentur auspicia, primum omitti tabernaculum, & alterum sumi necesse fore: denuoque auspicari oportere, ex quo nouus auspiciorum instauratur aspectus.[a] Et cum certa dies auspi-

Auspicij tempora.

ANNOTATIONES.

-Nam quæ deserta & inhospita Tesqua
Credis, amœna vocat, mecum qui sentit: & odit,
Quæ tu pulchra vocas.-

Vbi Acron dicit, Tesqua loca deserta & difficilia, lingua Sabinorum dici: & deserta & repleta sentibus sic nominari. Porphyrion alter interpres, dicit esse loca aspera & syluestria. Lucanus lib.6. non longè à princ. Tesqua nemorosa vocat,

Amplexus fines, saltus, nemorosaq; tesqua.

Varro lib.6. de lingua Latina, non admodum longè à princ. Tesca scribit per c, literam, putatque tesca dicta, quasi tuesca, à tuendis sacris: locáque quædam agrestia interpretatur, Deo cuipiam consecrata, Accij testimonio id ipsum confirmans ex tragœdia, cui Philoctetæ nomen est, in hunc modum citato, Lemnia quis tu es mortalis, qui in deserta & tesca te apportes loca? Loca enim quæ sint, designat, cùm dicit Lemnia. Præstolare & celsa Cabyrum delubra tenes, mysteriáq; pristina castis concepta sacris. Deinde Volcania tẽpla sub ipsis collibus, in quos delatus locos dicitur, Alto ab limine cœli. Et Næuius, Expirãte vapore vides vnde ignes cluet mortalibus diueis. Quare hîc qui tesca dixit non errauit: neque ideo quod sancta, sed quòd ibi mysteria fiunt, ac tuentur, tuesca dicta, post tesca. Hæc Varro.

v Aut in arce.] Plutarchus in vita Numę scribit, Numam auguribus sacerdotibúsque assumptis Capitolium ascendisse ad captandum augurium.

x Pontifices verò.] Id, ni fallor, accepit à Festo Pompeio lib. 14. dum scribit, Prostmurium pontificale pomœrium, vbi pontifices auspicabantur. Dictum autem pomœrium, quasi promurium, id est, proximum muro. Et vix alibi id verbum inuenies: nullibi autem (nisi admodum decipior) postmurium, quo vtitur hic Alexander, & credo eum legisse postmurium, non prostmurium. Scio autem pomœrium, aut, vt alij legunt, pomerium dictum, quod esset post murum: vel testimonio Varronis lib. 1. aut aliorum computatione 4. linguæ Latinæ. aut Liuij 1. Decad. lib. 1. in hunc modũ, Pomœrium, verbi vim solam intuentes, postmœrium interpretantur esse. Est autem magis circamœrium, locus, quem in condendis vrbibus quondam Hetrusci, quà murum ducturi erant, certis circà terminis inaugurato consecrabãt: vt neq; interiore parte ædificia mœnibus continuarentur, quæ nunc vulgò etiam coniunguntur, & extrinsecus puri aliquid ab humano cultu pateret soli. Hoc spacium, quod neque habitari, neque arari fas erat, non magis quod post murum esset, quàm quod murus, post id pomœrium Romani appellarunt, & in vrbis incremento semper quantum mœnia processura erant, tantùm termini hi consecrati proferebantur. In pomœrio autem pontifices auspicari solitos, videri potest ex eo quod scribit Cicero lib.2. de Natura deorum, loquens de Tiberio Graccho augure, his verbis, Itaque tum illos exire iussit, pòst autem è prouincia literas ad collegium misit, se, cùm legeret libros, recordatum esse vitio sibi tabernaculum captum fuisse in hortos Scipionis: quòd cùm pomœrium posteà intrasset habẽdi Senatus causa in redeundo, cùm idem pomœrium transiret, auspicari esset oblitus. Itaque vitio Coss. creatos esse. Repetitur hoc exemplum lib.1. de Diuinat. à Valerio lib.1. tit.1. de Cultu deorum, & à Plutarcho in Marcello. Sed interim aduerte ad id, quod scribit Seruius enarrans eum locum Virgilij lib.6. Aeneid.

- Sic effatus, vestigia pressit.

Quia, inquit, propriè effata, sunt augurum preces: Vnde ager, post pomœria, vocatur effatus, vbi captabantur auguria. Gellius lib.13. c.14. Pomœrium quid esset, augures populi Romani qui libros de auspiciis scripserunt, istiusmodi sententia definierunt, Pomœrium est locus intra agrum effatum, per totius vrbis circuitum pone muros regionibus certis determinatus, qui facit finem vrbani auspicij.

y Sed sciendum est non omnibus.] Plutarchus in Numa, Capitolium ascendit, vbi qui auguribus præerat, Numæ caput dextra manu tenens, precatus est, & contrà quàm longissimè prospectum oculi ferebant, quæ à diis immortalibus auspicia signáue mitterentur, circunlustrabat.

z Obseruatumque est.] Valerius Maximus lib. 1. cap.1. de Cultu deorum, A Tiberio, inquit, Graccho ad collegium augurum literis ex prouincia missis, quibus significabat se, cùm libros ad sacra populi pertinentes legeret, animaduertisse vitio, tabernaculum captum, comitiis consularibus, quæ ipse fecisset: eàque re ab auguribus ad Senatum relata, iussu eius C. Figulus e Gallia, Scipio Nasica è Corsica Romam redierunt, & se consulatu abdicauerunt. Cicero lib. 2. de Diuinatione. Auspicium optimum habemus ad omnes res, præter quàm ad comitia: quod quidem institutum reipub. causa est: vt comitiorum vel in iudiciis populi, vel in iure legum, vel in creandis magistratibus, Principes ciuitatis erant interpretes. At Tib. Gracchi literis Scipio & figulus, quod cùm augures iudicassent eos vitio creatos esse, magistratu se abdicauerũt. Quod & suprà proximè, vbi de postmurio pontificum diximus ex Cicerone lib.2. de Nat. deorum.

a Et cùm certa dies.] A. Gellius lib.3. cap.2. Magistratus quando vna die eis auspicandum est, & id super quo auspicauerunt, agendum, post mediam noctem

ciis dicata esset, post mediam noctem ad mediam futuram diem auspicari licere. Septima autem aut sexta diei hora, non decebat: [b] namque incipiente aut crescente die, non autem desinente, iusta auspicia fuere. Post Sextilem quoque mensem, quo tempore aues aut imbecillæ aut morbosæ sunt, vel pulli earum imperfecti, auspicari non licuit: eo enim tempore à pontifice maximo de cœlo seruare vetabatur. In quo id fuit constitutum, vt non modò [c] morbosis auibus, sed [d] cuicunque funeri augur admouere manus, & feralia attrectare vetaretur. Si autem post augurium susceptum ad aquam venire contingeret, ne eius interuentu augurium frustraretur, quod aquæ intercessu interrumpi certum est, fusis precibus aquam haurire, & vota promittere oportebat. [e] Poteratq; idē & pontifex & augur esse, duobusque simul sacerdotiis præponi, cui etiam lictor præibat, sicut pontifici maximo. Et tametsi post susceptos honores, auguratus conferri soleret, tamen [f] Fabius Maximus admodum adolescens, priusquam vllum gereret magistratum, auguratum gessisse dicitur. Quotiesque pro diuersis captarentur, illius præualere auspicia, qui in summo esset magistratu, certum est: ideo Consulis auspicia, si cum Prætoris confundantur, præponi haud dubium esse. [g] Fuitque exemplis cognitum, apud augures optimis auspiciis ea geri, quæ pro Reipubl. salute susciperentur: quæ contra, inauspicata esse & monstrifica. Illud quoque dixisse non ab re fuerit, [h] occentu soricis dirimi auspicia, [i] sicut aquæ interuentu irrita fiunt: [k] vtque luminaria domus auguralis semper aperta sint, nulloque operculo claudantur. Quodque quum auspicia captant, cœlo non turbido nec procelloso aut pluuio, sed aura silenti & placida, vbi omnia pura & tranquilla sunt, auspicentur, ne venti flatus aut tempestas auium gressus à suo cursu diuertat. [l] Estque ob-

Augur feralia non attrectabat.
Post augurium obseruata.
Pontifex & augur simul.
Maioris magistratus augurium minori præferebatur
Auspicia pro repu. optima.
Soricis occentu auspicia dirēpta.
Domus auguris aperta.
Aura silenti & placida auguria captanda.

ANNOTATIONES.

noctem auspicatur, & post meridiem sole magno: auspicatique esse & egisse ex eodem die dicuntur. Macrob.lib.1.Satur.c.3.

b Nanque incipiente.] Hæc vsque ad versic. In quo id fuit const.iunt Plutarchi probl.c.37. vbi horum rationem reddit.

c Morbosis auibus.] Quod suprà dictum est.

d Sed quicunque funeri.] Cornelius Tacitus lib.1. Neque, inquit, Imperatorem auguratu, & vetustissimis cæremoniis præditum attrectare feralia debuisse.

e Poteratque idem.] Nam Quintus Fabius Maximus augur & pontifex simul fuit, ex Liuio 3.Decad.lib.10.

f Fabius Maximus admodum adolescens.] Vt patet ex Liuio 4.Deca.lib.3. Sed & idem Liuius 3.Decadis libro 9. in fi.tradit Titum Sempronium, admodum adolescentem, augurem creatum: quod tunc, inquit, perrarum erat in mandandis sacerdotiis. Titus Sempronius Gracchus (vt memoriæ prodidit Plutarchus in Gracchis) P. filius, seditiosorum Gracchorum pater, qui bis Coss. & censor fuit, idémque & summus augur & vir sapiens, vir mira fortitudine & æquitate præditus, cooptatus in collegium augurum, cùm esset admodum adolescens. Paulus Aemylius, qui Persem cepit, iuuenis factus est augur, vt scribit Plutarchus in vita Pauli Aemylij.

g Fuitque exemplis cognitum.] Id dictum est Q.Fabij Maximi apud Tullium in Catone maiore, vbi sic scribit, Augur cùm esset, dicere ausus est, Optimis auspiciis ea geri, quæ pro reipub.salute fierent: quæ contra remp. ferrentur, auspicia cōtra fieri. Cicero Philip.11. Iupiter ipse sanxit, vt omnia, quæ reipub.salutaria essent, legitima & iusta haberentur. Vbi videtur Cicero illud Hectoris ad Polydamantem fratrem exprimere, cùm is augurem suaderet de rebus gerendis consulere Iliad.12.

εἷς οἰωνὸς ἄριστος ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης. Id est,

Augurium optimum, pro patria pugnare.

Eobanus sic vertit,

Augurium tamen est, quod præualet omnibus, vnum
Pro patria pugnare, armis defendere ciues.

Ita etiam vertit Budæus,

Augurium felix patriam tutarier vnum.

Quæ & ipsa sententia citata est, & probata Aristoteli Rhetoricorum lib.2. ipsi Ciceroni ad Atticum lib.2.epist.19. Plinio Iuniori lib.epistol.1.epist.18. ad Tranquillum. Aphthonio in præexercitamentis, & Plutarcho in lib.de fortuna & virtute Alexandri.

h Occentu soricis.] Valerius Maximus lib.1. c.1. de Cultu deorum, de Fabio Maximo Occentus soricis auditus, Fabio Maximo Dictaturam, C. Flaminio magisterium equitum deponendi causam præbuit. Plinius lib.8.cap.57. Soricum occentu dirimi auspicia, annales relatos habemus.

i Sicut aquæ interuentu.] De quo suprà dictum est.

k Vtque luminaria domus.] Hæc vsque ad versic. Estque obseruatum.sunt Plutarchi problem. cap.72. vbi horum reddit rationem.

l Estque obseruatum.] Seruius in 9. eclog. Virgilij enarrans illud,

Chaonias dicunt, aquila veniente, columbas.

Sed idem paulò aliter in 12. Aeneid.in eum locum,

Cesserit Ausoniæ si fors victoria Turno.

Sit, inquit, in auguriis prima posterioribus cedere. Vide Gellium lib.13.cap.14. & in seq.

Minora auspicia maioribus cedebant. seruatum, vt minora auspicia semper maioribus cedant, licet priora sint. [m] Siquidem cornicis aut columbarum auspicia, aquila superueniente irrita fiunt: aquilarum verò augurium, fulmine adueniente nullum est.

ANNOTATIONES.

m Siquidem cornicis, aut columbarum.] Quod non obscurè probat illud Virgilij ecloga 9. Ex quo loco ipse Seruius dicit in posteriore illo loco, id ideo esse, quia aquila plus potest, quàm columbæ. vt & ipse dicit eiusdem loci authoritate in lib.2.eiusdem operis ibi,

Iuppiter omnipotens, precibus si flecteris vllis,
Aspice nos. -

Qui essent equi funales in Tranquillo, contra nonnullorum interpretationem probabilis opinio. *Cap. XX.*

ANceps quæstio fuit apud grammaticos, ambiguo sensu in vtranque partem agitata, qui essent equi funales, qui in solenni triumphi apparatu iuxta triumphantis currum incedebant. Nuper in cœtu patriciorum, in controuersiam certamenque venit, quonam modo accipi conueniat, [a] quod est in Tranquillo dictum, Tiberium Actiaco triumpho Augusti currum fuisse comitatum sinisteriore funali equo, quum Germanicus dexteriore veheretur: qui essent funales equi, quærebatur. Cumque varia & ferè populari opinione ferrentur, nobisque quum minimè probarentur, visum tandem est, funales dici equos, qui funibus alligati currum triumphantis traherent: quibus præeuntibus, summi imperatores vectabantur triumphi die, in quibus ingenui pueri sedere veteri more solebant. Prætextatos enim filios in equis triumphantium vehi, [b] & Cicero meminit, & multi prodidere. [c] Quare Paulus Aemylius, deuicta Macedonia, filios duos impuberes: & [d] Germanicus currum quinque liberis onustum, in triumpho duxit. [e] M. quoque Antoninus Philosophus, & Verus triũphi die mille puellas virgines in equis triumphalibus vexere. [f] Vel quod in his insiderent qui funalia præferebant & faces, propterea

Funales equi apud Suetoniũ.

Prætextati filij in equis triumphantium.

ANNOTATIONES IN CAP. XX.

a QVod est in Tranquillo.] In Tiberij Cæsaris vita, cap. 6. sic scribit, Dehinc pubescens, Actiaco triumpho currum Augusti comitatus est sinisteriore funali equo, quum Marcellus, Octauiæ filius, dexteriore veheretur. Itidem Statius in sexto Thebaidos, in ludis Archemori, equum nomine Thoen dixisse videtur funalem, qui iugalis erat, & in cursu equestri Armeto inseruiebat, tanquam tertius ille habenalis in triga, Sic enim ait,

- Nec verbera voce,
Nominibusq; cient Pholoen Admetus & Irin
Funalemq; Thoen. -

Equi loris iuncti hinc & inde currui triumphali, funales dicebantur, & alio nomine Habenales. Cuius rei mentio fit a Dionysio in 8. Antiquitatum, scribente, Institutũ vetus fuisse & heroicum, vt trium equorum currus in ludis decurrerent. Duobus enim equis iunctis tertius iuxta adhibebatur, Habenalis, dictus: qui vinctus loris à prætertrahendo, simúlque iungendo παρήορος vocabatur à priscis.

b Et Cicero meminit.] In Oratione pro L. Muræna, Aut cùm sedere, inquit, in equis triumphantium prætextati potissimum filij soleant.

c Quare P. Aemylius.] Id accepisse videtur à Plutarcho in vita ipsius.

d Et Germanicus.] Cornelius Tacitus de Germanici triumpho sic scribit, C. Cœlio, L. Pomponio Coss. Germanicus Cæsar ad 7. Calend. Iunias triumphauit de Cheruscis Cattisque, & Angriuariis, quæque aliæ nationes vsque ad Albim colunt: lecta spolia, captiui, simulachra montium, fluminum, præliorum: bellumque, quia conficere prohibitus erat, pro confecto accipiebatur. Augebat intuentium visus eximia ipsius species, currúsque quinque liberis onustus.

e M. quoque Antoninus Philosophus.] Iulius Capitolinus in vita illius.

f Vel quod in his insiderent.] Vtruncunque sit, certe clarum est, funale dici à fune: nam & funale pro ipso fune accipitur apud Liuium 5. Deca. lib.2. paulò ante fi. Funda media, duo funalia imparia habebat. Accipitur & pro re quapiam lucente ex fune, aut cera, aut alia re pingui composita. Vnde & funalis cereus apud Valerium Maximum, vbi loquitur de C. Duillio, lib.3. cap.7. C. autem Duillius, qui primus naualem triumphum ex Pœnis retulit, quotiescunque epulaturus erat: ad funalem cereum, præeunte tibicine & fidicine à cœna domum reuerti solitus est. Et simpliciter funali pro cereo apud Cicero. de Senect. Delectabatur, inquit, crebro funali & tibicine: quæ si nullo exemplo priuatus sumpserat, tantùm licentiæ dabat gloria. Et Plinius, aut quisquis est, in lib. de viris Illust. Duillio, inquit, concessum est, vt prælucente funali & præcinente tibicine, à cœna publica rediret. Hic simpliciter funale appellat, quod Valerius, vbi supra, vocat cereum funalem. Ouid. lib.12. Metam.

- Et primus ab ade

Lampa

funales dictos veterum autoritate probari: [g] nam peruulgatum ferè est, faces & lumina tam in apparatu triumphi quàm iuxta triumphantem deferri solere. [h] Diuus enim Cæsar ad lumina quadringenta in Capitolium triumphans ascendit, elephantis lychnos dextra sinistraque gestantibus. Quod eò constitutum ferunt, tum vt spectatior triumphi apparatus & conspectior foret, tum vt lumina, si fortè tenebris obortis, pompæ triumphali non sufficeret dies, ad arcendas tenebras præstò forent: ipseq; triumphans, luminibus circa adhibitis, conspectior fieret. Propterea haud ab re visum sicut in Cæsaris triumpho elephantos lychnos gestasse legimus, compari modo funalia & faces equos iuxta triumphantem ferre, dici probabiliter posse. Vnde funales equos à funalibus, quæ in equis triumphalibus præferebant, probè dici argumentamur. Ex quibus licuit nobis æstimare, vel quòd funibus currum traherent, vel quòd faces iuxta triumphantem deferrent, sicut veteri exemplo probatum est, funales equos dici & æstimari. *Vnde funales dicti.*

ANNOTATIONES.

Lampadibus densum rapuit funale coruscis.

Syllius Italicus lib. 6. in fi. de hoc eodem Duillio, loquens, ait,

Cui nocturnus honos funalia clara facerẽ,
Post epulas tibicen adest.

Seruius in illud lib. 1. Aeneidos in fine,

- Et noctem flammis funalia vincunt.

Funalia, inquit, à funibus, qui intra ceram sunt. Hos ante vsum papyri cera circundatos habebant. Vnde funera dicta: quia funes incensi illa præcedebant.

g Nam peruulgatum est faces.] Vt patet exemplo seq.

h D. enim Cæsar.] Sueton. in vita illius, cap. 37. sic tradit, Ascenditque Capitolium ad lumina, quadraginta elephantis dextra atq; sinistra lychnuchos gestantibus.

Qui fuerit apud veteres cœnandi vsus, quaue hora prandij & cœnæ, quótque singulis lectis cœnitabant, & quid apud exteros.
Cap. XXI.

Ntiquis [a] torum ex palustri vlua, & [b] ex stramento, [c] vel ex cespite fuisse, [d] & longo tempore ex pulte non pane Romanos victitasse, perspicuum exemplis & probatum est. postea quum annis intercedentibus ex illo agristi cultu desitũ esset, [e] mensas in quibus epularentur, ex acere aut fraxino *Torus & cibus primi seculi. Mensa.*

ANNOTATIONES IN CAP. XXI.

a Antiquis torum ex palustri vlua.] Naso lib. Fastorum primo, inopiam & frugalitatem priscorum Romanorũ graphicè describens, ait,

Dum casa Martigenam capiebat parua Quirinum,
Et dabat exiguum fluminis vlua torum.

Et paulò pòst,

Nec pudor in stipula placidam cepisse quietem,
Et fœnum capiti supposuisse, fuit.

b Et ex stramento.] Iuuenalis sat. 6. in prin.

Syluestrem montana torum cùm sterneret vxor
Frondibus, & culmo, vicinarumq; ferarum
Pellibus. -

Plinius lib. 18. cap. 3. Quies somnúsque in stramentis erat. vide in præced.

c Vel ex cespite.] Seneca in Hercule Oetæo actione 2.

Cespes Tyrio melior ostro
Solet impauidos ducere somnos.

Virgilius libro 8. Aeneidos describens Euandri in Aeneam beneuolentiam, qui eum epulis solemnibus accepit, Sic enim ait,

Hæc vbi dicta: dapes iubet & sublata reponi
Pocula, gramineoq; viros locat ipse sedili,
Præcipuumq; toro & villosi pelle leonis
Accipit Aeneam. -

d Et longo tempore ex pulte.] Plinius lib. 18. cap. 8. Pulte non pane vixisse longo tempore Romanos manifestum: quoniam inde & pulmentaria hodiéque dicuntur. Et Ennius, antiquissimus vates, obsidionis famem exprimens, offam eripuisse plorantibus liberis patres commemorat. Et hodie sacra prisca atque natalium pulte fritilla conficiuntur: videtúrque tam puls ignota Græciæ fuisse, quàm Italiæ polenta. Valerius Maximus lib. 2. ca. 1. de modo comedendi antiquorum, Erant, inquit, adeò continentiæ attenti, vt frequentior apud eos pultis vsus, quàm panis esset,

e Mensas, in quibus epularentur, ex acere.] Ex Plinio lib. 33. cap. 11. Ante se autem paulò lignea rotunda solida, nec multò maiora quàm mensas fuisse. Se quidem puero, quadrata & compacta, aut acere operta, aut citro cepisse. Et de acere quoque probat illud Virgilianum lib. 8. Aeneidos,

- Solioq; inuitat acerno.

Illudque Martialis mensæ acernæ apophoretum 90. libro 14.

Non sum crispa quidem, nec sylua filia Maura,
Sed norunt lautas & mea ligna dapes.

[f] quadratas, [g] deinde orbiculatas fecisse, in quibus parnderent & cœnarent, satis constat. Quem morem à Laconibus Romanos sumpsisse crediderim, quibus nullæ fuere mensæ nisi ex robore. Romanis enim antea lecti erant [h] Archiaci & Bœotici, humiles & breues. [i] Labentibus deinde moribus, tantæ luxuriæ factæ sunt, vt ærati primùm lecti, abaci, triclinia, & monopodia, quæ Cn. Manlius Asia deuicta primùm vexit in triumpho, deinde [k] citreæ mensæ, [l] quæ elephantinis pedibus substinebantur, [m] orbiculatæ, magno sumptu fierent, [n] quarum precium auro appendebant, [o] autex ebore [p] vel testudine, sectis putaminibus in laminas, quod Carbilius Pollio instituit primus: adeò vt non modò mensas, sed lectos & repositoria testudinum putamine ve-

ANNOTATIONES.

f Quadratas.] Plinius d.lib.33.c.11.

g Deinde orbiculatas.] Athenæus lib.11. cap.13. reddit rationem quare prisci circulares mensas parabant. Quod in orbem & circuitum factum est, orbiculatum dicitur. Vnde poma orbiculata à Varrone lib.1.de Re rusti. cap.59. quæ rotunda sunt, figuràmque habent orbis in rotundum circumacti. Vide infrà ex Seruio. Et Sueton.in Nerone. Præcipua cœnationum rotunda, quæ perpetuò diebus ac noctibus, vice mundi circumageretur.

h Archiaci.] Horatius Epistolarum lib. 1. epist.5. in princ.

Si potes Archiacis conuiua recumbere lectis.

Archaicis nonnulli doctißimi viri legunt. Sunt autem Græco nomine Achaïci lecti Latino antiqui: id est antiquo modo & more fabricati. Vtitur hoc nomine Dionysius Halicarnasseus lib.2. Quomodo autem mensæ Archaïcæ, eodem modo, & lecti Archaïci sunt appellati: suntque intelligendi lecti imperitè & parum eleganter facti.

i Labentibus deinde moribus.] Hæc vsque ad ea verba, Deinde citreæ mensæ. sunt Liuij 4. Deca. lib.9. non adeò procul à princip. Et super eo quod dictum est de Asia, Plinius lib.33. cap.11. sic scribit, Asia primùm deuicta luxuriam misit in Italiam &c.

k Citreæ mensæ.] Est huiusmodi mensæ citreæ apophoretum Martialis lib.14.c.89.

Accipe felices, Athlantica munera, syluas,
Aurea qua dederit dona, minora dabit.

Athlantica autem appellat, quòd in Athlante monte Mauritaniæ sylua est, quæ citrum arborem & cedrum producit, vnde mensarum insania: quas fœminæ viris contra margaritas regerunt, vt scribit Plinius libro 13. cap.15. in princip. vbi & tu videbis immensa mensarum pretia. Et de his mensis citreis est illud Lucani lib.9.

Sed citri contenta comis vinebat, & vmbris
In nemus ignotum nostra venere secures,
Extremoq́ epulas mensasq́ petimus orbe.

Sunt tamen qui ibi legunt cedri. nam & ex ea arbore mensas fuisse factas satis constat ex Plinio lib.13. cap.15.

l Quæ elephantinis pedibus sustinebantur.] Vide infrà proximè.

m Orbiculatæ.] Seruius in eum locum Virgilij lib.3. Aeneidos,

Ambesas subigat malis absumere mensas.

Ambesas, inquit, vndique esas: id est, rotundas. Maiores enim has habebant, in honore deorum Paniceas.

n Quarum pretium auro appendebant.] Ad quod nonnihil illud Martialis nuper citatum.

o Aut ex ebore.] Celsus Iurisconsult. in l. Labeo. ff. de suppel. leg. Nam, inquit, fictili, aut lignea, aut vitrea, aut ærea denique supellectili vtebantur: nunc ex ebore, atque testudine & argento: iam ex auro etiam atque gemmis supellectili vtuntur. Iuuenalis satyra 11.

At nunc diuitibus cœnandi nulla voluptas,
Nil rhombus, nil dama sapit, putere videntur
Vnguenta, atque rosæ, latos nisi sustinet orbes
Grande ebur, & magno sublimis pardus hiatu.
Dentibus ex illis, quos mittit porta Syenes,
Et Mauri celeres, & Mauro obscurior Indus,
Et quos deposuit Nabathæo bellua saltu,
Iam nimios capitiq́ graues.

p Vel testudine, sectis.] Hæc vsque ad ea verba, In cœnalis enim. sunt Plinij lib.9.cap.11. Testudinum putamina, inquientis, secare in laminas, lectósque & repositoria his vestire, Carbilius Pollio instituit, prodigi & sagacis ad luxuriæ instrumenta ingenij. Sed & lectos olim ex testudine factos fuisse, testis est Philo Iudæus in lib. de vita contemplatiua his verbis, Triclinia lectos habent eburneos, aut testudineos, aut pretiosioris materiæ, gemmatos plerosque, stratos auro intexta purpura, vel aliis floridis coloribus variis oculos allicientibus. Et Lucianus in Asino aureo, κλίνη ἦν μεγάλη ἀπὸ χελώνης ἰνδικῆς πεποιημένη. id est, lectus erat magnus ex Indica testudine factus. Et ex eo Apuleius lib 10. eiusdem tituli, Lectus, inquit, Indica testudine perlucidus, plumea congerie tumidus, veste serica floridus. Iuuenalis sat.11.

Nemo inter curas & seria duxit habendum,
Qualis in Oceani fluctu testudo nataret,
Clarum Troiugenis factura & nobile fulcrum.

Vnde est illa indignatio Senecæ in lib.7. de beneficiis cap.9. Video elaboratam scrupulosa distinctione testudinem, & fœdißimorum pigerrimorúmque animalium testas, ingentibus pretiis emptas, in quibus ipsa illa, quæ placet varietas, sublitis medicatis, in similitudinem veri coloratur. Plinius lib. 16. cap.43. Portentosa ingenia appellat, quæ materiam in mari quæsiuere ad lectos, testudinémque in hoc secuere. Idem quoque Plinius lib.33. cap. 11. authoritate Fenestellæ, dicit Tiberij Cæsaris principatu testudine repositoriis argentum addi cœptum. Vide præterea in præced.

q In

ſtirent. [q] In cœnaculis enim domorum aut [r] tricliniis tribus lectis, [s] priſci illi ſedentes cœnitabant, in quibus tres fuiſſe menſas [t] Varro ſignificat, ex quibus vna vinaria orbiculata, cylibantum dicta, à poculis quas κύλικας Græci vocant: altera lapidea, oblonga columella ſuffulta, cui cartibulum: tertia, quadrata quæ vaſa detinebat, cui vrnarium dixere nomen. [v] Perſæ verò, quum antea in vimineis toris diſcumberent, poſtea lectos auro fulgentes, & gemmis magnificè conſtruxere, in quibus vaſa non minoris cenſus adæquarunt, quos tanto cenſu excultos, ac regium apparatum in caſtris, Pauſanias quum deuicto Mardonio ad Platæas vidiſſet illo neglecto, modica menſa Laconicam cœnam feciſſe dicitur. Græci in ſympoſio Gręcienſi frequenter cœnitarunt. [x] Apud Romanos verò Heliogabalus argenteas primus menſas habuiſſe dicitur: [y] quibus in ſolemni epulo duæ tantùm menſæ adhibebantur, vna carnium, altera pomorum. [z] Namque veteribus cibus mundus erat & ſimplex, neque operoſis condituris, aut appetentia exquiſitus, ſed ſine apparatu & ſine impenſa. [a] Prandium enim & cœna in propatulo fiebat, quia palam cœnitare dedecus non erat: ſecretò verò cœnitaſſe, probro & ignominiæ fuit. [b] Id quod Lacedæmoniis Lycurgi lege cauebatur: quod ideo conſtitutum ferunt, ne quis ſplendidius altero veſceretur. Hyemeque ad focum, æſtiuo anni tempore in aprico cœnitabant.

Tres lecti in cœnaculis & tricliniis.

Perſæ.

Pauſaniæ frugalitas.

Græci.

Romani.

Menſæ argenteæ.

Prandium & cœna in propatulo.

ANNOTATIONES.

q In cœnaculis.] Varro lib. 4. Vbi cubabant, cubiculum: vbi cœnabant, cœnaculum vocitabant. Poſteaquàm in ſuperiore parte cœnitare cœperunt: ſuperioris domus vniuerſa cœnacula dicta. Poſteaquam vbi cœnabant, plura facere cœperunt, vt in caſtris ab hyeme hyberna. Hybernum domus vocarunt: contra æſtiuum. Cœnacula dicuntur ad quæ ſcalis aſcenditur, vt ſcribit Feſtus Pompeius libro 3. Sed & de cœnaculo diximus ſuprà lib. 3. c. 14.

r Aut tricliniis ſtratis tribus lectis.] Seruius lib. 1. Aeneidos in eum locum,

- Aulæis iam ſe regina ſuperbis
Aurea compoſuit ſponda. -

Scribit antiquos ſtratis tribus lectis epulari ſolitos, erraréque eos, qui triclinium dicũt ipſam baſilicam, aut cœnationem. Vnde Cicero in Oratione pro Murena, Atque ille rogatus, vt triclinium ſterneret, ſtrauit pelliculis hœdinis lectulos punicanos. Et Horat. Serm. lib. 1. ſat. 4.

Sæpe tribus lectis videas cœnare quaternos.

Vbi Acron interpres, id eſt duodecim in triclinio: nam & inde triclinium dictum eſt, à tribus lectis. Iuuenalis ſat. 5.

- Ergo duo poſt,
Si libuit, menſes neglectum adhibere clientem,
Tertia ne vacuo ceſſaret culcitra lecto,
Vnà ſimus ait. -

Ex quibus Iuuenalis verbis apertiſſimum eſt, triclinium diſcubitorium tribus fuiſſe inſtructum lectis, atque inde nomen accepiſſe.

s Priſci illi ſedentes.] Vide infrà.

t Varro.] Lib. 4. de lingua Lat.

v Perſæ verò.] Hæc vſque ad verſ. Græci in ſympoſio. ſunt Herodoti lib. 9. Plutarchi in Apophtheg. Pauſaniæ, & Cleombroti.

x Apud Romanos verò Heliogabalus.] Lampridius in vita illius. Primus deinde menſas & capſas argenteas habuit.

y Quibus.] Seruius in lib. 1. Aeneidos ibi,

Poſtquàm exempta fames epulis, menſæq́ remotæ.

Vbi non carnium dicit, ſed epularum. quod non longè diſtat: niſi quòd alterum altero generalius. eſt. Verùm idem Seruius in lib. 8. eiuſdem operis in eum locum,

Inſtaurant epulas & menſæ grata ſecundæ
Dona ferunt. -

Idem dicit quod hîc Alexander.

z Nanque veteribus.] Hoc in ſequentibus videbitur.

a Prandium enim & cœna in propatulo fiebat.] Valerius Maximus lib. 2. cap. 1. Fuit, inquit, etiam illa ſimplicitas antiquorum in cibo capiendo humanitatis ſimul & cõtinentiæ certiſsimus index. Nam maximè viris prandere & cœnare in propatulo, verecundiæ non erat, nec ſanè vllas epulas habebant, quas populi oculis ſubiicere erubeſcerent. Et Iſidorus lib. Etymologiarum 20. cap. 2. Macrobius vero lib. 3. Saturnal. cap. 17. in princ. ſcribit legibus Rom. præceptum fuiſſe, vt patentibus ianuis pranſitaretur & cœnitaretur. Sic vt oculis ciuium teſtibus factis, luxuriæ modus fieret. Hinc eſt quòd Iuuenalis ſat. 1. conqueritur ſuorum temporum mores, qui à priſca illa viuendi norma declinaſſent, quodque ſuæ ætatis homines maiorum inſtituta mutaſſent, propter luxuriam, nec iam in propatulo, ſed intra priuatas ædes multiiuga, luxurioſaque, & lautè parata cœna, cœnarent,

- Quis fercula ſeptem
Secretò cœnauit auus. -

b Id quod Lacedæmoniis.] Plutarc. in probl. cap. 32. & ante illum, Strabo lib. 15. vbi idem dicit de Indis. Sed & Reges ipſi Lacedæmonij, cùm domi erant, in commune conuiuabantur, vt tradit idem Plutarc. in Ageſilao. Et Aegyptij, & Moſſynœci in propatulo veſcebantur. Priorum, ſcilicet, Aegyptiorum teſtis eſt Herodotus, cùm ait, Domi ventrem exonerant, exteriùs in viis comedunt: reddentes rationem, Quæ ſunt turpia, ſed neceſſaria, ea in occulto fieri debere: palàm vero quæ non ſunt turpia. Poſteriorum Pomponius Mela lib. 1. c. 21.

Cœnæ initium. [c] Ouum verò & mel, initium cœnæ fecere. [d] in secundis mensis poma & [e] mel, sicut ad principia conuiuij, [f] & multiformes nuces dari assueuere. [g] Apud maiores autem *Secunda mensa.* semen candidi papaueris cum melle & [h] lactuca plerunque mensas secundas fecit. [i] deinde, vt vua, ficus, pyrum, & alia pomorum genera darentur [k] bellaria in vsu fuit: *Iberi.* Iberis autem, vt in symposiis glandem in secundis mensis tribuant, magni putabatur. *Græci.* [l] Græcis oua cum turdis & leporinis carnibus, ac mellitis placentis, secundæ mensæ *Attica bellaria.* frequentius data sunt: quibus erat iste mos, vt in fine cœnæ linguas igne torridas, post sermones degustandas darent. [m] Præcipua tamen bellaria traduntur fuisse Attica *Platonis bellaria.* lauta atque eximia. [n] Platonis vero bellaria fuere ficus, cicer, faba, myrti baccæ, & ex

ANNOTATIONES.

c Ouum verò.] Horatius Serm. lib. 1. sat. 3.

- Si collibuisset, ab ouo
Vsque ad mala citaret, Io Bacche, modò summa
Voce, modo hac resonans, quæ chordis quattuor ima.

Vbi Porphyrion interpres, Ouum enim, inquit, hodièque initium cœnæ, quippe cùm in gustu statim à balneis offeratur: mala autem apud veteres inter cætera secundæ mensæ offerebantur. Athenęus lib. 2. Dipnoso. authoritate Naucratitæ, scribit in conuiuiis oua apponi solita. Idem tradit lib. 14. cap. 17. etiam in secunda mensa oua apponi, his verbis, ἐδίδοτο ᾠὸ καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ τραπέζῃ.

d In secundis mensis poma.] Iam dictum est nuper ex Horatio & ipsius interprete. Sed non omittendus Ouidius in elegia de Nuce,

Poma cadunt mensis non interdicta secundis.

Vbi etiam intelligit de nucibus. Pollux lib. 6. cap. 11. speciatim nominat ea, quæ secundæ mensæ erant apud Græcos.

e Et Mel.] Infrà in verbo, Apud maiores autem.

f Et multiformes nuces.] Suprà ibi, In secundis mensis poma. & infrà ibi, Deinde vt vua. ex Horatio. Præterea videbis Athenæum lib. 14. cap. 17. ex Clearcho in Pandroso, his verbis,

Cape aquam in manus, nequaquam: bene habet, cape bone.
Nihil peius puer, impone mensæ nuces ac bellaria.

Et Macrobium lib. 3. Satur. c. 18.

g Apud maiores autem.] Plinius lib. 19. cap. 8. non procul à fin. Papaueris, inquit, satiui, candidi semen tostum in secunda mensa cum melle apud antiquos dabatur.

h Et lactuca.] Horatius Serm. lib. 2. sat. 4.

- Nam lactuca innatat acri
Post vinum stomacho. -

Vbi Porphyrion interpres, Hinc, inquit, apparet apud veteres vltimis mensis lactucam dari solitam. & Martialis lib. 13. epig. 14.

Claudere quæ cœnas lactuca solebat auorum.
Dic mihi cur nostras inchoat illa dapes?

Athenæus autem lib. 3. cap. 11. Omnibus, inquit, antiquis in more positum erat, vt neque vuluas ante cœnam afferrent, neque lactucas, vel aliud huiusmodi quidpiam, velut nostris temporibus inualuit consuetudo.

i Deinde, vt vua.] Virgilius loquens de vua Rhodia lib. 2. Georg.

Non ego te mensis & diis accepta secundis
Transierim Rhodia. -

Et Horatius Serm. lib. 2. sat. quoque 2.

- Tum pensilis vua secundas,
Et nux ornabat mensas, cum duplice ficu.

Martialis lib. 5. epig. 120. ad Toranium,

Mensæ munera si voles secundæ,
Marcentes tibi porrigentur vuæ,
Et nomen pyra, quæ ferunt Syrorum:
Et quas docta Neapolis creauit,
Lento castaneæ vapore tostæ.
Vinum tu facies bonum bibendo.
Posthæc omnia fortè, si mouebit
Bacchus, quam solet, esuritionem,
Succurrent tibi nobiles oliuæ,
Piceni modò, quas tulere rami,
Et feruens cicer, & tepens lupinus.
Parua est cœnula, quis potest negare?

Ex quibus intelligis quæ eo tempore fuerunt secundæ mensæ.

k Bellaria.] Ea significant omne genus secundæ mensæ. nam quæ πέμματα Græci, vel τραγήματα dixerunt, ea veteres nostri bellaria appellarunt; vt tradit Gellius lib. 13. cap. 11. & Macrobius lib. 2. cap. 8. & lib. 3. cap. 18. in princ. Scriblitas autem, quæ inter bellaria sunt, esse secundæ mensæ, docet Martialis lib. 3. epig. 17. his verbis,

Circumlata diu mensis scriblita secundis
Vrebat nimio sæua calore manus.

Heraclides autem Tarentinus apud Athenæum lib. 2. cap. 10. vtrum bellaria in principio cœnæ apponi debeant, vt in quibusdam Asiæ locis, & in Græcia consueuerunt, an in fine. Nam si in fine, maiore accidit nutrimento in ventrem & viscera prius ingresso, nuces, bibendi gratia, illatas cibisque immixtas, inflationes & nutrimenti ipsius corruptiones operari. quia id quod sequitur natura supernatare, & ad digerendum est operosum: ex quo cruditates fiunt & ventris oppressiones.

l Græcis oua.] Hæc vsque ad versi. Quibus erat. sunt Athenæi lib. 14. Dipnosophist. c. 17. authoritate Aristophanis in Leptinisco, Alexidis in Polychlea & aliorum, Dabatur, inquit, ouum etiam in secunda mensa, velut lepores, turdique cum placentis inferebantur. Sed quòd ad placentas, de quibus hic Varro in satyra Menippea apud Gellium libro 12. (aliàs 13.) cap. 11. & Macrob. lib. 2. Satur. cap. 8. de secunda mensa eas remouet.

m Præcipua tamen bellaria.] Plato libro 3. de Republ. vituperat huiusmodi bellaria, quæ tamen plurimis, vt dicit, iucunda & delicata videntur.

n Platonis. In lib. 2. de Iusto.

o Fertur

fago glans prunis tosta. [o] Fertur Heliogabalus pro luxus affluentia parasitos in secundis mensis nouo genere edulij saginasse: nam cereas dapes, aut lignea edulia vel eburnea, sæpe fictilia aut marmorea exhibuit, quum per singulos missus tantum biberent, velut vescerentur, & manus abluerent [p] Panem verò paniceasque mensas non argenteis vasculis, sed vimineis canistris Romani inferebāt: Græci verò per promas. [q] Quos ex multiplici genere variarunt: [r] nam & plebeius erat, & siligineus, qui candore præstabat: & tritico, præcipuè [s] Campano, quod (autore Varrone) cæteris præstaret, [t] sicut in Falerno vinum, [u] in Casinati oleum, in [x] Tusculano ficum, in [y] Tarentino mel præferebatur cæteris. [z] Erat & secundarius panis, & [a] ostrearius, [b] artolaganus,

Panes & panicea mensa.

Panis species.

ANNOTATIONES.

o Fertur Heliogabalus.] Lampridius in illius vita, Parasitis in secunda mensa sæpe ceream cœnam, sæpe ligneam, sæpe eburneam, aliquando fictilem, nonnunquam marmoream etiam, vel lapideam exhibuit: ita vt omnia illis exhiberentur videnda de diuersa materia, qua ipse cœnabat, cùm tantùm biberent per singula fercula, & manus, quasi comedissent, lauarent.

p Panem verò paniceasque mensas.] Seruius lib. 1. Aeneidos eo loco.

Dixit, & in mensa laticum libauit honorem,
Primaq; libato summo tenus attigit ore.

Tangit, inquit, morem Rom. qui Paniceas sacratasque mensas habebant, in quibus libabant.

q Quos ex.] Scilicet panes, & quod mox dicit, variarunt, scilicet, Romani, vt vtrunque ex sequentibus apparet.

r Nam & plebeius & siligineus.] Plebeius quis sit nomen indicat: Siligineus autem delicatior erat. Seneca ad Lucillium epist. 120. Vtrum hic panis sit plebeius, an siligineus, ad naturam nihil pertinet. Illa ventrem non delectari vult, sed impleri. & rursum 124. Non habet panem meus pistor, sed habet villicus, sed habet atriensis, sed habet colonus: Malum panem, inquis. Expecta, bonus fiet, etiam illum tenerum tibi, & siligineum fames reddet. Ideo non est ante edendum quàm illa imperet. Licet sint qui in vtroque loco similagineum legant. Plinius autem lib. 18. cap. 8. tradit Siliginem propriè dici tritici delitias. & cap. seq. in princip. E silgine, inquit, lautissimus panis, pistrinarùmque opera laudatissima. Sed & iterum c. 10. in princip. tradit similaginem ex tritico fieri laudatissimam. Et vt intelligas an, & quid inter vtranque, scilicet, siliginem, & similaginem intersit, vide ipsum Plinium dictis locis. Cæterùm panis similaginei meminit Ecclesiasticus cap. 39. his verbis, Initium necessariæ rei vitæ hominum, aqua, ignis, & ferrum: sal, lac, & panis similaginens, & mel, & botrus vuæ, & oleum, & vestimentum. Sed & tu interim vide quid de albo pane scripsimus in Commentariis Nobilitatis cap. 20.

s Campano.] Imò verò ipse Varro lib. 1. Rei rusticæ, cap. 2. tritico Appulo primas, vt farri Campano tribuit, Quod far, ait, conferam Campano? quod triticum Appulo? quod vinum Falerno? quod oleum Venafro? & Plinius lib. 18. c. 7. triticum Italicum cæteris præfert.

t Sicut in falerno vinum.] Varro vbi suprà, de quo & nos diximus in dictis Commentariis Nobilitatis, c. 31. nu. 454. incip. in libello.

v In Casinati oleum.] Varro, vbi suprà, non Casinati, sed Venafro, siue Venafrano principatum tribuit, vt etiam Strabo lib. 5. non semel, & Plinius lib. 15. c. 2. Vnde & Horatius Car. lib. 2. Ode 6.

- Vbi non Hymeto
Mella decedunt, viridiq; certat
Bacca Venafro. -

Et lib. Serm. 2. sat. 4.

- Insuper addes
Pressa Venafranæ quod bacca remisit oliuæ.

Idem Sat. 8. huius lib.

His mistum ius est oleo, quod prima Venafri
Pressit cella. -

Iuuenalis sat. 5.

Ipse Venafrano piscem perfudit. Subaudi oleo. Præstitisse cæteris oleum Venafranum declarat hoc Martialis distichon lib. 13. Xenio 98.

Hoc tibi Campani sudauit bacca Venafri:
Vnguentum quoties sumis, & istud olet.

Verùm Casinum & Venafrum eadem aut proxima videri possent ex Catone Rei rusticæ cap. 136. dum scribit quo pacto pollintionem in agro Casinate & Venafri sic dari oporteat. Sed eadem non esse constat ex eodem, qui ea separat cap. præcedenti, & Plin. lib. 3. c. 5.

x In Tusculano ficum.] Laudantur & ficus Atticæ, & Laconicæ, & aliæ apud Athenæum multorum authoritate lib. 3. c. quoque 3.

y In Tarentino mel.] Quod & affirmat Horat. loco illo Car. lib. 2. Ode 6.

z Erat & secundarius panis.] Plinius lib. 18. c. 9. vbi hunc cibarium appellat his verbis, Et Cibarij, quod secundarium vocant, sextarios quatuor. Suetonius in Augusto, cap. 76. Secundarium panem, & pisciculos minutos, & caseum bubulum manu pressum, & ficos virides biferas maxime appetebat. Isidorus lib. 1. Etymologiarum c. 2. Horatius epistol. lib. 2. epist. 1.

- Viuit siliquis & pane secundo.

a Et ostrearius.] Plinius lib. 18. cap. 11. Panis, inquit, ipsius varia genera prosequi superuacuum videtur: aliâs ab obsoniis appellati, vt Ostrearij: aliâs à deliciis, vt Artolagani: aliâs a festinatione, vt Speustici: necnon à coquendi ratione, vt Furnacei, vel Artopticij, aut in clibanis cocti.

b Artolaganus.] Plinius d. lib. & cap. Hos tamen pro minus delicatis accipere videtur Cicero lib. 9. Epistolarum familiar. epistol. 20. eius lib. omnium verò 172. ad Papyrium Pætum, Dediscendæ tibi sunt sportellæ & artolagani tui. Artogalanus autem

genus

[c] speustitius, [d] subcinericius, & [e] artoptesius: inter quæ ptisanam velut saluberrimam [f] magnopere commendarunt, quæ à Græcis sumpta origine, ad Romanos fluxit. [g] Post quam alicam Romani inuenere, cuius Græci inexpertes sunt. Græcis quoque multiplicia panum genera comperimus: [h] nam & zymitas, hoc est fermentatos, & obelias, & cribanitas & canchrydias & apyritas, pytirias & pyrinos, panes legimus. [i] Placentarum quoque genera varia, tarentinas, crassianas, siculas, clustras, plicias, guttatas, montianas, mustaceas & spiras, quę fiunt ex caseo. [k] Proditumque memorię est, antiquissimos Romanorum, cœnæ tantùm panem adhibuisse, prandio verò carnibus vesci, non elixis, sed assis & veru decoctis, aut frictis: [m] quibus Parthi abstinebant, [n] & nisi venatu quæsitis, nulli vesci permissum. [o] Et quum paucissimi conuiuæ erant, non minores tribus: quum plurimi, non vltra nouem in eadem mensa eisdémque lectis cœnitabant: [p] tametsi vetus feratur adagium, Septem conuiuium, nouem conuiuium.

Placentarum genera. *Cœna veterum Romanorum.* *Conuiuarum numerus.* *Adagium.*

ANNOTATIONES.

genus cibi ab ἄρτος, id est, panis, & λαγάνον, quod Græcè dicitur, vt exponit Hesychius, author Græcus, genus placentæ ex simila in oleo coctæ in patella: est etiam, eodem authore, genus panis oleo asperli. Et Athenæus lib.3.c.16.

c Speusticius.] Plinius d.11.cap.lib.18. à festinatione dici scribit σπεύδω enim Græcè, festino significat.

d Subcinericius.] A ratione coquendi quidam panes nuncupati sunt, vt fumacei & subcinericij, qui sub cinere coquuntur. Græcè ἐγκρυφίας ἄρτος. At non memini me legisse apud Latinos de subcinericio pane, præterquam in sacris Biblijs, vt Genesis cap.18. Iudicum cap.7. & 3. Regum 17. & 19. Oseæ c.7. & fortè alibi. Subcinericij panis mentionem facit apud Athenæum lib.3.c.15. Nicostratus in in Aedituo, & ingeniosus obsonator Archestratus.

e Artoptesius.] Plinius lib.8.cap.9. & 11. Dicitur autem Artoptesius, ab artoptesia instrumento panibus coquendis accommodato: cuius meminit Plautus in Aulularia act.2.sce.quoque 2.

Ego hinc artoptam ex proxumo vtendam peto
A Congrione. -

Talis autem panis erat tostus & inde nomen. nam Græcè ὀπτάω, est asso, siue torreo, & ἄρτος, panis: vnde & artoptota instrumentum ad panem tostum faciendum. Hæc Beroaldus in Suet. Augustum ca. 76. Est & alius panis Depsticius (vt id addas) apud Catonem Rei rusticæ, cap.74. Sed nonnulli ibi legunt Depsitium.

f Magnopere commendarunt.] Plinius lib.18. cap.7. & lib.22.ca.25. & Galenus lib.1. de Facultate aliment.

g Post quam, Alicam Ro. inuenere.] Plinius lib.18. cap.11. Galenus vbi suprà. Athenæus libro 1. Dipnos. in vniuersum tribuit Italis. De ea autem est apud Martialem lib.13. xenium 6.

Nos alicam, mulsum poteris tibi mittere diues,
Si tibi noluerit mittere diues, eme.

Porrò quo pacto ex hordeo aut zea, alica confici possit, docet Palladius lib.7. qui Iunius inscribitur, cap.12. & Constantinus Cæsar lib. de Agricultura 3.cap.7.

h Nam & zymitas.] De his septem, præter quàm Apyritis scribit Iulius Pollux lib.6. cap.11. dicuntúrque ὀβελίαι, tanquam dicas veruales, quòd scilicet verubus sunt assati, vel constipati: vel quia venderentur obolo. κριβανῖται, clibanarij, de quibus Plinius d.lib.18. cap.11. καγχρύδαι, vt legit Pollux vbi suprà, siue etiam καγχρυδίαι, qui aliquibus apyritæ, ex eo genere tritici, de quo Theophrastus lib.8. historiæ Plantarum, cap.4. πιτυρίαι, furfuracei cæteris (vt scribit Pollux) viliores. πύρινοι, triticei. zymitis aduersi sunt azymi. Sed alia multa genera panis videbis apud eundem Pollucem in d. lib. Isidorum Etymologiar. lib.20.cap.2. Rhodigin. lib.9.cap.16.

i Placentarum quoque genera.] Vide de his Cælium Rhodiginum vbi suprà, & de alijs Pollucem in d.lib.c.11. & Athenæum lib.14.c.19.

k Proditumque est memoriæ.] Valerius lib. 2.cap.1.

l Non elixis, sed assis.] Hic omnino vide in nostris Commentarijs Nobilitatis, cap.31. vbi apertè multisque testimonijs docui veteres illos, & Græcos, & Romanos his vti solitos.

m Quibus Parthi abstinebant.] Veluti in sequentibus patebit.

n Et nisi venatu quæsitis.] Iustinus lib.41. Parthorum mores & victum describens, tradit Parthos carne non nisi venatibus quæsita vesci.

o Et cum paucissimi conuiuæ erant.] Gellius authoritate M. Varronis ex satyris Menippæis, lib. 13. cap. 11. sic scribit, Dicit autem conuiuarum numerum incipere oportere à Gratiarum numero, & progredi vsque ad Musarum: id est, proficisci à tribus, & consistere in nouem: vt cùm paucissimi conuiuæ sunt, non pauciores sint, quàm tres: cùm plurimi, non plures quàm nouem. Macrobius eiusdem Varronis authoritate lib.1.c.7. Húcque alludit illud Horatij Car. lib.3. Ode 19.

- Da, puer, auguris
Murenæ: tribus aut nouem
Miscentur cyathis pocula commodis.
Qui Musas amabat impares,
Ternos ter cyathos attonitus petet
Vates. treis prohibet supra
Rixarum metuens, tangere Gratia
Nudis iuncta sororibus.

p Tametsi vetus feratur adagium.] Apud Iulium Capitolinum in vita L. Veri Imperatoris. De quo vide Erasmum Chiliadis primæ centuria 3. cap. 97.

q Græcis

cium facere, quòd scilicet obstrepente multitudine tumultuantur potius quàm in sobrio cõuictu sint. [q] Græcis quatuor aut quinque conuictores vnis mensis adhibere, satis erat. Carmanis verò separatæ singulis conuiuis sedes sunt, & sua cuique in accubitu mensa. [r] Fertur tamen L. Verus imperator prçter exempla maiorum, cum duodecim solenni conuiuio primus accubuisse. Homerus vsque ad decem probabuit. [s] In symposio autem Platonis octo cõueniunt & viginti: [t] In quibus mensis Romani liberos cum pueris puellisq; adhibebant, qui ad fulcra lectorum, [v] serui ad pedes. [x] In ipsis

Græci.

Carmans.

L. Verus numerũ cõuiuarum auxit.

ANNOTATIONES.

q Græcis quatuor aut quinque.] Athenæus lib.1. Dipnosophist. cap.1. vbi describit in eam rem versus Archestrati Syracusij, vel Geloi in inscripta castronomia, vt voluit Chrysippus,

Cœnare vnà homines hinc diuite mensa,
Atque adsint illi vel tres, vel quattuor omnes:
Non plures, vel quinque, foret nam cœna parata
Militibus rapidè promptas rapientibus escas.

Quo significatur conuiuas aut tres, aut quatuor, aut ad summum quinque esse debere: aliàs mercenariorum & rapto viuentium conuentum esset. Sed id perpetuum non erat apud Græcos: quandoquidem apud Lacedæmonios conuenire solebant ad cœnam quindeni, aut paulò pauciores, vel plures, vt ait Plutarchus in vita Lycurgi. Alexander Seuerus multitudine conuiuarum offendebatur, dicens, se in theatro & circo manducare.

r Fertur tamen L. Verus.] Iulius Capitolinus in vita illius, Et notissimum eius quidem, inquit, fertur tale conuiuium, in quo primùm duodecimus accubuisse dicitur: quum sit notissimum dictum de numero conuiuarum, Septem conuiuium, nouem verò conuicium.

s In symposio autẽ Platonis.] Athenæus dicto lib.1.cap. item 1. ad finem. Verùm in Timæo ipsius Platonis tres aut quinque requiruntur εἷς δύο τρεῖς [illegible]. At Lacedæmoniis in suis conuiuiis (vt suprà hoc eodem cap. diximus) conueniebant quindeni: ferebántq; singuli farinæ medimnũ singulis mensibus, vini choas octo, casei quinque minas: præterea obsonij gratia, perparum quiddam nummorum: ad hæc vero, si qui sacrificasset primitias: aut si quis venatus esset, partem prædæ in conuiuium mittebat, vt tradit Plutar. in Lycurgo.

t In quibus mensis.] Suetonius in Claudio, c.32. Adhibebat, inquit, omni cœnæ & liberos suos cum pueris, puellisque nobilibus, qui, more veteri, ad fulcra sedentes, vescerentur. Cornelius Tacitus lib. 13. scribit moris fuisse principum liberos, cum cæteris eiusdem ætatis nobilibus sedentes vesci in aspectu propinquorum propria, & parciore mensa.

v Serui ad pedes.] Seneca lib.3. de Beneficiis, ca. 27. Seruus, inquit, qui cçnanti ad pedes steterat, narrat, quæ inter cœnam ebrius dixisset. Sueton. in vita Caligulæ, cap.26. illum arguit quod nihilo reuerentior leniórque erga Senatum: quosdam summis honoribus functos, cœnanti ipsi modò ad pluteum, modò ad pedes stare succinctos linteo, passus esset. Cæterum scribit Agretius Grammaticus, circum pedes dici obsequia seruorum, ante pedes amicorum. Hinc est illud Cicero. dictum in 3. in Verrem actione, Seruos artifices pupilli cùm haberet domi, circum pedes autem homines formosos & literatos suos esse dicebat, se emisse. Martialis autem lib. 3. epig.40. seruos, qui conuiuiis assistunt ad pedes simpliciter appellat,

At ipse retro flexus ad pedum turbam
Inter catellas anserum exta lambentes
Partitur apri glandulas palæstritis.

Idem lib.7. epig.19 ad pedes dicit,

Nec esculenta sufficit gulæ præda,
Misto lagenam replet ad pedes vino.

Et lib.12. epig.88.

Bis Cotta soleas perdidisse se questus,
Dum negligentem ducit ad pedes vernam,
Qui solus inopi præstat & facit turbam:
Excogitauit homo sagax & astutus,
Ne facere posset tale sæpius damnum,
Excalceatus ire cœpit ad cœnam.

x In ipsis autem lectis.] Sunt verba Valer. Maximi lib.2.cap.1. post princip. Et ad id quod dicitur, Viris cubantibus. illud sciendum est, de cœnantibus vel vescentibus dici solitum accumbere, discumbere, recumbere: sed id inter ea differre, quòd accumbere, deorum est: Virgil. lib.1. Aeneid.

-Tu das epulis accumbere diuûm.

Discumbere, hominum est: Idem Virgi. in eod. lib.

Iam pater Aeneas & iam Troiana iuuentus
Conueniunt, stratoq́ super discumbitur ostro.

Et paulò post,

- Toris iussi discumbere pictis.

Recumbere ferarum est, hincque illud lib.8. Aeneidos de Cerbero,

- Te ianitor Orci
Ossa super recubans antro semesa cruento.

Hæc Acron in Horat. Carm. lib.1. Ode 27. Verùm hæc differentia non semper obseruatur. Nam & accumbere de hominibus dicitur apud Plautum in Amphitryone actus 2. scena 2.

ALC. *Cœna apposita'st, cœnauisti mecum, ego accubui simul.*
AMPH. *In eodem lecto?* ALC. *in eodem.* SOS. *hei non placet conuiuium.*

Ciceronem in 3. in Verrem actione Tum ille negauit, moris esse Græcorum, vt in conuiuio virorum accumberent mulieres. De qua re loquens idem ipse Cicero paulò antè, verbo discumbendi vsus est. Et 7. in Verrem actione, Muliebria quotidie conuiuia essent, vir accumberet nemo, præter ipsum. Liuius 3. Decad. lib. 8. Cœnatumque simul apud Regem est, eodem etiam lecto Scipio atque Asdrubal (quia ita cordi Regi) accubuerunt. Vti etiam verbum accubare, quod est eiusdem significationis apud Ciceronem lib.4. Tusculanar. quæst.

autem lectis cum viris cubantibus fœminæ sedentes cœnitabant: [y] à principio enim maiores nostri sedentes epulabantur [z] Laconum more, [a] adhibitis etiam principum liberis apud summos viros, cum cæteris id ætatis pueris nobilibus, qui propria & parciore mensa, in conspectu affinium vescebantur. Apud [b] Græcos verò fœminas in viui conuiuio accumbere nisi propinquorum, non licebat: [c] quibus consuetudo mansit vt in primis epulis breuioribus poculis transigerent; in fine verò laxiora adhiberent: quare [d] Græco more bibere, est capacioribus poculis haurire, [e] quibus lex data, vt in

Fœminæ apud Græcos non accumbebant cum viris. Græcorum bibēdi mos.

ANNOTATIONES.

Grauissimus author in Originibus dixit Cato, morem apud maiores hunc epularum fuisse, vt deinceps qui accubarent, canerent ad tibiam clarorum virorum laudes atque virtutes. & in Catilinam, Qui mihi accubantes in conuiuiis eructant in sermonibus suis cædem bonorum. Et Columellam li.11.c.1. Nec nisi sacris diebus accubans cœnet. Sed & recumbere de hominibus quoque dici, probat illud Plinij Iunioris Epistolar. lib.4. epist. eius lib.22. omnium autem 88. incip. Interfui Principis. Cœnabat Nerua cum paucis, Veiento proximus, atque etiam in sinu recumbebat. Et iterum epist. omnium 100. Recumbebat mecum vir egregius Fidius Rufinus, super eum municeps ipsius. Et Mart. lib.2. epigr.19.

Debet Aricino conuiua recumbere cliuo,
Quem tua felicem Zoile, cœna facit,

Et lib.7. epig.77.

Sportula nulla datur, gratis conuiua recumbis.

Sed quicquid sit de ea Acronis differentia, satis constat viros in conuiuiis cubare solitos, siue id accumbere, aut accubare: siue discumbere, aut recumbere vocemus. Quod & videre quoque licet ex Cicerone ad Atticum lib.5. epistol. eius lib.1. omnium 87. Discubuimus omnes præter illam: cui tamen Quintus de mensa misit, illa reiecit. Et Gellio lib.3. c.19. Apud cœnam Fauorini Philosophi cùm discubitum fuerat, cœptúsque apponi cibus, seruus assistens mensæ legere inceptabat. Quod intellige secundum ea, quæ sequuntur.

y A principio enim maiores.] Virgilius lib.7. Aeneidos,

Hæ sacris sedes epulis, hic ariete cæso
Perpetuis soliti patres considere mensis

Vbi Seruius, Maiores enim, inquit, nostri, sedentes epulabantur: quem morem habuerunt à Laconibus & Cretensibus, vt Varro docet in libris de Gente populi Romani, in quibus dicit quid à quaque traxerit gente. Quem etiam locum Virgilij in id expendit ipse Seruius in eundem lib.1. Aeneidos eo loco,

At domus interior regali splendida luxu
Instruitur.

Quod & ipsum antiqui Græci obseruabant ex Homero lib.3. Odyssææ,

ἀμφοτέρων ἕλε χεῖρα, καὶ ἵδρυσε παρὰ δαιτί.

Id est,

Amborum prehendit manum, & sedere fecit ad conuiuium.

Et iterum ad finem eiusdem libri,

- δαίνυνθ' ἑζόμενοι. Id est,
- *Epulabantur sedentes.*

Aegyptij testimonio sacrorum Bibliorum, Genesis cap.43. ad finem, vbi sic scribit, Rursúmque lota facie egressus Ioseph, continuit se, & ait, Ponite panes. Quibus appositis, seorsum Ioseph, & seorsum fratribus, Aegyptiis quoque, qui vescebantur simul, seorsum (illicitum est enim Aegyptiis comedere cum Hebræis, & prophanum putant huiusmodi conuiuium) sederunt coram eo primogenitus iuxta primogenita sua, & minimus iuxta ætatem suam. Id quod expendens Philo Iudæus in libro, cui titulus est, de Ioseph, Nondum, ait, discumbendi mos receptus erat. Et Heroës & Macedones, vt tradunt Duris, & Egesander, & ex eo Athenæus lib.1. ca.11. Quod & testimonio Homeri scribit Athenæus lib.5. c.3.

Inde thronos sedere super, sedesq; paratas.

Idem dicit Athenæus lib.8. c.13.

z Laconum more.] Quod iam dictum est, ex Varrone & Seruio in præced.

a Adhibitis etiam Principum liberis.] Hæc sunt Suetonij & Taciti, quorum verba suprà adduximus in verbo, In quibus mensis.

b Apud Græcos.] Cicero in 3. in Verrem actio. cuius etiam verba attulimus ibi, Serui ad pedes. & Probus Aemylius in proœmio eius lib. quo clarorum virorum vitas describit. Et idem quoque apud Macedones obseruatum fuisse, intelliges ex Herodoto lib.5. & Iustino lib.7. Mulier enim quæ contra viri voluntatem, vel eo ignorante, extraneorum conuiuia petierit, repudiari poterit, iuxta l. consensu. C. de repud. Conuiuia enim, Veneris præludia sunt. Accurs. in l. quod ait lex. ff. ad leg. Iul. de adult.

c Quibus consuetudo mansit.] Alexander Aphrodisæus huius rationem reddit proble. cap.81. Et ex hoc miratur Anacharsis apud Laërtium in vita illius, cur Græci initio conuiuij paruis poculis vterentur: vbi verò saturati essent, maioribus. Athenæus libro 1. cap. 18. authoritate Aristotelis in Tyrrhenorum legibus, scribit Tyrrhenos cœnare cum mulieribus dispositis sub eodem vestimento.

d Græco more bibere.] De quo Cicero in 3. in Verrem actione. Vos omnes Verres certiores facit quid opus esset, maturè veniunt, discumbitur: fit sermo inter eos & inuitatio, vt Græco more biberetur: hospes hortatur, poscunt maioribus poculis, celebratur omnium sermone lætitiaq; conuiuium. Sed vide infrà in verbo, Nonnulli Græco more.

e Quibus lex data est.] Cicero lib.5. Tusculan. quæst. Mihi, ait, quidem in vita seruanda videtur illa lex, quæ in Græcorum conuiuiis obtinetur: Aut bibat, inquit, aut abeat. & rectè. Aut enim fruatur pariter cum aliis voluptate potandi: aut, ne sobrius in violentiam vinolentorum incidat, antè discedat.

Sic iniu

ſympoſiis aut biberent, aut abirent. [f] Sicut apud Scythas ſcythiſſare, erat intemperatius bibere. [g] Nonnulli Græco more bibere dicunt eſſe, quoties deos aut amicos inter pocula appellarent ſingulos nominatim, toties haurire, & largè merum bibere: vtque quum magiſtratus & honores dabant, vina pateris circumferrent: cúmque alicui propinaſſent, nominatim deſignare cui poculum darent: & primò deos, deinde amicos appellare: totieſque haurire affatim, & bona à diis precari. [h] Et tametſi vino vim ſapientiæ adhiberi putarent, ſi quando tamen vinum aqua admiſcerent, illud tepefactis niuibus diluebant, nonnunquam marinam vino adhibebant, quo incorruptus foret. [i] Romanis etiam corollas poculis accipere, [k] feſtiſque diebus coronatos & *Scythiſſare.* *Propinatio.* *Vini dilutio apud Græcos.* *Corona in conuiuiis.*

ANNOTATIONES.

Sic iniurias fortunæ, quas ferre nequeas, defugiendo relinquas. Cantio Græca conuiualis hæc erat, πέντε πῖνε, τρεῖς πῖνε, ἅμα τέτταρα. hoc eſt, bibe quinque, bibe tres, bibe quatuor cyathos.

f Sicut apud Scythas ſcythiſſare.] Herodotus lib.6. & ex eo, & Chameleonte Heracleote in libro de Temulentia Athenæus lib.10. Dipnoſophiſt.c.8. & rurſus ex Hieronymo Rhodio in lib. de Ebrietate 11.cap.17. Eraſm. Chil 2.cent.3. c.17. Quid autem ſit Abſcythiſſare videbis apud eũdem Athenæum lib. 12.cap.8.in fi.

g Nonnulli Græco more.] Aſconius Pædianus in d.3.actio.in Verrem Ciceronis: Græco more bibere eſt cum cyathis mero plenis ſaltare: & primò deos, deinde amicos ſuos nominantes, toties merum bibere, quoties Deum & charos ſuos nominatim vocant. ad quem morem alluſit Horatius lib.Car.3.Ode 19.

Da Lunæ properè nouæ
Da noctis mediæ, da puer auguris &c.

Vbi Acron, Hoc modo veteres feſtiuitatem conuiuiorum celebrare conſueuerant, vt ſingulos vini cyathos ſub ſingulorum deorum, aut chariſſimorum hominum nomine in poculis apponi iuberent. & vide infrà in verbo, Et ne intepeſcerent.

h Et tametſi vino.] Martialis lib.5.epig.65.

Sextantes Calliste duos infunde Falerni
Tu ſuper æſtiuas Alcime funde niues.

Et lib.12.epig.17.

Ebria Setino fit ſæpe & ſæpe Falerno:
Nec niſi poſt niueam cæcuba potat aquam.

Et lib.14.epig.103.

Setinos moneo noſtra niue frange trientes,
Pauperiore mero tingere lina potes.

Et ſeq. epigram.

Attenuare niues norunt & lintea noſtra:
Frigidior cœlo non ſalit vnda tuo.

Et epig.117.

Non potare niuem, ſed aquam potare rigentem,
De niue commenta eſt ingenioſa ſitis.

Et Plinius lib. 19. cap.4. Hi niues, illi glaciem potant, pœnáſque montium in voluptatem gulæ vertunt. Seruatur algor æſtibus, excogitatúrque, vt alienis menſibus nix algeat. Alter Plinius Iunior Epiſtolarum lib.1.epiſt.15. de quodam ſuo conuiuio loquens, Paratæ erant, inquit, lactucæ frigidæ, cochleæ ternæ, oua bina, alica cum mulſo, & niue. Athenæus quoque lib.3.cap.21.authoritate Alexidis & Dioxicratis in Inſcripto: Euthyclis in Decoctoribus, Xenophontis in Memorabilibus, Charetis Mytilenæi in Hiſtoriis de Alexandro: Strattidis in Refrigeratoriis, & Calliſtrati Commiſtorum lib.7. Oſtẽdit veteres niuibus in potu cũ vino vſos fuiſſe. Quibus adde Ciceronem lib.4.de Finibus, Quibus vinum diffuſum ſit è pleno œnophoro, cui nihil dempſerit nix. Ita enim eum locum emendauit Paulus Manutius. Sed illud tamen non omiſerim huiuſmodi aquam niualem eſſe admodum inſalubrem, vt videre licet ex Ariſtotele probl. ſectio.24. quæſt.19. & Gellio lib.19.c 5.

i Romanis etiam corollas.] Hinc enim illud Virgilij lib.1.Aeneidos,

Crateras magnos ſtatuunt & vina coronant.

Quia ſcilicet, vt ſcribit ibi Seruius, antiqui pocula coronabant. Et ad id quoque trahit illud libro 3. Aeneidos,

Tum pater Anchiſes magnum cratera corona
Induit, impleuitq́, mero, diuoſq́, vocauit,
Stans celſa in puppi. -

Illudque lib.7.eius operis,

Crateras magnos ſtatuunt, & vina coronant.

Vbi idem Seruius dicit vina ibi accipi pro pateris, citatque locum illum proximum. Nec Romani tantùm, ſed & Græci id faciebant, vel Homero teſte lib.21. Odyſſææ,

- κοῦροι δὲ κρητῆρας ἐπεστέψαντο ποτοῖο.

Quæ ſententia etiam Tibulli authoritate lib.21.elegia 5.confirmari poteſt,

Aut è! eſtæ ſacris tendent vmbracula certis
Vincta, coronatus ſtabit & ipſe calix.

k Feſtiſq; diebus coronat.] Coronatos antiquitus fuiſſe in cõpotationibus, teſtimonio ſunt Plautus, Virgilius, Ouidius. Ille enim in Amphitryone act.3.ſcena 4.

Capiam mihi coronam in caput, aſsimilabo me eſſe ebrium.

Et iterum in Pſeudolo act.5.ſce.2.poſt princ.

Quid te ego video? PSEVD. *cum corona ebrium Pſeudolum tuum.*

Virgilius de Sileno ebrio loquens ecloga 6.

Serta procul tantùm capiti delapſa iacebant,
Et grauis attrita pendebat cantharus anſa.

Et lib.Aeneid.7.

- *Frondenti tempora ramo*
Implicat. -

Vbi Seruius, Diebus enim, inquit, feſtis ita epulabantur. Ex quo loco Alexander id accepiſſe videtur, quod hic dicit. Ouidius lib.5.Faſtorum,

Tempora ſutilibus pinguntur tecta coronis,
Et latet iniecta ſplendida menſa roſa.

Lemnisci.

ſertis redimitos epulari mos erat [l] cum lemniſcis.erant enim faſciæ coloratæ,quæ coronis addebantur.cautumque fuit,vt Hetruſcis corollis lemniſci tantùm aurei darentur, [m] ſumpta ab Ionibus conſuetudine, qui in lautioribus culinis primi corrollas in uenere: [n] quod ab Indis vſurpatur, vt ad familiare conuiuium coronati accedant.

Ferculorũ in cœnis ſolennibus afferendi ratio. Potandi ratio. Famulorũ munera in cõuiuiis ſolennibus. Delitiæ corruptis moribus.

Quinetiam vetuſti moris erat,fercula exquiſita & lautiora à miniſtris coronatis cum cantu & tibicine in cœnis ſolennibus afferri, [o] poculiſque coronatis bibere,ſummamque cœnarum lautitiam tripatina diſtinguere,vna murænarum, altera luporum, tertia myxionis piſcis: [p] & ne intepeſcerent,cum obſoniis focos quoque transferri inſtitutum.Singuliſque poculis ſingulos deos aut heroas,nonnunquam amicos aduocare, adſtante cantorum turba,ac toto ſeruitio & famulatu: quórum alter reliquias colligit, quæ è menſa cadunt,alter murmur compeſcit,alius ſputa è pauimento,& ſi quid immundi eſt verrit.eoque proceſſere delitiæ,declinatis corruptiſque moribus, [q] vt totos

ANNOTATIONES.

Ebrius incinctis Philyra conuiua capillis
Saltat,& imprud n: vtitur arte meri.

Sutiles autem coronas ſolenneis fuiſſe, præſertim ſacris, author eſt Plinius lib.21.cap.3 Sutiles,inquit, Saliorum ſacris inuenimus & ſolennes cœnis. Ex quibus facile intelligis legendum apud Martialem ſutilibus nõ ſubtilibus,vt quidam legunt,lib.5.epig. 65.quod & ad hunc locum pertinet,

Pinguescat nimio madidus mihi crinis amomo,
Laſſenturq́; roſis tempora ſutilibus,

Poſſetque videri Græcos obtinuiſſe ex Ariſtophane in Equitibus,

ὤπτ᾽ ἐγ κοινᾶς. στέφανον μὴ ἔχων ἄνον δ᾽ ψῆφ δ᾽ ἀπολωλώς.

Et Cratino in Moſthous, Nicoſtrato, Philoxeno Dithyrambico in Inſcripta cœna, & Eubulo Titheo, & ab his Athenæo lib.Dipnoſophiſtarum 15.cap.13. Hanc autem rei cauſam Ariſtoteles & Ariſton Peripateticus prodiderunt, vterque in ſuis libris Rerum amatoriarum. Et ex eis idem Athenæus eiuſdem operis lib.15.cap.5. Nam cum veteres liberalius in ſuis ſympoſiis,vino ſe inuitarent, & profuſius biberent, vt capitis doloribus, qui ex vino largius hauſto fiunt, occurrerent,faſciis id & aliis ligamentis circunligabant. Poſteà autem progredientibus ætatibus hominum, vt aſſolet, ad explenda ornandaque antiquitatis inuenta, ingenioſum ſemper genus, neceſsitati & vtilitati huic ornatum & elegantiam ineſſe voluit, inuentumque addidit decorem. Corollæ igitur in ſympoſiorum licentia introductæ ſunt, quæ & vſum priorem facilè præſtarent,& ſpectantium oculis nitidam etiã cultus elegantiam decenter afferrent.Nam & aliàs (vt id quoque addas) coronas ad valetudinem hominum cõpoſitas fuiſſe, teſtimonio eſt Plinius, qui d.lib.21.cap.3. ſcribit in eis eſſe aliquam valetudinis portionem, in potu atque hilaritate præcipue, odorum vi ſubrepente fallaciter. Quod & docet Dioſcorides lib.4.ca.127. vbi de Hippogloſſo tractat. Idem Plinius lib.24.ca. 10. vbi de ſmilace, Coronam, inquit, ex eo, ſmilace ſcilicet, factam impari foliorum numero,aiunt capitis doloribus mederi. & cap. 12. ſtatim a princ. Spinæ albæ ſemen contra ſcorpiones auxiliatur.Corona ex ea impoſita, capitis dolores minuit. Et lib. 27.cap.11. etiam ſtatim poſt princip. vbi de Hippogloſſa.Capitis dolorem corona ex his(Hippogloſſæ foliis) impoſita minuit. & cap. ſeq. vbi de Polygono.Plutarc. problem.ſympoſiacôn Decad.3.prob.1. Galenus lib.2.Pharmarc.loc.c.2. & Marcellus Burdigalenſis cap.1.non ſemel.

l Cum lemniſcis.] Feſtus lib.10.ſtatim poſt prin. Lemniſci, id eſt, faſciolæ coloriæ dependentes ex coronis propterea dicuntur, quod antiquiſsimum fuit genus coronarum laurearum. Plinius lib.21.c.3. Craſſus diues, primus argento auróque folia imitatus,ludis ſuis coronas dedit. Acceſſeruntque & lemniſci, quos adiici, ipſarum coronarum honos erat apud Hetruſcas, quibus iungi non niſi aurei debebant. Seruius lib.2.Aeneid enarrans eum locum,

Puniceis ibant euincti tempora tænis

Vittis, inquit, roſeis. & ſignificat lemniſcatas coronas, quæ ſunt de frondibus & diſcoloribus faſciis, vt ait Varro. Plutarchus in Sylla tradit ſacrificanti Syllæ oblatam περὶ λαβὼν, laureæ coronæ ſpeciem, λημνίσκων δύο καθηρτημένων, id eſt, lẽniſcis duobus propendentibus. interpres vero pro lemniſcis corymbos maluit reddere.

m Sumpta ab Ionibus.] Valerius Maximus lib. 2.ca.1. vbi de ciuitate Spartana, Audiuerant,inquit, inde,nempe ex Aſia,& immodicos ſumptus & omnia neceſſaria voluptatis genera fluxiſſe:primóſque Ionas vnguenti, coronarumque in conuiuio dandarum, & ſecundæ menſæ ponendæ conſuetudinem, aut parua luxuriæ irritamenta, reperiſſe. Verùm eum morem accepiſſe videntur à Prometheo, qui cùm à Ioue vinculis liberatus fuiſſet, in Caucaſo coronam habuiſſe dicitur, vt ſe victorem impunè peccaſſe diceret. lege Higinum.

n Quod ab Indis vſurpatur.] Alexander apud Q.Curtium lib.9 exemplo Liberi patris coronatus cum exercitu,deuicta ndia,triumphauit.

o Poculiſque coronatis.] Supra in verbo, Romanis etiam corollas.

p Et ne intepeſcerent.] Vide ſuprà,vbi de Græcorum bibendi more diximus. Sed q ibus adde Martialem illis, quæ ibi diximus, alludentem lib.1. epigr.39.

Næuia ſex cyathis,ſeptem Iuſtina bibatur,
Quinque Lycas, Lide quattuor, da tribus.
Omnis ab infuſo numeretur amica falerno:
Et quia nulla venit,tu mihi Somne veni.

q Totos apros vna menſa apponerent.] Ex quo illud Iuuenalis ſat.1.

Quanta

apros vna mensa apponerent, quem [r] primus Romanorum Seruilius Rullus apposuisse fertur. Deinde multam venationem, & condimentorum varietatem apponi vsurpatum. Quinetiam versatilia cœnationum laquearia [s] Nero commentus fuit, vt quũ fercula admittebantur, alia facies, cubiculi desineret, alia succederet. [t] Aegyptiorum mos traditur, vt in familiaribus cœnis brasicā præsumant in primis, eo edulij genere ebrietatem discuti arbitrati, [v] quam Cato oleribus præposuit cunctis, ita vt manè illam esse oporteret ieiunum. [x] Nonnulli nuces, lupinos, citrum & apium, quòd venenis prodessent, velut antidotum, præcepere. [y] Græci vino madentes, oleo perungunt & sale, [z] qui etiam ante reliquas dapes, sal velut amicitiæ symbolum hospitibus apponunt: sicut [a] Romani lactucas, quòd ebrietatem discuterent. Quinetiam [b] Aegyptiorum vsus erat, vt in solenni epulo propinquorum & affinium, qui decessere, aromatibus referta corpora iisdem lineamentis & specie recentissima, ac si viui essent, introducant: hisque præsentibus, & quasi conuiuis adhibitis, epulentur: & si quando regum conuiuiis aduocarentur, vasa haberent, in quibus ventrem leuarent

Versatilia laquearia cœnationum.
Aegyptij.
Alij.
Græci.
Sal.
Romani.
Aegyptij.

ANNOTATIONES.

— Quanta est gula, quæ sibi totos
Ponit apros, animal propter conuiuia natum.

Quanquam Tiberius Cæsar, vt scribit Suetonius in vita illius, cap. 34. affirmans omnia habere, quæ totum dimidiatum aprum apposuit. In cœnis lautioribus priscorum bini & terni mandebantur apri: quidam etiam apponebantur milliarij, sic appellati à pondere mille librarum: quorum Varro lib. 3. de Re rust. & Seneca Epistol. lib. 21. meminerunt.

r Primus Romanorum Seruilius Rullus.] Plinius lib. 8. cap. 51. vbi loquitur de solido apro, Solidum aprum, inquit, Romanorum primus in epulis apposuit P. Seruilius Rullus, pater eius Rulli, qui Ciceronis cõsulatu legem Agrariam promulgauit.

s Nero commentus fuit.] Suetonius in vita illius, cap. 31. Cœnationes laqueatæ tabulis eburneis versatilibus, vt flores ex fistulis, & vnguenta desuper spargerentur. Seneca lib. 14. Episto. ad Lucilium 2. omnium episto. 91. de huiusmodi Versatilibus laquearibus hæc tradit ad hanc rem apprime conducentia, Hodie vtrum tandem sapientiorem putas, qui inuenit quemadmodum in immensam altitudinem crocum latentibus fistulis exprimat, qui euripos subito aquarum impetu implet, aut siccat, aut versatilia cœnationum laquearia ita coagmentat, vt subinde alia facies, atque alia succedat, & toties tecta, quoties fercula mutentur.

t Aegyptiorum mos.] Athenæus lib. 1. Dipnoso. cap. 30 eodémque vltim. vbi & idem dicit de Sibaritis ex Timæo. Et quòd hæc ebrietatem discutiat, tradit Aristot. eius rei rationem reddens problem. sectio. 3. quæst. 34. cap. 17. Vide tamen Plinium lib. 20. cap. 9. qui scribit, Brassicam vino aduersari, vt inimicam vitibus. Antecedēte in cibis caueri ebrietatem. Postea sumpta crapulam discuti. Sed vt redeam ad Athenęum. Is continuò subiungit, Raphanum ebrietatem quoque prohibere & discutere, authoritate Alexidis & Eubuli. Et veteres etiam Raphanum appellasse Brassicam, etiam authoritate Apollodori Carystij, Alexandridis, Nicocharis & Amphidis: Vt interim non prætermittam brassicam, & vitem sibi natura quadam occulta aduersari, vt vitis Brassicæ odorem fugiat testis Theophrastus, & ex eo Athenæus vbi suprà in fi.

v Quam Cato.] In lib. de Re rust. c. 157.

x Nonnulli nuces.] Seruius de his omnibus loquens in lib. 2. Georg. ibi,

- Ac membris agit atra venena.

Radices, ait, nuces, lupini, citrum, apium prosunt contra futurum, non contra iam acceptum. Vnde etiam ante alias vllas epulas hęc solebant apponere. Hęc Seruius. Sed quod ad apium pertinet, antiquitus cœnantes apio se coronabant. Horatius lib. 2. Carminum Ode 7.

- Quis vdo
Deproperare apio coronas,
Curátve myrto? quem Venus arbitrum
Dicet bibendi? non ego sanius
Bacchabor Edonis. recepto
Dulce mihi furere est amico.

Quod scilicet, vt ibi tradit Acron, apij corona ebrietatem prohibere dicitur. Et idem libro 4. eiusdem operis Ode 11.

Est mihi nonum superantis annum
Plenus Albani cadus: est in horto,
Phylli, nectendis aptum coronis.

Vbi & ipse idem Acron, Alcæus, inquit, frequenter se dicit coronari, vel quia tardius depotatur, qui prehendet apio coronatus, vt,

Floribus, atque apio crines ornatus amaro.

Qui locus est apud Virgil. Eclo. 6. Plinius lib. 19. c. 8. de Apio scribit, Quòd honos erat ipsi in Achaia coronare victores sacri certaminis Nemeæ. Aenea & sociis eius, cùm primùm in Italiam deuenissent, humi discumbentibus, solum apio fuisse substratum, idque illis mensæ loco fuisse scribit Dion. Halicarnass. lib. 1.

y Græci.] Vide an ad id adaptari posit quod tradit Aristoteles libro 2. Rhetoricorum, vbi de locis & enthymematis tractat: quanquàm alio respicere videatur. & probl. lib. 3. c. 34.

z Qui etiam ante reliquas.] Vide Erasmum Chil. 1. cent. 6. c. 10. & Chil. 4. cent. 9. c. 80.

a Sicut Rom. lactucas.] Plinius lib. 20. c. 7. & de his suprà ibi, Et lactuca.

b Quinetiam Aegyptiorum.] Herodotus li. 2.

Cretenses. Lusitani. Graci. Galli. Galata. aut vomerent. [c] Cretensibus, accubantes vesci, instar magni criminis erat, itaque stantes epulabantur, [d] contrà Lusitani: nam sedentes cœnitabant: [e] quod Alexander Macedo fecit, qui sedens vescebatur. Græci quoque in toris ex boum tergoribus assidentes, ordine ludunt & vescuntur [f] Galli, dum cœnant, in stramẽtis assident. [g] Galatę in pellibus luporum aut canum. Cato iunior post ciuile bellum, non accumbens vt prius, sed sedens, cibo parciore vsus fuit. [h] Contrà de Terentio Varrone & [i] Hannibale legitur, vt post afflictas res stantes cœnitarent. [k] Apud Indos solus rex in lecto ex stramẽtis facto accubat, cæteri sedentes epulantur. [l] Spartanis cõmunia erant conuiuia, pauperes cũ ditioribus eodem vescũtur obsonio: festisque diebus, quos [m] Phiditia nuncupant, [n] nigrum ius [o] & panem igni duratum apponunt: [p] vtque regi duplum

Indi. Spartani. Phiditia.

ANNOTATIONES.

c Cretensibus.] Seruius, authoritate Varronis in libris de Gente populi Romani, in eum locum Virgilij lib. 7. Aeneid.

– Hic ariete caeso
Perpetuis soliti patres considere mensis.

Sic scribit, longis ad ordinem exæquatis sedentium. Maiores enim nostri sedentes epulabantur: quem morem habuerunt à Laconibus & Cretensibus. Heraclides autem in Politiis scribit Cretenses sedentes in thronis epulari. Pyrgion quoque lib. 3. Legitimorum apud Athenæum lib. 4. cap. 5. tradit Cretenses sedentes comedere, iunioribus illis ministrantibus. Quo etiam in loco idem Athenæus, eiusdem Pyrgionis & Dosiade libro 4. Rerum Cretensium authoritate, cuiusmodi eorum conuiuia essent memoriæ prodidit.

d Contra Lusitani.] Strabo libro 3. de Lusitanorum ritibus, sic scribit, Pro oleo butyrum vsurpant, sedentes cœnitant, ædificatos in pariete hemicyclos habentes. Similiter & Illyrij apud Hermippum libro 2. Philippicarum rerum, & ex eo Athenæus lib. 10. cap. 14. Illyrij, ait, cœnant bibúntque sedentes, mulieresque ducunt in conuentus.

e Quod Alexander Macedo.] Duris apud Athenæum lib. 1. Dipnosoph. cap. 11. & Plutarchus in vita ipsius Alexandri. Subdit autem Athenæus ex Hegesandro, in more positum fuisse apud Macedones, vt nullus decumberet inter conuiuas, nisi extra retia aprum interfecisset: tunc enim sedere inter conuiuantes licebat.

f Galli.] Strabo lib. 4. Hanc etiam, inquit, in ætatem vulgò humi cubant, cœnitantes in stramentis assident, plurima illis cum lacte esca.

g Galatæ.] Diodorus Siculus cap. 6. aliàs 9. Cœnant sedendo omnes, non in sedibus, sed in solo super luporum, aut canum stratis pellibus. Alia de cœnis Galatarum videbis apud Athenæum libro 1. cap. 11.

h Contra de Terentio Varrone.] Iulius Frontinus lib. 4. Stratagematôn, ca. 5. barbam capillúmque submisit, & posteà nunquam recubans cibum cepit. eadem scribit Eutropius Rerum Roman. lib. 3. cap. 3.

i Et Hannibale] Plutarchus in vita illius.

k Apud Indos.] Philostratus in vita Apollonij, lib. 2. cap. 12. cuius verba libuit subscribere, Rex in lecto e stramentis facto accubat: iuxtáque ipsum ex agnatis eius ad summum quinque, cæteri sedentes epulantur.

l Spartanis.] Strabo lib. 10. Plutar. in Apophtheg. Lycurgi.

m Phiditia nuncupauit.] Aristotel. Politicôn lib. 2. cap. 7. Cicero lib. 5. Tusculan. quæstio. Quid? victum Lacedæmoniorum in Phiditiis nónne videmus? vbi cùm tyrannus cœnauisset Dionysius, negauit se iure illo nigro, quod cœnæ caput erat, delectatum. Plutarchus in Lycurgo. Cuiusmodi autem erant, ac quibus cibis in his Phiditiis vterentur, quantúmque quisque in eo conferebat, sigillatim declarant Dicæarchus in Inscripto Tripolitico, Sphænius Reipubl. Laconicæ lib. 3. Molpis in opere eiusdem tituli, & alij apud Athen. lib. Dipnosoft. 4. cap. 4.

n Nigrum ius.] Cicero vbi suprà, Plutarchus in Cleomene, & in antiquis Lacedæmoniorum institutis statim post princ. à Cicerone paulùm dissentit. sic enim scribit, Ferunt Dionysium tyrannũ emisse Laconicum coquum huiusce iuris nigri gratia, illíque imperasse, vt sibi ius illud concinnaret, impensæ nulli parcens: quo degustato offensum despuisse: tunc Dionysio dixisse coquum, O Rex, hoc ius tunc gustandum est, cùm Laconica exercitatione te exercueris. Exercitationes autem Laconicæ sunt, venatus, palæstra, eurotas, sol, puluis: quibus haud dubiè rebus fames & sitis parantur: quibus condimentis condiendæ sunt epulæ, si eas suaues scitique saporis esse concupiscimus.

o Et panem igni duratum.] Plutarchus in Alcibiade, Nam cùm viderent ipsum ad tondendam vsque ad cutem barbam, more Laconico, tonsores adhibere, & frigidis balneis vti & duro pane, nigróque iure vesci, vix adduci poterant vt crederent eum esse virum, quem acceperant in omni deliciarum genere fuisse versatum. Idem in Cleomene, Amicorum cuidam aliquando subiratus est, quòd hospites conuiuio suscipiens, vinum nigrum & panem duratum igni apposuisset. vbi legendum videtur, ius: non vinum.

p Vtque Regi duplum.] Herodotus li. 6. describens Spartanorum Regum dignationes & iura, sic tradit, Quoties aliqua publica visceratio fit, primi in cœna Reges discumbant: & iis primis distribui incipiat vtrique eorum duplum omnium, quàm cæteris conuiuis. Xenophon in Orat. de Laudibus Agesilai, Duplicem, inquit, portionem in conuiuiis ex constituto accipiens, nec sic quidem tota vtebatur, verùm simplici, nec integra ea, contentus, reliquum distribuebat: ratus geminam Regi portionem dari,

obſoniorũ quàm cæteris detur, lege ſancitum erat, non ſocietatis gratia, ſed vt poſſet obſonio quem vellet honorare. Qui etiam aſſuerant [q] excellentium virorum laudes ignauorum fœda ſcelera in epulis canere ad lyram, [r] quæ dicunt ſcolia. Idem apud Athenienſes: nam in celebri epulo quod [s] Syſ itiã [t] vocãt, tenuiores cum ditioribus vnà conueniũt, & æqualem obſoniorum partẽ ferunt. Cretenſes eiuſmodi comeſſationes, [v] andria dicunt, [x] Perſæ titthenidia, [y] Græci τελίας, [z] Syri grammatias. Fuere quoq; [a] Spartanis cœnæ copides, in quibus capra immolabatur, & [b] alia æclon. [c] Apud Indos ara menſæ in modum conſtituta, pluribus accubantibus circùm: in eaque carnibus appoſitis, quilibet conuiua è ſua ſede ad menſam vadit, & quam vult partem capit, atque in ſedem reuerſus, carnibus & pane veſcitur. [d] qui etiam comeſſationes

Scolia. Encomia ad lyram. Syſitia. Andria. Titthenidia. τελία. Grãmatia. Copides. Indi.

ANNOTATIONES.

nem dari, non ſocietatis gratia, ſed quò poſſit, quem velit honorare. Idem Xenophon in Republi. Lacedæmoniorum non procul à fi. Atque, vt Reges in publico diſcumberent, conuiuium eis publicum, Lycurgus ſcilicet, inſtituit, & duplici parte in cœna honorauit: non vt duplo magis quàm alij ederent, ſed quò & ex hoc, quem vellent, honorare quirent.

q Excellentium virorum laudes.] Nam in Platonis Sympoſio Alcibiades Socratis laudes decantat. & apud Plutarchum in Ariſtotele Caliſthenes Alexandri. Idque ipſum faciebant Romani, vt poſteà dicetur.

r Quæ dicunt ſcolia.] De huiuſmodi carminibus conuiualibus, quæ Græci ſcolia vocant, meminit Plato in Gorgia, Ariſtophanes in Auibus & in Veſpis. Plutarchus Sympoſiacôn lib. 1. & in Muſica, vbi, Pindari authoritate, huiuſce carminis inuentionem tribuit Terpandro, cùm ea nullus in cantu vſus antea fuiſſet. Scolia autem Græci interpretantur ζυμποτικὰ ἄσματα, id eſt, conuiuales cantilenas: carmina conuiuialia, ſic dicta, quòd nõ quiuis ea caneret, ſed eruditi duntaxat. Vide Rhodiginum lect. Antiquarum lib. 12. cap. 15. Eraſmum in Prouerbiis, Admeti nænia, Carica muſa, canere ad myrtum.

s Syſsitiam vocant.] Strabo lib. 10. ſic ait, Ideóque pueri ad conuentus, quos Greges appellabant, commeare videbantur: viri autem ætatis adultæ ad conuiuia, quæ Virilia vocabant Συσσιτια, vt tenuiores æqualem cum locupletibus portionem è publicis alimentis aſſequerentur.

t Tenuiores cum ditioribus.] Plutarchus in Lycurgo, Nam, inquit, neque vſus, neque fructus, neque facies omnino, aut oſtentatio fuerat magni apparatus, cùm vnà cum paupere opulentus ad cœnam iret.

v Andria dicunt.] Ariſtoteles lib. Politicôn 2. cap. 3. 7. 8. & 10. Scribit Athenæus lib. 4. cap. 5. Conuiuantibus Cretenſibus duas fuiſſe deſtinatas domos, vnam quarum dicerent Andrion, ſiue virilem: alteram in qua dormirent hoſpites Cœmeterium: in Andrio duæ primæ conſtituebantur menſæ hoſpitibus deſtinatæ, prætereàque Xenicæ nuncupatæ, mox ſequebantur reliquæ. Idem Athenæus libro 5. cap. 1. Dionyſius Halicarnaſſeus lib. 2. Strabo autem lib. 10. dicit & apud eos eſſe Συσσιτια.

x Perſæ Titthenidia.] De quibus etiam Rhodiginus lib. 27. cap. 25. nullo authore citato. Sed id, ni fallor, eſt Herodoti lib. 9. non longè à fi. Cœnæ, inquit, nomen Perſicæ Tycta, Græcè τέλειον, id eſt perfecta, in qua Rex ſolùm caput ornatur, Perſaſq; ſtrenis donat. Sed ibi loquitur de cœna regali, quæ ſemel quotannis eo die, quo Rex creatus eſt, inſtituebatur. quæ ex eo repetit Athenæus de Perſarum conuiuiis loquens lib. 4. Dipnoſophiſt. cap. 6. dicitque Perſarum idiomate Tycta Græcè annum appellari. At Rhodig. vbi ſuprà, ex Athen. lib. 4. cap. 4. ſcribit, Titthenidia conuiuia celebrari, quando Titthæ, id eſt nutrices pueros deferrẽt mares in Dianæ templum, quam Corythalliam dicunt prope Tiaſſum ad Cletam.

y Græci τελίας.] Vide in præced. Athenæus autem libro 2. ſcribit Græcos ſacra conuiuia θαλίας vocare. Idem lib. 14. cap. 3. Caſeos latos ac tenues Cretes Thalias appellant, vt ait Selucus: quos in quibuſdam ſacrificiis comburunt. Hæc Athènæus.

z Syri Grammatias.] Cælius Rhodiginus li. 18. cap. 34. ſic ſcribit, Poſidonius Hiſtoriarum libro 16. Syrorum delitias inceſſens, oleo eos perungi pretioſo arguit, linique vnguentis, diei partem maximam in Grammatiis (ſic autem communes vocant concœnationes) cibis ſaburrari & potu.

a Spartanis cœnæ copides.] De quibus etiam Rhodigin. lib. 27. cap. 25. & Nicolaus Leonicus de Varia hiſtoria, lib. 2. cap. 87. ſed & nullo authore laudato. Polemõ autem apud Athenæum lib. 2. c. 13. in fine, author eſt apud Lacedæmonios in prandiis, quæ Copides dicuntur, fabas, phaſeolos virides, & caricas bellaria apponi ſolere. & nihil aliud. At lib. 4. cap. 4. dicit quod hic dicitur de capræ immolatione, ampleque declarat cuiuſmodi erant hæ Copides ex multis authoribus Græcis: nempe Polemone in Canathro, Cratino in Plutis, Eupoli in Ilotibus, Ariſtophane, Philyllio in Ciuitatibus, Epilyco in Adoleſcentulo, Molpide & Scæo, in Republic. Lacedæmoniorum, Dioſcoride lib. 2. de eiuſdem repub. & Ariſtocle de rep. Laconum lib. 1.

b Et alia æclon.] Idem quoque Rhodiginus vbi ſuprà. & huius mentionem facit idem Athenæus d. lib. 4. cap. 4. Polemonis authoritate, ſcribit, Illis, qui ad Phiditiũ accedunt in Lacedęmone, poſt cœnam æclon afferre conſueuerunt: panes in caniſtro vimineo, atque ſingulis carnem apponunt. Eum autem qui partes diſtribuit, ſequitur miniſter, qui æclon pronunciat, ac nomen mittentis ſolet addere.

c Apud Indos.] Philoſtratus in vita Apollonij, lib. 2. cap. 12.

d Qui etiam.] Strabo lib. 15.

Gymnosophistarum mos interrogandi adolescentes ante prandium vel cœnā. in propatulo, [e] Laconico more faciebant. [f] Neque alienum fuerit, quod apud Gymnosophistas traditur, vt paratis instructisque mēsis, antequam dapes apponantur, adolescentes singuli qui ad epulū conueniunt, quid generi humano lucri fecerint, quódve sapiēter dictū factúmue fuerit illa luce corā senioribus exprimere cogātur Et qui deses aut remissus, nihil, frugi in mediū affert, imprāsus manet, & foras extruditur, quibus disciplinis illos ad virtutē acuebant. *Consultationes inter pocula. Persæ.* [g] Persarū mos erat, inter pocula de rebus seriis consultare: & post comessationes, si quid sanctiore fœdere concludi vellent, concubinas aduocare, & circunferre, tanquam ea adhiberent fœderi, quæ apud eos sancta & chara sunt. *Bactriani.* Idem Bactrianis, vt inter pocula de bellis consultent, & si quid complacitum est, merum largius infundant: & *Græci.* [h] Græcis, quibus vetustissimo iure vsurpatur, vt postquam magnificè epulati fuerant, quasi refoto animo, de bellis decernant largioribus poculis, quæ siquando circunferebant, [i] à dextris incipiebant. *Thraces.* Thraces post intemperatissimas perpotationes, primò in vino & alea versari, mox ad illicitos concubitus accedere solebant. Si qui verò ea vecordia fuere, vt post epulas nudas mulieres introducant, [k] Dionysij prioris exemplo, aut alia quàm sibi obsonia conuiuis ministrent, fuit pro flagitio habitum, velut scelus & nequitia singularis. *Libatio epularū & poculorū.* [l] Interque epulas & pocula primùm libare diis dapes, & bene precari conuiuis, & secundum precationem dapibus cum modestia vesci, prisci moris erat, haud aliter quàm si sacrum epulum esset. siquidem apud maiores, [m] inter res sacras mensa habebatur. [n] nam Pisidæ cœnantes, parentum manibus primitias reddunt. Romani & Græci in conuictu familiari, ciborum particulis & vino in ignem coniectis libamina diis dabant, [o] & primitias cœnarum Laribus, quibus sal cum pane & caseo pro pulmentario cessit. [p] Vtque pri-

ANNOTATIONES.

e Laconico more.] Suprà dictum est.

f Neque alienum fuerit.] Hæc vsque ad versi. Persarum mos. sunt Apuleij lib. 1. Floridorum, de Gymnosophistarum disciplina loquens, ita scribit, Igitur vbi mensa posita, priusquam edulia apponantur, omnes adolescentes ex diuersis locis & officiis ad dapem conueniunt. Magistri perrogant, quod factum à lucis ortu ad illud diei bonum fecerit. Hic alius se commemorat inter duos arbitrū delectum, sanata simultate, reconciliata gratia, purgata suspicione, amicos ex offensis reddidisse: itidem alius, sese parentibus quidpiā imperantibus obedisse: & alius, aliquid meditatione sua reperisse, vel alterius demonstratione didicisse. Denique & cæteri commemorant. Qui nihil habet adferre cur prandeat, impransus ad opus foras extruditur.

g Persarum mos erat.] Strabo lib. 15. ad fi. De rebus maximis inter vinum consultant, quas ipsi firmiores putant, quàm quæ in sobrietate fuerint deliberatæ. Herodo. lib. 1. Quintus Curtius, vbi etiam scribit illos inter epulas de bello consultare. Maximus Tyrius ser. 12. Xenodotus in prouerbio νόμος καὶ χώρα. Athenæus libro 4. cap. 6. non longè à princ.

h Et Græcis.] Dosiadas li. 4. Rerum Cretensium apud Athenæum lib. 4. cap. 5. tradit, Cretenses post cœnam de rebus publicis primùm consultare, posteà de rebus in bello gestis mentionem facere, eósque laudare, qui viri & boni & fortes fuerunt, iuuenes interim ad probitatem strenuitatémque simul adhortantes.

i A dextris incipiebant.] Aelianus lib. 10. ca. 10. Vide Aelianum de varia Historia, lib. 3. Iidem verò Thraces post pocula in rixas & pugnas sanguineas vertebantur, teste Horatio Car. lib. 1. Ode 27.

Natis in vsum lætitiæ scyphis
Pugnare, Thracum est. tollite barbarum
Morem: verecundumq; Bacchum
Sanguineis prohibete rixis.

k Dionysij prioris exemplo.] Idem Neronem factitasse scribit Cornelius Tacitus lib. 15. in stagno Agrippæ, his verbis, Scorta visebantur nudis corporibus.

l Interque epulas & pocula.] Macrobius lib. 3. Satur. cap. 11.

m Inter res sacras mensa.] Idem Macrob. ibid.

n Nam Pisidæ.] Nicolaus περὶ ἐθῶν his verbis, Πισίδαι δειπνοῦντες ἀπάρχονται τοῖς γονεῦσιν. quod & ex eo repetit Stobæus Serm. 42. Pisidæ conuiuantes parentibus primitias libant, vt nos diis σπονδίοις dictis.

o Et primitias cœnarum Laribus.] Vide nostros Commentarios de iure Primigeniorum, in Præfatione nu. 71. incip. Id quod etiam in.

p Vtque primus calix.] Pindarus Isthmiorum Ode 5. post princ.

- ἐν νεμέα
μὲ πρῶτον ὦ ζεῦ τὶν, ἄωτον
δεξάμενοι στεφάνων.
νῦν αὖτ' ἐν ἰσθμοῦ, δεσπότα
νηρεΐδεσσί τε, πεντή-
κοντα παίδων ὁπλοτάτου
φυλακίδα νικῶντος, εἴη δὲ τρίτον
σωτῆρι πορσαίνοντας ὀλυμ-
πίῳ, αἴγιναν κατα-
σπένδειν μελιφθόγγοις ἀοιδαῖς.

Et ibi ipsius interpres doctissimus, qui & in id citat Sophoclem in Nauplio,

ζεῦ παυσίλυπέ τε καὶ διὸς σωτῆρος

σπονδὴ

mus calix Ioui olympio misceatur, secundus heroibus, tertius seruatori Ioui. [q] Et quū vinum purum dabatur, obseruatum est, vt Iouem Sospitem aduocarent, ne temulentos faceret. Quum verò aqua dilutum, Iouem appellare Seruatorem. [r] Persarum reges ante cibum de modestia disputant, ante sacrificium de iustitia, ante bellum de fortitudine. Et post trinam potationem, cum modestia epulati, bona à diis precabantur, Nonnulli inter bellaria honores diis ac magnis heroibus dabant. [s] Quum verò apparatu magnifico exquisitissimæ epulæ dabantur, trinis ferculis, sequutis mox temporibus etiam senis, Romani cœnam exhibuere: idque luxuria erat: [t] quo modo Augustus conuiuia inisse fertur, quibus non amplius trinis ferculis, aut quum abundantissimè, senis conuiuabatur. [v] Iulius verò Cæsar in Aegypto conuiuia multiplici ferculo protraxit cum Cleopatra ad primam lucem. [x] Nero quoque effusus in luxum & epulas, à medio die ad medias noctes, inter vina & scorta accubasse fertur. [y] Domitianus non vltra Solis occasum. [z] Et Heliogabalus tam perditæ nequitiæ & luxuriæ fuisse, vt viginti duo fercula ingentiū obsoniorū vna cœna admiserit, nunquā lotis linteaminibus vsus, sed nouis & recentibus semper, [a] sicut Galenus qui aureis linteaminibus strauit. [b] Caligula vna die centies sestertio cœnauit, qui etiam ex auro panes & obsonia apposuit. [c] Vitellius quoque inter apparatissimas epulas largissimo sumptu discubuit, qui vna cœna à fratre exceptus fuit, in qua duo millia lectissimorum piscium, & septem auium, apposita traduntur. [d] Titus conuiuia instituit iucunda magis quàm profusa. [e] Geta maxima prandia per singulas literas iubebat, vt pullum, perdicem, pauonem, porcellum, piscem & pernam vnis epulis apponeret, & sic per sin-

Persarum reges. *Post epulas.* *Quot fercula in apparatu magnifico.* *Augusti conuiuia.* *Iulij.* *Neronis.* *Domitiani* *Heliogabali.* *Galeni.* *Caligula.* *Vitellij.* *Titi.* *Geta.*

ANNOTATIONES.

σπονδὴ τρίτη κρατῆρος.

Et Eschylus in Epigonis,

λοιβὰς Διὸς μὲν πρῶτον ὡραίου γάμου
Ἥρας τε. εἶτα τὴν δευτέραν γε κρᾶσιν
ἥρωσι νέμω, εἶτα τρίτον Διὸς τοῦ Σωτῆρος εὐκταίαν
λίβα.

q Et cùm vinum purum.] Athenæus lib. 2. c. 1. Dipnosophist. & lib. 10. c. 9.

r Persarum Reges.] Serinus apud Stobæum Sermone 42. οἱ Περσῶν βασιλεῖς πρὸ μὲν τῶν θυσιῶν, περὶ εὐσεβείας διαλέγονται, πρὸ δὲ τοῦ πίνειν, ἄξιος ἐστὶν ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ νόμος. Idem Stobæus de legibus & consuetudinibus, Sermone 44. sic vertit, Persarum Reges ante sacrificia de pietate disserunt: antequàm bibant, de tēperantia: pugnaturi verò de fortitudine.

s Quum verò apparatu magnifico.] Id probat ex eo quod sequitur de Augusto.

t Quo modo Augustus.] Suetonius in vita illius, cap. 74. Cœnam ternis ferculis, aut quum abundantissimè, senis præbebat, vt non nimio sumptu, ita summa comitate. Verùm veteres illi Rom. duobus tantùm ferculis vtebantur, vt tradit Seruius in lib. 1. Aeneidos, vbi eius rei Catonem citat authorem. Satyricus & Iuuenalis sat. 1. damnat quòd septem ferculis recentiores cœnitarent. Plinius lib. 11. cap. 53. vt perniciosam damnat ciborum varietatem, Homini cibus, inquit, vtilissimus, simplex. Aceruatio saporum pestifera, & condimenta perniciosiora. Sic Dissarius apud Macrobium lib. 7. ca. 4. affirmat.

v Iulius verò Cæsar.] Suetonius in eius vita, cap. 52. Lucanus lib. 10. Pharsaliæ luxuriosum conuiuium luculenter describit, quo Cleopatra Cæsarem accepit, quem dicit longis alloquiis produxisse noctem.

x Nero quoque.] Suetonius in vita illius, c. 27.

y Domitianus.] Conuiuabatur frequēter, ac largè: sed penè raptim, certè non vltra solis occasum, nec vt posteà comessaretur. Author Sueton. in Domitiano, c. 21.

z Et Heliogabalus.] Lampridius in vita illius, sic scribit, Exhibuit aliquando & tale conuiuium, vt haberet viginti & duo fercula ingētiū epularum, sed per singula lauarent, & mulieribus vterentur, & ipse & amici, cum iureiurando quod efficerent voluptatem. & paulò ante, Linteamen lotum nūquam attigit, Mendicos dicens, qui linteis lotis vterentur.

a Sicut Galenus.] Imò & mantilibus, vt scribit Trebellius Pollio in vita illius. Sed hic legendum est Gallienus, vt alibi monuimus.

b Caligula.] Seneca in lib. de Consolatione ad Albinam, cap. 9. C. Cæsar, inquit, quem mihi videtur rerum natura edidisse, vt ostenderet quid summa vitia in summa fortuna possent, centies sestertio cœnauit vno die, & in hoc omnium adiutus ingenio: vix tamen inuenit quo modo prouinciarum tributum vna cœna fieret. Suetonius in vita illius, cap. 37. Conuiuiis ex auro panes & obsonia apponeret, Aut frugi hominem esse oportere dictitans, aut Cæsarem.

c Vitellius.] Suetonius in vita illius, cap. 13. De hac cœna sic refert Eutropius lib. 8 cap. 5. & vltim. Notissima certè cœna memoriæ mandata est, quam Vitellius frater exhibuit, in qua supra cæteros sumptus duo millia piscium, & septem millia auium apposita traduntur.

d Titus.] Idem Sueton. in vita illius, c. 7.

e Geta.] Aelius Spartianus sic in vita illius scribit, Habebat etiam istam consuetudinem, vt conuiuia, & maximè prandia, per singulas literas iuberet,

Aestiua cõuiuia. *Heliogabalus.* *Lucullus.* *Aelij pẽtapharmacum.* *Aesopi patina.* *Caesaris.* *Octauij.* *Tiberij.* *Theodosij.* *Traiani.* *Iuliani.*

gula elementa apparatus diuideret. [f] Heliogabalus aestiua conuiuia coloribus distinxit, [g] sicut Lucullus per deos. Auctor est Spartianus, Aelium Verum imperatorẽ omnium primum excogitasse pentapharmacum praecipui saporis, ex sumine, phasiano, crustulo, aprugna siue perna & pauone, [h] instar Vitellianae patinae, quae immensõ constitit, quam clypeum Mineruae appellauit. Cui proxima fuit, [i] Aesopi patina, sexcentis sestertiis taxata, in qua aues vocales & canoras apposuit nummis sex singulas coemptas. [k] Pertinax verò imperator contrà, qui dimidiatas lactucas & carduos in priuata coena apposuisse fertur. [l] Diuus quoque Caesar, [m] & Octauius Augustus in quotidianis coenis cibi minimi fuere & vulgaris. [n] Tiberius diebus solennibus pridiana saepe obsonia & semesa apposuit. [o] Theodosius modico & castrensi cibo contentus fuit. [p] Traianus etiam in vescendo frugalissimus fertur. [q] Laudaturque Iulianus imperator, quòd statarium prandiũ caperet, castrensi cibo & ministro obuio conten-

ANNOTATIONES.

scientibus seruis, velut in quo erat anser, aprugna, anas: item pullus, perdix, pauus, porcellus, piscis, perna, & quae in eam literam genera eduliũm caderent: & item fasianus, farta, ficus, & talia.

f Heliogabalus.] Aelius Lãpridius in vita illius.

g Sicut Lucullus per deos.] Plutarchus in Lucullo, & Carinus Imperator, authore Fla. Vopisco, per libras sed eo modo quo superiores, vt pote qui centum libras auium, centum piscium, mille diuersae carnis in conuiuio suo frequenter exhibuit.

h Instar Vitellianae.] Suet. in Vitellio, c. 13. Hanc quoque exuperauit ipse dedicatione patinae, quam ob immensam magnitudinem Clypeum Mineruae αἰγίδα πολιούχου dictitabat. Plinius libro 35. cap. 12. scribit haec, At Hercules Vitellius in principatu suo ducentis sestertiis condidit patinam, cui faciendae fornax in campis aedificata erat: quoniam eò peruenit luxuria, vt etiam fictilia pluris constent, quàm murrhina. Propter hanc Mutianus altero consulatu suo in cõquisitione exprobrauit patinarum paludes Vitellij memoriae, quàm illa foediores, cuius veneno Aspenati reo Cassius Seuerus accusator obiiciebat interisse 130. conuiuas. Huius patinae Vitellianae meminit Dion Nicaeus in Vitellio, his verbis, Patinam quidem vnam apparauit, in quam impendit decem millia aureorum, linguis cerebrisque & iecoribus piscium, & quarundam auium in eam coniectis. Hanc patinam cùm fictilis esse non posset, propter magnitudinem argenteam fecit, eáque diu permansit, veluti res diis consecrata, quousque Adrianus eandem conspicatus, tolli ac dissipari iussit.

i Aesopi patina.] Plinius lib. 10. cap. 51. Clodij Aesopi, tragici histrionis patinam celebrat sexcentis sestertiis taxatam: in qua posuit aues cantu aliquo, aut humano sermone vocales, nummis sex singulas coëmptas, nulla alia inductus suauitate, nisi vt his imitationem hominis manderet.

k Pertinax verò.] Iulius Capitolinus in Pertinace sic scribit, Cùm verbis esset affabilis, re erat illiberalis, ac propè sordidus, vt dimidiatas lactucas & carduos in priuata vita conuiuis apponeret: & nisi quod missum esset edulium, quotquot essent amici, nouem libras carnis per tres missus ponebat.

l D. quoque Caesar.] C. Oppius apud Sueton. in vita Caesaris, cap. 53. docet C. Caesarem adeò circa victum indifferentem fuisse, vt quondam ab hospite conditum oleum, pro viridi appositum, aspernantibus caeteris, solum etiam largius appetisse, ne hospitem, aut negligentiae, aut rusticitatis videretur arguere. Caesaris circa victum facilitas, vel ex eo patet, quod scribit Plutarchus in eius vita, Mediolani apud hospitem Valerium Leonem coenans, cùm appositis asparagis Valerius vnguentum pro oleo instillasset, facile commanducauit, & opiparè. Idque molestè ferentes sodales castigauit, dicens, Debuit satis esse his, qui hoc improbant, hoc non vti: qui hanc rusticitatem culpat, nõ nisi rusticus esse potest.

m Et Octauius Augustus.] Sueton. cap. 76. de cibis Augusti loquens, Cibi, inquit, minimi erat, atque vulgaris ferè.

n Tiberius.] Idem Sueton. in vita illius, cap. 34. Et vt parsimoniam publicam exemplo quoque iuuaret, solemnibus ipse coenis pridiana saepe ac semesa obsonia apposuit.

o Theodosius.] Pacatus in Panegyrico ipsius Theodosij. vti etiam Septimius Seuerus ex Herodiano lib. 2. & Bassianus eius filius ex eodem lib. 4.

p Traianus.] Dion Nicaeus in vita illius: vbi tamen dicit, quòd licet vinum largius biberet, sobrius tamen erat. Verùm Aurelius Victor in epitomate vitae illius tradit, tantùm in eo fuisse maximarum rerum modum, vt quasi temperamento quodam virtutis micuisse videretur; nisi quia cibo vinóque paululũ deditus erat. Plinius Iunior in Panegyrico ipsius, Num tibi in medio cibus, semperque mensa communis? Num ipsum tempus epularum tuarum, cùm frugalitas contrahat, extendit humanitas? & alia multa, quae in eam sententiam subduntur.

q Laudaturque Iulianus.] Aelius Spartianus in vita illius, Iulianus, ait, tantae parsimoniae fuisse perhibetur, vt per triduum porcellum, per triduum leporem diuideret, si quis ei fortè misisset: saepe autem nulla existente religione, oleribus leguminibúsque contentus, sine carne coenauerit. Iulianum laudat Marcellinus lib. 21. quod fuerit sobrius Imperator his verbis, Ideo latens, quòd toleranter & fortiter nullius sibi indigens mundioris, sed paucis contentus & vilibus, oppida forinsecus transibat incautè, imitatus egregium illud Cyri veteris dictum,

tus, qui per triduum, porcellum & leporem diuisit. [r] Regibus verò Aegypti in cœnarum magnificentia & regali luxu, nihil præter vitulum & anserem apponere licuit. Regibus Persarum, nisi pane, pulte, cardamo & sale vesci. Antigonus etiam parco & vulgari cibo contentus fuit. [s] Aristippus, licet tyrannidem occupasset, cibo tamen vili refotus, & exclusis stipatoribus, cœnauit: [t] sicut Agathocles nunquam sine fictilibus, memor paternæ obscuritatis, quod figulo patre genitus foret, adeo quòd inter vasa aurea figulina semper admiserit. [u] Inter cæteros autem helluones Annarus Babyloniæ rex, tanti luxus fuisse proditur, & tam profundæ gulæ, vt stolà muliebri amictus, mero & vnguento madens, centum & quinquaginta psaltriis simul accubantibus, velut officina nequitiæ magnis effusionibus cœnitaret. [x] Vinum verò Græcum semel tantùm etiam in lautissimis conuiuiis apponere solebant. nanque veteribus fuere conuiuia iucunda magis quàm profusa. [y] Primusque diuus Cæsar triumphalibus cœnis, quatuor vini genera, præter instituta maiorem dicitur apposuisse, Falernum, Chium, Lesbium, & Mamertinum. Antiquissimi (vt [z] Varro ait) primò vtres, deinde tinas, demum vini amphoras & cupas aposuere. [a] Quod (teste Homero) heroicis temporibus fuit vsurpatum, vt vina vtribus inferrent. Sylla præter omnis generis condimenta, vinum suprà quadragenarium, epulo publicè præbito, populo dedit. [b] Arabes quum lõgiori potu indulgerent, nemini supra duodena pocula bibere fas erat. [c] Germanis si indulseris ebrietatem, quantum, concupiscunt, licet. Augustus [d] Octauius

Regũ Aegyptiorũ. Regũ Persarum. Antigoni. Aristippi. Agathoclis. Annarĩ Baby. regis luxus. Potus in cõuiuiis. Vinũ græcum. D. Cæsar. Vasa quibus vina in cõuiuia inferebãtur. Sylla. Arabes. Germani. Augustus.

ANNOTATIONES.

ctum, qui cùm delatus ad hospitem interrogaretur ab eo, Quid ad conuiuium parari deberet, Panem responderet solũ: Sperare enim aiebat prope riuum cœnaturum. Mira frugalitas in Imperatore & Rege Barbaro, quibus panis erat satis pro obsonio, quique sitim aquæ spe deferebant in cœnam.

r Regibus verò Aegypti.] Diodo. Siculus lib. 2. cap. 3. Herodotus ante eum, qui de sacerdotibus loquitur lib. 2.

s Aristippus.] Quis is fuerit nescio. Scio autem Aristippum Cyrenaicum Philosophũ Socraticum molliter, sumptuosè & voluptariè vixisse, vt tradit Laertius in vita illius. M. Cicero lib. 3. ad Q. Fratrem, Tum ab Aristippo, quem illæ magis voluptariæ disputationes delectarant, Cyrenaica Philosophia manauit. Horatius Epistolarum lib. 1. epist. 17. ad Scæuam,

Si pranderet olus patienter, regibus vti
Nollet Aristippus: si sciret regibus vti,
Fastidiret olus, qui me notat.

Athenæus lib. 8. cap. 6. scribit, Aristippum Socraticum obsonij helluonem, reprehensum aliquando fuisse à Platone ob voracitatem obsonij. de Aristippi deliciis scribit idem Athenæus lib. 12. c. 22.

t Sicut Agathocles.] Ausonius epig. 9.

Fama est fictilibus cœnasse Agathoclea Regem,
Atque abacum Samio sæpe onerasse luto.
Fercula gemmatis cùm poneret horrida vasis,
Et misceret opes, pauperiemq; simul.
Quærenti causam, respondit, Rex ego qui sum
Sicaniæ, figulo sum genitore satus.
Fortunam reuerenter habe, quicunque repentè
Diues ab exili progrediere loco.

v Inter cæteros autem helluones Annarus.] Ctesias & ex eo Athenæus lib. 12. cap. 13. vbi tamen non hunc Regem fuisse Babyloniæ, sed ex primatibus regiis.

x Vinum autem Græcum.] Plinius libro 14. cap. item 14. scribit, L. Lucullus puer apud patrem nunquam lautum conuiuium vidit, in quo plus semel Græcum vinum daretur.

y Primusque Cæsar.] idem Plinius eodem lib. 14. cap. 15.

z Vt Varro ait.] Libro de vita populi Romani apud Nonium Marcellum in generibus vasorum & ponderum.

a Quod teste Homero.] Libro scilicet nono Odysseæ,

βῆν, ἀτὰρ αἴγεον ἀσκὸν ἔχον μέλανος οἴνοιο.

Id est,

Iui, sed caprinum vtrem habebam nigri vini.

Et Iliad. lib. 3.

ἄρνε δύω, καὶ οἶνον εὔφρονα, καρπὸν ἀρούρης,
ἀσκῷ ἐν αἰγείῳ. - Id est,
Agnos duos, & vinum lætum, fructum terræ
Vtre in caprino. -

Et id quidem videre licet ex sacris literis. Nam Iosue 9. cap. scribitur, Tulerunt sibi cibaria & vtres vinarios scissos atque cõsutos. & iterum paulò pòst, Vtres vini nouos impleuimus. & 1. Reg. c. 4. Et tulit ducentos panes, & duos vtres vini. & eiusdem operis, cap. 25. Festinauit igitur Abigail & tulit ducentos panes & duos vtres vini. & Matthæi cap. 9. Non mittimus vinum nouum in vtres veteres. Quod & repetitur Marci 2. & Lucæ 5.

b Arabes.] Non omnes quidem, sed Nabathæi ex Strabone lib. 16. non multò ante finẽ. sic enim scribit, Rex Nabathæorum in apparatu maximo multa continuè conuiuia celebrat, nemo supra duodena pocula bibit.

c Germanis.] Cornelius Tacitus lib. de Moribus Germanorum.

d Octauius.] Suetonius in vita illius, cap. 77. Vini quoque, inquit, natura parcissimus erat. Non

amplius

Hannibal. senos sextantes non excessit. [e] Hannibal nunquam plus sestario vini indulsit. Cæsar *Cæsar.* [f] quoque vini parcissimus fuit, & bene diluti [g]. *Alexander.* Alexander Macedo, ad vnumquenq; calicem, multo colloquio sermonem protrahebat, qui [h] tamen aliquando triduo incaluit. [i] *Cato Vticensis.* Fertur Vticensis quandoque ad auroram cum amicis perpotando vigilasse, non vt mergeret, sed vt reprimeret curas: [k] *Plato.* quod Plato non improbauit, quum largiori vino aliquando refici animos putaret. [l] *Democritus.* Democritus verò quaternos cyathos sextarios minimè censuit excedere oportere: [m] *Anacharsidis dictū.* si quidem iuxta Anacharsim primum craterem ad sitim pertinere dixit, secundum ad hilaritatem, tertium ad voluptatem, quartū ad insaniam. [n] *Ebuli dictum.* Vel, vt Ebulus poeta Cyprius, qui bene sentientibus tria tantùm propinari pocula putauit: Sanitati primum, Amori alterum, tertium Somno, quartum non vtique nostrum, sed iniuriæ: vltimum verò ἑρμῆν appellari voluit. [o] nam postremo Græci Mercurio litabant, velut somni largitori, & bono dæmoni, cui gratias agebant, κρᾶσις ἀγαθοῦ δαίμονος. [p] *Persæ.* Persæ verò tribus libationibus factis, à diis immortalibus bona precati, conuiuium dissoluebant. [q] *Tiberius.* Tiberius verò biduum & duas noctes potu con-

ANNOTATIONES.

amplius ter bibere eum solitum super cœnam in castris apud Mutinam Corn. Nepos tradit. Posteà quoties largissimè se inuitaret, senos sextantes non excessit: aut, si excessisset, reiiciebat.

e Hanibal.] Plutarchus in vita illius.

f Cæsar quoque.] Suetonius in eiusdem Cæsaris vita, c.53.

g Alexander Macedo.] Plutarchus in vita illius scribit quòd maius loquendo quàm potando tempus ad vnumquenque calicem protrahebat, semper longiùs sermone producto.

h Qui tamen aliquando triduo incaluit.] Aelianus Variæ historiæ, lib.3.cap.23. de Alexandri crapula sic scribit, Verùm illa non sunt amplius laudanda in Alexandro, quòd cùm quinta die mensis, vt fama est, perpotasset apud Eumæum, deinde sexta crapulam edormiuerit, neque plus illo die vixerit, quàm vt surgeret, & ducibus de crastina profectione mandata daret, inquiens eam summo mane futuram. Septima deinde die epulatus est apud Perdiccam, qua se rursus vino ingurgitauit. & octaua dormiuit. Et decimoquinto die eiusdem mensis, iterum indulsit vino, & sequenti, solito more, crapulam somno decoxit. Vigesimoquarto cœnauit apud Bagoam. Athenæus lib.10.cap.11. Plurimum, inquit, bibebat Alexander, ita vt ob temulentiam sæpius duos dies dormiret ac duas noctes.

i Fertur Vticensis.] Scilicet Cato ex Plutarcho in vita illius.

k Quod Plato.] In lib.1. & 2. de legib. & ex eo Gellius lib.15.c.2.

l Democritus.] Plinius lib.28. cap.6. Numerum quoque quaternarium Demetrius condito volumine, & quare quaterni cyathi sextariiue non essent potandi. vbi Demetrium, non Democritum scribit. Ex concilio verò Laodiceni, sacerdoti maximè non licebat vltra tertiam vicem poculum contingere.can.quando.44.distinct. sed quantum id poculum esset non declarat. Ad hunc autem locum pertinet vetus illud Græcorum adagium, quo præcipitur ἢ πέντε πίνειν, ἢ τρία, ἢ μὴ τέτταρα. id est, Aut quinque bibe, aut tria, aut ne quatuor. Cuius meminit Plutarchus Symposiachō decade 9. Et Athenæus lib.10. Dipnosophist. 16. & aliis eiusdem libri locis. De quo vide plenissimè Erasmum Chiliad.2. cent.3.c.1.

m Siquidem iuxta Anacharsim.] Laërtius in vita illius. Apuleius lib. 4. Floridorum: vbi tamen id Asclepiadi tribuere videtur, sub exemplo dictu digno & memoratu. Ait enim quatuor esse crateras vini: quarum prima pertinet ad sitim, secunda ad hilaritatem, tertia ad voluptatem, quarta ad insaniam. Hæc autem ipse Anacharsis cùm certamen bibendi statutum fuisset apud Periandrum, primus præsentium omnium factus ebrius præmium præposterè expetiuit, tanquam hic esset finis cuiusdam victoriæ inter potandum, sicuti etiam meta est cursus, vt tradit Athen.lib.10.c.12.

n Vel vt Ebulus poeta Cyprius.] Eubulus legendum est ex Athenæo referente id lib.2. Dipnos. cap. 1. recitatque versus in eam rem ipsius Eubuli, qui sunt huiusmodi, quibus introducit Bacchum dicentem,

Prudentibus viris ego tres misceo
Crateras, vnum sanitatis gratia:
Primum bibunt hunc: grati amoris alterum,
Dulcis voluptatisq;. Ac inde tertium
Somni bibunt hos turba nam prudentium
Redeuntium domum. Nec est inde amplius
Quartus virorum potus, ast iniuriæ.
At quintus est clamoris. Est lasciuiæ
Sextus sacratus. Sugillationibus
Est septimus. Vocantis est octauus hinc.
Est nonus iræ.

Apuleius li.4. Floridorum & Fulgentius in Methologicis, vbi de Dionysio alia potationum genera tradunt.

o Nam postremo Græci Mercurio.] Pollux, authoritate Homeri, Onomasticôn lib.6.c.16.

p Persæ verò.] Xenophon Pædiæ Cyri lib.2.

q Tiberius.] Suetonius in vita illius, cap.42. Plinius lib. 14. cap. vltim. loquens de Tiberio ad merum proniore: inquit, Eadem meri commendatione credidere L. Pisonem, vrbis Romæ curatorem, ab eo delectū, quòd biduo duabúsque noctibus potationem continuasset apud ipsum iam Principem.

Seneca

tinuasse fertur, [r] & Traianus capacioribus scyphis, sed citra ebrietatem bibisse [s] Bonosus autem bibit quantum nemo alius. Proditumque memoriæ est, Commodum Cæsarem in æstuationibus ingens vini poculũ haurire cunctis acclamantibus, Viue Cæsar. Inter cæteros proditur [t] Zenocrates philosophus, inuitante Dionysio, vini choam hausisse, & præmium tulisse: [v] atque Ennius nimio hausto mero, articularem morbum contraxisse, quo extinctus fuit. Apud [x] Nabathæos verò plura duodenis exiccasse pocula, erat ignominiosum: [y] Ipse verò Dionysius iunior vsque adeò vino marcidus fuit, vt ad nonaginta dies mero incaluerit. [z] Socrates tamen fertur nunquã vino hilarior fuisse, sed eodem statu semper. [a] Accusaturque Mithridates tantæ bibacitatis, vt præmia plus haurientibus proponeret. Neque subticendum, [b] quod Leonides aduersus Byzantios vinolentissimos fecisse dicitur, qui quum obsidione premeretur, neque ciues pro mœnibus continere posset, quod passim ad cauponas cursitarẽt, vt illos in officio haberet, ad mœnia cauponas & vinarias officinas disposuit, id quod apud Phigaleos bibacissimos pariter fecit. Inter omnes autem vinolentissimos [d] Promacus Macedo memoratur, quatuor ingurgitans cantharos, & ob id ab Alexandro corona donatus, qui triduo superuixit postea. [e] Et Nouellius Tricongius raræ gloriæ

Traianus. Bonosus. Cõmodus. Zenocrates. Dionysius iunior. Socrates. Mithridates. Leonides. Phigalei. Promacus. Nouellius Tricõgius.

ANNOTATIONES.

Seneca quoque de hoc. L. Pisone, Tyberij combibone, ebriosoque, cui præfectura vrbis ob hoc data est, sic scribit lib.12. Epistol. ad Lucilium, epistol. li.1. omnium verò 84. L. Piso vrbis custos, ebrius ex quo semel factus fuit, maiorem partem noctis in conuiuio exigebat, vsque in horam sextam ferè dormiebat: hoc erat eius matutinum. Officium suum tamen (quo tutela vrbis cõtinebatur) diligentissimè administrauit. Huic & Diuus Augustus dedit secreta mandata, cùm illum præponeret Thraciæ, quam perdomuit: & Tyberius proficiscẽs in Campaniam præfecturam vrbis dedit: cùm multa in vrbe & suspecta relinqueret & inuisa: puto quod bene cesserat illi Pisonis ebrietas. Hactenus Seneca.

r Et Traianus.] Dion in vita illius. Et vide quæ de eo dicta sunt suprà.

s Bonosus autem.] Fla. Vopiscus in vita illius, scribit eum hanc rem mirabilem habuisse, vt quantum bibisset, tantùm mingeret: neque vnquam aut eius pectus, aut venter, aut vesica grauaretur. Vnde Aurelianus Imperator dicebat, Bonosum non vt viueret natum fuisse, sed vt biberet.

t Zenocrates.] Laërtius in vita illius, Aelianus de Varia historia libro 2. & lib. 10. cap. 12. Ex quibus intelliges non Zenocrates, sex Xenocrates legendum.

v Atque Ennius.] Q. Serenus Sammonius. Nam & hinc Horatius lib.1. Epistol. epist. 19. obiter eum perstringit, tanquam vino plus satis deditum: si tamen id seriò scripserit,

Ennius ipse pater nunquam, nisi potus, ad arma
Prosiluit dicenda.

x Apud Nabathæos.] Hoc iam suprà diximus vbi de Arabibus disseruimus ex Strabone libro 16. ad finem.

y Ipse verò Dionysius Iunior.] Aristoteles in Republ. Syracusiorum, & eius authoritate Athenæus libro 10. cap.12. non multò post princ. Plutarchus in Dione, & de eius vinositate. Aristotel. lib.5. Politicôn cap.10. & Aelianus Variæ historiæ, lib.2. & iterum 6. vbi Theopompi authoritate dicit eum nimia bibacitate oculos amisisse. Quod & ipsum, eiusdem testimonio, tradit Athenæus vbi suprà. Iustinus lib.21. Sublatis, inquit, deinde æmulis, in segnitiem lapsus, saginam corporis ex nimia luxuria, oculorumque valetudinem contraxit, adeò vt non solem, non puluerem, non denique splendorem ferre lucis ipsius posset.

z Socrates.] Laërtius in vita illius.

a Accusaturque Mithridates.] Nicolaus Peripatheticus in 103. historia, & eius authoritate Athenæus Dipnos. lib.1.

b Quod Leonides.] Aelianus Variæ historiæ, lib.3. ca.14. Vinolentiam Byzantiorum scribens, ait, Leonides, Dux militaris Byzantiorum, in acerrima vrbis oppugnatione, cùm hostes mœnia adorirentur, & illi relictis excubiis, totos dies in consuetis diuersoriis tererent, mandauit vt cauponæ ipsis in mœnia transferrentur. Quo sophismate sero tandem eis persuasit, vt aciem ne desererent, cùm prætextus & causa, quamobrem abirent, non esset.

c Et apud Phigaleos.] Damon in lib. de Byzantio, & eius authoritate Athenæus lib.10. ca.14. testatur Leonidam, Ducem Byrantiorum, cauponarum scenas apud mœnia tendi iussisse, ac vix tandem ordinem relinquentes constituisse.

d Promacus Macedo.] Plutarchus in vita Alexandri, & de huius quoque bibacitate Aelianus Variæ historiæ lib. 2. scribit eum consequutum fuisse victoriam in potãdi vini certamine, quod Alexãder instituerat in honorem Calani Brachmani Indici sophistę. Athenæus lib. Dipnosophist. 10. c.12 authoritate Charidis Mitylenæi in Historiis de iis, quæ pertinent ad Alexandrum.

e Nouellius Tricongius.] Plinius lib.14. ca.22. eodémque vltim. Apud nos cognomen etiam Nouellius Torquatus Mediolanẽsis ad proconsulatum vsque à prætura honoribus gestis, tribus congiis (vnde & cognomen illi fuit) epotis vno impetu, spectante, miraculi gratia, Tyberio Principe in senecta iam seuero, atque etiam aliás sæuo, sed ipsa iuuenta ad merum pronior fuerat.

f Prandia

Prandij & cœnæ tempus. inter bibacissimos. [f] Prandia verò prisci antelucana habere, meridianum cibum cœnam dicere solebant. [g] Quod & Græcis vetustissimo in vsu fuit: Nanque Eumæum [h] scribit Homerus matutina hora prandium fecisse. *Odyss.14.* Postea illo more desito, seruatum est, [i] vt prandia in vsu non essent: sed qua hora cœna apparabatur, ea prandium fieret, [†] quod tempus nona esse consueuit, sæpe octaua: ante mediam verò diem pransum fuisse, [k] vel antelucanam cœnam fecisse, crimini dabatur. Idque erat dissoluti & helluonis. [l] siquidem post forensia negocia transacta apud priscos fiebat prandium: cœnas verò, quòd nocte plerunque fierent, [m] vespernas dixere. *Vespernæ.* [n] Sed tamen prandiũ leue & modicum, cœna autẽ fuit copiosior: [o] tametsi Aristoteles largè prandendũ, & parcè cœnandũ putarit Et licet Romanorũ antiquissimos noctu cœnasse nonnulli opinati fuerint, cõstat tamẽ post multas ætates vsum inualuisse, vt postmeridianis horis vescerẽtur. [p] Persis quoq; in meridie semel tantùm vesci consuetudo fuit: *Persæ.* [q] qui erat Aethiopum mos, vt vnico cibo contenti essent diebus singulis, vt alerent corpus, non saginarent: [r] tametsi abusus postea Persis inualuerit, vt à mane ad vesperam quicquid est temporis, vnico prandio concluderent. [s] Fertur Alexander Macedo appetente nocte cœnasse, & primo diluculo prandio accubuisse, *Alexander.* [t] plerunque ad multam noctem cœ-

ANNOTATIONES.

f Prandia verò prisci.] Prandium (inquit Festus Pompeius lib. 14.) ex Græco est dictum: nam meridianum cibum cœnam vocabant. Idem Festus lib. 3. Cœna, ait, apud antiquos dicebatur, quod nunc est prandium. Vesperna, quam nunc cœnam appellamus. Nonius, Quæ nunc prandia sunt, cœnas Sabini habebant, & pro cœnis vespernas appellabant. Cœnam pro prandio posuit Terent. in Eunucho actus 2. scena 3. ibi, Rogitare ad cœnam vt veniat.

g Quod & Græcis.] Quod probat exemplo seq.

h Scribit Homerus.] Odysseæ lib. 14.

αὐτὰρ ἐπεὶ δείπνησε καὶ ἤραρε θυμὸν ἐδωδῇ.

i Vt Prandia in vsu non essent.] Seruius enarrans eum locum Virgilij lib. 4. Aeneid.

Nunc eadem labente die conuiuia quærit.

Quia, inquit, in vsu non erant prandia, vt Iuuenalis,

Exul ab octaua Marius bibit.

Qui locus est sat. 1. Et Isidorus lib. 20. Etymologiarum cap 2. At hæc Seruij sententia ab omnibus excluditur, eámque multis antiquorum scriptorum authoritatibus refellit Beroaldus in notis ipsius Seruij, cuius hæc sunt verba, Non eo inficias, olim me pedibus iuisse in sententiã Seruij: sed ex multiplici, variaque lectione deprehendi apud priscos in vsu fuisse nõ minus prandia, quàm cęnas, & homines bis in die saturos fieri solitos: quod in primis affirmat Cic in 5. quæst. Tusc. Platonem solitum improbare vitam Italicorum: quoniam bis in die saturi fiebant. Apud Plautũ & Terentiũ vetustissimos scriptores, prandia celebrantur &c. Lampridius in Alexandro Seuero, His, inquit, refectus, aliquando prandium inibat aliquãdo cibum vsque ad cœnam differebat, prandit tamen sæpius.

† Quod tempus nona esse consueuit.] Martialis lib. 4. epig. 8. ad Euphemum,

Sufficit in nonam nitidis octaua palæstris,
Imperat extructos frangere nona toros.

Athenis autem fieri solebat cùm aduesperasceret, vt videre licet ex Gellio lib. 17. c. 8. in prin.

k Vel antelucanam cœnam.] Nam & hanc cœnam Catilinæ & sociis, vt probrum obiecit Cicero in 2. in eum Oratione: Quorum, inquit, omnis industria vitæ & vigilandi labor in antelucanis cœnis expromitur. Talis ebrietas in Pisonem arguitur. Vbi galli cantum audiuit, auum suum reuixisse putat, mensam tolli iubet.

l Siquidem post forensia negotia.] Martialis id videtur exprimere d. lib. 4. epig. 8.

Prima salutares atque altera continet hora,
Exercet raucos tertia causidicos.
In quintam varios extendit Roma labores.
Sexta quies lassis, septima finis erit.

Sufficit in nonam vt suprà proximè,

Hora libellorum decima est Pheme meorum,
Temperat ambrosias cùm tua cura dapes.

m Vespernas dixere.] Festus Pompeius vbi suprà in verbo, Prandia verò. Isidorus lib. Etymologiarum 20. cap. 2. Est, inquit, cœna vespertina, quam Vespernam antiqui dicebant. Sic enim legendum est, non vespertina, vt vulgò legitur.

n Sed tamen prandium leue.] Cor. Celsus lib. 7. cùm de hyeme loquitur, sic ait, Si prandet aliquis, vtilius est exiguum aliquid, & ipsum siccum sine carne, sine potione sumere. Aestate vero & potione & cibo sæpius corpus eget: ideo prandere quoque commodum est. Plinius lib. 28. cap. 5. Hippocrates tradit non prandentium exta celerius senescere.

o Tametsi Aristoteles.] Lib. probl. c. 32.

p Persis quoque in meridie.] Nam & Xerxem Persarum Regem Herodotus lib. 7. tradit non solere bis in die cibum capere.

q Qui erat Aethiopum mos.] Diodorus Siculus lib. 2. c. 1.

r Tametsi abusus posteà Persis.] Strabo lib. 15.

s Fertur Alexander.] Plutarchus in li. 2. de Fortuna & virtute Alexandri, sic scribit, Alexander prandio cùm primùm diluculasset accumbebat, cœnæ vero iam appetente nocte. & de eius vinositate iam suprà diximus.

t Plerunque ad multam noctem.] Plutarchus in Alexandro.

nam protraxisse. [u] Galba ante lucem vescebatur, Cicero ante occasum solis perrarò discubuit. [x] Præ cæteris verò Tarentini vsurparunt, matutinis se poculis ingurgitare, adeò vt temulenti in forum conueniant. [y] Indi horam prandij aut cœnæ non nouerunt, sed vt cuique libitũ, comessabantur: qui etiam Persarum [z] & Numidarum mos, vt quacunque hora vescerentur. [a] Diogenes quoque nullam temporis horam prandio definiuit. [b] Senioribusque velut ætate venerabilibus, aut his qui prudentia & autoritate anteirent, primi discubitus, & honoratior locus dari, ipsique sublata mensa primi assurgere consuerant. [c] Erat autem Romanis locus honoratior, qui summus in mensa fuit: [d] nonnulli in medio discubuisse, honoratius putarunt. [e] In imo verò conuiuij dominus cœnabat. [f] Apud Græcos non modo loci dignitate viros fama præcellentes in concilio vel mensa, sed poculis maioribus, & carne opimiore honestabãt. [g] Indis vt cuique in mentem venit, in quacunque parte lecti discumbere licet. non enim honorum personæue ratio in mensa habetur. [h] Apud Persas magna ratio mensæ, præsertim regiæ fuit, in qua præter matrem, & regis coniugem, nemini interesse

Galba. Cicero. Tarẽtini. Numidæ. Diogenes. Loci ratio in conuiuiis. Græci. Indi. Persæ.

ANNOTATIONES.

v Galba.] Cibi plurimi traditur, quem tempore hyberno etiam ante lucem capere consueuerat. author Suetonius in Galba, c.22.

x Præ cæteris verò Tarentini.] Aelianus de Varia historia, lib.12.cap.30. Tarentinorum temulentiam hanc fuisse scribit his verbis, Tarentinis à summo mane poculis indulgere mos erat, & in medio plenóque hominum foro inebriari. De eorum præterea temulentia Plato lib.1. de legibus, & Athenæus, Clearchi authoritate, lib. Dipnos. 12. c.7.

y Indi.] Strabo lib. 15. Cætera, inquit, non facilè quis admittat, vt quòd soli degant, & quòd non vna omnibus & cœnandi & potandi hora sit, sed vt cuique libitum sit.

z Et Numidarum.] Strabo lib.17. scribit necesse esse Numidas inopes esse, & plerunq; radices edere, & carne, & lacte, & caseo vti. Sallustius in Iugurtha, scribit Numidas plerunque lacte & ferina vesci: & neque salem, neque alia gulæ irritamenta quærere: cibúmque illis aduersus famem, atque sitim, non libidini, neque luxuriæ esse.

a Diogenes quoque.] Nam is percontanti qua quis hora prandere debeat. Si diues est, inquit, quum vult; si pauper, quum potest. Author Laërtius in vita illius.

b Senioribusque.] Valerius Maximus lib.2. ca.1. De honore impenso senibus à iuuenibus. Gellius lib.2. c.15. Iuuenalis sat.13.

Credebant hoc grande nefas & morte piandum,
Si iuuenis vetulo non assurrexerat.

Communi omnium gentium more comprobatum est (vt testatur Cicero lib.1. de Inuentio.) vt maioribus natu à natu minoribus assurgatur. Id quod idem lib. 1. Officior. confirmat: Est igitur, inquit, adolescentis maiores natu vereri, exque iis deligere optimos & probatissimos, quorum consilio & authoritate nitatur.

c Erat autem Romanis.] Vide nostros Commentarios Primigeniorum in præfat. num. 15. incip. Vndecimò, Seniores.

d Nonnulli in medio.] Homerus lib. Iliados 24. Priamum collocat inter liberos,

ὁ δ' ἐν μέσσοισι γεραιὸς
ἐντυπὰς ἐν χλαίνῃ κεκαλυμμένος.

Et Virgilius Didonem reginam mediam quoque constituit lib.1. Aeneidos,

- Aulæis iam se regina superbis
Aurea composuit sponda, mediamq; locauit.

Ex quo Donatus & Seruius interpretes annotarunt, eum locum apud veteres fuisse potiorem. Afferúntque illud Sallustij in historia Roman. quæ vtinam etiamnum extaret. Discubuere Sertorius inferior, in medio super eum T. Fabius Hispaniensis senator ex præscriptis, in summo Antonius, & infrà scriba Sertorij Versius, & alter scriba Mecœnas in imo, medius inter Tarquinium & Denatium Perpenna. Hactenus Sallustius, qui ita Sertorij conuiuium describit, vt ipsum, quia dominus conuiuij erat, in imo loco, Senatorem in medio, tanquam honoratiori, collocarat. Idem autem Sallustius in Iugurtha, scribit apud Numidas medium locum honori duci. Et Xenophon Pædiæ Cyri lib.2. tradit, Cyrum solitum fuisse medium inter amicos honoratos discumbere. De quo & tu vide quæ plenius diximus in dictis Commentariis Primigeniorum in præfat. nu.116. incip. Hoc intellige, & seq.

e In imo vero conuiuij.] Iam dictum est in præced. ex Sallustij, Donati & Seruij sententia.

f Apud Græcos.] Vt suprà de Spartanorum Regum dignationibus, & iure diximus ex Herodoto & Xenophonte. Et vide suprà in duobus locis, vbi declaratum est quid sit Græco more bibere.

g Indis.] Philostratus in vita Apollonij, lib.3 c.8. Discubuerunt, inquit, velut in cœnaculo, nullum tamen Regi præcipuum locum assignantes, quod apud Græcos Romanósque maximi existimatur: sed vt cuique in mentem venit, accubuere.

h Apud Persas.] Plutarchus in Artaxerxe. Sed & quod ad cõiugem pertinet, idem Author in Præceptis Connubialibus, cap. 16. Cum Persarum, inquit, regibus legitimæ vxores accumbunt, vnáque comessant: cùm verò ludere lasciuiréque, ac se plusculum vino inuitare volunt, dimotis istis, citharistrias, meretriculas quoque ac pellices adhibent. Et rectè quidẽ vxores non sinunt intemperantiæ, ebrietatísque participes fieri. At Heraclitus Cumanus,

Aegyptij. permittitur, [i] tametsi matronas quandoque adhibitas legamus. Aegyptiis autem si quis ad cœnam regis non vocatus accederet, capitis luit pœnam. Post epulas verò [k] eruditas confabulationes, [l] deinde fides & tibias, ac symphonias & cantus, illorũ qui maiorum laudes carmine decantabant, adhibere antiqui moris erat. [m] Abydeni in hospitali mensa & festis epulis postquam opiparè epulati fuerant, infantes admittunt garrulos & festiuos, vt his obstrepentibus garrientibusque, conuiuæ alacriores fiant. [n] Romani etiam moriones, vt oris deformitate & stultitia oblectarent: nonnunquam petulantes & improbos scurras, qui lasciua licentia, & impudentissimis iocis, derisui essent. [o] Neque omittendum, quod de Sybaritis proditum est, apud quos omnium libidinum illecebræ fuere, vt ad festum conuiuium & solenne epulum non psaltrias modò & histriones, sed equos composito saltatu ad symphoniæ cantum psallentes introducant. Apud [p] Galatas & Celtas ad mensam, postquam vino incaluerant, ex prouocatione dimicatur ad vulnera: sicut apud Samnites inter epulas erat mos digladiari: [q] quod mox Campani odio in Samnites detractis armis vendicarunt, vt pro cœnarum magnificentia, paria pugnatorum destinarent. [r] Idem factum memoratur ab Indis, qui quum post epulas aureos crateres circuntulissent, strenuitatis & fortium factorum periculum facerent. [s] Octauius verò postquam fuerat discubi-

(Margin: Aegyptij. Post epulas. Abydeni. Moriones. Romani. Sybaritæ. Galatæ. Celtæ. Samnites. Indi. Octauius.)

ANNOTATIONES.

qui Persicas res scripsit, lib. 2. Inscriptorum apparatuum apud Athenæum lib. 4. cap. 6. Sæpius, inquit, Rex solus & prandet & cœnat: quanuis aliquando vnà mulier cœnet & nonnulli filiorum. Post cœnam pellices canunt coram illo & tripudiant.

i Tametsi matronas.] Herodo. lib. 5. tradit, Persarum morem fuisse, vt quoties cœnam magnam exhiberent, concubinas & adolescentulas vxores ad assidendum introducerent. Sed & Plutarchus in Artaxerxe, tradit, Artaxerxem fratres Ostanem, Oxathrem, natu iuniores, ad eandem mensam vocasse, & vnà secum epulari voluisse. Et inibi quoque tradit Cyrum iuniorem Aspasiam, & alias mulieres intromissas ad cœnam admisisse.

k Eruditas confabulationes.] Gellius libro 13. cap. 11.

l Deinde fides & tibias.] Hæc vsque ad versic. Abydeni. sunt Tullij & Valerij Maximi. Ille enim lib. 1. Tusculan. quæst. post princip. scribit esse in Catonis Originibus, Solitos esse in epulis canere conuiuas ad tibicinem de clarorum hominum virtutibus. Et lib. 4. eiusdem operis etiam post prin. ex illis quoque Catonis Originibus, Morem, inquit, apud Maiores hunc epularum fuisse, vt deinceps, qui accumberent, canerẽt ad tibiam clarorum virorum laudes atque virtutes. Hic autem, scilicet Valerius lib. 2. cap. 1. de Institutis antiquis, sic scribit, Maiores natu in conuiuiis ad tibias egregia superiorum opera carmine comprehensa pangebant, quò ad ea imitanda iuuentutem alacriorem redderent. Sed quod ad tibias pertinet, illud addendum ducimus, quod Vlysses apud Homerum lib. 21. Odyssææ ad fin. pronunciauit,

νῦν δ᾽ ὥρη καὶ δόρπον ἀχαιοῖσι τετυκέσθαι
ἐν φαέ. αὐτὰρ ἔπειτα καὶ ἄλλως ἑψιάασθαι
μολπῇ καὶ φόρμιγγι, τὰ γὰρ τ᾽ ἀναθήματα δαιτός.

Id est,

Nunc autem hora & cœnam Achiuis præparare
In luce, at posteà & aliter delectari
Cantu & cithara. Hæc enim additamenta conuiuij.

Sic enim ad verbum traducit Andræas Diuus. Et quod scribit Quintilianus lib. 1. cap. 17. Sed & vide infrà in verbo, Hadrianus. vbi de Hadriano.

m Abydeni.] De Abydenorum deliciis Athenæus lib. 12. cap. 9. ex Hermippo in Militibus, Aristophane in Galatea, Antiphone in lib. Contumeliæ in Alcibiadem, Callino in Elegiis, & Archilocho.

n Romani etiam moriones.] Suprà lib. 3. c. 21. diximus.

o Neque omittendum, quod de Sybaritis.] De horum luxu & libidine Aelianus de Varia historia, lib. 1. ca. 19. & lib. 14. ca. 20. Plutarchus in Pelopida post princip. Athenæus lib. 12. Dipnosophist. cap. 6. Maximus Tyrius Ser. 11. 31. & 33. Ex recentioribus Erasmus Chil. 2. centur. item 2. cap. 65. Cælius Rhodiginus lib. 7. cap. 9. Leonicus Variæ historiæ, lib. 3. cap. 97. Sed quod de equis priuatim dicit, id Suidæ est, & Aeliani de Natura Animalium lib. 6. c. 23. & Athenæi vbi suprà.

p Apud Galatas & Celtas.] De his duobus Diodorus Siculus lib. 2. cap. 9. Et de Celtis Posidonius lib. Historiarum 23. & ex eo Athenæus libro 4. cap. 17.

q Quod mox Campani.] Strabo lib. 5. ad fin. Eo, inquit, deliciarum prouecti sunt, vt ad gladiatorum paria depugnaturorum, conuiuas inuitarent, ad cœnam, numerum quidem eorum pro cœnarum dignitate definientes. Et Posidonius libro 30. apud Athenæum lib. 4. cap. 17. attestatur nonnullos ex Campanis singulari certamine inter conuiuia digladiari.

r Idem factum memoratur ab Indis.] Philostratus in vita Apollonij, lib. 2. c. 12.

s Octauius verò.] Suetonius in Augusto, ca. 75. Solebat, inquit, & inæqualissimarum rerum sortes & auersas picturas in conuiuio venditare, incertoque casu spem mercantium, vel frustrari, vel explere: ita vt per singulos lectos licitatio fieret, & seu iactura, seu lucrum communicaretur.

t Non

tum, picturas inuersas conuiuis venditabat, vt aut expleret desiderium, aut frustraretur, [t] nonnunquam histriones, aut aretalogos admittebat. [v] Vespasianus dicacitati super cœnam & iocis scurrilibus vsque ad ineptias vacabat. [x] Tiberius ex lectione quotidianas quæstiones frequẽti cõuiuio proponebat. [y] Nero Cæsar citharœdos aduocabat primi nominis. [z] Cato Vticensis à cœna deambulabat, [a] Pomponius Atticus libellos lectitabat. [b] Quod Alexander Seuerus fecit, vt in mensa familiari sæpe librum legeret: solitus vel legentes audire, vel aliis legentibus vesci. [c] Hadrianus comœdias, lectores & poetas admittebat. [d] Heliogabalus sortes conuiuales post cœnam proponebat, vt alius haberet decem camelos, alius muscas, vel auri libras, aut decem oua, vrsos, glires & lactucas decem. [e] Sylla quanuis ferox & impotens, in comessationibus comis erat & facilis. [f] Fertur quoque idem Seuerus Alexander, post epulas catulos cum porcellis & perdices ad pugnam sæpe committere. [g] & Cleomenes, sublatis mensis, vinum crateris circunferre. [h] A Græcis verò ænigma & gryphos post conuiualia lusus proponebatur, cuius captiones soluenti præmium carnis portio, non soluenti pœna erat vt salsum hauriret poculum. [i] Parthis admittere concubinas post epulas non improbatur: vxores autem domi abditas, in virorum conspectum non addu-

Vespasianus. Tiberius. Nero. Cato Vticensis. Pomp. Atticus. Alex. Seuerus. Hadrianus. Heliogabalus. Sylla. Alex. Seuerus. Cleomenes Græci. Parthi.

ANNOTATIONES.

t Nonnunquam histriones, aut aretalagos.] De vtrisque idem Sueton. in Augusto, ca. 74. Nam & ad communionem sermonis tacentes, vel summissim fabulantes prouocabat, & aut acroamata & histriones, aut etiam triuiales ex circo ludios interponebat, ac frequentissimè aretalogos. Aretalogus autem is dicitur, qui fingendis mendaciis auditores mouet ab arte verborum. Nam ἀρετὴ significat virtutem, & λόγος verba. Iuuenal. sat. 15.

- Aut risum fortasse quibusdam
Moueret, vt mendax aretalogus.

v Vespasianus.] Idem Suetonius in vita illius, cap. 22. Et, inquit, super cœnam autem & semper alias comissimus multa ioco transigebat. Erat enim dicacitatis plurimæ, & sic scurrilis ac sordidæ, vt ne prætextatis quidem verbis abstineret.

x Tiberius.] Idem Sueton. in vita Tiberij, ca. 70.

y Nero Cæsar.] Inter cæteras disciplinas (vt memoriæ prodidit Sueton. in Nerone, cap. 20.) pueritiæ tempore imbutus & musica, statim vt imperium adeptus est, Terpnum citharœdum, vigentem tunc præter alios, accersiit: diebúsque continuis post cœnam canenti in multam noctem assidens, paulatim & ipse meditari, exercerique cœpit. Sic quoque Alcinous apud Homerum tum lib. 8. tum lib. 13. post princ. continuò adhibent Demodocum citharœdum. Sic & Dido apud Virgilium libro 1. Aeneid. Iopam. Et in conuiuio deorum citharam pulsat Apollo apud eundem Homerum lib. Iliad. 1. ad finem,

- οὐδ' ἔτι θυμὸς ἐδεύετο δαιτὸς ἐΐσης
οὐ μὲν φόρμιγγος περικαλλέος ἣν ἔχ' Ἀπόλλων.

Id est,

- Neque amplius indiguit conuiuio æquali,
Neque lyra pulchra, quam tenebat Apollo.

Plinius Secundus Epistolarum lib. 1. epist. 15. scribens ad Euritium, qui ad cœnam illius, cùm promisisset, non venerat: Audisses, inquit, comœdum, vel lyristen, vel, quæ mea liberalitas, omneis.

z Cato Vticensis.] Plutarchus in vita illius, non multò ante fi.

a Pomponius Atticus.] Cor. Nepos, aut quisquis is est, qui vitam illius diligentissimè & eloquentissimè scripsit.

b Quod Alexander Seuerus.] Aelius Lampridius in vita illius.

c Hadrianus.] Aelius Spartianus in vita illius, ad finem, In conuiuio, inquit, tragœdias, comœdias, attellanas, sambucas, lectores, poetas pro re semper exhibuit. Vide Plinium citatum suprà ibi, Nero Cæsar.

d Heliogabalus.] Lampridius in vita illius.

e Sylla.] Plutarchus in vita illius, scribit, Syllam inter potandum quotidianis dicacitatibus certasse. & cœnanti Syllæ nullum circa seria vsum fuisse.

f Fertur quoque idem Alexander.] Lampridius in vita illius, Voluptates, ait, scenicas in conuiuio nunquam habuit, sed summa illa oblectatio fuit, vt catuli cum porcellis luderent, aut perdices inter se pugnarent, aut aues paruulæ sursum ac deorsum volitarent.

g Et Cleomenes.] Sublatis mensis tripes æneus cum æneo cratere, qui vino plenus erat, inferri consueuit. Duæ præterea ex argento phialæ corylas binas capientes, & argentea pocula admodum parua: his quantum cuique libuisset bibere licebat, nolenti autem nemo poculum porrigebat. Hæc Plutarchus in Cleomene. De alterius autem Cleomenis vinolentia Aelianus de Varia historia, lib. 2. ca. 40. Quidam dediti potationibus & multipoti.

h A Græcis verò ænigma & gryphos.] Quales scripsit Ausonius Edyllium lib. 15.

i Parthis.] Iustinus lib. 41. Quamobrem (de Parthis loquitur) fœminis non conuiuia tantùm virorum, verumetiam conspectum interdicunt. Macrobius lib. 7. Satur. cap. 1. Doceat nos, inquit, vel peregrina institutio, & disciplina à Parthis petita: qui solent cum concubinis, non cum coniugibus inire conuiuia: tanquam has & in vulgus produci, & lasciuire quoque: illas non nisi abditas tueri deceat tectum pudorem. Quomodo autem Parthorum cœnæ fierent, videbis apud Athenæum lib. 4. cap. 14.

Babylonij. cunt. [k] Babyloniis autem in conuiuiis à principio, fœminarum modestus est habitus: paulatim deinde pudore prophanato, summa velamenta exuunt: & post epulas vltimis amiculis reuelatis, pudibunda ostendunt, in omnemque licentiam iocorum & lasciuiarum, pudorem abiiciunt. [l] Fuitque veteri more seruatum, quòd bibente aliquo ex conuiuis, mensam tolli non sinerent: nanque auspicij mali & detestabilis *Auspicia & omina in conuiuiis.* putabatur. Quòd si inter cœnandum ferculum à mensa reuocatum foret, nisi cœna continuaretur, nisique appositis epulis vescerentur, inter dira fuisse. Quinetiam per mensas deflare, aut prolapsum cibum è manu non reddi, ominosum erat: [m] tametsi quorundam opinio fuerit, quæ è mensa decidunt in communi conuictu, nec tollere, *Lectio in cœna.* nec gustare, illa heroum esse opinati. [n] Quodque apud honoratos & doctos viros, *Temperantiæ exempla.* nunquam ferè sine lectione cœna fuit. Et quum conuictus frequens in cœnam & prandium diuisus foret, plerique tanto temperamento & tenui conuictu fuere, vt sola cœna contenti, nunquam ante Solis occasum, & nisi post decimam accumberent: inter quos memoratur [o] Asinius Pollio, qui quum esset tota die negotiosus, ita post decimam animum relaxauit, vt nec legendis minimis literulis vocaret. Quidam noctu *Ingluuies.* alij media die negociis pausam fecere. [p] Nonnulli autem tanta ingluuie, & ventre tam voraci fuere, vt velut impuri helluones effusas perpotationes, & exquisita obsonia quadrifariam diuiderent, in ientacula, prandia, cœnas, & comessationes, semper instructis paratisque mensis tanto apparatu, donec vino madidi & crapula distenti *Siculi.* fierent. Quod quidem obscuris sæuientibus moribus, à nonnullis pessimo exemplo *Saturitatis templum.* factitatum est. Antea verò non licuit, ne ingentia animi bona, ingluuie corporis fœ- *Sicula mensa.* darent. [q] Apud Siculos autem vsus erat, bis in die epulis saginari, & saturum *Syracusanæ deliciæ.* fieri, quibus templum Saturitati dicatum erat. [r] Quare Siculæ mensæ, & Syracusanæ deliciæ tanquam lautissimæ in prouerbium venere, [s] & sicut apud Græcos *Pharsali. Bœotij.* pharsali & [t] Bœotij voracissimi habiti. Quare ab Atheniensibus fatui, rudes, &

ANNOTATIONES.

k Babyloniis.] Id vsque ad versic. Fuitque veteri more. sunt Q. Curtij lib.5. non adeò longè à princ. Babylonij, inquit, maximè in vinum, & quæ ebrietatem sequuntur, effusi sunt. Fœminarum conuiuia ineuntium in principio modestus est habitus: deinde summa quæque amicula exuunt, paulatimque pudorem prophanant. ad vltimum (honos auribus habitus sit) ima corporum velamenta proiiciunt. nec meretricum hoc dedecus est, sed matronarum virorúmque, apud quos comitas habetur vulgati corporis vilitas.

l Fuitque veteri more seruatum.] Hæc omnia vsque ad versic. Quinetiam per mensas deflare. sunt Plinij lib.28.c.2. in diuersis locis.

m Tametsi quorundam opinio.] Nam Aristophanes ἐν τοῖς ἥρωσι in Heroïbus, apud Laërtium in vita Pythagoræ, scribit, Heroum esse, quę deciderint è mensa: ideóque ea gustare fas non erat. Quod & ipsum inter symbola Pythagorea multi reponunt τὰ πεσόντα μὴ ἀναιρεῖσθαι, id est, Quæ deciderint ne tollas. Aut vt alij efferunt, μηδὲ γεύεσθαι ἅττ' ἂν ἐντὸς τῆς τραπέζης καταπέσῃ, id est, Ne gustato quæcunque in mensa deciderint.

n Quodque apud honoratos.] Quod suprà dictum est de Pomponio Attico.

o Asinius Pollio.] Cælius Rhodiginus antiquit. Lect. li.11.c.1. sed nullo auhore citato.

p Nonnulli.] Vt Vitellius, de quo Suetonius in vita illius, cap.13. ita infit, Sed vel præcipuè luxuriæ sæuitiæque deditus, epulas trifariam semper, interdum quadrifariam dispertiebat, in ientacula, & prandia, & cęnas comessationésque, facilè omnibus sufficiens vomitandi consuetudine.

q Apud Siculos.] Plato in epistola ad Dionis propinquos, & ex eo Cicero lib.5. Tusculana. quæst. Est præclara epistola Platonis ad Dionis propinquos: in qua scriptum est his ferè verbis, Quò cùm venissem, vita illa beata, quæ ferebatur, plena Italicarum Syracusiarúmque mensarum, nullo modo mihi placuit, bis in die saturum fieri, nec vnquam pernoctare solum. Athenæus lib.12. cap.10. Idem de Tyrrhenis tradit Diod. Siculus lib.6.c.9.

r Quare Siculæ mensæ & Syracusanæ.] De his Plato & Cicero vbi suprà, & Plato lib.3. de Republ. Aristophanes ἐν δαιταλεῦσιν. Aristides in Pericle, Lucianus in dialogo Simili & Polystrati. Meminit & Macrobius Siculæ mensæ lib. 7. cap. 5. Vide Erasmum Chil.2.cent.2.c.68.

s Sicut apud Græcos Pharsali.] Athenæus lib. 10. cap.2. Carpuntur, inquit, & Pharsalij, tanquam voraces, vnde Mnesimachus in Philippo,

Venit quis, vt mensas comedat & Parsaliis,
Hic nullus est, agunt bene isti, nunquid &
Vrbem vorant Achaicam coctam simul?

Et lib.12. c.10. authoritate Theopompi Philippicarum lib.21. sic ait, Sumptuosissimi sunt omnium hominum Pharsalij ac pigerrimi.

t Et Bœotij.] Athen. d.lib.10. cap.2. authoritate Eubuli

[v] pingues dicti sunt, propter ἀδηφαγίαν: quippe quũ à conuiuiis crudi discederẽt, distenti rursus se ingurgitabãt. [x] Quod & Plato improbauit, [y] & Romani duxere nefas, vt bis in die saturum fieri, vecordis esse ducerent. [z] Hoc quoque apud conuiuas seruatum legimus, vt in familiari conuiuio, aut epulis lautioribus aliquem attractum, aut, pulla in veste discumbere ducerent nefas, nam depulso languore animi, non in tristitia conuiuio interesse decet. [a] propterea Vatinio, quod in epulo Q. Arij atra in veste accubuerat, à Cicerone obiectum, & crimini datum est: quippe bellos conuiuas, & conuictores, faciles in candida, non pulla veste accumbere decet, tametsi cœnatoria & tricliniaria conuiuis dari antiqui moris fuerit. [b] Ferturque Hadrianus Cæsar semper aut toga summissa, aut pallio tectus, accubuisse Et [c] Saloninus imperator, milites epulari cum sagis iussisse, hyeme grauibus, ætate tenuibus. Quo tempore seruatum est, vt milites cum imperatore cincti discumberent. [d] Tum frequens hæc fuit obseruatio, quòd si quis ad cœnam benignè inuitatus iret, alios pari affectu aut sanguine coniunctos eisdem aduocare epulis non vetabatur, veluti comites secum & vmbras duceret.

Pulla veste conuiuio interesse non decebat.
Cœnatoria & tricliniaria cõuiuis data.
Hadrianus.
Saloninus.
Vmbras ad ducere ad conuiuiũ.

ANNOTATIONES.

Eubuli in locis plurimis, Diphili in Bœotico, Mnesimachi in Busyride, Alexidis in Trophonio, Achæi in certaminibus, Polybij Megalopolitani libro 20. Historiarum.

v Et pingues.] Homerus lib.5. Iliados Bœotos populum valde pinguem dicit,

- πὰρ δέ οἱ ἄλλοι
ναῖον Βοιωτοὶ μάλα πίονα δῆμον ἔχοντες.

Id est,

- Apud autem ipsum alij
Habitabant Bœotij valde pinguem populũ habentes.

Horatius Epistol.lib.2.epist.1.ad Augustum,

- Quòd si
Iudicium subtile videndis artibus illud
Ad libros, & ad hæc Musarum dona vocares,
Bœotum in crasso iurares aëre natum.

M. Tullius lib. de Fato, ostendens quantum inter locorum naturas intersit, ita scribit, Inter locorum naturas quantum intersit, videmus: alios esse salubres, alios pestilentes: in aliis esse pituitosos & quasi redundantes: in aliis exiccatos atque aridos: multáq; sunt alia: quę inter locum & locum plurimum differunt: Athenis tenue cælum, ex quo acutiores etiam putantur Attici: Crassum Thebis: itaque pingues Thebani & valentes. Quo ex loco intelligere licet Bœotios, qui crasso cœlo vterentur (Thebæ enim in Bœotia fuerunt) pingues, crassos, atque hebetes fuisse.

x Quod & Plato improbauit.] In d.epistol.ad propinquos Dionis, & ex eo Athenæus lib.12. c.10.

y Et Romani.] Cicero d.lib.5. Tuscul.quæst.

z Hoc quoque apud conuiuas.] Quod videre licet ex eo quod sequitur. sed hic legendum attratum, non attractum: ex iis, quæ illico sequentur. Sed hic fuit error librarij, vt opinor..

a Propterea Vatinio.] Cicero in Oratio.contra Vatinium: cuius hæc verba sunt, Atque illud etiam scire ex te cupio: quò cõsilio, aut qua mente feceris, vt in epulo Q. Arrij, familiaris nostri, cum toga pulla accumberes? quem vnquam videris? quem audieris? quo exemplo, quo more feceris? Et paulò infrà, Quis vnquam cœnauit atratus? Ita enim illud epulum est funebre, vt minus sit funeris: epulæ quidem ipsæ dignitatis. Et rursum paulò pòst, Quis vnquam in luctu domestico, quis in funere familiari cœnauit cum toga pulla? cui de balneis exeunti, præter te, toga pulla data est? cùm hominum millia accumberent: cùm ipse epuli dominus Q. Arrius albatus esset, tu in templum Castoris te cum C. Fidulo atrato, cæterisque tuis furiis funestum intulisti?

b Ferturque Hadrianus Cæsar.] Aelius Spartianus in vita illius, sic scribit, Ad conuiuium venientes Senatores, stans excepit: sempérque aut pallio tectus discubuit, aut toga submissa.

c Et Saloninus Imperator.] Hæc vsque ad versicul. Tum frequens. sunt Trebellij Pollionis in vita Salonini Gallieni: cuius verba quia memoratu & cognitu digna videntur, hìc apponam, Cùm cingula sua plerique militãtium, qui ad conuiuium venerant, poneret, hora conuiuij Saloninus puer, siue Gallienus, his auratos constellatósque balteos rapuisse perhibetur: & cùm esset difficile in aula Palatina requirere quod perisset, ac taciti militares viri detrimenta pertulissent, posteà rogati ad conuiuium, cincti accubuerunt. Cúmque ab his quæreretur, cur non soluerent cingulũ, respondisse dicuntur, Salonino deferimus. Atque hinc tractum morem, vt deinceps cum Imperatore cincti discumberent.

d Tum frequens hæc fuit obseruatio.] Plato in Symposio, & Plutarc.lib.7. eiusdem operis, vbi de huiusmodi vmbris loquitur, Horat. Episto.lib.1. epist.5.ad Torquatum,

- Locus est & pluribus vmbris:
Sed nimis arcta premunt olidæ conuiuia capræ.

Quem locum exponit Erasmus Chiliad.1.centur.1. cap.9. his verbis, Admonet Torquatum, vt ad cœnam veniat paucis comitatus, videlicet Bruto, Septimio & Sabino: non quòd sit defuturus in accubitu locus, si velit plures vmbras secum adducere: verùm id futurum incommodi, vt alarum odor offendat conuiuij suauitatem, si angustius sedeatur. Deinde, si velit omnino plures vmbras, id est, comites, præmoneat se de numero, ne non respondeat apparatus. Idem Horatius sat.8.lib.2.

- Quos Mæcenas adduxerat vmbras.

Vmbræ autem dicũtur conuiuæ, qui ad conuiuium

Leges aliquot conuiuales.

[e] Sua autem sponte conuiuio aliis parato, se intromittere non decebat. Si qui verò non accersiti & αὐτόματοι irent, in imam lecti spondam deduci iubebant. Tum si forsan minus tempestiuè, neque ad horam constitutam, conuiua accederet, illum nisi triclinio circuito, admitti non sinebant: & tunc epulari iussus, discumbebat. [f] Reges tamen Spartanorum serò prodeuntes, cœnæ parte mulctantur: quippe ad cœnam non euntibus binæ chœnices farinæ, & vini singulæ cotylæ mittuntur, [g] dupla verò præsentibus. [h] Ideo ephori Agidi regi Lacedæmoniorum quum ad Phiditia non accederet, cœnæ partem petenti abnegarunt. [i] Tum siquando inter epulas incendium quisquam nominaret, ne quid ea res diri portenderet, aquam sub mensam inspergebant. à quibus obseruatum est, vt aliquo ex conuiuarum numero è triclinio prodeunte, verri solum nullo modo sinerent, hoc infandũ omen & perniciosum portentum augurati. Si tamen ad lumina cœnarent, aut illa in triclinio essent, veteris instituti fuit, vt lumen in lychno non extinguerent, sed illud sua sponte emori sinerent. [k] Quodque mensam prisci nunquam vacuam tolli iubebant, semperque prandij partes superesse voluere: siue antiqui victus parsimoniam, siue morem, quo aliquid reliquiarum in mensa superesset, felix omen erat, veteri instituto adnotantes. Legimus, tamen, cœna peracta, reliquias & semesa obsonia ministris astantibus diuidi & circumferri, antiqui moris & exempli fuisse.

ANNOTATIONES.

eunt, à conuiuatore quidem non vocati, sed à vocatis ducti: illos videlicet sequentes, vt vmbra corpus.

e Sua autem sponte.] Macrobius Homeri testimonio libro 1. Saturnal. cap.7. Superuenire fabulis non euocatos, haud equidem turpe existimatur: verùm spontè irruere in conuiuium aliis præparatum, nec ab Homero sine nota, vel in fratre memoratum est. Locus autem Homeri est lib.2.Iliados, vbi Menelaus non inuitatus, iuit ad conuiuium ab Agamemnone fratre summis Græcorum præparatum. Huius in eam rem carmen est,

κικλήσκει δὲ γέροντας ἀριστῆας παναχαιῶν.
νέστορα μὲν πρώτιστα καὶ ἰδομενῆα ἄνακτα.
αὐτὰρ ἔπειτ' αἴαντε δύο, καὶ τυδέος υἱόν.
ἕκτον δ' αὖτ' ὀδυσῆα διὶ μῆτιν ἀτάλαντον.
αὐτόματος δὲ οἱ ἦλθε βοὴν ἀγαθὸς μενέλαος.
ᾔδεε γὰρ κατὰ θυμὸν ἀδελφεὸν ὡς ἐπονεῖτο.

Id est,

Vocauit insuper senes optimates ex omnibus Græcis.
Nestora quidem in primis & Idumeneum Regem:
Sed posthac Aiaces duos & Tydei filium:
Sextum autem rursus Vlyssem, Ioui consilio parem.
Vltroneus autem ei venit voce bonus Menelaus.
Nouerat enim in animo fratrẽ, quomodo operaretur.

Lampridius autem in vita Alexandri Seueri, tradit ipsum non vocatum sæpius ad amicorum conuiuia itasse.

f Reges tamen Spartanorum.] Herodotus libro 6.

g Dupla verò præsentibus.] Suprà dictum est.

h Ideo Ephori Agidi.] Plutarchus in Apophthegmatis Lycurgi. vbi præterea dicit Ephoros Agidem mulctasse quòd ad Phiditia non accessisset, sed apud vxorem cœnasset. Quod & nos suprà retulimus.

i Tum si quando inter epulas.] Hæc vsque ad versic. Si tamen ad lumina. sunt Plinij lib.28.cap.2. Incendia inter epulas nominata, aquis sub mensas profusis abominamur: recedente aliquo ab epulis, simul verri solum: aut bibente conuiua, mensam vel repositorium tolli inauspicatissimum iudicatur.

k Quodque mensam.] Plutarchus problematôn cap.64.

Quæ ipse dictu admirabilia de vmbrarum figuris noctibus ferè singulis Romæ expertus fuit. Cap. XXIII.

NOta [a] & vulgata res est, ædes quasdam Romæ, quas ego incolui, euidentissimis ostentis ita infames, vt nemo illas incolere ausus fuerit, quin assiduis vmbrarum illusionibus, & tetris imaginibus, noctibus ferè singulis inquietetur: in quibus præter nocturnos tumultus, quos medio ferè

ANNOTATIONES IN CAP. XXII.

ID caput nullum est in Alexandro, verendúmque ne Librarius, pro 22. posuerit 23. cúmque numerum posteà sequutus sit: verùm ita, vt repeti, reliqui.

ANNOTATIONES IN CAP. XXIII.

a NOta & vulgata res est.] Simile quippiam refert Plinius Iunior Epistolarum lib. 5. epistola 5. omnium 101. ad Maximum incip. Nũciatum est. Sed, vt semel dicam, quid de hisce rebus sentiam, ego mera somnia esse puto.

a Vestibula

noctis silentio audiebamus,& horrendos fremitus cũ eiulatu,striduloque vocis sono, quibus lachrymari & tremere videbatur, speciem hominis squalida facie, vultu minaci, nigro corpore, & aspectu formidabili, nomen suum exprimentem, & opem implorantem,cernebamus.Sed ne quis hoc fabulosum aut commentitium putet, autor est Nicolaus Tuba, vir multæ & expertæ fidei, qui quum rei explorandæ gratia, cum nonnullis doctis iuuenibus prima facie ad nos aduētassent,cupido incessit animo,hæc quæ à me promebantur, vero testimonio experiri, & an vera essent intueri. Et ne quid inexpertum relinquerent, noctem peruigilem egere mecum, vt rem notã exploratamque haberent. neque eos opinio fefellit:nam quum accensis luminibus peruigiles starent,haud procul species hæc dira terribilique facie,& vultu tetro repræsentata est,quam ipsi tumultuari,& diris nos vocibus agitare videbant: cumque omnia clamore & tumultu streperent,post multa oculorum ludibria, tantum formidinis pauorisque intulit, vt territi & trepidi vix mente incolumi satis constarent. Et cùm totæ ædes gemitu funesto miscerentur, singulisque cubiculis pestis illa importuna obuersaretur,dum propius accederemus, illam retro cedere, & querula voce lumen effugere cernebamus.Demum cum multum diuque tumultuata fuisset, haud multo post vbi multum noctis pocessit, visio omnis illa dilapsa est. Sed præ cæteris quæ ibi expertus sum,non omittam miraculum ingens,quod mihi planè vigilanti maiore aliquanto trepidatione haud multo post obuênit: nam cum tenebris obortis, cubiculi fores obserassem firma sera, iaceremque in lectulo, nulla adhuc quiete composita, lumine accenso, horribilem illam speciem foris iam tumultuari, & cubiculi forem manibus pulsare sentiebam. Nec multo pòst, simulacrum illud, opertis adictisque foribus(vix credibile dictu)per commissuras & rimas in cubiculum se intromisit: quod sub lectulo meo iacens,cum Marcus alumnus & cliens meus, vtpote qui è conspectu cubabat,tetra & dira facie aspiceret,pauore subito consternatus,luctu & gemitu omnia opplebat, ipsamque intromissam non sine formidine clamabat.Idque cum mihi, qui clausum cubiculi ostiũ aspicerem, vix credibile videretur, interim dirum illud simulacrum quod sub lectulo iacebat meo,manum& brachium protendere,lumenque quod iuxtà aderat,extinguere vidimus: quo extincto,libellos meos,& quicquid rerum erat, querula voce miscere, ac omnia euertere non destitit. Mox cum ad tumultum exciti socij eò se contulissent, lumenque intromissuri obseruarentur vestibulo,interim ipsam opertum cubiculi ostium manu aperire,& foras effugere vidimus. Erat enim ipsius species, vt plane perspeximus, simulacro hominis nigerrimo non absimilis.Illud vtique mirum fuerit,dignumque memoratu,figuram illam,dum nobiscum sic luctaretur,quum fores cubiculi reserasset,ab his qui lumen intromittere, minimè conspectam: sed quum primùm cubiculi fores exiuit, elapsam ex oculis illico discessisse, & in auras euanuisse.

Qui cultus domorum quondam fuerit,& quare maiorum imagines in postibus, & arma in atriis & vestibulis haberent,& quid de exteris.
Cap. XXIIII.

Vibus pristini decoris memoria relicta fuit, hoc etiam literis adnotasse accepimus, amplas domos in primis gressibus [a] vestibula habuisse, quæ spatia licet pars ædium forent, tamen illa pro ædibus fuisse nemo ignorauit.erat enim locus vacuus, per quem de via ad fores patebat aditus,in *Vestibula domorum.*

ANNOTATIONES IN CAP. XXIIII.

a Vestibula habuisse.] Plautus in Mostellaria actu 3.scena quoque 3.
Viden' vestibulum ante ædeis & ambulacrum cuiusmodi?
Virgilius lib.2. Aeneidos,
Vestibulum ante ipsum,primoq; in limine.
Vbi Seruius, Vestibulum, inquit, dicitur prima ianuæ pars. Dictum autem vel quòd ianuam vestiat,

quo præstolari qui salutatum venerant, aut si conuento opus foret, tempus opperiri solebant: [b] quod quidem prima aut altera dici hora esse consueuit. Fuit enim apud maiores non modica laus illis qui ex claris familiis erant, quamplurimos clientes, non modò cateruas togatorum, sed & tenuiores amicos habere, à quibus obseruarentur quotidie & colerentur, cumque his ad forum deducerentur frequenti comitatu: nanque maximi decoris erat, amplos viros illustresque etiam ab infima plebe quotidie salutari, appeti, deduci, reduci & consuli, eisque decedi & assurgi. [c] Fiebat enim salutatio more prisco dextram iungendo dextræ: quippe cum referat Varro, omnem antiquorum honorem, dextrarum constitisse virtute, [d] nonnunquam osculo, [e] plerumque assurgendo, [f] caputque denudando, quod apud nostrates frequenti in vsu est: mansitque obseruatum, [g] vt salutantes imperatorem, antequam admitterentur, interiores aulici scrutarentur, sinumque prætentarent, ne quis cum telo esset. Nonnunquam vt valentissimi serui catenis religati, pro ostio aditum custodirent, ne non vocati admitterentur. [h] Laudaturque Vespasianus, [i] M. Antoninus & [k] Alexander Seue-

Salutandi mos apud veteres.

Imperatorem salutaturi.

Ostiarij serui.

ANNOTATIONES.

vt videmus cameram sustentatã columnis. Vel quoniam Vestæ consecratum est: vnde nubentes puellæ limen non tangunt, ne numini dicatum locum calcantes sacrilegium committant. Singula enim domus sacrata sunt vt culmina diis penatibus: Maceries, quæ ambit domum, Herceo Ioui. Idem Seruius alibi, scilicet, lib. 6. Aeneidos, ibi,

Vestibulum ante ipsum, primisq; in faucibus orci.

Vestibulum, inquit, non habet etymologiæ proprietatem, vt ait Varro: sed fit pro captu ingenij. Dicitur enim vestibulum, quòd vestiat ianuam. Alij vestibulum à Vesta dictum volunt: nam illi ianua consecrata est: alij quòd nemo illic stet. In limine enim solus est transitus. vt enim vesanum non sanum, sic vestibulum non stabulum. Ouidius lib. 6. Fastorum, Vestibulum à Vesta nomen accepisse ait,

Hinc quoque vestibulum dici reor, vnde precamur
Qua famur, Vesta est, quæ loca prima tenet.

Gellius lib. 16. cap. 5. authoritate Cæcilij Galli in lib. de significatione verborum, quæ ad ius pertinent, Vestibulum, inquit, non in ipsis ædibus, neque partem ædium: sed locum ante ianuã domus vacuum, per quem à via aditus accessúsque ad ædeis est: cum dextra sinistràque inter ianuam tectàque, quæ sunt viæ iuncta, spatium relinquitur: atque ipsa ianua procul à via est vacanti intersita. Et quibusdam interiectis, Qui domos igitur amplas antiquitus faciebant, locum ante ianuam relinquebant, qui inter fores domus & viam medius esset. In eo loco qui dominum eius domus salutatum venerant, prius quàm admitterentur, consistebant: & neque in via stabant, neque intra ædes erant. Et eadem propemodum scribit, tacito Gellij nomine (vt semper aliàs) Macrobius lib. 6. Satur. c. 8.

b Quod quidem prima.] Martialis li. 4. epig. 8. vt iam scripsimus suprà cap. 21.

c Fiebat enim salutatio.] Seruius enarrans eum locum lib. 1. Aeneidos,

— Cur dextræ iungere dextram
Non datur? -

Maiorum fuit, inquit, hæc salutatio, cuius causam dicit Varro, Callimachum sequutus, asserens, omnem eorum honorem dexterarum constitisse virtute: ob quam rem hac se venerabãtur corporis parte.

d Nonnunquam osculo.] Id de Iuda proditore, qui osculo Iesum Christum tradidit Iudæis, vt scribitur Lucæ 22. Iudas, vnus ex duodecim appropinquauit Iesu, vt oscularetur eum. Iesus autem dixit illi, Iuda, osculo Filium hominis tradis? Persæ (vt scribunt Herod. lib. 1. & Strabo lib. 15. ad fin.) salutationis loco se mutuo, si in via inuicem sibi occurrãt, osculantur, & pares sint. Quòd si alter fuerit humilior paulò, genas osculantur duntaxat. Vide Plutar. in problem.

e Plerunque assurgendo.] Sueton. in Augusto, cap. 56. scribit, Augustum acerbè tulisse, quòd populus honoris causa assurrexisset filiis suis adhuc prætextatis. sic enim scribit, Eisdem prætextatis adhuc assurrectum ab vniuersis in theatro, & à stãtibus plausum, grauissimè questus. Idem in Tyberio, cap. 31. Nec mirum, cùm palàm esset, ipsum quoque eisdem assurgere, & decedere via. Plutarchus in Pompeij vita, & Appianus de Ciuilibus Roma. bellis libro 1. tradunt, Syllam dictatorem solitum fuisse de sella assurgere priuato Pompeio, & equo descendere, & caput aperire. Seruius enarrans illud Virgil. lib. 1. Georg.

Tmolus, & assurgit quibus & Rex ipse Phanæus.

Sic ait, Assurgit significat cedit: quod tractum est à sedentibus, qui in honorem alicuius surgere consueuerunt.

f Caputque denudando.] Plutarchus problematôn cap. 10. vbi rationem reddit cur deos salutantes caput operiunt: viros autem dignitate præditos & honore dignos, si etiam velati occurrerint, caput aperiunt: Nam Aeneas, prætereunte Diomede, caput operiens, rem diuinam fecit. Diximus & in præced. ex Plutarcho in Pompeio.

g Vt salutantes Imperatorem.] Suetonius in Claudio, ca. 35. Reliquo autem tempore salutatoribus scrutatores semper apposuit, & quidem omnibus & acerbissimos. Herodian. lib. 3. Neque enim temere quisquam à Seuero missus ad illum introducebatur, nisi prius deposito militari gladio, sinuque excusso.

h Laudaturque Vespas.] Suet. in vita illius c. 21.

i M. Antoninus.] Iul. Capitolinus in vita illius.

k Alexander Seuerus.] Aelius Lampridius in vita

rus imperatores, quòd salutarétur patéte cubiculo, ministris admissionalibus remotis. Apud Parthos verò regem adire vel salutare sine munere, nulli licitum erat. Quibus clientibus ab his quos sectabantur, [l] frequens sportula dabatur, [m] quæ prius centum quadrantes fuit: [n] deinde rectam dari institutum: [o] quare vocatores principis dicti, qui ad cœnam conuiuas admittebant: quorum nonnulli mercede accepta, aliquos subdititios principum sæpe cœnis aduocarunt. [p] Quam Nero ad sportulas reuocauit, qui etiam plebi congiarium quadragenos nummos viritim dedit. [q] Siquidem imperatoris munus, quod populo dabatur congiarium dictum est: quòd verò militibus, donatiuum. [r] Mox Domitianus sportulas ad cœnas reduxit in [s] qua frequens obsonium panis, oleum & porcina caro dari solita, absque vino. [t] Diuus verò Iulius ad conciliandum populi fauorem, frumentum viritim dedit ternos modios, & totidem olei libras, trecenos quoque nummos singulis, & centenos pro mora. [v] Augustus Octauius fru-

Sportula clientibus salutantibus data. Vocatores. Congiariũ Donatiuũ. Congiaria diuersa à diuersis imperatoribus populo data.

ANNOTATIONES.

vita illius, Salutaretur quasi vnus de Senatoribus patente velo, admissionalibus remotis. Admissionales autem dicuntur, qui aulicos admittunt in cubiculum Principis ad eum salutandum. Qui verò ei rei præerant, vocabantur Magistri admissionum, quorum Ammianus Marcellinus mentionem facit libro 15.

l Frequens sportula.] Iuuenalis Satyra 1. conqueritur imminutam esse prioris sportulæ liberalitatem,

- Sportula primo
Limine parua sedet, turba rapienda togatæ.

Martialis est distichon in Apophoretis, cui inscriptio est, Toga,

Si matutinos facilè est tibi rumpere somnos,
Mentita veniet sportula multa toga.

m Quæ prius centum quadrantes fuit.] Huc alludit Martialis lib. 1. epigramma 2. ad Flaccum de sportula,

Dat Baiana mihi quadrantes sportula centum,
Inter delicias quid facit ista fames?

Et lib. 3. epig. 7. de sportula,

Centum miselli iam valete quadrantes,
Anteambulonis congiarium lassi:
Quos diuidebat balneator elixus.
Quid cogitatis ò fames amicorum?
Regis superbi sportulæ recesserunt.

n Deinde rectam.] Idem Martial. lib. 8. epig. 50. ad Cæsarem Domitianum,

Grandia pollicitis quanto maiora dedisti,
Promissa est nobis sportula, recta data est.

Domitianus enim (vt scribit Sueton. in vita illius, cap. 7.) sportulas publicas sustulit, reuocata cœnarum rectarum consuetudine. Recta cœna sportulæ opposita erat. Liberaliores enim diuites, ciuilioresque salutatoribus suis legitimũ conuiuium exhibebant: quæ recta cœna dicebatur. Sordidi autem & maligniores rectæ cœnæ loco sportulam tantùm præbebant. Author Budæus ex l. si mulier. ff. de donat. inter vir. & vxorem.

o Quare vocatores Principis.] Plinius lib. 35. cap. 10. de Apelle, sic ait, Subornato fraude æmulorum plane regio inuitatus, ad Regis cœnam venit. Indignantique Ptolemæo, & vocatores suos ostendenti, vt diceret à quo eorum inuitatus esset, arrepto carbone extincto è foculo, imaginem in pariete deliniauit, agnoscente vultum plani rege ex inchoato protinus.

p Quam Nero ad sportulas reuocauit.] Suetonius in vita illius, c. 16. Adhibitus sumptibus modus, publicæ cœnæ ad sportulas redactæ.

q Siquidem Imperatoris munus.] Cornelius Tac. lib. 12. Additum nomine eius donatiuũ militi, congiarium plebeiis. Plinius Iunior in Panegyrico laudat Traianum quòd congiariũ populo dedisset, quo locupletatæ sunt tribus, cùm donatiuum accepissent milites. Seneca lib. 4. de Beneficiis, Congiarium, inquit, munus est Imperatorium, quo donabatur populus, sicut donatiuo milites. Et vt autor est Quinti. lib. 6. c. 4. de risu, Congiarium commune est liberalitatis atque mensuræ. Alexander Seuerus congiarium, authore Lampridio, ter populo dedit: donatiuum militibus ter: carnem populo addidit. Clauarium autem donatiui nomen est, vt scribit Tacitus lib. 19.

r Mox Domitianus.] Hoc iam diximus suprà ibi, Quæ prius centum quad. cùm declararemus locum Martialis.

s In qua frequens obsonium.] Scilicet sportula. Iuuenalis sat. 1.

Sportula quid referat, quantum rationibus addat.
Quid faciẽt comites, quibus hinc toga, calceus hinc est,
Et panis fumusq́; domi? densissima centum
Quadrantes lectica petit, sequiturq́; maritum
Languida, vel prægnans & circunductitur vxor.

Vbi Domitius interpres, Ex sportula, inquit, omnia sibi coëmebant, quæ & ad victum & cultum pertinerent. Vnde Martialis lib. 5. epig. 77.

Sportula nulla datur, gratis conuiua recumbis:
Dic mihi, quid Romæ Gargiliane facis?
Vnde tibi togula est, & fuscæ pensio cellæ?
Vnde datur quadrans, vnde vir es Chiones?

t Diuus verò Iulius.] Suetonius in vita illius, cap. 38. Populo, præter frumenti denos modios, ac totidem olei libras, tricenos quoque nummos, quos pollicitus olim erat, viritim diuisit: & hoc amplius centenos pro mora.

v Augustus Octauius.] Suetonius cap. 40. Ac ne plebs, frumentationum causa, frequentius à negotiis auocaretur, ter in annum quaternum mensium tesseras dare destinauit: sed desideranti consuetudinem veterem, concessit rursus, vt sui cuiusque mensis acciperet. Et capite seq. Frumentum quoque

mentum plebi gratuitum & menstruũ, [x] Nero quadragenos nummos viritim congiarium largitus fuit. [y] Caius verò Cæsar trecenos sestertios, & forensia viris & pueris, ac fœminis fascias purpuræ & conchylij, nonnunquam pro sportulis panaria cum obsonio. [z] Domitianus etiam congiarium nummorum CCC. senatui, & equestri ordini panaria, plebi verò sportellas cum obsonio. [a] Cato iunior nouo more tribuit sportulas: Græcis ex tritico, raphano, blito & apio, Romanis autem vini amphoras, carnes porcinas, ficus, & lignorum fasces. Quanuis apud antiquissimos sextarij lactis darentur, vini nunquam, [b] nisi quòd à Cornelio Cethego in consulatu mustum rutatum populo datum est. Ancus verò Martius rex, salis modia sex millia congiarium populo erogasse fertur, ex quo tantum quisque ferebat, quantum in singulorum capita descriptum erat, ab vndecimo ætatis anno. [c] Augustus etiam tricenos & quadragenos, nonnunquam singulis quinquagenos & ducentenos nummos largitus fuit: ac ne minores quidem pueros præteriit, [d] sicut Traianus infantes quoque ad sportulas admisit. Tiberius trecentenos viritim dedit, & prandium mille mensis. [e] Galba dedit populo congiarium, & epulum senatui & equestri ordini, ac præter epulas forentia viris, fœminis ac pueris fascias purpuræ & conchylij, quibus veteres pro caligis vtebantur, [f] Et mox Nero, [g] Domitianus, [h] Hadrianus [i] & reliqui Cæsares munera populo sæpe largiti sunt. [k] Sed Hadrianus nouo more, aromata, balsama & crocum: nonnunquam duplex congiarium, ternis per singulos aureis diuisis. [l] Commodus singulis denarios septingenos vicenos quinos. [m] Aurelianus verò ad Parthicum proditurus bellum, quũ bilibres coronas singulis promisisset, & aureas populus expectaret, siligineas dedit nouo genere panis, quo deinceps vsi fuere: qui tamen populo vniuerso panem, oleũ & suillam carnem postea diuisit, [n] vinumque dare statuerat, nisi morte præuentus fuisset. [o] Fuitque obseruatum, vt principes assumpto imperio, ad conciliandum fauorem, congiarium darent populo, quod annuum plerunque homines clarissimi, & sum

Duplex cõgiarium.

Congiariũ sumpto imperio.

ANNOTATIONES.

quoque in annonæ difficultatibus sæpe leuissimo, interdum nullo pretio viritim admensus est, tesserásque nummarias duplicauit.

x Nero quadragenos.] Idem Sueton. in Nerone, cap.10.

y C. verò Cæsar.] Scilicet Caligula ex eodem in vita illius, c.17.

z Domitianus.] Idem Sueton. in vita illius, c.4.

a Cato Iunior.] Plutarchus in vita Catonis Vticensis, Dona attribuit, Græcis quidem ex porro, & lactuca, & raphano, & blito, & apio: Romanis autem vini amphoras, carnes porcinas, & ficus, & cucumeres, & lignorum fasces.

b Nisi quod à Cornelio Cethego.] Plinius lib.19.c.8. Inuenio mustum rutatum populo datum à Corn. Cethego, in consulatu collega Quintij Flaminij, comitiis peractis.

c Augustus.] Sueton. in vita illius, cap.41.

d Sicut Traianus.] Plinius Iunior in Panegyrico laudat Traianum, quòd in dando congiario infantes quoque admisisset, vt ita alimentis Principis crescerent, experirentúrque ab infantia parentem publicum in munere educationis. Nullum est enim magno Principe, immortalitatémque merituro impendij genus dignius, quàm quod erogatur in posteros. Pauperibus educandis vna ratio est, bonus Princeps. Dion in Traiano, scribit eum ciuitatibus Italię multa largitum esse ad educationem liberorum, in quos magna contulit beneficia.

e Galba.] Tacitus lib.17.

f Et mox Nero.] Dion in Nerone.

g Domitianus.] Idem Dion in vita illius.

h Adrianus.] Idem Dion in vita illius.

i Et reliqui Cæsares.] Vt scribunt Aelius Spartianus in Septimio Seuero, Lampridius in Heliogabalo & Alexandro Seuero.

k Sed Adrianus.] Hæc vsque ad versi. Commodus. sunt Aelij Spartiani in vita Adriani.

l Commodus.] Lampridius in vita illius.

m Aurelianus.] Flauius Vopiscus scribit, Aurelianum quo tempore proficiscebatur ad Orientem, bilibres coronas populo promisisse, si victor rediret: & cum aureas populus speraret, neque Aurelianus, aut posset, aut vellet, coronas eum fecisse de panibus, qui nunc siliginei vocantur, & singulas quibusque donasse: ita vt siligineum suum quotidie toto æuo suo & vnusquisque reciperet, & posteris suis dimitteret. Nam & carnem porcinam idẽ Aurelianus populo Rom. distribuit, quæ hodiéque diuiditur.

n Vinumque dare statuerat.] Idem Vopiscus in Aureliano non multo ante fi. Statuerat, inquit, & vinum gratuitum populo Rom. dare: vt quemadmodum oleum, & panis & porcina gratuita præberetur, si etiam vinum daretur, quod perpetuum hac dispositione conceperat.

o Fuitque obseruatum.] Vt patet ex iis, quæ dicta sunt suprà in verbo, Siquidem Imperatoris munus. vbi de Imperatoris munere, & multis seqq.

p Necnon

mis honoribus functi, pro officio & clientela velut stipendium capiebant. Erant ergo hi quos isti sectabantur, illorum patroni & defensores: suique officij ducebant, in fidem illos & clientelam habere, tutelęque suæ ducere, & ope iuuare. Quinetiam non foris tantùm, sed intra domesticos Lares, libertos seruosque salutatores comperimus, qui bis in die frequentes aderant vt mane saluere, vesperi valere, domino aut patrono dicerent. [p] Nec non populis & nationibus, ac bonis & fidelibus sociis, patronos publicè fuisse Romæ homines honestissimos summo loco natos, qui fortunarum propugnatores erant, & ciuitatum defensores non pœnitendi, quorum studio & fide singula negotia in senatu facesserent, & promouerent: [q] siquidem Syracusani in clientela Marcellorum fuere, Lacedæmonij in Claudiorum, Puteolani Brutorum, Neapolitani Liciniorum, [r] Bononienses Antoniorum. [s] Allobroges patrono Fabio Sanga vsi sunt. [t] Marius Herenniis, [v] Cæsar quoque Græcorũ patrocinio plerunque affuit. Plebs [x] denique ipsa sub patriciorum equitumque Romanorum tutela per clientelas diuisa erat, quod à Romulo à primis originibus institutum ferunt, vt plebeij singulos patronos ex patribus legerent, quorum consilio & autoritate niterentur. Præterque vestibula fuere [y] caua ædium, & [z] peristylia, ad quæ quisque suo iure non vocatus admittebatur. [a] In foribus verò & atriis domorum, ara, focus & Lar familiaris

Patroni. Clientes. Domestico rum saluta tiones. Populorũ & nationũ patroni. Plebs per clientelas diuis. Caua ædiũ & peristylia. In foribus & atriis.

ANNOTATIONES.

p Necnon populis & nationibus.] Dionysius Halicarnasseus lib. 2. Plutarchus in Romulo. Cicero Philipp. 2. Vexauit Puteolanos, quòd C. Cassium, quòd Brutos patronos adoptassent. Mos enim fuit (vt ibi scribit Beroaldus) iste priscorum, vt singulæ nationes, atque adeò populi patronos Romæ peculiares haberent, in quorum essent clientela. Sic Siculi Marcellos habuerunt: Lacedæmonij in tutela Claudiorum extiterunt: Fabius Sanga patronus fuit Allobrogum. Quinetiam municipes mei Bononienses fuere in tutela Antoniorum, secutique sunt partes Antonianas in bellis Ciuilibus: vnde fit, vt cùm patroni clientibus parentum loco sint, nefas esse videatur Bononiensem quempiam Antoniorum nomen incessere, & Antonios stilo perstringere. Hæc Beroaldus.

q Siquidem Syracusani.] Cicero in 6. in Verrem act. Itaque ille noster ciuis, summúsque Imperator M. Marcellus, cuius virtute captæ, misericordia conseruatæ sunt Syracusæ, habitare in ea parte vrbis, quæ insula est, Syracusanum neminem voluit. Liuius 3. Decad. lib. 6. Legati (Syracusanorum scilicet) benignè appellati, ac dimissi, ad genua se Marcelli Coss. proiecerunt: obsecrantes, vt quæ deplorandæ ac leuandæ calamitatis causa dixissent, veniam eis daret, & in fidem & clientelã se, vrbémque Syracusas acciperet. Post hæc Consul clementer appellatos eos dimisit. Asconius Pædianus in 1. in Verrem act. Valerius Maximus lib. 4. cap. 1. Cicero lib. Offi. 1. Apud maiores nostros, inquit, tantopere iustitia culta est, vt hi, qui ciuitates, aut nationes deuictas bello recepissent, earum patroni essent more maiorum.

r Bononienses.] Suetonius in Augusto, cap. 16. Bononiensibus quoque publicè, quòd in Antoniorum clientela antiquitus essent, gratiam fecit coniurandi cum tota Italia pro partibus suis.

s Allobroges.] Dionysius Halicarnasseus libro 2. vbi habunde scribit de coniunctionibus clientum & patronorum, quæ nihil distabant à necessitudinibus propinquorum: & quemadmodum clientes patronis indigentibus succurrebant. Appianus lib. 2. bellorum Ciuilium, Legati, inquit, rem Fab. Sangæ annunciant. Erat autem is Allobrogum patronus in vrbe, vt cæteris populis olim Romæ adesse mos fuit. Sallust. in Catil. Itaque Q. Fab. Sangæ, cuius patrocinio plurimum ciuitas vtebatur, rẽ omnem, vt cognouerant, aperiunt.

t Marius Herenniis.] Plutarchus in Mario, vbi dicit Marium & eius parentes Herenniorum familiæ semper clientes fuisse.

v Cæsar quoque Græcorum patrocinio.] Adde & tu quod Getuli fuere in tutela Marij ex Hircio in bello Africano. Nisæi Neronum ex Cicerone Epistolarum familiar. lib. 13. epist. 66. eiusdem lib. & omnium 337. Cyprij & Cappadoces Catonis, ex eodem Cicerone eiusdem operis lib. 15. epist. 6. ad eundem Catonem. Locri, eiusdem Cicero. lib. de legib. 2. Atque etiam Campani, ex eodem in Orat. in L. Pisonem. Mamertini, Q. Claudij Pulchri ex eod. Cicer. in 6. in Verrem act. Segestani, P. Scipionis, ex eadem act. Magna pars citerioris Hispaniæ, Pompeij ex Cæsare libro 2. belli Ciuilis. Samnites, Fabritij, ex Valerio Maximo lib. 4. c. 3. Tifernates, Plinij Secundi ex eod. Plinio lib. Epist. 4. epist. 1. his verbis, Oppidum est prædiis nostris vicinum, nomen Tifernum, Tiberium, quod me penè adhuc puerum patronum cooptauit.

x Plebs denique.] *Hæc vsque ad verba, Prætérque. sunt Dionysij Halicarnassei, & Plutarchi in* Romulo.

y Caua ædium.] *Vitruuius lib. 6. cap. 3. in princip. vbi ea quinque generibus esse distincta dicit, quæ declarat. Id autem vno verbo Cauædium vocat Plinius Iunior Epistolar. lib. 1. epist. eius lib. 17. omnium 41. non semel.*

z Et peristylia, ad quæ.] *Vitruuius eodem libro 6. cap. 7.*

a In foribus autem & atriis domorum.] *Vide quæ seq.*

b Nan

erant. [b] nanque focus erat ara deorum penatium, quem instar numinis habebant: [c] in quibus non deorum modò simulacra, quos singulis ædibus in larario colebant, sed imagines ac expressos vultus illorum qui familiæ decus fuere & ornamentum, ac principum & patronorum quos quisque colebat, habere assuerant. [d] Quare L. Vitellij, Vitellij pater, Narcisi & Pallantis imagines inter lares coluisse fertur. [e] cereæ enim imagines in atriis domorum singulis disponebantur armariis, quos ita celebrabant colebantque, ac si illi quorum vultus exprimebantur, viuerent. Quas festis diebus, & in summa gratulatione & lætitia, laureis sertis & floribus ornare, illorumque natales dies festa luce celebrare solebant. In luctu verò & gemitu familiæ tanquam conscij doloris essent, & tacita mœstitia funestarentur, deformare: [f] tantoque honore dignos putabant, vt illas cum singulis imaginum titulis, illorum præcipuè quorum dignitas maximæque res gestæ fuere, in exequiali pompa & apparatu funeris extra ædes producerent, & longa serie velut familiæ decora repræsentarent, illæque defunctorum exequias, & vnà funus comitarentur. [g] Ita tradito more, vt domino aut aliquo ex familia vita functo, illius imago tam circa limina domus, quàm pro foribus locaretur, vt defuncti desiderium repræsẽtata illa species leniret, posterosque ad præclara facinora domi forisque obeunda inuitaret. [h] In eisdem quoque atriis & foribus, ac circa domorum limina, hostium spolia, quos quisque vicisset, quorumque victor extitisset, etiam enses & clypei, galeaque & currus, ac deuictarum nauium rostra, veluti auitæ gloriæ, & fortium factorum ornamenta affigi assueuere: quæ quanto vetustiora erant, tanto plus decoris & maiestatis habebant. [i] Ideo nec vetustate consumpta reficiebantur, nec effracta resarciebantur. Hæc enim omnium ad se vertebant oculos, quò intuentium animos cogitatio subiret, vt pari ipsi exemplo ad magna facinora, magnasque res inuitarentur. Nec solùm priuatas domos, sed porticus & deorum templa

Cereæ imagines in armariis.

Imagines familiæ in exequialibus pōpis eductæ.

Hostium spolia in atriis.

Deorũ templa spoliis ornata.

ANNOTATIONES.

b Nanque focus erat ara.] Cato de Re rustica, cap. 5. dum loquitur de re diuina in foco facienda. Virgil. lib. 12. Aeneidos,

In mediosq; focos, & diis communibus aras.

Et ibi Seruius. Et Ouidius lib. 1. de Tristibus, eleg. 3. vbi describit lachrymas, quas fudit vxor, posteaquàm iussit Cæsar eum in exilium abire,

Illa etiam ante Lares sparsis prostrata capillis,
Contigit extructos, ore tremente, cibos.

Hincque etiam illud Horatij Epodon Ode 2.

Sacrumq; vetustis extruat lignis focum
Lassi sub aduentum viri.

Vbi Porphyrion, Sacrum, ait, dicit, quia ara deorum penatum est focus. Et Acron, Diis, inquit, Penatibus sacer est. Et illud quoque Plauti in Aulularia act. 2. scena 5.

Hæc imponentur in foco nostro, lari,
Vt fortunatas faciat gnata nuptias.

c In quibus.] Scilicet atriis, ex Plinio lib. 35. ca. 2. Apud maiores in atriis imagines hæ erant, quæ spectarentur: non signa externorum artificum, nec æra, aut marmora. Seneca lib. 3. de Beneficiis, c. 28. Qui imagines in atrio exponunt, & nomina familiæ suæ longo ordine ac multis stemmatum illigata flexuris in parte prima ædium collocant, noti magis, quàm nobiles sunt. Et ad Lucilium epistol. 44. Non facit nobilem atrium plenum fumosis imaginibus. Vide infrà lib. 6. c. 14.

d Quare L. Vitellius.] Suetonius in Vitellio, c. 2. scribit, Vitellium coluisse inter lares aureas Narcisi & Pallantis imagines.

e Cereæ enim imagines.] Plinius lib. 35. cap. 2. ad id, quod nuper diximus, addit, Expressi cera vultus singulis disponebantur armariis, vt essent imagines, quæ comitarentur gentilicia funera. Semperque defuncto aliquo totus aderat familiæ eius, qui vnquam fuerat, populus. Stemmata verò lineis discurrebant ad imagines pictas. Tablina codicibus implebantur, & monumentis rerum in magistratu gestarum. Et Ouidius lib. Amorum primo, eleg. 8.

Nec te decipiant veteris plena atria ceræ
Tolle tuos tecum pauper amator auos.

Et Iuuenalis sat. 8.

Tota licet veteres exornent vndique ceræ
Atria, Nobilitas sola est atque vnica virtus.

Et in tota hac satyra insectatur eos, qui aut maiorum gloria, aut falsis fortunæ bonis efferuntur, existimantes veram inde hominis nobilitatem pendere. Apuleius lib. 6. Metamorph. Et depictam in tabula fugæ præsentis imaginem, meæ domus atrio dedicabo.

f Tantoque honore.] Hæc vsque ad versicul. Ita tradito. sunt Plinij lib. 35. cap. 2. & aliorum, quos longo ordine tibi in eam rem cito in nostro Commentario Nobilitatis c. 20. num. postremæ editionis 150. incip. Id quod etiam.

g Ita tradito more.] Suprà ex Plinio libro 35. cap. 2.

h In eisdem quoque atriis.] Plinius vbi suprà, Aliæ, inquit, foris, & circa limina animorum ingentium imagines erant, affixis hostium spoliis.

i Ideo nec vetustate.] Plutarchus cap. 36.

k Adeoque

hostilibus spoliis tanquam trophæis exornare, vetusti moris erat: tantùque exempli fuere, vt illa posteris non mediocris stimulatio fuerit, ne degeneres ipsi, néve ignaui tam claros triumphos turpibus factis dictisque fœdarent.[k] Adeoque hæc propria familiæ ornamenta sunt habita, vt quanuis alienatis ædibus, nouo domino spolia & imagines refigere non liceret. Hasque statuas, quibus splendor & vetustas familiæ notabatur, amouere, est habitum nefas: [l] Belgarum verò fuit mos barbaricus, cæsorũ hostium capita postibus tanquam spolia affigere. [m] qui etiam Galatarum, qui vltra Rhenum incolunt, vsus traditur, vt spolia hostium sanguine perfusa, & trunca capita foribus affigant. [n] Gelonorum hostium cutes, vt eæ omnibus spectaculo sint, ac fortiũ factorum insigne documentum, & hostibus pertimescendum foret. In Aegypto autẽ in vestibulis domorum alas vulturum proponere, indicium nobilitatis & vetustatis familiæ censebatur. Apud Phryges pardalis pro foribus affixa (Homero teste) signũ immunitatis erat, ne hostiũ incursibus pateret.[o] Alexãder verò captis Thebis, vt Pindari domui parceret, illã inscribi iussit.[p] In eisdẽ quoq; atriis pinacothecę nõ mediocri paratu dispositę erãt: in quibus tabulę pictę, cælatũ argentũ, stragula vestis, signa & ornaméta reponebãtur.[q] Sicut Græcis fuere cheli & [r] cistę, [s] phascoli & [t] riscus, in quibus egregia supellex, & muliebris mũdus seruabãtur. Quæ atria plerunq; inaugurata fuere: nanque haud aliter in illis senatus cogi poterat, quàm si inaugurata templa fuissent. Non tamen omnes, sed solas palatinas ædes inaugurari seruatum est, vt habita in his senatus decreta, rata forent. Eas quidem ædes veluti augustissimas, vestibula regalia habere, cognitum est: atriaque potentiora, [x] peristylia amplissima, & conclauia [y] insigni

Belgarum mos *Galatarũ.* *Gelonorũ.* *Aegyptiorum.* *Pardalis immunitatis signum.* *Pindari domui ab Alexãdro parcitum.* *Pinacotheca.* *Atria inaugurata.* *Senatus in atriis cogebatur.*

ANNOTATIONES.

k Adeoque hæc propria.] Plinius d. lib. 35. cap. 2. vbi ad illud quod suprà ibi, In eisdem quoque, adduximus, illud subiungit, Quæ nec emptori refringere liceret, triumphabantque etiam, dominis mutatis, ipsæ domus. Et erat hæc stimulatio ingens, exprobrantibus tectis, quotidie imbellem dominum introire in alienum triumphum. Cicero Antoniana 2. Antonij improbitatem arguit ex virtutis insignibus, quibus Pompeij domus erat ornata, quòd eam ingredi ausus sit, his verbis, An tu illa vestibula, rostra, spolia, cùm aspexisti: domum tuam te intrare putas? fieri non potest.

l Belgarum verò.] Strabo de his loquens lib. 4. E prælio decedentes ceruicibus equorum hostium capita suspendunt, eáque domum delata, vt sint spectaculo, postibus affigunt.

m Qui etiam Galatarum.] Diodor. Siculus libro 6. cap. 9. Capita hostium, in acie cadentium, abscissa equorum alligant collo. Hostium spolia sanguine perfusa, famulis tradunt, in foribus domorum cum cantu atque hymnis affigenda. Vide Strabonem lib. 4.

n Gelonorum.] Herodotus lib. 4. Plinius lib. 7. c. 2. Solinus c. 25.

o Alexander.] Plutarchus in eius vita, dicit eum pepercisse stirpi Pindari, vti etiam Arrianus de Gestis illius, lib. 1.

p In eisdem quoque atriis.] De huiusmodi pinacothecis Vitruuius lib. 1. cap. 2. & lib. 6. cap. 4. & 6. Varro lib. Rei rusticæ, 1. cap. 2. & 59. & Plinius lib. 35. cap. 2. post princip. inquit, Tabulæ pictorum pinacothecas implent. Sunt autem pinacothecæ repositoria tabularum pictarum. Ita exponit Beroal. in Sueton. Aug. c. 72.

q Sicut Græci fuere cheli.] Apud Homerum lib. 8. Odyssææ,

Δεῦρο γύναι φέρε χηλὸν ἀριπρεπέ' ἥτις ἀρίστη.

Id est,

Age mulier, fer arcam pulchram, quæ optima.

& paulò pòst,

τόφρα δ' ἄρ' Ἀρήτη ξείνῳ περικαλλέα χηλὸν
ἐξέφερεν θαλάμοιο. Id est,
Interea verò Arete hospiti pulchram cistam
Extulit & thalamo.

r Cistæ.] Apud Ciceronem in 5. in Verrem actio. Quaternos HS. quos mihi Senatus decreuit, & ex ærario dedit, ego habebo & in cistam transferam ex fisco. Et Iuuenalem satyra 3.

Iamq; vetus Græcis seruabat cista libellos.

Et Vlpianus Iurisconsultus in l. 1. §. si cista. ff. depositi. Si cista, inquit, signata deposita sit, vtrum cista tantùm petetur, an & species comprehendendæ sint? Has Græci ταλάρους vocant, de quibus Homerus lib. 4. Odyssææ,

Φυλὼ δ' ἀργύρεον τάλαρον φέρε.

Loquitur autem de ornamentis Helenæ. Iul. Pollux cap. 19. ponit cistas inter vestium repositoria.

s Phascoli.] Apud Pollucem lib. 7. c. 29.

t Et riscus.] Terentius in Eunucho act. 4. scena 6.

C. Viden' tu illum Thaïs? P. vbi sita est? T. in risco.
Odiosa cessas?

Riscus Donato cista est pelle contecta. Fenestra dicitur parua in pariete, ad rerum repositionem plerunque relicta. Troianum est vocabulum, siue Phrygium. Nonius scribit esse loca in parietibus angusta.

v Peristylia.] De quibus Vitruuius lib. 3. c. 1. lib. 5. c. 11. & lib. 6. c. 3. 7. 9. non semel. & lib. 7. c. 5. & 9.

x Et conclauia.] De his Vitruuius c. 4. & 8. & lib. 7. c. 2. in fi. & c. 3. non semel. & c. 5. in prin. & c. 9.

y Insigni pauimento.] De pauimentorum diffe-

pauimento: [z] tricliniaque & [a] ampla prætoria, ac [b] cœnationes mira cælatura & arte. [c] Nonnunquam xysta, colles, nemora, hortos, [d] piscinas, [e] euripos, amnes, & aquarum ductus, [f] porticusque pauimentatas, cultu & laxitate conspicuas, [g] syluásque & [h] ambulationes, [i] Siquidem in his publica concilia & iudicia, arbitriaque & conuentus frequentes fieri consuerant: inque earundem palatinarum ædium vestibulo, & pro foribus regiæ, laurus semper & ciuica ex quercu, præcipuum insigne clementiæ Cæsarum, affixæ visebantur. [k] Quæ quidem atria in primo aditu domus, & proxima ianuis extruebantur, in quibus matresfamilias degere, [l] & lanæ operam dare assuerant: [m] quod aliter à Græcis seruatum meminimus, quibus andronitis in primis ædibus erat, gynæceum verò vbi mulieres operabantur, in conclaui & recessu intimo, præ pudore & modestia locabantur. [n] Ideo non extra, sed ab intus fores pulsabantur, ne imparatas offenderent: [o] quod etiam à Parthis vsurpatur, vt gynæconitin in secreto domus à viris semotam haberent: [p] quippe quum non modò vxorum, sed pellicum pu-

Matresfamilias in atriis.
Græci.
Andronitis.
Gynaceũ.
Parthorũ zelotypia.

ANNOTATIONES.

rentiis & nobilitate videbis apud Vitruuium sæpe, vt lib.5.cap.10.& lib.7.cap.1.& alibi. Et Ciceronem lib.3.de Orat. Plinium lib.36.cap.25. in princ. & Festum libro 14.

z Tricliniaque.] De his Vitruuius lib.6.c.6. non semel.& c.7.8.& 9.in prin.

a Et ampla prætoria.] Asconius Pædianus in 3. contra Verrem actione, Veteres, inquit, omnem magistratum, cui pareret exercitus, Prætorem appellauerunt. Vnde & Prætorium tabernaculum eius dicitur, & in castris porta prætoria, & hodie quoque præfectus prætorio. Tranquillus in Augusto, cap. 72. Ampla & operosa prætoria grauabatur. id est iniquo animo ferebat Augustus villas quasdam elegantius & sumptuosius extructas. Et in C. Caligula, cap.37. In extructionibus prætoriorum, atque villarum omni ratione posthabita, nihil tam efficere concupiscebat, quàm quod posse effici negaretur. Vlpianus in l.plenum.ff.de vsu & habit. Prætorium vrbanam villam appellauit, his verbis, Plenum autem vsum habere debet, si & villæ & prætorij relictus est. Vide Budæum in l.videamus.ff.loc.& cond.

b Et cœnationes.] Budæus in l. si cuius rei vsusfructus.§.item si domus.ff.de Vsufructu & quemadmodum quis vtatur. scribit Cœnationes potentiorum esse, vt cœnacula inquilinorum & pauperum. Citatque illud Iuuenalis sat.7.

- *Et algentem rapiat cœnatio solem.*

De his meminit Columella lib.1.cap.6. Plinius Iunior lib.2.epistolarum eius lib.epist.17.omnium 41. non semel. & lib.5.cap.6. Gustatorium, grauiórque cœnatio margini imponitur. hoc est, locus vbi cœnabant. Sueton.in Nerone, cap. 31. Præcipua cœnationum rotunda, quæ perpetuò diebus, ac noctibus vice mundi circumageretur. Martialis lib.2.epig.59.

c Nonnunquam xysta.] Vitruuius lib.5.cap.11. Hæc autem porticus ξυστὸς apud Græcos vocitatur, quod athletæ per hyberna tempora in tectis stadiis exercentur. Faciunda autem xysta sic videntur, vt sint inter duas porticus syluæ, aut platanones, & in his perficiantur inter arbores ambulationes, ibique ex opere signino stationes. Et lib.6.ca.10. Item aliæ res sunt similes, vti xystus, prothyron, telamones, & nonnulla alia eiusmodi. ξυστὸς enim Græca appellatione, est porticus ampla latitudine, in qua athletæ per hyberna tempora exercentur. Nostri autem hypæthras ambulationes xystos appellant, quas Græci περιδρομίδας dicunt. Sed & xysti meminit Cicero in lib.de Claris Oratoribus. & lib Academ.quæst.4.& ad Atticum lib.1.epist.5. Plinius Iunior lib.Epist.2.epist.17.non semel.& lib.5.epist.eius operis 6.omnium 102 ad Apollinarem.

d Piscinas.] Plinius Iunior in priore illo loco, & lib.5.epist.6. Varro Rei rust.lib.3.cap.item 3. Cicero ad Attic. lib.2.epist.16. & ad Q.Fratrem lib.3 epist. 23.Columel.lib.1.c.5. Plinius lib.8.c 16.& lib.9.c.17.

e Euripos.] Vitruuius lib.7.cap.5. Cicero lib.2.de Legibus in princ. Ductus aquarum, quos isti Nilos & Euripos vocant, quis non, cùm hæc videat, irriserit? Nam & statim hic noster Alexander ductus aquarum subiungit.

f Porticusque pauimentatas.] Ego admodum decipior, nisi id acceperit à Cicerone in Oratione pro Domo sua, In palatio pulcherrimo prospectu porticum cum conclauibus pauimentatam trecentum pedum concupierat.

g Syluasque.] Vitruuius d.lib.6.c.10. & Plinius in d.epist.lib.2.epist.17.

h Et ambulationes.] Idem Plinius eiusdem operis lib.5.cap.3. Et Iulianus Iurisconsul.in l. si cuius rei vsusfr. (quæ olim incipiebat, æquissimum esse) §. fructuarius.versic.& si fortè.ff.de vsufru.& quemad. quis vtatur fruatur. Vitruuius lib.5 c.11.

i Siquidem.] Scilicet porticibus.

k Quæ quidem atria.] Festus Pompeius lib.1 vbi dicit vnde atrium dicatur, Et vide Vitruuium lib.6.c.9.

l Et lanæ operam dare.] Nam Asconius Pædianus in Orat. Cicer. pro Milone, scribit telas ex vetere more in atrio texi solitas.

m Quod aliter à Græcis.] Paulus Aemylius in prooemio vitarum illustrium virorum. Vitruuius lib.6.cap.9. & vide omnino nostras leges Connub. l.10.nu.21.& 22.

n Ideo non extra.] Ad Romanos redit, qui id faciebant, vt tradit Plutarch. probl.c.9.

o Quod etiam à Parthis.] Vide nu.seq.

p Quippe cùm non modo.] Idem propemodum

d .nu. 42

diciriam ita suspectam habeant, vt nisi capite operto, & velato vehiculo, illas in publicum prodire sinant, neminique propius accedere liceat. [q] Apud quos reges quoque in penetralibus regiæ occlusi, sub specie maiestatis delitescunt. [r] Sed tamẽ triumphales domos hoc amplum habuisse ferunt, vt fores de via aperiantur, non intus, sicut de Publicolæ familia proditum est. Præter quæ, potentiorum domos [s] basilicas habere ante vestibulũ, magno ornamẽto duxere, [t] in quibus esset tribunal, tanquã plus inesset autoritatis, quòd iudicia publica ante ædes darentur: nonnũquam scholasticæ exercitationes & declamationes in his fierent, quippe quum frequens ibi esset auditorij locus: licet basilicas foro coniunctas plerunque legamus, in quibus conuenirent negociatores, & merces exponerent. Communis tamen thalami descriptio sic erat, vt primo poneretur loco septum, vbi ianua, mox aula, inde porticus peristylos soli exposita, postea [v] prodromus, vltimo domus, & in posticis ædiũ hortus. [x] Cœnaculum verò supra ædes erat, scalis ferentibus in publicũ, nonnunquam in ædes versis. [y] A principio verò vrbis tam simplex vitæ cultus, vt rudi cæmento constructas domos, & scandulis robusteis aut stramenteis contectam vrbem per annos quadringentos vsque ad Pyrrhi bellum legamus, [z] qui modicus cultus Hispanis, Aquitanis & [a] Lusitanis, [b] atque Aegyptiis fuit, quibus in modicis diuersoriis degere, sepulchra verò magnificentissima extruere patrij moris erat. [c] Non sic Agrigentini & Megarenses: [d] nam iuxta

Reges conclusi apud Parthos.

Basilica ante potentiorum domos.

Scholastica exercitationes & declamationes.

Thalami descriptio.

Cultus simplex a principio vrbis

ANNOTATIONES.

dum de Persis scribit Plutarch. in Artaxerxe. Et vereor ne Alexander hic lapsus sit, Parthis tribuens quod Persarum est: præsertim cùm nihil tale de Parthis loquitur.

q Apud quos.] Hoc absque dubio de Persis est intelligendum, vt patet ex Herodoto lib. 3.

r Sed tamen triumphales domus.] Ad Romanos reuertitur: idque vsque ad vers. Præterque. est Plinij lib. 36. c. 15.

s Basilicas.] Cicero ad Atticum lib. 2. epist. 29. & in Verrem actione 6. & in Oratio. pro Murena. De Basilicis autem publicis dictum est suprà lib. 2. c. 12.

t In quibus esset tribunal.] Quintilianus lib. 12. cap. 5. ad fi. Seneca lib. de Benefic. Fremitu iudiciorum basilicæ resonant. Plinius Iunior Epistola. lib. 2. epist. 11. Sequuntur auditores, actoribus similes, conducti & redempti mancipes: conuenitur in media basilica, vbi tam palàm sportulæ quàm in triclinio dantur. Et lib. 5. epist. vltim. in princ. Descenderam in basilicam Iuliam, auditurus, quibus proxima comperendinatione respondere debeam.

v Prodromus.] Nescio cur Alexander inter partes ædium prodromum posuerit, cuius significatio Latina est præcursor, antecedens, emissarius. de quo Cicero ad Atticum lib. 1. episto. 7. Nam mihi Pompeiani prodromi nunciant à parte Pompeium actutum. Et lib. 16. episto. 3. Prodromi nulli, satis illud opportunè. Hinc Aquilones prodromi apud Plinium lib. 2. cap. 47. his verbis, Huius exortum diebus octo fermè Aquilones antecedunt, quos prodromos appellant. Et ficus prodromi apud eundem lib. 16. cap. 26. in fine, Ficus & præcoces habet, quas Athenis prodromos vocant. Apud Theophrastum lib. 1. c. 1. πρόδρομοι καρποὶ, præcoces fructus dicuntur. Et apud eundem Plinium lib. 18. cap. 28. Etesiarúmque prodromi flatus incipiunt. Columella lib. 11. cap. 2. Sexto, inquit, Idus Iulias prodromi flare incipiunt. Et hic certè errauit Alexander, vel librarius, quod magis puto: nam prodomus legendum est, non prodromus. Est autem prodomus pars ædiũ quam Latini vestibulum vocant. De quo Homerus lib. 14. Odyssææ parum post princ.

τὸν δ' ἄρ ἐνὶ προδόμῳ εὗρ' ἥμενον ἔνθα οἱ αὐλὴ
ὑψηλὴ δέδμητο περισκέπτῳ ἐνὶ χώρῳ. Id est,

Hunc autem in vestibulo inuenit sedentem, vbi ei porticus
Alta ædificata erat circumspicuo in loco.

Et lib 15. eiusdem operis etiam post princ.

εὗρε δὲ Τηλέμαχον, καὶ Νέστορος ἀγλαὸν υἱόν.
εὕδοντ' ἐν προδόμῳ Μενελάου κυδαλίμοιο.

Id est,

Inuenit autem Telemachum, & Nestoris inclitum filium
Dormientem in vestibulo domus Menelai illustris.

Nec tantùm domorum priuatarum pars erat: sed & templorum, ex Polluce lib. 1. c. 2. post princ.

x Cœnaculum.] Varro lib. 5. de lingua Latina, & dictum est suprà lib. 3. c. 14.

y A principio verò vrbis.] Hæc vsque ad vers. Qui modicus cultus. sunt Plinij li. 16. c. 10. post prin. authoritate Cor. Nepotis.

z Qui modicus cultus Hispanis.] Iustin. li. 43.

a Et Lusitanis.] Diod. Siculus lib. 6. cap. 9.

b Atque Aegyptiis.] Id vsque ad verba, Non sic. est Diod. Siculi lib. 2. c. 1.

c Non sic Agrigentini.] Aelianus de Varia historia, lib. 12. cap. 29. Plato, inquit, filius Aristonis, cùm videret Agrigentinos magnis impensis ædificare, eodémque modo cœnare: Agrigentini, inquit, ædificant, quasi semper victuri: & comedunt, quasi semper morituri.

d Nam iuxta Platonis.] Id non Platoni, sed Diogeni tribuit Tertullianus in Apologetico, c. 39. Plutarchus problem. 131. Megarensium luxum describens, sic ait, Megarenses Theagene tyranno electo, parum diu in administranda republ. modestos

Platonis verbum, ædificabant vt semper victuri, epulabantur vt morituri. [c] Indi quoque in cultu corporis accuratissimi erant: in sepulchris verò extruendis, parci & modici. [f] Gallis domicilia pluteis & cratibus intexere mos erat. [g] Britannis & [h] Sueuis, in tuguriis vnà cum armentis stabulari: [i] Liguribus montanis, speluncas & vastissimos specus incolere, aut cubilia modica & subobscura. [k] Germani non cohærentibus ædificiis habitant, sed suam quisque domum spacio circundat. Medi diuersoria habent magnis recessibus circundata, & nemoribus manu consitis: [l] alij lateritias fecere domos, quas Euryalus & Hyperpius inuenere primi. [m] Scythæ & [n] Nomades, quia fusi per agros sunt, carris quocunque sors tulit, pro tecto & lare vtuntur. [o] Hyperboreis nemora, vel luci, ac sparsa tuguria domus sunt: nam prælatas syluas & rupes inuias incolũt. [p] Dardani foueas sub fimo, & sordidas ædes habẽt. Phryges olim & [q] Troglodytæ

Platonis di ctum. Indi. Galli. Britanni. Sueui. Ligures. Germani. Medi. Lateritiæ domus. Nomades. Hyperborei. Dardani. Phryges. Troglodytæ.

ANNOTATIONES.

se & temperatos præstiterunt. Inde multam, vt ait Plato, & intemperantem libertatem tribunis popularibus ipsis propinantibus, penitus corrupti, cùm cæteris in rebus in locupletes & copiosos insolenter se gerere cœperunt, tum verò eorum domos inuadentes, homines pauperes splendidè, & effusè conuiuari ac cœnare volebant: idque si negaretur, omni violentia & petulantia vtebantur. Denique facto plebiscito, vsuras a creditoribus, quas antea soluissent, repetebant: idque Palintociam appellauerunt.

c Indi.] Strabo lib. 15. Indi, inquit, in tumulis & sepulturis faciendis perparci, in cultu corporis nimij. Nam & aurum gestant & lapillis ornantur, & sindonem candidissimum induunt, & vmbellas secum portant.

f Gallis domicilia.] Idem Strabo lib. 4. Domicilia & pluteis & cratibus ad testudinem habent, & quidem permagna, multis impositis lacunaribus.

g Britannis.] Idem Strab. d. lib. 4. non multò post ea, quæ suprà adduxi, hæc subiungit, cùm de Britannorum moribus & statura loquitur, Eorũ vrbes sunt nemora: latissimos enim circos, deiectis obstruunt arboribus, vbi constructis tuguriis, & ipsi pariter & armenta stabulantur.

h Et Sueuis.] Tacitus in libello de Moribus Germanorum.

i Liguribus.] Diodorus Siculus lib. 6. cap. 9. non longe ante fi. Ligures in terra cubant vt plurimum: rari sub tecto, aut in tuguriis iacent: plures ad caua saxa, speluncasque ab natura factas, vbi tegantur corpora, diuertunt.

k Germani.] Cornelius Tacitus de Morib. Germanorum, Nullas, inquit, Germanorum populis vrbes habitari satis notum est, ne pati quidem inter se iunctas sedes. Colunt discreti ac diuersi, vt fons, vt campus, vt nemus placuit. Vices locant non in nostrum morem connexis & cohærẽtibus ædificiis. Suam quisque domum spacio circundat, siue aduersus casus ignis remedium, siue inscitia ædificandi. Herodianus lib. 7. non multò post princ. Rara, inquit, apud Germanos structura è lapide ac lateribus coctilibus, densisque potius syluis, quorum confixis coagmentatisque lignis, quædam quasi tabernacula ædificant.

l Alij lateritias.] Hæc vsque ad versicu. Scythæ. sunt Plinij libro 7. cap. 56. Quintus autem Curtius lib. 7. tradit, Parapamisadas, qui Bactrianis ad Occidentem cõiuncti sunt, tuguria latere primò struere, & vsque ad summum ædificiorum fastigium eodem laterculo vti. Cæterùm structuram latiorem ab imo, paulatim incremento operis in arctius cogi, ad vltimum in carinæ maximè modum coire.

m Scythæ.] Herodotus lib. 4. Strabo lib. 7 vbi de Sarmatis. Iustinus lib. 2. Scytharum mores scribens, ait, hominibus inter se fines nulli, neq; enim agrum exercent, nec domus illis vlla, aut tectum, aut sedes est, armenta & pecora semper pascentibus, & per incultas solitudines errare solitis. Philostratus in vita Apollonij, lib. 7. cap. 12. tradit, Scythas in curribus vitam degere. Iidem Nomades à Geographis dicuntur.

n Et Nomades.] Strabo lib. 7. Nomades vocat ἁμαξοίκους. id est, plaustris ædium vice vtentes, his verbis, Sed qui nunc carros habitant pro domibus, & Nomades, id est, pastores vocantur, qui è pecoribus lactéque & caseo degunt, præsertim equino. Et idem repetit lib. 11. non procul à princ. Philostratus in vita Apollonij, lib. 6. cap. 12. Illic, inquit, Aethiopes habitant, Nomades appellati, qui ciuitates in curribus positas habent. Sed & adde quòd Agathyrsi & Sauromatæ pro sedibus plaustra habent, teste Pomp. Mela lib. 2. c. 1. post princ.

o Hyperboreis.] Pomp. Mela lib. 3. cap. 45. vbi de Scythia. Plinius lib. 4. c. 12. & lib. 6. c. 13. vbi idem dicit de Arymphæis: vti idem etiam Mela lib. 1. c. 21. eodémque vlt. Solinus lib. 26.

p Dardani.] Strabo lib. 7. Dardani, inquit, natio prorsus agrestis, adeò vt sub fimo speluncas defossas incolant, degantque: studio tamen capti musicæ tibias & fides & id genus instrumenta vsurpant.

q Et Troglodytæ.] Diodorus Siculus lib. 4. c. 3. Strabo lib. 11. vbi eos dicit habitare in cauernis. Plinius lib. 5. cap. 8. scribit eos specus excauare, & hæ, inquit, illis domus. Et idem propemodum Solinus ca. 44. Pomp. Mela lib. 1. cap. 8. Cyrenaicam describens, dicit eos specus subire aliquè serpentibus. Et Arrianus lib. 8. Nam & hinc ita appellari videntur ἀπὸ τῆς τρώγλης, id est, specu, siue cauernà. & Martianus Capella lib. 6. quo loco de Africa loquitur, dicit eos habitare in specubus. Et Aelianus de Animalibus, lib. 9. ca. 44. Troglodytæ, inquit, natio hominum in subterraneis degit cauernis, atque inde hoc nomen sibi vendicant. De quibus est & illud Virgilij lib. 3. Georg.

ipsi

sub effossis tumulis, [r] Baleares in saxis concauis, cuniculis ad corporis magnitudinem dimensis: alij ex vlua palustri latibula intexerunt. [s] Mardorum gens specus infodiunt montibus, in quos se, coniuges & liberos receptant. [t] Aethiopes [v] & Indorum magna pars subterraneas domos habēt: Massilienses ex paleis in [x] Meroe ex palma, [y] Cathromotitæ ex ligno. [z] Indi quoque, [a] Aegyptij & † Britanni, ex arundinibus. [b] Ichthyophagi ex ostreis marinis, aut ex pisciū ossibus tecta contignant. [c] Chelenophagi partim ex alga, partim ex testudinum testis, [d] gens circa Nasamones & Troglodytas, & [e] Chaldæi profugi ex sale. [f] Spitamæi ex ouorum putaminibus & pennis. [g] Contrà verò Arabes & Sabæi: nam limina, postes, cellas, fulcimenta, parietes & domorum tecta habent augustissima, ex ebore, auro & argento atque sumptuoso lapide & smaragdo, luxu ingenti, laquearia verò citro & ebore extructa, qualē Alcinoi domum [h] Homerus tradit, auro, argento, electro atque ebore fulgentem. [i] Persæ quoque magnas gazas, & quicquid est auri, in domibus ponunt. Regum Indorum regia argenteis imaginibus tota distinguitur, eamque ex auro vites percurrunt, fultæ aureis columnis. [k] Fuitque institutum Lycurgi apud Spartanos, vt domorum culmina securi, ianuas

Baleares. Mardi. Aethiopes Indi. Massiliēs. In Meroe. Cathromotita. Ichthyophagi. Chelonophagi. Chaldæi. Spitamæi. Arabes. Sabæi. Odyss. 7. Persæ. Indorū regia. Licurgi institutum.

ANNOTATIONES.

Ipsis in defossis specubus, secura sub alta Ocia agunt terra.

Sed & his adde Sarmatas ob sæua hyemis admodum demersis in humū sedibus, specus, aut suffossa habitant, apud Pomp. Melam lib. 2. c. 1.

r Baleares.] Diodorus Siculus lib. 6. cap. 5. Habitant in saxis concauis, iuxtàque præcipites petras. Effossis cuniculis ad corporum tegumenta vtuntur, & vitæ securitatem.

s Mardorum gens.] Q. Curtius lib. 5.

t Aethiopes.] Herodotus lib. 3.

v Et Indorum.] Idem Herod ibi, Aethiopes, eorúmque finitimi, eodem quo Indi Calandriæ vtuntur semine, subterraneásque obtinent domos.

x In Meroë ex palma.] Strabo lib. 17.

y Cathromotitæ ex ligno.] Id est lignorum compage ex Strabone lib. 16.

z Indi.] Q. autem Curtius lib. 9. scribit Indos maritimos tuguria conchis & cæteris purgamentis maris instruere. Herod. d. lib. 3. dicit quosdam illorum habitare in palustribus fluminis.

a Aegyptij.] Diodor. Siculus lib. 1. c. 3. & lib. 2. c. 1. post princ.

† Et Britanni.] Et similiter Sardienses ex Herodoto lib. 5. & Septentrionales populi ex Plinio lib. 16. cap. 36.

b Ichthyophagi.] Strabo lib. 15. de his loquens, Domicilia ex ossibus cetorum & ostreorum cōchis magna ex parte faciunt. Nam trabium & fulcrorum vsum costæ præbent, portas maxillæ, è vertebris fiunt mortaria, in quibus pisces subiguntur. Et rursus lib. 16. de eisdem loquens, Hi in speluncis habitant: vel tuguriis oleæ frondibus contectis, & trabibus ac tignis ex ossibus ac spinis, cetorū perfectis.

c Chelonophagi.] Strabo d. libro 16. ad ea, quæ proximè adduximus, subiungit, At Chelonophagi testudinum testis conteguntur, quæ adeò magnæ sunt, vt vel in eis nauigent. Nonnulli ex alga mari eiecta ingentes & montuosos cumulos facientes, eos suffodiunt atque inhabitant. Plinius de testudinibus tantùm lib. 6. cap. 24. Sed & eos, qui Taprobanem habitant, testudinum superficie domos operiebant, vt tradit Martianus Capella lib. 6. vbi de India.

d Gens circa Nasamones.] Hi sunt Hammanientes, qui sunt inter Nasamones (quos anteà Messammones Græci appellauere ab argumento loci medios inter arenas sitos) & Troglodytas, qui domos sale mōtibus suis exciso, ceu lapide, construunt, vt scribit Plinius lib. 5. c. 5. Solinus c. 41. Et vide interim Herodotum lib. 4. & Plinium lib. 31. ca. 7. vbi & de Carrhis loquitur, qui muros domósque massis faciunt. At ipsa Nasamonum domicilia virgultis erant compacta suspensis circa lentiscos, & ea quoquo versus versatilia, vt scribit Herodotus illo lib. 4.

e Chaldæi profugi.] Strabo lib. 16. In interiore, inquit, sinu vrbs iacet nomine Gerrha, quam Chaldæi tenebant, à Babylonia profugi, loca salsa, & domos ex sale habitantes, quas cum salis squamæ, propter solis ardorem separatæ, continue cadunt, crebrò aquis aspergant, atque eo pacto continuant, parietes. Suntque & alij, qui ex sale domos suas conficiunt, vt Athlantes ex Herodoto lib. 4. Et Carrhis habitant, oppido Arabiæ, vt diximus suprà proximè ex Plinio.

f Spitamæi.] Strabo lib. 16. Plinius lib. 7. cap. 2. scribit, Casas Spitamæorum luto, plumisque, & ouorum putaminibus construi. Aristoteles (teste ibidem Plinio) in cauernis viuere Pygmæos Spitamæos tradit.

g Contrà verò Arabes & Sabæi.] De vtrisque Strabo lib. 16. Nabathæis autem, qui & ipsi sunt ex Arabibus, domus sunt ex lapide sumptuoso, vrbes sine mœnibus, vt idem Strabo tradit eodem lib. non multò ante fi.

h Homerus tradit.] Lib. 7. Odysseæ non adeò procul à princip. Adde autem Aphrorum pastoralium domos fuisse compactas virgultis suspēsis cum Lentiscis, & eas quoquo versus versatiles ex Herod. libro 4.

i Persæ quoque.] Strabo lib. 15. ad fi.

k Fuitque institutum Lycurgi.] Hæc vsque ad versicul. Quare Agesilai. sunt Plutarchi in Apophthegmatis ipsius Lycurgi, in hæc verba, Percontantibus quibusdam, cur tectum à securi fabrefactum domibus imponi iussisset: ianuam autem solùm à serra, nulloque aliorum instrumentorum:

verò ferra discindant, ne quis insignius altero ædificaret.[l] Quare Agesilai domus ab inopi & priuata haud dissimilis fuit,[m] sicut Pompeij domus vsque ad tertium triumphum.[n] Athenienses quum antea specus & abditos saltus incolerent, primi lateritias ædes calce & cæmentis construxere. Postea verò in tantum magnitudinis vrbis ædificia processere, vt tota ædificiis exsurgens, in quatuor aut quinque contignationes, & multa tabulata tecta excitarent, maximasque domos maximis domibus imponerent, vt orator[o] Aristides professus fuit,[p] ita vt Augusto Cæsari, ne vrbs ruinis laboraret magna mole ædificiorum, ne quis supra septuaginta pedes sublimius ædificaret, inhibere necesse fuerit,[q] licet ipse modicas ædes incoleret, & toro modicè instrato cubaret.[r] Quod & Nero Cæsar post incensam vrbem, dimensis vicorum ordinibus & viarũ spatiis, statuit, ne vltra præscriptum ædificia tollerentur. Quare Aemylius Porcina à L. Cassio accusatus, & pœna mulctatus fuit, quòd villam nimis sublimem ædificasset. produntque Tyrios adeò editas maximis cõtignationibus domos aliquãdo struxisse, vt parũ abfuerit quin tota terræmotu corruerit. Sed quæ sint instrumenta domus, quæ relicta domo instructa ad nouum dominum transeant, sæpe quæsitum est: &[s] præter imagines & affixa spolia, ista etiam[t] Paulus Iureconsultus de instructo fundo adnotauit: Specularia, pegmata, canales, harpagones,[v] hamos, centones, siphones, scalas, perticas, spongiasque, quibus instrumentis domus contra vim ignis ad incertos casus defenditur, squalor abluitur, & immunditiæ purgantur.[x] Dixere autem centones, ex

Athenienses. *Augusti edictum.* *Tyrij.* *Instrumenta domus. Vlpianus in l. quæsitum. §. acetum ff.* *Centones.*

ANNOTATIONES.

Vt ciues, inquit, omnibus in rebus, quas in domum inferunt, mediocritate vtantur, & nihil eorum, quæ aliis chara sunt, habeant: qualia sunt pocula, & lecti ac mensæ pretiosæ.

l Quare Agesilai domus.] Plutarchus in Agesilao. Sed & Romuli domus canna, & straminibus composita erat, ex Ouidio de ea loquente libro 3. Fastorum,

Quæ fuerit nostri, si quæris, regia nati,
Aspice de canna straminibusq; domum.
In stipula placidi capiebat munera somni,
Et tamen ex illo venit in astra toro.

Virgilius lib. 8. Aeneidos,

Romuleoq; recens horrebat regia culmo.

Vbi Seruius ait, Curiam Calabriam dici, quam Romulus texerat culmis. Idem Ouid. lib. 1. Fastor. Romuli regiam casam vocauit, vt,

Dum casa Martigenam capiebat parua Quirinum,
Et dabat exiguum fluminis vlua torum.

Hæc posteà summæ apud Ro. religioni fuit.

m Sicut Pompeij domus.] Plutarchus in vita illius, Atqui, inquit, Pompeius ipse vsque ad tertium triumphum modicè atque incompositè habitauit. Pulchrum deinde cùm illud theatrum à Ro. longè diffamatum construxisset, splendidiorem domum, veluti à theatro appendicem, ædificauit: qua etiam ab inuidia intactus est.

n Athenienses.] Plinius lib. 7. cap. 56.

o Aristides.] Plutarchus in vita illius.

p Ita vt Augusto Cæs.] Strabo lib. 5.

q Licet ipse.] Suetonius in Augusto, cap. 72. & 73.

r Quod & Nero.] Cornelius Tacitus lib. 15. Cæterùm, inquit, vrbis, quæ domus supererant, non, vt post Gallica incendia, nulla distinctione, nec passim erectæ: sed dimensis vicorum ordinibus, & latis viarum spatiis, cohibita ædificiorum altitudine, ac patefactis areis, additisque porticibus, quæ frontem insularum protegerent.

s Et præter imagines & affixa spolia.] De quibus suprà dictum est.

t Paulus Iurisc.] Imò verò Vlpianus in l. quæsitum. §. si domus. & multis seqq. ff. de fundo instr. & instru. leg.

v Hamos.] Hamas legendum est, non hamos in hoc loco Iurisconsulti, vti etiam Alciatus lib. 1. Prætermissorum. Quod vel satis probatur ex alio loco Pauli Iurisconf. in l. nam salutem. §. sciendum est autem. ff. de offi. præfect. vigi. vbi ita scribitur, Sciendum est autem, præfectum vigilum per totam noctem vigilare debere: & oberrare calceatum, cùm hamis & dolabris, vt curam adhibeat, omnes inquilinos admonere, ne per negligentiam aliquam incendij casus oriatur. Plinius Iunior lib. Epistolar. 10. epist. 34. omnium 293. ad Traianum, Cùm diuersam partem prouinciæ circumirem, Nicodemiæ vastissimum incẽdium multas priuatorum domos, & duo publica opera, quanquam via interiacente, Gerusiam & Ision, absumpsit. Est autem latius sparsum, primùm violentia venti, deinde inertia hominum, quòd satis constat ociosos, & immobileis tanti mali spectatores perstitisse, & alioqui nullus vsquam in publico sipo (aut, vt alij legunt, & verius, sipho) nulla hama, nullum denique instrumentum ad incendia compescenda, & hæc quidem, vt iam Principi parabantur. Catellianus autem Cotta memor. incip. Harpago. dicit in hoc loco Iurisconsul. hic citato ab Alexandro, legendum Amas, sine aspiratione, vti etiam scribitur in Pandectis Florentinis. Sed in iisdem in d. §. sciendum. cum aspiratione legitur. Vide ipsum Cottam.

x Dixere autem centones.] De his Sisenna libro 4. Historiarum apud Nonium Marcellum, Toppis aceto madefactis centonibus integuntur, quos

villis grossioribus sagula intexta vilioribus pannis, quibus domorum tecta, tabulata aut ligneæ machinæ militares, aduersus incendia, si ignis maior vis ingruat, muniuntur. [y] Siphones verò, fistulas follibus iunctas, seu machinas hydraulicas, quibus agitatis, ad superiora ædium exhauriunt aquam, qui etiam [z] organa pneumatica dicti. [a] Harpagones, ferreas manus, seu asseres ferro vnco præfixo, quò igni furenti obuiam itent, [b] quos ab Anacharse Scytha inuentos nonnulli volunt. [c] Pegmata verò compactam machinam ex ære, marmore vel ligno, tum ornatus, tum commodi causa, instar illorum quæ in pompæ apparatu producuntur, quibus etiam intra ædes vti assue-

Siphones. *Harpagones.* *Pegmata.*

ANNOTATIONES.

quos supra perpetua classi suspensa cilicia obtenduntur. Plautus in Epidico actus 3. scena 4.

Quin tu alium quæras, cui centones sarcias.

Id est (vt interpretatur Erasmus Chiliad. 2. cent. 4.) quem tu gloriosis mendaciis & consarcinatis fabulamentis expleas. Cato Rei rusticæ, cap. 2. Funes veteres, nouósque fieri: Centones, cuculiones familiam oportuisse sibi sarcire. Et cap. 59. Quoties cuique tunicam, aut sagum dabis, prius veterem accipito, vnde centones fiant. Cæsar lib. 2. bellorum Ciuilium, de obsidione Massiliæ loquens, Centonésque insuper iniecerunt, ne aut tela tormentis missa tabulationem perfringerent, aut saxa ex catapultis lateritiam discuterent. Et paulò pòst, Coria autem, ne rursus igni ac lapidibus corrumpantur, cẽtonibus cõteguntur. Et lib. 3. tradit milites aut ex centonibus, aut ex coriis tunicas sibi fecisse, quibus tela vitarent. Columel. lib. 1. c. 8. Cultam vestitámq; familiã magis vtiliter quàm delicatè habeat, munitámque diligenter à vento, frigore, pluuiáque, quæ cuncta prohibentur pellibus manicatis, centonibus confectis, vel sagis cucullis. Iuuenalis sat. 6. de Messalina loquens,

Intrauit calidum veteri centone lupanar.

Ex quibus locis facilè intelliges non vnam esse huius vocabuli significationem, præter eam qua significat opusculum structum variis de locis, sensibúsque diuersis carminibus: cuius scilicet structura ita solidatur, vt coëant in vnum, aut cæsi duo versus, aut vnus, aut sequens cum medio. Nam duos iunctim locare ineptum est, aut tres vna serie, meræ nugæ, vt tradit Ausonius, qui & ipse Centonem consuit ex solis poëmatis Virgilij, vti etiam Falconia opus alterius argumenti: vnde & Virgilij centones atque ex Homero centones dicti, de quibus D. Hieronymus in præfatione veteris Testamenti.

y Siphones.] De his quoque Cornelius Celsus. Columella lib. 3. cap. 10. Naturali enim spiritu omne alimentum virentis, quasi quædam anima per medullam trunci, veluti per siphonem, quem Diabetem vocant mechanici, trahitur in summum. Et lib. 9. cap. 14. de apibus loquens, Optimum est per aditum vestibuli siphonibus dulcia liquamina immittere, & ita penuriam temporum sustinere, dum Arcturi ortus, & hirundinis aduentus commodiores polliceantur futuras tempestates. Plinius lib. 2. c. 65. ad fin. de qua in summa iuga erumpente, Quo spiritu acta, & pondere terræ expressa, siphonum modõ emicat. Et lib. 32. cap. 10. Ergo sugentia ora forficibus præcidunt, ac veluti siphonibus defluit sanguis, paulatimque morientium capita se contrahunt, nec relinquuntur. Et Iuuenalis sat. 6.

- Micturiunt hic,

Effigiemq́ deæ longis siphonibus implent.

Et Plinius Iunior quo loco citauimus suprà in verbo, Hamos. Indéque diminutiuum Siphunculus apud eundem Plinium Iuniorem lib. 5. epistol. eius lib. 6. omnium 101. In hoc fonte crater, circa siphunculi plures, qui miscent iucundissimum murmur. Rursúsque, E stibadio aqua, velut expressa cubantium pondere, siphunculis effluit, cauato lapide suscipitur, gracili marmore continetur.

z Organa pneumatica.] Plinius lib. 19. cap. 4. Si minus, è puteo pertica, organisue pneumaticis, vel tollenonum haustu rigandos. Ita enim dicuntur, tanquam dicas spiritalia, quæ scilicet, vi flatus, vel spiritus aliquid hauriunt, vel attrahunt.

a Harpagones.] Liuius 3. Decad. lib. 10. Asseres, inquit, ferreo vnco præfixi (harpagonas vocant milites) ex Punicis nauibus inici in Romanas cœpti. Cæsar belli Ciuilis libro 1. Antesignanos, centuriones, Cæsar ei classi attribuerat, qui sibi id muneris depoposcerant, hi manus ferreas atque harpagones parauerant. Hirtius de bello Hispaniensi, Secúmque extulerant calcatas ad fossas complendas, & harpagones ad casas, quæ stramentis à nostris hybernorum causa ædificatæ erant, diruendas & incendendas. Dicuntur autem ἀπὸ τοῦ ἁρπάζειν, id est, rapere. A quo etiam verbum harpagare in eadem significatione vsurpauit Plautus in Aulularia act. 1. sce. 4.

- Hei misero mihi,

Aurum mihi intus harpagatum est.

Et in Bacchidibus actus 4. scena 4.

- Nullus frugi

Esse potest homo, nisi qui bene, & malè facere tenet. improbus

Cũ improbus sit, harpaget, furibus furetur, quod queat.

b Quos ab Anacharse Scytha.] Plinius lib. 7. c. 57. in fi.

c Pegmata.] Seneca ad Lucilium, epist. 88. apertè ac disertè declarat quæ, & qualia sint huiusmodi pegmata, vbi videre poteris: vti etiam Iosephus de bello Iudaico, li. 7. c. 1. Festus autem tradit pegmata esse ex ære, aut marmore armamenta: quæ, vt plurimum, in atriis, quandoque in porticibus aulisque affigebãtur, maiorum aliorúmq; fortium virorum gesta certius quàm pictura ostendentia. Et de his quoque Cicero ad Atticum lib. 4. epistol. eius lib. 8. omnium 77. Plinius lib. 33. cap. 3. Sueton. in Claudio, ca. 34. Iuuenalis sat. 4. Martialis in Amphitheatro Domitiani Cæsaris epigram. 2. & lib. 8. epigr. 33. ad Paulum,

rant. [d] Addit Paulus horologium æreum domi non affixum,& prothyrum,relicta domo instructa ad dominum transire.[e] Est autem prothyrum instar vestibuli,plerunque opertum,quod ante ædes & ostium fit:quod non esse vestibulum meritò nonnulli putant,sed ligneam structuram in isto vestibulo ante fores: qua obstante quasi repagulo apertis ianuis,quæ intus fiunt,non apparent sumpsitque nomen à πρὸ quod ante significat,θύρα auté ianua,vnde hypothyra valuarum illa hians cauitas dicta. [f] Cēsuitque Pomponius iureconsultus ex autoritate Labeonis,prothyra eiusmodi si pro ædibus sint affixa,ædium partem esse,tametsi facilè demi posint & reponi:sicut ligneam structuram,quæ æstate tolli,hyeme reponi solet,ædium esse Labeo putauit, quoniam perpetua causa parata forent: itaque alienata domo, prothyra eiusmodi vnà cum domo ad emptorem transire voluit. Verba verò Pomponij iureconsulti de verborum significatione,hæc sunt.Idem Labeo ait, Prothyrum quod in ædibus fieri solet, ædium est.

Prothyrũ.

Hypothyra.

ANNOTATIONES.

d Addit Paulus horologium.] Imò Vlpianus in d.l.quæsitum.§.Papinianus.ff.de fun.instr.

e Est autem prothyrum.] Vitruuius lib.6.c.10. Prothyra Græcè dicuntur, quæ sunt ante in ianuis vestibula.& subdit,Nos autem appellamus,prothyra,quæ Græcè dicuntur διάθυρα.

f Censuitque Pomponius.] In l. statuæ, quæ est penul.ff.de verbor.signific.Et ibi Alciatus eo nomine intellexit, quæ ex tabulis conficiuntur, ad arcenda, dum valuæ aperiuntur, irrumpentia frigora: aut, tabulatum vice, appositos ostiis tapetas, siue aulæa.

In extis inspiciendis quæ prospera,quæve dira sint,& quæ boni,quæve mali prænuncia.
Cap. XXV.

QVi augurum disciplinam obseruarunt, quique illorum præscita perscrutati sunt in fibris extisque inspiciendis,inter ea quæ dira aut secũda essent multum interfuisse volunt:licet alij alio modo illa interpretari, & eorum euenta prædicere solebant. [a] Et tametsi in extis contineri cor,cerebrum, pulmonem,stomachum,lienem,hepar,seu iecur, communi opinione receptum fuit, [b] quas Græci φρενὰς dicunt,incredibili fabrica conuincta,quorum ex habitu & colore, salubritatis & pestilentiæ signa ostenduntur: tamen nullum discrimen vehementius fuit, [c] quàm si caput iocinoris, [d] vel ipsum iecur in extis defuisset, [e] quod caput extorum dicitur, tunc omen exitij malorumque fuisse, funestumque & magni terroris, nisi in solicitudine & metu, quia curas tunc perimere [f] putarunt. [g] Cumque hepar ex non puro sanguine sit,quia sanguis purus cogitur circa cor: tamen in hepate sedē vaticinij esse, & præsagium futurorum, periti haruspices opinati sunt. Quo mense

Capite iocinoris nõ inuento inter exta. Sedes vaticinij in hepate.

ANNOTATIONES IN CAP. XXV.

a ET tametsi in extis.] Cicero lib.1.de Diuinatione. Plinius lib. 11. cap. 37. Exta homini ab inferiore viscerum parte separantur membranis,quæ præcordia appellant,quia cordi prætenduntur, quod Græci appellarunt phrenas. Festus lib. 5. dicit, Exta dicta, quòd ea diis prosecentur,quæ maximè extant,eminéntque.

b Quas Græci φρενας.] Suprà in præcedenti ex Plinio.

c Quàm si caput iocinoris.] Cicero lib.1. & 2. de Diuinat.Liuius 3.Decad.lib.7.& & 10.post prin. & 5.Dec.lib.1. vbi de Cneo Cornelio, & Q.Petilio Coss. Plinius d.lib.11.ca.37.Plutarch.in Cimone ad fi. & in Alexandro Magno non multum procul à fi. Iul.Obsequens Prodigiorum c.76.& 126. Appianus lib.2. bellorum Ciuilium, vbi de prodigiis mortis Cæsaris.

d Vel ipsum iecur.]Liuius Decad.5.lib.1.Cneus Cornelius euocatus à viatore,cùm templo egressus esset, paulò pòst rediit confuso vultu: & exposuit patribus conscriptis,bouis sescenari,quem immolauisset, iecur defluxisse, id se victimario nuntianti parum credentem,ipsum aquam effundi ex olla,vbi exta coquerentur, iussisse, & vidisse cæteram integram partem extorum, iecur omne inenarrabiliter absumptum.

e Quod caput extorum dicitur.] Ex Plinio vbi suprà id sumptum videtur: qui tamen id dicit. Hæc enim sunt ipsius verba, Iecur in dextra parte est: in eo quod caput extorum vocant, magnæ varietatis.

f Putarunt.] Plinius d.lib.11.c.37.

g Cumque hepar.] Hæc vsque ad verba, Quo mense. sunt Apollonij Tyanæi apud Philostratum in vita illius, lib. 8. c.3. non multò ante fi.cuius hæc sunt verba, Hepar, in quo vaticinij sedem esse dicunt artis periti, ex non puro sanguine constat: totum enim syncerum purumq; sanguinem continet cor,

[h] Claudius Cæsar veneno interceptus fuit: sacrificanti iocinoris caput defuisse constat, [i] quod & Caio principi euenisse memorant: [k] quæ exta pestifera dicta fuere. [l] Si verò in iecore extremum [m] quod fibra dicitur, ita locaretur, vt ab ima fibra iocinera intrinsecus replicata essent, [n] aut si geminum iecur foret, per hæc læta & magna portendi, argumentaque felicitatis esse nemo dubitauit. [o] Auctum iecoris caput aut duplicatum, nimis lætum auspicium facere, sicut exta duplicata magnas facere accessiones, prolationéque finium & triumphum portendi voluerunt. [p] Et tametsi circa Briletum & Thermen in Thracia, & in Chersoneso iuxta Propontidem tradat Plinius bina iocinora leporibus inesse, & si aliò transferantur, alterum interire: tamen id non esse prodigium, omnium opinione receptum est. [q] Syllæ immolanti iecur extrema sui parte speciem laureæ coronæ præ se tulit, mirabili ostento felicitatis futuræ. Si verò liuidum esset aut vitiosum, [r] vel si in coquendo distabuit, [s] aut sanies purulenta efflueret, [t] capútve fibrarum pustulas haberet, piaculare esse, & magna facere infortunia, constans opinio fuit. [u] Idcirco denuo augebantur victimæ, donec iterum cæsis hostiis litatū foret. [x] Ex corde quoque vnde sanguinis origo manat, licet à principio auspitia sumere minimè solerent, posteaquam in extis corda rimari cœperunt, quo tempore Pyrrhus post multiplices clades Italia pulsus fuit, hoc obseruarunt haruspices, vt si cor silens iaceret, neque palpitaret, [z] aut in extis defuisset, calamitates portendi & magnas fortunæ minas crederent. [a] Diuo Cæsari, dum rerum potiretur, immolanti cor defuisse dicitur, tristissimo euentu: nanque haud multo pòst conspiratione coniunctissimorū

Exta pestifera.

Omen felicitatis ex inspectio iecinore.

Infelicitatis.

Ex corde.

ANNOTATIONES.

cor, eúmque per venas in vniuersum corpus diffundit. Sed miror quòd Alexander hìc ponere videtur iecur & hepar vt diuersa, cùm idem sunt: alterum autem Latinum, alterum Græcum.

h Claudius Cæsar.] Plinius lib.11.c.37.

i Quod & Caio Principi.] Idem Plinius ibi.

k Quæ exta pestifera dicta sunt.] Fest. Pompeius lib. 14. Pestifera, ait, auspicia esse dicebant, cùm cor in extis, aut caput in iecore non fuisset.

l Si verò in iecore.] Plinius vbi suprà, Diuo, inquit, Augusto Spoleti sacrificanti primo potestatis suæ die, sex victimarum iocinora replicata introrsus ab ima fibra reperta sunt: responsúmque duplicaturum intra annum imperium. Eadem fermè scribit Tranquillus in Augusto, c.95.

m Quod fibra dicitur.] Seruius in 10.lib. Aeneidos in eum locum,

Cui pecudum fibra, cæli cui sydera parent.

Fibræ, inquit, iecoris extremitas.

n Aut si geminum iecur esset.] Plinius vbi suprà ita de hac re loquitur, vt nesciam an de gemino iecore, an de gemino capite iecoris intelligat: nam ad ea, quæ ex eo adduximus suprà ibi, Claudius Cæsar. addit continuò, M.Marcello circa mortem, cùm periit ab Hannibale, defuit in extis: Sequenti deinde die geminum repertum est. At Valerius Maximus lib.1.c.6. scribit, M. Marcello sacrificanti iecur victimæ sine capite inuentum fuisse, cùm proxima victima iocinoris duplex caput habuisset. quibus inspectis, aruspex respondit, non placere sibi exta, quæ prima trunca, secunda nimis læta apparuissent. Sed siue fuerit duplex iecur, siue iecoris caput duplex (vt scribit Valer.) id fuit inauspicatum Marcello, contrà quàm hic dicit Alexander ab Alexandro.

o Auctum iecoris caput.] Vide præced. Sed ita vt non omittas quod Liuius 3.Decad. lib.7. de eodem Marcello loquens, in hunc modum scribit, Immolasse eo die quidam memoriæ prodidere Coss. Marcellum: & prima hostia cæsa, iecur sine capite inuentum: in secunda omnia comparuisse, quæ assolent. Auctum etiam visum in capite: nec id sanè aruspici placuisse, quòd secundum trunca & turpia exta, nimis læta apparuissent. Ex quo loco hæc Alexander accepisse videtur. Plutarchus in vita illius, scribit, Marcellum sumpto vate immolasse, primæque hostiæ iecur sine capite fuisse: secundæ quàm immensum caput apparuisse.

p Et tametsi.] Plinius d.lib.c.37.

q Syllæ.] Plutarchus in vita illius.

r Vel si in coquendo distabuit.] Liuius 5.Dec. lib.1. Dum de his rebus in Senatu agitur, Cn.Cornelius euocatus à viatore, cùm templo egressus esset, paulò pòst rediit confuso vultu: & exposuit Patribus conscriptis, bouis sescenaris, quem immolauisset, iecur defluxisse: id se victimario nunciandi parum credentem, ipsum aquam effundi ex olla, vbi exta coquerentur, iussisse, & vidisse cæteram integram partem extorum, iecur omnè inenarrabiliter consumptum.

s Aut sanies purulenta.] Cicero lib.2.de Diuin. Iul.Obsequens Prodig.c.64.in princ.

t Capútue fibrarum.] Cic.d.lib.2.

v Idcirco denuo.] Vide omnino nostros Commentarios in l.boues.§.hoc sermone.

x Ex corde quoque.] Hæc vsque ad versic. Hoc obseruarunt. Sunt Plinij d.lib.11.c.37.

y Vt si cor silens iaceret.] Cicero in lib. 2. de Diuinatione.

z Aut in extis defuisset.] Cicero lib.1.de Diuin. Plinius lib.28.c.2. Val.Maxim.li.1.c.6. vbi de Pompeio. Plutar.in Cæsare inter mortis prodigia. Festus Pompeius lib.14. vbi de pestiferis. Vide in seq.

a Diuo Cæsare.] Cicero lib.1.de Diuin. Maximo

est ar

cæsus occubuit.[b] Quod de Pertinace proditum est, vt qua die morte sublatus fuit, sacrificāti nō modò cor victimæ, sed hepar deesset. Si autē in summo corde[c] pinguedo foret, aut solito maius,[d] raptúmve ab aquila aut auibus fuisset, nimium propitios deos ostenderunt.[e] Dum Hermocrates diis sacra faceret, raptum cor victimæ, & à coruo elatum in sublime, felix auspicium fecit, quo Cardiam vrbem ad Corinthū auspicatissimè condidit.[f] Sicut auo Galbæ, fulgur procuranti, cùm aquila exta rapuisset, & in sublimem quercum detulisset, imperium portendit.[g] Fuitque animaduersum, cor quibus prægrande esset, pauidos facere: quibus exiguum, aspectu formidabili, & audaces: quare Hermogenis summi rhetoris, & qui præcocissimi ingenij fuit, mortui dissecto corpore, hispidum cor inuentum est.[h] Tametsi tradatur apud eruditos, eos qui hebeti essent sensu, corde duro & spisso: qui verò ingenio valerent, molli fuisse: id[i] quod Plinius de Aristomene Messenio, &[k] alij de Lysandro, cuius defuncti cor pilosum inuentum esset, meminere. Fel quoque in extis augurium facere proditum est, quod sub hepate angusto ore, & fundo ampliore apparet, vt purum illud clarumque reddat.[l] Si tamē geminum reperitur, licet prodigium sit, tamen magnæ spei fortunā portendit.[m] Quo enim tempore Augustus apud Actium profligato Antonio victor fuit, eo ipso victoriæ die, geminum fel in extis inuenisse traditur.[n] Arato quoque sacrificanti, cum geminum fel haruspex inspexisset, quæ capitali odio dissiderent, mox syncera fide conciliari, societatesque & fœdera iungi prædixit, quod verissimo euentu postea consequutū est. Fuitque disciplina augurali traditum,[o] vt fel Neptuno per-

Cordis prægrādis vel exigui iudicium.

Hermogenis & Aristomenis corda hispida.

Ex felle.

Fel Neptuno dicatū.

ANNOTATIONES.

est argumento, quòd paulò ante interitum Cæsaris contigit, qui cùm immolaret illo die, quo primùm in sella aurea sedit, & cum purpurea veste processit, in extis bouis opimi cor non fuit. & lib. 2. eiusdem operis hanc repetit historiam. Meminit & Plinius d. lib. 11. cap. 37. Cæsari Dictatori, quo die primùm veste purpurea processit, atque in sella aurea sedit, sacrificanti bis in extis cor defuit. Ouidius Metam. lib. 15. enumerans prodigia quæ C. Cæsaris cædem præcesserunt, ait, Cæsúmque caput reperitur in extis. Vbi Raphaël interpres, Exta sine capite significant mortem alicui imminere.

b Quod de Pertinace.] Iulius Capitolinus in vita illius, Eadem die (qua scilicet cæsus est) immolante Pertinace, negatur in hostia cor repertum: & cùm id vellet procurare, caput extorum non deprehendit.

c Pinguedo foret.] Plinius lib. 11. c. 37. In corde summo, pinguedo est quædam lætis extis.

d Raptúmue ab aquila aut auibus.] Vt ex sequentibus videbitur in verbo, Sicut auo Galbæ.

e Dum Hermocrates.] Imò Hermocares ex Stephano, qui hæc de illo describit in lib. de Vrbibus.

f Sicut auo Galbæ.] Suetonius in Galba, ca. 4. Auo quoque eius fulgur procuranti, cùm exta de manibus aquila rapuisset, & in frugiferam quercum contulisset summum, sed serum imperium portendi familiæ responsum est.

g Fuitque animaduersum.] Plinius lib. 11. c. 37. Bruta existimantur animalia, quibus cor durū riget: audacia, quibus paruum est: pauida, quibus prægrande. Aristoteles de Partibus animalium libro 3. cap. 4.

h Tametsi tradatur.] Aristoteles vbi suprà, Quæ sensu, inquit, hebeti sunt, cor habent durum & spissum: quæ autem sensu valent, mollius.

i Id quod Plinius.] Hæc oratio non rectè hîc ponitur, sed poni debuit ante præcedentem, continuò post verbum, inuentum est. Estque Plinij d. lib. 11. cap. 37. cuius verba libuit adscribere, quia notatu digna, Hirto corde gigni quosdam homines proditur, neque alios fortioris esse industriæ, sicut Aristomenem Messenium, qui trecentos occidit Lacedæmonios. Ipse conuulneratus & captus semel per cauernam latomiarū euasit, angustos vulpium aditus sequutus. Iterum captus, sopitis custodibus somno, ad ignem aduolutus, lora cum corpore exussit. Tertiò capto, Lacedæmonij pectus dissecuere causa videndi, hirsutúmque cor repertum est.

k Et alij de Lysandro.] Et de Leonide Lacedæmonio Plutarchus in Paralellis cap. 7. authoritate Aristidis primo rerum Persicarum libro. Homerus lib. 2. ad finem Catalogi, Pylæmenium vocat hirsutum corde.

παφλαγόνων δ' ἡγεῖτο πυλαιμένεος λάσιον κῆρ.

Id est,

Paphlagonibus autē Pylæmenius habens densum cor.

Sed id aliò spectat, neque enim is mortuus erat: sed ad animum, ni fallor, referebat.

l Si tamen geminum.] Quod patet exemplo sequenti.

m Quo enim tempore Augustus.] Plinius lib. 11. c. 37.

n Arato.] Plutarchus in vita illius, Dicitur non multò antè Arato sacra facienti, in iecore duos felles extitisse, eadem pinguedine obuolutos: vatem quoque consultum dixisse, quæ capitalissimo odio dissiderent, ea perbreui inter se firmissima amicitia coitura.

o Vt fel Neptuno.] Plinius d. lib. 11. c. 37. de felle loquens, Aruspices, inquit, id Neptuno & humoris potentiæ dicauere.

p Quod

petuò dicatum sit, velut humoris autori. [p] Quod si in extis prægrande fel inueniretur, prodigij loco est habitum. Sed quanuis prodigiosum, magna semper & felicia porten-dit. [q] Fert tamen Aristoteles in Naxo prægrande fel pecoribus innasci: [r] circa Chalcidem Eubœæ, [s] & in Ponto, pecori nullum esse: [t] ceruo quoque & damæ, equo, mulo & asino, camelo atque apro, vsque defuisse. [v] Sicut perdices in Paphlagonia bina corda habere, [x] & in Bisaltia lepores bina iecora. Et in agro Cretensi pecora circa Gnoson splenem habere tradunt, circa Cortynam non habere. Vel quod idem tradit in [y] Seripho insula, & in [z] Acantho Macedoniæ & [a] apud Cyrenem ranas non coaxare. Et [b] in Emathia Macedoniæ sues vnungulos nasci: atque [c] in Cappadocia mulas fœtus parere, & [d] in Eleo agro mulos non educi, neque propterea ominosum aut prodigium videri. Pulmo verò sub corde est, [e] spirandi officina: is incisus & geminus, tempus dirimere, & [f] diem differre traditur. [g] Si verò simplex esset & solidus, continuare temporum curricula, nullasque cunctationes & moras afferre, opinati sunt. [h] Si verò pulmonis fibra lateret, aut cum corde & iecore coniunctus foret, vel si paruo distinguitur interuallo, miseros casus portendere voluerunt. [i] Lien aduersus iecur, sinistra in parte est: siquidem ventriculo annectitur in intestino: vt iecur purũ reddat. Quod si in dextram vergeret, ferale auspicium, & prædicere quæ magno malo luuntur, haud dubium

Ex pulmone.

Ex liene.

ANNOTATIONES.

p Quod si in extis.] Vide quæ sequuntur.

q Fert tamen Aristoteles.] Lib. de Historia animalium 1. ca. 18. Fellis priuationem, vel in victimis non vsquam percipi certum est: quippe cùm parte quadam agri Chalcidici Eubœæ fel nunquam pecori sit: aut in Naxo omnib. fermè quadrupedibus adeò grande, vt qui sacra fecerint aduenæ stupescant: rem scilicet, prodigij loco, sibi arbitrantes, non talem esse naturam terræ illius quadrupedum. Et idem Arist. lib. 2. de Partibus animalium, cap. 2. Plinius lib. 11. c. 37. At Aelianus lib. Animal. 11. c. 29. scribit duplici felle in Naxo sues esse.

r Circa Chalcidem.] Plinius & Arist. vbi suprà.

s Et in Ponto.] Aelian. de Natura animal. lib. 11. c. 29. At Plinius vbi suprà, non id dicit simpliciter, sed eo carere, qui absynthio vescuntur in Ponto.

t Ceruo.] De his omnibus idē Plinius vbi suprà.

v Sicut perdices.] Plinius vbi suprà, Theophrastus apud Gellium lib. 16. c. 15. Aelianus de Animal. lib. 10. c. 35.

x Et in Bisaltia.] Gellius, vbi suprà authoritate Theopompi, & Aelianus de Animalib. lib. 1. ca. 27. Aristoteles, aut quisquis is est, Mirab. Auscult. c. 118. Plinius autem d. lib. 11. c. 37. sic scribit, Bina iocinora leporibus circa Briletum, & Tharnen, & in Cherroneso ad Propontidē. vbi de Bisaltia non meminit.

y In Seripho insula.] Plinius lib. 8. ca. 58. Mutæ sunt, inquit, ranæ in Seripho. vnde extat prouerbium, Rana Seriphia. de quo Erasmus Chiliad. 1. cent. 5. c. 31.

z Et in Acantho Macedoniæ.] Plin. lib. 11. c. 51

a Et apud Cyrenem.] Plinius lib. 8. c. 58. Cyrenis mutæ fuere ranæ, illatis è continente vocalibus durat genus earum. Aristoteles d. lib. de Mirabilib. auscultationibus. c. 64. scribit, In Cyrene ranas mutas & sine voce esse.

b In Emathia Macedoniæ.] Plinius lib. 11. c. 46. & Aristot. d. lib. & ca. In Macedonia Ematheoticis suibus solidas vngulas esse scribit.

c Atque in Cappadocia.] Aristotel. d. lib. ca. 65. Plinius lib. 11. c. 44. authoritate Theophrasti, scribit in Cappadocia vulgò mulas parere: sed esse id animal ibi sui generis.

d Et in Eleo agro.] Pausanias Eliacorum priore lib. qui 5. est, sic scribit, Rhedam trahebant muli iugales bini, inuento neque prisco, neque eleganti: & alioqui antiquitus inter portenta Eleis muli fuere, atque adeò, vt animal id intra fines ali religio esset.

e Spirandi officina.] Verba sunt Plinij lib. 11. c. 37. sic scribentis, Sub eo, corde scilicet, pulmo est, spirandique officina, attrahens ac reddens animam, idcirco spongiosus, ac fistulis inanibus cauus. Aristoteles lib. 3. de Partibus animalium cap. 6. Pulmo igitur spirandi officio delegatus est, qui originem quidem sui motus accipit ex corde: sed sua tum amplitudine, tum inanitate, aditum spiritui patefacit: cùm enim attollitur, influit spiritus: cum contrahitur, effluit. & non multò pòst in eiusdem ca. fi. Pulmo igitur, inquit, spirandi gratia datus omnino est, sed exanguis. Idem Aristot. in lib. de Spiratione, loquens de Cordulo pisce, qui pedibus subnititur, & branchias gerit, sic tradit, Huiusce rei causam illam ponimus, quòd pulmones adiunguntur causa refrigerationis, quam flatus ipse præstaturus est. Ac spirabile quidem viscus, propterea Pnemon, hoc est, pulmo appellatus videtur, quòd pneumatos, id est, flatus receptaculum se præbeat.

f Et diem differre traditur.] Cicero libro 1. de Diuinatione.

g Si verò simplex esset.] Cicero eod. lib.

h Si verò pulmonis fibra lateret.] Idem Cicero ibidem.

i Lien.] Hæc vsque ad ea verba, Qui tamen. sunt Plinij d. lib. 11. c. 37. Aristot. de Historia animalium lib. 1 c. 18. Lien à læuo æquè in omnibus, quæ membra ista disposita habent per Naturam, non prodigiosè. Iam enim legitimum illum locum in nonnullis quadrupedum lienem cum iocinore permutasse visum est. Ventri lien annectitur, qua omentum obducit.

k Qui

esse: [k] qui tamen abundans, homines decolores facit.[l] Quare in terra Caria Caunios, quòd sub graui cælo degunt, mirum in modum lienosos dicunt esse. [m] Vnde verbum Stratonici citharœdi, illic ambulare mortuos, quòd omnes mirificè pallerent facie tabifica. In fordicidiis sacris, [n] quibus hostias quæ vterum ferunt, immolare præcipitur, si fœtus biceps aut mancus in vtero esset, [o] vel interaneis exhulceratis appareret, exta eiusmodi imminentium malorum nuncia esse, creditum est.[p] Dracones in extis apparuisse, lætum fecere auspicium, [q] contrà Graccho sacrificanti, ad exta irrepsisse adeso iocinere, necem futuram & imminens fatum portenderunt, quę mox subsequuta sunt.[r] Exta quoque de sacrificantis manu ab aquila fuisse rapta, tam efficaci auspicio fuere, vt nullum præsentius aut felicius fuerit.[s] Si tamē è manu decidissent vel viscera cruore infecta essent aut liuida, nigrisque distincta maculis, vel si omentū & membrana viscera continens, hians foret, aut sanguine suffusa, indubiam necem & fatale exitium portēderunt: [t] quale Crasso euenit, cum contra Parthos ducturus lustraret exercitum, documento futuræ magnæ calamitatis. Præcisa verò hostiarum capita suum sanguinem aut exta lambere, [v] Pyrrho sacrificanti obitum luctuosum & fœdos euentus designarunt. [x] Iidem Cimoni formicarum cateruas sanguinem victimæ corripuisse, adnotarunt. Ferunt tamen diuinandi periti, sanguinem victimæ crassiorem & calidiorem, efficaciorem vim portendere: qui verò tenuior esset & frigidior, maiorem habere intelligentiam. Estque inter exempla, præcisum caput victimæ fluctu ma-

Fordicidia sacra.

Dracones in extis apparuisse.

Exta ab aquila rapta.

Exta è manu lapsa.

Capita bestiarū præcisa suum sanguinem lambentia.

Crassi aut tenuis sanguinis in victimis indicia.

ANNOTATIONES.

k Qui tamen abundans.] Vide infrà ibi, Vnde verbum Stratonici.

l Quare in terra Caria Caunios.] Plinius d. lib. 11. c. 37.

m Vnde verbum Stratonici.] Strabo lib. 14. de Cauno ciuitate loquens, Cùm regio, ait, valde felix sit, omnes tamen confitentur vrbem & æstate & autumno grauem esse, propter æstus ac pomorum copiam. Vnde huiusmodi quædam narrantur, quòd Stratonicus citharœdus videns Caunios colore admodum viridi, dixit hoc illud esse, quod poëta (Homerus lib. 6. scilicet) inquit,

οἵη περ φύλλων γενεή, τοίηδε καὶ ἀνδρῶν.

Id est,

Tale quidem genus est hominum, quale est foliorum.

Cùm verò illum incusarent, quòd vrbem, vt morbidam, carperet: Ego (inquit) eam morbidam dicere ausim, vbi mortui ambulant.

n Quibus hostias quæ vterum.] Varro libro 5. linguæ Latinæ. Festus Pompeius lib. 6. non longè à princ. Fordicidiis, inquit, boues fordæ, id est, grauidæ immolabantur, dictæ à fœtu. Ouid. 4. Fastor.

Forda, ferens bos est: fœcundaq;, dicta ferendo:
Hinc etiam fœtus nomen habere putant.

Et Columella lib. 6. c. 24. Post vnum coitum forda non admittit taurum.

o Vel interaneis.] Hæc superius explicata.

p Dracones in extis.] Plinius lib. 11. c. 37. Cecinæ Volaterrano dracones emicuisse de extis læto prodigio traditur.

q Contra Graccho sacrificanti.] Titus Liuius 3. Decad. lib. 5. Tib. Graccho, inquit, priusquam ex Lucanis moueret, sacrificanti, triste prodigium factum est, ad exta sacrificio perpetrato, angues duo ex occulto allapsi, edêre iecur, conspectique repentè ex oculis abierunt. Id cum aruspicum monitu sacrificium instauraretur, atque intentius exta reserata seruarentur, iterum ac tertium venisse tradunt, libatóque iocinore intactos angues abiisse. Cùm aruspices ad Imperatorem id pertinere prodigium præmonuissent, & ab occultis cauendum hominibus, consiliisque: nulla tamen prouidentia fatum imminens moueri potuit. Vbi non de dracone, sed de anguibus, loquitur. Aliter Plutar. in Gracchis. Alia autem ex dracone auguria, id apud Homerum li. 2. Iliados, & Plutarchum in Crasso, vbi de Spartaco loquitur.

r Exta quoque de sacrificantis.] De aquilæ auguriis suprà c. 13. diximus.

s Si tamen è manu decidissent.] Plutarchus in Crasso, Cùm Crassus, vt moris erat, sacrificio instituto lustraret exercitum, porrecta ab aruspice viscera è manibus ceciderę: quod cùm grauiter omnes, qui adstabant, perturbasset, arridens Crassus, Talia nobis, inquit, incommoda senectus adfert: attamen arma nunquam è manibus ceciderunt. Huius celebris dicti meminit Erasmus in Apophthegmatis M. Crassi.

t Quale Crasso euenit.] Appianus in libro, qui Parthicus inscribitur, Postremo, inquit, cùm solito more lustraret exercitum, & mactatis hostiis augur exta illi porrexisset, decidere è manibus. Qua in re cùm præsentes subtristari cerneret, ritu edito, Huiusmodi, inquit, senectus est: sed nec armorum vlla è manibus effugient nostris. Quod iam suprà ex Plutar. dictum est.

v Pyrrho.] Plinius lib. 11. ca. 37. Et profectò nihil incredibile fit, existimantibus, Pyrrho Regi, quo die periit, præcisa hostiarum capita repsisse, sanguinem suum lambentia.

x Iidem Cimoni.] Plutar. in vita illius ad finem, Cùm vates de more victimam cædisset, id sanguinis, quod iam humi congelatum erat, formicarum caterua paulatim corripientes ad Cimonem deportabant, & circa pedis pollicem extendêtes, diu huic rei intentæ singulos latuere.

y Calli

ris absortum, atque exta non comparuisse, [y] Callicratidi Lacedæmonio interitum vitæ attulisse. Subit tamen illa reputatio, veteribus tradi monumentis, [z] gallinaceorũ fibras maximè diis gratas videri, [a] sicut talparum magi verissima dicunt, illisque haud secus quàm solenni victima pulcherrimè litari. Hæc enim sunt exta argutissima, in quibus diuina mens inesse creditur. Fuisseque Cypriorum inuentum, ex suillis extis fieri diuinationem, quodque nisi ex sana victima, neque litari, nec futura prænosci poterant. Ea verò exta quæ nihil habent diuinationis, quæque expianti non litant, tanquam sine nutu, nulloque afflatu diuino, [b] muta dicuntur, quibus non esse litatum notabatur. Quæ autem multum felicitatis & fortunæ pollicentur, [†] regalia dicta sunt. Apud magos verò, talparum exta & [c] ranarum euentus fortunatos, nonnunquam magnos casus prædicere crediderunt. Cumque cætera viscera, detractis extis, postquã litatum erat, aræ imposita igni darentur, ipsa tamen exta nunquam elixa: sed veru decocta apponebantur: sola tamen arietis exta aqua elixa sacris epulis apponũtur. [d] Neptuno verò & fluctibus quum sacra faciunt, mare ingressuri, aliquando ipsam hostiam nonnunquam cruda exta in mare proiiciunt, & vina infundunt. Illud vtique non ab re fuerit meminisse quod periti rerum literis adnotarunt, singulis visceribus hominũ suam vim & affectus innatos fuisse: idcirco [e] homines splene ridere, [f] felle irasci, [g] iecore amare, [h] corde sapere & [i] timere.

Ex gallinaceorum fibris.
Ex talparum.
Ex suillis extis.
Sanam victimam esse oportebat.
Exta muta.
Regalia.
Exta quæ apponerentur in victimis.
Neptuno & fluctibus sacrificandi ratio.
Sua quibusque visceribus vis.

ANNOTATIONES.

y Callicratidi.] Plutarchus in Apophthegmatis illius, Facto sacrificio, cùm ex vate audisset, extis exercitui quidem victoriam portendi, sed Imperatori mortem: nihil expauefactus, Haud penes vnum (inquit) sunt res Spartæ: me siquidem mortuo, nihil deterius habitura est patria: sed si hostibus cessero, aliquid decedet patriæ. Itaque cùm Cleandrum pro se ducem designasset, nauali prælio cum hostibus congressus, fortiter pugnans vitam cum morte commutauit. Nõ tamẽ declarat eorum extorũ formam. Xenophon Rerum Græcarum li.1. tradit illum naui excussum in mare decidisse. Quod proxime accedit ad prodigium hic ab Alexandro relatum.

z Gallinaceorum fibras.] Cicero lib. 2. de Diuinatione. Plinius lib.10.c.21. de Gallis, & quo modo castrentur loquens, Hi, inquit, maximè terrarum imperio imperant: extis etiam fibrisque haud aliter quàm opimæ victimæ diis grati.

a Sicut talparum.] Plinius lib.30.c.3.

b Muta dicuntur.] Festus Pompeius li.11. Muta exta appellabant, ex quibus nihil diminutionis animaduertebant.

† Regalia dicta.] Pompeius lib. 16. Regalia, inquit, exta appellantur, quæ potentibus insperatum pollicentur honorem, priuatis & humiliores hæreditates, filiofamiliæ dominationem.

c Et ranarum.] Nam ex ranæ visceribus, hoc est liene: iocinore, corde, lingua & ossiculo, multa veneficia posse fieri tradit Plinius lib.32.c.5. Hinc illud Iuuenal. sat.3.

- Ranarum viscera nunquam Inspexi. -

d Neptuno verò & fluctibus.] Liuius 3. Deca. lib.9. post Scipionis precationem, hæc scribit, Secundum eas preces cruda exta, cæsa victima (vti mos) in mare proiecit.

e Homines splene ridere.] Persius sat.1.

Quid faciam? sed sum petulanti splene cachinno.

Id est, lasciuo & in risum prurienti. Nam, vt scribit Plin. lib.11.c.37. Splen, siue lien, risus atque iocorum sedes est. Et Seruius in illud Virg. lib.8. Aeneid.

Hic verò Alcidæ furiis exarserat atro
Felle dolor. -

Quo, inquit, ita irascimur, & secundum Physicos, vt splene ridemus. Hinc illud peruulgatum,

Splen ridere facit, cogit amare iecur.

f Felle irasci.] Plinius lib.11.ca.37. & lib.28 ca.9. Fellis naturam & vsum describens, inquit, Inter omnia autem communia animalium, fel præstantius in effectu. Est enim vis eius excalfacere, mordere, scindere, extrahere, discutere. Et hinc illud Virgilij citati in præced.

g Iecore amare.] Suprà in verbo, Homines splene ridere.

h Corde sapere.] Plinius d. lib.11.c.37. dicit, mentem in corde habitare.

i Et timere.] Lactantius lib.6. ca.15. de affectibus loquens, sic scribit, Quod si, vt medici dicunt, lætitiæ affectus in splene est, iræ in felle, libidinis in iecore, timoris in corde: facilius est interficere animal ipsum, quàm ex corpore aliquid euellere: quod est animantis naturam velle mutare.

Consualia, equiria, & ludi Apollinares, quando à Romanis fierent, quóve modo Diti sacra fiant, & quo tempore.
Cap. XXVI.

Consualia. Consus, atque eius templum.

Omulum [a] vrbis conditorem, pace cum finitimus parta, Neptuno equestri solennes fecisse ludos, Consualiaque appellasse, in [b] quibus Sabinas rapuit, autores memorant. [c] Fuit enim Consus consilij deus, cuius ara in circo maximo, vndique aggesta humo, abdita erat, quòd arcanum esse consilium putarunt: [d] quam aram cum ludos celebrant, omnibus adire fas est, reliquo anni tempore non est licitum: in [e] qua Romani sacrificiis igneis aliisque solenni-

ANNOTATIONES IN CAP. XXVI.

a Romulum.] Dionysius Halicarnasseus lib. 2. Cùm multæ ac validæ gentes Rom. essent finitimæ, amica nulla, volens eas conciliare sibi per connubia (qui mos contrahendæ societatis antiquis habebatur firmissimus) cogitánsque alias ciuitates aspernaturas nouos conuenas, nec opibus potentes, nec rebus gestis nobiles: nullam tamen ex aduerso contentionem fore, si vim excusaret necessitas: ex consensu Numitoris aui sui cepit consilium, raptis non paucis simul virginibus connubium quærere. Quæ sententia postquam placuit, primùm Conso Deo, consiliorum occultorum præsidi, vouit, si conatus succederet, solenne festum & sacrificium: deinde re cum Senatu communicata, illis: quoque comprobantibus, indixit celebritatem festúmque Neptuno diem, dimissis circum finitimas vrbes, qui inuitarent ad conuentum & certamina, quæ tunc instarent, tum virorum, tum equorum varia. Titus Liuius 1. Decad. lib. 1. paulò videtur dissentire à Dionysio, cùm inquit, Iam res Romana adeò erat valida, vt cuilibet finitimarum ciuitatum bello par esset: sed penuria mulierum, hominis ætatem duratura magnitudo erat: quippe quibus nec domi spes prolis, nec cum finitimis connubia essent. Tum ex consilio patrum Romulus legatos circa vicinas gentes misit: qui societatem connubiúmque nouo populo peterent. Nusquam benignè legatio audita est: adeò simul omnes spernebant, simul tantam in medio crescentem molem sibi ac posteris metuebant. Aegrè id Romana pubes passa: & haud dubiè ad vim spectare res cœpit. cui tempus locúmque aptum vt daret Romulus, ægritudinem animi dissimulans, ludos ex industria parat Neptuno equestri solennes: Consualia vocat. Plutarchus in Romulo etiam huius historiæ meminit.

b In quibus Sabinas.] Halicarnasseus ad ea, quæ dicta sunt in præced. adiungit, Facto deinde ad eam celebritatem confluxu plurimorum hospitum cum vxoribus, simul & liberis, peractisque sacris Neptuni & certaminibus, extrema ludorum die, cùm iam soluenda esset celebritas, mandat iuuenibus, dato signo, rapiant virgines, quæ spectatum venerant, quam cuique fors obtulerit, seruéntque castas illam noctem, postridie verò ad se adducant. Tum iuuenes cateruatim diuisi, vbi quod conuenerat signum elatum viderunt, discurrunt ad rapiendas virgines, magno tumultu ac vociferatione hospitum, maius aliquod malum suspicantium. Sequenti verò luce adductarum virginum mœstitia deiectos animos Romulus consolatus est, rapinam eam non ad iniuriam spectare, sed ad coniugium dictitans. Post hæc comperto puellarum sexcentarum octogintatrium numero, delegit totidem viros cœlibes, quibus eas in matrimonium dedit ritu cuiusque patrio, ignis & aquæ societatem inter coniuges pactus. Tit. Liuius & Plutarchus vbi suprà. Cornelius Nepos, si is est, lib. de Viris illustribus, c. 2. Præterea Varro lib. 5. de ling. Latina, Consualia à Conso dicta sunt, quòd tũ feriæ publicæ ei Deo, & in circo ad aram eius ab sacerdotibus fiunt ludi illi, quibus virgines Sabinæ raptæ.

c Fuit enim Consus.] Dionysius Halicarnasseus vbi suprà. Ouidius 3 Fastorum,

Festa para Conso, Consus tibi cætera dicet,
Ille festa die, dum sua sacra canes.

Festus Pompeius lib. 3. inquit, Consualia ludi dicebantur, quos in honorem Consi faciebant, quem Deum consilij putabant. Seruius in eum locum lib. 8. Aeneidos,

- Magnis Circensibus actis.

Raptæ, inquit, sunt Sabinæ consualibus, hoc est mense Martio. Consus autem est deus consiliorum: qui ideo templũ sub tecto in Circo habet, vt ostendatur, tectum debere esse consilium: Hinc est quòd & fidei panno velata manu sacrificabatur: quia fides tecta esse debet, & velata. ideo autem dicato Consi simulachro, rapuerunt Sabinas, vt tegeretur initum de raptu consilium. Arnobius lib. 3. aduersus Gentes, Salutaria, inquit, & fida consilia nostris suggerit cogitationibus Consus: & in contrarios exitus cur assiduè vertitur placitorum inopinata mutatio? Dionysius lib. 1. ait. Neptuno equestri templũ ab Euandro in latio erectum, diemque festum statutum, quem illi *ἱπποκράτεια*, Latini Consualia nominant, quo die cessabant ab opere equi & muli sertisque redimebantur. Diuus Augustinus lib. 4. c. 11. Ipse sit Deus Consus, præbendo consilia: & ipsa dea Sentia, sententias inspirando.

d Quam aram.] Plutarchus in Romulo inquit, Fama vulgata ab eo primùm est, cuiusdam Dei aram cõditam sub terra inuenisse, eique Deo Conso nomen indiderunt, siue à consilio, quòd consiliarius foret, siue Neptunus equestris. Nam ara in circo maximo posita, quæ reliquũ quidem tempus latet: in equestribus autem certaminibus aperitur.

e In qua Romani sacrificiis igneis.] Dionysius Halicarnasseus d. lib. 2. & ex eo Lilius Gyraldus Historiæ deorum, Syntagmate 5. sic scribit, Sacratam autem illam solennitatem nunc etiam Rom. celebrant, & Consualia vocant, in qua etiam ara subterranea constructa iuxta Circum maximum, circunfossa terra, sacrificiisque & igneis solennitatibus colitur, cursusque equorum iunctorum agitur, & non iunctorum, Consus à Romanis, quem quidam interpretes in linguam Græcam, *ποσειδῶνα*, & *σεισίχθονα* esse dicunt, hoc est Neptunum & Terriquassatorem: ac propterea subterranea coli ara eum tradunt, quòd hic Deus terram habeat.

f In

bus festos agere dies assuerant, quæ feriæ publicæ dictæ sunt, [f] in quibus sacris victima erat mulus, quoniam id genus quadrupedum primum vehiculo iunctum fuisse credunt, eò quòd [g] Lunæ vehiculum traherent, [h] equosque & asinos coronis sertisque exornare, & feriari, neque illos labori admittere mos erat, quòd instituta nauigatione, quum omnium generum merces nauibus aduehantur, ocium quodammodo iumentis & remissio data sit: [i] vel quòd equos primùm Neptunus domuerat, & equitandi artem inuenerat, [k] quare Hippius dicebatur. Huic [l] Sextili mense die octauo post decimam, equestres ludos Romulum instituisse ferunt, quarto ab vrbe condita anno, qua die raptas Sabinas volunt: [m] tametsi mense Martio primùm Consualia instituta, eoq; tempore raptas Sabinas nonnulli testati sint. [n] Plerique diis Laribus, dum Romani ludos celebrant, Romulum Sabinas rapuisse dicunt. [o] Erat ergo is ludus, vt equi & muli iuncti & soluti in circo maximo, magno spectantium studio currerent. [p] Qui verò fuerit raptarum numerus, inter autores discrepat. quidam non vltra triginta fuisse tradunt, quæ curiis nomina ded[illegible]e: nonnulli quingentas, plerique septem & viginti, vt Valerius Antias: alij sexcẽtas & tres supra octoginta. Præterque ludos Consuales, Marti quoq; in Martio cãpo idẽ Romulus ludos instituit, quos ab equorũ cursu [q] Equitia nuncupauit: [r] qui, siquando alluuione Tiberis inundasset campũ, in Cælio monte, vbi Martialis campus erat, celebãtur. [s] sicut vi fluminis inundato circo maximo, extra portam Collinam ad ædem Veneris Erycinæ Apollinares celebrarunt. [t] Erant enim ludi Apollinares ex prædicto Martianorum carminum, quibus Cannensis clades scripta fuit, bello Punico secundo victoriæ causa instituti. Alij à Cornelio Sylla prætore vrbis

Victima in Consualibus. *Neptunus equorũ domitor.* *Consualia quando celebrata.* *Ludi forma in Consualibus.* *Sabinarũ raptarum numerus.* *Equitia.* *Apollinares ludi.*

ANNOTATIONES.

f In quibus sacris.] Festus Pompeius libro 11. ex quo Alexander hunc locum, ni fallor, accepit, id non ita dixit: sed eius hæc verba sunt, Mulis celebrabantur ludi in Circo maximo Consuales: quia id genus quadrupedum primùm putatur cœptum currui, vehiculóque adiungi. Hæc ille, quibus nihil de immolatione dicit: sed his, non equis, hos ludos celebrari.

g Lunæ vehiculum traherent.] Idem Pompeius continuò ante id quod supra proximè ex eo adduximus, Mulus, inquit, vehiculo Lunæ habetur, quòd tam ea sterilis sit, quàm mulus: vel quòd vt mulus non suo genere, sed equis creetur, sic ea Solis, non suo fulgore luceat.

h Equosque.] Diximus suprà ibi, Fuit enim Consus. ex Halicarnassei lib. 1. Plutarchus probl. c. 47.

i Vel quòd equos primùm Neptunus.] Pausanias in Achaicis, qui 7. lib. est.

k Quare Hippius dicebatur.] Pausanias ibi, & in Arcadicis. Festus Pompeius lib. 8 rationes huius nominis tres addit in hæc verba, Hippius, id est, equester Neptunus dictus est, vel quòd Pegasus ex eo & Pegaside natus sit: vel quòd equuleus, vt putant, loco eius suppositus Saturno fuerit, quem pro Neptuno deuoraret: vel quòd tridentis ictu terra equum excierit, cui ob hoc in Illyrico quaternos equos iaciebant nono quoque anno in mare.

l Sextili mense, die octauo.] Plut. in Romulo.

m Tametsi mense Martio.] Seruius lib. 8. quo loco suprà citauimus.

n Plerique diis Laribus.] Asconius Pædianus in 2. in Ver. Ciceronis act.

o Erat autem is ludus.] Vide suprà ibi, In quibus sacris.

p Qui vero fuerit numerus raptarum.] Plutarchus in Romulo eadem, sed diuersis verbis, scribit, quæ hic Alexander, qui sic ait, Raptas esse quidam triginta tantùm tradũt, à quibus & curias nuncupatas esse. Valerius autem Antias quingentas viginti & septem. Iuba autem (& Dionysius libr. 2.) sexcentas octuaginta tres.

q Equitia.] Equiria legendum ex Varro. lib. 5. de ling. Lat. Ouid. lib. 2. Fast ad fin.

Iamq; duæ restant noctes de mense secundo,
Marsq; citos iunctis curribus vrget equos.
Ex vero positum permansit Equiria nomen,
Quæ deus in campo perspicit ipse suo.

r Qui si quando alluuione Tiberis.] Ouidius lib. 3. Fastorum,

Altera gramineo spectabis Equiria campo,
Quem Tiberis curuis in latus vrget aquis.
Qui tamen eiecta si fortè tenebitur vnda,
Cælius accipiet puluerulentus equos.

Festus Pompeius lib. 5. Equitia, inquit, ludi, quos Romulus Marti instituit per equorum cursum, qui in campo Martio exercebantur. Et lib. 11. Martialis campus in Cœlio monte dicitur, quod in eo Equiria solebant fieri, siquando aquæ Tiberis campum Martium occupassent.

s Sicut vi fluminis.] Liuius 3. Deca. lib. 10. Inter quæ etiam aquarum insolita magnitudo in religionem versa: nam ita abũdauit Tiberis, vt ludi Apollinares, circo inundato, extra portam Collinam ad ædem Erycinæ Veneris parati sint.

t Erant enim ludi Apollinares.] Liuius eiusdem Deca. lib. 5. Macrob. lib. 1. Satur. c. 17. Seruius in lib. 6. Aeneidos in eum locum,

- Festosq; dies de nomine Phœbi.

ex responso Martianorum fratrum, à quibus fata Romanorũ præscripta erant, inuentos dicunt fuisse. [v] In quibus decemuiri Apollini boue aurata & duabus capris auratis, Latonæque boue aurata, sacra Græco ritu facere assuerant, quos prætore præsidente, populum laureatum spectasse, Apollini pro cuiusque copiis stipe data, Titus Liuius autor est. [x] Cumque antea incerto die fierent, Publius Licinius Varus prætor vrbis legem tulit, vt dies ante tertium Nonas Quintiles his ludi status foretisque in perpetuũ sacer haberi cœptus est. [y] In quorum celebritate, matronas spectatæ pudicitiæ in propatulo epulari, omnique cæremoniarum genere festum diem agere produnt, puerosque manibus amplexos psallere, & hymnos Apollini canere, [z] sicut Dianæ virgines. [a] Quæ quidem Equitia singulis annis duodecimo calendas Maias in circo maximo celebrarunt, qui dies Cerealibus incurrebat, in quibus post equos, vulpes stipulis alligatæ, accensa flamma, cursitabant. [b] Præterque aram Consi, quę in circo fuit, ab accessu hominum semota, etiam ara Ditis & Proserpinæ in loco abdito in Martio campo ad Tarentum colebatur, locum denominatum, quòd ibi Tiberis ripas tereret, qui [c] Rumon propterea dictus [d] & Serra, ad quam rarus erat accessus hominum. [e] Diis enim inferis aram non à terra sublimem, sed sub effossa humo statui decere putabant, ad quam ex præcepto Sibyllini carminis, altero & quinquagesimo anno ab vrbe condita, sacra & ludos institutos memorant, ad eamque ter annis singulis accessum placandis manibus patere: videlicet postridie Vulcanalia, & ante sextum Idus Nouembris, & ante tertium Nonas Octobris. [f] Apud Eleos verò Plutonis templum semel tantum pa-

Sup. lib. 3. cap. 2. Apollinares quo die celebrati. Equitia quãdo celebrabantur. Ara Ditis & Proserpinæ. Deorum inferorũ ara sub terra. Sacra & ludi ad arã Ditis & Proserpinæ. Plutonis templum.

ANNOTATIONES.

Ludos Apollinares, inquit, qui secundum quosdam, bello Punico secundo, instituti sunt, tempore Syllano, ex responso Martiorum fratrum, quibus Sibylla prophetauerat, quorum extabant, vt Sibyllina responsa.

v In quibus decemuiri.] Hæc vsque ad versic. Cúmque. sunt Liuij 3. Decad. lib. 5. & Macrobij vbi suprà, & Festi Pompeij lib. 1. Hincque extat illud Ouidij lib. Metamor. 7.

- Indutaq́ cornibus aurum
Victima, vota facit.

Et eiusdem operis lib. 10.

- Et blandis induta cornibus aurum,
Conciderant ictæ niuea ceruice iuuencæ,
Thuraq́ fumabant -

Vbi Raphaël Regius, interpres inquit, Cornua victimarum inaurari solebant.

x Cumque anteà.] Hæc vsque ad versic. In quorum celebritate. sunt Liuij 3. Dec. lib. 7.

y In quorum celebritate.] Liuius 3. Dec. lib. 5. Hæc est, inquit, origo Ludorum Apollinarium, victoriæ non valetidinis ergô, vt plerique rentur, votorum. Factósque populus coronatus spectauit, matronæ supplicauere, vulgò apertis ianuis in propatulo epulati sunt: celebérque dies omni ceremoniarum genere fuit. Macrob. vbi suprà.

z Sicut Dianæ virgines.] Titus Liuius 3. Deca. lib. 7. scribit, Tum septem & viginti virgines longam indutæ vestem carmen in Iunonem Reginam canentes ibant. Sed an ad rem faciat, vide.

a Quæ quidem Equitia.] Suprà diximus ex Ouidio.

b Præterque aram.] Festus Pompeius libro 18. Terentum, inquit, locus in campo Martio dictus, quòd eo loco ara Ditis patris terra occultaretur. Sed hic & apud illum legendum est Terentum ex his, quæ dicam in seq.

c Rumon.] Hæc eadem Gyraldus Syntagmate 17. nullo authore laudato. Sed hæc sunt Seruij enarrantis illud Virgilij lib. 8. Aeneidos,

- Ego sum, pleno quem gurgite cernis
Stringentem ripas, & pinguia culta secantem,
Cæruleus Tibris, cælo gratissimus amnis.

Stringentem, inquit, id est radentem, imminuentem: Nam est Tiberini fluuij proprium: adeò vt ab antiquis, Rumon dictus sit: quasi ripas ruminans & exedẽs. Etiam in sacris Serra dicebatur: vnde ait,

- Et pinguia culta secantem.

In aliqua etiam vrbis parte, Terentum dicitur, eò quòd ripas terat. Hæc ille.

d Et Serra.] Vide præcedentia.

e Diis enim inferis.] Fest. Pompeius lib. 1. paulò ante fi. Altaria ab altitudine dicta sunt, quòd antiqui diis superis in ædificiis à terra exaltatis sacra faciebant, diis terrestribus in terra, diis infernalibus in terra effossa.

f Apud Eleos.] Gyraldus de Diis Gentium, lib. 17. nullo quoque authore citato. sed id est ex Pausania lib. 6. qui de Elianis est non longè à fine. Iam verò (inquit Pausanias) Sumani ambitum & ædem (vtrunque enim Elei Sumano dedicarunt) semel quotannis aperiunt, neque tunc introire cuiquam, præterquam sacrificulo, fas est. Soli omnium ex cognitis gentibus, Elei Ditem patrem ob huiusmodi causam venerantur. Cùm exercitum ad Pylon, quæ in Elide est, oppugnandum Hercules adduxisset, opem ei ferente Minerua, præsto etiam sibi ad ferendum auxilium Summanum fuisse dicũt, quòd ei honores habuissent: vt qui in Herculem offensiore animo essent.

reſit,& quanuis patens,nulli introire licitum eſt.[g] Sicyonij quoque ſemel annis ſingu- *Eumenidū*
lis Eumenidum prope Aſopum diem agunt, & ſacrum faciunt.[h] Cumque huma- *templum.*
nis capitibus prius Ditem placarent, poſtea ab Hercule admoniti,hominum ſimula- *Quibus vi*
cra victimas dederunt.[i] Obſeruatumque fuit, vt ſterilibus pecudibus & iuuencis,ac *ctimis Diti*
vino,melle, lacte & ſanguine Diti ſacra fiant:[k] Quãquam Numæ legibus inferis diis *ſacrificaba*
vina libare vetaretur, his verbis: Vino rogum ne reſpergito.[l] Eas quidem aras, quæ *tur,& qua*
plerumque[m] geminæ fuerunt & pares,dum ſacra faciunt,ſicut reliquas inferorum,ni *cæremonia.*
gris vittis aut cæruleis ornant, & cupreſſo.[n] Cumque pecudes immolant, ſpirantem cruorem in effoſſam terram mittunt:vinumque,lac & mel vnà infundunt,viſceraque cæſæ victimæ ter circum aras ducunt, igne accenſo, hoc piaculari ſacro inferos euocari arbitrati.[o] Inualuitque mos,vt infernis diis facturi ſacra, pares victimas easque
ſiniſtra immolent:[p] & quum manes expiandi ſunt, pocula libent, rogumque vino, *Manes.*
aut ſepulchrum conuerſa manu inſpergant,in quibus litaſſe piaculum erat.nigraſque hoſtias immolent,vinaque effundant,vaſaq; in ignem mittant, viſceraque igni appoſita oleo inſpergant, quippe Diti ſacra exhibentes, cui omnia perdere proprium eſt: lignaque ſterilia è ſepulchris eruta, atro igni apponant:neque oriente luce,vt ſuperis, ſed noctu, vel meridie, aut decreſcente die, hoſtiam immolare conuenit, capite ita conſtituto, vt terram non cœlum ſpectet.[q] Cumque in deorum ſacris qui rem diuinam facit, corporis prius ablutione purgetur: inferis qui funebria exhibiturus eſt,

ANNOTATIONES.

g Sicyonij.] Idem quoque Gyraldus vbi ſuprà, quod eſt ex Pauſaniæ 2.

h Cumque humanis capitibus.] Idem Gyraldus ibi, ex Macrobio lib.1.cap.7. cuius in eam rem verba adduxi, Cúmque diu humanis capitibus Ditem, & virorum victimis Saturnum placare ſe crederent propter oraculum,in quo erat,

καὶ κεφαλὰς ἅδῃ, ϗ τῷ πατρὶ πέμπετε φῶτα.

Herculem ferunt poſteà cum Geryonis pecore per Italiam reuertentem, ſuaſiſſe illorum poſteris, vt fauſtis ſacrificiis infauſta mutarent, inferentes Diti non hominum capita: ſed oſcilla ad humanam effigiem arte ſimulata: Et aras Saturnias non mactando viros, ſed accenſis luminibus excolentes: quia non ſolùm virum,ſed & lumina φῶτα ſignificant.

i Obſeruatumque fuit.] Idem Gyraldus vbi ſuprà. Virgil. Aeneid. 6. oſtendens cæremonias ſacrorum,quæ diis inferis fiebant,

Quattuor hîc primùm nigrantes terga iuuencos
Conſtituit,frontiq; inuergit vina ſacerdos,
Et ſummas carpens media inter cornua ſetas,
Ignibus imponit ſacra libamina prima,
Voce vocans Hecaten cæloq; Ereboq; potentem.

& paulò pòſt,

-Ipſe atri velleris agnam
Aeneas matri Eumenidum,magnæq; ſorori
Enſe ferit,ſterilemq; tibi Proſerpina vaccam.
Tum Stygio Regi nocturnas inchoat aras,
Et ſolida imponit taurorum viſcera flammis,
Pingue ſuperq; oleum fundens ardentibus extis.

Tibullus lib.3.eleg.5.in fi.

Interea nigras pecudes promittite Diti,
Et niuei lactis pocula mixta mero.

Horatius lib.2.Carm.Ode 14.

Non ſi tricenis,quotquot eunt dies,
Amice places illachrymabilem
Plutona tauris.

k Quanquam Numæ legibus.] Plinius lib.14. cap.12. Numæ Regis, inquit, Poſthumia lex eſt, Vino rogum ne reſpargito. dátque huius legis rationem.

l Eas quidem aras.] Idem Gyraldus vbi ſuprà.

m Geminæ fuerunt & pares.] Vide infrà in verbo, Inualuitque mos.

n Cumque pecudes immolant.] Virgilius 5. Aeidos parentalia Anchiſæ deſcribens, ait,

Hic duo ritè mero libans carcheſia Baccho,
Fundit humi duo lacte nouo, duo ſanguine ſacro,
Purpureosq; iacit flores,&c.

o Inualuitque mos.] Plutarchus in Numa, vbi & illud dicit,Superis imparia litari. Quod & obſeruans Seruius in illud Virgilij lib.6. Aeneidos, poſt iuſta Miſeno peracta,

Idem ter ſocios pura circumtulit vnda, &c.

Aut ſæpius, aut te vera ter. Licet enim à funere, contraxerit pollutionem: tamen omnis purgatio ad ſuperos pertinet. vnde & ait, imparem numerum: aut quia hoc ratio exigit luſtrationis.

p Et cùm manes expiandi ſunt.] Lilius Gyraldus vbi ſuprà.

q Cumque in deorum ſacris.] Et idem quoque Gyraldus vbi ſuprà, nullo item authore citato: ſed id ipſum ſcribit Seruius in enarratione eius loci lib.4.Aeneid.

Dic corpus properet fluuiali ſpargere lympha.

In eum locum trahens & illum eiuſdem operis li.6.

Spargens rore leui,& ramo felicis oliuæ.

Et illum lib.2.eiuſdem operis,

- Donec me flumine viuo
Abluero. -

Quia ſacrificantes, vt Seruius ait, diis ſuperis abluebantur.

XX 3

omissa ablutione, leui tantum spargitur ramo. [r] Est tamen Fabij Seruiliani pontificis maximi disciplina traditum, vt atro die manibus parentare non liceret, ne infesti manes fierent: quia quum in his sacris Ianum & Iouem præfari necesse sit, quem atro die aduocare piaculare est, eo die solemni precatione vti, & inferis sacrum facere vetabantur. [s] Hi tamen ludi ad Tarentum seculares dicti, qui non stato die, sed à prima origine singulis centum annis, ex præcepto Sibyllinorum carminum fiebant, quorum [t] autor Valerius Publicola fuit, qui primus cæsis atris bobus, Diti maribus, Proserpinæ fœminis, trinoctio ludos ad Tarentum fecit. Proditur tamen decretum inter Pontifices, vt si defuncto cadaueri iusta quispiam exhibere vult, & an humatum esset, in dubium veniret, satis haberent, si quibusdam sacris precationibusque exhibitis, glebam absenti cadaueri, aut terram inijcerent, terque iniecto puluere, à labe erroris cadauer, manesque expiatos ducerent: atque si operto humo cadauere, os exceptum fuisset, donec purgetur, inhumatum videri. [v] Est quoque notatum, in æde Libitinæ ea quæ humandis corporibus vsui sunt, Romanos venditare, qui nisi mense exacto, & vesperi ac Februario mense, mortuis dare inferias solebant. [x] Delphi verò apud aram Epitymbiæ Veneris manes euocabant, & defunctis parentabant: Græci autem paucis à morte diebus feralia litabant defunctis obsequia: obseruatumque vt reliquo corpore combusto, plerumque digitum, membrúmve, aut crines seponerent, quibus tanquam cadaueri iusta persoluerent & parentarent. Exteris verò gentibus diuersa parentatio fuit. [y] namque apud Platæenses manibus peremptorum ciuium dabantur inferiæ, vt præcedente tibicine, vehicula multa lauro & myrto fusca, cum coronis sequantur, mox lactis, vini & olei libationes succedant: deinde purpuram indutus Princeps, cuius ductu res geruntur, exclusis seruis, mactato ante pyram tauro, vbi Iouem & Mercurium adorasset, manes illorum qui pro patria ceciderant, ad cœnam aduocet: postea cratere merum libans, se defunctorum manibus propinare asseueret: hoc modo illos velut claro præconio excitos, expiari opinati. Achillis verò manes in Sigæo nisi nudos & vnguentis delibutos circa sepulchrum decurrẽtes, nudos expiare compertum est. [z] Apud Albanos, manibus defunctorum parentare, aut iusta persol-

Manibus atro die parentare nefas.

Ludi seculares.

Cadaueribus inhumatis iusta exhibita.

Romani.

Delphi.

Græci.

Exteri.

Albani.

ANNOTATIONES.

r Est tamen Fabij Seruiliani.] Gyraldus vbi suprà. Macrobius à me ante citatus lib. 1. Satur. c. 16. Sed & Fab. Max. Seruilianus Pont. in lib. 11. negat oportere atro die parentare: quia tunc quoque Ianum, Iouemque præfari necesse est, quos nominari atro die non oportet.

s Hi autem ludi ad Tarentum.] Terentum legendum est, vt suprà diximus, & docet Martialis lib. 4. epig. 1.

Hic colat ingenti redeuntia secula lustro
Et quæ Romuleus sacra Terentus habet.

Et lib. 10. epig. 63.

Bis mea Romano spectata est vita Terento,
Et nihil extremos perdidit ante rogos.

Et Statij Syluarum lib. 1. syl. 4.

Nec tantum induerint fatis noua secula crimen,
Aut instaurati peccauerit ara Terenti.

Et Ausonij in Grypho ternario,

Trina Terentino celebrata trinoctia ludo:
Qualia bis genito Thebis Trieterica Baccho.

Vide tamen Valerium Maximum, qui de his loquens Tarentum vocat lib. 2. cap. 1. vbi de Valesio quodam loquitur viro locuplete & rusticæ vitæ, qui duobus filijs ægrotantibus, & filia ad desperationem vsque medicorum laborantibus, aquam calidam iis à foco petens, genibus innixus, lares familiares, vt puerorum periculum in ipsius caput transferrent, orauit: orta deinde vox est, Habiturum eos saluos, si continuo flumine Tiberis deuectos Tarentum portasset.

t Autor Valerius Publicola.] Plutarchus in vita illius. Et ei, quod de Trinoctio dicit, astipulatur Valerius Maximus, & Ausonius vbi suprà, & Horatius de his ludis loquens in carmine seculari,

Certus vndenos decies per annos
Orbis, vt cantus, referatque ludos,
Ter die claro, totiesque grata
Nocte frequentes.

Nam, vt dicit Acron interpres ibi, Ludi seculares ternis diebus & noctibus agebantur, pro cultu Solis die, & nocte Lunæ.

v Est quoque notatum.] Plutarchus problemat. 22.

x Delphi verò.] Plutarchus d. prob. 22. sic scribit, Delphis enim Epitymbię Veneris exigua fanè statua posita ostenditur, ad quam manes ad parentationes & libationes, & elicere, & euocare consueuerunt.

y Nanque apud Platæenses.] Id totum vsque ad versic. Achillis verò. est Plutarchi in Aristide.

z Apud Albanos.] Strabo lib. Geographiæ 11. eorum mores describens, sic ait, Albani præcipuè senectutem venerantur non parentum modò, sed

uere, nulli permittitur, quòd defunctos humana ope putabant non egere. [a] Essedones purgatum defuncti caput inaurant, illique quotannis hostias mactant, & iusta persoluunt. [b] Augilæ, qui vltra Cyrenem sunt, nullos deos, præter defunctorum manes, putabant, ab illis vbi tumulis incubuere, per somnia responsa accipere opinati. Aegyptij dum manibus defunctorum parentant, post preces oppleti lacrymis, tumulum amplexãtur & coronãt: [c] quibus mos erat, in insula quæ Abatos dicitur, vt si quomersum in flumine cadauer non appareret, centum annis illi funus facerent, & ita manes expiarent. [d] Delphi cum Pyrrhi tumulum nullo honore antea coluissent, postea cum didicissent illum contra Gallos pro Delphis adfuisse, Pyrrhi manibus in posterum parentarunt. Delij verò pueri & puellæ, Hyperboreis virginibus vita functis, tonsis crinibus parentasse dicuntur, quos fusis inuolutos, supra illarum monumentum puellæ deponunt, pueri verò in sepulchris. Getarum lex erat, manes viri defuncti non aliter nisi morte vxoris expiari. [e] Ad Terei sepulchrum si qui parentant, aut immolant, hordei loco calculis vtuntur. [f] Romani verò floribus ornare sepulchrum, & sacrificio atque epulo defunctis parentare solent, nonnunquam thure & mero supplicare [g] sine tibicine, quibus in acie cæsis, fuit tam ara quàm annua parentatio constituta. Et tametsi mense Februario mortuis dare inferias consuessent, [h] Decius tamen & Brutus, contra maiorum instituta, Decẽbri mense parentabant. Proditurque memoriæ Traianus imperator, in ea domo qua Alexander Macedo morte sublatus fuit, eius manibus parentasse, & sacrum fecisse. Maxima verò manium euocatio ([i] Homeri testimonio) apud

Essedones. Augilæ. Aegyptij. Delpi. Delij. Getæ. Parentatio ad Terei sepulchrũ. Romani. Inferiæ mẽse Decẽbri. Manium euocatio apud Auernum.

ANNOTATIONES.

etiam cæterorum. Mortuorum curam habere, aut meminisse nefas est: nam cum mortuis pecunias defodiunt. Idcirco pauperes viuunt, cùm patrimonium nullum habeant.

a Essedones.] Herodotus in Melpomene, talibus eos moribus vti tradit, Quoties pater alicui decessit, omnes eius propinqui pecora adducũt, quę vbi mactauerunt, conciderun tque, concidunt & mortuum patrem illius, à quo conuiuio accipiuntur, commistisque carnibus cõuiuium exhibent. Caput tamen defuncti denudatum, purgatũmque inaurant, eoque pro simulachro vtuntur, agentes illi quotannis maiores hostias ceremoniásque. Non diuersa ab his tradunt Solinus ca.25. Pomponius Mela in princip. Geographiæ lib.2.

b Augilæ.] Pompo. Mela Geograph.1.cap.8. vbi Cyrenaica describit, Augilæ, inquit, manes tantùm deos putant, per eos deierant, eos vt oracula consulunt precatique quæ volunt, vbi tumulis incubuere, pro responsis ferunt somnia. Solinus c.44. quæ de Augilis scribit, sumpsit ex c.8.lib.5.Plinij.

c Quibus mos erat.] Seruius in illud Virgilij lib.6. Aeneidos,

Sic demum lucos Stygios, regna inuia viuis Aspicies.

Seneca, inquit, de sacris Aegyptiorum scribens, refert, iuxta Syenem, extremo Aegypti locum esse, quas Philas, id est, amicas vocant: quia illic placata est Isis irata, quòd membra Osiridis mariti, non inueniebat: quæ inuenta, quum sepelire vellet, elegit vicinæ paludis, tutissimum locum, quem ad transitum constat esse difficilem. Limosa enim est palus, & papyris referta, vltra hæc breuis insula inaccessa hominibus: dicta ab hoc ἄβατος. Hinc Lucanus lib.10.

Hinc Abatos, quod nostra vocat veneranda vetustas.

Hæc palus Styx vocatur, quòd tristitiam transeuntibus afferet: sanè ad illam insulam, ab iis, qui sacris imbuti sunt, certis transitur diebus. Vicini autem populi cadauera suorum ad alteram regionẽ transferunt: sed, si quis in fluuio pereat, nec eius inueniatur cadauer, post centum ei annos persoluunt officia. Hinc tractum est,

Centum errant annos, volitantq́; hæc littora circum.

d Delphi cum Pyrrhi.] Pausanias in Atticis.

e Ad Terei sepulchrum.] Idem Gyraldus suprà sæpius nullo authore laudato. Id autem est Pausaniæ in Atticis.

f Romani verò.] Ouidius lib.2. Fastorum,

Est honor & tumulis animas placare paternas,
Paruaq́; in extructas munera ferre pyras.
Parua petunt manes, pietas pro diuite grata est
Munere, non auidos Styx habet ima deos.
Tegula porrectis satis est velata coronis,
Et sparsæ fruges, paruaq́; mica salis.
Inq́; mero mollita Ceres, violæq́; solutæ:
Hæc habeat media testa relicta via.
Nec maiora veto: sed & his placabilis vmbra est:
Adde preces positis & sua verba focis.

g Sine tibicine.] Seruius lib.11. Aeneidos in funere Pallantis ibi,

It cœlo clamorq́; virûm, clangorq́; tubarum.

Antè eum, inquit, mortui ad tubam deducebantur. citátque illud Persij sat.3.

Hic tuba candelæ, tandemq́; beatulus alto
Compositus lecto. -

h Decius tamen & Brutus.] Textor in officina Sacrificiorum & victimarum genera describens, cum Parentalia definit, sic ait, Decius & Brutus parentabant Decembri mense: quia Saturno consecratus est hic mensis, quem habent in numero deorum inferorum.

i Homeri testimonio.] Odyssææ lib.11.

Auernum traditur fuisse, in quo cæsis victimis, & carmine effuso, manes defunctorum ab inferis per diras execrationes eliciunt: mox tenuissima effigie, & hominis simulacro sub noctem apparente, responso excepto super quo consulturi venerant, è conspectu imago in auras puncto temporis dilabitur.[k] Notatumque & illud, in deorum maniũ sacris & feralibus cœnis, præter lentes & offas, apium apponi, quibus qui sacris intererant, vescebantur.[l] Neque solũ spectacula & ludos, sed deorũ sacrificia & manium parentationes, si quãdo minus rite exhibita, aut si non omnia iusta & solennia seruata essent, ex leuibus omissis causis, aut plus iusto seruatis, secundò & tertiò ac sæpius veteres instaurare & reficere consuesse.

Apium in maniũ sacris & feralibus cœnis.

ANNOTATIONES.

k Notatumque illud.] Plinius lib. 20. ca. 11. Plutarchus in Timoleone.

l Neque solùm.] Hic omnino vide, quæ scripsi in Commentariis in l. boues. §. hoc sermone.

Quæ sacra expiationis causa à Romanis seruabantur, & quibus ex causis fierent, quæve apud exteros. Cap. XXVII.

Sacra solẽnia & stata.

Expiatio vbi lapidibus pluisset.

Vbi ex cœlo ostenta apparuissent.

INter plurima sacra quæ vetus religio habuit, quædam[a] solennia & stata fuerunt, quæ eodem stylo modoque indici semper & seruari solita sunt, quorũ ritus & cæremonias transgredi aut omittere,[b] nulli fas erat:[c] siquidem si lapidibus pluisset, Nouendiali semper sacro expiatum fuit. hoc enim sacrum[d] nouem dies colebatur,[e] quod vel prætor vrbanus,[f] vel pontifex maximus ex senatus decreto indicebat.[g] idque vel cælesti voce in Albano missa, vel aruspicum monitu. Si verò cælestes minæ terrorésve, aut terra renunciarentur prodigia formidinesque, vel si terribilis species, aut quid nouum & inopinatum oblatum esset,[h] vt cum

ANNOTATIONES IN CAP. XXVII.

a QVædam solennia & stata fuerunt.] Stata sacrificia sunt, quæ certis diebus fieri debent. Cato in ea, quam scribit de L. Vecturio, de sacrilegio commisso: cùm ei equum ademit, apud Festum Pompeium, Tu, inquit, quod in te fuit, sacra stata, solennia sancta deseruisti. Cicero lib. 1. Tuscula. quæst. Cùm enim illum ad solenne & statum sacrificium curru vehi ius esset. Et in Oratione de Aruspicum responsis, Maiores statas solennésque ceremonias. Ouid. lib. 1. Fastorum,

Cùm mihi (sensit enim) lux hæc indicitur, inquit
Musa, quid à Fastis non stata sacra petis?

Liuius 3. Dec. lib. 10. Statius lib. 1. Thebaidos,

- Inde hæc sacra stata quotannis
Solennes recolunt epulæ. -

Sacra stata (inquit Lactantius interpres) constituta, quæ differri nefas est: Stata, ab eo quòd stent, neque mutentur, neque differri possunt, vt Virgilius lib. 8. Aeneidos,

Interea sacra hæc, quando huc venistis amici,
Annua, quæ differre nefas, celebrate fauentes
Nobiscum, & iam nunc sociorum assuescite mensis.

Macrobius Satur. lib. 1. c. 16.

b Nulli fas erat.] Vt patet ex eo loco Catonis, qui L. Vecturio equum ademit, quòd ea sacra deseruisset.

c Siquidem si lapidibus pluisset.] Liuius 1. Decad. lib. 1. & 3. Decad. lib. 1. paulò ante fi. & iterum lib. 2. scribit, Præneste ardentes lapides cœlo cecidisse. iterum 3. 5. 6. 7. & 10. vbi ita scribit, Et in palatio lapidibus pluit. id prodigium, more patrio, nouendiali sacro expiatum. Et 4. Decad. lib. 4. 5. 8. 9. Et 5. Decad. libro 4. & alibi sæpe. Iulius Obsequens Prodigiorum cap. 3. 33. 51. 52. & 54. & alibi sæpe. Appianus lib. 4. bellorum Ciuilium, Imbres lapidei è cœlo missi, continua fulmina in templa statuásque deciderunt.

d Nouem dies colebatur.] Liuius 1. Decadis lib. 1. Festus Pompeius lib. 12. vbi de Nouendialibus feriis.

e Quod vel prætor vrbanus.] Sueton. in Claudio, cap. 22.

f Vel Pontifex maximus &c.] Liuius 3. Deca. lib. 7.

g Idque vel cœlesti voce.] Liuius 1. Deca. lib. 1. Romanis quoque eodem prodigio Nouendiale sacrum publicè susceptum est: seu voce cœlesti ex Albano monte missa (nam id quoque traditur) seu aruspicum monitu: mansit certè solenne, vt quandocunque idem prodigium nũciaretur (scilicet cùm lapides cœlo caderent) feriæ per nouem dies agerentur. Iul. Obsequens cap. 3. eadem scribit.

h Vt cùm duo visi soles.] Liuius 3. Decad. lib. 8. Et Albæ duos soles visos referebant. & eiusdem Decad. lib. 9. & 5. Dec. lib. 1. tres simul soles effulsisse tradit. Iulius Obsequens Prodig. cap. 41. 43. & 72. & tres soles simul apud eundem cap. 66. 127. & 129. Et Capenæ duas interdiu lunas ortas tradit idem Liuius 3. Decad. lib. 2. post princ. Obsequens ca. 30. Arimini tres lunas distãtibus cœli regionibus exortas memoriæ prodidit. Appianus lib. 4. bello. Ciuil. Circa solem insolita apparuere signa.

i Facésve

duo visi soles, [i] facésve de cælo colluxissent. [k] aut crinita sidera insigni nouitate, vel igneus turbo, atque insolita mũdi facies fulsisset, [l] strepitúsve armorum de cælo auditus, [m] & ingentibus procellis effusus imber foret, [n] vel misto sanguine Tiberis fluxisset, [o] tectaque publica [p] ædésve deorum de cælo tacta essent, [q] aut alia terribilia monstra & prodigia cælestia ostentantia minas apparerent, his auertendis terroribus, piacularibus sacrificiis factis ad placãdas iras, [r] vel feriæ indicebantur, [s] aut lectisternia

ANNOTATIONES.

i Facésue de cœlo colluxissent.] Liuius 3.Dec. lib.3.& 5.Deca.lib.1.non semel.& iterum lib.3. & 5. & alibi sæpe. Iul.Obsequens cap.69.88.113. & 127. Ouid.Metam.lib.15.

Sæpe faces visæ mediis ardere sub astris.

k Aut crinita sydera.] Plinius lib.2.cap.25. Obsequens c.127. Sueton.in Iulio Cæsare ca.88.Stella crinita per septem dies continuos fulsit, exoriens circa vndecimam horam. Et Maro in laudem Cæsaris, illud videtur cecinisse ecloga 9. quæ Mœris inscribitur,

Ecce Dionæi processit Cæsaris astrum.

Idem Suetonius in Nerone, cap.36.Nec minore sæuitia foris, & in exteros grassatus est. Stella crinita, quæ summis potestatibus exitium portẽdere vulgò putatur, per continuas noctes oriri cœperat. Seneca lib. Naturalium quæstionum 7. eodémque vltimo in quo agitur de Cometis, cap. 21. tradit hæc, Sex mensibus hic cometes, quem nos Neronis principatu lætissimo vidimus, spectandum se præbuit in diuersum illi Claudiano circumactum. Cornelius Tacitus lib.14.Sydus cometes effulsit, de quo vulgi opinio est, tanquam mutationem Regis portendat. & libro 15. Fine anni vulgantur prodigia imminentium malorum nuncia: Vis fulgurum non aliàs crebrior, & sydus cometes, sanguine illustri semper Neroni expiatum. Dion in Vespasiano, Is, inquit, qui de comete nescio quid inter se colloquebantur, ait, Non mihi, sed Parthorum Regi mortem portendit: ille comatus est, ego caluus sum. ἐκεῖνος γὰρ κομᾷ, ἐγὼ δὲ φαλακρός εἰμι. Albertus Magnus libro 1. Meteororum vbi huius rei rationem reddit. Lucanus lib.1.

Ignota obscuræ viderunt sydera noctes,
Ardentemq́ polum flammis, cœloq́ volantes
Obliquas per inane faces, crinemq́ timendi
Syderis, & terris mutantem regna cometen.

Cicero li.2.de Natura Deorum, Tum facibus visis cœlestibus, tum stellis his, quas Græci cometas, nostri cincinnatas vocant, quæ nuper bello Octauiano magnarum fuerunt calamitatum prænunciæ. Virgil.lib.2.Georg.in fi.

Non aliàs cœlo ceciderunt plura sereno
Fulgura, nec diri toties arsere cometæ.

l Strepitúsue armorum.] Virgilius lib. 1. Georgicôn,

Armorum sonitum toto Germania cœlo
Audiit, insolitis tremuerunt motibus Alpes.

Ouidius lib. 15. Metamorphoseôn enumerans prodigia, quæ ante cædem Iulij Cæsaris apparuerunt, inquit,

Arma ferunt nigras inter crepitantia nubes,
Terribilesq́ tubas, auditaq́ cornua cœlo
Præmonuisse nefas: solis quoque tristis imago
Lurida sollicitis præbebat lumina terris.

Appianus lib.4. bellorum Ciuilium, scribit hominum immanes voces auditas, armorum strepitus, equorum cursus, inspectante nemine, auditos. Iulius Obsequens cap. 105. scribit fremitus armorum ex inferno auditos.

m Et ingentibus procellis.] Liuius 1.Dec.lib.5.

n Vel misto sanguine.] Virgi.lib.Aeneid.12.

- Recalent nostro Tyberina fluenta
Sanguine adhuc, campiq́ ingentes ossibus albent.

Et idem de aliis fluminibus & lacubus, ex Liuio 3. Decad. lib. 2. post princip. Nunciatum est, inquit, aquas Cærete sanguine mixtas fluxisse. & 4.Decad. lib.3. scribit flumen Amiterni cruentum fluxisse. Et 3.Decad.lib.7. de aqua Albana, quæ cruenta fluxit. & eodem lib. Vulsiniis sanguine lacum manasse. & non multò pòst, Minturnenses, terribilius quod esset, adiiciebant: Sanguinis riuum in porta fluxisse. Et Obsequens c.30. vbi de fluuio Piceni.

o Tectaque publica.] Liuius 3.Decad.lib.4.scribit, atrium publicum in Capitolio tactum de cœlo fuisse. Et eiusdem Decad.lib.6. Murus ac portæ tactæ, & Aritiæ etiam Iouis ædes de cœlo tacta fuerat. & lib. 5. murus turrésque quædam Cumis non ictæ modò fulminibus, sed etiam decussæ.

p Aedesque deorum.] Idem Liuius 3. Decadis lib.1. ad fin. Aedem Spei, quæ in foro Olitorio est, fulmine ictam. & lib. 4. Aedem in campo Vulcani de cœlo tactam. & lib.7. Minturnis ædem Iouis, & lib.8. & 4. Decadis lib.2. & 7. & lib.9. vbi de æde Opis. & alibi sæpissimè. & Obsequens cap.71. vbi de æde Salutis.

q Aut alia terribilia.] Liuius 3.Deca.lib.10.post princ. & sæpe aliàs. aut si pestilentia grassaretur ex eodem 4.Decad.lib.10. Aut si lacte plueret, ex eodem 3.Dec.lib.7. Aut si luce tenebræ obortæ essent. 4.Decad. lib.8. Et apud Obsequentem cap.30. Aut stellæ per diem perpetuo apparerent, aut stellæ in longum productæ medio quasi aëre suspensæ. & Herodiano lib.1.

r Vel feriæ indicebantur.] Liuius 4.Dec. li.10. Senatus censuit & Coss. edixerunt, vt per totam Italiam triduum supplicatio & feriæ essent. Et 5.Decadis lib.2. Horum prodigiorum causa, res diuinæ factæ, & supplicatio vnum diem, feriæque habitæ. Et 5.Dec.lib.1.

s Aut lectisternia.] Liuius 1.Deca. lib.5. vbi primum lectisternium factum est, & lib.7. post princ. & 3.Decad.lib.1.ad finem, & lib.2. post princ. Et de huiusmodi lectisterniis vide eundem 4.Deca.lib 6.in princip. Et Valerium Maximum lib.2.cap.1. vbi de Valesio quodam loquitur. Et de P. Valerio Publicola,

tribus stratis lectis, [t] Ioui, Vulcano & Mineruæ (siquidem hi iactus fulminum possidebant) [v] nonnunquam ludorum celebritate, decreto pontificum procurabantur. [x] Fiebant enim supplicationes cum solenni precatione vrbe tota, circa omnia delubra phanaque & puluinaria, in quibus honos diis dabatur: senatoresque & patricij [y] cum coniugibus & liberis, [z] plerunque coronati, nonnunquam omnes tribus & ordines, præeunte pontifice maximo, aliquando duumuiris, præcedentibus pueris ingenuis & libertinis, ac virginibus [a] patrimis & matrimis coronatis, vel [b] lauream tenentibus manu, [c] voce modulata pronunciantibus carmen, prælata pompa, frequentes supplicare, & pacem deum exposcere solebant. Græci verò siquando territi malis supplicabãt, vetustum carmen inter vota precesque cani iubebant, hoc tenore: Beatorum antiquissima sanitas, in omni tempore tecum sum. [d] Quæ quidem puluinaria, apparatæ lecticæ diuorum erant, in quibus numina pro maiestate iuxta aras sublimia extabant, [e] quibus fasciculi ex verbenis (struppi vocati) pro capitibus locabantur. Hæ quoque supplicationes, si quod iustum bellum in exteras nationes indictum, aut si pro aris focisque & deorum templis, ac solo patrio pugnandum foret, vt ea res populo Romano sociisque ac nomini Latino bene & feliciter eueniret, vtq; bonis auspiciis ac diis bene iuuantibus arma sumerent. [f] Ac victoribus bello viris, ob res feliciter ductu eorum gestas, in quibus grates diis agebant, [g] mulieresque eximios cultus, viri prætextas atq; amplissima ornamenta sumebant à senatu maximi muneris loco sæpe tributæ sunt, [h] modò pluriũ dierũ, modò paucorũ, prout magnificè gesta, & prosperi successus postu-

Supplicationes quibus caremoniis fierẽt.

Græci.

Puluinaria in lectisterniis.

Alia supplicationũ causa.

ANNOTATIONES.

cola, qui primus Coss. fuit cum Bruto, fecitque lectisternium per trinoctium. Vide præterea Seruium in 12. libr. Aeneid. Virgilij in eum locum,

— Et diri sacraria Ditis.

vbi sic ait, Lectisternia dicuntur, vbi in templo homines sedere consueuerunt. Diuum Augustinum lib. Ciuitatis 3. ca 17. & Censorinum de die Natali.

t Ioui, Vulcano, & Mineruæ.] Liuius 3. Decad. lib. 2.

v Nonnunquam ludorum celebritate.] Liuius 3. Decad. lib. 7. Et cùm vis morbi nec humanis consiliis, nec ope diuina leuaretur, victis superstitione animis, ludi quoque scenici, noua res bellicoso populo (nam circi modo spectaculum fuerat) inter alia cælestis iræ placamina instituti dicuntur. Et eiusdem Decad. lib. 7. vbi, vt prodigia, quæ nunciata erant, procurarentur, decretum fuit, vt C. Hostilius prætor ludos Apollinis, sicut his annis voti factique erant, voueret faceretque. & iterum eodem lib. 7. & eiusdem Dec. lib. 10.

x Fiebant enim supplicationes.] Liuius 3. Dec. lib. 1. ad fin. & 4. Decad. lib. 10. & sæpe aliàs. & Iulius Obsequens ca. 54.

y Cum cõiugibus & liberis.] Liuius 3. Dec. li. 2.

z Plerunque coronati.] Liuius 4. Decad. lib. 4. cuius verba afferemus infra. & lib. 6. & 10. & 5. Decad. lib. 3.

a Patrimis & matrimis.] Liuius 4. Deca. lib. 7. post prin. Supplicatio earum religionum causa fuit, quibus diis Decemuiri ex libris vt fieret, ediderunt. Decem ingenui, decem virgines, patrimi omnes, matrimique omnes ad id sacrificium adhibiti, & Decemuiri lactẽtibus nocte rem diuinam fecerunt. Patrimi & Matrimi dicuntur, qui patrem, aut matrem adhuc viuentem habent. Iulius Obseq. ca. 55.

b Lauream tenentibus manu.] Liuius 4. Dec. lib. 10. Maiores duodecim annis omnes coronati, & lauream in manu tenentes suplicauerunt.

c Voce modulata pronunciantibus carmen.] Liuius 3. Decad. lib. 7. quo loco infrà citabimus, & 4. Decad. lib. 1. Carmen præterea ab ter nouenis virginibus cani per vrbem iusserunt: donumque Iunoni Reginæ ferri.

d Quæ quidem puluinaria.] Seruius libro 5. Georgicôn ad finem, Puluinaria, inquit, pro templis ponimus, cùm sint propriè lectuli, qui sterni in quibusdam templis consueerant. Acron in Horatium lib. 1. Carm. 17. Puluinaria, ait, dicebantur, aut lecti deorum, aut tabulata, in quibus stabant numina, vt eminentiora viderentur. Solebant Rom. vel deuictis hostibus, vt vidimus, vel quouis alio modo rep. bene gesta, & periculo propulsato, ad omnia puluinaria deorũ supplicationem decernere, atque aliquot dies festos lætitia publica celebrandos indicere. Sic Cicero Catilin. 3. Quamobrem Quirites quoniam ad omnia puluinaria supplicatio decreta est, celebratote illos dies cum coniugibus & liberis vestris.

e Quibus fasciculi ex verbenis.] Festus Pompeius lib. 17. non adeo longè à fi. Struppi, ait, vocabantur in puluinaribus fasciculi de verbenis facti, qui pro deorum capitibus ponebantur.

f Ac victoribus bello viris.] Quod exemplis posteà probatur.

g Mulieresque eximios cultus.] Liuius 3. Decad. lib. 7. & 8. dicit amplissima veste, omni solutas metu, cum liberis, diis immortalibus gratias egisse.

h Modò plurium dierum.] Liuius 1. Decadis lib. 3. vbi de supplicatione decreta ob victoriam L. Valerij & M. Horatij Coss. & lib. 5. vbi de supplicatione etiam decreta ob Veios captos, & alibi sæpe, & videbis etiam ex seq.

Diuo

labant [i] Diuo Iulio in expeditione Gallica, contra quos multiplici clade dimicatum est, ob claras pugnas quindecim dierum supplicatio decreta fuit. [k] Et D. Brutus ob profligatum Antonium bello Mutinensi (quod antea contigit nulli) quinquaginta dierum supplicationes meruit, [l] Cicero quoque in senatu C. Octauio ob res feliciter gestas, per omnia templa phanaque pariter quinquaginta dierum supplicationes decreuit. [m] In quibus grandes natu matres manibus amplexæ, atque viri semotim coronati procedere, & cum bonis precationibus & faustis ominibus ad templa conueni re, & diis gratias agere solebant. In his quoque præcipuè ciues lætari, [n] quod vitulari dixere, [o] delubra patere, [p] aras sacrificiis fumare, [q] honoreque ac donis cumulari, [r] non nunquam vinum [s] & thus publicè dari legimus. Fuitque supplicatio aliquando prærogatiua triumphi: nam quibus ob res bene gestas supplicationes decretæ sunt, haud multo pòst feliciter confectis bellis, à senatu speciosos triumphos datos comperimus. Obseruatumque, vt quoties obsecrationes, supplicationesque aut lectisternia indicebantur, [t] à iurgiis & litibus temperarent, [v] vinctisque vincula demerent: & tametsi ob rei militaris facinora aut partam victoriam supplicatio decerni soleret duci absenti, [x] vni

Supplicatio D. Iulio decreta. D. Bruto. C. Octauio

Vitulari.

Supplicatio triumphi prærogatiua.

ANNOTATIONES.

i Diuo Iulio.] Plutarchus in vita illius, Hæc vbi Senatui renunciata sunt, per sacrificia indictásque solennitates, quindecim dierum supplicatio, quantum vlla in victoria nunquam superiori tempore obtigerat, diis immortalibus decreta est. Cæsar lib. 2. belli Gallici in fi. Ob eásque res ex literis Cæsaris dies quindecim supplicatio decreta est: quod ante id tempus acciderat nulli. Sed & eidem supplicatio viginti dierum à Senatu decreta est, vt & idem scribit lib. 4. eiusdem operis in fi.

k Et Decius Brutus.] Legendum Decimus ex Appiano Alexandrino, qui id refert lib. bellorum Ciuilium 2. & 3.

l Cicero quoque in Senatu C. Octauio.] Cicero Antoniana 14. nomine trium Imperatorum Octauij Cæsaris, Hirtij & Pansæ Consulum, quinquaginta dierum supplicationes decreuit ob res in Antonium gestas. Appianus bellorum Ciuilium lib. 3. supplicationes ob res in Antonium gestas 50. dierum anniuersarias Senatus habendas censuit, quod nec vnquam bello Celtico, aut aliis in præliis decreuere Rom.

m In quibus g andes natu matres.] Liuius 1. Dec. lib. 5.

n Quod viturali dixere.] Macrobius lib. 3. c. 2. authoritate Titij & Varronis. Nonius Marcellus, Vitulantes, inquit, veteres gaudentes dixerunt, dictum à bonæ vitæ commodo: sicuti qui nunc est in summa lætitia viuere eum dicimus: Nonius Lycurgo, Vt in venatu vitulantes ex suis nos mittant pœnis decoratos feris. Hæc Nonius. Festus lib. vltim. à vitulis deducit, qui summa in pratis lasciuia exultant. Vitulans, inquit, lætans gaudio, vt prato vitulus. Ennius, Habet is coronam vitulans victoria. Quibus adde Plautum in Persa actus 2. scena 3.

Opes, spes bonas, copias, commodanti lubens, vitulorq; marito.

o Delubra patere.] Supplicationem solennem Romæ scribit Liuius 3. Decad. lib. 2. Item 4. Decad. lib. 10. ritus supplicationis in pestilentia describit. Virgil. lib. 4. Aeneid.

Principiò delubra adeunt, pacemq; per aras
Exquirunt. -

Vbi Seruius, Delubrum, inquit, dictum est, vt suprà, propter locum, in quo manus abluuntur, vel propter tectũ coniunctum, aut ligneum simulachrum, delubrum dicimus libro, id est, raso ligno factum: quod Græcè ξόανον dicitur. Macrobius lib. 3. cap. 4. Varronis authoritate scribit, Delubrũ alios extimare locum esse, in quo, præter ædem, sit area assumpta: alios in quo Dei simulachrum dedicatum sit. Ita dictum, quòd in eo dij ponantur: sicut candelabrum dicitur, vbi candela figitur. Cicero lib. 3. de Natura Deorum. Est mihi tecum pro aris & focis certamen & pro deorum templis atque delubris.

p Aras sacrificiis fumare.] Seruius in eum locum Virgilij ecloga 1.

- *Quotannis*
Bissenos cui nostra dies altaria fumant.

q Honoreq; ac donis cumulari.] Liu. 3. Deca. lib. 7. Vide Gyraldum histo. Deor. syntagmate 17. vbi de supplicationibus & lectisterniis.

r Nonnunquam vinum.] Liuius 1. Dec. lib. 10. Auerruncorum causa supplicationes in biduum Senatus decreuit: publicè vinum ac thus præbitum.

s Et thus.] Plinius lib. 22. c. 24. ad fi. scribit thure & costo supplicari. Liuius vbi suprà.

t A iurgiis & litibus.] Apud Ciceronem lib. 2. de legibus: Lex est, Feriis iurgia amouento, eásque in famulis, operibus patratis, habento. Sic lib. 1. de Diuinat. se ita explicat, Rebúsque diuinis, quæ publicè fierent, vt fauerent linguis imperabatur: inque feriis imperandis, vt litibus & iurgiis se abstinerent, quod ad omnia pertinet. Hincque illud Ouidij loquentis de sacrificiis lib. Fastorum 1.

Prospera lux oritur, linguisq; animisq; fauete:
Nunc dicenda bono sunt bona verba die.
Lite vacent aures, insanaq; protinus absint
Iurgia, differ opus liuida turba tuum.

v Vinctisque vincula demerent.] Liuius 1. Dec. lib. 5. vbi de lectisternio primùm Romæ facto loquitur.

x Vni tamen Ciceroni.] Cicer. in Catil. Orat. 3. Atque etiam, inquit, supplicatio diis immortalibus pro

Ciceroni. tamen Ciceroni togato & præsenti, quod rempub. è coniuratorum manibus eripuerat, & ciues conseruarat, supplicatio decreta fuit. Estque animaduersum, plerunque à ma- *Iunoni.* tronis quibus viri essent, Iunoni supplicatum, primùm in Capitolio, deinde in mari *Supplicationes ob leuissimas causas.* proximo, vnde hausta aqua templum & simulacrum inspergebant.[y] Post aliquot verò ætates, defluxis moribus, & collapsa disciplina militari, ob leuissimas sæpe causas, & quæ ad rempub. vix pertinerent, supplicationes decretas inuenimus: [z] quippe Nero- *Neroni.* ni ob recitationem carminum in theatro, vel ob fugas ciuium infandas, & ob publicas clades, quòd sæuitum esset in noxiorum bona, & leuibus de causis sæpe decreuit supplicationem senatus. nam quoties fugas aut cædes iussisset Nero, toties diis grates ha- *Græci.* bitas autores referunt. Fuitque ista vaga popularis supplicatio. Græcis autem ob prosperos successus, & partam de hostibus victoriam, rarenter supplicatio, sæpius epulum *Athenienses.* per singulas tribus publicè dari, & ludi indici solebant. Si cui tamen supplicatio pro *Vbi monstra edita essent.* insignibus factis dabatur, apud Athenienses seruatum est, vt vasa aurea & argentea in pompis efferrent, & sacra decernerent, quasi hoc magnificum laudationis munus foret. [a] Si verò semimares, aut insoliti animaliũ partus, & alia monstra informia edita essent, *Ob bubonẽ aut lupum cellam Io. aut Capit. ingressũ.* iusso fœtu exportari, & in mare vel flumen deiici, à ter nouenis virginibus carmen per vrbem canebatur, donum deinde Iunoni ferebatur.[b] Quòd si bubo [c] vel lupus cellam Iouis, aut Capitolium intrasset, propter id prodigium, tedæ aut victimæ, nonnunquã *Amburbialis victima.* sulphuris & aquæ lustratione vrbem aut Capitolium expiarunt & lustrarunt,[e] quæ victima Amburbialis dicta. Licet singulo [f] perfecto quinquennio, per censores vrbem

ANNOTATIONES.

bus pro singulari eorum merito, meo nomine decreta est, Quirites: quod mihi primùm post vrbem conditam togato contigit: & his decreta verbis est, Quòd vrbem incendiis, cæde ciues, Italiam bello liberassem. Quæ supplicatio, si cum cæteris conferatur, Quirites, hoc interfit, quòd cæteræ bene gestæ, hæc vna conseruata Republ. constituta est: Et in Pisonem, Mihi togato Senatus, vt multis bene gestæ, sed vt nemini, conseruata Reipub. singulari genere supplicationis deorum immortalium templa patefecit. Et Antoniana 2. & 14. item in Catilin. Orat. 4. item pro Sylla.

y Post aliquot verò ætates.] Id probat ex sequentibus.

z Quippe Neroni.] Hæc vsque ad versic. Fuitque. sunt Cor. Taciti lib 14. sæpe, & præsertim in fi.

a Si verò semimares] Liuius lib. 4. Decad. 1. obscœnos animalium, & errantis in alienos naturæ fœtus scribens, ait, Ante omnia abominati semimares, iussique in mare extemplò deportari: sicut proximè C. Claudio, M. Liuio Coss. deportatus similis prodigij fœtus erat: nihilominus Decemuiros adire libros de portento eo iusserunt. Decemuiri ex libris res diuinas easdem, quæ proximè secundum id prodigium factæ essent, imperarunt. Carmen præterea ab ter nouenis virginibus cani per vrbem iusserunt, donúmque Iunoni Reginæ ferri. Et lib. 9. Sub idem tempus & ex Vmbria nunciatum est, Semimarem duodecim fermè annos natum inuentum. Id prodigium abominantes, arceri Rom. agro, necarique quamprimùm iusserunt. Semimares autem appellat his locis Androgynos, siue Hermaphroditos, qui scilicet ambigui, siue vtriusque sexus sunt, vt declarat ipse Liuius illo priore loco. Nam & hi primùm pro prodigio & monstro habiti sunt, vt tradit Cicero lib. 1. de Diuinatione, Quid ortus Adrogyni? nonne fatale quoddam monstrum fuit? Plinius lib. 7. cap. 3. Gignuntur & vtriusque sexus, quos Hermaphroditos vocamus, olim Androgynos vocatos, & in prodigiis habitos, nunc vero in deliciis. Quod & ipsum iisdem verbis repetit Gellius lib. 9. cap. 4. in fi. Nam & hos partus prodigiosos fuisse constat ex eodem Liuio 3. Dec. lib. 7. vbi inter alia quædam prodigia id ponit. Et Sinuessæ natum ambiguo inter marem ac fœminam sexu infantem, quos Androgynos vulgus, vt pleraque faciliore ad duplicanda verba Græco sermone, appellat. Et lib. 7. de simili partu loquens, Id verò aruspices ex Hetruria acciti, fœdum ac turpe prodigium dicere: extorrem agro Rom. procul terræ contactu alto mergendum, viuum in arcam condidere, prouectúmque in mare proiecerunt. Decreuere item Pontifices, vt virgines ter nouenæ per vrbem euntes carmen canerent. Et Iulius Obsequens cap. 81. Lunæ, inquit, Androgynus natus, præcepto aruspicum in mare deportatus. Postea verò desiit id prodigiũ haberi necariq́, sed in delicijs haberi, vt diximus ex Plinio: hincq́; cœptum est quæri, Vtrum mas, an fœmina existimandi sint: responsúmque est, Eius sexus esse existimandum, qui in eo præualet. l. quæritur. ff. de statu hominum.

b Quod si bubo.] Plinius lib. 10. c. 12.

c Vel lupus.] Liuius 1. Decad. lib. 3. Lupos, inquit, in Capitolio visos ferunt à canibus fugatos: ob id prodigium lustratum Capitolium esse.

d Et aquæ lustratione.] Vide infrà in verbo, Sulphur. & iterum in verbo, Ouo. & duobus seqq.

e Quæ victima Amburbialis dicta.] Festus Pompeius lib. 1. Amburbiales, inquit, hostiæ dicebantur, quæ circum terminos vrbis Romæ ducebantur. Gyraldus de Hist. Deorum syntag. 17.

f Perfecto quinquennio.] Asconius Pædianus 1. in Verrem act. quæ Diuinatio dicitur, Censores, inquit,

lustrari sue, oue & tauro, aut verre, & tauro, & ariete, qui circunducebantur, quę Solitaurilia vocantur, inueniamus. In quo fuit constitutum, vt mense Februario, [g] quo tempore vrbs lustratur, [h] Februo (qui lustrationi præest) in primis litarent, & sacrum facerent: mox censor in magna ordinum frequentia deos imperij præsides solenni precatione aduocaret, vt rem Romanam, vrbes, templa, fines, aquas perpetuò seruarēt incolumes, & prosperos successus darent, dubiisque conatibus adessent: malaque auerruncarent, votaque in sequens lustrum promitterent: circumque vrbis pomœrium sereno cælo, pontifices, flamines, & omnes augures, sacrificuli & vates, Vestales virgines, galli sacerdotes, septemuiriepulonum, quindecimuiri sacrorum, & salij, sequentibus patribus & omni plebe, [i] Gabino ritu cum solenni precatione procederent. Cumque in precationis carmine, quum lustrum conderent, antea rogaretur, vt dij immortales rem Romanam volentes propitiique propagarent, & ampliorem facerēt: postea aucto propagatoque latè imperio ad summum culmen, Scipio Aemylianus censor, in condendo lustro, non vt ampliorem facerent, sed tantùm vt rem Romanam seruarent incolumem, rogari iussit, tanquam ad vltimum amplitudinis prouecta esset. Mansitque diu mos, vt in omni precatione quam pro populo facerent, pro senatu quoque & quiritibus precarentur: neque fas esset, in solenni prece sine altero alterum nominare: sicut [k] Athenienses (vt refert Theopompus) quum vota diis effunderent, Chiis & sibi prospera precabantur, & in Panegyris, quæ singulis quinquenniis fiebant, per præconē sibi & Platæensibus bona precari vsurparunt. [l] Deinde Philippo subirati, propter continuas clades & belli mala decreto sanxerunt, vt quoties sacerdotes prospera Athe-

Solitaurilia & eorundē caremonia.

Quid in lustru condēdu precabantur à diis.

Athenienses.

ANNOTATIONES.

inquit, completo quinquennio vrbem lustrabant, & Solitaurilia sacrificia de sue, oue, tauro faciebant. Et de huiusmodi Solitaurilibus Cato rei Rusticæ cap. 141. non semel, Vbi Suouitaurilibus (sic enim ea sacra nominat) dicit immolari porcum, agnum & vitulum: docétque sacrificij ritum Varro lib. quoque rei Rusticæ 2. cap. 1. Et quòd, inquit, populus Romanus cùm lustratur, Suouitaurilibus circunaguntur verres, aries, taurus. Dionysius Halicarn. Solitaurilibus, inquit, hostiæ taurus, aries, & hircus ter circunductæ circum exercitum, Marti mactatæ sunt. Liuius 1. Decad. lib. 8. Quintilianus lib. 1. ca. 10. Festus Pompeius lib. 17. non longe a princip. tradit Solitaurilia hostiarum trium diuersi generis immolationem significare, tauri, arietis, verris: quòd omnes eæ solidi integrique sunt corporis. Pomponius Lætus de Magistrat Rom. Diomedes autem Charisius lib. 1. Artis Grammaticæ, Solitaurilia, ait, quidam putant dicenda à victimis sue, oue, & tauro: sed Valgius de Rebus per epistolam quæsitis, Solitaurilia dicta ait esse, & à solis maribus sumptum esse: Hæc Diomedes.

g Quo tempore vrbs lustratur.] Ouidius li. 2. Fastorum statim post princip. Et Festus Pompeius lib. 6. vbi de Februario mense. Varro lib. 5. de lingua Latina. Macrobius lib. 1. Saturnal c. 13.

h Februo.] Macrobius vbi suprà. Censorinus de die Natali, cap 18. Diuus Augustinus lib. 7. cap. 7. Ciuitatis Dei, Ideò, inquit, terminalia eodem mense Februariò celebrari dicunt, cùm sit sacrum purgatorium, quod vocant Februum: vnde mensis nomen habet. Ouidius loco suprà proximè citato,

Februa Romani dixere piamina patres:
Nunc quoque dant verbo plurima signa fidem.

& paulò pòst,

Denique quodcunque est, quo corpora nostra piantur,
Hoc apud intonsos nomen habebat auos.
Mensis ab his dictus: sancta quia pelle luperci
Omne solum lustrant, idq́; piamen habent.
Aut quia placatis sunt tempora pura sepulchris,
Tunc cùm ferales præteriere dies.
Omne nefas, omnémq; mali purgamine causam,
Credebant nostri tollere posse senes.

i Gabino ritu.] Liuius 1. Decad. lib. 8. deuotionis faciendæ ritus scribens, de Decio Coss. ait, Ipse incinctus cinctu Gabino, armatus in equum insiluit: ac se in medios immisit. Lucanus Pharsaliæ lib. 1. Romanorum morem in vrbis lustratione graphicè describens, sic inquit,

Mox iubet, & totam pauidis à ciuibus vrbem
Ambiri, & festo purgantes mœnia lustro,
Longa per extremos pomœria cingere fines.
Pontifices sacri, quibus est permissa potestas,
Turba minor sequitur ritu succincta Gabino:
Vestalemq́; chorum ducit vittata sacerdos,
Troianam soli cui fas vidisse Mineruam.

k Sicut Athenienses.] Herodotus lib. 6. scribit, Athenienses sibi & Platęensibus bona precari solere.

l Deinde Philippo.] Liuius 4. Decad. lib. 1. de Atheniensibus loquens, Sacerdotes, ait, publicos, quotiescunque pro populo Atheniensi, sociisque, & exercitibus, & classibus eorum precarentur, toties detestari atq; execrari Philippū & liberos eius, regnumque, terrestres naualésque copias, Macedonum genus omne, noménque. Nec hîc omittendum quod etiam de Lacedæmoniis tradit Plutarchus in Antiquis eorum institutis, illos suis precibus adiicere solitos, vt iniuriis quoque affici possint. Preces autem ipsorum esse, vt ex bonis actionibus bona darentur, & nihil aliud.

niensi populo, sociisque & exercitui precabantur, toties Philippum, liberos, terrestres naualesque copias, atque omnem Macedoniã, exitiali carmine & diris imprecationibus detestarentur. [m] Nero tamen dum Isthmi opus auspicatur, in præfationis carmine sibi tantum & populo Romano bona precatus fuit, dissimulata senatus mentione. [n] Vtque cum lustrum fieret, publicus luctus populo minueretur, quia in publica lætitia illuuie & luctu fœdari non decebat. [o] Sulphur quoque lustrationibus adhiberi plerique volunt. fuit enim religiosum, maximéque valuit procurandis religionibus, ad expiandas suffitu domos, quæ lustratio in rebus pluribus fiebat ob incolumitatem: [p] nam vitula præcedente, aut agna coronata, messis, ager, fundus, terra, grex vel pecus [q] ter circunlustrabatur, prosequente agrestium turba cum fistula solenníque psaltatu & clamoribus, deum deámve cui sacra fiunt, inuocante, vti morbos, vastitudinem, calamitates & intemperies prohiberent, frumẽtáque grandire & bene venire sinerent, pastores pecoráque seruarent. [r] Quod quidem ambaruale sacrum etiam tutandis imperij finibus fiebat. Primus enim imperij finis, festi locus, ad quintum sextúmve lapidem ab [s] vrbe notabatur: mox Lauini, vbi diis patriis Romani reges pro salute vrbis sacrum facere assuerant. Postea Anco regnante, vsque ad mare imperium prolatum, Ostiaque in ora Tiberis condita. Tempore deinde procedente, longè dilato auctóque imperio, post magnos progressus aliis in locis, vbi fines Romani imperij erant, pontifices vno simul tempore velut in patrio solo sacrum concelebrarunt, & ambarualem victimam fecerunt: [t] donec Romani imperij terminus à Gadibus ad mare rubrum & Oceanum, & ab oriente ad Euphratem, quò Lucullus processit, & Oluros, quò ductu Pompeij Magni Romana signa illata sunt, imperij terminus propagatus fuit: à meridiano verò ad tractum Libyæ, & à Septentrione ad Rhenum & Istrum, qui quidem latius processerunt, [v] quàm Cyri imperium fuisse traditur, cuius regnum terminos habuit ab oriente mare rubrum, à septentrione Pontum Euxinum, ab occidente Cyprum & Aegyptum, à merdie verò Aethiopiam. [x] Si tamen ager lustrandus foret, ita lustrabatur, vt Iunoni & Iano vina libarent prius, mox Martem patrem, vt sciens volensque propitius adesset sibi & familiæ, aduocarent, agrúmque perfecto sacrificio lustrarent. [y] Apud Græcos vrbs exemplo Epimenidis lustrabatur, vt binas oues nigri &

Nero. In lustro publicus luctus minutus. Sulphur lustrationibus adhibitum. Ambaruale sacrum ad tutandum imperium. Ostia quãdo condita. Agri lustrandi ratio. Græci.

ANNOTATIONES.

m Nero tamen.] Corn. Tacitus lib.16.

n Vtque cum lustrum fieret.] Fest. Pompeius lib.11. Minuebatur, inquit, populo luctus ædis dedicatione, cùm à Censoribus lustrum condebatur, cùm votum publicè susceptum soluebatur.

o Sulphur quoque lustrationibus.] Dioscorides lib.7. cap.78. Plinius lib.35. cap. 15. author est, sulphur habere in religionibus locum ad expiandas suffitu domos. Proclus nobilis Platonicus scribit in lib. de sacrificiis, Sacerdotes in purificationibus, vti solitos sulphure, atque asphalto, hoc est, bitumine, aqua marina aspergentes: quoniam (vt ille inquit) purificat sulphur propter odoris acumen, aqua verò marina propter igneam portionem. Apuleius triplicem in sacrificiis purgationem signat. Ibidem, inquit, simulachris ritè dispositis, nauem faberrimè factam, picturis miris circunseptus variegatam, summus sacerdos teda lucida, & ouo, & sulphure, solennissimas preces de casto præfatus ore, quàm purissimè purificatam, deæ nuncupauit dedicauitque. Ouid. Metam. lib.7.

Terq; senem flamma, ter aqua ter sulphure lustrat.

Tibullus lib.1. eleg.5.

Ipseq; ter circum lustraui sulphure puro,
Carmine cùm magico præcinuisset anus.

Et Propertius lib.4. eleg.9.

Imperat & totas iterum mutare lacernas,
Terq; meum tetigit sulphuris igne caput.

Iuuenalis satyra secunda, quem infrà citabimus, cum de triplici animarum purgatione agetur. Et diximus etiam in nostris Commentariis Nobilitatis, cap.31. num. 199. incip. & cùm suphur. & vide etiam infrà ibi, Ouo. vbi de ouo & duobus seq.

p Nam vitula præcedente.] Seruius in Virgil. eclogam 3. ibi,

Cùm faciam vitula pro frugibus, ipse venito.

q Ter circum lustrabantur.] Suprà in verbo, Sulphur quoque.

r Quod quidem Ambaruale sacrum.] Suprà lib.3. c.12.

s Ab vrbe notabatur.] Strabo lib.5.

t Donec Rom. Imperij.] Appianus in Procœmio historiæ Libycæ.

v Quam Cyri Imperium.] Xenophon Pædiæ Cyri lib.8.

x Si tamen ager lustrandus foret.] Id Catonis est rei Rusticæ c.141. Virg.1. Georg.

- Et cum lustrabimus agros.

y Apud Græcos.] Gyraldus syntag.17. nullo authore citato.

candidi velleris ex vrbe pagóve,quò ire vellent,liberas dimitterent,subsequutis custodibus,qui illas vbicunque accubuissent, benefacienti deo immolarent. [z] Gallis verò lustrandi vrbem vsus erat,vt hominem purioribus cibis anno saginarent, ac festo die vrbe tota circunductum,extra pomœrium educerent,eúmque mox lapidibus obruerent. [a] Si autem oues lustrarentur, obseruatum est, vt pastor summo diluculo aqua illas inspergeret & sulphure,herbáque Sabina & lauro igne succensis, circum ouilia suffumigaret:cúmque sacro carmine,milio & libo cum lacte & sapa Pali sacra faceret: quo suffitu pecora expiari, & morbos depelli, ac diras tabes exterminari putarunt. [b] Quòd si exercitus lustrandus esset,is instructus,præcedente sue aut hirco,oue & tauro,in campo Martio lustrabatur,armatosque milites, pedites equitesque lauro coronatos rem diuinam & lustrale sacrificium facere oportebat: [c] sub diuo,vt fuit à Seruio institutum, qui hoc lustrationis genus inuenit primus: [d] quem diem Armilustrum nuncupant: [e] in quo id magnopere seruatur, vt qui hostias ducunt, eligantur bonis nominibus,inde certa omina & felices successus toto exercitui captantes. [f] Mansitque constitutum,vt quum exercitus & castra lustrabantur, triticũ militibus pro cuiusque contubernio daretur,& singulis drachmæ,muneráque & donatiuum,votaque in proximum lustrum exoluenda duces promitterent. [g] Macedonibus verò inter diuisam hostiam,priorem ad dexteram, posteriorem ad læuam viæ, aut discissæ canis viscera, armatas copias & exercitum traducere,instructo paratóque milite præcedere,& simulacrum pugnæ edere:cúmque coborte regia, & omni belli apparatu, arma ab vltima origine regum proferre,& sacrum piaculare facere, lustrandi mox fuit. [h] Xerxes autẽ milite detrectante militiam,in duas partes dissecto,exercitum traduxit,& hac victima

Galli. *Exercitus* *Armilustrum.* *Macedones.* *Xerxes.*

ANNOTATIONES.

z Gallis verò.] Idem Gyraldus eodem lib. nullo item authore citato: sed ex Lactantio interprete Statij lib.10. Thebaidos in eum locum,

- Et tandem matri data flere potestas:
Lustralémne feris ego te puer inclyte Thebis,
Deuotumq́ caput,vilis ceu mater alebam?

Lustrare ciuitatem, inquit, humana hostia Gallicus mos est: nam aliquis de egentissimis pollicebatur præmiis, vt se ad hoc venderet, qui anno toto publicis sumptibus alebatur purioribus cibis: denique certo & solenni die per totam ciuitatem ductus ex vrbe,extra pomœria saxis occidebatur à populo.

a Si autem oues lustrarentur.] Idem Gyraldus vbi suprà,sed nullo autore citato. verùm hæc vsque ad versi. Quòd si exercitus. sunt Ouidij lib.4. Fasto.

Pastor oues saturas ad prima crepuscula lustret:
Vnda prius spargat,virgaq́ verrat humum.
Frondibus & fixis decorentur ouilia ramis,
Et tegat ornatas longa corona fores.
Cærulei fiant puro de sulphure fumi,
Tactaq́ fumanti sulphure balet ouis.
Vre maris rores,tedamq́ herbasq́ Sabinas,
Et crepet in medijs laurus adusta focis.
Libaq́ de milio milij fiscella sequatur,
Rustica præcipuè est hic dea læta cibo.
Adde dapes mulctramq́ suas,dapibusq́ resectis
Syluicolam tepido lacte precare Palem.

Ad id quoque pertinet quod Tibullus lib. 1. eleg. 1. scribit,

Hic ego pastoremq́ meum lustrare quotannis,
Et placidam soleo spargere lacte Palem.

Et ad id quoque quod de sapa etiam hic dicitur,est ipsius Ouidij non adeò longè ab his,quæ ex illo suprà diximus.

Quæ precor,eueniant: & nos faciamus ad vnum
Pastorum domina grandia liba Pali.
His dea placanda est,hæc tu conuersus ad ortus
Dic quater,& viuo perlue rore manus.
Tunc licet apposita veluti cratere camella,
Lac niueum potes,purpureamq́ sapam.

b Quod si exercitus lustrandus esset.] Gyraldus vbi suprà. At id est Liuij 1. Decad. lib.1. in regno Seruij Tulli,& Dionysij Halicarnassei lib.4.

c Sub diuo.] Plutarchus in Bruto.

d Quem diem Armilustrum.] Varro libro 4. linguæ Latinæ hoc nomen ab ambitu lustri dictum existimat, quod ibi circumferretur pompa & equi currerent. Aliter Plutarchus in Romulo.

e In quo id magnopere seruatur.] Cicero li.1. de Diuinatione, In lustranda colonia ab eo qui eam deduceret: & cùm Imperator exercitum, Censor populum lustraret, bonis ominibus,qui hostias adducerent,eligebantur.

f Mansitque constitutum.] Plutarc. in Bruto.

g Macedonibus verò.] Id vsque ad versic. Xerxes autem. est Liuij 4. Dec. lib.10. & Quinti Curtij lib.10. Macedonum, inquit, Reges ita lustrare soliti erant milites, vt discissæ canis viscera vltimo in campo, in quem deduceretur exercitus, ab vtraque abijcerentur parte. Intra id spatium armati omnes starent,hinc milites,hinc equites,illinc phalanx.

h Xerxes autem.] Herod. lib 7. scribit quòd cùm Pythius Lydius,cœlesti ostento perterritus,à Xerxe petiisset miliciæ vacationem pro suo filio natu maximo: is ob id admodum indignatus,iussit eundem filium discindi medium:eiúsque discissi dimidium ad dexteram viæ,& dimidium ad sinistram disponi, illácque exercitum transire.

Classiū ac naualium copiarū lustrandi mos.

execrabili milites lustrauit, & crimina expiauit.[i] Si verò classes naualésque copiæ lustrarentur, disposita classe in litore, aram quæ mari abluebatur, construere conuenit: in qua sacerdotes victimas cæderent, mox circunstante exercitu, cæsam victam atque exta per classem in litore dispositam nauiculis circunferrent, cum solenni carmine & precatione, ducibus vnà insidentibus in scaphis: diuisæque hostiæ partem in mare cum visceribus porricerent, partem verò flammis adolerent, eo modo classem lustrari, & calamitates depelli opinati.[k] Rogus quoque militari more lustrabatur, vt instructæ armatæque acies ter circum incensam pyram, vbi defunctos in acie cremabant, arma quatientes cū luctu & lamentabili carmine, nunc frena & balteos, nunc galeas & cristas, sæpius enses & arma spoliaque in ignem mitterent, & cum tripudiis decurrerent: hostiísque ad rogum immolatis, inferias occisorum manibus darēt: flammáque extincta, occisorum cineres multo arenæ aggere cumularent, quum tot vrnæ singulis non sufficerent.[l] Curias quoque & populum purgari accepimus, vt excerptum vitulum ex fordæ bouis immolatæ vtero (sicut in [m] Fordicidiis mos est) per vestalem natu grandiorem igni comburerent, exque illius cinere, & equi sanguine, adustisque fabarum stipulis suffimen fieret, quo populus & curiæ Palilibus purgantur: quod quidem in templo Vestæ præcipua cura ad dubios casus & incerta fortunæ seruabatur, hoc modo ab infortuniis populum vniuersum expiari putantes.[n] Præter quæ, Tubulustria veteres celebrarunt, diebus quibus Martio mense tubæ sacrorum in atrio Satuꝛio lustra-

Rogi lustratio.

Curiarum ac populi lustratio.

Tubulustria.

ANNOTATIONES.

i Si verò classes.] Idem Gyraldus vbi suprà, & in libro de Nauigiis. Sed id est ex Liuio 3. Deca. lib. 9. sic scribente, Vbi illuxit: Scipio è prætoria naue, silentio per præconem facto, Dij deæque, inquit, qui maria terrásque colitis, vos precor quæsoque, quæ in meo imperio gesta sunt, geruntur, postq; gerentur: ea mihi populo, plebique Romanæ, sociis, nominique Latino, qui populi Romani, quique meam sectam, imperium, auspiciúmque terra, mari, amnibúsque sequuntur, bene vertant: eáque vos omnia bene iuuetis: bonis auctibus auxitis: saluos incolumésque victis perduellionibus, victores spoliis decoratos, præda onustos, triumphantésque mecum domos reduces sistatis: inimicorum hostiúmque vlciscendorum copiam faxitis: quæque populus Carthaginensis in ciuitatem nostram facere molitus est, ea vt mihi populoque Rom. in ciuitatem Carthaginensium exempla edendi facultatem detis. Secundum eas preces cruda exta cæsa victima (vti mos) in mare proiecit, tubaque signum dedit proficiscendi. Ita enim vulgò legitur: sed ego non proiecit legendum puto, sed proiicit: per ea, quæ alibi de proiciendo verbo diximus. Sed & de huiusmodi classium lustratione. Appianus lib. 5. belli Ciuilis, Cæsar classis exercitum hoc modo purgauit, Altaria primùm maris in littore sita alluuntur vndis, multitudo omnis circunquaque magno silentio per naues assidet: Sacerdotes in mari considentes sacra faciunt, térque per exercitum scaphis circumuecti, purgamina sacra deferunt, ducibus vnà adnauigantibus & purgamina extollentibus, vt ab exercitu infelicia quæque depellant. Diuidentes deinde ea, partem in mare proiciunt, partem altaribus impositam flammis adolent, ac protinus multitudo omnis ea benedicit. Sic Romani classem solent perpurgare. Virgilius lib. 5. Aeneidos,

Dij quibus imperium pelagi, quorum æquora curro,
Vobis lætus ego hoc candentem in littore taurum
Constituam ante aras voti reus, extaq́ salsos
Porriciam in fluctus, & vina liquentia fundam.

k Rogus quoq; militari more lustrabatur.] Hæc omnino sunt Virgilij li. 11. Aeneidos, cuius hæc verba sunt,

Ter circum accensos cincti fulgentibus armis
Decurrere rogos, ter mæstum funeris ignem
Lustrauere in equis, vlulatusq́ ore dedere.
Spargitur & tellus lachrymis, sparguntur & arma.
It cælo clamorq́ virûm, clangorq́ tubarum.
Hinc alij spolia occisis direpta Latinis
Coniiciunt igni, galeas, ensesq́ decoros,
Frenaq́, feruentesq́ rotas: pars, munera nota,
Ipsorum clypeos, & non felicia tela.
Multa boûm circa mactantur corpora morti.
Setigerosq́ sues, raptasq́ ex omnibus agris
In flammam iugulant pecudes: tum littore toto
Ardentes spectant socios, semustaq́ seruant
Busta: neq́ auelli possunt, nox humida donec
Inuertit cælum stellis ardentibus aptum.

l Curias quoque & populum purgari.] Suprà cap. 25. ex Varrone. Ad illas autem lustrationes adde & domorum lustrationem fieri solitam aqua pura & oliuæ frondibus, vt satis colligitur ex illo loco Virgilij lib. 6. Aeneidos,

Spargens rore leui & ramo felicis oliuæ
Lustrauitq́ domos. -

Vbi & id annotauit Donatus, vbi & hac lustratione dicit homines & classes, & cætera omnia purgari & expiari. De vrbis lustratione diximus suprà ex Lucano.

m Sicut in Fordicidiis.] Diximus suprà ca. 25. non adeò longè à fi.

n Præter quæ, Tubulustria.] Varro lib. 5. de lin. Lat. Tubilustrum, inquit, appellatur, quòd eo die in atrio sutorio sacrorum tubæ lustrantur. Ouidius lib. 3. Fastorum,

Summa

bantur. Somnia quoque meticulosa & curas, fluminis ablutione purgari, & fascinationes, [o] saliua ieiuna repelli, veteri superstitione creditum est. [p] Apud Athenienses & [q] Lydos sacrum piaculare fit, vt conciones, theatra & populum minutis porcellis lustrent per peristiarchos, & ita calamitates auerterent & auerrúcarent. Sed quod est de sulphure dictum, idem de lauro & verbena compertum est: [r] siquidem verbena [s] & laurus suffitionibus frequens fuit, propter religionem animo incussam, quòd qui aliquo essent piaculo polluti, sæpius sulphure, [t] nonnunquam aqua, [t] ouo, igni, verbena & lauro expiantur, [v] Tres enim illæ species veteribus fuere vsu frequentes: aut enim

Somniorũ, curarũ & fascinantium
Athenienses.
Peristiarchi.
Sulphur in sacris.
Verbena.
Laurus.
Tres purgandi species.

ANNOTATIONES.

Summa dies è quinque tubam lustrare canoram
Admonet, & forti sacrificare deæ.

Et lib. 5.

Proxima Vulcani lux est, quam l. stria dicunt:
Lustrantur pura, quas facit ille, tubæ.

Festus Pompeius lib. 18. Ex quibus intelliges nonnullos hæc Tubilustria vocare. Et de his quoque diximus suprà lib. 2. c. 22. ad fin. & iterum lib. 3. c. 6.

o Saliua ieiuna repelli.] Plinius lib. 28. c. 4.

p Apud Athenienses.] Cælius Rhodiginus lib. 6. cap. 12. & lib. 27. cap. 17. vbi sic scribit, Morem quippe Athenis fuisse produnt, conciones expurgandi atque theatra, & omnino quemlibet populi conuentum. Id verò minutis fiebat porcellis, quos nominabant Catharsia. Eiusmodi obibant munus, qui dicebantur à collustratione Peristiarchi.

q Et Lydos.] Herodo. lib. 1.

r Siquidem verbena.] Terentius in Andria act. 4. scena item 4.

- Ex ara hinc sume verbenas tibi,
Atque eas substerne. -

Vbi Donatus interpres, Verbenæ quasi herbenæ, redimicula sunt ararum. Et paulo post, Verbenæ sunt omnes herbæ, frondésque festæ ad aras coronandas: vel omnes herbæ frondésque ex aliquo loco puro decerptæ. Et Virg. ecloga 8.

Verbenásq; adole pingues, & mascula thura.

Et lib. 12. Aeneidos ibi,

- Et verbena tempora vincti.

Vbi Seruius, Abusiuè Verbenas vocamus omnes frondes sacratas, vt est laurus, oliua, vel myrtus: citatque illud Terentij suprà adductum. nam myrtum fuisse Menander testatur, de quo Terentius transtulit. Et Horatius lib. 1. Carminum Ode 19. de Glycera,

Hic viuum mihi cespitem, hic
Verbenas pueri ponite, thuraq;
Bimi cum patera meri.
Mactata veniet lenior hostia.

Vbi Acron, Verbena, inquit, aut terra virens, aut cespes ad sacrificium. & Ode 11. lib. 4.

- Ara castis
Vincta verbenis auet immolato
Spargier agno.

Vbi idem Acron, Verbenæ sunt omnes herbæ, frondésque festæ ad aras coronandas: dictæ quasi herbenæ. Est autem Verbena (vt scribit Plinius libr. 22. cap. 2.) gramen ex arce cum sua terra euulsum. Hac vtebantur legati cùm ad hostes clarigatum, id est, res raptas clarè repetitum, mittebantur. Hac Iouis mensa verrebatur, domus purgabantur, ac lustrabantur, vt scribit idem Plin. lib. 25. c. 9. Dioscorides autem ante Plinium lib. 4. cap. 56. dicit quòd ἱερὰ βοτάνη dicta est. id est, sacra verbena. quòd scilicet, vt omnes tradunt, ad amuleta & expiationes commendetur. Sed & ex Apuleio Apolog. 1. & Metam. lib. 11. perspicuè intelligitur Verbenæ vsum esse in sacris. Quintus Curtius lib. 4. scribit, Verbenas in auguris manu præferri dum litaret, his verbis, Alexander non aliàs magis territus, ad vota & preces Aristandrum vocari iubet. Ille in candida veste verbenas manu præferens, capite velato præibat preces Regis, Iouem, Mineruam, Victoriámque propicianti.

s Et laurus.] Plinius lib. 15. cap. 30. eodémque vlt. & Festus Pompeius lib. 10. vbi loquitur de laureatis militibus. & Iuuenalis quo loco quem tibi infrà citabo.

† Nonnunquam aqua.] Virgil. d. lib. 12.

- Alij fontem, ignemq; ferebant.

Vbi fontem pro aqua posuit, vt & ibi annotauit Seruius.

t Ouo.] Oua adhiberi in lustrationibus, sacrificiis & expiationibus, multorum testimoniis docemur. Ouid. lib. 2. de Arte,

Et veniat, quæ lustret anus lectumq;, locumq;:
Præferat & tremula sulphur & oua manu.

Et Iuuenalis sat. 6.

Grande sonat, metuiq; iubet Septembris & Austri
Aduentum, nisi se centum lustrauerit ouis.

Hincque Lucianus in dialogo, cui titulus est, νεκυομαντεία ἢ τύραννος, dixit τὰ ἐκ τῶν καθαρσίων ὠὰ, id est, purgatoriorum oua: ostendens oua esse. Apuleius lib. 11. dicit, summum sacerdotem Isidis teda lucida, & ouo, & sulphure, solennissimísque precibus in nauis expiatione vsum fuisse. quod iam suprà diximus. Cælius lib. 27. cap. 17. huius rationem reddit.

v Tres enim illæ species.] Hæc vsque ad versi. Quod Homeri. sunt Virgilij lib 6. Aeneidos, vbi Anchises de animarum purgatione poëtice respondet Aeneæ filio,

- Aliæ panduntur inaneis
Suspensæ ad ventos: aliis sub gurgite vasto
Infectum eluitur scelus, aut exuritur igni.

Nam, vt scribit Seruius ibi, In sacris omnibus triplex est hominis purgatio: aut teda purgantur & sulphure, aut aqua abluuntur, aut aëre ventilantur. quod erat in sacris Liberi. Hoc enim est quod inquit Virgil. libro 2. Georg.

Et te Bacche vocant per carmina læta, tibiq;
Oscilla ex alta suspendunt mollia pinu.

Nam, vt ibi inquit Seruius, per oscilla genus pur-

Odyss.xxi. circa finē. teda & sulfure purgari, vel aqua ablui, vel aere ventilari solebant, [x] quod Homeri testimonio à Græcis seruatum legimus: apud quem Vlysses cædem procorum igne & sulphure expiari iussit. [y] & Orestes aqua, quæ septem fluminibus confundebatur, ablutus, dimisit furorem: [z] quam marinam esse conuenit, quum propter vim igneā magnopere purgationibus consentanea putetur: nanque mari sæpe expiantur quæ violata sunt. [a] Troezeni quoque vt à materna cæde Orestem expiarent, ex Hippocrene aquam adhibuerunt. Inter reliquas verò expiationes proditur rarum expiandi genus, vt qui deos sibi iratos & nunquam propitios cerneret, linteatus lucernam & laurum manu tenens, genibus obrepere debeat, & vocibus acclamare, numináque sibi irata palā profiteri. [b] Ipsam verò laurum, quum suffitionibus & magicæ adhiberetur, accendere & igni admouere conuenit: quæ si admota sonantius crepat, haud dubiè propitia numina designauit: si verò nullo murmure tacet, infelicitatem. [c] Aliter in prophanis vsibus oleam aut laurum comburere, infandi auspicij erat: [d] prætérque laurū etiam myrtum suffitionibus addiderunt. Oleúmque & bitumen marina inspersum aqua, admisto sulphure, atque æs, in lustrationibus expiationibúsque adhiberi compertum est. maximáque dabatur opera, ne quibus diebus vrbs populúsve excidium aut calamitatem insignem passi fuissent, lustrum quoquo modo fieret, quia fœdo exitu & graui strage omnia casura putabantur. Quod si bouem aliúdue animal loquutum, aut hoc genus portenta nunciata forent, veteris instituti erat, sub diuo senatum & patrum concilium haberi, quod expiationis genus putarunt. Fiebat enim senatus non in Rostris, neque in curia, [e] vbi habetur frequens: sed in loco aprico, & patenti cælo, ab auguribus tamē inaugurato, ne irritum senatusconsultum fieret. [f] Si verò terra ingenti concussa motu

Expurgādi genus, diu perpetuò alicui iratis.

Myrtm. Oleū, cum men & as cū sulphure lustrationibus adhiberi solitum.

Portentorum expiatio.

In terræ motu.

ANNOTATIONES.

gationis, quod maximum est, intelligimus. Id autem quod apud Iuuenalem tangitur sat.2.

- Quoties hic talis ad illos
Vmbra venit, cuperent lustrari, si qua darentur
Sulphura cum tedis, & si foret humida laurus.

Subditque Seruius Virgilium in illo loco bonum ordinem executū fuisse: vt ante aëriam, inde aquæ, pòst ignis diceret purgationem. Sed & idem Seruius enarrans d. locum lib.2. Georg. dicit, Sacra Liberi patris ad purgationem animæ pertinere. Omnem item purgationem, aut per aquam, aut per ignem, aut per aërem fieri.

x Quod Homeri testimonio.] Lib. scilicet 22. Odyssææ ad fin.

οἶσε θέειον γρηῦ κακῶν ἄκος, οἶσε δέ μοι πῦρ,
ὄφρα θεειώσω μέγαρον. -

Id est,

Porta sulphur anus malorum medelam, porta autem mihi ignem,
Vt suffiam domum. -

y Et Orestes aqua.] Pausanias lib.2.

z Quam marinam esse conuenit.] Cicero in Oratione pro Sexto Roscio, Mare, inquit, quo omnia, quæ violata sunt, expiari putantur. Et vide omnino, quæ de hoc scripsimus in nostris Commentariis de Nobilitate ca.31. nu. posterioris editionis 589. incip. Præsertim autem. & nu. seq.

a Troezeni.] Pausanias d. lib.2. qui Corinthiaca inscribitur.

b Ipsam verò laurum.] Eustathius in lib.1. Iliados Homeri. Et hinc illud Tibulli lib.2. eleg.6.

Vt succensa sacris crepitet bene laurea flammis,
Omine quo felix, & sacer annus eat.

Laurus vbi bona signa dedit, gaudete coloni:
Distendet spicis horrea plena Ceres.

Et Propertius lib.2. elegia 27. ad Iouem pro amica ægrotante,

Deficiunt magico torti sub carmine rhombi,
Et tacet extincto laurus adusta foco.

Claudianus de ea lib.2. de Raptu Proserpinæ,

- Venturi præscia laurus
Fluctuat. -

Et 3. Panegyri Fatidicam eā vocat, vel quòd Apollini fatidico Deo dicata est: vel quòd ex eius crematæ strepitu futura colligebant, vt iam probauimus. sic autem ait Claud.

- Qua numine tanto
Littora fatidicas attollunt Delia lauros.

Quanquam & hæc posteriora loca ad aliud referri possunt ex Antiphone, Philochoro, Artemone, Serapione, & Ascalone, vt eos refert Fulgentius Placiades lib.7. vbi loquitur de lauro.

c Aliter in prophanis vsibus.] Plinius libro 15. cap. 30. eodémque vltimo, sic scribit, Adeóque in prophanis vsibus pollui laurum & oleam fas non est, vt ne propiciandis quidem numinibus accendi ex his altaria aræve debeant.

d Prætérque laurum etiam myrtum.] Plinius eod. lib.15. c.29. & lib.16. c.32.

e Vbi habetur frequens.] Liuius 1. Decad. lib.5. ad finem.

f Si verò terra ingenti concussa motu.] Liuius 4. Decad. lib.4. non adeò procul à fine, Principio, inquit, anni, quo L. Cornelius, Q. Minutius Coss. fuerunt, terræ motus ita crebri nunciabantur, vt non rei tantùm ipsius, sed feriarum quoque ob id in

aut vrbs agríve contremiſcerent, quod rarò euenire, & magna portendere dixerunt, ſæpius ſupplicationem in triduum decreuere, duumuiris præeuntibus: nonnunquam vt ex vna familia omnes coronati ſupplicarent, [g] vel ferias prætor vrbanus ægris leuandis mentibus indiceret, concione aduocata. [h] Nomen verò dei cui ſacrum fieret, ſupprimebat, [i] vtque iurgiis & litibus temperarent, admonebat. [k] Fuitque animaduerſum, nunquam vrbem Romam tremuiſſe, quin alicuius futuri mali prænuncium eſſet: [l] vtque ſemel motu terræ enunciato, pro quo feriæ indictæ, conceptæve erant, alium terræmotum eadem die nemo enunciaret, quod fœdum & magni diſcriminis foret. [m] Cur autem dei nomen cui ſacrum fieret, ſupprimebant, illud cauſæ traditur, quòd cum telluris motorem certum deum, qui eam vim haberet, veteres non dignoſcerent, illum qui huic rei præeſſet, nuncupare pontificales vetarunt libri: & ne ancipiti æſtimatione ferrentur, aliumque pro alio deo colerent, aut non offenſum numen placarent, ſatius duxere, dei nomen cui ſacra fierent, ſupprimere, quàm illum fruſtra aut perperam nominare. [n] Illud verò non eſt ab re dixiſſe, quod apud Athenienſes ſeruatum legimus, vt ſiqua enunciarentur monſtra, quæ expiatione egerent, Agyis, id eſt, veſtibulariis diis, in ſemitis viarum ſacra exhiberent: [o] quare Agyleus Apollo colebatur eximiè, vt ſi id bene & feliciter caſurum eſſet, proſperos ſucceſſus darent, & promiſſa firmarent atque admitterent: ſi verò moles aliqua inſtaret mali, aditu inhibito & obſepto auerterent & auerruncarent.

Nomẽ dei ſubticebatur in terræmotuũ expiatione.

Athenienſiũ expiatio in monſtris enunciatis.

ANNOTATIONES.

id indictarum homines tæderet. nam neque Senatus haberi, neque reſpubl. adminiſtrari poterat, ſacrificando expiandóque occupatis Conſulibus. Poſtremò decemuiris adire libros iuſsis, ex reſponſo eorum ſupplicatio per triduum fuit coronati ad omnia puluinaria ſupplicauerunt.

g Vel ferias prætor vrbanus.] Suetonius in Claudio, cap. 22. Obſeruauitque ſedulò, vt quoties terra in vrbe mouiſſet, ferias aduocata concione, prætor indiceret.

h Nomen verò Dei.] Gellius Noctium Attic. lib. 2. cap. 28. Veteres, inquit, Rom. cùm in omnibus aliis vitæ officiis, tum in conſtituendis religionibus, atque in diis immortalibus animaduertendis caſtiſsimi cautiſsimique, vbi terram mouiſſe ſenſerant, nunciatúmve erat, ferias eius rei cauſa edicto imperabant. Sed Dei nomen, ita vti ſolet, cui ſeruari ferias oporteret, ſtatuere & edicere quieſcebant, ne alium pro alio nominando falſa religione populum alligarent. Eas ferias ſi quis polluiſſet, piaculóque ob hanc rem remotus eſſet: hoſtiam ſi deo, ſi deæ immolabant. Idq; ita ex decreto Pont. obſeruatum eſſe M. Varro dicit: quoniam & qua vi, & per quem deorum dearúmue terra tremeret, incertum eſſet.

i Vtque iurgiis & litibus temperarent.] Cicero lib. 2. de legib. & li. 1. de Diuinatione. & dictum eſt ſuprà hoc eodem cap.

k Fuitque animaduerſum.] Plinius lib. 2. c. 84. in fi. Nuſquam vrbs Roma tremuit, vt non futuri euentus alicuius id prænuncium eſſet.

l Vtque ſemel motu terræ enunciato.] Liuius 4. Decad. lib. 4. vbi his, quæ ex eo adduximus ſuprà ibi, Si verò terra ingenti. hæc ſubiunxit, Item ex authoritate Senatus Coſſ. edixerunt, ne quis quo die terræmotu nunciato, feriæ indictæ eſſent, eo die alium terræmotum nunciaret.

m Cur autem Dei nomen.] Hæc ſunt Platonis in Philebo, Aeſchyli in Agamemnone, Euripidis apud Clementem Alexandrinum lib. 5. Stromatôn, Catulli in hymno ad Dianam, & Gellij d. li. 2. c. 28.

n Illud verò non eſt ab re dixiſſe.] Interpres Ariſtophanis. Sed quod hic author noſter interpretatur Agyis, id eſt, veſtibularius, reprehenditur, nomine tamen ſuppreſſo, à Lilio Gyraldo de diis Gentium, lib. 7. vbi de Agyieo Apolline loquitur: vbi tu, ſi libet, videto.

o Quare Agyleus Apollo.] Horatius libro 4. Carm. Ode 6. & ibi Acron & Porphyrius, & Pauſanias in Arcad. & Eleorum lib. 1. & Macrobius lib. 1. Satur. c. 9. Gyral. vbi ſuprà.

Quæ affinitas cum Sexto Tarquinio Superbi filio, & quæ Collatino cum Bruto, & Lucretiæ cum vtroque fuerit. Cap. XXVIII.

SVper Ouidij Naſonis verſu de Faſtis ſecundo, vbi Lucretia Sextum Tarquinium Superbi filium ſingulari ſcelere & audacia, domi excepit, hoſtem pro hoſpite, quum illius ſtuprandæ mala eum libido cepiſſet, dũ inquit:

Comiter excipitur, ſanguine iunctus erat

Quo iure cognationis Lucretia Sexto Tarquinio iungeretur, & quid Iunio Bruto, qui Tarquinium regno eiecit, affinitatis cum Lucretia fuerit, apud ſtudioſos, animo tunc

Ouidij locus in Faſtis.

ocioso & remisso inter circulares iocos quærebatur, superuacua tunc forsan disputatione. Cumque nonnulli ob incertam cognationem Tarquinij, Collatini & Egerij, ancipiti æstimatione ferrentur: nos in re obscura ob vetustatem, dum cognationis gradũ per omnia exempla colligimus, inuenimus Iunium Brutũ Tarquinia sorore Superbi regis natum, vtpote ex sorore genitum, Superbo nepotem fuisse. Collatinus verò, cui Lucretia nupta fuit, quum Egerij filius foret, siue (vt nonnulli tradunt) nepos: ipseque Egerius cum Tarquinij Prisci frater fuerit, nihil ambigitur, quod si Tarquinius Priscus Superbo auus extitit, quin Collatinus nepos Egerij, frater patruelis Superbo, & Sexto auunculus fiat. Quod si Egerium Collatino patrem dicamus fuisse, prout frequens opinio est, haud dubiè Collatinus Superbo non frater, sed velut ex fratre aui natus, maior auunculus foret, inuicemque Sextus Tarquinius Collatino pronepos fieret. Lucretia verò eo gradu quo Sextus Tarquinius Collatino sanguine iunctus erat, eodem affinitatis iure Sextum attingeret. Quod si Collatinus & Brutus ex duabus Tarquinij sororibus editi sint, prout alij censent, nulla controuersia est, quin Collatinus & Brutus arctissimo gradu coniuncti fiant, ipseque Sextus Lucretiæ nepos sit. Si autem Tarquinius Priscus Superbo non auus, sed pater fuit, vt multi exequuti sũt, Collatinus Egerij filius, & Superbus, velut ex duobus germanis prognati, fratres patrueles erunt, Lucretiaque Collatini vxor, nulla dubitatio foret, quin Sexto † auuncula censeatur, interque Sextum & Lucretiam iura summæ necessitudinis forent. [a] Hic est enim ille Brutus omnium sermone celebratus, qui legum & libertatis summus autor & vindex, cum futere se simulasset, latentem animum nimium diu reconditum, suo tempore detexit: magnificaque oratione, non vecordis & dementis, auunculo imperium abrogauit: populusque Romanus auspicium imperiumque sequuti suum, ex graui seruitio & dominatu regio se in libertatem vendicauit. Sed quod de Iunio Bruto, qui Tarquinium regno eiecit, [b] idem de Decio Bruto, qui conspirans cum Cassio, necem Caio Cæsari intulere, ducesque & assertores Romanæ maiestatis fuere, factum comperimus. [c] siquidem hic propiore affinitate Cæsari, quàm Iunius Brutus Tarquinio iunctus fuit: non enim nepos, vt ille, sed filius esse creditus est. Nam quum Seruilia soror Vticensis, materque Bruti fuerit, cum qua adolescens Cæsar consuetudinem non sine probro habuisse fertur, cumque eo tempore Brutus ex Seruilia natus foret, haud dubiè Cæsaris filius vulgo habitus est. [d] Quod ipsum Cæsarem die cædis suæ, quum vndique infestis mucronibus appeteretur, dixisse ferunt. [e] Iunia verò tertia soror Bruti, Cassio nupta fuit. [f] Porcia autem Catonis filia, mulier non muliebris spiritus, quum Bruto nupsisset, eum miris modis, & super omnium amorum ardores amasse fertur, [g] ex qua Bibulum tulit. [h] Quæ cum post afflictas fortunas Bruti necem audisset, quum mori animo destinasset,

Iunius Brutus Tarquinij superbi nepos.

Collatini cũ Superbo cognatio.

Collatini & Bruti cognatio. Iunius Brutus. Decius Brutus. Iunii Bruti soror. Porcia Catonis filia.

ANNOTATIONES IN CAP. XXVIII.

† SExto auuncula.] De Lucretia loquitur, quã Sexti Tarquinij auunculam esse dicit, & noue, vt arbitror.

a Hic est enim ille Brutus.] Liuius 1. Dec. lib. 2.

b Idem de Decio Bruto.] Legendum Decimo, vt præced. cap. admonuimus. quanquam non is est de quo loquitur, sed M. Brutus, vt videre licet apud Suetonium in Cæsare, cap. 82. Plutarchum in vita eiusdem Cæsaris, Appianum bellorum Ciuilium, libro 2.

c Siquidem hic propiore affinitate.] Suetonius, Plutarchus & Appianus vbi suprà.

d Quod ipsum Cæsarem.] Suetonius vbi suprà, Etsi, inquit, tradiderunt quidam M. Bruto irruenti dixisse, καὶ σὺ τέκνον; Et tu fili.

e Iunia.] Plutarchus in Bruto.

f Porcia autem.] Plutarchus ibi. Valerius Maximus lib. 3. c. 2. vbi quod hic dicit, non muliebris spiritus: alter, minimè muliebris animi dixerat.

g Ex qua Bibulum tulit.] Hic memoria lapsus est Alexander: nam Porcia non ex Bruto, sed ex priore marito hunc Bibulum susceperat, vt tradit Plutarchus vbi suprà.

h Quæ cùm post afflictas fortunas.] Valerius Maximus lib. 4. cap. 6. Plutarchus in Bruto in fine, Porcia, inquit, cùm mori statuisset, & nemo amicorum assentiebat: imò diligenti cura id prohibebant, ex igne ardentes prunas arripuisse, atque bibisse: deinde os claudentem sic vitam extinxisse. Martialis lib. 1. epig. 99.

Coniugis audisset fatum cùm Porcia Bruti,
Et subtracta sibi quæreret arma dolor.
Nondum scitis, ait, mortem non posse negari:
Credideram satis hoc vos docuisse patrem.

Dixit,

idque fixum statutumque haberet, & ne vim sibi afferret, vetita arma fuissent: ea præsentia animi fuit, vt clauso cubiculi ostio, ne cuius interuentus facinus moraretur, incenso carbone, & sibi in fauces indito, memor generis & Romani nominis, necem sibi ipsa consciuit: tantus vigor animi ingeniique fuit, tantique spiritus mulier, admonitu patris, qui pariter manus sibi mortifero vulnere intulerat, fuisse credita est.[i] In qua quidem re subit recordatio, veteribus literis & annalium monumentis extare, quod tametsi apud varias gentes vim sibi afferre, & necem sua sponte consciscere, dignum laude & magni fuerit habitum: apud Thebanos tamen qui mortem sibi consciuit, nulla fuit laude dignus: quin potius id crimini dabatur & probro, eoque facinore pudendam inscitiam & imperitiam coarguebat suam, velut sui carnifex, immanisque naturæ foret.[k] Athenienses verò cum necem quisquam sibi manu consciuisset, defuncto cadaueri manum tanquam facinorosam abscindunt: illamque diuisam à corpore, inhumatam relinquunt, relinquum verò cadauer humo tegunt.[l] Quod Platonis documentum fuit, qui censuit optimum quenque infracto animo vim fortunæ & incursus calamitatum potius ferre, & nisi cum dies promissus aduenerit, neminem iniussu Dei mortem sibi consciscere, aut ante tempus fato fungi oportere: idque magnificentius præclariusque videri.

Mortem sibi cōsciscere apud quos laudi & apud quos cōtrà probro dabatur.

Platonis sententia de morte sibi nō consciscenda.

ANNOTATIONES.

Dixit, & ardentes auido bibit ore fauillas:
I nunc & ferrum turba molesta nega.

i In qua quidem re.] Vide omnino quæ scripsimus in nostris Commentariis Nobilitatis, cap. 31. num. 501. incip. Ex quo illud. & seq. & iterum incip. Præter ea & eos qui sibi. & multis seq.

k Athenienses.] Aeschines in Oratione aduersus Ctesiphontem.

l Quod Platonis documentum.] Tum in Phedone, tum in lib. 9. de legib.

ALEXAN

ALEXANDRI AB ALEXANDRO IVRISPERITI NEAPOLITANI, GENIALIVM DIERVM LIBER SEXTVS.

Locus ex tertio Ciceronis de Officiis, quid venditor emptori præstare teneatur, cum Sigismundo in suburbano discussus.

Caput I.

Sigismundus Fulginas.

VM Sigismmundo Fulginate, viro docto, & multarum rerum cognitione claro, vetus mihi à prima adolescentia consuetudo fuit. Is quanquam multis rerum actionibus, pluribusque muneribus apud pontifices magno vsui foret, siquando tamẽ negociis pausa fieret, (quod vix illi contingere poterat, vt in tanta mole rerum ab immodico labore cõquiesceret) id quod ocij dabatur, lectioni clarorum virorum, aut suorum temporum scribendis annalibus, rebusque vel pace vel bello gestis, perlibenter exhibebat. Nonnunquam in suo prædiolo in monte Ianiculo, miro prospectu & collibus amœno, vbi ædiculas habebat, cum amicis se recipiebat, ibique lepidis iucundisque sermonibus, id quod erat laxamenti, vnà familiarißimè conterebat. Præstabat nonnunquam nobis ipse cœnulam, vt non nimis insolentem, sic profectò sobriam & modestam, ac temporibus consentaneam: & vt erat ipse comis, facilisque natura, ita facilem nobis victum, non exquisitis valde obsoniis apparabat, siquidem asparagos altiles acido vino & pipere conditos cum iusculo tepidulo, ac ferculum curcurbitæ, cum immatura vua ibidem expressa, & decocta largo succo, quibus perlibenter vescebatur, obsonia nobis exhibebat: addebat etiam pyrum pomumque persicũ miro odore fragrantia. Post cœnulam verò, siquando ocium erat à negociis, vt animo vacaret, illius sermonibus & congressus spectatæ virtutis ac pacis artibus & ingenio clari viri diutius perfruebar. Forte autem quum æstiuo anni tempore postmeridianis horis, eius rogatu accersituque ad eum ventitaremus, eundem ad aquulam perspicuo liquore & frigore manantem per roseta, arbusculasque vndique topiario opere dispositas, perque hortensia ablaqueata, & lætißima vireta nacti sumus: aderant ibi complures honesti adolescentes, latinæ græcæque eloquentiæ professores, cum quibus de literarum studiis perquam libenter sermocinabatur, quos ipse minutis quæstiunculis variæ eruditionis diuersimodè exercebat. Inter quos adolescens quispiã indolis bonæ, libellum Ciceronis de officiis tertium lectitabat, præterque multa ad edictum ædilium pertinentia, quæ ex fide bona emptorem venditori præstare oportere censuit, hæc legebãtur: Si pestilentes ędes quis vendat, quæ salubres habebãtur, aut in quibus serpẽtes sint, teneri venditorem ex edicto ædilium, id quod dolo vendiderat, recipere, emptorique precium reddere. Idem: Si in annonæ caritate frumentum aliquò aduexerim, solusque ego sciam multos illuc frumenta aduecturos, ita vt illorum aduentu inopiam paulò post leuaturi sint, illa me etiam nota facere, neque subticendum, vt taciturnitate mea capiantur, plurisque quàm æquum sit, frumentum ego vendam: omnia denique quæ venditor sciat, ne emptor ignoret, in distrahendis rebus ex bona fide præstari oportere,

Ciceronis locus.

portere, & pleraque hoc genus periucundè lectitabat. Cumque hæc & multa in hanc sententiam ille legisset: Quónam, inquit Sigismundus, istud accidat modo, vt venditor ea quæ diuersa & longè aliena sunt, in distrahendis mercibus præstare teneatur, equidem ignoro: nam vt in re quam distrahere quispiam vult, quid morbi vitiique sit, emptori palam facere debeat, puto ad edictum ædilium pertinere, vt si seruus fur erróve sit, aut equus calce, vel bos cornu petere soleat, aut quod nunc Cicero dixit, ædes pestilentes sint, habeanturque salubres, vel quid occulti vitij latétisque morbi sit, illud enunciari debere, facile, inquit, assenserim: quæ verò extrinsecus manent in casu posita, illa per venditorem prædici, ad eaque edictum ædilium, legésve vllas extendi, nequaquam inquit, mihi quisquam persuadet. Ideo se mirari Ciceronem, qui tanquam aliquid morbi vitiique inesset in re vendita, perinde id quod postea euenturum, & in casu & fortuna situm esset, per venditorem prænunciari voluerit. Cumque ex his qui assistebant, quidam ætate grauis, & in literis satis proficiens, se arbitrari respondisset, quòd sicut quædam ad morbum vitiumque rei venditæ vix pertinent, sed tamen quouis modo profutura sunt, nosse ædiles, ne emptores capiantur, à venditoribus enunciari & palam fieri mandauerunt, ita hoc quoque iussisse: Sicut (inquit) vetus edictum ædilium fuit, ne veteranus seruus pro nouitio veneat, etiam si nullo morbo vitioque affectus sit: vtque si mulus castratus sit, tametsi æquè bonus, emptorem non latere voluerunt: ita si sciam aliquos in summa frumenti inopia, paulò post annonæ caritatem leuaturos, illa à me prænosci debere, ne fraudis occasio detur, pariter censuerunt, atq; ex æquo & bono iusserunt, vt quod proscribenti liquet, etiam si fortè euenturum sit, enunciari debeat, ne quod venditor sciat, emptor ignoret. Nunquam (inquit Sigismundus) id mihi in mentem venire posset, neque quisquam mihi argumentis defendet, vt edictum ædilium hoc comprehendere sentiam, vt euenta negociorum, quæ temere & fortuitò futura sunt, per venditorem prædici debeant, quæ si reticeantur, redhibitioni propterea locus sit, quum istud asserere, summæ mihi videatur improbitatis & inscitiæ. Cumque ex me quid mihi probaretur exquireret, respondi magni referre, in re de qua agitur, quid morbi vitiique esset enunciare, an quæ casu futura sint, prædicere & diuinare. Quæ enim insunt in re quæ distrahitur, & ad ipsius pertinent notionem, quam venditor antè præsensit, vt si quo morbo vitioque laboret, vel labe afficiatur, ex edicto ædilium nota facere iubemur emptori: quæ verò pendent à casu & fortuna, & diuersa sunt, nullis nos legibus aut edictis cogi enunciare. Quid enim interest mea, si nauis ex Asia veniens, huc merces allatura, & paulò post arctissimam annonam leuatura sit, dummodo in re de qua agitur, nihil dolo malo factum sit? Alioqui dicendum foret, an frumenti, olei & vini, quod distrahere quispiam volet, annona vel caritas eo anno futura sit, vel si cancri sidere, aut vastitate, seu alia frugum peste, aut ira deûm, sata interitura, vel hostium strage, vel chasmate, ea res deperitura sit: quod (vt videtis) non est in re de qua agitur, sed in casu positum: & illa prædicere, profectò ridiculum foret. Nam quod edicto ædilium cautum est, vt præstetur à venditore, ne quid in re proscripta vitij lateat, néve quid veri reticeatur, aut fictum quid accersitúmve aliquid sit aliunde, & quòd stetur pacti & conuenti formulæ, satis esse lege prospectum, ne quid vitij latentis supprimatur, quod ipse sciat, emptor ignoret. Alioqui ipsum redhibitorio iudicio teneri certum est, idque non adeò seuerè & restrictè iure ciuili traditum esse, sed parcè & molliter: quippe si quid venditor dixit commendandæ suæ mercis causa, illud præstari ædiles non coegere, vt si seruum frugi, dicto audientem esse venditor dixerit. quæ enim commendandæ mercis causa in venditionibus dicuntur, venditorem non obligant: neque enim constituta auctione ita quis proscribit, fundum sterilem aut domum pestilentē vendo. At si dicat seruum literatum, artificem, nomenclatorem, arithmeticum, fabrum aut textorem, quò pluris veneat, id præstare proculdubio cogitur. Præterea in re modica decipi emptorem posse, etiam iureconsulti voluere

Edictū vetus ædiliū.

Alexādri enarratio loci Ciceronis.

Emptorem in re modica decipi posse.

luere. Non enim redhibitorio iudicio teneri dixerunt eum, qui pluris aliquanto rem distraxit, quàm quanti æstimata sit: siquidem res bona fide vendita, propter minimam rem inempta fieri non debet. Sed vbi ita immenso mercatur quispiam, vt magnam pati iacturam necesse habeat, tūc redhibitioni locum fore, edicto ædilium cautum fuisse. Quod si ita est, huic sententiæ conuenit, hocque argumento conuincimur, vt neque eum qui nauem huc frumentum aducturam, cuius aduentus annonæ caritatem & arctos commeatus leuaturus sit: neque eum qui frumenta diripi, agros vastari, vel annū aduersum frugibus, longè antè præsenserit, & minimè enunciarit, redhibitorio iudicio teneri arbitrer: cum hæc non insint in re quæ proscribitur, sed in euentu fortunæ. Et quod nunc Cicero inquit, eum qui rem distrahit, debere, etiam quæ aliunde futura sunt, enunciare, vt si nauem huc frumentum aducturam sciat, quo vilitas annonæ consequutura, aut venditæ merces viliores futuræ sint, emptori prædicere, profectò eò pertineret crediderim, vt præcipi intelligamus, ab eo qui ex intimo artificio virum bonum instituit, & ita instituit, vt ne minima quidem in re quouis prætextu contra iura legesque contraque humani generis societatem aliquid admissurus sit: non eum qui de ciuilibus actionibus, quantumque moribus legibusque permissum sit, inquirat. Quæstioni diu res fuit, quid virum bonum, quid ciuilem & politicū deceat. *Vir bonus.* Viro enim bono hoc datur, vt vbique sanctus, vbique castus, honesti cultor, pius & integer sit, cuius ne erratum quidem minimum fuerit, ne dicam vitium: qui nullo malo perterritus, nulla calamitate victus fortunæ cedat, nihil expetat, nihil dicat, nihil faciat in vita, nisi summa cum laude & dignitate, in nulla re delinquat, nullius rei pœniteat, seruetque fœdera humani generis ita inuiolata in magnis minimisque rebus, vt *Ciuilis.* ne minima quidem conscientiæ labe detineatur. Ciuilem verò dixere hominem, qui legum iudiciorumque metuens, quantum moribus legibusque tributum est, id tanto temperamento agit, vt quoad fieri posit, nihil perperam aut inconsultè admissurus sit qui sua prouidentia, religione, fide, quantumque ratione prouideri potuit, reipublicæ & ciuium saluti consulat, legibus pareat, patriam tueatur, proximos amet, refrenet libidines, & indomitas cupiditates, verecūdiam seruet, atque etiam si in aliquo delinquit, id tamen agit, vt ciuilia officia, humanique generis fœdera, quamminimum lædat: quippe quum nos optimum dicimus, cui pauciora desunt. Quæ cum ita sint, non fuit ab re, vt sanctus iste homo tam defæcato animo & tam integer, quem nos magis fingimus quàm inuenimus, non modò si quid esset in re vitij, sed & si quid aliunde futurū putaret. vt nullam officij partem deserat, quanuis minimum prædicere teneatur. Hæc nos cum Sigismundo Fulginate, ingenij magni & spectatæ virtutis viro, flagrante diei æstu, incredibili suauitate disserebamus.

Quæ maxima fuerint oracula, quæve templa celebria apud plerasque gentes, in magna religione & cultu. *Cap. II.*

Delphicū oraculum. *Delphos.* Inter [a] oracula quæ apud Græcos Aphrosque præcipuo cultu fuerunt, ad quæ homines ventitabant, [b] Delphicum in terris clarissimum fuisse cultu, & religione longè excellens, vno omnium testimonio traditum est. fuit enim Delphos totius orbis [c] vmbilicus, commune humani generis ora-

ANNOTATIONES IN CAP. II.

a Inter oraculum.] Horum omnium dæmones authores esse tradit Eusebius Præparationis Euangelicæ, libro 1. cap.3. in fi. & Demonstrationis Euangelicæ, lib.5. c.1. post prin.

b Delphicum.] Huius oraculi meminit Homerus lib. Odyssææ 8 cùm scribit Agamemnonem ab illo responsum petiisse,

ὥς γάρ οἱ χρείων μυθήσατο Φοῖβος ἀπόλλων πυθοῖ ἐν ἠγαθέῃ.

Et ij, quos infra citabo.

c Vmbilicus.] Author Priapeorum,

Delphos Pythius orbis vmbilicum.

Strabo lib.9. In medio nanque quodammodo Græciæ, & intra & extra Isthmum, imò & totius orbis con

culum, [a] in monte Parnasso excelso & prærupte alto sita ciuitas, nullis mœnibus, sed tantum abruptis rupibus saxisque munita, arduo & difficili ascensu, in quo Nysa ciuitas Libero consecrata, Cyrrha verò ad montis radices iuxta mare. [e] Erat autem Parnassus Phocidis mons in Bœotia, in duos diuisus colles, Thitorea & Hyampeum, quorum alter Libero, Apollini alter dicati fuere, [f] Helicon verò Musis. [g] In Cythæronis autem vertice Sparticarum nympharum antrum colebatur, qui mons iuxta Olympum situs erat, supra quem Olympi editissimus vertex decem fere stadiis attollebatur. Qui eiusdem nominis mons & [h] in Macedonia, [i] & in Thessalia, [k] Mysia, [l] Cilicia,

Parnassus bicollis.

Cytharon Sparticarum nympharū antrum.

ANNOTATIONES.

bis consistere videbatur: vnde & telluris vmbilicum appellabant. Et ante hos Pindarus, & Ennius apud Varronem lib. 3. aut aliorum supputatione 6. linguæ Latinæ, O sancte Apollo, qui vmbilicum terrarum obtines. Id quod etiam citat ex poëta, quem non nominat, Cicero lib 2. de Diuinatione, Nam vmbilicum (inquit Varro) dictum aiunt ab vmbilico nostro, quòd is medius locus sit terrarum, vt vmbilicus in nobis: quod vtrunque est falsum. Neque hic locus est terrarum medius, neque noster vmbilicus est hominis medius. Itaque pingitur, qui vocatur *inser* à Pythagora, vt media cœli ac terræ linea ducatur infra vmbilicum, per id, quo discernitur homo mas, an fœmina sit, vbi ortus humanus similis, vt in mundo. Ibi enim omnia nascuntur in medio, quòd terra mundi media. Præterea si quod medium, id est vmbilicus, vt pila terræ: non Delphis medium. & terræ medium non hoc, sed, quod vocant, Delphis in æde foramen. adlatum est quiddam, vt thesauri speciem, quod Græci ὀμφαλὸν vmbilicum dixerunt. Vitruuius autē lib. de Architectura, 3. cap. 1. Item, inquit, corporis centrum medium naturaliter est vmbilicus. Nanque si homo collocatus fuerit supinus, manibus & pedibus pansis, circinique collocatum centrū in vmbilico eius, circumagendo rotundationem vtrarumq; manuum & pedum digiti linea tangentur. Hæc ille. quibus docet vmbilicum hominis esse medium totius corporis: non vt par sit distantia ab eo ad verticem capitis & ad pedes ipsius, sed vt passis manibus & pedibus fiat similis rotunditas. Idem censet Galenus lib. 2. de Placitis Hippocratis, & Platonis: & lib. 15. de Vsu partium. Ex quo fit, vt vmbilicus pro medio in quacunque re ponatur. Cicero in 6. in Verrem actione, Ennam, ciuitatem Siciliæ, vocat eius insulæ vmbilicum. Raptam, inquit, Liberam, quam eandem Proserpinam vocant, ex Ennensium nemore arbitrantur, qui locus, quòd in media insula est situs, Siciliæ vmbilicus nominatur. Liuius 4. Dec. li. 5. Iam primùm Aetolos, qui vmbilicum Græciæ incolerent, in armis eum inuenturum, antesignanos ad asperrima quæque belli paratos. Sicuti Italiæ vmbilicus in Reatino agro ponitur Plinio lib. 3. cap. 12. & Solino cap. 8. vterque Varronis authoritate. Ante hos Plautus in Menæhmi actu 1. sce. 2.

Dies quidem iam ad vmbilicum est dimidiatus
mortuus.

Scio autem aliàs vmbilicum vsurpari pro fine. Horat. Epod. Ode 14.

Deus, deus nam me vetat,
Inceptos olim, promissum carmen, iambos
Ad vmbilicum adducere.

Id est, absoluere, finire. Solebant enim veteres illi librorum suorum tegumenta vmbilicis ornare. Aut (vt inquit Porphyriō) in fine lib. vmbilici ex ligno, aut osse solent poni. Catullus ad Varum,

Noui vmbilici, lora rubra, membrana
Derecta, plumbo & pumice omnia æquata.

Et Martialis ideò librum quartum hoc epigrammate clausit,

Ohe iam satis est, ohe libelle,
Iam peruenimus vsque ad vmbilicos,
Tu procedere adhuc & ire quæris,
Nec summa potes in scheda teneri.

Et lib. 5. epig. 6.

Nunquam grandia nec molesta poscit,
Quæ cedro decorata, purpuraq;
Nigris pagina creuit vmbilicis.

Et alibi sæpe.

d In monte Parnasso.] Hæc descriptio maxima ex parte est Strabonis lib. 9.

e Erat autem Parnassus.] Herodotus lib. 8. vbi & hos colles ita vt hic appellat. Seruius lib. 10. Aeneidos in eum locum,

Pandite nunc Helicona deæ, cantusq; mouete.

Parnassus mons, inquit, Thessaliæ iuxta Bœotiam, qui in duo finditur iuga, Citheronem Liberi, & Heliconem Apollinis & Musarum. Hanc Seruij opinionem sequitur Lactantius Grammaticus primo Thebaidos Statij.

f Helicon verò Musis.] Seruius & Lactantius vbi suprà: & ante hos Strabo lib. 10. Qui, inquit, Musis Helicona consecrarunt, Thraces fuere, Bœotiæ accolæ. & libro 9. Helicon mons Bœotiæ iuxta Thebas, atque Phocidi vicinus, non procul à Parnasso, eique æmulus & altitudine & circuitu, qui & ipse Apollini sacer est & Musis. Plinius libro 4. cap. 7.

g In Cithæronis autem vertice.] Pausanias in Bœoticis, vbi nymphas has Cithęronidas vaticinatas priscis temporibus sermone hominum vulgatum fuisse scribit. vocat autem eas Sphragidas, non Sparticas.

h Et in Macedonia.] Varro lib. 6. de lingua Latina, & Seruius in lib. 4. Aeneidos.

i Et in Thessalia.] Vt dictum est ex Seruio suprà in verbo, In monte Parnasso. Mela lib. 2. c. 3.

k Mysia.] Strabo lib. 12. Prusa vrbs est, in Olympo Mysiæ sita. Et eodem lib. Proponτidi imminent Olympus Mysius, & Ida. Vide etiam Herodotum libro 1.

l Cilicia.] Idem lib. 14.

Templi Apollinis locus apud Delphos.

[m] Elide, & [n] Arcadia excelsus quidem attollitur. [o] Templum verò intra vrbis ambitum fuit, quod pariter non manu extructa, sed natiua præcipitia muniuere aditu difficili & angusto: quippe quem ex quinque lapidibus tantum, velut mole obiecta, obstructum ferant. in medio autem exigua planities, & in ea hiatus, ex quo ventus & acer spiritus manans, mentes vatum in vecordiam vertit. Eoque spiritu ex infimo specu edito, quasi diuino afflatu Phœbas in tripode stans, mente furibunda, statis diebus quibus fari licet, consulentibus responsa canit: licet [p] ferant Apollinem sex mensibus apud Lycios, sex apud Delum vaticinari, reliqua verò oracula aliquando Idibus, nonnunquam calendis: nunc die oriente, nunc desinente, responsa dabant: [q] quæ à mulieribus tantùm, quæ erant templi vates, vaticinantis in modum ferebantur. [r] In quo id præcipuum fuit, vt qui oraculum cõsulit, breui admodum oratione quid velit exposcat, [s] vtque nullum Latinè edatur oraculum, neque edi priusquam ab imo, dum sacrificant, tota victima contremiscat: nec capitis commotionem satis esse, sed omnibus illam partibus quati oportere. [t] In quo proditur memoriæ, cum infasto die Pythiam reluctantem & inuitam Alexander cogeret, illam vi coactam, quòd esset inuictus, respondisse: quod pro omine acceptum veridico præsagio, futuræ magnitudinis prænuncium fecit. In eo quidem templo, Apollinis simulacrum fuit humana effigie: in [v] Delo,

Caeremonia & ritus Delphici oraculi consulẽdi.

Alexãder Pythiã coegit vaticinari.

ANNOTATIONES.

m Elide.] Idem Strabo lib. 8.

n Et Arcadia.] Pausanias in Arcadicis, qui est liber octauus. Ad læuam Heræ Lycæum mons est, quem Olympum etiam: Sacrum alij Arcadum iugum nuncupant.

o Templum verò.] Iustinus lib. 24. Strabo lib. 9. Diodorus Siculus lib. 16. cap. 6. vbi huius oraculi rationem describit. Plinius lib. 24. c. 43. ad fi.

p Licet ferant Apollinem.] Hæc vsque ad versi. Quæ à mulieribus. sunt Seruij tum lib. 4. in enarratione eius loci,

Qualis, vbi hybernam Lyciam, Xanthiq; fluenta
Deserit, ac Delum maternam inuisit Apollo.

Aliud, inquit, agens, aliud intendit. Nam Apollo sex mensibus hyemalibus, apud Pataram Lyciæ vrbem: & sex æstiuis, apud Delum dat responsa. Tum lib. 6. statim post princ.

Non hoc ista sibi tempus spectacula poscit,

Et huic, quod de Lycus dicitur, adstipulatur, quod Homerus libro 4. Iliados, Apollini nomen dedit λυκηγενέϊ

εὔχεο δ' Ἀπόλλωνι λυκηγενέϊ, κλυτοτόξῳ.

Id est,

Voue autem Apollini Lycegeni, glorioso in arcu.

Lycium quoque eum appellatum fuisse constat ex Pausania in Atticis & Corinthiacis, Diodoro Siculo lib. 6. cap. 17. Macrobio Saturn. lib. 1. cap. 17. Propertio lib. 3. eleg. 1. & alijs. Et quòd in Lycia fuerit Apollinis oraculum, tradit Fest. Pompeius lib. 10. Ex quo & Lyciæ sortes Virgil. lib. 4. Aeneid.

Italiam Lyciæ iussere capessere sortes.

& paulo pòst,

Nunc Lyciæ sortes, nunc & Ioue missus ab ipso
Interpres diuûm fert horrida iussa per auras.

Et Statio lib. 3. Thebaidos,

- Lyciæq; parent contendere sortes.

q Quæ à mulieribus tantùm.] Strabo lib. 9.

r In quo id præcipuum fuit.] Philostratus in vita Apollonij lib. 6. cap. 5. de oraculo Delphico loquens, inquit, Ibi, vt tu ipse nosti, qui ab oraculo aliquid poscit, breui admodum oratione, quid poscat, exponit.

s Vtque nullum Latinè edatur oraculum.] Quanquam apud Apuleiũ lib. Asini aurei 4. Apollo Milesius, Græcus & Ionicus propter Milesiæ conditorem, sic Latina sorte respondit,

Montis in excelsi scopulo desiste puellam,
Ornatam mundo funerei thalami.
Nec speres generum mortali stirpe creatum,
Sed sæuum atque ferum, vipereumq; malum.
Qui pennis volitans super æthera cuncta fatigat,
Flammaq; & ferro singula debilitat.
Quem tremit ipse Iouis, quo numina terrificantur,
Flumina horrescunt & Stygiæ tenebræ.

t In quo proditur memoriæ.] Plutarchus in Alexandro, sic scribit, Volens, Alexander scilicet, illius gratia expeditionis, diuinum consulere oraculum, Delphos venit. Tum fortè nefasti dies agebantur, in quibus ne fari quidem illi mos est oraculo. Quamobrem cùm ipsam primò vatem reluctantem, seque lege tuentem orasset, ipse inuitam trahens templum ascendit. Ea verò studio ac hominis importunitate victa, Inuictus es, inquit, fili. Qua voce accepta Alexander, haud alio sibi opus esse vaticinio dixit, verum assequutum se, quod ab ea cupiebat, oraculum. Nec multò antè, scilicet anno sexto Philippi patris Alexandri (vt scribit Diodorus Siculus lib. 16.) Philomelus Pythiam vti aliquid sibi de patriæ rebus prædiceret, monuit: & cùm vates eam ipsius patriam sibi videri responderet, minari & cogere eam, vti tripoda incenderet, cœpit Philomelus. Ad cuius vim inferentis asperitatem offensa mulier, cùm dixisset, Tibi quidem quodlibet permittitur: lætus plurimum, verbum id, vt pote oraculum rebus suis aptissimum, accepit Philomelus quod tamen tandem ei cessit pessimè.

v In Delo, Draconis.] Strabo lib. 9.

x In

Draconis: [x] in Lycia verò lupi. [y] Quam vrbem Python, ob interfectum pythonem, dictam comperimus: nam [z] & Pythius Apollo, [a] & Pythia festa, & [b] ludi Pythij, & [c] ipsa vates Pythia dicta, & [d] Pytheum oraculi locus. Spartæ quoque Pythios nuncupant, qui Delphos ad consulendum oraculum mittebantur, qui publicè cum regibus cibaria habent, & vescuntur vnà. [e] Huc ex omni orbe praua religione incussa, qua se hominū vanitas confundebat, viri principali dignitate insignes, frequentes consultum ibant, eáque ex omnibus vera & longè clarissima oracula habita sunt. Quare regum populorúmque amplissimis donis, muneribusque, & multarum vrbium thesauris refertum templum fuit: inter quos Agillinorum & Spinensium non in postremis gazæ fuere. [f] Quod quidem cuncta oracula antiquitate excellebat. Proximum huic fertur [g] Dodonæi Iouis oraculum. [h] Dodona enim ampla in Epiro ciuitas, & satis florens habita. Epirus autem Molossorum regnum erat. Templum verò iuxta nemus Ioui sacrum, in quo arbores responsa dare dicebantur, omnibus circà populis sanctum, à Pelasgis constructum, & paludibus circunfusum, [i] quercusque vocales illic fuisse fama vulgauit, ad quas vt in dubiis casibus responsa acciperent, capti superstitione homines religiose accedebant. [k] Fuitque proditum memoriæ, quercui Dodonçæ famulares, diuinandi facultatem accipere: [l] solisque Bœotiis, siquando consulto opus foret, viros responsa dare, [m] primamque fagum & columbam Dodonæ vaticinatam: quotiesque oraculum

Python. Pythia festa. Pythij ludi. Pythia. Pytheum. Pythy Spartanorum. Agillinorum & Spinensiū gaza in tēplo Apollinis Delphici. Dodonaū oraculum. Epirus.

ANNOTATIONES.

x In Lycia verò lupi.] Pausanias in Corinthiacis.
y Quam vrbem Python.] Pausanias lib. 10.
z Et Pythius Apollo.] Propertius lib. 2. c. 29.

Deinde inter matrem Deus ipse, interq; sororem
Pythius in longa carmina veste sonat.

Pausanias libro 2. & 5. Ita autem dictus à Pythone serpente, Terra genito, quem Apollo, adhuc puer, sagittis suis confecit, apud Ouid. lib. 1. Metamor. cuius hæc verba sunt,

Illa quidem nollet, sed te quoque maxime Python
Tum genuit populisq; nouis incognite serpens
Terror eras, tantum spatij de monte tenebas.
Hunc Deus Arcitenens, & nunquam talibus armis
Antè, nisi in damis, capreisq; fugacibus, vsus,
Mille grauem telis exhausta penè pharetra
Perdidit, effuso per vulnera nigra veneno.

Arnobius contra Gentiles lib. 3. & 8.
a Et Pythia festa.] Ouid. lib. 1. Metamor.

Instituit sacros celebri certamine ludos
Pythia perdomitæ serpentis nomine dictos.

Huius certaminis victores, teste Luciano, lauro coronabantur, additis pomis ex Apollinis templo sumptis.
b Ludi Pythij.] Strabo lib. 9. & vide sup lib. 5. c. 8.
c Et ipsa vates Pythia.] Strabo dicto lib. 9. Diod. lib. 16. suprà citato.
d Et Pytheum oraculi locus.] Herodotus lib. 6. Sunt autem Pythij, qui Delphos ad consulenda oracula mittuntur, quique publicè cum regibus pascuntur.
e Huc ex omni orbe.] Strabo lib. 9.
f Quod quidem cuncta oracula.] Nam & id antiquitate dicit insigne Strabo d. lib. 9.
g Dodonæi Iouis.] Vt etiam tradit Seruius in lib. 3. Aeneid. quo loco statim citabimus.
h Dodona enim ampla in Epiro.] Herodotus lib. 2. non semel. Strabo lib. 5. 7. & nonnihil lib. 16. Liuius 1 Decad. lib. 8. Pomponius Mela lib. 2. cap. 3. vbi de Macedonia. Plinius in Præfatione lib. 4. Probus in lib. 1. Georg. Virgilij. Solinus cap. 22. Stephanus de vrbibus in Dodona, Lactantius, Statij interpres lib. 3. Theb. ibi,

Et nemorum Dodona parens.

Scribit Dodonæum oraculum fuisse in Epiro, vbi de quercu columba omnibus responsa dabat. Ipse autem Strabo d. lib. 7. non multo ante fin. dicit hoc oraculum, quemadmodum & cætera, quodammodo derelictum esse.
i Quercusque vocales.] Ex quo illud Homeri loquentis de huiusmodi oraculo lib Odyssææ 19.

τὸν δ' ἐς Δωδώνην φάτο βήμεναι, ὄφρα θεοῖο
ἐκ δρυὸς ὑψικόμοιο Διὸς βουλὴν ἐπακοῦσαι.
Hunc autem in Dodonem dicebat ire, vt Dei
Ex quercu alta Iouis consilium audiret.

Illud Hesiodi apud Strabonem libro 7. non procul à fine,

Δωδώνην φηγόν τε Πελασγῶν ἕδρανον ἦεν. Id est,
Atque habitæ Graiis oracula quercus.

Et ibi Probus & Seruius interpretes, & idem Probus in lib. 1. eiusdem operis.
k Fuitque proditum.] Herodotus lib. 2 hanc historiam copiosè explicat. De hac ipsa re etiam plura, & quidem doctè, congessit Ianus Parrhasius primo Raptus Proserpinæ super illud,

Vnde data populis fruges, & glande relicta
Cesserit inuenta Dodonia quercus arista.

l Solisque Bœotiis.] Strabo lib. 9. vbi eius rei rationem reddit.
m Primamque fagum & columbam.] Herodotus dicto lib. 2. Id tamen fabulosum esse autumat Strabo lib. 7. paulò ante fi. Vide tamen Dionysium Halicarnasseum lib. 1. & Probum in d. lib. 1. Georg. Seruium in 9. eclog. Virgilij paulò post prin. In Epiro, inquit, dicitur nemus fuisse, in quo responsa dabant columbæ: quod ideò fingitur, quia lingua Thessala Peliades & columbæ & vaticinatrices vocantur. Ouid. Metamor. 13.

Vocalemq; sua terram Dodonidis quercu.

edebatur,[n] lebetes æneos ad numerũ,siue casu,siue cõsultò,tinnitus edere canoros.[o] In quo Deucalion & Pyrrha desinentibus aquis,post diluuium cõcedisse,& numen consuluisse perhibentur.[p] Subinde Alexander Epiri rex eodem oraculo monitus,vt vrbẽ Pandosiam & amnem Acherusium,tanquam fatalia loca vitaret,in responsis habuit, oraculi sortem de his quæ in Thesprotis essent,intelligere arbitratus : qui quum infestissimas gentes in Brutiis armis petit,& belli iure vastat, apud eiusdem nominis loca, infanda strage victus,oraculi fidem veram impleuit.[q] Quod quidem templum Philippus Macedo (velut immanis prædo)sicut pleraque omni rapinarum genere vastauit, & incendit:vasaque & quæ preciosa erant, immisso exercitu diripuit.[r] In eo quoque fons sacer visebatur,qui quum faces accensas extingueret, admotas procul accendit.[s] Tertium verò Dindymæi Apollinis oraculum antiquissimum,& multi nominis habetur,quod Branchidarum nũcupant.Brãchus enim Thessalus fuit Apollini dilectus, & filius habitus, quem interfectum dolens, templo & diuinitate sacrauit.[t] Is autem

Oracula Apollinis ambigua.

Templum Apollinis Delphici à Philip. vastatum.

Fons in tẽplo.

Oraculum Apollinis Dindymæi.

Branchus.

ANNOTATIONES.

n Lebetes æneos.] Erasmus Chiliadis 1.centur.1. cap.7. Dodonæum æs tam apud Græcos,quàm Latinos in prouerbium cessisse de homine improbæ & importunæ loquacitatis ex diuersis scriptoribus ostendit.In Dodona duæ fuerũt sublimes columnæ, in altera peluis ærea, in altera pensile pueri simulachrum, flagellum æreum manu tollentis. Quoties autem ventus vehementius flasset, fieri consueuit, vt scutica impulsa crebrius lebetem feriret. Is autem percussus tinnitum reddebat,multum temporis durantem. At Suidas tradit ex quodam Damone, Iouis Dodonæi oraculum lebetibus æreis vndique septum fuisse, ita coniunctim collocatis,vt inuicem sese contingerent. Iraque necesse erat fieri, vt vno aliquo lebetum percusso, vicissim omnes resonarẽt, sonitu mutuo contactu ab aliis ad alios succedente. Durabàtque in longum tempus tinnitus ille, videlicet in orbem redeunte sono. Ad has pelues respexit Virgi.lib.3. Aeneidos,commemorans hospitalia dona,quæ priscorum consuetudine,Aeneæ digressuro, tum hospiti, tum ciui suo, Helenus, Epiri,post Pyrrhum, Rex, & Andromachæ maritus, donarit, his verbis,

Ingens argentum,Dodonaeosq; lebetes.

o In quo Deucalion & Pyrrha.] Parnassus,sicut Stephanus narrat,olim Larnassus vocari erat solitus,propter ea quòd Deucalionis illuc appulit λάρναξ,hoc est linter contectus, siue arca, quam Deucalion ædificauit consilio Promethei patris. Ludou. Viues in cap.10.lib.18.Ciuitatis Dei.

p Subinde Alexander Epiri Rex.] Hæc vsque ad versicul.Quod quidem templum. sunt Strabonis lib.6.& Iustini lib.12.

q Quod quidem templum Philippus Macedo.] Sed Aetoli huius templi porticus omnes demoliti sunt: ornamenta, quæ maximo studio atque impensa adhibita fuerant, deiecerunt : neque solùm superiorem partem incendio concremarunt,verumetiam mœnia ipsa funditus eruère. Euerterunt statuas numero vltra duo millia,quamplurimas etiam fregerunt, ab his duntaxat abstinentes, quæ vel figuras, vel inscriptiones deorum habebant,vt scribit Polybius lib.5.

r In eoque fons sacer.] Pomponius Mela lib. 2. cap.3. In Epiro Dodonæi Iouis templum, & fons ideo sacer, quòd cùm sit frigidus, & immersas faces, sicut cæteri, extinguat : vbi sine igne procul admouentur,accendit.Huius fontis meminit Solinus c.12 Plinius cap.103.lib.3. In Dodone, inquit, Iouis fons cùm sit gelidus, & immersas faces extinguat, si extinctæ admoueantur, accendit. Idem meridie semper deficit, qua de causa Anapauomenon vocant. Mox increscens ad medium noctis exuberat, ab eo rursus sensim deficit. Lucretius hunc fontem describens, in 6. causam cur id accidat,conatur ostendere. Eius versus,quòd elegantes sint,adscripsimus,

Frigidus est etiam fons,supra quem sita sæpe
Stuppa iacit flammas,concepto protinus igni,
Tedaq; consimili ratione accensa per vndas:
Collucet, quocunque natans impellitur auris,
Nimirum quia sunt in aqua permulta vaporis
Semina, de terraq; necesse est funditus ipsa
Ignis corpora per totum consistere fontem,
Et simul expirare foras,exireq; in auras,
Non tam viua tamen, calidus queat vt fieri fons.

Diuus Augustinus lib.21.cap.7. Ciuitatis Dei, Prodigiosis huiusmodi naturæ operibus raro aliam rationem prætexi ait, quàm quòd talis eorum sit natura.

s Tertium verò Dindymæi Apollinis.] Hæc sunt Herodoti lib.1.Strabonis lib.11.& 14.non multò post princ. Pomp.Melæ lib.1.cap.17. vbi de Ionia in princip. Post Basilicum, inquit, Ionia aliquot se ambagibus sinuat, & primum à Posidio promontorio inflexum inchoans, cingit oraculum Apollinis, dictum olim Branchidæ,nunc Didymi.& Plinij lib.5. c.29.Statius lib.3.Thebaidos,

- Patrioq; æqualis honori
Branchus. -

Vbi Lactantius Placidus, eiusdem Statij interpres, Terentiani versus sic citat,

- Branchiadæ Phœbo cantasse Ioniq;
Pastorem Branchum,cùm captus amore pudico,
Fatidicas sortes docuit depromere Paan.

Branchus Thessalus fuit dilectus Apollini, vt Hiacinthus, quem acriter interfectum dolens, templo & sepulchro consecrauit. Hæc Lactantius. Legendum esse autem Didymæus,non Dindymæus,autoritatibus suprà citatis patet.

t Is autem Apollo Milesius.] Nam & hunc Milesium

Apollo Milesius dictus. [u] Est autem Miletus totius Ioniæ caput. Templum verò ad decem & octo stadia ab vrbe, à litore autem viginti aberat, maxima mole & profusis sumptibus extructum, auctumque amplissimis donis. [x] quod Xerxes deorum hominumque cõtemptor, dum innumerabilibus copiis Græcia bellum parat, nulla religione aut deûm verecundia, sicut multa, incendiis & ruinis deformauit, templumque & aras euertit. [y] Annis deinde intercedentibus, Milesij oraculo moniti, vberiori impensa illud omnium maximum & dignum tanto numine restaurarunt, ita vt ob magnitudinem fastigio extruendo nullæ contignationes suffecerint. [z] Quartum in vrbe Bruti Latonæ oraculum inclytum diuitiis memorant. Vrbs autem Bruti in Aegypto contra Nili ostium, quod Sebeniticum dicitur. Templum verò media in vrbe situm, omnibus circà populis sanctum, & cæremoniis sacrum erat, porticum habens decem passibus altam, in quo [a] oraculum Cambysi redditum est, in Ecbatanis illum decessurum, ambiguo nomine decepto, cum alteræ apud Syros, alteræ in Medis essent. [b] Delij quoque sortes & oracula, indubia semper habita sunt. Fuit autem Delos vna ex Cycladibus, cui nomen [c] Ortygia: [d] ædes verò mari imminebat, à qua proximus in Eubœam traiectus erat: quinque enim passuum millibus ab [e] Tanacra aberat. Tanacra autem in Eubœa vetus traditur ciuitas. [f] In quo quidem templo ipsum Apollinem natum & alitum fabulantur, [g] tantæ religionis, vt ne Persæ quidem cum innumerabilibus copiis bellum parant, & omnia belli iure vastant, violentas aut sacrilegas admouere ma-

Oraculum Latonæ. Bruti vrbs.

Delij sortes.

Tanacra. Templi Apollinis in Delo honos.

ANNOTATIONES.

lesium appellat Apuleius Metam. lib. 4. Dei, inquit, Milesij vetustissimum percontatur oraculum, quem posteà Apollinem esse dicit. Huius etiam oraculi Milesij meminit Apul. lib. 5. Metam. & Sozomenus in historia, vbi de Licinij interitu agit, huius oraculi ita meminit, Denique etiam Græci dicunt, tunc eum expertum fuisse diuinationem Milesij Didymæi Apollinis, eique consulenti de bello, respondisse Deum per hos Homeri versus,

O senior, seruat iuuenis te miles in armis,
Te durè excipiet senium, & tua vita soluta est.

In vulgaris Sozimeni excerptis pro Milesij & Didymæi, Latinus interpres parum hoc tenens, Miletij & Gemini interpretatus est, vt scribit Gyraldus Historiæ Deorum, syntag. 7.

v Est autem Miletus.] Plinius lib. 5. cap. 29. Miletus, inquit, Ioniæ caput, Lelegeis ante & Pityusa & Anactoria nominata, super 80. vrbium per cuncta maria genitrix. Mela d. lib. 1. c. 17. vbi de Ionia.

x Quod Xerxes.] Strabo lib. 14. post princip. de Didymæo Milesio, sic scribit, Post Posidium Milesium est oraculum Apollini Didymęo sacrum apud Branchidas ad decem & octo stadia ascendenti: id à Xerxe incensum est, quemadmodum cætera templa omnia, Ephesio excepto. Branchidæ autem Dei thesauris Persæ traditis, cum eo fugientes abscesserunt, ne proditionis & sacrilegij pœnas penderent.

y Annis deinde intercedentibus.] Idem Strabo ad ea subiungit, Posteà Milesij templum construxerunt omnium maximum, quod propter magnitudinem remansit sine tecto, variis antiquarum artium donis sumptuosissimè honoratum.

z Quartum in vrbe Bruti Latonæ.] Herodotus lib. 2. in duobus locis. Strabo lib. 17. Sed hic ex iis legendum est Buti, non Bruti.

a Oraculum Cambysi redditum.] Herodotus in Thalia, qui tertius liber est, Sed cùm fuisset iam antea Cambysi redditum ex vrbe Buti oraculum, eum in Ecbatanis decessurum, ipse interpretabatur se in Ecbatanis Mediæ, vbi res eius omnis erat, senem vita functurum: at oraculum in Ecbatanis Syriæ loquebatur.

b Delij quoque sortes.] Seruius in lib. 3. Aeneidos, ibi,

Sacra mari colitur medio gratissima tellus
Nereidum matri. -

Dicta est insula, Delos scilicet, primò Ortygia, quia Græcè ὄρτυξ dicitur coturnix: & quia posteà emergens apparuit, Delos. Nam δῆλον, manifestũ dicunt. Vel, quod verius, quia Apollinis oracula, quæ vbique obscura sunt, illic manifesta dantur. Plinius c. 12. lib. 4. Ipsa, inquit, longè clarissima, Cycladum media, templo Apollinis & mercatu celebrata Delos.

c Ortygia.] Strabo lib. 10. Solinus c. 17. & 18.

d Aedes verò mari imminebat.] Liuius 4. Decadis lib. 5. ad finem, Templum, inquit, est Apollinis Delium imminens mari, quinque millia passuum à Tanagra abest, minus quatuor millium inde in proxima Eubœæ est mari traiectus.

e Tanagra autem in Eubœa.] Ptolemæo lib. 3. ca. 15. Tanagra est oppidum Bœotiæ Mediterraneæ.

f In quo quidem templo.] Cicero in 3. in Verrem act. de eo templo loquens, est enim tanta apud eos eius fani religio atque antiquitas, vt in eo loco ipsum Apollinem natum esse arbitrentur.

g Tantæ religionis, vt ne Persæ quidem.] Cicero in ea ipsa Oratione paulò post ea, quæ nuper ex eo diximus, de eodem templo loquens, Tantaq; eius authoritas religionis & est, & semper fuit, vt ne Persæ quidem cùm bellum toti Græciæ, diis hominibúsque indixissent, & mille numero nauium classem ad Delum appulissent, quicquam conarentur, aut violare, aut attingere. Hanc historiam abundè scribit Herodotus lib. 6.

nus ausi fuerint: in cuius ara nullum immolari animal proditum est: [h] quare morbo & pestilenti contagione coacti Delij, id decreto sanxerunt, ne homines defunctos ibi cremarent, néve sepelirent, [i] neque in Delo canes alerent, scilicet vt ab omni cæde insula immunis foret. [k] Cumque oraculo moniti Athenienses Delum expiarent, hoc expiationis genus inuenere, vt cadauera sepulchris condita inde eruerent: [l] atque edixere ne quis in Delo moreretur, néve quis homo nasceretur: sed morituri & parituræ mulieres, in Rhenam insulam Delo proximam transmigrarent. [m] Cuius aræ hoc proditur mirum & monstrificum, vt ex dextris cornibus animalium mira arte compactis erecta fuerit: [n] sicut Thebis aram Apollinis Spodij ex sacrificiorum cineribus constructam ferunt, vnde cognomen tulit, [o] quam nonnulli inter orbis miracula adnumerant: [p] ad quam quum accessisset Pythagoras, ipsum ob religionem adorasse fertur: [q] & ne aram sanguine fœdaret, hostiam immolare minimè voluit, sed frumento, hordeo, atque placenta, sine igne sacrum fecit. [r] Quæ insula tantæ sanctitudinis habita est, vt ad eam quotannis Athenienses tacti religione, variis mercibus onustam nauim mitterent, quo tempore quenquam vinciri, aut supplicio affici, religioni fuit, donec rediret nauis. [s] Cumque cætera responsa Apollinis sub nubilo verborum & sensu ambiguo redderentur, [t] sola Delij oracula nullo tegmento exposita atque aperta

In Delo nemo vel nascebatur, vel moriebatur.

Ara Apollinis Spodij.

Rhena insula sanctitudo.

Delij oracula aperta.

Ara Iouis in Attica.

ANNOTATIONES.

h Quare morbo & pestilenti.] Thucydides lib. 4. scribit in Delo nec parere, nec sepelire, nec canem alere fas fuisse. Strabo li. 10. Haud enim, ait, inter Delon mortuos aut sepelire, aut cremare fas est.

i Neque in Delo canem.] Strabo d. libro ad ea subiungit, Canem etiam in Delo alere nefas.

k Cumq; oraculo moniti &c.] Strab. d. lib. 10.

l Atque edixere.] Plutarchus in Apophthegmatis Pausaniæ Cleobroti scribit, Mulieres ex lege, quæ apud Delios erat, neque parere, neque mortuos sepelire. Et Pausanias libro 2. idem de Aesculapij luco dicit, ait enim, Aesculapij lucum circunquaque montes cingunt, intra cuius ambitum mori nequaquam, aut nasci religio est: eodem scilicet ritu, qui & in Delo insula seruatur.

m Cuius aræ.] Id Plutarchi est in libello, quo disserit, vtra animalia prudentiora sint, an aquigena, an verò terrigena. Verùm idem in Theseo de ara in Delo scribit, non quidem ex dextris, sed ex sinistris tantùm cornibus compactam, quem κεράτωνα βωμὸν appellat. id est corneam aram. Sed vtcunque sit, Ouidius non exprimens ex vtris sit, in epistola Cydippes ad Acontiũ hæc de ea re scribit,

Miror & innumeris structam de cornibus aram,
Et de qua pariens arbore nixa dea est.

Quin & Callimachus poëta in Apollinis hymno, quadrimum adhuc Apollinem scribit ex cornibus Cynthiadum caprarum, quas soror Diana in venatu occiderat, aram compegisse, fundamentáq; item & parietem è solis struxisse cornibus. Ipsius autem sunt hæc verba,

τετραέτης τὰ πρῶτα θεμείλια Φοῖβος ἔπηξε
καλῇ ἐν ὀρτυγίῃ, περιηγέος ἔνδοθι λίμνης,
ἄρτεμις ἀγρώσσουσα καρήατα συνεχὲς αἰγῶν
Κυνθιάδων φορέεσκεν, ὁ δ' ἔπλεκε βωμὸν Ἀπόλλων,
δείματο μὲν κεράεσσιν ἐδέθλια, πῆξε δὲ βωμὸν
ἐκ κεράων, κεραοὺς δὲ πέριξ ὑπεβάλλετο τοίχους.

Quadrimus prima fundamenta Phœbus iecit,
Pulchra in Ortygia orbiculari in lacu.
Diana venata cornua assiduè caprarum
Cynthiadum tulit, ipse verò connexuit aram Apollo,
Extruxit quidem cornibus fundamenta, compegit autem aram
Ex cornibus, corneos verò circunduxit parietes.

Laërtius quoque Diogenes ceratinæ aræ, hoc est, cornibus factæ, mentionem nonnullam facit in Pythagoræ vita.

n Sicut Thebis aram Apollinis Spodij.] Pausanias lib. 9. qui de Bœoticis est. Supra lapidem, inquit, Sophronistera est Apollinis ara, cognomento Spodij, è victimarum cineribus congesta.

o Quam nonnulli inter orbis miracula.] Cassiodorus autẽ lib. 7. Variarũ, epistola incip. Romanę. inter septẽ orbis miracula id minimè ponit.

p Ad quam cùm accessisset Pythagoras.] Diogenes Laërtius in vita ipsius, & Macrobius li. 3. Saturn. cap. 6. post princ. Constat enim (sicut Cloatius Verus Ordinatorũ lib. 2. docet) esse Deli aram, apud quam hostia non cæditur, sed tantùm solenni Deum prece venerantur. Verba Cloatij hæc sunt, Delij ara est Apollinis Γενήτορος, in qua nullum animal sacrificatur: quam Pythagoram, velut inuiolatam, adorasse produnt. Vbi Macrobius Apollinem Γενήτορα: id est genitorem, non Spodium vocat. Spodos autem siue Spodium, cineris genus est, quod ex fornacibus ærariis sursum euolat, atque inde recidit in pauimentum.

q Et ne aram sanguine fœdaret.] Laërtius vbi suprà. Vide Censorium de die Natali.

r Quæ insula.] Herodotus li. 6. Erat enim Atheniensium in Sunio biremis quædam, quam Delum iam inde à Theseo quotannis mittebant.

s Cumq; cætera responsa.] Herodotus lib. 1. in Græcorum oraculis & alibi sæpe. Eusebius Præparationis Euangelicæ lib.

t Sola Delij oracula.] Id ex Seruio suprà diximus hoc eodem cap. 2. ibi, Delij quoque sortes. & ad ea adiungit idem Seruius, quòd quamuis quædam oracula Apollinis obscura sint, tamen semper vera sunt. Philostratus item in vita Apollonij lib. 6. tradit

fuere. [u] Etiam in Attica ara Iouis supremi exemplo haud dissimili traditur, ad quam nihil conuenit animatum immolari: sed variis libamentis & bellariis absque vino sacrificatur. [x] In Paphiæ quoque Veneris ara, licet ex cæsis hostiis captentur auspicia, illic tamen sanguinem effundere non decebat. igne enim puro & precibus tantum altaria adolentur, in cuius sacris certissima hœdorum fibris fides habita semper. [y] In Patara quoque Lyciæ oraculum Apollinis & delubrum magnæ felicitatis fertur, in quo sex anni mensibus responsa dantur, quæ Lyciæ sortes dictæ. [z] Eò enim excellentiæ creuit, vt opibus ac fide Delphico haud absimile fuerit. [a] Præter quæ, Amphiarai & [b] Trophonij oracula, Græcis inclytæ religionis fuere: ea enim vetustate & fide præcipua habita sunt. Fuit enim Amphiaraus diuinus vates, [c] cui Oropij diuinos honores decreuere, ædemque illi candido marmore dedere: quem tanto cultu studioque Græcia honorauit, [d] vt inter deos illum reciperet: in eoque solo ac sede vbi humatus sepultusque est, [e] certissima responsa daret, [f] quæ quidem in somnis edebantur. nam post purgationem & sacrificia diis, quorum nomina in ara insculpta erant, mactato ariete, pellem substernebant, in qua incubantes, somnia captabant, illorum significatus & euenta mox interpretati. [g] Eratque publica constitutione sancitum, vt in Amphiarai tem-

Ara Paphiæ Veneris. *In Patara* *Lyciæ sortes.* *Amphiarai & Trophonij oracula.*

ANNOTATIONES.

tradit Apollinem Delium, nullis portentis præmissis, quæ sibi videntur, respondere.

v Etiam in Attica ara Iouis supremi.] Deorum enim supremus est Iupiter. Pausanias lib. 1. qui de Atticis est, In vestibulo Iouis supremi ara est, ad quam victimas non cædunt: sed liba duntaxat apponunt, ac vino quo minus vtantur religione probantur. Et de huiusmodi quoque Ioue Hypato, id est, altissimo, supremo. Idem Pausanias lib. 9. qui de Bœoticis est. Gyraldus Historiæ deorum syntag. 11. Orphæi carmen citat his verbis,

χαῖρε ἄνα πολλάκις ζεὺς ἀφθίτε, χαῖρ' ὕπατε ζεῦ.

x In Paphiæ Veneris ara.] Cornelius Tacitus lib. 18. Titus Vespasianus, oram Achaiæ & Asiæ, ac læua maris præteruectus, cùm in Cyprum insulam peruenisset, cupido illum incessit adeundi visendique templum Paphiæ Veneris inclytum per indigenas aduenásque. Tantùm Cinarades sacerdos consulitur. Hostiæ, vt quisque vouisset, mares deliguntur. Certissima fides hœdorum fibris. Sanguinem aræ offundere vetitum, precibus & igne puro altaria adolentur, nec vllis imbribus, quanquam in aperto, madescunt. Simulachrum deæ non effigie humana. Continuus orbis latiore initio, tenuem in ambitum, metæ modo exurgens.

y In Patara quoque.] Pomp. Mela lib. 1. ca. 15. de Lycia. Vnde Patareus Apollo dictus Horatio lib. 3. Carm. Ode 4. - *Qui Lyciæ tenet*
Dumeta, natalemq; syluam,
Delius & Patareus Apollo.

In Patara (vt diximus ex Seru. suprà in verbo incip. Licet ferant Apollinem.) sex mensibus hyemalibus Apollinis dabantur respôsa. Statius lib. 1. Thebaid. ad fi. *Phœbe parens, seu te Lyciæ Pataraa niuosis*
Exercent dumeta iugis. -

Festus Pompeius lib. 10. scribit, Lycij Apollinis oraculum in Lycia maximæ claritatis fuisse ob luporum interfectionem. λύκος enim lupus est.

z Eò enim excellentiæ.] Pomponius Mela, vbi suprà proximè, de Patara, Lyciæ oppido, loquens, ait, Illam nobilem facit delubrum Apollinis, quondam opibus, & oraculi fide Delphico simile.

a Præter quæ Amphiarai.] Cic. lib. 1. de Diuin. Atque etiam ante hos Amphiaraus & Tyresias non humiles, & obscuri; neque corũ similes, vt apud Ennium est, qui sui quæstus causa facta suscitãt sententias: sed clari, & præstantes viri, qui auibus & signis admoniti, futura dicebant: quorũ de altero etiã apud inferos Homer. ait solùm sapere: cæteros vmbrarum vagari modo. Amphiaraũ vero sic honorauit fama Græciæ, Deus vt haberetur, atque vt ab eius solo, in quo est humatus, oracula peterentur. Amphiarai templi meminit Strabo lib. 9. & Val. Max. li. 9. c. 16.

b Et Trophonij.] Herodotus lib. 1. Cicero Tusculan. quæst. lib. 1. Liuius 5. Decad. lib. 5. Strabo lib. 9. Plura Eras. scribit Chil 1. cent. 7. cap. 77. parœmia, In antro Trophonij vaticinatus est.

c Cui Oropij.] Strabo d. lib. 9. Pausanias lib. 1. In deorum, inquit, numerum Amphiaraum primi omnium Oropij retulerunt, quos reliqui Græci sequuti sunt. Et paucis interiectis, Apud Oropios templum Amphiarao, & eidem e candido lapide signum dedicatum est &c.

d Inter deos illum reciperet.] Cicero loco nuper citato ibi, Præter quæ Amphiarai. & seq.

e Certissima responsa daret.] Cicero d. loco. Statius libro 7. Pausanias d. lib. 1. & 2. Amphiaraum coniectandi somnij solertissimum fuisse ostendit his verbis, Constat illum somniorum diuinatione tradita, tum demum in deorum numerum relatum. Consulendi quidem causa qui accedunt, lustrantur omnes. Pro piaculo res diuina est, quã cũ Amphiarao ipsi faciũt, tum cæteris, quorũ in eadẽ ara inscripta sunt nomina. Deinde arietem immolant, cuius substrata pelle dormiẽtes, nocturna visa expectant.

f Quæ quidem in somnis.] Pausanias d. lib. 1. Et huius quoque meminit Herodotus lib. 8. & Philostratus in vita Apollonij, lib. 2. ca. 14. vbi sacerdotes eos, qui responsa accipere volunt, integrum diem à cibo, à vino autẽ triduò iubent abstinere, vt pura expurgatáq; anima ostensorum rationes colligere melius possint.

g Eratque publica constitutione sancitum.] Herodotus d. lib. 8.

Fons in Amphiarai tẽplo. plo nullus Thebanus obdormisceret, aut vaticinaretur. [h] Fons quoque in eo visebatur, ad quem qui accepto oraculo morbo leuabantur, argentum & aurum signatũ mittere tenebantur. [i] Apud Canopũ quoque in templo Serapis, [k] & in phano Pasiphaes, & in [l] Pergamo Aesculapij, [m] atque in Narbaca apud Hyrcanos oracula pariter ex somniis edebantur. [n] & apud Troezenos Ardali ara, in qua Somno & Musis immolabatur: *Ara Ardali.* quique respõsa accipiunt, integrũ diem à cibo, à vino autẽ triduũ abstinere conuenit. [o] à quibus edita sors olim Mardonio fuit, qua contra Spartanos in acie pugnans occubuit. Quibus quidem oraculis populi omnes cæca opinione ducti, tantum fidei dedere, vt eorum responsis moniti, sæuientes tempestates & prælia vitasse credantur. *Trophonij & Amphiarai tẽpla. Thebæ diuersæ.* Quod quidem [p] Amphiarai templum in Attica: [q] Trophonij verò apud Thebas Bœotiæ fuit, [r] à Cadmo (vt dicitur) conditas, [s] Bacchi & Herculis patriam, [t] quas Alexander Macedo diruit, ciuibus sub corona venũdatis, [v] quæ ἑπτάπυλαι dictæ sunt, quæ ci.

ANNOTATIONES.

h Fons quoque in eo visebatur.] Pausanias d. lib.1. Est etiam, ait, apud Oropios fons templo proximus, quem Amphiarai nuncupant: ad quem neque diuinam rem faciunt, neque aut ad lustrandum, aut ad manus lauandas, aqua ea vti fas putant. Solùm, qui morbo, oraculi monitu, leuati fuerint, signatum aurum, argentúmve, more maiorum, in fontem abiiciunt.

i Apud Canopum quoque in templo Serapis.] Strabo lib.17.

k Et in phano Pasiphaës.] Plutarchus tum in vita Agidis, tum Cleomenis.

l Et in Pergamo Aesculapij.] Pausanias lib.4. Nam & hic Pergameus & Pergamenus dictus est. Martial. lib.9. epig.17. de coma Earini,

Consilium formæ speculum, dulcesq́; capillos
Pergameo posuit dona sacrata Deo.

Statius de eadem Euarini coma loquens Syluarum lib.3. sylua 4.

Pergameas intrasse domos, vbi maximus ægris
Auxiliator adest, & festinantia sistens
Fata, salutifero mitis Deus incubat angui.

Et Q. Serenus Santonicus statim post princ.

Tuq́; potens artis, reduces qui tradere vitas
Nosti, atq; in cœlum manes reuocare sepultos,
Qui colis Aegæas, qui Pergama, quiq́; Epidaurum.

m Atque in Narbaca apud Hircanos.] Strabo lib.11. Hic etiam Narbaca ciuitas est, in qua oraculum est eorum, qui ex insomniis respondent.

n Et apud Troëzenos Ardali ara.] Pausanias lib.2. qui de Corinthiacis est. & Stephanus in lib. de Vrbibus.

o A quibus edita sors olim Mardonio.] Plutarchus in Aristide.

p Amphiarai templum in Attica.] Pausanias lib.1 qui Attica inscribitur.

q Trophonij verò apud Thebas Bœotiæ.] Herodotus lib.8. Strabo lib.9.

r A Cadmo, vt dicitur, conditas.] Diodorus Siculus lib.5. cap.2. in princip. & lib.6. cap.11. & Lactantius Placidus in lib.7. Thebaidos Statij. Et hinc illas Cadmeas vocat Homerus Iliados lib.5.

ἄγγελον ἐς Θήβας πολέας μετὰ Καδμείωνας.

Id est,

Legatus ad Thebas multos inter Cadmæos.

Et Propertius lib.1. eleg.7. in princip. ad Ponticum poetam,

Cùm tibi Cadmeæ dicuntur Pontice Thebæ,
Armaq́; fraternæ tristia militiæ.

Alij ab Amphione, vt Strabo lib. vltimo. Solinus cap. 12. sic scribit, Bœotia Thebis enitet. Thebas condidit Amphion, non quòd lyra saxa duxerit, (neque enim par est id ita gestum videri) sed quòd affatus suauitate homines rupium incolas, incultis moribus rudes, ad obsequij ciuilis pellexerit disciplinam. Alij denique ab Ogyge Rege, vt Varro Rei rusticæ, lib.3. c.1.

s Bacchi & Herculis patriam.] Plautus in Amphitryone. Diodorus Siculus d. lib.6. cap.11. & Solinus d cap.12. ad hæc quæ in præced. citauimus, subiungit. Vrbs ista numinibus apud se ortis gloriantur, vt perhibent, qui sacris carminibus Herculem & Liberum celebrant. Vnde à Seneca in Hercule furente, Ferax deorum terra vocatur. Plinius lib.4. cap.7. Hincque Theocritus ipsum Herculem Bœotium vocat.

t Quas Alexander Macedo diruit.] Plutarchus in Alexandro, & Demosthene. Arrianus quoque in vita Alexandri libro 1. Polybius lib.5. & Q. Curtius lib.2.

v Quæ ἑπτάπυλαι dictæ sunt.] Id est, septem portarum. Homerus lib.4. Iliados,

ἡμεῖς καὶ Θήβης ἕδος εἵλομεν ἑπταπύλοιο.

Id est,

Nos etiam Thebarum sedẽ cepimus septem portarum.

Ouidius lib.13. Metamor. de eadem,

Vrbs erat & septem posses ostendere portas,
Hæ pro nomine erant, & quæ foret illa docebant.

Et Pindarus sæpe tum in Nemæis, Ode 9. tum in Isthmiis Ode prima ad fin. & Hesiodus lib.1. Operum & dierum,

ἐφ' ἑπταπύλῳ Θήβῃ καδμηΐδι γαίῃ.

Ouidius lib.2. Tristium eleg.1. eademque vlt.

Cur tacui Thebas & mutua vulnera fratrum?
Et septem portas sub duce quamque suo?

Et Statius lib.3. Thebaidos, volens ostendere Niobem quatuordecim filios habuisse ait,

— Miseroq́; tumultu
Bina per ingentes stipabant funera portas.

Et rursum paulò ante,

- Tunc visa leuari
Culmina, septenaq́; iugo concurrere porta.

Lactantius in lib.7. Thebaidos Statij. Apuleius lib. 4. Metamorphos. Vix enim Thebas Heptapylos accessi

uitas iuxta Magnesiam & Thessaliam haud longè à mari sita est: vbi Trophonij oraculum multi nominis, qui quum à Bœotiis de Thebano bello consuleretur, ibique res diuina fieret, [x] gallos gallinaceos perpetim cecinisse ferunt, quo concentu Thebanis insignis victoria prædicta fuit. [y] Aliæ verò Thebæ in Aegypto fuere in regione Thebaida [†] ἑκατόμπυλαι, [z] quas nonnulli Heliopolim, plerique Thebas dixere, [a] quæ ciuitas à Busiri condita, stadiorum centumquadraginta ambitu ferebatur. [b] Aliæ in Thessalia iuxta Amphisum amnem, quæ [c] Phthioticæ dictæ. Et in [d] Lycia aliæ Thebæ, patria Andromedes. [e] Aliæ iuxta Miletum: in [f] Ionia quoque in [g] Syria, [h] in Attica, Cataonia, & in [i] Italia apud Lucanos Thebæ fuisse traduntur. [k] Præter quod fuit Trophonij Iouis oraculum in Lebadia Bœotiæ, in hiatu subterraneo, tetro & horrido, imo & angusto recessu, ad quem scalis descensus erat: quò consulentes magnis difficultatibus descen- *Trophonij Iouis oraculum.*

ANNOTATIONES.

accessimus, quod est huic disciplinæ primarium studium Pausanias lib. 9. septem portarum nomina ponit.

x Gallos gallinaceos.] Cicero lib. 1. de Diuinatione. & Plinius lib. 10. c. 21.

y Aliæ verò Thebæ in Aegypto.] Plinius lib. 36. c. 8. & c. 14. vbi tradit hoc totum oppidum pensile fuisse.

† Ἑκατόμπυλαι.] Id est centum portarum. Homerus lib. 9. Iliados,

- οὐδ' ὅσα Θήβας
Αἰγυπτίας, ὅθι πλεῖστα δόμοις ἐν κτήματα κεῖται.
αἵθ' ἑκατόμπυλοί εἰσι. - Id est,
- Nec quanta Thebas
Aegyptias, vbi multa in domibus opes iacent,
Quæ centum portarum sunt. -

Et ex eo Strabo lib. 17. Diodorus Siculus lib. 1. ca. 2. Iuuenalis sat. 15. statim post princ.

Atque vetus Thebe centum iacet obruta portis.

z Quas nonnulli Heliopolim.] Diodorus Siculus lib. 1. ca. 2. & lib. 3. c. 1. Herodotus autem lib. 2. dicit Heliopolim distare à Thebis Aegyptiis spacio quatuor millium octogintorum & sexaginta stadiorum: verùm Strabo d. lib. 17. non Heliopolim, sed Diispolim vocat. Et de his Thebis vide præterea Pomp. Melam lib. 1.

a Quæ ciuitas à Busiri.] Id vsque ad versi. Aliæ in Thessalia est Diodori Siculi lib. 1. c. 2.

b Aliæ in Thessalia.] Apud Solinum lib. 13. aut aliorum comput. 14.

c Quæ Phthioticæ.] Apud Liuium 4. Decad. lib. 3. Thessalorum, inquit, genti, præter libertatem concessam, Achæi Phthiotæ dati, Thebis Phthioticis & Pharsalo excepto. Et eiusdem Decad. lib. 9. Thebas Phthias vnum maritimũ emporium fuisse quondam Thessalis quæstuosum & frugiferum. Et 3. Decad. lib. 8. Incolebant vrbem eam profugi ab Thebis Phthioticis. Et apud Strab. lib. 9. Thessalis apud Plinium lib. 4. c. 8.

d In Lycia aliæ Thebæ, patria Andromaches.] Vnde illam Thebanam vocat Ouid. lib. 4. Tristium, eleg. 3.

Nec cruciere minus, quàm cùm Thebana cruentum
Hectora Thessalico vidit ab axe rapi.

Hæ ὑποπλακίη dictæ sunt Homero lib. 6. Iliados, vnde scribit, Andromacham Hectoris vxorem & Astianactis matrem, natam esse ex Eetione Cilicensibus imperante. Ex quo intelligis hic Cilicia, non Lycia legendum esse. Versus Homeri hi sunt,

Ἀνδρομάχη θυγάτηρ μεγαλήτορος Ἠετίωνος.
Ἠετίων, ὃς ἔναιεν ὑποπλάκῳ ὑληέσσῃ,
Θήβῃ ὑποπλακίῃ, Κιλίκεσσ' ἄνδρεσσιν ἀνάσσων.

Idest,

Andromache, filia magnanimi Ectionis:
Qui quidem Ection habitabat in Hypoplaco syluoso,
Thebis in Hypoplaciis, Cilicibus viris imperans.

Et paulò pòst,

ἐκ δὲ πόλιν πέρσεν Κιλίκων εὖ ναιετάουσαν
Θήβην ὑψίπυλον, κατὰ δ' ἔκτανεν Ἠετίωνα.

Id est,

Et ciuitatem deuastauit Cilicum bene habitatam:
Thebas celsiportas: interfecit autem Eetionem.

Vt interim non omittas eundem Homerum libr. 1. eiusdem operis,

ᾠχόμεθ' ἐς Θήβην ἱερὴν πόλιν Ἠετίωνος,

Id est,

Iuimus in Thebem sacram ciuitatem Eetonis.

Sed & de Thebis Hypoplaciis Strabo lib. 13.

e Aliæ iuxta Miletum.] Vide Stephanum in lib. de vrbibus.

f In Ionia.] Hæ, ni fallor, sunt Thebæ Dirceæ, vel Asopiæ de quibus Strabo lib. 8.

g In Syria.] } Stephanus in libro
h In Attica & Cataonia.] } de vrbibus.

i Et in Italia apud Lucanos.] Cato hanc interiisse tradit, & ex eo Plinius lib. 3. ca. 11. Fuere & aliæ Thebæ Corsicæ cognominatæ apud Iones iuxta Heliconem Plinio lib. 4. cap. 3. Aliæ item à Libero conditę in Aphrica Diuo Hieronymo in epistolam Diui Pauli ad Galatas, quas nunc dicit Thebesten vocari. Aliæ item in Pamphylia Straboni libro 14. Stephanus autem in libro de Vrbibus nouem Thebas annumerat.

k Præter quod fuit Trophonij Iouis oraculum in Lebadia.] Herodotus lib. 8. Strabo lib. 4. Pausanias in Bœoticis. Liuius 5. Decad. lib. 5. Maximus Tyrius Sermo. 26. post prin. sic scribit, Sed in antro quoque Trophonij (nam & huius herois oraculum est circa Lebadiam vrbem) qui dæmonem adire velit, amictu induitur lineo, talari purpureoque, libaque in manibus habens, supinus angusto ingreditur hostiolo: vbi vel visu, vel auditu consequitur, vt quum inde erepserit, sibi ipse interpres vatésque fiat. Plutarchus in Sylla, Philostratus in vita Apollonij lib. 8. c. 8. ex quo maxima pars horum, quæ hic Alexander dicit, sumpta est.

dere nudos, aut in veste alba, & lineo vel purpureo amiculo, placentasque lemuribus offerre oportebat, ne quo periculo forent aut noxæ, haustoque oraculo, per alium terræ hiatum ad superiora niti. [l] In quo illud proditur mirum, cum qui post consultum oraculum inde digressus foret, animo semper afflicto & iacenti, nunquam ridere solitum esse: [m] iuxta quod duo fontes visebantur, alter Lethæ, cuius aquam descensuri si haurirent, omnium daretur obliuio: alter Memoriæ, ex cuius haustu, omnium quæ vnquam vidisset, recordatio subiret. [n] Sicut Thasiis duo vini genera nasci produntur, alterum quod somnum conciliaret, alterum quod fugaret. [o] Ipsius verò statua non in templo, sed in tumulo nimis edito visebatur, quæ ferreis obeliscis obsepta erat. Fuit quoque vltra Cyrenem in extimo sinu [p] apud Garamantes Iouis Ammonis augustissimum & antiquissimum oraculum, in vastis solitudinibus & campis torridis, siccitate sterili, ac nudo solo: ad quod sole exurente, æstu flagrantissimo, [r] per immensas arenarum moles, vastamque planitiem calore & siti infestam, vix iter cuiquam tolerabile fuit: siquidem ventus eas sicut fluctus nunc huc, nunc illuc agitare, & campos velut maria infestare solet: nubes enim pulueres vehit, & fœda tempestate vexat. Post quæ, nemus frequenti sylua oleaque, & proceris arboribus, [s] fontibusque passim manantibus amœnum, in mediis arenis & situ arido haud plus quadraginta stadiorum oraculi septa claudebat: vltra verò latè deserta regio, vestigio humano inaccessa. Circà verò Ammonij passim loca incolunt. [t] Ipse verò Ammon hircino capite & pelle amictus multis cæremoniis colebatur. [v] Hunc sacerdotes, quum responsa petunt, aurato naui-

Ex Trophonij antro reuersi semper tristes. *Lethæ fons.* *Memoriæ fons.* *Thasiorū vina.* *Trophonij statua.* *Iouis Ammonij oraculum.* *Caremonia Ioui Ammonio exhibita atque eius imago.*

ANNOTATIONES.

l In quo illud proditur.] Imò verò Pausanias in Bœoticis scribit, digressos ab antro resipiscere paulò pòst, & pristinam mentem cum risu recipere.

m Iuxta quod duo fontes.] Hæc vsque ad versicul. Sicut Thasiis. sunt Plinij lib.31.c.2. Pausanias loco proximè citato hęc scribit, Sūt fontes duo inter se proximi. Bibenda illic est Lethes, quæ dicitur aqua, quò cunctorum ei, quæ memoria complectebatur, obliuio contingat: Mnemosynes deinde, id est, Memoriæ, aquas potat, vt ne mens effluat, quominus, quæ intra ea penetralia viderit, omnia memoria contineat.

n Sicut Thasiis.] Theophrastus Historiæ plantarum lib.9.c.20. ad finem, Apud Thasium, inquit, vinum somnificum arte quadā conficitur. & aliud, quod potum vigilantissimos facit. Plinius lib.14.ca.18. Thasios duo genera vini facere proditur: Vnum quo somnus concilietur, alterum quo fugetur.

o Ipsius verò statua.] Redit ad Trophonium: idque est ex Philostrato & Pausania vbi suprà.

p Apud Garamantes.] Vnde Garamanticus dictus est Silio Italico lib.14.

Fer pater afflictis, fer, ait, Garamantice vates
Rebus opem: inq; talos da certa effundere tela.

q Iouis Ammonis.] De huiusmodi Ammone Herodotus lib. 2. & lib. 4. Diodorus Siculus lib.4. cap. vltim. Strabo lib.17. qui scribit hoc oraculum suo tempore omnino defecisse. Pomponius Mela lib.1.c.7. vbi Cyrenaicam describit. Lucanus lib.9.

Ventum erat ad templū Libycis quod gentibus vnum
Inculti Garamantes habent: stat corniger illic
Iuppiter, vt memorat, sed non aut fulmina vibrans,
Aut similis nostro: sed tortis cornibus Ammon.

Silius Italicus lib.3. in princ.

Qua sublime sedens Cyrrhais æmulus antris
Inter anhelantes Garamantas corniger Ammon
Fatidico pandit venientia secula luco.

Et in fine eiusdem libri,

Hic vbi nunc aras lucosq; videtis opacos,
Ductore electo gregis (admirabile dictu)
Lanigeri capitis media inter cornua perstans,
Marmaricis ales populis responsa canebat.

Solinus cap.40. Plutarchus in Alexandro. Quintus Curtius lib. 4. Arrianus lib. de Gestis Alexan.3. Seruius in 4. lib. Aeneid. Virgilij ibi,

Hic Ammone satus rapta Garamantide nympha.

Lactantius Placidus in lib.3. Thebaidos Statij ibi,

Caontas sonuisse tibi: licet aridus Ammon
Inuideat.

r Per immensas arenarum moles.] Nam, vt inquit Seruius loco nuper citato, inde nomen sumpsit, quia ἄμμος arena est.

s Fontibusque.] Hæc sunt verba Quinti Curtij d.lib.4.

t Ipse verò Ammon.] Herodotus tum lib.2. tum lib.4. Macrobius lib.1. cap.21. Festus Pompeius lib.8. Eustathius in Dionysium de Situ orbis. Seruius in eum locum lib.4. Aeneidos,

Protinus ad Regem cursus detorquet Hiarbam.

Qui locus in memoriam reuocat id, quod scribit Plinius lib. 37. cap. 10. Lapidem quendam vocari, Hammonis cornu inter sacratissimas Aethiopiæ gemmas, aureo colore, arietini cornu effigiem reddentem, promittentémque prædiuina somnia repræsentare.

v Hunc sacerdotes.] Curtius d.lib.4. Hunc, inquit, cùm responsum petitur, nauigio aurato gestant sacerdotes, cum multis argenteis pateris ab vtroque nauigij latere pendentibus. Sequuntur matronę virginésque, patrio more inconditum quoddam carmen canentes, quo propiciari Iouem credunt, vt certum edat oraculum.

gio vectare, & patrium carmen canere, eoque propitiato, petentibus responsa dare solebant, quæ non verbis, [x] sed nutu signisque subobscuris ab Ammone edebantur. [y] Quod quidem ad tantæ maiestatis fastigium venit, vt illuc post Cambysem, Alexandrum Macedonem, per ingentes æstus, omni tractu sitiente, penetrasse, pro miraculo fuerit. [a] In Aegypto quoque Apis oraculum omnium sermone celebratur. erat enim bos, qui & Serapis dictus, corpore niger, candida fronte, in tergore alba nota insignis duplicibus pillis in cauda, & lingua cantharo notatus, quem certos vitæ annos excedere non licebat. Hunc in lacum demersum Aegyptij, indicto iustitio, veste abscissa, & laceratis crinibus defunctum plangebant: inuento verò, mirificè lætabantur. Responsa autem dare non vt reliqua oracula solitus, sed si manu oblatum pabulum sumpsisset à consulentibus, secundos euentus, atque omnia prospera decernebat. si verò abnueret, in dubio malo & memorandis cladibus casura diuinabat. Ideo quum à Germanico pabulum oblatum renuisset, funestum omen & indubiam necem, quæ paulò post sequuta est, prænunciauit. A Tenedijs verò seruatum est, prægnantē vaccam enutriri, cui veluti puerperæ famulantur. [a] Apud Aethiopes gens est (Nubas vocant) & in Aphrica Proembari, quibus regis vice, canis dominatur, qué mirificè obseruāt ex illius motu & nutu imperia, & quæ sint placita augurantes. [b] Persis quoque (vt autor est Aristophanes) aliquādo gallus regis vice præfuit & imperitauit. Sed præter hæc oracula, quæ augustissima & sancta habita sunt, templa quoq; diuitiis & sanctitate inclyta præcipua celebrātur: [c] in Græcia, Olympij: in [d] Arabia, Triphili: in Cydonia, Dictæi: in Alexandria, Iouis Sinopitæ: in Libya & Andro Dionysij: [e] in Epidauro, Aesculapij: [f] in Isthmo

Apis oraculum & eius forma.

Responsa Apis.

Tenedij.
Aethiopes Proēbari.

Persæ.
Templa diuitiis & sanctitate inclyta.

ANNOTATIONES.

x Sed nutu signisque obscuris.] Strabo lib. 17. Hinc Seruius vbi suprà, dicit illius simulachrum capite arietino fuisse.

y In Aegypto.] Strabo lib. 17. Plinius lib. 8. c. 46. Statius lib. 3. Thebaidos ibi,

Nilsacumq; pecus, patrioq; æqualis honori
Branchus. -

Et ibi Lactantius interpres, Apim, inquit, dicit taurum lunatum Isidis, quòd Aegyptiis motu corporis sui & quibusdam signis futura prædicit. Solinus in Polyhistore cap. 45. Pomponius Mela lib. 1. cap. 9. vbi de Aegypto.

z Apud Aethiopes.] Aelianus Historiæ animalium, lib. 3. c. 17.

a Et in Aphrica Proembari.] Plinius lib. 6. ca. 30. At ex Aphricæ parte Proembari, Proemphanæ, qui canem pro Rege habent, motu eius imperia augurantes. Solinus cap. 43. His proximi, inquit, summam regiæ potestatis cani tradunt, de cuius motibus quidnam imperitet, augurantur. Cicero autem lib. 1. de Legibus, tradit gentes esse quæ canem, vt Deum colunt. Vide eundem libro 1. de Natura Deorum.

b Persis quoque, vt author est Aristophanes.] In Fabula, cui titulus ὄρνιθες id est, de Auibus,

ὡς δ' οὐχὶ θεοὶ τοίνυν τῶν ἀνθρώπων ἦρχον τὸ παλαιὸν
ἀλλ' ὄρνιθες, κἀβασίλευον πολλ' ἐστὶ τεκμήρια
τούτων,
αὐτίκα δ' ὑμῖν πρῶτ' ἐπιδείξω τὸν ἀλεκτρυόν' ὡς
ἐτυράννει,
ἦρχε τε Περσῶν πρῶτον πάντων, Δαρείου καὶ Μεγαβύζου,
ὥς τε καλεῖται Περσικὸς ὄρνις, ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ἔτ'
ἐκείνης. Id est,

Quod autem non Dei igitur hominibus imperauit
antiquitus,
Sed aues & regnabant, multa sunt signa horum:
Statim autem vobis primùm ostendam gallum, quòd
regnabat,
Imperabatq; Persis primùm omnibus, Dario & Megabyzo,
Quare vocatur Persica auis, à dominatione adhuc
illa.

c In Græcia, Olympij.] Vide paulò infrà.

d In Arabia, Triphyli.] Diodorus Siculus lib. 6. cap. 10.

e In Epidauro Aesculapij.] Plinius lib. 4. cap. 5. In Saronico, inquit, Epidaurum oppidum, Aesculapij delubro celebre. Strabo lib. 8. Epidaurus non parum insignis est ciuitas, præsertim ex Aesculapij claritate nobilitata, quem varia morborum genera curasse somniati sunt homines. Erat vero templum ægrotantium multitudine vsquequaque refertum, pendentibúsque tabellis, in quibus sanati langores erant inscripti. Solinus cap. 2. Epidauro decus est Esculapij sacellum, cui incubantes ægritudinum remedia capessunt de monitis somniorum. Meminit Aristophanes in Pluto, & Plautus in Curculione, actus 2. scena 1. in prin. his verbis,

Migrare certu' st iam nunc è phano foras,
Quando Aesculapi ita sentio sententiam:
Vt qui me nihili faciat, nec saluom velit.
Valetudo decrescit, accrescit labor:
Nam iam, quasi zona, liene cinctus ambulo:
Geminos in ventre habere videor filios.

Hinc Epidaurus dictus est Ouidio lib. 15. Metamor.

Aequore placato patrias Epidaurius aras
Linquit. -

f In Isthmo.] Vnde Isthmius dictus est. Strabo lib. 8. Ad Schenuntem portum angustissima Isthmi tellus est, quà nauigia transuectantur, vbi est Neptuni pha

*Vide Strabonē libro 7.

& [g] Tænaro, [h] Sumio Eubœæ, [i] atque Attica [k] & Calabris, Neptuni [l] in Acarnania, * Apollinis Actij: in [m] Claro, [n] Actio [o] & Leucade, [p] Lycia & [q] Selenuntia, Apollinis:

ANNOTATIONES.

ni phanum Isthmij. Et eodem libro. In Isthmo Neptuni, quem Isthmium vocant, templum eminet, piceatum arborū luco circunclusum, vbi Isthmios ludos celebratos, Corinthij celebrare soliti sunt. Solinus c.12. Pausanias in Corinthiacis, & Laconicis.

g Et Tænaro.] Vnde Tænarius Neptunus dictus, vt Suidas tradit. Est autem Tænarius authore Seruio in lib 4. Georg. promontorium Laconiæ, circa finem Maleæ, vbi inferiorum dicitur esse descensus. Virgil. d. lib. 4. de descensu Orphei ad inferos,

Tænarias etiam fauces, alta hostia Ditis,
Et caligantem nigra formidine lucum
Ingressus, manesq; adiit Regemq; tremendum,
Nesciaq; humanis precibus mansuescere corda.

Hinc igitur Tænarius Deus Neptunus dictus Propertio lib. 1. eleg. 13. ad Gallum,

Non sic Aemonia Salmonida mixtus Enipeo
Tænarius facili pressit amore Deus.

Vnde Tænarium malum in prouerbium abiit, de quo Erasmus Chiliad. 3. cent. 7. c. 85.

h Sumio Eubœæ.] Herodotus lib. 7. Polymnia, scribit templum Neptuni cognomine Liberatoris in Euboicis ad Artemisum structum esse.

i Atque Attica.] Pausan. lib. 1. qui de Atticis est.

k Et Calabris, Neptuni.] Plutarchus in Demosthene, scribit, Demosthenem confugisse in Calabriam ad templum Neptuni. Quod & ipsum antè scripserat Pomp. Mela lib. 2. cap. 7. vbi de Mediterranei maris insulis. Attamen aduerte quòd plerique omnes codices Plutarchi & aliàs viri minimè indocti Calabriam Aegei referunt, pro Calauria falsò: putóque hic legendum Calauria ex Pausania in Atticis Strabone lib. 8. Ouidio lib. Metamor. 10. & Mela hoc loco posteriore, cuius hæc sunt verba, Troezonio Calauria inter ignobiles, alias leto Demosthenis nobilis.

l In Acarnania Apollinis Actij.] Stephanus de Vrbibus.

m In Claro.] Posset videri Alexandrum debuisse dicere in Colophone, vbi est Clarij Apollinis oraculum apud Plinium lib. 2. cap. 103. in cuius Clarij specu lucana est, cuius potu mira redduntur oracula, bibentium breuiore vita. Solinum cap. 43. aut aliorum supputatione 53. Non longè Epheso Colophon ciuitas nobilis oraculo Clarij Apollinis. Vide tamen Pomponium Melam lib. 1. ca. 17. de Ionia. Plinium lib. 5. cap. 29. & Iamblichum de Mysteriis Aegyptiorum. Et de hoc quoque oraculo est illud Virgilij lib. 3. Aeneidos,

Qui tripodas, Clarij lauros, qui sydera sentis.

Vbi Seruius dicit, Clarium oppidum est in finibus Colophoniorum: vnde Apollo Clarius: & per lauros oraculum intelligit. Id quod facit pro Alexandro: nisi quòd pro Claro, Clario debuit dicere: nisi hîc mendum sit, quod magis credo: nam posteà Clario dicit. Et de hoc quoque Statius libro octauo Thebaidos,

Nec Clarias hac luce fores, Didymaeáq; quisquam
Limina.

Cæterùm Strabo lib. 14. scribit ante Colophonem, ciuitatem Ionicam Apollinis Clarij, lucum esse: móxque Clarum, non Clarium vocat locū ipsum, vt proinde intelligas Clarum & Clarium indifferenter vocari. Apollo apud Ouidium Metamorph. lib. 1. artificiosè potētiam suam commemorans, ait,

Mihi Delphica tellus
Et Claros, & Tenedos, Patareaq; regia seruit.

n Actio.] Actæ Apollinis oraculum memorat Strabo lib. 13. Et hinc Actius Apollo dictus Virgilio libro 8.

Actius hæc cernens arcum tendebat Apollo
Desuper

Et Propertius lib. 4. eleg. 6. de Pugna Actiaca nauali. qua totam historiam complexus est, quæ apud scriptores est celebratissima,

Actius hinc traxit Phœbus monimenta, quòd eius
Vna decem vicit missa sagitta rates.

Callimachus apud Hyginum, de Argo, in finibus Magnesiæ ad Actij Apollinis templum, quod Argonautæ proficiscentes statuisse existimātur, Argon constructam fuisse dicit. Cæterùm Actium (authore Dione Romanæ historiæ, lib. 50.) Apollinis templum est è regione portuum, qui sunt apud Nicopolim, ante fauces sinus Ambraciji situm: qui sinus per angustias longè sese effundens, ipse, & qui ante eum politi sunt loci, appellendis nauibus, stationique sunt commodatissimi. Hoc templum Cæsar Octauius, vt idem Dion scribit, lib. 51. in princip. maius extruxit, & ludos Musicos & Gymnicos, & equestre certamen cum sacro quinquennali, eidem Apol. constituit, & nauium genera vsque ad deciremem & captis nauibus consecrauit.

o Et Leucade.] Idem Apollo à Leucade promontorio Leucadius Deus dictus est. Propertius lib. 3. eleg. 10. sic. Fœminas imperare amantibus, in fi.

Leucadius versas acies memorabit Apollo:
Tantum operis belli sustulit vna dies.

Ouidius lib. Tristium 3. eleg. 1. reddēs rationem cur Augusti ianua lauro velaretur, & ea Augustus coronaretur,

An quia perpetuos meruit domus ista triumphos?
An quia Leucadio semper amata Deo est?

Et lib. 5. eleg. 3.

Vel rapidæ flammis vrar patienter in Aetna,
Vel freta Leucadij mittar in alta Dei.

Et Sappho apud Ouidium,

Phœbus ab excelso, quantum patet, aspicit æquor:
Actæum populi, Leucadiumq; vocant.

Strabo lib. 8. scribit, Corinthios Leucadem in insulæ formam redegisse: & habere Apollinis Leucatæ phanum, ibique saltum fieri, qui ad sedandos amores valere creditur. Quo in loco Sappho prima dicitur, superbe ab excelsa se deiecisse petra, stimulāte Cupidine. Insula hæc Leucata, mutato nomine, Leucada vocata est: redditq; rationem ibi idem Strabo.

p Lycia.] Vt suprà dictum est.

q Et Selenuncia.] Strabo lib. 10. post princ. Fuit & Selenuncij, inquit, Apollinis oraculum. Verùm

Hellopienses

[r] in Cappadocia, Bellonæ: in eademque, & [s] Ionia atque [t] Epheso, Dianæ: [v] in Halicarnasso, Mineruæ: in [x] Papho, Veneris: in [y] Bosphoro, Apaturiæ: in [z] Cypro, Acreæ Veneris: in [a] Locris, Proserpinæ: in [b] Achaia [c] & Catina, Cereris: in [d] Samo, [e] Argis, [f] Metaponto, & in [g] Lucania, Iunonis. Sed quod est de Olympio dictum, hoc templum [h] in agro Pisano fuit, haud procul ab Elide, ante quod Lucus agresti olea consitus, & stadium omnium maximum, iuxta quod Alpheus præterfluens ex Arcadia, mare ingreditur. [i] In phano autem Iouis Triphili, columna ex solido auro multo æuo vetusta, cum titulis rerum gestarum sacrata visebatur, quam ipsum Iouem statuisse ferunt.

Templum in Olympio. Columna in templo Iouis Triphili.

ANNOTATIONES.

Hellopienses Istiæa transtulerunt, & vrbem amplissimam reddiderunt, violentius ingruente tyranno Philistide, post rem apud Leuctram gestam. Alia Apollinis oracula videbis infrà in fi.

r In Cappadocia, Bellonæ.] Strabo lib.12. non multò post princip. vbi de Cappadocia loquitur, sic ait, In Antitauro conualles sunt profundæ & angustę, in quibus sunt Comana ciuitas memoratu digna & Bellonæ fanum, quod illi Comana vocant.

s Et Ionia.] Pausanias in Achaicis.

t Atque Epheso Dianæ.] Solinus ca.53. Epheso decus templum Dianæ, Amazonum fabrica adeò magnificum, vt Xerxes cùm omnia Asiatica templa igni daret, huic vni pepercerit. Plinius lib. 36. cap.14. templum hoc Dianæ ita describit, Magnificentiæ vera admiratio extat templum Ephesiæ Dianæ ducentis viginti annis factum à tota Asia. In solo id palustri fecere, ne terræmotus sentiret, aut hiatus timeret. Rursus ne in lubrico atque instabili fundamenta tantæ molis locarentur, antè calcatis ea substrauere carbonibus, dein velleribus lanæ. A quibus autem & qua materia constructum sit, scribit idem Plinius cap.40. lib.16. & alibi. Fuisse etiam ab Amazonibus conditum author est etiam Mela lib.1. cap. 17. Ibi Ephesus & Dianæ clarissimum templum, quod Amazones Asia potitæ consecrasse traduntur. quod confirmat Iustinus lib.2. Meminit etiam huius templi D. Lucas Actorum cap.19. Adde & Ortygia insula ipsius Dianæ ex Diodoro Siculo lib.6. cap.2. post princ. Diana, inquit, in Syraculis insulam à diis accepit Ortygiam ab ea tum oraculorum responso, tum voce nominatam.

v In Halicarnasso, Mineruæ.] Herodot. lib.13.

x In Papho, Veneris.] Cornelius Tacitus libro 18. quem locum iam adduximus suprà hoc eodem cap. vbi de Veneris Paphiæ ara. Suetonius in Tito, cap. 5. Adeóque, inquit, Paphiæ Veneris oraculo, dum de nauigatione consuluit, etiam de imperij spe confirmatus est. Virgil. lib.1. Aeneidos de Venere loquens,

Ipsa Paphum sublimis abit, sedesq́; reuisit
Læta suas, vbi templum illi, centumq́; Sabæo
Ture calent aræ, sertisq́; recentibus halant.

Strabo lib.14. non procul à fine, Paphum & Palæpaphum celebrat, Paphum quidem ab Agenore conditam: Palæpaphum verò vetustiorem, Veneris templo illustrem.

y In Bosphoro, Apaturiæ.] Scribit Pausanias in Corinthiacis Aethram compressam à Neptuno: Eam ob rem Aethram Mineruæ Apaturiæ delubrum, quasi Fallacis dixeris, dedicasse, insulámque Sphæria, quæ antè dicebatur, Sacram nominasse: Instituisse eandem, vt Troëzeniorum virgines ante nuptias zonam Apaturiæ Mineruæ dicarent.

z In Cypro, Acreæ Veneris.] Strabo libro 14. de Cypro loquens, scribit, Mõtis summum Olympum dici, vbi Veneris Acreæ templum est, quod nec videre, nec adire mulieribus licet. De Iunonis autem Acreæ oraculo videbis posteà in fi.

a In Locris, Proserpinæ.] Titus Liuius 3. Dec. lib. 9. in egregia illa Locrensium oratione, Fanum est apud nos Proserpinæ, de cuius sanctitate templi credo aliquam famam ad vos peruenisse Pyrrhi bello: qui cùm ex Sicilia rediens Locros classe præteruеheretur, inter alia fœda, quæ propter fidem nostram erga vos in ciuitatem nostram facinora edidit, thesauros quoque Proserpinæ intactos ad eam diem, spoliauit: atque ita pecunia in naues imposita, ipse terra est profectus. Quid ergo euenit P.C? classis postero die fœdissima tempestate lacerata, omnésque naues, quæ sacram pecuniam habebant, in littora nostra eiectæ sunt: qua tanta clade edoctus tandem deos esse superbissimus Rex, pecuniam omnem inquisitam in thesauros Proserpinæ referri iussit. Valerius Maximus lib.1. c.2. de Neglecta religione. Lactantius lib.2. c.8.

b In Achaia.] Plutarchus in Iside & Osiride, & alij, quos statim citabo.

c Et Catina.] Vnde Catinensis Ceres dicta ab oppido Siciliæ Aetnæ propinquo, vt ostendit Lactantius lib. 2. cap. 4. Cuius tanta fuit religio, vt adire templi eius secreta penetralia nefas esset.

d In Samo.] Diodorus Siculus lib.6. cap.11. Pausanias in Achaicis. Tortellianus in Apologetico, cap.24.

e Argis.] Pausanias in Atticis & Corinthiacis.

f Metaponto.] Plinius lib.14. cap.1. Metaponti templum Iunonis vitigineis columnis stetit. De hoc etiam paulò post dicetur in verbo, Metapontinæ Iunonis.

g Et in Lucania, Iunonis.] Strabo lib.6. in prin. & Plutarc. in Pompeio.

h In Agro Pisano.] Strabo lib.8.

i In phano autem Iouis Triphili.] Diodorus Siculus lib.6. cap.10. in fi. dicit, Iouis Triphili sacerdotes scripta ostendere quędam ab Ioue relicta, quo tempore templum construxit, scribit præterea patriam illam refertam esse auro, argento, ære, stanno, ferro: quorum nil extra insulam asportari licet: & alia multa. Sed nihil de Columna aurea. Verùm Lactantius Diuinarum institutionum, lib.1. cap.11. huius columnæ meminit, his verbis, Antiquus author Euhemerus, qui fuit ex ciuitate Messana, res gestas Iouis & cæterorum, qui dij putantur, collegit,

Templum Acrea Veneris & Eunosti mulieribus adire nefas. Persica Diana phanum.

[k] Acreæ verò Veneris templum mulieribus nec videre, nec adire fas est.[l] Sicut Eunosti phanum in Tanagra adeò mulieribus interdictum fuit, vt si quo infortunio aut vastitate Tanagræi opprimerentur, diligenter inquirerent, nequa mulier consultò aut casu templo appropinquasset.[m] Castabalis Persicæ Dianæ phanum tantæ fuit religionis, vt illic dicatæ virgines (quod vix credi potest) super prunas nudis pedibus ambulent innoxiæ:[n] sicut in templo Feroniæ super ignem afflati numine incedebant:[o] & ad montem Soractis, familiæ quas Hirpias vocant, super incensam struem insultabant impunè,[p] quibus perpetuo senatusconsulto vacatio munerum data est.[q] In Achaię autem Cereris templo fons manat cęremoniis sacer, in quem grauiore morbo impliciti introspicientes, speculo in fontem demisso, euenta valetudinis internoscant:[r] sicut Trallibus in antro Charonio,[s] & apud Aegyptios in Isidis,[t] & in Melopidę semideę templo in Bubasto, ab ægrotis valetudinis remedia insomniis præsciuntur. Fuitque mos, vt hi qui morbis leuari meruissent, remedia, & qua curatione leuarentur,[v] in æde

Fōs in Achaia Cereris tēplo

ANNOTATIONES.

historiámque contexuit ex titulis & inscriptionibus sacris, quæ in antiquissimis templis habebantur, maximéque in phano Iouis Triphilij, vbi auream columnam positā esse ab ipso Ioue, titulus indicabat: in qua columna gesta sua perscripsit, vt monumenta essent posteris rerum suarum.

k Acræ verò Veneris templum.] Dictum est suprà ex Strab. lib. 14. non multò antè.

l Sicut Eunosti phanum.] Plutarchus Proble. 153. Sed & in Italia olim sacro Herculis mulieribus interesse non licebat, ex Macrobio lib. 1. c. 12.

m Castabalis Persicæ Dianæ phanum.] Strabo libro 12. non adeò multò post princ. Castabalis, inquit, est Dianę Persicæ phanum, vbi dicunt sacras mulieres illęsas nudis pedibus super prunas ingredi.

n Sicut in templo Feroniæ.] Strabo lib. 5. Sub monte autem Soractæ vrbs est Feronia, quo nomine & dea quædam nuncupatur, quam finitimi miro dignantur honore. Eodem in loco ipsius templum est mirificum sacri genus habens. Nam qui eius numine afflantur, nudis pedibus prunas, & copiosum inambulāt sub hac dæmone, nulla læsione, cinerem.

o Et ad montem Soractis, familiæ, quas Hirpias vocant.] Plinius lib. 7. cap. 2. Haud procul vrbe Roma in Faliscorum agro familiæ sunt paucæ, quæ vocantur Hirpiæ, quæ sacrificio annuo, quod fit ad montem Soractem Apollini, super ambustam ligni struem ambulantes non aduruntur. Et ex Plinio Solinus cap. 8. sic scribit, Perpaucæ familiæ sunt in agro Faliscorum, quos Hirpios vocant. Hi sacrificium annuum ad Soractem montē Apollini faciunt. Idque operantes gesticulationibus religiosis impunè exultant, ardentibus lignorum struibus, in honorem diuinæ rei flammis parcentibus. Cuius deuotionis ministerium munificētia Senatus honoratum, Hirpis perpetuò omnium munerum vacationem dedit. Hanc rem cecinit Virgil. libro 11. Aeneidos his versibus,

Summe deûm sanctū custos Soractis Apollo,
Quem primi colimus, cui pineus ardor aceruo
Pascitur, & medium freti pietate per ignem
Cultores multa premimus vestigia pruna.

Super quo loco plura Seruius ad huius rei notitiam doctè tradit, inter quę hęc scribit, Varro vbiq; expugnator religionis, ait, quum quoddam medicamentum describeret, Vt solent Hirpini, qui ambulaturi per ignes medicamento plantas tingunt. Silius Italicus de eadem re sic lib. 5. cecinit,

Tum Soracte satum, præstantem corpore, & armis
Aequanum noscens, patrio cui ritus in aruo
Cùm pius arcitenens accensis gaudet aceruis,
Exta ter innocuos latum portare per ignes,
Sic in Apollinea semper vestigia pruna
Inuiolata teras, victorq; vaporis ad aras
Dona serenato referas vestigia Phœbo.

Strabo lib. 5. scribit ea sacra non Phœbo, sed Feroniæ celebrari solita, vt diximus in præced. Hirpi autem Sabinorum lingua lupi vocantur. Lege Seruium vbi suprà.

p Quibus perpetuo Senatusconsulto.] Plinius vbi supra ad ea, quæ nuper adduximus subiungit, Et ob id perpetuo S. C. militiæ, omniumque aliorum munerum vacationem habent. Solinus d. cap. 8.

q In Achaiæ autem Cereris templo.] Achęæ legendum est ex Herodoto in Terpsicore. Pausanias in Achaicis, Pro Cereris æde, inquit, fons est, qui à templo lapideo pariete secluditur: ad eum fontem per exteriorem tramitem descēditur. Ibi oraculum maximè veridicum est. Cognoscuntur ex eo non rerum omnium, sed morborum duntaxat euenta. Speculum tenui suspensum filo demittunt, vt in fonte omnino non mergatur, sed imo ambitu summam aquam contingat. Vbi odores ædoleuerint, & ritè deam precati fuerint, inspiciunt in speculum, & ex eius imaginibus perituruśne an victurus is æger sit, de quo consuluerunt, diuinant. Neque latius huius aquæ diuinatio patet.

r Sicut in Trallibus in antro Charonio.] Strabo lib. 14.

s Et apud Aegyptios Isidis.] Diodor. Siculus lib. 1. c. 2. tradit Isidem in somnis opitulari palam eis, quos censuerit dignos.

t Et in Melopide.] Vide Iamblichum de Mysteriis Aegyptiorum.

v In æde Aesculapij.] Strabo libro 8. de eo loquens, Erat verò templum ægrotantium multitudine vsquequaque refertum, pendentibúsque tabellis, in quibus sanati languores erant inscripti. Et de eo dictum est suprà.

x Con

Aesculapij velut in albo proponerent, vt essent sempiterno monumento, & cæteros exemplo iuuarent. [x] Contrariæ verò religionis Catinensis Cereris, quàm Achaiæ, sacrarium fuit. ad istud enim viris accedere non licet, sacra verò per mulieres ministrari, & virgines perfici solebant: cuius simulacrum non modò tangere, sed ne videre quidē homini fas. [y] Samiæ autem Iunonis dignum sua amplitudine templum, inter septem orbis miracula adnumeratur, quod ab vrbe haud plus viginti stadiis aberat. [z] In Laciniæ Iunonis ara miracula affingunt, vt cineres in ara perflantibus ventis immobiles maneant, [a] sicut ara Veneris Paphiæ sub palustri cælo nullis pluuiis humectatur. [b] Metapontinæ Iunonis templum hoc pro miraculo habuit, vt vitigineis columnis fulciretur. In Libya Liberi patris templum & oppidum ab vno eodemque bis inueniri negant. [c] Ephesiæ autem Dianæ supra omnium seculorum memoriam celebratissima & augustissima ædes fuit, magnis effusionibus & profusissima impensa à tota Asia constructa, septem stadiis ab vrbe, nudo & palustri solo: in cuius festo annuo iuuenes primo flore ætatis, & virgines cultu excellenti procedere ad templum prælata pompa, & festum diem agere, sponsaliaque inuicem inire consuerant. [d] Delubrum verò Neptuni in Achaia, Erechtheum cognominatum, hoc memorabile habuit, vt aqua in puteo flante austro fluctuaret, cęteris verò perflantibus ventis iaceret immota: cui compar Aristoteles tradit de Pythopoli vrbe ad Ascaniam paludem, cuius putei hyeme exsiccantur, æstate verò ad superficiem redundant. [e] & apud Gades in Herculis templo, puteum inundante Oceano exsiccari. [f] Quod verò de Clario dicimus, est animaduertendum, in Claro Iouem, Neptunum & Plutonem, mundum fuisse sortitos, qui mox nugis innumeris orbem impleuere. [g] Et Colophone in Apollinis delubro vates multa aqua epota, ex subiecta lacuna spiritu diuino tactos responsa dare: [h] sicut apud Ligiræos in Thracia, ex intimo adyto Libero consecrato plurimo mero exhausto, veluti numine afflatos vaticinari. [i] Fuitque animaduersum, in Clario Apollinis, non fœminam, vt Delphis, sed certis è familiis sacerdotes, aut ex Mileto accitos, plerunque literarum ignaros, hausta fontis aqua, vaticinia referre. [k] Et in Andro, in templo Liberi patris manare fontem, qui Nonis Ianuarij vini saporem habeat: quod si è conspectu templi auferatur, rursus in aquam transeat. Nec defuere qui crederent [l] apud Heleos in Bacchi

Catinēsis Cereris sacrum. *Samia Iunonis templum.* *Lacinia Iunonis ara.* *Paphia Veneris ara.* *Metapontina Iunonis tēplum* *Liberi patris.* *Ephesia Diana.* *Neptuni.* *Putei apud Pythopolim.* *Colophony vates.* *Ligiræi.* *Vates Apollinis in Clario* *Fons Liberi in Andro.*

ANNOTATIONES.

x Contrariæ verò religionis Catinensis Cereris.] Lactantius lib. 2. ca. 4. vbi & hanc Cererem Ennensem quoque vocatam dicit.

y Samiæ autem Iunonis.] Huius templi Samiæ Iunonis meminit Diod. Siculus lib. 6. c. 11. Lactantius lib. 1. c. 17. vbi Varro insulam Samum prius Partheniam nominatam scribit.

z In Laciniæ Iunonis ara] Liuius 3. Dec. lib. 4. post princ. de templo Iunonis Laciniæ loquens, ait, Fama est aram esse in vestibulo templi, cuius cinerem nullus vnquam moueat ventus. Valerius Maximus lib. 1. cap. 8. de Miraculis. Plinius lib. 2. c. 107.

a Sicut ara Veneris Paphiæ.] Plinius lib. 2. ca. 96. Celebre phanum habet Veneris Paphos, in cuius quandam aream non impluit.

b Metapontinæ Iunonis.] Plinius lib. 14. ca. 1. post principium.

c Ephesiæ autem Dianæ.] Strabo libro 14. Plinius lib. 6. c. 40. & lib. 36. c. 14. & iam diximus suprà non multò ante.

d Delubrum verò Neptuni.] Pausanias in Atticis qui primus liber est.

e Et apud Gades in Herculis templo.] Strabo lib. 3. vbi multas eius rei rationes reddit ex aliis authoribus. Et Plinius lib. 2. c. 97. ad fin.

f Quod verò de Clario diximus.] De hac diuisione vide omnino quæ scripsi in nostris Commentariis Primigeniorum.

g Et Colophone in Apollinis delubro.] Plinius lib. 2. cap. 103. Tacitus lib. 2. de Clarij Apollinis oraculo Colophone, ait, Non fœmina illic, vt apud Delphos, sed certis è familiis & fermè Mileto accitus sacerdos, numerum modo consultantium, & nomina audit: tum in specum digressus, hausta fontis arcani aqua, ignarus plerunque literarum & carminum, edit responsa, versibus compositis, super rebus, quas quis mente concepit: & ferebatur, Germanico per ambages (vt mos oraculis) maturum exitium cecinisse. Et ad id quod de aqua epota dicit, vide Macrob. lib. 1. Satur. c. 18. post princ.

h Sicut apud Ligiræos.] Lege Ligyreos ex Macrobio, qui id dicit d lib. Satur. 1. c. 18. ad princ.

i Fuitque animaduersum, in Clario Apollinis.] Hæc vsque ad versic. Et in Andro. sunt Cor. Taciti vbi suprà ibi, Et Colophone in Apollinis.

k Et in Andro.] Plinius lib. 2. c. 103.

l Apud Heleos in Bacchi festo.] Eleos scribendum est ex Pausania, qui hæc de illis scribit lib. 6. qui de Eliacis est, non longè ante fi.

Sacra Dionysi in Bisaltia. *Aegirēses.* *Hierapolis antrū.* *Fons apud Potnias.*

festo, quod θυίαν vocant, tres lebetes in templo sua sponte repleri vino. [m] Et in Bisaltia templum Dionysij esse, in quo cùm sacra persoluūtur, si grata deo sunt, mira lux effunditur: contra verò, miræ tenebræ. [n] Atque in Aegira, nisi sanguine tauri epoto, sacerdotem non vaticinari. [o] Cui compar miraculum fertur Hierapolis antrum esse, quod quum mortiferū exhalet, in eo intereunt omnia, nisi execta, & quę virilitatem amisere. [p] Et apud Potnias Bœotiæ manare fontem, ex quo equæ indigenæ haurientes, concitentur in rabiem. [q] Mirum quoque quod circa Halicarnassum antistiti Mineruæ euenire traditur, vt quoties Amphictyensibus, qui ea loca incolunt, aliquid aduersi casurum foret, grandis illis nascatur barba, quasi eo portento futuras illis calamitates respondere, [r] sicut in terra Caria, mulieribus templo dicatis, pilos in genis aut mento innasci, futuræ diuinationis signum erat.

ANNOTATIONES.

m Et in Bisaltia templum Dionysij.] Herodotus lib. 7.

n Atque in Aegira.] Plinius lib. 28. c. 9.

o Cui compar miraculū fertur Hierapolis.] Strabo lib. 13. ad finem, scribit, Gallos gallinaceos exectos ad aquam, quæ apud Hierapolim est, & Plutonium os, illæsos accedere, ita vt etiam vsque ad os appropinquent & introspiciāt, & immergātur, quousque possint spiritum continere: reliqua verò animalia, si introrsum progrediantur, statim mori.

p Et apud Potnias Bœotiæ.] Paulo aliter Plinius lib. 25. ca. 8. Circa Abderam, inquit, & limitem, qui Diomedis vocatur, equi pasti inflammantur rabie, circa Potnias verò asini.

q Mirum quoque quod circa Halicarnassum.] Herodotus lib. 8. Incolunt Pedesenses super Halicarnassum: apud quos hoc rei fertur contingere, vt quoties Amphictyensibus (qui circa eam vrbem habitant) aliquid aduersi certum intra tempus est euenturum, tunc antistiti, quæ illic Mineruæ est, grandis barba nascatur: quæ res bis apud eos accidit.

r Sicut in terra Caria.] Sed hîc adde alia multa oracula præter ea, quæ ab Alexandro in hoc capite relata sunt: scilicet, in Hysia ciuitate Bœotiæ templum Apollinis dimidiata sui parte perfectum erat: Sacer præterea puteus, de quo bibentes vaticinabantur. author Pausan. lib. 9. qui de Bœoticis est. Et in Meroë Iouis oraculum apud Herodotum lib. 2. Et Laij oraculum apud eundem lib. 5. Et Baccidis apud eundem libro 7. & 8. non admodum longè à principio. & Pausaniam lib. 4. Et oraculum Martis apud eund. lib. 2. & Mysos Thraces, eodē teste eod. li. 7. Et in Matiera oraculū Martis antiquissimum, non absimile illi Dodonæo celebrato in fabulis, nisi quòd illic in sacra quercu sedentem columbam dicunt vaticinari solitam. Apud Aborigines auis diuinitus missa, quam picum vocant, Græci δρυοκολάπτην nominant, idem faciebat in columna lignea, author Dionysius Halicarnasseus. Et Dionysij apud Satras, Thraciæ populos, oraculum in editissimis mōtibus ex Hero. lib. 7. Et Apollinis Ptoi in phano ipsius sito supra paludem Copaidem, ante mōtem, proximè Acræphiam, ex eodem Herodot lib. 8. Et Iouis Ithomitæ Thucydidi, & Archegetæ eidem lib. 6. & Menesthei lib. 3. Et Palicorum Macrobio lib. 5. Saturn. cap. 19. Et Amphilochi in Mallo vrbe Ciliciæ, quod Pausanias lib. 1. scribit sua ætate fuisse omnium verissimum. Et de eo quoque nonnihil Iustinus martyr Apologia 2. ad Antoninum Pium, & Liuius 5. Decad. lib. 5. vbi id templum dicit esse in Oropo, ibique ipsum Amphilochum coli pro Deo. Est & oppidum Abydum (vt scribit Ammianus Marcellinus lib. 19.) Thebaidis parte situm extrema. Hic Besæ Dei localiter appellati, oraculum quoddam futura pandebat, priscis circumiacētium ceremoniis solitum coli. Et Theagenis apud Thasios oraculum, de quo Pausanias lib. 6. Et Aristei Proconnesij & Cleomedis apud Astypalæos Plutarcho in Romulo. Et Telluris, Pausaniæ in Eliacis. Et Carmeli Dei, si verum dicit Suet. in Vespasiano, cap. 5. & Nicephorij Iouis Spartiano in vita Adriani post principiū, ex libro Apollonij Syri Platonici. Et Fauni apud Virgil. lib. 7. Aeneidos, vbi docet oraculis Fauni admonitum Latinum, vt generum externum sibi asciscat,

At Rex sollicitus monstris, oracula Fauni
Fatidici genitoris adit, lucosq́ sub alta
Consulit Albunea, nemorum quæ maxima sacro
Fonte sonat, sæuamq́ exalat opaca Nephitim.

Et Orphei, Apollinis concessu in Lesbo, de quo Philostratus in vita Apollonij lib. 4. c. 4. Et Fortunæ Prænestinæ, de quo Cicero lib. 2. de Diuinat. Suet. in Tiberio, cap. 6. & in Domitiano, cap. 15. Propert. lib. 2. eleg. 30 ad Cythiam,

Nam quid Prænestis dubias ô Cynthia sortes,
Quid petis Achæi mœnia Thelegoni?

Et Statius lib. Syluarum 1. sylua 3.

Et Prænest. næ poterant migrare sorores.

Et Gerionis oraculum in Italia iuxta Patauium, Suetonio in Tyberio, cap. 14. Et Fortunæ Antianæ eidem in Caligula, cap. 57. Macrobius in 1. Saturn. c. 24. apud Antium Fortunarum fuisse, quæ promouebantur ad danda responsa, Martialis lib. 5. epig. 1. ad Cæs. Domitianum,

Seu tua veridicæ discunt responsa sorores,
Plana suburbani quà cubat vnda freti.

Et apud Orobiam vbi veracissimum oraculum, vt tradit Strabo lib. 10. post princip. Et Abæ, quæ sunt circa Phociam Apollinis delubrum locuplex & thesauris donariisque compluribus exornatum: in quo vt tunc, ita nunc redduntur oracula, Straboni lib. 9. Herodoto libro 7. & 8. Est & in Colchica regione Leucotheæ phanum, quod Phryxus condidit, atque illius oraculum, vbi aries non mactatur, olim diues, ætate Strabonis a Pharnace, paulo post à Mithridate

Pergameno direptum. author Strabo lib. 11. Autolyci in Sinope, Sthenidis opus, eid.lib.12. Et in Cilicia Dianæ Sarpenodiæ phanum & oraculum, vbi numine perciti responsa dabant, eidem lib. 14. Est & in agro Saunio, circa tumulum, quem Drion vocant, Basilica Calchantis in summo vertice, cui petentes oracula nigrantem immolant arietem, & strata in pelle dormiunt, apud eundem lib. 6. Et in Auerno Homerica defunctorum vaticinia fuisse ferunt, ibique oraculum extitisse, eodem teste lib. 5. Et Menestei quoque oraculum apud eundem lib.3. Et Tauropolæ, apud eundem lib.16. Et Musæi, Herodoto lib.8. Et Iunonis Acceę oraculum apud Corinthios inter Lechæum & Pagas Herodoto lib. 8. Est & Sena in Britannico mari Olismicis aduersa littoribus, Gallici nominis oraculo insignis, cuius antistites, perpetua virginitate sanctæ numero nouem esse traduntur apud Pomp. Melam lib.3.cap.6. Et Erinnyum oraculum apud Herod. lib.4. Et alia Apollinis oracula, scilicet, Tegyris apud Plutarchum in Pelopida, & in Grynæo Myrineorum oppido ex Strabone lib.13. Et Seruio in eum locum lib. 4. Aeneidos,

Sed nunc Italiam magnam Gryneus Apollo.

Iuxta Clazomenas, ait, vrbem Asiæ: nemus est Grynæum, vbi Apollo colitur, inde igitur sumit epitheton Grynęi, licet in Delo acceperit oraculum. Hæc ibi. Et in Daphne vrbe Syriæ Straboni lib. 16. Et in Hiera Liuio 3.Deca.lib.8. Aesculapij in Aegis Philostrato in vita Apollonij, lib.1. c.5. Et apud Argiuos Apollinis Diradiotæ, vbi singulis mensibus agna noctu immolatur, mulierque fatidica, cui viri consuetudo interdicta est, victimæ sanguine libato, furore diuinitus afflatur. Pausanias lib. 2. Fuere & oracula in Ismeno, & Abis apud eundem lib.2. & 4.

Qui fuerint legati consulum vel prætorum, quæve iurisdictio aut illorum potestas sit. Cap. III.

Consules [a] designatos cum primùm prouincias sortiti essent, legatos sibi nominare, velut comites expeditionis, & adiutores negociorum, quorum ope consilioque niterentur, quique ipsorum vices gererét quoties abesse contingeret, vulgo notatum est: qui, sicut duo erant consules, ipsi duo pariter fuere, quos vel præsentes legebat senatus, magna prudentia viros, summis honoribus functos, vel absentes nominabat: quibus post consules totius prouinciæ legionumque atque exercitus curatio mandata est. [b] Tametsi nonnullos à consulibus nominatos, vt pari voto & vna mente rempub. administrarent, ex decreto senatus sæpissime legationis munere functos legamus. Vnusquisque ergo consul suum legatum habebat, quo præcipuo consultore ac ministro consiliorum, in rebus gerendis, delectúque habendo, totaque administranda prouincia vtebatur, quorum consilio & autoritate vel prælia suscipiebant, vel bello abstinebant: qui etiam decreta consulum, & arcana consilia sæpissime exequebantur cum fide & cura. [c] Consulibusque functis consulatu, & finito magistratu, legatos velut legationis munere functos, honore abire oportebat: qui [d] quidem plerumque ex plebe aut patribus, [e] nonnunquam prætorij aut consulares fuere. Etiam prætores vrbis, [f] quique antea consulatum gessissent, & mag-

Singuli cõsules legatum sibi adsciscebant.

Legati cõsulũ à consulibus constituti.

Quales legati consulum eligebantur.

ANNOTATIONES IN CAP. III.

a Consules designatos.] Dictatores. Consules, & Proconsules legatos habuisse scribunt Titus Liuius lib. 4.1. Decadis, & multis aliis in locis. & Florus epitome Liuij lib.70. Pomp. Lætus lib. de Magistrat. Rom.

b Tametsi nonnullos à Coss. nominatos.] Nam & L. Cor. Scipio Consul tres sibi legatos nominauit, Sex. Degitium, L. Ampustium, & C. Fabritium Luscinum, teste Liuio 4. Decad. lib.7. non procul à princ. Et Q. Cicero frater duos optimos legatos sibi legit, Tuberonem, Halienum & Gratidium, vt scribit ipse Cicero Epist. ad Q. Fratrem 1. epist.1. Quanquam, inquit, Legatos habes eos, qui ipsi per se habituri sint rationem dignitatis suæ: de quibus honore & dignitate, & ætate præstat Tubero, quem ego arbitror, præsertim cùm scribat historiam, nullos ex suis annalibus posse deligere, quos velit & possit imitari. Halienus autem noster cum animo & beneuolentia, tum verò etiam imitatione viuendi. Nam quid ego de Gratidio dicam? quem certò scio ita laborare de existimatione sua, vt propter amorem in nos fraternum, etiam de nostra laborat.

c Consulibusque functis Consulatu.] Fenestella in lib. de Magistrat. Rom. tit. de Leg. Procoss.

d Qui quidem plerunque ex plebe.] Vt C. Marius, Metelli legatus Arpinas erat, secundum Plutarchum in Mario, & Sallustium in Iugurtha.

e Nonnunquam Prætorij.] Nã & Q. Fabius Max. Rutilianus quinque Cõsulatibus, summa cum gloria peractis, omnibusque & virtutibus, & vitæ emeritis stipendiis, legatus ire Fabio Gurgiti filio ad bellum difficile & periculosum, conficiendum grauatus non est, teste Val. Maximo lib. 2. c. 1. de More, quem maiores obseruabant in vrbe. Et lib. 5. cap. 7. in princ. & Plutarchus in vita ipsius Fabij Max. paulò ante fin. & in apophthegm. eiusdem, & ante hos Liuius lib. 4. 3. dec. non adeò procul à fine.

f Quique antea cõsulatum gessissent.] Suprà in verbo, Nonnunquam Prætorij.

nos bello viros,[g] functos honoribus & triumphis, homines fidos acceptosque, legationis munere fungi comperimus: illorúmque procuratiône & cura, prouincias ab hostili incursu defensas, & sæpe in officio retentas fuisse: quorum etiam autoritas tam in administranda prouincia, quàm ducendo exercitu, acieque instruenda, & quando essent admoturi copias, tanti fuit,[h] vt absentibus vel impeditis consulibus, summam imperij tenerent. Consiliorum & fortium factorum, ac meritæ virtutis & ignauiæ cuiusque qua cura, qua fide & diligentia, quáque disciplina militari, duces exercitui & castris præfuissent, si quid fictum vanumque aut parum integra veritate afferrent, locupletissimi testes erant: soli denique gesta consulum diligenti æstimatione perpendere & pensitare debebant.[i] Tum consulibus laborantibus, aut morbo implicitis, vel fato perfunctis, ipsi superesse, & munia obire poterant: nanque ipsorum erat officium, fiduciariam reipub. operam dare, post consulem prætorémve,[k] non tamen idem iuris & potestatis habere, ne imperatorias sibi partes vendicarent: siquidem legati munus est, omnia ad præscriptum imperiumque consulis agere: imperatoris verò, summæ rei consulere, & liberum tenere imperium, eo consultore & ministro.[l] M. Claudius legatus contra literas L. Cornelij consulis de pugna aduersus Boios ad senatum magnificè scriptas, priuatim de consulis negligentia pluribus per literas significauit, quæ illi mox exitio criminique fuerunt: nanque illum criminando effecit, quo minus L. Cornelius de Boiis triumpharet: ipsiusque denegati triumphi, testimonium legati, præcipua causa fuit.[m] Quanquam Cn. Manlius, contradicentibus decem legatis, in crimen adductus, acta per se causa in senatu, crimine absolutus, de Gallogræcis magnificè triumpharit.[n] Quinetiam siquid per legatos in prouincia absentibus consulibus, & dum eorum vicem gerunt, fortiter ac dignum laude & triumpho gestum foret, poterat sine consule solus legatus suo iure & merito triumphare.[o] De Parthis & Pacoro Ventidius M. Antonij legatus, sine Antonio, licet nouo exemplo, triumphauit.[p] Caius etiam Marius legatus Metelli consulis, ipsum criminando, effecit, vt posthabito Metello, de Iugurtha triumpharit.[q] ante cuius currum cum duobus filiis ductus est in triumpho.[r] Quinetiã patrem filio legatum fuisse,[s] & fratrem fratri, sæpissimè compertum est.[t] Q. Fabiũ

Legatorũ consuliũ officia & autoritas.

Legati munus

Imperatorũ munus.

Legatorũ triũphus.

ANNOTATIONES.

g Functos honoribus & triumphis.] Nam & Q. Fabius, de quo iam diximus, antequam filio legatus fuisset, triumphos clarissimos ex infestissimis hostibus reportauerat, vt tradit Pluta. in vita ipsius.

h Vt absentibus Coss.] Aut etiam Dictatore, & Magistro equitum, vt videre licet ex Dionysio Halicarnasseo lib. 6. vbi loquitur de T. Ebutio Helua Magistro equit. A. Posthumij dictatoris, & M. Valorio ipsius legato. Et ex Liuio 1. dec. lib. 8. vbi de eodem M. Valerio legato.

i Tum Coss. laborantibus.] Ita etiam fecit C. Sulpitius. Legatus L. Genutij Cos. in bello aduersus Hernicos, occiso ipso Consule, apud Liuium 1. dec. libro 7.

k Non tamen idem iuris.] Cæsar lib. 3. belli ciu. de P. Sylla Legato Cæsaris loquens sic scribit: At plerique existimant, si acrius insequi voluisset, bellũ eo die potuisse finiri: cuius consilium repræhendendum nõ videtur. Aliæ enim sunt legati partes, atque Imperatoris. Alter omnia agere ad præscriptum, alter liberè ad summam rerũ consulere debet. Sylla à Cæsare castris relictus, liberatis suis, hoc fuit contẽtus, neque prælio decertare voluit: quæ res tamen fortasse aliquem reciperet casum, ne imperatorias sibi partes sumpsisse videretur.

l M. Claudius.] Liuius 4. dec. lib. 5. non multò post principium.

m Quamquam Cn. Manlius.] Liuius eiusdem 4. dec. lib. 8. & 9.

n Quinetiam siquid, &c.] Vt patet exemplis sequentibus.

o De Parthis & Pacoro Ventidius.] Plutarc. in Antonio. Gellius libro 15. c. 4. Dion in historia ipsius M. Antonij. Et vide Plinium lib. 7. cap. 43. & infra cap. 6.

p C. etiam Marius.] Plutar. in vita illius, Paulus Orosius lib. 5. cap. 14. Sallustius autem in Iugurtha in fin. dicit illum Calendis Ianuariis magna gloria Consulem de Iugurtha triumphasse.

q Ante cuius currum.] Paulus Orosius d. lib. 5. cap. 14.

r Quinetiam patrem filio.] Hoc mox probat Q. Fabij Maximi exẽplo. Sed adde è diuerso filium patri aliquando legatum fuisse: vti fuit Titus Vespasiano patri, ex Paulo Orosio lib. 7. c. 5. in fi. & Gordianus filius Gordiano patri Procoss. Aphricæ, teste Iulio Capitolino in Gordianis non semel.

s Et fratrem fratri.] Id quod probat exemplo Scipionis Aphricani ibi, P. que Scipionem.

t Q. Fabium Max.] Liuius 3. dec. lib. 4. His procuratis (inquit) ex decreto Pontificum, profecti Coss. Sempronius in Lucanos, in Apuliam Fabius.

Pater

Maximum, Q. filio consuli legatum aduersus Samnites ad Suessulã obuiam prodiisse: & cum experiri vellet an sciret consulem agere, iussum ab eo obsequium præstitisse, & equo descendisse, autores memorant.[u] P.que Scipionem, cui Aphricano fuit cognomen, Scipioni fratri aduersus Antiochum consuli destinato, legatum venisse: tantumque autoritate effecisse, vt victo Antiocho, & pace Eumeni concessa, frater cuius legatus venerat, de Antiocho & omni Asia triumpharit, ob Asiamque à se victã, Asiatici cognomen reportarit.[x] Illud quoque notatum est, quoties consuli prorogatum fuisset imperium, etiam legati munus ad id tempus diffundi sæpe & prorogari.[y] Animaduersumque & illud, à primis originibus legatum proconsulis sine equo ingredi cõsuesse: postea verò à Seuero institutum, vt in vehiculis sederent, & siue morte obita, siue casu legatus in prouincia esse desiisset, legationis munus solum consulem sine senatu dedisse: ipsumque consulem aut senatum[z] vnum pluresve legatos imperatori impedito, qui vicem suam gererent, & rebus gerendis sufficerẽt, sæpius creauisse, comitesq; expeditionis dedisse. C.[a] Cæsari imperatori, cuius in re militari præcipua virtus fuit, dum contra efferas gentes bellum parat, decem legatos consilij socios decreuit senatus, quibus adiutoribus & ministris magnas res gessisse fertur.[b] Pompeius quoque bello piratico, contra tot prædones & communes hostes omni genere rapinarum grassantes, quum solus superesse nequiret, quinque & viginti legatos accepit,[c] tametsi aliquando solus ipse legati munus obiret.[d] Q. etiam Fuluio consuli graui vulnere affecto, quum exercitui & castris præesse nequiret aduersus Hannibalem, ex patrum decreto tres legati additi fuere. Quinetiam in expeditionem iturum consulem, plures & vltra sex legatos comites duxisse compertum est:[e] quibus lictores cum fascibus pro muneris dignitate publicè dabantur, qui illos velut publico magistratui præcedebant. Subsequutis postea temporibus, in tantum legatorum munus processit, & ad id fastigij deuenit, vt quoties laborantibus prouinciis subsidia mittenda forent, aut si quid publici priuatique negocij maneret, vbi plurimum laboris & periculi impenderet, ea frequens senatus per legatos decerneret, illisque prouinciæ administrãdæ munus curamque delegaret,[f] quæ libera dicta legatio est. nam soli sine consule aut prætore, lega

Legati munus prorogatum.

Legatus procõsulis.

Legati imperatorũ.

Legatorũ lictores.

Libera legatio.

ANNOTATIONES.

Pater filio legatus ad Suessulam in castra venit. cùm obuiam filius progrederetur, lictoresque verecundia maiestatis eius taciti anteirent non summouentes patrem, præter vndecim fasces equo præuectus senex, vt Consul, animaduertere proximum lictorem iussit: & is vt descenderet ex equo, inclamauit: tum demum desiliens, Experiri, inquit, volui fili, satin' scires Consulem te esse. Vale. Maximus lib. 2. c. 1. vbi de More, quem maiores obseruabant in vrbe. vt diximus suprà.

v P.que Scipionem.] Liuius 4. Deca. lib. 7. post princ. sic scribit, Cùm res aut noua, aut vetustate exemplorum memoriæ iam exoletæ, relata expectatione certaminis Senatum erexisset, P. Scipio Aphricanus dixit, Si L. Scipioni fratri suo prouinciã Græciam decreuissent, se legatum iturum. Hæc vox magno assensu audita sustulit certamen. Plutarc. in vita ipsius Scipionis. Gellius lib. 4. cap. 18. Plinius Secundus, si is est, de Viris illustribus, cap. 49. & 53. Appianus in Syrico, Florus lib. 2. c. 8. Sed cui adde Spurio Furio Consuli alterum Furium ipsius fratrem ei datum legatum, apud eundem Liuium 1. Deca. lib. 3. Et Q. Fuluio Flacco Consuli, C. Fuluium Flaccum fratrem legatum datum apud eundem Liuium 3. Dec. lib. 5. & 6.

x Illud quoque notatum est.] Nam & Procoss. legatos habuisse docuimus suprà lib. 2. cap. 27. & hoc quoque cap. in prin.

y Animaduersumque illud.] Id vsque ad ea verba, Et siue morte. sunt Spartiani in vita Septimij Seueri.

z Vnum pluresve legatos.] Vt patet exemplis sequentibus.

a C. Cæsari.] Cicero lib. 1. Episto. fam. epist. 7. non longè à fi. Stipendium, inquit, Cæsari decretum est. & decem legati, & ne lege Sempronia succederetur, facilè perfectum est.

b Pompeius quoque.] Plutarchus in vita illius, 24. tantum dicit.

c Tametsi aliquando solus.] Plutar. vbi suprà.

d Q. etiam Fuluio.] Liuius 3. Deca. lib. 7. itaque & Q. Fabium filium ad exercitum Venusianum miserunt: & ad Consulem tres legati missi.

e Quibus lictores.] Legatos lictores habuisse cum fascibus constat ex Spartiano in Septimio Seuero non longè à princ.

f Quæ libera dicta legatio est.] Budæus in posterioribus annot. in Pandectas, tit. de legat. Legationes liberæ, inquit, olim ornamenti tantum causa ab Senatu impetrabantur: quemadmodum

ti munere fungebâtur.[g] Quæ etiam legatio à senatu vel populo sæpissime dabatur his qui honestam proficiscendi causam, aut prætextum fugæ per speciem honoris quærerent, quò honoratius exciperentur. Quin & scriptum legimus obseruatumque fuisse, legatos legionum non in senatu modo, sed à ducibus exercituum plerunque creari, [h] qui singulis [i] pluribusque legionibus præpositi, illarum administrationem curâque gererēt: qui si quid per occasionem & licentiam dignum animaduersione admisissent poterat eis legationis munus abrogari, & de gradu deiici: quotiesque quæstor cum legato consulis concurrit in eisdem actionibus & pari causa, quæstor, tanquam plus ferat honoris, præponi solet. [k] Nec modò consulem, sed & prætorem legatos in prouincia vnum pluresve habere, quorum consilio niterentur, nisi prætores vrbani forēt, quibus nihil opus esse legatis censuerunt. Illud quoque proditum est, legatum qui in Aphricam accederet, si quid operæprecium, aut dignum laude in prouincia admisisset, haud multo post, inculpatæ vitę testimonio illā proconsulē administrasse. Tum si quando in acie vel castris, vrgentibus hostibus, consulto opus foret, per legatum qui summæ rerum pręerat, & primas tenebat post consulem, rem ad consilium deferri, vbi legati legionum, primores centurionum, quæstores, tribunique & præfecti castrorum consultantes capita cōferebant: & quicquid opus erat facto, communi animo consilioque decernebant: & demum vt erant sententiæ, legati iudicio imperioque sanciebant.[l] Ab exteris verò Agesilaus proditur tanti legati munus fecisse, vt quanuis imperator maximus, legatorum tamen officia obire non dubitarit.

Legati legionū vbi crearētur. *Legati in ordinē redacti.* *Quæstor legatō prælatus.* *Legatus in Aphricam missus.* *Agesilaus legatus.*

ANNOTATIONES.

Honorarij magistratus à Principibus honestamenti causa conceduntur, tituloque tenus obeuntur & geruntur. Hæ ab his Senatoribus impetrabantur, quibus negotia futura erant in Prouinciis, vt qui hereditates persequi, aut legata, aut qui nomina exigere volebant in Prouinciis, legatorum personis acceptis commendabiliores controuersias haberent, atque fauorabiliores. Quamobrem lege XII. tabul. id vetitum erat, his verbis: Rei suæ ergò ne quis legatus esto. Quæ verba Cicero lib. de legib. 3. exponit. Hæc Budæus. Cicero contra Rullum, Legatos vestros auctoritate tenui, qui rerum priuatarum causa legationes liberas obeunt, tamen exteræ nationes ferre vix possunt. Graue est enim nomen imperij: idque etiā in leui persona pertimescitur: propterea quod vestro non suo nomine abutuntur. Cicero has legationes liberas in suo Consulatu repressit, & annuas fecit: postea lex Iulia quinquennales indulsit. Ad Atticum lib. 15. epist. 6. Habent, vt opinor, liberæ legationes definitum tempus lege Iulia, nec facilè addi potest: bella est autem huius iuris quinquennij licentia. Idem Cicero pro Flacco scribit, Liberas legationes multos sæpe bonos viros sumpsisse causa nomina exigendi. Suetonius in Tiberio, c. 31. Prætor, inquit, designatus liberam legationem impetrauit. Legationis liberæ meminerunt Plutarchus in Gracchis, & Brutus lib. 11. Epistolarum familiar. epistola 1. Idem Cic. ad Atticum lib. 4. epist. 2. vbi legationem votiuam appellat, ad votum postulantis concessam.

g Quæ etiam legatio.] In illis locis, præsertim Plutarchi in Gracchis, vbi refert, Senatum Scipioni Nasicæ liberam legationē in Asia decreuisse, quum ob mortem Tiberij Gracchi, cuius author fuerat ipse Nasica, videret plebem aduersus illum malè animatam, & iam de vindicta cogitantem.

h Qui singulis.] Tacitus libro 18. meminit Vedium Aquilam tertiædecimę legionis legatū fuisse, & lib. 19. Fabium Fabulum quintæ legionis legatum. Et Cæsar lib. 1. belli Punici ad fi. tradit se singulis legionibus singulos legatos, & Quæstorem præfecisse, testes suæ quenque virtutis. Et ipsi Cæsari aduersus Gallos pugnanti Cicero legatus 14. legionis fuit. & Roscius 13. vt scribit Cæsar lib. belli Gallici primo. Idémque de Prolegato Cornelius Tacitus lib. 15. vbi tradit, Viuianum Annium Corbulonis generum Prolegatum quintę legioni fuisse impositum.

i Pluribúsve legionibus.] Velleius Paterculus volumine posteriori, Reddatur, inquit, verum L. Asprenati testimonium, qui legatus sub auunculo suo Varo militans, gnaua, viriliique opera duarum legionum, quibus præerat, exercitum immunem tanta calamitate seruauit, maturéque ad inferiora hyberna descendendo, vacillantium etiam cis Rhenum sitarum gentium animos confirmauit. Et Tacitus libro 20. Mummium Lupercum legatum (is duarum legionum hybernis præerat) egredi aduersus hostem iubet. Et Cæsar lib. 5. belli Gallici, Sed meridie cùm Cæsar pabulandi causa, tres legiones, atque omnem equitatum cum C. Trebonio legato misisset.

k Nec modò Consulem aut Prætorem.] Tacitus in vita Iulij Agricolæ, Nec legatus, inquit, Prætorius ad cohibendum potens, incertum suo an militum ingenio, ita successor simul & vltor electus rarissima moderatione maluit videri inuenisse bonos quàm fecisse. Et Aelius Spartianus in vita Adriani, Legatus, ait, Prætorius in Pannoniam inferiorē missus, Sarmatas compresit, disciplinam militarem tenuit, procuratores latius euagantes coërcuit: ob hoc Cons. factus est.

l Ab exteris verò Agesilaus.] Plutarchus in vita illius. Sed adde & alia ad huiusmodi legatos pertinen

pertinentia. Nam Aelius Spartianus in Septimio Seuero tradit, quòd cum primùm factum est, vt legati vehiculo sederent, qui antè pedibus ambulabant. Idem Spartianus in vita Adriani, scribit ipsum Adrianum Armenis Regem habere permisisse, cùm sub Traiano legatum habuissent.

Qui magni dij, qui communes, aut indigetes dicti, quare deorum cognomenta, & Iunonis Romæ templa fuerint.

Cap. IIII.

Eorum [a] quos prisci coluere, nomina potestatesque multiplices olim veteres statuisse, haud ambiguum est: nam quidam ex his [b] Magni, quos Græci θεοὺς μεγάλυς vocãt, plerique Communes dicti sunt, inferioris notæ. Magni fuere, Iupiter, Minerua, Mercurius, quos è Samothracia in Italiam Aeneas attulit. [c] Alij maiorũ gentium deos, duodecim statuere: hi fuere Iuno, Vesta, Minerua, Ceres, Diana, Venus: virorum autem, Iupiter, Mars, Mercurius, Neptunus, Vulcanus, Apollo: [d] qui etiam dij penates ab Aenea appellari: [e] Magnique dicti, vel quòd reliquos genere famaque præcellerent, vel quòd infinitæ potestatis forent. [f] M. Varro Ce-

Magni dij. *Dij duodecim maiorũ gentiũ.* *Dij Penates.* *Magni vnde.*

ANNOTATIONES IN CAP. IIII.

a DEorum.] Vide Tullium Tusc. quæst. lib. 1. Varronem lib. 1. de Re rustica, c. 5. Senecam Natural. quæst. lib. 2. cap. 41. Lactantium lib. 1. ca 20. Liuium 3. Decad. lib. 4. & 5. in Oratione Furij Camilli & alibi sæpe. Diuum Augustinum de Ciuitate Dei, lib. 4. cap. 8. Arnobius disceptationum aduersus Gentes, lib. 3. Deos & eorum officia ridicula scribens, ait, Illud verò, quod sequitur, quale est, quòd d os vobis inducitis alios fabros, alios medicos, alios lanarios, nautas, citharistas, aulœdos, venatores, pastores, & quod superat, rusticos. Et ille, inquit, musicus Deus est: & hic alter diuinus est. Cæteri enim dij non sunt, & ventura prædicere inscia nesciunt, atque ignorantia futurorum. Obstetricis ille informatus artibus, medicorum alius institutus est disciplinis. Ergóne singuli sua in re pollent, nec in auxilium vocati alienis possunt in partibus subuenire? Hic in sermone facundus est, atque in verborum cõtinuationibus promptus: bardi enim sunt alij, nec possunt aliquid scitum (si oratio facienda est) eloqui. Hæc Arnobius.

b Magni fuere Iupiter.] Seruius lib. 3. Aeneidos in eum locum,

Cum sociis, natoq́, penatibus, & magnis diis.

Varro (inquit Seruius) vnum dicit esse, penates & magnos deos: nam sic in Basi scribebatur, Magnis diis. potest tamen hoc pro honore dici. nam dij magni sunt, Iupiter, Minerua, Mercurius, qui Romæ colebantur. Penates vero apud Laurolauinium: vnde apparet non esse vnum. Macrob. lib. 3. c. 4.

c Alij maiorum gentium deos duodecim.] Lactantius lib. de Falsa religione, 1. cap. 15 Herodotus lib. 2. inter 12. deos Herculem nominat. Duodecim sunt dij sex mares, & fœminæ totidem, quorum imagines auratæ ad forum stabant, vt refert Varro Rerum rusticarum, lib. 1. ca. 1. Hos Ennius disticho est complexus,

Iuno, Vesta, Minerua, Ceres, Diana, Venus, Mars,
Mercurius, Iouis, Neptunus, Vulcanus, Apollo.

Consentes appellant, quasi cõsentientes in eo quod est gerendum. Meminit & horum deorum Diuus August. lib. 4. c. 23. Ciuitatis Dei.

d Qui etiam dij penates &c.] Seruius in lib. 8. Aeneidos, ibi,

Cum patribus, populoq́, penatibus, & magnis diis.

Alij, inquit, volunt vnum esse, alij separant: vt magnos deos accipias, Iouem, Mineruam, Mercurium, quos Aeneas de Samothracia sustulit. Iam qui fuerint dij penates, quos Aeneas in Italiam portauit, non conuenit. Macrobius lib. 3. cap. 4. ex varijs varia colligit. Sunt qui Neptunum & Apollinem velint, quos Virgilius libro 2. Aeneidos muros Troianos extruxisse scribit. Alij Vestam dicunt. Nam Virgilius cùm dixisset,

Sacra suosq́, tibi commendat Troia Penates.

mox addit,

Sic ait, & manibus vittas, Vestamq́, potentem,
Aeternumq́, adytis effert penetralibus ignem.

Vestam non tam puto ex penatibus fuisse, quàm penatibus additum focum. Ideo Dictator, cæterique magistratus Romani, quo die dignitatem inibant, Vestæ & penatibus sacra faciebant, vt scribit Macrob. vbi suprà. Cicero lib. de Natura deorum, 2. Nam Vestæ nomen à Græcis: ea est enim quæ ab illis ἑςία dicuntur. Vis autem eius ad aras & focos pertinet. Itaque in ea dea, quòd est rerum custos intimarum, omnis & precatio & sacrificatio extrema est. Nec longè ab hac vi dij penates, siue à penu ducto nomine (est enim omne quo vescuntur homines, penus) siue ab eo quòd penitus insident, ex quo etiam penetrales à poëtis vocantur.

e Magnique dicti.] Macrobius dicto lib. 3. ca. 4. Penates Troiani erant magni dij θεοὶ μεγάλοι, qui vrbi & Latio præsidebant. Vide D. August. Ciuita. Dei, lib. 1. c. 3.

f M. Varro.] Lib. 1. aut aliorum comput. 4. ling. Latinæ, Terra enim & Cœlum, vt Samothracum initia docent, sunt Dei magni, & hi, quos dixi, multis nominibus. Nam neque, quas Ambracia ante portas statuit duas virilis species aheneas, Dei magni: neque, vt volgus putat, hi Samothraces dij, qui Castor & Pollux: sed hi mas & fœmina: & hi, quos augurum libri scriptos habent sic, Diuipotes: & sunt pro illis, qui in Samothrace δυνατοὶ θεοὶ. Hæc duo cœlum, & terra: quòd anima & corpus, humidum & frigidum.

g Aegy

lum & Terram principes deorum, [g] Aegyptij Serapim & Isim, [h] in Latio Saturnum & Opim: [i] plerique deos penates Magnos opinati sunt. [k] Dixere autē penates, per quos spiramus, [l] & corporis & animi vires posſidemus. [m] Hos dicunt esse Iouem in medio æthere, Iunonem in imo, in summo verò Mineruam, alij Apollinem & Neptunum. [n] Martem verò, Bellonam & Victoriam, communes & vsitatiores deos nuncupari, ea (vt dicunt) causa, quòd omnibus præsto sunt, & modò ab vno, nunc ab alio beneficia conferri, & pasſim homines iuuari putant. Nonnulli matrem deûm, Solem, Lunam, Plutonem & Martem, communes dixere deos, quòd hi fermè ab omnibus frequenti cultu curaque obseruantur: [o] nam Persæ Ignem deum colunt: [p] Scythæ præcipuum deorum Martem, cui equos immolant. [q] Massagetæ &

Penates qui.

Dij communes.

Persæ. Scythæ. Massagetæ.

ANNOTATIONES.

g Aegyptij.] Strabo libro 17. Diodorus Siculus lib.1.cap.2. Varro d.lib. 4. Principes dei Cœlum & Terra: hi dei iidem, qui in Aegypto Serapis & Isis, & eos Harpocrates digito significat. Lactantius lib. 1.cap.13.

h In Latio.] Varro ad ea quæ in præced. adduxi, addit, Principes in Latio Saturnus & Ops. Lactantius lib.1.c.15.

i Plerique deos penates.] Macrobrius lib.3. c.4. Dionysius Halicarnasseus li.1. de his diis Penatibus sic scribit, Cùm Penatibus, quos Aeneas à Troia deuectos Lauinij collocauerat, templum extructum esset cum adyto, & delubra Lauinio translata in intimum templum recondita, sequenti nocte clausis, vt cum maximè foribus, & inuiolatis tecto simul atque parietibus, spontè sua simulachra in pristinas bases transisse reperta sunt: denuóque Lauinio transportata cum votis & sacrificiorum placaminibus, in eundem locum rursum reuersa sunt. Dubitatum est diu quidnam facto opus esset, cùm neque sine diis patriis habitandum censerent, neque in semel relictas sedes remigrandum: tandem placuit sententia, quæ & religioni deorum & vtilitati hominum satisfaceret. Visum enim est simulachra suo loco sinere, & viros qui sacrorum curam gerant, ex Alba ad Lauinium habitandum reducere. Hos deos Romani Penates vocant, Græci vario modo conati significationem reddere, nunc πατρώους, nunc γενεθλίους: alij κτησίους, aut μυχίους, aut ἑρκείους. Harum appellationum singulæ iuxta aliquam proprietatem eis congruunt: fierique potest, vt licet diuersis modis, omnes tamen eis conueniant. Eorum effigiem atque habitum Timæus describit in hunc modum, Sacra apud Lauinium reposita esse caducea partim ferrea, partim ærea, Troianumque vas fictile, idque se cognouisse ait ex ipsis ciuibus. Hæc Halicarnass. Hos Penetrales vocat Seneca in Thebaide actu 2. scena 5.

k Dixere autem Penates.] Macrobius vbi suprà. ex quo intelliges hic legendum esse, per quos penitus spiramus.

l Et corporis & animi vires posſidemus.] Macrobius ibi, & ante eum Cicero lib.2. de Natura Deorum, loco citato in verbo, Qui etiam dij Penates. Alia autem de diis Penatibus apud ipsum Macrobium vbi suprà. & Seruium lib.3. Aeneid. ibi,

I siueq́, pater, genus à quo principe nostrum.

Quod dicit, inquit, A quo principe genus nostrum est, potest generaliter intelligi: vnde originem ducimus, vt deos Penates, quasi Troianos intelligas: & ad ritum referri, de quo dicit Labeo in libris, qui appellantur de Diis animalibus, quibus ait esse quædam sacra, quibus animæ humanæ vertuntur in deos, qui appellantur Animales, quòd de animabus fiant. Hi autē sunt dij Penates & vitales.

m Hos dicunt esse.] Hæc vsque ad versic. Martem verò. sunt Macrobij vbi suprà, sed diuersis in locis.

n Martem verò.] Et hæc vsque ad versic. Nam Persæ. sunt Seruij in lib.12. Aeneid. in eum locum,

In mediosq́, focos, & diis communibus aras.

Sic enim scribit ibi Seruius, Dij communes sunt, vt alij dicunt, Mars, Bellona, Victoria: quod hi in bello vtrique parti possunt fauere. Vt autem altioris scientiæ hominibus placet, Dij communes sunt, qui ἄζωνοι dicuntur. id est, qui cœli certas non habent parteis, sed generaliter à cunctis coluntur: vbique enim eos esse manifestum est, vt Mater deûm, cuius potestas in zonis est. Nam & ideo Mater deûm dicitur, quòd cum omnibus eius est communis potestas. Alij communes deos volunt, Solem, Lunam, Plutonem, Martem: hi enim apud homines inueniuntur, & sunt in omnibus terris. Prior tamen sensus est simplex & magis aptus negotio. Hæc ille. Sed his diis communibus adde & Herculem, Virgilio teste lib.8. Aeneid. de eo loquente,

Communemq́, vocate deum. -

Et ibi omnino vide Seruium declarante quare deus communis Hercules dicatur.

o Nam Persæ ignem deum colunt.] Herodotus in Thalia, qui tertius liber est: Strabo lib.15. & alij plurimi à me memorati in Commentariis Nobilitatis, c.31.nu.138.

p Scythæ.] Herodotus lib.5. At idem lib.4. dicit, Hos solos deorum propitiare, Vestam ante omnes: deinde Iouem ac Tellurem, eximantes Iouis coniugem esse. Post hos Apollinem, & Cælestem Venerem, & Martem & Herculem. Paulóque pòst scribit eos immolare Marti, cùm boues & alia pecora, tum præcipue equos.

q Massagetæ.] Strabo lib 11. Scythæ, inquit, tantummodo Solem deum putant, atque illi equum mactant. Tomyris Massagetarum regina, teste Herodoto libro 1. Clio, in epistola, quam ad Cyrum misit, iurat per Solem Massagetarum dominum. Ex diis (idem inquit paulò pòst in fi. eiusd. lib. de Massagetis loquens) vnum Solem venerantur, cui equos immolant. Hic autem est eis mos sacrificandi, vt

deorum

[r] Pœni, Solem & Lunam, alij Plutonem, velut præcipua numina venerantur, [s] licet Solem Persarum, [t] Lunam Græcorum præsidem nonnulli credant. [v] Varro autem, qui magna inquisitione collegit, ex omni deorũ turba, [x] quos supra triginta millia fuisse autumat, quosdam seclusit, quos selectos nuncupauit: [y] hi fuere, Ianus, Iupiter, Saturnus, Mercurius, Mars, Apollo, Genius, Vulcanus, Sol, Neptunus, Liber, Orcus, Iuno, Tellus, Ceres, Luna, Diana, Venus, & Vesta, illosque selectos velut vsitatiora numina appellauit. [z] Geniales verò deos multi putant, Aquam, Terram, Ignem & Aerem: his addunt Solem & Lunã, ex quibus seminibus gignuntur omnia, quibus natali die quisque sacrum facit, quòd gignẽdarum rerum vim haberent, [a] qui Genius deorum filius, & parens hominum habetur. Tametsi binos Genios ab ipso natali die cuique mortali deorum munere datos, bonũ scilicet & malum, [b] Empedocles reputarit, [c] Menander vnum. [d] Alij Iunonem & Genium suum singulis dederũt, quasi præsides & oppugnatores. [e] Lares quoque inter deos receptos fuisse, multorum testimonio probatur,

Pœni.
Alij.
Græci.
Dij selecti.
Geniales dij.
Genius.
Genij deo.
Sua cuiusque Iuno & Genius.
Lares.

ANNOTATIONES.

deorum pernicissimo è pecoribus omnibus pernicissimum mactent. Xenophon expeditionis Cyri lib. 4. memorat apud Barbaros moris fuisse, Soli equum sacrificare.

r Et Pœni.] Iem Gyraldus de diis Gentium, ad fin. sed id est Herodoti lib. 4.

s Licet Solem Persarum.] Herodotus lib. 1.

t Lunam Græcorum.] Cicero lib. 2. de Natura deorum.

v Varro autem.] Apud D. Augustinum Ciuitatis Dei, lib. 4. c. 23. & lib. 7. c. 2. & vide Max. Tyrium Sermone primo.

x Quos supra 30. millia.] Apud ipsum Augustinum vbi suprà. Pindarus ante illum dicebat 30. esse millia. At Max. Tyrius, qui illum citat d. Ser. 1. dicit innumerabiles esse: sed id refert ad opera & effectus diuinitatis.

y Hi fuere Ianus.] Augustinus vbi suprà.

z Geniales verò Deos multi putarunt.] Fest. Pompeius lib. 7. Geniales deos dixerunt, Aquam, Terram, Ignem, Aerem. Ea enim sunt semina rerũ quæ Græcorũ alij στοιχεῖα, alij σπέρματα, alij ἀτόμους vocant. Duodecim quoque signa Lunam & Solem inter hos deos computabant. Geniales autem dicti à gerendo, quia plurimum posse putabantur, quos postea gerulos appellarunt.

a Qui Genius deorum filius & parens.] Fest. Pompeius d. lib. 7. Genium (inquit) appellabant deum, qui vim obtineret rerum omnium gerendarum. Anfustius: Genius (inquit) est deorum filius & parẽs hominum, ex quo homines gignuntur. Et propterea Genius meus nominatur: quia me genuit. Alij Genium esse putarũt vniuscuiusque loci deum. Hæc Festus. D. Augustinus lib. 7. Ciuitatis Dei c. 13. ex Valerio Sorano, sic scribit: Quid est Genius? Deus est (inquit) qui præpositus est, ac vim habet omnium rerum gignendarum. Quem alium hanc vim habere credunt, quàm mũdum, cui dictum est, Iupiter omnipotẽs progenitor genitrixque? Et cum alio loco Genium dicit esse vniuscuiusque animum rationalẽ, & ideo esse singulos singulorũ: talem autem mũdi animum deum esse, ad hoc idem vtique reuocat, vt tanquam vniuersalis Genius ipse mundi animus esse credatur. Hic est igitur quem appellant Iouem. Nam si omnis Genius deus, & omnis viri animus Genius: sequitur, vt sit omnis viri animus deus: quod si & ipsos abhorrere absurditas ipsa compellit, restat vt eum singulariter & excellenter dicant deum Genium, quem dicunt mundi animum, ac per hoc Iouem. Christophorus Landinus in Horatium Carminum lib. 3. Ode 17. ad Aelium Lamiam, ibi,

- Cras Genium mero
Curabis & porco bimestri. -

Genio, inquit, sacrificabant optimo vino, & lautissimis epulis: Ergo quando bene corpus curabant, Genio indulgere dicebantur. Contrà quando paruo difficilique victu vtebantur, Genium suum fraudare putabant.

b Empedocles.] Apud Plutarchum in libro de Tranquillitate animi. Et id ipsum voluit Euclides Socraticus, & Lucillius lib. 9. Satyrar. apud Censorium lib. 2. de die Natali. & Seruius in eum locum quem paulò infrà citabimus.

c Menander vnum.] Vt tradit Plutarch. vbi suprà. Quanquam & ipse Menander duos tribuit illis senariis,

ἅπαντι δαίμων ἀνδρὶ τῷ γινομένῳ,
ἅπαντός ἐστι μυσταγωγὸς τοῦ βίου.

d Alij.] Scilicet Epistolarum libro 2. epistola 19. aliàs 20. Alia de Geniis, vide apud Plutarchum de Placitis philosoph. lib. 1. cap. 8. & Lactantium lib. 2. c. 15. Seruium enarrantem supplicia, quæ sunt apud manes, in lib. 6. Aeneidos, ibi,

Quisque suos patimur manes.

Cuius hæc sunt verba, Nam cùm nascimur, duos Genios sortimur. vnus est qui hortatur ad bona: alter, qui deprauat, ad mala. Nec incongruè dicuntur Genij: quia cùm vnusquisque genitus fuerit, ei statim obseruatores deputantur, quibus assistentibus post mortem, aut asserimur in meliorem vitam, aut condemnamur in deteriorem: per quos aut vacationem meremur, aut reditum in corpora. Ergo manes, Genios dicit, quos cum vita sortimur.

e Lares quoque.] Laris familiaris meminit Cato Rei rusticæ, c. 2. Plautus in Prologo Aululariæ,

Ego Lar sum familiaris ex hac familia,
Vnde exeuntem me aspexistis.

Sallustius in Catilinæ Oratione, Illos binas, aut amplius domos continuare: nobis Larem familiarem nusquam vllum esse? Apuleius in lib. de Deo Socratis. Cæterùm Lares deos domesticos fuisse scribit

quos antiqui inferiores dixere deos, qui priuatarum ædium, [f] triuiorum, viarumque, [g] atque vrbis curam agunt: ideo [h] Præstites nuncupati.[i] Hos Aegyptij quatuor fuisse putant, quos simulatque in lucem editus fuisset homo, illius peruigilem curam agere opinantur, quorum nomina Dymon, Tychis, Heros & Anachis. [k] Fuitque Platonis opinio, homines qui summa integritate vixissent, post fata effici Lares: si verò improbi detestabilesque fuissent, Lemures. [l] Ipse enim trinas fecit deorum species, ex quibus vnus est summus, primus & solus deus: alteri medij, quos cælicolas vocat: tertij, qui diis sunt minores, cælicolis maiores. [m] Dæmones verò ministros deorum, custodes autem hominum putauit. [n] Dij nempe ruris & agricolarum, quos vitæ agrestis homines & rustici coluerunt, hi feruntur: Iupiter, Tellus, Sol & Luna, Ceres & Liber, Rubigus & Flora, Minerua & Venus, Lympha & Bonus euentus, qui morbos, vastitudinem, calamitatem, intemperiesque depellunt. [o] Præter hos fuere dij indigetes, qui ex hominibus in deorum numerum asciti, propter eximias belli pacisque artes, quòd de genere

Lares quæ tuer.

Platonis opinio.

Dæmones.

Dij agricolarum.

Dij indigetes.

ANNOTATIONES.

scribit Tertullianus in Apologet. cap. 13. & domus custodes esse Plutarchus problem. cap. 51. & Arnobius contra Gentes, lib. 3. Et vide suprà lib. 5. ca. 24.

f Triuiorum viarumque.] Arnobius vbi nuper, scribit vulgus arbitrari Lares vicorum atque itinerum deos esse, ex eo quòd Græci vicos cognominant Lauras.

g Atque vrbis.] De Laribus vrbium custodibus Ouid. lib. 5. Fastorum,

Stant quoque pro nobis, & præsunt mœnibus vrbis,
Et sunt præsentes, auxiliumq́; ferunt.
Et canis ante pedes saxo fabricatus eodem
Stabat. quæ standi cum Lare causa fuit?
Seruat vterque domum, domino quoque fidus vterque est.
Compita grata Deo: compita grata cani.

Et Lucanus lib. 1. Pharsaliæ,

— Vrbisq́; laborem
Testatos sudore Lares. -

Et idem Ouid. Fastorum lib. 2.

Fitq́; grauis, geminosq́; parit, qui compita seruant,
Et vigilant nostra semper in vrbe lares.

h Ideo Præstites nuncupati.] Ouidius libro 5. Fastorum,

Præstitibus Maia Laribus videre Calendæ
Aram constitui, paruaq́; signa Deûm.

Et paulò pòst cur sic dicantur declarat,

Causa tamen positi fuerat cognominis illis,
Quòd præstant oculis omnia tuta suis.

Præsides autem hos vocat Plutarchus, problema. cap. 51. quod scilicet præsunt. Fest. Pompeius lib. 14. Præstitem, inquit, in eadem significatione dicebant, qua nunc dicimus antistitem.

i Hos Aegyptij.] Macrobius lib. 1. Saturn. cap. 19. paulo ante fi. Ex quo intelliges Alexandrum aberrasse in appellationibus quorundam ex his quatuor. Huius verba sunt, Aegyptij deos Præstites homini nascenti quatuor adesse memorát, δαίμονα, τύχην, ἔρωτα, ἀνάγκην. horúmque rationem reddit. Scio autem Plinium locutum fuisse de Ananchitide lib. 37. cap. 4. ad finem, vbi ita dicit vocari adamantem lapidem, quod metus vanos expellat à mente. Idem eiusdem lib. cap. 11. dicit Ananchitide gemma euocari imagines deorum in hydromantia.

k Fuitque Platonis opinio.] Vide Apuleium tum in lib. de Deo Socratis, tum lib. de Dogmate Platonis: Marcianum Capellam in Nuptiis Mercurij & Philologiæ. Diuus Augustinus lib. de Ciuitate Dei, 9. cap. 11. opinionem Platonicorum, qua putant animas hominum dæmones esse post corpora, sic scribit, Dicit quidem & animas hominum dæmones esse, & ex hominibus fieri Lares, si boni sunt: Lemures seu Laruas, si mali.

l Ipse enim trinas.] Apud Apuleium de Dogmate Platonis.

m Dæmones verò ministros deorum.] Apul. ibi, vbi & hos dicit Genios Lares posse nuncupari.

n Dij nempe ruris & agricolarum.] Varro, qui & hos nuncupatim, vt hic, nominat, lib. 1. de Re rustica, c. 1. Et hos deos Rurationis vocat Apuleius Apologia 1. quibus dicit primitias segetis, vitis & gregis impartiri debere.

o Præter hos fuere dij Indigetes.] Seruius enarrans illud lib. 1. Georg. ad finem,

Dij patrij Indigetes, & Romule, Vestaq́; mater.

Indigetes, ait, propriè sunt dij ex hominibus facti, quasi in diis agentes. Abusiuè autem omnes dij possunt dici Indigetes, tanquam nullius rei egentes. Sed & idem in enarratione eius loci lib. 12. Aeneidos,

Indigetem Aeneam scis ipsa, & scire fateris
Deberi cœlo, fatisq́; ad sydera tolli.

Indigetes, inquit, dij duplici ratione dicuntur. Vel secundum Lucretium, quòd nullius rei egeant, qui ait,

- Nihil indiga curæ.

Vel certè Indigetes dij sunt ex hominibus facti, & dicti Indigetes quasi in diis agentes. Quod quidem hoc posterius satis indicat illud ipsius Virg. d. lib. 12. Aeneidos. Et hinc hanc quoque sententiam Macrobius lib. 1. de Somnio Scipionis, cap. 9. adfert versus Hesiodi in Latinum sermonem ita versos,

Indigetes diui fato summi Iouis hi sunt,
Quondam homines, modo cum superis humana tenentes,
Largi, ac munifici, ius Regum nunc quoque nacti.

Versus autem Græci hi sunt,

τοὶ μὲν δαίμονές εἰσι Διὸς μεγάλου διὰ βουλάς,
ἐσθλοὶ ἐπιχθόνιοι, φύλακες θνητῶν ἀνθρώπων,
οἵ ῥα φυλάσσουσίν τε δίκας καὶ σχέτλια ἔργα,
πλουτοδόται, καὶ τοῦτο γέρας βασιλήιον ἔσχον.

Festus

humano bene meriti essent, post mortem numinibus æquati, celebrem posteris memoriam reliquerunt, vt [p] Hercules & Aeneas, quem vocant indigetem, Castor & Pollux, Aesculapius & Romulus: [q] atque alij, qui dum vixere, functi laboribus, ob fortia facinora generi humano exhibita, tanto honore habiti cultique sunt, vt ex hominibus in deorum cœtum asciti, pro diis celebrarentur & colerentur, quos velut asscriptitios & nouos incolas post fata in cælum receptos putauere. Fuit enim hæc consentiens obseruatio, [r] præcipuè apud Lacones, vt eximios præclarosque viros, qui obuiam eundo periculis, rempub. auxissent, ob egregia facinora ciuibus & patriæ exhibita, vt gratiam meriti redderent, in deorum sedes receptos consecrarent, & in cælum tollerēt, illisque diuinos honores & humano fastigio ampliora decernerent: templaque, flamines, puluinar & aras, ac sedes immortalitatis exhiberent. Græci verò propter beneficia viuentes etiam cælo consecrare & immortalitate donare consueuerunt, [s] quam apotheosin dixere: [t] sicut de Platone & [v] Agesilao legimus, atque aliis, qui in cœtum cælestium recepti, in vita diuinos honores meruere: illisque certamina, ludos & sacra anniuersaria dicarunt, tanquam numinibus aut heroibus · illis præsertim, qui tyrannos exegerunt, aut vindices libertatis fuerunt. Hi tanquam mortale fastigium egressi, omnium consensu in cōcilium cælestium asciti, pro diis haberi & coli cœpti sunt. [x] Hinc etiam Romani Cæsares, quorum opera & virtute res Romana creuit, & imperij fines latè propagati sunt, post funera immortali memoria consecrarunt, & in deos receperunt, qui ob æternam gloriam dij indigetes dicti, nominibus plerunque mutatis, & nouis cooptatis: [y] siquidem Romulus, Quirinus: [z] Ino, Matuta: Leucothea,

Lacones homines de repub. bene meritos in deorum catalogum referebāt.

Græci viuentes.

Apotheosis.

Cæsares Ro. inter deos relati.

Nominis mutatio, cū quis in deorum numerum refertur.

ANNOTATIONES.

Festus autem Pompeius lib. 9. Indigetes dij, quorum nomina vulgari non licet. Et quibusdam interiectis, Indiges, inquit, Aeneas ab Ascanio appellatus est, cùm pugnans cum Mezentio nusquam apparuisset, in cuius nomine etiam templum construxit.

p Vt Hercules.] Hæc vsque ad versi. Atque alij. præter quàm quod de Aenea dicitur, sunt Ciceronis ex Legibus 12. tabul. lib. 1. vt nonnulli existimant, quarum hæc verba sunt, Diuos, & illos, qui cœlestes semper habiti, colunto, & ollos, quos endo cœlo merita vocauerint, Herculem, Liberum, Aesculapium, Castorem, Pollucem, Quirinum. In quam etiam sententiam Cicero lib. 2. de Natura deorum, Suscepit, autem vita hominum, & consuetudo communis, vt beneficiis excellentes viros in cœlum fama ac voluntate tollerent: hinc Hercules, Castor & Pollux, hinc Aesculapius, hinc Liber. Et paucis interiectis, item hinc etiam Romulum, quem quidam esse Quirinum putant: quorum cùm remanerent animi, atque æternitate fruerentur, dij ritè sunt habiti, cùm & optimi essent, & æterni. Sed quod de Aenea hîc dicitur, constat ex eo loco Virgilij lib. 12. Aeneidos Indigetem fuisse vocatum. Quod & asserit Ouidius lib. 4. Metamor. de eodem loquens,

Lustratum genitrix diuino corpus odore
Vnxit, & ambrosia, cum dulci nectare mixta,
Contigit os, fecitque deum, quem turba Quirini
Nuncupat Indigetem, temploque, arisque recepit.

Tibullus lib. 2. elegia 6. de eo loquens,

Illic sanctus eris, cùm te veneranda Numici
Vnda, deum cælo miserit Indigetem.

Liuius 1. Decad. lib. 1. post princ. cùm scribit, de eo loquens, Situs est, quemcunque eum dici ius fasque est, super Numicum fluuium. Iouem Indigetem appellant. & Gellius lib. 2. ca. 16. & Solinus c. 8. Sed & de diis Indigetibus Ouidius lib. Metam. 15. ad fi.

Dij precor Aeneæ comites, quibus ensis & ignis
Cesserunt, diique indigetes, genitorque Quirine
Vrbis & inuicti genitor Gradiue Quirini,
Vestaque Cæsareos inter sacrata penates,
Et cum Cæsarea tu Phœbe domestice Vesta.

Liuius Decad. 1. lib. 8. Lares diui Nouensiles, diui quorum est potestas nostrorum hostiumque.

q Atque alij.] Vt Liber, ex Cicerone in locis suprà citatis. Nam & Plinius lib. 2. cap. 7. Hic est vetustissimus referendi benemerētibus gratiam mos, vt tales numinibus adscribantur. Idem Cice. lib. de Natura deorum 3.

r Præcipuè apud Lacones.] Vide Aristotelem lib. 7. Ethicorum ca. 1.

s Quam apotheosim dixere.] Herodianus lib. 4. in princ. quibus cæremoniis hæc inter deos relatio, & in catalogum deorum adscriptio, apud Ro. fieri consueuit, eleganter describit. Seruius in lib. 5. Aeneidos post princ. & dicetur quoque postcà.

t Sicut de Platone.] Non memini id legisse de Platone. sed vide in seq.

v Et Agesilao.] Plutarchus in Apoph. Agesilai. Et vereor ne hîc vel Alexander, vel librarius aberrarit, & sit legendum de Plutone Agesilao. Nam Eschylus apud Athenæum lib. 3. c. 10. scribit ipsum Agesilaum Plutonem fuisse vocatum, vti Aristarchum Iouem, Simonides poëta.

x Hinc etiam Ro. Cæsares.] Id videre licet ex Suetonio & aliis vitarum Imperatorum scriptoribus vbique.

y Siquidem Romulus, Quirinus.] Vt & suprà dictum est ex Cicerone in verbo, Vt Hercules. & præterea scripserunt Liuius 1. Dec. lib. 1. Plutarch. in Romulo Lactantius lib. 1. cap. 21. Et vide infra ibi, Nam & Curetis.

z Ino.] Ino, Matuta, Leucothea eadem Ciceroni

Inderũ dij indigetes. Meroitarum.

[a] Albunea: [b] Melicerta, Palæmon & Portumnus: [c] Leda, Nemesis: [d] Circe, Marica: [e] Nersilia, Hora: [f] Rhea, deorum mater: Idæa, Dindymena: Philena, Pessinuntia, & Cybele, [g] Berecynthia, dictæ sunt. [h] Indi verò Iouem pluuialem, & Gangem flumen: velut indigetes deos, carmine incondito venerantur. [i] Meroitæ Herculem, Pana, &

ANNOTATIONES.

1. Tuscul. cuius hæc verba sunt, Quid? Ino Cadmi filia, nónne Leucothea nominata à Græcis, Matuta habetur à nostris? Et lib. de Natura deorum 3. Quid deinde Ino dea dicetur, & Leucothea à Græcis, à nobis Matuta dicetur, cùm sit Cadmi filia? Et paulò antè, Iam verò in Græcia multos habent ex hominibus deos, Alabandum Alabandi, Tenedi Tenem: Leucothoem, quæ fuit Ino, & eius Palæmonem filium cuncta Græcia, Herculem Aesculapium, Tyndaridas: Romulum nostri aliósque complures quos quasi nouos & ascriptitios ciues in cœlum receptos putant. Ex quo & Ouidius lib. 6. Fastorum,

Leucothea Graiis, Matuta vocabere nostris,
In portus nato ius erit omne tuo.

Ouid. 4. Metamor.

- Abstulit illis
Quod mortale fuit, maiestatemq́ verendam
Imposuit, nomenq́ simul faciemq́ nouauit,
Leucotheaq́ deam cum matre Palæmona dixit.

Hanc Orpheus νύμφην ζωπύρον nominat. Hinc apud Propertium,

Hanc miser implorat nauita Leucotheam.

Vide Hyginum Fabularum cap. 224. Plutarchum in Camillo, Pausaniam lib. 4. Messenica. Lactantium Firmianum lib. 1. cap. 21. vbi ita scribit, Solent enim mortuis consecratis nomina immutari: credo ne quis putet eos homines fuisse. Nam & Romulus post mortem Quirinus dictus est, & Leda, Nemesis: & Circe, Marica: & Ino, postquàm se præcipitauit in mare, Leucothea, matérque, Matuta, & Melicertes filius eius Palæmon atque Portumnus. Vide præterea Lactantium interpretem Statij lib. 1. Theb. post princ.

a Albunea.] De qua Virgilius lib. 7. Aeneidos,

- Lucosq́ sub alta
Consulit Albunea, nemorum quæ maxima sacro
Fonte sonat, sæuamq́ exhalat opaca Mephitim.

Et ibi Seruius, Albunea dicta est ab aquæ qualitate, quæ ex eo fonte est: vnde etiam nonnulli ipsam Leucotheam volunt. Acron & Porphyrion interpretes Horatij lib. 1. Carm. Ode 7. ibi,

Quam domus Albuneæ resonantis.

Lactantius Diuinarum institut. lib. 1. c. 6.

b Melicerta, Palæmon & Portumnus.] De his tribus, quos eundem esse his tribus nominibus vocatum, vide Ciceronem dicto lib. 3. de Natura deorum, & lib. 1. Tuscul. quæst. & Ouidium lib. 6. Fast. cùm scribit,

Quem nos Portumnum sua lingua Palæmona dicet,
Este precor nostris æquus vterque locis.

Festus Pompeius lib. 14. vbi de Portumno, & lib. 3. vbi de Claue. Seruium & Probum alterum interpretem, in 5. lib. Aeneidos in eum locum,

Et pater ipse manu magna Portumnus euntem
Impulit.

Et iterum lib. 1. Georg. ibi,

Votaq́ seruati soluent in littore nautæ
Glauco, & Panopeæ, & Ino Melicertæ.

Lactantium libro 1. cap. 21. & alterum Lactantium Statij interpretem libr. secundo Thebaidos in eum locum,

- Iamq́ arua gradu Theumesia, & arces
Intrat Agenoreas. -

Et lib. 7. ibi,

Thebanum toto planxisse Palæmona ponto.

c Leda, Nemesi.] Lactantius Diuinarum instit. d. libro 1. cap. 21. At Pausanias in Atticis, & Isaacius eas diuersas faciunt. De hac autem Virgil. libro 7. Aeneidos.

d Circe, Marica.] Lactantius Firmianus vbi suprà ibi, Albunea. Et Seruius libro 7. Aeneidos in eum locum,

Hunc Fauno & nympha genitum Laurente Marica
Accipimus. -

Maricam dicit vxorem fuisse Fauni, quæ est dea littoris Minturnensium, iuxta Lirim fluuium. Horatius lib. 3. Carm. Ode 17.

Qui Formiarum mœnia dicitur
Princeps, & innantem Maricæ
Littoribus tenuisse Lirim
Latè tyrannus.

Vbi Porphyrion interpres inquit, Maricam autem Minturnenses maximè colunt, cuius etiam lucus in ipsa Minturnensi ciuitate est. Lucanus lib. 2.

- Et vmbrosæ Liris per regna Maricæ.

Et Liuius 3. Decad. lib. 7. vbi dicit Minturnis lucum Maricæ de cœlo tactum.

e Hersilia, Ora.] Ouid. Metamor. lib. 14.

- Romuleos cum virgine Thaumantæa
Ingreditur colles: vbi sydus ab æthere lapsum
Decidit in terras, à cuius lumine flagrans
Hersiliæ crinis cum sydere cessit in auras.
Hanc manibus notis Romanæ conditor vrbis
Excipit, & priscum pariter cum corpore nomen
Mutat, Oramq́ vocat, quæ nunc dea iuncta Quirino est.

Ex quibus verbis Hersilia, non Norsilia legendum esse intelligis.

f Rhea.] Hæc vsque ad verbum, Berecynthia. sunt Strabonis li. 10. Et præterea de Idæa & Pesinuntia Liuij. 3. dec. li. 9. rursúsque de Pesinuntia Plutarchi in Mario, & Apuleij li. 11. Metamorph. & Herod. li. 1

g Berecynthia.] Vide infrà hoc eod. cap.

h Indi verò.] Hæc vsque ad verbum, Meroitæ. sunt Strabonis lib. 15.

i Meroitæ.] Strabo lib. 17. Meroitæ, inquit, vltra alium quendam barbarum, deum etiam Herculem, Pana, & Isim colunt. Herodotus autem libro secundo tradit eos solos deorum Iouem & Liberum colere.

k Ger

Isim: [k] Germani Tuistonem deum terra editum,& Mannum filium: [l] Astymphalisi Achillem: [m] Persæ, Amanum & Anandatum: [n] Veneti Diomedem instar numinis habent, cui etiam [o] candidum immolabant equum. [p] Sicut Aegyptij Isidem, Mauri Iubā, Pœni Vranum, Macedones Gabyrum, Latini Faunum, [q] Siculi Adranum, [r] Libyci Psaphonem, ne omnes percenseam deos. Is enim Psaphon quū despectissimus esset, & vltimæ notæ, vocales aues edocuit hæc verba eloqui, Magnus deus Psaphō. quibus dimissis in lucos, audita voce, apud rudes populos est pro deo habitus. [s] Thraces Zamolxin, [t] Syri Astarten, [v] Adad & [x] Agartin: [y] Arabes Dyasarē, [z] Horici Tibilineū, [a] & Aphri

Germanorum. Persarum. Venetorū. Aegyptiorum. Maurorū. Pœnorum. Macedonum. Latinorū. Siculorū. Libycorū. Psaphon.

ANNOTATIONES.

k Germani.] Corn. Tacitus de moribus Germanorum, in princ. Celebrant, inquit, carminibus antiquis (quod vnū apud illos memoriæ & annalium genus est) Tuistonem deum terra editum, & filium Mannum, originem gentis conditoremque fuisse. Berosus de regibus Babyloniæ & Assyriorum. Vide Cor. Tacitum in libello de Morib. Germanorum.

l Astymphalisi, Achillem.] Vbi id scriptum sit nescio: sed nec qui sint hi Astymphalisi scio. In Epiro tamen legi Achillem vt deum coli, & lingua eorum *Ailetum* vocari, vt tradit Plutarchus in Pyrrho in princ. Eique sacram ædem in insula, in qua sepultus est, ante Borysthenem apud Plinium lib. 10. cap. 28. aut aliorum computat. 22. templum Achillis esse, & eidem solemnes ludos Brafiis. Pausanias lib. 3. scribit. Et in Euxino circa Nili bostia insulam Achilli sacram, cui Luce nomen. Denique Achillis fanum esse in Arcadia, quod recludi religio est: at puberibus omnibus, quotcunque pugnaturi descendunt, solemne esse Achilli, ante pugnam, rem diuinam facere. scribit Pausanias lib. 3. qui dē Laconicis est.

m Persæ Amanum & Anandatum.] Strabo de vtroque lib. 11. & iterum lib. 15. paulò ante fin.

n Veneti Diomedem.] Strabo lib. 5. non adeò longè à princ. & lib. 6.

o Candidum immolabant equum.] Strabo d. lib. 5. In Venetis sanè, inquit, quidam Diomedi insignes existunt honores. Nam candidus illi immolatur equus.

p Sicut Aegyptij Isidem.] Hæc vsque ad verbum, Siculi. sunt Lactantij lib. 1. cap. 15. Ex quo, ex eodem loco, adde, Sabini Sancum, Romani Quirinum. Sed quod de Aegyptiis tradit, tradiderunt & omnes rerum Aegyptiacarū scriptores. Sed & quod de Iuba hic dicitur, præter Lactantium, tradit etiam Tertullianus in Apologet. cap. 21. & Arnobius contra Gentes lib. 8.

q Siculi Adranum.] Plutarch. in Timoleone, & in Parallelis.

r Libyci Psaphonem.] Hæc vsque ad versiculū Thraces. sunt Max. Tyrij Ser. 19. & Apostolij Bizantij. Et vide Erasmum Chil. 1. cent. 2. c. vlt. ψάφωνος ὄρνιθες. id est Psaphonis aues. Simile quippiam de Annone Carthaginensi, qui seipsum pro deo vendi tare voluit, narrat Aelian. variæ historiæ lib. 14. c. 30.

s Thraces Zamolxin.] Herodotus lib. 4. de Getis loquens, qui sunt fortissimi Thracum, vbi dicit eum, qui defunctus est, meare ad Zamolxin dæmonem, quem nonnulli eorum opinantur eundem esse Gebeleizem. Strabo lib. 7. de iisdem Getis loquens, hos Menandri versus Græcos citat,

πάντες μὲν οἱ θρᾶκες μάλιστα δ' οἱ γέται ἡμῆς ἁπάντων.
καὶ γὰρ αὐτὸς εὔχομαι ἐκεῖθεν εἶναι τὸ γένος,
οὐ σφόδρ' ἐγκρατεῖς ἐσμεν.

Et Origenes aduersus Celsum lib. 3. & Laertius in Pythagora in princ. Herodotus autem lib. 5. post princ. scribit Thraces e diis hos solos colere, Martem, Liberum, Dianam: sed reges, præter populares, etiam Mercurium, eūque è diis præcipuè, per quem solum iurant. At idem lib. 9. ad fin. tradit eosdem Thraces Plestoro Indigenæ deo immolare. Adde & tu Scythas Zamolxin colere ex Luciano in Scytha siue Hospite. Sed hic alius est ab illo Zalmoxi, quē Thraces colunt, vt videre licet ex Strab. lib. 4.

t Syri Astartem.] Herodot. lib. 1. Arnob. aduersus Gentes lib. 8. Tertullianus in Apolog. cap. 23. & vide nostras leges connubiales in l. 15. num. 30.

v Adad.] Macrobius lib. Saturn. 1. cap. 23. scribit Iouem, & Assyriorum Adad, eundem esse quem Solem his verbis, Et ne sermo per singula nomina deorum vagetur, accipe quid Assyrij de Solis potentia opinentur. Deo enim, quem summum, maximumque venerantur, Adad nomen dederunt. Eius nominis interpretatio significat, vnus. Hunc ergo, vt potentissimum deum, adorant.

x Et Agartin.] Lege Atargatim ex Macrobio vbi suprà, qui ad ea, quæ proximè adduxi, hæc subiungit. Sed subiungunt eidem deam nomine Atargatim: omnemque potestatem cunctarum rerum his duobus attribuunt, Solem, Terramque intelligentes. Sed adde & eosdem colere Adadunephron gemmam ex Plinio lib. 37. cap. 11. quæ fortè est is Adad, de quo Macrob. vbi suprà.

y Arabes Tyasarem.] Tertullianus in Apolog. cap. 23. Dusarum autem hunc vocat Stephanus. Herodot. autem lib. 3. post princ. solos deorum arbitrari Dionysium, quem Vrotalt: & Vraniam, quam Ailat appellant. Strabo tamen lib. 15. scribit, duos tantum deos ab illis Arabibus coli, Iouem scilicet, & Bacchum, qui quæ ad vitam pertinent, principalia dant.

z Horici Tibilineum.] Lege Norici, ex Tertulliano, qui hæc de illis scribit d. cap. 23.

a Et Aphri Cælestum.] Tertullianus d. c. 23. & hic Cælestus is est, quem Græci Vranum vocant, quem Pœnos, qui ipsi Afri sunt, colere dictū est. Vlpianus autem epitome Instit. cap. 2. §. deos. scribit Cælestum Salmensem coli Carthagine. Et hic Cælestus, siue Vranus is idem est, qui Cælus Ennio & aliis vocatur.

Cælestum. [b] Aegiolenses, Maceranas deas: [c] & gens iuxta Naucratim Aegypti, Theutum, velut præsentissima numina coluerunt, qui omnes ex hominibus post funera diuinitate donati, diuque indigetes post consecrationem habiti sunt. [d] Quam quidem sic fieri nouimus, vt imperatore qui referendus in deos & consecrandus erat, vita functo, pyram in tabernaculi formam construerent, quod auro & ebore, signisque & tabulis pictis exornatum mirificè, alio desuper breuiori, vsque ad tertiam contignationem erigebant, aquila cum omnium deorum aggestu in summo culmine locata: lectoque constracto purpura & auro, in quo defuncti effigies iacebat: senatus, equester ordo, ac viri triumphales, quique amplissimos honores gesserant, procedétes lectum deferebant in pyram, cum carmine & hymnis, omnibusque humanis diuinisque aggestis honoribus. Demum incensa pyra, quum vapore & fumo aquila agitata, è summo culmine tabernaculi aera petiisset, religio incussa fuit, ipsius animam per inane cælum petiisse, ipsumque defæcato quod mortale erat & caducum, in numero cælestium & concilio deorum recipi & haberi. [e] Quam consecrationem apotheosin Græci nuncuparunt, qui deinceps inter diuos relatus, pro deo colebatur. Fuitque senatusconsulto cautum ne quis ex Cæsaribus, nisi ex decreto patrum, inter deos referretur. [f] Mirum tamen de Diocletiano proditur, quòd sponte deposito imperio, nonũ post annum, primus sine imperio, populi iussu, patribus autoribus, cælestes honores & apotheosin meruit. Et de Constantino Maximo, qui diuersarum religionum assensu, ab ethnicis inter diuos relatus fuit, & à Christianis inter sanctos. [g] Feruntque magnũ illum Aegsilaum, cum à Thasiis apotheosi honoratus, & inter diuos relatus fuisset viuens, illos interrogasse, vt si deos faciendi potestatem haberent, prius seipsos consecrarent, postea se deificarent. [h] Contrà Empedocles: nam tanto studio captus fuit vt pro numine coleretur, vt in medium Aetnæ incendium viuens se deiiceret. [i] Inter cæteros proditur Eutimus poeta Locris oriundus, oraculi iussu viuens consecratus, & inter diuos relatus. [k] Patrios autem dixerunt deos, qui singulis vrbibus præsunt, illarumque præsides & propugnatores sunt, [l] vt Apollo & [m] Minerua Athenis,

Caremonia referendi aliquem inter deos.

Senatusconsultum.

Diocletianus.

Constantinus.

Agesilai dictum.

Empedoclis ambitio.

Eutimus.

Dij patrij.

ANNOTATIONES.

b Aegiolenses, Maceranas deas.] Eugionenses, siue Eugiates, & Maceras legendum ex Plutarc. qui idem de illis dicit in vita Marcelli.

c Et gens iuxta Naucratim Aegypti, Theutum.] Plato in Phœdro non adeò longè à fi. vbi ait, Audiui equidem circa Naucratim Aegypti priscum quendam fuisse deorum, cui dicata sit auis, quam Ibim vocant, Dæmoni autem ipsi nomen Theuth. Et de eo quoque idem Plato in Philebo, & dicemus posteà eodem cap. Sed his adde Cilices, Mopsum: Acharnanes, Amphilocum: Thebanos, Amphiaraum: Lebadios, Trophonium, pro diis colere apud Origenem aduersus Celsum lib.3.

d Quam quidem sic fieri nouimus.] Apud Herodianum describentem Septimij Seueri Apotheosin lib.4. in princ. Herodotum, & Prudentium in Apotheosi 14. Platonem lib. vlt. de Repub. Ciceronem in Somnio Scip. & Lucanum describentem apotheosim Pompeij lib.9. in princ.

e Quam consecrationẽ apotheosin Græc.] Vt iam intelligis ex præcedentibus, atque etiam ex Tertulliano in Apolog. cap.34. in fine. & Seruio in lib.5. Aeneid. Virg. in duobus locis.

f Mirum tamen de Diocletiano.] Eutropius de Gestis Romanorum, lib.9. cap. vlt. Pomponius Lætus in Compendio Ro. historiæ, vbi de Nemesi dea, sic de Diocletiano scribit, Diocletianus, qui ab tanto rerum culmine secesserat, nullius consilio adduci potuit, vt pœniteret. Igitur priuatus cùm esset, post mortem inter diuos relatus est.

g Feruntque magnum illum Agesilaum.] Dictum est suprà in verbo, Et Agesilao.

h Contrà Empedocles.] Strabo lib.6. Laërtius in vita illius, & diximus in nostris Commentariis Nobilitatis.

i Inter cæteros proditur Eutimus poeta.] Pycta legendum est ex Plinio, qui id de eo refert lib. 7. cap.47. Est autem Pycta idem quod pugil. Vide omnino Hermolaum Barbarum in Castigationibus Plinij lib.9. aliàs 7. cap.47.

k Patrios verò dixere deos.] Seruius lib.1. Geor. ad fin. eo loco, *Dij patrij indigetes.*
Patrij dij sunt, inquit, qui præsunt singulis ciuitatibus, vt Minerua Athenis, Iuno Carthagini. Et alibi horum deorum mentionem facit Virgilius libro 2. Aeneidos,

Dij patrij seruate domum.

Et Cicero in Verrem act.3. & vide infrà eodem lib. cap. vlt. ad finem.

l Vt Apollo.] Cicero lib. 3. de Natura deorum. Vulcani item complures. Primus cœlo natus, ex quo & Minerua Apollinem eum, cuius in tutela Athenas antiqui historici esse voluerunt.

m Minerua Athenis.] Seruius vbi suprà proximè, Lu

[n] Iliēsibus & Gnosiis, qui inde illam oriundam ferunt, [o] licet Alalcomenij suā dicant. [p] Thebis Bœotiis Liber [q] & Hercules, [r] Iuno Carthagini, quā humano cruore placabāt, [s] eademque Samo, [t] Spartæ [v] & Mycenis, [x] atque Argis, [y] vbi nata fertur: [z] Venus Cypro & [a] Papho, Apollo Rhodiis, [b] Lemno Vulcanus, [c] Naxus Libero: [d] idemque Apol-

ANNOTATIONES.

mè, Lucianus in libro de Sacrificiis. Plutarchus in Themistocle, & Lactantius lib.1. cap.15. sic scribit, Nempe Apollinem Delphi Deliique, Mineruam Athenienses: quæ quidem Græcis Athena dicta, vel ipso vocabulo se ei Reipu. familiarem esse testatur.

n Iliensibus.] Strabo lib.13.

o Licet Alalcomenij suam dicant.] Strabo lib.8. Alalcomenij, inquit, vetustum Mineruæ templum habent, eximia veneratione cultum, ibique deam natam esse aiunt, sicut & Argis Iunonem. Proinde Poëtam Homerum, vtramque per earum patriam nominatim protulisse. Nam lib. Iliados 4. post princ. ἀλαλκομένηιν vocat illo versu,

ἥρη τ' ἀργείη καὶ ἀλαλκομενηῒς ἀθήνη.

Statius lib.7. Thebaidos,

Ducit Ithonaos & Alalcomenaa Minerua
Agmina. -

Vbi Lactantius Grammaticus, interpres scribit, Alacomæna ciuitas est Bœotiæ, in qua regnauit Herculis filius. Et paulò post, In qua nata Alcmena, Herculis mater, & in qua etiam colebatur Minerua, Pausanias in Bœoticis, Alalcomænæ (inquit) non magnus est vicus, ad radices imas modice editi montis. Loco nomen datum ferunt ab Alalcomæno homine indigena, à quo fuerit Minerua enutrita. Sed & Mineruæ Alalcomænidis meminit Aelianus Variæ historiæ libro 12. cap.59.

p Thebis Bœotiis Liber.] Pausanias lib.9.

q Et Hercules] Plinius lib.4. cap.7. & Pausanias in dicto lib.9. de Bœoticis.

r Iuno Carthagini.] Venus apud Virgil. libro 1. Aeneidos, periculū, in quo versabatur Aeneas apud Didonem, exaggerans a persona Iunonis aduersariæ, Iunonia Hospitia (vt interpretatur Seruius) Carthaginensia vocat, his verbis,

Vereor quò se Iunonia vertant
Hospitia.

Et ante aliquot versibus interiectis,

Hic templum ingens Iunoni Sidonia Dido,
Condebat, donis opulentum & numine diua.

Et in eod. lib. paulò post princ. tradit, Carthaginem præ cæteris locis contēpta patria, præcipuè à Iunone cultam fuisse, cùm ait,

Quam Iuno fertur terris magis omnibus vnam
Posthabita coluisse Samo: hic illius arma,
Hic currus fuit, hoc Regum dea gentibus esse
(Si qua fata sinant) iam tum tenditq́, fouetq́.

s Eademque Samo.] Diuus Augustinus lib. 6. de Ciuitate Dei, cap.7. Sacra sunt Iunonis, & hæc in eius dilecta insula Samo celebrātur, vbi nuptum data fuit Ioui. Lactantius ex Varrone lib. 1. cap.17. Plutar. in Pompeio, Pausanias in Achaicis, Tertullianus in Apologet. cap.24. Et vide suprà ibi, Iuno Carthagini. quod Seruius scribit in postremum Virg. locum citatum, dum interpretans illud,

Posthabita coluisse Samo. -

Non contempta, inquit, sed in secundis partibus habita. Amabat enim Samum genitale solum, sed magis Carthaginem. Sic Iuuenalis sat.16.

Et Samia genitrix, quæ delectatur arena.

Cicero lib.2. de Legibus, Atheniensis, inquit, Clisthenes Iunoni Samiæ, ciuis egregius, cùm rebus timeret suis, filiarum dotes concredidit. Apul. lib.6. Metamor.

t Spartæ.] Homerus lib.4. Iliados de Iunone,

ἤτοι ἐμοὶ τρεῖς μὲν πολὺ φίλταταί εἰσι πόληες,
ἄργός τε, Σπάρτη τε καὶ εὐρυάγυια μυκήνη.

Certè mihi tres quidem multò dilectissimæ sunt ciuitates,
Argosq́., Spartaq́., & latiuia Mycena.

v Et Mycenis.] Homerus vbi suprà, & præterea Pausanias in Corynthiacis.

x Atque Argis.] Homerus ibi, Plutarchus in Pompeio, Lucianus in lib. de Sacrificiis, Interpres Theocriti, Tertullianus in Corona militis. Hincque etiam illud Virgilij lib.1. Aeneidos non longè à princ.

- Veterisq́, memor Saturnia belli,
Prima quod ad Troiam pro charis gesserat Argis.

Vbi Seruius, Charis, ait, Argis. Illic enim eam coli omnibus notum est.

y Vbi nata fertur.] Nam & eam ἀργείην vocat Homerus libro Iliados 4. post princ. ἥρη τ' ἀργείη. quem locū citauimus ibi, Licet Alalcomenij. quod scilicet eam Argis natam dicunt, vt scribit Strabo lib.9.

z Venus Cypro.] Cor. Tacitus lib.18. & omnes vbique. Nam & hinc Cypria dicta est, Tibullus lib. 3. eleg.3.

Et faueas concha Cypria vecta tua.

Ex quo Fest. Pompeius, Cypria, inquit, Venus, quòd ei primùm in Cypro insula templum sit constitutum: vel quia parientibus præsideat, quòd Græcè κύειν parere sit.

a Et Papho.] Lactantius lib. 1. cap. 15. Tertul. in Apologetico cap.24 Lucianus d. lib. de Sacrificiis. Hincque illud Virg lib.1. Aeneid.

Ipsa Paphum sublimis abit, sedesq́, reuisit
Læta suas. -

Estque Tegeę templum Veneri Paphiæ apud Pausaniam lib.8 non adeo longè à fine.

b Lemno Vulcanus.] Lactantius vbi suprà. Solinus cap.21. Lemnij, inquit, Vulcanum colunt, ideo in Lemno metropolis Hephæstia. Vulcanum Virg. lib.8. Aeneid. Lemnium patrem vocat,

Hæc pariter Aeolia properat dum Lemnius orā.

Vide suprà lib.2. cap.14.

c Naxus Libero.] Lactantius eodem loco.

d Idemque Apollo Delphis.] Hinc Delphicus cognominatus est. Ouid Fastor. lib.3. ad fi.

Mittitur ad Tripodas certa qui sorte reportet,
Quam sterili terra Delphicus edat opem.

lo Delphis, [e] Tænarus Neptuno, [f] Cyzicenis Pallas, [g] quòd ea vrbs pro dote illi fuerat. [h] Tenediis, Tenes deus: [i] Alabandensibus Alabandus, [k] Cretensibus Diana, quam Britomartem vocant: [l] Thespiensibus [m] & Parianis Cupido, [n] Romanis verò Mars: qui præcipuo honore insignes à suis ciuibus colebantur eximiè: quanuis numen quod vrbi præesset, [o] palam facere nefas putarent, ne euocationes quæ ad auertenda numina quæ vrbibus præsunt, fieri ab hostibus solent, ipsis aliquando innotescerent. [p] Erat enim vetus mos, vt in vrbium obsidione, vbi ad vltimam dimicationem ventum esset, tutelares deos, sub quorum præsidio vrbs foret, certo carmine & verbis conceptis in nouas sedes euocarent, templaque ampliora & solennes aras illis promitterent, nefas opinati, deos vrbium præsides, vrbe hostiliter direpta, velut mancipia captiuos habere. Persis verò & Aegyptiis nullos patrios habere deos in vsu fuit, quòd euocationibus illos migrare ex oppidis, & sine tutela deseri timerent. [q] Alij vincla & catenas annectebant diis. Nonnulli sponsores à diis petebant ne euocarentur & abirent. [r] Tyrij

Dei nomen occultū, in cuius tutela erat vrbs.

Vrbē expugnaturi, deis tutelaribus alia loca promittebant.

Persæ Aegyptij.

ANNOTATIONES.

Et Metamorphoseon lib.2.

- Placuit tibi Delphice certè
Dum vel casta fuit, vel inobseruata.

Et lib.1.Metamorp. *- Mihi delphica tellus,*
Et Claros, & Tenedos, Patareaq; regia seruit.

Orpheus in Hymnis,

Γρύνιε καὶ Σμινθεῦ, πυθοκτόνε Δελφικὲ μάντι.

Sed & adde & Deliis ex Luciano vbi suprà. Nam & hinc Delius vocatus est, Tibullus lib.3.eleg.6.

Fulserit hic niueus Delius alitibus.

Et Cynthius vbique: nam Delos Cynthus appellatur, vt tradit Stephanus. Aut certè Cynthus Deli mons est, vt scribit Festus Pompeius lib.3. ex quo dicit Apollinem Cynthium vocatum. Sunt tamen qui aliò referunt hanc Delij appellationem. de quo Macrob.lib.Saturn.1.c.17.

e Tænarus Neptuno.] Strabo lib.8. Probus Aemylius in Pausania, & Plutarchus in Pompeio.

f Cyzicenis Pallas.] Adde & Nemesis ex Strabone lib.13.

g Quòd ea vrbs illi pro dote fuerat.] Plutarchus in Lucullo.

h Tenediis, Tenes.] Cicero in Verrem actio.3. Tenedo (prætereo pecuniam, quam eripuit) Tenem ipsum, qui apud Tenedios sanctissimus Deus habetur, qui vrbem illam dicitur condidisse, cuius ex nomine Tenedus nominatur: hunc ipsum, inquam, Tenem, pulcherrimè factum, quem quondam in comitio vidistis, abstulit, magno cū gemitu ciuitatis. Idem Cicero libro 3. de Natura deorum. Strabo lib. 13. Diodorus Siculus lib.6. cap.17. Plutarchus problem. cap.141. Hæc Tenedus multis notata est prouerbiis de quibus Eras. in prouerb. Τενέδιος ἄνθρωπος. Vide Ciceronem libro de Natura deorum, fol.130. in 8. Rob.Steph.

i Alabandensibus.] Cicero d. lib. 3. de Natura deorum, Alabandenses quidem sanctius Alabandum colunt, à quo est vrbs illa condita, quàm quenquam nobilium deorum: apud quos non inurbanè Stratonicus, vt multa, cum quidam ei molestus Alabandum Deum esse confirmaret, Herculem negaret: Ergo, inquit, mihi Alabandus, tibi Hercules sit iratus. Stephanus de Vrbibus.

k Cretensibus Diana, quam Britomartem vocant.] Strabo lib.10. Pausanias lib.2. qui de Corinthiacis est. & iterum lib.3. qui de Laconicis.

l Thespiensibus.] Cicero in Verrem actione 6. Strabo libro 9. Thespias, inquit, prius nobilitauit Cupido, Praxitellis opus suis sculptum manibus. Donum verò consecrauit Thespiensibus Glycerium meretrix ab illis genus ducens, munus illud ab artifice consecuta. Plinius lib.36.cap.5. Pausanias libro 9.

m Et Parianis.] Plinius vbi suprà, sic scribit, Eiusdem & Cupido à Cicerone obiectus Verri, ille propter quem Tespiæ visebantur, nunc in Octauiæ scholis positus. Eiusdem & alter nudus in Pario, colonia Propontidis, par Veneri Gnidiæ nobilitate & iniuria.

n Ro.verò Mars.] Adde & Mygdoniis Rheam ex Luciano in lib. de Sacrificiis.

o Palam facere nefas putauerunt.] Plutarchus problem.c.61. Seruius in lib.1. Geor. ad fi. Macrob. lib.3.c.9. & vide suprà lib.2.c.22.

p Erat enim vetus mos.] Liuius 1.Decad. lib.5. Plinius lib. 28. cap.2. Verrius, inquit, Flaccus authores ponit, quibus credat, in oppugnationibus ante omnia solitum à Romanis sacerdotibus euocari Deum, cuius in tutela id oppidum esset: promittique illi eundē aut ampliorē locum apud Ro. cultúmue. Durat in Pontificū disciplina id sacrum: constátque ideo occultatum, in cuius Dei tutela Roma esset, ne qui hostium simili modo agerent. Defigi quidē diris imprecationibus nemo non metuit. Macrob. d. Saturn. lib.3.c.9.

q Alij vincla & catenas.] Vt statim probat Tyriorum exemplo, cui adde Lacedæmonios simulachrum Martis, quem Enyalium vocant, compedibus illigasse, vt tradit Pausanias lib. 3. id eos fecisse eodem consilio, quo Athenienses victoriā ἄπτερον, id est, sine pennis, aut inuolucrem, siue implumem appellant. Illi enim vinculis impeditū à se nunquam Martem discessurum: hi semper mansuram secum, quæ pennis careat, Victoriam interpretantur. Sed & idem Pausanias lib. 5 scribit, Calamidem apud Mantinenses eandem Victoriam sine alis effinxisse, imitatus statuā illam, quæ Athenis ἄπτερος dicitur.

r Tyrij] Plutarc. problem. cap. 61. & in Alexandro. Q. Curtius in rebus gestis, eiusdem lib. 4. Diodorus Siculus, vbi dicit, hinc Apollinem Philalexandrum

enim obsidione presi, Herculis simulacrum, quod magna religione colunt, ne vrbem desereret, aurea catena deuinxere. Neque solùm insignes vrbes conspicuæ magnitudinis, [s] sed oppida penè deformata, & modici vici, ne hostili vastarentur incursu, patrios deos coluisse feruntur. [t] siquidem Crustumeni Deluentinum peculiarem habuere, Narnienses Viridianum, Asculani Ancariam, Volsinienses Nurciā, Otriculani Valentiam, Sutrini quoque Norciam. [v] Sed tametsi peculiaris Iuno Carthagini fuerit, & præcipuum numen, Romæ tamen non minoris obseruantiæ cultusque habita est: quippe quàm cordi Romanis, & quàm regali magnificentia culta celebrataque sit, illud argumento fuerit, quòd post initum consulatum consules [x] Iunoni Sospitæ sacrum faciunt, [y] quodque singulorum mensium calendas, præcipuè Martias, suo numini dicarunt, & sanctas habuerunt: quare matronalia dicta, quòd matronæ illas celebrant pro coniugiis, & sacrum faciunt, [z] quodque ea die Iunonis ædes coli cœpta fuit: [a] sicut Aprili mense Veneri matronæ myrto coronatæ lauant. [b] Eius variæ [c] potestates & no-

Patrij dij & tutelares.

Matronalia.

Iunonis variæ potestates.

ANNOTATIONES.

xandrum tum fuisse cognominatum, cum Alexander Apollini cathenas aureas & compedes, à Tyriis iniectos detraxisset.

s Sed oppida penè deformata.] Hoc probat exemplis seqq.

t Siquidem Crustumeni.] Hæc vsque ad versi. Sed tametsi. sunt Tertulliani in Apologet. cap. 23. Sed & de Nortia est illud Liuij 1. dec. lib. 7. Volsiniis quoque clauos indices numeri annorum fixos in templo Nortiæ Hetruscæ deæ cōparere, diligens talium monumentorum author Cinthius affirmat. Iuuenalis sat. 10.

-Idem populus, si Nortia Tusco
Fauisset.

Huius autem deæ nomine sortem fortunāque significari Martianus Capella in lib. de nuptiis Philologiæ cap. 9. scribit.

v Sed tametsi peculiaris Iuno Carthagi.] Vt supra dictum est.

x Consules Iunoni Sospitæ.] Cic. pro L. Muræna in fin. sic scribit, Date etiam Lanuuino municipio honestissimo, quod in hac causa frequens mœstumque vidistis. Nolite à sacris patriis Iunonis Sospitæ, cui omnes Coss. facere necesse est, domesticū & suum Consulem potissimum auellere. Liuius 1. dec. lib. 8. Iunonis Sospitæ meminit his verbis, Lanuuinis ciuitas data sacraque sua reddita cum eo, vt ædes lucúsue Sospitæ Iunonis communis Lanuuinis municipibus cum popu. Romano esset. Et 4. dec. libro 2. scribit votam ædem Iunoni Sospitæ à Cn. Cornelio cos. bello Gallico, quo victoriam reportauit. Et eiusdem dec. lib. 10. Lanuuij simulachrum Iunonis Sospitæ lacrymasse.

y Quodque singulorū mensium Cal.] Seruius enarrans illum locum Virgilij lib. 8. Aeneid. *Curibusq; seueris.* In cōmunem (inquit) mulierum honorem Calendæ eis dicatæ sunt Martiæ. Horat. lib. 3. ad Mœcenatem ode 8.

Martiis calebs quid agam Calendis.

Atque idcirco Iuuenalis satyra 9. Martias fœmineas appellat:

-Longaq; cathedra
Munera fœmineis tractat secreta Calendis.

Vbi Ioannes Britannicus interpres sic scribit. Calendis igitur Martiis munera mulieribus mittebantur ab amicis, sicuti mense Decembri quinque diebus viris, quo tēpore Saturnalia celebrabātur Et quemadmodum mulieres Cal. Martiis seruos cœna excipiebant, tanquam exhortantes eos ad insequentis anni operam: sic & viri in Saturnalibus seruos in cœnam admittebant, tanquam eis gratias agentes operæ toto anno nauatæ. Vnde Tibullus in primo limine 3. lib. ad Neæram,

Martis Roma ni festa venere Calenda,
Exoriens nostris hic fuit annus auis:
Et vaga nunc certa discurrunt: vndique pompa,
Perq; vias vrbis munera, perq; domos.
Dicite Pierides, quonam donetur honore
Seu mea, seu fallor, chara Neara tamen.

Colebant eundem & puellæ. Idem Tibull. lib. 4.

Sulpitia est tibi culta tuis, Mars magne, Calendis:
Spectatum è cœlo (si sapis) ipse veni.

Mittebant & sua matronæ munera. Plautus in Milite glorioso, act. 3. scena 2.

Da mihi vir Calendis, quæ mittam, quum Martia venerint.

Mulieres autem Martias Calendas colebant (vt scribit Seruius d. loco) in memoriam belli cum Sabinis compositi: nam tali die Sabinæ mulieres bella sedarunt. Sed hæc latius describuntur ab Ouidio lib. 3. Fast. illis versibus,

Cùm sis officiis Gradiue virilibus aptus,
Dic mihi matrona cur tua festa colant?

& multis seq.

z Quodque ea die.] Festus Pompeius libro 11. Martias, inquit, Calendas matronæ celebrabant, quòd eo die Iunonis Lucinæ ædes coli cœpta sit. Ex quo & illud Ouidij lib. 3. Fastorum,

Illic à nuribus Iunoni templa Latinis
Hac sunt (si memini) publica facta die.

a Sicut Aprili mense Veneri.] Ouidius lib. 4. Fastorum,

Vos quoque sub viridi myrto iubet illa lauari,
Causaq; cur iubeat, discite, certa subest.

Et Macrob. lib. 1. Satur. c. 12.

b Eius.] Scilicet Iunonis, vt ex sequentibus patet

c Variæ potestates.] Seruius de ipsa Iunone loquens lib. 1. Aeneidos ad princ. in eum locum,

Quo numine læso,

Et in lib. 8. Aeneid. ibi.

mina olim fuere:[c] nam & Curetis,[e] Lucina,[f] Matrona,[g] Regina, &[h] Opigena, quoniam parturientibus opem fert,[i] Hera,[k] Iterduca,[l] Cinxia, atque Hippia:[m] à Thuscis Cypra,[n] à Laurentibus Calendaris, à[o] Corinthiis Anetistos dicta est, quam matrem quoque Deûm nuncupant,[p] alij Pelasgam:[q] sicut Venus, Cypris,[r] Adonis,

ANNOTATIONES.

- Tibi enim tibi maxima Iuno.

Variæ, inquit, sunt eius potestates, vt Curetis, Lucina, Matrona, Regina & dicunt Theologi ipsam esse Matrem Deûm, quæ Terra dicitur. Macrobius lib.1.Satur.c.17.non multò post princ.

d Nam & Curetis.] Cato in lib.de Originibus, si eius est liber, qui ipsius nomine circunfertur in fi. Quirinalis, inquit, collis à Iunone Sabinorum dea, quam illi Curitim, id est, hastatam Iunonem vocant. Etenim hastam Curim & Curinam proferũt: quia his simul & Hetruscis non est litera q, sicut Romanis. Inde Quirites. Festus Pompeius libro 3. vbi de Cœlibari hasta loquitur, Matronæ, ait, in tutela Iunonis Curetis sunt, quæ ita appellabatur à ferenda hasta, quæ lingua Sabinorum Curis dicitur. Et alibi eodem libro, Curis est Sabinè hasta: vnde Romulus Quirinus, quia eam ferebat, dictus: & Romani à Quirino Quirites dicuntur. Et paulò pòst, Curitim Iunonem appellabant, qui eandem ferre hastam putabant. Et alibi quoque eodem libro, Curiales mensæ, in quibus immolabatur Iunoni, quæ Curis dicta est. Seruius in lib.1.Aeneid. quo loco in præcedentibus citauimus, Multa, inquit, habet nomina Iuno, quæ vtitur curru & hasta, afferúque illud ipsius Virgilij eod.lib.1.

- Hic illius arma,
Hic currus fuit. -

In quo à nonnullis reprehenditur ob id quod de curru dicit, tanquam ab eo intelligeret Curitim eam vocari.

e Lucina.] Terentius in Andria, actus 3.scena 1.

Iuno Lucina fer opem, serua me obsecro.

Vbi Donatus, Latinè, inquit, Iuno à iuuando dicta, Lucina, ab eo quòd in lucem producit. Et eius loci Terentiani authoritate, Seruius vbi nuper citauimus, post ea, quæ ibi ex eo diximus, subiunxit, de eadem Iunone loquens, dicit eam præesse parturientibus. Varro autem lib.4. de lingua Latina, A Latinis, ait, Iuno Lucina dicta, vel quòd terra, vt Physici dicunt, iuuat & lucet: vel quòd ab luce eius, qua quis conceptus est, vna iuuat, donec mensibus actis produxit in lucem. Facta igitur à iuuando, & luce Iuno Lucina: à quo parientes eam inuocant. Plinius lib.16. cap.44. Iunonem ita dictam putat à luco, vbi & eius ædes condita fuit, & lotos miræ vetustatis. Cui adstipulatur illud Ouidij lib.2. Fastorum,

Gratia Lucinæ dedit hæc tibi nomina lucus,
Aut quia principium tu dea lucis habes.
Parce precor grauidis facilis Lucina puellis,
Maturumq; vtero molliter aufer onus.

Meminit & Lucinæ Iunonis D.August.ca.11.Ciuitatis Dei, lib.4.

f Matrona.] Liuius 3.Deca.lib.11.non multò ante fi. dicit signum æneum Matronæ Iunoni in Auentino fuisse ædificatum.

g Regina.] Varro lib.4. paulò ante ea, quæ suprà diximus, scribit, Quòd Iouis Iuno coniux, & is cœlum, hæc terra, quæ eadem tellus: & ea dicta, quòd ea cum Ioue iuuat Iuno: & Regina, quòd hæc omnia terrestria regit. Liuius 1. Decad. lib.5.in Oratione Camilli Dictatoris.& 3.Dec.lib.2. post princip. vbi de Iunone Regina in Auentino.& iterum lib.7. non semel. Plinius lib.35.c.10. ex carmine, quod in pictura Ardeatis templi insculptum est. Plutarchus in vita Camilli. P. Victor in 13. regione vrbis Romæ. Ante hos Cicero in Oratione ad Equites Ro. antè quàm in exilium iret. Húcque alludit Virg.lib.1.Aeneidos,

Ast ego quæ diuûm incedo Regina, Iouisq́;
Et soror & coniux.

h Opigena.] Festus Pompeius lib.9.Opigenam, inquit, Iunonem Matronæ colebãt, quòd eam ferre opem in partu laborantibus credebatur. D.August. Ciuit.Dei, lib.4.c.11.

i Hera.] Ennius apud Ciceronem lib.1. Officior.

Vósne velit, an me regnare Hera, quidve ferat sors,
Virtute experiamur

Plato autem in Cratylo ἥρα, inquit, verò Iuno, quasi ἐρατή. id est, amabilis, propter amorem, quo Iupiter in eam afficitur.

k Iterduca.] Aut, vt alij pronunciant, Iterducam apud Martianum Capellam in nuptiis Mercurij & Philologiæ. & D.August.de Ciuitate Dei, libro 7. c.3. & Arnob.contra Gentes, lib.3.

l Cinxia.] Martianus Capella, & Arnobius vbi suprà, & Festus Pompeius lib.3. Cinxiæ, inquit, Iunonis nomen sanctum habebatur in nuptiis, quòd initio coniugij solutio erat cinguli, quo noua nupta erat cincta.

m A Thuscis Cypra.] Strabo libro 5.sic scribit, Piceni emporium Castellum est. Porrò verò Cypræ templum situm est, Thuscorum ædificium: nam illi Iunonem Cyprã nominant. Et Silius Italicus lib.8.

Et quis littoreæ fumant altaria Cupræ.

Cupræ enim pro Cypræ more antiquorum.

n A Laurentibus Calendaris.] Macrob.Satur. lib.1. vbi huius appellationis rationem reddit.

o A Corinthiis Anetistos.] Vnde id acceperit Alexander prorsus ignoro, nec memini me vspiam legisse.

p Alij Pelasgam.] Propertius lib.2.c.28.

An contempta tibi Iunonis templa Pelasgæ?

Cur autem sic vocata sit, disces ex Eustatio, qui scribit Samum Pelasgam dictam à quibusdam Pelasgis, ex quibus & Iuno Pelasga dicta est, vt quæ Samia esset, vt dictum est suprà.

q Sicut Venus Cypris.] Vbique apud Homerum, & alios scriptores Cypris & Cypria vocatur, de quo & nos aliquid suprà diximus.

r Adonis.] Ausim sanctè deierare, nusquam id nomen tributum fuisse Veneri. Noti autem sunt

omnibus

[s]Verticorda,[t]Aphrodite[v]ab Assyriis Melitta,[x]ab Arabibus Alitta,[y] à Græcis Pitho,[z]ab Eleis Vrania,[a] à Scythis Arginipasa,[b] à Cypriis Barbata,[c] etiã Calua,[d]Armata,[e] Pandemus,[f] Apostropha &[g] Callipygos:a[h]Thebanis Præpotẽs.a[i]Persis Mitra appellata est.[k] Nec minus Apollinem nominibus variis vocatum ferunt:nã[l] apud Athamanas Titã,[m] apud Aegyptios Osiris:[n] à Persis, vbi in antro colitur, Mithra nuncupatur, à[o] Lydiis

Veneris diuersa nomina apud diuersos. Apollinis.

ANNOTATIONES.

omnibus ardentissimi Veneris in Adonidem, speciosissimum adolescentem amores descripti ab Ouid. Metamor. 10. Hinc Adonia, Adoniorum, festa, Adoniæ dicata. Ammianus Histor. lib. 22. Euenerat iisdem diebus annuo cursu completo Adonia celebrari, ritu veteri, amato Veneris (vt fabulæ fingunt) apri dente ferali deleto.

s Verticorda.] Valerius Maximus lib. 8. cap. vlti. vbi de Sulpitia Seruij Paterculi filia, Quinti Flauij vxore, loquens, huius nominis causam & originem reddit. Et nos quoque diximus in nostris legibus Connubialibus l. 15. nu. 45.

t Aphrodite.] Vide omnino eas leges Connub.

v Ab Assyriis Melitta.] Herodotus lib. 1. Clio.

x Ab Arabibus Alitta.] Idem Herodotus dicto libro 1.

y A Græcis Pitho.] Id accepit à Plutarcho prob. cap. 10. sed erranter. Nam Plutarchus ibi, vt diuersas appellat Venerem & Pitho. id est, suadelam.

z Ab Eleis Vrania.] Pausanias in Atticis, iterúmque in Eleis & Bœoticis. & vide Lucianum in Amoribus.

a A Scythiis Arginipasa.] Strabo lib. 4. Melpomene, scribit, Scythas cœlestem Venerem Artimpasam, Neptunum Thamimasadem nuncupare.

b A Cypriis Barbata.] Vide Macrobium libr. 3. Saturnal. cap. 8. interpretantem eum Virgil. locum lib. 2. Aeneidos,

Descendo, ac ducente Deo flammam inter & hostes
Expedior. -

Vbi etiam Seruius scribit in Cypro Barbatæ Veneris simulachrum esse, quæ ἀφρόδιτον vocatur.

c Etiam Calua.] Lactantio Diuinarum institutionum, lib. 1. cap. 20. Vrbe à Gallis occupata, obsessi in Capitolio Romani, cùm ex mulierum capillis tormenta fecissent, ædem Veneri Caluæ consecrarunt. Iulio Capitolino in vita Maximianorum. Et vide nostras leges Connubiales l. 15. nu. 34.

d Armata.] Lactantius ibi. Pausanias lib. 3. Vide etiam dictas leges Connub. l. 15. nu. 34.

e Pandemus.] Id est, Popularis Venus. Pausanias lib. 6. iterúmque 9. Theocritus in Epigrammate. Artemidorus in lib. de Interpretatione somniorum. Pandemo rem sacram facit Lucianus in Dialogis amatoriis. Laërtius vbi suprà.

f Apostropha.] Tres Veneres sunt, quarũ vnam Cœlestem, Popularem alteram, tertiam Apostrophiam nominãt. Cognomina imposuit Harmonia, Vraniæ purũ significas, & corporum cupiditate vacãtem amorem: Popularis, ob Venerios congressus: Iam verò Apostrophiæ numen coli instituit: id est, Aduersatricis, quo ab exlege cupiditate, & incestis stupris hominum genus auerteret. Hæc Pausanias lib. 9. Hanc nos vertibilem Venerem dicere possumus: seu, vt Gyraldus Historiæ deorũ Syntagmate 13. scribit, Verticordiam. Est & Epistrophiæ aliud Veneris nomen apud eundem Pausaniam libro 1. quod ab animaduertendo deductum est.

g Callipygos.] Athenæus lib. 12. cap. 32. ex Cercida Megalopolitano in suis Iambis, huius nominis causam & originem scribit. hunc videre licet. Callipygos Latinè Venus dicitur pulchriclinis natium dea.

h A Thebanis Præpotens.] De hoc nihil reperi. Pausanias autem libro 9. memorat simulachra apud Thebanos antiquissima.

i A Persis quoque Mitra.] Herodotus in Thalia. Statius lib. 1. Thebaid. in fi.

Adsis ô memor hospitij: Iunoniáq; arua
Dexter ames: seu te roseum Titana vocari
Gentis Achemeniæ ritu, seu præstat Osyrin
Frugiferum: seu Persai sub rupibus antri
Indignata sequi torquentem cornua Mitram.

k Nec minus Apollinem.] Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 17.

l Apud Athamanas Titan.] Statius loco suprà allegato ibi, A Persis quoque Mitra. & ibi Lactantius interpres dicit Apollinem à diuersis gentibus variis appellari nominibus. Apud Achemenios enim Titan vocatur, apud Aegyptios Osiris, apud Persas vbi in antro colitur, Mitra vocatur. Quod autem dicit (Statius scilicet) torquentem cornua: ad illud pertinet, quod simulachrum eius fingitur reluctantis tauri cornua retentare: quo significatur Lunam, ab eo lumen accipere, cum cœperit ab eius radiis segregari. Ex quibus intelligis hic nõ Athamanas, sed Achemenios esse legendum. Solem autem, qui & ipse est, vbique Titanum vocari palam est. Ouidius Fastorum lib. 1.

Respiciet Titan actas vbi tertius Idus,
Fient Parrhasiæ sacra relata deæ.

Alia autem de Titane reperies apud Pausaniam lib. 2.

m Apud Aegyptios Osiris] Herodotus lib. 2. Laertius in Proœmio. Macrobius lib. 1. Saturn. cap. 21. Statius vbi suprà, & ibi Lactantius interpres sic scribit,

-Seu præstat Osiri.

Secundum Aegyptios, qui Osirim Solem interpretantur: per quem prouentum frugibus existimant posse contingere, quæ sacra primùm Persæ habuerunt, à Persis Phryges, à Phrygibus Romani.

n A Persis.] Duris lib. 7. historiarum apud Athenæum lib. 10. cap. 3. Lactantius Grammaticus vbi suprà.

o A Lydiis Lymios.] Læmius legendum est ex Macrobio lib. 1. Saturn. cap. 17. vbi declarat eius cognominis rationem.

p Ab

Lymios,[r] ab aliis Eleus. [q] In Taurominio Archigetes, à [r] Syracuſanis Themites, à [s] Græcis Tyreos, cui ſacrum ante fores faciunt: [t] apud Pachyni incolas Libyſsinus [v] à Scythis Oetoſcyros, [x] à Lesbiis Myricæus, quòd myrices, hoc eſt, virgas teneret: [y] apud Spartanos Carnius dictus eſt, [z] ab Athenienſibus Patrous & [a] Alexicacos, [b] à Mileſiis & Deliis Vlios & [†] Pæonicus, [c] in Arcadia Epicurus, [d] apud Eleos Obſo-

ANNOTATIONES.

p Ab aliis Eleus.] Eleleus voluit, aut certè debuit dicere ex Macrobio eo in loco, qui originem & rationem eius nominis tradit. Quanquã & ipſe ἤλιος vocetur Euripidi apud eundem Macr. eo ipſo loco.

q In Taurominio Archigetes.] Thucydides lib.6. & Appianus Bellorum ciuilium lib.5. Ad Taurominium itaque (inquit) delatus, copias veluti ingreſſurus emiſit. Non ſuſcipientibus ipſum cuſtodibus, vltra Onobalam fluuium, & Veneris templum claſſem impulit, & ad Archigetum curſum dirigit, deum quaſi vallum eo loco poſiturus, & Taurominium abinde expugnaturus. Archigetes quidem ex Apollinis habetur ſimulachris, quod primum illi ſacrum ſtatuere in Siciliam ſedes transferentes.

r A Siracuſanis Themites.] Cicero in Verrem acti. pro ſignis, vbi Siracuſæ deſcribuntur, quæ eſt quinta, cuius hæc verba ſunt, Præterea duo templa ſunt egregia, Ceteris vnũ, alterum Liberi, ſignumq; Apollinis, qui Themiſtes vocatur, pulcherrimum, & maximum: quod iſte ſi portare potuiſſet, non dubitaſſet auferre. Suetonius in Tiberio cap. 74. quo in loco Philippus Beroaldus interpres, vir doctiſsimus, ſic ſcribit, Cum his M. Tullij verbis ita quadrant Tranquilli verba, vt ab illo mutuatus eſſe videatur. Cicero Apollinem Temenitem vocat pulcherrimum & maximum. Hic (Tranquil. ſcilicet) dixit amplitudinis & artis eximiæ. Sed hoc vnum, quæſo, lector attende, quòd in codicibus Tullianis Apollo Themites vocatur, quem Tranquillus Temenitem dicit. Ex quo videtur aut hic aut illic eſſe mendum. Nam ſi à fonte Temenite, qui in agro Siracuſano eſt (cuius meminit Plinius lib.3.cap.8.) nomen accepit, erratum erit in libris Ciceronianis: & pro Themites corrigendum Temenites. Sed vide ne potius Themites apud Suetonium Tranquillum legendum ſit, ſicut & apud Ciceronem paſsim legitur: tanquam Apollo Themites cognominetur à Themi dea fabulis celebrata, quæ fatidica fuit, & ante Apollinem tenebat oraculum Delphicum, vt dicit Ouidius Metamor. lib. 1. quam præeſſe vaticiniis prodidit Marcellinus lib.23. &, vt author eſt Strabo lib. 9. olim Apollo & Themis humano generi vtilitatem afferre cupientes, oraculum ſimul comparare decreuerunt. Hæc Philippus Beroaldus.

s A Græcis Tyreos.] Macrobius lib 1. ſatur. cap. 9. Etenim (inquit) ſicut Nigidius quoque refert. apud Græcos Apollo colitur, qui Θυραῖος vocatur. Eiúſque aras ante fores ſuas celebrant: ipſum exitus & introitus demonſtrãtes potentem. Et Tertullianus lib. de Coronis.

t Apud Pachyni incolas Libyſsinus.] Macrobius d. lib.1.cap.17. Hinc eſt, quòd apud Pachynum, Siciliæ promontorium, Apollo Libyſtinus eximia religione celebratur. Nam cùm Libyci inuaſuri Siciliam, claſſem appuliſſent ad id promontorium: Apollo, qui ibi colitur, inuocatus ab incolis, immiſſa hoſtibus peſte, & penè cunctis ſubita morte interceptis, Libyſtinus cognominatus eſt. Ex quibus intelligis hîc legendum Libyſtinus.

v A Scythis Oetoſcyros.] Herodotus libro 4. & Heſychius. Ex quibus intelliges hîc Oetoſyros eſſe legendum.

x A Lesbiis Myricæus.] Interpres Nicandri in Theriacis in eum locum,

- ἢ αἰὲν Ἀπόλλων
μαντείας κορυπαῖος ἐθήκατο καὶ τέμιν ἀνδρῶν.

Multa de Myrica, déque eius vaticiniis ſubinfert.

y Apud Spartanos Carnius.] Macrobius d. lib.1.ca.17. vbi & huius nominis rationem dat. Pauſanias libro 2. 3. & 4. declarat & huius cognominis originem.

z Ab Athenienſibus Patrous.] Macrobius vbi ſuprà. Pauſanias lib.1.

a Et Alexicacos.] Macrobius ibi, & Pauſanias lib. 6. & iterum lib.8. ex quibus intelliges quare ita dictus eſt, & nos quoque diximus in noſtris Commentariis Nobilitatis cap.31.nu.9.incip.Pauſanias.

b A Mileſiis.] Strabo lib.14. non multò poſt prin. Quidam Apollinem, inquit, Vlion vocant, vt Mileſij ac Delij. id eſt ſalutiferum & Pæonicum. Nam οὔλω idẽ eſt, quod valeo: hinc οὐλὴ. id eſt, cicatrix dicitur. & illud οὖλέ τε καὶ μέγα χαῖρε. id eſt, iamque vale & ſalue. Apollo enim ſalutifer eſt, & Artemis, ex eo quòd integros faciat. Macrobius lib.1.c.17. ex Menandro, ſcribit, Mileſios Ἀπόλλωνι οὐλίῳ pro ſalute ſua immolare. Et ſubdit Pherecidem referre, Theſea, cùm in Cretam ad Minotaurum duceretur, vouiſſe pro ſalute, atque reditu ſuo, Ἀπόλλωνι οὐλίῳ, καὶ Ἀρτέμιδι οὐλίᾳ. Sed & paulò antè, Eundem (inquit, de ipſo Apolline loquens) deum præſtantem ſalubribus cauſis οὔλιον appellant. id eſt ſanitatis autorem, vt ait Homerus,

οὖλέ τε καὶ μάλα χαῖρε.

Qui locus eſt in hymno ipſius Apollinis. Et vide in dictis noſtris Commentariis Nobilitatis vbi ſuprà, nu.8. incip. à medicina.

† Et Pæonicus.] Macrobius d. lib.1.cap.17. Iuuenalis ſat.6.

Parce precor Pæan & depone ſagittas,
Nil pueri faciunt, ipſam configite matrem,
Amphion clamat: ſed Pæan contrahit arcum.

Claudianus in Gigantomachia,

Implorat Pæana ſuum conterrita Delos.

c In Arcadia Epicurus.] Legendum Epicurius, id eſt, auxiliaris, ex Pauſania lib.8. non ſemel.

d Apud Eleos Obſophagus.] Polemon in epiſtola ad Attalum, idque perinde ſignificat ac obſonatorem ſiue manduconem, apud Athenæum lib.8. cap.6.

e Ab

phagus: [e] ab aliis Lycius, [f] Phœbus, [g] Phaneus, [h] Iſmenus, & [i] Orius dicebatur.

ANNOTATIONES.

e Ab aliis Lycius.] Siue Lycæus. Pauſanias lib. 1. & 2. non ſemel. Philoſtratus in Imaginibus. Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 17. vbi huius nominis cauſas varias ex antiquis authoribus recenſet. Feſtus Pompeius libro 10. Lycij, inquit, Apollinis oraculum in Lycia maximæ claritatis fuit, ob luporum interfectionem. λύκος enim lupus eſt.

f Phœbus.] Cornificius apud Macrobium vbi ſuprà, ita dicit illum appellari ἀπὸ τοῦ φοιτᾶν βίᾳ, id eſt, quod vi fertur. ſubditque Macrob. pleroſque à ſpecie & nitore Phœbum dictum putare, id eſt, καθαρὸν, καὶ λαμπρὸν. Et vide Phurnutum, & Apollinis Rhodij interpretes in lib. 2. Argonauticon, & Heraclidem Ponticum in Allegoriis Homeri.

g Phaneus.] Macrobius vbi ſuprà, Phanera, inquit, Apollinem appellant ἀπὸ τοῦ φαίνειν, ἐπειδὴ φαίνεται νέος, quia Sol quotidie renouat ſeſe. Vnde Virgil.

Mane nouum.

Qui locus eſt lib 3. Georgic. Alij autem dicunt ita vocari, vel ab apparitione, vel quòd eo nomine coleretur à Chiis, cuius meminit Achæus in Ophale, & Heſychius. Stephanus autem in Vrbibus φάναι promontorium Chij ſcribit, vnde Phanæus Apollo dicitur: ſic verò dictum ab ἀναφαίνεσθαι. quòd illic apparuerit Delos Latonæ. Phurnutus ſcribit Apollinem Delium & Phanæum denominatum ἀπὸ τοῦ δηλοῦσθαι. id eſt, à manifeſtando, quòd videlicet omnia illuſtret, quæ ſunt in mundo: ſicut Phanæi Apollinis phanum conſtructum ἀναφαίνοντος, id eſt, illuſtrantis omnia. Quæ maiori ex parte, etiam memorat Lilius Gregorius Gyraldus de Diis Gentium, Syntag. 7.

h Iſmenus.] Hinc Iſmenius. Herodotus lib. 1. Clio. Siquidē apud Thebas Bœotias tripus aureus, quem illic Apollini nuncupauit Iſmenio. Et iterum lib. 5. Quin ipſe vidi apud Thebas Bœotias in Iſmenij Apollinis templo, literas Cadmæas in tripodibus quibuſdam inciſas, magna ex parte conſimiles Ionicis. Pauſanias in Corinthiacis & Bœoticis. Stephanus in libro de vrbibus vult Apollinem Iſmenium appellatum fuiſſe à fluuio Iſmeno.

i Orius.] Horius dicendum cum aſpiratione, ex Pauſania lib. 2. non adeò longè à princip. Horium, inquit, quam ob rem appellent, nihil pro certo habeo dicere: coniectura adducor, finibus, vel armis, vel iure potitos, Apollini Horio, hoc eſt, ac ſi Terminatori dicas, vota ſoluiſſe. Sed his adde multa cognomina Apollinis ex Macrobio eodem lib. 1. cap. 17. videlicet Hermes ἑρμῆς, Ieius ἰήιος, Pæan παιάν: de quo Feſtus Pompeius lib. 14. Pæan, inquit, Apollinem vocauerunt, quòd ſagittarum ictu eum nocere putabant. Eſt enim παίω ferire. Alij quòd remedians faceret finem talis grauitatis. Loxias, Delius, Nomius, de quo Phurnutus, & Cicero lib. 3. de Natura deorum. ἀρνοκόμης, id eſt, agnorum cuſtos. de quo Philoſtratus in Heroicis, Pollux lib. 2. & diximus in legibus Connubialibus in l. 2. gloſ. 2. num. 33. ναπαῖος. de quo & Stephanus de Vrbibus, & Hellanicus in ſecundo Lesbicon. Chryſocomos, id eſt, auricomus. de quo etiam Phurnutus, & ita ſæpe Homerus & Heſiodus eum vocarunt. Ἀκερσεκόμης, id eſt, intonſus. Argyrotoxus, Smyntheus, Κιλλαῖος, τυμβραῖος. de quo Strabo lib. 13. Virgilius lib. 3. Aeneidos, & Statius lib. 1. Thebaidos, & vtriuſque interpretes. πυθίος, Pythius. & horum omnium origines & cauſas deſcribit. Et ex his Pauſanias meminit. Smynthæi lib. 10. & Pythij lib. 1. non ſemel, & lib. 2. 4. 5. & 8. ad fi. Sed & præter hæc alia multa cognomina ipſius Apollinis memorat idem Pauſanias. hæc ſunt, ſcilicet, lib. 1. Delphinius. de quo etiam Plutarchus in Theſeo, & in lib. de Induſtria animaliū, Atqui, inquit, & Dictynnæ Dianæ, & Delphinij Apollinis ara, templáque per Græciam multa paſsim ſunt. Pollux Onomaſticon lib. 8. c. 33. Forum apud Delphinium, ab Aegeo conſtitutum eſt: dedicatum autem eſt Apollini Delphinio & Delphiniæ Dianæ, primúſque ibi iudicatus eſt Theſeus, expians cædem ab illo occiſorum latronum & Pallantidarum, quos occidiſſe quidem cōfeſſus eſt: hoc autem iure feciſſe affirmauit. Decatephorus, id eſt, Decumanus. Parnopius, tanquam dicas Locuſtarius à locuſtis, aut Culiciarius, ſiue Bruchis aut culicibus ab eo expulſis. Dionyſodotus, id eſt, à Baccho dictus. Agyieus. id eſt Compitalis, ſeu mauis, Compitalicius, ſiue etiam viarum præſes, non ſemel in eo lib. & iterum lib. 2. & 8. Et de hoc quoque Horatius lib. 4. Carm. Ode 6.

Phœbe, qui Xanto lauis amne crineis,
Dauniæ defende decus camœnæ
Lauis Agyieu.

Et ibi interpretes, Suidas, & Arpocration, & Pollux lib. 9. πρόψιος, id eſt, præſagus, ſiue præuidens. Pæon, Agræus, id eſt, agreſtis. Proſtaterius, cuius etiam meminit Sophocles in Electra, & Heſychius. Dictus eſt autem Apollo Proſtaterius, quòd ante ianuas ſtatueretur. Latous ad fin. eius lib. 1. de quo Horat. lib. 1. Car. Ode 31.

Frui paratis & valido mihi
Latoë dones.

Statius lib. 1. Syluarum ſyl. 2. in Epithalamio Stellæ & Violantillæ,

Latous vatum pater, & S. meleius Euan.

Item lib. 2. Clarius, Didymæus. De quo Strabo lib. 14. & Vlpianus Epitome inſtitutionum, cap. 22. §. deos. vbi ita ſcribit, Deos hæredes inſtituere non poſſumus, præter eos, quos Senatuſconſulto, conſtitutionibus principum inſtituere conceſſum eſt: ſicuti Iouem Tarpeium, Apollinem Didymæum, Martem in Gallia, Mineruam Melienſem, Herculem Gaditanum, Dianam Epheſiam, Matrem deorum Cybelen, eam, quæ Smirnæ colitur, & Cœleſtum Salinenſem, Carthaginis. Diradiotes, Aegyptius, Maleates, de quo etiam lib. 3. Thearius, Epibaterius. tanquam dicas conſcenſor: Platanitius, Pythaëius non ſemel in eo lib. 2. Hic enim alius eſt à Pythio, de quo ſuprà. Et de hoc quoque ipſe Pauſanias lib. 3. Item ex lib. 3. Acritas, Carnas, Epidelius: niſi is locus ſit, qui Apollini ſacer eſt: nam id incertum eſt apud Pauſaniam. Amazonius. Et lib. 4. Amyclæus. De quo & Thucydides libro 5. Polybius lib. item 5. Strabo

Apollo & Liber eisdem sacris culti. [k] Obseruatumque apud Thraces, Lacedæmonios & Bœotios fuit, Apolline & Liberum patrem eadem sacra habere, iisdemq; honoribus coli.[l] Baccho verò Siculi Morichum dixere nomen:[m] Arabes, Oracal &[n] Adoneum:[o] alij Lyæum,[p] Erebinthium,[q] Sabazium: *Bacchi cognomina diuersa.* [r] Lacedæmonij Scythitem & Milichium vocitarunt, cuius faciem musto intin-

ANNOTATIONES.

Strabo lib.8. Athenæus lib.6.c.4. & lib.5. Theemius. & libro 6. Accesius. de quo & nos diximus in Commentariis Nobilitatis, ca.3.num.9. incip. Pausanias. & lib.7. Thyrxeus, Theoxenius. & lib.8. Actius, de quo Virgilius lib.8. & Propertius (vt iam diximus) lib.4.eleg.6. de pugna Actiaca nauali. Cereates, Oncæates, Parrhasius, Clarius. Et lib.9. Spodius, id est, Cinericius: quoniam eius ara de victimarum cineribus esset extructa. Polios, quòd æquè ac canus dicitur. Boëdromius, de quo & Callimachus in Hymno. Ptous, de quo Herodotus libro 7. Lycophron, Stesichorus & Alexander, & ab eo fortè πτῶον ἱερὸν, Ptoum templum in Bœotia supra paludem Copiadem lib.8. Et idem Pausanias lib. 10. Sitalcas. Alia quoque Athenæus, scilicet, Grynæus. Is namque lib.4. citat Hermiam in lib.2. de Apolline Grynæo. & Cumæus eodem loco. Sunt & alia, præter illa, plurima à Lilio Gregorio Gyraldo ex antiquis authoribus recensita in libris de Diis Gentium, Syntagmate 17. videlicet, Lycoctonus, Lycegenetes, ex Homero, cuius locus est lib.4. Iliados, licet eum locum non designet. Lycoreus, Cœlispex, Delphicus, Triopius, κερδῷος, id est Lucrio, Pythoctoros, Hecatombæus, Philesius, Parparius, Tortor, Hyperionides, siue Hyperion, Phaësimbrotus, Epitropius, μαλόεις, Homerodromus. Bel, siue Beles, Hecatebeletes, Hecatebolos, Hecaërgus, Pegasæus, ἄναξ, id est. Rex, Thyreus, Dicæus, siue Dircæus, Palatinus, Leucadius, Theoxenius, Hysius, Pataræus, Cytinus, Daphnæus, Corypæus, Hylata, Tegyræius, μεγαλόγένος, Abæus, Lithesius, Geruntius, Thelchinius, Myttes, Genitor, Eutresites, Acræphius, Helius, Embasius, & Ecbasius, Gergithius, Hyacinthides, Cous, Thymbræus, Tyrbanos, Aphetor, Enholmos, Chrysotoxos, Clytotoxos, Arcitenens, Chrysochetes, Crinitus, Chrysaor, Leschecorius, Leschinarios, Orchestes, Phyxius, Nappæus, Telmissius, Eutrypros, Tornax, Larissenus, Stobæus, Tilphossius, Tilphusa, Telphusius, Phyllæus, Tarrhæus, Selinuncius, Salganeus, Musagetes (nec in repertorio Pausaniæ, vbi Musarum ductor, nam idem est) Marmarinus, Aleuromantis, Tragius, Ixius, Styracites, Illeus, Aegletus, Mantous, Dynastas, Cataon, Cillæus, Helius, siue Hielios, Erisatheus, Casius, Astypalæus, Odrysseus, Euryalus, Zoteatas, Zotelestes, Therelimius, Eresius, Thyius, Thoapus, Theemius, Solianus, siue Susianus, Aperca. Quibus & tu adde quod ἐνολμῖος à Sophocle dicitur, ab ea parte scilicet, Tripodis, in qua Vates sedere solebat, vt scribitur in Commentariis Aristophanis.

k Obseruatumque.] Id vsque ad versic. Baccho. est Macrobij multorum testimonio lib. 1. Saturnal. cap.18.

l Baccho verò Siculi Morichum.] Xenodotus, aut, vt alij vocant, Zenobius, in collectaneis.

m Arabes, Oracal.] Herodotus lib.3. non longè post princip. scribit hos Dionysium, quem Vrotalt, & Vraniam, quam Alilat vocant, solos deorum esse arbitrari.

n Et Adoneum.] Ausonius Epigrammate 30.

Ogygia me Bacchum vocat,
Osirim Aegyptus putat,
Mystæ Phanacem nominant,
Dionyson Indi existimant,
Romana sacra Liberum,
Arabica gens Adoneum,
Lucaniacus Pantheum.

o Alij Lyæum.] Plutarchus in lib. de Cohibenda iracundia. Ouid. lib. Metam.4. post prin. nomina Bacchi enumerans, sic ait,

Thuráque dant, Bacchúmque vocant, Bromiúmque, Lyæumq́,
Ignigenamq́, satumq́ iterum, solumq́ Bimatrem.

Idem Ouid Amorum lib.2. eleg.11.

Illic apposito narrabis multa Lyæo,
Penè sit vt mediis obruta nauis aquis.

& lib.3. eleg.15. & vlt.

Corniger increpuit thyrso grauiore Lyæus:
Pulsanda est magnis area maior equis.

Phurnutius & Seruius huius cognominis rationem reddit lib.4. Aeneidos, ibi,

Gens epulata toris Lenæum libat honorem.

p Erebinthium.] Hesychius ἐρεβίνθιος διόνυσος, vsurpat pro eo, qui nullius rei homo sit, nec dignus: iuxta, inquit, prouerbium, Cicerinum ius. de quo Erasmus Chil.2. cent.6. cap.47.

q Sabazium.] Strabo lib. 10. ex Demosthene in oratione de corona. Diodorus Siculus lib.4. cap. 2. vbi de Baccho & eius cognominibus, sic ait, Traditur quoq; & alter multa prior ætate fuisse Bacchus, quem aiunt ex Ioue & Proserpina natum, & à nonnullis appellatum Sebazim. Huius genus sacra, honoresque propter pudorem nocturna occultaque agunt. Stephanus de Vrbibus, vbi de Sabis loquitur. Cic. lib. 2. de legib. Nouos verò deos (inquit) & in his colēdis nocturnas peruigilationes sic Aristophanes facetissimus poëta veteris comœdiæ vexat, vt apud eum Sabazius, & quidā alij dij de peregrinis iudicati e ciuitate eiiciantur. De Sabazio sic Cicero lib. 3. de Natura deorum scribit, Tertium Dionysium Caprio patre, eumque regem Asiæ præfuisse dicunt, cui Sabazea sunt instituta. Citatur τοῦ σαβαζίου epitheton ex Orpheo. Reperitur certè apud Aristophanem cùm in Vespis, tum in auibus. Commentator ait sic Bacchum, seu Dionysium à Thracibus nominari. Atque idem in Auibus annotat, Sabazion à Phrygibus coli, eiusque sacerdotes σαβοὺς fuisse dictos: citatque autorē Heracleonten. Mouet præterea hanc appellationem ipsum habere à sacris. Nā barbaros σαβάζειν dicere τὸ εὐάζειν καὶ τὸν εὐασμὸν σαβασμόν.

r Lacedæmonij Scythitem & Milichium.] Sosibius

gere, & fucis ornare vetus mos erat. Tradunt quoque Mineruas diuersis cognominari nominibus: [s] nam & Trigemina, [t] Glaucopis & [v] Sais ab Aegyptiis appellatur: [x] à Mi- *Mineruae variae cognomina.*

ANNOTATIONES.

Sosibius tradit Sycitē Dionysium à Lacedæmoniis cultum, quod peræquè significat atque ficulneum: verùm Hesichius Syceatem legere videtur. Atque ideo sic appellatum, quòd ab eo ficum repertam dicunt: quo etiam nomine Milichius aliquando dictus est, quòd & milica ficus appellata est. Pausanias autem libro 1. iterumque 2. Milichij Iouis meminit & libro 10. ad finem, Milichiorum deorum, quos interpretantur blādos, placidos, mites, iucundos, mansuetos, clementes, placabiles. Et Plutarch. in lib. de cohibenda ira scribit deorū regem Milichium appellari. Extatque epigramma Leonis Philosophi de Milichio Ioue lib. epigram. 1.

- μὴ ἢ νοήσω,
ζῆλος μειλιχίοιο λαχὼν θρόνον ἀνέρος οἶτον. Id est, Ne quidem intelligā Iouis Milichij sortitus solium, hominis perniciem. His autē Bacchi cognominibus adde Omesten & Mæuolen, quæ sunt crudelitatis & insaniæ cognomina ex lib. Plutar. de cohibenda ira. Et Euion ex Horatio Carm. lib. 1. ode 18.

Monet Sithoniis non leuis Euius.

Et Ouid. lib. 1. de arte amandi,

Pars Hymenaea canunt, pars Euio, euio clamat:
Sic coeant sacro nupta deusq; toro.

Persio Satyra 1.

- Et Lyncem Manas flexura Corymbis
Euion ingeminat, reparabilis adsonat Echo.

Statio lib. 2. Thebaidos,

Et tunc forte dies noto signato Tonantis
Fulmine, prærepti cùm te tener Euie partus
Transmisere patri.

Dictus est autem Euius Bacchus, quòd cùm in Gigantomachia dimicans non apparuisset, Iupiter pater eum à Gigantibus discerptum iudicauit, dixitq; Heu, quæ vox gementis est, deinde adiecit υἱὸς, id est, filius. Acron tamen in Horatium ait, Bacchum in ea contra Gigantes pugna in leonem à Ioue mutatum, Gigantem interfecisse in conspectu patris, ad cuius facinoris comprobationem, dixerit Iupiter, εὖ υἱὲ, id est, ô bone fili. Horatius 2. Car. ode 19.

- Euæ, parce Liber.
Parce graui metuende thyrso.

Et paulo post:

Tu, cùm parentis regna per arduum
Cohors Gigantum scanderet impia,
Rhæcum retorsisti, leonis
Vnguibus, horribiliq; mala.

Hinc patronymicum Euias, quod Bacchi sacerdotem significat. Hor. Car. lib. 3. ode 25.

- Non secus in iugis
Ex somnis stupet Euias,
Hebrum prospiciens & niue candidam Thracem.

De nominibus Bacchi copiosè Ouid. lib. Metam. 4. Diod. Siculus lib. 4. cap. 2. & Lilius Gyraldus de Diis gentium Syntag. 8.

s Nam & Trigemina.] Nullibi, quod sciam, Mineruam Trigeminam vocatam legi: verùm Tritoniam & Tritogeniam sæpissimè. De primo Herodotus 4. lib. Silius Italicus lib. 3.

Hinc qui stagna colunt Tritonidos alta paludis,
Qua virgo, vt fama est, bellatrix inclyta lympha,
Inuento primam Libyen perfudit olino.

Idem lib. 9.

Et Pallas Libycis Tritonidos edita lymphis.

Pomponius Mela lib. 1. cap. 7. vbi Africam minorem describit, Super hunc, inquit, ingens palus amnem Tritona recipit, ipsa Tritonis: vnde & Mineruæ cognomen inditum est, vt incolæ arbitrātur ibi genitæ, faciuntque ei fabulæ aliquam fidem, quòd, quem natalem eius putant, ludicris virginum inter se decertantium celebrant. Lucanus Melæ accinit lib. 9. his versibus:

Torpentem Tritonos adit illæsa paludem,
Hanc (vt fama) deus, quem toto littore pontus
Audit ventosa perflantem littora concha:
Hanc & Pallas amat, patrio quòd vertice nata,
Terrarum primam Libyen (nam proxima calo est,
Quod probat ipse calor) tetigit, stagniq; quieta
Vultus vidit aqua, posuitq; in margine plantas,
Et se dilecta Tritonida dixit ab vnda.

De secundo Diodorus Siculus lib. 3. cap. 5. & lib. 6. cap. 15. Custodiam, inquit, filiæ Mineruæ permisit, paulò ante hæc tēpora circa Tritonem fluuium, vnde & Tritonia dicta est, genitæ. Sext. Pompeius lib. 18. scribit Tritogoniam Mineruam à ripa Tritonis fluminis dictam, quòd ibi primitus sit visa. Seruius in lib. 2. Aeneidos ibi,

Nec dubiis ea signa dedit Tritonia monstris.

Tritonia (inquit) aut quasi terribilis ἀπὸ τοῦ τρεῖν. id est, timere, aut secundum Lucanum, vt diximus. Hesychius, Plutarch. in lib. de Iside & Osiride. Verùm Hecaten Tergeminam dictam probat illud Virgilij lib. 4. Aeneid.

Tergeminamq; Hecaten, tria virginis ora Diana.

Ex quo & Alexander posset hic excusari: quoniam nōnulli putāt Hecaten & Dianam eandem esse. Cui opinioni refragatur ille idem locus, qui eas, vt diuersas ponit, ne longè testimonia alia petamus.

t Glaucopis.] Hoc est, glauca oculos, vel cæsia Minerua. Cicero lib. 1. de Nat. deor. Isto enim modo dicere licebit Iouem semper barbatum, Apollinem semper imberbem, cæsios oculos Mineruæ, cæruleos esse Neptuni. Mineruæ autē perpetuum esse apud Homerum & alios videbis in nostris legibus connubialibus l. 2.

v Et Sais.] Herodotus lib. 2. Cicero lib. 3. de Nat. deorum, quo loco infra citabimus. Propertius lib. 2. elegia 2.

Mercurioq; Sais fertur Boebeidos vndis
Virgineum primò composuisse latus.

Arnobius aduersus gentes lib. 3.

x A Mileiis Asiia.] Asia scribendum est, aut Assesia: vtroque enim nomine cognominata est. Priore scilicet apud Pausaniam lib. 3. non adeo longè à fin. Inter eas ipsas ruinas tēplum extat Mineruæ cognomento Asiæ. Pollucem & Castorem erexisse tradunt, quo tempore è Colchica expeditione reduces reuerterunt, fuisse verò & Colchis Asiæ

lesiis Asisia, apud quos mirificum fuit templum: à [y] Græcis Artemis, [z] à Cretensibus Dictynna, [a] Phœbe & Diana: [b] à Siculis Lyen, quia parturiëtium soluit dolores. [c] Prima enim fertur Iouis filia: secunda, Nilo orta, quam Aegyptij Saleten dixerunt: tertia quā Arcades Chorion nominant: quarta Pallantis, quæ patrem interemit ipsam vitiare conantem, cui pinnarum talaria affinxerunt. Mercurium quoque multiplici ferunt vocatum nomine: [d] Galli etenim Theutatem, [e] Aegyptij verò Their appellarunt,

ANNOTATIONES.

Mineruæ templum. Altero verò apud Herodotum lib. 1. Duodecimo autem anno incensis ab exercitu segetibus, hoc rei fieri contigit, segetes vt erant incensæ, valido vrgente vento, celerrimè peruaserunt Mineruæ templum, cognomento Asisia, quo incendio templum deflagrauit. Et Stephanus de Vrbibus authoritate Theopompi lib. 24.

y A Græcis Artemis.] Non memini me legisse Mineruam Artemidem dictam, sed tantùm Dianam vbique, & huius appellationis rationem docet Plato in Cratylo, vti etiam Strabo lib. 14. Apollo, inquit, salutifer est. Et Artemis ex eo dicitur, quòd integros faciat. Macrobius lib 1. Saturnal. cap. 15. & Phurnutus. sed vide, quæ dicam infrà.

z A Cretensibus Dictynna.] Nec Mineruam quoque ita vocatam à Cretensibus, aut alijs, sed Dianam apud Diodorum Siculum lib. 6. cap. 15. aut aliorum computatione lib. 5. c. 15. Palephatus in lib. ἀπίστων. Et hoc quoque nomine appellat Tibullus lib. 1. eleg. 4. ad Priapum,

Perq; suas impunè sinit Dictynna sagittas
Affirmes, crines perq; Minerua suos.

Ouid. Metamor. lib. 2.

Ecce suo comitata choro Dictynna, per altum
Manalon ingrediens. -

Et Statius lib. 9. Thebaidos,

Per te Maternos mitis Dictynna labores,

Et ibi Lactantius interpres sic scribit, Dictynna ob id dicta Diana Britomartis filia, virgo Cretensis Dianæ à retibus piscatorum, quæ Græcè δίκτυα nominatur: à quibus huius corpus inuctum, extractum est. Insula tamen Creta pestilentia laborauit, quam euadere penitus nequiuissent, nisi templum Dianæ instituissent, eamque Dictynnam vocassent à retibus. Et Pausanias lib. 3. non longè à fi. & iterum lib. 10. quam (inquit) Ambrosienses potissimum venerantur.

a Phœbe & Diana.] Nec vsquam reperies Mineruam Phœbam dictam, sed Lunam, quæ à plurimis eadem cum Diana existimatur. Virgilius lib. 1. Georg. de Luna,

- *Vento semper rubet aurea Phœbe.*

Ouidius lib. 1. Metamorph. non longè post princ.

Nec noua crescendo reparabat cornua Phœbe.

Et iterum eodem lib. de Diana,

- *Fugit altera nomen amantis*
Syluarum latebris, captiuarumq; ferarum
Exuuiis gaudens, innuptaq; æmula Phœbes,
Vitta coercebat positos sine lege capillos.

Et lib. 2. eiusdem operis de Luna,

Quantò splendidior, quàm cætera sydera fulget
Lucifer, & quantò, quàm Lucifer aurea Phœbe.

Et lib. 6. eiusdem operis de Luna,

Desine, Phœbus ait, pœnæ mora longa querela est.

Dixit idem Phœbe.

Et in epistola Acontij ad Cydippen ad fin. in epilogo de Diana,

Hæc tibi me in somnis iaculatrix scribere Phœbe,
Hæc tibi me vigilans scribere iussit Amor.

b A Siculis Lyen.] Diomedes & Probus id cognominis Dianæ à Siculis adscribunt: eiúsque rei causam afferunt. Hęc eorum verba sunt, Antequam Hiero Syracusas expugnaret, morbo Sicilia laborabat (vel, vt Probus ait, lue pecora interibant) variis & assiduis cęremoniis Dianam placantes, finem malis inuenerunt, eandem Lyen cognominauerunt, quasi solutricem malorum.

c Prima enim.] Hæc vsque ad verbum, Mercurium. sunt Ciceronis lib. 3. de Natura deorum, Minerua prima, inquit, quam Apollinis matrem suprà diximus. Secunda orta Nilo, quam Aegyptij Saitæ colunt. Tertia, quam à Ioue generatam suprà diximus. Quarta, Ioue nata, & Coryphe Oceani filia, quam Arcades Coriam nominant, & quadrigarum inuentricem ferunt. Quinta, Pallantis, quæ patrem dicitur interemisse, virginitatē suam violare conantem, cui pinnarum talaria affingunt. Ex quibus vides Alexandrum hic vnam omisisse, & perperàm Saleten, pro Saïten hic posuisse. Ex hisque intelligis totum hunc Alexādri locum ab illis verbis, A Græcis Artemis. esse corruptum ac confusum.

d Galli Theutatem.] Id est, mortis deum. Lucanus lib. 1.

Ex quibus immitis placatur sanguine diro
Theutates, horrensq; feris altaribus Hesus.

Lactantius lib. 1. cap. 21. Liuius 3. Dec. lib. 6. in oppugnatione nouæ Carthaginis, Quod vbi versus Scipio in tumulum, quem Mercurium Theutatem apppellant, aduertit, multis partibus nudata defensoribus mænia esse, omnes è castris excitos ire ad oppugnandum vrbem & ferre scalas iubet.

e Aegyptij Their.] Plato in Philebo & Phædro Theuth dicit. de quo & nos suprà diximus. Lactantius Diuinarum Instit. lib. 1. cap. 6. Apud Ciceronem lib. scilicet 3. de. Diuinat. inquit, C. Cotta pontifex disputans contra Stoicos, de religionibus & varietate opinionum, quæ solent esse de diis, vt more Academicorum omnia faceret incerta, quinque fuisse Mercurios ait: & enumeratis per ordinem quatuor, quintum fuisse eū à quo Argus occisus sit, ob eamque causam in Aegyptum profugisse, atque Aegyptiis leges ac literas tradidisse. Hunc Aegyptij Theuth appellant, à quo apud eos primus anni sui mensis, id est, September, nomen accepit. Idem oppidum condidit, quod etiam nunc Græcè vocatur ἑρμόπολις, & Saïtæ seruant & colunt eam religiosè: Qui tametsi homo fuerit antiquissimus, tamen & instructissimus omni genere doctrinæ, adeò vt ei

[f] quos quinq; numerari plerique autumant,[g] sicut Vulcanos plures.[h] Cybelē quoq; alij Rheā dixere,[i] alij Berecynthiam,[k] plerique Bonā deam.[l] Isidem verò Phryges Pesinuntiam matrem deûm vocant:[m] Attici Cecropiam Mineruam, Cyprij Paphiam Venerē, Cretes Dictynnam Dianam, Siculi Stygiam Proserpinam, Eleusini vetustam Cererem, alij Iunonem, nonnulli Bellonam, plerique Hecaten.[n] Prima verò Iunonis ædes à Camillo dicata est in Auentino, quæ cæteris longè multumque præstitit, ad quam simulacrum Iunonis Veientanæ allatum memorant, quam Reginam nominatam volunt.[o] Altera in Capitolio, iuxta[p] quam sacri anseres pascebantur, quæ & Regina dicta est.[q] Tertia in arce, cognomento Monetæ, in area in qua M. Manlij Capitolini domus

Cybeles nomina.

Iunonis ædes & aræ diuersæ Romæ.

ANNOTATIONES.

multarum rerum & artium scientia Trismegisto cognomen imponerent. Hactenus Lactantius.

f Quos quinque numerari.] Scilicet Mercurios ex Cicerone vbi suprà.

g Sicut Vulcanos plures.] Cicero dicto lib. 3. de Natura deorum, paulò ante ea quæ suprà adduximus, sic scribit, Vulcani item complures. Primus cœlo natus, ex quo & Minerua Apollinem eum, cuius in tutela Athenas antiqui historici esse voluerunt. Secundus in Nilo natus Opas, vt Aegyptij appellant, quem custodem esse Aegypti volunt. Tertius e tertio Ioue & Iunone, qui Lemni fabricæ traditur præfuisse. Quartus Mænalio natus, qui tenuit insulas propter Siciliā, quæ Vulcaniæ nominabantur.

h Cybelem quoque alij Rheam dixere.] Strabo lib. 10. non semel.

i Alij Berecynthiam.] Strabo ibi, & Virg. lib. 6. Aeneidos,

- Qualis Berecynthia mater
Inuehitur curru Phrygias turrita per vrbes.

Et lib. 9.

Ipsa deûm fertur genitrix Berecynthia magnum
Vocibus his affata I nem

Et ibi Seruius declarans cur ita vocetur, & Diuus Augustinus lib. Ciuitatis Dei 2. ca. 4. & Fulgentius Mythologicôn lib. 3. vbi de ipsa Berecynthia & Aty. Hincque cornu Berecynthium Horatio lib. 1. Car. Ode 18.

- Saua tene cum Berecynthio
Corn tympana.

Quo scilicet excitabantur ad furorem sacerdotes Cybeles Berecynthiæ. Ouid. lib 4. Fastorum,

Protinus insi xo Berecynthia tibia cornu
Flabit, & Idaa festa parentis erunt.

Atque etiam tubæ Berecynthiæ eidem Horat. lib. 3. Carm Ode 19.

- C r Berecynthia
Cessant flamina tibia?

Vbi Acron & Porphyrion interpretes scribunt, Berecynthiam esse vrbem Phrygiæ: vnde & tibiæ Phrygiæ, quæ sacris Matris deûm adhiberi consueuerant.

k Plerique Bonam deam.] Vide infrà c. 7.

l Isidem verò Phryges.] Strabo lib. 10. & Apuleius lib. 11. non multo post princ.

m Attici Cecropiam Mineruam.] Hæc omnia vsque ad verbum, Prima. sunt Apuleij d. lib. 11.

n Prima vero Iunonis ædes à Camillo.] Liuius 1. Decad. lib. 5. in tribus locis, & 3. Decad. lib. 2. post princip. iterumque lib. 7. vbi dicit, tactam de cœlo ædem in Auentino Iunonis Reginæ. Valerius Maximus lib. 1. cap. 8. Plutarchus in Camillo, Lactantius lib. 2. cap. 17. P. Victor in 13. regione vrbis. Pomponius Lætus in Compendio Historiarum Rom. vbi de Magnitudine imperij Rom. loquitur, scribit, M Furium Camillum, captis Veijs, Veientanam Iunonem vrbi intulisse.

o Altera in Capitolio.] Cicero in Oratione ad Equites Roman. antequam iret in exilium, Nunc ego, inquit, Iupiter Optim. Maxime, cuius nutu ac ditione sola terrarum gubernantur: teque particeps connubij socia ac regni Regina Iuno: teque Tritonia armipotens, Gorgona, Pallas, Minerua, cæterique dij, deæque immortales, qui excellenti tumulo ciuitatis sedem Capitolij incolitis constitutā &c. oro atque obsecro, ferte opem pariter Reip. cunctæque ciuitati, meisque fortunis. Templum etiam Iunonis Reginæ habuisse Capitolium, testis est Liuius, vbi de bello gesto à Cn. Flaminio contra Ligures. Valerius Maximus lib 1. cap. 8 de Miraculis, scribit, Voluntarium Iunonis Monetæ, quam Liuius Reginam vocat, in vrbem Ro transitum.

p Iuxta quem sacri anseres.] Anseres Romanis curæ fuisse ob Capitolium defensum, eisque cibaria à Censoribus locari testantur Plinius libro 10. c. 22. & Seruius in lib. 8 Aeneid ibi,

Atque hic a ratis volitans argenteus anser
Porticibus Gallos in limine adesse sub bat.

In Capitolio, inquit, in honorem illius anseris, qui Gallorum nunciarat aduentum, positus fuerat anser argenteus. Martianus lib 2. c. 5.

q Tertia in Arce.] Monetam à monendo dictam esse Cicero de Diuinat. 1. monet his verbis, Vocem ab æde Iunonis ex arce extitisse, quocirca Iunonem illam appellatam Monetam. Ouidius lib. 1. Fastor.

Candida te niueo posuit lux proxima templo,
Qua fert sublimes alta Moneta gradus.
Nunc bene prospicies Latiam concordia turbam,
Nunc te sacrata constituere manus.
Furius antiquum populi superator Hetrusci
Vouerat, & voti soluerat ille fidem.

Id Camilli voto factum canit idem Ouidius libro Fastor. 6.

Arce quoque ex summa Iunoni templa Moneta,
Ex voto memorant facta Camille tuo.
Ante domus Manli fuerat, qui Gallica quondam
A Capitolino reppulit arma Ioue.

Liuius 1. Dec. lib. 7. Anno, inquit, postquàm vota

fuit, quam à L.Furio dictatore votam nonnulli memorant. nam quum nouo motu tota vrbs contremisceret,& quibus piamentis,cuíve deo sacrum fieret,non dinoscerent,ex arce vocem auditam ferunt, monentem,vt sue plena sacrum Iunoni & procuratio fieret:inde Monetæ nomen datum. [r] Nouimus quoque in vico Iugario aram Iunonis Iugæ conspici, quæ coniugiis præesse dicebatur, [s] sicut Cinxia & [t] Gamelia Iuno,à nubentibus sanctè colebatur:cui sacrificantes,obseruabant vt bilē a visceribus hostiæ dimoueant,illamque iuxta aram defodiant loco abdito & operto,vt signarent sine bili matrimonia esse oportere. [v] In Exquiliis quoque Laciniæ Iunonis templum fuit,& [x] in foro Olitorio ara Iunonis Matutæ: [y] Aedem in Palatio etiam Iunonis Sospitæ summo honore cultam inuenimus,iuxta templum Cybeles, [z] cuius aram Numæ legibus pellex tangere vetabatur. [a] Nam in colle Viminali, [b] & in porticu Octauiæ,

ANNOTATIONES.

erat, ædes Monetæ dedicatur, C.M.Rutilio III. T. Manlio Torquato II. Coss. Prodigium extemplò dedicationem sequutum,simile vetusto montis Albani prodigio. Plutarchus in Romulo scribit, Tatium Sabinorum Regem eam vrbis partem incoluisse,vbi nunc Monetæ est templum,qua ex Palatio in Circum maximum itur,iuxta quem locum sunt, quos pulchræ Monetæ gradus vocant. Tatius in arce, vbi nunc est ædes Iunonis Monetæ, qui anno quinto,quàm ingressus vrbem fuerat,à Laurentibus interemptus, septima & vigesima Olympiade, hominem exuit, vt inquit Solinus cap. 2. Lactantius cap.8.lib.2. Monetæ ædem Cal.Iun dedicatam scribit Macrobius Satur.lib.1.c.12. Hanc Lucanus lib.1. Castrensem vocat,

Numina miscebit castrensis flamma moneta.

r Nouimus quoque in vico Iugario.] Festus Pompeius lib.9.non longè post prin. Iugarius vicus dictus Romæ, quia ibi fuerat ara Iunonis Iugæ, quam putabant matrimonia iungere.Et de hac quoque Iunone Iuga,siue Iugali,Seruius in 4.lib.Aeneidos, super hæc Didonis verba,

Ne cui me vinclo vellem sociare iugali.

Propter iugum, inquit, quod imponebatur matrimonio coniungendis: vnde & Iuno Iugalis dicitur.

s Sicut Cinxia.] Iam de ea suprà diximus.

t Et Gamelia.]Hoc est,Nuptialis Iuno,in nuptiis colebatur. Plutarchus in Præceptis Connubialibus cap. 28. Eusebius Præparationis Euangelicæ, lib.3. Et huius quoq; meminit Græcus Pindari interpres.

v In Exquiliis quoque Laciniæ.] Virgilius lib. Aeneidos 3.

- Attollit se diua Lacinia contra.

Et ibi Seruius, Lacinia, inquit, templum Iunonis Laciniæ, à rege conditore, vt quibusdam placet,dicitur. Vel, secundum alios,à latrone Lacinio,quem illic Hercules interemit:& in hoc expiato loco,templum Iunoni cōdidit. Strabo lib.6. Post Scylletium Crotoniarum fines sunt & Iapygum terna promontoria: deinde Lacinium Iunonis templum,superiori ætate locupletissimum, donisque frequentissimis plenum. Liuius 3.dec. libro 4. Sex millia aberat ab vrbe nobile templum, ipsa vrbe nobilius, Laciniæ Iunonis, sanctum omnibus circa populis. Et lib. 8. in fin. Propter Iunonis Laciniæ templum æstatem Hannibal egit, ibique aram condidit, dedicauitque cum ingenti rerum ab se gestarum titulo Punicis, Græcisque litteris insculpto. Et lib.10.eiusdem dec. Hannibal, quod roboris in exercitu erat in Africam transuexit: multis Italici generis, quia in Africam sequuturos abnuentes, concesserant in Iunonis Laciniæ delubrum, inuiolatum ad eam diem, in templo ipso fœdè interfectis. Et 4.dec. lib.7.post princ. Romæ Iunonis Laciniæ templum de cœlo tactum erat,ita vt fastigium valuæque deformarentur. Et 5. dec. lib. 2. post princ. Iterumque postea aliquot interiectis scribit eius templi violati vltionem. Plin. lib. 7. cap. 7. scribit in Laciniæ Iunonis ara sub dio sita, cinerem immobilem esse,perflantibus vndique procellis. Val. Maximus lib. 1. cap. 2. de Neglecta religione, scribit Ful. Flaccum non impunè tulisse quòd in Censura tegulas marmoreas ex Iunonis Laciniæ templo in ædem Fortunæ equestris, quam Romæ faciebat, transtulerit. Lactantius lib.2.cap.8.

x In foro Olitorio ara Iunonis Matutæ.]Liu. 4. dec. lib. 4. non longè à fi. Aedes eo anno aliquot dedicatæ sūt:vna Iunonis Matutæ in foro Olitorio, vota locataq; quadriennio antè à C.Cornelio Coss. Gallico bello. Censor idem dedicauit. Altera Fauni. P. Victor in vndecima vrbis regione eam in foro Olitorio constituit.

y Aedem in Palatio etiam Iunonis Sospitæ.] Ouidius Fastor. lib. 2.

Principio mensis Phrygia contermina matri
Sospita delubris dicitur aucta nouis.

Cicero libro 1. de Natu. deorum, quatuor Iunones inter se confert:duas Sospitas prius,vnam nimirum quæ Romæ colebatur, cuius templum in Palatino fuisse memoratur:alterā Lanuuinam. Romanorum Sospita, Lanuuiorumque Iuno,velut eadē suo apud Cicer. d. loco depingitur habitu. Fuit enim eadem id quod ex oratione pro Murena sub finem, & ex Liuio lib 8. ab V. C. colligitur. Textum & Cicer. & Liuij iam suprà adduximus, P. Victor in decima regione delubrū Sospitæ Iunonis ædis matris deūm fuisse conterminum, scribit. Cic. lib. 1. de Diuinat. Martianus lib.2. cap.18.

z Cuius aram Numæ legibus.] Gellius lib. 4. cap. 3. Legis hæc verba sunt, Pellex ædem Iouis ne tangito. Fest. Pompeius eius legis verba ponit, in quibus Iunonis simpliciter,non Sospitæ fit mentio.

a Nam in colle Viminali.] P. Victor in regione quinta, constituit templum Iunonis Lucinæ in colle Viminali.

b Et in porticu Octauiæ.] Plinius lib. 36.cap.5. Intra Octauiæ porticus, inquit, in Iunonis æde

Iunonis templum & aram fuisse vulgo proditum memoriæ est. Neque omittendum, noua religione & barbara cæremonia apud diuersas gentes Iunoni sacrum fieri: [c] nam Lauini templum Iunonis erat, & iuxta specus, vnde prodiens draco, virginis manu pascebatur. [d] In Syria in phano antiquissimo sacerdotes dum Iunoni sacrificant, inuicem digladiantur, [e] sicut Corybantes in sacris magnæ deæ, & [f] in templo Dianæ apud Ariciam: apud Crotonem sacerdos breui scuto superstans sacrum facit, & victimam Iunoni cædit. In Samo nisi habitu nubentis & nuptiarum solennibus seruatis, Iunoni sacrum facere non licet In [g] Stymphalo Arcadiæ Iunoni triplex sacrum ex tribus cognominibus fit. vnum, velut puellæ: alterum, vt Ioui nuptæ: tertium, velut viduæ. [h] Sami quoque, vt dicata Iunoni templa, Lysandria vocentur, senatusconsulto cautum fuit: & Argis in ara Iunonis nulli externo aut peregrino sacrum facere permittitur.

Sacra Iunonis diuersa.

Lysādria.

ANNOTATIONES.

Aesculapius & Diana. Marlianus lib. 3. cap. 11. Porticum Octauiæ περιφραστικῶς signauit Ouid. lib. 1. de Arte hoc versu,

Aut vbi muneribus nati sua munera mater
Addidit externo marmore diues opus.

c Nam Lauini.] Cicero lib. de Nat. deorum 1. Liuius 1. dec. lib. 8. & 3. dec. lib. 2. post princ. & lib. 9. & 4. dec. lib. 10. vbi scribit Lauinij simulachrum Iunonis Sospitæ lachrymasse.

d In Syria.] Lucianus in Lucio, siue asino, de Syriacis sacerdotibus scribens, inquit, Illi mitras proiicientes, & ceruicem subtus intorquentes, gladiis brachia dissecabant.

e Sicut Corybantes.] Vide Platonem in Euthydemo. Strabo lib. 10. Lucanus lib. 1.

- Crinemq; rotantes
Sanguineum populis vlularunt tristia Galli.

Corybantes, qui & Galli dicebātur, sacerdotes sunt Cybeles deûm matris. Hi insani caput per furorem rotāt culensque faciem & musculos corporis totius dissecant, morsibus quoque seipsos impetunt, cum maiore se correptos furore, vel simulant, vel reuera sentiunt. Apuleius lib. 8. Metamor.

f Et in templo Dianæ apud Aritiam.] Iuxta Aritiam lucus est Dianæ, Artemisium vocant, vbi Barbaricus Scythicusque mos obseruatur. Namque sacerdos instituitur fugitiuus quidam vir gladium tenens, & insultus semper circumspectans, & vt inquit Strabo lib. 5. ad se tutandum strenuè paratus. Scribit Seruius in hoc Artemisio fuisse arborē illam quam celebrat Virgil. in 6. (ibi,

Aureus, & foliis, & lento vimine ramus.)

de qua infringi ramum non licebat. Hanc historiam Pausanias in Corinthiacis tangit, qui sacerdotes apud Aritiam alij aliis succedebant: non enim ingenui hoc munus obibant, sed serui idem fugitiui: qui singulari certamine inter se dimicant, cum victoria etiam sacerdotium adipiscebātur: semperque victor idem & successor alterius erat, quem morem etiamnum suis temporibus durasse scribit. Id peculiariter regnum vocabatur, & ipse sacerdos rex Nemorensis dictus à nemore illo Dianæ sacrato, quod Artemisium nuncupari significauimus. Hinc ab Ouidio dictum est in 3. Fastor.

Regna tenent fortes manibus, pedibusq; fugaces,
Et perit exemplo postmodo quisque suo

Item in primo de Arte amandi,

Ecce suburbanæ templum nemorale Dianæ,
Partaq; per gladios regna nocente manu.

Hinc Val. Flaccus in 2. Argonaut.

- Et soli non mitis Aritia regi.

Lucanus quoque lib. 3.

Qua sublime nemus, Scythicæ qua regna Dianæ.

Caligula, qui omnium commodis incommodabat, immisit quendam fugitiuum robustiorem, qui cum rege illo Aricino sacerdote, qui iam multos annos sacerdotio potitus erat, depugnaret: vt ita superatus & vita spoliaretur & sacerdotio, etsi sacerdotium erat vilioris conditionis. Author Tranquillus in Caligula cap. 35.

g In Stymphalo.] Pausanias lib. 8. In antiqua Stymphalo (inquit) Temenum habitasse aiunt, Pelasgi filium, eumque Iunonem educasse, & tria templa Deæ extruxisse, totidem etiam indidisse ei cognomenta. Cum virgo adhuc esset παῖδα, id est adolescentulam appellauit. Ioui autem iam nuptam, τέλειαν, id est perfectam. A Ioue denique, cùm ob dissidium, qualecunq; tandem id fuerit, discessef, & Stymphalum rediisset, χήραν, id est, Viduam nominauit.

h Sami quoque.] Plutarchus in Lysandro.

Ex quibus oppidis, quibusq; regionibus, aut terrarum oris ingenio clari & præcipua doctrina viri plures euasere. Cap. V.

Eudoxus.

EX multis magnis animis, amplissimisque ingeniis, quæ vnquam vidimus aut legimus, illorum qui studio disciplinarum exteras nationes conquisiuere, in primis [a] Homerus fuit, Orpheus, [b] Eudoxus, [c] Democritus, [d] Pythagoras, [e] Archita, & [f] Plato, clari sapientia: qui ad Gymnosophistas, spectandosque siderum motus, disciplinasque ediscendas, tanquam ad mercaturã bonarum artium profecti sunt. [g] Is verò Eudoxus summus perhibetur astrologus, qua tempestate Galli Senones vrbem peruastarunt. [h] Pythagoras Tarquinij Superbi tempore viguit. [i] Platonem verò post quadringentesimum vrbis annum ad Dionysium venisse fama vulgauit. Archita autem dum discendi studio flagrat, multas per oras peregrinatus, captus à piratis, & venũdatus est. [k] Sic Thales ille Milesius, cuius sunt multa & miranda inuenta, [l] deinde Solon & [m] Lycurgus, vt legum sanctionumque quas tulere, causas rationesque curiosius pensitarent, aliique illustres viri, nullum vitæ cultum aut paratum requirentes, partim Aegyptios & Aethiopes, partim Syros, Arabas, Persas Parthos, Hyrcanos & Indos, omnes denique terrarum fibras, ac diuersi orbis vltimas oras rimando, nihil inexpertum reliquere, dum studia bonarum artium, & veri cognitionem vndique emendicarent, ita vt ex omnibus sapientissimis viris, quos vlla

Pythagoras. Plato. Archita. Thales. Solon. Lycurgus.

ANNOTATIONES IN CAP. V.

a HOmerus.] Herodotus in libello de vita Homeri.

b Eudoxus.] Diogenes Laertius in vita illius.

c Democritus.] Idem Laertius in vita illius post princ. & Cicero lib. 5. de Finib. Platonis & Pythagoræ perigrinationes scribens, de Democrito sic tradit, Cur hæc eadem Democritus (qui verè falsòve quæreremus) dicitur oculis se priuasse: certè vt quàm minimè animus à cogitationibus abduceretur, patrimonium neglexit, agros deseruit incultos, quid quærens aliud nisi beatam vitam, quam si etiam in rerum cognitione ponebat: tamen ex illa inuestigatione naturæ consequi volebat, vt esset bono animo. Idem enim ille summum bonum ἀθυμίαν, & sæpe ἀκαταπληξίαν appellat: id est animum terrore liberum.

d Pythagoras] Id enim amore indagandæ veritatis, ad Aegyptios, Magos, & Persas vsque penetrauit, vt scribit Lactantius lib. 4. cap. 2. & ante eum Cicero lib. 5. de Finibus.

e Archita] Laertius in vita illius, & Platonis. Huius Architæ modestiam in ira sic scribit Cic. Tusc. 4. ex quo illud laudatur Architæ, qui cùm villico factus esset iratior, Quo te modo, inquit, accepissem nisi iratus essem.

f Plato.] Nam idem de eo scribit ac de Pythagora Lactantius, vbi nuper citauimus. Et de Platone quoque Cic. dicto lib. de Finib. Cur, inquit, Plato Aegyptum peragrauit? vt à sacerdotibus barbaris numeros & cælestia acciperet? cur post Tarentum ad Architam? cur ad cæteros Pythagoreos Ethecratem, Timeum, Actionem, Locros, vt cum Socratem expressisset, adiungeret Pythagoreorũ disciplinam, eaque quæ Socrates repudiabat, addisceret? Plato post Socratis obitum ad Italiam iterum venit, & Pythagoreos Eurytum Tarentinũ, & seniorem Architam sectatus, atque ad Indos & Magos intẽdisset animum, nisi eum bella tunc vetuissent Asiatica. Author Apuleius in Dogmate Platonis. Et Cicero Tuscul. 1.

g Is verò Eudoxus.] Eusebius Cronographus in Olympiade 97. Aul. verò Gellius lib. 17. cap. 21. scribit, hunc Eudoxum Astrologum in Græcia nobilitatum fuisse, non longo tempore post bellum Senonicum, cùm Galli Romam præter Capitolium cœperunt, Lacædemoniique ab Atheniensibus apud Corinthum superati sunt duce Phormione. Strabo lib. 17. scribit Eudoxũ cum Platone in Aegyptum profectum, & cum sacerdotibus annos tredecim versatum fuisse.

h Pythagoras.] Liu. 1. dec. lib. 1. de Numæ electione loquens, sic scribit, Authorem doctrinæ eius, quia non extat alius, falsò Samium Pythagoram edunt, quem Seruio Tullo regnante Romæ, centũ amplius post annos, in vltima Italiæ ora, circa Metapontum Heracleamque & Crotonem iuuenum æmulãtium studia cœtus habuisse constat. Aul. Gellius vbi sup. Postea, inquit, Pythagoras Samius in Italiam venit, Tarquinij filio regnũ obtinente, cui cognomentum Superbus fuit. Eusebius in Olympiade 64. Cicero lib. 2. de Orat. Quidam (inquit) Numam Pompilium illum regem nostrum, fuisse Pythagoreum ferunt, qui annis permultis antè fuit, quàm ipse Pythagoras: quo etiam maior vir habendus est, cùm illam sapiẽtiam constituendæ ciuitatis duobus propè seculis antè cognouit, quàm eam Græci natam esse senserunt. Pythagoras Samius floruit in ea parte Italiæ, quæ magna Græcia dicta est, regnante Tarquinio Superbo, vt ait Cic. Tuscul. 1.

i Platonem verò.] Gellius vbi suprà scribit, Paucis annis post Alexandrum natum, Platonem philosophum ad Dionysium Siciliæ tyrannum posteriorem profectum fuisse.

k Si Thales ille Milesius.] Laertius in vita illius

l Deinde Solon.] Plutarchus & Laertius, vterque in vita illius.

m Et Lycurgus.] Plutarchus in vita quoque illius.

Præ

vnquam tulit ætas, in patrio solo paucissimos funeratos inuenias. Quibus exculti doctrinis, tantum processere, vt multa ingeniorum doctrinarumque monumenta posteris reliquerint: suasque non vrbes modò & oppida, sed regiones & gentes magnis nominibus nobilitarint. [n] Præcipuè verò Miletus Ioniæ, multiplici doctrina præditis viris excelluisse fertur: nam & Thaletis astrologi, qui inter sapientes adnominatur, Anaximenis philosophi mathematicorum nobilissimi, qui horologium ostendit primus: Timothei musici, & Anaximandri physici, Hecatei historici, atque Aeschinis oratoris, qui magno in precio fuere, aliisque sciẽtissimis viris floruisse fertur. [o] Ingenia quoque Asiatica sua laude fraudanda non sunt. Ex hac enim poeta Anacreon, Mynnermus, & Antimachus, claro præconio celebrati: deinde Hipponax, & Sappho, atque Alcæus poetæ, qui lyricos inuenit. Præter hos, Xanthus, Hecateus, Herodotus, Ephorus & Theopompus historici, [p] aliique præcipua doctrina viri, illam sempiternæ laudi memoriæque commendarunt. [q] Fuit præterea Cartheia seu Iulis, parua circa Delon insula, clara ingeniis virisque: ex ea enim Simonides poeta, qui scripsit multa præclarè & Bacchylides, deinde Erasistratus medẽdi arte clarus, cuius plura documenta sunt: atque Aristo Bionis æmulus ex Peripatetica disciplina, duxere originem. [r] Nec minus ex Bithynia & Cyrenis, non dispari laude censendi. Ex illa enim Zenocrates philosophus, & Dionysius dialecticus, Hipparchus & Theodosius. Item Theophanes orator, in caussis forensibus versatus egregiè, & Asclepiades medicus. Ex [s] Cyrenis verò Callimachus, qui elegos scripsit primus, quo tempore Liuius poeta Romæ fabulam dedit: & Aristippus Socraticus floruisse dicitur, [t] cuius filia Areta tantum ingenio valuit, vt post Aristippum scholas cum laude rexerit, & disciplinas docuerit. [v] Præter quas vi-

Ex Mileto Ionia.

Ex Asia viri docti.

Ex Cartheia seu Iulide.

Ex Bithynia.

Ex Cyrenis.

Aliæ vrbes doctis viris claræ.

ANNOTATIONES.

n Præcipuè verò Miletus.] Hæc vsque ad vers. Ingenia quoque. sunt Strabonis lib. 14. non multò post princ. & alibi quoque eodem libro. Et de ipso Thalete, Timotheo & Anaximandro. Pomp. Mela lib. 1. cap. 17. Sed quod hîc dicitur, Anaximandrum primùm ostẽdisse horologium, Plinij est lib. 2. c. 76. Sed qui primus Romanis id fecit, disces ex eodem lib. 7. cap. 60.

o Ingenia quoque Asiatica.] Hæc magna ex parte vsque ad versic. Aliique præcipua. sunt Solini cap. 43. aut aliorum computatione 53. quibus addit Poëtas, & multos alios excellentes doctrina & ingenio viros: sic enim inquit, Ingenia Asiatica inclyta per gentes fuere. Poëtæ Anacreon, inde Mimnermus & Antimachus: deinde Hipponax, deinde Alcæus, inter quos etiam Sappho mulier. At historiæ conditores Xanthus, Hecateus Herodotus, cum quibus Ephorus & Theopompus.

p Aliique præcipua.] Vt Xenophanes physicus qui poëmata de Sillis fecit, & Polymnastum in musica doctum, ex eodem Strabone lib. 14. Bias, Pittacus Cleantes, Anaxagoras & Heraclitus ex Solino vbi suprà, & priuatim de singulis Diogenes Laertius.

q Fuit præterea Cartheia siue Iulis.] Hæc vsque ad versi. Nec minus. sunt Strabonis lib. 10. Duæ verò, inquit, restant, Cartheia scilicet, & quam Iulidem appellant, ad quas reliquarum habitatores concurrunt, Cartheiam quidem à Pœeessa, Iulidem verò è Corisia. Ex Iulide Simonides cõdendorum author carminum, duxit originem, necnon illius ex fratre nepos Bacchylides & posteà Erasistratus medicus insignis. & ex Peripateticorũ secta philosophorum Aristo, Bionis Borysthenensis æmulus.

r Nec minus ex Bithynia.] Hæc vsque ad vers. Ex Cyrenis. sunt eiusdem Strabonis lib. 12. Sed & Hipparchum Bithynium fuisse constat ex Aeliano lib. de Animalibus 7. c. 8.

s Ex Cyrenis verò Callimachus.] Ea vrbs, vt Strabo li. 17. scribit, viros claros complures habuit, qui & libertati optimè præesse poterant & imminentibus Barbaris fortiter resistere. Et paulò post sic scribit, Ex Cyrene illustres fuere, Aristippus Socraticus, qui Cyrenaicam philosophiam instituit, & Areta eius filia, quæ in schola successit, & Aristippus filius, qui matri successit, & μητροδίδακτος cognominatus est, & Anniceris, qui Cyrenaicam sectam videtur emendasse, & Anniceriam ab ea deriuasse. Callimachus quoque Cyrenæus est & Eratosthenes, ambo ab Aegypti regibus in honore habiti. Alter poëta simul & grammaticæ studiosus: alter & in his, & in philosophia, & in mathematicis præstantissimus. Hæc Strabo. Quod autem de Liuio poëta hîc dicitur, nonnihil dissidet ab eo quod scribit Gellius d. lib. 17. cap. 21. cùm ait, Neque diu pòst Callimachus poëta Cyrenensis Alexandriæ apud Ptolemæum Regem celebratus est. Annis deinde posteà paulò pluribus, quàm viginti, cum Pœnis pace facta, Coss. Claudio Centone Appij Cæci filio, & M. Sempronio Tuditano, primus omnium L. Liuius poëta fabulas docere Romæ cœpit.

t Cuius filia Areta.] Diogenes in Aristippo. Strabo vbi suprà.

v Præter quas vrbes, Tharsus.] Strabo lib. 14. refert tantum studium Tharsensibus circa philosophiam fuisse & alias disciplinas, quæ in corona versabantur, vt Athenas & Alexandriam & alia loca, in quibus scholæ & philosophiæ exercitationes fierent, superarent: Sed & in hoc plurimum excellere,

bes, Tarsus, [x] Alabanda, [y] Tyrus, [z] Gnidus, [a] Rhodus, variis eruditionibus & doctrinis excelluere, præcipuosque & summo ingenio viros eduxere. [b] Sed quod est de *Simonides* Simonide dictum, magni exempli illius casus fuere, bis monitu diuûm, partim ruina, *Asclepiades.* partim naufragio erepti. [c] Asclepiades verò publico fertur præconio, quòd phreneticos & mente imminuta laborantes, consensu sonorum, mirabili experimento ad sanitatem reuocarit. *Anacreontis interitus.* [d] De Anacreonte inter mira exempla fatum memoratur, & memorabilis illa mors, acino vuæ passæ strangulati: quæ res infirmitatis humanæ nos commonefacit, fortunæque varietatis, atque imminentium calamitatum, vitæque variis casibus expositæ, magna nobis documenta dari.

ANNOTATIONES.

quòd hic indigenæ discunt, peregrini verò non multi huc aduenıût. Ex Tarso, vt scribit ibidē Strabo, viri illustres fuere, ex Stoicis, Antipater, Archelaus, & Nestor, & duo Anthenodori: quorum qui Cordylion dictus est, cum M. Catone vixit, & apud eum mortuus est. Alter verò Sandonis filius, quem à vico quodam Cananitam dicunt, Cæsaris præceptor fuit, & in honore maximo apud illum habitus est. Clarissima præterea hæc vrbs fuit eo ipso, quòd Paulum Apostolum alumnum habuit, virum vnicè in religione nostra Christiana memorabilem, vt scribitur Acto. cap. 22. in princ. Solinus c. 51. Matrem vrbium Tarson vocat, tum ob eius vetustatem, tum ob excellens in ea vrbe studium.

x Alabanda.] Alabanda (vt scribit lib. 14. idem Strabo) vrbs duobus montibus subiecta est, ita dispositis, vt sitæ inversæ aspectum exhibeant &c. Alabanda homines molles & suffitos habet, & psaltrias multas. Hinc viri memorabiles fuere duo fratres, oratores, Menecles & Hierocles: item Apollonius & Molon, qui Rhodum migrauerunt.

y Tyrus.] Fuit nomen proprium patris Didonis, vt author est Iustinus libro 18. qui ab aliis Belus est. Hæc vrbs Maximum Tyrium, Philosophum Platonicum, alumnum habuit. Is de variis quæstionibus ad multas philosophiæ partes pertinentibus, perpetuę orationis composuit Sermones, quos anno 1557. excusit Henricus Stephanus Typographus.

z Gnidus.] Strabo lib. 14. Viri, inquit, è Gnido memorabiles fuere, primùm Eudoxus Mathematicus, Platonis sodalis: posteà Agatharchides, Peripateticus, vir historicus, ætate nostra Theopompus, Diuo Cæsari familiaris, & qui apud eum maximè potest. Item Artemidorus eius filius. Hinc Ctesias fuit, qui Xerxem medicatus est, & res Syricas & Persicas conscripsit.

a Rhodus.] Strabo d. lib. 14.

b Sed quod de Simonide.] Cicero lib. 1. de Diuinatione Simonidis somnium referens, Quid, inquit, illa duo somnia, quæ creberrimè commemorantur à Stoicis? Quis tandem potest contemnere vnum de Simonide? qui cùm ignotum quendam proiectum mortuum vidisset, eumque humauisset, haberétque in animo nauim conscendere, moneri visus est, ne id faceret, ab eo, quem sepultura affecerat: si nauigasset, eum naufragio periturum. Itaque Simonidem redisse, perisse cæteros, qui tum nauigassent. Hoc somnium refert etiā Valerius Maximus lib. 1. ca. 7. tit. de Somniis. Hunc etiam Simonidem beneficium salutis à diis accepisse scribit Cicero libro 2. de Oratore ad finem, his verbis, Cùm cœnaret Cranone in Thessalia Simonides apud Scopam, fortunatum hominem & nobilem, cecinissetque id carmen, quod in eum scripsisset, in quo multa ornandi causa poëtarum more, in Castorem scripta & Pollucem fuissent, nimis illum sordidè Simonidi dixisse, se dimidium eius ei quod pactus esset, pro illo carmine daturum: reliquum à suis Tyndandis, quos æquè laudasset, peteret, si ei videretur. Paulò post esse ferunt nunciatum Simonidi vt prodiret: iuuenes stare ad ianuam duos quosdam, qui eum magnopere euocarent. surrexisse illum ipsum, prodiisse, vidisse neminem. Hoc interim spatio conclaue illud, vbi epularetur Scopas, concidisse, ea ruina ipsum oppressum cum suis interisse: quos cùm humare vellēt sui, neque possent obtritos internoscere vllo modo, Simonides dicitur ex eo quod meminisset, quo eorum loco quisque cubuisset, demonstrator vniuscuiusque sepeliendi fuisse. Hac tum re admonitus inuenisse fertur, ordinem esse maximè qui memoriæ lumen afferret. Hactenus Cicero. Valerius Maximus hanc etiam historiam narrat lib. 1. tit. 8. de Miraculis.

c Asclepiades.] Cælius Aurelianus Chronicôn lib. 1. cap. 5. Censorino de die Natali. & Martiano Capella lib. 9. ca. 6. & diximus in nostris Commentariis Nobilitatis, cap. 31.

d De Anacreonte.] Valerius Maximus lib. 9. ca. 12. tit de Mortibus nō vulgaribus, scribit, Anacreontem bis humanę vitę modum supergressum, & vuæ passæ succo tenues & exiles virium reliquias fouentem, vnius grani humore pertinacius faucibus inhęrente, absumptum fuisse. Plinius verò lib. 7. cap. 7. conceptum hominum & generationem scribens, inquit, Atqui etiam hodie minoris potes, quantulo serpentis ictus dente: aut etiam, vt Anacreon poëta, acino vuæ passæ: vt Fabius Senator Prætor, in lactis haustu vno pilo strangulatus. Is demum profectò vitam æqua lance pensitabit, qui semper fragilitatis humanæ memor fuerit.

Quo apparatu, & qua pompa quantoq́, omnium studio olim Romani triumphos agerēt: quis ordo seruari, & qua in triumpho ferri consueuerant.
Cap. VI.

QVæ [a]triumphantium pompa & quis ordo fuerit, quantoque omnium studio & apparatu ducibus exercituum, post res feliciter gestas triumphus deferri consueffet, intercise veterum monumentis traditum est. [b] In primis fuit obseruatum, vt qui imperatores rebus bene gestis, post multa facinora militaria, domitis hostibus triumphum poscerent, pacatam prouinciā successori in primis traderent, exercitumque victorem, & opimum præda, testemque virtutis & ignauiæ cuiusque, meritique & immeriti, Romam reducerent. [c] Inque ædem Bellonæ extra vrbem senatu euocato, [d] (neque enim triumphum petenti, vrbem inire fas erat) de rebus à se gestis magnificè, quæ oppida, quasque prouincias bello vicissent, aut quibus cum hostibus signis collatis conflixissent, quæque egregia ipsi fecissent, quotque hostium millia cecidissent, omnia denique belli decora, ordine disserebant: [e] vbi legatos, tribunos militum, centuriones, milites denique exercitus, quò notior testatiorque eorum virtus foret, adesse oportebat, vt meritæ illius virtutis, cui tantus honor debebatur, si quid veri vanique referretur, testes forent. [f] Augustus verò Octauius in templo Martis Vltoris, quod in foro suo posuit, senatum de bellis, deque triumphis consuli, vtque prouincias cum imperio petituri inde deducerentur, in eoq; reuersi ex prouincia triumphorum insignia deponerent, decreto sanciuit: [g] tametsi in Martio campo, & in pratis Flaminiis, non semel de triumpho actum inueniamus. Apud Argiuos ex militia reuersi duces, cum militum agmine totoque exercitu, in Charadro extra vrbem concilium aduocabant: ibique de militaribus donis, quæ cuique deberetur, optimatum consensu decernebant. [h] Sæpius tamen absenti duci, quum de

Triumphū petēti quæ primū facienda & obseruanda erant.

Argiui.

ANNOTATIONES IN CAP. VI.

a QVæ triumphantium pompa.] De triumphis in vniuersum vide Valerium Maximum lib.2.c.3.quod est de Iure triumphandi. Plut. in Romulo. Sed quibus adde & Dionysium Bacchum omnium primum de Indis triumphasse elephanto Indico vectum, vt scribit Diodorus Siculus lib.5.cap.2.

b In primis fuit obseruatum.] Hoc patet ex infinitis Liuij locis.

c Inque ædem Bellonæ.] Liuius 3.Decad.lib.6. vbi de Marcelli triumpho loquitur. & lib.8. vbi de triumpho Scipionis loquitur. iterumque vbi de triumpho Neronis & Claudij. rursumque lib.9.vbi de triumpho siue ouatione L. Manlij. Et 4. Decad. lib.3. vbi de triumpho Cethegi de Insubribus. Et 4. Decad. lib.2.vbi de triumpho C.Cicereij prætoris, & alibi sæpe. Adde etiam in ædem Apollinis apud eundem 4.Decad. lib.7. non multò ante fin. vbi de L.Aemylio Regillo, qui classe præfectum Antiochi Regis deuicerat. Extra vrbem, inquit, in æde Apollinis cùm Senatus datus esset, auditis rebus gestis L.Aemylij Regilli, quantis cum classibus hostium dimicasset, quot inde naues demersisset aut cepisset, magno consensu patrum triumphus naualis est decretus. & iterum lib.9.post princ.vbi de M.Fuluij Proconsf.triumpho ex Aetolia.

d Neque enim triumphum petenti vrbem inire fas erat.] Cælius inter Epistolas familiares Ciceronis lib. 8. epistol. eiusdem lib. 6. totius verò voluminis 140.cùm scribit, Neque enim stultè Appius, qui simulatque Dolabella accessit ad tribunal, introierat in vrbem, triumphique postulationē abiecerat. Suetonius in Cæsare, cap.18. Plutarchus in eodem Cæsare, & Pompeio, & Catone Vticensi, Appianus bellorum Ciuilium, lib.2.non adeò longè à princ.vbi de Cæsare loquitur.

e Vbi.] Totus hic locus sumptus est ex Liuio 4. Decad.lib.1.ad fi.cuius hæc verba sunt, C.Aurelius Coss.cùm ex prouincia comitiorum causa venisset, questus est L. Furio Prætori ita triumphum decreuisse Senatum, vt nullius, nisi eius, qui triumphaturus esset, haud eorum, qui bello interfuissent, verba audiret. Maiores ideo instituisse, vt Legati, Trib. militum, Centuriones, milites denique triumpho adessent, vt virtutes rerum gestarum eius, cui tantus honos haberetur, publicè viderentur. Ecquem ex eo exercitu, qui cum Gallis pugnauerit, si non militem, lixam saltem fuisse, quem percunctari posset Senatus, quod veri prætor vaniue referret. Sed & idem eiusdem Decad. lib. 7. loquens de triumpho M.Acilij de Rege Antiocho & Aetolis, Milites, inquit, tantum, qui sequerentur currum, defuerunt: alioqui magnificus, & spectaculo, & facie (aliàs fama.) rerum triumphus fuit.

f Augustus verò Octauius.] Suetonius in vita illius, cap.29.

g Tametsi in Martio Campo, & in pratis Flaminiis.] De vtrisque Liuius 1.Dec.lib.3. vbi de triumpho L.Valerij & M.Horatij agit.

h Sæpius tamen &c.] Ad Romanos redit.

Absentibus decretus triumphus. *Triumphi à populo decreti sine senatus autoritate.*

rebus gestis egregiè, maximè cognitum esset, à senatu decretus triumphus fuit.[i] Cúmque res bello gestæ, triumpho dignæ viderentur, prout erant sententiæ, populi iussu, patribus autoribus, triumphum decernebant: aut si senatus aduersaretur, per tribunos ad populum ferri posse populúmque citra senatus autoritatem triumphos sæpe decreuisse compertum est.[k] Valerio & Horatio consulibus, victis Sabinis & Volscis, quum triumphus negaretur, L. Icilius tribunus plebis de illorum triumpho ad populum tulit, qui primi ex scito plebis, nullo decernente senatu, triumpharunt. Et[l] M. Rutilio dictatori de plebe homini, deditis & victis hostibus, sine patrum autoritate, solo iussu populi triumphare licuit.[m] Tametsi plures, quum Romæ aduersante senatu honos negaretur, in Albano honestos triumphos egisse legamus.[n] Primusque M Papyrius Masso, quum Romæ negaretur, in Albano, &[o] alij illius exemplo triumpharunt.[p] M. verò Antonio magnæ inuidiæ fuit, quòd quum deberet Romæ, Alexandriæ de Parthis triumphauit. Et[q] Domitio Aenobarbo, quòd deuictis Aruernis, nullo decernẽte senatu, elephanto vectus, velut triumphans totam Italiam peruagarit. Mansitque diu mos Romæ de domitis nationibus & hostibus bello victis triumphandi,[r] ad Probum vsque imperatorem: is enim vltimus Cæsarum triumphasse traditur: post quem obliterata virtute militari, quum vigor ille animi desiuisset, & imperium deflexisset, nulli Cæsarum triumphasse leguntur:[s] quanuis alij Bellisarium, qui sub Iustiniano meruit coronam, postremum omnium triumphasse contendant. Fuitque maximè cognitum, à condita vrbe ad Vespasianum & Titum, deuictis debellatisque nationibus ab vltimo orbe, Romanos per tot secula[t] viginti supra trecentos triumphos egisse.[v] éxque Samnitibus solùm, hostibus præualentibus, multiplici tandem clade affectis [illegible] debellatis, quatuor supra triginta triũphos inisse:[x] pluriesque de Gallis quàm de reliquo orbe terrarum, duces Romanos triumphasse. Et tametsi Romanis tantum ciuibus olim triumphus decerneretur,[y] vni tamẽ Cornelio Balbo externo & Gaditano, ob deuictos Garamãtes, tributum legimus.[z] Mirũque prodi de Ventidio Basso, qui ductus in trium

Probus vltimus Cæsarum triũphauit. *Bellisarius* *Ro. de Gallis sæpe triumpharũt.*

ANNOTATIONES.

i Cumque res bello gestæ.] Hæc ex sequentibus patebunt.

k Valerio & Horatio.] Id vsque ad versicul. Et M. Rutilio. sunt Liuij d. 1. Decad. lib. 3. vbi suprà, & Dionysij Halicarnassei lib. 2.

l Et M. Rutilio.] Idem Liuius eiusdem 1. Decad. libro 7.

m Tametsi plures.] Vt retulit ipse Liuius 5. Dec. lib. 5. ex Oratione M. Seruilij, & ex sequentibus quoque patebit.

n Primusque M. Papyrius Masso.] Valerius Maximus lib. 3. cap. 6. Plinius lib. 15. cap. 29. ad fin. sic scribit, L. Piso tradit, Papyrium Massonem, qui primus in monte Albano triumphauit de Corsis, myrto coronatum ludos Circẽses spectare solitum.

o Et alij.] Vt M. Marcellus apud Plutarchum in vita illius, & Liuium 3. Decad. lib. 6. & Plinium Secundum, si is est, de Viris illustribus, cap. 41. Et Q. Minutius apud Liuium 4. Dec. lib. 5. Et C. Circeius apud eundem 5. Decad. lib. 2. Et P. Seruilius Priscus apud Dionysium Halicarnasseum lib. 6.

p M. verò Antonio.] Plutarchus in vita illius.

q Et Domitio Aenobarbo.] Suetonius in Nerone, cap. 2.

r Ad Probum vsque.] Hunc enim triumphasse de Germanis & Blemys, venationémque in Circo amplissimam populo dedisse, scribit Flauius Vopiscus in vita illius.

s Quanuis alij Belisarium.] Pomponius Lætus in vita Fl. Val. Iustiniani de Belisarij triumpho sic scribit, Persas, qui transgressis limitibus, Mesopotamiam, Cœlesyriam Syriamque prædati sunt, Belisarius legatus, ab Augusto missus, prælio fudit fugauitque. Trans Euphratem abire coëgit, veteres firmauit limites. Iura imperij toto Orienti asseruit, cùm victoria redeuntem, & aureo curru triumphantem, Iustinianus magna lætitia excepit. Idemque dux triumpho insignis, & rebus gestis clarus, recuperata Africa, Gelimerem, Vuandalorum Regem, vinctum catenis Constantinopolim misit. Carthaginem firmius, quàm anteà, restituit. Triumphus maior ac pretiosior Persico fuit &c.

t Viginti supra trecentos.] Paulus Orosius lib. 7. cap. 6.

v Exque Samnitibus.] Multos ex his triumphos describit Liuius vbique. At in 1. Decad. lib. 7. scribit triumphos ex ipsis plures penè quàm annos ab vrbe condita.

x Pluriesque de Gallis.] Liuius 4. Decad. lib. 8. in Oratione Cn. Manlij Coss. & Florus Epit. lib. 1. c. 6. de bello Samnitico.

y Vni tamen Cornelio Balbo.] Plinius libro 5. cap. item 5. & iterum lib. 7. cap. 43. & Solinus ca. 42.

z Mirumque prodi de Ventidio Basso.] Plutarchus & Dion vterque in vita M. Antonij. Valerius Maximus libro 6. cap. 10. Plinius lib. 7. cap. 43.

Trium

pho,& mulio, eò processit, vt Romanorum primus felicitate mira de Parthis triumpharit. [a] Fuluius postea Thusculanus, cum & ciuis & consul Thusculi fuisset, & ad Romanos transisset,tam feliciter egit,vt Thusculum extra sortem velut prouincia assequutus,triumphum Romæ de sua patria egerit,eo ipso anno ciuitate donatus,& consul factus. [b] M.quoque Perpenna Græcus homo,postea,consul, de Aristonico iustissimum Romæ duxit triumphum. [c] Proditus tamen est Fuluius Flaccus tantæ moderationis fuisse, vt decretum sibi triumphi honorem ob modestiam recusarit. [d] Et M.Fabius,quia fratrem bello amiserat,triumpho cessisse. [e] Tiberius quoque Cæsar de Illyriis parta victoria,triumphare noluit,consternata tunc ciuitate propter Varianam cladem: [f] sicut Marius deuictis Theutonis triumphum distulit,conspicatus patriam aduentantibus Cimbris laborare. [g] Septimius quoque Seuerus, deuictis Parthis,quum pedum valetudine laboraret,triumphum recusauit.Igitur decreto triumpho,Romani magistratus & omnes tribus obuiæ,flaminesque purpura, & sacerdotes ac pontifices apiculis velati,laudantes gratantesque,atque viri triumphales consularesque,cunctaque nobilitas & senatus in prætexta & laticlauis, tum omnis sexus & ætas frequentes cum coniugibus & liberis in lætitia publica, omnibus denique ordinibus effusis,cum gaudio ad excipiendum visendumque prodibant. [h] Apud Athenienses verò siquando summi duces rebus feliciter gestis vrbem inirent, non modò à magistratibus & omnibus ordinibus frequenter obuiam itum est : sed deorum quoque imagines producere obuiam, & diem Victoriæ consecrare mos erat. [i] Ingredienti deinde, longo ordine,montium,fluminum,oppidorum & vrbium species, quas bello peruicerat, &

Qui triumphare recusarint.

Triumphi caeremonia. Romani.

Athenienses.

ANNOTATIONES.

Triumphare, inquit, P. Ventidium de Parthis voluit quidem solum, sed eundem in triumpho Aesculano Cn.Pompeij Strabonis duxit puerum:quanquàm Massurius author est, bis in triũpho ductum: Cicero, mulionem castrensem suffatraneum fuisse: plurimi, iuuentam inopem in caliga militari tolerasse. Gellius lib.15.cap.4.Iuuenalis sat.7.

Vetidius quid enim? quid Tullius? an ne aliud quàm
Sydus, & occulti miranda potentia fati?
Seruis regna dabunt,captiuis fata triumphos:
Felix ille tamen,coruo quoque rarior albo.

a Fuluius verò Tusculanus.] Plinius d.libro 7. c.43. varia Fortunæ exempla describens, sic inquit, Est & L. Fuluius inter insignia exempla Tusculanorum rebellantium Consul: eodémque honore, cùm transisset, exornatus confestim à populo Rom. qui solus eodem anno, quo fuerat hostis, Romæ triumphauit ex iis,quorum Consul fuerat.

b M.quoque Perpenna.] Valerius Maximus lib.3.cap.4. de his, qui humili loco nati,clari euasere. Paulus Orosius lib.5.cap.10. Et Eutropius lib. 4. cap. 3. scribunt illum deuicto Aristonico apud Stratonicem ciuitatem,Pergami morbo correptum diem obiisse. De quo & Iustinus lib.36.in fi.

c Proditus tamen est Fuluius Flaccus.] Vale. Maximus lib. 2. cap. 3. de iure triumphandi. Quid facias, inquit, Cn.Ful.Flacco, qui tam expetendum aliis honorem triumphi, decretum sibi à Senatu ob res bene gestas spreuit ac repudiauit?

d Et M.Fabius.] Dionysius Halicarnasseus lib.9. Liuius 1.Decad.lib.2. Itaque Consul, inquit, decernente Senatu triumphum, si exercitus sine imperatore triumphare possit, pro eximia eo bello opera facile passurum respondit: se familia funesta Q.Fabij fratris morte, rep. ex parte orba Consule altero amisso, publico priuatóque deformem luctu lauream non accepturum. Valerius Maximus lib.5.ca. item 5.de pietate erga fratres, Paulus Orosius lib.2. cap.5.

e Tiberius quoque Cæsar.] Suetonius in vita illius, cap.17. triumphum ipse distulit, mœsta ciuitate, clade Variana. Nihilhominus vrbem prætextatus & laurea coronatus intrauit: positumque in septis tribunal Senatu astante, conscendit : ac medius inter duos Coss.cum Augusto simul sedit: vnde,populo consalutato,circum templa deductus est.

f Sicut Marius.] Plutarchus in vita illius, & L. Florus Epitome Liuij lib.68.

g Septimius quoque Seuerus.] Aelius Spartianus in vita illius. Inde, ait, in Syriam rediit victor, & Parthicum sibi deferẽtibus Patribus triumphum, idcirco recusauit, quod consistere in curru affectus articulari morbo non posset.Quibus adde quod Cicero cùm sibi Senatus triumphum decerneret,Gratius sibi, inquit, fore composita intestina seditione, se triumphum Cæsaris sequi, vt scribit Plutarch.in Cicerone.Et P.Scipio Nasica,à Senatu vir optimus iudicatus, imperatoris nomen à militibus, & ab Senatu triumphum recusauit oblatum, vt scribit Plinius Secundus, si is est, de Viris illustribus, cap.44.

h Apud Athenienses.] Sic enim fecerunt cum Alcibiades ab exilio reuerteretur,autore Plutarcho in vita illius.

i Ingredienti deinde longo ordine.] Plinius lib.2.ca.5. Et de montibus & fluminibus Cornelius Tacitus lib.2. Germanicus Cæsar ad 7. Cal. Iunias triumphauit de Cheruscis Chattisque & Angriuariis, quæque aliæ nationes vsque ad Albim colunt: vecta

vi expugnarat, precedebant. Vrbes enim, montes & flumina, regionesque, quas imperatores bello domuissent, in triumpho duci vetusti moris erat: [k] quare T. Quintius dictator, Præneste in deditionem accepto, signum Prænestæ duxit triumphans, [l] & M. Marcellus Syracusas, & [m] Scipio Asiaticus centum triginta oppidorum simulacra vno triumpho detulit, [n] & C. Cæsar Massiliam, Nilum, Rhenum, Rhodanumque ex auro, & *Tabella in triumpho prælata.* fatum ex ebore. Sæpe etiam præ multitudine oppidorum [o] effictas turres pro expugnatis vrbibus, captarum ciuitatum simulachra ferentes, in triumpho, detulere. [p] Fertur Sylla quum omnes Asiæ & Græciæ vrbes bello domitas in triumpho duxisset, nulla Romanorum oppida, aut ciuium imagines ducere voluisse: non sic Cæsar: nam imagines Scipionis, Petreij & Catonis, inter pompæ fercula repræsentauit. [r] Inter quæ tabellas grandioribus literis inscriptas, cum titulis, in quibus naues captæ, vrbes tributo affectæ, seruæ, aut vectigales, in fidémve acceptæ, oppidáque expugnata, gentes perdomitæ, & reges bello victi continebantur. [s] Tum pegmata in tertium quartumque nidû velut exertis ramis, surgentia, & simulachra bellorum artifici manu elaborata, præferebant: vbi captarum vrbium præliorumque effictæ species erant: vbi acies victas & fugatas, perculsos cõsternatosque hostes, castellorum excidia, exercitusque intra fusos, vrbes populari, ferro ignique vastari, ædificia incendi, mœnia disturbari, claustra reuelli, totasque imagines præliorum effictas, facile erat cernere. [t] His succedebant spolia hostium, & captiua arma, tum currus spoliis onusti, militariaque signa ex domitis gentibus non erecta, sed inuersa. [v] Post hæc catapultę, ballistę, & tormentorũ omne genus vi expugnatum, ac belli apparatus, machinęque ad vrbium excidia, rostraque nauium vi captarum, [x] nauesque rostratę bello victę, proferebantur. [y] quare Lucullus longas & rostratas decem vltra centum in triumpho duxit. [z] Pręterea falcati currus, clypeique

ANNOTATIONES.

vecta spolia, captiui, simulachra montium, fluminum, præliorum: bellumque, quia conficere prohibitus erat, pro confecto accipiebatur.

k Quare T. Quintius.] Titus Liuius 1. Decad. libro 6. T. Quintius semel acie victor, binis castris hostium, nouem oppidis vi captis, Præneste in deditionem accepto, Romam reuertit: triumphánsque signum Præneste deuectum Iouis Imperatoris in Capitolium tulit. Vide Festum Pompeium lib. 18. vbi de triente loquitur.

l Et M. Marcellus.] Negat Valerius Maximus lib. 2. cap. 3. titu. de iure triumphandi. ei decretum fuisse triumphum ob captas Syracusas: quia sine vllo magistratu ad id missus fuerat. Plutarchus vero in vita illius dicit eum triumphasse in Albano monte, ac in vrbe ouationem fecisse, quod & ipsum tradit fecisse Liuius 3. Decad. lib. 6. & detulisse in triumphum simulachrum Syracusarum.

m Scipio Asiaticus.] Liuius 4. Dec. lib. 7. ad fin. Haud ita multò post, inquit, L. Scipio ad vrbem venit: qui ne cognomine fratri cederet, Asiaticum se appellari voluit: & in Senatu, & in concione de rebus ab se gestis disseruit. Et paucis interiectis, sic scribit, Triumphauit mense intercalario pridie Cal. Martias, qui triumphus spectaculo oculorum maior quàm Africani fratris eius fuit. Tulit in triumpho signa militaria 234. oppidorum simulachra 134. &c.

n Et C. Cæsar.] Massiliam in triumphum à Cæsare portatam fuisse testatur Ciceronis lamentatio lib. Offic. 2. his verbis, Itaque vexatis & perditis exteris nationibus, ad exemplum amissi imperij, portari in triumpho Massiliam vidimus, & ex ea vrbe triumphari, sine qua nunquam nostri Imperatores ex Transalpinis bellis triumpharunt. Id confirmat Philippica 8. Quousque enim Massiliam oppugnabis? ne triumphus quidem finem fecit belli, per quem sublata est vrbs ea, sine qua nunquam ex Transalpinis gẽtibus maiores nostri triumpharunt? Triumphorum C. Iulij Cæsaris meminerunt Appianus bellorum Ciuilium li. 4. Plutarchus & Tranquillus vterque in C. Cæsare. Sabellicus Enneadis 6. lib. 7. & Velleius Paterculus Historiæ Ro. lib. 1.

o Effictas turres.] Nam Strabo scribit libro 3. in triumphos turres ductas, quas in gratiam triumphantium vrbes appellabant.

p Fertur Sylla.] Valerius Maximus lib. 2. cap. 3. de iure triumphandi.

q Non sic Cæsar.] Appianus bellorum Ciuilium lib. 2. & vide infrà.

r Inter quæ.] Hæc maxima ex parte sunt Liuij in triumpho Q. Cincinnati ab eo descripti 1. Dec. lib. 3. Plutarchi in vita Romuli, Pauli Aemylij & Luculli. Sunt hæc præterea Iosephi belli Iudaici, lib. 7. c. 24. in triumpho Vespasiani & Titi.

s Tum pegmata in tertium quartúmue nidum.] Id priuatim est Iosephi vbi suprà. & vide suprà lib. 5. c. 24.

t His succedebant spolia hostium & captiua arma.] Liuius in triũphis M. Fuluij, & Cn. Manlij 4. Dec. lib. 9. post prin.

v Post hæc catapultæ &c.] Liuius in triumpho, aut potius Oratione M. Marcelli 3. Dec. lib. 6. & in triumpho M. Fuluij 4. Dec. lib. 9.

x Nauesque rostratæ.] Vt patet ex seq. exemplo.

y Quare Lucullus.] Plutarchus in vita illius.

z Præterea falcati currus.] Plutarchus ibi.

a L. Pa

insignes & scuta, quibus [a] L.Papyrius dictator de Samnitibus triumphans forum ornauit, tum lecticæ aureę, [b] æneaque vel argentea signa ex deuictis gentibus, quorum supra ducenta octoginta, & marmorea ferè totidem, [c] M.Fuluius in triumpho quem de Aetolis & Cephalenia habuit, carpentis vexit. [d] Currusque aurei vel argentei, [e] vasaque aurea & argentea omnis generis, spoliáque ciuitatum vi captarum: [f] tum coronę aureæ, & vrbium dona, & populorum, quibus à sociis & fœdere iunctis pro virtute dux donatus fuerat, suo ordine sequebantur, [g] quarum nonnullos supra octingentas & duo millia detulisse comperimus [h] Quodque auri vel argenti facti signatique ex manubiis & vrbium spoliis, partim rudibus massis quæsitum foret, id omne deferri in triumpho, & perscriptum in tabulis in ærarium est condi solitum. [i] Legimus Scipionem, cui Aphricano fuit cognomen, bello Carthaginensi, ex præda argenti cęlati pondo numero quadringenta, & vasorum aureorum pondo ducenta millia: [k] Paulumque Aemylium, deuicta Macedonia, vasorum aureorum, aurique & argenti signati tantum detulisse, vt ex illo populus Romanus tributum pendere desierit. [l] Quinetiam Herculis signum ante triumphantem non rarò in pompa vehi solere, [m] tum siquid visendum & memorabile, atque æuo priore incognitum, in deuicta prouincia fuisset, velut rem spectatissimam nouo inuento vnà afferri compertum est. [n] Vespasianus Iudæa capta, balsamum nunquam aliàs visam arborem, & [o] Pompeius victo Mithridate ebenum, primi ostenderunt. [p] Eundemque Pompeium tertio triumpho, quem de Asia & Ponto habuit, inter solennia, alueum cum tesseris lusorium è gemmis duabus magnitudinis miræ, nulla gemmarum ad eam accedente, detulisse: [q] & Aurelianum Cæsarē, præter alia spectatissima, tigrides, alces, & camelopardales in triumphi pompa osten-

Herculis signum ante triumphantem prelatum.

ANNOTATIONES.

a L.Papyrius Dictator.] Liuius 1.Dec.lib.9.

b Aeneaque vel argentea signa.] Cic.in Verrem act.3. P. Seruilius quæ signa, atque ornamenta ex vrbe hostium & virtute capta, belli lege, atque imperatorio iure sustulit, ea populo Rom.apportauit, per triumphum vexit, in tabulas publicas ad ærarium perscribenda curauit. Liuius in triumpho Marcelli, 3.Deca.lib.6. & in triumpho Q.Flaminij, 4.Decad.lib.4.& in dicto triumpho Fuluij eiusdem Decad lib.9.

c M.Fuluius.] Liuius 4.Decad. lib.9. non multò post princ.

d Currusque aurei vel argentei.] Pomponius Lætus in triumpho Diocletiani, cùm describit magnitudinem imperij Romani.

e Vasaque aurea & argentea.] Idem Pompo. in d.triūpho Diocletiani, & in vita F.Val.Iustiniani.

f Tum coronæ aureæ.] L.Manlius (vt Liuius 4. Decad. lib.9. tradit) centum quinquaginta coronas aureas in triumpho tulit, C. Calphurnius Piso Prætor de Lusitanis & Celtiberis triumphās 84. Q Ful. Flaccus centum viginti quatuor. Scribit & idem Liuius 4.Dec. lib.10. L.Aemylium Paulum triumphantem de Liguribus quinque & viginti aureas coronas transtulisse.

g Quarum.] Scilicet coronatū aurearum. Nam Appianus lib.bellorum Ciuilium 2.tradit Cęsarem in suis triumphis tulisse coronas aureas duas, & viginti ac octingentas supra duo millia, quæ quatuor supra decem & quadringentarum amplius vigintique millium librarum pondus excederent. ex quo haud dubiè id Alexander accepit.

h Quodq; auri vel argenti facti signatique.] id videre licet in omnibus triumphis descriptis à Liuio, Plutarcho & cæteris.

i Legimus Scipionem.] Plinius libro 33. cap 11. scribit, Scipionem Africanū, cùm de Pœnis triumpharet, 4470. pondo transtulisse. Aliter Liuius 3. Decad.lib.10. ad fin. Nam scribit Scipionem tulisse in ærarium argenti pondo centum millia 23.

k Paulumque Aemylium.] Plutarchus in vita illius, Valerius Maximus lib.4. ca.3. de Abstinentia & continentia: Plinius lib.33.cap.3. Intulit & Aemylius Paulus, Perseo Rege Macedonico deuicto, prædam pondo trium millium: à quo tempore populus Rom.pendere tributum desiit.

l Quinetiam Herculis signum.] Asconius Pædianus in 3. in Verrem act. Herculis, inquit, signa ante triumphantem vehi per vrbem solebant.

m Tum si quid visendum &c.] Quod probat exemplis seqq.

n Vespasianus.] Plinius lib.12.c.25.

o Pompeius victo Mithridate] Idem Plinius lib.12.c.4. Solinus c.55 aut aliorum computatio.65. Ebenum ex India Romæ Mithridato triumpho primùm Magnus Pompeius exhibuit.

p Eundemque Pompeium.] Plinius lib.37.c.2.

q Et Aurelianum Cæsarem.] Princeps totius orbis Aurelianus (vt scribit Flauius Vopiscus in vita illius) pacatis per Occidentem Gallis atque vndique terris, Romam iter flexit, vt de Zenobia & Tetrico, hoc est, de Oriente & Occidente triumphum Romanis oculis exhiberet. Triumphantem præcesserunt elephanti viginti, feræ mansuetæ Libycæ, Palæstinæ diuersæ ducentæ, quas statim Aurelianus priuatis donauit, ne fiscum annonis grauaret. Tigrides quatuor, camelopardali, alces, cætera talia per ordinem ducta.

dixisse, autores memorant.[r] Præter quæ, elephantos aut[s] equos in bello captos,[t] simul & obsides qui à fœderatis gentibus & sociis dati erant, tanquam pacis pignora deduci notatum est.[v] Qui mos Syracusanis frequens erat, vt captiuos equos tonsis crinibus, victores autem lauro coronatos ducerent in triumpho.[x] Elephantos autem Curius Dentatus post Italia victum fugatumque Pyrrhum, quatuor captiuos detulit primus.[y] L. quoque Cæcilius Metellus, rebus aduersus Pœnos feliciter gestis, primo Punico bello centum & viginti:[z] & P. Cornelius Nasica triumpho Gallico, præter multa memoranda, equorum gregem bello captorum: &[a] Scipio Asiaticus, deuicto Antiocho, vltra mille & ducentos eburneos dentes: &[b] Cneus Manlius, deuicta Asia, monopodia & abacos, ac triclinia ærata, vestemque stragulam, detulere.[c] post hos tubicines multiplici sono classicum canentes incedebant, quos longo ordine candidi boues,[d] taurique auratis cornibus, infulisque & vittis ornati & auro, mox immolandi sequebantur.[e] Hos comitabantur succincti adolescentes, aureas argenteasque patinas tenentes.[f] Quibus succedebant tribuni militum, centuriones, præfecti, equitesque insignes ac pedites victoris exercitus, qui ob egregia facinora & nauatam in bello operam, dona militaria meruissent.[g] Nec non milites, quorum spectatissima virtus in bello fuit, quique ab imperatore ciuicis, muralibus, castrensibusve coronis, torquibusque aureis, phaleris aut armillis donati erant, insignes militaribus donis, spoliis armisque fulgẽtes præibant, sequentibus mox legatis & tribunis legionũ in equis.[h] Tum reges &[i] captiui

Syracusanus.

ANNOTATIONES.

r Præter quæ elephãtos.] Vt videbis paulò pòst.

s Aut equos.] Quod statim etiam exemplo comprobabit.

t Simul & obsides.] Nam & Q. Flaminius in suo triumpho obsides multos duxit: & inter hos Demetrium Regis Philippi filium, & Armenem Nabidis Lacedæmoniorum tyranni filium, vt tradit Liuius 4. Decad. lib. 4. & Eutropius de Gestis Romanorum lib. 4. ca. 1 Pompeius quoque multos obsides in suo triumpho duxit, vt paulo post dicemus.

v Qui mos Syracusanis.] Plutarchus in Nicia paulo ante fin. Ipsi coronati, suisque eleganter exornatis equis, hostium tonsis, in vrbem redierunt.

x Elephantos autem Curius Dentatus.] Seneca lib. de Breuitate vitæ, ca. 13. vbi tamen deridet eos, qui hæc scrutantur. Et Marcellus quoque captis Syracusis, octo elephãtos, Punicæ victoriæ signum, duxit, vt scribit Liuius 3. Dec. lib. 6. & vide Plinium lib 8. cap. 6.

y L. quoque Cæcilius Metellus.] L. Flor. Epit. Liuij c. 19. scribit, Cæcilium Metellum, rebus aduersus Pœnos prosperè gestis, speciosissimum egisse triumphum, 13. ducibus hostium & centum viginti elephantis in eo ductis. Seneca vbi suprà. Plinius lib. 7. cap. 43. & lib. 8. cap. 6. & lib. 18. cap. 3. Et ante hos Dionysius Halicarnasseus lib. 2. loquens de incendio, quod accid t quãdo primùm Romani cum Pœnis bello confligebantur propter Siciliam, scribit L. Cæcilium Metellum, virum Consularem, qui deuictis in Sicilia Carthaginensibus, in celebri illo triumpho 130 elephantos traduxerat, posthabito publicæ vtilitatis priuato periculo, irrupisse in ardens penetrale, sacràque à virginibus deserta e flammis eripuisse.

z Et P. Cor. Nasica.] Liuius 4. Decad. lib. 6. ad fi. scribit, P. Cor. Nasicam Coss. triumphasse de Boiis, & in eo Gallicis ca. pentis arma, signaque & spolia omnis generis transuexisse, & vasa ænea Gallica: & cum captiuis nobilibus equorum quoque gregem traduxisse.

a Scipio Asiaticus.] Liuius 4. Decadis lib. 7. dicit 1231.

b Et Cn. Manlius.] Plinius lib. 34. cap. 3.

c Post hos tubicines.] Plutarchus in Paulo Aemylio, & Iuuenalis describens pompas triumphorum satyra 10.

Illinc cornicines, hinc præcedentia longi
Agminis officia, & niueos ad frena Quirites.

d Taurique auratis cornibus.] Pomponius Lætus in Diocletiani triumpho de Persis ac Assyriis, sic scribit, Hinc ferculorum multitudo, & hos sequebantur tubicines bellicum clangorem intonantes: deinde boues auratis cornibus, quorum medios vittæ cingebant: necnon & frontibus vittatos ad sacrificium succincti popæ, hoc est, ministri agebant. Seruius in lib. 2. Georg. Virgilij in eum locum,

- Et maxima taurus Victima. -

Et Plutarchus vbi suprà.

e Hos comitabãtur succincti adolescentes.] Plutarchus ibi.

f Quibus succedebant Tribuni.] Id reperies in omnibus penè triũphis ab authoribus descriptis.

g Necnon milites.] Et id quoque. Sed quod hic addes, Hi laureati in triumphum procedebant, Liuius 5. Decadis lib. item 5. in Oratione M. Seruilij, Militum quidem propria est causa: qui & ipsi laureati, & quisque dónis, quibus donati sunt insignes, triumphum nomine cient, suásque & Imperatoris laudes canentes per vrbem incedunt.

h Tum Reges.] Plutarchus in Paulo Aemylio & Pompeio.

i Et captiui nobiles.] Liuius 4. Decad. libro 3. in triumpho Cn. Cornelij de Gallis & Insubribus. & eiusdem Decad. lib. 7. in triumpho M. Acilij. & lib. 10. in

nobiles,& si qui bello capti insignes forent, [k] præcipuè hostium duces, contra quos indictum fuisset bellum,ex tanto fastigio deiecti,in vehiculis aut ferculis,cæteri verò cateruatim [l] vincti catenis in seruitij notam,præcedebant. [m] Quare Pompeius Magnus regum filios & obsides numero quatuor & triginta supra trecentos prætulisse fertur,inter quos Tigranem,Aristobulum,& Mithridatis filios quinque,filias verò duas. [n] Caius quoque Cæsar Aphricano triumpho, Iubæ regis filium infantem, qui mox clarus ingenio euasit,ante currum duxit. [o] Et quum Catonis,Scipionis & Petreij,aliorumq; imagines variis casibus affectas detulisset,Pompeij simulacrum deferri passus non fuit.[p] Quòd si morte obita minimè duci valuissent, illorũ imagines & simulacra persæpe delata sunt. [q] Cùm enim Scipio, deuicta Carthagine,Hasdrubalem,& [r] Paulus Aemylius Perseum & filios, [s] Mariusque Iugurtham regno deturbatos,contra decus regium duxissent captiuos in triumpho, [t] Augustus post bellum Actiacum Alexandrino triumpho,quum Cleopatram ducere nequiret,ipsius imaginem quæ manu sibi mortem consciuerat, exanguem detulit.In quo omnes gazas Ptolemæorum congestas,tantumque auri & pecuniarum inuexit, vt precia possessionum venalium exinde duplicia statuerentur. [v] Proditumque memoriæ est,Lucullum triumpho Mithridatico aureum Mithridatis simulacrum sex pedum, & clypeum ex preciosis gemmis præter alia insignia detulisse:& [x] Pompeium Magnum Pharnacis statuam argenteam, [y] suam verò ex margaritis,& signa aurea tria,& alia myrrhina,coronásque ex gemmis

Captiui in triumphũ ducti.

Imagines ducum hostiũ mortuorum in triumphũ ducta.

ANNOTATIONES.

10.in triumpho L.Aemylij Pauli Procons.de Liguribus Ingaunis,vbi captiui multi Principes ante currum ducti sunt. Iosephus de bello Iudaico, lib.7.ca. 24. in triumpho Vespasiani & Titi. & Dionysius Halicarnasseus lib.8. in triumpho Sicinij. Ex quo & illud Iuuenalis sat.10.de triumpho Marij loquentis,

- Quid illo ciue tulisset
Natura in terris,quid Roma beatius vnquam,
Si circunducto captiuorum agmine,& omni
Bellorum pompa,animam exhalasset opimam?

k Præcipuè hostium duces.] Liuius vbi suprà, scilicet 4 Decad.lib.3.vbi dicit,Almicarem ducem Pœnorum ductum fuisse in triumpho Cn.Cornelij. & d.lib.7. captiuos nobiles, Aetolos, & regios duces sex & triginta in triumpho M. Acilij, & eodem libro ad finem, duces regios & purpuratos duos, & triginta in triumpho Scipionis Asiatici.& lib.9.non multò post prin.septem & viginti duces. Et rursum eo libro, duo & quinquaginta duces hostium ducti ante currum Cn.Manlij.

l Vincti catenis]Hinc illud Propertij lib.2. ele.1.

Aut Regum auratis circundata colla catenis,
Actiaq; in sacra currere rostra via.

Statius libro Syluarum 3. sylua 2. in Propontico Metij Celeris,

Actias Ausonias fugit Cleopatra catenas.

Nec tantùm cæteri, sed & Reges & Reginas catenatas duci, vt probatur ex illo Statij loco, & ex eo quod Perseus,Macedoniæ Rex,ita ductus est à Paulo Aemylio apud Liuium 5.Deca. lib.5. & Zenobia Orientis Regina, vincta, triumphata est ab Aureliano, vt author est Flauius Vopiscus in vita Aureliani.

m Quare Pompeius Magnus.] Plutarchus in vita illius, tradit eum in triumpho non Tigranem, sed ipsius filium, cum vxore & filia ipsius Regis, & Tigranis vxorem Sosimam, Aristobulum Regem Iudæorum, Mithridatis sororem cum quinque liberis, Scytharum quamplurimas mulieres, Albanorum & Iberorum ac Regis Cõmagenorum obsides. Pompeij triumphum splendidissimum scribit Appianus in libro,qui Mithridaticus inscribitur,ad fin.

n C. quoque Cæsar.] Plutarchus in vita illius, Appianus lib.2. bellorum Ciuilium.

o Et cum Catonis.] Hæc vsque ad versi. Quod si morte. sunt Appiani vbi suprà.

p Quòd si morte obita.] Id patet ex sequentib.

q Cùm enim Scipio.] Scilicet posterior nepos prioris,ex Eutropio lib.4.cap.3.Et ipse prior Syphacem Massiliorum Regem ex Polybio lib.16.

r Et Paulus Aemylius.] Liuius 5.Decad.libro 5. Plutarchus in vita illius, Eutropius lib.4. c.1. Adde & quod confestim Anitius in triumphum duxit Gẽtium Illycorum Regem cum coniuge & liberis, & Caranantium fratrem Regis, & aliquot nobiles, vt etiam Liuius paulò post eodem lib. 5. scribit, & Eutropius vbi suprà.

s Mariusque Iugurtham.] Plutarchus in vita ipsius Marij.

t Augustus post bellum Actiacum.] Plutarchus in vita Antonij.

v Proditumque est memoriæ Lucullum.] Plutar.in vita illius Luculli.

x Et Pompeium Magnum Pharnacis.] Plinius lib.33.c.12. Iam enim, inquit, triumpho Magni Pompeij reperimus translatam Pharnacis, qui primus regnauit in Ponto, argenteam statuam: item Mithridatis Eupatoris & currus aureos argẽteósque.

y Suam verò ex margaritis.] Idem Plinius lib. 37. cap.2. Pompeij luxum reprehendens sic scribit: Imago Cn.Pompeij e margaritis, illa regio honore grata, illius probioris venerandiq; per cunctas gentes,illa inquam ex margaritis seueritate victa & veriore luxuriæ triumpho.

& margaritis tres & triginta adduxisse: [z] captiuósque belli iure vinctos duci noluisse, sed patrio more succinctos ire iussit, quos, exacta pompa, regali munificentia liberos donatosque remisit. Scipio verò Aemylianus expugnata Numantia, nec spolia, nec prædam, nec captiuos tulit: quippe quum quicquid esset auri vel argenti, & spoliorum ac preciosissimarum rerum, & demum se ipsos Numantini cæde & incendio absumpserint, nullaque re nisi victoria ipse potitus fuerit. [a] Id tamen in triumphali pompa seruatum meminimus, vt quum de foro in Capitolium flecteret triumphans, hostium captiuos insignes, qui semina discordiarum & belli autores fuissent, in custodiam detrudi iuberet, vt exacta pompa neci darentur: [b] quare quum Adiatorix tetrarcha Galatarum, quod in triumpho Actiaco ductus, seruato more iugulatus fuisset cum filio, insciente Augusto, nimium indoluisse Augustus, & lachrymas effudisse fertur. [c] Hadrianus quoque triumphum qui Traiano debebatur, quum morte obita triumphare nequiisset, illi defuncto exhibuit: quippe triumphi apparatu præcedēte, & omni præda, Traiani imaginem tanquam victoris insignis victoriæ, cuius ipse dux & autor fuit, in triumphali curru vexit. Et † quia Romulus patrū memoria captis Veiis, Veientium ducem senio affectum in triumpho captiuum duxit, inde vt inter solennia decrepitus senex, exoletus & excors, qui æmula facie illud mentiretur, puerili bulla ornatus ante currum duceretur, aliquandiu mansit, præcone Sardianum senem proclamante: nam Veios Sardianorum fuisse coloniam veteres tradidere [d] Imperatoríque triumphanti oleagineis sertis ornati [e] aureas coronas præferebant ministri, quæ his qui triumphum meritum procurassent, dari assuerant. [f] Vniuerso mox senatu in albis prætextis iuxta currum longè maximum triumphi spectaculum exhibente. [g] Tum citharœdorum & tibicinum solertissimi artifices, quos Lydios vocant, canentes psallentesque ibant coronati. [h] In quorum medio quispiam penè delirus, qui inconditis iocis ineptire videbatur, in talari veste, fimbriis aureis & armillis ornatus, lasciua gesticulatione vsque ad ineptias, risus cōmouebat. [i] Inter quos Ciceriæ effigiem argutā, & [k] Manduci,

Hostiū captiuorū insigniores in custodiā tradebantur.

Traianus mortuus triumphauit.

Veientium ducis imago repræsētata per senem decrepitū inter solennia.

Corona triumphantibus prælata.

Citharœdi & tibicines.

Delirus.

Ciceria & Manduci effigies.

ANNOTATIONES.

z Captiuosque.] Appianus in libro qui Mitridaticus inscribitur, non procul à fine, hunc Pompeij Magni triumphum copiosissimè describit.

a Id tamen in triūphali pompa seruatum.] Id patet ex seq. & ex Iosepho lib. 7. cap. 24.

b Quare cum Adiatorix.] Strabo libro 12. in duobus locis. Posterioris loci libuit verba adscribere, propter singularem duorum fratrum inter se amorem. Quare Strabonis verba sunt hæc, Augustus, scilicet Cæsar, Adiatorigem cum vxore ac filiis in triumphum ducens, illum cum filio maiore statuit interimere. Maior verò hic erat: sed cum secundus ex fratribus militibus, qui eum ducebant, se maiorem affirmaret, diu inter ambos contentio fuit, quousque parentes Dytento persuasere, vt iuniori cederet, asserentes, cùm ipse ætate esset prouectior, maiorem de matre ac reliquo fratre curam habiturum. Itaque alter cum patre interemptus est: alter verò seruatus. Cæsar vbi viros interemptos sensit, doluit vehemēter. Quare eos, qui seruati erāt, beneficio & cura prosecutus, dignitatem eis impertiuit.

c Hadrianus.] Id vsque ad versicul. Et quia. est Aelij Spartiani in vita ipsius Hadriani, sic scribentis, Cùm triumphum ei Senatus, qui Traiano debitus erat detulisset, recusauit ipse, atque imaginem Traiani curru triumphali vexit, vt optimus Imperator, ne post mortem quidem triumphi amitteret dignitatem.

† Et quia Romulus.] Id vsque ad versic. Imperatoríque triumphanti. est Plutarchi in vita ipsius Romuli.

d Imperatoríque triumphanti.] Hic vide Plinium lib. 33. c. 1.

e Aureas coronas.] Festus Pompeius lib. 18. cuius verba afferemus posteà.

f Vniuerso mox Senatu.] Aelius Lampridius in Alexandro Seuero: Post hæc cum ingēti gloria, comitante Senatu, equestri ordine, atque omni populo, &c.

g Tum citharœdorum & tibicinum.] Dictum est suprà.

h In quorum medio.] Id probatur ex seqq. Sed quod hic Alexander dicit inconditis iocis, Liuius 1. Decad. lib. 4. carmina incondita appellat in triumpho Mamerci Aemylij Dictatoriis de Veientibus & Fidenatibus.

i Inter quos Ciceriæ.] Citeriæ legendum ex Festo Pompeio lib. 3. Citeria, inquit, appellabatur effigies quædam arguta & loquax ridiculi gratia, quæ in pompa vehi solita sit. in idque allegat Catonem in M. Cecilium. Vide infrà in verbo, Aut Petreiæ.

k Et Manduci.] Idem Pompeius lib. 11. Manduci effigies, ait, in pompa antiquorum inter cæteras ridiculas, formidolosasque ire solebat magnis malis,

ac latè

magnis malis, ore hianti, cum crepitu dentium, [l] aut Petreiæ quæ ebriam anum effingebat, nonnunquam adhibuere. [m] Tantaque erat apparatus magnificentia, vt cum dies exponẽdis rebus suffectura non videretur, plerunque triduum, nonnũquam dies integros & noctes totas in apparatu pompæ tributos legamus. [n] Siquidem Aemylius Paulus de rege Persa, & [o] Q. Flaminius de Macedonia triduo triumpharunt. [p] Iulius Cæsar quater eodem mense, & [q] diuus Augustus tres egit triumphos continuo triduo. Ipse verò triumphans, cui tantus honos dabatur, [r] curru aurato sublimis, atque ornatu humano augustior, [s] quatuor insignibus equis, cæteris altior & magnificentior vehebatur, præcedentibus lictoribus, coronatus [t] in purpura, cum insigniis imperij & magistratus quem gerebat: qui vt conspectior videretur, [v] minio illini solebat, exemplo

Apparatus magnificentia.

Triumphãtu ornatus.

ANNOTATIONES.

ac latè dehiscens, & ingentem dentibus sonitum faciens, de qua Plautus ait in Rudente act. 2. sce. 6.

Quid si aliquò ad ludos me pro manduca locem?
L. Quapropter? C. quia pol clarè crepito dentibus.

Vide in seq.

l Aut Petreiæ.] Idem Festus lib. 14. Petreia, inquit, vocabatur, quæ pompam præcedens in coloniis, aut municipiis, imitabatur anum ebriam, ab agri vitio scilicet petris appellatam. Sed nota quòd ex his tribus nullum comperitur nominatim fuisse triumphis adhibitum, vt hic noster Alexander contendit.

m Tantaque erat apparatus magnitudo.] Id ex sequentibus patet.

n Siquidem Aemylius Paulus.] Liuius 4. Dec. lib. 4. & Plutarchus in vita ipsius Aemylij.

o Et Q. Flaminius.] Liuius in eodem illo libro, & Plutar. in Flaminio.

p Iulius Cæsar.] Suetonius in vita illius, cap. 37. & Appianus lib. 2. bellorum Ciu. Romam reuersus, inquit, Cæsar quatuor interpositis diebus peregit triumphos.

q Et Diuus Augustus.] Suetonius in vita illius, cap. 22. & Seruius ad fin. lib. 8. Aeneidos, ibi,

At Cæsar triplici inuectus Romana triumpho
Mœnia, diis Italis votum immortale sacrabat.

Treis enim, inquit, Augustus habuit triumphos. Nam primo die triumphauit exercitus, qui Antonium vicerat. Secundo, qui Dalmatas vicerat. Tertio, ipse cum Alexandrino est ingressus triumpho.

r Curru aurato.] Liuius 1. Deca. lib. 10. Appianus in Libyco, Scipionis triumphum duobus locis describens in priore sic ait, Scipio post hæc ex Libya in Italiam profectus, vniuersas copias classe traduxit, Romamque ad triumphum reuersus est, quem omnium ante se splendidissimum dicitur egisse. Eius forma, vt nunc fit, ab illis seruata est. fuit autem eiusmodi. Sertis redimiti omnes, præcinentibus tubis currus spoliis refertos deducebant. Ferebantur & ligneæ turres captarum vrbium simulachra præferentes: scripturæ deinde & imagines earum, quas gessissent. Aurum deinceps & argentum partim rudibus massis, partim notis, aut huiusmodi impressum figuris. Coronæ præterea, quas virtutis gratia vrbes, aut socij, aut exercitus vrbi parentes militibus dedissent. Candidi subinde boues & elephanti illos sequebantur. Post hos Carthaginensium ac Numidarum Principes bello capti. Imperatorem lictores præibant purpureis amicti vestibus, tum citharœdorum ac tibiarum turba ad Hetruscæ similitudinem pompæ. Hi succincti, coronisque aureis redimiti, suo quique ordine canentes psallentésque prodibant. Hos Lydios appellant: vt facilè crediderim Hetruscos à Lydiis sumpsisse originem. Horum in medio quispiam talari veste, fimbriis ac armillis auro splendentibus amictus, gestus varios edebat, hostibúsque deuictis insultans, risus vndique ciebat. Post thuris & odorum copia Imperatorem circumsteterat, quem curru deaurato, multifariámque notis refulgente, candidi vehebant equi, auream capite gestantes coronam lapillis ornatam gemmisque. Hic vestem succinctus purpuream, patrio more, aureis intextam syderibus, altera manu eburneum sceptrum, altera laurum præferebat, quem Romani victoriæ insigne profitentur. Vehebantur & cum eo pueri virginésque, & ad habenas hinc inde cognati iuuenes: demum, qui exercitum secuti fuerant, scriptores, ministri, scutiferiue: postremò exercitus in turmas aciésque diuisus, currum sequebantur. Milites quoque lauro redimiti, laurum manu ferentes, quibus meritorum insignia adiuncta aderant, qui primores hos quidem laudibus ferrent, hos salibus insectarentur, nonnullos infamia notarent. Hæc Appianus.

s Quatuor insignibus equis.] Vide paulò pòst & in præced. Hos autem equos triumphantium niueos vocat Tibullus lib. 1. eleg. 7.

At te victrices lauros Messala gerentem,
Portabat niueis currus eburnus equis.

t In purpura, cum insigniis.] Miror quomodo Alexander insigniis dixerit, non insignibus, cùm notum sit omnibus, Bartolum à Laurentio Valla fuisse derisum in titulo illius libelli de Insigniis & armis. Sed, quod ad rem pertinet, Seruius eclo. 10. cuius titulus est Gallus, ibi,

- Quem vidimus ipsi
Sanguineis ebuli baccis minioq; rubentem.

Scribit triumphantes habere omnia Iouis insignia, sceptrum & palmatam togam, qua vtebantur illi, qui palmam merebantur. Vnde, inquit, ait Iuuenal.

- in tunica Iouis.

de quo & nos alibi diximus.

v Minio illini solebant.] Plinius lib. 33. cap. 7. tradit Iouis ipsius simulachri faciem diebus festis minio illini solitam, & triumphantum corpora: sic Camillum triumphasse. Seruius ad id, quod proximè diximus, addit, triumphantes faciem illinire de rubrica instar coloris ætherei.

Assyriorum & [x] Medorum, apud quos inungi oculos, & faciem pingi, ex Cyri instituto assuetum est. [y] Persarum reges heliathe cum adipe leonino, & [z] Aethiopum proceres minio colorantur, quò facie non inuenusta, sed pro imperij maiestate, forma conspicui fiant. [a] Scire tamen licet, Romulum cum de Veientibus triumphauit, sine curru egisse triumphum. [b] Primumque Tarquinium Priscum, vt verò plures certioresque tradunt, Valerium Publicolam, quòd Thuscos bello vicerat, quadriiugo curru triumphasse. Gestamenque triumphantium apud prius seculum bullam fuisse, remediis inditis in ea, quæ contra inuidiam proficerent. [c] postea Camillum, quod antea licuit nulli, in triumpho albentibus equis vrbem inisse tradunt. Procedente mox tempore, [d] Pompeius magnus triũpho Aphricano, [e] & D. Cæsar Gallico, elephantis, [f] & Marcus Antonius leonibus ad currum, præter aliorum instituta, triumpharunt. [g] Nero autem Cæsar monstrifico inuento hermaphroditas equas portenti loco ad currum duxit. [h] Heliogabalus maiore insania, quaternis canibus, mox tigribus vectatus fuit. [i] Aurelianus etiam ceruis ad currum triumphauit. [k] Inter cæteros proditur Sesostris Aegypti rex, regno impotenti insolens, eò ferociæ processisse, vt sorte ductos reges, annis singulis ad currum iungeret, vt ea pompa per omnium ora vectaretur triumphans. [l] Quod non absimile à Tigranis insolentia videtur, qui tanta fuit secordia, vt reges & dynastę seruilia præberent. [m] Alexander tamen Seuerus imperator, quum de Persis triumpharet, non curru triumphali, sed pedibus, sequente curru quatuor elephantorum, palatiũ

Romulus sine curru triũphauit.
Quis primus in curru triumpharit.
Sesostris insolentia.
Tigranis insolentia.

ANNOTATIONES.

x Ex Medorum.] Xenophon Pædiæ Cyri lib. 8. ad finem, scribit, Medos habere ornatores, qui & coloribus eos liniunt, infricantque, aliaque decenter aptent.

y Persarum Reges.] Plinius lib. 24. ca. 17. scribit, Heliathe cum adipe leonino decocta, addito croco & palmeo vino, perungi Magos & Persarum Reges, vt fiat corpus aspectu iucundum.

z Et Aethiopum proceres.] Plinius libro 33. cap. 7.

a Scire tamen licet Romulum.] Plutarchus in vita ipsius Romuli. Contrà verò Dionysius Halicarnasseus lib. 2 dicit eum in curru triumphasse.

b Primumque Tarquinium Priscum.] Plutarchus in Romulo, & Publicola. Adde autem quòd Fabius auus Fabij illius Maxi. curru triiugo triumphauit, vt author est Plutarchus in vita ipsius Fabij Maximi. Pomp. Lætus in Compendio Ro. historiæ, vbi de triumpho & ouatione differit.

c Postea Camillum.] Liuius 1. Dec. lib. 5. Plinius Secundus, aut quisquis is est, in lib. de viris illustribus, cap. 23. Veios, inquit, decenni obsidione domuit, déque iis triumphauit. Postmodum crimini datum, quod albis equis triumphasset, & prædam inique diuisisset: die dicta, ab Apuleio Tribuno plebis damnatus, Ardeam concessit. Et Plutarchus in vita illius. Verùm Seruius in 4. Aeneidos, ibi,

— Sola fuga nantas comitabor ouantes.

Ita de ea re loquitur, tanquam id perpetuum esset, vt triumphantes quatuor albis equis vterentur. Appianus in Libyco de quatuor equis non scribit, sed simpliciter de equis candidis. Et Apul. apol. 1. idémque, inquit, triumphantibus quadrigis. Idem etiam Tibullus loco nuper suprà citato.

d Pompeius Magnus.] Plinius lib. 8. c. 2.

e Et Diuus Cæsar.] Suetonius in vita illius, cap. 37. Sed Gordianus Imperator in triumpho quoque suo elephantis vectus est, vt tradit Iulius Capitolinus in vita ipsius.

f Et M. Antonius.] Plinius lib. 8. cap. 16. vbi de leonibus, sic scribit, Leones iugo subdidit, primúsque Romæ ad currũ iunxit M. Antonius, & quidem Ciuili bello, cùm dimicatum esset in Pharsalicis campis: non sine quodam ostento temporum, generosos spiritus iugũ subire illo prodigio significante.

g Nero autem Cæsar.] Plinius lib. 11. c. 49.

h Heliogabalus.] Aelius Lampridius in vita illius, sic scribit, Canes quaternos ingentes iunxit ad currum, & sic est vectatus intra domum regiam: idq́; priuatus in agris suis fecit. Processit in publicũ, & quatuor ceruis iũctis ingẽtibus. Iunxit sibi & leones, Matrem magnam se appellans. Iunxit & tigres, Liberum se vocans, eodémque habitu agens, quo dij pinguntur, quos imitabatur.

i Aurelianus.] Flauius Vopiscus in vita illius, Fuit, inquit, alius currus quatuor ceruis iunctus, qui fuisse dicitur Regis Gotthorum: quo, vt multi memoriæ tradiderunt, Capitoliũ Aurelianus inuectus est, vt illic cæderet ceruos, quos cum eodem curru captos vouisse Ioui optimo maximo ferebatur.

k Inter cæteros proditur Sesostris.] Diodorus Siculus lib. 2. c. 1. Plinius lib. 33. c. 2. Lucanus lib. 10.

Venit ad occasum mundiq́, extrema Sesostris,
Qui Pharios currus Regum ceruicibus egit.

l Quod non absimile.] Plutar. in Lucullo.

m Alexander tamen Seuerus.] Aelius Lampridius in vita illius, Particum Seueri triumphum scribens, ait, Post hæc cum ingenti gloria, comitãte Senatu, equestri ordine, atque omni populo, circumfusis vndique mulieribus & infantibus, maximè militum coniugibus, pedes palatium conscendit, cùm retro currus triumphalis à quatuor elephantis traheretur. Leuabatur manibus omnium Alexander: vixque illi per horas quatuor ambulare permissum est, vndique omnibus clamantibus, Salua Roma, quia saluus est Alexander.

n Tar

ascendit.[n] Tarquinius verò Priscus aurea tunica processit ornatus, [o] Pompeius chlamyde Magni Alexandri. Ipsos verò triũphantes [p] myrto prius (autore Masurio) [q] mox lauro plexa, & ex laureto, [r] quod à Liuia Augusta pactum erat, postquam Cæsares imperitarunt: [s] deinde aurea coronari institutum ferunt. Ex lauro autem ideo, vel quòd spectatissima [t] in monte Parnasso, vel quòd fulmine afflari nunquam compertum sit. [v] Quam quidem coronam, non ipsos triumphantes gestare, sed seruum in curru eodem, qui supra illius verticem ipsam teneret, post se habere tradunt. [x] Suspicari licet, vel quòd onere ferendo triumphantem fatigari minimè volebant, vel vt humanæ fragilitatis memor foret, quum iuxta assidere seruum in eodem videret curru, ne per insolentiam nimis sibi placeret, & triumphatu superbiret. Quam quidem exacto triumpho [y] in gremio Capitolini Iouis locare, [z] vel templis dicare solebant, quòd beneficio deorum immortalium de hostibus triumphare contigisset. Sunt tamen autores, in altera triumphantis manu laurum, [a] in altera teneri sceptrum, dum triumphali vehitur curru. In equis verò triumphantium, [b] ingenui pueri, aut virgines nondum adultæ, proxima cognatione iunctæ, ad habenas cognati & affines [c] in veste candida, [d] iuxta

Ex quibus corona triumphales concinnabantur.

Seruus in curru triũphatis.

Corona post triumphum Ioui Capit. vel templis dicata.

Equis triũphantiu insidentes.

ANNOTATIONES.

n Tarquinius verò Priscus.] Plinius lib.33. c.3. paulò ante fi. Verrij authoritate.

o Pompeius chlamyde.] Appianus in Mithridatico ad fi.

p Myrto, prius authore Masurio.] Plinius lib. 15. cap. 29.

q Mox lauro.] Idem Plinius eodem lib. 15. cap. 30. eodémque vlt. & Gellius lib. 5. cap. 6. cuius hæc verba sunt, Triumphales coronæ sunt aureæ, quæ Imperatoribus ob honorem triumphi mittuntur. Id vulgò dicitur Aurum coronarium. Hæ antiquitus ex lauro erant, pòst fieri ex auro cœptæ. Et huc pertinet illud Virgilij ecloga 8.

- Atque hanc sine tempora circum
Inter victrices hederam tibi serpere lauros.

Et ibi Seruius. Et Horatius Carm. lib. 2. Ode 1.

Cui laurus æternos honores
Dalmatico peperit triumpho.

Et vide Seru. lib. 6. Aen. ibi, *- Et ramo felicis oliuæ.* Et quod dicetur in verbo, Deinde aurea coronari.

r Quod à Liuia Augusta.] Plinius d. lib. 15. c. 30. Dion in vita Augusti.

s Deinde aurea coronari.] Suprà dictum est ibi, Mox lauro. Sed adde Dionysium Halicarnass. & Festum Pompeium lib. 18. vbi triumphales, inquit, coronæ sunt, quæ Imperatori victori aureæ præferuntur, quæ temporibus antiquis, propter paupertatem, laureæ erant.

t In monte Parnasso.] Plinius lib. 15. c. 30.

v Quam quidem coronam.] Vt satis innuit Pompeius nuper citatus, & Plinius lib. 33. cap. 1. his verbis, Et cum corona ex auro Hetrusca sustineretur a tergo, anulus tamẽ in digito ferreus erat, æquè triumphantis, & serui fortasse coronam sustinentis. Et Iuue. qui hunc seruum publicũ fuisse dicit sat. 10.

Quid si vidisset Prætorem in curribus altis
Extantem, & medio sublimem in puluere Circi
In tunica Iouis, & picta Sarrana ferentem
Ex humeris aulæa togæ, magnaq́; coronæ
Tantum orbem, quanto ceruix non sufficit vlla?
Quippe tener sudans hanc publicus, & sibi Consul
Ne placeat, curru seruus portatur eodem.

x Suspicari licet.] Rationem secundam amplectitur Iuuenalis vbi suprà.

y In gremio Capitolini Iouis locare.] Seneca in lib. de Consolat. ad Albinam. c. 10. vbi de Curio Dentato, quem tamen non nominat, loquens, Sed minùs beatè, inquit, viuebat Dictator noster, qui Samnitum legatos audit, cùm vilissimum cibum in foro ipse manu sua versaret, illa, qua iam sæpe hostem percusserat, lauréamque in Capitolini Iouis gremio reposuerat. Plinius d. lib. 15. cap. 30. inquit, Fasces Imperatorum decorat. Ex his in gremio Iouis optimi maximi deponitur, quoties lætitiam noua victoria attulit. Alter Plinius Iunior in Panegyrico, Allata erat ex Pannonia laurea, id agentibus diis, vt inuicti Imperatoris exortũ victoriæ insigne decoraret. Hãc Imperator Nerua in gremio Iouis collocarat. Et rursus, Nec quia vel pater tibi triũphalis, vel adoptionis die dicata Capitolino Ioui laurus idcirco ex occasione omni quæris triumphos. Dion de Domitiani triumphis, De Sarmatis, inquit, lauream Capitolino Ioui retulit. Et Pacatus in Panegyrico Theodosij, Depositis in gremio Capitolini Iouis laureis, triumphales viri rusticabantur.

z Vel templis dicare.] Plinius lib. 6. cap. 4.

a In altera teneri sceptrum.] Id enim inter cætera triumphantium insignia ponit Seruius enarrãs illud Virgilij, quod suprà eodem cap. retulimus. Et planè indicat Iuuenalis Sat. 10. non longe à princ.

Da nunc & volucrem sceptro, qui surgat eburno.

Vbi interpres Georg Valla, Volucrem, aquilam, quæ in sceptri eburnei vertice cõsedit. Nam & Dionysius Halicar. lib. 5. loquens de triumpho Menenij Agrippæ, scribit triumphantes sceptrum gestare: ouantes verò minimè.

b Ingenui pueri aut virgines.] Appianus in Libyco. Iul. Capitolinus in vita Marci Antonini.

c In veste candida.] Ad quod potest videri allusisse illud Martialis lib. 8. epig. 64. ad Domitianum.

Hic lauro redimita comas, & candida cultu
Roma salutauit voce, manuq́; ducem.
Grande loci meritum, testantur & altera dona,
Stat sacer edomitis gentibus arcus ouans.

d Iuxta latera scribæ & ministri.] Appianus in Libyco.

latera scribæ & ministri, qui ducem sequuti comites expeditionis fuerant, comitabantur. [e] Interim per vias effusi omnis sexus & ætas in communi gaudio flores iacere, & passim diis libare, alij victimas cædere, vndique thuris & odorum copia exhalante. [f] Post currum verò captiui, seruitute exempti, & libertate donati, sequebantur, omnes capitibus rasis & pileati, quasi effugisse seruitij tempestatem viderentur. [g] Quare Titi Flaminij currum, qui de Macedonia & Nabide triumphauit, Romanorum supra duo millia captiuorum, qui bello capti ab Hannibale diuenditi fuerant, quos per vniuersam Græciam conquisitos redemerat, liberi postliminio capitibus rasis sequuti sunt. [h] Et Cneo Cornelio, qui de Insubribus & Cenomanis triumphauit, turba Cremonensium Placentinorumque colonorum, ab eo obsidione & seruitute exempti, pileati post currum incessere. Proditum tamen memoriæ est, [i] Lucio Furio qui in prætura de Gallis triumphauit, nec captiuos præcessisse, nec spolia prælata, nec milites sequutos. [k] Marcumque Acilium de Antiocho & Aetolis sine militibus triumphasse, & sine exercitu. [l] Fuere tamen qui traderent, tribunos præfectosque legionum, centuriones & legatos, equis aut carpento insidentes, interdum pedibus, in pompa triumphali currum prosequutos: [m] nam Tiberium triumphantem legati legionum cum triumphalibus ornamentis sequuti fuere. [n] Et Messalina post Claudij Cæsaris currũ carpento vecta fuit. [o] Et Aurelianus Cæsar Zenobiam vinctam aureis catenis carpento duxit. [p] Post hæc victrices legiones, militesque victoris exercitus armati, ac diuisi in turmas, pleni fortunarum gloriæque cum iocorum lasciuia, & [q] carmine triumphali, ludibundi, & spoliis ornati, [r] verba & inconditos versus in triumphantem militari modo iactantes, sequebantur, [s] Quare Camillus, Romulus, & parens patriæ, ac condi-

Florũ sparsio. *Qui currũ sequebantur.* *Ioci liberi & acclamationes in triumphantem.*

ANNOTATIONES.

e Interim per vias.] Idem Appianus loco, quem suprà citauimus.

f Post currum verò captiui seruitute exempti.] Quod videre licet ex Valerio Maximo libr. 5. cap. 2. de Gratis. vbi de Terentio Culeone loquitur, qui Scipionis Africani superioris currum triumphantis, quia captus à Carthaginensibus & ab eo recuperatus fuerat, pileum capite gerens, secutus est.

g Quare Titi Flaminij.] Plutarchus in vita illius. Valerius Maximus d. lib. c. 2. dicit id contigisse Flaminio non cùm de Nabide, sed cũ de Philippo Rege triumpharet. Et de hoc quoque loquens Liuius 4. Decad. libro 4. Præbuerunt, inquit, speciem triumpho capitibus rasis secuti, qui seruitute exempti fuerant. Idem scribit Eutropius de Gestis Rom. lib. 4. cap. 1.

h Et Cn. Cornelio.] Liuius 4. Dec. lib. 3.

i L. Furio.] Liuius 4. Decad. lib. 1. non multò ante fi. & diximus suprà.

k Marcumque Acilium.] Idem Liuius 4. Dec. libro 7.

l Fuere tamen qui tradiderunt.] Quod probat ex sequentibus.

m Nam Tiberium.] Suetonius in vita illius, cap. 20. A Germania, inquit, in vrbem post Biennium regressus, triumphum, quem distulerat, egit, prosequentibus etiam legatis, quibus triumphalia ornamenta impetrarat.

n Et Messalina.] Idem in vita Claudij, ca. 17.

o Et Aurelianus Cæsar.] Flauius Vopiscus in vita illius, Incedebat, inquit, Zenobia, ornata gemmis, catenis aureis, quas alij sustentabant. Trebellius autem Pollio in Zenobia paulò diuersius, historiam hanc scribens, ait, Ducta est igitur Zenobia per triumphum ea specie, vt nihil pompabilius populo Romano videretur, iam primùm ornata gemmis ingentibus, ita vt ornamentorum onere laboraret. Fertur enim mulier fortissima sæpissime tetulisse, cùm diceret se gemmarum onera ferre non posse. Vincti erãt pedes auro, manus etiam catenis aureis: nec collo aureum vinculum deerat, quod scurra Persicus præferebat.

p Post hæc victrices.] Iam satis dictũ est suprà.

q Carmine triumphali.] Liuius 5. Decad. lib. 5. in triumpho Acilij. & Appianus in Libyco. Huic sententiæ adstipulatur Martialis lib. 1. epigram. 5. ad Cæsarem,

Consueuere iocos vestri quoque ferre triumphi:
Materiam dictis nec pudet esse ducem.

r Verba & inconditos versus.] Suprà dictũ est de inconditis iocis & carminibus. quibus adde quod scribit Dionysius Halicarnasseus lib. 7. paulò ante fi. his verbis, Hi serias illas saltationes ridiculè imitabantur deprauantes per ludibrium, quibus lusibus satyricis salibúsque iam inde à priscis seculis delectatos Romanos apparet è triumphis etiam. Permittitur enim victores deducentibus Iambos & dicteria iacere in Imperatores clarissimos, quemadmodum Athenis solebant pompam in plaustris ducentes, scommatibus obuios impetere: nunc autem extemporalibus vtuntur versiculis.

s Quare Camillus.] Plutarchus in vita illius Liuius 1. Deca. lib. 5. Dictator, Camillus, recuperata ex hostibus patria, triumphans in vrbem redit: vtérque iocos militares, quos inconditos iaciunt, Romulus, ac parens patriæ, conditorque alter vrbis, haud vanis laudibus appellabatur. Et iterum lib. 7. in princ.

t Sicut

tor vrbis:[t] sicut Marius Cimbrico triumpho, tertius conditor appellatus est,[v] & Cæsar inter militares iocos à Nicomede subactus, & mœchus Gallus, Lapsana quoque se vixisse apud Dyrrachium, milites in Cæsarem inter iocos cauillati fuere.[x] M. verò Manlium in triumpho quem de Gallogræcis habuit, milites inter iocos velut nimis indulgentem & ambitiosum taxauere.[y] Dumque per vrbem pompa & tantus ordo procedit, per vias perque omnes aditus & deorum templa patentia passim tricliniis stratis, omnium generum, ætatum & ordinum effusa multitudo inter vota precesque ad aras diis libabant, hostias mactabant, grates diis agebant, conceptamque lætitiam, cantu & carmine, ac lætis acclamationibus significabant: donec cum omni apparatu, cumque his militaribus iocis[z] per mediam vrbem & Velabrum, perque Sacram viam læti & ouantes[a] in Capitolium ascenderent,[b] vbi tauros in pompa ductos in Iouis optimi maximi templo immolabat,[c] quos priusquam de nece hostium ducis certissimis constaret argumentis, triumphantē minimè immolare debere, multi arbitrati sunt.[d] Epulū post hæc magnificentissimum, & lautum omni apparatus genere, vberrimis amplissimisque obsoniis ac sumptu magnifico publicè dabatur, in quo turdos & murænas inter obsonia apparari, & vina præcipua, atque vnguenta minio delibuta exhiberi consuerant.[e] Quare diuus Cæsar meritò celebratur, qui Aphricano triumpho, præter obsonia apparatissima, vno die in duobus & viginti millibus tricliniorum instructis, paratisque mensis epulum regali magnificentia, ac vini falerni amphoras centum, & Chij cados centum populo dedisse fertur, vbi[f] sex murænarū millia vna cœna exhibuit.[g] Tiberius quoque mille mensis prandium parauit.[h] Ad illud etiam consules inuitari, mox ne venirent rogari solebant, scilicet ne quis maior triumphante honorem qui illi debebatur, præriperet, vtque locus honestissimus triumphanti, cui tantus honos habitus est, daretur, vt illum à cœna omnis ordo & ætas officij causa domū sine offensione reduceret, quæ præsentibus consulibus alteri tribui non decebat.[i] Interdum

Sacrificia in Capitolio.

Epulum triūphale.

D. Cæsaris epulum.

Tiberij.

ANNOTATIONES.

t Sicut Marius.] Plutarchus in Mario, Populus, inquit, præsertim tertium Romæ instauratorem Marium appellabat, quòd non minori discrimine tunc Romam seruauisset, quàm Gallico bello. Itaque læti omnes Romani cum filiis atque vxoribus Mario & diis domi libabant.

v Et Cæsar.] Suetonius in vita illius, cap. 49. sic scribit, Gallico denique triumpho milites eius inter cætera carmina, qualia currum prosequentes, ioculariter canunt, etiam vulgatissimum illud pronunciauerunt,

Gallias Cæsar subegit, Nicomedes Cæsarem.
Ecce Cæsar nunc triumphat, qui subegit Gallias,
Nicomedes non triumphat, qui subegit Cæsarem.

x M. verò Manlium.] Liuius 4. Deca. lib. 9. non multò post princ. Multi, inquit, omnium ordinum donati militaribus donis, currum secuti sunt: carminàque à militibus ea in Imperatorem dicta, vt facilè appareret in ducem indulgentem ambitiosumque ea dici, triumphum esse militari magis fauore, quàm populari celebrem.

y Dumque per vrbem pompa &c.] Id dictum est. Præterea Pomponius Lætus magnitudinem imperij Rom. scribens, hunc triumphantium morem graphicè tradit.

z Per mediam vrbem & Velabrum.] Suetonius in Cæsare, cap. 37. Gallici triumphi die Velabrum prætereuehens, pene curru excussus est, axe defracto.

a In Capitolium ascenderent.] Suetonius vbi suprà proximè. Iosephus belli Iudaici, lib. 7. cap. 24. in descriptione triumphi celeberrimi Vespa. & Titi.

b Vbi tauros.] Seruius in lib. 9. Aeneidos, ibi,

Et statuam ante aras.

Pomponius Lætus vbi suprà.

c Quos priusquam.] Iosephus vbi suprà, sic scribit, Pompæ finis fuit Capitolini Iouis templum, quo postquam ventum est, constitere. Erat autem vetus mos patrius, operiri donec ducis hostium mortem quispiam nunciaret. Is erat Simon Gioræ, tunc inter captiuos in pompa traductus: laqueo verò circundatus per forum trahebatur, quo cum simul cęderent, qui ducebant. Postquam igitur eum finem vitæ habere nunciatum est, omniumque fauor secutus est, tunc hostias inchoauere: hisque secundo per vota solennia omine peractis in palatium recessere.

d Epulum.] Columella lib. 9. Et de triumphantium epulo Posidonius lib. 2. historiarum, & ex eo Athenæus lib. 4. cap. 15. & lib. 5. ca. 15. eodémque vlt. Ex quibus præterea intelliges id conuiuium fieri solitum in templo Herculis.

e Quare diuus Cæsar.] Suetonius in vita illius, ca. 38. Plutarchus in vita illius. Plinius lib. 14. c. 15.

f Sex murænarum millia.] Plinius li. 9. c. 55.

g Tiberius quoque.] Suetonius in vita illius, c. 20. Prandium, inquit, dein populo mille mensis, & congiarium tricenos nummos viritim dedit.

h Ad illud etiam Coss.] Hæc vsque ad versicul. Interdum verò. sunt ex Plutarcho probl. 80.

i Interdum verò notatum est epulas, &c.] Nam

Epulæ legionibus victricibus ante fores exhibita. Coronariũ aurũ imperatori datum post triumphũ. Munera data militibus.

verò notatum est, epulas, extructasque mensas, ante domos in promiscuo vsu rerum omnium victricibus legionibus, quo agmine triumphãtem sequebãtur, exhibitas fuisse. Et post triumphum, vt gratia esset cumulatior, [k] aurum coronarium ex victis bello gentibus, ob concessam vitam, imperatori dari: [l] quod quidem nisi triumpho recepto præstari non decebat, pro eo quòd pro corona triumphi à sociis & bello victis gentibus quasi vectigal dabatur, [m] quod Hadrianus primò Italiæ remisit, & in prouinciis minuit. [n] Deinde verò Alexander Seuerus vnà cum negociatorio, populo illud dono dedit. Togas quoque [o] & sagula, [p] æraque & dona multiplicia, singulis militibus pro meritis ab imperatore elargiri. [q] In quo id seruatum est, vt quod pediti, duplex centurioni, triplex equiti daretur, vnà cum stipendio militari & frumento duplici: tribuno verò, multo magis. Animaduersumque & illud est, imperatorẽ, cui belli summa commissa fuit, decreto iam triumpho, antequam vrbem iniret, sæpe tribunos, præfectos, equites, cẽturionesque ob fortia facinora militaribus donis in primis ornasse, & benemeritis pręmia largitum esse: ipsosque cum donis & insigniis militaribus in pompa triumphi præcedere triumphantem, nonnunquam sequi consuesse. [r] Præterque assuetos honores, vel locum in Circo ad spectandum cum laurea & sella curuli inter viros triumphales consularesque sibi & posteris, [s] vel vt in veste triumphali ludos spectaret, arcumque marmoreum, [t] nonnunquam statuam in foro pedestrem aut equestrem,

Dona triũphãti à senatu & populo data.

ANNOTATIONES.

Nam Cæsar in suis triumphis adiecit epulum & viscerationem apud Suetonium in vita ipsius, cap. 38. Idque solùm fieri in triumphis tradit Columella libro 9.

k Aurum coronarium.] Id iam suprà dictum est ex Gellio lib. 5. ca. 6. atque videre licet ex Seruio lib. 8. Aeneidos ad fi. ibi,

Dona recognoscit populorum aptatq; superbis Postibus. -

Aurum, inquit, coronarium dicit, quod hodie à victis gentibus datur. Imponebant autem hoc Imperatores propter concessam vitã. Et de huiusmodi auro coronario, meminit Cicero in Oratione in Pisonem, Mitto aurum coronarium, quod lex & decerni & accipi vetat, nisi Imperatoribus ex prouincia decedentibus ad decorandum triumphum. Præter hos, vide l. Iudæorum. C. de Iudæis. & l. 1. C. de auro coronario. & Spartianum in Hadriano, Capitolinum in Antonino Pio, Lampridium in Alex. Seuero, Ammianum Marcellinum lib. 2. & Dionem lib. 49.

l Quod quidem nisi triumpho recepto.] Quod patet ex eo quod confestim subdit de Hadriano.

m Quod Hadrianus primò.] Spartianus in vita illius.

n Deinde verò Alexander Seuerus.] Aelius Lampridius in vita illius.

o Et sagula.] Titus Liuius 1. Dec. lib. 10. in triumpho Q. Fabij scribit, Data ex præda militibus æris octogeni bini, sagaque & tunicæ, præmia illa tempestate militiæ haudquaquam spernanda. Verùm illa latiùs, & suo loco explicantur.

p Aeraque.] Vt in triumpho Pompeij apud Plutarchum in vita illius.

q In quo id seruatum est.] Et id quidem factum fuisse in triumpho Q. Flaminij de Macedonia & Nabido refert Liuius 4. Decad. lib. 4. Atque etiam in triumpho P. Scipionis Nasicæ eiusdem Decad. libro 6. Et in tirumpho Scipionis Asiatici eiusdem Decad. libro 7. ad finem. Et in triumpho M. Fuluij Flacci libro eiusdem Decad. 10. Et in triumpho Q. Fuluj ex Liguribus non multò post, ad fin. eiusdem lib. 10. Et triumpho Tiberij Sempronij Gracchi. Et in triumpho C. Claudij Pulchri. 5. Decad. lib. 1. & in triumpho Pauli Aemylij, 5. Decad. libro 5. & Anitij ibid. At idem 4 Decad. lib. 3. dicit in duobus triumphis Cn. Cornelij de Insubribus & Cenomanis, & Q. Minutij de Liguribus & Boiis septuagenos æris militibus diuisos: duplex equiti, triplex centurioni. Et eodem lib. 3. in triumpho Marcelli in pedites singulos, datos octingentos æris, triplex equiti centurionique. Sed & illo eodem Decad. lib. 4. tradit in triumpho M. Portij Catonis ex Hispania militibus ex præda diuisos fuisse in singulos ducenos septuagenos æris, triplex equi nec quicquam loquitur de centurionibus: vti similiter 5. Decad. lib. 5. scribit, de victa Macedonia, ex præda 400. denarios in equitẽ, & ducentos fuisse peditibus diuisos, nec de centurionibus loquitur.

r Præterque assuetos honores, vel locum in circo.] Liuius 1. Dec. lib. 2. vbi id scribit tributum fuisse M. Valerio Dictatori post triumphum posterisque ipsius. Hæc enim sunt verba illius, Super solitos honores locus in circo ipsi, posterisque ad spectaculum datus, sella in eo loco curulis posita.

s Vel in veste triumphali.] Id enim fuisse concessum L. Paulo Aemylio tradit Plinius, aut quisquis est, qui illum elegantissimum librum edidit de Viris illustribus, c. 54.

t Nonnunquam statuam.] Sic Q. Martio Tremulo statua equestris decreta est in foro, apud Liuium 1. Decad. lib. 9. paulo ante fi. Cuius hæc verba sunt, Martius de Hernicis triumphans in vrbem rediit: statuaque equestris in foro decreta est, quæ ante templum Castoris posita est.

v Aut

ampliore sumptu cum decretis & titulis honorum, in Comitio, in Rostris, in Foro, in Palatio, in Capitolio, [v] aut in cella Iouis (qui rarissimus honor contigit) senatum & populum triumphanti, aliaque insignia virtutum dona honores dedisse.

ANNOTATIONES.

v Aut in cella Iouis] Vnde id accepit nescio. Illud autem scio, triumphantes plerunque sibi solere induere tunicam Iouis, vt tradit Seruius in eclo. 10. Virgilij, quam ex templo Iouis sumebant, ex Liuio 1. Dec. lib. 10. vbi sic scribit, Qui Iouis Opt. Maximi ornatu decoratus, curru aurato per vrbem vectus in Capitolium ascenderit. Ex quo illud Iuuenalis satyra decima in prin.

Quid si vidisset Praetorem in curribus altis
Extantem & medio sublimem in puluere Circi,
In tunica Iouis.-

De hac autem re ita loquuntur Lampridius in Alexandro Seuero, & Capitolinus in Gordianis, vt videri posit huiusmodi tunicas, scilicet praetextam, pictam togam, & palmatam non nisi ex templo Iouis etiam Imperatores, & quosuis alios sibi sumere consueuisse, non etiam priuatos habuisse.

Responsum Raphaeli Volaterrano, quare legum & causarum studio intermisso in his mitioribus studiis oblectaremur.
Cap. VII.

Quaerebat aliquando ex me, dum Romae agerem, Raphael Volaterranus, vir insignis doctrinae & virtutis, cui ad mores emendatissimos, grauitas libero homine digna, non modicam accessionem faciebat, quid causae foret, quòd quum causarum patrociniis & foro vsque à pueritia essem addictus, illis posthabitis, & quasi forensibusnegociis praetermissis, in his studiis mitioribus ita me oblectarem, vt causarum patrociniis bellum indixisse viderer. Cui hoc causae referebam, quòd leges quae ad communem vtilitatem editae, studio & labore maximo quaesitae & meditatae nobis forent, neque ab his qui iura darent coli, neque perinde vt oporteret, praecipi viderem, doleremque iuri dicundo illos plerunque praesidere, qui eas vel turpiter ignorarent, vel per gratiam & sordes facilè corrumpi sinerent: & quibus seruandarum legum praecipua imminet cura, hi maximè legum scita contemnerent: quibus rebus effici, vt tot scita & decreta veterum monumentis nobis tradita, maximisque ingeniis elaborata, & tam pensiculatè expensa, vnus homunculus nequissimus audacissimusque, ignarus legum, iudiciorum & fori, qui magistratui praeesset, non salubri temperamento, nec disceptatione ac iudicio, sed ausu temerario, & omni iure neglecto, ad suam libidinem per scelus & nequitiā euerteret. Horum non minima exempla dicebam fore ea quae dudū experti vidimus. Nuper quum Romae custodias cognoscerē, operaeprecium fuit videre, quae rerum miracula monstris & portentis similia, ac dictu fastidienda, quaeve turpitudines ad aliquorum libidinem admitterentur contra ius fasque, siquidem sacerdotem quempiam in his nacti sumus, grauem & sanctum virum, vita & moribus ornatissimum, hominem profectò honestae & magnae laudis, diu tenebris & carcere maceratum, indignissimam fortunam subire coactum, pro eo quòd pecuniam sibi traditam ab eo qui illā furto subtraxerat, vt vero domino restitueretur, illius iussu mandatoque restituerat, suppresso autore: ipsumque quaestionibus subdi vidimus, & tormentis vexari, vt illum qui cōscientia culpae, & spe veniae adductus, abstulisse confessus fuerat, palam faceret, delinquentisque delicta, quae ille poenitens culpae dixerat, enunciaret: quo discrimine adactus pauper senior, confitentis peccatum & delinquentem enunciare coactus fuit. quod quidem scripto iure vetitum, sanctionibusque & decretis interdictū esse cōstat. Rursus alium immani scelere coopertum, hominem impurissimum turpissimumque, qui maximorum criminum reus, testibus, tabulis, testimoniis, & certissimis documentis conuictus fuerat, quae nec ipse gloriabundus diffitebatur, quique legum iudiciorumque poenis saeuissimè coercendus erat, ab eisdem ergastulis, sola praesidentis temeritate, nullo negocio dimitti & liberari, aliasque audacias & turpitudines, ne dicam

scelera

ſcelera indigna auditu profatuque, quæ vix credenti non modò enunciata, ſed viſa & comperta fuere. Iaſon Mataſſalanus, & Ludouicus Matha, quum ſacerdotalibus quibus fugebantur muneribus cedere nollent, quæſitis occaſionibus ad inimicorum libidinem, tetro carcere vſque eò tenti fuere, donec illorum arbitrio ſingulis ornamentis, fama, & fortunis omnibus exturbati, quoad illis liberet, excruciati ſunt, non vero iudicio, ſed præſidentis ſola temeritate & libidine: ne proſequar viros vitæ inculpatiſsimæ, ſumma integritate & fide, falſis criminibus circunuentos ab impotentibus inimicis miſeros & laborantes, in quos grauiter crudeliterque conſultum vidimus, vel vt afflictas fortunas inuaderent, ipſoſque de poſſeſsione & antiquiſsimis ſedibus deturbarent, vel vt inuidorum libidini obtemperarent: aliaque in miſeros edita exempla, nulla pietate in ſupplices & calamitoſos, eóſque innoxios turpibus iudiciis conflictari, & vſque premi ab his, qui gratia & opibus plus poſſunt pollentque: alios verò autores manifeſti facinoris, ne appellari quidem. Quæ quum viderem, patroniſque contra vim potentiorum aut gratiam nihil præſidij eſſe, nihil opis, fruſtra nos in legum controuerſiis, & ediſcendis tot caſuum varietatibus tam penſiculatè editis, tantum laboris & vigiliarum ſuſcipere, tantoque nos ſtudio fatigari dicebam, quum ad ignauiſſimi impuriſsimique cuiuſque temeritate, qui iuri dicundo præſideret, quem leges virum bonum eſſe volunt, non æquo iure, ſed ad gratiam & libidinem iudicia ferri, decretaque legum tanto conſilio edita, conuelli & labefactari viderem.

ANNOTATIONES IN CAP. VII.

Hoc caput nullis indiget Commentariis.

Quæ ſit Bona dea, & quæ à veteribus illi ſacra fierent, quídve Rubigalia, Floralia & Vinalia forent. Cap. VIII.

Nter eos quibus iſta indagare curæ fuit, ſæpe quæſitum eſt,[a] quæ ſit Bona dea, cuius numen tantopere coli à Romanis legimus: quod ſacrum à principio originum inchoatum, dum imperium ſtetit, incredibili cæremonia colebatur. Multi putauere Floram, Bonam deam eſſe, quæ Flauij ſeu Fauni quondam vxor, vino madens, [b] myrteis flagris à viro cæſa, poſtea cùm facti pœniteret, & ipſius deſiderio tabeſceret, diuinis honoribus coli cœpta fuit: in cuius ædem licet florum omne genus importent, myrtum tamen inferre non decebat, in memoriam veteris mulctæ, [c] ſicut in Tenedo tibicinem adire Tenis templum, aut Achillis mẽtionem facere ob veteris ignominiæ memoriam vetabatur. Et apud Rhodios præconem accedere ad Occidionis templum, interdictum erat. [d] Quidam Græcorum ex Liberi matribus illam effinxere: alij Medeam, plerique Semelem, multi Proſerpinam putant: [e] Romani Dryada Fauni vxorem, [f] cuius ne nomen quidem viros

Variæ ſententiæ quæ eſſet Bona dea.

ANNOTATIONES IN CAP. VIII.

a Quæ ſit Bona dea.] Hic omninò vide Macrobium lib. 1. Saturnalium cap. 12.

b Myrteis flagris.] Plutarch. problem. cap. 19. Quid eſt, quòd Floræ, quam Bonam deam nominant, omni florum genere templum exornantes mulieres, domum myrtos non importent: præſertim cùm ambitioſius cunctis germinum ac florum varietatibus vti ſoleant? An illud eſt quod à fabulatoribus dicitur, Floram Flauij diuinatoris vxorem fuiſſe, quæ cùm vino clanculum vberius vteretur, depræhenſam myrtheis virgis ac flagris à viro cæſam fuiſſe, dicitur inde factum eſſe, vt myrtus in eius ædem non inferatur? Vinum autem cum mulieres ei libant, lac appellant.

c Sicut in Tenedo.] Idem Plutarc. eiuſdem operis cap. 141. vbi eius rei rationem reddit. Diodorus Siculus lib. 5. cap. 17. Verùm, inquit, propter cuiuſdam tibicinis teſtimonium, qui nouercæ inſidiis fauerat, legem ſanxit, ne quis tibicem templum ingrederetur. Belli Troiani tempore, cùm Achilles Tenem occidiſſet, quo tempore Græci Tenedum depopulati ſunt, ſtatuerunt poſtea Tenedij, vt nulli deinceps liceret templo reſtituto, in eo Achillem nominare.

d Quidam Græcorum.] Hæc vſque ad verſic. Romani. ſunt Macrobij d. lib. 1. Saturn. cap. 12.

e Romani Dryada.] Plutarchus. Varro autem filiam ipſius Fauni hanc putat apud Macrobium vbi ſuprà.

f Cuius ne nomen quidem.] Macrobius ibi, Hæc, inquit, apud Græcos θεὸς γυναικεία dicitur, quam Varro filiam Fauni tradit, adeò pudicam, vt

extra

intelligere fas erat. [g] Qui verò Bonam deam dicunt Fauni vxorem, illam tam illibatæ castitatis fuisse opinati sunt, vt extra Gynæceum nunquam egressa, nec virum viderit vnquam, nec à viro conspecta, nomenque fando nullibi auditum sit. Quæ quidem sacra quum Maio mense pro salute populi fierent, quicquid esset masculum, [h] domo exigebatur, ita vt non modò extra conspectũ summouerentur viri, [i] sed masculæ quoque picturæ tegerentur: [k] quod compar Misiæ Cereris sacrum obtinere dicunt, in quo [l] quum septem operẽtur dies, tertia à templo exactis viris, [m] pulsis etiam canibus maribus, mulieres celebrabant. Cumque in sacris Bonæ deæ vino libetur, illud non suo nomine nuncupant, [n] sed lac dicunt esse, vini tamen amphoram in sacris obuolutam apponunt, [o] quam dixere Mellariã: [p] ad quod sacrum nisi castas, quæque à viris abstinuissent, nullas accedere licebat, templumque deæ neque virum ingredi, nec interesse permittitur: cuius limina purpureis vittis velabantur. [r] quæ non vbique & passim, sed in maximi pontificis domo, in recessu intimo, nocte, non autem die fiebant. [s] Et licet nocturna sacra prisco ritu mulieribus interdicta fuerint, [t] in hoc tamen sacro quum pro populo facerent, mulieres noctu interesse non vetantur: quod quidem tantæ religionis est habitum, [v] vt illud vestales virgines obirent, & per illas sacrum

Caremonia in sacris Bona dea.

Mellaria. Sacra Bonæ deæ quo in loco fiebant. Religio.

ANNOTATIONES.

extra γυναικωνίτιν nunquam sit egressa, nec nomen eius in publico fuerit auditum, nec virum vnquam viderit, nec à viro visa sit: propter quod nec vir templum eius ingreditur.

g Qui vero.] Macrobius loco præced. citato. Et Lactantius ex Varrone libro 1. cap. 22. & vide nostras leges Connubiales, l.10.num.26.incip. Et huc quoque.

h Domo exigebatur.] Plutarchus in Cæsare, & problem.cap.19.& ante hoc Cicero in Oratione de Aruspicum responsis, in P.Clodium de sacris bonæ deæ loquens, sic scribit, Quod quidem sacrificium nemo, nisi P.Clodius, omni memoria violauit: nemo in quem adiit, nemo neglexit, nemo vir aspicere non horruit, quod fit per virgines Vestales, fit pro P.R. in ea domo, quæ est in imperio, fit incredibili ceremonia: fit ei deæ, cuius ne nomen quidem viros scire fas est: quam iste idcirco bonam dicit, quod in tanto sibi scelere ignorauerit. & in eundem, Hominémque eum, qui puluinaribus Bonæ deæ stuprum intulerit, eáque sacra, quæ viri oculis, ne imprudentis quidem aspici fas est, non solùm aspectu virili, sed flagitio stupróque violarit.

i Sed masculæ quoque picturæ.] Seneca ad Lucilium. lib.16.epistol. scribit, viros omnes à conspectu religionis Bonæ deæ sic arceri, vt picturæ quoque masculorum animalium contegantur. De quo & illud Iuuenalis sat.2.

- Vbi velari pictura iubetur,
Quæcunque alterius sexus imitata figuram est.

Et vide omnino dictas nostras leges Connubiales vbi suprà.

k Quod compar Mysiæ Cereris.] Idem scribit Lilius Gyraldus de Diis Gentium, syntagm.14. nullo quoque authore citato. Sed, ne ignores, id totum est Pausan. lib.7.quo Achaica describit, in fi. Sed addendũ Catanensis quoque Cereris eam fuisse religionem, vt adire eius templi secreta penetralia viris nefas esset, vt tradit Lactantius lib.2.c.4.

l Cum septem operentur dies.] Vide nostras leges Connubiales, l.15.num.115. incip. Illud quoque ex antiq.& seq.

m Pulsis etiam canibus maribus.] Pausanias d. libro 7. de Mysiæ Cereris sacrificiorum ritus scribens, ait, Solenne item septem dierum Cereri celebrant. Die autem festi tertio e templo viri se subducunt. Relictæ itaque mulieres ea noctu peragunt, quæ ritus postulat. Non autem viri solum expelluntur, sed è canibus etiam mares. Postero autem die reuersos in templum viros derident, & dicteriis exagitant mulieres, & has vicissim viri.

n Sed lac esse dicunt.] Plutarchus proble.cap.19. Macrobius dicto lib.1. cap.12. Athenæus autem lib. 10. Dipnosophistôn cap. 15. scribit, Aristophanem vocasse vinum ἀφροδίτης γάλα, Lac Veneris, quòd sit ipsius Veneris incitamentum.

o Quam dixere Mellariam.] Plutarchus, vt supra citauimus.

p Ad quod sacrum nisi castas.] Idem Plutarc. ibi, An quòd, inquit, à multis tum vero rebus Veneris castæ ac puræ sacrum illud obeunt? Non solùm enim viros excludunt, sed cùm solenne sacrificium faciũt, quicquid masculum est domo exigunt.

q Templumque deæ nec virum ingredi.] Tibullus lib.1.eleg.6.

Exibit quàm sæpe time: seu visere dicet
Sacra bonæ maribus non adeunda deæ.

Et vide nostras leges Connubial. vbi suprà, & quod suprà diximus.

r Quæ non vbique & passim, sed in maximi pontificis domo.] Scilicet sacrificia deæ, de quo paulò infrà.

s Et licet nocturna sacra.] De quo omnino vide quæ scripsimus in nostris legibus Connubialibus l.16.nu.42.incip. Septimum, ne vxores. & seq.

t In hoc tamen sacro.] Nam & in hoc sacro, quod nocturnum erat à mulieribus tantùm celebrabatur, ex Plutarcho in Cæsare, & in Cicerone, & aliis vbique, & dicetur mox posteà.

v Vt illud Vestales.] Cicero in Oratione de Aruspicum responsis loco suprà citato, & Plutarchus in Cicerone.

EE e

Aedes Bonæ deæ. Gynaceia. Ceremoniæ.

fieret. [x] Cuius ædes alteræ in Auentino, [y] alteræ iuxta Isidis templum fuere, ad nouã viam. Alij dixere Bonam deam, [z] quam Græci Gynæceiam nuncupant, cuius festis diebus palmite tabernacula mulieres intexunt, interque solennia draconem apponũt. [a] Quod sacrum non in pontificis domo, sed in ædibus quisque suis celebrare assuerat, aut illis quæ essent in imperio consulari, vel prætoria dignitate. Dumque sacrum fit, [b] cunctos mares domo exigunt, ne polluerentur, & piaculum fieret, quum ritu sacrorũ neque deam conspici, neque sacerdotes palam fieri liceat: Vxor enim exornata, domo maribus exactis, [c] nouem continuas noctes operata furiali incessu, cum æris crepitu & phanatico discursu sacra peragit: aliis simili temulentia ad id sacrum accitis mulieribus: [d] vnde occasio frequens mœchandi, & facultas adulteris data est. [e] In cuius sacrificiis canes immolantur: quique huic supplicant, maledictis & probris deam incessunt, neminemque optant bonum inuenire, qui domi nascatur: quippe eam dixere Bonam deam, quæ ex corruptis generationes faciat, quare illam Gynæceiam quasi rerum genitricem, vocant. [f] Quod sacrum Damium à more præpostero, ipsaque Damia, sacerdosque Damiatrix dicta. [g] Cuius instar apud Siculos dicunt fuisse, apud quos sacrũ Cereri decem diebus, verbis turpibus & obscœnis celebrari prodũt, magna verborum licentia, scilicet arbitratæ, ex obscœnitate verborum, & iocorum lasciuia, Cereris luctum mœroremque leuari, quem ex raptu filiæ conceperat. [h] Nonnulli Opem dixere Bonam deam, quæ & Maia dicta est, quam nominibus variis, Faunam & Fatuam, [i] & matrem deûm, & [k] Idæam, Pessinuntiam, Cybelem, [l] Rheam [m] & Phry-

Mœchãdi occasio in sacris Bonæ deæ.

Damium. Cereris sacrum.

Ops. Opis varia nomina.

ANNOTATIONES.

x Cuius ædes altera in Auentino.] Scilicet Bonæ deæ. Idque est P. Victoris in 13. regione vrbis Romæ.

y Alteræ iuxta Isidis templum.] Idem Victor in 12. regione.

z Quam Græci Gynæceiam.] Macrobius, vt diximus suprà, libro 1. cap. 12. aliàs Genesiam. Vide Plutarch. in Cæsare.

a Quod sacrum non in Pontificis domo.] Plutarchus in Cicerone dicit ea sacra fieri quotannis in domo Consulis. Vide eundem in Cæsare.

b Cunctos mares domo exigunt.] Plutarchus proble. c. 19. vt suprà dictum est.

c Nouem continuas noctes.] Id non in sacris Bonæ deæ fieri, sed Isidis scribit Propertius libro 2. elegia 33.

Tristia iam redeunt iterum solennia nobis
Cynthia cùm noctes est operata nouem.
Atque vtinam Nilo pereat, quæ sacra repentè
Misit matronis Inachis Ausoniis.
Quæ dea tam cupidos toties diuisit amantes,
Quæcunque illa fuit, semper amara fuit.

Et de Cereris sacris, quæ Græci Thesmophoria vocant, Ouid. lib. 10. Metamor.

Perq; nouem noctes Venerem, tactusq; viriles
In vetitis numerant.

Vide nostras leges Connubiales l. 15. num. 115. incip. Illud quoque patebit ex seq.

d Vnde occasio frequens mœchandi.] Vide dictas leges Connub. l. 16.

e In cuius sacrificiis.] Hæc vsque ad vers. Quod sacrum. sunt Plutarchi probl. c. 52.

f Quod sacrum Damium.] Hæc vsque ad vers. Cuius instar. sunt Festi Pompeij libro 4. cuius hæc verba sunt, Damium sacrificium, quod fiebat in operto in honorem Bonæ deæ, dictum à contrarietate, quòd minimè esset δαμόσιον, id est, publicum, Dea quoque ipsa δάμια, & sacerdos δάμιας appellabatur.

g Cuius instar apud Siculos.] Diodorus lib. 5. cap. 2. non adeò procul à fi. Cereri verò, inquit, cùm semen in terram iacitur, apparatu ac magnificentia exquisita decem dies festos agunt, priorem repræsentantes vitam: quibus diebus turpiloquio inuicem vti consueuêre, vt deæ dolor ex filiæ raptu conceptus, risu & verborum scurrilitate mitigaretur.

h Nonnulli Opem dixere Bonam deam.] Hæc vsque ad verba, Et Matrem deûm. sunt Macrobij lib. 1. Satur. c. 12. aliorum authoritate.

i Et Matrem deûm.] Varro libro 1. aut aliorum computatione 4. de lingua Latina.

k Idæam, Pessinuntiam, Cybelem.] Hæc tria sunt Strab. lib. 10. & primum quoque Liuij 3. Deca. lib. 9. Ex quo etiam est illud Tibulli lib. 1. eleg. 4.

At qui non audit Musas, qui vendit amorem,
Idææ currus ille sequatur Opis.

Et Virgilij lib. 10 Aeneidos,

Alma parens Idæa deûm, cui Dindyma cordi,
Turrigeræq; vrbes, biiugiq; ad frena leones.

& rursus lib. 9.

Tympana vos, buxusq; vocat Berecynthia matris
Idææ.

Et Ouidij lib. 4. Fastorum,

Protinus inflexo Berecynthia tibia cornu
Flabit & Idææ festa parentis erunt.

Et ante hos Lucretij de eadem loquentis lib. 2.

Hanc variæ gentes antiquo more sacrorum
Idæam vocitant matrem, Phrygiasq; cateruas
Dant comites: quia primùm ex illis finibus edunt
Per terrarum orbem fruges cœpisse creari.

l Rheam.] Vide Strabonem d. lib. 10. & suprà eodem lib. c. 4.

m Et Phrygiam.] Vide eundem. Et hinc illud Virg. lib. 4. Aeneidos,

Qualis

giam nuncupant, quia hominibus fauet, [n] & opem liberis præstat: [o] Fatuámque dictam, quòd infantes in lucem editos, fandi modos & verba edoceat: [p] cui qui vota concipiunt, manu terram tangentes velut parenti & genitrici supplicant. [q] Cumque in omnibus sacris, qui rem diuinam facit, velare caput soleat, huic aperto capite & inuelato sacrificat. [r] Quam deam Aegyptiis celebre numen fuisse asseuerant: [s] cuius simulacrũ sinistra scyphum tenet, dextra sistrum: hoc est æneum crepitaculum, quod nõ spiritu, sed motu cõcussum personat, ab illisque Isis dicta, cui peruigilia excubiæque nocturnæ à puellis peraguntur. [t] Cuius sacerdotes linea amicti stola, per vrbem lugentes vagabantur, mox læti sacra perficiunt: [v] in cuius festo qui ex collegio sunt sacerdotes, diuersas facies induunt ornatu vario: nam alius incinctus balteo, militem agit, alius venabulo venator incedit, alius longa stola fœminam mentitur, nonnulli cum fascibus procedunt velut magistratus. [x] Post quæ mulieres candidis amiculis serta ferentes cum speculis & pectine ante simulacrum deæ famulantur, ipsamque comentes cum lucernis & lampade sequuntur. [y] Et quia Saturni & Vulcani vxor dicitur, ideo flamen Vulcanalis calẽdis Maiis illi rem diuinam facit, & prægnantem suem mactat Maiæ & Mercurio, [z] cuius ferias Saturnalibus incurrere notatum est, festosque illi dies Opalia fuisse, quæ tertio die post Saturnalia aguntur: [a] sicut Robigalia, Floralia, Vinalia Agonalia, Carmentalia, Angeronalia & Vertumnalia. [b] Præter quæ fuerunt sacra popularia

Fatua. *Ceremoniæ* *Opis simulacrum.* *Ceremonia in sacris Isidis.* *Festorum quorundã nomina.* *Sacra popularia.*

ANNOTATIONES.

[m] *Qualis Berecynthia mater*
Inuehitur curru Phrygias turrita per vrbes.

Et ibi Seruius, & Hesichius, & Phurnutus, qui ita eã dicit vocari, quòd à Phrygibus maximè coleretur.

n Et Opem liberis præstat.] Id respicit quod suprà dixit, eam Opim à quibusdam, à quibusdam verò Bonam deam nuncupari. Et hîc vide Macrob. lib.1.c.12. & Mythologicon lib.1.c.3.

o Fatuamque dictam.] Et hîc quoque.

p Cui qui vota concipiunt.] Diuus Augustinus Varronis authoritate lib.7.

q Cumque in omnibus sacris.] Plutarchus proble.c.11.

r Quam deam.] Scilicet Isidem, de qua aliquid suprà dixit, & statim pòst declarat.

s Cuius simulachrum.] Seruius in lib.8. Aeneidos enarrans illud,

Regina in mediis patrio vocat agmina sistro.

Isis, ait, est genius Aegypti, qui per sistri motum, quod gerit in dextra, Nili accessus significat & recessus: per situlam, quam sinistra retinet, ostendit fluentiam omnium lacunarum. Isis autem lingua Aegyptiorum est terra, quam Isim volunt esse. Alibi autem ostendimus sistrum Aegyptiorum esse proprium.

t Cuius sacerdotes linea.] Iuuenalis de his loquens saty.6.

Qui grege linigero circundatus, & grege caluo
Plangentis populi currit latrator Anubis.

Hincque dea linigera dicta est Ouidio lib.1.Meta.

Nunc dea linigera colitur celeberrima turba.

Et lib.1.de Ponto eleg.1.ad Brutum,

Vidi ego linigeræ numen violasse fatentem
Isidis, Iliacos ante sedere focos.

Et alibi quoque diximus scilicet lib.2.c.9.

v In cuius festo.] Hæc sunt Apuleij libro 11. Metamorphoseos huiusmodi festum describentis, Hic incinctus balteo militem gerebat, illum succinctum chlamyde crepidę & venabula venatorem fecerant. Alius soccis obauratis indutus serica veste, mundoque precioso, & adtextis capite crinibus, incessu perfluo fœminam mentiebatur. Et post pauca, Nec ille deerat qui magistratum fascibus purpuráq; luderet.

x Post quæ mulieres.] Hæc quoque sunt Apuleij eodem libro quibusdam interiectis, Mulieres, inquit, candido splendentes amicimine, vario lætantes gestamine, verno florentes coronamine, quæ de gremio per viam, qua sacer incedebat comitatus, solum sternebant flosculis, aliæque nitẽtibus speculis ponè tergum reuersis, venienti deæ obuium commonstrarent obsequium. Et quæ pectines eburneos ferentes, gestu brachiorum, flexúque digitorum ornatum & obpexum crinium regaliũ fingerent: illę etiam quæ cæteris vnguentis & geniali balsamo, guttatim excusso, conspergebant plateas.

y Et quia Saturni & Vulcani vxor.] Ad Romanos redit, & de Ope intelligit, quam vxorem & sororem Saturni fuisse scribit Fulgentius libro Mythologicon 1.cap.3. Macrobius libro 1.Saturnal. cap.10. Lactantius libro 1. cap. 13. & ante hos Diodorus Siculus libro tertio Bibliotheces: aliàs quarto, cap.quinto.

z Cuius ferias.] Varro libro 2.aut aliorum computatione 5.linguæ Latinæ, Saturnalia, inquit, dicta à Saturno, quòd eo die feriæ eius fierent.

a Sicut Robigalia.] De his septẽ, sex vide paulò infrà. Sed quod hîc Angeronalia vocat, Agonalia dicendũ est, vt patet ex his, quæ statim dicet de Agonalibus. Quamquàm etiam fuerunt festa Angeronalia dicta ab Angerona Varroni lib.2.aut aliorum computatione 5.linguæ Latinæ.

b Præter quæ fuerunt sacra popularia.] Fest. Pompeius lib.14. Popularia, inquit, sacra sunt (vt ait Labeo) quæ omnes ciues faciunt, nec certis familiis attributa sunt: vt Fornacalia, Palilia, Laralia.

non certis familiis tributa, vt[c] Fornacalia,[d] Palilia, Laralia:[e] Fuit autem ædes Opis in Capitolio vna,[f] altera in vico Iugario Opis & Saturni. Notatumque his qui Ope indigerent, ad asylum Cereris panem dari, quibus nunquam templum claudebatur, [g] sicut ædem Hortæ reclusam esse voluerũt, quum sit hortari, ad res magnas adducere. [h] Isidis verò ædes vna patricia, altera verò Antenodora dicta est, cuius templum in regione Martij campi fuit, proximum Tiberi, iuxta Septa & Ouile. Sed quia de Agonalibus loquor,[i] sciendum Agonalia statiuas ferias fuisse,[k] quibus Iano V. Idus Ianuarias mactatur aries:[l] dictique Agonales dies, quòd à principe ciuitatis princeps gregis immolabatur: quippe antiqui agein mactare dixerunt, quod verbum in solennibus frequens vsurpatur.[m] quorum autorem Numam Pompilium ferunt.[n] Carmentalia verò à matribusfamilias annis singulis fiunt decimooctauo calendas Februarias, [o] in quibus aliquid scorteum aut sua morte peremptum attulisse, magnum crimen erat.[p] Robigalia à Numa quoque instituta sunt, ne rubigo segetes, néve vredo, aut grando inuaderet. Ideo sexto calendas Maij agebantur, quo die[q] Robigo deo sacrum fieri docuit.[r] Floralia à Flora sumpsere nomen, qui vt arbores affatim efflorescerent, ad iustamque magnitudinem fructus accederent, quarto calendas Maij, oraculo moniti sacra constituerunt, nanque hæc tempora frugibus metuenda sunt,[s] In cuius

Opis ædes. Aedes Hortæ semper reclusa. Isidis ædes. Agonalia. Agonales dies. Agon. Carmentalia. Robigalia. Floralia.

ANNOTATIONES.

c Fornacalia.] De quibus Plinius lib.18.cap.2. de Numa loquens, sic scribit, Is & Fornacalia instituit farris torrendi ferias, & æquè religiosas terminis agrorum. Plutarchus problem. cap.89. & in Numa Pompilio. Festus Pompeius lib.6. Et ex poëtis Ouidius 2. Fastor.

Curio legitimis tunc Fornacalia verbis
Maximus indicit, nec stata sacra facit.

Hincq; dea Fornacalis eidem lib.6. eiusdem operis.

Sola prius furnis torrebant farra coloni,
Et Farnacali sunt sua sacra deæ.

Nam & ea Fornax dicta est apud eundem libro 2. eiusdem operis,

Facta dea est Fornax: læti fornace coloni
Orant, vt fruges temperet illa suas.

De qua Lactantius falsæ religionis lib.1. cap. 20. & Festus Pompeius lib.6. in princ.

d Palilia.] De quibus etiã Varro li. Rei rusti.3.c.1. & linguæ Latinæ d. lib.5. Cicero lib. 5. de Diuinat. Tibullus lib.2. eleg.6. Ouidius lib.14. Metamorp. & lib. Fastor.4. itémque 6. Propertius lib.4. eleg.1. & 4. Persius satyra 1. Festus Pompeius lib.15. vbi de Pale & Parilibus loquitur. Ex quibus intelliges & hæc Parilia quoque vocari, de quibus alibi diximus.

e Fuit autem Opis in Capitolio vna.] Liuius 4. Decad. lib.9. Addita, inquit, & vnum diem supplicatio est ex decreto Pontificum, quòd ædes Opis in Capitolio de cœlo tacta erat.

f Altera in vico Iugario &c.] P. Victor in 8 regione vrbis Romæ meminit ædis Opis, & Saturni in vico Iugario.

g Sicut ædem Hortæ.] Plutarchus probe. c.45.

h Isidis verò ædes vna patricia.] P. Victor in 5. regione vrbis Romæ. Spartianus in vita Adriani. Ex quo illud Iuuenalis sat.6.

A Meroë portabit aquas, vt spargat in æde
Isidis, antiquo quæ proxima surgit ouili.

Et horum prior Dionysius Halicarnasseus lib 5.

i Sciendum Agonalia.] Macrobius lib.1.c.4.

k Quibus Iano V. Idus.] Ouidius lib.1. Fastor.

Quattuor adde dies, ductis ex ordine Nonis,
Ianus Agonali luce piandus erit.
Nominis esse potest succinctus causa minister,
Hostia cælitibus quo feriente cadit.
Qui calido strictos tincturus sanguine cultros
Semper agátne rogat, nec nisi iussus agit.
Pars, quia non veniant pecudes, sed agantur, ab actu
Nomen Agonalem credit habere diem.

Et cætera quæ sequuntur.

l Dictique Agonales dies.] Varro libro 2. aut aliorum computatione 5. linguæ Latinæ, his verbis, Dies Agonales per quos Rex in regia arietem immolat, dicti ab agone, eo quòd interrogatur à principe ciuitatis, & princeps gregis immolatur. Alij autem alias causas afferunt, vt Ouidius vbi suprà.

m Quorum authorem Numam.] Plutarchus in vita ipsius.

n Carmentalia verò.] Varro dicto lib.5. & idem Plutarchus in Romulo. Dionysius Halicarnasseus lib.1. Antiquitatum Rom. scribit, Euandro & Carmentæ Romanos quotannis sacrificasse, quemadmodum reliquis heroibus ac dæmonibus: arásque dicatas eis etiam fuisse, Carmentæ apud Carmentalem portam sub Capitolio, Euãdro apud Auentinum collem prope portam Trigeminam.

o In quibus aliquid Scorteum.] Gyraldus syntagmate 17.

p Robigalia.] Varro lib.1. Rei rusticæ, cap.1. & d. lib.5. de ling. Lat. & Plinius lib.18. cap.29. Rubigalia, inquit, Numa constituit anno regni sui 11. quæ nunc aguntur ad 7. Cal. Maij: quoniam tunc ferè segetes rubigo occupat. Festus Pomp. lib.16.

q Robigo deo.] Plinius, & Festus Pompeius vbi suprà.

r Floralia.] Varro d. lib.1. Rei rusticæ, c.1. Plinius d. lib.18. cap.29. Lactantius lib.1. cap.20. Macrobius lib.1. cap.4. D. August. Ciuitatis Dei, lib.4. cap.8. & lib.6. cap.7.

s In cuius festis diebus.] Plinius vbi suprà. Gyraldus Historiæ deorum syntag.1.

t Qui

festis diebus fœminas quæ vulgato corpore quæstum faciunt, denudari, & pudendis obscœnisque inuelatis, per luxum & lasciuiam currere, & impudicos iocos agere seruatum est: [t] quibus etiam ædiles cicer, fabas & missilia plebi spargere assuerant, leporesque & capreas, aliaque mitia animalia ludis admittere, quos in vico patricio, aut proximo celebrabant, noctuque accensis facibus, cum multa obscœnitate verborum per vrbem vadere, & ad tubæ sonitum conuenire. [v] Fuit enim Flora nobile scortum, huius autor argumenti, quæ quum præpotens esset, & diuitiis afflueret, populum Romanum morte obita hæredem fecit, pecuniamque annuam ludis exhiberi voluit: [x] quorum instar ludorum Antisteria apud Athenienses simili licentia fuere. [y] Vertumnalia verò dies festos Vertumno dicatos habuere Octobri mense, cuius sacellum in vico Turario erat vertentibus se ad dexteram sub basilicæ angulo: qui deus mercaturæ & vertendarum rerum habitus. [a] Vinalia autem erant duplicia: altera vinis degustandis duodecimo calendas Martias, quum vina pura sunt, quo die Ioui nouum vinum libare mos est, quod ex dolio haustum, calpare eximebant. [b] Altera, quibus flamen dialis vindemiam auspicatus maturis vuis, vinum legere, & vindemiam fieri iubet: quibus diebus agnam Ioui immolât, interque cæsa & porrecta, vinum legit, quo tempore ex phano Veneris vinum affatim effundebant. [c] Fuitque veteri lege sancitum, vt flamē Martialis diceret diem veteri vino libando, medicaminis causa. Inde vsurpatū verbū: *Nouum vetus vinum bibo, nouo veteri vino morbo medeor.* Vnde Meditrinæ nomen deæ, cuius sacra Meditrinalia, & dies Meditrinalis. Sicut ad primitias pomorum noua esse dicebant vetera, & alia exoptabant noua, ominis causa. [d] Præter quæ fuerunt Rustica vinalia, quòd Veneri ædes tunc dicata foret, eiusque tutelæ olitores addicerentur, quibus diebus erant feriati, quæ dies tempestatibus leniendis solennis habebatur, qua nouum vinum in vrbem ferre, & in cellis vinariis condere assuerant. [e] Apud Thusculanos lege cautum erat, ne quis nouum vinum, antequam Vinalia calentur, in vrbem inueheret: Laurentibus, ne quis pomum ex alieno legeret inarimum, quod humeris vectaretur: Græcis, ante vernum æquinoctium, ne quis vitem incideret, neque vuam ante æquinoctium autumnale gustaret: [f] Romanis vino & nouis frugibus, antequam

Ceremonia in floralibus. *Flora.* *Antisteria* *Vertumnalia.* *Vinalia.* *Meditrina sacra.* *Rustica vinalia.* *Lex apud Thusculanos.* *Laurentū lex.* *Græcorum.* *Romani.*

ANNOTATIONES.

t Quibus etiam Aediles.] Valerius Maximus lib.2.cap.5.

v Fuit enim Flora.] Lactantius lib.1.c.20. Huic deæ Ouid. Fast.5. quod floribus præsit, Zephyrum ventum dat maritum.

x Quorum instar &c.] Gyraldus in libro de Annis & mensibus, cæterisque anni partibus, de his pluribus scribit. Rhodiginus lib.29.c.1. authoritate Apollodori, scribit Antisteria vniuersim quidem vocari festa Bacchi, priuatim verò Pithœgia.

y Vertumnalia verò.] Varro d.lib. 5. de lingua Latina. Festus Pompeius lib.19.

z Qui Deus.] Donatus in Adelphos Terentij in duobus locis.

a Vinalia autem.] Varro d.lib. 5.linguæ Latinæ. Plinius libro 18.cap.29. Vnde Ouidius libro 4. Fastorum,

Cur igitur festum Veneris Vinalia dicant,
Quæritis? & quare sit Iouis ista dies?

Et paulo pòst,

Hostica Tyrrheno vota est vindemia Regi,
Iuppiter è Latio palmite dona feres.
Vota valent meliora: cadit Mezentius ingens,
Atque indignanti pectore plangit humum.
Venerat Autumnus calcandis sordidus vuis,
Redduntur meritò debita vina Ioui.
Dicta dies hinc est Vinalia. Iupiter illa
Vendicat, & festis gaudet inesse suis.

b Altera, quibus flamen dialis.] Vinalia (inquit Varro vbi suprà) à vino. Hic dies Iouis, nō Veneris. Huius rei cura nō leuis in Latio. Nam aliquot locis vindemiæ primùm à sacerdotibus publicè fiebāt, vt Romæ etiam nunc: nam Flamen Dialis auspicatur vindemiam: & vt iussit vinum legere, agna Ioui facit: inter cuius exta cæsa, & porrecta flamen prorsus vinum legit.

c Fuitque veteri lege sancitum.] Varro ibi, & Festus Pompeius lib. 10. non longe ante fin. vbi de Meditrinalibus.

d Præter quæ fuerunt rustica Vinalia.] Varro vbi suprà, Vinalia, inquit, rustica dicuntur ante duodecimum diem Calendas Septembris: quod tum Veneri dedicata ædis, & orti eius tutelæ adsignantur, ac tum sunt feriati olitores. Festus Pompeius lib.16. vbi de rusticis Vinalibus.

e Apud Tusculanos.] Varro non multò ante ea, quæ in præced. citauimus, In Tusculanis, ait, sacris est: Vinum nouum ne vehatur in vrbem ante, quam Vinalia kalentur.

f Romanis.] Plinius lib.18. cap.2. Ac ne, inquit, degustabant quidem nouas fruges aut vina, ante quam sacerdotes primitias libassent.

ſacerdos primitias libaſſet, veſci non licuit: [g] Græcis quoque in vſu erat, in feſto cui Pithœgia nomen, quo dolia relinuntur, vinum affatim haurire, ad cuius potum non ſeruos modò, ſed mercenarios, clientes & ruſticam turbam aduocabant.

ANNOTATIONES.

g Græcis quoque in vſu erat, in feſto, cui Pithœgia.] Cælius Rhodiginus Antiquarum lectionum, lib.28.cap.25. ſic ſcribit, Pithœgia, inquit Proclus, feſtum veteribus erat, quo in vini participatum & ſeruos aduocabant & mercenarios: relinebantur enim tunc primùm dolia, proinde facta re diuina, Dionyſiaci doni communicatio omnibus patebat. Comprecabantur verò, vt Plutarchus inquit, ἀβλαβῆ καὶ σωτήριον αὐτοῖς τοῦ φαρμάκου τὴν χρῆσιν γενέσθαι, id eſt, innoxiam ſalubrémque ipſis medicamenti potionem. Vndecima mẽſis die factitari hoc Athenis conſueuiſſe, produnt auctores. Hactenus Cælius.

Tantum & quantum comparatiuo nonnunquam coniungi, ædemq́ pro domo ſæpe apud authores inueniri. Cap. IX.

Vm à tumultuariis negociis ingenij vegetandi cauſa animum ad manſuetiores muſas quandoque diuerterem, incidimus fortè ad id temporis quum hæc commentaremur, in libellum Elegantiarum (quem ſic inſcripſerat) grammatici cuiuſpiam docti hominis & confidentis, qui pleraque exquiſitè & non indiſertè ex autoribus adnotaſſe videbatur. In quibus ita ſcriptum legimus: Tantum & quantum, verbo & poſitiuo: tanto & quanto, comparatiuo iungi oportere, vt quanto es doctior, tanto es melior: quantum potes, tantum elabora. Arguitq́ue Lactantium velut parum diſertè loquutum: Quanto frequenter impellitur tanto firmiter roboratur. Sed quum nos longè ſecus à probatiſsimis hæc obſeruata legiſſemus, profectò id non vſquequaque verum putamus: ipſumq́ue qui inter grammaticos principem locum facilè tenuit, quod citra calumniam dictum ſit, incurioſe proceſsiſſe. Eſto enim quòd ſic fuerit ab autoribus ſæpe vſurpatum, quin ſecus dici ſcribiq́ue poſsit citra reprehenſionem, non negauerim: ſiquidem & tantum cum quãto & cum poſitiuo aut comparatiuo iungi non indiſertè, plerunque videmus. Fuitq́ue hæc oratio non erudita ſolùm, ſed ſuis numeris omnibus abſoluta. Titus Liuius tertio ab vrbe condita: Quantum iuniores patrum plebi ſe magis inſinuabant, eo acrius contrà tribuni tendebant. Lucius Florus epitomarum ſecundo: Numantia, inquit, quantũ Carthaginis, Capuæ, Corinthi opibus inferior, ita virtutis nomine & honore par omnibus. Idem de Caſsiano bello: Sed quanto eſt efficacior fortuna quàm virtus, tantũ eſſe virtutem. Plinius Nepos epiſtolarum vltimo: Quantum ab huiuſmodi cupiditatibus remotior eius animus eſſet, tanto impenſius &c. Tacitus hiſtoriarum quinto: Tiberius, inquit, quanto intentus olim publicas ad curas, tanto occultior in luſus. Plinius quoque hiſtoriæ naturalis decimoſeptimo, multum ſuperlatiuo iunxit: Domus inquit, multum pulcherrima conſenſu omnium ætate ea in cole Quirinali, C. Aquilij fuit. Quin etiam dixit grammaticus noſter, proximè accedere ad vim comparatiuorum ante & poſt, vt tanto ego ante veni, non tantum. Contra quod autoritas Plinij & aliorum obuia eſt Naturalis hiſtoriæ 18. Quantum igitur vniuerſas terras ager Campanus antecedit, tãtum ipſum pars eius quæ Laboriæ dicitur. Cæſar commentario 6. Omni, inquit, nobilitate Heduorum interfecta, tantum potentia anteceſſerunt. & aliis paſsim autoribus probatiſsimis, in quibus liquet, tantum cum quanto, & comparatiuo & poſitiuo, non abſque cultu Latini ſermonis iungi licere. In eodem quoque libello ſcriptũ fuit, Aedẽ ſingulari pro tẽplo, plurali numero pro domo accipi oportere, niſi ſacras adieceris, quod tamẽ ſecus dictum definitumq́ue plerunq; eſt. Q. Curtius lib.5. (Stabãt inquit) ad fores ædis eius, in qua rex veſcebatur, & alibi: Excubabant ſeruatis noctium vicibus, proximi foribus ædis. Cicero pro Cluentio: Atque illo tempore, inquit, in æde T. Annij hominis honeſtiſsimi Scalenus acceſſitus ab Oppianico venit. Rurſus ædes plu-

Taxatur Laurẽtius Valla Elegantiarum lib.1.ca.18

Cap.1.

In eundem lib.5.ca.7.

plurali pro tēplo T. Liuius non semel ponit: Duumuiri, inquit, creati fuere ædibus dedicandis. Suetonius in Claudio: Spectacula, inquit, edidit, quū prius ad superiores ædes supplicasset. Neque abnuerim, quin frequens habeat vsus, vt ædes pluratiuo numero pro domo, pro templo verò singulari dici conueniat. Sed tamen quin altero etiam modo Latinè dici possit, isque sermo citra reprehensionem probabilis sit, licet parcius circunspectiusque antiqua dicta & veterum autoritas facit.

ANNOTATIONES IN CAP. IX.

ID caput ex eorum num. est, quibus Alexander Laurentium Vallam vellicat, eius tamen nomine suppresso: idque ex duobus locis ipsius Vallæ. Primus est in libro Elegantiarum primo ca. 18. alter libro eiusdem operis tertio cap. 7. Sed aduerte quòd locus Cornelij Taciti hîc designati libro 5. est mendosus. Is enim est libro 4. vbi sic scribitur, Sed cum Tiberius duodecim villarum nominibus & molibus insederat, quanto intentus olim publicas ad curas, tanto occultior in luxus & malum otium resolutus. vbi legendum, vt vides, in luxus non lusus. Locus autem prior Plinij est lib. 17. cap. 1. Sed hic locus est hîc corruptus. nam in emendatioribus codicibus ita legitur, Multò verò pulcherrima cōsensu omnium ætate ea in colle Viminali C. Apulij equitis Rom. Posterior autem locus ipsius Plinij est lib. 18. cap. 11.

Qua lege duodecim tabularū vtiliter & commodè, quæve parum consultè, & nimis seuere scripta videbantur. Cap. X.

ACondita [a] vrbe ad annum ferè trecentesimum, populum Romanum ancipiti bello distractum, sine legibus certis, suis tantum moribus vixisse, neque externas leges conquisisse satis constat. trecentesimo demum exacto anno post finitimos superatos bello, quietis rebus, quum respublica legibus formanda videretur, decemuiros legum ferendarum causa crearunt: qui Athenas profecti ad iura statuenda, vt peregrina instituta, scita, moresque noscerent, diuino consilio leges duodecim tabulis in æs incisas, in foro proposuere, excerptas à Solonis legibus, quæ axibus ligneis continebantur, quibus boni æquique iussa, praui delictorumque depulsio, tum iudiciorum ordo, & beneviuendi norma, pœnæque ac præmia constituta sunt: à quibus postea omnis diuini humanique nostri iuris sanctior manauit. Quæ quidem leges quum longi temporis abusu antiquatæ essent, & vetustate consenuissent, nouis postea editis, quæ eadem illa continerent, licet mutatis verbis, eadem tamen scita & constituta mansere. Primi enim qui leges scriptas proposuere, æquandæ libertatis causa, [b] Zephyrij fuere Locri in Brutiis, à Zephyrio promontorio dicti, Aiacis Oilei socij: [c] licet alij in Bœotia Locri Opuntij prodantur, [d] Patrocli patria: [e] alij Epicnemedij in eadem Bœotia: alij Ozolæ à malo odore nuncupati, in Libya. [f] His ergo Zephyriis Zeleucus, Spartanorum & Cretēsium placita imitatus, qui à Minoe vetustas leges acceperunt, acerbiores leges conscripsit, pœnasque iure debitas, iuris atque iniuriæ regulas scripto præfiniuit, vt metu iudiciorum & pœnarum à criminibus abstinerent. Antea enim omnis animaduersio criminis, non scripto iure, sed iudicis arbitrio edebatur. [g] Postea Athenienses à Dracone & Solone scriptas leges in

Populus Romanus trecētos annos sine legibus vixit.

Decemuiri quādo primū creati.

Leges 12. tabularum Athenis Romā traducta.

Leges scripta à quibus primū proposita.

Zeleucus.

ANNOTATIONES.

a ACondita vrbe.] Hæc sunt Liuij 1. Decad. lib. 3. & Pomponij Iurisconsulti in l. 2. ff. de orig. iur.

b Zephyrij fuere Locri.] Strabo lib. 6. Ex quo intelliges hîc legendum esse Epizephyri, & iterum libro 9.

c Licet alij in Bœotia Locri Opuntij.] Strabo d. lib. 9.

d Patrocli patria.] Cæterùm (inquit Strabo d. lib. 9.) ex Opuntia terra natum esse Patroclum testatur Homerus, qui cùm cædem patrasset inuitus, fuga se subtraxit ad Peleum.

e Alij Ozolæ à malo odore nuncupati.] Strabo ibi. Plutarchus problem. cap. 128. vbi & alias rationes huius appellationis affert & Seruius lib. 3. Aeneidos in eum locum,

Hic & Naritij posuerunt mœnia Locri.

f His verò Zephyriis Zeleucus.] Diodorus lib. 12. Strabo lib. 6. Ephori authoritate & ante eum Aristoteles Politicon lib 2. c. 10.

g Postea Athenieēses à Dracone & Solone.] Plutarchus in Solone, Diogenes Laërtius in vita ipsius Solonis, Gellius lib. 12. cap. 18. & alij plurimi. Sed tu adde alios Atheniensiū legumlatores Caradem, aut, vt alij vocant, Caladem, ex Pausania lib. 1. qui de Atticis est.

Brytaneo ab eo fixas & propositas, iuraque & iudicia acceperunt. [h] Demum Romani moderando iura, summis infimisque æquando, illorum exemplo scriptas promulgarunt. [i] Et sicut Cretensibus Minos, sic [k] Zoroastes Bactrianis & Persis leges dedit, [l] Charonda Carthaginensibus, [m] Zamolxis Scythis, [n] Plato Magnesiis & Siculis, [o] Aegyptiis verò Minas, [p] Trismegistus, [q] & Bocorus, [r] Thebanis Philolaus, [s] Andronodorus Chalcidensibus, qui in Thracia sunt, [t] Protagoras autem Thuriis, [v] quibus postea

Legumlatores diuersarum gentium.

ANNOTATIONES.

h Demum Romani.] Liuius & Pompeius suprà iam citati.

i Et sicut Cretensibus Minos.] Aristoteles lib. 7. Politicon cap.10. Strabo lib.16. Diodorus Siculus lib.2. cap.1. & lib. 6. cap.15. Leges præterea multas, inquit, Cretensibus dedit, simulans eas ab se in quadam spelunca meditatas. Et hinc legifer Minos dicitur Ouidio lib.3. Amorum elegia nona, aut decima ad Cererem,

Optauit Minos similes sibi legifer annos.

Sed & Ceres ipsis quoque Cretensibus leges dedit, ex Diodoro lib.6. aut 5. c.2.

k Sic Zoroastes Bactrianis.] Zoroastes, (auctoribus Plinio lib.7. cap.16. & lib.30. cap.1. Iustino lib.1. & Sabellico Enneadis 1. lib.5.) Bactrianorum Rex, Astrologiæ peritissimus, Magicas artes creditur inuenisse, legésque Bactrianis dedisse.

l Charonda Carthaginensibus.] Charondas legendum est. nec is quidem Carthaginensibus, sed Thuriis, aut, vt alij vocant, Tyriis, leges dedit apud Diodorum Siculum lib.12. & Valerium Maximum lib.6. cap.5. de Iustitia.

m Zamolxis Scythis.] Herodotus lib.4. Melpomene, Strabo lib. 7. Diodorus Siculus lib.2. cap.5. memoriæ prodiderunt Zamolxin Getis (qui ex genere Scytharum sunt) leges dedisse.

n Plato Magnesiis & Siculis.] Sed & ipsis Siculis Timoleon vnà cum Cephalo & Dionysio Corinthiis leges tulit ex Plutarcho in Timoleone. At Plato rogatus à Cyrenensibus, vt ipsis leges scriberet, ac reip. statum componeret, recusauit dicens: Perdifficile esse condere leges tam felicibus: indicans (vt scribit Erasmus Rhoterod. ex Plutarch. in Lucullo in Apophthegmatis Platonis) eos non facilè parêre salubribus monitis, qui successu rerum elati sibi felices viderentur.

o Aegyptiis verò Minos.] Diodorus Siculus lib.2. cap. 5. Post antiquam, inquit, Aegyptiorum vitam, quam deûm heroumque tempore fuisse fabulantur, tradunt persuasisse primùm multitudini scriptis vti legibus Menam, magni animi virum, vitæque inter omnes probatæ. Ex quibus verbis intelligis Menam, non Minam legendum.

p Trismegistus.] Hunc quintum fuisse Mercurium scribit Cicero libro 3. de Natura deorum, his verbis, Quintus, Mercurius scilicet, quem colunt Pheneatæ, qui & Argum dicitur interemisse, ob eamq; causam Aegypto præfuisse, atque Aegyptiis leges & literas tradidisse. Hunc Aegyptij Theyn appellant, eodémque nomine anni primus mensis apud eos vocatur. Hactenus Cicero. Lactantius Firmianus lib. Diuinarum institutionum, cap.6. de hoc Mercurio loquens, Idem, inquit, oppidum condidit, quod etiam nunc Græcè vocatur ἑρμόπολις: & Saitæ seruant & colunt eum religiosè. Qui tametsi homo fuerit antiquissimus, tamen & instructissimus omni genere doctrinæ: adeò, vt ei multarum rerum & artium scientia, Trismegisto cognomen imponerent.

q Et Bocorus.] Diodorus Siculus lib.2. cap.3. vbi hunc Bocchoridē appellat, cùm sic scribit, Legum, quæ ad hominum commercia pertinent, Bocchoridem latorem scribunt fuisse. Eusebius lib. Chronicon 3. cap. 10. vbi hunc vocat Bocchorum. Sed Sasochis, vir prudentia excellens, geometriæque inuentor, leges multas, quæ ad deûm religionem cultumque pertinent, prioribus addidit, ac Aegytiis astrorum cursus ostendit apud Aristotelem Politicon lib.7. cap.10. & Diodorum Siculum libro 2. cap.5. vbi vltra ipsum Sasochim, tradit & Sesostrem, Verchorim, Amasim, & Darium Xerxis patrem, leges tulisse. Sed & Iisidem Aegyptiis leges statuisse, quibus iustitia æquè omnibus seruaretur, vt atque iniuria, timore pœnæ, sublatis: hacque de causa priscos Græcos Isidem legiferā appellasse, tanquam primam legum inuentricem, scribit ipse idem Diodorus Siculus lib.1. c.2.

r Thebanis Philolaus.] Aristoteles lib.2. Politicon cap.10.

s Andronodorus Chalcidensibus.] Imò Androdamas ex Aristotele vbi suprà proximè.

t Protagoras autem Thuriis.] Diogenes Laërtius in vita illius in princ.

v Quibus postea abrogatis & inductis Metellus.] Sed & superioribus adde Pythagoram Crotoniatis leges dedisse ex Diogene Laërtio in vita illius. Saturnum Latinis ex Virgilio lib.8. Aenei.

Primus ab æthereo venit Saturnus Olympo,
Is genus indocile, ac dispersum montibus altis
Composuit, legesq; dedit, Latiumq; vocari
Maluit: his quoniam tutus latuisset in oris.

Phidonem Corinthiis ex Aristotele lib.2. Politicon cap.4. Hippodamum Milesiis eodem lib. c.6. Italum Oenotriis, qui nunc Ausonij dicuntur ex ipso Aristotele lib.7. Politic. cap.10. Meteromasdem Persis, vt coniectari potest ex Plutarcho in libello, cui titulus est, In principe requiri doctrinam. Zatrastem simulato nomine Arianis ex Diodoro Siculo lib.2. cap.5. Macarium, Cyrenaici Iouis filium, Lesbiis ex eodem lib.6. cap.16. Dioclen Syracusiis ex eod. Diodoro lib.12. Nicodorum Mantinensibus ex Aeliano libro 2. de Varia historia. Arymbam & Tharcitam Epirotis, vt de primo testatur Iustinus lib.17. de secundo Plutarchus in Pyrrho post princ. Dionysium Bacchum Indis ex Diodoro Siculo lib.3. cap.10. & Arriano de gestis Alexandri lib. 8. & Charondam Rheginis

abrogatis & inductis, Metellus deuicta Creta, illas cum Romanis commutauit. [x] Lacedæmonij verò non iure scripto, sed moribus tantum vsu annorum comprobatis, pro lege vsi sunt. Ideo Lycurgus leges scriptas Spartanis nullas dedit, sed omnium consensu mores, tanquam si lex edita fuisset, experiundo obseruarunt. [y] Indi quoque literas non nouere, sed æquissimos mores, legis vice habuere: hique adeò tenaces fuere, vt omni scripto iuri anteirent. Sed quæ priscis institutis per conditores Romani iuris eisdem tabulis ad verbum scripta fuerint, parum comperta sunt, quum ad manum non sint, nulliúque annales extent, nullaque monumenta, vetustatis: nisi quòd pauca quæ ad morum disciplinam & iudicia spectant, intercise autores produnt. [z] Extantque (vt multi asserunt) Hermodori Ephesij legum decemuiralium primi interpretis scripta relata, cuius statua ob id fuit in comitio erecta. [a] Ex quibus pleraque exploratè & satis vtiliter, quædam duriter & inhumanè, nonnulla remissè & leniter videntur constituta, quorum aliqua probanda, multa velut immitia & agrestia refellenda sunt, nisi fortè multo æuo intercisos & reconditos illius sensus non tenemus. Ex his non alienum fuerit aliqua, licet nimis peruetusta & obsoleta, annotasse: [b] nam faciem carpere, [c] & genas radere vnguibus, mulieres percommodè vetabant: [d] neque magicis artibus segetem ex alieno traducere, [e] neque defunctorum corpora in vrbe vri aut sepeliri vtiliter sanciuerunt: [f] eiulatusque & flebiles questus, quotidianasque lachrymas, & cantus lugubres in funeribus inhibuere: [g] sicut à Solone constitutum fuerat. Verba ex ea lege hæc sunt: [h] Faciem ne carpito, [i] néve alienam segetē pellexeris. [k] mulieres genas ne radunto, [l] néve

Lacedæmonij iure scripto nō vtebantur.

Indi.

Quæ olim in 12. tabulis scripta, parū compertum.

Hermodorus.

Quædam ex 12 tabulis relata.

ANNOTATIONES.

Rheginis ex Heraclide in Politicis, vt interim prætermittam Mosem Iudæis ex sacris nostris Bibliis. Cereremautem primam omnium leges tulisse, quibus homines iustè piéque viuere assuescerēt, & inde Legiferam dictam tradit Diodorus Siculus li.6.c.2. & iterum 15. Ex quo illud Virgilij lib.4. Aeneidos,

— Mactant lectas de more bidentes
Legiferæ Cereri. -

Vbi Seruius scribit, Leges enim ipsa dicitur inuenisse. nam & sacra ipsius Thesmophoria vocantur. sed hoc ideo fingitur, quia ante inuentum frumentum à Cerere, homines passim sine lege vagabantur, quæ feritas interrupta est inuento vsu frumentorum, postquam ex agrorum diuisione nata sunt iura.

x Lacedæmonij verò.] Plutarchus in Lycurgo.

y Indi quoque.] Diodorus libro 3. Strabo lib.14.

z Extantq; (vt multi asserunt) Hermodori.] Hic vir, vt inquit Strabo lib. 14. leges quasdam videtur Romanis conscripsisse. Hermodorum in Italia exulantem, fuisse authorem decemviris 12. tabul. ferendarum, quæ ea de causa Decemuirales dicuntur, diximus suprà lib.5.c.18.

a Ex quibus pleraque.] Aul.Gellius lib.20.c.1.

b Nam faciem carpere.] Seruius in 12. Aeneid. Virgilij eo loco,

Et roseas laniata comas.

Vbi Seruius, Moris fuit, inquit, vt ante rogos humanus sanguis effunderetur, vel captiuorum, vel gladiatorum: quorum si fortè copia non fuisset, laniantes fœminæ genas, suum effundebant cruorem, vt rogis illa imago restitueretur. Tamen sciendum, cautum lege duodecim tabularum, ne mulieres carperent faciem: his verbis, MVLIER FACIEM NE CARPITO. Cicero libro secundo de Legibus.

c Et Genas radere virginibus.] Plinius lib. 11. c.37. Infra oculos malæ, homini tantùm, quas prisci genas vocabant, duodecim tabularum interdicto radi à fœminis eas vetantes. Pudoris hæc sedes.

d Neque magicis artibus segetem.] Vide paulò infrà.

e Neque defunctorum corpora in vrbe vri.] Cicero in secundo libro de Legibus. vbi huius rei rationem reddit, & de hoc satis abundè diximus suprà lib.3.cap.2.

f Eiulatusque.] Vt patebit ex seq. & tradit etiam Cicero lib.2. Tuscul.quæst. Ingemiscere, ait, nonnunquam viro concessum est, idque rarò: eiulatus ne mulieri quidem. Et hic nimirum est fletus, quem duodecim tabulæ in funeribus adhiberi vetuerunt.

g Sicut à Solone constitutum fuerat.] Cicero libro 2. de Legibus, Plutarchus in Solone, ἀμυχὰς κοπτομένων ἀφῆλεν, id est, lacerationes plangentium sustulit.

h Faciem ne carpito.] Seruius, vt diximus suprà, verbum legis immutat: nam cùm in lege dicatur, Genas ne radunto, ipse legit, Faciem ne carpito: fortassis vt intellectus fieret illustrior.

i Néue alienam segetem.] Plinius lib.18 cap.6. quo loco loquitur de C.Furio Cresino. & vide eundem lib.28.c.2. vbi mentionem facit 12.tabul.

k Mulieres genas ne radunto.] Et id item suprà. Sed adde Ciceronem lib.2.de Leg. vbi in duobus locis adscribit hæc verba huius legis.

l Néue lessum funeris ergò habento.] Cicero eodem libro in duobus locis, & in priore exponit eam dictionem lessum pro lugubri eiulatione: vóxque est fictitia per Onomatopœiam. Plautus in Truculento act.4.sce.2.

- Thetis quoque etiam
Lamentando lessum fecit filio.

m In

lessum funeris ergô habento. [m] in vrbe ne vrito, néve sepelito. [n] Tum si quis in sua arborem panxit, à vicini fundo quinque saltem pedes abesse voluit, in hæc verba, Si quid in agro plantaueris, quinque pedes à vicino abesto: Si ficum aut oleam, pedes nouem abesto. [o] Quod autem alienam segetem pellicere veneficiis lex vetuit, ideo cautum est, quòd carmine euocari fruges, & aliò transferri veteres credidere: quòd ne liceret ad alterius iniuriam condere, etiam lege sanxerunt. [p] Insuper filios sub patris iure esse, illosq́ue victus necessitatísve causa patrio iure vendere, & precium quæstui esse, vsque ad tertiam auctionem, néve id fraudi ignominiæve esset, [q] neque filiis quicquã in bonis esse, patribus viuentibus, voluere nisi patrio iure emãcipatione solutus foret, [r] aut se iubente sponsam filius duxisset, quod antea a Numa Pompilio cautum fuerat, [s] quem etiam pater occidere poterat. Sed quum à prisca illa seueritate postea

Carmine euocabantur fruges. Sanctio de patribus erga filios, & contrà.

ANNOTATIONES.

m In vrbe ne vrito, néue sepelito.] Suprà ibi, Neque defunctorum corpora.

n Tum si quis in suo arborem panxit.] Hæc verba legis 12. tabu. sunt apud Ciceronem d. libro 2. de Legibus.

o Quòd autem alienam segetem.] Plinius lib 28. cap. 6.

p Insuper filios sub patris lege esse.] Dionysius Halicarnasseus libro 2. vbi describit leges Romuli, Romanus, inquit, legislator permisit etiam patri vendere filium, nihil deterritus crudelitatis specie, quòd res grauior videri posset, quàm pro affectu domestico, quódque maxime quis miretur in hac dissoluta disciplina Græcorum educatus, quasi durum & tyrannicum, hoc quoque patri concessit, licere illi terna filij venditione pecuniam quærere, maiorem largitus potestatem patri in filium, quam hero in mancipium. Seruus enim semel venditus, deinde libertatem adeptus, in posterum sui iuris est. Filius vero à patre venditus, si liber fieret, rursum sub patris potestatem redigebatur. Iterum quoque venundatus & liberatus, seruus, vt ante, patris reddebatur: post tertiam demum venditionem eximebatur è patris potestate. Hactenus Dionysius. Hinc, vt scribit Franciscus Balduinus Iurisconsul. in legem Romuli 17. tres illæ in emancipandis liberis imaginariæ venditiones & manumissiones, quarum fit in iure Ciuili mentio. Sic enim demum extincto patris iure filij ius magis in tuto veteres fore iudicabant. Atque hanc quidem Romuli legem tam placuisse Romanis, ait Dionysius, vt etiam relata sit inter duodecim Tabulas, & multis annis seuerissimè seruata. Numa tamen ab initio eam nonnihil mitigauit. Cæterùm ius alioqui vendendi filiumfam. planè patri ademptum fuisse tẽpore nostrorum Iurisconsultorum, certò affirmare non possum: quamuis eorum responsa nullam esse tradant liberi hominis venditionem: & creditorem tradant relegandum esse, qui sciens à parente pignori acceperit filiumfamilias, & patrem euictionis nomine obligari, qui filium suũ tanquam seruum ignoranti emptori vendidisset. Sed posteriorum Cæsarum rescriptis planè sublatam fuisse hanc venditionis speciem satis constat. Extat Diocletiani atque Maximiani rescriptum in l. 1. C. de patribus qui filios suos distrax. Liberos à parentibus neque venditionis, neque donationis titulo, neque pignoris iure, aut alio quolibet modo, nec sub prætextu ignorantiæ accipientis in alium transferri posse. Constantinus tamen posteà in l. 2. C. illo titulo, singularem vnum (vt vocat) casum excepit. Voluit enim, vt inops pater, non habens vnde se alat, possit filium vendere sanguinolentum, hoc est, recèns natum, & adhuc à matre rubentem: qui tamen in suam iterum ingenuitatem asseri possit, restituto emptori precio, aut alio oblato mancipio. Sed humaniores sunt illæ aliæ duæ quæ extant lib. 11. integri Codicis Theodosiani, de alimentis, quæ inopes parentes de publico petere debent, si domi non habent quo suam sobolem alant. Hæc Balduinus. Huius Constitutionis verba hic libuit adscribere, Prouinciales egestate victusatq; alimoniæ inopia laborantes liberos suos vendere, vel oppignerare cognouimus. Quisquis igitur huiusmodi reperietur, qui nulla rei familiaris substantia fultus est, quiq́ue liberos suos ægrè ac difficilè sustolent per fiscum nostrum, antè, quàm fiat calamitati obnoxius, adiuuetur, ita, vt proconsules præsidésque, & rationales per vniuersam Africam habeant potestatem, & vniuersis, quos aduerterint in gestate miserabili constitutos stipem necessariam largiantur, atque ex horreis substantiam tribuant competentem.

q Neque filiis.] Alciatus in l. pactum, quod detuli. C. de pactis. nu. 3. post Bart. in l. Gallus. §. & quid si tantum. ff. de libe. & posthu. & ante eos Dionysius Halicarnasseus lib. 8. de Sp. Cassio loquens, qui ob affectatum regnum de rupe præcipitatus est, sic ait. Quid si pater eius iudex simul & accusator punitórque fuisset, nec domus eius esset diruta, nec bona publicata. Apud Romanos enim nihil filij possidere viuis patribus: sed licet eis & pecuniis & corporibus filiorum vti arbitratu suo.

r Aut se iubente sponsam filius duxisset.] Numa Pompilius Romuli successor, ab initio hanc Romuli legem nonnihil mitigauit, vt his verbis scribit idem Dionysius lib. 2. Si pater filio concesserit vxorem ducere, futuram sacrorum ac honorum iuxta leges participem, patri posthac nullum ius esto vendendi filium, quod ille non scripsisset, nisi antè ius fuisset patri vendendi filios. Sicuti & Vlpianus l. 1. §. vlti. ff. de libe exhib. ait, non posse patrẽ filiam nuptam abducere: ne bene concordantia matrimonia iure patriæ potestatis turbentur.

s Quem etiam pater occidere poterat.] Romanorum legislator Romulus (authore Dionysio d. lib.

desiuissent, sequuti interpretes ius naturæ, meritò cauerunt, vt [t] liberi parentes alant, aut vinciantur. [v] Quam emancipationem, seu cuius rei alienationem, secundum for-

Afedus vendendi pueros aut mancipia.

ANNOTATIONES.

d.lib.2.) Solonis, Pittaci, Charondæque leges permittentes patribus filios exhæredare, domóue pellere, non satis graues esse iudicans ad coërcendam iuuenum contumaciam, & vt parenti suus honos conseruaretur, omnem, potestatem patri dedit in filium, idque toto vitæ tempore, siue in carcerem eum mittere, siue flagris cædere, siue vinctum ablegare ad rustica opera, siue necare libeat, etiamsi filius tractet Rempub. etiamsi magistratus gerat maximos, etiamsi liberalitatis laudem publicè sit promeritus. Quo iure vsi sunt Brutus, Manlius Torquatus & Sp. Cassius, vt idem dicit idem Dionysius lib.8. Non fuit tamen (vt Balduinus scribit in d.17. l. Romuli.) ea semper qualem Romulus instituit. M.Brutus in quadam sua ad Atticum epistola, Dominum, inquit, ne parentem quidem Maiores nostri voluerunt esse. Sed & in pietate magis, quam atrocitate consistere debere patriam potestatem, iudicauit Adrianus Imperator l.5. ff. ad leg. Pomp. de parricid. & temperatissimam eam esse oportere Seneca pronunciauit. Sanè ius olim patri fuisse vitæ & necis in filium Constantinus ait l.vlt.C.de pat. potest. & Paulus noster fatetur l.11.ff.de lib.& posthu. non minus licuisse occidere, quàm exhæredare filiumfamiliâs. Sed licuisse magis aliquando, quàm licere non obscurè significant. Nam & abdicationem, qua Græci vtebantur, sustulerunt l.abdicatio. C.de pat. potest. & ne maiorem quidem vllam parentum asperitatem in castigandis filiis leges Romanæ tolerarunt. Certè Traianus l.vlt.ff.si quis à paren.manu. voluit, vt pater cogeretur emancipare filium, quem contra pietatem malè tractabat. & ex consilio Neratij Prisci, & Aristonis, tam inhumano patri denegauit bonorum possessionem, quæ manumissori datur. Sed & memoriæ proditum est, Auxonem Equitem Romanum, quòd filium suum virgis immoderatius cæcidisset, sic Romæ publicè à parentibus omnibus, & filiisfamiliâs, nihil equestrem dignitatem reueritis obsessum esse, vt suis cũ stylis confoderent: & Augustus vix potuerit confossum liberare. Certè rescripta Cæsarum non patiuntur emendationem propinquorum (vt vocant) in immensum extẽdi: & si quod sit delictum filiifamiliâs, grauiori aliquo supplicio dignum dedi nolunt magistratuum iudicio. Sed & cùm videret Romuli lex, ideóque pater Horatij illius Tergemini, qui, quòd sororem occiderat, homicidij accusabatur, contenderet iudicem se esse debere: reclamauit Rex Seruius Tullius, populóque Roma. iudicium relinqui voluit. Testis est Dionysius lib.3. Ergo nunc parens sit potius accusator, quàm iudex. Durus fortasse videbitur & crudelis pater, qui filium capitis faciat reum. Sed ô singularem legum Romanarum humanitatem. Si quis pius clemensque parens infelicem filium, ne alius eum accuset, cogatur offerre iudicũ misericordiæ: volunt filio remitti extremum supplicium: ne cõtra pietatem, atque humanitatem, pater filio vitam, quam dedit, sua delatione eripere videatur. Sic enim dicitur (l.13.§.vlt.de re militari.) Diuus Pius desertorem, qui à patre suo fuerat oblatus, in duriorem tantùm militiam dari iussisse: ne videretur pater ad supplicium filium obtulisse. Hactenus Balduinus.

t Liberi parentes alant, aut vinciantur.] Parentum necessitatibus liberos succurrere iustum esse scripsit D.Antoninus Pius l.1.C. de alendis liberis à parentib. Diui fratres à competenti iudice cogendos filios, vt patri alimenta præstent, rescripserunt l.2. C.eod. Iustinianus in l.finali.§.ipsum autem filium. ab ipsis liberis parentes alendos esse, si inopia ex vtraque parte vertitur, edixit. Sed & naturali ratione eo cogendos liberos Vlpianus respondit in l. si quis à liberis. §.parens. ff.de agnoscen. vel alend.lib.vel parent. Huius legis meminit Quintilianus lib 5 ca. 10. hanc præterea legem sæpe videbis apud Declamatores, scilicet, Senecam, Quintilianum, & reliquos. Hæc enim facit initium 1.& 7 declamat.lib.1. Declamationum Senecæ: rursumque 7.lib.2.& 20. lib.4.Controuersiarum ipsius Senecæ.& 5.declama. Quintiliani.

v Quam emancipationem.] Hæc sunt Ciceronis lib.2.de Legib. & Boëtij in tertia parte Commentariorum in Topic. Ciceronis in eum locum, Abalienatio est eius rei, quæ mancipi est, aut traditio alteri nexu &c. Definit enim, inquit Boëtius, quid sit abalienatio eius rei, quæ mancipi est, dicens, Abalienatio, est rei, quæ mancipi est, aut traditio alteri nexu, aut cessio in iure, inter quos ea iure ciuili fieri possunt. Nam iure ciuili fieri aliquid non inter alios, nisi inter ciues Rom. potest: quorum est etiam ius ciuile, quod 12. tabul. continetur. Omnes verò res, quæ abalienari possunt, id est quæ à nostro ad alterius transire dominium possunt, Mancipi dictæ sunt. Mancipi res veteres appellabant, quæ ita abalienabantur, vt ea abalienatio per quandã nexus fieret solennitatem. Nexus verò est quædam iuris solennitas, quæ fiebat eo modo, quo in Institutionibus Caius exponit. Eiusdem autem Caij lib.1.instit. de Nexu faciendo, hæc verba sunt, Est autem Mancipatio, imaginaria quædam venditio, quod ipsum ius proprium Rom. est ciuium. eaque res ita agitur, Adhibitis nõ minus quàm quinque testibus ciuibus Romanis puberibus: & præterea alio eiusdẽ conditionis, qui libram æneam teneat, qui appellatur Libripens. Is, qui mancipium accipit, ita dicit, Hunc hominem ex iure Quiritium meum esse aio, isque mihi emptus est ære, æneaque libra. Deinde ære percutit libram: idque æs dat ei à quo mancipium accipit, quasi pretij loco. Quæcunque igitur res lege 12.tab. aliter, nisi per hanc solennitatem, abalienari poterat. Sui iuris autem cæteræ res nec mancipi vocabantur. Eædem vero etiam in iure cedebantur. Cessio vero tali fiebat modo, Apud magistratum populi Romani, vel apud Prætorem, vel apud Præsidem prouinciæ, is, cui res in iure ceditur, rem tenens ita vindicat, Hunc hominẽ ex iure Quiritium meum esse aio. Deinde postquam hic vindicauerit, Prætor interrogat, qui eum cedit, an cõtrà vendicat.

quo

mulas antiqui iuris ita fieri iubebat, vt non minus quinque testibus Romanis ciuibus & libripende, qui libram æneam tenebat, is qui mancipiū accipit, æs tenens, ita dicat, *Hunc ego hominem ex iure Quiritum, meum esse aio*: post quæ verba, ære percutit libram, atque illi æs dat, à quo mancipium accipit, quasi per imaginariam venditionem precij loco, in ius suum & ditionem vendicaret de alterius manu. Quæcunque igitur alienatio duodecim tabulis haud aliter nisi hac solennitate fieri iure poterat, aut cessione, quæ fieret apud magistratum populi Romani, vt cui res iure ceditur, rem tenens ita vendicet: Hunc ego hominem ex iure Quiritum meum esse aio: mox prætor interroget eum qui cedit, an contrà vendicet. quo negante aut tacente, ei qui vendicarat, rem addicit. Idque legis actio dicitur, quia traditione pura cessio rei mancipi non explicabatur. Quare vsurpatur, vt in emptione rerum quæ mancipi sunt, libra interponeretur, & libripens. Si [x] tamen filius è muliere quæ vulgato corpore quæstum fecit, & non iustis nuptiis editus, aut à patre nullis foret artibus instructus, lege Solonis patrem alere minimè cogi poterat. [y] Glandem quoque suam in alienum fundum procidentem, vt liceat tollere in alieno, [z] quique iniuria alterius arbores cęcidisset, in singulas siclos æris vigintiquinque pœnam soluere cogebat. [a] Tum inter iura stillicidiorum & parietum, nequis ædibus tignum iniunctum eximere cogatur, sed duplum pro eo præstari, [b] néve quadrupes pauperiem alteri faxit, sed dari animal pro noxa, aut eius offerri æstimationem lege cauebatur. [c] Quod à Solone statutum erat, vt si canis morsu affecisset quippiam, quatuor pedum capistro nexus dederetur, quod de omni quoque pecore sancitum est. [d] Iisdemque legibus quoties de alicuius statu causa agitur, vt liber an seruus sit, in dubiū veniat, dari vindicias secundum libertatem aut seruitutem cauebatur. [e] Vtque ad agrum meum per tuum eunti via mihi pateat, quæ in

Legis actio.

Filius meretricis, aut artibus non instructus, patrē alere non cogebatur.

De stillicidiis & parietibus.

ANNOTATIONES.

quò negante, aut tacente tunc ei, qui vindicauerit, eam rem addicit. idque legis actio vocabatur. Hactenus Boëtius. Huius abalienationis meminit Hor. epistol. lib. 2. epist. vlt. illis carminibus,

Si proprium est, quod quis libra mercatur & ære,
Quædam (si cr dis consultis) mancipat vsus.

Meminit & Plutarchus in libro de Sera numinis vindicta.

x Si tamen filius.] Plutarchus in vita Solonis authoritate Heraclidis Pontici, nam ibi subdit, Qui in congressione & commercio mulieris decorum non seruat, is facilè declarat, se non liberorum gratia ad eam rem impelli, sed voluptati potius indulgere. Ideóque mercede se priuat, nec sibi ius parentis in liberos reliquum facit, quibus ipsa procreatione dedecus & ignominiam attulit. Aliud tamen nostris legibus, quibus pater & filius naturales sese mutuò alere debent, vt suprà diximus.

y Glandem quoque suam.] Plinius lib. 16. ca. 5. Cautum est, inquit, lege 12. tabularum, vt glandem in alienum fundum procidentem liceret colligere. Idque etiam attestatur Iurisconsultus in l. vnica. ff. de glande legēda. Sed & tu interim vide l. Iulianus. §. 2. ff. ad exhib.

z Quiq; iniuria alterius arborē cæcidisset.] Idem Plinius lib 17. cap. 1. Fuit, inquit, & arborum cura legibus priscis: cautúmque est 12. tabulis, vt qui iniuria cæcidisset alienas, lueret in singulas æris 25. De quo & tu vide l. 1. ff. arbor. furtim Cæsar. & totum eum tit. & l. duobus. §. colonus. ff. de iureiur.

a Tum inter iura stillicidiorum & parietum.] Vlpianus in l. 1. ff. de tigno iniuncto. & l. gemma. ff. ad exhibendum. & Paulus in l. in rem actio. §. tignum. ff. de rei vend. Idem l. de eo. ff. de donat. inter virum & vxor. Caius l. adeo quidem. §. sed & si. ff. de adquir. rer. domin. vbi sic scribit, omne, quod inædificatur solo cedit: nec tamen ideo is, qui materiæ dominus fuerit, desiit dominus eius esse: sed tantisper neque vendicare eam potest, neque ad exhibendum de ea agere, propter legem 12. tabularum: qua cauetur ne quis tignum alienum ædibus suis iniunctum eximere cogatur, sed duplum pro eo præstet. & Paulus l. qui res suas. §. vlt. in fi. ff. de solution. & liberat. & Iustinianus in §. cum in suo. instit. de rerum diuisione.

b Néue quadrupes.] Vlpianus l. 1. in princip. ff. si quadrupes pauper. fec. dicat. Si quadrupes, inquit, pauperiem fecisse dicatur, actio ex l. 12. tab. descendit: quæ lex voluit, aut dari, quod nocuit, id est, animal, quod noxiam commisit: aut æstimationem noxiæ offerri. Noxia autē est ipsum delictum. Quæ actio ad omnes quadrupedes pertinet. & Iustinianus in §. 1. instit. eod. tit. sic scribit, Animalium nomine, quæ ratione carent, si qua lasciuia, aut pauore, aut feritate pauperiem fecerint: noxalis actio lege 12. tabul. prodita est.

c Quod à Solone.] Plutarchus in Solone, Noxa, inquit, quadrupedum legem tulit, qua canem, qui quidpiam morsu affecisset, trunco quatuor pedum alligatum dedi iussit, commentum ad securitatem elegans.

d Iisdemque legibus.] Pomponius Iurisconsultus in l. 2. ff. de orig. iur. & ante illum Dionysius Halicarnasseus lib. 2. Paulus in lege, ordinata. Caius in l. si de libertate. ff. de liberali causa.

e Vsque ad agrum meum.] Caius l. viæ. ff. de seruit.

porrecto octo, in anfractu sedecim pedum foret. [f] Dari autem vindicias secundum libertatem tunc dicebatur, quum prætor super assertione liberi capitis, aut seruilis personæ, quem asserto seruum aut liberum dicit, de quo ambigitur, datis induciis, decernit edicto, ne interim asserto vis inferri valeat per assertorem, sed in libertate qua fungitur, maneat. Cùm verò prætor assertum in seruitute pro seruo teneri apud assertorem interim iubet, vindiciæ secundum seruitutem dicuntur dari. [g] Furta quoque eadem lex vsqueadeo auersata est, & tam seuera correctione plectit, vt furem manifestum in seruitutem tradat illi cui furto quid subtractum foret. Furem verò nocte deprensum, quoquomodo: die verò, si telo se defenderet, & demum cum clamore occidi permiserit, in hæc verba: Si † nox furtum factum sit, si im aliquis occisit, iure cæsus esto. [h] Furta quoque per lancem & licium concepta, velut manifesta, seueriori pœna puniuit.

Vindiciæ secundū libertatem. De vindiciis vide l. 2. §. in tiā. ff. de orig. iur. Vindiciæ secundum seruitutē. Lex de furibus l. si pignore. §. finem. ff. de fur. Furta per lancem & licium concepta.

ANNOTATIONES.

seruit. rust. præd. Viæ latitudo ex l. 12. tab. in porrectū octo pedes habeat: in anfractum, id est vbi flexum est, sedecim. Varro lib 6. lin. Lat. in verbo, Anfracto.

f Dari autem vindicias.] Pomponius in l. 2. §. initium. 13. ff. de orig. iuris. & ibidem Budæus & Zasius. Vide præterea Festum Pompeium lib. 19.

g Furta quoque eadem lex.] Totum hoc 12. tab. caput commemorat Gellius lib. 11. cap. 18. cùm probare vult Decemuiros neque pari seueritate in puniendis omnium generum furibus, neque remissa nimis leuitate vsos. sic. Audiebant illi quàm acerbe Draco Atheniensis furta omnia puniri voluerat, quàm leniter Solon, qui sublato mortis supplicio, dupli tantùm pœnam furibus indixit. Audiebant apud Lacedæmonios quāta esset furtorum & quàm impia licentia. Prudenter ipsi delegerunt mediam quandam rationem puniendi coërcendique furti: quod quidem impunè grassari non potest, quin omnis tollatur humana societas. Et quidē quod attinet ad primum caput huiusce legis Decemuiralis, extat quoque apud Ciceronem. Is enim in Oratione pro Milone, Duodecim Tabulæ, inquit, nocturnum furem quoquo modo, diurnum autem si se telo defenderet, interfici impunè voluerunt. Sed & Caius noster scribit l. 4. ad legem Aquiliam, Legem 12. Tabul. furem noctu deprehensum occidere permisisse: vt tamen id ipsum cum clamore testificetur. hancque legem enarrans lib. 1. ad legem 12. Tabul. quid hic telum appelletur, quamque late pateat eius significatio, pluribus verbis explicuit: extatque eius interpretatio in Pandectis l. 233. si cauilletur. §. telum vulgo. ff. de verb sig. & à Iustiniano repetita in Insti. §. telum. instit. de pub. iud. Sanè tamen Vlpia. adiicit (l. furem nocturnum. ff. ad leg. Corn. de sic.) furem nocturnum si quis occiderit, ita demum impunè ferre, si parcere ei sine periculo non potuit. Porrò, vt Romani post Decemuiros prohibuerūt aliquem de saxo præcipitari, l. si diutino. 25. ff. de pœnis. sic & liberum hominem alicui addici, seruumque illi fieri pœnæ causa, noluerunt. Ergo furti siue manifesti, siue nec manifesti pœna mutata est, & ad pecuniariam reuocata. Testis quidem est Polybius, extremum illud supplicium ξυλοκοπίας mansisse in castris Rom. aduersus eos, qui quid in iis furarentur. Sed aliorum furtorum, quæ quidem priuata essent (nam peculatus & sacrilegij grauior pœna est) non nisi multam pecuniariam esse voluerunt. Pœna manifesti furti (inquit Iustin. l. vlt. de fur.) quadrupli est tam ex serui, quàm liberi persona: nec manifesti dupli. Hæc Franciscus Balduinus in leg. 54. 12. Tabul.

h Furta quoque per lancem & licium.] Frāc. Balduinus in leg. 57. 12. Tabular. FVRTA PER LANCEM LICIVMQVE CONCEPTA, SICVT MANIFESTA VINDICANTOR. Sic scribit, Decemuiros furta, quæ per lancem liciūque concepta essent, perinde ac si manifesta forent, vindicasse, testis est Gellius lib. 11. cap 18. Sed vellem etiam addidisset atque explicuisset, quæ tandem ea furta sint. magna certè molestia posteritatem liberasset, quam tanto etiam magis id ignorare puduit, quod etiam Gellius alio loco (scilicet, lib. 16. cap. 10.) vehementer rideat quendam Iurisperitum, qui vt ignorantiam in hoc genere suam excusaret, causabatur furtorum quæstiones cum lance & licio euanuisse, omnémque illam 12. Tab. antiquitatem. Tatij Alpini coniectura, aliorum interpretum commentis probabilior esse videtur, furta hæc fuisse, quæ religionis obtentu impostores quidam, tanquam sacrificuli, licio succincti, & lancem ad colligendas stipes circunferentes cōmittebant sacrilegis proxima, nempe rerum, si minus, ad ministerium Dei consecratarum, collectarum tamen ad sacrificia, & eorum nomine Sacrorum ministros licio succinctos fuisse, ideóque etiam Lictores dictos esse, ostendit Ouidius lib. 2. Fastorum. Lances quoque inter sacrificia fuisse vel illud Virgilij lib. 8 Aeneidos indicio est,

Dona ferunt, cumulantq́ onerata lancibus aras.

Si sacrilegos huius generis fures atque impostores coërcere voluerunt 12. Tabul. & prudenter & religiose factū id est. Eorum nequitiæ si posteà indulsit posteritas vel superstitione fascinata, vel talium nebulonum furtis iam satis assueta: nimium certè vecors fuit. Sanè Cicero libro 2. de Legibus edit hanc legem, PRAETER IDAEAE MATRIS FAMVLOS, EOSQVE IVSTIS DIEBVS, NEQVIS STIPEM COGITO. Deinde subiicit, Stipem sustulimus, nisi eam, quam ad paucos dies propriam Idææ Matris excepimus. Implet enim superstitione animos, & exhaurit domos. Tolerat ergo Cicero *μητραγύρτας* (sic enim vocabātur) cum sua mendicitate, cum suis stipulationibus, alios eius farinæ non tolerat stipulatores. Hactenus Franciscus Balduinus.

† Si nox furtum.] Hîc nox inusitatissimè legitur. Ab eo autem quòd is, non cum casu accusatiuo, sed im dixerunt. Sic Macrobius. Nam Festus non im,

Spartanis furta impunita. [i] E diuerso Lycurgus Spartanis furta impunita esse voluit, quò magis acuerentur ingenia, animoque essent vegeto & solerti, [k] exemplo Germanorum [l] & Aegyptiorum, qui furta legibus inulta reliquere. [m] Si tamen sacerdoti exhibita fuissent, furi ablatæ rei pars lucro accedebat. *Cardaces.* [n] Apud Persas fuere Cardaces, quibus nullus erat rapinis modus. nam per occasionem & licentiam rapto viuere permittitur. [o] Fertur tamen Dionysius senior, quum sceleris conuictos grauius puniret, illos qui vestes furabantur, impunè abire iussisse. *Scythæ.* [p] Contra verò apud Scythas, quibus nihil erat furto grauius, seuerissima enim plectebantur pœna, qui turbato gentium iure, de possessione dominos euerterent. *Indi.* [q] Indi quoque à rapinis velut contra hominum societatem, contraque diuinum humanúmque ius magnopere abstinuere, adeò vt siquis vectigal furatus esset, capite lueret: tametsi Herodotus autor sit, *Taurosc ythæ.* Tauroscythas furandi licentia sibi victum quæritare. *Solonis sanctio.* Id [r] quod Solon apud Athenas sanctionibus magnopere vetuit, cauens vt siquis quod non posuisset tolleret, tanquam improbus pœnas daret. *Draconis lex.* [s] Præ cæteris Draco legumlator, vt ab alieno omnes manum abstinerent, furta tam morosissi-

ANNOTATIONES.

sed en ab eo quod est is, deduci scribit. Ego tamen em per m, in fine scribendum puto. Moueret me vetusti codicis Macrobiani auctoritas, vt im legẽdum putarem, incastigatúsque Festi exemplar suspicarer, nisi id esset scriptum in dictionibus ab E, litera incipientibus. Vide Cælium Calcagninum Lect. antiquarum lib. 2. cap. 3.

i E diuerso Lycurgus.] Xenophon Pædiæ Cyri lib. 4. & in Republica Lacedæmoniorum. Gellius d. lib. 11. cap. 18. Plutarchus in Lycurgo. Sed ne fallaris, ita furari apud eos licebat, modò ne deprehenderentur in furto, vt scribit idem Plutarchus in Apophthegmatis Laconicis, Alius, inquit, quidam puellus, cùm adesset tempus quo lege cautum erat, vt ingenui pueri quod quisque posset ita furarentur, ne deprehenderentur in furto (nam id turpe erat) viuam vulpeculam, quam pueri, quibus cum erat, furati fuerant, accepit seruandam. Sed aduenientibus iis, qui amiserant, ad quærendũ illam, sub veste quamprimùm occultauit. Fera verò sæuiente, ac pueri ipsius latus ad viscera vsque lacerante, tantisper tolerauit ne deprehenderetur, dum ij, qui quærebant, abissent. Sed cùm pueri, id quod factum erat, vidissent, accusarẽntque dicentes: Melius erat manifestare vulpeculam, quàm vsque ad mortem occultare. Minimè verò, inquit, sed satius est doloribus immori, quàm in furto deprehendi, ac propter mollitiem turpiter vitam affectasse videri. Et non multò pòst, Furantur, inquit, illic pueri etiam ex esculentis quicquid possunt, discentes dextrè imponere vel dormientibus, vel indiligenter sua seruantibus. Deprehenso pœna erat vapulare & esurire.

k Exemplo Germanorum.] Cæsar lib. 6. Commentariorum Germanorum mores & victus rationem scribens, ait, Latrocinia nullam habent infamiam, quæ extra fines cuiusque ciuitatis fiunt: atque ea iuuentutis exercendæ, ac desidię minuendæ causa fieri prædicant.

l Et Aegyptiorum.] Diodorus Siculus lib. 2. c. 3. Gellius lib. 11. c. 18.

m Si tamen sacerdos.] Diodorus vbi suprà, Lex præterea priuatim de furibus apud solos Aegyptios hæc erat. Iubebat eos qui furari volebant, nomen suum apud Principem sacerdotum scribere, atque euestigiò furtum ad eum deferre. Similiter quibus res furto erepta erat, apud eundẽ rei sublatę tempus, diem & horã scribere tenebantur. Hoc modo facilè inuẽto furto, qui rẽ amisisset, quarta multabatur parte, quæ daretur furi. Satius lator legis esse duxit, cùm impossibile esset furta prohiberi, potius alicuius portionis, quàm totius rei amissæ homines iacturã pati. Similiter & Samij Mercurio Charidotæ rẽ diuinam facientes, volenti & furari & latrocinari permittunt. Quia oraculo relicta insula Mycalẽ cùm migrassent, præda ac rapinis decem annis vitam duxerunt: deinde in insulam reuersi Samij hostes superarunt. Plutarchus problem. c. 168.

n Apud Persas.] Strabo lib. 15. ad fin.

o Fertur tamen Dionysius senior.] Dionysius, authore Plutarcho in Apophthegmatis eiusdem, cùm in aliorum scelerum patratores seuerè animaduerteret, vestium furibus parcere solet: vt Syracusij cœnare inter se & inebriari desinerent. Solent enim lopodytæ, id est vestium fures in balneis frequentibúsque conuiuiis venari. Quemadmodum autem in balneis vestes deponuntur: ita in conuiuiis summæ vestes abiici solent, vt togæ palliáque. Hæc Erasmus ex Plutarcho in Apophtheg. Dionysij.

p Contrà verò apud Scythas.] Iustinus ex Trogo Pompeio, lib. 2. Scytharum mores describens, Nullum, ait, scelus apud eos furto grauius: quippe sine tecto, munimentóque pecora & armenta habentibus, quid saluum esset, si furari liceret?

q Indi quoque.] Hæc vsque ad versicu. Tametsi. sunt Strabonis lib. 15. Quinetiam apud Bactrianos, qui vel pauca furatus esset, sputis dedecorabatur, vt ex authoritate Bardasanis scribit Eusebius Præparationis Euangelicæ, lib. 6. cap. 6. Et qui apud Arrios aliquid, vel minimum furabatur, obruebatur, vt ille quoque dicit eodem loco. Et apud Locros, si quis in furto deprehenderetur, oculis priuabatur, vt testis est Heraclides in Politicis.

r Id quod Solon.] Laërtius in vita illius. Vide nostras Consuetudines.

s Præ cæteris Draco.] Plutarchus in vita Solonis ἅπασι ἁμαρτάνουσι μία ζημία θάνατος· τοὺς λάχανα κλέψαντας ἢ ὀπώραν ὁμοίως κολάζεσθαι τοῖς ἱεροσύλοις.

mè pensitauit, vt eum qui stercorandi causa, stercus bubulum abstulisset, aut olera, capitis supplicio afficeret:[t] censuitque furto teneri etiam qui iumentum aliorsum, quàm quò vtendum acceperat, deduceret.[v] In Lycia ferunt constitutum, vt si liber homo quippiam furatur, libertate amissa, seruus cogatur esse & mancipium.[x] Alexander quoque Seuerus adeò vindex furtorum fuit, vt præter seuerissimas pœnas, nullum raptorem aut furem salutationi admiserit, illosque velut nequissimos è conspectu summouerint.[y] Dixere autẽ furta per lancem & licium, quòd fures qui in alienas penetrabant ædes, plerunque (vt est sagax furum solertia) licium ferebant, quo furta alligarent: & lancem præ oculis, ne innotescerent.[z] Eadem quoque lex cœtus nocturnos & coitiones in vrbe nocte fieri vetuit:[a] quod lapsu mox temporis obliteratum, postea Gabinia lege innouatum fuit.[b] Noctemque ita lex definiuit, vt post solis occasum noctem esse decernerent. Verba legis hæc sunt: Ante meridiem causam coniicito, quum perorant ambo præsentes: post meridiem præsenti litẽ addicito, si ambo præsentes. Sol occasus suprema tempestas esto.[c] Venditæque rei & traditæ, nisi persoluto precio vel satisfacto, haud aliter rem ad emptorem transferri voluit.[d] Furtiuæque rei vsucapionem & dominium inhibuit.[e] Quo etiam iure cauebatur, in rebus vendundis ea præstari oportere, quæ essent nuncupata, ita vt pacti & conuenti stetur formulæ: quæ qui inficiatus

Lycij. *Alexãder Seuerus.* *Furta per lancem & licium.* *Noctis definitio secundũ legem.* *De rerum venditioni bus.*

ANNOTATIONES.

φωρύλοις, καὶ ἀνδροφόνοις. id est omnium flagitiorum vna pœna mors, qui olera, aut mollioris corticis fructus surripuerint, vt sacrilegi & homicidæ puniantur. Gellius lib. 11. cap. 18. post princ. Draco, inquit, leges, quibus Athenienses vterentur, primus omnium tulit. In illis legibus furem cuiuscunque modi furti, supplicio capitis puniendum esse, & alia quæ nimis seuerè censuit sanxitque.

t Censuitque furto teneri.] Gellius lib. 7. cap. 15. & hoc quoque nostris legibus obseruatur, vt scribitur in l. qui iumenta 40. ff. de furtis. Qui, inquit, iumẽta sibi commodata longius duxerit, alienave re inuito domino vsus sit: furtum facit. & l. si vt certo loco. 5. §. sed interdum. Vlpianus sic scribit, Sed interdum & mortis dãnum ad eum, qui commodatum rogauit, pertinet. nam si tibi equum commodauero vt ad villam adduceres, tu ad bellum duxeris: commodati teneberis. idem erit & in homine. Restringitur si volente domino id facere existimauit. Angelus in §. furtum. ff. de obligat. quæ ex malefic.

v In Lycia.] Nicolaus περὶ ἐθῶν. & ex eo Stob. Sermone 42.

x Alexander quoque Seuerus.] Lampridius in vita illius. T. autem Iunius, vt id addas, cum apud Claudium Cæsarem cœnaret, argenteum poculum (siue scyphum aureum, vt scribit Suetonius in vita Claudij c. 32.) clã sustulit: quod cùm Cæsar audisset, furtum illud non alia pęna vltus est, quàm postridiè eum rursus ad cœnam inuitauit, qui cùm venisset, iussit ministris, vt nullum illi argenteum poculum, sed fictilia omnia adferrent atque apponerent. Plut. in vita Galbæ. Hanc historiam Corn. Tacitus lib. 17. sic scribit, Titus Iunius seruili deinceps probro respersus est, tanquam scyphum aureum in conuiuio Claudij furatus. Et Claudius postera die, soli omnium Iunio fictilibus ministrari iussit.

y Dixere autem furta per lancem & licium.] Festus Pompeius lib. 10. Lance, inquit, & licio dicebatur apud antiquos, quia qui furtum ibat quærere in domo aliena, licio cinctus intrabat, lancémque ante oculos tenebat, propter matrum familiæ, aut virginum præsentiam. Scribit quidem Festus antiquam illã quęrendi furti in ædibus alienis fuisse solennitatem, vel ne viderentur vxores & mulieres, quas religiosè ac seuerè olim & Græcos & Latinos obseruasse, vt nunc etiam, nullus ignorat: vel ne terrerentur, vel aliam ob causam. Furtum autem quod quis committebat, furtum quærens in ædibus alienis, per lancem & licium conceptum dicebatur: quia licio cinctus & lancem ante oculos tenens furtum faciebat. De huiuscemodi furto iam non multò antè ex Francisco Balduino satis amplè diximus.

z Eademque lex cœtus nocturnos.] Portius Latro in illa elegantissima declamatione aduersus Catilinam, Primum, inquit, 12. Tabul. cautum esse cognoscimus, ne quis in vrbe cœtus nocturnos agitaret.

a Quod lapsu temporis.] Idem Portius ibi ad supra proximè dicta adiungit, Deinde lege Gabinia promulgatum, qui conciones vllas clandestinas in vrbe conflauisset, more maiorum, capitali supplicio mulctaretur.

b Noctemque ita lex definiuit.] Macrobius lib. 1. Satur. c. 3. Censorinus de die Natali, c. 19.

c Venditæque rei & traditæ.] Id ex legibus 12. Tab. esse testatur Iustinianus in §. venditæ. Instit. de rerum diuis. Paulus in l. quod vendidi. 19. ff. de contrahenda empt. Quod vendidi & tradidi, ait, non aliter fit accipientis, quàm si aut pretium nobis solutum sit, aut satis eo nomine factum: vel etiam fidem habuerimus emptori sine vlla satisdatione. Et Vlpianus in l. procuratoris. §. sed & si dedi. ad finem scribit, Quia res venditæ, non aliàs desinent esse meæ (quamuis vendidero) nisi ære soluto, vel fideiussore dato, vel aliàs satisfacto: dicendum erit, vindicare posse me.

d Furtiuæque rei vsucapionem.] Id & ex legibus 12. Tabul. tradit idem Iustinianus in §. Fortunæ. instit. de vsucapion. Et id quidem posteà confirma-

foret,duplicem ſubiret pœnam. Quod mox à iureconſultis,qui formulas de dolo malo inuenerunt,cautius ſtatutum eſt.nam in [f] re vendita ſi quid eſſet vitij,quod emptor ignoret,venditor ſciat,reticentiam quoque mulctari iuſſerunt. [g] Erat tamen lege conſtitutum,vt ſi quis peteret quod inficiaretur dubia argumentorum fide,ambo,petitor & reus æreos quingentos apud pontificem deponerent,quod iuramentum dicebatur: & demum re diſcuſſa,victor pro quo iudicium ſtaret,nummos reciperet:victi verò ad ærarium ferebatur. [h] Et tametſi lege duodecim tabularum,vſucapione biennali fundi dominium tranſiret ad emptorem,nihilque de vrbanis caueretur prædiis,iureconſulti poſtea legem interpretati, idem placitum iuris æquitate ad vrbana tranſtulere. [i] qua etiam lege cautum fuit,vt veſtibulum ſepulchri,ſicut ſepulchrum, vſucapere non liceret. [k] Frugem quoque alterius aratro quæſitam nocte pauiſſe,vel infame carmen propoſuiſſe,puberi duodecim tabulis capitale fuit:impuberi verò,prętoriis arbitratu fuſtis pœna. [l] Eumque qui hoſtem concitaſſet,aut opem tuliſſet,capite puniuit. [m] Furti quoque noxalis actio,lege duodecim tabularum conſtituta erat,vt ſi ſeruus quadrupésve furtum damnúmve admiſit, vel fraude aut perfidia quid patrauit, dedendo ſeruum aut quadrupedem liberetur dominus. [n] Quod ſi ſeruus equúsve meus in ſtadio coro-

Reticentia in venditione mulctanda.

Iuramentũ per pecuniam depoſitam.

Furti actio

ANNOTATIONES.

tum eſt lege Attilia, aut,vt alij vocant, Atinia apud Gellium lib.17.ca.7. & Paulus l.4.§.quod autem.ff. de vſucap.

e Quo etiam iure cauebatur.] Hæc lex 12. Tabul. ex Græcis legibus eſſe videtur. Idem quoque cauiſſe videntur Aediles apud Vlpianum in l.1.ff.de ædil.edict.

f In re vendita ſi quid eſſet vitij.] Venditorem vitium morbúmue ſcientem omnia detrimenta, quæ ex emptione emptor traxerit,præſtare oportere Iulianus apud Vlpianũ ſcribit l.Iulianus.ff.de actione empti. ex edicto ædilium quod extat in l.1. ff.de ædilitio edict. Huius legis meminit Cicero.lib.3.de Offi. vbi ſic ſcribit, Ac de iure quidem prædiorum ſancitum eſt apud nos in iure ciuili, vt in his vendendis vitia dicerentur, quæ nota eſſent venditori. Nã cùm ex 12.tab. ſatis eſſet ea præſtari, quæ eſſent lingua nuncupata, quæ qui inficiatus eſſet, dupli pœnam ſubiret, à iuriſconſultis etiam reticentiæ pœna eſt conſtituta. Quicquid eſt in prædio vitij,id ſtatuerunt,ſi venditor ſciret,niſi nominatim dictum eſſet, præſtari oportere.

g Erat tamen lege conſtitutum.] De hoc articulo vide ff. iudicatum ſolui.& ff. in ius vocati vt eant.& ff.qui ſatiſd.cog.& C.de iureiur.propter calum. dan. Cui ſatiſdationi ſucceſsit hodie ex Franciſci Regis I. conſtitutione apud Gallos domicilij electio. Porrò non legi litigatores deponere 50. aureos. Tu tamen interim vide tit.de ſatiſdat. Inſtit. lib.4.cap.11.

h Et tametſi lege duodecim tabularum,vſucapione biennali fundi.] Cicero in Topicis, & Oratione pro Cecinna, & in Oratione de Aruſpicum reſponſis.

i Qua etiam lege cautum fuit, vt veſtibulum ſepulchri.] Cicero lib.2.de Legibus.

k Frugem quoque alterius aratro.] Plinius lib.18. cap.3. Frugem quidem, ait, aratro quæſitam furtim nocte pauiſſe, ac ſecuiſſe, puberi 12. Tabul. capitale erat,ſuſpenſumque Cereri necari iubebant grauius quàm in homicidio conuictum : Impubem prætoris arbitratu verberari,noxiámue duplionémue decerni. Idem libro 28. cap.2. cùm probare vult magicarum incantationum aliquam eſſe vim, ait legum ipſarum in 12.Tabular. verba fuiſſe, QVI FRVGES EXCANTASSET. & alibi, QVI MALVM CARMEN INCANTASSET. De eo quod de impubere dixit, vide Gellium lib.11.c.18.

l Eumque qui hoſtem concitaſſet.] Huius legis teſtis eſt Marcianus in l.3. ff.ad leg. Iul.maieſta. his verbis, Lex 12.Tabular.iubet eum, qui hoſtem concitauerit,quiue ciuem hoſti tradiderit,capite puniri. Vbi aduerte in antiquis Digeſtorum libris ſcriptum eſſe,Quiue opẽ hoſti tradiderit.& non ciuem.

m Furti quoque noxalis actio.] Vlpianus Celſi authoritate in l.2.ff.de noxa.act.

n Quod ſi ſeruus equusque meus.] Plinius lib.21.cap.3.totum hoc caput nobis ſuppeditauit (vt ſcribit Franciſcus Balduinus in l.14. duodecim tab.) & aliqua etiam in parte interpretatus eſt. Sic enim lib.21. cap.3. loquens de coronis ait : Semper authoritas vel ludicro quæſitarum fuit. Nanque ad certamina in circum per ludos & ipſi deſcendebant, & ſeruos ſuos quoſcunque mittebant. Inde illa 12.tab. lex, QVI CORONAM PARIT, IPSE PECVNIAVE EIVS, VIRTVTIS ERGO ARGVITVR. Quam ſerui equíve meruiſſent, pecunia partam lege dici, nemo dubitauit. Quis ergo honos? vt ipſi mortuo, parentibúſque eius, dum intus poſitus eſſet, foriſve ferretur, ſine fraude eſſet impoſita. Aliàs in vſu promiſcuo ne ludicrę quidem erant. Hæc Plinius. Cicero quoque lib.2. de Legib. huius nobis rei teſtis eſſe poteſt. Cùm enim dixiſſet, Per 12. tabul. ſublatam eſſe ſeruilem vncturam, & circumpotationem funebrem, & ſumptuoſam reſperſionem:addit, Longas quoque coronas eſſe ſublatas. Coronas lemniſcatas intelligit,quas cadaueribus imponi prohibuerunt Decemuiri. Tum verò ſubiicit, Illa iam ſignificatio eſt, laudis ornamenta ad mortuos pertinere, quòd coronam virtute partam, & ei qui peperiſſet, & eius parenti, ſine fraude eſſe lex impoſitam iubet.

o Nec

nam meruiſſet, domino deberi cauebatur, his verbis: Qui coronā parit ipſe, pecuniám ve, eius virtutis ergô arguitur, quam ſeruus equíve meruiſſent. Et hæc omnia ſapientia prope ſingulari eiſdem tabulis ſancita & ſacrata fuere. [o] Nec tantùm circa corrigendos plectendosque mores, ſed circa vltimas volūtates, & bonorum ſucceſsiones teſtamēto debitas, & ad parentum bona admiſsionem, eiſdem tabulis iura perſcripta ſunt. [p] Nam maſculos æquè ac fœminas ad bona parentum pariter vocauit, [q] eosque ſiue teſtamento valido, ſiue nullo. [r] nec ſolum natos, ſed poſthumos, [s] inuitos & neceſſarios hæredes eſſe iuſsit, [t] proque hæreditariis portionibus legata diſtribui voluit. [v] Quod olim Ephialtes ephorus Lacedæmoniis lege prohibuit: nam rogationem tulit nimis inſolentem, vt liceret patri, filiis omiſsis, extraneos ſcribere ſucceſſores: hoc agens, vt filium quem odio proſequebatur, exhæredaret. [x] Solon verò, niſi extarent filij, quos teſtator voluit, ſcribi hæredes iuſsit pro voluntate. [y] Apud Arabes lege cauetur, vt fratres gentilium hæreditatum ſucceſſores antecedant filios, quia natu grandiores ſunt: Lycij populi filias, non filios, hæredes nuncupant, [z] & à matribus cognomenta ferūt. [a] quinetiam apud Cantabros vetus erat mos, vt maribus omiſsis filias ex aſſe inſtituāt. [b] Germanis verò de bonis teſtari non licebat: ſed ſi liberi extarent, ad inteſtati patris hæreditatem admittebantur: ſi minus, proximiores propinqui. [c] Apud Aethiopes ad

Leges 12. tabularum circa vltimas voluntates.

Ephialtis rogatio.

Solon.

Arabes.

Lycij.

Cantabri.

Germani.

Aethiopū regni hæreditas.

ANNOTATIONES.

o Nec tantùm circa corrigendos plectendosque mores.] Leges enim 12. Tab. circa ſucceſsiones prouidiſſe author eſt Vlpianus in l. is autem 11. ff. de iure patro. Idem Vlpianus in l. lege obuenire. 131. ff. de verbor. ſignifi. Lege, inquit, obuenire hæreditatem non impropriè quis dixerit, & eam, quæ ex teſtamento defertur: quia lege 12. Tabul. teſtamentariæ hæreditates confirmantur, & Iuſtinianus in l. lege 12. Tabu. 14. §. vlt. C. de legit. hæred. & in §. inteſtatorum autem. Inſtit. de hæred. quæ ab inteſt. defer. & in §. neceſſarij. Inſtit. de hæred. qualit. & differ.

p Nam maſculos æquè ac fœminas.] Iuſtinianus in d. l. lege 12. Tabul. in princ. C. de legit. hæred. Lege, inquit, 12. Tab. bene humano generi proſpectum eſt, quæ vnam conſonantiam tam in maribus quàm in fœminis legitimis, & in eorum ſucceſsionibus necnon & liberis obſeruandam eſſe exiſtimauit: nullo diſcrimine in ſucceſsionibus habito, cum natura vtrunque corpus ediderit, vt maneat ſuis vicibus immortale, & alterum alterius auxilio egeat, & vno ſemoto, & alterum corrumpatur.

q Eosq; ſiue teſtamento valido, ſiue nullo.] Lege vlt. C. famil. erciſcun. vbi ſic ſcribit, Iudicio familiæ erciſcundæ (licet ab inteſtato ad ſucceſsionem liberi vocentur) ſeruato Senatuſconſulti auxilio, defuncti diſpoſitio cuſtodiatur. & l. hac conſultiſsima. §. ex imperfecto. C. de teſtamentis.

r Nec ſolùm natos, ſed poſthumos.] Vlpianus in l. inteſtato. 3. §. vtiq;. & Iulianus in l. Titius. 6. ff. de ſuis & legit. Diocletianus & Maximianus in l. inteſtato. C. eod. tit. Iuſtinianus in §. 1. Inſtit. de hæred. quæ ab inteſt. defer.

s Inuitos & neceſſarios.] Iuſtinianus in §. neceſſarij. Inſtit. de hæred. quali. & diff. Neceſſarij verò, inquit, ideo dicuntur, quia omnino ſiue velint, ſiue nolint, tam ab inteſtato, quàm ex teſtamento ex lege 12. Tab. hæredes fiunt. quod & ipſum traditur in l. is, qui putat 15. & l. neceſſarius. 57. ff. de adquirenda vel omitten. hæred. l. conditionibus. 5. ff. de conditione & demonſtrat. vbi Paulus eleganter & ad inſtitui ſermonis noſtri rationem accommodatè ſcribit, Neceſſarios hæredes propter patriam poteſtatem dici.

t Proque hæreditariis portionibus.] Iuſtinianus in l. maximum vitium 4. de liberis præter. ſcribit l. 12. Tabu. fœminas æque ac mares ad inteſtatorum ſucceſsiones admiſiſſe.

v Quod olim Ephialtes.] Franciſcus Balduinus in 26. duodecim Tabul. legem hunc Epitadem vocat. ſic enim ſcribit, Initio mirari aliquis poſſet, Decemuiros liberam patribus dediſſe poteſtatem filiorum exhæredandorum, aliorúmque quos vellent hæredum inſtituendorum, cùm quidem Solon legem ferens teſtamentariam, filiorum cauſam excepent, quos bonis paternis iniuria fraudari iniquum eſſe iudicabat. quanquam & apud Græcos inuentus vnus Epitades ſit, qui edixerit in fraudem filiorum, vt cuique liberum eſſet, cuicunque tandem vellet, patrimonium ſuum legare ac teſtamēto relinquere: hoc interim agens & captans, vt filium, quem oderat immerentem etiam poſſet exhæredare. Ac primùm quidem populus nō intellexit aſtuti hominis mentem: ſed vbi patefactum id eſt, iniuſta lex hæc repudiata fuiſſe dicitur.

x Solon verò.] Plutarchus in vita illius.

y Apud Arabes.] Strabo lib. 16.

z Et à matribus cognomenta ferunt.] Plutarchus de Claris mulieribus, cap. 9. in fi. Lege, ait, apud Xanthios cautum eſt, vt à matribus, non à patribus filij generis nomen ſortiantur. Hoc etiam refert Herodot. lib. 1.

a Quinetiam apud Cantabros.] Strabo lib. 3.

b Germanis.] Tacitus de Moribus Germanorū, Sororum filiis, inquit, idem apud auunculum, qui apud patrem honor. & paulò pòſt, Heredes tamen ſucceſſoréſque ſui cuique liberi: & nullum teſtamentum. Si liberi non ſunt, proximus gradus in poſſeſſione fratres, patrui, auunculi.

c Apud Aethiopes.] Liuius 3. Decad. lib. 9. hoc Numidis, non Aethiopibus tribuit, his verbis de Maſaniſſa loquens. Regnum ad fratrem Regis De-

regni succeſsionem,non regis,ſed fratrum filij vocabantur.Proditum tamen memoriæ eſt,[d] Metelli filios Romæ à patre hæreditate excluſos,teſtamentum tamen irritum non feciſſe,ſatius arbitrati,bonorum extorres fieri, quàm qualemcũque patris voluntatem non tueri. [e] Non ſic Hortenſius orator,& Fuluius Flaccus,nam ſceleſtiſsimos filios,& parricidij conuictos,quanuis bonis ſe abdicaturos iuraſſent,hæredes tamen bonorum reliquere.[f] Attilia verò Variola cum à patre octogenario hæreditate excluſa eſſet, centumuirali tamen iudicio ad patris bona admiſſa fuit,pro eo quòd vndecimo pòſt die nouercam ei ſuperduxerat,velut decrepitus pater ætate deſiperet.Libertorum quoque hæreditatem,& tutelam filiorum, ſi inteſtati deceſsiſſent, ad patronum pertinere. Quibusque tutor datus non eſſet,proximos agnatos,velut fide & conſtantia ſingulari, ad tutelam & curam aduocauit. Fuitque apud Thurios lege cautum, vt bonorum & fortunarum pupilli,agnati proximi curam agerent:ipſius verò educatio,& morum inſtitutio,maternis affinibus daretur. [g] Solonis tamen lege cautum fuit,ne is tutor eſſet, ad quem poſt obitum,pupilli bona redundarent,nequa fraus,neu quis dolus compoſitus pupillo exitio forent: [h] quæ tutela fiduciaria dicta: [i] quippe fiduciam is habere dicitur, cui res aliqua mancipatur & creditur, vt haud multo poſt illam mancipanti reddat. [k] Eos Lacedæmonij προδίκους nuncupant, qui alterius tutelam curamque ſuſcipiunt.Apud Indos lege cauetur,vt patre defuncto,filiis tutores duo,qui illorum curã agerent,peregrini,non ciues dentur.[l] Atque ſi nemo ſuus hæres patri exiſteret decedenti,proximos agnatos hæredes iuſſit eſſe,his verbis:Agnatus proximus familiã habeto. Si tamen capite minuti eſſent, illos ad bona decedentis lex non admittebat. [m] Patronumque ad bona liberti tunc demum peculiumque admiſit,ſi nemo ſuus hæres foret. [n] Suſpectumque tutorem à pupilli tutela amoueri, [o] furioſosque & prodigos, quique patrimonium profuſis ſumptibus debacchantur,in agnatorũ tutela & cura eſſe voluit: quibus etiam bonorum adminiſtratio lege interdicta fuit. [p] Viro quoque ab vxore diuertere, [q] aut res ſuas ſibi habere,niſi cauſa legitimè cognita,eiſdem tabulis vetaba-

Libertorũ bona.

Tutores.
Thuriorũ lex.

Solonis lex.
Tutela fiduciaria.

προδίκοι.
Tutores duo filiorũ apud Indos.
Capite minutis ad hæreditatem non admiſſi.

Diuortiũ.

ANNOTATIONES.

falcem prægrandem natu (mos ita apud Numidas eſt) peruenit.

d Metelli filios.] Valerius Maximus lib.7. ca.8. de Teſtamentis, quæ rata manſerunt.

e Non ſic Hortẽſius orator, & Ful.Flaccus.] De his duobus idem Valerius lib.5 cap.9.de Parentum moderatione aduerſus ſuſceptos liberos.

f Attilia verò Variola.] Plinius Iunior Epiſtol. lib.6.epiſt.33. ad Romanum. quæ inc.tollite cuncta. vbi tamen non Attilia hæc nominatur,ſed Accia.

g Solonis tamen lege.] Dioge.Laërtius in vita illius.

h Quæ tutela fiduciaria.] Ad Romanos redit. & de hac Iuſtinianus in §.1.Inſti.de fiduciaria tutela.

i Quippe fiduciã is habere dicitur.] Boëtius lib.4.Commentariorum in Topica Ciceronis. De quo omnino vide noſtrum tractatum Retractuum tit.2.in præfat.nu.37.

k Eos Lacedæmonij προδίκους.] Plutarchus in vita Romuli, & vide noſtros Commentarios Iuris primigeniorum, quæſt.40.nu.208.incip. Idque iure veteri.

l Atque ſi nemo ſuus hæres.] Vlpianus in illis fragmentis iuris ciuilis, quæ ipſius nomine circunferuntur,& huius quoque legis meminit Iuſtinianus in §.1.Inſtit de leg.agnat.ſucceſ.

m Patronumque ad bona liberi.] Iuſtinianus in §.1. Inſtit. de ſucceſsione libertorum. vbi ſic ſcribit, Nam ita demum lex 12.Tabu. ad hæreditatem liberi vocabat patronum,ſi inteſtatus mortuus eſſet libertus,hærede ſuo nullo relicto.

n Suſpectumque tutorem.] Vlpianus in l.1.ff. de ſuſpectis tutoribus, Sciendum eſt,inquit,ſuſpecti crimen è lege 12.Tabu.deſcendere. & Iuſtinianus in §.1.Inſtit.eod.tit.vbi eadem ſunt verba.

o Furioſosque & prodigos.] Vlpianus in l.1.in princip. ff.de Curatoribus furioſo, & aliis,extra minores, dandis, Lege, ait, 12.Tabul.prodigo interdicitur bonorum adminiſtratione.& Paulus in l.Sæpe. 13.eod.tit. Sæpe ad alium è lege 12.Tab. curatio furioſi aut prodigi pertinet,alij Prætor adminiſtrationem dat: ſcilicet cùm ille legitimus inhabilis ad eam rem videatur. Huius legis verba lib.1. Rhetor. ad Herennium, referuntur, Si furioſus exiſſet,agnatorum gentiliumque in eo pecuniaque eius poteſtas eſto.

p Viro quoque ab vxore diuertere.] Lege, conſenſu. C. de repudiis ſcribit Iuſtinianus, matrimonium nõ poſſe diſſolui ab altero coniugum ſine legitima cauſa. Plutarchus in vita Romuli, ſcribit eum tribus tãtùm de cauſis diuortium maritis permiſiſſe: quarum prima eſt, ſi vxores veneficium in liberos commiſiſſent: altera, ſi partum ſubieciſſent: tertia, ſi probri quid cũ alienis viris feciſſent. Quod ſi quis alia de cauſa vxorem dimiſiſſet, tum ſtatuiſſe, vt eius bonorum pars vxori adiudicaretur: pars Cereri ſacra eſſet.

q Aut res ſuos ſibi habere.] Hæc verba erant

propria

tur: [r] quo diuortio nulla vxoris culpa subsequuto, dos integra repetebatur. [s] Si verò culpa inesset, vsque ad dimidium dotis in singulos liberos sexta à marito retinebatur. Interdum si diuortiũ fieret, quod melius æquius esset, apud virum manere: quod verò non esset melius æquius, id vxor post diuortium vendicare iubebatur. [t] Quòd si in confessum aut iudicatum lis data foret, triginta dies exoluendo debito præfixi fuere. Verba legis sunt: Aeris cõfessi, rebusque iudicatis, triginta dies iusti sunto, post deinde manus iniectio esto. [u] Quod si clientem, aut eum qui in fidem patrociniumque venit, quisquam nequam & improbus fraude aut dolo frustraretur, eum lex haud secus puniuit, ac si capitali iudicio esset affectus, in hæc verba: Patronus si clienti fraudem fecerit, sacer esto. Neque enim leui animaduersione dignum censuit eum, qui fidem labefactasset, quique frustraretur illum, qui in suam fidem & clientelam venit, seque illi commisit & credidit. [x] Nam clientem qui tutelæ patroni se commisit, chariorem ha-

Solutio debiti.

De patronis erga clientem.

ANNOTATIONES.

propria diuortij ex l.2.ff.de diuortiis, vbi verba hæc Caij ex lib.12. ad edictum prouinciale proferuntur, In repudiis autem & renunciationibus comprobata sunt hæc verba, RES TVAS TIBI HABETO. item hæc, TVAS RES TIBI AGITO. Cicero Philippica 2. Frugi factus est. Mimam illam suam suas res sibi habere iussit. Ex 12. Tabulis causam addidit, exegit. Hinc Alcmena in Plauti Amphitryone act.3.scena 2. diuertens à marito, ait,

Valeas, tibi habeas res tuas, reddas meas.

Quintil. declamat. 263. Martialis lib.10. epigram. 41. in Proculeiam,

Mense nouo iam veterem Proculeia maritum
Deseris, atque iubes res sibi habere suas.

Apuleius lib. 5. Metamor. Confestim, inquit, toro meo diuerte, tibique res tuas habeto. Plura diximus in nostris legibus Connubialibus, in glossa 8. num. 2. incip. Hincque prodierunt.

r Quo diuortio nulla vxoris culpa.] Iustinianus in d.l.consensu.§.vir quoque pari.vers. sin autem aliter. C. de repudiis. sic scribit, Sin autẽ aliter vxori suæ renunciare voluerit, dotem redhibeat, & ante nuptias donationem amittat.

s Si verò culpa esset.] Idem in eadem l.§. si verò filio. C. eod.

t Quod si in confessum aut iudicatum.] Gellius lib.20. cap.1. vbi hæc verba legis 12. Tabul. sic ponit, Sic enim, opinor, verba sunt legis, Aeris confessi, rebúsque iure iudicatis, triginta dies iusti sunto. Post deinde manus iniectio esto. in ius ducito in iudicatum facit. Hæc Gellius.

v Quod si clientem.] Hæc lex sumpta videtur ex Commentariis Seruij in lib.6. Aeneidos, vbi locum illum exponens,

— Et fraus innexa clienti.

Ex lege, inquit, 12. Tabul. venit, in quibus scriptum est, PATRONVS SI CLIENTI FRAVDEM FECERIT, SACER ESTO. Si enim clientes, quasi colentes sunt, patroni, quasi patres: tantundem est clientem, quantum filium fallere. Et hoc posse fieri ex Horatij dictis intelligimus, qui cùm loqueretur (lib. Carm. 2. Ode 18.) de auaris potentibus, ait de vicino cliente,

- Pellitur paternos In sinu ferens deos. -

Vrbano tamen hoc displicet, & dicit ratum esse hoc, magisque contrarium, cùm magis patronos decipiant frequenter clientes. Vult autem intelligi præuaricatores, qui patroni sunt clientum, quos nunc Susceptos vocamus. Hactenus Seruius.

x Nam clientem.] Dionysius Halicarnasseus lib. 2. tum etiam Plutarchus in Romuli vita in hæc ferè verba scribit, Vt cùm de plebe quisque ex patritiis aliquem sibi patronum cooptasset, cumq; hic illum in fidem suam recepisset, tum alter alteri pro sua quisque facultate opem ferret: patronus quidem authoritate & potentia: cliens autem obseruantia, &, cùm opus esset, fortunis. Nam ille se clienti in ciuilibus negotiis iuris interpretem, in iudiciis defensorem, in rebus denique omnibus consiliarium præstabat: hic contrà patronum honore & obseruantia prosequebatur, in filiabus etiam elocandis, liberis ab hostibus redimendis, mulctis pecuniariis præstandis, ære alieno dissoluendo, pecunia, cùm opus erat, iuuabat. Mutua autem hæc inter se iura habebant, vt neque accusandi, neque testimonij dicendi, neq; exercendarũ inimicitiarum potestas inter illos esset. Itaque Aulus Gellius lib.20.cap.1.& lib.5.c.13. scribit, Moris obseruationisq; populi Rom. fuisse, vt clientem in fidem receptum, patroni chariorem haberent, quàm propinquos: cumque etiam aduersus hos tuerentur: neque peius vllum facinus existimasse, quàm si quis probaretur clientẽ derisui habuisse: quin & licuisse patronis testimonium pro cliente aduersus cognatos dicere, aduersus clientem non licuisse. Iam verò quod in hac lege sancitur, vt si patronus ius illud violarit, sacer sit: consentaneum est cum iis, quæ Dionysius eo, quem anteà citauimus loco, scribit: Romulum sanxisse, vt cuius ius esset illum, tanquam diti sacrum, interficere: moremque Romanis fuisse, vt quos impunè occidi vellent, eorum corpora Deo cuipiam, ac præcipuè alicui ex inferis deuouerent. Quapropter per multas ætates permanserunt (vt addit Dionysius) mutua patronorũ ac clientum officia, haud secus quàm cognatæ necessitudines, posteris per manus tradita: & maxima laus erat nobiliũ habere clientes quamplurimos, tam hæreditariarum cliẽtelarum, quàm partarum virtute propria: ingénsque certamẽ erat vtrisque ne vincerentur mutua gratia & beneuolentia, dum clientes nullum patronis negant ministerium, vicissim patroni nullo corrumpi possunt pretio, vt clientes molestari sinerent.

Persarum & Indorũ lex. beri quàm propinquos affinesque, veteres voluere: id quod Persis [y] & Indis magni criminis instar erat, quorum lege cauetur, vt qui clientem decepisset, [z] quique ter mendacio abusus fuisset, illi omnem vitam silentium indiceretur, nulloque magistratu aut honore dignus haberetur. [a] Artaxerxes quoque mirificè mendacium auersatus fuit, adeò vt mendacis hominis linguam triplici clauo affigi iusserit. [b] Fertur Epaminundas tam seuerus veritatis cultor fuisse, vt ne ioco quidem quandoque mentitus sit. E diuerso Ægyptiis nullus mentiendi modus, summaque mentiendi impunitas erat. Eademque [c] lex, vt ex duabus pluribúsve sententiis decretisve, quoties ancipiti res contentione distrahitur, semper vt antiquo abroget nouum, vtque [d] postremum quod populus iussisset, id ratum foret, sancitum voluit, [e] & pleraque notatu & scitu digna: quę omnia perpenso iudicio, & librato moderamine, à priscis legum conditoribus cõmodè constituta sunt: quorum argumento coniicimus, quàm examinato modo prisci, iuris interpretes scita legum promulgarunt. Contrà verò multa incuriosè & subrusticè partim insolenter & inhumanè, non probabili, nec recto iudicio eadem lege decreta videntur & constituta, quæ forsan aut segniter peruisa, aut negligenter animaduersa fuere: nam de qua re iudicio disceptabatur, in re præsenti & apud prætorem exhibita, ex lege duodecim tabularũ correptio manus fiebat, [f] quod ex iure manu consertum dicitur, atque de ea nisi coram exhibita, minimè decerni, aut iure agi lege poterat.

Mendacij detestatio, & contra. Mendacia iure secundũ varias species variis modis puniuntur. Nouum antiquo arrogat. Quædam inciuiliter & incuriose decreta. Ex iure manu consertum.

ANNOTATIONES.

y Et Indis.] Huius rei rationem reddit Aelianus Variæ historiæ, lib. 4. in princ. his verbis, Sed neque fas est, hominem Indum aut iniuriam inferre, aut pati. Proinde neque syngrapham, aut depositum faciunt.

z Quique ter mendacio abusus fuisset.] Diodorus Siculus lib. 3. Bibliotheces ca. 10. Apud Indos, inquit, qui philosophus falsa prædixerit, nullam, præter quàm quòd perpetuò silet, pęnam subit. Strabo lib. 15. de iisdem loquens, ait: Publicè Reges in eo conuentu, qui maximus apud eos fit, cùm nouo anno incipiente, philosophi omnes cum Rege ad venationem exeunt: & quicquid quisque composuerit, vel obseruauerit eo anno de fructibus, de animalibus, de republica, in medium proferunt. Vbi qui ter mendax deprehensus fuerit, ei per totam vitam ex lege silentiũ indicitur: qui vera dixerit, immunis & omni tributo exemptus censetur. Arrianus libro 8. gestorum Alexandri, de Indorum Sophistis ita scribit, Si quis eorum ter in diuinando errauerit, silentij tantùm pœna multatur. Dèinde scribit mentiri apud eos nefas esse: nec Indorum quenquam in iudicium, quod mentitus esset, vocatum esse: Tantum apud eos verum ac fides valet. Philostratus in vita Apollonij, libro 2. adolescentes apud Indos omni vitio carere oportere ostendens, ait, Quòd si in mendacio deprehẽsus, aut deceptus ipse vnquam fuerit, hac multatur pœna, vt nullo amplius magistratu, aut dignitate fungi posit, quia communem hominum societatem mentiendo fraudauerit. Persæ (de quibus hic loquitur Alexander) liberos suos, vt tradit Herodotus lib. 1. Clio, à quinto anno incipientes vsque ad vicesimum, tribus duntaxat instituunt, equitare, arcu sagittas excutere, vera loqui. & paulò post, Turpissimum apud eos ducitur mentiri: secundo loco, æs alienum debere, cùm ob alias multas causas, tum quòd necessum est eum, qui debet, mendacio quoque obnoxium esse. Xenophon Pædiæ Cyri libro 3. scribit mendacium odiosum esse apud Persas.

a Artaxerxes.] Plutarchus in vita illius, Alterius, inquit, quòd ad defectionem duos quoque ex hostibus se additurum pollicitus in mendacio deprehensus esset, linguam tribus clauis configi iussit.

b Fertur Epaminundas.] Probus Aemylius in vita illius, Adeo, inquit, veritatis fuit diligens, vt ne ioco quidem mentiretur.

c Eademque lex, vt ex duabus.] Ad Romanos redit, idque est Titi Liuij 1. Dec. lib. 9.

d Vtq; postremum quod populus iussisset.] Liuius 1. Dec lib. 3. & 8.

e Et pleraque.] Hæc vsque ad versicul. Nam de qua re. sunt maxima ex parte Sex. Cecilij Iurisconsulti, & Phauorini apud Gellium lib. 20. c. 1.

f Quod ex iure manu consertum.] Cicero lib. 1. de Oratore, Multisque præessem qui aut interdicto tecum contenderent, aut te ex iure manu consertum vocarent, quòd in alienas põssessiones tam temere irruisses. Budæus in Pandect. Transeundum, inquit, ad alia, quorum in primis occurrit, ex iure manu consertum, quod verbum est antiqui iuris. Varro lib. 2. de lingua Latina, Conserere manum dicimus cum hoste, inde ex iure manu consertum vocant. Quid autem sit manu consertum, Gellius lib. 20. cap. 9. docet, cuius verba huc pauca transcripsimus. De vindicatione enim loquens, id est, rei vendicatione, quæ olim in re præsenti ex 12. Tab. iure fiebat, ita inquit, Sed postquam prætores propagatis Italiæ finibus, latis iurisdictionibus, negotiis occupati, proficisci, vindiciarum dicendarum causa, in longinquas res grauabantur, institutum est contra 12. Tab. tacito consensu, vt litigantes non ex iure apud Prætorem manum consererent, sed ex iure manu consertum vocarent, id est, alter alterum ex iure ad conserendam manum in rem, de qua ageretur, vocaret. Atque profecti simul in agrum, de quo

[g] Quodque si homo in iudiciũ citatur,& morbo aut senio affectus,ad ingrediendum inualidus foret,iumentum aut plaustrum lex dari iubebat,quo æger ille fortè spiritum exhalans, supremis annis sisteretur: videlicet nondum per patronos & assertores aut sponsores agendi forma constituta:cuius verba adscripsi: Si in ius vocat,si morbus, cuiasve vitium extitit,qui in ius vocabit,iumentum dato.si nolet,arceram ne sternito. [h] Id quod lege Aelia postea fuit sublatum, cautumque vt locuples in iudicio clienti adesset,in hæc verba: Asiduo vindex asiduus esto. [i] Dixere autem asiduum,qui pluribus asibus & fortunis locuples foret. *Asiduum.* [k] Nec minus seuerè quàm duriter: quòd siquis consultò aut casu, alterius membrum rupit aut secuit, è pacto talio pœna erat. [l] Tum quod simile monstri est,& omnem exuperat secordiam. Si ob æs alienum creditori debitor addictus foret, post distractum patrimonium, re familiari destitutus, postque vincula & catenas, membra eius breuissimo laniatu ad creditorum libidinem diuidi *Lex crudelis in debitores.*

ANNOTATIONES.

de quo litigabatur, terræ aliquid ex eo, vti vnam glebam in ius in vrbem ad Prætorem deferrent, & in ea gleba, tanquam in toto agro, vindicarent. Cicero pro Muræna formulæ verba huiusmodi fuisse ait, Fundus, qui est in agro, qui Sabinus vocatur, meus est. eum ego ex iure meum esse aio. Ibi ego te ex iure manu consertum voco. Hæc erant verba eius, qui vindicabat. A quo verò vindicabatur, eius hæc erant verba, Vnde tu me ex iure manu consertum vocasti, inde ibi ego te reuoco. Cicero in Oratore loco nuper citato metaphoricôs hac locutione vsus est in persona Scæuolæ. Hæc Budæus.

g Quodque si homo in iudicium citatur.] Phauorinus Philosophus apud Gellium lib.20.ca.1. existimans morbum hic appellari ægrotationem grauem cum febri rapida: & iumentum dici pecus aliquod vnicum tergo vehens, inhumanam esse hanc legem iudicat, vt qui ægrotum domi suæ cubantem, iumento impositum in ius rapi & veluti efferri, noua funeris specie, iuberet. Sed Cæcilius Iurisconsultus, nequaquam ita esse probat. Nam, inquit, morbus in lege ista non febriculosus, neque nimium grauis: sed vitium aliquod imbecillitatis, atque inualentiæ demonstratur, non periculum vitæ ostenditur. Iumentum quoque non id solùm significat, quod nunc dicitur: sed vectabulum etiam, quod adiunctis pecoribus trahebatur. Veteres enim nostri iumentum à iungendo dixerunt. Arcera autem vocatur plaustrum tectum vndique & munitum, quasi arca quædam magna vestimentis instrata, qua nimis ægri, aut senes portari cubantes solebant. His explicatis sic Phauorino respondet: Quænam tibi igitur acerbitas esse visa est, quòd in ius vocato pauperrimo homini, vel inopi, qui aut pedibus fortè ægris esset, aut quo alio casu ingredi non quiret, plaustrum esse dandum censuerunt: neque insterni tamen delicatè arceram iusserunt: quoniam satis esset inualido huiusmodi vectabulum. Atque id fecerunt, ne causatio ista ægri corporis perpetuam vacationem daret fidem detrectantibus, iurisque actiones declinãtibus. Hæc Cæcilius. Legis autem verba apud eundem Gellium hæc sunt, Si in ius vocat, si morbus, æuitásque vitium esset, qui in ius vocabit, iumentum: si nolet, arceram ne sternito.

h Id quod lege Aelia.] Cicero in Topicis non adeò longè à princ. Cùm, inquit, lex Aelia Sentia, asiduo vindicem asiduum esse iubeat, locupletem iubet locupleti. Locuples enim asiduus, vt ait Aelius, appellatus est ab ære dando. Hoc caput ita scriptum esse testatur Gellius lib.16.cap.10. Asiduo vindex asiduus esto, Proletario ciui quiuis volet vindex est. Huc pertinere videtur, quod Caius lib.2. ad l.12.Tab. protulit in l. quos nos hostes. §. locuples. 234. ff. de verborum significatione. Locuples est, qui satis idoneè habet pro magnitudine rei, quam actor restituendam esse petit.

i Dixere autem asiduum.] Cicero & Gellius vbi suprà. Asiduus in 12.Tab. & pro locuplete, & facilè munus faciente: dictus ab asibus, id est, ære dando, cùm id tempora Reipublicæ postularent. Aut à muneris pro familiari copia faciendi asiduitate. Quintilianus lib.5.c.10. Festus Pompeius lib.1. Alij asiduum, inquit, locupletem, quasi multorum asium dictum putauerunt. Alij eum, qui sumptu proprio militabat, ab asse dando vocatum existimarunt.

k Nec minus seuerè.] Phauorinus Philosophus, apud Gellium d.lib.20.cap.1. hanc legem reprehendebat, quòd in ea scriptum esset, *Quin & si membrum alter imprudens ruperit.* Cæcilius respondet, Decemuiros iniuriis atrocioribus talionem apposuisse, dum eo metu coërcere homines volunt, & minuere extinguereque violẽtiam pulsandi atque lædendi. Neque eius, qui membrum alteri rupisset, & pacisci tamen de redimenda talione nollet, tantam esse habendam rationem, vt an prudens imprudénsue rupisset, spectandum putarent. Deinde subnecit, Et quæ, obsecro te, ista acerbitas est, si idem fiat in te, quod tute in alio feceris? Præsertim cùm habeas facultatem paciscendi, & non necesse sit pati talionem: nisi eam tu elegeris? Quod edictũ Prætorum de æstimandis iniuriis probabilius esse his potest? Nolo hoc ignores, hanc quoque ipsam talionem ad æstimationem iudicis redigi necessariò solitam. Nam si reus, qui depacisci noluerat, iudici talionem imperanti non parebat, æstimata lite, iudex hominem pecuniæ damnabat: atque ita si reo & pactio grauis, & acerba talio visa fuerat, seueritas legis ad pecuniæ mulctam redibat. Hæc Cæcilius vbi suprà.

l Tum quod simile monstri.] Hæc vsque ad versic. Hanc verò. sunt Gellij eod. lib.20.c.1.

m Hanc

iubebat, iniquissimo decreto sæuæ atrocitatis immanitatisque. Verba legis sunt: In ius ducito, ni iudicatum faxit, aut se vi & iure vendicat, statim ducito, vincito, aut neruo & compedibus quindecim pondo, nec minore: si volet, maiore vincito: si volet, suo viuito: ni suo viuit, qui eum vinctum habet, libras farris indies: si volet, plus dato. Tertiis nundinis parteis secanto, si plus minúsve secuerint, sine fraude esto, & infra. [m] Hanc verò legem Athenis Solon antea abrogarat: nam corpus pro re addici, aut super eo fœnerari, sanctionibus vetuit, quæ lex Seisachtheia dicta, quasi oneris leuamen, qua antea cauit, vt præter bona debitoris, in tergum & corpus nulla vexatio esset: sicut post 30. tyrannos, parta libertate, [n] Athenienses Amnestiã, hoc est, malorum obliuionem, legem edidere, qua veterum admissorum impunitas dabatur. [o] Idem ab Aegyptiis cautum affirmant, vt vltra res & bona debitoris, nulla in corpus animaduersio foret: nam pecuniæ creditæ bona, non corpus dixere obnoxium, [p] quibus in vsu erat, vt defunctorum corpora vnguentis delibuta, ac si viui essent, creditori oppignorarent, & super his fœnerarentur, magno dedecore illorum qui constituta die non reluissent. [q] Post aliquot verò tempora ab Atheniensibus cautum fuit, vt si litem pater non persoluisset, filius exoluere, & vinclis publicis interim detineri cogeretur, sicut de Cimone & aliis traditur. Apud Bœotios qui æs alienum non dissoluit, in foro sedere cogitur: & circunstante plebe, in os & ora corbem accipere: qua nulla fuit ignomina maior. Indis verò qui creditũ moratur, à creditore reus agitur: mox præfixa die, si non soluit, manu trunca, & oculo effosso, morte afficitur. Apud Pisidas quoque de abrato deposito maximum erat iudicium, vt abiurans facinus morte lueret. [r] Nec minus seuere, quod falsum testimonium dixisse conuinctum, de saxo lex deiici iubebat: [s] quod ab Aegyptiis ductum facile crediderim, quibus omne periurium, & veri ludificatio, diis abiuratis, mor

Seisachtheia. *Amnestiæ lex.* *Aegyptij.* *Defunctorum corpora oppignorata.* *Athenienses.* *Bœotij.* *Indi.* *Depositum abiuratũ.* *Falsi testimonij conuictus.* *Periurij cõuicti.*

ANNOTATIONES.

m Hanc verò legem Athenis Solon abrogauit.] Diodorus Siculus lib. 2. cap. 3. Plutarchus & Laërtius, vterque in vita ipsius Solonis. Idem Plutarchus in Politicis ad Traianum, & in libro de Fortuna & virtute Alexandri, & dictum est suprà lib. 1. cap. 8.

n Athenienses Amnestiam.] Cicero Philippica 1. in princ. sic scribit, Nec verò vsquam discedebam, nec à republica deiiciebam oculos, ex eo die quo in ædem Telluris conuocati sumus, in quo templo, quantum in me fuit, ieci fundamenta pacis, Atheniensiumque renouaui vetus exemplum: Græcum etiam verbum (ἀμνηστίαν) vsurpaui, quod tum in sedandis discordiis vsurpauerat ciuitas illa, atque omnem memoriam discordiarum obliuione sempiterna delendam censui. Historia apud luculentos scriptores sic perscripta est, Thrasybulus ciuitatem Athenarum oppressam à triginta tyrannis, cùm in libertatem vindicasset, atque Atticos palabundos in patriam reduxisset, non minori prudentia ac moderatione vsus, quàm fortitudine, ad cuncta pacificanda, pacémque reconciliandam, legem tulit saluberrimam, Ne quis anteactarum rerum accusaretur: Ne qua præteritarum iniuriarum mentio fieret: Ne quis mulctaretur. Et hanc Athenienses ἀμνηστίαν vocauerunt, hoc est, legem obliuionis: qua concussus & labens Atticæ reipublicæ status in pristinum habitum est reuocatus. Multi authores huius legis meminere. Valerius Maximus lib. 4. titu. 1. de Moderatione. Plutarchus in Politicis ad Traianum. Flauius Vopiscus in vita Aureliani. Paulus Orosius lib. 2 cap. 15. paulò ante fi. Paulus Aemylius in Thrasybulo. Iustinus lib. 5. Extat quoque Emblema Clarissimi viri D. Andreæ Alciati, cuius titulus est, Optimus ciuis,

Dum tristis patriam Thrasybulus vindicat armis,
Dumq́ simultates ponere quenque iubet.
Concors ordo omnis, magni instar muneris, illi
Pallasitæ sertum frendis habere dedit.
Cinge comam Thrasybule, geras hunc solus honorem:
In magna nemo est æmulus vrbe tibi.

o Idem ab Aegyptiis.] Diodor. Siculus lib. 1. c. 3.

p Quibus in vsu erat.] Idem Diodorus d. lib. 1. cap. 5. circa medium, Mos est, inquit, apud eos, defunctorum parentum corpora dare in pignus creditori. Summa illos, qui non redimunt, sequitur infamia & sepultura carent.

q Post aliquot verò tempus ab Atheniensibus.] Paulus Aemylius in vita Cimonis. Valerius Maximus lib. 5. cap. 4. vbi de Cimonis pietate erga patrem loquitur.

r Nec minus seuerè.] Redit ad legem 12. Tab. Idque est ex Gellio lib. 11. cap. 18. & lib. 20. ca. 1. paulò ante fi. Hoc autem genus supplicij sublatum fuisse, neminémque sic damnari posse, vt de saxo præcipitetur, scribit Modestinus Iurisconsultus in l. si diutino. 25. ff. de pœnis. De huiusmodi autem pœna alibi diximus.

s Quod ab Aegyptiis.] Diodorus Siculus lib. 1 cap. 3. cuius hæc verba sunt, Periuri capite mulctabantur, tanquam qui duplici tenerentur scelere, vt qui & pietatem in deos violarent, & fidem inter homines tollerent, maximum vinculum societatis humanæ.

t Mox

te luebatur, quòd deos vnà atque homines offendisset. [t] Mox subsequutis legibus, mitior pœna periurio data est, quarum verba sunt: Periurij pœna diuina, exitiū: humana, dedecus violati iurisiurandi esto. [v] Apud Indos verò de periurio conuictus, manuum pedumque digitis & extremis membris decurtabatur. [x] Iudicem quoque aut arbitrum iure datum, conuictum ob rem iudicandam pecuniam accipere, aut qui turpe iudiciū nundinatur, non minore seueritate capite puniuit, cuius rei causa post aliquot secula [y] M. Cintius legē tulit ad populum, qua causidis munera ob patrocinia largiri vetuit, sæpiusque lege repetita [z] postea Claudius iussit, vt sine patrono quisque vitæ rationem redderet. [a] Contrà verò in eum qui insigni contumelia quempiam affecisset, tam leuem mulctam dixit, vt illi qui summa turpitudine fœdatus erat, vltra vigintiquinque æris mulctam conuicians non deberet, vt tantulo impendio summa iniuria lueretur. Verba legis sunt: [b] Si quis alteri iniuriam faxit, vigintiquinque æris pœna sunto: Siquis tamen occentauisset, aut carmen condidisset, quod infamiam faceret, flagitiumque alteri, capitale sit. [c] Solon verò seueriori disciplina coercuit iniurias: nam pro conuicio popularem voluit actionem dari, ita vt cuiuis agendi facultas foret. Cumque masculorum progeniem ad parentum bona sine discrimine lex vocaret: illos qui per fœminini sexus necessitudinem pariter sunt coniuncti, ita osos habuit, vt nec inter matrem & filiam ius succedendi daret. [d] Et quum propter membrum ruptū fractúmve talionem constituerit, his verbis: Si quis membrum rupit, in eum talio esto: illi qui alteri os fregit, quum ea corporis pars sanctior in homine sit, ob id admissum nimium tenuiter pœnam dixit, cum propter oris dignitatem seueriori pœna vindicandum foret. [e] Decedentium quoque voluntates ita lex fouit, vt omne patrimonium, & quic-

Iudicis corrupti pœna. *Cintij lex. Causidicis munera nō danda.* *Contra eos qui contumelia aliquem affecissent.* *Carmen in famē edidisse.* *Solon.* *Inter matrem & filiam ius succedendi negatum.* *Talio.* *De voluntate decedentium.*

ANNOTATIONES.

t Mox subsequutis legibus.] Cicero libro 2. de Legibus, vbi ponit hæc ipsa huius legis verba.

v Apud Indos.] Strabo de his loquens lib. 15. Qui falsus, inquit, testis deprehenditur, extremis decurtatur. Apud Scythas periurij pœna capitis amputatio est.

x Iudicem quoque.] Ad Romanos redit, ex quorū legibus Decemuiralibus hæc erat, vt scribit Gellius lib. 20. cap. 1. Vetustissimum iudicis, qui pecunia corrumpi se passus est, seuerissimè puniti extat exemplum in Cambysis Persarum Regis historia apud Herodotum lib. 5. Terpsicore. Is Sisamnem vnum ex Regiis iudicibus, quòd iniustè ob pecuniam iudicasset, occidi iussit, interemptoque detractum corium in lora concidit, quibus tribunal, in quo ille sedens iudicauerat, intendit: ibidemque eius filium Otanem sedere iudicem præcepit, atque in memoria habere in quo tribunali iudicaret. Darius etiam ille primus Sandocem, qui iniquam sententiam ob pecuniam tulerat, cruce affixit, vt tradit idem Herodotus lib. 7. Polymnia.

y Marcus Cintius leges tulit.] Corn. Tacitus lib. 11. Consurgunt, inquit, Patres, legemque Titiam flagitant, qua cauetur antiquitus, ne quis ob causam orandam pecuniam, donúmue accipiat. Idem lib. 13. hanc Cinciam vocat, Eius opprimendi gratia repetitum credebatur S.C. pœnaque legis aduersus eos, qui pretio causas orauissent. Priore tamen loco Taciti nonnulli sunt, qui existiment non Titia, sed Cincia legendum esse, quod probabilius est. Legitur in Decretis canonicis 11. quæst. 3. quòd non licet iudici vēdere iustum iudicium, & si liceat aduocato vendere iustum patrocinium, & Iurisconsulto rectum consilium. Nero, vt scribit Suetonius cap. 17. voluit, vt iusta merces, à litigatoribus daretur patronis pro patrociniis, sed nullam omnino dari voluit iudici pro iudicio. Quod legi Titiæ contrarium est.

z Posteà Claudius.] Suetonius in Claudio, c. 16. Nec quenquam nisi sua voce, vtcunque quis posset, ac sine patrono rationem vitæ passus est reddere.

a Contrà verò in eum.] Hæc vsque ad versicu. Si quis tamen. Sunt Gellij lib. 20. c. 1.

b Si quis tamen occentauisset.] Festus Pompeius lib. 13. Occentassent, inquit, antiqui dicebant, quod nunc conuicium fecerint, dicimus: quòd id clarè & cum quodam canore fit, vt procul exaudiri possit, quod turpe habetur, quia non sine causa fieri putatur. Et hoc quidem verbo vtitur Plautus act. 1. scena 2.

- Pha. Quid si adeam fores,
Atque occentem? Et in Persa act. 4. scena 4.
Hac enim illi noctu occentabant ostium, exurēt fores.

Sed non video quod illic id verbum cum significatum habeat, quem illi Festus tribuit, nec quoque occurrit locus vnde Alexander id acceperit, quod hîc dicit.

c Solon verò.] Plutarchus in eius vita.

d Et cùm propter membrum ruptum.] Gellius lib. 20. c. 1. & in §. pœna autem. Instit. de iniuriis.

e Decedentium quoque voluntates.] Vlpianus in Epitome Institutionum tit. 11. qui de Tutelis est, §. testamento. huius legis verba sic ponit, Vti legassit super pecunia tutelaue suæ rei, ita ius esto: qui tutores datiui appellantur. Sunt & aliæ multæ leges 12. Tab. ab aliis autoribus memoratę, vt videre licet ex l. de eo. 64. ff. de donationibus inter virum & vxorem.

quid in bonis esset, testatori legare permiserit, nihil apud hæredem qui onus aditionis habet, ex defuncti substantia remanente. Verba legis sunt: Vti legassit suæ rei quisque, ita ius esto. Et pleraque hoc genus quæ acerbissima, dura nimis & agrestia visa sunt. Quod autem lex, si cliens morbo sontico impeditur quo minus sisti valeat, iubet diē iudicij esse diffusum, ex bono & æquo factum crediderim. Siquidem sequuti iurisconsulti legem 12. tabularum interpretati, morbo impedito, iudiciorum tempora dilabi voluere. Sed cum omnis illa decemuiralis seueritas, ac tristis & inhumana ratio tam lege Ebutia quàm aliis edictis, penitus inducta fuerint, postea sequuti iuris interpretes, miti & tractabili ratione easdem leges indefesso studio interpretati, abrogatis his quæ duriora, quæ verò æquiora videbantur sequuti, propositas controuersias vberius explicarunt: itaque effecerunt, vt graui perpensa iudicio, æquissima nobis iura sanctissimaque hodie tradantur.

Sacrum septimontium in quibus locis vrbis fieret, quive septem colles vrbis sint, quæve in illis præcipuæ dignationis loca forent. *Cap. XI.*

Septimontium festū. Sacrum in septem locis fiebat. Paganalia Palatiar. Fagutal.

SEptimontium [a] festum agere Romanos, quòd septimus vrbis collis additus foret, apud autores legimus: quo tempore in septem locis sacrum fieri [b] Varro significat, Palatio, Suburra, Velia, Fagutali, Cælio, Oppio & Cespio: [c] quo die per vrbem vehiculis ferri criminosum erat, [d] qui Paganalia dictus, quòd non populi, sed montanorum & agrestium dies festus erat. Quod enim in Palatio sacrum fiebat, [e] Palatiar, [f] sicut in Viminali, Fagutal dictum est, [g] Sicut inter vrbis colles Capitolinum fuisse præcipuum nemo dubitat, qui Saturnius ab Arcadibus, qui ea loca incolebant, primò nuncupatus, portamque illic excitati castelli Saturniam habuit, phanumque Saturni in Capitolij faucibus, quod ærarium populi Romani fuit: qui etiam Tarpeius à Vestali oppressa, armis, postea Capitolinus ex hominis capite inuento dum templi fundamenta effodiunt, denominatus est: in quo præter Iouis

Capitolinus prius Saturnius & Tarpeius dictus.

ANNOTATIONES IN CAP. XI.

a SEptimontium.] Id initium vsque ad versic. Sicut inter. est propè totum Festi Pompeij lib. 17. in duobus locis. Sueton. in Domitiano, cap. 4. Septimontiali, inquit, sacrorum die Senatui, equitique panariis, plebeis sportellis cum obsonio distributis.

b Varro.] Scilicet lib. 2. aut, vt alij computant, 5. de lingua Latina.

c Quo die per vrbem vehiculis.] Plutarchus problemat. cap. 69. vbi eius rei rationem reddit.

d Qui Paganalia dictus.] Id, ni fallor, sumptum est ex Varrone d. lib. 5. linguæ Latinæ, qui tamen id aliter dicit. Huius verba sunt, Dies Septimontium nominatus ab his septem montibus, in queis sita vrbs est. Feriæ non populi, sed montanorum modo, vt Paganalibus, qui sunt alicuius pagi. Montanorum igitur dicit, scilicet eorum, qui in illis septem montibus habitabant. De Paganalibus autem est illud Ouidij lib. 1. Fastorum,

Pagus agat festum, pagum lustrate coloni,
Et date paganis annua liba focis.

Festum igitur Septimontium erat montanorum: Paganalia paganorum, siue rusticorum, siue agrestium, quæ hic confundit Alexander.

e Palatiar.] Festus Pompeius d. lib. 17. vbi de Septimontio priore loco loquitur. At idem eo ipso libro paulò ante fi. Sacrificium, inquit, quod fiebat Romæ in monte Palatino, Palatiar dicebatur. Ex quibus intelligis id dici & Palatiar & Palatuar, nisi in altero locorum mendum sit.

f Sicut in Viminali Fagutal.] Varro lib. 1. aut aliorum comput. 4. linguæ Latinæ. At Festus Pompeius lib. 6. Fagutal, inquit, sacellum Iouis, in quo fuit fagus arbor, quæ Ioui sacra habebatur. De loue autem Fagutali Plinius lib. 16. cap. 10. post princ. Et de lacu Fagutali Solinus c. 2. & Iugi Fagutalis P. Victor in 5. regione.

g Sicut inter vrbis colles Capitolinum &c.] Hæc vsque ad versiculum, In quo. sunt Varronis de lingua Latina, dicto libro 4. & Solini cap. 2. Sed de eo quod dicit ærario populi Romani, quod fuit in phano Saturni, vide ea, quæ scripsimus in nostris Retractibus. Et quod item dicit de capite hominis inuento, est etiam Titi Liuij 1. Decadis libro 5. ad finem in Oratione Camilli. Hic Capitolium est, vbi quondam capite humano inuento responsum est, eo loco caput rerum summamque imperij fore. & Cornelij Nepotis in eo libro, qui de Viris illustribus inscribitur cap. 8.

h Iunonis

optimi max.templum, [h] Iunonis Reginæ [i] & Mineruæ ædes fuere. [k] Tria enim sacella paruo distincta spatio visebantur, medium Iouis tonantis, ad dextram Mineruæ, ad sinistram Iunonis. Quod quidem Iouis templum semper Sabinis patuisse traditum est ex fœdere quod inter Romulum & Tatium ictum fuit. [l] Iuxta quod sacri anseres, qui peruigiles excubitores erant, affluenti cibo pascebantur. [m] In eoque fœdera cum Carthaginensibus icta & innouata, & [n] cum Attalo Pergami rege, æneis tabulis, [o] pactionesque & priuilegia, [p] senatusconsulta, plebiscita, & immunitates, vsque ab exordio vrbis cum exteris gentibus inita seruabantur: quæ non modò in tabulis, [q] sed in clypeis quoque quandoque scripta fuere. Siquidem fœdus Gabiorum cum Romanis, in corio bouis rotundo instar clypei descriptum visebatur. [r] Fidei quoque & [s] Termini templa iuxtà erant: Martis verò [t] & Iunonis Monetæ in arce, [v] cuius solum, domus M Manlij Capitolini perniciosi ciuis fuisse traditur: qui nouarum rerum cupiens, regnum appetere aggressus est, in quem fuit iusta animaduersione vindicatum. Quæ quidem arx Capitolio adhæsit, excubiis valloque circundata, in qua situm erat Iouis simulacrum ab ortu vrbis è cupresso. [x] Mentis quoque & [y] Veneris Ericynæ, [z] atque

Templa in Capitolino & iuxta.

Anseres in Capitolio iuxta Iouis tonantis templum.

Quæ in Capitolio seruabantur.

Alia templa iuxta Capitolium.

Iouis simulacrum.

ANNOTATIONES.

h Iunonis Reginæ.] Nam & templum huius Iunonis Reginæ fuisse in Capitolio, videre est apud Cicero. in Oratio. ad Equites Romanos, antequàm iret in exilium. Sed fuit & eiusdem Iunonis Reginæ aliud templum in Auentino, & P. Victorem in 13. regione vrbis, vt diximus suprà cap. 4. huius libri sexti, & vide ibi, Tria enim.

i Et Mineruæ.] Vide d.c 4. & in seq.

k Tria enim sacella.] Liuius 1. Decad. lib. 6. facit Manlium Capitolinum à viatore arreptum, hæc pronunciantem, Iupiter optime maxime, Iunoque Regina, ac Minerua, cæterique dij deæque, qui Capitolium arcemque incolitis, siccine vestrum militem ac præsidem sinitis vexari ab inimicis?

l Iuxta quod sacri anseres.] Plutarchus in vita Camilli. & vide eundem problema. 98. & Plinium lib. 10. cap. 22. in principio. Cicero in Oratione pro Roscio, Anseribus, inquit, cibaria publicè locantur & canes aluntur in Capitolio. Bart. Marlianus Topographiæ vrbis Romæ, lib. 2. cap. 4. Vide suprà hoc eod. lib. cap. 4.

m In eoque fœdera cum Carthaginensibus icta.] Polybius lib. 3. scribit fœdera, quæ inter Romanos & Carthaginenses icta fuerunt perscripta in tabulis, quæ conspiciebantur in templo Iouis Capitolini, vbi ab Aedilibus diligentissimè custodiebantur. Et cum cæteris, vt patet ex sequen. & ex Liuio 1. Decad. lib. 2. vbi de fœdere Roman. cum Latinis populis 3. Decad. lib. 6. de fœdere Rom. & Aetolorum. & 4. Decad. lib. 6. de fœdere Rom. & Antiochi. Appianus in libro, qui Syrius inscribitur, & vide suprà lib. 5. c. 3.

n Et cum Attalo Pergami Rege.] Liuius Dec. 4. lib. 7.

o Pactionesque & priuilegia.] Titus Liuius 1. Dec. lib. 2. scribit fœdus cum Latinis ab Sp. Cassio vno, quia collega abfuerat, ictum, columna ænea insculptum fuisse, vt monumento esset. & iam alibi dictum est.

p Senatusconsulta.] Suetonius in Vespasiano, cap. 8. de restitutione Capitolij loquens, Instrumentum, inquit, imperij pulcherrimum ac vetustissimum confecit: quo continebantur penè ab exordio vrbis Senatusconsulta, plebiscita de societate & fœdere, ac priuilegio cuicunque concessis.

q Sed in clypeis quoque.] Hæc vsque ad versic. Fidei. sunt Festi Pompeij lib. 3. cuius hęc verba sunt, Clypeum antiqui ob rotunditatem etiam corium bouis appellarunt, in quo fœdus Gabiorum cum Romanis fuerat descriptum.

r Fidei quoque.] Nam & Fidei templum fuisse in Capitolio, testes sunt Cicero lib. 3. de Officiis, & Plinius lib. 35. cap 10. inter picturas Aristidis Thebani. Spectata est, inquit, & in æde Fidei in Capitolio imago senis cum lyra puerum docentis. & diximus lib. 2. c. 22.

s Et Termini.] Liuius 1. dec. lib. 5. ad fin.

t Et Iunonis Monetæ.] Liuius 1. decad. lib. 7. Solinus cap. 2. Vide suprà cap. 4.

v Cuius solum, domus M. Manlij Capit.] Liuius 1. dec. lib. 6. de ipsius damnatione loquens, Adiectæ mortuo notæ sunt: publica vna, quod cùm domus eius fuisset, vbi ædes atque officina Monetæ est, latum ad populum est, ne quis Patricius in arce, aut Capitolio habitaret. Plutarch. in Camillo. Ouidius lib. 6. Fastorum,

Arce quoque ex summa Iunoni templa Monetæ
Ex voto memorant facta Camille tuo.
Antè domus Manli fuerat, qui Gallica quondam
A Capitolino reppulit arma Ioue.

x Mentis quoque.] Liuius 3. dec. lib. 3. T. Octacilius Crassus posteaquam ædem Mentis in Capitolio dedicauit: in Siciliam cum imperio qui classi præesset, missus. Sed vide suprà lib. 2. cap. 4.

y Et Veneris Ericynæ.] Liuius vbi suprà, cuius hæc verba sunt, Interea Duumuiri creati sunt, Q. Fabius Maximus, & T. Octacilius Crassus, ædibus dedicandis, Menti Octacilius, Fabius Veneri Ericynæ. Vtraque in Capitolio est, canali vno discretæ. Et vide suprà dicto lib. 2. cap. 4.

z Atque Opis.] Liuius 4. dec. lib. 9. Addita, inquit, & vnum diem supplicatio est ex decreto Pontificum, quòd ædes Opis in Capitolio de cœlo tacta erat.

Omnia deorum simulachra in Capitolio. *Curia Calabra.* *Casa Romuli.* *Areopagus.* *Capitoliũ exustum à Sylla restitutum.*

Opis &[a] Iuuentutis ædiculæ inibi fuere: [b] atque omnia deorũ simulachra in Capitolio fuisse produntur, [c] inter quæ ara Iouis Pistoris, [d] & Veneris Caluæ, [e] quam sub tecto nominare religio non sinebat, [f] ibique atrium publicum, & † Curiam Calabram, quæ casæ Romuli proxima fuit, vbi minor pontifex festos enunciabat dies. [g] Aedemque tonantis Iouis ab Augusto, [h] nouamque aliam custodi Ioui conditam à Domitiano, autores memorant. [i] Quæ curia & Romuli casa in memoriam vetustatis è culmo fuit & stramentis, quo mos veterum & humilis ille cultus notaretur: sicut Areopagus Athenis ad antiquitatis exemplar luto & palea tegebatur. [k] Hunc montem auspicatò conditum post incensam à Gallis vrbem, quasi propugnaculum imperij, saxo quadrato cinctum fuisse memorant, [l] quem Horatius Puluillus vnà cum templo dedicauit. [m] Interiecto deinde quadringentorum & quindecim annorũ spatio, incendio absumptum

ANNOTATIONES.

a Et Iuuentutis.] Liuius 1. decad. lib. 5. ad fin. & Plinius libro 35. cap. 10. Pinxit hic, inquit, raptum Proserpinę: quę tabula fuit in Capitolio in Mineruæ delubro supra ædiculam Iuuentutis. Fuit autem & alia ædes Iuuentutis in Circo maximo; quam vouit M. Liuius Consul, quo die Asdrubalem exercitumque eius cæcidit, & sexdecim pòst annis C. Licinius Lucullus Duumuir dedicauit apud Liuium 4. dec. lib. 6.

b Atque omnia deorum simulachra.] Seruius in lib. 2. Aeneidos in eum locum,

Panthus Otriades arcis Phœbiq; sacerdos. sic ait, Aut subrogatum intelligimus: aut, quod melius est, morem Romanum tetigit. In Capitolio enim deorum omnium simulachra colebantur. Nam Manlius Capitolinus apud Liuium 1. dec. lib. 6. ad ea, quæ suprà ibi, Tria enim sacella ex eo adduximus: post scilicet Iouem, Iunonem reginam, ac Mineruam ab eo inuocatos, subdit, Cæterique dij deæque qui Capitolium arcemque tenetis. Et P. Victor in 8. regione vrbis tradit in Capitolio omniũ deorum simulachra celebrari, ex quo hunc locum deprompsit Alexander.

c Inter quæ ara Iouis Pistoris.] Ouidius libro 6. Fastorum,

Nomine quàm pretio celebratior arce Tonantis,
Discant Pistoris quid velit ara Iouis.
Cincta premebantur trucibus Capitolia Gallis,
Fecerat obsidio iam diuturna famem.

& cætera quæ sequuntur. Hanc historiam post Ouidium sic describit Lactãtius Firmianus lib. 1. c. 20. Eodem tempore Ioui quoq; Pistori ara apposita est, quod eos in quiete monuisset, vt ex omni frumento, quod haberent, panem facerent, & in hostium castra iactarent: eoque facto soluta est obsidio, desperantibus Gallis inopia subiici posse Romanos.

d Et Veneris Caluæ.] Lactantius dicto libro 1. cap. 20. Iulius Capitolinus in Maximinis ad finem scribit, quòd tanta fide Aquileienses cõtra Maximinum pro Senatu fuerunt vt funes de capillis mulierum facerent, cùm deessent nerui ad sagittas emittendas: quod aliquando Romæ dicitur factum. Vnde in honorem matronarum templum Veneri Caluæ Senatus decreuit. Veneris Caluæ meminit & D. Augustinus epist. 44. ad Maximũ Grammaticum. Bar. Marlianus Topographiæ vrbis Romæ lib. 2. cap. 6. Veneri Caluæ, inquit, fanum in Capitolio Romani constituere in honorem matronarum: quia capta vrbe à Gallis, deficiẽtibus funibus, ex illarum capillis eas fecissent.

e Quam sub tecto nominare.] Idem L. Gyraldus Syntag. 13. nullo etiam authore laudato.

f Ibique atrium publicum.] Liuius 3. dec. lib. 4. Tacta de cœlo atrium publicum in Capitolio, ædem in campo Vulcani, &c.

† Et Curiam Calabram.] Hæc vsque ad versic. Aedemque. sunt Macrobij lib. 1. Saturnal. cap. 15. cuius hæc verba sunt, Itaque sacrificio à Rege & minore Pontifice celebrato, idem Pontifex, calata, id est, vocata in Capitolium plebe, iuxta Curiam Calabram, quæ casæ Romuli proxima est, quot numero dies à Calendis ad Nonas superessent, pronuntiabat: & quintanas quidem quinquies dicto verbo καλῶ, septimanas repetito septies prædicabat.

g Aedemque Tonantis Iouis.] Plinius lib. 34. cap. 8. & lib. 36. cap. 6. Suetonius in Augusto cap. 29. P. Victor in regione 8. vrbis Romæ.

h Nouamque aliam Custodi Ioui.] Suetonius in vita Domitiani cap. 5. Tacitus lib. 19. in Capitolij conflagratione, Domitianus prima irruptione apud æditum occultatus, solertia liberti lineo amictu turbæ sacricolarum immixtus, ignoratus apud Cornelium primum paternum clientem iuxta Velabrum delituit. Ac potiente rerum patre, disiecto æditui contubernio, modicum sacellum Ioui Conseruatori aramque posuit, casusque suos in marmore expressit. Mox imperium adeptus, Ioui Custodi templum ingens, seque in sinu dei sacrauit.

i Quæ Curia & Romuli casa.] Virgilius libro Aeneid. 8.

Romuleoq; recens horrebat regia culmo.

Vbi Seruius, Curiam, inquit, Calabram dicit, quam Romulus texerat culmis, ad quam calabatur, id est, vocabatur Senatus & populus à rege sacrificulo: vt quoniam adhuc fasti non essent, ludorum & sacrificiorum prænoscerent dies.

k Hunc montem.] Sabellicus Enneadis 4. lib. 1.

l Quem Horatius Puluillus.] Liuius 1. dec. lib. 2. non adeò longè à principio Plutarchus in Publicola.

m Interiecto deinde.] Corne. Tacitus lib. 19. Arserat, inquit, & antè Capitolium ciuili bello, sed fraude priuata. Appianus Bellorum ciuilium lib. 1. Plutarchus in eodem Publicola de Capitolij consecratio

Sylla restituit. Mox magnificis operibus & imaginibus magni sumptus exornatus mons fuit, præcipuè Iouis & Apollinis statua cubitorum triginta à Lucullo ex Apollonia Ponti vrbe translata, quem deinde restitutum Quintus Catulus dedicauit, [n] quod vnum suæ felicitati defuisse Sylla testatus fuit. [o] Sed quum rursus in Vitellij seditione, dissidentibus prætorianis à plebe, ciuili rabie esset euersus, [p] Vespasianus illum denuo restituere aggressus, non perfecit, morte præuentus, [q] demum Domitianus in imperio restitutum consecrauit. [r] Sed præter hoc fuit aliud Capitolium Capuæ, arx munitissima: [s] aliud Beneuenti: [t] sicut apud Carthaginenses Byrsa opus inuictum latè prospectans, [v] Aesculapio (vt ferunt) dicatum, quod erat Carthagini instar Capitolij. [x] Et apud Argos arces duæ, [y] ex quibus Larissa egregiè munita. [z] Et Corinthi Acrocorinthus.

Capitolium in Vitellij seditione euersum, Capitolia etiam in alijs locis. Byrsa. Larissa. Acrocorinthus.

ANNOTATIONES.

cratione loquens, sic scribit. Primum à Tarquinio exædificatum, dedicauit Horatius: bellis autem ciuilibus igni consumptum est. At secundum instaurauit quidem Sylla, dedicationi autem Catulus inscriptus, Sylla morte intercepto.

n Quod vnum suæ fœlicitati.] Sunt verba Plinij lib. 7. cap. 43.

o Sed cùm rursus in Vitellij seditione.] Cor. Tacitus lib. 19. in vita ipsius Vitellij, Vix (inquit) reuersus erat Martianus in Capitolium, quod velut arcem tutissimam insederant, cùm repente milites Vitelliani furentes, nullo duce, ascendunt erecta acie in Capitolium: vbi exorto conflictu Flauiani Vitellianos obruebant tegulis saxisque, nec tamen sisti poterant scandentes Vitelliani. Tunc Capitolium clausis foribus indefensum & indireptum flagrauit. Ambigitur vtrum oppugnatores ignem tectis iniecerint, an obsessi, quæ crebrior fama est, quo nitentes ac progressos depulerint.

p Vespasianus illum denuò restituere aggressus.] Aurelius Victor in Domitiano, Suetonius in Vespasiano cap. 8.

q Demum Domitianus.] Idem Aurelius ibi, & Sueton. in vita ipsius Domitiani cap. 5. Plurima & amplissima opera incendio absumpta restituit, in queis erat & Capitolium, quod rursus arserat: sed omnia sub titulo tantùm suo, ac sine vlla pristini authoris memoria. Plutarchus in Publicola ad ea, quæ sup. ibi, Interiecto deinde adduximus, subiungit, Hoc autem rursus in Vitellij seditionibus euersum ac dirutum. Tertium Vespasianus, ea qua in cæteris fœlicitate vsus, de integro reficere aggressus, opus perfecit. Sed instructi deinde à se templi euersionem non vidit: sed tantò Syllæ fortuna præstitit, quòd illum mors ante consecrationem eripuit, hic ante desolationem decessit. Vnà enim cum Vespasiani interitu inflamatum Capitolium, incensumq; est. Hoc autem quartum à Domitiano perfectum, & consecratum est.

r Sed præter hoc fuit aliud Capitolium Capuæ.] Suetonius in Tiberio cap. 40. & in Caligula, scribit hoc Capitolium Idibus Martiis de cœlo tactum fuisse. De quo Silius lib. 11. scribens Campanos monstrasse Annibali loca Capuæ illustriora, sic ait,

- Monstrant Capitolia celsa,
Stellantesq; docent campos, Cereremq; benignam.

s Aliud Beneuenti.] Suetonius, aut quisquis is est, in lib. de claris Grammaticis, vbi de Orbilio loquitur, Statua Orbilij, inquit, Beneuenti ostēditur in Capitolio ad sinistrum latus marmoreo habitu sedentis ac palliati, appositis duobus scriniis.

t Sicut apud Carthaginenses.] Virgilius libro 1. Aeneidos,

Mercatiq; solum, facti de nomine Byrsam,
Taurino quantum possent circundare tergo.

Vbi Seruius sic scribit, Carthago enim antea speciem habuit duplicis oppidi, quasi aliud alterū amplecteretur: cuius interior pars Byrsa, exterior Magalia. Huius rei testis est Corn. Nepos in eo libro, qui Vita illustrium inscribitur. Strabo lib. 17. Appianus in Lybico post princip. huius appellationis rationem reddit. Et circa eiusdem libri medium ita inquit, Quæ ad meridiem spectant & ad mediterranea, vbi & Byrsa est supra colliū triplici muro clauduntur. Paulus Orosius lib. 4. cap. 22. Carthaginis situm describens, ait, Arx, cui Byrsæ nomen erat, paulò amplius, quàm duo millia passuum tenebat.

v Aesculapio, vt ferunt, dicatum.] Strabo lib. 17. In media, inquit, ferè vrbe arx fuit, quam Byrsam vocarunt. Supercilium satis erectum est circumcirca habitatum, in cuius vertice Aesculapij templum erat, quod Asdrubalis vxor capta vrbe secum concremauit.

x Et apud Argos arces duæ.] Liuius 4. decad. lib. item 4. vbi tamen eas non nominat.

y Ex quibus Larissa.] Apud Strabonem lib. 9. & ipsum Liuium 4. dec. lib. 2. & Pausaniam lib. 2. & 3. & Statium lib. 1. Thebaidos,

Donec ab Inachiis victa caligine tectis
Emicuit lucem deuexa in mœnia fundens
Laryssæus apex.

Lactātius interpres ibi, Nos non debet, inquit, confundere, quod & Thessaliæ ciuitas Laryssa dicitur: à qua & Laryssæus Achilles: hæc enim, quam nunc memorat Statius, arx est ciuitatis Argiuæ, quæ Laryssa dicitur.

z Et Corinthi Acrocorinthus.] Polybius lib. 2. & iterum 4. Liuius 4. Decad. libro 3. Pomponius Mela lib. 2. ca. 3. Plinius lib. 4. c. item 4. Statius lib. 7. Thebaidos,

Iam pronis Gradiuus equis Ephyræa premebat
Littora, quà summas caput Acrocorinthus in auras
Tollit, & alterna geminum mare protegit vmbra.

Plutarchus in Arato, Martianus Capella, vbi de tertio sinu Europæ loquitur.

Munychia. Cecropia. Pelasgicũ. Cyathis. Amastris. Bibracte. Acradina. Ithome. Cadmaa. Memphis. Ptera. Mesade.

thus munitissimus vertex, [a] qui vrbi imminet: [b] atque Athenis Munychia [c] & Cecropia, cui πόλις nomen, locus natura magis quàm opere septus: [d] nam Pelasgicum (quæ Athenarum pars editior erat) incolere oraculo moniti vetabantur. [e] Susis autem Mnemonium, [f] in Samo Cyathis [g] & Amastris, iuxta Paphlagoniam Sesamis pro arce fuit & munimento, [h] apud Heduos Bibracte, Brutiorum Triuertex, [i] Syracusis Acradina, [k] Messenæ autem Ithome. Quam Acrocorinthum Philippus si haberet, vtroque cornu bouem tenere [l] Demetrius dictauit: sicut Græciæ compedes, Corinthum, Chalcidem & Demetriadem, [m] idem Philippus appellauit. [n] Arx verò Thebana, Cadmæa dicebatur: [o] Aegypti regũ Memphis, [p] Babyloniis Ptera, Hierosolymis Mesade, [q] Massi-

ANNOTATIONES.

a Qui vrbi imminet.] Videntur hic confestim subdenda esse quæ posteà 5. ab hinc linea scribuntur his verbis, Quam Acrocorinthum.

b Atque Athenis Munychia.] Thucydides lib. 8. belli Peloponnesiaci. Strabo lib. 9. Statius lib. 5. Syluarum in Epicedio ad patrem,

Quo non Munychiæ quicquam præstantius arces
Doctaq. Cyrene, Spartéue animosa creauit.

Plutarchus in Solone, & in Demetrio, & Phocionẽ.

c Et Cecropia.] Plinius lib. 7. cap. 56. Oppidum, inquit, Cecrops à se appellauit Cecropiã, quæ nunc arx est Athenis. Fuit quoque Acropolis Athenarum arx, de qua Lactantius interpres Statij libro 12. Thebaidos non multò ante fi. ibi,

ipse quoque in pugnas vacatur collis.

Sic scribit, Acropolim dicit arcem Athenarum, de qua Neptuno & Mineruæ dicitur fuisse certamen, percussa à Neptuno terra, equum dedit, indicium belli. Minerua verò oliuam, pacis insigne.

d Nam Pelasgicum.] Thucydides libro 2. belli Peloponnesiaci non adeo longè à princi. Atheniensium ex agris in vrbem commigrationem scribens, sic inquit, Necnon Pelasgicum, quod vocatur, summæ vrbi subiectum, quodque inhabitare nefas erat: prout & Pythici oraculi fine versus vetabatur: dicente, *Satius q. Pelasgicum ocia seruet.*

Strabo autem lib. 9. scribit Pelasgicum portionem Athenarum ita dictam à Pelasgis. Pausanias lib. 1. tradit Pelasgos cinxisse muris Athenarum arcem, præter eam partem, quam Cimon, Miltiadis filius, extruxit.

e Susis autem Mnemonium.] Memnonium legendum ex Strabone lib. 15. qui ita scribit, Susa enim a Titono condita dicuntur, Memnonis patre, ambitu 100. & 20. stadiorum figura oblonga, cuius arx Memnonium dicitur

f In Samo Cyathis.] Liuius 4. Deca. lib. 8. Quatuor, inquit, menses obsidionem Samæi sustinuerunt: cum ex paucis quotidie aliqui eorum caderent, aut vulnerarentur: & qui supererant, fessi & corporibus & animis essent, Romani nocte per arcem, quam Cyatidem vocant (nam vrbs in mare deuexa in occidentem vergit) muro superato in forum peruenerunt.

g Et Amastris.] Strabo lib. 12. in duobus locis, & Plinius lib. 6. c. 2.

h Apud Heduos Bibracte.] Strabo lib. 4. Cæsar autem libro 1. belli Gallici, & iterum lib. 7. dicit id oppidum esse Heduorum longè maximum ac copiosissimum: &, vt dicit secundo illo loco, maximæ authoritatis.

i Syracusis Acradina.] Cicero in Syracusarum vrbis descriptione, act. in Verrem 5. de Acradina, sic scribit, Altera autem est vrbs Syracusis (cui nomen Acradina est) in qua forum maximum, pulcherrima porticus, ornatissimum Pritaneum, amplissima est curia, templumque egregium Iouis Olympij. Diodorus Siculus lib. 11. Acradinam Syracusarum vrbis partem, ingenti muro munitam scribit. Acradinæ meminerunt Liuius 3. Deca. lib. 5. & Plutarchus in Timoleone, Dione & Marcello.

k Messenæ autem Ithome.] Strabo libro 8. in duobus locis, & Plutarchus in Arato.

l Demetrius.] Scilicet Phalereus. De quo idem Strabo dicto lib. 8. sic scribit, Quocirca Demetrius Phalereus Philippo cõmodè dixisse visus est: Quin has, inquit, vrbes ambas capessis, si adipiscendæ Peloponnesi cupiditate duceris? Vtroque enim cornu bouem continebis: cornua quidem Ithonem, atque Acrocorinthum: bouem verò Peloponnesum esse dictitans. Plutarchus in dd. locis eadem fermè refert.

m Idem Philippus appellauit.] Apud eundem Strabonem lib. 9. Polybium lib. 17. Liuium 4. dec. lib. 2. Plutarchum in Arato.

n Arx verò Thebana, Cadmæa dicebatur.] Strabo eodẽ lib. 9. Paulus Aemylius, & Plutarchus vterque in Pelopida: & idem Plutarchus in Alexandro Magno, & in Agesilao, Diodorus Siculus lib. 17. c. 1. Pausanias lib. 3. & iterum lib. 9. Ammianus de gestis Alexandri, lib. 1.

o Aegypti Regum Memphis.] Strabo lib. 17. Diodorus Siculus lib. 2. c. 1.

p Babyloniis Ptera.] Herodotus libro 1. Clio, Crœsus, inquit, exercitu traiecto, venit in Cappadociæ locum, qui dicitur Ptera, omnium eius regionis tutissimum, iuxta vrbem Sinopem, ferè ad pontum Euxinum. Plutarchus autem in Demetrio, scribit duas Babyloniis arces fuisse, quas non nominat.

q Massiliensibus Ephesium.] Adde autem superioribus Isauron arcem Ciliciæ apud L. Florum Epit. lib. 3. cap. 6. in bello Piratico, & totius Græciæ arcem Peloponnesum Straboni libro 8. non multò post princ. Byziam arcem Regum Thraciæ, à Terei nefasto crimine hirundinibus inuisam, dicit Plinius lib. 4. cap. 11. Tirynthe Lycimnam, ab ædificatore Lycimno dictam, Strabo dicto libro 8. Et Geram Chalcidensium Diodorus Siculus lib. 16. cap. 11. Et Iampharniam caput arcemque Medicæ Liuius 3. Dec.

liensibus Ephesium. [r] Palatinus verò mons Capitolio proximus, quin Arcades habeat autores, nemo dubitat, quem à Palantia vrbe Arcadiæ dictum autumant, ipsumque Aborigines, & Reate profectos tenuisse: aut à balatu pecorum, seu Pale pastorum dea, vel à Palatia Latini vxore, siue ab Hyperborea Palantis filia, vel quòd ibi Pallas defunctus sit, nomen sortitum volunt: Constatque prima fundamenta vrbis ibi iacta, [s] Romamque quadratam Romulum fundasse, Palatinumque, ne opportunus iniuriæ foret, muniuisse. [t] Postea ædem Victoriæ, [u] & templum Apollinis & Musarum, [x] quod magna mole cõstruxit, cum bibliotheca græca latinaque Augustum addidisse: [y] ibique sacellum deæ Viriplacæ, [z] ad quod vir & vxor dissidentes conuenire, & in gratiam æquissimis animis redire assuerant, [a] ac Febris phanum, [b] ædemque matris magnæ; [c] quæ Berecynthia dicta est, [d] ac templũ Lunæ Noctilucæ, [e] delubrumque Iunonis sospitæ haud longè pòst extructa fuisse. [f] Etiam lucus Vestæ a Palatij radice, ad nouam vsque viam deuexus fuit: [g] & Lupercal, vbi Romulus & Remus aliti feruntur & educati. Regionemque Palatij [h] ad capita bubula multos inibi nominasse, vbi postea

Ephesium. Palatinus mons unde dictus. Victoria ædes Apollinis. Musarũ. Viriplacæ. Febris. Matris magnæ, Iunonis sospitæ. Vestæ lucus. Lupercal.

ANNOTATIONES.

Dec. lib.6. Pergama & Ilion Troiæ. Seruius lib.2. Aeneidos, ibi,

- Et prolapsa videntem
Pergama. -

Et de Pergamo est illud Homeri lib.6. Iliados ad fi.

ὣς υἱὸς Πριάμοιο Πάρις κατὰ Περγάμου ἄκρης
τεύχεσι παμφαίνων, ὥς τ' ἠλέκτωρ ἐβεβήκει.

Id est,

Sic filius Priami Paris à Pergami arce
Armis vndique fulgens tanquam sol pergebat.

Salmacidam Halicarnassi Arrianus gestorum Alexandri, lib.1. Ortham Phalamæorum Strabo lib.9. Iulysi vici arx est Chrysoma Strabo lib.14. Et Lissi Acrolissum Polybius lib.8.

r Palatinus verò mons.] Hæc sunt Varronis lib. 1. aut aliorum computatione lib. 4. linguæ Latinæ. & Virgilij lib.8. Aeneidos his versibus,

Arcades his oris, genus à Palante profectum,
Qui Regem Euandrum comites, qui signa secuti
Delegere locum, & posuere in montibus vrbem
Pallantis proaui de nomine Pallanteum.

Et Seruij ibi, & Liuij 1. Deca. lib.1.

s Romamque quadratam.] Ennius,

Et quis tum curat Romæ regnare quadratæ.

Cato in Originibus, Plutarchus in Romulo. vbi nuncupatim dicit illam condidisse vrbem in eo loco, quem *ῥώμην τετράγωνον* vocabant. Dionysius Halicarnasseus non longè à fi. lib.1. Solinus cap.2. P. Victor in 10. regione vrbis. Festus Pompeius lib.15. vbi illud Ennij citat.

t Postea ædem Victoriæ.] Liuius 3. Deca. lib.2. Victoriam, ait, omẽnque accipere: sedemque ei diuæ dare, dicare Capitolium, templum Iouis Opt. Maximi in ea arce vrbis Romæ sacratam, volentem propitiamque, firmam & stabilem fore populo Romano. Et iterum lib.9. Eæ per manus succedentes deinceps aliæ aliis, omni effusa ciuitate obuiam, thuribulis ante ianuas positis, quà præferebatur, atque accenso thure, precantibus, vt volens propitiaque vrbem Romam iniret, in ædem Victoriæ, quæ est in palatio: pertulere deam pridie Idus Aprilis, isque dies festus fuit.

v Et templum Apollinis.] Vide infrà ibi, Quod magna mole constructum.

x Quod magna mole constructum.] Intellige de templo Apollinis ex Suetonio in Augusto, cap. 29. In æde Apollinis (quæ in Palatio erat, vt scribit Victor in 10. vrbis regione) lychni pẽdebant instar arboris mala ferentis.

y Ibique sacellum deæ Viriplacæ.] Idem P. Victor in 10. vrbis regione.

z Ad quod vir & vxor dissidentes.] Valerius Maximus lib.2. cap.1. Quoties, inquit, inter virum & vxorem aliquid iurgij intercesserat, in sacellum deæ Viriplacæ, quod est in Palatio, veniebant: & ibi inuicem loquuti, quæ voluerant, contentione animorum deposita, concordes reuertebantur. Et vide nostras leges Connubiales.

a Ac Febris phanum.] Cicero lib.3. de Natura deorum, Plinius lib.2. cap.7. Aelianus de Varia historia, lib.12. Valerius Maximus lib.2. cap.1. vbi de Veneratione Febris. P. Victor in 10. regione vrbis.

b Aedemque Matris magnæ.] Idem P. Victor ibi.

c Quæ Berecynthia dicta est.] Vt dictum est suprà eodem lib. c.4.

d Ac templum Lunæ Noctilucæ.] Varro lib. 1. aut aliorum computatione 4. linguæ Latinæ, Luna, inquit, quòd sola lucet noctu. itaque ea dicta Noctiluca in Palatio: nã ibi noctu lucet templum.

e Delubrumque Iunonis Sospitæ.] P. Victor in 10. regione, scribit, Iunonis Sospitæ delubrum ædi Matris deûm fuisse conterminum.

f Etiam lucus Vestæ.] Marlianus Topographiæ vrbis Rom. lib.2. ca.12. Cicero de Diuinatione, lib.1. Exaudita vox est à luco Vestæ, qui a Palatij radice in nouam viam deuexus est, vt muri & portæ reficerentur.

g Et Lupercal.] Virgil. lib.8. Aeneidos,

- Et gelida monstrat sub rupe Lupercal.

Et ibi Seruius. P. Victor in 10. regione. Pomponius Lætus de Antiquitatibus vrbis Romæ.

h Ad capita bubula.] Suetonius in Augusto, c.5. Natus est Augustus, inquit, Marco Tul. Cicerone & Antonio Consulib. 9. Calend. Octobris, paulò ante solis exortum, regione Palatij, ad capita bubula: vbi nunc sacrarium habetur, aliquanto pòst, quàm excessit, constitutum.

sacrarium fuit. [i] Huicque regioni Germalia, ac Sacriportum, & domum Scauri spectare, quam Clodius mercatus fuerat, & ad Sacram vsque viam portendi Varro significat. Ibi quoque præclara domus Cn. Octauij, qui ex ea familia consul fuit primus: [k] Crassique oratoris, [l] Q. Catuli, atque C. Aquilij, & Lepidi. [m] Templum quoque Iouis Statoris in Palatij radice constructum à Romulo, quo tempore inter Romanos & Sabinos pugnatum est, multi asseuerant. [n] Ibique Ciceronis domus, [o] quæ iussu Clodij demolita, in porticum Libertatis translata fuit, fuisse fertur: [p] cui postea & [q] Valerio Maximo ædes impensa publica ædificatas ferunt. [r] Ac Vitrubij Vacci, qui autor defectionis fuerat: quas dirutas vnà cum bonis [t] Semoni sango consecratas, T. Liuius autor est. [s] De Auentino autem, quòd ibi rex Albanorum seu Aboriginum Auentinus, prælio fusus & sepultus, monti nomen dederit: vel ab aduentu, quòd commune omnium Latinorum Dianæ templũ ibi erat, ad quod finitimi frequentes ventitabãt: siue ab aduectu, quod olim paludibus disclusus mons erat, ratibusque aduecti illuc commeabant: an ab Auente amne Sabinorum, qui loca tenuere (vt Varro significat) dictus sit, incerta opinio est. [t] Qui quidem collis modicè altus, duodecim fere stadiorum ambitu esse ferebatur. [v] In quo præter Dianæ templum, [x] vbi boum cornua suspendebant,

Domus in Palatino. Iouis statoris templũ.

[t] Semoni Sano. Auentinus mon unde appellatus. Templa & ara in Auentino.

ANNOTATIONES.

i Huicque regioni Germalia ac Sacriportum.] De his duobus Varro lib. 4. de ling. Latina, & de Sacriporto Lucanus lib. 2.

Iam quot apud Sacri cecidere cadauera portum?

Et Florus Epitome Liuij lib. 87.

k Crassique oratoris.] Plinius lib. 17. cap. 1. post princ. P. Victor in 5. vrbis regione.

l Q. Catuli, atq; Q. Aquilij.] Plinius & P. Victor iisdem locis. & præterea ipse Victor in 10. vrbis reg.

m Templum quoq; Iouis Statoris.] Ouidius lib. 6. Fastorum ad fi.

Tempus idem Statoris erit, quod Romulus olim
Ante Palatini condidit ora iugi.

Et Liuius 1. Dec. lib. 1. Plutarchus in vita Ciceronis, & P. Victor in 10. regione vrbis.

n Ibique Ciceronis domus.] Plutar. & Victor vbi suprà. Et adde etiam Tarquinij Prisci ex Liuio 1. Dec. lib. 1.

o Quæ iussu Clodij demolita.] Plutarchus vbi suprà, Cæterùm, inquit, Clodius, eiecto Cicerone, incẽdio tradit eius villas, incẽdio dat eius domum, ibique Libertatis templum erigit.

p Cui posteà.] Cicero in Oratione contra L. Pisonem, Me consequentibus, inquit, diebus in ea ipsa domo, qua tu me expuleras, quam expilaras, quam incenderas, Pontifices, Consules, Prætores collocarunt, mihique, quod ante me nemini, pecunia publica ædificandam domum censuerunt, & ibi Asconius Pædianus interpres doctissimus, & Plutarchus ad hæc, quæ suprà ex eo adduximus, subiungit, Decreuit Senatus omnes ciuitates, quæ Cicero. in exilio fouissent, ornare laudibus, domumque ac villas, quas Clodius combusserat, ære publico reparari.

q Et Valerio Maximo.] Asconius vbi suprà, sic scribit, Valerio Maximo, vt Antias tradidit, inter alios honores domus quoque publicè ædificata est in Palatio: cuius exitus, quo magis insignis esset, in publicum versus declinaretur: hoc est extra priuatum aperiretur.

r Ac Vitrubij.] Imò Vitruuij ex Liuio, qui id refert 1. Dec. lib. 8. Sic etenim scribit, Eodem anno Priuernas bellum initum: cuius socij Fundani, dux etiam Fundanus fuit Vitruuius Vaccus, vir non domi solùm, sed etiam Romæ clarus. ædes fuere in Palatio eius, quæ Vacci prata diruto ædificio, publicatoque solo appellata. Et nonnullis interiectis, Vitruuium in carcerem Senatus asseruari iussit, quoad Consul redisset, tum verberatum necari: ædes eius, quæ essent in Palatio, diruendas, bona Semoni Sango censuerunt consecranda: quodque æris ex eis redactum est, ex eo ænei orbes facti, positi in sacello Sangi versus ædem Quirini. Vide Cælium Lect. antiq. lib. 2. c. 3.

s De Auentino autem.] Hic vide Varronem lib. 1. aut aliorum computatione 4. Liuium 1. Deca. lib. 1. & omnino Seruium lib. 7. Aen. in eum locum,

Pulcher Auentinus.

Festum Pompeium lib. 1. Et id quod de Dianæ templo hic dicit, est ipsius Liuij 1. Deca. lib. 1. in Seruio Tullio, & Festi Pompeij lib. 3. & ante hos Dionysij Halicarnassei libro 3. vbi id tribuit Anco Martio. Et vide Plutarc. Proble. cap. 4. Propertius lib. 4. eleg. 9.

Phyllis, Auentinæ, quædam est: vicina Dianæ,
Sobria grata parum, cum bibit omne decet.

Martialis lib. 6. eleg. 9.

Laudat Auentinæ vicinus Sura Dianæ.

Auentinensem verò vocat Val. Maximus, Quisquis, inquit, Auentinensi deæ immolasset &c. Huc quoque spectat illud, *Quæq; Auentinum tenet Algidumq; quindecim Diana preces virorum caret.*

t Qui quidem collis.] Dionysius Halicarnasseus lib. 3. scribit, Ancum, collem hunc modicè editum: & in orbem stadia fermè 18. complectentem, muro cinxisse & lib. 10. sic scribit, Collis Auentinus est 12. fermè stadiorum ambitu comprehensus mœnibus, qui non tum totus habitabatur, sed nemorosus erat & publicus.

v In quo præter Dianæ templum.] P. Vict. in 13. reg. Bart. Marlia. lib. 4. Vrbis Romæ Topo. c. 3. 4. 5.

x Vbi boum cornua suspendebant.] Plutarchus probl. c. 4. huius rei rationem reddit.

[y] Lauretum, [z] atque Iunonis reginæ, [a] & Mineruæ templa fuere. [b] Ibiq; ædes Bonæ deæ, [c] & Libertatis, [d] quã ex mulctatitia pecunia Gracchus faciendam locauit. [e] Forumque pistorium, [f] & scalæ Gemoniæ, [g] ex quibus damnati dabantur præcipites: [h] araque Ioui Elicio, ad eliciendos fulgurum monitus, à Tullo Hostilio dicata: [i] ac ædes Lunæ, [k] Remoniumque, quem locum Remus ad inaugurandum templa cepit, & [l] Armilustrum, vbi Tatius Romulo consors regni, sepultus erat: [m] atque ara Veneris Myrteæ, quam Murtiam vocant, fuisse traduntur. [n] Illud planè constat, primos Latinos, capta vrbe Politorio ab Anco Martio, Auentinum incoluisse. [o] Procedente mox tempore, cautum fuisse, vt in Saturnalibus ad illum frequentes Romani commearent. [p] Quodque ex

Latini Auentinũ primi incoluerunt.

ANNOTATIONES.

y Lauretum.] P. Vict. in 13. regione, quæ de Auentino est, scribit fuisse Vicum Loreti (ita enim ibi scribitur) maioris, vbi erat Vortumnus. In Auentino (vt scribit Marlianus d. lib. 4. c. 5.) sita erat Laurentũ sylua Ioui sacra, in qua Valentinianus II. Constantini & Gallæ Placidæ filius, fuit interfectus. Et Titum Tatium regem sepultum fuisse, scribit Sex. Pompeius.

z Atque Iunonis Reginæ.] Liuius 1. dec. lib. 5. & 5. lib. 3. post princ. & iterum lib. 7. Plutarchus in Camillo. & Victor vbi suprà.

a Et Mineruæ.] P. Victor in eodem loco. Marlianus d. lib. c. 5.

b Ibique ædes Bonæ deæ.] P. Victor ibi. Marlianus d. lib. 4. cap. 3. scribit ædem Diuæ Mariæ, cognomento Auentiuæ, esse in ea parte montis Auentini, quæ planiciem respicit, vbi olim fuit Bonæ deæ templum.

c Et Libertatis.] Idem P. Victor ibi, & Festus Pompeius lib. 10. & Marlianus d. lib. c. 3.

d Quam ex mulctatitia pœna Gracchus.] Liuius 3. Decad. lib. 4. post princ.

e Forumque Pistorium.] Victor d. 13. regione.

f Et Scalæ Gemoniæ.] Idem Victor in eodem loco.

g Ex quibus damnati dabantur præcipites.] Suetonius in Tiberio, cap. 75. & in Vitellio, cap. 17. & diximus suprà lib. 3. c. 5.

h Araque Ioui Elicio] Ouidius Fastorum lib. 3.

Elicium cœlo te Iuppiter: vnde minores
Te celebrant, Eliciumq; vocant.

Liuius 1. Decad. lib. 1. vbi tamen non Tullium Hostilium, sed Numam eã dicasse scribit. Plinius lib. 2. c. 53. vbi de fulminibus euocandis agit, lucósque & aras & sacra habemus, interq; Statores & Tonantes & Feretrios, Elicium quoque accepimus Iouem.

i Ac ædes Lunæ.] Ouidius lib. 3. Fastorum in fi.

Luna regit menses, huius quoque tempora mensis
Finit, Auentino Luna colenda iugo.

Liuius 4. Decad. lib. 10. post princ. Atrox cum vento tempestas signa ænea in Capitolio deiecit: forem ex æde Lunæ, quæ in Auentino est, raptam tulit. P. Victor in d. 13. regione.

k Remoniumque.] Remoriam (Festus Pompeius lib. 16. scribit) locus est in summo Auentino, vbi Remus de vrbe condenda fuerat auspicatus. Remorium vocat P. Victor vbi suprà. Dionysius Halicarnasseus lib. 1. Remurium vocat.

l Et Armilustrum.] Plutarchus in Romulo scribit, Armilustrum locum esse in Auentino vbi Romulus T. Tatium (is pari potestate cum Romulo regnabat, vt scribit Dionysius lib. 2.) sepeliuit. Varro linguæ Latinæ, lib. 4. Armilustrum, inquit, ab ambitu lustri locus: item Circus maximus quòd circum spectaculis ædificatus, vbi ludi fiunt, & quòd ibi circum metas fertur pompa & equi currunt. & infrà lib. 5. Armilustrium ab eo quòd in Armilustrio armati sacra faciunt: nisi locus potius dictus ab eis, sed quòd de eis prius. id ab luendo, aut lustro, id est: quod circumibant ludentes ancilibus armati. Festus verò Pompeius Armilustrum, inquit, festum erat apud Romanos, quo res diuinas armati faciebant, ac dum sacrificarent tubis canebant. Romani enim arma priuatim habebant, sed ad expeditiones bellicas ex Armilustro accipiebant, eoque referebant bellis confectis. Hinc Spartianus dicit, Vespasianum ex Armilustro arma legionibus permisisse.

m Atque ara Veneris Myrteæ, quam Murtiam vocant.] Plinius lib. 15. cap. 29. Quin & ara vetus fuit Veneri Myrteæ, quam nunc Murtiam vocant. Festus Pompeius lib. 11. Murcæ deæ sacellum erat sub monte Auentino, qui antè Murcus vocabatur. Ex quibus duobus locis Alexander totam hanc orationem confecit. Ante hos Liuius 1. Decad. lib. 1. sub regno Anci Martij, Tum quoque multis millibus Latinorum in ciuitatem acceptis: quibus, vt iungeretur Palatio Auentinum ad Murtiæ datæ sedes. Marlianus lib. 4. cap. 5. P. autem Victor ædem Murtiæ in 11. regione collocauit. Plutarchus in problematis cap. 75. Quam modò Murciam Venerem, olim Myrteam vocabant.

n Illud autem constat.] Liuius 1. Deca. lib. 1. in Anco Martio, Ancus demandata cura flaminibus, sacerdotibusq; aliis, exercitu nouo conscripto profectus Politorium, vrbem Latinorum, vi cepit: secutusque morem regũ priorum, qui rem Romanam auxerant hostibus in ciuitatem accipiendis, multitudinem omnem Romam traduxit. Et cum circa Palatium sedem veteres Romani, Sabini Capitolium & arcem, Cœlium montẽ Albani impleßent, Auentinum nouæ multitudini datum. Vide Marlianum libro 1. cap. 4.

o Procedente mox tẽpore.] Gellius lib. 13. c. 14.

p Quodque ex septem vrbis collibus.] Hæc vsque ad versic. Cælius verò. sunt Senecæ in lib. de breuitate vitæ, cuius hæc verba sunt, Hoc scire magis prodest, quam Auentinũ montem extra Pomœriũ esse, propter alteram ex duabus causis: aut quòd plebs eò secessisset: aut quòd Remo auspicante, illo loco aues non addixissent.

septem vrbis collibus, quum cæteri intra pomœrium sint, solus ab vrbe disclusus, intra mœnia longo tẽpore admissus non fuit: siue quòd plebs eò secessisset, siue quòd Remo auspicante, illic non aues addixissent, velut ominosum, extra pomœrium fuisse. [q] Cælius verò à Cœlio * Iubenno Hetrusco, qui cum non parua manu Romulo contra Latinos ducenti suppetias tulit, quòd ibi locum & sedem habuere, dictus cognominatusque est, [r] cui quondam Querculano nomen, quòd multiplici quercu septus muniretur. [s] Quum verò Tullus Hostilius, Alba diruta, Albanos Romam traduxisset, Cœlium vrbi addidit quoque frequentius incoleretur, ibi sumpsit regiam, ex quo ad plana vrbis leni cliuo, & propè æquus descensus erat. [t] In eo templum diui Claudij à Nerone demolitum, postea à Vespasiano instauratum, magna mole constructum erat: ibique [u] Mamurræ domus, [x] & Tetricorum ædes, [y] Fauni, [z] Veneris & Cupidinis templa fuere, [a] & Carnæ deæ sacellum, [b] quæ vitalia fouere dicebatur. [c] Campusque Martia-

Auentinus diu extra vrbem.

Cœlius collis vnde dictus.

**Vibēno.*

Querculanus.

Templa, domus, & sacella in Cœlio.

ANNOTATIONES.

q Cœlius verò à Cœlio Iubenno.] Varro lib. 1. aut aliorum computatione 4. de lingua Latina, sic scribit, In Suburanæ regionis parte Princeps est Cęlius mons à Cœlio Vibenno Tusco Duce nobili, qui cum sua manu dicitur Romulo venisse auxilio contra Sabinum Regem. Hi post Cœlij obitum, quòd nimis munita loca tenerent, neque sine suspicione essent, deducti dicuntur in planum, ab eis dictus vicus Tuscus: & ideo ibi Vortumnum stare, quod is Deus Etruriæ. Principes, qui à suspicione liberi erant, traductos volunt in eum locum, qui vocatur Cœliolus. Festus Pompeius lib. 3. Cœlius mons dictus est à Cœle quodam ex Etruria, qui Romulo auxilium aduersus Sabinos præbuit, eo quòd in eo domicilium habuit. Ouidius lib. 3. Fastorum,

Cœlius ex alto qua mons descendit in æquum,
Hic vbi non plana est, sed propè plana via est,
Parua licet videas captæ delubra Mineruæ,
Quæ dea natali cæpit habere suo.

Cornelius Tacitus lib. 4. Vide Seruium in libro 6. Aeneidos Virgilij, ibi,

Septem quæ vna sibi muro circundedit vrbes.

r Cui quondam Querculano.] Querquetulanum vocat Tacitus vbi suprà: sic enim scribit, Haud fuerit absurdum tradere montem eum antiquitus Querquetulanum cognomento fuisse, quod talis syluæ frequens fœcundúsque erat: mox Cœlium appellitatum à Cœle Vibenna, qui Dux gentis Etruscæ cum auxilium appellitauisset, sedem eam acceperat à Tarquinio Prisco, seu quis alius Regum dedit: nam scriptores in eo dissentiunt. Cætera nõ ambigua sunt, magnas eas copias per plana etiam, ac foro propinqua habitauisse, vnde Tuscum vicum e vocabulo aduenarum dictum. Hactenus Tacitus. Festus Pompeius ait, Nymphas Querquetulanas appellatas, præsidentes Querqueto, quod genus syluæ erat intra portam, quæ ab eo dicta sit Querquetulana.

s Cum verò Tullus Hostilius.] Liuius 1. Deca. lib. 1. Roma interim crescit Albæ ruinis, duplicatur ciuium numerus, Cælius additur vrbi mons: & quo frequentius habitaretur, eandem sedem Tullus regiæ capit, ibique deinde habitauit.

t In eo templum Diui Claudij.] Suetonius Tranquillus in Vespasiano, cap. 9. Fecit, inquit, & noua opera, templum Pacis foro proximum, Diuique Claudij in Cœlio monte, cœptum quidem ab Agrippina, sed à Nerone propè fũditus destructum.

v Ibique Mineruæ domus.] Plinius lib. 36. c. 6. sic ait, Primùm Romæ parietes crusta marmoris operuisse totius domus suæ in Cœlio monte Cornelius Nepos tradidit Mamurram Formiis natum, equitem Romanum, præfectum fabrorum C. Cæsaris in Gallia.

x Et Tetricorum ædes.] Trebellius Pollio in vita Tetrici Iunioris, triginta illorum tyrannorum 25. Tetricorum domus, inquit, hodieque extat in monte Cœlio inter duos lucos contra Isium Metellinum pulcherrima, in qua Aurelianus pictus est, vtrique prætextam tribuens Senatoriam dignitatem, accipiens ab his sceptrum, coronam ciuicam picturatam de musæo.

y Fauni.] Marlianus Topographiæ vrbis Romæ lib. 4. capit. 9. de Cœlio monte, curia hostilia, & mansionibus Albanorum agens, In proximo est, inquit, tẽplum circulari forma, multis per ambitum columnis adornatum, D. Stephano nunc sacratum: olim verò Fauno, vt ex titulo quodam ibi reperto omnes consentiunt. Fuit & aliud huius templum in insula Tiberina ex Ouid. lib. 2. Fastor.

Idibus agrestis fument altaria Fauni,
Hic, vbi discretas insula rumpit aquas.

z Veneris & Cupidinis.] Marlianus paulò post ea quæ nuper adduximus, scribit in hunc modum, Sesoriani palatium inter portam Næuiam & ædem nunc sanctæ Crucis in Hiero. olim Veneris & Cupidinis.

a Et Carnæ deæ sacellum.] Macrobius Satur. lib. 1. cap. 12. Nisi authoritate in commentariis Fastorum sic tradit, Brutus, qui primus Romæ Consul factus est, pulso Tarquinio, sacrum Carnæ deæ in Cœlio mõte voti reus fecit. Et de hac iam diximus suprà lib. 2. cap. 22.

b Quæ vitalia fouere dicebatur.] Macrobius vbi suprà subdit, Hãc deam vitalibus humanis præesse credunt. Ab ea denique petitur, vt iecinora & corda, quæque sunt intrinsecus viscera, salua conseruet. Et quia cordis beneficio, cuius dissimulatione Brutus habebatur idoneus emendationi publici status extitit. Hanc deam, quæ vitalibus præest, templo sacrauit.

c Campusque Martialis.] Varro lib. 2. aut aliorum com

lis, in quo siquando Tiberis superfusus campum Martium inundaret. Equitia fiebant. In eo quoque duo aquæductus, [d] alter Claudij in Palatium, [e] Caracallæ alter in Capitolium hodie visuntur. Constat enim, Romæ aquarum multiplices ductus fuisse temporibus variis. [f] nam præter Appiam, [g] Cæruleam & Curtiam, [h] fuit Anio vetus, [i] Martia, [k] Tepula, Iulia, [l] Virgo, [m] Alsietina quæ Augusta, [n] Claudia, & *Aquæ ductus Romæ diversi.*

ANNOTATIONES.

rum computatione 5. & Festus Pompeius libro 11. Martialis, ait, campus in Cælio monte dicitur, quòd in eo Equiria solebant fieri, si quando aquæ Tiberis Martium occupassent. Ex quo intelligis fuisse diversos campos Martialem & Martium. Et hunc quoque P. Victor collocat in 2. vrbis regione, quæ est Cælimontium.

d Alter Claudij in Palatium.] Videndus Front. de Aquæductibus.

e Caracallæ alter in Capitolium.] Videndus quoque est idem Frontinus, in eodem libro de Aquæductibus.

f Nam præter Appiam.] De qua Livius 1. dec. lib. 9. Plinius lib. 36. cap. 15. P. Victor in libro de Vrbis Romæ regionibus & locis paulò ante fi.

g Cæruleam & Curtiam.] Suetonius in Claudio cap. 20. Claudiæ aquæ gelidos & vberes fontes, quorum alteri Cæruleo, alteri Curtio, & Albudino nomen est, simulque rivum Anienis novo lapideo opere in vrbem perduxit, divisitque in plurimos & ornatissimos lacus. Frontinus lib. 1. de Aquæductibus, sic inquit, Caligula duos ductus inchoavit, quos Claudius consummavit, alteri, quod ex fontibus Cæruleo & Curtio perducebatur, Claudiæ datum est nomen. Alter Anio novus appellari cœperat. Plinius vbi suprà proximè, Vicit, inquit, antecedentes aquarum ductus novissimum impendium operis inchoati à C. Cæsare, & peracti à Claudio. Quippe à lapide quadragesimo ad eam excelsitatem, vt in omnes vrbis montes levarentur, influxere Curtius & Cæruleus fontes. Erogatum in id opus sestertium ter millies. P. Victor vbi suprà. Vide Marlianum lib. 5. cap. 26.

h Fuit Anio vetus.] Plinius d. libro 36. cap. 15. Frontinus lib. 1. de Aquæduc. M. Curius Dentatus, ait, qui Censuram cum L. Papirio Cursore gessit, Anionis, qui nunc dicitur Vetus, aquam perducendam in vrbem ex manubiis de Pyrrho captis curavit Sp. Carbilio, L. Papirio Coss.

i Martia.] Plinius lib. 31. c. 3. eam Marciam vocat, Clarissima aquarum omnium in toto orbe, frigoris salubritatisque palma præconio vrbis, Marcia est inter reliqua deûm munere vrbi tributa. Vocabatur hæc quondam Aufeia, fons autem ipse Picania. Oritur in vltimis montibus Pelinnorum, transit Marsos & Fucinum lacum, Romam non dubiè petens. Mox specu Mersa, in Tiburtina se aperit 9. M. p. fornicibus structis perducta. Martialis libro 6. epig. 42. de Hetrusci thermis loquens,

Ritus si placeant tibi Laconum,
Contentus potes arido vapore,
Cruda virgine, Martiáue mergi,
Quæ tam candida, tam serena lucet,
Vt multas tibi suspiceris vndas,
Et credas vacuam nitere Lygdon.

Et P. Victor vbi suprà.

k Tepula Iulia.] Plinius lib. 36. cap. 15. Victor vbi suprà. Frontinus lib. 1. de Aquæduct. & Marlianus d. lib. 4. cap. 17.

l Virgo.] M. Agrippa Virginem aquam adduxit (vt scribit Plinius lib. 31. cap. 3.) ab octaui lapidis diverticulo 11. millia passuum, Prænestina via. Iuxta est Herculaneus rivus, quem refugiens virginis nomen obtinuit. Horum omnium comparatione differentia supradicta deprehenditur, cùm quantum Virgo tactu, tantum præstet Marcia haustu. Martialis vbi nuper citavimus. Iulius Frontinus libro 1. de Aquæductibus aliam huius nominis rationem reddens, ita scribit, Idem Agrippa cùm iam tertium Coss. fuisset, C. Sentio & Sp. Lucretio Consul. post annum decimumtertium, quàm Iuliam deduxerat, Virginem in agro quoque Lucullano collectam, Romam perduxit. Virgo appellata est, quòd quærentibus aquam militibus, puella virguncula quasdam venas monstravit, quas secuti qui foderant, ingentem aquę modum invenerunt. Aedicula fonti apposita, hanc virginem pictura ostendit. Cassiodorus lib. Variarum 7. epist. incip. Quanvis Romulus. vbi dicit hanc appellari Virginem, quòd nullis sordibus polluatur. Cùm enim aliæ pluviarũ nimietate terrena commixtione violentur, hæc aërem perpetuo serenum purissimè labens vnda mentitur. Sunt enim hęc propria eius verba. Et P. Victor vbi suprà.

m Alsietina.] P. Victor in eodem loco, vbi ita scribit, Halsia sive Halsientena, quæ Augusta. Frontinus vbi suprà ita scribit, Augustus in supplementum Martię, quoties siccitates egerent auxilio, aliam aquam, eiusdem bonitatis, opere subterraneo, perduxit vsque ad Martium rivum, quæ ab inventore appellatur Augusta. Et paulo antè, Quæ ratio moverit Augustum providentissimum Principem, producendi Alsietinam aquam, quæ vocatur Augusta, non satis perspicio, nullius gratiæ, imò & parum salubrem, & nusquam in vsus populi fluentem, nisi fortè cum opus Naumachiæ aggrederetur, ne quid salubrioribus aquis detraheret, hanc proprio opere perduxit: & quod Naumachiæ cœperat superesse, hortis subiacentibus, & privatorum vsibus ad irrigandum concessit.

n Claudia.] P. Victor ibi. Cassiodorus vbi suprà, Claudium, inquit, per totam fastigij molem sic ad Aventini caput esse perductam, vt cùm ibi ex alto ceciderit, cacumen illud excelsum, quasi imam vallem irrigare videatur. Aegyptius Nilus, certis temporibus crescens, per campos iacentes, superducto diluvio, aëre sereno turbulentus exæstuat. Sed quantò pulchrius Claudiam Romanam per tot siccas montium summitates lavacris ac domibus liquores purissimos fistularum vberibus emitille? & ita æqualiter fluere, vt nunquam se posit desiderata subducere?

[o]Anio nouus, quę in vrbē influunt: inter quas Martia pręcipuo nitore fluit, ex[p] Fucino lacu defluens,[q] quā P. & Quintius Martij Romā primi deduxere.[r] Cærulea verò & Curtia à C. Cæsare & Claudio magno impendio, & substructionibus maximis, à quadragesimo lapide ad vrbem ductæ fuere.[s] Inter quas Claudia ex Cęlio mōte in Auentinum perenni manabat fonte: cuius aquæductus duos[t] Caligula innouauit, qui ex fontibus Cæruleo & Curtio deducti, pro eo quòd illos Claudius nouo lapideo opere absoluisset, Claudiæ dictæ sunt aquæ. Alter verò[v] Anio nouus, in plurimos & vberes lacus diuisus fuit.[x] Reliquæ à conditoribus, aut à locis denominantur, quarum hodie ductus sumptuosissimi operis licet inspicere, partim extantes, partim collapsos & deformatos. Hunc montem[y] (autore Tranquillo) quum multæ insulæ in eo deflagrassent, Tiberius Cæsar precio exhibito restituit, quem propterea Augustum ex suo nomine nuncupauit.[z] Exquilias autem Seruius Tullius auxit: & vt loco dignitas foret, regiam ibi sumpsit:[a] quas quòd excultæ ab eo potissimè fuerint, Exquilias nuncupauit:[b] tametsi ab excubiis regiis dictas nonnulli credant:[c] antea enim quòd sexticeps erat, Cespius nomen tulit. Hic ex vrbis collibus solus duplici iugo & aggere munitur, quùm reliqui singulis contenti sint: ex quibus alter Cespius nuncupatur, alter Oppius: qui &

Claudia aqua.

Exquiliæ.

Exquiliarum duo aggeres.

ANNOTATIONES.

subducere? Ille enim dum recedit, limus est: dum venit insperatè, diluuium. Quis ergo famosum Nilum vrbis nostræ fluminibus non æstimet esse superatum? Quando ille incolas suos, aut veniendo terret, aut recedendo destituit. Hactenus Cassiodorus.

o Et Anio nouus.] Frontinus lib. 1. de Aquæductibus, Quoniam, inquit, duæ Anienis aquæ in vrbem fluere cœperant, vt facilius appellationibus dignoscerentur, Anio nouus vocari cœpit: & quod illas omnes præcesserat prior Anio, cognomen ei veteris est adiectum. De hoc autem ait Ouidius lib. 4. Metamorph.

Quas Anienis aquæ, cursuq. breuissimus almo.

Et Plinius lib 8. epist. 17. illum dicit delicatissimum amnium.

p Ex Fucino lacu.] Vt tradit Strabo lib. 5. De Fucino lacu Martiæ aquæ fontes emanare scriptis mandatum est, quæ rigationes Romæ propinant, quæque reliquas super aquas probentur.

q Quam P. & Quintius Martij.] Plinius lib. 31. cap. 3. de Aqua Martia loquens ad ea, quæ citauimus ibi, Virgo, addit, Primus eam in vrbem ducere auspicatus est Ancus Martius, vnus è regibus: postea Q. Martius Rex in prætura. Rursusque restituit M. Agrippa. Plutarchus in vita Coriolani in princ. Frontinus lib. 2. c. 2. tradit eam à Traiano in Auentinum deductam fuisse.

r Cærulea verò & Curtio.] Plinius lib. 36. cap. 15. quem citauimus suprà in verbo, Fuit Anio vetus.

s Inter quas Claudia.] Idem lib. 2. cap. 2. scribit solam Claudiam à Cęlio in Auentinum vsque per arcus Neronianos perduci.

t Caligula.] Suetonius in vita illius, Plinius, Frontinus & alij vbi suprà. Et hinc, vt opinor, hæc aqua Caiana dicta est Cornelio Tacito lib. 18. quod scilicet ipse C. Caligula eam inchoauerat. Nam & sic Caianam necem vocauit Suetonius in Tito, cap. 2. in princ. scilicet ipsius C. Caligulæ.

v Anio nouus.] Frontinus d. lib. 1. Anio nouus Sublacensi via ad milliarium 62. in suo riuo excipitur ex flumine, quod cùm terras cultas circum se habeat soli pinguis, & inde ripas solutiores, etiam sine pluuiarum iniuria limosum & turbulētum fluit: idcóque à faucibus ductus interposita est piscina limaria, vbi inter amnem & specum consisteret & liquaretur aqua. Sic quoque quoties imbres superueniunt, turbida peruenit in vrbē. Iungitur ei riuus Herculaneus oriens eadem via ad milliarium 43. è regione fontium Claudiæ trans flumen viamque natura purissimus, sed mixtus gratiam splendoris sui amittit. Cur autem vocetur Anio nouus, diximus suprà. Vide item eundem Frontinum lib. 2. c. 2.

x Reliquæ.] Nam & alias multas enumerat P. Victor vbi suprà: scilicet Herculaneam, Damnatam, Traianam, Anniam, Algentianam, Ciminiam, Sabbatinam, Aureliam, Septimianam, Seuerianam, Antonianam, Alexandrinam.

y Authore Tranquillo.] In Tiberio, c. 48.

z Exquilias autem Seruius Tullius auxit.] Liuius 1. Decad. lib. 1. Seruius, inquit, addit duos colles, Quirinalem Viminalemque: inde deinceps auget Exquilias: ibique ipse, vt loco dignitas fieret, habitat. Dionysius Halicarnasseus lib. 4. Vrbi duos colles Viminalem & Exquilinum addidit, singulos iusta oppidi magnitudinem: atque ibi loca ciuibus lare carentibus ad ædificandum distribuit: ipse quoque Esquiliis habitauit, loco regionis eius commodissimo. Dionysij verba in hunc sensum accipe: quia contra Liuium sentire videtur, Romulū & Tatium illorum montium quasdā particulas vrbi addidisse, Tulliumque Regem maiore posteà ambitu esse complexum. Id enim Liuius innuere voluit: cùm ait, Exquilias auxit. Nam si auxit, ergo pars ipsarum intra vrbem fuerat recepta.

a Quas quòd excultæ.] Varro libro 1. de lingua Latina, aut aliorum computatione 4.

b Tametsi ab excubiis.] Varro ibi, & Ouidius lib. 3. Fastorum,

Adde, quòd excubias vbi Rex Romanus agebat,
Qui nunc Exquilias nomina collis habet.

c Anteà enim quòd sexticeps erat.] Hæc omnia vsque ad verbum, Cuius festa, sunt Varronis vbi

lacum Fugulatem, hortos Mecœnatis, & Larium, & Querculanum, facellumque & lucum Martis vnà complexus est. Malæ quoque Fortunæ, & Iunonis Lucinæ templa, cuius festa dies calendis Martiis colebatur à matronis, quòd [d] parturientibus opem ferret, & [e] lucem daret. Extra verò Exquilias locus fuit, [f] cui Puticolæ nomen, vbi puteos in quos defunctorum publicè cadauera in subiectam foueam mittebantur, fuisse proditum est, [g] exemplo Themistoclis, qui Melitæ templum iuxta domum constituit, in quo damnatorum corpora cum vestibus & laqueis condebantur. [h] Quirinalis quoque & [i] Viminalis, quin inter septem numerentur, nulla controuersia est. [k] sed Quirinalis à Quirini phano, qui ibi colebatur, siue quòd à Curibus profecti loca tenuerunt, nuncupatur, [l] qui Agonius, [m] & porta quæ illuc ferebat, Agonensis, quæ etiam Collina dicta. Cumque in Quirinali diuersi aggeres forent, singuli sua nomina sortiti fuere. [n] Nanque ex his vni Tricepsos ad ædem Quirini, [o] contra quam sacellum Semonis * Sangi visebatur: [p] alteri Salutari, ob Salutis ædem: tertio [q] Mutiali, ad ædem dei Diffidij, nomen erat, vt Varro inquit. [r] In eo quoque Numa Pompilius domum habuit, quæ ad Augusti tempora mansit incolumis, [s] vbi & Primogeniæ Fortunæ templum, [t] quæ Publica dicta est, ac [v] Fidij Sabini dei, [x] Salutis [y] & Floræ, templa fuere. [z] Habuit

Quirinalis collis vnde dictus.

Quirinalis aggeres & nomina.

* *Lans.*

ANNOTATIONES.

vbi suprà, præter id quod de hortis Mecœnatis, & de templo Malæ Fortunæ, de quibus Varro nihil eo loco dicit. Sed quantum ad primum, id est, hortos Mecœnatis, testis est P. Victor in 5. regione vrbis Romæ. Alterius, scilicet, Malæ Fortunæ, Plinius lib.2. cap.7. Ideoque etiam publicè Febri phanum in Palatio dicatum est, Orbonæ ad ædem larium ara, & Malæ Fortunæ Exquiliis.

d Quod parturientibus opem ferret.] Varro lib.1. aut aliorum computatione 4. & alibi diximus.

e Et lucem daret.] Varro ibi, & Ouidius, qui & aliam rationem reddit lib.6. Fastor.

Gratia Lucinæ dedit hæc tibi nomina lucus,
Aut quia principium tu dea lucis habes.

f Cui Puticolæ.] Varro vbi suprà, Extra oppida, inquit à puteis Puticolæ, quod ibi in puteis obruebantur homines: nisi potius, vt Aelius scribit, Puticolæ quòd putescebant ibi cadauera proiecta: qui locus publicus vltra Exquilias. Festus Pompeius lib.14. non longè à princ Puticuli, ait, sunt appellati, quòd vetustissimum genus sepulturæ, vt puteus fuerit: & dicti puticuli, quia ibi cadauera putrescerent. Ex quibus intelligis hic apud Alexandrum non Puticolæ, sed Puticuli legendum.

g Exemplo Themistoclis.] Plutarchus in vita illius.

h Quirinalis quoque.] De hoc colle Ouid. 6. Fastor. de Fidio loquens,

Hunc igitur veteres donarunt æde Sabini,
Inq; Quirinali constituere iugo.

Et vide infrà in verbo, Sed Quirinalis.

i Et Viminalis.] Tertiæ regionis colles, inquit Varro lib.4. linguæ Latinæ, ab quinque deorum fanis appellati: è queis nobiles duo colles, Viminalis a Ioue Viminio, quòd ibi sunt aræ eius, aut quòd ibi vimineta fuerunt. P. Victor in 5. regione.

k Sed Quirinalis à Quirini fano.] Varro addit ad prædicta, Collis Quirinalis vbi Quirini fanum, qui à Curetibus, qui cum Tit. Tatio Curibus venerunt Romam, quòd ibi habuerunt castra. Fest. Pompeius lib.15.

l Qui Agonius.] Festus Pompeius vbi suprà, sed sunt eius rei verba corrupta. Et præterea libro 1. vbi de Agoniis sacrificiis.

m Et porta, quæ illuc ferebat, Agonensis.] Festus Pompeius in postremo loco allegato, eo nomine appellatam esse dicit, quòd inundato Circo Flaminio, Agonales ludi, qui in eo celebrabantur, extra ipsam portarentur: ludósque ipsos ideo Agonales esse dictos, quia locus in quo initio facti sunt, fuerit sine angulo. Agonia sacrificia, quæ fiebant in monte: hinc Romæ mons Quirinalis, eodem authore dicitur Agonis & Collina porta Agonensis. & vide suprà lib.4.c.6.

n Nanque ex his vni Tricepsos ad ædem.] Varro d.lib.4.

o Contra quam sacellum Semonis Sangi.] Liuius 1.Dec.lib.8.

p Alteri Salutari.] Varro d.libro 4. Festus Pompeius lib.7.

q Tertio Mutiali.] Varro ibi, Collis Mutialis, inquit, quinticepsos apud ædẽ Dei Fidij in delubro, vbi æditũus habitare solet. Sed hic ex Varrone & aliis legendum est ad ædem Dei Fidij.

r In eoque Numa.] Solinus c.2.

s Vbi & Primogeniæ Fortunæ templum.] Liuius 3.Decad.lib.9. & 4.Dec.lib.4. & 6.Dec.lib.3. & Plutar. in lib. de Fortuna Rom. & probl.c.74.106. & alibi quoque diximus.

t Quæ publica est.] P. Victor in 6. regione vrbis Romæ.

v Ac Fidij Sabini Dei.] Varro d.lib.4. Ouidius Fastorum 6. Victor in d.6. regione, & diximus suprà lib.5.cap.10.

x Salutis.] P. Victor in d.6. regione. & de hac quoque vide Liuium 1 Deca.lib 9. & Macrobium lib.1. cap.16. & 20. Festum Pompeium lib.17. & suprà lib. 4.cap.16.

y Et Floræ.] P. Victor ibi. Tacitus autem libro 2. scribit ædem Floræ iuxta Circum maximum ab L. & M. Publiciis constitutam.

z Habuitque Circum.] P. Victor ibi.

que circum multa memoria dignum, & [a] vallem Quirinalem, vbi Pomponij Attici domus, cui Tamphilianæ nomen, [b] aliasque domos clarissimas. [c] Viminalis verò, vel ab ara Iouis Viminei, vel quòd ibi viminum sylua esset, denominatus fertur: [d] vbi campus Viminalis, [e] lucus Petelinus, & [f] templum Iunonis Lucinæ. [g] Qui quidem colles à Seruio Tullio post censum perfectum vrbi additi sunt. Hic enim, adiecto Exquilino & Viminali, quod intermedij spatij est, stadiorum sex è Collina porta ad Exquilinam, turribus muniuit, & muro sepsit, nequando excursiones illinc fierent, & hostium præsidium foret: in cuius medio porta Viminalis nomen habet. [h] Habuitque hortos Salustianos, qui præter amœnitatem, profusissimi sumptus erant. Post aliquot verò tempora ædibus pulcherrimis magnæ molis ornatus mons fuit. Inter quas conspicuæ magnitudinis [i] M. Crassi domus, nec minore sumptu C. Aquilij equitis iuris scientissimi, [k] qui primus de dolo malo inuenit formulas, cuius pleraque extant egregiè constituta: [l] necnon Q. Catuli instructas, aliasque Romanorum ciuium ædes cõspicuas, in eodem colle annotauere annales.

Viminalis collis vnde.

Porta viminalis.

Salustiani horti.

ANNOTATIONES.

a Et Vallem Quirinalem, vbi Pomponij.] Id totum est Probi Aemylij in vita ipsius Attici, sed Pamphilianam vocat eam domum, quam hic Tamphilianam nuncupat. P. autem Victor hanc Attici domum ponit in 6. regione in qua erat collis Quirinalis.

b Aliasque domos.] Vt domus Domitiani, vt tradit Victor ibi.

c Viminalis verò.] Varro linguæ Latinæ libro 4. Festus Pompeius lib. 19.

d Vbi est campus Viminalis.] Victor in 5. vrbis regione.

e Lucus Petilinus.] Victor in eodem loco. Marlianus lib. 1. Topographiæ vrbis Romæ, c. 8. Liuius Deca. 3. lib. 6. Ita prædicta die in Petilinum lucum extra portam Flumentanam, vnde conspectus in Capitolium non est, concilium populi indictum.

f Et templum Iunonis Lucinæ.] Victor ibi.

g Qui quidem Colles à Seruio Tullio.] Hæc vsque ad versic. In cuius medio. sunt Varronis lib. 5.

h Habuitque hortos Salustianos.] P. Victor in 6. regione vrbis. Meminit horum quoque Plinius lib. 7. c. 16. Vide Plutar. in Crasso.

i M. Crassi domus.] Imò verò L. Crassi illius oratoris celeberrimi ex Plinio lib. 17. c. 1. & dictum est suprà, quanquam & P. Victor in 5. regione M. Crassi domum collocet in colle Viminali.

k Qui primus de dolo malo inuenit formulas.] Cicero libro 3. Officiorum, Nondum enim, inquit, Aquilius collega & familiaris meus, eas protulerat de dolo malo formulas. In quibus ipsis, cùm ex eo quæreretur quid esset dolus malus: respondebat, cum esset aliud simulatum, aliud actum. Vide ff. ad leg. Aquil.

l Necnon Q. Catuli.] Plinius vbi nuper citauimus.

Qui flamines primi Romæ fuerint, quódve flaminis officium, quibúsve essent cæremoniis addicti. Cap. XII.

NVma [a] Pompilius summus religionum cultor, inter cætera inuenta & constituta, flaminem Iouis assiduum sacerdotem legisse fertur, qui re & æstimatione magna fuit, cumque insigni veste, toga prætexta, & curuli sella, ac lictore adornasse, duosque illi flamines adsciuisse, vnum Marti, Quirino alterum, genere famaque longè principes, quibus sacra faciendi & victimas immolandi datum munus erat. [b] Post aliquot verò tempestates, aucta ciuitate, quum augeri sacerdotia oporteret, quindecim flamines constituti fuere, qui omnes à diis quibus sacra faciebant, cognomenta sortiti sunt, [c] quorum primus Dialis, vltimus Pomonalis. Po-

ANNOTATIONES IN CAP. XII.

a NVma Pompilius.] Id princ. est Liuij 1. dec. lib. 1. vbi sic scribit, Sed quia in ciuitate bellicosa plures Romuli quàm Numæ similes reges putabat fore, ituros que ipsos ad bella, ne sacra regiæ vicis desererentur, Flaminem Ioui assiduum sacerdotem creauit insignique eum veste, & curuli regia sella adornauit. Huic duos Flamines adiecit, Marti vnum, alterum Quirino. Est item Plutarchi in vita ipsius Numæ, & D. Augustini de Ciuitate Dei libro 2. cap. 15. Flaminis cæremonias & leges scribunt, cùm Plutarc. in Problemat. tum Gellius lib. 10. cap. 15. ex Fabio Pictore, Masurio Sabino, Varrone, & aliis, tum etiam Fenestella in libello de Sacerdotiis Romanorum cap. 5.

b Post aliquot verò tempora.] Hæc vsque ad versic. Post quos. sunt magna ex parte Varronis lib. 2. aut aliorum computatione 4. & iterum 3. aut 6. Linguæ Latinæ, & aliorum, quos tibi citabo in seq. Idem Fenestella cap. 8.

c Quorum primus Dialis.] Festus Pompeius lib. 11.

mona enim, pomorum dea est: [d] Martialis verò, Viminalis, [e] Quirinalis, [f] Vulcanalis, Carmentalis, [g] Falacer & [h] Palatualis, [i] ac Peciri flamen, Martiani sodalis, & reliqui deinceps post Dialem fuere: [k] Dialis enim, quod Iouis sacerdos foret. Furinalis à Furina, cuius etiam [l] feriæ Furinales. [m] Falacer à Falacre pomorum deo. [n] Palatualis verò quia illi deæ in cuius tutela Palatium erat, sacra faciebat, nomina cepere: post quos nonnullis ex Cæsaribus in deos relatis, post funera flamines tributi ex Cæsarum nominibus, quorum sacris præerant, denominantur: [o] vt Martianus, [p] Helianus, [q] Antoninianus, & [r] reliqui. [s] Erantque curiales flamines, maiores: plebis verò minores: nam præter præscriptos, quum in sua quisque curia publica sacra facerent, singulisque curiis sui ministri essent, à quibus sacra populo dabantur, [t] hi nimirum curiales flamines, eò quòd curiis præessent, dicti sunt, singulis enim curiis bini præpositi erant sacerdotes, honesti ordinis, moribus & virtute præstantes, quorum nemo citra quinquagesimum annum inferior ætate fuit: [v] qui nisi à collegio nominarentur, ad flami-

Dialis.
Furinalis.
Falacer.
Palatualis.
Fla. curiales.
Fla. plebis.
Singulis curiis bini præpositi sacerdotes.

ANNOTATIONES.

lib. 11. Maximæ (inquit) dignationis flamen Dialis est inter quindecim Flamines: & cum cæteri discrimina maiestatis suæ habeant, minimæ habetur Pomalis, quòd Pomona leuissimo fructui agrorum præsidet pomis. Tu tamen eundem vide lib. 13. vbi de ordine sacerdotum.

d Martialis verò.] De quo Liuius 5. dec. lib. 4. vbi de P. Quintilio Varo flamine Martiali vita functo. & lib. 5. vbi de L. Posthumio Albino Flamine Martiali inaugurato eo anno. Val. Maxi. li. 1. c. 1. de cultu deorũ, Metellus, inquit, Pont. Max. Posthumium Consulem, eundemque flaminem Martialem, ad bellum gerendum Africam petentem, ne à sacris discederet, mulcta indicta, passus non est. Fest. Pompeius d. lib. 13. & Macrobius lib. 3. Satur. cap. 13. vbi scribit luxuriosam cœnam Metelli Pontif. max. quo die Lentulus flamen Martialis inauguratus est à L. Iulio Cæsare Augure. Cic. Philipp. 11. Crassus Consul Pontif. Maximus Flacco collegæ Flaminij Martiali mulctam dixit si à sacris discessisset: quam mulctam populus remisit.

e Quirinalis.] De quo Liuius 1. dec. lib. 1. & 4. decadis libro 7. in duobus locis, quibus loquitur de Q. Fabio Pictore. & Val. Maximus lib. 1. cap. 1. de Cultu deor. de L. Furio Bibaculo, & Festus d. lib. 13.

f Vulcanalis.] Varro vbi suprà.

g Falacer.] Vide infrà in verbo, Falacer.

h Palatualis.] A Palatua, inquit Varro libro 6. & vide infrà ibi, Palatualis.

i Ac Peciri flamen Martiani sodalis.] Id haud dubiè accepit à Iulio Capitolino in vita Pertinacis, ad fin. vbi sic scribitur, Filius Pertinacis Peciri flamen est factus Marciani sodalis. Sic enim legebatur in antiquis codicibus, sed corruptè. Nam vera lectio hæc est, Filius Pertinàcis patris flamen est factus. Marciani sodales &c. vt dicam in verbo, Aelianus.

k Dialis enim quòd Iouis sacerdos esset.] Varro lib. 4. Cùm Dialis, inquit, à Ioue sit, qui Dionis est. Verùm Festus Pompeius libro 6. vbi de flamine loquitur, dicit Dialem flaminem appellari à Dio, à quo vita dari putabatur hominibus.

l Feriæ Furinales.] Festus Pompeius dicto lib. 6. Furinalia, inquit, sacra Furinæ, quam deam dicebant. Cicero lib. 3. de Natura deorum Eumenidas commemorans, Quę, inquit, si deæ sunt & Athenis fanum est, & apud nos, vt ego interpretor lucus Furinæ, Furiæ sunt speculatrices (credo) & vindices facinorum & sceleris.

m Falacer à Falacre pomorum Deo.] Id, vt iam diximus, est Varronis d. lib. 4. Sed locus ipsius Varronis adeo obscurus est, vt minimè intelligam quid velit dicere. & ei videtur contradicere id quod suprà ibi, Quorũ primus Dialis, adduximus ex Fest. Pompeio lib. 11. Idem verò Varro lib. 4. Flamen, ait, Falacer à diuo patre Falacre, nec adiicit, pomorum Deo, vt hîc Alexander dicit: sed id, vt puto, voluit iungere ex eodem d. lib. 6.

n Palatualis verò.] Festus Pompeius lib. 14. Palatualis, inquit, flamen constitutus est ad sacrificandum ei deæ, in cuius tutela Palatium est.

o Vt Martianus.] Vide in seq. & suprà ibi, Et Peciri flamen.

p Helianus.] Heluianus legendum est ex Iulio Capitolino in vita Pertinacis ad fin. Marciani sodales, qui diui Marci sacra curabant, Heluiani dicti sunt propter Heluium Pertinacem. Ita enim habet vera lectio, quæ corrupta erat in antiquis codicibus, vt iam diximus. Sed & de his loquens Aelius Spartianus in Septimio Seuero, Funus, inquit, censorium Pertinacis imagini duxit, eumque inter diuos sacrauit, addito flamine & sodalibus Heluianis, qui Marciani fuerant: se quoque Pertinacē vocari iussit.

q Antoninianus.] Idem Capitolinus in Antonino Pio, & in Antonino Philosopho, & Spartianus in Caracalla.

r Et reliqui.] Vt Aurelianus ex Capitolino in Antonino Pio, & Alexandrinus ex Lampridio in Alexandro Seuero.

s Erantque.] Festus Pompeius libro 11. Maiores, ait, flamines appellabantur Patricij generis, minores plebei.

t Hi nimirum Curiales flamines.] Pompeius lib. 3. Curiales flamines curiarum sacerdotes.

v Qui nisi à collegio nominarentur.] Augur enim Augurem cooptabat in demortui locum, vt testatur Cicero Philippica 14. his verbis, In primis paternum Auguratus locum, in quem ego eum, vt quod à patre accepi filio reddam, mea nominatione cooptabo.

nium admitti non poterant. Quippe sacerdotes, nisi quos dignissimos putabant, ad collegium nullos admisere, admissique inaugurabantur: [x] quo die auguribus, pontificibus, regi sacrorum, & vestalibus virginibus, [y] cœnas opiparas magnificè apparabant, [z] quæ adiiciales seu [a] adipales dictę [b] Nonnunquam verò pontificẽ maximum flaminem creauisse exemplis relatum est, siquidem Cneus Valerius Flaccus à Publio Licinio pontifice maximo Dialis flamen creatus, sacerdotium gessit magnificè, qui quum fuisset vita & moribus inquinatissimus, & parum secũda fama, postea summa religione & continentia flaminio præfuit, magnoque honore & pudore spectatissimus euasit. Sæpe tamen à dictatore flaminem proditum, plerunque à populo vel principe, comperimus. Qui tametsi proditus esset, non tamen sacerdotium gerebat, quin à pontificibus prius esset in collegium cooptatus. [c] Qui quidem, quòd pileum gestaret, in quo virgula oleaginea [d] modicum lanæ habens in summo, instar fungi inerat, [e] flamines quasi filamines dicti sunt: [f] quem quum per æstũ ferre non possent, dempto pileo, caput ligabant filo, [g] quòd nudo capite incedere fas non erat. Solus tamen inter reliquos flamines [h] Dialis albo galero insignis est, quem nisi ex ouis albæ tergore

Adiiciales & adipales cenæ. Fla à quibus crearentur.

Flamines vnde dicti. Fla. dialis albo galero insignis.

ANNOTATIONES.

x Quo die.] Macrobius Saturnal. libro 3. cap. 13. Cœnarum autem Auguralium meminit Cicero libro 7. Epistolarum Familiarium ad Gallum. & Varro lib. 3. de Re rustica, cap. 6. vbi sic scribit, Primus omnium Q. Hortensius Augurali adiiciali cœna pauones posuisse dicitur, quod protinus factum, tam luxuriosi, quàm seueri boni viri laudabant.

y Cœnas opiparas.] Quod satis indicat Horatius Carm. 2. Ode 14. in fi.

Absumet hæres Cæcuba dignior
Seruata centum clauibus, & mero
Tinget pauimentum superbo
Pontificum potiore cœnis.

Quo loco Cælius Rhodiginus scribit prælautas cœnas Pontificales dici prouerbio. Quod & Macrob. obseruat loco suprà citato, vbi vetustissimam quandam Pontificis cœnam describit dicens summo apparatu eam, & omnigenis lauticiis affatim instructam fuisse.

z Quæ adiiciales.] Plinius lib. 10. cap. 20. Pauonem cibi gratia Romæ primus occidit Orator Hortensius adiciali cœna sacerdotij. Et libro 29. cap. 4. post princ. de Catulina loquens, Catulos lactentes adeo puros existimabant ad cibum, vt etiam placandis numinibus hostiarum vice vterentur his. Genito mane catulo res diuina fit, & in cœnis deûm etiamnum ponitur catulina. Adicialibus quidem epulis celebrem fuisse, Plauti fabulæ indicio sunt. Hactenus Plinius. In qua re tamen tibi sciendum est vtrobique in quibusdam codicibus Plinij Adiciali & Adicialibus legi. Quod autem dicit Plinius de Fabulis Plauti, Fabula in Saturio nomen erat, vt videre licet ex Festo Pompeio, vbi scribit Catulinam carnem esitauisse, hoc est, comedisse Romanos. Plautus in Saturione refert. hæc ille. sed ea Comœdia iniuria temporis periit.

a Adipales.] Festus Adipales cœnas sacerdotum vocat, quæ & Adiiciales dicuntur.

b Nonnunquam verò.] Hæc vsque ad versicul. Sæpe tamen. sunt Liuij 3. Decad. lib. 7. Flaminem Dialem inuitum inaugurari coëgit P. Licinus Pontifex Maximus C. Valerium Flaccum. Sunt & Valerij Maximi lib. 6. cap. 9. de Mutatione morum fortunæ. vbi paulò amplius hanc historiam scribens: ait, C. Valerius Flaccus à P. Licinio Pont. Maximo flamen factus, quo facilius à vitiis recederet, ad curam sacrorum & cæremoniarum conuerso animo, vsus duce frugalitatis religione, quantum prius luxuriæ fuerat exemplum, tantum posteà modestiæ & sanctitatis specimen euasit.

c Qui quidem quòd pileum gestaret.] Fest. Pompeius lib. 1. Albogalerus, ait, à galea nominatur. Est enim pileum capitis, quo Flamines, id est, sacerdotes Iouis vtebantur: fiebant enim ex hostia alba Ioui cæsa, cui affigebatur apex virgula oleaginea.

d Modicum lanæ habens.] Virgilius libro 8. Aeneid. *Lanigerosq; apices.*

Et ibi Seruius Honoratus sic scribit, Flamines in capite habebant pileum, in quo erat breuis virga desuper habens lanæ aliquid: quod cùm per æstus ferre non possent, filo tantùm capita religare cœperunt: nam nudis penitus eos capitibus incedere nefas fuerat. Vnde à filo, quo vtebantur, Flamines dicti sunt, quasi filamines.

e Flamines quasi filamines.] Festus Pompeius lib. 6. Flamen, ait, Dialis dictus, quòd filo assiduè veletur, idemque appellatur Flamen quasi filamen. Et Seruius vbi nuper. Aliter autem Plutarchus in Numa, à pileo quasi Pilamines dictos scribit. quem & ipsum vide problematum cap. 39.

f Quem cùm per æstum.] Seruius vbi suprà in verbo, Modicum lanæ habens.

g Quòd nudo capite incedere fas nõ erat.] Flamines, scribit Varro lib. 4. linguæ Latinæ, quòd in Latio capite velato erant semper, ac caput cinctum habebant filo, Flamines dicti. Gellius lib. 10. cap. 15. cæremonias & leges Flaminis scribens sic ait, Ac sine apice sub dio esse licitum non est: sub tecto vti libet. & Seruius vbi suprà ibi, Modicum lanæ habens.

h Dialis albo galero insignis est.] Fest. Pompeius quo loco citauimus supra in verbo, Qui quidem quòd pileum. & Gellius d. lib. 10. cap. 15. ex M. Varronis

Ioui immolatæ fieri non decebat, vt eo insignia reliquis conspicuus foret. [i] Festo tamen die flamen & si æstu laboraret, filo dempto, pileum sumebat. tunc enim filo ligare caput, non satis erat. [k] Quippe celebri die flaminem sine pileo esse non conuenit. [l] Est tamen obseruatum inter flamines, Dialem assiduè pileum lanamque gestare, quum reliquis flaminibus, tunc quum sacrum faciunt, & festa ac religiosa die cum pileo esse deceat. [m] Si tamen mortem oppetere Dialem fortè contingeret, tunc quum agit animam, cum pileo esse minimè conuenit: deposito enim pileo decumbere, & animam efflare oportebat. [n] Aliter apud Aegyptios, nam sacrarum literarum scriptores, qui loco flaminis sunt, puniceum filum pro insigni capitis, non pileum deferunt. [o] Horum ergo in sacrificiis deorum, non minimum ius potestasque fuit. Nam quæ sacra diis darentur, & quæ victimæ cæderentur, & quando exta offerrentur, & an perfecto sacrificio litatum foret, enunciare debebant: cum sacrorum cura & cæremoniarum ad eos spectauit & pertinuit. [p] Quod sacerdotium non [q] sicut auguris, perpetuum erat: siquidem si sacra non ritè fecisset, aut neglectæ religionis flamen argui posset, seu aliquid aduersus constitutum faceret, flaminio abire oportebat. [r] Sulpitius enim flamen, quod inter sacrificandum apex prolapsus fuisset, sacerdotio deiectus fuit. [s] Caius etiam Claudius, & Cornelius Cethegus, quòd exta victimæ perperam dederat, abire flaminio necessum habuit. [t] Cumque flamen sacra diis dare, & hostiam immolare vult, flamineũ puerum aut puellam iuxtà habebat, qui parati intentique ministerio, & sacrificanti præsto forent, quæque exequenda, quæ patrij moris & ritus erant, sacris ministraret: [v] quos non

Sacrarum literarum scriptores loco flaminum apud Aegyptios.
Flaminũ munus.
Fla. quibus de causis sacerdotio eiicerẽtur.
Flaminei pueri aut puellæ ministerio vtebatur.

ANNOTATIONES.

Varronis libro 2. Rerum diuinarum verbis, Is solus, inquit, album habet galerum, vel quòd maximus est, vel quòd Ioui immolata hostia albato fieri oporteat.

i Festo tamen die.] Seruius in d. lib. 8. vbi suprà ad ea, quæ adduximus, addit, Verùm festis diebus filo deposito pilea necesse erat accipere, quæ, secundum alios, ad ostendendam sacerdotij eminentiam sunt reperta: sicut columnæ mortuis nobilibus superponuntur ad ostendendum eorum culmen. Alij dicunt propter eminentiã dignitatis: sed quia cum sacrificarent apud Laurolauinium, & eis exta frequenter aues, de vicinis venientes lucis, arriperent, eminentia virgarum eas terrere voluerint. Exinde etiam consuetudo permansit, vt apud Laurolauinium ingentes haberentur virgæ, non breues, vt in vrbe. Sunt etiam qui Flamines à gestamine pilei, quasi Pilamines dici putant. Hactenus Seruius.

k Quippe celebri die.] Plutarchus probl. Rom. cap. 39.

l Est tamen obseruatum.] Apud Appianum bellorum Ciuilium lib. 1. Quo etiam pertinet illud lib. 2. Aeneidos,

Ecce leuis summo de vertice visus Iuli
Fundere lumen apex. -

Vbi Seruius, Apex, inquit, propriè in summo Flaminis pileo virga lanata, hoc est, cuius extremitati modica lana est: quod primum constat apud Albam Ascanium statuisse. Sed eos in capite lanam tulisse satis videri potest ex eo Prudentij loco in Apotheosi,

Flamen & ipse suas miratur vertice laurus
Cedere. -

m Si tamen mortem oppetere.] Idem Appianus d. lib. 1. sed alio loco loquens de L. Merula Flamine Diali, Itaque, inquit, Merula venas sibi incidit, & ex tabellis illi adstantibus clarè deprehensum est cum pileum prius abiecisse. Non enim sacerdotem fas fuit eo indutum mortem obire.

n Aliter apud Aegyptios.] Vide Diodorum Siculum lib. 6. c. 10. Herodotum in Euterpe.

o Horum ergo.] Ad Romanos redit. Pomponius Lætus de Sacerdotiis Ro. c. 10. Fenestella c. 8.

p Quod sacerdotium.] Id probat ex sequentib.

q Sicut Auguris.] Augur enim perpetuus erat, quod dictum est lib. 5. c. 19.

r Sulpitius] Val. Maximus lib. 1. c. 1.

s C. etiam Claudius & Cor. Cethegus.] De his duobus Liuius 3. Decad. lib. 6. C. Claudius Flamen Dialis quòd exta perperam dederat, Flaminio abiit. & Valerius Maximus d. lib. 1. cap. 1. de Cultu deorum. vbi scribit P. Cœlium, M. Cornelium, M. Cethegum, & C. Claudium propter exta parum curiose admota aris deorum immortalium, variis temporibus, bellisque diuersis Flaminio abire iussos ac coactos fuisse.

t Cumque Flamen sacra diis dare.] Pomponius Lætus & Fenestella vbi suprà.

v Quos nisi ingenuos.] Liuius Decad. 4. lib. 7. non adeò procul à princ. de procuratione prodigiorum, Decem ingenui, inquit, decem virgines, patrimi omnes matrimiq; ad id sacrificium adhibiti. Festus Pompeius lib. 6. non longè à fine, Flaminius, inquit, Camillus puer dicebatur ingenuus patrimes & matrimes, qui Flamini Diali ad sacrificia præministrabat: antiqui enim ministros Camillos dicebant. Et paulò pòst, Flaminia dicebatur sacerdotalis, quæ Flaminiæ Diali præministrabat: eàque patrimes & matrimes erat. id est, patrem matrèmque adhuc viuos habebat. Sed & idem lib. 11. Matrimes ac patrimes dicuntur, quibus patres & matres adhuc viuunt. Et lib. 14. Sed ad id quod de Camillo

Flamen in sacris. nisi ingenuos, patrimos & matrimos esse decebat. [x] Cui ad sacra eunti, præco Præcimitator dictus, præire & præmonere solebat populo, vt dum sacra fiunt, ab opere cessarent: qui si contumacius parerent, pignoribus & mulcta plectebantur: neque enim flaminem aut regem sacrorum religiosis diebus aut feriatis opus facientem videre fas erat. *Ornatus flaminis.* Quin etiam dum operabatur sacris, eo corporis ornatu erat, [y] vt fibulis æneis accinctus, victimas cæderet, & diis libaret. [z] *Flaminica vxor flaminis.* Ipsiusque vxorem, [a] cui flaminicæ nomen, quoties tonitrua audisset, feriari necessum erat. [b] Cui hoc est muneris loco datum, vt à viro diuertere non liceret: [c] *Flamen vnicã duntaxat vxorem ducebat.* nanque ipse vnius vir vxoris, & flaminica viri vnius vxor eligebatur: [d] sicut Aegyptij ad Tauri sacra semel maritum assumpsere. [e] Cumque ob sacerdotij dignitatem, in senatum venire, & sententiam dicere, antea flamini licuerit, idque post temporum curricula eorum desidia obliteratum esset, L. Flaccus flamen rem longè intermissam reuocauit, eique & reliquis flaminibus, vt veteri iure vsurpato, in senatum ingredi, & publico concilio interesse, togamque prætextam, & amplissimi *Carbasus fla. indumentum.* ordinis ornamenta habere liceret, senatusconsulto datum est, [f] tametsi carbasum flaminis indumentum proprium fuisse dicant. [g] Ex eo enim, quoties frequens senatus *Fla à belli muneribus non in totũ immunes.* haberetur, flamini haud secus quàm senatori in curiam veniendi, consultandi, suffragandi, censendique potestas data fuit. Et tametsi flamines sacerdotio addicti essent, nõn [h] tamen à belli muneribus erant immunes, sæpiusque res à patribus tentata, & in vtranque partem sermonibus agitata fuit, desuperque lex lata fuisset, vt tam flamines quàm reliqui sacerdotes militiæ munere vacarent, nisi Gallorum imminente tumultu, quum respublica milite egeret, à militia minimè auocandos decreuissent. [i] Sæpe

ANNOTATIONES.

dictum est, vide quæ proximè dicta sunt suprà lib. 4. cap. 17. Pater patrimus dicebatur apud antiquos, qui cùm iam pater ipse esset, habebat etiam tunc patrem.

x Cui ad sacra eunti, præco Præcimitator.] Hæc vsque ad versicul. Quinetiam. ferè sunt Festi Pompeij lib. 14. apud quem tamen legitur, Præciamiatores. Sunt autem qui non ineptè proclamatores legunt.

y Vt fibulis æneis amictus.] Festus Pompeius lib. 9. Infibulati sacrificabãt Flamines propter vsum æris antiquissimum æneis fibulis.

z Ipsiusque vxorem.] Macrobius lib. 1. Saturnal. c. 16. sic scribit, Flaminica, quoties tonitrua audisset, feriata erat, donec placasset deos.

a Qui Flaminicæ nomen.] Passim apud omnes. Sed & Flaminicæ dicebantur, vt ex Trogo dicemus posteà.

b Cui hoc muneris loco.] Gellius lib. 10. ca. 15. Flaminem amissa vxore flaminio decedere, & matrimonium Flaminis sola morte dirimi. Plutarchus proble. 49..

c Nanque ipse vnius vir vxoris & Flaminica.] Tertullianus in libro de Exhortatione castitatis, & in libro de Monogamia vtrobique in fi.

d Sicut Aegyptij ad Tauri sacra.] Diodorus Siculus lib. 2. cap. 3. & vide infrà.

e Cumque ob sacerdotij dignitatem.] Liuius 3. Deca. lib. 7. C. Flaccus flamen captus à P. Licinio Pontifice Maximo, ita repente exuit antiquos mores, vt nemo tota iuuentute haberetur prior: nec probatior primoribus patrum, suis pariter alienisq; esset. Huius famæ consensu elatus ad iustam fiduciam sui, rem intermissam per multos annos ob indignitatem Flaminum priorum repetiuit, vt in Senatum introiret. Ingressum eum curiam cùm L. Licinius Prætor inde eduxisset, Tribunos plebis appellauit Flamen. Vetustum ius sacerdotij repetebat. datum id cum toga prætexta, & sella curuli C. Flaminio esse. Prætor non exoletis vetustate annalium exemplis stare ius: sed recentissimæ cuiusque consuetudinis vsu volebat, nec patrum, nec auorum memoria Dialem quenquam id ius vsurpasse. Tribuni rem inertia Flaminum obliteratam ipsis, non sacerdotio damno fuisse cùm æquum censuissent, ne ipso quidẽ contrà tendente Prætore magno assensu patrum plebisque Flaminem in Senatum introduxerunt: omnibus ita existimantibus, magis sanctitate vitæ, quàm sacerdotij iure rem eam Flaminem obtinuisse.

f Tametsi carbasum Flaminis indumentum.] Vnde id acceperit nescio. illud scio Valer. Maximum id indumenti genus tribuisse Vestali lib. 1. cap. 1. de Cultu deorum, vbi de Aemylia virgine Vestali. Cæterùm de Carbaso vide Nonium Marcellum de Genere vestimentorum.

g Ex eo enim quoties.] Id ex sequela eius est, quod suprà ibi, Cumque ob sacerdotij. diximus ex Liuio.

h Non tamen à belli muneribus.] Hæc vsque ad versicu. Sæpe tamen. sunt Plutarchi in Camillo, vbi scribit apud Romanos lege cautum fuisse, vt sacerdotes immunes essent a militia: nisi vrgeret bellum Gallicum. quod & nos diximus suprà lib. 2. ca. 8. vbi & de Aegyptiis & Indis loquuti sumus.

i Sæpe tamen Flamines ne ad bellum irent.] Gellius d. lib. 10. cap. 15. & probatur ex seq. & vide etiam ibi, Aliosque vetitos.

k Quppe

tamen flamines, ne ad bellum irent, religione inhibitos ferunt: [k] quippe Cæcilius Metellus pontifex max. Aul. Posthumium consulem, quoniam flamen Martialis erat, ne ad bellum proficisceretur, néve stipendia faceret, inhibuit, [l] aliosque vetitos fuisse constat, ne cura belli, & rei militaris procuratio, illos à sacris auocaret. [m] Nonnūquam verò Dialem flaminem extra Italiam sortitum prouinciam inuenimus, asserentem, nullas religiones Diali, Martiali, & Quirinali prouincias sortiri vetuisse. [n] Augustus tamen Octauius annuam absentiam, & prouinciarum administrationem Diali concedi vetuit, ne à cura sacrorum nimium diu abesset. [o] Qui quidem sicut inter flamines honore præcipuus, sic maximis cæremoniis astrictus erat: [p] quippe soli flamini in primis iurare non licebat, nefas æstimantes, cui deorum sacra & cæremoniæ credita sunt, ipsi verbo asserenti fidem non habere: cui hoc munus impendebat, vt singulis Idibus, quas feriatas habebat, bouem Ioui immolaret: [q] vtque ad flaminium assumptus, è patrio iure immunis confestim sui potens fiat. [r] Eidemque sub diuo vngi, [s] vel sine interula esse, [t] aut equo vehi, [v] noctémve vnam ab vrbe abesse non licebat. [x] Si tamen aduersa valetudo Dialem incessisset, pontificis maximi arbitrio vltra binoctium abesse poterat, dum ne diebus publici sacrificij, nec sæpius quàm bis eodem anno procul fiat. [y] Dialemque, coniuge defuncta, flaminio abire oportebat, quia sine coniuge esse, [z] aut iterum coniugio copulari non decebat: nanque bis nupti, sacerdotio pelluntur. [a] Quod ab Aegyptiis æquè seruatum est, vt semel tantùm sacerdoti nubere fas sit, quum reliqui pro voluntate & facultatibus plures capiant. [b] Frumentum quoque,

Fla. prouincis aliquoties præerant.

Cæremoniæ quibus flamen dialis astrictus erat.

Fla. dialis vxore defuncta, sacerdotio cedere cogebatur.

Sacerdotibus semel tantum nubere fas.

ANNOTATIONES.

k Quippe Cæcilius Metellus.] Val. Maximus lib.1.cap.1.de Cultu deorum. & L.Florus Epitome Liuij lib.59.

l Aliosq; vetitos.] Vt M.Aemylium Regillum ex Liuio 3.Deca.lib.4.in Oratione Q.Fabij, Restat, inquit, vt pauca de eis in quos prærogatiuæ fauor inclinauit, dicam, M. Aemylius Regillus Flamen est Quirinalis, quem neque mittere a sacris, neque retinere possumus, vt non deûm, aut belli deseramus curam. Et Q. Fabium Pictorem ex eodem 4. Decad. lib.7. cuius hæc verba sunt, Q. Fabius Pictor Flamen Quirinalis & Prætor, Sardiniam prouinciam sortitus est. Prius quàm in prouincias Prætores irent, certamen inter P.Licinium Pontificem Maximum fuit, & Q.Fabium Pictorem Flaminem Quirinalem, quate patrum memoria inter L. Metellum & Posthumium Albinum fuerat. Cos. illum cum C.Luctatio collega in Siciliam ad classem proficiscentem, ad sacra retinuerat Metellus Pontif. Maxim. Prætorem hunc, ne in Sardiniam proficisceretur, P. Licinius tenuit. & in Senatu, & ad populum magnis contentionibus certatum est: & imperia inhibita vltro citróque, & pignora capta, & mulctæ dictæ, & Tribuni appellati, & prouocatum ad populum est. Religio ad postremum vicit, & dicto audiens esse Flamen Pontifici iussus, & mulctæ ex iussu populi remissæ. Ira prouinciæ ereptæ prætorem magistratu abdicare se conantem, patres authoritate sua deterruerunt: & vt ius inter peregrinos diceret, decreuerunt.

m Nonnunquam verò Dialem Flaminem extra Italiam.] Cornelius Tacitus lib. 3. vbi de Seruio Maluginensi Flamine Diali imperium Proconsulare Asiæ ambiente disserit.

n Augustus tamen Octauius.] Idem Cornel. Tacitus d.lib.3. non adeo procul à fi.

o Qui quidem sicut inter Flamines.] Festus Pompeius lib.11.& dictum est suprà in verbo, Quorum primus Dialis.

p Quippe soli Flamini in primis iurare non licebat.] Liuius 4 Decad.lib.1. in fine. Plutarchus problem.cap.43.Gellius lib.10. cap.15. Festus Pompeius lib.9.

q Vtque ad Flaminium assumptus.] Cornel. Tacitus lib.4.

r Eidemque sub diuo vngi.] Plutarchus prob. cap.39.vbi rationem reddit.

s Vel sine interula esse.] Gellius d.lib.10 cap.15.

t Aut equo vehi.] Plutarchus & Gellius vbi suprà, & præter ea Festus Pompeius lib. 5. rationem reddens, ait, Equo vehi Flamini Diali non licebat, ne si longius digrederetur, sacra negligerentur.

v Noctémue vnam.] Liuius 1.Decad. libro 5. in Oratione M. Furij Camilli Dictatoris, Flamini Diali noctem vnam manere extra vrbem nefas est. Plutarchus, qui huius rationes tres affert: vbi suprà.

x Si tamen aduersa valetudo.] Cornelius Tacitus lib.3. Quoties, inquit, valetudo aduersa Flaminem Dialem incessisset, vt Pontificis Maximi arbitrio dum ne plusquam binoctium abesset, dum ne diebus publici sacrificij, neu sæpius quàm bis eundem in annum.

y Dialemque coniuge defuncta.] Trogus historicus lib. 22. cuius hæc verba sunt apud Priscianum lib.5.cap.1.Papirio propter Flaminæ flaminio abiit. Plutarchus problemat.cap.49. Gellius lib.10. cap.15.

z Aut iterum coniugio copulari.] Plutarchus vbi nuper citauimus. & Tertullianus in libro de Monogamia ad fin. & in libro de Exhortatione castitatis etiam ad fi.

a Quod ab Aegyptiis.] Diodorus Siculus lib.2. cap.3.

b Frumentum.] Legendum est, Fermentum ex

[c] farinam, & [d] carnem crudam, [e] canem, capram vel [f] equum tangere vetabatur. [g] Hederam Dialis si attigisset, [h] vel annulum cum gemma, [i] aut nodũ habuisset, piaculum admitti putabatur: fabam tangere aut nominare, [l] vel funebres tibias audire, Diali flamini non licet: [m] neque enim feralia attrectare fas erat. [n] Capillum si tonderet, nisi æneis cultris, velut turpissimo facinore tenebatur. Quod à Sabinis sumptũ crediderim, quibus æneo cultro sacerdotes capillum tondere præcipitur. [o] Ignem ex Dialis flaminis domo efferri, nisi sacrorum causa, aut [p] procinctam classem videre, paratasque ad bellum copias, piaculare est. [q] Mortuæque pecudis corio flamini calceos fieri, nefandum: [r] cuius sacerdoti ab vrbe tribus abesse noctibus non licet: [s] aliisque cæremoniis Dialis astrictus erat, quibus à vilioribus sacerdotibus reliquisque flaminibus cultu & ornatu longè sanctior erat atque conspectior. [t] Aegyptiis verò diu seruatus inoleuit mos, vt sacerdoti nec fabam serere aut comesse, neque aspicere liceret: quibus erat constitutum, lege apud Memphim lata, vt Isidis sacerdotes semper deraso sint capite: vtque tertia quaque die corpus eradant, & frigida abluant, ter die, noctu bis: piscium quoque etiam tactu abstineant, nedum esu: vestemque lineam, calceos papyraceos ge-

Aegyptiorum sacerdotum cæremoniæ.

ANNOTATIONES.

Plutarcho Problematum c. 109. vbi huius rationem reddit, & Gellio lib. 10. c. 15.

c Farinam.] Plutarchus & Gellius in iisdẽ locis.

d Et carnem crudam.] Plutarchus problemat. cap. 110. vbi huius prohibitionis rationem reddit. & Gellius vbi suprà.

e Canem.] Idem Plutarchus Problemat. cap. 111. cuius hæc verba sunt, Quid est quòd cane & capella sacerdotem adeò abstinere voluerũt, vt non modò attingere, sed ne appellare quidem liceret? An quòd capram quasi luxuriosam, atque olidam abhorrerent? an quòd tanquam morbidam timerent? Videtur etenim præter cætera animalia comitiali morbo tentari, & qui gustarint aut attigerint, huiusmodi aliquid inurere. Huius rei causam assignãt poros angustos, quibus clausis etiam spiritus sæpissimè includitur, quod arguit vocis tenuitas. Quicumque enim hoc morbi genere tentãtur, similem capellæ vocem edũt. Canis verò est minus quidem luxuriosus & fœtidus: quanquam sunt qui dicant, ne canem quidem in Atheniensium arcem admitti fas esse, nec Delum insulam attingere, quòd in propatulo & passim coeat, qua in re aliorum animalium dissimilis sit: nam boues, equi, sues, non in propatulo ineũt. Sed veram causam penitus ignorant. Canis enim templis omnibus idcirco arcetur, quòd pugnax est animal, & in primis ferox, vt tutum supplicibus perfugium præbeant. Verisimile igitur est Iouis sacerdotem, tanquam animatam & sacram quandam effigiem ac simulachrum, ad quod omnibus, tanquam ad aram, confugere liceat, egenis ac supplicibus repositum esse, vnde nec deterreri, nec arceri omnino possint. Quocirca in ipso ianuæ vestibulo ac limine, eidem posita erat lectica.

f Equum.] Gellius lib. 10. cap. 15.

g Hederam.] Plutarchus Problematum cap. 112. Gellius vbi suprà. Festus Pompeius lib. 8. rationem reddit.

h Vel annulum.] Gellius & Festus vbi suprà.

i Aut nodum habuisset.] Iidem iisdem in locis.

k Fabam.] Gellius quoque vbi suprà, & Festus lib. 6. vbi rationẽ reddit. & vide Plutarchum Problematum cap. 95.

l Vel funebres tibias.] Idem Festus eodem lib. 6. sed alio loco.

m Neque enim feralia attrectare.] Cornelius Tacitus lib. 1.

n Capillum si tonderet, nisi æneis cultris.] Seruius lib. 1. Aeneidos in eum locum,

Aerea cui gradibus surgebant limina, nexæq;
Aere trabes, foribus cardo stridebat ahenis.

Aerea ideo (inquit) vel quòd æs magis in vsu veteres habebant, vel quòd religioni magis apta est hæc materies. Denique Flamen Dialis æreis cultris tondebatur. Vide Gellium vbi suprà.

o Ignem ex Dialis Flaminis domo.] Gellius lib. 10 cap. 15. & Festus Pompeius d. lib. 6. sed alio quoque loco.

p Aut procinctam classem videre.] Gellius ibi. & ipse Festus Pompeius libro 14. vbi declarat quid sit procincta classis, vt etiam facit alio loco eiusdem libri.

q Mortuæ pecudis corio.] Idem Pompeius libro 11.

r Cuius sacerdoti ab vrbe tribus, &c.] Plutar. Problematum cap. 39.

s Aliisque cæremoniis Dialis astrictus erat.] Id constat ex Gellio vbi suprà.

t Aegyptiis verò.] Hæc vsque ad versicul. O uillis. sunt Herodoti lib. 2. Euterpe, Fabas Aegyptij in sua terra nec admodum serunt, neque natas, aut crudas, aut in aqua coctas edunt. Sacerdotes verò ne aspicere quidem sustinent, arbitrantes haud mundum illud legumen esse. Ad id quod dicit de faba, præter Herodotum, adde Plinium, qui authoritate Varronis lib. 18. cap. 12. tradit Flaminem faba non vesci, quoniam in flore eius lugubres litteræ reperiantur. Et ad id quod de raso capite dicit, adde illud Apuleij loquentis de huiusmodi sacerdotibus libro vlt. Asini aurei, Hi capillum derasi funditus, vertice prænitentes, magnæ religioni terrena sydera, æreis & argenteis, imo verò aureis etiam sistris argutum tinnitum constrepentes. Hinc calui passim à poëtis vocantur. Iuuenalis sat. 6.

Qui

rant: [v] ouillis, [x] nec suillis carnibus vescantur: [y] sal cibis non adhibeant: [z] vino abstineant, aut si bibere libet, perparco vtantur: [a] mare detestentur & nautas, a quibus institutum est, Apidi potum dare ex peculiari puteo, non ex Nili aqua. Apud Græcos vero flaminibus, [b] Stephanophoris nomen fuit, quibus ferre coronam & comã promissam, proprium erat: qui etiam arma sumere, aut Phocensium agros inuadere lege vetabantur. [c] Poliadis quoque Mineruæ flamini hoc dabatur præcipuum, vt caseum recẽtem tangere perpetua lege vetaretur. Phœbi verò aureum sceptrum coronis & vittis redimitum ferre. Flamini autem Ephesiæ Dianæ, qui eunuchus erat, [d] Megabyzo nomen fuit, [e] Cereris verò Eumolpidi. [f] Apud Hebræos Essæi summi sacerdotes loco flaminis erant, qui vino, coniugio & carnibus abstinent, & duriori cubili degunt. Sed præter Dialis præscriptas cæremonias, aliæ fuerunt vxori flaminis præstitutæ, quas perpetua lege seruare tenebatur, quum ex Romuli constituto sacerdotum vxores cum viris con-

Græcorum Stephanophori.

Hebræorũ sacerdotes.

ANNOTATIONES.

Qui grege linigero circundatus, & grege caluo.
Martialis,
Linigeri fugiunt calui.
Quinetiam Lampridius de Imperatore Commodo scribens, sic inquit, Sacra Isidis coluit, vt & caput raderet, Anubim portaret. Qui loci probant & illud quod de veste linea dictum est, vti etiam illud Ouidij Metam. lib. 1.
Nunc dea Linigera colitur celeberrima turba.
Et Suetonij in Othone cap. 12. eodemque vltimo. Sacra etiam Isidis sæpe in linea religiosaque veste propalàm celebrasse.

v Ouillis.] Cur Aegyptij ab ouibus & arietibus abstineant, rationem reddit Herodotus libro 2. in Euterpe.

x Nec suillis carnibus.] Idem Herodotus dicto lib. 2. Euterpe, Suem Aegyptij spurcam belluam arbitrantur: quam si quis vel transeundo contigerit, abit lotum sese cũ ipsis vestimentis ad flumen. Eoq; soli omnium subulci in Aegypto, & si indigenæ, tamen nullum ingrediuntur in templum: nemoque aut filiam cuipiam eorum nuptum dare vult, aut cuiuspiam eorum filiam in matrimonium ducere. Ipsi inter se subulci dant, accipiuntque filias.

y Sal cibis non adhibeant.] Plutar. in Symposiacis problem. dec. 5. c. 10. vbi tradit causam cur sal diuinum Poeta dixerit, scribit quòd in vniuersum à salis vsu abstineant se Aegyptiorum sacerdotes, qui castitatem inoffensam seruant: adeò vt insulso pane vescantur. Qua ergo ratione, id quod sacrosanctum est, & diuinum, prophanant & auersantur? Nec ipsi cum Græcis pugnant: nam castitas generis propagationem, risum, vsum vini, pleraque etiam, quæ sunt alioqui seria & haudquaquam friuola, amputat & è medio tollit. Proinde fortassis ipsi, quibus castitatis vnicum est studium, à sale, vtpote, qui caloris vi libidinem prouocat (id quod nouelli asserũt) abstinent. Adde, quod veritati est consonum, eos salem fugere, ceu delicatissimũ obsonium. Sal enim tantùm non reliquorum obsoniorum obsonium est & condimentum: quapropter & Gratiam sunt qui illum appellent, quòd cibi potissimam partem & vtilem condulcoret. Sal corpori nutrimenti caput est, & cibo robur solidumque temperamentum ad vrgendam appetentiam præbet. Præterea illud consuera, num & inde diuinitas illi accesserit, quod & corpora mortua diu imputribilia durabiliaque conseruando, morti quodammodo reluctari videatur, nec patitur cadauer omnino computrescere atque in nihilum redigi. Et paulò post, Profectò non parum conferre ad genituram sal putatur, in qua Aegyptios esse sententia memineras modò. Qui canibus alendis studium ponunt, vbi in Venerem sunt segniores, præter alias escas, salsis muriaque conditis carnibus excitãt tacentem Venerem, morãtemque vim seminalem prouocant. Præter ea quæ per mare salem cõuectant naues onerariæ, innumeram murium copiam producunt, fœmellis etiam citra congressum parientibus, vbi salem illixerint. Quinetiam arbitror Venerem Salsuginem dicere, fictiamque de ea, ceu mari orta, fabulam prodere poetas, dum volunt fœcundam prolificamque salis naturam incitare. Hactenus Plutarchus.

z Vino abstineant.] Cœlius Rhodiginus libro 5. cap. 12.

a Mare detestentur & nautas.] Idem Cælius vbi suprà.

b Stephanophoris.] Herculis sacerdos apud Tharsos Stephanophoros dicebatur, dignitate præsigni, scribit Cœlius Rhodiginus lib. 5. cap. 12. sed nullum, more suo, citat authorem.

c Poliadis quoque Mineruæ.] Strabo lib. 9.

d Megabyso.] Laertius in Xenophonte, Profectus deinde Ephesum, dimidium auri, quod secum tulerat, Megabyso Dianæ sacerdoti seruandum tradit quoad reuerteretur. Plinius lib. 35. cap. 10. scribit, Megabyzi sacerdotis pompam pictam esse in Dianæ Ephesiæ templo. & cap. 11. eiusdem sepulchrum ibidem ostendi. Huius præterea sacerdotis Dianæ meminerunt Quintilianus lib. 5. cap. 12. & Appian. Bellorum ciuilium lib. 4.

e Cereris verò Eumolpidi.] Diodorus Siculus lib. 1. cap. 2. ad fi. Et vide Eschinem in Oratione aduersus Ctesiphontem.

f Apud Hebræos Essæi.] Porphyrius in lib. de Abstinentia carnium. & ex eo Eusebius Præparationis Euangelicæ, lib. 9. cap. 1. Plinius lib. 5. cap. 17. eos Essenos vocat, eorumque ritus, mores, & superstitionem describit. Quinetiam Philo Iudæus hæc & multa alia, miranda quidem, de his scribit in libro cui titulus est, Quod liber sit, quisquis virtuti studet.

Flaminica dialis caremonia. secrentur, præscriptisque cæremoniis teneantur, nanque [k] flaminica quum ad Argos vadit, neque comere caput, neque capillum pectere debet: [h] quotiesque tonitrua audisset, feriata erat: cui [i] mense Iunio, nisi post Idus, nec vngues secare, nec capillum comere, neque virum tangere permissum: cuius vnguiū & capilli præsegmina subtus arborem * silicam terra operiri necessum erat: [k] Illi quoque fabis vesci, aut [l] gradus supra tres ascendere, minimè licet: [m] solaque Dialis vxor sacrorum causa sub viri potestate & iure est. [n] Fuitque amictus flaminicæ purpureus quadratus fimbriatus, cui nomen ricæ, quo velut palliolo vtebatur. [o] Plerique flammeum vestem flaminicæ proprium duxere, cui cælum fulmineum color, & [p] tutulum capitis ornatus, cui inerat vitta purpurea, quæ crinibus annectitur. [q] Hoc quoque non in postremis fuerit, quòd si quis nocés ad flaminem accederet, illo die ab omni pœna criminis tutus erat: qui si vinclis nexus foret, eisdem solutus laxabatur. Ac licet sacerdoti, vt rebus diuinis impensius vacaret, néve à sacris cultuque & religione deorum, aliarum rerum cura seiungeretur, magistratus gerere non liceret: [r] tamen & flaminem honores gessisse, & consulatum vnà & flaminium administrasse, ac tam rebus diuinis quàm humanis præfuisse, atque vtriusque honoris ornamenta gestasse, apud multos tradita memoria est.

Vide Calium lib. 15 cap. 8.

Flaminica amictus.

Flamen aliquando alios etiam magistratus simul gerebat.

ANNOTATIONES.

g Flaminica cùm ad Argos vadit.] Gellius lib.10.cap.15. Et Ouidius de Flaminica loquens lib. 6. Fastorum, scribit,

Non mihi detonsum crinem depectere buxo,
Non vngues ferro subsecuisse licet.
Non tetigisse virum, quamuis Iouis ille sacerdos,
Quamuis perpetua sit mihi lege datus.

Et ibi Antonius interpres Gellij autoritate d.lib.10. cap.15. Flaminica, inquit, coniunx cùm iret ad Argos, nec comebat caput, nec pectebat capillum. similiter & hoc mense Iunio, ante stercus delatum. Eidem à Calen. Iuniis ante id tempus nec licebat secare vngues, nec virū tangere, hoc est Flaminem Dialem: cuius vnguium & capilli tegmina subter arborem silicam terra operiebantur. Eiusdem capillum non tondebat, nisi qui liber homo esset. Idem Ouid. lib. Fastorum 3. de Flaminica,

His etiam coniux capitis districta Dialis
Lucibus, impexas debet habere comas.

h Quotiesque tonitrua audisset.] Macrobius lib.1. Satur.c.16. & suprà dictum est.

i Cui mense Iunio.] Gellius d. lib.10. cap.15. & diximus suprà in verbo, Flaminica cùm ad Argos vadit.

k Illi quoque fabis vesci.] Festus Pompeius lib.6. Fabam, inquit, nec tangere, nec nominare Diali Flamini licet, quòd ea putatur ad mortuos pertinere: nam & Lemuralibus iacitur Laruis, & parentalibus sacrificiis adhibetur, & in flore eius luctus literæ apparere videntur. Id Varro confirmat apud Plinium lib.18.cap.12. Eadem hebetare sensus existimata est & somnia facere. Cicc. lib.1. de Diuinatione. Ex quo etiam Pythagoricis interdictum putatur, ne faba vescerentur, quòd habet inflationem magnam is cibus, tranquillitati mentis verè contrariam.

l Aut gradus supra tres ascendere.] Gellius dicto libro 10.cap.15. Flaminicæ scalas, quæ Græcè κλιμακας appellantur plus tribus gradibus ascendere religiosum.

m Solaque Dialis vxor.] Cornelius Tacitus lib. 4. Igitur, ait, tractatis religionibus, placitum, instituto Flaminum nihil demutari. Sed lata lex, qua Flaminica Dialis, sacrorum causa, in potestate viri, cætera promiscuo fœminarum iure ageret.

n Fuitque amictus Flaminicæ.] Festus Pompeius lib.16. Granij authoritate scribit, Ricas & Riculas esse muliebre cingulum capitis, quo pro vitta Flaminica redimitur. Et eodem lib. in fi. Rica, inquit, vestimentum quadratum, fimbriatum & purpureum, quo Flaminicæ pro palliolo vtebantur. Ex quo loco hæc Alexander haud dubiè assumpsit. Varro lib.4. de lingua Latina, Rica, ait, à ritu: quod Romano ritu sacrificium fœminæ cùm faciunt, capita velant.

o Plerique Flammeum vestem Flaminicæ.] Festus lib.6. Flammeo amicitur nubens ominis boni causa, quòd eo assiduè vtebatur Flaminica.

p Et tutulum capitis ornatus.] Festus lib. 18. non adeo procul a princ. Vide Varronem lib.3. aut ex aliorum computa. 6. ling. Lat. & Fulgentium in lib. vocum antiq. ad Calcidium.

q Hoc autem non in postremis fuerit.] Hæc vsque ad versic. Ac licet. sunt A. Gellij lib.10.c.15.

r Tamen & Flaminem honores gessisse.] Nam eosdem fuisse Flamines & Prætores atque etiam Consules legimus. Videlicet Q. Fabium Pictorem simul & Flaminem Quirinalem apud Liuium 4. Decadis libro 7. non semel. Et C. Valerium Flaminem Dialem & Prætorem eiusdem Decad. 4. lib. 9. vt non mirum videri debeat, si & Flamen Aedilis curulis esse poterat, vt fuit idem Val. Flaccus apud eundem 4. Dec. lib. 2.

a Quod

In quot cohortes, manipulos, centurias, decuriásque phalanx diuidatur, & quæ illius descriptio fuerit. Cap. XIII.

Vod [a] legio quondam apud Romanos fuit, id phalangem [b] Græcis, [c] Macedonibus & [d] Dardanis, [e] exterisque nationibus valuisse, monumentis proditum est. Ea [f] enim in libero campo, & siquando expatiari licuit, magno vsui fuit. Cùm verò arctis faucibus & præruptis saxis, aut inter viarum angusta premitur, non est ea vis potestasque: quippe Macedonica phalanx immobilis, [g] semper ex stabili peditum agmine, nec partiri, nec diuidi facilis erat, quod in Romana legione longè secus: quotiesque coniunctos seruat ordines, & suis turmis ita fertur instructa, vt continenti agmine vir viro, armis arma coniuncta forent, magno præsidio munita, ad victoriam maxima momenta fecit: sicut Orthia phalanx, quæ in cornua procedit, & in profunditatem ita instruebatur, vt nec à tergo assiliri, nec à fronte occursari, neque à lateribus præ magnitudine circunueniri posset: [h] quod etiam Macedonicæ phalangi erat proprium, prælongas hastas ante clypeos obiicere, ita vt nisi in libero campo eius nullus vsus foret. [i] Si verò laxatis ordinibus semel esset dissoluta, robore simul atque ordine disipato, omnis vis virtusque eius pũcto temporis dissoluuntur. [k] Hanc, qui de instruendis aciebus memoriam reliquere, quique in ea describenda multum studij & operæ contriuere, ex nouem armatorum millibus alij ex vigintiquinque millibus, vt Syri: Persæ ex quadraginta millibus definiere. Cuius exemplo Perseus aduersus Aemylium Paulum ex quadraginta millibus phalangem instruxit, [m] Alexander Romanus imperator ex triginta millibus, [n] Macedones verò ex se-

Phalanx.

Macedonica phalãx.

Orthia phalanx.

Phalanx ex quot constabat apud diuersas gentes.

ANNOTATIONES IN CAP. VIII.

a QVod legio quondam.] Seruius libro 2. Aeneidos in eum locum,

Et iam Argiua phalanx instructis nauibus ibat
A Tenedo, tacitæ per amica silentia lunæ.

Phalanx, inquit, Macedonum lingua, legio. Quod & ipsum dicit lib. 11. eiusdem operis,

- Tum mæsta phalanx Teucriq; sequuntur.

b Græcis.] Vt patet ex d. illo loco Aeneidos 2. & lib. 6. eiusdem operis,

Et Danaûm proceres Agamemnoniæq; phalanges.

Et ex Homero lib. 4. Iliados, vbi de ipsis Græcis & Troianis,

ἀλλὰ νέον ξυνορινόμεναι κίνυντο φάλαγγες
τρώων δ' ἱπποδάμων, καὶ ἀχαιῶν.

Et priuatim de Atheniensibus idem Homerus lib. 2. eiusdem operis.

ςῆσε δ' ἄγων ἵνα ἀθηναίων ἵςαντο φάλαγγες.

c Macedonibus.] Quod iam suprà dictum est ex Seruio. Et eorum quidem phalanx propriè erat, vt videre licet ex Liuio 1. Decad. lib. 8. cùm dicit, Et quod anteà phalanges similes Macedonicis, hoc postea manipulatim structa acies cœpit esse. & omnes vbique. Et vide infrà.

d Et Dardanis.] Nam & de his loquitur Homerus d. libro 4. & Virgilius lib. 11. loco suprà allegato ibi, Quod legio quondam. Et de his tribus Vegetius Rei militaris, lib. 2. cap. item 2. in princ.

e Exterisque nationibus.] Vt Arcadibus apud Virgil. lib. 12. Aeneidos,

At fratres animosa phalanx accensaq; luctu,
Pars gladios stringunt manibus, pars missile ferrum
Corripiunt, caciq; ruunt. -

Et Marmaridibus apud Silium Italicum lib. 5.

- Non ego Marmaridûm mediã penetrare phalangem,
Cyniphiasq; globos dubitarem irrumpere turma.

Et Heluetiis Cæsar lib. 1. belli Gallici, Milites nostri è loco superiore pilis missis, facilè hostium phalangem perfregerũt. Et de Romanis, vt postea dicetur.

f Ea enim in libero campo.] Liuius 4. Decad. lib. 1. Erant, ait, pleraque syluestria circà, incommoda phalangi, maximè Macedonũ: quæ, nisi vbi prælongis hastis velut vallũ ante clypeos obiecit (quod vt fiat, libero campo opus est) nullius admodum vsus est. Ex quo loco hic haud dubiè sumptus est.

g Semper ex stabili peditum agmine.] Quintus Curtius libro 3. de Macedonibus loquens, Sed Macedonum acies torua sane & inculta, clypeis hastisque immobiles cuneos & conferta robora virorum teget. Ipsi phalangem vocant peditum stabile agmen. Vir viro, armis arma conferta sunt, ad nutum monentis intenti, sequi signa, ordines seruare didicere. Quod imperatur, omnes exaudiunt: obsistere, circumire, discurrere, in cornu mutare pugnam, non duces magis, quam milites callent. Hactenus Curtius.

h Quod etiam Macedoniæ phalangi.] Hæc sunt ex Liuio 4. Decadis lib. 1. cuius verba adduximus suprà ibi, Ea enim in libero campo.

i Si verò laxatis ordinibus.] Hoc alibi attigimus ex Vegetio.

k Hanc.] Scilicet phalangem Macedonicam.

l Ex nouem armatorum millibus.] Octo dicit Vegetius lib. 2. cap. item 2.

m Alexander Rom. Imperator.] Lampridius in vita illius.

n Macedones verò.] Liuius 4. Decad. lib. 7. loquens de exercitu Antiochi, Regia, inquit, acies 10. & 6 millia peditum more Macedonum armati fuere,

decim millibus, trecentis octoginta quatuor militibus constare dixerunt, quos phalangitas vocant: [o] sicut à Philippo primùm, mox ab Alexãdro descripta fuit, qua quidem externi duces velut firmissimo robore vsi fuere: nam tanti momenti fuit, vt incredibile dictu sit, quàm parua manu quantas copias fuderit. Sequutis inde tempestatibus, Grȩcorum duces diuersas turmas legionesque descripsere, inter quas Macedonum robur [p] Sarissophorus magni æstimatur, quo velut firmissimo munimento in posterum vsi sunt. Lacedæmonij raras instruxere phalanges, Germani densatis agminibus, scutis capita contecti, obiectis parmis, phalangem ita composuerunt, vt ad irrumpendum magna momenta faceret. [q] Ea verò phalanx ita descripta erat, vt in minimas partes diuidi, rursus momento temporis in vnum colligi posset: quoque distinctior esset, singulæ ipsius partes propria sortitæ sunt nomina: Siquidem hæc phalanx quadruplaris, in singulas duplares diuiditur, [r] quibus cornua nomen indidere: quarum singulæ octo millia centum nonagintaduos milites habent, decurias verò quingentas duodecim. Hanc postea duplarem in duas simplares iterum partiti fuere, quarum singulas ex hominibus quatuor millibus octogintasex effecerunt. Item simplaris ista in duas rursus diuiditur partes, quibus nomen Meros, quæ hominum duorum milliũ quadragintatrium describitur, quarum quælibet ex centum vigintiocto decuriis constat. Rursus Meros cohortem milliariam facit: ea autem est hominum mille vigintiquatuor, hoc est, centuriarum sexagintaquatuor, cuius præfectus maior tribunus appellatur. Ista deinde milliaria in duas quingentarias, quarum singulæ homines quingentos duodecim, centurias trigintaduas habent, eiusque ductor tribunus minor: eandẽque quingentariam in duos manipulos partiti sunt. [s] Singuli verò manipuli homines recipiunt ducentos quinquagintasex, decurias verò sedecim, cui ductor manipularius præerat, quam [†] & Synagiam vocant. Rursus manipulum duas centurias facere volunt, [t] quarum quælibet milites centum vigintiocto, hoc est, octo decurias capit. Nam duplicata centuria manipulum facit, [v] cuius præfectus centurio ordinarius vocatur. Simplex verò centuria duas quadruplares decurias facit, quarum singulæ hominum sexagintaquatuor: quæ quadruplaris in duas duplares diuiditur, quarum ex trigintaduobus militibus fiunt singulæ. duplarisque decuria in simplarem, quæ ex sedecim militibus scribi diciq́ue consueuit. [x] Hæc enim totius phalangis Macedonicæ, quam ex sedecim millibus

*Phalãgitæ. Sarissophorus. Singularũ partium phalangis nomina. Quadruplaris. Duplaris. Cornua. Simplaris. Meros. Cohors milliaria. Tribunus maior. Quingentaria. Tribunus minor. Manipuli. Manipularius. * Synagia. Centuria. Centurio. Centuria simplex. Decuria quadruplaris. Decuria duplaris. Decuria simplaris.*

ANNOTATIONES.

fuere, qui Phalangitȩ appellabantur. Et de hac quoque Phalangitarum appellatione, idem 5. Dec. lib. 2. & iterum 3. Nec tamen idem semper fuit numerus Phalangis. Nam Polybius lib. 5. Phalanx, ait, circiter vigintiquinque millia continebat. & alibi eod. libro. Phalangis multitudo vltra viginti hominum millia continebat.

o Sicut à Philippo primùm.] Scilicet Alexandri Magni patre ex Diodoro Siculo lib. 16. c. 1.

p Sarissophorus.] Id est, Sarissas deferens. Vide infrà cap. 22. De his autem Quintus Curtius lib. 4. Itaque Alexãder Aretem Ducem hastatorum, quos Sarissophoros vocabant, aduersus Scythas mittit. Liuius 4. Dec. lib. 6. Tum Macedonum robur, quos Sarissophoros appellabant, velut firmamẽtum circa ipsas munitiones, constituit. Ex quo loco Alexander hunc locum desumpsit. Sarissa Macedonum describit Aelianus de Instruendis aciebus, cap. 4.

q Ea verò phalanx.] Hæc propemodum sunt Aeliani de Instruendis aciebus, & Modesti de Vocabulis rei militaris ad Tacitum Augustum.

r Quibus cornua nomen indidere.] Terentius in Eunucho act. 4. sce. 7.

Tu Simalio in sinistrum cornu, tu Syrisce in dextrum.

Cæsar libro 1. bel. Gall. Ipse à dextro cornu prælium commisit & omnes vbique.

s Singuli verò manipuli.] Aliter Liuius 1. Dec. lib. 8. Seruius lib. 11. in eum locum,

Tu Voluse armari Volscorum edice maniplis.

Maniplis, inquit, signiferis, qui secundum antiquum morem in legione triginta erant. Legio autem habebat sex cohortes, sexaginta centurias: licet in his rebus accessu temporis ducum varietas semper mutauerit militiæ disciplinam. Vide Vegetium Rei militaris lib. 2. cap. 6. & quæ dicta sunt suprà lib. 1. c. 5.

t Quarum quælibet milites 128.] Aliter Festus Pompeius lib. 3. vbi de centuria loquitur.

v Cuius præfectus Centurio ordinarius.] Vide tamen an & qui huic præerant Duplicarij dicebantur. Nam Liuius 1. Dec. lib. 2. de Apio loquens, Ad hoc Centuriones Duplicariosq́ue, qui reliquerant ordines, virgis cæsos securi percussit.

x Hæc enim totius phalangis Macedoniæ.] Vide suprà in verbo, Macedones. Phalangis Macedoniæ formam describit Appianus in libro, qui Syrius inscribitur.

† Qua

trecentis octogintaquatuor militibus veteres effecerunt, percommoda descriptio fuit. In qua duo sunt cornua, duplaresque phalanges duæ, simplares quatuor, partes octo cohortes milliariæ sedecim, quingentariæ trigintaduæ, manipuli sexagintaquatuor, centuriæ centum vigintiocto, decuriæ quadruplares ducentæ quinquagintasex, duplares sexcentæ duodecim, simplares mille vigintiquatuor. Ex his ergo effici cogique potest, quid phalanx, quid cohors, manipulus, centuria, decuriáve sit, quantumque militum in disponendis aciebus externa descriptione vnaquæque capere assueuit. † Qua quidem phalange Romanos duces contra exteras gentes aliquando vsos comperimus, illamque non vno militum numero descripsisse: [y] nam contra Mithridatem & Archelaum Sylla & Romani plerique duces contra exteros phalange vsi sunt. [z] Postea verò manipulatim struere aciem cœpere, illamque in plures ordines, turmas, decurias centuriasque, atque ordines diuisere. [a] Galli verò & Celtiberi, [b] atque exteræ nationes pleræque, non phalangem, sed cateruas habuere, hominum denûm, aliquando senûm millium. Sed quod est de cohorte milliaria dictum vel quingentaria, licet animaduertere, illam dissimili modo [c] Græcos variasse, qui pro tempore & locis, & prout quisque commodum putauit, cohortes non vna facie descripsere: [d] siquidem Polybius ex nonaginta hominibus cohortem fecit, Callisthenes ex septingentis, Ephorus ex quingentis, Gorgias ex quadringentis lectis viris, quam sacram nuncupauit. Samnites quadragenariam fecere cohortem, quæ [e] Linteata dicta. Camertes sexcentorum hominum, cohortem Romanis aliquando misere ex fœdere. [f] Nestor verò apud Homerum, per singulas tribus cohortes disposuit, vt in conflictu præliorum alter alteri opem ferret, & inuicem se iuuarent. Fuitque miræ obseruationis apud Græcos, vt prima cohors tanquam firmissimum robur ex quadringentis militibus fiat, à Romanis verò præter milliariam & quingentariam, etiam ex ducentis militibus primùm Syllæ temporibus cohortem descriptam fuisse, apud multos nota memoria est.

Ro. phalange vsi.

Galli. Celtiberi.

Milliaria & quingentariæ cohortis variatio apud Græcos.

Iliados B.

ANNOTATIONES.

† Qua quidem phalange Romanos.] Cæsar libro 1. bellorum Ciuilium, Suetonius in Nerone, c.19. Tacitus lib.8. Herodianus li.4. vbi de phalange Macedonica Antonini Bassiani. & in seq. Nam & Athenæus lib.6. Dipnosophistar. cap. 8. eodémque vltimo, tradit, Romanos à Tyrrhenis accepisse, eásque in pugnas constituere à Samnitibus didicisse.

y Nam contra Mithridatem & Archelaum Sylla.] Appianus in Mithridatico.

z Posteà verò manipul.] Liuius 1. deca. lib. 8. & quod antea phalanges similes Macedonicis erant, hoc postea manipulatim structa acies cœpit esse.

a Galli verò & Celtiberi.] De his duobus & aliis pluribus Barbaricis nationibus Vegetius lib. 2. cap. item 2.

b Atque exteræ nationes.] Vt Germani ex Cor. Tacito lib. 20.

c Græcos variasse.] Vt patet ex seq.

d Siquidem Polybius.] Lib. 12.

e Quæ Linteata dicta.] Liuius 1. Decad. lib. 10. huius nominis rationem reddens, inquit, Ea legio Linteata ab integumento consepti, quo sacrata nobilitas erat, appellata est. Festus Pompeius libro 10. non longè à princi. Legio Samnitum Linteata appellata est, quòd Samnites iurantes singuli ad aram velis linteis circundatam, non cessuros se Romano militi iurauerant.

f Nestor verò apud Homerum.] Lib. Iliad. 2.

Res sacræ, religiosæ & sanctæ, quæ censerentur apud veteres, quibúsque sacrum aut sanctum facere licuit. Cap. XIIII.

Es [a] sacras, religiosas & sanctas, in nullius semper bonis fuisse, veteri lege seruatum est: erant enim sacra diuino cultui mancipata. Ait enim Trebatius, Quicquid deorum ergô habetur, sacrum est, siue ædes, siue ara, vel signum, locus aut pecunia, siue quicquid aliud more instituto que ciuitatis ritè diis consecratum foret. [b] Ea verò consecratio, vel à consule aut imperatore

Sacrum quid. l. sacra ff. de rerū diuis. & §. sacra Inst. eodē.

ANNOTATIONES IN CAP. XIIII.

a Res sacras.] Id initium est ex l. incantum. §. sacræ res. ff. de rerum diuis. & §. nullius. Instit. eo. tit. & vide Macrobium lib. 3. c. 3.

b Ea verò consecratio.] Liuius 1. Decad. lib. 9. ad fin. cuius hæc verba sunt, C. Flauius Cn. filius scriba, patre libertino humili fortuna natus, cæterùm callidus vir & facundus, ædem Concordiæ in area Vulcani summa inuidia nobilium dedicauit, coactúsque consensu populi Cornelius Barbatus Pontifex Maximus verba præire: cùm more maiorum ne

rum ne

Consecrationis caremonia. *Iniussu populi nihil consecrabatur.* *Papyria lex.* *Platonis sententia.* *Aliæ obseruationes.*

[c] accenso foculo fit, [d] cum tibicine, [e] verbis priscis & solennibus, [f] præeunte, verò pontifice maximo præfante carmen, [g] capite velato, & concione aduocata, ac iussu populi, [h] iniussu enim populi, iuxta diuinas traditiones, consecrari ædem, terrã, agrum, aut sanciri, nihil poterat. [i] Postea latum ad populum fuit, plebsque sciuit, vt in templi cõsecratione aræve, etiam iussus senatus, tribunorumque plebis maior pars interesset: in [k] quod illud seruatũ est, ne vna cella duobus diis dicetur. [l] Demum lege Papyria non modò templa & aras, sed ne priuatas quidẽ ædes sine iussu populi consecrare, aut sempiterna religione obligare licuitnã quod priuatus religionis ergô sacrauit, sacrum non esse consentiunt omnes. Fuitque Platonis sententia, vt deorum delubra nemo priuatus constituat, satis arbitratus ad immolandum publica templa patere. [m] Funestamque familiam, aut hominem funere pollutum, templum arámve dedicare, aut à lugentibus sacrificari, vel aliquid consecrari, vetabatur: nãque in luctu diis supplicare, non sacrificare licebat, quum sine gemitu aut morsu animi sacris interesse deceat. [n] Propterea

ANNOTATIONES.

rum negaret nisi Cos. aut Imperatorem posse templum dedicare. Sed quod dicit Consulem aut Imperatorem, adde & Prætorem, vel etiam Proprætorem ex Cornelio Tacito lib. 20. quo loco citabimus inferius.

c Accenso foco.] Cicero in Oratione pro domo sua ad Pontifices de Consecratione loquens, Atqui C. Attinius patrum memoria bona Q. Metelli, qui proaui tui P. Scipio consecrauit foculo posito in rostris, adhibitóque tibicine. Et infrà, Quid ergo illa tua tum obtestatio tibicinis? quid foculus? quid preces? quid prisca illa verba voluerunt? Et vide infrà num. 7.

d Cum tibicine.] Cicero dictis locis.

e Verbis priscis & solennibus.] Id ex Cicerone est in ea ipsa Oratione pro domo sua ad Pontifices, Ego verò si omnia solennibus verbis veteribus & priscis institutis acta esse dicerem, &c. Et paulò post, Si Tribunus plebis verbis non minus priscis & solennibus bona ciuis cuiuspiam consecrarit, non valebit? Et vide in præced.

f Præeunte verò Pontifice Maximo.] Liuius vbi suprà lib. 3. & Cornelius Tacitus lib. 20. quo loco infrà citabimus.

g Capite velato & concione aduocata.] Cicero in d. Oratione pro domo sua, Sed quid ego cæteros? Tu tu, inquam, capite velato, concione aduocata, foculo posito, bona tui Gabinij, cui regna omnia Syrorum, Arabum, Persarumque donaria consecrasti.

h Iniussu populi.] Cicero in illa eadem Oratione, Video, inquit, esse legem veterem Tribunitiam, quæ vetet iniussu plebis ædes, terram, arcem consecrare. quam postea dicit Q. Papyrium rogasse, ob idque legem Papyriam vocatam fuisse. Idem ad Atticum epist. 2. lib. 4. loquens pro domo sua, quam dedicari Clodius contendebat, Cùm Pontifex, inquit, ei rei præfectus esset, neque populi iussu, neque plebiscitis id facere iussus esset, videri, posse sine religione eam partem areæ mihi restitui.

i Posteà latum ad populum fuit.] Liuius 1. Decad. lib. 9. ad finem subdens ea quæ suprà ex eo adduximus, Itaque, ait, ex authoritate Senatus latum ad populum est, ne quis templum arámue iniussu Senatus, aut Tribunorum plebis partis maioris dedicaret.

k In quod illud seruatum est.] Valerius Maximus lib. 1. cap. 1. de Cultu deorum, vbi de Marcello & templo Honoris, Cùm Marcellus, inquit, quintum Consulatum gerens, templum Honori & Virtuti, Clastidio prius, deinde Syracusis potitus nuncupatis debitum votis consecrare vellet, à collegio Pontificum impeditus est, negante vnam cellam duobus diis rectè dicari: futurum enim, si quid prodigij accidisset in ea, ne dignosceretur, vtri rem diuinam fieri oporteret: nec duobus nisi certis diis vnà sacrificari solere: ea Pontificum admonitione effectum est, vt Marcellus separatis ędibus, Honoris ac Virtutis simulachra statueret. neque aut collegio Pontificum autoritas amplissimi viri, aut Marcello adiectio impensæ impedimento fuit, quo minus religionibus suus tenor, suáque obseruatio redderetur. Liuius Decad. 3. libro 7. Marcellum aliæ atque aliæ obiectæ animo religionès tenebant: in quibus quòd, cùm bello Gallico ad Clastidium ædem Honori & Virtuti vouisset, dedicatio eius à Põtificibus impediebatur, quòd negabant vnã cellam amplius quam vni Deo rectè dedicari. Quia, si de cęlo tacta, aut prodigij aliquid in ea factum esset, difficilis procuratio foret: quòd vtri Deo diuina res fieret, sciri non posset. Neque enim duobus nisi certis deis ritè vna hostia fieri. Ita addita Virtutis ædes approperato opere: neque tamen ab ipso ædes eæ dedicatæ sunt. Meminit Florus in Liuij Epitome lib. 19.

l Demum lege Papyria.] Cicero in Oratione pro domo sua ad Pont. & vide suprà in verbo, Iniussu populi.

m Funestamque familiam.] Liuius 3. Decadis lib. 2. loquens de clade Cannẽsi, Tum priuatæ quoque per domos clades vulgatæ sunt: adeoque totam vrbem oppleuit luctus, vt sacrum anniuersarium Cereris intermissum sit: quia nec lugentibus id facere est fas, nec vlla in illa tempestate matrona expers luctus fuerat. Itaque ne ob eãdem causam alia quoque sacra publica aut priuata desererentur, Senatusconsulto diebus 30. luctus est finitus.

n Propterea in sacrificiis.] Festus Pompeius lib. 11. Minuebatur, inquit, populo luctus ædis dedicatione, cùm à Cẽsoribus lustrum condebatur, cum votum publicè susceptum soluebatur.

o Tum

in sacrificiis anniuersariis,& ædis dedicatione,publicum luctum minui perpetua lege cauebatur. [o] Tum siquando exitiali bello & terribili strage dimicatum foret, ne propter luctus acerbitatem & intestinum vrbis malum sacra Cereris intermitterentur, lugendi tempus ad certam fuit diem præfinitum: quod etiam Græcis in vsu erat, vt in annua Cereris celebritate, funestos interesse,[p] aut vota exoluere, vetaretur. Templi verò consecratio fiebat, vt qui templum ædémve dedicaturus erat, [q] postem tenens, [r] accenso foculo, & aduocato numine cui templum ædésve sacrantur,se ex prophano vsu & humano iure,templum, cellam, mensas, arulas, quæque eò pertinent, eximere, eaque conceptis verbis ipsi numini(nominat numen)diuina humanaque omnia consecrare dicareque affirmet,Sabina herba ad sacrum adhibita, sine qua templum ædémve, phana aut sacella, minimè dicari putarunt posse. [s] Fuitque constitutum, vt in dedicanda ara vel simulacro,postem teneri non oporteret,in æde verò necessum foret:in quo est animaduersum, si parum rectè tabernaculum captum esset, crimen spretæ religionis admitti.Athenienibus verò in ara consecranda,vel statua dedicanda, mulieres in veste versicolori ollas leguminum circunferunt,illasque gratias agentes,erectoribus dividunt. [t] Notatumque & illud,consecrationis verba ritè concipi oportere,ne syllaba vel verbo cadant: [v] quare Metellum pontificem ædem dedicaturum, quum balbus esset,multum laborasse ferunt,vt verbum Opiteræ,rite exprimere,& sine offensione posset: [x] sicut Demosthenes linguæ impedimento offensus,adeò blæsus erat, vt in exprimēdo ρ literam, multū laborasse dicant,pro qua λ proferebat.[y] Vtque in consecratione ædis, siquando luctu publico populus teneretur, dimissis sagis, candidas vestes induant. [z] Cumque omnia sacra tanquam diis debita,violari nefas foret:hominem tamen sacrum & deo deuotum morte afficere, nefas non putarunt, tanquam illius anima diis deuota,amplius humani commercij non sit. [a] Religiosum verò locum

Græci.
Ceremonia in templi consecratione.
Sabina herba in dedicationibus.
In dedicanda ara vel simulacro.
Athenienses.
Consecrationis verba articulatè exprimenda.
Demosthe. blæsus.
Luctus remissus.
Homo sacer.
In loco consecrando.

ANNOTATIONES.

o Tum si quando.] Id quod diximus ex Liuio in verbo, Funestamque familiam.

p Aut vota soluere.] Festus Pompeius loco suprà citato ibi, Propterea in sacrificiis.

q Postem tenens.] Liuius 1.Dec.lib.2. in dedicatione ædis Iouis in Capitolio, sic scribit, Postem iam tenenti consuli, fœdum inter precationem deûm nuncium incutiunt: mortuum eius filium esse, funestaque familia dedicare eum templum non posse. Non crediderit factum, an tantum animo roboris fuerit, nec traditur certum, nec interpretatio est facilis. Nihil aliud ad eum nuncium à proposito auersus, quàm vt cadauer efferri iuberet: tenēs postem, precationem peragit & dedicat templum. Valerius Maximus libro 5. cap. 10. Horatius Puluillus cùm in Capitolio Ioui Opti.Maxi. ædem Pontifex dedicaret, interque nuncupationem solennium verborum postem tenens, mortuum esse filium audisset, neque manum à poste remouit, ne tanti templi dedicationem interrumperet: neque vultum a publica religione ad priuatum dolorem reflexit, ne patris magis quàm Pontificis partes egisse videretur. Seneca de Consolatione ad Martiam. Ante hos Cicero in d. Oratione pro domo sua, Verbóne Pontifices putatis, si is postem tenuerit, & aliquid dixerit, domum vniuscuiusque consecrare posset.

r Accenso foculo.] Dictum est suprà in verbo, Accenso foco.

s Fuitque constitutum.] Cicero in Oratione pro domo sua ad Pontif. Postem teneri in dedicatione oportere videor audisse templi. & paulò pòst, Simulachrum autem aut aram si dedicasti,sine religione loco moueri potest.

t Notatumque & illud.] Quod probat exemplo seq.

v Quare Metellum.] Plinius lib.11.cap.37. Metellum Pontificem adeò inexplanatæ fuisse linguæ accepimus,vt multis mensibus tortus credatur,dum meditatur in dedicanda æde Opiferæ dicere.

x Sicut Demosthenes.] Plutarchus in vita illius.

y Vtque in consecratione ædis.]Festus Pompeius lib. 11. Minuebatur populo luctus ædis dedicatione.

z Cumque omnia sacra.] Id vsque ad versicul. Religiosum. sunt Macrobij libro 3. cap. 7. Veteres nullum animal sacrum in finibus suis esse patiebantur: sed abigebant ad fines deorum, quibus sacrum esset: animas verò sacratorū hominum, quos Græci ζωάνας vocant, diis debitas existimabant. Quemadmodum igitur quod sacrum ad deos ipsos mitti non poterat, à se tamen dimittere non dubitant: sic animas, quas sacras in cœlum mitti posse arbitrati sunt,viduatas corpore quàm primùm illò ire voluerunt. Vide Festum Pompeium lib.17.

a Religiosum verò locum.] Martianus in L. in tantum.§.religiosum.ff.de rerum diuis. & repetitur in §. religiosum. eodem titul. Idque videre licet ex toto penè tit. ff.de religiosis & sumptibus funerum.

eum facere dicunt, qui defunctum cadauer aut cineres in locum suum defert, quíve mortuum in prædio locóve suo humo tegit: [b] locus tamen vbi crematur corpus, prius quàm iniecta gleba sit, non ideo religiosus manet, sed prophanus. [c] Sed quum à prima origine intra suas quisque ædes defossa cadauera haberent, [d] vnde Lares in singulis ædibus colendi religio peruasit, in [e] Larario, in quo præter deorum penatium, etiam insignium virorum, quas venerarentur, effictas imagines habebant: [f] quare Seuerus imperator religione tactus, Christum, Abraham, Orpheum & Apollonium, velut deos, intra ædes veneratus est: [g] postea lege 12. tabularum, ne intra vrbem sepelire liceret, probè cautum fuit: [h] itaque in agris quisque suis sepulchra & loculos, in quibus cineres suorum conderent habuere. [i] Cineres tamen illorum qui triumphassent, aut [k] imperatorum, summorumque ducum, qui rempub. auxissent, [l] virginumque Vestalium, in vrbem ferri, & in foro condi licebat. [m] Primumque Traianum Augustum sepulchrum in foro meruisse accepimus, [n] quod & posteris deinceps datum est. A qua institutione postea desitum esse crediderim: [o] nanque Hadrianus, & mox Antoninus Pius Au-

Sepeliendi locus apud priscos Romanos.

Imagines in lararío.

Quorũ cineres in vrbe sepelire licebat.

ANNOTATIONES.

b Locus verò vbi crematur corpus.] Cicero lib. 2. de Legibus, Prius quàm in os iniecta gleba est, locus ille, vbi crematum est corpus, nihil habet religionis: iniecta gleba tum & ille humatus est, & sepulchrum vocatur, ac tum denique multa religiosa iura complectitur.

c Sed cùm à prima origine.] Seruius in eum locum lib. 5. Aeneidos,

Præterea, si nona diem mortalibus almum
Aurora extulerit.

Sciendum, inquit, quia apud maiores, vbi quis vbicunque fuisset extinctus, ad domum suam referebatur, & illic qui erant octauo die incendebant, nono sepeliebatur. Et rursus lib. 6. vbi de Miseno summo artifice in sono tubæ loquitur,

Sedibus hunc refer ante suis & conde sepulchro.

Sic scribit, Apud Maiores omnes in suis domibus sepeliebantur: vnde ortum est, vt Lares colerentur in domibus: vnde etiam Laruas vocamus.

d Vnde Lares.] Seruius vbi suprà. Et vide suprà lib. 5. cap. 24.

e In Larario in quo &c.] Quod probat ex seqq.

f Quare Seuerus Imperator.] Scilicet Alexander Seuerus ex Lampridio, qui id de eo refert in vita ipsius: cuius hęc verba sunt, Vsus viuendi eidem hic fuit: Primùm, vt si facultas esset, id est, si non cum vxore cubuisset, matutinis horis in Larario suo, in quo & diuos Principes, sed optimos electos & animas sanctiores, in queis & Apollonium, & quantum scriptor suorum temporum dicit, Christum, Abraham & Orpheum, & huiusmodi deos habebat, ac maiorum effigies, rem diuinam faciebat.

g Postea lege 12. Tabularum.] Cicero lib. 2. de Legibus, vbi eius legis verba sic scribit, Hominem mortuũ in vrbe ne sepelito, néve vrito. Quod postea Duillio Consule Senatus prohibuit, & legauit (aut vt alij legunt) cauit ne quis in vrbe sepeliretur, vt scribit Seruius in 11. lib. Aeneidos Virgilij quo loco statim citabimus. Et hîc omnino vide suprà libro 3. cap. 2.

h Itaque in agris quisque suis.] Vt videre licet ex Cicerone in Oratione pro Sex. Roscio, Cui de tanto patrimonio ne iter quidem ad sepulchrum patrium relictum est. Et Horatio Serm. lib. 1. Sat. 8 illis versibus,

Mille pedes in fronte, trecentos cippus in agrum
Hic dabat, hæredes monimentum ne sequerentur.

Et Liuio 1. Decad. lib. 6. Quod & apud Græcos obseruabatur, vt docet Aeschines aduersus Timachũ, & Aristophanes in ἐκκλησιαζούσαις, siue concionantibus. Et apud Hebræos, vt docent Sacræ literæ Genesis cap. 23. Abrahamus sepeliuit vxorem suam Saram in spelunca duplici, quam quadringentis siclis argenti probatæ monetæ publicæ emerat ab Ephrone, præsentibus filiis Heth. Et vt testatur D. Ioannes cap. 19. in fi. Iosephus ab Arimathea, & Nicodemus corpus D. nostri Iesu Christi linteis cum aromatibus obligatũ, vt Iudæis sepeliendi mos erat, posuerunt in monumento nouo, exciso in petra, & in quo nondum quisquam positus fuerat, quod erat in horto iuxta locum vbi crucifixus fuerat.

i Cineres tamen illorum, qui triũphassent.] Plutarchus probl. cap. 79.

k Aut Imperatorum.] Seruius in lib. 11. Aeneidos in eum locum,

- Auectaq́; partim
Finitimos tollunt in agros, vrbiq́; remittunt.

Et vide suprà lib. 3. cap. 2. ad fi.

l Virginumque Vestalium.] Seruius in eodem loco, vbi & id dicit, Ipsas quoque Vestales, viuas tamen intra vrbẽ in campo Scelerato obrutas fuisse. quod & nos alibi diximus.

m Primumque Traianum.] Solus omnium, authore Eutropio lib. 8. in princ. omnium Traianus intra vrbem sepultus est. Ossa collata in vrnam auream, in foro quod ædificauit, sub columna sita sunt. Sic autẽ scribit Sex. Aurelius Victor, Huius scilicet Traiani, exusti corporis cineres relati Romã, humatiq; Traiani foro sub eius columna, & imago superposita, sicuti triumphantes solent, in vrbem inuecta, Senatu præeunte & exercitu.

n Quod & posteris deinceps datum.] Id pugnat cum eo quod confestim sequitur. nam Hadrianus nullo alio intermedio post ipsum Traianum imperauit.

o Nanque Hadrianus.] Vlpianus in l. Prætor ait.

gustus, ius antiquum renouans, ne cui intra vrbem sepelire liceret, edictis decretisque sanciuere. [q] Quæ Platonis etiam institutio fuit, vt in agro infœcundo & sterili sepulchra constituerentur, ne viuentibus officiatur. Cumque tota familia sepulchri patrisfamilias particeps foret (quippe extra sacra & legem inferri cadauer non licebat) procedente mox tempore, ne in genus & posteros sepulchra descenderent, alia fuit lege sancitum, donec nouo postea edicto ad genus & familiam pertinuere. [r] Quæ quidem pro dignitate & opibus fiebāt maiora, si imperatores aut summos duces amplis honoribus functos, sepelire contingeret: minora verò, si mediocris fortunæ viros sepulchro condi curarent. In quibus literis adnotabant, quot pedes à fronte, quot in latitudinem sacer locus procederet. Sed quum profusissimæ impensæ, & magnæ moles sepulchrorum quotidie fierent, sequutis inde temporibus, ne ampliori opere excitari sepulchrum, [s] quàm quod quinque diebus absolueretur, [t] nec maiori lapide, quàm qui laudes sepulti & titulos honorum acciperet, lege cautum fuit: [v] quod Græci epiodium, siue [x] epitaphium dixere, [y] id quod Plato legibus cauit, & Græci sanciuere, ne quis maioris operæ sepulchrum excitaret, quàm quod decem homines triduo perficerent: [z] néve Hermas in Ceramico apponere, [a] aut longè petito proœmio epigramma inscribere fas foret. [b] Mox Demetrius rex nouis sepulturis modum statuit, sanxitque super defuncti cineres erigi columellam, quæ vltra cubitos tres non extaret. Quod Sylla lege promulgata constituit, qua funebres impensæ, & ambitiosæ exequiæ, atque ad rogum munera, necnon conuiuiorum impendia, præscripto fine taxabantur: qui tamen in Metellæ coniugis funere legem suam transgressus, profusione maxima exequias dedit. Lycurgus verò defuncti nomen tumulo asscribi vetuit, nisi illius qui fortiter pro patria

Sepulchra familiæ. *Sepulchra pro dignitate & opibus.* *Lex de sepulchris struendis.* *Epiodium & Epitaphium.* *Demetrij sanctio.* *Sylla.* *Lycurgi.*

ANNOTATIONES.

ait. 3. §. Diuus. ff. de sepulchro violato. scribit, Hadrianum rescripto suo pœnam statuisse quadraginta aureorum, & in eos qui in ciuitate sepeliunt, quam fisco inferri iussit, & in magistratus, qui hoc passi sunt, locumque publicari iussit & corpus transferri.

q Quæ Platonis etiam institutio fuit.] In lib. 12. de Legibus, Nullum, ait, in loco fœcundo & agro ad culturam apto sepulchrum fiat. Sed is locus corpora defunctorum recipiat, qui ad cætera inutilis, & ad id tantùm commodus viuentes minimè lædit. Nec enim à viuis & à mortuis terræ matris fœcunditas impediēda est. Nemo ergo aut viuens, aut mortuus aliquem alimento priuet.

r Quæ quidem pro dignitate & opibus.] Quod & nostris legibus probatur l. at si quis. 14. §. hæc actio. illis verbis, Aequum autem accipitur ex dignitate eius, qui funeratus est: ex causa, ex tempore, ex bona fide: vt neque plus imputetur sumptus nomine, quàm factum est: neque tantum, quantum factum est, si immodice factum est. Debet enim haberi ratio facultatum eius, in quem factum est: & ipsius rei, quæ vltra modum sine causa consumitur. Vide suprà lib. 3. cap. 7. incip. Eam verò pyram. Ex Legibus autem Platonis lib. 12. Lex, inquit, ista sit, vt qui maximi cēsus est, ad funus & sepulturam non plus quàm minas quinque impendat, qui secundi tres, tertij duas, quarti vnam: atque ita singulorum modica erit impensa.

s Quàm quod quinque diebus.] Id Platonis est d. lib. 12. de Legibus, Agger, inquit, de sepulchris loquens, non altior sit eo cumulo, quem viri quinque diebus construere possunt.

t Nec maiori lapide.] Plato ibi, Lapides, ait, superstruātur nō maiores quàm vt possint defuncti laudes quatuor solùm heroicis versibus editas comprehendere.

v Quod Græci Epiodium.] Epiodium siue Epicœdium, canticum quod dicitur cadaueri nondum sepulto: alio nomine Nænia dicitur, ex ἐπὶ super, & ᾠδὴ canticum.

x Siue Epitaphium.] Cicero lib. 5. de Legibus. D. Hieronymus D. Augustino respondens, Epitaphium asserit propriè scribi mortuorum: sicut ab ipso epitaphium Nepotiani scriptū est. Liber item D. Hieronymi, qui de viris illustribus inscribitur, à quibusdam dicitur Epitaphium, qui titulus, vt inquit Diuus Augustinus, probari posset, si eorum tantùm hominum, vel vitas, vel scripta contineret, qui iam defuncti essent.

y Id quod Plato legibus.] Lib. 12. de Legib. & vide infrà in verbo, Néue Hermas in Ceramico.

z Néue Hermas in Ceramico.] Cicero lib. 2. de Legib. paulò ante fin. Sed post aliquanto, propter has amplitudines sepulchrorum, quas in Ceramico videmus, lege sancitum est, ne quis sepulchrum faceret operosius, quàm quod decem homines effecerint triduo: neque id opere tectorio exornari, nec Hermas hos quos vocant, licebat imponi: nec de mortui laude nisi in publicis sepulturis: nec ab alio, si qui publicè ad eam rem constitutus esset, dici licebat.

a Aut longè petito proœmio.] Cicero d. lib. 2. de Legibus.

b Mox Demetrius Rex.] Cicero d. lib. 4. de Demetrio, Sepulchris, inquit, nouis finiuit modum.

Solonis. Aegyptiis tria sepulchrorũ genera. Aethiopes. Indi. Germani. Cyrus. Romani. Megarenses. Diogenis sepeliendi ratio. Tyranni & qui sibi mortem cõsciuerant, non sepulti.

occubuisset,& operam in bello reipub.nauasset [c] Solon verò pœna coercuit illos, qui sepulchra delerent,aut in gentilia alienum inferrent. [d] Aegyptiis tria fuere sepulchrorum genera: vnum præcipuum & maximi sumptus, quod argenti talento taxabatur: medium,minarum viginti:humile verò, ex leui materia minimæ impensæ. [e] Clariora fuere Aethiopibus: nam ditiorum monumenta ex auro fiunt, tenuiorum ex argento, inopes autem conduntur fictilibus. [f] Indi & [g] Germani operosa sepulchra, vt grauia defunctis, aspernati sunt,itaque humili condebantur tumulo. [h] Cyrus verò apud Xenophontẽ,non auro,nec argẽto cõdi,sed terræ corpus reddi voluit velut matri. Singulosque singulis sepulchris condi apud Romanos diu permansit,[i] quod ab Atheniensibus vsurpatum est. Megarenses contrà:nam tres aut quatuor defuncta corpora singulis condebant tumulis prona: [k] contrà Diogenes Cynicus: nam corpus in faciem sepeliri censuit,inferiora aliquando cõuertenda arbitratus. In publico tamen non fuisse ius sepulturæ, ex decreto pontificum cauebatur. Sed quum vis morbi Romæ passim per ignota capita vagaretur, [l] Antoninus Philosophus Augustus, vt passim in vrbe liceret humari,cauit edicto,loco non definito. [m] Si qui tamen tyranni malè de republica meriti,supplicio affecti essent,aut si qui laqueo & morte inhonesta, aut malo ictu occubuissent,[n] vel cælesti essent afflati numine,illos condi sepulchro,aut humari

ANNOTATIONES.

Nam super terræ cumulum noluit quid statui, nisi columellam tribus cubitis, ne altiorem, aut mensam,aut labellum: & huic procurationi certum magistratum præfecerat.

c Solon.] Cicero d. lib.2. de Legibus. De sepulchris autem nihil est apud Solonem amplius,quàm nequis ea deleat, néue alienum inferat, pœnaque est, si quis bustum (nam id puto appellari τύμβον) aut monimentum, inquit, aut columnam violarit, deiecerit,fregerit.

d Aegyptiis.] Diodorus Siculus lib.2.c.5.

e Clariora fuere Aethiopibus.] Vide Herodotum lib.3.Diodorum Siculum lib.3.c.5.

f Indi.] Strabo lib.15.

g Et Germani.] Cornelius Tacitus de Moribus Germanorum.

h Cyrus apud Xenophontem.] Lib.8.Pædiæ Cyri, cuius hæc verba sunt,τὸ δ' ἐμὸν σῶμα, ὦ παῖδες, ὅταν τελευτήσω μήτε ἐν χρυσῷ θῆτε, μήτε ἐν ἀργυρῷ, μήτε ἐν ἄλλῳ μηδενὶ, ἀλλ' ὡς τάχιστα τῇ γῇ ἀπόδοτε. Cicero lib.2. de Legib. Ac mihi quidem, inquit antiquissimum sepulturæ genus illud fuisse videtur, quo apud Xenophontem Cyrus vtitur. Redditur enim terræ corpus, & ita locatum ac situm quasi operimento matris obducitur. Tu tamen de ipsius Cyri sepulchro vide Arrianum lib.6.gestorum Alexandri,vbi aliud voluisse videtur.

i Quod ab Atheniensibus.] Plutarchus in Solone sic scribit, In sepeliendo Megarenses mortuos ad Orientem conuertunt, Athenienses versus Occidentem. Instat contrà Hereas Megarensis, aitque Megarenses etiam mortuorum corpora ad Occidentem humi mandare. Illud præterea maius adiungit, Atheniensium singulos singula sepulchra habere,Megarenses tres & quatuor vno sepeliri.

k Contrà Diogenes Cynicus.]Laërtius in vita illius.

l Antoninus Philosophus.]Lampridius in vita illius, Tanta, inquit, pestilentia fuit, vt vehiculis cadauera sint exportata sarracisque. Tunc autem Antonini leges sepeliẽdi,sepulchrorumq; acerrimas sanxerunt:quandoquidem cauerunt,vt siquis vellet, fabricaret sepulchrum: quod hodiéque seruatur.

m Si qui tamen tyranni.] Appianus lib.2.bellorum Ciuilium, Leges, inquit, tyrannorum corpora insepulta iubent abiici.

n Vel cœlesti afflati essent numine.] Adde & sacrilegos communi Græcorum lege insepultos abiici iussos ex Diodoro Siculo lib.16. cap.6. Et eos qui sibi mortem consciuissent, nisi causam iustam protulissent. Vnde Quintiliano,si is est,declamat.4. hæc lex celebratur, Qui causas voluntariæ mortis in Senatu nõ reddiderit,insepultus abiiciatur.Nam vt scribit Hegesippus lib.3.ca.17. Deus omnipotens thesaurum nobis optimum dedit, atque inclusum in hoc vase fictili,& consignatum cõmisit nobis custodiendum quoad ipsi placeat reposcere.Nonne in vtroque crimen est, vel reticere depositum non reposcenti, qui dederit: vel reposcenti negare? Si hominis depositũ violare pœna infamiæ est,quantò magis violare depositum Dei? Depositum Dei anima est in hoc corpore, anima quæ mortis istius capax non fit.Non enim vllo mortis vinculo astringitur, atque alligatur,sed videtur mortẽ operari,cùm soluitur corpore, atque de commisso sibi contubernio seiungitur. Cur igitur ante repetitũ depositum mortem irrogamus,&animã quasi inutilem à nobis remittimus, atque è domo nostra excludimus, & corpus sine decore & gratia sui in terrã resoluimus? Cur exeundi hinc præceptũ non expectamus?Miles tesseram expectat, seruus imperiũ. Si quis horũ sine præcepto exierit: alter desertor, alter fugitiuus est. Qui hominem fugit, pœnæ obnoxius est, quamuis improbum fugerit dominum: nos optimum omnium fugientes, possumus non adstringi impietatis flagitio? Et non multò pòst subiungit, Hæc non solùm moribus hominum, sed etiam legibus interdicta accepimus. Nanque alij insepultos proiici iubent eos, qui in se ferrum deiecerunt. Dignum est enim, vt qui patris imperium non expectauerunt, priuentur

non decebat, itaque insepulti abiiciebantur. [o] Vnius tamen Phocionis publico iudicio damnati, quum insepultum cadauer iaceret, seruilis manus sepelisse fertur. [p] Si autem de cœlo sepulchrum tactum, aut fulmine ictum esset, locum à deo expeti, & propterea consecrari putarunt, [q] quod Lycurgo [r] & Euripidi poetæ contigisse ferunt, quorum sepulchra de cælo tacta sunt. [s] Eratque Græcis lege cautum, vt qui patrimonium prodegerat, sepulchro patrio non humaretur, sed externo: [t] Néve quis ob proditionem reus, Athenis tumularetur, tanquam ob crimen famosus foret. [v] Ideo Phocionis, aliorumque qui proditionis insimulati pœnas dederant, cadauera extra fines Atticos exegerant. [x] Cimon verò Miliciadis filius, vt pater qui obierat in carcere, humaretur, captiuum se præstitit, & seruituti mancipauit. [y] Apud Aegyptios si quem prauis moribus vixisse contingeret, eiectum cadauer in vastis solitudinibus exponunt. [z] Persæ damnatorũ corpora feris & canibus abiiciunt. In quo illud traditur mirum, quod cum Clearchi cadauer ob crimen insimulati canibus expositum foret, magna vis venti exoriens, illud puluere texit, tanquam diis significantibus immeritum pœnas dedisse. [a] Hostium tamen sepulchra nobis religiosa non sunt: ideo violari sine piaculò possunt, lapidesque inde sublatos in quemlibet vsum conuertere, non est vetitum. Atque licet Athenis magna fuerit sepulchrorum cura, non minor tamen Romanis, qui publica

Græcorum lex in prodigos.
Proditores
Aegyptij.
Persæ.
Clearchi cadauer.
Hostium sepulchra.

ANNOTATIONES.

priuentur quasi quodam matris gremio, terræ sepulchro. Alij dexteram manum abscindunt defunctis, vt separetur à membris sui corporis, quod aduersus corpus suũ vesano militauit furore. Sed hũc exitum sacrilegi ferunt, aut proditores, vel percussores parentum, qui verum patrem non agnouerunt, nec sese cognoscunt. Ideo aut penitus sepeliri prohibentur, aut non toti sepeliuntur. Quod & à Iosepho traditur Belli Iudaici lib. 3. cap. 14. his verbis, Denique si qui se occiderint, apud nos quidẽ vsque ad solis occasum insepultos abiici decretũ est, cùm etiam hostes sepeliri fas esse ducamus: apud alios autem & dextræ iubentur abscindi eiusmodi mortuorum, quæ in ipsos armatæ sunt: quoniam vt corpus ab anima, ita manum esse à corpore alienam existimarent. Quin & qui in calamitate parentes deseruerunt (teste Quintiliano declam. 6.) insepulti abiiciuntur.

o Vnius tamen Phocionis.] Prob. Aemylius in vita illius in fi. Aliter Plutar. in vita illius ad fi. qui Atheniensium in Phocionẽ mortuũ crudelitatẽ ostendens sic scribit, Atqui inimici, quorum nondum erat in viuum satis explicata crudelitas, mortui quoque corpus atrociter insectati sunt. Illud enim nullo prorsus igne succẽso, nullo funesto lumine, nulla deniq; non honoris modò, sed ne humanitatis quidẽ significatione, Atticis exportari finibus edixerũt. Dicturq; ex illius familiaribus neminem eius corpus contingere ausum, sed Conopionẽ quendam curandis funeribus quæstum facere solitum, mercede accepta, in Eleusinam deportasse cadauer, ibique igne ex agro Megarico sumpto, id concremasse.

p Si autem de cœlo sepulchrum tactum.] Quod probat exemplis seqq.

q Quod Lycurgo.] Plutarchus in vita illius in fi. Quamobrem, inquit, & Aristoteles ait, minoribus Lacedæmonem quàm par esset prosequi Lycurgum honoribus, tametsi maximis prosequuntur. Nam & templum ei condidere, & singulis annis, vt deo, sacra faciebant. Dicitur autem cùm eius reliquiæ domum veherentur, de cœlo tactas esse.

r Et Euripidi.] Plutarchus in eodem loco, vbi dicit id eis solis illustribus viris obtigisse, his verbis, Hoc vero non facilè alteri cuiquam ex illustribus præterquàm Euripidi accidisse, & mortuo & condito in Macedonia iuxta Arethusam. Itaq; argumentum ac testimonium magnum iis est, qui sunt Euripidis studiosi, illi soli post mortem contigisse, quæ prius diis immortalibus dilectissimo piissimóque Lycurgo contigissent.

s Eratque Græcis lege cautum.] Et id quidem de Abderitis tradit Laërtius in Democrito.

t Néue quis ob proditionem reus, Athenis tumularetur.] Thucydides lib. 1. non adeò longè à fi. vbi de morte & sepultura Themistoclis loquitur. Et Xenophon lib. 1. Rerum Græcanicarum, vbi & idem de sacrilegis dicit. Ad quod & tu vide supra in verbo Vel cœlesti afflati essent numine.

v Ideo Phocionis.] Valerius Maximus lib. 5. c. 3. de ingratis sic scribit, Phocion his dotibus, quæ ad pariendum honorem potentissimæ iudicantur, clementia & liberalitate instructissimus, non tantùm in eculeo Atheniensibus impositus est, sed certè post obitum nullam Atticæ regionis, quæ ossibus eius iniiceretur, glebulam inuenit. Iussus extra fines proiici, intra quos optimus ciuis vixerat. Plutarchus loco quem citauimus suprà ibi, Vnius tamen Phocionis.

x Cimon verò.] Probus Aemylius in vita illius post princ.

y Apud Aegyptios.] Aegyptij (authore Diodo. Siculo lib. 2. c. 5.) iudicum sententia corpus eius, qui comprobatus est malè vixisse, sepulchro priuant.

z Persæ.] Id vsque ad versi. Hostium tamen. sunt Plutarchi in Artaxerxe.

a Hostium tamen sepulchra.] Caius in l. sepulchra. 4 ff. de sepulchro violato. Sepulchra, inquit, hostium religiosa nobis non sunt: ideóque lapides inde sublatus in quemlibet vsum conuertere possumus: nec sepulchri violati actio competit.

monumenta etiam pauperibus & seruis vbi conderentur ædificarunt. Apud Græcos quoque detestabili crimine obnoxius erat, & capitis pœna dignus, qui insepultum cadauer reliquisset, adeò vt equos & canes parentis affectu,[b] Cimonem[c] & Xantippum luxisse, & tumulo indidisse legamus.[d] Anser quoque Lacydi philosopho ita adhæsisse fertur, vt nec domi, neque foris ab eo discederet: quem elatū funere, effusis lachrymis sepeliuit.[e] Alexander quoque Bucephalo duxit exequias,[f] sicut Agrigentini equis sepulchra & pyramides erexere.[g] Inter quos Augustus Octauius,[h] & postea Hadrianus Cæsar equo tumulum fecisse traduntur maximi sumptus, & carmē inscripsisse.[i] Commodus quoque Prasino equo mortuo sepulchrum in Vaticano fecit.[k] Et Romani coruo dedere exequias, præcedente tibicine, duorum Aethiopum humeris elato:[l] Aegyptij verò quum feles aut aliquod animal moritur, cuius superstitioni addicti sunt, sindone contectum, & sale atque aromatibus delibutum, sepeliunt.[m] Quare circa Myridis paludem cornicis atque ibidis sepulchra sumptuoso lapide visebantur.[n] Tantaque apud Græcos cura sepulturæ fuit, vt decem prætores, quod bello nauali apud Arginusas vi tempestatis acti, defunctos in acie non sepelissent, ab Atheniensibus capitis ac-

Pecudum sepulchra & exequiæ.

Aegyptij.

ANNOTATIONES.

b Cimonem.] Plutarchus in Catone Censorio, Equarum Cimonis sepulchra, quibus olympia tercùm vicit, penes ipsius monumentum videntur.

c Et Xantippum.] Plutarchus ibi addit, Quid quòd etiam canes familiares ac domesticos cùm alij multi, tum Xantippus ille priscus diligentissimè humandos curauerunt? Is enim canem, qui eo tempore, quo ciuitas vrbe relicta Salamina transmittebat, triremi secum enatauerat, in arce sepeliuit. Cui etiam loco Cynotaphium cognomentū est. Præterea in Themistocle hanc historiā sic scribit, Memoratur Xantippi Pericli patris canis, quòd abeuntis domini desiderium & solitudinem ferre non posset, in mare insiluisse, natando triremem assecutus in Salaminem esse delatus, ibique expirans cōtinuo interiisse: quo in loco etiam his temporibus, Canis tumulum vocant, vbi sepulchrum eius fuisse traditur. Aelianus de Varia historia lib.8.c.4. scribit, Poliarchum quoque canes & gallos, si quibus oblectatus fuisset, mortuos publicè extulisse, & amicos suos ad funus aduocasse, splendidéque eos sepelisse, & in illorum monumentis columnam erexisse, in eisque illorum epitaphia insculpsisse.

d Anser quoque Lacydi.] Plinius lib.10.c.22.

e Alexander quoq; Bucephalo.] Pomponius Mela lib.2.cap.47. Plinius lib.6.cap.20.& lib.8.cap.42. scribit, Alexandrum Bucephalo defuncto exequias duxisse vrbemque tumulo circundedisse nomine eius. Solinus cap. 47. aut aliorum computatione 57. Plutarchus in vita ipsius Alexandri, vbi & idem dicit de cane nomine Perita. Et vide Diodorum Siculum lib.17. Quintum Curtium lib.5. Iustinum lib.12. Gellium lib.5.ca.2. Arrianum lib.5.

f Sicut Agrigentini.] Pomponius Mela vbi suprà, Plinius lib.8.c.42. Solinus vbi etiam nuper.

g Inter quos Augustus Octauius.] Plinius d. lib.8.cap.42. Fecit, inquit, & Diuus Augustus equo tumulum, in quo Germanici Cæsaris carmen est. Agrigenti complurium equorum tumuli pyramides habentur.

h Et posteà Hadrianus Cæsar.] Dion in vita illius, Magno, inquit, argumento est, cum studio venandi delectatum fuisse, quòd Borysthenī equo, quo libenter in venationibus vtebatur, mortuo monumentum ædificauit, erexitque columnam inscripto epigrammate. Aelius etiam Spartianus in vita illius, Equos, ait, & canes sic amauit, vt eis sepulturam constitueret.

i Commodus.] Non ille quidem filius Antonini Philosophi, nec Aelius Verus, qui & Ceionius Commodus dictus est, quem Hadrianus adoptauit: sed alius Verus eius filius, qui & Commodus dictus est ex Iulio Capitolino in vita illius, cuius hæc verba sunt, Nam & volucri equo Prasino aureum simulachrum fecerat, quod secum portabat. Cui quidem passas vuas & nucleos in vicem hordei in præsepe ponebat, quem sagis fuco tinctis coopertum in Tiberiana ad se adduci iubebat. Cui mortuo sepulchrum in Vaticano fecit.

k Et Romani coruo.] Plinius lib.10.c.43.

l Aegyptij.] Herodotus libro 2. de Aegyptiorum superstitione loquens, Quibuscunque in domibus, inquit, vltro felis opetit mortem, earum domorum habitatores cuncti supercilia radunt. & paulò pòst, Efferuntur feles mortuæ ad sacra tecta, vbi salsæ sepeliuntur in vrbe Bubasti. Diodorus Siculus libro 2.c.4. de Animalibus diis apud Aegyptios & eorum cultus & sepultura, cùm aliquod eorū animalium, felis, canis, ichneumonis scilicet, moritur, sindone contectum, cum vlulatu pectus percutientes, sale liniunt, ac cedri liquore, vnguentisque odoriferis, quò diutius seruetur corpus vnctum, in sacris locis sepeliunt. Eusebius Præparationis Euang. lib.2.ca.1.

m Quare circa Myridis paludem.] Aelianus de Animalibus, lib.6.cap.7. & dictum est suprà lib. 1.c.27. De huiusmodi autem animalium sepulturis Statius Syluar lib.2. in Epicedio Pileti his versibus,

- Genuit inter bella peremptum
Parthus equum, fidosq; canes fleuere Molossi,
Et volucres habuere rogum, ceruusq; Maronis.

n Tantaque apud Græcos.] Hæc vsque ad vers. Et Lacedæmonij. sunt Valerij Maximi libro 9.ca.8. de Temeritate. nisi quòd non decem Prætores, sed decem Imperatores dicit. Quanquàm scio & Prætoris

cersiti, & vltimo supplicio affecti sint. [o] Et Lacedæmonij dum contra Messenibus ducunt, ne milites qui bello ceciderant, insepulti manerent, tesseras in brachiis insculptis nominibus habuere. Inoleuitque mos Athenis, vt singulæ tribus singulas arcas, in quibus cadauera & dispersas reliquias illorum qui bello ceciderant, suæ cuiusque tribus inquisita colligerent, in expeditione vehiculis ferant. Vnus autem torus constratus inanis ducebatur, illorum qui conquisiti non apparerent: & postquam in publicis sepulchris illa condidissent, ne essent inhonorati, insigni testimonio pietatis in defunctos, solenni oratione de ipsorum laudibus, quòd pro patria mortem pugnando passi fuerant, illos magnificis verbis atque honoribus extulerunt: [p] tametsi ea procuratio funeris, inter pudendas & minimè ingenuas artes haberetur. [q] Si cuius tamen ossa cineresque in alienum sepulchrum deferrentur, illa eruere loci dominus, & sine pontificum decreto aliò transferre non poterat. Est tamen lege cautum, vt locus fulmine ictus, illico religiosus, & in nullius bonis fiat, quòd eum deus consecrasse videbatur: [r] vtque iuxta sepulchrum nouum, propiúsve sexaginta pedes, inuito domino ædes admouere non liceat. Ideo inuiolabilia habita, [s] quæ nec præscribi poterant, nec vsucapi, sicut nec publica. [t] Et tam Romana lege [v] quàm Solonis, ne quis alienum bustum violaret aut deiiceret, grauissima fuit pœna interdictum: quare sepulchri violati actio constituta est. Notatumque & illud, sepulchra & loca religiosa ipsa antiquitate sanctiora fieri, [x] eoque diruto, nihilo minus religiosum locum esse: quippe sepulchrorum sanctitas in ipso solo manet. Sancta verò dicuntur loca, quæ sacrata legibus, plebiscitisve sancita, pœnis adiectis, inuiolata manent: siquidem sanctiones aut obtestatione, aut consecratione, vel pœnis consecrantur. [y] Itaque muri & mœnia ciuitatum, quòd illa

Atheniensium tribuum in iis de iis qui bello ceciderant.
Oratio funebris.
Locus fulmine ictus, religiosus & sacer fit
Lex de nō violando alieno busto.
Antiquitas sanctitatem augebat.

ANNOTATIONES.

toris appellationem trahi ad Imperatorem. Valerij verba hæc sunt, Atheniensium ciuitas ad vesaniam vsque temeraria, quæ decem imperatores suos, & quidem à pulcherrima victoria venientes, capitali iudicio exceptos, necauit, quòd militum corpora, sæuitia maris interpellante, sepulturæ mandare non potuissent: necessitatem puniens, cum honorare virtutem deberet.

o Et Lacedæmonij.] Sed & adde apud Romanos magnæ laudi datum fuisse Pompeio, quòd eorum cadauera, qui in Triario aduersus Mithridatē infeliciter dimicauerāt, & qui inhumati adhuc fuerant, splēdidè ac decorè tumularit. Quod cùm Lucullus neglexisset, iure odij materiam nactus est, vt ex Plutarcho scriptum est in vita Pompeij.

p Tametsi ea procuratio funeris.] Cicero lib. 2. serulem Polinctorum familiam vocat.

q Si cuius tamen ossa.] Id Vlpiani est in l. ossa. 8. in princ. ff. de relig. & sumpt. fun.

r Vtque iuxta sepulchrum nouum.] Hæc lex teste Cicerone lib. 2. de Legibus. non adeò procul à fine XII. Tabul. est. Eius verba sūt hæc, Duæ sunt præterea leges de Sepulchris: quarum altera priuatorum ædificiis, altera ipsis sepulchris cauet. Nam quod rogum bustúmve nouum vetat propius sexaginta pedes adiici ædes alienas inuito domino, incēdium veretur acerbum. Quamobrem autem lex adiiciat Nouum, intelliges ex verbis Pomponij in l. 3. ff. de Mortuo inferendo & sepulchro ædificādo, cùm ita loquitur, Si propius ædes tuas quis ædificet sepulchrum, opus nouum tu nuntiare poteris: sed facto opere nullam habebis actionem, nisi Quod vi aut clam: Si propius ædificium alienum intra legitimum modum mortuus illatus sit: posteà eum prohibere non poterit ædificij dominus, quò minus alium mortuum eò inferat, vel monumētum ædificet: si ab initio domino sciente hoc fecerit. ex quibus verbis datur intelligi, quare lex addiderit Nouum: quasi videlicet, vbi quis semel id passus sit, tacitè suo iuri renunciasse videtur.

s Quæ nec præscribi poterāt, nec vsucapi.] Non enim ea alienari possunt §. sacræ res. Instit. de Rerum diuisione. Ideo nec vsucapi. l. alienationis. 28. ff. de verb. signif.

t Et tam Romana lege.] ff. & C. de sepulchro violato per totum.

v Quàm Solonis.] Cicero d. lib. 2.

x Eóque diruto.] Iustinianus in §. sacræ. versi. locus. Instit. de rerum diuis. Locus autem, inquit, in quo ædes sacræ sunt ædificatæ, etiam diruto ędificio, sacer adhuc manet.

y Itaque muri & mœnia ciuitatum.] Cicero lib. 2. de Natura deorum, Plutarchus in Romulo, & nostræ leges in l. sanctum est. 8. §. in municipiis quoque muros esse sanctos, Sabinum rectè respondisse, Cassius refert: prohiberique oportere, ne quid in his immitteretur. Et Vlpianus in l. sacra loca. 9. §. muros. ff. de rerum diuisione. cùm ait, Muros municipales nec reficere licet sine principis, vel præsidis autoritate, nec aliquid eis coniūgere, vel supponere. Res sacra non recipit æstimationem. Et Iustinianus in §. sanctæ. Instit. eo. tit. Sanctæ quoque res, inquit, veluti muri & portæ ciuitatis, quodammodo diuini iuris sunt, & ideo nullius in bonis sunt. Ideo autem muros sanctos dicimus: quia pœna capitis constituta est in eos, qui aliquid in muros deliquerint. Et huc

Pomœriū sanctum. Sacra & religiosa sancta. Leges sancta. Leges breues esse conuenit. Platonis sentētia de legum paucitate.

transgredi non licet, & [z] tam intra quàm extra pomœrium omnes ab his arcentur, [a] nec cuiquam ædificia illis admouere fas est, augusta & sancta dicta sunt: ideo illibata iuris sanctione defenduntur. Capitale enim fuit, & seueriori pœna coercitum, [b] etiam lege Romuli, illi, qui mœnia transgressus attigisset. [c] Neque mœnia solùm, sed ipsum pomœrium, quantumque circa mœnia loci est, quòd nec coli, neque arari fas erat, sanctum esse liquet. Tametsi sacra & religiosa, quandoque sancta dicta sint. [d] Leges quoque quarum iussa pœnis & suppliciis ac religionibus in æternum coercentur, eo quia non debent pœnę sanctione corrumpi, sanctæ dicuntur: quas breues esse conuenit, velut monita oraculorum diuinitus missa, vt paucis iubeant, non pluribus disputent, suadeantque magis quàm comminentur: [e] quas quidem Plato iussit esse quampaucissimas: nam si suo iure funguntur magistratus, nihil opus esse multiplici lege putauit: vbi verò horum improbitate aliò detorquentur, ex legum multitudine perniciem afferri dicebat. [f] Fuitque opinio Cleonis apud Thucydidem, satius esse malis legibus assuetam ciuitatem non facile mutari, quàm bonis inconstanter vti. [g] Sed tamen leges à populo latæ, aliter ratæ non habentur, quàm si patres autores fiant, [h] postquam fuit de cælo seruatum, nisique ad populum prius latæ, scriba suggerente, consensu populi, [i] non per vim, iussuque senatus [k] trinundino promulgatæ, & per præconem prolatæ,

Cleonis opinio. Quas leges ratas habebant Romani.

ANNOTATIONES.

ferè respicit Homerus dum Thebana mœnia *ἱερὰ* vocat lib.4. Iliados,

οἱ ῥα τοτ' ἱςρατόωνθ' ἱερὰ πρὸς τείχεα Θήβης.

Quanquam & aliò referri potest.

z Et tam intra quàm extra pomœrium.] Liuius 1. Decad. lib. 1. Pomœrium est circa murum locus, quem in condendis vrbibus quondam Hetrusci quà murum ducturi erant, certis circà terminis inauguratò consecrabant, vt neque interiore parte ædificia mœnibus continuarentur, quæ nunc vulgò etiam coniungunt, & extrinsecus puri aliquid ab humano cultu pateret soli. Hoc spatium, quod neque habitari, neque arari fas erat, nō magis quod post murum esset, quàm quod murus post id, Pomœrium Romani appellarunt: & in vrbis incrementum semper, quantum mœnia processura erant, tantum termini hi consecrati proferebantur.

a Nec cuiquam ædificia.] In d. §. muros.

b Etiam lege Romuli.] Ex hocque Remum ipsius Romuli fratrem ideo interemptum ferunt, quòd mœnia Romæ transiluisset, pronunciasseque Romulum sic deinde, Quicunque alius transiliet mœnia mea interfectum iri. Et hæc vulgarior fama fuit, vt scribit Liuius 1. Dec. lib. 1. Quamuis, vt idem dicit, alij aliter Remum interfectum tradant. Et priorem sententiam sequutus est Propertius libro 3. elegia 7. ad Mecœnatem,

Celsaque Romanis decerpta palatia tauris
Ordiar, & caeso mœnia firma Remo.

Et Lucanus lib. 1.

Fraterno primi maduerunt sanguine muri.

Plutarchus in Romulo, & problem. c. 26. Pomponius in l. vltim. ff. de rerum diuis. sic scribit, Si quis violauerit muros, capite punietur: sicuti siquis transcendat scalis admotis, vel alia qualibet ratione. Nā ciues Romanos alià quàm per portas, egredi non licet: cum id hostile & abominandum sit. Nam Romuli frater Remus occisus traditur, ob id quòd murum transcendere voluerit. Et Iustinianus in d. §. sanctæ. Instit. eodem tit. Alteram autem sequutus est Seruius, fabulosam illam priorem existimans in lib. 6. Aen. *Viden' vt geminæ stent vertice cristæ.*

c Neque mœnia solùm, sed ipsum pomœrium.] Liuius 1. Decad. lib. 1. in regno Seruij Tullij, vbi declarat quid sit pomœrium. Textum citauimus suprà in verbo, Etiam lege Romuli.

d Leges quoque.] Vlpianus in l. sacra. 9. §. propriè dicimus. ff. de rerum diuis.

e Quas quidem Plato iussit esse quambreuissimas.] Lib de Legibus 12. & ex eo Strabo lib. 6. sic scribit, Hoc & à Platone dictum est, quibus leges adsunt plurimæ, ac pœnæ plurimæ, iis & viuendi ritus deprauatos esse. Sicut quibus plures adsunt medici, iis & ægritudines permultas adesse, probabile est. Quod postremum de medicis repetit ipse Plato de Repub. lib. 3.

f Fuitque opinio Cleonis apud Thucydid.] Lib. 1. belli Peloponnesiaci.

g Sed tamen leges à populo latæ.] Legum ferendarum morem scribit Franciscus Maturantius in Comment. in Philip. 1. Ciceronis. Vide Macrob. Satur. lib. 3. c. 17.

h Postquam fuit de cœlo seruatum.] Cicero Philip. 5. Quam legem igitur se Augur dicit tulisse non modò tonante Ioue, sed prope cœlesti clamore prohibente, hanc dubitabit contra auspicia latam esse. Augures tantæ authoritatis fuerunt, vt nihil neque domi, neque foris, nisi auspicatò gereretur: quòd Valerius docet lib. 2. cap. 1. de Institutis antiquis. Et Cicero in Oratione in L. Pisonem queritur Obnunciationem, qua perniciosis legibus resistebatur, Fusia & Helia legibus (quas propugnacula murósque trāquillitatis atque ocij vocat) euersam esse.

i Non per vim.] Idem Cicero d. Phili. 5. Quibus de causis, inquit, eas leges, quas M. Antonius tulisse dicitur, omnes censeo per vim & contra auspicia latas, hisque legibus populum non teneri. Idem Philip. 15. Acta Antoni, inquit, rescidistis, leges refixistis: per vim & contra auspicia latas decreuistis.

k Trinundino promulgatæ.] Cicero in Oratione

iuratæ & [l] receptæ, in [m] foro propositæ, ac in ærarium conditæ fuissent. [n] Nam sacrosanctum quid fieri minimè poterat, nisi per populum plebemque sacratum esset. [o] Ideo consulibus legem Curiatam ferentibus, quia à populo non recepta, sed à tribuno plebis sæpe intercessum fuerat, pro lege habita non est. [p] Proditumque memoriæ fuit, malos mores optimis ferendis legibus sæpe causam dedisse: quia vbi perperam viuitur, multiplicibus edundis legibus magna datur occasio. [q] Inde apud Aegineras cautum est, vt qui nouæ condendæ legis causam daret, inuisus omnibus & execrabilis fieret. Sic apud Indos, si quis aliquid perniciosi inuenisset, nisi protinus remedio succurreret, morte plectebatur. [r] Quæ quidē leges, licet in æternum editæ, quum aut vsus coarguit, aut rerum status facit inutiles, pro tempore mutari & induci, ac facile abrogari possunt. [s] Portæ verò ciuitatis non vt mœnia, sanctæ sunt: quia quum per illas defuncta ferantur corpora, sacrosanctas minimè putarunt: quod enim funestum est, id sacrum aut sanctum fieri minimè potest, tametsi alia feratur causa. [t] Cum enim vrbium conditores mœnia signarent, incincti ritu Gabino, id est, toga reiecta circa humeros, taurum ad dextram interius, vaccam æneo aratro iungebant, stiuamque tenentes incuruam, ita vt omnes glebæ in interiorem ruerent partem, perfecto sacrificio mœnia signabant: vbi verò portæ futuræ erant, id loci minimè sulcabant, sed aratrum suspendentes, portarum spatia reliquere intacta. Ideo quum mœnia signata solenni sacrificio, sancta sint: portæ, quia signari illas vel sulcari minimè decebat, sanctæ minimè fuere. In quo id seruatum meminimus, vt fruges in subiectam foueam demittant, & ex vicina terra exaggerent, bouesque sulcatis mœnibus immolent. Macedones verò vbi primùm vrbis mœnia futura erāt, polentam inter solennia adhibuere. [v] Quod quidem aratrum non ædificandis modò vrbibus, sed illis funditus euertendis induceba-

Sacrosanctum.

Noua legis autor execrabilis apud Aeginetas.

Legū abrogatio.

Portæ cur sanctæ non essent.

ANNOTATIONES.

tione ad Pontifices pro domo sua, Si quod in cæteris legibus trinundinum esse oportet, in adoptione satis est trium esse horarum, nihil reprehendo. Et Philip.5. Quid? promulgata fuit? quid? nonne antè lata quàm scripta? nonne antè factā vidimus, quàm futuram quisquam est suspicatus? Vbi lex Cæcilia & Didia? vbi promulgatio? trinundinum? vbi pœnæ recenti lege Iunia & Licinia? Quintilianus lib. 2. cap. 4. de legibus loquens, Siue non trino fortè nundino promulgata, siue non idoneo die fuit, siue contra intercessiones, vel auspicia, aliúdue quid, quod legitimè obstet, dicitur lata esse. Suetonius in Augusto, cap.67. Gellius lib.4. cap.9. Macrobius lib.1.Satur.cap.16.

l Et receptæ.] Vbi leges in Senatu approbatæ erant, & S. C. factum erat, scribebatur, & plures authoritatem suam adscribebant: cuius rei exemplum extat in epistol. Celij 7.lib.8.omnium autem 142.apud Ciceronem in Epistolis Familiarib. Dion. Halicarn. lib.11.vbi de Curiatis & Centuriatis concionibus.

m In foro propositæ.] Seruius in lib.6.Aeneid. in eum locum,

- Fixit leges pretio atque refixit.

Possumus, inquit, Antonium secundum Ciceronem in Philippicis accipere. Fixit autem ideo, quia incisæ in æreis tabulis leges affigebantur parietibus. Locus autem Ciceronis est Philip.1. vt opinor, vbi ita scribit, Quæ ita conseruanda concordiæ causa arbitratus sum, vt non modò quas viuus Cæsar leges tulisset, infirmandas hoc tempore non putarem: sed ne illas quidem quas post mortem Cæsaris prolatas esse & fixas videtis.

n Nam sacrosanctum.] Cicero in Oratione pro L. Cornelio Balbo, Sacrosanctum, inquit, esse nihil potest, nisi quod per populum plebémue sancitum videretur.

o Ideo Consulibus legem Curiatam ferentibus.] Dionys. Halicar. d. lib.7.9.& 11. Vide Gellium lib.15.cap.27. & Sueton. in Augusto, cap.65. & Beroald. ibi.

p Proditumque memoriæ fuit.] Sallustius in Catilinam.

q Inde apud Aeginetas.] Diodorus Siculus lib. 12. scribit, Charondam sanxisse, si quem cuiuspiam legis abrogandæ libido seu necessitas adduxisset, ei collum laqueo inductum primùm circundare: tum sic ornatum in cōcionem ad postulandam à populo legis emendationem prodire oportere: quam si non obtinuisset, laqueo, quo vinctus accesserat, strangulabatur.

r Quæ quidem leges.] Liuius 4. Dec. libro 4. in Oratione Valerij Tribuni plebis, quam habuit pro Oppia lege abroganda.

s Portæ verò ciuitatis.] Plutarchus in Romulo, & probl.c.26.& alibi diximus.

t Cùm enim vrbium conditor.] Virgilius lib. 5. Aeneidos,

Interea Aeneas vrbem designat aratro.

Vbi Seruius eadem quæ Alexander hic scripsit, posuit, & nonnihil Plutarchus in locis nuperrimè citatis. & vide infrà ibi, Quod quidem aratrum.

v Quod quidem aratrum.] Horatius libro 1. Carm. Ode 16.

Ire

Non cuiuis Cæsarũ ius proferẽdi pomœria.

Templi ambitus consecratio.

Mãci, mutilati, debiles, & funesti a consecratione reiecti.

tur, quasi segetes ibi mox futuras denotarent. [x] Fuitque constitutũ, vt nemo Cæsarum, nisi qui imperij fines propagasset, non prouinciali, sed Italico agro quæsito, nationesque signis collatis & iusto prælio perdomuisset, ius proferendi pomœrij haberet. [y] In qua re est animaduersum, Syllam vltimũ Romanorum, pomœrium protulisse: & post Syllam, Claudium Cæsarem terminos vrbis propagasse. [z] Si verò non pomœrium, sed templi ambitus & area consecranda forent, eam consecrationem fieri accepimus, vt serena luce omnem aream & spatium vittis coronisque euincerent. Mox milites & vestales virgines cum pueris puellisque patrimis & matrimis, ex quatuor fontibus aquam spargerent, bouèque & tauro aream lustrarent. Prætorque præsides deos precatus, & magistratus vnà sacerdotesque & senatus, cum equitibus & populo, saxum ingens fundamentis inijcerent, passimque auri & argenti stipes, & metallorum primitias nullis fornacibus euictas aggerarent. In quo præcipuè cauendum, ne saxum, aurúmve in aliud opus destinatum apponãt. [a] Notatumque & illud, vt non solùm funesti à consecratione & sacris arceantur, sed manci, quique insignes debilitate corporis, aut membro non satis vtiles sunt, velut indigni qui sacra tractarent, propterea M. Sergius ob prauitatem imminutionemque corpòris à sacris vt mancus amotus fuit, quòd sacra tractare nequisset. Quod Persis quoque in vsu fuisse traditũ est, quibus morbo affectum oculo aut membro deficientem, dominari, vel sacris præesse inhibetur. Quodque res & loca deorum immortalium diuino cultui mãcipata, iussu populi per pontifices mutari & transferri, ac prophana fieri posse, verbis conceptis, amota religione, sæpe compertum est.

ANNOTATIONES.

Iræ Thyesten exitio graui
Strauere: & altis vrbibus vltimæ
Stetere causæ, cur perirent
Funditus, imprimeretq́ue muris
Hostile aratrum exercitus insolens.

Vbi Acron interpres, Hæc, inquit, consuetudo fuit condendis atque euertendis ciuitatibus, vt aratro fierent: vt de condenda illud Virgilij, quod nos suprà citauimus in verbo, Cum enim vrbium conditor. & de euertenda Cicero. Philipp. 2. Vt vexillum tolleret & aratrum circunduceret. Et huc spectat illud Modestini in l. si vsusfructus. 21. ff. quibus modis vsusfruct. amittatur. Si vsusfructus ciuitati legetur, & aratrum in ea ducatur, vt passa est Carthago, ciuitas esse desinit: ideoq́; quasi morte desinit habere vsumfructum. Illud quoque Lucani lib. 7.

Sarmaticumq́; premat succinctus consul aratrum.

x Fuitque constitutum, vt nemo Cæsarum.] Seneca in libro de Breuitate vitæ, & Cornelius Tacitus lib. 12. Et vide Gellium lib. 13. c. 14.

y In qua re animaduersum est Syllam.] Hæc sunt Gellij vbi nuper citauimus: vbi Syllã & Claudium, quos & ipse memorat, tradit Diuum quoque Iulium post Syllam pomœrium protulisse.

z Si verò non pomœrium, sed templi ambitus.] Hæc vsque ad versic. Notatumque fuit. sunt Cornelij Taciti lib. 20. cuius hæc verba sunt, Vndecimo Calendas Iunias, serena luce spacium omne, quod templo dicabatur, euinctum vittis coronisq́; ingressi milites, quibus fausta omina, felicibus ramis: dein virgines Vestales cum pueris puellisque patrimis matrimisque, aqua, riuis & fontibus, amnibusque hausta, perluere. Tum Heluidius Priscus, Prætor, præeunte Plauto Heliano Pontifice, lustrata boue taurisque area, & super cespitẽ redditis extis, Iouem, Iunonem, Mineruam, præsidésque imperij deos precatus vti cœpta prosperarent, sedésque suas pietate hominum inchoatas, diuina ope attollerent, vittas, quibus ligatus lapis, innexique funes erant, contigit. Simul cæteri magistratus, & sacerdotes, & Senatus, & eques, & magna pars populi studio lætitiaque connixi, saxum ingens traxere: passimq́; iniectæ sunt fundamentis argenti aurique stipes, & metallorum primitiæ, nullis fornacibus victæ, sed vt gignuntur. Prædixere Aruspices ne temeraretur opus saxo auróue in aliud destinato.

a Notatumque & illud.] De funestis testis est Seruius in lib. 11. Aeneidos in princ. ibi,

- Quanquam & socijs dare tempus humandis
Præcipitant curæ, turbataq́; funere mens est.

Et alibi diximus. De Mancis Plinius lib. 7. cap. 28. vbi & id de M. Sergio dicit. Et vide nostras leges Connubiales l. 2. nu. 59.

Locus Ciceronis ex Catone maiore de lege Voconia quæ esset, & quæ Furia, & Falcidia, explanatur. Cap. XV.

Vm Palatini fori iudicia opperiremur, & tædio interdum ac mora offenderemur, in bibliothecam pontificum, quæ ibi fuit proxima, sæpe diuertebamus: ibique in quoscunque incideramus libellos, varia lectione cum amicis conterebamus. Cumque Ciceronis Catonem maiorem inibi fortè nacti essemus, hæc verba quæ ex persona Catonis Cicero memorat, in eo tunc pensitabamus. Cùm ego quinque & sexaginta annos natus, legem Voconiam magna voce & bonis lateribus suasissem. Quid Voconia lege, quam tunc Cato suasit, cautum fuisset, apud nonnullos qui aderāt, quærebatur. Et quum ex nostratibus homo quispiam fori & iudiciorum non ignarus, idem quod Furia & Falcidia, Voconia lege caueri respondisset, ne scilicet testatori ex bonis suis vltra dodrantem legare liceret: vtque quarta hæreditatis pars scripto hæredi saltem maneret incolumis: sæpiusque hanc legem abrogatam noua constitutione excitatam esse, & pleraque induceret: dixi ego, indubio errore labi illos, qui idem Voconia, quod Furia aut Falcidia, statutū fuisse contenderent: quippe Furia & Falcidia, contra legis 12. tabularum antiquissima decreta à principio latæ fuere. Quum enim duodecim tabulis quomodo volet, & cui quantumque volet, de bonis disponendi, illaque siue institutionis, siue legati iure relinquendi, data facultas foret: postea lege Falcidia & Furia, vt nisi ad dodrantem legare liceret: statutū fuit. Interiectis inde temporibus, Q.[a] Volumnius Saxa Tri. pl. tulit ad populum, ne quis hæredem mulierem faceret, coercitæque eo plebiscito mulierum hæreditates sunt. Mox lege Voconia, quam C. Voconius Aricinus Tri. pl. tulit, sancitum fuit, vt non fœminas modò, sed ne quis census hæredem etiam vnicam relinqueret filiam, quam legem Cato persuasit: quo quidem plebiscito, ne liceret legare mulieribus vltra quadrantem, sub graui documento vetabatur: nam quum solidæ hæreditates, & magna patrimonia mulieribus assiduè legarentur, prorsus vt admirabile videatur, quantum mulierum opes hæreditatibus accreuissent: quum obuiam eundum putarent, ne tam immodicæ largitiones mulieribus fierent, quibus temere abutebantur, cautum fuit lege Voconia, vt non vltra quadrantem, hoc est, quartam hæreditatis partem, mulieribus ex quouis peculio obuenire posset. Lege autem Falcidia non quadrantem, sicut in Voconia, sed ne vltra dodrantem in legatis cuiuis absumere potestas foret, cauebatur, vt saltem quarta pars hæreditatis & bonorum, hæredi scripto, qui in bona & nomen adscitus erat, maneret incolumis. Quod enim Voconia lex mulieribus tantùm interdixit, ne vltra quadrantem legaretur, lex Falcidia ad omnium hæreditatem extendit, cauens ne vltra dodrantem, hoc est, nouem vncias testatori in legatis absumere facultas foret. Post aliquot verò ætates, quum multi adulteri præteritis liberis integrum assem mœchis testamento relinquerent, Domitianus Cæsar salubri constitutione, probrosis fœminis quæ mœcharentur, ius capiendi hæreditates legataque ademit, néve lecticis vectarentur, inhibuit. Quòd autem verbis legis cauebatur, ne quis census hæredem etiam vnicam relinqueret filiam, census is dicebatur, qui multam pecuniam & vltra centum millia nummûm in possessione haberet: nam cui multæ essent pecuniæ, multi census æstimabatur. Verba verò legis duodecim tabularum, quibus libera facultas disponendi testatori datur, hęc fuere: Vti legassit suæ rei quisque, ita ius esto.

Ciceronis locus in Catone.

Non idem Voconia lege quod Furia & Falcidia statui.

Lex Voconia

Falcidia lex.

Domitiani statutū in mœchas.

Census.

ANNOTATIONES IN CAP. XV.

a Volumnius Saxa.] Ludouicus Viues in Augustin. de Ciuitate Dei, libro 3. c. 21. pro Volumnio reponit Voconium.

Quid

Quid responderim Hieronymo Massaino, cur in eodem forem statu semper, quum ad honores admitterentur alij. Cap. XVI.

Hieronymus Massainus.

DEmirabatur aliquando Hieronymus Massainus, vir multæ eruditionis, & in studiis bonarum artium non minus atque in rerum actionibus versatus abunde, cur, quum plurimos futiles & ignauos ad honores & sacerdotia promotos, magnosque & opulentos quotidie videat, me tamen ipse in eadem fortuna eodemque semper tenore aspiceret, cui mercedem laborũ studiorumque deberi putaret. Quotiesque in eos sermones venit, obiurgabundus & commoto similis meam segnitiem accusabat, increpitaque ignauia, Tãtis tu (inquit) laboribus tam diu nihil sapere didicisti? Cumque me non nimis laborare, & mea sorte & parabili fortuna contentum respondissem, is vt me erigeret, languentemque spem excitaret, consilium dedit vt facerem, quod quempiam hominem astu & insigni arte longè clarissimum fecisse comperit, qui quum nullis bonis artibus ad pontificatum obrepere posset, dolia vini præcipui pleraque mercatus, ea pontifici dono dedit, suspicatus fore id quod euenit: quo maximè munere effecit, vt proximo senatu multo ampliora tulerit: nanque & honoribus & pontificio donatus postea fuit. Aliosque referebat homines despectissimos turpissimosque, qui prædæ & rapinis assueti, pecunias siue iure, siue iniuria calamitosis erogatas, aut vi extortas, ad fiscum conferebant: quibus artibus effecere, vt clari præpotentesque euaderent. Aliosque ignobiles & obscuros sortis infimæ, atque è cœno emersos, vt aiunt, qui quum permodica re familiari essent, & gratia pollerent, tantum valuisse, vt ad sacerdotia & pontificatus, quum multi clari & diserti viri concurrerent, omnium suffragatione cæteris prælati sint. Innumerosque referebat alios moribus perditissimis, qui sceleris magnitudine ex infima fortuna ad honores obrepsere. Memoria teneo, quum pueris nobis quidam magna doctrina, & in primis honestus vir, non minus græcè quàm latinè doctus, nihil præsidij, nihil sibi opis ad degendam vitam parare potuisset, vitamque admodum tenuem & anxiam duceret, cum inuidos mores cerneret, ac probitati præclusam viam, & quid sibi faciundum esset, animo volueret, vt aliquod in posterum vitæ subsidium parare posset, eò vesaniæ processit, vt coactus inopia, obscœnis & libero homine indignis artibus vacaret (quibus verò artibus, non libet dicere: ita fœdæ & pudendæ sunt) confectaque fuit sibi res ex sententia. nanque haud multo post & sacerdotio & opibus auctus, affluens & beatus tranquillissimè vitam egit. Adeò despecta fortuna, vbi nullus honos virtuti est, extrema experiri aliquando cogit. Quibus ego exemplis admonitus, vehementer animo consternatus sum, ne quando vt eiusmodi honores appeterem, subirem scelesti consilij & conscientiæ notam. Longè igitur multumque præstat, satiusque fuit, vti ingenio meo, vacuumque his molestiis, modico ciuilique cultu contentum esse, neque in ambitionem non necessariam incurrere, quàm bona animi, si qua sibi homo studio & labore parauit, ea turpi quæstu pessimo exemplo fœdare.

ANNOTATIONES IN CAP. XVI.

Hoc caput nullis indiget scholiis.

Quibus ex causis ouare ducibus licebat, & in quibus ouatio differt à triumpho. Cap. XVII.

Ouandi causa

ROmani [a] duces, qui in hostes victricia tulere arma, si minus ea quæ gesserant, triumpho digna forent, vt tantùm ferrent honoris, persæpe quum domũ reuertissent, minoribus triumphis & ouatione honestati sunt, quam [b] Græci εὐάν nuncupant. Causæ verò ouandi, nec triumphandi, hæ ferme

ANNOTATIONES IN CAP. XVII.

ROmani Duces.] Super hoc capite, vide Dionysium Halicarnasseũ lib. 1. Plutarchum in vita Marcelli, & Gellium lib. 5. cap. 6.

b Quam Græci εὐάν.] Plutarchus vbi suprà. Et

traduntur: [c] Si non debellati hostes penitus, sed solùm pericula depulsa sunt: fusique & fugati, perculsi & consternati, aut à populationibus coerciti, non autem multis & magnis cladibus affecti forent. [d] Si ignominia tantùm acceptæ cladis eleuata, [e] vel paululum laboris admissum, [f] aut non in sua & sibi constituta, sed in aliena prouincia res gessissent. Qui enim alieno auspicio res gesserunt, de prouincia triumphos agere non poterant. [g] Si nondum pacata prouincia, reliquiæ bellorum superessent. [h] Si bella non rite indicta, [i] vel cum hoste nõ legitimo, sed populo Romano indigno, [k] vt cum seruis, piratis [l] & fugitiuis bellum fuisset. [m] Vel si deditione facta, mediocri certamine, & incruento prælio pugnatum esset. [n] Aut si ex prouincia exercitus non deportatus, nec successori traditus foret. His omnibus ouare, nec triumphare legitimo triumpho permissum est. [o] Primus enim Posthumius Tubertus traditur, qui bello Sabino victor, quòd haud multo negocio hostem fuderat, vrbem ouans iniit: inde institutum, vt ob præmissas causas ouatio detur, non triumphus. [p] Pompa verò & apparatus idem ferè ouantis qui & triumphantis, sed tamen minor perhibetur: [q] nam & vniuerso senatu, & omnibus ordinibus obuiam effusis, paratu magno vrbem inibat. [r] Et oppida bello capta, signaque militaria, spoliaque & captiua arma, muneraque quibus donatus fuerat, præ se gerebat. Tum duces bello capti, & obsides dati, bellorum machinæ, [s] & cur-

Ouandi causa.

Posthumius Tubertus primus ouans vrbem ingressus.

Pompa & apparatus ouantis.

ANNOTATIONES.

εὐαστήν, vt scribit Dionysius Halicanasseus libro 5. Posthumium, inquit, minore pompa & humiliore, quàm deprauato vocabulo nominant Ouationem quasi εὐαστήν.

c Si non debellati hostes.] Dionysius lib. 8. vbi de ouatione C. Aquilij de Hernicis.

d Si ignominia tantùm acceptæ cladis eleuata.] Vide infrà in verbo, Primus enim Posthumius Tubertus.

e Vel paululum laboris.] Plinius lib. 15. cap. 29. Gellius lib. 5. cap. 6. Festus Pompeius lib. 13. vbi de ouali corona.

f Aut non in sua.] Titus Liuius 4. Decad. lib. 4. in ouatione M. Heluij, Causa, inquit, triumphi negandi Senatui fuit, quòd alieno auspicio, & in aliena prouincia pugnasset. Vide suprà lib. 1. c. 22.

g Si nondum pacata prouincia.] Liuius 4. Dec. lib. 9. vbi de Manlio Proconsule. dictum suprà lib. 1. c. 22.

h Si bella non ritè indicta.] Sunt verba in eam rem Gellij d. lib. 5. c. 6.

i Vel cum hoste non legitimo.] Cum iusto hoste dicit Gellius ibi.

k Vt cum seruis & piratis.] De his vtrisque Gellius in eodem loco.

l Et fugitiuis.] Plinius lib. 15. cap. 29. in fi. Scribit autem Gellius d. lib. cap. 5. Crassum, cùm bello fugitiuorum confecto ouans rediret, coronam myrteam, qua ouantes coronabantur, insolenter aspernatum esse, & lauro, quæ triumphantibus dicata est, voluisse coronari. Vide infrà.

m Vel si deditione facta.] Plinius & Gellius in dictis locis.

n Aut si ex prouincia exercitus non deportatus.] Liuius 4. Decad. lib. 9. vbi etiam de Manlio Proconsule loquitur.

o Primus enim Posthumius Tubertus.] Plinius lib. 15. cap. 29. in fi. cuius hæc verba sunt, Bellicis quoque se rebus inseruit, triumphánsque de Sabinis Posthumius Tubertus in Consulatu (qui primus omnium ouans ingressus vrbem est: quoniam rem leuiter sine cruore gesserat) myrto Veneris coronatus incessit, optabilémque arborem etiam hostibus fecit. Sed aliter Dionysius Halicarnasseus lib. 5. vbi dicit hanc causam fuisse, quòd ei triumphus non fuerit decretus, tantùm ouatio, ob cladem paulò antè acceptam cum ignominia, quando multis desideratis, parum abfuerit quin ipse in fuga veniret in potestatẽ hostium. Nam, vt non multo antè scribit, Posthumius in sinistro cornu abolendæ ignominiæ cupidus, dextrum hostium cornu impulit, nullo vitæ respectu, dummodo vinceret, velut insanus certúsque mori, conijciens se in hostes medios. Pomponius Lætus meminit huius Tuberti in Compendio historiæ Romanæ.

p Pompa verò & apparatus.] Idem Dionysius d. lib. 5. differre triumphum ab ouatione dicit, quòd in hac dux non curru, sed pedibus in vrbem præcedit pompam militum: deinde pro intertexta auro trabea induitur toga prætexta, qui quotidianus cultus est Prætorum atque Consulum, nec sceptrum gestat, vt triumphantes, sed tantùm lauream, in cæteris nullo discrimine. Et lib. 9. in fine. omnino, Lucretius, inquit, triumphans vrbem inuectus est, Veturius ouans rediit ex S. C. pompa pari cætera, nisi quòd pedibus non curru ingressus est.

q Nam vniuerso Senatu.] Gellius d. lib. 5. cap. 6. & Seruius lib. 4. Aeneidos, in eum locum, vbi quid ouatio differat à triumpho scribit,

- Sola fuga nautas comitabor ouantes.

Ouatio, inquit, minor est triumphus. Qui enim ouationem meretur, & vno equo vtitur, & à plebeiis vel ab equitibus Romanis deducitur ad Capitoliũ, & de ouibus sacrificat, vnde & ouatio. Qui autem triumphat, albis equis vtitur quatuor, & Senatu præeunte in Capitolio de tauris sacrificat.

r Et oppida bello capta.] Hæc omnia in ouationibus, vt in triumphis fiebant, vt diximus suprà hoc eod. libro cap. 6. vbi de triumpho Mithridatico diximus ex Appiano.

s Et currus.] Nam & hinc fortè currus ouantes vocat Propertius lib. 3. elegia 8. ad Mecœnatem,

rus, [t] vasáque aurea & argentea, [v] ac quicquid pecuniarum ex manubiis & præda exactum foret, etiam coronæ oppidorum, quibus à sociis honestatus fuerat. [x] Tum si qui milites donis militaribus, torquibúsque & armillis donati essent, pulcherrimo comitatu præcedebant. Ipse verò dux cui ouandi honos datur, [y] myrtea insignis corona [z] sceptrum manu tenens, [a] non triumphali picta vel aurata veste, nec [b] curru quadriiugo, vt triumphantes, [c] sed purpura decorus, [d] insidens equo. Neque senatu sub prætextis iuxta currum, triumphantis more, [e] sed eo subsequente, [f] sola plebe & equestri ordine, aut equitibus præeuntibus incedebat. Sed notandum, eos quibus ouandi dabatur ius, priscis seculis sine exercitu aut legionibus [g] vrbem pedibus iniuisse: [h] lapsis post ea temporibus, vt equo veherentur, morem præualuisse: [i] exque duobus imperatoribus rebus benegestis, alteri triumphum, alteri vt ouans vrbem iniret, datū esse. [k] Cum Lucretio Tricipitino Veturius consul de Volscis & Aequis triumphauit: sed alteri, vt curru quadriiugo triumphantem legiones sequerentur: Veturio verò, vt sine legionibus ouans equo veheretur, à senatu datum fuit. [l] Bello etiam Punico secundo, Marcus Liuius & Claudius Nero de Hasdrubale & Pœnis triumpharunt: sed Liuius curru triumphans cum legionibus, Nero autem sine exercitu equo vrbem inisse proditur. [m] Interdum verò ouantes lauro, non myrto coronatos inuenimus: siquidem Marcus Crassus de fugitiuis & Spartaco, quos collatis signis vicerat, ex consulto senatus, lauro coronatus ouasse traditur. [n] Et Tiberius Cæsar quum de Vindelicis mœsta ciuitate

Myrtea corona ouantiis. *Ouantes initio sine exercitu & legionibus pedites vrbem ingrediebantur.* *Laurea corona ouantium.*

ANNOTATIONES.

Persequar & currus vtroque ab littore ouantes Parthorum, astuta tela remissa fuga.

Quanquam & aliò possit referri. & vide infrà ibi, Sola plebe, aut equestri ordine.

t Vasáque aurea & argentea.] Hæc portabantur in ouatione, vt in triumpho de quo diximus suprà lib.6.cap.item 6.

v Ac quicquid pecuniarum ex manubiis & præda.] Nam & Appius Clodius Cento ex Celtiberis ouans decem millia pondo argenti, quinque auri in ærarium tulit apud Liuium 5.decad. libro 1. ad finem. M.Heluius ouans (vt idem Liuius scribit 4.deca.lib.item 4.) Argenti infecti tulit in ærarium quatuordecim millia pondo septingenta triginta duo, & signati bigatorum 17.millia 22. & Oscensis argenti 12.millia 438.

x Tum si qui milites.] Gellius lib.5. cap.6. in fi. authoritate Massurij scribit, milites non sequi solitos ouantes, sed vniuersum Senatum: quod dictum est suprà.

y Myrtea insignis corona.] Plinius lib.5. c.29. ad finem. Plutarchus in Marcello & in Crasso. Gellius d.lib.5.cap.6. vbi rationem reddit, quòd ouatio non Martius, sed Veneris triumphus foret. Festus Pompeius lib. 13. vbi de ouali corona. Idem autem lib. 11. dicit Papyrium Myrtea corona vsum fuisse, quòd Sardos in campis Myrteis superasset.

z Sceptrum manu tenens.] Dionysius Halicarnasseus lib. 5. vt iam diximus suprà in pompa & apparatu ouantis, scribit ouantes sceptrum non gestare, vt triumphantes, sed tantùm lauream.

a Non triumphali picta vel aurata veste.] Dionysius d.libro 5. vbi de ouatione Posthumij de Sabinis.

b Nec curru quadriiugo, vt triumphantes.] Nam hi eo curru vtebātur in triumpho, vt diximus suprà ca.6. huius lib.6. vide infrà ibi, Insidens equo.

c Sed purpura decorus.] Suetonius in Nerone, cap. 25.

d Insidens equo.] Sabinus Massurius apud Gellium lib.5.cap.6.in fi. pedibus ingredi ouantes dicit: Verùm Tiberius Cæsar, vt scribit Suetonius in vita illius, cap. 9. veterem morem aspernatus, curru, instar triumphantium, non equo, vel pedibus instar ouantium, vrbem introiuit. Dion plurimos ouantes equo vectos fuisse dicit. Nam de Cæsare, ἱππεύοντα ἐκ τῶν ἀλβανῶν. De Augusto, τὸ ἐφ' ἵπποις ἐξελάσαι. De Druso, τὸ ἐπὶ κέλητος ἐς τὸ ἄστυ ἐλάσαι. De Tiberio, τὰ ἐπὶ τοῦ κέλητος ἐπινίκια ἔπεμψε. De Antonio, ἐπὶ ἵππων αὐτοὺς ἐξαγαγόντες.

e Sed eo subsequente.] Gellius d.lib.5.c.6.

f Sola plebe, aut equestri ordine.] Seruius d. lib.4.loco suprà citato in verbo, Et currus.

g Vrbem pedibus iniuisse.] Dionysius lib.5.vbi de ouatione Posthumi, & libro 8. vbi de ouatione Aquilij, cuius verba adduximus suprà. Et Plutar.in Marcello.

h Lapsis verò temporibus.] Vt dictum est suprà ibi, Insidens equo.

i Exque duobus Imperatoribus.] Vide suprà lib.1.cap.22.

k Cum Lucretio.] Hæc vsque ad versic. Bello. suntq; Liuij dec.1.lib.5.

l Bello etiam Punico secundo.] Valerius Maximus lib.4.c.1.de Animi moderatione. Et vide suprà lib.1.c.22.

m Interdum verò ouans lauro.] Hæc vsque ad versic.Et Tiberius.sunt Plinij lib.15.cap.29.ad fi. Plutarchi in Crasso. & Gellij libro 5. cap.6. Et vide quod dixi ex Dionysio Halicarnasseo li.5. suprà ibi, Sceptrum manu tenens. Et adde M.Valerium vtraque corona & laurea & myrtea vsum fuisse ex Plinio vbi suprà.

n Et Tiberius Cæsar.] Suetonius in vita illius, cap.9.

propter repentinum incommodum triumphare nollet, non equo, sed curru cum triumphalibus ornamentis lauro ornatus, ouans ingressus est. [o] Turmas quoque equitum non lauro, sed olea ornatas, [p] cum militaribus iocis & versibus inconditis ouanti præcedere, non subsequi, vt in triumphis solet: [q] neque ouantes candidos tauros aut boues mactare, vt erat triumphanti mos, sed coronatas oues ante se agere, illasque exacta pompa immolare compertum est, quare ouationem dixere. Neque, [r] clangentibus tubis, vt ille Martius solet, sed modulantibus tibiis deduci. [s] Illud quoque notatum perhibent, tam in maioribus quàm minoribus triumphis, nisi quibus præcipui honoris aut priuilegij prærogatiua indultum fuisset, vt equo vectarentur, omnes qui ouanti aut triumphanti prodirent obuiam, quíque erant comites, pedibus & non equo incessisse: quod longo post tempore obseruatum mansisse in triumphali pompa, multa documenta sunt.

Equitum ornatus in ouatione. *Ouantium sacra.* *Ouatio vnde dicta.* *Tibia in ouatione.* *Obuiam procedentium, qui equo veherentur, & contra.*

ANNOTATIONES.

cap. 9. sic scribit, Quas ob res & ouans & curru vrbem ingressus est primus, vt quidam putant, triumphalibus ornamentis honoratus, nouo nec antea tributo genere honoris.

o Turmas quoque equitum.] Plinius libro 15. cap. 4. Oleæ honorem Romana maiestas magnum præbuit, turmas equitum Idibus Iulus ex ea coronando: item minoribus triumphis ouantes.

p Cum militaribus iocis & versibus inconditis.] Vt videre licet suprà cap. 6.

q Neque ouantes candidos tauros.] Plutarchus in Marcello. Festus Pompeius libro 13. vbi de ouantibus loquitur. Seruius in d. lib. 4. Aeneidos vbi suprà. Pomponius Lætus in d. Romanæ historiæ compendio.

r Clangentibus tubis.] Ouationem (scribit Plutarchus vbi suprà) non in curru laureatus, nec circunclangentibus tubis, at pedes patriciis in calceis, modulantibus tibiis, myrteam gestans coronam ita peregit, vt nulla belli facies esset, sed omnia iucundum magis quàm terribilẽ præ se ferrent aspectum.

s Illud quoque notatum perhibent.] Suprà cap. 6.

Qui erant tribuni militum in Romanis castris, quæve potestas & officium foret, aut iurisdictio. Cap. XVIII.

Ribunos [a] militum qui castris & legionibus præerant, imperium in milites habere, exercituique & summæ rerum præesse, ferè peruulgatum est. [b] Qui tametsi à primis originibus terni ex singulis tribubus, Ramnensi, Titiensi, & Luceri crearentur: [c] tamen militari lege, vt singulis quatuor legionibus [d] seni ac deni tribuni præessent, sancitum erat. [e] Qui licet à consulibus & summis ducibus antea eligerentur, post aliquot ætates vt militari suffragio & prærogatiua crearentur, militibus munus datum fuit. Lapsis mox temporibus, vt populi suffragio & tribuni rogatione fierent, [f] lege cautum fuit: ex quibus qui à consulibus creabantur, [g] Rufuli, mox Rutuli nuncupati, eo quòd Rutilius Rufus consul de illorum imperio primus tulisset. Aliorum verò tribunorum militarium duo fuere genera, aut enim suffecti erant, aut comitiati. Suffecti, militari suffragio in castris. [h] Comitiati verò

Tribuni militum nomen. *Singularũ legionum seni tribuni.* *Tribuni per quos eligerentur.* *Tribu. Rufuli & Rutuli.* *Tribuni Suffecti. Comitiati.*

ANNOTATIONES IN CAP. XVIII.

a Tribunos militum.] Multa de huiusmodi Tribunis militum Liuius 1. dec. lib. 3. & 4. non semel, & 5. in princ. & 6. & 9.

b Qui tametsi à primis originibus terni.] Varro linguæ Latinæ lib. 1. aut aliorum computa. 4. Tribuni militum, inquit, quòd terni tribus tribubus Ramnium, Lucerum, Tatiensium olim ad exercitum mittebantur.

c Tamen militari lege.] Vide suprà lib. 1. cap. 5. vbi de hac eadem re.

d Seni ac deni.] Liuius 1. dec. lib. 9.

e Qui licet à Coss.] Vt videre licet ex Polybio libro 6.

f Lege cautum fuit.] Illud tamen in illis tandem nouatum propter Macedonicum bellum in Persea Regem Macedonum, quòd Consules ex S. C. ad populum tulerunt, ne Tribuni militum eo anno suffragiis crearentur, sed Consulum Prætorumque in iis faciendis iudicium arbitriúmque esset, vt scribit Liuius 5. dec. lib. 2.

g Rufuli mox Rutuli.] De his duobus Liuius 1. decad. lib. 7. Asconius Pædianus in 2. in Verrem actione, Tribunorum militarium, inquit, duo genera. Primum eorum qui Rufuli dicuntur. Hi in exercitu creari solẽt. Alij sunt comitiati qui Romæ in comitiis designantur. Festus Pompeius lib. 16. sic scribit, Rufuli appellabantur Tribuni militum à Consule facti, non à populo: de quorum iure, quòd Rutilius Rufus legem tulerit, Rufuli, ac pòst Rutuli sunt appellati.

h Comitiati verò.] Asconius Pædianus vbi suprà, & de his etiam alibi suprà lib. 4. c. 3.

populi iussu comitiis creabantur. [i] Demum sequuti Cæsares, tribunos ipsi delegere, homines insigni testimonio, in quibus esset specimen magnæ & expertæ virtutis. [k] Quare Hadrianus Cæsar viros ætatis exactæ & summæ prudentiæ, doctos ætate & vsu ad tribunatum euexit: vetuitque edicto, ne imberbis adolescénsve, tribunus fieret. [l] Fuitque prisci moris, vt quum princeps ad tribunatum quempiam eueheret, gladium illi in manum traderet: quo signabatur, in milites iure militari habere imperium. Cuius edicti verba sic habent: Milites quibus iussi erunt, parento, eorumque tribuni sunto, & infra. [m] Huic Lacones & præsidij præfecto harmosten dixere nomen, qui magistratus semestris erat. [n] Illorumque præcipuum munus, castrorum & exercitus curam agere, ne sine munimento, sine custodiis sint, peruigiles excubias iubere, ne quid occulto speculatu hostes moliri possint. [o] In primisque milites ad solenne iusiurandum adigere: neque enim militi arma capere fas erat, ni prius apud tribunum legitimum præstitisset iusiurandum, [p] qui etiam in castris iura dabant: quóque in promptu essent, & nihil moraretur imperium illorum statio in castrorum principiis erat, vbi tribunal

Tribuni à Cæsaribus creati.

Harmostes Tribuni officia.

Tribuni statio.

ANNOTATIONES.

i Demum secuti Cæsares.] Vt patet ex sequentibus.

k Quare Adrianus Cæsar.] Spartianus in vita illius: Cuius hæc verba sunt, nec Tribunum nisi plena barba faceret, aut eius ætatis, quæ prudentia & annis Tribunatus robur impleret, nec pateretur quicquam Tribunum à milite accipere. Flauius autem Vopiscus in vita Probi Imperatoris tradit ipsum Probum adolescentem & propè imberbem Tribu. militum factũ fuisse Valeriani Imperatoris iudicio. Sed & longis ante temporibus legimus Scipionem Affricanum superiorem, admodum iuuenem Trib. militum fuisse apud Valer. Maximum lib. 5. cap. 6. de Pietate erga patriam. Extat apud nos l. si Rufinus. 4. C. de testam. milit. qua cautum est Tribun. minorem annis testãtem non posse dare libertatem seruis. & l. vlti. eod. titu. quia licet antiquis legibus permitteretur pupillis, si Tribunatus numerum meriti fuissent, testamentum posse conficere: id tamen Iustinianus illius legis author abrogauit.

l Fuitque prisci moris.] Hinc est quod Traianus Imperator cum Tribunatum militum Suræ Licinio traderet, parazonium quo pro dignitate accingendus erat, nudum ei porrexit: ac, Talem, inquit, ensem accipe, quem pro me ita demum strinxeris, si iustè imperauero: quòd si perperam quicquam per me fieri cognoueris, eò in perniciem meam vtaris, velim.

m Hinc Lacones & præsidij præfecto Harmosten.] Dionysius Halicarnaliæus libro 5. non multo ante fin. Quoties (inquit) nec leges tuerentur iustitiam, nec magistratus ad legum tutelam sufficerent, & in temporum nouitatibus opus esset institutis non tam optimis, quàm ad præsentem rerum statum accomodatissimis, non solùm in improuisis casuum aduersitatibus, verùm nõnunquam & in immodicis prosperitatibus, quæ bonam constitutionem Reipub. corrumperent, celeremque ac liberam correctionem postularent, necesse erat regias ac tyrannicas potestates rursus in medium proferre conuelatas honestioribus vocabulis. Sic Thessali Archos, sic Lacedæmonij Harmostas eos appellabant pro tyrannis vel regibus: quòd religio esset restituere potestates cum iureiurando & deuotione abrogatas deorum monitu. Thucydides lib. 1. vbi Laurentius Valla Harmosten vertit Præfectum. Plutarchus in Lycurgo, vbi Lapus Florentinus vertit Cõciliatorem. Cæterùm Xenophon in Rebus Græcorum multos Lacedæmoniorum Harmostas memorat. Idem Plutarchus in Alcibiade, Cum Calcedoniis, inquit, bellare adortus est, quòd defecissẽt Lacedæmoniorum præsidio & Harmostæ. Cæterùm Xenophon in Rebus Græcorum multos Lacedæmoniorum Harmostas memorat: scilicet libro 1. Clearchum: lib. 2. Stenelaum & Lysandrum lib. 3. post princ. Thimbronem, & paulò pòst Dercyllidem, iterumque Lysippum. & alibi eodem lib. Tysaphernes & Pharnabazus his cõditionibus pacem Dercyllidæ obtulerunt, Si Lacedæmoniorum Harmostæ ex regiis ciuitatibus abirent. Pausanias lib. 9. scribit, Thebanos post Leuctrensem victoriam Harmostas Lacedæmoniorum præfectos, quos in ciuitatibus ipsi Lacedæmonij constituerant eiecisse. Aliter autem Harmostas accipit Pollux libro 1. cap. 10. περὶ συμμάχων ἁρμοστοῖν ἢ πολεμίων. & libro 3. cap. item 3. περὶ μνηστείας.

n Illorumque præcipuum munus.] Redit ad magistros militum Romanorum. Iurisconsultus in l. officium. §. fi. de re militari.

o In primisque milites ad solenne iusiurandum adigere.] Iulius Frontinus lib. 4. Stratagematôn cap. 1. L. Flacco & C. Varrone Coss. milites primò iureiurando facti sunt: antè enim sacramento tantummodo à Tribunis rogabantur: cæterùm ipsi inter se tantùm coniurabant se fugæ, atque formidinis causa non abituros, neque ex ordine recessuros nisi teli petendi feriendiue hostis, aut ciuis seruandi causa. Seruius enarrans illud Virgilij libro 7. Aeneidos,

Ipse vocat pugnas, sequitur tum cætera pubes.

Sacramentum, inquit, erat in quo vnusquisque miles iurat se non recedere, nisi præcepto Consulis post impleta stipendia: id est, militiæ tempora, scilicet vigintiquinque annos.

p Qui etiam in castris iura dabant.] Iurisconsultus in d. l. officium. Polybius lib. 6.

q Quibus

habere, & iura dare assuerant,[q] quibus non virgas, vt consuli aut prætori, sed ad terrorem audaciæ, vites lictores præferebant, contumacesque milites Romani vel Latini nominis, iussa minus exequentes, non virgis, sed vitibus per centuriones: externos verò fustibus plectebant.[r] Alexander tamen Seuerus tribunis non lictores aut apparitores, sed milites anteire iussit, quatuor tribuno, sex duci, decem verò legato.[s] Erátque militari lege cautum, vt si miles dum cæditur ob crimen, vitem frangeret, aut centurionis vel tribuni manum teneret, de gradu deiectus, militia amoueretur: si autem violentas manus inferret, capite lueret.[t] Cumque reliqui milites passim ferreos haberent annulos, tribunis tamen, centurionibus & legatis, aut his quibus ordo & imperium erat, aurei dabantur:[v] à quibus siue in hostes ducere, siue castrametari, siue in prima acie & fronte locari, aut in subsidiis poni, vel in stationes & vigilias ire conueniret, tesseram milites petebant. Ipsi verò ab imperatore, quod dari oportebat, signum assumebant, copiasque equitum & peditum, quoties dimicandum erat, ornari & instrui, atque in aciem educi iubebant. Milites quoque in conflictu præliorum, singulos & vniuersos hortari & monere, atque in cessantes animaduertere, tribuni proprium munus erat.[x] Missionem quoque militibus perfunctis militia, si causam probarent, ex autoritate & iussu consulum dabant.[y] Quod Fuluius cohortem legionis in qua tribunus erat, sine iussu consulum missam fecerat, Quintus Fuluius Flaccus censor illum ærarium fecit, & senatu amouit.[z] Si qui tamen post missionem studio pugnæ militare cuperent, nisi secundo sacramento adscripti essent, arma sumere, & merere, aut in hostes tendere nequibant.[a] Marcellus notauit tribunorum militum officium esse, milites in castris habere dicto audientes, & intentos imperio, ad exercitationes deducere, in stationes mittere, claues portarum suscipere, ne occulta colloquia ferant, néve quis autor

Tribuni lictores.

Militaris lex.

Tribuni militum officium ex Marcello.

ANNOTATIONES.

q Quibus non virgas.] Vide in seq. Virgas pro Lictoribus posuit Iuuenalis sat. 8.

Præcedant ipsas illi te Consule virgas.

r Sed vitibus per Centuriones.] Plinius lib. 14. cap. 1. paulò ante fi. de vitibus loquens, Quid, quod (ait) insertæ castris summam rerum naturam imperiumque continent? Centurionum in manu vitis & opimo præmio tardos ordines ad lentas perducit Aquilas, atque etiam in delictis pœnam ipsam honorat. Et Cornelius Tacitus lib. 1. Centurio, inquit, Lucillius interficitur, cui militaribus facetiis vocabulum, Cedò alterum, indiderant: quia fracta vite in tergo militis, alteram clara voce, ac rursus aliam poscebat. Iuuenalis loquens de Mario satyra 8.

Nodosam posthac frangebat vertice vitem,
Si lentus pigra munire castra dolabra.

Silius Italicus de Ennio, quem Centurionem fuisse dicit lib. 12.

Ennius antiqua Mesappi ab origine Regis
Miscebat primas acies, Latiaq; superbum
Vitis adornabat dextra decus.

Martianus Iurisconsultus in l. militis agrum. 13. ff. de re militari, sic scribit, Irreuerens miles non tantùm à Tribuno vel Centurione, sed etiam à principali coërcendus est. Nam eum, qui Centurioni castigare se volēti restiterit, veteres notauerunt: si vitem tenuit, militiam mutat: si ex industria fregit, vel manum Centurioni intulit, capite punitur. Plinij locum de vite Centuriali scitè admodum exponit Petrus Crinitus lib. 22. de Honesta disciplina, cap. 2.

s Alexander tamen Seuerus.] Aelius Lampridius in vita illius, Apparitores denique, inquit, nullos esse passus est Tribunis aut ducibus, nisi milites anteire voluit: iussitque vt ante Tribunum, quatuor milites ambularent: ante ducem, sex: ante legatum, decem: hique ad domos suas reciperentur.

t Eratque militari lege cautum.] In d. l. milites agrum. §. irreuerens. cuius verba adscripsimus supra in verbo, Sed vitibus per Centurionem.

v Cumque reliqui milites passim ferreos haberent annulos.] Quod & hinc videre licet quòd Septimius Seuerus imperator primus omnium militibus permisit aureis annulis vti, vt tradit Herodianus lib. 3. Et vide Plinium libro 33. cap. 2. Liuius 1. Decad. lib. 3. neminem nisi equitem atque eorum ipsorum primores annulum aureum pro insigni gestasse.

x A quibus.] Scilicet Tribunis militum. Ex Polybio lib. 6. & Vegetio lib. 2. cap. 9.

y Quod Fuluius.] Valerius Maximus lib. 2. ca. 2. de Disciplina militari, Q. Fuluius Flaccus, inquit, Censor Fuluium fratrem cohortem legionis, in qua Tribunus militum erat, iniussu Consulis domum dimittere ausum, Senatu amouit. Idem scribit Iul. Frontinus Stratagematôn lib. 4. c. 1.

z Si qui tamen post missionem.] Vnde Cato ad Pompilium scripsit, vt si filium pateretur in exercitu remanere, secundo eum obligaret sacramento: quia priore amisso iure cum hostibus pugnare non poterat. Hæc Cicero lib. 1. Officior.

a Marcellus notauit.] Imò Martianus in dicta l. officium. §. vlt. ff. de re militari. Flauius Vegetius lib. 2. cap. 12.

noui consilij cum hostibus moliri quid posit, stationes, vigilias, munitionesque ne infrequentes sint, nonnunquam interdiu, sæpius noctu circuire, milites singulis momentis instructos paratosque habere, siue pabulatum, siue frumentatum vadant, præsertim si in procinctu hostes sint, exploratóque in hostes ducere. Cumque frumentum militibus admetitur, ne quid minus æquo impartiant, interesse, néve perniciosa fame, aut inopia afficiantur, vtque præparati commeatus abunde sufficiant alimentis, ne arma, viri, equi aut pecunia desint, cum imperatore multo antè præuidere (nam Romani duces rationem commerciorum præcipuam habuere semper) castris locum capere, valetudinarios inspicere, sauciorum curam agere, nomina militum memoria tenere. Quippe imperatorem aut tribunum ignorare milites, pudenda inscitia est. [b] Neque aliud Othonem ad imperium euexit, quàm quòd quenque militum, in agmine, in stationibus, in itinere nomine compellabat suo, ex hoc gratiam & studia hominum assequutus. [c] Querelas quoque militum audire, illorumque delicta militari lege plectere, infidum damnosumque militem militiæ gradu deiicere, tribunorum potestatis est. [d] Fertur tamen Aurelianus Cæsar tam seueræ disciplinæ fuisse, vt tribuno per epistolam mandarit, vt militum manus contineret, ne quis pullum aut ouem raperet, aut vuam ex vineis, aut ex segete spicas: vt arma tersa, calceamenta fortia, vestis noua, equus defricatus, & mulus centurionatus foret, [e] Fuitque antiqui moris, vt miles in castris ad centurionem, centurio ad tribunum, manè salutatum vadat, & ad edictum præstò sit. Ac licet tribunis militum centuriones subsint & decuriones, ipsi tamen legati imperio parent. [f] Eratque militari lege cautum, ne quis vbi tribunus militum fuisset, postea ordinum ductor esset: [g] nanque centurio, decurio, & ordinis ductor tribuno inferiores sunt. Alexander verò Macedo tanti tribunos & decuriones fecit, vt neminem nisi sexagenarium ordines ducere siuerit. [h] Hoc quoque notatum est, eum qui præconium faceret, inter decuriones admitti non liceret, & multo magis inter tribunos. Si tamẽ antea præconium fecisset, & postea artem desiuisset, ad decurionatum admitti poterat, ad tribunatum non vtique. Insuper obseruatum, vt si quando in aliquos iusta mouenda forent arma, senatum per tribunum militum de bello indicendo

Aureliani disciplina in militarẽ rapacitatem.

Qui ad tribunatũ admissi.

ANNOTATIONES.

b Neque aliud Othonem.] Cornelius Tacitus lib. 17. sic scribit de Othone Imperatore, In itinere, in agmine, in stationibus vetustissimum quenque militum nomine vocans, ac Neroniani comitatus contubernales appellando, alios agnoscere, quosdam requirere, & pecunia, aut gratia iuuare, studia militum, iampridem spe successionis affectauerat.

c Querelas quoque militum.] Redit ad d. l. Martiani, de qua suprà in verbo, Marcellus notauit. Id enim ex ea lege est. Polybius autem libro sexto. Oportet, inquit, vt milites pareant Tribunis, Tribuni ad Consules referant. Attamen potestatem habet Tribunus mulctandi, pignoris capiendi, cædendique.

d Fertur tamen Aurelianus Cæsar.] Huius epistola militaris est ad vicarium suum data (vt scribit Flauius Vopiscus in Aureliano) huiusmodi: Si vis Tribunus esse, imò si vis viuere, manus militum cõtine. Nemo pullum alienum rapiat, ouem nemo contingat, vuam nullus auferat, segetem nemo deterat: oleum, sal, lignum nemo exigat, annona sua contentus sit. De præda hostis, non de lachrymis prouincialium habeat: arma tersa sint: ferramenta samiata, calciamenta fortia. Vestis noua vestem veterem excludat. Stipendium in baltheo, non in popina habeat. Torquem brachialem & annulum apponat: equum saginarium suum defricet, captum animal non vendat, mulum centuriatum comiter curet. Alter alteri, quasi seruus, obsequatur: à medicis gratis curentur. Aruspicibus nihil dent: in hospitiis castè se agant: qui litem fecerit, vapulet.

e Fuitque antiqui moris.] Polybius lib. 6. Equites ordinumque ductores omnes, inquit, oriente luce accedunt ad Tribb. tentoria, Tribuni ad Consulem: ille quod instat agendum, Tribunis edicit, Tribuni Equitibus, ordinumque ductoribus: ij multitudini promunt, tempore opportuno.

f Eratque militari lege cautum.] Liuius 1. dec. lib. 7. paulò ante fi.

g Nanque Centurio.] Liuius 1. decad. libro 8. in contentione L. Papyrij Dictatoris, & M. Fabij ob Q. Fabium, qui contra edictum Dictatoris pugnans, vicerat, Cum, ait, polluta semel militari disciplina, non miles Centurionis, non Centurio Tribuni, non Tribunus legati, non legatus Consulis, non Magister equitum Dictatoris pareat imperio.

h Hoc quoque notatum est.] Hæc vsque ad versic. Insuper. sunt Ciceronis Epistola. famil. lib. 6. epistola 19. ad Leptam, incip. Simul vt accepi. vbi sic scribitur, Neque enim erat ferendum, cum qui hodie

ad populum sæpe tulisse. [i] Quódque veteri instituto ad tribunatum admitti nemo poterat, nisi prius alam duxisset: neque alam ducere, nisi cohorti præfuisset: siquidem cohors erat ala inferior: tribunatus verò legionum, post alam conferri daríque consueuit.

ANNOTATIONES.

hodie haruspicinam facerent, in Senatu Romæ legerentur, in municipiis decuriones esse non licere.

i Quodque veteri instituto.] Quibus adde apud Liuium 5. Decad. lib. 4. L. Aemylio Paulo, & C. Licinio Consul. Senatum decreuisse, vt in octo legiones parem numerum Tribunorum Consules, & populus crearent: creare autem neminem eo anno placuisse, nisi qui honorem gessisset.

Qui ludi scenici, qui Megalenses, qui Taurij, Compitalitij, Iuuenales, & Honorarij fuerint. Cap. XIX.

INter spectatissimos ludos, qui plurimi Romæ fuerunt, [a] Romani ludi à regibus instituti primùm, [b] qui & magni, & [c] Circenses dicti, præcipui semper habiti sunt, [d] Ioui, Iunoni, & Mineruæ celebres: [e] nam singulis diis singuli erant dicati ludi: [f] quippe venationes & munera Saturno, scenici Libero, Circẽses Neptuno: aliíque aliis numinibus dabantur, quos ad placãda numina vnà cum sacrificiis, [g] cumque cantu & tibia celebrabant, prætoris edicto id decernente in hæc verba: Ludis publicis, quod sine curriculo & sine corporis certatione fiat, popularem lætitiam cantu, fidibus & tibiis moderanto, eaque cum diuino honore iungunto, & infra. Quos etiam vrgente bellorum tumultu prætermittere duxerunt nefas. [h] Quum enim secundo Punico bello externis hostibus Italia afflictaretur, & cuncta bello arderent, eosdem magnificè apparateque factos, & in plures dies instauratos, [i] oleique congios in vicos datos fuisse comperimus. [k] Postea confectis bellis & rebus

Sui cuique deorum ludi.

Prætoris edictum de ludis.

ANNOTATIONES IN CAP. XIX.

a Romani ludi à regibus.] Circenses ludos primus Romæ fecit Romulus, quarto mense ab vrbe condita, vt scribit Fabius Pictor, quo die Sabinas rapuit. Circenses dictos scribit Seruius in lib. 8. Aeneidos, quòd ensibus circundarentur. Nam cùm rudis vetustas non loca huiusmodi ludis apta ædificasset, inter enses & flumina eos agebant, vt ignauis vtrinque præsens esset periculum. Posteà Tarquinio Prisco Rege locus est designatus Circo, qui postmodum Maximus est dictus, vt Liuius refert 1. Dec. lib. 1. Tum primùm Circo, qui nunc Maximus dicitur, designatus locus est: loca diuisa patribus, equitibúsque, vbi spectacula sibi quisque facerent, Fori appellati. Ludicrum fuit equi, pugiléssque ex Hetruria maximè acciti. Solennes deinde annui mansere ludi, Romani Magníque varie appellati.

b Qui & Magni.] Liuius vbi suprà. Cicero 2. in Verrem actione, Hi, inquit, ludi dies quindecim auferent: deinde continuò Romani consequentur. Vbi Asconius Pædianus sic scribit, Roman. ludi sub regibus instituti sunt, Magníque appellati, quòd magnis impensis dati: tunc primùm ludis impensa sunt ducenta millia nummûm. Alij magnos ludos factos putant, quòd consiliorum secretorum Deo, id est, Neptuno lati, tum Regi & rerum conditarum & diis magnis, id est, Laribus vrbis Romæ dati sunt, quibus aiunt raptas Sabinas esse: vt videatur propter hoc dicere Virgilius lib. 8. Aeneidos,

- *Magnis Circensibus actis.*

Festus Pompeius libro 11. vbi de ipsis magnis ludis, Magnos ludos Romanos appellabant, quos in honorem Iouis, quem principem deorum, putabant, faciebant.

c Et Circenses dicti &c.] Virgilio vbi suprà, & Suetonio in Cæsare, cap. 39. & Nerone, cap. 11. & vbique apud authores.

d Ioui, Iunoni & Mineruæ.] Cicero 7. in Verrem actio. Nunc sum designatus Aedilis. Scio mihi ludos antiquissimos, qui primi Romani nominati sunt, maxima cum dignitate ac religione, Ioui, Iunoni, Mineruæ esse faciendos.

e Nam singulis diis.] Lactantius Firmianus lib. 6. cap. 20. ad fin. de Vero cultu, Paulatim, inquit, & cæteris diis idem honos tribui cœpit, singulíque ludi numinibus eorum consecrati sunt, sicut Silinnius Capito in libris Spectaculorum docet.

f Quippe venationes.] Lactantius ante ea quæ suprà adduxi, scribit, Et primitus quidem venationes, quæ vocantur munera, Saturno attributæ sunt: ludi autem scenici Libero, Circenses Neptuno. Idem Lactantius cap. 6. Epitomes diuinarum institutionum, vbi de Spectaculis, quæ vitanda sapientibus & cauenda censet, his verbis, Munerum editiones Saturno factæ sunt. Scena Liberi patris est. Ludi verò Circenses Neptuno dicati putantur: vt iam qui spectat, vel interest, relicto Dei cultu, ad profanos ritus transisse videatur.

g Cumque cantu & tibia.] Vide sequentia.

h Quum enim secundo Punico bello.] Liuius 3. decad. lib. 2. & iterum 3. & lib. 5. non longè à principio.

i Oleique congios.] Id Liuij est loco illo postremo. sic enim scribit, Ludi Romani pro temporis illius copiis magnificè facti, & diem vnum instaurati, & congij olei in vicos singulos dati.

k Postea confectis bellis, & rebus contra Samnites gestis.] Post triumphum Lucij Papyrij

contra Samnites gestis, magnificè Romanos faciendos curasse, illosque coronatum populum spectasse, victoribusque palmas è Græcia translato more, atque epulum ludorum causa ædiles dedisse, Titus Liuius autor est. [l] Fuere quoque ludi magni, quos post pugnam ad Trasimenum votos inuenimus, æris trecentis trigintatribus millibus, bobus albis quadringentis, multisque hostiis & aliis diuitiis clari, [m] quos à Marco Acilio consule in apparatu belli contra Antiochum iterum votos, & magno sumptu exolutos, ac dies decem continuos celebratos tradunt: [n] in quorum celebritate, præcipua per singula puluinaria mittebantur munera. [o] Anno inde ab vrbe† ferè quadringentesimo, quum vis morbi ingens vrbem peruasisset, & graui cælo vulgarentur morbi, tantáque tabes & vis mali ingrueret, vt nullum pestis suffugium foret, quum ope diuina luem minimè leuari crederent, victis superstitione animis, scenici primùm ludi apparatu magnifico facti sunt, quos ludiones ex Hetruria, motibus non indecoris, versibus ridiculis cum cantu & tibicine adhibitis histrionibus, saltantes celebrarunt. [p] Eosque ab ædilibus curulibus secundo Punico bello, per quatriduum instauratos, [q] ac noctu luminibus accensis celebrari, [r] missiliáque varij generis spargi, autores memorant: in [s] quibus inter ludicra scenæ, comœdiæ repræsentari solebant, multis fabularum argumentis, & apparatu vario, [t] quarum sex fuere genera: nanque ex his alia stataria, alia motoria, aliæ togatæ, nonnullæ palliatæ, pleræque prætextatæ, [v] aut Atellanæ. [x] Eratque constitutum, vt comœdi cum soccis proscenia inirent, actores tragœdiarum cum cothurnis: planipedes excalceati: [y] scenici certatores nudi, circa pudenda tantùm velati. [z] Vtque ad ostentationem scenæ, in argumentum fabulæ pro personis quas gerebant, varios amictus induerent: [a] quippe Agamemnon sceptrum ferebat, pellem bubulcus,

Ludi magni.

† anno 394
Scenici ludi quando primū facti.

Comœdiarum sex genera.

ANNOTATIONES.

de Samnitibus, authore Liuio 1. decad. lib. 10. ad fin. Eodem anno coronati primùm ob res bello bene gestas ludos Romanos spectauerunt: palmæq; tum primùm translato è Græcia more, victoribus datæ.

l Fuere quoque ludi magni.] Liuius 3. decad. lib. 2. satis longe à princ. Eiusdem, inquit, rei causa ludi magni voti æris 334. millibus, & triente: præter ea bubus Ioui 300. multis aliis diuis bubus albis atque cæteris hostiis.

m Quos à M. Acilio.] Liuius 4. decad. libro 6. Certa deinde sorte S. C. factum est: quod populus Rom. eo tempore duellum iussisset cum Rege Antiocho esse, quique sub imperio eius essent, vt eius rei causa supplicationem imperarent Coss. vtique M. Acilius Cos. ludos magnos Ioui voueret, & dona ad omnia puluinaria.

n In quorum celebritate.] Votum Acilij Liuius post ea, quæ suprà adduximus hæc scribit, Id votum in hæc verba, præeunte P. Licinio Pont. Maximo, Coss. nuncupauit, Si duellum, quod cum Antiocho Rege sumi populus iussit, ex sententia S P Q R. confectum erit: tum tibi, Iupiter, populus Roman. ludos magnos dies 10. continuos faciet, donaque ad omnia puluinaria dabuntur de pecunia quantam Senatus decreuerit. Quisquis magistratus eos ludos quando, vbique faxit, hi ludi rectè facti, donaque data rectè sunto.

o Anno inde.] Liuius 1. decad. lib. 7 post princip. Valerius Maximus lib. 2. ca. 1. de Institutis antiquis. Diuus Augustinus de Ciuitate Dei, lib. 1. cap. 32. lib. 2. cap. 8. & lib. 3. cap. 17.

p Eosque ab Aedilibus curulibus.] Liuius 3. deca. lib. 4. Ludos, inquit, scenicos per quatriduum eo anno primùm factos ab Aedilibus curulibus memoriæ proditur.

q Ac noctu luminibus accensis.] Suetonius in Caligula, cap. 18. Scenicos ludos & assiduè, & varij generis, multifariam fecit, quondam etiam nocturnos, accensis tota vrbe luminibus.

r Missiliaq ue.] Idem ibidem iis, quæ proximè adduximus, hæc subiungit, Sparsit & missilia variarum rerum, & panaria cum obsonio viritim diuisit. Idem in Nerone, c. 11. Sparsa & populo missilia omnium rerum per omnes dies.

s In quibus inter ludicra scenæ.] De scenarum diuersitate & generibus dictum fuit suprà lib. 5. c. 16.

t Quarum sex fuere genera.] Donatus in vita Terentij.

v Aut Atellanæ.] Liuius 1. dec. lib. 7. non multò post princ. Atellani, authore Festo Pompeio lib. 14. propriè vocantur personati: quia ius est iis non cogi in scenam ponere personam, quod cæteris histrionibus pati necesse est.

x Eratque constitutum.] Soccus non solùm muliebre calciamentum, sed & histrionicum esse, testis est Horatius in Arte,

Hunc socci cepere pedem grandesq; cothurni,
Alternis aptum sermonibus, & populareis
Vincentem strepitus, & natum rebus agendis.

De Cothurno dictum est suprà lib. 5. c. 15.

y Scenici certatores nudi, circa pudenda tantùm velati.] Vide omnino nostras leges Connubiales l. 16. nu. 31. & seqq.

z Vtque ad ostentationem.] Hoc ex sequentibus probatur.

a Quippe Agamemnon.] Sceptrum, quod propriè

Achilles arma, Telephus penulam & peram, ita vt pro fabulæ argumento congruens apparatus fieret per artifices scenicos, qui imitarentur affectus.[b] Vtque in scena quinque tantùm seruarentur actus: nam scenico ludioni quinquies prodeunti, vltra prodire non licuit: quod in tragœdia quoque seruatum est, vt non plures quàm quinque personarum actus fierent. [c] Vtque finito argumento, & scena personis vacua, chorus & tibicen introducatur. In veteri verò comœdia seruatur, vt primarum partium communes actiones sint, aut gesta militiæ domique: postremarum verò conuiuia, cantus, potiones & lusus. [d] Postea, seu ob morum prauitatem, seu quia mali exempli ludi erãt, perniciémque ciuibus afferebant, ita scenicos insectati sunt, [e] vt Scipio Nasica in censura scenicos ludiones tribu mouisse, & ærarios fecisse dicatur, [f] licet institutum foret, vt actores Atellanarum tribu non mouerentur, sed stipendia facerent & mererent: fuitque vetus mos diu seruatus, vt primitiæ spectaculorum à ludicris scenicorum choreis inciperent. [g] Cumque Idæam deorum matrem ex Pessinunte Romani aduocassent, præter munera & apparatus magnificentiam, ludos in honorem deæ instituerunt, qui præcipui inde habiti sunt, quos Marcus Iunius Brutus cum templo in Palatio dedicauit, qui etiam scenici dicti: illosque[h] Megalenses appellarunt, [i] illorumque curam ædiles gerere, ac [k] veris initio prælata diuitiarum pompa celebrare: [l] permissaque ludendi licentia, personatos iuuenes, magistratuum priuatorumque munia & personas, & facta

Decori ob seruatio in vestibus.

Comœdia antiquæ obseruationes.

ANNOTATIONES.

priè Iouis erat, ad Reges & Principes & magistratus translatum est. Virgilius lib. 1. Aeneidos,

- Celsa sedet Aeolus arce
Sceptra tenens.

Ouidius Amorum lib. 3. eleg. 1.

Laua manus sceptrum latè regale tenebat:
Lydius apta pedum sceptra cothurnus erat.

Horatius in Arte, vt habitus ita verba personæ conuenientia tribuenda esse censet, his versibus,

Telephe, vel Peleu malè si mandata loqueris,
Aut dormitabo, aut ridebo: tristia mæstum
Vultum verba decent: iratum, plena minarum:
Ludentem, lasciua, seuerum, seria dictu.

Et paulò post:

Intererit multum Dauúsne loquatur an Heros,
Maturúsne senex: an adhuc florente iuuenta
Feruidus: an matrona potens, an sedula nutrix:
Mercatórve vagus, cultórve virentis agelli:
Colchus an Assyrius, Thebis nutritus in Argis.
Aut famam sequere, aut sibi conuenientia finge
Scriptor: honoratum si forte reponis Achillem:
Impiger, iracundus, inexorabilis, acer:
Iura neget sibi nata: nihil non arroget armis,
Sit Medea ferox, inuictaq; flebilis Ino.
Perfidus Ixion, Io vaga, tristis Orestes. &c.

b Vtque in scena quinque tantùm seruarentur actus.] Vide Donatum in vita Terentij. Horatius de Arte poetica,

Néve minor quinto, neu sit productior actu
Fabula, quæ posci vult, & spectata reponi.

c Vtque finito argumento.] Vt videre licet in Tragœdiis Senecæ, & aliis Tragœdiarum scriptoribus.

d Postea.] Ex sequentibus patet.

e Vt Scipio Nasica.] Cicero in libris de Repub. & ex eo D. Augustinus de Ciuitate Dei lib. 1. cap. 31. & lib. 2. cap. 13. Val. Maximus lib. 2. cap. 1. de Institutis antiquis. vbi loquitur de Institutis scenicis, sic inquit, Cæterùm, authore P. Scipione Nasica, omnem apparatum operis eorũ (scenicorum nempe portentorum) subiectum hastæ venire placuit. Atque etiam S.C. cautum est, ne quis in vrbe propiúsve passus mille subsellia posuisse, sedénsve ludos spectare vellet, vt scilicet remissioni animorum iniuncta standi virilitas propria Romanæ gentis nota esset.

f Licet institutum foret, vt actores Atellanarum.] Liuius 1. decad. lib. 7. post prin. Valerius Maximus vbi nuper citauimus, Atellani autem, inquit, ab Oscis acciti sunt, quod genus delectationis Italica seueritate temperatum, ideóque vacuum nota est: nam neque tribu mouetur, neque à militaribus stipendiis repellitur.

g Cumque Idæam deorum matrem.] Liuius 4. decad. lib. 6. Et eundem 3. decad. lib 9. & 4. decad. lib. item 4.

h Illosque Megalenses appellauerunt.] Liuius, qui & ea Megalesia vocat, 3. deca. lib. 4. Festus Pompeius, Megalesia, inquit, ludos Matris magnæ appellabant. Cur autẽ sic appellati sint, scribit Varro lib. 4. linguæ Latinæ, his verbis, Megalesia dicta à Græcis, quòd ex libris Sibyllinis accersita ab Attalo Rege Pergami prope murum Megalesion, vbi templum eius deæ, aduecta inde Romam. Cicero de Arusp. responsis, Nam quid ego de illis ludis loquar, quos in Palatio nostri maiores ante templũ in ipso Matris magnæ conspectu Megalensibus fieri celebrarique voluerunt? qui sunt more, institutisque maximè casti, solennes, religiosi.

i Illorumq; curam Aediles gerere.] Id videre licet ex Liuio in infinitis locis, & inter cætera 1. dec. lib. 7. & Cicer. in d. Orat. de Arusp. respon.

k Ac veris initio.] Scilicet pridie Idus Aprileis, vt scribit Liuius 4. dec. lib. 6.

l Permissaque ludendi licentia.] Primi annis singulis ludi scenici erant Megalesia, in quibus histriones

dictaque imitari,[m] & ante deæ simulachrum ludere, [n] matronásque spectatæ pudicitię in his psallere,memoriæ datum est. Quibus diebus Romanæ consuetudinis erat, conuiuia & sodalitates inuicem agere,& comessari, victu tamē frugali & modesto,nec die tantùm, sed noctu epulari : nanque hi ludi præcipuè casti,magno fauore spectantium conspicui erant, [o] ad quos seruos adire non licebat: illosque prætores & magistratus purpurati,in toga & prætexta, atque in ornatu maximo celebrarunt: [p] quare purpura Megarensis in vulgi prouerbium venit. [q] Quibus diebus stipem cogere, Idææ matrisfamiliis proprium fuit, quod edicto cauebatur his verbis: Præter Idææ matrisfamilias,eosque iustis diebus,ne quis stipem cogito,& infra.In quibus fuit constitutum,vt patricij Megalensibus moticarent, plebs verò Cerealibus.Præter hos fuere Taurij diis inferis consecrati,quorum origo fertur antiquissima: quum enim regnante Superbo, vis morbi & insanabilis pernicies per omnes vrbis regiones & compita peruagata esset, assiduisque funeribus exhausta ciuitas foret, atque ob esum carnium taurorum pestifer annus grauidas mulieres ita affecisset, vt sisti pestilentia nequiret, in deorum inferorum placamenta hos ludos concelebrarunt, qui Taurij dicti, quòd ob taurinæ carnis morbum,inuenti primùm concelebratique sunt, [s] in quibus metas circumcurrere, velut in Circensibus seruatum est. [t] Compitalitios verò [v] Laribus, [x] quos bis in anno vernis æstiuisque floribus ornabant, dicatos plerique autumant, quorum origo ab vltima antiquitate fuisse proditur. [y] Cùm enim Prisco Tarquinio regnante,in foco genitale repentè apparuisset,quo in sinu admoto,mater Seruij Tullij Ocrestes,stupens miraculo,haud multo pòst Seruium Tullium enixa peperit,qui mox regno successit, & quòd puero caput arserit, Laris filius esse creditus est : inde Compitalitij ludi primùm instituti,inuentique fuere, [z] quos per vicorum magistros fieri, & in compitis ce-

Purpura Megarensis.

Ludi Taurij.

Ludi Compitalitij.

ANNOTATIONES.

strioncs ad nouum opus egredientes, mira lasciuia, spurcissima & turpissima quæque in Matrem deûm & Atym dictitabant : tum & alij per id temporis, etiam honestissimi Romanorum cultu dissimulato, vt nosci non possent, licentiosissimè per vrbem vagabantur, nullis verbis factisque fœdis parcentes,vt author est Herodianus in Commodo.

m Et ante deæ simulachrum.] D.Augustinus de Ciuitate Dei, lib.2.c.4.& seq.

n Matronasque.] Cicero in d.Oratione de Aruspicum responsis, vbi publicos Matris deûm ludos negligenter esse factos, & ob id pollutos ostendit, ita scribit, Quò siquis liber, aut spectandi, aut etiam religionis causa accesserat, manus afferebantur, quò matrona nulla adiit propter vim consessumque seruorum.

o Ad quos seruos adire.] Cicero in d. Orat. de Arusp. respon. Istiusmodi, inquit, Megalesia fecit pater tuus? istiusmodi patruus? Is mibi etiam generis sui mentionem facit, cùm Athenionis, aut Spartaci exemplo ludos facere maluerit, quàm C. aut Appij Claudiorum? Illi cùm ludos facerent, seruos de cauea exire iubebant. Tu in alteram seruos immisisti, ex altera liberos eiecisti. Itaque qui anteà voce præconis à liberis semouebantur : tuis ludis, non voce, sed manu liberos à se segregabant.

p Quare purpura Megarensis.] Aristoteles lib.4.Ethicorum cap.2.

q Quibus diebus.] Hæc vsque ad vers.In quibus. sunt Ciceronis libro 2. de Legibus. & iam diximus suprà hoc eodem lib.vbi de 12.Tab.

r Præter hos fuere Taurij.] Hæc quoque vsque ad versic. In quibus metus. sunt Festi Pompeij lib. 18. De ludis autem Taurilibus Liuius 4.dec.lib.9.

s In quibus metas circuncurrere.] Varro lib.1. aut aliorum comput.4.de lingua Latina.

t Compitalitios.] Macrobius lib.1.Saturn.cap.7. Suetonius in Augusto, cap. 31. Nonnulla etiam ex antiquis cæremoniis paulatim abolita restituit : vt Salutis augurium, Diale flaminium, sacrum Lupercale,ludos seculares & compitalitios.

v Laribus.] Ouidius lib.1.Fastorum,

Itáque grauis,geminosque parit,quia compita seruant,
Et vigilant nostra semper in vrbe Lares.

Et Varro lib.2.aut aliorum computatio.5.de lingua Latina. Et Dionysius Halicarnasseus lib.4.vbi & id dicit, Sacrificis Compitalia sacra facientibus non ingenuos, sed seruos ministrare voluit, quasi hoc gratius esset Laribus : quod festum nostra quoque ætate Romani agitant paucis diebus post Saturnalia cumprimis celebre, & sumptuosum Compitalium appellatione : duratque mos ille priscus in sacris placandi Genios per seruorum ministeria, qui temporaria libertate fruuntur per eos dies, vt hac honorifica humanitate mansuetiores redditi, dominos chariores habeant, & leuius ferant suæ fortunæ inclementiam.

x Quos bis in anno.] Suetonius in Augusto, c.31. Compitales Lares ornare bis in anno instituit, vernis floribus & æstiuis.

y Cùm enim Tarquinio Prisco regnante.] Hæc vsque ad vers.Quos per.sunt Plinij lib.36.c.27. eodémque vlt.in fi.

z Quos per vicorum magistros fieri.]Et hæc quoque

lebrari, ac per multum temporis desitos, quum solennia ludorum intermittere nefas esset, post L. Lusellum & C. Marium consules à L. Pisone reuocatos, & magno apparatu instauratos memorant, qui postea non per vicorum magistros, sed præfectos vicorum celebrari cœpti, & demum sublatis collegiis, haud multo post discusi fuere. Tametsi ab Atheniensibus primùm institutos Compitalitios nonnulli credant, in quibus præmium victori hircus donabatur: [a] post quos, iuuenales, funebres & seculares, vario & solerti ingenio inde recepti paratíque sunt: in iuuenalibus enim, licet iuuenum causa instituti forent, in hisque adolescentes per lusus & lasciuiam admitterentur, [b] plerũque tamen anus, & grandæuas natu matres, senésque ingrauescenti ætate, ludis admissos comperimus. [c] Lusus erat, quem ludebant turmæ puerorum primo ætatis flore, & iuuenes generosi spiritus, vt equis instratis, hinc inde dispositis turmis, tanquam acie instructa, composito agmine, in iustæ modum pugnæ cursitarent, speciemque prælij, modo in occursum eundo, nunc à tergo & in gyrum occursando præberent, & campestrem incursionem facerent, [d] specimenque magnæ indolis, & commendationem ineuntis adolescentiæ præ se ferrent, ita vt qualis quisque futurus esset, cuiusque spei, facilè eniteret. [e] In his quoque pyrrhicham saltari accepimus, quæ integris vrbis moribus, magno fauentium studio fiebat: quæ primùm inuenta fertur in [f] Creta, [g] non-

Ludi iuuenales.

Pirrhicha.

ANNOTATIONES.

quoque vsque ad versic. Tametsi. sunt Asconij Pædiani in Orationem Ciceronis contra Pisonem.

a Post quos Iuuenales.] De quibus Suetonius in Nerone, cap. 11. Scribit Iulius Capitolinus Gordianum edidisse de proprio per quatriduum ludos Scenicos & Iuuenalia. Sidonius Apollinaris,

Iam fama Iuuenalibus peractis.

Suetonius autem in Caligula, cap. 17. in fi. tradit illum, vt lætitiam publicam in perpetuum quoque augeret, adiecisse diem Saturnalibus, appellasseque Iuuenalem.

b Plerunque tamen anus, & grandeuas.] Suetonius in Nerone, cap. 11. in princ. Spectaculorum plurima & varia genera edidit: Iuuenales, Circenses, Senicos ludos, gladiatorium munus. Iuuenalibus senes quoque Consulares, anúsque matronas recepit ad lusum. Cornelius Tacitus libro 14. Nero instituit ludos Iuuenalium vocabulo, in quos passim nomina data. Non nobilitas cuiquam, nõ ætas, aut acti honores impedimento, quominus Græci Latinique histriones artem exercerent, vsque ad gestus modósque haud viriles. Dion in Nerone, Iuuenalibus, inquit, ludis interfuerunt multi, sed in primis nobilissimi viri. Cuius rei argumentum est, quòd Aelia Catula, fœmina nobilissima atque ditissima, ac iam grandis natu (nata erat annos octoginta) saltauit: Cæteri, qui propter senectutem, & morbos præcipuè, nihil poterant facere, saltabant. Se enim exercebat vnusquisque vt poterat, erantque ob eas res scholæ constitutæ, quas frequentabãt clarissimi viri, mulieres, puellæ, adolescentuli, vetulæ, senes. Quod siquis non posset aliter spectaculum præbere, ad choreas ibat, cumque multi pudore adducti, ea facerent personati, Nero, petente populo, ab eis personas auferebat, eósque patefaciebat hominibus, apud quos ipsi paulò antè magistratus gesserant.

c Lusus erat.] Id ex Virgilio est, huiusmodi ludum describente lib. 5. Aeneidos,

Olli discurrere pares atque agmina terni
Diductis soluere choris, rursusq́, vocati
Conuertere vias, infestaq́, tela tulere.
Inde alios ineunt cursus, aliosq́, recursus
Aduersis spatiis, alternosq́, orbibus orbes
Impediunt, pugnaq́, cient simulachra sub armis.
Et nunc terga fugæ nudant, nunc spicula vertunt
Infensi, facta pariter nunc pace feruntur.

d Specimenque magnæ indolis.] Hæc sunt in Augusto, cap. 43. cuius verba adscribemus infrà in verbo, Quam Tranquillus Troiam nuncupauit.

e In his quoque Pyrrhicham.] Seruius in lib. 5. Aeneidos quo loco citabimus infrà ibi, Quam Tranquillus. De huiusmodi autem saltatione Plato lib. 7. de Legibus, Plinius lib. 7. cap. 56. Suetonius in Cæsare, c. 39. Pyrrhicham, inquit, saltauerunt Asiæ Bithyniæque Principum liberi. & in Nerone, ca. 12. Athenæus Dipnosophistarum lib. 14. c. 12. Apuleius lib. 10. & 11. de Asino aureo refert pueros puellásque Græcanicam saltasse Pyrrhicham, cùm nunc in orbem rotatum flexuosi, nunc in quadratum cuneati, discursus reciprocos explicarent. Pollux lib. 4. c. 14. Scholiastes Homericus Iliados lib. π. Spartianus in Hadriano, Ammianus Marcellinus libro 16. Et ex horum plurimis intelliges cuiusmodi hæc saltatio fuerit. Vide Erasmum Chil. 3. centur. 7. c. 71. Pyrrhichen oculis præ se ferens.

f In Creta.] Pyrrhicha saltatio est Græcanica, quã Pyrrhus in Creta primus inuenit. autor Plinius vbi suprà. Scribit Strabo in 10. Pyrrhicham repertam fuisse à Pyrrhicho Curite pro iuuenibus ad disciplinam militarem exercendis. Straboni astipulatur Solinus cap. 16. vbi de Creta insula, qui saltationem hanc expresit his verbis, Pyrrhichen docuit Creta Pyrrhicho repertore. Equestres turmas prima docuit lasciuas vertigines implicare: ex qua disciplina bellicæ rei vsus datus.

g Nonnulli à Laconibus.] Quintilianus libro 1. cap. 19. Lacedæmonios, inquit, etiam saltationem quandam,

nulli à Laconibus ad res bellicas facilè obeundas, [h] vt armati leui flexu & saltu, nunc se contrahendo, nunc in altum exiliendo, nunc declinando, tela & plagas vitarent, disciplinamque ediscerent, [i] quæ enoplia saltatio dicta est, quam [k] Tranquillus Troiam nuncupauit: [l] idque à Romulo institutum ferunt, vt cum armis saltarent milites saltatione, quam bellicrepam dixit. [m] Sicut in Panathenæis armatos pueros saltare voluerunt, in quibus pueri puellæque forma cõspicui, manibus amplexi, nunc in orbem, nunc in obliquum per diuersos flexus pyrrhicham in theatro saltabant. [n] Postea verò Gaditani modi, & mollissimæ saltationes, quum essent minus notæ, inuentæ fuere, in

Enoplia saltatio. Saltatio in panathenæis. Saltationes molles.

ANNOTATIONES.

quandam, tãquam ad bella quoque vtilem, habuisse inter exercitationes accepimus. Athenæus d. lib. 14. cap. 12. scribit, Aristoxenum Pyrrhicham à quodam genere Lacone appellationem consecutam esse, ac his etiam temporibus Pyrrhichum nomen esse Laconicum.

h Vt armati.] Nam & hanc ita describit Plato li. 7. de Legibus, Motus, inquit, Pyrrhiches imitatur flexus corporum, quibus tela, plagæque vitantur declinando, concedendo, exiliendo in altum humique se contrahendo: contrarios item gestus imitatur, quibus videlicet contra alios quicquam infertur sagittando, iaculando, feriendo. Diodorus Siculus lib. 5. cap. 15. scribit, Cretam reperisse ensem, galeam, ac cum armis saltandi morem, quorum strepitu per magno Saturnus deceptus est.

i Quæ Enoplia.] Dionysius Halicarnasseus li. 7. hãc saltationem Pyrrhicham enopliam esse, hoc est armatam tradit. Pollux lib. 4. cap. 14. Quanuis hæc à Pyrrhicha distinguere videatur Strabo d. libro 10. Plinius d. lib. 7. cap. 56. Saltationem, inquit, armatam Curetes docuere Pyrrhicham Pyrrhus, vtranque in Creta.

k Quam Tranquillus Troiam nũcupauit.] In Cæsare, cap. 39. Troiam lusit, turma duplex, maiorum minorúmue puerorum. & in Augusto, 43. Sed & Troiæ ludũ edidit frequentissimè maiorum minorúmue puerorum delectu, prisci decorique moris existimans, claræ stirpis indolem sic notescere. & in Tiberio, cap. 6. in fine. Præsedit & Actiacis ludis & Troianis Circensibus, ductor turmæ puerorum maiorum. & in Claudio, cap. 21. Ac super quadrigarum certamina Troiæ lusum exhibuit. & in Nerone, cap. 7. in princip. Tener adhuc, necdum matura pueritia, Circensibus ludis Troiam constantissimè fauorabiliterque lusit. Et de hoc quoque ludo Cornelius Tacitus libro 11. Sedente Claudio Circensibus ludis, cum pueri nobiles equis ludicrum Troiæ inirent, intérque eos Britannicus Imperatore genitus, & L. Domitij adoptione mox in Imperium, & cognomẽtum Neronis ascitus, fauore plebis acrior in Domitium loco præsagij acceptus est. Huius autem ludi originem videbis apud Virgilium lib. 5. Aeneidos, multis versibus, quos suprà adduximus ibi, Lusus erat. Quibus paulò pòst & hos subiecit, quibus ostendit hunc ludum illinc ad Romanos fluxisse,

Hunc morem cursus atque hæc certamina primus
Ascanius, longam muris cùm cingeret Albam,
Rettulit & priscos docuit celebrare Latinos:
Quo pater ipse modo secum, quo Troia pubes
Albani docuere suos. Hinc maxima porrò
Accepit Roma, & patrium seruauit honorem:
Troiaq́ nunc, pueri Troianum dicitur agmen.

Quo in loco Seruius, Vt ait Suetonius Tranquillus, ludus ipse quem vulgò Pyrrhicham appellant, Troia vocatur, cuius expressit originem in libro de Puerorum lusibus. Huius quoque meminit Dion Nicæus lib. 43. vbi de ludis & certaminibus à Cæsare populo exhibitis, Etiam, inquit, Troiam, antiquo more, Patritiorum filij luserunt: iuuenesque, qui dignitate æquales erant, curribus certauerunt. & lib. 48. de Agrippæ prætura, Et Troiam vocatum ludum per nobiles pueros magnificè exercebat. Et lib. 51. vbi de ludis in consecratione templi Iulij factis, Ludi omnis generis, inquit, facti sunt Patriciiq; pueri Troiam luserunt, virique simili ratione equis celetibus bigisque & quadrigis certauerunt.

l Idque à Romulo institutum fuit.] Festus Pompeius lib. 2. Bellicrepam, inquit, saltationem dicebant, quando cum armis saltabant, quod à Romulo institutum est, ne simile pateretur, quod fecerat ipse, cùm à ludis Sabinorum virgines rapuit.

m Sicut in Panathenæis.] Isocrates in eo libro, qui Panathenaicus inscribitur. Thucydides libro 6. De his Plato in Parmenide, Aristophanes in Nubibus, Plutarchus in Theseo, Eusebius chronographus, vbi de Agone gymnico, Maximus Tyrius Sermone 33. & 36. Pausanias lib. 4.

n Postea verò Gaditani modi.] Martialis lib. 5. epig. 109. in Cotilum,

Cantica qui Nili, qui Gaditana susurrat,
Qui mouet in varios brachia volsa modos.

Et rursum epig. 120. ad Toranium,

Nec de Gadibus improbus puella,
Vibrabunt sine fine prurientes
Lasciuos docili tremore lumbos.

Et lib. 6. epig. 70. de Thelesina,

Edere lasciuos & Bethica crusmata gestus,
Et Gaditanis ludere docta modis.

Et lib. 14. epig. 203. de Puella Gaditana,

Tam tremulum crissat, tam blãdum prurit, vt ipsum
Masturbatorem fecerit Hippolytum.

Et Iuuenalis satyra 11.

Forsitan expectas vt Gaditana canoro
Incipiat prurire choro, plausuq́ probata
Ad terram tremulo descendant clune puellæ,
Irritamentum Veneris languentis.

o In

plures diuisæ species: in [o] chironomiam, quæ manuũ gestu: [p] halma, quæ pedum: [q] lactisma, quæ calcibus ad humeros iactis saltabantur, quorum inuentores Iones fuisse dicũt, vnde gestus quoque pantomimi fluxere: in quo id fuit constitutum, [r] vt in chironomia alij gestus subiti, alij miserabiles, alij longi nomina ferrẽt. [s] Funebres verò ludos etiam inter ludicra scenæ exhiberi accepimus, [t] & post ludos epulum datum, quibus qui præerant, [u] designatores dicti, in [x] quibus gladiatorum paria, qui venalem habent sanguinem, modò plura, nunc pauciora, nonnunquam familiæ lanistarum ad gladiaturam comparatæ, digladiari, vulneraque & cædes accipere solebant: [y] quos in defunctorum illustrium memoriam ea de causa institutos ferunt, quòd quum hostes bello victi, serui que ad sepulchra summorum ducum olim sæuè iugularentur, & sanguinem effunderent, idque posteris sæuum & inhumanum videretur scelus, cautum fuit, vt sæua illa desita consuetudine, serui libertique, & damnati capite, ac gladiatores bustuarij, qui venalem habent sanguinem, vsu armorum & astu eruditi, conducti precio per lanistas, digladiarentur: in quibus in æmulationem certamenque virtutis, licet dimicatione perniciosa, vulnera acciperent darentque, & ferro decernerent: in qua si quis fortè succumberet, mercedem lanista perditi gladiatoris accipiebat. Athenienses verò fures & sicarios pecunia comparatos, armis instruebant, quos, vt in scena dimicarent, inuicem committebant: [z] apud quos vsus obtinuit, vt imperatore vita functo, duodecim captiui ad sepulchrum iugulati, tumulentur vnà. [a] Quæ munera licet summæ immanitatis forent, duces in bellum profecturi, Romæ plerunque populo exhibuere: [b] scilicet vt

Ludi funebres. *Designatores.* *Athenienses.*

ANNOTATIONES.

o In Chironomiam, quæ manuum gestu.] Idem Iuuenalis satyra 6.

Chironomon Ledam molli saltante Batillo
Tuscia vesicæ non imperat.

Quintilianus lib. 1. c. 11. Et certè quod facere oporteat, non indignum est discere, cùm præsertim hæc Chironomia, quæ est (vt nomine ipso declaratur) lex gestus, & ab illis temporibus heroicis orta sit, & à summis Græciæ viris, & ab ipso Socrate probata, à Platone quoque in parte ciuiliũ posita virtutum, & à Chrysippo in præceptis de Liberorum educatione compositis, non omissa.

p Halma, quæ pedum.] ἅλμα, saltum Græci vocant. Domitius Calderinus, Iuuenalis interpres, in eum locum suprà proximè citatum hoc genus saltationis, quod motu pedum vehementiore fit, Thermastrida vocat.

q Lactisma, quæ calcibus.] Domitius vbi suprà, saltationum Græcorum genera diuidens, ἐλακτισμα, inquit, calcibus ad humerum iactis, à mulieribus fiebat.

r Vt in Chironomia.] Domitius Calderinus vbi suprà.

s Funebres verò ludos.] Liuius 4. decad. libro 1. ad finem. Donatus in præfatione Terentij. Relege, quæ non incuriosè diximus de Ludis funebribus, suprà lib. 3. cap. 7.

t Et post ludos epulum.] Suetonius in Cæsare, cap. 26. Munus, inquit, populo, epulumque pronunciauit in filiæ memoriam: quod ante eum nemo fecit.

v Designatores dicti.] Donatus in Adelphis. de quibus in l. Athletas. 4. de his, qui notantur infamia. Vide ibi omnino Budæum in suis Annotationibus.

x In quibus gladiatorum paria.] Ita enim committebantur ex Suetonio in Augusto, cap. 44. ad fi. & in Domitiano, cap. 4. & Plutarcho in Cæsare.

y Quod in defunctorum illustrium memoriam.] Hæc vsque ad versic. In qua. desumpta sunt ex Virgilio lib. 10. Aeneidos,

- Sulmone creatos
Quattuor hic iuuenes, totidem quos educat Vfens,
Viuentes rapit, inferias quos immolet vmbris,
Captiuoq; rogi perfundat sanguine flammas.

Quo loco Seruius, Sanè, ait, mos erat in sepulchris virorum fortium captiuos necari: quod postquam crudele visum est, placuit gladiatores ante sepulchra dimicare, qui à bustis Bustuarij dicti sunt.

z Apud quos.] Nam & apud Homerum Iliados libro 23. Achilles in funere Patrocli duodecim viros fortes mactauit, & cum cadauere illius igni tradidit,

δώδεκα μὲν Τρώων μεγαθύμων υἱέας ἐσθλούς,
τοὺς ἅμα σοὶ πάντας πῦρ ἐσθίει. Id est,
Duodecim quidem Troianorum magnanimorum filios fortes,
Quos vnà tecum omnes ignis absumit.

a Quæ munera.] Iustinianus Imperator libro 11. Codicis tit. 43. non immeritò prohibet gladiatoria spectacula, tanquam cruenta præberi. D. Cyprianus in epistola ad Donatum gladiatoriam voluptatem in primis execratur his verbis, Paratur gladiatorius ludus, vt libidinem crudelium luminum sanguis oblectet: homo occiditur in hominis voluptatem: & vt quis possit occidere, peritia est, vsus est, ars est: scelus nõ tantùm geritur, sed docetur. Hæc præterea gladiatoria munera detestatur Lactantius Firmianus lib. 6. de Vero cultu, cap. 20.

b Scilicet vt vulnera cernere assuescerẽt.] Pomponius Lætus in Compendio Romanæ historiæ, vbi de Nemesi dea. Iulius Capitolinus in Maximo & Balbino Imperatoribus, Celebratis sacris, ait, datis

vulnera cernere assuescerent, cædesque & prælia non formidarent, quibus certa lex data, vt multo grauioribus armis pugnare discant, vtque diutius in pugnæ simulacris armati assuescant, vt in patientia laborum educati, in conflictu pugnæ minus laborarent, neque vt tyrones corporibus animisque deficerent. Vtque lanistæ cum hastis & sudibus primò introducantur, mox gladiis decernant, ad præliumque incedant tunicati. Vtque ante congressum multa fiant, quæ non ad vulnus, sed ad speciem gesticulationis, & motus agilitatẽ videantur: procedente mox pugna, vt nudi digladientur, neque in vulnere ingemiscant, néve iniussi decumbant, néve postquam decubuissent, ferrum accipere iussi, segnes & cunctabundi accipiant, aut retractent. [c] Ad quod certamen insignes nobilitate & opibus, neque obscuri generis homines plerunque prodiere: [d] nam & Nero Cæsar CCCC. senatores, & DC. equites ad ferrum exhibuit. Et Domitiani temporibus nobiles ad specimen virtutis ostendendum, in arenam prodire non dubitarunt, [e] qui non virorum modò pugnas, sed fœminarum noctu commisit: [f] donec cautum fuit, ne equites Romani ludo & arena polluerentur. Primus enim qui gladiatoriũ edidit munus, [g] Iunius Brutus, in honorem defuncti patris, fuisse traditur. Alij Appium Claudium & Fuluium consules in foro boario gladiatores commisisse primos asseuerant. [h] In quo præter apparatus magnificentiam, immanissimas feras,

Quis primus gladiatorium munus dederit.

ANNOTATIONES.

ludis scenicis, ludisque Circensibus, gladiatorio etiam munere, Maximus susceptis votis in Capitolio, ad bellum contra Maximinum missus est cum exercitu ingenti, prætorianis Romæ manentibus. Vnde autem mos tractus sit, vt proficiscentes ad bellum Imperatores munus gladiatorium, & venatus darent, breuiter dicendum est. Multi dicũt apud veteres hanc deuotionem contra hostes factam, vt ciuium sanguine litato, specie pugnarum se Nemesis, id est, vis quædam fortunæ satiaret. Alij hoc literis tradunt, quod verisimilius credo, ituros ad bellum Rom. debuisse pugnas videre, & vulnera & ferrum, & nudas inter se cohortes: ne dimicante in bello armatos hostes timerent, aut vulnera, & sanguinem perhorrescerent. Hactenus Capitolinus.

c Ad quod certamen.] Vt patet ex sequẽtibus.

d Nam & Nero Cæsar.] Suetonius in vita ipsius cap. 12. Exhibuit, inquit, ad ferrum etiam quadringentos Senatores, sexcentosq; Equites Romanos, & quosdam fortunæ atque existimationis integræ: ex iisdem ordinibus confectorésque ferarum, & varia arenæ ministeria. Corn. Tacitus lib. 15. Spectacula gladiatorum idem annus habuit, pari magnificentia ac priora. Sed fœminarum illustrium, Senatorumque filiorũ plures per arenam fœdati sunt. Hinc exiit illud Iuuenalis Saty. 8.

Qui sedet, & spectat triscurria Patriciorum,
Planipedes audit Fabios, ridere potest qui
Mamercorum alapas. quanti sua funera vendant
Quid refert? vendunt nullo cogente Nerone.
Nec dubitant celsi Prætoris vendere ludis.

e Qui non virorum modò pugnas, sed & fœminarum noctu commisit.] Suetonius in vita Domitiani cap. 4. Venationes (inquit) gladiatorésque & noctibus ad lychnuchos commisit, nec virorum modò pugnas, sed & fœminarum. Ziphilinus è Dione in Domitiano, Noctu sæpe exhibebat certamina, in eaque nonnas & mulieres introducebat. Exhibitas præterea à Domitiano fuisse fęminarum pugnas testatur Papinius, cùm ait in 1. Syluarum, sylua vlt.

Stat sexus rudis, insciusq; ferri,
Et pugnas capit improbus viriles:
Credas ad Tanain, ferumq; Phasin, &c.

Iuuenalis mulierum impudentiam Satyrica mordacitate dilacerans, quæ Domitiani temporibus in venationes & pugnas theatrales descendebant, inquit:

- Næuia Thuscum
Figat aprum, & nuda teneat venabula mamma.

f Donec cautum fuit, vt Equites Romani.] Tranquillus in D. Octauio Augusto, cap. 43. scribit, Augustum ad scenicas & gladiatorias operas, & equitibus Romanis aliquando vsum fuisse, verùm prius, quàm Senatusconsulto interdiceretur: posteà nihil sanè præterquàm adolescentulum Lucium honestè natum exhibuisse, tantùm vt ostenderet quod erat, quòd erat bipedali minor, librarum septendecim, ac vocis immensæ. Vlpianus Iurisconsultus l. quod ait Prætor. 2. ff. de his, qui notãtur infamia, §. vlt. scribit eos, qui quæstus causa in certamina descendunt, & omnes propter præmium in scenam prodeuntes, famosos esse. Diuus Augustinus lib. 2. Ciuitatis Dei, cap. 27. scribit, Romanos priuasse virtutis honore, tribu mouisse, agnouisse turpes & fecisse infames eos, qui scenicas artes & obscœnos ludos exercerent.

g Iunius Brutus.] Valerius Maximus lib. 2. cap. 1. de Institutis antiquis testis est, gladiatorium munus primùm Romæ datum esse in foro Boario, Appio Claudio, Q. Fuluio Consulibus. Dederunt autem Marcus & Decius filij Bruti, funebri memoria, patris cineres honorando. Verùm Iulius Florus de vno Iunij Bruti filio Decio tantùm loquitur, non de Marco: sic enim scribit, Epitome Liuij lib. 16. Diuus Iunius Brutus munus gladiatorium in honorem defuncti patris edidit primus.

h In quo.] Liuius 4. decad. lib. 9. scribit, P. Licinij funeris causa visceratione datam, & gladiatores 120. pugnasse, & ludos funebres per triduum factos: & post ludos epulum.

i Ad

hominesque, qui cum his concurrerent, ad pugnam exhibuit. [i] Ad quos matronas admitti erat lege vetitum, ne immanitati aut feritati assuescerent: sicut ab athletarum spectaculis muliebrem sexum [k] Augustus auocauit & dimouit. Non sic Cretensibus, qui præcipuas & magno natu mulieres ad gladiatorium munus admittebant: & Spartæ nulla est tam nobilis mulier, quæ precio conducta non ad scenam prodeat. Cumque antea gladiatorij ludi imperatorum munus forent, [l] Claudius princeps, vt pecunia quæstorum fierent, cauit edicto: quos propter cædes & immanitatem, quodque mali exempli essent, postea edi prohibuit. [m] Et quia nonnulli inopes & modicis facultatibus, sordida mercede conductos gladiatores ad ferrum exhibebant, Tiberio imperante, senatusconsulto cautum fuit, ne quis gladiatorium munus daret, cui minus quadringentis millibus census esset. Post aliquot verò ætates Theodoricus Gothorum rex ita gladiatores odio prosequutus fuit, vt optantibus Romanis, non modò illos denegari, sed nunquam postea edi permiserit. Fuitque in vsu, vt in funebribus essent spectatores penulati, quum in cæteris togati conuenirent. [n] Seculares verò ludos, quòd singulis centundecem annis, vel quòd semel tantùm hominis ætate fierent, dictos accepimus. Nam seculum veteres hac finitione terminarunt. [o] Alij nisi decurso trium ætatum spatio, seculares fieri negauerunt, [p] qui supra Tiberim, [q] sæpius in Capitolio, magna frequentia & fauore sunt edi soliti: [r] ad quos licet præco inuitaret ad ludos, quos nec vidisset quisquam, nec visurus esset, illos tamen citra hunc annorum numerum persæpe celebratos comperimus: [s] nam & diuus Augustus seculares fecit, [t] & haud multo post Claudius celebrauit, quo interuallo sexagintatres haud amplius interfuere anni. [v] Mox Domitianus illos instaurauit, habita temporis ratione, ex quo ab Augusto editi fuerant, quos Romæ per omnia theatra fieri seruatum est, in [x] quibus trinoctio terra

Matronis ludis inter esse vetitum.

Cretenses. Spartanis

Quibus gladiatorũ munus dare permissum.

Ludi seculares.

ANNOTATIONES.

i Ad quos matronas admitti.] Contrà tamen innuit Suetonius in Augusto, cap. 44. dum sic scribit, Fœminis ne gladiatores quidem, quos promiscuè spectari solenne olim erat, nisi ex superiore loco spectare concessit.

k Augustus.] Eodem illo cap. 44. Et vide hìc omnino quæ scripsimus in legibus Connubialibus l. 16. nu. 37. incip. Et ob hæc. vbi multa videbis ad hanc rem pertinentia.

l Claudius Princeps.] Ante Claudium Iulius Cæsar Aedilis 20. ac 300. gladiatorum paria exhibuit apud Plutarchum in vita illius.

m Et quia nonnulli.] Suetonius in Tiberio, ca. 34. scribit, Tiberium ludorum ac munerum impensas corripuisse, mercedibus scenicorum rescissis, paribusque gladiatorum ad certum numerum redactis.

n Seculares verò ludos.] Horatius in Carmine seculari,

Certus vndenos decies per annos
Orbis, vt cantus, referatque ludos
Ter die claro, totiesque grata
Nocte frequentes.

Quam lectionem agnoscũt omnes interpretes, licèt sint qui ibi legant non Vndenos, sed Vt denos. Cui lectioni astipulatur Festus Pompeius libro 17. cùm scribit, Seculares ludi apud Romanos post centum annos fiebant: quia seculum centum annos extendi existimabant. Et Censorinus de Die natali, libro 6. vbi originem horum ludorum describit. Ludorum secularium meminit etiam Diuus Augustinus lib. 3. ca. 18. & ibi Ludouicus Viues interpres, quem vide. Vide præterea Pomponium Lætum in Epit. Rom. historiæ, vbi de Imperio Philippi, & Lilium Gregorium Gyraldum de Annis & mensibus.

o Alij nisi decurso.] Herodianus libro 3. in vita Seueri, Seculares, inquit, hi tum appellabantur, celebrati (vt aiũt) decurso trium spacio ætatum: siquidem vrbe tota, atque Italia præcones itabant conuocatum omnes ad ludos, quos nec vidissent hactenus, nec visuri postmodò forent. Ita scilicet interuallum præteritæ, futuræque celebritatis, supra omnem esse hominum ætatem significantes.

p Qui supra Tiberim.] Scilicet in Vaticano, vt videre est in Suetonio in Claudio, cap. 21. qui quidem Vaticanus erat in Transtiberina regione. Sed Suetonius loquitur de Circensibus, quia sæpe vnà Circenses fiebant, vt posteà dicetur.

q Sæpius in Capitolio.] Centesimodecimo anno (vt scribit Acron) à pueris puellisque impuberibus in Capitolio cantabatur carmen illud Horatianum, quod nuper citauimus.

r Ad quos licet præco.] Herodianus lib. 3. in vita Septimij Seueri, & Suetonius in Claudio vbi suprà.

s Nam D. Augustus.] Suetonius in vita illius, cap. 31. Plinius lib. 7. cap. 48.

t Et haud multò pòst Claudius.] Idem Sueto. in Claudio, cap. 21. Cornelius Tacitus lib. 11. Plinius vbi nuper, Censorinus in d. lib. de Die natali, ca. 14.

v Mox Domitianus.] Idem Autor in vita ipsius cap. 4. Aurelius in vita eiusdem, in fine. Tacitus & Censorinus vbi suprà. Martialis li. 4. epig. 1. de Natali Domitiani,

Hic colat ingenti redeuntia secula lustro,
Et quæ Romuleus sacra Terentus habet.

x In quibus trinoctio.] Valerius Maximus lib 2.

caligine bobus atris ad Tarentum sacrum Plutoni & Proserpinæ, lectisternium, peruigilia & supplicationes instar Cereris initiorum fieri solebant, carmine & hymnis in Capitolio à pueris puellisque patrimis & matrimis, in Apollinis & Dianæ laudem modulato, [y] cum quibus sæpe Circenses dabantur vnà. Quorum institutio fertur antiquissima.[z] Cùm enim Valerius Publicola, qui reges eiecit, tres filios morbo laborantes ex voto recepisset incolumes, voti reus, hos instituit primus, & celebrauit: quos antea præteritos vel intermissos[a] diuus Augustus magnifico apparatu celebrauit, quanuis non vera ratione dimẽsa.[b] In quibus iuuenes sine aliquo maiore natu propinquorum nocturno spectaculo interesse vetuit.[c] Postremò Domitianus septimos exhibuit, ad sua tempora ab ortu vrbis obseruatos. Et demum post curricula temporum, Philippus [d] imperator, millesimo vrbis anno ex omni seculorum memoria, apparatissimos seculares fecit: in quibus præter elephantos triginta, leones, tigres, alces atque hyænas & bebos, etiam gladiatorum paria mille, hippopotamum, & rhinocerotem, ferasque immanissimas venationi dedit.[e] Præter quos fuere ludi theatrales & honorarij, qui æquè ac funebres stati non sunt: sed vt quisque ad honores, vt ædilitatem, præturam vel consulatum euectus erat, ad conciliandum populi fauorem maxima hos lætitia coluit & celebrauit: [f] in quibus elephantorum [g] & leonum pugnas, aliarumque beluarum[h] venationes frequenter exhibitas inuenimus: [i] Primus enim Scæuola in curuli ædilitate leonum pugnas dedisse fertur, [k] mox Pompeius iubatos trecentos quindecim, [l] Cæsar quadringentos: [m] donec senatusconsulto cautum fuit, ne Aphricanas in vrbem inue-

Secularium ludorum origo.

Ludi theatrales & honorarij.

ANNOTATIONES.

cap.1. de Institutis antiquis. vbi de Valesio loquitur, vbi item de Valerio Publicola. Hincque illud Ausonij in Numero ternario,

Trina Terentino celebrata trinoctia ludo.

y Cum quibus sæpe Circenses.] Vt etiam patet ex Suetonio in Domitiano, d.c.4.

z Cum enim Val. Publicola.] Valer. Maximus vbi suprà, & vide Censorinum etiam vbi suprà.

a D. Augustus.] Dictum est suprà.

b In quibus iuuenes.] Suetonius in Augusto, c.31.

c Postremò Domitianus &c.] Tacitus lib.11.

d Philippus Imperator.] Hæc vsque ad versic. Præter quos. sunt Iulij Capitolini in Gordianis. de quo etiam nonnihil Eutropius lib.9. cap.4. Paulus Orosius lib.7. c.13. Et ad id quod de Hippopotamo dicit, adde quòd Plinius lib.8 c.26. scribit, M. Scaurum Aedilem primum omnium Hippopotamum Aedilitatis suæ ludis ostẽdisse. Et ad id quod de Rhinocerote dicit, adde quòd idem Plinius eiusdem li. 8. ca.20. Pompeiũ Magnum omnium primum Rhinocerotem ludis Circensibus exhibuisse.

e Præter quos fuere ludi Theatrales.] De huiusmodi ludis Honorariis Suet. in Augusto, cap.32. Ne quod autem, ait, maleficium, negotiúmue impunitate vel mora elaberetur, triginta amplius dies, qui Honorariis ludis occupabantur, actui rerum accommodauit. Festus Pom. lib.8. Honorarios ludos, ait, quos & Liberalia dicebant. Et hos quidem Hermolaus Barbarus in Plinianis castigationibus c.4. ita dicit vocari ab honore, qui eos ludos populo edebãt.

f In quibus elephantorum.] Vt abundè videbis apud Plinium lib.8. ca.7. & Senecam in lib. de Breuitate vitæ, cap.13. vbi dicit Pompeium primum in Circo elephantorum duodeuiginti pugnam edidisse: quamuis Plinius in d c.7. scribit viginti: aut, vt quidam, ait, tradunt 17.

g Et leonum pugnas.] Vt patebit ex sequentib.

h Venationes.] Liuius 4. dec lib.9. tradit, Spurio Posthumio Albino, & Martio Coss. athletarum certamen tum primò Romanis spectaculo fuisse, & venationem datam leonum & pantherarum, Suetonio in Domitiano, c.4.

i Primus enim Scæuola.] Plinius lib.8. cap.16. Solinus cap.40. aut aliorum computatio.30. vbi de Africa, Spectaculum, ait, ex leonibus primus edidit Scæuola Publij filius in curuli ædilitate. Verùm Seneca in d. lib. de Breuitate vitæ, c.13. scribit primum L. Syllam in Circo leones solutos dedisse, cùm alioquin tunc alligati darentur ad conficiendos missis à Rege Boccho ioculatoribus, vt vulgò legitur: verùm iaculatoribus legendum puto.

k Mox Pompeius.] Plinius vbi suprà. Plutarchus autem in eius vita dicit quingentos. Dion historicus lib.39. tradit, Pompeium theatrum dedicauisse, & in eodem spectacula cum musica, ludósque gymnicos exhibuisse, atque in Circo equorũ certamen, multarumque & varij generis beluarum venationes præbuisse. Quinque enim dierum spatio quingenti leones confecti sunt, elephantique octodecim cum armatis depugnauerunt, partim in ipsa pugna mortui, partim paulò pòst. Nam populus aliquos, etiam inuito Pompeio, miseratus est, cùm vulnerati à pugna destitissent, circuneuntésque ad cœlum proboscidibus lamentati sunt, ita vt sermoni occasionem præberent, non id ab ipsis temerè, aut casu fieri, sed iusiurandum, quo persuasi ex Africa traducti erant, implorantibus, suique vindictam deos poscentibus. Fertur enim haud prius eos in naues ingressos esse, quàm à ducentibus iuramento sibi cautum esset de omni iniuria. Hæc Dion vbi suprà.

l Cæsar.] Plinius d. lib.8. c.16.

m Donec Senatusconsulto.] Plinius lib.8. c.17.

Sena

herent. Contrà Cneus Aufidius tribunus plebis: nam Circensium causa importari iussit.[n] Postea Augustus tigrim,[o] & Domitius Aenobarbus centum vrsos Numidicos in ædilitate, & totidem venatores Aethiopes dedit. Hæc enim expectatio munerum, quantum studij & fauoris ad conciliandum popularium animos attulerit, quum magnifico sumptu exhibita fuissent, enarratu difficile est: siquidem qui illa amplè & largiter dedissent, aut qui munificentia reliquos anteissent, facilimos aditus ad honores, consulatus & præturas, reliquosque magistratus, proximis comitiis habuere: quorum cura & procuratio præcipua ædilium erat.[p] Et qui illos ob secordiam prætermisisset populare odium & offensam haud dubiè incurrit, & velut sordidus & parum ciuilis, est pro despectissimo habitus. Mamerco enim homini ditissimo, quòd ædilitatem ne sumptus in exhibendis ludis faceret, assequi non curasset, in consulatu repulsam tulit.[q] In his enim res commentitias, fabellas & scenas repræsentare, tum monstra & visu incognita, venationesque & pugnas populo dare assuerant:[r] ad quas mulieres descendisse, & cum immanissimis feris sæpe depugnasse comperimus,[s] tanto omnium studio, vt triginta & amplius dies, sepositis negociis, Romani ludis impenderent: quos postea Augustus coarctauit, ne ludorum celebritas nimium diu actus forenses & negocia moraretur.[t] Theatrales quoque ludos in Liberi patris honorem inuentos fuisse, omnes ferè consentiunt,[v] quos ab Atheniensibus originem duxisse ferunt, qui[x] primi Nouembri mense Bacchanalia & ludos gymnicos ac Liberales celebrarunt, tanta licentia, vt nympharum & heroum habitu bacchantes prodirent in forum, & ad sonum tibiæ cum lasciua gesticulatione compositis modis psallerent, vinumque cum bellariis,

Munera huiusmodi scenica ad honores viam parabant.

Theatralium origo.

Bacchanalium licentia.

ANNOTATIONES.

Senatusconsultum, inquit, fuit vetus, ne liceret Africanas in Italiam aduehere. Contra hoc tulit ad populum Cn. Aufidius Tribunus plebis, permisitq; Circensium gratia importare.

n Postea Augustus tigrim.] Plinius d. cap. 17. paulò postea, quæ in præced. adduximus, subiungit, D. Augustus Q. Tuberone, Fabio Maximo Coss. 4. Nonas Maias theatri Marcelli dedicatione, tigrim primus omnium Romæ ostendit in cauea mansuefactam. Deinde 18. eiusdem libri capite, tradit, Dictatoris Cæsaris Circensibus ludis tigrim (quæ Camelopardalis etiã vocatur) primùm visam Romæ.

o Et Domitius Aenobarbus.] Plinius d. libro cap. 36. ad finem, Annalibus, inquit, notatum est, M. Pisone, M. Messala Coss. ad 14. Calend. Octob. Domitium Aenobarbum Aedilem curulem vrsos Numidicos centum & totidẽ venatores Aethiopas in Circo dedisse. Deinde subiungit, Miror adiectum Numidicos fuisse, cùm in Africa vrsos non gigni constet. Solinus ca. 39. aut aliorum distinctione 29. vbi de Numidia & in ea visis. Dion autem in Augusto, tradit, P. Seruilium Prætorem temporibus ipsius Augusti trecentos vrsos, totidemque alias feras exhibuisse & occidisse.

p Et qui illos.] Vt patet ex sequentibus.

q In his enim res commẽtitias, fabellas.] Hæc alibi latius explicantur.

r Ad quas mulieres descendisse.] Suetonius in Nerone, c. 11. de Circensibus loquens, Ex vtroque, inquit, ordine & sexu plerique ludicras partes sustinuerunt. Et in Domitiano, cap. 4. vt supra iam diximus, tradit ipsum Domitianum venationes gladiatorésque & noctibus ad lychnos non virorum modo pugnas, sed & fœminarum exhibuisse. Martialis quoque describens Amphitheatrum Domitiani in prin. sui lib. epig. 6. mentionem facit fœminei prælij, cùm sic ait,

Belliger inuictis quòd Mars tibi sæuit in armis,
Non satis est Cæsar, sæuit & ipsa Venus.
Prostratum Nemees, & vasta in valle leonem
Nobile, & Herculeum fama canebat opus.
Prisca fides taceat: nam post tua munera Cæsar
Hæc iam fœminea vidimus acta manu.

Hinc illud Iuuenalis satyra 2.

Luctantur pauca, comedunt colliphia pauca.

s Tanto omnium studio, vt triginta.] Hæc vsque ad versic. Theatrales. sunt Suet. in Augusto, cap. 32. cuius verba adduximus suprà, vbi de ludis honorariis.

t Theatrales quoque ludos.] Seruius enarrans illud Virgilij lib. 2. Georgicorum,

- Et veteres ineunt proscenia ludi.

Primi, inquit, ludi Theatrales ex Liberalibus nati sunt, ideo veteres ait. Illudque lib. 11. Aeneidos,

Aut vbi curua choros indixit tibia Bacchi.

Bacchi, ait, ideo dicit: quia apud veteres ludi Theatrales non erant, nisi in honorem Liberi patris.

v Quos ab Atheniensibus.] Virgilius d. lib. 2. Georgic. subiungit,

Præmiaq; ingentes pagos & compita circum,
Theseidæ posuere. -

Et ibi Seruius exponens Theseidæ, id est, Athenienses, qui primi ludos instituere Liberales.

x Qui primi Nouembri mense.] Plutarchus in Theseo, scribit, Minoën in honorem Androgei, filij, Gymnica certamina statuisse: præmiumque victoribus pueros (quos secum Theseus adduxerat) tradidisse tãtisper in Labyrinthi custodia asseruatos. De Bacchanalibus & Bacchi sacris D. Augustinus lib. 7. c. 21. & alibi sæpe.

libaque ex melle, magna bibendi licentia circunferrent: [y] quos plerunque populus coronatus spectauit. Quæ sacra præterquam quòd per anum deliram & temulentam indicerentur, eò insolentiæ processere, vt [z] mulieres viríque ornati hedera, crine fluxo, lymphatis animis debacchatæ, cum thyrsis velut insanientes & furore afflatæ obuios ferirent: ministri quoque phanatici non minore vesania ferulas gestarent, tanta temulentia & verborum licentia, vt [a] Marcus Varro, nisi ab amentibus fieri potuisse negaret: [b] quare ministræ Mænades dictæ, [c] inter quos Sileni, Satyri, Bacchæ, Lenæ & Chiæ, Mimallones, Naiades, Nymphæ & Tityri sacris operabantur. In his quoque comessationes, [d] thyrsi, [e] tibiæ & cantus frequentes erant, [f] Et quoniam ad animæ purgationem pertinere dicerent, [g] etiam vannum quo triticum purgatur: [h] & ouum sphęrali figura adhibebant. Quæ sacra procedente tempore, quum ex diurnis nocturna fierent (vnde [i] Nyctileia appellata sunt) promiscuis ingenuorum & fœminarum stupris,

Bacchanalia per anũ indicebantur.

Vannus.

Nyctileia

ANNOTATIONES.

y Quos plerunque populus coronatus.] Liuius 3.dec.lib.5.

z Vt mulieres.] Lucianus in Baccho, Mulieres insanæ & furiosæ coronis hederaceis ornatæ, ceruinis pellibus indutæ, hastulas quasdam paruas gerentes, quibus ferrum non adest: sed thyrso redimitæ sunt, & scuta quædam leuiter resonantia, siquis tantùm manu tetigerit, similia scutis tympana. Hederam autem Baccho sacram ostendimus suprà lib.4. cap.17.

a Vt M.Varro.] Diuus Aurelius Augustinus lib. 6.cap. 9. Bacchanalia, inquit, summa celebrantur insania. Vbi Varro ipse confitetur à Bacchantibus fieri non posse, nisi mente commota. Vbi Ludouicus Viues, interpres, sic scribit, Nam si quieta essent, tranquillaque mente, nunquam talia facerent: partim inepta, stultaque, partim abominandę fœditatis, partim crudelia atq; inhumana. Multæ enim cædes per huiusmodi sacrificiorum furorem committebantur. Sic occisi sunt Pantheus, & Ninus Indiæ Rex, & Lycurgus Thrax, & Orpheus.

b Quare ministræ Mænades dictæ.] Et Bacchus ipse Mænoles, quasi totus furens, vt scribit D. Clemens Eusebio citante. Diodorus Siculus lib. 2. cap. item 2. In multis Græcis vrbibus triennio Bacchides mulieres conueniunt: apud quas de more virgines thyrsum ferunt, in honorem Dei Bacchantes, eiq; per cœtus sacrificantes. Postremò memoriã Mænadum, quæ feruntur illi Deo astitisse, hymnis & cantu renouant. Et de his Ouidius lib.4. Fastor.

Mentis inops rapitur, vt quas audire solemus,
Threicias fusis Mænadas ire comis.

Iuuenalis satyra sexta,

- Et cornu pariter vinoq; feruntur
Attonitæ, crinemq; rotant vlulante priapo
Mænades. -

Persius satyra prima,

- Et lyncem Mænas flexura corymbis,
Euion ingeminat. -

Catullus autem Mænades hederigeras vocat.

c Inter quos.] Hæc vsque ad versi. In his quoque. sunt Strabonis lib.10. Ex quo intelligis hîc mēdum esse in vocabulo Chiæ, & Thyiæ esse legendum. Sed adde ad id quod de Silenis, Satyris, & Mimallonibus hîc dicitur, illud Ouid. de Arte amandi, lib.1.

Ecce Mimallonides sparsis in terga capillis,
Ecce leues Satyri prænia turba Dei:
Ebrius ecce senex pando Silenus asello
Vix sedet, & pressas continet arte iubas.
Dum sequitur Bacchas, Bacchæ fugiuntq; petuntq;,
Quadrupedem ferula dum malus vrget eques.
In caput aurito cecidit delapsus asello,
Clamarunt Satyri, Surge age, surge pater.

Et præterea de Mimallonibus Sidonius Apollinaris in præfatione Panegyrici Antemio Augusto cõsuli,

Tum Faunis Dryades, Satyrisq; Mimallones acta
Fuderunt lepidum rustica turba melos.

Et Statij interpres Lactantius lib.4. Thebaidos, qui Bacchas & Mimallones easdem dicit, citatque illud Persij satyra prima,

Torua Mimalloneis implerunt cornua bombis.

d Thyrsi.] Quod patet ex eo loco Luciani non longè antè adducto. Macrob. libro 1.cap.19. scribit, Bacchum tenere thyrsum, his verbis, Cùm thyrsum tenet, quid aliud, quàm latens telum geritur, cuius mucro hedera lambente protegitur.

e Tibiæ & cantus.] Vt videre licet ex Suetonio in Domitiano, cap.4.

f Et quoniam ad animæ purgationem.] Seruius in Virg. quo loco statim citabimus.

g Etiam vannum.] Nam & vannum ad sacra pertinere satis constat ex Apuleio lib.11. Metamorp. vbi is loquens de sacris Isidis, quam Cererem nonnulli esse putant, Quintus, inquit, auream vannum, aureis congestam ramulis: & alius ferebat amphoram. Quod etiam non obscurè indicat Virgilius lib.1. Georgicôn,

Arbuteæ crates, & mystica vannus Iacchi.

Vbi Seruius, Ideo, inquit, quòd Liberi patris sacra ad purgationem animæ pertinebant, & sic homines eius mysteriis purgabantur, sicut vannis frumenta purgantur. Hinc est quod dicitur, Osyridis membra à Typhone dilaniata, Isis cribro superposuisse. Nam idem est Liber pater, in cuius mysteriis vannus est, quia (vt diximus) animas purgat. Vnde & Liber, ab eo quòd liberet, dictus est: quem Orpheus à gigantibus dicit esse discerptum.

h Et ouum sphærali figura adhibebant.] Ouum quoque sacris & purgationibus adhibitum fuisse, alibi abundè diximus.

i Nyctileia appellata sunt.] Seruius enarrans eum locum lib.4. Aeneidos,

- Nocte

cum strepitu & vlulatu in omne facinus & libidinem, perpetuo senatusconsulto, non in vrbe modò, sed per omnem Italiam coercita fuere: maximisque pœnis inhibitū, ne Bacchanalia Romæ, néve in Italia fierent, quum in contubernio sordidissimorum patrarentur, essentque maximorum scelerum causa & seminarium. Apud Thraces Orgia Bacchi ab [k] Orpheo instituta, nisi à menstruosis fiebant. [l] Euianes Bacchi festa celebrant, in quibus ludiones, primò, mox spectatores multo vino epoto, ad arma concurrunt. A Babyloniis quoque festus dies Baccho plurimo mero exhausto colebatur, in quo noctem perennem lasciuis gesticulationibus & largiori potu indulgebant. Apud Heleos Bacchæ Dionysio psallentes modulata voce, precantur vt bouino pede ad se accedat. [m] Lauini integer mensis Libero dicabatur, quibus diebus obscœnis verbis & spurcissimis vti permissum: [n] quod Heliogabalus instituisse fertur, vt in vindemiarum festo multa impudica & obscœna iactarentur in dominos: [o] id quod nostrates seruare etiamnum solenne habent: donec per forum virile membrum plaustro transueherent, cui matrona spectatæ pudicitiæ velut sancto numini coronam imponebat. [p] Quod etiam Varro fieri consuesse in reliqua Italia scribit, tanta turpitudine, vt per dies festos Liberi membrum per agros plostellis, mox in vrbem cum cantu & vlulatu ferrent. [q] Ab Aegyptiis tanto abusu Bacchanalia fiebant, vt temeto ingurgitati, statuas cubitales per pagos circunferant, protenta mentula, magnitudine visenda, præeunte tibia & choro, cum Mercurij statua veretro porrecto: quas fœminæ & magno natu matres velut pompam triumphalē præ se agebant, tam fœdo spectaculo, vt nihil improbius aut

Bacchanalia inhibita.

Orgia in Thracia.

Euiane.

Babylonij.

Helei.

Lauinij.

Aegyptij.

ANNOTATIONES.

- Nocturnusq́; vocat clamore Cithæron.

Nocte, inquit, celebratus: vnde ipsa sacra Nyctileia dicebantur, quæ populus Romanus exclusit causa turpitudinis. Nyctileius pater Bacchus dictus est Ouidio lib. 1. de Arte amandi,

Ergo, vbi contigerint positi tibi munera Bacchi,
Atque erit in socij fœmina parte tori:
Nyctileumq́; patrem, nocturnaq́; sacra precare
Ne iubeant capiti vina nocere tuo.

Et apud eundem lib. 4. Metam. inter cætera Bacchi nomina hoc quoque ponitur,

Nyctileusq́; Eleleusq́; parens, & Iacchus & Euan.

Et Plutarchum in eo libro, qui inscribitur de Eo quod erat in Delphis, & Pausaniam lib. 1.

k Ab Orpheo instituta.] Seruius in lib. 6. Aen. in eum locum,

Illa chorum simulans euanteis orgia circum
Ducebat Phrygias. -

Et Antipater Sidonius, cuius in id carmen ita in Latinum vertit Gregorius Gyraldus,

Quiq́; sacros ritus atque orgia mystica Bacchi
Repperit. -

l Euianes Bacchi.] Maximus Tyrius, Philosophus Platonicus, Sermone 12. Quapropter, inquit, minimè ego Euianum spectacula laudârim, quibus inter potandum, tam actores, quàm etiam spectatores solent oblectari. Euianes duo ad tibiæ sonum, quam alter ab his modulatur, simulant pugnam: horum alter agricolam aratoremque agit, alter grassatoris personam, seque ideo armis instruit: prope agricolam quoque posita sunt arma. Vbi grassator in conspectum agricolæ venit, protinus agricola, dimisso iugo, accurrit ad arma: quibus acceptis dein ineunt pugnam, in eaque & ictuum & vulnerum & mutilationum imagines quamsimilimas reddunt: spectacula videlicet conuiuio indigna. Vide Athenæum lib. 1. c. 8. in fi.

m Lauini.] D. Aurelius Augustinus Ciuit. Dei lib. 7. cap. 21. sacrorum Liberi patris turpitudinem acriter lacerans, sic scribit ex Varrone, In oppido Lauinio vnus Libero totus mensis tribuebatur, cuius diebus omnes verbis flagitiosissimis vtebantur, donec illud membrum per forum transuectum esset, atque in loco suo quiesceret. Cui membro inhonesto matremfamiliâs honestissimam palàm coronam necesse erat imponere.

n Quod Heliogabalus.] Aelius Lampridius in vita illius, Ferunt multi (inquit) ab ipso primùm repertum, vt in vindemiarum festiuo multa in dominos iocularia, & audientibus dominis dicerentur, quæ ipse composuerat, & Græca maximè. Horum pleraque Marius Maximus dicit in vita ipsius Heliogabali. Erant amici improbi & senes quidam, & specie philosophi, qui caput reticulo componerent, qui improba quædam pati se dicerent, qui maritos se habere iactarent. Hactenus Lampridius.

o Id quod nostrates.] D. Augustinus ante ea, quæ suprà adduximus, hæc scribit, Inter cætera, quæ prætermittere, quoniam multa sunt, cogor: In Italiæ compitis, quædam dicit (M. Varro scilicet) sacra Liberi celebrata cum tanta licentia turpitudinis, vt in eius honorem pudenda virilia colerentur: non saltem aliquantum verecundiore secreto, sed in propatulo exultante nequitia. Nam hoc turpe membrum per Liberi dies festos cum honore magno plostellis impositum, prius per rura in compitis, & vsque in vrbem postea vectabatur. Deinde subiungit ea, quæ suprà adduximus in verbo Lauini.

p Quod etiam Varro.] Hæc quæ ex D. Augustino adduximus, Varronis sunt, vbi suprà.

q Ab Aegyptiis.] Herodotus lib. 2.

nequius foret. [r] Eadem quoque licentia Athenis vulgò vsurpatur Nouembri mense, quo Bacchanalia celebrabant, vt phanatica multitudo Bacchatum habitu per vrbem procederet. [s] Fuit præterea quinquennale ludicrum, in quo tam versu quàm prosa oratione græcè latineque, tum musica per citharœdos & citharistas, tum gymnicis ludis certabatur: [t] quos Nero Cæsar primus ad morem Græci certaminis è Græcia Romam deduxisse, Iouique Capitolino dicasse, atque singulis quinquenniis magno certamine animorum celebrasse fertur, iam intermissos ducentis annis [v] à Lucij Mummij triumpho, qui primus hoc spectaculi genus in vrbe præstitit. In quibus quantum quisque facundiæ experimento, aut candore ingenij eniteret, facile apparebat. [x] C. verò Caligula, horum instar, miscellos Lugduni fecit, græcæ latinæque facundiæ experimento. In quo certamine lege sancitum erat, vt victi victoribus hoc præmij darent, vt ipsorum laudes tanquam obnoxij scriberent, & carmine celebrarent. [y] Postea à Domitiano triplex institutum ferunt Capitolino Ioui, Musicum, Equestre & Gymnicum, aliquanto plurimum coronatorum, in [z] quibus Papinius Statius victus fertur, victor autem & ter coronatus in certamine Albano, [a] quod Domitianus pariter instituit. In quo poetæ certatim Mineruæ psallebant hymnos. [b] In eo verò Publius Mimographus palmam tulisse dicitur. Athenis quoque ad Thesei sepulchrum celebres hi ludi mansere, in quibus tragœdorum certamen magno conuentu totius Græciæ fuisse tradunt. Eò enim viri eloquentissimi ex omni Græcia exciti confluxere, [c] inter quos Aeschylus primus tragœdiam dedit, in ea victor Sophocles, victus Aeschylus, haud multo post mœrore victus occubuit, quibus etiam ludis decem iudices ex singulis curiis præfuere. [d] Fuitque in more, vt hircus præmium tragœdo foret. Vtque lyrici iuuencam immolarent, tragœdi hircum, poetæ taurum. [e] Proditur tamen comicus Menander, quum

Ludicrum quinquennale.

Triplex ludicrum quinquennale.

Tragœdorum certamen.

Hircus tragœdi præmium.

ANNOTATIONES.

r Eadem quoque licentia Athenis.] Dionysius Halicarnasseus lib. 7. in descriptione ludorum Latinorum, paulò ante fi.

s Fuit præterea quinquennale ludicrum.] Tacitus lib 16. post princ. Sueton. in Augusto, c. 98.

t Quos Nero Cæsar.] Corn. Tacitus vbi nuper, & Suetonius in Nerone cap. 12. Instituit, inquit, & quinquennale certamen primus omnium Romæ more Græco triplex, musicum, gymnicum, & equestre, quod appellauit Neronia.

v A L. Mūmij triumpho.] Corn. Tacitus lib. 14. Neque quenquam, inquit, Romæ honesto loco ortum, ad theatrales artes degenerauisse, ducentis iam annis à L. Mūmij triumpho, qui primus id genus spectaculi in vrbe præbuerit.

x C. verò Caligula.] Hæc vsque ad versic. Postea. sunt Suetonij in vita ipsius Caligulæ cap. 20. qui ad ea addit, Eos autem, qui maximè displicuissent, scripta sua spongia, linguaque delere iussos, nisi ferulis obiurgari, aut flumine proximo mergi maluissent.

y Postea à Domitiano.] Idem Suetonius in Domitiani ipsius vita cap. 4.

z In quibus Papinius Statius.] Vt videre est apud ipsummet Statium Syluarum libro 4. Sylua 2. in fin.

Lux mihi, Troianæ qualis sub collibus Albæ,
Cùm modo Germanas acies, modo Daca sonantem
Prælia, Palladio tua me manus induit auro.

a Quod Domitianus.] Iidem Suetonius & Papinius vbi suprà.

b In eo verò Publius Mimographus.] Macrob. lib. 1. Satur. c. 7. Productus, inquit, Publius, natione Syrus, Romæ per Cęsaris ludos, omnes qui tūc scripta & operas suas in scenam locauerāt, prouocauit, vt singuli secum, posita inuicem materia, pro tempore contenderent. Nec vllo recusante, superauit omnes: in queis & Laberium. Vnde Cæsar arridens hoc modo pronunciauit: Fauente tibi me victus es Laberi à Syro. Statimque Publio palmam & Laberio anulum aureum cum quingentis sestertiis dedit. Nonnihil etiam scripsit Gellius lib. 17. c. 14.

c Inter quos Aeschylus.] Aliter eum interiisse tradit Valerius Maximus lib. 9. cap. 12. de Mortibus non vulgaribus. Nam in Sicilia mœnibus vrbis, in qua morabatur, egressus, aprico loco resedit, super quem aquila testudinem ferens, elusa splendore capitis (erat enim capillis vacuum) perinde atque lapidi eam illisit, vt fractæ testudinis carne vesceretur, eóque ictu origo & principium fortioris tragœdiæ extinctum est. Ita Valerius. E diuerso autem Philippides comœdiarum poëta haud ignobilis, cùm in certamine poetarum præter spem vicisset, & lætissimè gauderet, inter illud gaudium repentè mortuus est, vt scribit Gellius lib. 3. c. 15.

d Fuitque in more vt hircus.] Horatius in Arte poëtica,

Carmine qui tragico vilem certauit ob hædum.

Et ibi Acron & Porphyrion interpretes. Donatus in suis in Terentium præludiis, Diomedes Grammaticus lib. 3. Priscianus lib. 4. & Isidorus lib. 8. cap. 7. Nam & τράγος Græcis hircus est.

e Proditur tamen comicus Menander.] Gellius lib. 17. c. 4. Quintil. lib. 10. c. 1.

f Vna

centum & octo scripsisset fabulas, in certamine comœdorũ, licet esset superior, tamen ambitu & factione à Philomene victus renunciatus. In Elide quoque poetæ accepto themate, carminibus certabant, victorque coronam ferebat donum: Sicut Archelaus Mausolo agona proposuit & ludos, in quibus doctissimi sæpe decertarunt, inter quos Theopompus Isocratis discipulus, omnium consensu, propter singularem vim ingenij, victoriam tulit. [f] Vna tamen proditur Corinna, musica lyrica dicta, tanta eruditione claruisse, vt Thebis cum Pindaro carminibus certaret, & quinquies victrix foret. Et Aristophanes quum certamini poetarum iudex præsideret, poetæ illaudato victoriam dedisse, quòd sua, non aliena recitasset. [g] Euthymus quoque Locris oriundus tam diserta scripsit carmina vt olympicis ludis semper victor fuerit, semel tantùm vni posthabitus. [h] Quinetiam Neapoli quinquennale certamen fuisse tradunt musicum & gymnicum, illis æmulum, quæ in Græcia summa laude celebrantur, [i] quod etiam noctibus magna luce ignium singulis quinquenniis Romæ fiebat, magnis oratorum & vatum certaminibus. [k] Neque omiserim à quibusdam traditum memoriæ, Hesiodum carminibus cum Homero in certamine poetarum contendisse, victoremque Hesiodum epigramma cum tripode in Helicone posuisse. [l] Erãt præter hos plebeij ludi spectatissimi, qui exactis regibus pro plebis libertate primùm dati sunt: quos nonnulli post secessionem ad sacrum montem institutos ferunt, ob consociatos patrum plebisque animos, [m] quos postea Lucius Sylla, perdomitis hostibus, magna plebis expectatione restituit.

Poetarum certamẽ in Elide.

Quinquennale certamen apud Neapolim.

Ludi plebey.

ANNOTATIONES.

f Vna tamen proditur Corinna.] Pausanias lib. 9. qui de Bœoticis est, & alij à me citati in legibus Connubialibus l. 11.

g Euthymus.] Plinius lib. 7. c. 47.

h Quinetiam Neapoli.] Strabo lib. 5. Geographiæ, Iubẽte oraculo Neapoli agonem celebratum tradit. Et lib. 9. Apud eos, ait, quinquennalis sacer ille musicus & gymnicus complures dies celebrabatur agon, illis æmulus, qui per Greciam clarissima celebritate geruntur. Suetonius in Augusto, cap. 98. Horum certaminum meminit Statius Neapolitanus poëta libro 2. Syluarum sylua 2. vbi de Surrentino Pollij statim post princ.

Huc me post patrij lætum quinquennia lustri,
Cum stadio iam pigra quies, canusq́ sederet
Puluis, ad Ambracias conuersa Gymnade frondes,
Trans gentile fretum placidi facundia Polli
Detulit. -

Et rursus lib. 5. sylua 3. in Epicedio in patrem,

Ille tuis toties præstrinxit tempora sertis,
Cùm stata laudato caneret quinquennia versu.

Tacitus lib. 14. Quinquennale ludicrum Romæ institutum est ad modum Græci certaminis. Aelius verò Spartianus in Hadriano in fi. scribit, Antoninũ Pium templum ipsi Hadriano pro sepulchro apud Puteolos constituisse, & quinquennale certamen.

i Quod etiam noctibus.] Fuit & hoc quinquennale certamen in Cæsarea ciuitate ab Herode institum præmiis victori propositis, vt tradit Egesippus libro 1. cap. 31. Iosephus antiquitatum Iudaicarum, lib. 15. cap. 10.

k Neque omiserim.] Gellius lib. 3. c. 11. Hoc autem epigramma, cuius is meminit, nobis Dion scriptum reliquit,

ἡσίοδος μούσαις ἑλικώνισι τόνδ' ἀνέθηκε
ὕμνῳ νικήσας ἐν χαλκίδι θεῖον ὅμηρον.

Quod sic vertit Lilius Gregorius Gyraldus,

Hesiodus posuit Musis Heliconibus istum,
Cùm cantu vicit diuinum in Chalcide Homerum.

De qua re etiam Plutarchus 1. Symposiacòn, & in Conuiuio septem sapientum, vbi descripsit versus, quibus ipsi decertarunt. Homerus quidem ita,

μοῦσά μοι ἔννεπ' ἐκεῖνα τὰ μήτ' ἐγένοντο πάροιθεν,
μήτ' ἔσται μετόπισθεν. Id est,
Musa mihi referas, quæ non vnquam antè fuere,
Nec futura retro.

Cui mox respondit Hesiodus,

ἀλλ' ὅταν ἀμφὶ Διὸς τύμβῳ καναχήποδες ἵπποι
ἅρματα συντρίψωσιν ἐπειγόμενοι περὶ νίκης.

Id est,

Verùm cornipedes quando Iouis ante sepulchrum
Festinantes propter palmam plaustra terebant.

Ob idque Hesiodum maximè omnium admirationi fuisse, atque tripodis præmium assecutum. Huiúsque certaminis iudicem fuisse ferunt Panidem Regem Chalcidis, vnde natum sic prouerbium Πανίδου ψῆφος. id est, Panidis suffragium. De quo Erasmus Chil. 3. cent. 1. c. 32. Fuere tamen qui Homerum faciunt Hesiodo longè antiquiorem, & inter hos Cicero lib. de Senect. Porphyrius & Solinus cap. 7. Cyrillus lib. 1. contra Iulianum, & Eusebius Chronographus. De qua re Heraclides Põticus duos dialogos scripsit. Sed & tu vide de his Senecam lib. 13. Epistolarum, epistola 89. Gellium d. lib. 3. c. 11. Pausaniam in Bœoticis, & Velleium Paterculum lib. 1.

l Erant præter hos plebeij ludi.] Liuius 3. dec. lib. 3. Cicero 2. in Verrem act. & ibi Asconius interpres sic scribit, Victoriæ ludos Sylla instituit bello ciuili victor. Secundum quos, Plebeij ludi: quos exactis regibus pro libertate fecerunt: aut pro reconciliatione plebis post secessionem in Auentinum. Meminit etiam horum ludorum Val. Maximus lib. 1. c. 7. de Somniis, vbi de T. Latino.

m Quos posteà L. Sylla.] Appianus bellorum

Ciuilium

[n] quorum ædiles plebis arbitri & moderatos erant, in quorum celebritate seruatum meminimus, vt quoties instaurarentur, ab his ludorum causa [o] epulum daretur, [p] quos ex variis causis non semel instauratos comperimus. [q] Cereales verò quin in Cereris honorem magnificentissimè fierent, nulla controuersia est, [r] quos circenses dictos nonnulli volunt: [s] nam & deorum imagines in his longo ordine produci, [t] & circum metas cursu contendere solebant, [v] ouumque in cerealis pompæ apparatu numerabatur primum, [x] in quibus peruigilia noctu fiebant, [y] sicut in sacris Isidis excubiæ: in [z] his quoque ædiles plebis pro equorum cursu plerunque gladiatorum certamen exhibuere. [a] Cereri enim ad quintum calendas Aprilis annis singulis Romani rem diuinam more patrio facere assuerant: [b] quæ sacra, quòd è Græcia translata essent, & per

Ludi Cereales, seu Circenses.

ANNOTATIONES.

Ciuilium lib.1. scribit, L. Syllam Athletas & cætera spectacula Romam euocauisse, veluti solamina quædam belli Mithridatici, aut Itali, excusatione adhibita, quasi populum à calore respirare & refrigerari cuperet.

n Quorum Aediles plebis.] Ludos Romanos, vt faciendos curabant Aediles Curules, sic Plebeios Aediles plebis, authore Liuio 3. decad. libro 7. qui scribit ludos Roma. semel instauratos ab Aedilibus Curulibus Q. Metello, & C. Seruilio. & Plebeiis ludis biduum instauratum ab Q. Manlio, & M. Cæcilio Aedilibus plebis, & Iouis epulum factum, ludorum causa. Et 4. dec. lib. 1. paulò post principium, Ludi, inquit, Romani Scenici eo anno magnificè, apparatéque facti ab Aedilibus curulibus L. Valerio Flacco, & T. Quintio Flaminio, biduum instaurati sunt. Et Plebeij ludi ter toti instaurati ab Aedilibus plebis L. Apustio Fullone, & Q. Minucio Rufo: qui in ædilitate prætor creatus erat. & Iouis epulum factum ludorum causa. Et multis aliis in locis, vt eiusdem dec. lib. 2. non procul à princ.

o Epulum daretur.] Liuius 3. dec. lib. 5. non adeò longe à princ. Ludi, inquit, per biduum instaurati: & Iouis epulum fuit, ludorum causa. & 4. dec. lib. 3. & vide in præced.

p Quos ex Variis causis.] Vide Titum Liuium, & Dionysium vbi suprà.

q Cereales verò.] Varro lib. 2. aut aliorum computatione 5. linguæ Latinæ, & Liuius 3. decad. lib. 10. Tacitus lib. 15. in fi. Vtque, inquit, Circensium Cerealium ludicrum pluribus equitum cursibus celebraretur.

r Quos Circenses dictos nonnulli.] Scilicet Valerius Maximus lib. 2. cap. 1. de Institutis antiquis, vbi de more & institutione ludorum, nunc plebeios, nunc Circenses eos variè nominat. Tacitus lib. 15. de Nerone loquens, Tandem, inquit, statuêre Circensium ludorum die, qui Cereri celebratur, exequi destinata: quia Cæsar rarus egressu, domóque aut hortis clausis ad ludicra Circi ventitabat. Vide Politianum Miscellaneorum c. 85.

s Nam & deorum imagines.] Multa odorum fragrantia deorum simulachra auro argentóque cælata virorum humeris in hac ludorum pompa circunferri, tradit Dionysius Halicarnasseus lib. 7. in fi. & ex eo Sabellicus lib. 9. enneadis 2. Rapsod. Macrobius lib. 1. cap. 23. Vehitur enim simulachrum Dei Heliopolitani ferculo, veluti vehuntur in pompa ludorum Circensium deorum simulachra.

t Et circum metas.] Varro lin. Lat. lib. 4. Circus, ait, Maximus dictus, quòd circum spectaculis ædificatus, vbi ludi fiunt, & quòd ibi circum metas fertur pompa, & equi currunt.

v Ouumque.] Varro Rei rusticæ, lib. 1. c. 2. Nam non modo, inquit, ouum illud sublatum est, quod ludis Circensibus nouissimi curriculi finem facit quadrigis: sed ne illud quidem ouum vidimus quod in Cereali pompa ferri solet esse primum.

x In quibus peruigilia fiebant.] Cor. Tacitus libro 15. vbi de Iunone propitiata, per matronas primùm in Capitolio, deinde apud proximum mare: sic scribit, Vnde hausta aqua, templum & simulachrum deæ prospersum est, & lectisternia & peruigilia celebrauere fœminæ, quibus mariti erant. Suetonius in Caligula, cap. 54. Nec alia de causa videtur eo die, quo periit, peruigilium indixisse, quàm vt initium in scenam prodeundi licentia temporis auspicaretur. Herodianus lib. 3. Vidimus, inquit, sub illo quosdam omnis generis ludos cunctis editos theatris, simulque supplicationes & peruigilia ad formam Cereris celebratos. Vide Politianum in Miscellaneis c. 58. vbi de origine & ritu Secularium ludorum.

y Sicut in sacris Isidis excubiæ.] Apuleius lib. 11. Metamorph.

z In his quoque ædiles.] Dion lib. 7. quadragesimoque ante deuictum Brutum ait, vt Aediles plebei gladiatorum certamina pro equorum cursibus Cereri exhibuerint.

a Cereri enim ad quintum Calend. Aprilis.] Ouidius in Fastis 4.

Proxima victricem cùm Romam inspexerit Eos
Et dederit Phœbo stella fugata locum,
Circus erit pompa celeber, numeroq́; deorum,
Primaq́; ventosis palma petetur equis.
Hinc Cereris ludi, non est opus indice causæ:
Sponte dea munus promeritumq́; patet.

Vbi videre licet interpretes eadem propè scribêtes, quæ hîc Alexander: quanuis non 5. Cal. sed 5. Idus Mensis Roman. Aprilis scilicet Cerealia celebrari scribant.

b Quæ sacra.] Cicero in Oratione pro Cornelio Balbo, Sacra Cereris Iudices, summa maiores nostri religione confici ceremoniaque voluerunt. Quæ cùm essent assumpta de Græcia, & per Græcas semper curata sunt sacerdotes, & Græca omnia nominata.

Græcos curata, Græca dicta sunt. [c] Fuisse enim in Græcia sacra Eleusinæ Cereris spectatissima, autores memorant, [d] quæ obscura luce fiebant, [e] sacerdotesque facibus discurrentes cursu phanatico sacra peragebant, à quibus velut sanctissimis & impollutis, impij consceleratique amouebantur, [f] voce præconis, ita vt templum velut omni religione sanctum, alicuius criminis aut noxæ conscio adire non liceret: quod siquis adiisset non initiatus, capite luebat: [g] ad quod Nero conscientia sceleris agitatus, ingredi veritus fuit. [h] Non sic Antoninus Philosophus Augustus: nam fretus innocentia & vitæ integritate, sine discrimine adiuit. [i] Cuius mysteria magno silentio inclyta, velut arcanum quid, sanctúmque in vulgus efferre non licebat. [k] Quod sacrum à solis matronis fiebat annis singulis. [l] Romaníque in toga candida spectare ludos, mulieresque in veste alba pariter sacrum facere solebant: in quo id fuit obseruatum, vt tunc diis gratum esse censerent, si à lętis nec funere pollutis celebraretur. Vtque in sacris Cereris ante noctem epuletur nemo, [m] atque à vino in primis [n] & Venere abstineant.

Sacra Græca.

Cereris mysteria.

ANNOTATIONES.

nata. & iterum libro 2. de Legibus, Nève quem initianto, nisi, vt assolet, Cereri, Græco sacro. Festus Pompeius lib. 7. Græca sacra festa Cereris ex Græcia translata, quæ ob inuentionem Proserpinæ matronæ colebant: quæ sacra dum non essent matronæ quæ facerent, propter cladem Cannensem, & frequentiam legentium, institutum est, ne amplius triginta diebus lugeretur.

c Fuisse enim in Græcia sacra Eleusinæ Cereris.] Diuus Augustinus lib. 7. cap. 20. Lactantius Firmianus Falsæ religionis, lib. 1. cap. 21. Lilius Gyraldus Historiæ deorum, syntag. 14.

d Quæ obscura nocte fiebant.] Vide interpretes Ouid. loco suprà citato, & Gyraldum d. Syntag. Erasmus Chiliadis 2. cent. 5. cap. 66. scribit, Eleusinia & noctu, & in operto fieri & exclusis maribus.

e Sacerdotesq; facibus.] Vnde illud Claudiani lib. 1. de Raptu Proserpinæ,

- Iam magnus ab imis
Auditur fremitus terris, templumq́; remugit
Cecropidum, sanctasq́; faces attollit Eleusis.

Sacerdotes Cereris à facium gestatione Daduchos appellatos, iam suprà diximus.

f Voce præconis.] Suetonius in Nerone, ca. 34. Peregrinatione quidem Græciæ Eleusiniis sacris, quorum initiatione impij & scelerati voce præconis summouerentur, interesse nō ausus est. Aelius Lampridius in Alexandro Seuero, scribit eum iussisse quemadmodum in Eleusinis sacris dicitur, vt nemo ingrediatur, nisi qui se innocentem nouit. Ad quod nonnulli referunt illud Virgilianum lib. 6. Aeneid.

- Procul, ò procul este prophani,
Conclamat vates. -

Sed Seruius ibi prophanos intelligit pro sacris non initiatis: qui (inquit) fanum intrare non poterant. Liuius 4. decad. lib. 1. tradit quod cùm Acarnanes duo iuuenes per initiorum dies non initiati templum Cereris imprudentes religionis cum cætera turba ingressi essent, tanquam ob infandum scelus, interfecti sunt. Et vide locum Catulli, quem tibi afferam infrà in verbo, In cuius sacrificio.

g Ad quod Nero.] Sueto. vbi nuper citauimus.

h Non sic Antoninus Philosophus.] Qui (vt refert Capitolinus in vita illius) vt se innocentem probaret, Cereris templum adiit, & sacrarium solus ingressus est.

i Cuius mysteria magno silentio inclyta.] Nam & Numenio philosopho, inter philosophos occultorum curiosiori, offensam numinum, quòd Eleusina sacra interpretandi vulgauerit, somnia prodiderunt: Viso sibi ipsas Eleusinas deas habitu meretricio ante apertum lupanar videre prostantes: admirantique & causas non conuenientis numinibus turpitudinis, consulenti respondisse iratas: ab ipso se adyto pudicitiæ suæ vi abstractas, & passim adeuntibus prostitutas, vt relatum est à Macrobio lib. 1. de Somnio Scipionis cap. 2. ad fi. Alcibiades, vt tradit Plutarchus accusatus fuit, quòd sacra Cereris enunciasset. Iustinus lib. 5. scribit Attica Cereris festa nulla re magis quàm silentio constare. Aristophanes in Nebulis hæc sacra ob id *ἄῤῥητα ἱερα.* id est non dicenda sacra vocat. Gregorius Nazianzenus in Sermone solemnitatis Epiphaniorum, quem sic vertit Lud. Viues, Neque nobis virgo aliqua rapitur, nec Ceres errat, nec Celeos adducit, & Triptolemos, & Dracones, partimque agit, & partim patitur: nam pudet me diem afferre sacrificiis nocturnis, & ex mysterio turpitudinem efficere. Scit Eleusis hæc, & spectatores rerum quæ tacentur, & certè silentio dignæ sunt. hæc Greg. Nazian.

k Quod sacrum à solis matronis.] Val. Maximus lib. 1. cap. 1. de Cultu deorum. Liuius 3. dec. lib. 2. Festus Pompeius loco suprà citato in verbo, Quæ sacra. & iam alibi diximus.

l Romaníque in toga candida.] Valer. Maximus vbi suprà. Ouidius Metamor. lib. 10.

Festa piæ Cereris celebrabant annua matres,
Illa quibus niuea velatæ corpora veste,
Primitias frugum dant spicea serta suarum.

Quod à lugentibus fieri nefas erat, scribit Liuius vbi suprà proximè. & Plutar. in Fabio Max. scribit deos fortunatorum honoribus lætari.

m Atq; vino in primis.] Virgilius lib. 1. Georg.

Cuncta tibi Cererem pubes agrestis adoret,
Cui tu lacte fauos, & miti dilue vino.

Quo loco Seruius ostendit aliud esse Cereris sacrificium, aliud Orci nuptias. In hoc enim vinum non inferebatur, in illo vtique. De nuptiis Orci loquens Plautus in Aulularia, inquit:

Cereri nuptias facturi estis, quia nihil temeti allatum video.

n Et Venere abstineant.] De qua re vide omnino

quæ

[o] Vtq; quinto quoque anno ex Sibyllinis carminibus prodigiorum causa ieiunium fiat:[p] inter quæ præcipuũ fuit, vt sacris initiatos, calda abluerẽt primùm, quòd castitati prodesse ducerent. [q] Apud Athenas in sacris Cereris, quæ dicuntur Adonia, mulieres simulacra defunctorum efferre, multaque funesta & calamitosa iusto comploratu & gemitu effingere tradunt: [r] in cuius sacrificio Atticæ virgines inter solennia, reposita cistis sacra capitibus quamocculte deferunt, quum Cereri sacrum quamocculti sſimis cæremoniis fieret: [s] quippe prophano homini Cereris mundum videre nefas erat. [t] Apud Siculos verò Cereri & Proserpinæ diuerso anni tempore sacrum fit. Proserpinę enim maturis messibus decem festos agunt dies: Cereri verò, quum semen in terram mittitur. [v] Græcis autem in tribus ludis, præterquam in Cerealibus, accensas faces gestare vetus mos habuit, in Prometheis, in Vulcaniis, in Panathenaicis. [x] Præter hos fuere ludi martiales Marti dicati, [y] & alij piscatorij, ex quæstu piscantium. [z] Alij castrenses, qui in castris prætorianis plerunque cum venatione dabantur: [a] nonnulli miscellanei, ex ludionum multiplici genere: [b] alij Palatini, in Palatio triduo celebrari soliti in diui Iulij honorem, qui victam armis rempublicam in dominationem vertit. [c] Alij Capitolini, quòd Iupiter optimus maximus suam sedem seruasset, qui aliis solennibus additi, collegiumque nouum (autore senatu) institutum fuit. [d] Præcipui Augustales, quos Tiberij tempore tribuni plebis in Augusti honorem facere instituerunt. Athenis verò

Sacra Cereris apud Athenas. *Siculi.* *Græci.* *Martiales* *Piscatorij.* *Castrenses.* *Miscellanei* *Palatini.* *Augustales.*

ANNOTATIONES.

quæ scripsimus in nostris legibus Connub. l. 15. num. 116. incip. Ouidius.

o Vtque quinto quoque anno.] Liuius 4. dec, lib. 6. Eorum, inquit, prodigiorum causa libros Sibyllinos ex S.C. Decemuiri cùm adiissent, renunciarunt, ieiunium instituẽdum Cereri esse: & id quinto quoque anno seruandum. Ad quod ieiunium pertinet id quod scribit Plutarchus in Demosthene, quòd in his sacris Cereris mulieres ieiunabant.

p Inter quæ præcipuum fuit.] Apuleius videndus super his.

q Apud Athenas.] Plutarchus in Alcibiade, & in Nicia, & Ammianus Marcellinus lib. 22.

r In cuius sacrificio.] Nam & hinc hæ virgines Canephoræ dicebantur, quasi dicas Canistriphoræ: de quibus Pausanias li. 1. Catullus in nuptiis Pelei & Thetidos, *Pars obscura cauis celebrabant orgia cistis, Orgia, quæ frustra cupiunt audire profani.* Nam & hæc Cereris, & cæterorum deorum sacra Orgia dicebantur, licet Bacchi sacris magis conueniant, vt scribit Seruius 4. Aeneid.

s Quippe profano homini.] Catullus vbi nuper, & diximus suprà in verbo, Voce præconis.

t Apud Siculos.] Imò (vt apud Phornutum legitur) Sementis tempore Proserpinæ festa celebrabantur. Cùm verò messis esset Cereri sacra, ferebant herbam virentem, cum ludo & lætitia: in illa raptam, in hac repertam significantes Proserpinam. Vide Lilium Gyraldum Historiæ deorum, syntag. 6. vbi de Proserpina.

v Græcis autem in tribus ludis.] Horum trium ludorum meminit Cælius Rhodiginus Lectionum antiquarum lib. 11. c. 27.

x Præter hos fuere ludi Martiales.] Suetonius in Claudio, cap. 4. in princ. in Augusti epistola ad Liuiam de testimonio Claudij. quos, vt ibi scribit Beroaldus interpres, Augustus instituit in honorem Martis vltoris. Meminit & horum ludorum Trebellius Pollio in Diuo Claudio, cùm inquit, Fecerat hoc etiam adolescens in militia, cum ludicro Martiali in campo luctamen inter fortissimos quosque monstraret.

y Et alij piscatorij.] Festus Pompeius libro 14. Piscatorij, inquit, ludi vocantur, qui fieri solent pro quæstu piscantium mense Iunio trans Tyberim. Et alibi eodem libro, Piscatorij ludi vocãtur, qui quotannis mense Iunio trans Tyberim fieri solent a populo Romano pro piscatoribus Tyberinis, quorum quæstus non in macellũ peruenit, sed ferè in aream Vulcani: quia id genus pisciculorum maiorum datur ei Deo pro animis humanis.

z Alij Castrenses.] Sueton. in Claudio, cap. 21. Anniuersarium in castris prætorianis, sine venatione apparatuque exhibuit. Ex quo intelligis castrenses aliquando cum venatione, aliquando sine, editos.

a Nonnulli Miscellanei.] Iuuenalis satyra 11.
- Sic veniunt miscellanea ludi.
Suetonius in Caligula, cap. 20. Edidit & peregrè spectacula in Sicilia, Syracusis hasticos ludos, & in Gallia Lugduni Miscellos.

b Alij Palatini.] Erant Palatini ludi (vt scribit Iosephus Antiquitatum Iudaicarum, lib. 19. cap. 1.) qui in honorẽ Cæsaris Dictatoris in Palatio triduo celebrabantur, circa templum illi eodem loco erectum. Hos nobiles cum filiis, simul & coniugibus libenter spectare solebant. De his quoque ludis meminit Suetonius in Caligula, cap. 56.

c Alij Capitolini.] Liuius 1 decad. lib. 5. Ludi Capitolini fierẽt, quòd Iupiter optimus maximus suam sedem atque arcem populi Ro. in re trepida tutatus esset: collegiumque ad eam rem M. Furius Dictator constitueret ex iis, qui in Capitolio atque arce habitarent, Senatus retulit.

d Præcipui Augustales.] Tacitus lib. 1. Dion in Augusto, dicit hos ludos celebratos fuisse in vita ipsius Augusti, die natali eiusdem.

e Pana

& in omni Græcia multiplices fuere ludi, in quibus ad aucupandam popularem gratiam, Theophrastus fructum diuitiarum putauit maximum: nam [e] Panathenæa, [f] Dionysia, [g] Scirophoria, [h] Haloa, & [i] Apaturia celebria fuere. [k] Apud Lacedæmonios Gymnopodia, [l] Hyacinthia & [m] Chori. [n] Patauij, Cestici ab Antenore inuenti, quos inter reliquos annumerasse non ab re fuit. Illud vtique verum est, quòd quanuis ludorum multiplices species forent, tamen ædilitia largitione quatuor curari impensius assuerant, [o] Megalenses, Funebres, Circenses & [p] Apollinares, magno semper apparatu & habitu, in quibus non tuba aut fistula, vt in aliis, sed sola tibia canebant. Quódque vetusto more quoties festi ludi edebantur, illos omnis ætas, sexus & ordo, [q] plerunque coronati spectabant: [r] quare Lucius Crassus cognomento Diues, quòd corollas ex auro & argento imitatione foliorum in ludis populo dedisset, celebri memoria habetur. [s] Fuitque prisci moris, vt populus in theatro vel circo sæpe ludicrum à principe postularet, cuius præcipuo studio teneretur: quotiesque princeps aut imperator, qui perdomitis hostibus triumphasset, vel popularis homo plebi percharus, ad ludos & theatrum iret, quumprimum in conspectu prodiret, communi omnium plausu, & fauore concionis, faustisque acclamationibus totis theatris exciperetur: nonnunquam vniuersus populus aduenienti principi assurgere, & lacernas deponere solebant, vt togati apparerent, qui honor summis tantùm ducibus, aut viris summa integritate & fide ob merita in populum dabatur. [t] Contrà verò deformatus ignominia, aut infensus infestusque

Ludi multiplices in Græcia. Lacedæmony.

Ludi quatuor impensius curati.

Spectatores coronati.

Honor principi theatrum ingredienti exhibitus.

ANNOTATIONES.

e Panathenæa.] De quibus iam suprà dictum est.

f Dionysia.] Thucydides lib.5. Maximus Tyrius Sermone 33. & iterum 36. Optima, inquit, Athenis Dionysia sunt, optima etiam Panathenæa: sed tamen celebrãtur ab his, qui odia reciproca exercent. Diodorus Siculus lib.1.cap.2. Pollux lib.8.cap. ὅσα ὁ ἄρχων ποιεῖ.

g Scirophoria.] Maximus Tyrius d. Sermone 33. ad fin. Cæterùm apud eosdem mensis quispiam Scirophorion dicebatur, vt tradit Strabo lib.9. Scirophorion porrò, vt scribit Gyraldus in lib. de Annis & mensibus, vltimus est Atheniensium mensis, qui in Maium nostrum cadit: dictus à Sciris, id est, vmbraculis, quòd hic mensis ædificationibus aptus sit.

h Haloa.] Idem Max. Tyrius ibidem.

i Et Apaturia.] Herodotus lib.1. & in vita Homeri Max. Tyrius vbi suprà. Tertullianus in Apologetico cap.39. Sed superioribus adde & Dialia ex Thucydide lib.1. & Targelia ex Polluce vbi suprà.

k Apud Lacedæmonios Gymnopodia.] Max. Tyrius d. Sermone 36. Plutarchus in Agesilao, & in libro de Musica, Gymnopodiæ, inquit, chori erant Spartæ puerorum, qui nudis pedibus cum tripudio laudes deorum canebant in honorem Spartanorum, qui pro patria in Theræis occubuerant. Pausanias in Laconicis, Athenæus lib.15.c.8. Suidas, Hesichius, qui hæc appellat γυμνοπαίδια, dicitque quosdam tradere in hoc festo Spartiatas adolescentes ordine circunstantes aram, quæ in Amyclis est, terga mutuis verberibus cædere consuesse. Sed id minimè verum: nam in ipso foro festum sine verberibus agebatur, choream adolescentibus nudis ducentibus.

l Hyacinthia.] Herodotus lib.9. eodémque vlt. Thucydides lib.5. Strabo lib. 6. Philostratus in vita Apollonij, lib.6. Maximus Tyrius dictis Sermonibus 33. & 36. Et ex Poetis Ouidius lib.10. Metamor.

Nec genuisse pudet Spartem Hyacinthon, honorq́;
Durat in hoc æui, celebrandaq́; more priorum
Annua prælata redeunt Hyacinthia pompa.

Vnde autem & quare instituta sint & quando celebrabantur, reperies apud Athenæum lib.4.c. item 4. ex Policrate in Rebus Laconicis.

m Et Chori.] Max. Tyrius vbi suprà.

n Patauij, Cestici.] Cor. Tacitus lib.16.

o Megalenses, Funebres, Circenses.] De quibus suprà.

p Et Apollinares.] Cicero Philippica 1. & 10. scribit Brutum Prætorem absentem Apollinares ludos fieri procurasse. Meminit & horum ludorum idem Cicero ad Atticum lib.2. Epistol. epist. eius libri 17. omnium eius voluminis 35. Originem horum ludorum disce ex Liuio 3. decad. lib.5. & 7. Macrobio Satur. lib.1. c.17.

q Plerunque coronati.] Liuius 3. decad. libro 5. Hæc est, inquit, origo ludorum Apollinarium, victoriæ non valetudinis ergò, vt plerique rentur, votorum: factósque populus spectauit coronatus, matronæ supplicauêre, vulgò apertis ianuis in propatulo epulati sunt, celebérque dies omni cæremoniarum genere fuit. Seruius in lib.5. Aeneid. ibi,

- Et cingite tempora ramis.

Ex Romano, inquit, more: nam festis ludis omnis ætas coronata spectabat. quod ostendit per Aeneam, Acestem, Ascanium, per quos omnem demonstrat ætatem.

r Quare L. Crassus.] Plinius lib.21. cap.3. in prin. Crassus, inquit, diues, primus argento auroque folia imitatus, ludis suis coronas dedit.

s Fuitque prisci moris.] Domitianus populo potestatem fecit bina paria e suo ludo postulandi. author Tranquillus in Domitiano, cap.4.

t Contrà verò deformatus ignominia.] Velleius Paterculus libro 2. de Titio, qui Pompeium

Cum ludi minus bene agerentur.

populo, clamoribus explodebatur & sibilis. Tum siquando ludi remisse & leniter, aut non legitime celebrarentur, vel si quo infortunio aut casu repente constitissent, aut si tibicen conticuisset, vel inter solennia ludorum commisso spectaculo, ex subita lętitia ad repentinum motum translati essent, aut si in enunciandis ludis versu ædilis errasset aut verbo, vel ante commisionem ludorum, siue dum eduntur, tumultus repens, aut aliquid triste auribus oculisve occurrisset, & ex variis causis, tanquam si nefario scelere polluti essent, eiusmodi admissa, ludorum instauratione procurabantur & expiabantur. Cùm enim pompa duceretur, quòd [v] obuius seruus loris medio circo vapularet, infausto augurio ludos pollutos pontifices putarunt. [x] Et quum in cæremoniarum apparatu thensa procederet, quod equo consternato auriga habenas sinistra corripuisset, currumque perperam egisset & circunflexisset, velut ominosum, ludorum instauratione opus esse iudicarunt.

ANNOTATIONES.

filium iugulauerat, loquens: Cui intantum, ait, durauit hoc facinore contractum odium, vt mox ludos in theatro Pompeij faciens execratione populi spectaculo quod præbebat, pelleretur.

v Quod obuius seruus loris medio circo vapularet.] Cicero libro 1. de Diuinatione, vbi de T. Latino, Liuius 1. dec. lib. 2. D. Augustinus lib. 4. c. 21. Lactantius lib. 2. c. 8.

x Et cum in cæremoniarum.] His autem Romanorum ludis adde & Nouendiales, de quibus Seruius lib. 5. Aeneidos in eum locum,

Praetereà si nona diem mortalibus almum
Extulerit.

Et Apollinares, de quibus lib. 6. eiusdem operis,

Tum Phœbo & Triuiæ solido de marmore templa
Instituam, festosq́; dies de nomine Phœbi.

Et ibi Seruius declarat quando, & à quo hi ludi Apollinares instituti sunt, vt dictum est suprà libro 5. cap. 26.

Qui esset vrbis præfectus, quódve officium, quarumq́; rerũ cognitionem animaduersionemq́; haberet. *Cap.* XX.

Præfectus vrbis ad quid creatus.

Olitos Romanos fuisse, quum reges & postea consules prætoresque reipublicæ causa abessent, ne quis repens tumultus fieret, neve vrbs sine imperio esset, aut hostium incursibus pateret, præfectum creare, qui vrbi mœnibusque præsideret, ius redderet, & subitis mederetur, sæpe notatum est: qui si quid in vrbe turbatum esset, quum res postularet, iuuentutem armare, & per loca opportuna disponere, arma telaque in propugnaculis ingerere, castella communire, muros turresque præsidio firmare, atque omnia custodiis vigiliisque instructa habere, portas claudere, pro portis stationes, [b] dispositosque stationarios milites ad tuendam populi quietem tenere deberet. Et ne quid falleret, aut nudatum præsidiis esset, animaduertere & oculis perlustrare, nihil denique curæ aut laboris omittere. [c] Qui tametsi vrbi præfectus foret, in suburbiis æque cognitionem animaduersionemque habebat, illique exercitus demandatos, & gerendi belli sæpe negocium datum esse liquet. Quam præfecturam à prima antiquitate Romæ fuisse, multiplici exéplo apparet. [d] Siquidem à Romulo primus Romulius, [e] à Tullo Hostilio Mumartius, & [f] Sp. Lucretius pater Lu-

Origo præfecturæ.

ANNOTATIONES IN CAP. XX.

a Solitos Romanos.] Id vsque ad versi. Qui si quid. est Cornelij Taciti lib. 5. cuius hæc verba sunt, de L. Pisone loquentis, Sed præcipua ex eo gloria, quòd præfectus vrbi recens, continuam potestatem, & insolentia parendi grauiorem mirè temperauit. nanque anteà profectis domo regibus, ac mox magistratibus, ne vrbs sine imperio foret, in tempus deligebatur, qui ius redderet, ac subitis mederetur: feruntque ab Romulo Dentrem Romulum, pòst Tullo Hostilio Numam Martium, & ab Tarquinio Superbo, Spuriũ Lucretium impositos, dein Consules mandabant.

b Dispositosque stationarios milites.] Vlpia. in l. 1. §. quies. ff. de officio præfecti vrbi. Et sanè, inquit, debet dispositos milites stationarios habere, ad tuendam popularium quietem, & ad referendum sibi, quid vbi agatur.

c Qui tametsi vrbi præfectus foret, in suburbiis.] Hîc omnino vide d. l. 1. in princ. & in versicu. Quicquid. & l. vlt. eod. tit.

d Siquidem à Romulo primus Romulius.] Tacitus vbi suprà in verbo, Solitos Romanos.

e A Tullo Hostilio Mumartius.] Cor. Tacitus vbi suprà hunc non Mumartium, sed Numam Martium vocat.

f Et Sp. Lucretius pater Lucretiæ.] Dionysius Hali

cretiæ, regnante Superbo, vrbis præfecturam meruere: deinde consulibus eam curationem demandarunt. [g] Post aliquot verò ætates, tanquam non ciuile munus, à multis aspernatum est, ita vt eam curationem velut ignobilem repudiantibus plurimis, Q. Seruilius vt altercationes dirimeret, filium substituerit, eumque extra sortem vrbi præfecerit. Quam sæpe intermissam fuisse crediderim: [h] quippe Augustus vrbis præfecturam, tanquam nouum munus & officium, creauit. [i] Demum in tantum processit, vt Nero à cognitionibus præfecturæ vrbis, honoris initia auspicaretur: & [k] Piso viginti annos præfecturam vrbis, velut instar magni muneris, gerere non dubitarit. [l] Extatque diui Seueri epistola ad Fabium Culleonem, qua cognitio criminum per totã Italiam ad præfectum vrbis delegatur. [m] Relegandi quoque ad insulas, vel deportandi quos delicti enormitas postulat, [n] querelasque seruorum libertorumque audiendi, si de patronis dominísue querantur, ius illi potestasque fuit: [o] carniumque & fori boarij, piscarij, & suarij cura cognitioque ad eundum spectauit & pertinuit. [p] Etiam senatum per vrbis præfectum vocari & consuli posse, atque absentibus vel impeditis consulibus senatusconsultum fieri, nulla controuersia est. Denique diligenter curare ne qua pars vrbis labaret, néve per occasionem & licentiã aliquid plebs moliri posset: [q] néve quid circa vrbis custodiam aut munus vigiliarum segniter exequutum foret, quod ab homine impigro antè perspici potuisset, præuidere præcauereque debebat: tantique exempli fuit, vt quum fœdissimo bello respublica afflictaretur, sæpe vrbi saluti fuisse & imperio, magnaque attulisse præsidia compertum sit. [r] Sed notandũ, hunc præfectum aut patriciæ gentis virum, aut senatorem, deligi consuesse: idque [s] exemplo Marci

Præfectura intermissa sæpe & reuocata.

Munera alia. Præfecti.

Præfecti qui deligebantur.

ANNOTATIONES.

Halicarnasseus lib.4. Hæc est, inquit, Sp. Lucretij filia, quem tyrannus discedens vrbi præfectum reliquit. Fenestella, si is est, quod minimè credo, de Magistratibus Ro cap.6.in princ.

g Post aliquot verò ætates.] Hæc vsq; ad versi. Quam sæpe. sunt Liuij 1.deca: lib.4. Facto S. C. vt duo ex Tribunis ad bellum proficiscerentur, vnus res Romæ curaret: certamen subitò inter Tribunos exortum, se quisque belli ducem potiorem ferre: curam vrbis, vt ingratam ignobilémque aspernari. Cùm parum decorum inter collegas certamen mirabundi patres conspicerent, Q. Seruilius, Quando nec ordinis huius vlla, inquit, nec Reipublicæ est verecundia, patria maiestas altercationem istã dirimet: filius meus extra sortem vrbi præerit.

h Quippe Augustus.] Suetonius in vita illius, cap.37.

i Demum in tantum processit.] Suetonius in Nerone, cap.7.

k Et Piso.] Tacitus d.lib.5.

l Extatque Seueri epistola.] Apud Vlpianum in l.1.ff.de officio præfecti vrbi. Vide tamen eandem legem in §.initio.

m Relegandi quoque.] In d.l.1.§.relegandi.

n Querelasque.] Ex d.l.1.§.seruos. vbi sic scribit, Seruos, qui ad statuas confugerunt: vel sua pecunia emptos, vt manumittantur: de dominis querentes audiet.

o Carniumque.] Hæc vsque ad versic. Etiam Senatum. sunt d.l.1.§.cura. Cura carnis, inquit, omnis, vt iusto precio præbeatur, ad curam præfecturæ pertinet: ideo & forum suarium sub ipsius cura est. sed & cæterorum siue pecorum, siue armentorum, quod ad huiusmodi præbitionem spectat, ad ipsius curam pertinet. Sunt hæc etiam Fenestellæ, aut quisquis is est, vbi suprà citauimus.

p Etiam Senatum.] Varro lib.4. Epistolicarum quæstionum, & Atteius Capito in Collectaneorum cap.259.& ex his Gellius lib.14.cap.vlt. licet, vt ipse ait, Mutius id negaret.

q Néue quid circa vrbis custodiam.] Nam & Præfectus vrbi ob id Custos vrbis vocatus est Iuuenali satyra 13.his versibus,

Hæc quota pars scelerum, quæ custos Gallicus vrbis
Vsque à Lucifero, donec lux occidat, audit.

Fuit enim is Rutilius Gallicus tempore Domitiani, quo Iuuenalis vixit, Præfectus vrbi, de quo etiam Statius lib. 1. Sylua 4.

- Dubitataq; sydera cernit
Gallicus, es cælo, dis es Germanice cordi.
Quis neget? erubuit tanto spoliare ministro
Imperium Fortuna tuum. &c.

Et paulò post:

Quippe manet, longumq; æuo redeunte manebit,
Quem penes intrepidæ mitis custodia Romæ.

Sed & Seneca. quo loco statim citabo, & Iosephus, Custodem vrbis appellant, quem Suetonius in Tiberio cap. 41. Præfectum fuisse dicit.

r Sed notandum.] Quod probat exemplo seq.

s Exemplo M. Messalæ.] Eusebius chronographus loquens de temporibus Augusti, Messala, inquit, Coruinus primus Præfectus vrbis factus, sexto die magistratu se abdicauit, inciuilẽ potestatem esse contestans. At Cornel. Tacitus d. lib. 5. aliam abdicationis magistratus affert rationem, cùm ita scribit, Primusque Messala Coruinus eam potestatem & paucos intra dies finem accepit, quasi nescius exercendi.

Lucij Pisonis & Cossi praefectorum vinolentia.

Praefectura honos & paulò post vilitas.

Praefectus latinarum.

Prienēses. Praefectus in sacro Neptuni Heliconij.

Indi.

Graeci. ἐθνάρχης.

Messalae oratoris, qui Augusti tempore vrbis praefectus fuit, facile dignosci, licet sexto pòst die magistratu se abdicarit, non ingenuam & parum ciuilem potestatem esse ratus. [t] Et tametsi Lucium Pisonem & [u] Cossum praefectos vrbis vino indulsisse, & multum noctis conuiuiis exegisse legamus, adeò vt biduum & duas noctes cum Tiberio largiore potu indulserint, illos tamen satis grauiter & inoffense vrbis tutelam administrasse, controuersia non est. Procedente mox tempore, in tantum praefectura vrbis processit, [x] vt Sabino Vespasiani fratri ad praefecturam processisse, magni muneris loco fuerit: [y] & Pertinax imperator ex praefectura vrbis ad imperium prouectus sit. Rursus post aliquod interuallum, tam infimae sortis habita est, [z] vt Heliogabalus omnes lenones ad praefecturam vrbis prouehere destinarit. [a] Qui verò praefectus Latinarum erat, etiam non senator fieri poterat: quippe quum citra aetatem senatoriam saepe annis iunior crearetur ex nobilioribus: idcirco praefecto Latinarum, senatum habere non licuisse notatum est: inter quos Marcus Antoninus Philosophus, qui posteà imperitauit, annis iunior [b] praefecturam vrbis gessisse proditur. [c] A Prienensibus quoque in Neptuni Heliconij sacro, quod cum Ionibus commune fuit, iuuenis aetate vix adulta praefectus creabatur, & rex. [d] Ab Indis in sex quinterniones vrbis praefectura diuiditur: nanque alij peregrinos recipiunt, alij vitam & mores notant, nonnulli defunctorum bona mortesque inquirunt, alij vendendis mercibus praesunt: multi venditarum rerum exigunt decimas, ita vt omne ciuitatis regimen illi moderentur. [e] Graecis verò vbis praefectus ἐθνάρχης dicebatur, ipsaque praefectura ἐθναρχία. [f] Praeter quem fuit praetoria-

ANNOTATIONES.

t Et tametsi L. Pisonem.] Seneca epistolarum ad Lucillium lib. 12. Epist. eius lib. 1. omnium 84. L. Piso. inquit, vrbis custos ebrius ex quo semel factus fuit, maiorem partem noctis in conuiuio exigebat, vsque in horam sextam ferè dormiebat, hoc eius erat matutinum officium: suum tamen, quo tutela vrbis continebatur, diligentissimè administrauit. Huic & D. Augustus secreta dedit mandata, cùm illum praeponeret Thraciae, quam perdomuit: & Tiberius proficiscens in Campaniam praefecturam vrbis dedit, cùm multa in vrbe & suspecta relinqueret, & inuisa. puto quòd benè cesserit illi Pisonis ebrietas. Hactenus Seneca. Suetonius in Tiberio cap. 42. Postea, inquit, princeps in ipsa publicorum morum correptione cum Pomponio Flacco & L. Pisone noctem, continuumque biduum epulando potandoque consumpsit: quorum alteri Syriam prouinciam, alteri Praefecturam vrbis confestim detulit. Ex quibus locis suprà ostendimus Praefectum vrbis, custodem quoque vrbis vocari.

v Et Cossum.] Nam & Seneca vbi suprà paulò post ea, quae ex eo adduximus, subiungit, Postea Cossum fecit vrbis praefectum, virum grauem, moderatum: sed mersum vino & madentem adeò, vt ex Senatu aliquando, in quem è conuiuio venerat, oppressus inexcitabili somno tolleretur.

x Vt Sabino Vespasiani fratri.] Hunc fuisse praefectum vrbis liquet ex Corn. Tacito lib. 19. & Suetonio in Vespasiano cap. 1.

y Et Pertinax.] Iulius Capitolinus in vita illius, Post hoc, inquit, praefectus vrbi factus: in qua praefectura post Fuscianum, hominem seuerum, Pertinax mitissimus & humanissimus fuit, & ipsi Commodo plurimum placuit: quia ille esset iterum cùm Pertinax factus est, & Commodo interempto, Imperator confirmatus in castra ductus est.

z Vt Heliogabalus.] Lampridius in Heliogabalo sic scribit, Praefectum vrbicum saepe post coenam ad potandum vocabat, adhibitis & praefectis Praetorio, ita vt si recusarēt, magistri eorum eos cogerent. Voluit & per singulas vrbes lenones praefectos vrbi facere, & vt essent in vrbe 14. & fecisset si vixisset, promoturus omnes turpissimos, & vltimae professionis homines.

a Qui verò Praefectus Latinarum erat.] Haec vsque ad versic. Inter quos. sunt Gellij lib. 14. cap. 8. eodemque vlt. vide in seq.

b Praefecturam vrbis.] Latinarum posset videri voluisse dicere, aut certè debuisse ex Iulio Capitolino in vita ipsius Antonini Philosophi, qui sic scribit, Virilem togam sumpsit quintodecimo aetatis anno, statimque ei L. Ceionij Commodi filia desponsata est ex Hadriani voluntate. Nec multò post praefectus feriarum Latinarum fuit. Hactenus Capitolinus. Verùm qui Praefectus vrbi erat, idem & Latinarum causa relinquebatur, vt patet ex Gellio vbi nuper citauimus. Ex quo & Tacitus lib. 4. Caeterùm postulandis, inquit, reis, tam continuus annus fuit, vt feriarum Latinarum diebus Praefectum vrbis Drusum auspicandi gratia tribunal ingressum adierit Calphurnius Saluianus in Sext. Marium. Et lib. 5. de L. Pisone Praefecto vrbis post ea, quae suprà ex eo diximus in princ. huius capituli, haec addit, Duratque simulachrum quoties ob ferias Latinas praeficitur, qui Consulare munus vsurpet.

c A Prienensibus.] Herodotus lib. 1. Clio. Strabo lib. 8.

d Ab Indis.] Haec vsque ad versic. Graecis verò. sunt Strabonis lib. 15.

e Graecis verò vrbis praefectus.] Apud Iosephum li. 2. Belli Iudaici Archelaus Ethnarchos memoratur. Nam Ethnarchos, inquit, praefectus gentis, & ipsa praefectura Ethnarchia.

f Praeter quem fuit praetoriarum cohortium prae-

rum cohortium præfectus, [g] annonæque & vigilum, qui in numero magistratuum populi Romani non sunt, sed extra ordinem vtilitatis causa creati. [h] Ad præfectum enim vigilum de incendiariis, de furibus, de effractoribus, de receptatoribus, cognitio pertinuit: [i] Augustus verò Octauius quum plura orirentur incendia Romæ, septem cohortes opportunis locis constituit, vt vnaquæque binas vrbis regiones tueretur, quas præfecto vigilum subiecit. [k] Præfectus verò annonæ ad leuandum frumenti inopiam, conuectis commeatibus, plerunque vrbi præfuit & imperio. [l] Præter quos fuit præfectus morum, [m] quem censorem nuncupant, & [n] haud multo pòst præfectus castrorum & [o] legionum, ac [p] præfectus palatij temporibus Cæsarum nouissimis additi,

Præfectus annonæ.

Præfectus morum.

ANNOTATIONES.

præfectus.] De hoc fortè intellexit Herodianus lib. 3. in vita Seueri, cùm de Plautiano præfecto cohortium vrbanarum loquitur. Alibi autem scilicet in principio libri quinti, scribit Macrinum fuisse præfectum cohortis, vt Capitolinus scribit Pertinacem præfectum cohortis in Syriam profectum. De præfecto cohortis fit etiam mentio in l. profectus. 64. ff. de ritu nuptiarum. Vide infrà in verbo, Et haud multò post præfectus castrorum.

g Annonæque.] Hæc vsque ad versic. Ad præfectum. sunt Pomponij Iurisconsulti in l. 2. §. sanè præfectus. ff. de origine iuris.

h Ad præfectum enim vigilum.] Hæc vsque ad versic. Augustus. sunt Pauli in l. 3. §. cognoscit. ff. de officio præfecti vigilum. Cuius hæc verba sunt, Cognoscit præfectus vigilum de incendiariis, effractoribus, furibus, raptoribus & (forsan legendum receptatoribus.) receptoribus: nisi si qua tam atrox, tamq; famosa sit persona, vt præfecto vrbi remittatur. Hæc præterea sunt Cassiodori lib. Variarum 7. epistol. incipiente, Quamuis nomen tuum. & seq.

i Augustus verò Octauius.] Paulus in l. 1. in fi. cum duabus ll. seqq. eod. tit. Strabo verò lib. 5. scribit, ipsum Augustum Cæsarem ad vrbanos sui generis defectus præcipuam curam adhibuisse, institutis è libertinorum numero militibus, qui aduersus incendia ferrent opem.

k Præfectus verò annonæ.] De hoc vide Liuium, qui huius originem tradit 1. dec. lib. 4. ibique dicit L. Minutium præfectũ annonæ fuisse creatum. Corn. Tacitum lib. 13. Appianum lib. 2. Bellorum ciuilium, vbi de Pompeio præfecto annonæ. Vbi sic scribit, Romani assidua fame diutius vexati, Pompeium annonæ omnis præfectum & prouisorem elegere: eidemque, vt Piratico olim bello, viginti Senatorij ordinis viros addidere, quos ille vicissim per prouincias partitus est. Ipse nationes vndique percurrens, vrbẽ frumento, cæterisque ad victum necessariis, impleuit. Qua ex causa ad ampliorem adhuc gloriam potestatemque peruenit. Marcellum in l. mulierem. 13. in princ. ff. de accus. Vide præterea Cassiodorum lib. 6. Variarum, vbi declarat quod sit huius præfecti munus. & l. 1. C. de officio præfecti vrbi.

l Præter quos præfectus morum.] Huiusmodi præfectus erat apud Carthaginenses, vt videre licet ex Probo Aemilio in vita Hannibalis.

m Quem Censorem nuncupant.] Scilicet Romani, de quo amplè dictum est suprà libro 3. c. 13.

n Et haud multò pòst præfectus castrorum.] De hoc Præfecto Dionysius Halicarnasseus lib. 4. ad fi. Literas receptas, inquit, præfecti castrorum à Tyranno relicti T. Herminius & M. Horatius pro concione legerunt: perquisitaque per singulas centurias sententia militum, quid opus facto sit, cùm vniuersi censerent approbanda decreta vrbanorum ciuium, noluerunt amplius Tarquinium admittere. Corn. Tacitus lib. 1. in duobus locis, dum loquitur de Aufidieno Rufo, & Mennio castrorum præfectis, & dum alibi in eodem lib. dicit, Non Tribunus vltra, non castrorum præfectus ius obtinuit. Et lib. 12. dicit, Præfectum castrorum & legionarias cohortes extruendis apud Siluras præsidiis relictas circunfundunt. Et lib. 13. vbi meminit Istei Capitonis præfecti castrorum. Et lib. 14. Pœni Posthumi. Et lib. 18. Iulij Grati vno loco, & Alpheni Vari, in altero. Et rursus ibi, Ante Aquilam, inquit, præfecti castrorum. Et lib 19. Minutij Iusti præfecti castrorum septimæ legionis. Et eodem libro Cassij Longini. Et Velleius Paterculus lib. 2. Interempto, inquit, præfecto castrorum, præfectisque cohortium. Et Suetonius in Vespasiano cap. 1 vbi de Vespasio Pollione, ter Tribuno militum, præfectoque castrorum. Vegetius lib. 2. c. 10. declarans quod fuerit munus huius præfecti, sic scribit, Ad huius officiũ præfecti castrorum positio, valli & fossæ destinatio pertinebat. Tabernacula vel casæ militũ cum impedimentis omnibus nutu ipsius curabantur. Præterea ægri contubernales, & medici, à quibus curabantur, expensæ etiam ad eius industriã pertinebant. Vehicula sagittarij, necnon etiam ferramenta, quibus materies serratur vel cæditur, quibúsque aperiuntur fossæ circa situm valli & aquæ ductus. Item ligna, vel stramina, arietes, onagri, balistæ, cæteraque genera tormentorum, ne deessent aliquando procurabat. Is post longam probatamque militiam peritissimus omnium legebatur, vt rectè doceret alios, quod ipse cum laude fecisset. Hactenus Vegetius.

o Et legionum.] Modestinus in lib. de Nominibus militaribus, vbi declarat quod munus eius fuerit. Et Vegetius Rei militaris lib. 2. cap. 9. Et noster Scæuola in l. Titium. 17. §. Præfectus legionis. ff. de administrat. tutor. Et is fortè erat, quem Præfectum exercituũ vocat Herodianus lib. 4. in vita Antonini, loquens de Audentio & Macrino, præfectis exercituum. Nec multò pòst scilicet in princ. lib. 5. scribit eundem Macrinum iam Imperatorem fuisse præfectum cohortis, quod nos etiam suprà diximus in verbo, Prẹter quem fuit Prætoriarũ cohort. præfect. Ex quo possumus intelligere eundẽ esse præfectum exercituum & cohortis.

p Ac præfectus palatij.] Vt patet ex sequentib.

Praefectus castrorũ, legionum, & palatij.

quæ dignitas proxima Cæsarum magnitudini fuit: [q] cui præfecturæ Cleander à Commodo præpositus memoratur, [r] qui propter morum insolentiam, cum filiis vnà crudeli supplicio excarnificatus, pœnas dedit: Et [s] Similis sub Hadriano, qui deposita palatij præfectura, ad ocium se tradidit, moriensque inscripsit tumulo, quòd quum multos exegisset annos, septem tantùm vixit, quibus ocio se dederat. [t] Celebratur quoque Opilius Macrinus qui ex humili fortuna per Caracallam palatio præfectus, mox ad imperium conscendit. [v] Illud quoque à veteribus factitatum nouimus, vt quatuordecim curatores vrbis vnà cum præfecto tam vrbi quàm vrbanis negociis præsint. [x] Sed & illud notatum, ad vrbis præfectum appellationes omnium potestatum, & illorum qui in honore erant, pertinuisse, ipsarumque cognitionem animaduersionemque habuisse: quod quidē noua constitutione à posteris seruatũ est. [y] Antea enim ex cõstituto Neronis appellationes à iudicibus ad senatũ fiebant: cautumq; fuit, vt qui à priuatis iudicibus ad senatum prouocassent, tantum pecuniæ pœnæ nomine exoluere cogerētur, quantũ qui imperatorē appellassent. [z] A senatu verò ad principē appellare non licere, oratione diui Hadriani cauebatur: [a] nec à præfecto prætorio, qui principis locum tenuit, appellare licuit. [b] C. tamen Caligula nimias appellationes inhibuisse fertur, liberamque iurisdictionem magistratibus dedisse, ita vt sine appellatione iudicatum exequerentur, & placita seruarent. [c] Quinetiam illud quæsitum est, an tutorum curatorúmque, qui nequiter & inofficiose in tutela curáque de officio decedentes, versati fuissent: aut filiorum, qui parentes, quos venerari decet, contumeliis probrísque affecissent, in eósq; turpissimũ facinus admittētes, impias manus intulissent, cognitionem animaduersionémque præfectus haberet. Et placuit ab vrbis præfecto in tutores curatorésque, qui in euidenti calumnia tutelã curámque gessissent: aut in filios, qui paren-

14. vrbis curatores.

Appellationes omniũ potestatum ad vrbis præfectum pertinere.

D. Hadriani edictũ.

Appellationes nimiæ inhibitæ.

ANNOTATIONES.

q Cui Præfecturæ Cleander.] Vereor ne hìc Alexander lapsus sit. Hic enim Cleander, Phryx genere, à Commodo Præfectus prætorio creatus est, vt tradit Herodianus libro 1. Et Lampridius in vita ipsius Commodi. Nisi eundem existimes esse Præfectum prætorij, siue prætorio, & Præfectum palatij. Fuisse autem & Præfectos prætorio testis est & Cor. Tacitus lib. 17. vbi memorat Cor. Laconem Præfectum prætorij. Et Spartianus in Adriano Tatianum & Septitium Clarum Præfectos prætorio, & in Didio Iuliano Tullium Crispinum. Huncque magistratum gessisse Vlpianum sub Alexandro Seuero, vt liquet ex Lampridio in vita eiusdem Seueri, & ex l. ex diui. 4. C. de locato & conducto. vbi Imper. Seuerus Domitium Vlpianum parentem suum appellat, his verbis, Qui si maiorem animaduersionem exigere rem deprehenderit, ad Domitium Vlpianum Præfectum prætorio, & parentem meum remittere curabit. Fuit & Papinianus Præfectus prætorio, vt scribit Dion in Alexandro Seuero, & Antonino Caracalla. Extatque titulus huic officio priuatim dicatus ff. & C. de officio Præfecti prætorio.

r Qui propter morum insolentiam.] Herodianus & Lampridius vbi suprà.

s Et Similis sub Hadriano.] De hoc Simili Dion in Adriano, Similis, inquit, nemini moribus & virtute secundus, cùm Centurio esset, eumque Traianus ante Præfectos aduocauisset, Turpe est, inquit, tibi Cæsar cum Centurione, remotis Præfectis, disserere. Is deinde Præfecturam Prætorianorum inuitus obiit, qua posteà se ipse abdicauit, ac vix tandem dimissus, ruri reliquos septem vitæ annos conquieuit, suóque sepulchro moriens inscribi iussit hæc verba, Hic iacet Similis, cuius ætas multorum annorum fuit, ipse septem duntaxat annos vixit.

t Celebratur quoque Opilius Macrinus.] Iulius Capitolinus, & Dion in vita illius, non longè à princ.

v Illud quoque.] Aelius Lampridius in vita Alexandri Seueri, Fecit, inquit, Romæ curatores vrbis quatuordecim, sed ex Consularibus viris, quos audire negotia vrbana cum Præfecto vrbis iussit, ita vt omnes, aut magna pars adessent, cùm acta fierent.

x Sed illud notatum ad vrbis Præfectum.] Iustinianus in l. Præfectus vrbis. 3. scribit, Præfectum vrbi præesse cunctis officialibus & potestatibus. & l. seq. Vniuersos ciues & collegia Præfecto subdita esse.

y Anteà enim ex constituto Neronis.] Hæc vsque ad versic. A Senatu. sunt Corn. Taciti lib. 13.

z A Senatu verò ad Principem.] Sunt verba Vlpiani in l. 1. §. 1. ff. à quibus appellare non licet.

a Nec à Præfecto prætorio.] Vt scribitur in l. vnica. §. his cunabulis. ff. de officio Præfecti prætorio. & Hermogenianus in l. Præfecti. 17. ff. de minoribus. & l. 1. C. de sententiis Præfectorum prætorio.

b C. tamen Caligula.] Suetonius in vita illius. c. 16. Magistratibus, inquit, liberam iurisdictionem, & sine sui appellatione concessit.

c Quinetiam illud quæsitum.] Hæc vsque ad fi. de Præfecto vrbis intelliguntur, vt ex seqq. patet.

Suntq;

rum dicto contumaces, & minus audientes forent, animaduerti cognoscique posse. [a]Quod quidem tam legibus & senatusconsultis, quàm decretis edictisque principum aliis super alia editis & promulgatis sancitum est.

ANNOTATIONES.

Suntq; ea, quæ de tutoribus & curatoribus loquuntur, Vlpiani in l.1.§.item solent.ff.de officio Præfecti vrbis. At ea quæ de filij in parentes contumeliis loquitur, sunt eiusdem Vlpiani in d.l.§.cùm patronus. d Quod quidem tam legibus.] Vt l.1. ff.de ingra.lib.cum si.

Miraculum de homine, qui extrusus è carcere, rursumq; in eum intrusus, inferna se loca adiuisse enarrauit. Cap. XXI.

INter fabulosa miracula, & puerilibus fabellis similia, multas magnasque res, quæ vix credi dicique possunt, nullum tam impudens mendacium creditum est, quàm quod ad hosce annos in Pelignis euenisse dicunt, quod quum nouum commentū putaretur, & temere vulgatum, id verum postea fuisse, tam fama celebri, quæ vbique peruasit & vulgata est, quàm multorum testimonio, qui rem gestam didicere, non fictis sermonibus, sed certissimis experimētis compertum est. Quo autem pacto se res habuerit, hoc traditur modo: In Pelignis oppidum vetustum est, cuius nomen prætereo libēs, licet obscura origine, haud tamen ignobile. In eo dominus qui vrbi præerat, superbè auareque ciuibus imperitabat, ac trucibus dictis factisque in subditos seruilem in modum animaduertere solebat, eosque licet imperata facerent, neque segniter mandata exequerētur, ob leues plerunque causas, pœnis & damno mulctabat. Fortè autem quum homo quispiam alioqui bonus, sed tenui re familiari, inops atque despectus, ipsius domini venaticum canem, cuius miro studio tenebatur, ita verbere affecisset, vt ob id perisse putaretur: quū id dominus resciisset, vehementer offensus, eum truci & minaci vultu grauiter increpitum, in pessimum coniecit carcerem: ibique quum vinctus graui custodia teneretur, post aliquot dies, hi quibus diligens ipsius cura mandata erat, clauso iam carcere, & tam foribus quàm omni aditu persepto, ne elabi posset, quum ad illum accederent, vt solebant, in eodem intus carcere nusquam inuenere: qui diu conquisitus, quum non appareret, nullumque effugij vestigium extaret, rem ad dominum detulere: quod quum credi vix posset, ipseque mirum in modum obstupefieret, post tres ferme dies, iisdem foribus pessulo firmatis, idem ipse qui modò carceri addictus fuerat, imprudentibus omnibus, & nemine conscio, rursus in eodem intus carcere intrusus apparuit: custodesque, vt cibum afferrent, aduocauit: qui quum propere accessissent, omnesque miraculo obstupefierent, eum vultu tetro, & horribili facie, luxatis vstisque membris, aliter longè atq; pridem fuerat, conspexere: quem quum interrogassent, vnde elapsus, & rursus in eodem intrusus carcere foret, quibusque in locis fuisset, & vnde tam fœdo & tetro cultu emersisset: ipse velut elinguis, quum nullum proferret verbum, sed attonito stupentique similis foret, vt ad dominum quantocyus admitteretur, postulauit: habere quod illi propere nunciaret, magnum, nec differendum. Cumque ad eum protinus admissus esset, rem mirificam & admirabilem, ac dictu audituque formidolosa, & vix credenda miracula dicere orsus fuit: Nam se ab inferis (si libet credere) remissum enarrauit. siquidem quum diutius carceris squalorem ferre nequiret, seu desperatione victus, seu iudicium reformidans, inops consilij, malum dæmonem vt sibi præsto esset, seque ex tam tetro carcere relaxaret, aduocasse dixit. Nec multo post, dæmonem fœdo aspectu & terribili facie in eodem intus carcere aspexisse, & secum pactum fuisse, ab eodemque & ferreis claustris, non sine graui pressura extrusum, in loca deinde inferna, & profundas vastitates, ac fundum telluris intimæ actum esse præcipitem, singulaque lustrasse: impiorumque supplicia, & sedes consceleratas, æternasque tenebras & ærūnas vidisse, ac loca fœda & formidolosa, regesq; & summos duces in abrupto hiatu & pro-

fundo voraginis densa mersos caligine afflictari,& furiarum ardentibus facibus agitari:gemitusque & eiulatus,ac dies noctesque ploratus mulierum & virorum audisse:pontificesque vidisse infulis & trabeis purpura & auro distinctis,ac gemmis ornatos, aliasque miserabiles facies omnis generis hominum,ætatum & ordinum,in cultu vario afflictas, & iacentes inter præaltas voragines,alios immerso limo haustos æternis suppliciis & nocte cruciari,ipsorúque damnata scelera sempiterno dolore puniri:inter quos plures quos nouerat in vita,adnotauit, & præcipuè intimum familiarem,quem dum in vita ageret,æqualem sodalemque habuerat,alloquutum dixit:ab eo probè agnitus, & miti satis sermone requisitus fuit,quid rerum ageretur, & quid reliqui spei sibi foret.Ipseque quũ prægraui seruitio & crudeli dominatu vsque premi respondisset,illum mandasse,vt domino enunciaret, caueret nequid tale ageret in posterum, néve graui tributo & iniquo vectigali subditos opprimeret.nãque illi vacuam sedem,quam propè cernebat, præstitutam esse prædixit.Et vt haud dubius promissi foret,fidémque vt dicto haberet, meminisse(inquit) illum debere secreti consilij & mutuæ pactionis, quam dum vnà militarent,& in castris agerent, clam iniuissent, quorum nemo particeps aut conscius vnquam fuit: quod consilium quum memoriter ille enunciasset, & non solum dicta conuentáque, sed & singula verba sponsionésque quibus vterque astrictus erat,recensuisset, ipsum dominum ordine hæc audientem, animo serio & attentiore factum, mirum in modum obstupuisse : ingénsque animo formido incussa fuit,consideranti quonam modo,quæ soli sibi credita,& nulli vnquam enunciata fuere,homo ille hebes & tardus ingenio,quasi numine afflatus, explorata haberet, eáque vultu interrito enunciaret. Adiiciunt miraculo, eundem interrogasse illum cum quo tunc sermo erat apud inferos,qui nitido cultu vestitúque apparato videbatur, nũquid aliquo cruciatu afflictarentur qui insigni veste & auro conspicui forent?illúmque respondisse,perenni incendio, intérque maximos cruciatus, & sempiternò dolore vsque premi & afflictari, idque totũ quod auro & purpura fulgeret,ignem atque incendium esse.Et quum ipse id experiri volens, propius manũ purpuræ admouisset, admonitum ab eo fuisse, ne tangeret, & tamen efficere nequisse, vt non ex caloris afflatu palmam sibi manus, quam tunc ostendebat, incendio & ipsi purpuræ admotam deflagraret. Erat enim pustulis liuentibus, & tetris hulceribus veluti tabe & igne sacro, malóque quod latius serpere videbatur,fere consumpta.Referunt præterea qui illũ adiuere, eum postquam ab inferis emersit, quasi mente consternata, hebetíque aurium oculorũque sensu affectus foret,semper cogitabũdum in rarum prodiisse sermonem, víxque sæpius interrogatum colloquenti respondisse. Vultu verò tam tetro & aspectu tam deformi reuertisse, vt qui dudum à coniuge & liberis probe agnitus foret, is postquam remeauit ab inferis,tam diro vultu,totiúsque facie corporis dissimilis effectus,est vt vix eundem illum esse crederent:sæpiúsque obortis lachrymis,ob faciei diritatem, & speciem hominis fœdissimè mutatam,notos affinésque ipsum alloquutos fuisse:ægréque vt ante obitum qui mox consequutus est,res suas dispensaret, ac liberis & posteritati consuleret,vitæ spatium habuisse.

ANNOTATIONES IN CAP. XXI.

Hoc caput nihil aliud quàm histotiam,aut potius fabulam sui temporis recitat.

Quot militum ordines,cuiúsve generis milites in Romana militia olim militare cõsuerant, & qui apud exteros. Cap. XXII.

Rorarij. Militum ordines, quos Romani duces habuere, quibus res magnas gessere, hi ferme traduntur, nomine diuersi: a nanque Rorarij dicti, cum quibus primi erant congressus,qui leuibus muniti armis,parmam & gladium gerentes, sicut ros ante pluuiam, sic priusquam procurrerent, aut acies ad-

ANNOTATIONES IN CAP. XXII.

a Nanque Rorarij.] Varro lib.3.aut aliorum computatione,6. de lingua Latina, Rorarij, inquit, dicti sunt à

mouerent, hostem incessebant, & primos concursus excipiebant. Præmittebatur enim leuis armatura, quæ eliceret, & hostem gradu moueret, mox equitatum libero cursu & robora legionum immittebant, quæ longius pellerent & fugarent. [b] Qui etiam antesignani, eo quòd primi agminis erant, dicti: [c] sicut apud Persas homotimi milites in principiis erant, qui magnopere apud reges nobilitati sunt: inter [d] quos peltati & [e] cetrati, qui peltas cetrasque[f] (scutorum enim genera sunt) deferebant, haud multo discrimine diuersas. [g] pelta enim cetræ haud dissimilis est: [h] nanque erat cetra scutum ex loro, quo Aphri, Hispani, Galli & Persæ plerunque vsi sunt, in rhombi figuram: [i] pelta verò, breue scutum instar lunæ: [k] parma, figuræ latioris & circularis. [l] Lusitanis verò scuta fuere duorum pedum latitudinis, quæ nec fibula, nec ansa, nec loro nectebantur.

Antesignani. *Homotimi.* *Peltati.* *Cetrati.* *Cetra.* *Pelta.* *Parma.* *Lusitanorum scuta.*

ANNOTATIONES.

sunt à rore, qui bellum committebant antè: ideò quòd ante rorat quàm pluit. Liuius 1. decad. libro 8. Primum, inquit, vexillum triarios ducebat, veteranum militem spectatæ virtutis: secundum Rorarios, minus roboris ætate factisque: tertium accensos minimæ fiduciæ manum, eò & in postremā aciem reiiciebantur. Nonius Marcellus in Generibus armorum, vbi declarat quare ita dicantur, sic scribit, Rorarij appellabantur milites, qui antequam congressæ essent acies, primò nō multis iaculis inibant prælium: tractum quòd ante maximas pluuias cœlum rorare incipiat. Festus Pompeius lib. 1. vbi de adscriptitiis loquitur, Alij, inquit, Rorarios, quòd id genus hominum, antequàm acies coirent, in modum rorantis tempestatis, dimicaret. & iterum lib. 16. Rorarios, inquit, milites vocabant, qui leui armatura primi prælium committebant, quòd vt ante imbrem ferè rorare solet: sic illi ante grauem armaturam, quòd prodibant, Rorarij dicti.

b Qui etiam antesignani.] Ciceroni Philipp. 2. Cæsari libro 1. & iterum 3. belli Ciuilis. Liuio 1. deca. lib. 2. 6. & 7. Nonio Marcello inter Armorum genera.

c Sicut apud Persas.] Xenophon Pædiæ Cyri lib. 1. post princ. & lib. 7. ad fin.

d Inter quos peltati.] Liuius 1. decad. lib. 8. non multò post princ. Menippum, inquit, quendam ex regiis ducibus cum mille peltatis (pelta cetræ haud dissimilis est) Chalcidem mittit. Et hinc puellæ peltatæ Ouidio lib. Amorum 2. eleg. 14. in princ.

Quid iuuat immunes belli cessare puellas,
Nec fera peltatas agmina velle sequi?

e Et cetrati.] De quibus idem Liuius 3. dec. lib. 1. & 4. dec. lib. 5. & 5. dec. lib. 4. & alibi sæpe.

f Scutorum enim genera sunt.] Nonius Marcellus tum in Generibus armorum, tū alibi, & Seruius lib. 8. Aeneidos in eum locum,

- Scutis protecti corpora longis.

Festus Pompeius lib. 14. vbi de pelta loquitur.

g Pelta enim cetræ haud dissimilis est.] Quæ sunt verba Liuij citata suprà in verbo, Et cetrati. Et idem intelliges ex eodem 4. decad. lib. 1. cùm scribit, Nocte cetratos, quod Peltastas vocant, loco opportuno inter bina castra in insidiis abdiderat.

h Nanque erat cetra scutum ex loro.] Seruius lib. 7. Aeneidos in eum locum,

Lauas cetra tegit. -

Cetra, inquit, scutum loreum, quo Africi & Hispani vtuntur. Liuius 4. deca. lib. 1. Hispani sine vlla mole in vtres vestimentis coniectis, ipsi cetris superpositis incubantes, flumen transnatauère. Et ante hos Cæsar libro 1. belli Ciuilis, Erant legiones Afranij tres, Petreij duę, præterea scutatæ citerioris prouinciæ, & cetratæ vlterioris Hispaniæ cohortes circiter octoginta.

i Pelta verò, breue scutum &c.] Aelianus de Instituendis aciebus. Seruius enarrans illud libri 1. Aeneidos,

Ducit Amazonidum lunatis agmina peltis.

Scutis, inquit, breuissimis in modum lunæ iam mediæ. Lactantius Statij interpres lib. 5. Thebaidos in eum locum,

Lunatumq́ putes agmen descendere.

k Parma, figuræ latioris & circularis.] Varro apud Nonium Marcellum de Genere armorum, statim post princi. Quem sequuntur cum rotundis velites leues parmis. Polybius in libello de Castrametatione, quæ portionem facit 6. libri, Parma, inquit, firmitatem habet tum ob structuram, tum ob magnitudinem, quæ tutando corpori sit satis. nam cùm sit rotunda tripedalem habet diametrum. Vide tamen Nonium Marcellum de Genere armorum: vbi dicit, Parmam breue scutū esse. quod & ipsum dixerat Varro linguæ Latinæ lib. 1. aut aliorum computatione 4. dum dicit ita vocari, quòd à medio in omnes partes par sit. Et de hac Virgilius libro 9. Aeneidos,

Ense leuis nudo, parmaq́ inglorius alba.

Liuius 1. decad. lib. 8. & 3. dec. lib. 2. vbi de Numidis loquitur. Martialis lib. 14. epig. 219. de parma, ait,

Hæc quæ sæpe solet vinci, quæ vincere rarò,
Parma tibi scutum pumilionis erat.

Et omnes vbique. Hinc Parmula diminutiuè Horatio lib. Carm. 2. Ode 7.

Tecum Philippos, & celerem fugam
Sensi, relicta non bene parmula.

A qua dicti sunt Parmularij Quintiliano lib. 2. ca. 11. post princ. Ego, inquit, Parmularius sum. Et Suetonio in Domitiano, cap. 10. Cum hoc titulo impiè loquutus Parmularius. Et parmatus à parma Liuio 1. deca. lib. 4. Dat signum Volscis Imperator, vt parmatis nouæ cohorti hostium locus detur.

l Lusitanis.] Strabo lib. 3. Scutum duûm pedum ad latitudinem gestant, curuum ad anteriora prospectans, loris dependens, cui neque fibula, neque ansa vlla est.

m Numi

Numidica [m] Numidica ex coriis ficut [n] Græcis. [o] Oretanis & [p] Gallis quandoque pro munimento fuit pelta, [q] queis erant enſes obtuſa cuſpide, [r] ſcuta verò debilia. [s] Hiphicrates quoque pro parma militibus peltam dedit, haſtæque modum duplicauit, & gladios longiores fecit, quare peltaſtæ appellati. [t] Thracibus & [v] Belgis dabatur pelta, quam meridem dixere. [x] Liguribus ænea parma. [y] Sardis pugio cum pelta. [z] Celtiberis leue ſcutum & rotundum. [a] Caius verò Marius parmulas militibus inhibuit, illas minus habiles & ſuperuacuas arbitratus. [b] Romani autem clypeos peditibus, ſcuta equitibus dedere: [c] quos quidem milites à prima origine clypeis vſos comperimus: poſtquam verò ſtipendiarij facti ſunt, mutato armorum genere, [d] ſcuta maius tegmentum pro clypeis accepere, [e] ſicut Latini populi [f] (quare ſcutatæ [g] & cetratæ cohortes dictæ) [h] quæ ex cratibus plerunque intexebant. [i] Antea enim Romulus Argolico ſcuto vtebatur. Poſt verò ictũ cum Tatio fœdus, Romani, dimiſſo Argolico, Sabinorum accepere ſcuta, ſuaque Romulus cum Sabinis arma commutauit, quibus poſtea Romani vſi ſunt. [k] Samnitibus lata, ad ſummum æquali faſtigio fuere, in imo verò cuneata. [l] Marſis ampliſſima, quæ Decumana dicta ſunt. [m] Lucani quoque ſcuta ex vimine confecta, coriis tegebant.

Peltaſtæ. Merides ænea. Parma ænea. Clypei. Scuta. Scutũ Argolicum. Decumana ſcuta.

ANNOTATIONES.

m Numidica ex coriis.] Hæc autem parmas vocat Liuius 3.dec.lib.2. vbi de pugna Cannenſi.

n Sicut Græcis.] Vide infrà, ex Strabone.

o Oretanis.] Strabo lib.3.

p Et Gallis.] Strabo lib.4.

q Queis erant enſes obtuſa cuſpide.] Scilicet Gallis ex Polybio lib.3. & Liuio dec.3. lib.2. vbi de Cannenſi pugna loquitur. & dicetur poſtea in hoc eodem capite.

r Scuta verò debilia.] Ipſis quoque Gallis erant ſcuta longa, ſed ad amplitudinem corporum parum lata, & ea ipſa plena Liuio 4.dec.lib.8.

s Hiphicrates.] Probus Aemylius in vita illius.

t Thracibus.] Maximus Tyrius Sermone 3. in princi. & Herodotus lib. 7. de Thracibus loquens, ſic ait: Ferentes præterea iacula & peltas & pugiunculos.

v Et Belgis.] Strabo lib.4. Gladius longus à dextro dependens latere, clypeus longus, haſtæ ad proportionem, & Meris peltæ genus eſt, id eſt, iaculi.

x Liguribus.] Strabo eodem lib.4. ſed multò poſt ea, quæ in præced. adduximus, Ligurum mores ſcribens, ait. Non multi admodum equo militant: pedites verò in tumultuariis, præſertim pugnis, optimi, æreis autem vtentes parmis: vnde coniecturam dedere, ſe origine Græcos eſſe. Tanquam & Græci eiſdem parmis æneis vterentur. Vide Diodorum Siculum lib.6.c.9. non longe ante fi.

y Sardis pugio cum pelta] Strabo lib.7. ſcribit, Sardos ritu Gallico armari.

z Celtiberis.] Diod. Siculus lib.6.c.9.

a Caius verò Marius.] Legendum C. Martius ex Feſto Pompeio lib.14. vbi de Parmulis loquitur, niſi illic mendum ſit, quod magis credo.

b Romani autem.] Apuleius Apologia prima. Et Seruius enarrans eum locum lib.9. Aeneidos,

Tercentum ſcutati omnes Volſcente magiſtro.

Ad id referens illud ipſum Virgilij de equitibus loquentis: nam (vt inquit Ser.) clypei peditum ſunt: ſcuta verò equitum, vt hæc breuiora: illi verò longiores. Cuiuſmodi autem erat hic Romanorum clypeus, diſces ex Polybio libro 6. quo loco eorum caſtrametationem deſcribit.

c Quos quidem milites.] Liuius decad.1. lib.8. Adeo nihil apud Latinos diſſonum ab Romana republica, præter animos, erat. Clypeis antea Romanis vſi ſunt: deinde poſtquam ſtipendiarij facti ſunt, ſcuta pro clypeis fecere. Hinc facilè colligere poſſumus Romanos clypeis vſos, cum Latinos iis Romanorum more vſos legamus. Sed & Romanos olim Argolico clypeo vſos teſtantur Plutar. in Romulo, & Dionyſ. Halicar. lib.4.

d Scuta maius tegmentum.] Verba ſunt Liuij 1.dec.lib.9. in cõparatione Alexandri & Romanor.

e Sicut Latini populi.] Liuius 1.dec.li.8. Latini, inquit, clypeis Romanis antè vſi ſunt: deinde poſtquam ſtipendiarij facti ſunt, ſcuta pro clypeis fecère.

f Quare ſcutatæ &c.] Scutatos milites dicit Cicero Philippica 2. Agmine quadrato cum gladiis ſequuntur ſcutati milites. Et equites Liuius 4.deca. libro 8.

g Et cetratæ cohortes.] Cæſari lib.1. bellorum Ciuilium. & dictum eſt ſuprà in verbo, Et cetrati.

h Quæ ex cratib.] Vide infrà in verbo, Lucani.

i Antea enim Romulus.] Romulum & Romanos vſos fuiſſe Argiuo clypeo & ſcuto, tradunt Plutarchus in vita Romuli, & Dionyſius Halicarnaſſeus lib. 4. Is autem clypeus Argolicus magnus erat, vt ſcribit Seruius in lib. Aeneidos in eum locum,

Argolici clypei, aut Phœbeæ lampadis inſtar.

k Samnitibus lata.] Liuius 1.dec.lib.9.

l Marſis.] Feſtus Pompeius libro 1. Albeſia ſcuta dicebantur, quibus Albẽſes, qui ſunt Marci generis, vſi ſunt. Hæc eadem Decumana vocabantur, quòd eſſent ampliſſima, vt decumani fluctus.

m Lucani.] Dionyſius Halicarnaſſeus lib.5. Liuius 3.decad. lib.1. in Saguntinorum obſidione. Seruius Salluſtij autoritate in li.7. Aeneidos in eum locum,

- Flectuntq́ ſalignas
Vmborum crates. -

Aduatici quoq; Gallorum populi ſcutis ex cortice, aut viminibus intextis, quæ ſubitò (vt temporis exiguitas poſtulabat) pellibus induxerant, vtebantur, apud Cæſarem Gallici belli, lib.2. ad fi.

Græci frequenter russatis, [n] Carthaginenses albis, nonnunquam clypeis diuersa insignia ferentibus vtebantur: Corinthij rubris. [o] Alba verò ferre scuta, Romanis erat ignominiæ loco: [p] nam fortes vtebantur pictis. [q] Pœni ex auro sculptis imaginibus. [r] Germani scuta lectissimis coloribus distinxere. Græci quoque diuersa insignia, & numina addidere: [s] quippe Græcorum clypeis Neptunus inerat, Troianorum Minerua, [t] Vlysses Delphinis insigne in scuto prætulit, [v] Agamemnon formidinem capite leonino cum epigrammate. [x] Niciæ scutum auro fulgebat & purpura. Lacedæmonij λ, Messenij μ, literas descripsere. [y] Alcibiades Cupidinem cum sagittis, Neocorus Aliarcus draconem, [z] Demosthenes in scuto aureis literis Bonam Fortunam inscripsit: [a] Legio ad Cordubam Pompeij nomen. [b] Persis verò cratis erat in manu læua, gladius vel securis in dextris. [c] Fertur Alexander Macedo argyroaspidas ab argenteis clypeis, sicut [d] Alexander Seuerus imperator chrysoaspidas ab aureis nuncupasse: [e] id quod à Samnitibus fuit vsurpatum, vt argenteis aureisque scutis ornarentur. [f] Galatæ animalium formas æneas scuto effinxere, sicut [g] Lacedæmonius quispiam in ingenti scuto muscam effictam habuit: [h] & Hanno Carthaginensis argenteo clypeo cum imagine Barchini

Russati. Gentiũ diuersi clypei.

Principũ ac Ducũ. Gentium.

Hanno.

ANNOTATIONES.

n Carthaginenses albis.] Plutarchus in Timoleone, vti etiam Cimbri & Teutones apud eũdem Plutarchum in Mario, & Thraces apud eundem in Paulo Aemylio.

o Alba verò ferre scuta.] Virgilius lib. 7. Aenei.

- Parmaq́ inglorius alba.

Et huc quoque spectat illud Persij satyra 5.

Permisit sparsisse oculos iam candidus vmbo.

p Nam fortes vtebantur pictis.] Virgil. lib. 7. Aeneidos, *- Et picti scuta Labici.*

Vbi Seruius id annotat, citatque illud Virgilij in præced. adductum.

q Pœni.] Plinius libro 35. cap. 3. Pœni, inquit, ex auro factitauere & clypeos & imagines, secumque in castris tulere. Certè captis eis talem Hasdrubalis inuenit Q. Martius, Scipionum in Hispania vltor: isque clypeus suprà fores Capitolinæ ædis vsque ad incendium primum fuit.

r Germani.] Cornelius Tacitus lib. Historiarum, vbi hæc de illis scribit, Non loricam Germani, non galeam, ne scuta quidem ferro neruóue firmata, sed viminum textus, vel tenuis, & fucatas colore tabulas. Et idem Tacitus in libro de Moribus German. non adeò longè à prin. Scutaque tantùm lectissimis coloribus distingunt, paucis loricæ, vix vni alterique cassis aut galea. Ex quo loco hunc certè Alexander sumpsit.

s Quippe Græcorum.] Hæc vsque ad versicul. Vlysses. sunt Seruij enarrantis illud Virgilij libro 2. Aeneidos,

Vadimus immixti Danais haud numine nostro.

t Vlysses.] Stesichorus, & ex eo Plutarchus rationem reddens libro de Industria animi ad fi.

v Agamemnon.] Pausanias lib. 5. In Agamemnonis, inquit, clypeo Terror expressus est leonis capite, cum hac inscriptione,

Hic pauor est hominum: manibus gerit hunc Agamemnon.

x Niciæ scutum.] Plutarchus in vita ipsius ad fi. Pollux Onomasticôn lib. 1. c. 10. ὅπλων ὀνόματα. vbi ita scribit, λέγεται ἣν Νικίαν πορφύραν καὶ χρυσὸν μίξαντα κοσμῆσαι τὴν ἀσπίδα. Sed & Herculis clypeus ex Philostrato in vita Apollonij lib. 2.

y Alcibiades.] Plutarchus in vita ipsius, scribit fuisse illi clypeum aureum non patrio vllo insigni, sed Cupidine fulminifero inscriptũ. Satyrus autem historicus apud Athenæum Dipnosophistarum lib. 12. cap. 16. Scribit ipsum Alcibiadem vti solitum clypeo auro, atque ebore confecto, in quo insigne erat κεραυνὸν ἠγκυλημένον, id est, fulmen incuruans, ac flectens.

z Demosthenes.] Plutarchus in vita illius, Literis, inquit, aureis, ita in eius clypeo scriptum erat, ἀγαθῇ τύχῃ. Et his adde Theseum in clypeo depictam faciem leonis, & Polynnicem apri tulisse, vt refert Apollodorus Bibliotheces lib. 3.

a Legio ad Cordubam.] Hirtius libro 4. qui de bello Alexandrino est.

b Persis verò.] Xenophon Pædiæ Cyri lib. 1. iterumque 2. non multò post prin. Hæc autem, inquit, sunt circa pectus, thorax, & cratis in læua manu, & mucro ac securis in manu dextra. Et iterum posteà, Hoc solum eis reliquit, vt cum gladio crateque & thorace pugnarent. Aliter Strabo lib. 15. ad fi.

c Fertur Alexander.] Liuius 3. decad. lib. 7. & 4. dec. lib. 7. vbi loquitur de Antiochi militibus aduersus Romanos. Iustinus lib. 12. Q. Curtius li. 4. Paulus Orosius lib. 3. cap. 21.

d Sicut Alexander Seuerus.] Aelius Lamprid. in vita illius.

e Id quod à Samnitibus.] Liu. 1. dec. lib. 9. & 10.

f Galatæ.] Diodorus Siculus lib. 5. aut, vt alij supputant, lib. 6. ca. 9. Quidam, inquit, in scutis animalium formas æreas paulùm eminentes gestant & ad ornatum, & ad corporis tutelam fabricatas.

g Sicut Lacedæmonius quispiam.] Erasmus ex Plutarcho in Apophthegmatis Laconum innominatorum lib. 2. Lacon quidam, inquit, in clypeo pro insigni gerens muscam, eámque non maiorem vera, quibusdam irridentibus, dicentibúsque, quòd id studio fecisset, quò lateret: Imò, inquit, vt sim conspicuus: Tam enim propè accedo ad hostes, vt ab ipsis insigne cuiusmodi sit, videri possit.

h Et Hanno Carthaginensis.] Liuius 3. decad. lib. 5.

Lacedæmonij. Achæi. Sarissa. Sarmatæ. Pilani. Pilum. Gessa. Sarissa. Lancea. Gladius.

Hasdrubalis conspicuus erat. [i] Cleomenes verò docuit Lacedæmonios clypeum non ex annulo suspensum, sed brachio insertum habere, quo se firmius protegerent. [k] Philopœmenes Achæis, cum antea scutis leuioribus, & ad protegenda corpora minus habilibus vterentur, pro scuto clypeum, pro hastili sarissam dedit: qui tamen scutati pedites ferreas ocreas in dextro crure induebant, ne crure effracto, neci expositi forent. Sarmatis verò nulla scuta fuere: nanque in conflictu præliorum defendi scuto inhibentur: itaque ad vulnera expositi toto corpore patebant. [l] Deinde pilani, qui pilis depugnabant, dicti. [m] Fuit enim pilum hastile, habens & ferrum pedale, & trigonum stylo præacuto, quod stupa colligatum emittebant, interdum hastam habens trium pedum, nec minoris proeminentiæ fertea veruta: [n] quo emisso, velut ad id dato signo, citato gradu in hostes ibant: mox strictis gladiis collato pede, cominus rem gerebant: quæ ab hostibus missa, Romani sæpe densatis scutis excipiebant: tametsi nonnunquam tanto ardore animorum ad arma concursum, & in hostes itum est, vt ne mora in pilis emittendis fieret, illa abiicerent, & strictis gladiis comminus rem gererent: [o] quæ quidem pila Romanis propria, & sua fuere arma: [p] telum haud dubiè quàm hasta vehementius: [q] sicut gessa Gallorum, [r] sarissæ Macedonum, [s] lancea Hispanorum, gladius Lacedæ-

ANNOTATIONES.

lib.5. In ea præda, inquit, fuisse clypeum argenteum pondo centum triginta octo cum imagine Barchini Asdrubalis. Sed adde superioribus Sophanem Decelensem habuisse anchoram insignitam in scuto quod nunquam aquiescens asidue rotabatur apud Herodotum lib. 9. Et Auentinus centum angues & hydram serpentibus cinctam apud Virgilium lib.7. Aeneidos,

- Status Hercule pulchro
Pulcher Auentinus, clypeoq; insigne paternum
Centum angues, cinctamq; gerit serpentibus hydram.

i Cleomenes.] Plutarchus in vita illius.

k Philopœmenes.] Idē Plutarchus in vita illius.

l Deinde Pilani.] Varro lib. 1. aut aliorum computatione 4. de lingua Latina. vnde & Antepilani Marcellino li.16. Sed & sunt qui Pilatos hos vocaut, vt Liuius 1.decad.lib.3. vti & Pilatas cohortes Martialis lib.10.epig.48.

Nunciat octauam Pharia sua turba iuuenca:
Et Pilata redit iamq;, subitq; cohors.

Vnde & Præpilati ipsi Liuio 3.dec.lib.6. & Marcellino libro 24.

m Fuit enim pilum.] Liuius 3.decad.lib.1. in Saguntinorum obsidione, & Dionysius Halicarnasseus lib.5. Vegetius lib.2.c.29.

n Quo emisso.] Hæc vsque ad ver. Quæ quidem. sunt Liuij 1.dec.lib.9. cuius hæc verba sunt, Vadunt in prælium, vrgentes signiferos: & ne mora in concursu pilis emittendis, stringendisque inde gladiis esset, pila, velut dato ad id signo abiiciunt, strictisque gladiis cursu in hostem feruntur.

o Quæ quidem pila Romanis propria.] Liuius 1.decad.lib.9. Halicarnasseus lib.5. Receperunt, inquit, animos, & spei nonnihil ex quibusdam prodigiis, sed maximè ex hoc vltimo, quod præcesit diem prælij, Ex pilis defixis ante tentoria: Tela sunt hæc Romanorum, quæ primo congressu eiaculantur, oblonga hastilia crassamento, quod manum compleat tripedaneis ferreis vtrinque præfixa veruculis, vna cum ferro longitudine paria mediocribus iaculis. Seruius in lib 7. Aeneidos in eum locum,

Pila manu, sæuosq; gerunt in bella dolones.

Pila, inquit, propriè est hasta Romana, vt Gessa Gallorum, Sarissæ Macedonum.

p Telum.] Hæc verba sunt Liuij 1.dec.lib.9.

q Sicut Gessa Gallorum.] Cæsar lib.2. belli Gal. Seruius vbi suprà ibi, Quæ quidem pila Romanis. Nonius Marcell. inter genera armorum, Lactantius Statij interpres lib. 4. Thebaidos statim post princip. in eum locum,

- Pars Gessa manu, pars robora flammis
Indurata diu. -

Citatque illud Virgilij de Gallis loquētis carmen lib. 8. quod id apertisimè probat,

- Duo quisq; Alpina coruscant
Gessa manu. -

Vbi & ipse Seruius tradit, Gallos vocare Gessos viros fortes. Et Claudianus in Eutropium lib.2.

Nuper ab Oceano Gallorum exercitus ingens
Illis antè vagus tandem regionibus hæsit,
Gessaq; deposuit, Graio iam mitis amictu.

Gessa item Hetruscorum fuisse scribit Liuius 1. dec. lib.9. Fuisse & Gessorum vsum ab Iberis ad Romanos translatum tradit Athenæus lib.6.c.8. eodémque vlt. At Gerra Persarū fuere apud Herodotum lib.9.

r Sarissæ Macedonum.] Liuius 1.decad.lib.9. in comparatione Alexandri & Macedonum. & 4. dec. lib.7. vbi dicit has esse prælongas hastas. rursumque lib.8. & Ouidius lib.12. Metamorph.

Qui clypeo, gladioq; Macedonicaq; sarissa.

Statius lib.7. Thebaidos,

Fraxineas vibrant Macedūm de more sarissas.

Et ibi Lactātius Placidus interpres, & Lucanus lib.8.

Primi pellæas arcu fregere sarissas.

Pellæas enim vocat à Pella regia Macedonum, ex qua & Alexander Pellæus dictus est Iuuenali sat.10.

Vnus Pellæo iuueni non sufficit orbis.

Et Plutarchus tum in Flaminco, tum in Paulo Aemylio, Q. Curtius lib.9. Festus Pompeius lib.17. & Seruius d.lib.7. vbi suprà.

s Lancea Hispanorum.] Gellius authoritate Varronis lib.15. cap. 30. in fi. vbi de petorito, quod

vehiculum

moniorum, [t] acinacis Medorum, [v] falarica Saguntinorum.[x] sagaris Persarum,[y] rhomphæa Thracum, [z] framea Germanorum, & [a] sparus rusticorum.[b] Theutonicorũ verò cateiæ. [c] Erat enim hasta angusto & breui ferro, [d] romphæa autem ingentis longitudinis. [e] Tametsi Hispanum gladium admodum breuem, & [f] sarissam prælongam hastam ferro affixo legamus. [g] Etiam sica Romanis frequens & peculiaris fuit: quippe Romani milites vtroque latere ferebant sicas, dextra breuiorem, sinistra longiorem. [h] Proditumque memoriæ est, C. Marium noua primùm forma iacula fecisse: nã quum

Acinacis. Falarica. Sagaris. Romphæa. Framea. Sparus. Cateia. Sica. C. Marij iacula.

ANNOTATIONES.

vehiculum appellatur, sic scribit, Quo in loco Varro libro 14. Rerum diuinarum, cùm de petorito dixisset, esse id verbum Gallicum, lanceam quoque dicit non Latinum, sed Hispanicum verbum esse.

t Acinacis Medorum.] Horatius lib. 1. Carminum Ode 27.

Vino & lucernis Medus acinacis
Immane quantum discrepat.

Vbi tamen Acron dicit Persarum gladium esse, vti etiam dixerat Herodotus lib. 7. in voto Xerxis. Porphyrion autem Parthorum, vterque pro omni gladio positum. Valerius Flaccus lib. 6. Argonauticon dicit esse gladium quo Persæ vtuntur,

Insignis manicis, insignis acinace dextra.

v Falarica Saguntinorum.] Liuius 3. dec. lib. 1. declarans cuiusmodi telum id erat, sic ait, Falarica erat Saguntinis, missile telum hastili oblongo & cætera tereti, præterquam ad extremum, vnde ferrum extabat: id, sicut in pilo, quadratum stuppa circunligabant, linebantque pice: ferrum autem tres in longum habebat pedes, vt cum armis transfigere corpus posset: sed id maximè, etiam si hæsisset in scuto, nec penetrasset in corpus, pauorem faciebat: quod cùm medium accensum mitteretur, conceptumque ipso motu multò maiorẽ ignem ferret, arma omitti cogebat, nudumque militem ad insequentes ictus præbebat. Virgilius lib. 9. Aeneidos, Turnum falaricam iaculari manu potuisse ostendit,

Sed magnum stridens contorta falarica venit
Fulminis acta modo: quam nec duo taurea terga,
Nec duplici squamma lorica fidelis & auro
Sustinuit: collapsa ruunt immania membra:
Dat tellus gemitum & clypeum superintonat ingens.

Vnde autẽ dicta sit falarica, & cuiusmodi fuerit, disce ex Seruio ibi, qui plura de hac machina scribit. Vide etiam Vegetium lib. 2.

x Sagaris Persarum.] Strabo libro 15. ad fin. Sed adde & hanc fuisse Massagetarum ex Herodoto lib. 1. ad finem.

y Romphæa Thracum.] Liuius 1. decad. libro 1. Gellius lib. 10. c. 15. & infrà in verbo, Romphæa vero.

z Framea Germanorum.] Cornelius Tacitus de Moribus Germanorum, vbi describit illius formam, vt statim dicemus: & de hac quoque Iuuenalis satyra 13.

Et Martis frameam & Cyrrhei spicula vatis.

a Et sparus rusticorum.] Virgilius lib. 11.

Agrestisq́ manus armat sparus.

Et ibi Seruius, Sparus, inquit, est rusticum telum in modum pedis recuruum. Et Nonius Marcellus inter genera armorum in duobus locis, sparum enumerat. Probus autem Aemylius tradit Epaminundam à Lacedæmoniis sparo fuisse occisum.

b Theutonicorum verò.] Virgilius lib. 7. Aen.

Theutonico ritu soliti vibrare cateias.

Vbi Donatus, Hi omnes, inquit, imitati Theutonas, mittebant telorum species, quæ Cateiæ dicebantur. Seruius autem dicit esse tela Gallica, vnde etiam Theutonicorũ ritum dixit. At Pierius scribit in Romano codice, & quibusdam aliis Catelas illic legi.

c Erat enim hasta.] De framea intelligit, idque est Cornelij Taciti de Moribus Germanorum, non adeò longè à princ. Rari, inquit, gladiis, aut maioribus lanceis vtuntur: hastas, vel ipsorum vocabulo, frameas gerunt angusto & breui ferro, sed ita acri & ad vsum habili, vt eodem telo, prout ratio poscit, vel cõminus, vel eminus pugnent. & eques quidem scuto frameaque contentus est.

d Romphæa verò.] Liuius 4. dec. lib. 1. Thracas, inquit, Romphææ, ingentis & ipsæ longitudinis inter adiectos vndique ramos impediebant.

e Tametsi Hispanicum.] Vt facilè colligi potest ex Liuio 4. decad. lib. 8. cuius verba afferemus ibi, Inter leuis armaturæ. Idem Liuius 4. decad. lib. 1. de gladio Hispanorum loquens, Postquam gladio Hispaniensi detruncata corpora, brachiis abscisis, aut tota ceruice desecta, diuisi à corpore capita, patentiaque viscera, & fœditatem aliam vulnerum viderunt: aduersus quæ tela, quósque viros pugnandum esset, pauidi vulgò cernebant.

f Et Sarissam prælongam.] Liuius 4. dec. lib. 7. Ibi, inquit, simul perturbati ordines, & impeditus intercursu suorum vsus prælongarum hastarum (Sarissas Macedones vocant) intulêre signa Romanæ legiones, & pila inter turbatos cõiecêre. & eiusdem decad. lib. 8. Per operculi foramina prælongæ hastæ, quas Sarissas vocant, ad summouendos hostes prominebant. diximus suprà in verbo, Sarissa Macedonum. Vegetius autem lib. 3. ca. 24. dicit Sarissas esse longissimos contos.

g Etiam sica Romanis.] Cicero in 3. in Verrem actione, è quibus ille maximum sicarum numerum extulit. Hincque apud Romanos Sicarij, de quibus extat apud Iurisconsultos titulus, Ad legem Corneliam de Sicariis. & Ciceronem in Oratione pro Roscio, & Suetonium in Cæsare, cap. 11. Fuitque etiam sica Persarũ propria ex Strabone describente Persarum mores & instituta lib. 15. ad fin. sic enim scribit, Persæ sagarim & sicas habent, circum caput pileum turritum, circum pectus thoracem squamosum. Et adde superioribus macheram fuisse peculiarem Getarum, qui ob id Macherophori dicti sunt Thucydidi lib. 2. ad fin. Atque etiam Thracum ex eodem d. quoque lib. 2.

h Proditumque memoriæ est C. Marium.] Plutarchus in vita illius.

duplici telo antea munirentur, ipse alterum admisit, alteru sustulit, & loco illius clauum panxit, quo firmius impingerent. [i] Marcellus ad Nolam longiora pila militibus distribuit, quo terrerent vehementius, quum Carthaginenses breuioribus, & minus habilibus vterentur. [k] Cleomenes verò docuit Lacedæmonios pro lancea sarissis vti, quas vtraq; manu torquere assuefecit. [l] Galatæ pro ensibus spathas gestabant oblongas, quas a dextro laterecatenis subnectebant. [m] Post quos hastati, qui hastam gessaque ferebant, qui etiam in prima fronte positi, hastis præualidis ferro munitis militabant: erant enim fere tyrones, tunc primùm militiæ adscripti. [n] Deinde principes ordines ducebant, milites robustiores ætate, & vsu doctiores, ab hastatis per interualla diuisi. [o] Tertij vexilli triarij fuere, qui siqua maior vis ingrueret, aut durior casus, principes repelleret, compressis ordinibus, vno continente agmine totam aciem clauderent, laxatos languentesque ordines magnis viribus repararent. Tantique roboris erant, vt rebus abscissis & deploratis, sæpe debilitatam virtutem, & fractos restituerent animos. [p] Præter hos velites, quòd vestiti, & nullis armis muniti, quò expeditiores forent, [q] inter leuis armaturæ milites locabantur, [r] quibus parmæ tripedales, breuiores quàm equestres, & iacula quaternos longa pedes, ferro præfixo, data sunt, ex celeri cursu quasi volantes dicti, prompti ad excursiones, qui ad prosequendum inclinatam semel aciem, vagos effusosque prædatores excipiendum, infestasque populationes & vastitatem inhibendum, tum ad subita belli & repentinas incursiones mirum dictu est quanto præsidio fuerint. [s] Hi enim secundo Punico ardente bello, dum Romani ad Capuam sedent, vt contra equites, quibus hostis præualebat, repugnarent, à Fuluio Flacco proconsule primùm inuenti instituti que sunt. Quibus additi sequentibus bellis plerunque sagittarij, & [t] cohors Peligna velitaribus armis, quorum tela ad remittendum imperitis inhabilia traduntur. Rursus inter militum ordines alij descripti sunt, quibus [v] prætorianis nomen, qui iuxta ducis prætorium excubantes, honore atque ordine præstabant, hi enim præcipuo robore & virtute illustres equites, magna & firma præsidia fuere, quippe qui circa principis tabernaculum, & imperatoris latera militabant, quum nobilitate & honoribus anteirent. [x] Hos antea [y] Celeres à Romulo dictos ferunt: siqui,

Lacedæmonij. Galatæ Spathæ. Hastati. Tyrones. Milites ætate robustiores. Triarij. Velites. Sagittarij & Peligna cohors addita velitibus. Prætoriani.

ANNOTATIONES.

i Marcellus ad Nolam.] Idem Plutarchus in vita ipsius Marcelli.

k Cleomenes.] Ipse Plutar. in vita ipsius.

l Galatæ.] Diodorus Siculus lib. 6. cap. 9. scribit, Galatas pro ensibus ferreis spathas gerere oblongas, ærea catena a dextro latere pendentes. Vegetius lib. 2. c. 16. scribit Spathas vocari gladios maiores.

m Post quos hastati.] Varro libro 1. aut aliorum comput. 4. de lingua Latina, Liuius 1. dec. lib 8. Vide Aelianum de Instruendis aciebus, qui aliter hastatos videtur accipere, & quæ scripsimus suprà lib. 4. c. 7.

n Deinde Principes.] Vide & suprà eodem lib. 4. cap. 7.

o Tertij vexilli triarij.] Vide item ibi, & præterea lib. 1. cap. 5.

p Præter hos velites.] Liuius 3. decadis libro 10. Valerius Maximus lib. 2. cap. 2. de Institutis antiquis. Aelianus vbi suprà. Et de his quoque idem Liuius 4. dec. lib. 4. & 6. Cicero de Claris oratoribus. Ouid. in Ibim, Vegetius lib. 3. c. 16. & 24. Nonius Marcellus de Genere armorum paulò post princ.

q Inter leuis armaturæ milites locabantur.] Liuius 5. decad. lib. 2. paulò ante fi. Ipse velitibus ad firmanda leuium armorum auxilia adiectis, ad tumulum præcedit.

r Primus parmæ tripedales.] Liuius 4. deca. lib. 8. vbi de his loquens ait, Hic miles tripedalem parmam habet, & in dextra hastas, quibus eminus vtitur: gladio Hispaniensi est cinctus. quòd si pede collato pugnandum est, trāslatis in læuam hastis, stringit gladium.

s Hi enim secundo Punico.] Valer. Maximus lib. 2. c. 1. de Institutis antiquis. Ex quo intelliges hos non à Fuluio Flacco Imperatore, non Proconsule, inuentos, sed à Q. Neuio vno ex eius Cēturionibus.

t Et cohors Peligna.] De qua Liuius 3. dec. lib. 5. Et de ea quoque diximus suprà lib. 1. c. 6.

v Prætorianis nomen.] De quibus Plinius lib. 6. c. 29. Corn. Tacitus lib. 17. non semel. Suetonius in Tiberio, c. 37. & in Galba, c. 16.

x Hos.] Id est velites, vt patet & seq.

y Celeres à Romulo dictos.] Dionysius Halicarnasseus lib. 2. Senatu deinde, inquit, ex centum senioribus cōstituto, videns quòd iuuenum quoque sibi opus esset aliqua manu ad tutelam corporis, & quorū in rebus vrgentibus vteretur ministeriis, 300. robustissimos ex nobilissimis familiis delectos circa se habuit, commendatos curiarum suffragiis, quemadmodum Senatores anteà, denos per singulas curias. His in vniuersum fuit nomen, sic vt & nunc Celeres: vt plerique tradunt à celeritate ministerij iuxta rationem Romani vocabuli. Liuius 1. dec. lib. 1.

Trecen

dem Romulus trecentos circa se, pacis bellique temporibus habuit expeditos, quos Celeres nuncupauit:[a] qui postea Flexumines, demum Trossuli, quòd oppidum Thuscorum Trossulum sine peditum opera vi cepissent, dicti sunt:[a] quos Numa dissoluit, & antiquata militia missos fecit.[b] Primus enim Tarquinius Superbus custodiam ferocissimorum circa se habuit, vt noctu penes regiam excubarent, die autem illius latera cingerent.[c] Obseruatumque fuit, vt is summam militiæ gereret, & imperatoris vice fungeretur, qui prætoria castra & prætorianos haberet: nanque omnis cura & procuratio rei militaris, desito imperio veteri,[d] penes prætorianos fuit, qui quandoque quum Romæ iuxta pomœrium castra metantur, magnarum dissensionum causam præbuere: nam per celebria vrbis loca super assumendo principe inextricabiles sæpe pugnas conserebant.[e] Ideo Tiberius Cæsar, ne per hospitia dispersi, populares tumultus sererent, extra frequentia vrbis prætorianis loca dedit.[f] Denique in tantum viribus processere, vt quem vellent, ad spem imperij impellerent, & in principem assumerent,[g] assumptumque mox deturbarent, essentque arbitri totius imperij & moderatores, qui etiam speculatorum ordinem habebant promptissimorum, qui circa ducis latera excubabāt:[h] vnde magni sæpe duces adiumenta sumpsere:[i] quippe Aphricanus primus fortissimum quenque delegit, qui ab eo non discederent, & cætero belli munere vacarent.

Celeres *Flexumines.* *Trossuli.*

Imperator quis.

ANNOTATIONES.

Trecentósque armatos ad custodiam corporis, quos Celeres appellauit, non in bello solùm, sed etiam in pace habuit. Plutarchus in Romulo & in Numa Pompilio. Seruius in eum locum Virg. lib. 9.

Tercentum scutati equites, Volscente magistro.

Et iterum lib. 11. in eum locum,

Necnon Messapus contrà celeresq; Latini.

Alludit, inquit, ad militiam Romanam: nanque & equites habuit Romulus, vt illo diximus loco,

Tercentum scutati equites. -

quos Celeres appellauit, vel à celeritate, vel à duce Celere, qui dicitur Remum occidisse: in cuius gratiæ vicem à Romulo fieri Tribunus equitum meruit, & Tribunus Celerum appellatus est. Et Festus Pompeius lib. 3. Vide Plutarch. in Rom.

a Qui posteà Flexumines, demū Trossuli.] De his duobus Plinius lib. 33. c. 2. Quinetiam ipsum equitum nomen sæpe variatum est, in his quoque, qui ad equitatum trahebantur, Celeres sub Romulo regibúsq; appellati sunt, deinde Flexumines: posteà Trossuli, cùm oppidum in Thuscis citra Volscinios passuum 9. M. sine vllo peditum adiumento cepissent eius vocabuli. Idq; durauit vltra C. Gracchum. Iunius certè, qui ab amicitia eius Gracchanus appellatus est, scriptum reliquit his verbis, Quod ad equestrem ordinem attinet, anteà Trossulos vocabant, nunc equites vocant: ideo quia non intelligunt Trossulos nomen quid valeat, multos pudet eo nomine appellari: & causam, quæ suprà indicata est, exponit, inuitósque etiamnum tamen Trossulos vocari. Hactenus Plinius. Et præterea de Thossulis Persius satyra prima, vt nonnulli intelligunt,

- Vnde istud dedecus, in quo
Trossulus exultat tibi per subsellia leuis?

Quamuis alij aliter intelligant. Festus autem Pompeius libro 18. Trossuli, inquit, equites dicti quòd oppidum Thuscorū Trossulum sine opera peditum ceperint. Aliter Nonius Marcellus, qui Trossulos dictos putat, quasi torosulos, hoc est, bene habitos, & musculorum toris prævalidos: citatque testimonium Varronis ex Sesquiulysse, Nunc emunt Trossuli, nardo nitidi, vulgò Attico talento equum.

a Quos Numa dissoluit.] Dionysius Halicarn. lib. 2. Plutarchus in vita Numæ.

b Primus enim Tarquinius Superbus.] Liuius 1. dec. lib. 1. Dionysius Halicarnasseus lib. 4. Primùm, inquit, satellitio se stipauit audacissimorum hominum, gladios & lanceas gestantium, exterorum & ciuium: qui noctu excubantes circa regiam, interdiu comitantes eum per vias, tutum reddebant ab insidiis. Sed adde quòd apud exteros Periander Corinthius primus armatis circunseptus incessit, authore Laërtio in vita illius.

c Obseruatumque fuit.] Hoc ex sequentibus intelligitur.

d Penes Prætorianos fuit.] Et id quoque ex sequentibus.

e Ideo Tiberius Cæsar.] Suetonius in vita illius cap. 37. Romæ, inquit, castra constituit, quibus Prætorianæ cohortes, vagæ ante id tempus, & per hospitia dispersæ continerentur.

f Denique in tantum viribus processere.] Scilicet Prætoriani milites, vt videre licet ex Suetonio in Galba, cap. 16. Aelio Spartiano in Didio Iuliano, Iosepho loquente de Claudio ad imperium assumpto lib. 19. Antiquitatum Iudaicarum, cap. 2. & 3. & lib. 20. c. 5. vbi de Nerone.

g Assumptumque mox deturbarent.] Ex eodem loco Suetonij.

h Vnde magni Duces.] Vt ex sequentib. patet.

i Quippe Africanus.] Liuius 3. dec. lib. 9. statim in fronte, Scipio, inquit, posteaquam in Siciliam venit, voluntarios milites ordinauit, centuriauitque ex iis trecentos iuuenes florentes ætate, & virium robore insignes circa se habebat, ignorantes quem ad vsum neque centuriati, neque armati seruarentur. Sed non eò fecit, vt essent sui corporis custodes, sed aliò spectabat, vt posteà declarat. Festus Pompeius lib. 16. vbi de Prætoria cohorte, Scipio, ait, Africanus primus fortissimum quenque delegit, qui ab eo in

Cohortes circa latera consulũ & Cæsarum. Sequuti deinde consules, [k] & demum Cæsares, cohortes circa latera, veluti firma & valida præsidia habuerunt. In vrbe quoque ex præfectura Rheatina delecti milites ad latera consulum excubantes, sæpe reipub. operam nauarunt. Manus quoque equitum Romanorum armata, præsidij causa senatui plerunque affuit. Cato quoque promptos circa se Firmianos habuisse fertur. Fuitque moris populi Romani, sociali fide & fœdere iunctis, quos reges appellauisset, turmam equitum Romanorum honoris causa, & militarem custodiam velut præsidium impartiri.[l] Reges quoque Asiæ, militum cohortes & robora virorum habuere, quos Argyraspidas à genere armorum nuncuparunt.[m] Lacedæmoniorum reges generosissimos iuuenes trecentos habuere custodes.[n] Athenienses sacram cohortem,[o] quæ ex se inuicem amantibus constabat:[o] quæ etiam apud Thebanos fuit. Alexander Macedo clypeatos,[q] & Persarum mille satellites excubitores adsciuit.[r] Macedonum quoque reges obseruarunt nobilium liberos habere, qui noctu seruatis vicibus, pro foribus vbi rex quiescebat, execubarent.[s] Alexander Epiri ducentos Lucanorũ exules habuit expeditos.[t] Aratus verò ad corporis custodiam delectos milites accepisse fertur.[v] Pisistratus Corynephoros.[x] Marius satellites, quos vocauit Præcipites.[y] Et Sulpitius tribunus, Marij tempore, manum equitum iuniorũ custodes aduocauit.[z] Cumque symbola in castris ab Antigono de nece Eumenis darentur, Macedones mille milites expeditos ad ipsius custodiam dederunt.[a] Dionysius præualidis

Fœdere Ro. iuncti. *Reges Asiæ.* *Argyraspides.* *Lacedæmonij reges.* *Athenienses.* *Thebani.* *Macedones.* *Corynephori. Præcipites.*

ANNOTATIONES.

bello non discederent, & cætero munere militiæ vacarent, & sexquiplex stipendium acciperent. Ex quo loco id haud dubiè accepit Alexander.

k Et demum Cæsares.] Herodianus libro 2. vbi de Pertinace. Id verò vrbanæ cohortes Imperatorũ custodiæ adhibitæ grauiter molesteque ferebant. Idem eodem libro in Oratione Pertinacis, Vos autem Principis curæ custodiæque, & propulsandis aliunde periculis adhibitos, &c.

l Reges quoque Asiæ.] Liuius 4.decad.libro 7. loquens de Antiocho Rege Asiæ, Ab eadem, inquit, parte paululum producto cornu regia cohors erat: Argyraspides à genere armorum appellabantur.

m Lacedæmoniorum Reges.] Dionysius Halicarnasseus lib.2. Herodot. verò lib.6. dicit centum.

n Athenienses sacram cohortem.] Sed & erãt Macedonibus sacræ alæ apud Liuium decad.5.lib.2. Medius omnium Rex (de Perseo Macedonum Rege loquitur) erat: circa eum agema quod vocant, equitumque sacræ alæ. Et lib.4. non adeò procul à fi. Princeps fugæ Rex ipse erat. iam à Pydna cum sacris alis equitum Pellam petebat.

o Quæ ex se inuicem amantibus cõstabat.] Vt erat Alexandro Magno cohors amicorum apud Arrianum de Gestis ipsius Alexandri lib.1. nõ semel, & postremo loco eam quoque regiam appellat. Et lib. 2. vbi duas amicorum turmas fuisse dicit, quarum altera Anthebulia, altera Lagæa vocabatur.

p Quæ etiam apud Thebanos fuit.] Scilicet sacra cohors ex Plutarcho in Alexandro. Et apud hos quoque erat Sacrum præsidium ex eodem Plutarcho in Pelopida, nisi idem sit quod sacra illa cohors.

q Et Persarum mille satellites.] Iustinus de eo loquens lib. 12. Nunc quoque, ait, custodiam corporis sui non Macedonibus tantùm se, verùm etiam illis (de Persis loquitur) crediturum. Atque ita mille ex his iuuenes in numerum satellitum legit: auxiliorum quoque portionem armatam in disciplinam Macedonum exercitui suo miscet. Q. Curtius lib. 10. scribit Alexandrũ Persis corporis sui custodiam credidisse, Persas satellites, Persas apparitores fecisse. quod & ipsum tradit Plutarchus in vita illius. At Arrianus lib. 6. Gestorum ipsius Alexandri prodit eum aliquando septem sui corporis custodes habuisse, quos Somatophylacas verbo Græco appellabant.

r Macedonum quoque reges.] Curtius in vniuersum loquens de his Macedonum regibus lib. 8. Aelianus (priuatim loquens de Philippo) Variæ historiæ lib. 14. in fi. Erat & his regibus cohors regia, quæ scilicet ad custodiam corporis delecta erat, apud Liuium 3. dec. lib. 8. post princ. vbi loquens de Philippo illo postremo eius nominis Macedonum, Ibi exercitu omni derelicto cum cohorte regia Demetridiadem sese recepit. Idem autem 5. decad. lib.6. dicit eam cohortem regiam Nicatoris appellatam.

s Alexander Epiri.] Liuius 1. dec. lib. 8.

t Aratus.] Plutarchus in vita illius.

v Pisistratus Corynephoros.] Plutarchus in Solone. Ea autem vox significat Latinè clauigerum, siue claua pugnantem.

x Marius.] Vnde id Alexander accepit nescio, nisi ex eo quòd Plutarchus in vita illius appellat Ludium quendam præcipitem, quem sibi ipse Marius in septimo Consulatu asciuit. Alibi autem ipsius satellites Bardæos non semel vocauit, quos ex seruis sibi delegerat.

y Et Sulpitius Tribunus.] Plutarc. in Mario.

z Cumque symbola.] Plutarchus in vita Eumenis.

a Dionysius.] Val. Maximus lib. 9. cap.14. Age, Dionysius Syracusanorum tyrannus, huiusce tormenti quàm longa fabula, qui duo de quadraginta annorum dominationem in hunc modum peregit. Summotis amicis, in eorum locum ferocissimarum gentium homines, & ex familiis locupletum electos,

ſeruis latera muniuit, & efferis barbaris commiſit cuſtodiam, [b] quos quum dimitti Plato ſuaſiſſet, penè in diſcrimen vitæ & diſsidium venit. [c] Petreius beneficiariis & cetratis ſtipatus fuit. [d] Apud Perſas turmæ immortalium, quæ ex decem millibus conſtabant, ad extremos ſeruabantur caſus, [e] qui aureos torques, & manicâtas tunicas habuere diſtinctas auro, ex quibus mille ſelectis, [f] Melophoris dixere nomen: donec Theodoſio imperante ab Ardaburio & nomen & genus immortalium deſiere: quorum inſtar ordo equitum apud Gallos fuit, quem Thymochreſiam, [g] Græci ſomatophylacas vocant. [h] Cyrus cuſtodes corporis eunuchos habuit, quo magis in officio eſſent, eos præter illecebras voluptatum, firmiſsimum præſidium ratus. [i] Indi verò reges, peruigiles mulieres habuere excubantes. [k] Maſiniſſa parum hominibus credens, ſalutem ſuam canibus vallauit. [l] Iulius autem Cæſar, omiſsis excubiis, cuſtodes corporis nullos admiſit, ſatius arbitratus, ſemel morti ſuccumbere, quàm metu aſsiduo detineri. [m] Auguſtus Calaguritanorum & Germanorum manum aduocauit: ſicut [n] Tiberius Germanos, [o] & Galba euocatos. [p] Caius autem Caligula Batauos. [q] Antoninus etiam Germanos equites acciuit. [r] Traianus quoque ſine ſtipatoribus aut militari cuſtodia perdiu vixit. Fuitque literis proditum, excubias militares & corporis cuſtodes, non Cæ-

Beneficiarii. Cetrati. Turma immortaliũ. Melophori. Thymochreſia. Somatophylaces. Cyrus. Indi Reges. Maſiniſſa. Iulius. Auguſtus. Tiberius. Galba. Caligula. Traianus. Antoninus.

ANNOTATIONES.

ctos, prævalidos ſeruos, quibus latera ſua committeret, ſubſtituit. Cicero autem lib. 5. Tuſculanarum quæſtionum ſcribit illum iis quos ex familiis locupletum ſeruos delegerat, quibus nomen ſeruitutis ipſe detraxerat, & quibuſdam conuenis & feris barbaris corporis cuſtodiam commiſiſſe.

b Quos cùm dimitti Plato ſuaſiſſet.] Laertius in illius vita lib. 5. non de ſatellitio loquutum ait, ſed cum de tyrannide diſſereret, eamq; vituperaret, dicẽte Dionyſio, Verba tua otioſorum ſenum ſunt, Platoneque reſpondente, Et tua tyrannidem ſapiunt: ob id iratum Dionyſium de Platone trucidando cogitaſſe refert.

c Petreius.] Cæſar lib. 1. Belli ciuilis: Petreius verò non deſerit ſeſe, armat familiam: cum hac & prætoria cohorte Cetratorum, barbariſque equitibus paucis, beneficiariis ſuis, quos ſuæ cuſtodiæ cauſa habere conſueuerat, improuiſo ad vallum aduolat. Et de his beneficiariis militibus Plinius Iunior Epiſtolarum lib. 10. epiſt. 281. incip. Gabius Baſſus, cuius hæc ſunt verba, Quantum perſpicere potui, vir egregius & indulgentia tua dignus: cui ego notum feci præcepiſſe te, vt ex cohortibus, quibus me præeſſe voluiſti, contentus eſſet beneficiariis decem, equitibus duobus, Centurione vno. Et Vegetius lib. 3.

d Apud Perſas.] Herodotus lib. 7. & 8. Et de his quoque Diodorus Siculus lib. 11. Athenæus lib. 12. cap. 3. Perſarum luxum deſcribens, ſic ſcribit, Regem mulieres trecentæ inſuper obſeruant, quemadmodum teſtatur Heraclides Cumæus lib. 1. Rerum Perſicarum, quæ die quidẽ dormiunt, vt poſtea pernoctent, atque per noctem canunt lychnis accenſis, & cytharam pulſant. Vtitur illis rex ſæpius prope aulam Maliferorum (erant autem hi ſatellites, genere quidem Perſæ omnes, qui aurea mala in haſtis geſtabant, mille numero: qui etiam optimi ex decem millibus Perſarum Athanatorum vocatorum eligebantur) ac pedes per horum aulam incedebat Sardiacis tenuibus tapetibus ſuppoſitis, ſuper quibus nulli, præterquam regi, incedere licebat.

e Qui aureos torques.] Herodotus vbi ſuprà.

f Melophoris.] De quibus Aelianus Variæ hiſtoriæ lib. 9 cap. 2. vbi de Alexandro. Et Arrianus lib. 7. de geſtis Alexandri ad fi. Quãobrem is mihi videtur Macedonum ordinibus Perſas Melophoros inſeruiſſe: equitibus verò qui pari cum iis honore eſſent. Melphori, id eſt, geſtantes in ſpiculis mala, vt eſt apud Herodotum.

g Græci Somatophylacas.] Diximus ſuprà ex Arriano in verbo, Et Perſarum mille ſatellites.

h Cyrus.] Xenophon Pediæ lib. 7. Herodotus idem dicit de Smeide Cyris imperante, lib 3.

i Indi verò reges.] Strabo lib. 15. Et vide Philoſtratum in vita Apollonij lib. 2. cap 11. vbi ſcribit in regia Phraotis Indorum regis nullos cuſtodes fuiſſe, nullos ſatellites: ſed velut in clarorum virorum domibus paucos familiares tres aut ad ſummum quatuor homines.

k Maſiniſſa.] Val. Maximus lib. 9. cap. 14.

l Iulius autem Cæſar.] Plutarch. in vita illius

m Auguſtus.] Suetonius in vita illius cap. 49. Ex militaribus copiis certum numerum partim in vrbis, partim in ſui cuſtodiam allegit: dimiſſa Calaguritanorum manu, quam vſque ad deuictum Antonium, item Germanorum, quam vſque ad cladem Varianam inter armigeros circa ſe habuerat.

n Tiberius Germanos.] Cor. Tacitus lib. 1.

o Et Galba.] Suetonius in vita illius, ca 10. Et de his quoque inferius dicetur.

p Caius autem Caligula Batauos.] Suetonius in vita illius, cap. 43. Adde & Germanos ex eodem cap. 45. & 58.

q Antoninus.] Scilicet Baſsianus Seueri filius, ex Herodiano lib. 4. Cæterùm, inquit, Germanos ſibi omnes adiunxit, atque in amicitiam conciliauit, ſic vt ex his ſocios bellorum, & cuſtodes corporis validiſsimum quenque & pulcherrimũ ſibi adſciuerit.

r Traianus] Dion in vita illius, Sic dilectus, inquit, & charus ciuibus, hoſti duntaxat formidabilis, venationes præterea, conuiuia, ſeria, & iocos, frequenter cum amicis ac familiaribus exercebat. In

laribus modò, [s] sed Augustis mulieribus, vt matri & coniugi imperatoris, olim apparuisse. [t] Secundi ordinis cohortium vrbanarum milites ex Romanis frequenter adscripti sunt, ex quibus vexillares cohortes delegere. [v] Tertij legionarij, qui legionibus adscripti militabant, qui tam ex ciuibus quàm Latini nominis, & fœdere iunctis ciuitatibus sacramento adsciti erant: quoque facilius dinoscerentur, diuersa habuere insignia: [x] nanque aliis prætoriani, aliis legionarij, atque vrbanarum cohortium milites vtebātur insignis. [y] Præter quos fuere cataphracti loricati equites, [z] ferro muniti, & fulti grauioribus armis, qui stabili gradu congredi, & vim excipere solebant: quibus arma erant, galea, clypeus, ocreæ, lorica, omnia ex ære, hasta & gladius: cassides verò & thoraces peditibus similes. Hæc enim præ reliquis fortis & inuicta acies, tanto robore munimentoque fuisse traditur, vt trepidam diffidentemque aciem plerunque repararit. Erat enim manus hæc validissima, præque cæteris terrori hostibus & formidini, ab hisque gentes sæpius subactæ fuerunt & domitæ: quibus & equis operimenta fuere lintea, quę ferreis laminis instar plumæ nectebantur, profectò munimentum contra omne telum insuperabile: [a] quæ tanti fuere, vt eas Hiphicrates cum æneis commutarit, illásque

Vexillares cohortes. *Legionarij.* *Cataphracti.* *Cataphractorum arma.*

ANNOTATIONES.

quorum domos sæpius vix quatuor comitantibus, etiam sine satellite diuertebat: & familiarius cum his recumbens quiescebat.

s Sed Augustis mulieribus.] Cornelius Tacitus lib. 13. de Agrippina, Neronis matre, loquens, Sed adde præcedentibus triginta Atheniensium Tyrannos, qui se rectores nuncupabant, tria millia satellitum sibi statuisse, teste Iustino libro 5. Antipatrum, vnum ex Alexandri successoribus, Thraces satellites habuisse ex Plutarcho in vita Demosthenis. Oroëtem, Sardibus a Cyro præfectum, mille Persarum satellitibus doriphoris, id est hastatis, siue hastas ferentibus, stipatum fuisse apud Herodotum libro 3. Artauasdem, Armeniorum Regem, sex millia lectorum equitum circa se, custodiæ tantùm causa, semper tenuisse, apud Plutarchum in Crasso. Surenam, Parthum potentissimum, mille cataphractos equites & totidem leuiter armatos, custodiendi corporis gratia, circa se continuè detinuisse, apud eundem Plutarchum in ipso Crasso. Et Iubam Regem duo millia Hispanorum & Gallorum equitum, suæ custodiæ causa, circum se habere consuesse, apud Cæsarem lib. 2. belli Ciuilis. Aristodemum Cumanum cognomento Malacam, tyrannum, satellitium ex vinctis nocte solutis & damnatis capitis, quorum magnus erat numerus, armatisque vnà cum amicis aliis, in quibus erant Hetrusci captiui iuuenes, circa se constituisse, ex Diony. Halicarn. lib. 7. Adde prætereà Mithridatem Ponticum Regem, qui cùm somnum caperet, sui corporis custodiam non modò armis & satellitibus excubitoribus committebat, sed & tauro & equo & ceruo, quos mansuefactos habebat. Ij enim ad custodiam eius dormientis aduigilantes, si quis accederet, illius sensum ex ipsa respiratione, quam mox percipiebat, atque ille mugitu, alter hinnitu, alius sua propria voce, eum è somno excitabant. Author Aelianus lib. 4. c. 4.

t Secundi ordinis.] De vexillaribus cohortibus Cornelius Tacitus lib. 18. Dextra fronte prima legio incessit, cum duabus vexillaribus cohortibus, & quingentis equitibus. Liuius autem 4. decad. libro 5. Vexillarios vocat. Inferre vexillarios iussit signa. Alibi idem vexillarium posuisse videtur, pro antesignano 1. decad. lib. 8. Ordo sexagenos milites, duos Centuriones, vexillarium vnum habebat, vti etiam Corn. Tacitus lib. 17. Viso cōminus armatorum agmine, vexillarius comitantis Galbam cohortis, dereptam Galbæ imaginem solo afflixit.

v Tertij legionarij.] Nam & hinc Iulius Carus miles legionarius Cornelio Tacito d. lib. 17. Et de his quoque infrà.

x Nanque aliis.] Cor. Tacitus d. lib. 17.

y Præter quos fuere Cataphracti.] Liuius 4. deca. lib. 5. non multò ante fi. Equitum innumerabilem vim traiici Helespõto in Europam, partim loricatos, quos Cataphractos vocant. Et lib. 7. His tria millia peditum loricatorum (Cataphractos ipsi appellant) adiunxit. Ex quibus intelligis, non solùm equites, sed & pedites loricatos Cataphractos dici. Aliter autem Aelianus de Instruendis aciebus. Trebellius autem Pollio in vita Claudij Secundi, hos Cataphractarios vocat, Huic ex regione Dardania dabis milites ducentos, ex Cataphractariis centum. Atque etiam Lampridius in Alexandro Seuero, Cataphractarios, quos illi Clibanarios vocant, decem millia in bello interemimus. Cæterùm Thucydides lib. 1. belli Peloponnesiaci non adeo longè à princip. Belli Peloponnesiaci meminit Cataphractarum nauium, id est, constratarum, siue tectarum. Vti & Polybius lib. 6. vbi de militari Romanor. disciplina.

z Ferro muniti.] Seruius lib. 11. Aeneidos in eum locum,

Spumantemq; agitabat equum, quem pellis ahenis
In plumam squamis, auro conserta tegebat.

Cataphracti, inquit, equites dicuntur, qui & ipsi muniti ferro sunt, & equos similiter munitos habēt de quibus Sallustius, Equis paria operimenta erant, quæ lintea ferreis laminis in modum plumæ aduexerant. Quod & probat illud eiusdem Sallustij lib. 4. Historiarum apud Nonium Marcellum de Genere armorum, Qui prægrediebantur equites Cataphracti ferrea omni specie.

a Quæ tanti fuere, vt eas Hiphicrates.] Paulus Aemylius in vita illius.

b Ho

Athenienſibus dederit. Priſcis verò ſeculis perpauci linteis thoracibus([b] Homero teſte) depugnarunt. Maximæ verò firmitatis celebratur [c] thorax ille linteus Amaſis Aegyptij regis, cuius ſingula fila trecẽtis ſexaginta aliis conſtabant, in quo ex auro & lana verſicolore, diuerſis animalium figuris inſcriptæ eius venationes erant. [d] Nonnunquam equites galeis & clypeis ferro coruſcantibus, in equis inſidentes pariter ferro æreque munitis, in acies prodierunt: qui licet multimodis munirentur armis, ſuras tamen & femora nuda armis habebant, quò expeditiores pedibus forent, [e] quos ſtatarios vocatos ferunt, quippe graue agmen, qui niſi firma manu & lento greſſu prodibãt in aciem. [f] Galli crupellarios vocarunt: quibus continuum tegmen erat ictibus impenetrabile. [g] Perſæ clibanarios: [h] quod erat proprium Sarmatarum, ferreis laminis, aut præduro corio conſerto muniri: qui quum turmis inſtructi vadunt, mirum dictu quanti roboris quantæque formidinis ſint. Illorum verò pedeſtri pugna nihil ignauius. Græcis quoque diſsimiles equitum fuere ſpecies: nam quidam [i] hippotoxotæ dicti, alij [k] ſcenophori, [l] plerique Iphicratenſes ſummæ laudis, [m] ſicut apud Romanos Fabiani:

Thorax Amaſis regis.
Statarij.
Crupellarij.
Clibanarij
Equitum Græcorum ſpecies.
Hippotoxotæ.
Scenophori.
Iphicratenſes.
Fabiani.

ANNOTATIONES.

b Homero teſte.] Libro ſecundo Iliados in Catalogo poſt princi. de Aiace Locrenſi,

ἀλλὰ πολὺ μείων, ὀλίγος μὲν ἔην λινοθώρηξ. Id eſt, *Sed multò minor: paruus enim erat lineum thoracem habens.* Rurſumq; ibi paulò ante fi. de Amphio,

τῶν ἦρχ' Ἄδρηστός τε, καὶ Ἄμφιος λινοθώρηξ. Id eſt, *His imperabat Adraſtusq; & Amphius linithorax.*

Quod & ex eo annotauit Plinius lib. 19. cap. 1. ad fi. cuius hæc verba ſunt, Thoracibus lineis paucos tamen pugnaſſe teſtis eſt Homerus. Sed & apud Xenophontem in Pædia Cyri libro 6. Abradatas Rex Suſorum induebatur thorace lineo more patrio. Apud eundem in expeditione Cyri Minoris libro 4. Calybes linteis loricis ad imum vſque ventrem muniebantur: pro plumulis, arctè contortis ſparteis funiculis vtebantur. Plutarchus in vita Alexandri tradit illum aliquando thoraca duplicem induiſſe, quem thoracem ex Iſſi ſpoliis acceperat. Sed & de huiuſmodi thoracibus lineis Liuius 1. decad. libro 4. Et Pauſanias lib. 1. qui de Atticis eſt, vbi de Sarmatis ſiue Nomadibus, id eſt, vagis paſtoribus, loquitur.

c Thorax ille linteus Amaſis.] Herodotus li. 3. & Plinius lib. 19. cap. 1. Mirentur hoc, ignorantes in Aegyptij quondam Regis, quem Amaſim vocant, thorace in Rhodiorum inſula oſtendi in templo Mineruæ 365. filis ſingula fila conſtare.

d Nonnunquam equites.] Vide Polybium lib. 6. vbi de militari Ro. diſciplina.

e Quos Statarios.] De quibus Liuius 1. dec. li. 9. Statarius, inquit, vterque miles ordines ſeruans.

f Galli crupellarios vocarunt.] Corn. Tacitus lib. 3. de Gallis loquens, Cæteri, inquit, cum venabulis & cultris, quæque alia venantibus tela ſunt, addũtur è ſeruitiis gladiaturæ deſtinati, quibus more gentico continuum ferri tegimen (crupellarios vocant) inferendis ictibus inhabiles, accipiendis impenetrabiles.

g Perſæ Clibanarios.] Ammianus Marcellinus lib. 16. pompam Conſtantij in introitu vrbis Romæ deſcribens, ſic ſcribit, Et incedebat hincinde ordo geminus armatorum, clypeatus atque criſtatus, coruſco lumine radians, nitidis loricis indutus, ſparſiq; cataphracti equites, quos Clibanarios dictitant Perſæ, thoracum muniti tegminibus, & limbis ferreis cincti, vt Praxitelis manu polita crederes ſimulachra non viros. Lampridius in Alexandro Seuero, cuius verba ſuprà adduximus in verbo, Præter quos fuere Cataphracti.

h Quod erat proprium Sarmatarum.] Cor. Tacitus lib. 17. Sarmatarum armaturam ſcribens, ait, Nanque dictu mirum, vt ſit omnis Sarmatarum virtus, velut extra ipſos: nihil ad pedeſtrem pugnam tam ignauum: vbi per turmas aduenere, vix vlla acies obſtiterit. Id principibus, & nobiliſsimo cuique tegmen, ferreis laminis, aut præduro corio conſertum, vt aduerſus ictus impenetrabile, ita impetu hoſtium prouolutis inhabile ad reſurgendum. Aliter tamen eos armatos tradit Pauſanias li. 1. Equis, inquit, non ad belli munia ſolùm vtuntur: ſed ex eodem pecore & hoſtias diis cædunt, & ſibi cibum comparant. Vngulas vbi legerint perpurgatas, ac diſſectas ad ſimilitudinem ſquamarum draconis expoliunt. Quod ſi quis draconem non viderit, haud errãrit, ſi opus illud vngulis conſertum pineæ nucis adhuc viridis torulis ſimile eſſe putãrit. Has itaque ſquamulas perforant, & equinis, vel bubulis neruulis conſuunt, inde ſibi loricas concinnant: quæ neque elegantia, neque firmitate loricis Græcorum inferiores ſunt. Eæ nanque tum comminus, tum eminus percuſſæ, ictus ſuſtinent. Nam linteæ loricæ, haudquaquam pugnantibus vtiles, quòd ferro vehementius immiſſo perուiæ ſunt, ſed venatoribus certo præſidio ſunt.

i Hippotoxotæ.] Apud Herodotum lib. 9. Thucydidem libro 2. Cæſarem lib. 3. belli Ciuilis non multò poſt princip. Ducenti ex Syria a Comageno Antiocho, cui magna præmia Pompeius tribuit, miſsi erant, in his plerique Hippotoxotæ. Hirtium in bello Africo. Pollucem Onomaſticõn lib. 1 ca. 10. περὶ σκευῶν πολεμικῶν καὶ ὁπλιτῶν. Hi autem ita dicuntur, quaſi dicas, Equites ſagittarij.

k Alij ſcenophori.] Pollux vbi nuper.

l Plerique Iphicratenſes.] Vide in ſeq. annotat.

m Sicut apud Romanos Fabiani.] Probus Aemylius in vita Hiphicratis, Quem quidem, inquit, ſic omni diſciplina militari erudiuit, vt quemadmo-

Dimachæ. Hippagogi. Amphippi. Accensi seu adscriptitij. Principes. Commentarienses. Cornicularij. Ferentarij.

[n]alij Dimachæ grauioribus armis, qui quum opus est, pedestres fiunt acies: [o] nonnulli hippagogi: [p] multi amphippi, qui equis duobus merebant. Vltra quos in Romanis castris. [q] Accēsi stipendia fecere, qui in demortuorū locū suffecti cooptatíve fuerant. quasi ad censum adiecti, qui & adscriptitij, quòd supplentes numerum militum, legionibus adscribebantur. [r] Fuitque nomen ordinis militaris, sicut principes, commentarienses, vel cornicularij. Inter leuis verò armaturæ milites, [s] ferentarij non in postremis erant,

ANNOTATIONES.

dum quondam Fabiani milites, Romani milites appellati sunt: sic Hiphicratenses apud Græcos in summa laude fuerunt.

n Alij Dimachæ.] Pollux vbi item suprà proximè citauimus, vbi dicit eos ab Alexandro inuentos. Et Q. Curtius libro 5. in vita Alexandri Magni: vbi illos non Dimachas, sed Dimichas vocat, nisi mendum sit. sic enim scribit, Itaque delectis equitum sex millibus, trecentos, quos Dimichas appellant, adiungit: dorso hi grauiora onera portabant, cæterùm equis vehebantur: cùm res & locus posceret pedestris acies erat. Ita autem dicebātur à duplici genere pugnæ & equestris & pedestris, vt declarat Iulius Pollux vbi suprà. Dimacharum meminit Cælius Rhodiginus Lectionum antiquarum, libro 21. ca. 31. in princ.

o Nonnulli Hippagogi.] Iulius Pollux vbi suprà, Equitum species recensens ita scribit, Hipporoxotæ, doratophori, contophori, hypaspistæ, sceuophori, Hippagogi, anippi. Verùm apud Herodotum lib. 6. & iterum 7. & Liuium 5. dec lib. 4. Hippagogi sunt quædam nauium species, quæ scilicet equos vehunt, nam & hoc nomen indicat. Liuij verba hæc sunt, Fortè postero die quàm Subota classis tenuit, quinque & triginta naues, quas Hippagogas vocant, ab Elea profectæ, cum equitibus Gallis equisque Phanas promontorium Chiorum petebant.

p Multi Amphippi.] Pollux ibi post Hippagogi. continuò hæc subdit, ἄνιπποι δύο δ᾽ ἔχων οὗτοι ἵππους, καὶ ὁ ἕτερος παρήγετο θατέρῳ, &c. id est, anippi. hi verò duos habebant equos, alter ab altero trahebatur: ita demum exercitatis militibus, vt in alterum nullo negotio transilire possent. Et fortè illic legendum non ἄνιπποι, sed ἀμφίπποι, vt hic noster autor loquitur. Quanquàm scio Herodotum lib. 1. scripsisse Massagetas esse ἱππότας καὶ ἀνίππους. id est, ex equis præliari. Et de Amphippis his Aelianus quoque de Instruendis aciebus. quo loco de Antistomo phalange differit. Et Suidas vbi de vocabulis rei militaris. Vide Rhodiginum lib. 21. c. 30.

q Accensi.] Festus Pompeius libro 1. Accensi, ait, dicebantur, qui in locum mortuorum militum subito subrogabantur: dicti ita, quia ad censum adiiciebantur. Alibi quoque eod. libro, Ascriptitij veluti quidam scripti dicebantur, qui supplēdis legionibus adscribebantur. Hos & Accensos dicebant, quòd ad legionum censum essent adscripti. Vegetius libro 2. c. 19. Ad obsequia Iudicum, vel Tribunorum, necnon etiam principalium deputabantur milites, qui vocabantur Accensi, hoc est, postea additi, quàm fuisset legio completa, quos nunc Supernumerarios vocant. Sed & tu vide tandem lib. 3. ca. 14. & Varronem lib. 2. aut aliorum computatione 5. linguæ Latinæ non longè à fine. & iterum libro 6. & Nonium Marcellum: Et quæ alibi dixi de Accensi alia significatione, & quæ dicam in sequentib. Vide præterea Budæum in posterioribus annotationibus, vbi de Optione.

r Fuitque nomen ordinis.] Hæc sunt ex Asconio Pædiano in 3. in Verrem actio. cuius hæc eadem verba sunt, Accensus nomen est ordinis & promotionis in militia, vt nunc dicitur Princeps, vel Commentariensis, aut Cornicularius. Hæc enim nomina de legionaria militia sumpta sunt. Sed & de Principibus Varro lib. 1. aut aliorum compu. 4. Principes, inquit, qui principiò gladiis, & post commutata re militari minus illustres sunt. De duobus alteris Iul. Firmicus lib. 3. cap. 31. Erunt Cornicularij, Commentarienses, Clauicularij. De Commentariensibus quoque, sed in aliis significationibus Paulus in l. in fraudem. §. à debitore. versic. quotiens apud ff. de iure fisci. vbi Commentariensis, vt scribit Accursius, pro eo, cui sunt acta commissa, accipitur. Alter autem ponitur in l. ad Commentariensem. C. de custodia reorum. vbi pro principe carceris accipitur. Sed & de Corniculario Valer. Maximus lib. 6. c. 1. de Pudicitia, vbi de Trib. plebis. Iulius Frontinus Stratagematôn lib. 3. Suetonius in Domitiano, c. 17. Vegetius lib. 2. de Re militari, cap. 24. Qui, inquit, sub vno corniculo militabant Centurio, & sui milites ambo cornicularij dicebantur. Symmachus lib. 1. Epistolarum ad Theodosium, Prætorianus vrbanarum cohortium miles ad Corniculariorum gradum inculpati laboris diuturnitate promotus. Et leges nostræ scilicet in l. sacris scrinijs 2. C. de proximis sacrorum scriniorum lib. 12. & ibi vide Alciatum.

s Ferentarij.] Nonius Marcellus in armorum genere, Ferentarij, ait, leuis armaturæ milites, qui quod opus esset auxilio ferrent, ex cursu leui, armis grauibus non impediti. Cato de Re militari, Inde partem equitatus Ferentarij prædatum misit. Sallustius in Catilina, Postquàm eò vētum est, vnde à Ferentariis prælium committi posset. Hæc Nonius. Festus autem Pompeius lib. 1. de Ascriptitiis loquens, Quos, ait, nonnulli Ferentarios dicebant, quòd fundis lapidibúsque prælia turi, ea modò ferrent, quæ in hostes iacerent. Et lib. 6. Ferentarij auxiliatores in bello à ferendo auxilio dicti, vel quia fundis & lapidibus pugnabant, quæ tela feruntur, non tenentur. Et iterum eo. lib. paulò ante fi. Ferentarij leuis armaturæ pugnatores. Ante vtrunque Varro de lingua Latina lib. 3. aut aliorum computa. 6. enarrans illum locum Plauti in Trinummo, scribit, Ferentarium à ferendo, id est, inane & sine fructu: aut quòd Ferentarij equites hi dicti, qui eo modo habebant arma quæ ferrentur, vt iaculum. Is autem locus Plauti est in ea fabula actu 2. scena 4.

Satin' tu sanus mētis, aut animi tui, qui conditionem

Haut

[t] funditores dicti, ex [u] Balearibus frequentes, qui saxis & sudibus, [x] velut nimbo grandinis, & omni genere telorum quæ feruntur, non autem geruntur, procul hostem missilibus arcent, & in fugam agunt: [y] nonnunquam ense congrediuntur comminus, qui etiam in cornibus & hostem petere eminus solebant, [z] quibus singulis tres fundæ è neruo vel iunco, aut setis simplici habena fuere: [a] interdum triplici scutali fundis, sicut ab Ægio, Patris & Dymis funditores vsi sunt, cum scuto & iaculo præusto, qui vnà cum sagittariis & iaculatoribus incedebant: [b] qui vsus apud Indos præcipuus erat, vt misso lapide extremos pueri capillos attingant impunè. [c] Hi inferioris ordinis quàm pedites, despectißimique inter milites habiti sunt: quare huic inconditæ turbæ, ad populandum vastandumque agros magis quàm iustæ pugnæ idoneæ, Cyrus seruos præfecit, quasi illos non militare, sed prædæ & rapinis assuetos, seruilia exercere duceret. Tametsi sagittariorum & funditorũ plerunque delecta manus non temere congreßi, magna ad victoriam momenta fecere. Qui quidem sagittarij cum thorace, tibialibus & pharetra, ense accincti, nonnũquam sine pharetra cum hasta & scuto præliabantur. Græcis verò, licet ex diuersis prouinciis funditores & sagittarij stipendia fecerint,

Funditores.

Sagittarij.

Græci.

ANNOTATIONES.

Hanc repudies? nam illum tibi Ferentarium esse amicum
Inuentum intellego.

Et de his quoque Tacitus lib. 12. Sed eò quoque irrupere Ferentarius, grauisque miles. Et Vegetius lib.1. Rei militaris, ca.20. Aliter autem Ferentarios accipere videtur Aelianus in libro de Instruendis aciebus.

t Funditores dicti.] Quòd scilicet fundis vterentur, vt dictum est. Nam & Nonius Marcellus vbi suprà, Funditores, inquit, sunt, qui fundis magnis dimicant. Sallustius in Iugurtha, Itaque ipse cum expeditis cohortibus, item funditorum & sagittariorum delecta manu apud primos erat. Sisenna Historiarum 3. Ac post armatos funditores & sagittarios ponit.

v Ex Balearibus frequentes.] Virgilius libro 1. Georgic.,

Stupea torquentem Balearis verbera fundæ.

Vbi Seruius scribit à Balearibus insulis Hispaniæ, vbi inuenta est funda, sic dictas. Probus autem dicit, Baleares insulas Hispaniam continuare, ibique optimos funditores esse. Et Ouidius lib.2. Metam.

Non secus exarsit quàm cùm Balearica fundum
Funda iacit: volat illud, & incandescit eundo.

Et Polybius lib.3. vbi dicit eam gentem & insulam, propter fundarum vsum sic nominatas. Et Lucanus libro 1.

Impiger & torto Balearis verbere fundæ Ocyor.

Et lib.3. vocat, Lygdamum Massiliensem tortorem habenæ Balearis, id est, agitatorem fundæ, ex qua torta & rotata emittuntur saxa,

Lygdamus excussa Balearis tortor habena
Glande petens, solido fregit caua tempora plumbo.

Diodorus Siculus lib.6.cap.6. Aliæ quoque, inquit, sunt insulæ Iberiæ oppositæ, à Græcis Gymnesiæ, ab incolarum nuditate, qui æstatis tempore absque vestibus incedunt, ab accolis verò ac Romanis Baleares, à fundæ iactu, qua rectius quàm reliqui, lapides iaciunt, appellatæ. Strabo libro 3. Cæsar lib.2. belli Gallici. Plinius libro 3.cap.5. Florus Epitomæ Liuij libro 60. scribit, Baleares vel à teli missu appellatos fuisse: vel à Baleo Herculis comite, ibi relicto tunc, cùm Hercules ad Geryonem nauigaret. Vegetius lib.1. cap.16. (aliàs 10.) Aut certè Baleares dicuntur, à verbo βάλλειν, quod iacere & ferire significat. Dicuntúrque Gymnesiæ vt alibi & suprà diximus.

x Veluti nymbo grandinis.] Liuius d.libro 8. dec.3. dicit grandinis modo. sic enim scribit, Tanta vis lapidum creberrimæ grandinis modo in propinquantem iam terræ classem effusa est, vt intrare portum non ausi, auerterent in altum naues.

y Nonnunquam ense congrediuntur.] Nam & ipse Liuius 4.deca.lib.7. Camelis, ait, insidebant Arabes sagittarij, gladios habentes tenues, longos quaterna cubita, vt ex tanta altitudine contingere hostem possent.

z Quibus singulis tres fundæ.] Lucius Florus Epitomatum libro 3. in bello Balearico ita scribit, Tribus quisque fundis præliatur: certos esse quis miretur ictus, cùm hæc sola genti arma sint, id vnum ab infantia studium, cibum puer à matre non accipit, nisi quem ipsa monstrante percusit.

a Interdum.] Hæc sunt Liuij 4 decad.lib.8. cuius hæc verba sunt, Centum funditores ab Aegio, & Patris & Dymis acciti. A pueris ij more quodam gentis, saxis globosis, quibus ferme arenæ immistis strata litora sunt, funda mare apertum incessentes exercebantur. Itaque longius certiúsque, & validiore ictu quàm Balearis funditor, eo telo vsi sunt. & est non simplicis habenæ, vt balearica aliarumque gentium funda: sed triplex scutale crebris suturis duratum, ne fluxa habena volutetur in iactu glans, sed librata cùm sederit, velut neruo missa excutiatur. coronas modici circuli magno ex interuallo loci assueti traiicere, non capita solùm hostium vulnerabant, sed quem locum destinassent oris.

b Qui vsus apud Indos.] Philostratus in vita Apollonij, lib.2.c.12. scribens strenuitates Indorum post potationem sanè periculosas, Funda, ait, etiam adeò subtiliter iaculantur, vt emisso lapide aut glande pueri extremos duntaxat capillos attingant.

c Hi.] Scilicet funditores, ex Xenophonte Pædiæ Cyri lib.6.

d tamen Cirtæi & Elymæi præcipui habiti sunt. [e] Fertur Scipio Aphricanus aduersus Numantinos dimicaturus, omnibus centuriis delectos sagittarios funditoresque misisse: qua descriptione effecit, vt de Numantinis insignem victoriam tulerit. Metellus quoque ducens in Iugurtham, funditores & sagittarios inter manipulos diuisit, ita vt parum abfuerit quin ingenti victoria potiretur. [f] Calones verò lixasque, licet militiæ sacramento adigi non solerent, siquidem seruilia ministrabant militibus, illos tamen in aciem prodiisse, bonam fidelemque operam reipub. sæpe nauasse comperimus, tunc quum accisis rebus, & re exterminata, militumque fracta virtute, militiam militare coacti sunt: qui quòd ligneas clauas vel vallum gestarent, dicti Calones fuere. [g] Calas enim antiqui dixerunt fustes, quos serui portabant in comitatu dominorum, dum in expeditionem vadunt, seu ἀπὸ τῶν καλῶν. [h] Lixæ quoque, qui exercitum sequuti quæstus causa, aquam militibus curabant: [i] Sicut Brutiarij, quorum opera veluti seruorum magistratus vtebantur, persæpe militarunt, & munera fecerunt. Quum enim secundo Punico bello post Cannensem cladem, Brutij ad Hannibalem primi defecissent, postea deuicto Hannibale, eos Romani, neque milites scripsere, neque pro sociis habuere, sed magistratibus præstare iusserunt seruorum muniā militiæ domique: sicut [k] Picentes ob initam cum Hannibale societatem, pro militari officio, viatorum & tabellariorum operas præbuere. Super eos quos dixi adnumerantur caligati, quibus caligis militaribus vti permissum: tametsi pro [l] caligatis omne militum genus à militari caliga multi

Calones. Lixa. *Calones vnde dicti.* *Cala.* *Brutiarij.* *Picentes.* *Caligati.*

ANNOTATIONES.

d Tamen Cyrtæi & Elymæi.] Liuius 4. Decad. libro 7. horum duorum meminit his verbis, Extremum cornu claudebant quatuor millia misti Cyrtæi funditores, 4. & Elymæi sagittarij.

e Fertur Scipio Africanus.] Sallustius in bello Iugurthino, de Metello cum hoste pugnaturo loquens, ait, Ibi commutatis ordinibus in dextro latere, quod proximum hostibus erat, triplicibus subsidiis aciem instruxit. Inter manipulos funditores & sagittarios dispertit: equitatum omnem in cornibus locat.

f Calones lixasque.] De his duobus Liuius 3. dec. lib. 3. Impedimenta subsequi iussit, calones lixasque, & inualidos milites vallum ferre. Et de calonibus præterea Liuius 1. dec. libro 5. 7. & iterum 10. Cicero lib. 3. de Natura deorum, Cæsar lib. 2. Belli Gallici, vbi scribit Calones etiam inermes, armatis hostibus occurrisse. Horatius lib. 1. Sermonum, Satyra 2.

Hunc perminxerunt Calones. -

Et ibi Porphyrion interpres, & idem Horatius lib. Epistol. 1. epist. 14.

- Inuidet vsum
Lignorum & pecoris tibi calo argutus & horti.

Et ibi item Porphyrion. Et Nonius Marcellus, & Festus Pompeius lib. 3. & lib. 4. vbi exponit verbum procalare. Seruius in libro 6. Aeneidos, statim post princ. Et Vegetius lib. 3. cap. 6. Ex quibus intelliges qui ij, & vnde dicebantur. Et de Lixis quoque Liuius 1. decad. lib. 5. & 3. dec. lib. 1. & 4. dec. lib. 9. Silius Italicus lib. 5.

Mistus eques, nec discretis leuia arma maniplis,
Insertiq; globo pedites, & inutile Marti
Lixarum vulgus. -

Lucanus lib. 9.

Stat dum lixa bibat. -

Nonius Marcellus quo loco vocabulum elixus declarat. Festus Pompeius lib. 10. Ex quibus intelliges, qui & ij, & vnde dicebantur.

g Calas enim.] Id ex Seruio est, vbi nuper citauimus. Sed vide Porphyrionem in Horatium d. lib. 1. satyra 2.

h Lixæ quoque.] Seruius vbi suprà: Festus autem Pompeius, Lixæ, ait, qui exercitum sequuntur quæstus gratia, dicti, quòd extra ordinem sint militiæ, eisque liceat quod libuerit: alij eos à Licu apellatos dicunt, quod & ille Herculem sit sequutus: quidam à liguriendo quæstum.

i Sicuti Brutiarij.] Hæc vsque ad versicul. Sicut Picentes. sunt Gellij lib. 10. cap. 3. ad finem. & Festi Pompeij lib. 2. Ex quibus intelliges Brutiani hic legendum esse, non Brutiarij. Petrus Crinitus Honestæ disciplinæ lib. 2. cap. 7. docet Brutios pro vilissimis seruis habitos, quòd cùm ad Annibalem primi defecissent, eo fugato Senatus sententiam tulit, vt nunquam deinde pro sociis populi Romani haberentur, sed eis, vt seruis vterentur. Multa de his Cælius lib. 33. c. 13. & in seq.

k Sicut Picentes.] Strabo libro 5. in fi. Picentum, inquit, metropolis erat quõdam Picentia, nunc verò per vicos vitam agunt, ab Romanis expulsi, propter initam cum Annibale societatem. Quo quidem in tempore pro militari officio, vt viatoris publici, aut tabellarij operam explerent, assignati sunt, quemadmodum & Lucani & Brutij easdem ob causas.

l Caligati.] De his sæpe in nostris legibus, vt in l. 2. in princ. ff. de iis, qui notantur infamia. vbi Vlpianus ita scribit, Quod ait Prætor, Qui ab exercitu dimissus erit: dimissum accipere debemus militem Caligatum. id est, vt inquit Accursius, infimum & obscurum. sic Venuleius in l. de militibus. ff. de custodia & exhibitione reorum. & in l. à Caligato at. C. de nuptiis. & ibi glossa. Caligatus, ait, dicitur ille, qui habet ocreas ferreas. & §. quisquis. authen. quibus modis naturales efficiuntur legitimi. Suetonius in Augusto,

accipi contendant: quæ quidem ferreis clauis multiplicibus munitæ erant. † Præter quos legitimi euocati, & tumultuarij milites fuere, legitimi, quod militiæ sacramento iusto delectu adscripti militabant: euocati, qui ex prouinciis sociisque ciuitatibus æquo iure & fœdere iunctis, non Latini nominis, militiæ munere fungebâtur: qui non milites sed pro militibus habiti sunt. ᵐ Milites enim nominis Latini, proximè morem Romanum instructi erant, lingua, moribus, armorum genere congruentes, disciplina denique & cultu Romano, ⁿ qui plerunque Gabino ritu toga circuncincta, ita vt lacinia reuocata hominem cingeret, militarunt. ° Tumultuarij verò dicti, qui repentino aduentu hostium, quum in discrimine extremo res foret, per trepidationem & metum raptim Legitimi. Euocati. Milites nominis latini. Tumultuarij.

ANNOTATIONES.

Augusto, cap. 25. Coronas vallares ac murales quàm parcissimè & sine ambitione, ac sæpe etiam Caligatis tribuit.

† Præter quos legitimi euocati.] Seruius enarrans eum locum Virgilij lib. 2. Aeneid.

Fas mihi Graiorum sacrata resoluere iura.

Ne, inquit, incidat in sacramenti pœnam. Sunt enim tria militiæ genera. Plerunque enim euocati dicuntur, & non sunt milites, sed pro milite. Sallust. Neu quis miles, siue pro milite: item ipse ab iis omneis euocatos & cêturiones. Plerunque tumultuarij, hoc est, qui ad vnum militent bellum. Plerunque sacramento rogati: quia post electionē in Rempublicam iurant: & hi sunt, qui habent plenam militiam: nam quinque & viginti annis tenentur. subditque, Hæc tria genera sacramenti tangere Virgilium, vt ibi declarat. Idem lib. 7. in eum locum,

Ipse vocat pugnas, sequitur tum cætera pubes.

Tria sunt, ait, militiæ genera. Sacramentum, in quo vnusquisque miles iurat se non recedere, nisi præcepto Consulis, post completa stipendia, id est, militiæ tempora. Coniuratio, quæ fit in tumultu, id est, Italico bello & Gallico: quando vicinum vrbis periculum, singulos iurare non patitur, vt inter Gabios fuit. Euocatio, quod genus non tangit. nam ad subitum bellum auocabatur: vnde etiam Consul solebat dicere, Qui vult rempublicam saluam fore me sequatur. Et lib. 8. in prin. Apud maiores nostros tria erant militiæ genera in bellis gerendis: nam aut legitima erat militia, aut coniuratio, aut euocatio. Legitima erat militia eorum, qui singuli iurabant pro republica se esse facturos, nec discedebant nisi completis stipendiis, id est, militiæ temporibus, & sacramentum vocabatur. Aut certè si esset tumultus, id est, bellum Italicum, vel Gallicum, in quibus ex periculi vicinitate erat timor multus, quia singulos interrogare non vacabat: qui fuerat ducturus exercitum, ibat ad Capitolium, & exinde proferens duo vexilla, vnum roseum, quod pedites euocabat: & vnum cœruleum, quod erat equitum. Nam cœruleus color est maris, à cuius Deo equum constat inuentum, dicebat, Qui rempublicam vult saluam esse, me sequatur. & qui cōuenissent simul iurabant: & dicebatur ista militia Coniuratio. Fiebat etiam euocatio: nam ad diuersa loca diuersi, propter cogendos mittebantur exercitus. Euocatorum autem autores sæpe mentionem faciunt Cæsar lib. 3. Commentariorum belli Ciuilis, Erat Crastinus euocatus in exercitu Cæsaris. Et lib. 5. Cumque idem animaduerti cœptum esset, subito legati euocatique obsecrare Cæsarem, ne dubitaret signum dare. Cicero Epistolar. famil. lib. 3. epistol. illius lib. 5. omnium 35. Itaque virum fortem, mihique in primis probatum Antonium præfectum euocatorum nisi ad te, cui, si tibi videretur, cohortes traderes. Suetonius in Augusto, cap. 56. Affuit & clientibus sicut scutario cuidam, euocato quondam suo, qui postulabatur iniuriarum. Et in Galba, cap. 10. Delegit & equestris ordinis iuuenes, qui manente anulorum aureorum vsu, euocati appellarentur, excubiasque circa cubiculum suum vice militum agerent. Et in Vespasiano, cap. 1. T. Flauius Petronius municeps Reatinus, bello ciuili Pompeianarum partium centurio, incertum sponte, an euocatus profugit ex Pharsalica acie, domumque se contulit. Et Velleius Paterculus lib. 2. Deciderat Cassij caput, cùm euocatus aduenit, nuncians Brutum esse victorem. Tacitus libro 17. scribit quosdam dixisse Terentium euocatum occidisse Galbam.

m Milites enim nominis Latini.] Liuius 1. dec lib. 8.

n Qui plerunque Gabino ritu.] Idem Liuius vbi supra, vbi de Decio Cos.

o Tumultuarij.] Seruius locis citatis suprà in verbo, Præter quos legitimi euocati. Et huiusmodi militum tumultuariorum meminit Cæsar libro 4. belli Ciuilis, Mittit P. Sextium ad C. Pletorium Quæstorem, vt legionem adduceret, quæ ex tumultuariis militibus in Ponto cōfecta erat. Hincque Liuius 1. dec. lib. 5. & iterum lib. 8. & 4. deca. lib. 1. & iterum lib. 5. post princ. Mens ea Senatus fuit, vt in Hispania tumultuarij milites legerentur. Et iterum, Itaque placere Senatui, ad eum exercitum, quem haberet, tumultuariorum militum ad 12. millia pedites, & quadringentos equites scribere eum, quibus oram maritimam prouinciæ, quà vergeret in Græciam, tueri posset. Hinc etiam tumultuarius exercitus Liuio 1. decad. lib. 5. Quippe quibus velut tumultuario exercitu raptim ducto ægrè ad vndecimum lapidem occursum est. Et lib. 8. Tumultuarius vndique exercitus raptim conscriptus conuenit. Et tumultuariæ cohortes eidem 4. dec. lib. 10. cuius verba paulò pòst adducemus. Et eosdem vel milites, vel exercitus, vel cohortes, vel legiones tumultuarias, vel subitarias fuisse, satis constat ex multis ipsius Liuij locis. Nam 4. decad lib. 1. non longè à princip. Duabus legionibus subitariis tumultus eius causa scriptis, additisque ad eas quatuor cohortibus de exercitu suo, C. Appium Præfectum sociûm hac tumultuaria manu per Vmbriam, quam tribum Sapp:

Proletarij. Capite censi. militiæ adſcribebantur. [p] Etiam proletarios, & capite cenſos quandoque munera feciſſe, & reipub. operam nauaſſe comperimus. Erant enim hi tenuiſsimi, & modicarum facultatum, qui non vltra mille quingenta æris in cenſum referebant, domi ad prolem excitandam deſtinati, dimiſſa militia, & ſacramento ſoluti, qui temporibus reipub. difficilimis, quum vndique imperium fluctuaret, rebus abſciſsis, milites quandoque ſcripti ſunt. [q] Sicut quum poſt Cannenſem pugnam, ſeruitia, obæratos & mercenarios, ac capitalia auſos, militiæ ſacraméto adigere populus coactus fuit, numero octo millium qui in exemplum iuſti militis militarunt, [r] quos volones dixere, quòd ſponte militiæ adſciti, libertatis ſtudio militiam meruiſſent. [s] Fuitque animaduerſum, in Romanis caſtris, niſi ingenuos & libertinos ſeruitute exemptos, militiam meruiſſe neminē, præterquam ſecundo Punico bello, quo Hannibal Pœnus Italiam omni clade belli peruaſtabat, quo populus Romanus extremo diſcrimine adactus, rem deſuetam vſurpauit, primumque ſeruitia ſacramento adegit. [t] Poſtea ſociali bello ex libertinis duodecim

Volones.

ANNOTATIONES.

Sappiniam vocant, agrum Boiorum inuadere iuſsit. Et 4. deca. lib. 10. Permiſſum vt quà irent, protinus ſubitarios milites ſcriberent, ducerentque ſecum. Nam & ſtatim pòſt, Et Prætori Q. Petilio imperatum eſt, vt duas legiones ciuium Romanorum tumultuarias ſcriberet. Et rurſum poſteà ſcribit, Senatum cenſuiſſe ſubitarios milites tumultus cauſa con ſcriptos primo quoque tempore dimitti. Et 5. decad. lib. 1. C. Claudius Proconſul, audita rebellione Ligurum, præter eas copias, quas ſecum Parmæ habebat, ſubitariis collectis militibus, exercitum ad fines Ligurum admouit. Et de his quoque ſubitariis militibus idem Liuius 1. deca. lib. 3. Ad eum explendum Latini Hernicique, & colonia Antium dare Quintio ſubitarios milites (ita tum repentina auxilia appellabant) iuſsi.

p Etiam proletarios & capite cenſos.] Hos eoſdem eſſe conſtat ex Feſto Pompeio lib. 14. Et vide Valerium Maximum libro 2. cap. 1. de Inſtitutis antiquis. & Gellium lib. 16. cap. 10. cuius maxima ex parte ſunt ea, quæ hic dicit Alexander. Et præterea Nonium Marcellum. D. Auguſt. Ciuitatis Dei, lib. 3. cap. 17. cuius hæc verba ſunt, Tum vero tam multa bella vbique crebruerunt, vt inopia militum Proletarij illi, qui eo quòd proli gignendæ vacabant, ob egeſtatem militare non valentes, hoc nomen acceperant, militiæ conſcriberentur. Vide ibi interpretem. Paulum Orolium lib. 4. cap. 1. vbi Proletarios dicit eos eſſe, qui in vrbe ſufficiendæ ſemper prolis cauſa vacabant: eos tamen in bello Tarentino militiæ fuiſſe adſcriptos vrgente vltima neceſsitate.

q Sicut cum poſt Cannenſem pugnam.] Liuius 3. dec. lib. 2. in duobus locis. Valerius Maximus & Seruius quo loco ſtatim citabimus ibi, Fuitque animaduerſum. Macrobius Saturnal. lib. 1. c. 11. Ante id tamen tempus ij, qui ad militiam non adigebantur, vrgente neceſsitate coacti ſunt militare apud Liuium 1. decad. lib. 7. Et cùm (quod per magnos tumultus fieri ſolitum erat) iuſtitio indicto delectus ſine vacationibus habitus eſſet. Et lib. 8. Mamercus, cui Gallicum bellum euenerat, ſcribere exercitum ſine vlla vacationis venia: quin opificum quoque vulgus, & ſellularij, minimè militiæ idoneum genus, exciti dicuntur.

r Quos volones dixere.] Liuius 3. deca. lib. 3. de T. Sempronio Conſ. ibi, quia acioſa ſtatiua erant, crebrò decurrere milites cogebat, vt tyrones (ea maxima pars volonum erat) aſſueſcerēt ſigna ſequi, & in acie agnoſcere ordines ſuos. Et lib. 4. Legiones magna ex parte volonum habebat, qui iam alterum annum libertatem tacitè mereri, quàm poſtulare palàm maluerant. Et paulò pòſt, Tunc quod ad volones attineret, omnes ait malle laudatos à ſe, dignos indignóſque, quàm quenquam eo die caſtigatum eſſe: quod bonum, fauſtum, felixque reipublicæ ipſiſque eſſet, omnes eos liberos eſſe iubere. Feſtus Pompeius libro 9. Macrobius dicto libro 1. Satur. cap. 10.

s Fuitque animaduerſum.] Ex Valer. Maximo lib. 7. cap. 6. poſt princ. de Senatu populóque Rom. cuius hæc verba ſunt, Nam aliquot aduerſis præliis Secundo Punico bello exhauſta militari iuuentute Romana, Senatus, authore Tiberio Graccho Cos. cenſuit, vt publicè ſerui aduerſus propulſandorum hoſtium impetum emerentur: eáque de re per Tribunos plebis apud populum lata rogatione, tres creati ſunt viri, qui quatuor & viginti millia ſeruorum comparauerunt: adactóſque iureiurando ſtrenuam ſe fortémque operā daturos, quoad Pœni eſſent in Italia, datis armis in caſtra miſerunt. Et non multò pòſt de Ciuitate Rom. Cannenſis autem clades adeo vrbem noſtram vehementer contudit, vt opera M. Iunij Dictaturam reipubl. adminiſtrantis, ſpolia hoſtium affixa templis deorum numini conſecrata, inſtrumenta militiæ conuellerentur: ac prætextati pueri arma induerent, adiudicatorum etiam & capitali crimine damnatorum ſex millia conſcriberentur. De qua re quoque & tu vide Liuium 3. decad. lib. 2. 3. & 4. in Oratione L. Valerij, & Seruium lib. 9. Aeneidos Virgilij in eum locum,

- Vetitúq; ad Troiam miſerit armis.

Vbi ita ſcribit, Seruos ſanè nunquam militaſſe conſtat, niſi ſeruitute depoſita, excepto Hannibalis tempore, cùm poſt Cannenſe prælium in tanta neceſsitate fuit vrbs Roma, vt ne liberandorum quidem ſeruorum daretur facultas. Vide etiam Macrobium d. lib. 1. Satur. c. 11.

t Poſteà ſociali bello.] Macrobius vbi ſuprà. Sed & M. Cato, qui Vticæ præerat, delectus quotidiē libertinorum Afrorum, ſeruorum denique & cuiuſque

cohortes bonam fidelemque operam reipub. nauarunt. [v] Mox Iulius Cæſar ex magna parte perdomitis hoſtibus, quum ob bellorum clades in locum decedentium nullos ſufficere valeret, commodatos militiæ adſcripſit. [x] Auguſtus quoque Octauius bello Illyrico & Germanico cohortes libertorum legit, quos voluntarios appellauit, illoſque cum ingenuis commiſceri, aut eodem vti armorum genere vetuit. [y] Hos quoque Romæ incendiorum cauſa, & ſi grauior tumultus oriretur, inſtructos paratoſque habuit. Ipſe enim ſeruos, qui ciuilibus bellis ſtipendia fecerant, confectis bellis, dominis reſtituit. Lapſis inde temporibus, [z] Antoninus Cæſar voluntarios, quos obſequentes latrones vocauit, & gladiatores contra hoſtes præpotentes militiæ armauit. [a] Cleomenes quoque dux Lacedæmoniorum, ſeruitia ad nouem millia libertate donaſſe, & militiæ adſcripſiſſe fertur, quum bellis attriti milite indigerent. [b] Sed tamen capite cenſos propter inopiam & modicam rem familiarem, diu ſacramento adſcribere non licuit: [c] donec C. Marius capite cenſos militiæ muneribus fungi, & militare coegit, qui in exemplum iuſti militis militarunt. [d] Poſtremò cauſarij dicti, quibus cauſæ ne mererent, legitimæ ſuppetebant: [e] ſicut beneficiarij, qui perfuncti militia, & data miſsione, poſt nauatam inſigniter operam, muneris vacatione donati, & militia miſsi fuere: ita metſi beneficiarios, quòd beneficio tribunorum ad militiam euecti erant, [f] nonnulli dictos credant. [g] Tria enim fuere miſsionum genera, quibus milites exautorabantur:

Volũtarij. *Cauſarij.* *Beneficiarij.* *Tria miſsionum genera.*

ANNOTATIONES.

euſque modi generis hominum, qui modò per ætatem arma ferre poterant, habere, atque ſub manum Scipioni in caſtra ſubmittere non intermittit, vt tradit Hirtius in bello Africano libro 5. Et Pompeius quoque copias vndique omnes ex nouis delectibus ad ſe cogi iuſsit: ſeruos paſtores aduerſus Cæſarem armauit, atque his equos attribuit: ex his circiter trecentos equites confecit, vt tradit ipſe Cæſar lib. 1. belli Ciuilis.

v Mox Iulius Cæſar.] Macrobius item vbi ſuprà.

x Auguſtus quoque.] Macrobius ibi, & Suetonius in vita illius, cap. 25. ſic ſcribit, Libertino milite præterquam Romæ incendiorum cauſa, & ſi tumultus in grauiore annona metueretur, bis vſus eſt: ſemel ad præſidium coloniarum Illyricum contingentium: iterum ad tutelam ripæ Rheni fluminis: eosq; ſeruos adhuc viris, fœminiſque periculoſioribus indictos, ac ſine mora manumiſſos, ſub priore vexillo habuit, neque aut commiſtos cum ingenuis, aut eodem modo armatos.

y Hos quoque Romæ incendiorum cauſa.] Suetonius ibi.

z Antoninus Cæſar.] Scilicet Philoſophus, ex Capitolino in vita illius. Sed hic nonnihil errat Alexander, neque enim hi latrones vocati ſunt, ſed Voluntarij: ſed alij ita appellati ſunt. nam verba illius hæc ſunt, Seruos, quemadmodum bello Punico factum fuerat, ad militiam parauit, quos Obſequentes appellauit. Latrones etiam Dalmatiæ, atque Dardaniæ milites fecit. Armauit & Diocmitas: emit & Germanorum auxilia contra Germanos.

a Cleomenes.] Macrobius d. lib. 1. Saturn. cap. 11. Sed & (quod addes ſuperioribus) Thebani ab Alexandro Magno obſeſsi, ſeruos libertate donatos in valli propugnatione hoſtibus oppoſuerunt, apud Diodorum Siculum lib. 17. c. 1.

b Sed tamen capite cenſos.] Hoc probat exemplo ſeq.

c Donec C. Marius.] Salluſtius in Iugurtha, Marius, inquit, intereà milites ſcribere, non, more maiorum, ex claſsibus, ſed vti cuiuſque libido erat, capite cenſos pleroſque. Id factum alij inopia bonorum, alij per ambitionem Conſulis memorabant. Valerius Maximus lib. 2. ca. 1. de Inſtitutis antiquis. Plutarchus in vita Marij, Gellius lib. 16. c. 10.

d Poſtremò cauſarij.] De quibus Liuius 1. deca. lib. 7. Tertius, inquit, exercitus ex cauſariis ſenioribúſque à T. Quintio conſcribebatur, qui vrbi mœnibúſque præſidio ſit. Spartianus in Hadriano, Profectus in Gallias omnes Cauſarios liberalitatibus ſubleuauit. Et hinc Cauſaria miſsio dicta eſt, de qua poſteà dicetur.

e Sicut beneficiarij.] Feſtus lib. 2. Et de his Cæſar lib. 3. belli Gallici, Euocatorum, ait, circiter duo millia, quæ ex beneficiariis ſuperiorum exercituum ad eum conuenerant. Aliter accepiſſe videtur ipſe Cæſar eiuſdem operis belli Ciuilis, lib. 2. De beneficiariis ſuprà diximus hoc cap. vbi de Petreio.

f Nonnulli.] Scilicet Vegetius Rei militaris, lib. 2. cap. 7.

g Tria enim fuere miſsionum genera.] Hæc ſunt ex Vlpiano in l. 2. §. ignominiæ. ff. de iis, qui notantur infamia. Cuius hæc verba ſunt, Ignominiæ cauſa, hoc ideo adiectum eſt, quoniam multa genera ſunt miſsionum. Eſt honeſta, quæ emeritis ſtipendiis, vel antè ab Imperatore indulgetur. Eſt cauſaria, quæ propter valetudinem laboribus militiæ ſoluit. Eſt ignominioſa. Ignominioſa autem miſsio toties eſt, quoties is, qui mittit, addit nominatim, ignominiæ cauſa ſe mittere: ſemper enim debet addere cur miles mittatur. Et Martianus Iuriſconſultus in l. milites agrum. §. miſsionum. ff. de re milit. Miſsionum, inquit, generales cauſæ ſunt tres: Honeſta, Cauſaria, Ignominioſa. Honeſta eſt, quæ tempore militiæ impleto datur. Cauſaria, cùm quis vitio animi, vel corporis minus idoneus militiæ renunciatur. Igno-

OOo

Honesta, quum emeritis stipendiis, & functis commodis missionum, vacationis munere donantur, quo tempore scuta, gladios & arma [h] dicabant Laribus, [i] sicut gladiatores Herculi, quòd diis iuuantibus perfuncti militia, rudem accepissent: [k] quod missionis tempus, militi quinquagenario erat definitum. [l] Alij, nisi decennio stipendia meruissent, missionem petere neminem putarunt posse. More tamen Romano, militare sacramentum in vndecimum diffundebatur annum: quo exacto, militia perfunctis missio dabatur. [m] Deinde vt decimussextus annus stipendij finem faceret, Tiberio imperante cautum fuit, qui etiam militiæ tempus ad vigesimum annum propagauit, cauitque vt nisi post vigesimum annum, missio militi non daretur: prætorianæ verò cohortes, nisi annis sedecim militassent, ad penates & domesticos Lares non remittebantur. Apud Assyrios autem Ninus Semiramis filius, annis singulis copias sacramento solutas domum remisit. Rursus nouos milites, militiæ sacramento, nullo præstituto tempore, *Causaria missio.* adegit: quos tamen vltra annum militiæ nunquam adscripsit. [n] Causaria verò missio dicitur, quum senecta aut valetudine aduersa, vitióve corporis, domos vellent aut res *Ignominiosa.* inuisere suas, vel viribus parum validi, minus idonei muneribus essent. Ignominiosa, quæ & probrosa dicitur, quum militi ob delictum & graue crimen, quibus reus agitur, vt quia transfuga, desertor, aut fugitiuus arguitur, vel timidè & diffidenter cum *Militia exautorats.* hoste congreditur, ignominia notatus, & militia exautoratus fuit: [o] in qua re licet *Militum varia nomina.* animaduertere, quòd si tribunus militem exautorauit, hoc est, insignia militaria illi ademit, infamia quoque affecisse videbatur. [p] Post aliquot verò tẽpestates noui milites *Gregarij.* nominibus variis à Cæsaribus, penes quos fuit ius arbitriumque rerum omniũ, militię *Legionarij.* adigi cœpere. [q] nam præter gregarios, qui vilissimi inter milites sunt, fuere [r] legionarij,

ANNOTATIONES.

miniosa causa est, cùm quis propter delictum sacramento soluitur: & is, qui ignominia missus est, neque Romæ, neque in sacro comitatu agere potest. Et si sine ignominiæ mentione missi sunt, nihilominus ignominia missi intelliguntur.

h Dicabant laribus.] Ouidius lib. 4. Tristium, elegia 7.

Miles vt emeritis non est satis vtilis armis,
Ponit ad antiquos, quæ tulit arma, lares.
Sic igitur tarda vires adimente senecta,
Me quoque donari iam rude tempus erat.

i Sicut gladiatores Herculi.] Horatius Epistolarum lib. 1. epistola 1. ad Mecœnatem,

- Veianius armis
Herculis ad postem fixis, latet abditus agro,
Ne populum extrema toties exoret arena.

Vbi vide Porphyrionem & Acronem interpretes.

k Quod missionis tempus.] Iam diximus suprà lib. 1. c. 20.

l Alij nisi decennio.] Plutarchus in vita Caij Gracchi. Sed tu vide Polybium in libello de Romana castrametatione, qui portio est libri 6. eiusdem in princ.

m Deinde, vt decimussextus.] Hæc vsque ad versicu. Prætorianæ cohortes. sunt Cornelij Taciti lib. 1. Igitur volutatis inter se rationibus, placitum, vt epistulæ nomine principis scriberentur, missionem dari vicena stipendia meritis, exauctorari qui senadena fecissent, ac retineri sub vexillo, cæterorum immunes, nisi propulsandi hostis: legata, quæ petiuerant, exolui duplicarique. Iterumque ad finem eius libri, Centesimam rerum venalium post bella ciuilia institutam, deprecante populo, edixit Tiberius militare ærarium eo subsidio niti, simul imparem oneri rempublicam, nisi vicesimo militiæ anno veterani dimitterentur. Ita proximæ seditionis malè consulta, quibus sexdecim stipendiorum finem expresserant, abolita in posterum. Vide Iustinianum in l. 1. C. de excusationibus veteranorum. Et l. vltim. libro 10. C. de his, qui non impletis stipendiis sacramento soluti sunt, vbi ita scribitur, Veteranorum ita demum onerum & munerum personalium vacatio iure conceditur, si post vicesimum annum militiæ, quam in legione vel vexillatione militauerunt, honestam, vel causariam missionem consecuti esse ostendantur.

n Causaria verò missio.] De tribus missionum generibus nempe honesta, causaria & legitima, diximus ex Vlpiano & Martiano in verbo, Tria enim fuere missionum genera.

o In qua re.] In d. l. 2. §. causaria, versicul. sed [illegible] eum. de his, qui not. inf.

p Post aliquot vero tempestates.] Id probatur ex sequentibus.

q Nam præter gregarios.] De quibus Cicero in Orat. pro Plancio, Sallustius in Iugurtha, Liuius 3. decad. lib. 8. Columella lib. 6. in præfatione. Corn. Tacitus lib. 1. & 14. non semel. Suetonius in Augusto, cap. 14.

r Legionarij.] De quibus Cæsar lib. belli Ciuilis 1. & iterum 3. & 5. belli Gallici. Asinius Pollio inter Epistolas familiares Ciceronis, epistola 32. Tacitus lib. 12. & 18. & alibi sæpe. Hirtius in bello Hispaniẽsi, Alexandrino, & iterum Africano. Hincque etiam cohortes legionariæ apud Cæsarem lib. 1. belli Ciuilis, & Liuium 4. dec. lib. 4.

s Alarij

[s] alarij atque [t] manipulares, qui quidem in legionibus, alis, vel manipulis militabant: [v] ex quibus Nero Augustanos, & [x] diuus Claudius Dacisianos milites legit. [y] Probus verò Decimanos, [z] Alexander Seuerus Ostensionales, [a] Tiberius Vigesimanos, & alij [b] Primanos, [c] Secundanos, [d] Quartanos, [e] Quartadecimanos, *Alarij. Manipularij.*

ANNOTATIONES.

s Alarij.] De quibus Cæsar belli Gallici, libro 1. Ciuilis lib. 2. Cicer. Epistolar. famil. lib. 2. episto. ad Cælium 16. Hincque cohortes Alariæ ipsi Cæsari lib. 1. iterumque 2. belli Ciuilis. Liuio 1. decad. lib. 10. Et equites Alarij Liuio 4. decad. lib. 2. & 10. Tacito lib. 12. Hincque alæ dicuntur, quòd circum legiones dextra sinistráque, tanquam alæ in auium corporibus, locabantur, vt dicit Gellius lib. 16. cap. 14. Quod & Seruius scribit in lib. 4. in eum locum,

Dum trepidant alæ, saltusq́, indagine cingunt.

Et libro 11.

- Et virginis ala Camillæ.

Alæ, inquit, equites dicuntur, quòd alarum vice pedites, siue pedestrem exercitum tegunt. nam & alam equitum vocat Liuius 3. dec. lib. 6. Plúsque aliquanto damni hæc ala equitum amissa Hannibali, quàm Salapia fuit. Et ala legionum Ciceroni lib. 2. Offic. & ad Atticum lib. 11. epistola eius libri 10. omnium 216. Accedit Hispania, & alienata ala legionum: nec vis eadem, nec voluntaria.

t Manipulares.] Plauto in Mostellaria actus 1. scena 3. in fi.

Conueniunt maniplares: eccos, prædã participes petunt.

Vbi per syncopen Maniplares metri gratia. Et rursum eiusdem fabulæ act. 5. sce. 1. post princ.

Post, quàm ex obsidione in tutum eduxi maniplares meos.

Et in Milite glorioso act. 3. scé. 2. post prin.

Si centuriati bene sunt manipulares mei.

Cæsar belli Gallici, lib. 7. & belli Ciuilis, lib. 2. Cicero ad Atticum lib. 9. epistola eius lib. 12. omnium 178. post princ. Amens mihi fuisse videor à principio: & me vna hæc res torquet, quòd non omnibus in rebus labentem, vel potius ruentem Pompeium, tanquam vnus manipularis, sequutus sim. Ouidius lib. 3. Fastorum,

Pertica suspensos portabat longa maniplos,
Vnde maniplaris nomina miles habet.

Seruius lib. 11. Aeneidos, in eum locum,

Disiectiq́, duces, desolatiq́, manipli.

Signiferi, inquit, deserti, quod est nimij discriminis: nanque hoc vbique dux præcipit, vt frequenter circa se sint milites, sicut in Sallustio legimus. Manipli autem dicti sunt signiferi: quia sub Romulo pauper adhuc Romanus exercitus hastis fœni manipulos alligabat, & hos pro signis gerebat, vnde hoc nomen remansit. hactenus Seruius. Vide quæ dicta sunt suprà lib. 4. cap. 2.

v Ex quibus Nero Augustanos.] Cor. Tacitus libro 14. Neronis gesta scribens, Tuncque primùm conscripti sunt equites Romani, cognomento Augustanorum, ætate ac robore conspicui, & pars ingenio procaces alij in spe potentiæ.

x Et Diuus Claudius Dacisianos.] Scilicet, secundus, qui post Gallienum, Valeriani filium, imperauit, ex Trebellio Pollione in vita illius, Quæso igitur, inquit, mi Venuste, si mihi fidem exhibes. vt eum facias à Grato & Herenniano placari, nescientibus hoc militibus Dacisianis, qui iam sæuiunt, ne grauiter ferant.

y Probus verò Decimanos.] Flauius Vopiscus in vita ipsius Probi. Et horum meminit Hirtius lib. 5. qui de bello Africo est, Non agnosco signa Decimanorum. Cornelius Tacitus lib. 13. & 21. & Pomponius Mela lib. 2. cap. 5. vbi horum coloniam fuisse Martium Narbonem tradit. At idem Hirtius lib. 6. qui de bello Hispaniensi est, Decumanos vocat, Hic Decumani suum locum cornu dextrum tenebant. vti Suetonius in Cæsare, c. 70. in princ. Quanquam & Decumani alios quoque significant: scilicet Publicanorũ Principes, qui quæstus sui causa decimas redimunt, vt scribit Asconius Pædianus in 1. in Verrem act. De quibus ipse Cicero in 4. & 5. act.

z Alexander Seuerus Ostensionales.] Aelius Lampridius in vita ipsius Alexandri, Milites, inquit, quos Ostensionales vocant, non pretiosis, sed speciosis, clarisque vestibus ornabat: nec multum insignibus, aut ad apparatum regium, auri & serici deputabat, dicens, Imperium in virtute esse, non in decore.

a Tiberius Vigesimanos.] Corn. Tacitus lib. 1. de Tiberio loquens, non vigesinianos scribit, sed vicesimanos, sic enim ait, Turbabanturque densis Germanorũ cateruis leues cohortes, cùm Cæsar aduectus ad Vicesimanos voce magna, Hoc illud tẽpus obliterandæ seditionis, clamitabat, pergerent, properarent culpam in decus vertere. Et non paucis interiectis, Deliguntur legiones quinta dextro lateri, vndeuigesima in læuum, Primani ducendũ ad agmen, Vicesimanus aduersum sequuturos.

b Alij Primanos.] Idem Tacitus vbi suprà proxime, & lib. 17. 18 19. & 20. & sæpe alibi.

c Secundanos.] Idem Cor. lib. 21. & Liuius 4. dec. lib. 1. post princ. & lib. 4. in duobus locis, vbi clarè declarat hos dici milites secundæ legionis. Hos autem fuisse ex oppido Arausione Galliæ Narbonensis, tradunt Pomponius Mela lib. 2. cap. 5. & Plinius lib. 3. ca. 4. Hos autem Hirtius in bello Alexandrino Secundarios vocat, nisi ibi mendum sit. Adde & tu Tertianos ex Cornel. Tacito lib. 12. & 19. non semel. & lib. 21. in princ.

d Quartanos.] Idem Tacitus libro 20. & Iulius Capitolinus in Claudio. Et adde Quintanos apud eundem Tacitum lib. 1. 17. 18. & 20. Sextanos apud Pomponium Melam lib. 2. c. 5. & Plinium lib. 3. c. 4. vbi hos dicunt fuisse ex Arelate. Septimanos ex ipso Tacito lib. 19. non semel, & Pomponio Mela eodem illo loco, vbi eos Septumanos appellat, eosque fuisse ex Blittera Narbonensis Galliæ: vti etiam Plinius vbi suprà. Et Vndecimanos ex eod. Tacito lib. 1. Et Tertiadecimanos ex ipso Tacito d. lib. 1.

e Quartadecimanos.] Cornelius Tacitus d. li. 1.

Neodomadæ. Gardates lecti milites. Calasiries. Hermothybies. Genca. Dioniani.

[f]Vndeuigesimanos,[g] Duodeuigesimanos à legionũ numero, magnę & expertę virtutis. Apud Spartanos Neodomadæ omniũ habẽtur fortissimi, quos[h] Persæ gardates dicũt.[i] Antoninus Cæsar lectos milites, Pitamitẽ & Laconicã cẽturiã appellauit.[k] Aegyptij[l] & Aethiopes, calasiries & hermothybies: Antiochus alam mille equitum, Gencam:[m] Dion verò Dionianos.[n] Illud tamen ad memoriã insigne est, milites Romani nominis à condita vrbe ad tribunos militares, & captam à Gallis vrbem, per annos ferè trecentos quinquaginta suo sumptu & impensa meruisse, ac stipendia fecisse: parte enim anni sub pellibus militabãt: parte verò, liberis, vxori & penatibus, sibique ac familiæ, agrum colendo, & rei rusticæ nauando operam, necessaria parabant. Quo autem tempore Veij diutina obsidione & intestino malo obsessi fuere, quum hyemare oporteret in castris, Romani vtili & necessario exemplo docti, militibus stipendium de publico statuêre, tunc primùm collata stipe, æra militibus constituta sunt. Et deinceps reliqua militia, sumptu & ære publico meruere. Nonnulli Anxure capto sub tribunis militaribus, patres stipendium annuum militibus decreuisse memorant:[o] quod quidem denis assibus in dies singulos taxabatur.[p] Postea Tiberio regnante, singuli denarij diurni dati, prætorianis verò bini. Scipio Aphricanus instituit, vt prætorianis sesquiplex stipendium daretur, hoc est, integrum & dimidiatum.[q] Domitianus, quartum stipendium aureos ternos, militi tradidisse fertur.[r] Apud Germanos epulæ & largi conuictus militi pro stipendio fuere. Cyrus ternos obolos singulis nautis stipendium dedit, quibus Lysander vnum adiici procurauit.[s] Ægyptij calasiriis & hermothybiis, quos præcipuos habebant milites, præter prædia dabant panis tosti pondera definita, & carnis bubulæ minas singulis: vini verò sextarios quaternos.[t] Mercenario milite populus Romanus perraro adiutus fuit: solum enim Punico bello Q. Fabio Maximo, & T. Sempronio Graccho consulibus, ope externa adiutus bella gessit,[v] & in Hispania Celtiberi stipendiarij militis auxilio fultus, legiones duxit,[x] quos latrones, quòd mercede militarent, quasi seruientes, nuncupauit antiquitas, qui plerunque circa imperatoris latera excubabant

Ro. initio nullis stipẽdiis militabant.

Calasiries. Hermothyb. Milites mercenarij. Liuius lib. 4 Deca. 3.

ANNOTATIONES.

& lib.4.15.& 18. sæpe: vbi aliquando eos Quartadecumanos vocat. & lib.19.20.& 21. Adde Quintadecimanos apud eundem lib.1.& 20. Et Sextadecimanos apud eundem lib.19. non semel.

f Vndeuigesimanos.] Idem Tacitus lib.1. non semel, & lib.20.& Hirtius in bello Alexandrino.

g Duodeuigesimanos.] Idem Tacitus lib.19.& 20. Adde & Vnauigesimanos apud eundem lib. 18. Et Duo & vigesimanos ex eod. lib.21. in princ.

h Quos Persæ Gardates dicunt.] Probus Aemylius in vita Datamis.

i Antoninus Cæsar.] Scilicet Bassianus Caracalla, ex Herodiano libro 4. cuius hæc sunt in vita ipsius Bassiani. Sed hîc legendum non Pitamitem, sed Pitanicam. Nam, vt ille dicit, ita hanc centuriam appellauit, quòd eam à Spartanis iuuenibus confecit.

k Aegyptij.] Herodotus lib. 2. paulò ante finem, & libro 9.

l Et Aethiopes.] Herodotus d.lib.9.

m Dion.] Ita milites Dionis vocabat Sosis quispiam apud Plutarchum in vita ipsius Dionis, qui & ipse posteà sic eos appellat.

n Illud tamen ad memoriam.] Hæc omnia vsque ad versicu. Quod quidem. sunt maiori ex parte Liuij 1.dec.lib.4. non longè a fi. & iterum lib.5. tum paulò post prin. tum statim posteà in Oratione Appij Claudij.

o Quod quædem denis assibus.] Et hæc sunt Taciti lib.1.

p Posteà Tiberio regnante.] Idem Tacitus eodem lib.1.

q Domitianus.] Suetonius in vita illius, cap.7. in fine.

r Apud Germanos.] Cornelius Tacitus lib. de Moribus Germanorum.

s Aegyptij.] Herodotus libro 2. paulò ante fi. & li.9. de hoc etiam dictũ est suprà in verbo, Aegyptij.

t Mercenario milite.] Hæc vsque ad versicu. Et in Hispania. sunt Liuij 3.dec.lib.4. in fi.

v Et in Hipania.] Et hæc sunt ipsius Liuij eiusdem 3.dec.lib.5. non semel, & Plutarchi in vita Catonis Censorij.

x Quos latrones.] Festus Pompeius libro 10. Latrones, inquit, eos antiqui dicebant, qui conducti militabant, quasi λατρεύοντες, id est, seruientes: nam λατρεία est seruitus. Alibi autem, scilicet libro 17. Stipatores corporis custodes, quos antiqui latrones vocabant: stipati enim ferro circundant corpora Regum. Seruius libro 12. Aeneidos ad principium, λατρεύειν, inquit, dicimus obsequi & seruire mercede. Vnde latrones vocantur conducti milites. Moris autem erat, vt hos Imperator & circa se haberet, & primos mitteret ad omne discrimen. At Varro ante hos libro 3. aut aliorum computatione 6. Latrones dicti à latere, qui circum latera erant Regi, atque

ad la

[y] Galli gessatas vocant milites mercenarios. [z] Inter cæteros Cares mercede militasse, & auxilia conduxisse traduntur, ideo viliores habiti. [a] Fertur tamen Prusias conductis in Thracia mercenariis militibus, ita Byzantios obsedisse, vt extra mœnia progredi nequirent. [b] Parthi nec mercenarios, nec ordinarios habent exercitus, quibus nec certa imperia, nec duces erant. Sed postquam iussu regis ad bellum educti fuerant, confectis bellis, ad propria dilapsi, nullam mercedem stipendiorum perferunt, nisi prædam. Britanni non ære signato militant, sed aurum, argentum, & alia metalla precium victoriæ ferunt. [c] Scythis, nisi capite hostis oblato, miles prædæ particeps fieri nequit. Chij autem quum seruis mercenariis pro milite vterentur, bello subacti, seruis propriis vincti traditi, & in exilium acti sunt, sicut Syracusis aliquando possessores à clientibus exacti fuere. [d] Fertur verò Cato senior cum Celtiberorum manum ducentis talentis, & nimis magno stipendio côduxisset, & ob id increpitus ab amicis foret, quòd summam nunquam exoluere valeret, respondisse: si vicerimus, ex hostili præda illis satisfiet: si victi forsan erimus, non habebunt vnde petant. Fuit præterea memoriæ literis proditum, apud tot dissonas gentes, linguis moribusque differentes, varia etiam armorum specie & dissimili ornatu milites in aciem prodire, & cum hostibus congredi côsuesse, quem sibi quisque proprium & peculiarem fecit. [e] Etenim Vascones tecto capite aut cum galea pugnare nefas habent. [f] Aetoli & Pelasgi dextro pede nudo dimicant, & sinistro crure vestito armis. [g] Albani & Iberi ferarum tergore caput amicti. [h] Sacæ Scythica

Galli. Gessata. Cares. Prusias. Parthi. Britanni. Scythæ. Chij. Syracusani. Armorum militarium atque ornatuum apud varias gentes diuersitas. Vascones. Aetoli. Pelasgi. Albani. Iberi. Sacæ.

ANNOTATIONES.

ad latera habebant ferrum: quos posteà à stipatione Stipatores appellarunt, & qui conducebantur. Ea enim merces dicitur Græcè λάτρον, ab eo veteres poetæ nônunquam milites appellant latrones, quòd item vti milites cû ferro, aut quòd latent ad insidias faciendas. Atque ita ex veteribus poetis vsus est Plautus in Milite glorioso actu 1. scena 1. ad fi.

Videtur: tempus est, vt eamus ad forum,
Vt in tabellis, quas consignaui hic heri,
Latronibus ego dinumerem stipendium.
Nam Rex Seleucus me opere orauit maxumo,
Vt sibi latrones cogerem & conscriberem.

Et de his quoque Hesichius.

y Galli.] Plutarchus in Marcello. Seruius autem enarrans eum locum lib. 8. Aeneid. Virgil.

- Duo quisque Alpina coruscant Gesa manu. -

Hastas, inquit, viriles. Nam etiam viros fortes Galli Gesos vocant. & vide suprà in verbo, Sicut Gessa Gallorum.

z Inter cæteros Cares.] Pomponius Mela lib. 1. cap. 16. Cares gens vsque eò quondam armorum pugnæque amans, vt aliena etiam bella mercede agerent. Strabo libro 14. tradit hos tota quondam errasse Græcia, passimque stipendiis meruisse. Suidas scribit hos primos mortaliû mercede militasse. Sed & adde Athenienses & Thessalos aliquando quoque mercede militasse, vt videre licet apud Plutarchum in Apophthegmatis Alexandri. Et in vniuersum Græcos, apud eundem in Timoleone: vbi dicit eos ita militasse sub Carthaginensibus. & Q. Curtium libro 3. & 5. vbi priore loco dicit eos sub Dario, & posteriore sub Alexandro militasse. Et Gallos apud Iustinum lib. 25. & Celtas, qui & ipsi ex Gallis sunt, apud Appianum in Libyco. Mardos & Iberos ex Plutarcho in Lucullo. Cæterùm Arrianus gestorum Alexandri, lib. 2. tradit ab ipso Alexandro mercenarios milites primos in acie fuisse collocatos.

a Fertur tamen Prusias.] Et Perseus Macedonum Rex, ex Plutarcho in Paulo Aemylio.

b Parthi.] Iidem autem exercitum non, vt alij liberorum, sed maiorem partem seruorum habêt, ita vt Antonio illic bellû referenti cum 50. millia equitum occurrerent, soli 500. liberi fuerant, vt scribit Iustinus lib. 41.

c Scythis.] Herodotus lib. 4. Nam capite allato, fit prædæ quancunque ceperit, particeps, alioqui expers.

d Fertur autem Cato senior.] Plutarchus in vita illius.

e Etenim Vascones.] Sed & Persæ quoque nudo capite præliabantur, vt tradit Xenophon in Cyro minore lib. 1. quamuis Herodotus circa capita pilea, quas vocant tiaras, impenetrabilia gestare testetur libro 7.

f Aetoli & Pelasgi.] De vtrisque Macrobius lib. 5. Satur cap. 18. At Hernici contrà pugnabant nudo pede sinistro, altero armato, vt videre licet apud Virgilium lib. 7. Aeneid.

- Vestigia nuda sinistri
Instituere pedis, crudus tegit altera pero. -

Et ad hunc morem respiciens Iuuenalis saty. 6.

- Crurisque sinistri
Dimidium tegmen. -

Ea autem de Aetolis est ex Euripide loco à Macrobio citato: quem tamen Aristoteles in lib. 2. de Poetis in hoc reprehendit, quòd Aetoli non sinistrum pedem nudum, sed dextrum: ac Virgilium sequi maluisse Aristotelem.

g Albani & Iberi.] De his duobus Strabo sic ait lib. 11. Clypeos & thoracas habent, item ferinas galeas, quemadmodum Iberes ex Albana regione. De his etiam Plutar. in Pompeio, sed paulò aliter.

h Sacæ.] Herodotus lib. 7.

Persæ. Lusitani. Paphlagones. Spartani. Salentini. Gallogræci. Cares. Parthi. Cydones. Macæ. Thraces. Carthaginenses. Oretani. Numidæ. Massæsylij.

gens, cristatis galeis in acutum desinentibus.[i] Lacones pileati.[k] Persæ turrito pileo.[l] Lusitani cristata galea & neruata cassside, aut mitratis frontibus, & iaculo hamato [m] Paphlagones hasta.[n] Spartani breui pugione præliantur. Salentini exerto humero.[o] Gallogræci nullo vestitu calceatuque amicti, quippe qui nunquam nisi in pugna nudentur.[p] Balerares discincti.[q] Cares funda.[r] Persæ,[s] Parthi,[t] Cydones,[v] & Macæ sagittis.[x] Thraces peltati cum iaculis & romphæa.[y] Lacones gladio breuiori.[z] Carthaginenses breuibus spiculis.[a] Oretani iaculo, funda, & gladio.[b] Numidæ & Massæsylij effrenatis equis, & sine ephippiis, mirabili velocitate, ita vt modò citato agmine fugiant, modò insequantur, miræ ad cauendum solertiæ: nonnunquam binos trahentes desultorios equos, ita vt inter pugnandum ex fesso in recentem armati confestim transcendant, quod compar fuit [c] cum Sueuis & Dardanis, qui pariter confertim pu-

ANNOTATIONES.

i Lacones pileati.] Festus Pompeius lib.14. Pilea Castori & Polluci dederunt antiqui, quia Lacones fuerant, quibus pileatis pugnare mos est.

k Persæ.] Strabo lib.15. non procul à fine.

l Lusitani.] Idem lib.3.

m Paphlagones.] Maximus Tyrius sermone 3. post princ.

n Spartani.] Plutarchus in Lycurgo.

o Gallogræci.] Liuius 4.dec.lib.8.

p Baleares discincti.] Strabo lib.3. vti & Massesylos & Lybes, de quibus dicemus in fine huius cap.

q Cares funda.] Maximus Tyrius ser.3. in princ. Sed & adde ipsos Baleares, vt plenè suprà diximus. Et Acarnanes, ex Thucydide belli Peloponnesiaci, lib.2. Et Rhodios, ex eod. lib.6. & Xenophonte lib. 3. expeditio. Cyri minoris. Et Cyrtheos, ex Liuio 4. deca. lib.7. Et Cretenses ex Appiano bellorum Ciuilium, lib.2 non semel. Et Persas, ex Strabone lib. 15. Ex Carduchos, ex ipso Xenophonte eiusdem illius operis lib.4. Thraces, ex Appiano lib.2. bellorum Ciuilium: & Maurusios & Gymnesios, ex Appiano in Libyco. Et Ligystos, qui adeò solerter fundam agitant, vt conspectis auibus singulas ictibus singulis destinent, tanquam certi momento omnes casuras, vt scribit Aristoteles in lib. Mirabilium auscultationum. Sed ne erres, Baleares de quibus locuti sumus, Gymnastæ quoque dicuntur: quos hic, ni fallor, interpres Appiani Gymnastos vocat.

r Persæ.] Xenophon lib.1. Pædiæ Cyri. Herodotus libro 1. vbi hos dicit docere liberos suos sagittare. Strabo lib.15. Hincque illud Virgilij lib.4. Georgic.

Quaq; pharetratæ vicina Persidis vrget.

Et Persarum sagittariorum meminit Polybius lib.5.

s Parthi.] Seneca ad Lucillium epist.36. Si, inquit, in Parthia natus esset, arcum infans statim tenderet. Suetonius in Vespasiano cap. 6. in fin. vbi Vologesus rex Parthorum ipsi Vespasiano promisit quadraginta millia sagittariorum. Appianus libro 4. bellorum ciuilium, vbi de exercitus Bruti & Cassij. Plutarchus in Crasso. Herodianus lib.1. & iterum 4. in epistola Antonini Bassiani ad Artabanum Parthorum regem. Dion in Pompeio. Et ex poëtis Virgilius quo loco citabimus infrà proximè in verbo Cydones. & Catullus epigram.11. vbi eos sagittiferos appellat: & Claudianus in Epithalamio Honorij & Mariæ in princip.

Princeps corusco sydere pulchrior.

Parthis sagittas tendere certis.

& vide infrà in verbo, Parthi, & in ver. Aut sagittis.

t Cydones.] Strabo lib.10. & Virg. lib.12. Aeneid.

Non secus ac neruo per nubem impulsa sagitta
Armatam saui Parthus quam felle veneni,
Parthus siue Cydon telum immedicabile torsit,
Stridens & celeres incognita transilit vmbras.

v Et Macæ.] Quòd hi sagittis vtantur, non memini me legisse. De eorum autem in bello tegumentis dicemus infrà.

x Thraces.] Maximus Tyrius Serm.3. in princ. & iterum Serm. 7. & quod de iaculis dicit Ouidius in Ibim,

Pugnabunt iaculis dum Thraces.

y Lacones.] Plutarchus & in Lycurgo, & in Dione ad fin. & in Apophthegmatis Agidis & Antalcidæ. Ex quo & Lacæna quæpiam, nomen enim ignoratur, ad filium dicentem se paruum ensem habere, Adde, inquit, & gressum. quod & ipse Plutarchus refert in Apophtheg. Laconicis.

z Carthaginenses.] Plutarchus in Marcello. Distribuerat autem naualis belli longiora pila militibus, eminusque illis ferire Carthaginenses docuerat: qui cùm iaculari nesciant, breuibus vtuntur manu spiculis.

a Oretani.] Strabo lib.3.

b Numidæ & Massæsyli.] De iis duobus Strabo lib. 17. nisi hi iidem sint, quod eidem placet in alio loco eiusdem libri. Et de ipsis quoque Numidis Liuius 3. decad. lib.3. Nec omnes Numidæ in dextro locati cornu, sed quibus desultorum in modum binos trahentibus equos inter acerrimam sæpe pugnam in recentem equum ex fesso transsultare moris erat. Tanta velocitas ipsis, tamque docile equorum genus est. Idem quoque 4. decad. lib.5. Equi, inquit, paruuli & graciles, discinctus & inermis eques, præterquam quòd iacula secum portat. equi sine frenis. Et paulo pòst, Numidæ adequitare, dein refugere, sed propius saltu paulatim euehi: & cætera quæ sequuntur. Adde autem quòd & huiusmodi equis desultoriis vtebantur Indi apud Herodotum lib.7. Et de his quoque Suetonius in Cæsare cap.39.

c Cum Sueuis.] Cæsar de bello Gallico lib.4. non longè à prin. Equestribus prælijs sæpe ex equis desiliunt, ac pedibus præliantur, equosque eodem remanere vestigio assuefaciunt, ad quos se celeriter, cum vsus est, recipiunt.

d Ep

gnant & cedunt. Samnites vibrare hastas antequam dimicent, assuerant: quibus in prælio non vtuntur. Euboici & [d] Aphri hastis congrediuntur, quas vocant phalangas. [e] Cretenses Cydonio arcu & saltu. [f] Andabatæ nisi obscuro cælo, nouo & inusitato genere, clausis & conniuentibus oculis, aut in caligine & tenebris pugnant. [g] Idem apud Arios, qui iuxta Sueuos incolunt, vt nisi atra nocte præliari liceat, nigro scuto, corpore colore fucato, & oculis vinctis. [h] Auctyles quoque Libyci populi, noctu pugnare discunt: die habent inducias. [i] At non Parthi, quibus pugnare in tenebris est lege vetitum. [k] Lacones verò, vt in tenebris pugnare discerent, nunquam noctu præuio lumine incedebant. [l] Contrà Athenienses: nam è cubiculo egredi noctu, nisi prælato lumine, Solonis lege vetabantur. [m] Galli prælongis gladiis, & sine mucronibus, & vastis scutis supra vmbilicum, nudi dimicabant. [n] Hispani breuioribus & acuminatis, leues agilitate corporum, & armorum habitu: nam linteis prætextis, cum purpura & candidissimis tunicis præliantur. [o] Aegyptij scutis oblongis, ita vt vix hostem conspiciant, & magnis hastis. [p] Achæi breuioribus, neque ad protegenda corpora habilibus, & hastilibus minoribus, quibus Philopœmenes pro scuto clypeum, pro hastili sarissam dedit. [q] Macedones graui armatura, [r] breui gladiolo, & leuibus peltis. Medi & [s] Thessali equitatu valent. [t] Massagetæ equis & peditibus. Assyrij, Syri, [v] Arabes, [†] atque Asiatici ferè omnes frequentius de curru præliantur: sicut [x] Britanni, qui ingentibus gladiis sine mucrone,

Samnites. Euboici. Cretenses. Andabatæ. Ary. Auctyles. Parthi. Lacones. Athenienses. Galli. Hispani. Aegyptij. Achæi. Macedones. Medi. Thessali. Massagetæ. Assyrij. Syri. Arabes. Britanni.

ANNOTATIONES.

d Et Aphri.] Plinius lib. 7. cap. 56. Prælium, inquit, Aphri contra Aegyptios primum fecere fustibus, quos vocant phalangas. Et de huiusmodi phalangis Cæsar lib. 2. belli Ciuilis. Vide Nonium Marcellum vbi de phalangis authoritate Varronis lib. 4. de vita populi Romani.

e Cretenses.] Ouidius lib. 2. Metamorph.

- Cydonio fundebat spicula cornu.

Est autem Cydon insigne Cretæ oppidum, teste Plinio lib. 15. cap. 11. Sed & hi pugnas faciunt comminus & fustibus, vt tradit Heraclides in Politicis.

f Andabatæ.] D. Hieronymus in Iouinianum Melius est clausis, quod dicitur, oculis Andabatarum more pugnare. Et rursum aduersus Heluidium, More Andabatarum in tenebris gladium vibrans &c.

g Idem apud Arios.] Cornelius Tacitus lib. de moribus Germanorum, non multò ante finem.

h Auctyles quoque Libyci.] Nam id ipsum facere βασυλτεῖς λίβυες. Basultos Libyes tradit Nicolaus περὶ ἐθῶν apud Stobæum serm. 42.

i At non Parthi.] Plutarchus in Crasso & in Antonio.

k Lacones verò.] Plutarchus in Apophthegm. Laconicis. Sed nec sic, si luna esset rotunda, id est, in plenilunio, in bellum non procedebant, vt scribit Strabo lib. 9. De quo & tu vide Lucianum in libello de Astrologia, & ante hunc Herodotum lib. 6. & Diogenianum in Adag. ο ἀκεσσαῖα σελήνη. De quo Erasmus chil. 1. cent. 5. cap. 85.

l Contrà Athenienses.] Plutarchus in vita Solonis.

m Galli.] Strabo lib. 4. Liuius 3. dec. lib. 2. in pugna Cannēsi, & 4. dec. lib. 8. in oratione Cn. Manlij & Polybius lib. 3. vbi loquens de illa ead. Cannensi pugna, Gallis, inquit, Hispanisque scuta eiusdem formæ erant, dispares ac dissimiles gladij. Nam Hispani quidem breuitate agiles, & cum mucronibus non minus punctim quàm cæsim feriebant. Gallici verò prælongi ac sine mucronibus erant. Harū gentium aspectus specie ipsa ac nouitate rei terribiles videbātur. Galli supra vmbilicum nudi pugnabant. Hispani linteis purpura prætextis & candidissimis tunicis præliabantur. Ex quibus intelligis hunc locum & sequentem fuisse ab Alexandro desumptum.

n Hispani.] Liuius dict. 3. decad. lib. 2. & Polybius vbi suprà. Et vide quæ dixi de gladio Hispaniensi suprà hoc eodem cap. in verbo, Hispanum gladium. Ipse autē Polybius lib. 6. quo loco describit Romanorū castrametationem, dicit ensem Hispaniensem ancipitem esse, & mucrone eximio.

o Aegyptij.] Xenophon Pædiæ Cyri lib. 6. non semel, & iterum lib. 7. & Maximus Tyrius Serm. 3. in princip.

p Achæi] Plutarchus in Philopœmene.

q Macedones graui armatura.] Maximus Tyrius Serm. 3. in princ. Nam & hos galeatos fuisse tradit Polybius libro 4.

r Breui gladiolo & leuibus peltis.] Hæc duo sunt Plutarchi in vita Pauli Aemylij.

s Et Thessali.] Maximus Tyrius Serm. 3. in prin. iterumque 7. Adde & Galatas Istrum incolentes, quos Basternas vocant, ex Plutarcho in Paulo Aemylio: & Scythæ ex Plinio lib. 8 cap. 42.

t Massagetæ.] Herodotus lib. 1. ad finem.

v Arabes.] Diodorus Siculus lib. 6. cap. 1. aliàs 10. & Lucanus lib. 7. ibi,

- Arabesq; soluto Arcu turba minax &c.

† Atque Asiatici.] Xenophon Pædiæ Cyri lib. 6. vbi de his. Et adde Pharusios & Nigretes ex Strabone libro 17. Et Zabeces, vbi fœminæ aurigantur currus in bellum, ex Herodoto lib. 4. Et Pœnos, ex eodem lib. 7. Curribus autem falcatis vsos fuisse Persas, testimonio est Q. Curtius lib. 4. & alibi sæpe.

x Sicut Britanni.] Qui scilicet ex curribus præliantur Diodoro Siculo libro 6. cap. 8. & Pomponio Melæ lib. 3. cap. 6. vbi & hos dicit falcatis axibus vti.

Bathriani. Indi. Mauri. Laxamathæ. Nomades. Roxani. Aethiopes. Parthi.

[y] & breuibus cetris ictus excipiunt. [z] Ipsi etiam Arabes velocibus camelis comminus oblongo gladio, eminus arcu & sagitta, [a] Bathriani bipennibus & leuibus scutis. [b] Indi arcu tricubitali vel hasta, pelta, & lato gladio. [c] Mauri leonum & elephantum pellibus vrsorumque amicti, bella gerunt. [d] Circa Mæotim Laxamathæ viri pedibus, fœminæ equestri prælio, non ense, sed laqueo depugnant. [e] Sicut Nomades, qui Persicè viuunt, hostem illaqueatum conficiunt. Ex [f] Germanis Roxani scuto, thorace & galea ex crudo bouis corio, reliqui immenso scuto armantur, & hasta enormi. [g] Aethiopes arcubus longis non minus quatuor cubitis, & sagittis longissimis. [h] Parthi missilibus telis, aut [i] sagittis assuescunt, citis cohortibus [k] nunc occursantes, nunc terga dantes, simulata fuga: [l] quod apud Scythas & [m] Germanos fortissimum pugnæ genus censebatur, vt cedere loco & rursus instare, pro consilio haberent: [n] quibus vsus erat cum fœminis equabus præliari, quòd vesicas cursu leuarent: mares verò in aciem non producere:

ANNOTATIONES.

y Et breuibus cetris.] Herodianus libro 3. scribit eos scuto angusto & lancea esse contentos, & gladio nudis corporibus dependente. Tacitus autem lib. 12. tradit apud illos nulla loricarum galearúmve tegmina fuisse.

z Ipsi etiam Arabes.] Liuius 4. decad. lib. 7. His, inquit, insidebant Arabes sagittarij gladios habentes tenues, longos quaterna cubita, vt ex tãta altitudine contingere hostem possent. At Arabes Agrani dicti vtebantur arcu & lancea, & gladio & funda, & magna ex parte bipennibus: vt tradit Strabo lib. 13. Sed & adde Vrsilianos in Aphrica, & Macetes vti camelis in bellis, authore Vegetio lib. 3. c. 23.

a Bathriani.] De his Herodotus lib. 7. & Quintus Curtius lib. 3. non admodum longè à princ. vbi tamen hos Barchanos vocat, nisi mendum sit, quod minimè credo. Nam posteà de Bathrianis separatim loquitur. Sed & adde quod nuper de Arabibus diximus. Et quòd Penthesilea etiam bipenni in bello vtebatur. Claudius in Eutropium lib. 1.

- Danai fugere bipennem
Penthesilea tuam. -

b Inde arcu tricubitali.] Indorum sagittæ sunt binorum cubitorum, quas emittunt maiore nixu, quàm effectu, ex Q. Curtio lib. 8. & iterum libro 9. Postea autem eodem libro 8. scribit eos longas & prægraues & nisi priùs in terram statuerint arcum, non satis aptè & commodè eas imponi. Ante hunc Strabo libro 15. horum tradit armaturam esse arcum & sagittas tricubitales, vel hastam & peltam & gladium latum, tricubitalem. Ex quo hunc omnino locum accepit Alexander.

c Mauri.] Strabo lib. 17. Sed & Macæ in bellum pelles terrestrium struthionũ pro tegumento ferunt, vt tradit Herodotus lib. 4.

d Circa Mæotim Laxamathæ.] Pomponius Mela lib. 1. c. 21.

e Sicut Nomades.] Herodotus lib. 7. & Pausanias lib. 1. vbi & eosdem Sarmatas vocari dicit.

f Ex Germanis Roxani.] Strabo lib. 7.

g Aethiopes.] Herodotus lib. 7. Strabo lib. 17. Hi autem Aethiopes, qui Silli vocantur, Orygum cornibus pro armis vtũtur, vt scribit idem Strabo lib. 16. Sed Aethiopes Megabari clauas gerũt ferreis nodis ferratas. Vtuntur etiam lanceis & scutis ex corio confectis, reliqui arcu & lancea, vt & ipse scribit eodem lib. 16. Sed & Diodorus Siculus lib. 4. cap. 1. de Aethiopibus, qui vtrasque Nili ripas, insulásque in Nilo sitas habitant, Arma, inquit, ferunt scuta ex corio crudo bouis, ac paruas hastas, & ex his alij præacutas sudes, quandoque ligneos arcus quatuor cubitorum, quibus sagittant altero protenso pede. Consumptis sagittis, sudibus pugnant.

h Parthi.] Cornelius Tacitus lib. 15. & Plutarchus in vita Marcelli, & Crassi.

i Aut sagittis.] Idem Plutarchus in Crasso. Virgi.

Fidentémq; fuga Parthum, versisq; sagittis.

k Nunc occursantes, nunc terga dantes, &c.] Virgilius vbi suprà. Tacitus lib. 5. cuius eadem hæc verba sunt. Iustinus libro 41. Plutarchus vbi suprà. Hincque Lucanus libro 8. Parthorum fugax bellum vocat.

l Quod apud Scythas.] Plutarchus in Mario. Porphyrion in Horatium lib. 1. Car. Ode 35. vbi hinc dicit eos profugos dici ab Horatio ibi.

m Et Germanos.] Tacitus in libro de Moribus Germanorum.

n Quibus vsus erat.] Scilicet Scythis, ex Plinio lib. 8. cap. 43 Homerus autem lib. 2. Iliados in Catalogo tribuit palmam velocitatis equabus Pheretiadis ab Eumelo ductis ad bellum Troianum. Hi enim sunt versus illius,

τίς τ' ἄρ τῶν, ὄχ' ἄριστος ἔην, σύ μοι ἔννεπε μοῦσα
αὐτῶν, ἠδ' ἵππων, οἳ ἅμ' ἀτρείδῃσιν ἕποντο.
ἵπποι μὲν μέγ' ἄρισται ἔσαν Φηρητιάδαο,
τὰς εὔμηλος ἔλαυνε ποδώκεας ὄρνιθας ὥς. Id est,
Quis horum optimus erat, tu mihi dic Musa,
Ipsorum & equorum, qui simul Atridas sequebantur.
Equæ quidem multò optimæ erant Pheretiadæ,
Quas Eumulus ductabat, veloces pedibus tãquã aues.

Hucque spectat illud Virgilij lib. 1. Georg.

- Iliadum palmas Epiros equarum.

Vbi Seruius, equas dicit, quia velociores sunt quàm equi: quia (vt ait Plinius) inter currendum emittunt vrinam. Locus autem ipsius est libro 8. cap. 42. Probus autem in eundem locum Virgilij, Quare, inquit, equarum potius quàm equorum dicat, ipse rationem suam explicat, cùm ait libro 3 eiusdem operis,

Seu quis Olympiacæ miratus præmia palmæ
Pascit equos, seu quis fortes ad aratra iuuencos
Corpora præcipuè matrum legat: &c.

[o] sicut Bathriani fœminas camelos, ad bella præparant, maribus in expeditione non vtuntur. Sed tametsi Persæ, Medi & Assyrij, effuso cursu procursando, eminus iaculis & sagittis hostem incesserent, haud longis inde temporibus Persæ optimates, thorace pectus, scuto sinistram, dextram gladio vel securi muniuerunt. [p] Lydi quoque & plerique barbari, longis braccis & longis cristis, sed breui arcu & spiculo armantur. Quod autem de Cydoniis loquor non omittendum, nullos Græcorum [q] præter Cretenses sagittis vti, institutum patrium esse: [r] nec solum Cydones, & Parthos cateru is sagittariorum valere, quos [s] hippotoxotas vocant, sed [t] Aethiopes, [u] Arabas, [x] Indos, [y] Scythas, [z] Bathras, [a] Sarmatas, [b] adde Aegyptios, [c] & orientis populos, contra ingentes hostium copias, [d] calamorum & sagittarum iactu præcipuè valuisse, [e] quibus plerunque solem obumbrant, & ideo serenos exoptant dies, [f] præ cæteris Magnesij artem sagittandi habuisse traduntur præcipuam, vbi oppidum. [g] Mothona, in [h] quo Philippus

ANNOTATIONES.

o Sicut Bathriani.] Solinus cap.62. aut aliorum computatione 52. Cuius, vt opinor, ratio est, quòd cameli mares in currendo non sunt pares fœminis: vt scribit Herodotus lib.3.

p Lydi quoque.] Et hi quidem erant equitatus periti, hastásque perlongas gestabant, ex Herodoto lib.1. Sed & sagittarij erant apud Polybium lib.5.

q Præter Cretenses.] Nam hos sagittarios optimos fuisse videre est ex Xenophonte in expeditione Cyri minoris lib.3. Thucydide lib.6. belli Peloponnesiaci. Cæsare belli Gallici, lib.2. & item lib.3. non multò post princi. Diodorus Siculus libro 6. cap.15. Strabo lib.1. Liuius 4.dec.lib.7. & 8. Pausanias lib.1. vbi scribit, antiquis temporibus ex omnibus Græcis Cretensibus gẽtilitium telum sagittas fuisse, ex quo loco Alexãder accepisse videtur id quod hic scribit. Plutarchus in Gracchis, Q. Curtius lib.4. Aelianus Variæ historiæ, lib.1. Max. Tyrius Serm.7. Arrianus Gestorum Alexand.lib.2. Solinus cap.16. Trebellius Pollio in vita Claudij Secundi. Hincque illud Virgilij lib.3. Georg. - *Cressamq; Pharetram.*
Et ibi Probus, qui eos dicit optimos esse sagittarios. Et vide quæ dixi suprà lib.1. cap.20. Cydones Cretenses dici tradit Seruius in lib.10. Aeneidos in eum locum, - *Infelix noua gaudia Cydon.*
Nam & Cydona mater vrbium Cretensium dicebatur, vt tradit Lucius Florus Epito.3. in bello Cretico. Et hinc illa Lucani lib.7.

— Et Creta Cydonas
Misit. -

quod hic author noster ignorasse videtur.

r Nec solùm Cydones, Persas & Parthos.] De quibus tribus suprà dictum est hoc eodem cap.

s Quos Hippotoxotas.] Id est, equites sagittarios, de quibus suprà diximus hoc eodem cap.

t Sed Aethiopes.] Vt diximus suprà hoc eodem cap. in verbo, Aethiopes. Sed quibus adde Nisicastas & Nisitas ipsorum Aethiopum populos, ita dictos, non quòd trinos & quaternos oculos haberent: sed quia sagittis præcipua contemplatione vterentur, ex Plin.lib.6.cap.30.

v Arabas.] De Arabibus sagittariis diximus item suprà ex Liuio. Cui adde & eundem Liuium 4.dec. lib.7. & Plinium lib.16. cap.36. Appianum Alexandrinum bellor. Ciuilium, lib.4 vbi describit exercitum Bruti & Cassij.

x Indos.] Plinius vbi suprà. Et hos fuisse sagittarios optimos tradit Philostratus in vita Apollonij, lib.2.cap 12.

y Scythas.] Xenophon lib.3. Expeditionis Cyri minoris, Plinius vbi suprà, & Q. Curtius lib.7. in Oratione Legatorum Scytharum ad Alexandrum. Ex quo Virgilius de his loquens in Ciri,

Et gens illa quidem sumptis haud tarda pharetris.

Et Horatius lib.3. Carm. Ode 8.

Iam Scytha laxo meditentur arcu
Cedere campis.

Et præcipuè Geloni, qui ex his sunt. Horatius lib.3. Carm. Ode 4.

Visam pharetratos Gelonos.

Vbi Acron, Geloni, inquit, gens Scythiæ sagittis potens: citatq; illud Virgilianum. De Dacis, qui & ipsi ex Scythis sunt, est illud Horatij eod.lib.3. Ode 6.

Deleuit vrbem Dacus & Aethiops,
Hic classe formidatus, ille
Missilibus melior sagittis.

Vbi Acron dicit hos Germanos esse, citans illud,

Aut coniurat descendens Dacus ab Istro.

Et de Iazygibus, qui & ipsi sunt Scythæ, Ouidius in Ibim,

Pugnabunt iaculis dum Thraces, Iazyges arcu.

Ita enim legendum monet Mycittus, non Iapyges.

z Bathras.] Bactros dicit Plinius, à quo totus hic locus sumptus est. dicto lib.16.c.36.

a Sarmatas.] Cornelius Tacitus lib.5. & Plinius vbi suprà.

b Adde Aegyptios.] Plinius ibidem.

c Et Orientis populos.] Plinius item in eodem loco, & Iulius Capitolinus in vita Maximini senioris, cuius hæc verba sunt, Et ob hoc maximè orientalia secum trahebat auxilia: quia nulli magis contra Germanos, quàm expediti sagittarij valent.

d Calamorum.] Nam & Plinius vbi suprà scribit hos, qui suprà proximè nominati sunt, calamis in bello vti.

e Quibus plerunque solem obumbrant, & ideo &c.] Sunt verba Plinij in eodem loco.

f Præ cæteris Magnesij.] Solinus cap.13. aut aliorum distinctione 14.

g Mothona.] Methona vel Methone legendum est ex Iustino & aliis quos statim citabo.

h In quo Philippus.] Iustinus lib.7. ad fin. Solinus vbi suprà. Diodorus Siculus lib.16. Callisthenes lib.3. rerum memorabilium, & ex eo Plutarchus in paralel

ſagittæ ictu amiſit oculum. Scythis autem adeò ſagittarum ſtudium fuit, vt dextra ac ſiniſtra pariter iaculari, & vice alterna in hoſtes mittere, ſublato diſcrimine, callerent.

ANNOTATIONES.

Paralellis cap. 15. & in vita Sertorij. Adde autem & omnibus ſuperioribus ſagittariis Carduchos, quos Xenophon in Cyro Iuniore lib. 4. ſcribit fuiſſe ſagittandi peritiſsimos, ac arcubus vſos fuiſſe ternum cubitorum, ſagittis nihilo binum cubitum breuioribus, neruum intendiſſe, applicata ad imum arcum læuo pede, ſagittasque ſcuta & loricas penetraſſe. Et Sacos ex eodem Xenophonte in Pædia Cyri lib. 5. Et Maſſagetas ex Herodoto lib. 1. ad finem. Gelonos ex Virgilio, qui eos ſagittiferos vocat lib. 8. Aeneid. ad fin. Et Iaxamathas ex Pomponio Mela lib. 1. cap. 20. Baſilides ex eodem lib. 2. cap. 1. Mauros ex Herodiano lib. 6. ante fi. & lib. 7. vbi eos Mauruſios appellat, nam & hi iidem ſunt. Medos ex Lucano lib. 4. ibi,

- Aequaturusq; ſagittat
Medorum.-

& Appiano lib. 4. bellorum ciuilium in deſcriptione exercitus Bruti & Caſsij. Getas ex Ouidio lib. Triſtium 4. eleg. 10. eademque vltim.

Iuncta pharetratis Sarmatis ora Getis.

Odryſios, Triballos, & Illyrios ex Diodoro Siculo lib. 17. cap. 2. Et Armenios ex Aeliano de Inſtruendis aciebus cap. 45. Dacos ex Liuio 4. decad. lib. 5. in deſcriptione exercitus Romanorum & regis Antiochi. Albanos ex Strabone lib. 11. vbi eos dicit iaculatores & ſagittarios habere clypeos & thoraces & ferinas galeas. Quod volui & ad hoc caput adiicere, quo non ſolum de arcubus & ſagittis, ſed & de aliis gentilitiorum armorum generibus tractatur. Ideoq; & hæc prætereà addam Maſſæſylios & Lybes vti ſolitos pelta parua ex corio confecta, lancea lata & parua diſtinctos, ex Strabone lib. 17. Volſcos dolonibus etiam vti ſolitos, ex Probo in Virgilium lib. 2. Georg. in id referente illud ipſius Virgilij.

- Volſcosq; verutos.

quaſi ſcilicet veru & dolon idem ſit. Ionibus fuiſſe breues arcus & breuia ſpicula & longas brachas, longasque in capite criſtas ex Herodoto lib. 5. Deruicibus haſtas ferro præfixas, & nonnullis eorum haſtas igne duratas, ex Q. Curtio lib. 3. Sobiis Indorum populis clauas pro telo fuiſſe, ex eodem libr. 9. Chalybibus haſtas longas ad cubita 15. vnica præfixa cuſpide, ex Xenophonte de Cyri minoris expeditione lib. 4.

Quid ſit lex, quid plebiſcitum, ſenatúsve conſultum, quid prætorum edicta, vel reſponſa prudentum. Cap. XXIII.

Nulla leges Ro. ex ſcripto populi iuſsu.

VErum eſt [a] quod proditur ab autoribus, à principio originum nullas apud Romanos ex ſcripto populi iudicio leges latas fuiſſe: ſed quod reges iudicium ſtatuebant, id pro lege ſeruabatur. [b] Arbitria enim principum pro legibus erant: quippe condendarum legum ius arbitriumque tunc penes reges erat, quum delictorum pœnas præmiaque conſtituunt, & querelas ciuium criminationesque admittunt. [c] Hinc à Romulo leges curiatæ, & reliquis regibus, præcipuè à Seruio Tullio, abſque populi conſilio, ſed tantùm conſulto ſenatu, [d] leges ſacratæ fuere, quibus etiam reges tenebantur: quas ſine ordine latas [e] Papyrius in vnum collegit & aceruauit, vnde ius Papyrianum dictum. Quum verò exterminatis regibus, conſules & annui magiſtratus præeſſent, ius poteſtasque omnis legis condendæ conſulibus collata fuit: qui quoties ex vſu erat, ex conſulto ſenatus leges ad populum tulere, quæ firmæ illibatæque manſere. Neque conſules modò, ſed dictatores, prætores, ædiles, cenſoresque ad populum iura dare, & legẽ ferre poterant, eaque promulgata & demum lata populi iuſſu, patribus autoribus, ita ſummos ac infimos aſtringebat, vt obedienter imperata facere oporteret. Quòd ſi in lege ferenda populus aduerſaretur, aut ſenatus illam non acciperet, quippe qui eam ferri aut promulgari non ſineret, nullius exempli, nullarumque virium eſſe cenſebatur. Ferebat enim præco legem ad populum ex autoritate & iuſſu dictatoris, conſulis, prætorísve, ſubii-

Leges curiatæ. *Leges ſacratæ.* *Papyrianum ius.* *Quæ demũ leges ratæ erant Romanis.*

ANNOTATIONES IN CAP. XXIII.

a QVod proditur ab autoribus.] Dionyſio Halicarnaſſ. lib. 2. Liuio 1. decad. lib. 1. Plutarcho in Romulo, & Numa Pompilio, & Pomponio Iuriſconſulto in l. 2. in prin. ff. de orig. Iuris.

b Arbitria enim principum.] Iuſtinus lib. 1. in principio.

c Hinc à Romulo leges Curiatæ & reliquis &c.] Dionyſius Halicarnaſſ. lib. 1. & Pomponius Iuriſconſultus vbi ſuprà. Et de huiuſmodi legibus Liuius 1. decad. lib. 5. Cornelius Tacitus lib. 2. Suetonius in Auguſto cap. 65.

d Leges ſacratæ fuerunt.] Aliter Feſtus Pompeius lib. 17.

e Papyrius.] Id haud dubiè eſt dicta l. 2. in princ. ff. de orig. Iuris Vide Zaſium ibid.

f Si

ciente verba & præeunte scriba: qui quum illam promulgasset, id demum firmum erat, si in eo quod lege cauebatur, populus autor fieret. Ipsaque lata & promulgata, atque in æs incisa, & in ærarium condita, ita eius scitis omnes astringebat, vt eius firma maneret autoritas: aduersusque eam si quid factum foret, posset non iure factum videri. Mulcta quoque per legem lata aduersus eum qui secus fecisset, impunè irrogari quibat. Si quid tamen ea promulgata, addendum legi foret, detrahendúmve, antequam in foro proposita, & in æs incisa fuisset, facilè licebat: postea vero vetabatur.[f] Si tamē non trinundino lex promulgaretur,[g] aut Ioue tonante, vel per vim & minas,[h] seu per fulgura & tempestates, vel die ominoso & piaculari edita:[i] si contra plebis tribunorúmve intercessiones,[k] aut denique contra auspicia feratur: si neque iurata per consules tribunósve esset, poterat haud dubiè abrogari, & pro infecta haberi. Quare quum M. Iubilius Drusus tri. pl. leges pro optimatibus tulisset, Philippus consul qui ei infensus aderat, obtinuit a senatu, vt leges eius vno senatusconsulto tollerentur, quia contra auspicia latæ erant, propterea illis populum non teneri. Neque enim fas erat pro lege recipi, quod vitio, & non iusto imperio editum fuisset aut promulgatum: idque[l] lege veteri cauebatur, his verbis: Legum iusta imperia sunto, hisque ciues modestè & sine recusatione parento. & infrà:[m] Dictum est autem trinundino leges ferri, quòd tribus nundinis proponi leges, demum promulgari deberent.[n] Si quid tamen alicui ob gratiā, quòd dignum aliquod operæprecium fecisset, contra ius publicum aut legem scriptam indulgendum foret, nonnunquam senatu postulante, populi iussu lex abrogabatur, vt ille legibus solueretur, exemplo Lacedæmoniorum, & ius interim conniuebat, eademque post annum ferebatur denuo.[o] Alexander verò Seuerus imperator nullam sacrasse dicitur legem sine XX. iurisperitorum, & quinquaginta disertissimorum consilio. Quod quidem ius, in legem, morem, & æquitatem veteres diuiserunt:[p] iusque ad res humanas, fas ad religionem pertinere voluerunt.[q] Sed notandum, non solùm leges editas consensu populi sacratas, sed & scita plebis, senatusconsulta, edicta magistratuum, ac iurisperitorum autoritates & responsa, demum placita principum,[r] & res iudicatas, vim legis habuisse in quibus ciuile omne ius consistit. Animaduersionis enim metu, magistratus dum audaciæ & facinoribus obuiam eunt, his veluti legibus omnes alligarunt.[s] Erant enim plebiscita, quæ rogatione tribunitia legis cōdendæ causa plebs statuebat: quæ licet à plebe scita essent,

Quæ lex abrogari poterat, & pro infecta haberi.

Trinundino leges ferri.

Legis abrogatio ad gratiā priuati cuiuspiam.

Iuris diuisio.

Fas.

Leges sacratæ.

Plebiscita.

ANNOTATIONES.

f Si tamen non trinundiuo.] Vide paulò pòst in verbo, Dictum est autem.

g Aut Ioue tonante.] Leges enim comitiis fiebant: at (vt ait Cicero lib. 2. de Diuinatione) Ioue tonante, fulgurante, comitia haberi nefas.

h Seu per fulgura &c.] Hoc probatum est ex Cicerone suprà in verbo, Aut Ioue tonante. Idem in Vatinium Ioue fulgente, cum populo agi nefas esse.

i Si contra plebis Tribunorúmve intercessiones.] Hinc Cic. lib. 3. de Legib. Parere iubet lex intercessori. Et idem ibid. Intercessor rei malę salutaris ciuis esto.

k Aut denique contra auspicia.] Id statim probabitur exemplo infrà in verbo, Quare cùm M. Iubilius.

l Idque lege veteri cauebatur, Legum &c.] Cic. de legibus lib. 3.

m Dictum est autem trinundino.] Macrobius lib. 1. Satur. cap. 16.

n Si quid tamen alicui ob gratiam.] Vide l. 1. versic. planè. ff. de constitu. princip. & §. sed & quod. versi. planè. Instit. de iure natur. gent. & ciuili.

o Alexander verò Seuerus.] Aelius Lampridius in vita illius.

p Iusque.] Ex decretis cano. in c. 2. dist. 1. ibi. Fas lex diuina, Ius lex humana.

q Sed notandum.] Hæc vsque ad verba, Et res. sunt Papiniani in l. ius autem. ff. de iustit. & iure. & Iustiniani in §. constat. versic. scriptum. & multis sequent. Institut. de iure natural. gent & ciuili. Et dicentur postea sigillatim.

r Et res iudicatas.] A principe per l. vltim. C. de legib. vbi intelliges ex nostris legum interpretibus quomodo id sit intelligendum. Quid autem de rebus alienum iudicium, tractant & illi in eodem loco & in l. nemo. C. de sentent. & interloc. om. iudic.

s Erant enim plebiscita.] Iustinianus in §. plebiscitū. Institut. de iur. natural. gent. & ciuili. Et huius rei exemplum habes apud Liuium 1. decad. libro 3. Tribunatu, inquit, inito L. Icilius plebem rogauit, plebs sciuit, ne cui &c.

illa tamen vim legis habere haud dubium est.[t] Quintus enim Hortensius quum plebs in Ianiculum secessisset, in Esculeto legem tulit, vt ea quæ plebs iussisset, omnes Quirites tenerent: [u] quam L. Valerius, & M. Horatius antea tulerant centuriatis comitiis. *Plebiscitorum & legum differentia.* [x] Magni tamen inter plebiscita legesque intererat, quòd plebiscita, [y] tribuno rogante, de his quæ ad plebem pertinent: [z] leges verò, consule vel prætore, aut alio magistratu consulente, rogabantur. *Populi & plebis differentia.* [a] Qui tamen populus differt à plebe, quòd in populo patricij, senatores, cunctaque nobilitas insunt: in plebe verò patricij non insunt. Non tamen quicquid populus iussit, ratum esse decet: quia quod ius non esset, populus iubere non poterat. *Senatusconsultum.* [b] Senatus quoque consulta, tametsi ad populum non ferantur, si tamen ea tribuni probassent, & rata esse vellent, legis vim obtinuere. Erat enim senatusconsultum, quod senatu iubente decernebatur sine lege. Hæc enim illa sunt decreta & consulta patrum, quæ iuris statuendi causa, non ob priuatam vtilitatem decreto amplissimi ordinis statuuntur: quæ tunc rata erant, si tribuni plebis ea censuissent, aliter poterat senatusconsultum per intercessiones tribunitias impediri. [c] Fuitque diu obseruatum, in omnibus senatusconsultis, in quibus aliquem solui placebat, adiicere, vt de ea re ad populum feratur, quod postea adiici desitum est. *Prætorum edicta.* [d] Præter quæ prætorum edicta, quæ iuris statuendi causa [e] in albo proponuntur, legum vicem habuere, vt quum doli metúsve causa, aut vi quod factum sit vel clam, se ratum non habiturum promittit: quæ quidem edicta, vel ciuilis iuris declarandi, vel interpretandi, adiuuandi, supplendíve causa, à prætore proponebantur: quod ius honorarium dictum est. Et quum prætores olim ob gratiam plerunque variè ius dicerent, *Lex Cornelij.* [f] Cornelius legem tulit, vt nisi ex edictis suis perpetuis, & scripto iure prætores iura dare non possent. Fuitque constitutum, vt non prætores modò, [g] sed ædiles, censoresque de his quæ cuiusque magistratus iurisdictionis sunt, quoties varia & commutabilis ratio aliquid noui decernendi causam daret, edicta proponerent, eaque circunspectè edita, velut iura legesque promulgatas seruari mandarent, ita vt si quid contrà factum esset, poterat in eum haud secus lege agi, quàm si decreta legum labefactasset, aut præteriisset. In quibus etiam seruatum comperimus, tunc quum proponuntur aut eduntur, in primis nomen Cæsaris cum honore præfari. Et tametsi annuam dici legem edicta prætorum quidam censuerint, constat tamen, illorum constituta haud secus quàm si perpetua lex esset, sæpe valuisse.

ANNOTATIONES.

t Q. enim Hortensius.] Plinius lib. 16. cap. 10. post princ. Ideoque hæc lex Hortensia dicta est in l. 2. §. deinde cum esset. ff. de origine iur. & in dicto §. plebiscitum. versi. Sed & plebiscita. Instit. de iur. natur. gent. & ciuili, & de his suprà diximus.

v Quam L. Valerius, & M. Horatius.] Liuius 1. decad. lib. 3. de his Consulibus loquens, Omnium inquit, primum cùm veluti in cõtrouerso iure esset, tenerentúrve patres plebiscitis, legem centuriatis comitiis tulere, vt quod tributim plebes iussisset, populum teneret. Qua lege Tribunitiis rogationibus telum acerrimum datum est. Idem quoque eiusdem 1. decad. libro 8. scribit, Q. Publium Philonem dictatorem legem tulisse, vt plebiscita omnes Quirites tenerent.

x Magni tamen inter plebiscita legesque.] Hoc ex sequentibus patebit.

y Tribuno rogante.] Quod iam suprà dictum est in verbo, Erant enim plebiscita.

z Leges vero.] Iustinianus in §. lex est. Institut. de iur. naturali, gent. & ciuili.

a Qui tamen populus differt à plebe.] Idem in §. plebiscitum. versi. plebs autem. eod. tit. & capite, & ab eo Gellius lib. 10. cap. 20. Et vide omnino quæ scripsi in Commentariis de Nobilitate, cap. 37. nu. 24. incip. Populi appellatione. & multis seq.

b Senatus quoque consulta.] Vide l. 2. §. deinde quia difficile. ff. de orig. iur. & l. non ambigitur. ff. de legib. & §. senatusconsultum. ff. de iur. nat. gent. & ciuili. & c. senatusconsultum. distinct. 2.

c Fuitque diu obseruatum.] Id est Asconij Pædiani in argumento orationis Ciceronis pro C. Cornelio maiestatis reo.

d Præter quæ prætorum edicta.] Dicta l. 2. §. eodem tempore. ff. de orig. iur. & §. prætorum. Instit. de iure natur. gent. & ciuili. Et vide omnino quæ de officio & munere prætorum scripta sunt suprà lib. 2. cap. 15.

e In albo proponuntur.] Vide etiam suprà lib. 2. cap. 8.

f Cornelius legem tulit.] Asconius Pædianus in illo ipso argumento orationis Ciceronis pro C. Cornelio.

g Sed Aediles.] In d. §. prætorum. versic. proponebant. Instit. de iure natur. gent. & ciuili. & patet ex l. 1. in prin. ff. de ædilit. edict.

[h] Estque memoriæ proditum, vt instar edictorum, prætoris interdicta valeant. nam si quid bono publico ne fieret interdixit, haud secus in eos animaduertit, qui admisere aliquid contra vetitum, quàm si quid fieri iussisset, & ob nequitiam paritum non fuisset.[i] Responsa denique prudentum pro legibus sæpe habita & recepta sunt. Quum enim interpretandi iuris, & sententiæ ferendæ de his quæ in controuersiam veniunt, potestas his tributa esset, illorum responsa, librata moderatione edita, nimirum eam vim obtinuere, ac si leges sacratæ fuissent: quæ quidem tantæ autoritatis fuere, vt suppressa ratione, illorum placita instar legis haberent.[k] Ante verò Augusti tempora ius respondendi de iure controuerso, nulli datum fuit: sed qui studiorum suorũ fiduciam habebant, consulentibus responsa dabant. Primus enim Augustus iureconsultis, velut legum ministris, de iure respondendi super his quæ in dubium disceptationemque venirent, munus dedisse fertur: & ex illo traditum, vt respondendi interpretandique iura, pro beneficio à principe peteretur facultas.[l] Quare à Tiberio Cæsare, Sabino iureconsulto interpretandi iuris, magni muneris loco, ius tributum fuit: &[m] post eum reliqui Cæsares id muneris sui esse voluere,[n] adeò vt quum ab Hadriano viri prætorij, vt de iure respondere liceret, pro beneficio peterẽt, respondisse dicatur, hoc non peti à principe, sed præstari solere: & ideo siquis sui fiduciam haberet, essetque iuris sciens, respondendi se facultatem non negaturum. Quare illorum responsis leges nonnũquam editæ, sæpius interpretatæ sunt. Feruntque Mazacenos iuxta Cappadoces, cùm Charondę legibus vterentur, ne sine interprete legum scita seruarent, si quod dubium ius emergeret, aliquem peritum iuris elegisse, cuius responsis & dictis parerent.[p] Eiusmodi fuere tã Papiniani, Seruij, Sulpitij, Pauli & Scæuolę: quàm Vlpiani, Trebatij, Tuberonis, Cassij, & Saluij Iuliani, aliorumque iurisconsultorum magno studio curaque elaboratæ sententiæ: quibus tam leges quàm plebiscita, prætorumque edicta, & senatusconsulta interpretandi facultas erat, proque illorũ responsis in iudicio & foro ius sæpe dictum est. Hic[q] enim Cassius nepos fuit Tuberonis ex filia, quæ neptis erat Seruij Sulpitij, iuris scientissimus & consultissimus, Papinianus verò Scæuolæ discipulus, & vt in plurium est monumetis, sub Seuero principe in summam commendationẽ venit. Vlpianus autem, Paulus, Pomponius, Triphonius, Metianus, Celsus, Proculus, Modestinus, Alphenus, Aphricanus, Florentius, Martianus, Callistratus, Hermogenes & Venuleius, sub Alexandro Seuero floruere, in eius societatem & iura familiaritatis allecti, Papiniani omnes discipuli. Vlpianum verò ipse Alexander præ cæteris ob morum probitatem, & singularem iuris scientiam, amplissimis honoribus honestauit, & re familiari auxit: qui tamen ab Heliogabalo, quòd bonus vir esset, officio motus fuit. Alphenus verò ab adolescentia tonstrinam exercuit,[r] mox sub Sulpitio iuris scientissimus euasit, ita vt consul effici, & decedens, publico funere efferri meruerit. Trebatius, licet sub disciplina Ciceronis iuris peritissimus, aliquot libros de iure ciuili composuisset, & de religionibus nouem, tamen & versu heroico plurimum valuit, & inter poetas adnumeratus est.[s] Saluius autem Iulianus, proauus fuit Didio Iuliano, qui post Pertinacem, imperium tenuit.[t] Papinianum verò Caracalla iussit interfici, quòd fratris necẽ quem

Responsa prudẽtum.

Respõdendi ius quãdo primò datũ.

Verba sũt Pompony in l. 2. non lõge à fine. ff. de orig. iur.

Iurisperitus peculiaris ad danda respõsa apud Mazacenos.

Iurisconsulti quibus interpretandi ius datum.

Caracallæ insolẽtia.

ANNOTATIONES.

h Estque memoriæ proditum.] Vide ff. & Institut. de interdict. per totum.

i Responsa denique prudentum.] Iustinianus in §. responsa. Instit. de iure natur. gent. & ciuili.

k Ante verò Augusti tempora.] Pomponius in l. 2. §. & vt obiter. ff. de orig. iuris.

l Quare à Tiberio Cæsare.] Idem ibid. versic. ergo Sabino.

m Et post eum &c.] Vt probatur ex sequẽtibus.

n Adeò vt cum ab Adriano.] Et id quoque est d. l. 2. vbi suprà, versic. & ideo optimus.

o Feruntque Mazacenos.] Strabo lib. 17.

p Eiusmodi fuere.] Sunt nomina nostrorum Iurisconsultorum.

q Hic enim Cassius.] In d. l. 2. §. huic successit. ff. de orig. iuris.

r Mox sub Sulpitio.] In d. l. 2. §. ad hoc. versic. ex his auditoribus.

s Saluius autem Iulianus.] Aelius Spartianus in vita Didij Iuliani, in princ.

t Papinianus verò.] Aelius Spartianus in vita ipsius Caracallæ.

interfecerat, apud senatum excusare nollet, asserentem non tam facilè patricidium excusari posse, quàm fieri.[u] Fertur verò Caligula,[x] qui hostis humani generis dictus est, omnia iurisconsultorum placita inducere, & præter se, nullum de iure respondere voluisse.[y] Postremò principũ placita, quæ constitutiones appellantur, pro legibus etiam recepta fuere. Nam quum diuus Cæsar, & sequuti principes summam imperij haberent, & soli iura darent, omnis condendæ legis ius potestasque lege Hortensia à populo ad principem translata fuit, ita vt quod principum decretis communis iuris decernendi causa statutum esset, etiam sine populi consilio pro lege haberetur.[z] Non tamen omnis Cęsaris voluntas lex putanda est, quia si quid princeps non publico decreto, vt inter exempla referatur, sed priuati iuris causa statuisset, id nõ esse legem cõuenit: quippe priuata decreta principis in exemplum non deducuntur. Diuus autem Traianus vir omni laude dignus, quum priuilegiis ab se editis, aut ob merita indultis, multos initi, atque in exemplum trahi videret, veritus ne contra leges moresque maiorum, ad alias causas perferrentur, illaque in iudiciis & foro pro lege acciperẽt, diplomatibus libellisque nunquam ex scripto respondebat, ne perniciosum inde exemplum, & quasi seminarium mali oriretur: sed tantùm verbo, quibus visum est, assensisse fertur, aut priuilegia induxisse. Tametsi vetus mos esset, principem scripto adire, & consulentibus per libellos respondere.[a] Quod & Nero fecit, qui in iure dicundo, nisi scripto, & sequenti die postulatoribus respondit.[b] Proditur tertius Antiochus tanti decreta legum fecisse, vt datis diplomatibus edixerit, vt si quid suo iussu contra leges & iura decretum foret, ne sibi parerent, impuneque aduersarentur:[c] cuius exemplo Agesilaus, non aliter promissa præstare voluit, quàm si iusta essent. Marcus quoque Antonius orator è tot millibus orationum, nullam ex scripto edidit concionem: vt si quid parum laude dignum, & contra legum decreta in his compertum esset, posset à se dictum inficiari. Quod parum prospiciens L. Crassus orator, quum à M. Bruto increpitus esset apud iudices, quòd ex duabus orationibus capita inter se contraria edidisset, respondit, orationes esse causarum & temporum, non autem hominum & patronorum.

Principum placita.

Priuata decreta principum.

Responsio principum per libellos

Egregium Antiochi edictum.

ANNOTATIONES.

v Fertur verò Caligula.] Suetonius in vita illius cap. 34.

x Qui hostis humani generis.] Plinius lib. 7. cap. 8. appellat hunc Caium Caligulam & Domitium Neronem faces humani generis, & posteà ipsum Neronem hostem generis humani.

y Postremò principum placita.] Vlpianus in l. 1. ff. de constitution. princip. Iustinianus in §. sed & quod principi. Instit. de iure natur. gent. & ciuili.

z Non tamen omnis Cæsaris voluntas.] Is locus suprà est allegatus in verbo, Postremò principum &c.

a Quod & Nero fecit.] Suetonius in vita illius, cap. 15. in prin. & Tacitus.

b Proditur tertius Antiochus.] Plutarchus in Apophtheg. Imperatorum.

c Cuius exemplo Agesilaus.] Idem in Apoph. Laconicis, Cum quidã, inquit, ei aliquando dixisset, Promisisti, ac sæpius idem repeteret, Per Iouem, ait, si quidem iustum est: sin minus, dixi quidem, sed non promisi.

Qui primi de plebe ad dictaturam, consulatum, & præturam, aliosq́ magistratus euecti fuerint, & de ephoris quæ tradantur.

Cap. XXIIII.

QVo tempore in monte sacro[a] magistratus sibi plebs creauit, quos sacrosanctos fecit, id cautum est, ne cui patricio illos capere liceret, quod non ab re sancitum fuit: Nam quum aduersus potentiam patriciorum, tribunum propugnatorem fautoremque sibi plebs creasset, vt querelas criminationesque in patres acciperet, periniquum videbatur, vt in quo defensores sibi plebs adsciuerat, ad id fastigium honoris, illos qui sibi infensi infestique erant, aduocaret.

ANNOTATIONES IN CAP. XXIIII.

a Magistratus sibi plebs creauit, quos sacrosanctos fecit.] Intelligit de Tribunis plebis, vt videre est ex iis quæ diximus suprà lib. 1. cap. 5.

[b] quorum instar ephori apud Lacedæmonios habuere: qui sicut tribuni plebis Romæ consularem potestatem, ita regum Spartanorum insolentiam reprimerent, ne imperio abuterentur, nimiæque ferociæ & audaciæ assuescerent. [c] Qui à principio quinque ex amicorum numero fuere, vt ministri regum auxilio allecti, scilicet quum reges foris bella gererent, ipsi domi iura darent, [d] primùm à Theopompo Spartanorum rege instituti necessitatis causa, [e] licet Spartana lege cautum fuerit, vtrique regi cum exercitu foras prodire non licere. [f] Paulatim eò licentiæ processere, vt regi non assurgerent, [g] & seorsum tribunal haberent, [h] & non modò magistratus comprimerent, & in disquisitionem vocarent, ac de vendendis emendisque rebus cognoscerent, sed regi, quid facto opus erat, præscriberent, quibusque annis copiæ educendæ forent, quoque tempore equitatus, aut grauis armatura, & peditum acies promouendæ, enunciarēt. Adeoque omnium rerum gerendarum censores erant, vt [i] Archidamum Lacedæmoniorum regem graui affecerint mulcta, quòd cum vxore exigui corporis nuptias contraxisset, quòd liberos tantùm non reges se geniturum cogitasset, ipsumque in disquisitionem vocare, & in carcerem trudere, atque morte afficere possent, sicut [k] de Pausania, [l] Agide, & aliis factitatum accepimus, [m] eoque insolentiæ processere, vt quum iniissent magistratum, seruis primùm bellum indicerent, quod olim cum Messeniis conspirassent, magnisque calamitatibus & multiplici incommodo Spartam affecissent: [n] mox, vt singuli barbam rasitarent, per præconem edicerent, vt si qui minus dicto audientes forent, internoscerent. [o] Vtque maiori formidini essent, iuxta triclinium vbi tribunal habebant, Timoris sacellum erexere. [p] Vtque occasionem regis criminandi scrutarentur, singulis nouenniis cælum & sidera silenti nocte obseruarunt, vt si stellam ex cæli regione in aliam declinantem aut radiantem vidissent, reges contra deos aliquid molitos criminarentur: itaque efficiebant, vt regimini cedere, & magistratu abire cogerentur. [q] Erat tamen ius regi, vt si ab ephoris vocatus, primæ & alteri iussioni non pareret, contumacia fraudi non esset: tertiæ nisi paruisset, imperio cogi poterat. Qui quidem ephori vnà cum regibus singulis mensibus mutuò iurabant, pro legibus Lycurgi imperatum ire, & regnum incōcussum tenere. [r] Hos postea Cleomenes, quum crudelem

Lex Spartana.

Ephororū insolentia.

Sacellum timoris.

ANNOTATIONES.

b Quorum instar ephori apud Lacedæmonios.] Theopompus cum primus instituisset, vt ephori Lacedæmone crearentur, ita futuri regiæ potestati oppositi, quemadmodum Romæ Consulari imperio Tribuni plebis sunt obiecti, atque illi vxor dixisset, id egisse illum, vt filiis minorem potestatem relinqueret, Relinquam, inquit, sed diuturniorem. Plutarchus in Lycurgo, & ante hunc Cicero lib. 3. de legibus, Quare, inquit, nec ephori Lacedæmone sine causa oppositi regibus, nec apud nos Consulib. Tribuni.

c Qui à principio quinque.] Plutarchus in Cleomene.

d Primùm à Theopompo.] Id iam dictum est ex Plutarcho suprà hoc eodem cap. in verbo, Quorum instar ephori.

e Licet Spartana lege.] Herodotus libro 5. Ob quam Regum dissensionem lex apud Spartam lata est, non licere vtrique Regi cum exercitu prodire.

f Paulatim eò licentiæ processere.] Plutarchus in Cleomene.

g Et seorsum tribunal haberent.] Idem ibid.

h Et non modò.] Hoc videre est ex eodem in eiusdem Cleomenis vita.

i Vt Archidamum.] Plutarchus in Agesilao authoritate Theophrasti, de quo & vide nostras leges Connubiales l. 2. num. 73. incip. E nostris. Sed & Plistonactem & ipsum Regem, ob rem quampiam malè administratā pecunia mulctarūt: quam cum ob magnitudinem soluere non posset, ex Lacedæmone secessit, vt tradit idem Plutarchus in Pericle, Et Agidem quoque Regem, quòd reuersus ab exercitu, quo Athenienses debellarat, apud vxorem cœnauerat, mulctarunt, eodem teste in Apoph. Lycurgi. Sed & Agesilaum illum magnum mulctarunt prius, quòd ciues communes sibi soli vendicaret: deinde quòd inermis magno se periculo obiecisset, vt & tradit idem author in vita illius.

k Sicut de Pausania.] Thucydides libro 1. belli Peloponnesiaci, & Xenophon rerum Græcarum, lib. 3. in fi. & Probus Aemy. in vita ipsius Pausaniæ.

l Agide.] Plutarchus in vita illius.

m Eoque insolentiæ processere.] Plutarchus in vita Lycurgi, ex Aristotelis authoritate in Politicis lib. 2. c. 6.

n Mox, vt singuli barbam rasitarent.] Plutarchus in Cleomene, eiusdem Aristotelis testimonio.

o Vtque maiori formidini.] Plutarchus ibid.

p Vtque occasionem Regis criminandi.] Hæc vsque ad versic. Erat tamen. sunt Plutarchi in Agide.

q Erat tamen ius.] Idem Plutarc. in Cleomene.

r Hos posteà Cleomenes.] Plutarchus in vita illius, & in vita Arati.

Ephori gradu deiecti. in modum dominarentur, sustulit, & restituta regi potestate, illos de gradu deiecit, & dominium abrogauit. [s] Si tamen reges dissentirent, variatis sententiis, illi qui videretur melior, standum erat: quòd si in vnam sententiam conuenirent, nulli ephororum contraire fas erat. [t] Ergo plebeios magistratus nulli patricio sumere licebat: [v] Idque Volero tribunus plebis rogatione promulgata statuit, plebsque sciuit, vt plebeij magistratus sine patribus, sed tantùm admissa plebe, tribunitiis comitiis fierent. Cumque patricij magistratus auspicatò fierent, solos plebeios inauspicatos esse, & minoribus regia auspiciis, peruulgatum est. Et tametsi ad dictaturam, consulatum, præturam & censuram nulli nisi patricij anteà admitterentur, tamē sequutis temporibus patricij magistratus cum plebe communicati fuere: [x] Siquidem Sextius primus de plebe consul factus est, quod deinde fuit Licinia lege cautum, [y] quam C. Licinius & L. Sextius tri. pl. promulgarunt, vt cōsulatus cum plebe communis foret. [z] Quintus quoque Publius Philo præturam, [a] & Caius Licinius Stolo, de plebe homines, magisterium equitum cum patribus gessere. [b] Quinetiam dictaturam, in qua summus splendor & amplitudo erat, censuramque cum plebe communicatam inuenimus: [c] nam & Caius Martius Rutilius primus dictator & censor, [d] deinde Q. Pompeius, & Q. Metellus vterque ex plebe censores facti sunt. [e] quam legem Philo dictator tulisse fertur. Omnes denique patricij magistratus, [f] etiam pontificatus, & sacerdotia cum plebe communicata fuere. Nec modò ex plebe ciues, [g] sed Latini nominis, & demum exterarum gentium populi, ad magistratus & honores Romæ prouecti fuerunt. [h] Tribunatum verò plebis longo tempore nihil cum patribus consociatum habuisse comperimus, nisi quum finito decemuirali imperio, nouos tribunos plebis cooptari oporteret, Spurium Tarpeium & Aulum Aeternium patricios & consulares, in collegium tribuni adsciuerunt. Et [i] mox Minutius magister equitum, qui de Spurio Melio sumpsit pœnas, & postea Appius Pulcher, vt Ptolemæo bellum indiceret, & [k] deinde Publius Clodius, vt tribunus plebis fieret, à patribus ad plebem transiuere: donec post Syllæ tempora tribunatus plebis passim à patriciis & summis honoribus functis, appeti cœpit: qui prouincias sortiri, & imperium gerere, atque cum fascibus & lictoribus etiam extra vrbem incedere cœperunt. Tantique postea honoris habitus est, vt populum Romanum [l] Octauio Augusto, &

Plebeij magistratus.

Patricij magistratus cū plebe communicati.

Extera gentes ad magistratus Romæ prouecta.

Tribunatus plebis à patriciis captus.

Honos tribunitiæ potestatis.

ANNOTATIONES.

s Si tamen Reges dissentirent.] Idem in vita Agidis.

t Ergo Plebeios.] Redit ad Romanos, & de hoc supra dictum est in princ. huius cap.

v Idque Volero Tribunus plebis.] Liuius 1. decad lib. 2. non adeò longè à fine.

x Siquidem Sextius.] Liuius 1. decad. lib. 6. in fi. & lib. 7. in princ. & lib. 10. in Oratione P. Decij Muris. & Plutarchus in Camillo. Plinius autem Secundus de viris illustribus, cap. 20. dicit, Licinium Stolonem primum e plebe Consulem factum. de quo etiam dictum est suprà lib. 1 cap. 9.

y Quam C. Licinius.] Gellius libro 17. cap. 21. Imo tandem non licuit duos simul patritios Consules creari, teste Liuio 3 decad. lib. 7. & 4. decad. lib. 9. Vide tamen suprà lib. 3. cap. 3. post princ.

z Q. quoque Publius Philo.] Liuius 1. dec. lib. 3.

a Et C. Licinius Stolo.] Idem Liuius 1. dec. li. 7.

b Quinetiam dictaturam.] Hoc probat in seq.

c Nam & Caius Martius Rutilius.] Liuius 1. decad. lib. 7. & lib. 10. in ea Oratione P. Decij. Lucius autem Florus Epitome ipsius Liuij libro 13. scribit, Domitium Censorem primum ex plebe lustrum fecisse.

d Deinde Q. Pompeius, & Q. Metellus.] De his duobus ipse Florus d. Epitom. lib. 59.

e Quam legem Philo Dictator.] Liuius 1. decad. lib. 8.

f Etiam Pontificatus & sacerdotia.] Liuius 1. decad. libro 10. Primus autem omnium Pontifex Maximus ex plebe creatus est T. Coruncanus, teste Floro d. Epitom. lib. 18.

g Sed Latini nominis.] Hic vide Liuium 1. dec. lib. 8. non multò post princ.

h Tribunatum verò plebis.] Hæc vsque ad versiculum, Et mox. sunt Liuij 1. dec. lib. 3.

i Et mox Minutius.] Liuius 1. dec. lib. 4.

k Et deinde P. Clodius.] Plutarchus in vita Catonis Vticensis.

l Octauio Augusto.] Disces ex Appiano Alexandrino lib. 5. belli Ciuilis, Augustum in perpetuum plebis Tribunum fuisse à Romanis delectum, vt à primo magistratu ipsum auerterent: hisque auspiciis initiisque eum Tribunitiam potestatem suscepisse, quam tamen immemor ad fulciendā monarchiam deponere noluit, atque insuper in priuignos suos Tiberium & Drusum transfudisse. Suetonius quoque in ipsius Augusti vita cap. 27. Tribunitiam potestatem

[m] deinceps Cæsaribus, tribunatum plebis dedisse, pro magno fuerit munere existimatum. Illud est tamen minimè prætereundum,[n] quòd quum à tribuno ple. dies dici consuli prætorique possit,[o] ipse tamen iure sacrosanctæ potestatis ab omni potentia magistratus immunis erat.[p] Si tamen potestate tradita abuteretur, aut si iura plebis minueret, vel vbi intercedendum minimè fuisset, intercederet, seu si contra commoda plebis aliquid molitus esset, poterat ei dies dici, & à consule vel tribunis reus agi: cunctisq; suffragãtibus tribubus, de gradu deiici, & pœnis coerceri. Tunc enim sacrosanctus esse desinebat, & prophanus erat.[q] Quòd nouem tribuni plebis cum Sp. Cassio, ne magistratus more maiorum subrogarentur, contra libertatem populi Romani coniurarant, Publius Mutius tribunus plebis eis non solum tribunatum abrogauit, sed & pœnas debitas iure & lege inferri peruicit.[r] Et Tiberius Gracchus in tribunatu Octauium collegam contra commoda plebis intercedentem, tribuum maiori parte suffragante, potestate priuauit.[s] Verba verò legis quibus tribunus plebis sacrosanctus fit, asscripsi: Tribunum inuitũ, tanquam vnum è multis, nemo cogito agere, neque verberato, neque alteri vt verberet imperato, neque occidito, neque occidi iubeto. Si quis autem prohibitorum horum quid fecerit, impius execrabilisque esto, bonaque eius publicato ad sacra Cereris, & qui aliquem hæc agentium occiderit, cædis expiatus esto.

Trib. ple. potestate abutentes.

Legis verba de tribunis sacrosanctis.

ANNOTATIONES.

testatem perpetuam recepit. Tacitus lib. 3. Tiberius fama moderationis parta, quòd ingruentes accusatores represserat, mittit literas ad Senatum, queis potestatem Tribunitiam Druso petebat, id summi fastigij vocabulum Augustus reperit, ne Regis aut Dictatoris nomen assumeret: ac tamen appellatione aliqua cætera imperia præmineret.

m Et deinceps Cæsaribus.] Vt Vespasiano, ex Plinio in proœmio historiæ naturalis non longè post princip. Triumphalis & Censorius tu, sextumque Consul, ac Tribunitiæ potestatis particeps. Et Traiano, ex altero Plinio in Panegyrico ipsius Traiani, Simul filius, simul Cæsar, mox Imperator, & consors Tribunitiæ potestatis, & omnia pariter & statim factus es. Et Adriano, & Antonino Pio, ex Iulio Capitolino in vita ipsius Pij. Et Antonino Philosopho, ex eodem in vita illius. Spartianus autem in vita ipsius Imper. Adriani scribit illum a Traiano Tribunum plebis factum, in quo magistratu ad perpetuam Tribunitiam potestatem omen sibi factum asserit, quòd penulas amiserat, quibus vti Tribuni plebis pluuiæ tempore solebant, Imperatores autem nunquam.

n Quòd cùm à Tribuno pleb. dies dici Consuli prætorique.] De hoc iam dictum est libro 1. cap. 3.

o Ipse tamen iure sacrosanctæ potestatis.] Vide & tu suprà eodem lib. 1. c. 3.

p Si tamen potestate tradita abuteretur.] Hæc vsque ad vers. Quod nouem. sunt Plutarchi in Tiberio Graccho.

q Quod nouem Tribuni.] Valerius Maximus lib. 6. cap. 3.

r Et Tiberius Gracchus.] Plutarchus in vita illius.

s Verba autem legis.] Hæc vsque ad finem capitis desumpta sunt ex Liuio 1. dec. lib. 3.

Quas acies, quósve exercitus, qui duces parua manu profligarint, quéve flumina Xerxis exercitus epotarit. Cap. XXV.

ACies profligatas & exercitus parua manu cæsos ad interitum, ita vt vix pauci superfuerint, tres præcipuos ab autoribus memoratos ferunt, licet ex omni antiquitate si quis reputare volet, innumeras inueniet.[a] Quum enim Assyriorũ rex Cyrus contra Scythas cum valido exercitu occœpisset bellum facere, postquam eos ingenti clade afflixit, cæso etiam vnico regis filio, Tomyris regina Scytharum dissimulans ægritudinem animi, inter angustissimos tramites Assyrios nacta, ita illos cęcîdit, vt parua manu hostium ingentes copias fuderit, ducentaque millia Persarum vna acie trucidarit, tanta cæde, vt ne nuncius quidem luctuosæ cladis superfuerit.[b] Alteram, quum inter Locrenses Epizephyrios & Crotoniatas sæuienti-

Tres exercitus parua manu profligati.

Tomyris aduersus Assyrios.

ANNOTATIONES IN CAP. XXV.

a CVm enim Assyriorum Rex Cyrus.] Hæc prima historia latissimè refertur ab Herodoto lib. 1. non longè ante fi. & Iustino lib. 1.

b Alteram cùm inter Locrenses.] Strabo lib. 6. & Iustinus lib. 20. qui non consentiunt in numero occisorum, & nonnihil Cicero li. 2. de Natura deor.

bus odiis certaretur, tanto furore animorum, & quasi vecordia ad pugnam fuisse procursum ferunt, vt quindecim Locrorum millia aduersus Crotoniatarum centum viginti millia sæuè & atrociter pugnam inire non dubitarint, Locrensésque tam parua manu tot millia Crotoniatarum felicitate mira vno prælio attriuerint, ita prorsus, vt ex ea strage pauci vix fuga elapsi superfuisse dicantur, eaque ad Sagram Metaponti fluuium commissa pugna, ad posteros celebrem memoriam nominis dederit, vulgo iactato prouerbio, ἀληθέστερα τῶν ἐπὶ σάγρας. [c] Tertiã, cùm duce Milciade in campis Marathonus contra Artaphernem & Datym Darij præfectos, ab Atheniensibus vno prælio feliciter pugnatum & debellatum est, in qua decem Atheniensium millia, Persarum plus centum decem millia crudelem in modum afflixerunt, toto cæso exercitu. [d] Fuit autem Marathon Atticæ ciuitas, ab Athenis haud plus decem millibus passuum distans. [e] Iterum quum annis intercedentibus, contra Xerxem arma Græciæ inferentem qui bellum diis hominibusque indixerat, memorabilis Spartanorũ ad Thermopylas, & claustra illa tam natura quàm munimento inexpugnabilia, pugna commissa fuit, trophæis & monumentis celebrata: quorum tam insolens victoria proditur, vt decem hominum millia, duce Leonida, contra innumerabiles Persarum copias claustra tenere, & sexcenti Spartani, quingentorum millium castra inuadere non dubitarint: vbi tanta strage ad satietatem sæuitum est, vt difficile dictu sit, Spartanorum Atheniensiúmque, vel singulorum præcipuam virtutem, vel vniuersorum laudes dinumerare: ad id verò cladis processum, vt quid funerum absumptum sit, illud argumento fuerit, quod cadauera passim strata prælio vel tempestate, corporaque morbo & vastitate enecta, aliosque alia peste absumptos, mare & terra vix ceperit: quique modò terrestres naualesque copias vltra decies centena peditum, equitũ verò octoginta millia armatorum, in expeditionem duxerat, cuique sexcenta millia frumenti modia diurna cibo, & tot flumina exhausta potui non suffecerint: is cum multa cæde & fuga à paucissimis cæsus & profligatus, inconsulti certaminis, & temerariæ expeditionis insignes pœnas dederit: ipséque tanti exercitus imperator magnificus tanta clade oppressus, inermi naue per stragem corporum armorumque vix effugerit. In [f] qua quidem re non minori miraculo proditur, tantas copias ab vno Pythio Bithyno epulo exceptas magnificè, frumentóque, veste ac viatico adiutas. Fuit illa quoque memorabilis exempli clades celebrata sermonibus, cum ad Granicum amnem, aut Arbelam, vel quum ad Amanicas Pylas in faucibus angustis ab Alexandro signis collatis cum Dario pugnatum est, in qua prope ad internecionem dimicatum fuit: vbi vltra centum millia Persarum peditum feruntur cæsa, equitum verò decem millia: ex Macedonibus verò non vltra trigintaduo pedites, equites autem centum quinquaginta occidisse. Ad Granicum verò barbarorum viginti millia, equitum verò duo millia fœdum in modum occubuere, quum ex Alexandri exercitu triginta quatuor fuisse desideratos, quidam monumentis testati sint. Romani autem licet incredibili felicitate sæpe hostium copias ad extremum exitiũ profligarint, tamen præcipuis cladibus, & infanda strage maximè hostem affecere, vel quum [g] M. Liuius & Claudius Nero Hasdrubalem suppetias Hannibali

Locrenses aduersus Crotoniatas.
Prouerbiũ.

Spartani aduersus Xerxem.

Pugna Alexandri aduersus Darium apud Granicum.

Romanorũ parua manu victoria.

ANNOTATIONES.

c Tertiam cùm duce Milciade.] Herodotus libro 6. Probus Aemylius in vita ipsius Milciadis, Plutarchus in Aristide, & in Paralellis, cap. 1. & Iustinus lib. 2. & Paulus Orosius lib. 2. cap. 9. vbi dicit ducenta millia Persarum cecidisse.

d Fuit autem Marathon.] Strabo lib. 9. Herodotus lib. 6. non ciuitatem, sed locum esse dicit his verbis, Etenim erat locus Atticæ Marathon, proximè Eretriam, ad equitandum opportunissimus. Et Pausanias lib. 1.

e Iterum cum annis intercedentibus.] Herodotus libro 7. Diodorus Siculus lib. 11. & Plutarchus in Themistocle.

f In qua quidem re non minori miraculo.] Iustinus lib. 12. Q. Curtius lib. 3. & Herodotus lib. 7. Et vide Paulum Orosium lib. 4. cap. 1. Adde autem superioribus Agathoclem cum duobus tantùm millibus suorum 30. millia Pœnorum Hannone duce interfecisse, duobus tantùm ex suis desideratis.

g Vel cùm Marcus Liuius.] Liuius 3. dec. lib. 8. & Plutarchus in Hannibale.

h Vel

ferentem, ad Metaurum ingenti ſtrage debellarunt, vbi par Cannenſi cladi exitium redditum fuiſſe memorant. [h] Vel quum Fabius Æmylianus vix triginta millibus mili tum ad Rhodanum plus ducenta Gallorum millia ingenti ſtrage deleuit. [i] Vel quum contra Antiochum haud minus feliciter pugnatum eſt, plus quinquaginta millibus hoſtium cæſis, vigintiquatuor equitibus, & trecentis peditibus Roma. deſideratis. [k] Aut quum C. Marius Cimbros & Theutonos ad aquas Sextias parua manu cęcîdit. [l] Vel quum Sylla contra Mithridatem ad Orchomenum & Cheroniam ducens, illius copias fudit, & in intimas ſolitudines egit. [m] Aut quum cõtra Archelaũ non longè à Piræo commiſſo prælio, ita eum deformauit, vt ex viginti hoſtium millibus vix decem ſuperfuerint, ex Syllæ verò exercitu vix quatuordecim deſiderati ſint. [n] Aut quum Pompeius eundum Mithridatem ſtrage atrociſsima perculit, quadraginta millibus hoſtium cæſis, non pluribus viginti ex ſuis interfectis. [o] Vel quum Lucullus contra Tigranem bellum magnis conatibus aggreſſus, multiplici eum clade affecit, in quo Romanorum vix pars vigeſima copiis hoſtium accedere viſa eſt: cuius pugnæ tanta Romanorum felicitas fuiſſe traditur, vt vltra centum millia hoſtium promiſcua cæde occiſa, Romanorum verò non vltra centum vulnerati, occiſi autem quinque dicantur. Tam paruo impendio tam inſolens victoria ſtetit. [p] Ælij quoque Galli in expeditione Arabica memorabilis victoria inter illuſtria adnumeratur, vt poſt excidia & vaſtationes agrorum. pluribus oppidis expugnatis, plus triginta hominum millibus fœdè cæſis, & profligatis, non amplius ſeptem ex ſuis interfectis, illuſtri victoria potitus fuerit. [q] Mitto Caij Cæſaris felicitatem, cuius longè lateque diffuſa virtus fuit, quoties belli caſibus agitatus contra Aquitanos, Heluetios, Aruernos, reliquosque Gallos & Germanos, aliasque exteras & incultis moribus gentes, parua manu innumeras hoſtium copias fudit. Quoties aduerſus maximos conatus inops ipſe & imparatus præſentiſsimo animo reſtitit: quoties admotas hoſtiliter legiones fudit, quot prælia confecit, quàm firmiſsima hoſtium præſidia ſæpe conuulſit, & labefactauit, quas vrbes & gentes vi & obſidione domuit, aut deditas in deditionem fidemque recepit, ita vt an virtute animi & mentis magnitudine, an felicitate & fortuna plus valuerit, difficile ſit diiudicare. Sed poſt tot ſucceſ-

ANNOTATIONES.

h Vel cùm Fabius Aemylianus.] Strabo lib. 4.

i Vel cùm contra Antiochum.] Liuius 4. dec. lib. 6. Valerij Antiatis authoritate ſcribit ex 10. milenis militum Regij exercitus 40. millia cecidiſſe, ſupra 5. millia capta, Romanorum autem 150. interfectos fuiſſe. Sed & idem eiuſdem deca. lib. 7. aliam aduerſus ipſum Antiochum pugnam, quæ ea eſt, cuius Alexander hic meminit, in qua (inquit Liuius) ad quinquaginta millia peditum Regis, & equitum quatuor millia fuiſſe cæſa dicuntur: Romanorum autem non plus 300. pedites, quatuor & viginti equites, de Eumenis exercitu, qui cum his pugnabat, quinque & viginti.

k Aut cùm C. Marius.] Plutarchus in vita illius, & L. Florus Epitome Liuij libro 68. vbi ſcribit cæſa fuiſſe 200. millia, capta nonaginta. Paulus Oroſius in interfectis cum illo conuenit, ſed captos fuiſſe 80. millia. Et paulò pòſt ſcribit alio prælio ipſum Marium eoſdem viciſſe, in quo 140. millia cæſa ſunt, 40. millia capta. Atque ita duobus illis prælijs 350. millia eorum occiſa, & 140. millia capta, abſque innumera mulierum multitudine, quæ ſe ſuóſque paruulos fœmineo furore, vi autem virili necauerunt. Vide Lucium Florum Epito. 3. in bello Cymbrico. Et de hac quoque re loquens Seneca libro de Ira 1. Quid Cymbrorum Theutonicorum tot millia ſuperfuſa Alpibus ira ſuſtulit, vt tantæ cladis notitiam ad ſuos non nuncius, ſed fama pertulerit?

l Vel cum Sylla contra Mithridatem.] Hoc cum ſequenti coniungi debet. Archelaus enim ex ducibus Mithridatis vnus erat: vt videre eſt ex Plutarcho in Sylla.

m Aut contra Archelaum.] Appianus Alexandrinus in bello Mithridatico, Paulus Oroſius hiſtoriarum lib. 6. c. 2. Aliter Plutarchus in vita Syllæ.

n Aut cùm Pompeius.] Appianus ibid. & Paulus Oroſius dicto lib. 6. cap. 4. vbi ſcribit ex exercitu Regis 40. millia fuiſſe cæſa aut capta, ex Romanis vix 40. interfectis.

o Vel cùm Lucullus.] Plutarchus in vita illius, & vide Paulum Oroſium d. lib. 6. c. 3.

p Aelij quoq; Galli in expeditione Arabum.] Vide Strabonem lib. 7. vbi de hac Galli expeditione, & libro 16. non longè à fine, vbi multò plura, & nonnihil lib. 17. & Plinius lib. 6. cap. 28.

q Mitto Caij Cæſaris felicitatem.] Ipſe Cæſar in Commentariis de bello Gallico, Suetonius & Plutarchus in vita illius, Paulus Oroſius lib. 6. c. 9.

ſus & felicitates vna Romanorum clades inter exempla memoratur inſignis, [r] quum Lucius Bebius in Hiſpaniam ducens, agmine inexplorato per abditos ſaltus & inuias regiones in inſidias præcipitatus, circunuentus a Liguribus & oppreſſus eſt, oportueritque Maſilienſes tam luctuoſam cladem per nuncios Romanis ſignificare. [s] Altera poſt Cannenſem cladem cum duce Caio Manlio & Quinto Cepione, à Cimbris & Theutonis, legionibus fuſis, plus octoginta Romanorum & ſociorum millia ad Rhodanum fœdè cęſa & debellata fuere: vbi tantum cladis acceptum, vt vix decem ſuperfuiſſe dicantur: qua clade populus Romanus in tanto pauore & luctu fuit, vt velut vltima publicorum malorum paſſus, iuſtitio indicto, ſicut in magna cõſternatione aſſolet, prætextas & laticlauos dimiſerit, & ſaga ſumpſerit. Sed ſuper omnem indignitatem fœdi exempli & memoriæ eſt, [t] quod de Valeriano Cæſare recentiore memoria proditum eſt, qui, quum optimus fuerit, infelix apparuit tamen, poſtquam vis illa vigorque & virtus bellica, atque antiquũ belli decus exoleuit, qui in expeditione in Perſas quum fœdiſsimo euentu pugnaſſet, à Sapore Perſarum rege, occiſo exercitu, captus, vſque eò deformatus fuit, tantiſque contumeliis obnoxius, vt poſt afflictas fortunas, nulla verecundia priſtinæ maieſtatis, contra decus imperij, regi Perſarum equum aſcenſuro, humi proſtratus dorſo gradum faceret. adeò Romani indigniſsimam fortunam, & grauiſſimos caſus, ac ſortis humanæ varietatem, velut magna documenta mortalitatis, nonnunquam experti fuere. [v] In qua quidem re proditur verbum Galeni filij vecordis & deliri, qui qua die de captiuitate patris reſciuit, parum curans, verbum Catonis vſurpauit: Sciebam, inquit, me genuiſſe mortalem. [x] Quæ autem flumina à tot millibus Perſarum epota, Xerxi non ſuffecerint, hæc præcipuè traduntur: Scamander & Onochonus in Theſſalia: Simois in Phrygia, qui ex Ida ſub Ilio decurrens quandoque torrentior, ad Sigeum mare ingreditur: Chydorus in Bœotia, Lyſus in Samothracia, qui per Thaſios fluit: Mænala iuxta Helleſpontum in Lyſimachia. Addit Herodotus lacum in ſinu eodem triginta ſtadiorum, quem ſola iumenta Perſarum, quum aqua ſubſalſum ſaporem habeat, & potui inſalubris homini ſit, paucis diebus exſiccauêre.

Flumina à Xerxis exercitu epota.

ANNOTATIONES.

r Cum Lucius Bebius.] Liuius 4. decad. libro 7. paulò ante finem, vbi non declarat quanta illa clades fuerit.

s Altera poſt Cannenſem cladem.] Florus Epitome Liuij lib. 67. & Paulus Oroſius autoritate Antiatis lib. 5. c. 15.

t Quod de Valeriano Cæſare.] Aurelius Victor in vita ipſius Valeriani, Eutropius de Geſtis Romanorum, lib. 8. Paulus Oroſius lib. Hiſtoriarum 7. cap. 15.

v In qua quidem re proditur Galeni filij.] Trebellius Pollio in vita illius: ſed ex quo diſces, non Galeni legendum eſſe, ſed Gallieni.

x Quæ autem flumina.] Hæc vſque ad finem ſunt Herodoti lib. 7. in diuerſis locis, præterquam quod de Simoide hic dicitur. Verùm ille ipſe eodẽ libro, dicit Epidamnum eorum qui Achaiam perlabuntur, maximum, niſi ægrè admodum ſuppeditauiſſe. Nec ſolus Herodotus ſcripſit flumina ab exercitu exhauſta, nam & id quoque dicit Diodorus Siculus, qui tamen illa non nominat lib. 11.

Quid variæ gentes de diis ſenſerint, & quàm impia & deteſtanda ſacra apud exteras gentes fuerint. Cap. XXVI.

Vàm impia & falſa inter gẽtes olim de diis opinio fuerit, quamque multiformes deorum vanitates, & quàm infandis ſacris priſci deos coluerint, dictu referre difficile eſt: [a] ſiquidem primi mortales nulla doctrinæ ſchola, nec ratione aut lege, ſed ſuo quiſque ingenio, & prout impetus animi tulit, deos genioſque adoptando, numina coluerunt. Primos enim qui antiquiſsimi fuerunt, [b] haſtas colere cœpiſſe, aut ligna delibrata corticibus pro diis veneratos accepimus: inde à Romanis religio fluxit, vt ſingulis deorum ſimulachris haſtas darent:

Haſta. Ligna delibrata.

ANNOTATIONES IN CAP. XXVI.

a Siquidem primi mortales.] Plinius li. 2. c. 7.

b Haſtas colere.] Iuſtinus lib. 43. Nam & haſtas pro Marte coluiſſe Romanos, authoritate Varronis tradit Arnobius contra Gentes, lib. 5.

[c] tametsi antiquissimos Romanorum, centum septuaginta annos sine deorum imaginibus vixisse nonnulli testati sunt [d] Indi quicquid colere cœperunt, præcipuè maximas arbores deos putauerunt, illasque pro numinibus venerati sunt, quas ferro violasse capitale fuit: [e] ex quibus nonnulli draconem quinque iugerum, velut Liberi patris simulacrum, coluerunt: [f] Persæ & [g] Massagetæ Cælum, Iouem. [h] Solem verò deum maximum dixerunt, [i] equosque illi sacrauerunt, quibus interdictum erat, ne quem præter Solem deum colerent. Quicquid verò quernis arboribus nascebatur, è Cælo missum putabant: [k] iidem Soli, Lunæ, Telluri & Igni, Aquæ ac Ventis sacrum facere instituerunt, quos omnes deos, Ignem verò præcipuum duxerunt: quæ [l] etiam magorum opinio fuit, [m] cui Thales adstipulatur, qui Ignem tam religiosè coluerunt, vt cremare corpora ducerent nefas, ne contagio cadaueris, deorum maximum violarent. Multos comperi persuasum habere, Martem peruigilem deum esse, & præsentissimum numen: [n] quare Neuri qui iuxta Borysthenem sunt, enses pro Martis simulacro adorabant. [o] Sunt qui arbitrentur, visco, quod in querna arbore nascebatur, nullum præsentius numen æstimari. Hi fuerunt Druidæ, quorum vana superstitio inter mortales præcipua fuisse traditur. [p] Alij mari porrectum collem velut præsentem deum coluerunt, quòd eo occlusa vallis, æstu Oceani non inundaret. [q] Cappadocibus quoque Mons deus habetur. [r] Et Phryges Mæandro & Marsyæ sacrificant. [s] Scythæ illi inhospitales, qui in intimas solitudines acti sunt, super sarmentorũ fascibus vetustissimo collato acinaci, velut Martis simulacro, annuis hostiis litabãt. Pœni Soli & Lunæ vniuersi sacrificãt. [t] Syri occæcatis animis pisces & [v] columbã deos sibi cõsecrarũt. [x] Troglodytæ testudines, [y] Heliopolitani

Indorum arbores. Draco. Cælum. Iupiter. Sol. Luna. Aqua. Tellus. Ignis. Aqua. Venti. Mars. Ensis. Viscus. Collis marinus. Mons. Meander. Marsyas. Acinacis. Sol. Luna. Pisces. Columba. Testudines.

ANNOTATIONES.

c Tametsi antiquissimos Romanorum.] Dionysius Halicarnasseus libro 1. Plutarchus in Numa, Clemens Alexandrinus lib. Stromat. Eusebius Cæsariensis Euangelicæ præparationis lib.6. cap.21. Sic Persæ nec statuas, nec aras erigebant, sed in loco excelso sacrificabant, vt author est Strabo lib.15. non adeò longè à fine.

d Indi.] Quintus Curtius lib.8. Deos, inquit, putant quicquid colere cœperunt, arbores maximè, quas violare capitale est, vbi hic noster Alexander videtur legere, arbores maximas, non autẽ maximè.

e Ex quibus nonnulli Draconem.] Maximus Tyrius Serm.38.

f Persæ.] Strabo lib.15. non multò ante fi. vbi dicit Cœlum Iouem esse eos putare. Asconius Pædianus in 3. in Verrem act.

g Massagetæ.] Herodotus lib.1. in fine.

h Solem verò.] Strabo vbi nuper citauimus in verbo, Persæ.

i Equosque.] Herodotus d. libro 1. in fine. Ex diis vnum Solem venerantur, cui equos immolant. Et Iustinus lib.1.

k Iidem.] Scilicet Persæ, ex Herodoto libro 1. & Strabone lib.15. Nec ij soli ignem & aquam colunt, sed & Aegyptij, vt tradit Porphyrius in lib. de Abstinentia carnium, & Eusebius Præparationis Euangelicæ, lib.3. cap.2. Quod & de aqua scribit Lucianus in Ioue Tragœdo. Herodotus autem lib.7. scribit ex Magorum sententia Lunam esse Persarum præsidem. Et ad id quod de Ventis hic dicitur, vide suprà lib.3. cap.22. Et vide etiam omnino quæ scripsi in Commentariis Nobilitatis ca.31. num.575. incip. Vt non tam. & nu.591. incip. Ex quibus. vbi videbis & hos & alios multos ignem & aquam pro numinibus colere.

l Quæ etiam Magorum opinio.] Herodotus lib.3. Diogenes Laërtius in Prœmio.

m Cui Thales adstipulatur.] Vereor ne hic Alexander falsus sit: neque enim aliquid tale de eo reperitur: sed id, quòd aquam principium rerum omnium esse dicebat, vt scribit Tullius lib.1. de Natura Deorum, & alij multi, quos tibi citauimus in illis Commentariis Nobilitatis, cap.31. nume.586. incip. Fuerunt, vt fortè pro aqua ignem hic posuerit memoria lapsus.

n Quare Neuri.] Herodotus lib.4. Pomponius Mela lib.2. c.1. ad fi. Solinus c.29.

o Sunt qui arbitrantur visco.] Hæc vsque ad versiculum, Alij. sunt ex Plinio desumpta libro 16. cap.44. eodémque vltimo.

p Alij.] Scilicet Lybes apud Maximum Tyrium Serm.38.

q Cappadocibus.] Maximus eodem Sermone.

r Et Phryges.] Et Massagetæ Mæotidi paludi, & Tanai, ex eodem Maximo eodem loco. Adde quod & Magi Strimoni equos candidos sacrificauerunt, ex Herodoto lib.7.

s Scythæ.] Herodotus libro 4. Lucianus in Ioue Tragœdo, Arnobius contra Gentes, lib.5.

t Syri occæcatis animis Pisces.] Xenophon Exercitationis minoris, lib.1. aliàs 3. Cicero de Natura deorum, lib.3. Diodorus Siculus libro 3. cap.2. & Hyginus.

v Et columbam.] Xenophon vbi suprà, Diodorus Siculus lib.3. cap.5. non multò ante fin. Lucianus in Ioue Tragœdo.

x Troglodytæ.] Plinius lib.9. cap.10.

y Heliopolitani bouem.] Strabo lib.17. in duobus locis, Diodorus Siculus lib.2. c.4. vbi hunc bouem Mneuim vocat.

Bos. Vacca. Leo. Capra. Hircus. Aquila. Lupus. Cepus. Acor. Cercopit. Apis. Isis. Osiris. Serapis. Crocodili. Ichneumo. Ibes. Feles. Scarabæi. Vulcanus. Sidera. Horus. Bacchus.

Bouem, [z] Memphitæ verò Vaccam, [a] Lentopolitani Leonem, [b] Capram & Hircum Mendesij, [c] Thebani Aquilam, [d] Lycopolitani Lupum, [e] Babylonij verò Cepum, ab his velut propitio numine petita accipere arbitrantes. [f] Cyrenaici Acorem, magnum deum muscarum æstimarunt. [g] Arabes ad Memnonium, Cercopithecum cælo dicarunt, illius opem in rebus afflictis implorantes. [h] Mitto Ægyptiorum superstitionem, & falsarum opinionum ineptias, qui Apim præcipuo honore venerati, solùm responsa dare, & prosperos euentus, aut futuras calamitates præmonstrare fabulati sunt, [i] modò Isim & [k] Osiridem, [l] modò Serapim, & quod dicere piget, [m] crocodilos, [n] à quibus hominem deuorari, tanquam à deo expetitum, magni muneris habebatur loco, [o] modò Ichneumones, [p] Ibes & fœda animalia, aliaque ludibria religionum, velut deorum numina colentes, ita vt gentes aliquas quæ [q] Felem auream, [r] & alios qui Scarabæos pro diis haberent, circa Scyonem fuisse legamus. [s] Germani Solem, Vulcanum & Lunam, solos deos quos cernebant, opinati sunt: [t] quæ Anaximandri opinio fuit, vt cælestia sidera deos esse crederet. [u] Quinetiam Aegyptij Solis simulacrum diplomatibus consignatis adorant, quem Horum nuncupant, illudque precibus & votis frequentant assiduè. [x] Arabes Iouem & Bacchum. [y] Æthiopes ex diis vnũ mortalem, alterum immor-

ANNOTATIONES.

z Memphitæ vaccam.] Imo Momemphitæ, ex eodem Strabone d.lib.17.

a Lentopolitani leonem.] Idem Strabo ibi, & Diodorus Siculus lib.2.c.4.

b Capram & hircum Mendesij.] Herodotus libro 1. Verùm hi cum capras, tum verò capros hircósve omnes venerantur. Vide Strabonem vbi suprà: & de hirco Diodorus Siculus vbi etiã diximus, qui tamen ciuitatem in qua hircus colitur, non Mendem vocat, sed Mideram: nisi eæ diuersæ sint. Et Maximus Tyrius etiam de hirco, id Aegyptiis in vniuersum tribuens d.Serm.38.

c Thebani aquilam.] Strabo & Diod. vbi suprà.

d Lycopolitani lupum.] Macrobius lib. Satur.1. cap.17. vbi hæc scribit, λύκον autem Solem vocari, etiam Lycopolitana Thebaidis ciuitas testimonio est, quę pari religione Apollinem, itemque lupum, hoc est λύκον colit, in vtroque solem venerans.

e Babylonij verò Cepum.] Idem ibid. quoque.

f Cyrenaici Acorem.] Vide Plin. libro 10.c.28.

g Arabes.] Solinus, & Iuuenalis saty.15. post princ.

Effigies sacri nitet aurea Cercopitheci,
Dimidio magnæ resonant vbi Memnone chordæ.

h Mitto Aegyptiorum superstitiones.] Strabo, & Diodorus vbi suprà in multis locis, Plinius libro 8.cap.46. Herodotus lib.2. Solinus cap.35. aut aliorum distinctione 45. Lucianus in libro de Sacrificiis, in fine.

i Modò Isim.] Strabo ibidem.

k Et Osiridem.] Idem ibidem.

l Modò Serapim.] Idem Strabo etiam ibidem.

m Crocodilos.] Strabo ibidem, & Diodorus Siculus d.lib.2. cap.4. in prin. & posteà dicit crocodilum coli apud Miridem paludem. Hincque illud Iuuenalis satyra 15. in princ.

Quis nescit, Volusi Bithynice, qualia demens
Aegyptus portenta colat: crocodilum adorat.

Vide etiam Herodotum libro 2. de his fusissimè tractantem.

n A quibus hominem deuorari.] Strabo ibi.

o Modo Ichneumones.] Strabo, & Diodorus vbi suprà.

p Ibes.] Vterque in iisdem locis & Herodotus lib. 2. insuper & Tertullianus aduersus Marcionem li.2.

q Quæ felem aureum.] Plinius libro 6. cap.29. scribit in Radata oppido felem aureum coli. Strabo autem & Diodorus Siculus, vbi suprà simpliciter dicunt felem ab Aegyptiis coli.

r Et alios qui Scarabæos.] Plinius lib.30.cap.11. tradit quartanis febribus prodesse scarabęum, qui pilulas voluit, atque ob id Aegypti magnam partem Scarabęos inter numina colere. Porphyrius in libro de Abstinentia animalium, & ab eo Eusebius Præparationis Euangelicæ, lib.3.cap.2. Porrò Aristophanes in ea fabula cui εἰρήνη nomen est, siue seriò, siue ridiculo (qui mos illius frequens est) Scarabęos dicit esse in tutela Iouis Catæbatis, id est, desponsoris. Et hactenus Alexander de Diis Aegyptiorum. Virgilius autem lib.8. Aeneid de iis loquens sic scribit,

Omnigenumq́; deûm monstra.

s Germani.] Id Cæsaris est lib.6. de bello Gallico, Deorum, inquit, numero Germani eos solos ducunt quos cernunt, & quorum apertè opibus iuuantur, Solem, & Vulcanum & Lunam. Reliquos ne fama quidem acceperunt. Tacitus tamen libro de Moribus Germanorum, eos dicit Mercurium, Herculem & Martem venerari: & de Marte quoque testis est Suetonius in Vitellio, cap. 10. Sed & alios quoque deos eos colere videbis suprà hoc eodem lib. cap.4.

t Quæ Anaximandri opinio fuit.] Apud Plutarchum de Placitis Philosophorum, libro 1.cap.7. quæ etiam fuit ipsius Pythagoræ, vt tradit Laertius in vita illius.

v Quinetiam Aegyptij.] Idem scribit Lilius Gyraldus de diis Gentium, syntagm.1. ad finem, sed nullo quoque authore citato. Sed tu vide Macrobium Saturnalium lib.1.c.21. vbi & id simulachrum describit.

x Arabes.] Arrianus autem de Gestis Alexandri, libro 7. dicit duos tantùm deos Arabes colere, Cœlum & Dionysium, huiúsque rei rationem reddit.

y Aethiopes.] Strabo lib.17.

z Non

talem putant: [z] nonnulli Pœnam & Beneficium, [a] Assyrij [b] & Persæ vnum bonorum largitorem, alterum malorum. Fuere qui crederent nullos deos esse, cæci & excordes, omniaq; agi fato, animasq; cũ corporibus interire vnà. Ex his præter [c] Diagorã & [d] Theodorum Cyrenæum, [e] Euemerum Tegeatem, & [f] Callimachum, [g] ac Prodicum Cæum, [h] aliosq; plures, qui ἄθεοι dicti, fuere [i] Callaici gẽs moribus effera, cultu inhumano & fero, neque more neque iure viuentes. Numidæ Ammonem in desertis arenis magnis honoribus frequentant. [k] Celtiberi cuipiam deo, cuius etiam nomen ignorabant, plena Luna nocturnum sacrum facere, & ante cuiusque fores saltibus indecoris pernoctare didicerunt. Quod si illorum sacrificia scrutari, ac barbaros externosque ritus eruere conamur: quàm impios cultus, & quàm infanda sacra, apud tot efferas nationes vario gentium ritu inueniemus? [l] Scythotauri pro hostiis Dianæ aduenas immolabant, Laodicæi Palladi virginem, [m] Arcades Ioui Lycæo puerum. [n] Plerique iuxta Borysthenem vecordi animo homines victimas dare, & in sacrificiis deorum humanis ossibus adolere solebant. [o] Blemmyæ, [p] Cimbri, [q] Galli, [r] Druidæ & [s] Germani, statis diebus, humanis litant hostiis, & cruore captiuorum adolent aras, tunc propitiari deum maximè arbitrati, quum per cruciatum homines excarnificarent, ex pœnis hominum diuina-

Pœna. Beneficiũ.

Athei. Ammon. Deus ignotus. Sacrifi.ia. Aduena immolati. Virgo. Puer. Homines & ossa humana. Humana hostia. Infantes immolati.

ANNOTATIONES.

z Nonnulli.] Scilicet Democritus apud Plinium lib.1.cap.7.

a Assyrij.] Idem Gyraldus vbi suprà.

b Et Persæ.] Et idem quoque ibi.

c Diagoram.] Hunc enim Atheum fuisse tradũt Cicero lib.1.de Natura Deorum. Diodorus Siculus lib.13. Plutarchus de Placitis Philosophorum, lib.1. cap.7. Sextus Empiricus Pyrrhomorum lib.4. Max. Tyrius Sermone 1. Arnobius contra Gentes, lib.8. Lactantius lib.1.ca.2. & in lib.de Ira Dei, c.9. Aelianus de Animalibus.

d Et Theodorum Cyrenæum.] Plutarchus vbi suprà, Laërtius in vita Aristippi, & in vita Bionis, & alibi sæpe. Arnobius d. lib.8. Laërtius præcipuè loco postremo citato. Sextus Empiricus vbi suprà. Ante hos omnes Philo Iudæus in lib. cui titulus est, Quòd liber sit, quisquis virtuti studet.

e Euemerum Tegeatem.] Plutarchus & Sextus vbi suprà.

f Et Callimachum.] Vide omnino ibi, duobus in locis.

g Ac Prodicum Cæum.] Sextus vbi suprà.

h Aliosque.] Vt Hippon & Herestratus apud Aelianum vbi suprà in verbo, Diagoram. Et in horum numero Epicurus non meritò poni potest, qui, vt scribit Cicero lib.1.de Natura Deorum, ne in offensionem Atheniensium caderet, verbis quidem deos reliquit, re sustulit.

i Callaici.] Strabo lib.3. Callaici, inquit, nullum Deum esse aiunt.

k Celtiberi.] Strabo dicto libro 3. Celtiberi & eorum vicini in Boream habitantes, cuipiam Deo, cuius nomen non extat, rotunda Luna, tempore nocturno ante fores per omnes domos pernoctant, saltus agitantes. Nec apud hos tantùm, sed & apud Athenienses deos quosdam ignotos fuisse, testis est Philostratus in vita Apollonij, libro 6. & Pausanias lib.1. & sacræ literæ Actorum cap.17.

l Scythotauri.] Herodotus libro 4. Pomponius Mela lib.2.cap.1. Solinus cap.20. aut aliorum numeratione 25. Zenodotus in Collectaneis in illo prouerbio, νόμος καὶ χώρας. Et idem de Scythis simpliciter Lucianus in lib.de Sacrificiis non longè à fine. & Philostratus dicto lib.6 cap.10. Sed & de his scribit Herodotus lib. 4. quòd ex captiuis centesimum quemque immolabant. Lucanus autem de his lib.1. vbi postquàm locutus est de Teutate & Heso, qui sanguine humano placabantur, subdit,

Et Taranis Scythicæ non melior ara Dianæ.

De Tauris autem dicetur posteà in verbo, Longum est exequi. Cæterùm Paulus Orosius in præfat. lib.5. meminit crudelissimæ circa aduenas Tauricæ Dianæ litationis.

m Arcades.] Plinius lib.8.cap.22.& Suidas.

n Plerique iuxta Borysthenem.] Id est, Neuri, ex Herodoto libro 4. Pomponius Mela lib.2. cap.1. Solinus c.20. aut aliorum computatione 25. in prin.

o Blemmyæ.] Procopius lib.1.de bello Persico.

p Cimbri.] Strabo libro 7. quem tu vide, propter execrandam istiusmodi sacrificiorum consuetudinem. De his etiam vide Dionysium Halicarnasseum libro 1.

q Galli.] Cicero in Oratio.pro M.Fonteio de Gallis loquens, Siquando, inquit, aliquo metu adducti deos placandos esse arbitrantur, humanis hostiis eorum aras ac templa funestant, vt ne religionem quidem colere possint, nisi eam ipsam prius scelere violarint. Quis enim ignorat eos vsque ad hanc diem retinere illam immanem ac barbaram consuetudinem hominum immolandorum? Cæsar libro 6. belli Gallici. Strabo lib. 4. & 14. Diodorus Siculus lib.5.& 6.c.9. Dionysius Halicarnasseus lib.1. Plinius lib.30.cap.1. paulò ante finem. Solinus cap.33. aut, vt alij secant, 34. Pomponius Mela lib.3 cap.2. Lactantius lib.1. cap.21. Galli Hesum atque Teutatem humano cruore placabant deos. Martianus Capella loquens de Narbonensi Gallia, lib.6.

r Druidæ.] Cæsar, & Pomponius Mela & Plinius vbi suprà. Tacitus lib.14.& Strabo lib.4.

s Et Germani.] Vide infrà in verbo, Germani.

tionem & [t] auguria captantes. [v] Fuitque apud Phœnices & Carthaginenses nimium diu seruatum, vt infantes principali honore insignes sorte ductos, in regio ornatu Saturno immolarent hostias: & quem sors morti destinarat, morti subtrahere non licebat: quare multorum ciuium largis fletibus deplorata funera fuere: à quibus sacris quum desiuissent, postea victi ab Agathocle, deos propterea subiratos arbitrantes, vt numen placarent, ducentos nobilium filios mactarunt ad aras, adeò cæca mortalitas sub nomine religionis ad infandas cædes agebatur præceps. Id quod à Rhodiis & Cretēsibus factitatum comperimus, vt hominem epulis grauatum, ac pueros impuberes festis diebus Saturno mactarent. In Chio & Salamine mos multa secula viguit, vt Diomedi & [x] Dionysio homines discerptos iugularent. Eiusdemque Dionysij templum in Arcadia fuit, in quo puellæ ad aram flagellabantur ad necem: sicut Spartæ in ara Mercurij & [y] Orthiæ Dianæ pueri. [z] Quinetiam alij ingenti simulacro viminibus intexto, & viuis hominibus oppleto, ac igne succenso, hominibusque fœdum in modum exanimatis, maximum holocaustum diis offerre putauerunt. Boiis & [a] Celtis purgato captiui hostis capite, caluariam auro cælare, & eo poculo in solennibus libare, religiosissimum erat. [b] Proditur Aristomenes Messenius, Ioui, quem Ithometem appellant, trecentos simul homines, in quibus Theopōpus fuit, vno sacrificio mactasse: & [c] Lacedæmonios eò vesaniæ processisse, vt Marti humana victima litarent. [d] Galatæ & Massagetæ non aliter deos rite consuli arbitrati sunt, quàm iugulato homine apud aras deorum, ex cuius casu, tum ex membrorum laniatu, & fluxu sanguinis, futura diuinabant. [e] Cimbri noxios homines seruatos, sudibus affixos, diis pro hostiis dabant. [f] Galli præter Hesum & Theutatem Mercurium, quos humano cruore placabant, grauioribus morbis

Homines discerpti. Puella ad necem flagellata. Pueri flagellati. Viui homines exusti. Boij & Celtæ. Trecenti homines vno sacrificio. Homines iugulati & immolati. Homines affixi sudibus.

ANNOTATIONES.

t Auguria captantes.] Strabo d.lib.4. & iterum copiosè lib.7.

v Fuitque apud Phœnices & Carthaginenses.] Plato in Dialogo, cui titulus est Minos, vel, de lege. Dionysius Halicarnasseus libro 1. Diodorus Siculus lib.20. Plutarchus in Apoph. Imperatorum, vbi de Gelone. Silius Italicus ad finem lib. 4. Punicorum illis versibus,

Mos fuit in populis, quos condidit aduena Dido,
(Infandum dictu) p[..]rnos imponere natos, &c.

Tertullianus in Apologetico, ca.9. Lactantius lib.1. cap.21. Eusebius libro 4. Præparationis Euangelicæ. Iustinus lib.19. in duobus locis. Paulus Orosius lib. 4. cap.6.

x Et Dionysio.] Plutarchus in Themistocle, loquens de Euphrantide vate. Themistoclem manu apprehendens, iussit adolescentes primitias, votis nuncupatis, Omestæ Dionysio immolari. Idem in Pelopida. Tum etiam qui sub Themistocle immani Dionysio mactati sunt ante Salaminæ pugnam naualem.

y Et Orthiæ Dianæ.] Plutarchus in vita Lycurgi. Cui rei ne fides derogetur, efficiunt pueri, quos nostra etiam tēpestate vidimus aliquoties ad aram Dianæ Orthiæ verberibus cæsos mori. Pausanias lib.3. & Philostratus de vita Apollonij, lib.6. cap.10. de Lacedæmoniis loquens, Verberū autem, inquit, consuetudo in Scythicæ Dianæ honorem seruatur. quòd ita, vt aiunt, oracula præceperunt. Et de hac re etiam Cicero quamuis Mercurij, aut Dianæ aram non nominet, lib.2. Tusculan. quæst. Spartæ vero, inquit, pueri ad aram sic verberibus accipiuntur, vt multus è visceribus sanguis exeat, nonnunquam etiam, vt, cùm ibi essem, audiebam vsque ad necem.

z Quinetiam alij.] Hi sunt Galli, ex Cæsare in Commentariis de bello Gallico, libro 6. his verbis, Alij immani magnitudine simulachra habent, quorum contexta viminibus membra viuis hominibus complent, quibus succensis circumuenti flamma examinantur homines, &c. Et etiam Strabo libro 4. de iis sic scripsit, Magnam etiam è fœno coorto statuam apparantes, eique lignum iniectantes, pecoraque & varias immittentes beluas atque homines, holocaustum faciebant.

a Et Celtis.] Et simile quippiam refert Paulus Orosius Historiarum lib.5. cap.22.

b Proditur Aristomenes Messenius.] Pausanias lib. 4 Fecit posthæc Aristomenes Ioui sacrum, quam Hecatomphonia vocant: quasi Centicidium dicas: id sacrum fieri patrio instituto traditum ab iis, qui in pugna hostes centum occidissent. De hoc etiam Clemens Alexandrinus in libro quo ad veritatem Gentes hortatur, & ex eo Eusebius lib. Præparationis Euangelicæ, & Cyrillus in lib. contra Iulianum Cæsarem.

c Et Lacedæmonios.] Philostratus de vita Apolloni, lib.6. cap.10. Cur igitur, inquit Thespesion, peregrinos hospites Dianæ non sacrificant, sicut facere quondam consueuerunt?

d Galatæ.] Diodorus Siculus lib.6. c.9.

e Cimbri.] Vide Strabonem lib.7.

f Galli.] Lactantius lib.1. cap.21. Et Lucanus lib.1.
Et quibus immitis placatur sanguine diro
Theutates, horrensq; feris altaribus Hesus.
Et vide suprà hoc eodem cap. in verbo, Galli.

g Lu

aut periculis affecti, ad placandas deorum aras, aut homines immolabant, aut se immolaturos vouebant: ad cuius aram etiam grandæuos ætate pro victimis prosecabant. [g] Lusitanis vetus mos erat, ex intestinis hominum exta prospicere, atque inde omina & diuinationes captare, abscissasque captiuorũ dextras pro munere diis offerre. [h] Thraces Zamolxim, quem maximum deum putant, non aliter fieri propitium æstimarunt, quàm si ad aram facili lancearum ictu homo concideret, eam optimam & diis gratissimam victimam opinati. [i] Germani quoque ritu barbarico, Mercurio humano cruore litare religiosissimum putant. [k] Idem fecere Senones, qui cæsò publicè homine, infanda sacra statis diebus anni celebrabant, his portentis, delicta expiari opinati. [l] Persis quoque ad habendas diis gratias: viuẽtes iuuenes, eosque spirantes sub terra defodere assuetum fuit: quem morẽ Græcis inoleuisse accepimus, vt in anniuersaria celebritate Baccho viuos homines sacrificent: quique ita fuisset immolatus, maximam inter suos probitatis laudem ferat. [m] Longum est exequi, qui Taurorum mores fuerint, vt apud aram hominem sisterent, & post solennes preces, hominis caput claua ferirent, illudque cruci affigerent, truncumque corpus ex ingenti rupe in præceps darent, [n] quod cum Leucadiis commune fuisse traditur, vt in Apollinis sacro, auertendæ deorum iræ hominem de montis specula deiicerent, & in mare præcipitem agerent. [o] Fuitque apud Albanos vsurpatum, vt hominem sacris initiatũ, qui sanctitate polleret, diu seruatum,

Dextra diis oblata. Homo lanceatim. Humanus cruor. Homo cæsus publicè. Viuentes iuuenes defossi. Viui homines sacrificati. Tauri. Leucadij. Homo immolatus.

ANNOTATIONES.

g Lusitanis.] Strabo lib. 3. vnde hæc ad verbum sunt omnia desumpta.

h Thraces.] Herodotus lib. 4. & Origenes aduersus Celsum, libro 3. Et de his quoque Sextus Ruffus in Historia Romanorum scribit, quòd captiuos hostium suis diis dicabant, sanguinemque humanum in ossibus capitum potabant. Quod & ipsum tradit Lucius Florus Epito. 2. in bello Thracio. Sed & de iisdem Herodotus ipse lib. 9. scribit, Oebazum in Thraciam fuga elapsum, eos Plestoro indigenæ Deo ritu suo immolasse.

i Germani.] Cornelius Tacitus in libro quem de Moribus Germanorum inscripsit.

k Idem fecere Senones.] Legendum est Semnones, ex eodem Tacito illo ipso libro.

l Persis quoque.] Herodotus libro 7. Audientes, inquit, cum locum Nouem vias Hedonorum appellari, totidem illic pueros ac virgines puellarum indigenarum filios viuos defoderũt. Persicum enim est defodere viuentes. Nam & Amestrim Xerxis vxorem, iam prouectæ ætatis, audio bis septem illustrium Persarum liberos defodisse, ad referendam pro se gratiam Deo, qui sub terra fertur esse.

m Longum est exequi, qui Taurorum mores.] Virgini naufragos immolant, & quoscunque Græcos illuc delatos. Hoc modo postquam preces peregerunt, hominis caput claua feriunt: truncum eius quidam aiunt perturbari e rupe (nam in rupe prærupta templum est eorum situm) cruci caput affigunt. De his etiam Lactantius lib. 1. c. 21. Paulus autem Orosius in præfatione lib. 5. meminit litaturæ crudelissimæ circa aduenas Tauricæ Dianæ. Seruius enarrans illud Virgilij lib. 7. Aeneid.

- Placabilis ira Dianæ.

Non qualis, ait, antè fuit, vel apud Tauros humano gaudens sanguine.

n Quod cum Leucadiis.] Strabo lib. 10. Et vide nostras leges Connubiales l. 15. numero 100. incip. Memoratur.

o Fuitque apud Albanos.] Strabo lib. 11. Quidam huius negotij gnarus sacram hastam tenens, qua mos est hominem mactari, atque ex multitudine procedens, eam in cor per latus vrget, illo cadente, quædam diuinationis signa captãt atque in commune proferunt, tum corpore in locum quendam delato, id omnes supergrediũtur huiusmodi piaculo vtentes. Sed superioribus addendum puto, quòd & Aegyptij homines ruffos ad sepulchrum Osiridis sacrificio mactabant, teste Diodoro Siculo lib. 2. Et Achæi, qui ex Athamãtis genere natu maximus esset aditu curiæ interdicebant: quòd si quis fortè adiisset, continuò mactabatur toto corpore coronis cooperto, Herodoto lib. 7. Et Tarquinienses 307. milites Romanos captos immolarunt, apud Liuium 1. dec. lib. 7. Et Pœni omnibus annis Herculi humana victima sacrificabant, Plinio lib. 36. cap. 5. Et Britanni hospites pro hostia immolabant, Acroni enarranti illud Horatij lib. Carm. 3. Ode 4.

Visam Britannos hospitibus feros.

Et apud Siculos Palaci dij primùm humano sanguine placabantur: sed posteà quibusdam sacris mitigati sunt. Seruius in illud Virgilij lib. 9. Aeneid.

— Placabilis ara Palici.

Et Lactantius enarrans illud Statij lib. 12. Thebaid.

- Siculosq́ licebit
Exorare deos. -

Athenienses in insula Lemno, si quis centum hostes interfecisset, Marti hominem sacrificabant, vt authoritate Diophanti Lacedæmonij, & Sosicratis scribit Fulgentius in interpretatione vocum antiquarum, cap. 5. vbi de nefrendibus suibus tractat. Iidem Athenienses tres filios Sãdarices sororis Xerxis Regis viuos captos Euphronitidis vatis iussu Omestæ Libero patri immolarũt, teste Plutarcho in Aristide. Busiris Aegyptiorum Rex aduenas & hospites immolare solebat. Ex quo Virgilius libro 3. Aeneidos post princ.

Aut illaudati nescit Busiridis aras?

& opiparè ſaginatum, apud aras ſiſterent, eumque fariali carmine excãtatum, quibuſdam additis precationibus, cum aliis hoſtiis immolarent. Tantaque animorum inſipientia fuit, & tam præceps libido imperiti vulgi, vt omnes ferè mortales in [p] templis coire, & nefandis libidinibus immiſceri, ac pudendis genitalibus ſacrum facere, quod procreationis ſeminarium forent, nefas non putarent, ita vt Britannis longo tempore mos inoleuerit, coniuges & nurus nudas, & ſucco herbarum delibutas, ad tẽpla ducere, & ita ſupplicare, ac [q] captiuorum ſanguine diis litare. [r] Et Corinthi ſupra mille proſtitutas in templo Veneris aſsiduè degere, & inflammata libidine, quæſtui meretricio operam dare, & velut ſacrorum miniſtras deæ famulari. Piget referre Romanos tunc rerum dominos, quibus fœdera, leges & ſacra exteris dare nationibus imperium fuit, quanto in errore, & quàm terra caligine verſatus fuit victor ille gentium populus, & totius dominator orbis, omni ſuperſtitioni obnoxius. [s] Iunones & Genios quotidie ſibi aſciſcendo, & noua numina adoptando: [t] qui etiam extraordinaria ſacra ex fatalibus libris facere coacti, Græcum, & Græcam, totidemque Gallos, in foro boario ad placandas deorum iras, ſub terras viuos defodere veriti non fuerunt. Licuitque diu in ſacris hominem interimere, & diis immolare, adeò [v] vt Saturnum & Latialem Iouem humana placarent hoſtia, cuius ſimulacrum, dum ſacrificant, humano ſanguine proluebant: donec [x] Cneo Cornelio Lentulo, & Publio Licinio Craſſo conſulibus, ſenatuſconſulto cautum fuit, ne nouam inducere religionem, néve hominem immolare, aut humano ſanguine litare cuiquam liceret. Item præter notiſsimos deos homini vix initiato, & nondum in lucem edito, turbas deorum tanquam pediſſequos atque pædagogos, & tot vanitates pręfecere: [y] Proſam, [z] Poſtuertam, [a] Egeriam, [b] Fluoniam,

Coitus in ſacris. Britanni litant ſanguine captiuorum. Meretrices in templo Veneris habitantes. Romani. Homines viui defoſſi. Homines immolare apud Romanos quãdo vetitũ.

ANNOTATIONES.

Vbi Probus & Seruius id annotatunt. Itali etiam Ioui & Saturno homines immolabant, teſte Lactantio lib.1.c.21. his verbis, Galli Heſum atque Teutatem humano cruore placabant deos: qui ſanè feralis ritus diu ſimiliter apud Italos ſtetit, qui Latialem Iouem & Saturnum humana placabant hoſtia. Et Romani poſt Cannenſem cladem homines (vt deos iratos ſibi placarent) immolarunt, vt eſt apud Liuium 3. decad.lib.2. Interim, inquit, ex fatalibus libris ſacrificia aliquot extraordinaria facta: inter quæ Gallus & Galla, Græcus & Græca in foro Boario ſub terra viui demiſsi ſunt in locum ſaxo conſeptum, ibi antè hoſtiis humanis Romano ſacro imbutum. Hoc autem poſteà edicto eſt abolitum, vt teſtatur Plinius Naturalis hiſtoriæ, lib.30.cap.1. his verbis, Cn. Cornelio Lentulo, P. Licinio Craſſo Coſſ. Senatuſconſultum factum eſt, ne homo immolaretur.

p In templis coire.] Vide omnino quæ ſcripſimus in noſtris legibus Connubialibus l.15.num.105. incip. Quanquam. & multis ſequentibus.

q Ac captiuorum ſanguine.] Solinus cap. 25. aut aliorum ſectione 35. & Acron in Horatium libro Carm.3. Ode 4. & Plinius libro 30. cap.1. de Magia loquens (quæ præcipuè humana cõnſtabat victima) ſic ait, Britannia hodieque eam attonite celebrat, vt dediſſe Perſis videatur. Et paulò poſt in fine capitis, Non ſatis æſtimari poteſt, quantum Romanis debeatur, qui ſuſtulere monſtra, in quibus hominem occidere religioſiſsimum erat, mandi vero etiam ſaluberrimum.

r Et Corinthi.] Strabo lib.8. Et vide Athenæum lib.13.cap 11.& dictas leges noſtras Connubiales l.15. quo loco nuper citauimus.

s Iunones.] Hæc vſque ad verſic. Qui etiam. ſunt Plinij lib.2.cap.7. vide etiam Ciceronem libro 2. de Natura deorum. Sed & Genios, Seneca lib.epiſt.ad Lucilium 19.epiſt. omnium 110. & Lactantius lib.2. cap.15.& alibi diximus.

t Qui etiam.] Liuius 3.decad.lib.2.& Plinius lib. 28.c.2.non multò poſt principium.

v Vt Saturnum & Latialem Iouem.] De his duobus Lactantius lib.1.c.21.& diximus ſuprà.

x Donec Cn. Cornelio Lentulo.] Plin.lib.30. c.1. Et vide omnino quæ ſcripſimus in noſtris Com. Retractuum tit.1.in præfat.num.59.incip. Sed quantum. Et diximus etiam ſuprà hoc eod.cap.in verbo, Fuitque apud Albanos.

y Proſam.] De hac Gellius lib.16.c.16.in fi. Quãdo contra naturã fortè conuerſi in pedes pueri, brachiis plerunque diductis retineri ſolent, ægrius tunc mulieres enituntur. Huius periculi deprecandi gratia, aræ ſtatutæ ſunt Romæ duabus Carmentibus: quarum altera Poſtuorta nominata eſt, Proſa altera, à recti peruerſique partus & poteſtate & omine.

z Poſtuertam.] Gellius vbi ſuprà proximè.& Macrobius lib.1.Satur.c.7. vbi Poſtuortam appellat, niſi hæc alia dea fuerit, quod magis puto: nam & illic Anteuortæ alterius deæ meminit, eáſque aliunde dictas fuiſſe tradit.

a Ageriam.] Apud Feſtum Pomp.lib.5. vbi dicit eam ab egerendo partu dictã: ob quod à mulieribus colebatur. Ea autem colebatur in luco Aricino, cum qua Numa Pompilius & cõnubium & colloquium ſe habere ſimulabat, vt author eſt Plutarchus in vita Numæ, & Liuius 1.dec.lib.1. Ouidius lib.3. Faſtor.

Egeria eſt quæ præbet aquas, dea grata Camenis,
Illa Numæ coniunx, conſiliumq́ fuit.

b Fluoniam.] De qua Martianus Capel. in nuptiis Mercu

[c] Lucinam, [d] Pilumnum, Picumnum, [e] Edusam, [f] Potinam [g] Maiam, quæ Fatua dicta est, quos sibi deos finxit antiquitas, etiam [h] Stabilinum, & Statanum ac Fabulinum, [i] aliosque Magnos, [k] alios Geniales, [l] alios Indigetes, [m] nonnullos Patrios deos venerati. Adeò ignara superstitio hominum mentes deprauat, & nonnunquam sapientum animos tansuersos agit. Quantum debemus CHRISTO domino, regi & doctori nostro, quem verum Deum veneramur & scimus. quo præmonstrante explosa ferarum gentium doctrina, rituque immani & barbaro, veram religionem edocti, humanitatem & verum Deum colimus euictisque erroribus, & infandis ineptiis, quas prisci coluere, quid quenq; deceat, & quibus sacris, quaq; mente Deum colere oporteat, noscitamus?

FINIS.

ANNOTATIONES.

Mercurij, & Arnobius aduersus Gentes, & Festus Pompeius libro 6. vbi ita vocatam Iunonem dicit, quòd eam sanguinis fluore in conceptu retinere dicebant. Et nos quoque de hac diximus suprà lib. 2. cap.25.

c Lucinam.] Est autem partuum præses, teste Seruio. Terentius in Andr.

Iuno Lucina fer opem.

Virgilius in Pollione, id est, Bucolic. eclog. 4.

Casta faue Lucina, tuus iam regnat Apollo.

In quibus locis modò pro Iunone, modò pro Diana capitur. Cicero lib. 2. de Natura Deorum, Luna à lucendo nominata sit: eadē est enim Lucina. Itaque vt apud Græcos Dianam, eámque luciferā, sic apud nostros Iunonem Lucinā in pariendo inuocant, &c. Plinius lib.16. c.44. putat Lucinam dici, quòd oculis præsit & luci. Sunt etiam qui à luco dictam putant, qui Romæ Iunoni sacer est in Exquiliis. Vnde Ouidius lib. 2. Fastor.

Gratia Lucinæ: dedit hæc tibi nomina lucus:
Aut quia principium tu dea lucis habes.

De hac etiam diximus suprà hoc eodem lib.6. ca. 4. in verbo, Lucina.

d Pilumnum, Picumnum.] Hi duo dicebantur dij coniugales Varroni li.2. de vita populi Romani, apud Nonium Marcellum de Doctorum indagine, vbi & hos præsides auspiciis coniugalibus designatos esse dicit. Seruius autem in princ. lib.9. Aeneid. priorem dicit vsum inuenisse frumenti pinsendi, vnde à pistoribus colitur, & ab ipso pilum dictum. Alterum stercorandorum agrorum vsum inuenisse, vnde & Sterquilinus dictus. Virgilius lib.10. Aeneid.

Cui Pilumnus auus, cui diua Venilia mater.

e Edusam.] Educam dicit Varro, & ex eo Donatus in Phormionem Terentij, & Edulicam, Diuus Augustinus de Ciuitate Dei, lib.4.cap.11. & iterum c.34. eodémque vltimo. Vide etiam Nonium Marcellum lib. de Proprietate sermonis in verbo, Edusa.

f Potinam.] Varro, Donatus, & Augustinus vbi suprà, & etiam eundem Nonium.

g Maiam, quæ Fatua dicta est.] Macrobius lib.1. Satur. c.12. Hanc eandem, etiam Bonam, Faunamque, Opemque, & Fatuam, Pontificum libris indigitari. Dicta est autē Fatua à fando, eodem teste Macrob. ibid. Fuit & alia Maia Atlantis filia & Mercurij mater. Virgilius 8. Aeneid.

Vobis Mercurius pater est, quem candida Maia
Cyllenes gelido conceptum vertice fudit.
At Maiam (auditis si quicq am credimus) Atlas,
Idem Atlas generat, cœli qui sydera fulcit.

h Stabilinum, & Statanum, ac Fabulinum.] De his tribus Cato Censorinus de liberis educandis apud Nonium Marcelli de Doctorum indagine. Verùm non Stabilinum legendum, sed Statilium videtur ex D. Augustino de Ciuitate Dei, lib.4.c.21. vbi ita dici à stando scribit.

i Aliosque Magnos.] De Magnis diis Virgilius lib.3. Aeneid. non longè post princ.

Cum sociis, natoq́, Penatibus, & magnis Diis.

Vbi Seruius, eos nominat qui ita dicebantur. Et de his quoque dictum est suprà hoc eodem lib.6. cap.4. Vide etiam Macrobium lib.3. Satur. cap.4.

k Alios Geniales.] Festus Pompeius libro 7. & diximus suprà ibid.

l Alios Indigetes.] Virgilius lib.1. Georg.

Dij patrij indigetes.

Vbi Seruius Patrij dij sunt, qui præsunt singulis ciuitatibus, vt Minerua Athenis, Iuno Carthagini. Indigetes autē propriè sunt dij ex hominibus facti, quasi in diis agentes Liuius 1. decad. lib.8. Lares, dij nouensiles, dij indigetes, diui quorum est potestas nostrorum hostiumque. Idem Seruius in illud Virgilij lib.12. Aeneidos,

Indigetam Aeneam scis ipsa, & scire fateris
Deberi cœlo, fatisq́ ad sydera tolli.

Et Strabo lib.15. dum loquitur de diis Indorum. Festus lib.9. & Macrob. in somnium Scipionis lib.1. c.9.

m Nonnullos Patrios.] Virgi. lib.1. Georg. & ibi Seruius, vt diximus suprà proximè. Et Tibullus lib. 2. elegia 1.

Dij patrij, purgamus agros &c.

Cicero Philip.2. Repetebant prætereà deos penates, patrios, aras, &c. Et Dionysius Halicarn. qui & hos Hercæos & Genethlios a quibusdam vocari dicit. Corn. Tacitus lib.1. Cerni, inquit, adhuc Germanorum in lucis signa Romana, quæ diis patriis suspendêre. Paulus Orosius lib.6.c.5. Et vide suprà eodem lib. cap. 4. Sed & alios multos deos poteris addere ex Varrone, & ex eo. Diuo Augustino de Ciuitate Dei, lib.4.cap.8.11. & 21. & aliis eiusdem lib. & Arnobio in libris contra Gentes.

FINIS.

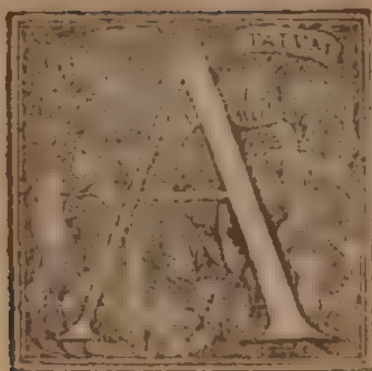

INDEX

RERVM AC VOCVM,

SCITV MAXIME DIGNARVM,

IN SEX GENIALIVM DIERVM LIBROS ALEXANDRI AB ALEXANDRO.

annum

Aqua

athe-

auspi-

cacat

cruti

D

Duces

E

eustatu

Ger-

H

ha-

horo

I

Ignito

K

L

legiſlato-

M

maſurius

myrrea

Occo

phaler

populo

Q

R

Re

T

157

V

X

Z

FINIS.

OBSER

OBSERVATIONES ALIQVOT IN LIBROS GENIALIVM DIERVM ALEX. AB ALEX. PRÆDICTIS NOSTRIS annotationibus inserendæ.

PAgina 61.lib.1.ca.26. linea 2.lege ex equentissimo: nomen è participio: & Gellianum est lib.12.cap.12.

Pag.64.c.17.Romilia ergo tribus. *Alexander hic 35.tribus fuisse scribit, vt toto capite liquet. Tribus olim Romæ ratione triplici fuere distincta, in vrbanas & suburbanas, quæ fuerunt libertinorum: & rusticanas, quæ ingenuorum. Vrbanæ, ex sententia Varronis, quatuor: Suburana, Palatina, Esquilina, Collina. Suburbana vna tantùm, Romulia. Rusticanæ autem 30. Aemilia, Aniensis, Claudia, Cornelia, Crustumina, Fabia, Falerina, Galeria, Lemonia, Metia, Narniensis, Oriculana, Oufentina, Papiria, Pollia, Pontina, Popilia, Publicia. Pupinia, Quirina, Sabatina, Scaptia, Sergia, Stellatina, Terentina, Tromentina, Veientana, Velina, Veturia, Volstina. Sic enim Paulus Manutius paulò aliter quàm Alexander has tribus nominat, vt videre est in scholiis quæ in Ciceronis epistolas edidit, appositis, qui de iis meminerunt scriptoribus.*

Pag.71.cap.19 Delphica dici vasa. *Quid si legas, Deliaca dici vasa? quòd ea sint vasa præstantissima, quæ Deliaca vocantur. Plinius lib.34. Antiquissima æris gloria Deliaci fuit mercatus in Delo, concelebrata toto orbe.*

Pag.72.cap.20. censione. *Impropriè dixit, nam pro arbitrio hic capitur. Censio enim propriè castigatio est. Eadem voce vtitur infra lib.3. cap.13. fol. 364. in simili quoque significatione.*

Pag.73.cap.20. propter demerita exautoratus. *Demerita dixit vulgari & non satis Latina voce, in hac saltem significatione, pro qua hoc loco accipi deberet. Eandem vocem similiter vsurpat infrà lib.3.cap.15.*

Pag.101. cap.26. peltam æneam de cœlo. *Liuius & reliqui Latini omnes, Ancile, & non peltam vocant.*

Pag. 128. lib.2. cap.2. Hebræi in Thrace & Tauro Hiericuntis. *Strabo lib.16. fol 503. Et loca vbi gaza recondita erat, quorum duo Thrax, atque Taurus in Hiericuntis ingressu sita erant.*

Pag. 142 cap. 5. dare solitauerunt. *Gelliano more loquitur lib.7.cap.1.*

Pag.175.cap.13. sub diuo. *Melius sub dio: quamuis sub diuo alicubi apud Horatium & Plinium lib.14. cap.21. legatur, sed male.*

Pag.179.cap.13. commanipulones. *Hac voce vtitur Spartianus pro militibus eiusdem manipuli.*

Pag.181.cap.14. *Adde inscriptioni capitis ad marginem hæc, Vide de hoc capite L. Gregorij iudicium, Syntagmate 17. historiæ deorum gentilium fol.450. B.*

Pag.217.cap.20. scrupulum dici, qui decem pedum longitudinis simul & latitudinis habet, *id est, vt nos interpretamur, qui denis pedibus omnifariam clauditur.*

Pag. 219. *ad princip. ibi*, quippe decem vnciæ cotyLeffic. *Hunc locum de Græcorum mensuris explicat diligentius Georgius Agricola lib.2.*

Pag.251. cap. 27. Lusitania verò &c. *Infrà quoque libro 4. cap.10. Inter quos, Pacenses & Emeritenses in Lusitania iuris Italici fuere.*

Pag.261. cap.30.quod Tapocon Græci appellant. *Scribit Sextus Pompeius, Tapocon appellarunt Græci genus scribendi sinistrosum versus, vt nunc dextrorsum versus scribimus. Reliqua vide apud L. Gregorium dialogo 1. fol.19. De poetica, & poetarum historia.*

Pag 364.lib.3.cap.13. Iouemque miniandum, *id est, minio illinendum. Vide Plinium natur.historiæ. lib.13.cap.7.*

Pag.370. cap. 16. Sibyllarum quatuor præcipuè, &c. *Id habet Alexander ex Aeliano variæ historiæ lib.12. fol.108. Sed de Sibyllis & earum numero certissimo, plenius habet L.Gregorius dialogo 2. historiæ poetarum fol.235.*

Pag.382.cap.18. annare, &c. *Ex Macrobio lib.1. Saturnal. cap.8.dicitur & perennare.*

Pag.395.cap.20. Athenienses verò Harmodij, &c. *Idem Alexander paulò inferius cap. 26. huius libri hanc historiam aliter narrat. Alter verò, inquit, eiusdem Pisistrati filius Hipparchus, qui multorum tyrannorum sæuitiam antecessit, quum patriam & ciues impotenti dominatu opprimeret, coniuratione in caput tyranni facta, ab Harmodio & Aristogitone fortissimis iuuenibus, non sine omnium salute cæsus fuit.*

Pag.407.cap.22. Iouique militari, &c. *Vide L.Gregorium Syntag.2.fol.127. historiæ deorum gentilium.*

Pag.408.cap.22. Aratus verò Sicyonius cùm 600.hominum. *Vide Erasmum in prouer. Thessalorum commentum: qui centum hominum capita tantùm fuisse scribit.*

Pag.427.cap.28. à singulis vrbib.Pyloros: *lege Pylagoras. Demosthenes in Oratione pro Corona, de Aeschine loquens, inquit: Nemine autem rem, vt opinor, præsciente, aut cauente (quemadmodum apud vos talia fieri solent) designatus iste Pylagoras, & tribus autoritate ad Amphyctiones venit.*

Pag.440. lib 4.cap.2. Nam præcentoriæ erant, & Vasceæ. *Vide L.Greg. in poetarum historia, dial.6.fol.704.*

Pag. 482. cap. 9. Iunius Dentatus, &c. *Vide Hectorem Boetium in histor. Scotorum fol. 14. in descriptione Regni. Restat, ait, iam de anseribus, quos Clakis appellant. Hanc ipsam historiam cum anserum pictura nos Gesnero misimus, quam suis libris de Auibus attexuit.*

Pag.533. cap.16. ad aram Consi. *Idem Alexander infrà lib. 5.cap.26. Fuit enim Consus, inquit, Consilij Deus, cuius ara in Circo maximo.*

Pag.559. c.17. Ede ignis domine. *Dele ad marginem Ecce, φαγέτω πῦρ κύειν. Vide L.Gregorium Syntag.17.fol.741. A.historiæ Deorum Gentilium.*

Hæc paucula quæ sequuntur, prout erant, incastigata reliquimus.

Lib.2.cap.22. fol.225. cui festi nomen. cap.24. fol.233. è ludis excedebant, quæ. hic videtur aliquid deesse. c.29.fol. 255. quibus postea nongenti additi. *Vide quid hic tantus numerus faciat, ac dele ad marginem,* al. decem, Liu. *Nam Liuius cùm decem scribit, de tribunis plebis loquitur.*

*Libro 4.cap.18.fol.569.*largitus fuit. *Sed quis is sit quæritur.*

F I N I S.

BIBLIOPOLA LECTORI S.

Dictu nobis, qui hoc inuiti quotidie experimur, iis qui rem typographicam non attigerunt, creditu difficile est, quàm multa, operarum negligētia magis, anne correctorum inscitia nescimus, sed quàm nimis multa, atq; adeo infinita plerūq; peccētur in ea librorū emēdatione quæ fit ad prælum: præsertim vbi opus ex manuscripto benè malè scripto, puta, aut inuenustisve deformato exēplari fit. Frustra queri, aut in eos inuehi, quorū vitiis carere non possumus, ni simul & opera volumus, nihil attinet. Quod quāquam dissimulare impunè videbamur posse, non libuit tamen: quibus fides in nostrâ Spartâ sacrosancta auctoritas est. Malo itaq;, quod vitari nō potest, alia ratione, hoc est noua subinde cura, & maiore diligētia occurrēdum. Hæc vna librorum salus, quam quà possumus procurantes, à te Erudite Lector, iuuari, humanum & æquum est. Quare & hîc errata, quæ in contextum irrepserunt, sic emenda, vt primus numerus paginam, secundus verò lineam denotet.

Albanorum pagina 7. linea 6.
& domi 8. 5.
laboraret 22. 14.
demissa 44. 6.
& impudicitiæ 54. 14.
cæsis 56. 9.
binis 58. 5.
Duillius ibid. 10.
plebeij 60. 9.
sic tēporum ibid. 18.
arbitrati 63. 18.
crediderim 64. 13.
Tribubus 66. 25.
vixit 69. 29.
libros 72. 4.
Cauniis 74. 26.
bono nomine 76. 8.
tūc cū ingens 81. 24.
deorum 87. 10.
Antiochi 89. 4.
vt potitus ibid. 12.
Olympias 92. 14.
Elpinicen ibid. 18.
sororibus ibid. 19.
Troglodytæ 96. 4.
pleræque naues sine malo sine ibid. 15.
pleræque ibid. 22.
conuicta sunt 99. 30.
sacerdotium 100. 29.
cū iaculis laureatis aduenire nauēq; &c.
quæ interiacēt, malè repetita expūgenda sunt 107. 4. & 5.
ἀνάνδας, & mox columbas tabellionum ibid. 13.
Lucullo 109. 3.
sceptrum 110. 13.
causa ibid. 14.
crepidis ibid. 19.
scirpum 111. 11.
imperij 112. 9.
Graccho 115. 5.
apud ibid. 18.
Lymiræ 116. 1.
coniurauerat 117. 19.
qui extimā ōtā 118. 9
Peucecij ibid. 10.
quod, videtur abundare 121. 4.
à Quæst. 124. 8.
obrutus 126. 28.
expilarent 128. 5.
coaugmētatiua 129. 22.
Vulcani ibid. 30.
puppas 130. 14.
Spartę Timotis 132. 22.
eruce 139. 20.
Fescenninos 141. 7.
Sceleratus 144. 19.
muneris 150. 15.
alterum 152. 2.
Stephanophorus 155. 2.
pityocampas 161. 12.
Luculli 29.
magnis rebus 164. 15
Callyneos 165. 5.
malle 176. 10.
amittere ibid. 13.
metiūtur 178. 14. 16.
amicirentur 185. 24.
Ouilia 201. 1.
deq; Repub. ibid. 4.
abiecēre 208. 6.
protenta 212. 4.
magnis 215. 17.
ὑμῖν ἔριν 221. 2.
Messanæ 222. 39.
pro holocau. & mox consecrabant 225. 13.
ac larg. 228. 2.
forensium 232. 12.
sensui 234. 4
adolescente 239. 34.
puero 241. 12.
augurium 247. 3.
omina 248. [illegible]
sciscebat ibid. 17.
& cui 249. 20.
strategias 252. 5.
aduocari 256. 21.
vectigalia ibid. 22.
summoto 257. 26.
sensa 259. 15.
carruca 262. 6.
carrucas 264. 2.
excidium 266. 22.
Nam 268. 15.
delicuit ibid. 21.
eandem rem 270. 36.
confecisset 276. 2.
cooptari 278. 23.
grauitate 283. 5.
præsunto ibid. 16.
Consulem ibid. 21.
terræ 288. 14.
diri 289. 1.
letho 306. 9.
vestitus 308. 8.
caluitio ibid. 12.
Cum 328. 19.
seu ibid. 30.
athletarum, & mox, nam & glad. 329. 10.
pancratium 330. 16.
sensui 332. 2.
myrrhinam ibid. 23.
quos 335. 7.
temulenti 336. 22.
& tauro 344. 15.
Vbi verò 353. 12.
Hermionēses 354. 12.
statuerent 359. 10.
facinorosos 372. 2.
facinora 383. 10.
in Hyperbolo 388. 12.
vouentum 406. 5.
quæ nyct. 407. 18.
cui ob 412. 6.
Catulus, & mox Catuli ibid. 24.
Dyerotām 443. 2.
alea 457. 3.
potiri 467. 17.
damni, & mox fœminam 475. 2.
noualibus 495. 9.
senatum 502. 7.
clauam 515. 9.
habitu 517. 10.
æstimans 526. 31.
Latio 529. 16.
demolita 537. 6.
lucum 538. 9.
religiosis 543. 10.
ἀγαλ.. 544. 4.
strangulant 551. 10.
orbem 563. 3.
salsa & farre ibid. 13.
donarentur 564. 9.
obuersari 572. 1.
enarrauit ibid. 2.
præaltas ibid. 25.
deuouerat ibid. 30.
ætæ 583. 7.
publici 590. 3.
viginti 596. 6.
quod frequēs 60. 18.
sortiti 628. 3.
quibus tutulos 628. 5.
consensio 629. 8.
Musarum 644. 15.
vtq; nō minus 648. 23
constituta 658 1.
Fidium ibid. 9.
Alba 661. 2.
quadrāgulum 666. 9.
Floronia 668. 6.
Pisidæ 676. 5.
Argilæ 684. 15.
lacinia 685. 14.
cùm senatu motus 703. 14.
putarent 704. 18.
ipsis 705. 7.
insigniis (ita enim loquitur) 715. 8.
auro 727. [illegible]
indutæ 731. 3.
quindecim 742. 1.
resqua 745. 20.
ingenui 748. 13.
agresti 749. 16.
probauit 755. 5.
maiorum 765. 33.
vacaret 772. 15.
æstate 773. 11.
obuersarētur 771. 33
forensia 778. 15.
L. Vitellius 780. 4. 5
atria 781. 17.
Hyperbius 784. 8.
Chelonophagi 785. 6
Spithamæi ibid. 8.
absorptum 793. 1.
ludis 796. 6.
victimam 808. 3.
Agyieus 811.
emptori vēditorem 814. 28.
pertinere 816. 13.
consedisse 820. 2.
Græciæ 822. 4.
Tanagra ibid. 16.
Telphilij 829. 7.
præfici 831. 4.
Agesilaum 844. 21.
Tænaro Neptunus 846. 1.
Archita 858. 4. & 5.
Mimnermus 859. 9.
illa enim Xenocrates 859. 17.
concentu 860. 5.
Mysiæ 877.
colle 882. 27.
sanctio 883. 16.
Epignemidij ibi. 22.
emācipatione 886. 4.
assertor 889. 3.
fuit 891. 5.
sūmouerit ibid. 6. 7.
traditæ ibid. 14.
Prætoris 892. 11.
xultásve, pro cuiásve, quod omnia habebant, leg. 897. 5.
abiurato 898. 10.
Cincius 899. 7.
Pallantis 905. 4.
Attici 912. 1.
insigniā rel. 915. 1.
lego, tela 918. 10.
letho ibid. 17.
lego, cephos 952. 13.
magnæ 955. 19.
moderatores 958. 1.
anteà 972. 3.
frequentia 975. 11.
speculatorum ibi. 13.
excubarent 976. 15.
Bactriani 992. 1.
Iaxamathæ ibid. 8.
Florentinus 997. 30.
inuicti 998. 13.

FINIS.

Errata in Annotationibus emendanda, sic vt primò pagina, secundò columna, & tertiò littera significetur.

His pag. 4. col. 1. litt. a.
Pompeiæ ibid 2. i.
Herodiano 5. 1. o.
Augustinum, ibid. p.
aut ibid. 2. f.
cap. 6. 1. c.
Velleius ibid. g.
expugnasset ibid 2. g.
maximæ ibid. h.
Gedrosorum 8. 1. z.
Paphlagonum ibid. a.
Hellen ibid. b.
Alexandri ibid. 2. g.
fixas 15 1. i.
Cyri ibid. 2. a.
equos 16. 1. d.
statutum ibid. g.
nouem ibid. 2. i.
Anicio 17. 1. i.
interim ibid.
nouem 18. 1. f.
Aeseratnam ibid. d.
in creationibus Dictatorum 20. 1. c.
veterrimos 22. 2. d.
flagitium 24. 2. h.
proripuisset 24. 2. h.
Consules ibid.
impotentem ibid.
M. Sempronius 26. 1. c.
Aetoli ibid. 2. f.
Stolonis 28. 2. i.
cinctutós, & mox cinctuto 29. 1. p.
Pappo 30. 1. g.
Burrham 31. 1. c.
Coriolano, & mox, Pescennio ibid. v.
C. Antonium ibid. 2. a.
Alius 32. 1. c.
Munacij, & mox, Chronographus ibid. 2. n.
prisco & mox, agens 34. 1. z.
Festo 35. 1. i.
maximus ibid. 2. m.
vetusto nobilis ab Lamo, & mox, *regnata* 36. 2. d.
fuit 49. 1. z.
donum ibid. 2. k.
panificis 46. 1. c.
catuli 54. 2. c.
putauerunt 55. 1. i.
Oetæi ibid. 2. v.
Præneste ingens ibid. b.
ferit 56. 2. f.
Siciliæ 63. 2. z.
eos 65. 1. c.
decem effecit 67. 2. †.
Piræeo ibid. f.
stipitem 77. 1. t.
Dion ibid. 2. c.
strenuos 80. 2. c.
capita. 81. h.
erat timor multus 82. 3.
θύειν, & mox φιβαλεῖς 83. 2. b.
exanis 88. 2. c.
mens ibid.
ἴδε, & mox ξυμπίνει 92. 2. b.
συνανεδασμένος ἀνατεὶν καὶ ἀλέγειν 99. 2. g.
mandabant 103. 1. c.
deligaret ibid. 2. e.
Capitolio 106. 2. v.
ἐφάσελοι 107. 2. e.
Λαμπάσεις & mox, Διόλυρ & ἀμισθαῖς γραμμαλογίαν 107. 2. g.
ἀγάνδας ibid. h.
ἀγάνδαν 108. 1. h.
ostend. cornicis sepul. ibid. t.
Saporem Persarum Regem 109. 2. k.
Nero 110. 2. v.
Dinon ibid. x.
Semiramidis. ibid. a.
honoratas 111. 1. d.
Phruates ibid. g.
Troas ibid. 2. t.
indicarent 112 1. †.
Gallinas ibid. o.
iugarat 114. 1. h.
Aegypti 116. 1. d
alios &c. condidisse 117. 2. o.
hospitium 124. 1. t.
asseruantur 127. 1. t.
Branchidis 129. 2. c.
intestini 131. 1. p.
Hesychius 132. 2. e.
auticapyus ibid.
flammeum ibid. a.
indignanti 135. 2. r.
nymphios ibid. k.
demissos 136. 1. n.
prætereà 137. 1. [illegible]
misit ἀρισνοῦσαν ὁ τύραννος ibid. 2. f.
vbi de ibid.
χαμαὶ 138. 1. h.
Vide & nos 139. 2. a.
siue Tribus 142. 2. f.
Thusculum 143. 2. e.
Dominæ ibid.
νεμεσσιᾶ ibid.
familiæ 146. 1. c.
non apio ibi. 2. g.
dicatur 150. 1. c.
testatur Romulū sacerd. 152. 1. a.
vere 153. 1. n.
cæsus esset ibid. 2. v.
ex Eus. Rhodiginum 154 1. l.
Trœzenios bis, & mox, acceperit 155. 2. z.
Laërtio ibi. a.
pedamentorū 169. 1. l.
ἀγαθαῖς σωτῆρας 165. 1. q
Eudæmum dicere, vt Eudæmus 165. 2. 2.
loquitur, legendū 167. 1. r.
id est, Ciconiam ibi. t.
propius [illegible] 1. c.
bas. Opimiam 169. 1. m
ἀδύνατοι διαντρέμφας. pręter hæc, quæ 172. 2. l.
Eleis ib. 2. f.
mittat 175. 2. i.
hincque 176. 1. t.
indagine 177. 2. o.
comprehensis 179. 1. k.
milites laudasse 180. 1. d.
traditur ibi. f
Appius claus. 180. 1. f.
sacram facere 181. 2. g.
munera 183. 1. [illegible]
libertate 183. 2. c.
peregrini ib. f.
omnipotentia 186. 1. a.
cautum ait, & mox, Reip. vt alias 188. 2. c.
religiosis 189. 2. k.
vouerat 190. 1. q.
Maritis ib. 2. f.
τράγεψε 192. 1. m.
fuisse existimauit. Sanè 192. 1. m.
τράγεψε 193. 1. h.
nouus, & mox, ligneæ 198. 1. y.
augustus 200. 1. k.
iugulasse 201. 1. r.
Fornicatam ib. 2. c.
& Theodoretum Cyrensem 202. 1. c.

index 103. 1. o.
Herennio ibid. 2. p
& se beneuolum ibid
sicut Rex, sed 204. 2 b
[illegible] 206. 1. c
Apameo 107. 2. a.
[illegible] ibid. d.
vetantes ibid. 2. g.
Scitumque ibid. i.
Auriculæ in foemina
208. 1. n.
[illegible] & mox, ne mentum 209. 2. a.
[illegible] ibid.
[illegible] 210 1. e.
bubulo ibid. f.
laudē serenæ ibi. 2. n.
cum voce 212. 1 q.
Leonicum 214. 1. l.
circumferunt secum
ibid. 2. v.
castorem ibid. 2. r.
Clodius ibid. bis. 2. v
& mox, signo, alterū
expūgendum, legendumque Amazonis,
& Amazonem ibid.
extendit 216. 2 c.
cōficiat dig. ibid. 2 d
curriculo 217. 2. v.
hoc est hæred. ibid. y.
Rhemnius Fan. Palæmon 218. 1. e.
arrabam ibid. 2. p.
Os homeniū, & mox
vitandum 220. 1. b
[illegible] 223. 1. f.
pronao 224. 1. m.
lactens 225. 1. h.
seu pro ibid. 1. i.
dicturus 226. 1. v.
vt seculi 227. 2. f.
iterantur 228. 1. f.
pugna 229 2. o.
nouissimè 233. 2. g.
exemptis 234 1. a.
soluit ibid. 2. f.
Atys. & mox, [illegible] 238
1. c.
palestra & mox, Saturnigena 241. 1. f
Serenū Sammonicum
242 2. r.
[illegible] ibid. z.
lib Elegiar 243. 2. k.
Philostratus ibid. m.
[illegible], & mox, [illegible]
244 2. z.
[illegible] 246. 2. a.
[illegible] 247. 1 [illegible]
[illegible] 247. 2. l.
mastrucatis 250. 1. e.
dominas 256. 1. y.
Valeriū, & mox, Gellium 257. 2. y.
cupis antigrapha 259.
1. b.
Stertinium, & mox,
illius lib. ibid. 2. v.
[illegible] 260. 1. b.

Philostratus in vita.
ibid. 2. d.
[illegible] 261. 1. z.
regnat, vti citharis ibi.
Si citharius ibid. 2. b.
Hincq; velox ibid. c.
[illegible] ibid.
radiatæ ibid. f.
[illegible] 263. 1. g.
enim ibi ibid.
Agmina ibid. 2. p.
Essrda &c. [illegible]
264. 1. q.
diminutiuæ ibid. 2. l.
Medica 265. 1. b.
destitisset ibid. 2. f.
Atalantam &c. nutritam ibid. i.
[illegible] 266. 1. i.
corynephoros 268. 1. f.
Pyrrho Eliēsis 271. 2. c.
lutatus 272. 2. l.
Tellure (vt perhibent, omnes antiquus) libera 272.
2. q.
Empiricus, & Silius Italicus 273. 1. t.
[illegible] ibid. v.
crucem ibid. 2. a.
[illegible] 274. 1. n.
& propè ibid. 2. p.
Indorum ibid.
ob patr. 275. 1. b.
fictilibus 276. 1. q.
ex Plutar. 277. 2. k.
putasse ibid.
prius 279 1 k.
sunt Plut. ibid. f.
Ligures 281. 2. f.
Lænati ibid. 2. y.
paludatus 282. 1. l.
Vopisci 286. 2. c.
[illegible] 292. 1. y.
Macrobiis 293. 1. n.
oppugnatum 249. 1. q.
Mercurij 294. 1. q.
dedit, alterum vacat
ibid. 2. t.
[illegible], & mox,
[illegible], & [illegible], &
[illegible] 295. 1. l.
á ibid. 1. n.
[illegible], & [illegible], & [illegible]
ibid. o.
Charondæ 296. 1. a.
satellitibus 297. 2. l
insidiis & mox, cùm
aduersus 298. 2. z.
volutant 302. 1. t.
Lucta & Apuleij 305.
2. g.
certamina proponit,
cum 310. 1. c.
exhiberet ibid. 2. q.
apud Inferos 316. 1. g.
Archemori ibid. 2. q.
Pātheam eius vxorem
317. 2. k.
[illegible] 320. 2. g.
[illegible] & [illegible] 322. 2. o.

in Meleagris 323. 1. g.
consolarentur, delendum 324. 1. a.
accurātè: cÿtrā ib. 2. g.
traditur ibid.
agger 325. p.
permitisam 329. 2. q.
[illegible] 331. 1. c.
Sextū Comminiū 332.
rei medicæ ibid. k.
in Heraine 332. 2. o.
hunc Pholum ibid. q.
Iuuenalis 333. 2. f.
vinario leg. 334. 1. b.
Obliuiosa ibid. 2. n.
[illegible] 336 1. x.
trusatilibus 337. 2. a.
oryzam 3. 8. 2. o.
Protogenem 339. 1. f.
[illegible] 343. 2. m.
[illegible] 346. 2. b.
[illegible] 348. 2. b.
veste 353. 2. k.
[illegible] ibid.
Lamiarum ibid. o.
[illegible] 355. 2. f.
pretiis 360. 2. c.
scribitur, & mox in aliis Saluij 364. 1. [illegible]
Saluij Iul. ibid.
Saluij cuiuspiam ibid.
scalis, & mox obseratis 365. 1. c.
sup. cœnaculum ibid.
intentiam ibid. 2. h.
vouisset 370. 2. l.
aditi 371 1. m.
Duumuiros ibid. 2. v.
Meniam 372. 1 a.
memoriā meam (mai. &c. dicere) ac nobil.
376. 2. i.
meminerint ibid. k.
eadem 377. 1. a.
adde his 382. 2. p.
Hippolyti 384. 1. k.
instar est rel. & mox
delenda illa, quam fœminæ: legendūque in
frā ipse subdit ib. 2. n.
dicit Aquilio 388. 2. e
regnum 392. 2. [illegible]
pedicularem 394. 2. n.
sunt ibid. r.
quam ibid. 2. v.
sine medij ibid. y.
Thespiensis & mox
Lelegibus, & Dosiades 395. 1. d.
[illegible] 396. 1. x.
[illegible] ibid. 2. y.
[illegible] & mox, [illegible]
& [illegible], & [illegible]
ibid. d.
[illegible] 397. 1. f.
[illegible] ibid. h.
[illegible] ibid. 2. k.
angusta, & mox perdidi ibid. q.
quassat 398. 1. r.

videtur ibid. v.
[illegible] ibid. 2. g.
Quos 401 2. x.
[illegible] & mox, [illegible], & [illegible]
402. 2. v.
verbere 403. 1. y.
reuocat eius quod
405. 2. f.
§ huic ibid. h.
[illegible], & [illegible], &
[illegible] 408. 1. l.
Pergamenis 419. 2. l.
Hyperberetæus ibid.
Andynæus ibid. o.
pertineant 428. 2. f.
dictio, & mox, legatur 429. 2. v.
[illegible] 439. 2. n.
hormium ibid.
ni signo 441. 2. z.
Dyctotam 443. 1. p.
tonerē 444. 1. q.
Paralij 44. 2. m.
sacrorum 455. 2. r.
vindicatum 456. 1. d.
oppletum 457. 1. n.
Et de Aretio 459. 2. y.
[illegible] 466.
1. p.
dextro cornu, & mox
sinistro Iunium Bubulcum 469. 1 k.
Graniū, & Parmenioni ibid. 2. k.
patrium 472. 2. q.
habere ipsum 473. 2. e.
[illegible] ibid. f.
Dymantis, & [illegible],
& [illegible], & [illegible], &
[illegible] bis: & [illegible]
[illegible] 481. 2. n.
Camertium 487. 1. f.
vbi & 490. 1. a.
Centuripinos 490. 2. i.
Nextam 491. 2. y.
Exordium 493. 2. e.
Balbinum 502 2. r.
esset vnus 503 2. c.
vbi pro. scribit, vacat
506. 1 h.
etiam adiutare soletis
507. 2. b.
Apenninicola 523. 1. h.
sed in vrbe 534 1. r.
Hetruscos ibid. f.
Camœnas 535. 2. i.
putabat ibid. 2. a.
à vicinia 539. 1. p.
deabus ibid. 2. r.
Leonicum 540. 2. g.
vitare 542. 2. k.
fermet, & mox feminaret bis 542. 2. p.
bona omina 544. 1. f.
Mercurius, & mox, ingenuum 552. 2. n.
fatris, & mox, id est
559. 1. p.
vt fit 561 2. e.

quod in 561. 2. g.
[illegible] 562. 2. z.
erit, & licebit 575. 2. f.
[illegible] 578. 1. c.
corni ibid 2. e.
à fordis & mox, fordas
580. 1. a.
spatiosissimas 581. 1. i.
corpus mortuum trahant 582 2. m.
[illegible] ibid. n.
propter quòd balnea
583. 1. b.
Armenios 588. 1. l.
vide num, atque Augustannicam 589. 2. d.
Leontychidis 590. 1. k
donum 590. 2. f.
quod causam 591. 2. c.
argenti 597. 2. h.
iram 608. 2. z.
Rhamnusia 609. 1. c.
eadem esset 614. 1. t.
interpreter. 614. 2. t.
errore nō factū 618. 2. d
litarent 620. 1 p.
[illegible] ibid. 2. z.
indicit 625. 2. e.
pro Felicer, inser. habebat Gnidos. quod vide num corruptum sit
eo quod erat, M. puer
nisi malis Publipor,
aut Lucipor. 629 1. f.
Panathenaicus 639. 2. c
septuagesima 641 2 f
[illegible] 642. 2. b.
Chrestodorus 647 1. y
Persas, ex Plutarcho
in vita 66. 2. h.
Solonis 662. 1 †.
Harmenopulo 664. 1. f
[illegible] 671. 2. t.
[illegible] & mox, sibi
labunt 672. 2. e.
[illegible] 672. 2. k.
quod tempestate ib. l.
quod inter omina
673. 2. m.
[illegible], & [illegible]
ibid. p.
rei omen 675. 2. i.
[illegible], & [illegible] adde
Et paulò post 677 1. z.
apud Lebadiam Trophonio 678. 2.
[illegible], & mox [illegible] 691. 1. g.
eximantur 699. 2. r.
circuitu 702. 2. f.
se [illegible], & mox
de se [illegible] 708. 2. l.
hoc & hoc 713. 1. x.
sacerdotes 714. 2. g.
Gindanos 728. 1. v.
scobem 734. 1. t.
Appionem 734. 1. y.
arce stat 737. 1. c.
quæ sibi 748. 2. f.
cœnaculis 750. 2. p.

testudineis reposcere
750. 2. p.
& atropta 754. 1. e.
[illegible] 756. 1. y.
qui prandet 759. 2. x.
huiusce, & mox concinnater 760. 1. n.
[illegible] 762. 2. n.
[illegible] 776. 1. a.
pneumon 791. 2. e.
[illegible] 807. 2. a.
sed porricit, & mox de
porriciendi 808. 1. l.
sed porriciunt ibid.
Agyeus 821. 2. o.
Cloat. Verrius 822. 2. p
Sammonicus 824. 1. l.
dicti 825. 1. c.
inferorum 828. 2. g.
[illegible] ibid.
Artemisium ibid. h.
Tertullianus 829. 2. e.
inscitia 837. 1. a.
dicitur ibid. 2. d.
[illegible], & [illegible], &
[illegible] 840. 2. o.
cap. 22. & mox, Salinensem 843. 2. a.
[illegible] 846. 2. h
Omphale 851. 1. g.
Copaidem 852. 1. i.
Propemptico 867. 1. l.
Illyriorum ibid. 2. r.
[illegible] 877. 1. f.
ante hūc, & nemo inquā, & ignouerit ib. h.
& Fulgentiū Mythol.
879. 1. n.
cuiuis ius 895. 2. x.
Elicitū, & mox, Nunc
quoque te celeb. ib. 2. h.
Fabulæ ei Sat. 914 1. z.
Hæc vsque 925. 2. z.
At eius inim. 929. 1. o.
Hæc vsque ibid. 2. z.
tertium 930. 1. b.
gemit ibid 2. l.
& L. Domitius 948. 1. k
ob berum 956. 2. d.
institutum 957. 1. i.
[illegible] & [illegible] ibid 2. k
[illegible], vel [illegible]
[illegible] 971. 2 y
nisi ad 983. 2 †.
Intermisit 985. 1. e.
inferenti 989. 2. b.
certior 990. 2. f.
[illegible] 993. 2. y.
Micyllus ibid.
de rebus iudicās aliorum iudicum 995. 2. r.
Expeditionis Cyri minoris 1005. 2. z.
descensoris 1006. 2. r.
Herostratus, & non
immeritò 1007. 2. [illegible]
[illegible] ibid. 2 l.
exanimātur 1008. 2. z.
Palici 1009. 2. o.
Euphrantidis ibid.

FINIS.